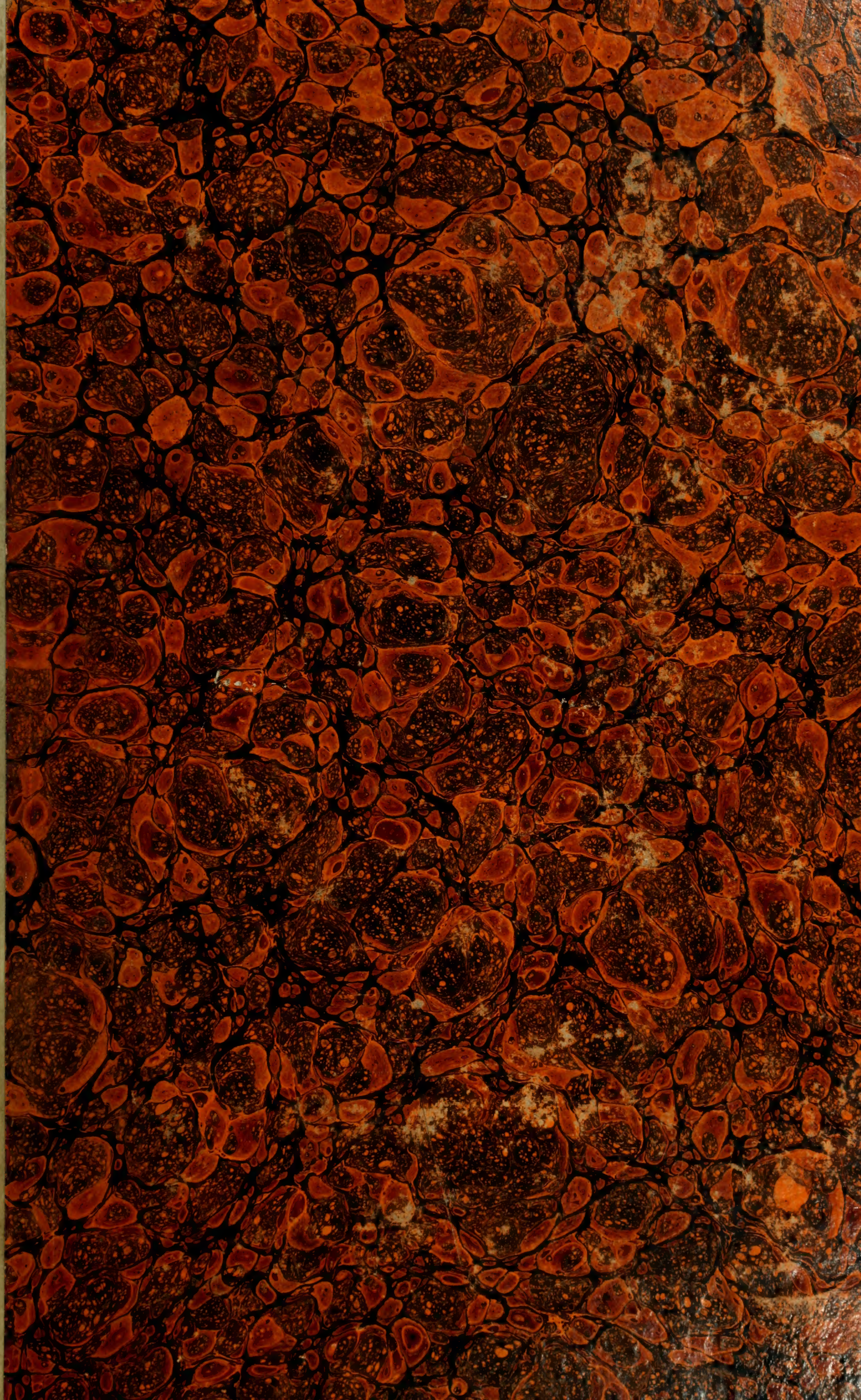
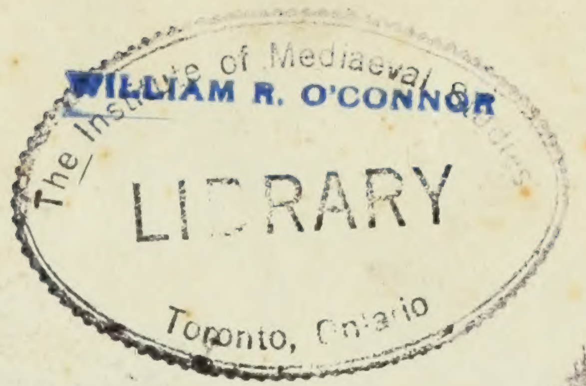

SANCTI

THOMAE AQUINATIS

OPERA OMNIA

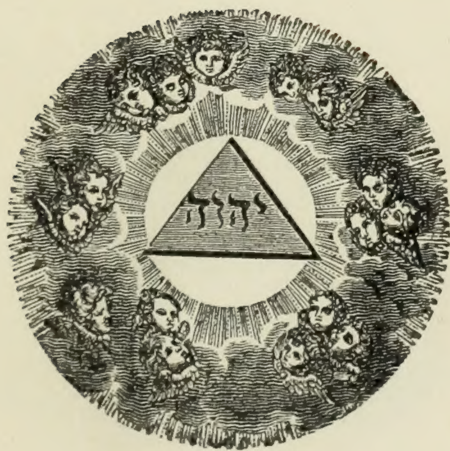
TOMUS XX.

SANCTI
THOMAE
AQUINATIS
DOCTORIS ANGELICI
ORDINIS PRAEDICATORUM
OPERA OMNIA

AD FIDEM OPTIMARUM EDITIONUM

ACCURATE RECOGNITA

TOMUS XX.

PARMAE

TYPIS PETRI FIACCADORI

MDCCCLXVI

SANCTI THOMAE

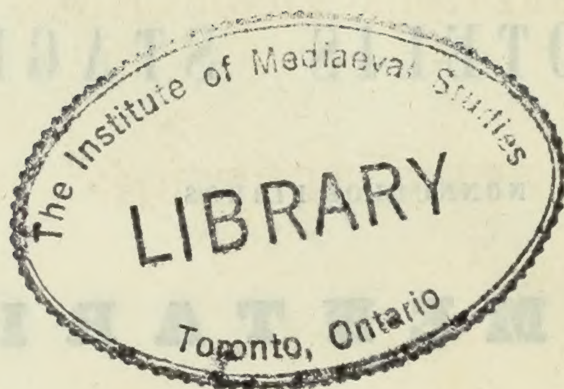
AQUINATIS

IN ARISTOTELIS STAGIRITAE

NONNULLOS LIBROS

COMMENTARIA

VOLUMEN TERTIUM

The Institute of Mediaeval Studies
LIBRARY
Toronto, Ontario

SANCTI
THOMAE AQUINATIS

DOCTORIS ANGELICI

ORDINIS PRAEDICATORUM

IN ARISTOTELIS STAGIRITAE

NONNULLOS LIBROS

COMMENTARIA

ADJECTIS BREVIBUS ADNOTATIONIBUS

VOLUMEN TERTIUM

COMPLECTENS

EXPOSITIONEM IN III. LIB. DE ANIMA, DE SENSU ET SENSATO, DE MEMORIA ET REMINISCENTIA, DE SOMNO ET VIGILIA, DE DIVINATIONE PER SOMNUM, TUM IN XII. LIB. METAPHYSICORUM

PARMAE

TYPIS PETRI FIACCADORI

MDCCCLXVI

TYPOGRAPHUS EDITOR

LECTURIS

Post singula Voluminibus superioribus praefixa monita, supervacaneum fortassis videri possit in propylaeo vigesimi hujusce Voluminis Expositionem continentis in libros de Anima ac XII. Metaphysicorum te morari vel paucis, amice Lector, nisi illud notatu dignum occurreret, hanc ipsam Explanationem ad Metaphysica pertinentem inter opera Sancti Doctoris imperfecta connumerandam esse, cum revera non duodecim sed quatuordecim sub hoc titulo libri Aristotelis extent, adeoque duo magis: quorum prior saltem, is nempe qui incipit « sensibilis vero substantia » Doctorem Angelicum non latebat, qui ipsum commemorat in principio Lectionis secundae libri duodecimi. Ait enim: « Postquam ostendit quod « consideratio philosophi principaliter de substantiis

« est, hic incipit de substantia determinare, et di-
« viditur in partes duas. In prima dividit substan-
« tiam. In secunda de partibus divisionis determinat,
« ibi - sensibilis vero substantia. - » Ex quo licet inferre, non singulis singillatim nec aliis post alia Stagiritae operibus explanandis manum admovisse Doctorem nostrum, sed multis simul; cum et in Posterioribus Analyticis et in libris de Caelo de eadem imperfectione conquesti fuerimus. Volumine proximo ad Moralia, Deo favente, gradum faciemus, de nullo magis solliciti quam ut operi finem, quod pluribus abhinc annis cum ingenti laetitia quidem, at non sine magna trepidatione suscepimus, imponamus. Vale.

Parmae, mense Decembri MDCCCLXVI.

S. THOMAE AQUINATIS

IN

ARISTOTELIS STAGIRITAE

NONNULLOS LIBROS COMMENTARIA

DE ANIMA

LIBER PRIMUS

SUMMA LIBRI. — DE DIGNITATE, UTILITATE AC DIFFICULTATE EJUS SCIENTIAE QUAE CIRCA ANIMAM. DE ANIMAE ESSENTIA VETERUM OPINIONES REFERUNTUR ET EXPENDUNTUR. DE UNITATE ANIMAE DUBITATIO PROPOSITA.

LECTIO I.

Dignitatem, utilitatem, ordinem, ac difficultatem hujus scientiae ad alias ostendit.

ANTIQUA.

Bonorum et honorabilium notitiam opinantes, magis autem alteram altera, aut secundum certitudinem, aut ex eo quod quidem et meliorum et mirabiliorum est: propter utraque haec, animae historiam rationabiliter utique in primis ponemus. Videtur autem et ad veritatem omnem, cognitio ipsius multum conducere; maxime autem ad naturam. Est enim tamquam principium animalium.

Inquirimus autem considerare et cognoscere naturam ipsius, et substantiam, postea quaecumque accidunt circa ipsa. Quorum aliae propriae passiones animae esse videntur, aliae autem communes, et animalibus propter illam inesse.

Omnino autem et penitus difficillimorum est, accipere aliquam fidem de ipsa. Cum enim sit quaestio communis multis aliis (dico autem eam quae est circa substantiam et eam, quae quid est) fortassis alicui videbitur una quaedam methodus esse de omnibus, de quibus volumus cognoscere substantiam, sicut et eorum quae sunt secundum accidens, propriorum demonstrationem; quare quaerendum utique erit methodum istam. Si autem non est una quaedam et communis methodus de eo quod quid est, amplius difficilius est negotiari. Oportebit enim accipere circa unumquodque, quis modus. Si autem manifestum sit, utrum demonstratio aliqua sit, aut divisio, aut etiam aliqua alia methodus, adhuc multas habet dubitationes, et errores, ex quibus oportet quaerere. Alia enim aliorum principia, sicut numerorum et planorum. Primum autem fortassis necessarium est dividere in quo generum, et quid sit. Dico autem, utrum hoc aliquid et substantia sit, aut qualitas, aut quantitas, aut etiam quoddam aliud divisorum praedicamentorum. Adhuc autem, utrum eorum quae in potentia sunt, an magis endelechia quaedam sit: differt enim non aliquid parum. Considerandum autem et si partibilis sit aut impartibilis, et utrum sit similis speciei omnis anima, an non Si autem non similis speciei, utrum specie differat, aut genere. Nunc quidem enim dicentes et quaerentes, de anima, de humana solum videntur intendere. Formidandum autem quatenus non lateat utrum una ratio ipsius est, sicut animalis, aut secundum unumquodque altera: ut equi, canis, hominis, aut Dei. Animal autem universale, aut nihil est, aut posterius. Similiter autem et si aliquod commune aliud praedicetur.

RECENS.

Quum omnem scientiam rem esse bonam arbitremur ac honorabilem, et aliam alia magis ex eo talem esse putemus quia vel exactior est, vel rerum est earum quae magis praestabiles magisque sunt admirabiles, investigationem de anima ob haec utraque non injuria ponendam in primis esse censebimus. Videtur autem et ad veritatem omnem animae cognitio vehementer conferre, et maxime ad naturae scientiam; est enim anima quasi principium animalium. Atque perspicere cognoscereque naturam ejus et substantiam quaerimus, deinde ea quae circa ipsam accidunt, quorum quaedam affectus ipsius esse proprii, quaedam vero et animalibus per ipsam competere videntur.

Verum enimvero omni ex parte atque omnino ad res pertinet difficillimas fidem aliquam de ipsa tandem accipere: nam quum haec quaestio communis sit etiam cum aliis compluribus, de substantia dico et quidnam sit, una cuipiam fortasse via videbitur adesse omnibus rebus communis, quarum substantiam cognoscere volumus, quo modo demonstratio peculiariter pertinet ad accidentia unicuique rei propria: quapropter quaerendum esset, quaenam sit illa via. Quodsi vero non unus quidam atque communis exstet modus, quo quid sit unaquaeque res, exquiramus, difficilior etiam pertractatio fit: oportebit enim de unaquaque re accipere, quis ad unamquamque modus accommodetur. Si vero pateat, utrum demonstratio quaedam, vel divisio, vel etiam quidam alius modus sit, complures adhuc difficultates erroresque emergunt in iis exquirendis, a quibus inchoanda est investigatio: aliarum namque rerum alia principia sunt, ut numerorum superficierumque.

Primum autem fortasse necessarium est distinguere, in quonam generum collocetur, quidque sit anima, utrum sit tale quid, inquam, atque substantia, an in qualitate, vel in quantitate, vel in alio quodam praedicamentorum quae distinximus, genere collocetur: deinde etiam pervestigandum est, utrum ad res pertineat quae potentia sunt, an potius quidam sit actus: non enim parum interest.

Considerandum est praeterea, an partibilis sit necne, et utrum ejusdem sit anima speciei omnis necne, et si non sit ejusdem speciei, utrum specie tantum, an etiam genere differant: nunc enim ii qui loquuntur atque quaerunt de ani-

Amplius autem et si non multae animae, sed partes, utrum oporteat quaerere prius totam animam, aut partes. Difficile autem est determinare quaenam partes natura alterae abinvicem sint. Et utrum partes oporteat quaerere primum, aut opera ipsorum, ut intelligere, aut intellectivum, et sentire, aut sensitivum. Similiter autem et in aliis. Si autem opera prius, iterum utique dubitabit aliquis si objecta horum prius quaerendum, sicut sensibile sensitivo, et intelligibile intellectivo.

Videtur autem non solum quod quid est cognoscere, utile esse ad cognoscendas causas accidentium in substantiis, sicut in mathematicis quid rectum et quid obliquum, et quid linea, et quid planum, ad cognoscendum quod rectis trianguli anguli sunt aequales; sed et econtrario accidentia conferunt magnam partem ad cognoscendum quod quid est. Cum enim habeamus tradere, secundum phantasiam, de accidentibus, aut omnibus, aut pluribus, tunc et de substantia habebimus dicere aliquid quam optime. Omnis enim demonstrationis principium est, quod quid est. Quare secundum quascumque definitiones non contingit accidentia cognoscere, sed neque conjecturari de ipsis facile, manifestum est quod dialectice dictae sunt et vanae omnes.

ma, humanam tantum perscrutari videntur.

At cavendum est, ne nos praetereat, utrum una sit ejus ratio, ut animalis, an uniuscujusque sit alia ratio, ut equi, canis, hominis, dei; animal autem universale aut nihil est, aut posterius est, et quidquid itidem aliud communiter praedicari possit.

Praeterea si non plures sint animae, sed partes, utrum animam totam, an partes, quaerere prius oporteat. Difficile autem est id quoque determinare, quaenam inter has partes revera a reliquis diversae sint, et utrum partes, an partium operationes prius perscrutari oporteat, ceu intellectionem, an intellectum, et sensum, an sensitivum; et eodem modo de ceteris quoque.

Quodsi operationes sint exquirendae prius, rursus quispiam dubitabit, num opposita ante has prius sint inquirenda, ut sensibile prius quam sensitivum, et intelligibile prius quam intellectivum.

Non solum autem ipsius quid est cognitio conferre videtur ad perspiciendas eorum causas quae substantiis accidunt, ut in mathematicis confert quidnam sit rectum et quid curvum, vel quid linea, quid superficies, ad cognoscendum, quot angulis rectis anguli trianguli sint aequales, sed e converso etiam accidentia magnam afferunt opem ad sciendum, quid sit unaquaeque res: nam quum e rebus apparentibus de accidentibus, aut omnibus, aut plerisque pronuntiare possumus, tum etiam de substantia dicere poterimus optime: omnis enim demonstrationis principium est id quod quaeque res est: quare patet eas omnes definitiones dialectice vaneque dictas esse, quibus non fit, ut accidentia percipiantur, aut de ipsis conjectura facilis habeatur.

Sicut docet Philosophus in undecimo de Animalibus, in quolibet genere rerum necesse est prius considerare communia et seorsum, et postea propria unicuique illius generis: quem quidem modum Aristoteles servat in Philosophia prima. In Metaphysicae enim primo tractat et considerat communia entis inquantum ens, postea vero considerat propria unicuique enti. Cujus ratio est, quia nisi hoc fieret, idem diceretur frequenter. Rerum autem animatarum omnium quoddam genus est; et ideo in consideratione rerum animatarum oportet prius considerare ea quae sunt communia omnibus animatis, postmodum vero illa quae sunt propria cuilibet rei animatae. Commune autem omnibus rebus animatis est anima: in hoc enim omnia animata conveniunt. Ad tradendum igitur de rebus animatis scientiam, necessarium fuit primo tradere scientiam de anima tamquam communem eis. Aristoteles ergo volens tradere scientiam de ipsis rebus animatis, primo tradit scientiam de anima, postmodum vero determinat de propriis singulis animatis in sequentibus libris. In tractatu autem de anima, quem habemus prae manibus, primo ponit prooemium, in quo facit tria quae necessaria sunt in quolibet prooemio. Qui enim facit prooemium tria intendit. Primo enim ut auditorem reddat benevolum. Secundo ut reddat docilem. Tertio ut reddat attentum. Benevolum quidem reddit, ostendendo utilitatem scientiae: docilem, praemittendo ordinem et distinctionem tractatus: attentum attestando difficultatem tractatus. Quae quidem tria Aristoteles facit in prooemio hujus tractatus. Primo enim ostendit dignitatem hujus scientiae. Secundo vero ordinem hujus tractatus, quis sit, scilicet, et qualiter sit tractandum de anima, ibi, « Inquirimus autem. » Tertio vero ostendit difficultatem hujus scientiae, ibi, « Omnino autem et penitus, et difficillimorum etc. » Circa primum duo facit. Primo enim ostendit dignitatem hujus scientiae. Secundo utilitatem ejus, ibi, « Videtur autem « et ad veritatem, etc. » Circa primum sciendum est, quod omnis scientia bona est; et non solum bona, verum etiam honorabilis. Nihilominus tamen una scientia in hoc superexcellit aliam. Quod autem omnis scientia sit bona, patet; quia bonum rei est illud, secundum quod res habet esse perfectum: hoc enim unaquaeque res quaerit et desiderat. Cum igitur scientia sit perfectio hominis, inquantum homo, scientia est bonum hominis. Inter bona autem quaedam sunt laudabilia, illa scilicet quae sunt utilia in ordine ad finem aliquem: laudamus enim bonum equum, quia bene currit: quaedam vero sunt etiam honorabilia, illa scilicet quae sunt propter seipsa; honoramus enim fines. In scientiis autem quaedam sunt practicae, et quaedam speculativae: et hae differunt, quia practicae sunt propter opus, speculativae autem propter seipsas. Et ideo scientiarum, speculativae, et bonae sunt et honorabiles, practicae vero laudabiles tantum. Omnis ergo scientia speculativa bona est et honorabilis. Sed et in ipsis scientiis speculativis invenitur gradus quantum ad bonitatem et honorabilitatem. Scientia namque omnis ex actu laudatur: omnis autem actus laudatur ex duobus: ex objecto et qualitate seu modo: sicut aedificare est melius quam facere lectum, quia objectum aedificationis est melius lecto. In eodem autem, respectu ejusdem rei, ipsa qualitas gradum quemdam facit; quia quanto modus aedificii est melior, tanto melius est aedificium. Sic ergo, si consideretur scientia, seu actus ejus, ex objecto, patet, quod illa scientia est nobilior, quae est meliorum et honorabiliorum. Si vero consideretur ex qualitate seu modo, sic scientia illa est nobilior, quae est certior. Sic ergo dicitur una scientia magis nobilis altera, aut quia est meliorum et honorabiliorum, aut quia est magis certa. Sed hoc est in quibusdam scientiis diversum: quia aliquae sunt magis certae aliis, et tamen sunt de rebus minus honorabilibus: aliae vero sunt de rebus magis honorabilibus et melioribus, et tamen sunt minus certae. Nihilominus tamen illa est melior quae de rebus melioribus et honorabilioribus est. Cujus ratio est, quia sicut dicit Philosophus in lib. undecimo de Animalibus, magis concupiscimus scire modicum de rebus honorabilibus et altissimis, etiam

si topice et probabiliter illud sciamus, quam scire multum, et per certitudinem, de rebus minus nobilibus. Hoc enim habet nobilitatem ex se et ex sua substantia illud vero ex modo et ex qualitate. Haec autem scientia, scilicet de anima, utrumque habet: quia et certa est, hoc enim quilibet experitur in seipso, quod scilicet habeat animam, et quod anima vivificet. Et quia est nobilior: anima enim est nobilior inter inferiores creaturas. Et hoc est quod dicit, « Nos opinantes notitiam, » idest scientiam speculativam « omnium esse bonorum, » id est de numero bonorum, « et honorabiliorum. » Sed altera scientia est magis bona et honorabilis altera dupliciter. Aut quia est magis certa, ut dictum est: unde dicit « secundum certitudinem, » aut ex eo quod « meliorum », illorum scilicet quae sunt in sua natura bona, « et mirabiliorum, » idest illorum quorum causa ignoratur, « propter utraque, » idest propter haec duo « animae historiam, » Et dicit « historiam, » quia in quadam summa tractat de anima, non perveniendo ad finalem inquisitionem omnium quae pertinent ad ipsam animam, in hoc tractatu. Hoc enim est de ratione historiae. « In primis » hoc si accipiatur quantum ad totam scientiam naturalem, non dicit ordinem, sed dignitatem. Si vero ad scientiam de rebus animatis tantum, sic « in primis » dicit ordinem.

Consequenter cum dicit « videtur autem »

Reddit auditorem benevolum ex utilitate hujus scientiae: dicens, quod cognitio de anima videtur multum proficere ad omnem veritatem, quae traditur in aliis scientiis. Ad omnes enim partes philosophiae insignes dat occasiones. Quia si ad Philosophiam primam attendamus, non possumus devenire in cognitionem divinarum et altissimarum causarum, nisi per ea quae ex virtute intellectus possibilis acquirimus. Si enim natura intellectus possibilis esset nobis ignota, non possemus scire ordinem substantiarum separatarum, sicut dicit Commentator super undecimo Metaphysicae. Si vero attendatur quantum ad Moralem, non possumus perfecte ad scientiam moralem pervenire, nisi sciamus potentias animae. Et inde est, quod Philosophus in Ethicis attribuit quaslibet virtutes diversis potentiis animae. Ad Naturalem vero utilis est, quia magna pars naturalium est habens animam, et ipsa anima est fons et principium omnis motus in rebus animatis. « Est enim » anima « tamquam principium « animalium. » Ly « tamquam » non ponitur similitudinarie, sed expressive.

Consequenter cum dicit « inquirimus autem »

Ostendit ordinem hujus tractatus: dicens, quod intendimus « considerare » per signa scilicet, « et cognoscere » per demonstrationem scilicet, quid sit anima, seu naturam ipsius et substantiam, « et postea quaecumque accidunt circa ipsam, » idest passiones ejus. Et in hoc est quaedam diversitas: quia quaedam videntur passiones animae tantum, sicut intelligentia et speculatio: quaedam vero per ipsam animam inesse videntur communiter animalibus, sicut delectatio et tristitia, sensus et phantasia.

Consequenter cum dicit « omnino autem »

Ostendit difficultatem hujus tractatus. Et hoc quantum ad duo. Primo quantum ad cognoscendum substantiam animae. Secundo quantum ad cognoscendum accidentia, seu proprias passiones, ibi, « Dubitationem « autem, etc. » Quantum autem ad primum, ostendit duplicem difficultatem. Et primo quantum ad modum definiendi ipsam. Secundo quantum ad ea quae intrant definitionem, ibi, « Primum autem fortassis, etc. » Dicit ergo: quamvis sit utilis scientia de anima, tamen difficile est scire de anima quid est: et haec est difficultas in qualibet re, cum sit una communis quaestio animae et multis aliis, circa substantiam eorum, et circa quod quid est. Est ergo prima difficultas, quia nos nescimus per quam viam procedendum sit ad definitionem: quia quidam dicunt, quod demonstrando: quidam, quod dividendo: quidam vero, quod componendo. Aristoteles autem voluit, quod componendo. Secunda difficultas est de his quae ponuntur in definitione. Definitio enim notificat essentiam rei, quae non potest sciri nisi sciantur principia: sed diversorum sunt diversa principia; et ideo difficile est scire, ex quibus sumantur principia. Illa ergo quae ingerunt difficultatem ponentibus et inquirentibus definitionem, reducuntur ad tria. quorum primum est circa substantiam animae; secundum circa partes ejus; tertium circa adjutorium, quod necessarium est in definitionibus ex accidentibus animae. Circa substantiam est dubitatio de genere. Hoc enim primo quaerimus in definitione cujuslibet rei, ut scilicet sciamus genus. Et ideo quaerendum est in quo genere sit ponenda anima; utrum scilicet in genere substantiae, vel in quanto, vel in quali. Et non solum est accipere genus supremum, sed propinquum. Neque enim quando hominem definimus, substantiam accipimus, sed animal. Et si anima invenitur in genere substantiae, adhuc, cum unumquodque genus dicatur dupliciter, hoc quidem potentia, hoc autem actu, quaerendum erit utrum sit potentia, vel actus. Item quia substantiarum quaedam sunt compositae, quaedam simplices, quaerendum erit, utrum anima sit composita, aut simplex; et utrum partibilis vel impartibilis. Est etiam quaestio utrum sit unius speciei omnis anima ad omnem animam, aut non. Et si non sit unius speciei, adhuc est quaestio utrum differant etiam genere; vel non. Item adhuc dubitatio est circa ea quae participant definitione. Quaedam enim definiuntur ut genus, quaedam vero ut species. Et ideo videtur esse quaestio, utrum definitio animae sit sicut generis, aut sicut speciei specialissimae. Nam aliqui quaerentes de anima videntur intendere solum de anima humana. Et quia apud antiquos philosophos erat duplex opinio de anima. Platonici enim, qui ponebant universalia separata, scilicet quod essent formae et ideae, et erant causae rebus particularibus cognitionis et esse, volebant quod esset quaedam anima separata per se, quae esset causa et idea animabus particularibus; et quod quicquid invenitur in eis, derivatur ab illa. Naturales autem philosophi volebant, quod non essent substantiae universales nisi particulares tantum, et quod universalia nihil sint in rerum natura. Et propter hoc est quaestio, utrum sit quaerenda solum una communis ratio animae, sicut dicebant platonici: vel hujus vel illius animae, sicut dicebant naturales, scilicet ut animae equi, vel hominis, aut Dei. Et dicit « Dei » quia credebant corpora caelestia esse Deos, et dicebant ea esse animata. Aristoteles autem vult quod quaeratur ratio utriusque: et communis animae, et cujuslibet speciei. Quod autem circa hoc dicit « animal autem universale, aut nihil est, aut « posterius: » sciendum est, quod de animali universali possumus loqui dupliciter: quia aut secundum quod est universale, quod scilicet est unum in multis

aut de multis: aut secundum quod est animal: et hoc, vel secundum quod in rerum natura, vel secundum quod est in intellectu. Secundum autem quod est in rerum natura, Plato voluit animal universale aliquid esse, et esse prius particulari; quia, ut dictum est, posuit universalia separata et ideas. Aristoteles autem vult quod (1) ut sic, nihil est in rerum natura. Et si aliquid est, dixit illud esse posterius. Si autem accipiamus naturam animalis non secundum quod subjacet intentioni universalitatis, sic aliquid est, et prius, sicut quod est in potentia, prius est quam id quod est in actu.

Consequenter cum dicit « amplius autem »

Tangit difficultates, quae emergunt circa potentias animae. In anima enim sunt partes potentiales, scilicet intellectivum, sensitivum et vegetativum. Est ergo quaestio, utrum hae sint diversae animae, sicut platonici volebant, et etiam ponebant: an sint partes potentiales animae. Et si sint partes potentiales animae, quaeritur etiam, utrum primo debeamus quaerere potentias ipsas quam actus, aut primo actus quam potentias, ut intelligere ante intellectum, et sentire, quod est actus, ante sensitivum quod est potentia, et similiter in aliis potentiis et actibus. Et si primo debemus quaerere actus quam potentias, adhuc erit quaestio utrum sint prius quaerenda objecta horum actuum quam potentiae, ut puta prius debeat quaeri sensibile quam sensitivum, aut intelligibile quam intellectivum.

(1) *Supple* universale.

Consequenter etiam cum dicit « videtur autem »

Ponit difficultates, quae emergunt quantum ad illa quae sunt in adjutorium definitionis animae. Quia in definitione oportet non solum cognoscere principia essentialia, sed etiam accidentalia. Si enim recte definirentur et possent cognosci principia essentialia, definitio non indigeret accidentibus. Sed quia principia essentialia rerum sunt nobis ignota, ideo oportet quod utamur differentiis accidentalibus in designatione essentialium: bipes enim non est essentiale, sed ponitur in designatione essentialis. Et per eas, scilicet per differentias accidentales, devenimus in cognitionem essentialium. Et ideo difficile est, quia oportet nos prius cognoscere quod quid est animae, ad cognoscendum facilius accidentia animae; sicut in mathematicis valde utile est praeaccipere quodquid erat esse recti et curvi et plani ad cognoscendum quod rectis trianguli anguli sint aequales (1). E converso etiam accidentia, si praeaccipiantur, multum conferunt ad cognoscendum quod quid erat esse, ut dictum est. Si quis ergo assignet definitionem, per quam non deveniatur in cognitionem accidentium rei definitae, illa definitio non est realis, sed remota et dialectica. Sed illa definitio per quam devenitur in cognitionem accidentium, est realis, et ex propriis, et essentialibus rei.

(1) *Intellige*, quod tres anguli trianguli sint aequales duobus rectis.

LECTIO II.

Hujus scientiae praemissa difficultate, ac variis definiendi et sciendi generibus, ostendit de anima contemplationem ad quam philosophiae partem spectat.

ANTIQUA.

Dubitationem autem habent et passiones animae, utrum sint omnes communes, et habentis, an sit aliqua, et animae propria ipsius.

Hoc enim accipere quidem necessarium est, non autem facile. Videtur autem plurimorum quidem, nullum sine corpore pati, neque facere, ut irasci, confidere, desiderare, et omnino sentire. Maxime autem videtur proprium ipsum intelligere. Si autem est et hoc phantasia quaedam, aut non sine phantasia, non continget utique, neque hoc sine corpore esse.

Si quidem igitur est aliquid animae operum aut passionum proprium, continget utique ipsam separari. Si vero nullum est proprium ipsius, non utique erit separabilis; sed sicut recto, inquantum rectum, multa accidunt, ut tangere aeneam sphaeram secundum punctum, non tamen tanget hoc, separatum ipsum rectum; inseparabile enim, siquidem semper cum quodam corpore est.

Videntur autem et animae passiones omnes esse cum corpore, ira, mansuetudo, timor, misericordia, confidentia, adhuc gaudium, et amare et odire. Simul enim cum his patitur aliquid corpus. Indicat autem hic, aliquando quidem duris et manifestis passionibus concidentibus nihil exacerbari aut timere. Aliquando autem et a parvis et debilibus moveri, cum accendatur corpus, et sic se habeat, sicut cum irascitur. Adhuc autem magis hoc manifestum. Non enim terribili imminente, in passionibus fiunt, his inquam quibus timens. Si autem sic habet, manifestum quoniam passiones rationes in materia sunt. Quare termini tales, ut irasci, motus quidam talis corporis, aut partis aut potentiae, ab hoc, et gratia hujusmodi.

RECENS.

Est etiam de affectibus animae dubitatio, utrum omnes communes sint cum eo quod habet animam, an sit et ipsius animae proprius aliquis: hoc enim discernere necessarium quidem est, non tamen accipi facile potest. Atque plerique tales esse videntur ut sine corpore nihil aut agant aut patiantur, ut irasci, confidere, cupere, omnino sentire. Maxime autem intellectio propria ejus videtur esse; quodsi vero hoc etiam imaginatio sit quaedam, aut sine imaginatione non sit, ne istud quidem esse sine corpore poterit.

Si igitur operationum animae vel affectuum aliquis proprius sit ipsius, fieri poterit ut anima separetur; sin vero nullus sit ejus proprius, non separabilis erit, sed perinde habebit atque rectum, cui multa quidem, qualenus recto, competunt, veluti puncto pilam aeneam tangere, non tamen ipsam unquam separatum tanget: est enim inseparabile, quippe quum semper aliquo cum corpore sit. Videntur autem et omnes affectus animae cum corpore esse, ut ira, mansuetudo, timor, misericordia, confidentia, gaudium praeterea, odium atque amor: nam una cum his corpus aliquid patitur. Quod quidem ita esse ex eo patet, quod interdum non incitantur, neque timent, etiamsi vehementes manifestique occurrant affectus, interdum vero a parvis atque obscuris moventur, si fervet corpus, et perinde se habet atque quum afficitur ira. Hoc magis etiam ex eo patet, quia, nulla re accidente, quae possit terrere, ut ii qui metuunt, afficiuntur. Quae si ita sint, patet affectus rationes esse materiae insitas: quare et definitiones ipsorum sunt hujusmodi: irasci motus quidam talis est corporis hujusmodi, aut partis, aut potentiae, ab hoc, hujus gratia.

Et propter hoc igitur jam physici est considerare de anima, aut omni, aut hujusmodi.

Differenter autem definiet physicus et dialecticus unumquodque ipsorum: ut iram quid est. Hic quidem enim appetitum recontristationis, aut aliquid hujusmodi; ille autem fervorem sanguinis aut calidi circa cor. Horum autem alius quidem assignat materiam, alius vero speciem et rationem. Ratio quidem enim haec species rei. Necesse est autem hanc esse in materia hujusmodi, si erit sicut domus, ratio quidem talis quaedam, quia operimentum prohibens corruptiones a ventis et imbribus et caumatibus. Haec autem dicit et lapides et lateres et ligna. Alia vero in his, speciem propter ista. Quae igitur naturalis harum? utrum quae circa materiam, rationem autem ignorans, aut quae circa rationem solum, aut magis quae est ex utrisque? Illorum autem quis uterque? At vero non est aliquis, qui circa passiones materiae non separabiles, et quatenus non separabiles versetur: sed physicus circa omnes talis corporis et talis materiae actiones et passiones versatur. Quaecumque autem non quatenus talia, alius. Ut de quibusdam quidem est artifex si contingat, ut instructor, aut medicus. At non separabilium quidem, inquantum autem non talis corporis passiones, sed ex remotione, mathematicus. Secundum autem quod separatae, primus philosophus.

Sed redeundum est unde sermo. Dicebamus autem, quod passiones animae non separabiles a physica materia animalium, inquantum tales existunt furor, et timor, et non sicut linea et planum. Intendentes autem de anima, necesse est, simul dubitantes de quibus bene dubitare oportet pertranseuntes, priorum opiniones comprehendere, quicumque aliquid de ipsa enuntiaverunt; ut bene quidem dicta accipiamus; si vero aliquid non bene, hoc vereamur.

Atque idcirco naturae jam scrutatoris officium est de anima, vel omni, vel tali considerare. Diverso autem modo naturae scrutator et disserendi artifex unumquemque ipsorum definiet, exempli gratia quid sit ira: nam alter appetitionem esse dicet doloris vicissim adversario inferendi, aut aliquid tale; alter vero sanguinis aut caloris ejus qui circa cor est, fervorem. Atque alter ex iis materiem, alter vero formam enuntiat et rationem: forma enim est ratio rei, quam necesse est, si fuerit, in tali materia esse: sic enim et domus ratio hujusmodi est, tegmentum cum esse quod prohibere possit perniciem quae tum a ventis, tum ab imbribus tum etiam ab aestu imminet: at ille dicet, lapides esse, lateres atque ligna; alius vero formam hisce insitam horum gratia. Quis igitur istorum est naturae scrutator? isne qui materia occupatur et rationem ignorat, an is qui solam rationem curat? an is potius qui utramque complectitur? at illorum uterque quisnam est? an vero nemo est qui circa materiae affectus versetur non separabiles, ne quatenus quidem separabiles sunt, sed naturae scrutator circa omnia ea versatur quae talis corporis talisque materiei sunt operationes atque affectus? Circa omnia autem quae talia non sunt, alius quispiam occupatur, atque de nonnullis quidem considerat artifex, faber inquam, vel medicus; de iis autem quae separabilia quidem non sunt, quatenus non ut affectus corporis talis, sed abstractione sumuntur, mathematicus; at ea, quatenus sunt separata, primus philosophus contemplatur. Sed eo redeundum est, unde nostra deflexit oratio; dicebamus autem affectus animae esse inseparabiles ab animalium naturali materia, quatenus tales sunt, et non ut linea superficiesque, exempli gratia ira et metus.

Verum enimvero necesse est considerantes de anima, ut de his ambigentes simul de quibus certi esse debemus, ulterius procedendo, in medium eorum antiquorum afferamus opiniones qui de anima affirmarint aliquid, ut ea quidem accipiamus quae bene sunt dicta, ab iis autem caveamus quae non bene dicta fuere.

Postquam Philosophus ostendit difficultatem, quae est in scientia de anima ex parte substantiae, et quod quid est animae: hic consequenter ostendit difficultatem quae est ex parte passionum et accidentium animae. Et circa hoc duo facit. Primo movet dubitationem circa passiones animae, et solvit eam. Secundo ex hujusmodi solutione ostendit, quod cognitio de anima pertinet ad philosophum naturalem, seu ad physicum, ibi, « Et propter hoc » igitur jam physici, etc. » Dicit ergo primo, quod dubitatio est circa passiones animae, et operationes, utrum scilicet essent animae propriae sine communicatione corporis, ut Platoni videbatur: vel nulla sit propria animae, sed omnes sint communes corporis et compositi.

Deinde cum dicit « hoc enim »

Circa hoc duo facit. Primo enim ostendit difficultatem hujusmodi quaestionis. Secundo vero necessitatem, ibi, « Si quidem igitur est aliquid. » Dicit ergo primo, quod accipere hoc, scilicet utrum passiones et operationes animae sint communes vel propriae, est necessarium, et non est leve, sed valde difficile. Et quod sit difficile, ostendit dicens: quod causa difficultatis est, quia in apparenti videtur, quod multae passiones sint communes, et non sit pati sine corpore, ut puta irasci et sentire et hujusmodi, quorum nihil patitur anima sine corpore. Sed si aliqua operatio esset propria animae, appareret hoc de operatione intellectus. Intelligere enim, quae est operatio intellectus, maxime videtur proprium esse animae. Si quis tamen recte consideret, non videtur proprium animae intelligere. Cum enim intelligere, vel sit phantasia, ut platonici ponebant, aut non sit sine phantasia: (fuerunt enim quidam sicut antiqui naturales qui dicebant, quod intellectus non differebat a sensu, et si hoc esset, tunc intellectus in nullo differret a phantasia; et ideo platonici moti sunt ad ponendum intellectum esse phantasiam). Cum ergo phantasia indigeat corpore, dicebant quod intelligere non est proprium animae, sed commune animae et corpori. Si autem detur, quod intellectus non sit phantasia, nihilominus tamen non est intelligere sine phantasia. Restat igitur quod intelligere non est proprium animae, cum phantasia indigeat corpore. Non ergo contingit hoc, scilicet intelligere, esse sine corpore. Quamvis autem hoc Aristoteles scilicet aperte manifestet in tertio hujus, nihilominus tamen quantum ad hoc aliquid exponemus. Nam intelligere quodammodo est proprium animae, quodammodo est conjuncti. Sciendum est igitur, quod aliqua operatio animae aut passio est, quae indiget corpore sicut instrumento et sicut objecto. Sicut videre indiget corpore, sicut objecto, quia color, qui est objectum visus, est in corpore. Item sicut instrumento; quia visio, etsi sit ab anima, non est tamen nisi per organum visus, scilicet pupillam, quae est ut instrumentum; et sic videre non est animae tantum, sed est organi. Aliqua autem operatio est, quae indiget corpore, non tamen sicut instrumento, sed sicut objecto tantum. Intelligere enim non est per organum corporale, sed indiget objecto corporali. Sicut enim Philosophus dicit in tertio hujus, hoc modo phantasmata se habent ad intellectum, sicut colores ad visum. Colores autem se habent ad visum, sicut objecta: phantasmata ergo se habent ad intellectum sicut objecta. Cum autem phantasmata non sint sine corpore, videtur quod intelligere non est sine corpore: ita tamen quod sit sicut objectum et non sicut instrumentum. Ex hoc duo sequuntur. Unum est, quod intelligere est propria operatio animae, et non indiget corpore nisi ut objecto tantum, ut dictum est: videre autem et

aliae operationes et passiones non sunt animae tantum, sed conjuncti. Aliud est, quod illud, quid habent operationem per se, habet etiam esse et subsistentiam per se; et illud, quod non habet operationem per se, non habet esse per se. Et ideo intellectus est forma subsistens, aliae potentiae sunt formae in materia. Et in hoc erat difficultas hujusmodi quaestionis, quia scilicet omnes passiones animae secundum apparentiam videntur esse conjuncti.

Consequenter cum dicit « si quidem »

Assignat causam necessitatis hujus quaestionis, quia scilicet ex hoc habetur unum quod omnes maxime scire desiderant circa animam, utrum scilicet contingat animam separari: dicens, quod si contingat aliquam propriam operationem aut passionem animae esse, utique continget ipsam animam separari a corpore; quia, ut dictum est, quod habet operationem per se, habet etiam esse et subsistentiam per se. Si vero non esset aliqua propria operatio seu passio animae, eadem ratione non contingeret ipsam animam separari a corpore, sed erit de anima sicut de recto. Licet enim multa accidant recto inquantum rectum, scilicet tangere aeneam sphaeram secundum punctum, non tamen accidit ei nisi in materia: non enim tangit rectum in puncto aeneam sphaeram nisi in materia. Sic erit de anima, si non habet propriam operationem, quod licet ei multa accidant, non tamen accidunt ei nisi in materia.

Consequenter cum dicit « videntur autem »

Manifestat illud quod supra supposuerat, quod scilicet quaedam passiones animae sunt conjuncti, et non animae tantum. Manifestat autem hoc ex uno, quod consistit ex duobus. Cujus ratio talis est. Omne ad quod operatur complexio corporis non est animae tantum, sed etiam corporis: sed complexio corporis operatur ad omnes passiones animae, ut puta ad iram, mansuetudinem, timorem, confidentiam, misericordiam et hujusmodi: videntur ergo animae passiones omnes esse cum corpore. Et quod ad hujusmodi passiones operetur complexio corporis, probat dupliciter. Primo sic. Quia nos videmus quod aliquando superveniunt durae et manifestae passiones, et homo non provocatur, neque timet; sed si accendatur ex furore, seu ex complexione, corpus a valde parvis et debilibus movetur, et sic se habet sicut cum irascitur. Secundo probat dicens « Adhuc « fit magis manifestum » quod ad hujusmodi passiones operetur complexio corporis. Videmus enim quod etiam si nullum immineat periculum, fiunt in aliquibus passiones similes his passionibus quae sunt circa animam, ut puta melancholicis frequenter, si nullum periculum immineat, ex ipsa complexione inordinata fiunt timentes. Ergo, quia sic se habet, scilicet quod complexio operetur ad passiones hujusmodi, manifestum est quod hujusmodi passiones « sunt rationes in materia », idest habentes esse in materia. Et propter hoc « termini tales, » idest definitiones harum passionum, non assignantur sine materia: sicut si definiatur ira, dicetur quod est motus « talis corporis » sive cordis, « aut partis, aut po- « tentiae: » et hoc dicit quantum ad substantiam seu causam materialem: « ab hoc » quantum ad causam efficientem: « gratia hujus » quantum ad causam finalem.

Consequenter cum dicit « et propter »

Concludit ex his, quae dicta sunt, quod consideratio de anima pertinet ad naturalem. Et hoc ex modo definiendi concludit. Et ideo hic duo facit. Primo probat propositum. Secundo insistit circa definitiones, ibi, « Differenter autem definiet etc. » Probat autem propositum hoc modo. Operationes animae et passiones sunt operationes corporis et passiones, ut ostensum est. Omnis autem passio, cum definitur, oportet quod habeat in sui definitione illud cujus est passio; nam subjectum semper cadit in definitione passionis. Si ergo passiones hujusmodi non sunt tantum animae, sed etiam corporis; de necessitate oportet quod in definitione ipsarum ponatur corpus: sed omne, in quo est corpus, seu materia, pertinet ad naturalem: ergo et passiones hujusmodi pertinent ad naturalem. Sed cujus est considerare passiones, ejus est considerare subjectum ipsarum. Et ideo jam physici est considerare de anima « aut omni » simpliciter « aut hujusmodi » scilicet de ea quae est affixa corpori. Et hoc dicit, quia reliquerat sub dubio utrum intellectus sit potentia affixa corpori.

Consequenter cum dicit « differenter autem »

Insistit circa definitiones. Quia enim ostendit, quod in definitionibus passionum animae, aliquae sunt, in quibus ponitur materia et corpus, aliquae vero in quibus non ponitur materia, sed forma tantum, ostendit quod hujusmodi definitiones sunt insufficientes. Et circa hoc investigat differentiam, quae invenitur in istis definitionibus. Aliquando enim datur aliqua definitio, in qua nihil est ex parte corporis, sicut quod ira est appetitus vindictae; aliquando assignatur aliqua definitio, in qua est aliquid ex parte corporis seu materiae, sicut quod ira est accensio sanguinis circa cor. Prima est dialectica. Secunda vero est physica, cum ponatur ibi aliquid ex parte materiae; et ideo pertinet ad naturalem. Hic enim, scilicet physicus, assignat materiam, cum dicit, quod est accensio sanguinis circa cor. Alius vero, scilicet dialecticus, ponit speciem et rationem. Hoc enim, scilicet appetitus vindictae, est ratio irae. Quod autem definitio prima sit insufficiens, manifeste apparet. Nam omnis forma, quae est in materia determinata, nisi in sua definitione ponatur materia, illa definitio est insufficiens: sed haec forma, scilicet « appetitus vindictae » est forma in materia determinata: unde cum non ponatur in ejus definitione materia, constat quod ipsa definitio est insufficiens. Et ideo necesse est ad definitionem, quod in definitione ponatur hoc, scilicet forma, esse in materia hujusmodi, scilicet determinata. Et sic habemus tres definitiones, quia una assignat speciem et speciei rationem, et est formalis tantum, sicut si definiatur domus quod sit operimentum prohibens a ventis et imbribus et caumatibus. Alia autem assignat materiam, sicut si dicatur quod domus est operimentum quoddam ex lapidibus, lateribus et lignis. Alia vero assignat idest in definitione ponit « utrumque, » materiam scilicet et formam; dicens, quod domus est operimentum tale constans ex talibus, et propter talia, scilicet ut prohibeat ventos etc. et ideo dicit quod « alia » definitio scilicet, tria ponit « in his » scilicet lignis lapidibus quae sunt ex parte materiae « speciem « idest formam « propter ista » scilicet ut prohibeat ventos. Et sic complectitur materiam cum dicit « in his » et formam cum dicit « speciem » et causam finalem cum dicit « propter ista »: quae tria requiruntur ad perfectam definitionem. Sed si quaeratur quae istarum definitionum sit naturalis,

et quae non: Dicendum, quod illa, quae considerat formam tantum, non est naturalis, sed logica. Illa autem, quae est circa materiam, ignorat autem formam, nullius est nisi naturalis. Nullus enim habet considerare materiam nisi naturalis. Nihilominus tamen illa quae ex utrisque est, scilicet ex materia et forma, est magis naturalis. Et duae harum definitionum pertinent ad naturalem: sed una est imperfecta, scilicet illa quae ponit materiam tantum; alia vero perfecta, scilicet illa quae est ex utrisque. Non enim est aliquis qui consideret passiones materiae non separabiles, nisi physicus. Sed quia sunt aliqui, qui aliter considerant passiones materiae, ideo ostendit qui sint, et qualiter considerent: et dicit quod sunt tres. Unum genus est quod differt a naturali quantum ad principium, licet consideret passiones prout sunt in materia; sicut artifex, qui considerat formam in materia, sed differunt, quia hujusmodi principium est ars, physici vero principium est natura. Aliud genus est quod quidem considerat ea quae habent esse in materia sensibili, sed non recipit in definitione materiam sensibilem; sicut curvum, rectum et hujusmodi, licet habeant esse in materia, et sint de numero non separabilium, quantum ad esse, tamen mathematicus non determinat sibi materiam sensibilem. Cujus ratio est, quia res aliquae sunt sensibiles per qualitatem, quantitates autem praeexistunt qualitatibus, unde mathematicus concernit solum id quod quantitatis est absolute, non determinans hanc vel illam materiam. Aliud genus est quod quidem considerat illa quorum esse vel non est in materia omnino, vel quorum esse potest esse sine materia; et hic est Philosophus primus. Et notandum quod tota ratio divisionis philosophiae sumitur secundum definitionem et modum definiendi. Cujus ratio est, quia definitio est principium demonstrationis rerum, res autem definiuntur per essentialia. Unde diversae definitiones rerum diversa principia essentialia demonstrant, ex quibus una scientia differt ab alia.

Consequenter cum dicit « sed redeundum »

Quia videbatur fecisse quasdam digressiones ex hoc quod institit ad inquisitionem definitionum, reducit se ad materiam propriam, dicens quod redeundum est ad materiam propriam, unde est sermo habitus, scilicet quod passiones animae, ut amor, timor et hujusmodi, non sunt separabiles a physica materia animalium, inquantum tales existunt, scilicet inquantum passiones quae non sunt sine corpore, et non sunt sicut linea et planum, idest superficies, quae ratione possunt separari a materia naturali. Si ergo ita est, ad naturalem spectat consideratio earum, et etiam animae, sicut supradictum est. « De qua, » scilicet anima, intendentes ad praesens necesse est accipere opiniones antiquorum, quicumque sint qui aliquid enunciaverunt de ipsa. Et hoc quidem ad duo erit utile. Primo, quia illud quod bene dictum est ab eis, accipiemus in adjutorium nostrum. Secundo quia illud, quod male enunciatum est, cavebimus.

LECTIO III.

Motu et sensu animam fuisse cognitam a philosophis dicit: et illorum affert sententias ac reprobat, qui se animam ex motu cognovisse existimarunt.

ANTIQUA.

Principium autem quaestionis praeponere quae maxime videntur ipsi inesse secundum naturam. Animatum igitur ab inanimato in duobus maxime differre videtur, motu et sensu. Accipimus autem et a progenitoribus fere duo haec de anima.

Dicunt enim quidam et maxime et primo animam esse id quod est movens. Existimantes autem, quod non movetur ipsum non contingere movere alterum aliquid eorum quae moventur, animam sic arbitrati sunt esse.

Unde Democritus ignem quemdam, aut calorem dicit esse ipsam. Infinitis enim existentibus figuris, et atomis, quae speciei rotundae, ignem et animam dicit, ut in aere mota corpora, quae vocantur decisiones, quae videntur per portas in radiis, quarum omne semen, elementa dicit totius naturae. Similiter autem et Leucippus. Horum autem sphaerica, animam, propter id, quod maxime possunt per omne penetrare hujusmodi figurae, et movere reliqua cum moveantur et ipsa, arbitrantes animam esse efficiens in animalibus motum: unde et vivendi terminum esse respirationem. Constringente enim eo quod continet corpora, et extrudente figuras praebentes animalibus motum, ex eo quod non est ipsas quiescere nullatenus, auxilium fieri de foris, ingredientibus aliis hujusmodi in respirando. Prohibere enim has et quae insunt animalibus disgregari, simul prohibentes constringens et comprimens, et vivere autem quamdiu possunt hoc facere.

RECENS.

Initium autem inquisitionis erit proponere ea quae maxime videntur animae competere suapte natura.

Animatum itaque duabus rebus ab inanimato maxime differre videtur, motu nimirum ac sensu. A majoribus etiam nostris haec duo fere de anima accepimus: inquiunt enim nonnulli, animam maxime atque primario loco id esse quod movet, atque existimantes fieri non posse ut id aliud quidquam moveat quod ipsum non moveatur, animam unum quid eorum esse putarunt quae motu cientur.

Quocirca Democritus quidem ignem aliquem atque calorem ipsam censet esse: nam quum sint infinitae figurae ac individua corpora, globosa dicit ignem et animam esse, cujusmodi sunt corpuscula quae in aere ferri in radiis qui per fenestram ingrediuntur, videmus, atque ramenta vocamus; horum vero universam sobolem elementa totius esse naturae dicit. Eadem et Leucippus censebat. Horum igitur corporum ea quae sunt globosa, animam asseruit esse, propterea quod maxime figurae tales per omne corpus penetrare possunt atque cetera movere, quum moveantur et ipsa, arbitrati animam id esse quod motum animalibus praebet: quapropter et vitam respiratione finiri dicebant: nam aere ambiente corpora comprimente ac extrudente figuras eas quae praebent animalibus motum, quia nec ipsae unquam quiescunt, auxilium ferri dicunt, ingredientibus foris, dum respirant, aliis ejusmodi figuris, quae quidem ejici prohibent ipsas quae animalibus insunt, cohibendo simul id quod coercet ac congelat, et eo usque vivere animalia, quo usque id facere possunt.

Videtur autem et a Pythagoricis dicta, eamdem habere intelligentiam. Dixerunt enim quidam ipsorum, animam esse quae sunt in aere decisiones. Alii autem has movens. De his autem dictum est, propterea quod continue videntur moveri, et si sit tranquillitas animae.

In idem autem feruntur quicumque dicunt animam esse quod seipsum movens. Videntur autem hi omnes existimantes motum maxime proprium esse animae. Et alia quidem omnia moveri propter animam, ipsam autem a seipsa, propter nihil videre movens, quod non et ipsum moveatur.

Similiter autem et Anaxagoras animam dicit esse moventem, et si aliquis alius dixit, quod omne movit intellectus. Non tamen penitus sicut Democritus.

Ille quidem enim simpliciter dicit idem esse animam et intellectum, verum enim esse quod videtur. Unde bene facere Homerum, quod Hector jacet aliud sapiens. Non itaque utitur intellectu tamquam potentia quadam, quae est circa veritatem: sed idem dicit animam et intellectum.

Anaxagoras autem minus certificat de ipsis. Multoties quidem enim causam ejus, quod bene et recte, dicit intellectum hunc esse animam. In omnibus enim ipsum inesse animalibus magnis et parvis, et honorabilibus et inhonorabilibus.

Non videtur autem secundum prudentiam dictus intellectus, omnibus similiter inesse animalibus: sed neque hominibus omnibus.

Quicumque quidem igitur animatum moveri aspexerunt, quidem maxime motivum opinati sunt animam esse.

Videtur autem et id quod a Pythagoreis dicitur, eamdem habere sententiam: quidam enim ipsorum ramenta quae agitantur in aere, quidam id quod illa movet, animam esse dixerunt. De his autem locuti sunt, quoniam continuo moveri cernuntur quantumlibet tranquillo aere. Eodem deferuntur et quicumque dicunt animam id esse quod se ipsum movet: etenim omnes ii motum videntur putasse maxime proprium esse animae, et cetera quidem universa per animam, hanc autem a se ipsa moveri, quia nihil videbant movere, quod non moveretur et ipsum.

Similiter et Anaxagoras id quod movet, animam esse dicit, et si quis alius ab intellectu universa moveri censuit; non tamen perinde penitus atque Democritus: is enim animam et intellectum simpliciter idem esse putabat: etenim id quod sensibus appareret, verum esse censebat: quocirca recte cecinisse inquit Homerum, Hectora jacere alia cogitantem. Non igitur de intellectu locutus est, ut de potentia quadam circa veritatem versante, sed idem esse animam dicit et intellectum; Anaxagoras autem minus dilucide de his rebus exposuit: multis enim in locis boni rectique intellectum causam esse dicit; alibi autem animam ipsam intellectum esse asserit: nam animalibus universis, tam parvis quam magnis, tam praestabilibus quam minus etiam praestabilibus, intellectum inesse dicit. At intellectus ille cui prudentia tribuitur, non modo nec universis similiter animalibus, sed ne hominibus quidem omnibus inesse videtur.

Omnes igitur ii qui ad animantis respexere motum, id quod maxime motivum est, animam esse putarunt.

Supra posuit Philosophus prooemium, in quo intentionem suam, quid agendum, et difficultatem hujus operis ostendit: hic vero prosequitur tractatum secundum ordinem promissum. Dividitur autem tractatus iste in duas partes. Primo enim tractat de natura animae secundum opinionem aliorum philosophorum. Secundo vero secundum veritatem; et hoc in secundo libro. Prima pars dividitur in duas partes. Primo enim narrat opiniones aliorum philosophorum de anima. Secundo vero inquirit de opinionibus illis, ibi, « Considerandum est autem etc. » Prima pars dividitur in duas. Primo enim ostendit ex quibus philosophi habuerunt viam ad investigandum de anima. Secundo vero ostendit quomodo diversi devenerunt in diversas opiniones de anima, ibi, « Dicunt enim. » Dicit ergo primo, quod principium nostrae quaestionis, idest inquisitionis, est apponere omnia quae secundum naturam videntur inesse animae. Circa quod sciendum est, quod quando invenimus aliqua differre secundum aliquid manifestum, et secundum aliud immanifestum, certum est quod per id quod est manifestum, venimus in notitiam illius quod est immanifestum. Et hunc modum tenuerunt philosophi ad inveniendum naturam de anima. Animata enim ab inanimatis differunt, per hoc quod animata habent animam, inanimata vero non. Sed quia natura animae erat immanifesta, et non poterat investigari nisi per aliqua manifesta, in quibus differunt animata ab inanimatis, invenerunt illa, et secundum illa conati sunt devenire in cognitionem naturae animae. Illa autem manifesta in quibus animata differunt ab inanimatis, sunt duo, scilicet sentire et moveri. Nam animata videntur differre ab inanimatis maxime motu, ut scilicet moveant seipsa, et sensu seu cognitione. Unde credebant quod quando scirent principia istorum duorum, scirent quid est anima. Unde laboraverunt causam motus et sensus scire, ut per hoc scirent naturam animae: et credebant quod id quod est causa motus et sensus, esset anima: et in hoc omnes antiqui philosophi conveniebant. Sed ex hoc antiqui in diversas opiniones divisi sunt. Nam aliqui conati sunt devenire in cognitionem animae per motum, aliqui vero per sensum.

Et ideo cum dicit « dicunt enim »

Ostendit horum diversitatem. Et primo de illis, qui inquirebant naturam animae a motu. Secundo de illis qui inquirebant eam a cognitione seu sensu, ibi, « Quicumque autem ad cognoscere et sen- « tire. » Tertio eorum qui inquirebant naturam ejus ex utroque, ibi, « Quoniam autem et motivum. » Circa primum sciendum est, quod illis, qui inquisierunt animae naturam a motu, erat unum commune, scilicet quod si moventur animata, quod anima sit movens et mota. Et hujus ratio est, quia existimabant quod id quod non movetur, non contingit movere alterum, idest quod nihil movet nisi moveatur. Si ergo anima movet animata, et nihil movet alterum nisi moveatur ipsum, manifestum est, quod anima maxime movetur. Et hoc est, propter quod antiqui naturales arbitrati sunt animam esse eorum, quae moventur. Sed ex hoc etiam diversae opiniones provenerunt.

Et ideo cum dicit « unde Democritus »

Ponit primo opinionem Democriti, de anima, dicens, « unde Democritus, » quidam scilicet antiquus philosophus, qui excogitans illud, quod maxime movetur, esse naturam animae: et quia illud quod maxime movetur, videtur esse de natura ignis: ideo dicit ipsam animam « esse ignem quemdam, aut ca- « lorem. » Et opinio sua fuit talis. Ipse enim nihil ponebat esse in rerum natura nisi sensibile et corporale: et volebat quod principia omnium rerum sint corpora indivisibilia, et infinita, quae vocabat atomos. Quae quidem dixit esse unius naturae, sed differre ab invicem figura, positione, et ordine: licet hic tantum ponat de figura, quia haec sola differentia, quae est secundum figuram, necessaria est. Et ista differentia, quae est secundum figuram, est quod quaedam erant rotunda, quaedam quadrata, quaedam pyramidalia et hujusmodi. Ponebat etiam haec esse mobilia, et nunquam quiescentia, et ex concursu ipsorum atomorum casu esse mundum factum ajebat. Et quod haec indivisibilia corpora

sint mobilia, dabat exemplum de decisionibus, quae moventur in aere, etiam si nulla tempestas sit, sicut apparet per portas in radiis solis. Unde, cum ista sint multo minora, quia sunt indivisibilia, illae vero quae apparent in radiis decisiones, sunt divisibiles, manifeste apparet, quod sint maxime mobilia. Et quia inter alias figuras, figura rotunda est magis apta ad motum, cum non habeat angulos, quibus impediatur a motu; et quia credebant animam maxime moveri, ex eo, quod arbitrari sunt animam efficere motum animalibus, ideo inter ista infinita corpora, illa quae erant inter illa rotunda corpora, dicebat esse animam. Hujus etiam opinionis fuit Leucippus, qui fuit socius ejus. Et ad hoc habebat unum signum: quia voluit Democritus terminum vitae, idest rationem consistere in respiratione, licet insufficienter, quia non omnia viva respirant: quae quidem respiratio necessaria erat secundum eum, quia corpora rotunda implent corpus, cum sint causa motus in corpore animalis secundum eum, et sunt in continuo motu, et « eo quod continet, » idest corpora nostra aere constringente, « et extrudente » idest exterius mittente illas, quae sunt de numero figurarum, quae sunt praebentes animalibus motum, ex eo quod nullo modo quiescunt; ne forte eis omnino expulsis a corporibus nostris deficerent corpora, ideo necessaria est respiratio, per quam et intromittantur alia corpora, et ea quae sunt intus ab istis, quae per respirationem intrant, impediantur ab exitu. Et tamdiu dixit vivere animalia, quamdiu possunt hoc facere, scilicet respirare. Et vis hujusmodi signi est quia cum respiratio ex hoc dicatur esse ratio vitae, quod continet ipsa corpora rotunda in corporibus animalium, et immittit etiam ea intus, ne propter exeuntia corpora, quae continue moventur, deficiat corpus animalis; manifestum est, quod ipsa corpora sint anima: quae quidem corpora voluit Democritus esse de natura ignis, et ex eis causari calorem.

Secundo cum dicit « videtur autem »

Ponit opinionem quorumdam Pythagoricorum, quae similis erat opinioni Democriti: nam illud quod Pythagorici dicunt de anima, eamdem habet intelligentiam cum eo quod dicit ipse Democritus, licet Pythagorici in eamdem sententiam non conveniant. Nam quidam ipsorum convenientes cum Democrito dixerunt animam esse decisiones, quae sunt in aere, idest corpora indivisibilia et infinita, sicut Democritus dicebat. Alii vero ex ipsis philosophis non dixerunt ipsa corpora indivisibilia, et mobilia esse animam, sed illam virtutem quae movet ea corpora, animam dicebant. Et hujus opinionis fuit quidam Archelaus philosophus magister Socratis, ut Augustinus narrat in libro de civitate Dei. Et ratio horum, scilicet quare dicebant hujusmodi corpora esse animam, dicta est: quia sicut jam patet, volebant quod illud quod maxime movetur est anima: unde propter hoc quod haec corpora continue moveri videbantur, sicut apparet in aere, in quo moventur, etiam si sit tranquillitas, dicebant ista corpora esse animam.

Consequenter cum dicit « in idem »

Reducit in quamdam summam opinionem plurium philosophorum de anima ad has opiniones; dicens, quod omnes illi, qui definientes animam a motu, dixerunt ipsam esse illud quod seipsum movet « feruntur in idem » id est in eamdem intelligentiam cum praedictis. Omnes enim concordant in hoc et conveniunt, quod videntur existimasse motum maxime et praecipue esse proprium animae, et quicquid movetur, movetur ab anima, ipsam vero animam moveri a seipsa. Et ratio horum, sicut jam tactum est, erat, quia communiter opinati sunt quod nihil movet alterum nisi moveatur et ipsum. Unde, cum anima moveat alia, credebant animam maxime et praecipue moveri.

Tertio cum dicit « similiter autem »

Ponit opinionem Anaxagorae de natura animae. Et primo ponit in quo Anaxagoras concordabat cum superioribus, dicens, quod Anaxagoras et quicumque alius dixit quod intellectus movet omnia, dicit animam esse moventem omnia, sicut et illi dicunt. Sed in hoc differt, quia noluit quod omne quod movet alterum, moveatur et ipsum: immo dixit esse unum intellectum separatum et immixtum qui alia moveat, eo non moto: et de natura hujusmodi dicit esse animam. Unde ex hoc insurrexit error quorumdam, qui dicerent animam esse de natura divina. Sic ergo patet in quo concordabat cum superioribus, in hoc scilicet quod dixit animam esse moventem. Sed differebat in hoc, quod dixit animam non moveri, cujus contrarium illi dicebant. Differebat etiam a Democrito in acceptione intellectus.

Et ideo cum dicit « ille quidem »

Ponit hanc differentiam. Et primo opinionem Democriti: dicens, quod « ille » scilicet Democritus dixit « simpliciter » idest ubique et universaliter intellectum et animam esse idem. Cujus ratio est, quia Democritus credebat, quod nihil esset in mundo nisi sensibilia: et sicut nihil erat in mundo nisi sensibilia, ita dicebat, quod nulla vis apprehensiva erat in anima, nisi sensitiva. Unde fuit hujus opinionis, quod nulla veritas determinate haberetur de rebus, et quod nihil determinate cognoscitur, sed quicquid apparet, verum esset; et non magis illud quod cogitat unus de re aliqua, quam illud quod cogitat alius de eadem re, eodem tempore, verum esse: et ex hoc sequebatur, quod poneret contradictoria simul esse vera. Cujus ratio est, quia ipse, ut dictum est, non utebatur intellectu, qui est circa veritatem, idest virtute intellectiva, per quam anima intelligit intelligibilia, sed solum vi (1) sensitiva; et quod nihil cognosceretur nisi sensibile, cum nihil poneret in rerum natura nisi sensibile. Unde, cum sensibilia sint in continuo motu et fluxu, opinatus est nullam veritatem determinatam esse in rebus. Et quia non pervenit ad hoc quod cognosceret intellectum esse potentiam quamdam « quae « est circa veritatem » idest cujus objectum est verum, et excedit omnes alias potentias animae, sed accepit tantum potentias animae sensitivas; ideo communiter et indifferenter « idem dicit animam et intelle- « ctum, » quem quidem intellectum dicit transmutari secundum hominis transmutationem. Et propter hoc commendat Homerum, qui dixit, « quod Hector jacet « alias sapiens » idest quod secundum sui mutationem, mutatus est intellectus ejus, dum aliud saperet victus, et aliud invictus.

Secundo cum dicit « Anaxagoras autem »

Ostendit in quo differebat Anaxagoras a Democrito. Et circa hoc duo facit. Primo ponit opinionem Anaxagorae. Secundo reprobat eam, ibi, « Non « videtur autem etc. » Dicit ergo primo, quod Anaxagoras loquitur de anima magis dubie, et minus certificat de ipsa. Nam ipse Anaxagoras multoties

(1) *Al.* ut.

dicit in intellectu esse causam ejus, quod est bonum operari, idest bonae operationis. Alibi vero, idest in aliis locis, dicit hunc intellectum, scilicet qui est causa bonae operationis, et animam esse idem: et hoc apparet, quia constat quod anima inest omnibus animalibus tam vilibus quam honorabilibus, et tam magnis quam parvis. Unde, cum in omnibus his dicat intellectum esse, manifestum est, quod idem dicit animam et intellectum.

Secundo cum dicit « non videtur »

Ostendit contrarietatem esse in hujusmodi acceptione intellectus secundum Anaxagoram, scilicet aliquando hoc, quod dicit intellectum, non esse idem cum anima, aliquando vero dicit ipsum et animam esse idem: quae sunt contradictoria, et non possunt simul stare. Et hoc probat tali ratione. Constat quod bene operari est proprium intellectus secundum prudentiam perfecti, quia bene operari pertinet ad prudentiam. Si ergo idem esset intellectus, qui est causa bonae operationis, cum anima, sequeretur quod intellectus prudens idem esset cum anima. Sed hoc est falsum, quia anima inest omnibus animalibus. Intellectus autem secundum prudentiam dictus, non videtur inesse, non solum omnibus animalibus, sed nec omnibus hominibus: ergo non est idem quod anima.

Deinde cum dicit « quicumque quidem »

Ostendit, quod omnes illi, qui consideraverunt animata secundum motum, idest secundum id quod est moveri a seipsis, opinati sunt animam esse illud quod maxime est motivum, sicut patet in opinionibus jam dictis.

LECTIO IV.

Empedoclis et Platonis sententias exponit, qui ex parte cognitionis animam cognoverunt; quod item fuere nonnulli qui animam esse numerum seipsum moventem definierunt.

ANTIQUA.

Quicumque autem ad cognoscere, et sentire ea quae sunt, isti dicunt animam esse principia, alii quidem plura facientes haec, alii vero unum hoc.

Sicut Empedocles quidem ex elementis omnibus esse et unumquodque horum animam dicens, sicut terram quidem terra cognoscimus, aethere aethera divum: aquam autem aqua: sed igne ignem obscurum ac latentem, manifestum est, concordia autem concordiam: discordiam discordia tristi.

Eodem autem modo, et Plato in Timaeo animam facit ex elementis. Cognosci enim simile simili: res autem ex principiis esse.

Similiter autem et in his, quae sunt de philosophia dicta, determinatum est: et ipsum quidem animal ex ipsa unius idea, et ex prima longitudine, et latitudine, et altitudine, alia autem simili modo.

Adhuc autem et aliter, intellectum quidem unum, scientiam autem duo: singulariter enim ad unum. Plani autem numerum, ad opinionem: sensum vero, eum, qui firmi. Numeri quidem enim species et principia entium dicebantur. Sunt autem ex elementis. Judicantur autem res, aliae quidem intellectu, aliae vero scientia, aliae autem opinione, aliae vero sensu. Species autem, numeri hi, rerum.

Quoniam autem et motivum videbatur anima esse, et cognoscitivum: sic quidam complexi sunt ex utrisque, enunciantes animam esse numerum moventem seipsum.

RECENS.

At qui cognitionem animadverterunt ipsius ac sensum quibus res cognoscit et sentit, ii dicunt animam principia rerum esse: atque alii plura principia faciunt, alii vero unum animam esse censent: sic Empedocles ex elementis quidem universis ipsam constare censet, et unumquodque istorum animam esse putat, dicit enim:

terram nam terra, lympha cognoscimus undam,
aetheraque aethere; sane ignis dignoscitur igne;
sic et amore amor, ac tristi discordia lite.

Eodem et Plato modo animam in Timaeo ex elementis constare censet: simili namque, ejus quoque sententia, cognoscitur simile, et res ipsae ex principiis sunt. Similiter determinatum est et in iis quae de philosophia exposuimus: animal quidem ipsum ex ipsius unius idea, et ex longitudine prima et latitudine profunditateque constare, cetera vero simili modo; insuper et alio pacto, intellectum quidem esse unum, scientiam vero duo: unico enim modo ad unum progreditur; superficiei praeterea numerum opinionem, solidi vero sensum: nam numeri quidem formae ipsae et principia dicebantur; sunt autem ex elementis. Res vero partim intellectu, partim scientia, partim opinione, partim sensu dijudicantur, atque hi numeri formae sunt rerum.

Quum autem anima et motivum et cognitivum esse videretur, quidam idcirco utrumque complexi sunt, atque animam numerum esse se ipsum moventem asseruerunt.

Superius ostendit Philosophus quomodo aliqui venerunt in cognitionem animae per motum: hic vero ostendit quomodo aliqui venerunt in cognitionem animae per sensum, seu cognitionem. Et circa hoc duo facit. Primo enim ostendit, in quo convenerunt philosophi, qui consideraverunt animam ex sensu. Secundo vero in quo differunt, ibi, « Sicut « Empedocles quidem, etc. » Dicit ergo primo, quod omnes quicumque venerunt in cognitionem animae quantum ad cognoscere et sentire, idest per cognitionem et sensum, in hoc conveniebant, quia dicebant animam esse ex principiis: quae quidem principia alii « faciebant » idest ponebant esse plura, alii vero unum tantum. Ad ponendum autem animam esse ex principiis constitutam movebantur, quia ipsi antiqui philosophi quasi ab ipsa veritate coacti, somniabant quodammodo veritatem. Veritas autem est, quod cognitio fit per similitudinem rei cognitae in cognoscente: oportet enim quod res cognita aliquo modo sit in cognoscente. Antiqui vero philosophi arbitrati sunt, quod oportet similitudinem rei cognitae esse in cognoscente secundum esse naturale, hoc est secundum idem esse quod habet in seipsa: dicebant enim quod oportebat si-

mile simili cognosci: unde si anima cognoscat omnia, oportet, quod habeat similitudinem omnium in se secundum esse naturale, sicut ipsi ponebant. Nescierunt enim distinguere illum modum, quo res est in intellectu, seu in oculo, vel imaginatione, et quo res est in seipsa: unde quia illa, quae sunt de essentia rei, sunt principia illius rei, et qui cognoscit principia hujusmodi cognoscit ipsam rem, posuerunt quod ex quo anima cognoscit omnia, esset ex principiis rerum. Et hoc erat omnibus commune. Sed diversificati sunt secundum quod differebant in principiis quae ponebant. Non enim omnes ponebant eadem principia, sed unus plura, alius unum, unus hoc, alius illud: et secundum hoc differunt in ponendo principia, ex quibus principiis anima constituatur.

Et ideo consequenter cum dicit « sicut Empedocles »

Ponit quomodo differunt. Et primo ponit opinionem Empedoclis: dicens, quod antiqui philosophi, qui per sensum consideraverunt animam, dicunt ipsam constare ex elementis. Et illi quidem, qui unum faciunt principium, illud unum dicunt esse animam. Et qui plura, ex illis eam componi: sicut Empedocles dicit animam esse ex omnibus elementis, et unumquodque horum dicit animam. Circa quod sciendum est, quod Empedocles posuit sex principia: quatuor materialia, scilicet terram, aquam, aerem et ignem: et duo activa et passiva, scilicet litem et amicitiam. Et ideo, ex quo ponebat animam omnia cognoscere, dixit animam esse ex hujusmodi principiis, quae ponebat. Secundum enim quod ex terra, terram cognoscimus; et secundum quod ex aethere, idest ex aere aerem, et ex aqua aquam: sed et ignem ex igne manifestum esse: et per concordiam cognoscimus concordiam: et ex tristi discordia cognoscimus discordiam: et ponit ibi, « tristi » quia Empedocles metrice composuit libros suos.

Secundo cum dicit « eodem autem »

Ponit opinionem Platonis: dicens quod Plato etiam facit animam ex elementis, idest dicit animam ex principiis constitutam esse. Et quod hoc sit verum, scilicet quod Plato dicat animam compositam ex principiis rerum, probat per triplex dictum Platonis. Primum est, quod ipse dicit in Timaeo. Ibi enim dicit duo esse elementa seu principia rerum, scilicet idem et diversum. Quaedam enim natura est quae semper eodem modo se habet, et est simplex, sicut sunt immaterialia; et hanc naturam vocat idem. Quaedam vero natura est, quae non semper eodem modo se habet, sed transmutationem suscipit et divisionem, sicut sunt materialia; et hanc vocat diversum. Et ex istis duobus, scilicet ex eodem et diverso, animam dicit esse compositam: non quod sint ista duo in anima ut partes, sed quod sunt quasi media, et quod natura rationalis animae superioribus et omnino immaterialibus sit inferior et deterior, et materialibus et inferioribus sit nobilior et superior. Et ratio hujus erat, sicut dictum est, simile cognoscitur simili: unde si anima cognosceret omnia, et idem et diversum sunt principia, ponebat animam esse ex istis duobus compositam eo modo quo dictum est, ut inquantum habet de natura identitatis, cognosceret ea quae ponit idem; inquantum vero de natura eorum quae vocat diversum, cognosceret diversum, scilicet materialia. Unde et hac cognitione utitur. Nam quando colligit genera et species, tunc dicit eam repraesentare idem, seu identitatem. Quando vero differentias et accidentia assumit, alteritatem adinvenit. Sic ergo patet quomodo Plato in Timaeo dicit animam ex principio componi.

Secundum dictum Platonis, per quod ostenditur, quod dixit animam ex principiis esse, ponitur cum dicit « similiter autem »

Ubi ostendit animam esse ex principiis similiter. Circa quod sciendum est, quod Plato posuit, quod intelligibilia essent per se substantia et separata, et essent semper in actu, et essent causa cognitionis et esse rebus sensibilibus. Quod Aristoteles tamquam inconveniens volens evitare, coactus est ponere intellectum agentem. Unde sequebatur ex positione Platonis, quod secundum quod aliqua sunt abstracta per intellectum, sic essent aliqua, quae essent per se subsistentia et in actu. Habemus autem duplicem modum abstractionis per intellectum: unum qui est a particularibus ad universalia; alium per quem abstrahimus mathematica a sensibilibus. Et sic cogebatur ex hoc ponere tria subsistentia: scilicet sensibilia, mathematica et universalia, quae essent causa, ex quorum participatione, res etiam sensibiles et mathematicae essent. Item ponebat Plato numeros esse causam rerum: et hoc faciebat, quia nescivit distinguere inter unum quod convertitur cum ente, et unum quod est principium numeri, prout est species quantitatis. Ex quo sequebatur, quod cum universale separatum poneret causam rerum, et numeros esse substantiam rerum, quod hujusmodi universalia essent ex numeris. Dicebat enim quod principia omnium entium essent species et numerus specificus, quem vocabat specificum tamquam compositum ex speciebus. Nam et ipsum numerum reducebat, tamquam in principia et elementa, in unum et dualitatem. Nam cum ex uno nihil procederet, ideo necessaria fuit ipsi uni aliqua subjecta natura, a qua multitudo produceretur: et hanc vocavit dualitatem. Et secundum ordinem materialitatis ordinabat illa tria. Quia enim sensibilia sunt magis materialia quam mathematica, et universalia immaterialiora mathematicis: ideo primo posuit sensibilia, supra quae posuit mathematica, et supra haec, universalia separata et ideas: quae differunt a mathematicis: quia in matematicis in una specie sunt aliqua quae differunt secundum numerum, sed in ideis et substantiis separatis non inveniuntur aliqua unius speciei quae differant numero: unius enim speciei unam posuit ideam. Quas ideas dicit esse ex numeris, et secundum numeros in eis esse rationes rerum sensibilium, quae quidem constant ex longitudine, latitudine et profunditate Et ideo dixit ideam longitudinis esse primam dualitatem, longitudo enim est ab uno ad unum, scilicet de puncto ad punctum. Latitudinis autem primam trinitatem, nam figura triangularis est prima superficialium figurarum. Profunditatis autem quae continet longitudinem et latitudinem, ideam dixit esse primam quaternitatem: prima enim figura corporum est pyramis, quae quatuor angulis consistit: unde, cum Plato poneret animam sensibilem, posuit animam separatam, quae esset causa ejus; et hanc, sicut alia separata et ideas, dixit esse ex numeris, scilicet ex unitate et dualitate quae ponebat principia rerum.

Tertio cum dicit « adhuc autem »

Ponit tertium dictum Platonis, per quod apparet quod ipse dixerat animam compositam ex principiis. Plato enim posuit numeros, sicut dictum est, spe-

cies et principia rerum: unde, cum loqueretur de anima, posuit eam secundum hoc venire in cognitionem entium, quod erat composita ex principiis, scilicet ex numeris, et omnes operationes ejus ab eis procedere. Invenimus enim in anima diversas potentias ad apprehensionem entium; scilicet intellectum, scientiam, opinionem et sensum. Dicit ergo animam habere intellectum et ejus operationem ex idea unius, quia scilicet est in una (1) natura unitatis; intellectus enim una apprehensione apprehendit unum. Item scientiam ex prima dualitate; scientia enim est ab uno ad unum, scilicet de principiis ad conclusionem. Opinionem vero ex prima trinitate: opinio enim est de uno ad duo, est enim de principiis ad conclusionem cum formidine alterius; et sic sunt ibi tria; principium, et duae conclusiones, una conclusa et alia formidata. Sensum autem habet anima a prima quaternitate: est enim quaternitas prima, idea corporis, quod consistit ex quatuor angulis, ut dictum est: sensus autem corporum est. Cum ergo res omnes cognoscantur istis quatuor, scilicet intellectu, scientia, opinione et sensu, et has potentias dicit habere animam secundum quod participat naturam unitatis, dualitatis, ternarii et quaternarii, manifestum est, quod dixit animam separatam, quam posuit ideam hujus animae, compositam ex numeris, qui sunt principia et elementa rerum. Et sic patet, quod Plato dixit animam esse compositam ex principiis.

(1) *Lege* in ea.

Consequenter cum dicit « quoniam autem »

Ponit quod quidam philosophi definierunt et venerunt in cognitionem animae ex motu et sensu simul, seu cognitione, dicens: quia anima videbatur eis esse motiva per se et cognoscitiva, complexi sunt ista duo, et definierunt animam ex utrisque, scilicet motu et cognitione, dicentes, quod anima est numerus movens seipsum. Per numerum quidem insinuantes potentiam cognoscitivam, quia, secundum quod suprapositum est, ex hoc dicebant habere animam vim cognoscitivam rerum, quod participabat naturam numeri specifici, quod erat de opinione Platonis: per movere autem seipsam, insinuantes potentiam motivam in anima.

LECTIO V.

Varias philosophorum opiniones adducit, qui animam ipsam unum aliquod sensibilium elementorum esse existimaverunt.

ANTIQUA.

Differunt autem de principiis, quae et quot sunt; maxime corporea facientes et incorporea. His autem miscentes, et ab utrisque principia enunciantes. Differunt autem et circa multitudinem: hi quidem enim unum, illi vero plura dicunt. Consequenter autem his et animam assignant: motivum enim natura priorum existimaverunt non irrationabiliter.

Unde quibusdam visum est ignem esse. Etenim hic in partibus subtilissimus est, et maxime elementorum incorporeus. Adhuc autem movetur: quia et movet alia primo. Democritus autem dulcius dixit, enuncians propter quid utrumque horum. Animam quidem enim et intellectum idem esse; istud autem esse ex primis et indivisibilibus corporibus. Motivum autem propter subtilitatem partium et figuram. Figurarum autem leviter mobilissimam sphaericam dicit; hujusmodi autem esse intellectum et ignem.

Anaxagoras autem videtur quidem alterum dicere animam et intellectum, sicut diximus prius. Utitur autem utrisque sicut una natura. Verumtamen intellectum ponit principium omnium maxime, solumque dicit ipsum eorum, quae sunt, simplicem esse, et immixtum et purum. Assignat autem utrumque eidem principio, cognoscereque et movere, dicens intellectum movere omne.

Videtur autem et Thales, ex quibus reminiscuntur, motivum aliquid animam opinari, siquidem dixit lapidem animam habere, quoniam ferrum movet.

Diogenes autem, sicut et alteri quidam, aerem hunc opinans omnium subtilissimum esse et principium, et propter hoc cognoscere et movere animam. Secundum quidem quod primum est, et ex hoc reliqua cognoscere; secundum vero quod subtilissimum est, motivum esse.

Heraclitus autem principium esse dicit animam, siquidem vaporem ex quo anima constat, etenim incorporalissimum esse et fluens semper. Quod vero movetur ab eo quod

RECENS.

Dissentiunt tamen de principiis, quaenam et quot sint, atque maxime quidem ii qui corporea putant esse, ab iis qui incorporea ponunt, ab his vero qui commiscuerunt et ex utrisque principia rerum deduxerunt.

Dissentiunt etiam de numero eorum; quidam enim unum quidam plura principia dicunt esse. Atque ut de principiis senserunt, sic de anima etiam pronuntiarunt: non enim abest a ratione quod in primorum natura movendi causam collocarunt.

Quapropter ignis quibusdam esse videtur: is enim subtilissimarum est partium, et longe magis quam elementa cetera incorporeus; movetur insuper, et cetera primo movet.

Democritus autem et subtilius dixit, docens, cur sit istorum utrumque: dixit enim, animam quidem mentemque idem esse, hoc autem ex ipsis primis atque indivisibilibus corporibus esse, atque ob partium quidem subtilitatem atque figuram movere; figurarum autem omnium mobilissimam figuram globosam esse asserit, talemque esse intellectum et ignem.

At Anaxagoras videtur quidem aliud animam, aliud intellectum dicere, quemadmodum et antea diximus: utitur tamen utrisque perinde atque una natura; verum intellectum principium maxime omnium ponit: solum namque rerum omnium ipsum simplicem et non mistum et sincerum esse dicit. Atque eidem principio haec utraque tribuit, cognitionem inquam et motum, dicens universum intellectum movisse.

Thales etiam videtur ex iis quae tradita memoriae sunt, motivum quiddam animam esse putasse, siquidem dixit lapidem habere animam, quia movet ferrum.

Diogenes autem, sicut et alii quidam aerem ipsam censuit esse, hunc subtilissimae omnium substantiae rerumque principium esse putans, atque idcirco cognoscere atque movere animam dixit: cognoscere quidem, quatenus primum est et ex hoc ipso cetera constant; motivum autem esse, quatenus subtilissimum est.

Heraclitus quoque principium ait animam esse, quippe quum exhalationem esse asserit, ex qua cetera condit, eamque maxime incorpoream esse et semper fluere dicit: eo

movetur cognosci. In motu autem esse quae sunt et ille arbitratus est et multi.

Similiter autem his et Alcmaeon opinari visus est de anima. Dicit enim ipsam immortalem esse propter hoc quod assimilatur immortalibus. Hoc autem inesse ipsi, tamquam semper motae: moveri enim et divina omnia continue semper, lunam, solem, astra et totum caelum.

Magis autem rudium et aquam quidam existimaverunt, ut Hippo. Suaderi enim visi sunt ex genitura, quoniam omnium humida est. Et namque arguit sanguinem dicentes animam, quoniam genitura non est sanguis. Hanc autem esse primam animam.

Alii autem sanguinem, quemadmodum Critias, ipsum sentire, animae maxime proprium opinantes: hoc autem inesse propter naturam sanguinis.

Omnia enim elementa judicem acceperunt, praeter terram. Hanc autem nulli protulerunt: nisi aliquis dixerit ipsam ex omnibus elementis esse, aut omnia.

Definiunt autem omnes animam, tribus (ut est dicere) motu, sensu, et incorporeo. Horum autem unumquodque reducitur ad principia. Unde et in cognoscendo definientes ipsam, aut elementum, aut ex elementis faciunt, dicentes similiter invicem praeter unum. Dicunt enim simile cognosci simili. Quoniam autem anima omnia cognoscit, constituunt eam ex omnibus principiis. Quicumque quidem igitur unam aliquam dicunt causam et elementum unum, et animam unum ponunt, ut ignem aut aerem. Plura vero dicentes principia, et animam plura dicunt.

Anaxagoras autem solus impassibilem dicit intellectum, et nihil commune nulli aliorum habere. Hujusmodi autem cum sit, quomodo cognoscit, et propter quam causam, neque ille dixit, neque ex his, quae dicta sunt, conspicuum est.

Quicumque autem contrarietates faciunt in principiis, et animam ex contrariis constituunt. Quicumque autem alterum contrariorum, ut calidum aut frigidum, aut aliquid hujusmodi aliud, et animam similiter unum aliquid horum ponunt. Unde et nominibus consequuntur, ut calidum quidem dicentes, quia propter hoc, et hoc vivere nominatum est. Qui autem frigidum, propter respirationem et refrigerationem vocari animam. Tradita quidem igitur de anima, et propter quas causas dicunt sic, haec sunt.

enim quod movetur id quod movetur cognosci perhibet; moveri autem res universas cum ipse, tum vulgus arbitrabantur.

Simili modo ac hi et Alcmaeo de anima putasse videtur: dicit enim ipsam immortalem esse, quia similis immortalibus est: quod quidem ideo dixit ipsi competere, quia semper movetur: moveri enim et res omnes divinas continue semper, lunam, solem, stellas, totumque caelum.

Quidam vero ex importunioribus animam aquam esse dixerunt, ut Hippo: qui quidem ad hanc sententiam ratione seminis videntur esse compulsi, quia omnium semen humidum est: etenim redarguit eos qui sanguinem animam esse asserunt, quia semen sanguis non est; hoc autem primam animam esse dicit.

Alii sanguinem ipsam esse dixerunt, ut Critias, sensum maxime proprium animae esse putantes: quod quidem ipsi competere propter naturam sanguinis crediderunt. Nam omnia elementa praeter terram invenerunt qui eligeret; hanc autem nemo tribuit animae, nisi quis ipsam dixerit ex omnibus elementis constare, aut omnia esse.

Tribus autem his omnes, ut ita dicam, animam, motu, sensu incorporeoque, definiunt, quorum unumquodque refertur ad principia rerum: quapropter et ii qui cognitione definiunt animam, aut elementum, aut ex elementis faciunt ipsam, similiter omnes praeter unum dicentes: inquiunt enim simile simili sibi cognosci: quum enim universa cognoscat anima, ex universis rerum principiis ipsam condunt.

Quibus igitur placuit unam causam elementumque unum ponere rerum, ii animam etiam unum, velut ignem, aut aerem esse ponunt; qui vero plura rebus principia tribuunt, ii plura quoque dicunt animam esse.

Solus autem Anaxagoras intellectum passione vacare dicit et nil prorsus cum ceteris habere commune. Verum quum talis sit, quonam pacto cognoscat, et quam ob causam, neque ille dixit, neque ex dictis perspici potest.

At vero qui contrarietates in principiis admittunt, ii conficiunt animam etiam ex contrariis; qui vero alterum ponunt contrariorum, calidum inquam, aut frigidum, aut aliquid aliud hujusmodi, ii similiter et animam unum istorum asserunt esse: quapropter et nomina ipsa sectantur: nam ii qui calidum esse dicunt, inde (a *zeô* nimirum, i. e. ferveo) vivendi verbum (*zei* Graece) deducunt; et ii rursus qui frigidum esse censent, animam a respiratione et refrigeratione nomen suum adeptam esse perhibent. Haec igitur sunt quae de anima memoriae tradita sunt, et hae sunt causae, ob quas talia de ipsa dixerint.

In praecedentibus ostendit in quo antiqui philosophi conveniebant quantum ad considerationem de anima; in hoc scilicet, quod anima est principium motus et cognitionis. In parte autem ista ostendit qualiter dicti philosophi diversificati sunt circa hoc commune. Dividitur autem pars ista in partes tres. Primo enim ponit radicem diversitatis philosophorum quantum ad considerationem de anima. Secundo vero illam diversitatem specialiter enumerat, ibi, « Unde quibus« dam, etc. » Tertio colligit et epilogat ea, quae circa hujusmodi diversitates consideranda sunt, ibi, « Definiunt autem omnes etc. » Radix autem diversitatis philosophorum in consideratione de anima est, quia ipsi attribuebant animam principiis, sicut dictum est: et ideo secundum differentiam dictorum philosophorum circa considerationem principiorum, est etiam differentia ipsorum in consideratione de anima. Dicti vero philosophi, licet omnes ponant animam componi ex principiis, non tamen conveniunt quod ponant animam componi ex eisdem principiis: sed sicut differunt de principiis, ita etiam differunt de consideratione animae. Differunt autem de principiis quantum ad duo. Primo quantum ad substantiam principiorum, « quae » scilicet sint, et quantum ad numerum, « quot » scilicet sint. Quantum autem ad substantiam quidem, quia quidam ponebant principia corporalia: illi scilicet qui posuerunt ignem, aut aquam aut aerem: quidam vero incorporalia et immaterialia, sicut qui posuerunt numeros et ideas: quidam vero miscentes utraque, sicut platonici, qui posuerunt principia sensibilia et separata. Circa numerum vero, seu multitudinem differunt: quia quidam posuerunt tantum unum primum principium, sicut Heraclitus, qui posuit aerem, et alius ignem; quidam vero dicunt plura prima principia, sicut Empedocles qui posuit quatuor elementa. Et secundum has suppositiones de principiis consequenter assignant animam his principiis; quia qui ponebant principia materialia, dixerunt animam ex ipsis componi, sicut Empedocles; et similiter hi, qui ponebant immaterialia: sicut Plato. Omnes autem existimaverunt animam esse id quod maxime motivum est.

Consequenter cum dicit « unde quibusdam »

Enumerat diversitatem philosophorum in speciali. Sciendum autem est, quod inter illos qui ponebant unum corporum esse principium rerum, nullus dignatus est ponere solam terram; sed alii posuerunt ignem primum principium: alii aerem, alii aquam, terram vero nullus posuit, nisi qui posuit omnia elementa quatuor esse primum principium. Et ratio hujus est, quia terra propter suam grossitiem, magis videbatur esse composita ex principiis, quam ipsa esset principium. Et ideo circa hanc partem tria facit. Primo enim ponit opiniones

illorum, qui posuerunt primum principium et animam esse ignem. Secundo vero ponit opinionem illorum, qui posuerunt primum principium et animam esse aerem, ibi, « Democritus autem, etc. » Tertio vero ponit opinionem illorum qui posuerunt aquam esse primum principium et animam, ibi, « magis autem rudium. »

Circa primum sciendum est, quod propter hoc quod animae attribuitur motivum et cognoscitivum, visum est quibusdam animam esse illud quod est maxime motivum et cognoscitivum; et quia illud quod est maxime subtile videbatur eis esse maxime motivum et cognoscitivum, ideo dixerunt animam esse ignem, qui est inter corpora magis subtilis et activus. Et licet plures essent hujus opinionis, et sic opinarentur animam esse ignem, Democritus tamen subtilius et rationabilius dixit hoc « enun- « cians propter quid utrumque eorum » idest rationem motus et cognitionis magis expressit. Volebat enim, sicut dictum est, quod omnia essent composita ex atomis. Et licet secundum eum hujusmodi atomi essent principium omnium rerum, nihilominus tamen volebat, quod atomi, qui sunt figurae rotundae, essent de natura ignis: et ideo dicebat animam componi ex illis, qui sunt figurae sphaericae. Et haec, inquantum sunt prima principia, dicebant habere rationem cognoscendi; inquantum vero rotunda, rationem movendi; et ideo inquantum anima erat composita ex hujusmodi corporibus indivisibilibus rotundis, dicebat eam cognoscere et movere omnia. Unde ponens illa corpora rotunda de natura ignis, concordabat cum istis quod omnia essent de natura ignis.

Consequenter cum dicit « Anaxagoras autem »

Ponit Anaxagorae opinionem: qui in hoc concordabat cum praecedentibus, quod eidem, scilicet animae, attribuit rationem cognoscendi et movendi. Hic autem aliquando videtur alterum dicere esse animam et intellectum, sicut dictum est superius; sed aliquando utitur utrisque, scilicet anima et intellectu, sicut una natura. Ipse enim dicebat animam esse motivam et cognoscitivam: unde, cum ipse poneret intellectum moventem omnia et cognoscentem, pro eodem accipiebat animam et intellectum. Sed in hoc differebat ab aliis: quia Democritus ponebat animam esse naturae corporeae, utpote ex materialibus principiis compositam: Anaxagoras vero dicit intellectum esse « simplicem » ut excludat diversitatem in essentia, « immixtum » ut excludat componi cum alio, « et purum » ut excludat additionem ab alio. Sed movere et cognoscere assignat eidem principio, scilicet intellectui: nam intellectus ex natura sua habet quod sit cognoscens: motum autem habet, quia ipse, sicut dictum est, dicit intellectum omnia movere.

Consequenter cum dicit « videtur autem »

Ponit opinionem cujusdam philosophi, scilicet Thaletis; qui in hoc solum concordat cum superioribus, quia illud dicit esse animam, quod habet virtutem motivam. Hic enim, scilicet Thales, fuit unus de septem sapientibus. Et cum omnes alii studerent circa moralia, hic solus dedit se inquisitioni rerum naturalium, et est primus naturalis philosophus. Et ideo dicit, « ex quibus reminiscuntur, » scilicet qui volunt quod aqua esset principium omnium rerum. Hic enim secundum considerationem principii in rebus animatis opinabatur esse principium omnium rerum. Unde, cum principia seu semina omnium animatorum sint humida, voluit quod illud esset principium omnium rerum quod est maxime humidum; et quia hujusmodi est aqua, dixit aquam esse principium omnium rerum. Sed tamen non consequitur opinionem suam in hoc quod diceret animam esse aquam; sed illud dixit animam, quod habet virtutem motivam. Unde, cum lapis quidam, scilicet magnes, moveat ferrum, dixit illum habere animam. Ponantur ergo Anaxagoras et Thales cum istis; non quod dicant animam esse ignem; sed quia dicunt illud esse animam, quod habet rationem sensus et cognitionis, sicut dixit Anaxagoras: seu motus, sicut dixit Thales.

Deinde cum dicit « Diogenes autem »

Ponit opiniones illorum, qui dicunt aerem esse primum principium et animam. Et ii quidem sunt tres. Primo ponit opinionem Diogenis, qui volebat quod aer esset principium omnium, et esset subtilissimum omnium corporum. Unde et animam dixit esse aerem, et ex hoc habere virtutem cognoscendi et movendi. Virtutem quidem cognoscendi habet, quia aer, secundum eum, est principium omnium. Cum enim cognitio fiat per simile, sicut dictum est, oportebat quod si anima cognosceret omnia, esset composita ex principiis omnium rerum. Virtutem vero movendi habet, quia aer est subtilissimum omnium corporum, et ideo maxime mobilis.

Secundo cum dicit « Heraclitus autem »

Ponit opinionem Heracliti; qui non dicebat simpliciter aerem esse principium rerum, sed aliquod conjunctum aeri, scilicet vaporem, qui est medius inter aerem et aquam. Hic enim non posuit aquam, seu ignem vel aerem principium rerum, sed aliud medium, quia non posuit nisi materialia tantum: unde illud voluit esse principium rerum, quod esset magis remotum a contrarietate. Et hoc videbatur ei quod esset vapor: et ideo secundum hoc voluit, quod anima esset vapor, quia ex hoc dicebat animam maxime cognoscitivam et motivam esse. Ipse enim fuit hujus opinionis, quod omnia essent in continuo fluxu, et quod nihil vel ad horam quiesceret, nec poterat aliqua oratio determinate dici. Unde cum vapor esset inter alia maxime fluxibilis, dixit illum esse omnium rerum principium. Et hunc dicit esse animam. Et dixit quod naturam cognoscitivam habet ex hoc quod est principium: motivam vero ex hoc quod est incorporalissimum et fluxibile.

Tertio vero cum dicit « similiter autem »

Ponit opinionem Alcmaeonis, qui concordabat cum istis quantum ad motum tantum, qui dicebat animam esse quid mobilissimum. Unde quia semper movetur, assimilatur immortalibus, scilicet corporibus caelestibus: et ideo dicit eam immortalem, sicut corpora caelestia, et sic esse de natura caelesti et divina, quae semper movetur, ut luna, et sol, et hujusmodi, quae semper moventur et immortalia sunt. Nam secundum eum, sicut motus causat in eis immortalitatem, ita et in anima quae naturae mobilissimae est.

Deinde cum dicit « magis autem »

Hic ponit opinionem illorum qui posuerunt aquam primum principium omnium rerum. Fuerunt enim quidam rudes discipuli, et sequaces Thaletis, qui, sicut dictum est, voluerunt comparare principium unius rei ad principium totius naturae: et isti videbant, quod principium omnium viventium sit humidum: unde opinabantur, quod eodem modo

principium omnium rerum sit humidum. Cum igitur aqua sit humidius elementum inter cetera, dixerunt ipsam esse principium omnium rerum: et usque ad hoc secuti sunt magistrum suum, scilicet Thaletem. Sed in hoc differunt: quia Thales, licet poneret aquam esse omnium principium, non tamen dixit animam esse aquam, sed virtutem moventem, sicut dictum est. Isti vero de numero rudium dixerunt animam esse aquam, ut Hippo. Hic namque arguebat quosdam qui dicebant, animam esse sanguinem, ex hoc quod sanguis non est genitura seu semen rerum animatarum, quam dicebant esse primam animam: et hoc attribuebant aquae propter humiditatem.

Consequenter cum dicit « alii autem »

Ponit opinionem cujusdam philosophi, qui magis considerans animam quantum ad cognitionem, adhuc grossius locutus est de ipsa: dicens ipsam esse sanguinem. Cujus ratio est, quia in animali non est sensus sine sanguine; et ideo, cum anima sit principium cognoscendi, dixit ipsam esse sanguinem, sine quo non est sensus animali: exanguia enim, puta ossa, et ungues, et dentes, sine sensu sunt, licet nervi sine sanguine existentes maxime sensitivi sint. Et hoc dixit Critias.

Quia vero posset quaeri, quare in consideratione de anima non facit mentionem de terra sicut de aliis elementis, ideo excusat se cum dicit « omnia enim »

Dicens quod secundum hoc opinati sunt de anima, sicut de principiis. Unde terra « nullum judicem accepit, » idest nullus judicavit eam esse principium, et per consequens nullus dixit animam esse terram, nisi forte aliquis dixerit animam componi ex omnibus principiis, sicut Empedocles, aut omnia principia, sicut Democritus.

Deinde cum dicit « definiunt autem »

Epilogat et colligit ex his omnibus, quae dixit, suam intentionem. Et primo quantum ad ipsa principia. Secundo vero quantum ad contrarietates, quae sunt in ipsis principiis, ibi, « Quicumque autem « contrarietates etc. » Quantum vero ad ipsa principia: quia ipsi tria attribuebant animae: scilicet quod sit quid subtilissimum, quod sit quid cognoscitivum, et quod sit quid motivum: et haec tria, scilicet sensus, motus et incorporeum, reducuntur in principium. Illud enim dicunt esse principium, quod est simplex. Item principium ex se habet, quod sit cognoscitivum, quia sicut dictum est, simile simili cognoscitur: unde et dicebant animam componi ex elementis, aut esse elementa, quia dicebant, quod simile simili cognoscitur, praeter Anaxagoram qui ponebat intellectum immixtum. Item, quia principium est subtilissimum, dicebant illud maxime motivum; et quia anima cognoscit omnia, dicunt ipsam componi ex omnibus principiis. Et hoc dicunt omnes: quia secundum quod ponunt principia, ita ponunt animam. Unde quicumque ponunt unam aliquam causam seu principium et elementum unum, isti dicunt animam esse illud unum, sicut jam patet: ut ignem, aut aerem, seu aquam. Item illi, qui dicunt plura principia esse, isti similiter ajunt animam esse plura illa, sive ex his componi.

Et quia dixerat, quod omnes conveniunt in hoc, quod dicunt animam componi ex principiis, quia oportet cognosci simile simili: praeter unum, scilicet Anaxagoram: Ideo cum dicit: « Anaxagoras autem « solus » ostendit qualiter differt ab eis: dicens quod Anaxagoras solus dixit intellectum esse impassibilem, nec habere aliquid commune alicui, idest nulli eorum quae cognoscit similem. Sed qualiter cognoscit intellectus, neque Anaxagoras dixit, neque est manifestum ex his quae dicta sunt.

Consequenter etiam cum dicit « quicumque au» tem »

Colligit intentionem suam quantum ad contrarietates, quae in ipsis principiis sunt: dicens, quod quidam ponunt principia rerum contraria; et ii constituunt animam ex principiis contrariis, sicut Empedocles. Dans enim elementis caliditatem, frigiditatem, humiditatem et siccitatem, dat et animae inesse contrarietates has. Dixit enim, quod terra terram intuemur, aquam autem aqua, etc. Quidam vero posuerunt principium omnium esse unum elementorum, et illius qualitatem apposuerunt animae: ii quidem ignis caliditatem, qui dixerunt principium omnium esse ignem: illi vero qui dicunt primum principium aquam, apponunt animae frigiditatem. Unde secundum qualitates principiorum, quae ponunt, dicunt similiter esse animam, ut de natura caloris, aut frigoris, et hujusmodi. Et hoc etiam ostendunt ex nominibus, quibus nominant ipsam animam; quia illi, qui dicebant animam esse de natura caloris, denominabant eam a zaein vel zooein, idest vivere, quod denominatum est a zeein, quod est fervere. Illi vero, qui dicebant animam de natura frigoris, nominabant eam psychron, quod est frigidum, unde, et ab hoc venit psychi, idest anima propter refrigerationem, quae salvat animal ex respiratione. Sic ergo patet, quod alii nominabant animam a vita, scilicet illi qui dicebant ipsam de natura caloris. Alii autem respirationem, scilicet illi qui dicebant, quod erat de natura frigoris. Ex his omnibus concludit dicens, quod haec sunt, quae tradita sunt de anima, et propter quas causas sic dicunt de ipsa.

LECTIO VI.

Adversus illos pluribus rationibus contendit, qui animam secundum substantiam moveri opinabantur.

ANTIQUA.

Considerandum autem primum quidem de motu. Fortassis enim non solum falsum est, substantiam ipsius hujusmodi esse, qualem ajunt, dicentes animam esse quod est seipsum movens, aut possibile movere. Sed unum quiddam impossibilium inesse ipsi motum. Quod quidem igitur non necesse sit, movens et ipsum moveri, prius dictum est. Dupliciter enim movetur omne. Aut enim secundum alterum, aut secundum seipsum. Secundum alterum dicimus, quaecumque moventur ex esse in eo quod movetur, ut nautae. Non enim similiter moventur navi. Haec quidem secundum seipsam movetur, illi autem ex esse in eo quod movetur. Manifestum autem in partibus est. Proprius quidem enim motus pedum, ambulatio: haec autem et hominum est. Non inest autem nautis tunc. Dupliciter itaque dicto moveri, nunc intendimus de anima, si per seipsam movetur, et participat motu.

Quatuor autem motus cum sint: loci mutationis, alterationis, augmenti, et decrementi: aut secundum unum horum movebitur, aut secundum plures, aut omnes. Si vero movetur non secundum accidens, natura inerit motus ipsi. Si autem hoc, et locus. Omnes enim dicti motus in loco sunt. Si autem est substantia animae, movere seipsam, non secundum accidens moveri ipsi inerit, sicut albo et tricubito; moventur enim et haec, sed secundum accidens. Cui enim haec insunt, movetur illud corpus. Unde non est locus ipsorum. Animae autem erit: siquidem natura motu participat.

Amplius autem si natura movetur, et violentia movebitur; et si violentia, et natura. Eodem autem modo se habet de quiete. In quod enim movetur natura, in hoc natura quiescit. Similiter autem et ad quod movetur violentia, et quiescit in hoc violentia. Quales autem violenti motus animae erunt, et quietes? neque fingere volentibus facile est reddere.

Amplius, si quidem sursum movebitur, ignis erit; si vero deorsum, terra. Horum enim corporum motus hi sunt. Eadem autem ratio et de mediis.

Quoniam autem videtur movere corpus, rationabile est his movere motibus, quibus et ipsa movetur. Si autem hoc, et convertentibus erit dicere verum, quod secundum quod corpus movetur, hoc et ipsa. Corpus autem movetur secundum loci mutationem: quare et anima movebitur secundum corpus, aut tota, aut secundum partes translata. Si autem hoc contingit, et exeuntem iterum ingredi continget (1). Ad hoc autem sequetur, resurgere mortua animalium.

Motum autem secundum accidens, si ab altero moveatur. Depelletur enim utique violentia animal. Non oportet autem cui a seipso moveri inest in substantia, hoc ab alio moveri, nisi secundum accidens, sicut neque quod secundum se bonum, aut propter seipsum, hoc quidem propter aliud esse, hoc autem alterius causa. Animam autem maxime dicet aliquis utique a sensibilibus moveri, siquidem movetur.

At vero si movet ipsa seipsam, et ipsa movetur utique. Quare si omnis motus ex distantia est ab eo quod movetur, secundum quod movetur, et anima distabit utique a substantia ipsius secundum seipsam, nisi secundum accidens seipsam moveat: sed est motus substantiae ipsius per se.

(1) *Al. hic inseruntur verba* fieri nullo modo potest ut mortui reviviscant.

RECENS.

Considerandum est autem primum de motu: nam fortasse non solum falsum est, substantiam animae talem esse qualem ii dicunt, qui animam id asserunt esse quod se ipsum movet aut movere potest; sed etiam una id est earum rerum quae nequeunt esse, motum inquam ipsi inesse.

Non necessarium igitur esse omne quod movet, et ipsum moveri, olim jam probavimus; quum autem omne quod motu cietur, duplici modo moveri possit (aut enim per aliud, aut per se movetur; per aliud autem id omne moveri dicimus, quod movetur, quoniam re motu agitata continetur, ut navigantes: hi namque non perinde atque navis moventur: haec enim per se movetur; illi vero, quia sunt in eo quod motu cietur: quod quidem ita esse patet e partibus: motus enim proprius pedum est ambulatio, quae quidem et hominibus peculiaris est; tunc autem is motus non inest navigantibus), quum igitur bifariam res dicatur moveri, consideremus nunc oportet de anima, an per se moveatur motusque particeps.

Quum igitur quatuor sint motus, latio, alteratio, accretio, atque deminutio, aut istorum uno, aut pluribus, aut omnibus movebitur. Quodsi non per accidens moveatur, natura sane motus inerit ipsi; at si hoc sit, locus etiam ei competet: omnes enim jam dicti motus in loco fiunt. Quodsi autem essentia animae eo consistit, ut se ipsam moveat, non per accidens inerit ipsi motus, ut inest albedini, aut tricubitali: moventur enim et haec, verum per accidens, quippe quum corpus id moveatur cui insunt: quapropter et locus nullus ipsorum est: at animae erit, siquidem natura motus particeps est.

Praeterea si natura movetur, vi quoque moveri poterit; et si vi movetur, etiam natura. Eodem modo de quiete quoque se habet res: in hoc enim natura res quiescere solet, in quod suapte natura movetur; in hoc pari modo vi quiescit, in quod vi pulsa movetur. At qui motus erunt animae violenti quietesve? id ne si fingere quidem volumus, pronuntiare facile possumus.

At vero si sursum movebitur, ignis erit; si autem deorsum, terra: his namque corporibus hi motus competunt; idem et de mediis corporibus dicendum.

Praeterea, quum anima manifesto moveat corpus, rationi consentaneum est iis motibus ipsum movere, quibus et ipsa movetur: quod si ita sit, ratione inversa quoque vere dicere possumus, eo ipsam motu cieri quo movetur et corpus; at latione corpus movetur: quare mutabitur et anima perinde atque corpus, et aut tota, aut partibus locum mutabit. Quodsi id fieri licet, fieri quoque poterit ut egressa rursus corpus ingrediatur: ex quo sequeretur ut animalium ea quae mortem obierunt, resurgerent.

At enim motu per accidens ab alio quoque moveri possit: animal enim vi pelli potest; non autem oportet, id cujus in substantia inest ut a se ipso moveatur, motu ab alio cieri, nisi per accidens, quemadmodum neque quod per se, vel propter se bonum est, id per aliud licet, aut gratia alius bonum esse. Animam autem, si movetur, a sensibilibus maxime quispiam dicet moveri.

At vero si movet se ipsam anima, ipsa quoque movebitur: quare quum omnis motus exitus sit ejus quod motu cietur, quatenus motum subit, anima nimirum ex substantia sua dimovebitur, nisi se ipsa per accidens moveat. At motus ad ejus essentiam pertinet per se.

Supra posuit Philosophus opiniones aliorum philosophorum de anima: hic consequenter disputat contra eas. Sunt autem tria, quae dicti philosophi attribuebant animae: scilicet quod sit principium motus, quod sit principium cognitionis, et quod sit incorporalissimum. Inter quae duo ex eis, quae sunt quasi principalia, quae primo et per se animae attribuebant; scilicet quod sit principium motus, et quod sit principium cognitionis. Tertium autem, quod attribuebant animae, scilicet quod sit subtilissimum quantum ad

aliquid bene dicitur, quantum ad aliquid male. Si enim subtilissimum accipiatur simpliciter dictum de anima, sic bene dicitur, quia sine dubio anima incorporalissima et subtilissima est. Si autem non accipiatur simpliciter, sed cum corpore, ut dicatur anima subtilissimum corpus, sic male dicitur. Et ideo Philosophus non utitur nisi duobus tantum, scilicet motu et cognitione. Dividitur autem pars ista in tres partes. Primo enim inquirit de anima contra opiniones philosophorum secundum quas dixerunt ipsam animam esse principium motus. Secundo contra opiniones eorum qui dixerunt ipsam esse principium cognitionis, ibi, « Tribus autem modis traditis, etc. » Tertio vero movet quamdam quaestionem, utrum scilicet movere, sentire et cognoscere attribuantur animae sicut uni principio, vel sicut diversis, ibi, « Quoniam autem cognoscere animae est. » Prima pars dividitur in duas. In prima disputat contra ea quae dicuntur de anima secundum quod est principium motus, ex eo quod ponunt ipsam principium motus. Secundo contra quamdam opinionem, quia supra hoc quod dixerant animam esse principium motus, quidam attribuunt ipsi animae aliquid aliud, scilicet quod sit numerus movens seipsum, ibi, « Multi autem his quae dicta sunt irrationabilius. » Prima pars dividitur in duas. Primo enim disputat contra opiniones illorum, qui attribuebant motum animae, secundum quod ipsi attribuunt animae motum. Secundo inquirit, utrum per aliquam aliam viam, motus animae attribui possit, ibi, « Rationa- « bilius autem dubitabit etc. » Pars prima dividitur in duas. Primo enim disputat in communi contra illos, qui dicunt animam principium motus. Secundo vero descendit ad quasdam quaestiones in speciali, ibi, « Quidam autem et movere, etc. » Prima pars dividitur in duas. Primo enim manifestat suam intentionem. Secundo ponit rationes ad propositum ostendendum, ibi, « Quatuor autem motus « cum sint etc. » Dicit ergo primo, quod sicut ex superioribus habetur, philosophi ex duobus venerunt in cognitionem animae, scilicet motu et sensu. Et inter haec primo considerandum est de motu. Omnes autem philosophi, qui venerunt in cognitionem animae ex motu, hoc principium habebant commune, scilicet quod omne quod movet, movetur: unde quia naturale est animae quod moveret, credebant quod ei sit connaturale quod moveretur; et hoc habere animam ex substantia sua: unde et ponebant in ejus definitione motum, dicentes animam esse quid movens seipsum. Est ergo hic contra duo disputandum: scilicet contra rationem positionis, et contra ipsam positionem. Utrumque enim est falsum. Nam et ratio positionis istorum falsa erat, et eorum positio. Hoc enim quod supponebant tamquam per se verum, scilicet quod omne quod movet movetur, falsum est, sicut satis probatur in octavo Physicorum: ubi ostenditur, quod est quoddam movens immobile. Et quantum ad hoc pertinet, breviter potest ostendi, quod si aliquid movet, non oportet quod moveatur. Constat enim quod secundum quod movet, est in actu, secundum quod movetur, est in potentia; et sic idem et secundum idem esset in actu et potentia: quod est inconveniens. Sed hoc praetermisso, disputemus ad positionem eorum, utrum scilicet anima moveatur. Dicebant autem isti, duo: scilicet quod anima movetur, et quod motus esset de substantia animae. Aristoteles autem utrumque negat, dicens, quod « Fortas- « sis. » Hoc dicit, quia nondum probaverat hoc quod dicit, non solum falsum est, quod motus sit de substantia animae, secundum quod dicunt definientes ipsam, dicentes animam esse quod est seipsum movens, aut possibile movere; sed totaliter impossibile est ipsi animae convenire, quod moveatur. Et hoc prius dictum est, scilicet in octavo Physicorum, videlicet quod non sit necesse omne movens moveri. In movente etiam seipsum duo sunt: unum movens, et aliud motum: et impossibile est, quod illud quod est movens, moveatur per se. In animalibus autem licet non moveatur per se pars movens, movetur tamen per accidens. Omne enim quod movetur, movetur dupliciter: quia vel secundum se, vel secundum alterum, seu per accidens. Secundum se, quando res ipsa movetur, ut navis: per accidens, vel secundum alterum, quando non movetur ipsum, sed illud in quo est: sicut nauta in navi movetur, non quia ipse moveatur, sed quia navis movetur. Unde haec est vera, scilicet Navis movetur secundum se, nauta vero secundum accidens. Et quod non movetur nauta per se, patet: quia quando aliquis movetur per se, movetur secundum partes suas; sicut in ambulatione prius est pedum ambulatio, et hoc, cum est nauta in navi, non inest ei. Sic ergo patet, quod moveri dicitur dupliciter: secundum se et secundum accidens. Sed isti attribuebant animae moveri secundum se. Et ideo praetermisso ad praesens utrum anima moveatur per accidens, intendamus de anima si movetur secundum se et participat motu, sicut isti dicebant. Et quod non movetur per se, probat Aristoteles sex rationibus. Circa quas rationes considerandum est, quod licet rationes Aristotelis parum videantur valere, nihilominus sunt efficaces, quia sunt ad positionem: aliter enim argumentandum est ad eum qui simpliciter intendit veritatem, quia ex veris oportet procedere: sed qui arguit ad positionem, procedit ex datis: et ideo frequenter Aristoteles, et quando argumentatur ad positiones, videtur quod inducat rationes parum efficaces, quia procedit ex datis ad interimendum positionem.

Sic ergo primam rationem ponit ibi « quatuor « autem »

Quae talis est. Si anima movetur, aut movetur per se, aut per accidens. Si per accidens, tunc motus non erit substantia animae: quod est contra eos; sed movetur sicut album et tricubitum, quae moventur secundum accidens, et ideo non exigitur ad hoc locus ipsis. Si vero movetur per se, ergo movetur aliqua specie motus. Species autem motus sunt quatuor: scilicet secundum locum, augmenti et decrementi, et alterationis. Generatio enim et corruptio non sunt proprie motus, sed mutationes; quia motus sunt successivi, sed generatio et corruptio sunt mutationes instantaneae. Ergo anima movebitur aliqua specie istorum motuum: vel secundum locum, vel secundum augmentum, vel secundum decrementum, vel secundum alterationem. Si ergo movetur aliquo istorum, et omnes hi motus sunt in loco: ergo anima erit in loco. In hac autem ratione videntur esse duo dubia. Unum de hoc, quod quidem de locali et de motu augmenti et decrementi manifestum est: sed de alteratione videtur difficile. Quod quidem sic intelligitur ab aliquibus: quia enim omne quod alteratur est corpus, et corpus est in loco, ideo alteratio dicitur fieri in loco. Sed hoc non salvat literam Aristotelis; quia

Aristoteles dicit, quod hujusmodi motus sunt in loco et non sunt secundum locum. Et ideo dicendum quod sine dubio alteratio est in loco. Aliud enim est motus in loco, et aliud motum esse secundum locum. Alteratio non est secundum locum, sed in loco. Nam in alteratione oportet quod sit appropinquatio alterantis ad alteratum, et sine hoc nihil alteratur. Unde, cum appropinquatio fiat per motum localem, oportet quod sit ibi motus localis ut causa. Secundum dubium est, quia secundum istos non erit inconveniens si anima esset in loco, cum ponerent eam moveri per se; et ideo non videtur valere sua ratio. Ad hoc autem potest responderi dupliciter. Uno modo, quod istud inconveniens deducitur per sequentes rationes. Alio modo, quia propter hoc est inconveniens, quia si anima esset in loco, oporteret quod assignaretur sibi locus proprius in corpore separatus, et sic non esset forma totius corporis.

Secundam rationem ponit cum dicit « amplius « autem »

Quae talis est. Si anima movetur per se secuncundum locum, movetur naturaliter: omne autem quod movetur naturaliter, movetur violenter: sed si movetur naturaliter quiescit naturaliter, et si quiescit naturaliter quiescit violenter; ergo anima movetur violenter, et quiescit violenter. Sed hoc est impossibile, scilicet quod moveatur violenter et quescat violenter, quia motus animae et quies sunt voluntarii. In hac autem ratione videtur dubium esse: scilicet quod (1) id quod movetur naturaliter, non tamen violenter. Ad hoc dicendum est, quod illa propositio secundum veritatem falsa est, sed secundum positionem vera; quia isti nullum corpus ponebant naturaliter motum, nisi quatuor elementa, in quibus videmus motus et quietes naturaliter et violenter fieri; et secundum hoc procedit ratio.

Tertiam rationem ponit cum dicit « amplius si « quidem »

Quae talis est. Illi dicunt quod anima movetur, et ex hoc movet corpus: et hunc motum dicunt habere ab aliquo elementorum: aut ergo sequitur motum ignis, aut terrae, aut aliorum elementorum. Si ergo participat motum ignis, movebitur solum sursum: si terrae, deorsum. Sed hoc est falsum, quia anima movet ad omnem partem. Et haec ratio procedit ex suppositione.

Quartam rationem ponit cum dicit « quoniam « autem »

Quae talis est. Vos dicitis animam ex hoc moveri, quod movet corpus; ergo rationabile est dicere, quod illis motibus movet corpus, quibus ipsa movetur: et e converso, verum erit dicere, quod illis motibus movetur, quibus movet corpus. Sed corpus movetur secundum loci mutationem: ergo anima movetur secundum locum. Sed si moveri animam secundum locum est mutare corpus, contingit ipsam animam exeuntem iterum intrare corpus. Et quia animam ingredi corpus est vivificare corpus: sequitur ad hoc, mortua de numero animalium, secundum naturam resurgere, quod est impossibile. Contra hanc rationem aliqui objiciunt, dicentes, quod hoc scilicet quod anima moveat eisdem motibus quibus movetur, non est verum, quia anima non movetur nisi secundum appetitum et voluntatem, movet autem corpus aliis motibus. Ad quod dicendum, quod appetere, et velle, et hujusmodi, non sunt motus animae, sed operationes. Motus autem et operatio differunt, quia motus est actus imperfecti, operatio vero est actus perfecti. Nihilominus tamen vera est illa propositio secundum positionem; quia illi dicebant animam non aliter mobilem, nisi secundum quod movet corpus. Sed numquid sequitur illud inconveniens, quod resurgant corpora animalium, si anima movetur secundum locum? Dicendum, quod quidam dixerunt quod anima est commixta toti corpori, et unita secundum quamdam proportionem, et quod non separatur nisi solvatur illa proportio: unde quantum ad istos non sequitur. Sed quantum ad illos qui dicunt animam esse in corpore ut in loco seu in vase, et intrare et egredi aliquando, sequitur illud inconveniens Aristotelis.

Quintam rationem ponit cum dicit « movet au« tem »

Quae talis est. Constat, quod illud quod secundum se inest alicui rei, non est necesse quod insit ei secundum aliud, nisi forte per accidens. Si ergo inest animae quod moveatur secundum se et secundum naturam suam, necessarium est quod anima sit mobilis secundum se; ergo non indiget quod moveatur per aliud et ab alio. Sed nos videmus, quod movetur a sensibilibus in sentiendo, et ab appetibilibus in appetendo; non ergo anima per se movetur. Ad hoc obviant Platonici, dicentes, quod anima non movetur a sensibilibus, sed occurrunt motui animae, inquantum anima discurrit per ea. Sed hoc est falsum; quia sicut Aristoteles probat, intellectus possibilis reducitur per ipsa, scilicet per species rerum sensibilium, in actum; et ideo oportet quod moveatur ab eis hoc modo.

Sextam rationem ponit cum dicit « at vero »

Quae talis est. Si anima movet seipsam, constat quod ipsa movebitur secundum suam substantiam: sed omne quod movetur, distat vel exit ab eo a quo et secundum quod movetur; sicut si aliquid movetur a quantitate, exit et distat ab ipsa quantitate qua movetur. Si ergo anima movetur a substantia sua et a seipsa, sicut illi dicunt; et distabit et exibit a substantia sua; et sic motus erit sibi causa corruptionis: quod est contrarium illis, qui dicebant animam propter motum ipsum assimilari divinis et immortalem esse, ut superius patet. Et haec ratio procedit quantum ad eos, qui non distinguebant inter operationem et motum. Operatio enim non facit distare, sed perficit operantem: sed in motu oportet quod sit exitus.

(1) *Forte legendum* quoad.

LECTIO VII.

Reprobat Democriti sententiam de anima, qui eam voluit moveri ex atomis, et adducit de anima Platonis sententiam.

ANTIQUA.

Quidam autem et movere animam dicunt corpus in quo est sicut ipsa movetur, ut Democritus, similiter dicens Philippo comoediarum didascalo. Refert enim Daedalum mobilem fecisse ligneam Venerem, cum illi infudisset argentum fusile. Similiter autem et Democritus dicit. Motas enim inquit indivisibiles sphaeras propter id quod aptae natae sunt nusquam manere, contrahereque, et movere corpus omne.

Nos autem interrogabimus, si et quiescere facit hoc. Quomodo autem faciet, hoc difficile aut impossibile dicere.

Omnino autem non sic videtur anima movere animal, sed per voluntatem quamdam et intellectum.

Eodem autem modo et Timaeus physiologizat animam movere corpus. Ex eo enim quod ipsa movetur, etiam corpus ipsum movet, propterea quod cum eo connexa est.

Constitutam autem ex elementis, et dispartitam secundum harmonicos numeros, quatenus connaturalem sensum harmoniae habeat, et ut omne feratur secundum consonantes motus.

Aspectum rectum in circulum reflexit: et eum dividendo, ex uno fecisset duos circulos dupliciter coordinatos: iterum unum divisit in septem circulos, tamquam essent caeli motus animae motus.

RECENS.

Quidam etiam asserunt animam id corpus, in quo est, eodem movere modo quo et ipsa movetur, ut Democritus, qui quidem perinde atque Philippus comicus loquitur: ille namque Daedalum ait ligneae Veneri motum conciliasse, infuso argento vivo. Democritus autem pari quoque modo locutus est: pilas enim indivisibiles, dum moventur, secum trahere corpus totum atque movere dicit, quia nunquam ipsae suapte natura loco manent.

Nos autem ipsum interrogabimus, an quietem etiam eadem haec faciant unquam; at quonam pacto quietem faciant, difficile est dictu, vel potius dici non potest. Omnino autem anima non sic movere videtur animal, sed arbitrio quodam intellectioneque.

Eodem autem modo Timaeus etiam de rebus naturalibus disserit, animam corpus movere dicens: movere enim ipsam censet corpus, quia movetur, propterea quod cum ipso connexa est: lineam enim rectam ex elementis constitutam numerisque distinctam harmonicis, ut insitum concentus haberet sensum, et universum ferretur consonis lationibus, deflexit in circulum: et quum unum in duos divisisset circulos duobus in punctis se invicem tangentes, rursus unum in septem orbes divisit, quasi lationes caeli motiones essent animae.

Supra posuit Philosophus rationes in communi contra eos qui posuerunt animam secundum se moveri: hic vero ponit rationes in speciali contra quosdam qui aliquid specialis difficultatis videntur dixisse circa opinionem eorum de motu animae. Et circa hoc tria facit. Primo enim ponit rationes ad opinionem Democriti. Secundo vero ad opinionem Platonis, ibi, « Eodem autem modo etc. » Tertio vero ad quamdam aliam opinionem, ibi, « Alia autem « quaedam opinio, etc. » Circa primum duo facit. Primo enim ponit opinionem Democriti de motu animae, et exponit eam. Secundo vero objicit in contrarium, ibi, « Nos autem interrogabimus. » Circa primum sciendum est quod in praecedentibus ponitur in una ratione, scilicet in quarta Aristotelis contra illos, qui ponunt animam moveri secundum se et ex hoc movet corpus. Quod si anima movet corpus, necesse est, quod illis motibus moveat, quibus ipsa movetur. Et hoc concedebant quidam, qui dicunt animam movere corpus in quo est, sicut ipsa movetur, idest illis motibus movere, quibus ipsa movetur. Et hic fuit Democritus. Et inducebat ad hoc similitudinem: quia erat quidam magister comoediarum nomine Philippus. Hic recitavit in libris suis, quod quidam nomine Daedalus fecit statuam ligneam deae Veneris, et haec statua erat mobilis ex eo, quod erat intus argentum fusile, idest vivum, et movebatur motu ipsius argenti vivi. Simile ergo huic dicit Democritus in opinione sua de motu animae. Dicit enim quod anima est composita ex indivisibilibus sphaeris, ut superius patet. Et quia hujusmodi indivisibiles sphaerae, idest atomi, sunt figurae rotundae, continue moventur, et ex eo quod nunquam quiescunt, contrahunt et movent totum corpus secundum quod ipsae moventur.

Deinde cum dicit « nos autem »

Objicit Aristoteles contra hanc opinionem Democriti, duabus rationibus. Prima ratio talis est. Constat, quod anima non solum est causa motus in animali, sed quietis. Sed secundum opinionem Democriti, anima non est causa quietis, licet sit causa motus in animali: quia difficile aut impossibile est dicere, quod illa corpora sphaerica indivisibilia quiescant, cum nunquam immota permaneant, ut dictum est.

Secundam rationem ponit cum dicit « omnino « autem »

Quae talis est. Constat quod motus, quem argentum vivum causat in statua, non est motus voluntarius, sed violentus. Sed motus animae non est violentus, sed voluntarius, quia movet per voluntatem et intellectum, et ideo nulla, « ut videtur » est positio Democriti.

Deinde cum dicit « eodem autem »

Ponit opinionem Platonis. Et circa hoc duo facit. Primo enim ponit opinionem Platonis. Secundo reprobat eam, ibi, « Primum igitur etc. » Circa primum duo facit. Primo ostendit similitudinem opinionis Platonicae ad opinionem Democriti. Secundo explicat opinionem Platonis de anima, ibi, « Constitutam autem ex elementis etc. » Dicit ergo primo, quod sicut Democritus posuit corpus moveri ab anima inquantum anima conjuncta ipsi movetur, ita et Timaeus qui introducitur a Platone loquens, assignat rationem qualiter anima movet corpus. Dicit enim, quod anima movet corpus inquantum ipsa movetur, propter hoc quod anima conjuncta est corpori per modum cujusdam colligationis.

Deinde cum dicit « constitutam autem »

Explicat opinionem Platonis. Et primo exprimit

constitutionem substantiae ipsius. Secundo exponit quomodo ex ea procedit motus, ibi, « Aspectum « rectum in circulum reflexit. » Circa primum sciendum est, quod Plato haec verba, quae hic ponuntur, in Timaeo prosequitur loquens de anima mundi, quam imitantur, secundum ipsum, inferiores animae. Et ideo per hoc quod hic tangitur de natura animae mundi, tangitur quodammodo natura omnis animae. Sciendum est igitur, quod sicut supradictum est, Plato posuit substantiam omnium rerum esse numerum, ratione superius dicta. Elementa autem numeri ponebat unum quasi formale, et duo quasi materiale. Ex uno enim et duobus omnes numeri constituuntur. Et quia impar numerus quodammodo retinet aliquid de indivisione unitatis, posuit duo elementa numeri, par et impar; et impari attribuit identitatem et finitatem, pari autem attribuit alteritatem et infinitatem. Cujus signum tangitur in tertio Physicorum; quia si supra unitatem impares numeri per ordinem adduntur, semper producitur eadem figura numeralis. Puta, si supra unum addantur tria, qui est primus impar consurgunt ipsum (1) quatuor, qui est numerus quadratus: quibus rursus si addatur secundus impar, scilicet quinarius, consurgit novenarius, qui item est numerus quadratus, et sic semper in infinitum. Sed in numeris paribus semper surgit alia et alia figura. Si enim unitati addatur binarius, qui est primus par, consurgit ternarius, qui est numerus triangularis; quibus si rursus addatur quaternarius, qui est secundus par, consurgit septenarius, qui est septangulae figurae, et sic in infinitum. Sic ergo Plato ponebat idem et diversum esse elementa omnium rerum, quorum unum attribuebat numero impari, aliud vero numero pari. Quia vero substantiam animae ponebat mediam inter substantias superiores, quae semper eodem modo se habent, et substantias corporeas in quibus alteritas et motus invenitur: posuit animam constare ex his elementis, scilicet ex eodem et diverso, et ex numeris paribus et imparibus. Medium enim debet esse affine utrique extremorum. Et ideo dicit, quod posuit eam constitutam ex elementis. Item sciendum est, quod in numeris sunt diversae proportiones, et infinitae; quarum aliquae sunt harmonicae, idest consonantiarum causa. Nam dupla proportio est causa consonantiae, quae dicitur diapason; sesquialtera proportio causat consonantiam, quae dicitur diatessaron; sesquioctava proportio causat tonum; et aliae consonantiae, quibusdam aliis proportionibus causantur. Puta, ea quae est composita ex diapason et diapente, causatur ex tripla: ea quae sub diapason causatur ex quadrupla, quam quidem Pythagoras deprehendit, ut Boetius refert in musica, ex percussione quatuor malleorum, qui consonantes sonos reddebant secundum praedictas proportiones. Puta si unus martellus ponderaret duodecim uncias, alius novem, alius octo, alius sex, ille qui esset duodecim haberet duplam proportionem ad eum qui sex, et redderetur cum eo consonantia diapason. Ille autem qui est duodecim ad eum qui octo sub sesquialtera proportione, et consonat secundum diapente; et similiter qui novem ad eum qui sex. Item qui duodecim ad eum qui novem est in sesquitertia proportione, et consonat cum eo diatessaron; et similiter qui octo ad eum qui sex. Qui autem novem ad eum qui octo, cum sit in sesqui octava proportione, consonat secundum totum. Licet autem Plato posuerit res omnes ex numeris constitui, non tamen ex numeris habentibus proportiones harmonicas: sed animam posuit esse constitutam secundum numeros habentes hujusmodi proportiones. Et ideo dicit, quod posuit eam « dis« spartitam, » idest quasi dispensatam, « secundum « harmonicos numeros, » idest secundum numeros proportionatos adinvicem secundum musicam proportionem. Posuit enim ex his numeris animam constitutam, scilicet ex uno, duobus, tribus, quatuor, octo, novem, vigintiseptem, in quibus hujusmodi proportiones inveniuntur. Duplici autem ex causa animam posuit constitutam ex numeris harmonicis. Una est, quia unumquodque delectatur in eo quod est sibi simile et connaturale. Videmus autem quod anima delectatur in omnibus harmonizatis, et offenditur ex his quae sunt praeter debitam harmoniam, tam in sonis quam in coloribus, quam etiam in quibuscumque sensibilibus: unde videtur harmonia de natura animae esse. Et hoc est quod dicit « A« nima habet sensum, » idest cognitionem « con« naturalem harmoniae. » Alia ratio est, quia Pythagorici et Platonici posuerunt ex motibus caelorum provenire sonos optime harmonizatos; et quia motus caelestes ponebant esse ab anima mundi, posuerunt animam esse ex numeris harmonicis, ut posset causare motus harmonizatos. Et hoc est quod dicit: « Et ut omne, » idest universum « feratur « secundum consonantes motus. »

Deinde cum dicit « aspectum rectum »

Docet quomodo ex anima procedat motus caelestis. Ubi considerandum est, quod omnes numeri secundum naturalem ordinem accepti, linealiter dispositi sunt secundum rectitudinem, prout unus addit super alterum. Sed ex naturali serie numerorum potest aliquis accipere plures series: puta si accipiat homo quasi in una rectitudine totam seriem duplorum, et in alia totam seriem triplorum, et in alia totam seriem quadruplorum, et sic de aliis. Quia igitur homo sua cognitione potest circa numeros operari: hoc et Deus facit constituendo substantias rerum ex numeris. Unde in constituendo substantiam animae ex numeris supradictis, qui omnes naturali ordine sunt in una rectitudine, quasi duas lineas divisit: unam duplorum, et alteram triplorum; hae enim proportiones omnes harmonicas continent. Nam dupla proportio dividitur in sesquialteram et sesquitertiam. Et tripla in duplam et sesquialteram. Igitur in praedictis numeris accipitur series duplorum usque ad numerum cubicum: ut puta unum, duo, quatuor, octo; et alia series triplorum eodem modo, ut puta unum, tria, novem, vigintiseptem: quae quidem duae series in unitate conjunguntur ac si essent duae lineae rectae angulum continentes. Rursus, si unitati conjungantur quae sunt in linea triplorum, resultabunt numeri qui sunt in linea duplorum: puta si unitati addatur trinarius, fient quatuor; et e converso, si unitati addatur binarius fient tria. Et sic constituentur quasi duae lineae sese invicem intersecantes, secundum modum literae graecae quae vocatur Xi. (1). Si autem procedatur ulterius, redibitur ad eosdem numeros. Nam a quatuor proceditur ad octo, et a tribus redibitur ad vigintiseptem, et sic utrobique concluditur: quasi quidam circulus. Sciendum autem est, quod Plato

(1) *Forte*, in summa.

(1) *Al.* quae vocatur si autem etc.

ea quae inveniebantur in natura magis composita, dicebat provenire ex proprietate naturae magis simplicis, sicut consonantias sonorum ex proportionibus numerorum. Substantiam autem animae ponebat mediam inter numeros, qui sunt maxime abstracti, et inter substantiam sensibilem; et ideo proprietates animae deducebat ex proprietatibus praedictis numerorum. Nam in anima est considerare primo aspectum rectum, secundum quod aspicit directe ad suum objectum; et postea reditur in circulum inquantum intellectus reflectit se supra seipsum. Invenitur etiam in anima intellectiva quasi circulus parium et imparium, inquantum cognoscit ea quae sunt ejusdem, et quae sunt diversae naturae; et hoc ulterius protenditur usque ad substantiam sensibilem caeli, quam anima movet. Nam in caelo consideratur duplex motus circularis: unus simplex et uniformis, secundum quem caelum movetur seu revolvitur motu diurno ab oriente in occidentem, qui quidem fit secundum circulum aequinoctialem. Alius autem motus est planetarum, qui est ab occidente in orientem secundum circulum zodiacum, qui intersecat aequinoctialem in duobus solstitialibus punctis, scilicet in principio Cancri, et Capricorni. Et quia motus primus est uniformis, ideo non dividitur in plures motus, et assimilatur circulo imparium, et propter hoc etiam circulus primus major est. Nam impares numeri superius positi majores sunt. Secundus autem motus facit multam diversitatem; et ideo videtur pertinere ad circulum parium; et dividitur in septem circulos secundum sex interstitia duplorum et triplorum numerorum, ut dicitur in Timaeo. Ubi enim sunt sex divisiones, necesse est esse septem divisa. Unde et isti circuli minores sunt, et continentur a supremo circulo qui est imparium. Sic ergo legenda est litera: « Ut » omne, » idest universum, « feratur secundum « consonantes motus, » idest ut ex harmonia animae deriventur motus caelestes harmonizati « Aspectum re- « ctum » Deus « reflexit in circulum » eo modo quo est expositum, et secundum proprietatem numeri, et secundum proprietatem animae, et dividens ex uno, propter unam naturalem seriem numeri, et unam vim intellectivam animae, « in duos circulos, » scilicet parium et imparium quantum ad numeros, intelligentiam mobilium et immobilium quantum ad animam, motum secundum aequinoctialem et zodiacum quantum ad caelum. Addit autem « dupli- « citer coordinatos, » quia duo circuli se intersecantes tangunt se in duobus punctis. « Iterum unum, » scilicet inferiorem, « divisit in septem circulos » quasi planetarum, « tamquam caeli motus essent animae « motus, » idest ac si caelum moveretur per motum animae.

LECTIO VIII.

Adversus Platonem varias adducit rationes, quibus probat animam nullam penitus magnitudinem habere.

ANTIQUA.

Primum quidem igitur non bene dicitur, animam magnitudinem esse. Eam enim, quae omnis, talem esse vult, qualis est aliquando vocatus intellectus. Non enim velut sensitiva est, neque ut desiderativa. Harum enim motus non circulatio est; intellectus autem unus et continuus sicut et intelligentia est. Intelligentia autem conceptiones. Haec autem eo quod consequenter unum, sicut numerus, sed non sicut magnitudo: propter quod quidem neque intellectus sic continuus, sed aut impartibilis, aut non sic ut magnitudo aliqua continuus est.

Qualiter autem intelliget, magnitudo cum sit: utrum universaliter, an qualibet partium suiipsius? partium autem aut secundum magnitudinem, aut secundum punctum, si oportet et hoc partem dicere. Siquidem igitur secundum punctum, haec autem infinita, manifestum est, quoniam nunquam pertransibit. Si vero secundum magnitudinem, multoties et infinities intelliget idem. Videtur autem et semel contingere. Si autem sufficiens qualibet partium tangere, quid oportet circulo moveri, aut et omnino magnitudinem habere? Si autem necessarium intelligere toto circulo tangentem, quis est partibus tactus?

Amplius quomodo intelliget partibile impartibili, aut impartibile partibili?

Necessarium autem est circulum intellectum hunc. Intellectus quidem enim motus, intelligentia, circuli autem circulatio. Si ergo intelligentia, circulatio, et intellectus utique erit circulus, cujus talis circulatio sit intelligentia. Semper autem aliquid intelliget, oportet enim siquidem perpetua sit circulatio. Praticarum quidem enim intelligentiarum termini

RECENS.

Primum igitur non recte dicitur, animam magnitudinem esse: nam animam universi talem manifesto vult esse, qualis tandem est ea quae intellectus vocatur: non enim qualis est sensitiva, nec qualis est ea quae est principium cupiendi, quippe quum harum motus non sit conversio.

Intellectus autem unus est et continuus, perinde ac intellectio; intellectio vero sunt res intelligibiles, sed hae nimirum unum hoc sunt, quod alia deinceps post aliam est, uti numerus, sed non uti magnitudo: quocirca nec intellectus hoc pacto continuus est, sed aut partibus vacat, aut non est ut magnitudo, continuus: etenim si magnitudo sit, quonam pacto quamcumque suarum intelliget partium, sive illae sint magnitudines, sive etiam puncta, si haec quoque partes appellare oporteat?

Itaque si puncto, quum puncta sunt infinita, manifesto nunquam pertransibit; sin magnitudine, saepius, vel infinitis vicibus idem intelliget; at videtur et semel intelligere posse. Quodsi sat est quavis partium tangere, quid opus est ut orbe versetur, aut omnino magnitudinem habeat? quodsi vero necesse est ipsum intelligere toto tangentem circulo, quis est ipsarum partium tactus? praeterea quonam pacto vel impartibili partibile, vel impartibile partibili intelliget? necesse est autem intellectum esse circulum hunc: intellectus namque motus intellectio est, circuli vero conversio.

Si igitur intellectio conversio est, et circulus is intellectus erit, cujus talis conversio intellectio est. Itaque aliquid semper intelliget: oportet enim, quippe quum conversio sit perpetua. At intellectiones rerum earum quae cadunt sub actionem terminos habet ac fines: omnes enim alicujus sunt gratia;

sunt, omnes enim alterius causa sunt. Speculativa autem rationibus terminantur similiter. Ratio autem omnis definitio est, aut demonstratio. Demonstrationes vero, et a principio sunt, et habent quodammodo finem syllogismum aut conclusionem. Si autem non concludantur, sed non reflectuntur iterum in principium accipientes semper medium et ultimum, recte procedunt: sed circulatio iterum in principium reflectitur. Definitiones autem omnes finitae sunt.

Amplius autem, si eadem circulatio multoties est, oportebit multoties intelligere idem.

Adhuc autem, intelligentia assimilatur cuidam statui et quieti magis quam motui; eodem autem modo, et syllogismus.

At vero neque beatum, quod non facile, sed violentum. Si autem est motus ipsius non substantia, extra naturam utique movebitur.

Laboriosum autem est commisceri animam corpori, nec possibile absolvi. Et adhuc fugiendum: siquidem melius est intellectui, non cum corpore esse, quemadmodum et consuetum est dici, et multis videtur.

Immanifesta autem et circulo ferri caeli causa. Neque enim animae substantia, causa circulariter ferri animam; sed secundum accidens sic movetur. Neque corpus causa, sed, anima magis illi. At vero neque quia melius dicitur, et tamen oportebat propter hoc Deum facere circulariter ferri animam, quia dignius sit ipsi moveri quam manere, moveri autem sic quam aliter. Quoniam autem hujusmodi intentio est alteris rationibus magis propria, hanc quidem dimittamus nunc.

Illud autem inconveniens accidit, et huic rationi, et pluribus, quae de anima. Copulant enim et ponunt in corpus animam nihil determinantes propter quam causam, et quomodo habente corpore. Et tamen videtur hoc utique necessarium esse, propter enim communitatem hoc quidem agit, hoc autem patitur, et hoc quidem movet, illud autem movetur. Horum autem nihil inest adinvicem quibuscumque. Hi autem solum conantur dicere quale quid sit anima, de susceptivo autem corpore nihil adhuc determinant; tanquam contingens sit, secundum pythagoricas fabulas, quamlibet animam in quodlibet corpus ingredi. Videtur enim unumquodque propriam habere speciem et formam. Simile itaque aliquid dicunt, sicut si aliquis dicat tectonicam in fistulas ingredi. Oportet enim artem quidem uti organis, animam autem corpore.

contemplativae vero rationibus identidem terminantur; et rationes vel definitiones sunt, vel demonstrationes; demonstrationes autem et ex principio sunt, et finem habent quodammodo syllogismum, aut conclusionem; quodsi vero non terminantur, at saltem non ad principium redeunt rursum, sed medium extremumque semper adsumentes, recta proficiscuntur. At conversio rursus ad principium reflectitur; definitiones autem finitae sunt omnes.

Praeterea, si saepius eadem conversio fiat, idem saepius intelligere oportebit.

Praeterea intellectio quieti cuidam et statui magis quam motui similis est; eodem modo etiam syllogismus.

Atqui neque beatum id est quod non est facile, sed violentum; quodsi autem motus non pertinet ad ejus essentiam, praeter naturam movebitur.

Laboriosum est etiam conjunctum esse cum corpore, neque absolvi ab eo posse, et insuper fugiendum, quippe quum melius sit intellectui non esse cum corpore, quemadmodum et dici solet et complures consentiunt.

Causa praeterea, cur caelum convertatur, non videtur ex dictis illis emergere: neque enim animae substantia causa est conversionis, sed per accidens hoc modo movetur; neque corpus, sed anima corpori potius causa est motionis.

At vero neque dicitur ita melius esse; et tamen oportebat ideo deum animam orbe versari facere, quia melius erat ipsi moveri quam stare, et hoc pacto moveri quam alio modo. Verum quum hujusmodi consideratio magis ad alios pertinet tractatus, eam nunc omittamus.

Illi autem absurdo obnoxia est tam haec sententia quam pleraeque earum quae feruntur de anima, quod conjungunt quidem animam cum corpore, ponuntque ipsam in eo, et tamen nihil prorsus determinant, quam ob causam, et quomodo se habente corpore: quod tamen necessarium esse videri possit: nam ob affinitatem hoc quidem agit, illud vero patitur; et hoc rursus movetur, illud autem movet: quorum nihil sane quibusvis inter sese competit.

At illi dicere solummodo quale quid sit anima, enituntur; de corpore vero quod eam recipere debet, nihil amplius determinant, perinde quasi fieri possit ut quaevis anima sine ullo discrimine quodvis corpus subeat, ut Pythagoricorum fabulae dicunt: unumquodque enim propriam speciem habere formamque videtur. Perinde igitur dicunt atque si quispiam artem fabrilem fistulas subire dicat: etenim ars quidem instrumentis, anima vero corpore utatur oportet.

Posita opinione Platonis, hic Aristoteles reprobat eam. Ubi notandum est, quod plerumque quando reprobat opiniones Platonis, non reprobat eas quantum ad intentionem Platonis, sed quantum ad sonum verborum ejus. Quod ideo facit, quia Plato habuit malum modum docendi. Omnia enim figurate dicit, et per symbola docet: intendens aliud per verba, quam sonent ipsa verba; sicut quod dixit animam esse circulum. Et ideo ne aliquis propter ipsa verba incidat in errorem, Aristoteles disputat contra eum quantum ad id quod verba ejus sonant. Ponit autem Aristoteles rationes decem ad destruendum suprapositam opinionem: quarum quaedam sunt contra eum, et quaedam contra verba ejus. Non enim Plato voluit, quod secundum veritatem intellectus esset magnitudo quantitativa, seu circulus, et motus circularis; sed metaphorice hoc attribuit intellectui. Nihilominus tamen Aristoteles, ne aliquis ex hoc erret, disputat contra eum secundum quod verba sonant. Primo ergo Aristoteles circa primam rationem, manifestat de qua anima Plato intellexit, scilicet de anima universi. « Et hanc » scilicet animam, « quae est omnis, idest universi, vult esse intellectivam tantum. Non enim est vegetabilis, quia non indiget nutrimento: nec est sensibilis, quia caret organo: nec est desiderativa, quia desiderativa consequitur sensitivam. Et dixit ideo animam universi non esse sensibilem neque desiderativam, quia ipse voluit quod motus animae universi esset circularis. Unde cum motus harum, scilicet sensibilis et desiderativae, non sit circularis (non enim sensus reflectitur super seipsum, intellectus vero reflectitur super seipsum, homo enim intelligit se intelligere;) ideo dicit illam animam intellectivam tantum esse; et ideo dicit intellectum esse magnitudinem quamdam et circulum. Et hoc Aristoteles reprobat dicens, quod Plato non bene dixit animam esse magnitudinem. Et quod locutus est de ea sicut de magnitudine circulari, dividens eam in duos circulos, male fecit. Et quod male fecerit ostendit. In natura enim animae hoc est, ut judicium de aliqua potentia animae sumatur ex actu seu operatione ipsius potentiae, judicium vero operationis ex objecto: potentiae enim cognoscuntur per actus, actus vero per objecta: et inde est, quod in definitione potentiae ponitur ejus actus, et in definitione actus ponitur objectus. Constat autem quod res ab eo a quo habet esse et speciem, ab eo etiam habet unitatem. Si ergo intellectus sit et sortiatur speciem ab intelligibili, cum sit ejus objectum (dico intellectum in actu, cum nihil sit ante intelligere), manifestum est, quod si sit unus et continuus sicut Plato posuit, quod eodem modo intellectus erit unus et continuus, quo intel-

ligibilia sunt unum et continuum; intellectus enim non est unus nisi sicut intelligentia, idest operatio ejus quae est intelligere, nec actus est unus nisi sicut objectum ejus est unum, quia actus distinguuntur penes objecta. Unde, cum objectum intellectus sint intelligibilia, haec autem, scilicet intelligibilia, non sunt unum ut magnitudo seu continuum, sed sicut numerus, eo quod consequenter se habeant, manifestum est, quod intellectus non est magnitudo, sicut Plato dicebat. Sed aut est impartibilis, sicut se habet ratio primorum terminorum, aut non est continuus sicut aliqua magnitudo, sed sicut numerus, inquantum unum post aliud intelligimus, et saepe plures terminantur in unum, sicut in syllogismis terminantur proportiones in conclusionem.

Secundam rationem ponit ibi « qualiter autem »

Quae talis est. Posset aliquis dicere, quod Plato non posuit magnitudinem in intellectu propter multa intelligibilia; sed oportet quod sit in intellectu magnitudo etiam propter unumquodque intelligibilium. Contra. Hoc non potest esse. Plato enim ponit, et opinatus est, quod intelligere non fiat per acceptionem specierum in intellectu, sed quod intellectus intelligat per quemdam contactum, inquantum scilicet occurrit et obviat speciebus intelligibilibus; et istum contactum attribuit circulo, sicut supra dictum est. Quaero ergo a te, si intellectus est magnitudo, et intelligit secundum contactum, qualiter intelligat. Aut enim hoc quod intelligit, tangit secundum totum, aut secundum partem ejus: si secundum totum contingens intelligit totum, tunc partes non erunt necessariae, sed erunt frustra; et sic non est necesse, quod sit intellectus magnitudo et circulus. Si vero secundum partes contingens, intelligit partes, aut hoc erit secundum plures partes, aut secundum unam tantum: si secundum unam tantum, sic idem quod prius, quia aliae erunt superfluae, et sic non erit necessarium ponere intellectum habere partes. Si vero contingens secundum omnes partes, intelliget, aut hoc erit secundum partes punctales, aut secundum partes quantitativas: si secundum partes punctales, tunc, cum in qualibet magnitudine sint infinita puncta, oportet quod infinities tangat antequam intelligat; et sic nunquam intelliget, cum non sit infinita pertransire. Dicit autem « partes punctales, » non quod velit magnitudinem in partes punctales dividi, sed disputat ad rationem Platonis, qui fuit hujus opinionis, quod corpus componeretur ex superficiebus, et superficies ex lineis, et linea ex punctis. Quod ipse improbat in sexto (in principio) Physicorum, ubi ostendit quod punctum additum puncto nihil addit. Si vero intelligit contingens secundum partes quantitativas, tunc, cum quaelibet pars dividatur in multas partes, sequitur, quod multoties intelligat idem. Item cum omnis quantitas sit divisibilis in infinitum secundum eamdem proportionem, et non secundum eamdem quantitatem, sequitur quod infinities intelligat, quod est inconveniens. Videtur ergo quod non contingat nisi semel; et sic nullo modo debet attribui intellectui magnitudo, neque quantum ad multa intelligibilia, neque quantum ad unum. Et notandum, quod hic Aristoteles occulte ostendit, quod intellectus de natura sua non est partibilis, sed quid impartibile. Intelligibile enim in unaquaeque re est quidditas, et natura rei est tota in qualibet parte, sicut natura speciei est tota in quolibet individuo: tota enim natura hominis est in quolibet individuo, et hoc est indivisibile: unde illud quod est intelligibile in qualibet re, est indivisibile, et per consequens intellectus.

Tertiam rationem ponit cum dicit « amplius « quomodo »

Quae talis est. Constat quod si nos ponimus intellectum impartibilem, de facili patebit ratio, quomodo intelligat impartibile et partibile: quia impartibile intelliget secundum proprietatem suae naturae, eo quod impartibilis est, ut dictum est; partibile vero intelliget abstrahendo a partibili. Sed si intellectus ponatur partibilis secundum quod Plato vult, impossibile erit invenire rationem quomodo intelligit impartibile. Et sic videtur, quod inconvenienter Plato ponat intellectum esse magnitudinem seu partibilem.

Quartam rationem ponit cum dicit « necessa- « rium autem »

Quae talis est. Tu dicis intellectum esse circulum, et dicis intellectum moveri: sed motus circuli est circulatio, motus vero intellectus est intelligentia, hoc est intelligere: ergo si intellectus est circulus, de necessitate intelligentia erit circulatio. Sed hoc est falsum; quia cum in circulatione non sit invenire actu principium neque finem, ut probatur in octavo Physicorum, sequitur etiam quod intelligentia seu operatio ipsius intellectus, quae est intelligere, nunquam terminatur. Sed hoc est falsum: quia intelligentia habet actu et principium et finem: ergo intelligentia et circulatio non sunt idem; et per consequens nec intellectus est circulus. Quod autem intelligentia habeat principium et finem actu, probatur: quia omnis intelligentia aut est practica, aut speculativa: sed constat quod practicarum intelligentiarum termini sunt, idest fines. Nam omnes sunt alterius causa, scilicet operis, et ad opus terminantur. Speculativae etiam intelligentiae finem habent, scilicet rationes, omnes enim terminantur ad aliquas rationes: quae quidem rationes, aut sunt « definitio, » scilicet in simplici intelligentia, « aut « demonstratio, » scilicet cum componit et dividit. Sed demonstrationes primae ex principiis certis sunt, et habent quodammodo finem syllogismum aut conclusionem. Et si dicatur, quod ex una conclusione sequitur alia, et sic non terminatur; nihilominus tamen potest dici, quod conclusiones non sunt circulares, quia non est circulo demonstrare, ut probatur in primo Posteriorum, sed tendunt in rectum; et impossibile est in rectum invenire motum infinitum seu processum. Definitiones etiam habent principium et finem, quia non est ascendere in infinitum in generibus, sed accipitur quasi primum genus generalissimum: nec etiam est descendere in infinitum in speciebus, sed est stare in specie specialissima. Unde genus generalissimum est principium, species vero specialissima sicut terminus seu finis in definitionibus. Et sic patet, quod omnis intelligentia principium habet et finem actu.

Quintam rationem ponit cum dicit « amplius « autem »

Quae pendet quodammodo ex praecedenti, et est quasi quoddam membrum ejus. Supra enim probatum est, quod si intellectus est circulus, sicut Plato posuit, intelligentia erit circulatio; et probavit superiori ratione, quod intelligentia non est circulatio: et hoc idem probat hic tali ratione. Videmus quod haec differentia est inter circulationem et alios motus, quia impossibile est in aliis motibus, unum

et eumdem motum reiterari super eamdem quantitatem multoties. Et hoc apparet deducendo per singulas species motus. In alteratione enim impossibile est eumdem motum super idem reiterari: non enim idem secundum idem de albo fit nigrum, et de nigro album. In motu etiam augmenti impossibile est unum et idem secundum idem augmentari et diminui. In motu etiam locali impossibile est eumdem motum secundum idem reiterari, quia in motu locali secundum rectum semper sunt duo termini, scilicet actu. Unde si reiteraretur, oporteret termino ad quem uti bis, quia ut fine et principio, et de necessitate interveniret ibi quies, et sic non esset idem motus numero. In circulatione vero solum hoc contingit, quod unus et idem motus secundum eamdem quantitatem multoties reiteretur. Cujus ratio est, quia in circulatione non sunt aliqui termini actu; et ideo, quantumcumque reiteretur, non intervenit quies, nec variatur motus. Ex hoc ergo sic arguit: Tu dicis, quod intellectus est circulus: ergo et intelligentia sic circulatio est: sed hoc est inconveniens, scilicet quod intelligentia sit circulatio: ergo et primum. Quod sit inconveniens ostendit. Constat quod eadem circulatio secundum unum et idem multoties est, idest reiteratur: ergo si intelligentia est circulatio, sicut dicis, intelligentia multoties secundum unum et eumdem motum, et super idem multoties reiterabitur, et sic multoties intelliget idem: intellectus enim movendo se tangit, et tangendo intelligit, sicut ipsi dicunt, et circulariter multoties tangit idem, et sic multoties intelliget idem, quod est inconveniens.

Sextam rationem ponit cum dicit « adhuc autem »

Quae talis est. Si intelligentia circulatio est, ut tu dicis, debet assimilari motui: sed nos videmus totum contrarium, quia intelligentia magis assimilatur quieti, quam motui: ergo intelligentia non est circulatio. Quod autem magit assimiletur quieti quam motui, patet, quia, sicut ipse dicit in septimo Physicorum, non potest fieri aliquis sapiens, quando motus ejus non resident nec quiescunt. Unde in pueris, et in omnibus in quibus motus non quiescunt, non de facili invenitur sapientia. Sed tunc aliquis sapientiam acquirit, quando quiescit: unde dicit, quod in quiescendo et sedendo, anima fit sapiens et prudens. Sed quia posset dici, quod hoc verum est de simplici intelligentia, sed non de syllogismo , ideo Aristoteles dicit quod eodem modo et syllogismus assimilatur magis quieti quam motui. Et hoc patet. Ante enim quam sit syllogizatum de aliqua re, intellectus et mens hominis fluctuat ad unam et ad aliam partem, et non quiescit in aliqua. Sed quando jam est syllogizatum, determinate inhaeret uni patri, et quiescit in illa.

Septimam rationem ponit cum dicit « at vero »

Quae talis est. Constat quod beatitudo animae est in intelligendo: sed beatitudo non potest esse in eo quod est violentum et praeter naturam, cum sit perfectio et finis ultimus animae: ergo, cum motus non sit secundum naturam et secundum substantiam animae, sed praeter naturam ejus, impossibile est quod intelligere, quod est operatio animae et in quo est beatitudo animae, sit motus, ut Plato dicebat. Quod autem motus sit praeter naturam animae, patet ex positione Platonis. Ipse enim dixit animam componi ex numeris, et postea dixit eam dispartitam in duos circulos, et reflexit (1) in septimo: et ex hoc sequitur motus: ex quo apparet, quod motus non inest ei naturaliter, sed per accidens.

(1) *Forte* reflecti.

Octavam rationem ponit cum dicit « laboriosum « autem »

Quae talis est: videtur quod secundum opinionem Platonis, anima de sua natura non sit unita corpori. Nam ipse posuit eam primo compositam ex elementis, et postea complexam et adunatam corpori, et inde non posse recedere cum vult. Inde sic. Quandocumque est aliquid unitum contra naturam suam alicui, et non potest inde cum vult recedere, ei est poenale: et quandocumque aliquid in unione ad aliud deterioratur, est fugiendum et nocivum. Sed anima unitur corpori contra naturam suam, ut dictum est, nec potest inde recedere cum vult, nec non et deterioratur in unione ad corpus, sicut consuetum est dici a platonicis et multis ex eis. Videtur ergo quod animae poenale est et fugiendum, esse cum corpore. Non ergo conveniens est dictum Platonis, scilicet quod anima composita ex elementis, primo commisceatur corpori.

Nonam rationem ponit cum dicit « immanife- « sta autem »

Quae talis est. Plato loquitur de anima universi, et dicit eam moveri circulariter: sed secundum opinionem suam causa quare caelum movetur circulariter est immanifesta, idest non assignatur. Si enim caelum movetur circulariter, aut ergo hoc erit propter principia naturaliter, aut propter finem. Si dicatur quod naturaliter propter principia, aut erit propter naturam animae, aut propter naturam corporis caelestis. Sed non est propter naturam animae, quia moveri circulariter non inest animae secundum substantiam suam, sed per accidens, quia, ut dictum est, anima movetur per se et secundum suam substantiam motu recto, et deinde aspectum rectum reflexit in circulos. Nec etiam propter naturam ipsius corporis caelestis, quia corpus non est causa motus animae, sed anima est magis corpori causa quod moveatur. Si autem dicatur quod propter finem, non potest assignari aliquis finis determinatus secundum eum, cum quaeritur quare sic movetur, et non alio motu, nisi quod sic Deus voluerit eum moveri. Sed Deus propter aliquam causam dignatus est caelum potius moveri quam manere, et moveri sic, idest circulariter, quam alio motu, quam causam Plato non assignat. Sed quia hanc assignare est magis proprium « aliis rationibus, » idest in alio tractatu, scilicet in libro de Caelo, ideo dimittamus ipsam ad praesens.

Decimam rationem ponit cum dicit « illud au- « tem »

Quae non solum est contra Platonem, sed etiam contra multos alios; et ducens est ad inconvenientia, et ostendens eorum positiones deficientes. Quae talis est. Constat quod inter movens et motum est aliqua proportio, et inter agens et patiens, et inter formam et materiam. Non similiter enim quaelibet forma quaelibet forma cuilibet corpori convenit et unitur, neque omne agens agit in omne patiens. Neque quodlibet movens movet quodlibet motum, sed oportet quod sit inter ea aliqua communicatio et proportio, ex qua hoc sit aptum natum movere, illud vero moveri. Patet autem quod isti philosophi posuerunt animam esse in corpore, et movere corpus: cum ergo loquantur de ipsa natura animae, videtur etiam necessarium, quod aliquid dixissent de natura corporis, propter quam

causam uniatur corpori, et quomodo se habeat corpus ad eam, et quomodo comparatur corpus ad animam. Non ergo sufficienter determinant de anima dum conantur dicere solum quale quid sit anima, et negligunt ostendere quale quid sit corpus suscipiens ipsam. Ex quo convenit eis illud quod in fabulis pythagoricis habetur, quod quaelibet anima in quodlibet corpus ingrediatur, puta si casu contingat in corpus elephantis intrare animam muscae. Quamvis hoc non possit esse, cum unumquodque corporum, et maxime animalium, habeat propriam formam et propriam speciem, et proprium movens et proprium motum, et multum differat corpus vermis a corpore canis, et corpus elephantis a corpore culicis. Hoc tamen dicentes, scilicet quod quaelibet anima quodlibet corpus ingreditur, dicunt simile, ac si quis dicat artem textrinam ingredi in fistulas, et aerariam in telariam. Et tamen si ipsis artibus inesset natura ingrediendi corpora, seu organa ex seipsis, non quaelibet in quodlibet ingrederetur, sed fistulativa ingrederetur in fistulas, non in lyras, cytharativa autem in cytharas, et non in fistulas: eodem igitur modo si animae cuilibet sit corpus, unaquaeque anima non quodlibet corpus ingreditur, immo ipsa anima idoneum format sibi corpus, et non assumit paratum. Sic ergo Plato et alii philosophi loquentes tantum de animae natura, insufficienter dixerunt, non determinantes quod sit corpus conveniens cuilibet animae, et qualiter et quale existens uniatur sibi.

LECTIO IX.

Quorumdam minus recte de anima philosophantium opinionem variis argumentis reprobat, qui eam esse harmoniam existimaverunt.

ANTIQUA.

Alia autem quaedam opinio tradita est de anima, credibilis quidem multis, et nulla inferior earum, quae dictae sunt, rationibus tamen tamquam poenis castigata, atque damnata, et in iis qui in communi fiunt sermonibus. Harmoniam enim quamdam dicunt.

Etenim harmoniam temperamentum, et compositionem esse contrariorum, et corpus componi ex contrariis.

Et quidem harmonia quaedam ratio mixtorum est, aut compositio; animam autem neutrum possibile est esse horum.

Amplius autem movere non est harmoniae: animae autem attribuunt hoc omnes.

Congruit autem magis de sanitate dicere harmoniam, et omnino de corporeis virtutibus quam de anima. Manifestum autem, si aliquis tentaverit reddere passiones et opera animae harmonia quadam: difficile enim adaptare.

Amplius autem dicimus harmoniam in duo respicientes, maxime quidem propriam magnitudinum in habentibus motum et positionem, compositionum ipsarum, cum sic congruant, ut nullum congeneum praetermittatur. Hinc autem et eorum, quae commiscentur, rationem. Neutro quidem igitur modo rationabile. Compositio autem partium corporis multum investigabilis est. Multae enim compositiones partium, et multipliciter sunt. Cujus igitur et quomodo congruit opinari, intellectum compositionem esse, aut et sensitivum et appetitivum? Similiter autem et inconveniens et rationem mixtionis esse animam. Non enim eamdem habet rationem commixtio elementorum, secundum quam caro, et secundum quam os: accidet igitur multas animas habere. Et secundum omne corpus, siquidem omnia, ex elementis commixtis sunt, commixtionis autem ratio harmonia et anima.

Investigabit autem hoc utique aliquis ab Empedocle unumquodque enim horum in ratione quadam dicit esse. Utrum igitur haec ratio anima est, an magis alterum aliquid, cum sic in membris ingeneratur?

Amplius autem, utrum concordia cujuslibet mixtionis causa, an ejus quae secundum rationem?

Et hoc utrum ratio est, an alterum aliquid praeter rationem? Haec quidem igitur habent hujusmodi dubitationes.

Si vero alterum est a mixtione anima: quid igitur simul cum carnis esse interimitur, et esse aliis partibus animalis? Adhuc autem siquidem unaquaeque partium habet animam, si non est anima ratio compositionis, quid est quod corrumpitur anima digressa?

Quod quidem igitur neque harmoniam possibile est esse

RECENS.

Est autem et alia quaedam opinio de anima tradita, probabilis quidem compluribus nulla minus earum quas exposuimus, rationes tamen suppeditans quibus refutetur vel sermonibus vulgo tritis: animam enim harmoniam quamdam inquiunt esse; harmoniam namque temperationem esse compositionemque contrariorum dicunt, et corpus ex contrariis compositum esse.

Verum enimvero harmonia quidem ratio quaedam eorum est quae sunt permista, vel compositio; anima autem neutrum istorum esse potest.

Praeterea harmoniae non est movere; animae autem id omnes maxime tribuunt, ut ita dicam.

Accommodatius autem harmonia de sanitate, atque omnino de virtutibus corporis, quam de anima dici potest. Atque manifestissimum id erit, si quispiam affectus atque operationes animae in aliquam harmoniam reducere conatur: accommodare namque difficile est.

Praeterea quum in duo respicientes harmoniam dicere consuevimus, et propriissime quidem earum magnitudinum compositionem, quae motum habent positionemque, ubi adeo sunt conjunctae ut nihil ejusdem generis inter sese suscipere possint; hinc autem et rerum mistarum rationem: neutro sane modo consentaneum est rationi: partium enim corporis compositio perquam facile refutatur: complures namque partium compositiones sunt, varioque modo fiunt: cujusnam igitur, aut quonam pacto intellectum, aut etiam sensitivum, aut appetitivum compositionem esse putare oportet?

Similiter absurdum est, mistionis rationem animam esse: non enim elementorum mistorum ratio eadem est qua caro et os conduntur. Fiet igitur, ut complures habeantur animae per totumque corpus, quando partes quidem universae ex elementis constent permistis, ratio vero mistionis harmonia sit animaque.

Id quispiam etiam ab Empedocle petet: unamquamque namque partium proportione aliqua constare dicit. Utrum igitur proportio anima est, an potius aliquid aliud quod membris adveniat? praeterea utrum cujusvis mistionis sine ullo discrimine causa est concordia, an ejus quae proportione fit? et haec utrum proportio est, an aliquid diversum a proportione?

Haec igitur tales dubitationes habent: verum si anima diversum quid a mistione sit, cur tandem eodem tempore tollitur quo caro et ceterae animalis partes esse desinunt? insuper si non unaquaeque partium animam habeat, quandoquidem anima non sit mistionis proportio, quidnam est quod decedente anima perit? Ex iis igitur quae dicta sunt patet, animum nec harmoniam esse posse, nec orbe versari

animam, neque circulariter moveri, manifestum est ex dictis. Secundum accidens autem moveri est, et movere seipsam, ut moveri quidem in quo est, hoc autem moveri ab anima. Aliter autem non est possibile moveri secundum locum ipsam.

Per accidens tamen, ut diximus, moveri potest et se ipsam movere: moveri enim potest corpus in quo est, moveri autem ab anima; alio vero modo fieri nequit ut moveatur motu secundum locum.

Postquam Philosophus reprobavit opinionem Platonis, hic consequenter reprobat quamdam aliam opinionem conformem opinioni Platonis quantum ad aliquid. Fuerunt enim quidam, qui dixerunt quod anima erat harmonia: et isti concordaverunt cum Platone in hoc, quod Plato dixit quod anima erat composita ex numeris harmonicis, hi vero quod erat harmonia. Sed differebant in hoc, quod Plato dixit quod anima erat harmonia numerorum, hi vero dixerunt, quod harmonia tam compositorum quam mixtorum, vel contrariorum, erat anima. Circa hoc autem tria facit. Primo enim ponit opinionem istorum et rationem opinionis. Secundo disputat contra dictam opinionem, ibi, « Et quidem harmonia, etc. » Tertio ostendit quomodo haec opinio est multum probabilis, ibi, « Si vero alterum anima est, etc. » Circa primum duo facit. Primo enim ponit dictam opinionem de anima; dicens, quod quaedam opinio tradita est ab antiquis de anima, quae videbatur habere rectas rationes, et non solum in speciali de anima, sed etiam quantum ad id quod commune est ad omnia principia. Et dicit « quantum ad id quod commune est, » quia antiqui philosophi nihil tractaverunt de causa formali, sed tantum de materiali. Et inter omnes, illi qui magis visi sunt appropinquare ad causam formalem fuerunt Democritus et Empedocles: qui, scilicet Empedocles, dixit quod omnia constabant ex sex principiis: quorum quatuor posuit materialia, scilicet quatuor elementa: et duo formalia partim activa, et partim materialia, scilicet amicitiam et litem. Et dicebant quod haec principia materialia habebant inter se quamdam proportionem, quae resultabat ex eis, ita quod conveniebant in aliquo uno, quia sine hoc non possent esse simul. Et hanc dicebant formam rerum et harmoniam quamdam esse. Unde sicut de aliis formis, sic dicebant de anima, quod erat harmonia quaedam.

Secundo cum dicit « etenim harmoniam »

Ponit rationem hujusmodi opinionis; dicens, quod harmonia est complexio et proportio et temperamentum contrariorum in compositis et mixtis. Et haec proportio, quae est inter ista contraria, dicitur harmonia, et forma illius compositi. Unde, cum anima sit quaedam forma, dicebant ipsam esse harmoniam. Dicitur autem haec opinio fuisse cujusdam Dynarchi et Simiatis et Empedoclis.

Consequenter cum dicit « et quidem »

Disputat contra opinionem praedictam. Et circa hoc duo facit. Primo enim disputat generaliter ad positionem dictorum philosophorum. Secundo vero in speciali ad ponentem, scilicet contra Empedoclem, ibi, « Investigabit autem hoc etc. » Ad positionem autem objicit quatuor rationibus: quarum prima talis est. Constat quod harmonia proprie dicta est consonantia in sonis: sed isti transumpserunt istud nomen ad omnem debitam proportionem, tam in rebus compositis ex diversis partibus quam in commixtis ex contrariis. Secundum hoc ergo harmonia duo potest dicere: quia vel ipsam compositionem aut commixtionem, vel proportionem illius compositionis seu commixtionis. Sed constat quod neutrum istorum est anima; ergo anima non est harmonia. Quod autem anima non sit compositio sive proportio compositionis, patet. Isti enim accipiunt animam, ut substantiam quamdam; sed illa duo sunt accidentia; non ergo idem sunt.

Secundam rationem ponit cum dicit « amplius « autem »

Quae talis est. Constat quod omnes philosophi dicunt quod anima movet: sed harmonia non movet, immo relinquitur ex movente, et sequitur: sicut ex motu chordarum, qui est per musicam, relinquitur harmonia quaedam in sono. Et ex applicatione et contemperatione partium a componente relinquitur proportio quaedam in composito. Ergo si anima est harmonia, et haec relinquitur ex harmonizatore, oportebit ponere aliam animam, quae harmonizet.

Tertiam rationem ponit cum dicit « congruit « autem »

Quae talis est. Philosophus dicit in quarto Physicorum. Quicumque assignat definitionem seu naturam rei, oportet quod illa assignatio, si sufficiens est, conveniat operationibus et passionibus illius rei: tunc enim definitur optime quid est res, quoniam non solum cognoscimus substantiam et naturam ipsius rei, sed etiam passiones et accidentia ejus. Si ergo anima est harmonia quaedam, oportet quod per cognitionem harmoniae deveniamus in cognitionem et operationum, et accidentium animae. Sed hoc est valde difficile, ut puta si velimus operationes animae in harmoniam referre. Cujus enim harmoniae erit sentire, et cujus amare aut odire, et intelligere? Sed per cognitionem harmoniae magis congruit (1) venire in cognitionem accidentium corporum; ut si velimus cognoscere sanitatem, dicemus quod est complexio adaequata et contemperata humorum et qualitatum in corpore: et sic de aliis corporeis virtutibus. Et sic harmonia magis esset attribuenda corpori quam animae.

Quartam rationem ponit cum dicit « amplius « autem »

Quae talis est. Harmonia invenitur aliquando in compositis et habentibus compositionem et motum; quia quando haec sic invicem simul ponuntur et ordinantur, « ut nullum congeneum praetermittatur » idest ut nullus defectus ejusdem generis ibi sit, tunc illae partes dicuntur bene harmonizatae, et compositio ipsarum vocatur harmonia, sicut ligna et lapides, et alia corpora naturalia. Sic etiam et chordae, quando bene ordinatae sunt, vel fistulae, ut ex inde consonantia sonorum resultet, dicuntur bene harmonizatae; et hujus (2) consonantia dicitur harmonia, et hoc modo proprie dicitur harmonia. Aliquando invenitur in corporibus mixtis ex contrariis. Quando enim aliqua contraria sunt complexa et commixta in aliquo, ita ut nulla repugnantia seu excessus alicujus contrarii sit ibi, utpota calidi aut frigidi, aut humidi aut sicci, tunc illa dicuntur bene harmonizata, et horum ratio idest proportio dicitur harmonia. Si ergo anima est harmonia, secundum aliquem istorum modorum diceretur. Sed constat quod neutro istorum modorum rationabile est animam dici harmoniam: ergo male dicunt animam harmoniam esse. Et quod

(1) *Forte* contingit.
(2) *Lege* hujusmodi.

neutro istorum modorum anima dicatur harmonia, patet. Non enim anima potest dici harmonia, secundum quod invenitur in rebus compositis et habentibus compositionem; quod patet. Nam ordo partium compositarum in corpore est valde manifestus: facile enim est scire ordinem ossium ad ossa, et nervorum ad nervos, et brachii ad manum, et carnis ad ossa. Sed ratio ordinis partium animae est nobis immanifesta. Non enim per hoc possumus scire ordinem qui est inter intellectum et sensum et appetitum et hujusmodi. Nec etiam potest dici harmonia secundum proportionem corporum commixtorum ex contrariis. Et hoc duplici ratione. Una ratio est, quia diversa proportio invenitur in diversis partibus corporis: nam commixtio elementorum non habet eamdem rationem, idest proportionem, secundum quam est caro, et secundum quam est os: ergo in diversis partibus erunt diversae animae secundum diversam proportionem et multiplicationem partium animalis. Alia ratio est, quia omnia corpora sunt commixta ex elementis et contrariis: si ergo proportio commixtionis in quolibet corpore est harmonia, et harmonia est anima; ergo in quolibet corpore erit anima: quod est inconveniens. Et sic patet, quod inconvenienter dicunt animam esse harmoniam.

Consequenter cum dicit « investigabit autem »

Disputatcontra Empedoclem: et ponit contra eum tres rationes quas non deducit. Quarum prima talis est: Ipsi ponunt quodlibet corpus consistere « ra- « tione, » idest proportione quadam, quam dicunt harmoniam, et hanc dicunt animam: quaero ergo, utrum anima sit ipsa ratio, idest proportio commixtionis, aut aliquid aliud a proportione? Si tu dicis quod est ipsa proportio, tunc, cum in uno corpore sint diversae proportiones secundum diversas partes, sequuntur duo inconvenientia: scilicet quod multae animae sunt in unocorpore secundum diversas partes, et quod in quolibet mixto sit anima. Si dicas quod est aliud quam proportio, tunc, cum proportio sit harmonia, anima non erit harmonia.

Secundam rationem ponit cum dicit « amplius « autem »

Quae talis est. Empedocles ponebat quod amicitia esset causa congregationis in rebus, et lis causa disgregationis: sed in congregatione fit aliqua proportio: quaero ergo, utrum amicitia sit causa cujuslibet congregationis, aut tantum congregationis harmonizatae? Si tu dicas, quod amicitia est causa cujuslibet congregationis, tunc oportebit ponere aliquid aliud ab amicitia, quod causet hujusmodi proportionem et harmoniam in congregationibus harmonizatis: vel erit dicere, quod hujusmodi harmonizatio est a casu. Si tu dicas, quod est causa solum congregationis harmonizatae, tunc amicitia non erit causa omnis congregationis: quod est contra eum.

Tertiam rationem ponit cum dicit « et hoc utrum »

Quae talis est. Empedocles dicit quod amicitia est quae facit congregationem in rebus. Quaero ergo utrum amicitia sit idem cum ipsa congregatione harmonizata, aut non? Si dicatur quod est idem, tunc, cum nihil sit causa suiipsius, amicitia non erit causa illius congregationis, sicut Empedocles dicebat. Si vero dicatur quod non est idem, contra. Congregatio harmonizata nihil aliud est, quam convenientia quaedam: amicitia vero videtur esse quaedam convenientia: ergo est idem: et sic idem quod prius.

Consequenter cum dicit « si vero »

Ostendit quomodo haec opinio est multum probabilis; dicens, quod ideo videtur haec opinio probabilis, quia posito uno ponitur aliud, et remoto uno removetur alterum; nam (1) recedente ab aliquo corpore harmonia, recedit anima, et permanente harmonia permanet anima. Sed hoc non sequitur; quia proportio hujusmodi non est forma, sicut ipsi credebant, sed est dispositio materiae ad formam. Et si accipiatur proprie harmonia compositionis pro dispositione, bene sequitur, quod manente dispositione materiae ad formam manet forma, et destructa dispositione, removetur forma. Non tamen quod harmonia sit forma, sed dispositio materiae ad formam.

Secundo cum dicit « quod quidem »

Concludit et epilogat, quod anima non movetur circulariter, sicut Plato dixit. Nec est harmonia, sicut Empedocles asseruit. Movetur autem secundum accidens, sicut diximus supra, et movet seipsam. Et quod moveatur secundum accidens, patet; quia movetur inquantum movetur corpus in quo est, corpus autem movetur ub anima. Alio modo non est moveri ipsam secundum locum nisi per accidens.

(1) *Al.* non.

LECTIO X.

Destruit illorum sententiam, qui animam per se moveri physice existimaverunt.

ANTIQUA.

Rationabilius autem dubitabit utique aliquis de ipsa tamquam quae movetur, in hujusmodi respiciens. Dicimus enim animam tristari, gaudere, confidere, timere. Amplius autem irasci, et sentire, et intelligere. Haec autem omnia motus esse videntur, unde opinabitur aliquis ipsam moveri.

Hoc autem non est necesse. Si enim et quam maxime gaudere, aut dolere, aut intelligere, motus sunt, et unumquodque moveri aliquid; moveri autem est ab anima, ut irasci aut timere, in eo quod corpus (1) quodammodo movetur.

(1) *Lege cor, ut in alia translatione.*

RECENS.

At enim rectius de ipsa quispiam ad talia respiciens dubitabit, an moveatur: dolere namque dicimus animam, gaudere confidere, timere, insuper irasci, sentire, ratiocinari: quae quidem omnia motus esse videntur: quapropter ipsam quispiam existimabit moveri.

Verum id non necessarium est: nam etsi quam maxime dolere, vel gaudere, vel ratiocinari motus sunt, atque unumquodque eorum motu fit, attamen hicce motus ab anima provenit: ira namque, aut timor eo fiunt, quod cor certo aliquo motu movetur; ratiocinari autem aut tale quid forsitan est, aut etiam aliud. Atque quaedam istorum fiunt eo

Intelligere autem aut tale est, aut forsitan alterum aliquid.

Horum autem accidunt alia quidem, secundum loci mutationem quibusdam motis; alia vero secundum alterationem. Qualia autem et quomodo, alterius rationis est. Dicere autem irasci animam, simile est, et si aliquis dicat eam texere vel aedificare. Melius enim fortassis est non dicere animam misereri, aut addiscere, aut intelligere, sed hominem anima. Haec autem non tamquam motu in illa existente, sed aliquando quidem usque ad illam, aliquando autem ab illa. Ut sensus quidem ab his, reminiscentia vero ab illa, ad motus qui sunt in sensibilibus organis, aut quietes.

Intellectus autem videtur innasci substantia quaedam existens et non corrumpi. Maxime enim corrumperetur utique ab ea, quae est in senio, debilitate. Nunc autem quemadmodum in sensitivis accidit. Si enim accipiat senex oculum juvenis, videbit sicut et juvenis: quare senium non est in sustinendo aliquid animam, sed in quo, sicut in ebrietatibus et infirmitatibus. Intelligere igitur et considerare marcescunt alio quodam interius corrupto; ipsum autem impassibile est. Cogitare autem, et amare, et odire, non sunt illius passiones, sed hujus, habentis illud, secundum quod illud habet. Quare et hoc corrupto, non reminiscitur, neque amat. Non enim illius erant, sed communis, quod quidem destructum est. Intellectus autem fortassis divinius aliquid et impassibile est. Quod quidem igitur non possibile moveri animam, manifestum ex his. Si autem penitus non movetur, manifestum quod neque a seipsa.

quod aliqua latione moventur, quaedam vero quod aliqua alterantur; quaenam vero sint illa, et quomodo haec fiant, id ad alium pertinet tractatum.

Dicere autem animam irasci, simile est atque si quispiam animam texere dicat, vel aedificare: nam melius est fortasse dicere, non animam, sed hominem anima misereri, vel discere, vel ratiocinari; idque non tamquam motus in illa esset; sed nonnunquam quidem usque ad illam, nonnunquam vero inde ab illa, veluti sensus quidem ex istis, recordatio autem ab illa ad eos motus vel status qui sunt in sensuum instrumentis.

Intellectus autem advenire videtur, et substantia quaedam esse, ac non corrumpi: nam ab ea maxime quae in senectute fit, obfuscatione, corrumperetur; nunc autem fortasse idem fit atque in sensuum instrumentis: etenim si senex istiusmodi acciperet oculum, videret sicut et juvenis: quare senectus non fit quia anima quidquam est passa, sed quia id in quo est, quemadmodum in ebrietatibus et morbis.

Et ipsum igitur intelligere ac contemplari marcescit, quia aliud quoddam intus corrumpitur; ipsum autem passione vacat. Ratiocinari vero et amare aut odisse non sunt illius affectus, sed hujus quod habet illud, quatenus illud habet: quapropter et hoc corrupto, nec meminit, nec amat: non enim erant illius, sed communionis quae quidem periit: intellectus autem divinius quid est fortasse, passioneque vacat.

Fieri igitur non posse ut anima moveatur, ex his constat; quodsi vero omnino non movetur, patet nec a seipsa moveri.

Postquam Philosophus posuit rationes illorum qui dixerunt animam moveri ex eo quod ipsa movet corpus, et disputavit contra eos, hic consequenter vult ostendere, quod evidentior ratio, quod anima moveatur, potest sumi ex ipsis operationibus animae. Et circa hoc duo facit. Primo enim movet dubitationem illorum, qui dixerunt animam moveri ex operibus animae. Secundo vero solvit dubitationem hujusmodi quantum ad propositum pertinet, ibi, « Hoc autem non est necesse etc. » Dicit ergo primo, quod licet praedicti philosophi dubitaverint utrum anima moveretur ex eo quod movet corpus, tamen « rationabilius, » idest probabilius dubitabit aliquis de anima, quod moveatur « considerans in « hujusmodi » quae dicentur, idest in operationibus animae. Ex his enim poterit probabiliter ostendi, quod anima movetur. « Nos enim dicimus animam « tristari, gaudere, confidere, » idest audere « et ti- « mere. » Amplius autem dicimus ipsam irasci, sentire et intelligere. Cum ergo haec omnia sint operationes animae, et sint motus quidam, videtur quod anima moveatur. Haec autem dubitatio videtur magis probabilis quam superior. Nam illa considerat motum animae ex motu corporis. Dicebat enim quod nihil movet, nisi moveatur. Unde, cum anima moveat corpus, manifestum est, quod ipsa movetur. Haec vero opinio considerat motum ipsius animae ex propriis operationibus animae.

Consequenter cum dicit « hoc autem »

Solvit dubitationem. Circa quod sciendum est, quod quando Aristoteles inquirit veritatem aliquam solvendo et objiciendo, aliquando objicit et solvit post determinatam veritatem, et tunc objicit et solvit secundum suam opinionem: aliquando vero ante determinatam veritatem, et tunc objicit et solvit supponendo opiniones aliorum, et non secundum suam opinionem et veritatem, quam ipse opinatur. Et hujus exemplum habemus in tertio Physicorum, ubi Philosophus disputat contra ponentes infinitum, et utitur contra eos multis rationibus, quae secundum se sunt falsae, licet secundum illos reputentur verae; puta quod omne corpus habet levitatem et gravitatem. Cujus ratio est, quia hoc, scilicet utrum corpus habet levitatem et gravitatem, nondum determinaverat, quod postea determinavit in libro de Caelo: et ideo reiteravit ibi quaestionem de infinito. Hunc autem modum objiciendi et solvendi servat hic Aristoteles; unde et procedit contra eos supponendo illorum opiniones. Illi enim, et maxime Platonici, opinati sunt, quod tristari, gaudere, irasci, sentire, et intelligere, et hujusmodi quae dicta sunt, sint motus animae. Et quod quodlibet illorum, etiam intelligere, fiat per organum determinatum, et quantum ad hoc non sit differentia inter sensitivam et intellectivam, et quod omnis anima, non solum intellectiva, sit incorruptibilis. Aristoteles vero omnia ista concedit. Ipse enim supponit quod hujusmodi operationes fiant per determinata organa, etiam intelligere. Et quod omnis anima sit incorruptibilis. Hoc tantum negat, scilicet quod hujus (1) operationes, scilicet sentire, gaudere, et hujusmodi, sint motus animae, sed motus conjuncti; et quantum ad hoc disputat contra eos. Et circa hoc duo facit. Primo enim ostendit, quod hujusmodi operationes non sunt motus animae. Secundo vero probat hoc quodam medio, ibi, « Intellectus autem etc. » Dicit ergo, quod isti dicunt duo. Et primo, quod gaudere et tristari et hujusmodi, sunt motus. Secundo, quod haec attribuuntur animae, scilicet quod irascatur, gaudeat, sentiat et hujusmodi; et sic videtur quod anima moveatur. Sed hoc non est necesse; immo utrumque istorum est falsum: scilicet quia neque hujusmodi operationes sunt motus, et neque attribuuntur animae, scilicet quod irascatur, gaudeat, sentiat, et hujusmodi. Sed dato quod sint motus, et loquamur de eis secundum quod sunt motus, nihilominus tamen falsum est quod attribuantur animae, et per consequens quod secundum hujusmodi operationes moveatur. Quod sic patet. Constat enim quod si hujusmodi operationes sunt motus et attribuantur animae, quod non attribuuntur sibi nisi secundum aliquas determinatas partes corporis; sicut sentire non attribuitur animae, nisi in aliqua parte corporis, ut in oculo, sensus qui est per visum, et irasci in

(1) *Lege* hujusmodi.

corde, et sic de aliis. Similiter manifeste apparet, quod non sunt animae tantum motus, sed conjuncti. Sunt tamen ab anima, ut puta in hoc quod est irasci. Anima enim judicat aliquid esse dignum ira, cor autem animalis ex hoc movetur, et fervet circa ipsum sanguis. Sic autem se habet ad timores. Nam aliqua particula corporis contrahitur ad terribile et alteratur, et similiter de aliis. Et sic anima non movetur, sed est moveri ab ea in eo quod aliquid, ut cor, quodammodo movet. Et quia ipse determinabit inferius quod intelligere est quaedam operatio animae, in qua non communicat cum corpore, et non est conjuncti; ideo dicit, quod intelligere forsitan est aliquid alterum ab operationibus conjuncti. Et dicit « forsitan, » quia non loquitur definiendo, sed supponendo. Quia vero dixit quod hujusmodi motus non sunt animae, sed conjuncti, sunt tamen ab anima:

Ideo cum dicit « horum autem »

Vult ostendere quod hujusmodi motus corporis sunt ab anima secundum loci mutationes. Sicut patet in ira, quae fit in anima motis quibusdam particulis ipsius corporis, scilicet moto corde. Ex ira enim sanguis exit ad partes exteriores, motus a fervore cordis. Alia vero est secundum alterationem, sicut patet in timore. Nam cor ad terribile contrahitur et infrigidatur, et alteratur homo et pallescit. Quales autem passiones sint, et quomodo moveantur, alterius rationis est dicere. Sic igitur patet quod hujusmodi motus non sunt animae, sed corporis ab anima, ut dictum est. Sicut ergo animal habet operationes corporales, et hujusmodi non sunt animae, sed corporis, seu conjuncti, ita et hujusmodi operationes, scilicet sentire et gaudere, et hujusmodi, non debent referri ad animam, sed ad conjunctum. Nam si aliquis dicat animam irasci, et secundum hujusmodi operationes moveri, simile est ac si dicat ipsam animam texere vel aedificare, aut cytharizare. Nam et anima est causa horum motuum. Habitus enim aedificativus et textivus, et cytharizandi est in ipsa anima, et hujusmodi ab anima sunt. Sed sicut melius est dicere quod aedificator aedificat, non ars, licet aedificator aedificet per aedificativam artem, sic fortassis melius est dicere quod anima non miseretur neque addiscit, neque intelligit, sed homo per animam. Dicit « Fortassis intelligere » quia loquitur supponendo, ut dictum est. Quia vero per hoc, quod dicit quod non movetur anima, sed homo per animam, posset intelligi quod motus existeret in anima sicut in subjecto; ideo removet hoc, dicens, quod cum dico hominem moveri ab anima, non sic dico quod motus in illa, scilicet in anima, existat, sed quasi ab illa. Cum enim dico, hoc movetur per hoc, istud potest dupliciter intelligi. Vel quia aliquando ipsa res, qua aliquid movetur, motum (1) sustinet: ut cum dico hominem moveri pede, quia ipse pes movetur (2). Vel quia ipsa aliquando res non sustinet motum, sed impellit aliquid ad motum. Et hoc modo homo dicitur moveri per animam. Et in hoc est duplex motus. Quia aliquando anima est ut terminus motus, quando scilicet motus est ad illam, scilicet ad animam, sicut in apprehensione sensibilium. Nam quando anima apprehendit exteriora sensibilia, tunc virtus sensitiva, quae est in organo, nititur et movetur ad remittendum et reducendum species et intentiones

(1) *Al.* motus.
(2) *Al.* moveretur.

rerum sensibilium « usque ad illam, » scilicet ad animam. Aliquando vero anima est principium ut (1) motus, quando scilicet motus operationis initiatus est « ab illa, » scilicet ab anima, ut est in reminiscentia, a qua intentiones et phantasmata rerum occultata et recondita educuntur ad intelligendum res sensibiles. Sive autem motus aut quietes dicat aliquis, phantasmata hujusmodi sint derelicta interius, non refert quantum ad praesentem materiam. Patet igitur quod hujusmodi motus non attribuuntur animae, sed sunt conjuncti, ab ipsa anima tamen, et non sicut motu existente in ipsa anima.

Notandum tamen quod haec solutio praedictae dubitationis non est distinctiva et definitiva veritatis, sed obviativa. Sciendum enim, quod motus attribuuntur operationibus animae, a diversis diversimode. Nam tripliciter invenitur motus in operationibus animae. In quibusdam enim invenitur motus proprie, in quibusdam minus proprie, in quibusdam vero minime proprie. Proprie enim invenitur motus in operationibus animae vegetabilis, et in appetitu sensitivo. In operatione quidem animae vegetabilis, est proprie motus, quando movetur in esse naturae per nutrimentum, et hic est motus augmenti; et secundum hoc anima vegetabilis se habet ut agens, corpus vero ut patiens. In appetitu vero sensitivo proprie invenitur motus, et secundum alterationem et secundum motum localem. Nam ad appetitum alicujus rei, homo statim movetur et alteratur, vel ad iram, sicut in appetitu vindictae, vel ad gaudium sicut in appetitu delectabilis. Item ex hoc movetur etiam sanguis, qui est circa cor, ad partes exteriores, et etiam homo de loco ad locum ad consequendum id quod appetit. Minus vero proprie invenitur motus in operationibus animae sensitivae. In his enim non est motus secundum esse naturae, sed solum secundum esse spirituale, sicut patet in visu cujus operatio non est ad esse naturale, sed spirituale: quia est per species sensibiles secundum esse spirituale receptas in oculo. Sed tamen habet aliquid de mutabilitate, inquantum scilicet subjectum virtutis visivae est corpus. Et secundum hoc habet rationem motus, licet minus propriam. Non enim dicitur motus in operationibus proprie, nisi cum operatio illa est ad esse naturae. Minimum autem de proprietate motus, et nihil nisi metaphorice, invenitur in intellectu. Nam in operatione intellectus non est mutatio secundum esse naturale, sicut est in vegetabili, nec subjectum spirituale quod immutetur, sicut est in sensibili. Sed est ibi ipsa operatio, quae quodammodo dicitur motus, inquantum de intelligente in potentia fit intelligens in actu. Differt tamen a motu ejus operatio, quia ejus operatio est actus perfecti, motus vero est actus imperfecti. Et ideo patet quomodo operationes animae vegetabilis et sensitivae, non sunt motus animae, sed conjuncti. Operationes autem intellectus non dicuntur motus nisi metaphorice. et sunt solum animae intellectivae absque aliquo determinato organo. Sciendum etiam, quod sicut in sensu invenitur vis appetitiva et apprehensiva, ita et in intellectu invenitur vis appetitiva et apprehensiva. Et ideo haec, amor, odium, gaudium et hujusmodi, possunt intelligi, et prout sunt in appetitu sensitivo, et sic habent motum corporalem conjunctum; et prout sunt in intellectu et voluntate tantum absque omni affectione sensitiva, et

(1) *Fortasse redundat* ut, *vel legendum* principium unde motus.

sic non possunt dici motus, quia non habent motum corporalem conjunctum. Et inveniuntur etiam in substantiis separatis, secundum quod in sequentibus melius patebit.

Consequenter cum dicit « intellectus autem »

Vult probare quae ostendit, scilicet quod hujusmodi operationes, etiam si sint motus, sicut ipsi dicebant, non attribuuntur animae, sed corpori et conjuncto. Et hoc probat per quamdam opinionem illorum, quae erat famosa tempore suo, scilicet quod omnis anima est incorruptibilis; et hoc secundum eos erat de intellectu et de omni anima. Dicit ergo, quod videtur praedictis philosophis quod intellectus sit quaedam substantia, quae est in fieri et nondum completa, et quod non corrumpitur. Cujus ratio est, quia nos videmus quod omnes debilitationes quae fiunt circa intellectum et sensum, non attingunt ad ipsam animam secundum se, sed proveniunt ex debilitate organi. Unde videtur quod intellectus et omnis anima sit incorruptibilis, et quod debilitatio in ejus operationibus non sit ex eo quod ipsa corrumpatur, sed ex eo quod debilitantur organa. Si enim corrumperetur anima, maxime corrumperetur a debilitate quae est in senectute, sicut accidit in organis sensitivis, quae debilitantur ex senectute: tamen anima non debilitatur ex hoc; quia si senex accipiat oculum juvenis, videbit ut juvenis. Quare senectus debilitat, non quidem quod ipsa anima patiatur seu virtus sensitiva, sed id in quo est. Sicut in aegritudinibus et in ebrietatibus non debilitatur anima, sed corpus. Sic ergo « intelligere, » idest simplex apprehensio « et considerare, » idest operatio intellectus quae est in componendo et dividendo, « marcescunt, » non quidem quod intellectus corrumpatur et patiatur, sed « corrupto quodam alio interius, » idest corrupto aliquo, quod est organum intellectus. « Ipsum autem intelligere est impassibile (1). » Hoc autem dicit Aristoteles non quod sit hujus opinionis, quod credat intellectum habere determinatum organum corporale; sed sicut dictum est, ipse hic loquitur supponendo opiniones istorum philosophorum, qui sicut dictum est, erant hujus opinionis, quod omnes operationes animae, et etiam ipse intellectus, haberent organa determinata. Et ideo secundum hoc assignat quare intelligere marcescat; quia hujusmodi operationes, quae sunt intelligere amare et odire, sunt passiones « illius, » scilicet animae (supponendo loquitur), « sed hujus habentis, » scilicet conjuncti seu organi corporalis. Organi dico habentis « illud, » scilicet intelligere et hujusmodi « secundum quod « illud habet. » Unde « corrupto hoc » scilicet determinato organo hujusmodi operationis, quae est amare seu intelligere, non rememoratur neque amat, scilicet anima. Cujus ratio est, quia hujusmodi passiones non erant animae tantum « sed communis » scilicet conjuncti: quod est jam destructum et corruptum. Si ergo omnes hujusmodi motus et operationes debilitantur non propter animam, sed propter debilitatem corporis seu organi, ut dictum est: manifestum est, quod non sunt animae tantum, sed conjuncti; et per consequens, quod anima non movetur, sed conjunctum, licet anima. Quia vero Aristoteles locutus est hic de intellectu, supponendo opiniones aliorum, sicut jam patet; ne credatur quod ipse opinetur intellectum sic esse ut supposuit, ideo removet hoc, dicens, quod « Fortassis intellectus « est aliquid divinius et impassibile, » idest aliquid altius et aliqua major potentia, et per consequens operatio ipsius animae, quam dicatur hic. Dicit autem « fortassis » quia nondum hoc determinaverat, sed postea hoc in tertio ostendit. Unde patet quod supponendo loquitur. Consequenter concludit ex omnibus dicens, quod manifestum est ex omnibus his, quae dicta sunt, quod non est possibile animam moveri. Quod si non movetur aliquo modo, manifestum est quod non movetur a seipsa hujusmodi motibus, sicut isti ponebant.

(1) *Al.* passibile.

LECTIO XI.

Eorum opiniones variis argumentis rejicit, qui animam definierunt esse numerum seipsum moventem.

ANTIQUA.

Multo autem his, quae dicta sunt, irrationabilissimum dicere animam esse numerum seipsum moventem. Insunt enim his impossibilia. Primo quidem ea, quae ex eo accidunt, quod animam moveri asserunt Propria autem ex eo quod dicunt ipsam esse numerum. Quomodo enim oportet intelligere unitatem motam, et a quo, et quomodo impartibilem, et indifferentem existentem? Si namque est mota et mobilis, differre oportet.

Amplius quoniam dicunt lineam motam planum facere, punctum autem lineam, et unitatum motus lineae erunt. Punctum autem unitas est, positionem habens. Numerus autem animae jam alicubi est, et positionem habet.

Amplius autem a numero si auferat aliquis numerum aut unitatem, relinquitur alius numerus. Plantae autem et animalium multa divisa vivunt, et videntur eamdem habere animam specie.

Videbitur autem utique nihil differre dicere unitates, aut corpora parva. Et namque ex Democriti sphaeris, si fiant puncta, solum autem maneat quantitas, erit aliquid in

RECENS.

Atqui numerum animam esse dicere se ipsum moventem, multo eorum quae dicta sunt longissime a ratione distat: nam iis qui id asserunt, ea primum impossibilia quae emergunt ex motu, deinde propria quaedam ex eo quia dicunt ipsam numerum esse, eveniunt: quo namque modo unitatem moveri intelligere oportet, et a quo, et quonam pacto, quum impartibilis sit et nullam habeat differentiam? si enim motiva sit atque mobilis, diversam esse oportet.

Praeterea quum lineam quidem motione superficiem facere dicant, punctum autem lineam, unitatum etiam motus erunt lineae: punctum enim unitas est positionem habens, atque numerus animae jam alicubi est positionemque habet.

Praeterea si quis a numero numerum, vel unitatem abstulerit, alius relinquitur numerus: atqui plantae multaque animalium vivunt dissecta, et eamdem animam specie videntur habere.

Atque nihil referre videbitur, unitates dicantur, an corpuscula parva: etenim si puncta fiant ex Democriti pilulis, modo maneat quantitas, erit in ipsis aliud quidem quod

ipso, hoc quidem movens, illud autem quod movetur, sicut in magnitudine. Non enim propter hoc quod est magnitudine differre, aut parvitate, accidit quod dictum est, sed quia quantum. Unde necesse est aliquid esse motivum unitatum. Si autem in animali quod movens, anima est, et in numero: quare non movens et quod movetur, est anima, sed movens solum.

Contingit autem quodammodo hanc unitatem esse. Oportet enim ipsi inesse quamdam differentiam ad alias. Puncti autem solitarii, quae utique differentia erit nisi positio? Siquidem igitur sunt alterae in corpore unitates et puncta, in eodem erunt unitates: obtinebit enim locum puncti: tamen et quid prohibet in eodem esse, si duae sunt, et infinitas? Quorum enim locus est indivisibilis, et ipsa. Si autem ea quae in corpore puncta sunt numerus animae, aut si eorum quae in corpore sunt punctorum numerus, est animae, quare non omnia habent animam corpora? Puncta enim in omnibus videntur esse, et infinita.

Amplius autem quomodo possibile est separari puncta et absolvi a corporibus? siquidem non dividantur lineae in puncta.

Accidit autem, sicut diximus, partim quidem, idem dicere corpus quoddam subtilium partium ipsam ponentibus, partim autem sicut Democritus dicit ab anima moveri, proprium inconveniens. Si enim est anima in omni eo quod sentit corpore: necesse est duo in eodem esse corpora, si corpus aliquod anima. Numerum autem dicentibus, in uno puncto puncta multa, aut omne corpus animam habere, nisi quidam numerus differens fiat et alius ab his quae in corpore sunt punctis. Accidit autem animal moveri a numero, sicut et Democritus dixit ipsum movere. Quid enim est differt dicere sphaeras parvas aut unitates magnas aut omnino unitates ferri? Utrebique enim necesse est movere animal, in eo quod moventur ipsae.

Complectentibus igitur in unum, numerum et motum, et haec accidunt et multa alia hujusmodi. Non enim solum diffinitionem animae impossibile est hujusmodi esse, sed et accidens. Manifestum est autem siquis conatus fuerit ex ratione hac, passiones et opera animae reddere, ut cogitationes, sensus laetitias, tristitias, et quaecumque alia hujusmodi. Sicut enim diximus prius, neque divinare est facile ex ipsis.

movet, aliud autem quod movetur, sicut in continuo: non enim quia magnitudine differunt, aut parvitate, id quod dictum est, accidit, sed quia quantitates sunt: quocirca necesse est aliquid esse quod unitates moveat. Quodsi id quod in animali movet, anima est, et id quod in numero movet, anima erit: quare anima non est id quod movet atque movetur, sed id quod movet dumtaxat.

At vero qui fieri potest ut haec unitas sit? oportet enim inter ipsam et ceteras aliquam differentiam esse; at puncti quod pro unitate habetur, quaenam praeter positionem erit differentia? Si igitur unitates quae sunt in corpore, diversae sunt a punctis, erunt unitates in eodem loco: puncti enim spatium occupabunt. Atqui quid obstabit quominus, si duo puncta, infinita quoque sint simul in eodem loco? quorum enim locus indivisibilis est, et ipsa indivisibilia sunt.

Sin vero ea puncta quae sunt in corpore, sint ipse numerus animae, vel si numerus qui ex punctis constat quae sunt in corpore, sit ipsa anima, cur non omnia corpora animam habent? nam in cunctis puncta esse videntur vel infinita.

Insuper qui fieri potest ut separentur ac absolvantur a corporibus animae, siquidem lineae non dividuntur in puncta?

Fit autem, uti diximus, ut partim idem ii dicant, quod illi qui corpus quoddam subtilium partium animam esse ponunt; partim proprium ipsos comitetur absurdum, corpus ab anima perinde moveri atque Democritus asserebat: nam quum anima sit in toto corpore sentiente, necesse est in eodem duo corpora esse, si anima corpus aliquod est; et horum etiam sententia qui animam numerum esse censent, fit ut in uno puncto multa sint puncta, aut ut omne corpus habeat animam, si non numerus quispiam alius atque diversus a punctis ipsius corporis superveniat.

Fit etiam ut animal a numero perinde moveatur atque Democritum dicebamus id ipsum movere: quid enim interest, parvaene pilae dicantur, an unitates magnae, vel unitates omnino transcurrentes? utroque namque modo necesse est eo movere animal, quod haec moventur.

His igitur qui motum ac numerum in unum conjungunt, haecce absurda, et alia hujusmodi multa eveniunt: non solum enim fieri nequit, ut definitio animae hujusmodi sit, sed etiam ut accidens. Quod quidem patet, si quis ex hac ratione affectus atque operationes animae conetur explicare: cogitationes inquam, sensus, voluptates, dolores, et cetera istiusmodi: nam ut prius diximus, ne divinare quidem ex ipsis facile possumus.

Postquam Philosophus improbavit opinionem illorum, qui dixerunt simpliciter animam moveri, hic consequenter arguit contra opinionem Xenocratis, qui supra motum addidit aliquid aliud, scilicet quod anima esset numerus movens seipsum. Et haec opinio est multum irrationabilior opinionibus aliorum philosophorum, quae dictae sunt. Nam his qui dicunt animam esse numerum moventem seipsum, multa impossibilia insunt. Et primo quidem ea quae accidunt « eo quod est moveri, » id est ex motu, quae etiam accidunt omnibus dicentibus animam moveri; accidunt etiam sic dicentibus, et inconvenientia propria, ex hoc scilicet quod dicunt animam esse numerum. Et propter hoc Philosophus improbat definitionem hanc Xenocratis de anima, et non tantum est disputans ad nomen, sed ad ipsam intentionem definientis. Circa hoc autem duo facit. Primo ostendit hanc definitionem esse inconvenientem, quantum ad ipsam animam vel substantiam animae. Secundo vero quantum ad ejus accidentia, ibi, « Complectentibus igitur in unum etc. » Circa primum duo facit. Primo enim destruit definitionem praedictam de anima per rationes. Secundo vero ostendit quod ad hanc definitionem sequuntur omnia inconvenientia quae sequuntur ad opiniones aliorum philosophorum, ibi, « Accidit autem sicut di« ximus etc. » Quod autem praedicta defininio sit incongrua, probat sex rationibus. Quarum prima talis est. Tu dicis, animam esse numerum moventem seipsum: numerus autem constat ex unitatibus: ergo dicis animam esse unitates. Si tu dicis animam esse numerum moventem seipsum, ergo et animam unitates moventes seipsas: sed omne movens seipsum habet duas partes, ut probat in octavo Physicorum; quarum una est movens et alia mota: ergo oportebit dicere quod unitas seu punctum dividetur in duas partes, quarum una sit movens, et altera mota. Hoc autem est impossibile: ergo impossibile est quod anima sit numerus movens seipsum. Quod autem sit impossibile unitatem habere unam partem moventem et aliam motam, probat: quia nullo modo illud quod est omnino impartibile et indifferens, potest intelligi quod moveatur per se, ita quod habeat partem moventem unam, et aliam motam. Nam in nullo possunt haec duo, scilicet vis motiva vel movens (1), et mobilis vel mota esse, nisi differant. Cum ergo unitas sit impartibilis et indifferens, non potest hujusmodi partes habere, et sic nec moveri. Ergo anima non est numerus movens seipsum.

Secundam rationem ponit cum dicit « amplius « quoniam »

Quae talis est. Tu dicis animam esse numerum: ergo et unitates, ut dictum est. Inter unitatem autem et punctum nulla differentia est, nisi quod punctus habet positionem; est enim punctum unitas positionem habens. Sed si anima est numerus, oportet quod alicubi sit hujusmodi numerus animae, et positionem habens: ergo anima erit unitas positio-

(1) *Al.* vel mota.

nem habens. Hujusmodi autem sunt puncta: ergo anima erit puncta. Sed secundum quod dicunt Platonici, motus puncti facit lineam, linea autem mota facit superficiem, superficies vero corpus. Sed est anima numerus movens seipsum, ergo eodem modo et unitas; et per consequens est punctum movens seipsum: punctum autem motum non facit nisi lineam: ergo motus animae non facit nisi lineam. Et sic anima motu suo non causat vitam, sed lineam, quod est falsum. Non est igitur anima numerus movens seipsum.

Tertiam rationem ponit cum dicit « amplius « autem »

Quae talis est. Si anima est numerus, ut tu dicis, oportet quod consequatur passiones et naturam numeri: sed constat quod si aliquis auferat a numero unitatem aliquam, seu addat, mutat speciem. Nam si huic numero, scilicet ternario, addas unitatem, mutat speciem. Alia enim species est hujus numeri quatuor, et alia ejus quod est tria. Si vero ab eodem auferas unitatem, efficitur duo et mutat similiter speciem. Constat autem quod animalia sumunt speciem ab anima, cum unumquodque consequatur per formam speciem suam. Ergo si anima est numerus, ex subtractione vel additione alicujus ab anima, relinquitur alia anima specie: et hoc est falsum. Videmus enim in decisionibus plantarum et animalium annulosorum, quod divisa seu decisa vivunt, et eamdem speciem habent. Non ergo anima est numerus movens seipsum.

Quartam rationem ponit cum dicit « videbitur « autem »

Quae talis est. Tu dicis animam esse numerum: et sicut dictum est, sequitur quod anima sit unitates positionem habentes, et per consequens quod sit puncta. Secundum hoc autem si recte consideremus, videbitur utique quod nihil differt dicere, quod anima sit corpora parva et indivisibilia, sicut dixit Democritus, aut dicere quod sit unitates positionem habentes. Unum enim positionem habens, quantitas est et indivisibilis. Ex hoc ergo sic arguo: Anima, secundum positionem tuam, est numerus movens seipsum, et per consequens unitates et puncta moventia seipsa. Ponamus autem quod corpora indivisibilia, quae posuit Democritus, sint puncta, quia non differt, sicut dictum est, et sint quanta, quod necesse est, quia proprie non movetur nisi quantum. Hujusmodi autem puncta movent seipsa, quia anima est numerus seipsum movens. Sed in movente seipso, sicut dictum est, duo sunt: ergo erit in ipso puncto, unum quod est movens, et aliud quod est motum. Nec est curandum utrum sint magna seu parva, dummodo sit quanta; quia in quolibet continuo movente seipsum hoc accidit, scilicet quod sint duo ibi, unum ut movens, et aliud ut motum. Et sic necesse est quod sit aliquid motivum unitatum. In animali autem, illud quod movet animal, est anima; ergo et in numero, illud quod movet numerum erit anima; ergo anima non est id quod movetur, sed illud quod movet. Et sic mala est definitio animae, quod sit numerus movens seipsum; sed potius quod sit numerus movens numerum motum.

Quintam rationem ponit cum dicit « contingit « autem »

Quae talis est. Secundum opinionem Xenocratis contingit hanc, scilicet animam, esse unitatem: sed ex hoc contingit ipsam esse puncta; quia si anima est unitas, oportet quod differat ab aliis unitatibus. Non poterit autem differre ab eis nisi per positionem. Quae enim est differentia « puncti solitarii » id est unitatis intellectae, nisi positio? Nulla unitas autem nisi positionem habens, est punctum: ergo anima non est unitas sed puncta. Sed anima est in corpore, et quodlibet corpus habet puncta sua per se. Quaero ergo, utrum puncta, quae sunt anima, sint eadem cum punctis corporis, aut alia. Si quidem sunt altera, ergo in qualibet parte corporis erunt puncta animae, et sic erunt duo puncta animae in eodem loco simul. Et si duo, propter quid non plura, aut etiam infinita? Nam illa, quorum locus est indivisibilis, et ipsa indivisibilia sunt, unde non indigent ampliori loco. Unde si ponantur duo esse in loco indivisibili, per consequens possunt in eodem loco esse infinita. Si vero dicas, quod sunt eadem puncta quae sunt in corpore cum his punctis quae sunt anima, sequitur quod cum omne corpus habeat puncta, quod omne corpus habeat animam: sed hoc est falsum: non ergo anima est numerus movens seipsum.

Sextam rationem ponit cum dicit « amplius au- « tem »

Et sumitur ex praecedenti. Quae talis est: Sicut dictum est, sequitur ex positione Xenocratis, quod anima sit puncta: sed nos videmus quod puncta non separantur, nec absolvuntur a corporibus. Nam lineae non dividuntur a superficiebus, nec puncta a lineis. Anima vero separatur et absolvitur a corpore: ergo non est puncta, neque numerus. Patet ergo quod definitio Xenocratis de anima est incongrua quantum ad ea quae in definitione ponuntur.

Consequenter cum dicit « accidit autem »

Dicit definitionem praedictam esse incongruam, quantum ad inconvenientia. Nam ex hujusmodi definitione de anima sequuntur omnia inconvenientia, quae sequuntur ex opinionibus omnium philosophorum de anima. Quidam enim erraverunt circa animam, et dixerunt ipsam esse corpus subtilissimarum partium. Ex quo sequebatur, quod cum anima sit ubicumque est sensus in corpore, et sensus sit ubique per corpus, quod si anima est corpus, quod duo corpora sint simul. Et hoc idem sequetur si anima est puncta, sicut dictum est, scilicet quod duo sint simul et etiam infinita; et hoc si puncta animae sint alia a punctis corporis. Sed si non « fiat differens numerus » punctorum animae, id est si non differant puncta animae a punctis quae sunt in corpore, sequitur quod in quolibet corpore sit anima. In quolibet enim corpore est invenire puncta. Quidam vero, sicut Democritus, erravit dicens animam moveri, et corpus ex motu animae; et cum ipse diceret componi animam ex indivisibilibus sphaeris, et ex motu ipsarum moveri corpus, sequebatur, quod corpus moveretur ex corporibus indivisibilibus. Et hoc idem inconveniens sequitur ex definitione istorum, scilicet animal moveri ex numero, et per consequens a punctis: et non est differentia, dicere sphaeras parvas, et unitates magnas, aut quascumque unitates moveri. Nam « utrobique » id est in sphaericis corporibus et unitatibus, necesse est quod anima moveatur, eo quod ipsa, scilicet corpora sphaerica, et puncta seu unitates moventur.

Consequenter cum dicit « complectentibus igi- « tur »

Ostendit insufficientiam praedictae definitionis

ex parte accidentium. Dicit ergo quod, quandocumque definitio sufficienter assignatur, non solum debet ducere in cognitionem substantiae rei definitae, sed etiam accidentium. Sed si complicemus in unum ista duo, quae posita sunt in definitione animae, scilicet numerum et motum, non solum accidunt nobis inconvenientia quae dicta sunt circa substantiam ipsius animae, sed etiam multa alia; quia haec duo non solum est impossibile esse definitionem, idest substantiam animae, verum etiam est impossibile quod ipsa, scilicet numerus et motus, sint accidentia animae, seu ducant in cognitionem accidentium. Non igitur est congrua definitio, cum non ducat in cognitionem accidentium. Et quod non ducat in cognitionem accidentium animae, manifestum est si quis ex hujusmodi definitione conabitur passiones et operationes animae assignare, puta ratiocinationes, delectationem, tristitiam, et hujusmodi. Ex ipsis enim, scilicet ex numero et motu, non solum non erit facile devenire in cognitionem accidentium et operationum animae, sed nec divinare poterimus ex eis aliquid de ipsis passionibus et operationibus animae.

LECTIO XII.

Multis rationibus redarguit Empedoclem, qui ex omnibus principiis et elementis animam, ut omnia cognosceret, componi asseruit.

ANTIQUA.

Tribus autem modis traditis, secundum quos definiunt animam, alii quidem maxime motiva enuntiaverunt, in movendo seipsam. Alii autem corpus subtilissimum, aut incorporalissimum aliorum. Haec autem quas dubitationes et contrarietates habent praeterivimus fere. Relinquitur autem considerare, quomodo dicitur ex elementis ipsam esse. Dicunt enim quatenus sentiat ea quae sunt, et unumquodque cognoscat. Necessarium autem est accidere multa et impossibilia rationi. Ponunt enim cognoscere simile simili, tamquam si animam res ipsas esse ponant. Non sunt autem haec sola, multa vero et alia. Magis autem fortassis infinita numero quae sunt ex his. Ex quibus igitur est unumquodque horum, esto cognoscere animam et sentire: sed compositum non cognoscet aut sentiet, ut quid Deus, aut homo, aut caro, aut os, similiter autem quodlibet aliud compositorum. Non enim quolibet modo se habentia elementa horum unumquodque, sed ratione quadam et compositione, sicut Empedocles dicit os, « Terra autem adamabilis, in amplis receptaculis, » duas ex octo partibus sortita est aquae luminis, quatuor » autem vulcani, ossa autem alba facta sunt, » nulla igitur utilitas est elementa in anima esse, nisi et rationes inerunt et compositio. Cognoscet enim unumquodque simile. Os autem aut hominem nihil, nisi et haec inerunt. Hoc autem quod impossibile sit, nihil oportet dicere. Quis enim dubitabit, an insit in anima lapis aut homo? similiter autem et bonum et non bonum, eodem modo et de aliis.

Amplius autem, cum multipliciter dicatur id quod est, significat enim aliud quidem hoc aliquid, aliud autem quantitatem aut qualitatem, aut et quoddam aliud divisorum praedicamentorum, utrum ex omnibus erit anima, an non? Sed non videntur communia omnium esse elementa. Num igitur quaecumque substantiarum sunt, ex his solum? Quomodo igitur cognoscet et aliorum unumquodque? An dicet uniuscujusque generis esse elementa et principia propria, ex quibus animam constare? Erit ergo qualitas et quantitas et substantia. Sed impossibile est ex quantitatis elementis esse substantiam, et non quantitatem. Dicentibus itaque ex omnibus, haec et hujusmodi alia accidunt.

Inconveniens autem est dicere quidem impassibile esse simile a simili, sentire autem simile simili, et cognoscere simile simili. Sentire autem pati aliquid et moveri ponunt,

RECENS.

Tribus autem traditis modis, quibus definiunt animam: alii enim animam id esse affirmarunt quod maxime motum ciere potest, quia se ipsum movet, alii vero corpus subtilissimarum partium, aut inter omnia alia maxime incorporeum; atque difficultates et controversias, quibus hae sententiae obnoxiae sunt, exposuimus jam fere.

Restat ut consideremus, quomodo ipsam ex elementis constare dicant: perhibent enim id fieri, ut sentiat ea quae sunt, et rerum unumquamque cognoscat. At hanc sententiam necessario multa consequuntur eorum quae fieri nequeunt: asserunt enim simili cognoscere simile, quasi animam res ipsas esse ponentes. Verum non elementa exstant sola, sed praeterea multa alia; quin potius infinita fortasse numero, nempe quae constant ex ipsis ac componuntur.

Sit igitur ea cognoscere sentireque animam, ex quibus illorum unumquodque componitur; at totum ipsum quonam cognoscet, quaeso, vel sentiet, ut quid sit deus, vel homo, vel caro, vel os, et ceterorum compositorum unumquodque similiter? non enim unumquodque ipsorum sunt ipsa elementa quovis sese habentia modo sine ullo discrimine; sed proportione quadam compositioneque constant, quemadmodum et Empedocles de osse dicit:

concinna tellus in lati pectoris fornacibus
ex octo partibus duas cepit splendoris Nestidis,
quatuor vero Vulcani, atque ossa alba facta est.

Nihil igitur elementa prosunt in anima, nisi rationes etiam insint et compositio: unumquodque enim cognoscet simile; os autem aut hominem nihil cognoscet, nisi ipsa etiam insint. Hoc autem nequaquam opus est unum eorum esse dicere quae fieri nequeunt: quis enim ambiget, an lapis vel homo insint in anima, et bonum similiter et non bonum, et de ceteris identidem rebus?

Praeterea quum id quod est, multipliciter dici soleat (quiddam enim substantiam, quiddam quantitatem aut qualitatem, aut aliquod aliud distinctorum jam praedicamentorum significat), utrum ex universis anima constabit, necne? at non videntur communia omnium exstare elementa. Ex iisne igitur solis constat quae substantiarum sunt elementa? at quonam pacto ceterorum etiam unumquodque cognoscit? an dicent, uniuscujusque generis elementa atque principia propria esse, ex iisque animam constare? erit igitur et quantitas et qualitas et substantia. At fieri nequit ut ex quantitatis elementis substantia sit, non quantitas. Iis igitur qui censent animam ex universis constare, haec et hujusmodi alia eveniunt.

Absurdum est etiam, simile quidem a simili non pati dicere, simile vero sentire simile, simileque cognoscere simili: sentire enim pati quoddam esse movericque ponunt, et intel-

similiter autem cognoscere et intelligere.

Multas autem dubitationes et difficultates habente ipso dicere, sicut Empedocles, quod corporeis elementis singula cognoscuntur, et ad simile testatur quod nunc dictum est. Quaecumque enim insunt in animalium corporibus simpliciter terrae, ut ossa, nervi, pili, nihil sentire videntur; quare neque similia; et tamen conveniret.

Amplius autem unumquodque principiorum ignorantia plus quam intelligentia existet. Cognoscet quidem enim unumquodlibet, multa autem ignorabit: omnia enim alia.

Accidet autem et Empedocli insipientissimum esse Deum. Solus enim elementorum unum non cognoscet, discordiam. Mortalia autem, omnia. Ex omnibus enim unumquodque est.

Omnino autem propter quam causam non omnia habent animam quae sunt? Quoniam omnia aut elementum aut ex elemento, aut uno, aut pluribus, aut omnibus. Necesse enim est, unum aliquod cognoscere, aut quaedam, aut omnia.

Dubitabit autem utique aliquis, et quid est unum faciens ipsa. Materiae enim comparantur elementa. Maxime autem proprium est illud continens, quodcumque est. Anima autem aliquid esse melius et quod principatum obtineat impossibile est. Impossibilius autem adhuc, intellectu. Rationabilissimum autem esse hunc antiquissimum, nobilissimum, et divinum secundum naturam. Elementa autem dicunt esse prima entium.

Omnes autem et qui ex eo quod cognoscit et sentit anima ea quae sunt, ex elementis dicunt ipsam, et quam maxime motivum, non de omni dicunt anima. Neque enim sensitiva omnia motiva. Videntur enim esse quaedam animalium, manentia in loco, et tamen videtur hoc solo motu movere anima animal. Similiter autem et quicumque intellectivum et sensitivum elementis faciunt. Videntur enim plantae vivere, non participantes loci mutatione, neque sensu, et animalium multa intelligentiam non habere. Si autem aliquis et haec segregaverit, posueritque intellectum partem aliquam animae, similiter autem et sensitivum, neque utique sic dicent de omni anima, neque de tota, neque utique de una. Hoc autem sustinuit et quae est in Orphicis carminibus ratio. Dicit enim animam ex toto ingredi, respirantibus a ventis. Non possibile itaque plantis hoc accidere, neque animalium quibusdam, siquidem non omnia respirant. Hoc autem latuit sic opinantes.

Si vero ex elementis animam facere oportet, nihil oportet ex omnibus. Sufficiens enim est altera pars contrarietatis, seipsam dijudicare et oppositam. Recto enim et ipsum et obliquum cognoscimus. Judex enim utrorumque canon est. Obliquum autem neque suiipsius, neque recti.

ligere similiter et cognoscere.

At quum multas dubitationes ac difficultates Empedoclis habeat sententia, corporeis inquam elementis cognosci res singulas, idque secundum similitudinem, probatur id iis quae jam dicenda sunt: partium enim animalium corporum eae quae simpliciter terra constant, ut ossa, nervi, pili, nihil sentire videntur: quare neque similia sibi; at oportebat tamen.

Praeterea cuique principiorum major ignoratio quam cognitio inerit: unumquodque enim cognoscet unum, multa autem ignorabit: cetera namque omnia. Evenit etiam Empedocli ut deus sit amentissimus, quippe quum solus unum elementorum non cognoscet, discordiam inquam, mortalia vero cuncta, quum ex universis singula constant.

Praeterea quam ob causam omnino non habent animam omnia, quum omne quod est, aut sit elementum, aut ex elemento uno, vel pluribus, vel omnibus constet? necesse est enim aut unum quid, aut quaedam, aut universa cognoscere.

Dubitabit etiam quispiam, quidnam id sit quod ipsa uniat: elementa namque materiei similia sunt: praestabilissimum enim id est quod continet, quidquid id tandem sit; at fieri nequit ut quidquam praestabilius anima sit eique imperet; multo etiam minus intellectui idem evenire poterit: rationi enim consonum est, hunc antiquissimum et principalem esse suapte natura; illi autem elementa ea quae sunt, praecedere censent.

At enim nemo prorsus de omni anima dixit, nec eorum qui censent ipsam ex elementis ideo constare, quia cognoscit sentitque ea quae sunt, nec eorum qui id quod maxime movet, ipsam asserunt esse: non enim omnia motu praedita sunt quae sentiunt: manifesto enim loco manent animalia nonnulla, et tamen hoc solo motu anima videtur animal agitare. Similiter faciunt et qui tam intellectum quam sensum ex elementis condunt: vivere namque videmus plantas, licet expertes sint et transcursus et sensus; animalium quoque complura sunt quae ratione vacent.

Quodsi quis et haec neglexerit, intellectumque partem esse posuerit animae, itidem sensitivum, ne sic quidem de omni anima universe, neque de tota dicere videbuntur, ne de unica quidem.

Huic eidem errori obnoxius est sermo in carmine Orpheo tributo inveniundus: narrat enim animam ferri ventis et ex universo ingredi respiratione; id profecto nequit accidere plantis, neque quibusdam itidem animalium, quippe quum haud universa respirent: quod quidem eos praeteriit qui ita censuere.

At vero si conficere animam ex elementis oporteat, nequaquam ex universis conficienda est: alterum namque oppositorum sufficit se ipsum atque oppositum discernere: recto enim et rectum et curvum cognoscimus: regula namque arbiter est utriusque; at curvum nec sui, nec recti.

Postquam Philosophus ostendit supra, quomodo antiqui naturales in cognitionem animae venerunt per tria, scilicet per motum et cognitionem, et per esse incorporalissimum, et disputavit contra illos qui venerunt in cognitionem animae per motum, et contra illos qui dixerunt animam esse quid incorporalissimum et maxime simplex, hic consequenter disputat contra illos qui dicebant animam omnia cognoscere, quia composita erat ex omnibus. Quorum positio fuit quod anima cognosceret res omnes, quia cognitio fit per assimilationem, quasi hoc a longe divinantes, dicebant animam, ad hoc quod omnia cognosceret, esse compositam ex omnibus; et quod similitudo rerum omnium esset in anima secundum proprium modum essendi, scilicet corporalem. Unde, cum res constent ex elementis, dicebant, quod anima erat composita ex omnibus elementis, ut sentiat et cognoscat omnia quae sunt. Et quia principalis in hac positione fuit Empedocles, cum poneret animam compositam ex pluribus elementis quam aliquis aliorum, ideo Philosophus principaliter hic reprobat opinionem suam, et disputat contra eam. Et circa hoc duo facit. Primo enim improbat opinionem Empedoclis. Secundo vero quamdam aliam, ibi, « In toto autem quidem ipsam etc. » Improbat autem opinionem Empedoclis decem rationibus: quarum prima talis est. Empedocles dicit, quod quia cognitio fit per similitudinem, cum anima cognoscat omnia, oportet animam compositam esse ex omnibus. Sed patet quod huic rationi est necessarium accidere multa inconvenientia et impossibilia. Constat enim, quod in qualibet re non sunt haec sola, scilicet elementa, sed multa alia ab elementis, sicut est proportio commixtionis et ratio uniuscujusque, et forte sunt infinita numero, quae accidunt rebus compositis ex his, scilicet elementis, sicut patet in osse. Nam non solum oportet cognoscere illa ex quibus componitur os, sed etiam proportionem, quae est inter illa ex quibus componitur et rationem ossis: quia omnia quae sunt composita, non consistunt, quocumque modo se habeant elementa, sed quadam ratione et compositione, scilicet ut sint proportionata adinvicem. Nam os, cum habeat octo partes, secundum quod dicit Empedocles, unumquodque compositum os haberet octo partes quae non ae-

qualiter attribuuntur omnibus elementis, sed terra habet ibi duas partes. Aer habet ibi unam, aqua similiter unam, sed ignis quatuor: et ideo ex majori participatione ignis dicit ossa esse facta alba, et ex terra sicca. Sic (1) ergo in rebus compositis non solum sunt ipsa elementa, sed proportio et ratio uniuscujusque. Inde sic. Aut ergo istae proportiones sunt in anima cum elementis, aut non. Si sunt in anima; ergo in anima sunt ossa, et carnes, et hujusmodi, et per consequens homo et lapis, et corpora, et contraria: unde nullus dubitat quod haec non sunt in anima. Si vero dicas, quod non sunt ibi hujusmodi proportiones et rationes, sed solum elementa, tunc anima non cognoscet proportionem rerum, nec ipsa composita: quomodo enim poterit cognoscere Deum, scilicet totum caelum, aut hominem, aut lapidem seu os? nullo modo cognoscet, sed elementa tantum.

Secundam rationem ponit cum dicit « amplius « autem »

Quae talis est. Tu dicis, quod anima est composita ex principiis: sed diversorum generum diversa sunt principia: cum ergo id quod est, dicatur multipliciter, idest secundum diversa genera, sicut substantiae, qualitatis, quantitatis, et aliorum praedicamentorum: ergo erunt diversa principia. Quaero ergo, utrum anima sit composita tantum ex principiis substantiae, aut ex principiis omnium generum. Si tantum ex principiis substantiae, tunc anima non cognoscet nisi substantias, et ipsi ponunt eam cognoscere omnia. Si vero componitur ex principiis omnium generum, tunc, cum quicquid est ex principiis substantiae sit substantia, et ex principiis quantitatis sit quantitas, et sic de singulis, anima erit substantia, quantitas, qualitas, relatio, et hujusmodi. Posset autem responderi contra hanc rationem Aristotelis quod principia substantiae sunt etiam quantitatis et qualitatis, et aliorum, cum omnia fundentur supra substantiam; et ideo non oportet quod sint in anima aliqua alia principia quam principia substantiae, et nihilominus cognoscet omnia. Ad hoc dicendum, quod quaelibet res habet principia proxima et remota, et cognitio oportet quod sit per principia proxima. Principia autem substantiae, licet (2) sint principia aliorum, sunt tamen remota et non proxima, et ideo per ea non potest haberi cognitio nisi de substantia.

Tertiam rationem ponit cum dicit « inconve« niens autem »

Quae talis est. Ratio quare anima sit composita ex omnibus elementis, est, quia anima cognoscit omnia, et cognitio est per similitudinem. Contra. Constat enim quod sentire et cognoscere est pati aliquid. Sed inconveniens est dicere quod simile patiatur a simili, sed a contrario; ergo et inconveniens est dicere quod sentire seu cognoscere sit simile simili.

Quartam rationem ponit cum dicit « multas autem »

Quae talis est. Ex hoc quod dictum est superius, testatur quod dictum Empedoclis, scilicet quod simile simili cognoscatur, habet multas dubitationes et difficultates. Sed adhuc etiam magis apparet difficile et improprie dictum. Nam si anima cognosceret simile simili, sicut Empedocles dicit, tunc sequitur quod elementum aeris cognoscat aera, et sic de aliis. Sed nos videmus quod multae partes terrae sunt in animali, quae nihil sentiunt, sicut pili, et ossa, et nervi: et tamen conveniret quod sentirent secundum positionem eorum; ergo non cognoscitur simile simili, vel etiam non est composita ex omnibus elementis.

Quintam rationem ponit cum dicit « amplius « autem »

Quae talis est. Adhuc ex positione Empedoclis, quod simile cognoscatur simili, sequitur aliud inconveniens, scilicet quod principium habet plus de ignorantia quam de intelligentia. Si enim cognitio est per simile tantum, et principium quodlibet sit simplex et non habet alicujus similitudinem in se nisi suam, non cognosceret nisi seipsum, et ignorabit multa, omnia scilicet quae sunt alia ab eo.

Sextam rationem ponit cum dicit « accedet « autem »

Quae talis est. Adhuc etiam ex dicta positione, scilicet quod simile cognoscatur simili, accidet aliud inconveniens Empedocli: hoc videlicet, quod Deus sit inspientissimus omnium animalium. Quod ex hoc sequitur. Sciendum enim quod sicut dictum est, Empedocles posuit ista omnia inferiora composita esse ex quatuor elementis, et ex lite et amicitia; et quod generatio et corruptio provenit in rebus ex istis duobus, scilicet lite et amicitia. Caelum vero dixit esse Deum, et dixit quod erat compositus ex quatuor elementis, et amicitia, sed non ex lite, et ideo est incorruptibile. Si ergo simile cognoscitur simili, cum Deus non sit compositus ex lite, non cognoscet litem, et sic erit simpliciter insipientior ceteris animalibus quae cognoscunt litem cum sint composita ex ea.

Septimam rationem ponit cum dicit « omnino « autem »

Quae talis est. Si anima est composita ex omnibus elementis, sequitur quod omnia quae sunt habent animam: omne enim quod est, aut est ex omnibus elementis, aut ex aliquibus: sed omne quod est compositum ex elementis, aut ex elementis, est corpus: ergo omnia corpora habent animam et omnia quae sunt, quod falsum est.

Octavam rationem ponit cum dicit « dubitabit « autem »

Quae talis est. Elementa sunt plura et contraria. Ubicumque autem aliqua contraria conveniunt et componuntur, oportet quod sit aliquid aliud quod contineat et faciat ipsa unum. Si ergo anima est composita ex omnibus elementis, oportet quod sit aliquid aliud continens illa. Sed hoc est valde dubium quid sit, quia sic esset nobilius et prius anima, quod est impossibile, et ad minus de intellectu; quia valde rationabile est quod intellectus sit nobilissimus omnium et divinus secundum naturam. Item sequeretur quod illud esset prius quam elementa: quod est falsum: quia Empedocles et alii dicunt elementa esse prima inter omnia entia. Non est ergo anima composita ex elementis.

Nonam rationem ponit cum dicit « omnes autem »

Et ostendit defectum et insufficientiam positionis Empedoclis et aliorum omnium qui considerant animam ex motu seu sensu. Quae talis est. Apparet etiam quod omnes et quicumque dixerunt animam esse aliquid motivum secundum locum, insufficienter dixerint. Nam multa animata sunt quae non moventur secundum locum, sed manent, sicut plantae et alia hujusmodi. Similiter autem et illi qui dixerunt animam esse quid intellectivum et sensi-

(1) *Al.* si ergo.
(2) *Al.* et licet.

tivum, insufficienter dixerunt. Nam multa sunt animata quae neque sentiunt neque intelligunt. Si vero aliquis hoc segregaverit, scilicet intellectivum, sensitivum, et motivum, et dicat intellectivum unam partem animae, et similiter sensitivum, non tamen propter hoc dicet de omni anima, cum non omnes animae sint intellectivae. Neque de tota, cum intellectivum et sensitivum sunt partes animae. Neque de una, quia sic non diceret omnes proprietates animae cujuscumque, cum in anima sint aliae proprietates, quam sint intelligere et sentire. Et quia quidam Philosophus qui vocatus est Orpheus, defective etiam de anima locutus est quasi in similem defectum incidit: ideo hic adjungit ejus defectum. Sciendum est quod Orpheus iste fuit unus de primis philosophis qui erant quasi poetae theologi, loquentes metrice de philosophia et de Deo, et fuerunt tantum tres, Samius, Orpheus, et quidam alius (1). Et iste Orpheus primo induxit homines ad habitandum simul et fuit pulcherrimus concionator, ita quod homines bestiales et solitarius reduceret ad civilitatem. Et propter hoc dicitur de eo, quod fuit optimus cytharaedus, in tantum quod fecit vel faceret lapides saltare, id est, ita fuit pulchre concionator, quod homines lapideos emollivit. Post hos vero tres, fuerunt septem sapientes, quorum unus fuit Thales. Hic ergo Orpheus volebat quod totus aer animatus esset et anima quaedam; et quod anima corporum viventium nihil aliud esset, nisi illud quod attrahit animal de aere animato per respirationem; et hoc dicebat metrice. Et ideo dicit Philosophus quod ratio Orphei quae est in metricis carminibus de anima, sustinuit eumdem defectum quem sustinuerunt rationes praecedentium, quia, sicut

(1) *Lege* Museus, Orpheus, et quidam Linus.

dictum est, ipse voluit quod illud esset anima, quod attrahitur per respirationem animalium. Sed hoc insufficienter dictum est: quia multa animalium sunt quae non respirant: « hoc autem, » scilicet quod animalia multa non respirant, latuit illos qui fuerunt praedictae opinionis. Et sic patet quod isti reprehenduntur de insufficientia.

Decimam rationem ponit cum dicit « si vero »

Et arguit eos de superfluitate: quae talis est. Dicunt enim isti quod ad hoc quod anima cognoscat, oportet quod sit composita ex elementis. Sed cum nos videamus quod cognitio omnis rei possit haberi per pauciora; ergo etsi (1) concedatur animam componi ex elementis, non tamen debet dici composita ex elementis omnibus, sed ad plus, ex duobus. Et quod cognitio habeatur per pauciora, patet; quia cum compositum constet ex aliquo perfecto et imperfecto, ratio cognoscendi imperfectum, est perfectum; et cum contraria reducantur in privationem et habitum, sufficiens est altera pars, scilicet illa quae se habet per modum habitus et perfecti, ad cognoscendum seipsam et alteram partem, quae est per modum privationis et imperfecti. Nam per rectum dijudicamus et cognoscimus ipsum rectum, et etiam obliquum. « Canon enim » idest regula est illud per quod habetur judicium de utroque. Per obliquum vero nec ipsum cognoscimus, nec rectum. Non ergo fuit necesse animam facere, idest eam componere ex omnibus elementis, sed ex duobus tantum, scilicet ex igne et terra, et per hoc cognosceret et seipsam et contraria; sicut per ignem cognosceret calida et frigida, et per terram, sicca et humida.

(1) *Al.* et sic.

LECTIO XIII.

Eorum sententiam exponit ac reprobat qui animam ipsis elementis attribuere ausi sunt.

ANTIQUA.

Et in toto autem quidem ipsam mistam esse dicunt. Unde fortassis et Thales opinatus est omnia esse plena diis.

Hoc autem habet quasdam dubitationes. Propter quam enim causam, in aere aut in igne anima cum sit non facit animal, in mistis autem facit, et haec in his melior esse putata? Quaeret enim utique aliquis, quam ob causam quae in aere anima, ea quae in animalibus, melior et immortalior. Accidit autem utrobique inconveniens et irrationabile. Et namque diceret animal, ignem aut aerem, magis irrationabilium est; et non dicere animalia, cum anima insit, inconveniens est.

Opinari autem videntur animam esse in his, quoniam totum partibus similis speciei; quare necessarium ipsis dicere et animam similis speciei partibus esse, si propter intercipi aliquid continentis in animalibus, animata animalia fiunt.

Si autem aer quidem discerptus, similis speciei est, anima autem dissimilis partis, haec quidem ipsius existet, aliud autem non existet. Necesse est igitur ipsam, aut similium partium esse, aut non esse in qualibet parte omnis.

Manifestum igitur ex dictis est, quod neque cognoscere inest animae, propter id qnod est ex elementis; neque moveri ipsam, bene, neque vere dicitur.

RECENS.

Sunt et qui in universo admistam ipsam censeant esse: unde forsitan et Thales omnia plena deorum esse putavit.

Hoc autem dubitationes habet nonnullas: quam enim ob causam anima in aere quidem vel igne si inest, non facit animal, in mistis autem facit, praesertim quum in illis videatur esse praestantior?

Quaeret namque et quispiam, quam ob causam anima ea quae est in aere, praestabilior sit ac immortalior ea quae in animalibus inest.

Utrobique autem emergit quoddam absurdum et rationis egrediens metas: nam ignem aut aerem animal esse dicere, rationis aliquatenus egreditur fines; et asserere rursus animalia non esse, licet insit in ipsis anima, absurdum est.

Videntur autem ideo putasse in his animam esse, quia totum et partes ejusdem sunt speciei: quare necesse est ut dicant animam constare partibus ejusdem speciei, si animalia ex eo fiunt animata, quia in ipsis aliqua pars ambientis concluditur. Quodsi vero aer quidem discerptus ejusdem est speciei, anima autem est dissimilium partium, patet fore ut alia pars insit, alia vero non. Necesse est igitur ipsam aut similium partium esse, aut non in quacumque universi inesse parte.

Patet igitur ex dictis, neque cognitionem ex eo competere animae, quia constet ex elementis, neque recte vereque dici motum eidem inesse.

Postquam Philosophus posuit opiniones ponentium animam esse ex elementis, et rationes ipsorum, et improbavit eas, hic ex incidenti ponit opinionem quorumdam dicentium animam esse in elementis. Et circa hoc duo facit. Primo enim ponit opinionem. Secundo vero rationem opinionis, ibi, « Opinari autem. » Circa primum duo facit. Primo ponit opinionem. Secundo improbat eam, ibi, « Hoc autem etc. » Dicit ergo, quod sunt quidam, qui dicunt animam misceri in toto universo, ponentes eam tam in elementis quam elementatis. Unde quidam Philosophus nomine Thales, fortassis motus ab hac opinione, opinatus est omnia plena esse diis. Volebat enim quod totum universum esset animatum, et ejus anima esset Deus. Unde, sicut anima est in qualibet parte animalis, et tota, ita volebat quod in qualibet parte universi esset Deus, et sic omnia essent plena diis: et forte ex hoc provenit idolatria.

Consequenter cum dicit « hoc autem »

Improbat hanc opinionem; dicens, quod hoc, scilicet quod anima sit in elementis et in elementatis, habet quasdam dubitationes et oppositiones: quarum una est, quia si anima est in aere et in igne, in istis enim duobus dicebant maxime eam esse, difficile erit eis dicere propter quam causam anima in eis non facit animal, id est quare ista non sunt animalia: cum in mixtis anima facit animal, id est mixta animata sunt animalia; praecipue, cum putandum sit quod haec, scilicet anima, sit melior in elementis simplicibus, quam in elementatis. Alia dubitatio est, quia quaeret aliquis ex his utique motus, quare anima quae secundum ipsos est in elementis, est melior et immortalior quam anima quae est in elementatis, cum haec quae est in elementatis, constituat animal et cognoscens et sentiens: illa vero quae est in elementis, non constituat. Ex his autem dubitationibus quaecumque ponatur, accidit inconveniens et irrationabile; quia dicere quod ignis sive aer sit animal, ut primo dubitatur, est maxime inconveniens, et ad sensum apparet falsum, et est dictum non habentium rationem. Et non dicere ea in quibus est anima, esse animalia, valde inconveniens est. Nam secundum hoc in nullo differt, inter esse animam in aliquo corpore, et non esse.

Consequenter cum dicit « opinari autem »

Ponit rationem praemissae opinionis; et circa hoc duo facit. Primo ponit rationem, et improbat eam. Secundo concludit quid manifestum sit ex omnibus quae dicta sunt, ibi, « Manifestum igitur etc. » Circa primum duo facit. Primo enim ponit rationem opinionis; dicens, quod ratio quare dicti philosophi opinari videntur animam esse in his, id est in omnibus elementis, est quia ipsi volebant quod totum et partes in elementis, cum sint simplicia, quod essent similis speciei. Unde, cum viderent et opinarentur quod pars continentis, id est aeris, intercepta in corporibus animalium per inspirationem et respirationem, sit causa quare animalia fiant animata, et sit anima, necesse erat eis dicere « animam esse similis speciei partibus, » id est totum continens esse animatum.

Secundo vero cum dicit « si autem »

Improbat dictam rationem; dicens, quod quia aer discerptus et attractus est similis speciei toti aeri, sequetur quod anima animalis sit similis partis animae totius aeris. Sed constat quod anima animalis cujuslibet est dissimilis partis animae aeris, quia una ipsius, scilicet anima aeris « existet, » id est immortalis est secundum eos, utpote quae semper vivificat et semper vivificavit omnia viva: « aliud autem, » scilicet anima hujus vel illius animalis « non existet, » idest, est mortalis secundum eos. Necesse est ergo alterum duorum inconvenientium sequi ex hoc; videlicet quod si aer sit similis partis, scilicet ille qui est intra, et ille qui est extra, et anima etiam: quod improbatum est. Aut si ipsa anima est dissimilis partis, et aer similium, tunc sequitur quod anima non sit in qualibet parte « omnis » idest totius aeris: quod est contra eos qui totum aerem animatum ponebant.

Consequenter cum dicit « manifestum igitur »

Concludit ex omnibus quae dicta sunt de opinionibus antiquorum, quod neutrum illorum quod ipsi attribuebant animae, sit verum, nec benedictum, eo modo quo ipsi dixerunt, scilicet quod neque cognoscere inest animae ex eo quod ex elementis, sicut ipsi ponebant, neque etiam motus seu moveri inest ei, ex hoc quod ex dictis elementis constabat secundum eos: et hoc satis aperte et clare patet inspicienti ad supradicta.

LECTIO XIV.

Duas quaestiones proponit et solvit; videlicet, num variae animae operationes uni tantum animae conveniant, vel diversis ejus potentiis; et vitae ipsius quodnam sit principium.

ANTIQUA.

Quoniam autem cognoscere animae est, et sentire et opinari, adhuc autem concupiscere, et deliberare, et omnino appetitiones; fit autem et secundum locum motus ab anima in animalibus, adhuc autem et augmentum, et status et decrementum: utrum toti animae unumquodque horum insit, et tota anima intelligamus et sentiamus, et aliorum unumquodque faciamus et patiamur, aut partibus alteris altera. Et vivere igitur utrum in aliquo horum sit uno, aut pluribus, aut in omnibus, an et aliqua alia causa.

RECENS.

At quoniam cognoscere, sentire, opinari, insuper cupere, velle, et omnino appetitiones, ipsius animae sunt, quum motus etiam secundum locum animalibus ab anima fit, et insuper incrementum, status atque decrementum, horumne unumquodque toti animae competit, intelligimusne et sentimus ceterorumque unumquodque agimus patimurque tota, an aliis alia partibus? ipsum praeterea vivere utrum in harum aliqua unica, an in pluribus, an in omnibus consistit, an vero ejus alia quaedam est causa?

Dicunt itaque quidam partibilem ipsam, et alio autem intelligere, alio quidem concupiscere.

Quid igitur continet animam, si partibilis est suapte natura? Non enim utique corpus. Videtur enim contrarium magis, animam corpus continere. Nam, ea egressa, expirat corpus et marcescit. Si igitur alterum aliquid unam ipsam facit, illud maxime utique erit anima. Oportebit autem iterum et illud quaerere, utrum unum aut multarum partium sit. Si enim unum est, propter quid non mox et animam unum esse dicimus? Si vero divisibile, iterum ratio quaeret, quid est continens illud, et sic utique procedet in infinitum.

Dubitabit autem aliquis et de ipsius partibus, quam potentiam habeat unaquaeque in corpore. Si enim tota anima omne corpus continet, convenit et partium unamquamque continere aliquid corporis. Hoc autem assimilatur impossibili. Qualem enim partem, aut quomodo, intellectus continebit, grave est et fingere.

Dicuntur autem et plantae vivere divisae, et animalium quaedam incisorum, tamquam eamdem habentia animam specie, etsi non numero. Unaquaeque quidem enim partium sensum habet et movetur secundum locum in quoddam tempus. Si autem non permanent, nullum inconveniens est. Instrumenta enim non habent quibus salvent naturam. Sed nihilominus in utraque partium omnes inexistunt partes animae, et similis speciei sunt adinvicem, et toti. Adinvicem quidem, sicut quae non separabiles sunt. Toti autem animae tamquam indivisibili existente.

Videtur autem et quae in plantis est principium anima quaedam esse. Hanc enim solam communem habent cum animalibus plantae. Et ipsa quidem separatur a sensitivo principio, sensum autem nullum sine hoc habet.

Atque sunt qui dicant ipsam esse partibilem, nosque alia ejus parte intelligere, alia vero cupere. Quid igitur tandem continet animam si partibilis sit? quippe certe non corpus, utpote quum contra potius videatur anima corpus continere: quapropter et egressa dissipatur corpus atque putrescit. Si igitur aliquod aliud ipsam unum faciat, illud erit potissimum anima. At oportebit de illo etiam rursus quaerere, utrum unum, an multarum sit partium: nam si unum, cur et anima continuo non unum erit? sin partibile, rursus ratio quaeret, quidnam sit id quod illud contineat; atque hoc pacto fit sane in infinitum abitio.

Dubitabit etiam quispiam de partibus ejus, quamnam unaquaeque potentiam in corpore habeat: nam si anima tota totum contineat corpus, oportet unamquamque etiam partem aliquam partem corporis continere; id autem fieri non posse videtur: quamnam enim partium corporis intellectus, aut quo contineat pacto, fictu quoque difficile est.

Videmus autem et plantas discerptas vivere; et animalium insectorum nonnulla, tamquam animam, etsi non numero, tamen specie eamdem habentia: nam partium utraque et sensum habet, et per aliquod tempus loco movetur: haudquaquam enim absurdum est, si non perdurant, quippe quae instrumenta non habent quibus naturam incolumem servent. Sed nihilo minus omnes in utraque partium insunt animae partes, atque animae partes eadem sub specie collocantur, cum inter se, tum cum tota. Inter se quidem, quia non separabiles sunt; toti autem animae, quia dividi potest.

Videtur autem et id principium quod inest in plantis, anima quaedam esse: hoc enim solum commune est et plantis et animalibus. Atque hoc quidem a sentiendi principio separatur, sensuum autem nihil habet sine ipso.

Positis opinionibus antiquorum de anima et improbatis, consequenter Philosophus movet quasdam dubitationes. Et circa hoc duo facit. Primo enim movet ipsas quaestiones. Secundo vero solvit eas, ibi, « Dicunt itaque etc. » Sciendum est autem, quod operationes animae, scilicet sentire, intelligere, appetere, moveri secundum locum, et augeri, possunt dupliciter accipi: quia vel secundum modum operandi, et sic sunt tres potentiae animae, et his attribuuntur hujusmodi actiones; potentiae videlicet vegetabili, sensibili et intellectuali. Quae quidem differunt. Nam nutritiva sive vegetabilis agit mediantibus qualitatibus activis et passivis, ut calidum, frigidum et hujusmodi. Sensitiva vero seu sensus, licet non indigeat qualitatibus sensibilibus ad sentiendum, indiget tamen organo corporali. Intellectus vero neutro istorum indiget, quia nec qualitatibus, nec per organum corporale aliquid intelligit, sed perficitur in operatione sua absque aliquo organo. Si autem accipiamus hujusmodi actiones secundum genera actionum, sic sunt quinque potentiae; scilicet nutritivum, sensitivum, motivum secundum locum, appetitivum, et intellectivum; et actiones horum sunt sentire, nutrire, movere, et appetere et intelligere. Et ideo cum Philosophus de anima secundum suam totalitatem secundum opiniones antiquorum supra tractasset, et reprobasset eas, hic inquirit de partibus et operationibus ipsarum partium, et movet duas quaestiones. Quarum prima talis est: utrum operationes animae, quae sunt cognoscere et sentire quantum ad sensum, et opinari quantum ad intellectum, adhuc concupiscere quantum ad concupiscibilem, deliberare quantum ad rationalem, et etiam appetitus, quod est in plus, quia concludit cum his duobus irascibilem, et moveri secundum locum, et augeri, et stare, et diminui, conveniant toti animae, ut scilicet unumquodque eorum sit in omni parte animae, id est secundum quamlibet partem animae intelligamus, sentiamus, moveamur, appetamus et nutriamur. Aut singulum istorum habeat singulam partem animae determinatam, ut scilicet alio intelligamus et alio sentiamus, et sic de aliis. Secunda quaestio est, quia dato quod quaelibet operatio animae habeat specialem partem, item erit quaestio, utrum hoc, quod est vivere, conveniat alicui partium, ita quod sit in aliquo uno, aut in pluribus partibus, aut in omnibus. Et si non in his, utrum sit in aliquo alio.

Consequenter cum dicit « dicunt itaque »

Respondet ad quaestiones positas. Et primo ad primam. Secundo vero ad secundam, ibi, « Videtur « autem et quae etc. » Respondens autem primae quaestioni, primo ponit opinionem quorumdam philosophorum ad hoc, secundo improbat eam, ibi, « Quid igitur continetur etc. » Quidam enim dicunt quod hujusmodi operationes non conveniunt toti animae, sed partibus. Dicunt enim animam esse partibilem, et quod alio intelligit, et alio concupiscit; sicut qui ponebant sensitivam in cerebro, vivificativam in corde, et hujusmodi. Sed hujusmodi opinio est quodammodo vera, et quodammodo falsa: quia si in anima intelligas diversas partes potentiales, sic est verum quod anima habet diversas partes et vires, et alia intelligit, et alia sentit. Anima enim est quoddam totum potentiale, et pars accipitur ibi potentialis respectu totius potestativi. Si vero intelligatur quod anima sit quaedam magnitudo, seu quantitas, et dividatur in diversas partes quantitativas, sic est falsa. Isti vero philosophi intelligebant animam esse partibilem secundum hunc modum. Et addebant plus, quod hujusmodi potentiae animae erant diversae animae.

Consequenter cum dicit « quid igitur »

Improbat Philosophus opinionem praedictam per tres rationes: quarum prima talis est. Diversa non possunt uni convenire, nisi ab aliquo uniantur: si igitur sunt diversae animae in corpore, oportet quod ab aliquo contineantur et uniantur: sed nihil est quod uniat eas et contineat: ergo non sunt diversae. Et quod nihil sit continens et uniens

animam, sic patet. Quia aut est corpus in quo est, aut aliquid aliud: sed corpus non unit eam et continet, immo magis anima continet corpus. Videmus enim quod egrediente anima a corpore, corpus deficit et marcescit. Si autem aliquid aliud continet eam, tunc illud erit maxime anima, quia animae est continere et regere. Et si illud erit anima, tunc iterum oportebit quaerere utrum sit una, aut multipartium. Et si dicatur quod multipartium est, iterum erit quaestio quid uniat illud, et sic in infinitum. Si vero dicatur quod est unum, « quare non « dicunt mox » id est ab ipso principio, quod anima sit unum? Non igitur anima est divisibilis in partes quantitativas, sicut ipsi dicunt.

Secundam rationem ponit cum dicit « dubitabit « autem »

Quia si diversae partes animae sunt in diversis partibus corporis, sequitur quod cuilibet operationi animae sit determinata pars corporis, seu organum corporale. Sed hoc est impossibile, quia intellectus non habet determinatam partem seu organum in corpore. Non igitur anima habet diversas partes, sicut ipsi dicunt.

Tertiam rationem ponit cum dicit « dicuntur « autem »

Quia si diversae operationes animae sunt in diversis partibus, tunc non erit invenire partem in qua sint plures operationes simul, nec erunt partes animalis similis speciei: sed nos invenimus partes aliquorum animatorum, quae habent plures operationes, et quorum anima est ejusdem speciei in toto et in partibus; sicut est in plantis et in quibusdam animalibus, quae decisa vivunt, sicut est in animalibus anulosis, quorum quaelibet pars decisa sentit et movetur in quoddam tempus. Et si dicatur quod non diu vivunt, non refert; quia non habent instrumenta, quibus salvent suam ipsorum naturam: nihilominus tamen existunt in partibus diversis plures operationes animae, et sunt similis speciei adinvicem, et etiam toti. Non ergo sunt diversae partes animae in diversis partibus corporis. Ratio autem, quare decisa vivunt, est, quia quanto anima est perfectior, tanto exercet plures perfectas operationes et diversas. Et ideo ad exercendum hujusmodi operationes, necessaria sunt ei plura et diversa organa vel instrumenta corporalia in corpore in quo est. Quia vero anima rationalis, quanto nobilior et perfectior est, tanto exigit majorem diversitatem organorum; anima autem quae est in animalibus anulosis et in plantis, quia parum habet de perfectione, nec exercet diversas operationes, ideo requirit corpus magis simile et uniforme, et salvatur in qualibet parte.

Consequenter cum dicit « videtur autem »

Solvit secundam quaestionem. Circa quod sciendum quod vivere proprie est eorum quae habent motum et operationem ex seipsis, sine hoc quod moveantur ab aliis. Unde et vivere dupliciter accipitur. Uno modo accipitur vivere, quod est esse viventis, sicut dicit Philosophus, quod vivere est esse viventibus. Alio modo vivere est operatio. Dicendum ergo quod anima quae est in plantis, scilicet vegetabilis, videtur esse quasi quoddam principium, quod manifestat vitam in rebus inferioribus, quia sine hac nihil vivit, et in hac sola communicant omnia quae vivunt, in aliis autem non omnia. Animalia enim et plantae in vegetabili conveniunt solummodo. Item vegetabile potest esse sine sensibili et intelligibili, sed haec non possunt esse sine vegetabili. Nullum enim animal habet sensum seu intellectum « sine hoc » scilicet vegetabili. Ergo sic vivere attribuitur isti principio, scilicet vegetabili, sicut sentire tactui. Non tamen quod animal per solam vegetabilem vivat, sed quia est primum principium in quo manifestatur vita.

LIBER SECUNDUS

SUMMA LIBRI. — DE ANIMAE DEFINITIONE POTENTIIS, ORDINE AC RATIONE. DE VEGETANDI VI. DE POTENTIA ANIMAE SENSITIVA. DE NUMERO SENSUUM. DE UNOQUOQUE SENSUUM SINGILLATIM. DE SENSU COMMUNI, EJUSDEMQUE A SENSIBUS PROPRIIS DISTINCTIONE. DE SAPERE AC SENTIRE, EORUMQUE DISCRIMINE. DE IMAGINATIONE.

LECTIO I.

Proponit dicenda; deinde nonnullis divisionibus propositis, dicit definitionem animae; et demum exponit, quomodo ipsi corpori uniatur.

ANTIQUA.

Quae igitur a prioribus tradita de anima sint, prius diximus. Iterum autem nunc tamquam ex principio redeamus, conantes determinare quid sit anima, et quae sit communissima ratio ipsius.

Dicimus itaque unum quoddam genus eorum, quae sunt, substantiam. Hujus autem, aliud quidem sicut materiam, quae secundum se quidem non est hoc aliquid: aliud autem sicut formam et speciem, secundum quam dicitur jam hoc aliquid, et tertiam quae ex his. Est autem materia quidem potentia, species autem endelechia. Et hoc dupliciter: hoc quidem sicut scientia, illud autem sicut considerare.

Substantiae autem maxime esse videntur corpora, et horum physica, haec enim aliorum principia. Physicorum autem alia quidem habent vitam, alia autem non habent. Vitam autem habere dicimus, id quod per seipsum, alimentum, et augmentum et decrementum habet.

Quare omne corpus physicum, participans vita, substantia erit. Substantia autem sit sicut composita. Quoniam autem corpus est tale, nempe vitam habens, non utique erit corpus, anima. Non enim eorum, quae in subjecto sunt, corpus. Magis autem sicut subjectum et materia est. Necesse est ergo animam substantiam esse, sicut speciem corporis physici potentia vitam habentis. Substantia autem actus; hujusmodi igitur corporis actus.

Hic autem dicitur dupliciter. Alius quidem sicut scientia, alius autem, sicut considerare. Manifestum ergo quod sicut scientia. Nam existente in corpore anima ipsa, et somnus et vigilia est. Proportionale autem vigilantia quidem ipsi considerare, somnus autem, ipsi habere, et non operari. Prior antem generatione in eodem scientia est. Unde anima est actus primus corporis physici, potentia vitam habentis.

Tale autem quod sit organicum. Organa autem, et plantarum partes sunt, sed penitus simplices, ut folium, fructiferi cooperimentum. Fructiferum autem, fructus. Radices vero ori similes sunt: utraque enim trahunt alimentum.

Si autem aliquid commune de omni anima oportet dicere, erit utique primus actus corporis physici organici.

Unde non oportet quaerere, an unum sunt anima et corpus, sicut neque cera et figura, neque omnino uniuscujusque materia, et id cujus materia. Unum enim et esse cum multipliciter dicantur, quod proprie est, actus est.

RECENS.

Itaque quae a majoribus de anima nobis tradita sunt dicta sunto; repetamus ergo rursus, velut a priori conantes determinare, quidnam anima sit, et quaenam sit ejus communis maxime ratio.

Dicimus itaque, genus unum quoddam eorum quae sunt, substantiam esse; atque hujus aliud ut materiam, quod quidem per se non est certum aliquid, aliud formam et speciem, qua quidem jam hoc certum aliquid dicitur, et tertium id quod ex istis constat. Est autem materia quidem potentia, forma vero actus atque perfectio: quae quidem bifariam dicitur: quaedam enim est ut scientia, quaedam vero ut contemplatio.

Maxime autem corpora videntur esse substantiae, et ipsorum ea praecipue quae naturalia sunt: haec enim ceterorum principia sunt; naturalium vero corporum quaedam habent vitam, quaedam non habent; vitam autem dicimus nutritionem, accretionem atque decretionem, quae quidem per id ipsum fit quod vivere dicitur: quare corpus omne naturale particeps vitae substantia erit, et ita substantia ut composita.

Atque quum tale sit corpus, utpote vita praeditum, corpus non erit anima: corpus namque non pertinet ad ea quae sunt in subjecto, sed ut subjectum potius est et materies. Necesse est igitur, animam substantiam esse perinde atque formam corporis naturalis, potentia vitam habentis; substantia vero actus est et perfectio.

Talis igitur corporis est perfectio atque actus; sed perfectio atque actus bifariam dicitur; partim quidem ut scientia, partim vero ut contemplatio. Patet itaque animam esse perinde atque scientiam: nam data anima, consequuntur et somnus et vigilia: atque vigilia quidem contemplationi, somnus autem scientiae possessioni operatione vacanti respondet. Scientia autem apud eundem contemplationem generatione praecedit: quapropter anima primus est actus perfectioque corporis naturalis potentia vitam habentis. Hujusmodi autem est quodcumque instrumentis praeditum.

Instrumenta vero partes quoque plantarum sunt, verum penitus simplices: sic fructus involucri tegmen est folium, et fructus illud; radices vero ori respondent: utrisque namque trahitur alimentum. Si igitur commune quid de omni anima sit dicendum, erit perfectio prima primusque actus corporis naturalis instrumentis praediti.

Idcirco et non quaerere oportet, an unum sint anima atque corpus, sicut neque an cera et figura, neque omnino materies cujusque rei et id cujus materies est: nam quum unum et esse multifariam dicantur, id quod proprie sic dicitur, actus atque perfectio est.

Postquam Aristoteles posuit opinionem aliorum de anima in primo libro, in secundo accedit ad determinandum de anima secundum propriam opinionem et veritatem. Et circa hoc duo facit. Primo dicit de quo est intentio sua, continuans se ad praecedentia. Secundo prosequitur suam intentionem, ibi, « Dicimus itaque quoddam etc. » Dicit ergo primo, quod in primo libro dicta sunt ea quae tradita sunt a prioribus de anima. Sed oportet iterum quasi redeundo a principio determinare veritatem. Quod quidem propter suam difficultatem magis oportet tentare, quam securitatem de veritate invenienda praesumere. Et cum supra in prooemio quaesitum fuerit, utrum prius de anima ipsa determinandum sit, aut de partibus ejus, quasi hanc quaestionem determinans, dicit, quod in principio dicendum est, quid est anima, in quo notificatur ipsa animae essentia. Postea autem determinabitur de partibus sive potentiis ipsius. Et quasi hujusmodi rationem assignans, subjungit, « et quae utique erit commu- « nissima ratio ipsius. » Cum enim ostenditur quid est anima, traditur id quod est commune. Cum autem determinatur de unaquaque partium aut potentiarum ipsius, traditur id quod est speciale circa animam. Hic est autem ordo doctrinae, ut a communibus ad minus communia procedatur, sicut ostendit Philosophus in principio Physicorum.

Deinde cum dicit « dicimus itaque »

Prosequitur suam intentionem quam proposuerat. Et dividitur in partes duas. In prima ostendit quid est anima. In secunda determinat de partibus sive potentiis ejus, ibi, « Potentiarum autem ani- « mae etc. » Prima dividitur in duas. In prima ponit definitionem animae, quae est quasi demonstrationis conclusio. In secunda ponit definitionem animae quae est quasi demonstrationis principium, ibi, « Quoniam autem ex certis quidem etc. » Sciendum est enim quod, sicut dicitur in primo Posteriorum, omnis definitio aut est conclusio demonstrationis, sicut haec, » tonitruum est continuus sonus « in nubibus, » aut est demonstrationis principium, sicut haec, « tonitruum est extinctio ignis in nube, » aut est demonstratio positione, idest ordine differens: sicut haec, « tonitruum est continuus sonus in nu- « bibus, propter extinctionem ignis in nube. » In hac enim ponitur et demonstrationis conclusio, et principium, etsi (1) non secundum ordinem syllogismi. Prima autem pars dividitur in duas. In prima ponit definitionem primam animae. In secunda manifestat eam, ibi, « Universaliter igitur dictum etc. » Prima dividitur in duas. In prima praemittit quasdam divisiones, ex quibus habetur via ad investigandum definitionem animae. In secunda investigat animae definitionem, ibi, « Quare omne corpus etc. » Sciendum autem est, quod sicut docet Philosophus in septimo Metaphysicae, haec est differentia inter definitionem substantiae et accidentis, quod in definitione substantiae nihil ponitur quod sit extra substantiam definiti: definitur enim unaquaeque substantia per sua principia materialia vel formalia. In definitione autem accidentis ponitur aliquid quod est extra essentiam definiti, scilicet subjectum; oportet enim subjectum poni in definitione accidentis. Sicut cum dicitur « simitas est curvitas nasi. » Et hoc ideo est, quia definitio significat quod quid est res; substantia autem est quid completum in suo esse et in sua specie; accidens autem non habet esse completum, sed dependens a substantia. Similiter etiam nulla forma est quid completum in specie, sed complementum speciei competit substantiae compositae. Unde substantia composita sic definitur, quod in ejus definitione non ponitur aliquid quod sit extra essentiam ejus. In omni autem definitione formae ponitur aliquid, quod est extra essentiam formae, scilicet proprium subjectum ejus sive materia. Unde, cum anima sit forma, oportet quod in definitione ejus ponatur materia sive subjectum ejus. Et ideo in prima parte ponit duas divisiones; quarum prima necessaria est ad investigandum id quod in definitione animae ponitur ad exprimendam essentiam ejus. Alia quae est necessaria ad investigandum id quod ponitur in definitione animae ad exprimendum subjectum ipsius, ibi, « Substantiae autem « maxime etc. » Circa primum innuit tres divisiones: quarum prima est secundum quod ens dividitur in decem praedicamenta. Et hanc innuit per hoc quod dicit, quod substantia dicitur esse unum genus entium. Secunda divisio est secundum quod substantia dividitur in materiam et formam et compositum. Materia quidem est, quae secundum se non est hoc aliquid, sed in potentia tantum ut sit hoc aliquid. Forma autem est, secundum quam jam est hoc aliquid in actu. Substantia vero composita est, quae est hoc aliquid. Dicitur enim esse hoc aliquid, id est aliquid demonstratum quod est completum in esse et specie; et hoc convenit soli substantiae compositae in rebus materialibus. Nam substantiae separatae, quamvis non sint compositae ex materia et forma, sunt tamen hoc aliquid, cum sint subsistentes in actu et completae in natura sua. Anima autem rationalis, quantum ad aliquid potest dici hoc aliquid, secundum hoc quod potest esse per se subsistens. Sed quia non habet speciem completam, sed magis est pars speciei, non omnino convenit ei quod sit hoc aliquid. Est ergo differentia inter materiam et formam, quod materia est ens in potentia, forma autem est endelechia, id est actus, quo scilicet materia fit actu, unde ipsum compositum est ens actu. Tertia divisio est quod actus dicitur dupliciter. Uno modo sicut scientia est actus. Alio modo sicut considerare est actus. Et differentia horum actuum ex potentiis perpendi potest. Dicitur enim aliquis in potentia grammaticus, antequam acquirat habitum grammaticae, discendo vel inveniendo: quae quidem potentia in actum reducitur, quando jam aliquis habet habitum scientiae. Sed tunc est iterum in potentia ad usum habitus, cum non considerat in actu; et haec potentia in actum reducitur cum actu considerat. Sic igitur et scientia est actus, et consideratio est actus.

Deinde cum dicit « substantiae autem »

Ponit divisiones, ex quibus investigatur id quod ponitur in definitione animae, pertinens ad ejus subjectum. Et innuit tres divisiones. Quarum prima est, quod substantiarum quaedam sunt corpora, quaedam non sunt corpora. Inter quas substantias maxime sunt manifestae corporales substantiae. Nam substantiae incorporeae, quaecumque sint, immanifestae sunt, eo quod sunt a sensibus remotae et sola ratione investigabiles. Hoc est ergo quod dicit, quod « corpora maxime videntur esse substantiae. » Secunda divisio est, quod corporum, quaedam sunt corpora physica, id est naturalia; quaedam non naturalia, sed artificialia. Homo enim et lignum et

(1) *Al* et.

lapis sunt naturalia corpora, domus et securis sunt artificialia. Magis autem videntur substantiae corpora naturalia quam artificialia, quia corpora naturalia sunt principia artificialium. Ars enim operatur ex materia quam natura ministrat; forma autem quae per artem inducitur, est forma accidentalis, sicut figura vel aliquid hujusmodi. Unde corpora artificialia non sunt in genere substantiae per suam formam, sed solum per suam materiam, quae est naturalis. Habent ergo a corporibus naturalibus quod sint substantiae. Unde corpora naturalia sunt magis substantiae quam corpora artificialia: sunt enim substantiae non solum ex parte materiae, sed etiam ex parte formae. Tertia divisio est, quod corporum naturalium, quaedam habent vitam, et quaedam non habent. Illud autem dicitur habere vitam, quod per seipsum habet alimentum, augmentum et decrementum. Sciendum autem est, quod haec explanatio magis est per modum exempli, quam per modum definitionis. Non enim ex hoc solo quod aliquid habet augmentum et decrementum, vivit, sed etiam ex hoc quod sentit et intelligit, et alia opera vitae exercere potest. Unde in substantiis separatis est vita ex hoc quod habent intellectum et voluntatem, ut patet in undecimo Metaphysicae, licet non sit in eis augmentum et alimentum. Sed quia in istis generabilibus et corruptibilibus anima, quae est in plantis, ad quam pertinent alimentum et augmentum, ut in fine primi dictum est, principium est vitae, ideo hic quasi exemplariter exposuit « habens « vitam, » id quod habet alimentum et augmentum. Propria autem ratio vitae est ex hoc, quod aliquid est natum movere seipsum, large accipiendo motum, prout etiam intellectualis operatio motus quidam dicitur. Ea enim sine vita esse dicimus, quae ab exteriori tantum principio moveri possunt.

Deinde cum dicit « quare omne »

Investigat animae definitionem, suppositis praemissis divisionibus. Et circa hoc tria facit. Primo investigat partes definitionis. Secundo ponit definitionem, ibi, « Si autem aliquod commune etc. » Tertio ex definitione data, excludit quamdam dubitationem, ibi, « Unde non oportet quaerere etc. » Circa primum duo facit. Primo investigat particulas definitionis, quae pertinent ad essentiam animae. Secundo ea quae pertinent ad essentiam subjecti. « Tale autem quodcumque organicum. » Circa primum duo facit. Primo investigat hanc particulam, quod anima est actus. Secundo hanc, quod est actus primus, ibi, « Hic autem dicitur dupliciter. » Concludit ergo primo ex praedictis, quod cum corpora physica maxime videantur esse substantiae, et omne corpus habens vitam, sit corpus physicum, necesse est dicere quod omne corpus habens vitam sit substantia. Et cum sit ens actu, necesse est quod sit substantia composita. Quia vero, cum dico, corpus habens vitam, duo dico, scilicet quod est corpus et quod est hujusmodi corpus, scilicet habens vitam, non potest dici quod illa pars corporis habentis vitam, quae dicitur corpus, sit anima. Per animam enim intelligimus id, quo habens vitam vivit: unde oportet quod intelligatur sicut aliquid in subjecto existens; ut accipiatur hic large subjectum, non solum prout subjectum dicitur aliquid ens actu, per quem modum accidens dicitur esse in subjecto; sed etiam secundum quod materia prima, quae est ens in potentia, dicitur subjectum. Corpus autem, quod recipit vitam, magis est sicut subjectum et materia quam sicut aliquid in subjecto existens. Sic igitur, cum sit triplex substantia, scilicet compositum, materia, et forma, et anima non est ipsum compositum, quod est corpus habens vitam: neque est materia, quae est corpus subjectum vitae: relinquitur, per locum a divisione, quod anima sit substantia, sicut forma vel species talis corporis, scilicet corporis physici habentis in potentia vitam. Dixit autem « habentis vitam potentia » et non simpliciter habentis vitam. Nam corpus habens vitam intelligitur substantia composita vivens. Compositum autem non ponitur in definitione formae. Materia autem corporis vivi est id quod comparatur ad vitam sicut potentia ad actum: et hoc est anima, actus, secundum quem corpus vivit. Sicut si dicerem quod figura est actus, non quidem corporis figurati in actu, hoc enim est compositum ex figura et corpore, sed corporis quod est subjectum figurae, quod comparatur ad figuram sicut potentia ad actum. Et ne aliquis crederet quod anima sic esset actus sicut aliqua forma accidentalis actus est, ad hoc removendum, subdit quod anima est sic actus, sicut substantia est actus, id est sicut forma. Et quia omnis forma est in determinata materia, sequitur quod sit forma talis corporis, quale dictum est. Sciendum autem est quod haec est differentia formae substantialis ad formam accidentalem, quod forma accidentalis non facit ens actu simpliciter, sed ens actu tale vel tantum, utpute magnum vel album vel aliquid aliud hujusmodi. Forma autem substantialis facit esse actu simpliciter. Unde forma accidentalis advenit subjecto jam praeexistenti actu. Forma autem substantialis non advenit subjecto jam praeexistenti in actu, sed existenti in potentia tantum, scilicet materiae primae. Ex quo patet, quod impossibile est unius rei esse plures formas substantiales; quia prima faceret ens actu simpliciter, et omnes aliae advenirent subjecto jam existenti in actu, unde accidentaliter advenirent subjecto jam existenti in actu, non enim facerent ens actu simpliciter sed secundum quid. Per quod tollitur positio Avicebron in libro Fontis vitae, qui posuit quod secundum ordinem generum et specierum est ordo plurium formarum substantialium in una et eadem re; ut puta quod in hoc individuo hominis est una forma, per quam est substantia: et alia, per quam est corpus: et tertia, per quam est animatum corpus, et sic de aliis. Oportet enim secundum praemissa dicere, quod una et eadem forma substantialis sit, per quam hoc individuum est hoc aliquid, sive substantia, et per quam est corpus et animatum corpus, et sic de aliis. Forma enim perfectior dat materiae hoc quod dat forma minus perfecta, et adhuc amplius. Unde anima non solum facit esse substantiam et corpus, quod etiam facit forma lapidis, sed etiam facit esse animatum corpus. Non ergo sic est intelligendum quod anima sit actus corporis, et quod corpus sit ejus materia et subjectum, quasi corpus sit constitutum per unam formam, quae faciat ipsum esse corpus, et superveniat ei anima faciens ipsum esse corpus vivum; sed quia ab anima est, et quod sit, et quod sit corpus vivum. Sed hoc quod est esse corpus, quod est imperfectius, est quid materiale respectu vitae. Et inde est quod recedente anima, non remanet idem corpus specie; nam oculus et caro in mortuo non dicuntur nisi aequivoce, ut patet per Philosophum in septimo Metaphysicorum. Recedente enim anima,

succedit alia forma substantialis quae dat aliud esse specificum, cum corruptio unius non sit sine generatione alterius.

Deinde cum dicit « hic autem »

Venatur secundam particulam definitionis: et dicit quod actus dicitur dupliciter: alius, sicut scientia, et alius sicut considerare, ut supra expositum est. Et manifestum est, quod anima est actus sicut scientia, quia in hoc quod anima inest animali et somnus et vigilia. Et vigilia quidem assimilatur considerationi; quia sicut consideratio est usus scientiae, ita vigilia est usus sensuum; sed somnus assimilatur habitui scientiae, quando aliquis secundum ipsum non operatur, in somno enim quiescunt virtutes animales. Horum autem duorum actuum, scientia est prior generatione, in eodem. Comparatur enim consideratio ad scientiam, sicut actus ad potentiam. Actus autem, ut habetur in nono Metaphysicae, natura est prior potentia. Est enim finis et complementum potentiae. Sed ordine generationis et temporis, universaliter loquendo actus est prior potentia. Nam id quod est in potentia, reducitur in actum per aliquid ens actu. Sed in uno et eodem potentia est prior actu. Nam aliquid est primo in potentia, et postea actus fit. Et propter hoc dicit quod « scientia est prior generatione, in « eodem, quam consideratio. » Unde concludit quod cum anima sit actus sicut scientia, quod sit actus primus corporis physici potentia vitam habentis. Sciendum autem quod Philosophus dicit animam esse actum primum, non solum ut distinguat animam ab actu qui est operatio, sed etiam ut distinguat eam a formis elementorum, quae semper habent suam actionem, nisi impediantur.

Deinde cum dicit « tale autem »

Venatur particulam, quae est ex parte subjecti: et quia dixerat, quod anima est actus corporis physici habentis vitam in potentia, etiam dicit, quod tale est omne corpus organicum. Et dicitur corpus organicum, quod habet diversitatem organorum. Diversitas autem organorum necessaria est in corpore suscipiente vitam propter diversas operationes animae. Anima enim, cum sit forma perfectissima inter formas rerum corporalium, est principium diversarum operationum; et ideo requirit diversitatem organorum in suo perfectibili. Formae vero rerum inanimatarum, propter sui imperfectionem sunt principia paucarum operationum: unde non exigunt diversitatem organorum in suis perfectionibus. Inter animas autem anima plantarum imperfectior invenitur: unde in plantis minor est diversitas organorum quam in animalibus. Et ideo ad ostendendum, quod omne corpus suscipiens vitam est organicum, accipit argumentum ex plantis in quibus est minor diversitas organorum. Et hoc est quod dicit, quod etiam plantarum partes sunt diversa organa. Sed partes plantarum sunt penitus simplices, idest consimiles; non enim est in eis tanta diversitas, sicut in partibus animalium. Pes enim animalis ex diversis partibus compositus est, scilicet carne, nervo, osse, et hujusmodi. Sed partes organicae plantarum non habent talem diversitatem partium, ex quibus componantur. Et quod partes plantarum sint organicae, manifestat per hoc, quod diversae partes sunt ad diversas operationes. Sicut folium est ad cooperimentum corticis vel fructiferi, id est illius partis in qua fructus nascitur. Cortex autem vel fructiferum, ad cooperimentum fructus. Radices autem in plantis sunt proportionabiles ori animalium, quia utraque attrahunt alimentum, scilicet radix in plantis, et os in animalibus.

Deinde cum dicit « si autem »

Colligit ex omnibus praedictis definitionem animae; et dicit, quod si aliqua definitio communis debeat assignari, quae conveniat omni animae, erit haec, « Anima est actus primus corporis physici « organici. » Non autem oportet addere, potentia vitam habentis. Loco enim hujus ponitur organicum, ut ex dictis patet.

Deinde cum dicit « unde non »

Ex definitione data, solvit quamdam dubitationem. Fuit enim a multis dubitatum, quomodo ex anima et corpore fieret unum. Et quidam ponebant aliqua media esse, quibus anima corpori uniretur, et quodammodo colligaretur. Sed haec dubitatio jam locum non habet, cum ostensum sit, quod anima sit forma corporis. Et hoc est quod dicit quod non oportet quaerere si ex anima et corpore fit unum, sicut nec dubitatur circa ceram et figuram, neque omnino circa aliquam materiam et formam, cujus est materia. Ostensum est enim in octavo Metaphysicae quod forma per se unitur materiae, sicut actus ejus; et idem est materiam uniri formae, quod materiam esse in actu. Et hoc est etiam quod hic dicit, quod cum unum et ens multipliciter dicatur, scilicet de ente in potentia, et de ente in actu, id quod proprie est ens et unum est actus. Nam sicut ens in potentia non est ens simpliciter, sed secundum quid, ita non est unum simpliciter sed secundum quid: sic enim dicitur aliquid unum sicut et ens. Et ideo sicut corpus habet esse per animam, sicut per formam, ita et unitur animae immediate, inquantum anima est forma corporis. Sed inquantum est motor, nihil prohibet aliquid esse medium, prout una pars movetur ab anima, mediante alia.

LECTIO II.

Explicata animae definitione, exponit quomodo ea non sit a corpore separabilis.

ANTIQUA.

Universaliter igitur dictum est quid sit anima. Substantia enim est, quae secundum rationem. Haec autem est quod quidem est esse hujusmodi corporis: sicut si aliquid organorum phy-

RECENS.

Universaliter igitur diximus, quidnam anima sit: est enim ea substantia quae est ut ratio; haec autem est quidditas corporis certa qualitate praediti, perinde atque si aliquod

sicum esset corpus, ut dolabra. Erat enim dolabrae esse substantia ipsius: et anima, haec. Separata autem hac, non utique amplius dolabra esset, nisi aequivoce; nunc autem est dolabra. Non enim hujuscemodi corporis quod quid est esse et ratio, anima, sed physici talis, habentis in seipso principium motus et status.

Considerare autem in partibus oportet, quod dictum est. Si enim esset oculus animal, anima utique ipsius visus esset. Hic enim substantia est oculi, quae est secundum rationem. Oculus autem materia visus est, quo deficiente, non est adhuc oculus nisi aequivoce, sicut lapideus, aut depictus. Oportet igitur accipere quod est in parte, in toto vivente corpore. Proportionaliter namque habet sicut pars ad partem, totus sensus ad totum corpus sensitivum, secundum quod hujusmodi.

Est autem non abjiciens animam, potentia ens, ut vivat; sed quod habens. Semen autem et fructus, potentia tale corpus est. Sicut igitur incisio et visio, sic et vigilantia actus. Ut autem visus et potentia organi, anima. Corpus autem, quod potentia est. Sed sicut oculus est pupilla et visus, et ibi anima et corpus, animal.

Quod quidem igitur non sit anima separabilis a corpore, aut partes quaedam ipsius, si partibilis naturaliter est, non immanifestum est. Quarumdam enim actus partium est ipsarum. At vero secundum quosdam nihil prohibet, propter id quod nullius corporis sunt actus. Amplius autem immanifestum si sit corporis actus anima, sicut nauta navis. Figuraliter quidem igitur haec definita de anima sint, atque descripta.

instrumentorum naturale corpus esset, ceu securis: ejus namque substantia ipsius esset securis ratio, idque esset anima: qua separata, non esset ulterius securis, nisi nomine tantum. At nunc est securis: non enim talis corporis substantia ratioque est anima, sed naturalis certa qualitate praediti, quod intra se motus statusque principium habet.

Verum id quod dictum est, in partibus etiam inspicere oportet: nam si oculus esset animal, ejus anima visus esset: hic est namque oculi substantia, quae sese habet ut ratio; oculus autem est materiei visus: qui quum defecerit, non oculus est, nisi nomine tantum, perinde atque lapideus, vel pictus. Id igitur quod de parte dictum est, ad totum corpus vivens accommodare oportet: nam ut pars se habet ad partem, sic totus sensus ad totum sensitivum corpus, quatenus sensitivum.

Non est autem id potentia vivens, quod abjecit animam sed id quod ipsam habet; semen vero fructusque potentia sunt corpus certa qualitate praeditum.

Ut igitur incisio visioque, sic est vigilia actus atque perfectio; ut visus vero instrumentique vis, sic anima; corpus autem est id quod potentia est; verum ut pupilla visusque oculus sunt, ita hic quoque anima et corpus animal.

Animam igitur non separabilem esse a corpore, vel partes ipsius nonnullas, si partibilis sit, non obscurum est: corporis namque partium ipsarum aliquae animae partes actus sunt. Nihil tamen vetat ne aliquae partium sint separabiles animae, propterea quod corporis nullius sint actus.

Insuper obscurum est, an perinde corporis anima sit actus ut gubernator navis Hoc igitur pacto universaliter de anima determinatum descriptumque sit.

Posita definitione animae, Philosophus hic eam manifestat. Et circa hoc duo facit. Primo manifestat definitionem praemissam. Secundo ex definitione manifestata, quamdam veritatem concludit, ibi, « Quod « quidem igitur non sit anima etc. » Circa primum duo facit. Primo manifestat definitionem animae, quantum ad id quod in definitione praedicta ponitur ex parte ipsius animae. Secundo quantum ad id quod ibi ponitur ex parte subjecti, ibi, « Est au« tem non abjiciens animam etc. » Circa primum duo facit. Primo manifestat definitionem animae ex similitudine rerum artificialium. Secundo ex partibus ejus, ibi, « Considerare autem in partibus « oportet etc. » Quia enim formae artificiales accidentia sunt, quae sunt magis nota, quo ad nos, quam formae substantiales, ut pote sensui propinquiora: ideo convenienter rationem animae, quae est forma substantialis, per comparationem ad formas accidentales manifestat. Similiter etiam partes animae sive potentiae ejus manifestiores sunt quo ad nos, quam ipsa anima: procedimus enim in cognitione animae, ab objectis in actus, ab actibus in potentias, per quas anima ipsa nobis innotescit; unde convenienter etiam per partes ratio manifestatur. Dicit ergo primo, quod dictum est in universali quid sit anima, cum praedicta definitio omni animae conveniat. Dictum est enim quod anima est substantia, quae est forma, a qua accipitur ratio rei. Est autem differentia inter formam quae est substantia, et formam quae non est substantia. Nam forma accidentalis, quae non est in genere substantiae, non pertinet ad essentiam sive quiditatem subjecti: non enim albedo est de essentia corporis albi. Sed forma substantialis est de essentia, sive de quidditate subjecti. Sic igitur anima dicitur forma substantialis, quia est de essentia sive de quidditate corporis animati. Et hoc est quod subdit, « Haec autem, » scilicet substantia quae est secundum rationem « est quod quid erat esse huic « corpori, » id est corpori constituto in specie per talem formam. Ipsa enim forma pertinet ad essentiam rei, quae significatur per definitionem significantem de re quid est. Et quia formae substantiales, cujusmodi sunt formae corporum naturalium, sunt latentes, manifestat hoc per formas artificiales, quae sunt accidentales. Et hoc est quod subdit: « sicut si aliquid organorum, » id est artificialium instrumentorum, ut puta dolabra « esset corpus « physicum, » idest naturale, forma sua hoc modo se haberet ad ipum sicut dictum est. Et ideo subdit. « Erat quidem dolabrae esse substantia ipsis, » idest forma dolabrae, « secundum quam accipitur « ratio dolabrae: » quam quidem rationem nominat « esse dolabrae, » eo quod secundum eam dolabra dicitur esse dolabra, haec inquam forma est substantia dolabrae. Et hoc ideo dicit, quia formae corporum naturalium sunt in genere substantiae. Et ulterius si dolabra non esset solum corpus physicum, sed etiam corpus animatum, forma dolabrae esset anima, et ea separata, non esset amplius dolabra nisi aequivoce, sicut separata anima, non est caro nec oculus, nisi aequivoce. Nunc autem, quia dolabra non est corpus naturale, nec ejus forma est quod quid erat esse tali corpori, remota forma dolabrae adhuc est dolabra, id est substantia dolabrae. Substantia enim corporum artificialium est materia eorum, quae remanet sublata forma artificiali, licet non remaneat ipsum corpus artificiale in actu. Et quia dixerat quod aliter nunc est in dolabra, et aliter esset si esset corpus physicum animatum, assignat rationem hujus, dicens, quod hoc ideo est, quia anima non est quod quid est esse et ratio, id est forma hujusmodi corporis, scilicet artificialis « sed corporis physici hujusce« modi » scilicet habentis vitam. Et ut manifestet quid sit esse physicum corpus, subjungit « habentis « in seipso principium motus et status. » Naturalia enim sunt, quae in seipsis principium motus et status habent. Hujusmodi enim principium, natura dicitur, uti habes libro Physicorum secundo.

Deinde cum dicit « considerare autem »

Manifestat definitionem animae ex partibus, di-

cens, quod id quod dictum est de tota anima et de toto corpore vivente, oportet considerare in partibus utriusque; quia, si oculus esset animal, oporteret quod visus esset anima ejus, quia visus est substantialis forma oculi, et oculus est materia visus, sicut corpus organicum materia animae. Deficiente autem visu, non remanet oculus nisi aequivoce, sicut oculus lapideus aut depictus aequivoce dicitur oculus. Et hoc ideo est, quia aequivoca sunt, quorum nomen solum commune est et ratio substantiae diversa: et ideo sublata forma a qua est ratio substantiae oculi, non remanet nisi nomen oculi aequivoce dictum. Quod ergo invenitur in parte viventis corporis, oportet accipere in toto vivente corpore, scilicet quod sicut visus est forma substantialis oculi, et eo remoto non remanet oculus nisi aequivoce, ita anima est forma substantialis viventis corporis, et ea remota non remanet corpus vivum nisi aequivoce. Sicut enim se habet una pars animae sensitivae ad unam partem corporis sensitivi, sic se habet totus sensus ad totum corpus sensitivum inquantum hujusmodi.

Deinde cum dicit « est autem »

Exponit praemissam definitionem de anima quantum ad hoc quod dixerat, quod est actus corporis habentis vitam in potentia. Dicitur enim aliquid esse in potentia dupliciter. Uno modo, cum non habet principium operationis. Alio modo cum habet quidem, sed non operatur secundum ipsum. Corpus autem, cujus actus est anima, est habens vitam in potentia, non quidem primo modo, sed secundo. Et hoc est quod dicit corpus « potentia « ens ut vivat, » id est habens vitam in potentia, cujus est actus anima, non sic dicitur esse in potentia ad vitam, quod « sit abjiciens animam, » id est carens principio vitae, quod est anima, sed quod est habens hujusmodi principium. Sed verum est quod semen et fructus, in quo conservatur semen plantae, est in potentia ad hujusmodi corpus vivum, quod habet animam: nondum enim semen habet animam. Unde sic est in potentia, sicut abjiciens animam. Et ut ostendat quomodo est in potentia ad vitam corpus cujus actus est anima, subjungit quod ita vigilantia est actus animae sensitivae, sicut incisio est actus cultelli, et visio est actus oculi. Quodlibet enim istorum est operatio et usus principii habiti. Sed anima est actus primus, sicut visus et quaecumque potentia organi; quodlibet enim horum est principium operationis. Sed corpus quod est perfectum per animam, est potentia habens quidem actum primum, sed aliquando carens actu secundo. Sed sicut oculus est aliquid compositum ex pupilla sicut materia, et visu sicut forma, ita animal est compositum ex anima sicut forma et ex corpore sicut materia.

Deinde cum dicit « quod quidem »

Concludit quamdam veritatem ex praemissis: quia enim ostensum est quod anima est actus totius corporis, et partes sunt actus partium, actus autem et forma non separantur ab eo cujus est actus vel forma: manifestum est quod anima non potest separari a corpore, vel ipsa tota, vel aliquae partes ejus, si nata est aliquo modo habere partes. Manifestum est enim quod aliquae partes animae sunt actus aliquarum partium corporis, sicut dictum est quod visus est actus oculi. Sed secundum quasdam partes nihil prohibet animam separari, quia quaedam partes animae nullius corporis actus sunt, sicut infra probabitur de his quae sunt circa intellectum. Et quia Plato ponebat quod anima est actus corporis non sicut forma, sed sicut motor, subjungit quod hoc nondum est manifestum, si anima sic sit actus corporis sicut nauta est actus navis, scilicet ut motor tantum. Deinde epilogando colligit quae dicta sunt; et dicit quod secundum praedicta determinatum est de anima, et posita est animae descriptio « figuraliter » quasi extrinsece et superficialiter et incomplete. Complebitur enim determinatio de anima quando pertinget usque ad intima ut determinetur natura uniuscujusque partis ipsius animae.

LECTIO III.

Ponit duplicem demonstrandi modum: unum a priori, alterum a posteriori; quo concludit animam esse primum vivendi principium in tribus viventium generibus essentialiter ordinatis.

ANTIQUA.

Quoniam autem ex incertis quidem, sed tamen manifestioribus, certum fit id quod est secundum rationem notius, tentandum est iterum sic aggredi de ipsa.

Non enim solum quod sit, oportet definitivam rationem ostendere, sicut plures terminorum dicunt, sed et causam inesse, et apparere. Nunc autem sicut conclusiones rationes terminorum sunt, ut quid est tetragonismus? aequale altera parte longiori, orthogonium esse aequilaterale. Talis autem terminus ratio conclusionis. Dicens autem quod tetragonismus est mediae inventio, rei causam dicit.

Dicamus igitur, principium accipientes intentionis rei, determinari animatum ab inanimato in vivendo. Multipliciter autem ipso vivere dicto, etsi unum aliquod horum insit solum, vivere ipsum dicimus, ut intellectus et sensus, mo-

RECENS.

At enim quum ex obscuris quidem, magis tamen manifestis, prodit quod dilucidum est ac notius ratione, enitendum est rursus hoc pacto de anima tractationem aggredi: orationem enim definitivam non solum id quod res est oportet significare, id quod pleraeque definitiones enuntiant, sed etiam causa inesse ac apparere debet; nunc autem definitionum effata quasi conclusiones sunt, veluti quid est quadratio? confectio rectanguli est laterum aequalium, aequalis altera ex parte longiori. Verum definitio talis conclusionis enuntiatio est; at ea quae quadrationem inventionem esse medii (lateris) dicit, rei exponit causam.

Dicimus igitur, hinc considerationis initio sumpto, animatum ab inanimato vita sejungi; verum quum multifariam vivere dicatur, etiam si unum tantum istorum insit, vivere illud dicimus cui inest, ut intellectus, sensus, motus secundum

tus, et status secundum locum. Adhuc autem motus, et status secundum alimentum, et decrementum, et augmentum.

Unde et vegetabilia omnia videntur vivere. Videntur autem in seipsis habentia potentiam, et principium hujusmodi, per quod, augmentum et decrementum suscipiunt secundum contrarios locos. Non enim sursum quidem augentur, deorsum autem non, sed similiter ad utraque; et in omnes partes continue aluntur, et vivunt, quousque possunt accipere alimentum.

Separari autem hoc ab aliis possibile est, alia autem ab hoc, impossibile est in rebus mortalibus. Manifestum est autem in his quae vegetantur. Neque enim una inest ipsis potentia alia animae. Vivere igitur, propter hoc principium inest omnibus viventibus.

Animal autem propter sensum, primum. Et namque quae non moventur, neque mutant locum, habent autem sensum, animalia dicimus, et non vivere solum. Videntur autem et hujusmodi multa esse animalium; manentia autem cum sint natura, habent solum sensum.

Sensuum autem, primo inest omnibus tactus. Sicut autem vegetativum potest separari a tactu et omni sensu, sic et tactus ab aliis sensibus. Vegetativum autem dicimus hujusmodi partem animae, qua et vegetabilia participant. Animalia autem omnia videntur tangendi sensum habentia.

Propter quam autem causam utrumque horum accidit, posterius dicemus. Nunc autem intantum dictum sit solum, quod est anima horum quae dicta sunt, principium; et his determinata est, vegetativo, sensitivo, intellectivo, et motu.

locum ac status, et insuper motio secundum nutrimentum et accretio decretioque.

Quapropter et universae plantae videntur vivere, quippe quum manifesto intra se vim habent talem atque principium quo ad contraria loca tam incrementa quam decrementa capiunt: non enim sursum quidem accrescunt, deorsum autem non; sed ad utramque similiter directionem et quaqua versus, ac nutriuntur semperque vivunt, quamdiu possunt alimentum capere.

Atque haec quidem vis a ceteris sejungi potest; ceterae autem apud mortales ab ista nequeunt: quod quidem perspicitur in plantis: nulla enim in ipsis alia animae potentia inest. Vita igitur ob hoc principium viventibus omnibus competit; animal autem est ob sensum primo: nam et ea quae non moventur, nec mutant locum, sensum autem habent, non solum vivere dicimus, sed etiam animalia esse.

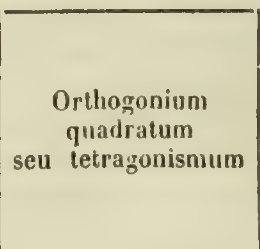
At vero ex sensibus tactus primo cunctis animalibus inest; atque ut vegetativum a tactu sensuque omni, sic a ceteris sensibus tactus separari potest. Eam autem partem animae vegetativam dicimus esse, cujus et plantae participes sunt; animalia vero cuncta manifesto habent tangendi sensum; quam autem ob causam istorum utrumque fiat, postea dicemus.

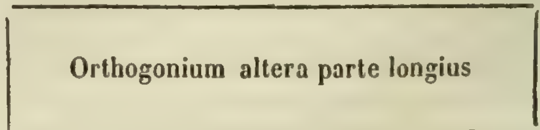
Nunc vero id tantum dicatur, animam principium esse eorum quae dicta sunt; iisque esse definitam, vegetativo, sensitivo, intellectivo, motu.

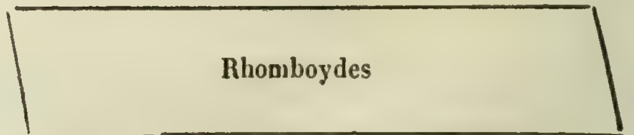
Postquam Philosophus posuit definitionem animae, hic intendit demonstrare ipsam. Et primo dicit de quo est intentio. Secundo prosequitur intentum, ibi, « Dicamus igitur principium etc. Circa primum duo facit. Primo determinat modum demonstrationis, quo uti intendit in demonstrando. Secundo manifestat quomodo quaedam definitiones sunt demonstrabiles, ibi, « Non enim solum quodque etc. » Circa primum sciendum est, quod cum ex notis oporteat in cognitionem ignotorum devenire: omnis autem demonstratio adducitur causa notificandi aliud, necesse est, quod omnis demonstratio procedat ex notioribus quo ad nos, quibus per demonstrationem fit aliquid notum. In quibusdam autem eadem sunt notiora quo ad nos et secundum naturam, sicut in mathematicis, quae sunt a materia abstracta; et in his demonstratio procedit ex notioribus simpliciter et notioribus secundum naturam, scilicet ex causis in effectus: unde dicitur demonstratio propter quid. In quibusdam vero non sunt eadem magis nota simpliciter et quo ad nos, scilicet in naturalibus, in quibus plerumque effectus sensibiles sunt magis noti suis causis; et ideo in naturalibus, ut in pluribus proceditur ab his quae sunt minus nota secundum naturam et magis nota quo ad nos, ut dicitur in primo Physicorum. Et hoc modo demonstrationis intendit hic uti. Et hoc est quod dicit, quod quia illud quod est certum secundum naturam, et quod est secundum rationem notius, fit certius quo ad nos ex his quae sunt incerta secundum naturam, certiora autem quo ad nos, per istum modum tentandum est iterum aggredi de anima, demonstrando definitionem ejus supra positam.

Deinde cum dicit « non enim »

Assignat rationem praedictae intentionis; ostendendo quod aliquae definitiones sunt demonstrabiles. Et hoc est quod dicit, quod ideo oportet iterum aggredi de anima, quia oportet quod ratio definitiva non solum dicat hoc quod est quia, sicut plures terminorum idest definitionum dicunt; sed oportet etiam quod in definitione tangatur causa, et quod per definitionem dicentem propter quid, demonstretur definitio quae dicit solum quia. Inveniuntur autem multae rationes terminorum, idest definitiones, quae sunt sicut conclusiones. Et ponit exemplum in geometricalibus. Ad cujus intelligentiam sciendum est, quod figurarum quadrilaterarum, quaedam habent omnes angulos rectos, et vocantur orthogonia, idest superficies rectorum angulorum; quaedam autem non habent angulos rectos, et vocantur rhomboydes. Sciendum est autem, quod orthogoniorum quoddam consistit ex omnibus lateribus aequalibus, et vocatur quadratum sive tetragonismus; quoddam autem non habet omnia latera aequalia, in quo tamen quaelibet duo latera sibi opposita sunt aequalia: et vocatur hujusmodi orthogonium altera parte longius, sicut patet in sequentibus figuris.

Item sciendum est, quod in qualibet superficie rectorum angulorum duae rectae lineae, quae angulum rectum concludunt, dicuntur totam superficiem continere, quia cum alia duo latera sint aequalia eis, unumquodque suo opposito, necesse est, quod una praedictarum linearum rectum angulum concludentium mensuret longitudinem superficiei rectangulae, et alia latitudinem; unde tota superficies rectangula consurgit ex ductu unius in aliam.

Unde si imaginaremur, quod una earum moveretur per aliam, consurgeret talis superficies. Item sciendum est, quod cum in orthogonio quod est altera parte longius, duae lineae continentes ipsum, sint inaequales, si accipiatur inter eas linea media in proportione, et ducatur in seipsam, fiet quadratum aequale altera parte longiori. Et quia haec demonstrationibus geometricis diffusum esset ostendere, sufficiat hoc ad praesens manifestare in numeris. Sit igitur orthogonium altera parte longius, cujus majus latus sit novem palmorum, minus vero quatuor. Accipiatur autem linea media in proportione inter ea, quae scilicet sunt sex palmorum. Quia sicut se habent sex ad novem, ita quatuor ad sex. Quadratum autem hujus lineae erit aequale praedicto orthogonio altera parte longiori. Quod etiam in numeris patet. Nam quater novem sunt triginta sex. Similiter etiam sexies sex sunt triginta sex. Hoc est ergo quod dicit, quod si quaeratur quid est tetragonismus, idest quadratum, quod est aequale altera parte longiori, assignabitur talis definitio, ut dicatur « esse orthogonium, » idest superficies rectorum angulorum « aequilaterale, » idest habens omnia latera aequalia, et cetera. « Talis autem terminus, » idest talis definitio est « ratio conclusionis, » idest per demonstrationem conclusa. Si autem aliquis sic definiat, dicens quod « quadratum est inventio mediae, » scilicet lineae mediae in proportione inter duo latera inaequalia orthogonii altera parte longioris, idest orthogonium constitutum ex tali linea inventa, qui inquam sic definit « dicit causam rei. » Attendendum est autem, quod hoc exemplum quod hic inducitur, est simile ei quod intendit circa animam, quantum ad aliquid, scilicet quantum ad hoc quod demonstretur definitio animae, non autem quantum ad hoc quod demonstretur demonstratione dicente propter quid.

Deinde cum dicit « dicamus igitur »

Incipit demonstrare definitionem animae superius positam, modo praedicto, scilicet per effectum. Et utitur tali demonstratione. Illud quod est primum principium vivendi est viventium corporum actus et forma: sed anima est primum principium vivendi his quae vivunt: ergo est corporis viventis actus et forma. Manifestum est autem, quod haec demonstratio est ex posteriori. Ex eo enim quod anima est forma corporis viventis, est principium operum vitae, et non e converso. Circa hoc ergo duo facit. Primo ostendit, quod anima est principium vivendi. Secundo, quod primum principium vivendi est forma corporis viventis, ibi, « Quoniam autem quo « vivimus et sentimus. » Circa primum tria facit. Primo distinguit modos viventium. Secundo ostendit, quod anima est vivendi principium, ibi, « Un- « de et vegetabilia omnia, etc. » Tertio manifestat quomodo se habeant partes animae, abinvicem, secundum quas est principium operum vitae, ibi, « Utrum autem unumquodque horum. » Dicit ergo primo, quod ad prosequendum nostram intentionem, qua intendimus demonstrare definitionem animae, oportet hoc quasi principium accipere, quod animatum distinguitur ab inanimato in vivendo. Animata enim vivunt, sed inanimata non vivunt. Sed cum multiplex sit modus vivendi, si unus tantum eorum insit alicui, dicitur illud vivens et animatum. Ponit autem quatuor modos vivendi: quorum unus est per intellectum, secundus per sensum, tertius per motum et statum localem, quartus per motum alimenti, et decrementi et augmenti. Ideo autem quatuor tantum modos ponit vivendi, cum supra quinque genera operationum animae posuerit. quia hic intendit distinguere modos vivendi, secundum gradus viventium; qui distinguuntur secundum haec quatuor. In quibusdam enim viventium inveniuntur tantum alimentum, augmentum et decrementum, scilicet in plantis. In quibusdam autem. cum his invenitur sensus sine motu locali, sicut in animalibus imperfectis, sicut sunt ostreae. In quibusdam autem, ulterius invenitur motus secundum locum, sicut in animalibus perfectis, quae moventur motu progressivo, ut bos et equus. In quibusdam autem, cum his ulterius invenitur intellectus, scilicet in hominibus. Appetitivum autem, quod est quintum praeter haec quatuor, non facit aliquam diversitatem in gradibus viventium. Nam ubicumque est sensus, ibi est et appetitus.

Deinde cum dicit « unde et vegetabilia »

Manifestat, quod anima est principium vivendi secundum omnes modos praedictos. Et circa hoc tria facit. Primo ostendit, quomodo anima est principium vivendi in plantis. Secundo in animalibus, ibi, « Animal autem propter sensum, etc. » Tertio ostendit quid dictum sit, et quid restat dicendum, ibi, « Propter unam autem causam, etc. » Circa primum duo facit. Primo ostendit, quod anima est principium vivendi in plantis; et dicit, quod cum dictum sit, quod quibuscumque inest unum quatuor praedictorum modorum viventium, dicuntur vivere, sequitur quod omnia vegetabilia vivant. Omnia enim in seipsis habent potentiam quamdam, et principium, quo suscipiunt motum augmenti et decrementi. Et quod hoc principium non sit natura sed anima, manifestum est. Nam natura non movet ad contraria loca: motus autem augmenti et decrementi est secundum contraria loca. Augentur enim vegetabilia omnia, non solum sursum et deorsum, sed utroque modo. Manifestum est ergo, quod principium horum motuum non est natura, sed anima. Nec solum vegetabilia vivunt, dum augentur et decrescunt, sed quaecumque nutriuntur tamdiu vivunt, quamdiu possunt accipere nutrimentum per quod fit augmentum.

Secundo ibi « separari autem »

Ostendit quod praedictum vivendi principium, est primum et separabile ab aliis. Et dicit quod hoc, scilicet principium augmenti et alimenti, potest separari ab aliis principiis vivendi, sed alia non possunt separari ab eo in rebus mortalibus. Quod ideo dicit, quia in rebus immortalibus, sicut sunt substantiae separatae, et corpora caelestia, si tamen sunt animata, invenitur intellectivum sine nutritivo. Quod autem hoc principium sit separabile ab aliis, manifestum est in his quae vegetantur, idest, in plantis, in quibus nulla alia potentia animae inest, nisi hujusmodi. Ex quo manifestum est, quod illud propter quod primum invenitur vita in rebus mortalibus, est principium augmenti et alimenti, quod vocatur anima vegetabilis.

Deinde cum dicit « animal autem »

Manifestat quomodo anima est principium vivendi in animalibus. Et circa hoc duo facit. Primo dicit, quod primum dicitur aliquid esse animal propter sensum, licet animalia quaedam et sentiant et moveantur. Ea enim dicimus esse animalia, et non solum vivere, quae licet non mutent locum, tamen habent sensum. Sunt enim multa animalium talia,

quae naturaliter manent in eodem loco, et tamen habent sensum, sicut ostreae, quae non moventur motu progressivo.

Secundo ibi « sensuum autem »

Ostendit quod inter alios sensus primo inest tactus animalibus. Quod probat ex hoc, quod sicut vegetativum potest separari a tactu et ab omni sensu, sic tactus potest separari ab aliis sensibus. Multa enim sunt animalia, quae solum sensum tactus habent, sicut animalia imperfecta. Omnia autem animalia habent sensum tactus. Vegetativum autem principium dicimus illam partem animae, qua etiam vegetabilia, idest plantae, participant. Sic igitur ex praedictis patent tres gradus viventium. Primus est plantarum. Secundus animalium imperfectorum immobilium, quae habent solum sensum tactus. Tertius est animalium perfectorum, quae moventur motu progressivo, quae etiam habent alios sensus. Manifestum est autem, quod quartus gradus est eorum, quae habent cum his etiam intellectum.

Deinde cum dicit « propter quam »

Ostendit quid dictum sit, et quid restat dicendum. Et dicit, quod posterius dicendum est, propter quam causam utrumque horum accidat, scilicet quod vegetativum potest esse sine sensu, et quod tactus sine aliis sensibus. Hoc enim dicet in fine libri. Nunc autem sufficiat intantum dictum esse, quod anima est principium vivendi secundum praedictos modos, et quod distincta est istis quatuor, scilicet vegetativo, quod est in plantis et in omnibus viventibus, et sensitivo, quod est in omnibus animalibus, et intellectivo, quod est in omnibus hominibus, et motu progessivo, qui est in omnibus animalibus perfectis sensu vel intellectu.

LECTIO IV.

Quo pacto distinguantur potentiae ab ipsa anima et abinvicem in rebus animatis: ex hoc deducens animam esse id, quo primo vivimus, sentimus, movemus, et intelligimus.

ANTIQUA.

Utrum autem unumquodque horum sit anima, an pars animae, et si pars, utrum sic ut sit separabilis ratione solum, an etiam et loco.

De quibusdam quidem horum non est difficile videre, quaedam autem dubitationem habent. Sicut enim in plantis, quaedam divisa videntur vivere separata abinvicem, tamquam existente in his anima actu quidem una, in unaquaque planta, potentia autem pluribus, sic videmus, et circa alteras differentias animae accidere, ut in entomis decisis. Etenim sensum utraque partium habet et motum secundum locum. Si autem sensum et phantasiam et appetitum; ubi quidem enim sensus est, et tristitia et laetitia est. Ubi autem haec sunt, ex necessitate et desiderium est.

De intellectu autem et perspectiva potentia nihil adhuc manifestum est, sed videtur genus alterum animae esse; et hoc solum contingit separari, sicut aeternum a corruptibili. Reliquae autem partes animae manifestum ex his, quod non separabiles sunt, sicut quidam dicunt.

Ratione autem, quod alterae, manifestum est. Sensitivo enim esse et opinativo alterum, siquidem et sentire ab ipso opinari. Similiter autem et aliorum unumquodque, quae dicta sunt.

Adhaec quibusdam animalium omnia insunt haec, quibusdam vero quaedam horum, alteris autem unum solum. Hoc autem facit differentias animalium. Propter quam autem causam sit factum, posterius intendendum est. Similiter autem et circa sensus accidit. Alia enim habent omnes, alia vero quosdam, quaedam vero unum maxime necessarium, tactum.

Quoniam autem quo vivimus et sentimus dupliciter dicitur, sicut quo scimus, dicimus autem hoc quidem scientiam, illud autem animam, utroque enim horum dicimur scire. Similiter autem et quo sanamur, aliud quidem sanitas est, aliud autem pars quaedam corporis, aut etiam totum. Horum autem scientia quidem et sanitas, forma est, et species quaedam et ratio, ut actu susceptivorum, haec quidem ejus quod scientiae capax est, illa vero sanabilis. Videtur enim in patiente et disposito activorum inesse actio. Anima autem hoc quo vivimus et sentimus et movemur et intelligimus primo. Quare ratio quaedam utique erit et species: sed non ut materia et ut subjectum. Tripliciter enim dicta substantia, sicut diximus, haec quidem species, illud vero ut materia, aliud autem ex utrisque. Horum autem materia quidem po-

RECENS.

Utrum autem horum unumquodque sit anima, an animae pars, et si pars, utrum hoc pacto ut sit separabile ratione solum, an etiam loco, nonnullae quidem istarum quaestionum perspectu non difficiles sunt; aliae autem dubitationem habent.

Nam ut plantae nonnullae divisae sejunctaeque a se invicem manifesto vivunt, perinde ac si anima quae est in istis, actu quidem in unaquaque planta esset una, potentia vero plures; sic et circa alias videmus animae differentias fieri, quum dissecantur insecta: utraque namque partium et sensum habet et motum secundum locum; quodsi vero sensum habet, imaginationem quoque et appetitum habet: ubi namque est sensus, ibi dolor etiam exsistit atque voluptas; at ubi sunt haec, ibi necessario etiam cupiditas inest.

De intellectu vero contemplativaque potentia nondum quidquam est manifestum; sed videtur hoc animae genus esse diversum, idque solum, quomodo aeternum ab eo quod occidit, separari potest.

Ceteras autem animae partes separabiles non esse, ut quidam asserunt, ex iis quae diximus patet; ratione vero eas differre, non obscurum est: sensitivum namque diversum est a principio opinandi; siquidem diversa etiam sunt sensus ac opinio, et unumquodque dictorum similiter.

Praeterea quibusdam animantium cunctae hae partes insunt, quibusdam nonnullae; sunt et quibus una tantum insit; atque id ipsum diffecentiam animantium efficit; quam autem ob causam ita fiat, postea perscrutandum est. Eadem et circa sensus fiunt: quaedam enim omnes, quaedam aliquos, quaedam unum dumtaxat habent, tactum inquam, qui quidem est omnium maxime necessarius.

Quoniam autem id quo vivimus quoque sentimus, bifariam dicitur, perinde atque id quo scimus, quippe quum alterum quidem scientiam, alterum animam dicimus: utraque enim harum rerum scire aliquem dicimus; idem valet quoque de eo quo sani sumus, idque partim quidem debemus sanitati, partim vero corporis alicui parti, vel toti: atque inter haec scientia quidem et sanitas forma quaedam et species sunt et ratio et tamquam actus suscipientis, scientia quidem scientis, sanitas autem ejus quod sanari potest: actus enim agentium in eo quod patitur atque disponitur, inesse videtur; anima, inquam, id est quo vivimus et sentimus ac intelligimus primo; quamobrem ratio quaedam erit et forma, sed non materies atque subjectum.

Nam quum substantia tripliciter dicatur, ut diximus, ita

tentia, species autem actus: postea, quod ex utrisque, animatum, neque corpus est actus animae, sed ipsa corporis cujusdam.

Et propter hoc bene opinantur, quibus videtur neque sine corpore esse, neque corpus aliquod, anima. Corpus quidem enim non est, corporis autem aliquid est.

Et propter hoc, in corpore est, et in corpore tali, et non sicut priores ad corpus aptabant ipsam nihil definientes in quo et quali, quamvis non videatur quodvis subjectum cujusvis formae capax esse. Sic autem fit, et secundum rationem: uniuscujusque enim actus in eo quod in potentia existit, et in propria materia apte naturaliterque fit. Quod quidem igitur actus est quidam, et ratio potentiam habentis ut tale sit, manifestum ex his est.

ut alia quidem forma sit, alia vero materies, alia tandem id quod ex utrisque componitur; quum porro inter haec materia quidem sit potentia, forma autem actus, quumque animans id est quod ex utrisque constat, corpus non est actus animae, sed ipsa certi cujusdam corporis.

Idcirco recte sentiunt quibus anima neque esse sine corpore, neque corpus aliquod esse videtur: etenim ipsa corpus quidem non est, est autem corporis aliquid, et inest ob hoc in corpore, atque in corpore, tali, neque res se habet quomodo veteres ad corpus ipsam accommodabant, nihil prorsus determinantes, quodnam illud et quale sit corpus, licet non quodvis sine ullo discrimine quodcumque suscipere videamus.

Hoc autem pacto cum ratione etiam congruit: actus enim uniuscujusque rei id quod potentia est, et proprium materiam suapte natura subit. Animam igitur perfectionem quamdam ejus et actum ac rationem esse, quod potentiam habet ut ejusmodi sit, ex iis quae diximus patet.

Ostendit superius Philosophus, quod anima est principium vivendi, secundum diversa genera vitae. Et ideo nunc inquirit qualiter principia vivendi secundum diversa genera vitae se habent ad animam et adinvicem. Et circa hoc duo facit. Primo movet quaestiones duas. Quarum prima est. Cum anima, quae est principium vivendi, sit determinata vegetativo, sensitivo, motivo secundum locum, et intellectivo, utrum quodlibet eorum sit anima per se, aut sit pars animae. Et manifestum est, quod in his quae tantum augentur et nutriuntur, sicut in plantis, vegetativum est anima. In his autem quae vegetantur et sentiunt, est pars animae, et similiter est de aliis. Secunda quaestio est. Si unumquodque praedictorum est pars animae, puta cum omnia inveniantur in una anima sicut in humana, utrum hoc modo sint partes, quod separentur adinvicem solum secundum rationem, ut scilicet sint diversae potentiae, aut etiam separentur loco et subjecto, utpote quod in una parte corporis sit sensitivum, in alia appetitivum, in alia motivum, et sic de aliis, sicut quibusdam visum fuit.

Secundo cum dicit « de quibusdam »

Solvit propositas quaestiones. Et primo secundam. Secundo primam, ibi, « Quod autem quibusdam « animalium. » Circa primum duo facit. Primo solvit secundam quaestionem quantum ad secundam partem, ostendens, utrum partes animae sint separabiles loco. Secundo, quantum ad primam, utrum scilicet sint separabiles ratione, ibi, « Ratione autem, quod « alterae etc. » Dicit ergo primo, quod de quibusdam partibus animae, non est difficile videre utrum sint separabiles loco, idest subjecto; sed de quibusdam dubium est. Et ad ostendendum quod in quibusdam hoc facile est videre, praemittit similitudinem de plantis, ibi, « Sicut enim in plantis: » dicens quod quaedam partes divisae ab eis, et separatae ab aliis partibus, videntur vivere. Et hoc manifestatur per hoc, quod ramusculi abscissi inseruntur vel plantantur, et coalescunt; quod non esset nisi remaneret in eis vita, et per consequens anima, quae est principium vivendi: quod contingit tamquam in unaquaque planta, anima sit una in actu, et multiplex in potentia. Sicut enim accidere videtur in formis corporum naturalium inanimatorum, ita in eis quae propter sui imperfectionem non requirunt diversitatem in partibus, quod in aliquo uno toto anima est in actu una et plures in potentia, sicut et ipsum corpus est unum in actu, et plura in potentia. Potest enim dividi unumquodque eorum in diversas partes similes specie, sicut patet in aere, aqua et in corporibus mineralibus. Unde oportet, quod si partes sunt similes specie adinvicem et toti, quod forma specifica post divisionem sit in utraque partium. Et eadem ratione, quia anima plantae imperfecta est in ordine animarum, non requirit magnam diversitatem in partibus, unde anima totius potius potest salvari in aliqua partium. Et sic etiam videmus in aliis differentiis animae, sicut in entomis decisis, idest in animalibus, quae decisa vivunt, quia utraque partium habet sensum. Quod patet ex hoc, quod retrahit se, si pungitur. Et etiam habet motum secundum locum, ut ad sensum apparet. Sic ergo in una et eadem parte apparet et sensitivum et motivum principium. Et si est ibi sensus, necesse est, quod sit ibi phantasia. Phantasia autem nihil aliud est, quam motus factus a sensu secundum actum, ut infra dicetur. Et similiter si habeat sensum pars decisa, necesse est, quod habeat appetitum; ad sensum enim de necessitate sequitur laetitia et tristitia, sive delectatio et dolor. Necesse est enim, si sensibile perceptum est conveniens, quod sit delectabile: si autem est nocivum, quod sit dolorosum. Ubi autem est dolor et delectatio, oportet quod sit desiderium et appetitus; unde necesse est, quod si pars decisa sentit, quod etiam habeat appetitum. Sic ergo manifestum est, quod vegetativum, sensitivum, appetitivum et motivum inveniuntur in una parte decisa: ex quo patet, quod non distinguuntur loco in corpore animalis. Sed de quibusdam potentiis particularibus, manifestum est quod distinguuntur loco. Visus enim manifeste non est nisi in oculo, auditus in aure, olfactus in naribus, gustus in lingua et palato. Sed primus sensus qui est tactus, et necessarius animali, est in toto. Sed quod dicit quod phantasia est in parte decisa, videtur esse dubium. Nam a quibusdam phantasiae attribuitur determinatum organum in corpore. Sed sciendum est, quod phantasia invenitur indeterminata in animalibus imperfectis, in animalibus vero perfectis determinata, sicut infra in tertio dicetur. Organum ergo aliquod determinatum phantasiae attribuitur, ad majorem perfectionem et determinationem sui actus, sine quo phantasiae actus nullo modo esse posset, sicut actus visus nullo modo potest esse sine oculo. Sic igitur manifestavit quod in quibusdam potentiis animae, non est difficile videre utrum sunt separabiles loco.

Deinde cum dicit « de intellectu »

Ostendit in qua parte animae circa hoc possit esse dubium. Et dicit, quod de intellectu, quocumque nomine vocetur perspectiva potentia, idest spe-

culativa, nihil est adhuc manifestum. Nondum enim per ea quae dicta sunt, apparet utrum habeat aliquod organum in corpore distinctum loco ab aliis organis, vel non distinctum. Sed tamen quantum in superficie apparet, videtur quod sit alterum genus animae ab aliis partibus animae, idest alterius naturae, et alio modo se habens; et quod hoc solum genus animae possit separari ab aliis partibus animae, vel etiam quod sit separatum ab organo corporeo, sicut perpetuum a corruptibili. Sed quod reliquae partes animae non sint separabiles loco adinvicem, manifestum est ex praedictis.

Deinde cum dicit « ratione autem »

Ostendit quod sint separabiles ratione. Cujuslibet enim potentiae ratio est secundum ordinem ad actum: unde necesse est, si actus sint diversi secundum speciem, quod potentiae habeant diversam rationem speciei. Et hoc est quod dicit, quod alterum est esse sensitivo et opinativo, id est intellectivo: idest altera est ratio utriusque potentiae, si sentire est alterum ab opinari: et similiter est de praedictis aliis potentiis.

Deinde cum dicit « adhuc quibusdam »

Solvit primam quaestionem: et dicit, quod hic facit differentiam in animalibus, quod quibusdam animalium insunt omnia praedicta, quibusdam vero quaedam horum, aliis vero unum solum. Quibuscumque autem inest unum solum praedictorum, oportet quod illud sit anima. In quibus vero insunt plura, quodlibet est pars animae; sed illa anima denominatur a principaliori, vel sensitiva, vel intellectiva. Quare autem hoc sit, quod quaedam habent unum, quaedam plura, quaedam omnia, posterius dicetur. Et sicut accidit circa potentias animae, ita accidit circa sensus. Quaedam enim habent omnes sensus, sicut animalia perfecta: quaedam vero habent quosdam sensus, sed non omnes, ut talpa: quaedam vero habent unum maxime necessarium, scilicet tactum, ut animalia imperfecta. Potest autem et haec particula ad alium sensum referri, ut dicatur quod quia superius ostenderat Philosophus, quod partes animae non sunt separabiles abinvicem loco, vel subjecto, in animali in quo sunt, quod propter hoc etiam non separentur in diversis animalibus, sed cuicumque inest unum, inessent omnia. Et ideo removet hoc in hac particula.

Deinde cum dicit « quoniam autem »

Ostenso quod anima est primum vivendi principium, concludit ex hoc definitionem prius assignatam. Et circa hoc duo facit. Primo demonstrat propositum. Secundo ex veritate demonstrata, quasdam conclusiones ulterius inducit, ibi, « Propter « hoc bene opinantur etc. » Circa primum ponit talem demonstrationem. Duorum, quorum utroque dicimur esse aliquid aut operari, unum, scilicet quod primum est, est quasi forma, et aliud quasi materia. Sed anima est primum quo vivimus, cum tamen vivamus anima et corpore: ergo anima est forma corporis viventis. Et haec est definitio superius de anima posita, quod anima est actus primus physici corporis potentia vitam habentis. Manifestum est autem, quod medium hujus demonstrationis est quaedam definitio animae, scilicet anima est quo vivimus primum. Circa hanc autem demonstrationem quatuor facit. Primo ponit majorem; dicens, quod quo vivimus et sentimus dicitur dupliciter: scilicet altero, sicut forma, et altero sicut materia. Sicut et quo scimus dicitur dupliciter. Duobus enim dicimur scire: quorum unum est scientia, et aliud est anima. Et similiter quo sanamur dicitur de duobus: quorum unum est sanitas, et aliud est aliqua pars corporis, vel etiam totum corpus. Utrobique autem unum est quasi forma, et aliud quasi materia. Nam scientia et sanitas sunt formae et quasi actus susceptivorum: scientia quidem forma scientifici, idest partis animae, in qua est scientia; sanitas vero est forma corporis sanabilis. Ideo autem dicit « sanabile et scientifi- « cum, » ut ostendat aptitudinem in subjecto ad tales formas. Semper enim activorum actus, idest formae, quae inducuntur ab agentibus in materia, videntur esse in patiente et disposito, idest in eo quod est natum pati actiones agentis a tali agente, et quod est dispositum ad consequendum finem passionis, scilicet formam ad quam patiendo perducitur. Secundo ibi, « Anima autem hoc, » ponit minorem propositionem: et dicit, quod anima est primum quo et vivimus, et sentimus, et movemur, et intelligimus. Et referuntur haec quatuor ad quatuor genera vitae de quibus superius fecerat mentionem. Vivere enim refert ad principium vegetativum, quia superius dixerat, quod vivere propter hoc principium inest omnibus viventibus. Sciendum est autem, quod quamvis sanitate et corpore dicamur esse sani, tamen sanitas est primum quo sani dicimur esse. Non enim dicimur esse sani corpore nisi inquantum habet sanitatem. Et similiter scientia est primum quo dicimur esse scientes, quia anima non dicimur esse scientes nisi inquantum habet scientiam. Similiter etiam et corpore non dicimur esse viventes, nisi inquantum habet animam: et propter hoc, hic dicitur, quod « anima » est primum quo vivimus, sentimus, etc. Tertio ibi, « Quare ratio quaedam, » ponit conclusionem, et pendet hucusque constructio ab illo loco « quoniam « autem quo vivimus etc. » Concludit ergo ex praedictis, quod anima se habet ut ratio et species, et non sicut materia et subjectum. Quarto ibi, « Tripliciter enim dicta substantia, etc., » ostendit conclusionem sequi ex praemissis. Non enim videbatur magis sequi de anima, quod sit forma, quam de corpore, cum utroque vivere dicamur: unde ad perfectionem dictae demonstrationis, subjungit, quod cum substantia dicatur tripliciter, ut supra dictum est, scilicet de materia, forma, et composito ex utrisque, quorum materia est potentia, et species sive forma est actus, et compositum ex utrisque est animatum, manifestum est, quod corpus non est actus animae, sed magis anima est actus corporis alicujus: corpus enim est in potentia respectu animae. Et ideo cum consequatur ex praedicta demonstratione, quod vel corpus vel anima sit species: et corpus, ut dictum est, non sit species animae, sequitur quod anima sit species corporis.

Deinde cum dicit « et propter hoc bene »

Inducit quasdam conclusiones ex praemissis: quarum prima est, quod bene opinati sunt, quibus visum est, quod anima non sit sine corpore, neque sit corpus. Non enim est corpus, quia non est materia; sed est aliquid corporis, quia est actus corporis. Et quia omnis actus est in eo cujus est actus, infert consequenter ibi « et propter hoc, in corpore »

Secundam conclusionem, scilicet quod anima est in corpore, et tali corpore, scilicet physico, organico, et hoc non est per modum quo priores physici loquebantur de anima et unione ejus ad corpus, nihil determinantes in quo vel quali corpore

esset. Et vere hoc est, sicut nunc dicimus, quod anima est in determinato corpore, cum non videatur anima accipere quodcumque corpus contingat, sed determinatum. Et hoc rationabiliter accidit; quia unusquisque actus natus est fieri in propria et determinata materia: unde et anima oportet, quod in determinato corpore recipiatur. Ultimo autem epilogando concludit, quod anima est actus quidam et ratio habentis esse hujusmodi, scilicet potentia viventis.

LECTIO V.

Quot nam sint et quae animae vires, et quomodo se invicem ordine quodam sequantur exponit, ac quo pacto singulis earum animae ratio conveniat, quam proxime explicaverat.

ANTIQUA.

Potentiarum autem animae, quae dictae sunt, aliis quidem insunt omnes, aliis vero quaedam harum, quibusdam vero una sola. Potentias autem dicimus, vegetativum, sensitivum, appetitivum, motivum secundum locum, intellectivum.

Inest autem plantis vegetativum solum, alteris autem, et hoc et sensitivum: si autem sensitivum, et appetitivum. Appetitus enim desiderium est, et ira, et voluntas. Animalia autem omnia habent unum sensum tactum. Cui autem sensus inest, huic et laetitia, et tristitia, et dulce, et triste. Quibus autem haec, et concupiscentia. Delectabilis enim rei appetitus est haec.

Adhuc autem alimenti sensum habent: tactus enim alimenti sensus. Siccis enim et humidis et calidis et frigidis aluntur omnia viventia: horum autem sensus est tactus: sed aliis sensibilibus secundum accidens aluntur. Nihil enim ad alimentum confert sonus, neque color neque odor. Humor autem unum aliquod est tangibilium, esuries autem et sitis, est concupiscentia: et esuries quidem calidi et sicci, sitis autem frigidi et humidi: sapor vero ut delectamentum horum est. Certificandum autem de his posterius est. Nunc autem intantum dictum sit, quod animalibus habentibus tactum et appetitum insit. De phantasia autem immanifestum est, posterius autem intendendum est. Quibusdam autem adhuc inest et secundum locum motivum. Alteris autem, intellectivum et intellectus, ut hominibus, et si aliquod alterum hujusmodi est, aut etiam honorabilius.

Manifestum igitur est, quod eodem modo una utique erit ratio animae et figurae. Neque enim ibi figura est praeter triangulum, et figuras, quae consequenter sunt, neque hic anima praeter praedictas est: fiet autem utique, et in figuris ratio communis, quae conveniet quidem omnibus, propria autem nullius erit figurae. Similiter autem et in dictis animabus. Unde ridiculum est quaerere communem rationem, et in his, et in alteris, quae nullius erit, eorum quae sunt, propria ratio, neque secundum propriam et individuam speciem tali definitione omissa. Similiter autem se habent ei, quod de figuris est, et quae secundum animam sunt. Semper enim in eo quod est consequenter, est in potentia quod prius est, et in figuris, et in animatis; ut in tetragono quidem trigonum est, in sensitivo autem vegetativum.

RECENS.

Animantium autem quibusdam omnes insunt potentiae dictae, quemadmodum supra exposuimus; quibusdam vero nonnullae sunt, quibusdam una tantum; potentias autem animae diximus has, nutritivum, appetitivum, sensitivum, motivum secundum locum, atque intellectivum.

Et plantis quidem nutritivum est dumtaxat; aliis autem et id ipsum et sensitivum; quodsi autem sensitivum inest, et appetitivum etiam inest, nam appetitus cupiditas est et ira atque voluntas; animalia vero cuncta unum saltem ex sensibus habent, tactum inquam, atque cui sensus inest, ei voluptas etiam et dolor inest, itidemque jucundum atque molestum; quibus autem haec insunt, ea cupiditatem etiam habent: haec est enim jucundi appetitio.

Alimenti praeterea sensum habent: tactus enim sensus est alimenti: nam siccis et humidis et calidis atque frigidis aluntur animalia cuncta, horum autem sensus est tactus; cetera vero sensibilia per accidens appetit tactus: nihil enim conducit ad alimentum sonus, vel color, aut odor. Sapor autem unum quid est eorum quae tactu percipiuntur, atque fames sitisque cupiditates sunt, sicci quidem et calidi fames, frigidi vero et humidi sitis, dum sapor horum quasi quoddam est condimentum. Verum haec declaranda posterius sunt; nunc id tantum dictum sit, animantium iis quae tactum habent, et appetitum inesse. De imaginatione vero non patet: sed de hoc postea consideremus oportet.

Nonnullis insuper et motivum secundum locum inest; aliis vero et ratiocinativum ac intellectus, ut hominibus, et si quid sit aliud tale, vel etiam praestabilius.

Perspicuum igitur est, unicam animae rationem esse perinde atque figurae: neque enim ibi figura ulla praeter triangulum est et eas quae deinceps sunt; neque hic anima ulla praeter eas quas diximus; at ut in figuris una communis definitio fieri potest quae cunctis quidem figuris accommodabitur, nullius tamen erit propria ratio: sic et in animabus dictis res se habet: quapropter ridiculum est et in his et in aliis rebus communem quaerere definitionem, quae quidem nullius eorum quae sunt, erit propria ratio, nec hac missa, de propria atque individua specie quaestionem instituere.

At vero quemadmodum in figuris, sic et in anima fit: nam tam in figuris quam in animantibus in eo quod deinceps est, potentia semper continetur id, quod illo est prius: in quadrangulo namque triangulus, et in sensitivo vegetativum continetur.

Postquam Aristoteles definivit animam in communi, nunc accedit ad determinandum de partibus ejus. Non autem habet aliter anima partes, nisi secundum quod ejus potentiae partes ejus dicuntur, prout alicujus potentis multa, partes dici possunt potestates ad singulas. Unde determinare de partibus ejus est determinare de singulis potentiis ejus. Dividitur autem haec pars in duas. In prima determinat de potentiis animae in communi, distinguendo eas abinvicem. In secunda determinat de singulis earum, ibi, « Quare primum de alimento « et generatione etc. » Prima autem pars dividitur in duas. In prima distinguit potentias animae abinvicem. In secunda ostendit quid de potentiis animae, et quomodo, et quo ordine determinandum sit, ibi, « Quare et secundum unumquodque quae« rendum, etc. » Circa primum duo facit. Primo distinguit potentias animae abinvicem. Secundo o-

stendit quomodo ratio communis animae se habet ad partes praedictas, ibi, « Manifestum igitur est « quoniam eodem etc. » Circa primum duo facit. Primo enumerat potentias animae. Secundo ostendit quomodo seinvicem consequantur, ibi, « Inest « autem plantis, etc. » Dicit ergo primo, quod de potentiis animae, quae supra nominatae sunt, quibusdam insunt omnes, sicut hominibus, quibusdam quaedam harum, sicut aliis animalibus: quibusdam una tantum, sicut plantis. Et quia superius non nominaverat eas potentias, sed partes animae; ideo manifestat, quod per potentias idem intelligit, quod supra per partes. Quarum quidem sunt quinque genera; scilicet vegetativum, sensitivum, appetitivum, motivum secundum locum, intellectivum. Oportet autem haec duo videre. Primo quidem quare ponuntur hic quinque genera potentiarum animae; praecipue cum consuetum sit dici triplicem esse animam, vegetabilem, sensibilem et rationalem. Secundo considerare oportet quare hic ponit quinque cum superius posuerit tantum quatuor. Sciendum autem circa primum, quod cum omnis potentia dicatur ad actum proprium, potentia operativa dicitur ad actum qui est operatio. Potentiae autem animae sunt operativae, talis enim est potentia formae; unde necesse est secundum diversas operationes animae, accipi diversitatem potentiarum. Operatio autem animae, est operatio rei viventis. Cum igitur unicuique rei competat propria operatio, secundum quod habet esse, eo quod unumquodque operatur inquantum est ens: oportet operationes animae considerare, secundum quod invenitur in viventibus. Hujusmodi autem viventia inferiora, quorum actus est anima, de qua nunc agitur, habent duplex esse. Unum quidem materiale, in quo conveniunt cum aliis rebus materialibus. Aliud autem immateriale, in quo communicant cum substantiis superioribus aliqualiter. Est autem differentia inter utrumque esse: quia secundum esse materiale, quod est per materiam contractum, unaquaeque res est hoc solum quod est, sicut hic lapis, non est aliud quam hic lapis: secundum vero esse immateriale, quod est amplum, et quodammodo infinitum, inquantum non est per materiam terminatum, res non solum est id quod est, sed etiam est quodammodo alia. Unde in substantiis superioribus immaterialibus sunt quodammodo omnia, sicut in universalibus causis. Hujusmodi autem immateriale esse, habet duos gradus in istis inferioribus. Nam quoddam est penitus immateriale, scilicet esse intelligibile. In intellectu enim res habent esse, et sine materia, et sine conditionibus materialibus individuantibus, et etiam absque organo corporali. Esse autem sensibile est medium inter utrumque. Nam in sensu res habet esse sine materia, non tamen absque conditionibus materialibus individuantibus, neque absque organo corporali. Est enim sensus particularium, intellectus vero universalium. Et quantum ad hoc duplex esse, dicit Philosophus in tertio hujus, quod anima est quodammodo omnia. Operationes igitur, quae competunt viventi secundum esse materiale, sunt operationes quae attribuuntur animae vegetabili; quae tamen licet ad id ordinentur, ad quod etiam ordinantur actiones in rebus inanimatis, scilicet ad consequendum esse et conservandum, tamen in viventibus hoc fit per altiorem et nobiliorem modum. Corpora enim inanimata generantur et conservantur in esse a principio motivo extrinseco; animata vero generantur a principio intrinseco, quod est in semine, conservantur vero a principio nutritivo intrinseco. Hoc enim videtur esse viventium proprium, quod operentur tamquam ex seipsis mota. Operationes autem, quae attribuuntur rebus viventibus secundum esse penitus immateriale, pertinent ad partem animae intellectivam; quae vero attribuuntur eis secundum esse medium, pertinent ad partem animae sensitivam. Et secundum hoc triplex esse distinguitur communiter triplex anima: scilicet vegetabilis, sensibilis et rationalis. Sed quia omne esse est secundum aliquam formam, oportet, quod esse sensibile sit secundum formam sensibilem, et esse intelligibile secundum formam intelligibilem. Ex unaquaque autem forma sequitur aliqua inclinatio, et ex inclinatione operatio; sicut ex forma naturali ignis, sequitur inclinatio ad locum qui est sursum, secundum quam ignis dicitur levis; et ex hac inclinatione sequitur operatio, scilicet motus qui est sursum. Ad formam igitur tam sensibilem quam intelligibilem sequitur inclinatio quaedam quae dicitur appetitus sensibilis vel intellectualis; sicut inclinatio consequens formam naturalem, dicitur appetitus naturalis. Ex appetitu autem sequitur operatio, quae est motus localis. Haec igitur est ratio, quare oportet esse quinque genera potentiarum animae, quod primo quaerebatur. Circa secundum sciendum est, quod supra Aristoteles intendens ostendere quod anima est principium vivendi in omnibus viventibus, distinxit ipsum vivere secundum gradus viventium, et non secundum operationes vitae secundum quas distinguuntur haec genera potentiarum. Appetitivum autem non constituit aliquem diversum gradum in viventibus; quia omnia quae habent sensum, habent appetitum; et sic remanent tantum quatuor gradus viventium, ut supra ostensum est.

Deinde cum dicit « inest autem »

Ostendit, quomodo praedictae potentiae consequuntur se invicem: manifestans quod supra dixerat, quod potentiarum quibusdam insunt omnes, quibusdam quaedam, quibusdam una sola. Ubi considerandum est, quod ad hoc quod universum sit perfectum, nullus gradus perfectionis in rebus intermittitur, sed paulatim natura de imperfectis ad perfecta procedit. Propter quod etiam Aristoteles, in octavo Metaphysicae, assimilat species rerum numeris, qui paulatim in augmentum proficiunt. Unde in viventibus quaedam habent unum tantum praedictorum, scilicet plantae, in quibus est solum vegetativum, quod necesse est in omnibus viventibus materialibus esse, quia huic potentiae attribuuntur operationes pertinentes ad esse materiale. Aliis autem, scilicet animalibus, inest vegetativum et sensitivum. Si autem est ibi sensitivum, oportet quod adsit tertium, scilicet appetitivum. Quod quidem dividitur in tria: scilicet desiderium, quod est secundum vim concupiscibilem; et iram, quae est secundum vim irascibilem: qui duo appetitus pertinent ad partem sensitivam: sequuntur enim apprehensionem sensus. Tertium autem est voluntas, quod est appetitus intellectivus, consequens scilicet apprehensionem intellectus. Quod autem appetitivum insit omnibus animalibus, probat duplici ratione. Quarum prima est, quod omnia animalia habent ad minus unum sensum, scilicet tactum; quibus autem inest sensus, inest laetitia et tristitia, delectatio et dolor. Laetitia enim et tristitia magis videntur sequi apprehensio-

nem interiorem. Sed delectatio et dolor consequuntur apprehensionem sensus, et praecipue sensus tactus. Et si est laetitia et tristitia, necesse est quod sit aliquid triste et dulce, idest delectabile et dolorosum; oportet enim, omne quod sentitur secundum tactum, esse, vel conveniens, et sic est delectabile: vel nocivum, et sic est dolorosum. Quibuscumque autem inest aliquid delectabile et triste, his inest et concupiscentia, quae est appetitus delectabilis; ergo de primo ad ultimum, omnibus animalibus, quibus inest sensus tactus, inest appetitus.

Secundam rationem ad idem ostendendum ponit ibi « adhuc autem »

Quae talis est. Omnia animalia habent sensum, quo cognoscunt suum alimentum; scilicet sensum tactus, qui est sensus alimenti. Et quia necessarium est omnibus animalibus uti alimento, ut dictum est; ideo necessarium est, quod habeant sensum tactus quo percipiant alimentum sibi conveniens. Quod autem tactus sit sensus alimenti, manifestum est: sicuti enim corpora viventia constant ex calidis, et humidis, et frigidis, et siccis, ita ex his nutriuntur: tactus autem est sensus discretivus horum. « Sed « aliis sensibilibus, » idest aliis sensibilibus non nutriuntur viventia nisi secundum accidens, inquantum videlicet conjunguntur tangibilibus. Sonus enim et odor et color nihil conferunt in alimentum inquantum hujusmodi, sed solum inquantum contingit colorata et odorata et sonantia esse calida vel frigida, humida vel sicca: humor autem, idest sapor, est quoddam de numero tangibilium qualitatum, sicut et gustus est quidam tactus. Sic igitur patet, quod omnia animalia habent sensum alimenti. Quibuscumque autem inest sensus alimenti, his inest esuries et sitis: quorum utrumque est concupiscentia alimenti: esuries quidem est concupiscentia calidi et sicci, quod habet rationem cibi: sitis autem frigidi et humidi, quod habet rationem potus. Sapor autem est quoddam horum delectamentum: sapor enim delectabilis indicat convenientem proportionem calidi et frigidi, humidi et sicci in alimento. Unde magis pertinet ad delectationem alimenti, quam ad necessitatem. Sic igitur ubicumque est sensus tactus, est etiam appetitus. Quomodo autem phantasia se habet ad appetitivum et sensitivum, posterius dicetur. Quibusdam autem animalibus, supra haec tria, scilicet vegetativum, sensitivum et appetitivum, inest etiam motivum secundum locum. Aliis vero supra haec quatuor inest etiam intellectivum et intellectus ipse, scilicet hominibus, et si aliquod aliud genus rerum est simile hominibus, aut etiam honorabilius hominibus. Invenitur autem aliquid honorabilius hominibus, quibus inest intellectus; est enim in substantiis separatis, et in corporibus caelestibus, si tamen sunt animata: licet in viventibus mortalibus non est aliquod genus viventium habentium intellectivum, nisi in specie humana. Cum enim intellectus non habeat organum corporale, non possunt diversificari habentia intellectum secundum diversam complexionem organorum, sicut diversificantur species sensitivorum secundum diversas complexiones, quibus diversimode se habent ad operationes sensus.

Deinde cum dicit « manifestum igitur »

Ostendit qualiter se habet praedicta definitio animae ad partes enumeratas. Et ad hujus intellectum, sciendum est, quod Plato posuit universalia esse separata secundum esse; tamen in illis, quae se habent consequenter, non posuit unum ideam communem, sicut in numeris et figuris: non enim posuit unam ideam numeri praeter omnes numeros, sicut posuit unam ideam hominis praeter omnes homines, eo quod numerorum species naturali ordine consequenter se habent. Et sic prima earum, scilicet dualitas, est causa omnium consequentium. Unde non oportet ponere aliquam ideam communem numeris, ad causandum speciem numerorum. Et similis ratio est de figuris. Nam ejus species consequenter se habent, sicút et species numerorum: trigonum enim est ante tetragonum, et tetragonum ante pentagonum. Dicit ergo manifestum esse, quod eodem modo una est ratio animae, sicut una est ratio figurae. Sicuti enim inter figuras non est aliqua figura quae sit praeter triangulum et alias species consequentes, utpote quae sit communis omnium figurarum, ita nec in proposito est aliqua anima, quasi separata existens praeter omnes praedictas partes. Sed quamvis non sit una figura separata in esse praeter omnes figuras, etiam secundum Platonicos, qui ponunt species communes separatas; tamen invenitur una ratio communis, quae convenit omnibus figuris, et non est propria alicujus earum; ita est et in animalibus. Et ideo ridiculum est, quod homo quaerat unam rationem communem, tam in animalibus, quam in aliis rebus, quae non conveniat alicui animarum quae sunt in rerum natura particulariter. Neque etiam est conveniens, quod homo quaerat definitionem animae, secundum unamquamque speciem animae, et dimittat definitionem communem omnibus. Ergo neque definitio communis animae praetermittenda fuit; neque sic est assignanda definitio communis animae quod non conveniat singulis animabus. Et quia dixerat, quod eodem modo se habet ratio animae sicut ratio figurae, ostendit convenientiam inter utrumque: et dicit quod similiter se habent figurae et animae adinvicem: in utrisque enim illud quod est prius, est in potentia in eo quod est consequenter. Manifestum est enim in figuris, quod trigonum, quod est prius, est potentia in tetragono. Potest enim tetragonum dividi in duos trigonos. Et similiter in anima sensitiva, vegetativa est quasi quaedam potentia ejus, et quasi anima per se. Et similiter est de aliis figuris, et aliis partibus animae.

LECTIO VI.

De animae viribus singulis dicendum esse proponit: et incipiendum esse ab objectis, ex quibus ipsi actus, et ex his potentiae, et ipsa anima patefiunt.

ANTIQUA.

Quare et secundum unumquodque quaerendum quaenam sit uniuscujusque anima, aut quae plantae, et quae hominis, aut bestiae.

Propter quam autem causam consequenter sic se habent, considerandum est. Sine (1) enim vegetativo, sensitivum non est. A sensitivo autem separatur vegetativum in plantis. Iterum autem, sine eo quod potest tangere, aliorum sensuum nullus est. Tactus autem sine aliis est. Multa enim animalium, neque visum neque auditum habent neque odoratus sensum. Et sensitivorum autem, alia quidem habent secundum locum motivum, alia vero non habent; ultimum autem, et minimum, rationem et intellectum, ut homo, aut hujusmodi aliud. Quibus enim inest ratiocinatio, corruptibilium, his et reliqua omnia. Quibus autem illorum unumquodque, non omnibus ratiocinatio: sed quibusdam quidem neque imaginatio; alia autem hac sola vivunt. De speculativo autem intellectu, alia ratio est. Quod igitur de horum unumquodque ratio haec propriissima, et de anima sit, manifestum est.

Necessarium autem est, debentem de his perscrutationem facere, accipere unumquodque eorum quid est; postea sic de habitis, et de aliis investigare.

Si autem oportet dicere, quid unumquodque ipsorum, ut quid intellectivum, aut sensitivum, aut vegetativum, prius adhuc dicendum, quid sit intelligere, quid sentire. Priores enim potentiis, actus et operationes secundum rationem rationem sunt. Si autem sic, adhuc his priora opposita oportet considerare, de illis primum utique oportebit determinare, propter eamdem causam, ut de alimento, et sensibili, et intelligibili.

(1) *Al.* si.

RECENS.

Quapropter in singulis quaerendum est, quaenam sit cujusque anima; velut quaenam est anima plantae, quaenam bestiae, quaenam denique hominis.

Quam autem ob causam deinceps sic sese habeant, considerare oportet: sensitivum namque sine vegetativo non est; at a sensitivo vegetativum in plantis sejungitur; rursus sine tactu quidem nullus ceterorum sensuum est; at tactus sine ceteris est: complura namque sunt animalium quae neque visum, neque auditum, neque sensum omnino habeant odoris. Et eorum rursus quae sentiunt, alia quidem habent motivum secundum locum, alia vero non habent; postremo tandem paucissima rationem habent et mentem. Quibus enim mortalium inest ratio, his sunt et cetera cuncta: at quibus unumquodque illorum inest, iis non omnibus inest et ratio; sed quaedam vel imaginatione vacant, quaedam hac sola vivunt; de intellectu vero contemplativo alia ratio est. Patet itaque horum singulorum pertractationem etiam maxime universae animae convenire.

Necesse est autem ut qui de his considerationem facturus est, quidnam sit unumquodque ipsorum, comprehendat: deinde ita de iis quae sequuntur, ac de reliquis quaestionem instituat. Quodsi vero dicere oporteat, quidnam unumquodque ipsorum sit, ut quidnam sit intellectivum, vel sensitivum, vel nutritivum; antea etiam dicendum est, quidnam sit intelligere, ac quidnam sentire: nam operationes actionesque potentiis priores sunt ratione. Quodsi autem ita sit, atque prius etiam objecta quam ista contemplari oporteat, primum de illis propter eamdem causam, ut de alimento, de sensibili ac intelligibili, determinare oportebit.

Postquam Philosophus enumeravit genera potentiarum animae, et quomodo se habet definitio communis animae supra posita ad partes ejus, hic ostendit quid aliud modo determinandum sit, et quo ordine. Et dividitur in partes duas. In prima ostendit quid determinandum restat de anima. Secundo ostendit quo ordine determinare oporteat, ibi, « Necessarium autem est debentem. » Circa primum ostendit duo restare ad determinandum: quorum unum concludit ex praedictis. Dictum est supra, quod sicut non est quaerenda talis definitio communis animae, quae nulli animae partium conveniat, ita non debemus esse contenti definitione communi, sed oportet propriam definitionem cujuslibet partis animae inquirere. Et ex hoc concludit, quod hoc, secundum unumquodque animatum quaerendum est, quae sit uniuscujusque anima; ut scilicet sciatur quid est anima plantae, et quid anima hominis, et quid anima bestiae: et hoc est scire de unaquaque parte animae, quid sit.

Secundo ibi « propter quam »

Ponit aliud, quod restat ad determinandum. Dictum est enim supra, quod partes animae consequenter se habent adinvicem, sicut species figurae. Sed considerandum est propter quam causam partes animae hoc modo se habeant consequenter. Hujusmodi enim causam in fine libri assignabit. Exponit autem qualiter se habeant consequenter: quia sensitivum non potest esse sine vegetativo, sed vegetativum separatur a sensitivo in plantis. Nec est mirum; quia supradictum est, quod opera vegetativi ordinantur ad adipiscendum et conservandum esse, quod subjacet quasi fundamentum. Iterum etiam consequentia quaedam invenitur in ipsis sensibus; quia sine sensu tactus, nullus aliorum sensuum esse potest; tactus autem invenitur sine aliis sensibus. Multa enim animalium, neque visum habent, neque auditum, neque sensum odoratus, sed solum tactum. Et hoc etiam rationabiliter accidit. Nam tactus est sensus perceptivus eorum quae pertinent ad consistentiam animalis; ex quibus scilicet animal constat et nutritur. Alia vero sensibilia non conferunt ad hoc nisi per accidens. Unde alii sensus non sunt de necessitate animalis, et propter hoc non inveniuntur in omnibus animalibus, sed in perfectis. Est etiam consideranda consequentia sensitivi et motivi. Nam motivum non potest esse sine sensitivo: sensitivum autem potest esse sine motivo: aliqua enim habentium sensum, habent etiam motum secundum locum, sed aliqua non habent. Sed intelligendum est de motu progessivo animalium secundum quod animalia moventur de loco ad locum. Hic enim motus non inest omnibus animalibus. Sed quae carent hoc motu, habent aliquem motum localem, scilicet dilatationis et constrictionis, sicut apparet in ostreis. Illud autem, quod est ultimum inter omnes partes animae et minimum, quia non dividitur in diversa secundum speciem,

est, quod habet rationem et intellectum, quia quibuscumque de numero corruptibilium inest ratio, his insunt et omnia alia praedicta. Hoc autem dicit, ut praeservet se a substantiis separatis, et a corporibus caelestibus si sunt animata: quia cum sint sine generatione et corruptione, non indigent vegetativo. Iterum, eorum intellectus per se speculatur ea quae sunt secundum se intelligibilia: unde non indigent sensibus ad cognitionem intellectivam consequendam. Sed in mortalibus habentibus intellectum, necesse est omnia alia praeexistere, sicut quaedam instrumenta, et praeparatoria ad intellectum, qui est ultima perfectio intenta in operatione naturae. Non autem omnibus quibus inest aliquod praedictorum, inest et ratio. Et quia imaginatio videtur habere quamdam affinitatem ad intellectum, cum supra dictum sit, quod intellectus, vel est phantasia quaedam, vel non sine phantasia; addit de imaginatione; et dicit quod quibusdam animalibus non solum non inest intellectus, sed non etiam imaginatio. Videtur tamen hoc esse contrarium ei quod supra dixerat: quia si pars decisa habet sensum et appetitum, habet etiam phantasiam; si tamen phantasia est idem cum imaginatione, ut videtur. Dicendum est igitur, quod animalia imperfecta, ut in tertio dicetur, habent quidem phantasiam, sed indeterminatam, quia scilicet motus phantasiae non remanet in eis post apprehensionem sensus: in animalibus autem perfectis remanet motus phantasiae, etiam abeuntibus sensibilibus. Et secundum hoc, dicitur hic quod imaginatio non est eadem omnibus animalibus. Sed quaedam animalia sunt, quae hac sola vivunt, carentia scilicet intellectu, et directa in suis operationibus per imaginationem, sicut nos dirigimur per intellectum. Et licet non omnibus animalibus insit imaginatio, sicut nec intellectus, tamen de intellectu speculativo est alia ratio quam de imaginatione. Differunt enim adinvicem, ut infra patebit. Manifestum est igitur, quod de unaquaque parte animae propriissime dicitur haec definitio, quae assignata est de anima.

Deinde cum dicit « necessarium autem »

Ostendit quo ordine determinandum sit de partibus animae. Et assignat ordinem, quantum ad duo. Primo quantum ad hoc, quod ille qui debet de partibus animae perscrutari, primo debet accipere unumquodque horum, quid est: et postea debet considerare de habitis, idest consequentibus partibus, et de aliis quae sunt consideranda circa partes animae et circa ipsa animata, sicut de organis, et de aliis hujusmodi. Et iste ordo necessarius est; quia si simul de omnibus determinaretur, esset confusa doctrina.

Secundum tangit ibi « si autem »

Dicens, quod si oportet de aliqua parte animae dicere quid est, scilicet quid est intellectivum, aut sensitivum, aut vegetativum, prius oportet dicere de actibus, scilicet quid sit intelligere, et quid sentire. Et hoc ideo, quia secundum rationem definitivam, actus et operationes sunt priores potentiis. Potentia enim, secundum hoc ipsum quod est, importat habitudinem quamdam ad actum: est enim principium quoddam agendi vel patiendi: unde oportet, quod actus ponantur in definitionibus potentiarum. Et si ita se habet circa ordinem actus et potentiae, et actibus adhuc sunt priora opposita, idest objecta. Species enim actuum et operationum sumuntur secundum ordinem ad objecta. Omnis enim animae operatio, vel est actus potentiae activae, vel passivae. Objecta quidem potentiarum passivarum comparantur ad operationes earum ut activa, quia reducunt potentias in actum, sicut visibile visum, et omne sensibile sensum. Objecta vero potentiarum activarum comparantur ad operationes ipsarum ut fines. Objecta enim potentiarum activarum, sunt operata ipsarum. Manifestum est autem, quod in quibuscumque praeter operationes sunt aliqua operata, quod operata sunt fines operationum, ut dicitur in 1 Ethic.: sicut domus quae aedificatur, est finis aedificationis. Manifestum est igitur, quod omne objectum comparatur ad operationem animae, vel ut activum, vel ut finis. Ex utroque autem specificatur operatio. Manifestum est enim, quod diversa activa secundum speciem, habent operationes species differentes, sicut calefactio est a calore, et infrigidatio a frigore. Similiter etiam ex termino et fine specificatur operatio; sicut sanatio et aegrotatio differunt specie, secundum differentiam sanitatis et aegritudinis. Sic igitur objecta sunt priora operationibus animae in via definiendi. Unde et prius oportebit determinare de objectis quam de actibus, propter eamdem causam, propter quam et de actibus prius determinatur quam de potentiis. Objecta autem sunt sicut alimentum respectu vegetativi, et sensibile respectu sensus, et intelligibile respectu intellectus. Sed sciendum est, quod ex objectis diversis non diversificantur actus et potentiae animae, nisi quando fuerit differentia objectorum inquantum sunt objecta, id est secundum rationem formalem objecti, sicut visibile ab audibili. Si autem servetur eadem ratio objecti, quaecumque alia diversitas non inducit diversitatem actuum secundum speciem et potentiae. Ejusdem enim potentiae est videre hominem coloratum et lapidem coloratum; quia haec diversitas per accidens se habet in objecto inquantum est objectum.

Sciendum est etiam, quod intellectus noster possibilis est in potentia tantum in ordine intelligibilium: fit autem actu per formam a phantasmatibus abstractam. Nihil autem cognoscitur nisi secundum quod est actu: unde intellectus possibilis noster cognoscit seipsum per speciem intelligibilem, ut in tertio habetur, non autem intuendo essentiam suam directe. Et ideo oportet, quod in cognitionem animae procedamus ab his quae sunt magis extrinseca, a quibus abstrahuntur species intelligibiles, per quas intellectus intelligit seipsum; ut scilicet per objecta cognoscamus actus, et per actus potentias, et per potentias, essentiam animae. Si autem directe essentiam suam cognosceret anima per seipsam, esset contrarius ordo servandus in animae cognitione; quia quanto aliquid esset propinquius essentiae animae, tanto prius cognosceretur ab ea.

LECTIO VII.

De ipso alimento, ac generatione, quae ad vegetativam animae partem, ut objectum et opus spectant, dicendum esse ostendit; hinc probat animam ipsam omnium viventium causam esse in triplici causarum genere; videlicet, formae, finis et efficientis.

ANTIQUA.

Quare primum de alimento et generatione dicendum est. Vegetativa enim anima, et aliis inest, et primae: et maxime communis potentia est animae, secundum quam inest vivere omnibus, cujus sunt opera, generare et alimento uti. Naturalissimum enim operum viventibus, quaecumque perfecta, et non orbata, aut generationem spontaneam habent, facere alterum quale ipsum; animal quidem animal, plantam autem plantam, quatenus ipso semper, et divino esse et immortali participent, secundum quod possunt. Omnia illud appetunt, et illius causa agunt omnia, quaecumque agunt, secundum naturam. Id autem, cujus causa fit aliquid, dupliciter est: hoc quidem cujus, illud vero quo. Quoniam igitur communicare non possunt ipso semper, et divino, continuatione, propter id quod nihil contingit corruptibilium idem et unum numero permanere, secundum quod potest participare unumquodque, sic communicat, hoc quidem magis, illud vero minus. Et permanet, non idem, sed ut idem; numero quidem non unum, specie autem unum.

Est autem anima viventis corporis causa et principium. Haec autem multipliciter dicuntur. Attamen anima secundum determinatos modos tres, causa dicitur. Etenim unde motus, et cujus causa, et sicut substantia animatorum corporum, anima est causa.

Quod igitur sit sicut substantia, manifestum est. Causa enim ipsius esse, omnibus substantia est. Vivere autem viventibus esse est. Causa autem et principium horum anima.

Amplius autem ejus quod est in potentia, ratio actus est.

Manifestum autem est, quod et cujus gratia anima causa est. Sicut enim intellectus, gratia hujus facit, eodem modo et natura, et hoc est ipsius finis. Tale est autem in animalibus anima secundum naturam. Omnia enim physica corpora, animae instrumenta sunt, sicut animalium, sic et plantarum, tamquam gratia animae existentia. Dupliciter autem dicitur cujus gratia, et id cujus, et quod quo.

At vero et unde principium, qui secundum locum motus, anima est: non omnibus autem viventibus inest potentia haec. Est autem et alteratio et augmentum secundum animam. Sensus enim quaedam alteratio esse videtur. Nihil autem sentit, quod non habet animam. Similiter autem, et de augmento et decremento se habet; nihil enim decrementum patitur neque augmentum physice, nisi alatur; alitur autem nihil, quod non communicet vita.

RECENS.

Quare de alimento generationeque primo dicendum est: nutritiva namque anima et ceteris inest, et prima est et maxime communis animae potentia, qua cunctis vivendi facultas competit; ejus autem operationes sunt generare nutrimentoque uti: maxime enim naturalis operatio viventibus est quaecumque sunt perfecta, non vero truncata, quaeque generatione carent spontanea, aliud sibi simile ut procreent; animal quidem animal, planta autem plantam, ut quoad possunt, aeternitatis divinitatisque participia fiant: id enim ipsum appetunt universa, gratiaque ipsius omnia agunt quaecumque secundum naturam agunt; duplex est autem id cujus causa aliquid fit, atque unum est cujus, alterum vero cui. Quum igitur quoad continuitatem aeternitatis divinitatisque participia fieri nequeant, quia fieri nequit ut mortalium quidquam idem unumque numero perstet, quatenus unumquodque participare potest, sic particeps fit, aliud quidem magis, aliud autem minus, permanetque non ipsum, sed tale quale est ipsum, numero quidem non unum, specie autem unum.

Est autem anima causa principiumque corporis viventis; atqui quum multifariam haec dicantur, anima pari modo tribus determinatis modis causa est: nam est ea causa a qua profluit motus, est etiam cujus gratia cetera fiunt, et insuper ut substantia corporum animatorum causa est anima.

Atque causam ut substantiam animam esse, non est obscurum: causa namque cunctis ut sint, substantia est; at vivere viventium est substantia, cujus sane causa est causa principium anima. Praeterea ratio ejus quod est potentia, actus atque perfectio est.

Patet etiam animam esse causam ut id cujus gratia cetera fiunt: nam ut mens, sic et natura alicujus gratia agit, quod quidem ipsius est finis: atque tale est in animalibus anima naturaeque respondet: universa namque naturalia corpora animae sunt instrumenta, atque eodem modo quo animalium sese habent plantarum corpora, quippe quae animae gratia exstant. Duplex est autem id cujus causa cetera fiunt; atque unum est cujus, alterum vero cui.

At vero anima id etiam est unde primum motus secundum locum provenit; verum haec facultas non universis inest viventibus. Fit vero etiam per animam et alteratio et accretio: sensus enim alteratio quaedam esse videtur, sentitque nihil quod non habeat animam. Eadem est et de accretione decretioneque ratio: nihil enim crescit vel deminuitur naturaliter quod non nutriatur; et nihil nutritur quod non vitae particeps sit.

Postquam Philosophus distinxit potentias animae abinvicem, et ostendit quid et quo ordine de eis tractandum sit, hic secundum praetaxatum ordinem de eis determinat. Et dividitur in partes duas. In prima determinat de singulis partibus animae, quid sit unaquaeque. In secunda assignat causam, quare talem consequentiam habent adinvicem, ibi, « Vegetabilem igitur habent animam etc., » in penultimo capitulo libri. Prima dividitur in partes quatuor. In prima determinat de vegetativo. In secunda de sensitivo, ibi, « Determinatis autem his, « dicamus communiter de omni sensu, etc. » In tertia de intellectivo, ibi, « De parte autem animae, « qua cognoscit, etc. » In quarta de motivo secundum locum, ibi, « De movente autem, quod forte « animae sit, etc. » De appetitivo autem non facit specialem tractatum, quia appetitivum non constituit aliquem specialem gradum viventium, et quia simul cum motivo de eo determinatur in tertia. Prima autem pars dividitur in duas. In prima praemittit quaedam, quae sunt necessaria ad cognitionem partis vegetativae. In secunda determinat de parte vegetativa, ibi, « Quoniam autem eadem potentia animae « vegetativae et generativae, etc. » Prima dividitur in duas. In prima dicit de quo est intentio. In secunda manifestat quaedam, quae praeexiguntur ad cognitionem partis vegetativae, ibi, « Naturalissi« mum enim operum etc. » Concludit ergo primo ex praedictis, quod cum dicendum sit primo de objectis et actibus, quam de potentiis: et primo de

prima potentia, quam de consequentibus; sequitur quod primo dicendum est de alimento, quod est objectum animae vegetativae, et de generatione, quae est actus ejus. Ideo primo dicendum est de objecto et actu hujusmodi partis, quam aliarum: quia ista pars est prima inter alias partes animae in subjectis in quibus invenitur cum aliis: est enim quasi fundamentum aliarum, sicut esse naturale ad quod pertinent operationes ejus, est fundamentum esse sensibilis et intelligibilis. Et alia ratio est, quare prius de ea dicendum est; quia ipsa est communis omnibus viventibus: ipsa enim separatur ab aliis, sed aliae non separantur ab ea, et de communibus prius est agendum. Hujusmodi autem partis opera sunt, generare, et alimento uti; et ideo de istis primo agendum est.

Deinde cum dicit « naturalissimum enim »

Determinat quaedam quae praeexiguntur ad cognitionem partis vegetativae. Et dividitur in duas partes. In prima ostendit, quod generare pertinet ad partem vegetativam: quod ideo necessarium fuit quia supra huic parti non attribuit generationem, sed solum augmentum et decrementum. In secunda ostendit, quod opera potentiae vegetativae sint ab anima: quod ideo necessarium fuit, quia cum his operibus deserviant qualitates activae vel passivae, posset alicui videri, quod essent a natura, et non ab anima; et praecipue quia in plantis est vita occulta et latens, et hoc ibi, « Est autem anima « viventis corporis, etc. » Primum ostendit tali ratione. Omnis operatio, quae naturaliter invenitur in omnibus viventibus, pertinet ad potentiam vegetativam, secundum quam primo vivere inest omnibus, ut dictum est: sed generare naturaliter inest omnibus viventibus: ergo pertinet ad potentiam vegetativam. Dicit ergo, quod ideo generare est opus animae vegetativae, quia inter alia opera est magis naturale omnibus viventibus. Et dicitur naturalissimum, quia in hoc convenit etiam cum aliis rebus inanimatis, quae generationem habent, licet alio modo: habent enim inanimata generationem ab extrinseco generante; sed viventia a principio intrinseco, inquantum generantur ex semine, quod proficit in rem vivam. Sed ab ista generalitate viventium excipiuntur tria, quibus hoc opus non competit. Primo illa quae sunt imperfecta, sicut pueri non generant. Quod enim potest alterum facere tale quale ipsum est, in unoquoque genere, perfectum est. Secundo excipit illa quae patiuntur aliquem defectum alicujus principii naturalis, sicut sunt spadones et frigidi. Tertio animalia et plantae, quae generantur sine semine ex putrefactione. In his enim, propter sui imperfectionem sufficit ad eorum productionem agens universale, scilicet virtus corporis caelestis, et materia disposita. In animalibus autem perfectis plura requiruntur principia; non enim agens universale sufficit, sed requiritur agens proprium univocum. Dicit ergo, quod viventia possunt facere alterum quale ipsa sunt « quaecumque « sunt perfecta » ad excludendum pueros: « et non « orbata: » ad excludendum eunuchos, et habentes similes defectus: « aut quaecumque non habent « generationem spontaneam: » ad excludendum ea quae generantur ex putrefactione, quae dicuntur quasi sponte nasci, quia producuntur ex terra sine semine, per illam similitudinem, qua dicitur aliquis sponte facere illud, ad quod extrinseco non inducitur. Sic autem intelligitur, quod res viva facit alterum quale ipsum est, quia animal facit animal, et planta plantam. Et ulterius secundum speciem tale animal facit tale animal, ut homo generat hominem, et oliva olivam. Ideo autem est naturale viventibus facere alterum tale quale ipsum est, ut semper participent, secundum quod possunt, divino et immortali, id est ut assimilentur ei secundum posse. Considerandum est enim, quod sicut sunt diversi gradus perfectionis in aliquo uno et eodem, quod exit de potentia in actum, ita etiam sunt diversi gradus perfectionis in diversis entibus: unde quanto aliquid fuerit magis perfectum, tanto perfectioribus magis assimilatur. Sicut igitur unumquodque quando fuerit exiens de potentia in actum, cum fuerit in potentia, ordinatur ad actum, et appetit ipsum naturaliter, et cum fuerit in actu minus perfecto desiderat actum perfectiorem: ita unumquodque, quod est in inferiori gradu rerum, desiderat assimilari superioribus, quantum potest. Et hoc est quod subjungit, « quod omnia appetunt illud, » scilicet assimilari divino et immortali, « et illius causa « agunt, quaecumque naturaliter agunt. » Sed intelligendum est, quod id cujus causa agitur, dicitur dupliciter. Uno modo id cujus causa agitur directe, sicut sanitatis causa agit medicus: alio modo sicut quo. Quod potest intelligi dupliciter. Uno modo, ut intelligamus, quod finis dicitur, et subjectum habens id cujus causa agitur, ut si dicamus, quod finis medicinae est, non tantum sanitas, sed etiam corpus habens sanitatem; alio modo ut dicamus, quod finis est, non tantum principale intentum, sed etiam illud quo illud adipiscimur, ut si dicamus, quod finis medicinae est calefacere corpus, quia a calore habetur aequalitas complexionis, quae est sanitas. Sic igitur et hoc potest dici, quod ipsum esse perpetuum est cujus causa agitur, vel res habens perpetuitatem, cui naturalia intendunt assimilari per generationem, in quo scilicet est perpetuitas, vel etiam ipsa generatio, qua perpetuitatem adipiscuntur. Quia igitur non possunt communicare inferiora viventia ipsi esse sempiterno et divino, per modum continuationis, idest ut maneant eadem numero, propter hoc quod nihil corruptibilium contingit unum et idem numero permanere semper, cum necessitas corruptionis sit necessitas absoluta, utpote proveniens ex ipsa materia, non ex fine, sequitur, quod unumquodque communicet perpetuitate secundum quod potest: hoc quidem magis, quod est diuturnius: illud vero minus, quod est minus diuturnum, et tamen permanet semper per generationem, non idem simpliciter, « sed ut « idem, » id est in simili secundum speciem. Unde exponens quod dixerat, subdit quod non permanet unum numero, quod est esse unum simpliciter; sed permanet idem specie, quia unumquodque generat sibi simile secundum speciem.

Deinde cum dicit « est autem »

Ostendit quod opera, quae attribuuntur potentiae vegetativae, sunt ab anima. Et circa hoc duo facit. Primo ostendit veritatem. Secundo excludit errorem, ibi, « Empedocles autem non bene dixit, etc. » Circa primum duo facit. Primo proponit quod intendit: et dicit, quod anima est principium et causa viventis corporis. Et cum principium et causa dicatur multipliciter, anima dicitur tribus modis principium et causa viventis corporis. Uno modo, sicut unde est principium motus. Alio modo, sicut cujus causa, idest

finis. Tertio, sicut substantia, id est forma corporum animatorum.

Secundo ibi « quod igitur »

Probat quod supposuerat. Et primo, quod anima sit causa viventis corporis, ut forma: et hoc duplici ratione: quarum prima talis est. Illud est causa alicujus ut substantia, idest, ut forma, quod est causa essendi. Nam per formam unumquodque est actu. Sed anima viventibus est causa essendi; per animam enim vivunt, et ipsum vivere est esse eorum: ergo anima est causa viventis corporis, ut forma.

Secundam rationem ponit ibi « amplius autem »

Quae talis est. Id quod est actus alicujus, est ratio et forma ejus quod est in potentia: sed anima est actus corporis viventis, ut ex superioribus patet: ergo anima est ratio et forma viventis corporis.

Secundo ibi « manifestum autem »

Ostendit quod anima est causa, ut finis. Et quod sit causa, ut finis, viventium corporum, sic ostendit. Sicut enim intellectus operatur propter finem, ita et natura, ut probatur in secundo Physicorum. Sed intellectus in his quae fiunt per artem, materiam ordinat et disponit propter formam: ergo et natura. Cum igitur anima sit forma viventis corporis, sequitur quod sit finis ejus. Et ulterius non solum anima est finis viventium corporum, sed etiam omnium naturalium corporum in istis inferioribus: quod sic probat. Videmus enim quod omnia naturalia corpora sunt quasi instrumenta animae, non solum in animalibus, sed etiam in plantis. Videmus enim quod homines utuntur ad sui utilitatem animalibus, et rebus inanimatis: animalia vero plantis et rebus inanimatis; plantae autem rebus inanimatis, inquantum scilicet alimentum et juvamentum ab eis accipiunt. Secundum autem, quod agitur unumquodque in rerum natura, ita natum est agi. Unde videtur quod omnia corpora inanimata, sint instrumenta animatorum, et sint propter ipsa. Et etiam animata minus perfecta, sint propter animata magis perfecta. Et consequenter distinguit id cujus causa est, sicut et supra.

Tertio ibi « at vero »

Ostendit quod anima est principium moventis corporis, sicut unde motus: et utitur quasi tali ratione. Omnis forma corporis naturalis est principium motus proprii illius corporis, sicut forma ignis est principium motus ejus. Sed quidam motus sunt proprii rebus viventibus: scilicet motus localis, quo animalia movent seipsa motu processivo secundum locum, licet hoc non insit omnibus viventibus: et similiter sentire est alteratio quaedam: et hoc non inest nisi habentibus animam. Item motus augmenti et decrementi non inest nisi illis quae aluntur, et nihil alitur nisi habens animam: ergo oportet, quod anima sit principium omnium istorum motuum.

LECTIO VIII.

Duas minus recte philosophantium sententias refellit: unam qua Empedocles viventium augmentum decrementumque terrae ac igni attribuebat; alteram, qua tantum igni, hoc ipsum, non autem animae, attribuendum, ut par erat, existimabat.

ANTIQUA.

Empedocles autem non bene dixit hic, addens augmentum accidere plantis, deorsum quidem radicem mittentibus, propterea quod terra sic fertur secundum naturam, sursum autem propter ignem similiter.

Neque enim sursum et deorsum bene accipit. Non enim idem omnibus sursum et deorsum, et omni; sed sicut animalium, sic radices plantarum sunt, si congruit instrumenta dicere altera, et eadem, operibus. Nam quae ad idem opus accommodantur, eadem istrumenta esse judicamus.

Adhuc autem, quod est continens ea, quae in contraria feruntur, ignem et terram? Distrahentur enim, nisi aliquid sit prohibens. Si vero erit, hoc est anima, et causa augmenti et alimenti.

Videtur autem quibusdam ignis natura, simpliciter causa augmenti et alimenti esse. Etenim ignis ipse videtur solum corporum, et elementorum, quod alitur et augetur. Unde et in plantis et in animalibus putabit utique quis hoc esse quod operatur.

Hoc autem concausa quidem quodammodo est; non tamen simpliciter causa, sed magis anima. Ignis enim augmentum in infinitum est, quousque fuerit combustibile. Natura autem constantium omnium terminus est, et ratio magnitudinis et augmenti. Hoc autem est animae, sed non ignis; et rationis magis, quam materiae.

RECENS.

Atque Empedocles haec non recte exposuit, dum addidit, deorsum quidem fieri incrementa plantarum, utpote radicibus affixarum, quia terra deorsum suapte natura fertur; sursum vero eodem modo propter ignem; primum namque non recte comprehendit inferioris ac superioris regionis rationem: non enim eadem sunt omnium rerum et universi supra et infra: sed quam habet rationem in animalibus caput, eam in plantis habent radices, si instrumenta diversa et eadem pro ratione operationum pronuntiare oportet. Deinde quid est quod continet terram ignemque, quae quidem in contraria loca feruntur? distrahentur enim, nisi aliquid sit quod ipsa retineat: quodsi vero adsit aliquid hujusmodi, id erit anima, idque erit augendi causa nutriendique.

Sunt autem quibus ignis natura causa simpliciter nutritionis et accretionis esse videatur: ipse namque solus omnium corporum, aut elementorum, nutriri ac augeri cernitur: quapropter et in plantis et in animalibus putabit quispiam, ignem id esse quod operatur. Verum causa quidem adjuvans quodammodo est; at certe non simpliciter causa, sed talis est potius anima: nam ignis quidem accretio in infinitum progreditur, quamdiu adest combustibile; at eorum omnium quae natura constant, est finis et ratio, tam magnitudinis quam accretionis: haec autem animae sunt, non ignis; et rationis potius quam materiae.

Superius ostendit Philosophus, quod opera quae attribuuntur potentiae vegetativae, sunt ab anima. Nunc excludit quosdam errores, contra determinatam veritatem. Et dividitur in partes duas, secundum duos errores, quos removet. Secunda pars incipit, ibi, « Videtur autem quibusdam. » Circa primum

duo facit. Primo ponit errorem. Secundo improbat ipsum, ibi, « Neque enim sursum et deorsum. » Sciendum est igitur circa primum, quod sicut Empedocles alias utilitates, quae in rebus viventibus proveniunt, non dixit procedere ex intentione naturae, sed ex necessitate materiae, puta quod pedes animalium sic sunt dispositi, non ut sint utiles ad gressum, sed quia sic contingit materiam dispositam fuisse circa pedes; ita etiam et augmentum viventium non attribuit animae, sed motui gravium et levium. Videbat enim quod viventia augentur in diversas partes, puta sursum et deorsum; quod apparet manifeste in plantis, quae radices in deorsum mittunt, et rami in sursum elevantur. Dicebat igitur, quod augmentum plantarum in deorsum, causatur ex motu terrae, quae est in compositione plantae, et naturaliter deorsum fertur, propter sui gravitatem. Augmentum autem in sursum causatur ex motu ignis, qui propter sui levitatem naturaliter sursum fertur.

Deinde cum dicit « neque enim »

Reprobat praedictam opinionem dupliciter. Et primo quidem per hoc quod non bene accipit sursum et deorsum. Ad cujus evidentiam sciendum est, quod sursum et deorsum, et aliae positionum differentiae, scilicet ante et retro, dextrum et sinistrum, in quibusdam quidem distinguuntur secundum naturam, in quibusdam vero solum positione quo ad nos. In quibus enim sunt determinatae partes, quae sunt naturaliter principia aliquorum motuum, in his distinguuntur praedictae positionum differentiae secundum naturam; sicut in universo, ad cujus medium naturaliter feruntur gravia, ad circumferentiam feruntur naturaliter levia. Unde in universo sursum et deorsum naturaliter distinguuntur. Et sursum dicitur locus ad quem feruntur levia: et deorsum sive medium, ad quem feruntur naturaliter gravia. In viventibus etiam et mortalibus, secundum motum augmenti et decrementi, determinantur sursum et deorsum. Nam sursum dicitur illa pars, unde viventia alimentum accipiunt; deorsum autem pars opposita, unde superfluitates emittuntur. Ante vero et retro determinatur in quibusdam animalibus vel viventibus secundum sensum: dextrum et sinistrum secundum motum localem. In his vero in quibus non est aliqua determinata pars, principium aut terminus alicujus motus, in eis non determinantur positionum differentiae secundum naturam, sed solum positione quo ad nos, sicut in rebus inanimatis. Unde eadem columna dicitur sinistra et dextra, secundum quod est homini dextra vel sinistra. In quibusdam autem viventium, in quibus determinatur sursum et deorsum secundum naturam, eodem modo determinantur sicut in universo; ut in homine, cujus superior pars, idest caput, est versus sursum universi, interior autem est versus deorsum ipsius. In plantis autem est e converso; nam radices plantarum sunt proportionabiles capiti; ad eumdem enim actum ordinantur: nam sicut animalia cibum accipiunt ore, quod est in capite, ita plantae radicibus. Instrumenta autem dicuntur eadem et altera, sive similia et dissimilia, ex operibus, quae sunt fines eorum; unde radices plantarum sunt similes capitibus animalium, et tamen sunt versus deorsum. Unde modo contrario se habet sursum et deorsum in plantis, et in universo. In brutis autem animalibus non eodem modo se habet; quia eorum capita non se habent versus sursum universi, neque deorsum ipsius. Hoc est ergo quod dicit, quod sursum et deorsum non est idem omnibus, scilicet viventibus, et omni, idest universo. Sed Empedocles sic accipit sursum et deorsum, ac si eodem modo esset in omnibus viventibus et in universo. Si enim motus augmenti, secundum quem determinatur sursum et deorsum in viventibus, sit secundum motum gravium et levium secundum quem determinatur sursum et deorsum in universo, sequetur quod eodem modo sit sursum et deorsum in omnibus viventibus et in universo. Et ideo etiam ipse in plantis augmentum radicum dicit esse deorsum.

Secundo ibi « adhuc autem »

Reprobat praedictam positionem alio modo. Ad cujus evidentiam sciendum est, quod cum elementa non sint actu in mixto, sed in virtute, non habet in eo quodlibet elementum seorsum proprium motum, sed totum mixtum movetur motu elementi praedominantis in ipso. Si autem quodlibet elementum haberet proprium motum, ut Empedocles ponere videbatur; cum naturalis motus elementorum sit ad contraria loca, sequeretur, quod totaliter abinvicem separarentur, nisi esset aliquid continens elementa, quod non sineret totaliter absedere elementa abinvicem. Illud autem quod continet elementa, ne totaliter abinvicem segregentur, maxime videtur esse causa augmenti. Sed augmentum secundum diversas partes contingit ex diversis motibus elementorum. Non enim posset imaginari, qualiter esset augumentum, elementis in contraria motis, nisi per hoc quod manent adinvicem conjuncta; quia si totaliter separarentur, esset divisio, non augmentum. Illud igitur principaliter est causa augmenti, quod continet elementa, ne totaliter abinvicem separentur: hoc autem est anima in rebus viventibus: anima igitur est principium augmenti.

Deinde cum dicit « videtur autem »

Ponit aliam positionem. Et circa hoc duo facit. Primo ponit eam. Secundo improbat, ibi, « Hoc « autem concausa, etc. » Sciendum est autem, quod haec opinio differt in hoc a prima, quod prima attribuebat causam augmenti et alimenti diversis elementis, scilicet igni et terrae; haec autem attribuit eorum causam igni tantum. Et movebantur ad hoc hac ratione. Quia illud videtur esse principium alicujus passionis vel motus in aliquo, quod secundum se habet illam passionem vel motum: sicut ignis, qui secundum se calidus est, est causa caloris in rebus mixtis; et terra, quae secundum se est gravis, est causa gravitatis in eis. Inter autem elementa videtur solus ignis nutriri et augeri, si superficialiter de nutrimento et augmento loquamur. Solus igitur ignis videtur esse faciens augmentum et alimentum in plantis et animalibus. Utrum vero ignis nutriatur et augeatur, inferius erit manifestum.

Deinde cum dicit « hoc autem »

Improbat praedictam positionem. Sciendum tamen est, quod praedicta positio aliquid habet veritatis. Necesse est enim omne alimentum decoqui: quod quidem fit per ignem: unde ignis aliquo modo operatur (1) ad alimentum, et per consequens ad augmentum: non quidem sicut agens principale, hoc enim est animae; sed sicut agens secundarium et instrumentale. Et ideo dicere, quod ignis quodammodo concausa est augmenti et alimenti, sicut instrumentum concausa est principalis agentis, verum est; non tamen est prin-

(1) *Al.* operetur

cipaliter causa ut principale agens, sed hoc modo causa est anima: quod sic probat. Illud est principale in qualibet actione a quo imponitur terminus et ratio ei quod fit; sicut patet in artificialibus, quod terminus vel ratio arcae vel domui non imponitur ab instrumentis, sed ab ipsa arte. Nam instrumenta se habent indifferenter ut cooperentur ad hanc formam vel quantitatem, vel aliam. Serra enim quantum est de se, apta est ad secandum lignum, secundum quod competit et ostio, et scanno, et domui, et in quacumque quantitate; sed quod sic secetur lignum, quod sit aptum ad talem formam et ad talem quantitatem, est ex virtute artis. Manifestum est autem, quod in omnibus quae sunt secundum naturam, est certus terminus, et determinata ratio magnitudinis et augmenti: sicut enim cuilibet speciei debentur aliqua accidentia propria, ita et propria quantitas, licet cum aliqua latitudine propter diversitatem materiae, et alias causas individuales; non enim omnes homines sunt unius quantitatis. Sed tamen est aliqua quantitas tam magna, ultra quam species humana non porrigitur; et alia quantitas tam parva, ultra quam homo non invenitur. Illud igitur quod est causa determinationis magnitudinis et augmenti est principalis causa augmenti. Hoc autem non est ignis. Manifestum est enim, quod ignis augmentum non est usque ad determinatam quantitatem, sed in infinitum extenditur, si infinitum materia combustibilis inveniatur. Manifestum est igitur, quod ignis non est principale agens in augmento et alimento, sed magis anima. Et hoc rationabiliter accidit; quia determinatio quantitatis in in rebus naturalibus est ex forma, quae est principium speciei, magis quam ex materia. Anima autem comparatur ad elementa, quae sunt in corpore vivente, sicut forma ad materiam. Magis igitur terminus et ratio magnitudinis et augmenti est ab anima quam ab igne.

LECTIO IX.

Alimentum quomodo ei quod alitur, sit contrarium, et quidnam sit ostendit: quo item pacto, nutritioni, augmento, et generationi animatorum conveniat exponit, ex quo animae vegetabilis definitionem deducit: qua item demum ratione alimentum sit ipsius nutritionis instrumentum declarat.

ANTIQUA.

Quoniam est eadem potentia animae vegetativa et generativa, de alimento necessarium est determinare primum. Separatur enim ab aliis potentiis, opere hoc.

Videtur autem esse alimentum contrarium alito: non omne autem omni; sed quaecumque contrariorum, non solum generationem habent ex seinvicem, sed et augmentum. Fiunt enim multa ex invicem; sed non omnia augentur, ut sanum ex laborante. Videntur autem neque illa eodem modo sibi invicem esse alimentum; sed aqua quidem igni alimentum est, ignis autem non alit aquam. In simplicibus igitur corporibus, hoc esse videtur maxime, aliud quidem alimentum, aliud vero id quod alitur.

Dubitationem autem habent. Dicunt enim hi quidem simile simili ali, sicut et augeri. Aliis autem, sicut diximus, econtrario videtur ali contrarium contrario, tamquam impossibile sit simile a simili, alimentum autem mutari et decoqui. Mutatio autem omnibus contrarium est, aut medium. Adhuc autem patitur aliquid alimentum ab eo quod alitur, sed non hoc ab alimento, sicut nec faber a materia; sed ab illo haec; faber autem mutatur solum in actum ex otio.

Utrum autem sit alimentum, quod ultimo advenit, aut quod primo, habet differentiam. Si vero utrumque, sed hoc quidem non coctum, illud autem coctum, certe utroque modo continget alimentum dicere: quatenus enim non coctum, eatenus contrarium contrario alitur; quatenus autem coctum, simile simili nutritur. Quare manifestum, quod dicunt quodammodo utrique, et recte et non recte.

Quoniam autem nihil alitur, non participans vitam, animatum utique erit corpus, quod alitur, quatenus animatum; quare et alimentum ad animatum est, et non secundum accidens.

Est autem alterum, alimento et activo esse. Secundum enim quod quantum aliquod animatum, est activum; secundum autem quod hoc aliquid, et substantia, alimentum est; salvat enim substantiam, et eo usque hoc fit, quousque alatur.

Et generationis autem factivum, non ejus quod alitur, sed talis quale id est quod alitur. Jam enim est ipsa sub-

RECENS.

Quum autem eadem vis animae sit et nutritiva et generativa, primum de alimento determinare necesse est: haec enim a ceteris facultatibus hoc munere sejungitur. Videtur itaque contrarium esse contrario nutrimentum: at non cuilibet quodvis, sed quaecumque contraria non solum ex se mutuo generantur, sed incrementa etiam capiunt: complura namque fiunt quidem ex se mutuo, sed non omnia quantitate augentur, verbi causa ex aegrotante sanum. At vero ne illa quidem modo eodem sibi mutuo nutrimentum esse videntur; sed aqua quidem alimentum est igni, ignis autem non nutrit aquam. In simplicibus itaque corporibus haec maxime alterum alimenti, alterum ejus quod nutritur subire rationem videntur.

Verum is locus dubitationem habet: sunt enim qui dicant simile simili nutriri, quemadmodum et accrescere; quibusdam autem, uti diximus, contrarium placet, contrario nimirum contrarium ali; quippe quum fieri nequit, ut a simili simile patiatur, alimentum tamen mutari atque concoqui, mutationemque rerum omnium in oppositum, vel in medium fieri. Praeterea nutrimentum quidem aliquid patitur ab eo quod alitur; hoc autem non ab alimento, quemadmodum nec a materia faber, sed materies a fabro, qui ex otio mutatur tantum ad operandum.

At enim interest, an nutrimentum sit id quod ultimo accedit, an id quod primum; quodsi utrumque, sed alterum quidem concoctum, alterum vero coctione carens, utroque modo de alimento licebit affirmare: quatenus enim coctione caret, contrarium contrario alitur; quatenus vero concoctum est, simile simili: unde patet illos utrosque quadamtenus et recte et non recte dicere.

Quum autem nihil nutriatur quin habeat vitam, id quod alitur, animatum erit corpus, quatenus est animatum: quare et nutrimentum ad animatum per se refertur, et non per accidens.

Verum aliud est alimentum esse, atque aliud augendi facultate pollere: nam quatenus quidem quantitate praeditum est animatum, augere potest aliquid, quatenus vero res determinata et substantia est, alimentum est: conservat enim substantiam, eaque perstat, quamdiu nutritur; efficit vero generationem non ejus quod alitur, sed talis, quale est id

stantia. Generat autem nihil ipsum seipsum, sed salvat. Quare tale animae principium, potentia est potens salvare suscipiens ipsam, secundum quod est hujusmodi. Alimentum autem praeparat operationem, unde privatum alimento non potest esse.

Quoniam autem sunt tria, quod alitur, et quo alitur, et alens: alens quidem est prima anima, quod vero alitur, est habens hanc corpus; quo vero alitur, alimentum.

Quoniam autem a fine appellari omnia, justum est, finis autem est, et generasse quale ipsum est: utique prima anima et generativa talis quale est ipsum.

Est autem id quo alitur, duplex: sicut, et quo gubernatur, et manus, et temo, hoc quidem movens et motum, illud autem movens solum. Omne autem alimentum, necessarium est tale esse, ut concoqui possit. Operatur autem decoctionem, calidum. Unde omne animatum habet calorem. Figuraliter quidem igitur alimentum quid sit, dictum est: certificandum autem est posterius de ipso, in propriis rationibus.

quod nutritur: jam enim est ipsa substantia, et nihil se ipsum generat, sed conservat: quare tale quidem animae principium vis est ejusmodi, ut id conservet quod, quatenus tale est, ipsam habet; alimentum autem ad operandum praeparat: quapropter alimento privatum esse non potest.

At vero quum tria adsint, id quod nutritur, id quo nutritur, et quod nutrit, id quidem quod nutrit, est anima prima, id autem quod nutritur, corpus est, quod animam habet; at id quo nutritur, alimentum est.

Atque quum sit par, universas a fine res appellare, finisque hujus animae sit generatio talis quale est ipsum animatum, erit anima prima principium generandi tale quale est ipsum animatum.

Id autem quo nutritur, duplex est, quemadmodum et id quo gubernatur; manus inquam et gubernaculum; atque aliud quidem movet atque movetur, aliud vero movet tantum: necesse est enim, omne nutrimentum concoqui posse, concoctionem autem efficit calor: quapropter omne animatum habet calorem. Quid igitur sit alimentum, universaliter diximus; postea vero de ipso exactius perscrutandum est, ubi ex professo de eo agemus.

Postquam Philosophus ostendit, quod anima est principium operationum quae attribuuntur potentiae vegetativae, hic intendit de his determinare. Et circa hoc tria facit. Primo determinat de objecto secundum se, scilicet de alimento. Secundo determinat de eo secundum quod congruit operationibus animae vegetativae, ibi, « Quoniam autem non alitur. » Tertio potentias definit, quae sunt principia harum operationum, ibi, « Quare hujusmodi animae, etc. » Circa primum tria facit. Primo dicit de quo est intentio. Secundo proponit id quod primo aspectu apparet de alimento, ibi, « Videtur autem esse alimentum, etc. » Tertio movet circa hoc dubitationem, ibi, « Dubitationem autem habet. » Dicit ergo primo, quod cum vegetativa et generativa ab eadem communi potentia animae contineatur, licet vegetativa, idest nutritiva sit quaedam specialis potentia distincta a generativa, oportet primum determinare de alimento, quod est objectum generativae, sive nutritivae. Hoc enim opere, scilicet nutritione, distinguitur haec pars animae ab aliis, scilicet intellectivo, sensitivo, etc. Nam aliae operationes hujus partis, idest animae, hanc praesupponunt.

Deinde cum dicit « videtur autem »

Proponit illud, quod primo aspectu de alimento apparet; et proponit tria: quorum primum est, quod alimentum videtur esse contrarium ei quod alitur; et hoc ideo, quia nutrimentum convertitur in id quod nutritur: generationes autem fiunt ex contrariis. Secundum autem est quod non videtur quodcumque contrarium sufficere ad rationem alimenti, sed oportet quod sit (1) de illis contrariis, quae habent generationem ex se invicem. Nutrimentum enim convertitur in substantiam nutriti; unde quaecumque contraria insunt in substantia, secundum quae fiunt alterationes adinvicem, et non generationes, non pertinent ad rationem alimenti. Non enim dicimus quod infirmum sit nutrimentum sani, vel album nigri, aut aliquid hujusmodi. Quomodo autem in substantiis sit aliqua contrarietas, alia quaestio est. Tertio oportet, quod sit de illis contrariis, quae augmentum suscipiunt ex invicem, quia alimentum videtur sequi augmentum. Unde licet ex igne generetur aqua, sicut e converso, non tamen dicitur quod ex igne nutriatur aqua: sed quod ex aqua nutriatur ignis, inquantum liquores humidi cedunt in ignis nutrimentum: quia scilicet dum ignis in aquam convertitur, non apparet nova aquae generatio; sed ignis praeexistens, ad sui conservationem et augmentum videtur in se humorem convertere. Et ideo in elementis videtur solus ignis nutriri, et sola aqua esse ejus nutrimentum, secundum quod ad aquam pertinent omnes humores et liquores.

Deinde cum dicit « dubitationem autem »

Movet quamdam dubitationem circa praedeterminata. Et primo objicit ad utramque partem. Secundo solvit eam, ibi, « Utrum autem sit alimentum, etc. » Oritur autem dubitatio circa hoc quod supra dictum est, quod alimentum oportet esse contrarium. Quibusdam autem videtur quod alimentum oportet esse simile ei quod alitur. Alimentum enim est causa augmenti: oportet autem quod simile simili augeatur. Si enim aliquid diversum apponeretur alicui, non esset ejusdem augmentum, sed naturae extraneae adjunctio. Videtur igitur quod oporteat simile simili ali. Aliis autem videtur, quod alimentum oportet esse contrarium ei quod alitur, secundum id quod supra dictum est. Et ad hoc inducuntur duplici ratione: quarum prima est, quia alimentum decoquitur et mutatur in id quod nutritur. Nihil autem mutatur nisi in contrarium aut medium; sicut album mutatur in nigrum aut pallidum. Medium autem est quodammodo contrarium. Pallidum enim albo comparatum, est nigrum: nigro vero comparatum, est album; est enim compositum ex utroque. Ergo nutrimentum est contrarium ei quod alitur, et in quod mutatur. Secunda ratio est, quia agens est contrarium patienti; non enim simile a simili patitur. Alimentum autem patitur ab eo quod alitur; alteratur enim ab eo, et digeritur. Id autem quod alitur, non patitur ab alimento, sicut neque artifex patitur a materia, sed e converso: materia enim mutatur, non autem artifex, nisi forte per accidens, secundum quod exit de potentia in actum. Videtur igitur, quod alimentum sit contrarium ei quod alitur. Prima igitur harum rationum sumitur ex contrarietate quam oportet esse inter terminos mutationis. Secunda vero ex contrarietate, quam oportet esse inter agens et patiens. Id enim quod alitur, et agit in alimentum, est terminus, in quem alimentum mutatur.

Deinde cum dicit « utrum autem »

Solvit propositam dubitationem; dicens, quod differt quantum ad propositam quaestionem, utrum alimentum dicatur id quod ultimo advenit, scilicet post decoctionem et digestionem, an illud quod

(1) *Al.* non sit.

primo assumitur, scilicet antequam digeratur et decoquatur. Et si dici possit utrumque horum, alimentum: unum horum quasi alimentum decoctum, aliud vero quasi non decoctum, secundum utramque partem quaestionis poterit judicari de alimento. Quia inquantum alimentum dicitur non decoctum, sic contrarium contrario alitur, hoc enim est quod patitur et mutatur. Inquantum vero est coctum, sic alitur simile simili; agens enim assimilat sibi patiens; unde in fine passionis oportet passum esse simile agenti, et per hunc modum potest augere id quod alitur. Et sic patet quod utrique praedictorum opinantium, aliquo modo dicunt recte, et aliquo modo non dicunt recte.

Deinde cum dicit « quoniam autem »

Determinat de alimento secundum quod convenit operationibus animae vegetativae. Et primo secundum quod congruit nutritioni. Secundo secundum quod congruit augmento, ibi, « Est autem « alterum alimento, etc. » Tertio secundum quod congruit generationi, ibi, « Et generationis autem « factivum, etc. » Dicit ergo primo, quod nihil nutritur, quod non participet vitam: omne autem participans vitam est animatum: sequitur ergo quod corpus quod alitur sit animatum. Alimentum autem est in potentia ad id quod alitur, convertitur enim in ipsum: relinquitur ergo quod alimentum, inquantum est nutritionis objectum, sit aliquid existens in potentia ad animatum per se, et non secundum accidens. Considerandum est autem, quod nihil proprie nutritur nisi animatum; ignis autem videtur quidem per quamdam similitudinem nutriri, non autem proprie nutritur: quod sic patet. Id proprie nutriri dicimus, quod in seipso aliquid recipit ad suiipsius conservationem: hoc autem in igne videtur quidem accidere, sed tamen non accidit. Cum enim igne accenso aliqua materia combustibilis additur, in illa materia combustibili novus ignis generatur, non autem ita, quod illud combustibile additum cedat in conservationem ignis, in alia materia prius accensi. Puta, si aliquod lignum de novo ignitur, per hanc ignitionem non conservatur ignitio alterius ligni prius igniti: totus enim ignis qui est ex congregatione multorum ignitorum, non est unus simpliciter, sed videtur unus aggregatione, sicuti acervus lapidum est unus: et propter talem unitatem, est ibi quaedam similitudo nutritionis. Sed corpora animata vere nutriuntur, quia per alimentum conservatur vita in illa parte eadem, quae prius fuit. Et propter hoc etiam sola animata vere augentur, quia quaelibet pars eorum nutritur et augetur; quod non convenit rebus inanimatis, quae videntur per additionem crescere. Non enim crescit id quod prius fuit, sed ex additione alterius constituitur quoddam aliud totum majus. Ideo autem similitudo augmenti et nutrimenti praecipue apparet in igne, quia ignis habet plus de forma, quam alia elementa, et est potentior in virtute activa: unde propter hoc quod manifeste alia convertit in se, videtur nutriri et augeri.

Deinde cum dicit « est autem »

Ostendit quomodo alimentum congruit augmento. Et dicit quod licet idem sit subjecto, quod est objectum nutritionis, prout dicitur alimentum, et quod est objectum augmenti, prout dicitur augmentativum, tamen differt ratione. Dictum est enim quod alimentum est in potentia ad corpus animatum. Corpus autem animatum, et est quoddam quantum, et est hoc aliquid et substantia. Secundum igitur quod est quoddam quantum, secundum hoc alimentum adveniens ei, « quod etiam et ipsum « quantum est » facit augmentum, et dicitur augmentativum: in quantum autem corpus animatum, hoc aliquid et substantia est, sic habet rationem alimenti. Hoc enim est de ratione alimenti, quod conservat substantiam ejus quod alitur. Quae quidem conservatio necessaria est propter continuam consumptionem humidi a calido naturali; et ideo tamdiu durat substantia ejus quod nutritur, quamdiu nutriatur.

Deinde cum dicit « et generationis »

Ostendit quomodo alimentum congruat generationi. Et dicit, quod etiam alimentum est factivum generationis. Semen enim quod est generationis principium, est superfluum alimenti. Non tamen alimentum est principium generationis ejus quod alitur, sed alterius quod est tale secundum speciem, quale est quod alitur: quia substantia quae alitur, jam est, et quod est, non generatur, et nihil generat seipsum; quia quod generat, jam est, quod generatur nondum est. Sed aliquid potest agere ad sui conservationem.

Deinde cum dicit « quare tale »

Ex praemissis accipit definitionem potentiarum animae vegetabilis. Et primo potentiae nutritivae. Secundo totius animae vegetabilis, ibi, « Quaedam autem « a fine, etc. » Circa primum, primo ex praemissis concludit definitionem potentiae nutritivae: et dicit, quod cum dictum sit, quod nutrimentum inquantum hujusmodi salvat nutritum, manifestum est quod hoc principium animae, quod scilicet est principium nutritionis, nihil est aliud quam potentia potens salvare suum susceptivum, inquantum hujusmodi. Alimentum vero est, quod praeparat operationem hujusmodi potentiae, inquantum talis potentia mediante alimento salvat suum susceptivum. Et propter hoc, illud quod privatur alimento, non potest conservari. Et quia dixerat, quod principium nutritionis est potentia animae, cujus principium est etiam alimentum, ut ex dictis patet; ideo secundo ibi « quoniam autem »

Ostendit quomodo differenter potentia animae et alimentum sunt principia nutritionis. Dicit ergo, quia in nutritione sunt tria: quod alitur, quo alitur et alens primum. Primum quidem alens est prima anima, scilicet anima vegetabilis. Illud vero quod alitur est corpus habens hanc animam, sed illud quo alitur est alimentum. Sic igitur potentia animae est principium nutritionis, ut agens principale; alimentum autem, ut instrumentum.

Deinde cum dicit « quoniam autem »

Definit ipsam primam animam, quae dicitur anima vegetabilis; quae quidem in plantis est anima, in animalibus pars animae. Et circa hoc duo facit. Primo definit hujusmodi animam. Ad cujus definitionis intellectum, sciendum est, quod inter tres operationes animae vegetabilis, est quidam ordo. Nam prima ejus operatio est nutritio, per quam salvatur aliquid ut est. Secunda autem perfectior est augmentum, quo aliquid proficit in majorem perfectionem, et secundum quantitatem et secundum virtutem. Tertia autem perfectissima et finalis est generatio per quam aliquid jam quasi in seipso perfectum existens, alteri esse et perfectionem tradit. Tunc enim unumquodque maxime perfectum est, ut in quarto Meteororum dicitur, cum potest facere alterum tale, quale i-

psum est. Quia igitur justum est, ut omnia definiantur et denominentur a fine, finis autem operum animae vegetabilis est generare alterum tale quale ipsum est, sequitur quod ipsa sit conveniens definitio primae animae, scilicet vegetabilis, ut sit generativa alterius similis secundum speciem. Et quia dixerat, quod alimentum est instrumentum hujus animae, ne credatur quod non habeat aliud instrumentum, ideo secundo ibi « est autem »

Ostendit quod habeat aliud instrumentum: et dicit quod duplex est instrumentum quod alitur, sicut duplex est instrumentum gubernationis: gubernator enim gubernat manu, et temone: manus enim est instrumentum conjunctum, cujus forma est anima. Unde temo est instrumentum movens navem, et motum a manu; sed manus non est instrumentum motum ab aliquo exteriori, sed solum a principio intrinseco: est enim pars hominis moventis seipsum. Sic igitur et nutritionis instrumentum est duplex. Et ut separatum quidem, et cujus forma nondum est anima, est nutrimentum. Oportet autem, quod aliud sit instrumentum nutritionis conjunctum. Necesse est enim, quod alimentum decoquatur: quod autem operatur decoctionem, est aliquid calidum. Sicut igitur gubernatur movet temonem manu, navem autem temone, ita anima movet calido alimentum, et alimento nutrit. Sic igitur calidum aliquod est instrumentum conjunctum hujus animae, in quo scilicet radicaliter est calor naturalis digerens; et propter hoc oportet, quod omne animatum, quod nutritur, habeat calorem naturalem, qui est digestionis principium. Si autem haec anima non haberet instrumentum conjunctum, non esset actus alicujus partis corporis: quod soli intellectui competit. Ultimo epilogans quod dixerat, concludit quod figuraliter, id est universaliter dictum est quid sit alimentum; sed posterius certius tractandum est de alimento, in propriis rationibus. Fecit enim unum specialem librum de alimento, sicut de generatione animalium, et de motu animalium.

LECTIO X.

Quomodo simile a simili patiatur: ex quo deducit sensum non in actu esse ipsa sensibilia, sed in potentia: est etiam in actu quo ipso suo opere fungitur, sensibilia ipsa cognoscendo.

ANTIQUA.

Determinatis autem his, dicamus communiter de omni sensu. Sensus autem in moveri aliquid et pati accidit, sicut dictum est. Videtur enim quaedam alteratio esse. Ajunt autem quidam, et simile a simili pati. Hoc autem quomodo possibile aut impossibile, dictum est in universalibus rationibus, de agere et pati.

Habet autem dubitationem, propter quid sensuum ipsorum non sit sensus; et quare sine his, quae sunt extra, non faciunt sensum inexistente igne et terra, et aliis elementis, quorum est sensus per se, aut per ea quae accidunt ipsis. Manifestum igitur est, quod sensitivum non est actu, sed potentia tantum, unde non sentit, sicut combustibile non comburitur ipsum a seipso, sine combustivo. Combureret enim seipsum, neque indigeret igne actu existente.

Quoniam autem sentire dicimus dupliciter (potentia enim audiens et videns, audire et videre dicimus, etiam si forte dormiat: et quod jam operatur): dupliciter utique dicetur et sensus: hic quidem, sicut potentia, ille vero sicut actu. Similiter autem et sentire, et quod potentia est, et quod actu.

Primum igitur, tamquam sit idem pati et moveri et agere et movere dicimus. Et namque motus est actus quidam, imperfectus tamen, sicut in aliis dictum est.

Omnia autem patiuntur et moventur ab activo, et actu ente. Unde est quidem tamquam a simili pati, est autem ut a dissimili, sicut dicimus. Patitur enim quod dissimile, passum autem simile est.

RECENS.

Determinatis autem his, primum de omni sensu communiter dicendum est: fit autem sensus eo quod movetur atque patitur aliquid, uti diximus: nam sensus alteratio quaedam esse videtur. Inquiunt autem quidam a simili simile pati: quod quidem quonam pacto fieri possit aut non possit, in universalibus de actione passioneque sermonibus diximus.

Habet autem is locus dubitationem, quidni et sensuum sensus sit, et cur sine rebus externis non efficiant sensum, quum insit et ignis et terra caeteraque elementa, quorum est per se sensus, vel per ea quae ipsis accidunt. Patet igitur, sensitivum non esse actu, sed potentia tantum: quapropter eodem modo fit quo et combustibile non comburitur ipsum per se sine eo quod urere potest: combureret enim se ipsum, et nequaquam indigeret ejus qui actu est, ignis. At vero quoniam sentire bifariam dicere consuevimus (nam et id quod potentia audit et videt, audire videreque dicimus, etsi forte dormiat, et id quod jam operatur), dupliciter et sensus dicetur: alter quidem ut potentia, alter vero ut actu: similiter et ipsum sentire; nempe cum id quod potentia, tum id quod actu est.

Primum igitur loquamur perinde ac si eadem significarent pati, moveri ac operari: motus enim est quidam actus, imperfectus tamen, ut in aliis diximus, cuncta autem patiuntur atque moventur ab activo, et eo quod est actu: idcirco aliquatenus quidem a simili, aliquatenus vero a dissimili patiuntur, uti diximus: patitur enim dissimile; facta vero passione, simile est.

Postquam determinavit Philosophus de parte vegetativa, hic incipit determinare de parte sensitiva. Et dividitur in partes duas: in prima determinat de eo quod apparet in hac parte, scilicet de sensibus exterioribus. In secunda determinat de eo quod latet in parte sensitiva, ibi, « Quod autem « non sit sensus alter etc. » Prima dividitur in partes duas. In prima ostendit quomodo se habet sensus ad sensibile. In secunda determinat de sensibili et sensu, ibi, « Dicendum est autem secun- « dum unum. » Circa primum duo facit. Primo resumit quaedam, quae sunt prius dicta. Secundo investigat propositum, ibi, « Habet autem dubitatio- « nem, etc. » Dicit ergo primo, quod determinatis

his quae pertinent ad animam vegetativam, dicendum est de his quae pertinent ad sensum in communi. De his enim quae pertinet ad unumquemque sensum specialiter, postmodum dicet. Duo autem resumit dicta de sensu: quorum unum est, quod sentire consistit in moveri et pati. Est enim sensus in actu, quaedam alteratio: quod autem alteratur, patitur et movetur. Aliud autem quod resumit est, quod quidam dicunt simile a simili pati, et propter hoc sentire est pati. Quidam antiqui philosophi posuerunt, quod simile simili cognoscitur et sentitur; sicut Empedocles posuit quod terra, terra cognoscitur, ignis igne, et sic de aliis. Sed hoc quomodo esse possit, vel non, quod simile simili patiatur, dictum est in universalibus rationibus de agere et pati, idest in libro de Generatione, ubi determinavit de actione et passione in communi. Dictum est enim ibi, quod id quod patitur, a principio dum patitur est contrarium agenti, sed in fine, quando jam est passum, est simile. Agens enim agendo assimilat sibi patiens.

Deinde cum dicit « habet autem »

Determinat veritatem circa propositum. Et circa hoc facit tria. Primo ostendit, quod sensus sit in potentia. Secundo quod quandoque est in actu, ibi, « Quoniam autem sentire etc. » Tertio ostendit quomodo sensus reducatur de potentia in actum, ibi, « Dicendum autem etc. » Circa primum considerandum est, quod Empedocles et quicumque posuerunt simile simili cognosci, posuerunt sensum esse actu ipsa sensibilia. Ut enim cognosceret omnia sensibilia, posuerunt animam sensitivam esse compositam quodammodo ex omnibus sensibilibus, inquantum constabat, secundum eos, ex elementis sensibilium. Duo ergo ad hanc positionem consequebantur. Quorum unum est, quod sensus est ipsa sensibilia in actu, ut pote compositus ex eis: et cum ipsa sensibilia in actu sentiri possint, sequeretur quod ipsi sensus sentiri possent. Secundum est, quod cum sensus sentire possit praesentibus sensibilibus, si sensibilia actu sunt in sensu, utpote ex eis composito, sequitur quod sensus possit sentire sine exterioribus sensibilibus. Utrumque autem horum est falsum. Et ideo haec duo inconvenientia, quae sequuntur ad antiquorum positionem, sub quaestione proposuit, tamquam quae per antiquos solvi non possint. Hoc est ergo quod dicit, quod « Dubitationem habet, propter quid non sunt sensus ipsorum sensuum, » id est quare ipsi sensus non sentiantur: hoc enim videtur sequi, si sensus sint similes sensibilibus. Etiam habet dubitationem, « quare non faciunt sensum, » id est quare sensus non sentiunt actu, « sine his, quae sunt extra, » id est sine exterioribus sensibilibus, cum tamen interius existant in ipsis sensibus « secundum opinionem antiquorum » ignis, et terra, et alia elementa, quae sunt sensibilia, aut secundum se, id est secundum suam substantiam, secundum eos, qui non discernunt inter sensum et intellectum: intellectus enim est proprie cognoscitivus substantiae, aut secundum accidentia propria, scilicet calidum et frigidum, et alia hujusmodi, quae sunt per se sensibilia. Quia igitur hae dubitationes per se solvi non possunt, si sensus habet sensibilia in actu, ut antiqui posuerunt, concludit tamquam manifestum, quod anima sensitiva non est actu sensibilis, sed potentia tantum. Et propter hoc, sensus non sentiunt sine exterioribus sensibilibus, sicut combustibile, quod est potentia tantum ignitum, non comburitur a seipso, sine exteriori combustivo. Si enim esset actu ignitum, combureret seipsum, et non indigeret exteriori igne ad hoc quod combureretur.

Deinde cum dicit « quoniam autem »

Ostendit quod etiam sensus est quandoque actu. Et circa hoc tria facit. Primo ostendit sensum quandoque esse in actu, per hoc, quod dupliciter dicimus aliquem sentire: quandoque enim dicimus aliquem videre et audire, qui audit et videt in potentia: puta cum aliquis est dormiens: quandoque autem dicimus aliquem videre et audire, eo quod est in ipsa operatione audiendi et videndi. Ex quo patet, quod sensus et sentire dicuntur dupliciter, scilicet in actu et in potentia.

Secundo ibi « primum igitur »

Manifestat quomodo intelligendum sit quod dictum est. Videbatur enim repugnare, quod sentire dicitur in actu, ei quod dictum est, quod sentire est quoddam pati et moveri. Esse enim in actu videtur magis pertinere ad agere. Et ideo ad hoc exponendum dicit, quod ita dicimus sentire in actu, ac si dicamus, quod pati et moveri sint quoddam agere, id est quoddam esse in actu. Nam motus est quidam actus, sed imperfectus, ut dictum est in tertio Physicorum. Est enim actus existentis in potentia, scilicet mobilis. Sicut igitur motus est actus, ita moveri et sentire est quoddam agere, vel esse secundum actum. Per hoc autem quod dicit « primum, » significat quod quaedam alia postmodum subdet ad ostendendum, quomodo sensus fiat in actu.

Tertio ibi « omnia autem »

Ostendit secundum praedicta, quomodo antiquorum positio non possit esse vera, scilicet quod simile simili sentitur. Dicit ergo, quod omnia quae sunt in potentia, patiuntur et moventur ab activo, et existente in actu; quod scilicet dum facit esse in actu ea, quae patiuntur, assimilat ea sibi: unde quodammodo patitur aliquis aliquid a simili, et quodammodo a dissimili, ut dictum est; quia a principio dum est in transmutari et pati, est dissimile; in fine autem, dum est in transmutatum esse et passum, est simile. Sic igitur et sensus postquam factus est in actu a sensibili, est similis ei: sed ante non est similis. Quod antiqui non distinguentes erraverunt.

LECTIO XI.

Distinguit quippiam esse in potentia bifariam; vel simpliciter, vel secundum quid: et ad intellectum applicans, ostendit quomodo ex potentia reducatur in actum, non quidem patiendo, sed potius seipsum perficiendo.

ANTIQUA.

Distinguendum est autem et de potentia et actu. Nunc enim simpliciter dicimus de ipsis.

Est enim sic ut sciens aliquid; sicut si dicamus hominem scientem esse, quoniam homo ex eorum numero est quae scientiam habere possunt. Est autem sicut jam esse dicimus scientem, habentem grammaticam. Uterque autem horum non eodem modo potens est. Sed hic quidem quoniam genus hujusmodi et materia est; ille autem, quia volens, potest considerare, nisi aliquid prohibeat externum. Jam autem considerans actu est, et proprie sciens hanc literam A.

Ambo igitur primi, secundum potentiam scientes sunt. Sed hic quidem per doctrinam alteratus est, et multoties ex contrario mutatus habitu: hic autem ex eo quod habet sensum aut grammaticam, non agit autem ex eo quod ad agendum excitatur, verum alio modo, atque antea cum nondum habitum esset adeptus.

Non est autem simplex neque ipsum pati; sed aliud quidem corruptio quaedam a contrario, aliud autem salus magis ejus quod potentia est ab eo quod est actu, et a simili, atque ita se habente, sicut potentia se habet ad actum.

Speculans enim fit, habens scientiam: quod certe, aut non est alterari (in ipsum enim additio est, et in actum) aut alterum genus alterationis est. Unde non bene habet dicere sapientem, cum sapiat alterari, sicut nec aedificatorem, cum aedificat. In actum igitur ducens, ex potentia ente secundum intelligere et sapere, non doctrinam appellare, sed alteram habere denominationem justum est.

Ex potentia autem ente, addiscens, et accipiens scientiam ab eo qui actu, et doctus est, et docet: aut neque pati dicendum (sicut dictum est); aut duos esse modos alterationis; et eam, quae in privativas dispositiones est, mutationem, et eam, quae est in habitus et naturam.

RECENS.

Distinguendum est etiam de potentia atque actu: nunc enim de his ipsis simpliciter dicimus: nam et hoc pacto quidpiam sciens est quo diceremus hominem esse scientem, quia homo pertinet ad scientes atque scientiae capaces; est vero etiam hoc pacto, quo hominem eum jam dicimus esse scientem, qui grammaticam possidet. Atque horum uterque non eodem modo potentiam tenet; sed alter quidem eo quod genus ipsum est tale materiesque, alter vero propterea quod quum voluerit, poterit contemplari, nisi quid externum prohibeat; at qui jam contemplatur actu sciens est proprieque scit hoc ipsum *a*. Ambo igitur illi primi potentia quidem sunt scientes: verum alter quidem postquam per disciplinam immutatus fuerit atque saepe ex habitu contrario in contrarium transierit; alter vero postquam alium transitum fecerit a sensus, aut grammaticae possessione cum otio ad actum.

At vero neque ipsum pati simplex est; sed alterum quidem est a contrario corruptio quaedam, alterum vero conservatio potius ejus quod est potentia, ab eo quod est actu, similique, perinde atque potentia se habet ad actum: fit enim contemplans quod scientiam habet, quod quidem aut non est alterari (in ipsum enim fit incrementum, et in actum perfectionemque), aut aliud alterationis est genus: quocirca non recte se habet dicere ipsum cogitans, quum cogitat, alterari sicut nec aedificatorem, quum aedificat. Quod igitur ad actum perducit ex eo quod est intelligens potentia atque cogitans, id non doctrinae, sed aliud nomen est aequum habere; at quod ex eo quod est potentia discit accipitque scientiam ab eo quod est actu sciens atque docet, id aut non est dicendum pati, ut supra diximus, aut duos alterationis esse modos fateamur oportet, alteram quidem transitum ad privativas conditiones, alteram vero ad habitus atque naturam.

Postquam Philosophus ostendit sensum esse in potentia et actu, et nunc intendit ostendere quomodo educatur de potentia in actum. Et dividitur in partes duas. In prima distinguit potentiam et actum, et ostendit quomodo diversimode aliquid educatur de potentia in actum, utens exemplo in intellectu. In secunda parte ostendit propositum circa sensum, ibi, « Sensitivi autem. » Circa primum tria facit. Primo dicit de quo est intentio. Secundo distinguit potentiam et actum circa intellectum, ibi, « Est quidem enim sic sciens etc. » Tertio ostendit quomodo educitur aliquid de utraque potentia in actum, ibi, « Ambo quidem igitur etc. » Dicit ergo primo, quod dicendum est de potentia et actu, id est ostendendum quot modis dicitur aliquid in potentia, et quot modis in actu: quod necessarium fuit, quia in superioribus, simpliciter, id est absque distinctione usus est potentia et actu.

Deinde cum dicit « est enim »

Distinguit potentiam et actum circa intellectum. Et dicit, quod uno modo dicitur aliquid in potentia, puta homo sciens, quia habet naturalem potentiam ad sciendum, sicut homo dicitur esse de numero scientium et habentium scientiam, inquantum habet naturam ad sciendum, et ad habendum habitum scientiae. Secundo modo dicimus aliquem esse scientem, quod aliqua sciat; sicut dicimus habentem habitum alicujus scientiae, puta grammaticae, esse jam scientem. Manifestum est autem quod uterque horum dicitur sciens, ex eo quod aliquid potest: sed non eodem modo uterque est potens ad sciendum. Sed primus quidem dicitur potens, quia est genus hujusmodi et materia, scilicet quia habet naturalem potentiam ad sciendum, per quam collocatur in tali genere; et quia est in potentia, puta ad scientiam, sicut materia ad formam. Secundus autem, scilicet qui habet habitum scientiae, dicitur potens, quia cum vult, potest considerare, nisi aliquid extrinsecum per accidens impediat; puta vel occupatio exterior, vel aliqua indispositio ex parte corporis. Tertius autem, qui jam considerat, est in actu; et iste est qui proprie et perfecte scit ea quae sunt alicujus artis; puta hanc literam A, quae pertinet ad grammaticam, de qua supra fecit mentionem. Horum igitur trium, ultimus est in actu tantum; primus in potentia tantum; secundus autem in actu respectu primi, et in potentia respectu secundi. Unde manifestum est, quod esse in potentia, dicitur dupliciter, scilicet de primo et secundo; et esse in actu dicitur dupliciter, scilicet de secundo et tertio.

Deinde cum dicit « ambo igitur »

Ostendit quomodo de utraque potentia aliquid reducitur in actum. Et circa hoc duo facit. Primo ostendit quomodo de utraque potentia aliquid in actum reducitur. Secundo ostendit utrum talis reductio sit secundum aliquam passionem, ibi, « Non « est autem simpliciter neque pati etc. » Dicit ergo primo, quod cum ambo primi sint scientes secundum potentiam, et id quod est in potentia, reducatur in actum; alio modo reducitur in actum aliquid de potentia prima, et aliter de secunda. Nam quod est in potentia primo modo, reducitur in actum, quasi alteratus per doctrinam, et motus ab aliquo alio existente in actu, sicut a magistro; et multoties talis mutatio est ex contrario habitu. Quod ideo dicit, quia cum aliquis reducitur de potentia prima in actum, ex ignorante fit sciens. Ignorans autem dicitur dupliciter: uno modo secundum simplicem negationem, quando nec veritatem cognoscit nec contrario errore detinetur: et qui sic ignorans est, fit actu sciens; non quod mutatus de contrario habitu, sed solum sicut acquirens scientiam. Alio modo dicitur aliquis ignorans, secundum pravam dispositionem; ut pote quia detinetur errore contrario veritati; et hic in actum scientiae reducitur quasi de contrario habitu mutatus. Qui vero est in potentia secundo modo, ut scilicet jam habens habitum, transit ex eo quod habet sensum aut scientiam et non agit secundum ea, in agere; quia scilicet fit agens secundum scientiam. Sed alio modo iste fit actu, et alio modo primus.

Deinde cum dicit « non est autem »

Manifestat utrum secundum quod aliquid educitur de potentia in actum scientiae primo modo, vel secundo, possit dici pati. Et circa hoc duo facit. Primo ostendit quot modis dicitur pati. Secundo manifestat propositum, ibi, « Speculans autem fit « habens scientiam. » Dicit ergo primo, quod sicut potentia et actus non dicuntur simpliciter, sed multipliciter; ita et pati non uno modo, sed multipliciter. Dicitur enim pati uno modo, secundum quamdam corruptionem, quae fit a contrario. Passio enim proprie dicta, videtur importare quoddam decrementum patientis, inquantum vincitur ab agente: decrementum autem patienti accidit secundum quod aliquid a patiente abjicitur. Quae quidem abjectio, corruptio quaedam est: vel simpliciter, sicut quando abjicitur forma substantialis; vel secundum quid, sicut quando abjicitur forma accidentalis. Hujusmodi autem formae abjectio fit a contrario agente: abjicitur enim forma a materia vel subjecto, per introductionem contrariae formae; et hoc est a contrario agente. Primo igitur modo proprie dicitur passio, secundum quod quaedam corruptio fit a contrario. Alio modo passio communiter dicitur et minus proprie, secundum scilicet quod importat quamdam receptionem. Et quia quod est receptivum alterius, comparatur ad ipsum sicut potentia ad actum: actus autem est perfectio potentiae; et ideo hoc modo dicitur passio, non secundum quod fit quaedam corruptio patientis, sed magis secundum quod fit quaedam salus et perfectio ejus quod est in potentia, ab eo quod est in actu. Quod enim est in potentia, non perficitur nisi per id quod est in actu. Quod autem in actu est, non est contrarium ei quod est in potentia, inquantum hujusmodi, sed magis simile: nam potentia nihil aliud est quam quidam ordo ad actum. Nisi autem esset aliqua similitudo inter potentiam et actum, non esset necessarium quod proprius actus fieret in propria potentia. Potentia igitur sic dicta, non est a contrario, sicut potentia primo modo dicta; sed est a simili, eo modo quo potentia se habet secundum similitudinem ad actum.

Deinde cum dicit « speculans enim »

Manifestat, utrum quod educitur de potentia in actum scientiae patiatur. Et primo manifestat hoc circa id quod educitur de secunda potentia in actum purum. Secundo autem manifestat hoc circa id quod educitur de potentia prima in habitum, ibi, « Ex potentia autem etc. » Dicit ergo primo, quod habens scientiam, id est habitualiter sciens, fit actu speculans. Sed hoc aut non est vere et proprie alterari et pati; quia, ut dictum est, non est proprie passio et alteratio, cum de potentia procedit in actum, sed cum aliquid de contrario mutatur in contrarium. Cum autem habitualiter sciens, fit speculans actu, non mutatur de contrario in contrarium, sed proficit in eo quod jam habet. Et hoc est quod dicit quod « est additio in ipsum, et « in actum. » Additur enim ei perfectio secundum quod proficit in actum. Aut si dicatur alterari et pati, erit aliud genus alterationis et passionis non proprie dictae. Et hoc manifestat per exemplum; dicens, quod bene se habet, dicere sapientem habitualiter, cum sapiat actu, alterari, sicut neque dicimus aedificatorem alterari, cum aedificat. Concludit autem ulterius, quod cum ille qui transit de habitu in actum, non accipiat de novo scientiam, sed proficiat, et perficiatur in eo quod habet: doceri autem, scientiam est acquirere: manifestum est, quod cum educitur aliquis de potentia in actum, secundum hoc quod incipit facere eum intelligere actu et sapere, non est justum quod talis exitus de potentia in actum habeat denominationem doctrinae; sed aliquam aliam potest habere, quae quidem forte non est posita, sed potest poni.

Deinde cum dicit « ex potentia »

Manifestat, utrum cum aliquis exit de prima potentia in actum scientiae, alteretur et patiatur: et dicit quod cum aliquis prius sciens in potentia tantum fit addiscens et accipiens scientiam ab eo qui est actu sciens, et a magistro; vel non debet dici pati simpliciter et alterari; aut dicendum est esse duos modos alterationis: quorum unus alterationis est secundum « mutationem, in privationis « dispositiones, » id est in dispositiones contrarias, quibus privantur, propter dispositiones prius existentes, quia unum contrariorum est privatio alterius. Alter vero alterationis modus est secundum « mutationem in habitum et naturam, » id est secundum quod recipiuntur aliqui habitus et formae, quae sunt perfectiones naturae, absque eo quod aliquid abjiciatur. Ille igitur, qui addiscit scientiam, non alteratur neque patitur primo modo, sed secundo. Videtur autem hoc esse contrarium ejus quod supra dixit, quod multoties qui addiscit scientiam, mutatus est a contrario habitu; et ita videtur quod sit alteratio secundum mutationem in privativas dispositiones. Sed dicendum, quod cum aliquis ab errore reducitur ad scientiam veritatis, est ibi quaedam similitudo alterationis, quae est de de contrario ad contrarium; non tamen vere est ibi talis alteratio. Nam alterationi, quae est de contrario in contrarium, utrumque per se et essentialiter competit: scilicet quod sit a contrario, et quod sit in contrarium. Sicut enim dealbatio non est nisi ad album,

ita non est nisi a nigro vel medio, quod respectu albi, est quodammodo nigrum. Sed in acquisitione scientiae accidit quod ille qui acquirit scientiam veritatis, prius fuerit in errore: absque hoc enim potest adduci ad scientiam veritatis; unde non est vere alteratio de contrario in contrarium. Item dubitatur de hoc quod dicit, quod ille qui accipit scientiam fit actu sciens a sciente in actu, et magistro. Hoc enim non semper fit; scientiam enim aliquis acquirit, non solum addiscendo a magistro, sed etiam per se inveniendo. Et ad hoc dicendum est, quod semper cum aliquis est in potentia sciens, si fiat actu habens scientiam, oportet quod hoc sit ab eo quod est actu. Considerandum tamen est, quod aliquid aliquando reducitur de potentia in actum ab extrinseco principio tantum: sicut aer illuminatur ab eo quod est actu lucidum: quandoque autem et a principio intrinseco, et a principio extrinseco: sicut homo sanatur, et a natura, et a medico; utrobique autem sanatur a sanitate in actu. Manifestum est enim quod in mente medici est ratio sanitatis, secundum quam sanat. Oportet etiam in eo qui sanatur secundum naturam, esse aliquam partem sanam, scilicet cor, cujus virtute aliae partes sanantur. Et cum medicus sanat, hoc modo sanat, sicut natura sanaret, scilicet calefaciendo, aut infrigidando, aut aliter transmutando. Unde medicus nihil aliud facit quam quod auxiliatur naturae ad expellendum morbum; quo auxilio natura non egeret, si esset fortis. Eodem autem modo se habet in scientiae acquisitione. Homo enim acquirit scientiam, et a principio intrinseco, dum invenit, et a principio extrinseco, dum addiscit. Utrobique autem reducitur de potentia in actum, ab eo quod est actu. Homo enim per lumen intellectus agentis, statim cognoscit actu prima principia naturaliter cognita; et dum ex eis conclusiones elicit, per hoc quod actu scit, venit in actualem cognitionem eorum quae potentia sciebat. Et eodem modo exterius docens ei auxiliatur ad sciendum; scilicet ex principiis addiscenti notis deducens eum per demonstrationem in conclusiones prius ignotas. Quod quidem auxilium exterius homini necessarium non esset, si adeo esset perspicacis intellectus quod per seipsum posset ex principiis notis conclusiones elicere: quae quidem perspicacitas hominibus adest secundum plus et minus.

LECTIO XII.

Quam differenter ab intellectu sensus educatur de potentia in actum, ostendit; et ea, quae dixit, epilogat.

ANTIQUA.

Sensitivi autem prima quidem mutatio fit a generante. Cum autem generatum est, habet jam sicut scientiam, et sentire secundum actum: similiter dicitur ipsi considerare.

Differunt tamen, quia activa sensitivae operationis, extra sunt, nempe visibile et audibile; similiter autem et reliqua sensibilium. Causa autem est, quoniam singularium quidem secundum actum sensus, scientia autem universalium. Haec enim in ipsa quodammodo sunt anima; unde intelligere in ipsa est, cum velit. Sentire autem non est in ipsa. Necessarium est enim ad esse sensibile. Similiter autem et hoc se habet, in scientiis sensibilium, et propter eamdem causam, quia sensibilia singularia sunt, et externa. Sed de his quidem certificare, tempus erit rursum.

Nunc autem tantum sit definitum, quod cum non simpliciter sit id quod potentia dicitur; sed aliud quidem, sicut si dicimus, puerum posse militare, aliud autem, sicut in aetate existentem. sic habet et sensitivum. Quoniam autem innominata est ipsorum differentia: determinatum est autem de his, quod altera sunt. et quomodo altera: uti necesse est ipso pati. et alterari, tamquam propriis nominibus. Sensitivum autem potentia tale est quale jam actu est sensibile, sicut dictum est. Patitur igitur non simile existens; passum autem assimilatum est; et est tale, quale illud.

RECENS.

Atque prima quidem mutatio sensitivi ab eo quod generat, fit; postquam autem generatum est, habet jam sensum perinde atque scientiam. Sentire autem actu eodem modo dicitur quo contemplari; differunt tamen eo quod res quae actu sensum efficiunt, extra sunt, ipsum, inquam, visibile et audibile, et eodem modo sensibilia cetera. Cujus causa haec est, quod sensus qui actu est pertinet ad particularia, scientia vero ad universalia; haec autem in ipsa anima quodammodo sunt: quapropter intelligere quidem, quum quispiam voluerit, penes ipsum est; sentire autem non penes ipsum: necesse est enim sensibile adesse. Pari modo res se habet et circa scientias sensibilium, et ob eamdem causam, quia sensibilia ad particularia et externa pertinent. Sed ut de his exactius dicamus, dabitur nobis rursus occasio.

Nunc vero id tantum sit a nobis determinatum: quum simplex non sit id quod dicitur esse potentia, sed aliud quidem perinde ac si diceremus puerum exercitum ducere posse, aliud autem quomodo si eum qui ad adultam pervenit aetatem, sensitivum similiter se habere. Atque quum ipsorum differentia nomine careat, determinatum autem sit ipsa esse diversa, et quo pacto diversa sint, necesse est verbis pati ac alterari tamquam vocabulis usu receptis uti. Sensitivum autem potentia tale est, quale jam sensibile est actu, sicuti diximus. Patitur igitur, quum est non simile; at passum evasit simile, et est tale quale est illud.

Postquam Philosophus distinxit potentiam et actum, et ostendit quomodo aliquid de potentia in actum exeat circa intellectum, quod dixerat de intellectu adaptat ad sensum. Et circa hoc tria facit. Primo ostendit quomodo circa sensum aliquid educitur de potentia in actum. Secundo ostendit differentiam inter sensum et intellectum, ibi, « Differunt « autem, quia hujus quidem accidentia etc. » Tertio colligit epilogando quae dixerat de sensu, ibi, « Nunc autem in tantum » Considerandum est ergo circa primum, quod sicut in scientia est duplex potentia et duplex actus, ita est et circa sensum.

Nam quod nondum habet sensum et natum est habere, est in potentia ad sensum. Et quod jam habet sensum et nondum sentit, est potentia sentiens, sicut circa scientiam dicebatur. Sicut autem de potentia prima aliquid mutatur in primum actum, dum acquirit scientiam per doctrinam; ita de prima potentia ad sensum, aliquid mutatur in actum, ut scilicet habeat sensum per generationem. Sensus autem naturaliter inest animali: unde sicut per generationem acquirit propriam naturam, et speciem, ita acquirit sensum. Secus autem est de scientia, quae non inest homini per naturam sed acquiritur per intentionem et disciplinam. Hoc est ergo quod dicit, quod prima mutatio sensitivi fit a generante. Manifestat autem primam mutationem, quae est de pura potentia in actum primum ducens. Haec autem mutatio fit a generante; nam per virtutem, quae est in semine, educitur anima sensitiva de potentia in actum cum omnibus suis potentiis. Cum autem animal jam generatum est, tunc hoc modo habet sensum, sicut aliquis habet scientiam quando jam didicit. Sed quando jam sentit secundum actum, tunc se habet sicut ille qui jam actu considerat.

Deinde cum dicit « differunt tamen »

Quia posuerat similitudinem inter sentire in actu et considerare, vult ostendere differentiam inter ea: cujus quidem differentiae causam assignare incipit ex differentia objectorum, scilicet sensibilium, et intelligibilium, quae sentiuntur et considerantur in actu. Sensibilia enim quae sunt activa operationis sensitivae, scilicet visibile et audibile, et alia hujusmodi, sunt extra animam. Cujus causa est, quia sensus secundum actum, sunt singularium quae sunt extra animam, sed scientia est universalium quae quodammodo sunt in anima. Ex quo patet, quod ille qui jam habet scientiam, non oportet quod quaerat extra sua objecta, sed habet ea in se; unde potest considerare ea cum vult, nisi forte per accidens impediatur. Sed sentire non potest aliquis cum vult; quia sensibilia non habet in se, sed oportet quod adsint ei extra. Et sicut est de operatione sensuum, ita est in scientiis sensibilium; quia etiam sensibilia sunt de numero singularium, et eorum quae sunt extra animam. Unde homo non potest considerare secundum scientiam, omnia sensibilia quae vult, sed illa tantum, quae sensu percepit. Sed secundum certitudinem determinare de his, iterum erit tempus, scilicet in tertio, ubi agetur de intellectu, et de comparatione intellectus ad sensum. Circa ea vero quae hic dicuntur, considerandum est, quare sensus sit singularium, scientia vero universalium; et quomodo universalia sint in anima. Sciendum est igitur circa primum, quod sensus est virtus in organo corporali; intellectus vero est virtus immaterialis, quae non est actus alicujus organi corporalis. Unumquodque autem recipitur in aliquo per modum sui. Cognitio autem omnis fit per hoc, quod cognitum est aliquo modo in cognoscente, scilicet secundum similitudinem. Nam cognoscens in actu, est ipsum cognitum in actu. Oportet igitur quod sensus corporaliter et materialiter recipiat similitudinem rei quae sentitur. Intellectus autem recipit simitudinem ejus quod intelligitur, incorporaliter et immaterialiter. Individuatio autem naturae communis in rebus corporalibus et materialibus, est ex materia corporali, sub determinatis dimensionibus contenta: universale autem est per abstractionem ab hujusmodi materia, et materialibus conditionibus individuantibus. Manifestum est igitur, quod similitudo rei recepta in sensu repraesentat rem secundum quod est singularis; recepta autem in intellectu, repraesentat rem secundum rationem universalis naturae: et inde est, quod sensus cognoscit singularia, intellectus vero universalia, et horum sunt scientiae. Circa secundum vero considerandum est, quod universale potest accipi dupliciter. Uno modo potest dici universale ipsa natura communis, prout subjacet intentioni universalitatis. Alio modo secundum se. Sicut et album potest accipi dupliciter: vel id, cui accidit esse album, vel ipsummet, secundum quod subest albedini. Ista autem natura, cui advenit intentio universalitatis, puta natura hominis, habet duplex esse: unum quidem materiale, secundum quod est in materia naturali; aliud autem immateriale, secundum quod est in intellectu. Secundum igitur quod habet esse in materia naturali, non potest ei advenire intentio universalitatis, quia per materiam individuatur. Advenit igitur ei universalitatis intentio, secundum quod abstrahitur a materia individuali. Non est autem possibile, quod abstrahatur a materia individuali realiter, sicut Platonici posuerunt. Non enim est homo naturalis, id est realis, nisi in his carnibus, et in his ossibus, sicut probat Philosophus in septimo Metaphysicae. Relinquitur igitur, quod natura humana non habet esse praeter principia individuantia, nisi tantum in intellectu. Nec tamen intellectus est falsus, dum apprehendit naturam communem praeter principia individuantia, sine quibus esse non potest in rerum natura. Non enim apprehendit hoc intellectus, scilicet quod natura communis sit sine principiis individuantibus; sed apprehendit naturam communem non apprehendendo principia individuantia; et hoc non est falsum. Primum autem esset falsum: sicut si ab homine albo separarem albedinem hoc modo, quod intelligerem eum non esse album: esset enim tunc apprehensio falsa. Si autem sic separarem albedinem ab homine, quod apprehenderem hominem nihil apprehendendo de albedine ejus, non esset apprehensio falsa. Non enim exigitur ad veritatem apprehensionis, ut quia apprehendit rem aliquam, apprehendat omnia quae insunt ei. Sic igitur intellectus absque falsitate abstrahit genus a speciebus, inquantum intelligit naturam generis non intelligendo differentias. Et similiter abstrahit speciem ab individuis, inquantum intelligit naturam speciei, non intelligendo individualia principia. Sic igitur patet, quod naturae communi non potest attribui intentio universalitatis nisi secundum esse quod habet in intellectu: sic enim solum est unum de multis, prout intelligitur praeter principia, quibus unum in multa dividitur: unde relinquitur, quod universalia, secundum quod sunt universalia, non sunt nisi in anima. Ipsae autem naturae, quibus accidit intentio universalitatis, sunt in rebus. Et propter hoc, nomina communia significantia naturas ipsas, praedicantur de individuis; non autem nomina significantia intentiones. Socrates enim est homo, sed non est species, quamvis homo sit species.

Deinde cum dicit « nunc autem »

Recolligit quod dictum est de sensu. Et dicit, quod nunc tantum sit definitum, quod non simpliciter dicitur, quod est in potentia, seu (1) simpliciter. Uno enim modo dicimus puerum posse militare,

(1) *Al.* sed.

secundum potentiam remotam. Alio modo posse dicimus militare, quoniam jam est in aetate perfecta, et hoc secundum potentiam propinquam. Et similiter se habet in sensitivo. Dupliciter enim est aliquis in potentia ad sentiendum aliquid, ut jam dictum est. Et licet non sint nomina posita, in quibus harum differentia potentiarum ostendatur, tamen determinatum est quod istae potentiae sunt alterae abinvicem, et quomodo sint alterae. Et licet alterari et pati non proprie dicatur aliquid, secundum quod exit de potentia secunda in actum, prout habens sensum fit actu sentiens: tamen necesse est uti hoc ipso, quod est pati et alterari, ac si essent nomina propria et convenientia: quia sensitivum in potentia est tale quale est in actu sensibile. Et propter hoc sequitur, quod secundum quod patitur a principio, non est similis sensus sentienti; sed secundum quod jam est passum, est assimilatum sensibili, et est tale quale est illud. Quod quia distinguere nescierunt antiqui philosophi, posuerunt sensum esse compositum ex sensibilibus.

LECTIO XIII.

Primum de sensibilibus uniuscujusque sensus dicendum esse proponit. Deinde sensibilia dividit in tria: in sensibilia per accidens, et sensibilia per se, quorum alia propria, alia communia jure sunt appellata.

ANTIQUA.

Dicendum autem est secundum unumquemque sensum, de sensibilibus primo. Dicitur autem sensibile tripliciter: quorum duo quidem dicimus per se sentiri, unum autem per accidens. Duorum autem, aliud quidem proprium est uniuscujusque sensus, aliud autem commune omnium.

Dico autem proprium quidem, quod non contingit altero sensu sentiri, et circa quod non contingit errare, ut visus coloris, et auditus soni, et gustus saporis. Tactus autem plures habet differentias. Sed unusquisque sensus judicat de his, et non decipitur, neque visus, quoniam color, neque auditus, quoniam sonus sit; sed quid est coloratum, aut ubi, aut quid sonans. Hujusmodi igitur dicuntur propria uniuscujusque sensus objecta.

Communia autem sunt motus, quies, numerus, figura, magnitudo: hujusmodi enim nullius sensus sunt propria, sed communia omnibus. Tactu enim motus aliquis sensibilis, et visu: per se igitur sunt sensibilia haec.

Secundum accidens autem dicitur sensibile, ut si album sit Diari filius. Secundum accidens etenim hic sentitur, quoniam album esse huic accidit quod sentitur: unde sensus nihil patitur a sensibili, quatenus tale est. Sensibilium autem secundum se ea proprie propria sensibilia sunt, et ad quae substantia uniuscujusque sensus est naturaliter accommodata.

RECENS.

At enim de unoquoque sensu, a sensibilibus incipientes, dicamus oportet; sensibile autem trifariam dicitur: atque inter haec tria genera duo quidem per se, unum vero per accidens sentiri dicimus; et illorum duorum rursus aliud est uniuscujusque proprium sensus, aliud vero commune cunctis.

Proprium autem sensibile dico id quod alius sensus sentire non potest, et circa quod error fieri nequit; ut color respectu visus, et sonus auditus, et sapor gustus. Tactus autem plures differentias habet; unusquisque tamen judicat de illis, neque decipitur eo quod colorem aut sonum esse putat; sed quid sit id quod est infectum colore, vel ubi sit, aut quid sit id quod sonat, vel ubi sit.

Hujusmodi igitur sensibilia dicuntur uniuscujusque propria sensus; communia vero sunt motus, quies, numerus, figura et magnitudo: talia namque nullius sunt propria sensus, sed omnibus communia: etenim et tactui motus quidam sensibilis est, et visui.

Per accidens autem sensibile dicitur, ut si album Diaris filius est: per accidens enim hoc sentitur, quia albo, quod sentitur, id accidit: quapropter et nihil ipse sensus ab hujusmodi sensibilibus patitur, qua talia sunt. Eorum autem quae per se sentiuntur, illa sunt proprie sensibilia, quae propria sunt et ad quae substantia uniuscujusque sensus suapte natura respicit.

Postquam ostendit Philosophus, quomodo se habet sensus ad sensibilia, incipit determinare de sensibili et sensu. Et dividit in partes duas. In prima parte determinat de sensibilibus. In secunda de sensu, ibi, « Quod autem universaliter de omni « sensu etc. » Prima dividitur in duas partes. In prima distinguit sensibilia propria ab aliis modis sensibilium. In secunda determinat de sensibilibus propriis secundum unumquemque sensum, ibi, « Cu- « jus quidem est visus etc. » Circa primum duo facit. Primo ponit divisionem sensibilium. Secundo exponit membra divisionis, ibi, « Dico autem pro- « prium quidem etc. » Dicit ergo primo, quod antequam determinetur de sensu quidnam sit, oportet primo dicere de sensibilibus secundum unumquemque sensum, quia objecta sunt praevia potentiis. Sensibilia vero tribus modis dicuntur. Uno quidem modo per accidens, et duobus modis per se: quorum uno dicuntur sensibilia illa, quae propria sint singulis sensibus; alio modo dicuntur sensibilia illa, quae communiter sentiuntur ab omnibus quae sentiunt.

Deinde cum dicit « dico autem »

Exponit membra divisionis. Et primo exponit quae sunt sensibilia propria. Et dicit, quod sensibile proprium est quod ita sentitur uno sensu, quod non potest alio sensu sentiri, et circa quod non potest errare sensus: sicut visus proprie est cognoscitivus coloris, et auditus soni, et gustus humoris, id est saporis: sed tactus habet plures differentias appropriatas sibi: cognoscit enim calidum et humidum, frigidum et siccum, grave et leve, et hujusmodi multa. Unusquisque autem horum sensuum judicat de propriis sensibilibus, et non decipitur in eis; sicut visus non decipitur quod sit talis color, neque auditus decipitur de sono. Sed circa sensibilia per accidens vel communia, decipiuntur sensus; sicut decipitur visus, si velit judicare homo per i-

psum, quid est coloratum, aut ubi sit. Et similiter decipitur quis, si velit judicare per auditum quid est quod sonat. Haec igitur sunt propria sensibilia uniuscujusque sensus.

Secundo ibi « communia autem »

Exponit secundum membrum divisionis; dicens, quod communia sensibilia sunt ista quinque: motus quies, numerus, figura et magnitudo. Haec enim nullius sensus unius sunt propria, sed sunt communia omnibus. Quod non est sic intelligendum, quasi omnia ista sint omnibus communia; sed quaedam horum, scilicet numerus motus et quies, sunt communia omnibus sensibus. Tactus vero et visus percipiunt omnia quinque. Sic igitur manifestum est, quae sint sensibilia per se.

Tertio ibi « secundum accidens »

Exponit tertium membrum divisionis; et dicit, quod secundum accidens sensibile dicitur, ut si dicimus quod Diarus vel Socrates est sensibile per accidens, quia accidit ei esse album. Hoc enim sentitur per accidens, quod accidit ei quod sentitur per se: accidit autem albo, quod est sensibile per se, quod sit Diarus, unde Diarus est sensibile per accidens. Unde nihil patitur sensus ab hoc, in quantum hujusmodi. Quamvis autem sensibilia communia et sensibilia propria sint per se sensibilia, tamen propria sensibilia sunt proprie per se sensibilia; quia substantia uniuscujusque sensus et ejus definitio est in hoc, quod est aptum natum pati a tali sensibili. Ratio autem uniuscujusque potentiae consistit in habitudine ad proprium objectum. Dubitatur autem hic de distinctione sensibilium communium a sensibilibus per accidens. Sicut enim sensibilia per accidens non apprehenduntur nisi in quantum sensibilia propria apprehenduntur, sic nec sensibilia communia apprehenduntur, nisi apprehendantur sensibilia propria: nunquam enim visus apprehendit magnitudinem aut figuram, nisi inquantum apprehendit coloratum. Videtur ergo quod sensibilia communia sunt etiam sensibilia per accidens. Dicunt igitur quidam, quod hujusmodi communia sensibilia non sunt sensibilia per accidens, propter duas rationes. Primo quidem, quia hujusmodi sensibilia communia sunt propria sensui communi, sicut sensibilia propria sunt propria singulis sensibus. Secundo, quia sensibilia propria non possunt esse sine sensibilibus communibus; possunt autem esse sine sensibilibus per accidens. Utraque autem responsio incompetens est. Prima quidem, quia falsum est, quod ista sensibilia communia sint propria objecta sensus communis. Sensus enim communis est quaedam potentia, ad quam terminantur immutationes omnium sensuum, ut infra patebit. Unde impossibile est quod sensus communis habeat aliquod proprium objectum, quod non sit objectum sensus proprii. Sed circa immutationes ipsas sensuum propriorum a suis objectis, quas sensus proprii habere non possunt: sicut quod percipit ipsas immutationes sensuum, et discernit inter sensibilia diversorum sensuum. Sensu enim communi percipimus nos vivere, et discernimus inter sensibilia diversorum sensuum, scilicet album et dulce. Praeterea. Dato quod sensibilia communia essent propria objecta sensus communis, non excluderetur quin essent per accidens sensibilia, respectu sensuum propriorum. Sic enim agitur de sensibilibus, secundum quod habent habitudinem ad sensus proprios: nam potentia sensus communis nondum est declarata. Quod autem est objectum proprium alicujus interioris potentiae, contingit esse per accidens sensibile, ut postea dicetur. Nec est mirum; quia hoc quod est per se sensibile uni sensuum exteriorum, est per accidens sensibile respectu alterius: sicut dulce est per accidens visibile. Secunda etiam ratio non est competens. Non enim refert ad id quod est sensibile per accidens, utrum id quod est subjectum sensibilis qualitatis, sit per se subjectum ejus, vel non per se. Nullus enim diceret ignem, qui est proprium subjectum caloris, esse per se sensibile tactu. Et ideo aliter dicendum, quod sentire consistit in quodam pati et alterari, ut supra dictum est. Quicquid igitur facit differentiam in ipsa passione vel alteratione sensus, habet per se habitudinem ad sensum, et dicitur sensibile per se. Quod autem nullam facit differentiam circa immutationem sensus, dicitur sensibile per accidens. Unde et in litera dicit Philosophus, quod a sensibili per accidens nihil patitur sensus, secundum quod hujusmodi. Differentiam autem circa immutationem sensus potest aliquid facere dupliciter. Uno modo quantum ad ipsam speciem agentem; et sic faciunt differentiam circa immutationem sensus sensibilia per se, secundum quod hoc est color, illud autem est sonus, hoc autem est album, illud vero nigrum. Ipsae enim species activorum in sensu, actu sunt sensibilia propria, ad quae habet naturalem aptitudinem potentia sensitiva; et propter hoc secundum aliquam differentiam horum sensibilium diversificantur sensus. Quaedam vero alia faciunt differentiam in transmutatione sensuum, non quantum ad speciem agentis, sed quantum ad modum actionis. Qualitate enim sensibiles movent sensum corporaliter et situaliter. Unde aliter movent secundum quod sunt in majori vel minori corpore, et secundum quod sunt in diverso situ, scilicet vel propinquo, vel remoto, vel eodem, vel diverso. Et hoc modo faciunt circa immutationem sensuum differentiam sensibilia communia. Manifestum est enim quod secundum omnia haec quinque diversificatur magnitudo vel situs. Et quia non habent habitudinem ad sensum, ut species activorum, ideo secundum ea non diversificantur potentiae sensitivae, sed remanent communia pluribus sensibus. Viso igitur quomodo dicantur per se sensibilia, et communia et propria, restat videndum, qua ratione dicatur aliquid sensibile per accidens. Sciendum est igitur, quod ad hoc quod aliquid sit sensibile per accidens, primo requiritur quod accidat ei quod per se est sensibile, sicut accidit albo esse hominem, et accidit ei esse dulce. Secundo requiritur, quod sit apprehensum a sentiente: si enim accideret sensibili, quod lateret sentientem, non diceretur per accidens sentiri. Oportet igitur quod per se cognoscatur ab aliqua alia potentia cognoscitiva sentientis. Et hoc quidem vel est alius sensus, vel est intellectus, vel vis cogitativa, aut vis aestimativa. Dico autem quod est alius sensus; sicut si dicamus, quod dulce est visibile per accidens inquantum dulce accidit albo, quod apprehenditur visu, et ipsum dulce per se cognoscitur ab alio sensu, scilicet a gustu. Sed, ut proprie loquamur, hoc non est universaliter sensibile per accidens, sed per accidens visibile, sensibile autem per se. Quod ergo sensu proprio non cognoscitur, si sit aliquid universale, apprehenditur intellectu; non tamen omne quod intellectu apprehendi potest in re sensibili, potest dici sensibile per accidens, sed

statim quod ad occursum rei sensatae apprehenditur intellectu. Sicut statim cum video aliquem loquentem, vel movere seipsum, apprehendo per intellectum vitam ejus, unde possum dicere quod video eum vivere. Si vero apprehendatur in singulari, utputa cum video coloratum, percipio hunc hominem vel hoc animal, hujusmodi quidem apprehensio in homine fit per vim cogitativam, quae dicitur etiam ratio particularis, eo quod est collativa intentionum individualium, sicut ratio universalis est collativa rationum universalium. Nihilominus tamen haec vis est in parte sensitiva; quia vis sensitiva in sui supremo participat aliquid de vi intellectiva in homine, in quo sensus intellectui conjungitur. In animali vero irrationali fit apprehensio intentionis individualis per aestimativam naturalem, secundum quod ovis per auditum vel visum cognoscit filium, vel aliquid hujusmodi. Differenter tamen circa hoc se habet cogitativa et aestimativa. Nam cogitativa apprehendit individuum, ut existens sub natura communi; quod contingit ei, inquantum unitur intellectivae in eodem subjecto; unde cognoscit hunc hominem prout est hic homo, et hoc lignum prout est hoc lignum. Aestimativa autem non apprehendit aliquod individuum, secundum quod est sub natura communi, sed solum secundum quod est terminus aut principium alicujus actionis vel passionis; sicut ovis cognoscit hunc agnum, non inquantum est hic agnus, sed inquantum est ab ea lactabilis; et hanc herbam, inquantum est ejus cibus. Unde alia individua ad quae se non extendit ejus actio vel passio, nullo modo apprehendit sua aestimativa naturali. Naturalis enim aestimativa datur animalibus, ut per eam ordinentur in actiones proprias, vel passiones, prosequendas, vel fugiendas.

LECTIO XIV.

Quod color sit proprium objectum visus ac visibile per se. Quid item diaphanum ac lumen sit exponit, et lumen ipsum non esse corpus probat.

ANTIQUA.

Cujus quidem est visus, hoc est visibile: visibile autem est color quidem, et id, quod oratione quidem dicere possumus, innominatum autem est. Manifestum autem erit, quod dicemus ubi longius erimus progressi.

Visibile enim est color: hic autem est, de quo visibile per se praedicatur, secundum se autem, non ratione, sed quoniam in seipso habet causam essendi visibile. Omnis enim color motivus est ejus quod secundum actum est, diaphani, et haec est ipsius natura: unde nihil est visibile sine lumine, sed omnino unusquisque color per lumen visibilis est. Quapropter de lumine primo dicendum est quid sit.

Est igitur aliquid diaphanum. Diaphanum autem dico, quod est quidem visibile, non autem secundum se visibile, ut simpliciter est dicere, sed propter extraneum colorem. Hujusmodi autem est aer, et aqua, et multa solidorum. Non enim secundum quod aqua, neque secundum quod aer, diaphanum est; sed quoniam est natura eadem in his utrisque, et in perpetuo superno corpore.

Lumen autem actus est hujusmodi diaphani, secundum quod est diaphanum. Potentia autem, in quo, hoc est et tenebra. Lumen autem, ut color est diaphani, secundum quod actu diaphanum ab igne, aut hujusmodi, ut quod sursum est corpus. Etenim huic aliquid inest unum et idem.

Quid quidem igitur diaphanum, et quid lumen, dictum est; quia neque ignis est, neque omnino corpus, neque defluxus corporis alius. Esset enim utique aliquod corpus, et sic aut ignis, aut hujusmodi alicujus praesentia in diaphano. Neque enim possibile est duo corpora simul in eodem esse.

Videtur autem lumen contrarium esse tenebrae. Est autem tenebra, privatio hujus habitus ex diaphano. Quare palam est quod et hujus praesentia lumen est.

Et non recte Empedocles, neque si aliquis alius sic dixit quod feratur lumen, et extendatur in medio terrae et continentis, nos autem lateat. Hoc enim est et extra eam, quae in ratione, veritatem, et extra ea quae videntur. In parvo enim spatio lateret nos posse. Ab oriente autem in occidens latere, magna admodum quaestio est.

RECENS.

Ad quod igitur visus pertinet, id est visibile; visibile vero est color, et id quod oratione quidem explicare licet, nomine autem caret; de quo loquimur autem maxime patebit, quum ulterius progressi fuerimus. Visibile etenim est color; hic autem est id quod est super eo quod per se visibile est; per se vero non definitione, sed quia intra se causam habet, cur sit visibile. Color autem omnis motivus est ejus quod est perspicuum actu, et id est ipsius natura: quapropter non est visibile absque luce; sed omnis uniuscujusque color in lumine videtur: quamobrem quidnam sit lumen, prius dicere oportet.

Est igitur aliquid perspicuum; perspicuum autem id dico quod est quidem visibile, non est autem, ut simpliciter dicam, per se, sed per alienum colorem visibile; atque res talis est aer et aqua et solidorum complura: non enim quatenus aqua, vel aer est, perspicuum est, sed quia natura eadem inest in his utrisque et in perpetuo supero corpore. Lumen autem actus est hujus perspicui, quatenus perspicuum est; at potentia in quo id inest, in eo item tenebrae. Atque lumen quasi perspicui color est, quum est perspicuum actu ab igne, vel ab hujuscemodi aliquo quale est superum corpus: nam et huic inest aliquid quod unum et idem est. Quidnam igitur sit perspicuum, diximus, et quidnam lumen: nam neque ignis est, neque omnino corpus, neque corporis est ullius effluvium (esset enim aliquod hoc quoque pacto corpus), sed est ignis, vel hujusmodi cujusdam rei in perspicuo praesentia: fieri namque non potest, ut in eodem loco sint duo corpora simul.

Videtur et tenebris contrarium esse lumen; atqui tenebrae sunt talis habitus e pellucido absentia: unde patet, hujus quoque praesentiam esse lumen. Atque non recte dixit Empedocles, et si quis alius itidem censuit, lumen ferri atque venire aliquando inter terram et ambiens spatium, nos vero latere: hoc enim et veras rationis metas egreditur, et est praeter ea quae apparent: in parvo namque spatio motus latere possit; ab ortu vero solis ad occasum latere permagna est postulatio.

Postquam Philosophus distinxit propria sensibilia a communibus sensibilibus, et a sensibilibus secundum accidens, hic determinat de propriis sensibilibus secundum unumquemque sensum. Et primo de proprio sensibili visus. Secundo de proprio sensibili auditus, ibi, « Nunc autem primum de

« sono etc. » Tertio de proprio sensibili olfactus, ibi, « De odore autem etc. » Quarto de proprio sensibili gustus, ibi, « Gustabile autem est etc. » Quinto de proprio sensibili tactus, ibi, « De tangibili autem, et tactu etc. » Circa primum duo facit. Primo determinat de visibili. Secundo dicit, quomodo visibile videatur, ibi, « Nunc autem in « tantum etc. » Circa primum duo facit. Primo determinat quid est visibile, distinguens visibile in duo. Secundo determinat de utroque visibili, ibi, « Visibile enim est color etc. » Dicit ergo primo, quod cum dictum sit, quod propria sensibilia sunt quae unusquisque sensus proprie percipit, illud sensibile cujus proprie perceptivus est visus, hoc est visibile. Sub visibili autem comprehenduntur duo. Nam visibile et est color, et est quoddam aliud, quod oratione quidem designari potest, sed non habet proprium nomen sibi impositum: quod quidem visibile competit his quae videntur de nocte, sicut sunt noctilucae, et putredines quercuum, et hujusmodi, de quibus erit manifestum in processu hujus tractatus, postquam ingressi fuerimus in cognitionem visibilis, ex cognitione coloris, quod est manifestius visibile.

Deinde cum dicit « visibile enim »

Determinat de utroque visibili. Et primo de colore. Secundo de eo quod dixit esse innominatum, ibi, « Non autem omnia visibilia etc. » Circa primum duo facit. Primo ostendit quomodo color se habet ad hoc quod sit visibilis. Secundo determinat de his quae requiruntur ad hoc, quod color videatur, ibi, « Est igitur aliquid diapha- « num etc. » Dicit ergo primo, quod cum color sit quoddam visibile, esse visibile convenit ei secundum se; nam color in eo quod est color, est visibilis per se. Per se autem dupliciter dicitur. Uno enim modo dicitur propositio per se, cujus praedicatum cadit in definitione subjecti, sicut ista, Homo est animal: animal enim cadit in definitione hominis. Et quia id quod est in definitione alicujus, est aliquo modo causa ejus, in his quae sunt per se, dicuntur praedicata esse causa subjecti. Alio modo dicitur propositio per se, cujus e contrario subjectum ponitur in definitione praedicati; sicut si dicatur, nasus est simus, vel numerus est par; simum enim nihil aliud est, quam nasus curvus, et par nihil aliud est quam numerus, medietatem habens, et in istis subjectum est causa praedicati. Intelligendum est ergo, quod color est visibilis per se, hoc secundo modo, et non primo. Nam visibilitas est quaedam passio, sicut simum est passio nasi. Et hoc est quod dicit, quod color secundum se est visibile « non ratione, » idest non ita quod visibile ponatur in ejus definitione, sed quia in seipso habet causam ut sit visibile, sicut subjectum in seipso habet causam propriae passionis. Quod probat per hoc, quod omnis color est motivus diaphani secundum actum. Diaphanum autem est idem quod transparens, ut aer vel aqua; et hoc habet color de sui natura, quod possit movere diaphanum in actu. Ex hoc autem quod movet diaphanum in actu, est visibile: unde sequitur quod color secundum suam naturam est visibilis. Et quia diaphanum non fit in actu nisi per lumen, sequitur quod color non sit visibilis sine lumine. Et ideo antequam ostendatur qualiter color videatur, dicendum est de lumine.

Deinde cum dicit « est igitur »

Determinat de his sine quibus color videri non potest; scilicet diaphano et lumine. Et dividitur in partes tres. Primo ostendit quid sit diaphanum. Secundo determinat de lumine, quod est actus ejus, ibi, « Lumen autem est hujus actus etc. » Tertio ostendit quomodo diaphanum est susceptivum coloris, ibi, « Est autem coloris etc. » Dicit ergo primo, quod cum color sit motivus secundum suam naturam diaphani, necesse est, quod diaphanum sit aliquid. Est autem diaphanum, quod non habet proprium colorem, ut secundum ipsum videri possit, sed est susceptivum extranei coloris, secundum quem aliquo modo est visibile. Hujusmodi autem diaphanum est, sicut aer et aqua et multa corpora solida, ut lapides quidam, et vitrum. Licet autem alia accidentia, quae conveniunt elementis et elementatis conveniant eis secundum naturam elementorum, sicut calidum et frigidum, et grave, et leve, et alia hujusmodi, tamen diaphanum non convenit praedictis ex natura aeris, aut aquae, secundum quod hujusmodi, sed consequitur quamdam naturam communem non solum aeri et aquae quae sunt corpora corruptibilia, sed convenit etiam caelesti corpori, quod est perpetuum et incorruptibile. Manifestum est enim aliqua caelestia corpora esse diaphana. Non enim possemus videre stellas fixas, quae sunt in octava sphaera, nisi inferiores sphaerae planetarum essent transparentes, vel diaphanae. Sic ergo manifestum est quod diaphanum non est proprietas consequens naturam aeris aut aquae, sed aliquam communiorem naturam, ex cujus proprietate oportet causam diaphanitatis assignare, ut postea apparebit.

Deinde cum dicit « lumen autem »

Ostendit quid sit lumen. Et primo manifestat veritatem. Secundo excludit errorem, ibi, « Quod « quidem igitur etc. » Dicit ergo primo, quod lumen est actus diaphani, secundum quod est diaphanum. Manifestatum est enim, quod neque aer, neque aqua, neque aliquid hujusmodi est actu transparens, nisi fuerit illuminatum. Ipsum autem diaphanum secundum se est in potentia respectu luminis et respectu tenebrae, quae est privatio luminis, sicut materia prima est ut potentia respectu formae et privationis. Lumen autem comparatur ad diaphanum, sicut color ad corpus terminatum; quia utrumque est actus et forma sui susceptivi. Et propter hoc dicit, quod lumen est quasi quidam color diaphani, secundum quod diaphanum est actu factum diaphanum ab aliquo corpore lucente, sive illud sit ignis, aut aliquid aliud hujusmodi, sive aliquod corpus caeleste. Esse enim lucens actu et illuminativum, commune est igni et corpori caelesti, sicut esse diaphanum est commune aeri et aquae, et corpori caelesti.

Deinde cum dicit « quid quidem »

Excludit falsam opinionem de lumine. Et circa hoc duo facit. Primo ostendit quod lumen non est corpus. Secundo improbat quamdam solutionem ad rationem quamdam, per quam potest probari lumen non esse corpus, ibi, « Et non recte Empedocles. » Circa primum tria facit. Primo ponit intentum; et dicit quod cum dictum sit quid est diaphanum, et quid lumen, manifestum est quod lumen, neque est ignis, ut quidam dicebant, ponentes tres species ignis, carbonem, flammam, et lumen: neque est aliquod corpus omnino, neque aliquid defluens ab aliquo corpore, sicut posuit Democritus, lumen esse quas-

dam decisiones defluentes a corporis lucidis: scilicet atomos quosdam. Si essent aliqua defluentia a corpore, sequeretur quod essent corpora vel aliquod corpus, et sic nihil aliud esset lumen quam praesentia ignis, aut alicujus hujusmodi corporis in diaphano: nihil ergo differt dicere quod lumen est corpus, aut quod est defluxus corporis.

Secundo ibi « neque enim »

Probat quod proposuerat, tali ratione. Impossibile est duo corpora esse simul: si ergo lumen est corpus, impossibile est quod lumen sit simul cum corpore diaphano: hoc autem est falsum: ergo lumen non est corpus.

Tertio ibi « videtur autem »

Probat quod lumen sit simul cum diaphano. Contrariorum enim est idem subjectum: lumen autem et tenebra sunt contraria secundum modum quo privatio et habitus est quaedam contrarietas, ut dicitur in decimo Metaphysicae. Manifestum est autem, quod tenebra est quaedam privatio hujus habitus, scilicet luminis in diaphano; et sic subjectum tenebrae est diaphanum; ergo et praesentia dicti habitus, scilicet lucis, est lumen: ergo lumen est simul cum diaphano.

Deinde cum dicit « et non recte »

Reprobat quamdam responsionem ad rationem quamdam, quae potest fieri contra ponentes lumen esse corpus. Potest enim contra eos sic argui. Si lumen esset corpus, oportet quod illuminatio sit motus localis luminis deveniens in diaphanum. Nullus autem motus localis cujuscumque corporis, potest esse subitus sive in instanti; ergo illuminatio non est subito sed successive. Cujus contrarium videmus; quia in eodem instanti, in quo corpus lucidum praesentatur, illuminatur diaphanum totum simul, et non pars ejus post partem. Non autem recte Empedocles neque quicumque alius dixit, quod scilicet lumen feratur motu locali, tamquam corpus, et extendatur successive in spatio, quod est medium inter terram et continens, scilicet caelum, et quod ista successio nos lateat, sed videatur nobis quod totum illuminetur simul et subito. Hoc enim dictum est contra veritatem, quae potest ratione percipi; quia ad illuminationem diaphani nihil requiritur nisi directa oppositio, absque obstaculo medio, corporis illuminantis ad illuminabile. Iterum autem est contra id quod apparet. Posset enim dici quod successio motus localis parvo spatio lateat nos: sed quod lateat nos successio in motu luminis, ab oriente, usque ad occidentem horizontis nostri, hoc habet magnam quaestionem, tamquam difficile aut omnino impossibile.

Quia vero hic agitur de natura luminis et diaphani et necessitate luminis ad videndum, de his tribus considerandum est. Circa naturam igitur luminis diversi diversimode opinati sunt. Quidam enim opinati sunt lumen esse corpus, ut in litera dicitur. Ad quod dicendum moti sunt ex quibusdam locutionibus, quibus utimur, loquentes de lumine. Consuevimus enim dicere, quod radius transit per aerem, quod reverberatur, quod radii se intersecant, quae omnia videntur esse corporis. Quae quidem opinio stare non potest, propter rationes, quas Aristoteles in litera adducit, et plures alias facile esset adducere. Non enim facile esset assignare, quomodo hujusmodi corpus per totum hemisphaerium subito multiplicaretur aut generaretur vel corrumperetur; quomodo etiam sola oppositio corporis opaci esset causa corruptionis hujus corporis in parte diaphani aliqua. Quod autem dicitur de motu luminis, aut reverberatione ipsius, metaphorice dictum est; sicut etiam possumus dicere, quod calor procedit dum aliqua de novo calefiunt; vel reverberantur, cum habet obstaculum. Quidam vero alii dixerunt quod lux est quaedam natura spiritualis, argumentum sumentes quod in rebus intellectualibus, nomine luminis utimur: dicimus enim in substantiis intellectualibus esse quoddam lumen intelligibile. Sed hoc etiam est impossibile. Impossibile est enim quod aliqua natura spiritualis et intelligibilis cadat in apprehensione sensus: qui cum sit virtus corporea, non potest esse cognoscitivus nisi rerum corporalium. Si quis autem dicat quod aliud est lumen spirituale ab eo quod sensus percipit, non erit cum eo contendendum, dummodo hic habeat quod lumen quod visus percipit, non est natura spiritualis. Nihil enim prohibet unum nomen imponi rebus quantumcumque diversis. Quod autem lumine, et his quae ad visum pertinent, utamur in rebus intellectualibus, contingit ex nobilitate sensus visus, qui est spiritualior et subtilior inter omnes sensus. Quod patet ex duobus. Primo quidem ex suo objecto. Nam aliqua cadunt sub visu, secundum proprietates in quibus communicant inferiora corpora cum caelestibus: tactus autem est perceptivus proprietatum quae sunt propriae elementis, scilicet calidi, et frigidi, et similium; gustus autem et olfactus, proprietatum quae competunt corporibus mistis secundum diversam rationem commistionis calidi et frigidi, humidi et sicci. Sonus autem causatur ex motu locali, qui etiam communis est corporibus caelestibus et inferioribus, licet species motus quae causat sonum, non competat corporibus caelestibus secundum sententiam Aristotelis. Unde ex ipsa natura objecti, apparet quod visus est altior inter sensus, et auditus propinquior ei, et alii sensus magis remoti. Secundo apparet quod sensus visus est spiritualior, ex modo immutationis. Nam in quolibet alio sensu non est immutatio spiritualis, sine (1) naturali. Dico autem immutationem naturalem prout qualitas recipitur in patiente secundum esse naturae, sicut cum aliquid infrigidatur vel calefit aut movetur secundum locum. Immutatio vero spiritualis est secundum quod species recipitur in organo sensus aut in medio per modum intentionis, et non per modum naturalis formae. Non enim sic recipitur species sensibilis in sensu secundum illud esse quod habet in re sensibili. Patet autem quod in tactu, et gustu, qui est tactus quidam, fit alteratio naturalis; calefit enim et infrigidatur aliquid per contractum calidi et frigidi, et non fit immutatio spiritualis tantum. Similiter autem immutatio odoris fit cum quadam fumali evaporatione: immutatio autem soni, cum motu locali. Sed in immutatione visus est sola immutatio spiritualis: unde patet, quod visus inter omnes sensus est spiritualior, et post hunc auditus. Et propter hoc hi duo sensus sunt maxime spirituales, et soli disciplinabiles; et his quae ad eos pertinent, utimur in intellectualibus, et praecipue his quae pertinent ad visum. Quidam vero dixerunt quod lumen non est nisi evidentia coloris. Sed hoc aperte apparet esse falsum in his quae lucent de nocte, et tamen eorum color occultatur. Alii vero

(1) *Al.* sive.

dixerunt quod lux est forma substantialis solis, et lumen defluens a luce habet esse intentionale, sicut species colorum in aere. Utrumque autem horum est falsum. Primum quidem, quia nulla forma substantialis est per se sensibilis, sed solo intellectu comprehensibilis. Et si dicatur quod id quod videtur in sole, non est lux, sed splendor, non erit contendendum de nomine; dummodo hoc quod dicimus lucem, scilicet quod ex visu apprehenditur, non sit forma substantialis. Secundum etiam falsum est; quia quae habent solum esse intentionale, non faciunt transmutationem naturalem; radii autem corporum caelestium transmutant totam naturam inferiorem. Unde dicimus, quod sicut corpora elementaria habent qualitates activas, per quas agunt, ita lux est qualitas activa corporis caelestis, per quam agit, et est in tertia specie qualitatis, sicut et calor. Sed in hoc differt a calore, quia lux est qualitas primi corporis alterantis, quod non habet contrarium; unde nec lux contrarium habet: calori autem est aliquid contrarium. Et quia luci nihil est contrarium, in suo susceptibili non potest habere contrariam dispositionem: et propter hoc suum passivum, scilicet diaphanum, semper est in ultima dispositione ad formam; et propter hoc statim illuminatur; non autem calefactibile statim calefit. Ipsa igitur participatio vel effectus lucis in diaphano, vocatur lumen. Et si fit secundum rectam lineam ad corpus lucidum, vocatur radius. Si autem causetur ex reverberatione radii ad corpus lucidum, vocatur splendor. Lumen autem commune est ad omnem effectum lucis in diaphano. His igitur visis circa naturam luminis, de facili apparet ratio, quare quaedam corpora sunt lucida actu: quaedam diaphana, quaedam opaca. Nam cum lux sit qualitas primi alterantis, quod est maxime perfectum et formale in corporibus, illa corpora quae sunt maxime formalia et mobilia sunt lucida actu; quae autem propinqua his, sunt receptiva luminis sicut diaphana; quae autem sunt maxime materialia, neque habent lumen in sui natura, neque sunt luminis receptiva, sunt opaca. Quod patet in ipsis elementis. Nam ignis habet lucem in sui natura, licet ejus lux non appareat nobis nisi in natura aliena propter densitatem. Aer autem et aqua, quae sunt minus formalia, sunt diaphana: terra autem quae est maxime materialis, est opera. Circa tertium vero sciendum est, quod quidam dixerunt quod lumen necessarium est ad videndum ex parte ipsius coloris. Dicunt enim quod color non habet virtutem ut moveat diaphanum, nisi per lumen. Et hujus signum dicunt, quia ille qui est in obscuro, videt ea quae sunt in lumine, sed non e converso. Rationem etiam ad hoc adducunt; quia oportet quod, cum visus sit unus, quod visibile non sit nisi per rationem unam; quod non esset, si color esset per se visibilis, non per virtutem luminis, et item (1) lumen esset per se visibile. Sed hoc est manifeste contra id quod Aristoteles hic dicit, « et quod habet in se causam essendi visibile. » Unde secundum sententiam Aristotelis dicendum est, quod lumen necessarium est ad videndum, non ex parte coloris eo quod faciat colores esse actu, quos quidam, tantum dicunt esse in potentia, cum sunt in tenebris; sed ex parte diaphani, inquantum facit ipsum esse in actu, ut in litera dicitur. Et ad hujus evidentiam, considerandum est, quod omnis forma, inquantum hujusmodi, est principium agendi sibi simile: unde cum color sit quaedam forma, ex se habet, quod causet sui similitudinem in medio. Sed tamen sciendum est quod differentia est inter virtutem perfectam, et imperfectam. Nam forma quae est perfectae virtutis in agendo, non solum potest inducere suam similitudinem in suo susceptibili; sed potest etiam disponere patiens, ut sit proprium ejus susceptivum; quod quidem non potest facere, cum fuerit imperfectae virtutis. Dicendum est igitur quod virtus coloris in agendo est imperfecta respectu virtutis luminis. Nam color nihil aliud est quam lux quaedam quodammodo obscurata ex admixtione corporis opaci. Unde non habet virtutem, ut faciat medium in illa dispositione, qua fit susceptivum coloris; quod tamen potest facere lux pura. Ex quo etiam patet quod, cum lux sit quodammodo substantia coloris, ad eamdem naturam reducitur omne visibile, nec oportet quod color per lumen extrinsecum fiat actu visibile. Quod autem colores illuminati ab eo qui est in obscuro, videantur, contingit ex eo, quod etiam medium illuminatur, in quantum sufficit ad immutationem ipsius.

(1) *Lege* et tantum.

LECTIO XV.

Proprium visibile in lumine et perspicuo videri et in debita distantia, quamvis et alia nonnulla in tenebris videantur, ostendit.

ANTIQUA.

Est autem coloris susceptivum, quod sine colore: soni autem absonum. Sine colore autem diaphanum, et invisibile, aut quod vix videtur, ut quod tenebrosum est. Hujusmodi autem diaphanum quidem est, non cum sit actu diaphanum, sed cum potentia. Eadem enim natura quandoque quidem tenebra, quandoque autem lumen est.

Non omnia autem visibilia sunt in lumine, sed solum uniuscujusque proprius color. Quaedam enim in lumine quidem non videntur, in tenebris autem faciunt sensum, ut quae ignea videntur, et lucentia. Non autem nominata sunt haec

RECENS.

Atqui coloris quidem id est susceptivum quod colore vacat, soni autem id quod sono; vacat autem colore perspicuum et invisibile, vel id quod vix tandem cernitur, quale tenebricosum esse videtur, atque tale est perspicuum quidem; attamen non quum est perspicuum actu, sed quum potentia: eadem enim natura modo quidem est tenebrae, modo vero lumen. At vero non universa visibilia in lumine sunt visibilia, sed solum uniuscujusque proprius color: nonnulla namque in lumine quidem non videntur, in tenebris autem efficiunt sensum, ut ea quae apparent ignea atque

uno nomine, ut quercus putredo, cornu, capita piscium, et squamae, et oculi. Sed nullius horum videtur proprius color. Propter quam igitur causam haec videntur, alia ratio.

Nunc autem intantum manifestum est, quoniam quod quidem in lumine videtur, colorem esse; unde non videtur sine lumine; hoc enim erat ipsi colori esse, motivum esse, secundum actum diaphani, actus autem diaphani lumen est. Signum autem hujus manifestum. Siquis enim ponat habens colorem super ipsum visum, non videbitur. Sed color movet diaphanum, puta aerem. Ab hoc autem jam continuo existente, movetur quod sensitivum est.

Non enim bene hoc dicit Democritus opinatus, si esset vacuum medium, perspici utique exacte, et si formica in caelo esset: hoc enim impossibile est. Patiente enim aliquid sensitivo, fit ipsum videre. Ab ipso igitur, qui videtur colore, impossibile est. Relinquitur autem quod a medio. Quare necesse est aliquod esse medium. Vacuo autem facto, non aliquid certe, sed omnino nihil videbitur. Propter quam quidem igitur causam, colorem necesse est in lumine videri, dictum est.

Ignis autem in utrisque videtur, et in tenebris, et in lumine, et hoc ex necessitate. Diaphanum enim ab hoc lucidum fit.

Eadem autem ratio est et de sono et de odore. Nihil enim ipsorum tangens sensitivum, facit sensum. Sed ab odore quidem et sono, medium movetur, ab hoc autem sensitivorum utrumque. Cum autem super ipsum sensitivum aliquis apponit olens aut sonans, nullum sensum faciet. De tactu autem et gustu habet se similiter, non autem videtur. Propter quam autem causam, posterius erit manifestum.

Medium autem soni quidem, aer est. Odoris autem, innominatum est. Communis enim quaedam passio est aeri et aquae, sicut diaphanum colori, sic est habenti odorem, alia quaedam passio est communis utrisque his. Videntur enim animalia aquatica habere odoris sensum. Sed homo et pedibus ambulantium quaecumque respirant, impossibilia sunt odorare, nisi respirantia. Causa autem de his posterius dicetur.

splendent; haec autem nomine carent uno, ut fungus, cornu, piscium capita atque squamae et oculi; sed nullius horum proprius color cernitur. Quamnam itaque ob causam haec visibilia sint, alias docebimus.

Nunc tantum patet, id quod in lumine videtur, esse colorem; quocirca et sine lumine non videtur: haec enim erat coloris ratio, ut movere posset quod est perspicuum actu; actus autem perspicui lumen est. Manifestum autem hujus rei argumentum est, quod si quispiam id quod habet colorem, super ipsum visum posuerit, non videbit; sed color quidem movet perspicuum, ut aerem; ab hoc autem, quum sit continuus, sensus instrumentum movetur.

Non enim hoc loco recte locutus est Democritus: qui quidem putat, si medium spatium vacuum esset, formicam, vel si in caelo esset, exacte videri posse: etenim id fieri non potest: visio namque fit patiente aliquid sensitivo. Itaque ut patiatur ab ipso colore, qui videtur, fieri nequit; restat igitur ut a medio: quare necesse est, aliquod esse medium; quodsi vero id vacuum sit, non modo non exacte, sed nihil omnino videbitur.

Quamnam igitur ob causam necesse sit in lumine colorem videri, diximus; at ignis in utrisque videtur, et in tenebris, et in lumine, idque necessario accidit: ipsum enim perspicuum hujus vi perspicuum fit.

Eadem autem et de sono et de odore dicenda sunt: nihil enim ipsorum sensus instrumentum tangens, efficit sensum; sed ab odore quidem et sono movetur medium, ab hoc autem utrumque sensus instrumentum; quodsi vero quispiam super ipsum instrumentum sensus vel id quod sonat, vel id quod olet, posuerit, nullus sensus efficietur. Simili modo res se habet in tactu et gustu, sed non apparet; quamnam autem ob causam, postea patebit.

Atque medium quidem in sonis est aer; in odoribus autem nomine vacat: nam communis quidam affectus in aere atque aqua est id quod aeque in utroque hoc elemento adest atque rebus odore praeditis idem praestat quod colori pellucidum: videntur enim et animalium ea quae versantur in aqua, sensum odoris habere; verum homo ceteraque animantia quae degunt in terra atque respirant, nequeunt sine respiratione olfacere. Causa hujus rei etiam posterius explicabitur.

Postquam Philosophus ostendit superius quid est color, et quid diaphanum, et quid lumen, hic ostendit, quomodo diaphanum se habeat ad colores. Manifestum est autem ex praemissis, quod diaphanum est susceptivum coloris; est enim color motivus diaphani, ut supra dictum est. Quod autem est susceptivum coloris, oportet esse sine colore, sicut quod est susceptivum soni, oportet esse sine sono: nihil enim recipit quod jam habet: et sic patet quod diaphanum, oportet esse sine colore. Cum autem corpora sint visibilia per suos colores, sequitur quod diaphanum secundum seipsum sit invisibile. Quia vero eadem est potentia cognoscitiva oppositorum, sequitur, quod visus qui cognoscit lucem, cognoscat et tenebram. Licet igitur diaphanum secundum se careat colore et lumine, quorum est susceptivum, et sic secundum se visibile non sit, eo modo quo sunt, visibilia, lucida et colorata, tamen potest dici visibile, sicut videtur tenebrosum quod vix videtur. Diaphanum igitur est hujusmodi, idest tenebrosum, cum non est actu diaphanum, sed in potentia tantum. Eadem enim natura est subjecta quandoque quidem tenebrarum, quandoque autem luminis. Et sic diaphanum carens lumine, quod ei accidit, dum est in potentia diaphanum, oportet, quod sit tenebrosum.

Deinde cum dicit « non omnia »

Quia jam determinatum est de colore, quod videtur in lumine, determinat de alio visibili, quod supra dixit esse innominatum. Et dicit quod non omnia sunt visibilia in lumine, sed solum proprius color uniuscujusque corporis in lumine visibilis est: quaedam enim non videntur in lumine, sed in tenebris, sicut animalia quae in tenebris videntur ignita, et lucentia, haec sunt multa, sed non habent unum nomen commune, sicut putredines quercuum, et aliquod cornu alicujus animalis et capita quorumdam piscium, et squammae, et oculi quorumdam animalium. Sed licet ista videantur in tenebris, nullius tamen horum proprius color in tenebris videtur. Videntur ergo ista in tenebris et in lumine; sed in tenebris, ut lucentia; in lumine autem, ut colorata. Sed propter quam causam sic videantur in tenebris lucentia, alia ratio est. Non enim hic inducitur hoc, nisi quasi per accidens, ad ostendendum comparationem visibilis ad lumen. Videtur autem visibilitatis eorum in tenebris haec esse ratio: quia hujusmodi ex sua compositione habent aliquid lucis, inquantum lucidum ignis et diaphanum aeris et aquae non est totaliter in eis comprehensum per opacum terrae. Sed quia modicum habent de luce, eorum lux ad praesentiam majoris luminis occultatur. Unde in lumine non videntur, ut lucentia, sed ut colorata tantum. Lux autem eorum propter sui debilitatem non potest diaphanum perfecte reducere in actum, secundum quod natum est moveri a colore; unde sub eorum luce, nec eorum color, nec aliorum videtur; sed solum lux ipsorum. Lux enim, cum sit efficacior ad movendum diaphanum, quam color, et magis visibilis, cum minori immutatione diaphani videri potest.

Deinde cum dicit « nunc autem »

Ostendit quomodo color perveniat ad visum. Et circa hoc duo facit. Primo ostendit quid est neces-

sarium ad hoc, quod visus moveatur a colore. Secundo ostendit aliquid simile, quod est necessarium in aliis sensibilibus, ibi, « Eadem autem ratio. » Circa primum duo facit. Primo determinat veritatem. Secundo excludit errorem, ibi, « Non enim bene « hoc. » Dicit ergo primo, quod per supradicta, intantum manifestum fit, quod illud quod videtur in lumine est color, et quod sine lumine videri non potest, quia, ut supra dictum est, hoc est de ratione coloris quod sit motivum diaphani; quod quidem fit per lumen, quod est actus diaphani; et ideo sine lumine color videri non potest. Cujus signum est: quia si aliquis ponat corpus coloratum super organum visus, non videbitur; quia non est ibi diaphanum in actu, quod moveatur a colore. Nam etsi pupilla sit quoddam diaphanum, non tamen erit diaphanum in actu, si superponatur sibi corpus coloratum. Oportet autem quod color moveat diaphanum in actu, puta aerem vel aliquid hujusmodi; et ab hoc movetur sensitivum, idest organum visus, sicut a corpore sibi continuato. Corpora enim non se immutant, nisi se tangant.

Deinde cum dicit « non enim »

Excludit errorem; dicens, quod non bene dixit Democritus, qui opinatus fuit, quod si (1) medium, quod est inter rem visam et oculum esset vacuum, quod posset aliquid quantumcumque parvum videri per quantamcumque distantiam, puta si formica esset in caelo. Sed hoc est impossibile. Oportet enim, ad hoc quod aliquid videatur, quod organum visus patiatur a visibili. Ostensum est autem, quod non patitur ab ipso visibili immediate, quia visibile superpositum oculo non videtur. Relinquitur ergo, quod oporteat organum visus pati a visibili per aliquod medium: necesse est ergo esse aliquod medium inter visibile et visum. Si autem est vacuum, nihil est medium, quod posset immutare et immutari. Relinquitur ergo, quod si esset vacuum, omnino nihil videretur. Incidit autem in hanc opinionem Democritus, quia putabat, quod causa quare distantia impedit visionem alicujus rei, sit per medium quod resistit immutationi visibilis: hoc autem est falsum. Non enim diaphanum habet contrarietatem ad lumen vel colorem, sed est in ultima dispositione ad eorum receptionem: cujus signum est quod subito immutatur a lumine vel colore. Causa autem, quare distantia impediat visum, est, quia omne corpus videtur sub quodam angulo cujusdam trianguli, vel magis pyramidis, cujus basis est in re visa, et angulus est in oculo videntis. Neque differt quantum ad hoc, utrum visus fiat extramittendo, ita quod lineae concludentes triangulum vel pyramidem, sint lineae vel visuales progredientes a visu ad rem visam, vel e converso sit, dummodo visus sit sub praedicta figura trianguli vel pyramidis. Quod ideo necesse est, quia cum res visa sit major quantitate, quam pupilla, oportet quod proportionaliter diminuendo, proveniat immutatio visibilis, usque ad visum. Manifestum est autem, quod quanto latera trianguli vel pyramidis sunt longiora, dummodo sit eadem basis, tanto angulus est minor: et ideo quanto a remotiori videtur, minus videtur; et tanta potest esse distantia quod omnino non videatur.

(1) *Al. deest* si.

Deinde cum dicit « ignis autem »

Ostendit quomodo videatur ignis et lucida corpora: et dicit quod videntur non solum in lumine, sicut colorata, sed etiam in tenebris, sicut illa de quibus supra dixit. Et hoc ex necessitate contingit; quia ignis habet tantum de lumine, quod potest diaphanum omnino facere in actu, ita ut et ipsum et alia videantur. Nec est tantum debile lumen ejus, quod ad praesentiam majoris luminis obumbretur, sicut accidit in his quae sunt dicta supra.

Deinde cum dicit « eadem autem »

Ostendit quod similiter se habet in aliis sensibus sicut in visu: et dicit quod eadem ratio est de sono et odore, sicut et de colore. Nullum enim eorum sentitur, si tangit organum sensus; sed ab odore et sono moventur media, a medio autem utrumque organorum, auditus scilicet et olfactus. Sed cum aliquis ponit corpus odorans aut sonans, super organum sensus, non sentitur. Et similiter est in tactu et gustu, licet non videatur, propter causam quae inferius dicetur.

Deinde cum dicit « medium autem »

Ostendit quid sit medium in his sensibus; et dicit, quod illud quod movetur a sono, est aer; medium autem, quod movetur ab odore, est aliquid commune aeri et aquae, sicut et utrumque eorum est medium, quod movetur a colore; sed a colore movetur utrumque horum, secundum quod diaphanum. Passio autem communis aeri et aquae, secundum quam moventur ab odore, est innominata: non enim moventur ab odore secundum quod sunt diaphana. Et quod utrumque horum moveatur ab odore, manifestat per hoc, quod animalia aquatica habent sensum odoris: ex quo manifestum est, quod aquae moventur ab odore. Homo autem et animalia gressibilia et respirantia, non odorant nisi respirando. Et sic manifestum est, quod aer est medium in odoratu. Horum autem causa posterius dicetur.

LECTIO XVI.

Dividit sonum in sonum in actu, et in potentia; et exponit quomodo, et quot modis, et in quo subjecto fiat; et declarat quomodo generetur echo, et duas illius ponit species.

ANTIQUA.

Nunc autem primo de sono, et auditu, determinemus. Est autem duplex sonus. Hic quidam enim actu, quidam autem potentia. Alia enim non dicimus habere sonum, ut spongiam, lanam, pilos: quaedam autem habent, ut aes, et quaecumque plana et lenia sunt, quoniam possunt sonare. Hoc autem est, ipsius medii et auditus facere sonum actu.

Fit autem qui secundum actum sonus semper alicujus ad aliquid, et in aliquo. Percussio enim est faciens. Unde impossibile est, cum sit unum, fieri sonum. Alterum enim est verberans, et quod verberatur. Quare sonans, ad aliquid sonat. Tangit enim aliquid. Cum autem ictu tangitur, sonat. Ictus autem non fit sine motu.

Sicut autem diximus, non quorumlibet ictus sonus est: nullum enim faciunt sonum pili, et si percutiantur; sed aes et quaecumque lenia et concava sunt. Aes quidem, quoniam lene est. Concava autem ex repercussione faciunt multos ictus post primum non potente exire, quod motum est.

Amplius auditur in aere, et in aqua, sed minus in aqua. Non est autem soni proprius aer, neque aqua; sed oportet solidorum percussionem fieri ad seinvicem et ad aera. Hoc autem, si permaneat percussus aer, et non dissolvatur: unde si velociter et fortiter percutiatur, sonat. Oportet enim praeoccupare motum ferientis, fracturam aeris; sicut si congregationem aut cumulum lapillorum percutiat aliquis latum velociter.

Echo autem fit, cum ab aere uno facto propter vas determinans, et prohibens diffundi, iterum aer repellitur, sicut sphaera.

Videtur autem semper fieri echo, sed non certa; quia accidit in sono, sicut et in lumine. Etenim lumen semper repercutitur: neque enim fieret penitus lumen, sed tenebra extra locum a sole illuminatum. Sed non sic repercutitur, sicut ab aqua aut aere aut et ab aliquo alio lenium, ut umbram faciat, qua lumen determinamus.

RECENS.

Nunc autem primum de sono et auditu determinemus; est itaque sonus duplex: alius enim est actus quidam, alius vero potentia: nam alia quidem non habere dicimus sonum, ut spongiam, lanam, alia vero habere, ut aes et quaecumque solida laeviaque sunt, quia possunt sonare, id est inter se et auditum sonum efficere actu.

Fit autem qui actus est sonus alicujus semper ad aliquid et in aliquo: ictus est enim qui sonum efficit: quapropter et fieri non potest ut, si unum adsit corpus, sonus efficiatur, quippe quum aliud sit id quod collidit, aliud quod colliditur: quare id quod sonat, ad aliquid sonat; sine transcursu autem non efficitur ictus. Atque uti diximus, non quorumlibet ictus corporum sonus est: nullum enim efficit sonum, si percussa fuerit lana; sed aes et quaecumque sunt laevia concavaque; aes quidem, quia laeve est; concava vero, quia per reflexionem complures post primum efficiunt ictus, quippe quum non possit aer motus exire. Praeterea auditur in aere atque in aqua, verum in hac minus.

At vero circa sonum nec in aere nec in aqua quaerenda est rei cardo, sed opus est ut inter sese solidorum corporum atque ad aerem ictus fiat: quod quidem tum fit, quum aer percussus perstat, neque diffunditur: quapropter si cito vehementerque percutiatur, sonat: opus est enim ut verberantis motus diffusionem praeveniat aeris, perinde atque si cumulum, aut seriem arenae, ut velociter feratur, quispiam percutiat.

Fit autem echo, ubi ab aere, postquam unicum corpus factum fuerit propter vas quod eum limitat atque disrumpi prohibet, rursus repellitur aer, ut pila. Videtur autem echo fieri semper, sed non semper clara: nam in sono certe idem quod in lumine fit: lumen enim semper refrangitur; alioquin non fieret lumen ubique, sed tenebrae, excepto aprico; verum non ita semper refrangitur ut umbram efficiat, qua lumen terminamus: quod quidem tum fit, quum ab aqua, vel aere, vel alia quadam re laevi reflectitur.

Postquam Philosophus determinavit de visibili, hic determinat de audibili, id est de sono. Et dividitur in duas partes. In prima determinat de sono in communi. In secunda determinat de quadam specie soni, scilicet voce, ibi, « Vox autem. » Prima in duas partes dividitur. In prima determinat de sono. In secunda de differentiis sonorum, ibi, « Differentiae autem sonorum. » Prima dividitur in duas. In prima determinat de sono. In secunda movet quamdam dubitationem circa praedeterminata, ibi, « Utrum autem sonat. » Prima dividitur in duas. In prima determinat de generatione soni. In secunda de immutatione auditus a sono, ibi, « Vacuum autem. » Si autem quaeratur quare determinat hic de generatione soni, cum supra non determinaverit de generatione coloris, sed solum de immutatione sensus et medii a colore, dicendum est, quod color et odor et sapor et qualitates tangibiles habent esse permanens et fixum in suo subjecto. Unde est alia consideratio ipsarum qualitatum secundum se, et secundum quod immutant sensum; et propter hoc alterius est considerationis utrumque. Unde Philosophus de generatione coloris et saporis et odoris determinat in libro de Sensu et sensato: de qualitatibus autem tangibilibus, in libro de Generatione, et quantum ad aliqua, in libro Meteor. In hoc autem libro non intendit determinare de sensibilibus, nisi inquantum sunt immutativa sensus. Sonus autem causatur ex motu, et non habet esse fixum et quiescens in subjecto, sed in quadam immutatione consistit: unde simul determinatur de eo secundum quod generatur in sua specie et secundum quod immutat sensum. Prima autem pars dividitur in duas. In prima determinat de prima generatione soni. In secunda de secunda soni generatione quae fit per reflexionem, ibi, « Echo autem fit. » Circa primum duo facit. Primo ostendit, quod sonus quandoque est in actu, quandoque in potentia. Secundo ostendit quomodo fit sonus in actu, ibi, « Fit autem secundum actum. » Dicit ergo primo, quod antequam determinetur de tactu et de gustu, dicendum est de sono et olfactu: sed primo de sono, quia spiritualior est, ut supra ostensum est. Sonus autem dupliciter dicitur: dicitur enim sonus in actu, et sonus in potentia. Dicimus autem aliquam rem habere sonum, et quando actu sonat, et quando habet potentiam sonandi; sicut dicimus, haec campana bene sonat, quamvis non

sonet in actu. Et secundum hunc modum dicimus, quod quaedam non habent sonum, quia non habent potentiam sonandi, sicut spongia, et hujusmodi mollia. Quaedam autem dicuntur habere sonum, quia possunt sonare, sicut aes, et alia hujusmodi plana et lenia. Sic ergo patet, quod sonus quandoque dicitur secundum potentiam, quandoque secundum actum. Sed quod fiat sonus in actu, hoc pertinet, et ad medium, et ad auditum. Omne enim sensibile dupliciter dicitur esse in actu. Uno modo, quando actu sentitur; hoc est dum species ejus est in sensu; et sic sonus est actu, secundum quod est in auditu. Alio modo secundum quod habet propriam speciem, per quam sentiri potest, prout est in subjecto; et sic alia sensibilia fiunt in actu, prout sunt in corporibus sensibilibus, sicut color prout est in corpore colorato, odor et sapor prout sunt in corpore odorifero et saporoso. Sic (1) autem non est de sono. Nam in corpore sonante non est sonus, nisi in potentia. In medio autem quod movetur ex percussione corporis sonantis, fit sonus in actu. Et propter hoc dicitur, quod sonus in actu est medii et auditus, non autem subjecti sonabilis.

Deinde cum dicit « fit autem »

Ostendit quomodo sonus fiat in actu. Et circa hoc duo facit. Primo ostendit, quot concurrunt ad hoc, quod sonus constituatur in actu. Secundo ostendit, qualia esse oporteat, ibi, « Sicut autem dixímus. » Dicit ergo primo, quod ad hoc quod sonus fiat in actu, oportet tria concurrere. Fit enim semper alicujus, et ad aliquid, et in aliquo: et ideo si sit unum tantum, non potest sonum facere. Et hujus ratio est, sive signum, quia percussio est causa soni: oportet igitur esse aliquid, id est percutiens, et aliquid percussum. Et propter hoc dicit, quod « sonus est alicujus ad aliquid » idest percutientis ad percussum. Oportet enim quod illud quod facit sonum, tangat aliquid; et cum tetigerit suo ictu, generetur tunc sonus. Ictus autem percutientis, non fit sine motu locali: motus autem localis non est sine medio. Unde relinquitur, quod oportet esse medium, et ad hoc quod fiat sonus in actu. Et hoc est, quod dictum est, quod oportet esse sonum non solum alicujus et ad aliquid, sed etiam in aliquo.

Deinde cum dicit « sicut autem »

Ostendit qualia oportet esse ea quae requiruntur ad soni generationem. Et primo ostendit, qualia oportet esse percutiens et percussum. Secundo quale oportet esse medium, ibi, « Amplius autem. » Dicit ergo primo, quod sicut praedictum est, sonus non fit ex percussione quorumcumque corporum. Dictum est enim supra, quod pili, et spongiae, et hujusmodi mollia, non habent potentiam sonandi; unde nullum sonum faciunt, etiam si percutiantur. Cujus ratio est, quia mollia cedunt percutienti; unde ex percussione non extruditur aer, ut sic in eo possit formari sonus ex ictu percutientis et resistentia percussi. Sed si hujusmodi mollia comprimantur, ut aliquam duritiem habeant, et resistant percutienti, sequitur sonus, licet sonus surdus. Sed aes, et corpora lenia et concava, sua percussione faciunt sonum. Necesse est enim quod illa, ex quorum percussione sonus redditur, sint dura, ut aer extrudatur: quae quidem extrusio est causa generationis soni. Requiritur etiam quod sint lenia, ut sit aer unus, sicut infra dicetur. Concava autem etiam percussa, bene reddunt sonum, quia in eis intus aer concluditur. Et cum illud quod primo motum est, non possit statim exire, percutit alium aerem, et sic ex repercussione fiunt multi ictus et multiplicatur sonus. Et propter hoc etiam illa quae in sui compositione habent aerem bene dispositum, sunt bene sonora, sicut aes et argentum. In quorum autem compositione aer non bene se habet, non sunt bene sonora, sicut plumbum, et alia hujusmodi, quae sunt magis feculenta et terrestria.

Deinde cum dicit « amplius auditur »

Ostendit quale sit medium, in quo generatur sonus: et dicit, quod medium, in quo sonus auditur, est aer et aqua, sed minus auditur in aqua quam in aere; unde propriissimum medium tam in generatione soni quam in auditu, est aer. Et quia medium, in quolibet sensu, qualitatibus sensibilibus secundum illum sensum caret, ut possit omnes recipere; manifestum est, quod neque aer neque aqua habent proprium sonum, sed necessarium est ad soni generationem, in aere vel aqua, quod aliqua corpora firma vel solida et dura percutiant seinvicem, et percutiant aerem. Quod autem simul fiat percussio solidorum adinvicem, et per consequens sonus et ad aëra, contingit cum aer in sua integritate manet, ut possit percuti, et non dividitur ante percussionem. Et propter hoc videmus, quod si aliquid tardo motu tangat alterum, non facit sonum, quia prius recedit aer et dissolvitur, quam contactus solidorum corporum fiat. Sed si percussio sit velox et fortis, tunc fit sonus; quia ad hoc quod fiat sonus, oportet quod motus percutientis praeveniat divisionem aeris, ut aer adhuc adunatus sive collectus percuti possit, et in eo sonus generari. Et est simile, sicut cum aliquid velociter fertur, percutere potest acervum lapidum antequam dissolvatur, quod non contingit si tarde moveatur. Et propter hoc etiam, quando aliquid velociter fertur in ipso aëre, facit sonum ex suo motu, quia ipse aer adhuc adunatus, se habet in ratione percussi, et non solum medii.

Deinde cum dicit « echo autem »

Determinat de secunda generatione soni, quae fit per reverberationem; qui quidem sonus vocatur Echo. Primo ergo determinat quomodo generetur. Secundo ostendit quomodo diversificetur in sui generatione, ibi, « Videtur autem. » Considerandum est autem circa primum, quod generatio soni in aëre consequitur motum aëris, ut dictum est. Sic (1) autem contingit de immutatione aëris apud generationem soni, sicut de immutatione aquae, cum aliquid in aquam projicitur. Manifestum est enim quod fiunt quaedam regyrationes in circuitu aquae percussae. Quae quidem circa locum percussionis sunt parvae, et motus est fortis. In remotis autem gyrationes sunt magnae, et motus debilior. Tandem autem motus totaliter evanescit, et gyrationes cessant. Si autem antequam motus cesset, gyrationes illae aliquod obstaculum inveniant, fit motus gyrationis in contrarium; et tanto vehementius, quanto propinquius sunt primae percussioni. Sic igitur intelligendum est, quod ad percussionem corporum sonantium, aer in gyrum movetur, et sonus undique diffunditur. Et in vicino quidem gyrationes sunt minores, sed motus fortior; unde sonus fortius

(1) *Al.* si autem.

(1) *Al.* si autem.

percipitur. In remotis autem gyrationes sunt majores, et motus debilior, et sonus obscurior auditur. Tandem autem deficit totum. Si autem antequam hujusmodi gyrationes deficiant, fiat reverberatio aëris sic moti, et sonum deferentis ad aliquod corpus, gyrationes revertentur in contrarium, et sic auditur sonus quasi ex adverso. Et haec vocatur Echo. Quod praecipue fit, quando illud obstans, ad quod repercutitur aer motus, est aliquod corpus concavum, quasi quoddam vas determinans, et concludens aerem in sua unitate, et ideo prohibens ipsum dividi. Tunc enim ille aer sic unitus et commotus, quia non potest ulterius motum protendere, propter corpus obstans, percutit iterum aerem, a quo percutiebatur, et fit motus in contrarium. Sicut accidit cum aliquis projicit pilam, quae hic sphaera dicitur, et inveniens obstaculum resilit.

Deinde cum dicit « videtur autem »

Ostendit quomodo diversimode fit echo; et dicit, quod videtur semper fieri echo, sed non semper fit certa, id est manifeste perceptibilis. Et hoc ostendit per simile. Dicit enim quod accidit in sono sicut in lumine. Lumen enim semper repercutitur; sed quandoque quidem est manifesta repercussio luminis, quandoque autem non. Manifesta quidem est repercussio luminis, quando repercutitur ab aliquo corpore fulgido, itaque cum quadam claritate fit luminis repercussio, simili modo primae luminis emissioni. Immanifesta autem est repercussio luminis, quando repercutitur ab aliquo corpore opaco; quia hujusmodi repercussio fit sine claritate et radiorum emissione. Nisi enim a corporibus opacis fieret repercussio radiorum solis, non fieret lumen penitus, idest in qualibet parte aeris superioris hemisphaerii, sed ubique esset tenebra extra solem, id est extra loca ad quae directe perveniunt radii solares. Non tamen sic repercutitur lumen a corporibus opacis, sicut ab aqua vel aere, aut aliquo de numero lenium corporum et tersorum, a quibus fit repercussio cum claritate et radiorum emissione. Et ideo, quia repercussio, quae fit a corporibus opacis, non est similis repercussioni quae fit a corporibus fulgidis; repercussio, quae fit a corporibus opacis, facit tenebram, idest umbram ex illa parte ubi determinatur lumen manifestum, quod est ex directa emissione radiorum solarium. Similiter autem, quando repercussio soni fit ad corpus concavum, in quo natus est multiplicari sonus, fit echo certus, id est manifeste comprehensibilis. Quando autem ad alia corpora fit reverberatio soni, quae non sunt nata multiplicare sonum, non fit echo manifestus.

LECTIO XVII.

Quomodo fiat sonus in medio aere uno et continuo existenti: quod in aure item sit aer aedificatus et immobilis ut fiat auditus probat: quae etiam demum causa sit soni, et illius differentias, et acuti et gravis ex similitudine ad qualitates tangibiles declarat.

ANTIQUA.

Vacuum autem recte dicitur proprium audiendi. Videtur enim esse vacuum aer. Hic autem est faciens audire cum moveatur continuus et unus. Sed propter id, quod fragilis est, non sonat, nisi lene sit quod percutitur; tunc autem unus fit. Simul enim propter planum, unum enim est lenis planum. Sonativum est igitur id, quod motivum est unius aeris, continuitate usque ad auditum.

Auditus autem connaturalis est aeri: propter id autem quod in aere est moto exteriori, et qui intus est, movetur. Propter quod non ubique audit animal, neque ubique pertransit aer. Non enim ubique habet aerem movenda pars, et animatum, sicut pupilla humidum.

Per se igitur insonabilis aer, propter id, quod facile frangibilis est, accedit. Cum vero prohibeatur diffluere hujusmodi motus, sonus est. Hic autem est in auribus aedificatus in hoc, ut immobilis sit, quatenus exacte sentiat omnes differentias motus.

Propter hoc autem et in aqua audimus, quoniam non ingreditur ad ipsum connaturalem aerem, sed neque in aurem, propter reflexiones ipsius. Cum autem hoc accidat, non audit. Neque si meninga laboret. Sicuti neque tum videmus, cum ea pellis, quae pupillam tegit, morbo quodam laborat.

Sed signum est audiendi, aut non, sonare semper aurem, sicut cornu. Semper enim quodam proprio motu aer movetur in auribus, sed sonus extraneus, et non proprius. Et propter hoc dicunt nos audire vacuo et sonanti, quia audimus habente determinatum aerem.

Utrum autem sonet verberans, an quod verberatur? an utrumque, modo autem altero. Est enim sonus motus possibilis moveri hoc modo, quo quidem saltantia a laevibus cum aliquis ea traxerit. Non igitur, sicut dictum est, omne sonat, quod verberatur, et verberans, ut si objiciatur acus acui; sed oportet quod percutitur, planum lene regulare esse, ut aer subito dissiliat, et moveatur.

RECENS.

Recte autem perhibent, vacuum praecipuam audiendi esse causam: nam aer vacuum esse videtur; is autem est qui audire facit, ubi movetur continuus unusque manens; verum quia fragilis est, non sonat, nisi id quod percutitur sit laeve: tum enim unus ipse et ob planitiem evadit: laevis namque corporis superficies unica est.

Sonum igitur efficit quod movet usque ad auditum aerem continuatione unum: auditus enim cum aere concrevit; atque quum res sonora in aere sit, ubi externus aer movetur, internus movet: quapropter animal non omni audit ex parte; neque quavis aer pertransit, quippe quum pars animata quae moveri debet, non habeat aerem ubique. Ipse igitur aer vacat sono, quia facile dirumpitur; verum quum prohibetur disrumpi, tum motio ipsius est sonus; at is aer qui in auribus est collocatus, insitus est, ut sit immobilis, idque propterea, ut exacte sentiat differentias omnes motus. Propter hoc autem in aqua etiam audimus, quia non ingreditur usque ad ipsum insitum aerem, nec in aurem quidem ob anfractus: quod si acciderit, non audimus, nec item si aegrotaverit membrana, eodem modo ac si aegrotet tunica pupillam contegens. At enim signum id est audiendi, vel non audiendi, si auris semper sonat, perinde ac cornu: semper enim aer auribus insitus motu proprio quodam agitatur; verum sonus alienus est, et non proprius; atque propterea vacuo ac personante nos audire perhibent, quia audimus eo quod determinatum aerem continet.

Sed utrum sonat id quod verberatur, an id quod verberat? et constat utrumque sonare, modo autem diverso: sonus enim motio est ejus quod eo modo moveri potest, quo moventur ea quae resiliunt a corporibus laevibus, quum quispiam percutit. Nec sane quodvis tam verberatum quam verberans sonum efficit, uti diximus; verbi causa si acus feriat acum; sed opus est ut id quod verberatur, sit aequale, quo simul aer inde resiliat totus atque concutiatur.

Differentiae autem sonantium, in sono secundum actum ostenduntur. Sicut enim non videntur colores sine lumine, sic neque sine sono acutum et grave.

Haec autem dicuntur secundum metaphoram ab illis quae tanguntur.

Acutum enim movet sensum in pauco tempore multum. Grave autem in multo paucum.

Neque tamen velox est acutum, grave autem tardum: Sed fit illius quidem propter velocitatem talis motus, hujus autem propter tarditatem.

Et videntur similitudinem habere circa tactum cum acuto et hebeti. Acutum enim quasi pungit, hebes quasi pellit, propter id quod movet, hoc quidem in pauco, illud autem in multo. Quare accidit hoc quidem velox, illud autem tardum esse. De sono igitur sic determinatum sit.

Atque differentiae inter res sonoras sono qui actu est, manifestae fiunt: nam ut absque lumine non videntur colores, sic ne acutum quidem graveque sine sono discernitur; haec autem a tactilibus facta translatione dicuntur: acutum namque multum in brevi tempore sensum movet, grave vero longo in tempore pusillum. Non igitur idem est acutum et velox, neque grave tardumque; sed fit alterius quidem motus propter velocitatem talis, alterius autem talis ob tarditatem, atque videntur proportione respondere acuto atque obtuso, quae sunt in tactu: nam acutum quidem quasi pungit, obtusum autem quasi pellit, quia illud in pauco, hoc vero in multo tempore movet: quare fit ut illud sit velox, hoc vero tardum. Atque de sono quidem determinatum sit hac ratione.

Postquam Philosophus determinavit de generatione soni, hic determinat de immutatione sensus a sono. Et primo quantum ad immutationem instrumenti, ibi, « Auditus autem. » Dicit ergo primo, quod quia medium in sono est aer, recte dicitur a quibusdam, quod vacuum est proprium sensui auditus, quia videtur eis quod vacuum sit aer. Aer autem facit audire sonum, cum moveatur, existens unus et continuus, ut in eo possit formari sonus. Et quia ad hoc quod formetur sonus, necessaria est unitas et continuitas aeris, ideo non fit sonus, nisi sonabile quod percutitur, sit lene. Lene enim est cujus una pars non supereminet alteri. Asperum autem cujus una pars alicui supereminet. Unde manifestum est, quod superficies lenis corporis est simpliciter una; et propter hoc, aer propter unitatem plani, id est superficiei, fit unus, et simul existens. Si autem corpus non sit lene, sed asperum, tunc superficies non est una. Et, quia aer est frangibilis, id est facile divisibilis, sequitur quod etiam aer non sit unus et continuus: unde non potest in eo formari sonus. Sic igitur patet, quod illud est sonans tantum, id est faciens sonum, quod movet aerem unum continuum existentem a se usque ad auditum. Sic ergo patet, quod illi qui dicunt quod vacuum est proprium sensui auditus, dicunt aliquid recte: quia esse proprium auditus competit aeri, quem vacuum esse dicunt. Non autem dicunt recte quantum ad hoc quod plenum aere dicunt esse vacuum.

Deinde cum dicit « auditus autem »

Determinat de immutatione auditus a sono, quantum ad ipsum organum sensus auditus. Et circa hoc tria facit. Primo ostendit, quod aer appropriatur organo auditus. Secundo ostendit, qualis sit aer, qui competit organo auditus, ibi, « Per se « quidem igitur. » Tertio ostendit, quomodo auditus impeditur vel non impeditur ex impedimento organi, ibi, « Propter hoc autem et aqua. » Dicit ergo primo, quod auditus connaturalis est aeri, ita quod, sicut humidum aqueum convenit instrumento visus, ita aer convenit instrumento auditus. Et hoc ideo, quia si attribuatur aer instrumento auditus, sequitur quod eadem passio soni erit in aere exterius moto et in aere qui movetur intus, et est instrumentum auditus. Et ideo anima non audit in qualibet parte sui corporis, neque aer sonans generat sonum, sive penetrat quamcumque partem corporis animati, quia animatum non habet in qualibet sui parte aerem, ut quaelibet pars ejus possit esse movenda a sono; sicut etiam animatum habet humidum aqueum non ubique, sed in quadam parte determinata, scilicet in pupilla.

Deinde cum dicit « per se igitur »

Ostendit qualis sit aer, qui appropriatur instrumento auditus. Et dicit, quod cum omne habens sonum sit aptum natum resistere percutienti: manifestum est, quod aer per se non habet sonum, eo quod de se non est natum resistere percutienti, sed facillime cedit. Prohibetur enim cessio ejus, sive diffluxus, ab aliquo corpore solido; et ideo cum hoc accidit, motus aeris reddit sonum. Dictum est enim, quod ad generationem soni, oportet fieri percussionem duorum solidorum adinvicem, et ad aerem. Sed aer, qui est connaturalis auditui « est « aedificatus, » id est firmiter dispositus in auribus, cum hac proprietate quod sit immobilis, ad hoc quod animal possit sentire per certitudinem omnes differentias motus. Sicut enim humidum aqueum, quod est in pupilla, caret omni colore, ut possit cognoscere omnes colorum differentias, ita oportet quod aer, qui est intra tympanum auris, careat omni motu ad hoc quod possit discernere omnes sonorum differentias.

Deinde cum dicit « propter hoc »

Ostendit quomodo impediatur auditus ex impedimento organi. Ponit autem duo impedimenta, secundum duo quae dixit esse necessaria ad organum auditus. Quorum primum est quod sit ibi aer. Secundum est, quod ille aer sit immobilis. Primum ergo impedimentum est ex hoc quod ipse aer corrumpitur. Et ideo ex praedictis manifestum est, quod in aqua auditus fit ita dumtaxat, quod aqua non ingrediatur ad ipsum connaturalem aerem, quem dixit aedificatum esse in auribus; sed neque etiam in aurem ingrediatur; quod impossibile est propter reflexiones, quae prohibent introitum aquae in aurem. Sed cum hoc accidit, quod aqua scilicet ingrediatur ad naturalem aerem, non audit animal propter corruptionem aeris, qui est necessarius ad audiendum. Sicut etiam, si corrumpatur humidum pupillae ex immissione alicujus extranei, impeditur visio. Et non solum ex corruptione aeris impeditur auditus, sed etiam « si meninga, » id est pellis circumdans aerem, aut aliqua pars conjuncta « la- « boret, » idest impediatur pellis pupillae, quae continet humorem aqueum pupillae. Quidam autem libri habent quod in aqua non audimus. Quod est contra illud quod dictum est, quod audimus in aere et in aqua, et contra illud quod Philosophus dicit in libro de Historia animalium, quod animalia audiunt in aqua. Licet enim aqua non ingrediatur ad interiorem aerem, tamen potest eum commovere, et sic imprimere in ipsum speciem soni.

Secundum autem impedimentum auditus, ponit ibi « sed signum »

Et hoc impedimentum provenit ex hoc, quod

aer, qui est in auribus, non est immobilis: unde dicit, quod signum per quod potest discerni, utrum aliquis sit boni auditus vel non, est quod semper audiat tinnitum in auribus, et sonum, sicut auditur cum apponitur cornu ad aures, propter motum aeris in cornu. Cum enim hoc accidit, homo non est boni auditus, quia aer in auribus sic audientis tinnitum, semper movetur quodam proprio motu. Sed ab instrumento auditus, sonus debet esse extraneus, et non proprius; sicut instrumentum visus recipit extraneum colorem, et non habet proprium. Si autem haberet proprium, impediretur visio. Et similiter si aer, qui est in auribus, habeat proprium motum et sonum, impeditur auditus. Quia igitur auditus fit per aerem, propter hoc aliqui credentes aerem esse vacuum, dicunt nos audire vacuo et sonanti, quia scilicet pars qua audimus, habet aerem determinatum, id est immobilem et distinctum ab aere exteriori.

Deinde cum dicit « utrum autem »

Movet quaestionem circa generationem soni; utrum causa activa soni sit verberans, aut quod verberatur. Et determinat quod utrumque est causa, sed alio et alio modo: quia enim consequitur sonus motum, necesse est quod sicut aliquid est causa activa motus, ita aliquid est causa activa soni. Generatur autem sonus ex motu, quo aliquid percutiens, propter resistentiam percussi, resilit, eo scilicet modo quo saltantia, idest resilientia, moventur a lenibus et duris, et cum aliquis « ea traxerit, » idest fortiter impulerit. Manifestum est igitur, quod primum percutiens movet, et iterum percussum, inquantum facit resilire percutiens; et sic utrumque est causa activa motus. Et quia in generatione soni necesse est quod quaedam resilitio fiat ex resistentia percussi, non omne quod verberat et verberatur sonat, sicut dictum est primo; puta si objiciatur acus acui, non fit sonus. Sed ad hoc quod generetur sonus, oportet hoc quod percutitur esse regulare, idest esse sic dispositum, ut aer subito dissiliat ex ejus resistentia, et moveatur, et ex tali motu generetur sonus.

Deinde cum dicit « differentiae autem »

Determinat de differentiis sonorum. Et circa hoc duo facit. Primo ostendit quomodo percipiantur. Secundo quomodo nominentur, ibi, « Haec autem « dicuntur. » Dicit ergo primo, quod diversae res sonantes faciunt diversos sonos. Sed hujusmodi differentiae sonantium, secundum quod natae sunt facere diversos, non manifestantur quando sonus est in potentia, sed solum quando sonus est in actu. Sicut enim non videntur colores sine lumine, sic non percipiuntur acutum et grave in rebus sonativis, nisi fiat sonus in actu.

Deinde cum dicit « haec autem »

Ostendit quomodo differentiae sonorum nominentur. Et circa hoc quatuor facit. Primo ostendit unde sumantur nomina sonorum: et dicit, quod sumuntur secundum metaphoram a qualitatibus tangibilibus. Manifestum est enim quod acutum et grave inter qualitates tangibiles computantur.

Secundo ibi « acutum enim »

Ponit rationes nominum. Et dicit quod ille sonus acutus est, qui multum movet sensum auditus in pauco tempore; gravis autem sonus est, qui multo tempore movet parum.

Tertio ibi « neque tamen »

Quia praedictae rationes videntur esse velocis et tardi, (velox enim est quod in parvo tempore multum movetur, tardum autem quod in multo tempore parum,) ostendit qualiter se habet acutum et grave in sonis, ac velox et tardum in motibus: et dicit, quod velox non est idem quod acutum, nec grave in sonis est idem quod tardum, sicut nec sonus « cujus differentiae sunt grave et acutum, » est idem quod motus cujus differentiae sunt velox et tardum. Sed sicut motus est causa soni, ita velocitas motus est causa soni acuti, et tarditas motus est causa soni gravis. Sed hoc intelligendum est cum sonus causatur ab uno motu. Cum autem causatur ex pluribus motibus, frequentia motuum est causa acuti soni, et tarditas est causa gravis, ut dicit Boetius in Musica. Unde et chorda magis tensa, acutius sonat, quia ex una percussione frequentius movetur.

Quarto ibi « et videntur »

Assimilat differentias sonorum qualitatibus tangibilibus a quibus nominantur: et dicit quod ea quae sunt circa tactum, habent similitudinem cum acuto et hebeti in sonis: quia acutus sonus quasi pungit auditum, eo quod in pauco tempore movet ipsum: hebes autem quasi pellit, quia in multo tempore movet. Unde unum eorum accidit cum velocitate motus, aliud cum tarditate. Ultimo concludit quod sic de sono determinatum sit.

LECTIO XVIII.

Quibusnam conveniat vocem habere, et quomodo formetur.

ANTIQUA.

Vox autem sonus quidam est animati. Inanimatorum enim nullum vocat; sed secundum similitudinem dicuntur vocare, ut tibia, et lyra, et quaecumque alia inanimatorum, extensionem habent, et melos, et locutionem. Assimilantur enim quia et vox haec habet.

Multa autem animalium vocem non habent, ut quae sunt sine sanguine, et sanguinem habentium pisces. Et hoc rationabiliter: siquidem motus sonus est. Sed qui dicuntur vocem

RECENS.

Vox autem sonus quidam est animantis: nil enim inanimatorum vocem edit, sed similitudine quadam dicuntur vocem emittere, ut tibia, lyra ceteraque inanimata, quaecumque extensionem, concentum et locutionem habent: haec eadem enim et vox habere videtur. Atqui complura sunt animalium quae non emittant vocem, ut ea quae sanguinis expertia sunt, et eorum quae sanguinem habent pisces. Atque id non absque ratione, siquidem sonus motio quaedam aeris est; sed

habere, ut qui in Acheloo, sonant branchiis, aut quodam altero hujusmodi.

Vox autem sonus animalis est, et non qualibet parte. Sed quoniam omne sonat verberante aliquo, et aliquid, et in aliquo; hoc autem est aer; rationabiliter utique vocem habebunt haec sola, quaecumque suscipiunt aerem.

Jam enim aere respirato utitur natura ad duo opera, sicut lingua: et ad gustum, et locutionem. Quorum quidem, gustus necessarius est, unde et pluribus inest. Interpretatio autem est propter bene esse. Sic et spiritu, et ad calorem interiorem, quod est necessarium (causa autem in aliis dicetur,) et ad vocem, ut sit bene.

Organum autem respirationis, vocalis arteria est. Cujus autem causa haec pars, est pulmo. Hac enim parte plus habent caloris, pedibus gradientia, aliis. Indiget autem respiratione, et circa cor locus primus. Unde necesse est interius respirante, ingredi aerem.

Quare percussio respirati aeris ab anima, quae est in his partibus, ad vocalem arteriam, vox est.

Non enim omnis sonus animalis, vox est, sicuti diximus. Est enim et lingua sonare, et sicut tussientes. Sed oportet, et animatum verberans, et cum imaginatione aliqua. Significativus enim quidam sonus est vox, et non respirati aeris, sicut tussis; sed isto verberat eum aerem qui est in arteria, ad ipsam.

Signum autem est non posse vocem formare respirantem, neque expirantem, sed detinentem. Movet enim isto retinens. Manifestum autem et cur pisces sint sine voce. Non enim habent guttur. Hanc autem partem non habent, quia non recipiunt aerem, neque respirant. Sed qui dicunt sic, peccant: propter quam igitur causam, altera ratio est.

qui vocem dicuntur emittere, ut qui in Acheloo degunt, ii branchiis sonitant, vel alia quadam simili parte.

Vox autem sonus est animalis, neque is qui quavis efficitur parte; sed quum omne sonorum sonat aliquo percutiente aliquid et in aliquo, quod quidem est aer, jure vocem animalium ea solum edent quae aerem admittunt: jam enim natura aerem inspiratum ad duo adhibet munera, et quemadmodum linguam cum ad gustum, tum ad locutionem, quorum gustus quidem necessarius est, quapropter et pluribus inest, sermo vero adest gratia boni, sic et spiritum cum ad internum calorem, tamquam rem necessariam (causam autem in aliis explicabimus), tum ad vocem, ut boni scopus adsit.

Instrumentum autem respirandi guttur est, pulmoque id est cujus gratia adest ista pars: nam animalia quae gradiuntur, hac in parte prae reliquis plurimum habent caloris. Is praeterea locus qui circa cor est, primus respiratione eget: idcirco neeessarium est aerem ingredi, intro respiratione attractum: itaque vox est ictus aeris respiratione attracti, qui ab anima fit ea quae his in partibus adest, ad eam partem quae arteria appellatur: non enim omnis animalis sonus vox est, uti diximus (fit enim ut et lingua sonus efficiatur, et quo modo tussientes), sed oportet animatum sit id quod verberet, et aliqua cum imaginatione: vox enim sonus quidam est significativus, et non aeris ejus qui respiratione trahitur, uti tussis: sed ejus ope aerem qui in arteria adest, adlidit ad ipsam.

Signum autem est non posse quemquam edere vocem inspirantem, aut exspirantem, sed aerem retinentem; aere enim retento, hicce motus peragitur. Patet autem et quamnam ob causam pisces voce careant: guttur enim non habent, et hanc partem non habent, quia non admittunt aerem, neque respirant. Quamnam itaque ob causam, alius sermo est.

Postquam Philosophus determinavit de sono, hic determinat de voce, quae est species soni. Et dividitur in partes duas: quarum prima praemittit quaedam, quae sunt necessaria ad definitionem vocis. In secunda definit vocem, ibi, « Quare percus« sio. » Circa primum duo facit. Primo ostendit, quorum sit habere vocem. Secundo, quid sit proprium organum vocis, ibi, « Vox autem sonus. » Circa primum duo facit. Primo ostendit quod habere vocem est animatorum. Secundo ostendit quorum animatorum, ibi, « Multa autem animalium. » Dicit ergo primo, quod vox est quaedam species soni: est enim sonus animati: non autem quorumlibet, sed quorumdam, ut post patebit. Nullum autem inanimatum habet vocem. Et si aliquando aliquod eorum dicatur habere vocem, hoc est secundum similitudinem, sicut tibia et lyra et hujusmodi instrumenta dicuntur habere vocem. Habent enim tria, eorum soni, in quibus assimilantur voci. Quorum primum est extensio Manifestum est enim quod in corporibus inanimatis ex simplici percussione causatur sonus: unde, cum percussio statim transeat, sonus etiam cito transit et non continuatur. Sed vox causatur ex percussione aeris ad vocalem arteriam, ut post dicetur: quae quidem percussio continuatur secundum appetitum animae, et ideo vox extendi potest et continuari. Illa igitur instrumenta, de quibus dictum est, ex hoc ipso quod habent quamdam continuitatem in suo sono, habent similitudinem vocis. Secundum autem, in quo assimilantur voci, est melos, idest consonantia. Sonus enim corporis inanimati, cum ex simplici percussione proveniat, uniformis est, non habens in se diversitatem gravis et acuti: unde in eo non est consonantia, quae ex eorum proportione causatur. Sed vox diversificatur secundum grave et acutum, eo quod percussio, quae causat vocem, diversimode fit secundum appetitum animalis vocem emittentis. Unde, cum in praedictis instrumentis distinctio sit gravis et acuti in sono, eorum sonus est cum quadam melodia ad similitudinem vocis. Tertium, in quo sonus horum instrumentorum habet similitudinem vocis, est locutio, idest interpretatio sonorum ad similitudinem locutionis. Manifestum est enim, quod humana locutio non est continua; unde et in libro Praedicamentorum, oratio, quae in voce profertur ponitur species quantitatis discretae. Distinguitur enim oratio per dictiones, et dictio per syllabas; et hoc accidit propter diversas percussiones aeris ab anima. Et similiter sonus praedictorum instrumentorum distinguitur secundum diversas percussiones, utpote diversarum chordarum, vel diversorum flatuum, aut aliquorum hujusmodi.

Deinde cum dicit « multa autem »

Ostendit quorum animatorum sit habere vocem; et dicit quod etiam multa animalia sunt quae non habent vocem, sicut omnia carentia sanguine, quorum quatuor sunt genera, ut dicitur in libro de Animalibus: scilicet mollia, quae habent mollem carnem exterius, ut pulpi et sepiae; et animalia mollis testae ut cancri, et animalia durae testae ut ostreae, et animalia anulosi corporis ut apes, formicae et hujusmodi. Nullum enim horum habet sanguinem neque vocem. Et similiter etiam aliqua animalium habentium sanguinem non habent vocem, scilicet pisces. Et hoc rationabiliter accidit; quia sonus est quidam motus aeris, ut supra dictum est. Hujusmodi autem animalia non respirant aerem, et ideo non habent proprium sonum, qui sit vox. Sed quod aliqui pisces dicuntur habere vocem, sicut qui sunt in Acheloo, quod est proprium nomen fluvii, non habent proprie vocem, sed faciunt quemdam sonum cum branchiis, quibus expellunt aquam et attrahunt aerem, aut aliquo alio instrumento motus.

Deinde cum dicit « vox autem »

Ostendit quod sit organum vocis. Et circa hoc tria facit. Primo ostendit, quod idem est organum vocis et respirationis. Secundo ostendit ad quid respiratio sit utilis, ibi, « Jam enim respiratio. » Tertio ostendit quid sit organum respirationis, ibi, « Organum autem. » Dicit ergo primo, quod quamvis vox sit sonus animalis, non tamen cujuscumque partis animalis sonus est vox. Sed quia ad generationem soni requiritur quod sit percussio alicujus ad aliquid, et in aliquo, quod est aer: rationabile est, quod illa sola animata vocem habeant, quae aerem respirando suscipiunt, et ex eadem parte, unde respirant.

Deinde cum dicit « jam enim »

Dicit quod natura utitur aere respirato ad duo opera, sicut etiam utitur lingua ad gustum et ad locutionem: quorum duorum, gustus est necessarius: est enim discretivus alimenti convenientis, quo conservatur animal; et propter hoc pluribus animalibus inest. Sed interpretatio quae fit per locutionem, est ad bene esse. Et similiter aere respirato natura utitur ad mitigationem caloris naturalis, quod est necessarium: et hujus causa dicta est in libro de respiratione et expiratione: et utitur aere respirato ad formationem vocis, quod est ad bene esse.

Deinde cum dicit « organum autem »

Ostendit quod sit organum respirationis: et dicit quod organum respirationis est vocalis arteria, quae est ordinata ad pulmonem, ut ei deserviat ad aeris attractionem. Aer enim necesse est ut recipiatur in pulmone, quia animalia gressiva habent in hac parte plus de calore, quam in aliis partibus. Pulmo enim conjungitur cordi, in quo est principium caloris naturalis: et ideo locus, qui est circa cor, indiget respiratione ad refrigerium caloris naturalis. Dicit autem « locus primus, » vel quia est primus post cor, pulmo, utpote ei vicinior; vel quia cor est prima pars animalis, quantum ad generationem, et quantum ad causalitatem motus: et propter hoc necesse est, ut aer ingrediatur ad pulmonem ad refrigerium caloris naturalis cordis. Vel hoc quod dicit, quia « in hac parte animalia pedibus gradientia habent plus caloris aliis, » intelligendum est aliis animalibus. Manifestum est enim, quod animalia habentia sanguinem habent plus de calore naturali, carentibus sanguine. Et in genere habentium sanguinem habent pisces minus de calore naturali. Et propter hoc animalia carentia sanguine et pisces non respirant, ut supra dictum est.

Deinde cum dicit « quare percussio »

Ex praemissis, vocis definitionem concludit. Et circa hoc duo facit. Primo ponit definitionem vocis. Secundo manifestat eam, ibi, « Non enim omnis. » Dicit ergo primo, quod quia vox est sonus animati, et ex illa parte, qua aerem respirat: omnis autem sonus est ex aliqua percussione aeris: sequitur quod vox sit respirati percussio aeris ad arteriam vocalem; quae quidem percussio fit ab anima, quae est in his partibus, idest principaliter in corde. Quamvis enim anima sit in toto corpore, ut est forma animalis, tamen vis ejus motiva est principaliter in corde. Datur autem haec definitio per causam: non enim vox est percussio, sed sonus ex percussione causatus.

Deinde cum dicit « non enim »

Manifestat praedictam definitionem. Et primo quantum ad hoc quod dixerat, quod percussio vocalis est ab anima. Secundo quantum ad hoc quod dixit, quod est aeris respirati, ibi, « Signum « autem. » Posuerat enim tria in definitione vocis. Percutiens, scilicet animam. Percussum, scilicet aerem respiratum. Et ad quod fit percussio: scilicet vocalem arteriam: quorum tertium supra manifestaverat: unde restabat, quod duo prima manifestaret. Dicit ergo primo, quod sicut supra dictum est, non omnis sonus animalis est vox. Contingit enim linguam facere aliquos sonos, qui tamen non sunt voces; sicut et tussientes faciunt sonum, qui tamen non est vox. Oportet enim ad hoc quod sit vox, quod verberans aerem sit aliquid animatum, et cum imaginatione ad aliquid significandum. Oportet enim quod vox sit sonus quidam significans, vel naturaliter, vel ad placitum; et propter hoc dictum est, quod hujusmodi percussio est ab anima. Operationes enim animales dicuntur, quae ex imaginatione procedunt. Et sic patet, quod vox non est percussio respirati aeris, sicut accidit in tussi. Sed id cui principaliter attribuitur causa generationis vocis, est anima, quae utitur isto aere, scilicet respirato, ad verberandum aerem, qui est in arteria, ad ipsam arteriam. Aer ergo non est principale in vocis formatione, sed anima quae utitur aere, ut instrumento, ad vocem formandam.

Deinde cum dicit « signum autem »

Ostendit aliam partem definitionis, scilicet quod vox sit percussio aeris respirati: et dicit, quod signum hujus est duplex. Unum, quia animal non potest formare vocem, neque dum attrahit aerem respirando, neque dum expellit expirando, sed dum retinet aerem: quia dum retinet, isto aere retento, et percutiente aerem existentem in vocali arteria, causat motum ad formationem vocis. Aliud signum est, quod pisces non habent vocem; non enim habent guttur, idest vocalem arteriam; et hanc partem non habent, quia non recipiunt aerem, neque respirant. Sed qui dicunt hoc, quod pisces respirant, peccant. Quare autem pisces non respirant, alia ratio est; pertinet enim ad scientiam, in qua considerantur particularia accidentia animalium.

LECTIO XIX.

Quam difficile sit de odorabili tractare dicit, ejus naturam et differentias ex saporum differentiis patefacit, concludens quo modo odorativum sit odorabilis perceptivus, et oppositi.

ANTIQUA.

De odore autem, et olfactibili, minus bene determinabile est dictis. Non enim manifestum est quale quid sit odor, sicut sonus, aut visibile, aut lumen. Causa autem est, quia sensum hunc non habemus certum, sed pejorem multis animalibus. Prave enim odorat homo, et nihil odorat odorabilium sine laetitia et tristitia, tamquam non existente certo eo quo sentimus. Rationabile est autem sicut et fortes oculis colores sentire, et non permanifestas ipsis esse differentias colorum, nisi terrentium et non terrentium, sic et odores, hominum genus.

Videtur enim et olfactus analogiam habere ad gustum, et similiter species humorum cum his quae sunt odoris. Sed certiorem habemus gustum, propter id quod ipse quidam tactus est, hunc autem sensum habet homo certissimum. In aliis enim deficit ab animalibus multis. Secundum autem tactum, longe excellentius certiusque quam caetera animalia judicat; unde et prudentissimum animalium est. Signum autem, in genere hominum secundum sensum hunc, ingeniosos esse, et non ingeniosos, secundum alium autem nullum. Duri enim carne inepti mente; molles autem carne, bene apti.

Est autem sicut humor, hic quidem dulcis, ille vero amarus, sic et odores sunt. Sed alia quidem habent proportionaliter odorem et humorem. Dico autem dulcem odorem et dulcem humorem; alia vero contrarium. Similiter autem, et acer, et austerus, et acutus, et pinguis est odor; sed sicut diximus, propter id quod non multum manifesti sunt odores, sicut humores, ab his acceperunt nomina secundum similitudinem rerum. Dulcis enim a croco et melle, acer autem a thymo, et hujusmodi. Eodem modo et in aliis.

Adhuc autem, sicut auditus, et unusquisque sensuum hic quidem audibilis et non audibilis, ille vero visibilis et non visibilis, sic et olfactus odorabilis et non odorabilis. Non odorabile autem, aliud quidem secundum id quod omnino impossibile est habere odorem, aliud vero parvum habens et pravum; similiter autem et non gustabile dicitur.

RECENS.

De odore vero et odorabili non aeque bene atque de iis quae dicta sunt, discernere possumus: non enim sic patet, quale quid sit odor, ut sonus, vel color. Cujus rei causa est, nos non habere hunc sensum exactum, sed inferiorem compluribus animalibus: prave namque homo olfacit, et nihil odorabilium percipit absque dolore, vel voluptate, propterea quod sensus instrumentum non est exactum.

Rationi autem consentaneum est, animalia quae duros oculos habent, sic etiam sentire colores, neque eorum percipere differentias, nisi terrore contrarioque ipsius, atque sic et hominum genus odores percipere: videntur enim haec gustui respondere, et saporis species eodem modo se habere ac species odorum. Verum exactiorem gustum habemus, quia gustus tactus est quidam, quem quidem sensum homo exactissimum habet: in ceteris namque sensibus vehementer ab animalibus superatur; at tactus longe prae ceteris eximia praeditus est subtilitate: quapropter et prudentissimum est animalium. Indicium autem est, in hominum quoque genere ob hoc instrumentum sensus ingeniosos esse hebetesve, et non ob aliud quidquam: qui namque sunt duri carne, ii sunt ingenio tardi; qui vero sunt molles carne, ii sunt ingeniosi.

Ut autem saporum alius dulcis, alius vero amarus est, sic et odorum quosdam dulces appellamus, quosdam vero amaros; verum quaedam odorem habent saporemque sibi invicem respondentes, dulcem inquam verbi gratia odorem dulcemque saporem; quaedam contra. Similiter et acer exstat et austerus et acidus et pinguis odor. Verum quia odores non admodum sunt, uti diximus, manifesti perinde atque sapores, ideo nomina odorum deducta sunt a saporibus per similitudinem rerum, nimirum dulcis a croco melleque, acer vero a thymo ac hujusmodi rebus; idem et in ceteris modus servatur.

Atqui sicut auditus et unusquisque alius sensus, auditus quidem ad audibile atque inaudibile pertinet, visus vero ad visibile atque invisibile, sic et odoratus ad odorabile atque inodorabile; inodorabile autem est vel quod omnino odorem habere non potest, vel quod tenuem atque exilem habet. Similiter autem et insipidum dicitur.

Postquam Philosophus determinavit de visibili et audibili, nunc tertio determinat de odorabili. Et dividitur in partes duas. In prima determinat de odorabili, ut sic: in secunda determinat de odorabili secundum quod immutat sensum olfactus, ibi, « Est autem olfactus. » Circa primum duo facit. Primo determinat de odorabili secundum se. In secunda de non odorabili secundum quod odoratu percipitur, ibi, « Adhuc autem. » Circa primum duo facit. Primo ostendit difficultatem determinandi de odorabili. Secundo ostendit quomodo accipiatur cognitio odorabilium, ibi, « Videtur enim « et analogia. » Dicit ergo primo, quod non ita bene determinari potest de odore et odorabili, sicut de praedictis sensibilibus, scilicet audibili et visibili; quia non manifestum est nobis, quid sit odor, sicut quid est sonus, aut quid est visibile, aut lumen, vel aliquid hujusmodi. Et hujus causam assignat, quia sensum odoratus non habemus bonum, qui perspicaciter et per certitudinem cognoscat suum objectum; sed habemus eum pejorem multis aliis animalibus. Cujus ratio est, quia cum instrumentum sensus debeat esse proportionatum suo sensibili, sicut odor causatur ex calido et sicco, ita ad bonitatem instrumenti odoratus exigitur victoria calidi et sicci. Homo autem habet cerebrum, in cujus vicino positum est instrumentum olfactus, majus omnibus aliis animalibus secundum proportionem sui corporis, ut Philosophus dicit in libro de Animalibus: unde, cum cerebrum sit humidum et frigidum in se consideratum, impeditur in homine bonitas olfactus; et propter hoc prave odorat homo, et nihil odorabilium percipit nisi quod est secundum aliquam excellentiam inducens delectationem aut contrarium: quod contingit propter sensum, qui non est perspicax ad certitudinaliter discernendum de suo objecto. Unde rationabile est, quod hominum genus sic se habeat ad percipiendos odores, sicut se habent animalia habentia duros oculos, ut locustae, et quidam pisces, ad percipiendos colores: quos propter debilitatem visus, ex ineptitudine organi, non percipiunt nisi in quadam excellentia, prout ex eis ingeritur eis aliquis terror, vel ejus contrarium.

Deinde cum dicit « videtur enim »

Ostendit quomodo innotescant nobis differentiae odorum. Et circa hoc duo facit. Primo ostendit, quod differentiae odorum nobis innotescunt per comparationem ad differentias saporum. Secundo ostendit quomodo respondent differentiae odorum differentiis saporum, ibi, « Est autem sicut humor. » Dicit ergo primo, quod sensus olfactus in homine videtur habere quamdam convenientiam et proportionem ad gustum; similiter species humorum, idest saporum, ad species odoris. Unumquodque autem ignotum cognoscitur per id quod est magis manifestum. Unde, cum species saporum sint nobis maxime manifestae, species odorum, quae sunt nobis ignotae, et habent affinitatem ad species saporum, sub eorum similitudine a nobis cognoscuntur. Species autem saporum sunt nobis manifestae, quia sensum gustus habet homo certiorem quam alia animalia, quia gustus est tactus quidam: tactum autem habet certissimum aliis animalibus, licet in aliis sensibus deficiat a quibusdam animalibus. Sunt enim quaedam animalia, quae melius vident, audiunt et olfaciunt, quam homo; sed homo secundum tactum, multum differt in certitudine cognitionis ab aliis animalibus. Unde, quia homo habet optimum tactum, sequitur quod sit prudentissimum omnium aliorum animalium. Et in genere hominum ex sensu tactus accipimus, quod aliqui ingeniosi sunt, vel non ingeniosi: et non secundum aliquem alium sensum. Qui enim habent duram carnem, et per consequens habent malum tactum, sunt inepti secundum mentem: qui vero sunt molles carne, et per consequens boni tactus, sunt bene apti mente. Unde etiam alia animalia habent duriores carnes quam homo. — Sed videtur, quod aptitudo mentis magis respondeat bonitati visus, quam bonitati tactus: quia visus est spiritualior sensus, et plures differentias rerum demonstrat. — Sed dicendum est, quod duplici ex causa, bonitas mentis respondet bonitati tactus. Prima ratio est, quod tactus est fundamentum omnium aliorum sensuum: manifestum est enim, quod organum tactus diffunditur per totum corpus, et quodlibet instrumentum cujuscumque sensus est etiam instrumentum tactus; et illud, ex quo aliquid dicitur esse sensitivum, est sensus tactus. Unde ex hoc quod aliquis habet meliorem tactum, sequitur quod simpliciter habet meliorem sensitivam naturam, et per consequens, quod sit melioris intellectus. Nam bonitas sensus est dispositio ad bonitatem intellectus. Ex hoc autem, quod aliquis habet meliorem auditum vel meliorem visum, non sequitur quod sit melius sensitivus, vel melioris sensitivae simpliciter, sed solum secundum quid. Alia ratio est, quia bonitas tactus consequitur bonitatem complexionis sive temperantiae. Cum enim instrumentum tactus non possit esse denudatum a genere tangibilium qualitatum, eo quod est ex elementis compositum, oportet quod sit in potentia ad extrema saltem per hoc, quod est medium inter ea. Ad bonam autem complexionem corporis sequitur nobilitas animae: quia omnis forma est proportionata suae materiae. Unde sequitur, quod qui sunt boni tactus, sunt nobilioris animae, et perspicacioris mentis. Quaeritur autem iterum, cum tactus sit certissimus sensuum, quare species odorum denominantur magis a speciebus saporum, quam a qualitatibus tangibilibus. Et dicendum, quod odor et sapor causantur (1) ex determinata commixtione qualitatum elementarium; et ideo species odoris magis correspondent speciebus saporis, quam simplicibus qualitatibus tangibilibus.

Deinde cum dicit « est autem »

Ostendit quomodo species odoris correspondent speciebus saporis: et dicit, quod sicut humor, idest sapor, quidam est dulcis, et quidam amarus, sic etiam et odores distinguuntur. Sed sciendum est, quod quaedam habent proportionalem odorem et saporem, scilicet dulcem odorem et dulcem saporem; quaedam vero per contrarium, scilicet suavem saporem, et non suavem odorem, vel e converso. Cujus ratio est, quia sapor consistit in humido aqueo aliqualiter digesto; odor autem consistit in sicco aereo, aliqualiter contemperato. Contingit autem quandoque utramque substantiam, scilicet subtilem aeream, et aqueam grossiorem, secundum debitam proportionem commistam esse, et sic est suavitas saporis et odoris. Si vero sit debita proportio in uno et non in altero, erit in uno suavitas, et in alio non. Et sicut dictum est de dulci et amaro, quae sunt extrema in saporibus, quae transferuntur ad odores, ita etiam et acetosum et austerum, idest stipticum, aut ponticum, et acutum, et pingue, odoribus attribuuntur. Sed licet non semper in omnibus correspondeant odores saporibus, tamen, sicut dixi, propter hoc quod odores non sunt multum manifesti, sicut sapores, acceperunt nomina odores a saporibus, secundum similitudinem rerum; quia ut in pluribus, odores respondent saporibus. Dulcis enim odor et sapor causatur a croco et melle. Acer autem a thymo et a similibus. Et similiter de aliis odoribus et saporibus.

Deinde cum dicit « adhuc autem, »

Ostendit etiam quomodo non odorabilia odoratu percipiuntur; et dicit quod sicut auditus est audibilis et non audibilis, et visus est visibilis et non visibilis, cum sit eadem potentia cognoscitiva oppositorum, et privatio non cognoscatur nisi per habitum, similiter olfactus est odorabilis et non odorabilis. Sed non odorabile dicitur dupliciter. Aut quod omnino non potest habere odorem, sicut corpora simplicia. Aut quod habet parum de odore, aut malum odorem. Et similiter intelligendum est de gustabili et non gustabili.

(1) *Al.* causentur.

LECTIO XX.

Quo pacto immutetur sensus olfactus ab odorabili, non modo in hominibus, sed in aliis animalibus; et de ipsius instrumenti odoratus compositione.

ANTIQUA.

Est autem et olfactus per media, ut aerem, aut aquam. Et namque aquatica videntur odorem sentire, similiter autem et quaecumque cum sanguine et sine sanguine, sicut quae in aere. Etenim horum quaedam a longe occurrunt ad alimentum, quae ab odore moventur.

Unde et dubium videtur, si omnia quidem quae sub odore fiunt similiter odorent, homo autem respirans odorat, non respirans autem sed expirans, aut retinens spiritum, non odorat, neque a longe, neque a prope, neque si in nasum intus apponatur. Et hoc quidem in ipso organo positum, quo sentitur, insensibile esse, omnibus commune est; sed sine respiratione non sentire proprium est hominum. Manifestum autem est tentantibus. Quare sanguinem non habentia quoniam non respirant, alterum utique quemdam sensum habent, praeter eos, qui dicti sunt.

Sed impossibile est: siquidem odorem sentiunt. Odorabilis enim sensus, et mali odoramenti et boni odoramenti olfactus est. Amplius autem, et corrumpi videntur a fortibus odoribus a quibus homo corrumpitur, ut asphalto, sulphure, et hujusmodi. Olfactum quidem igitur habere necessarium etiam non respirantia.

Videtur autem in hominibus differre hoc sensitivum ad ea, quae aliorum animalium, sicut oculi ad ea, quae durorum oculorum sunt. Hi enim habent phragma, et sicut velamen, palpebras, quas aliquis non movens neque retrahens, non videt. Fortia autem oculis, nihil hujusmodi habent, sed mox vident quae fiunt in diaphano. Sic igitur, et organum odoratus, aliis quidem sine operculo est, sicut oculus; aliis vero aerem recipientibus, habere cooperimentum, quod respirantibus discooperitur, ampliatis venis et poris. Et propter hoc respirantia non odorant in aqua. Necessarium enim est ea odorem pati respirando, hoc autem facere in humido impossibile est.

Est autem odor, sicci, sicut humor humidi. Odorativum autem sensitivum, potentia hujusmodi est tale.

RECENS.

Fit autem olfactus etiam per medium, ut aerem, aut aquam: etenim animalia quae in aquis degunt, videntur quoque odorem sentire, tam habentia quam non habentia sanguinem, aeque ac ea quae versantur in aere: horum namque nonnulla eminus ad alimentum accedunt, simulac odorem animadverterint.

Quocirca et dubitatio exsurgit, si sane cuncta quidem similiter olfaciunt, homo vero inspirans odoratur quidem, non inspirans autem, sed expirans, aut detinens spiritum non olfacit, neque eminus neque cominus, ne si ipsis quidem naribus intus rem olentem indiderimus. Atque rem sensibilem, si ipsi instrumento sensus imponatur, percipi non posse, commune omnibus est; sed non sentire sine respiratione proprium hominum est: quod quidem experientia patet. Itaque ea quae sanguinis expertia sunt, quum non respirent, sensum quemdam praeter eos sensus qui vulgo citantur, alium habebunt. At id esse non potest, quandoquidem odorem percipiunt: sensus enim odoris atque rei tam male quam bene olentis olfactus est. Praeterea a vehementibus et ipsa perire videntur odoribus, quibus et homo perit, ut bituminis sulphuris et similium. Necesse est igitur ipsa olfacere, non respirantia tamen.

Sed hujus instrumentum sensus in hominibus perinde videtur ab instrumento differre reliquorum animantium, atque oculi eorum differunt ab oculis animalium quae duros oculos habent: illa enim palpebras, quasi sepem et involucrum habent, quas nisi moverint atque retraxerint, non vident; at ea quae durorum sunt oculorum, nihil habent tale, sed illico res eas vident quae in perspicuo fiunt: sic igitur et instrumentum olfactus apud alia quidem animalia velamine carere videtur, sicut oculus; in iis vero quae aerem admittunt, habere velamen, quod quum respirant, replicatur venulis, meatibusque distentis.

Et idcirco quae respirant, non olfaciunt in aqua: necesse est enim olfaciant respirando; at id in aqua facere nequeunt. Est autem odor sicci, sicut humidi sapor; ipsum vero instrumentum olfactus est potentia tale.

Postquam Philosophus determinavit de odorabili, hic determinat de immutatione odoratus ab ipso. Et primo quantum ad medium. Secundo quantum ad organum sensus, ibi, « Est autem odor « sicci. » Circa primum duo facit. Primo ostendit quid sit medium instrumenti odoratus. Secundo movet quamdam quaestionem circa determinata, ibi, « Unde dubium. » Dicit ergo primo, quod sensus olfactus immutatur ab odorabili per medium, scilicet aerem, aut aquam. Et quod aer sit medium in olfactu, manifeste apparet, quia nos per aerem odoramus; unde oportuit manifestare aquam esse medium in olfactu. Quod quidem ostendit per hoc, quod animalia aquatica odorem sentiunt, non solum illa quae habent sanguinem, sed etiam illa quae sanguine carent, sicut et animalia quae vivunt in aere. Quod apparet ex hoc, quod quaedam eorum de longinquo veniunt ad alimentum; quod non posset esse nisi inquantum provocantur ab odore; sicut patet de vulturibus, qui ex multis diebus dicuntur ad cadavera convenire. Quomodo autem odor ad tam remota spatia diffundatur, dubitatio est. Sciendum itaque est quosdam posuisse omnes sensus quodam perfici tactu. Dicebant enim oportere, quod sensus sensibile contingat ad hoc quod sentiatur. Aliter tamen aestimabant hoc accidere in visu, et in aliis sensibus. Dicebant enim, quod ex visu egrediebantur lineae visuales progredientes usque ad rem visam, et ex earum contactu visibile videbatur. In aliis autem sensibus dicebant, quod e converso sensibile perveniebat ad sensum. Et quod in tactu et gustu hoc manifeste videtur accidere. Nam tangibile et gustabile quodam contactu sentiuntur; in auditu etiam idem videtur esse. Nam aer motus usque ad auditum pertingit. Circa olfactum etiam idem esse dicebant. Ponebant enim quod a corpore odorabili resolvatur quaedam fumalis evaporatio, quae est subjectum odoris, et perveniebat usque ad sensum olfactus. Causa enim hujus diversitatis haec esse videtur, quia antiqui non ponebant nec percipiebant aliquid de immutatione spirituali medii, sed solum de immutatione naturali. In aliis autem sensibus apparet quaedam immutatio naturalis in medio, sed non in visu. Manifestum est enim, quod soni et odores deferuntur per ventos vel impediuntur, colores autem nullo modo. Manifestum est

etiam, quod contrariorum colorum species per eamdem partem aeris deferuntur ad visum, sicut cum unus videt album, alius nigrum, simul existens in eodem aere, et eodem aere utentes pro medio. Quod quidem in olfactu non accidit. Nam contrarii odores etiam in medio se impedire inveniuntur. Et ideo non percipientes immutationem, qua medium immutatur a visibile, posuerunt quod visus defertur usque ad rem visam. Sed quia percipiebant immutationem qua medium immutatur ab aliis sensibus, credebant, quod alia sensibilia deferrentur ad sensum. Sed manifestum est, quod hoc in olfactu non potest accidere. Cum enim odor cadaveris usque ad quingenta milliaria, vel amplius, a vulturibus sentiatur, impossibile esset, quod aliqua corporalis evaporatio cadaveris usque ad tantum spatium diffunderetur, praecipue cum sensibile immutet medium undique secundum eamdem distantiam, nisi impediatur. Non autem sufficeret ad occupandum tantum spatium, etiam si totum cadaver resolveretur in fumalem evaporationem, cum sit certus terminus rarefactionis ad quem corpus naturale pervenire potest, qui est raritas ignis; et praecipue cum per hujusmodi odorem cadaver non appareat sensibiliter immutatum. Et ideo dicendum est, quod ab odorabili resolvi quidem potest fumalis evaporatio, quae tamen non pertingit usque ad terminum ubi odor percipitur, sed immutatur medium spiritualiter, ultra quam dicta evaporatio pertingere possit. Quod autem spiritualis immutatio fit a visibili magis quam ab aliis sensibilibus, ratio est, quia visibiles qualitates insunt corruptibilibus corporibus, secundum quod communicant cum corporibus incorruptibilibus; unde habent esse formalius et nobilius quam reliqua sensibilia, quae sunt propria corruptibilium corporum.

Deinde cum dicit « unde et dubium »

Movet dubitationem circa praedicta. Et primo objicit ad unam partem. Secundo ad aliam, ibi, « Sed impossibile est. » Tertio solvit, ibi, « Videtur autem. » Dicit ergo primo, quod cum etiam aquatica odorent per aquam, dubium videtur, si omnia similiter odorent, quasi habentia eumdem sensum. Et videtur quod non: quia homo odorat dum attrahit aerem respirando; quando autem non respirat attrahendo aerem, sed emittendo ipsum, expirat, aut retinet spiritum, non odorat, neque de longe neque de prope, etiam si poneretur odorabile intus in naso. Sed hoc quod sensibile positum supra sensum non sentiatur, commune est omnibus aliis sensibus, vel animalibus. Sed quod odor non sentiatur sine respiratione, hoc est proprium hominibus. Et hoc manifestum est si quis tentare voluerit. Unde, cum animalia non habentia sanguinem, non respirent, videtur quod habeant alium sensum praeter olfactum et alios sensus, qui dicti sunt in homine.

Deinde cum dicit « sed impossibile »

Objicit in contrarium duabus rationibus. Prima ratio est, quia sensus distinguuntur secundum sensibilia. Unde cum sensus olfactus, sit sensus odorabilis, scilicet boni et mali odoramenti: et hoc communiter sentiatur tam ab homine quam animalibus aliis non respirantibus, sequitur quod idem sensus olfactus sit in homine et in aliis animalibus. Alia ratio est, quia ejusdem sensus eadem sunt corruptiva: non enim visus patitur aliquid a sonis, neque auditus a coloribus. Sed sensus animalium non respirantium videntur corrumpi a gravibus odoribus et excellentibus, ex quibus sensus hominis corrumpitur; scilicet ab asphalto, quod est quaedam confectio ex succis herbarum, et a sulphure, et ab hujusmodi: ergo alia habent sensum olfactus, sicut homo, licet non respirent.

Deinde cum dicit « videtur autem »

Solvit quaestionem; quia ista diversitas in modo respirandi, non est ex diversitate sensus, sed ex diversa dispositione organi. Organum enim olfactus in homine differt ab organis aliorum animalium, sicut oculi hominum differunt ab oculis duris quorumdam animalium. Oculi enim hominum habent quoddam phragma, idest pannum ad cooperiendum, scilicet palpebras, unde homo non potest videre nisi quodam motu palpebrae retrahantur; quod non accidit in animalibus habentibus duros oculos, sed statim vident ea quorum species fiunt in diaphano. Ita etiam et in animalibus non respirantibus, organum odoratus est sine operculo; sed in animalibus respirantibus habet quoddam cooperculum, quod oportet aperiri, ampliatis poris per respirationem. Et ideo animalia respirantia non odorant in aqua, quia oportet quod patiantur ab odore respirando, quod non potest fieri in aqua.

Deinde cum dicit « est autem »

Determinat de instrumento olfactus: et dicit quod odor fundatur in sicco, sicut sapor in humido. Organum autem odoratus oportet esse in potentia ad odorem et ad siccum, sicut organum visus est in potentia ad colores et ad lucem.

LECTIO XXI.

Gustabile non percipi per medium extraneum, sed conjunctum, dicit: de ipsius item instrumenti gustus qualitate, et de saporum differentiis agit.

ANTIQUA.

Gustabile autem est quoddam tangibile; et hoc est causa, quare non sit sensibile per medium extraneum corpus. Neque enim tactus. Et corpus, in quo est humor, quod est gustabile, est

RECENS.

Gustabile autem est quiddam tactile; atque haec est causa, cur ipsum non sit sensibile per medium corpus alienum: neque enim ita tactus percipit. At corpus gustabile

in humido sicut in materia. Hoc autem quiddam tangibile.

Unde et si in aqua essemus, sentiremus utique appositum dulce; non autem esset tunc nobis sensus per medium, sed ex eo, quod misceretur humido, sicut in potu. Color autem non sic videtur ex eo quod miscetur, neque de fluxionibus. Ut quidem igitur medium nihil est. Ut autem color, visibile, sic gustabile humor est.

Non autem facit humoris sensum, sine humiditate, sed habet actu, aut potentia humiditatem, ut saliva. Bene enim liquida ipsa, et est liquefactiva linguae.

Sicut autem visus, et visibilis est, et invisibilis, tenebra autem invisibilis est, judicat autem et ipsam visus; adhuc autem et valde splendidi est, etenim hoc invisibile est, alio autem modo, quam tenebra. Similiter autem, et auditus, sonique, et silentii, quorum aliud audibile, aliud non audibile, et magni soni, sicut visus est splendidi. Sicut enim parvus sonus inaudibilis quodammodo, sic et magnus et violentus. Invisibile autem, aliud quidem omnino dicitur, sicut et in aliis impossibile, aliud autem quamvis aptum natum, non habet, aut prave, sicut quod sine pedibus est, et sine gradu dicitur. Sic autem gustus, gustabilisque, et non gustabilis. Hoc autem est parvum, aut pravum habens humorem, aut corruptivum gustus. Videtur autem principium esse potabile et non potabile. Gustus enim quidam ambo. Sed hoc quidem, ut parvum, et corruptivum gustus, illud autem secundum naturam; est autem commune tactus et gustus, potabile.

Quoniam autem humidum quidem est gustabile, necesse est sensitivum ipsius, neque humidum esse actu, neque impossibile fieri humidum. Patitur enim aliquid gustus a gustabili secundum quod gustabile est. Necessarium est ergo humectatum esse, quod possibile humectari salvatum, non humidum autem gustativum sensitivum.

Signum autem neque siccam existentem linguam sentire, neque multum humidam. Hic enim tactus fit primi humidi; sicut cum aliquis qui ante gustavit fortem humorem, gustet alterum, et ut laborantibus amara omnia videntur, propter id, quod lingua plena hujusmodi humiditate sentit.

Species autem humorum, sicut et in coloribus, simplices quidem contrariae sunt, sicut dulce et amarum. Habitae autem sunt cum hac quidem pingue, cum illa vero salitum: media autem humorum acre, et austerum, et ponticum et acutum. Fere enim hae videntur esse humorum differentiae. Quare gustativum est potentia hujusmodi. Gustabile autem est factivum actu hujus.

etiam quo sapor continetur, humido tamquam materiei inest idque tactile quiddam est: quapropter etiam si essemus in aqua, sentiremus dulce injectum, neque tamen sensus illius nobis per aquam tamquam per medium esset, sed quia permistum illud esset cum humido, quemadmodum in potione fieri solet; color autem non ita videtur propter miscelam, neque propter effluvia.

Intermedium igitur nullum exstat; ut autem visibile est color, sic est gustabile sapor. Nihil autem absque humiditate saporis efficit sensum; sed omne humiditatem aut actu, aut potentia habet, ut salsum: nam et ipsum liquescere potest facile, et linguam colliquefacere valet.

At vero sicuti visus pertinet ad visibile et invisibile (tenebrae namque sunt invisibiles, quas etiam visus discernit) praeterea ad id quod valde splendidum est (et hoc enim invisibile est, quamquam alio modo quam tenebrae), sicuti porro et auditus similiter ad sonum ac silentium, quorum alterum vero inaudibile est, et etiam ad sonum magnum, perinde atque visus ad splendidum: nam ut parvus sonus quodammodo inaudibilis est, sic etiam magnus ac violentus; invisibile vero partim dicitur absolute, quemadmodum et in aliis rebus id quod fieri nequit, partim vero quod licet suapte natura quidem aptum sit, vel non habet, vel male instructum est, quo sensu vocabula [expers et nucleis carens] adhibemus: sic et gustus ad gustabile et ingustabile pertinet quod quidem aut exiguum aut pravum habet saporem, aut qui gustum perdere potest. Videtur autem potabile et impotabile esse principium: utrumque enim sapor quidam est; verum alterum est pravus gustumque devastans, alterum vero secundum naturam.

Est autem potabile gustui cum tactu commune. At vero quum gustabile sit humidum, necesse est et instrumentum sensus neque humidum esse actu, neque tale ut humectari non possit: patitur enim aliquid gustus a gustabili, quatenus gustabile est. Necesse est igitur humectari id quod ita humectari potest ut incolume servetur, non tamen humidum est, instrumentum nimirum gustus. Argumento autem est, linguam neque quum est valde sicca, neque quum est nimis humida, sentire: haecce enim evadit tactus humidi primi, perinde atque si, quum praegustaverit quispiam vehementem saporem, deinde alium gustet, quemadmodum et aegrotantibus cuncta videntur amara, quia lingua sentiunt tali humiditate referta.

Species autem saporum ita sese habent quemadmodum et colorum: dulce namque et amarum contraria simplicia sunt, vicinum autem dulci quidem pingue, amaro vero salsum; at inter haec intermedia sunt acre, austerum, acerbum atque acidum: hae namque fere differentiae videntur esse saporum. Itaque gustus quidem instrumentum id est quod est potentia tale, gustabile autem id quod ipsum actu facere potest.

Postquam Philosophus determinavit de visibili, et audibili, et olfactibili, hic quarto determinat de gustabili. Et dividitur in partes duas. In prima determinat de gustabili in communi. In secunda de speciebus gustabilis, idest saporis, ibi, « Species « autem. » Circa primum tria facit. Primo inquirit an gustabile percipiatur per medium. Secundo ostendit quid percipiatur per gustum, quia gustabile et non gustabile, ibi, « Sic autem. » Tertio quale oporteat esse organum sensus gustus, ibi, « Quo« niam autem humidum. » Haec enim tria circa alios sensus tractavit, scilicet medium, in quo sentitur: id quod sensu percipitur: et organum sensus: quae in gustu, ut videbitur, oportet esse. Circa primum tria facit. Primo ostendit, quod gustabile non percipitur per medium extraneum. Secundo excludit quamdam objectionem, ibi, « Unde et si in « aqua. » Tertio ostendit quid requiratur ad hoc, quod gustabile percipiatur, ibi, « Non autem facit. » Dicit ergo primo, quod gustabile est quoddam tangibile, idest quod tactu discernitur. Et haec est causa, quare non sentitur per medium quod sit corpus extraneum. Et dicitur extraneum, quod non est pars animalis. Sentiuntur enim sensibilia, de quibus prius dictum est, per aerem aut aquam, quae non sunt partes animalis. Sed tactus non sentit suum objectum per medium extraneum, sed per medium conjunctum. Nam caro est medium in sensu tactus, ut infra patebit. Et ideo, cum gustus sit quidam tactus, et gustabile sit quoddam tangibile, non percipietur gustabile per medium extraneum. Quod autem gustabile sit quoddam tangibile, ostendit per hoc quod humor, idest sapor, qui est gustabile, radicatur in humido, sicut in materia propria. Humidum autem est quoddam tangibile. Unde manifestum est, quod gustabile est quoddam tangibile. Sed si gustus est quidam tactus, videtur quod non debeat distingui contra tactum, cum species non dividatur ex opposito contra genus: et sic sequitur, quod non sunt quinque sensus, sed tantum quatuor. Sed dicitur, quod gustus et tactus possunt considerari dupliciter. Uno modo quantum ad modum sentiendi; et sic gustus est quidam tactus. Nam in tangendo, suum objectum percipit. Alio modo quantum ad objectum; et ita oportet dicere, quod sicut se habet objectum gustus ad objectum tactus, sic se habet sensus gustus ad sensum tactus. Manifestum est autem, quod sapor, qui est objectum

gustus, non est aliqua qualitas de qualitatibus simplicium corporum, ex quibus animal constituitur, quae sunt propria objecta sensus tactus; sed causatur ab eis, et fundatur in aliquo eorum, sicut in materia, scilicet in humido. Unde manifestum est, quod gustus non est idem quod sensus tactus, sed quodammodo radicatur in eo. Unde et consuevit de gustu distingui, quod potest accipi gustus prout est discretivus saporum, et potest accipi ut est tactus quidam, prout discernit qualitates tangibiles, scilicet alimenti, cujus sensus est tactus, ut supra dictum est. Unde Philosophus dicit in 3 Ethicorum, quod circa delectationes gustus prout accipitur primo modo non est temperantia, sed solum prout est accipitur secundo modo.

Deinde cum dicit « unde etsi in »

Excludit quamdam objectionem. Manifestum est enim quod si aliquod corpus saporosum dissolubile per aquam, in aqua ponatur, utpote mel, vel aliquid hujusmodi, et nos essemus in aqua, « quamvis « distantes ab illo corpore saporoso » saporem tamen ejus sentiremus in aqua: et sic videtur, quod gustus suscipiat suum objectum per aquam, quod est medium extraneum. Et ideo ad excludendum hanc objectionem, concludit ex dictis, quod cum gustabile non percipiatur per medium extraneum, sequitur, quod si essemus in aqua sentiremus utique corpus dulce appositum in aqua, distans a nobis; non tamen esset nobis sensus per medium, sed ex eo, quod sapor ille permiscetur aqueo humido, ut accidit in potu; puta cum permiscetur, aquae, vel vino, mel, vel aliquid hujusmodi: ipsa enim aqua immutatur naturali immutatione a corpore saporoso. Unde gustus non percipit saporem corporis distantis; ut est talis corporis sapor, nisi secundum quod aqua est immutata tali corpore. Cujus signum est, quod gustus non immutatur ab aqua sic intense, sicut natus est immutari a sapore corporis distantis, eo quod sapor ille debilitatur per admixtionem aquae. Sed color non sic videtur per medium, quod scilicet corpus coloratum admisceatur medio, aut aliquid ejus defluat ad visum, ut Democritus ponebat; sed per spiritualem immutationem medii. Unde visus non percipit colorem ut aeris, vel ut aquae, sed ut corporis colorati distantis, et secundum eamdem mensuram. Si ergo velimus comparare gustum ad visum, nihil est quod sit medium in gustu, sicut illud quod est medium in visu. Sed sicut color est visibile, idest objectum visus, sic humor, idest sapor, est gustabile, id est objectum gustus.

Deinde cum dicit « non autem »

Ostendit quid requiratur ad gustum, ex quo medium non requiritur: et dicit, quod nullum saporosum facit sensum sui humoris, idest saporis, sine humiditate. Nam sicut color fit actu visibilis per lumen, ita sapor fit actu gustabilis per humidum. Et propter hoc oportet, quod gustabile, vel actu habeat humiditatem aqueam, sicut vinum vel aliquod hujusmodi, aut sit potentia humectabile, sicut quod sumitur per modum cibi. Et ideo oportet, ut sit saliva in ore, quae est bene liquida, et liquefactiva linguae, per quam ea quae sumuntur, humectantur, ut eorum sapor percipi possit.

Deinde cum dicit « sicut autem »

Ostendit quid percipiatur per gustum; et dicit quod sicut est de visu et auditu, sic est de gustu. Visus enim cognoscit visibile et invisibile, ut supra dictum est. Invisibile enim est tenebra, de qua visus judicat. Et similiter illud quod est valde splenditum, ut sol, dicitur invisibile, sed alio modo quam tenebra. Nam tenebra dicitur invisibile, propter defectum luminis; splendidum autem propter abundantiam corrumpentis sensum. Et similiter auditus est audibilis, scilicet soni, et non audibilis, ut silentii, quod est privatio soni, et etiam non audibilis, idest soni male audibilis, qui vel propter sui excellentiam corrumpit sensum, vel propter sui parvitatem (1), non sufficienter sensum immutat. Sic etiam est in omnibus quae secundum potentiam et impotentiam dicuntur. Nam impossibile dicitur in omnibus, aut quod non habet quod natum est habere, aut quod prave habet. Sicut non gressibile dicitur animal, et quod penitus caret pedibus, et quod est claudum, aut debile pedibus. Similiter autem et gustus, et gustabilis, et non gustabilis. Non gustabile autem dicitur dupliciter: quod aut parum habet de sapore, aut malum saporem, aut nimis violentum ad corrumpendum sensum. Et quia gustabile est humidum aqueum, quod est potabile, et hoc est principium saporis, scilicet humidum aqueum, videtur quod potabile et non potabile, sit principium eorum quae gustu percipiuntur. Gustus enim percipit ambo; sed unum ut pravum et corruptivum sensus, scilicet non potabile; aliud autem ut conveniens secundum naturam, scilicet potabile. Sicut autem gustabile percipitur gustu, prout gustus est quidam sensus discretus a tactu, ita potabile et non potabile, percipitur a gustu prout gustus est quidam tactus. Nam potabile est commune et tactus et gustus. Tactus quidem, inquantum est humidum; gustus autem, inquantum est humidum saporabile. Manifestum est ergo, quod delectationes quae sunt in cibis et potibus inquantum sunt sensibilia et potabilia, pertinent ad gustum, inquantum est tactus quidam, ut dicitur in tertio Ethicorum.

Deinde cum dicit « quoniam autem »

Ostendit quale debeat esse instrumentum gustus. Et primo ponit veritatem. Secundo manifestat eam per signum, ibi, « Signum autem. » Dicit ergo primo, quod quia illud quod est gustabile, oportet esse humidum et saporosum, necesse est organum gustus, neque esse humidum actu, neque saporosum secundum seipsum; neque esse tale, quod non possit fieri humidum: sicut instrumentum visus est, quod non habet colorem, sed est susceptivum coloris. Et hoc ideo est, quia gustus patitur aliquid a gustabili, secundum quod est gustabile, sicut quilibet sensus a sensibili. Unde, cum gustabile inquantum gustabile sit humidum, necesse est, quod organum gustus, inquantum est jam passum, sit humectatum; et tamen salvatur in sua natura, ut sit gustativum, idest potens gustare, cum possibile est humectari, non tamen est humidum actu.

Deinde cum dicit « signum autem »

Ostendit quod dixerat, per signum; dicens, quod signum praedictorum est quod neque lingua existens sicca potest sentire, neque existens multum humida: quia cum existit valde humida a praecedente dominante humiditate, sic enim fit in ea tactus et sensus praecedentis humidi, et non supervenientis; sicut cum aliquis ante gustaverit aliquem fortem saporem, postea si gustet alterum, non percipiet ipsum, quia adhuc manet sensus primi humoris in lingua. Et similiter « laborantibus, » idest febricitantibus, om-

(1) *Al.* pravitatem.

nia videntur esse amara, propter hoc quod sentiunt per linguam plenam « humiditate hujusmodi, » scilicet cholera, quae est amara.

Deinde cum dicit « species autem »

Determinat de speciebus saporum: et dicit quod sicut in coloribus simplices colores sunt contrarii, ut album nigro, sic in saporibus simplices sunt contrarii, ut dulce et amarum. Species autem saporum « habitae, » idest immediate consequentes simplices species, sunt pingue, quod sequitur dulce, et salsum, quod sequitur amarum. Media autem horum sunt acetosum et austerum et ponticum, et acutum, quae duo in idem reducuntur. Ad has autem septem species saporum fere videntur reduci omnes aliae. Considerandum est autem circa has species, quod quamvis sapores causentur a calido et frigido, et humido et sicco, et contraria sunt quae maxime distant, non tamen secundum maximam distantiam calidi et frigidi, et humidi et sicci attenditur contrarietas in speciebus saporum; sed secundum ordinem ad gustum, prout natus est immutari a sapore, vel cum horrore, vel cum suavitate. Unde non est necessarium, quod dulce vel amarum sit maxime vel calidum vel frigidum, vel humidum vel siccum; sed maxime se habeat in tali dispositione, per quam comparatur ad sensum gustus. De generatione autem saporum in libro de Sensu et Sensato determinatur. Ultimo autem concludit, quod gustativum, idest sensus gustus, vel organum ejus, est in potentia ad saporem et species ejus; gustabile autem est, quod potest reducere ipsum de potentia in actum.

LECTIO XXII.

Inquirit num sensus tactus sit unus, vel plures: et solvit quod plures sunt: quaerit etiam quid sit medium in sensu tactus, num caro, vel aliquid aliud proportionale.

ANTIQUA.

De tangibili autem et tactu eadem ratio. Si enim tactus non est unus sensus, sed plures, necessarium et tangibilia sensibilia plura esse. Habet autem dubitationem, utrum plures sint, aut unus. Et quid est sensitivum tangibile, utrum caro, et in aliis proportionale, aut non, sed hoc quidem est medium, primum autem sensitivum aliud quiddam est intus.

Omnis etenim sensus unius contrarietatis esse videtur, ut visus albi et nigri, auditus gravis et acuti, gustus amari et dulcis. In tangibili autem multae insunt contrarietates, calidum frigidum, humidum siccum, durum molle, et aliorum quaecumque sunt hujusmodi.

Habet autem solutionem quamdam ad hanc dubitationem, et quod in aliis sensibus sunt contrarietates plures, ut in voce non solum acumen et gravitas, sed et magnitudo et parvitas, et lenitas et asperitas vocis, et similia alia. Sunt et circa colorem differentiae hujusmodi alterae.

Sed quod sit unum subjectum, sicut auditui sonus, sic tactui, non est manifestum.

Utrum autem est sensitivum intus, aut non, sed mox caro, nullum videtur esse signum fieri sensum simul cum tactu. Etenim nunc si aliquid circa carnem extenderit, ut pellem, faciens similiter sensum mox tactum insinuat; et tamen constat, quod non est in hoc sensitivum. Si autem et connaturale fuerit, citius utique pertinget sensus.

Propter quod talis pars corporis videtur sic se habere, sicut si circulariter nobis adnatus esset aer. Videremur enim uno quodam sentire, et sonum, et odorem, et colorem; et unus quidem sensus, esse auditus, et visus et olfactus. Nunc autem quoniam determinatum est per quod fiunt motus, manifesta sunt praedicta sensitiva altera esse. In tactu autem hoc quidem nunc immanifestum est. Ex aere quidem enim aut aqua impossibile est constare animatum corpus. Oportet enim firmum esse. Relinquitur autem mixtum ex terra, et ex his esse, ut vult caro, et proportionale. Quare necessarium est, et corpus esse, quod medium est tactui, adnatum, per quod fiant sensus, cum sunt plures.

Demonstrat autem quod plures sint, is qui in lingua est tactus. Omnia enim tangibilia sentit, secundum eamdem partem, et humorem. Siquidem igitur et alia caro sentiret humorem, videretur unus et idem esse sensus gustus et tactus. Nunc autem sunt duo, propter id quod non convertitur.

RECENS.

De tactili autem et tactu eadem dicenda sunt: nam si tactus non unus sit sensus, sed plures, necesse est et ea quae tactu percipiuntur, plura sensibilia esse. Dubitationem autem iste locus habet, utrum plures sint tactus, an unus tantum; et quidnam sit instrumentum tactus, utrum caro, et in ceteris animalibus id quod carni respondet, an ita non sit, sed id quidem sit intermedium, instrumentum autem sensus primum aliud quiddam sit intus.

Omnis enim sensus ad unicam oppositionem pertinere videtur, ut visus ad album nigrumque, auditus ad acutum graveque, gustus ad amarum atque dulce; at in tactili plures insunt oppositiones, calidum nempe et frigidum, humidum et siccum, durum et molle, et cetera istiusmodi. Habet autem controversia ad hanc dubitationem quamdam solutionem, quod in ceteris etiam sensibus plures insunt oppositiones, in voce verbi gratia non solum acumen et gravitas, sed etiam magnitudo et parvitas, et laevitas et asperitas vocis, et alia hujusmodi; sunt et circa colorem differentiae aliae tales; verum quidnam sit unicum objectum tactui, sicut auditui sonus, non est manifestum.

Utrum autem instrumentum tactus intus sit, an non, sed illico ipsa caro, ad hanc litem dirimendam nequaquam signum esse videtur, quod sensus illico fit, simulac tangimus: etenim et nunc, si quis de industria carni membranam obtenderit, similiter continuo sensum significat, simulac tetigerit, et tamen patet in illa sensus instrumentum non esse; quodsi agnata fuisset, velocius etiam pertransiisset sensus.

Quapropter talis pars corporis perinde se habere videtur atque si circumfusus aer agnatus esset nobis: tunc enim uno eodemque aliquo instrumento sonum et colorem et odorem videremur sentire, et unicus quidam videretur esse sensus visus, auditus atque olfactus. Nunc autem, quia sejunctum est id per quod fiunt motus, patet instrumenta jam dicta sensuum esse diversa; in tactu vero id nunc latet: fieri enim nequit ut ex aere vel aqua corpus animatum constet, quippe quum solidum quiddam adesse oporteat. Restat igitur ut ex his atque terra sit mistum, quale esse solet caro et id quod ei respondet: quare necesse est, inter instrumentum tactus et res tactiles agnatum esse corpus intermedium, per quod fiunt sensus numero plures.

Indicat autem plures esse tactus is qui in lingua consistit: nam eadem parte et omnes res tactiles et saporem sentit. Quodsi igitur et cetera caro sentiret saporem, unus idemque sensus videretur esse gustus et tactus; nunc autem, quia retorqueri non potest argumentum, duo esse censentur.

Postquam determinavit Philosophus de sensibilibus secundum alios sensus, hic determinat ultimo de sensibili secundum tactum: quia tactus inter alios sensus videtur esse minus spiritualis, licet sit omnium aliorum sensuum fundamentum. Dividitur autem haec pars in duas partes. In prima determinat quasdam dubitationes circa sensum tactus. In secunda ostendit veritatem circa hunc sensum, ibi, « Omnino autem videtur. » Circa primum duo facit. Primo movet quaestiones. Secundo determinat eas, ibi, « Omnis etenim sensus. » Dicit ergo primo, quod quantum ad ea de quibus inquirendum est, eadem ratio est, sive loquamur de tangibili, sive de tactu. Quod enim dicitur de uno, oportet dici de altero: quia si tactus non est unus sensus, sed plures, necesse est quod tangibilia non sint unum genus sensibilium, sed plura. Ideo autem hoc dicit, quia intentio sua est primo determinare de sensibilibus, postmodum determinabit de sensu. Quia vero in his quae circa tangibile et tactum dicenda sunt, circa sensum tactus quaestiones movebit propter hoc quod commodius possunt pertractari quaestiones istae circa tactum, quam si moveantur circa tangibile, idcirco hanc excusationem praemittit, ostendens, quod non refert utrum de tactu, vel tangibili loquamur. Movet ergo duas quaestiones circa tactum et tangibile. Quarum prima talis est. Utrum sint plures sensus tactus, an unus tantum. Secunda dubitatio est quid est sensitivum, idest organum (1) sentiendi in tactu: utrum scilicet caro sit organum sensus tactus in animalibus habentibus carnem, quae sunt animalia habentia sanguinem, et in aliis quae carent sanguine aliquid proportionabiliter respondens carni. Aut non est ita, sed caro quidem et illud quod proportionabiliter ei respondet, est medium in sensu tactus, sed primum organum sensus tactus est aliquid intrinsecum circa cor, ut dicitur in libro de Sensu et sensato.

Deinde cum dicit « omnis etenim »

Determinat praemissas dubitationes. Et primo primam. Secundo secundam, ibi, « Utrum autem. » Circa primum tria facit. Primo ostendit, quod non est unus sensus tactus, sed plures. Secundo solvit positam rationem, ibi, « Habet autem solutionem. » Tertio improbat solutionem, ibi, « Sed quod sit. » Ratio autem, quam primo ponit, talis est. Omnis enim unus sensus videtur esse unius contrarietatis, sicut visus albi et nigri, auditus gravis et acuti, gustus amari et dulcis. Sed in tangibili, quod est objectum tactus, sunt multae contrarietates; scilicet calidum et frigidum, humidum et siccum, durum et molle, et quaedam alia hujusmodi, et grave et leve, et acutum et hebes, et similia: ergo tactus non est unus sensus, sed plures.

Deinde cum dicit « habet autem »

Ponit quamdam apparentem solutionem ad praedictam dubitationem: et dicit, quod aliquis potest habere solutionem ad praedictam dubitationem per hoc, quod in aliis sensibus videntur esse plures contrarietates, sicut in auditu. Nam circa vocem audibilem non solum potest attendi contrarietas acuti et gravis, sed etiam magnitudo et parvitas vocis, et lenitas et asperitas ejus, et aliqua alia similia. Et similiter circa colorem possunt inveniri aliquae aliae differentiae praeter contrarietatem albi et nigri; sicut quod aliquis color est intensus, et alius remissus; aliquis pulcher, et aliquis turpis: et tamen per hoc non tollitur, quin auditus sit unus sensus, et similiter visus. Unde multiplex contrarietas tangibilium non videtur impedire, quominus tactus sit unus sensus.

Deinde cum dicit « sed quod »

Excludit positam solutionem: et dicit quod omnium contrarietatum, quae sunt circa audibilia, est unum subjectum, scilicet sonus, et similiter color circa visibilia. Sed non potest inveniri aliquid unum, quod sit commune subjectum omnium contrarietatum quae sunt circa tangibilia: et propter hoc non videtur esse unum genus tangibilium, unde neque unus sensus tactus. Ad evidentiam autem eorum quae hic dicuntur, considerare oportet, quod distinctio potentiarum et objectorum proportionabilis est. Unde, cum unus sensus sit una potentia, oportet quod et (1) sensibile correspondens sit unum genus. Ostensum est autem in decimo Metaphysicae, quod in uno genere est una prima contrarietas. Unde oportet, quod circa objectum unius sensus, attendatur tantum una prima contrarietas. Et ideo hic dicit Philosophus, quod unus sensus est unius contrarietatis: possunt tamen in uno genere esse plures contrarietates post primam, vel per modum subdivisionis, sicut in genere corporum prima contrarietas est animati et inanimati. Et quia animatum corpus dividitur per sensibile et insensibile, et ulterius sensibile per rationale et irrationale, multiplicantur contrarietates in genere corporis. Vel sunt plures contrarietates unius generis per accidens; sicut in genere corporis est contrarietas albi et nigri, et secundum omnia, quae corpori accidere possunt. Et per hunc modum intelligendum est, quod circa sonum et vocem, praeter primam contrarietatem gravis et acuti, quae est per se, sunt aliae contrarietates quasi per accidens. In genere autem tangibilium sunt plures primae contrarietates per se, quae tamen omnes quodammodo reducuntur ad unum subjectum, et quodammodo non: potest enim uno modo accipi subjectum contrarietatis ipsum genus, quod comparatur ad differentias contrarias, sicut potentia ad actum. Alio modo potest accipi subjectum contrarietatum substantia quae est subjectum generis, cujus sunt contrarietates: sicut si dicamus, quod corpus coloratum est subjectum albi et nigri. Si igitur loquamur de subjecto quod est genus; manifestum est, quod non est idem subjectum omnium qualitatum tangibilium. Si autem loquamur de subjecto quae est substantia, unum subjectum est omnium eorum, scilicet corpus, pertinens ad consistentiam animalis. Unde infra dicit Philosophus, quod tangibiles qualitates sunt corporis secundum quod est corpus, quibus scilicet elementa corporis distinguuntur abinvicem. Horum enim est sensus tactus discretivus, quae ad consistentiam corporis animalis pertinent. Unde formaliter loquendo, et secundum rationem, sensus tactus non est unus sensus, sed plures; subjecto autem est unus.

Deinde cum dicit « utrum autem »

Pertractat secundam quaestionem. Et circa hoc duo facit. Primo docet veritatem. Secundo concludit quoddam quod pertinet ad manifestationem primae quaestionis, ibi, « Propter quod talis pars. » Circa primum sciendum est, quod posset alicui videri, quod caro esset organum sentiendi secundum tactum hac ratione, quia statim ad tactum carnis sentimus tangibilia. Dicit ergo, ad excludendum hanc rationem, quod ad judicandum utrum organum tactus sit intus, vel non, sed statim caro sit orga-

(1) *Al.* organi.

(1) *Al.* ei.

num tactus, non videtur esse sufficiens signum hoc, quod simul cum caro tangitur fit sensus tangibilis, idest sentitur; quia et nunc si aliquis supra carnem extenderet aliquam pelliculam aut telam subtilem, statim ad tactum ipsius quod super extenderetur carni, sentiretur tangibile. Sed tamen constat, quod organum sensus tactus non esset in illa pelle super extensa. Et iterum manifestum est, quod si illa pellis superextensa fieret connaturalis homini, citius per eam sentiretur. Unde, licet ad tactum carnis, quae est homini connaturalis, statim tangibile sentiatur, non tamen sequitur quod caro sit organum tactus, sed est quoddam medium connaturale.

Deinde cum dicit « propter quod »

Concludit quoddam, quod valet ad manifestationem primae quaestionis: et dicit quod quia caro est sicut medium connaturale in sensu tactus, videtur quod haec pars corporis sic se habeat ad sensum tactus, sicut si aer, qui est circa nos, esset connaturalis nobis. Videretur enim tunc quod aer ille esset organum in visu, auditu et olfactu, quamvis sit medium; et ita videremur uno organo sentire sonum et odorem et colorem, et per consequens videretur esse unus sensus auditus, visus et olfactus. Sed nunc quia medium, per quod fiunt motus dictorum sensibilium, est « determinatum, » idest distinctum a nobis: manifestum est, quod non est organum. Et item manifestum est, quod diversa sunt organa trium sensuum dictorum, et per consequens, quod sunt diversi sensus. Sed in tactu hoc non est manifestum, quia medium est connaturale nobis. Et hujus diversitatis rationem assignat. Aer enim et aqua, quae sunt media aliorum sensuum, non possunt esse connaturalia nobis, quia impossibile est, quod ex aere puro et ex aqua pura consistat animatum corpus. Cum enim sint corpora humida et fluxibilia, non sunt firma neque bene terminabilia in seipsis, sed solum termino alieno. Corpus autem animatum oportet esse firmum et in se terminatum: unde oportet quod sit mixtum ex terra et aere et aqua, sicut vult se habere, idest sicut exigit caro in animalibus habentibus carnem, et illud quod proportionale est, in animalibus non habentibus carnem. Et sic illud corpus, quod est medium in tactu, scilicet caro, potest esse adnatum (1), idest naturaliter unitum tactui, ita quod per ipsum sicut per medium connaturale, fiant plures sensus tactus.

Deinde cum dicit « demonstrat autem »

Ponit quoddam aliud ad idem manifestandum: et dicit, quod hoc idem demonstratur per hoc, quod in lingua fiunt plures tactus. Sentimus enim per linguam omnia tangibilia, quae sentimus per alias partes corporis, et ulterius per ipsam sentimus « humorem » idest saporem, quem non sentimus per aliquam aliam partem corporis. Si autem alia caro sentiret saporem, non discerneremus inter gustum et tactum; sicut nunc non discernimus inter tactum qui est discretivus calidi et frigidi, et tactum qui est discretivus humidi et sicci. Sed nunc apparet, quod gustus et tactus sunt duo sensus, quia non convertuntur adinvicem; non enim per quamcumque partem fit sensus tactus, fit et gustus. Ratio autem quare non per quamcumque partem fit gustus, per eam fit tactus, est quia sapores non sunt qualitates elementorum, ex quibus corpus animalis constat: unde nec pertinent ad consistentiam animalis, sicut qualitates tangibiles.

(1) *Al.* adunatum.

LECTIO XXIII.

Quaerit num tactus et gustus sentiant per medium extraneum; et ostendit quod sic, differenter tamen ab aliis sensibus: carnem etiam non organum tactus, sed medium potius esse probat: quod demum in debita compositione tangibilium qualitatum tactus ipse consistat, et quorum tangibilium sit perceptivus, declarat.

ANTIQUA.

Dubitabit autem aliquis, si omne corpus profunditatem habet. Haec autem est tertia magnitudo; quorum autem corporum medium est aliquod corpus, non contingit ipsa adinvicem se tangere. Humidum autem non est sine corpore, neque humectatum, sed necesse est aquam esse, aut habere aquam. Quae vero tanguntur adinvicem in aqua, nisi sicca extrema sint, necesse est aquam habere mediam qua repleta sint ultima. Si autem hoc verum, impossibile est aliquod corpus tangere aliud in aqua. Eodem autem modo est et in aere. Similiter enim se habet aer ad ea quae sunt in ipso, et aqua ad ea quae sunt in aqua. Latet autem magis nos, sicut et ea quae sunt in aqua, animalia, si humectatum tangit humectatum.

Utrum igitur omnium similiter sit sensus, an aliorum aliter, sicut nunc videtur, gustus quidem et tactus in tangendo, alii autem a longe. Hoc autem non est; sed durum et molle per altera sentimus, sicut et sonabile, et visibile, et odorabile. Sed alia quidem a longe, alia vero a prope: propter quod latet: quod omnia quidem sentimus per medium, sed

RECENS.

At vero dubitabit hoc loco quispiam: si corpus quidem omne profunditatem habet, atque haec est tertia magnitudo, fieri vero nequit ut duo corpora se mutuo tangant inter quae corpus aliquod medium intercedit, humidumque non est sine corpore, nec humectatum, sed necesse est vel aquam esse, vel aquam habere, necesse est, corpora quae se invicem tangunt in aqua, quando extrema non sunt sicca, in medio aquam habere, qua repleta sunt extrema: quodsi autem hoc est verum, fieri non potest ut corpora se invicem tangant in aqua. Eodem etiam modo res fieri debent in aere: simili namque modo sese habet aer ad ea quae sunt in ipso et aqua ad ea quae sunt in ipsa; verum latet nos magis, quemadmodum animalia aquatilia latet si humectatum humectatum tangit.

Utrum igitur omnium simili modo fit sensus, an aliorum alio atque alio modo, quemadmodum et nunc videntur gustus quidem et tactus tangendo fieri, ceteri autem eminus? an vero id non ita est, sed durum etiam et molle per alia sentimus, quemadmodum et sonorum et visibile ac odorabile verum haec quidem eminus, illa vero cominus sentiuntur:

in his latet. Et quidem, sicut diximus prius, et si per pellem sentiremus omnia tangibilia, ignorantes quod prohibet, similiter utique haberemus, sicut et nunc et in aqua, et in aere: Putamus enim nos nunc ipsa tangere, et nihil esse medium.

Sed differt tangibile a visibilibus et sonativis: quoniam illa quidem sentimus ex eo, quod medium movet aliquid nos, tangibilia vero non a medio, sed simul cum medio, sicut per clypeum percussus. Non enim clypeus percussus prius percussit, sed simul accidit utraque percuti.

Omnino autem videtur caro, et lingua, sicut aqua et aer ad visum et auditum et olfactum se habent, sic se habere ad sensitivum, sicut illorum unumquodque. Ipso autem sensitivo tacto, neque ibi neque hic fiet utique sensus: ut si quis ponat corpus album in oculo ultimum. Quare et manifestum quod intus sit, tangibilis sensitivum; sic enim utique accidit, quod et in aliis. Apposita enim super sensorium non sentiunt, super autem carnem posita sentiunt; quare medium tactus est caro.

Tangibiles quidem igitur sunt differentiae corporis, secundum quod corpus. Dico autem differentias, quibus elementa determinantur, calidum, frigidum, humidum, et siccum, de quibus dictum est in his quae de elementis. Sensorium autem ipsarum, quod tactivum, et in quo sensus vocatus tactus, est primo, quod potentia hujusmodi pars est. Sentire enim pati quoddam est. Quare faciens quale ipsum actu, tale illud facit, cum sit potentia. Unde similiter calidum et frigidum, aut durum et molle non sentimus, sed excellentias, tamquam sensu velut medietate quadam existente ejus, quae in sensibilibus, contrarietatis. Et propter hoc discernit sensibilia. Medium enim discretivum est. Fit enim ad utrumque ipsorum, alterum ultimorum. Et oportet, sicut debens sentire album et nigrum neutrum ipsorum habere actu, potentia vero utrumque, sic autem et in aliis, et in actu, neque calidum neque frigidum.

Amplius autem sicut visibilis et invisibilis erat quodammodo visus, similiter autem et reliqui oppositorum, sic et tactus, et tangibilis et intangibilis. Intangibile autem, parvam omnino habens differentiam tangibilium, ut passus est aer. Et tangibilium excellentiae sicut corruptiva. Secundum quidem igitur unumquemque sensum, dictum est figuraliter.

quapropter latet, quandoquidem per medium cuncta sentimus? Verum enimvero in illis latet, quamvis si per membranam, ut prius etiam est dictum, sentiremus omnia tactilia nescientes eam intercedere, eadem nostra esset conditio ac nunc in aqua et aere: videmur enim res ipsas tactiles tangere, et nihil intercedere videtur.

Differt tamen tactile a visibilibus et sonoris: eo quod haec quidem sentimus medio in nos aliquid agente; at tactilia sentimus non ope medii, sed una cum medio, ut qui per clypeum percutitur: non enim percussus clypeus percussit: sed evenit ut ambo percuterentur.

Omnino autem caro et lingua eodem modo quo aer et aqua se habent ad visum et auditum atque olfactum, quemadmodum horum unumquodque inquam, sic et illa se ad instrumentum sensus habere videntur, atque nec ibi nec hic sensus fiet, quum instrumentum sensus a re sensibili tangitur, ut si quispiam super extremum oculum corpus posuerit album: ex quo etiam patet, instrumentum sensus, quo res percipiuntur tactiles, intus esse: sic enim idem fiet quod et in ceteris sensibus: sensibilium enim, si ipsis instrumentis imponantur sensuum, non fit perceptio; at si super carnem ponantur, percipiuntur: quare caro medium est quod inter tactus instrumentum intercedit.

Atqui tactiles sunt corporis, quatenus corpus, differentiae; dico autem differentias eas quae rerum elementa distinguunt, calidum ac frigidum, siccum ac humidum, de quibus antea diximus in libris de elementis.

Instrumentum autem ad has res tangendas aptum, et in quo primo sensus is invenitur quem appellamus tactum, pars ea est quae est potentia talis: sentire namque pati quiddam est: quare id quod res tales efficit quale ipsum est actu, tale illud reddit quum antea fuerat potentia: quocirca aeque calidum atque frigidum et durum ac molle non sentimus, sed exsuperantia, quia sensus est quasi mediocritas quaedam oppositorum quae in sensibilibus insunt. Atque propter hoc sensibilia discernit: nam medium discernendi vi pollet: fit enim ad utrumque ipsorum alterutrum extremum, atque id id quod album nigrumque percepturum est sensu, neutrum ipsorum actu, sed potentia sit utrumque oportet; sic et in ceteris, itidemque in tactu neque calidum, neque frigidum.

Praeterea ut visus ad visibile ac invisibile quodammodo pertinet, atque eodem modo ceteri sensus ad opposita, sic etiam ad tactile ac intactile tactus; intactile autem est tum id quod tum id quod exiguam admodum differentiam tactilium habet, quale passus est aer, tum exsuperantiae tactilium qualia sunt ea quae perdere possunt. De sensuum igitur unoquoque dictum est ad exemplar proponendum.

Ostenso quod in sensu tactus requiritur medium connaturale, hic inquirit Philosophus utrum requiratur in eo medium extraneum. Et circa hoc duo facit. Primo ostendit quod tactus non fit sine medio extraneo. Secundo ostendit in quo differant tactus et gustus ab aliis sensibus, qui per medium extraneum sentiunt, ibi, « Utrum igitur. » Dicit ergo primo, quod circa tactum potest aliquis dubitare, utrum scilicet habeat medium extraneum, cum ostensum sit quod habeat medium connaturale. Et ista dubitatio procedit si omne corpus habet profundum, quod est tertia dimensio. Manifestum est enim omne corpus tres dimensiones habere, scilicet longitudinem, latitudinem et profunditatem. Ex quo sequitur, quod inter quaecumque corpora est aliquod corpus medium, ipsa non tangunt seinvicem immediate. Distant enim abinvicem, ex quo aliqua dimensio est inter ea. Manifestum est etiam quod ubicumque est medium humidum vel humectatum, oportet esse aliquod corpus. Humiditas enim cum sit qualitas quaedam, non est nisi in subjecto corpore. Aut igitur inest alteri corpori secundum seipsum, et tunc est humidum sicut aqua: aut habet humiditatem secundum aliquod corpus sibi adveniens, et sic dicitur humectatum, ex hoc quod habet aquam in superficie tantum, vel in superficie et profundo. Et hoc est quod dicit, quod necesse est omne corpus humidum vel humectatum, esse aquam, aut habere aquam. Manifestum est autem, quod corpora, quae tanguntur in aqua adinvicem, necesse est, quod habeant inter se aquam medium, qua repleta sunt ultima eorum; nisi forte dicatur, quod sint sicca in aqua existentia, quod est impossibile. Necesse est enim, quod ea quae in aqua sunt, sint humectata, ita quod habeant aquam in superficie; et sic relinquitur, quod inter duo tangentia se in aqua, sit aqua medium. Et si hoc verum est, sequitur, quod impossibile sit, quod aliquod corpus tangat aliud in aqua immediate. Et similiter eodem modo se habet de aere, qui est humidus naturaliter, sicut et aqua. Similiter enim se habet aer ad humectanda ea quae sunt in aere, sicut habet aqua ad humectanda ea quae sunt in aqua. Sed magis latet nos de aere, quod sit medium, quam de aqua, propter hoc, quod continue sumus in aere, et sic imperceptibiliter inhaeret nobis. Et similiter animalia, quae sunt in aqua, latet, si duo corpora humectata per aquam, tangant; quia enim continue sunt in aqua, non percipiunt aquam, quae est inter ipsa, et corpora tangentia. Est autem et alia ratio, quare magis latet nos de aere, quam de aqua, quia aer est subtilior, et minus sensu perceptibilis. Relinquitur ergo, quod semper quando tangimus aliquid, est medium inter nos et res contactas, aer

vel aqua. Sed dubitatio hic accidit. Oportet enim illud quod est medium in aliquo sensu, esse denudatum a qualitatibus sensibilibus secundum illum sensum; sicut diaphanum nullum habet colorem. Manifestum est autem quod aer et aqua habent tangibiles qualitates; non igitur mediantibus eis potest fieri sensus tactus. Respondet autem ad hoc Averrois, quod nos non patimur a puro aere vel aqua. Nihil enim patitur nisi a suo contrario secundum principium passionis. Aer autem et aqua non contrariantur nobis, sed sunt nobis similia: comparantur enim ad nos, sicut locus ad locatum: unde tactus noster non patitur a qualitatibus aeris vel aquae, sed ab extraneis qualitatibus. Quod enim sentitur de qualitatibus tangibilibus in aere et in aqua, est de admixtione extraneorum corporum, ut ipse dicit: quia sicut ignis nunquam amittit calorem suum, ita nec aqua amittit suam qualitatem. Sed quod aliquando sentimus calidum, hoc est ex permixtione extranei. In hac autem responsione est multiplex error. Primo quidem in hoc, quod dicit, quod corpora nostra non patiuntur ab aere vel aqua, quae sunt similia nobis, sicut locus locato. Manifestum est enim, quod corpora nostra sortiuntur locum naturalem, sicut et motum naturalem, ex natura elementi praedominantis. Non ergo aliter comparantur ad locum et ad corpora continentia corpora nostra, quam ipsa elementa locata ad elementa locantia. Elementa autem in suis extremitatibus se alterant, ut patet per Philosophum in primo Meteororum: corpus ergo nostrum ab elementis natum est alterari. Item omne quod est in potentia, natum est pati ab eo quod est in actu. Corpora autem nostra, cum sint in quadam medietate constituta inter extremitates tangibilium qualitatum, quae sunt in elementis, habent se ad qualitates elementares ut potentia ad actum. Medium enim est in potentia ad extrema, ut infra dicetur. Manifestum est igitur, quod corpora nostra nata sunt immutari a qualitatibus elementorum, et sentire eas. Provenit ergo hic error ex eo, quod nescivit distinguere inter elementa secundum quod sunt sibi invicem contraria, et secundum quod sunt se continentia et sibi similia, ut locus locato. Dicendum est igitur, quod elementa possunt dupliciter considerari. Uno modo secundum qualitates activas et passivas: et sic contrariantur adinvicem, et se invicem immutant in suis extremis. Alio modo secundum formas substantiales, quas consequuntur ex impressione corporis caelestis. Unde, quanto corpus elementale est propinquius corpori caelesti, tanto plus habet de forma. Et quia ad formam pertinet continere, et quod se habeat in ratione totius; inde est quod corpus superius continet inferius, et comparatur ad ipsum sicut totum ad partem divisam, quae est comparatio loci ad locatum. Unde et vis locantis et continentis derivatur ad elementa ex primo continenti, scilicet corpore caelesti. Et propter hoc, locus et motus localis non attribuuntur elementis secundum qualitates activas et passivas, sed consequuntur formas substantiales elementorum. Alius est error in hoc quod dicit, quod aqua et aer non alterantur nisi per admixtionem extranei. Manifestum est enim quod aer et aqua secundum partem sunt corruptibilia. Corruptio autem et generatio in elementis potest fieri sine mixtione, et sequitur alterationem, ut patet in libro de generatione. Unde manifestum est, quod adhuc durante specie aquae, potest immutari aqua a sua naturali qualitate, absque admixtione extranei. Ignis autem, cum sit formalior, est magis activus inter elementa, quae omnia comparantur ad ipsum sicut materialia, ut dicitur quarto Meteororum. Unde non est simile de ipso et de aliis. Dicendum est igitur, quod quia aer et aqua sunt facile mutabilia ab extraneis qualitatibus, et praecipue quando sunt modicae quantitatis, sicut accidit in aqua vel aere, quae sunt inter alia duo corpora se tangentia; propter hoc non impeditur sensus tactus, quin per medium aerem et aquam fieri possit. Et minus etiam impedit aer quam aqua; quia aer habet qualitates tangibiles parum sensibiles. Unde, si intendantur qualitates tangibiles aeris vel aquae, magis impeditur tactus, utpote cum aer vel aqua intensam frigiditatem vel caliditatem habuerint.

Deinde cum dicit « utrum igitur »

Ostendit differentiam inter tactum et gustum et alios sensus. Et primo excludit quamdam differentiam aestimatam. Secundo ponit differentiam veram, ibi, « Sed differt. » Dicit ergo primo, quod ex quo tactus habet medium extraneum, considerandum est, utrum omnium sensibilium fiat similiter sensus, aut diversorum diversimode: sicut in promptu videtur haec esse differentia, quod gustus et tactus sentiant ex eo quod immediate tangant, alii autem sensus sentiant a longe sua sensibilia non tangendo ipsa. Sed hoc verum non est, quod sic differant; sed durum et molle et alias qualitates tangibiles sentimus « per altera, » idest per media extranea, sicut et objecta aliorum sensuum, sicut sonabile, visibile et odorabile. Sed ista sensibilia sunt a longe quandoque a sensu, gustabilia autem et tangibilia sunt de prope, intantum quod medium est quasi imperceptibile propter parvitatem, et ideo medium latet. Omnia enim sensibilia sentimus per medium extraneum: sed in gustabilibus et tangibilibus latet: quia sicut prius diximus, si per aliquam pellem nobis circumpositam, omnia tangibilia sentiremus, ignorato, quod aliquid esset prohibens, similiter nos haberemus ad sentiendum per medium, sicut et nunc nos habemus sentientes in aqua et aere. Putamus enim nunc quod tangamus sensibilia ipsa, et nihil sit medium.

Deinde cum dicit « sed differt »

Exclusa falsa differentia, ponit veram; et dicit, quod tangibilia differunt a visibilibus et sonativis, ex eo quod illa sensibilia sentimus per hoc quod movent medium, et iterum medium movet nos; sed tangibilia sentimus per medium extraneum, non quasi moti a medio extraneo, sed simul cum medio movemur a sensibili. Sicut patet de eo, qui percutitur per clypeum. Non enim accidit sic, quod clypeus percussus percutiat; sed quia simul accidit utrumque percuti. Hoc autem quod dicitur « simul » non est intelligendum secundum ordinem temporis tantum; quia etiam in visu simul movetur medium ab objecto, et sensus a medio; fit enim visio sine successione. Perceptio autem soni et odoris, cum successione aliqua, ut in libro de Sensu et sensato dicitur: sed hoc referendum est ad ordinem causae. In aliis enim sensibus, immutatio medii est causa quod immutetur sensus, non autem in tactu. Nam in aliis sensibus medium est ex necessitate, in tactu autem quasi per accidens, inquantum accidit corpora se tangentia esse humectata.

Deinde cum dicit « omnino autem »

Determinat de sensu tactus secundum veritatem. Et primo quantum ad medium. Secundo quantum ad qualitatem organi, ibi, « Tangibiles quidem. » Tertio quantum ad objectum quod percipitur sensu, ibi, « Amplius autem. » Dicit ergo primo, quod ita videtur se habere caro et lingua ad organum sensus tactus, sicut se habent aer et aqua ad organum visus, auditus et olfactus. In nullo enim istorum sensuum potest fieri sensus, si tangatur organum: ut si quis ponat aliquod corpus album in superficie oculi, non videtur. Unde manifestum est, quod organum sensitivum in sensu tactus, sit intus. Sic enim accidit in hoc sensu, sicut et in aliis. Non enim sentiunt animalia sensibilia apposita super organum sensus. Sentiunt autem sensibilia posita super carnem: quare manifestum est, quod caro non est organum sensus, sed medium.

Deinde cum dicit « tangibiles quidem »

Ostendit quale sit organum tactus: et dicit, quod tangibiles qualitates sunt differentiae corporis, secundum quod est corpus; idest differentiae, quibus elementa distinguuntur abinvicem, scilicet calidi, frigidi, humidi et sicci, de quibus dictum est in his quae sunt de elementis, idest in libro de Generatione et corruptione. Manifestum est autem, quod organum tactus, et in quo primo fundatur sensus qui dicitur tactus, est quaedam pars, quae est in potentia ad hujusmodi qualitates. Organum enim sensus patitur a sensibili, quia sentire est pati quoddam: unde sensibile, quod est agens, facit ipsum esse tale in actu, quale est sensibile, cum sit in potentia ad hoc. Et propter hoc, organum tactus, non sentit illam qualitatem secundum quam est in actu. Non enim sentimus id quod est calidum aut frigidum, durum aut molle, secundum illum modum quo haec insunt organo tactus; sed sentimus excellentias tangibilium, quasi organo tactu constituto in aliqua mediate inter contrarias tangibiles qualitates. Et propter hoc organum tactus discernit extrema tangibilium: medium enim est discretivum extremorum: potest enim pati ab utroque extremorum, eo quod dum comparatur ad unum habet in se rationem alterius; sicut tepidum in comparatione ad calidum, est frigidum; in comparatione ad frigidum, est calidum: unde medium patitur ab utroque extremorum, cum sit quodammodo utrique contrarium. Et oportet quod, sicut organum, quod debet sentire album et nigrum, neutrum ipsorum habet actu, sed utrumque in potentia, et eodem modo in aliis sensibus; sic etiam se habeat in sensu tactus; scilicet organum, neque sit calidum, neque frigidum actu, sed potentia utrumque. Aliter tamen accidit hoc circa tactum, et circa alios sensus. Nam in visu organum visus est in potentia ad album et nigrum, denudatum a toto genere albi et nigri: est enim penitus carens colore. Sed organum et medium tactus non potest denudari a toto genere calidi et frigidi, humidi et sicci: componitur enim ex elementis, quorum hae sunt propriae qualitates. Sed sic fit in potentia organum tactus ad sua objecta, inquantum est medium inter contraria. Medium enim est in potentia ad extrema. Et propter hoc, quanto animal habet complexionem magis reductam ad medium, tanto habet meliorem tactum. Unde homo inter omnia animalia est melioris tactus, ut supra dictum est.

Deinde cum dicit « amplius autem »

Determinat de eo quod percipitur per tactum: et dicit quod sicut est visus quodammodo visibilis et invisibilis, et sicut alii sensus sunt oppositorum (1) auditus soni et silentii, sic tactus est tangibilis et intangibilis. Intangibile autem dicitur dupliciter: aut illud, quod habet excellentiam, ita quod corrumpit sensum, sicut ignis: aut illud, quod habet parum de qualitate tangibili, sicut aer. Utrumque enim dicitur intangibile, quasi male perceptibile, sensu tactu. Ultimo autem quasi epilogando concludit, quod « figuraliter, » idest in quadam summa dictum est de sensibilibus, secundum unumquemque sensum. De eis enim specialiter in libro de Sensu, et sensato determinatur.

(1) *Supple* ut *vel quod simile.*

LECTIO XXIV.

Nonnulla tradit, quae communia esse videntur omnibus sensibus: videlicet, sensum esse receptivum specierum sine materia: propter quid item sensibilium excellentiae sensus ipsos corrumpant, et cur plantae minime sentiant exponit; quaerit demum, num quippiam a sensibili pati contingat, quod sensu prorsus careat.

ANTIQUA.

Oportet autem universaliter de omni sensu accipere, quod sensus est susceptivus specierum sine materia, ut cera, anuli sine ferro et auro, recipit signum. Accipit autem aureum aut aeneum signum, sed non inquantum aurum aut aes. Similiter autem et sensus uniuscujusque, ab habente colorem aut humorem aut sonum patitur, sed non inquantum unumquodque illorum dicitur, sed inquantum tale est, et secundum rationem.

Sensitivum autem primum est in quo hujusmodi potentia. Et quidem igitur idem, sed esse alterum est. Magnitudo quidem enim quaedam erit, quod sensum patitur. Non tamen

RECENS.

Hoc autem universaliter accipere de omni sensu oportet, sensum quidem id esse quod sensibiles formas sine materia suscipere potest, perinde atque annuli signum sine ferro vel auro suscipit cera. Suscipit autem aeneum vel aureum signum, sed non ut aurum aut aes. Simili patitur et uniuscujusque sensus modo ab eo quod habet colorem aut saporem aut sonum, sed non ut unumquodque illorum dicitur, sed ut est tale quid, et secundum rationem.

Instrumentum autem id sensus est primum in quo inest talis facultas. Sunt itaque idem, essentia vero est diversa: nam id quod sentit, aliqua esse debet magnitudo: non tamen

sensitivo esse, neque sensus magnitudo est, sed ratio quaedam et potentia illius.

Manifestum autem ex his, et propter quid sensibilium excellentiae corrumpunt sensitiva. Si namque sit fortior sensitivo motus, solvitur ratio: hoc autem erat sensus. Sicut et symphonia, et tonus, percussis fortiter chordis. Et propter quid plantae non sentiunt, habentes quamdam partem animalem, et patientes a tangibilibus. Et namque frigescunt, et calescunt. Causa enim est non habere medietatem, neque hujusmodi principium possibile recipere species sensibilium, sed pati cum materia.

Dubitabit autem aliquis, si patiatur aliquid ab odore quod impossibile est olfactum habere: aut a colore non possibile videre. Similiter autem et in aliis.

Si autem olfactibile est odor, si aliquid facit olfactum, odor facit. Quare quae nequeunt olfactum habere, non possunt pati ab odore. Eadem autem est ratio et in aliis, neque possibilium, nisi inquantum unumquodque sensitivum est.

Simul autem manifestum est et sic. Neque enim lumen et tenebra, neque sonus, neque odor quicquam facit in corpora; sed ea in quibus sunt, ut aer, qui est cum tonitruo, scindit lignum.

Sed tangibilia et humores faciunt. Si enim non, a quo utique paterentur inanimata, et alterarentur ?

Ergo ne et illa faciunt ? Aut non omne corpus passivum ab odore et sono, et patientia indeterminata, et quae non manent, ut aer. Foetet sicut patiens aliquid.

Quid igitur est odorare, praeter pati aliquid? At odorare sentire est. Aer autem est patiens hoc mox sensibilis fit.

ad sentiendum idoneum esse, neque sensus est magnitudo, sed est quaedam proportio atque facultas illius.

Patet autem ex his et, cur tandem sensibilium exsuperantiae sensuum instrumenta pessumdent: nam si motus sit vehementior instrumento sensus, tollitur proportio (id autem erat sensus), perinde atque concentus tonusque, quum vehementer fides pulsantur.

Patet item, quamnam ob causam non sentiant plantae, tametsi partem aliquam habent animae atque a tactilibus aliquid patiuntur: frigescunt enim et calefiunt: nam hujus rei causa est quod mediocritatem non habent, neque principium tale quod sensibilium suscipere possit formas, sed cum materia patiuntur.

Dubitabit autem quispiam, si possit id ab odore aliquid pati, quod olfacere nequit, aut id a colore, quod videre non potest, et in ceteris simili modo. Quodsi vero odorabile sit odor, si quid agit olfactui ansam dabit: quare fieri nequit, ut ab odore quidquam patiatur aliquid eorum quae olfacere nequeunt; eadem est in caeteris ratio; nec fieri potest ut quidquam patiatur eorum quae sentire possunt, nisi quatenus sensitivum est unumquodque. Id ita esse patere potest et hoc pacto: nam neque lumen et tenebrae, neque sonus neque odor in corpora quidquam agit, sed ea in quibus continentur: sic aer qui una cum tonitruo est, scindit lignum.

At enim tactilia saporesque agunt: si enim non agerent, a quonam inanimata paterentur atque alterarentur ? num igitur et illa? sane non omne corpus ab odore pati sonoque potest, et ea quae patiuntur, limitari nequeunt, neque perstant, ut aer: olet enim tamquam aliquid passus. Quid igitur aliud est olfacere praeterquam pati aliquid? at enim olfacere quidem sentire est; aer autem passus cito sensibilis fit.

Postquam Philosophus in parte praecedenti determinavit de sensibus secundum unumquemque sensum, hic determinat de sensu. Et circa hoc tria facit. Primo ostendit quid sit sensus. Secundo concludit solutionem quarumdam quaestionum ex definitione sensus posita, ibi, « Manifestum autem ex « his etc. » Tertio movet quasdam dubitationes circa passionem a sensibilibus, ibi, « Dubitabit au« tem. » Circa primum duo facit. Primo ostendit quid sit sensus. Secundo ostendit quid sit organum sensus, ibi, « Sensitivum autem. » Dicit ergo primo quod hoc oportet accipere, universaliter et communiter omni sensui inesse, quod sensus est susceptivus specierum sine materia, sicut cera recipit signum anuli sine ferro et auro. Sed hoc videtur esse commune omni patienti. Omne enim patiens recipit aliquid ab agente secundum quod est agens. Agens autem agit per suam formam, et non per suam materiam: omne igitur patiens recipit formam sine materia. Et hoc etiam ad sensum apparet: non enim aer recipit ab igne agente, materiam ejus, sed formam: non igitur videtur hoc proprium esse sensus, quod sit receptivus specierum sine materia. Dicendum igitur, quod licet hoc sit omni patienti, quod recipiat formam ab agente, differentia tamen est in modo recipiendi. Nam forma, quae in patiente recipitur ab agente, quandoque quidem habet eumdem modum essendi in patiente, quem habet in agente: et hoc quidem contingit, quando patiens habet eamdem dispositionem ad formam, quam habet agens: quodcumque enim recipitur in altero, secundum modum recipientis recipitur. Unde si eodem modo disponatur patiens sicut agens, eodem modo recipitur forma in patiente sicut erat in agente; et tunc non recipitur forma sine materia. Licet enim illa et eadem materia numero quae est agentis, non fiat patientis, fit tamen quodammodo eadem, inquantum similem dispositionem materialem ad formam acquirit ei quae erat in agente. Et hoc modo aer patitur ab igne, et quicquid patitur passione naturali. Quandoque vero forma recipitur in patiente secundum alium modum essendi, quam sit in agente; quia dispositio materialis patientis ad recipiendum, non est similis dispositioni materiali, quae est in agente. Et ideo forma recipitur in patiente sine materia, inquantum patiens assimilatur agenti secundum formam, et non secundum materiam. Et per hunc modum, sensus recipit formam sine materia, quia alterius modi esse habet forma in sensu, et in re sensibili. Nam in re sensibili habet esse naturale, in sensu autem habet esse intentionale et spirituale. Et ponitur conveniens exemplum de sigillo et cera. Non enim eadem dispositio est cerae ad imaginem, quae erat in ferro et auro. Et ideo subjungit, quod cera accipit signum idest imaginem sive figuram auream aut aeneam, sed non inquantum est aurum aut aes. Assimilatur enim cera aureo sigillo quantum ad imaginem, sed non quantum ad dispositionem auri. Et similiter sensus patitur a sensibili habente colorem aut humorem, idest saporem aut sonum, « sed non in« quantum unumquodque illorum dicitur, » idest non patitur a lapide colorato inquantum lapis, neque a melle dulci inquantum mel: quia in sensu non fit similis dispositio ad formam quae est in subjectis illis, sed patitur ab eis inquantum hujusmodi, vel inquantum coloratum, vel saporosum, vel secundum rationem idest secundum formam. Assimilatur enim sensus sensibili secundum formam, sed non secundum dispositionem materiae.

Deinde cum dicit « sensitivum autem »

Determinat de organis sensus. Quia enim dixerat quod sensus est susceptivus specierum sine materia, quod etiam intellectui convenit, posset aliquis credere, quod sensus non esset potentia in corpore, sicut nec intellectus. Et ideo ad hoc excludendum, assignat ei organum: et dicit quod primum sensitivum, idest primum organum sensus est in quo est potentia hujusmodi, quae scilicet est susceptiva specierum sine materia. Organum enim sensus, cum potentia ipsa, utputa oculus, est idem subjecto, sed esse aliud est, quia ratione differt potentia a

corpore. Potentia enim est quasi forma organi, ut supra traditum est. Et ideo subdit quod « magnitudo, » idest organum corporeum est, « quod « sensum patitur, » idest quod est susceptivum sensus, sicut materia formae. Non tamen est eadem ratio magnitudinis et sensitivi sive sensus, sed sensus est quaedam ratio, idest proportio et forma et potentia illius, scilicet magnitudinis.

Deinde cum dicit « manifestum autem »

Ex praemissis concludit solutionem quamdam duorum quae possunt quaeri: et dicit quod manifestum est ex praedictis, propter quid excellentia sensibilium corrumpat organa sensuum. Oportet enim in organis sentiendi, ad hoc quod sentiatur, esse « quamdam rationem, » idest proportionem, ut dictum est. Si ergo motus sensibilis fuerit fortior quam organum natum sit pati, solvitur proportio, et corrumpitur sensus, qui consistit in quadam proportione organi, ut dictum est. Et est simile, sicut cum aliquis fortiter percutit chordas solvitur symphonia et tonus instrumenti, qui in quadam proportione consistit. Manifesta est etiam ex praedictis ratio alterius quaestionis « propter quid » scilicet plantae non sentiunt, cum tamen habeant quamdam partem animae, et patiantur a quibusdam sensibilibus, scilicet a tangibilibus. Manifestum est enim quod calescunt et infrigidantur. Causa igitur, quare non sentiunt, est quia non est in eis illa proportio, quae requiritur ad sentiendum. Non enim habent medietatem secundum complexionem inter tangibilia, quae requiritur ad organum tactus, sine quo nullus sensus esse potest: et ideo non habent in se hujusmodi principium, quod potest recipere species « sine materia, » scilicet sensum. Sed accidit ei pati cum materia, scilicet secundum materialem transmutationem.

Deinde cum dicit « dubitabit autem »

Movet quamdam dubitationem circa passionem a sensibilibus. Quia enim dixerat, quod plantae patiuntur a quibusdam sensibilibus: Primo movet dubitationem utrum ab aliis sensibilibus aliquid possit pati, quod non habet sensum: puta ab odore, quod non habet olfactum; a colore, quod non habet visum; a sono, quod non habet auditum.

Secundo ibi « si autem »

Inducit duas rationes ad ostendendum, quod non: quarum prima talis est. Quia proprium olfactibilis est facere olfactum: odor autem est olfactibile: ergo, si aliquid facit olfactum, facit per odorem. Vel secundum aliam literam, odor facit olfactum. Propria igitur actio odoris, inquantum odor, est quod facit olfactum, sive olfacere. Ex quo sequitur, quod suscipiens actionem odoris, inquantum odor, habet sensum olfactus: quod ergo non habet sensum olfactus, non potest pati ab odore. Et eadem ratio videtur de aliis, quod non sit quorumcumque, posse pati a sensibilibus, sed solum habentium sensum.

Secundam rationem ponit cum dicit « simul autem »

Et dicit, quod hoc quod prima ratio concludit, manifestum est per experimentum: quia lumen et tenebra, et odor, et sonus, nullum effectum faciunt in corpora sensibilia, nisi forte per accidens, inquantum corpora habentia hujusmodi qualitates, aliquid agunt: sicut aer, qui quando est tonitruum, scindit lignum. Lignum enim patitur non a sono, per se loquendo, sed ab aere moto.

Tertio ibi « sed tangibilia »

Ostendit aliter esse de qualitatibus tangibilibus: et dicit quod « tangibilia et humores, » idest sapores, faciunt quemdam effectum in sensibilibus. Sed hoc intelligendum est de saporibus, non inquantum sapores sunt, sed inquantum gustabile est quoddam tangibile, et gustus est quidam tactus. Si enim corpora insensibilia non paterentur a qualitatibus tangibilibus, non esset ponere a quo paterentur et alterarentur corpora inanimata. Nam tangibilia sunt qualitates activae et passivae elementorum, secundum quas accidit universaliter alteratio in corporibus.

Quarto ibi « ergo ne et »

Ostendit etiam quod alia sensibilia agunt in quasdam res inanimatas, licet non in omnes: dicens « ergo ne et illa, » scilicet sensibilia alia, faciunt aliquem effectum et olfactum, in res inanimatas? quasi dicat: sic. Sed tamen non omne corpus passivum est ab odore et sono, sicut omne corpus passivum est a calore et frigore; sed ab istis sensibilibus pati possunt sola corpora indeterminata, et quae non manent, ut aer et aqua, quae sunt humida, et non bene determinabilia termino proprio. Et quod aer possit pati ab odore, manifestum est quia aer foetet sicut aliquid patiens ab odore. Alia litera habet « feret » quia, scilicet mediantibus aliis sensibilibus deferuntur species ad sensum. Ratio autem hujus diversitatis est, quia qualitates tangibiles sunt causae aliorum sensibilium, et ideo habent plus de virtute activa, et possunt agere in quaecumque corpora. Sed alia sensibilia, quae habent minus de virtute activa, non possunt agere nisi in corpora valde passibilia. Et similis etiam ratio est de luce corporum caelestium, quae alterant inferiora corpora.

Quinto ibi « quid igitur »

Solvit rationem supra positam; dicens, quod si aliquid patitur ab odore, quod non odorat, quid est odorare, nisi pati aliquid ab odore? Et respondet, quod odorare, est sic aliquid pati ab odore, quod sentiat odorem. Aer autem non sic patitur ut sentiat, quia non habet potentiam sensitivam; sed sic patitur ut sit sensibilis, inquantum scilicet est medium in sensu.

LIBER TERTIUS

SUMMA LIBRI. — DE NUMERO SENSUUM. DE SENSU COMMUNI. DE IMAGINATIONE, EJUSQUE AB INTELLIGENTIA DISCRIMINE. DE INTELLECTU. DE VI MOTIVA. DE COMMUNIBUS OMNIUM ANIMATORUM FACULTATIBUS.

LECTIO I.

Praeter quinque sensus externos, nullum esse alium sensum extrinsecum animalibus necessarium ostendit.

ANTIQUA.

Quod autem non sit sensus alius, praeter quinque (Dico autem hos, visum, auditum, olfactum, gustum, tactum,) ex his credet aliquis.

Si enim ejus omnis, cujus est sensus tactus, et nunc sensum habemus (Omnes enim tangibiles passiones, tactu nobis sensibiles sunt) necesse est, si deficit aliquis sensus, et organum aliquod nobis deficere. Et quaecumque quidem ipsi tangentes sentimus, tactu sensibilia sunt quem habemus. Quaecumque vero per media, et non ipsa tangentes simplicibus intervallis; dico autem, ut aere et aqua; habent autem sic ut si per unum, plura sensibilia existentia altera abinvicem genere, necesse sit habentem hujusmodi sensitivum, utrorumque sensitivum esse, ut si ex aere est sensitivum, et est aer medium soni et coloris. Si vero plura ejusdem sint, ut coloris, et aer et aqua, utraque enim diaphana; et quod alterum ipsorum est habens solum, sentiet id, quod per utraque, aut quod ab ambobus.

Simplicium autem ex duobus his sensitiva solum sunt, ex aere et aqua. Pupilla quidem enim aquae, auditus vero aeris, olfactus autem horum alterius est. Ignis autem, aut nullius est, aut communis omnibus. Nihil enim sine calore, sensitivum est. Terra vero, aut nullius est, aut in tactu maxime miscetur. Unde relinquitur, nullum esse sensitivum extra aerem et aquam. Haec autem nunc quaedam habent animalia. Omnes igitur sensus habentur a non imperfectis, neque orbatis; videtur enim et talpa sub pelle habens oculos. Quare si non alterum aliquod est corpus, et passio, quae nullius est eorum, quae sunt hic corporum, neque ullius utique deficiet sensus.

At vero neque communium potest esse sensitivum aliquod proprium, quae unoquoque sensu sentimus, non secundum accidens, ut motus, status, figurae, magnitudinis, numeri, unius.

Haec enim omnia motu sentimus, ut magnitudinem motu, quare et figuram. Magnitudo enim quaedam et figura est. Quiescens autem ex eo quod non movetur. Numerus vero negatione continui et proprii. Unusquisque enim unum sentit sensus. Quare manifestum est, quod impossibile est cujusque horum proprium sensum esse.

Sic enim erit, sicut nunc visu dulce sentimus. Hoc autem est, quoniam amborum habentes existimamus sensum quo cum coinciderint, cognoscimus. Si vero non, nequaquam utique, sed tantum secundum accidens sentiremus, ut Cleonis

RECENS.

Sensum autem nullum alium esse praeter hos quinque (visum inquam, auditum, odoratum, gustum et tactum) ex his credere quispiam possit: si nunc quoque sensum omnis ejus habemus cujus sensus est tactus (omnes namque rei tactilis, quatenus tactilis, affectus nobis sunt sensibiles tactu) necesse est, si deficit sensus aliquis, etiam sensus instrumentum aliquod deesse nobis. Praeterea quascumque res contingendo percipimus, eae omnes tactus percipiuntur, quo praediti sumus; quascumque vero intermedii ope, neque ipsas contingentes; eae simplicium ope percipiuntur, aeris inquam et aquae.

Res autem ita sese habet ut, si sensibilia plura genere inter se diversa per unum medium sentiantur, necessarium sit, eum qui sensus instrumentum habeat tale, sensitivum amborum esse; verbi causa si ex aere sensus sit instrumentum; est autem aer medium in sono sentiendo ac colore: quodsi vero unum idemque per plura media sentiatur, ut color per aerem atque aquam (haec enim utraque perspicua sunt), is qui alterum tantum habet ipsorum, sentiet id quod per utrumque sentiri potest.

Inter simplicia autem ex his duobus tantum instrumenta fiunt sensus, ex aere inquam atque aqua: etenim pupilla ex aqua, auditus ex aere, odoratus ex horum alterutro constat: ignis aut nullius est instrumenti, aut communis omnium est, quippe quum sine caliditate nihil sit sensitivum; terra autem aut nullius est instrumenti, aut in tactu maxime admista: quocirca restabit, nullum sensus instrumentum esse praeter aquam atque aerem.

Haec autem nunc quoque nonnulla animalia habent. Ab iis igitur animalium quae non imperfecta sunt, nec membris capta, omnes sensus habentur: etenim et talpa sub cute oculos habere cernitur: quodsi itaque nullum aliud corpus est, nec affectus ullus qui nulli competat corpori hic inveniundo, nullus profecto deficiet sensus.

At vero neque sensus instrumentum quidquam proprium sensibilium communium esse potest, quae unoquoque sensu sentimus per accidens, motus inquam, quietis, figurae, magnitudinis, numeri, unius; omnia enim haec motu sentimus (etenim magnitudo motu sentitur: quare et figura, quum figura quaedam magnitudo sit; id quod quiescit, eo quod non movetur; numerus vero continui negatione), et sensibilibus propriis: unusquisque namque sensus unum sentit: quare patet fieri non posse cujuscumque tandem ut communium sit proprius sensus, verbi gratia motus: perinde enim tunc fieret atque nunc visu dulce sentimus.

Quod quidem propterea fit quod utrorumque sensum habemus, qua ratione et quum concurrunt, agnoscimus; sin vero non, nullo alio modo nisi per accidens sentiremus, quo

filium, non quia Cleonis filius est, sed quoniam albus. Huic autem accidit, filium Cleonis esse. Communium autem habemus jam sensum communem, non secundum accidens. Non igitur est proprius. Nequaquam enim utique sentiremus, nisi sicut dictum est Cleonis filium nos videre. Adinvicem enim propria, secundum accidens sentiunt sensus, non secundum quod ipsi sunt, sed secundum quod unus, cum simul fiat sensus in eodem, ut cholera quidem amara et rubicunda. Non enim alterius est dicere, quod ambo sint unum. Propter quod et decipitur, quod si sit rubicundum, choleram opinatur esse.

Inquiret autem aliquis cujus causa plures habemus sensus, sed non solum unum. Aut quatenus minus lateant nos consequentia et communia, ut motus, et magnitudo, et numerus. Si enim esset visus solus, et ipse albi, laterent utique magis, et viderentur esse idem omnia, propter id quod consequuntur se adinvicem simul color et magnitudo. Nunc autem quoniam in aliquo sensibili communia sunt, manifestum facit quod aliud quiddam unumquodque ipsorum est.

pacto filium sentimus Cleonis, non quia Cleonis filius est, sed quia albus; huic autem accidit ut filius sit Cleonis.

At communium habemus jam sensum communem, non per accidens; nullus igitur ipsorum sensus est proprius: nullo enim sentiremus modo, nisi eo quo diximus filium nos videre Cleonis. Propria autem sensilia sensus per accidens alter alterius sentiunt, non quatenus ipsi sunt, sed quatenus unus, quum simul in eodem sensus efficitur, ceu bilem amaram esse ac flavam: non enim ad alterum pertinet, unum ambo haec esse dicere: quapropter et errat, et si sit quidpiam flavum, bilem esse putat.

Quaeri potest, cujusnam gratia plures sensus, sed non unum tantum habeamus. An ut minus consequentia atque communia lateant, ut motus et magnitudo et numerus? nam si esset solus visus, qui quidem ad album pertinet, magis laterent, ac idem esse omnia viderentur, propterea quod color et magnitudo simul se invicem consequerentur. Nunc autem, quum in alio quoque sensibili communia adsint, fit inde perspicuum, unumquodque illorum aliquid aliud esse.

Hic incipit liber tertius apud graecos. Et satis rationabiliter. Ex hinc enim Aristoteles ad inquirendum de intellectu accedit. Fuerunt enim aliqui, qui posuerunt sensum et intellectum esse idem. Manifestum est autem, quod intellectus non est aliquid de sensibus exterioribus, de quibus jam dictum est, ex eo quod non coarctatur (1) ad unum genus sensibilium cognoscendum: unde restat inquisitio, utrum in parte sensitiva sit aliqua alia potentia cognoscitiva, ut ex hoc possit accipi, utrum intellectus sit aliquo modo sensus. Dividitur ergo pars ista in partes tres. In prima inquirit, an sit aliquis alius sensus, praeter quinque sensus exteriores, de quibus jam dictum est. In secunda ostendit, quod intellectus et sensus nullo modo sunt idem, ibi, « Quoniam autem duabus. » In tertia ostenso, quod intellectus non sit sensus, determinat de parte animae intellectiva, ibi, « De parte autem « animae. » Prima dividitur in duas partes. In prima ostendit, quod non est alius sensus proprius praeter quinque jam dictos. In secunda ostendit praeter sensus proprios, esse sensum communem, ibi, « Quoniam autem sentimus. » Circa primum duo facit. Primo ostendit, quod non sit alius sensus, praeter quinque. Secundo ostendit, quare sunt plures, et non unus tantum, ibi, « Inquirit « autem. » Circa primum duo facit. Primo ostendit, quod non sit alius sensus praeter quinque, qui sit cognoscitivus sensibilium propriorum. Secundo ostendit, quod non est alius sensus, praeter quinque, cujus objectum sunt sensibilia communia, ibi, « At « vero neque. » Circa primum utitur tali ratione. Quicumque habet aliquod organum sensus, per quod nata sunt cognosci aliqua sensibilia, cognoscit omnia illa sensibilia per organum illud: sed animalia perfecta habent omnia organa sensus: ergo cognoscunt omnia sensibilia. Cum igitur non habeant nisi quinque sensus, non erit alius respectu propriorum sensibilium, praeter quinque sensus. Circa hanc rationem hoc modo procedit. Primo proponit quod intendit; dicens, quod ex his quae sequuntur, potest aliquis sufficienter ad credendum moveri, quod non sit sensus, praeter quinque jam dictos.

Secundo ibi « si enim »

Ostendit primam propositionem rationis inductae; scilicet hanc, quod animal habens aliquod organum sensus, cognoscit omnia sensibilia, quae possunt sentiri per illud organum. Et hoc quidem manifestat ex sensu tactus, eo quod manifestum est quod sunt qualitates tangibiles. Dictum enim est supra, quod qualitates tangibiles sunt differentiae corporis elementati, inquantum hujusmodi; quae quidem manifestae sunt ex his quae determinata sunt ex elementis: unde manifestum nobis potest esse, quod nos sentimus omnes qualitates tangibiles. Et ex hoc concludit per simile in aliis, quod si habemus aliquod organum, quod habemus sensum illorum sensibilium, quae nata sunt cognosci per illud organum. Hoc est ergo quod dicit: quod si nos habemus sensum omnis sensibilis, cujus tactus est perceptivus, quod ex hoc apparet quod omnes passiones tangibiles, inquantum hujusmodi, a nobis sentiuntur; necesse est universaliter dicere, quod si deficit nobis aliquis sensus aliquorum sensibilium, quod deficiat nobis aliquod organum, quo nata sunt cognosci illa sensibilia: quia si habemus organum, cognoscimus sensibilia. Et hoc quod universaliter dictum est, manifestat exemplificando per singula. Et primo quantum ad ea quae cognoscuntur absque medio extraneo. Et hoc est quod dicit, quod quaecumque nos sentimus « tangentes, » idest absque medio extraneo, possunt sentiri per organum tactus, sub quo intelligitur gustus, quem habemus. Sed circa illa sensibilia, quae sentimus per media extranea, quae sunt simplicia corpora, scilicet aer et aqua, et non sentimus ea tangendo, illa sic se habent ut dicam: videlicet, quod si per unum organum plura sensibilia diversa genere adinvicem sentiri possunt, necesse est quod qui habet hujusmodi organum, sentiat utrumque genus. Puta, quod si aliquod organum est ex aere, et aer potest immutari a colore et sono, sequitur quod qui habet hujusmodi organum, potest et sonum et colorem percipere. Si vero e converso, plura organa sunt susceptiva ejusdem sensibilis, sicut aer et aqua, quorum utrumque est diaphanum, sunt perceptiva coloris; sequitur quod animal habens aliquod horum potest percipere quod est perceptibile per utrumque, sicut per media, « aut ab ambobus » sicut ab instrumentis. Quod ideo dicit, quia in sensibus, qui sentiunt per medium extraneum, organa sunt conformia mediis. Has autem conditiones ideo posuit, quia idem sensibile sentitur ab aliquo animali per aquam, et ab aliquo per aerem, sicut patet de odore.

Tertio ibi « simplicium autem »

Ponit secundam propositionem cum sua manifestatione; scilicet quod omnia organa sentiendi habentur ab animalibus perfectis. Dicit ergo, quod organa sentiendi nata sunt constare ex solis duo-

(1) Al. coactatur.

bus simplicium corporum, scilicet ex aere et aqua, quia ista sunt magis passibilia, et hoc requirit conditio organi sensus, ut facile immutetur a sensibili. In pupilla enim est aqua, quia per humorem aqueum in pupilla existentem, recipit oculus speciem visibilis. In organo autem auditus est aer, ut supra dictum est. Olfactus autem in quibusdam attribuitur aeri, in quibusdam aquae, ut supra dictum est: ignis autem secundum se nullius sensus organum est, quia ignis est maxime activus, et minime passivus. Sed secundum participationem suae qualitatis est communis omnibus sensibus. Nihil enim est sensitivum sine calore, sicut nec vivens, cum nihil sentiat nisi vivens. Terra vero pura, nullius sensus est organum, inquantum ipsum organum est sensitivum; sed per commistionem appropriatur tactui, quia organum tactus oportet esse mediae complexionatum, ut supra dictum est; et per consequens oportet, quod sit quasi compositum ex omnibus elementis. Unde relinquitur, quod nullum organum sensus est praeter aerem et aquam. Haec autem organa aeris et aquae, habent quaedam animalia, scilicet animalia perfecta. Unde concludit, quod omnia organa sensus habentur ab animalibus non imperfectis secundum suam naturam, sicut sunt imperfecta animalia immobilia, quae habent solum tactum. Et animalibus « non orbatis, » idest non carentibus aliquo sensu, ex aliqua causa innaturali, sicut homines caeci vel surdi. Unde et talpa, quae est de genere perfectorum animalium, videtur habere oculos sub pelle, ut assimiletur suo generi. Sed propter hoc quod conversatur sub terra, non fuit ei necessarius visus, et terra, si haberet oculos discoopertos, ejus oculos offenderet. Procedit autem haec ratio, ut manifeste apparet, ex determinato numero elementorum, ex quo probavit, quod organa sensuum, qui sunt per media exteriora, fiunt per aerem et aquam solum. Et iterum ex determinatione passionum elementorum, quae sunt qualitates tangibiles: unde per eas fit notum, quod omnes qualitates tangibiles cognoscimus. Et ideo concludit quod nullus sensus deficit nobis; nisi aliquis dicere velit quod sit aliquod corpus elementale, praeter quatuor elementa; et quod sunt aliae passiones, quae possunt tactu discerni, quae sunt aliquorum corporum hic existentium, et nobis notorum. Et hoc videtur inconveniens. Unde relinquitur, quod sint quinque sensus tantum, qui a nobis habentur.

Deinde cum dicit « at vero »

Quia posset aliquis dicere, quod est aliquis alius sensus cognoscitivus sensibilium communium: excludit hoc tali ratione. Quicquid cognoscitur ab uno sensu, ut proprium sensibile ejus, non cognoscitur ab aliis sensibus, nisi per accidens: sed sensibilia communia non sentiuntur per accidens ab aliquo sensuum, sed per se a pluribus: sensibilia igitur igitur communia non sunt proprie objecta alicujus sensus. Circa rationem hanc, hoc modo procedit. Primo ponit conclusionem; dicens, quod non potest esse aliquod proprium organum sensus, cognoscitivum communium sensibilium, quae sentimus unoquoque sensu per se, et non per accidens, quae sunt motus, et status, etc.

Secundo ibi « haec enim »

Probat, quod ista sensibilia communia sentiantur per se, et non secundum accidens. Quaecumque enim sentiuntur per hoc quod immutant sensum, sentiuntur per se et non secundum accidens. Nam hoc est per se sentire, pati aliquid a sensibili. Sed omnia haec sensibilia, per immutationem quamdam sentiuntur. Et hoc est quod dicit, quod haec omnia sentimus « motu, » idest quadam immutatione. Manifestum est enim quod magnitudo immutat sensum, cum sit subjectum qualitatis sensibilis puta coloris aut saporis, et qualitates non agunt sine suis subjectis. Ex quo apparet, quod figuram etiam cognoscimus cum quadam immutatione, quia figura est aliquid magnitudinis, quia consistit in conterminatione magnitudinis. Est enim figura quae termino vel terminis continetur, ut dicitur in 1 Euclidis. Manifestum est etiam, quod quies comprehenditur ex motu, sicut tenebra per lucem. Est enim quies privatio motus. Numerus etiam cognoscitur per negationem continui, quod est magnitudo. Numerus enim rerum sensibilium, ex divisione continui causatur; unde et proprietates numeri per proprietates continui cognoscuntur. Quia enim continuum divisibile est in infinitum, et numerus in infinitum crescere potest, ut patet ex 3 Physicorum. Manifestum etiam quod unusquisque sensus per se cognoscit unum, ut immutatus ab uno objecto. Unde manifestum est, quod ista sensibilia communia sentiuntur per se, et non per accidens. Unde ex hoc concluditur, quod impossibile est esse proprium sensum alicujus horum.

Tertio ibi « sic enim »

Ostendit quod si sentirentur proprie ab aliquo sensu, quod essent sensibilia per accidens. Et hoc est quod dicit quid sic esset de sensibilibus communibus, si essent propria objecta alicujus sensus, sicut nunc est, quod visu sentimus dulce. Hoc enim est, quia nos habemus sensum utriusque, scilicet albi et dulcis. Et ideo, quando coincidunt in unum, illud quod est unius sensus, per se cognoscitur ab illo sensu, per accidens autem ab alio. Ideo videndo album per se, videmus dulce per accidens. Si autem non sit sensibile proprie ab aliquo sensu, nunquam hoc erit quod sentiatur per accidens ab aliquo alio sensu ex coincidentia duorum sensuum vel sensibilium in idem; sed omnino secundum accidens sensibile est, ut supra dictum est; sicut filium Cleonis secundum accidens sentimus, non quia filius Cleonis est, sed quia albus, cui accidit esse filium Cleonis. Hoc autem, scilicet esse filium Cleonis, non ita est sensibile visu per accidens, quod sit aliquo alio sensu sensibile per se, sicut erat de dulci, « Communium autem sensibi- « lium habemus sensum communem non secundum « accidens, » id est communia sensibilia communiter sentiuntur a diversis sensibus per se, et non secundum accidens. Unde sequitur, quod non sit aliquis proprius sensus eorum; quia tunc non sentiremus ea per se aliis sensibus, sed sentiremus ea per accidens, sicut sentimus filium Cleonis. Sentiunt enim sensus propria sensibilia adinvicem secundum accidens, ut puta visus sensibile auditus, et e converso. Non enim visus cognoscit sensibile auditus, neque auditus sensibile visus, secundum quod ipsa sunt; quia visus nihil patitur ab audibili, nec auditus a visibili. « Sed secundum quod fit unus « sensus, » id est una sensatio secundum actum, ut ita loquar, in eodem sensibili. Et dico eumdem sensum actu, ex eo quod simul fit actio utriusque sensus respectu ejusdem sensibilis; sicut cholera simul percipitur per gustum quod sit amara, et per visum quod sit rubicunda; et ideo statim ad

aspectum rubicundi judicamus aliquid esse amarum. Non est autem aliquis alius sensus cujus proprium sit cognoscere quod album et amarum sunt unum. Haec enim unitas non est nisi per accidens; et quod est per accidens tantum, non potest esse objectum alicujus potentiae. Et ideo quia visus non percipit illud quod est gustus, nisi per accidens, frequenter in talibus decipitur sensus, et judicamus quod si aliquid sit rubeum, quod sit cholera.

Deinde cum dicit « inquirit autem »

Inquirit causam pluralitatis sensuum. Et hoc est quoddam consequens speciem totam; et in talibus assignanda est causa finalis, ut Philosophus docet in ultimo de Generatione animalium. Secus autem de accidentibus individui, quorum assignanda est ratio ex parte materiae, vel agentis. Unde et hic assignat causam finalem. Dicit ergo, quod aliquis potest quaerere, cujus causa habemus plures sensus, et non unum tantum. Et est responsio ad hoc, ut nos non lateant ea quae consequuntur ad sensibilia propria, et sunt communia diversis sensibilibus, sicut motus et magnitudo et numerus. Si enim esset solus sensus visus; cum ipse coloris tantum sit, et color et magnitudo se consequantur, quia simul cum colore immutatur sensus a magnitudine; inter colorem non possemus discernere et magnitudinem, sed viderentur esse idem. Sed nunc quia magnitudo sentitur alio sensu quam visu, color autem non, hoc ipsum manifestat nobis quod aliud est color et magnitudo. Et simile est de aliis sensibilibus communibus. Potest autem et haec ratio assignari distinctionis sensuum. Manifestum est enim quod cum potentia dicatur ad objectum, oportet quod secundum differentiam objectorum, diversificentur potentiae sensitivae. Objectum autem sensibile est, pro ut est immutativum sensus: unde secundum diversa genera immutationum sensus a sensibili, oportet esse diversos sensus. Immutatur autem sensus a sensibili uno modo per contactum, et sic est sensus tactus, qui est discretivus eorum ex quibus constat animal, et sensus gustus, qui est perceptivus qualitatum quae designant convenientiam nutrimenti, quo conservatur corpus animalis. Alio modo immutatur sensus per medium. Et haec quidem immutatio, aut est cum alteratione sensibilis, et sic odor immutat sensum cum aliqua resolutione odorabilis. Aut cum aliquo motu locali, et sic immutat sonus. Aut absque immutatione sensibili, sed per solam immutationem spiritualem medii et organi, et sic immutat color.

LECTIO II.

Praeter visum, qui est proprius sensus, dari aliam potentiam ejusdem generis, quae est perceptiva actus visionis: ostendit deinde quod sensus et sensibile simul fiant et corrumpantur; corrumpi demum sensus ipsos excellentiis sensibilium probat.

ANTIQUA.

Quoniam autem sentimus quod videmus et audimus, necesse est aut visu sentire quod videt aut altero.

Si autem altero, aut ipso erit quo videt, aut altero: sed idem sensus erit visus et subjecti coloris; quare, aut duo ejusdem erunt, aut idem ejusdem.

Amplius autem, si et alter sit visus sensus, aut in infinitum procedet, aut aliquis ipse suiipsius erit judex: quare in primo hoc faciendum est.

Habet autem dubitationem. Si enim visu sentire, videre est: videtur autem color, aut habens hunc; si videbit aliquis id quod est videns, et colorem habebit primum videns.

Manifestum igitur, quoniam non est unum omnino, visu sentire. Et namque cum non videmus, visu discernimus et tenebras et lumen, sed non similiter.

Amplius autem et videns, tamquam coloratum est. Unumquodque enim sensitivum susceptivum est sensibilis sine materia. Unde et abeuntibus sensibilibus insunt sensus, et phantasiae, quibus sentiunt. Sensibilis autem actus et sensus idem est, et unus; esse autem ipsorum non idem. Dico autem ut sonus secundum actum, et auditus secundum actum. Contingit enim auditum habentia non audire, et habens sonum non semper sonat. Cum autem operetur potens audire, et sonet potens sonare, tunc secundum actum auditus simul fit, et secundum actum sonus. Quorum dicet aliquis hoc quidem auditionem esse, hoc vero sonationem.

Si igitur est motus et actio et passio in eo, quod agitur, necesse est et sonum et auditum, qui secundum actum, in eo quod est secundum potentiam esse. Activi enim et motivi actus, in patiente fit: unde non necesse est movens moveri. Sonativi igitur actus, aut sonus, aut sonatio est. Auditivi autem, aut auditus, aut auditio est. Dupliciter enim auditus, et dupliciter sonus. Eadem autem ratio est et in aliis sensibus

RECENS.

Quum autem sentiamus nos videre, ac audire, necesse est aut visu sentiamus nos videre, aut alio sensu. At idem sensus erit et ipsius visus et coloris subjecti: quare vel duo sensus ejusdem erunt subjecti, vel se ipsum sentiet ipse. Praeterea si alius sit sensus, qui percipit ipsum visum, aut in infinitum fiet abitio, aut ipse se ipsum percipiet: quare id in primo sensu continuo est faciendum.

At hinc oritur dubitatio: nam si visu quidem sentire nil aliud est quam videre: videtur autem color, vel id quod habet colorem; si quispiam videat id quod videt, et colorem id habebit quod videt primum.

Patet igitur, non unum id esse, sentire inquem visu: nam et quum non videmus, tenebras et lumen visu discernimus, sed non eodem modo. Praeterea id etiam quod videt colore quodammodo delibutum est: instrumentum enim uniuscujusque sensus sensibile sine materia suscipere valet: quocirca et, sensibilibus semotis, insunt in sensuum instrumentis sensus imaginationesque.

Atqui operatio rei sensibilis atque sensus una quidem et eadem est; at earum ratio non eadem est; dico autem, verbi gratia, sonum actu et auditum actu: licet enim auditum habere et non audire; et id quod habet sonum, non semper sonat. Sed quum operatur id quod audire potest, et sonat id quod sonum efficere potest, tum simul fit et auditus actu et sonus actu: quorum alterum quispiam auditionem, alterum vero sonationem esse dicere poterit.

Quodsi vero motus et actio atque passio in eo est quod patitur, necesse est et sonum et auditum actu in auditu qui est potentia esse: agentis namque moventisque operatio in patiente fit: quocirca non necesse est, id quod motu ciet moveri. Actus igitur rei sonorae sonus est, vel sonatio; auditivae vero auditus, vel auditio: duplex enim est auditus, et duplex etiam sonus.

et sensibilibus. Sicut enim actio et passio in patiente, sed non in agente, sic et sensibilis actus et sensitivi in sensitivo est. Sed in quibusdam quidem et nominatum est, ut sonatio, et auditio. In quibusdam autem non nominatum est alterum. Visio enim dicitur visus actus; quae vero est coloris, non nominata est. Et gustativi gustatio est, humoris autem non nominata est.

Quoniam autem unus quidem est actus sensibilis et sensitivi, esse autem alterum est, necesse est simul corrumpi, et salvari, sicut dictum, auditum, et sonum: et humorem igitur, et gustum, et alia similiter. Dicta autem secundum potentiam, non necesse est.

Sed priores philosophi, hoc non bene dicebant, nihil opinantes neque album neque nigrum esse sine visu, neque humorem sine gustu. Sic quidem enim dicebant recte, sic autem non recte. Dupliciter enim dicto sensu et sensibili, his quidem secundum potentiam, illis vero secundum actum, in his quidem accidit quod dictum est, sed in alteris non accidit. Sed illi simpliciter dicebant, de dictis non simpliciter.

Si autem symphonia vox quaedam est, vox autem et auditus est sicut unum et est sicut non unum aut idem, proportio autem est symphonia, necesse est, et auditum, rationem quamdam esse. Et propter id, corrumpit unumquodque excellens acutum et grave, auditum, et in humoribus gustum, et in coloribus visum, fortiter fulgidum, et opacum, et in olfactu fortis odor, et dulcis et amarus, tamquam ratio quaedam sit sensus. Unde et delectabilia quidem sunt, dum dicuntur sincera et impermista existentia ad rationem, ut acutum, aut dulce, aut salitum. Delectabilia enim tunc. Omnino autem magis, quod mistum est, symphonia est, quam acutum et grave. Tactus autem calefactibile et frigefactibile, sed sensus ratio est. Excellentia autem contristant aut corrumpunt.

Eadem est et in ceteris sensibus ac sensibilibus ratio: quemadmodum enim actio passioque non in agente est, sed in eo quod patitur, sic et cum rei sensibilis, tum sensitivae actio in ipso est sensitivo. Sed in quibusdam nomina quoque sunt posita, ut sonatio ac auditio; in quibusdam autem caret alterum nomine: operatio enim visus visio dicitur; at coloris nomine vacat; operatio praeterea gustus gustatio dicitur, at saporis nomen non habet.

Quum autem actus rei sensibilis sensitivaeque unus sit, quamvis diversas habeat rationes, necesse est simul corrumpantur simulque sint salvi auditus ac sonus, qui hoc modo nuncupantur, et sapor itidem et gustus ceteraque similiter; at ea quae dicuntur potentia, non hanc necessario subeunt legem.

Verum non recte priores naturae scrutatores de hac re locuti sunt, qui quidem sine visu neque album ullum, neque nigrum adesse censebant, neque item ullum sine gustu saporem: nam partim recte, partim non recte censebant: etenim quum dupliciter sensus sensibileque dicatur, potentia atque actu; his quidem competit quod dictum est, illis autem non fit. At illi de iis simpliciter loquebantur quae simpliciter non dicuntur.

Quodsi sane vox quidam concentus est, vox autem et auditus aliquatenus unum, aliquatenus vero non unum idemque sunt, concentus autem proportio est; necesse est, et auditum quamdam esse proportionem. Atque ideo exsuperans quodque, tam acutum quam grave, auditum pessumdat; item in saporibus gustum, et in coloribus visum id quod nimis est splendidum, vel tenebrosum, et in odoribus vehemens odor, sive dulcis, sive amarus, quia sensus quaedam est proportio: quocirca et jucunda sunt sensibilia, ut acutum, vel dulce, vel salsum, ubi sincera quum essent mixtuque carerent, reducuntur ad proportionem: nam tunc demum jucunda sunt. Omnino autem mistum magis concentus est quam acutum, vel grave, aut tactui quod calefactum est, vel refrigeratum: sensus enim proportio est; quae vero exsuperant, aut dolorem afferunt, aut corrumpunt.

Postquam Philosophus ostendit quod non sit alius sensus proprius, praeter quinque, procedit ad inquirendum, utrum sit aliqua potentia sensitiva communis his quinque sensibus. Et hoc quidem investigat ex quibusdam actionibus, quae non videntur alicujus sensus propriae esse, sed videntur exigere aliam potentiam sensitivam communem. Hujusmodi autem actiones sunt duae. Una est secundum quod nos percipimus actiones propriorum sensuum, puta quod sentimus nos videre et audire. Alia est secundum quod discernimus inter sensibilia propria diversorum sensuum, puta quod aliud sit dulce, et aliud album. Primo ergo inquirit cui sit attribuenda prima harum actionum. Secundo, cui sit attribuenda secunda, ibi, « Uniuscujusque quidem « igitur. » Circa primum tria facit. Primo movet quaestionem, dicens, Quoniam sentimus quod videmus, et similiter sentimus quod audimus, et sic de unoquoque sensibilium; necessarium est aut per visum sentire quod ipse visus videt, aut per aliam virtutem; et sic de aliis sensibus.

Secundo objicit ad utramque partem, ibi « si « autem »

Et primo inducit, ad ostendendum quod visus videat se videre, duas rationes. Quarum prima talis est. Si homo sentit se videre altero sensu quam visu; aut hoc erit quia illo alio sensu homo videt colorem; aut omnino alio sensu videt colorem, et sentit visionem coloris. Si vero eodem sensu quo sentit colorem et sentit visionem coloris; sequitur, quod unus et idem erit sensus secundum actum apprehensivus ipsius visionis et subjecti coloris. Quare sequitur alterum duorum: quia, si iste sensus, qui sentit visionem et colorem, sit alius sensus a visu, oportebit quod duo sensus sint unius subjecti, scilicet coloris. Aut si iste sensus, quo sentimus visionem et colorem, est idem cum sensu visus, sequitur quod sit idem ejusdem, id est quod visus sit sensus suiipsius, quod a principio negabatur. Dicere vero, quod ille alter sensus, quo quis sentit se videre, non sentiat colorem, est omnino irrationabile: quia si non cognosceret colorem, non posset cognoscere quid esset videre, cum videre nihil aliud sit, quam sentire colorem.

Secundam rationem ponit ibi « amplius autem »

Quae talis est. Si sensus, id est visionis, quo scilicet sentimus nos videre, sit alter a visu, iterum quaerendum est de illo sensu: utrum, scilicet ille sensus sentiat se sentire; et si non, oportebit quaerere tertium sensum, qui sentiat illum sentire. Aut igitur hoc procedit in infinitum, quod est impossibile, cum impossibile sit compleri actionem quae dependet ab actionibus infinitis, neque etiam unius rei possint esse potentiae infinitae: aut oportebit quod deveniatur ad aliquem sensum, qui sit judex suiipsius, id est percipiat se sentire. Eadem ergo ratione poterat fieri in primo sensu, ut scilicet visus sentiret se videre. Non est ergo alius sensus, qui percipiat colorem, et qui percipit visionem coloris.

Deinde cum dicit « habet autem »

Objicit ad partem contrariam. Et quia primae rationes aliqualiter concludunt verum, haec ratio per modum dubitationis proponitur; unde et eam solvit. Est autem ratio talis. Si visu sentimus nos videre; sentire autem visu, nihil est aliud quam videre; ergo videmus nos videre. Sed nihil videtur nisi color tantum, aut habens colorem. Si igitur aliquis videt se quod sit videns, sequitur quod primum videns, quod secundo fuit visum, sit ha-

bens colorem; quod videtur inconveniens. Nam dictum est supra, quod visus, cum sit susceptivum coloris, est absque colore.

Deinde cum dicit « manifestum igitur »

Solvit tertio propositam dubitationem duobus modis. Primo concludens ex praedictis, quod sentire visu multipliciter dicitur. Ostensum est enim supra, quod visu sentimus nos videre. Item ostensum est, quod visu non sentimus nisi colorem. Sentire ergo visu dupliciter dicitur. Uno modo, secundum quod visu sentimus nos videre. Alio modo, cum visu videmus colorem. Et quod visu sentire dicatur multipliciter; apparet ex hoc, quod aliquando dicimur sentire visu, cum visus praesentialiter immutatur a visibili, scilicet colore: Aliquando autem discernimus visu et tenebras et lumen etiam cum non videmus, per immutationem scilicet ab exteriori sensibili. Sed non similiter dicitur utroque modo, visu sentire. Redit ergo solutio ad hoc, quod actio visus potest considerari, vel secundum quod consistit in immutatione organi a sensibili exteriori, et sic non sentitur nisi color. Unde ista actione, visus non videt se videre. Alia est actio visus secundum quam, post immutationem organi, judicat de ipsa perceptione organi a sensibili, etiam abeunte sensibili: et sic visus non videt solum colorem, vel sentit, sed sentit etiam visionem coloris.

Deinde cum dicit « amplius autem »

Ponit aliam solutionem: quae quidem necessaria est, eo quod color habet duplex esse: unum naturale in re sensibili, aliud spirituale in sensu. Secundum ergo primum esse coloris, processit prima solutio. Haec autem secunda procedit quantum ad secundum esse coloris. Circa hanc solutionem tria facit. Primo ponit solutionem. Secundo probat quoddam, quod in solutione supposuerat, ibi, « Si igitur « est motus. » Tertio ex hac solutione ostendit etiam quorumdam aliarum quaestionum solutionem, ibi, « Quoniam autem unus. » Dicit ergo primo, quod cum soluta sit prima dubitatio, sustinendo quod videns non sit coloratum, amplius potest solvi dicendo quod videns est tamquam coloratum, quia in vidente est similitudo coloris, unde videns est simile colorato. Unde illa potentia, quae videt aliquem esse videntem, non est extra genus potentiae visivae. Et quod videns sit quodammodo coloratum, probat per ea quae supra dicta sunt, quia unumquodque organum sensus est susceptivum speciei sensibilis sine materia, ut dictum est. Et ista est ratio, quare abeuntibus sensibilibus, fiunt in nobis sensationes et phantasiae, id est apparitiones, secundum quas aliquo modo sentiunt animalia. Et sic patet quod videns est tamquam coloratum, inquantum habet similitudinem coloris. Et non solum videns est tamquam coloratum, et simile colorato; sed etiam actus cujuslibet sensus, est unus et idem subjecto cum actu sensibilis, sed ratione non est unus. Et dico actum sensus, sicut auditum secundum actum; et actum sensibilis, sicut sonum secundum actum. Non enim semper sunt in actu: quia contingit habentia auditum non audire, et habens sonum non semper sonare. Sed cum potens audire habet suam operationem, et potens sonare habet sonare, tunc simul fit sonus secundum actum qui vocatur sonatio, et auditus secundum actum, qui vocatur auditio. Cum igitur visus percipiat sensibile et actum ejus, et videns sit simile sensibili, et actus videntis sit idem subjecto cum actu sensibilis, licet non ratione, relinquitur quod ejusdem virtutis est, videre colorem et immutationem quae est a colore, et visum in actu et visionem ejus. Potentia ergo illa, qua videmus nos videre, non est extranea a potentia visiva, sed differt ratione ab ipsa.

Deinde cum dicit « si igitur »

Probat quod supposuerat; scilicet quod unus et idem sit actus sensibilis et sentientis, sed ratione differant, ex his quae sunt ostensa in tertio Physicorum. Ibi enim ostensum est, quod tam motus quam actio vel passio sunt in eo quod agitur, id est in mobili et patiente. Manifestum est autem, quod auditus patitur a sono; unde necesse est, quod tam sonus secundum actum, qui dicitur sonatio, quam auditus secundum actum, qui dicitur auditio, sit in eo quod est secundum potentiam, scilicet in organo auditus. Et hoc ideo, quia actus activi et motivi fit in patiente, et non in agente et movente. Et ista est ratio, quare non est necessarium, quod omne movens moveatur. In quocumque enim est motus, illud movetur. Unde, si motus et actio, quae est quidam motus, esset in movente, sequeretur, quod movens moveretur. Et sicut dictum est in tertio Physicorum, quod actio et passio sunt unus actus subjecto, sed differunt ratione, prout actio signatur ut ab agente, passio autem ut in patiente, ita supra dixit, quod idem est actu sensibilis et sentientis subjecto, sed non ratione. Actus igitur sonativi vel soni est sonatio, auditivi autem actus est auditio. Dupliciter enim dicitur auditus et sonus: scilicet secundum actum et secundum potentiam. Et quod de auditu et sono dictum est, eadem ratione se habet in aliis sensibus et sensibilibus. Sicut enim actio et passio est in patiente et non in agente, ut subjecto, sed solum ut in principio a quo, ita tam actus sensibilis quam actus sensitivi, est in sensitivo ut in subjecto. Sed in quibusdam sensibilibus et sensitivis, nominatus est uterque actus, et sensibilis ut sonatio, et sensitivi, ut auditio. In quibusdam autem unum tantum nominatum est, scilicet actus sensitivi. Visio enim dicitur actus visus, sed actus coloris non est nominatus. Et gustus, id est gustatio, est actus gustativi, sed actus saporis non est nominatus apud Graecos.

Deinde cum dicit « quoniam autem »

Ex praemissa solutione procedit ad demonstrandum veritatem duarum quaestionum: quarum prima est utrum sensus et sensibilia simul corrumpantur et salventur. Ad hujus ergo solutionem dicit, quod quia actus sensibilis et sensitivi est unus subjecto, sed differunt ratione, ut dictum est; necesse est quod auditus dictus secundum actum, et sonus dictus secundum actum, simul salventur et corrumpantur: et similiter est de sapore et gustu, et aliis sensibilibus et sensibus. Sed si dicantur secundum potentiam, non necesse est, quod simul corrumpantur et salventur. Ex hac autem ratione excludit opinionem antiquorum naturalium, ibi, « sed priores. »

Dicens, quod priores naturales non bene dicebant in hoc, quia opinabantur nihil esse album, aut nigrum, nisi quando videtur; neque saporem esse, nisi quando gustatur; et similiter de aliis sensibilibus et sensibus. Et quia non credebant esse alia entia, nisi sensibilia, neque aliam virtutem cognoscitivam, nisi sensum, credebant quod totum esse et veritas rerum esset in apparere. Et ex hoc

deducebantur ad credendum contradictoria simul esse vera, propter hoc quod diversi contradictoria opinantur. Dicebant autem quodammodo recte, et quodammodo non. Cum enim dupliciter dicatur sensus et sensibile; scilicet secundum potentiam et secundum actum; de sensu et sensibili secundum actum accidit quod ipsi dicebant, quod non est sensibile sine sensu. Non autem hoc verum est de sensu et sensibili secundum potentiam. Sed ipsi loquebantur simpliciter, id est sine distinctione, de his quae dicuntur multipliciter.

Deinde cum dicit « si autem »

Demonstrat ex praemissis solutionem alterius quaestionis: quare scilicet quaedam sensibilia corrumpant sensum, et quaedam delectant: et dicit quod cum symphonia, id est vox consonans et proportionata, sit vox quaedam, et vox quodammodo sit idem quod auditus, et symphonia sit quaedam proportio, necesse est quod auditus sit quaedam proportio. Et quia quaelibet proportio corrumpitur per superabundantiam, ideo excellens sensibile corrumpit sensum, sicut quod est excellenter grave et acutum corrumpit auditum, et excellens saporosum corrumpit gustum, et fortiter fulgidum vel obscurum corrumpit visum, et fortis odor corrumpit olfactum, quasi sensus sit quaedam proportio. Sed si plura sensibilia deducuntur ad proportionatam mistionem, efficiuntur delectabilia: sicut in saporibus, quando aliquid secundum debitam proportionem est aut acutum, aut dulce, aut salsum; tunc enim sunt omnino delectabilia. Et omne, quod est mistum, est magis delectabile, quam quod est simplex; sicut symphonia, quam vox acuta tantum, vel gravis tantum. Et in tactu, quod est compositum ex calefactibili et frigidabili. Sensus enim delectatur in proportionatis, sicuti in sibi similibus, eo quod sensus est proportio quaedam. Sed excellentia corrumpit sensum, vel saltem contristat ipsum.

LECTIO III.

Dari unum quemdam communem sensum praeter proprios et externos ostendit, qui discernit differentias sensibilium unius et plurium sensuum.

ANTIQUA.

Unusquisque igitur sensus, subjecti sensibilis est, et est in sensitivo, inquantum sensitivum, et discernit subjecti sensibilis differentias: ut album quidem et nigrum visus: dulce vero et amarum, gustus. Similiter autem se habet et hoc in aliis.

Quoniam autem album et dulce, et unumquodque sensibilium ad unumquodque comparando, discernimus et sentimus quod differunt, necesse igitur sensu. Sensibilia enim sunt. Quare et manifestum quoniam caro non est ultimum sensitivum. Necesse enim esset, ut discernens ipsum tangendo discerneret.

Neque utique separatis contingit discernere, quod alterum sit dulce ab albo; sed oportet aliquo uno utraque manifesta esse. Sic se haberet etiam si hoc quidem ego, illud autem tu sentires; manifestum utique esset quod altera abinvicem sunt. Oportet autem unum dicere, quoniam alterum: alterum enim dulce ab albo. Dicit ergo idem. Quare sicut dicit, sic et intelligit et sentit. Quod quidem igitur non possibile, separatis judicare separata, palam est.

Quod autem neque in separato tempore, hinc habitum est. Sicut enim idem dicit, quod alterum est bonum et malum, sic et quando alterum dicit esse alterum, tunc et alterum non secundum accidens, ipsum quando. Dico autem veluti nunc dico esse alterum: non tamen dico illud nunc alterum quoniam; sed sic dicit et nunc, et quod nunc. Simul ergo. Quare inseparabile, et in inseparabili tempore, utrumque discernit.

At vero impossibile est, simul secundum contrarios motus moveri idem, ut indivisibile est, et in indivisibili tempore. Si enim dulce sit, sic movet sensum aut intellectum, amarum autem contrarie, et album aliter.

Ergo simul quidem et numero indivisibile, et inseparabile, quod judicat; secundum esse autem separatum: igitur quodammodo divisibile, divisa sentit; est autem quodammodo ut indivisibile. Secundum esse quidem enim divisibile; loco autem et numero, indivisibile.

Aut non possibile. Potentia enim idem et indivisibile est contraria; secundum esse autem non; sed in operari divisibile est. Et impossibile est et album et nigrum esse simul. Quare neque species pati ipsorum, si hujusmodi est sensus et intelligentia.

RECENS.

Unusquisque igitur sensus ad sensibile pertinet objectum, residetque in instrumento suo, quatenus instrumentum, et differentias sensibiles objecti sui dijudicat, ut album quidem et nigrum visus, dulce autem et amarum gustus, et ceteri similiter sensus. At enim quum etiam album et dulce et singula sensibilia ad singula comparemus, quanam re sentimus ea differre? necesse est utique id fieri sensu, quippe quum illa sensibilia sunt.

Quo patet etiam, carnem ultimum instrumentum sensus non esse: nam necesse esset, id quod discernit ipsam rem tangendo discernere. Fieri igitur non potest ut separatis discernatur, dulce diversum esse ab albo; sed uni cuipiam rei ambo patere oportet: illo namque modo constaret ea inter se differre, etiamsi alterum ego, alterum tu sentires. Unum igitur dicat oportet, ea diversa esse: aliud enim dulce ac album. Dicit igitur idem: quare ut dicit, sic et intelligit atque sentit.

Patet ergo, fieri non posse ut separatis separata dijudicentur; at ne id quidem fieri posse ut distincto tempore discernantur, hinc patet: ut idem aliud esse bonum ac malum dicit, sic et quando alterum dicit aliud esse, tunc et alterum, neque per accidens affirmat, quando id sit: exempli gratia si nunc dicerem quidpiam aliud esse, non tamen illud nunc aliud esse; sed hoc pacto dicit: non solum nunc, verum et nunc illud esse: simul igitur dicit: res ergo individua et tempore individuo discernit.

At vero fieri non potest ut idem simul, quatenus indivisibile est, et in indivisibili tempore motibus contrariis moveatur: quodsi enim dulce est quod movet, sic movet sensum vel intellectum, amarum autem contrario modo, et album diverso. Estne igitur quod discernit, simul indivisibile quidem atque indistinctum numero, separatum autem ratione? aliquatenus igitur quodammodo ut divisibile, res sentit distinctas, aliquatenus vero ut indivisibile: nam ratione quidem divisibile, loco autem atque numero indivisibile est.

An vero id fieri non potest? eadem enim res individua potentia quidem esse potest contraria, essentia vero non; sed actione divisibile est, neque fieri potest ut simul sit album et nigrum: quare neque a formis ipsorum simul sensus ac intellectus, si quidem hoc modo constituti sint, affici queunt.

Sed, sicut, quod vocant quidam punctum, aut unum, aut duo, sic et divisibile. Secundum quod quidem igitur indivisibile, unum discernens est et simul. Secundum vero quod divisibile, non est unum: Bis enim utitur eodem signo simul. Inquantum quidem igitur pro duobus utitur tertio, duo judicat, et separata sunt, ut in separato. Inquantum vero unum, uno et simul. De principio igitur, secundum quod dicimus posse sentire animal, determinatum sit hoc modo.

Verum hoc perinde se habet atque id quod quidam punctum appellant: quod quatenus tum unum est, tum duo, hoc pacto et divisibile est. Quatenus igitur indivisibile est, unum est id quod discernit, ac simul discernit; quatenus vero est divisibile, bis eodem puncto utitur simul. Quatenus ergo tamquam duo quidem adhibet punctum, extremitate duas res discernit, atque res distinctae ad distinctos sensus pertinent; quatenus vero tamquam unum, uno utitur atque simul. Sed de principio quidem quo dicimus animal sensitivum esse, sit hoc modo determinatum.

Processit Philosophus superius, ad investigandum sensum communem ex hac operatione, qua sentimus nos videre et audire. Ex hac autem operatione ad hoc deventum est, quod potentia visiva sentit visione, alio tamen modo quam sentiat sensibile exterius; sed nondum habetur, quod potentia judicativa de actibus sensuum, sit una et communis. Et ideo procedit ulterius ad investigandum hujusmodi veritatem per aliam operationem, quae ostendit unam potentiam esse communem, habentem se quodammodo ad omnes quinque sensus; et haec operatio est discernere sensibilia abinvicem. Et circa hoc duo facit. Primo ostendit quantum se possit extendere discretio sensus proprii. In secunda inquirit de illa discretione sensibilium, quae excedit virtutem sensus proprii, ibi, « Quoniam autem album. » Dicit ergo primo, quod ex dictis manifestum est, quod unusquisque sensus est cognoscitivus sensibilis sui objecti, cujus species fit in suo organo, inquantum est tale organum. Immutatur enim organum uniuscujusque sensus a proprio objecto sensus per se, non per accidens. Et unusquisque sensus discernit differentias proprii sensibilis, sicut visus discernit album et nigrum, gustus dulce et amarum, et similiter se habet in aliis sensibus.

Deinde cum dicit « quoniam autem »

Ostendit cui sit attribuenda ista discretio, quae excedit primum sensum, scilicet discernere sensibile unius sensus a sensibili alterius. Et circa hoc duo facit. Primo determinat veritatem. Secundo objicit contra veritatem et solvit, ibi, « At vero impossibile. » Circa primum tria facit. Primo ostendit quod aliquis sensus est qui discernit inter album et nigrum, et dulce. Secundo, quod non sunt duae potentiae sensus, sed una, ibi, « Neque utique. » Tertio, quod simul illa potentia percipit utrumque sensibile, inter quae discernit, ibi, « Quod autem « neque. » Dicit ergo primo, quod quia discernimus aliqua virtute, non solum album a nigro, vel dulce ab amaro, sed etiam album a dulci, et unumquodque sensibile discernimus ab unoquoque et sentimus quod differunt, oportet quod hoc sit per sensum; quia cognoscere sensibilia, inquantum sunt sensibilia, est sensus. Cognoscimus autem differentias albi et dulcis, non solum quantum ad quod quid est utriusque, quod pertinet ad intellectum, sed etiam quantum ad diversam immutationem sensus. Et hoc non potest fieri nisi per sensum. Et si per aliquem sensum fit, hoc maxime videtur quod fiat per tactum, qui est primus sensuum, et quodammodo radix et fundamentum omnium sensuum; et ab hoc, animal habet, quod dicatur sensitivum. Unde manifestum est, quod caro non est ultimum organum sensus tactus: quia cum per sensum tactus fiat discretio, necesse esset quod ipso contactu carnis a tangibili, fieret discretio tangibilis ab aliis sensibilibus. Attribuitur autem ista discretio tactui non secundum quod tactus est sensus proprius, sed secundum quod est fundamentum omnium sensuum, et propinquius se habens ad fontalem radicem omnium sensuum, qui est sensus communis.

Deinde cum dicit « neque utique »

Ostendit, quod idem sensus sit, qui discernit album a dulci. Posset enim aliquis credere, quod discernamus album a dulci non quadam una potentia, sed diversis: ut scilicet inquantum gustu cognoscimus dulce, et visu album. Hoc autem excludit dicens, quod non contingit discernere, quod dulce sit alterum (1) ab albo, separatis potentiis, id est diversis; sed oportet ad discernendum ea, quod secundum aliquam unam potentiam manifestum sit nobis. Ita enim esset si diversis potentiis sentiremus dulce et album, sicut si diversi homines sentirent, unus dulce et alius album; puta si ergo sentio hoc, et ille illud. Hoc autem posito, manifestum est, quod altera sunt abinvicem dulce et album, quia aliter patior ego a dulci quam tu ab albo. Sed tamen diversitas ista non erit nobis per sensum manifesta; sed oportet quod unus sit, qui dicat quod alterum est dulce ab albo. Hoc enim est aliquid unum verum, scilicet quod alterum sit dulce ab albo: ergo oportet quod illud unum ab eodem dicatur. Sed dictio est interpretatio interioris apprehensionis: ergo sicut est unus qui dicit, ita oportet quod unus sit qui intelligat et sentiat, alterum esse dulce ab albo. Dicit autem « intelligat et sentiat » quia nondum ostensum est, quod aliud sit intellectus a sensu, vel quia ista diversitas, ex sensu et intellectu cognoscitur. Sicut igitur oportet quod unus homo, qui dicit alterum esse album a dulci, sit qui cognoscit utrumque, ita oportet quod una potentia sit, qua agnoscitur utrumque. Nam homo non cognoscit nisi per aliquam potentiam. Et hoc est quod concludit ulterius, palam esse quod non est possibile judicare « separata » idest quod aliqua sint diversa, « separatis » idest diversis; sed oportet quod sit eadem potentia, quae utrumque cognoscat.

Deinde cum dicit « quod autem »

Ostendit quod oportet simul utrumque cognosci. Dicit ergo, quod ex his quae dicentur manifestum est « quod neque in separato tempore, » idest in diverso tempore cognoscit utrumque. Sicut enim ille qui judicat aliqua esse diversa, dicit aliquid unum et idem, scilicet quod alterum sit bonum et malum, sic etiam dicit quando alterum sit. Dicit enim quod sit alterum tunc quando judicat, et hoc ipsum quando sit alterum, non dicit secundum accidens, ita quod ly quando, referatur ad dicentem, ut puta quia nunc dicit quod est alterum, (si non diceret, quod nunc est alterum. Hoc enim esset per accidens respectu ejus quod dicitur); sed sicut nunc dicit quod est alterum, ita dicit quod nunc sit alterum. Hoc autem non posset esse, nisi simul ea

(1) *Al.* album.

apprehenderet, idest in illo instanti, pro quo judicat esse altera. Manifestum est ergo quod simul cognoscit utrumque. Ergo sicut est inseparabilis potentia, id est una et eadem quae cognoscit utrumque eorum inter quae judicatur differentia, ita oportet quod in inseparabili tempore apprehendat utrumque.

Deinde cum dicit « at vero »

Objicit in contrarium. Et circa hoc quatuor facit. Primo ponit objectionem talem. Impossibile est idem et indivisibile, simul moveri secundum contrarios motus simul et in indivisibili tempore: sed intellectus et sensus movetur a sensibili inquantum sentit, et intelligibili, inquantum intelligit. Diversa autem sensibilia et contraria, diversis et contrariis motibus movent; ergo impossibile est, quod eadem vis sensitiva aut intellectiva, simul cognoscat contraria diversa.

Secundo ibi « ergo simul »

Ponit unam solutionem: et dicit quod illud quod judicat differentiam inter contraria, est simul et numero indivisibile et inseparabile, id est unum subjecto, sed secundum esse separatum, id est ratione est diversum. Sic igitur quodammodo indivisibile sentit divisa, id est diversa. Alio autem modo divisibile sentit diversa, quia secundum esse est divisibile, id est ratione est diversum, sed loco et numero est « indivisibile, » id est subjecto est unum. Et dicit « loco » quia diversae potentiae inveniuntur in diversis partibus corporis organa habere.

Tertio ibi « aut non »

Improbat hanc solutionem; dicens, quod non est possibile illam praedictam solutionem stare. Quod enim est idem et indivisibile subjecto, sed non secundum esse, idest secundum rationem, potest quidem habere contraria secundum potentiam; sed quod habet contraria « in operari, » id est secundum actum, oportet quod sit divisibile. Et impossibile est idem et indivisibile, simul et semel esse album et nigrum. Quare neque possibile est aliquod unum et idem indivisibile, simul pati species eorum; et ita neque intelligere et sentire (1), si intelligere et sentire est hujusmodi, id est pati quoddam.

Quarto ibi « sed sicut »

Ponit veram solutionem; et solutio ista sumitur ex similitudine puncti. Punctum enim quod est inter duas partes lineae, potest accipi « ut unum « et ut duo. » Ut unum quidem, secundum quod continuat partes lineae ut communis terminus. Ut duo autem secundum quod bis utimur puncto, id est ut principio unius lineae, et ut fine alterius. Sic etiam intelligendum est, quia vis sentiendi diffunditur in organa quinque sensuum ab aliqua una radice communi, a qua procedit vis sentiendi in omnia organa, ad quam etiam terminantur omnes immutationes singulorum organorum: quae potest considerari dupliciter. Uno modo prout est principium unum et terminus unus omnium sensibilium immutationum. Alio modo, prout est principium et terminus hujus et illius sensus. Et hoc est quod dicit, quod sicut punctum est unum aut duo, sic divisibile est, inquantum « simul bis utitur eodem « signo » id est principio sensitivo, scilicet ut principio et termino visus et auditus. Inquantum igitur aliquis utitur principio sensitivo, quasi uno termino pro duobus, « intantum duo judicat, et separata sunt » quae accipiuntur, sicut « in separato » idest divisibili principio cognoscuntur « Inquantum vero » est unus in se, sicut in uno principio cognoscit differentiam utriusque, et simul. Habet igitur hoc principium sensitivum commune, quod simul cognoscat plura, inquantum accipitur bis, ut terminus duarum immutationum sensibilium; inquantum vero est unum, judicare potest differentiam unius ad alterum. Oportet autem illud principium sensitivum commune habere aliud organum, quia pars sensitiva non habet aliquam operationem sine organo. Cum enim organum tactus diffundatur per totum corpus, necessarium videtur, ut ibi sit organum hujus principii sensitivi communis, ubi est prima radix organi tactus. Et propter hoc superius dixit, quod si caro esset ultimum organum tactus, quod tangendo secundum carnem, discerneremus unum sensibile ab alio. Considerandum est etiam, quod licet hoc principium commune immutetur a sensu proprio, quia ad sensum communem perveniunt immutationes omnium sensuum propriorum, sicut ad communem terminum; non tamen sensus proprius est nobilior quam sensus communis, licet movens sit nobilius moto, et agens patiente; sicut nec sensibile exterius est nobilius quam sensus proprius, licet moveat ipsum. Est enim secundum quid nobilius, scilicet inquantum est actu album vel dulce, ad quod est sensus proprius in potentia. Sed sensus proprius simpliciter est nobilior propter virtutem sensitivam, unde et nobiliori modo recipit sine materia: omne enim recipiens aliquid, recipit illud secundum suum modum. Et sic sensus communis nobiliori modo recipit quam sensus proprius, propter hoc quod virtus sensitiva consideratur in sensu communi ut in radice, et minus divisa. Neque oportet, quod per aliquam actionem sensus communis species recepta in organo fiat in ipso: quia omnes potentiae partis sensitivae, sunt passivae; nec est possibile, quod una potentia sit activa et passiva. Considerandum est etiam, quod sensus proprius habet discernere inter contraria sensibilia, inquantum proprius participat aliquid de virtute sensus communis, quia et ipse sensus proprius est unus terminus diversarum immutationum, quae fiunt per medium a contrariis sensibilibus. Sed ultimum judicium et ultima discretio pertinet ad sensum communem. Ultimo autem epilogando concludit, quod dictum est de principio, secundum quod dicitur animal esse sensitivum, vel potens sentire.

(1) *Al.* est sentire.

LECTIO IV.

Sapere et intelligere, ad sensum non pertinere, et consequenter sensum et intellectum, nullatenus esse idem probat: quod item phantasia, sive sentire, et opinari, vel opinio, multipliciter probat.

ANTIQUA.

Quoniam autem duabus differentiis definiunt maxime animam, motu qui secundum locum, et in eo quod est intelligere et discernere et sentire. Videtur autem et intelligere et sapere, tamquam quoddam sentire esse: In utrisque enim his, anima judicat aliquid et cognoscit eorum quae sunt.

Et antiqui sapere et sentire, idem esse ajunt, sicut Empedocles dixit « Ad praesens voluntas augetur, et in hominibus » et in aliis, « unde eis semper sapere altera praestat. » Idem autem his vult et id, quod est Homeri « Talis enim intellectus » est in terrenis hominibus, qualem ducit in diem pater viro» rumque deorumque. »

Omnes enim hi intelligere corporeum, sicut sentire opinantur. Et sentire et sapere simile simili, sicut secundum principium in rationibus determinavimus.

Et tamen oportuit simul ipsos de deceptione dicere. Magis proprium enim est animalibus, et plurimum tempus in hoc permanet anima: unde necesse est, aut, ut quidam dicunt, omnia, quae videntur, esse vera, aut dissimilis tactum deceptionem esse. Hoc enim contrarium ei, quod simile simili cognoscere.

Videtur autem et deceptio et scientia contrariorum eadem esse.

Quod quidem igitur non idem sit sapere et sentire, manifestum est. Hoc quidem enim in omnibus est, illud autem in paucis animalium.

Sed neque intelligere, in quo est et recte et non recte. Recte quidem, prudentia, et scientia, et opinio vera: non recte autem contraria horum. Neque hoc est idem cum ipso sentire. Sensus quidem enim propriorum semper verus est, et in omnibus inest animalibus. Intelligere autem contingit et falso, et nulli inest cui non et ratio.

Phantasia enim alterum est et a sensu et ab intellectu. Et haec non fit sine sensu, et sine hac non est opinio.

Quod autem non est eadem phantasia et opinio, manifestum est. Haec enim passio in nobis est cum volumus. Prae oculis enim est facere, sicut in recordativis positi, et idolum sunt facientes. Opinari autem non in nobis est. Necesse enim est falsum aut verum dicere.

Amplius autem cum opinamur difficile aliquid, aut terribile, statim compatimur. Similiter autem est et si sit confidendum. Secundum phantasiam autem similiter nos habemus, sicut si essemus considerantes in pictura, difficilia et confidenda.

Sunt autem et ipsius existimationis differentiae, scientia, et opinio, et prudentia, et contraria horum. De quorum differentia, altera sit ratio.

RECENS.

Quum autem duabus differentiis maxime definiant animam, motione inquam secundum locum et intelligendo et discernendo ac sentiendo, videturque tam intelligentia quam sapientia veluti sensus quidam esse; etenim his utrisque aliquid eorum quae sunt, anima discernit atque cognoscit, et veteres idem esse sapere quod sentire censent, quemadmodum et Empedocles dixit:

ad praesens enim hominum crescit sapientia,

et alio loco:

hinc iis semper
evenit ut varia cogitent.

Idem et significant Homeri verba:

his talis namque mens est:

Etenim omnes hi putant intelligentiam corpoream esse perinde atque sensum, et sentiri atque intelligi simili simile arbitrantur, ut diximus et in iis quae initio exposuimus. Oportebat tamen ipsos de errore quoque simul disserere: est enim hic magis familiaris animalibus, plusque id temporis est quo in hoc anima versatur: idcirco necesse est aut veram esse nonnullorum sententiam qua universa quae nobis apparent, vera esse censent, aut dissimilis rei contactum errorem esse, quippe quum id sit contrarium actui illi, quo simili simile cognoscitur; videtur autem et deceptio et scientia contrariorum esse eadem.

Non idem igitur esse sensum ac sapientiam, patet: illum enim omnia animalia participant, hanc vero pauca. At neque intelligentia, in qua rectitudo atque perversitas inest: rectitudo quidem in sapientia et scientia atque opinione vera, perversitas vero in istorum contrariis; neque haec, inquam, idem est quod sensus: etenim propriorum sensus semper est verus et universis animalibus inest; at fieri potest, ut falso quoque quis ratiocinetur; neque cuiquam haec competit, cui non inest et ratio.

Imaginatio namque diversa est a sensu cogitationeque; atque neque haec fit sine sensu, neque adsumtio sine hac fieri potest. Non idem autem esse intelligentiam atque adsumtionem, patet: hic enim affectus in potestate nostra est, ubi volumus (licet namque ante oculos ponere, perinde atque ii faciunt qui in locis memorialibus reponunt atque imagines fingunt), at opinari penes nos non est: necesse est enim, opinantem aut veram aut falsam existimationem habere. Praeterea quum opinamur aliquid tremendum, aut terribile, continuo perturbamur; similiter et quum opinamur quidpiam tale ut in illo sit confidendum; at quum imaginamur, perinde afficimur atque si in pictura terribilia, vel animum augentia spectaremus.

Sunt autem et ipsius adsumtionis differentiae, scientia nempe et opinio et prudentia, et ea quae sunt his contraria, de quorum differentia alius sit sermo.

Postquam Philosophus ostendit, quod duae operationes, de quibus dubium videbatur, percipere scilicet actus sensuum propriorum, et discernere inter sensibilia diversorum sensuum, non excedunt facultatem principii sensitivi, nunc vult inquirere, utrum sapere et intelligere excedant facultatem principii. Circa hoc duo facit. Primo ostendit, quod sapere et intelligere, non pertinent ad sensum: quod est ostendere, sensum et intellectum non esse idem subjecto. Secundo, quod phantasia, quae pertinet ad sensum, non est idem cum opinione, quae pertinet ad intellectum, ibi, « Phantasia autem etc. » Circa primum duo facit. Primo ponit opinionem ponentium sensum et intellectum esse idem. Secundo improbat eam, ibi, « Et tamen oportuit. » Circa primum duo facit. Primo ponit opinionem. Secundo assignat causam opinionis, ibi, « Omnes « enim hi. » Circa primum duo facit. Primo ponit opinionem in communi. Secundo inducit quaedam verba quorumdam philosophorum, quae ad illud pertinere videntur, ibi, « Et antiquis sapere. » Dicit ergo primo, quod quia antiqui philosophi defi-

niebant animam secundum duo, scilicet secundum motum secundum locum, et cognitionem, quae includit intellectivam discretionem et sensum: videtur hoc, quod secundum eorum opinionem intelligere et sapere sit quoddam sentire: quia tam sentiendo quam intelligendo anima judicat et cognoscit.

Deinde cum dicit « et antiqui »

Ostendit, quod non solum hoc sequitur ex hoc quod in communi dicebant; sed expresse antiqui dixerunt, quod idem sit sapere per intellectum et sentire. Ut autem intelligantur verba philosophorum, quae inducuntur, quomodo ad propositum faciunt, considerandum est, quod nullum corpus potest directe agere in id quod nullo modo est corporeum. Quia igitur potentiae sensitivae aliquo modo sunt corporeae, quia sunt virtutes in corporis organis, immutari possunt ex actione corporum caelestium; per accidens tamen, quia neque anima neque animae virtus movetur nisi per accidens moto corpore. Et propter hoc contingit, quod ex impressione corporis caelestis variatur et phantasia, et appetitus sensitivus. Unde et animalia irrationalia, quae solo appetitu sensitivo aguntur in suis motibus, ut plurimum insequuntur impressiones corporum caelestium. Ponere igitur, quod corpora caelestia habeant impressionem directe in partem intellectivam quantum ad intellectum et voluntatem, est ponere quod voluntas et intellectus sunt virtutes corporeae. Et hoc sonant verba quorumdam philosophorum antiquorum. Dicit enim Empedocles quod tam in hominibus, quam in aliis animalibus, « voluntas augetur, » idest incitatur ad agendum « ad praesens, » scilicet secundum praesentis horae dispositionem, quae quidem dispositio dependet ex dispositione corporum caelestium. Unde praesens tempus vel hora « eis » idest hominibus, et aliis animalibus « praestat semper sapere altera. » Diversis enim horis et temporibus, diversa diversimode homo et alia animalia inveniuntur judicare de rebus. Et ad idem pertinet illud verbum Homeri. « Talis autem est intellectus in terrenis hominibus, « qualem pater virorumque deorumque, » idest sol, « ducit in diem. » Dicitur autem sol pater virorum, quia est aliqua causa humanae generationis. Homo enim generat hominem et sol. Dicitur autem pater deorum, vel propter corpora caelestia, quae antiqui deos appellabant, quae secundum astrologos quodammodo a sole regulantur, vel propter homines, quos deificari credebant, qui virtute solis generantur. Virtus autem solis est in die, quia in die nobis apparet, dum movetur in superiori hemisphaerio, unde et ab Astrologis dicitur planeta diurnus. Voluit ergo Homerus dicere, quod homines terreni intellectum sortiuntur ex actione solis, et quod secundum diversitatem motus, et situs, et aspectus solaris, diversimode se habent in intelligendo. Sciendum est autem quod hunc versum Homeri Aristoteles non totum posuit, sed solum principium. Unde nec in Graeco nec in Arabico plus habetur quam hic. Talis enim intellectus est, ut sic intelligatur hoc dictum, sicut consuevimus inducentes aliquem versum alicujus auctoris tantum ponere principium, si versus sit notus. Sed quia hic versus Homeri non erat notus apud latinos, Boetius totum posuit. Patet ergo ex hoc quod hic dicitur, quod si corpora caelestia habent directe impressionem in intellectum et voluntatem, idem est ac si ponatur quod intellectus est idem cum sensu. Indirecte vero impressio corporum caelestium potest pertingere ad intellectum vel voluntatem, prout intellectus et voluntas conjunguntur in sua operatione virtutibus sensitivis. Laeso enim organo phantasiae, impeditur intellectus in sua operatione; et ex appetitu sensitivo inclinatur voluntas ad volendum vel nolendum aliquid. Quia tamen voluntas non ex necessitate trahitur appetitu sensitivo, sed semper ei liberum manet sequi inclinationem appetitus sensitivi, vel non sequi; ideo corpora caelestia nullam necessitatem humanis actibus inducunt.

Deinde cum dicit « omnes enim »

Ostendit causam positionis. Manifestum est enim quod remota differentia, qua aliqua abinvicem differunt, remanent idem; sicut si rationale auferatur ab homine, remanebit de numero irrationabilium animalium. Haec autem est differentia, qua differt cognitio intellectiva a sensitiva, quod sentire est aliquid corporeum. Non enim operatio sensus est sine organo corporali. Intelligere autem non est aliquid corporeum; quia operatio intellectus non est per organum corporeum, ut infra ostendetur. Ideo ergo antiqui ponebant sensum et intellectum, idem esse, quia opinabantur quod intelligere esset aliquid corporeum sicut et sentire. Quomodo autem utrumque ponerent aliquid corporeum, consequenter ostendit per hoc, quod ponebant tam sapere secundum intellectum quam sentire, contingere per virtutem similitudinis, sicut in primo libro dictum est. Et intelligebant similitudinem secundum esse corporeum, puta quod per terram cognoscitur terra, et per aquam aqua, et sic de aliis. Unde sequebatur quod sentire et intelligere consequerentur naturam corpoream, et eodem modo. Et sic sentire et intelligere sequitur esse idem.

Deinde cum dicit « et tamen »

Improbat praedictam positionem. Et primo quantum ad causam. Secundo quantum ad ipsam positionem, ibi, « Quod quidem igitur. » Dicit ergo primo, quod Philosophi assignantes causam cognitionis esse similitudinem cognoscentis ad cognitum, debuerunt assignare aliquam causam etiam deceptionis; quia deceptio videtur esse magis propria animalibus quam cognitio secundum conditionem suae naturae. Videmus enim quod homines ex seipsis decipi possunt et errare. Ad hoc autem quod veritatem cognoscant, oportet quod ab aliis doceantur. Et iterum pluri tempore anima est in deceptione quam in cognitione veritatis; quia ad cognitionem veritatis vix pervenitur post studium longi temporis. Et haec quidem ratio efficax est contra antiquos philosophos, qui ponebant cognitionem inesse animae ex sui natura, quasi anima ex hoc quod constituta est ex principiis, habeat quod non solum sit in potentia ad cognoscibilia, sed quod sit actu cognoscens. Potest autem ad hoc dupliciter responderi. Uno modo, ut dicatur, quod antiqui Philosophi non credebant aliquam deceptionem esse. Ponebant enim quod omnia quae videntur, sunt vera, ut supra dictum est. Et ideo non oportebat, quod assignarent causam deceptionis. Alio modo potest responderi, quod ex hoc ipso, quod dicebant causam cognitionis esse ex hoc quod anima tangit id quod est sibi simile, datur intelligi quod causa deceptionis sit haec, quod anima tangit sibi dissimile. Hoc est ergo quod concludit, quod quia antiqui philosophi non assignaverunt causam deceptionis animae, necesse est, quod aut

omnia, quae videntur, vera sint, ut quidam dixerunt, aut quod tactus, quo anima tangit rem dissimilem, sit deceptionis causa. Tangere enim dissimile videtur esse contrarium ad cognoscere sibi simile. Primum autem reprobatum est in quarto Metaphysicae.

Unde procedit ad inquirendum secundum, cum dicit « videtur autem »

Manifestum est enim, quod dissimile et simile sunt contraria: sed circa contraria eodem modo se habet homo ad cognitionem et deceptionem; quia qui cognoscit unum contrariorum, cognoscit et aliud, et qui errat in uno, errat in alio. Et hoc est quod dicit quod scientia et deceptio videtur eadem esse contrariorum. Non ergo est possibile, quod tactus rei similis sit causa verae cognitionis, et tactus rei dissimilis sit causa deceptionis, quia tunc esset scientia de uno contrariorum, et deceptio de alio.

Deinde cum dicit « quod quidem »

Improbat positionem, ostendens, quod neque sapere neque intelligere est idem, quod sentire: haec enim duo intellectivae cognitioni attribuuntur. Intellectus enim habet judicare, et hoc dicitur sapere et apprehendere, et hoc dicitur intelligere. Primo ergo ostendit, quod sentire non sit idem quod sapere, tali ratione. Sentire inest omnibus animalibus; sapere autem non inest omnibus, sed paucis; ergo sapere non est idem quod sentire. Dicit autem quod sapere inest paucis animalium, et non quod insit solis hominibus, quia etiam quaedam animalia participant aliquid prudentiae et aliquid sapientiae, scilicet quod recte judicant de agendis per aestimationem naturalem.

Secundo ibi « sed neque »

Probat quod intelligere non sit idem quod sentire, per duo media. Quorum primum tale est. Intelligere contingit recte et non recte. Recte quidem contingit intelligere secundum scientiam, quae est speculabilium et necessariorum, vel secundum prudentiam, quae est recta ratio contingentium agibilium, vel secundum opinionem veram, quae se habet ad utrumque, et non determinate ad alterum oppositorum, sicut scientia et prudentia, sed ad unum, cum formidine alterius. « Non recte autem » contingit intelligere, secundum eorum contraria, idest secundum falsam scientiam, et secundum imprudentiam et secundum opinionem falsam. Sentire autem non contingit nisi recte, quia sensus circa propria sensibilia semper verus est; ergo sentire et intelligere non sunt idem. Et quia posset aliquis dicere quod recte intelligere sit idem quod sentire, ideo adjungit aliud medium ad hoc excludendum, quod tale sentire « inest omnibus animalibus » intelligere autem non, sed solis illis, quibus inest ratio, scilicet hominibus, qui per inquisitionem rationis, apprehensionem veritatis intelligibilis consequuntur; quamvis substantiae separatae, quae sunt altioris intellectus, statim absque inquisitione veritatem intelligant: ergo et recte intelligere non idem est quod sentire.

Deinde cum dicit « phantasia enim »

Ostendit quod opinio, quae sequitur intellectum, sit aliud a phantasia, quae sequitur sensum. Et circa hoc duo facit. Primo ostendit, quod phantasia non est opinio. Secundo inquirit quid sit phantasia, ibi, « De eo autem quod est intelligere. » Circa primum tria facit. Primo proponit quod intendit: et dicit, quod ex hoc etiam apparet quod sensus et intellectus differunt, quia phantasia aliud est a sensu et ab intellectu, et tamen phantasia non fit sine sensu, quia consequitur sensum, ut postea dicetur, et sine phantasia non fit opinio. Ita enim videtur se habere phantasia ad sensum, sicut opinio ad intellectum. In rebus autem sensibilibus, cum aliquid sentimus, asserimus sic esse. Cum autem secundum phantasiam aliquid videtur, non asserimus sic esse, sed sic videri vel apparere nobis. A visione enim vel apparitione sumitur nomen phantasiae, ut infra dicetur. Et similiter circa intelligibilia, cum aliquid intelligimus asserimus sic esse. Cum autem opinamur, dicimus sic videri, vel apparere nobis. Sicut enim intelligere requirit sensum, ita et opinari requirit phantasiam.

Secundo ibi « quod autem »

Probat quod non sit idem opinio et phantasia, duabus rationibus; quarum prima talis est. Passio phantasiae est in nobis cum volumus, quia in potestate nostra est formare aliquid, quasi apparens ante oculos nostros, ut montes aureos, vel quicquid volumus, sicut patet de illis qui recordantur, et formant sibi idola eorum quae sibi videntur ad votum. Sed opinari non est in potestate nostra; quia necesse est, quod opinans habeat rationem, per quam opinetur, vel verum vel falsum; ergo opinio non est idem quod phantasia.

Secundam rationem ponit cum dicit « amplius « autem »

Quae talis est. Opinionem statim sequitur passio in appetitu; quia cum opinamur aliquid esse grave vel terribile, statim compatimur tristando vel timendo. Et similiter si sit aliquid confidendum, idest de quo aliquis debeat confidere et sperare, statim sequitur spes vel gaudium. Sed ad phantasiam non sequitur passio in appetitu; quia dum aliquid apparet nobis secundum phantasiam, similiter nos habemus, ac si consideremus in pictura aliqua terribilia vel sperabilia; ergo opinio non est idem quod phantasia. Hujus autem differentiae ratio est, quia appetitus non patitur neque movetur ad simplicem apprehensionem rei, qualem proponit phantasia. Sed oportet quod apprehendatur sub ratione boni vel mali, convenientis vel nocivi. Et hoc facit opinio in hominibus, componendo vel dividendo, dum opinatur hoc esse terribile vel malum, illud autem esse sperabile vel bonum. Phantasia autem non componit neque dividit. Patitur tamen appetitus animalium ab aestimatione naturali, quae hoc operatur in eis, quod opinio in hominibus.

Tertio ibi « sunt autem »

Dicit quod cum ad intellectualem acceptionem multa pertineant, scilicet scientia, prudentia, opinio et contraria horum, de horum differentia non est hic agendum, sed alibi, scilicet in sexto Ethicorum.

LECTIO V.

Phantasiam distingui ab intellectu habitu, et ab ipso sensu, multipliciter ostendit.

ANTIQUA.

De eo autem quod est intelligere, quoniam alterum est ab eo quod sentire: hujus autem aliud phantasia esse videtur, aliud opinio: de phantasia determinantes sic et de altero dicendum est.

Si igitur phantasia est, secundum quam phantasma aliquod nobis fieri dicimus, et si non aliquid secundum metaphoram dicimus, una quaedam potentia est harum aut habitus, secundum quem discernimus, aut verum aut falsum dicimus. Hujusmodi autem sunt sensus, opinio, scientia, et intellectus.

Quod igitur non sit sensus, manifestum est ex his: sensus enim aut potentia aut actus est, ut visus, et visio. Apparet autem aliquid, et neutro horum existente, ut ea quae in somnis.

Postea secundum potentiam sensus quidem semper adest viventibus et non orbatis, phantasia autem non.

Si vero ei quod actu idem, omnibus utique contingeret bestiis phantasiam inesse. Videtur autem non, ut formicae, aut api, aut vermi.

Postea hi quidem veri semper, phantasiae autem plures falsae.

Amplius autem non dicimus cum operemur certe circa sensibile, quoniam videtur hoc nobis homo, sed magis cum non manifeste sentimus, tunc est aut verus, aut falsus.

Et (quod quidem et antea diximus) apparent et dormientibus visiones.

At vero neque semper vera dicentium, habitus ullus erit, ut scientia, aut intellectus. Est enim phantasia et vera et falsa.

Relinquitur igitur videre si opinio sit. Fit enim opinio et vera et falsa. Sed opinioni quidem inhaeret fides. Non enim contingit opinionem iis, quae sibi videntur, non credere. Bestiarum autem nulli inest fides, phantasia autem multis.

Amplius omnem opinionem consequitur fides, fidem autem suasum esse, suasionem autem ratio. Bestiarum autem quibusdam phantasia inest, ratio vero non.

Manifestum igitur quod neque opinio cum sensu, neque per sensum, neque complexio opinionis et sensus erit phantasia, propter haec.

Et manifestum quod non alia quaedam est opinio, sed ejus est, cujus est et sensus. Dico autem ex albi opinione et sensu complexio phantasia est. Non enim ex opinione quidem est albi, ex sensu autem boni. Apparere igitur est opinari, quod quidem sentitur non secundum accidens.

Apparent autem et falsa, de quibus simul opinionem veram habent, et videtur Sol unius pedis, sed creditur etiam major esse tota habitatione. Accidit igitur, aut abjicere suiipsius veram opinionem, quam habebat, salva re non oblitum, neque decredentem; aut si adhuc habet, eamdem necesse est veram et falsam esse. Sed falsa facta est, cum lateat transcendens res. Non ergo unum aliquod horum est, neque ex his phantasia.

RECENS.

Quod vero ad intelligentiam attinet, quum a sensu diversa sit, atque intelligentia, partim quidem imaginatio partim vero adsumtio esse videatur, postquam de imaginatione statuerimus, deinde et de altera dicamus oportet.

Si igitur imaginatio id est quo imaginem aliquam nobis dicimus fieri, neque aliud quidquam quod per translationem ita vocatur; ipsa alterum e duobus his est, vel potentia, vel habitus, cujus ope discernimus et aut veri sumus, aut fallimur; tales autem sunt sensus, opinio, scientia, intellectus.

Ipsam itaque non esse sensum, ex his patet: sensus est vel potentia, vel actus, ut visus, vel visio; at nonnumquam neutrum adest istorum, et tamen apparet aliqua imago, ut ea quae in somnis apparent. Deinde sensus quidem semper adest, imaginatio autem non. Quodsi idem esset imaginatio ac actus, fieri posset ut bestiis imaginatio cunctis contingeret; at non contingere videtur, ut formicae, aut api, aut vermi. Praeterea illi quidem sunt veri semper, imaginationes vero pleraeque fiunt falsae. Praeterea quum exacte circa sensibile operamur, non dicimus hoc nos imaginari hominem esse; sed potius quum non clare sentimus, tunc fit ut sit vera, vel falsa imago. Atque nobis, quod quidem jam supra dicebamus, clausis etiam oculis, imagines apparent.

Atqui ne eorum quidem habituum ullus erit, qui veri sunt semper, ut scientia, vel intellectus: est enim et falsa imaginatio. Restat igitur ut perscrutemur num sit opinio: fit enim opinio et vera et falsa. Verum opinionem quidem sequitur fides, quippe quum fieri nequeat ut iis quisquam non credat quorum habet opinionem; bestiarum autem fides quidem nulli, imaginatio vero compluribus inest. Praeterea fides omnem opinionem sequitur, persuasio fidem, ratio persuasionem. At imaginatio quidem quibusdam belluis inest, ratio autem nullis.

Constat itaque, nec opinionem esse cum sensu, nec opinionem per sensum, nec opinionis sensusque conjunctionem, et per ea quae dicta sunt, et hac etiam ratione: patet enim opinionem non alius cujusdam rei, sed ejus esse cujus est etiam sensus, verbi gratia conjunctionem opinionis et sensus albi: non enim utique erit ex opinione quidem boni, sensu autem albi. Imaginari igitur est opinari rem eam quam sentimus non per accidens.

At apparent nonnunquam etiam falsa, de quibus simul vera opinio habetur: sol enim pedalis quidem apparet; at persuasum est, terra habitabili ipsum esse majorem. Fit igitur ut aut opinionem quam habebat, veram abjecerit aliquis, re incolumi manente, non oblitus, nec ad aliam sententiam perductus; aut si adhuc illam habeat, eadem imaginatio necessario falsa simul et vera erit. At opinio tum demum evasit falsa, quoties res clam mutata fuerit. Neque igitur unum est istorum imaginatio, neque ex his est composita.

Postquam Philosophus ostendit quod phantasia non est opinio, incipit inquirere quid sit. Et primo dicit de quo est intentio. Secundo prosequitur, ibi, « Si igitur phantasia. » Dicit ergo primo, quod cum ostensum sit quod intelligere est aliud quam sentire, et ad unum horum pertineat opinio, scilicet ad intellectum, ad aliud autem phantasia, scilicet ad sensum; postquam determinatum est de sensu, dicendum est de phantasia; ut sic postmodum determinetur de altero, scilicet de intellectu et opinione.

Deinde cum dicit « si igitur »

Prosequitur intentum. Et circa hoc duo facit. Primo ostendit, quod phantasia non est aliqua potentiarum vel habituum manifestorum, qui discernunt vel judicant verum et falsum. Secundo ostendit quid sit, ibi, « Sed quoniam accidit motus. » Circa primum tria facit. Primo distinguit potentias et habitus, quibus aliquid discernitur. Secundo ostendit, quod phantasia non est aliquid horum, ibi, « Quod quidem igitur non sit sensus. » Tertio ostendit quod non est aliquid compositum ex eis, ibi, « Manifestum igitur quoniam. » Dicit ergo primo, quod cum phantasia sit, secundum quam dicitur nobis fieri aliquod phantasma, idest aliquid apparibile, nisi forte accipiamus phantasmata metaphorice, necesse videtur quod sit aliquid de numero

habituum vel potentiarum cognoscitivarum, quibus discernitur unum ab alio, aut quibus circa aliquid dicimus verum vel falsum, hoc est erramus vel non erramus. Nam apparere est aliquid discernere et dicere verum vel falsum. Potentiae autem vel habitus quibus discernimus, et dicimus verum et falsum, videntur esse hi quatuor: sensus, intellectus, opinio et scientia. Unde videtur quod phantasia sit aliquid horum quatuor. Ponit autem haec quatuor, quasi jam nota. Alia autem, quae ad cognitionem videntur pertinere, nondum erant suo tempore per certitudinem scita. Ipse autem jam superius distinxit intellectum a sensu. Unde praeter sensum connumerat tria alia; scilicet intellectum, opinionem et scientiam. Et videtur quod intellectus non accipiatur hic pro potentia; sic enim contra intellectum non dividerentur scientia et opinio, quae ad potentiam intellectivam pertinent: sed intellectus accipitur pro certa apprehensione eorum quae absque inquisitione nobis innotescunt, sicut sunt prima principia. Scientia vero pro cognitione eorum, de quibus certificamur per certitudinem vel investigationem rationis. Opinio autem pro cognitione eorum de quibus certum judicium non habemus. Unde etiam dicit quod phantasia est habitus vel potentia de numero eorum, ad ostendendum quod inter haec, aliquid est ut potentia, et aliquid ut habitus. Cognoscere autem possumus quod haec tantum apprehensionis principia apud antiquos nota erant, ex positione Platonis superius in primo libro posita, qui solum haec quatuor ad numeros reduxit, tribuens intellectum uni, scientiam dualitati, opinionem ternario, sensum quaternario.

Deinde cum dicit « quod igitur »

Ostendit quod phantasia non est aliquid dictorum. Et circa hoc tria facit. Primo ostendit quod non sit sensus. Secundo quod non sit intellectus, sive scientia, ibi, « At vero neque semper. » Tertio quod non sit opinio, ibi, « Relinquitur. » Circa primum tria facit. Primo ostendit quod phantasia non sit sensus, neque secundum potentiam, neque secundum actum: et ratio est talis. Dormiens aliquid phantasiatur: hoc autem non fit secundum sensum in potentia, quia sensui in potentia existenti, nihil apparet: nec secundum sensum in actu, quia in somno non est sensus in actu; ergo phantasia non est sensus in potentia, neque sensus in actu.

Secundo ibi « postea secundum »

Ostendit quod phantasia non sit sensus in potentia: et est ratio talis. Sensus in potentia semper adest animali, phantasia autem non semper, cum non semper animali aliquid appareat; ergo phantasia non est sensus in potentia.

Tertio ibi « si vero »

Ostendit quod phantasia non sit sensus secundum actum, quatuor rationibus. Quarum prima talis est. Sensus secundum actum conveniunt omnibus bestiis, idest animalibus irrationalibus. Si igitur phantasia esset idem quod sensus in actu, sequeretur quod inesset omnibus animalibus irrationalibus. Hoc autem non est verum; non enim inest formicae aut api, aut vermi: ergo phantasia non est sensus secundum actum. Considerandum est autem quod omnia animalia habent quodammodo phantasiam; sed animalia imperfecta habent phantasiam indeterminatam, sicut infra dicet Philosophus. Sed hoc non videtur verum de formica et ape, in quarum operatione plurimum prudentiae apparet. Sed sciendum est quod opera prudentiae, formica et apis operantur naturali inclinatione, non ex hoc quod habeant phantasiam determinatam et distinctam a sensu: non enim phantasiantur aliquid, nisi dum moventur a sensibili. Quod autem operantur propter finem, quasi providentes in futurum, non contingit ex hoc quod habeant aliquam imaginationem ipsius futuri; sed imaginantur actus praesentes, qui ordinantur ad finem ex naturali inclinatione magis quam ex apprehensione. Illa autem animalia dicit Philosophus phantasiam habere, quibus aliquid secundum phantasiam apparet, etiam dum non actu sentitur.

Secundam rationem ponit ibi « postea hi »

Quae talis est. Sensus secundum actum semper sunt veri; non enim sensus decipitur circa proprium sensibile: sed phantasiae ut plurimum sunt falsae. Non enim respondet imaginationi ut plurimum; ergo phantasia non est sensus secundum actum.

Tertiam rationem ponit ibi « amplius autem »

Quae est talis. Cum operamur cum certitudine circa sensibile actu, scilicet ipsum sentiendo, non dicimus quod hoc videtur nobis homo, sed magis hoc dicimus cum non manifeste sentimus, sicut cum a remotis aliquid videmus, vel cum videmus aliquid in tenebris. Et tunc sensus secundum actum, aut est verus, aut est falsus. Circa sensibile enim per accidens, cujusmodi sensibile est homo, non semper sensus est verus, sed quandoque decipitur. Addit autem hoc ut ostendat convenientiam inter sensum non manifestum, et phantasiam, quae etiam quandoque est vera, quandoque falsa est. Cum autem manifeste aliquid phantasiamur, dicimus quod hoc videtur nobis homo, et quod non per certitudinem sit homo; ergo phantasia non est idem quod sensus in actu.

Quartam rationem ponit ibi « et quod »

Quae talis est. Phantasticae visiones apparent dormientibus. In eis autem non est sensus secundum actum; ergo phantastica visio non est sensus secundum actum.

Deinde cum dicit « at vero »

Ostendit quod phantasia non sit intellectus neque scientia. Intellectus enim est primorum principiorum, et scientiarum de conclusionibus per demonstrationem acquisita (1), semper sunt verorum. Phantasia autem quandoque est falsa; ergo phantasia non est intellectus, neque scientia.

Deinde cum dicit « relinquitur igitur »

Ostendit quod phantasia non sit opinio, quod magis videbatur, quia opinio etiam quandoque est falsa, sicut phantasia. Ostendit autem hoc duabus rationibus: prima quarum talis est. Opinionem sequitur fides; non enim videtur esse conveniens, quod aliquis non credat id quod opinatur; et sic cum nulla bestia habeat fidem, nulli bestiarum inerit opinio. Sed phantasia inest multis bestiarum, ut dictum est; ergo phantasia non est opinio.

Secundam rationem ponit ibi « amplius omnem »

Quae talis est. Ad omnem opinionem consequitur fides, quia unusquisque credit illud quod opinatur, ut dictum est. Sed ad fidem sequitur quod aliquis sit persuasus; ea enim credimus, quae nobis persuasa sunt. Ad persuasionem autem sequitur ratio secundum ordinem illationis, quia per aliquam rationem, aliquid alicui suadetur; ergo de primo

(1) *Lege* et scientia de conclusionibus per demonstrationem acquisitis, quae etc.

ad ultimum, quicumque habet opinionem, habet rationem. Nulla autem bestia habet rationem, cum tamen aliqua habeat phantasiam; ergo phantasia non est opinio. Et manifestum est quod haec secunda ratio inducitur ad confirmandum primam, quantum ad hoc quod prima supponebat quod nulla bestia habet fidem.

Deinde cum dicit « manifestum igitur »

Ostendit quod phantasia non est aliquid compositum ex praemissis, et praecipue ex sensu et opinione, ex quibus magis posset videri esse composita. Et circa hoc tria facit. Primo ponit quod intendit, quasi ex praemissis concludens, quod quia phantasia neque est sensus neque opinio, manifestum propter hoc esse potest, quod phantasia, nec opinio est cum sensu, ita quod essentialiter sit opinio et habeat sensum concomitantem, neque opinio est per sensum, ita quod essentialiter sit opinio, sed et habeat sensum causantem, neque est complexio opinionis et sensus, ita quod essentialiter componatur ex utroque. Non autem addit quod non sit phantasia sensus cum opinione, quia phantasia magis videtur communicare cum opinione, quae potest esse falsa, quam cum sensu, qui est semper verus.

Secundo ibi « et manifestum »

Ostendit qualiter oporteat accipi opinionem, si phantasia complectitur opinionem et sensum: quia enim phantasia est unius et ejusdem, manifestum est quod opinio adjuncta sensui, quae est phantasia, non est alia quaedam opinio, sed illa quae est de eodem de quo est sensus; sicut si dicamus, quod phantasia est quaedam complexio ex opinione albi, et sensu ejusdem. Non enim potest esse composita ex opinione albi et sensu boni, quia sic phantasia non esset de uno et eodem. Oportet igitur, si phantasia est ex complexione opinionis et sensus, quod apparere aliquid secundum phantasiam, nihil aliud sit quam opinari aliquid idem, quod sentitur per se, et non secundum accidens.

Tertio ibi « apparent autem »

Destruit praedictam positionem tali ratione. Contingit aliquando quod aliqua falsa apparent secundum phantasiam, quae est a sensu: et de illis et de eisdem rebus, homo habet veram opinionem. Sicut secundum sensum apparet, quod sol non excedit quantitatem unius pedis, quod falsum est. Sed secundum veram opinionem creditur esse major « habitatione, » idest tota terra, in qua habitamus. Si enim apparitio ipsa falsa, sit idem quod opinio cum sensu, oportet alterum duorum dicere: quorum unum est, quod in ista compositione opinionis ad sensum, aliquis abjiciat veram opinionem quam prius habebat, re opinata « salvata, » idest eodem modo manente; et ille qui abjicit opinionem, non sit oblitus neque quod decredat. Quod est impossibile. Istis enim tribus modis aliquis abjicit veram opinionem. Primo quando res mutatur, sicut cum aliquis vere opinatur quod Socrates sedet, eo sedente; sed postquam Socrates sedere destiterit, si retineat opinionem eamdem, vera opinio mutatur in falsam. Secundo quando desinit opinari quod prius opinabatur, propter hoc quod est pristinae opinionis oblitus. Tertio, quando desinit opinari quod prius opinabatur, quia decredit quod prius credebat, immutatur propter aliam rationem. Quod autem aliquis amittat opinionem, nullo istorum contingente, est impossibile. Quod tamen contingeret in proposito. Aliud autem quod oportet dicere, si primum non dicatur, est quod aliquis retineat cum falsa opinione, veram opinionem. Et sic si ipsa apparitio est ipsa opinio (quod necesse est ponere, si phantasia est opinio,) sequitur quod eadem apparitio sit vera et falsa. Sed oportet si vera falsa facta est, et non sit vera, quod res « transcendens » idest transmutata ab eo quod prius erat, lateat opinantem; quia si non lateret eum, simul cum mutatione rei mutaretur opinio, et non esset ejus opinio falsa. Hoc autem adjunxit ad exponendum quod prius dixerat de salvatione rei. Concludit ergo quod phantasia neque est quid praedictorum quatuor, neque est compositum ex his.

LECTIO VI.

Phantasiam esse motum factum a sensu secundum actum ostenditur: item phantasia nonnunquam vera, nonnunquam falsa, et cur phantasia dicatur, et quamobrem animalia secundum ipsam agere dicantur, exponit.

ANTIQUA.

Sed quoniam accidit moto hoc, moveri alterum ab hoc: phantasia autem motus quidam videtur esse, et non sine sensu fieri, sed in his quae sentiunt, et eorum quorum sensus est; est autem motum fieri ab actu sensus; et hunc similem necesse est esse sensui, erit utique phantasia ipsa motus, qui non sine sensu contingens esse, neque non sentientibus inesse potest, et multa est secundum ipsam facere et pati habens, et esse veram et falsam.

Hoc autem accidit propter hoc, quod sensus quidem propriorum est verus, aut quam paucissimum habet falsum. Secundo autem est ejus, cui et haec accidunt; et hic jam contingit mentiri. Quod enim album, non mentitur. Si autem

RECENS.

Verum quoniam certa aliqua re mota, fieri potest ut aliud moveatur ab ea, imaginatio vero motio quaedam esse videtur, et non fieri sine sensu, sed sentientibus, et ad easdem res pertinere ad quas sensus, quum porro fieri potest ut motus oriatur ab ipsa sensus actione, eumque necesse est sensui similem esse; imaginatio motio haec erit, quae neque sine sensu esse, neque competere non sentientibus potest; atque multa per ipsam id agere pative continget quod ipsam habet, et insuper et veram et falsam esse.

Atque id propterea fit, quod sensus quidem propriorum est verus, aut raro admodum falsi quid continet; at secundo loco pertinet sensus ad ea quibus haec accidunt, atque hic jam falli licet: nam non fallitur eo quod album hoc est, sed

hoc aliud et aliud, mentitur. Tertio autem communium, et consequentium accidentia, quibus insunt propria. Dico autem ut motus, et magnitudo, accidunt sensibilibus, circa quae est maxime jam decipi secundum sensum. Motus autem ab actu factus, differt a sensu qui ab his tribus sensibus. Et primus quidem praesente sensu verus, alii autem et praesente et absente, erunt utique falsi, et maxime cum procul sit sensibile. Si igitur nihil aliud habet ea quae dicta sunt, nisi phantasia, hoc autem est quod dictum est, phantasia utique erit motus a sensu secundum actum factus.

Quoniam autem visus maxime sensus est, et nomen a lumine accepit, quoniam sine lumine non est videre.

Et quoniam immanent, et similes sunt sensibus, multa secundum ipsas operantur animalia. Alia quidem, quia non habent intellectum, ut bestiae. Alia vero ex velamento intellectus, aliquando passione, aut aegritudine, aut somno, ut homines. De phantasia igitur quid est, et propter quid est, dictum sit in tantum.

num album id hoc sit, vel aliud quidquam; tertio loco pertinet sensus ad communia quae consequuntur accidentia quibus sensibilia propria competunt, verbi gratia motum et magnitudinem, quae accidunt sensibilibus: circa quae jam vel maxime error fieri per sensum potest.

Motus igitur a sensus actione ortus differentiam habebit, prout triplici huic sensui originem debuerit, atque primus quidem, praesente sensu, verus est; ceteri vero falsi esse possunt, cum praesente, tum absente sensu, praesertim quum procul abest sensibile. Si igitur nihil aliud praeter imaginationis negationem continent ea quae dicta sunt, idque est quod diximus, ipsa imaginatio motus erit, a sensu qui actu est, ortus.

Quum autem visus maxime sit sensus, hinc est quod nomen imaginatio a lumine (Graece phoos) sumpsit, phantasiaque dicitur, quia sine lumine visio fieri nequit.

Atque quia imaginationes remanent sensibusque similes sunt, ideo secundum ipsas animalia multa agunt, alia quidem, quia mentis sunt expertia, ut ferae; alia vero, quia mens nonnunquam obscuratur vel affectu, vel morbis, vel somno, ut homines. Itaque de imaginatione, quidnam sit, et cur adsit, huc usque dicta sunto.

Postquam Philosophus ostendit quod phantasia non est aliquid illorum quatuor, quae ab antiquis ad cognitionem pertinere ponebantur, hic inquirit quid sit phantasia. Et dividitur in partes duas. In prima ostendit quid sit phantasia. In secunda assignat rationem eorum, quae ad phantasiam pertinent, ibi, « Hoc autem accidit. » Ad investigandum quid sit phantasia, hoc modo procedit. Primo enim proponit, quod si aliquid est motum, contingit quod ab eodem aliquid aliud moveatur. Ostensum est enim in octavo Physicorum, quod est duplex movens: scilicet movens immobile, et movens motum, quod scilicet movet, eo quod movetur. Deinde ponit, quod phantasia est quidam motus. Sicuti enim sentiens movetur a sensibilibus, ita in phantasiando movetur a quibusdam apparentibus, quae dicuntur phantasmata. Ulterius ponit affinitatem, quam habet phantasia ad sensum; quia phantasia non potest fieri sine sensu, sed est tantum in habentibus sensum, scilicet in animalibus; et est illorum tantum quorum est sensus, scilicet illorum quae sentiuntur. Ea enim, quae sunt intelligibilia tantum, non cadunt in phantasiam. Deinde proponit quod ab actu sensus contingit quemdam motum fieri. Quod quidem fit manifestum ex eo quod primo proponebatur, scilicet quod ab eo quod est motum, contingit moveri alterum. Sensus autem secundum actum fit, ex eo quod movetur a sensibilibus; unde relinquitur, quod a sensu secundum actum causetur aliquis motus. Ex quo etiam manifestum est, quia motus causatur ab actu sensus, necesse est quod sit similis sensui, quia omne agens agit simile sibi. Unde et illud, quod movet inquantum movetur, causat motum similem motui quo ipsum movetur. Ex omnibus autem his concludit, quod phantasia sit quidam motus causatus a sensu secundum actum; qui quidem motus non est sine sensu, neque potest inesse his quae non sentiunt. Quia si aliquis motus fit a sensu secundum actum, similis est motui sensus, et nihil aliud nisi phantasia invenitur esse tale. Relinquitur ergo, quod phantasia erit hujusmodi motus. Et ex hoc quod est motus causatus a sensu, similis ei, sequitur quod continget habentem phantasiam, multa agere et pati secundum eam. Et contingit esse veram et falsam, ut statim ostenditur.

Deinde cum dicit « hoc autem »

Assignat rationem eorum quae conveniunt phantasiae, per ea quae dicta sunt. Et circa hoc tria facit. Primo assignat causam ejus quod dixerat, quod phantasia quandoque sit vera et quandoque falsa. Secundo assignat causam hujus nominis, ibi, « Quoniam autem visus. » Tertio assignat causam ejus quod dixerat, quod animalia multa agunt secundum phantasiam, ibi, « Et quoniam immanent. » Dicit ergo primo quod hoc, scilicet phantasiam esse quandoque veram et quandoque falsam, accidit propter hoc quod dicetur, quia scilicet sensus, a cujus actu causatur phantasia, diversimode se habet ad veritatem, secundum quod comparatur ad diversa. Nam primo quidem circa propria sensibilia semper verus est aut modicum habet de falsitate. Sicut enim potentiae naturales non deficiunt in propriis operationibus, nisi in minori parte, propter aliquam corruptionem; sic etiam sensus non deficiunt a vero judicio propriorum sensibilium, nisi in minori parte, propter aliquam corruptionem organi; ut apparet in febricitantibus, quibus propter indispositionem linguae dulcia amara esse videntur. Secundo autem sensus est circa sensibilia per accidens; et hic jam decipitur sensus. Quod enim album sit quod videtur, non mentitur sensus; sed si album sit hoc aut illud, puta vel nix, vel farina vel aliquid hujusmodi, hic jam contingit mentiri sensum, et maxime a remotis. Tertio sensus est sensibilium communium quae consequuntur subjecta in quibus sunt accidentia, quae sunt sensibilia propria; sicut magnitudo et motus, quae sunt sensibilia communia accidunt sensibilibus corporibus. Et circa hujusmodi maxime est deceptio, quia judicium de his variatur secundum diversitatem distantiae. Nam quod a remotiori videtur, minus videtur. Motus autem phantasiae qui est factus ab actu sensus, differt ab istis tribus sensibus, id est actibus sensus, sicut effectus differt a causa. Et propter hoc etiam quia effectus est debilior causa, et quanto magis aliquid elongatur a primo agente, tanto minus recipit de virtute et similitudine ejus; ideo in phantasia facilius adhuc quam in sensu potest incidere falsitas, quae consistit in dissimilitudine sensus ad sensibile. Tunc enim est falsus sensus quando aliter recipitur forma sensibilis in sensu, quam sit in sensibili. Et dico aliter secundum speciem, non secundum materiam; puta si sapor dulcis recipiatur in lingua

secundum amaritudinem: secundum vero materiam semper aliter recipit sensus, quam habeat sensibile. Omnis igitur motus phantasiae, qui fit a motu propriorum sensibilium, est verus, ut in pluribus. Et hoc dico quantum ad praesentiam sensibilis, quando motus phantasiae est simul cum motu sensus. Sed quando motus phantasiae est in absentia sensus, tunc etiam circa propria sensibilia contingit decipi. Imaginatur enim quandoque absentia ut alba, licet sint nigra. Sed alii motus phantasiae, qui causantur a sensu sensibilium per accidens, et a sensu sensibilium communium, possunt esse falsi, sive sit praesens sensibile, sive non. Sed magis sunt falsi in absentia sensibilis, quam sunt quando sunt procul. Ex hac autem ratione assignata, concludit ulterius principale propositum; dicens, quod si ea quae dicta sunt non conveniunt nisi phantasiae, et phantasia habet quod dictum est, relinquitur quod phantasia sit motus a sensu factus in actu. Ulterius autem quod iste motus aliam potentiam requirat, quam sensitivam, Aristoteles hoc non determinat. Sed videtur quod cum secundum diversitatem actuum distinguantur potentiae, et diversitas motus requirat diversa mobilia, quia quod movetur, non movet seipsum, sed alterum, necessarium videtur quod sit alia potentia phantastica, sive imaginativa, a sensu.

Deinde cum dicit « quoniam autem »

Assignat causam hujus nominis. Circa quod sciendum est, quod phos in graeco, idem est quod lux; et inde venit phanos quod est apparitio, vel illuminatio et phantasia. Dicit ergo quod visus est praecipuus inter alios sensus, eo quod est spiritualior, ut supra ostensum est, et plurium cognoscitivus: ideo phantasia quae causatur a sensu secundum actum, accipit nomen a lumine, sine quo non est videre, ut supra dictum est.

Deinde cum dicit « et quoniam »

Ostendit causam, quare animalia agunt et patiuntur secundum phantasiam; et dicit, quod phantasiae « immanent, » idest perseverant, etiam abeuntibus sensibilibus, et sunt similes sensibus secundum actum. Unde sicut sensus secundum actum movet appetitum ad praesentiam sensibilis, ita et phantasiae in absentia sensibilis. Et propter hoc dicit quod animalia multa operantur secundum phantasias. Sed hoc contingit propter defectum intellectus, quia cum intellectus adest, quia est superior, ejus judicium praevalet ad agendum. Unde quando intellectus non dominatur, agunt animalia secundum phantasiam. Alia quidem, quia omnino non habent intellectum, sicut bestiae, alia vero quia habent intellectum velatum, sicut homines. Quod contingit tripliciter. Quandoque quidem ex aliqua passione irae, aut concupiscentiae, vel timoris aut aliquid hujusmodi. Quandoque autem accidit ex aliqua infirmitate, sicut patet in phreneticis vel furiosis. Quandoque autem in somno, sicut accidit in dormientibus. Ex istis enim causis contingit quod intellectus non praevalet phantasiae, unde homo sequitur apprehensionem phantasticam quasi veram. Ultimo concludit de phantasia, quod dictum est quid sit, et quae sit ejus causa.

LECTIO VII.

Quamquam intelligere sit sicut sentire, intellectum tamen esse omnino distinctum a sensu probat, eumque omnino incorporeum et immixtum, et impassibile, differenter tamen a sensu, declarat: quod item non sit substantia separata demonstrat.

ANTIQUA.

(1) De parte autem animae, qua cognoscit anima et sapit, sive separabili existente, sive non separabili secundum magnitudinem, sed secundum rationem, considerandum quam habet differentiam, et quomodo tamdem sit ipsum intelligere.

Si igitur est intelligere sicut sentire, aut pati quoddam erit ab intelligibili, aut aliquid hujusmodi alterum. Impassibilem ergo oportet esse, susceptivum autem speciei, et potentia tale, sed non hoc; et similiter se habet sicut sensitivum ad sensibilia, sic intellectivum ad intelligibilia.

Necesse est itaque, quoniam omnia intelligit, immixtum esse, sicut ait Anaxagoras, ut imperet. Hoc autem est, ut cognoscat. Intus apparens enim prohibebit extraneum, et obstruet. Quare neque ipsius esse naturam neque unam, nisi hanc quod possibilis sit. Vocatus itaque animae intellectus, dico autem intellectum, quo opinatur et intelligit anima, nihil est actu eorum quae sunt, ante intelligere.

Unde neque misceri, est rationabile, ipsum corpori. Qualis enim aliquis, utique et esset, aut calefactus aut frigidus, et erit organum aliquod, sicut sensitivo; nunc autem nullum est.

Et bene jam dicentes sunt, animam esse locum specierum, nisi quod non tota, sed intellectiva; neque actu, sed potentia, species.

(1) Hic incipit liber tertius de Anima, *juxta nonnullos.*

RECENS.

De animae autem ea parte qua cognoscit atque sapit, sive sit separabilis, sive non separabilis magnitudine, sed ratione, considerandum deinceps est, quam differentiam habeat, quoque pacto tandem fiat intelligere.

Si igitur intelligentia perinde est ac sensus, aut eo consistet quod patitur aliquid ab intelligibili, aut alio quoquam hujusmodi.

Vacare igitur ipsam passione, sed formae susceptivam esse oportet, et potentia tale quid, sed non illud esse; atque eodem modo, quo sese habet ad sensibilia sensus, sic etiam se habere ad intelligibilia intellectum. Hinc necesse est ipsum quum universa intelligat, miscela carere, sicut Anaxagoras dicit, ut domet, id est ut cognoscat: alienum namque, quum apparet juxta, prohibet atque intercipit: quo fit ut neque ulla sit ipsius natura nisi ea solum qua possibilis est. Is igitur qui intellectus animae nuncupatur (dico autem nunc eum quo ratiocinatur anima et adsumit), nihil est actu eorum quae extant, antequam intelligat.

Quocirca neque corpori admistum ipsum esse consentaneum est: qualis enim quidam fieret, calidus, aut frigidus? at tunc vel instrumentum aliquod ipsi esset, sicut et sensitivo; nunc autem nullum adest. Atque recte utique censent qui formarum locum animam inquiunt esse, praeterquam quod non tota, sed intellectualis, neque est actu, sed potentia, formae.

Quod autem non similis sit impassibilitas sensitivi et intellectivi, manifestum est ex organis et sensu. Sensus enim non potest sentire ex valde sensibili, ut sonum ex magnis sonis neque fortibus odoribus, et coloribus, neque videre, neque odorare. Sed intellectus cum intelligat aliquod valde intelligibile, non minus intelligit infima, sed et magis. Sensitivum enim non sine corpore est. Intellectus autem separatus.

Atqui passionis vacuitatem non similem esse sensitivi atque intellectivi, patet e sensuum instrumentis atque e sensu: sensus enim post vehemens sensibile sentire non potest, exempli gratia sonum post magnos sonos, neque videre vel olfacere post vehementes colores vel odores; at intellectus, aliquo valde intelligibili intellecto, non minus, sed magis etiam intelligit inferiora: sensitivum enim non est sine corpore; at intellectus separabilis est.

Postquam Philosophus determinavit de parte animae sensitiva, et ostendit etiam quod sentire et intelligere non sunt idem, hic incipit determinare de parte animae intellectiva. Et dividitur in partes duas. In prima determinat de parte animae intellectiva. In secunda, ex his quae determinata sunt de sensu et intellectu, ostendit quid sit de anima sentiendum, ibi, « Nunc autem de anima. » Prima dividitur in partes duas. In prima determinat de intellectu. In secunda comparat ipsum ad sensum, ibi, « Videtur autem sensibile. » Prima dividitur in duas. In prima determinat de intellectu. In secunda de operatione ejus, ibi, « Indivisibilium. » Prima dividitur in tres. In prima determinat de intellectu possibili. In secunda de intellectu agente, ibi, « Quoniam autem sicut in omni. » In tertia de intellectu in actu, ibi, « Idem autem est secun- « dum actum. » Circa primum tria facit. In prima determinat de intellectu possibili. In secunda de objecto ejus, ibi, « Quoniam autem aliud. » In tertia movet dubitationem circa praedeterminata, ibi, « Dubitabit autem aliquis. » Circa primum duo facit. Primo ostendit naturam intellectus possibilis. Secundum ostendit quomodo reducatur in actum, ibi, « Cum autem sic fiat singula. » Circa primum duo facit. Primo ostendit de quo est intentio. Secundo ostendit propositum, ibi, « Si igitur est in- « telligere. » Dicit ergo, quod postquam determinatum est de parte animae sensitiva, et ostensum est quod sapere et intelligere non est idem quod sentire, considerandum est nunc de parte animae « qua cognoscit anima, » idest intelligit, « et sapit. » Supra autem dictum est, quod differentia est inter sapere et intelligere. Nam sapere pertinet ad judicium intellectus, intelligere autem ad ejus apprehensionem. Circa hanc autem partem aliquid est quod praetermittit, de quo erat apud antiquos dubium. Utrum scilicet haec pars animae sit separabilis ab aliis partibus animae subjecto, sive non sit separabilis subjecto, sed ratione tantum. Intelligit autem esse separabile subjecto, per hoc quod dicit esse separabile secundum magnitudinem, propter Platonem, qui ponens partes animae subjecto abinvicem separatas, attribuit eis organa in diversis partibus corporis. Hoc est ergo quod praetermittit (1). Sed duo sunt quae inquirere intendit. Quorum primum est. Si sit separabilis secundum rationem haec pars animae ab aliis, quam differentiam habet ab alias. Et quia proprietas potentiae ex qualitate actus cognoscitur, secundum quod inquirere intendit est « quomodo sit ipsum intelligere, » idest quomodo operatio intellectualis compleatur.

Deinde cum dicit « si igitur »

Ostendit propositum. Et circa hoc tria facit. Primo proponit similitudinem intellectus ad sensum. Secundo ex hujusmodi similitudine concludit naturam intellectus possibilis, ibi, « necesse est itaque. » Tertio ostendit, ex his quae de intellectu probaverat, differentiam inter intellectum et sensum, ibi, « Quoniam autem non similis. » Primo igitur ex hujusmodi suppositione procedit ad propositum ostendendum quod intelligere est simile ei quod est sentire. Quae quidem similitudo ex hoc manifesta est, quod sicut sentire est quoddam cognoscere, et sentimus quandoque quidem in potentia, quandoque autem in actu, sic et intelligere cognoscere quoddam est; et quandoque quidem intelligimus in potentia, et quandoque in actu. Ex hoc autem sequitur quod, cum sentire sit quoddam pati a sensibili, aut aliquid simile passioni, quod intelligere sit vel pati aliquid ab intelligibili, vel aliquid alterum hujusmodi, simile scilicet passioni. Horum autem duorum secundum verius est. Nam sentire, ut supra in secundo dictum est, non proprie pati est. Patitur enim proprie aliquid a contrario. Sed aliquid habet simile passioni, inquantum sensus est in potentia ad sensibile, et est susceptivus sensibilium. Ergo, si intelligere est simile ei quod est sentire; et partem intellectivam oportet esse impassibilem, passione proprie accepta; sed oportet quod habeat aliquid simile passibilitati: quia oportet hujusmodi partem esse susceptivam speciei intelligibilis, et quod sit in potentia ad hujusmodi speciem, sed non sit hoc in actu. Et sic oportet, quod sicut se habet sensitivum ad sensibilia, similiter se habeat intellectivum ad intelligibilia; quia utrumque est in potentia ad suum objectum, et est susceptivum ejus.

Deinde cum dicit « necesse est »

Ex praemissis ostendit naturam intellectus possibilis. Et circa hoc duo facit. Primo ostendit, quod intellectus possibilis non est aliquid corporeum, vel commixtum ex rebus corporalibus. Secundo ostendit quod non habet organum corporale, ibi, « Unde « neque misceri est. » Considerandum est ergo circa primum, quod antiqui de intellectu dupliciter opinati sunt. Quidam enim posuerunt, quod intellectus erat compositus ex principiis omnium ad hoc quod cognosceret omnia; et hanc supra dixit esse opinionem Empedoclis. Anaxagoras vero dixit intellectum esse simplicem et immixtum, et nulli rerum corporalium habere aliquid commune. Ex eo ergo quod dictum est, quod intellectus non est actu intelligens, sed potentia tantum, concludit quod necesse est intellectum, propter hoc quod intelligit omnia in potentia, non esse mixtum ex rebus corporalibus, sicut Empedocles posuit, sed esse immixtum sicut dixit Anaxagoras. Et quidem Anaxagoras hoc dixit hac ratione motus, quia posuit intellectum esse principium totius motus, a quo omnia moventur secundum ejus imperium. Si autem esset mixtus ex naturis corporalibus, vel haberet aliquam earum determinate, non posset omnia movere suo imperio, quia determinaretur ad unum. Et hoc est quod dicit quod Anaxagoras posuit intellectum esse immixtum « ut imperet, » id est ut suo imperio omnia moveat. Sed quia nos nunc non loquimur de intelle-

(1) *Al.* praemittit.

ctu, qui omnia movet, sed de intellectu quo anima intelligit, illud medium non est opportunum ad ostendendum intellectum esse immixtum; sed oportet aliud medium accipere ad illud ostendendum, ex hoc scilicet quod intellectus omnia cognoscit: Et hoc est quod addit « hoc autem est ut cognoscat »: quasi dicat: sicut Anaxagoras posuit intellectum esse immixtum ad hoc ut imperet, ita oportet nos ponere intellectum esse immixtum ad hoc ut cognoscat. Quod quidem tali ratione apparet. Omne enim, quod est in potentia ad aliquid et receptivum ejus, caret eo ad quod est in potentia, et cujus est receptivum; sicut pupilla, quae est in potentia ad colores, et est receptiva ipsorum, est carens omni colore: sed intellectus noster sic intelligit intelligibilia, quod est in potentia ad ea et susceptivus eorum, sicut sensus sensibilium: ergo caret omnibus illis rebus quas natus est intelligere. Cum igitur intellectus noster natus sit intelligere omnes res sensibiles et corporales, necesse est quod careat omni natura corporali, sicut sensus visus caret omni colore, propter hoc quod est cognoscitivus coloris. Si enim haberet aliquem colorem, ille color prohiberet videre alios colores. Sicut lingua febricitantis, quae habet aliquem humorem amarum, non potest recipere dulcem saporem. Sic etiam intellectus si haberet aliquam naturam determinatam, illa natura connaturalis sibi prohiberet eum a cognitione aliarum naturarum. Et hoc est quod dicit: « Intus apparens enim prohibebit cognoscere extraneum et obstruet, » idest impediet intellectum, et quodammodo velabit et concludet ab inspectione aliorum. Et appellat intus apparens aliquid intrinsecum connaturale intellectui, quod dum ei apparet, semper impeditur intellectus ab intelligendo alia: sicut si diceremus quod humor amarus esset intus apparens linguae febricitantis. Concludit autem ex hoc quod non contingit naturam intellectus esse « neque unam, « idest nullam determinatam, sed hanc solam naturam habet, quod est possibilis respectu omnium. Et hoc quidem contingit intellectui, quia non est cognoscitivus tantum unius generis sensibilium, sicut visus vel auditus, vel omnium qualitatum et accidentium sensibilium communium vel propriorum; sed universaliter totius naturae sensibilis. Unde sicut visus caret quodam genere sensibilium, ita oportet quod intellectus careat tota natura sensibili. Ex hoc autem ulterius concludit, quod ille, qui vocatur intellectus animae, nihil est in actu eorum, quae sunt, ante intelligere: quod est contrarium ei quod antiqui ponebant. Dicebant enim eum ad hoc quod cognosceret omnia, esse compositum ex omnibus. Si autem esset cognoscitivus omnium quia haberet in se omnia, esset semper intellectus in actu et nunquam in potentia: sicut supra dixit de sensu, quod si esset compositus ex sensibilibus, non indigeret sensibilibus exterioribus ad sentiendum. Et ne quis crederet, quod esset hoc verum de quolibet intellectu, quod sit in potentia ad sua intelligibilia, antequam intelligat; interponit quod nunc loquitur de intellectu quo anima opinatur et intelligit. Et hoc dicit, ut praeservet se ab intellectu divino, qui non est in potentia, sed est quodammodo intellectus omnium. De quo intellectu Anaxagoras dixit, quod est immixtus ut imperet.

Deinde cum dicit « unde neque »

Ostendit quod intellectus non habet organum corporale. Et primo ostendit propositum. Secundo adaptat ad hoc quoddam dictum antiquorum, ibi, « Et bene jam. » Dicit ergo primo, concludens ex praedictis, quod si intellectus noster, ad hoc quod cognoscat omnia, oportet quod non habeat naturam aliquam determinatam ex naturis rerum corporalium quas cognoscit, eodem modo rationabile est quod non « misceatur corpori, » idest quod non habeat aliquod organum corporale, sicut habet pars animae sensitiva: quia si erit aliquod organum corporale intellectui, sicut est parti sensitivae, sequetur quod habeat aliquam naturam determinatam ex naturis rerum sensibilium. Et hoc est quod dicit « qualis enim aliquis utique fiet, » idest aliquam qualitatem sensibilem habens, ut scilicet sit actu calidus aut frigidus. Manifestum est enim quod potentia animae, quae est actus alicujus organi, conformatur illi organo, sicut actus susceptibilis. Neque refert quantum ad actum potentiae, utrum ipsa potentia habeat aliquam qualitatem sensibilem determinatam aut organum, cum actus non potentiae sit solum, sed compositi ex potentia et organo corporeo. Similiter enim impeditur visio oculorum, si potentia visiva haberet colorem determinatum sive (1) pupilla. Et ideo dicit quod ejusdem rationis est ponere quod intellectus non habeat organum corporale, et quod non habeat aliquam naturam corpoream determinatam. Et ideo subdit quod nullum est organum intellectivae partis sicut est sensitivae.

Deinde cum dicit « et bene »

Adaptat quod dictum est, opinioni antiquorum: et dicit, quod ex quo pars intellectiva non habet organum sicut pars sensitiva, jam potest verificari dictum illorum, qui dixerunt, quod anima est locus specierum: quod per similitudinem dicitur, eo quod est specierum receptiva. Quod quidem non verum esset, si quaelibet pars animae haberet organum; quia jam species non reciperentur in anima sola, sed in conjuncto. Non enim visus solum est susceptivus specierum, sed oculus: et ideo non dicendum est, quod tota anima sit locus specierum, sed solum pars intellectiva, quae organum non habet. Nec ita est locus specierum, quod habeat actu species, sed potentia tantum.

Deinde cum dicit « quod autem »

Ostendit differentiam inter intellectum et sensum quantum ad impassibilitatem. Dictum est enim supra, quod sicut sentire non est pati passione proprie accepta, ita nec intelligere. Et ex hoc supra conclusit, quod intellectus erat impassibilis. Ne ergo aliquis crederet, quod in eodem gradu impassibilitatis esset sensus et intellectus, subjungit hoc, quod non est similis impassibilitas sensitivi et intellectivi. Sensus enim licet non patiatur a sensibili, passione proprie accepta, patitur tamen per accidens, inquantum organi proportio corrumpitur ab excellenti sensibili. Sed de intellectu hoc accidere non potest, cum organo careat; unde nec per se nec per accidens passibilis est. Et hoc est quod dicit, quod dissimilitudo impassibilitatis sensitivi et intellectivi manifesta est ex organo et sensu, quia sensus efficitur impotens ad sentiendum ex valde sensibili, sicut auditus non potest audire sonum propter hoc quod motus est ex magnis sonis, neque visus potest videre, neque olfactus odorare ex eo quod hi sensus moti sunt prius ex fortibus odoribus et coloribus corrumpentibus organum. Sed intellectus, quia non

(1) *Lege* sine.

habet organum corporeum, quod corrumpi possit ob excellentiam proprii objecti, cum intelligit aliquid valde intelligibile, non minus postea intelligit infima, sed magis: et idem accideret de sensu, si non haberet organum corporale. Debilitatur tamen intellectus ex laesione alicujus organi corporalis indirecte, inquantum ad ejus operationem requiritur operatio sensus habentis organum. Causa igitur diversitatis est, quia sensitivum non est sine corpore, sed intellectus est separatus. Ex his autem, quae dicuntur, apparet falsitas opinionis illorum qui dixerunt, quod intellectus est vis imaginativa, vel aliqua praeparatio in natura humana, consequens corporis complexionem. Sed horum occasione verborum, quidam intantum decepti sunt ut ponerent intellectum possibilem esse a corpore separatum, sicut una de substantiis separatis. Quod quidem omnino impossibile est. Manifestum est enim, quod hic homo intelligit. Si enim hoc negetur, tunc dicens hanc opinionem non intelligit aliquid, et ideo non est audiendus: si autem intelligit oportet quod aliquo formaliter intelligat. Hic autem est intellectus possibilis, de quo Philosophus dicit: « Dico » autem intellectum quo intelligit et opinatur a- » nima. » Intellectus ergo possibilis est, quo hic homo, formaliter loquendo, intelligit. Illud autem, quo aliquid operatur, sicut activo principio, potest secundum esse separari ab eo quod operatur: ut si dicamus, quod balivus operatur per regem, quia rex movet eum ab operandum. Sed impossibile est illud, quo aliquid operatur formaliter, separari ab eo secundum esse. Quod ideo est, quia nihil agit nisi secundum quod est actu. Sic igitur aliquid formaliter operatur per aliquid, si cum eo sit actu. Non autem fit aliquid cum aliquo ens actu, si sit separatum ab eo secundum esse. Unde impossibile est quod illud, quo aliquid agit formaliter, sit separatum ab eo secundum esse. Ideo hoc considerantes adinventores hujus opinionis conati sunt adinvenire aliquem modum, quo illa substantia separata, quem intellectum possibilem dicunt, continuetur et uniatur nobiscum, ut sic ejus intelligere sit nostrum intelligere. Dicunt enim quod species intelligibilis est forma (1) intellectus possibilis. Per eam enim fit in actu. Hujusmodi autem speciei subjectum est quoddam phantasma quod est in nobis. Sic igitur dicunt intellectum possibilem copulari nobiscum per formam suam. Sed hoc quod dictum est, nullam omnino continuationem intellectus ad nos demonstrat: quod sic patet. Intellectus enim possibilis non est unum cum intelligibili, nisi secundum quod intellectus est in actu; sicut neque sensus est idem cum sensibili in potentia, ut supra habitum est. Species igitur intelligibilis non est forma intellectus possibilis, nisi secundum quod est intelligibilis actu: non est autem intelligibilis actu, nisi secundum quod est a phantasmatibus abstracta et remota. Manifestum est igitur, quod secundum quod unitur intellectui, est remota a phantasmatibus. Non igitur intellectus per hoc unitur nobiscum. Sed manifestum est, quod auctor hujus positionis deceptus fuit per fallaciam accidentis, quasi sic arguens. Phantasmata sunt quodammodo unum cum specie intelligibili: species autem intelligibilis est unum cum intellectu possibili: ergo intellectus possibilis unitur phantasmatibus. Manifestum est autem quod hic incidit fallacia accidentis: quia species intelligibilis secundum quod est unum cum intellectu possibili, est abstracta a phantasmatibus, ut dictum est. Dato tamen quod per hunc modum sit aliqua unio intellectus possibilis ad nos, non tamen haec unio faceret nos intelligentes, sed magis intellectos. Id enim cujus similitudo est species, in virtute aliqua cognoscitiva existens, non ex hoc fit cognoscens, sed cognitum. Non enim per hoc quod species quae est in pupilla, est similitudo coloris qui est in pariete, color est videns, sed magis est visus. Per hoc igitur quod species intelligibilis, quae est in intellectu possibili, est similitudo quaedam phantasmatum, non sequitur quod nos sumus intelligentes, sed quod nos, vel potius phantasmata nostra sint intellecta ab illa substantia separata. Sunt autem plura alia quae contra hanc positionem dici possunt; quae alibi diligentius pertractavimus (1). Sed hic hoc unum sufficiat, quod ad positionem hanc sequitur, quod hic homo non intelligit. Manifestum etiam est quod haec positio contra intentionem Philosophi est. Et primo quidem, quia Philosophus hic inquirit de parte animae. Sic enim hunc tractatum incipit. Unde manifestum est quod intellectus possibilis pars animae est, et non substantia separata. Item ex hoc quod ipse procedit ad inquirendum de intellectu, sive sit subjecto separabilis ab aliis partibus animae, sive non. Unde patet quod suus processus stat, etiam si intellectus subjecto non sit separabilis ab aliis partibus animae. Item per hoc quod dicit quod intellectus est quo anima intelligit. Haec enim omnia ostendunt quod Aristoteles non dicit intellectum esse separatum sicut sunt substantiae separatae. Mirum est autem quomodo tam leviter erraverunt, ex hoc quod dicit quod intellectus est separatus, cum ex litera sua hujus rei habeatur intellectus. Dicit enim separatus intellectus, quia non habet organum, sicut sensus. Et hoc contingit propter hoc, quia anima humana propter suam nobilitatem supergreditur facultatem materiae corporalis, et non potest totaliter includi ab ea. Unde remanet ei aliqua actio, in qua materia corporalis non communicat. Et propter hoc potentia ejus ad hanc actionem non habet organum corporale, et sic est intellectus separatus.

(1) *Al.* ut sic nostrum intelligere sit forma intelligere. Dicunt enim quod species intelligibilis est intellectus possibilis.

(1) *In Opusculo de Unitate intellectus contra Averroistas.*

LECTIO VIII.

Quod nam sit intellectus humani objectum inquirit; concludens illud esse quidditatem rerum materialium, non autem speciem intelligibilem aliquam.

ANTIQUA.

Cum autem sic singula fiant, ut sciens; dicitur intellectus, qui secundum actum. Hoc autem confestim accidit cum possit operari per seipsum. Est igitur et tunc potentia quodammodo; non tamen similiter atque ante addiscere, aut invenire; et ipse autem seipsum tunc potest intelligere.

Quoniam autem aliud est magnitudo, et magnitudini esse, et aqua, et aquae esse, et sic in multis aliis, non autem in omnibus (In quibusdam enim idem est esse carni, et carnem esse). Aut alio ergo, aut aliter habente discernit. Caro enim non est sine materia, sed sicut simum, hoc in hoc. Sensitivo quid igitur calidum et frigidum judicat, et quorum ratio quaedam caro est. Alio autem aut separato, aut sicut circumflexa se habet ad seipsam, cum extensa sit, carni esse discernit.

Iterum autem in his, quae in abstractione sunt, rectum est sicut simum. Cum continuo enim est. Quod autem quid erat esse, si est et alterum recto esse, et rectum alio. Sit enim dualitas. Altero itaque, aut aliter habente se judicat. Omnino ergo sicut separabiles res a materia, sic et quae circa intellectum sunt.

RECENS.

Ubi autem factum fuerit unumquodque perinde atque dicitur is qui actu sciens est (quod quidem tum accidit, quum ipse per se agere potest), est quidem nihilominus et tunc quodammodo potentia, sed non perinde, ut erat, antequam didicisset, vel invenisset; atque tunc se ipsum etiam intelligere potest.

Quum autem aliud sit magnitudo, aliud magnitudinem esse, et aliud aqua, aliud aquam esse, et in aliis itidem multis, sed non in omnibus (sunt enim in quibus idem sit caro et carnem esse), aut alia parte, aut aliter se habente haec discernit: caro namque non est sine materia, sed perinde atque simum, hoc est in illo. Sensitivi igitur ope calidum discernit et frigidum, atque ea quorum quaedam est ratio caro; alia vero parte carnis essentiam discernit, aut distincto aut se habente ad se ipsam perinde atque se habet, quum extensa fuerit, linea infracta.

Rursus in iis quae in abstractione consistunt, rectum se habet ut simum: est enim cum continuitate; id vero quo est quod est, si aliud est rectum esse, aliud rectum, alio discernit: sit enim dualitas: quare fit ut haec etiam alio vel alio modo se habente discernat. Omnino igitur ut res separabiles sunt a materia, sic se habent et ea quae intellectum spectant.

Postquam Philosophus determinavit de intellectu possibili, qui est in potentia ad intelligibilia, hic ostendit quomodo in actum reducatur. Et primo ostendit quod intellectus aliquando fit in actu. Secundo ostendit quid sit proprium objectum ejus respectu cujus fit in actu, ibi, « Quoniam autem « aliud est magnitudo. » Ostendit igitur, quomodo intellectus in actum reducatur, dicens: Dictum est, quod anima intellectiva non est actu ipsae species, sed in potentia tantum, « Cum autem sic fiat sin- « gula », idest sic reducatur in actum specierum intelligibilium, quemadmodum sciens, idest habens scientiae habitum, habet species in actu, et tunc dicitur intellectus qui est secundum actum. Hoc autem accidit, statim, cum aliquis potest per seipsum operari operatione intellectus, quae est ipsum intelligere: sicut et quamlibet formam tunc aliquis in actu habet, quando potest operationem illius formae explere. Sed licet tunc intellectus quodammodo sit in actu, quando habet species intelligibiles, sicut sciens habet habitum; est tamen et tunc quodammodo in potentia, non tamen eodem modo sicut prius erat in potentia, antequam scientiam acquireret, addiscendo vel inveniendo. Nam antequam haberet habitum scientiae, qui est primus actus, non poterat operari cum vellet; sed oportebat, quod ab altero reduceretur in actum; sed quando jam habet habitum scientiae, qui est actus primus, potest, cum voluerit, procedere in actum secundum qui est operatio. Manifestum est autem ex hoc quod hic dicitur, falsam esse opinionem Avicennae quam habet de speciebus intelligibilibus contra opinionem Aristotelis. Ponit enim Avicenna, quod species non conservantur in intellectu possibili, nec sunt in eo nisi quando actu intelligit. Sed oportet secundum ipsum, quod quandocumque intelligit actu, quod convertat se ad intelligentiam separatam agentem, a qua effluunt in intellectum possibilem intelligibiles species. Contra quod manifeste hic Philosophus dicit, quod intellectus reducitur in actum specierum, per modum, quo sciens actu, adhuc est in potentia intelligens. Cum enim intellectus actu intelligit, species intelligibiles sunt in eo secundum actum perfectum: cum autem habet habitum scientiae, sunt species in ipso intellectu medio modo inter potentiam puram et actum purum. Et quia dixerat, quod quando intellectus fit quodammodo in actu, secundum singula eorum ad quae erat in potentia, tunc potest intelligere, respectu autem sui nullo modo erat in potentia, posset aliquis credere, quod factus in actu, seipsum non intelligeret; et ideo ad hoc excludendum subjungit quod intellectus factus in actu, non (1) potest intelligere alia, sed etiam tunc potest intelligere seipsum.

Deinde cum dicit « quoniam autem »

Ostendit Philosophus quid sit objectum intellectus. Ad cujus evidentiam sciendum est, quod Philosophus in septimo Metaphysicae inquirit, utrum quod quid est, idest quidditas, vel essentia rei, quam definitio significat, sit idem quod res. Et quia Plato ponebat quidditates rerum esse separatas a singularibus, quas dicebat ideas, vel species; ideo ostendit, quod quidditates rerum non sunt aliud a rebus nisi per accidens; utputa non est idem quidditas hominis albi, et homo albus; quia quidditas hominis non continet in se nisi quod pertinet ad speciem hominis; sed hoc quod dico homo albus habet aliquid in se praeter illud quod est de specie

(1) *Lege* non solum.

humana. Hoc autem contingit in omnibus habentibus formam in materia, quia in eis est aliquid praeter principia speciei. Nam natura speciei individuatur per materiam: unde principia individuantia et accidentia individui sunt praeter essentiam speciei. Et ideo contingit sub una specie inveniri plura individua: quae licet non differant in natura speciei, differunt tamen secundum principia individuantia. Et propter hoc in omnibus habentibus formam in materia, non est omnino idem, et res et quod quid est ejus. Socrates enim non est sua humanitas. In his vero quae non habent formam in materia, sicut sunt formae simplices, nihil potest esse praeter essentiam speciei: quia ipsa forma est tota essentia. Et ideo in talibus non possunt esse plura individua unius speciei, nec potest in eis differre res et quod quid est ejus. Considerandum est etiam, quod non solum naturalia habent speciem in materia, sed etiam mathematica. Est enim duplex materia: scilicet sensibilis, a qua abstrahunt mathematica, et concernunt eam naturalia, et intelligibilis, quam mathematica concernunt. Quod quidem sic intelligendum est. Manifestum est enim, quod quantitas immediate inhaeret substantiae: qualitates autem sensibiles in quantitate fundantur, ut album et nigrum, calidum et frigidum. Remoto autem posteriori remanet prius: unde remotis qualitatibus sensibilibus secundum intellectum, adhuc remanet quantitas continua in intellectu. Quaedam ergo sunt formae, quae materiam requirunt sub determinata dispositione sensibilium qualitatum; et hujusmodi sunt omnes formae naturales; et idcirco naturalia concernunt materiam sensibilem. Quaedam vero sunt formae, quae non exigunt materiam sub determinata dispositione sensibilium qualitatum, tamen requirunt materiam sub quantitate existentem: sicut triangulus, et quadratum, et hujusmodi: et haec dicuntur mathematica; et abstrahunt a materia sensibili, sed non a materia intelligibili, inquantum in intellectu remanet continua quantitas, abstracta a sensibili qualitate. Sic ergo patet, quia sicut naturalia habent formam in materia, ita et mathematica: et propter hoc tam in naturalibus quam in mathematicis differt res et quod quid est: unde in utrisque inveniuntur plura individua sub una specie. Sicut enim sunt plures homines unius speciei, ita et plures trianguli sub una specie. His igitur habitis, planum est accipere ex littera Philosophi intellectum. Dicit enim quod aliud est « magnitudo et magnitudinis esse, » id est aliud est magnitudo, et quod quid est ejus. Esse enim quod est magnitudinis appellat quidditatem ejus. Et similiter aliud est « aqua et aquae esse, » et sic est in multis aliis, id est in omnibus mathematicis et naturalibus. Unde signanter duo exempla posuit. Nam magnitudo est quid mathematicum, aqua autem quid naturale: Non autem « hoc contingit » in « omnibus. » Nam in his, quae omnino sunt separata a materia idem est res et quod quid est ejus. Et quia substantiae separatae ignotae sunt nobis, non potuit eas nominare propriis nominibus, sicut mathematica et naturalia, sed nominavit ea sub exemplo rerum naturalium. Et hoc est quod subdit, quod in quibusdam idem est carni esse et carnem: ex quo non intelligit, quod sit idem caro et quod quid est ejus. Non enim diceret in quibusdam sic esse; sed simpliciter diceret, quod idem est caro et carni esse. Sed intelligit quod hoc, quod sic dicitur aliquid et alicui, ut caro, et carni esse, idem est « in quibusdam, » idest in his quae sunt a materia separata. Et quia ad diversa cognoscenda diversae potentiae cognoscitivae requiruntur, concludit, quod anima aut cognoscit alio rem, et alio ejus quidditatem, aut uno et eodem, sed alio modo se habente. Manifestum est autem, quod caro non est sine materia: sed forma carnis est forma determinata, et in materia determinata sensibili: sicut etiam simul habet subjectum sensibile determinatum, scilicet nasum. Hanc igitur naturam sensitivam cognoscit anima per sensum. Et hoc est quod subdit, quod anima judicat potentia sensitiva calidum et frigidum, et alia hujusmodi « quorum ratio, » idest proportio « quaedam caro est. » Forma enim carnis requirit determinatam proportionem calidi et frigidi, et aliorum hujusmodi. Sed oportet quod alia potentia « discernat esse carni, » idest quod quis est carnis. Sed hoc contingit dupliciter: uno modo sic quod ipsa caro vel quidditas carnis cognoscantur omnino potentiis abinvicem diversis: puta quod potentia intellectiva cognoscitur quidditas carnis, potentia sensitiva cognoscitur caro: et hoc contingit quando anima per se cognoscit singulare et per se cognoscit naturam speciei. Alio modo contingit, quod cognoscitur caro, et quod quid est carnis: non quod sit alia et alia potentia: sed quia una et eadem potentia, alio et alio modo, cognoscit carnem, et quod quid est ejus: et illud oportet esse, cum anima comparat universale ad singulare. Sicut enim supra dictum est, quia non possemus sentire differentiam dulcis et albi, nisi esset una potentia sensitiva communis quae cognosceret utrumque, ita etiam non possemus cognoscere comparationem universalis ad particulare, nisi esset una potentia quae cognosceret utrumque. Intellectus igitur utrumque cognoscit, sed alio et alio modo. Cognoscit enim naturam speciei, sive quod quid est, directe extendendo seipsum, ipsum, autem singulare per quamdam reflexionem, inquantum redit super phantasmata, a quibus species intelligibiles abstrahuntur. Et hoc est quod dicit, quia sensitivo cognoscit carnem « alio, » idest alia potentia « discernit esse carni, » idest quod quis est carnis, « aut separata » puta cum caro cognoscitur sensu, et esse carnis intellectu, aut eodem aliter se habente, scilicet « sicut circumflexa se « habet ad seipsam, » anima intellectiva cognoscit carnem; quae « cum extensa sit, discernit esse « carni, » id est directe apprehendit quidditatem carnis; per reflexionem autem, ipsam carnem.

Deinde cum dicit « iterum autem »

Quod supra dixerat in naturalibus, exponit in mathematicis: dicens, quod iterum in his quae sunt per « abstractionem, » idest in mathematicis, quorum ratio abstrahit a materia sensibili, rectum se habet, sicut simum. Haec enim mathematica habent materiam, sicut et naturalia. Rectum enim mathematicum est, simum autem naturale. Ratio enim recti est cum continuo, sicut ratio simi cum naso. Continuum autem est materia intelligibilis, sicut simum materia sensibilis. Unde manifestum est, quod aliud est in mathematicis res et quod quid erat esse, ut rectum et recto esse; unde oportet quod alio cognoscat quod quid erat esse horum, et alio ipsa. Et supponamus ad praesens, exempli causa cum Platone, quod dualitas sit quod quid erat esse lineae rectae. Plato enim ponebat, quod

numeri erant species et quidditates mathematicorum; puta unitas lineae, dualitas lineae rectae, et sic de aliis. Oportet igitur, quod anima alio cognoscat ipsa mathematica et quidditates eorum, aut eodem aliter se habente. Unde sicut per naturalia ostenditur, quod intellectus, qui cognoscit quidditates naturalium, sit alius a sensu qui cognoscit ipsa naturalia singularia, ita ex mathematicis ostenditur quod intellectus qui cognoscit quod quid est ipsorum, sit aliud ab imaginativa virtute, quae apprehendit ipsa mathematica. Et quia posset aliquis dicere, quod eodem modo intelligerentur mathematica et naturalia, subjungit quod sicut res sunt separabiles a materia, ita se habent ad intellectum. Unde illa quae sunt secundum esse separata a materia sensibili, solo intellectu percipi possunt; quae autem non sunt separata a materia sensibili secundum esse, sed secundum rationem, intelliguntur absque materia sensibili, non autem absque materia intelligibili. Naturalia vero intelliguntur per abstractionem a materia individuali, non autem per abstractionem a materia sensibili totaliter. Intelligitur enim homo, ut compositus ex carnibus et ossibus, per abstractionem tamen ab his carnibus et his ossibus. Et inde est, quod intellectus non cognoscit directe singularia, sed sensus vel imaginatio. Apparet autem ex hoc quod Philosophus hic dicit, quod proprium objectum intellectus est quidditas rei, quae non est separata a rebus, ut Platonici posuerunt. Unde illud, quod est objectum intellectus nostri non est aliquid extra res sensibiles existens, ut Platonici posuerunt, sed aliquid in rebus sensibilibus existens; licet intellectus apprehendat alio modo quidditates rerum, quam sint in rebus sensibilibus. Non enim apprehendit eas cum conditionibus individuantibus, quae eis in rebus sensibilibus adjunguntur. Et hoc sine falsitate intellectus contingere potest. Nihil enim prohibet duorum adinvicem conjunctorum, unum intelligi absque hoc quod intelligatur aliud. Sicut visus apprehendit colorem, absque hoc quod apprehendat odorem, non tamen absque hoc quod apprehendat magnitudinem, quae est proprium subjectum coloris. Unde et intellectus potest intelligere aliquam formam absque individuantibus principiis, non tamen absque materia, a qua dependet ratio illius formae: sicut non potest intelligere simum sine naso, sed potest curvum sine naso intelligere. Et quia hoc non distinxerunt Platonici, posuerunt quod mathematica et quidditates rerum sunt separatae in esse, sicut sunt separatae in intellectu. Manifestum est etiam, quod species intelligibiles, quibus intellectus possibilis fit in actu, non sunt objectum intellectus. Non enim se habent ad intellectum sicut quod intelligitur, sed sicut quo intelligit. Sicut enim species, quae est in visu, non est quod videtur, sed est quo visus videt; quod autem videtur est color, qui est in corpore; similiter quod intellectus intelligit est quidditas, quae est in rebus; non autem species intelligibilis, nisi inquantum intellectus in seipsum reflectitur. Manifestum est enim quod scientiae sunt de his quae intellectus intelligit. Sunt autem scientiae de rebus, non autem de speciebus, vel intentionibus intelligibilibus, nisi sola scientia rationalis. Unde mafestum est, quod species intelligibilis non est objectum intellectus, sed quidditas rei intellectae. Ex quo patet nullam esse rationem quorumdam volentium ostendere, quod intellectus possibilis sit unus in omnibus, ex hoc, quod idem est intellectum ab omnibus, cum oporteat esse plures numero species intelligibiles, si sunt plures intellectus. Non enim est species intelligibilis, ipsum intellectum, sed similitudo ejus in anima: et ideo si sunt plures intellectus habentes similitudinem unius et ejusdem rei, erit eadem res intellecta apud omnes. Et praeter hoc manifestum est, quod etiam substantiae separatae intelligunt quidditates rerum naturalium, quas nos intelligimus, et earum intellectus diversi sunt. Unde, si eorum ratio esset efficax, non evitaretur inconveniens, quod concludunt, per hoc, quod ponunt unum intellectum in omnibus hominibus. Non enim possunt ponere unum intellectum in omnibus intelligentibus.

LECTIO IX.

Ostendit quo pacto possibilis intellectus sit intelligibilis.

ANTIQUA.

Dubitabit autem utique aliquis, si intellectus simplex est et impassibilis, et nulli aliquid habet commune, sicut dixit Anaxagoras, quomodo intelliget, si intelligere pati aliquid est. Inquantum enim aliquid commune utrisque est, hoc quidem agere, illud vero pati videtur.

Amplius autem, si intelligibilis et ipse: aut enim aliis inerit intellectus, si non secundum aliud ipse intelligibilis est, unum autem quoddam secundum speciem est intelligibile. Aut mistum aliquid habebit, quod facit intelligibilem ipsum, sicut alia.

Aut pati secundum commune aliquid divisum est prius. Potentia quodammodo est intelligibilia intellectus, sed actu nihil antequam intelligat. Oportet autem sic, sicut in tabula

RECENS.

Dubitaverit autem quispiam, quonam modo intelligat intellectus, si ipse quidem simplex sit ac passionis expers, nihilque habeat cum ulla re commune, sicut Anaxagoras asserit, intelligentia autem passio quaedam sit: quatenus namque quidpiam est utrisque commune, eatenus alterum agere, alterum pati videtur.

Praeterea ambiget quispiam, an ipse etiam intelligibilis sit: nam aut ceteris rebus inerit intellectus, nisi per aliud sit intelligibilis ipse, quandoquidem intelligibile unum quoddam est specie; aut aliquid admistum habebit, quod ipsum intelligibile perinde atque cetera facit.

Aut passionem supra secundum communem quemdam significatum distinximus, ita ut intellectus potentia quidem sit quodammodo intelligibilia ipsa, actu vero nihil est eorum

nihil est scriptum actu, quod quidem accidit in intellectu.

Et ipse autem intelligibilis est, sicut intelligibilia. In his enim quae sunt sine materia, idem est intellectus, et quod intelligitur. Scientia namque speculativa, et sic scibile idem est.

Non autem semper intelligendi causa consideranda. In habentibus autem materiam, potentia unumquodque intelligibilium. Quare quidem illis non inerit intellectus; sine materia enim potentia est intellectus talium. Illud autem intelligibile inerit.

antequam intelligat. Debet autem ita se habere ac si in tabula inesset cui nihil esset actu inscriptum; hoc enim evenit circa intellectum.

Est etiam intelligibilis ipse ut intelligibilia: nam in iis quidem quae sine materia sunt, intelligens et id quod intelligitur idem est: etenim idem est contemplativa scientia et id quod ita sub scientiam cadit; sed cur non semper intelligat, inquirenda est causa; in iis autem quae materiam habent, unumquodque intelligibilium potentia est: quare illis quidem non inerit intellectus (nam intellectum talium potentia sine materia est): ipsi autem proprietas qua intelligitur, inerit.

Postquam ostendit Philosophus naturam intellectus possibilis, et objectum ejus, hic movet quasdam dubitationes circa praedeterminata. Et dividitur in duas partes. In prima ponit dubitationes. Secunda solvit eas, ibi, « Aut pati. » Movet autem primo duas dubitationes: quarum prima talis est. Si intellectus est simplex et impassibilis, et nulli habet aliquid commune, ut Anaxagoras dixit, quomodo intellectus potest intelligere, cum intelligere sit pati quoddam, et de ratione patientis hoc esse videatur, quod habeat aliquid commune cum agente? quia inquantum est aliquid commune utrisque, scilicet agenti et patienti, videtur quod hoc agat, et illud patiatur. Oportet enim ea quae agunt et patiuntur adinvicem, communicare in materia, ut dicitur in primo de Generatione.

Secundam dubitationem ponit ibi « amplius « autem »

Et insurgit haec dubitatio ex eo quod supra dixit, quod intellectus factus in actu, etiam seipsum intelligit. Et est ista dubitatio, quod si intellectus est intelligibilis, hoc potest contingere duobus modis. Uno modo, quod sit intelligibilis secundum se, et non secundum aliud. Alio modo, quod habeat aliquid sibi adjunctum, quod faciat ipsum intelligibilem. Si autem secundum seipsum est intelligibilis, et non secundum aliud, intelligibile autem inquantum hujusmodi est unum in specie, sequetur, si hoc non solum est intelligibile, sed intellectus; quod etiam alia intelligibilia sint intellectus, et ita omnia intelligibilia intelligent. Si autem est intelligibilis per hoc quod habet aliquid aliud sibi adjunctum, sequeretur quod habeat aliquid quod faciat ipsum intelligibilem, sicut et alia, quae intelliguntur: et ita videtur sequi idem quod prius, scilicet quod semper id quod intelligitur, intelligat.

Deinde cum dicit « aut pati »

Solvit praemissas dubitationes. Et primo solvit primam; dicens, quod sicut prius distinctum est de passione, cum ageretur de sensu, quod pati dicitur secundum aliquid commune, idest hoc quod est pati commune est ad passionem quae est in contrarias dispositiones, sicut est passio mutua in rebus naturalibus, quae communicant in materia: et est aliquod pati, quod dicitur secundum receptionem tantum. Intellectus igitur dicitur pati, inquantum est quodammodo in potentia ad intelligibilia, et nihil est actu eorum antequam intelligat. Oportet autem hoc sic esse, sicut contingit in tabula, in qua nihil est actu scriptum, sed plura possunt in ea scribi. Et hoc etiam accidit intellectui possibili, quia nihil intelligibilium est in eo actu, sed potentia tantum. Et per hoc excluditur tam opinio antiquorum naturalium, qui ponebant animam compositam ex omnibus, ut intelligeret omnia, quam etiam opinio Platonis, qui posuit naturaliter animam humanam habere omnem scientiam, sed esse eam quodammodo oblitam, propter unionem ad corpus: dicens, quod addiscere nihil aliud est quam reminisci.

Deinde cum dicit « et ipse »

Solvit secundam dubitationem. Et primo solvit quaestionem. Secundo respondet ad objectionem in contrarium factam, ibi, « Non autem semper. » Dicit ergo primo, quod intellectus possibilis est intelligibilis non per suam essentiam, sed per aliquam speciem intelligibilem, sicut et alia intelligibilia. Quod probat ex hoc, quod intellectum in actu et intelligens in actu, sunt unum, sicut et supra dixit, quod sensibile in actu et sensus in actu sunt unum. Est autem aliquod intelligibile in actu, per hoc quod est in actu a materia abstractum: sic enim supra dixit, quod sicut res sunt separabiles a materia, sic sunt et quae sunt circa intellectum. Et ideo hic dicit, quod « in his quae sunt sine materia. » Id est si accipiamus intelligibilia actu, idem est intellectus et quod intelligitur, sicut idem est sentiens in actu et quod sentitur in actu. Ipsa enim scientia speculativa, « et sic scibile, » idest scibile in actu, est idem. Species igitur rei intellectae in actu, est species ipsius intellectus; et sic per eam seipsum intelligere potest. Unde et supra Philosophus per ipsum intelligere, et per illud quod intelligitur, scrutatus est naturam intellectus possibilis. Non enim cognoscimus intellectum nostrum nisi per hoc, quod intelligimus nos intelligere. Accidit autem hoc in intellectu possibili, quod non intelligatur per essentiam suam, sed per speciem intelligibilem, ex hoc quod est potentia tantum in ordine intelligibilium. Ostendit enim Philosophus, in nono Metaphysicae, quod nihil intelligitur nisi secundum quod est in actu. Et potest accipi simile in rebus sensibilibus. Nam id quod est in potentia tantum in eis, scilicet materia prima, non habet aliquam actionem per essentiam suam, sed solum per formam ei adjunctam: substantiae autem sensibiles, quae sunt secundum aliquid in actu, et secundum aliquid in potentia, secundum seipsas habent aliquam actionem. Similiter intellectus possibilis, qui est tantum in potentia in ordine intelligibilium, non intelligit, neque intelligitur, nisi per speciem in eo susceptam. Deus autem, qui est purus actus in ordine intelligibilium, et aliae substantiae separatae, quae sunt mediae inter potentiam et actum per suam essentiam, et intelligunt et intelliguntur.

Deinde cum dicit « non autem »

Respondet ad objectionem, quae erat in contrarium; dicens, quod ex quo intellectus possibilis habet aliquid quod facit ipsum intelligibilem, sicut et alia, restat ut consideretur « causa non semper

« intelligendi, » id est quare non semper intelligibile intelligit. Quod ideo est, quia in rebus habentibus materiam, species non est intelligibilis secundum actum, sed secundum potentiam tantum. Intelligibile autem in potentia non est idem cum intellectu, sed solum intelligibile in actu: unde in illis quae habent speciem in materia, non inerit intellectus, ut scilicet intelligere possint, quia « intellectus « talium, » idest intelligibilium, est quaedam potentia sine materia. Illud autem. quod est in materia est intelligibile, sed in potentia tantum, quod vero est in intellectu, est species intelligibilis secundum actum.

LECTIO X.

Praeter possibilem intellectum, qui est omnia fieri, dari rursus in anima oportere alium agentem intellectum, qui est omnia facere, et qui est separabilis, impassibilis, et immixtus actu ostendit; conditiones item ponit ipsius intellectus in actu, concludens demum animae partem intellectivam esse penitus a corpore separabilem, cui competet alius intelligendi modus, quam nunc habeat.

ANTIQUA.

Quoniam autem sicut in omni natura est aliquid, hoc quidem materia unicuique generi, hoc autem est potentia omnia illa, alterum autem causa et factivum, quod in faciendo omnia, ut ars ad materiam sustinuit, necesse et in anima has esse differentias. Et est intellectus hic quidem talis in omnia fieri, ille vero in omnia facere, sicut habitus quidam, et sicut lumen. Quodam enim modo, et lumen facit potentia existentes colores, actu colores.

Et hic intellectus separabilis, et impassibilis, et immixtus, substantia actu ens. Semper enim honorabilius est agens patiente, et principium materia.

Idem autem est secundum actum scientia rei; quae vero secundum potentiam, tempore prior in uno est. Omnino autem neque tempore. Sed non aliquando quidem intelligit, aliquando autem non intelligit.

Separatus autem est solum hoc, quod vere est. Et hoc solum immortale et perpetuum est.

Non reminiscitur autem, quia hoc quidem impassibile est; passivus vero intellectus, est corruptibilis, et sine hoc nihil intelligit anima.

RECENS.

Quum autem sicut in omni rerum natura, sit quaevis res partim unicuique generi materies, idque quod est potentia illa cuncta, partim vero causa et efficiens, eo quod omnia facit, quomodo ars respectu materiae affecta est, necesse est et in anima differentias has inesse. Atque quidam intellectus talis est qualis est eo quod omnia fit, quidam vero eo quod omnia facit, ut habitus quidam, exempli gratia lumen: nam et lumen colores qui sunt potentia, actu colores quodammodo facit. Et is intellectus separabilis est et non mistus passioneque vacat, quum sit substantia sua actu.

Semper enim id quod agit, praestabilius est eo quod patitur, et principium materia. Scientia autem ea quae est actu, est idem quod res; ea vero quae est potentia, in individuo prior est tempore: in universum autem non tempore. Sed non nunc quidem intelligit, nunc autem non intelligit. Separatus vero solummodo id est quod est, atque id solum est immortale aeternumque. Non autem recordamur, quia hoc quidem expers est passionis, intellectus vero passivus extinguitur, et sine hoc nihil intelligit.

Postquam Philosophus determinavit de intellectu possibili, nunc determinat de intellectu agente. Et circa hoc duo facit. Primo ostendit esse intellectum agentem, praeter possibilem, et ratione, et exemplo. Secundo ostendit hujus intellectus naturam, ibi, « Et hic intellectus. » Ponit ergo circa primum talem rationem. In omni natura quae est quandoque in potentia et quandoque in actu, oportet ponere aliquid, quod est sicut materia in unoquoque genere, quod scilicet est in potentia ad omnia quae sunt illius generis. Et aliud, quod est sicut causa agens, et factivum; quod ita se habet in faciendo omnia, sicut ars ad materiam. Sed anima secundum partem intellectivam quandoque est in potentia, et quandoque in actu. Necesse est igitur in anima intellectiva esse has differentias: ut scilicet unus sit intellectus, in quo possint omnia intelligibilia fieri, et hic est intellectus possibilis, de quo supra dictum est: et alius intellectus sit ad hoc quod possit omnia intelligibilia facere in actu; qui vocatur intellectus agens, et est sicut habitus quidam. Hujus autem verbi occasione, quidam posuerunt intellectum agentem idem esse cum intellectu qui est habitus principiorum. Quod esse non potest: quia intellectus, qui est habitus principiorum, praesupponit aliqua jam intellecta in actu: scilicet terminos principiorum, per quorum intelligentiam cognoscimus principia: et sic sequeretur, quod intellectus agens non faceret omnia intelligibilia in actu, ut hic Philosophus dicit. Dicendum est ergo, quod habitus, sic accipitur secundum quod Philosophus frequenter consuevit nominare omnem formam et naturam habitum, prout habitus distinguitur contra privationem et potentiam; ut sic per hoc quod nominat eum habitum distinguat eum ab intellectu possibili, qui est potentia. Unde dicit quod est habitus, ut lumen, quod quodammodo facit colores existentes in potentia, esse actu colores. Et dicit « quodammodo, » quia supra ostensum est, quod color secundum seipsum est visibilis. Hoc autem solummodo facit lumen, ipsum esse actu colorem, inquantum facit diaphanum esse in actu, ut moveri possit a colore, ut sic color videatur. Intellectus autem agens facit ipsa intelligibilia esse in actu, quae prius erant in potentia, per hoc quod abstrahit ea a materia; sic enim sunt intelligibilia in actu,

ut dictum est. Inducitur autem Aristoteles ad ponendum intellectum agentem, ad excludendum opinionem Platonis, qui posuit quidditates rerum sensibilium esse a materia separatas, et intelligibiles actu; unde non erat ei necessarium ponere intellectum agentem. Sed quia Aristoteles ponit, quod quidditates rerum sensibilium sunt in materia, et non intelligibiles actu, oportuit quod poneret aliquem intellectum qui abstraheret a materia, et sic faceret eas intelligibiles actu.

Deinde cum dicit « et hic »

Ponit quatuor conditiones intellectus agentis: quarum prima est, quod sit separabilis: secunda, quod sit impassibilis: tertia quod sit immixtus, idest non compositus ex naturis corporalibus, neque adjunctus organo corporali; sed in his tribus convenit cum intellectu possibili: quarta autem conditio est, quod sit in actu secundum suam substantiam; in quo differt ab intellectu possibili, qui est in potentia secundum suam substantiam, sed est in actu solum secundum speciem susceptam. Et ad has quatuor conditiones probandas inducit unam rationem, quae talis est. Agens est honorabilius patiente, et principium activum, materia: sed intellectus agens comparatur ad possibilem sicut agens ad materiam, sicut jam dictum est: ergo intellectus agens est nobilior possibili. Sed intellectus possibilis est separatus impassibilis et immixtus, ut supra ostensum est: ergo multo magis intellectus agens. Ex hoc etiam patet, quod sit secundum substantiam suam in actu; quia agens est nobilius patiente, non nisi secundum quod est in actu. Occasione autem horum, quae hic dicuntur, quidam posuerunt intellectum agentem, substantiam separatam, et quod differt secundum substantiam ab intellectu possibili. Illud autem non videtur esse verum. Non enim homo esset a natura sufficienter institutus, si non haberet in seipso principia, quibus posset operationem complere, quae est intelligere: quae quidem compleri non potest, nisi per intellectum possibilem, et per intellectum agentem. Unde perfectio humanae naturae requirit, quod utrumque eorum sit aliquid in homine. Videmus etiam, quod sicut operatio intellectus possibilis, quae est recipere intelligibilia, attribuitur homini, ita et operatio intellectus agentis, quae est abstrahere intelligibilia. Hoc autem non posset, nisi principium formale hujus actionis esset ei secundum esse conjunctum. Nec sufficit ad hoc, quod actio attribuatur homini per hoc quod species intelligibiles factae per intellectum agentem, habent quodammodo pro subjecto phantasmata, quae sunt in nobis; quia ut supra diximus, cum de intellectu possibili ageretur, species non sunt intelligibiles in actu, nisi quia sunt abstractae a phantasmatibus: et sic eis mediantibus actio intellectus agentis non posset nobis attribui. Et praeterea intellectus agens comparatur ad species intellectus in actu, sicut ars ad species artificiatorum, per quas manifestum est, quod artificia (1) non habent actionem artis: unde etiam dato, quod species factae intelligibiles actu, essent in nobis, non sequeretur, quod nos possemus habere actionem intellectus agentis. Est etiam praedicta positio contra Aristotelis intentionem: qui expresse dixit, has differentias duas, scilicet intellectum agentem et intellectum possibilem, esse in anima: ex quo expresse dat intelligere, quod sint partes animae, vel potentiae, et non aliquae substantiae separatae. Sed contra hoc videtur esse praecipue, quod intellectus possibilis comparatur ad intelligibilia, ut in potentia existens ad illa; intellectus autem agens comparatur ad ea, ut ens in actu: non videtur autem possibile, idem respectu ejusdem posse esse in potentia et in actu: unde non videtur possibile, quod intellectus agens et possibilis conveniant in una substantia animae. Sed hoc de facili solvitur, si quis recte consideret, quomodo intellectus possibilis sit in potentia ad intelligibilia, et quomodo intelligibilia sunt in potentia respectu intellectus agentis. Est enim intellectus possibilis in potentia ad intelligibilia, sicut indeterminatum ad determinatum. Nam intellectus possibilis non habet determinate naturam alicujus rerum sensibilium. Unumquodque autem intelligibile, est aliqua determinata natura alicujus speciei. Unde supra dixit, quod intellectus possibilis comparatur ad intelligibilia, sicut tabula ad determinatas picturas. Quantum autem ad hoc, intellectus agens non est in actu. Si enim intellectus agens haberet in se determinationem omnium intelligibilium, non indigeret intellectus possibilis phantasmatibus, sed per solum intellectum agentem reduceretur in actum omnium intelligibilium, et sic non compararetur ad intelligibilia ut faciens ad factum, ut Philosophus hic dicit, sed ut existens ipsa intelligibilia. Comparatur igitur ut actus respectu intelligibilium, inquantum est quaedam virtus immaterialis activa, potens alia similia sibi facere, scilicet immaterialia. Et per hunc modum, ea quae sunt intelligibilia in potentia, facit intelligibilia in actu. Sic enim et lumen facit colores in actu, non quod ipsum habeat in se determinationem omnium colorum. Hujusmodi autem virtus activa est quaedam participatio luminis intellectualis a substantiis separatis. Et ideo Philosophus dicit, quod est sicut habitus, vel lumen; quod non competeret dici de eo, si esset substantia separata.

Deinde cum dicit « idem autem »

Determinat de intellectu secundum actum. Et circa hoc duo facit. Primo ponit conditiones intellectus in actu. Secundo ostendit conditiones totius partis intellectivae, secundum quod differt ab aliis partibus animae, ibi, « Separatus autem. » Circa primum tres ponit conditiones intellectus in actu: quarum prima est, quod scientia in actu, est idem rei scitae. Quod non est verum de intellectu in potentia. Secunda conditio ejus est, quod scientia in potentia in uno et eodem, tempore est prior quam scientia in actu; sed universaliter non est prior, non solum natura, sed neque etiam tempore: et hoc est, quod Philosophus dicit in nono Metaphysicae, quod actus est prior potentia natura, tempore vero in uno et eodem potentia prior est actu, quia unum et idem prius est in potentia, et postea fit actu. Sed universaliter loquendo, etiam tempore actus est prior. Nam quod in potentia est, non reducitur in actum nisi per aliquod quod est actu. Et sic etiam de potentia sciente, non fit aliquis sciens actu, inveniendo, neque discendo, nisi per aliquam scientiam praeexistentem in actu; quia omnis doctrina et disciplina intellectiva fit ex praeexistenti cognitione, ut dicitur in primo Posteriorum. Tertia conditio intellectus in actu, per quam differt ab intellectu possibili, et intellectu in habitu, est quia uterque quandoque intelligit, et quandoque

(1) *Lege* per quas agit. Manifestum est autem quod artificiata etc.

non intelligit. Sed hoc non potest dici de intellectu in actu, qui consistit in ipso intelligere.

Deinde cum dicit « separatus autem »

Ponit conditiones totius intellectivae partis. Et primo ponit veritatem. Secundo excludit objectionem, ibi, « Non reminiscitur. » Dicit ergo primo, quod solus intellectus separatus est hoc, quod vere est. Quod quidem non potest intelligi neque de intellectu agente neque de intellectu possibili tantum, sed de utroque, quia de utroque supra dixit quod est separatus. Et patet quod hic loquitur de tota parte intellectiva: quae quidem dicitur separata, ex hoc quod habet operationem suam sine organo corporali. Et quia in principio hujus libri dixit quod si aliqua operatio animae sit propria, contingit animam separari; concludit, quod haec sola pars animae, scilicet intellectiva, est incorruptibilis et perpetua. Et hoc est quod supra posuit in secundo, quod hoc genus animae separatur ab aliis, sicut perpetuum a corruptibili. Dicitur autem perpetua, non quod semper fuerit, sed quod semper erit. Unde Philosophus dicit in duodecimo Metaphysicorum, quod forma nunquam est ante materiam, sed posterius remanet anima, non omnis, sed intellectus.

Deinde cum dicit « non reminiscitur »

Excludit quamdam objectionem. Posset enim aliquis credere, quod quia pars intellectiva animae est incorruptibilis, remanet post mortem in anima intellectiva scientia rerum eodem modo quo nunc eam habet: cujus contrarium supra dixit in primo, quod intelligere corrumpitur, quodam interius corrupto; et quod corrupto corpore non reminiscitur anima, neque amat. Et ideo hic dicit, quod non reminiscitur, scilicet post mortem, eorum, quae in vita scivimus, quia « hoc quidem impassibile est, » id est ista pars animae intellectivae impassibilis est, unde ipsa non est subjectum passionum animae, sicut sunt amor et odium, reminiscentia et hujusmodi, quae ex aliqua passione corporali contingunt. Passivus vero intellectus corruptibilis est, idest pars animae, quae non est sine praedictis passionibus, est corruptibilis; pertinent enim ad partem sensitivam. Tamen haec pars animae dicitur intellectus, sicut et dicitur rationalis, inquantum aliqualiter participat rationem, obediendo rationi, et sequendo motum ejus, ut dicitur in primo Ethicorum. Sine hac autem parte animae corporali, intellectus nihil intelligit. Non enim intelligit aliquid sine phantasmate, ut infra dicetur. Et ideo destructo corpore non remanet in anima separata scientia rerum secundum eundem modum, quo modo intelligit. Sed quomodo tunc intelligat, non est praesentis intentionis discutere.

LECTIO XI.

Duplicem esse intellectus operationem exponit: unam circa indivisibilia et simplicia, in qua nec verum nec falsum est nisi per accidens; alteram, circa compositionem et divisionem conceptuum secundum affirmationem et negationem, in qua jam verum vel falsum est.

ANTIQUA.

Indivisibilium igitur intelligentia in his est, circa quae non est falsum. In quibus autem et falsum jam et verum est, compositio quaedam jam intellectuum est, sicut eorum quae unum fiunt. Sicut Empedocles dixit, multorum quidem capita sine cervice germinaverunt, postea composita sunt concordia. Sic, et haec separata composita sunt, ut asymmetron et diametros. Si autem factorum aut futurorum sit compositio, tempus cointelligens est, et componens. Falsum enim in compositione semper est. Et namque si album non albo, aut si non album albo componit. Contingit autem, et dividentem dicere omnia. Sic ergo est non solum falsum aut verum, quod albus Cleon est, sed et quod erat aut erit. Unum autem faciens unumquodque, hoc intellectus est.

Indivisibile autem, quoniam dupliciter, potentia, aut actu est, nihil prohibet intelligere indivisibile, cum longitudinem intelligat. Indivisibilis enim actu est, et in tempore indivisibili. Similiter enim tempus est divisibile, et indivisibile longitudini. Non enim est dicere, quod in utroque dimidio intelligat; non enim est, nisi dividatur, nisi in potentia. Seorsum autem utrumque intelligens dimidiorum, dividit et tempus simul. Tunc autem ut in longitudine. Si vero est sicut ex utrisque, et in tempore est quod in utrisque.

Quod autem non secundum quantitatem indivisibile est,

RECENS.

Individuarum igitur rerum intellectio in iis consistit circa quae falsitas non est; at in quibus et falsitas jam et veritas inest, in iis compositio quaedam jam est intelligibilium, ita ut quasi unum sint, quomodo Empedocles dixit:

qua ratione multorum quidem capita absque cervice exorta sunt,

eaque deinde concordia unita esse refert. Sic et haec separata componuntur, ut incommensurabile et diametrum.

Quodsi eorum etiam quae fiunt vel erunt, fit compositio, tempus insuper intelligit atque componit: falsitas enim in compositione semper consistit: nam si album non album esse dicat, non album componit. Licet autem divisionem etiam omnia dicere. Attamen falsitas aut veritas non solum consistit in hoc: Cleon est albus; sed in his etiam: Cleon erat, vel erit albus. Id vero quod singula haec componit unumque facit intellectus est.

Quum autem dupliciter individuum dicatur, aut potentia, aut actu, nihil prohibet intellectum, quum longitudinem intelligit, tamquam individuum eam intelligere: est enim individua actu, et in individuo tempore: tempus enim eodem modo quo longitudo, dividuum ac individuum est. Non igitur dici potest, quidnam in utroque temporis dimidio intelligat: non est enim, nisi divisio fiat, praeterquam potentia. At quum utrumque dimidium seorsum intelligit, dividit simul et tempus, atque tunc ut longitudines illa intelligit. Quodsi vero longitudinem ut ex utrisque constantem intelligat, in eo quoque tempore ipsam intelligit, quod utrique respondet.

(Quod vero non quantitate, sed forma est individuum, id

sed specie, intelligit et indivisibili tempore, et indivisibili animae. Secundum accidens autem, et non inquantum illa divisibilia, quod intelligit, et in quo tempore, sed inquantum indivisibilia. Inest enim et in his aliquid indivisibile, sed forte non separabile, quod facit tempus unum et longitudinem. Et hoc similiter in omni est, et continuo, et tempore, et longitudine.

Punctum autem, et omnis divisio, et sic indivisibile, monstratur, sicut privatio. Et similis ratio in aliis est, ut quomodo malum cognoscit, aut nigrum. Contrario enim aliquo modo cognoscit. Oportet autem potentia esse cognoscens, et unum esse in ipso. Si vero alicui causarum non inest contrarium, ipsa cognoscit seipsam, et actu est, et separabilis.

Est autem dictio quidem aliquid de aliquo, sicut affirmatio, et vera aut falsa omnis. Intellectus autem non omnis, sed qui est ipsius quid est, secundum hoc quod aliquid erat esse, verus est, et non aliquid de aliquo, sed sicut videre proprii verum est. Si autem homo album, aut non, non verum semper. Sic autem se habent quaecumque sine materia sunt.

Idem autem est secundum actum scientia, rei; quae vero secundum potentiam, tempore prior est in uno, omnino, neque tempore: fiunt enim ex actu ente, omnia quae fiunt.

in individuo tempore et animae parte individua intelligit), per accidens autem, et non quatenus illa dividua sunt, id quo intelligit, et tempus in quo intelligit, sed quatenus indivisibilia: inest enim et in his individuum quiddam, at forasse non separabile: quod quidem unum tam tempus quam longitudinem facit. Atque id in omni sane continuo et tempore et longitudine similiter inest.

Punctum autem omnisque divisio et id quod sic est individuum, perinde atque privatio, manifestum evadit. Similiter et in ceteris ratio est, verbi gratia quomodo malum cognoscat vel nigrum: contrario namque quodammodo cognoscit.

Id autem quod cognoscit, potentia esse, idque in ipso inesse oportet. Quodsi causa aliqua contrario caret, illa se ipsam cognoscit, et actu est, et separabilis.

Est autem dictio quidem quidpiam de quopiam, quemadmodum affirmatio, atque vel vera est vel falsa omnis; at intellectus non omnis; sed qui exponit quidnam sit res secundum id quo est quod est, verus est, neque quidpiam de quopiam; sed ut visio ejus quod visui proprium, vera est; si vero, an homo sit album, necne, dijudicat, non semper est vera: sic se habent quae sine materia sunt.

Scientia autem quae actu est, idem est quod res; quae vero potentia, in individuo prior est tempore, in universum autem neque tempore: sunt enim universa quae fiunt, ex eo quod actu est.

Postquam Philosophus determinavit de intellectu, hic determinat de operatione intellectus. Et dividitur in duas partes. In prima distinguit duas operationes intellectus. In secunda determinat de utraque earum, ibi, « Indivisibile autem. » Dicit ergo primo, quod una operationum intellectus est, secundum quod intelligit indivisibilia, puta cum intelligit hominem aut bovem, aut aliquid hujusmodi incomplexorum. Et haec intelligentia est in his circa quae non est falsum: tum quia incomplexa non sunt vera neque falsa, tum quia intellectus non decipitur in eo quod quid est, ut infra dicetur. Sed in illis intelligibilibus, in quibus est verum et falsum, est jam quaedam compositio intellectuum, idest rerum intellectarum: sicut quando ex multis fit aliquid unum. Et ponit exemplum secundum opinionem Empedoclis qui opinabatur, quod omnia generata sunt a casu, non propter aliquem finem, sed secundum quod contingit ex divisione rerum per litem et conjunctione per amicitiam. Unde dixit quod a principio germinaverunt multa capita sine cervice, et similiter multae aliae partes animalium separatae ab aliis partibus. Et dicit « germinaverunt » quasi ex elementis producta sine semine animalis, sicut terra germinat herbam virentem. Sed postmodum hujusmodi partes, sic divisae, compositae sunt per concordiam, et ex eis factum est unum animal habens diversas partes, ut puta caput, manus pedes et hujusmodi. Et ubi est constitutum animal habens omnes partes necessarias ad sui conservationem, idem animal salvatum est, et generavit sibi simile. Si autem defuit alia aliqua aliarum partium, non potuit salvari, nec remansit in sibi simili per generationem. Sicut ergo Empedocles posuit quod amicitia composuit multas partes, et constituit ex eis unum animal, ita et intellectus multa incomplexa prius separata componit, et facit ex eis unum intellectum: in qua compositione, quandoque est veritas, quandoque falsitas. Veritas quidem, quando componit ea quae in re sunt unum, et composita; sicut cum componit asymmetrum, hoc est incommensurabile, et diametrum: nam diameter quadrati est incommensurabilis lateri. Falsa autem compositio est, quando componit ea quae non sunt composita in rebus, sicut cum componit symmetrum diametro, dicens, quod diameter quadrati est symmeter, id est commensurabilis lateri.

Symmetrum et diametrum aliquando separatim et seorsum intellectus intelligit, et tunc sunt duo intelligibilia: quando autem componit, fit unum intelligibile, et simul intelligitur ab intellectu. Sed quia intellectus non semper componit ea quae sunt in praesenti, sed quae fuerunt vel erunt, ideo subjungit, quod si intellectus faciat compositionem factorum, idest praeteritorum et futurorum, oportet quod cointelligat suae compositioni tempus praeteritum et futurum. Et sic componit, formans compositionem de praeterito vel de futuro. Et quod hoc sit verum, probat, quia contingit compositionem de praeterito vel de futuro esse falsam, falsum autem semper in compositione est. Et namque falsum est, si non album componatur ei quod est album, ut si dicas, cygnus non est albus: aut si album componatur ei quod non est album, ut si dicatur, quod corvus est albus. Et quia quaecumque contingit affirmare, contingit etiam negare, subjungit quod omnia praedicta possunt per divisionem fieri. Potest enim intellectus omnia dividere et secundum praesens tempus, et secundum praeteritum, et secundum futurum, et vere et false. Sic igitur patet quod cum compositio non solum sit secundum praesens tempus, sed secundum praeteritum et futurum, verum autem et falsum consistit in compositione et divisione, oportet quod verum et falsum non solum (1) sint in propositionibus de praesenti puta quod Cleon est albus, sed etiam in illis de praeterito et futuro, quod Cleon erit vel fuit albus. Considerandum est autem, quod compositio propositionis non est opus naturae, sed est opus rationis et intellectus. Et ideo subjungit, quod illud quod facit unumquodque intelligibilium, componendo ex intelligibilibus propositiones, hoc est intellectus. Et quia verum et falsum consistit in compositione; ideo dicitur in 6 Metaphysicorum, quod verum et falsum non est in rebus, sed in mente.

Deinde cum dicit « indivisibile autem »

Determinat de utraque praedictarum operationum. Et primo de ea, quae est intelligentia indivisibilium.

(1) *Al. deest* solum.

Secundo de ea quae est compositio et divisio, ibi, « Est autem dictio quidem. » Tertio ponit quoddam quod est commune utrisque, ibi, « Idem autem « est secundum actum. » Prima pars dividitur in tres, secundum quod indivisibile dicitur tripliciter, quot videlicet modis dicitur et unum, cujus ratio ex indivisione est. Dicitur enim uno modo aliquid unum continuitate. Unde et illud, quod est continuum, indivisibile dicitur, inquantum non est divisum actu, licet sit divisibile in potentia. Hoc est ergo quod dicit, quod cum divisibile dicatur dupliciter, scilicet actu et potentia, nihil prohibet intellectum intelligere indivisibile cum intelligit aliquid continuum, scilicet longitudinem, quae est indivisibilis actu, licet sit divisibilis potentia. Et propter hoc intelligit eam cum indivisibili tempore, quia intelligit eam, ut indivisibile. Et hoc est contra opinionem Platonis in primo positam, qui posuit intelligentiam fieri quasi per motum quemdam continuum magnitudinis. Potest ergo intellectus intelligere magnitudinem dupliciter. Uno modo, secundum quod est divisibilis in potentia, et sic intelligit lineam numerando partem post partem, et sic intelligit eam in tempore: alio modo secundum quod est indivisibilis in actu, et sic intelligit eam ut unum quid constans ex multis partibus, et sic intelligit eam simul. Et ideo subjungit, quod similiter tempus et longitudo dividitur vel non dividitur intelligendo. Unde non est dicere, quod intelligatur secundum medium utriusque, id est quod media pars intelligatur in medio temporis. Hoc enim non esset, nisi linea divideretur in actu; sed est divisibilis tantum in potentia. Si autem utrumque dimidium lineae seorsum intelligat, tunc dividit lineam in actu secundum intellectum. Unde et tunc tempus simul dividitur, sicut et longitudo. Si autem intelligat lineam, sicut unum quid constitutum ex duabus partibus, etiam intelliget in tempore non diviso, sed secundum aliquid quod est in utrisque partibus temporis, scilicet in instanti. Et si continuetur consideratio per aliquod aliud tempus, non dividetur tempus, ut aliud intelligat in una parte temporis, in aliud in alia, sed idem in utraque.

Deinde cum dicit « quod autem »

Ponit alium modum indivisibilis. Nam dicitur alio modo unum, quando habet speciem unam, etsi sit compositum ex partibus non continuis, sicut homo, aut domus, aut etiam exercitus; et huic respondet indivisibile secundum speciem. Et de hoc dicit hic, quod illud, quod est indivisibile non secundum quantitatem, sed speciem, intelligit anima tempore indivisibili, et per indivisibilem animae partem; non quod intellectus intelligens sit aliqua magnitudo, ut Plato posuit. Et licet illud quod est indivisibile specie, habeat aliquem divisionem in partibus, tamen illa divisa intelligit per accidens, non inquantum sunt divisibilia et ex parte ejus quod intelligitur, et ex parte temporis, sed inquantum sunt indivisibilia: quia in partibus divisis etiam in actu, est aliquid indivisibile, scilicet ipsa species quam intellectus indivisibiliter intelligit. Sed si intelligeret partes ut divisas, puta carnem per se, et os per se, et sic de aliis, tunc non intelligeret in tempore indivisibili. Vult autem Philosophus consequenter ostendere similitudinem hujusmodi ad primum modum. Sicut enim in hoc modo est aliquid indivisibile, scilicet species, quae facit omnes partes totius esse unum, sic forte in continuis est aliquid inseparabile, scilicet indivisibile, quod facit tempus esse unum et longitudinem unam, sive hoc dicatur esse punctum in longitudine, et instans in tempore, sive ipsa species longitudinis aut temporis. Sed in hoc differt, quod istud indivisibile est similiter in omni continuo, et tempore, et longitudine; sed indivisibile, quod est species, non est similiter in omnibus habentibus speciem; quia quaedam componuntur ex partibus homogeneis, quaedam ex partibus heterogeneis, et ex his dissimiliter.

Deinde cum dicit « punctum autem »

Prosequitur de indivisibili tertio modo dicto. Videtur enim unum esse quod est penitus indivisibile, ut punctus et unitas: et de hoc ostendit nunc, quomodo intelligitur: dicens, quod punctum, quod est quoddam signum divisionis inter partes lineae, et omne quod est divisio inter partes continui, sicut instans inter partes temporis, et sic de aliis, et omne quod est sic indivisibile in potentia et actu, ut punctus, « monstratur, » idest manifestatur intellectui « sicut privatio, » idest per privationem continui et divisibilis. Cujus ratio est, quia intellectus noster accipit a sensu; et ideo ea cadunt prius in apprehensionem intellectus nostri, quae sunt sensibilia; et hujusmodi sunt magnitudinem habentia, unde punctus et unitas non definiuntur nisi negative. Et inde est etiam quod omnia quae transcendunt haec sensibilia nota nobis non cognoscuntur a nobis nisi per negationem: sicuti de substantiis separatis cognoscimus, quod sunt immateriales et incorporeae, et alia hujusmodi. Et similis ratio est in aliis, quae cognoscuntur per oppositum; ut quando cognoscit intellectus malum, aut nigrum, quae se habent ad sua opposita ut privationes: semper enim alterum contrariorum est ut imperfectum et ut privatio respectu alterius. Et subjungit quasi respondens, quod intellectus cognoscit utrumque istorum aliquo modo, suo contrario scilicet malum per bonum et nigrum per album. Oportet autem quod intellectus noster, qui sic cognoscit unum contrariorum per alterum, sit in potentia cognoscens, et quod in ipso sit species unius oppositi per quam aliud cognoscat, ita quod quandoque sit in ipso species albi, et quandoque species nigri, ut per unum possit cognoscere alterum. Si autem est aliquis intellectus, cui non inest unum contrariorum, ad cognitionem alterius, tunc oportet, quod talis intellectus cognoscat seipsum primo, et per seipsum cognoscat alia, et quod sit semper in actu, et sit penitus separabilis a materia, etiam secundum esse, ut ostensum est de intellectu Dei in duodecimo Metaphysicorum.

Deinde cum dicit « est autem »

Determinat de secunda operatione intellectus, quae est compositio et divisio. Et dicit, quod dictio, qua dicit intellectus aliquid de aliquo, sicut contingit in affirmatione, semper est aut vera, vel falsa. Sed intellectus non semper est verus aut falsus, quia intellectus est incomplexorum, qui neque verus aut falsus est quantum ad id quod intelligitur. Veritas enim et falsitas consistit in quadam adaequatione vel comparatione unius ad alterum, quae quidem est in compositione vel divisione intellectus. Non autem in intelligibili incomplexo. Sed licet ipsum intelligibile incomplexum non sit neque verum neque falsum, tamen intellectus intelligendo ipsum verus est, inquantum adaequatur

rei intellectae. Et ideo subdit, quod intellectus, qui est ipsius quid est secundum hoc quod aliquid erat esse, scilicet secundum quod intelligit quid est res, verus est semper, et non secundum quod intelligit aliquid de aliquo. Et hujus rationem assignat, quia quod quid est primum objectum intellectus: unde sicut visus nunquam decipitur in proprio objecto, ita neque intellectus in cognoscendo quod quid est. Nam intellectus nunquam decipitur in cognoscendo quod quid est homo. Sed sicut visus non semper verus est in judicando de his quae sunt adjuncta proprio objecto, puta si album est homo, vel non, sic intellectus non semper est verus in componendo aliquid alicui. Sic enim se habent intelligendo substantiae separatae, si penitus sunt sine materia, sicut cum nos intelligimus, quod quid est: et ideo in earum intellectu non contingit esse falsum. Sciendum tamen est, quod in cognoscendo quod quid est, contingit esse deceptionem per accidens, dupliciter, ratione compositionis convenientis. Uno modo prout definitio unius rei est falsa ad aliam rem, sicut definitio circuli est falsa ad triangulum. Alio modo, prout partes definitionis non cohaerent sibi invicem; et tunc definitio est falsa simpliciter; ut si aliquis ponat in definitione alicujus animalis insensibile; unde in illis in quorum definitione nulla est compositio, non contingit esse deceptionem; sed oportet ea, vel intelligere vere, vel nullo modo, ut dicitur in nono Metaphysicorum.

Deinde cum dicit « idem autem »

Resumit quoddam, quod supra dictum est, de intellectu secundum actum, eo quod nunc etiam de actu intellectus locutus est: et dicit, quod scientia secundum actum est idem rei scitae secundum actum: et quia scientia, quae est secundum potentiam est in uno et eodem prior tempore; sed universaliter, neque est tempore prior; quia omnia quae sunt in actu, fiunt ex ente in actu; et hoc supra expositum est.

LECTIO XII.

Ostendit intellectum moveri ab intelligibili, nec posse intelligere sine phantasmate. Quod item intellectus practicus et speculativus in anima non sunt realiter distincti, sed ratione tantum, probat; quo pacto demum ad abstractorum cognitionem se habeat exponit.

ANTIQUA.

Videtur autem sensibile ex potentia existente sensitivo agens: non enim patitur, neque alteratur. Unde alia haec species motus. Motus enim imperfecti actus; simpliciter autem actus alter est, qui perfecti.

Sentire igitur simile est ipsi dicere solum, et intelligere. Cum autem delectabile aut triste, ut affirmans aut negans, prosequitur aut fugit. Et est delectari et tristari, agere sensitiva medietate, ad bonum aut malum inquantum talia, et fuga et appetitus, qui secundum actum hoc sunt. Et non est alterum, appetitivum et fugitivum, neque abinvicem, neque a sensitivo; sed esse alterum est.

Intellectivae autem animae, phantasmata, ut sensibilia sunt. Cum autem bonum aut malum affirmat aut negat, et fugit aut prosequitur. Propter quod nunquam sine phantasmate intelligit anima.

Sicut enim aer pupillam talem facit, ipsa autem alterum, et auditus similiter. Sed ultimum, unum est, et una medietas; esse autem ipsi plura. Quo autem discernit, quo differt dulce et calidum, dictum est quidem et prius, dicendum autem et nunc. Est enim aliquid unum, sic autem ut terminus. Et hoc in proportionali, aut numero ens unum habet se ad utrumque, sicut illa adinvicem. Quid enim differt, non homogenea judicare, aut contraria: ut album et nigrum? Sit igitur sicut A album, ad B nigrum, C ad D sicut illa adinvicem, quare et permutatim. Sicut igitur C D uni insunt, sic se habebunt, sicut et A B, idem quidem, esse autem non idem; et illud similiter. Eadem autem ratio est, et si A quidem dulce sit, B vero album.

Species quidem igitur intellectivum in phantasmatibus intelligit. Et sicut in illis determinatum est ipsi imitabile et fugiendum, sic et extra sensum, cum in phantasmatibus fuerint, movetur. Et sentiens quod fugibile est, quia ignis communi cognoscit, videns id, quod movetur, quoniam impugnans est. Aliquando autem iis quae sunt in anima phantasmatibus,

RECENS.

Sensibile autem sensitivum quod potentia est actu, sensitivum videtur efficere: non enim patitur vel alteratur: quapropter alia quaedam est hoc species motus: nam motus actus erat rei imperfectae; at actus simpliciter, qui quidem est rei perfectae, diversus est ab illo.

Sensus igitur dictioni solummodo ac intellectioni similis est; quum autem jucundus aut molestus est, quasi affirmans aut negans persequitur aut fugit, atque delectatio aut molestia est operatio quae fit ope medietatis sensitivae versus bonum aut malum, quatenus talia sunt. Et fuga et appetitus, qui sunt actu, hoc sunt, et non aliud est appetitivum, aliud fugitivum; nec alia sunt ista ac sensitivum, quamquam ipsorum essentia non est eadem.

Animae autem rationali imagines perinde atque sensibilia subjiciuntur. Atque quum bonum aut malum esse dicit, vel negat, tum fugit aut persequitur: quapropter anima nunquam sine imagine intelligit. Fit autem hoc perinde ut aer pupillam certa quadam qualitate afficit, ipsa autem aliud, et auditus eodem modo: ultimum vero unum quidem est unaque medietas; at ipsius plures sunt essentiae.

Cujusnam vero ope discernat quomodo calidum a dulci differat, dictum et prius est, et nunc etiam est dicendum: est enim unum quid, idque ita ut terminus. Atque haec ipsa unum sunt proportione atque numero quo ad utrumque refertur, ut illa ad se invicem: quid enim interest, an dubitemus, quonam pacto discernat ea quae ad idem genus pertinent, an quonam pacto contraria, ut album ac nigrum? Sit igitur ut est *a* quod est album, ad *b* quod est nigrum, sic *c* ad *d*, quemadmodum illa ad se invicem: ergo et inversa ratione. Si igitur *c* *d* uni insint, eodem modo se habebunt ac *a* *b*, ut sint idem et unum, quamquam essentia non idem, illudque simili modo. Eadem quoque erit ratio, si *a* quidem sit dulce, *b* vero album.

Intellectivum igitur formas in imaginibus intelligit, et ut in illis ipsi definitum est quod fugiendum est vel persequendum, sic et sine sensu, quum imaginibus occupatum est, movetur: verbi causa face animadversa eamque ignem esse sentiens, vidensque communi sensu ipsam moveri, cognoscit hostem adesse.

aut intellectibus, tamquam videns ratiocinatur, et deliberat futura aut praesentia. Et cum dixerit esse ibi laetum aut triste, tunc fugit, aut imitatur.

Et omnino in actione, et quod sine actione est verum et falsum, in eodem genere est cum bono et malo. Sed in eo quod simpliciter differt, et quodam.

Abstractione autem dicta intelligit, sicut simum, quatenus simum non separate, inquantum autem curvum, si intellexit actu, sine carne intellexit, in qua curvum est: sic mathematica, non separata tamquam si separata sint intelligit, cum intelligat illa. Omnino autem intellectus secundum actum intelligens res est ipse.

Utrum autem contingat aliquod separatum intelligere ipsum existentem non separatum a magnitudine, an non, considerandum posterius.

At nonnunquam iis quae sunt in anima, imaginibus, aut intelligibilibus, quasi videns, ad ea quae sunt praesentia, ratiocinatur atque deliberat de futuris, et quum dixerit ibi rem eam esse quae voluptatem aut dolorem affert, tum fugit aut persequitur, et omnino de re gerenda discernit. Verum et quae sine actione sunt, verum nimirum ac falsum, ad idem genus pertinent atque bonum ac malum; sed absoluti differunt atque cujuspiam ratione.

At vero quae abstractione consistere dicuntur, perinde intelligit ac si simum, quatenus simum est, non seorsum, quatenus vero concavum est, si quis intente cogitet, sine carne in qua concavitas continetur, cogitet: sic, ubi illa cogitat, res intelligit mathematicas, tamquam separatas, licet separabiles non sint.

Omnino autem intellectus id est quod actu intelligit res ipsas. Possitne vero fieri ut aliquam ipse non separatus a magnitudine separatarum rerum intelligat, necne, considerandum est postea.

Postquam Philosophus determinavit de intellectu secundum se, hic determinat de intellectu per comparationem ad sensum. Et circa hoc duo facit. Primo ostendit qualis sit motus sensus. Secundo, assimilat motum intellectus motui sensus, ibi, « Sentire quidem igitur. » Dicit ergo primo, quod sensibile videtur faciens in actu partem sensitivam, ex eo quod erat in potentia. Non enim sic agit sensibile in sensum sicut contrarium in suum contrarium, ut aliquid ab eo abjiciat transmutando, et alterando ipsum; sed solum reducit eum de potentia in actum. Et hoc est quod subdit, quod sensitivum neque patitur neque alteratur a sensibili, passione et alteratione proprie accepta, secundum scilicet quod est ex contrario in contrarium. Et quia motus, qui est in rebus corporalibus, de quo determinatum est in libro Physicorum, est de contrario in contrarium, manifestum est, quod sentire, si dicatur motus, est alia species motus ab ea de qua determinatum est in libro Physicorum: ille enim motus est actus existentis in potentia: quia videlicet recedens ab uno contrario, quamdiu movetur non attingit alterum contrarium, quod est terminus motus, sed est in potentia. Et quia omne, quod est in potentia, inquantum hujusmodi, est imperfectum, ideo ille motus est actus imperfecti. Sed iste motus est actus perfecti: est enim operatio sensus jam facti in actu, per suam speciem. Non enim sentire convenit sensui nisi in actu existenti; et ideo iste motus simpliciter est alter a motu physico. Et hujusmodi motus dicitur proprie operatio, ut sentire et intelligere et velle. Et secundum hunc motum anima movet seipsam secundum Platonem, inquantum cognoscit et amat seipsam.

Deinde cum dicit « sentire igitur »

Assimilat motum intellectus motui sensus. Et circa hoc duo facit. Primo ostendit qualiter procedit motus in sensu. Secundo ostendit, quod similiter procedit in intellectu, ibi, « Intellectivae autem. » Dicit ergo primo, quod cum sensibile reducat in actum sensitivum sine passione et alteratione, sicut de intellectu supra dictum est; manifestum est ex dictis, quod ipsum sentire est simile ei quod est intelligere, ita tamen quod quando est solum sentire, idest apprehendere et judicare secundum sensum, hoc est simile ei quod est solum dicere et intelligere: quando scilicet intellectus judicat aliquid, et apprehendit: quod est dicere, quia simplex apprehensio et judicium sensus assimilatur speculationi intellectus. Sed quando sensus sentit aliquid delectabile aut triste, quasi affirmans et negans id quod sensu percipitur, esse delectabile aut triste, tunc prosequitur per appetitum, idest desiderat aut fugit. Et dicit signanter, « aut affirmans aut negans, » quia facere affirmationem et negationem est proprium intellectus, ut supra dictum est. Sed sensus facit aliquid simile huic, quando apprehendit aliquid ut delectabile et triste. Et ut sciatur quid sit delectari et tristari, subjungit quod delectari et tristari, est agere sensitiva medietate, idest actio quaedam sensitivae virtutis, quae dicitur medietas, inquantum sensus communis comparatur ad sensus proprios ut quoddam medium, sicut centrum comparatur ad lineas terminatas ad ipsum. Non autem omnis actio sensitivae partis est delectare et tristari, sed quae est respectu boni vel mali inquantum hujusmodi. Nam bonum sensus, scilicet quod est ei conveniens, causat delectationem; malum autem quod est repugnans et nocivum, causat tristitiam. Et ex hoc quod est tristari vel delectari, sequuntur fuga et appetitus, id est desiderium, quae sunt secundum actum. Patet igitur, quod motus sensibilis in sensum procedit quasi triplici gradu. Nam primo apprehendit ipsum sensibile ut conveniens vel nocivum. Secundo ex hoc sequitur delectatio et tristitia. Tertio autem sequitur desiderium vel fuga. Et quamvis appetere vel fugere vel sentire, sint diversi actus, tamen principium eorum est idem subjecto, sed ratione differt. Et hoc est quod subjungit, quod « appetitivum et fugitivum, » idest pars animae, quae fugit et desiderat, non sunt alterae subjecto, neque abinvicem, neque a parte sensitiva; « sed esse aliud est, » idest differunt ratione. Et hoc dicit contra Platonem, qui ponebat in alia parte corporis organum appetitivi, et in alia organum sensitivi.

Deinde cum dicit « intellectivae autem »

Assimilat processum motus in intellectu, ad id quod dictum est circa sensum. Et circa hoc duo facit. Primo ostendit quomodo habet se circa sensibilia. Secundo quomodo se habet ad ea quae sunt a sensibilibus separata, ibi, « Abstractione « autem. » Circa primum duo facit. Primo ostendit quomodo intellectus se habet circa sensibilia in agendo. Secundo comparat intellectum activum ad speculativum, ibi, « Ut omnino in actione. » Circa primum duo facit. Primo assimilat processum intellectus processui sensus. Secundo manifestat similitudinem, ibi, « Sicut enim aer. » Dicit ergo primo, quod phantasmata se habent ad intellectivam

partem animae, sicut sensibilia ad sensum. Unde sicut sensus movetur a sensibilibus, ita intellectus a phantasmatibus. Et sicut, cum sensus apprehendit aliquid sicut delectabile vel triste, prosequitur illud aut fugit, ita etiam cum intellectus apprehendit aliquid, affirmans vel negans esse bonum vel malum, fugit aut prosequitur. Ex ipso autem modo loquendi Aristotelis duplex est attendenda differentia inter intellectum et sensum: quia in sensu erant tria. Nam ex apprehensione boni vel mali, non statim sequebatur desiderium vel fuga, sicut hic circa intellectum; sed sequebatur delectatio et tristitia, et ex hoc ulterius desiderium et fuga. Cujus ratio est, quia sicut sensus non apprehendit bonum universale, ita appetitus sensitivae partis non movetur a bono vel malo universali, sed a quodam determinato bono, quod est delectabile secundum sensum, et quodam determinato malo, quod est contristans secundum sensum. In parte autem intellectiva est apprehensio boni et mali universalis: unde et appetitus intellectivae partis movetur statim ex bono vel malo apprehenso. Secunda differentia est quod de intellectu dicit simpliciter quod affirmat vel negat; sed de sensu, quod quasi affirmat vel negat. Cujus ratio ex dictis patet. Ex hoc autem quod dixerat, concludit ulterius, quod si phantasmata se habent ad animam intellectivam sicut sensibile ad sensum; sicut sensus non potest sentire sine sensibili, ita anima non potest intelligere sine phantasmate.

Deinde cum dicit « sicut enim »

Manifestat similitudinem positam. Et primo quantum ad hoc quod dixit, quod intellectivae animae phantasmata sunt ut sensibilia. Secundo quantum ad hoc quod dixit, quod cum bonum aut malum affirmat aut negat, fugit aut prosequitur, ibi, « Species quidem igitur. » Dicit ergo primo, quod aer immutatus a colore, facit pupillam hujusmodi, id est facit eam aliqualem, imprimens in eam speciem coloris; et ipsa, scilicet pupilla sic immutata immutat alterum, scilicet sensum communem; et similiter auditus immutatus ab aere immutat sensum communem. Et licet sensus exteriores sint plures, tamen ultimum, ad quod terminantur immutationes horum sensuum, est unum; quia est quasi quaedam medietas una inter omnes sensus, sicut centrum, ad quod terminantur omnes lineae, quasi ad unum medium. Et quamvis sit unum subjecto, illud medium omnium sensuum, tamen esse ipsius est plura, id est ratio ipsius diversificatur secundum quod ad diversos sensus comparatur. Et hoc est quo discernit anima, in quo differat dulce et calidum, de quo dictum est prius, cum de ipso secundum se agebatur; et nunc etiam dicendum est de ipso per comparationem ad intellectum, quia est aliquid unum respectu omnium sensibilium, sicut intellectus est terminus omnium phantasmatum. Et sicut ex parte illa erant plura, quae dijudicabantur ab uno, ita et haec ex parte intellectus se habent in quodam modo proportionabili, idest quod proportionabiliter respondet uni dijudicanti circa sensibilia, aut etiam est similitudo quantum ad numerum dijudicatorum: inquantum intellectus se habet ad utraque inter quae discernit sicut illa se habebant adinvicem, idest sicut se habebat unus sensus communis ad diversa sensibilia inter quae discernebat. Et non differt si accipiamus, causa exempli, vel non homogenea, id est diversa sensibilia non unius generis, sicut album, quod est in genere coloris, et dulce quod est in genere saporis, inter quae sensus communis discernit: aut si accipiamus contraria, ut album et nigrum, quae sunt unius generis, quia inter utraque sensus communis discernit. Accipiamus ergo A, loco albi, et B loco nigri: ut sic se habeat A album ad B nigrum, sicut C ad D: id est sicut phantasia albi, ad phantasiam nigri: quare et secundum permutationem proportionum A se habet ad C, sicut B ad D; idest album ad phantasma albi sicut nigrum ad phantasma nigri; et sic se habet intellectus ad C et ad D, scilicet ad phantasma albi et nigri, sicut se habet sensus ad A et B, idest ad album et nigrum. Si igitur C et D, idest phantasmata albi et nigri, sunt inexistentia uni, idest judicantur ab uno intellectu, sic se habebunt sicut A et B, idest album et nigrum, quae judicantur ab uno sensu. Ita quod sicut sensus dijudicans haec duo erat unum subjecto, differens ratione; ita erit de intellectu. Et eadem ratio est, si accipiamus non homogenea, ut scilicet A sit dulce, et B sit album.

Deinde cum dicit « species quidem »

Manifestat quod dixerat supra, quod cum intellectus affirmat vel negat bonum aut malum, fugit aut prosequitur; concludens ex praedictis, quod pars animae intellectiva intelligit species a phantasmatibus abstractas. Et sicut intellectui determinatur aliquid imitabile et fugiendum in illis, scilicet in sensibilibus, cum praesentia fuerint, ita et modo ad imitandum vel fugiendum, cum fiunt in phantasmatibus extra sensum, idest cum repraesentantur phantasmata in absentia sensibilium. Et ponit exemplum de utroque. Et primo, quando movetur ad praesentiam sensibilium, sicut homo sentiens aliquid quod fugiendum est, idest aliquod terribile, puta fremitum aliquem, sicut cum videt, quod ignis est accensus in civitate, videns ignem moveri, cognoscit « communi, » idest aliqua potentia communi dijudicativa, vel « communi, » idest ab eo quod communiter accidere solet, cognoscit, inquam, quoniam sunt praelia, vel quoniam est aliquid pugnans, et sic movetur aliquando intellectus ad fugiendum vel imitandum ex sensibili praesente. Aliquando autem ex phantasmatibus, aut intelligibilibus quae sunt in anima, ratiocinatur, et deliberat futura aut praesentia, tamquam si actu videret. Et cum judicat aliquid esse laetum vel triste, fugit hoc, aut imitatur, ut ibi quando movebatur a praesenti sensibili.

Deinde cum dicit « et omnino »

Comparat cognitionem intellectus practici et speculativi; dicens « quod verum et falsum, » idest vera et falsa cognitio intellectus « in actione » idest secundum quod pertinet ad intellectum practicum, « et sine actione » idest secundum quod pertinet ad intellectum speculativum, est in eodem genere, sive illud genus sit bonum sive malum. Quod potest dupliciter intelligi. Uno modo sic, quod res intellecta vel practice vel speculative, quandoque est bona, quandoque est mala. Neque diversificatur propter hoc genus rei, quod consideratur speculative vel practice. Alio modo potest intelligi, quod ipsa cognitio vera est quoddam bonum intellectus sive speculativi sive practici. Et ipsa cognitio falsa est quoddam malum intellectus, sive speculativi sive practici. Non ergo intendit comparare verum et falsum bono et malo secundum convenientiam

generis, sed verum et falsum, quod est in actione, vero et falso quod est sine actione. Et hoc patet ex differentia quam subdit, dicens, quod differt, scilicet quod est in actione, et quod est sine actione, « in eo quod est simpliciter et quodam. » Nam intellectus speculativus considerat aliquod verum esse vel falsum in universali, quod est considerare simpliciter: intellectus autem practicus applicando ad particulare operabile, quia operatio in particularibus est.

Deinde cum dicit « abstractione autem »

Quia dixerat Philosophus, quod nequaquam sine phantasmate intelligit anima, phantasmata autem a sensu accipiuntur; vult ostendere quomodo intellectus noster intelligit ea quae sunt a sensibus separata. Et circa hoc duo facit. Primo ostendit quomodo intelligit mathematica, quae a materia sensibili abstrahuntur. Secundo, inquirit utrum intelligat ea quae sunt secundum esse a materia separata, ibi, « Utrum autem contingat. » Circa primum considerandum est, quod eorum quae sunt in rebus conjuncta, contingit unum sine altero intelligi, et vere, dummodo unum eorum non sit in ratione alterius. Si enim Socrates sit musicus et albus, possumus intelligere albedinem, nihil de musica intelligendo. Non autem possum intelligere hominem, nihil intelligendo de animali, quia animal est in ratione hominis. Sic ergo separando secundum intellectum, quae sunt secundum rem conjuncta modo praedicto, non contingit falsitas. Si autem intellectus intelligat ea quae sunt conjuncta, esse separata, esset intellectus falsus: ut puta si in praedicto exemplo, diceret musicum non esse album: ea vero, quae sunt in sensibilibus, abstrahit intellectus, non quidem intelligens ea esse separata, sed separatim vel seorsum ea intelligens. Et hoc est quod dicit, quod intellectus intelligit ea, quae sunt dicta per abstractionem, scilicet mathematica, hoc modo sicut dum intelligit simum secundum quod est simum, non intelligit separate, id est seorsum, simum a materia sensibili, quia materia sensibilis, scilicet nasus, cadit in definitione simi. Si autem intellectus intelligit aliquid in actu, inquantum est curvum, sine carne intelligit inquantum est curvum: non quidem ita quod intelligat curvum esse sine carne; sed quia intelligit curvum, non intelligendo carnem. Et hoc ideo, quia caro non ponitur in definitione curvi. Et sic intellectus intelligit omnia mathematica separate, tamquam si essent separata, quamvis non sint separata secundum rem. Non autem sic intelligit naturalia; quia in definitione naturalium ponitur materia sensibilis, non autem in definitione mathematicorum. Abstrahit tamen circa naturalia intellectus universale a particulari simili modo, inquantum intelligit naturam speciei sine principiis individuantibus, quae non cadunt in definitione speciei. Et omnino intellectus in actu est res intellecta, quia sicut res in sui ratione habent materiam vel non habent, sic ab intellectu percipiuntur. Et quia hunc modum abstractionis Plato non consideravit, coactus fuit ponere mathematica et species separatas, loco cujus ad praedictam abstractionem faciendam Aristoteles posuit intellectum agentem.

Deinde cum dicit « utrum autem »

Movet quaestionem de his quae sunt separata a materia secundum esse, dicens quod posterius considerandum erit, utrum contingat intellectum nostrum non separatum a magnitudine, idest a corpore, intelligere aliquid separatorum, idest aliquam substantiam separatam. Haec enim quaestio hic determinari non potuit, quia nondum erat manifestum esse aliquas substantias separatas, nec quae vel quales sint. Unde haec quaestio pertinet ad Metaphysicum: non tamen invenitur ab Aristotele soluta, quia complementum illius scientiae nondum ad nos pervenit, vel quia nondum est totus liber translatus, vel quia forte praeoccupatus morte non complevit. Considerandum tamen est quod intellectum hic dicit non separatum a corpore, inquantum est potentia quaedam animae, quae est actus corporis. Supra tamen dixit eum a corpore separatum, quia non habet aliquod organum deputatum suae operationi.

LECTIO XIII.

Intellectum vel animam esse omnia non quidem per compositionem, ut volebant antiqui, sed per apprehensionem, probat: quia item non contingat fieri intellectionem absque sensu ostendit.

ANTIQUA.

Nunc autem de anima dicta recapitulantes dicamus iterum quod omnia ea, quae sunt, quodammodo est anima. Aut enim sensibilia quae sunt, aut intelligibilia. Est autem scientia quidem scibilia quodammodo, sensus autem sensibilia. Qualiter autem haec sint oportet inquirere. Secatur enim scientia et sensus in res: quae quidem potentia est, in ea quae sunt potentia; quae vero actu, in ea quae sunt actu. Animae autem sensitivum, et quod scire potest, potentia haec sunt: hoc quidem scibile, illud vero sensibile.

Necesse est autem aut ipsa, aut species esse. Ipsa quidem igitur non sunt: non enim lapis in anima est, sed species.

RECENS.

Nunc autem ea quae de anima dicta sunt, quasi ad quaedam capita redigentes, rursus dicamus animam omnia quodammodo esse quae extent: nam ea quae extant, aut sensibilia sunt, aut intelligibilia: atque scientia quidem est res eae quodammodo quae sub scientiam cadunt; sensus autem res sensibiles; verum quo pacto id ita sit, quaeratur oportet.

Scinduntur igitur in ipsas res scientia atque sensus: qui quidem potentia sunt, in res potentia tales; qui vero actu, in actu tales. Sensitiva autem animae facultas et id quod scientiis affici potest, potentia idem sunt; hoc quidem quam id quod sub scientiam cadit, illa vero quam sensibile. Atqui

Quare anima sicut manus est. Manus enim organum organorum. et intellectus species specierum, et sensus species sensibilium.

Quoniam autem res nulla est praeter magnitudines, sicut videtur sensibiles, separata, in speciebus sensibilibus intelligibilia sunt, et quae abstractione dicuntur, et quaecumque sensibilium habitus sunt et passiones. Et ob hoc nihil sentiens, nihil utique addiscet, neque intelliget. Sed cum speculetur, necesse simul phantasma aliquod speculari. Phantasmata enim sicut sensibilia sunt praeterquam quod sunt sine materia.

Est autem phantasia alterum a dictione et negatione. Complexio enim intellectuum est verum aut falsum.

Primi autem intellectus, quo differrent, ut non phantasmata sint? At neque alias phantasmata, sed non sine phantasmatibus.

necesse est, ea aut res ipsas, aut formas esse; at enim non sunt res ipsae: non enim lapis in anima est, sed forma lapidis: quare anima est ut manus: manus enim instrumentorum est instrumentum, et intellectus formarum est forma, et sensus sensibilium forma.

Quum autem nulla res sit praeter magnitudines sensibiles distincta, ut videtur, formis sensibilibus innituntur intelligibilia, tum quae abstractione consistere dicuntur, tum quae sensibilium sunt habitus atque affectus. Atque idcirco qui nihil sentit, nihil dicere vel comprehendere potest: atque ubi quis contemplatur, necesse est una imaginem quadam contempletur: imagines namque veluti sensibilia sunt, praeterquam quod sine materia. Est autem aliud imaginatio quam affirmatio negatiove: verum enim vel falsum intelligibilium complexio est. At quonam consistet discrimen quo intelligibilia prima ab imaginibus differunt? et sane ne cetera quidem imagines sunt, non tamen sine imaginibus sunt.

Postquam Philosophus determinavit de sensu et intellectu, nunc per ea quae de utroque dicta sunt ostendit quid de natura animae sit sentiendum. Et dividitur in partes duas. In prima ostendit, quod natura animae est quodammodo sicut antiqui credebant, et quodammodo aliter. In secunda ostendit dependentiam intellectus a sensu, ibi, « Quoniam « autem neque res. » Circa primum duo facit. Primo ostendit quod anima quodammodo est omnia sicut antiqui dixerunt. Secundo dicit quod aliter est omnia , quam illi dixerunt, ibi, « Necesse est « autem. » Dicit ergo primo, quod nunc recapitulantes quae dicta sunt de anima, ut ex his propositum ostendamus, dicamus quod omnia quodammodo est anima. Omnia enim quae sunt, aut sunt sensibilia, aut intelligibilia; anima autem est quodammodo omnia sensibilia et intelligibilia, quia in anima est sensus et intellectus sive scientia, sensus autem est quodammodo ipsa sensibilia, et intellectus intelligibilia, sive scientia scibilia. Et qualiter hoc sit oportet inquirere. Sensus enim et scientia dividuntur « in res, » idest dividuntur in actum et potentiam quemadmodum et res, ita tamen quod scientia et sensus quae sunt in potentia ad sensibilia et scibilia, se habent ad scibilia et sensibilia quae sunt in potentia; scientia vero et sensus quae sunt in actu, ordinantur in sensibilia et scibilia quae sunt in actu, sed tamen diversimode. Nam sensus in actu, et scientia vel intellectus in actu, sunt scibilia et sensibilia in actu. Sed potentia animae sensitivae, et id quod scire potest idest potentia intellectiva, non est ipsum sensibile vel scibile, sed est in potentia ad ipsa. Sensitivum quidem ad sensibile; quod autem scire potest, ad scibile. Relinquitur igitur quod anima quodammodo sit omnia.

Deinde cum dicit « necesse est »

Ostendit quod alio modo est omnia, quam antiqui ponerent; et dicit, quod si anima est omnia, necesse est quod sit, vel ipsae res scibiles et sensibiles, sicut Empedocles posuit quod terra terram cognoscimus, et aqua aquam, et sic de aliis; aut sit species ipsorum. Non autem anima est ipsae res, sicut illi posuerunt, quia lapis non est in anima, sed species lapidis. Et per hunc modum dicitur intellectus in actu esse ipsum intellectum in actu, inquantum species intellecti est species intellectus in actu. Ex quo patet quod anima assimilatur manui. Manus enim est organum organorum, quia manus datae sunt homini loco omnium organorum, quae data sunt aliis animalibus ad defensionem, vel impugnationem, vel cooperimentum. Omnia enim haec homo sibi manu praeparat. Et similiter anima data est homini loco omnium formarum, ut sit homo quodammodo totum ens, inquantum secundum animam est quodammodo omnia, prout ejus anima est receptiva omnium formarum. Nam intellectus est quaedam potentia receptiva omnium formarum intelligibilium, et sensus est quaedam potentia receptiva omnium formarum sensibilium.

Deinde cum dicit « quoniam autem »

Quia dixerat quod intellectus est quodammodo intelligibilis, sicut sensus sensibilis, posset aliquis credere, quod intellectus non dependeret a sensu. Et hoc quidem verum esset si intelligibilia nostri intellectus essent a sensibilibus separata secundum esse, ut Platonici posuerunt. Et ideo hic ostendit, quod intellectus indiget sensu. Et postmodum, quod intellectus differt a phantasia, quae etiam a sensu dependet, ibi, « Est autem phantasia. » Dicit ergo primo, quod quia nulla res intellecta a nobis, est praeter magnitudines sensibiles, quasi ab eis separata secundum esse, sicut sensibilia videntur abinvicem separata: necesse est quod intelligibilia intellectus nostri sint in speciebus sensibilibus secundum esse, tam illa quae dicuntur per abstractionem, scilicet mathematica, quam naturalia, quae sunt habitus et passiones sensibilium. Et propter hoc sine sensu non potest aliquis homo addiscere quasi de novo acquirens scientiam, neque intelligere, quasi utens scientia habita. Sed oportet, cum aliquis speculatur in actu, quod simul formet sibi aliquod phantasma. Phantasmata enim sunt similitudines sensibilium. Sed in hoc differunt ab eis, quia sunt praeter materiam. Nam sensus est susceptivus specierum sine materia, ut supradictum est. Phantasia autem est motus factus a sensu secundum actum. Patet autem ex hoc falsum esse, quod Avicenna ponit, quod intellectus non indiget sensu postquam acquisivit scientiam. Manifestum est enim quod postquam aliquis acquisivit habitum scientiae, necesse est ad hoc quod speculetur, quod utatur phantasmate; et propter hoc per laesionem organi impeditur usus scientiae jam acquisitae.

Deinde cum dicit « est autem »

Ostendit differentiam inter phantasiam et intellectum. Et primo quantum ad operationem communem intellectus, quae est compositio et divisio; dicens quod phantasia est alterum ab affirmatione vel negatione intellectus; quia in complexione intelligibilium jam est verum et falsum: quod non est in phantasia. Nam cognoscere verum et falsum est solius intellectus.

Secundo ibi « primi autem »

Inquirit in quo differant primi intellectus, idest intelligentiae indivisibilium, cum non sint phantasmata. Et respondet, quod non sunt sine phantasmatibus, sed tamen non sunt phantasmata, quia phantasmata sunt similitudines particularium, intellecta autem sunt universalia ab individuantibus conditionibus abstracta: unde phantasmata sunt indivisibilia in potentia, et non in actu.

LECTIO XIV.

Proposita dicendorum intentione, arguit illas virium animae divisiones, quae dividuntur in rationales et irrationales, vel in rationalem, irascibilem et concupiscibilem; deinde probat vim animae motivam secundum locum non esse vegetandi principium, nec sensum, nec intellectum, vel appetitum.

ANTIQUA.

Quoniam autem anima secundum duas definita est potentias, quae animalium est, et discretio, quod intelligentiae opus est, et sensus, et adhuc in movendo secundum locum motum; de sensu quidem et intellectu determinata sint tanta: de movente autem quid forte sit animae, speculandum est, utrum una quaedam pars ipsius, sic separabilis aut magnitudine, aut ratione, aut omnis anima. Et si pars aliqua, utrum propria quaedam sit praeter consuetas dici, et dictas, aut harum una aliqua sit.

Habet autem dubitationem mox, quomodo oportet partes animae dicere, et quot. Modo enim quodam infinitae videntur, et non solum quas dicunt quidam, determinantes ratiocinativam, et irascibilem et appetitivam, hi autem rationem habentem, et irrationabilem.

Secundum enim differentias, per quas has separant, et aliae videntur partes majorem his differentiam habentes, de quibus et nunc dictum est. Vegetativa nimirum quae et plantis inest et omnibus viventibus, et sensitiva, quam neque sicut irrationalem, neque sicut rationem habentem ponet quis utique facile.

Adhuc autem, et phantastica, quae secundum esse quidem ab omnibus altera est; cui autem harum eadem, vel altera sit, habet multam dubitationem, si aliquis ponat separatas partes animae.

Adhuc autem et appetitiva, quae et ratione et potentia altera videtur utique esse ab omnibus, et inconveniens utique hanc sequestrare. In ratiocinativa enim voluntas fit, et in irrationabili concupiscentia et ira. Si autem tria in anima, in unoquoque erit appetitus.

Sed jam de quo nunc sermo instat agamus, quid movens secundum locum animal est? Motum enim secundum augmentum et decrementum qui omnibus inest, videbitur utique movere, generativum et vegetativum. De respiratione autem et expiratione et somno et vigilia posterius perficiendum. Habent enim dubitationem multam haec quoque.

Sed de motu secundum locum, quid sit movens animal secundum processivum motum, considerandum. Quod igitur non vegetativa potentia, manifestum. Semper enim propter aliquid motus hic, et aut cum phantasia aut appetitu est. Nihil enim non appetens aut fugiens, movetur nisi violentia.

Amplius, et plantae utique motae essent, et utique haberent aliquam partem organicam ad motum hunc.

Similiter autem neque sensitivum. Multa enim sunt animalium, quae sensum quidem habent, manentia autem et immobilia sunt per finem. Si igitur natura nihil facit frustra, neque deficit in necessariis nisi in orbatis, et imperfectis: hujusmodi autem animalia perfecta, et non orbata sunt: signum autem est, quia generativa sunt, et augmentum habent, et decrementum, quare et haberent utique partes organicas processionis.

At vero neque ratiocinativa potentia, et vocatus intellectus est movens. Speculativus enim nihil speculatur agibile, neque

RECENS.

Quum autem animalium anima duabus sit definita facultatibus, discernendi inquam potentia, quae quidem officium est mentis atque sensus, et insuper movendi motu secundum locum; de sensu quidem et intellectu haec determinata sunto: deinceps autem de eo quod movet, quidnam tandem sit animae, consideremus oportet; utrum una quaedam ipsius pars, separabilis vel magnitudine, vel ratione, an anima tota: et si pars sit aliqua, utrum sit alia quaedam propria praeter eas quae citari solent et eas quas diximus, an istarum aliqua una.

Atque hic exsistit continuo dubitatio, quomodo partes animae admittere oporteat, et quotnam: nam infinitae quodammodo apparent; et non eae solum, quas nonnulli citant, distinguentes rationis participem, animum et cupidinem; alii vero rationis participem et rationis expertem: secundum differentias enim quibus has distinguunt partes, et aliae apparebunt, quae majorem inter se distantiam habent, de quibus et nunc locuti sumus: vegetativa inquam, quae quidem et plantis et universis animalibus inest; et sensitiva, quam nec ut rationis expertem, nec ut ejus participem quisquam facile ponat.

Praeterea imaginativa, quae essentia quidem ab omnibus est diversa; cui vero sit jungenda, ut sit idem quod illa, aut a qua sejungenda, ut sit alia ab illa, magnam dubitationem habet, si quis sejunctas animae partes ponat; insuper appetitiva, quae et ratione et facultate diversa ab omnibus esse videbitur. Absurdum utique est hanc divellere: fit enim et in anima rationali voluntas et in ratione vacante cupido atque ira; quodsi autem triplex est anima, in unaquaque inerit appetitus.

Item id de quo nunc verba facimus, nempe, quidnam sit id quod moveat animal secundum locum? motum namque quo incrementa decrementaque fiunt quique omnibus inest id ciere videbitur quod universis inest, principium inquam generandi ac nutriendi. De inspiratione autem expirationeque et somno atque vigilia posterius considerare oportebit: nam et haec magnam difficultatem habent.

Nunc vero de motu secundum locum considerandum est, quidnam sit quod animal motu moveat progrediendi. Patet itaque non esse potentiam nutriendi: nam alicujus gratia semper hic motus efficitur, estque vel cum imaginatione vel cum appetitu: nihil enim non appetens aut fugiens (hoc motu) cietur, nisi vi. Praeterea plantae quoque hoc cierentur motu partemque aliquam ad hunc motum ut instrumentum accommodatam haberent.

Pari modo nec sentiendi facultatem motus hujus principium esse constat: sunt enim animalium multa quae sensum quidem habent, loco tamen manent et semper immobilia sunt. Quodsi itaque natura nihil facit frustra, neque necessarium quidquam omittit, nisi in animalibus mutilis ac imperfectis, atque animalia haec et perfecta sunt et non mutila (cujus id indicium est quod generare valent et statui decrementoque obnoxia sunt), haberent ergo et eas partes quae progrediendi sunt instrumenta.

At vero ne ratiocinandi quidem facultas, vel ea quae intellectus appellatur. id est quod movet: intellectus enim

dicit de fugibili et persequibili. Semper autem motus aut fugientis aut persequentis aliquid est. Sed neque cum speculatus fuerit aliquid hujusmodi, jam praecipit aut persequi aut fugere, puta cum multoties intelligit terribile aliquid, aut delectabile, non jubet autem timere, sed cor movetur. Si autem delectabile, altera aliqua pars.

Amplius et praecipiente intellectu et intelligentia fugere aliquid aut persequi, non movetur, sed secundum concupiscentiam agit, ut incontinens. Et totaliter videmus, quod habens medicativam non sanat, tamquam alterius proprium sit agere secundum scientiam, sed non scientiae.

At vero neque appetitus hujusmodi motus dominus est. Abstinentes enim appetentes et concupiscentes, non operantur ea quorum appetitum habent, sed consequuntur intellectum.

contemplativus nihil eorum quae sub actionem cadunt, cogitat, neque dicit quidquam de rebus fugiendis aut persequendis: at motus semper aut fugientis aut persequentis quidpiam est. Verum ne tunc quidem quum rem aliquam hujusmodi contemplatur, jam fugere aut persequi jubet: sic saepius cogitat rem terribilem aut jucundam, non tamen fugere jubet, sed cor movetur; vel si res jucunda est, pars aliqua alia.

Praeterea intellectus nonnunquam jubet ratioque fugere aliquid aut persequi praecipit, at non movetur, sed agit secundum cupidinem, verbi gratia incontinens. Omnino autem fieri videmus ut non medeatur is qui medicinae peritus est, ita ut non scientia, sed aliquid aliud praecipuus auctor sit agendi secundum scientiam. At vero nec appetitus princeps auctor hujus est motionis: continentes enim, quamquam appetunt atque cupiunt, non tamen agunt ea quorum appetitu tenentur, sed intellectui obtemperant.

Postquam Philosophus determinavit de partibus animae vegetativa, sensitiva et intellectiva, nunc quarto determinat de parte animae motiva. Et dividitur in partes duas. In prima dicit de quo est intentio. In secunda prosequitur, ibi, « Habet autem dubitatio« nem. » Dicit ergo primo, quod quia anima quae est animalium, definita est etiam ab antiquis philosophis secundum duas potentias, idest secundum quod habet potentiam ad duo, quorum unum est discretio, quae fit per cognitionem, quae quidem discretio opus est intellectivae et sensitivae partis, aliud autem est movere secundum locum: de sensu et intellectu sunt tanta determinata, quanta in prioribus habita sunt. Sed nunc speculandum est de alia parte, scilicet principio movente, quid animae sit. Utrum scilicet sit aliqua pars animae separabilis ab aliis, vel magnitudine, id est subjecto, ita quod habeat distinctum locum in corpore ab aliis potentiis, sicut Platonici posuerunt: vel sit separabilis ab aliis animae partibus, ratione tantum. An non sit pars animae, sed sit tota anima. Et dato quod sit aliqua pars animae, remanet considerandum utrum sit quaedam alia pars animae praeter illas quae consueverunt dici, et praeter eas quae a nobis dictae sunt, aut est una earum.

Deinde cum dicit « habet autem »

Prosequitur suam intentionem. Et primo per modum disputationis. Secundo per modum determinationis, ibi, « Videntur autem haec duo. » Circa primum duo facit. Primo disputat contra distinctionem potentiarum animae. Secundo specialiter circa principium motus, quae pars animae sit, ibi, « Sed « de motu secundum locum. » Circa primum duo facit. Primo recitat divisionem potentiarum animae, quam quidam ponebant. Secundo disputat contra eas, ibi, « Secundum enim differentias. » Dicit ergo primo, quod mox in principio hujus inquisitionis habet dubitationem, quomodo oporteat distinguere partes animae, et quot sunt: quia secundum aliquem modum videntur infinitae esse, idest non posse comprehendi sub aliquo certo numero. Et hoc verum esset, si singulis operibus animae et motibus qui sunt ab anima, necesse esset attribuere diversas partes animae: et sic videtur quod non sint solum illae partes quas quidam determinant, scilicet rationalem, irascibilem, appetitivam, idest concupiscibilem. Haec quidem divisio non comprehendit omnes animae partes, sed solum vires motivas in homine. Alii autem distinguunt animae vires, per rationem habentem, et irrationabilem. Sed haec quidem divisio, licet secundum aliquem modum comprehendat animae partes omnes, non tamen est propria divisio partium animae, secundum quod sunt animae partes, sed solum secundum quod sunt in anima rationem habente; et sic utitur ea Aristoteles in primo Ethicorum.

Deinde cum dicit « secundum enim »

Objicit contra praedictas divisiones multipliciter. Prima objectio est, quod si istae differentiae secundum quas diversificant aliquae partes animae, sufficiunt ad diversitatem in partibus animae constituendam, inveniuntur aliae partes majorem differentiam habentes adinvicem, quam illae quae dictae sunt, de quibus etiam in hoc libro dictum est. Pars enim vegetativa est in plantis, et in omnibus animalibus, sive in omnibus viventibus, et sensitiva etiam est in omnibus animalibus: et manifestum est, quod vegetativa et sensitiva plus differunt abinvicem, et a rationali et concupiscibili et irascibili, quam irascibilis differat a concupiscibili: et tamen istae duae potentiae non comprehenduntur sub illis divisionibus. Et quod non comprehendantur sub prima divisione manifestum est. Patet enim quod neque vegetativa neque sensitiva potest dici esse rationabilis, vel concupiscibilis, vel irascibilis. Unde hoc praetermisso, probat, quod haec non comprehendantur sub secunda divisione; dicens quod non de facili potest aliquis, vel vegetativam vel sensitivam ponere, vel irrationalem, vel rationem habentem. Et quidem quod neutra harum habeat rationem, manifestum est. Sed quod neque etiam aliqua earum sit irrationabilis, ex hoc manifestum esse potest: quia irrationabile est, vel quod est contrarium rationi, vel quod est natum habere rationem et non habet: quorum neutrum contingit dictis partibus. Si enim diceret tantum negationem rationis, non posset poni genus potentiarum animae. Unde manifestum videtur, quod praemissae divisiones potentiarum animae sint inconvenientes.

Secundam rationem ad idem ponit ibi « adhuc « autem »

Dicens quod pars animae phantastica, qua secundum rationem ab omnibus aliis differt, habet multam dubitationem cum qua praedictarum potentiarum debeat esse eadem vel altera; et praecipue si aliquis ponat partes animae separatas subjecto, sicut aliqui ponebant.

Tertiam rationem ponit ibi « adhuc autem »

Dicit quod vis etiam appetitiva videtur esse altera ratione et potentia ab omnibus partibus animae. Et si secundum praedictam divisionem, partes animae subjecto distinguantur in rationalem et ir-

rationalem « inconveniens videbitur sequestrare, » idest dividere appetitivam in duas partes subjecto differentes: et tamen hoc oportebit, siquis dicat rationale et irrationale partes animae subjecto distinctas; quia quaedam appetitiva est in parte rationabili, idest voluntas, quaedam in parte irrationabili, scilicet irascibilis et concupiscibilis. Et siquis distinguat partes animae in tres subjecto distinctas, scilicet rationalem, irrationalem et irascibilem, sequetur quod in unaquaque earum erit appetitus: in rationabili enim est voluntas, ut dictum est: irascibili inest appetitus, et similiter concupiscibili. Erunt igitur tres appetitus in anima subjecto differentes secundum praedictam divisionem. Sed quaeritur quare in appetitu sensitivo sunt duae potentiae appetitivae, scilicet irascibilis et concupiscibilis, in appetitu autem rationali est unus appetitus tantum, scilicet voluntas. Et dicendum est, quod potentiae distinguuntur secundum rationes objectorum. Objectum autem appetitivae est bonum apprehensum. Alio autem modo apprehendit bonum intellectus et sensus. Nam intellectus apprehendit bonum secundum universalem rationem boni; sensus autem apprehendit sub determinata ratione boni. Et ideo appetitus qui sequitur apprehensionem intellectus, est unus tantum. Appetitus autem qui sequuntur apprehensionem sensus, distinguuntur secundum diversam rationem boni apprehensi. Nam aliquid apprehensum per sensum, habet rationem boni appetibilis, inquantum est delectabile secundum sensum; et ad hoc bonum ordinatur concupiscibilis. Aliquid autem habet rationem boni et appetibilis, inquantum perficitur delectabilibus, quasi habens facultatem ad libitum utendi eis; et ad hoc ordinatur irascibilis, quae est quasi propugnatrix concupiscibilis. Et inde est quod animalia non irascuntur neque pugnant nisi propter delectabilia, id est propter cibos et venerea, ut dicitur in sexto de Historiis animalium. Et propter hoc omnes passiones irascibilis incipiunt a passionibus concupiscibilis, et terminantur in eis. Ira enim tristitia commovetur, et in delectationem finitur. Irati enim puniendo delectantur. Et propter hoc quidam dicunt, quod objectum irascibilis est arduum. Quod autem a quibusdam dicitur, quod irascibilis ordinatur ad fugam mali, nullam omnino habet rationem. Eadem enim est potentia contrariorum, sicut visus albi et nigri: unde bonum et malum non possunt diversificare potentiam appetitivam. Et propter hoc, sicut amor boni pertinet ad concupiscibilem, ita odium mali, ut dicit Philosophus in nono Ethicorum; et spes de bono et timor de malo pertinent ad irascibilem.

Quartam rationem ponit ibi « sed jam »

Dicens, quod etiam illud, de quo nunc quaerimus, scilicet quid sit movens animal secundum locum, facit dubitationem circa praedictas divisiones; quia non videtur sub eis contineri. De motu autem augmenti et decrementi, qui est communis omnibus viventibus, manifestum est, quod habet principium commune omnibus (1) viventibus, secundum generativam et vegetativam. Quaedam autem aliae mutationes animalium sunt, sicut respiratio et expiratio, somnus et vigilia, de quibus posterius determinandum est, quid causet ea. Habent enim multam dubitationem; et propter hoc specialem exigunt tractatum.

Deinde cum dicit « sed de motu »

(1) *Al.* non omnibus.

Procedit disputative ad inquirendum quid sit principium motus secundum locum in animalibus. Et primo ostendit, quod non sit vegetativa potentia. Secundo quod nec sensitiva, ibi, « Similiter « autem neque sensitiva. » Tertio quod nec intellectiva, ibi, « At vero neque ratiocinativa. » Quarto quod nec appetitiva, ibi, « At vero neque appetitus. » Dicit ergo primo, quod considerandum nunc est, quid sit movens animal secundum locum motu processivo. Et quod non sit potentia vegetativa, ostendit duabus rationibus: quarum prima talis est. Semper motus processivus secundum locum, est propter aliquid imaginatum et desideratum. Non enim animal movetur nisi appetens aut fugiens aliquid, nisi forte per violentiam: sed phantasia et appetitus non competit parti vegetativae: ergo pars vegetativa non est principium motus localis processivi.

Secundam rationem ponit ibi « amplius et »

Quae talis est. Pars vegetativa est etiam in plantis: si igitur pars vegetativa esset principium motus localis processivi, sequeretur quod plantae essent motivae suiipsarum secundum hunc motum, et haberent partes organicas convenientes huic motui: quod patet esse falsum. Non ergo pars vegetativa est principium motus localis processivi in animalibus.

Deinde cum dicit « similiter autem »

Ostendit quod neque etiam sensus est principium talis motus, tali ratione. Sensus enim est omnibus animalibus: si ergo sensus esset principium praedicti motus, sequeretur quod omne animal hoc modo moveretur. Quod patet esse falsum: quia multa sunt habentia sensum, quae tamen manent semper in eodem loco, et sunt immobilia « per finem, » id est quamdiu vivunt. Et quia posset aliquis credere, quod non est propter hoc quod deficiat eis principium motivum, sed quia deficiunt eis instrumenta apta ad motum; ideo ad removendum hoc, subjungit quod natura nihil facit frustra, neque deficit in necessariis, nisi in animalibus orbatis et imperfectis, sicut sunt animalia monstruosa: quae quidem monstra animalibus accidunt praeter intentionem naturae, ex corruptione alicujus principii in semine. Sed animalia immobilia sunt perfecta in sua specie, et non sunt orbata quasi monstra: cujus signum est, quia generant sibi simile, et habent debitum augmentum et decrementum, quod non est in animalibus orbatis; ergo et in hujusmodi animalibus natura nihil facit frustra, neque deficit in necessariis. Unde sequitur, quod si haberent principium motus, quod haberent partes organicas dispositas ad motum processivum. Alias principium motivum esset in eis superfluum, et necessaria ad executionem potentiae motivae eis deficerent. Ex hoc autem accipere possumus, quod cuicumque inest aliquod principium vitae, insunt ei organa convenientia illi principio; et quod partes corporis sunt propter partes animae.

Deinde cum dicit « at vero neque »

Ostendit quod etiam intellectus non est principium motivum: et dicit, quod neque ratiocinativa, quae vocatur intellectus, videtur esse movens. Unde accipere possumus, quod ratio et intellectus non sunt diversae partes animae, sed ipse intellectus dicitur ratio, inquantum per inquisitionem quamdam pervenit ad cognoscendum intelligibilem veritatem. Et quod intellectus non sit principium motus, probat primo quantum ad speculativum intellectum; quia

cum intellectus speculativus speculative consideret ea quae sunt tantum speculabilia, et nullo modo agibilia, sicut cum considerat quod triangulus habet tres angulos aequales duobus rectis, et alia hujusmodi; manifestum est, quod speculativus intellectus non speculatur aliquid agibile, neque dicit aliquid de fugibili et persequibili; et sic non potest movere; quia semper motus est fugientis aliquid secundum appetitum aut prosequentis. Aliquando autem intellectus considerat aliquid agibile, non tamen practice, sed speculative, quia considerat ipsum in universali, et non secundum quod est principium particularis operis. Et de hoc consequenter dicit, quod neque intellectus, « cum fuerit « speculatus, » idest speculative consideraverit, « ali« quid hujusmodi, » idest aliquid agibile, nondum praecipit prosequi vel fugere: sicut cum multoties intelligimus terribile aliquod vel delectabile. Sed intellectus non jubet timere vel desiderare; sed aliquando movetur cor ad timendum, absque imperio intellectus. Et si iterum delectabile moveat appetitum, erit aliqua alia pars, quam cor, quae movetur. Et hoc dicit propter opinionem Platonis, qui posuit partes animae esse subjecto distinctas; ita quod irascibilis, cujus est timere, sit in corde, et concupiscibilis sit in aliqua alia parte corporis, puta in hepate. Sic igitur manifestum est, quod intellectus speculative considerando aliquid agibile, non movet. Ex quo patet, quod intellectus speculativus nullo modo movet aliquid.

Deinde cum dicit « amplius et »

Probat, quod nec etiam intellectus practicus movet: dicens, quod nec etiam intellectu practico praecipiente, quod contingit cum intelligentia dicit aliquid fugiendum aut prosequendum, non propter hoc homo movetur, sed agit secundum concupiscentiam; sicut patet de incontinentibus, qui habent rationem rectam, sed non inhaerent rationi rectae; unde videtur quod intellectus non moveat. Probat autem idem ex medicis, qui habentes scientiam medicativam non sanantur, quia non faciunt ea in seipsis, quae praecipit ars eis. Ex quo videtur, quod agere secundum scientiam non sit scientiae practicae, sed alicujus alterius.

Deinde cum dicit « at vero »

Ostendit quod pars appetitiva non sit dominativa (1) super hunc motum, quia videmus quod continentes appetunt et concupiscunt, sed non operantur ea quorum habent appetitum. E converso est in incontinentibus, ut manifestius apparet in 7 Ethicorum. Videtur igitur quod neque appetitus moveat.

(1) *Al.* denominativa.

LECTIO XV.

Principium motus localis in animalibus immobile, ipsum esse appetibile ostendit: principium autem, quod motum movet, ipsum appetitivum; quod autem movetur localiter, ipsum animal, instrumentum autem cor.

ANTIQUA.

Videntur autem duo haec moventia, aut appetitus aut intellectus, si aliquis phantasiam posuerit sicut intellectum quemdam. Multa enim praeter scientiam sequuntur phantasiam. Et in aliis animalibus, non intellectivum neque ratio est, sed phantasia. Utraque haec ergo motiva sunt secundum locum; intellectus et appetitus.

Intellectus autem qui propter aliquid ratiocinatur, et qui practicus est, differt a speculativo secundum finem. Et appetitus propter aliquod omnis est. Cujus enim appetitus, hoc principium practici intellectus. Ultimum autem, principium actionis est. Quare rationabiliter haec duo videntur moventia, appetitus et ratio practica. Appetibile enim movet; et propter hoc ratio movet, quia principium ejus est appetibile. Et phantasia autem cum moveat, non movet sine appetitu. Unum igitur est movens; nempe id, quod appetimus. Si enim duo, intellectus et appetitus, moverent, secundum communem utique aliquam speciem moverent. Nunc autem intellectus non videtur movens sine appetitu. Voluntas enim appetitus est. Cum autem secundum rationem movetur, et secundum voluntatem movetur. Appetitus autem moveri praeter rationem. Concupiscentia enim appetitus quidam est.

Intellectus quidem igitur omnis, rectus est. Appetitus autem et phantasia, recta et non recta. Unde semper quidem movet appetibile. Sed hoc est bonum, aut apparens bonum. Non omne autem, sed agibile bonum. Agibile autem est contingens et aliter se habere. Quod igitur hujusmodi potentia movet animae, quae vocatur appetitus, manifestum.

RECENS.

Videntur igitur duo haec esse moventia, vel appetitus, vel intellectus, si quis imaginationem ut quamdam intellectionem consideret: nam et homines multis in rebus contra scientiae praecepta imagines sequuntur, et in ceteris animalibus non intellectio neque ratio, sed imaginatio inest. Haec igitur ambo, intellectus et appetitus, motum secundum locum provocant.

Intellectus is inquam qui alicujus gratia ratiocinatur atque principium est agendi; hicce autem fine ab intellectu contemplativo differt. Appetitus etiam omnis alicujus est gratia: cujus enim est appetitio, id est principium ejus intellectus qui rebus agendis praeest; ultimum vero principium est actionis: quare non sine ratione videntur haec esse duo: appetitus inquam et mens ea quae principium est agendi; ipsum enim appetibile movet, et propterea ratio movet, quod appetibile ipsius principium.

Imaginatio quoque quum movet, non absque appetitu movet. Unum igitur est id quod movet, nimirum appetibile: nam si duo, intellectus atque appetitus moverent, secundum aliquam communem utique formam moverent; nunc autem intellectus quidem non videtur absque appetitu movere: voluntas namque appetitus est quidam, atque ubi secundum rationem fit motus, etiam secundum voluntatem fit; appetitus vero praeter rationem movet: cupido enim quidam est appetitus.

Intellectus igitur rectus est omnis; at appetitus atque imaginatio et recti sunt, et non recti: quocirca semper quidem appetibile movet, sed hoc est aut bonum, aut apparens bonum; attamen non omne bonum movet, sed id quod sub actionem cadit: sub actionem autem cadit quod aliter etiam se habere potest.

Patet igitur talem animae facultatem movere, qualem

Dividentibus autem animae partes, si secundum potentias dividant et separent, valde multae fiunt; vegetativum, sensitivum, intellectivum, consiliativum, adhuc appetitivum. Haec enim plus differunt abinvicem, quam concupiscibile et irascibile.

Quoniam autem appetitus fiunt contrarii adinvicem, hoc autem accidit, cum ratio et concupiscentia contrariae fuerint. Fit autem in ipsis temporis sensum habentibus. Intellectus enim propter futurum retrahere jubet, concupiscentia autem propter ipsum jam. Videtur enim quod jam delectabile, et simpliciter delectabile, et bonum simpliciter, propterea quod non videtur futurum.

Species quidem igitur unum erit movens, appetibile aut appetitivum. Primum autem omnium appetibile. Hoc enim movet et non movetur, eo quod sit intellectum aut imaginatum. Numero autem plura moventia.

Quoniam autem tria sunt, unum quidem movens, secundum autem quo movet, et tertium, quod movetur. Movens autem duplex, aliud quidem immobile, aliud autem, quod movet ac movetur. Est autem immobile, agibile bonum, movens autem et quod movetur, appetitivum. Movetur enim quod appetit, secundum quod appetit, et appetitus actus aut motus quidam est. Quod autem movetur, animal est. Quo vero movet organo appetitus, jam hoc corporeum. Unde in communibus animae et corporis operibus, considerandum est de ipsis.

Nunc autem ut in summa dicatur, movens organice ubi principium et finis idem; veluti in circulatione, hoc est gibbosum, et concavum. Hoc quidem finis, illud vero principium. Unde aliud quidem quiescit, aliud vero movetur. Ratione quidem altera, magnitudine vero inseparabilia sunt. Omnia enim pulsu et tractu moventur. Propter quod oportet, sicut in circulo, manere aliquid, et hinc incipere motum.

appetitum appellamus; iis autem qui partes animae distinguunt, si secundum facultates dividant atque distinguant, permultae obveniunt partes, nutriendi principium, sentiendi, intelligendi, deliberandi, praeterea appetendi: hae enim plus inter sese differunt quam cupido atque animus.

Quum autem appetitus inter se contrarii fiant: quod quidem tum fit quum ratio cupidoque contrariae sunt, idque fieri solet in iis quae tempus percipere valet (mens enim ob futurum retrahere jubet, cupido vero propter praesens: nam quod jamjam jucundum est, id et absolute jucundum et absolute bonum esse videtur, quia futurum non perspicit), specie quidem unum erit quod movet, appetitivum inquam, quatenus appetitivum est; verum appetibile omnium est moventium primum (hoc enim movet et non movetur, eo quod cogitatur, aut imaginatione percipitur), numero vero plura sunt ea quae movent.

At vero quum tria adsint, unum quidem quod movet, alterum vero quo movet, et tertium quod movetur, (verum id quod movet duplex est, alterum quidem immobile, alterum vero quod movet atque movetur), immobile quidem id bonum est quod sub actionem cadit; id vero quod movet atque movetur principium appetendi (movetur enim id quod appetit quatenus appetit, et appetitio est motus quidam, quatenus actus est); id autem quod movetur, animal est; at quo movet appetitus ut instrumento, id jam corporeum est: quocirca id tunc est contemplandum, ubi communia animae corporisque munera contemplabimur.

Nunc vero, ut in summa dicamus, id quod movet ut instrumentum, illud est, ubi idem principium est atque finis veluti cardo: hic enim convexum et concavum est, quorum alterum finis, alterum principium est: quapropter alterum quiescit, alterum movetur, ratione quidem diversa, magnitudine vero inseparabilia: universa namque pulsu tractuque moventur: idcirco oportet perinde atque in circulo, aliquid manere, et hinc incipere motum.

Postquam Philosophus processit disputative ad inquirendum quid sit principium motus localis in animalibus, hic determinat veritatem. Et primo ostendit in universali, quid sit principium motus. Secundo quomodo hoc principium diversimode in diversis reperitur, ibi, « Omnino quidem igitur. » Circa primum duo facit. Primo ostendit quid sit principium motus in animalibus. Secundo docet ordinem, quomodo motus iste completur, quantum ad motores et mobilia, ibi, « Specie quidem igitur. » Circa primum tria facit. Primo ponit esse duo principia motus. Secundo reducit ea in unum, ibi, « Intellectus autem. » Tertio solvit objectionem superius positam, ibi, « Quoniam autem. » Dicit ergo primo, quod consideratis his quae praedicta sunt, cum manifestum sit quod vegetativa pars non sit movens, et similiter neque sensus, cum non omnia, in quibus haec sunt, moveri inveniantur, ut patet ex dictis: videntur duo haec esse moventia, scilicet appetitus et intellectus; ita tamen quod sub intellectu phantasia comprehendatur, quae habet aliquid simile intellectui, inquantum movet ad absentiam sensibilium sicut intellectus, quia haec etiam est principium motus. Multi enim homines praetermissa scientia intellectus, sequuntur in suis motibus phantasiam, sicut illi, qui non secundum rationem agunt, sed impetu moventur ad aliquid agendum. Et in aliis animalibus manifestum est, quod nunquam intellectus est neque ratio quae movere possit, sed solum phantasia. In hominibus vero est phantasia et intellectus. Sic ergo manifestum est, quod utraque haec movent; scilicet intellectus comprehendens sub se phantasiam, et appetitus.

Deinde cum dicit « intellectus autem »

Reducit praedicta moventia in unum. Et circa hoc tria facit. Primo ostendit propositum. Secundo ex eo, quod est ostensum, assignat causam cujusdam accidentis circa motum animalium, ibi, « Intellectus quidem igitur. » Tertio improbat divisionem potentiarum, quam antiqui ponebant, ibi, « Dividentibus autem. » Dicit ergo primo, quod intellectus, qui movet, est intellectus qui ratiocinatur propter aliquid, non propter ratiocinari tantum; et hic est intellectus practicus, qui differt a speculativo secundum finem. Nam speculativus speculatur veritatem, non propter aliquid aliud, sed propter seipsum tantum; practicus autem speculatur veritatem propter operationem. Et manifestum est, quod omnis appetitus est propter aliquid. Stultum enim est dicere, quod aliquis appetat propter appetere. Nam appetere est quidam motus in aliud tendens. Sed illud cujus est appetitus, scilicet appetibile, est principium intellectus practici. Nam illud, quod est primo appetibile, est finis a quo incipit consideratio intellectus practici. Cum enim volumus aliquid deliberare de agendis, primo supponimus finem, deinde procedimus per ordinem ad inquirendum illa, quae sunt propter finem; sic procedentes semper a posteriori ad prius, usque ad illud, quod nobis imminet primo agendum. Et hoc est quod subdit quod ultimum de actione intellectus practici, est principium actionis; idest illud, unde debemus actionem incipere. Unde rationabiliter dictum est, quod haec duo sunt moventia, scilicet appetitus, et intellectus practicus. Quia enim ipsum appetibile, quod est primum consideratum ab intellectu practico, movet, propter hoc dicitur intellectus practicus movere, quia scilicet ejus principium, quod est appetibile, movet. Et quod dicitur de intellectu, intelligendum est etiam de phantasia; quia cum phantasia movet, non movet sine appetitu. Non enim movet, nisi inquantum repraesentat appetibile, sicut nec intellectus. Sic igitur apparet, quod unum est movens, scilicet appetibile; hoc enim appetitum movet, et est principium intellectus,

quae duo ponebantur moventia. Et hoc rationabile est, quod haec duo moventia reducantur in unum, quod est appetibile: quia si ponebantur haec duo intellectus et appetitus esse moventia, respectu ejusdem motus, cum unius effectus sit una causa propria, necesse est quod moveant haec duo secundum aliquam communem speciem. Non est autem dicendum quod appetitus moveat sub specie intellectus, sed magis econverso; quia intellectus non invenitur movens sine appetitu; quia voluntas, secundum quam movet intellectus, est quidam appetitus. Et ratio hujus assignatur in nono Metaphysicorum: quia cum ratio scientiae practicae se habeat ad opposita, non movet, nisi determinetur ad unum per appetitum. Sed appetitus movet sine ratione, sicut patet ex his quae ex concupiscentia moventur. Concupiscentia enim est appetitus quidam. Exemplificat autem magis de concupiscentia quam de ira, quia ira habet aliquid rationis, non autem concupiscentia, ut probat Philosophus in septimo Ethicorum. Et sic patet quod moventia reducuntur in unum, quod est appetibile.

Deinde cum dicit « intellectus quidem »

Assignat ex praedictis rationem cujusdam accidentis circa motum vel actionem; ostendens scilicet quare in actionibus et motibus nostris erramus. Et dicit quod « omnis intellectus est rectus »: quod intelligendum est de intellectu principiorum. Non enim erramus circa prima principia in operabilibus, cujusmodi sunt, nulli nocendum esse, non esse aliquid injuste agendum, et similia; sicut nec erramus circa prima principia in speculativis. In his autem quae sunt post principia, si quidem recte consideramus, procedit ex rectitudine quae est circa prima principia. Si autem a rectitudine deviamus, procedit ex errore qui accidit in ratiocinando. Sed appetitus et phantasia, qui etiam movent, sunt et cum rectitudine, et sine rectitudine. Et ideo in actionibus nostris contingit deficere a rectitudine secundum quod deficimus ab intellectu et (1) ratione. Unde patet ex praedictis quod appetibile semper movet. Hoc autem appetibile, est aut vere bonum, quando persistitur in judicio intellectus recti, aut apparens bonum, quando declinat a judicio intellectus recti, propter appetitum vel phantasiam. Non autem omne bonum est appetibile et movens, sed bonum agibile, quod est bonum applicatum ad operationem; et hoc contingit aliter se habere, sicut omnia quae nostrae actioni subduntur. Unde bonum ultimum et necessarium in sua universitate consistens, non movet. Manifestum est igitur quod potentia animae quae dicitur appetitus, sit movens.

Deinde cum dicit « dividentibus autem »

Excludit illud quod antiqui dixerunt de distinctione partium motivarum; dicens, quod dividentibus partes animae in rationalem, irascibilem et concupiscibilem, si ipsi intendunt distinguere potentias animae abinvicem separatas, multo plures fient quam ipsi ponant; scilicet vegetativum, sensitivum, intellectivum, consiliativum, et appetitivum. Distinguit autem consiliativum ab appetitivo, sicut in sexto Ethicorum distinguitur ratiocinativum quod est contingentium, a scientifico, quod est necessariorum, et ea ratione quae ibi tangitur. Hae autem partes animae plus differunt abinvicem quam concupiscibile et irascibile, quae comprehenduntur sub appetitu sensitivo; unde plures sunt partes, quam ipsi ponant.

Deinde cum dicit « quoniam autem »

Excludit quamdam objectionem supra positam, ad ostendendum quod appetitus non movet, per hoc quod continentes appetitum non sequuntur. Sed haec ratio solvitur; quia in homine sunt contrarii appetitus, quorum unum continentes sequuntur, et alii repugnant. Dicit ergo, quod quia possunt fieri appetitus contrarii adinvicem, hoc contingit cum ratio concupiscentiae contrariatur: et « fit » idest (1) accidit hoc « in habentibus sensum temporis, » idest qui non solum cognoscunt quod in praesenti est, sed considerant praeteritum et futurum; quia intellectus quandoque ab aliquo concupiscibili retrahere jubet, propter futuri considerationem. Sicut cum febricitanti, ex judicio intellectus videtur a vino abstinendum esse, ne febris incalescat. Sed concupiscentia incitat ad accipiendum « propter ipsum « jam, » idest propter illud quod in praesenti est: videtur enim quod in praesenti est delectabile, esse simpliciter delectabile et bonum, ex eo quod non consideratur ut futurum.

Deinde cum dicit « specie quidem »

Ostendit ordinem motus. Et circa hoc tria facit. Primo ostendit quomodo moventia sunt unum, et quomodo plura. Secundo quomodo ordinantur adinvicem, ibi, « Quoniam autem tria sunt. » Tertio summarie determinat de unoquoque eorum quaedam, quae ad motum requiruntur, ibi, « Nunc autem. » Dicit ergo primo, quod si moventia considerantur formaliter et secundum speciem, unum erit movens, scilicet appetibile vel appetitivum, quia inter omnia primum movens est appetibile; hic enim est movens non motum, inquantum est imaginatum vel intellectum. Manifestum est enim, quod secunda moventia non moventur, nisi inquantum participant primum. Unde omnia conveniunt in specie primi moventis. Quamvis autem omnia conveniant in specie primi moventis, tamen numero sunt plura.

Deinde cum dicit « quoniam autem »

Assignat ordinem motus; et dicit quod tria sunt quae inveniuntur in motu Unum, quod est movens, et aliud est organum quo movens movet, et tertium est quod movetur. Movens autem est duplex: unum quidem immobile, et aliud quod est movens motum. In motu igitur animalis, movens quod non movetur, est bonum actuale, quod movet appetitum prout est intellectum vel imaginatum. Sed movens motum, est ipse appetitus; quia omne quod appetit, inquantum appetit movetur, et ipsum appetere est quidam actus vel motus, prout motus est actus perfecti, prout dictum est de operatione sensus et intellectus. Quod autem movetur est animal. Organum autem, quo appetitus movet, est aliquid corporeum, scilicet quod est primum organum motus; et ideo de hujusmodi organis considerandum est in operationibus communibus animae et corporis. Determinat enim de hoc in libro de Causa motus animalium. In hoc enim libro intendit determinare de anima secundum se.

Deinde cum dicit « nunc autem »

Summarie determinat de organo motus localis: et dicit, in summa, quod primum movens organice oportet tale esse, ut in eodem sit et principium et finis motus, sicut in quadam circulatione, in

(1) *Al.* deest et.

(1) *Al.* fit et accidit.

qua est gibbosum et concavum, quorum unum est quasi finis, et aliud quasi principium. Nam concavum est sicut finis, gibbosum autem videtur esse sicut principium motus. Secundum concavitatem enim contrahitur in seipso, secundum gibbositatem vero attenditur ejus dilatatio, prout ab ipso fit principium motus et pulsus. Et quia in ipso est principium motus et finis; principium autem motus oportet esse immobile in uno quoque motu, sicut cum movetur manus quiescit brachium, et cum movetur brachium quiescit humerus, et sicut omnis motus ab aliquo immobili procedit; oportet quod in ipso organo motus quod est cor, sit aliquid quiescens, inquantum est principium motus, et aliud quod movetur, inquantum motus terminatur ad ipsum. Et haec duo in ipso, scilicet quiescens et motum sunt diversa ratione, licet subjecto et magnitudine sint abinvicem inseparabilia. Et quod oporteat id esse principium motus et finis, et per consequens quiescens et mobile, manifestum est ex hoc, quod omnis motus animalis componitur ex pulsu et tractu. In pulsu autem id quod est movens, est tantum principium motus, quia pellens elongat a se id quod pellitur. Sed in tractu id quod movet est terminus motus, quia trahens ad se movet id quod trahitur. Et propter hoc oportet quod primum organum motus localis in animali, sit et ut principium motus, et ut terminus. Et ideo oportet quod in eo sit aliquid manens, et tamen quod hinc incipiat motus, sicut apparet in motu circulari. Nam corpus quod circulariter movetur, propter immobilitatem centri et polorum, non mutat totaliter locum, nisi forte ratione; sed secundum totum manet in eodem loco secundum subjectum; partes autem variant locum subjecto, et non ratione tantum: sic etiam est in omni motu cordis. Nam cor in eadem parte corporis confixum manet, sed movetur secundum dilatationem et constrictionem, ut causet motum pulsus et tractus; et sic quodammodo est mobile, et quodammodo quiescens.

LECTIO XVI.

Nihil motivum suiipsius esse sine phantasia ostendit; hominem autem seipsum movere ratione particulari practica exponit.

ANTIQUA.

Omnino igitur, sicut praedictum est, inquantum appetitivum animal, sic suiipsius motivum est. Appetitivum autem non sine phantasia. Phantasia autem omnis aut rationalis, aut sensibilis est. Hac igitur et alia animalia participant.

Considerandum autem et de imperfectis quid movens est quibus sensus tactus solum inest, utrum contingat phantasiam et concupiscentiam inesse his, an non. Videtur enim laetitia et tristitia inesse. Si autem haec, et concupiscentiam necesse. Phantasia autem quomodo utique inerit? An sicut movetur indeterminate, et haec insunt quidem, indeterminate autem insunt.

Sensibilis igitur phantasia, sicut dictum est, et in aliis animalibus inest. Deliberativa autem rationalibus inest. Utrum enim aget hoc aut hoc, jam rationis est opus et necesse est uno mensurare. Majus enim imitatur. Quare potest unum ex pluribus phantasmatibus facere. Et causa haec est, cur opinionem non putatur habere, quoniam eam quae ex syllogismo non habet. Haec autem illam. Propter quod deliberativum non habet appetitus.

Vincit autem et movet aliquando appetitus deliberationem. Aliquando autem movet et hunc illa, sicut sphaera, appetitus appetitum, cum in continentia fuerit. Natura autem semper quae sursum, principalior est, et movet ut tribus lationibus jam moveatur.

Scientificum autem non movet, sed manet. Quoniam autem haec quidem universalis existimatio et ratio, alia vero particularis. Haec quidem enim dicit, quod oportet talem tale agere, hoc autem quod hoc quidem est tale, et ego talis. Jam haec movet opinio, non quae universalis, aut utraque; sed haec quidem quiescens magis, haec autem non.

RECENS.

Omnino igitur, uti diximus, eatenus sui ipsius motivum est animal, quatenus est appetitivum; et appetitivum sine imaginatione non est; omnis autem imaginatio aut rationis est particeps, aut sensitiva. Hujus itaque et reliqua animalia participia sunt.

At enim considerandum est etiam, quidnam sit id quod imperfecta animalia moveat, quibus sensus inest tantummodo tactus; atque investigandum est, utrum his inesse possit imaginatio cupidoque, necne: etenim dolor atque voluptas his inesse cernitur; quodsi autem haec insunt, et cupido necessario inerit. At quonam pacto imaginatio inerit? sane quemadmodum et indeterminate moventur, sic et haec ipsis insunt quidem, sed indeterminate insunt.

Imaginatio igitur sensitiva reliquis etiam, uti diximus, animalibus inest, at deliberativa iis inest in quibus ratio inest: nam utrum hoc agat, an illud, id rationis jam munus est, atque necesse est unico quodam haec metiri: majus enim persequitur: quare potest unum ex pluribus imaginibus facere. Et haec est causa, cur opinionem non videantur habere; quia eam quae ratiocinationi innititur, non habent, haec vero illam continet.

Quapropter deliberativam appetitus non habet. Vincit autem interdum appetitus movetque voluntatem; interdum vero haec illum, ut pila, quum incontinentia adest. Verum semper suapte natura superior magis est princeps atque movet: quo fit ut triplici jam impetu agitetur.

At scientiae principium non movetur, sed manet. Quum autem propositio altera sit universalis atque ratio, altera vero particularis (illa namque dicit hujusmodi hominem tale quid facere debere, haec vero hoc nunc talem, atque ego talis sum), haec jam opinio movet, non universalis; quin potius ambae movent, at illa quiescens magis, haec autem non quiescens.

Postquam Philosophus determinavit de principio motivo secundum localem motum in communi et secundum se, nunc determinat de ipso per comparationem ad diversa genera animalium. Et circa hoc tria facit. Primo ostendit quid sit commune omnibus animalibus participantibus motum. Secundo quomodo principium motivum inveniatur in animalibus imperfectis, ibi, « Considerandum autem « de imperfectis. » Tertio ostendit quomodo hoc principium motus sit in animali perfectissimo, quod

est homo, differenter ab aliis animalibus, ibi, « Sensibilis quidem. » Dicit ergo primo, quod omne animal inquantum est appetitivum, sic est suiipsius motivum. Nam appetitus est causa propria motus. Sed appetitivum non est sine phantasia, quae est vel rationalis, vel sensibilis. Sensibili autem phantasia, alia animalia ab homine participant, non autem rationali phantasia. Considerandum autem est, quod sicut supra dictum est, sicut sub intellectu phantasiam comprehendit, ita etiam phantasiam usque ad intellectum extendit, sequens nominis rationem. Nam phantasia apparitio quaedam est: apparet autem aliquid et secundum sensum et secundum rationem. Phantasia etiam habet suam operationem in absentia sensibilium, ut ratio et intellectus.

Deinde cum dicit « considerandum autem »

Ostendit quid sit principium motus in animalibus imperfectis. Et dicuntur animalia imperfecta, quibus inest solum sensus tactus. Et dicit, quod considerandum est quid moveat ea; utrum scilicet in eis sit phantasia et concupiscentia, vel non. Videtur autem, quod in eis sit concupiscentia, quia in eis videtur esse laetitia et tristitia. Retrahunt enim se, cum ab aliquo nocivo tanguntur, et aperiunt se et extendunt in illud quod est eis conveniens; quod non fieret, nisi in eis esset dolor et delectatio. Si haec autem sunt in eis, necessarium est quod in eis sit concupiscentia. Sed cum concupiscentia ex sensu fiat delectationis, sequitur quod concupiscentia non sit sine phantasia. Restat ergo quaerendum, quomodo in eis sit phantasia. Et respondet quod sicut moventur, ita inest hujusmodi animalibus et phantasia et concupiscentia. Moventur autem non determinate, quasi intendentia aliquem determinatum locum, in suo motu, sicut accidit in animalibus quae moventur motu processivo, quae imaginantur aliquid distans, et illud concupiscunt et ad illud moventur. Sed hujusmodi animalia imperfecta non imaginantur aliquid distans, quia nihil imaginantur nisi ad praesentiam sensibilis. Sed cum laeduntur, imaginantur illud ut nocivum, et retrahunt se; et cum delectantur, extendunt se super illud, et applicant se illi. Et sic in eis est phantasia vel concupiscentia indeterminata, inquantum imaginantur et concupiscunt aliquid ut conveniens non autem ut hoc aut illud, hic aut ibi; sed habent confusam imaginationem et concupiscentiam.

Deinde cum dicit « sensibilis igitur »

Ostendit quod principium motivum sit in hominibus. Et circa hoc tria facit. Primo ostendit, quomodo principium movens in hominibus est ratio deliberans. Secundo quomodo aliquando deliberatio rationis per appetitum vincitur, ibi, « Vincit autem. » Tertio ostendit quae ratio sit movens, ibi, « Scientificum autem. » Dicit ergo primo, quod phantasia sensibilis, ut ex dictis patet, est etiam in aliis animalibus; sed illa, quae est per deliberationem, est tantum in rationalibus; quia considerare utrum hoc sit agendum, aut hoc quod est deliberare, opus est rationis. Et in tali consideratione necesse est accipere aliquam unam regulam, vel finem, vel aliquid hujusmodi, ad quod mensuretur quid sit magis agendum. Manifestum est enim quod homo, « imitatur, » idest desiderat, id quod est magis in bonitate, et id quod est melius: melius autem semper dijudicamus aliqua mensura: et ideo oportet accipere aliquam mensuram in deliberando quid magis sit agendum. Et hoc est medium ex quo ratio practica syllogizat quid sit eligendum. Unde manifestum est, quod ratio deliberans potest ex pluribus phantasmatibus unum facere, scilicet ex tribus, quorum unum praeeligitur alteri, et tertium est quasi mensura, quae praeelegit. Et haec est causa, quare animalia non habent opinionem, licet habeant phantasiam; quia non possunt uti syllogismo, per quem unum praeeligant alteri. Sed deliberatio rationis habet illam, scilicet opinionem, alias non faceret ex pluribus phantasmatibus unum. Et inde est, quod appetitus inferior, qui sequitur phantasiam, non habet deliberationem, sed absque deliberatione movetur ad concupiscendum vel irascendum, quia scilicet sequitur phantasiam sensibilem.

Deinde cum dicit « vincit autem »

Ostendit quomodo deliberatio rationis vincatur ab appetitu inferiori; et dicit quod appetitus inferior, qui est sine deliberatione, vincit deliberationem, et removet hominem ab eo quod deliberavit. Aliquando e converso appetitus movet appetitum, scilicet superior, qui est rationis deliberantis, eum qui est phantasiae sensibilis; sicut in corporibus caelestibus, sphaera superior movet inferiorem; quod accidit cum aliquis continens fuerit. Continentis enim est, per deliberationem rationis vincere passiones. Et iste est naturalis ordo, ut superior appetitus moveat inferiorem; quia etiam in corporibus caelestibus naturaliter sphaera superior principalior est et movet inferiorem, ita quod inferior movetur tribus motibus localibus. Sicut sphaera Saturni movetur et motu diurno, qui est super polos mundi, et motu contrario, qui est super polos zodiaci, et praeter hoc motu proprio. Et similiter appetitus inferior, etsi aliquid de motu proprio retineat, movetur tamen naturali ordine, motu appetitus superioris, et motu rationis deliberantis. Si autem e converso accidit, quod appetitus superior transmoveatur ab inferiori, hoc est praeter ordinem naturalem. Unde et hoc facit peccatum in moribus, sicut peccata sunt monstra in natura.

Deinde cum dicit « scientificum autem »

Ostendit quae ratio sit movens. Et primo sciendum est quod ratio speculativa, quam appellat scientificam, non movet, sed in quiete est, quia nihil de imitando vel fugiendo dicit, ut supra dictum est. Ratio autem practica, quaedam est universalis, et quaedam particularis. Universalis quidem, sicut quae dicit, quod oportet talem tale agere, sicut filium honorare parentes. Ratio autem particularis dicit quod hoc quidem est tale, et ego talis, puta quod ego filius, et hunc honorem debeo nunc exhibere parenti. Haec autem jam opinio movet, sed non autem illa quae est universalis. Aut si utraque movet, illa quae est universalis, movet ut causa prima et quiescens, particularis vero ut causa proxima, et quodammodo motui applicata. Nam operationes et motus in particularibus sunt; unde oportet ad hoc quod motus sequatur, quod opinio universalis ad particularia applicetur. Et propter hoc etiam peccatum in actionibus accidit, quando opinio in particulari operabili corrumpitur propter aliquam delectationem, vel propter aliquam aliam passionem, quae talem universalem opinionem non corrumpit.

LECTIO XVII.

Quodlibet vivens, quamdiu vivit, vegetativam animam necessario habere ostendit, non autem sensum, nisi passive, ut plantas: utroque autem modo animalia tantum sensum habere, et ex illis sensum tactus et gustus, qui sensus fiunt in recipiendo, non autem emittendo.

ANTIQUA.

Vegetabilem igitur animam necesse habere omne, quodcumque vivit, et habet animam a generatione usque ad corruptionem. Necesse est enim quod generatur, augmentum habere, et statum, et decrementum: hoc autem sine alimento esse, impossibile est. Necesse est igitur, inesse vegetabilem potentiam in omnibus generabilibus et corruptibilibus.

Sensum autem non necesse est omnibus viventibus inesse. Neque enim ea, quorum simplex corpus, contingit habere tactum. Neque sine hoc possibile est esse ullum animal, neque quaecumque non susceptiva specierum sine materia.

Animal autem necesse est sensum habere, si nihil frustra facit natura. Propter aliquid enim omnia, quae sunt natura, subsistunt, aut coincidentia sunt eorum, quae sunt propter aliquid. Si igitur omne processivum corpus non habet sensum, corrumpetur utique, et ad finem non utique veniet, qui est naturae opus. Quomodo enim aletur? Manentibus quidem enim existit, unde nutriri nata sunt.

Non potest autem corpus habere quidem animam, et intellectum discretivum, sensum autem non habere, non mansivum existens, generabile autem. At vero neque ingenerabile. Quare enim non habebit? Aut enim animae melius, aut corpori. Nunc autem neutrum est. Hoc quidem non magis intelligit. Hoc autem nihil erit magis propter illud. Nullum ergo habet animal corpus non manens sine sensu.

At vero si habet sensum, necesse est corpus esse aut simplex, aut mistum. Impossibile autem est esse simplex. Tactum enim non haberet. Est autem necesse hunc habere.

Hoc autem ex his manifestum. Quoniam enim animal corpus animatum est, corpus autem omne tangibile, tangibile autem quod sensibile tactu: necesse et animalis corpus tactivum esse, si debet salvari animal. Alii enim sensus per altera sentiunt, ut olfactus, visus, auditus. Tactivum autem nisi habeat sensum, non haec quidem poterit fugere, illa autem accipere. Si vero haec, impossibile est salvari animal.

Propter quod et gustus, est sicut tactus quidam; alimentum autem, corpus tangi possibile. Sonus autem et color et odor non alunt, neque faciunt augmentum, neque decrementum. Quare et gustum necesse est tactum esse quemdam, quia tangibilis et vegetativi sensus est. Hi quidem igitur necessarii sunt animali. Quo et manifestum quod non possibile sine tactu animal esse.

Alii autem propter bonum, et generi animalium jam non cujusque, sed quibusdam, ut processivo necesse inesse. Si enim debet salvari, non solum oportet tactum sentire, sed et de longe. Hoc autem erit, si per medium sensitivum fuerit, eo quod illud quidem a sensibili patiatur, et moveatur, ipsum autem ab illo.

Sicut enim movens secundum locum, usque ad permutationem facit, et pellens alterum facit ut pellatur, et est per medium motus. Et primum quidem movens depellit et non depellitur, ultimum autem solum depellitur non pellens, medium autem utraque, multa autem media, et sic in alteratione, praeter quam quod manet in eodem loco id quod alterat. Ut si in ceram tinxerit aliquis usque ad id mota est, usquequo tinxit. Lapis autem nihil. Sed aqua usque procul. Aer autem ad plurimum movetur, et facit et patitur, si maneat, et unus sit. Unde et de repercussione, est melius, quam visum egredientem repercuti, aerem pati a figura et colore usquequo sit unus. In leni autem est unus, propter quod hic iterum visum movebit, sicut utique si in ceram sigillum ingrederetur usque ad finem.

RECENS.

Necesse est igitur, omne quod vivit animamque habet, vegetativam animam habere ab ortu inde usque ad interitum: necesse est enim, omne quod est ortum, incrementum et statum et decrementum habere: quae sine nutrimento fieri nequeunt: necesse est igitur universis iis quae accrescunt ac decrescunt, inesse facultatem nutriendi.

At non in omnibus viventibus necesse est sensum esse: etenim neque ea possunt tactum habere, quorum corpus est simplex (neque fieri potest ut sine hoc exstet animal ullum), neque ea quae formas sine materie suscipere non valent.

Animal autem necesse est sensum habere, quandoquidem nihil facit frustra natura: nam universae res naturales alicujus gratia extant, aut accidentia erunt eorum quae alicujus causa fiunt. Si igitur omne corpus quod habet facultatem gradiendi, non haberet sensum, interiret et non ad suum perveniret finem, quod quidem naturae est officium: quo namque pacto nutrietur? immobilibus enim adest id unde progerminarunt.

Fieri autem nequit ut corpus quidquam ortum quod immobile non sit, animam quidem habeat mentemque discernendi peritam, sensu autem vacet. Verum enimvero ne generationis expers quidem: cur enim habebit? aut enim animae, aut corpori id melius erit. Nunc vero neutrum obtinet: illa namque ob hoc non intelliget magis, illud autem nihil magis inde proficiet. Nullum igitur non immobile corpus habet animam absque sensu.

Atqui si sensum habet, necesse est corpus vel simplex, vel mistum esse. Sed enim fieri non potest ut sit simplex: non enim habebit tactum, dum hunc sensum inesse necesse est.

Quod quidem ex his perspicuum evadere potest: quum animal corpus sit animatum, corpusque omne tactile, tactile autem sit id quod est sensibile tactu, necesse est et animalis corpus tactus facultatem habeat, si debeat animal servari: ceteri namque sensus per alia sentiunt, odoratus inquam, visus ac auditus; tangens autem nisi sensum habeat, non poterit alia fugere, alia arripere: quod si ita sit, fieri non poterit ut animal servetur.

Quapropter et gustus quasi tactus est quidam: ad alimentum enim pertinet, alimentum autem corpus est tactile; sonus autem et color et odor non nutriunt, nec incrementum decrementumve producunt: quare et necesse est gustum tactum quemdam esse, quia rei tactilis ac alibilis est sensus. Hi igitur sensus necessarii sunt animali, atque perspicuum est, fieri non posse ut sit animal absque tactu.

At ceteri sensus boni sunt gratia, neque cuivis animalium generi, sed quibusdam, ut gradienti, necesse est insint: nam si servari debeat, non solum tangendo, sed eminus etiam sentire ipsum oportet. Hoc autem obtinebit, si per intermedium sentire possit, eo quod a sensibili quidem medium, ab hoc autem ipsum patiatur ac moveatur.

Nam quemadmodum id quod movet secundum locum, agendo eo usque progreditur donec aliquid mutaverit, atque id quod pellit, facit ut alterum quoque pellat, fitque motus per medium, atque primum quidem movens pellit dum non pellitur, ultimum autem pellitur non pellens, medium vero pellitur atque pellit; plura autem sunt media; sic et in alteratione fit, praeterquam quod eodem in loco manente re quae alteratur, obtinet alteratio: sic si quispiam in ceram immerserit (sigillum), eo usque mota est, usque quo mersit; lapis autem haudquaquam movetur; at aqua ad distantiam longam. Aer autem per longissimum spatium movetur, atque agit et patitur, si perstet atque unus maneat: quapropter et circa reflexionem praestat aerem a figura coloreque pati, donec sit unus (est autem unus super re laevi); quam egressum visum reflecti: quocirca rursus hic movet visum, perinde atque si signum quod in ceram imprimitur, transmitteretur usque ad fundum.

Postquam Philosophus determinavit de singulis partibus animae, hic ostendit quomodo adinvicem ordinantur. Et primo ostendit, quod necesse est animae partem vegetabilem in omnibus viventibus inveniri. Secundo ostendit quod sensitiva non est in omnibus, sed in aliquibus, ibi, « Sensum autem « non necesse. » Dicit ergo primo, ex his quae supra de partibus animae determinata sunt, concludens, quod omne quod vivit, et per consequens quamcumque partem animae habens, necesse est quod habeat animam vegetabilem a principio suae generationis usque ad suam corruptionem. Ex quo innuit hoc esse in animalibus, quae generantur et corrumpuntur, intelligendum. Hoc autem probat sic: quia necesse est quod omne vivens quod generatur, habeat augmentum et statum et decrementum: sed haec non possunt accidere sine alimento, quia tempore augmenti oportet quod plus de alimento convertatur, quam sufficiat ad conservationem praeexistentis magnitudinis: tempore autem status, aequaliter; sed tempore diminutionis, minus. Cum igitur uti alimento pertineat ad partem vegetabilem, necesse est quod haec pars animae sit in omnibus viventibus, quae generantur et corrumpuntur. Et sic patet ordo istius partis animae ad alias partes animae; quia omnes aliae praesupponunt istam.

Deinde cum dicit « sensum autem »

Ostendit quomodo se habeat pars sensitiva ad viventia. Et primo ostendit quod non est in omnibus viventibus. Secundo ostendit in quibus viventibus sit, ibi, « Animal autem necesse. » Dicit ergo primo, quod non est necessarium quod omnia viventia habeant sensum, quia sensus tactus (sine quo nullus alius potest esse, et per consequens neque aliquod animal, cujus ratio perficitur ex hoc quod habet sensum) quod esse non potest in aliquo corpore simplici, quia organum sensus tactus necesse est esse in quadam medietate inter contraria, ut supra ostensum est: quod nulli corpori simplici convenit, cum in corporibus simplicibus sint excellentiae qualitatum sensibilium, puta in igne excellentia calidi, in aqua, excellentia frigidi. Similiter etiam quaecumque non sunt susceptiva specierum sine materia, non habent sensum. Nam sensus est susceptivus specierum sine materia, ut supra dictum est. Sunt autem quaedam viventia, scilicet plantae, quae sunt propinqua corporibus simplicibus propter earum terrestreitatem, et non recipiunt species sensibilium, nisi per materialem immutationem; non ergo omnia viventia habent sensum.

Deinde cum dicit « animal autem »

Ostendit quod omnia animalia habent sensum. Et circa hoc duo facit. Primo ostendit hoc de animalibus quae moventur motu processivo. Secundo simpliciter de omnibus animalibus, ibi, « At vero. » Circa primum duo facit. Primo ostendit propositum. Secundo excludit quoddam per quod posset suae rationi obviari, ibi, « Non potest autem corpus. » Dicit ergo primo, quod necesse est quod animal sensum habeat. Ad quod probandum proponit, primo quod natura nihil facit frustra: quia omnia, quae sunt in natura, sunt propter aliud, idest proveniunt ex necessitate ex his, quae propter aliquid sunt. Sicut natura facit membra propter aliquas operationes. Sed ex hoc quod membra sunt talis dispositionis, sequitur quod habeant aliqua accidentia, sicut quod habeant pilositates quasdam, vel colores, vel corruptiones, quae non sunt propter finem, sed magis proveniunt ex necessitate materiae. Sic igitur, cum natura operetur propter aliquid, si res naturales non possent pervenire ad finem, quem natura intendit, essent frustra. Sed natura fecit corpus processivum, id est animalis quod potest moveri motu processivo, sic organizatum et dispositum, propter motum, et ut per motum ulterius prosequeretur alimentum, per quod conservaretur in esse. Hoc autem non posset esse, si non haberet sensum; quia non discerneret corruptibilia, quae possunt ei obviare, et sic corrumperetur, et non perveniret ad finem quem natura intendit, ut scilicet conservetur alimento, quod ex motu acquiritur. Quomodo enim alerentur, nisi quaererent alimentum per motum. Nec est instantia de animalibus immobilibus; quia animalibus manentibus, id est immobilibus existit adjunctum illud unde nata sunt nutriri, unde non oportet quod a remotis quaerant. Manifestum est igitur, quod si corpora processiva non haberent sensum, non possent consequi finem ad quem natura ordinavit, et ita essent frustra; quod est inconveniens.

Deinde cum dicit « non potest »

Excludit quoddam, per quod posset obviari praedictae rationi. Posset enim aliquis dicere, quod corpus processivum potest pervenire ad finem intentum a natura discernendo corruptibilia per intellectum, etiam si non haberet sensum. Sed excludit hoc, dicens, quod corpus non existens mansivum, sed processivum, non potest habere animam, et intellectum discernentem nociva, ita quod non habeat sensum, neque si sit generabile, neque si sit ingenerabile. Et de generabili quidem ostensum est. Nam viventia generabilia habentia intellectum sunt tantum homines. Intellectus autem humanus indiget sensu, ut supra ostensum est. Sed quod dicit, « quod neque illud quod est ingenerabile « habet intellectum sine sensu, » videtur esse falsum secundum opinionem Aristotelis. Nam corpora caelestia, quae ponit esse animata, habent de partibus animae, intellectum. Non habent autem sensum, cum sint corpora uniformia, non habentia distinctionem in organis, quae requiruntur ad sensum. Unde quidam sic exponunt, ut ibi terminetur sententia, ubi dicit « generabile autem: » ut sit sensus, quod nullum corpus non manens, non potest habere intellectum sine sensu, dummodo sit generabile. Sed quod subdit, « At vero neque in« generabile, » est principium alterius sententiae: ac si dicat, quod hoc quod dictum est de corpore generabili, non sic se habet circa corpus ingenerabile, ut scilicet non possit habere intellectum sine sensu. Et hoc est quod subdit, « Quare enim non « habebit. » Intelligendum est magis relative quam interrogative; ut sit sensus, quod causa, quare corpus ingenerabile, scilicet corpus caeleste, non habet sensum, licet habeat intellectum, est ista: quia si haberet sensum, aut hoc esset ut exinde esset aliquid melius animae corporis, aut exinde esset melius corpori caelesti: sed neutrum horum est, quia anima corporis caelestis non magis intelligeret per sensum, quam sine sensu; intelligit enim per modum substantiarum separatarum ea quae sunt secundum se intelligibilia. Neque etiam corpus caeleste magis posset conservari in esse, propter sensum; quia non est possibile ipsum corrumpi, unde non indiget sensu ad vitandum corrumpentia. Sed ad

hunc sensum non adaptatur conclusio consequens, scilicet quod nullum corpus non manens, idest non immobile, habet animam sine sensu. Nisi forte dicatur, quod haec conclusio, non sequitur ex eo quod immediate dictum est, sed ex eo quod primo fuit dictum. Quia igitur haec expositio extorta videtur, dicendum est, quod per corpus ingenerabile non intelligit corpus caeleste, sed corpora quorumdam animalium aëreorum quae ponebant Platonici nominantes ea daemones; quos quidem Apulejus platonicus sic definit. Daemones sunt animalia corpore aërea, mente rationalia, animo passiva, tempore aeterna. Et de hujusmodi animalium corporibus vult Philosophus ostendere, quod non est possibile quod habeant intellectum sine sensu, sicut Platonici posuerunt; ut interrogative legatur quod dicitur: « Quare enim non habebit, » scilicet hujusmodi corpus sensum? quasi dicat: Non est hujus rationem assignare. Si enim non habet, aut hoc est propter bonum animae, aut propter bonum corporis. Sed neutrum horum; quia sine sensu neque anima ejus intelligit melius, neque corpus magis conservabitur. Et ex hoc statim directe sequitur conclusio, quam inducit, quod nullum corpus mobile habens animam, careat sensu. Apparet autem, hanc esse intentionem Aristotelis, ex hoc quod immediate subjungit, quod impossibile est aliquod corpus simplex esse corpus animalis.

Deinde cum dicit « at vero »

Ostendit quod sensus sit simpliciter necessarius omni animali. Et circa hoc duo facit. Primo ostendit propositum. Secundo inducit quamdam conclusionem ex dictis, ibi, « Manifestum igitur quoniam « necesse. » Circa primum duo facit. Primo proponit quod intendit. Secundo probat propositum, ibi, « Hoc autem ex his. » Proponit autem duo: quorum primum est quod si aliquod corpus habet sensum, necesse est quod vel sit simplex, vel mistum. Et impossibile est quod sit simplex: quia si esset corpus simplex, non haberet tactum, quem quidem sensum necesse est omne animal habere, non solum animalia processiva, sed etiam animalia immobilia, sicut ostendit supra.

Deinde cum dicit « hoc autem »

Probat propositum. Et primo, quod sensus tactus sit in omnibus animalibus. Secundo, quod corpus animalis non possit esse corpus simplex, ibi, « Quod autem possibile. » Circa primum duo facit. Primo ostendit, quod necesse est inesse omnibus animalibus sensum tactus. Secundo, quod alii sensus a sensu tactus non insunt omnibus, ibi, « Alii autem propter bonum etc. » Circa primum duo facit. Primo ostendit, quod necesse est tactum inesse omnibus animalibus. Secundo ostendit idem de gustu, ibi, « Propter quod et gustus. » Dicit ergo primo, quod hoc, scilicet quod necesse sit tactum inesse omnibus animalibus, manifestum est ex his quae nunc dicentur. Animal enim est corpus animatum. Omne autem corpus, scilicet generabile et corruptibile, est tangibile; et dico tangibile, quod est sensibile tactu. Corpora autem caelestia quae sunt ingenerabilia et incorruptibilia, non sunt tangibilia. Non enim sunt de natura elementorum, ut possint habere qualitates elementares, quae sunt qualitates tangibiles. Sed omnia corpora corruptibilia necesse est habere qualitates tangibiles, cum sint vel elementa simplicia, vel ex elementis composita. Et ex hoc concludit, quod necesse est corpus animalis habere sensum tactus si debeat salvari corpus animalis; quia cum corpus animalis sit tangibile, idest habens tangibiles qualitates, et similiter corpora quae ipsum tangunt, immutari potest corpus animalis ab his quae ipsum tangunt, naturali immutatione usque ad suam corruptionem. Aliter autem est de aliis sensibus quae sentiunt per alia media, et non tangendo, sicut olfactus, visus et auditus. Unde illa sensibilia cum sint remota, non tangunt corpus animalis, nec possunt alterare ipsum ad corruptionem, sicut tangibilia. Et ideo nisi animal haberet sensum tactus, per quem discerneret convenientia a corruptivis, non posset haec fugere et illa accipere, et ita non posset salvari animal. Necessarium est igitur ad salutem animalis, quod habeat sensum tactus.

Deinde cum dicit « propter quod »

Ostendit idem de gustu; scilicet quod gustus est sicut tactus quidam. Est enim gustus alimenti: quo scilicet discernitur alimentum, utrum sit conveniens vel non. Alimentum autem est quoddam corpus tangibile. Nutrit enim ex hoc quod est calidum, humidum, frigidum et siccum. Ex eisdem enim nutrimur ex quibus sumus. Sed sonus et color et odor nihil faciunt ad alimentum neque ad augmentum vel ad decrementum. Sapor autem confert ad alimentum, inquantum est sequela complexionis. Sic igitur patet, quod gustus est quidam tactus, quia est sensus alicujus tangibilis et vegetativi, id est nutritivi, scilicet alimenti. Et sic patet quod hi sensus necessarii sunt animali. Ex quo etiam manifestum est, quod animal non potest esse sine tactu.

Deinde cum dicit « alii autem »

Ostendit quod alii sensus non insunt omnibus animalibus, sed quibusdam. Et circa hoc duo facit. Primo ostendit propositum. Secundo manifestat quoddam quod dixerat, ibi, « Sicut enim movens. » Dicit ergo primo, quod alii sensus, scilicet visus, auditus et olfactus, conveniunt animali non propter necessitatem, sed propter bene esse. Sed necessarium est eos inesse non cuilibet generi animalium, sed quibusdam, scilicet quae moventur motu processivo: quia si debet hujusmodi animal salvari, non solum debet sentire id quod tangit, sed debet sentire id quod est a longe, quia ad aliquid remotum movetur. Hoc autem, scilicet quod sentiat aliquid a longe, erit, si habeat sensus, qui sentiant per medium; eo quod medium patitur et movetur a sensibili, sensus autem a medio. Et hoc ostendit consequenter cum dicit « sicut enim »

Ostendit per simile in motu locali. Videmus enim quod movens secundum locum, facit permutationem usque ad aliquem determinatum locum; quia quod primo depellit, facit, ut illud depulsum, iterum depellat aliud; et sic primum depellens movet tertium per medium. Et primum quidem movens depellit, sed non depellitur; ultimum autem, ubi terminatur motus, depellitur, sed non depellit. Medium autem habet utrumque; scilicet quod depellit et depellitur; et contingit multa media esse talia. Et sicut hoc est in motu locali, ita contingit in alteratione, quod sit primum movens et ultimum motum, et medium quod sit movens et motum. Sed in hoc tamen differt, quod primum alterans manet secundum locum dum alterat; quod non contingit dici de pellente. Et ponit exemplum, sicut si aliquis tangat ceram liquefactam, usque ad illum terminum mota est, quousque per

actionem caloris actio tangentis pertingit. Sed lapis, quia durus est, non est susceptivus talis impressionis. In aqua autem talis actio magis protenditur procul, quam in cera. Sed adhuc aer, qui est passibilior, in maxime remotum movetur, et facit et patitur, ut medium existens, dummodo maneat et sit unus: ut scilicet non interrumpatur per aliquod obstaculum interpositum. Et ideo circa repercussionem sensus, melius est dicere, quod aer patiatur a figura et colore, quousque permanet unus et continuus, quod contingit quando est lenis, et non interruptus, quam quod radii egredientes a visu repercutiantur a visibili, ut Platonici posuerunt. Et ideo aer sic motus a figura et colore, movebit visum inquantum visibile immutat totum aerem usque ad visum. Et esset simile de cera et sigillo, si figura sigilli imprimeretur in ceram usque ad ultimum terminum ejus, sicut visibile imprimit speciem suam in aerem usque ad visum.

LECTIO XVIII.

Animalis corpus non esse simpliciter de natura alicujus particularis elementi sensibilis, nec esse sine sensu tactus, quemadmodum esse potest non existentibus aliis sensibus.

ANTIQUA.

Quod autem impossibile sit, simplex esse animalis corpus, manifestum est: dico autem, puta igneum, aut aereum. Sine tactu enim nullum alium sensum esse possibile est. Corpus enim tactivum animatum omne, sicut dictum est. Alia autem, praeter terram, sensoria quidem utique fient; omnia autem per alterum sentiendo faciunt sensum, et per medium. Tactus autem est in tangendo ipsa: propter quod et habet hoc nomen. Et tamen alii sensus tactu sentiunt, sed per altera. Hic autem videtur solus per seipsum. Quare hujusmodi elementorum nullum utique erit corpus animalis. Neque itaque terrenum. Omnium enim tangibilium tactus est sicut medietas, et susceptivus sensus, non solum quaecumque differentiae sunt, sed calidi, et frigidi, et aliorum omnium tangi possibilium. Et propter hoc ossibus, et capillis et hujusmodi partibus non sentimus, quia terreae sunt. Et plantae etiam ob hoc nullum habent sensum, quia terreae sunt; sine autem tactu, nullum possibile est alium esse. Hic autem sensus non est, neque terrae, neque ullius alius elementorum.

Manifestum igitur, quod necesse hoc solo privata sensu animalia mori. Neque enim hunc possibile est habere non animal existens, neque cum sit animal, alium necesse est habere, praeter hunc. Et propter hoc quidem alia sensibilia excellentiis non corrumpunt animal, ut color et odor, et sonus, sed solum sensus; nisi secundum accidens; puta si simul cum sono depulsio fiat et ictus, et a visis et odore alia moventur, quae tactu corrumpunt: et humor autem, secundum quod accidit simul tactivum esse, sic corrumpit. Tangibilium autem excellentia, ut calidorum, et frigidorum, et durorum, corrumpit animal. Omnis enim sensibilis superfluitas corrumpit sensum. Quare et quod tangi potest, tactum. Hoc autem tactu, determinatum est vivere. Sine enim tactu monstratum est quod impossibile est animal esse. Unde tangibilium excellentia non solum corrumpunt sensum, sed et animal, quia necesse solum habere hunc animalia.

Alios autem sensus habet animal, sicut dictum est, non propter esse, sed propter bene, ut visum, quia in aere et aqua, ut videat, omnino autem quoniam in diaphano. Gustum autem habet propter delectabile et triste, ut sentiat quod in alimento, et concupiscat, et moveatur. Auditum autem ut significetur aliquid ipsi. Linguam autem habet quatenus significet aliquid alteri.

RECENS.

Atqui perspicuum est, fieri non posse ut corpus animalis sit simplex, igneum inquam, aut aereum: nam nullus alius sensus absque tactu haberi potest: corpus enim animatum omne, ut dictum est, tactu est praeditum. Cetera autem elementa praeter terram instrumenta quidem sensus fieri possunt, verum omnia per aliud sentiendo sensum efficiunt et per media; at tactus eo consistit, ut res ipsae tangantur: quapropter et hoc nomine nuncupatur. Atque tametsi cetera quoque sensuum instrumenta tactu sentiunt, tamen per aliud sentiunt; at tactus per se solus sentire videtur: quibus efficitur ut nullum talium elementorum corpus esse possit animalis. At vero neque terreum esse potest: tactus enim velut intermedium est omnium tactilium, et instrumentum ipsius non modo omnes differentias terrae suscipere valet, sed etiam calidum frigidumque ceteraque omnia tactilia. Et ideo neque ossibus, neque pilis, neque talibus partibus ullis sentimus, quia ad terram pertinent. Hinc et plantae omnium sensuum sunt expertes, quia ad terram pertinent, dum absque tactu fieri non potest ut alius quisquam sit sensus; hujus autem instrumentum sensus neque ad terram, neque ad ullum aliud elementum pertinet.

Patet itaque animalia necessario mori, quum hoc solo sensu privantur: neque enim fieri potest ut hunc sensum habeat quod animal non sit; neque si animal est, alium sensum praeter hunc habere necesse est. Et propterea fit ut cetera quidem sensibilia, si modum transgrediantur, non perdant animal, color inquam, sonus et odor, sed ipsa tantum sensuum instrumenta; nisi per accidens id fiat; ut si simul cum sono pulsus ictusque fiat. A rebus etiam quae videntur vel ab odore alia moventur quae tactum pessumdant, atque sapor eatenus tantum perdit, quatenus accidit ut attactu agere possit.

Tactilia vero quae modum transgrediuntur, ut calida et frigida et sicca, interimunt animal: omne enim sensibile, si immodicum est, sensus destruit instrumentum: quare et tactile tactum destruit. At hoc sensu definita est vita: sine namque tactu fieri non posse ut sit animal, demonstravimus: quamobrem tactilia quae modum transgrediuntur, non solum instrumentum sensus, verum etiam animal interimunt, quia hunc solum necessario habet. Ceteros autem sensus animal habet, non ut sit, sed ut bene sit, ut antea diximus: visum enim habet ut videat, quoniam et in aere et in aqua, et omnino in perspicuo degit; gustum autem propter jucundum et molestum, ut quod alimento inest, sentiat et cupiat ac moveatur; auditum porro, ut aliquid sibi significet, linguam tandem ut alii.

Postquam Philosophus ostendit quod tactus de necessitate inest omnibus animalibus, hic intendit ostendere quod impossibile sit corpus animalis esse simplex, puta quod sit igneum, vel aereum, sicut Platonici posuerunt quaedam animalia esse aerea. Hoc autem probat, quia nullum alium sensum contingit

esse sine tactu: oportet enim omne animal habere tactum, ut ostensum est, et per consequens oportet quod omne corpus animatum, scilicet anima sensibili, sit tale, ut per ipsum possit fieri sensus tactus. Omnia autem elementa praeter terram, possunt esse organa, vel media aliorum sensuum, scilicet aer et aqua, eo quod aer et aqua faciunt sentire per alterum, idest per medium. Sed tactus non fit per medium, sed in tangendo ipsa sensibilia; et ideo sic nominatur, quamvis et alii sensus sentiant quodammodo in tangendo, non quidem immediate, sed per medium. Nam sensibile tangit sensum per medium, sicut et per medium immutat ipsum. Solus autem sensus tactus in tangendo sensibile sentit per seipsum, et non per aliquod medium. Ex quo manifestum est, quod corpus animalis debet esse tale, ut per ipsum possit fieri tactus, non autem, ut per ipsum possit fieri visus et auditus: quia hi sensus fiunt per medium extrinsecum. Et, quia corpus animalis oportet esse tale ut per ipsum fiat sensus tactus, impossibile est quod ullum elementorum sit corpus animalis: neque terra, per quam non sunt alii sensus: neque alia elementa, per quae fiunt alii sensus. Cujus ratio est, quia illud, per quod fit tactus, oportet esse medium inter qualitates tangibiles, ad hoc quod sit susceptivum earum, utpote in potentia existens ad eas, ut supra ostensum est. Et hoc est verum non solum respectu qualitatum terrae, sed etiam omnium tangibilium qualitatum. In corporibus autem simplicibus non invenitur medium inter qualitates tangibiles, sed inveniuntur ipsae qualitates secundum extremitatem contrarietatis. Et inde manifestum est, quod per nullum corpus simplex, nec per aliquid corporibus simplicibus vicinum, potest fieri sensus tactus. Et ideo ossibus, capillis et talibus partibus non sentimus, quia superabundat in eis quod terrae est, et non reducuntur ad medium, prout tactus requirit. Propter istam etiam rationem, plantae nullum habent sensum, quia habent multum de terrestri, et sine tactu non est possibile esse aliquem alium sensum, nec tactum fieri possibile per aliquod simplex elementum. Sic ergo manifestum est, quod nullum corpus simplex potest esse animatum anima sensibili.

Deinde cum dicit « manifestum igitur »

Concludit ex praedictis habitudinem sensuum ad animalia. Et primo quantum ad tactum, secundo quantum ad alios sensus, ibi « Alios autem sensus. » Dicit ergo primo, quod cum necesse sit omne animal habere tactum, ut ostensum est, manifestum est quod solum per privationem hujus sensus, scilicet tactus, necesse est animalia mori. Hic enim sensus convertitur cum animali, nec aliquid potest ipsum habere nisi sit animal, nec aliquid potest esse animal nisi habeat hunc sensum. Et inde ulterius concludit, quod sensibilia aliorum sensuum « sit sint excellentia » corrumpuntur quidem singulos sensus, puta nimis fulgida corrumpunt visum, et fortes soni corrumpunt auditum: quia tamen corruptis his sensibus, potest animal remanere, horum excellentiae non corrumpunt animal nisi per accidens, inquantum scilicet accidit animal pati simul ab aliquibus tangibilibus corrumpentibus; puta si simul cum sono fiat depulsio et ictus, ut accidit in tonitruo. ex quo interdum animalia moriuntur. Et similiter ab his quae videntur, aliqua moriuntur, non inquantum sunt visa, sed inquantum aerem inficiunt, ut dicitur de quibusdam venenosis. Et similiter intelligendum est de odoribus, secundum quod cum malis odoribus interdum adjungitur corruptio aeris. Et ita etiam de sapore est, quod potest corrumpere animal, non inquantum sapor est, sed inquantum sapori adjungitur aliqua qualitas tangibilis, puta quod talis sapor consequitur calorem excedentem vel frigus. Sed excellentia qualitatum tangibilium corrumpit animal per se, et non per accidens: quia omnis excellentia sensibilis corrumpit sensum. Unde quod tangi potest, idest tangibile si fuerit excellens, corrumpit tactum. Secundum autem hunc sensum determinatur vita animalis; tamdiu enim durat animal, qumdiu durat sensus tactus in eo. Ostensum est enim quod impossibile est esse animal sine tactu: unde manifestum est quod excellentiae tangibilium, non solum corrumpunt sensum tactus, sed etiam corrumpunt animal inquantum hunc solum sensum necesse est inesse animali.

Deinde cum dicit « alios autem »

Ostendit qualiter se habeant alii sensus ad animal: et dicit quod alios sensus habet animal, non propter necessitatem sui esse, quia sine eis potest esse et vivere, sed propter bene esse; sicut visum habet, qui videt in aere et in aqua, ut videat per aerem et aquam ea quae procul sunt. Et non solum per aerem et aquam, sed etiam per quodcumque diaphanum, quia etiam per corpora caelestia videmus. Gustum autem habet animal propter delectationem et tristitiam, quae est in cibo, ut sentiat delectationem in alimento, et sic concupiscat ipsum, et moveatur ad quaerendum ipsum. Sed notandum est quod supra posuit gustum necessarium animalibus, inquantum est tactus quidam alimenti; hic autem numerat ipsum inter sensus non necessarios, inquantum est discretivus saporum, qui faciunt alimentum delectabile vel triste, ut accipiatur facilius, vel refutetur. Et quod dicitur de gustu intelligendum est de odoratu, quia per odoratum attrahuntur animalia ad alimentum a remotis; licet etiam in hominibus sit alia species et alia utilitas odoratus, ut in libro de Sensu et sensato dicitur. Auditus autem est in animali ad hoc, quod ei aliquid significetur. Est enim necessarium quod conceptiones unius animalis alteri significentur, secundum quod unum animal juvatur ex altero, ut patet maxime in gregabilibus animalibus, in quibus geniti educantur a generantibus. Et ideo oportet etiam quod animal habeat linguam, per quam sonando significet suas affectiones alteri. Et haec dicta de anima ad praesens sufficiant.

DE SENSU ET SENSATO

LIBER UNICUS

SUMMA LIBRI. — DE QUINQUE SENSUUM VIRIBUS. DE IPSORUM SINGULIS INSTRUMENTIS. DE SENSIBILIUM ITEM SECUNDUM UNUMQUEMQUE SENSUM GENERATIONE, SPECIEBUS, AC NATURA, CUM EX ANTIQUORUM, TUM EX PROPRIA OPINIONE TRACTATUR.

LECTIO I.

Totius naturalis philosophiae in partes formales divisio. Quae item, ac quid sint ea, quae ad hanc pertineant partem definitur.

ANTIQUA.

Quoniam autem de anima secundum seipsam determinatum est, et de virtutum qualibet, ex parte ipsius, consequens est facere considerationem de animalibus et vitam habentibus omnibus, quae sunt propriae, et quae communes operationes eorum. Quae igitur dicta sunt de anima subjiciantur. De reliquis autem dicamus, et primum de primis.

Videntur autem maxime (1), et communia et propria animalium esse communia corporis et animae.

Puta sensus et memoria, et ira, et desiderium, et omnino appetitus, et cum his gaudium et tristitia; etenim haec fere insunt omnibus animalibus. Cum his autem haec quidem omnibus sunt vitam participantibus communia, haec vero animalium quibusdam. Existunt autem horum, maxime quatuor conjugationes numero, velut vigilia somnus, et juventus et senectus, et expiratio et respiratio, et vita et mors, de quibus considerandum est quid sit unumquodque eorum et quibus de causis accidat. Verum Physici est de sanitate et infirmitate prima invenire principia; nec enim sanitatem nec infirmitatem possibile fieri carentibus vita. Quare fere physicorum plurimi et medicorum, qui magis physice artem prosequuntur, hi quidem finiunt ad ea quae de medicina, hi vero ex his, quae de natura, incipiunt de medicina.

Quod autem omnia dicta communia sint animae et corpori, non immanifestum est. Omnia enim haec sensu accidunt, haec vero per sensum: quaedam autem haec quidem passiones hujus entis existunt, haec vero habitudines, haec autem conservationes et salutaria, haec vero corruptiones et privationes. Sensus autem quod per corpus insit animae, manifestum per rationem, et absque ratione.

(1) *Al.* maxima.

RECENS.

Quum de anima per se et de singulis ejus potentiis particulatim definitum jam sit, proximum est ut de cunctis tam animantibus quam iis quae vitam sortita sunt, quaenam actiones eorum propriae sint, et quaenam communes, consideremus. Igitur suppositis iis quae de anima dicta sunt, de reliquis, exorsi a primis, edisseramus. Plane praecipua, tam communia quam propria animantibus, ceu sensus, memoria, animus, cupido, denique appetitus, at insuper voluptas et dolor (etenim haec animantibus fere omnibus competunt) promiscua animae et corpori videntur esse. Ad haec quaedam omnibus quae vitam participant communia sunt, quaedam animantium nonnullis. Horum autem praecipua paria quatuor numero sunt; nempe vigilia et somnus, juventus et senectus, inspiratio et exspiratio, vita et mors: de quibus contemplari oportet, et quidnam eorum quodque sit, et quibus de causis eveniat. Ceterum ad naturae scrutatorem quoque spectat prima sanitatis et aegritudinis principia cognoscere: etenim fieri non potest ut quae vita destituta sunt, sana sint, vel aegra: idcirco tam naturae scrutatorum plerique fere quam medicorum ii qui doctiuscule artem suam tractare student, alteri in iis quae ad artem medicinalem pertinent, suae considerationi finem imponunt, alteri ab iis quae contemplationem naturae spectant, medendi scientiam auspicantur. Quod autem ea omnia quae diximus, ad animam et corpus communiter attineant, haud obscurum est: nam omnia partim quidem cum sensu eveniunt, partim vero per sensum; item alia affectus ejusdem sunt, habitus alia; alia porro tutelae atque conservationes, alia corruptiones atque privationes; sensum vero per corpus animae competere, tum ratiocinatione, tum absque ratiocinatione constat.

Sicut Philosophus dicit in tertio de Anima, sicut separabiles sunt res a materia, sic et quae circa intellectum sunt. Unumquodque enim intantum est intelligibile, inquantum est a materia separabile. Unde ea quae sunt secundum naturam a materia separata, sunt secundum seipsa intelligibilia actu: quae vero a nobis a materialibus conditionibus sunt abstracta, fiunt intelligibilia actu per lumen nostri intellectus agentis. Et, quia habitus alicujus potentiae distinguuntur specie secundum differentiam ejus quod est per se objectum potentiae, necesse est quod habitus scientiarum, quibus

intellectus perficitur, etiam distinguantur secundum differentiam separationis a materia; et ideo Philosophus in sexto Metaphysicorum distinguit genera scientiarum secundum diversum modum separationis a materia. Nam ea, quae sunt separata a materia secundum esse et rationem, pertinent ad metaphysicum; quae autem sunt separata secundum rationem et non secundum esse, pertinent ad mathematicum; quae autem in sui ratione concernunt materiam sensibilem, pertinent ad naturalem. Et sicut diversa genera scientiarum distinguuntur secundum hoc quod res sunt diversimode a materia separabiles, ita etiam in singulis scientiis, et praecipue in scientia naturali, distinguuntur partes scientiae secundum diversum separationis et concretionis, modum. Et quia universalia sunt magis a materia separata, ideo in scientia naturali ab universalibus ad minus universalia proceditur, sicut Philosophus docet primo Physicorum. Unde et scientiam naturalem incipit tradere ab his quae sunt communissima omnibus naturalibus, quae sunt motus et principium motus; et demum processit per modum concretionis, sive applicationis principiorum communium, ad quaedam determinata mobilia, quorum quaedam sunt corpora viventia: circa quae etiam simili modo processit distinguens hanc considerationem in tres partes. Nam primo quidem consideravit de anima secundum se, quasi in quadam abstractione. Secundo considerationem facit de his, quae sunt animae secundum quamdam concretionem, sive applicationem ad corpus, sed in generali. Tertio considerationem facit applicando omnia haec ad singulas species animalium et plantarum, determinando quid sit proprium unicuique speciei. Prima igitur consideratio continetur in libro de Anima. Tertia vero consideratio continetur in libris quos scribit de animalibus et plantis. Media vero consideratio continetur in libris, quos scribit de quibusdam, quae pertinent communiter, vel ad omnia animalia, vel ad plura genera eorum, vel etiam ad omnia viventia, circa quae hujus libri est praesens intentio. Unde considerandum est, quod in secundo de Anima quatuor gradus viventium determinavit. Quorum primus est eorum quae habent solam partem animae nutritivam per quam vivunt, sicut sunt plantae. Quaedam autem sunt, quae cum hoc habent etiam sensum sine motu progressivo, sicut sunt animalia imperfecta, puta conchylia. Quaedam vero, quae habent insuper motum localem progressivum, sicut animalia perfecta, ut equus et bos. Quaedam vero insuper intellectum, sicut homines. Appetitivum enim, quamvis ponatur quintum genus potentiarum animae, non tamen constituit quintum gradum viventium, quia semper consequitur sensitivum. Horum autem, intellectus quidem nullius partis corporis actus est, ut probatur tertio de Anima: unde non potest considerari per concretionem, vel applicationem ad corpus vel ad aliquod organum corporeum. Maxima enim concretio ejus est in anima: summa autem ejus abstractio est in substantiis separatis. Et ideo praeter librum de Anima Aristoteles non fecit librum de intellectu et intelligibili; vel si fecisset, non pertineret ad scientiam Naturalem, sed magis ad metaphysicum, cujus est considerare de substantiis separatis. Alia vero omnia sunt actus alicujus partis corporis: et ideo eorum potest esse specialis consideratio per applicationem ad corpus, vel organa corporea, praeter considerationem quae habita est de ipsis in libro de Anima. Oportet ergo hujusmodi considerationem mediam in tres partes distingui: quarum unum contineat ea, quae pertinent ad vivum, inquantum est vivum: et hic continetur in libro quem scribit de Morte et vita. in quo etiam determinat de Respiratione et expiratione, per quae in quibusdam vita conservatur; et de Juventute et senectute, per quae diversificatur status vitae. Similiter autem et in libro qui inscribitur de Causis longitudinis et brevitatis vitae et in libro quem fecit de Sanitate et aegritudine, quae etiam pertinent ad dispositionem vitae, et in libro quem dicitur fecisse de Nutrimento et nutribili, qui duo libri apud nos nondum habentur. Alia vero pertinent ad motivum: quae quidem continentur in duobus: scilicet in libro de Causa motus animalium, et in libro de Progressu animalium, in quo determinatur de partibus animalium opportunis ad motum. Tertia vero pertinet ad sensitivum. Circa quod considerari potest, et id quod pertinet ad actum interioris; vel exterioris sensus; et quantum ad hoc consideratio sensitivi continetur in hoc libro, qui inscribitur de sensu et sensato, idest de Sensitivo et sensibili, sub quo etiam continetur tractatus de Memoria et reminiscentia. Et iterum, ad considerationem sensitivi pertinet id, quod facit differentiam circa sensum in sentiendo, quod per somnum et vigiliam determinavit in libro quod inscribitur de Somno et vigilia. Sed quia oportet per magis similia ad dissimilia transire, talis videtur esse rationabiliter horum librorum ordo, ut post librum de Anima, in quo de anima secundum se determinatur, immediate sequatur hic liber de Sensu et sensato, quia ipsum sentire magis ad animam quam ad corpus pertinet: post quem ordinandus est liber de Somno et vigilia, quae important ligamentum et solutionem sensus. Deinde sequuntur libri qui pertinent ad motivum, quod est magis propinquum sensitivo. Ultimo autem ordinantur libri qui pertinent ad communem considerationem vivi, quia ista consideratio maxime concernit corporis dispositionem.

Hic igitur liber, qui de Sensu et sensato inscribitur, primo quidem in duas partes dividitur, in prooemium et tractatum, quod incipit, ibi, « Sed « de Sensu et sentire. » Circa primum duo facit. Primo manifestat suam intentionem, ostendens de quibus sit tractandum. Secundo assignat rationem, quare necessarium est de his tractari, ibi, « Viden- « tur autem maxime. » Dicit ergo primo jam determinatum esse in libro de Anima, de anima secundum seipsam, ubi scilicet animam definivit. Iterum consequenter determinatum est de qualibet virtute et potentia ejus: sed hoc dico « ex parte « ipsius. » Cum enim potentiae animae praeter intellectum, sint actus quarumdam partium corporis, dupliciter de his considerari potest: uno modo secundum quod pertinent ad animam, quasi quaedam potentiae vel virtutes ejus: alio modo ex parte corporis. De ipsis ergo potentiis animae ex parte ipsius animae determinatum est in libro de Anima; sed nunc consequens est facere considerationem de animalibus, « et omnibus habentibus « vitam: » quod addit propter plantas « determi- « nando scilicet quae sunt operationes eorum pro- « priae » scilicet singulis speciebus animalium et plantarum. « Et quae communes, » scilicet omnibus viventibus, vel omnibus animalibus, vel multis ge-

neribus eorum, « Illa igitur quae dicta sunt de « anima subjiciantur vel supponantur, » idest utamur ipsis in sequentibus, tamquam suppositionibus jam manifestis. « De reliquis autem dicamus, et « primum de primis, » id est primo de communibus, et postea de propriis. Iste enim est debitus ordo scientiae naturalis, ut determinatum est in principio libri Physici.

Deinde cum dicit « videntur autem »

Ostendit necessitatem praesentis considerationis. Si enim operationes tam propriae, quam communes animalium et plantarum, essent propriae ipsius animae, sufficeret ad hoc consideratio de anima. Sed quia sunt communes animae et corpori; ideo oportet, post considerationem de anima, de hujusmodi considerare, ut sciatur qualis dispositio corporum ad hujusmodi operationes vel passiones requiritur. Et ideo Philosophus hic ostendit omnia communia esse animae et corpori. Circa autem hoc tria facit Philosophus. Primo proponit quod intendit; secundo numerat ea, de quibus est intentio, ibi, « Puta sensus. » Tertio probat propositum, ibi, « Quod autem omnia dicta. » Dicit ergo primo, quod illa quae sunt maxima et praecipua inter ea quae pertinent ad animalia et plantas, sive sint communia omnium animalium aut plurium, sive sint propria singulis speciebus, etiam ex ipso primo aspectu videntur esse communia animae et corporis. Unde aliam considerationem requirunt praeter eam quae est de anima absolute.

Deinde cum dicit « puta sensus »

Enumerat ea de quibus est intentio: et primo ponit ea quae pertinent ad sensitivum, scilicet sensum et memoriam. Non facit autem de aliis mentionem, scilicet de imaginatione et aestimatione, quia haec non distinguuntur a sensu ex parte rei cognitae: sunt enim praesentium vel quasi praesentium; sed memoria distinguitur per hoc quod est praeteritorum inquantum praeterita sunt. Secundo ponit illa quae pertinent ad motivum. Est autem propinquum principium motus in animalibus appetitus sensitivus, qui dividitur in duas vires, scilicet irascibilem et concupiscibilem, sicut dictum est in tertio de Anima. Ponit ergo iram pertinentem ad vim irascibilem, et desiderium pertinens ad concupiscibilem; a quibus duabus passionibus, tamquam a manifestioribus, praedictae duae vires denominantur. Concupiscibilis enim denominatur a desiderio, irascibilis autem ab ira. Sed, quia sunt quaedam aliae animae passiones ad vim appetitivam pertinentes, ideo subjungit, « et omnino appetitus: » ut comprehendat omnia quae ad vim appetitivam pertinent. Ad omnes autem passiones animae, sive sint in irascibili, sive in concupiscibili, sequitur gaudium vel tristitia, ut dicitur secundo Ethicorum; et ideo subdit « et « cum his gaudium et tristitiam, » quasi finales ultimae passiones. Et subjungit quod haec, quae enumerata sunt, fere inveniuntur in omnibus generibus animalium. Dicit autem « fere, » quia plura eorum inveniuntur in omnibus animalibus tam perfectis quam imperfectis, scilicet sensus et desiderium et appetitus et gaudium et tristitia. Habent enim animalia imperfecta de sensibus solum tactum, habent etiam phantasiam et concupiscentiam et gaudium et tristitiam, licet indeterminate sint, et indeterminate moveantur, ut dictum est secundo de Anima. Memoria vero et ira in eis totaliter non invenitur, sed solum in animalibus perfectis. Cujus ratio est, quia non omnia quae sunt inferioris generis, sed solum suprema et perfectiora, pertingunt ad aliquam participationem similitudinis ejus, quod est proprium superiori generi. Differt autem sensus ab intellectu et ratione, quia intellectus vel ratio est universalium, quae sunt ubique et semper; sensus autem est singularium quae sunt hic et nunc. Et ideo sensus secundum suam propriam rationem non est cognoscitivus nisi praesentium. Quod autem sit aliqua virtus sensitivae partis, se extendens ad alia quae non sunt praesentia, hoc est secundum similitudinariam participationem rationis vel intellectus. Unde memoria, quae est cognoscitiva praeteritorum, convenit solum animalibus perfectis, utpote supremum quoddam in cognitione sensitiva. Similiter etiam appetitus sensitivus, consequens sensum secundum propriam rationem, est ejus quod est delectabile secundum sensum, quod pertinet ad vim concupiscibilem, quae est communis animalibus. Sed quod animal tendat per appetitum ad aliquod laboriosum, puta ad pugnam vel aliquod hujusmodi, habet similitudinem cum appetitu rationali, cujus est appetere aliqua propter finem quae non secundum sensum sunt appetibilia. Et ideo ira, quae est appetitus vindictae, pertinet solum ad animalia perfecta, propter quamdam appropinquationem ad genus rationalium. Deinde ponit ea quae pertinent aliqualiter ad rationem vitae: et dicit quod cum praemissis inveniuntur alia in animalibus, quorum quaedam sunt communia omnibus participantibus vitam, non solum animalibus, sed etiam plantis. Quaedam vero pertinent solum ad quaedam genera animalium: et horum praecipua sub quadruplici conjunctione enumerantur vel conjugatione. Primam quidem conjugationem ponit vigiliam et somnum: quae inveniuntur in omnibus animalibus, non tamen in plantis. Secundam autem ponit juventutem et senectutem, quae inveniuntur tam in animalibus quam in plantis. Cujuslibet enim corruptibilis et generabilis vita distinguitur per diversas aetates. Tertiam ponit respirationem et expirationem, quae inveniuntur in quibusdam generibus animalium, scilicet in omnibus habentibus pulmonem. Quartam ponit vitam et mortem, quae inveniuntur in omnibus viventibus in hoc mundo inferiori. Et de his omnibus dicit considerandum quid unumquodque eorum sit, et quae sit causa ejus. Et quia praedicta dixerat esse maxima, subjungit de quibusdam quae non sunt ita praecipua, sicut sanitas et aegritudo, quae non inveniuntur in omnibus individuis generum, in quibus nata sunt esse, sicut accidit de praemissis; sunt tamen nata inveniri in omnibus viventibus tam animalibus quam plantis. Dicit autem quod etiam ad naturalem philosophum pertinet invenire prima et universalia principia sanitatis et aegritudinis: particularia autem principia considerare pertinet ad medicum, qui est artifex factivus sanitatis; sicut ad quamlibet artem factivam pertinet considerare singularia circa suum propositum, eo quod operationes in singularibus sunt. Et quod haec consideratio pertineat ad Naturalem probat, ibi, « Nec enim sanitatem etc. » Et hoc dupliciter. Primo quidem per rationem. Non enim potest inveniri sanitas, nisi in habentibus vitam. Ex quo patet quod corpus vivum est proprium subjectum sanitatis et aegritudinis. Principia enim subjecti

sunt principia propriae passionis. Unde, cum ad philosophum naturalem pertineat considerare corpus vivum et ejus principia, oportet etiam quod consideret principia sanitatis et aegritudinis. Secundo probat idem per signum sive exemplum, quod concludit ex ratione inducta. Plurimi enim philosophorum naturalium finiunt suam considerationem ad ea etiam quae sunt de medicina. Similiter etiam plurimi medicorum, qui scilicet magis physice artem medicinae prosequuntur, non solum experimentis utentes sed causas inquirentes, incipiunt medicinalem considerationem a naturalibus. Ex quo patet quod consideratio sanitatis et aegritudinis communis est et medicis et naturalibus. Cujus ratio est, quia sanitas causatur quandoque quidem solum a natura, et propter hoc pertinet ad considerationem naturalis, cujus est considerare opera naturae: quandoque vero ab arte, et secundum hoc consideratur a medico. Sed quia ars non principaliter causat sanitatem, sed quasi adjuvat naturam et est ministrans ei; ideo necesse est quod medicus a naturali tamquam a principaliori principia suae scientiae accipiat, sicut gubernator navis ab astrologo. Et haec est ratio quare medici bene artem prosequentes a naturalibus incipiunt. Si qua vero sunt artificialia, quae solum fiunt ab arte, ut domus et navis, haec nullo modo pertinent ad considerationem naturalis, sicut ea quae fiunt solum a natura nullo modo pertinent ad considerationem artis, nisi inquantum ars utitur re naturali.

Deinde cum dicit « quod autem »

Probat propositum, scilicet quod omnia praedicta sunt communia animae et corpori: et utitur tali ratione. Omnia praedicta ad sensum pertinent: sensus autem communis est animae et corpori, sentire enim convenit animae per corpus: ergo praedicta omnia sunt communia animae et corpori. Primum manifestat quasi per inductionem. Praedictorum enim quaedam cum sensu accidunt, scilicet quae pertinent ad cognitionem sensitivam, ut sensus, phantasia et memoria, quaedam vero accidunt per sensum, sicut ea quae pertinent ad vim appetitivam, quae movetur per apprehensionem sensus. Aliorum vero, quae pertinent manifestius ad corpus, quaedam sunt passiones sensus, scilicet somnus, qui est ligamentum sensus, et vigilia quae est solutio ejus; quaedam vero sunt habitudines sensus, scilicet juventus et senectus, quae pertinent ad hoc, quod sensus bene se habeant vel debiliter; quaedam vero sunt conservationes et salutaria sensus, scilicet respiratio, vita et sanitas; quaedam vero corruptiones, sicut mors et infirmitas. Secundum autem, scilicet quod sensus communis sit animae et corpori, dicit esse manifestum, et per rationem et sine ratione. Ratio enim est in promptu: quia cum sensus patiatur a sensibili, sicut ostensum est in libro de Anima, sensibilia autem materialia sint et corporea, necesse corporeum esse, quod a sensibili patiatur. Absque autem ratione manifestum est experimento; quia turbatis corporeis organis impeditur operatio sensus; et eis ablatis, totaliter sensus tollitur.

LECTIO II.

Quinam sensuum imperfectis ac perfectis animalibus insunt. Auditus item ac visus adinvicem conferuntur.

ANTIQUA.

Sed de sensu et sentire quid sit; et quare accidat animalibus haec passio, dictum est prius in his, quae de Anima.

Animal autem unumquodque secundum quod animal, necesse est habere sensum. Per hoc enim determinamus animal esse, et non animal.

Proprie autem secundum unumquodque, tactus et gustus insequitur omnia necessario. Tactus quidem, propter dictam causam in his quae de Anima; gustus vero propter escam. Delectabile enim et tristabile discernit ipso circa escam, ut hoc quidem fugiat, hoc autem prosequatur; et omnino sapor est nutritivae (1) partis animae passio.

Sensus autem, qui per exteriora media, animalibus proficiscentibus insunt, quemadmodum odoratus, auditus, visus, omnibus quidem habentibus vitam causa salutis insunt, ut praesententia (2) prosequantur alimentum, mala autem et corruptiva fugiant.

Et habentibus autem prudentiam ejus quod bonigratia. Multas enim annunciant differentias, ex quibus contemplabilium inest discretio, et agibilium.

Horum autem ipsorum, ad necessaria quidem, melior est visus, et secundum se; ad intellectualem autem, et secundum accidens auditus.

Multas quidem differentias et multimodas visus annunciat potentia, quia omnia corpora colore participant. Quare et

(1) *Al.* gustativae.
(2) *Al.* ut praesentia.

RECENS.

Sed de sensu ac sentiendo, quidnam sit, et quare animalibus eveniat hicce affectus, dictum est prius in libris de anima. Ipsis autem animalibus sensum inesse, quatenus quodque animal est, necesse est: nam hoc ipso esse animal et non esse definimus. Quod autem porro privatim singula attinet, tactus et gustus animalia omnia necessario comitantur: tactus quidem ob eam quam in libris de Anima explicavimus causam, gustus vero ob alimentum: nam gustus quod voluptate afficit quodque dolore in alimento discernit, adeo ut hoc fugiat, illud persequatur, atque omnino sapor partis altricis affectus est. At sensus illi qui intercedente aliquo extrinsecus medio fiunt, olfactus inquam, auditus et visus, ex eorum numero gressilibus competunt: atque animalibus quidem omnibus iis praeditis tutelae ac salutis gratia tributi sunt, ut praesentientes alimentum persequantur, et quae prava sunt atque exitialia fugiant; sed iis quae prudentiae quoque participes sunt, gratia melioris: nam multas adnuntiant differentias, quibus rerum tam intelligibilium quam quae sub actionem cadunt, peritia comparetur. Horum ipsorum ad ea quae necessaria sunt, ac per se magis conducit visus; ad intellectum vero ac per accidens auditus: nam visus facultas complures multifariasque differentias nuntiat, quod corpora omnia colorem participent: quare et hoc sensu maxime communia sentimus; communia autem dico figuram, magnitudinem, motum, numerum; at auditus soni tantummodo discrimina, paucis etiam vocis renuntiat. Sed per accidens maximum affert adjumentum ad acquirendam sapien-

communia magis per hunc sentiuntur. Dico autem communia, magnitudinem, motum, quietem, figuram, numerum. Auditus autem soni tantum differentias, paucis autem et eas, quae vocis.

Secundum vero accidens ad prudentiam auditus plurimam confert partem. Sermo enim audibilis existens causa est disciplinae, non secundum se, sed secundum accidens. Ex nominibus enim constat. Nominum vero unumquodque symbolum est. Quare a nativitate privatorum utroque sapientiores sunt caeci mutis et surdis. De virtute itaque, quam habet sensuum unusquisque, dictum est.

tiam: nam sermo qui audibilis est, disciplinae causa non per se, sed per accidens est: constat enim ex nominibus, singula autem nomina symbola sunt: quamobrem ex iis qui jam inde ab ortu alterutro sensu privati sunt, caeci iis qui muti surdique sunt sapientiores. De facultate igitur, quam quisque sensum habet, supra locuti sumus.

Praemisso prooemio, in quo ostendit Philosophus suam intentionem, hic incipit prosequi suum propositum. Et primo determinat ea quae pertinent ad sensum exteriorem. Secundo determinat ea quae pertinent ad cognitionem sensitivam interiorem, scilicet de memoria et reminiscentia, ibi, « De memoria et reminiscentia. » Ille enim tractatus est pars istius libri secundum Graecos. Circa primum tria facit. Primo resumit quaedam, quae de sensu dicta sunt in libro de Anima, quibus utendum est tamquam suppositionibus, ut supra dictum est. Secundo determinat veritatem, quam intendit circa opera sensuum et sensibilium, ibi, « In quibus « autem habent fieri. » Tertio solvit quasdam dubitationes circa praemissa, ibi, « Objiciet autem « aliquis si omne corpus. » Circa primum duo facit. Dicit enim primo quid circa sensum in libro de Anima dictum sit. Secundo assumit quaedam eorum, ibi, « Animal autem secundum quod ani- « mal. » Dicit ergo primo, quod in libro de Anima dictum est de sensu et sentire, id est de potentia sensitiva, et actu ejus; et duo dicta sunt de eis; scilicet quid sit utrumque eorum, et causa quare animalibus haec accidant. Vocat autem sentire passionem, quia actio sensus in patiendo fit, ut probatum est in secundo de Anima. Quid autem sit sensus, et quare animalia sentiant, ostendit circa finem secundi de anima; per hoc scilicet quod animalia recipere possunt species sensibilium sine materia.

Deinde cum dicit « animal autem »

Assumit tria ex his, quae in libro de Anima dicta sunt circa sensum: quorum primum pertinet ad sensum in communi; secundum pertinet ad sensus qui sunt communes omnibus animalibus, et hoc, ibi, « Proprie autem secundum unumquodque; » tertium pertinet ad alios sensus, qui inveniuntur in animalibus perfectis, ibi, « Sensus autem qui « per exteriora. » Dicit ergo primo, quod omne animal inquantum est animal, necesse est quod habeat sensum aliquem. In hoc enim, quod est sensitivum esse, consistit ratio animalis, per quam animal a non animali distinguitur. Attingit enim animal ad infimum gradum cognoscentium: quae quidem aliis rebus cognitione carentibus praeeminent in hoc quod plura entia in se continere possunt; et ita virtus eorum ostenditur esse capacior, et ad plura se extendens. Et quanto quidem aliquod cognoscens universaliorem habet rerum cognitionem, tanto virtus ejus est absolutior et immaterialior et perfectior. Virtus autem sensitiva, quae inest animalibus, est quidem capax extrinsecorum, sed in singulari tantum: unde et quamdam immaterialitatem habet, inquantum est susceptiva specierum sensibilium sine materia; infimam tamen in ordine cognoscentium, inquantum hujusmodi species recipere non potest nisi in organo corporali.

Deinde cum dicit « proprie autem »

Ponit id quod pertinet ad sensus communes, et necessarios animali. Circa quod considerandum est quod sensus communes et necessarii omni animali, sunt illi, qui sunt cognoscitivi eorum, quae sunt necesse animali. Est autem animali aliquod sensibile necessarium dupliciter. Uno modo inquantum corpus est mixtum ex quatuor elementis; et sic necessarium est animali debita commensuratio calidi et frigidi, humidi et sicci, et aliorum hujusmodi, quae sunt differentiae corporum mixtorum. Aliud autem est necessarium animali, inquantum corpus ejus est vivum nutribile; et sic necessarius est ei cibus conveniens. Per contraria autem horum animal corrumpitur. Et quamvis primum sit necessarium omni mixto corpori, secundum autem sit necessarium etiam plantis, tamen animal superabundat in hoc, quod horum notitiam habere potest ratione jam dicta secundum gradum suae naturae. Ad hoc igitur quod cognoscat ea, quae sibi sunt necessaria vel contraria secundum rationem corporis mixti, ordinatur sensus tactus, qui est cognoscitivus praedictarum differentiarum. Ad hoc autem quod cognoscat conveniens nutrimentum, necessarius est ei gustus, per quem cognoscitur sapidum et insipidum, quod est signum nutrimenti convenientis vel inconvenientis. Et ideo dicit quod gustus et tactus ex necessitate consequuntur omnia animalia. Et de tactu quidem, causa assignata est in libro de Anima, quia scilicet tactus est cognoscitivus eorum ex quibus componitur animal. Gustus autem est ei necessarius propter alimentum; quia per gustum animal discernit delectabile, « et tristabile » (1) sive sapidum et insipidum circa cibum, ut unum eorum prosequatur tamquam conveniens, alterum fugiat tanquam nocivum. Et totaliter « sapor est passio nu- « tritivae partis animae; » non quod sit objectum potentiae nutritivae, sed quia ordinatur ad actum nutritivae potentiae, sicut ad finem, ut dictum est. Alexander tamen dicit in commento, quod in quibusdam libris invenitur in graeco quod sapor est gustativae nutribilis partis animae passio, quia videlicet sapor apprehenditur a gustu ordinato ad nutritionem.

Deinde cum dicit « sensus autem »

Prosequitur de sensibus, qui insunt solum animantibus perfectis. Et primo assignat causam, propter quam communiter hujusmodi sensus insunt omnibus talibus animalibus. Secundo assignat causam, propter quam specialiter insunt quibusdam perfectioribus eorum, ibi, « Et habentibus autem « prudentiam. » Sciendum est circa primum, quod animalia perfecta dicuntur, quibus non solum inest sensitivum sine motu progressivo, ut ostrea, sed quae praeter id habent motivum secundum motum progressivum. Est autem considerandum quod hujusmodi animalia excedunt animalia imperfecta, idest immobilia, sicut illa animalia excedunt plantas et alia corpora mixta: plantae enim et corpora inani-

(1) *Al. deest* et tristabile.

mata non habent aliquam notitiam eorum quae sunt eis necessaria; sed animalia immobilia habent quidem cognitionem eorum quae sunt necessaria solum secundum quod eis praesentialiter offeruntur; animalia autem progressiva accipiunt notitiam eorum etiam quae a remotis: unde haec magis accedunt ad cognitionem intellectivam, quae non determinatur ad hic et nunc. Et sicut omnibus animalibus ad cognoscendum necessaria, quae pertinent ad nutritionem, secundum quod praesentialiter offeruntur, ordinatur gustus, ita ad cognoscendum ea quae offeruntur a remotis ordinatur odoratus. Odor enim et sapor quamdam affinitatem habent, ut infra dicetur. Et sicut per saporem cognoscitur convenientia cibi conjuncti, ita per odorem cognoscitur convenientia cibi a remotis. Alii autem duo sensus, scilicet visus et auditus, ordinantur ad cognoscendum a remotis omnia necessaria animali, vel corruptiva, sive sint ei necessaria secundum rationem corporis mixti, sive secundum rationem vivi corporis nutribilis. Manifestum enim est quod animalia per visum et auditum fugiunt corruptiva quaelibet, et salubria prosequuntur. Et ideo dicit quod illi sensus, qui per exteriora media fiunt, ut dictum est secundo de Anima, scilicet odoratus, auditus et visus, insunt illis de numero animalium « quae proficiscuntur, » id est motu progressivo moventur « omnibus quidem his propter unam causam communem, » scilicet causam salutis, ut a remotis scilicet necessaria cognoscant, sicut per gustum et tactum praesentialiter. Et hoc est quod subdit « ut praesentientia (1), » id est a remotis sentientia prosequantur conveniens alimentum, et fugiant mala et corruptiva quaecumque, sicut ovis fugit lupum ut corruptivum, lupus autem sequitur ovem visam vel auditam aut odoratam, ut conveniens alimentum.

Deinde cum dicit « et habentibus »

Assignat aliam causam specialem quibusdam perfectioribus animalibus. Et primo proponit hanc causam. Secundo circa has causas comparat sensus adinvicem, ibi, « Horum autem ipsorum. » Circa primum considerandum est, quod prudentia est directiva in agendis. Et universalis quidem prudentia est directiva respectu quorumcumque agendorum. Unde non est in animalibus, nisi in solis hominibus, qui habent rationem universalium cognoscitivam: in aliis autem animalibus sunt quaedam prudentiae particulares ad alios aliquos determinatos actus, sicut formica, quae congregat in aestate cibum, de quo vivat in hyeme. Praedicti autem sensus, maxime auditus et visus, proficiunt animalibus, ad hujusmodi prudentias particulares, et hominibus ad prudentiam universalem ad hoc quod aliquid bene fiat. Odoratus autem totaliter videtur necessitati nutrimenti deservire, parum autem prudentiae. Unde in omnibus, in quibus est perfecta prudentia, est deficientissimus iste sensus, ut dicitur libro secundo de Anima. Quomodo autem deserviant praedicti sensus prudentiae, ostendit per hoc quod multas differentias rerum ostendunt, ex quibus homo proficit ad discernendum et contemplabilia et agibilia; per effectus enim sensibiles homo elevatur in intelligibilium et universalium considerationem, et etiam ex sensibus per ea quae audivit, instruitur circa agenda. Alia vero animalia in nullo participant de contemplatione; actionem autem participant particularem, sicut dicitur decimo Ethicorum.

(1) *Al.* ut praesentia.

Ideo autem hi duo sensus multas differentias annunciant, quia objecta eorum inveniuntur in omnibus corporibus, quia consequuntur ad ea, quae sunt communia omnibus corporibus, et inferioribus et superioribus. Color enim consequenter se habet ad lucem et diaphanum in quibus inferiora communicant caelesti corpori; sonus autem consequitur motum localem, qui etiam invenitur in utrisque corporibus; odor autem consequitur sola corpora mixta, ex quibus animal natum est nutriri.

Deinde cum dicit « horum autem »

Comparat circa praedictas causas visum et auditum. Et primo ponit comparationem. Secundo probat, ibi, « Multas quidem. » Circa primum quidem dicit quod visus dupliciter praeeminet auditui. Uno quidem modo quantum ad necessaria; puta ad quaerendum cibum, et ad vitandum corruptiva, quae certius apprehenduntur per visum, qui immutatur ab ipsis rebus, quam per auditum, qui immutatur a sonis, consequentibus motus aliquos rerum. Alio modo visus est praevium auditui secundum se, quia magis cognoscitivus est plurium quam auditus. Sed auditus praeeminet visui inquantum deservit intellectui; et hoc est secundum accidens, ut post manifestabit.

Deinde cum dicit « multas quidem »

Manifestat quod dixerat. Et primo quod visus sit secundum se melior. Secundo quod auditus sit melior per accidens, ibi, « Secundum vero accidens. » Dicit ergo primo, quod visus ideo secundum se est melior, quia potentia visiva, sua apprehensione annunciat nobis multas differentias rerum, et diversorum modorum. Et hoc ideo est, quia ejus objectum, quod est visibile, invenitur in omnibus corporibus. Fit enim aliquid visibile per hoc quod diaphanum illuminatur actu a corpore lucido, in quibus inferiora corpora cum superioribus communicant. Et ideo dicit, quod colore omnia corpora participant tam superiora quam inferiora; quia in omnibus corporibus vel invenitur ipse color secundum propriam rationem, sicut in corporibus in quibus est diaphanum terminatum, vel saltem in eis inveniuntur principia coloris, quae sunt diaphanum et lux; et ideo plura manifestantur per visum. Per hunc etiam sensum magis cognoscuntur communica sensibilia: quia quanto potentia habet virtutem cognoscitivam universaliorem, et ad plura se extendentem, tanto est efficacior in cognoscendo; quia omnis virtus quanto est universalior, tanto est potentior. Et dicuntur sensibilia communia, quae non cognoscuntur ab uno sensu tantum, sicut sensibilia propria, sed a multis sensibus; sicut magnitudo, figura, quies motus et numerus. Qualitates enim, quae sunt propria objecta sensuum, sunt formae in continuo; et ideo oportet quod ipsum continuum inquantum est subjectum talibus qualitatibus, moveat sensum, non per accidens, sed sicut per se subjectum, et commune omnium sensibilium qualitatum. Omnia autem haec, quae dicuntur sensibilia communia, pertinent aliquo modo ad continuum, vel secundum mensuram ejus ut magnitudo, vel secundum divisionem ut numerus, vel secundum terminationem ut figura, vel secundum distantiam et propinquitatem ut motus. Sed auditus annunciat nobis solas differentias sonorum, qui non inveniuntur in omnibus corporibus, nec sunt expressivae multarum differentiarum, quae sunt in rebus paucis. Animalibus autem ostendit auditus

differentias vocis. Vox enim est sonus ab ore animantis prolatus cum imaginatione quadam, ut dicitur in secundo de Anima; et ideo vox animalis inquantum hujusmodi, naturaliter significat interiorem animalis passionem, sicut latratus canum significat iram ipsorum: et sic perfectiora animalia ex vocibus invicem cognoscunt interiores passiones: quae tamen cognitio in imperfectis animalibus deest. Sic ergo auditus non cognoscit per se nisi vel differentiam sonorum, utputa grave et acutum, aut aliquid hujusmodi, vel differentias vocis, secundum quod sunt indicativae diversarum passionum; et sic cognitio auditus non se extendit ad cognoscendum per se tot rerum differentias, sicut visus.

Deinde cum dicit « secundum vero »

Manifestat quod auditus per accidens melior sit ad intellectum; et dicit quod auditus multum confert ad prudentiam. Et accipitur hic prudentia pro quadam intellectiva cognitione, non solum prout est recta ratio agibilium, ut dicitur sexto Ethicorum. Sed hoc est per accidens, quia sermo, qui est audibilis, est causa addiscendi non per se, id est secundum ipsas sonorum differentias, sed per accidens, inquantum scilicet nomina, in quibus sermo est, id est locutio componitur, sunt symbola, idest signa intentionum intellectarum, et per consequens rerum. Et sic doctor docet discipulum inquantum per sermonem significat ei conceptionem intellectus sui. Et plus homo potest cognoscere addiscendo « ad quod est utilis auditus quamvis per « accidens, » quam de se inveniendo, ad quod praecipue est utilis visus. Inde est quod inter privatos a nativitate utrolibet sensu, scilicet visu et auditu, sapientiores sunt caeci, qui carent visu, mutis et surdis qui carent auditu. Addit autem « mutis, » quia omnis surdus a nativitate ex necessitate mutus est. Non enim potest addiscere formare sermones significativos, qui significant ad placitum. Unde sic se habet ad locutionem totius humani generis, sicut ille, qui nunquam audivit aliquam linguam, ad imaginandum illam. Non est autem necessarium quod e converso omnis mutus sit surdus: potest enim contingere ex aliqua causa aliquem esse mutum, puta propter impedimentum linguae. Ultimo autem epilogando concludit quod dictum est de virtute, quam habet unusquisque sensus.

LECTIO III.

Antiquorum de sensuum organis elementis attributis narratur opinio; ea praesertim nonnullorum, qui visum igni simpliciter tribuisse rationibus efficacissimis visi sunt: quomodoque visio fiat ex multorum sententia, exquisite exponitur.

ANTIQUA.

In quibus autem habent fieri corporis instrumenta nunc quidam inquirunt secundum elementa corporum. Non potentes autem ad quatuor, quinque existentibus, coaptare, cupiunt de quinto.

Faciunt autem omnes visus ignis, quia passionis cujusdam ignorant causam. Constricto enim et moto oculo videtur ignis lucere. Hoc autem in tenebris habet accidere. Et palpebris super velantibus. Fiunt enim et tunc tenebrae.

Habet autem dubitationem hoc et aliam. Si enim non est latere sentientem et videntem visibile quippiam, necesse erit se videre oculum. Quare ergo quiescente illo, hoc non accidit? Causa quidem, hujus, et objectionis, et putandi ignem visum esse, hinc sumenda. Laevia enim in tenebris nata sunt fulgere, non tamen lucem facere. Oculi autem vocatum nigrum et medium laeve: apparet autem hoc modo oculo quia accidit quasi, duo fieri unum. Hoc autem celeritas facit motus, ut videatur aliud esse videns et visum: quare et non nisi celeriter, et in tenebris hoc accidit. Laeve enim in tenebris natum est fulgere, quemadmodum quaedam capita piscium et sepiae turbidum. Sed lente moto oculo non accidit, ut videatur simul et unum et duo esse videns et visum. Illo autem modo ipse seipsum videt oculus, quemadmodum et in refractione.

Quoniam si igni esset, ut dicit Empedocles et in Timaeo scribitur, et accideret videre exeunte lumine, quemadmodum ex lucerna lumen; quare non in tenebris videret utique visus? Dicere autem quod extinguatur in tenebris egrediens, sicut Timaeus dicit, vanum est omnino.

Quae enim extinctio luminis est? extinguitur enim aut humido, aut frigido, calidum et siccum: qualis videtur quidem in carbonibus ignis et flamma: quorum neutrum in lumine apparet existens.

Si igitur est quidem, sed propter debilitatem latet nos: oportebat per diem et in aqua extingui lumen, et in glacie magis fieri tenebras, flamma enim et ignita corpora patiuntur hac. Nunc autem nihil tale accidit.

RECENS.

Corporis autem sensoria, in quibus ii fieri apti sunt, nonnulli quidem juxta elementa corporum disquirunt; sed quum nequeant quinque sensus ad quatuor elementa accommodare, de quinto haesitant. Omnes autem visum igni tribuunt, quod cujusdam affectionis causam ignorent: nam presso agitatoque oculo, ignis emicare videtur; at hoc in tenebris evenire natum est. aut quum palpebrae oculos integunt: nam tum quoque tenebrae oboriuntur. Praebet autem hoc aliam quoque difficultatem: nam si fieri non possit ut eum qui sentit ac videt, lateat ulla res conspectui obvia, necessum est ut oculus ipse se ipsum videat. Cur igitur id quiescenti oculo non evenit? causa cum hujus difficultatis, tum quamobrem visus ex igni constare videatur, hinc sumenda est: quae laevia sunt, fulgere in tenebris, non tamen lucem ciere valent: oculi autem pars quae nigra mediaque vocatur, manifesto laevis est; ea vero, quum movetur oculus, apparet, propterea quod tum accidit ut e simplici quasi duplex fiat. Id quod motionis celeritas efficit, adeo ut aliud esse videatur id quod videt et aliud id quod videtur: idcirco etiam non fit nisi celeriter et in tenebris oculi motio fiat: nam quod laeve est, in tenebris suapte natura splendet, ceu quorumdam piscium capita et sepiae atramentum; et quum lente commovetur oculus, non evenit ut simul simplex atque duplex esse videatur, nempe videns et id quod videtur. Illo autem modo oculus ipse se ipsum videt, quomodo et in refractione fit: nam si oculus constaret ex igni, ut Empedocli placet et in Timaeo scriptum est, visusque eveniret, egrediente veluti e laterna, lumine, cur non etiam in tenebris cerneret visus? dicere autem visum, quum egrediatur, in tenebris exstingui, ut Timaeus adstruit, inane modis omnibus est: quaenam enim esse potest luminis exstinctio? nam aut humido exstinguitur, aut frigido quod calidum siccumque est, qualis esse videtur et prunarum ignis et flamma: quorum neutrum lumini inesse videmus. Quodsi igitur insint quidem, sed quia remisse insunt, nos lateant, oporteret interdiu et in aqua lumen exstingui, ac regnante gelu potissimum tene-

Empedocles autem videtur existimare, quod exeunte lumine, sicut dictum est prius, videre. Ait enim:

Ut quando quis progressum meditans praeparet lucernae,
Hyemalem per noctem ignis lumen ardentis,
Adaptans omnium ventorum prohibitrices laternas:
Hae ventorum quidem spiritum dispergunt flantium,
Lumen autem extra dissiliens, quantum magis expansum (fuerit,
Illustrat pavimentum indomitis radiis.
Sic quod in membranis coercitum antiquum lumen.
Subtilibus velaminibus diffunditur per circularem pupillam.
Hae autem aquae quidem profundum repellunt circumfluentis
Lumen (1) autem extra pervenit, quanto magis expulsum (fuerit.

Aliquando quidem igitur sic nos videre ait: aliquando autem de fluxibus his, quae ab his quae videntur decidunt.

(1) *Al.* ignis.

bras fieri: nam flamma et candentia corpora id patiuntur; nunc vero nihil hujusmodi accidit. Empedocles autem interdum existimare videtur egrediente lumine, id quod prius diximus, nos cernere: inquit enim ad hunc modum:

ut quum quis meditatus iter noctem per opacam,
assolet ardentem faculam lychnumque parare,
addens laternam quae flatus arceat omnes.
Dissipat ista quidem flantis spiramina venti;
at lux egrediens, quantum se fundere possit,
ad caelum mittit radios vincitque tenebras.
Sic tunicis clausus validis subtilibus amplis,
ignis nativus pupillarem impetit orbem;
hae magnam laticis vim qui circumfluit, arcent;
dissilit ille foras, quantum se fundere possit.

Interdum, inquam, nos hoc pacto cernere asserit, interdum vero effluviis a re conspecta missis.

Postquam Philosophus resumpsit ea, quae sunt necessaria ad praesentem considerationem de ipsis virtutibus sensitivis, nunc accedit ad principale propositum in hoc libro, applicando considerationem sensus ad corporalia. Et primo quantum ad organum sensuum. Secundo, quantum ad sensibilia, ibi, « De sensibilibus autem his. » Circa primum duo facit. Primo attribuit organum sensuum elementis, improbando sermones aliorum. Secundo determinando id quod verius esse potest, ibi, « Igi« tur siquidem in his. » Circa primum duo facit. Primo tangit in generali quomodo antiqui attribuebant organa sensuum elementis. Secundo descendit specialiter ad organum visus, circa quod a pluribus errabatur, ibi, « Faciunt autem omnes « visum. » Dicit ergo primo, quod priores philosophi quaerebant secundum elementa corporum, qualia essent corporea instrumenta, in quibus et per quae operationes sensuum exercerentur. Et hoc ideo, quia sicut in primo de Anima dictum est, ponebant simile simili cognosci. Unde et ipsam animam ponebant esse de natura principiorum, ut per hoc posset omnia cognoscere, quasi omnibus conformis. Nam omnia in principiis communicant: et pari ratione, quia organa sensuum omnia corporalia cognoscunt, attribuebant ea elementis corporum. Sed statim occurrebat eis una difficultas: sunt enim quinque sensus, et quatuor elementa: et ideo inquirebant cui possent organum quinti sensus applicare. Est autem inter aerem et aquam quoddam medium, aere quidem densius, aqua autem subtilius, quod dicitur fumus vel vapor, quae etiam quidam posuerunt esse primum principium: et huic attribuebant organum odoratus: quia odor secundum quamdam evaporationem fumalem sentitur: alios vero quatuor sensus attribuebant quatuor elementis; tactum autem terrae; gustum autem aquae, quia sapor sentitur per humidum; auditum autem aeri, visum igni.

Deinde cum dicit « faciunt autem »

Accedit specialiter ad organum visus, quod attribuebant igni. Et primo improbat causam positionis. Secundo ipsam positionem, ibi, « Quoniam « autem sit ignis esset. » Circa primum tria facit. primo ponit causam, ex qua quidem movebantur ad attribuendum organum visus igni. Secundo movet quamdam dubitationem, ibi, « Habet autem « dubitationem. » Tertio determinat veritatem circa utrumque. « Causa utique hujusmodi. » Ait ergo primo, quod omnes, qui attribuunt organum visus igni, hoc ideo faciunt, quia ignorant causam cujusdam passionis, quae circa oculum accidit: si enim oculus comprimatur et fortiter moveatur, videtur quod ignis luceat: quod accidit si sint apertae palpebrae solum quando aer exterior est tenebrosus, aut etiam in aere claro, si primo claudantur palpebrae, quia per hoc fiunt tenebrae oculo clauso. Et hoc reputabant esse manifestum signum, quod organum visus ad ignem pertineret.

Deinde cum dicit « habet autem »

Movet quamdam dubitationem circa praedicta. Manifestum est enim quod sensus cognoscunt sensibile praesens: unde et visus cognoscit visibile praesens, sicut ignis propter suam lucem est quid visibile praesens. Si ergo semper est praesens ignis visui, ut pote organo visus in eo existente, videtur quod semper visus ignem deberet videre. Sed hoc quidem secundum principia, quae Aristoteles supponit, non sequitur. Supponit enim quod sensus est in potentia ad sensibile: et oportet quod per aliquod medium a sensibili immutetur. Unde secundum ipsum, sensibile super positum sensui non sentitur, ut dicitur secundo de Anima. Unde si etiam organum visus esset igneum, propter hoc visus non videret ignem. Sed secundum alios philosophos, visus et alii sensus percipiunt sensibilia inquantum sunt actu tales, idest similes sensibilibus utpote naturam principiorum habentibus, ut dictum est. Et ideo secundum eos, quibus organum visus erat igneum, sequebatur quod praedicto modo videret ignem. Sed tunc remanet dubitatio, quam Aristoteles hic inducit, quare oculus quiescens non videt ignem, sicut oculus motus.

Deinde cum dicit « causa quidem »

Assignat causam praedictae apparitionis: per quam et dubitatio mota solvitur, et ostenditur quomodo inaniter putaverunt ignem visum. Et ad hoc accipiendum est, quod corpora laevia, idest polita et tersa, ex proprietate suae naturae habent quemdam fulgorem, quod in corporibus asperis et non planis non (1) accidit, quia quaedam partes supereminent aliis et obumbrant eas: et quamvis in se aliqualiter fulgeant hujusmodi corpora, non tamen habent tantum de fulgore, quod de se possint facere medium lucidum actu, sicut facit sol et hujusmodi corpora. Manifestum est igitur quod illud quod est medium oculi, quod vocatur nigrum oculi, est quasi laeve et politum. Unde habet quemdam fulgorem extra-

(1) *Al. deest* non.

tione lenitatis, non ex natura ignis, sicut illi existimabant. Per hoc ergo jam remota est necessitas attribuendi organum visus igni, quia scilicet hujus claritatis, quae apparet, causa potest aliunde assignari quam ab igne. Sed, sive hoc sit ex laevitate pupillae, remanet communis dubitatio, quare hujusmodi fulgorem videt oculus motus, quiescens vero non. Et ideo assignat causam hujus; et dicit quod talis fulgor apparet moto oculo, quia accidit per oculi motionem quasi quod unum fiat duo. Unum enim et idem subjecto est pupilla fulgens et videns. Inquantum autem est fulgens, projicit fulgorem suum ad extra: inquantum autem est videns, cognoscit fulgorem, quasi recipiendo ipsum ab exteriori: cum autem est quiescens emissio fulgoris fit ad exterius, et ita visus hujusmodi fulgorem non recipit videre possit. Sed, quando oculus celeriter movetur, illud nigrum oculi transfertur ad exteriorem locum, in quem pupilla emittebat suum splendorem, antequam ille splendor deficiat; et ideo pupilla ad alium locum velociter translata recipit splendorem suum quasi ab exteriori, ut sic videatur esse aliud videns et visum, quamvis sit idem subjecto: et ideo hujusmodi ibi apparitio fulgoris non fit nisi oculus celeriter moveatur: quia si moveatur tarde, prius deficiet impressio fulgoris ab exteriori loco, ad quem fulgor perveniebat, quam pupilla illuc perveniat.

Sed videtur quod nulla celeritas motus ad hoc sufficiat. Quantumcumque enim motus localis sit velox, oportet tamen quod sit in tempore: emissio autem fulgoris ad praesentiam corporis fulgentis, et ejus cessatio ab ipsius absentia, utrumque fit in istanti: non ergo videtur possibile, quantumcumque oculus celeriter moveatur, quod prius perveniat pupilla ad exteriorem locum, quam cesset fulgor illuc perveniens ex pupilla in alio loco existente. Sed ad hoc dicendum est secundum Alexandrum in commento: pupilla corpus est quoddam et in partes divisibile: unde celeriter commoto oculo, cum aliqua pars pupillae ad alium locum pervenire incoeperit, adhuc fulgor illuc pervenit ex residuo corpore pupillae, quod nondum attingit locum illum: et inde est quod pupilla incipit videre fulgorem, quasi aliunde resplendentem. Et hujus signum est quod hujusmodi fulgor non videtur defecisse, sed pertransit et subito disparet visio. Assignat etiam causam, quare talis apparitio accidit in tenebris et non in lumine; quia fulgor corporum laevium propter sui modicitatem obscuratur a magna claritate, sed in tenebris videtur; sicut etiam accidit de quibusdam aliis, quae modicum habent lucis, et propter hoc videntur in tenebris et non in lumine, sicut quaedam capita piscium et humor turbidus piscis, qui dicitur sepia. Et subjungit quod, si aliquis lente vel tarde moveatur, non accidit praedicta apparitio, per hoc quod videns et visum simul videatur esse unum et duo, ut dictum est: sed illo modo, quando scilicet celeriter movetur oculus, tunc oculus videt seipsum, quasi secundum diversum situm a seipso immutatus, sicut accidit in refractione vel in reflexione, puta cum oculus videt seipsum in speculo, a quo scilicet ab exteriori redit species oculi ad ipsum oculum per modum reflexionis cujusdam, sicut et in praedicta apparitione fulgor oculi redit ad ipsum, ut dictum est.

Deinde cum dicit « quoniam si »

Accedit ad improbandum ipsam positionem: et primo quantum ad hoc quod visum attribuebant igni; secundo quantum ad hoc quod ponebant visum videre extramittendo, ibi, « Irrationale vero « omnino est. » Circa primum tria facit. Primo proponit opinionem Platonis. Secundo Empedoclis, ibi, « Empedocles autem videtur. » Tertio opinionem Democriti, ibi, « Democritus autem quoniam. » Circa primum duo facit. Primo objicit contra Platonem. Secundo removet ejus responsionem, ibi, « Dicere autem quod extinguatur. » Circa primum sciendum est, quod Empedocles et Plato in Timaeo in duobus conveniebant, quorum unum est quod organum visus pertinet ad ignem: secundum est quod visio contingit per hoc quod lumen exit ab oculo, sicut ex lucerna. Ex his autem duabus positionibus concludit Philosophus quod visus deberet videre in tenebris, sicut in luce. Potest enim etiam in tenebris lumen a lucerna emitti illuminans medium. Et ita, si per emissionem luminis oculus videt, sequitur quod etiam in tenebris oculus videre possit.

Deinde cum dicit « dicere autem »

Excludit positionem Platonis quam in Timaeo ponit dicens, quod, quando lumen egreditur ex oculo, si quidem inveniat in medio lumen, salvatur per ipsum, sicut per sibi simile, et ex hoc accidit visio. Si autem non inveniat lumen, sed tenebras, propter dissimilitudinem tenebrarum ad lumen ab oculo egrediens extinguitur, et ideo oculus non videt. Sed Aristoteles dicit hanc causam non esse veram, et hoc probat ibi « quae enim »

Non enim potest assignari ratio, quare lumen oculi a tenebris extinguitur. Dicebant enim Platonici tres esse species ignis: scilicet lumen, flammam, et carbonem. Ignis autem, cum sit naturaliter calidus et siccus, extinguitur, vel ex frigido, vel ex humido: et hoc manifeste apparet in carbonibus et flamma. Sed neutrum contingit in lumine, quia nec per frigidum nec per humidum extinguitur. Non ergo bene dicitur, quod extinguitur ignis per modum ignis. Alexander autem in commento dicit, quod invenitur alia litera talis: « qualis videtur quidem in carbonibus esse ignis et flamma in lumine: « neutrum autem videtur conveniens. Neque enim « humidum, nec frigidum, quibus extinctio fit. » Et secundum hanc literam ratio Aristotelis magis videtur esse ad propositum. Lumen enim igneum quod apparet in carbonibus et flamma extinguitur frigido aut humido. Tenebrae autem neque sunt aliquid frigidum nec humidum. Non ergo per tenebras potest extingui lumen igneum egrediens ab oculo. Posset autem aliquis dicere, quod lumen igneum egrediens ab oculo non extinguitur in tenebris, sed quia debile est, nec confortatur ab exteriori lumine, ideo latet nos. Et propter hoc non fit visio. Sed Aristoteles hoc reprobat ibi « si igitur »

Circa quod sciendum est, quod lumen igneum extinguitur vel obtenebratur dupliciter. Uno quidem modo secundum proprietatem luminis, prout parvum lumen extingitur ex praesentia majoris luminis. Alio modo secundum proprietatem ignis, qui extinguitur in aqua. Si ergo illud debile lumen ab oculo egrediens esset igneum, oporteret quod extingueretur in die propter excellentiorem claritatem, et in aqua propter contrarietatem ad ignem; et per consequens inter glacies magis obtenebraretur praedictum lumen visibile. Videmus enim hoc accidere in flamma et in corporibus igneis vel ignitis,

quod tamen non accidit circa visum. Unde patet praedictam responsionem vanam esse.

Deinde cum dicit « Empedocles autem »

Narrat opinionem Empedoclis de cujus improbatione jam dictum est: et dicit quod Empedocles videtur aestimare sicut dictum est, quod visio fiat lumine exeunte: et ponit verba ejus quae metrice protulit. Dicebat enim quod ita accidit in visu, sicut quando aliquis cogitans progredi per aliquod iter per noctem hyemis, flant venti, praeparat lucernam, accendens lumen ardentis ignis, licet impetus omnium ventorum sufficienter prohibens, ponens accensum in laternam, et per hoc flatum ventorum spirantium impediens, scilicet eos ne possint eorum flatus pervenire usque ad lumen ignis, lumen autem ignis contentum extragrediatur, et quanto magis expansum fuerit extra, tanto magis illustrat aerem, ita tamen quod radii exeuntes sunt domiti, idest attenuati per velum laternae, puta per pellem, vel aliud hujusmodi. Non enim ita clare illuminatur aer per laternam, sicut illuminaretur ab igne non velato. Et similiter dicit accidere in oculo « in quo lumen antiquum, » idest a prima formatione oculi « ad sensum contutatur, » idest tute conservatur « in miringis, » idest in tunicis oculi per quas sicut per quosdam subtiles linteos lumen diffunditur circumquaque per pupillam, quae quidem tunicae revelant radiis per eas emissis profundum aquae fluentis circa ignis accensum in pupilla ad nutritionem, vel potius contemperationem ignis in profundo collocati. Et sic lumen extra pervenit, quanto magis fuerit expansum, ab interiori procedens. Vel quod dicit « circulo » referendum est ad circularitatem pupillae. Notandum est, quod signanter dixit « per velum « domitis radiis, » ad signandum causam quare non videtur in tenebris, quia scilicet lumen egrediens debilitatur per hoc quod transit per praedicta velamenta ut possint perfecte aerem illuminare. Positis autem verbis Empedoclis, subjungit quod aliquando dicebat visionem fieri per emissionem luminis, ut dictum est; aliquando autem dicebat quod visio fit per quaedam corpora defluentia a visibilibus et pervenientia ad visum; et forte ejus opinio erat, quod utrumque conjungeretur ad visionem.

LECTIO IV.

Visum aquae esse ex Democriti sententia ostenditur: visionem vero apparitionem esse, et extramittendo fieri, nequaquam acceptum esse dicitur.

ANTIQUA.

Democritus autem quoniam quidem aquam dicit esse, bene dixit. Quia autem putavit ipsum videre esse illam apparitionem, non bene, hoc enim accidit quoniam oculus lenis est, et est non in illo sed in vidente. Passio enim refractio est: sed omnino de apparentibus et de refractione nondum ipsi manifestum erat, ut videtur.

Incongruum autem est et non supervenisse ipsi dubitare, quare solus oculus videt, nullum autem aliorum, in quibus apparent idola.

Quod visus namque est aquae, verum quidem. Non tamen accidit videre secundum quod aqua est, sed secundum quod perspicuum, quod et aeri commune est. Sed magis servabilis est aqua, aere, et magis spissa. Quare pupilla et oculus aquae sunt.

Et hoc est in ipsis operibus manifestum. Videtur enim aqua quod discurrit corruptis oculis, et in omnino noviter formatis frigiditate excedens et claritate. Et album oculi in habentibus sanguinem pinguem et crassum, propter hoc est, ut permaneat humidum incoagulatum: et ideo corporis minime est frigens oculus. Nulli enim unquam quod intra palpebras est, friguit. Animalium vero quae sine sanguine sunt, durae pellis sunt oculi. et hoc facit protectionem.

Irrationale vero omnino est exeunte quodam visum videre, et aut extendi usque ad astra, aut quodantenus prodeuntem cohaerere, sicut quidam dicunt.

Isto enim melius est in principio conjungi oculi.

Sed hoc stultum. Quid enim conjungi est lumen lumini? vel quomodo hoc possibile est esse? Non enim quodlibet conjungitur cuilibet: et interius exteriori quomodo? meninga enim intus est.

RECENS.

Democritus autem, quatenus visum esse aquam asserit, recte dicit; quatenus vero visionem apparentiam esse autumat, non recte: haec enim evenit, quia oculus laevis est, neque in illo, sed in vidente est, quippe quum ea affectio refractio sit. Verum in universum nondum quidquam, ut videtur, de apparentibus et refractione compertum erat. Absurdum etiam illud est, non succurrisse ei ut dubitaret, cur solus videat oculus, et ceterorum nullum in quibus simulacra appareant. Visum igitur esse aqueum, veritati quidem consonum est, non tamen visio fit quatenus aqua est, sed quatenus translucidum: quod et aëri commune est. Verum aqua facilius quam aer retineri atque stipari potest: idcirco pupilla et oculus ex aqua constant. Quod quidem et experientia patet: nam quod sauciatis oculis effluit, videtur esse aqua; quin et in foetibus admodum recentibus oculi supra modum frigent atque splendent. Atque in sanguine praeditis animalibus albida portio oculi pinguis atque adiposa ob id est, ut humor persistat incongelabilis. Et ob id oculus minime omnium partium corporis riget: nemo enim unquam intra palpebras riguit. Exsanguium vero oculos tunica dura ambit, quae illis tutamentum praebet. Porro illud omnino metas egreditur rationis, conspiciendi vim exeunte quopiam videre, idque ad astra usque deduci, aut quum ad usque certum quoddam spatium processerit, coalescere, sicuti quidam ajunt: nam praestaret, conjunctionem in oculi principio fieri. Quamquam id quoque stultum est: quid enim est lumen lumini coalescere, aut quonam pacto id fieri potest? non enim quodvis cuivis sine discrimine coalescit. Item qui internum lumen externo coalescit, quum membrana inter illa media sit?

Post opinionem Platonis et Empedoclis hic tertio Philosophus prosequitur de opinione Democriti. Circa quod tria facit. Primo ostendit in quo Democritus bene dixerit et in quo male. Secundo prosequitur illud in quo male dixit, ibi, « Incon« gruum autem est. » Tertio prosequitur illud, in

quo bene dixit, ibi, « Quod visus namque. Dicit ergo primo, quod Democritus bene dixit in hoc, quod visum attribuit aquae; sed in hoc male dixit, quod putavit visionem non aliud esse quam apparitionem rei visae in pupilla ex corporali dispositione oculi, quia scilicet oculus est laevis, idest politus, tersus. Et ita patet quod ipsum videre non consistit in hoc quod est apparere talem formam in oculo; sed consistit in vidente, idest in habente virtutem visivam: non enim oculus est videns propter hoc quod est laevis, sed propter hoc quod est virtutis visivae: illa enim passio, scilicet quod forma rei visae in oculo appareat, est reverberatio, idest causatur ex refractione sive reverberatione formae ad corpus politum. Sicut videmus in speculo accidere: cum enim immutatio diaphani, quae fit a corpore visibili pervenerit ad corpus non diaphanum, non potest ultra immutatio transcendere, sed quodam modo reflectitur ad similitudinem pilae, quae repercutitur projecta ad parietem; et ex tali repercussione redit forma rei visae ad partem oppositam. Unde contingit quod aliquis in speculo videat seipsum, vel etiam aliam rem, quae non directe visui ejus objicitur. Sed hoc locum non habet nisi duo concurrant: quorum unum est, ut corpus sit superficie laeve, et ex hoc quodam modo fulgens, ut supra dictum est, per quem quidem fulgorem moderatum manifestatur species in reflexione. Aliud est quod corpus illud sit interius ad aliquid terminatum, ut immutatio praedicta ultra non transeat. Et ideo videmus, quod nisi in vitro apponatur plumbum vel aliquod hujusmodi, quod impediat penetrationem, ne ulterius procedat immutatio, non fit talis apparitio. Utrumque autem horum concurrit in oculo. Est enim moderate fulgens propter laevitatem, ut supra habitum est; et habet aliquod in fundo, quod terminet ejus perviетatem: unde manifestum est quod hoc accidens, scilicet quod forma rei visae appareat in oculo, accidit pure propter refractionem, quae est passio corporalis, quae causatur ex determinata corporis dispositione. Democrito tamen nondum erat manifestum de hujusmodi refractionibus, et de formis, quae apparent in corporibus specularibus propter refractionem praedictam. Ipsa autem visio secundum rei veritatem non est passio corporalis, sed principalis ejus causa est virtus animae. Democritus tamen ponebat animam esse aliquid corporale; et ideo non est mirum si operationem animae nihil aliud esse dicebat quam passionem corporalem. Sciendum tamen quod praedicta apparitio, quantum ad primam receptionem formae quae est visionis, est corporalis, non enim visio est actus animae nisi per organum corporeum: et ideo non est mirum si habeat aliquam causam ex parte corporeae passionis; non tamen ita quod ipsa corporea passio sit idem quod visio. Sed aliqua causa est ejus quantum ad primam, ut ita dicam, percussionem formae visibilis ad oculum: namque reflexio consequens, nihil facit ad hoc quod oculus videat rem visam per speciem in eo apparentem, sed facit ad hoc quod alteri possit apparere. Unde etiam oculus videns rem per speciem, non videt ipsam speciem in eo apparentem.

Deinde cum dicit « incongruum autem »

Prosequitur quantum ad hoc quod Democritus male dixit. Et dicit quod valde incongruum videtur quod Democrito ponenti visionem nihil aliud esse quam apparitionem praedictam, non occurrerit ista dubitatio, quare alia corpora, in quibus formae rerum visibilium, quas idola nominabat, specialiter apparent, non videant, sed solus oculus. Ex quo manifeste apparet, quod non tota ratio visionis est praedicta apparitio; sed in oculo est aliquid aliud, quod visionem causat, scilicet virtus visiva.

Deinde cum dicit « quod visus »

Prosequitur id quod Democritus bene dixit. Et primo proponit necessitatem. Secundo manifestat per signa, ibi, « Et hoc est et ipsis operibus. » Dicit ergo primo: hoc quod Democritus organum visus attribuit aquae, verum est. Sciendum tamen quod visio attribuitur aquae non secundum quod est aqua, sed ratione perspicuitatis, quae communiter in aqua et aere invenitur. Nam visibile est motivum perspicui, ut dicitur in libro de Anima. Attribuitur magis tamen visio aquae quam aeri propter duo. Primo quidem, quia aqua magis potest conservari quam aer. Aer enim de facili diffunditur; et ideo ad conservationem visus convenientior fuit aqua quam aer. Natura autem facit semper quod melius est. Secundo, quia aqua est magis spissa quam aer, et ex ratione suae spissitudinis habet quod in ea per quamdam reverberationem appareat forma rei visae; et hoc competit instrumento visus: esse autem perspicuum competit medio in visu, eo quod commune est aeri et aquae: et ideo concludit, quod oculus et pupilla magis attribuuntur aquae quam aeri. Est etiam et corpus caeleste perspicuum; sed quia non venit in compositione corporis humani, propter hoc hic praetermittitur.

Deinde cum dicit « et hoc est »

Manifestat organum visus esse aquae, per tria signa, quae in ipsis operibus manifesta sunt: quorum primum est, quod si oculi destruantur, ad sensum apparet inde aqua discurrens. Secundum est, quod in oculis embryonum de novo formatis, qui quasi adhuc recipientes magis virtutem sui principii, excedunt et in frigiditate et claritate, quae duo sunt connaturalia aquae. Tertium signum est, quia in animalibus habentibus sanguinem, in quibus potest esse pinguedo, quasi ex sanguine generata, circa pupillam ponitur album oculi habens pinguedinem et crassitudinem quamdam, ut ex ejus caliditate permaneat aqueum pupillae humidum absque congelatione, quae perspicuitatem aquae diminueret, et sic impediretur visio. Et ideo ratione praedictae pinguedinis oculus qui pinguescit propter ejus caliditatem nullis unquam passus est frigus in toto eo quod intra palpebras continetur. In animalibus vero, quae sunt sine sanguine, in quibus non invenitur pinguedo, natura facit oculos durae pellis, ad protegendum humidum aqueum, quod est intra pupillam.

Deinde cum dicit « irrationale vero »

Accedit ad improbandum quod aliqui posuerunt visionem fieri extramittendo, quod erat ratio attribuendi visum igni: unde hoc remoto, et illud removetur. Et circa hoc duo facit. Primo proponit duas opiniones ponentium quod videmus extramittendo. Secundo improbat alteram illarum, ibi, « Isto enim melius est. » Dicit ergo primo, quod irrationale videtur quod visus videat aliquo ab eo exeunte. Quod quidem aliqui posuerunt dupliciter. Uno modo, ut id quod egreditur ab oculo extendatur usque ad rem visam; ex quo sequitur, quod cum nos videamus etiam astra, id quod egreditur a visu, extendatur usque ad astra: quod continet

manifestam impossibilitatem. Cum enim egredi non sit nisi corporum, sequitur quod aliquod corpus egrediens ab oculo perveniet usque ad astra: quod idem apparet falsum multipliciter. Primo quidem quia sequeretur plura corpora esse in eodem loco; tum quia illud quod egrederetur ab oculo simul esset cum aere; tum quia hujusmodi egredientia ab oculis oporteret multiplicari in eodem medio secundum multitudinem videntium per idem medium. Secundo, quia quaelibet emissio corporis in principio quidem est major, in fine vero attenuatur, propter quod contingit quod flamma ex corpore accenso procedens tendit in summum: hic autem accidit contrarium. Dicunt enim mathematici, quorum est haec positio, quod conus corporis egredientis ab oculo, est intra oculum, basis illius res visae. Tertio, quia non posset quantitas oculi sufficere ad hoc quod tantum corpus ab eo progrederetur, quod attingeret usque ad astra quantumcumque subtiliaretur: talis enim est terminus subtilitatis corporum naturalium; et propterea quanto esset subtilius, tanto facilius corrumperetur. Et iterum: oporteret quod vel esset aer vel ignis illud corpus emissum ab oculo. Et aerem quidem emitti ab oculo non est necessarium, quia abundat exterius. Si vero esset ignis, videremus etiam ignem, vel non possemus videre media in aqua: nec etiam possemus videre nisi in sursum, quo tendit motus ignis. Non autem potest dici quod illud corpus, quod egreditur ab oculo, sit lumen, quia lumen non est corpus, ut probatum est in libro de Anima. Alia opinio est Platonis qui posuit quod lumen egrediens ab oculo non procedit usque ad rem, sed « quodantenus, » idest aliquod determinatum spatium, ubi scilicet cohaeret lumini exteriori, ratione cujus cohaerentiae fit visio, ut prius dictum est.

Deinde cum dicit « hoc melius »

Praetermissa prima opinione tamquam maxime inconvenienti, consequenter improbat secundam dupliciter. Primo quidem, quia inutiliter et vane aliquid ponitur. Et hoc est quod dicit: Melius esset dicere quod lumen interius conjungeretur exteriori in ipsa interiore extremitate oculi, quam extra per aliquam distantiam. Et hoc ideo, quia in illo spatio intermedio, si non est lumen exterius, extingueretur lumen interius a tenebris, secundum ejus positionem, ut supra habitum est. Si vero attingat lumen usque ad oculum, melius est quod statim conjungatur; quia quod potest fieri sine medio melius est quam quod fiat per medium: cum aliquid fieri per pauciora melius sit quam per plura.

Deinde cum dicit « sed hoc »

Improbat conjunctionem luminis interioris ad exterius, etiam si fiat in principio oculi. Et hoc tripliciter. Primo quidem, quia conjungi vel separari est proprie corporum, quorum utrumque habet per se subsistentiam, non autem qualitatum, quae non sunt nisi in subjecto. Unde cum lumen non sit corpus sed accidens quoddam, nihil est dictum quod lumen adjungatur lumini, nisi forte corpus luminosum adjungeretur corpori luminoso. Potest autem contingere quod lumen intendatur in aere per multiplicationem luminarium: sicut et calor intenditur per augmentum calefacientis, quod tamen non est per additionem, ut patet in quarto Physicorum. Secundo improbat per hoc, quod etiam dato quod utrumque lumen esset corpus, non tamen esset possibile quod utrumque conjungeretur, cum non sint ejusdem rationis. Non enim quodlibet corpus natum est conjungi cuilibet corpori, sed solum illa quae sunt aliqualiter homogenea. Tertio, quia cum inter lumen interius et exterius intercidat corpus medium, scilicet meninga, idest tunica oculi, non potest utriusque luminis esse conjunctio.

LECTIO V.

Sensuum singulorum organa ex quibusnam elementis constent: quae item corporis animalium partes ut in loco situentur, docet.

ANTIQUA.

Quod quidem igitur sine lumine impossibile est videre, dictum est in aliis. Sed sive lumen, sive aer est, quod est inter rem visam et oculum, motus, qui per ipsum est, facit videre.

Et rationabiliter quod interius, aquae est. Aqua, enim, perspicua est. Videtur autem sicut exterius non sine lumine et interius. Perspicuum igitur oportet esse. Necesse est igitur aquam esse: quia non est aer. Non enim in ultimo oculi anima, aut animae sensitivum est; sed manifestum quoniam interius. Quare necessario perspicuum est et receptibile luminis, quod interius oculis.

Et hoc etiam ab accidentibus manifestum. Jam enim quibusdam vulneratis in bello juxta tempora ita ut abscinderentur pori oculi, accidit fieri tenebras, sicut lucerna extincta, eo, quod (quasi lampas quaedam) abscissum fuit perspicuum vocatum pupilla.

Igitur si quidem in his accidit, sicut diximus, manifestum quod si oportet secundum hunc modum attribuere et assi-

RECENS.

De hoc igitur, videlicet quod sine lumine non videatur, alibi diximus; verum sive lumen, sive aer id sit quod oculum et conspectum interjacet, motio quae per hoc fit, id ipsum est quod visionem efficit. Atque ratione evenit optima ut interna oculi portio aquea sit: nam aqua perspicua est; ut autem extra non sine lumine videtur, sic et intra: perspicuum ergo esse oculum oportet, eumdemque aquam esse necesse est, quando aer non est: non enim anima, aut animae sensorium in oculi extremo, sed intus, ut patet: quamobrem necesse est ut pars oculi interior perlucida sit et lumen admittere valeat. Atque etiam hoc ex iis quae contingere solent, apertum est: jam enim quidam, accepto in praelio circa tempora vulnere adeo profundo ut oculi meatus fuerint exsecti, sese tenebris offundi, quasi extincta lucerna, putarunt, propterea quod perlucida pars oculi quae pupilla vocatur, abscissa, ceu lanterna quaedam, fuerat: quare si in his perinde evenit ut diximus, palam est hoc modo assignari oportere et accommodari unumquodque sensorium uni ele-

gnare unumquodque sensitivorum uni elementorum, oculi quidem visivum aquae existimandum, aeri vero sonorum sensitivum, igni autem odoratum.

Quod enim actu odoratus, hoc potentia odorativum est. Sensibile enim facit agere sensum; quare necesse existere ipsum potentia prius. Odor vero fumalis evaporatio est, fumalis autem evaporatio ab igne.

Propter quod, et circa cerebrum loco odoratus proprium sensitivum est. Potentia enim calida frigidi materia est.

Oculi autem generatio eundem habet modum, a cerebro enim constat. Cerebrum autem frigidius et humidius omnibus partibus corporis.

Tactivum autem terrae: Gustativum vero species quaedam tactus est.

Et ideo juxta cor sensitivum est ipsorum, scilicet gustus et tactus: cor enim oppositum est cerebro, et est calidissimum partium. Et de sensitivis quidem partibus corporis hoc modo sit determinatum.

mento. Oculi quidem partem cui videndi facultas data est, ex aqua constare existimandum est; ex aere id quod sonos percipit; olfactum ex igni: nam quod olfaciendi vim obtinet, id potentia est, quod olfactus actu: sensile enim sensum agere facit: quare necesse est ipsum potentia prius esse. Odor autem nonnisi fumida quaedam exhalatio est, fumida autem exhalatio igne constat: quocirca et sensorium olfactus loco circa cerebrum proprium est; nam rei frigidae materia potentia calida est. Atque oculi generatio eodem se habet modo: nam oculus a cerebro conditus est, quod omnium partium corporis humidissimum frigidissimumque est. Cui autem tangendi tributa est facultas, ex terra; cui gustandi, species quaedam tactus est, et ob id sensorium eorum, gustus inquam et tactus, haud procul a corde est: nam cor cerebro oppositum, et omnium partium corporis calidissimum est. Ac de sensoriis quidem corporis partibus hoc pacto definitum sit.

Postquam Philosophus improbavit opinionem ponentium visionem fieri extramittendo, hic determinat veritatem: et circa hoc tria facit. Primo manifestat qualiter visio fiat secundum suam sententiam. Secundo ex hoc reddit causam ejus quod supra positum est de organo visus, ibi, « Et rationabiliter. » Tertio manifestat causam illam per signum, ibi, « Et hoc est ab accidentibus. » Resumit ergo primo, quod dictum est in libro de Anima, quod sine lumine impossibile est videre: quia enim visio fit per medium, quod est diaphanum, requiritur ad visionem lumen, quod facit aliquod corpus esse actu diaphanum, ut dicitur in libro de Anima. Et ideo sive illud medium, quod est inter rem visam et oculum, sit actu aer illuminatus, sive sit lumen, non quidem per se subsistens, cum non sit corpus, sed quocumque alio corpore, puta aqua vel vitro, motus, qui fit per hujusmodi medium, causat visionem. Non est autem intelligendum quod hujusmodi motus sit localis, quasi quorumdam corporum defluentium a re visa ad oculum, sicut Democritus et Empedocles posuerunt: quia sequeretur quod per hujusmodi defluxum corpora visa diminuerentur quo usque totaliter consumerentur: sequeretur etiam quod oculus ex occursu continuo hujusmodi corporum destrueretur: neque etiam esset possibile (1) ut totum corpus ab oculo videretur, sed solum secundum tantam quantitatem, quantam posset pupilla capere. Est autem motus iste secundum alterationem: alteratio autem est motus ad formam, quae est qualitas rei visae, ad quam medium est in potentia inquantum est lucidum in actu, quod est diaphanum interminatum. Color autem est qualitas diaphani terminati, ut infra dicetur. Quod autem interminatum est, sic se habet ad terminatum, sicut potentia ad actum. Nam forma est quidam terminus materiae. Sed propter aliam rationem diaphaneitatis in medio perspicuo, sequitur quod medium recipiat alio modo speciem coloris quam sit in corpore colorato, in quo est diaphanum terminatum, ut infra dicetur. Actus enim sunt in susceptivis secundum modum ipsorum: et ideo color est quidem in corpore colorato sicut qualitas completa in suo esse naturali; in medio autem incompleta secundum quoddam esse intentionale; alioquin non posset secundum idem medium videri album et nigrum. Albedo autem et nigredo, pro ut sunt formae completae in esse naturali, non possunt simul esse in eodem: sed secundum praedictum esse incompletum sunt in eodem, quia iste modus essendi propter suam imperfectionem appropinquat ad modum quo aliquid est in aliquo in potentia. Sunt autem in potentia opposita simul in eodem.

Deinde cum dicit « et rationabiliter »

Assignat super id quod dictum est causam, quare necesse sit visum attribuere aquae, quod supra solum per signa ostenderat: et dicit quod quia immutatio medii illuminati a corpore viso causat visionem, rationabiliter id quod est intra pupillam, quae est organum visus, est aqueum. Aqua enim est de numero perspicuorum. Oportet autem quod, sicut exterius medium est aliquod perspicuum illuminatum sine quo nihil potest videri, ita etiam quod intra oculum sit aliquod lumen. Et, cum non sit visio nisi in perspicuo, necesse est quod est intra oculum sit aliquod perspicuum: non autem corpus caeleste, quia non venit in compositionem humani corporis; et ideo necesse est quod sit aqua quae sit servabilior et spissior quam aer, ut dictum est. Quare autem ad videndum requiratur lumen interius, manifestat cum dicit, « Non enim in ultimo. » Si enim virtus visiva esset in exteriori superficie oculi, sufficeret ad videndum solum lumen exterioris perspicui, per quod immutatio coloris perveniret ad exteriorem superficiem pupillae. Sed anima, sive sensitivum animae non est in exteriori superficie oculi, sed intra. Et est attendendum quod signanter addit, « Aut animae sensitivum; » anima enim cum sit forma totius corporis et singularum (1) partium ejus, necesse est quod sit in toto corpore et in qualibet parte ejus: quia necesse est formam esse in eo, cujus est forma: sed sensitivum animae dicitur potentia sensitiva, quae quia est principium sensibilis operationis animae quae per corpus exercetur, oportet esse in aliqua determinata parte corporis: et sic principium visionis est interius juxta cerebrum, ubi conjunguntur duo nervi ex oculis procedentes. Et ideo oportet quod intra oculum sit aliquod perspicuum receptivum luminis, ut sit uniformis immutatio a re visa usque ad principium visivum.

Deinde cum dicit « et hoc etiam »

Manifestat quod dixerat per signum, quod accidit in quibusdam, qui in pugnis circa tempora vulnerantur: scissis enim poris, qui pupillam continuant visivo principio, subito tenebrae fiunt per visus amissionem, ac si lucerna extingueretur. Pupilla enim est sicut quaedam lampas illuminata ab exteriori lumine; et ideo, quando praescinduntur

(1) *Al.* impossibile.

(1) *Al.* singularium.

pori continuantes pupillam principio visivo, non potest lumen hujus lampadis usque ad visivum principium pervenire, et ideo visus obscuratur.

Deinde cum dicit « igitur si »

Exclusis falsis opinionibus aliorum, accedit ad principale propositum. Et primo quantum ad organa sensuum non necessariorum. Secundo quantum ad organa sensuum necessariorum, ibi, « Tactivum « autem. » Circa primum duo facit. Primo adaptat organa sensuum elementis. Secundo manifestat quod dixerat, ibi, « Quod enim actu odoratur. » Circa primum considerandum est quod non fuit secundum sententiam Aristotelis quod organa sensuum elementis attribuerentur, ut patet in libro de Anima: sed quia alii philosophi organa sensuum quatuor elementis attribuebant; ideo quasi in hoc condescendens, dicit quod suppositis his quae dicta sunt de visu, oportet, secundum quod aliqui dicunt, unumquodque sensitivorum, idest organorum sensus, attribuere alicui uni elementorum, sicut alii faciunt. Existimandum est quod visivum oculi attribuendum sit aquae, sensitivum autem sonorum sit attribuendum aeri, igni vero odorativum.

Sed hoc videtur esse contra id quod dictum est in libro de Anima. Pupilla est aquae, auditus vero aeris, olfactus autem alterius, horum autem ignis aut nullius est, aut omnibus communis. Sed dicendum est quod id quod est odoratus potest accipi dupliciter. Uno modo secundum potentiam; et sic organum odoratus est aeris vel aquae, ut dicitur in secundo de Anima. Alio modo secundum actum; et sic est verum quod hic dicitur, ut ipse probabit. Et ideo signanter non dixit odorativum esse ignis, sicut dixerat sensitivum sonorum esse aeris, visivum oculi esse aquae; sed dicit odoratum esse ignis. Odorativum enim dicitur secundum potentiam, sed odoratus secundum actum.

Deinde cum dicit « quod enim »

Probat quod dixerat de organo odoratus. Et circa hoc tria facit. Primo ostendit odorativum esse in actu ignis. Secundo concludit quale debeat esse organum odoratus, quod est odoratus in potentia, ibi, « Propter quod et circa cerebrum. » Tertio ostendit similitudinem organi odoratus ad organum visus. « Oculi autem generatio. » Ait ergo primo, quod odorativum, idest organum habens virtutem odorandi, oportet quod sit hoc in potentia, quod actualis odoratus est in actu: quod manifestat per hoc quod sensibile facit sensum agere, idest esse in actu vel etiam operari. Oportet enim quod sensitivum sit in potentia sensibile; alioquin non pateretur ab ipso. Unde relinquitur quod sensitivum sit in potentia, sensus in actu. Manifestum est autem quod odor est fumalis evaporatio: non quidem ita quod fumalis evaporatio sit ipsa essentia odoris, hoc enim improbatum est, secundo de Anima, longius enim diffunditur odor quam fumalis evaporatio: sed hoc dicitur, quia fumalis evaporatio est causa quod sentiatur odor. Fumalis enim evaporatio est ab igne vel a quocumque calido: ergo odoratus in actu fit per caliditatem, quae principaliter est in igne; et ideo in temporibus et locis calidis flores sunt majoris odoris.

Deinde cum dicit « propter quod »

Concludit ex praemissis, quod organum odoratus dicitur esse in loco, qui est circa cerebrum. Organum enim odoratus est in potentia odor in actu, qui est per calorem vel ignem; et ita oportet quod sit potentia: potentia autem calidum est materia contrariorum, nec potest esse in potentia ad unum eorum nisi secundum quod est actu sub altero, vel perfecte, vel imperfecte. Perfecte, sicut quando est sub forma medii; et ideo oportet quod substantia organi odoratus sit id, quod est actu frigidum, quod praecipue est in loco circa cerebrum.

Deinde cum dicit « oculi autem »

Ostendit convenientiam organi odoratus ad organum visus: et dicit, quod etiam oculi generatio habet eundem modum quantum ad hoc quod constat ex cerebro, quia cerebrum inter omnes partes corporis est humidius et frigidius, et ita habet naturam aquae quae est naturaliter frigida et humida; et congruit organo odoratus, quod debet esse calidum in potentia, et organo visus quod debet esse aquae.

Sed tunc videtur convenienter attribuisse Plato visum igni, sicut et hic Aristoteles odoratum. Dicendum est autem quod organum odoratus est aquae, inquantum aqua est potentia calidum, quod est ignis; organum autem visus est aqua inquantum est perspicua, et per consequens lucida in potentia. Sed quia ignis est etiam lucidus actu sicut et calidum, adhuc posset aliquis dicere quod convenienter visus attribuitur igni. Dicendum est ergo quod eodem modo quo Aristoteles attribuit odoratum igni, nihil prohibet visum attribui igni, non secundum proprias ejus qualitates, quae sunt calidum et siccum, sed secundum quod est lucidus actu: quod etiam attendisse videntur aliquid philosophi, augmentum sumentes a fulgore, qui apparet moto oculo. Sed tamen quantum ad hoc improbavit eorum opinionem Aristoteles; non quidem quia ponebant visum in actu esse ignem, quod aliqualiter esset verum, inquantum scilicet visus in actu, non fit sine lumine, sicut nec odoratus in actu sine calore; sed quia ponebant organum visus esse lucidum actu, ponentes visionem fieri non suscipiendo, sed extramittendo.

Deinde cum dicit « tactivum autem »

Determinat de organis sensuum necessariorum. Et primo ostendit quae cuique elemento sunt attribuenda; secundo in quo loco sint sita, ibi, « Et « ideo juxta cor. » Dicit ergo primo, quod organum tactus attribuitur terrae, et similiter organum gustus, qui est tactus quidam, ut in tertio de Anima dictum est. Quod quidem non est sic intelligendum, quasi organum tactus vel gustus sit simpliciter terreum. Capillis enim et crinibus non sentimus, quae sunt magis terrea: sed quia, ut tertio de Anima dicitur, terra maxime miscetur in organo ipsorum sensuum. Et de organo quidem tactus ratio ista est, quia, ut dicitur secundo de Anima, organum tactus, ad hoc quod sit in potentia ad contrarias qualitates tangibiles, debet esse mediocriter complexionatum: et ideo oportet quod sit ibi secundum quantitatem plus de terra, quae inter alia elementa minus habet de virtute activa. De organo autem gustus ratio manifesta est. Sicut enim organum odoratus debet esse aqueum, ut sit ibi potentia calidum, sine quo non fit odoratus in actu, ita etiam organum gustus debet esse terreum, ut sit potentia humidum, sine quo non est gustus in actu.

Deinde cum dicit « et ideo »

Ostendit, ubi sit organum tactus et gustus constitutum; et dicit quod est juxta cor, et assignat hujus rationem, quia cor est oppositum cerebro

secundum situm et qualitatem: et sicut cerebrum est frigidissimum omnium, quae in corpore sunt, ita et cor est calidissimum inter omnes corporis partes: et propter hoc sibi invicem opponuntur secundum situm, ut per frigiditatem cerebri temperetur caliditas cordis. Et inde est quod illi, qui habent parvum caput secundum proportionem ceterorum membrorum, impetuosi sunt, tamquam calore cordis non sufficienter reflexo per cerebrum. Et e converso illi, qui excedunt immoderate in magnitudine capitis sunt nimis humorosi et pinguiores per magnitudinem cerebri calorem cordis impedientem: propter quod oportet organum tactus, quod terreum est, esse principaliter in loco calidissimo corporis, ut per caliditatem cordis ad temperiem terrae frigiditas reducatur. Nec obstat quod per totum corpus animal sentit sensu tactus: quia sicut alii sensus fiunt per medium extrinsecum, ita tactus et gustus per medium intrinsecum, quod est caro. Et sicut visivum principium non est in superficie oculi, sed intrinsecus; ita etiam principium tactivum est intrinsecus circa cor. Cujus signum est quod laesio, si accidat in locis circa cor, est maxime dolorosa. Nec tamen oportet esse duo principia sensitiva in animali; unum circa cerebrum ubi constituitur principium visivum, odorativum et auditivum, et aliud circa cor ubi constituitur principium tactivum et gustativum. Sensitivum enim principium primo quidem est in corde, ubi est fons caloris in corde animalis. Nihil enim est sensitivum sine calore, ut dicitur in libro de Anima. Sed a corde derivatur virtus sensitiva ad cerebrum, et exinde procedit ad organa trium sensuum, visus, auditus et odoratus: tactus autem et gustus referuntur ad ipsum cor per medium conjunctum, ut dictum est.

Ultimo autem epilogat quod de sensitivis partibus corporis sit hoc modo determinatum sicut in superioribus habitum est.

LECTIO VI.

Sensibilium doctrinam aggreditur, luminis item ac perspicui naturam explicans, coloris perfectam rationem deducit.

ANTIQUA.

De sensibilibus autem his, quae secundum unumquodque sensitivum, puta dico colore, sono, odore, gustu, et tactu, universaliter dictum est, quae actio ipsorum, in his quae de Anima, et quid operari secundum unumquodque sensitivorum. Quid autem oporteat dicere quodlibet eorum, scilicet quid color quid odor, quid sapor, similiter de tactu considerandum est: et primum de colore.

Est quidem igitur unumquodque dupliciter dictum; hoc quidem actu, hoc autem potentia. Quomodo quidem igitur actu color et sonus, quomodo est idem vel alterum his, qui secundum actum, sensibus, puta visioni et auditioni, dictum est in eis, quae de Anima. Quid autem unumquodque eorum existens faciat sensum et actum, nunc dicamus.

Quemadmodum igitur dictum est de lumine in aliis, quod sit color perspicui secundum accidens. Quando enim inest aliquid ignitum in perspicuo, praesentia quidem lumen est, privatio vero tenebrae.

Quod autem dicimus perspicuum, non est proprium aeris vel aquae, nec alicujus sic dictorum corporum: sed est quaedam communis natura et virtus, quae separata quidem non est. In his vero est et in aliis corporibus: in his quidem magis: in his vero minus.

Quemadmodum ergo et corporum, necesse est ultimum esse, et hujus. Luminis quidem igitur natura, in indeterminato perspicuo est. Ipsius autem quod in corporibus perspicui ultimum, quod quidem erit utique aliquid, palam est. Quod autem hoc sit color, ex accidentibus manifestum. Namque color in extremitate, aut extremitas est. Unde Pythagorici epiphaniam colorem vocabant. Est quidem enim in corporis extremitate, sed non est extremitas corporis.

Sed eamdem naturam oportet existimare, et eam quae exterius coloratur; et hanc quae et interius. Videntur autem aer et aqua colorata. Etenim aurora talis. Sed ibi quidem, quoniam in indeterminato accidit, non eundem colorem habet accedentibus prope et longe, nec aer nec mare. In corporibus vero, nisi continens faciat transmutationem, determinata est phantasia coloris. Manifestum igitur quod idem et ibi et hic, susceptivum coloris est. Perspicuum ergo secundum quod existit in corporibus, (inest autem, aut plus aut minus, in omnibus) coloris facit participare. Quoniam autem in extremitate color, hujus utique extremitas aliqua erit.

Quare color utique erit perspicui extremitas in determinato corpore.

Et ipsorum autem perspicuorum, puta aquae, et siquid aliud tale, quorumcumque videtur aliquis color proprius esse, secundum extremitatem similiter omnibus inest.

RECENS.

De sensilibus autem cujusque sensorii, verbi causa de colore, sono, odore, sapore et tactili, quodnam sit eorum officium et quaenam sit cujusque sensorii actio, universaliter quidem in libris de anima dictum est; quidnam vero dicendum sit quodlibet eorum, ceu quid color, quid sonus, quid odor, quid sapor, et similiter quid tactile, considerandum est, et primo quidem de colore agendum est. Unumquodque igitur bifariam dici solet; actu et potentia. Verum quonam pacto color et sonus actu, sensibus actu, visui scilicet et auditui, idem sint, vel aliud, in commentariis de anima dictum jam est; quidnam autem eorum unumquodque esse debeat ut sensum actionemque faciat, nunc dicamus. Ut igitur ibi de lumine dictum est, quod perspicui color per accidens sit: nam corporis ignei praesentia in perspicuo lumen est, privatio vero tenebrae: sic quod perspicuitatem nuncupamus, id non aeri, aut aquae, aut ulli alii corpori, cui hujusmodi nomen damus, proprium est, sed est natura quaedam et facultas communis, quae separabilis quidem non est, sed in illis inest, itemque ceteris corporibus, alii plus, alii minus. Quemadmodum igitur necesse est corporum aliquod esse extremum, ita et hujus Luminis itaque natura in perspicuo indefinito residet; quod autem perspicuitatis corporibus insertae extremitas aliqua sit, certum est: quod vero ea color sit, ex iis quae eveniunt, patet: nam color aut in termino residet, aut terminus est: quocirca et Pythagorei superficiem ipsam colorem appellabant: etenim color in termino corporis inhabitat, sed nequaquam terminus corporis est, verum eamdem naturam quae extra coloratur, intus quoque colorari putandum est. Aer autem et aqua colorata apparent: etenim jubar hujuscemodi aliquid est. Verum nec aer nec mare eumdem tum cominus atque accedentibus, tum eminus colorem sortiuntur, quod ibi color in indefinito sit; at in corporibus, nisi id quod ea ambit, mutationem aliquam afferat, coloris apparitio etiam definita est. Idem igitur hic et illic colorem suscipere constat. Ergo perspicuitas, quatenus corporibus inest (inest autem plus minusve omnibus), ut colorem participent in causa est. Quum autem color in termino sit, perspicuitatis termino inerit: quare color perspicuitatis in corpore definito terminus erit. Sed et perspicuis ipsis, ut aqua, et si quid aliud ejusmodi est, et iis quae colorem proprium habere videntur, in extremitate omnibus similiter inest.

Postquam Philosophus ad organa sensuum applicavit considerationem de sensibus animalium, hic applicat ea ad ipsa sensibilia. Et primo dicit de quo est intentio. Secundo exequitur propositum, ibi, « Quemadmodum igitur dictum est de lumine. » Circa primum duo facit. Primo proponit intentum, Secundo manifestat quod dixerat, ibi, « Est quidem « igitur unumquodque. » Dicit ergo primo, quod de sensibilibus propriis, quae sentiuntur secundum unumquodque sensitivum, idest secundum singula organa sensuum, (quod dicitur ad differentiam sensibilium communium, scilicet de colore, sono et odore, quae sentiuntur per visum, auditum et odoratum) et de gustu et tactu, idest de sensibilibus horum sensuum, dictum est in libro de Anima, universaliter et quomodo habent in sensum agere, et qualis sit operatio sensus secundum unumquodque organum immutatum a praedicto sensibili. Dictum est enim in secundo de Anima, quod sensus est potentia sensibile: et quod sensibilia faciunt sensum esse in actu. Sed nunc considerandum est quid sit quodlibet sensibile secundum seipsum, scilicet quid sit color, quid sonus, quid odor, quid sapor; et similiter de tactu, idest de sensibilibus tactus. Sed primum dicendum est de colore, qui est objectum visus, eo quod visus est spiritualior inter omnes sensus. Non est tamen per hoc intelligendum, quod de omnibus his sensibus in hoc libro determinare intendat; sed quod omnium horum sensibilium consideratio, necessaria sit ad propositam intentionem. Sed cum sensibilia tactus sint vel proprietates elementorum, idest calidum, frigidum, humidum et siccum, de quibus determinatum est in libro de Generatione, vel sint proprietates corporum distinctorum, sicut durum et molle et alia hujusmodi, de quibus determinatum est in libro Meteororum: unde nunc restat determinare de tribus; scilicet de colore, odore et sapore. De sono enim determinatum est in libro de Anima, eo quod eadem est ratio generationis soni et immutationis auditus organi a sono. Qualiter autem immutentur organa sensuum a sensibilibus, pertinet ad considerationem libri de Anima.

Deinde cum dicit « est quidem »

Exponit quod dictum est, scilicet quod considerandum sit quid sit color et sapor etc. Unumquodque horum enim dupliciter est. Uno quidem modo prout sentitur in actu. Alio vero modo, prout est sensibile in potentia. Quid autem sit unumquodque eorum secundum actum, idest secundum quod est color actu perceptus a sensu, aut sapor vel quodcumque aliud sensibile, dictum est in libro de Anima, quomodo scilicet unumquodque horum idem sit vel alterum sensui secundum actum, scilicet visioni vel auditioni, quia videlicet visibile in actu est idem visioni in actu, visibile autem in potentia non est idem visui in potentia. Ergo quid unumquodque sensitivum (1) sit in actu dictum est in libro de Anima, in quo determinatum est de sensibilibus in actu; sed quid sit unumquodque eorum secundum seipsum, quod natum est facere sensitivum actu, est nunc dicendum in hoc libro.

Deinde cum dicit « quemadmodum igitur »

Determinat de sensibilibus secundum modum praetactum. Et primo de colore. Secundo de sapore, ibi, « De odore vero et sapore. » Tertio de odore, ibi, « Eodem autem modo oportet intelligere. » Prima autem pars dividitur in duas partes. In prima, ostendit quid sit color in communi. In secunda parte determinat de differentiis colorum, ibi, « Est « ergo inesse perspicuo. » Circa primum duo facit. Primo proponit principia coloris. Secundo investigat coloris definitionem ex hujusmodi principiis, ibi, « Quemadmodum ergo et corporum. » Est autem duplex coloris principium: unum quidem formale, scilicet lumen; aliud materiale, scilicet perspicuum. Primo ergo tangit principium formale, scilicet lumen. Secundo principium materiale, scilicet perspicuum, ibi, « Quod autem dicimus. » Dicit ergo primo, quod sicut dictum est in libro de Anima, lumen est color perspicui: quod quidem dicitur secundum quamdam proportionem, ex eo quod sicut color est forma et actus corporis colorati, ita lumen est forma et actus perspicui. Differt autem quantum ad hoc: quod corpus coloratum in seipso habet causam sui coloris, sed corpus perspicuum habet lumen ab alio. Et ideo dicit quod lumen est color perspicui secundum accidens, idest per aliud, non quia lumen sit actus perspicui inquantum hujus (1). Quod autem sit actus ejus secundum aliud, manifestat per hoc, quod, quando aliquod corpus ignitum, scilicet actu lucidum, adest perspicuo, ex praesentia ejus fit lumen in perspicuo ex privatione vero fiunt tenebrae. Non sic autem est de colore; quia color manet in corpore colorato quocumque praesente vel absente, licet non sit actu visibilis sine lumine.

Deinde cum dicit « quod autem »

Determinat de perspicuo: et dicit quod hoc quod dicitur perspicuum, non est proprium vel aeris vel aquae, vel alicujus hujusmodi corporum, sicut est vitrum et alia corpora transparentia; sed est quaedam natura communis, quae in multis corporibus invenitur; scilicet quaedam naturalis proprietas in multis inventa, quam etiam virtutem nominat, inquantum est quoddam principium visionis. Et quia Platonici ponebant communia, sicut sunt separata secundum rationem, ita etiam separata esse secundum esse, ideo ad hoc excludendum subjungit, quod natura perspicuitatis non est aliqua natura separata, sed est in his corporibus sensibilibus, scilicet in aere et aqua et in aliis; in quibusdam quidem magis, in quibusdam vero minus. Ad cujus evidentiam sciendum est quod (2) Philosophus dicit in secundo de Anima, visibile non solum est color, sed etiam quoddam aliud, quod ratione comprehenditur innominatum. Est autem in genere visibilis communiter accepti, aliquid ut actus, aliquid vero ut potentia. Non est autem in hoc genere ut actus aliqua qualitas propria alicujus elementorum; sed ipsorum lumen, quod est quidem primo in corpore caelesti, derivatur autem ad inferiora corpora. Ut potentia quidem in hoc genere est id, quod est proprium luminis susceptivum: quod quidem in triplici ordine graduum se habet.

Primus quidem gradus cum id quod est luminis susceptivum est totaliter lumine repletum, quasi perfecte in actum reductum, ita quod ulterius non sit receptivum alicujus qualitatis vel formae hujus generis; quod quidem inter omnia corpora maxime competit soli. Unde corpus solare non potest esse medium in visu, ut sit recipiens et reddens formam visibilem.

(1) *Forte* sensibilium.

(1) *Lege* inquantum hujusmodi.

(2) *Supple* sicut.

Proprietas autem lucendi secundum ordinem quemdam descendendo, procedit usque ad ignem: ulterius usque ad quaedam corpora, quae, propter parvitatem sui luminis, non possunt lucere nisi in nocte, ut supra dictum est. Secundus gradus est eorum quae de se non habent lumen in actu, sed sunt susceptiva luminis per totum: hujusmodi corpora proprie dicuntur perspicua sive transparentia, vel diaphana. Phanon enim in graeco idem est quod visibile. Et haec quidem proprietas transparendi invenitur quidem maxime in corporibus caelestibus, praeter corpora astrorum, quae occultant quod post se est: secundario autem in igne, secundum quod est in propria sphaera propter raritatem; quarto in aqua, quinto etiam in quibusdam terrenis propter abundantiam aeris vel aquae in ipsis. Tertius et infimus gradus est terrae, quae maxime distat a corpore caelesti, quae minime nata est recipere de lumine, sed in superficie tantum: exteriores enim partes propter sui grossitiem interiores obumbrant, ut ad eas non perveniat lumen. Quamvis autem in solis corporibus medii gradus proprie dicatur perspicuum vel diaphanum secundum nominis proprietatem, communiter tamen loquendo, potest dici perspicuum, quod est luminis susceptivum qualitercumque. Et ita videtur Philosophus hic de perspicuo loqui.

Deinde cum dicit « quemadmodum ergo »

Investigat definitionem coloris. Et primo investigat genus. Secundo differentiam, ibi, « Sed eamdem « naturam. » Tertio definitionem concludit, ibi, « Qua- « re color utique etiam. » Est autem considerandum quod semper oportet subjectum ponere in definitione accidentis, ut dicitur septimo Metaphysicae: differenter tamen. Nam, si accidens definitur in abstracto, subjectum ponitur loco differentiae; id autem, quod pertinet ad genus accidentis, ponitur loco generis; sicut cum dicitur, simitas est curvitas nasi. Cum autem accidens definitur in concreto, e converso subjectum ponitur loco generis, sicut cum dicitur, simus est nasus curvus. Quia ergo hic color definiendus est in abstracto, primo incipit investigare loco generis id quod est essentialiter ipse color. Et concludit ex praedictis, quod, cum perspicuum non sit natura separata, sed in corporibus existens; necesse est quod sicut corporum, in quibus haec natura invenitur, est aliquod ultimum, si sit finita; ita et ipsius perspicui, quod significat qualitatem talium corporum, oportet esse aliquod ultimum. Et eadem ratio est de omnibus qualitatibus corporum, quae per accidens fiunt quanta secundum corporum quantitatem: unde per accidens terminatur secundum corporum terminationem. Est ergo considerandum quod sicut corporum, quaedam terminata dicuntur, quia propriis terminis terminantur, sicut corpora terrestria: quaedam interminata, eo quod non terminantur propriis terminis, sed alienis; ita etiam est et circa perspicuum. Quoddam enim est interminatum ex seipso, quia nihil habet in se determinatum unde ipsum videatur. Quoddam autem est terminatum, quia determinate habet aliquid in seipso, unde videatur secundum propriam terminationem. Perspicuum igitur indeterminatum est susceptivum luminis, cujus natura non est ut suscipiatur solum in extremo, sed per totum medium. Manifestum est autem quod ipsius perspicui, quod significat qualitatem in corporibus existentem, ut dictum est, est aliquid ultimum: et quod sit color, manifestum est ex his, quae accidunt; non enim videntur corpora colorata, nisi secundum suas extremitates. Per quod apparet quod color, vel est extremitas corporis, vel est in extremitate corporis. Et inde est quod Pythagorici colorem vocabant epiphaniam, idest apparitionem, quia illud, quod apparet in superficie corporum, color est. Non est autem verum quod color sit extremitas corporis, ut Pythagorici posuerunt; quia sic esset superficies, vel linea, vel punctus; sed est in extremitate corporis, sicut natura perspicui est in corporibus.

Deinde cum dicit « sed eamdem »

Investigat id quod ponitur in definitione coloris sicut differentia; scilicet ejus subjectum, quod est perspicuum. Et dicit, quod oportet existimare eamdem naturam esse, quae est susceptiva coloris in corporibus, quae colorantur exterius, idest non per proprium colorem, sed ex aliquo exteriori, et in his quae colorantur interius per proprium colorem. Illa autem quae colorantur ab exteriori, sunt perspicua, sicut aer et aqua: et hoc manifestat per colorem, qui apparet in aurora ex resplendentia radiorum solis ad aliqua corpora. Assignat tamen differentiam inter corpora quae colorantur ab exteriori vel a seipsis. In his enim quae ab exteriori colorantur, propter hoc quod non habent determinatum colorem de se, non videtur idem color de prope et de longe, sicut apparet in aere et aqua maris, quae de longe apparet alterius coloris quam de prope. Quia enim horum color videtur secundum aliquam reverberationem, necesse est quod secundum varietatem situs prospicientis varietur apparitio propter diversam reverberationis figuram: sed in corporibus quae de se habent determinatum colorem est determinata phantasia, idest apparitio coloris, et non variatur secundum diversum situm aspicientium, nisi forte per accidens, puta cum corpus continens facit aliquam transmutationem apparitionis, vel quando color videtur per alium; sicut quae continentur in vase vitri rubei videntur rubea, vel etiam per aliquam reverberationem splendoris, sicut patet in collo columbae. Quia igitur color, qui videtur in utrisque corporibus, non differt secundum proprium subjectum coloris, sed secundum apparitionis causam, quae est vel interius vel exterius; manifestum etiam quod utrobique est idem susceptivum coloris. Manifestum etiam quia in iis quae colorantur ab exteriori, perspicuum est susceptivum coloris, et etiam quod in his quae colorantur interius, perspicuum est quod facit ea participare colorem: quod quidem perspicuum in corporibus invenitur secundum magis et minus, ut dictum est. Quae enim istorum corporum plus habent de aere vel aqua, plus habent de perspicuo; minus autem habent quae superabundant in terrestri. Si ergo conjungamus duo quae dicta sunt: scilicet quod color sit in extremitate corporis, et quod corpora participent colorem secundum perspicuum; sequitur quod color sit quaedam extremitas perspicui.

Deinde cum dicit « quare color »

Concludit definitionem coloris. Et primo in his quae per se colorantur interius. Secundo in his quae colorantur ab exteriori, ibi, « Et ipsorum « autem perspicuorum. » Concludit ergo, quod color est extremitas perspicui in corpore determinato: quod quidem additur, eo quod hujusmodi corpora

sunt, quae secundum se colorantur. In definitione autem debet poni id quod est per se. Quod autem dicit colorem esse extremitatem perspicui, non repugnat ei quod dixerat supra, colorem non esse extremitatem. Illud enim dixit de extremitate corporis; hoc autem de extremitate perspicui, quod nominat corporis qualitatem, sicut calidum et album. Et ideo color non est in genere quantitatis, sicut superficies, quae est extremum corporis; sed est in genere qualitatis, sicut et perspicuitas; quia extremum; et id cujus est extremum, unius generis sunt. Si (1) autem corpora intrinsecus quidem

(1) *Lege* sicut.

habent superficiem in potentia, non autem actu, ita etiam intrinsecus non colorantur in actu, sed in potentia, quae reducitur ad actum facta corporis divisione: illud autem intrinsecum non habet virtutem movendi visum, quod per se colori convenit.

Deinde cum dicit « et ipsorum »

Manifestat rationem coloris quantum ad ipsa perspicua interminata, sicut est aqua vel quicquid aliud hujusmodi habet aliquem colorem; quia in omnibus his non est color, nisi secundum extremitatem.

LECTIO VII.

Coloris in extremos ac medios partitio ipsorumque duplex generationis ac mistionis modus assignatur.

ANTIQUA.

Est ergo inesse in perspicuo hoc quod in aere facit lumen; est autem non, sed privatum esse. Quemadmodum igitur ibi hoc quidem lumen, hoc vero tenebrae; ita et in corporibus inest album et nigrum.

De aliis autem coloribus jam dividentes, quot modis contingit fieri dicendum. Contingit enim invicem positis albo et nigro, ita quod unumquodque eorum sit invisibile propter parvitatem, quod autem ab ambobus, visibile sit fieri: hoc enim neque album potest videri, neque nigrum. Quoniam autem necesse quidem est quemdam colorem habere, neutrum autem horum possibile est; necesse est commixtum esse, et speciem quamdam coloris aliam. Est quidem ergo sic accipere plures colores esse, quam album et nigrum

Multos autem proportione, tria est ad duo et tria ad quatuor, et secundum alios numeros est, juxta se invicem jacere. Hi autem omnino secundum nullam proportionem sunt, sed secundum abundantiam quamdam, et defectum incommensurabilem.

Eodem itaque modo, hoc oportet habere et in consonantiis. Qui quidem in numeris, proportionatissimi sunt colores, quemadmodum ibi concordantias; hi autem delectabilissimi colorum esse videntur, veluti croceus, et puniceus. Pauci autem tales propter causam, propter quam quidem et symphoniae paucae. Qui autem non in numeris alii colores.

Vel etiam omnes colores in numeris esse alios quidem ordinatos, alios vero inordinatos; et hos ipsos, quando non puri sunt, quia non sunt in numeris tales fieri. Unus siquidem modus generationis colorum, hic est.

Unus autem apparere alterum per alterum. Quemadmodum animalium pictores faciunt alterum colorum super alterum, et manifestiorem superponentes, quemadmodum quando in aqua vel aere, volunt aliquid facere apparens, et quemadmodum sol secundum se quidem albus videtur, per caliginem vero et fumum puniceus.

Multi autem, et sic erunt colores eodem modo prius dicto: proportio enim erit utique quaedam eorum, qui in superficie, ad eos qui sunt in profundo. Quidam autem et omnino non sunt in proportione.

RECENS.

In perspicuitate igitur interdum id inest quod in aere quoque lucem efficit; interdum vero non inest, sed perspicuitas eo destituta est. Ergo quemadmodum in aere modo lumen, modo tenebrae insunt, ita corporibus albor et nigror innascuntur. De ceteris autem coloribus, distinguendo quot modis fieri possint, jam disserendum est: fieri enim possunt hoc pacto, ut album et nigrum juxta se invicem ponantur, ita ut utrumque invisibile sit ob parvitatem; quod vero ex ambobus provenit, visibile reddatur: hoc enim nec album apparere, nec nigrum potest; at cum necesse sit colorem quemdam habere, et neuter horum esse possit, mistum quemdam colorem et coloris speciem quamdam aliam esse necessum est. Igitur plures esse colores praeter album et nigrum ad hunc putes modum; ac multos quidem proportione: nam fieri potest ut tria duobus, et tribus quatuor, et ita per alios numeros, sibi invicem apponantur; alia vero nulla penitus proportione, sed excessu quodam ac defectu incommensurabili. Atque illos eodem utique quo concentus modo se habere putandum est: qui enim sunt in numeris proportionis genus eximium servantibus, eos esse qui consonantiarum modo omnium suavissimi videntur, ceu purpureus et puniceus, atque ejusmodi paucos quosdam, eadem qua concentus pauci sunt causa; qui vero non sunt numeris reliquos esse; aut etiam colores omnes, tam ordinatos quam inordinatos, in numeris esse, atque hos ipsos, quam impuri sunt, quia non sint in numeris, tales evadere. Unus igitur generationis colorum modus hic est; alius vero, quando alter per alterum apparet, ut nonnunquam pictores faciunt, colorem alterum alteri clariori superlinientes; sicuti quum facere volunt ut quidpiam in aqua aut aere appareat; et ut sol per se quidem apparet albus, per caliginem vero et fumum puniceus. Atque ita quoque multi colores eodem modo quo supra exposita ratione erunt: nam ratio quaedam superiorum ad inferiores erit; alii vero nulla penitus ratione constabunt.

Postquam Philosophus ostendit quid est color, hic procedit ad distinguendum species colorum. Et primo quantum ad colores extremos. Secundo quantum ad colores medios, ibi, « De aliis autem coloribus. » Quia vero differentiae, quibus species distinguuntur, debent esse per se generis divisivae et non per accidens, ut patet in septimo Metaphysicae; ideo ex ipsa natura coloris, quam per definitionem supra positam explicaverat, concludit diversitatem specierum ipsius. Habitum est enim ex praemissis, quod subjectum coloris est perspicuum secundum suum extremum in corporibus terminatis. Proprius autem actus perspicui inquantum hujus est lux, cujus praesentia in diaphano non determinato, sicut est aer, facit lumen, ejus autem absentia facit tenebras. Contingit ergo in extremo perspicui terminatorum corporum inesse illud, quod in aere facit lumen; et hoc faciet ibi colorem album, et per ejus absentiam efficietur color niger. Quod quidem non est sic intelligendum

quasi in colore nigro nihil sit luminis: sic enim nigredo non esset contraria albedini, utpote non participans eamdem naturam, sed esset pura privatio, sicut tenebra aeris. Sed dicitur nigredo causari per absentiam luminis, quia minimum habet de lumine inter omnes colores, sicut albedo plurimum. Contraria enim sunt, quae in eodem genere maxime distant, ut dicitur decimo Metaphysicae.

Deinde cum dicit « de aliis »

Procedit ad distinguendum colores medios; et dividitur in partes duas. In prima ponit quosdam modos generationis distinctionis colorum mediorum, non secundum ipsorum existentiam, sed secundum apparentiam. Secundo assignat veram generationem mediorum colorum secundum suam naturam, ibi, « Si autem commixtio est corporum. » Circa primum Philosophus duo facit. Primo ponit duos modo generationis et distinctionis mediorum colorum secundum apparentiam. Secundo comparat illos modos adinvicem, ibi, « Dicere autem sicut antiqui. » Prima pars dividitur in duas, secundum duos modos, quos ponit. Secunda pars incipit ibi, « U- » nus autem apparere. » Circa primum duo facit. Primo ponit generationem colorum mediorum. Secundo assignat distinctionem ipsorum, ibi, « Multos autem proportione. » Dicit ergo primo, quod cum dictum sit de coloribus extremis, dicendum est de aliis coloribus, scilicet mediis, distinguendo quot modis contingit eos generari. Supponitur ergo aliquid esse invisibile propter ejus parvitatem. Contingit ergo duobus parvis corporibus non visibilibus propter parvitatem juxta se positis, quorum unum sit nigrum, et aliud sit album, illud quod ex utroque compositum est, videri propter majorem quantitatem. Omne autem quod videtur in hujusmodi corporibus, secundum aliquem colorem videtur. Illud autem totum, nec videtur ut album, nec ut nigrum: quia tam illud quod est album, quam illud quod est nigrum in ipso, positum est esse invisibile propter parvitatem. Unde necesse est quod videatur quasi quidam color ex utroque commixtus: et sic fit alia species coloris praeter album et nigrum. Ex quo patet quod contingit colores plures accipere, quam album et nigrum.

Deinde cum dicit « multos autem »

Assignat distinctionem mediorum colorum. Et primo assignat causam distinctionis mediorum colorum ex diversa proportione albi et nigri. Secundo assignat causam quare quidam colores medii sunt delectabiles, et quidam non, ibi, « Et eodem ita- » que modo. » Circa primum considerandum est, quod sicut Philosophus dicit decimo Metaphysicae, ratio mensurae primo quidem invenitur in numeris, secundo in quantitatibus continuis, deinde ultimo transfertur etiam ad quantitates, secundum quod in eis potest inveniri excessus unius qualitatis super aliam, sive per modum intensionis, prout aliquid (1) dicitur albedo major, quae est in majori superficie. Quia vero proportio est quaedam habitudo quantitatum adinvicem; ubicumque dicitur quantum aliquo modo, ibi potest dici proportio. Et primo quidem in numeris; quia omnes in prima mensura, quae est unitas, sunt adinvicem commensurabiles. Communicant autem omnes in prima mensura, quae est unitas. Sunt autem diversae proportiones numerorum, secundum quod diversi numeri adinvicem comparantur. Alia enim est proportio trium ad duo, quae vocatur sesquialtera, et alia quatuor ad tria, quae vocatur sesquitertia. Quia vero quantitates continuae non resolvuntur in aliquod indivisibile, sicut numeri in unitatem, non est necesse omnes quantitates continuas esse adinvicem commensurabiles; sed est invenire aliquas, quarum una excedat alteram, quae tamen non habent commensurationem. Quaecumque tamen quantitates continuae proportionantur adinvicem, secundum proportionem numeri ad numerum, earum est una mensura communis; puta si una sit trium cubitorum, et alia quatuor, utraque mensuratur cubito. Et ad hunc modum in qualitatibus etiam contingit esse excessum et defectum, vel secundum aliquam proportionem numeralem, vel secundum excessum incommensurabilem (1). Et hoc est quod dicit quod contingit esse multos medios colores secundum diversas proportiones. Contingit enim quod album jaceat juxta nigrum secundum proportionem duorum ad tria, vel trium ad quatuor, vel quorumlibet aliorum numerorum: aut secundum nullam proportionem numeralem, sed solum secundum incommensurabilem superabundantiam et defectum.

Deinde cum dicit « eodem itaque »

Ostendit quare quidam colores sunt delectabiles, et quidam non; et assignat circa hoc duas rationes. Secundam ponit, ibi, « Vel etiam omnes colores. » Dicit ergo primo, quod ex quo medii colores distinguuntur secundum diversas proportiones albi et nigri, « Eodem modo oportet » se habere in mediis coloribus, sicut « et in consonantiis » quae causantur secundum proportionem vocis gravis et acutae. Sicut enim in consonantiis illae sunt proportionatissimae, et delectabilissimae quae consistunt in numeris, sicut diapason in proportione duorum ad unum, et diapente in proportione trium ad duo; ita etiam in coloribus illi qui consistunt in proportione numerali sunt proportionatissimi, et hi etiam videntur delectabilissimi, « sicut croceus et purpureus, » idest rubeus. Et sicut paucae symphoniae delectabiles, ita etiam pauci sunt colores tales. Alii vero colores, qui non sunt delectabiles, non consistunt in proportione numerali.

Deinde cum dicit « vel etiam »

Assignat aliam rationem, quare quidam colores sunt delectabiles, et quidam non. Et dicit quod omnes species colorum possunt dici quod sint ordinatae secundum numeros. Et potest ad hoc movere, quia si sit excessus solum secundum superabundantiam et defectum, non erit alia species coloris, sed tunc solum quando superabundantia et defectus est secundum aliquam proportionem numeralem. Hoc autem supposito, adhuc sequeretur ipsos eosdem colores esse inordinatos « quando » sunt puri; » puta si in una parte sit excessus albi supra nigrum secundum unam proportionem, in alia autem parte secundum aliquam aliam numeralem proportionem, et hoc confuse et absque ordine. Et ideo, quando non erit per totum eadem proportio numeralis, sequitur quod hujusmodi colores erunt inordinati et indelectabiles. Ultimo autem concludit « hunc esse unum modum genera- » tionis mediorum colorum. »

Deinde cum dicit « unus autem »

Ponit secundum modum generationis mediorum colorum. Et primo assignat generationem colorum mediorum. Secundo distinctionem ipsorum, ibi,

(1) *Lege* aliquando.

(1) *Al.* commensurabilem.

« Multi autem et sic erunt. » Dicit ergo primo, quod praeter modum praedictum est unus alius modus generationis mediorum colorum secundum apparentiam, per hoc, quod unus colorum apparet per alium, ita quod ex duobus coloribus resultat apparitio cujusdam medii coloris. Et ponit duo exempla: primum in artificibus; sicut quandoque faciunt pictores ponentes unum colorem super alium, ita tamen quod manifestior color, idest fortior et tenacior, subtus ponatur; alioquin si debilior poneretur subtus, nullatenus appareret: et hoc praecipue faciunt quando volunt facere in sua pictura quod aliquid appareat ac si esset in aere vel aqua, ut puta cum pingunt pisces quasi in mari natantes, tunc enim superponunt fortiori colori piscium, quemdam debilem colorem, quasi aqua. Aliud vero exemplum ponit in rebus naturalibus. Sol enim secundum se videtur albus propter luminis claritatem; sed quando videtur a nobis mediante caligine sive fumo resoluto a corporibus, fit tunc puniceus, idest rubicundus. Et sic patet quod id quod secundum se est unius coloris, quando videtur per alium colorem, facit apparentiam tertii coloris. Fumus enim secundum se non est rubeus, sed magis niger.

Deinde cum dicit « multi autem »

Assignat etiam secundum hunc modum rationem distinctionis colorum. Et dicit, quod eodem modo multiplicantur medii colores secundum hunc modum generationis eorum, sicut et secundum praedictum, scilicet secundum diversas proportiones. Est enim accipere quamdam proportionem coloris infra positi, quod dicit esse in profundo, ad colorem supra positum, quem dicit esse in superficie. Et quidam tamen colores, supra et infra positi, non sunt in proportione aliqua numerali, et ideo causantur colores ut delectabiles et indelectabiles, ut supra dictum est.

LECTIO VIII.

Ipsa mediorum colorum generatio ex communi ac propria corporum mistione insinuatur; cur item, et quod multiplicentur ipsi medii colores disseritur.

ANTIQUA.

Dicere autem sicut antiqui, defluxionem esse colorem, et videri propter talem causam, incongruum. Omnibus enim modis per tactum necesse ipsis facere sensum. Quare mox melius est dicere per moveri intermedium sensus a sensibili fieri sensum, quam tactu et defluxionibus.

In his autem, quae secus invicem ponuntur, necesse sicut et magnitudinem accipere invisibilem, ita et tempus insensibile, ut lateant motus pervenientes, et unum putetur esse, propter simul apparere. Hic autem nulla necessitas. Sed qui in superficie color immobilis existens, et motus a supposito non similem facit motum. Quare aliud apparebit, et nec album nec nigrum.

Quare si non contingit nullam magnitudinem esse invisibilem, sed quamlibet ab aliqua distantia visibilem, et haec quaedam utique colorum commixtio, et illo autem modo nihil obstat quin appareat quidam color communis eis, qui a longe. Quoniam enim non est ulla magnitudo invisibilis, in eis quae deinceps considerandum.

Si autem commixtio est corporum, non solum secundum hunc modum, quem putant quidam solum juxta invicem positis minimis, immanifestis autem nobis proper sensum, sed omnino omniquaque, sicut in eis quae de commixtione dictum est universaliter de omnibus. Illo enim modo miscentur haec solum, quaecumque contingit dividere ad minima, quemadmodum homines, equi aut semina. Hominum enim hominem minimum, equorum enim vero equum. Quare horum secus invicem positionem multitudo commixta est, quae simul utrorumque; hominem vero uni equo non dicimus commisceri. Quaecumque vero non dividuntur ad minimum, horum commixtiones non contingit fieri secundum hunc modum, sed commisceri ex toto, quae quidem et maxime commisceri nata sunt. Quomodo autem hoc fieri possibile, in eis quae de Mixtione dictum est prius.

Simul autem quae sit necessitas commixtis illis, et res misceri, manifestum est, et hanc causam esse principalem cur multi sint colores, sed non supernatationem, nec secus invicem positionem. Non enim de longe quidem, de prope autem non, videtur unus commixtorum colorum, sed undique.

Multi autem erunt colores, quoniam multis contingit proportionibus commisceri sibi invicem commista; et hoc quidem in numeris, hoc vero secundum abundantiam solum et alia eodem modo, quo quidem in secus invicem positis coloribus,

RECENS.

Porro dicere, perinde ut antiqui, colores esse effluvia et tali de causa visum fieri, absurdum est: prorsus enim ipsis necessarium est ut tactu sensum effici statuant: quare continuo praestat dicamus, sensum eo fieri quod a sensibili movetur intermedium quod inter ipsum et sensum interjacet tactu quidem, sed non effluviis. In illis igitur qui sibi invicem apponuntur, ut invisibilem magnitudinem, ita et insensibile tempus ponere necesse est, ut motionum accessiones nos fugiant, et eo quod simul apparent, unus esse videantur; at in his nulla est necessitas; sed color ille qui in superficie est, prout immobilis est, vel movetur a colore substrato, motionem pariet dissimilem: quocirca et diversus apparebit, et non albus, aut niger: quare si fieri nequeat, ut ulla magnitudo extet invisibilis, sed omnis ex quodam spatio visibilis sit, haec quoque quaedam erit colorum mistio. Atque isto pacto nihil obstat quin color quidam communis appareat iis qui procul absunt: quod enim nulla magnitudo sit invisibilis, de hac re post haec considerabimus. Quodsi vero corporum mistio non solum perinde fiat ut quidam putant, videlicet minimis, sed quae nostris sensibus percipi nequeunt sibi invicem appositis, sed prorsus undique per totum, quemadmodum in commentario de mistione universim de omnibus diximus: illo enim modo ea solum miscentur quae in minima dividi possunt, ut homines, equi, semina, quandoquidem hominum homo minimum est, equorum equus: quare ubi haec sibi invicem apponuntur, utrorumque multitudo mista est; unum autem hominem uni equo mistum esse non dicimus; at quaecumque in minima dividi nequeunt, eorum mistio ad hunc modum fieri nequit, sed eo fit quod prorsus miscentur atque haec corpora suapte natura maxime miscentur; hoc autem qua ratione fieri queat, dictum est antea, ubi de mistione agebamus. Haec itaque ubi miscentur, colores quoque necessario misceri debere, atque hanc esse principem causam, cur colores multi sint, et non superpositionem, aut appositionem, perspicuum est: non enim e longinquo quidem non autem in propinquo mistorum color unus apparet, sed undelibet. At complures ideo colores erunt, quod quae inter se miscentur, ea multis misceri rationibus possunt, atque alia quidem in numeris, alia vero excessu tantummodo. Cetera quoque ad eum ipsum modum quem in appositis superpositisve coloribus exposuimus, mixtis etiam tribuere licet. Quam autem ob causam colorum species, item saporum

aut de supernatatione contingit dicere et de commixtis. Sed qua de causa colorum species terminatae et non infinitae, et saporum, et sonorum posterius considerandum. Quid quidem igitur sit color, et qua de causa multi colores, dictum est. De sono autem et de voce, prius in his quae de Anima, est dictum.

sonorumque, finitae sint et non infinitae, postea decebimus.

Quid igitur sit color, et quamobrem colores sint multi, explicatum jam est; de sono autem et voce tractavimus prius in libris de anima.

Positis duobus modis generationis colorum mediorum, hic comparat praedictos modos adinvicem. Et circa hoc tria facit. Primo excludit quamdam positionem, ex qua procedebat unus praedictorum modorum. Secundo comparat praedictos modos adinvicem, ibi, « In his autem quae secus invicem. » Tertio ostendit quantum ad quid utrique praedictorum modorum sustineri possint, ibi, « Quare si non « contingit. » Dicit ergo primo, quod antiqui posuerunt colorem nil aliud esse quam quemdam effluxum a corporibus visis, sicut supra Democritus, et etiam Empedocles posuerunt, quod visio sit propter hujusmodi causam, scilicet propter defluxum idolorum a corporibus visis. Et, quia unumquodque videtur per proprium colorem, ideo crediderunt nihil aliud esse colorem quam hujusmodi defluxionem. Sed hoc dicere est omnino incongruum. Non enim poterant ponere, quod hujusmodi corpora, defluentia a corporibus visis ingrederentur intra oculum, quia sic corrumperetur substantia ejus: unde oportebat omnibus modis quod visio fieret per contactum corporum resolutorum ad ipsum oculum, ex hujusmodi contactu immutatum ad videndum. Si ergo immutatio talis sufficit ad causandum visionem, melius est dicere quod visio fiat per hoc quod medium statim a principio moveatur a sensibili, quam dicere visionem fieri per contactum et defluxionem. Natura enim per pauciora se expedit inquantum potest. Sunt autem et alia, quibus praedicta positio ostenditur esse falsa. Primo quidem, quia si visio fieret per contractum, tunc sensus visus non distingueretur a tactu, quod patet esse falsum. Visus enim non est cognoscitivus contrarietatum tactus. Secundo, quia corpora visa per continuum defluxum diminuerentur, et tandem totaliter consumerentur, nisi aliis defluxionibus supervenientibus, eorum quantitas servaretur. Tertio quia hujusmodi corpora defluentia a rebus visis cum sint subtilissima, a ventis propellerentur. Unde non fieret recta visio. Quarto, quia visus non indigeret lumine ad videndum, ex quo visio fieret per contactum visibilis: et multa alia hujusmodi inconvenientia sequuntur quae, quia manifesta sunt, Philosophus praetermisit.

Deinde cum dicit « in his autem »

Comparat praedictos modos adinvicem. Ubi considerandum est quod primus modus generationis mediorum colorum assignabatur ab illis, qui ponebant colorem esse defluxionem. Et ideo, postquam Aristoteles ostendit falsitatem hujus positionis secundum se, concludit inconveniens, quod sequitur in eis hac assignatione generationis colorum mediorum. Et dicit, quod qui (1) ponunt medios colores generari, per hoc quod colores extremi « secus in- « vicem ponuntur » necesse est eis dicere « non « solum quod magnitudo sit invisibilis, sed etiam, » quod « aliquod tempus sit insensibile » ad hoc quod habeant propositum; quia ponebant visionem fieri per motum localem corporum defluentium. Nihil autem movetur ad aliquam distantiam secundum motum localem, nisi in tempore. Oportet autem assignare aliquod tempus, in quo defluxus fiat a re visa ad oculum; et tanto oportet ponere majus tempus, quanto fuerit major distantia. Manifestum est autem quod corporum minimorum secus invicem positorum non est omnino eadem distantia ad oculum; et sic oportet diversa esse tempora, in quibus perveniunt motus ab eis ad oculum. Non ergo videbitur totum, quod ex hujusmodi corporibus componitur, ut unum, sicut supra ponebatur nisi lateat tempus, in quo unus motus praeoccupat alium. Et ita necesse est ponere tempus insensibile in hoc modo generationis colorum. Sed « hic, » in secundo modo generationis colorum « nulla necessitas est » quod ponatur tempus insensibile, quia non ponitur visio fieri per defluxum secundum motum localem, « sed ille color, qui in « superficie, » ponitur « immobilis existens, » idest cum maneat immobilis secundum locum, immutatur tamen per motum alterationis ab inferiori colore, ita « ut non similiter moveat, » visum, sicut per se moveret vel color supra positus vel suppositus, vel « alius » color medius « apparebit » et « nec album nec nigrum. » Est autem considerandum quod ponentibus visum fieri per defluxionem et tactum, etiam remota generatione mediorum colorum, quam ponebant, sequitur tempus esse insensibile. Oportet enim eos dicere quod nullum corpus totum simul videatur, sed per aliquam temporis successionem, cum ponant visum fieri per contactum. Non est autem possibile quod totum aliquod magnum corpus, vel defluxus ejus, simul tangatur a pupilla, propter ejus parvitatem. Et ideo sequitur tempus esse insensibile, cum de aliquibus nobis videatur, quod simul ea tota videamus.

Est tamen considerandum quod aliquod corpus visui se offerens potest considerari dupliciter. Uno modo secundum quod est totum unum in actu, et singulae partes ejus in eo existentes sunt quodammodo in potentia, et sic visio fertur in totum simul sicut in aliquid unum, non autem in aliquam ejus partem determinate. Alio autem modo potest considerari corpus, quod visui se offert, secundum quod aliqua pars ipsius accipitur ut determinata in seipsa, et quasi ab aliis partibus distincta; et sic visus non fertur in totum simul, sed in unam partem post aliam. Et hoc quidem tempus, quo visio totius mensuratur, non est insensibile simpliciter, cum anima sentiendo prius et posterius in motu, sentiat tempus, ut patet in quarto Physicorum. Sed tanto est hujusmodi tempus sensibilius quanto sensus fuerit perspicacior, et major diligentia fuerit apposita.

Deinde cum dicit « quare si non »

Ostendit qualiter praedicti duo modi generationis colorum sustineri possint, et usque ad quid se extendant, scilicet usque ad apparentiam; concludens ex praedictis, « quod si non contingit aliquam « magnitudinem esse invisibilem, sed quaelibet ma- « gnitudo ab aliqua distantia est visibilis, » ut se-

(1) *Al. deest* qui.

quitur, erit « quaedam commixtio colorum haec, » scilicet per alternos colores, « et illo etiam mo- « do » per positionem colorum secus invicem, « nihil prohibet, » quin appareat quidam color communis ab aliqua distantia, ex qua scilicet non potest videri per se uterque color simplicium propter corporis parvitatem. Quod autem « nulla ma- « gnitudo sit invisibilis » simpliciter propter parvitatem, dicit in sequentibus esse videndum.

Deinde cum dicit « si autem »

Ponit modum generationis mediorum colorum, qui est non solum secundum apparentiam, sed secundum existentiam. Et primo determinat generationem mediorum colorum. Secundo assignat rationem distinctionis ipsorum secundum istum modum generationis, ibi, « Multi autem erunt. » Quia vero iste modus generationis mediorum colorum accipitur secundum mixtionem corporum, ideo praemittit primo de mixtione corporum adinvicem; et subjungit secundo de mixtione colorum, ibi, « Simul au- « tem quae sit necessitas. » Dicit ergo primo, quod mixtio corporum adinvicem non solum est secundum quidem hunc modum, quem quidam putaverunt, quod quaedam minima juxta alia ponerentur, quae propter parvitatem essent nostris sensibus immanifesta. Sed contingit aliqua corpora totaliter immisceri, ita scilicet quod totum toti immisceatur; sicut dictum est in libro de Generatione, ubi universaliter tractatum est de corporum mixtione. Est autem verum, quod quaedam miscentur illo modo, scilicet per positionem minimorum juxta invicem, quaecumque scilicet possunt usque ad minima dividi; sicut multitudo hominum dividitur usque ad unum hominem, tamquam usque ad aliquid unum minimum, et multitudo equorum usque ad unum equum, et multitudo seminum usque ad unum semen, quod est unum granum tritici, vel aliquid hujusmodi. Unde bene potest dici quod talium multitudo est permixta per hoc, quod minima secus invicem ponuntur, sicut si homines confuse equis permiscentur, vel semina tritici seminibus hordei, non tamen erit permixtio talium totaliter. Singulae enim partes multitudinum remanebunt impermixtae, quia unus homo non permiscetur uni equo, nec aliquod aliud hujusmodi alicui tali. Sed eorum quae non dividuntur usque ad minimum, scilicet corporum continuorum et similium partium, sicut vinum et aqua, non potest fieri mixtio modo praedicto, scilicet per positionem minimorum juxta invicem, quia non est in eis accipere minimum; sed per hoc quod totum toti commisceatur, ita quod nulla pars remanet impermixta. Et haec sunt, quae maxime et verissime nata sunt permisceri. Quomodo autem haec fieri possint, determinatum est in libro de Generatione.

Deinde cum dicit « simul autem »

Post commixtionem corporum tangit commixtionem colorum. Et dicit manifestum esse secundum praedeterminata quae sit necessitas quod commixtis corporibus colores misceantur. Dictum enim est supra quod perspicuum secundum quod existit in corporibus, facit colores participari. Perspicuum autem diversimode invenitur in corporibus secundum majus et minus, et similiter lucidum; et ideo permixtis coloribus in quibus est lucidum et diaphanum, necesse est quod fiat permixtio colorum. Et ista est principalis causa quod sunt multi colores praeter album et nigrum. Non autem est principalis causa supernatatio, idest quod unus color ponatur super alium, neque secus invicem positio, scilicet quod minima colorata juxta invicem ponantur, quia color medius videtur praeter album et nigrum, non quidem de longe, nec de prope, sed ex quacumque distantia. Et ita patet quod iste est modus generationis colorum mediorum secundum ipsorum existentiam; alii autem duo modi pertinent ad solam apparentiam.

Deinde cum dicit « multi autem »

Assignat causam distinctionis colorum mediorum secundum praedictum modum generationis. Et dicit quod multi generantur colores medii, quoniam multis proportionibus solum invicem contingit commiscere corpora, et per consequens ipsos colores. Quaedam quidem secundum determinatos numeros, quaedam vero secundum solam superabundantiam incommensurabilem. Et alia omnia eodem modo hic dicenda sunt circa mixtionem, quae supradicta sunt in aliis duobus modis, scilicet in positione colorum juxta invicem, et in superpositione unius coloris super alterum. Unum autem est, quod restat posterius determinandum, quare scilicet sint finitae et non infinitae species colorum, saporum et sonorum. Ultimo autem epilogando concludit. Jam dictum est quid sit color, et propter quam causam sint multi colores. Excusat autem se deinceps a determinatione soni et vocis: quia de his jam determinatum est in libro de Anima, eo quod eadem est ratio generationis ipsorum et immutationis, quae secundum quod immutant pertinent ad considerationem libri de Anima.

LECTIO IX.

De sapore et odore prius tractandum esse; et prius de sapore; cujus de natura tres antiquorum refelluntur sententiae, propriaque ac vera traditur.

ANTIQUA.

De odore vero et sapore dicendum est, fere enim eadem est passio; non in eisdem autem est utrumque eorum. Manifestius autem est nobis saporum genus quam odorum,

RECENS.

De odore vero et sapore nunc agendum; nam eadem ferme affectio est, sed non in eisdem uterque. Porro saporum genus quam odorum nobis evidentius est: cujus causa

hujus autem causa, quoniam pejorem habemus animalibus odoratum, et ipsis sensibus qui in nobis. Tactum vero certissimum aliorum animalium. Gustus vero tactus quidam est.

Igitur aquae natura vult insipida esse: necesse est itaque aquam in seipsa habere genera saporum insensibilia propter parvitatem, secundum quod Empedocles dicit, vel materiam talem inesse, quemadmodum panspermia saporum, et omnia quidem ex alia parte, vel nullam habente differentiam aqua, faciens causam esse, ac si calidum et solem dicat quis.

Horum autem sicut Empedocles dicit, multum apertum mendacium. Videmus enim permutari per calorem sapores, oblatis fructibus ad solem, et ignitis, tamquam non ab aqua trahere sapores tales factos, sed in ipso fructu trasmutantes, et residantes, et jacentes, propter tempus austeros, a dulcibus, et amaros, et omnimodos factos, et decoctos, et ad omnia saporum genera, ut est dicere, transmutatos.

Similiter autem et panspermia materiam esse aquam impossibile; ex eodem enim videmus sicut ex esca factos alios sapores. Restat igitur ob pati aliquid aquam trasmutari.

Quod quidem igitur non a calidi solum virtute accipit hanc virtutem, quam dicimus saporem, manifestum est. Subtilissima enim omnium humorum aqua est, et ipso oleo; sed protenditur oleum plus quam aqua, propter viscositatem. Aqua autem frangibilis est. Quare et gravius est servare aquam in manu quam oleum. Quoniam autem calida facta aqua non apparet ingrossata aqua ipsa sola, manifestum quoniam alia quaedam utique erit causa. Sapores enim omnes grossitudinem habent magis, calidum autem concausa.

est, nos habere olfactum ceterorum animalium olfactu inferiorem, et omnium sensuum qui in nobis sunt, stupidissimum; tactum vero superiorem et omnium exactissimum, gustatum autem tactum quemdam esse. Igitur aqua suapte natura insipida esse solet; necesse autem est aut aquam in se omnia saporum genera ob exiguitatem insensibilia, ut Empedocles asserit, continere; aut aquam materiam esse quae quasi semina gignendis saporibus omnibus suppeditet, et omnia ex ea generari, sed alia ex alia parte; aut aqua nullam admittente differentiam, id quod saporem facit causam esse, verbi causa si quis calorem et solem adlegaret. Ceterum ex his illud esse falsum quod Empedocles affirmat, admodum facile deprehenditur: nam sapores calore immutari videmus, si fructus ex arbore decerpti soli exponantur atque incalescant, tamquam si non quod ab aqua quidpiam attraherent, sed quod in ipsis fructibus in alios verterentur, tales efficerentur: item exsuctos atque repositos temporis tractu ex dulcibus austeros et amaros et omnimodos fieri, nec non ubi coquuntur, in omnia, prope dixerim, saporum genera transmutari. Consimiliter et illud aquam esse materiam quae gignendis saporibus omnibus semina praestet, de numero eorum est quae fieri nequeunt: videmus enim ex eadem aqua, ceu ex eodem cibo, sapores diversos fieri. Reliquum itaque est, aquam eo immutari quod quidpiam patiatur. Sed quod aqua non vi caloris facultatem eam imbibat, quam saporem vocamus, hinc patet: quum aqua liquidorum omnium tenuissimum sit atque ipsum etiam oleum tenuitate superet, quamquam oleum plus quam aqua distendi potest, quod oleum viscosum sit, aqua vero fragilis (qua ratione fit ut aegrius aqua manu quam oleum contineri possit), et eam ipsam solam, dum calefit, minime crassescere videamus, certum est aliam quamdam causam extare: omnes enim res sapidae crassiuculae potius sunt; calor tamen aliquid ad causam confert.

Postquam Philosophus determinavit de colore, hic consequenter determinat de sapore. Et primo dicit de quo est intentio. Secundo exequitur propositum, ibi, « Igitur aquae natura. » Dicit ergo primo quod post colorem dicendum est de odore et sapore. Et circa hoc assignat duorum causam. Prima quidem, quare conjunctim de eis sit agendum, scilicet propter eorum convenientiam, quia utrumque eorum est fere eadem passio. Nominat autem utrumque passionem, quia utrumque eorum est in tertia specie qualitatis, quae est passio, vel passibilis qualitas. Dicit autem saporem et odorem fere esse eamdem passionem, quia utrumque causatur ex permixtione humidi et sicci secundum aliqualem terminationem a calido: non tamen utrumque eorum est omnino in eisdem: quia odor magis sequitur siccum, et ideo principalius est in fumali evaporatione; sapor autem magis sequitur humidum.

Deinde cum dicit « manifestius autem »

Assignat causam, quare prius dicendum est de sapore, quam de odore. Videbatur enim esse dicendum de odore immediate post colorem, quia odor sentitur per medium extrinsecum, sicut et color, non autem sapor. Sed ordo disciplinae requirit, ut a manifestioribus ad minus manifesta procedatur: manifestius est autem nobis genus saporum quam odorum. Unde de saporibus prius est agendum. Ideo autem sapor est nobis manifestior, quia certiori sensu sentitur a nobis. Sensum enim olfactus pejorem habemus et per comparationem ad cetera animalia, et per comparationem ad ceteros sensus qui in nobis sunt. Cujus ratio est, quia sicut supra dictum est, odoratus in actu perficitur per calidum igneum. Est autem organum olfactus circa cerebrum, quod est frigidius et humidius omnibus partibus corporis, ut supra habitum est. Homo autem inter omnia animalia habet cerebrum majus secundum quantitatem sui corporis, ut dicitur in libro de Partibus animalium. Et ideo oportet quod homo deficiat in sensu odoratus. Sed homo habet certissimum tactum inter omnia animalia. Cum enim tangibilia sint ea ex quibus constituitur corpus animalis, scilicet calidum et frigidum, humidum et siccum, et alia hujusmodi, quae consequuntur; non potuit esse, quod organum tactus esset denudatum ab omni qualitate tangibili, sicut pupilla caret omni colore; sed oportuit organum tactus esse in potentia ad qualitates tangibiles, sicut medium est in potentia ad extrema, ut dicitur in secundo de Anima. Et ideo oportet, quod sensus tactus tanto sit certior quanto complexio corporis est magis temperata, quasi ad medium reducta. Hoc autem maxime oportet esse in homine, ad hoc quod corpus ejus sit proportionatum nobilissimae formae. Et ideo homo inter alia animalia habet certissimum tactum, et per consequens gustum, qui est tactus quidam. Et hujus signum est, quod homo minus potest sustinere vehementiam frigoris et caloris quam alia animalia: et etiam inter homines, tanto est aliquis magis aptus mente, quanto est melioris tactus; quod apparet in his qui habent molles carnes, sicut dictum est in secundo de Anima.

Deinde cum dicit « igitur aquae »

Exequitur propositum. Et primo determinat de sapore secundum veritatem. Secundo excludit falsas positiones quorumdam de natura saporis, ibi, « Democritus autem. » Prima pars dividitur in duas. In prima determinat quae sit natura saporis. In secunda determinat de speciebus saporum, ibi, « Quemadmodum autem colores. » Circa primum duo facit. Primo excludit opiniones quasdam circa generationem saporum. Secundo determinat veritatem, ibi, « Apparent autem sapores. » Circa primum duo facit. Primo ponit tres opiniones circa generationem saporum. Secundo improbat eas, ibi, « Horum autem, sicut Empedocles. » Incipit autem

determinare naturam sive generationem saporum ab aqua, quae videtur esse subjectum saporum: et dicit, quod ipsa natura aquae secundum se, « vult « esse, » idest habet naturalem aptitudinem ad hoc quod sit insipida: et si aqua habet aliquem saporem, hoc est per mixtionem alicujus terrestris. Tamen quamvis aqua sit secundum se insipida, est tamen radix et principium omnium saporum. Qualiter autem hoc esse possit, tripliciter aliqui assignaverunt. Empedocles enim dixit, quod omnes sapores sunt actu in ipsa aqua, sed sunt insensibiles propter parvitatem partium, in quibus radicantur. Secunda opinio fuit Democriti et Anaxagorae, sicut dixit Alexander in Commento, quod in aqua quidem non erant sapores, idest actu, sed erat ibi quaedam materia saporum, quemadmodum panspermia, idest universale semen, ita scilicet quod omnes sapores fiant quidem ex aqua, sed alii sapores ex aliis aquae partibus. Ponebant enim partes indivisibiles esse principia corporum. Nullum autem indivisibile est actu saporosum, sed oportet corpus sapidum esse compactum. Et ideo non ponebant esse sapores in actu, sed saporum semina, ita tamen quod diversa indivisibilia corpora sint semina diversorum saporum, sicut et diversarum naturarum. Tertia opinio est dicentium, quod differentia saporum non est ex parte ipsius aquae, sed solum ex parte agentis, quod aquam transmutat diversimode, sicut sol, vel quodcumque aliud calidum.

Deinde cum dicit « horum autem »

Improbat per ordinem praedictas tres opiniones. Et primo opinionem Empedoclis; dicens quod dictum Empedoclis est apertum mendacium. Si enim diversitas saporum esset actu in parvis partibus aquae, oporteret quod immutatio saporum non fieret nisi per hoc quod diversae partes aquae attraherentur ad corpus cujus sapores immutantur: hoc autem non semper fit. Si enim fructus ablati ab arbore exponantur soli, vel etiam decoquantur ad ignem, manifestum est quod immutatur eorum sapor per actionem caloris et non per aliam actionem ab aqua, quod posset dici de fructibus, qui dum pendent in arbore, mutant saporem attrahendo diversos humores a terra, sed in fructibus decisis ab arbore, videmus transmutationem saporum factam per hoc quod ipsi fructus transmutantur facta resolutione interioris humoris per modum cujusdam resudationis; et ita, dum jacent aliquo tempore ad solem, transmutantur de dulcedine in amaritudinem, aut econverso, vel ad quoscumque alios sapores, secundum diversam qualitatem decoctionis.

Secundo cum dicit « similiter autem »

Improbat secundam opinionem Democriti et Anaxagorae. Et dicit, quod etiam impossibile est aquam esse materiam saporum, quasi continentem omnia semina eorum, ita scilicet quod diversae partes ejus sint semina diversorum saporum; quia videmus omnes unum et idem corpus immutari ad diversos sapores. Sicut enim eadem esca, quae sumitur ab animali vel planta, convertitur in diversas partes animalis vel plantae, ita et convertitur in diversos sapores convenientes diversis partibus; sicut unius plantae alius sapor est radicis, seminis et fructus; et diversarum plantarum ex eodem cibo nutritarum sunt diversi sapores. Et hoc est manifestum indicium quod diversi sapores non causantur ex diversis partibus aquae. Unde relinquitur quod causantur ex hoc quod aqua transmutatur in diversos sapores, secundum quod aliqualiter patitur ab aliquo immutante.

Tertio ibi « quod quidem »

Improbat tertiam opinionem dicentium, quod sapores causantur ex mutatione aquae a solo calido. Et dicit manifestum esse quod aqua non accipit qualitatem saporis ex sola virtute calidi immutantis: aqua enim est subtilissima inter omnes humores et inter omnia corpora, quae sensibiliter humectant. Non autem dicit, inter omnia humida, quia aer, qui est humidus, est subtilior aqua. Poterat autem esse dubium de oleo propter hoc quod supernatat aquae et plus diffunditur quam aqua. Et ideo ad hoc removendum subdit, quod aqua est subtilior etiam ipso oleo, et quod oleum supernatet aquae est propter aeritatem vel raritatem ipsius, sicut et ligna supernatant aquae. Sed quod oleum plus diffundatur quia aqua contingit propter ejus lubricitatem et viscositatem: aqua enim est valde divisibilis, et ita una pars ejus non sequitur ad aliam, sicut contingit in oleo. Et propter hoc quia aqua est subtilior oleo et magis divisibilis, difficilius est conservare aquam in manu, quam oleum: facilius enim tota cum manu elabitur, quam oleum. Quia igitur aqua, propter sui subtilitatem, si sit pura non habens aliquid permixtum, non ingrossatur a calido agente, sicut alia, in quibus sunt partes terrestres, quae remanent subtili humido exhalante, manifeste sequitur quod oportet aliquam aliam causam ponere generationis saporum, quam immutationem aquae a caliditate: quia omnes sapores inveniuntur in corpore aliquo grossitudinem habente. Non tamen removetur, quod calidum sit aliqua causa immutans aquam ad saporem; sed non est tota causa: requiritur enim aliquid aliud; unde est magis concausa quam causa.

LECTIO X.

Propria ac vera generationis saporum causa assignatur, ex cujus ratione ejus probata deducitur definitio.

ANTIQUA.

Apparent autem sapores quicumque quidem in fructibus hi existentes et in terra.

Quare multi antiquorum physiologorum dicunt talem esse aquam, per qualemcumque terram transeat; et hoc manifestum est in salsis aquis maxime. Sal enim quaedam terrae species est. Et quae per cinerem colatae, ipso amaro existente, amarum faciunt saporem. Sunt quoque fontes multi, hi quidem amari, alii vero acuti, hi autem omnimodos habentes sapores alios.

Rationabiliter itaque in nascentibus terra fit saporum genus maxime.

Pati enim natum est humidum, quemadmodum et alia, a contrario. Contrarium autem siccum. Quare et ab igne patitur quiddam; sicca enim ignis natura; sed proprium ignis calidum est, terrae vero siccum, sicut dictum est in his quae de elementis.

Qua quidem igitur ignis, et qua terra, nihil natum est facere vel pati, nec aliud quicquam. Quatenus autem inest contrarietas in unoquoque, eatenus omnia, et faciunt et patiuntur.

Quemadmodum ergo qui lavant in humido colores et sapores, talem faciunt habere aquam, sic et natura siccum et terreum et per terreum et siccum colans et movens per calidum, quale quiddam humidum facit.

Et hoc est sapor, passio facta a dicto sicco in humido gustus alterativa, secundum potentiam in actum.

Ducit enim sensitivum ad hoc potentia praeexistens. Non enim secundum discere, sed secundum speculari est sentire.

Quoniam autem non omnis sicci, sed nutritivi sapores aut passio sunt, aut privatio, oportet sumere hinc, quoniam nec siccum absque humido nec humidum absque sicco. Esca enim ipsis animalibus non est unum solum, sed commixtum, neque ipsis plantis, sed mixtum.

Et sunt oblati cibi animalibus tangibilia quaedam sensibilium et augmentum facientia et decrementum. Horum enim causam, calidum aut frigidum oblatum; haec enim faciunt et augmentum et decrementum. Nutrit autem secundum quod gustabile oblatum. Omnia enim nutriuntur dulci vel simpliciter vel commisto.

Oportet quidem igitur de his determinare in his quae de generatione; nunc autem quantum necesse est tangere de ipsis. Calidum enim augmentat et struit nutrimentum, eo quod leve quidem attrahit, amarum autem et salsum relinquit propter gravitatem. Quod itaque facit in exterioribus corporibus exterior calor, hoc quidem in natura animalium et plantarum. Quare nutriuntur dulci.

Commiscentur autem alii sapores ad cibum, eodem modo quo salso et acuto pro condimento: hoc autem propterea quod reprimant, quod nimis nutritivum sit dulce et supernatativum.

RECENS.

Porro quotquot sapores in fructibus sunt, eosdem in terra quoque inesse videmus: quapropter et plurimi veterum naturae interpretum dixere talem esse aquam, qualis est terra per quam meat. Idque in aquis salsis maxime spectari potest: nam sal species quaedam terrae est. Item quae per cinerem, qui amarus est, percolantur, saporem efficiunt amarum. Nec non fontes multi partim sunt amari, partim acidi, partim omnis generis aliis saporibus praediti. Rationi autem consonum est ut saporem genus in plantis praecipue reperiatur: nam humidum perinde ut cetera, pati a suo contrario natum est; siccum autem ei contrarium est: unde fit ut etiam ab igni quidpiam patiatur, siquidem ignis natura siccus est; quamquam calidum igni peculiare est, siccum terrae, uti in commentatione de elementis diximus. Quatenus itaque ignis sunt, aut aqua, nihil suapte natura agere aut pati possunt, sicuti nec ulla res alia; sed omnia, quatenus contrarietatem unumquodque admittit, eatenus agunt patiunturque. Ut igitur qui colores saporesve in aqua eluunt, talem reddunt aquam, sic ipsa quoque natura in siccum atque terrenum agit, atque per ea percolans et movens caloris ope humori qualitatem quampiam inserit. Idque sapor est, id est affectio a praedicto sicco in humore genita atque gustatum qui potentia est, ad actum perducens: nam sentiendi vim, quae prius potestate aderat, huc perducit, quum sensus non disciplinae, sed contemplationi respondeat. Ceterum sapores non cujusvis sicci, sed ejus quod alere possit, aut affectiones esse, aut privationes, hinc sumendum, quod nec siccum sine humido sit, nec contra humidum sine sicco: neutrum enim horum animantibus cibus est, sed quod ex utrisque mixtum est. Quin etiam in genere cibi quem animalia adsumunt, quae e sensibilibus tactilia sunt, ea incrementum faciunt atque decrementum: etenim id quod adsumitur, horum causa est, quatenus calidum est, aut frigidum: nam calor et frigus incrementum atque decrementum efficiunt; alit autem, quatenus gustabilis est, cibus adsumtus: omnia namque dulci aluntur, vel simplici, vel commisto. Sed de his in libris de generatione definiendum est; nunc tamen quantum necesse sit, ea tangamus oportet. Calor itaque et incrementum facit et alimentum condit, atque quod leve est attrahit, quod vero salsum amarumque, ratione ponderis reliquit. Quod itaque exterior calor in extraneis corporibus efficit, hoc idem in animantium plantarumque natura facit: unde fit ut ea dulci aluntur; ceteri vero sapores, perinde ut salsus et acidus, pro condimento cibis admiscentur, nimirum ut retrahant dulce, quippe quod perquam alibile est ac innatare solet.

Postquam Philosophus exclusit opiniones aliorum de causa generationis saporum, hic assignat veram causam secundum propriam opinionem. Et circa hoc tria facit. Primo assignat causam generationis saporum. Secundo definit saporem, ibi, « Et hoc est sapor. » Tertio manifestat quod dixerat, ibi, « Quoniam autem non omnis sicci. » Circa primum tria facit. Primo ostendit quod sapor est terrae et non solum aquae, ut antiqui ponebant. Secundo ostendit quod aqua immutatur a sicco terrestri ad sapores, ibi, « Pati enim etc. » Tertio concludit causam generationis saporum, ibi, « Quemadmodum igitur qui lavant. » Circa primum duo facit. Primo proponit quod intendit. Secundo manifestat propositum, ibi, « Quare multi antiquorum. » Dicit ergo primo, quod omnes sapores quicumque apparent in fructibus plantarum, in quibus manifeste diversificantur sapores, sunt et in terra: non quidem ita, quod terra pura saporem habeat, cum non habeat humorem; sed ad modicam permixtionem humidi, cum aliqua alteratione calidi, acquirit aliquem saporem.

Deinde cum dicit « quare multi »

Manifestat quod dixerat, per duo signa. Quorum primum sumitur secundum dictum, in quo multi antiquorum naturalium conveniunt: qui dicunt talis saporis esse aquam, per qualem terram transeat; et hoc manifestum est maxime in salsis aquis, non

quidem ipsius maris, quia hoc habet aliam causam, ut in libro Meteororum ostensum est; sed quia aquae quorumdam fontium sunt salsae, propter hoc quod transeunt per similem terram. Nec hoc debet videri mirum; quia sal est quaedam species terrae, sicut et alumen vel sulphur. Unde et quidam montes inveniuntur de sale: hoc etiam apparet in aquis colatis per cinerem, quae habent amarum saporem, sicut cinis, per quem colantur. Inveniuntur quoque fontes diversorum saporum propter diversas terras per quas transeunt. Est autem considerandum quod Aristoteles non inducit hoc ad ostendendum universaliter causam generationis saporum: quia per hoc non manifestatur nisi causa saporum in aquis; sed totum hoc inducit quasi quoddam signum ad ostendendum quod sapores conveniunt terrae et non soli aquae. Secundum signum ponit ibi « rationabiliter itaque »

Et dicit quod sapores conveniunt terrae rationabiliter, quia saporum genus maxime manifestatur et diversificatur in his quae nascuntur immediate ex terra, propter affinitatem ipsorum ad terram.

Deinde cum dicit « pati enim »

Probat quod humidum aquae immutatur ad sapores a terra. Et primo probat propositum. Secundo excludit quamdam objectionem, ibi, « Qua quidem « igitur. » Dicit ergo primo, quod humidum natum est pati a suo contrario sicut et omnia alia patiuntur a suis contrariis, ut probatum est in Primo de Generatione. Contrarium autem humido est siccum: unde humidum naturaliter patitur a sicco. Et, quia non solum terra est sicca, sed etiam ignis; ideo etiam patitur ab igne; quamvis quatuor qualitatum elementalium duae conveniant singulis, nam ignis est calidus et siccus, aer calidus et humidus, aqua frigida et humida, terra frigida et sicca. In singulis tamen elementis singulae harum qualitatum principaliter inveniuntur quasi propriae ipsis. Nam ignis proprie calidus est, quia ignis est nobilissimum inter elementa et propinquissimum caelesti corpori; ideo contingit (1) ei proprie et secundum se calidum esse, quod est maxime activum; siccum vero competit ei propter excessum caliditatis, quasi jam humiditate consumpta. Aeri vero competit quidem calidum secundario ex affinitate ad ignem; secundum se autem competit ei humidum, quod est nobilius inter qualitates passivas, quasi calore resolvente humiditatem et non consumente propter majorem distantiam a prima causa caloris, quae est corpus caeleste. Aquae vero proprie et secundum se competit frigidum, quod est secunda qualitas activa, quasi privative se habens ad calidum: competit autem ei humidum secundario secundum propinquitatem ad aerem. Terrae vero competit quidem frigidum secundario, quasi ex propinquitate aquae; siccum autem competit ei proprie et per se, quasi propter longissimam distantiam a fonte caloris non soluta terra in humiditatem, sed in ultima grossitie permanente. Et haec determinata sunt in libro de Elementis, idest in secundo de Generatione; unde humidum maxime natum est pati a sicco terrestri.

Deinde cum dicit « qua quidem »

Excludit quamdam objectionem. Non enim sequitur quod humidum a magis sicco patiatur, nisi patiatur a sicco inquantum est siccum. Posset autem aliquis hoc negans dicere, quod humidum patitur maxime ab igne inquantum est ignis; et ideo ad hoc excludendum dicit quod ignis inquantum est ignis, nihil natum est facere vel pati, nec etiam aliquod aliud corporum. Et hoc probat, quia secundum hoc nata sunt aliqua agere et pati abinvicem, quia habent contrarietatem, ut ostensum est in primo de Generatione. Igni autem inquantum ignis, et terrae, inquantum terra, nihil est contrarium, sicut nec alicui substantiae. Unde relinquitur quod hujusmodi corpora non agant et patiantur inquantum sunt ignis vel terra vel aliquid hujusmodi; sed inquantum calidum vel frigidum, humidum et siccum. Sed contra hoc videtur esse dubitatio. Si enim igni competit per se esse calidum et siccum, si agit inquantum est calidum, videtur sequi quod agit inquantum est ignis. Ad hoc sciendum est, quod quidam opinati sunt calorem esse formam substantialem ignis, et secundum suam formam substantialem habebit aliquod contrarium et per consequens erit activus: sed quia ignis non solum significat formam, sed compositum ex materia et forma, ideo hic dicitur, quod ignis non est activus, nec est ei aliquid contrarium. Et sic solvit Alexander in Commento. Sed hoc non potest stare; quia idem non potest esse in genere substantiae et accidentis secundum illud Philosophi primo Physicorum, quod vere est nulli accidit. Forma autem substantialis ignis reducitur ad genus substantiae; ergo non potest esse quod calor sit forma substantialis ignis, cum sit accidens aliorum. Item forma substantialis non percipitur sensu, sed intellectu: nam quod quid est, est proprium objectum intellectus, ut dicitur tertio de Anima. Unde, cum calidum sit sensibile per se, non potest esse forma substantialis alicujus corporis. Est ergo dicendum, quod calor per se inest igni non sicut forma substantialis, quae non percipitur sensu, sed sicut proprium accidens ejus; et quia actio naturalis est alicujus contrarii alterantis, ideo ignis agit secundum suum calorem, cujus est aliquid contrarium; non autem secundum suam formam substantialem, quae caret contrarietate; nisi contrarietas large accipiatur secundum differentiam perfecti et imperfecti in eodem genere; per quem modum etiam in numeris contrarietas invenitur, secundum quod minor numerus est ut imperfectum et pars respectu majoris. Formae autem substantiales rerum sunt sicut numeri, ut dicitur octavo Metaphysicorum. Et per hunc modum est etiam inter differentias cujuslibet generis contrarietas, ut in decimo Metaphysicorum: sic enim animatum et inanimatum, sensibile et insensibile sunt contraria. Sed adhuc potest esse dubitatio. Si enim in elementis non est principium actionis forma substantialis, sed accidentalis; cum nihil agat ultra suam speciem, non videtur, quod per actionem naturalem elementorum materia transmutetur ad formam substantialem, sed solum ad formam accidentalem. Et propter hoc quidam posuerunt quod omnes formae substantiales sunt a causa supernaturali, et quod agens naturale solum alterando disponat ad formam. Et hoc reducitur ad opinionem Platonicorum, qui posuerunt quod species separatae sunt causae generationis, et quod omnis actio est a virtute incorporea. Stoici autem, sicut Alexander dicit, posuerunt quod corpora secundum seipsa agunt, inquantum scilicet sunt corpora. Aristoteles autem hic tenet mediam viam,

(1) *Lege* convenit.

quod corpora agunt secundum qualitates suas. Et ideo dicendum quod unumquodque agit secundum quod est in actu, ut patet primo de Generatione. Necesse est autem quod esse qualitatum elementalium derivetur a principiis essentialibus eorum; ita etiam, ut virtus agendi competat hujusmodi qualitatibus ex virtute formarum substantialium. Omne autem, quod agit in virtute alterius, facit simile ei in cujus virtute agit; sicut terra facit domum ex virtute domus quae est in anima; et calor naturalis generat carnem animatam ex virtute animae: et per hunc etiam modum, per actionem qualitatum elementalium transmutatur materia ad formas substantiales.

Deinde cum dicit « quemadmodum ergo »

Concludit ex praemissis generationem saporum. Et dicit, quod sicut illi qui in humido aqueo lavant colores et sapores, idest corpora colorata et saporosa, faciunt aquam habere talem colorem et saporem: ita etiam econverso, quando humidum aqueum colatur per siccum terrestre, et cum hoc fit aliqua immutatio a calido digerente et quodammodo commiscente humidum sicco, qualificatur humor aqueus qualitate saporosa.

Deinde cum dicit « et hoc est »

Inducit ex praemissis praedictis definitionem saporum; et dicit, quod sapor nihil est aliud quam passio facta in humido aqueo a dicto sicco, scilicet terrestri cum additione calidi, quae gustum secundum potentiam alterando, in actum reducit; quod quidem additur ad differentiam odoris et quarumdam aliarum passionum, quae causantur ab humido et sicco per actionem calidi, quae tamen non sunt immutativa gustus, sed aliorum sensuum.

Deinde cum dicit « ducit enim »

Manifestat definitionem saporis, quantum ad ultimam partem ejus: nam prima pars ejus manifesta est ex praecedentibus. Dixerat autem quod sapor alterat gustum secundum potentiam: et ad hoc manifestandum subdit, quod sapor, sicut et quodlibet sensibile, reducit in actum sensitivum, quod prius erat in potentia ad sensibile; quia sentire, quod sequitur actionem sensibilis in sensum, non fit secundum addiscere, sed secundum speculari, idest non habet similitudinem cum eo quod est addiscere, quia alias in eo qui addiscit, generatur habitus scientiae de novo; sed in eo qui sentit, non generatur sensus de novo per actionem sensibilis, sed sensus fit actu operans, sicut contingit in eo qui speculatur actu.

Deinde cum dicit « quoniam autem »

Manifestat quod supra dixerat; scilicet quod sapor non sit solum in humido sive sicco. Et circa hoc tria facit. Primo ostendit quod sapor fundatur simul in humido et sicco. Secundo probat quoddam quod supposuerat, ibi, « Et sunt oblati cibi. » Tertio probationem manifestat, ibi, « Oportet qui« dem. » Dicit ergo primo, quod sapores sunt passiones quantum ad dulce, vel privationes quantum ad amarum, quod se habet ut imperfectum et privatio ad dulce, sicut nigrum ad album; sed non cujuslibet sicci, sed nutrimentalis; ex quo scilicet possunt nutriri animalia et plantae. Ex hoc possumus accipere quod nec siccum sine humido, nec humidum sine sicco pertinet ad sapores; quia esca, qua nutriuntur animalia, non est solum humidum, vel solum siccum, sed commixtum ex his. Ex iisdem enim nutrimur, ex quibus sumus, ut dictum est secundo de Generatione et eadem ratio est de plantis.

Deinde cum dicit « et sunt »

Probat quod supposuerat, quod sapor sit passio vel perfectio (1) nutrimenti. Ubi considerandum est quod cibi, qui offeruntur animalibus, ad duo eis deserviunt: scilicet ad augmentum, quo perducuntur ad perfectam quantitatem, et ad nutrimentum, per quod conservatur substantia. Deserviunt etiam cibi et ad generationem; sed hoc jam non pertinet ad individuum, sed ad speciem. Dicit ergo, quod cibi animalibus oblati, cum sint de numero sensibilium, inquantum sunt tangibilia, causant augmentum et decrementum, quia calidum et frigidum facit augmentum et decrementum: ita quod calidum proprie facit augmentum, ejus est enim dilatare et diffundere quasi movendo ad circumferentiam: frigidum autem causat decrementum, quia ejus est constringere, quasi movendo ad centrum. Unde in juventute animalia augentur, in senectute decrescunt. Nec est contrarium quod dicitur secundo de Anima, quod cibus auget prout est quantus; quia quantitas non sufficeret ad augmentum, nisi esset calor convertens et digerens; sed cibus oblatus nutrit, inquantum est gustabilis. Et hoc probat per hoc quod omnia nutriuntur dulci, quod percipitur gustu; et hoc vel simplici dulci, vel commixtione aliorum saporum. Nec etiam est contrarium, quod secundo de Anima dictum est, quod tactus est sensus animalium alimenti; quia ibi humorem, idest saporem ponit inter tangibilia; et ibidem dicit, quod sapor est delectamentum nutrimenti, inquantum scilicet indicat convenientiam ejus.

Deinde cum dicit « oportet quidem »

Confirmat probationem praemissam. Et primo quantum ad hoc, quod dixit omnia nutriri dulci; secundo quantum ad hoc quod dixerat de commixtione aliorum, ibi, « Commiscetur autem. » Dicit ergo primo: quae pertinent ad augmentum et nutrimentum, oportet determinare in his quae sunt de generatione: dixit autem de his in libro de Generatione in universali, sed adhuc magis dicendum est de his in libro de Generatione animalium, ad quem pertinet consideratio de alimento animalium: nunc autem quantum ad propositum pertinet, tangendum est aliquid, scilicet quod calor naturalis active causat augmentum per extensionem quamdam, et construit nutrimentum digerendo, inquantum scilicet attrahit id quod est leve et dulce, et relinquit id quod est salsum et amarum propter gravitatem. Unde omnes faeces animalium sunt satis amarae vel salsae; et hoc manifestat per similitudinem in toto universo. Quia facit calor naturalis in animalibus et plantis, quod facit calor solis in corporibus exterioribus: attrahit enim humidum subtile, et relinquit id quod est terrestre et grossum; unde aquae complutae sunt dulces, quamvis mare a quo plurima fit resolutio, sit salsum. Et ex hoc concludit quod omnia nutriuntur dulci, quod est attractum a calido naturali.

Deinde cum dicit « commiscentur autem »

Assignat causam commixtionis aliorum saporum ad nutrimentum. Et dicit quod alii sapores commiscentur in cibo, dulci, quod solum nutrit, loco condimenti; sicut manifeste apparet de sapore salso et acuto, ut scilicet per hujusmodi sapores reprimatur dulce, ne nimis nutriat. Est enim nimis repletivum et supernatativum, quia facile attrahitur a calore propter sui levitatem.

(1) *Al.* privatio.

LECTIO XI.

Medii sapores, quorum triplex assignatur distinctio, quomodo generentur; sensibilia item tangibilia, ac communia sensibilia opinantes, rationibus confutantur.

ANTIQUA.

Quemadmodum autem colores ex albi et nigri commixtione sunt, ita et sapores ex dulci et amaro.

Et secundum proportionem eo quod magis vel minus unusquisque est secundum numeros quosdam commixtionis et motus, sive indeterminate. Qui autem delectationem faciunt, commixti hi in numeris solum.

Qui quidem ergo pinguis est dulcis sapor. Amarum vero et salsum fere idem sunt. Ponticus vero austerus, et stypticus et acutus, in medio.

Fere enim aequales humorum species et colorum sunt. Septem enim amborum species, siquis ponat, sicut rationabile, lividum nigrum aliquod esse. Relinquitur enim flavum quidem albi esse, quemadmodum et unctuosum est dulcis, puniceus vero et alurgon et viride et ciarium in medio albi et nigri. Alii vero mixti ex his.

Et quemadmodum nigrum privatio est albi in perspicuo, ita amarum et salsum dulcis in nutrimentali humido. Quare et cinis combustorum amarus omnium; exhalatum enim ex ipsis potabile.

Democritus autem et plures physiologorum, quicumque dicunt de sensibilibus, incongruissimum aliquid faciunt. Omnia enim sensibilia tangibilia faciunt. Etenim si hoc taliter se habet, manifestum, quod et aliorum sensuum unusquisque tactus quidam est: hoc autem quod sit impossibile, non difficile est discernere.

Amplius autem communibus sensuum omnium utuntur quasi propriis. Magnitudinem enim et figuram, et asperum et leve, amplius autem acutum et obtusum, quod in magnitudine est, communia sunt sensuum, etsi non omnium, sed visus et tactus. Quare et de his decipiuntur; de propriis autem non decipiuntur, velut visus de colore, et auditus de sonis.

Quidam autem propria ad ista reducunt, quemadmodum Democritus album quidem et nigrum, hoc quidem asperum, dicit esse, hoc vero laeve esse. Ad figuras autem reducit sapores.

Quamvis aut nullius, vel magis visus est communia cognoscere. Si ergo gustus magis, minima quidem certissimi sensus est discernere circa unumquodque genus. Quare oportebat gustum et alia communia sentire, maxime et figurarum esse discernentissimum.

Amplius sensibilia quidem omnia habent contrarietatem, velut in colore, nigro album, in sapore, dulci amarum; figura autem figurae non putatur esse contrarium. Cui enim poligoniarum circumferens contrarium?

Amplius et figuris existentibus infinitis, necesse et sapores esse infinitos. Quare enim hic quidem faciet sensum, hic vero non faciet? De sapore et gustabili quidem igitur dictum sit; aliae namque passiones saporum propriam habent considerationem in naturalis scientiae parte, que est de plantis.

RECENS.

Porro quemadmodum colores ex albo et nigro commistis proveniunt; sic et sapores permistione dulcis et amari. Quin et secundum proportionem quod plus minusve adsit, singuli producuntur, sive secundum numeros quosdam mistionis et motus, sive etiam indefinite: qui vero mistione sua voluptatem important, hi soli in numeris sunt. Pinguis igitur sapor ad dulcem pertinet; salsus vero et amarus idem fere sunt; austerus autem, acer, acerbus et acidus intermedii, quandoquidem saporum et colorum species numero fere pares sunt: nam utrorumque species septem habentur, si quis, uti consentaneum est, fuscum colorem speciem quamdam nigri habuerit: reliquum enim est ut flavus color ad album, sicuti sapor pinguis ad dulcem, pertineat; puniceus vero, violaceus, porraceus et caeruleus album et nigrum interjacent; ceteri ex horum mistura gignuntur. Item quemadmodum nigrum albi in translucido privatio est, ita salsum et amarum dulcis in humore qui alere possit: unde fit ut etiam cinis combustorum omnium amarus sit, utpote a quibus id quod potui idoneum erat, exsuctum sit. At Democritus, et e naturae interpretibus qui de sensu disseruere, plerique, absurdissimum quidpiam committunt: nam sensibilia omnia tactilia faciunt; quamquam si hoc ita sit, certum est, omnes quoque alios sensus tactum quemdam esse: quod fieri non posse nequaquam difficile est internoscere. Praeterea sensibilibus iis quae sensibus omnibus communia sunt, tamquam propriis utuntur: etenim magnitudo et figura et asperitas et laevor, item acuties et hebetudo, quae moli competunt, sensibus communia sunt, quodsi non omnibus, saltem tamen visui et tactui: quapropter et circa haec falluntur; circa propria vero, ceu visus circa colores et auditus circa sonos, non errare solent. Sunt etiam qui propria redigant ad ista, sicuti Democritus: is enim candorem quidem laevitatem, nigrorem vero scabritiem esse affirmat; sapores autem figuris tribuit. Atqui cognoscere communia aut ad nullum sensum, aut ad visum potius spectat. Si ergo ad gustum potius spectaret, quum exactissimi sensus sit in singulis generibus tenuissima quaeque discernere, oporteret sane gustum cum cetera communia maxime percipere, tum figurarum arbitrum esse perspicacissimum. Ad haec sensilia omnia contrarietatem continent, ut in coloribus quidem album et nigrum, in saporibus vero dulce ac amarum; figura vero figurae non videtur esse contraria: cui enim e multangulis rotunditas contraria est? Praeterea quum figurae sint innumerae, sapores quoque innumeros esse necesse est: cur enim alius sensum moveret, alius vero non? Ac de sapore quidem et gustabili diximus: ceterae namque saporum affectiones in commentatione de plantarum natura propriam nanciscuntur considerationem.

Postquam Philosophus determinavit generationes saporum, hic distinguit species saporum. Et circa hoc tria facit. Primo ostendit in communi generationem mediorum saporum. Secundo ostendit quomodo medii sapores diversificantur, ibi, « Et « secundum proportionem etc. » Tertio ostendit quomodo album et nigrum se habeant adinvicem, ibi, « Et quemadmodum nigrum. » Dicit ergo primo, quod sicut alii colores medii generantur ex commixtione albi et nigri, vel ipsorum secundum se, vel ex compositione causarum albi et nigri, ita medii sapores generantur mixtione dulcis et amari, vel ipsorum secundum se, vel ex mistione causarum dulcis et amari. Calidum enim perfecte digerens humidum, causat saporem dulcem; privatio autem humidi perfecte digesti, est causa amaritudinis. Alii vero sapores causantur secundum quod humidum medio modo se habet; nec totaliter est consumptum, nec totaliter est indigestum. Quia enim sapor propinquius sequitur humorem quam calorem, non oportet considerare medium et extrema secundum calidum, sed secundum humidum aliqualiter passum

a sicco et calido, quia in hoc principaliter consistit natura saporis; alioquin si medium et extrema acciperentur in saporibus secundum calidum, non essent dulce et amarum extrema, sed dulce esset medium. Nam calidum intensum et consumens frigidum, aut digerens calidum, aut omnino deficiens in digerendo propter victoriam frigidi, causat ponticum vel acetosum saporem; calor autem moderatus sufficiens ad digerendum causat dulcedinem.

Deinde cum dicit « et secundum »

Agit de distinctione mediorum saporum. Et primo quantum ad differentiam delectabilis et indelectabilis. Secundo quantum ad nomina, ibi, « Qui « quidem ergo pinguis. » Tertio quantum ad numerum, per similitudinem ad colores, ibi, « Fere « enim aequales. » Dicit ergo primo, quod medii sapores diversificantur secundum proportionem commixtionis, inquantum scilicet unusquisque eorum vel magis vel minus accedit ad dulcedinem, sive amaritudinem. Quod quidem contingit dupliciter, sicut in coloribus dictum est: uno modo secundum numeralem proportionem observatam in praedicta commixtione et transmutatione humidi a calido: alio modo secundum indeterminatam superabundantiam, absque proportione numerali. Solum autem illi sapores delectant gustum, qui sunt commixti secundum numeralem proportionem.

Deinde cum dicit « qui quidem »

Distinguit sapores medios secundum nomina. Et dicit quod sapor pinguis est quasi idem cum dulci: uterque enim sapor designat digestionem humidi a calido: verumtamen in dulci sapore ostendit calor magis dominari super humidum: unde pinguis sapor propinquior est aquoso sive insipido sapori propter abundantiam humiditatis. Similiter etiam amarus sapor et salsus fere sunt idem: uterque enim ostendit excessum caloris consumentis humidum: verumtamen in amaro videtur esse major consumptio humiditatis quam in salso: quia in salso videtur esse consumptum humidum infusum corpori: in amaro autem videtur esse ulterius resolutum et consumptum, vel totaliter vel in parte, humidum, conglutinans substantiam corporis. Unde faeces corporum resolutorum et interminatorum sunt amarae. In medio autem sunt ponticus, sive mordicativus sapor, et austerus, idest acetosus, et acutus: ita tamen quod ponticus et acetosus consistunt in humore nondum digesto propter defectum caloris: propter quod fructus indigesti sunt vel acetosi saporis, ut poma acerba, vel pontici, sicut pyra acerba. Ponticus tamen sapor videtur plus habere de terrestri. Unde et terra fere ponticum saporem habet: acetosus autem videtur plus habere de frigido. Stypticus autem sapor videtur etiam multum habere de terrestri, propinquius enim est pontico; sed plus habet de calido, magis enim ad digestionem accedit: unde etiam quaedam digesta habent saporem stypticum, sicut fructus myrti. Acutus autem sapor significat excessum caloris, non quidem consumentis, sed superdigerentis humidum.

Deinde cum dicit « fere enim »

Distinguit sapores medios secundum numerum per similitudinem ad colores. Et dicit quod species humorum, idest saporum, sunt fere aequales numero speciebus colorum: septem autem species saporum sic numerandae sunt, ut pinguis sapor non distinguatur a dulci, salsum autem distinguatur ab amaro: ita quod si his tribus saporibus addantur alii quatuor superenumerati, erunt septem sapores. Similiter etiam rationabiliter dicitur ex parte colorum, quod lividum se habet ad nigrum, sicut salsum ad amarum; flavum autem ad album, sicut pingue ad dulce. In medio autem erunt hi colores: puniceus, idest rubeus, et alurgon, idest citrinus, et viridis et ciarium, idest color caelestis, ita tamen quod viride et ciarium magis appropinquant ad nigrum, puniceum autem et citrinum magis appropinquant ad album. Sunt autem aliae species plurimae colorum et saporum, ex commixtione praedictarum specierum adinvicem.

Deinde cum dicit « et quemadmodum »

Comparat amarum ad dulce. Et dicit, quod sicut nigrum est privatio albi in perspicuo, ita amarum et salsum est privatio dulcis in humido nutrimentali. Semper enim alterum contrariorum est ut privatio, ut patet ex decimo Metaphysicorum. Et, quia amarum est privatio dulcis, inde est quod omnium combustorum cinis est amarus, propter exhalationem humidi nutrimentalis, quod potabile vocat.

Deinde cum dicit « Democritus autem »

Excludit falsas opiniones aliorum de natura saporum. Primo in generali quantum ad omnia sensibilia. Secundo in speciali, quantum ad sapores, ibi, « Quidam autem proprie. » Circa primum duo facit. Primo improbat opinionem antiquorum, quantum ad hoc quod reducebant omnia sensibilia ad qualitates tangibiles. Secundo quantum ad hoc quod reducebant sensibilia propria ad sensibilia communia, ibi, « Amplius autem communibus. » Dicit ergo primo, quod Democritus et plurimi naturalium philosophorum, quicumque intromittunt se ad loquendum de sensibilibus, faciunt quoddam incongruissimum, quia omnia, scilicet sensibilia, dicunt esse tangibilia: quod si esset verum, sequeretur quod quilibet sensus esset tactus, cum potentiae distinguantur secundum objecta. Quod autem hoc sit falsum, facile est videre; quia alii sensus sentiunt per medium extraneum, non autem tactus.

Deinde cum dicit « amplius autem »

Arguit antiquos in hoc, quod utebantur sensibilibus communibus quasi propriis. Reducebant enim colores et sapores et alia sensibilia ad magnitudinem et figuram. Magnitudo enim et figura, et asperum et leve, secundum quod ad figuram pertinent, et similiter acutum et obtusum, quae etiam pertinent ad dispositiones figurarum habentium angulos, sunt communia sensuum: quamvis non omnia haec percipiantur ab omnibus sensibus, percipiuntur tamen saltem tactu et visu; et ita non sunt propria sensibilia, quia sic uno solo sensu sentirentur. Dicit autem quod acutum et obtusum, quod est in melodiis, vel in magnitudinibus secundum aliam literam, id est in corporibus ad differentiam acuti, secundum quod est in vocibus et in saporibus. Et quod praedicta sunt sensibilia communia, manifestat per quoddam signum, quod circa hujusmodi, quae dicta sunt, decipiuntur sensus, qui tamen non decipiuntur de propriis sensibilibus, sicut visus non decipitur de colore, nec auditus de sonis.

Deinde cum dicit « quidam autem »

Excludit opiniones praedictas in speciali. Et primo narrat eas. Secundo improbat, ibi, « Quamvis autem nullius. » Dicit ergo primo, quod quidam reducunt propria sensibilia ad ista commu-

nia, sicut Democritus, qui nigrum dixit esse asperum, existimans obscuritatem nigri causari propter hoc quod partes, quae supereminent in aspero, occultant alias. Album autem dixit esse laeve, existimans claritatem albi provenire ex hoc, quod laeve totaliter illustretur propter hoc quod partes ejus aequaliter jacent. Sapores autem reduxit ad figuras propter hoc, quod invenit acutum et obtusum in saporibus sicut in figuris, aequivocatione deceptus.

Secundo ibi « quamvis aut »

Improbat praedictam opinionem de saporibus; tribus rationibus. Quarum prima est, quod nullus sensus cognoscit figuras quasi propria sensibilia; et si essent alicui sensui propria, maxime pertinerent ad visum. Sed, si sapores essent figurae, sequeretur quod gustus magis ea cognosceret. Si ergo hoc est verum, cum sensus aliquis quanto est certior tanto possit maxime discernere etiam minima in unoquoque genere, sequeretur, quod gustus tamquam certissimus cognosceret communia sensibilia, et maxime discerneret figuras: quod patet esse falsum, quia visus in hoc est potentior.

Secundam rationem ponit ibi « amplius sensi« bilia »

Quae talis est. Omnia sensibilia habent contrarietatem, quia secundum ea fit alteratio, ut probatum est septimo Physicorum, sicut in colore sunt contraria album et nigrum, in saporibus autem dulce et amarum, et idem patet in aliis. Videtur autem esse instantia in lumine, quod secundum se non habet contrarietatem, utpote qualitas propria existens supremi corporis contrarietate carentis. Tenebra vero opponitur ei ut privatio, non ut contrarium. Habet tamen contrarietatem secundum quod participat in coloribus. Sed figura non videtur esse contraria figurae; non enim est assignare quod polygoniarum, idest figurarum habentium multos angulos sit contrarium circumferens, idest circulus, qui nullum angulum habet. Contraria enim maxime distant. Non enim est dare aliquam figuram, qua non sit invenire aliam plures angulos habentem: ergo sapores non sunt figurae.

Tertiam rationem ponit ibi « amplius et »

Quae talis est. Figurae sunt infinitae, sicut et numeri: multiplicantur enim secundum numerum angulorum et linearum, ut patet in triangulo. Si ergo sapores essent figurae, sequeretur quod essent infinitae species saporum: quod patet esse falsum, quia nulla esset ratio quare unus sapor sentiretur et non alius. Non autem discernit sensus infinitos sapores: ergo sapores non sunt figurae. Ultimo autem epilogando concludit quod dictum est de sapore et gustabili: quaedam autem aliae proprietates saporum propriam habent considerationem in libro de Plantis, quem Aristoteles non fecit, sed Theophrastus, ut Alexander hic dicit in Commento.

LECTIO XII.

A quonam odor generari aptus natus sit, et in quo aeri et aquae communi suscipiatur.

ANTIQUA.

Eodem vero modo oportet intelligere et circa odores. Quod enim facit in humido siccum, hoc facit in genere alio enchymum humidum in aere et in aqua similiter.

Commune autem his, nunc quidem dicimus perspicuum. Est autem odorabile, non secundum quod perspicuum, sed secundum quod lavabile vel mundabile enchymae siccitatis.

Non enim solum in aere, sed et in aqua quod odoris est. Manifestum est autem in piscibus et ostracodermis. Videntur enim odorare, nec aere existente in aqua. Supernatat enim aer, cum in aqua fuerit, nec ipsa respirantia.

Si quis ergo ponat aquam et aerem utraque humida, erit utique quae in humido enchymi sicci natura, odor et odorabile tale.

Quoniam vero ab enchymo haec passio, est manifestum et per habentia et non habentia odorem. Elementa enim inodorabilia sunt, velut ignis, aer, terra, aqua, quia sicca et humida eorum enchyma sunt nisi aliquod commixtum faciat propter quod et mare habet odorem. Habet enim humorem et siccitatem, et sal magis quam nitrum odorabile est. Manifestat autem etiam quod ab illis effluit oleum. Nitrum autem terrae est magis. Amplius lapis inodorabile: achimus enim. Ligna autem odorabilia: enchyma enim: et horum aquatica minus. Amplius in eis, quae metallantur, aurum inodorabile: achimum enim: aes autem odorabile et ferrum. Quando vero exuritur humidum, inodorabile scoriae fiunt omnium. Argentum vero et stannum his quidem magis odorabilia, his vero minus. Aquatica enim.

Videtur autem quibusdam fumalis evaporatio esse odor communis existens terrae et aeri; et omnes in hanc opinionem

RECENS.

Eodem modo et circa odores intelligamus oportet: quod enim siccitas in humido facit, hoc in alio genere facit humidum sapidum, aeque in aere ac in aqua. His autem nunc commune pellucidi nomen damus: olfactile tamen est non quatenus pellucet, sed quatenus sapidam siccitatem eluit, aut abstergit: nam non in aere modo, sed etiam in aqua olfactio fit. Id autem tam in piscibus quam in testaceo animalium genere palam est: haec enim manifesto olfaciunt, quamvis nec aer in aqua sit (nam ubi aer in aqua reperitur emergit), nec ipsa respirent. Si quis igitur utraque, aerem et aquam, humida posuerit, sapidae siccitatis in humido natura odor erit, et quod tale fuerit, olfactile. Quod autem haec affectio ad res sapidas pertinet, per ea quae odorem habent, et quae odoris expertia sunt, patet: elementa enim, ceu ignis, aer, aqua, terra, inodora sunt, propterea quod ea omnia, tam sicca quam humida, sapore carent, nisi admixtum quidpiam huic ansam dederit: qua etiam de causa mare odorem habet: continet enim saporem et siccitatem. Item sal nitro odoratior est: id quod oleo, quod e sale elicitur declaratur; nitrum vero magis ad terram pertinet. Lapides quoque inodori sunt quia insipidi; ligna contra odora, quia sapida; atque inter haec quae aquosa sunt ea minus odorata sunt. Item e genere metallico aurum inolidum est: sapore enim caret; aes autem et ferrum olida; at ubi humor exustus est, recrementa omnium (Graeci scorias vocant) inodoratiora redduntur. Argentum vero et stannum his quidem magis odora sunt, illis vero minus: aquosa enim sunt. Ceterum nonnulli fumidam exhalationem, quae terrae et aeri communis est, odorem esse putant, atque omnes de odore in hanc eunt sententiam: ob id Heraclitus etiam asserit, si omnia quae sunt, evaderent

concurrunt. Quare et Heraclitus sic dicit quod si omnia entia fumus fierent, quod nares utique discernerent. Ad odorem omnes inferunt, hi quidem tamquam exhalationem, hi vero sicut evaporationem, hi autem utraque haec. Est autem vapor quidem humiditas quaedam; fumalis vero exhalatio, sicut dictum est, commune est aeri et terrae, et constituitur ex illa quidem aqua, ex hac vero terrae quaedam species.

Sed neutrum horum videtur. Vapor enim aquae est, fumalis vero evaporatio impossibile est in aqua fieri: odorant enim et quae in aqua, sicut dictum est prius.

Amplius evaporatio similiter dicitur effluxionibus. Si igitur nec illa bene, nec ista bene.

Quod ergo contingat recipere humidum, ed illud quod in aqua, et pati aliquid ab enchyma siccitate, non immanifestum. Etenim aer humidus natura est.

Adhuc autem siquidem similiter in humidis faciat et in aere quemadmodum lavatum siccum, manifestum, quod oportet proportionales esse odores humoribus.

Sed adhuc hoc in quibusdam accidit; etenim acetosi et dulces sunt odores, et austeri, et pontici, et crassi, et amaris proportionales dicat utique quis putridos. Quare quemadmodum illa difficilis potationis, putrida dysanapneusta sunt. Manifestum ergo, quoniam quod in aqua sapor, hoc in aere et in aqua odor.

Et propter hoc frigus et congelatio, et sapores hebetant, et odores exterminant. Calidum enim quod movet et generat, auferunt infrigidatio et congelatio.

in fumum, fore ut nares ea dignoscerent. Quaestionem autem de odore universi ita aggrediuntur ut alii vaporem, alii exhalationem, alii utrumque esse dicant. Est autem vapor humiditas quaedam; fumida vero exhalatio, uti jam diximus, communis aeri et terrae est, et ex illo quidem fit aqua, ex hac vero species quaedam terrae. At neutrum horum placet: nam vapor ad aquam pertinet, fumida vero exhalatio in aqua contineri nequit; odorantur autem et quae sunt in aqua uti dictum jam est. Praeterea exhalatio perinde dicitur atque effluvia; si ergo ista perperam adleguntur, idem de illa valet. Humorem igitur tum aeris (nam et aer suapte natura humectus est), tum aquae emolumentum capere ac pati quidpiam a sapida siccitate posse, haud obscurum est. Praeterea si siccitas ubi, ut ita dicam, eluitur, perinde in humidis agat atque in aere, palam est, odores saporibus respondere debere. Immo vero jam hoc in quibusdam certe accidit: nam odores et acres sunt et dulces et austeri et acerbi et pingues; quin et putidos amaris saporibus analogas dicas: quocirca quemadmodum sapores amari aegre deglutiuntur, ita odores putidi non sine fastidio hauriuntur naribus. Clarum itaque est, quod sapor in aqua est, id odorem in aere et aqua esse. Ob idque frigus et concretio ut sapores hebetant, ita odores abolent, quippe quae calorem illum delent qui movendi vim obtinet atque creandi.

Postquam Philosophus determinavit de saporibus, hic incipit determinare de odoribus. Et dividitur in duas partes. In prima determinat de odoribus. In secunda comparat sensum odoratus ad alios sensus, ibi, « Videtur autem sensus, qui est « odorandi. » Circa primum duo facit. Primo determinat generationem et naturam odoris. Secundo determinat species ipsius, ibi, « Species autem o« dorabilis. » Circa primum duo facit. Primo manifestat quid sit passivum in generatione odorum. Secundo quid sit activum, ibi, « Quoniam vero ab « enchymo. » Circa primum tria facit. Primo proponit quod intendit. Secundo exponit quod dixerat, ibi, « Commune autem his. » Tertio probat, ibi, « Non enim solum. » Dicit ergo primo quod eodem modo oportet intelligere in generatione odorum, sicut et in generatione saporum: scilicet quod aliquid est in generatione saporum passivum, et aliquid activum. Dictum est enim circa sapores, quod humidum aqueum patitur a sicco terrestri, et sic reducitur per actionem caloris ad hoc quod sit saporosum: in generatione autem odoris est activum humidum enchymum. Et dicitur enchymum ab En, quod est in, et Chimus, quod est humor, quasi humore existente imbibito et incorporato alicui sicco. Hoc igitur est activum in odore; passivum autem est aliquod aliud genus, quod comprehendit sub se aerem et aquam.

Deinde cum dicit « commune autem »

Exponit quid sit illud genus commune aeri et aquae, quod est susceptivum odoris. Et dicit, quod commune utrique dicitur esse perspicuum, non tamen perspicuum, inquantum perspicuum: est susceptivum odoris, sed coloris, ut supra habitum est; sed est susceptivum odoris secundum quod est lavabile vel mundabile enchymae siccitatis, idest secundum quod est receptivum enchymi sicci: quam quidem receptionem vocat lavationem, vel mundationem, inquantum aliquid per humidum receptivum natum est ablui vel mundari.

Deinde cum dicit « non enim »

Probat quod supposuerat; scilicet quod susceptivum odoris non solum sit aer, sed etiam aqua. Et primo inducit hujus probationem. Secundo concludit quid sit proprium susceptivum odoris, ibi, « Si quis ergo. » Dicit ergo primo, quod odor non solum suscipitur in aere, sed etiam in aqua; et hoc manifeste ostenditur propter hoc quod pisces aliqui, ut sunt ostracoderma, idest animalia durae testae, viventia in aqua, videntur odorare ex hoc quod a longe odore trahuntur ad alimentum, quod videre non possunt. Et ex hoc apparet quod aqua est susceptiva odoris, duplici ratione. Primo quidem, quia hujusmodi animalia non vivunt in aere, sed in aqua. Quod autem sub aqua, in qua hujusmodi pisces degunt, non sit aer sed aqua, probat per hoc, quod aer supernatet aquae etiam si infra aquam ponatur; sicut patet de ventre inflato, si per violentiam submergatur, quod supernatabit aquae. Secundo etiam, quia si daretur quod aer esset intra aquam, cum tamen hujusmodi animalia non respirent aerem, ita non sentirent odorem, si solus aer esset odoris susceptivus.

Deinde cum dicit « si quis ergo »

Concludit quid sit proprium susceptivum odoris: et dicit quod aer et aqua, quae sunt susceptiva odoris, sunt humida; sequitur quod odor nihil sit aliud quam quaedam natura, scilicet forma ab enchymo sicco impressa in humido, quod est aer et aqua; et illud est odorabile, quod est tale, idest humidum habens naturam sibi impressam ab enchymo sicco.

Deinde cum dicit « quoniam vero »

Probat quod enchymus sit effectivum odoris. Et hoc probat tripliciter. Primo quidem per ea quae habent vel non habent odorem. Secundo per diversas opiniones quorumdam de odore, ibi, « Vide« tur autem quibusdam. » Tertio per affinitatem odoris ad saporem, ibi, « Adhuc autem siquidem. » Dicit ergo primo, quod manifestum est et per ea quae habent odorem, quod haec passio, quae est odor, sit impressa ab enchymo, idest ab humore imbibito et comprehenso a sicco, ut supra dictum est. Primo enim elementa omnia, scilicet ignis, aqua, terra, carent odore; quia sive sint humida, sive sicca, sunt achima, idest sine humore comprehen-

so a sicco; quia quae eorum sunt humida habent humidum sine sicco; quae autem eorum sunt sicca habent siccum sine humido, nisi sit facta aliqua commixtio elementorum. Unde mare habet aliquem odorem, quia in eo siccum terrestre est admixtum humido aqueo, ut manifestatur per salsum saporem. Sal etiam magis habet odorem, quam nitrum. Et quod ista duo, scilicet sal et nitrum, habeant aliquid de enchymo, manifestatur per hoc quod oleum exit ab eis per aliquod artificium; et ex hoc manifestatur quod est in eis aliquis humor pinguis comprehensus a sicco: sed nitrum minus habet de hujusmodi humore quam sal; et ideo est minus odorabile. Secundo manifestat idem in lapidibus et lignis: et dicit quod lapis solidus et durus caret odore, quia non habet praedictum humorem, a quo odor causatur, propter magnam sui terrestritatem; sed ligna habent odorem, quia habent aliquid de praedicto humore: quod patet ex hoc, quia inflammabilia sunt propter pinguedinem in eis existentem. Unde ligna, quae habent humorem magis aquosum et minus pinguem, quasi non comprehensum a sicco, sunt minus odorabilia, sicut patet de ligno populeo: ligna autem abietis et pinea sunt multum odorabilia, propter pinguedinem humoris ipsorum. Tertio manifestat idem in metallis, inter quae aurum est minime odorabile, eo quod caret praedicto humore: quod contingit propter ejus magnam terrestritatem, quae significatur ex maximo pondere ejus. Est enim ponderosius ceteris metallis. Sed aes et ferrum est odorabile, quia humidum in eis digestum est imbibitum a sicco, et non est totaliter ab eo separatum, sicut in auro. Unde et scoriae eorum, propter adustionem humidi, sunt minus odorabiles. Argentum vero et stannum sunt magis odorabilia quam aurum, minus vero quam aes et ferrum: habent enim humorem magis aquaticum et minus comprehensum a sicco quam aes et ferrum. Quia tamen humiditas eorum aliqualiter comprehenditur a sicco, non sunt penitus absque odore, sicut aurum.

Deinde cum dicit « videtur autem »

Ostendit quod enchymum sit activum odoris per opiniones aliorum. Secundo excludit eas, ibi, « Sed « neutrum horum. » Tertio concludit propositum, ibi, « Quoniam ergo. » Dicit ergo primo: quibusdam videtur quod odor sit fumalis evaporatio, quae est communis aeri et terrae, quasi medium inter ea, quia est aliquid resolutum a sicco terrestri non pertingens ad subtilitatem aeream: et omnes antiqui qui loquuntur de odore, propinqui fuerunt ad hanc positionem. Unde et Heraclitus dicit, quod, si omnia entia resolverentur in fumum, nares percipientes odorem, discernerent omnia entia, quasi omnia entia essent odores. Existimabat enim Heraclitus vaporem esse rerum principium. Quia tamen non omnes philosophi posuerunt odorem esse fumum, sed quidam aliquid simile, ideo ad hanc diversitatem manifestandam subjungit, quod quidam attribuebant odori exhalationem, quidam evaporationem, quidam utrumque; et ostendit differentiam inter haec duo; quia evaporatio nihil aliud est quam quaedam humiditas aquea resoluta; exhalatio autem sive fumus est commune aeri et terrae, cum sit resolutio quaedam ex sicco terrestri, sicut dictum est. Et signum hujus differentiae est quod ex evaporatione quando condensatur, generatur aqua, ex fumali autem evaporatione aliquid terrestre.

Secundo ibi « sed neutrum »

Excludit praedictas positiones duabus rationibus. Quarum prima est, quia vapor pertinet ad aquam, quae non est odorabilis absque admixtione sicci, sicut supra dictum est; fumus autem non potest fieri in aqua, tamen fit odor, ut supra est ostensum per hoc, quod quaedam animalia odorant in aqua: ergo odor non est fumus nec vapor.

Secundam rationem ponit ibi « amplius evapo- « ratio »

Quae talis est. Similis ratio est quod evaporatio dicatur odor, et quod colores dicantur effluxiones; sed illud non dicitur de coloribus, ut supra dictum est; ergo nec istud bene dicitur de odoribus. Utrobique enim sequitur quod sensus fiat per tactum, et odorum, et colorum; et quod corpora odorata et visa diminuerentur, et tandem totaliter resolverentur per effluxionem: et hoc est inconveniens, praesertim cum inveniatur tam a remotis aliquid videri et odorari, quod nullo modo resolutio corporis usque illuc reduci possit. Sic enim ad tantam distantiam, et color et odor per spiritualem immutationem medii percipi possunt.

Deinde cum dicit « quod ergo »

Concludit propositum, scilicet quod ex quo odor non est nec vapor, nec fumus, manifestum est quod humidum, quod est in spiritu, idest in aere et in aqua, patitur ab enchyma siccitate, et sic odor fit et sentitur. Humidum enim non solum invenitur in aqua, sed etiam in aere.

Deinde cum dicit « adhuc autem »

Manifestat quod enchymum sit activum odoris per affinitatem ad saporem. Et circa hoc tria facit. Primo proponit dicens: et si enchymum similiter facit odorem in humido aqueo et in aere, sicut siccum terrestre lavatum per humidum aqueum facit sapores, manifestum est quod odores oportet proportionatos esse saporibus.

Secundo ibi « sed adhuc »

Manifestat propositum adaptando odores saporibus. Et dicit quod in quibusdam hoc accidit manifeste. Dicuntur enim acetosi et dulces odores, et austeri, et styptici, et pontici, et crassi, sicut et sapores: sed amaros odores non dicimus: sed putridi odores proportionabiliter respondent amaris saporibus, quia amari sapores difficile sorbentur. Putrida sunt diysanapneusta, idest difficilis respirationis. Unde manifestum est ex hac affinitate odoris ad saporem, quod sicut sapor fit in aqua, ita odor in aere et aqua.

Tertio ibi « et propter »

Probat praedictam affinitatem per impedimenta saporis et odoris; quia per frigus et congelationem, sapores hebetantur et odores exterminantur, inquantum per praedicta aufertur calidum, quod generat et movet odores et sapores, ut ex dictis apparet.

LECTIO XIII.

Quaedam odoris species diversos consequentes sapores declarantur, modusque quo tam ab homine quam aliis animalibus per respirationem percipiantur ostenditur.

ANTIQUA.

Species autem odorabilis duae sunt. Non enim sicut quidam dicunt, non sunt species odorabilis, sed sunt. Determinandum autem quomodo sunt, et quomodo non sunt.

Hoc quidem enim est secundum sapores ordinatum ipsorum, sicut dictum est. et delectabile et triste habent secundum accidens. Quoniam enim nutritivi passio est, appetentibus quidem delectabiles odores eorum sunt: plenis autem et nihil egentibus non delectabiles, neque odores. Et esca habens odores quibuscumque non delectabilis, neque his. Quare isti quidem, velut diximus, secundum accidens quidem habent delectabile et triste, propter quod omnibus sunt communes animalibus.

Quidam autem odores secundum seipsos delectabiles sunt, quemadmodum illi qui florum.

Nihil enim magis vel minus ad escam invitant, nec conferunt ad desiderium quicquam, sed contrarium magis. Verum enim est, quod Euripidem vituperans Stratis dixit: Quando lentem decoquis, non infundas myron.

Qui autem nunc commiscent ad potationes tales virtutes, vim faciunt per usum delectationi, donec utique a duobus sensibus fiat delectabile, quemadmodum unum et ab uno.

Hoc quidem igitur odorabile, proprium hominis est. Quod autem secundum sapores ordinatum est, et aliorum animalium est, sicut dictum est prius. Et illorum quidem, quia secundum accidens habent delectabile, dividuntur species secundum sapores. Istius autem non jam, propterea quod natura ipsius est secundum seipsam delectabilis aut tristis.

Causa autem cur proprius sit hominis talis odor, est propter frigus, quod circa cerebrum est. Frigido enim natura existente cerebro, et sanguineo qui circa illud in angustis venis existente subtili et puro, de facili autem infrigidabili, propter quod et cibi fumositas infrigidata, propter locum, rheumaticas aegritudines facit hominibus, propter quod facta est ista species odoris. Nullum enim aliud est opus ipsius quam hoc. Hoc autem facit manifeste.

Cibus enim delectabilis existens et siccus et humidus, multotiens infirmans est. Qui autem ab odore secundum seipsum odor operi, quomodocumque se habeat, semper utilis est, ut est dicere.

Et propter hoc fit per respirationem, non omnibus, sed hominibus, et sanguinem habentibus: velut quadrupedibus, et magis participantibus naturam aeris.

Ascendentibus namque odoribus ad cerebrum propter levitatem coloris, quae in ipsis, sanius habet circa locum hunc. Odoris namque virtus natura calida est: utitur autem natura respiratione ad duo, ut operose quidem ad thoracis adjutorium, ut adventitie ad odorem. Respirante enim sicut ex transitu facit per nares motum. Proprium autem hominis naturae tale genus odoris: quia plus cerebrum et humidius habet aliis animalibus secundum magnitudinem, propter hoc enim et solum, ut est, dicere aliorum animalium homo, et gaudet florum talium odoribus: commensuratur enim eorum calor et motus ad hyperbolem ejus quae in loco frigiditatis et humiditatis est.

Aliis vero quaecumque pulmonem habent ob respirationem, alterius generis odoris sensum dedit natura, ut non duo sensoria faciat; sufficit enim quoniam quidem et ut respirantibus quemadmodum hominibus utrorumque odorabilium, his alterorum solum existens sensus.

RECENS.

Porro olfactilis duae sunt species: non enim non sunt, ut quidam ajunt, sed sunt. Determinandum tamen est quomodo sint, et quomodo non sint: nam odorum alii saporibus respondent, ut diximus, et per accidens oblectatione aut fastidio alliciunt: nam quia affectiones sunt facultatis altricis, harum rerum odores esurientibus suaves occurrunt, repletis vero et nihil desiderantibus non suaves; immo ne iis quidem quibus cibus his odoribus imbutus displicet, iidem hi odores suaves sunt: quare isti quidem, ut diximus, ex accidenti voluptatem aut dolorem afferunt: unde fit ut omnibus communes animalibus sint; alii vero odores per se voluptate afficiunt, verbi causa qui e floribus spirant: nihilo enim magis minusve ad edendum provocant, nec quidquam ad cibi cupiditatem conferunt: quin potius obsunt: nam illud verum est, quod ait Strattis, Euripidem irridens:

ne admisceas unguentum, ubi lentem coquis!

Hodierni vero homines qui tales facultates potionibus admiscent, consuetudine voluptatem tantisper urgent, quoad e duobus sensibus oblectatio quasi una et ab uno proveniens redundet. Hoc igitur olfactile homini peculiare est; quod vero saporibus respondet, ceteris quoque animantibus, ut ante retulimus: atque hoc quidem in species secundum sapores dividitur, quoniam per accidens delectationem affert; illud vero minime, quod ejus natura per se jucunda est, aut molesta. Causa quamobrem talis odor proprius homini sit, a cerebri refrigeratione petenda est: nam quum cerebrum suapte natura frigidum sit, et sanguis qui circa ipsum in venulis continetur, tenuis quidem et purus sit, sed facile refrigeretur (qua de causa et cibi exhalatio ratione loci refrigerata fluxiones morbidas parit), hominibus auxilio, ut sanitatem tueantur, haec species odoris est: ejus enim nulla alia quam haec functio extat. Hanc autem aperte exercet: nam cibus, tam siccus quam humidus, etiamsi delectabilis, saepe morbidus est; at qui prae odore, qui per se bene olet, delectabilis est, is, utcumque homines habeant, semper, prope dixerim, utilis est. Ob idque sensus ejus per respirationem non omnibus, sed hominibus et e sanguineo genere quadrupedibus, ac iis quae uberius aeris naturam participant, fit: quum enim odores propter levitatem caloris, qui in eis est, ad cerebrum adscendunt, locus iste incolumius habet, quando vis odoris suapte natura calida est. Natura autem respiratione abutitur ad duo, ex instituto quidem ad opitulandum pectori, praeter institutum vero ad odores excipiendos: nam spirante aliquo, natura quasi obiter per nares motum facit. Ejusmodi vero odoris genus naturae hominis proprium est, quod homo inter animantia maximum proportione corporis humidissimumque cerebrum habet: ob id enim et e cunctis animantibus unus, ut ita dicam, florum taliumque rerum odores sentit et eis gaudet: nam calor eorum ac motio exsuperationi humiditatis et frigiditatis loci illius commensu quodam respondet. Ceteris autem pulmone praeditis propter respirationem sensum alterius generis odoris natura concessit ne duo sensoria faceret: sufficit enim, quandoquidem sic quoque respirant, homines utriusque generis olfactilium sensum habere, haec vero alterius tantummodo.

Postquam Philosophus determinavit generationem et naturam odoris, hic determinat de speciebus odorum. Et circa hoc duo facit. Primo determinat diversas species odoris. Secundo determinat modum odorandi, ibi, « Et propter hoc fit per « respirationem. » Circa primum tria facit. Primo proponit esse aliquas species odoris. Secundo determinat de speciebus odoris per convenientiam ad

species saporum, ibi, « Hoc quidem enim est se- « cundum sapores. » Tertio determinat species, quae sunt odoris secundum se, ibi, « Quidam au- « tem secundum ipsos. » Dicit ergo primo, quod duae sunt species odorabilis: una quidem per convenientiam ad sapores, alia secundum se. Falsum est enim quod quidam dicunt, odorabile species non habere; sed oportet determinare quomodo habeat, et quomodo non habet. Est enim determinare species odorum secundum convenientiam ad species saporum, ut supra dictum est; non autem sunt determinatae odoris species secundum se nisi solum secundum diversa odorabilia; sicut si dicamus alium esse odorem rosarum et violarum, et aliorum hujusmodi. Discernitur tamen in his odoribus delectabile et abominabile.

Deinde cum dicit « hoc quidem »

Determinat de speciebus odorum, quae consequuntur species saporum. Et dicit, quod inter odorabilia aliquid est odorativum secundum saporis species, ut supra dictum est; et ideo delectabile et contristans est in eis secundum accidens, idest non inquantum habent odorem, sed inquantum eorum odor significat nutrimentum. Odor enim est quaedam passio nutrimenti, sicut et sapor: animal enim discernit conveniens nutrimentum a remotis per odorem, sicut conjunctum per saporem. Et ideo hujusmodi odores non sunt delectabiles animalibus repletis, et quae cibo non indigent, sicut nec esca habens hos odores est his delectabilis; sed animalibus appetentibus cibum, idest esurientibus vel sitientibus, sunt hujusmodi odores appetibiles, sicut et cibus vel potus est eis appetibilis. Unde manifestum est quod hujusmodi odorabile habet delectationem et tristitiam secundum accidens, sicut dictum est, scilicet ratione nutrimenti. Et, quia nutrimentum est commune omnibus animalibus, idcirco omnia animalia percipiunt hos odores: quod tamen intelligendum est de omnibus animalibus habentibus motum progressivum, quae necessario habent quaerere alimentum ex longinquo per odorem: animalibus autem immobilibus sufficit gustus et tactus ad discernendum convenientiam alimenti.

Deinde cum dicit « quidam autem »

Determinat species odoris per se. Et primo ponit hujusmodi species odoris. Secundo ostendit a quibus animalibus percipiantur, ibi, « Hoc quidem igitur odorabile. » Circa primum tria facit. Primo proponit quid intendit. Secundo probat propositum, ibi, « Nihil enim magis. » Tertio excludit objectionem contrariam, ibi, « Qui autem nunc commi- « scent. » Dicit ergo primo, quod quidam odores sunt delectabiles secundum seipsos, idest non per comparationem ad alimentum, sicut fit de odoribus florum.

Deinde cum dicit « nihil enim »

Probat quod hujusmodi odores sunt secundum se delectabiles; quia scilicet non habent conferre ad escam, ut videlicet appetentes escam magis his odoribus delectentur, et repleti minus. Neque etiam hujusmodi odores conferunt aliquid ad desiderium escae, sicut odores, de quibus supra dictum est, promoventes escae appetitum; sed magis accidit contrarium: quia per immixtionem horum odorabilium, redditur esca indelectabilis, quia frequenter quae bene redolent secundum hujusmodi odorem, sunt mali saporis. Et inducit ad hoc verbum cujusdam poetae comici, qui Stratis dicebatur, qui in vituperium alterius poetae, scilicet Euripidis exquiquirentis cibaria nimis delicate parata, dixit: quando lentem decoquis, non infundas myron, idest unguentum suaviter redolens: quia non oportet quod in pulmento tuo apponas aliqua suaviter redolentia.

Deinde cum dicit « qui autem »

Excludit objectionem quae posset fieri propter consuetudinem quorumdam, talia cibis admiscentium. Sed ipse respondet dicens, quod illi qui hujusmodi virtutes, idest res odoriferas, commiscent cibis et potibus, faciunt per consuetudinem quamdam violentiam naturali delectationi, ut scilicet perveniant ad hoc quod unum et idem sit delectabile duobus sensibus, scilicet gustui et odoratui, sicut naturaliter est unum delectabile uni sensui.

Deinde cum dicit « hoc quidem »

Ostendit a quibus hujusmodi odorabilia percipiantur. Et circa hoc tria facit. Primo proponit quid intendit. Secundo assignat causam dictorum, ibi, « Causa autem est. » Tertio excludit objectionem, ibi, « Cibus. » Dicit ergo primo, quod hoc odorabile, quod secundum se delectat vel contristatur, est proprium hominis, quia scilicet solus homo hujusmodi odorabilia discernit, et in eis delectatur vel contristatur. Unde quantum ad hoc abundat in homine sensus odoratus prae aliis animalibus. Sed odor, qui coordinatur sapori, competit etiam aliis animalibus, quae in hujusmodi odoribus discernendis habent acutiorem sensum quam homo; et quantum ad hoc supra dixit, quod sensum odoratus habemus pejorem aliis animalibus. Et, quia illi odores, qui coordinantur saporibus, habent delectationem per accidens, scilicet per comparationem ad escam; ideo species eorum distinxit secundum species saporum: quod non contingit in his odoribus, qui secundum propriam naturam habent tristitiam vel delectationem; sed hujus odoris species distingui non possunt nisi secundum odorabilia, ut dictum est.

Deinde cum dicit « causa autem »

Assignat causam praedictorum: et dicit, quod odor secundum se delectabilis, est proprius hominis ad contemperandum frigiditatem cerebri ipsius. Homo enim habet majus cerebrum secundum quantitatem sui corporis inter cetera animalia: cerebrum autem secundum suam naturam est frigidum, et sanguis qui circa cerebrum continetur in quibusdam subtilibus venis, est de facili infrigidabilis; et ex hoc contingit, quod fumi resoluti a cibo sursum ascendentes propter loci infrigidationem, inspissantur infrigidati, et ex hoc causantur rheumaticae infirmitates in hominibus; et ideo in adjutorium sanitatis contra superfluam cerebri frigiditatem attributa est ista species odoris hominibus; et si quandoque hujusmodi odores gravent cerebrum, hoc est quia non adhibentur secundum quod debent, sed superflue ipsum calefacientes faciunt nimiam resolutionem; sed, si modo debito adhibeantur, conferunt ad sanitatem: et hoc manifeste apparet ex effectu, cum tamen nulla alia utilitas appareat talis odoris: parum enim deservit intellectui perceptio talium odorum ad investigandas naturas rerum, cui multum deservit visus et auditus, ut supra ostensum est.

Deinde cum dicit « cibus enim »

Excludit quamdam objectionem. Posset enim aliquis dicere, quod ad praedictum remedium sanitatis sufficeret aliqua species odorabilis, quae

coordinatur sapori. Sed ipse respondet, quod illa species odoris, quae est delectabilis propter cibum, multoties magis gravat caput, vel propter superfluam humiditatem, vel propter superfluam siccitatem. Sed illa species odoris, quae est secundum se delectabilis, semper est utilis ad sanitatem ex sui natura. Addit autem « ut est dicere, » propter indebitum usum.

Deinde cum dicit « et propter »

Concludit ex praedictis debitum modum odorandi. Et primo in hominibus et in aliis animalibus respirantibus. Secundo in animalibus non respirantibus, ibi, « Quae vero non respirant. » Circa primum tria facit. Primo proponit quod intendit. Secundo assignat causam propositam quantum ad homines, ibi, « Asserentibus namque. » Tertio quantum ad alia animalia, ibi, « Aliis vero. » Dicit ergo primo, quod, quia odor utilis est ad contemperandum cerebri frigiditatem, ideo odoratio fit per respirationem; non quidem in omnibus animalibus, sed in hominibus et quibusdam animalibus habentibus sanguinem, sicut in quadrupedibus et avibus, quae etiam magis participant aerem et naturam aeris, ut eorum motus demonstrat.

Deinde cum dicit « ascendentibus namque »

Manifestat causam, quare odor percipitur respirando quantum ad homines. Et dicit quod odores ascendunt ad cerebrum, quia calor igneus, qui resolvit odores, dat eis quamdam levitatem, ut superiora petant; et ex hoc sequitur quaedam sanitas circa cerebrum. Odor enim habet virtutem calefaciendi, propter calidum igneum a quo causatur et resolvitur. Unde natura utitur respiratione ad duo: « ut operose quidem, » id est principaliter ad adjutorium thoracis, id est pectoris et ad refrigerium caloris (1). Ut adventitie autem, idest secundario ad percipiendum odorem. Dum enim homo respirat commovet aerem per nares attrahendo, et sic facit pertransire odores usque ad organum olfactus. Ideo autem tale genus est proprium naturae humanae, quia homo habet inter caetera animalia, secundum proportionem suae magnitudinis, majus cerebrum et humidius aliis animalibus: et ideo solus homo inter cetera animalia sentit et delectatur in odoribus florum et aliorum hujusmodi odorum, et motus ad cerebrum reducet ad debitam mensuram hyperbolem, id est superexcessum frigiditatis et humiditatis cerebri. Addit autem « ut est dicere » quia alia animalia fugiunt malos odores, inquantum sunt corruptivi.

Deinde cum dicit « aliis vero »

Assignat causam odorandi per respirationem quantum ad alia animalia. Et dicit, quod animalibus habentibus pulmonem, quae sola respirant, natura dedit sensum alterius odoris, idest pertinentia ad cibum per respirationem, ut non faciat duo organa, unum respirandi et alium odorandi, cum sufficiat organum respirandi etiam ad odorandum, sicut hominibus, quantum ad duo genera odorabilium, ita etiam aliis animalibus quantum ad unum tantum.

(1) *Al.* caloris odoris.

LECTIO XIV.

Quod animalia non respirantia odorent: odoratum item medium esse sensum inducitur: animalia quoque odore non nutriri, contra Pythagoricos, ostenditur.

ANTIQUA.

Quae vero non respirant, quod quidem habet sensum odorabilis, manifestum est. Etenim pisces, et entomorum genus omne, diligenter sentit de longe (propter nutritivam speciem odoris) remota multum a propria esca, quemadmodum apes faciunt ad mel, et parvarum formicarum genus, quas vocant quidam senipas, et marinorum purpurae, et aliorum multa talium animalium acute sentiunt escam propter odorem.

Quomodo autem sentiunt, non similiter manifestum: propter quod utique dubitabit aliquis quomodo sentiunt odorem si spirantibus quidem omnibus sit spirare uno modo. Hoc enim videtur in respirantibus accidens omnibus. Illorum autem nullum respirat, sentiunt tamen, nisi aliquis, praeter quinque, sensus alius. Hoc autem impossibile. Odorabilis enim olfactus, illa vero hoc sentiunt.

Sed non forte eodem modo. Sed respirantibus quidem spiritus aufert superjacens, quemadmodum cooperculum quoddam. Quare non sentiunt non respirantia, his autem non respirantibus, ablatum est hoc, quemadmodum in oculis. Quaedam enim animalium habent palpebrans, quibus non revelatis, minime possunt videre. Quae autem habent duros oculos, non habent. Quare non egent ullo, quod illa revelet, sed vident a facultate existente in illis statim.

Similiter autem, et aliorum animalium quodlibet non aegrefert eorum odorem quae per se foetida sunt, nisi quid accidat corruptivum existens ab his autem corrumpuntur similiter, quemadmodum et homines a carbonum fumo patiuntur gravedinem capitis, et corrumpuntur multotiens, sic et

RECENS.

Quae vero non spirant, olfactilis sensum habere in aperto est: etenim pisces totumque insectorum genus exacte vel eminus cibum sibi peculiarem sentiscunt propter alimentariam speciem odoris: id verbi causa cum melle faciunt apes et parvarum formicarum genus, quas quidam cnipas appellant; item e marinis purpurae, et multa alia id genus animalia suum cibum propter odorem acriter sentiunt. Quonam vero santiant, non perinde manifestum est: quocirca dubitaverit quispiam, cujusnam ope percipiant odorem, siquidem respirantia unice odorantur, quandoquidem omnibus id, dum respirant, contingere videmus; ex illis autem nullum respirat tametsi odores sentiant, nisi quidam alius praeter quinque sensus exstet. At hoc fieri nequit: nam olfactile ad olfactum pertinet; illa vero hoc sentiunt, sed forsitan non eodem modo: verum respirantibus quidem spiritus id quod instar operculi cujusdam superpositum est, aufert (unde fit ut quando non respirant, nullum odorem sentiant), non respirantibus autem hoc natura dempsit eodem modo quo animantia quaedam palpebras oculis impositas habent, quibus non apertis cernere nequeunt, dum animalia, quibus duri sunt oculi, eis carent: quocirca nulla re indigent quae eas aperiat; sed protinus eo ipso instrumento cui videndi facultatem debent, vident. Similiter et e ceteris animantibus quodlibet nequaquam odorem rerum per se graviter olentium aversatur, nisi quid forte occurrat quod illi perniciem afferre possit: ab his autem exanimatur eodem modo quo et homines halitu prunarum gravitatem capitis contrahunt et saepe interimuntur; ita et reliqua animalia vi sulphuris bituminosarumque

a virtute sulphuris et bitumine corrumpuntur alia animalia, et fugiunt propter passionem. Ipsam autem secundum seipsam non curant foeditatem (quamvis multa terrae nascentium foetidos habeant odores) nisi quid conferat ad gustum vel ad edulium illis.

Videtur autem sensus qui est odorandi, imparibus existentibus sensibilibus, et numero impari habente medium, et ipse medius esse tactivorum, quemadmodum tactus et gustus: et per alia sensitivorum, velut visus et auditus. Quare et odorabile nutritiverum est passio quaedam; hoc autem in eodem genere, et audibilis et visibilis. Quare et in aere et in aqua odorantur. Quare est odorabile commune aliquid horum amborum, quod, et tactuali inest, et perspicuo et audibili. Quare rationabiliter assimilata est siccitati enchimae, quemadmodum color in humido fusibili, velut tinctura quaedam et lotura. Quomodo quidem igitur species odorabilis oportet dicere, et quomodo non oportet, intantum sit dictum.

Quod autem quidem Pythagoricorum dicunt, non est rationabile. Nutriri namque dicunt quaedam animalia odoribus.

Primum quidem enim videmus quoniam cibum oportet esse compositum; etenim ea, quae nutriuntur, non sunt simplicia. Quare et superfluitas sit cibi, aut in ipsis, aut extra sicut in plantis. Amplius vero neque aqua vult ipsa sola nutrire, incommixta existens. Corporale enim aliquid oportet esse constitutum. Amplius multo minus rationabile est aerem corpulentum fieri.

Cum his autem quoniam omnibus est animalibus locus receptivus cibi, a quo quando cibus egreditur recipit corpus. Odorabilis autem sensitivum in capite et cum spirituali intrat fumositate. Quare ad spirativum vadet utique locum.

Quod quidem igitur non conferat ad nutrimentum odorabile, secundum quod odorabile, manifestum est. Quod autem ad sanitatem, et ex sensu et ex dictis manifestum est. Quare quod sapor in nutritivo et ad ea quae nutriuntur, hoc est ad sanitatem odorabile. Secundum unumquodque quidem igitur sensitivum, determinatum sit hoc modo.

rerum pereunt easque fugitant, quod male afficiantur. Graveolentiam vero per se ipsam nihil curant, quamvis stirpes plurimae graviter oleant, nisi quid illis ad gustandum cibumve sumendum conferat. Videtur autem sensus olfactus, quum sensus numero concludantur impari et numerus impar medium capiat, ipse esse medius inter eos qui tangendo suo munere funguntur, quales sunt tactus et gustus, et eos qui intercedente aliquo alio sentiunt, cujusmodi sunt visus et auditus: quapropter et ipsum olfactile affectio quaedam rerum alibilium est; haec autem in tactili genere continentur; quin et audibilis et visibilis: unde fit ut animantia tum in aere, tum in aqua odorentur: itaque olfactile his utrisque commune quidpiam est, quod cum tactili, tum audibili atque pellucido inest: quo etiam fit ut non abs re per similitudinem quamdam dictum sit. esse olfactum quasi tincturam quamdam et collutionem siccitatis in humido et fluido. Quomodo igitur olfactilis species agnoscere conveniat, et quomodo non conveniat, hactenus dictum sit: quod autem quidam Pythagorei dicunt, nonnulla animalia odoribus ali, rationi consonum non est: nam primo quidem videmus oportere cibum esse compositum: etenim ea quae aluntur, itidem non simplicia sunt: quocirca et cibo supervacanea quaedam gignuntur, aut intra illa, aut extra, quomodo plantis accidit. Deinde nec aqua ipsa per se nihilo admixto alere solet, quum oporteat id quod solidescere debet corpulenti quid esse. Sed etiam multo minus consentaneum est aerem corpus adipisci. Praeterea omnibus animalibus locus inest qui cibum recipiat, a quo ipsum corpus alimoniam attrahit atque capit; at olfactilis sensorium in capite situm est; item illud una cum spiritosa exhalatione ingreditur: quare ad respirandi officinam commeabit. Quod igitur olfactile, quatenus olfactile, nihil ad nutricationem conferat, certum est; sed quod ad sanitatem, et per sensum, et per ea quae diximus, patescit: quare quod est sapor in nutritivo et respectu eorum quae nutriuntur, id est olfactile ad sanitatem. Per singula igitur sensoria definitum sit hoc modo.

Postquam Philosophus ostendit quod homines et quaedam alia animalia odorant respirando, hic inquirit quomodo animalia non respirantia odorant. Et circa hoc duo facit. Primo ostendit quid circa hujusmodi animalia sit manifestum. Secundo quid circa ea sit dubium, ibi, « Quomodo autem etc. » Dicit ergo primo manifestum esse quod animalia quae non respirant, sentiant odorabile, ex hoc quod videmus pisces et omne genus entomorum, idest insectorum (1) animalium, sicut sunt formicae, apes, et hujusmodi, acute sentire de longe nutrimentum suum, quando distant a proprio cibo, plus quam per proprium visum possent id percipere. Unde manifestum est, quod id percipiunt propter nutritivam speciem odoris, scilicet inquantum sentiunt illam odoris speciem, quae proportionatur sapori, et indicat qualitatem nutrimenti. Et ponit exemplum de apibus, quae longe moventur ad suum cibum quaerendum, scilicet mel, et de quibusdam formicis parvis, quae habent sex pedes, et quibusdam animalibus aliis, quae purpurae vocantur propter colorem, et similiter multa animalia non respirantia inveniuntur, quae acute a remotis sentiunt suam escam propter odorem.

Deinde cum dicit « quomodo autem »

Ostendit quid circa hujusmodi animalia sit dubium. Et circa hoc tria facit. Primo movet dubitationem. Secundo solvit, ibi, « Sed non forte eo« dem. » Tertio manifestat solutionem magis per simile, ibi, « Similiter autem et aliorum. » Dicit ergo primo, quod, cum manifestum sit quod praedicta animalia sentiunt odorem, non est manifestum quomodo sentiant odorem. Et ratio dubitationis est, quia omnia animalia respirantia percipiunt odorem uno modo, scilicet respirando. Hoc enim per experimentum apparet accidere in omnibus animalibus respirantibus. Sed circa praedicta animalia apparet quod non respirant et tamen sentiunt odorabile. Posset autem aliquis assignare rationem, dicens quod quodam alio sensu, qui est praeter quinque sensus nominatos, hujusmodi animalia sentiunt odorabile; et posset videri responsio probabilis, quia sentire est pati quoddam, unde diversus modus sentiendi est quasi diversus modus patiendi, qui indicat diversitatem potentiae passivae, sicut diversus modus agendi significat diversitatem virtutis activae: videmus enim quod quanto calor est fortior tanto calefactio est vehementior: et sic ex parte passivorum, quae alio modo patiuntur, aliam potentiam passivam habere videntur; et sic quae alio modo sentiunt videntur habere alium sensum. Sed quod alio modo sentiant odorabile est impossibile; quia ubi est idem sensibile est idem sensus. Potentiae enim distinguuntur secundum objecta. Idem autem est sensibile, quod sentiunt utraque animalia, scilicet odorabile. Unde non potest esse alius et alius sensus.

Deinde cum dicit « sed non forte »

Solvit praemissam dubitationem per hoc quod idem odorabile sentiunt cum eodem sensu, sed non eodem modo. Considerandum enim est quod modus sentiendi potest diversificari dupliciter. Uno modo per se, quod est secundum diversam habitudinem sensibilis ad sensum; et talis diversitas in modo sentiendi diversificat sensum; puta quod unus sensus sentit sensibile conjunctum, sicut tactus, alius autem sensibile remotum, sicut visus. Est et alia diversitas in modo sentiendi per accidens, quae non diversificat sensum et attenditur secundum remotionem prohibentis; et talis diversitas in modo

(1) *Al.* interceptorum.

sentiendi est in proposito, quia in animalibus respirantibus per respirationem removetur quoddam quod per modum cooperculi subjacet organo odoratus; et ideo quando non respirant impediuntur ab odorando propter hujusmodi cooperculum. Sed animalia non respirantia carent hujusmodi cooperculo, et ideo non indigent respiratione ad odorandum, sicut videmus in oculis, quod quaedam animalia, habent palpebras, quae si non aperiantur, non possunt hujusmodi animalia videre. Hujusmodi autem palpebras dedit natura animalibus indigentibus acutiori visu propter securitatem oculi, ut oculus conservetur. Unde animalia habentia duros oculos, quasi non indigentia acuto visu, non habent hujusmodi palpebras, et ideo non indigent aliquo motu aperiente palpebras ad videndum, sed statim oculos habent ad videndum, et facultatem nullo remoto.

Deinde cum dicit « similiter autem »

Manifestat praedictam solutionem per aliud simile per olfactum, in quo est quaedam alia diversitas, inter animalia, quae non diversificat (1) sensum. Nullum enim aliorum animalium, praeter hominem, graviter fert ea quae habent foetidum odorem secundum seipsa, idest non per comparationem ad nutrimentum. Et hoc quidem superius dixerat. Sed poterat esse circa haec dubitatio ex hoc quod quaedam animalia videntur hujusmodi foetidos odores fugere. Et ideo repetit ut hanc dubitationem removeret; et dicit, quod alia animalia non fugiunt odores secundum se foetidos nisi per accidens, inquantum, scilicet accidit hujusmodi foetidum odorem esse corruptivum. Cum enim odor causetur ex calido, humido et sicco, ut supra dictum est: quandoque contingit quod foetidus odor provenit ex magna distemperantia in praedictis qualitatibus, et sic simul cum odore immutatur medium ad aliquam pessimam passivam dispositionem, quae corrumpit corpora aliorum animalium, sicut et hominis: quam quidem immutationem alia animalia sentiunt per sensum tactus, et ideo fugiunt hujusmodi foetida. Et ponit exemplum, quod homines patiuntur gravedinem capitis a fumo carbonum propter ejus distemperantiam et quandoque usque ad corruptionem. Similiter est de sulphure. Unde animalia fugiunt hujusmodi corruptiva propter passionem corporis, quam sentiunt; sed de ipsa foetiditate (2) odoris secundum se considerata non curant, « quamvis multa terrae nascentium habeant foetidos odores » nisi secundum quod foetiditas odoris repraesentat aliquod circa gustum, vel circa convenientiam proprii nutrimenti.

Deinde cum dicit « videtur autem »

Comparat sensum odoratus ad alios sensus. Et primo determinat veritatem. Secundo excludit errorem, ibi, « Quod autem quidam. » Circa primum considerandum est quod secundum consuetudinem Pythagoricorum Philosophus utitur hujusmodi proprietate numeri ad ostendendum comparationem sensuum. Numerus enim impar non potest dividi in duo media, sicut par; sed in medio remanet aliquid indivisum inter duas partes aequales, sicut in quinario remanet unitas media inter duo et duo. Cum autem sensus sint in impari numero constituti, scilicet quinario, duo eorum sunt tactivi, quia scilicet sentiunt suum sensibile conjunctum non per medium extraneum, scilicet tactus et gustus; duo autem eorum, scilicet visus et auditus, sentiunt suum sensibile remotum per alia, idest per extrinseca media. Odoratus autem in medio utrorumque, unde et cum utrisque convenit: cum tactu quidem et gustu, qui sunt sensus nutrimenti, ut dicitur in secundo de Anima, inquantum odorabile est quaedam passio nutritivorum, secundum quod odor proportionatur sapori. Et sic tangibilia et gustabilia sunt in eodem genere cum odoribus: et est idem genus visibilis et audibilis et odorabilis, inquantum scilicet utraque cognoscuntur per medium extraneum. Unde odorant animalia per aerem et aquam, sicut vident et audiunt. Et sic patet quod odorabile est aliquid commune utrisque. Inest enim tactuali, secundum quod est passio nutrimenti, et sic concurrit in eodem cum tangibili et gustabili qualitate; et similiter inest perspicuo et audibili, idest percipitur per medium perspicuum, per quod videtur, et per quod etiam auditur, idest per aerem et aquam; licet non inquantum hujusmodi sunt perspicua, sed inquantum sunt susceptiva enchymae siccitatis, ut supra dictum est. Et ideo a quibusdam rationabiliter ista duo assimilantur, ut esse enchymae siccitatis odoriferae in humido aqueo et fusibili, idest aereo propter facilem diffusionem, sit sicut tinctura quaedam, quae refertur ad immutationem medii a colore, et sicut lotura, quae refertur ad sapores, quia scilicet odor habet convenientiam cum utrisque: et post hoc epilogando concludit dictum esse quomodo oporteat distinguere species odorabilis, et quomodo non, inquantum scilicet accipiuntur odores secundum seipsos.

Deinde cum dicit « quod autem »

Excludit errorem. Et circa hoc tria facit. Primo narrat erroneam opinionem. Secundo improbat eam, ibi, « Primum quidem enim. » Tertio respondet tacitae objectioni, ibi, « Quod quidem igitur. » Dicit ergo primo, non esse rationabile quod quidam Pythagorici dixerunt, quaedam animalia nutriri odoribus: secundum quos, odoratus non esset medius inter sensus, ut dictum est, sed omnino connumerandus est sensibus nutrimenti. Movebantur autem ad hoc dicendum, quod videbant homines et animalia confortari odoribus.

Deinde cum dicit « primum quidem »

Improbat praedictam opinionem duabus rationibus. Quarum prima est, quia oportet cibum compositum esse ex pluribus elementis. Simplicia enim elementa non nutriunt, quia animalia, quae ex his nutriuntur, composita sunt ex quatuor elementis. Ex eisdem autem nutritur aliquid ex quibus est: ut dictum est in secundo de Generatione. Et per hujusmodi signum concludit quod ex cibis generatur aliqua superfluitas interius, sicut patet in animalibus intra quorum corpora sunt quaedam loca deputata ad congregationem superfluitatum, vel exterius emittitur, sicut patet de gummis arborum et de aliis hujusmodi. Si autem aliquod animal vel planta, nutriretur simplici elemento, nulla fieret superfluitas, cum non sit ibi aliqua difformitas partium: cum autem nullum elementum sit aptum nutritioni propter simplicitatem, adhuc amplius aqua habet speciale impedimentum quare sola non possit nutrire sine commixtione alicujus terrestris; sicut agricultores adhibent fimum, ut aqua commixta nutriat plantas: quia nutrimentum constituit et generat aliquid in substantia nutriti, et

(1) *Al.* diversificant.
(2) *Al.* foeditate.

ideo oportet quod sit aliquid corporale et solidum, quod non competit aquae. Unde aqua sola non potest nutrire, et multo minus aer: unde relinquitur quod odor nutrire non possit. Manifestum est enim quod odor, cum sit qualitas, secundum se non potest nutriendo constituere substantiam, nisi forte ratione susceptivi, quod est aer vel aqua. Et si odor esset evaporatio vel fumalis exhalatio, ut antiqui dixerunt, adhuc ratio remanet, quia utrumque pertinet ad naturam aeris, ut supra dictum est.

Secundam rationem ponit ibi « cum his »

Et dicit quod in omnibus animalibus est aliquis locus, in quo primo recipitur cibus, scilicet stomachus, unde derivatur ad singulas partes corporis. Quia vero animalia plurima respirando odorant, si consideremus ipsum odorabile, manifestum est quod sentitur organo circa cerebrum existente, ut supra dictum est. Ipse autem aer respiratus, cum quo odor attrahitur, vadit ad locum respirativum, idest ad pulmonem. Manifestum est autem quod in animalibus, neque cerebrum neque pulmo est locus recipiens cibum. Unde manifestum est quod odor non nutrit, confortat autem propter immutationem, quae est a calido humido et sicco, et propter delectationem, sicut et malus odor corrumpit, ut supra dictum est.

Deinde cum dicit « quod quidem »

Respondet tacitae objectioni. Posset enim aliquis objicere. Si odor non nutrit, ergo ad nihil est utilis. Sed ipse respondet quod licet non nutriat, tamen confert ad sanitatem, sicut manifestum est ad sensum et per ea quae supra dicta sunt. Unde concludit quod sicut sapor ordinatur ad nutritionem, ita odor ad sanitatem. Ultimo autem epilogando concludit quod dictum est de sensibilibus secundum unumquodque organum sensus.

LECTIO XV.

Difficultatis solutio, an qualitates sensibiles in infinitum dividantur; cur item sensibilium finitae sunt species praemonstratur.

ANTIQUA.

Objiciet autem aliquis. Si omne corpus in infinitum dividitur; et passiones ergo sensibiles, puta color, et sapor, et odor, et gravitas, et frigiditas, et calidum, et leve, et durum, et molle.

Aut impossibile. Activum enim est unumquodque ipsorum sensus. In eo enim quod possunt movere illum, dicuntur omnia. Quare necessarium sensum in infinita dividi, et omnem magnitudinem esse sensibilem. Impossibile enim album quidem videre, non autem quantum.

Si enim non sic utique continget aliquod corpus nullum habens colorem, neque gravedinem, neque talem aliam passionem. Quare nec omnino sensibile: haec enim sensibilia sunt. Sensibile igitur erit compositum, nec ex sensibilibus. Sed necesse. Non enim ex mathematicis.

Amplius quonam judicabimus hoc, aut cognoscemus? An intellectu? Sed non intelligibilia. Nec enim intelligit intellectus quae exterius, nisi cum sensu.

Sed, si haec habent sic, videntur testificari illis, qui indivisibiles faciunt magnitudines. Sic quidem utique solvetur sermo. Sed hoc impossibile. Dictum est enim prius in sermonibus, qui sunt de Motu.

De solutione autem eorum, simul manifestum erit et quare terminatae sint species coloris et saporis et sonorum et aliorum sensibilium. Quorum enim sunt ultima, necesse est terminata esse quae intus. Contraria autem sunt ultima. Omne autem sensibile habet contrarietatem, velut in colore, et album et nigrum, in sapore, dulce et amarum, et in aliis itaque omnibus sunt ultima, quae contraria.

Continuum quidem igitur ad infinita dividitur inaequalia, ad aequalia vero finita. Quod autem non secundum se continuum, in species finitas.

Quoniam ergo passiones quidem ut species sunt dicendae, existunt autem in continuitate, et in his sumendum quod potentia et actu esse, aliud atque aliud est. Et propter hoc decimum millesimum milii latet visum, quamvis visus superveniat. Et qui in diesi sonus, latet, quamvis continuus existens auditur omnis cantus. Distantia vero intermedii ad ultima latet.

Similiter autem et in aliis sensibilibus parva omnino; potentia namque, visibilia ipsa, actu autem non, nisi post quam fuerint separata. Etenim inest potentia, quae pedalis bipedi, actu autem jam divisa.

Separatae autem tantae superabundantiae rationabiliter utique resolvuntur incontinentia, velut minimus sapor mari infusus.

RECENS.

Dubitaverit autem quispiam, quaeretque, si corpus omne in infinitum dividatur, sensilesne etiam affectiones, ceu color, sapor, odor, gravitas, sonus, frigiditas, caliditas, levitas, durities et mollities, in infinitum dividantur, an id fieri nequeat: singula enim haec sensui ansam dant: nam ex eo quod sensum ciere possunt, hoc nominis sortita sunt omnia: quare necessarium esset ipsum quoque sensum in infinita dividi, nec non omnem magnitudinem sensibilem esse, quandoquidem fieri non potest ut quis albi quid videat, sed quantitate carens: nam si haec ita non fierent, fieri posset corpus aliquod esse quod neque colorem habeat, neque gravitatem, neque aliam ullam id genus affectionem: quare neque sensile prorsus erit: etenim hae affectiones ipsae res sensiles sunt. Sensile ergo non e sensilibus compositum erit; at necessarium est ipsum e sensilibus compositum esse: non enim certe e mathematicis componitur. Praeterea qua parte dijudicabimus ea vel agnoscemus? an intellectu? at intelligibilia non sunt, neque intellectus externa intelligit, ubi ea sensus non comitatur. Praeterea si haec ita sese habeant, adstipulari videntur iis qui magnitudines ponunt indivisibiles: ad hunc enim modum difficultas tolleretur. Verum hae impossibiles sunt; dictum est autem de ipsis in libris de motu. Eorum autem solutio simul emerget, et cur species et coloris et saporis et sonorum et ceterorum sensilium finitae sint: nam quae extrema obtinent, eorum intermedia finita sint necesse est; contraria autem extrema sunt, omneque sensile contrarietatem habet, verbi causa color album et nigrum, sapor vero dulce et amarum; item in reliquis omnibus contraria sunt extrema. Continuum itaque in infinita quidem inaequalia in finita vero aequalia secatur; quod autem non per se continuum est, in finitas species. Quum igitur affectiones ipsae species appellandae sint, atque in hisce continuitas semper insit, sumendum est quod potentia est differre ab eo quod actu. Ob idque decies millesima milii pars visa latet, quamvis adspectus milium adierit, et sonus in diesi itidem latet, quamvis auditus totum continentem modulum audiat; intervallum vero quod sese ab intermedio ad extremos porrigit, latet. Similiter et in ceteris sensibilibus latent quae admodum exigua sunt: ubi enim separata fuerit, potentia quidem visibilia sunt, actu vero non: etenim linea pedalis bipedali potentia inest; actu vero nonnisi post divisionem. Tantillae autem exsuperantiae separatae verisimiliter et in res ambientes dissolventur, non aliter quam si quis pauxillulum saporis in mare effunderet. Verum enimvero quum exsupe-

Quinimmo quoniam neque sensus superabundantia secundum ipsam sensibilis nec separata. Potentia enim inest certiori superabundantia, nec tantum sensibile separatum erit actu sentiri, sed tamen erit sensibile. Potentia enim erit jam, et actu erit adveniens. Quod quidem igitur quaedam magnitudines et passiones latent, et propter quam causam, et quomodo sensibilia, et quomodo non, dictum est.

Cum autem utique inexistentia sic quanta quaedam sint, ut actu sensibilia sint, et non solum in toto, sed et seorsum finita, necesse est secundum aliquem numerum, et colores, et sapores, et sonos esse.

rantia sensus nec per se sensilis sit, nec separata (in sensu enim exactiore poten ia inest), neque tantillum sensile separatum sentiri actu poterit, nihilo minus tamen sensile erit: jam enim potentia sensile est, et actu erit ubi toti accesserit. Nonnullas igitur magnitudines affectionesque latere, et quam ob causam, item quomodo sensiles sint, et quomodo non sint, dictum est; ubi vero eo numero quadamtenus aliquae adsunt ut actu quoque sensiles sint, et non solum quia intra totum sunt, sed etiam seorsum finitae, et colores et sapores et sonos numero finitos esse necesse est.

Postquam Philosophus determinavit de organis sensuum et de sensibilibus, hic determinat quasdam quaestiones circa sensum et sensibilia. Et primo movet quamdam quaestionem circa ipsa sensibilia. Secundo movet aliam circa immutationem sensus a sensibili, ibi, « Objiciet utique aliquis. » Tertio movet tertiam circa ipsum sensum, ibi, « Est autem quaedam objectio. » Circa primum tria facit. Primo movet quaestionem, ibi, « Aut « impossibile. » Tertio solvit, ibi, « De solutione « autem eorum. » Dicit ergo primo, quod omne corpus in infinitum dividitur: hoc enim est de ratione continui, ut patet in libro Physicorum. Qualitates autem sensibiles, quae passiones dicuntur, ut dicitur in Praedicamentis, sunt in corpore aliquo sicut in subjecto. Est ergo quaestio, quam quis objicere potest, utrum et ipsae qualitates sensibiles, scilicet color et sapor et alia hujusmodi in infinitum dividantur.

Deinde cum dicit « aut impossibile »

Objicit ad quaestionem motam. Et primo ad ostendendum quod qualitates sensibiles non dividuntur in infinitum. Secundo ad oppositum, ibi, « Si enim non sit. » Tertio excludit quamdam solutionem, ibi, « Sed si haec habent sic. » Dicit ergo primo, quod impossibile videtur qualitates sensibiles dividi in infinitum, quia unaquaeque praedictarum sensibilium qualitatum est nata agere in sensum. In hoc enim propria ratio uniuscujusque earum consistit, ut moveat sensum, sicut ad rationem coloris pertinet quod possit movere visum. Si ergo praedictae qualitates in infinitum dividuntur, consequens erit quod sensus, id est ipsum sentire, in infinitum dividatur, secundum quod moveri dividitur in infinitum secundum divisionem magnitudinis, secundum quam aliquid movetur: et ita sequeretur, quod sicut id quod movetur pertransit quamlibet magnitudinem, ita sentiens sentiret omnem magnitudinem quantumcumque parvam, et sic omnis magnitudo esset sensibilis. Subdit autem rationem quare non concludit etiam puncta esse sensibilia; quia impossibile est videre album quod non sit quantum; et eadem ratio est de sensibilibus aliis. Hujus autem ratio est quia sensus est virtus in magnitudine, cum sit actus organi corporei: et ideo non potest pati nisi ab habente magnitudinem. Activum enim debet esse proportionatum passivo. Relinquitur autem pro inconvenienti omnem magnitudinem esse sensibilem: quod quomodo sit intelligendum, infra patebit: unde concludi potest, quod qualitates sensibiles non dividuntur in infinitum.

Deinde cum dicit « si enim »

Objicit ad oppositum duabus rationibus. Quarum prima talis est. Si qualitates sensibiles non dividantur, contingit esse aliquod corpus minimum trascendens divisionem sensibilium qualitatum nullam habens sensibilem qualitatem, idest neque colorem, neque gravitatem, neque aliquod aliud hujusmodi; et ita hujusmodi corpus non erit sensibile, quia solae praedictae qualitates sunt sensibiles. Cum igitur hujusmodi parva corpora sint partes totius corporis, quod est sensibile, sequitur quod corpus sensibile sit compositum non ex sensibilibus. Sed necesse est sensibile corpus ex sensibilibus componi. Non enim potest dici, quod corpus sensibile componatur ex mathematicis, scilicet corporibus, in quibus consideratur quantitas, sine qualitatibus sensibilibus. Relinquitur ergo quod oportet qualitates sensibiles in infinitum dividi.

Secundam rationem ponit ibi « amplius quo« niam »

Et procedit ratio sua ex hoc quod anima nata est cognoscere omnia vel secundum sensum, vel secundum intellectum, ut habitum est in tertio de Anima. Si ergo praedicta minima corpora, quae transcedunt divisionem qualitatum sensibilium, non fuerint sensibilia, utpote sensibilibus qualitatibus carentia, non possunt judicari nisi per intellectum, ut cognoscantur per ipsum. Sed non potest dici quod sunt intelligibilia. Nihil enim eorum quae sunt extra animam, intellectus intelligit, nisi cum sensu eorum, idest simul ea sentiendo. Si ergo hujusmodi minima corpora non sentiuntur, intelligi non poterunt. Dicit autem hoc ad excludendum opinionem Platonis, qui posuit formas intellectas esse extra animam. Secundum autem Aristotelem res intellectae sunt ipse naturae rerum, quae sunt in singularibus: quae quidem secundum quod in singularibus sunt, cadunt sub apprehensione sensus: intellectus autem apprehendit hujusmodi naturas abstracte, et attribuit eis quasdam intentiones intelligibiles, scilicet esse genus vel speciem; quae quidem intentiones sunt solum in intellectu, non autem exterius. Unde solus intellectus eas cognoscit.

Deinde cum dicit « sed, si haec »

Excludit falsam responsionem. Posset enim aliquis dicere, quod ex quo, posita divisione magnitudinis in infinitum, sequitur inconveniens, quicquid dicatur de sensibilibus qualitatibus, sive quod dividantur in infinitum, sive quod non; videtur hoc attestari opinionem illorum, qui ponunt aliquas magnitudines indivisibiles. Per hunc enim modum praedicta dubitatio solvetur. Si enim corpus non est divisibile in infinitum, non sequetur aliqua corpora esse insensibilia, si in infinitum non dividetur qualitas sensibilis. Sed hoc est impossibile, scilicet aliquas magnitudines esse indivisibiles, ut patet per ea quae dicta sunt in sermonibus de motu, id est in sexto Physicorum.

Deinde cum dicit « de solutione »

Solvit praedictam quaestionem, quam moverat de divisione sensibilium qualitatum. Et primo agit de formali divisione earum quae est generis in species. Secundo de divisione quantitativa, ibi, « Continuum quidem igitur. » Dicit ergo primo, quod cum solutione praedictarum dubitationum, simul manifestandum erit quare sunt finitae species coloris, et saporis, et aliorum hujusmodi: hoc enim supra determinandum promiserat. Et hujus rationem assignat, quia, si est devenire ad ultimum ex parte utriusque extremi necesse est ea quae in medio sunt, esse finita, ut probatum est in primo Posteriorum. Manifestum est autem quod in quolibet genere sensibilium est quaedam contrarietas quae est maxima distantia. Et ideo contraria oportet esse ultima: sicut in colore, album et nigrum; in sapore, dulce et amarum; et in aliis similiter. Unde relinquitur quod species mediae sunt finitae.

Deinde cum dicit « continuum quidem »

Solvit prius motam quaestionem de divisione quantitativa sensibilium qualitatum. Et primo praesupponit quaedam. Secundo procedit ad solvendum. ibi, « Quoniam igitur passiones. » Circa primum, praesupponit duo. Quorum primum est quod continuum quodammodo dividitur in infinita. Si enim fiat divisio in partes aequales, non poterit divisio in infinitum procedere, dummodo continuum sit finitum. Quia, si ab unoquoque finito semper subtrahatur aliquid ad mensuram palmi, totaliter consumetur. Si vero fiat divisio per partes inaequales, procedit divisio in infinitum: puta si totum dividatur in dimidium, et iterum dimidium in dimidium, quod est quarta pars totius, in infinitum procedet divisio. Secunda suppositio est quod id quod non est secundum se continuum, sed per accidens, sicut color et alia hujusmodi, dividitur per se quidem formaliter in species finitas, sicut paulo ante dictum est.

Deinde cum dicit « quoniam ergo »

Procedit ad solvendum principalem quaestionem quae erat de divisione sensibilium qualitatum. Et quia ad hanc quaestionem, rationem assumpserat ex apparentia sensus, ideo primo inquirit de divisione in infinitum quantum ad ipsum sentire. Secundo excludit propositum, quantum ad ipsa sensibilia, ibi, « Cum autem utique. » Circa primum duo facit. Primo inquirit utrum sentire procedat in infinitum secundum partes existentes in toto. Secundo, utrum secundum partes separatas, ibi, « Separatae. » Dicit ergo primo, quod, quia passiones, idest sensibiles qualitates dicendae sunt quasi quaedam species et formae, quae non sunt infinitae secundum se consideratae, sicut dictum est, et cum existunt in continuo sicut in subjecto, secundum cujus divisionem per accidens dividitur, consequens est quod sicut in continuo aliud est in actu, sicut pars separata, et aliud in potentia, scilicet pars in continuo existens non separata, ita etiam in his qualitatibus, quae sunt divisibiles per accidens, pars separata est actu existens; unde potest actu sentiri; pars autem indivisa est in potentia; et ideo non sentitur in actu. Et inde quod « quamvis superveniat visus, » tamen aliqua pars ejus minima, puta decima millesima, latet visum: et similiter quamvis totus cantus continuus audiatur, tamen auditum aliquid latet parvum de cantu, puta diesis, quod est minimum in melodia, quasi distantia quaedam toni et semitoni: hujusmodi autem distantia media inter ultima latet. Et ita est in aliis sensibus, quod ea quae sunt omnino parva, latent omnino sensum. Sunt enim sensibilia in potentia, non autem in actu, nisi quando separantur: sic videmus in magnitudinibus quod linea unius pedis est in potentia in linea bipedali, sed tunc est actu quando dividitur a toto. Patet autem ex praemissis falsum esse quod quidam Mathematici dicunt, quod nihil simul totum videtur, sed visus percurrit per partes visibiles ac si videret sic continuum, sicut et moveri. Decipiuntur autem in hoc, quod partes continui non sunt visibiles actu, sed solum in potentia. Unde visus utitur toto visibili ut quodammodo uno indivisibili in suo genere, nisi forte utatur partibus non divisis ut divisis, sicut cum sigillatim inspicit unamquamque. Sed tamen nec in hoc procedit visus usque ad quascumque minimas partes, quia sic sentire divideretur in infinitum, quod supra dimissum est pro inconvenienti.

Deinde cum dicit « separatae autem »

Ostendit quod etiam partes separatae non sunt in infinitum sensibiles. Et primo ex parte ipsarum partium. Secundo ex parte ipsius sensus, ibi, « Quinimmo. » Dicit ergo primo, quod, si partes in parvitate superabundantes, separantur a toto, rationabiliter videtur quod non possunt permanere propter parvitatem virtutis conservantis, quia virtus corporalis dividitur secundum divisionem magnitudinis, ut patet in 7 Physicorum: et ideo minima separata convertuntur in corpus continens, puta aerem vel aquam, sicut patet de aliquo liquore saporoso, qui infunditur mari. Et ex hoc patet, quare corpus mathematicum est divisibile in infinitum, in quo consideratur sola ratio quantitatis in qua nihil est repugnans divisioni infinitae. Sed corpus naturale, quod consideratur sub tota forma, non potest in infinitum dividi, quia, quando jam ad minimum deducitur, statim propter debilitatem virtutis convertitur in aliud. Unde est invenire minimam carnem, sicut dicitur in 1 Physicorum; nec tamen corpus naturale componitur ex mathematicis, ut objiciebatur.

Deinde cum dicit « quinimmo quoniam »

Ostendit propositum ex parte ipsius sensus. Ad cujus evidentiam sciendum est, quod quanto virtus sensitiva est excellentior, tanto minorem immutationem organi a sensibili percipit. Manifestum est autem quod quanto minus est sensibile, tanto majorem immutationem facit organi; et ideo indiget excellentiori virtute sensus ad hoc quod sentiatur in actu. Manifestum est autem quod potentia sensitiva non crescit in infinitum, sicut nec aliae virtutes naturales. Unde etiam si corpora sensibilia in infinitum dividerentur, tamen non semper inveniretur superabundantia sensus in excellentia virtutis, secundum ipsam superabundantiam sensibilis in parvitate; nec etiam hoc esset superabundanti parvitate sensibilis separata remanente; quia superabundans parvitas sensibilis, est in potentia ut sentiatur a certiori et perfectiori sensu: qui si non adsit, non poterit actu sentiri, sed tamen erit sensibile, quantum est in se: jam enim ex quod separatum est, habet potentiam activam ad immutandum sensum, et quando sensus adveniet sentietur in actu. Sic igitur patet verum esse quod supra dixit, nullam magnitudinem esse invisibilem, scilicet quantum est in se, quamvis sit invisibilis

propter defectum visus. Concludit ergo quod dictum est quod quaedam magnitudines et passibiles qualitates lateant sensum, et propter quam causam; et quomodo sint sensibilia, et quomodo non.

Deinde cum dicit « cum autem »

Concludit ex praemissis quod, cum aliquae partes sensibilium corporum, hoc modo habeant quantitatem ut sint actu sensibilia, non solum in toto existentes, sed etiam divisim, necesse est quod hujusmodi partes sint finitae secundum aliquem numerum, sive in coloribus, sive in saporibus, sive in sonis. Et sic, secundum quod actu sunt sensibilia, in infinitum non dividuntur.

LECTIO XVI.

Quaestionis dilutio an sensibilia prius medium quam sensum immutent.

ANTIQUA.

Objiciet autem utique aliquis igitur. Perveniunt autem sensibilia vel motus qui a sensibilibus, qualitercumque fiat sensus, cum operentur in medium primo, quemadmodum odor videtur facere et sonus. Nam qui prope est prius sentit odorem. Et sonus posterius ictu venit. Num igitur sic et visibile, et lumen?

Quemadmodum et Empedocles dicit attingere prius quod a Sole lumen ad medium priusquam ad visum, aut ad terram.

Putabitur autem utique hoc rationabiliter accidere quod enim movetur ab aliquo in aliquid movetur. Quare necesse est quoddam tempus esse, in quo movetur ab altero in alterum. Tempus autem omne divisibile: quare erat quando nondum videbatur, sed adhuc ferebatur radius in medio.

Et si omne simul audit et audivit, et omnino sentit et sensit, et non est generatio eorum, sed sunt absque fieri, tamen nihilominus quemadmodum sonus jam facto ictu, nondum apud auditum. Manifestat autem hoc et litterarum transfiguratio tamquam facta latione in medio. Non enim dictum videtur audivisse quia transfiguratur aer cum fertur. Num ergo sic et color, et lumen? Non enim in eo quod quocumque habet, hoc videt, hoc vero videtur, quemadmodum aequalia sunt. Nullum enim oportet alicubi utrumque esse. Aequalitatibus enim existentibus non differt vel prope vel longe inter seinvicem esse.

Vel circa sonum quidem et odorem hoc accidere rationabile est. Quemadmodum enim aer et aqua continua quidem, partibiles autem amborum motus, propter quod et est quidem ut idem audit primus et extremus et odoratur, est autem quodam modo non. Videtur autem quibusdam esse objectio et de his. Impossibile enim dicunt quidam alium idem audire et videre et odorari quod alius. Non enim possibile esse multos et seorsum existentes, audire et odorari. Nam quod unum est, ipsum a se ipso secundum esset: vel movens primum, puta cothonium, vel thus, vel ignem, eumdem et unum numero sentiunt omnes. Id autem quod ita proprium, alterum numero, specie autem idem est. Quare simul multi vident et odorant et audiunt. Sunt autem neque corpora haec, sed passio et motus quidam. Non enim utique hoc accideret, nec sine corpore. De lumine autem alia est ratio. Per esse enim aliquod lumen est, sed non motus aliquis.

Omnino autem nec similiter in alteratione se habet et latione: lationes namque rationabiliter in medium prius perveniunt. Videtur autem sonus lati esse cujusdam motus: quaecumque vero alterantur non jam similiter. Contingit enim simul totum alterari, et non dimidium prius, velut aquam simul omnem congelascere. Attamen si fuerit multum, quod calefit aut congelatur, habitum ab habito patitur. Primum autem ab ipso alterante transmutari necesse est, et simul alterari, et subito. Esset autem utique et gustare, quemadmodum odor, si in humido essemus, et remotius adhuc priusquam tangeremus ipsum sentiremus.

Rationabiliter autem inter quae et sensorium est medium aliquod, non simul omne patitur nisi in lumine, propter praedicta. Propter idem autem et de visione similiter dicendum est; lumen enim facit, ut videamus.

RECENS.

Dubitaverit porro quispiam, utrum aut sensilia ipsa, aut motiones ab eis profectae, utrovis modo sensio fiat, ubi operantur, prius ad medium deveniant, quomodo tam odor quam sonus agere videtur: qui enim in propinquo est, is prius odorem sentit, atque sonus post ictum ad aures pervenit. Num ergo sic quoque de eo quod videtur, et lumine sentiendum, quemadmodum Empedocles asserit, lumen quod a sole profluit, prius ad medium quam ad ipsum oculum, aut ad terram devenire? Quod probabili ratione contingere videtur: nam id quod movetur, alicunde aliquo movetur: quare necesse est tempus item aliquod esse, in quo ab altero ad alterum moveatur; at tempus omne divisibile est: quare erat quando nondum videbatur, sed adhuc ferebatur in medio radius. Et quamvis omnia audiant simul et audierint et omnino sentiant et senserint, atque sensionum nulla sit generatio, sed absque generatione sint, tamen nihilo minus illa perinde habebunt atque sonus, qui ictu jam facto nondum apud auditum est. Hoc autem et ipsa literarum transformatio declarat, quasi latio in medio fiat: non enim audivisse videmur id quod dictum est, quia aer ipso motu transfiguratur. Numquid igitur et color et lumen hoc idem factitant? non enim aliud cernit, aliud vero cernitur, eo quod modo quodam se habeant, quemadmodum similia se habent: sic enim non oporteret utrumque certo loco esse, quoniam in rebus paribus factis, nihil refert prope an procul a se invicem sint. An vero sono quidem et odori hoc ipsum evenire consentaneum est? nam licet aer et aqua continua quidem sint, nihilo minus tamen motio utriusque partita est; quocirca et partim idem, partim non idem primus et novissimus audiunt olfaciuntque. Videtur autem quibusdam hoc quoque difficultatem habere: quidam enim ajunt fieri non posse ut alius idem quod alius audiat, aut videat olfaciatve, quandoquidem fieri non potest ut unum multi sejuncti audiant aut olfaciant: una enim eademque res a se ipsa separata esset. An quod primo quidem movit, ceu tintinnabulum, aut thus, aut ignem, unum et idem numero omnes sentiunt; quod autem proprium est, numero aliud, specie vero idem, ideoque multi simul vident et odorantur et audiunt. Ceterum haec neque sunt corpora, sed affectio et motio quaedam (alioqui nequaquam istud eveniret), neque sine corpore. De lumine vero alia ratio est: nam lumen est eo quod aliquid est, neque motio est. In summa, non perinde in alteratione res habet atque in latione: nam lationes jure optimo prius in medium perveniunt; videtur autem sonus rei quae fertur motus esse; quae vero alterantur, neutiquam similiter faciunt: fieri enim potest ut quidpiam omne simul alteretur, et non dimidium prius, quo modo aqua omnis simul concrescere potest. Sed enim ubi admodum copiosa est res quae calefit, aut concrescit, pars alteri proxima ab ea quam contingit, afficitur; prima vero ab ipso alterante immutatur, nec necesse est omnem simul et universim alterari. Porro si in humore degeremus, sapor ut odor esset, et adhuc longiore intervallo, antequam eum tangeremus, sentiretur. Rationi quoque consentaneum est, non omnes partes spatii inter sensorium et res sensiles intercedentis simul affici, praeterquam in lumine, propter id quod dictum; eadem de causa idem de visione sentiendum est: nam lumen visionem efficit.

Postquam Philosophus prosecutus est quaestionem primam pertinentem ad ipsa sensibilia, hic accedit ad quaestionem secundam, quae pertinet ad immutationem sensus a sensibilibus. Et circa hoc tria facit. Primo movet quaestionem. Secundo argumentatur ad ipsam, ibi, « Quemadmodum et Empedocles. » Tertio solvit, ibi, « Vel circa sonum. » Circa primum considerandum est, quod, sicut supra habitum est, quidam posuerunt sensum immutari a sensibilibus per modum cujusdam defluxus, ita quod ipsa sensibilia et defluentia ab eis, perveniunt usque ad sensum: ipse vero posuit quod sensibilia per modum cujusdam alterationis immutant medium, ita quod hujusmodi permutationes perveniunt usque ad sensum. Est ergo quaestio, qualitercumque fiat sensus, utrum vel sensibilia secundum aliorum opinionem, vel immutationes quae sunt a sensibilibus secundum suam opinionem, primo perveniant ad medium, quam ad sensum. Et hoc non habet dubitationem in auditu et odoratu. Manifestum est enim quod aliquis de propinquo prius sentit odorem, et similiter sonus posterius pervenit ad auditum quam faciat ictus percussionis, quae causat sonum; sicut manifeste potest percipere, qui percussionem inspicit ex longinquo. Manifestum est etiam quod in gustu et tactu haec quaestio locum non habet, quia non sentiunt per medium extrinsecum. Unde dubitatio videtur esse de solo visu, utrum scilicet visibile, et lumen quod facit videre, prius perveniat ad medium quam ad sensum, vel ad quemcumque terminum.

Deinde cum dicit « quemadmodum et »

Objicit ad quaestionem motam. Et primo argumentatur ad partem falsam quaestionis. Secundo excludit quamdam falsam solutionem, ibi, « Et si « omne simul. » Argumentatur autem ad quaestionem primo per auctoritatem Empedoclis qui dixit quod lumen a sole progrediens, primo pervenit ad medium quam ad visum qui videt lumen, vel ad terram, quae videtur per lumen et ultra, quam radius solis non procedit. Et hanc quidem opinionem tetigit in secundo de Anima; sed improbavit eam per hoc, quod in tam magno spatio, sicut est ab oriente usque ad nos, latere nos temporis successionem impossibile est.

Secundo ibi « putabitur autem »

Argumentatur ad idem per rationem. Et dicit quod hoc videtur rationabiliter accidere, scilicet quod visibile vel lumen primo perveniat ad medium quam ad visum. Videtur enim esse quidam motus ipsius visibilis, vel luminis pervenientis ad visum. Omne autem quod movetur ab aliquo in aliud, ita se habet quod prius sit in termino a quo movetur, et posterius in termino ad quem movetur: alioquin, si simul esset in utroque termino, non moveretur de uno in aliud. Prius autem et posterius in motu, numeratur tempore: ergo necesse est esse aliquod tempus, in quo visibile vel lumen movetur a corpore visibili vel illuminante usque ad visum: omne autem tempus est divisibile, ut probatum est in sexto Physicorum. Si ergo accipiamus medium illius temporis, adhuc radius luminis, vel ipsius visibilis, nondum pervenit ad visum, sed adhuc movebatur per medium, quia oportet dividi per magnitudinem per quam aliquid movetur, secundum divisionem temporis, ut probatum est in sexto Physicorum.

Deinde cum dicit « et si omne »

Excludit quamdam insufficientem responsionem. Posset enim aliquis putare quod sensibilia non prius perveniant ad medium quam ad sensum, quia sensus simul percipit sensibile absque successione, ita quod in auditione non prius est audire quam auditum esse, sicut in successivis prius est moveri quam motum esse; sed simul dum aliquis audit, jam audivit, quia in instanti perficitur tota auditio. Et universaliter hoc est verum in omni sensu, quod simul scilicet aliquod sentit et sensit. Et hoc ideo quia non est generatio eorum, sed sunt absque fieri. Illorum enim dicitur esse generatio, ad quorum esse pervenitur per aliquem motum successivum; sive illius successivi motus sit ipsa eorum forma terminus, sicut si album dicatur generari, quia per successivam alterationem pervenitur ad albedinem; sive ipsa dispositio ad formam ipsorum sit motus successivi termini, sicut ignis et aqua dicuntur generari, quia dispositiones ad formam ipsorum, quae sunt qualitates elementales, per alterationem successivam acquiruntur. Illa vero incipiunt esse absque hoc quod generentur vel fiant, quae nec secundum se, nec secundum aliquas dispositiones praecedentes in ipsis per motum successivum causantur, sicut dextrum causatur in aliquo, nullo successivo motu praeexistente in ipso, sed quodam alio facto sibi sinistro. Similiter et aer incipit illuminari nullo motu successivo praeexistente in ipso, sed ad praesentiam corporis illuminantis. Et similiter sensus incipit sentire, nullo motu in ipso praeexistente, sed ad debitam oppositionem sensibilis. Et ideo simul aliquis sentit, et jam sensit. Nihilominus tamen propter hoc non oportet quod sensibilia vel motus sensibilium, absque successione sensibilium perveniant ad sensus: manifeste enim apparet, quod simul aliquis audit, et audivit statim, et tamen sonus, non statim facto ictu, qui causat sonum, pervenit ad auditum. Et hoc fit manifestum per transfigurationem literarum, quando alicujus locutio auditur ex longinquo, ac si sonus vocis literatae deferatur per medium successive. Propter hoc enim audientes sonum, non videntur auditu discrevisse literas prolatas: quia aer motus in medio transfiguratur, quasi admittens impressionem primi sonantis. Quod quidem contingit quandoque propter aliquam aliam aeris immutationem, sicut cum multis loquentibus non potest discerni quod aliquis eorum dicat, propter hoc quod motus invicem se impediunt. Quandoque vero contingit propter distantiam. Sicut enim actio calefacientis, in remotioribus debilitatur, ita etiam immutatio aeris, quae est a primo sonante; ex quo contingit quod ad illos qui sunt prope loquentem, perfecte contingit sonus locutionis cum debita expressione literarum; ad remotos autem cum quadam confusione. Videtur igitur similiter se habere et de colore et de lumine; quia etiam color et lumen non videntur quomodocumque sint disposita secundum situm, sed requiritur determinata distantia. Sicut enim locutiones a remotis audiuntur, absque discretione literarum, ita etiam corpora videntur a remotis absque discretione dispositionis singularum partium. Nec est ita de relatione visus et visibilis, sicut de relatione aequalitatis: ad hoc enim quod aliqua sint aequalia, non requiritur aliquis determinatus situs; sed qualitercumque varietur eorum situs, semper manent eodem modo aequalia. Nec differt utrum sint prope vel longe.

Videtur ergo quod sicut transfiguratio literarum manifestat sonum successive pervenire ad auditum, quamvis postquam jam pervenerit simul audiatur, ita etiam imperfecta visio visibilium remotorum, videtur significare quod color et lumen successive perveniant ad visum quamvis simul videantur.

Deinde cum dicit « vel circa »

Hic ponit veram solutionem, ostendens differentiam visus ad alios duos sensus, qui sunt per media exteriora, auditum et olfactum. Et dividitur in partes duas. Primo namque assignat differentiam visus ad auditum et odoratum. Secundo excludit objectionem, ibi, « Rationabiliter autem. » Prima pars dividitur in duas secundum duas differentias quas ponit: secunda incipit, ibi, « Omnino autem, nec « similiter. » Dicit ergo primo, quod rationabile est hoc accidere circa sonum et odorem, quod successive perveniant. Cujus rationem assignat ex hoc, quod aer et aqua « quae sunt media, quibus hu- « jusmodi sensibilia deferuntur ad sensus » sunt quidem secundum suam substantiam continua, sed tamen in eis possunt fieri motus abinvicem divisi; quod contingit propter facilem divisionem aeris et aquae, sicut patet in motu projectionis, ut Philosophus ostendit septimo Physicorum, in quo sunt multi motus, multa moventia et mota. Nam una pars aeris movetur ab alia, et sic sunt diversi motus sibi invicem succedentes, quia pars aeris mota adhuc remanet movens, postquam cessat moveri, et sic non omnes motus partium aeris sunt simul, sed sibi invicem succedunt, ut ostenditur in octavo Physicorum. Et hoc etiam apparet in sono, qui causatur ex quadam aeris percussione; non tamen ita quod totus aer, qui est medius, uno motu moveatur a percutiente; sed sunt motus multi sibi succedentes ex eo quod una pars primo mota movet aliam. Et inde est quod quodammodo idem est quod audit primus qui est propinquus percussioni causanti sonum, et extremus qui est remotus; quodam autem modo non idem. Apud quosdam enim videtur de hoc esse dubitatio: quia quidam dicunt, quod, cum diversi per diversa organa sentiant, impossibile est quod idem sentiant. Quod quidem verum est, si referatur ad id quod proxime movet sensum, quia diversorum sensus immutantur immediate a diversis partibus medii sibi propinquis, et ita intercipitur hoc, et distinguitur illud quod unus sentit, ab eo quod sentit alius. Si vero accipitur id quod primo movet medium, sic erit unum idem quod omnes sentiunt, sicut unius percussionis sonum audiunt omnes, sive propinqui sive remoti: et similiter unum corpus odoriferum, puta cothonium vel thus in igne ardens, odorant omnes; sed id, quod jam proprie pervenit ad unumquemque est alterum numero, sed est idem specie, quia ab eadem forma primi activi, omnes hujusmodi immutationes causantur. Unde simul multi vident et odorant et audiunt idem sensibile, per diversas immutationes ad eos pervenientes. Hujusmodi autem quae perveniunt ad singulorum sensus, non sunt corpora defluentia a corpore sensibili, ut quidam posuerunt; sed singulum eorum est motus et passio medii immutati per actionem sensibilis. Si enim essent diversa corpora, quae ad diversos per defluxum pervenirent, non accideret hoc, quod scilicet idem omnes sentirent, sed unum sentiret, scilicet solum corpus ad ipsum perveniens. Et quamvis non sint corpora, non tamen sunt sine corpore, vel medio, quasi passo et moto a sensibili, quasi primo movente et agente. Sic ergo per praedicta patet, quod sonus pervenit ad auditum per multos motus partium medii sibiinvicem succedentes; et simile est de odore: nisi quod mutatio odoris fit per alterationem medii: immutatio autem soni per motum localem. Sed de lumine est alia ratio. Non enim per motus sibi succedentes in diversis partibus medii pervenit lumen usque ad visum; sed per unum aliquod esse, idest per hoc quod totum medium sicut unum mobile, movetur uno motu a corpore illuminante. Sed non est ibi motus, qui succedat motui, sicut dictum est de odore et sono. Hujusmodi autem differentiae ratio est: quia quod recipitur in aliquo sicut proprio subjecto et naturali, potest in eo permanere et esse principium actionis; quod autem recipitur in aliquo solum sicut adventitia qualitas, non potest permanere, nec esse principium actionis. Quia vero formae substantiales sunt principia qualitatum et omnium accidentium, illa qualitas recipitur in subjecto aliquo secundum esse proprium et naturale, quae disponit subjectum ad formam naturalem, cujus est susceptivum; sicut aqua ratione suae materiae, est susceptiva formae substantialis ignis, quae est principium caloris. Et ideo calor recipitur in aqua, disponens ipsam ad formam ignis; et ideo remoto igne adhuc aqua remanet calida calefacere potens. Et similiter odor recipitur in aere et aqua et sonus in aere secundum suum esse proprium et naturale et secundum quod aer et aqua immutantur ab enchyma siccitate et aer a percussione alicujus corporis. Et inde est quod cessante percussione, remanet sonus in aere, et remoto corpore odorifero adhuc sentitur odor in aere, propter hoc quod pars aeris immutata ad sonum vel ad odorem potest aliam similiter immutare, ut sic fiant diversi motus sibiinvicem succedentes. Sed diaphanum non est susceptivum formae substantialis corporis illuminantis, puta solis, qui est prima radix luminis; neque per receptionem luminis disponetur ad aliquam formam substantialem. Unde recipitur lumen in diaphano sicut quaedam qualitas adventitia, quae non remanet absente corpore illuminante, nec potest esse principium actionis in aliud. Unde una pars aeris non illuminatur ab alia; sed totus aer illuminatur a primo illuminante quantum potest se extendere virtus illuminantis; et ideo est unum illuminatum et una illuminatio totius medii.

Deinde cum dicit « omnino autem »

Ostendit secundam differentiam. Et dicit, quod si universaliter loquamur de alteratione, idest loci mutatione, non similiter se habet in utroque, quia loci mutationes rationabiliter perveniunt prius ad medium magnitudinis, supra quam est motus, quam ad ultimum; quia scilicet in loci mutatione est motus de extremo magnitudinis, ad extremum ejus, unde oportet quod mobile in medio temporis pertingat ad medium magnitudinis; et tunc ratio superinducta locum habet in loci mutatione. Sonus autem consequitur quemdam motum localem, inquantum scilicet ex percussione causante sonum commovetur aer usque ad auditum; et ideo rationabile est, quod sonus prius perveniat ad medium, quam ad auditum. Sed in his quae alterantur non similiter se habet. Termini enim alterationis non sunt ipsa extrema magnitudinis. Et ideo non opor-

tet, quod tempus alterationis, per se loquendo, commensuretur alicui magnitudini, ita quod in medio temporis, motus perveniat ad medium magnitudinis super quam fit motus; quia hoc non est dare in alteratione, quae non est motus in quantitate vel in ubi, sed in qualitate, neque ad medium magnitudinis quae movetur. Contingit enim aliquando quod totum corpus simul alteratur, non autem dimidium ejus prius, sicut videmus quod tota aqua simul congelatur. Sicut enim in motu locali tempus commensuratur distantiae magnitudinis, super quam transit motus, et secundum divisionem ejus dividitur, ut probatur in sexto Physicorum; ita etiam in alteratione, tempus commensuratur distantiae terminorum. Et ideo majus tempus requiritur, ceteris paribus, ad hoc quod de frigido fiat calidum, quam ad hoc quod de tepido fiat calidum. Et ideo, si aliqua extrema sunt inter quae non sit accipere medium, oportet quod de uno extremo in aliud fiat transitus absque medio. Contradictio autem est oppositio, cujus non est medium secundum se, ut dicitur in primo Posteriorum, et eadem ratione supposita aptitudine subjecti, cum privatio nihil aliud sit quam negatio in subjecto. Unde omnes mutationes quarum termini sunt esse et non esse, vel privatio et forma, sunt instantaneae, et non possunt esse successivae. In alterationibus enim successivis attenditur successio secundum distantiam unius contrarii ab alio (1) determinata media: in qua quidem distantia tota magnitudo corporis, in quam potest immediate virtus primi alterantis, consideratur sicut unum subjectum, quod statim simul incipit moveri. Sed, si sit corpus alterabile tam magnum, quod virtus primi alterantis non possit ipsum attingere secundum totum, sed secundum partem ejus, sequitur quod prima pars primo alterata, alterabit consequenter aliam. Et ideo dicit quod, si fuerit multum corpus quod calefit vel quod congelatur, necesse est quod habitum patiatur ab habito, idest quod consequens pars ab immediate praecedente alteretur. Sed prima pars alteratur ab ipso primo alterante, et simul et subito, quia scilicet non est ibi successio ex parte magnitudinis, sed solum ex parte contrariarum qualitatum, ut dictum est. Haec autem est causa quare odor prius pervenit ad medium quam ad sensum, quamvis hoc fiat per alterationem sine motu locali, quia corpus odoriferum non potest simul immutare totum medium, sed immutat partem unam, quae immutat aliam; et sic successive pervenit immutatio usque ad olfactum per plures motus, ut supra dictum est. Et esset simile in gustu sicut in odoratu, si nos viveremus in humido aqueo, quod solum susceptivum est saporis, sicut in aere, qui est susceptivus odoris, et si iterum posset sentiri sapor per alterationem medii a remotis, antequam tangeremus corpus saporosum, sicut contingit circa odoratum. Videtur autem quod hic dicitur esse contrarium ei, per quod Philosophus probat in sexto Physicorum, omne quod movetur esse divisibile, quia pars ejus est in termino a quo, et pars in termino ad quem. Sic igitur videtur quod dum aliquid alteratur de albo in nigrum, quando una pars ejus est alba, altera sit nigra, et sic non potest esse quod totum simul alteretur sed post partem. Dicunt autem quidam, quod intentio Philosophi ibi, est ostendere non quidem quod una pars mobilis sit in termino a quo, et alia in termino ad quem; sed quod mobile sit in una parte termini a quo, et in alia parte termini ad quem, et sic in alteratione non oportet quod una pars mobilis prius alteretur quam alia, sed quod totum mobile, quid alteratur, puta de albo in nigrum, habeat partem albedinis et partem nigredinis. Hoc autem non convenit intentioni Aristotelis; quia per hoc non probaretur directe quod mobile esset divisibile, sed quod termini motus sint aliqualiter divisibiles: nec etiam competit verbis quibus utitur, sicut patet diligenter literam ejus intuenti, in qua manifeste hoc refert ad partes mobilis. Et ideo aliter dicendum est, quod demonstratio illa intelligitur de motu locali, qui est vere et secundum se continuus. Agit enim Aristoteles in sexto Physicorum de motu sub ratione continui: motus vero augmenti et alterationis non sunt simpliciter continui, ut dictum est in octavo Physicorum. Unde in alteratione non verificatur illud Aristotelis dictum omnino, sed solum quod accipit quamdam continuitatem ex mobili, cujus una pars alterat aliam. Mobile vero, quod totum simul attingitur a virtute primi alterantis, habet se sicut quiddam indivisibile, quantum ad hoc, quod simul alteratur.

Deinde cum dicit « rationabiliter autem »

Concludit ex praemissis principale intentum. Et dicit quod rationabiliter in sensibus in quibus est aliquod medium inter sensibile et organum sentiendi, non simul patitur et movetur totum medium, sed successive, praeter quam in lumine: et hoc propter praedicta. Primo quidem, quia illuminatio non fit per motum localem, ut sonatio, sicut Empedocles posuit, sed per motum alterationis. Secundo, quia non sunt ibi multi motus, sicut dictum est de odore, sed unus tantum. Quibus addendum est tertio, quia lumen non habet contrarium, sed tenebra opponitur ei sicut simplex privatio, et ideo illuminatio fit subito. Et idem oportet dicere de visione, quia lumen facit videre, unde medium immutatur a visibilibus proportionabiliter lumini.

(1) *Deest forlasse* per.

LECTIO XVII.

Examinatur difficultas, an contingat duos sensus simul sentire in eodem et indivisibili tempore, duaeque ad partem falsam rationes afferuntur.

ANTIQUA.

Est autem et alia quaedam objectio talis circa sensus. Utrum contingat duos simul sentire in eodem et indivisibili tempore, vel non?

Si autem semper major motus minorem depellat, propter quod delata sub oculis non sentiunt, si fuerint vehementer in aliquid intendentes, vel timentes, vel audientes multum sonum: hoc itaque supponatur. Et quod unumquodque magis est sentire simplex existens quam commixtum, velut vinum merum quam temperatum, et mel, et colorem, et neten solum quam in diapason, quia obscurant se invicem. Hoc autem faciunt ea, ex quibus unum aliquid sit. Si itaque major minorem motum depellit, necesse est, si simul sint, et ipsum minus sensibilem esse, quam si solus esset: aufertur enim aliquid minoris commixtione, siquidem omnia simplicia magis sensibilia sunt. Si igitur aequales fuerint alteri existentes, neuter erit sensibilis; obscurat enim alter alterum, simplicem autem non est sentire. Quare aut nullus erit sensus, vel alter ex utrisque, qui quidem et fieri videtur ex commixtis. in quocumque commisceantur. Quoniam ergo ex quibusdam quidem fit aliquid, ex quibusdam vero non fit, talia autem sunt quae sub alio sensu cadunt: commiscentur enim quorum ultima contraria: non est autem ex albo et acuto unum fieri, nisi secundum accidens, sed non sicut ex acuto et gravi simphonia: ergo nec sentire contingit ipsa simul: aequales enim existentes, ipsosum motus obscurant se invicem, quoniam unus non fit ex illis: si vero inaequales, melior faciet sensum.

Adhuc si magis simul duo sentiet utique anima uno sensu quorum unus est sensus, velut acutum et grave. Magis enim simul motus unius, ipse ipsius, quam duorum, puta visus et anditus. Uno autem simul duo non est sentire, nisi mixta fuerint. Mixtura enim unum vult esse: unius autem simul unus sensus, unus autem simul ipse. Quare necesse mixta simul sentire, quia uno sensu secundum actum sentit. Unius enim numero est sensus qui secundum actum unus; specie autem, qui secundum potentiam unus: et si unus, ergo sensus qui secundum actum, unum illud dicet. Et mista ergo necesse est ipsa esse. Quando ergo non fuerint mixta, duo erunt sensus: qui secundum actum. Sed secundum unam potentiam et indivisibile tempus, unam necesse est operationem esse; unius enim esse unus est semel usus et motus unus: una autem potentia. Non ergo contingit duo simul sentire uno sensu. At vero si ea, quae sub eodem sensu simul impossibile, si sunt duo; palam quod adhuc minus quae secundum duos sensus contingit simul sentire, velut album et dulce. Videtur enim quod idem unum numero anima nullo alio dicere, nisi in eo quod simul. Quod autem specie unum judicante sensu, et modo. Dico autem hoc, quia forte album et nigrum alterum quod proprium idem judicabit; et dulce et amarum idem quidem ipse, ab illo autem alius: sed aliter utrumque contrarium. Eodem autem modo sibiipsis cognata; puta sicut gustus dulce, ita visus album, et sicut iste nigrum, ita ille amarum.

RECENS.

Est autem et alia quaedam talis circa sensum dubitatio, utrum liceat duas res simul sentire in eodem et individuo tempore, necne, siquidem validior motus semper debiliorem elidat, ex quo fit ut quae ad oculos deferuntur, non percipiant qui vehementer quidpiam meditantur, aut trepidant, aut ingentem sonitum exaudiunt. Hoc itaque positum sit, uti et illud, singula melius sentiri simplicia quam commista, ut colorem, mel, et vinum meracum melius quam temperatum, et neten solam melius quam in consonantia diapason, quod sese vicissim evanida reddant: id quod faciunt ea ex quibus unum quoddam provenit. Si itaque valentior motus infirmiorem elidat, necesse est, si simul adsint, etiam illum minus sensilem esse quam si solus esset, quum ab eo minor mistione sua quidpiam detrahat, siquidem simplicia omnia probius sentiantur. Si ergo motus aequales sint, licet diversi, neutrius erit sensio: nam alter alterum aeque offuscabit, nec simplex sentiri poterit: quare aut nulla erit sensio, aut ex utrisque alia emerget: quod etiam effici videtur ex iis quae contemperantur, in quocumque mista fuerint. Quum igitur ex nonnullis quidpiam fiat, ex nonnullis vero non fiat, talia autem sint quae ad diversos pertinent sensus (nam ea miscentur quorum extrema sunt contraria; at ex albo et acuto unum fieri nequit, nisi per accidens, et non uti ex acuto et gravi concentus), nullatenus licet ea simul sentire: nam si motus ipsorum sint aequales, mutuo sese obliterabunt, quum ex eis unus non fiat; si vero inaequales, validior sensum efficiet, quando anima potius simul duo, quorum unus est sensus, ceu acutum et grave, uno sensu sentiet, quia motio unius hujus sensus potius eodem temporis momento fit quam duorum, ceu visus et auditus. At fieri non potest ut uno sensu duo simul sentiat, nisi mista fuerint: nam mistura unicum quid esse assolet; unius autem rei unus est sensus, atque unus sensus sibi ipse tempore respondet: quare anima necessario simul sentit commista, quod ea uno sensu actu sentit: nam unius numero quidem est qui actu unus est, specie vero qui potentia: si itaque sensus actu unus sit, illa unum esse dicet. Necesse est igitur ea esse mista. Ubi ergo mista non fuerint, sensus actu duo aderunt. At secundum unam potentiam idemque tempus individuum unum esse actum necesse est: unius enim potentiae eodem temporis momento unus est motus ac usus; potentia autem unica est. Nequaquam ergo fieri potest ut uno sensu duo simul sentiat anima. At vero si quae sub eumdem sensum cadunt, anima simul sentire non possit, si duo sint, certum est eam minus adhuc posse simul sentire, quae sub duos cadunt, ceu album et dulce: etenim anima nullo alio auxilio pronuntiare videtur rem numero unam esse, nisi quod simul percipitur; quod autem specie unum est, judicante sensu et sensus modo agnoscit. Hoc autem dico, quia fortasse album et nigrum, quae specie differunt, idem sensus dijudicat; item dulce et amarum idem quidem sibi ipse, ab illo autem diversus; sed contrariorum utrumque diverso modo, eodem vero quae sibi invicem respondent: sic quemadmodum gustus dulce, ita visus album, et contra quemadmodum visus nigrum, ita gustus amarum dijudicat.

Solutis duabus quaestionibus, hic Philosophus prosequitur tertiam, quae est ex parte ipsius sensus. Et circa hoc tria facit. Primo movet quaestionem. Secundo objicit ad partem falsam, ibi, « Si autem « semper. » Tertio determinat veritatem, ibi, « De « prius autem dicta objectione. » Dicit ergo primo, quod circa ipsos sensus est quaedam alia talis objectio, utrum scilicet contingat quod simul et in eodem indivisibili tempore sentiant duo sensus, puta simul dum visus videt colorem, auditus audiat vocem.

Deinde cum dicit « si autem »

Objicit ad partem falsam, scilicet ad ostendendum quod duo sensus non possunt simul sentire. Et primo ponit rationes ad hoc ostendendum. Secundo excludit quamdam falsam solutionem, per

quam hoc sustinebatur, ibi, « Quod autem dicunt. » Circa primum duo facit. Primo ponit tres rationes: quarum prima accipitur ex immutationibus sensibilium: secunda ex parte ipsius sensus, ibi, « Adhuc si magis »: tertia ex contrarietate sensibilium, ibi, « Amplius contrariorum. » Circa primam rationem praemittit duas suppositiones. Quarum prima est, quod major motus repellit minorem: et ex hoc dicit provenire multotiens quod ea quae jacent sub oculis, homines non sentiunt propter alium fortiorem motum, vel interiorem sive rationis, sicut cum homines aliquando vehementer intendunt ad aliquid, sive appetitivae virtutis, sicut cum homines vehementer timent, vel etiam exteriorem alicujus sensibilis, sicut cum homines audiunt magnum sonum: hoc igitur propter evidentiam dicit esse supponendum. Secunda suppositio est quod unumquodque magis sentitur si sit simplex, quam si sit alteri permixtum; sicut vinum purum fortius sentitur, quam si sit temperatum aqua. Et idem est de melle quantum ad gustum, et de colore quantum ad visum: et quantum ad auditum de una voce, quae magis sentitur si sola sit, quam si audiatur in consonantia ad aliam vocem, puta in diapason, vel in quacumque alia consonantia: et hoc ideo, quia ea quae commiscentur, obscurant se invicem. Sed haec secunda suppositio non habet locum nisi in his ex quibus unum fieri potest; haec enim sola permiscentur. Ex his autem duabus suppositionibus ulterius procedit cum subdit, « Si itaque major: » et dicit quod, si major motus repellat minorem, ut prima suppositio dicit, necesse est, si ambo motus sunt simul, quod etiam major motus minus sentiatur, quam si esset solus: quia aliquid ejus aufertur per minoris commixtionem, ut patet ex secunda suppositione, scilicet quod simplicia sunt magis sensibilia quam permixta. Signanter dicit autem « si sint simul, » quia major motus quandoque est tam fortis quod non permittit alium motum fieri; et tunc in nullo diminuitur ex motu minori, quia non est. Sed, si tantum praevaleat, quod non (1) omnino impediat minorem motum fieri, duobus motibus existentibus, necesse est quod minor motus in aliquo obscuret majorem. Si ergo motus fuerint omnino aequaliter (2) diversi existentes, neuter erit sensibilis, quia totaliter alter obscurat alterum; nisi forte ex istis duobus motibus permixtione fiat unus motus: sed non potest aliquis eorum simplex sentiri: et sic oportet quod vel nullus sensus fiat illorum motuum aequalium, vel quod sit quidam alter sensus compositus ex utrisque, inquantum scilicet id quod sentitur est compositum ex utrisque: et hoc manifeste apparet in omnibus quae commiscentur. Nam permixtum non est aliquid eorum quae commiscentur, sed quoddam alterum compositum ex his. Sic ergo ex praemissis patet, quod, si duo motus fuerint inaequales, major obscurat minorem: si autem aequales vel nil sentitur, vel aliquid commixtum. Ex his autem ulterius procedit, proponens quod quaedam sunt, ex quibus potest aliquod unum fieri; quaedam vero sunt, ex quibus unum fieri non potest: et hujusmodi sunt illa quae sentiuntur diversis sensibus, sicut color et odor. Illa enim solum commisceri possunt, in quibus extrema sunt contraria: quia commixtio fit per quamdam alterationem; sed ea quae sentiuntur diversis sensibus, non sunt contraria adinvicem, unde non possunt commisceri. Unde non fit aliquid unum ex colore albo et sono acuto, nisi forte per accidens, inquantum conveniunt in eodem subjecto; non autem per se, sicut symphonia constituitur ex voce gravi et acuta. Et ex his concludit quod nullo modo contingit sentire sensibilia diversorum sensuum simul. Quia, si eorum motus sint aequales omnino, destruent seinvicem, cum non possit unum fieri ex ipsis; si vero sint inaequales, major motus praevalebit, et ipse solus sentietur.

Deinde cum dicit « adhuc si magis »

Ponit secundam rationem, quae sumitur ex unitate et pluralitate sensuum. Et arguit per locum a majori negative. Magis enim videtur quod anima possit duo aliqua sentire simul pertinentia ad unum sensum, sicut acutum et grave in sonis, quam diversa sensibilia ad diversos sensus pertinentia per duos sensus. Et hujus rationem assignat: quia quanto motus sunt magis diversi, minus videntur eidem potentiae simul attribui. Duo autem motus quibus anima diversis sensibus sentit diversa sensibilia diversorum sensuum et diversorum generum, sunt magis diversi quam duo motus, quibus per unum sensum sentit diversa sensibilia ejusdem generis. Unde magis videtur quod possit esse simul in una anima motus unius sensus respectu diversorum sensibilium ejusdem generis, quam motus duorum sensuum, puta visus et auditus. Posita autem hac comparatione, removet id quod magis videtur: et dicit quod non contingit simul sentire duo sensibilia per unum sensum, nisi illa duo fuerint commixta; et tunc quando mixta sunt, non sunt duo, quia mixtum naturaliter est aliquid unum. Quod autem sensus unus non possit cognoscere multa nisi inquantum fuerint unum per mixturam, probat per hoc quod unus sensus in actu, non potest esse simul nisi unius, sicut nec aliqua una operatio aut unus motus terminatur nisi ad aliquid unum. Sensus autem non potest esse simul in actu nisi unius, sicut nec aliqua potentia simul recipit diversas formas. Unde necesse est, quod si aliquis sensus, puta visus vel auditus, debeat sentire plura, sentiat ea inquantum sunt facta unum permixtione. Et hoc ideo, quia potentia sensitiva sentit illa duo secundum unum sensum in actu, idest secundum unam operationem sensitivam. Ex hoc autem sensus secundum actum, idest operatio sensitiva, habet unitatem secundum numerum, quia est unius sensibilis: specie autem est unus sensus secundum actum, sive una operatio sensitiva, ex eo quod est secundum potentiam unam; sicut omnes visiones quorumcumque visibilium sunt ejusdem speciei propter unitatem potentiae; sed visio hujus rei differt numero a visione alterius rei. Necesse est ergo, si est unus sensus secundum actum, quod unum dicat, idest judicet; ergo oportet quod, si sunt multa, quod commisceantur in unum; et si non fuerint mixta, necesse est quod sint duo sensus secundum actum, idest duae operationes sensitivae. Sed necesse est quod unius potentiae in eodem indivisibili tempore sit una operatio, quia unius rei non potest esse simul nisi unus actus et unus motus. Unde, cum operatio sensitiva nihil aliud sit quam usus quidam, quo anima utitur potentia sensitiva, erit motus quidam ipsius potentiae, inquantum sensus movetur a sensibili. Cum ergo unus sensus sit una potentia, non contingit

(1) *Al. deest* non.
(2) *Forte* aequales.

quod sic multa sentiantur uno sensu. Si ergo ea quae sunt unius sensus non possunt simul sentiri, si sunt duo, manifestum esse videtur adhuc quod minus contingit simul sentire quae sunt secundum diversos sensus, sicut album et dulce. Hanc autem illationem consequenter manifestat, dicens, quod anima nullo modo alio videtur dijudicare aliquid esse unum numero, nisi inquantum simul ab ea percipitur: ipsa enim operatio sensitiva est una numero inquantum est simul, ut dictum est. Sed anima dicit aliquid esse unum specie, non ex eo quod simul sentit, sed quia est idem sensus qui judicat utrumque, et quia est idem modus, quo uterque sentit. Ad exponendum hoc quod dixerat subdit, quod idem proprium, idest idem sensus proprius judicat de duobus diversis, scilicet de albo et de nigro, et similiter dulce et amarum dijudicat quidam sensus, qui est idem numero, quia eodem sensu, scilicet gustu utrumque cognoscitur. Sed iste sensus, qui idem existens cognoscit dulce et amarum, alius est ab illo qui cognoscit album et nigrum. Sed tamen unus et idem sensus aliter cognoscit utrumque contrariorum: unum enim cognoscit sicut habitum et aliquid perfectum, et aliud sicut privationem et aliquid imperfectum: omnia enim contraria hoc modo se habent: tamen idem est modus quo uterque sensus cognoscit cognata, idest principia proportionabiliter sibi respondentia. Eo enim modo, quo gustus sentit dulce, visus album; et sicut visus nigrum, ita et gustus amarum. Patet ergo quod anima judicat aliqua esse diversa specie, vel diverso sensu, sicut album et dulce, vel eodem sensu, sed diverso modo, sicut album et nigrum; unum autem numero ex hoc quod simul sentit. Si ergo impossibile est illud quod est unum specie esse unum numero, videtur impossibile esse quod anima simul sentiat, vel ea quae cognoscuntur diversis sensibus, vel ea quae cognoscuntur uno sensu, sed alio modo, quae minus diversa esse videntur.

LECTIO XVIII.

Altera ad idem apparens redditur ratio, in qua de temporis sensibilitate agitur, et quod sensibile omne divisibile sit, ostenditur.

ANTIQUA.

Amplius si contrariorum motus contrarii, simul autem contraria in eodem et atomo non contingit esse, sub sensu autem uno contraria sunt, velut dulce et amarum, haec non non continget sentire simul. Similiter autem palam est, quod neque quae non sunt contraria: haec quidem enim albi sunt, haec vero nigri: et in aliis similiter, velut sapores, hi quidem dulces, hi vero amari: nec quae commixta simul: (proportiones enim sunt oppositorum, velut diapason et diapente) nisi sicut unum sentiantur: sic autem una proportio extremitatum fit, aliter autem non. Erunt enim simul, haec quidem multi ad paucum vel imparis ad parem: haec autem pauci ad multum, vel paris ad imparem. Si ergo plus adhuc distant adinvicem et differunt, coelementariter quidem dicta, in alio autem genere, quam quae in eodem genere (dico àutem puta dulce et album voco coelementaria, genere autem alia; dulce vero a nigro multo amplius specie differt quam album): adhuc utique minus continget ipsa simul sentire, quam quae eadem genere sunt. Quare si non haec, nec illa.

Quod autem dicunt quidam eorum qui circa symphonias, quod non simul quidem pertingunt soni, videntur autem et latent cum tempus insensibile fuerit, utrum recte dicitur, an non? Forte enim utique dicet aliquis et nunc ex hoc putabit simul videre et audire, quia intermedia tempora latent his.

Aut hoc non verum, neque contingit ullum tempus esse insensibile, neque latere, sed omne tempus sentiri posse.

Si enim quando aliquis seipsum sentit, vel alium in continuo tempore, non contingit tunc latere quod sit; est autem aliquis in continuo et tantum quantum est omnino insensibile; est manifestum quod tunc latebit ipse seipsum, an sit, et an videat ac sentiat.

Amplius nec utique erit tempus, nec ulla res quae sentit, vel in quo non sic, quia in hujus aliquo, vel quia istius aliquid videt, si quidem est aliqua magnitudo et temporis et rei insensibilis omnino propter parvitatem. Si enim totam videt et sentit eodem continuo tempore, non eo quod in hujus aliquo, auferatur C B, in qua non sentiebatur, ergo in hujus aliquo, vel istius aliquid, velut terram videt totam, quoniam hoc ipsius, et in anno ambulat quoniam in hac parte ipsius. At vero in C B, nihil sentit: eo ergo quod in hujus aliquo, scilicet A B, sentit, dicitur totum sentire A B et totam. Eadem

RECENS.

Praeterea si contrariorum motiones contrariae sint, atque fieri non possit ut contraria in eodem ac individuo simul insint, ad eumdem autem sensum pertinent contraria, veluti dulce et amarum, fieri non poterit, ut haec simul sentiantur. Pari modo constat, nec ea quae contraria non sunt, simul sentiri posse, quando alia ad album, ad nigrum alia pertinent: id quod etiam in ceteris similiter evenit, ut in saporibus, quorum ad dulcem alii, alii ad amarum rediguntur. Nec ea quae commista sunt, simul percipi possunt, quippe qoae sint rationes oppositorum, ceu diapason et diapente, nisi ut unum sentiantur. Sic autem extremorum ratio una fit, alias non: erunt enim simul altera quidem multi ad paucum aut imparis ad parem ratione, altera vero pauci ad multum, aut paris ad imparem. Si ergo plus adhuc distant inter se ac differunt quae sibi invicem respondere dicuntur licet in alio genere sint quam quae ad idem genus pertinent (verbi gratia dulce et album sibi invicem respondere dico, genere autem diversa esse; dulce vero plus etiam a nigro specie differt quam album), minus etiam ea simul sentiri poterunt quam quae genere eadem sunt: quare si haec nequeunt, nec illa quidem. Quod autem quidam ex eis qui circa consonantias versantur, asserunt, sonos non revera simul pervenire, sed pervenire videri, ac tempus nos latere ubi insensibile fuerit, probene dicitur an non? forte enim quispiam nunc quoque dicet, hanc ob causam videri quemlibet sibi simul contueri aut exaudire quaepiam, quod intermedia tempora oblitescant. An id verum non est, nec fieri potest ut tempus ullum sit insensibile, aut lateat, sed omne sentiri potest? nam si, quando quis se ipsum, aut alium in continuo tempore sentit, non licet tunc eum latere se esse, est autem aliquod in continuo etiam tantum quantum prorsus insensibile est, certum est quod tunc eumdem latebit an sit, an videat, an sentiat. Praeterea, si sentit, nec tempus nec res ulla erit quam quis sentiat, aut in quo sentiat, aliter quam ut sentiat se in illius aliquo, aut istius aliquid videre, si saltem exstat temporis spatium, vel rei magnitudo prorsus propter parvitatem insensibilis: si enim totam lineam videt, eam per idem tempus indesinenter videt, non impraesentiarum individuo aliquo temporis momento. Dematur linea CB, in qua non sentiebat: ergo in aliqua hujus parte, vel aliquam hujus partem sentiet, eodem modo quo totam terram videt, quod hanc ejus partem videat; et

autem ratio et in A C. Semper enim in aliquo et in aliquid, totum autem non est sentire A C B.

Omnia quidem igitur sensibilia sunt: sed non videntur quaecumque sunt. Solis autem magnitudo videtur et quod quatuor cubitorum a longe, sed non videtur quantumcumque: sed aliquando indivisibile est, quod tamen non videtur indivisibile. Dicta autem vel causa in anterioribus de hoc. Quod quidem igitur nullum est tempus insensibile, manifestum ex his.

in anno ambulat, quod in hoc parte ejus ambulet. At vero in parte BC nihil sentit. Ea ergo quod in aliqua parte lineae AB sentit, totam ac per totam sentire dicitur. Eadem quoque ratio est in AC: semper enim in aliqua parte et aliquam partem sentit; totum autem sentire non licet. Omnia igitur sensibilia sunt, sed non quanta sunt apparent: solarem enim magnitudinem et quadricubitam eminus videt; at non quanta est apparet, sed interdum indivisibilis, videt tamen nonnisi res non indivisibiles; hujus rei causa in prioribus dicta est. Nullum igitur esse tempus insensibile, per haec constat.

Positis duabus rationibus ad ostendendum quod non contingit sensus duos simul sentire, hic ad idem ponit tertiam rationem, quae sumitur ex contrarietate sensibilium. Et dicit, quod immutationes, quae sunt a contrariis, sunt contrariae, sicut calefactio et infrigidatio. Contraria autem non possunt simul esse in eodem atomo, idest indivisibili; in eodem indivisibili (1) possunt simul esse contraria secundum diversas partes. Manifestum autem est quod ea quae cadunt sub unum sensum, sunt contraria, sicut dulce et amarum: ergo non possunt simul sentiri. Et similis ratio est in his quae non sunt contraria, scilicet in mediis, quorum quaedam magis appropinquant ad unum extremum quaedam magis ad aliud, sicut supra dictum est de coloribus et saporibus; quia colorum mediorum quidam pertinent ad album, et quidam ad nigrum; et similiter saporum mediorum, quidam pertinent ad dulce, quidam ad amarum: et eadem ratio est de commixtis omnibus, quia diversae commixtiones habent quamdam contrarietatem, quia diversae commixtiones fiunt secundum diversas proportiones, quae habent quamdam oppositionem adinvicem, ut patet in consonantiis, quarum una dicitur diapason, quae consistit in dupla proportione, quae est duorum ad unum; alia autem dicitur diapente, quae consistit in proportione sesquialtera, quae est trium ad duo: ista autem inquantum sunt commixta diversis proportionibus, non possunt simul sentiri propter oppositionem proportionum, nisi forte duo sentiantur ut unum, quia sic fiet una proportio ex diversis extremitatibus. Ostendit autem consequenter diversas proportiones esse oppositas secundum duplicem oppositionem, quae in numeris invenitur: quarum una est secundum multum et paucum, et secundum hoc opponuntur proportio dupli et proportio dimidii: nam proportio dupli est multi ad paucum, proportio vero dimidii est pauci ad multum. Alia vero est oppositio secundum par et impar: et secundum hoc opponuntur proportio dupla et sesquialtera: nam proportio dupla est duorum ad unum, quasi paris ad impar, unum enim est forma imparis numeri. Sesquialtera autem proportio est trium ad duo, quod est imparis ad parem. Sic ergo patet quod non possunt simul sentiri quae cadunt sub eodem sensu. Plus autem distant adinvicem quae coelementariter sibi correspondent in diverso genere existentia, puta dulce et album, quam ea quae sunt unius generis; quia ea quae sunt unius generis, non distinguuntur specie nisi propter modum sentiendi, sicut album et nigrum. Ea vero quae sunt diversorum generum possunt differre specie non solum ex parte sensus, sed etiam ex parte modi, sicut dulce a nigro plus differt quam album, unde minus possunt simul sentiri, quod est quasi esse unum numero, ut supra habitum est. Si igitur ea quae sunt unius generis, propter contrarietatem non possunt simul sentiri, multo minus ea quae sunt diversorum generum, possunt simul sentiri.

(1) *Lege* in eodem enim divisibili.

Deinde cum dicit « quod autem »

Excludit quamdam falsam solutionem hujus quaestionis. Et primo narrat eam. Secundo improbat, ibi, « aut hoc non est verum. » Dicit ergo primo, quod quidam de symphoniis, id est de consonantiis musicis tractantes, dixerunt quod soni consonantes non simul perveniunt ad auditum, sed videntur simul pervenire, eo quod tempus medium est insensibile propter parvitatem. De quo potest esse dubium utrum recte dicatur, vel non: si enim hoc recte dicatur, poterit aliquis similiter in proposito dicere consentiens praemissis rationibus, quod non est possibile simul videre et audire, sed tamen sensibiliter videtur ita contingere, quia latent nos tempora media visionis et auditionis.

Deinde cum dicit « aut hoc »

Improbat praedictam solutionem. Et circa hoc tria facit. Primo interimit id quod praedicta solutio supponit. Secundo probat quod dixerat, ibi, « Omnia quidem igitur. » Dicit ergo primo, quod non est verum quod praedicta solutio supponit, scilicet quod sit aliquod tempus insensibile, vel latens sensum; nullum enim tempus est tale, sed omnia tempora contingit sentire.

Deinde cum dicit « si enim »

Probat quod dixerat duabus rationibus. Circa quarum primam considerandum est, quod tempus non sentitur quasi aliqua res permanens proposita sensui, sicut videtur color, magnitudo; sed propter hoc sentitur tempus, quia sentitur aliquid quod est in tempore: et ideo sequitur, quod si aliquod tempus non sit sensibile, quod id quod est in tempore illo non sit sensibile. Dicit ergo quod, si aliquando aliquis sentit se ipsum esse in aliquo continuo tempore, non contingit latere illud tempus esse: manifestum est autem quod homo vel aliquid aliud est in quodam continuo tempore; et quantumcumque dicas parvum tempus esse insensibile, manifestum est quod latebit hominem, si ipse sit in illo tempore, et latebit etiam si in illo tempore videt vel sentit; quod est inconveniens omnino: ergo impossibile est aliquod tempus esse insensibile.

Secundam rationem ponit ibi « amplius nec »

Circa quam primo considerandum est, quod, sicut dicit Philosophus in quinto Physicorum, tripliciter dicitur aliquid movere aut moveri. Uno modo per accidens, ut si dicamus musicum ambulare. Alio modo secundum partem, ut si dicamus hominem sanari, quia oculus sanatur. Tertio modo primo et per se, quando aliquid movetur vel movet, non quia una pars ejus tantum movetur aut movet, sed quia totum movetur secundum quamlibet suam partem. Et similiter potest dici tripliciter

aliquid sentiri. Uno modo per accidens, sicut dulce videtur. Alio modo secundum partem, ut si dicamus hominem videri, quia solum caput ejus videtur. Tertio modo primo et per se, scilicet quia aliqua pars ejus videatur. Dicit ergo quod, si est aliqua magnitudo, vel temporis, vel etiam rei corporalis insensibilis propter parvitatem, sequeretur quod nec tempus, nec ulla res sit quae sentit, scilicet « in quo » tempore scilicet « non sit, » idest non sentiatur « quia in hujus aliquo. » Quasi dicat. Nullum tempus erit possibile quod non dicatur sentiri propter aliquam partem ejus. Et quantum ad rem corpoream subdit: « vel quia istius aliquid videt. » Quasi dicat. Nulla magnitudo corporea erit quae non sentiatur quia aliqua pars ejus sentitur: quod est eam non esse sensibilem primo. Ad probandum autem quod dixerat, subdit, quod si aliquis videt vel sentit quocumque sensu aliquo continuo tempore, non ratione alicujus partis temporis vel magnitudinis, et tamen ponatur aliqua magnitudo et tempus esse insensibilis propter parvitatem, sit igitur quaedam magnitudo vel temporis vel rei corporalis, scilicet A C B, et sit pars ejus, quae est B C, insensibilis (1) propter parvitatem. Non ergo de hac parte insensibili propter parvitatem poterit dici quod sentiatur in hujus aliquo, si sit tempus insensibile, vel quod sentiatur aliquid istius, si sit insensibile corpus, eo modo quo dicitur de tota terra, quod videtur ab aliquo quia aliqua pars ejus videtur: et de aliquo quod ambulat in amne, quia ambulat in quadam parte amnis. Quia ergo in C B, nil sentit, relinquitur quod dicatur sentire totum A B, sive sit tempus, sive corpus, quia in residua parte ejus sentitur, scilicet A C. Et eadem ratio est de magnitudine A C quae ponebatur sentiri: quia aliqua pars ejus erit insensibilis propter parvitatem. Et ita semper dicetur sentiri quodcumque sensibile quia in aliquo ejus sentitur, si sit tempus, vel quia aliquid ejus sentitur, si sit corpus. Nihil autem totum erit sentire: sicut nec A C B. Hoc autem videtur inconveniens: non ergo est aliquod tempus vel aliquod corpus insensibile propter parvitatem. Videtur autem haec ratio efficaciam non habere. Sentitur enim aliquid per hoc, quod habet virtutem immutandi sensum: probatur autem septimo Physicorum, quod si aliquod totum movet aliquod mobile in aliquo tempore, non oportet quod pars ejus moveat illud mobile in quocumque tempore: et tamen dicitur esse primum movens, quia totum movet, licet forte nulla pars ejus moveat. Similiter ergo videtur posse dici quod aliquid sit primo sensibile, licet aliquae partes ejus sint insensibiles propter parvitatem. Est autem ad hoc dicendum, quod differt loqui de parte in toto existente et de parte separata a toto. Pars enim alicujus moventis primo, si sit separata, movere non poterit: sed, si in toto existens, non concurreret ad virtutem movendi totius, sed omnino esset expers virtutis motivae, sequeretur quod totum non esset primo movens, sed ratione partis ad quam pertinet virtus motiva. Similiter etiam nihil prohibet aliquam partem separatim acceptam latere sensum propter parvitatem, ut supra habitum est: quae tamen, prout in toto existit, cadit sub sensu inquantum sensus fertur super toto non exclusa aliqua parte. Et ideo ad hanc dubitationem aperiendam, consequenter cum dicit « omnia quidem »

Ostendit quid sit verum circa praedicta. Et dicit quod omnia, sive magna, sive parva, sunt sensibilia « Sed non videntur quaecumque sunt » idest non videntur omni modo secundum quod sunt: sicut patet de sole, cujus magnitudo est longe major terra, tamen propter hoc quod a longe est, videtur quatuor cubitorum, vel etiam minus. Similiter etiam licet omnia sint sensibilia sensui secundum naturam, non tamen videntur in actu quantumcumque sint. Sed aliquod indivisibile potest intelligi dupliciter. Uno modo secundum quod indivisibile dicitur aliquod corpus naturale minimum, quod non potest dividi ulterius quin corrumpatur, et tunc resolvitur in corpus continens. Et tunc sensus erit, quod corpus indivisibile, est quidem in seipso insensibile (1), sed tamen hujusmodi indivisibile sensus videre non potest. Alio modo potest intelligi indivisibile, quod non est actu divisum sicut pars continui; et hujusmodi indivisibile non videt sensus in actu. Et quantum ad utramque expositionem competit quod subditur, quod causa hujus dicta est prius in determinatione primae quaestionis. Videtur autem secunda expositio melior, quia per hoc solvitur objectio praedicta, quia scilicet pars quaelibet continuae magnitudinis sentitur quidem in toto, prout est in potentia in ipso, licet non sentiatur in actu quasi separata. Ultimo autem concludit manifestum esse ex praedictis, quod nullum tempus est insensibile.

(1) *Al.* sensibilis.

(1) *Lege* sensibile.

LECTIO XIX.

Vera praedictae difficultatis solutio, quomodo videlicet anima, seu illius pars sentit simul diversa sensibilia modis duobus; quomodo item sensibile omne quantum est ostenditur: dicta quoque dicendis copulantur.

ANTIQUA.

De prius autem dicta objectione considerandum, utrum contingat simul plura sentire, aut non contingit: simul autem dico in uno indivisibili tempore ad seinvicem.

Primum quidem igitur, utrum sic contingit simul qui-

RECENS.

De dubitatione vero quam prius dixi, scrutandum est, utrum liceat sentire plura simul, necne; dico autem simul in uno ac individuo tempore inter se. Primum igitur siccine fieri potest ut simul quidem, sed alia animae parte, et

dem, altero autem animae sentire et non indivisibili, sic autem indivisibili, ut omni existente continuo.

Vel quoniam primum quidem ea quae secundum unum sensum, velut dico visum, si est enim alio sentiens alium et alium colorem: pluresque utique partes habebit specie easdem. Etenim quod sentit, in eodem genere est.

Si autem quemadmodum oculi duo sunt, dicat quis nihil prohibere sic et in anima, dicendum quod forte ex his quidem unum aliquid fit, et una operatio ipsorum. Ibi autem siquidem unum quod ex ambobus, illud sentiens erit: si autem separatim, non similiter se habebit.

Amplius et sensus idem plures erunt, sicut si quis scientias indifferentes dicat. Neque enim operatio erit sine virtute quae secundum seipsam: nec absque hac erit sensus.

Si autem hoc in uno et indivisibili sentit, manifestum quod et alia: magis enim contingebant hoc simul plura, quam genere altera. Si itaque alia quidem parte dulce, alia vero album sentit anima: aut quod ex istis conflatur unum aliquid est, vel non unum. Sed necesse est unum esse: una enim quaedam sensitiva est pars. Cujus ergo ille unius? nullum namque ex istis unum. Necesse ergo unum aliquid esse animae, quo animal omnia sentit, sicut dictum est prius: aliud autem genus per aliud.

Igitur secundum quod indivisibile est secundum actum, unum est sensitivum dulcis et albi: quando vero divisibile factum fuerit secundum actum, alterum.

Vel quemadmodum in rebus ipsis contingit, ita et in anima. Idem enim et unum numero album et dulce est et alia multa. Nam etsi non separabiles passiones abinvicem, tamen esse alterum unicuique. Similiter ergo ponendum et in anima idem et unum esse numero sensitivum omnium: secundum esse tamen alterum et alterum: horum quidem genere, horum vero specie. Quare et sentiet utique simul eodem et uno, ratione autem non eodem.

Quod autem sensibile omne magnitudo est, et non est indivisibile sensibile, manifestum. Est enim unde quidem non videbitur, infinita; unde autem videtur, finita. Similiter autem et audibile et odorabile et quaecumque non ipsa tangentes sentiunt. Est itaque aliquod ultimum distantiae unde non videtur, et primum unde videtur: hoc itaque necesse est indivisibile esse: quod in ulteriori quidem non contingit sentire existens, in citeriori autem necesse sentire. Si itaque aliquid erit indivisibile sensibile, cum ponatur in ultimo unde est ultimo quidem non sensibile, primo autem sensibile, simul accidet visibile esse et invisibile: hoc autem impossibile.

De sensitivis quidem igitur et sensibilibus quomodo se habent, et communiter, et secundum unumquodque sensitivum, dictum est. Reliquorum autem, primo considerandum de memoria et reminiscentia et somno.

non indivisibili, sic tamen indivisibili ut per totam continua sit? an dicendum primum, quae sub unum sensum cadunt, ceu visum, ea simul sentiri posse, si alia parte alium colorem sentiat, pluresque partes habeat specie easdem? etiam quae sentit, in eodem genere sunt. At si quis dicat nihil prohibere quin, ut oculi duo sunt, ita et in anima res habeat, dicendum quod forte ex illis quidem unum quid fit, et actus eorum unus est; hic vero, si quod ex ambobus provenit unum sit, id quod sentit, illud erit; sin vero illa seorsum maneant, haud similiter habebunt. Praeterea sensiones eaedem plures erunt, perinde ac si quis scientias differentes dicat, quando nec actus sine potentia per se extstante, nec sensio sine actu esse potest. Quodsi haec anima in uno et individuo sentiat, palam est eam et reliqua hoc modo sentire; quippe quum potius ea plura simul sentire liceret quam quae genere diversa sunt. Itaque si alia parte dulce, alia album sentiat anima, aut quod ex istis partibus provenit unum est, aut non unum. At necesse est esse unum, quandoquidsm pars sensitiva unum quidpiam est. Ad quamnam igitur rem unicam illud pertinebit? nam ex illis nulla res unica fit. Necesse ergo est unum quid animae esse quo omnia sentit, quemadmodum prius dictum est; sed aliud genus per aliud. Num igitur id quod dulce et album sentit, quatenus indivisibile quidpiam actu est, unum est, ubi vero divisibile actu evasit, aliud? an quemadmodum in rebus ipsis evenit, ita et in anima evenire licet? nam res eadem atque numero una alba atque dulcis est multisque aliis qualitatibus praedita, siquidem affectiones a se invicem separari non possunt, etiamsi uniuscujusque essentia diversa sit. Similiter ergo statuendum est in anima quoque, id quod omnia sentit, idem esse ac unum numero, essentiam tamen aliam et aliam esse horum quidem genere, illorum vero specie: quare et anima simul eodem ac uno sentiet, ratione tamen non eodem. Magnitudine autem omne sensibile esse praeditum, nec id sentiri posse quod sit indivisibile, hinc manifestum evadet: unde visibile videri non possit, infinita distantia est; unde vero possit finita; similiter de olfactili et audibili et iis omnibus quae sine attactu sentiuntur, dicendum est. Est itaque aliquid ultimum distantiae unde non videtur, et primum distantiae unde videtur. Hoc ergo indivisibile sit necesse est, ultra quod quidquid jaceat, sentiri non potest, citra vero sentiri necesse est. Si ergo aliquod sensibile indivisibile extet, ubi positum fuerit in extremo illo inde a quo ultimum quidem non sensibile, primum autem sensibile incipit, accidet illud simul esse visibile et invisibile; hoc autem impossibile est.

De sensoriis igitur et sensilibus, quo pacto habeant, et communiter et per singula sensoria, dictum est; ex reliquis autem primo de memoria et memorando considerandum est.

Postquam Philosophus exclusit secundam solutionem falsam, hic inquirit veram: et circa hoc tria facit. Primo inquirit veritatem praedictae quaestionis. Secundo probat quoddam, quod in praecedentibus supposuerat, ibi, « Quoniam autem sensibile « omne. » Tertio epilogat quae in hoc libro dicta sunt, ibi, « De sensitivis quidem igitur. » Circa primum duo facit. Primo proponit quod intendit. Secundo exequitur propositum, ibi, « Primum quidem igitur. » Dicit ergo primo quod, ex quo conclusum est, quod quidam dixerunt plura sentiri simul, non quasi in indivisibili temporis secundum rei veritatem, sed quasi in tempore imperceptibili propter parvitatem, oportet considerare de objectione prius mota, utrum scilicet contingat vel non contingat plura sentire simul, ita scilicet quod intelligatur simul, hoc est in indivisibili tempore.

Deinde cum dicit « primum quidem »

Supposito quod animal simul sentiat diversa sensibilia, quia hoc manifeste experimur, inquirit quomodo possibile. Et circa hoc tria facit. Primo proponit quemdam modum falsum; secundo improbat ipsum, ibi, « Vel quoniam primum. » Tertio proponit modum verum, ibi, « Igitur secundum « quod indivisibile. » Dicit ergo primo, quod primo considerandum est, utrum contingat simul sentire diversa sensibilia per aliquam partem animae, quasi sensitivum animae sit non indivisibile, idest non quod non possit dividi; sit tamen indivisibile, idest non divisum in actu, ac si esset quoddam totum continuum. Si autem intelligamus partem animae sensitivam esse sicut quoddam continuum, solventur praemissae rationes; quia nihil prohibebit diversa et contraria esse in virtute vel potentia sensitiva animae secundum diversas partes ejus, sicut invenimus unum corpus esse album in una parte, et nigrum in alia.

Deinde cum dicit « vel quoniam »

Improbat modum praedictum. Et circa hoc tria facit. Primo ostendit quod sequeretur etiam quod unus sensus, puta visus, dividatur in plures partes. Secundo ostendit hoc esse impossibile, ibi, « Si « autem quemadmodum. » Tertio ostendit quia etiam non est possibile quantum ad diversos sensus, « Si autem hoc. » Dicit ergo primo, quod quod cum contingit plura secundum eumdem sensum sentire, sicut cum visus discernit inter album et nigrum, oportebit dicere secundum eamdem rationem, quod diversos colores sentiat secundum diversas sui partes: et sequetur, quod idem sensus

habebit plures partes easdem specie: non enim potest dici, quod partes sensus visus differant specie, quia omne, quod sentitur per visum, est ejusdem generis. In potentiis autem sensitivis nihil differt specie, nisi propter diversa genera sensibilium.

Deinde cum dicit « si autem »

Improbat quod dictum est duabus rationibus. Quarum prima est, quod, si aliquis dicat, quod, sicut sunt duo organa visus, scilicet duo oculi, sic nihil prohibet in anima sensitiva etiam esse duos visus, dicendum est hoc esse falsum; quia ex duobus oculis fit aliquid unum, et una est operatio amborum oculorum, inquantum scilicet visio utriusque oculi concurrit per quosdam nervos ad aliquid intrinsecum in suum organum, quod est circa cerebrum, ut supra dictum est. Si autem similiter in anima fiat unum ex duobus visibus, per hoc quod uterque visus concurrat ad aliquod unum principium, illi uni attribuetur operatio sentiendi; si vero omnino separatim se habent duo visus in anima, quod non concurrant in aliquod unum principium, tunc non similiter se habebit de visione in anima, sicut de oculis in corpore; et ita similitudo non fuit conveniens ad manifestandum propositum. Non ergo videtur rationabiliter dici, quod sunt duo visus in anima.

Secundam rationem ponit ibi, « amplius et »

Et dicit quod secundum praedictam positionem hoc modo erunt plures sensus, qui sunt idem specie, puta plures visus, aut plures auditus, sicut si aliquis dicat, scientias non differentes specie esse plures in eodem homine, ut plures grammaticas vel plures geometrias, esse quidem plures grammaticas numero, vel plures visus in diversis hominibus possibile est, sed non in uno et eodem homine: sicut nec plures numero albedines sunt in uno et eodem subjecto. Subjungit autem ad ostendendum quod non possunt esse plures sensus ejusdem speciei in eodem: quia virtus sensitiva et operatio, seinvicem consequuntur, ita quod neque virtus est sine propria et per se operatione, neque operatio sine propria virtute. Operatio autem sensitiva distinguitur secundum sensibilia: et ideo ubi sunt omnino eadem sensibilia, non sunt diversae virtutes sensitivae causantes diversas operationes. Et simile est de habitibus scientiarum, quarum actus distinguuntur secundum objecta.

Deinde cum dicit « si autem »

Hic ostendit esse impossibile in sensibilibus diversorum sensuum, ut, scilicet per eamdem partem animae sentiantur. Et dicit quod, si sensibilia diversorum generum sentiuntur per aliquid animae unum et idem indivisibile, manifestum est quod multo magis alia, quae sunt unius generis. Probatum est enim supra, quod magis contingit ea quae sunt unius generis simul sentire, quam ea quae sunt diversorum generum; et hoc maxime verum est quantum ad identitatem sentientis: quod autem eadem indivisibilis anima sentiat sensibilia diversorum generum, probat, quia, si anima sentit per aliam sui partem dulce, et per aliam album, aut ex istis duabus partibus erit aliquid unum, vel non erit. Sed necesse est dicere quod sit aliquid unum, ad quod referantur omnes istae partes, scilicet diversi sensus, quia sensitiva est quaedam una pars animae; non autem potest dici quod pars sensitiva animae sit alicujus unius generis sensibilium; nisi forte diceretur, quod ex omnibus sensibilibus particularium sensuum, puta, colore, sono et aliis hujusmodi, fieret unum sensibile, correspondens isti uni parti sensitivae, quae est communis omnibus propriis sensibus; hoc autem est impossibile. Necesse est ergo quod sit aliquid unum animae, quo animal omnia sentit; sed aliud genus per aliud, puta colorem per visum, et sonum per auditum, et sic de aliis. Considerandum autem est hic, quod ubicumque sint diversae potentiae ordinatae, inferior potentia comparatur ad superiorem per modum instrumenti, eo quod superior movet inferiorem. Actio autem attribuitur principali agenti per instrumentum: sicut dicimus, quod artifex secat per serram. Et per hunc modum Philosophus dicit quod sensus communis sentit per visum et per auditum, et alios sensus proprios, qui sunt diversae partes potentiales animae; non autem diversae partes sunt alicujus continui, ut superius dicebatur.

Deinde cum dicit « igitur secundum »

Ostendit quomodo eadem pars animae indivisibilis possit simul sentire diversa. Et assignat duos modos. Quorum primum breviter et obscure ponit, quia in libro de Anima apertius positus est. Ad hujus ergo evidentiam considerandum, quod, cum operationes sensuum propriorum referantur ad sensum communem, sicut ad primum et commune principium, hoc modo se habet sensus communis ad sensus proprios et operationes eorum, sicut unum punctum ad diversas lineas, quae in ipsum concurrunt. Punctum autem, quod est terminus diversarum linearum, secundum quod in se consideratur, est unum et indivisibile. Et isto modo sensus communis secundum quod in se est unum, est indivisibilis, et est unum sensitivum actu dulcis et albi: dulcis per gustum, et albi per visum: si vero consideretur punctum seorsum ut est terminus hujus lineae, sic est quodammodo divisibile: quia utimur uno puncto ut duobus. Et similiter sensus communis, quando accipitur ut divisibile quoddam, puta cum seorsum judicat de albo, et judicat seorsum de dulci, est alterum secundum actum: secundum vero quod est unum, judicat differentias sensibilium. Et per hoc solvuntur rationes supradictae: quia quodammodo est unum, et quodammodo non est unum illud quod sentit diversa sensibilia.

Secundum modum ponit ibi « vel quemadmodum »

Et dicit, quod, sicut est in rebus exterioribus, ita potest dici in anima. Videmus enim quod corpus unum et idem numero est album et dulce, et multa alia hujusmodi, quae accidentaliter de eo praedicantur; sed tamen hujus (1) passiones separantur abinvicem, sicut contingit quod aliquod corpus retinet albedinem, et amittit dulcedinem; sed, quamdiu non sic separantur istae passiones, album et dulce remanent, vel sunt idem subjecto, sed differunt secundum esse. Et similiter potest poni de anima, quod unum et idem subjecto est sensitivum omnium sensibilium, tam eorum quae differunt genere, sicut album et dulce, quam eorum quae differunt specie, sicut album et nigrum. Et secundum hoc dicendum erit quod anima sentit diversa sensibilia quodammodo secundum unum et idem, scilicet subjecto, quodammodo diversa, inquantum ratione differunt. Potest autem contra hoc objici, quia in rebus quae sunt extra animam, licet idem posset esse dulce et album, non tamen potest idem

(1) *Lege* hujusmodi.

esse album et nigrum: et ita videbitur quod anima non possit simul sentire sensibilia unius generis, cum sint contraria. Hanc autem objectionem Aristoteles removet in libro de Anima, cum dicit: Et impossibile est album et nigrum esse simul, quare neque species pati ipsorum. Et innuit solutionem per hoc quod subdit, si hujus est sensus, et intelligentia vel intellectus. Per quod datur intelligi, quod non omnino se habet in sensu et intellectu, sicut in corporibus naturalibus. Corpus enim naturale recipit formas secundum esse naturale et materiale, secundum quod habent in se contrarietatem: et ideo non potest idem corpus simul recipere albedinem et nigredinem: sed sensus et intellectus recipiunt formas rerum spiritualiter et immaterialiter secundum esse quoddam intentionale prout non habent contrarietatem. Unde sensus et intellectus simul potest recipere species sensibilium contrariorum. Cujus simile potest videri in diaphano, quod in una et eadem sui parte immutatur ab albo et nigro: quia immutatio non est materialis secundum esse naturale, ut supra dictum est. Est etiam aliud considerandum: quod sensus et intellectus non solum recipiunt formas rerum, sed etiam habent judicare: judicium autem quod faciunt de contrariis, non est contrarium, sed unum et idem, quia per unum contrariorum sumitur judicium de altero. Et quantum ad hoc, verum est quod supra dictum est, quod magis simul possunt sentiri sensibilia unius generis, de quorum uno judicatur per alterum, quam sensibilia diversorum sensuum. Est autem et aliud circa hoc dubium: quia per praemissa verba Philosophi, videtur confirmari opinio Stoicorum: qui posuerunt, quod non diversis potentiis sentitur color et odor, et alia sensibilia: sed nec sunt diversae potentiae sensuum, sed ipsa anima secundum seipsam cognoscit omnia sensibilia, non differens nisi ratione. Sed dicendum est quod secunda solutio supponit primam. Unde intelligendum est, quod anima, idest sensus communis, unus numero existens, sola autem ratione differens, cognoscit diversa genera sensibilium, quae tamen referuntur ad ipsum secundum diversas potentias sensuum propriorum.

Deinde cum dicit « quod autem »

Probat quod supposuerat, scilicet quod nihil sentitur nisi quantum. Et dicit manifestum esse quod omne sensibile est magnitudo, et nullum indivisibile est sensibile. Et ad hoc probandum inducit, quod est quaedam distantia ex qua non potest aliquid videri: et hanc distantiam dicit esse infinitam: quia, si in infinitum illa distantia protendatur, nihil inde videtur. Est autem aliqua distantia unde aliquid videtur: et haec est finita, quia a finita distantia incipit aliquid videri. Et simile est de aliis sensibilibus quae sentiunt ab aliqua distantia per medium extrinsecum non tangentes ipsa sensibilia, sicut auditus et odoratus. Cum igitur distantia, unde non videtur aliquid, sit infinita per remotionem a visu, finita autem versus visum: sequitur quod sit dare ultimum aliquod unde nihil videatur. Distantia autem ex qua videtur aliquod, est ex utraque parte finita. Est ergo dare aliquem terminum, unde primo possit aliquid videri: omne autem, quod est medium duarum quantitatum invicem continuarum, est indivisibile: ergo necesse est esse aliquid indivisibile ultra quod nihil possit sentiri, et citra quod necesse sit aliquod sentiri. Si ergo aliquod indivisibile sit sensibile et ponatur in illo indivisibili termino, sequetur, quod illud sit visibile simul et invisibile: invisibile quidem, inquantum est in termino, invisibilis distantiae; visibile autem, inquantum est in termino visibilis: hoc autem est impossibile: ergo et primum, scilicet quod aliquod indivisibile sit sensibile. Si enim aliquod indivisibile in praedicto termino ponatur, partim videbitur et partim non videbitur: quod de indivisibili dici non potest. Videtur autem quod haec probatio non valeat: quia non est dare aliquem terminum unde omnia visibilia incipiant videri; quia majora a majori distantia videntur, minora vero a minori. Dicendum est autem quod unumquodque sensibile ab aliqua determinata distantia videtur. Si ergo illud indivisibile, quod ponitur posse sentiri, videatur ab aliqua determinata distantia, sicut et aliquod divisibile, concludet ratio Aristotelis. Si vero non sit determinare aliquam distantiam, ex qua simul incipit videri cum aliquo divisibili, sequetur iterum quod nullo modo possit videri. Oportet enim accipere proportionem distantiae ex qua videtur aliquod divisibile, secundum proportionem magnitudinum quae videntur. Sed non est aliqua proportio indivisibilis ad magnitudinem divisibilem, sicut nec puncti ad lineam. Et ita sequetur quod ex nulla distantia possit videri indivisibile: quia cujuslibet distantiae est aliqua proportio ad aliam distantiam. Sequetur ergo, si videtur, quod videatur conjunctum visui, quod est contra rationem visus et aliorum sensuum, qui non tangentes sentiunt. Sic ergo indivisibile non potest sentiri, nisi forte secundum quod est terminus continui, sicut et alia accidentia continuorum sentiuntur.

Deinde cum dicit « de sensitivis »

Epilogat quae dicta sunt in hoc libro, continuans se ad sequentia: et dicit quod dictum est de sensitivis, idest de organo sentiendi, et de sensibilibus quomodo se habeant ad sensus, et communiter et secundum unumquodque organum sensus, partim in hoc libro, partim in libro de Anima. Inter reliqua vero, quod primo considerandum occurrit est memoria et reminiscentia et de somno; quia, sicut per sensum cognoscuntur praesentia, ita et per memoriam cognoscuntur praeterita, et in somno fit aliqua praecognitio futurorum.

DE MEMORIA ET REMINISCENTIA

LIBER UNICUS

SUMMA LIBRI. — DE MEMORIAE ET REMINISCENTIAE, MEMORARI ET REMINISCI NATURA AC DIVERSITATE. QUAE ITEM MEMORARI VEL REMINISCI DICAMUR. QUOMODO ALIQUI ALIIS MAGIS MEMORIA VALEANT OSTENDITUR.

LECTIO I.

Quaenam dicenda sint: ex eis demum, quorum memoria esse dicitur, memoriae deducitur definitio.

ANTIQUA.

De memoria autem et memorari dicendum quid est, et propter quam causam fit, et cui animae partium haec accidat passio, et de reminisci. Non enim iidem sunt memorativi et reminiscitivi: sed ut frequenter memorabiliores et quidem qui tardi, reminiscibiliores autem qui veloces et facile discentes.

Primum quidem igitur accipiendum est qualia sunt memorabilia: multotiens enim decipit hoc.

Neque enim futura contingit memorari: sed est opinabile et sperabile. Erit autem utique et scientia quaedam sperativa: quemadmodum quidam divinativam dicunt.

Neque praesentis est, sed sensus. Hoc enim neque futurum neque factum cognoscimus, sed tantum praesens.

Memoria autem facti est: praesens autem cum adest, ut hoc album, cum aliquis videt, nullus utique dicet memorari, neque quod consideratur, cum sit considerans et intelligens; sed hoc quidem communiter sentire dicunt, illud autem scire solum. Cum vero sine actibus scientiam et sensum habeat, sic memoratur quod triangulus duobus rectis aequales habet: hoc quidem, quia dicit aut speculatus fuit; illud vero quoniam audivit aut vidit, aut aliquid tale. Semper enim, cum secundum memorari agat, sic in anima dicit, quod hoc prius audivit, aut sensit, aut intellexit.

Est quidem igitur memoria, neque sensus, neque opinio: sed horum alicujus habitus aut passio, cum factum fuerit tempus. Ipsius autem nunc in ipso nunc non est memoria, sicut dictum est. Est enim praesentis quidem sensus, futuri vero spes, facti autem memoria omnis. Quare quaecumque tempus sentiunt, haec sola animalia memorantur et isto quo sentiunt.

RECENS.

Quid sit memoria et meminisse, quaque de causa fiat, et qua parte animae isthaec affectio fiat, nec non quid, reminisci, explicandum est: non enim iidem memoria valent et facile reminiscuntur; sed magna ex parte qui tardo sunt ingenio, memoriosiores sunt; qui vero celeri ac docili, reminiscentiores. Ac primum quidem quae sint ea quae memoriae subjiciuntur, adsumamus decet: saepe enim hoc decipit: nam neque futura meminisse possumus, sed opinari, vel sperare (exstabit forsan etiam quaedam sperandi scientia, cujusmodi nonnulli divinationem esse ferunt); neque praesentia memoria complectimur, sed sensu: nam sensu neque futura, neque praeterita cognoscimus, sed dumtaxat praesentia. Ad praeterita vero pertinet memoria; quod autem praesens est, quum adest, ut hoc album, quum cernit, nemo se meminisse dixerit; sed nec quod contemplatur, quum quid animo versat speculaturque; sed alterum sentire solum, alterum scire; at quum scientiam sensumve sine actione tenet; tum demum meminisse quidpiam creditur: sic meminit angulos trianguli duobus rectis pares esse, alia quidem quod aliquando speculatus est aut didicit, alia vero, quia ita accepit aut vidit aut quaecumque alia hujusmodi ratione deprehendit: semper enim quum quis memoria utitur, in anima sua dicit, hoc se antea audivisse, aut sensisse, aut intellexisse. Est igitur memoria neque sensus, neque sumtio, sed alicujus horum habitus, aut affectus, quum jam accesserit tempus. Praesentium vero in tempore praesenti memoria non est, quemadmodum et supra diximus; sed eorum sensus est, futurorum spes, praeteritorum memoria: quamobrem memoriae omni est tempus adjunctum: hinc fit ut quae animalia temporis sensum habeant, ea sola meminisse possint, et eadem animae particula qua illud sentiant.

Sicut Philosophus dicit in septimo de Historiis animalium, natura ex inanimatis ad animata procedit paulatim, ita quod genus inanimatorum prius invenitur quam genus plantarum: quod quidem ad alia corpora comparatum videtur esse animatum, ad genus autem animalium, inanimatum. Et similiter a plantis ad animalia quodam continuo ordine progreditur: quia quaedam animalia immobilia, quae scilicet terrae adhaerent, parum videntur a plantis differre. Ita etiam et in progressu ab animalibus ad hominem, quaedam inveniuntur, in quibus aliqua similitudo rationis appareat. Cum enim prudentia sit propria virtus hominis (est enim prudentia recta ratio agibilium, ut dicitur in septimo Ethicorum), inveniuntur quaedam animalia quamdam prudentiam participare non ex eo quod habeant rationem, sed ex eo quod instinctu naturae moventur per apprehensionem sensitivae partis ad quae-

dam opera facienda, ac si operarentur ex ratione. Pertinet autem ad prudentiam, ut prudens dirigatur per eam in his quae imminent sibi agenda ex consideratione non solum praesentium, sed etiam praeteritorum. Unde Tullius, in sua Rhetorica, partes prudentiae ponit non solum providentiam, per quam futura disponuntur, sed etiam intelligentiam, per quam considerantur praesentia, et memoriam, per quam apprehenduntur praeterita. Unde etiam in aliis animalibus, in quibus invenitur prudentiae similitudo participata, necesse est esse non solum sensum praesentium, sed etiam memoriam praeteritorum. Et ideo Philosophus in principio Metaphysicorum dicit quod quibusdam animalibus ex sensu memoria fit, et propter hoc prudentia sunt. Sed sicut prudentiam imperfectam habent respectu hominis, ita etiam et memoriam. Nam alia animalia memorantur tantum, homines autem et memorantur et reminiscuntur; et ideo gradatim Aristoteles post librum, in quo determinatur de sensu, qui communis est omnibus animalibus, determinat de memoria et reminiscentia; quorum alterum invenitur in solis hominibus, alterum vero in his et in animalibus perfectis. Dividitur autem liber iste in partes duas. Primo enim ponit prooemium, in quo manifestat suum propositum. Secundo accedit ad tractandum ea de quibus intendit, ibi, « Primum « quidem igitur. » Circa primum dicit de duobus esse dicendum. Primo quidem de memoria et memorari, quod est actus ejus, circa quod tria se promittit dicturum. Primum quid sit memoria et quid memorari, et quae sit causa ejus, et ad quam partem animae pertineat passio memorandi. Omnes enim operationes sensitivae partis passiones quaedam sunt, secundum quod sentire pati quoddam est. Secundo promittit se dicturum de reminisci. Et ne videretur idem esse reminisci et memorari, subjungit quoddam signum differentiae ipsorum ex parte hominum, in quibus invenitur utrumque. Non enim iidem homines inveniuntur ita bene memorativi et bene reminiscitivi; sed sicut frequenter accidit, illi sunt melius bene memorantes, qui sunt tardi ad inveniendum et discendum. Illi autem melius reminiscuntur, qui sunt velocis ingenii ad inveniendum ex se et bene discendum ab aliis. Cujus ratio est, quia diversae habitudines hominum ad opera animae proveniunt ex diversa corporis dispositione. Videmus autem in corporalibus, quod illa, quae difficiliter et tarde recipiunt impressionem, bene retinent eam, sicut lapis; quae vero de facili recipiunt non retinent bene, sicut aqua. Et, quia memorari nil aliud est quam bene conservare semel accepta, inde est, quod illi qui sunt tardi ad recipiendum, retinent bene recepta, quod est bene memorari. Qui autem de facili recipiunt, plerumque de facili amittunt. Sed reminisci est quaedam reinventio prius acceptorum non conservatorum; et ideo illi, qui sunt velocis ingenii ad inveniendum et recipiendum disciplinam, etiam sunt bene reminiscitivi.

Deinde cum dicit « primum quidem »

Exequitur propositum. Et primo determinat de memorari. Secundo de reminisci, ibi, « De remi« nisci autem reliquum est dicere. » Circa primum tria facit. Primo ostendit quid sit memorari. Secundo cujus partis animae sit, ibi, « Quoniam autem « de phantasia. » Tertio propter quam causam fiat, ibi, « Dubitabit autem utique aliquis. » Et, quia operationes et habitus et potentiae specificantur ex objectis, ideo circa primum duo facit. Primo inquirit quid sit objectum memoriae. Secundo concludit quid sit memoria, ibi, « Est quidem igitur « memoria. » Circa primum duo facit. Primo dicit de quo est intentio. Secundo manifestat propositum, ibi, « Neque enim futura. » Dicit ergo primo, quod ad determinandum de memoria, primo oportet accipere qualia sunt memorabilia, quia objecta sunt priora actibus et actus potentiis, ut dictum est in secundo de Anima. Necessarium autem est hoc determinare, quia multotiens accidit deceptio circa hoc, quia aliqui putant quorumdam esse memoriam quorum non est.

Deinde cum dicit « neque enim »

Manifestat propositum. Et primo dicit quod memoria non est futurorum. Secundo, quod non est praesentium, ibi, « Neque praesentis. » Tertio quod est praeteritorum, ibi, « Memoria autem facti est. » Dicit ergo quod futura non contingit memorari, sed eorum est opinio ex parte virtutis cognoscitivae, dum scilicet aliquis opinatur aliquid esse futurum et sperat ex parte virtutis appetitivae, dum scilicet spes in aliquid futurum quandoque tendit. Dicit autem quod etiam quaedam scientia esse futurorum, quae potest esse sperativa scientia. Quidam autem nominant eam divinativam, quia per eam aliqui possunt cognoscere quid in futurum continget, de quo est spes. Sed, cum spes sit futurorum, quae ab homine acquiri possunt, hujusmodi autem sunt futura contingentia de quibus non potest esse scientia, videtur quod nulla scientia possit esse sperativa futurorum. Dicendum autem est quod de futuris contingentibus, secundum se consideratis, non potest esse scientia: sed, cum in causis suis considerantur, potest de eis scientia esse, prout aliquae scientiae cognoscunt esse inclinationes (1) quasdam ad tales effectus. Sic enim et scientia naturalis est de generabilibus et corruptibilibus. Et hoc etiam modo astrologi possunt per suam scientiam praenuntiare (2) quosdam futuros eventus sperando: puta ubertatem vel sterilitatem, propter dispositionem corporum caelestium ad tales effectus.

Deinde cum dicit « neque praesentis »

Ostendit quod memoria non est praesentis; sed hoc dicit pertinere ad sensum, per quem neque futurum, neque factum, id est praeteritum, cognoscimus, sed tantummodo praesens.

Deinde cum dicit « memoria autem »

Ostendit quod memoria est praeteritorum. Et hoc probat ex communi usu loquendi. Cum enim aliquid praesentialiter adest, puta cum aliquis praesentialiter videt album, nullus diceret se memorari album: sicut nullus dicit se memorari illud, quod per intellectum actu consideratur, cum actu considerat et intelligit: sed cum communiter homines vident album, nominant sentire; et considerare aliquid actu, nominant solummodo scire. Cum aliquis autem habet scientiam habitualem et potentiam sensitivam sine actibus vel operationibus eorum, tunc dicitur memorari praeteritorum actuum, puta cum considerat intellectu triangulum habere tres angulos duobus rectis aequales, et forte sensibiliter descriptionem figurae videt: et ex quadam parte operationis intellectualis memoratur aliquis, quia didicit ab alio, vel quia

(1) *Al.* incolusiones.
(2) *Al.* pronuntiare.

speculatus est per seipsum; ex parte vero sensibilis apprehensionis memoratur, quia audivit vel vidit, vel aliquo alio sensu percepit. Semper enim cum anima memoratur, pronunciat se vel prius audivisse aliquid, vel sensisse, vel intellexisse. Ex quo patet quod non est intentio Philosophi dicere quod memoria non possit esse ipsarum rerum quae in praesenti sunt, sed solum eorum quae in praeterito fuerunt. Potest enim aliquis memorari non solum hominum qui mortui sunt, sed etiam qui nunc vivunt, sicut et suiipsius aliquis dicitur reminisci, secundum illud Virgilii. Nec talia passus Ulyxes, Oblitusve sui est Ithacus discrimine tanto. Per quod intelligi voluit quod meminit sui. Sed intentio Philosophi est dicere quod memoria est praeteritorum quantum ad nostram apprehensionem, idest quod prius sensimus vel intelleximus aliqua indifferenter, sive illae res secundum se consideratae sunt in praesenti sive non.

Deinde cum dicit « est quidem »

Concludit ex praemissis quid sit memoria: quia neque est sensus, quia solum est praesentium; neque est opinio quae potest etiam esse futurorum: sed oportet quod ad aliquid horum pertineat vel per modum habitus, puta si sit aliqua vis permanens, vel per modum passionis, puta si sit aliqua impressio transiens. Sic autem memoria pertinet ad sensum vel opinio, cum intervenit aliquod tempus medium inter priorem apprehensionem sensus vel intellectualis opinionis et memoriam subsequentem, ut sic memoria possit esse praeteritae apprehensionis: quia ejus quod nunc apprehenditur, in ipso nunc non est memoria, ut dictum est: sed sensus quidem est praesentis, spes vero futuri, memoria vero praeteriti. Et ideo oportet quod omnis memoria sit cum aliquo tempore intermedio inter ipsam et priorem apprehensionem. Et ex hoc concludit quod sola animalia, quae possunt sentire tempus, memorantur: et illa parte animae memorantur, qua et tempus sentiunt: et de hoc in sequentibus inquiret.

LECTIO II.

Quomodo memoria ad partem intellectivam et sensitivam spectat, signis duobus ostenditur.

ANTIQUA.

Quoniam autem de phantasia prius in his quae sunt de Anima dictum est, et quod intelligere non est sine phantasmate.

Accidit enim eadem passio circa intellectum, quae quidem et in describendo. Ibi enim nulla utentes quantitate trianguli determinata, tamen finita secundum quantitatem describimus; et intelligens similiter etsi non intelligat quantum, ponit tamen ante oculos quantum: intelligit autem non secundum quod quantum est solum. Si autem natura sit quantorum infinitorum, anteponitur tamen quantum determinatum. Intelligit autem secundum quod quantum solum.

Propter quam igitur causam non contingit intelligere nihil sine continuo, neque sine ratione temporis entia, alia ratio est.

Magnitudinem autem et motum cognoscere necesse est, quo et tempus et phantasma communis sensus passio est. Quare manifestum est quod primo sensitivo, horum cognitio est: memoria autem quae est intelligibilium, non sine phantasmate est. Quare intellectivi secundum accidens utique erit, per se autem primi sensitivi.

Unde et alteris quibusdam inest animalium, et non solum hominibus et habentibus opinionem et prudentiam. Si autem intellectivarum aliqua partium esset, non utique inesset multis aliorum animalium, forte autem nulli mortalium.

Quoniam neque nunc omnibus, propter id quod non omnia temporis sensum habent. Semper enim cum agat memoria, sicut et prius diximus, quoniam vidit hoc, aut audivit, aut didicit, simul sentit, quia prius. Prius autem et posterius in tempore sunt.

Cujus quidem igitur eorum quae sunt animae memoria sit manifestum, quoniam quidem cujus et phantasia est. Et sunt memorabilia per se quidem, quorum est phantasia; secundum accidens autem, quaecumque non sine phantasia.

RECENS.

Sed quum de imaginatione retro dictum sit in libris de anima, et fieri non possit ut sine imagine quidquam intelligatur: intelligenti enim evenit idem, quod nobis, quum figuram quampiam delineamus: nam quamvis nullus nobis usus sit praefinitae magnitudinis trianguli, describimus tamen triangulum definita quantitate: pari modo, et ille, quamvis quantitatem non cogitet, quantum tamen subjicit oculis, sed non ut quantum intelligit; quodsi suapte natura quantum sit, infinitum tamen indeterminatumque, sibi quantum finitum quidem praesentat, intelligit vero ut quantum solum. Ceterum quam ob causam nihil intelligi possit sine continuitate, nec sine tempore quae sub tempore non sunt, alio loco dicendum est; necesse autem est eadem nos amplitudinem et motum parte cognoscere, qua et tempus. Phantasma autem communis sensus affectio est, unde constat horum notitiam ad primarium sensorium pertinere; memoria vero, etiam ea quae de intelligibilibus rebus est, non sine phantasmate fit: hinc constat, memoriam per se quidem in sensorio principe residere, per accidens autem intelligibilia respicere: quo fit ut non modo hominibus et iis animalibus quibus opinatio aut prudentia tributa est, sed nonnullis item aliis memoria insit. Quodsi pars aliqua intellectu praedita esset memoria, neutiquam multis e reliquis animalibus contingeret, immo forte nulli mortali, quando ne nunc quidem omnibus ea competit, quod non omnia temporis sensum habent: semper enim, ut etiam ante retulimus, quum quis memoria utitur, praeterea sentit se id vidisse aut audivisse aut didicisse, idque prius; at prius et posterius in tempore sunt. Liquet igitur, in qua parte animae posita sit memoria: in ea nimirum in qua et imaginatio collocata est: et ea per se memoriae subjiciuntur quae possunt sub imaginationem cadere: per accidens vero, quae aliquid cum imaginatione commune habent.

Postquam Philosophus ostendit quid est memoria, hic ostendit ad quam partem animae pertineat. Et circa hoc duo facit. Primo praemittit quoddam, quod est necessarium ad propositi manifestationem. Secundo manifestat propositum, ibi, « Magnitudinem autem et motum. » Circa primum, primo praemittit quod intendit. Secundario manifestat quod dixerat per exemplum, ibi, « Accidit enim eadem passio. » Tertio ostendit quid circa hoc sit alibi manifestandum, ibi, « Propter quam igitur causam. » Proponit ergo primo quod in libro de Anima dictum est de phantasia quid sit, quia scilicet est

motus factus a sensu secundum actum. In eodem etiam libro dictum est quod non contingit hominem sine phantasmate intelligere.

Deinde cum dicit « accidit enim »

Manifestat hoc quod ultimo dixerat. Posset enim alicui videri inconveniens, si non possit homo sine phantasmate intelligere, cum phantasma sit similitudo rei corporalis, intelligere autem sit universalium, quae a particularibus abstrahuntur: et ideo ad hujus manifestationem inducit quoddam exemplum, dicens quod ita accidit circa intellectum, quantum ad hoc quod indiget phantasmate, sicut accidit in descriptionibus figurarum geometriae, in quibus describitur quidam triangulus, qui sit alicujus determinatae quantitatis, cum geometra in sua demonstratione non utatur aliqua determinata quantitate trianguli: similiter et homini volenti intelligere rem aliquam proponitur ante oculos phantasma alicujus determinatae quantitatis, utpote singularis: puta volenti intelligere hominem, occurrit imaginatio alicujus hominis bicubiti: sed intellectus intelligit hominem inquantum est homo, non autem inquantum habet quantitatem hanc. Sed quia intellectus potest intelligere naturam quantitatis, ideo subjungit, quod, si ea quae debent intelligi, sunt secundum suam naturam quanta, puta linea, superficies et numerus, non tamen finita, idest determinata determinatione singularitatis, nihilominus tamen ponit ante oculos phantasma quanti determinati: sicut volenti intelligere lineam occurrit phantasma lineae bipedalis; sed intellectus intelligit eam solum secundum naturam quantitatis, non secundum quod est bipedalis.

Deinde cum dicit « propter quam »

Ostendit ad quam considerationem reservatur hoc: et dicit quod ad aliam rationem pertinet assignare causam, quare nihil potest homo intelligere sine continuo et tempore: quod quidem accidit, inquantum nihil potest homo intelligere sine phantasmate. Phantasma autem oportet quod sit cum continuo et tempore, eo quod est similitudo rei singularis, quae est hic et nunc: quod non potest intelligi sine phantasmate. Quare homo autem non possit intelligere sine phantasmate, de facili potest assignari ratio quantum ad primam acceptionem specierum intelligibilium, quae a phantasmatibus abstrahuntur secundum doctrinam Aristotelis in tertio de Anima. Sed experimento patet quod etiam ille qui jam acquisivit scientiam intelligibilem per species intellectas, non potest actu considerare illud cujus scientiam habet nisi occurrat ei aliquod phantasma. Et inde est quod laeso organo imaginationis impeditur homo non solum ab intelligendo aliqua de novo, sed etiam considerando ea, quae prius intellexit, ut patet in phreneticis. Posset autem adhuc aliquis dicere quod species intelligibiles non manent in intellectu possibili humano, nisi quamdiu actu intelligit; postquam autem desiit actu intelligere, pereunt et cessant species intelligibiles esse in intellectu per modum quo cessat lumen esse in aere apud absentiam corporis illuminantis: et ideo est necesse, si intellectus velit de novo intelligere, quod iterum se convertat ad phantasmata, ut acquirat species intelligibiles. Sed hoc est expresse contra verba Aristotelis in tertio de Anima: ubi dicit quod, cum intellectus possibilis fiat singula intelligibilia, quod est per species eorum, tunc etiam est in potentia ad intelligendum in actu. Repugnat etiam rationi, (1) cum species intelligibiles recipiantur in actu in intellectu possibili immobiliter secundum modum ipsius quod autem intellectus possibilis habeat species intelligibiles etiam cum actu non intelligit, non est sicut in potentiis sensitivis, in quibus propter compositionem organi corporalis aliud est recipere impressionem, quod facit sentire in actu, et aliud retinere, quando etiam res actu non sentiuntur, ut objicit Avicenna: sed contingit propter diversum gradum essendi formarum intelligibilium, vel secundum potentiam puram, sicut invenire vel addiscere, vel secundum actum purum, sicut quando actu intelligit, vel medio modo inter potentiam et actum, quod est esse in habitu. Non ergo propter hoc solum indiget intellectus possibilis humanus phantasmate ut acquirat intelligibiles species, sed etiam ut eas quodam modo in phantasmatibus inspiciat. Et hoc est quod dicitur in tertio de Anima. Species igitur in phantasmatibus intellectivum intelligit. Hujus autem ratio est, quia operatio proportionatur virtuti et essentiae: intellectivum autem hominis est in sensitivo, sicut dicitur in secundo de anima. Et ideo propria operatio ejus est intelligere intelligibilia in phantasmatibus, sicut intellectus substantiae separatae operatio est intelligere res secundum se intellectas; et ideo hujus est causa reddenda a metaphysico, ad quem pertinet considerare diversos gradus intellectuum.

Deinde cum dicit « magnitudinem autem »

Ostendit ad quam partem animae pertineat memoria. Et primo per rationem. Secundo per signa, ibi, « Unde et alteris. » Tertio concludit propositum, ibi, « Cujus quidem igitur. » Dicit ergo primo, quod necesse est quod eadem parte animae cognoscatur magnitudo et motus, qua etiam cognoscitur tempus. Haec enim tria se sequuntur tam in divisione, quam in eo quod est esse infinitum et finitum, ut probatur in sexto Physicorum. Magnitudo autem cognoscitur sensu: est enim unum de sensibilibus communibus. Similiter autem et motus, praecipue localis, cognoscitur, inquantum cognoscitur distantia magnitudinis. Tempus autem cognoscitur, inquantum cognoscitur prius et posterus in motu: unde et etiam sensu percipi possunt. Dupliciter autem aliquid sensu percipitur. Uno quidem modo per ipsam immutationem sensus a sensibili: et sic cognoscuntur tam sensibilia propria, quam etiam communia, a sensibus propriis, et a sensu communi. Alio modo cognoscitur aliquid quodam secundario motu, qui relinquitur ex prima immutatione sensus a sensibili. Qui quidem motus remanet etiam quandoque post absentiam sensibilium, et pertinet ad phantasiam, ut habitum est in libro de Anima. Phantasia autem, secundum quod apparet per hujus immutationem secundariam, est passio sensus communis: sequitur enim totam immutationem sensus, quae incipit a sensibilibus propriis, et terminatur ad sensum communem. Unde manifestum est quod praedicta tria, scilicet magnitudo, motus et tempus, secundum quod sunt in phantasmate, comprehenduntur et cognoscuntur per sensum communem. Memoria autem non solum est sensibilium, utputa cum aliquis memoratur se sensisse, sed etiam intelligibilium, ut cum aliquis memoratur se intellexisse. Non autem est sine phantasmate. Sensibilia enim postquam praetereunt, a

(1) *Al. additur* ut.

sensu non percipiuntur, nisi sicut in phantasmate: intelligere etiam non est sine phantasmate, ut supra habitum est. Unde concludit quod memoria sit intellectivae partis animae, sed per accidens: per se autem primi sensitivi, scilicet sensus communis. Dictum est enim supra, quod intelligens proponit in phantasmate quantum determinatum, licet intellectus secundum se consideret rem absentem: ad memoriam autem pertinet apprehensio temporis secundum determinationem quamdam, secundum scilicet distantiam in praeterito ab hoc in praesenti nunc. Unde per se memoria pertinet ad apparationem phantasmatum, per accidens autem ad judicium intellectus. Posset aut alicui videri quod ex his quae hic dicuntur, quod phantasia et memoria non sunt potentiae distinctae a sensu communi, sed sint quaedam passiones ipsius. Sed Avicenna rationabiliter ostendit esse diversas potentias. Cum enim potentiae sensitivae sint actus corporalium organorum, necesse est ad diversas potentias pertinere receptionem formarum sensibilium quae pertinet ad sensum, et conservationem eorum, quae pertinet ad phantasiam sive imaginationem; sicut in corporalibus videmus quod ad aliud principium pertinet receptio et conservatio: humida enim sunt bene receptiva, sicca autem et dura bene conservativa. Similiter etiam ad aliud principium pertinet recipere formam, et conservare receptam per sensum et intentionem aliquam per sensum non apprehensam, quamvis aestimativa percipit etiam in aliis animalibus, vis autem memorativa retinet, cujus est memorari rem non absolute, sed prout est in praeterito apprehensa a sensu vel intellectu. Contingit tamen quod diversarum potentiarum est una quasi radix et origo aliarum potentiarum, quarum actus actum ipsius primae potentiae praesupponunt; sicut nutritiva est quasi radix augmentativae et generativae potentiae, quarum utraque utitur nutrimento. Similiter autem sensus communis est radix phantasiae et memoriae, quae praesupponunt actum sensus communis.

Deinde cum dicit « unde et »

Manifestat quod dixerat per duo signa. Quorum primum sumitur ex parte animalium habentium memoriam: et dicit quod, quia memoria est per se primi sensitivi, inde est quod memoria inest quibusdam aliis animalibus habentibus sensum et carentibus intellectu, et non solum homini et quibuscumque aliis habentibus opinionem, quae potest ad intellectum speculativum pertinere, et prudentiam, quae pertinet ad intellectum practicum. Si autem memoria esset aliquid de potentiis intellectivis, non inesset multis aliorum animalium, de quibus manifeste constat quod habent memoriam, et tamen non habent intellectum; et forte non inesset memoria alicui mortalium nisi homini, qui solus homo inter mortales habet intellectum. Dicit autem « forte, » propter quosdam qui dubitaverunt de quibusdam aliis animalibus ab homine utrum habeant intellectum, propter opera quaedam similia operibus rationis, sicut sunt opera simiarum et quorumdam hujusmodi animalium.

Secundum signum ponit ibi « quoniam neque »

Et sumitur ex animalibus non habentibus memoriam; et dicit inde esse manifestum quod memoria pertinet per se ad partem sensitivam, quia etiam nunc cum supponimus solum hominem inter mortales habere intellectum, memoria non inest omnibus animalibus, sed solum illa habent memoriam, quae sentiunt tempus. Quaedam enim animalia nihil percipiunt nisi apud praesentiam sensibilium; sicut quaedam animalia immobilia, quae propter hoc habent indeterminatam phantasiam, ut dicitur in secundo et tertio de Anima; et propter hoc non possunt cognoscere prius et posterius, et per consequens non habent memoriam. Semper enim cum anima agit per memoriam, ut prius dictum est, simul sentit quod hoc prius vidit aut audivit, aut didicit: prius autem et posterius pertinent ad tempus.

Deinde cum dicit « cujus quidem »

Concludit propositum. Et dicit manifestum esse ex praemissis ad quam partem animae pertineat memoria, quia ad eam, ad quam pertinet phantasia; et quod illa sunt per se memorabilia, quorum est phantasia, scilicet sensibilia; per accidens autem memorabilia, sunt intelligibilia, quae sine phantasia non apprehenduntur ab homine. Et inde est quod ea quae habent subtilem et spiritualem considerationem, minus possumus memorari. Magis autem sunt memorabilia quae sunt grossa et sensibilia. Et oportet, si aliquas intelligibiles rationes volumus memorari facilius, quod eas alligemus quasi quibusdam aliis phantasmatibus, ut docet Tullius in sua Rhetorica. Memoria tamen ponitur a quibusdam in parte intellectiva, secundum quod hic per memoriam intelligitur omnis habitualis conservatio eorum, quae pertinent ad partem animae intellectivam.

LECTIO III.

Dubitationis solutio, ex qua causa rei absentis fiat memoria. Qui item memores esse dicuntur, ac ipsius memoriae definitio, deducitur.

ANTIQUA.

Dubitabit autem utique aliquis propter quid quidem passione praesente, re vero absente memoratur quod non praesens.

Manifestum enim quoniam oportet intelligere talem ali-

RECENS.

Sed quaerat aliquis, qui tandem fieri possit ut affectione praesente, re vero absente, ejus quod absens est, meminerimus: nam, ut constat, intelligere oportet aliquid quod picturae simile per sensum in anima ac in parte corporis

quam passionem factam per sensum in anima et in parte corporis habente ipsam, velut picturam quamdam, cujus dicimus habitum esse memoriam, factus enim motus imprimit velut figuram quamdam sensibilis, sicut sigillantes annulis.

Unde et his quidem qui in motu multo, aut propter passionem, aut propter aetatem sunt, non fit memoria, tamquam utique in aquam fluentem incidente motu et sigillo. Aliis quidem propter esse frigida, quod, sicut antiqua aedificiorum et propter duritiem accipientis passionem non fit impressio. propter quod quidem multum novi et senes immemores: fluunt enim hi quidem propter augmentum, illi vero propter decrementum. Similiter autem et multum veloces aut tardi neutri videntur memores. Hi quidem enim plus quam oportet humidiores, illi vero duriores. His quidem igitur non manet phantasma in anima, alios vero non tangit.

Sed si tale accidens est circa memoriam, utrum hanc memoratur passionem, aut illud a quo facta est? Si enim hanc, absentium nihil utique memorabimur: si vero illud, quomodo sentientes, hoc memoramur quod non sentimus quod absens. Et, si est simile sicut figura? aut pictura in nobis hujus ipsius sensus, propter quid utique erit memoria alterius, sed non hujus ipsius? Agens enim memoria speculatur hanc passionem et sentit hanc. Quomodo igitur non praesens memoratur? erit enim utique videre et audire non praesens.

Aut est ut contingit et accidit hoc. Ut enim in tabula pictum animal et animal est et imago et idem et unum ipsum est ambo: esse tamen non idem amborum et est considerare et sicut animal et sicut imaginem, sic et quod in nobis phantasma oportet existimare: et ipsum aliquid secundum se esse et alterius phantasma. Secundum quidem seipsum speculatum et phantasma est. Inquantum vero alterius, ut imago et memorabile. Quare et cum agat motus ipsius, siquidem inquantum secundum se, sic sentit anima ipsum, ut intelligibile: aliquod autem phantasma videtur adesse: si autem inquantum alterius et sicut in pictura tamquam imaginem considerare ut qui non videt Coriscum ut Corisci imaginem: haec alia passio hujus speculationis. Et quando sicut animal pictum considerat in anima, hoc quidem sit sicut intelligibile solum, hoc autem ut ibi: quia imago memorabile.

Et ob hoc aliquando factis nobis in anima hujusmodi motibus ab eo quod prius sensimus, nescimus an id propterea acciderit, quoniam antea senserimus et est memoria aut non dubitamus quandoque. Aliquando autem accidit intelligere et reminisci quoniam aliquid audivimus prius aut vidimus: hoc autem contingit cum speculans tamquam ipsum transmutatur et consideretur tamquam alterius. Fit autem aliquando et contrarium, ut accidit Antipheronti Oreitae et aliis extasim passis. Phantasmata enim dicebant ut facta et ut memorentur. Hoc autem fit cum aliquis non imaginem, tamquam imaginem, consideret.

Meditationes autem memoriam servant in reminiscendo. Hoc autem est nihil alterum quam speculari multotiens sicut imaginem et non secundum se.

Quid quidem igitur est memoria et memorari, dictum est, quoniam phantasmatis ut imaginis cujus phantasma habitus et cujus particulae earum, quae in nobis, quia primi sensitivi, et quo tempus sentimus.

eam habente inuritur, cum nimirum affectum cujus habitum memoriam esse dicimus: motus enim ille qui fit, quamdam veluti figuram sensionis imprimit, haud secus atque qui annulis sigillant: quocirca et in iis quos prae affectione aliqua, aut aetate multiplex motus exercet, memoria non fit, quasi motus et sigillum in amnem profugum incidat; in aliis vero non fit impressio propter attritum (atteruntur enim veterum aedificiorum ritu) ac propter partis quae affectionem excipere debet, duritiem: proinde cum admodum tenera aetate, tum senili, immemores sunt, propterea quod altera ob accretionem in quodam quasi fluxu sint, altera ob decretionem. Pari modo carere memoria videntur tum qui praeceleres sunt, tum qui admodum tardi: nam hi quidem humidiores sunt quam par sit, illi vero duriores; primi ergo visorum impressionem in anima retinere non possunt, alteri vero non recipere. At si de memoria statuendum ita sit, utrum hujus affectionis meminit, an rei unde haec profecta est? nam si illius, nihil quod absens sit, meminisse poterimus; sin vero hujus, qui fieri potest ut hanc sentiendo meminerimus rei absentis quam non sentimus? item si quaedam quasi pictura vel impressio in nobis relicta sit, cur hujus perceptio alterius rei memoriam constitueret, et non ipsiusmet hujus picturae? nam qui memoria utitur, hanc affectionem spectat sentitque. Quonam igitur pacto meminisse potest ejus quod absens est? hoc enim modo cernere etiam et audire absentia liceret. An aliquo modo fieri potest atque hoc ipsum contingit? ut enim animal depictum in tabula et animal est et imago, et quum unum idemque sint haec utraque, tamen eorum ratio diversa est, considerarique potest et ut animal et ut imago, sic et de phantasmate quod in nobis est, censere oportet, et ipsum quidpiam visum in se, et alterius simulacrum esse. Quatenus itaque per se spectatur, spectrum, aut visum est, quatenus vero aliud refert, quasi imago et monumentum: quare etiam quum hujus motus agitatur, si quis ipsum quatenus per se est, anima percipiat, quaedam veluti conceptio, aut visum succurrisse videtur; sin vero quatenus alterius est, uti in pictura tamquam simulacrum contemplatur, eamque, tametsi Coriscum non videat, tamquam Corisci imaginem consideret: tum sane considerationis hujus conditio longe alia est quam ubi tamquam animal depictum spectat: hic enim tamquam mera conceptio in anima evadit; illic vero, quod simulacrum alterius sit, quemadmodum supra monumentum. Et ob id, quum sensio quae praecessit, tales motus in anima nostra excitat, interdum nescimus an sensu id proveniat, et haesitamus, sitne memoria, necne; interdum autem evenit ut cogitando recordemur, prius a nobis quidpiam auditum aut visum fuisse: quod evenit quoties qui phantasma aliquod ita considerabat ut nihil praeterea nisi ipsum illud in se contemplaretur, mutata sententia, ut simulacrum alterius est, speculatur. Est quando et contra accidat, quemadmodum Antipheronti Oreitae aliisque qui delirant, accidit: nam quae imaginabantur, tamquam facta narrabant, et ita ut qui meminissent; atque hoc fit, ubi quis id quod non est imago, speculatur ut imaginem. Porro meditationes recolendo memoriam conservant; recolere autem nihil aliud est quam crebro phantasmata, ut imagines non ut per se, respicere. Dictum est igitur, quid sit memoria, quid meminisse, habitus scilicet phantasmatis ut imaginis ejus rei quae imaginationi subditur, nec non cui earum quae sunt in nobis, animae partium tribui debeat, nempe illi quae sibi primariam sentiendi potestatem vindicat, quaeque nobis sensum temporis invehit.

Postquam Philosophus ostendit quid sit memoria, et cujus partis animae sit, hic ostendit causam memorandi. Et circa hoc duo facit. Primo proponit dubitationem. Secundo solvit, ibi, « Aut est ut « contingit. » Circa primum tria facit. Primo movet dubitationem. Secundo manifestat quoddam, quod dubitatio supponit, ibi, « Manifestum enim « quoniam oportet. » Tertio inducit rationes ad quaestionem, ibi, « Sed si tale accidens. » Dicit ergo primo, quod potest aliquis dubitare, cum in memorando quaedam passio praesentialiter afficiat animam: res vero, cujus memoramur sit absens, propter quid memoramur id, quod non est praesens, scilicet rem, et non memoramur passionem praesentem.

Deinde cum dicit « manifestum enim »

Manifestat quoddam quod supposuerat, scilicet passionem quamdam esse in anima dum memoramur. Et primo manifestat hoc per causam. Secundo per signa, ibi, « Unde et his quidem. » Dicit ergo primo, manifestum esse quod oportet intelligere aliquam talem passionem a sensu esse factam in anima, et in organo corporis animati, cujus quidem animae memoriam dicimus esse quemdam quasi habitum, quae quidem passio est quasi quemdam pictura; quia scilicet sensibile imprimit suam similitudinem in sensu, et hujus similitudo remanet in phantasia, etiam sensibili abeunte. Et ideo subjungit quod motus, qui fit a sensibili in sensum, imprimit in phantasia quasi quamdam figuram sensibilem, quae manet sensibili abeunte, ad modum, quo illi qui sigillant cum annulis imprimunt figu-

ram quamdam in cera, quae remanet etiam sigillo vel annulo remoto. Dicit autem, in anima et in parte corporis: quia cum hujusmodi passio pertineat ad partem sensitivam, quae est actus organici corporis, hujusmodi passio non pertinet ad solam animam, sed ad conjunctum. Memoriam autem nominat habitum partis hujus, quia memoria est in parte sensitiva: et in ea quae in memoria conservamus, quandoque non actu apprehendimus, sed quasi habitualiter tenemus.

Deinde cum dicit « unde et »

Manifestat propositum per signa: scilicet quod in memorando sit praedicta passio praesens. Et dicit quod, propter haec talis passio necessaria est ad memoriam, contingit quod quibusdam non fit memoria, quia sunt in multo motu, sive hoc sit propter passionem corporis, sicut infirmis vel ebriis, vel animae, sicut in his qui sunt commoti ad iram vel concupiscentiam: aut etiam hoc accidit propter aetatem deputatam augmento sive decremento, et sic propter hujusmodi causas corpus hominis est in quodam fluxu, et ideo non potest retinere impressionem quae fit ex motu rei sensibilis, sicut contingeret si aliquis motus vel etiam sigillum imprimeretur in aquam fluentem. Statim enim propter fluxum deperiret figura. In quibusdam vero aliis non recipitur praedicta impressio. Quandoque quidem propter frigiditatem congelantem humores, sicut accidit in his qui sunt in magno timore constituti: quod propter frigidationem quamdam non potest imprimi aliquid in anima ipsorum. Et ponit exemplum de antiquis aedificiis, cum paries est novus antequam cementum inspissetur, potest de facili immutari, non autem postquam inspissatur. Quandoque autem accidit non propter infrigidationem, sed propter duritiem naturalem ejus quod debet recipere passionem. Corpora enim terrestria duritiem habent etiam si sint calida; corpora vero aquea indurantur per hoc quod superfrigidantur. Et propter praedictas causas, illi qui sunt multum novi sicut pueri, et etiam senes, sunt immemores, quia corpora puerorum sunt in fluxu propter augmentum, senum vero propter decrementum; ideo in neutris bene retinetur impressio. Contingit tamen quod ea quae quis a pueritia accipit, firmiter in memoria tenet propter vehementiam motus; ex quo contingit ut ea quae admiramur, magis memoriae imprimantur. Admiramur autem nova praecipue et insolita: pueris de novo mundum (1) ingredientibus major advenit admiratio de aliquibus quasi insolitis: et ex hac etiam causa firmiter memorantur; secundum autem complexionem fluentis corporis, naturaliter competit illis ut sint labilis memoriae. Subjungit autem quod similiter propter praedicta, neutri videntur esse bene memores: neque illi qui sunt multum velocis apprehensionis, nec illi qui sunt multum tardae. Illi enim qui sunt multum veloces, sunt magis humidi quam oportet. Humidi enim est facile recipere impressiones. Illi autem, qui sunt magis tardi, sunt etiam magis duri: et ideo velocius non remanet impressio phantasmatis in anima. « Duros autem non « tangit, » idest non recipiunt phantasmatis impressionem. Potest etiam aliter exponi quod dictum est, ut primo quidem intelligat assignasse causam defectus memoriae propter motum supervenientem, quam postea manifestavit per exemplum juvenum et senum. Secundo autem assignavit causam ex naturali complexione, vel quia in aliquibus abundat humor aqueus qui est frigidus et humidus, et ideo disperguntur de facili in eis impressiones phantasmatum, sicut faciliter dilabuntur antiqua aedificia; vel quia in aliquibus abundat humor terrestris, qui propter duritiem non recipiunt impressionem. Et hoc postea manifestavit per exemplum velocium et tardorum. Est autem considerandum, quod ideo praemisit impressionem phantasmatis fieri in anima et in parte corporis, ut postmodum ostenderet homines diversimode se habere ad hujusmodi impressionem propter diversam corporis dispositionem.

Deinde cum dicit « sed si tale »

Argumentatur ad quaestionem prius propositam. Et primo jam, manifestato quod suppositum erat, resumit quaestionem; et dicit quod, si hoc accidit circa memoriam, scilicet quod sit in ea passio quaedam praesens ut pictura, quaerendum est utrum aliquis memoratur hanc passionem, quae praesentialiter est in memorante, aut rem sensibilem, a qua facta est ista impressio. Secundo ibi, « Si qui- « dem enim hoc, » Objicit ad unam partem, et dicit quod, siquis dicat quod homo memoratur hanc passionem praesentem, sequitur quod nihil absentium memoretur, quod est contra praedeterminata. Tertio ibi, « Si vero illud, » Objicit ad partem aliam tribus rationibus. Quarum primam ponit dicens quod, si aliquis memoretur illam rem a qua facta est passio, videtur esse inconveniens quod homo sentiat id quod est praesens, scilicet passionem, et simul cum hoc memoretur id quod est absens, quod non potest sentire. Dictum est enim quod memoria pertinet ad primum sensitivum: et sic non videtur quod sensus sit de uno, et memoria de alio. Secundam rationem ponit, ibi, « Et si est simile. Et dicit quod, si hujusmodi passio, quae est praesens memoranti, est in nobis sicut quaedam figura aut pictura ipsius sensus in repraesentando primam immutationem sensus a sensibili, quare memoria erit alterius, scilicet rei, et non ipsiusmet figurae vel picturae? Cum enim sit figura sensus, manifestum est quod apprehendi potest. Et etiam hoc experimento patet quod ille qui memoratur, speculatur aliquid per intellectum circa hanc passionem vel sentit per partem sensitivam. Videtur autem inconveniens quod praesente eo quod cadit sub apprehensione, illud non apprehendatur, sed aliquid aliud. Tertiam rationem ponit, ibi, « Quomodo igitur. » Et quaerit quomodo aliquis possit per sensum interiorem memorari illud, quod non est praesens. Cum enim sensus exterior sit conformis sensui interiori, sequeretur quod sensus exterior esset rei non praesentis, ita scilicet quod contingeret videre et audire rem non praesentem, quod videtur inconveniens.

Deinde cum dicit « aut est ut »

Solvit propositam quaestionem. Et primo ostendit per quam causam contingat memorari. Secundo ostendit quae sit causa quod aliquid bene in memoria conservetur, ibi, « Meditationes autem. » Tertio epilogat, ibi, « Quod quidem igitur. » Circa primum duo facit. Primo solvit dubitationem. Secundo manifestat solutionem per signum, ibi, « Et « ob hoc aliquando. » Dicit ergo primo, quod potest assignari quomodo contingat et accidat hoc quod dictum est, scilicet quod aliquis sentiat pas-

(1) *Al.* nondum.

sionem praesentem et memoretur rem absentem. Et inducit exemplum de animali, quod pingitur in tabula, quod quidem et est animal pictum, et est imago animalis veri. Et, cum idem subjecto sit cui conveniunt haec ambo, differunt tamen haec duo ratione; et ideo alia est consideratio ejus inquantum est animal pictum, et alia inquantum est imago animalis veri: ita etiam et phantasma quod est in nobis potest accipi vel prout est aliquod in se, vel prout est phantasma alterius. Et secundum se quidem est quoddam speculatum, circa quod speculatur intellectus vel phantasia quantum pertinet ad partem sensitivam. Secundum vero quod est phantasma alterius, quod prius sensimus vel intelleximus, sic consideratur ut imago in aliud ducens, et principium memorandi. Et ideo, cum anima memoretur secundum modum phantasmatis, si anima convertatur ad ipsum secundum se, sic videtur animae adesse, vel aliquid intelligibile, quod intellectus in phantasmate inspicit, vel simpliciter phantasma, quod vis imaginativa apprehendit. Si vero anima convertat se ad phantasma inquantum est phantasma alterius, et consideret ipsum tamquam imaginem ejus quod prius sensimus vel intelleximus, ut dictum est circa picturam: et, sicut ille qui non videt Coriscum et considerat ejus phantasma, ut Corisci imaginem, haec jam est alia passio hujus considerationis, quia videlicet jam hoc ad memoriam pertinet. Et sicut accidit de phantasmate alicujus singularis hominis, puta Corisci imaginem, quod quandoque consideratur secundum se, quandoque ut imago, ita etiam accidit circa intelligibilia: quandoque enim intellectus inspicit ad phantasma, sicut ad quoddam animal pictum, si inspiciat ad ipsum secundum se, sic solum consideratur ut quoddam intelligibile: si autem intellectus inspiciat ad ipsum inquantum est imago, sic erit principium memorandi, sicut accidit ibi, idest circa particularia. Sic igitur manifestum est, quod quando anima convertit se ad phantasma, prout est quaedam forma reservata in parte sensitiva, sic est actus imaginationis sive phantasiae, vel etiam intellectus considerantis circa hoc universale. Si autem anima convertatur ad ipsum inquantum est imago ejus, quod prius audivimus aut intelleximus, hoc pertinet ad actum memorandi. Et, quia esse imaginem significat intentionem quamdam circa formam, ideo convenienter Avicenna dicit quod memoria respicit intentionem, imaginatio vero formam per sensum apprehensam.

Deinde cum dicit « et ob hoc »

Manifestat quod dixerat per quaedam signa. Et dicit quod, quia tunc memoramur quando attendimus ad phantasma, secundum quod est imago ejus quod prius sensimus et intelleximus, ideo circa actum memoriae tripliciter se habent homines. Aliquando enim quamvis in nobis sint motus phantasmatum, qui sunt facti ab eo quod sensimus, qui scilicet relinquuntur ex prima immutatione sensus proprii (1) a sensibili, tamen nescimus si accidat hos motus esse in nobis secundum hoc quod prius sensimus aliquid. Et ideo dubitamus utrum memoremur vel non. Secundo vero contingit aliquando quod hoc intelligit et reminiscitur, quia prius audivimus aut vidimus aliquid cujus phantasma tunc nobis occurrit, quod est proprie memorari: et hoc contingit quando ille qui speculatur phantasma movetur quidem ab ipso praesenti phantasmate, sed considerat ipsum inquantum est imago alterius, quod prius sensit vel intellexit. Tertio autem modo aliquando accidit contrarium primi modi, ut scilicet credat homo se memorari cum non memoratur, sicut accidit cuidam, qui dicebatur Antipheron, et erat origine Orcitas; et similiter contingit illis qui patiuntur alienationem mentis. Phantasmata enim quae eis de novo occurrunt existimant ac si esset aliquorum prius factorum, ac si memorentur illa, quae nunquam viderunt vel audierunt. Et hoc contingit cum aliquis considerat id quod non est imago alterius prius facti, ac si esset ejus imago.

Deinde cum dicit « meditationes autem »

Ostendit per quae memoria conservetur. Et dicit quod frequentes meditationes eorum quae sensimus aut intelleximus conservant memoriam ad hoc quod aliquis bene reminiscatur eorum quae vidit aut intellexit. Nihil autem est aliud meditari, quam multotiens considerare aliqua, sicut imaginem priorum apprehensorum et non solum secundum se; qui quidem modus conservandi pertinet ad rationem memoriae. Manifestum autem est quod ex frequenti actu memorandi habitus memorabilium confirmatur, sicut et quilibet habitus per similes actus, et multiplicata causa fortificatur effectus.

Deinde cum dicit « quid quidem »

Epilogat similiter supradicta. Et dicit quod dictum est quid memoria et memorari, quia memoria est habitus, idest habitualis quaedam conservatio phantasmatis, non quidem secundum seipsum (hoc enim pertinet ad virtutem imaginativam), sed inquantum phantasma est imago alicujus prius sensati. Dictum est etiam ad quam partem animae earum, quae in nobis sunt, pertineat, quia scilicet pertinet ad primum sensitivum, inquantum per ipsum cognoscimus tempus.

(1) *Al.* prius.

LECTIO IV.

Quid sit ipsum reminisci, quod neque memorari, aut de novo addiscere sit, concluditur.

ANTIQUA.

De reminisci autem reliquum est dicere. Primum quidem igitur quaecumque in argumentativis rationibus vera sunt, oportet ponere ut existentia.

Non enim est memoriae resumptio reminiscentia, neque acceptio

Cum enim primum addiscat aut patiatur, non resumit memoriam neque unam. Nulla enim ante facta est.

Neque ex principio accipit. Cum enim factus fuerit habitus aut passio, tunc memoria est. Quare una cum passione quae fit non ingeneratur.

Adhuc autem cum primo facta est individuo et ultimo, passio quidem inexistit jam patienti et scientia, si oportet vocare scientiam habitum aut passionem. Nihil autem prohibet secundum accidens memorari quaedam quae scimus. Memorari autem secundum se non est ante factum tempus. Memoratur enim nunc quae audivit, aut vidit, aut passus fuit prius, non quod nunc passus est memoratur nunc.

Amplius manifestum quoniam memorari est non nunc reminiscentem, sed a principio sentientem aut patientem.

Sed cum resumat quam prius habuit scientiam aut sensum, aut cujus denique habitum, memoriam diximus esse hoc, et tunc reminisci aliquid eorum quae dicta sunt. Memorari autem accidit et memoriam (1) sequitur.

Neque itaque hic simpliciter, sed cum ante essent, iterum fiant, sed est ut est, aut ut non. Bis enim discere et invenire contingit eumdem idem. Oportet igitur differre ab his et cum reminiscimur longe majus principium nobis inesse, quam cum denuo addiscimus.

(1) *Al.* memoria.

RECENS.

Reliquum est ut de reminiscentia dicamus. Primum igitur quae in probatoriis sermonibus vera sunt, ea pro datis habeamus oportet, reminiscentiam scilicet non esse resumptionem memoriae, neque assumptionem: nam cum quis primum discit, aut patitur, neque resumit memoriam ullam (nulla enim antegressa est) neque ab initio adsumit, verum tum demum memoria adest, quum jam factus fuerit habitus atque affectus; unde fit ut memoria non simul cum affectu fiat. Item quum primum affectio facta est, in ultimo illo atque individuo momento, affectio quidem et scientia, si tamen affectionem aut habitum scientiam appellare liceat, in parte affecta jam inest (nihil tamen vetat, quominus quaedam ex iis quae scimus, per accidens etiam meminissemus), at meminisse per se non possumus, antequam spatium aliquod temporis interlapsum sit, siquidem nunc ejus rei memini quam prius aut vidi aut passus sum, et non quae nunc passus sum eorum nunc memini. Praeterea manifestum est, fieri posse ut qui nunc non reminiscatur, meminerit, dummodo olim senserit, aut passus fuerit; at quoties quam prius tenebat scientiam, aut sensum, aut denique quodvis aliud cujus habitum esse memoriam dicebamus, resumit, hoc sane alicujus eorum quae dicta sunt reminisci, est, atque tunc reminiscimur: tunc enim accidit ut meminissemus, et memoria consequitur. Neque continuo simpliciter haec ita fiunt, si ea quae prius in anima fuerant, rursus in mentem redeant, sed quandoque ita fit, quandoque vero non: nam et ut iterum discat et iterum inveniat idem eamdem scientiam, fieri potest: reminiscentiam igitur ab his differre oportet, et qui reminiscitur, majus principium intus habere quam ex quo disciplina petitur.

Postquam Philosophus determinavit de memoria et memorari, nunc determinat de reminisci. Et primo dicit de quo est intentio. Secundo prosequitur propositum, ibi, « Non enim est memoria. » Dicit ergo primo quod, postquam dictum est de memorari, reliquum est dicere de reminisci, hoc ordine ut quaecumque vera possint accipi per disputativas rationes, primo supponantur quasi existentia vera: per quod excusat se a prolixa disputatione eorum quae ad reminiscentiam pertinent.

Deinde cum dicit « non enim »

Exequitur propositum. Et circa hoc tria facit. Primo ostendit quid sit reminiscentia per comparationem ad alias apprehensiones. Secundo determinat modum reminiscendi, ibi, « Contingunt autem « reminiscentiae. » Tertio ostendit qualis passio sit reminiscentia, ibi, « Quod autem corporea quaedam passio. » Circa primum duo facit. Primo ostendit quid non sit reminiscentia. Secundo quid sit, ibi, « Sed cum resumat. » Circa primum duo facit. Primo proponit quod intendit. Secundo manifestat propositum, ibi, « Cum enim primum addi- « scat. » Dicit ergo primo, quod reminiscentia neque est resumptio memoriae, ita quod nihil aliud sit reminisci quam iterato memorari: neque iterum reminiscentia est prima acceptio alicujus cognoscibilis, puta quae fit per sensum, vel per intellectum.

Deinde cum dicit « cum enim »

Manifestat quod dixerat. Et circa hoc duo facit. Primo ostendit differentiam duorum quae proposuerat, scilicet resumptionis memoriae et acceptionis. Secundo ostendit quod reminiscentia non sit memoriae resumptio, neque etiam acceptio, ibi, « Amplius manifestum. » Circa primum duo facit. Primo ostendit quod acceptio non est memoria, quia ille qui accipit non memoratur. Secundo ostendit, quod nec e converso memorari est acceptio, eo quod ille qui memoratur non de novo accipit, ibi, « Neque ex principio. » Dicit ergo primo, quod, cum aliquis primum addiscat vel patiatur quantum ad apprehensionem sensitivam, nullam memoriam tunc resumit, quia nihil resumitur nisi prius existens: nulla autem memoria praecessit: ergo primum addiscere vel sentire non est memoriam resumere.

Deinde cum dicit « neque ex »

Ostendit quod memorari non sit prima acceptio. Et circa hoc duo facit. Primo ostendit quod memorari non consistit in hoc quod est accipere notitiam. Secundo ostendit quod non consistit in hoc quod est primo acceptum esse, ibi, « Adhuc autem. » Dicit ergo primo, quod neque etiam memorans accipit a principio notitiam rei memoratae. Cum enim memoria sit facti, ut supra habitum est, tunc est memor, quando notitia per modum habitus vel saltem passionis jam est in facto esse. Sed, cum

fit prima passio in ipsa, scilicet acceptione notitiae nondum est in facto esse; ergo nondum fit in homine memoria.

Deinde cum dicit « adhuc autem »

Ostendit quod neque memoria est in primo instanti in quo jam facta est notitia, sive per modum habitus, sive per modum passionis, sicut quando nondum notitia est in habitum versa. Ubi considerandum est quod sicut probatur in sexto Physicorum, primo dicitur esse factum aliquid in indivisibili instanti, quod est ultimum temporis mensurantis motum. Dicit ergo quod cum primo facta est notitia in indivisibili, quod est ultimum temporis generationis notitiae, in illo quidem instanti dici potest quod jam inest patienti, id est acquirenti notitiam, passio et scientia, ita ut non faciamus vim in nomine scientiae, quod proprie significat habitum, sed accipiamus hoc nomen communiter pro habitu et pro passione. Et ratio hujus quod dicit est, quia semper in ultimo instanti generationis verum est dicere illud esse cujus est generatio, sicut in ultimo instanti generationis ignis, ignis jam est. Existente autem scientia, nihil prohibet memorari ea quae jam scimus, sed hoc est per accidens. Non enim memoramur ea inquantum in praesenti eorum scientiam habemus, sed per se memorari non contingit ante factum tempus, scilicet antequam interveniat tempus medium inter notitiam prius existentem, et ipsam memoriam. Memoratur enim nunc aliquis quae prius audivit vel vidit vel qualitercumque passus fuit, non autem nunc memoratur quod nunc passus est. Manifestum est autem quod primo aliquis jam passus dicitur in ipso ultimo instanti passionis; non ergo tunc potest esse memoria.

Deinde cum dicit « amplius manifestum »

Ostendit ulterius quod reminiscentia nec est memoriae resumptio, nec nova acceptio. Et dicit per praemissa manifestum esse quod memorari contingit non nunc reminiscentem, id est non memoratur aliquis hujus quod nunc reminiscitur, sed ejus quod a principio sensit vel qualitercumque passus est. Et sic reminiscentia non est resumptio memoriae, sed refertur ad aliquid quod prius aliquis apprehendit.

Deinde cum dicit « sed cum »

Manifestat quid sit reminiscentia. Et primo dicit, quod reminiscentia est resumptio primae acceptionis. Secundo ostendit quod non quaelibet talis resumptio est reminiscentia, ibi, « Neque itaque. » Dicit ergo primo, quod reminiscentia non est resumptio memoriae, sed cum resumit aliquis id quod prius scivit vel sensit sensu proprio vel communi, hujusmodi habitum dicimus esse memoriam. Sicut enim memorari refertur ad prius factam notitiam, ita et reminisci. Et tunc est reminisci, scilicet cum aliquo modo resumimus priorem apprehensionem, non autem ita quod reminiscentia sit aliquid eorum quae dicta sunt, vel sensus, vel memoria, vel phantasia, vel scientia; sed per reminiscentiam accidit memorari, quia reminiscentia est quidam motus ad memorandum. Et sic memoria sequitur reminiscentiam, sicut terminus motum. Vel secundum aliam literam, reminiscentia sequitur memoriam, quia sicut inquisitio rationis est via ad aliquid cognoscendum, et tamen ex aliquo cognito procedit, ita reminiscentia est via ad aliquid memorandum, et tamen ex aliquo memorato procedit, ut infra patebit.

Deinde cum dicit « neque itaque »

Hic ostendit quod non quaelibet resumptio sensus vel scientiae est reminiscentia. Et dicit quod non est universaliter hoc verum quod reminiscentia fiat quandocumque iterum fit cognitio scientiae vel sensus, quae prius fuerat; sed quodammodo contingit resumentem scientiam aut sensum reminisci, et quodammodo non. Et quod non sit universaliter verum, ostendit per hoc quod contingit eumdem hominem, secundo post amissam scientiam idem addiscere aut invenire quod prius, hoc tamen non est reminisci. Oportet igitur quod reminisci differat ab his, scilicet ab iterato addiscere vel invenire: et aliquid plus insit, quod sit principium reminiscendi, quam requiratur ad addiscendum. Quid autem sit illud plus, per sequentia manifestatur.

LECTIO V.

Causa reminiscendi proponitur, modus quoque quo reminiscamur; cur item quae procul sunt magis quam ea quae prope memoremur, exponitur.

ANTIQUA.

Contingunt autem reminiscentiae quoniam aptus natus est fieri hic motus jam post hunc. Si quidem enim ex necessitate, manifestum quod cum motus fuerit illo, hoc movebitur: si autem non ex necessitate, sed ex consuetudine, ut ad multum movebitur. Accidit autem quosdam semel consuevisse velocius quam alios multotiens motos. Unde quaedam semel videntes, magis memoramur quam altera multotiens.

Cum igitur reminiscimur, movemur secundum quemdam primorum motuum, quousque utique moveamur postquam ille

RECENS.

Fit autem reminiscentia, quum motus alter post alterum fieri natus sit: si necessario unus alterum consequio trahat, palam est illum, simulatque motus fuerit, hac via progressurum; sin vero non necessario, sed ex consuetudine alter insequatur, majori ex parte movebitur.

Contingit autem ut quidam semel permoti magis assuescant quam alii saepius; et idcirco quorumdam quae semel viderimus, facilius meminimus quam alii quum saepiuscule. Quum ergo reminiscimur, quibusdam antegressis motibus

consuevit. Unde et quod consequenter venamur, meditantes a nunc: aut alio aliquo, et ut a simili, aut contrario, aut propinquo, et propter hoc fit reminiscentia. Motu enim horum, horum quidem et iidem, horum autem simul, illorum autem partem habent: quare reliquum parvum est quod motum est post illum. Quaerunt quidem igitur sic et non quaerentes autem sic reminiscuntur, cum post alterum motum ille fiat, plerumque tamen alteris factis motibus, (quales diximus) fiebat ille.

Nihil autem oportet intendere quae procul sunt quomodo memoremur, sed non quae prope: manifestum est enim quod idem motus est aliqualiter. Dico autem quomodo dicit quod consequenter non praeinquirens neque reminiscens: consuetudine enim consequitur motus hic post hunc. Et cum igitur reminisci voluerit, hoc faciet. Quaeret accipere principium motus post quem ille erit.

Unde citissime et optime fiunt a principio reminiscentiae. Sicut enim se habent res adinvicem in eo quod consequenter, sic et motus.

Et sunt magis reminiscibilia quaecumque ordinationem habent aliquam, sicut mathematica: quae autem male, ea etiam difficulter.

movemur, quousque eo moveamur post quem ille sequi consuevit: quocirca et consequentiam venamur cogitatione, vel e re praesenti, vel a simili quodam initio deducto, et aut a simili, aut contrario, aut finitimo. Ob id recordatio fit: motu, enim quorumdam ex his iidem sunt, quorundam simul fiunt quorumdam alter alterius partem obtinet, connexique sunt adeo ut reliqua pars exigua illam quae movebatur, sequi debeat. Ad hunc igitur modum investigare solemus: sed et interim nobis non ita inquirentibus reminisci accidit, quum motum alterum continuo excipit ille; attamen ille plerumque fit, antegressis aliis motibus quales dixi. Nequaquam vero id spectandum est quomodo quae remota sunt, meminerimus; sed quomodo quae propinqua: quandoquidem unum eumdemque modum esse liquido constat, consequentiam nimirum, etiamsi non antea inquisivimus, vel recordati sumus: consequuntur enim sese consuetudine motus alter post alterum. Quoties itaque reminisci volet, hoc faciet: motus initium capere studebit, quem hic, id est reminiscentia, sequetur: quamobrem omnis reminiscentia ex principio pulcherrime ac summa celeritate corrivatur: nam quo res inter se ordine dispositae sunt, eum motus quoque earum obtinent; ea item facile memoria continentur quae quodam ordine constant, ut mathematica; at alia male ac aegre custodiuntur.

Postquam Philosophus inquisivit quomodo reminiscentia se habeat ad alia quae ad cognitionem pertinent, hic incipit manifestare reminiscendi modum. Et primo manifestat modum reminiscendi. Secundo ostendit differentiam inter memoriam et reminiscentiam, ibi, « Quod quidem igitur non i« dem sunt. » Circa primum duo facit. Primo ostendit modum reminiscendi quantum ad res quarum reminiscimur. Secundo quantum ad tempus; reminiscentia enim concernit tempus, sicut memoria, et hoc ibi, « Maxime autem oportet cognoscere. » Circa primum duo facit. Primo proponit causam reminiscendi. Secundo ostendit modum, quo proceditur in reminiscendo, ibi, « Cum igitur remini« scimur. » Causa autem reminiscendi est ordo motuum, qui relinquuntur in anima ex prima impressione ejus, quod primo apprehendimus. Hanc ergo causam primo proponens, dicit quod reminiscentiae contingunt per hoc quod unus motus natus est post alium nobis occurrere: quod quidem contingit dupliciter. Uno modo, quando secundus motus consequitur post primum motum ex necessitate, sicut ad apprehensionem hominis sequitur apprehensio animalis ex necessitate: et sic manifestum est, quod quando anima movetur primo motu, movebitur etiam secundo. Alio vero modo contingit, quia secundus motus sequitur post primum non ex necessitate, sed ex consuetudine, quia scilicet aliquis consuevit post hoc cogitare vel dicere vel facere, et tunc secundus motus sequitur post primum non semper, sed ut ad multum, idest ut in pluribus, sicut etiam effectus naturales ut in pluribus ex suis causis sequuntur, non semper. Dicta autem consuetudo non firmatur aequaliter in omnibus hominibus, sed accidit quod quidam semel cogitando velocius firment in se consuetudinem quam alii, si multotiens cogitent hoc post illud: quod potest contingere vel propter naturam, quae est melius receptiva et retentiva impressionis. Et inde etiam contingit, quod nos semel videntes quaedam, magis memoramur eorum quam alia multotiens visa. Quia ea, quibus vehementius intendimus, magis in memoria manent. Ea vero, quae superficialiter et leviter videmus aut cogitamus, cito a memoria labuntur.

Deinde cum dicit « cum igitur »

Ostendit quomodo reminiscentia procedat, supposito praedicto ordine motuum. Et circa hoc duo facit. Primo manifestat modum procedendi in reminiscendo. Secundo ostendit unde oporteat reminiscentem procedere, ibi, « Oportet autem acceptum « esse principium. » Circa primum duo facit. Primo manifestat modum, quo proceditur in reminiscendo. Secundo ex hoc ostendit qualiter differt reminisci et addiscere, quod supra indeterminatum dimiserat, et hoc ibi, « Et in hoc reminisci. » Circa primum tria facit. Primo proponit modum reminiscendi Secundo ex hoc solvit quamdam dubitationem, ibi, « Nihil autem oportet. » Tertio manifestat propositum per signa, ibi, « Unde citissime. » Primo igitur concludit ex praemissis, quod, ex quo unus motus sequitur post alterum vel ex necessitate, vel ex consuetudine, oportet quod quando reminiscimur, moveamur secundum aliquem horum motuum quousque veniamus ad hoc quod moveamur apprehendendo illo motu, qui consuevit esse post primum, quem scilicet motum intendimus reinvenire reminiscendo, quia reminiscentia nil est aliud quam inquisitio alicujus quod a memoria excidit. Et ideo reminiscendo venamur, id est inquirimus id quod consequenter est ab aliquo priori, quod in memoria tenemus. Sicut enim ille qui inquirit per demonstrationem, procedit ex aliquo priori, quod est notum, ex quo venatur aliquid posterius, quod est ignotum; ita etiam reminiscens, ex aliquo priori, quod in memoria habetur, procedit ad reinveniendum id quod ex memoria excidit. Hoc autem primum, a quo reminiscens suam inquisitionem incipit, quandoque quidem est tempus aliquod notum, quandoque autem aliqua res nota. Secundum tempus quidem incipit quandoque a nunc, idest a praesenti tempore procedendo in praeteritum, cujus quaerit memoriam: puta si quaerit memorari id quod fecit ante quatuor dies, meditatur sic, hodie feci hoc, heri illud, tertia die aliud, et sic secundum consequentiam motuum assuetorum pervenit resolvendo in id quod fecit quarta die. Quandoque vero incipit ab aliquo alio tempore, puta siquis in memoria habeat quid fecerit octavo die ante, et oblitus sit quid fecerit quarta die, procedet descendendo ad septimam, et sic inde quousque veniat ad quartam diem, vel etiam ab octava die ascendet in decimamquintam diem, aut in aliquod aliud tempus praeteritum. Similiter etiam quandoque

reminiscitur aliquis incipiens ab aliqua re cujus memoratur, a qua procedit ad aliam, triplici ratione. Quandoque quidem ratione similitudinis; sicut quando aliquid aliquis memoratur de Socrate, et per hoc occurrit ei Plato, qui est similis ei in sapientia. Quandoque vero ratione contrarietatis, sicut si aliquis memoretur Hectoris, et per hoc occurrit ei Achilles. Quandoque vero ratione propinquitatis cujuscumque; sicut cum aliquis memor est patris, et per hoc occurrit ei filius. Et eadem ratio est de quacumque alia propinquitate, vel societatis, vel loci, vel temporis; et propter hoc fit reminiscentia, quia motus horum seinvicem consequuntur. Quorumdam enim praemissorum motus sunt idem, sicut praecipue similium; quorumdam autem simul, scilicet contrariorum, quia cognito uno contrariorum simul cognoscitur aliud; quandoque vero quidam motus habent partem aliorum, sicut contingit in quibuscumque propinquis, quia in unoquoque propinquorum consideratur aliquid quod pertinet ad alterum; et ideo illud residuum, quod deest apprehensioni, cum sit parvum, consequitur motum prioris, ut apprehenso primo, consequenter occurrat apprehensioni secundum. Est autem considerandum ulterius, quod quandoque pervenitur ad motum posteriorem ex aliquo priori secundum praedictum modum ab his qui quaerunt invenire motum consequentem perditum; et hoc proprie est reminisci; quando scilicet aliquis ex intentione inquirit alicujus rei memoriam. Contingit autem quandoque quod etiam illi qui non quaerunt memorari, propterea quod sic procedentes ex priori motu in posteriorem, ut dictum est, deveniunt in memoriam alicujus rei, cum ille motus rei oblitae fiat in anima post alium, et hoc quidem erat praeter intentionem « sed ut secundum multa, » idest in pluribus factis aliis motibus quales diximus, scilicet similibus vel contrariis vel propinquis insurgebat ille motus qui occurrit; sed hoc abusive dicitur reminisci. Est autem casualiter (1) memorari secundum similitudinem quamdam reminiscentiae.

Deinde cum dicit « nihil autem »

Solvit ex praemissis quamdam dubitationem. Posset enim alicui venire in dubium, quare frequenter memoramur ea quae procul sunt, puta ea quae ante multos annos contigerunt, et non memoramur ea quae sunt prope, puta quae fuerunt ante paucos dies. Sed ipse dicit, quod circa hoc non oportet intendere, idest dubitando solicitari, quia manifestum est quod aliqualiter eodem modo hoc accidit, qui in praemissis positus est. Et exponit resumens quod dictum est, scilicet quod contingit quandoque quod anima dicat apprehendendo id quod consequenter est, cujus erat oblita, absque hoc quod praeinquirat, vel ex intentione reminiscatur: quia propter consuetudinem, unus motus sequitur ad alium. Unde insurgente primo motu, sequitur secundus, etiam si homo non intendat. Et sicut contingit hoc ex consuetudine praeter intentionem, ita etiam hoc faciet aliquis cum ex intentione voluerit reminisci: quaeret enim accipere primum motum, ad quem consequatur motus posterior. Et, quia quandoque contingit quod motus eorum quae sunt procul, magis per consuetudinem sunt firmati, propter hoc eorum interdum magis memoramur, vel ex inquisitione vel sine inquisitione.

Deinde cum dicit « unde citissime »

Manifestat praemissum modum per duo signa. Quorum primum ponit dicens, quod, quia ex priori motu propter consuetudinem venitur in sequentem vel inquirendo vel non inquirendo, inde est quod citissime et optime fiunt reminiscentiae, quando incipit aliquis meditari a principio totius negocii, quia secundum ordinem quo res sunt sibiinvicem consecutae, secundum hunc ordinem facti sunt motus eorum in anima: sicut quando quaerimus aliquem versum, prius incipimus a capite.

Secundum signum ponit ibi « et sunt »

Et dicit quod illa sunt magis reminiscibilia, quaecumque sunt bene ordinata, sicut mathematica et theoremata mathematicorum, quorum secundum concluditur ex primo, et sic deinceps. Illa autem quae sunt male ordinata, difficulter reminiscuntur. Sic ergo ad bene memorandum vel reminiscendum, ex praemissis quatuor documenta utilia addiscere possumus. Quorum primum est, ut studeat quae vult retinere in aliquem ordinem deducere. Secundo ut profunde et intente eis mentem apponat. Tertio ut frequenter meditetur secundum ordinem. Quarto ut incipiat reminisci a principio.

(1) *Al.* causaliter.

LECTIO VI.

Reminisci, et addiscere, seu iterum invenire quomodo differant quippe et cur reminiscentem a principio incipere oporteat, ostenditur.

ANTIQUA.

Et in hoc reminisci differt ab iterum addiscere, quia poterit quodam modo per seipsum moveri in id, quod est post principium: cum vero non, sed per aliud, non amplius memoratur.

Multotiens autem jam quidem non potest reminisci, quaerere autem potest et invenit. Hoc autem fit multa moventi: si moveat hujusmodi motu quem consequitur res. Meminisse enim est inesse potentiam moventem. Hoc autem est ut ex

RECENS.

Atque hoc differt reminisci et iterum discere, quod qui reminiscitur, ab se ipso moveri quodammodo poterit ad ea quae post principium sunt; at quum per se non potest, sed alterius auxilio, non amplius meminit. Saepe vero jam quidem reminisci non potest, quaerere tamen potest ac invenit: quod homini contingere solet, dum tantisper varia movet, quoad in motionem eam inciderit post quam res sequatur: est enim meminisse, eam quae movet, potentiam intus habere,

seipso, et iis quos habet motibus moveatur, sicut dictum est.

Oportet autem acceptum esse principium.

Propter quod a locis videntur reminisci aliquando.

Causa autem est, quia velociter ab alio in aliud veniunt: ut a lacte in album, ab albo autem in aerem et ab hoc in humidum, a quo meminit autumni is, qui hoc tempus inquirebat.

Videtur autem universale principium et medium omnium: si enim non prius, cum in hoc veniat reminiscetur: aut non jam neque aliunde: ut si quis intellexit in quibus A B G D E Z S T. Si enim non in E reminiscitur, in T meminit. Hinc enim ad ambo motum esse contingit et in A et in E. Si vero non horum aliquid quaerit, in G veniens reminiscetur, si in C aut T inquirit. Si autem non, in A; et sic semper.

Ejus autem quod ab eodem aliquando quidem meminisse, aliquando autem non, causa est: quia contingit ad plus motum esse ab eodem principio, ut ab ipso G in Z. aut in D. Si igitur non per antiquum movetur, in id quod consuetius est movetur. Tamquam enim natura jam consuetudo est. Unde quae multotiens intelligimus, cito reminiscimur. Sicut enim natura hoc post hoc est, sic et operatione, id quod hoc multotiens naturam facit.

Quoniam autem sicut in his, quae sunt natura, fit aliquid et extra naturam et a fortuna, adhuc magis in his quae per consuetudinem sunt: quibus natura non similiter inest. Quare movetur aliquando et illuc et aliter cum retrahatur alio quovis. Et propter hoc, cum indigeat nomen reminisci, dissimile quo scimus, in illud solo erramus. Reminisci igitur hoc accidit modo.

sed tamen ejusmodi ut anima ex se ipsa et motibus quos habet, moveri queat, ut dictum est. Ac principium quidem arripi debet: quocirca nonnunquam videmur e locis communibus reminisci. Causa autem est, quod cito ex alio ad aliud venimus, ut ex lacte ad candorem, ex candore ad aerem, ex aere in humorem, ex humore ad autumni memoriam, quum hanc partem anni satagimus invenire. Videtur autem universaliter quod medium est, vicem principii obtinere: nam si non prius, saltem quum ad id quod in meditullio est pervenerit, res vestigata succurret, aut nunquam praeterea, nec aliunde: verbi gratia si quis cogitet quibus inscripta sunt *a b c d e f g h*: si enim non continuo ubi ventum est ad *e*, meminit, simulatque ad *h* appulerit, in mentem redibit: nam ab *h* in utramque partem, et in *d* et in *e* discurri potest. Quodsi ex his nullam requirat, in *c* profectus meminerit, si *g*, aut *h* perquirat; sin minus, in *a*, et ita ordine perpetuo. Cur autem ab eodem principio interdum meminerimus, interdum non, causa est quod ex eodem principio in multas partes ire licet, veluti ex *c* in *f*, aut in *d*. Si igitur non per vetera simulacra discurrat, ad id rapietur quod sibi familiarius propter consuetudinem reddidit: jam enim consuetudo perinde ac natura est: quapropter quae frequenter cogitamus, cito reminiscimur: nam ut natura unum alterum sequitur, ita et actu; frequens autem usus naturam facit. Quoniam autem sicut in naturalibus motus quidam praeter naturam et fortuiti eveniunt, sic magis etiam in consuetis, quibus saltem natura non perinde inest, ita ut nonnunquam anima huc illuc impellatur, praesertim quum hinc aliorsum qua retrahatur: propterea et, ubi alicujus nominis meminisse volumus, alterum simile quidem recordamur, in illud vero soloecismum committimus. Ad hunc igitur modum reminisci accidit.

Postquam Philosophus ostendit modum reminiscendi, hic manifestat duo quae supra dicta sunt. Primo quidem quomodo differant reminisci, et iterum addiscere. Secundo quod oportet reminiscentem a principiis incipere, ibi, « Oportet autem acce« ptum esse. » Circa primum duo facit. Primo ostendit quomodo differt reminisci et iterum addiscere. Secundo quomodo differt reminisci et iterum invenisse, ibi, « Multoties autem. » Circa primum considerandum est, quod tam ille qui reminiscitur, quam ille qui iterato addiscit, recuperat notitiam quam amisit: sed ille qui reminiscitur recuperat eam sub ratione memoriae, in ordine scilicet ad id quod prius fuit cognitum: ille autem, qui iterato addiscit, recuperat eam absolute, non quasi alicujus prius cogniti. Cum autem ad notitiam ignotorum non perveniamus nisi ex aliquibus principiis praecognitis, necesse est quod principia, ex quibus procedimus ad aliquid ignotum cognoscendum, sint ejusdem generis, ut patet in primo Posteriorum. Et ideo necesse est, quod reminiscens ad recuperandum notitiam sub ratione memoriae procedat ex aliquibus a principio memoratis, quod non contingit iterato addiscere. Dicit ergo, quod in hoc differt reminisci ab hoc quod est iterum addiscere quia reminiscens habet potestatem quodammodo ut moveatur in aliquid quod consequitur ad primum in memoria retentum, puta cum aliquis recordatur quod tale quid dictum est ei, oblitus est autem quis dixerit ei: utetur ergo ad reminiscendum id cujus est oblitus, eo quod habet in memoria. Sed quando non pervenit ad recuperandum amissam notitiam per principium in memoria retentum, sed per aliquod aliud quod ei de novo traditur a docente, non est memoria nec reminiscentia, sed hoc est de novo addiscere.

Deinde cum dicit « multoties autem »

Manifestat quomodo differt reminisci et iterum invenire. Et dicit, quod multoties homo non potest jam reminisci ejus quod oblitus est, quia non manent in eo motus aliqui, ex quibus possit devenire in id quod quaerit memorari; sed si quaerat, quasi de novo, in notitiam illius rei potest procedere, et multoties invenit id quod quaerit, ac si de novo scientiam acquireret. Id autem contingit, quando anima diversa excogitans, multis motibus movetur: et si contingat quod perveniat ad motum, quem consequitur cognitio rei, tunc dicitur invenire. Ideo autem (1) non potest reminisci, licet posset invenire: quia reminisci contingit per hoc, quod homo interius retinet quamdam potentiam vel virtutem inducendi se ad motus rei quos quaerit: hoc autem contingit, cum potest pervenire ad hoc quod moveatur motu quem amisit per oblivionem: et hoc ex seipso, non ex aliquo docente: ut contingit, quando iterum addiscit, et ex motibus praehabitis, sicut dictum est, non ex novis motibus, sicut quando iterum invenit.

Deinde cum dicit « oportet autem »

Manifestat quod oportet reminiscentem a principio incipere. Et circa hoc duo facit. Primo ostendit propositum. Secundo assignat causam defectus, quem quandoque patimur in reminiscendo, ibi, « Ejus autem quod ab eodem. » Circa primum duo facit. Primo ostendit quod oportet reminiscentem incipere a principio. Secundo a quali principio, ibi, « Videtur autem. » Circa primum tria facit. Primo proponit quod intendit. Et dicit, quod oportet, eum qui vult reminisci, accipere principium, a quo incipit moveri, vel cogitando, vel loquendo, vel aliud faciendo.

Secundo ibi « propter quod »

Manifestat quod dixit per signum. Quia enim oportet reminiscentem aliquod principium accipere, unde incipiat procedere ad reminiscendum, inde est quod aliquando homines videntur reminisci a locis, in quibus aliqua sunt dicta vel facta vel

(1) *Al.* ante.

cogitata, utentes loco quasi quodam principio ad reminiscendum: quia accessus ad locum est principium quoddam eorum omnium quae in loco aguntur. Unde et Tullius in sua Rhetorica docet, quod ad facile memorandum oportet imaginari quaedam loca ordinata, quibus phantasmata eorum quae memorari volumus quodam ordine distribuantur.

Tertio ibi « causa autem »

Manifestat propositum per causam; dicens, quod causa quare oportet reminiscentem accipere principium, est, quia homines de facili per mentis quamdam evagationem de uno veniunt in aliud ratione similitudinis, aut contrarietatis, aut propinquitatis: sicut si cogitemus vel loquamur de lacte, de facili pervenimus in album propter lactis albedinem, et de albo in aerem propter claritatem diaphani, quae causat albedinem: et ab aere in humidum, quia aer est humidus, ab humido autem pervenitur ad reminiscendum temporis autumnalis, quod quaerebat, ratione contrarietatis: quia hoc tempus est frigidum et siccum.

Deinde cum dicit « videtur autem »

Ostendit quale principium reminiscens debeat accipere. Et dicit, quod istud, quod est universale, videtur esse principium et medium, per quod potest perveniri ad omnia. Dicitur autem hic universale, non illud quod praedicatur de pluribus, sicut in logicis, sed id a quo aliquis consuevit ad diversa moveri; sicut si post lac, aliquis moveatur ad albedinem et ad dulcedinem, et iterum ab albedine ad quaedam alia, sicut dictum est, et iterum a dulcedine ad calorem digerentem, et ad ignem, et alia consequenter cogitata, lac erit quasi universale ad omnes istos motus: et oportet ad hoc recurrere si aliquis voluerit cujuscumque consequentium reminisci: quia, si non reminiscitur alicujus consequentium prius, per alia posteriora principia, saltem reminisci poterit cum venerit ad illud primum universale principium. Aut, si tunc non reminiscitur, non poterit aliunde reminisci. Et ponit exemplum de diversis cogitatis per diversas literas, A B G D E Z S T. Quas quidem literas enumerat secundum ordinem alphabeti graeci. Non tamen in reminiscendo est idem ordo, sed accipiendum est quod aliquis cogitando vel loquendo de B, veniat in A, de A vero quandoque quidem in T, quandoque in G, aut quandoque in D, quandoque in E, de G vero quandoque in T, quandoque in A. Si ergo aliquis non reminiscatur ejus quod est in G, poterit reminisci ejus quod est in E, si veniat ad T ex quo movebatur ad duo, scilicet ad E et ad D. Sed forte non quaerebat E, neque D, sed quaerebat S vel Z; tunc veniens ad G reminisceretur. Sed, quia nescimus utrum id quod quaerimus contineatur sub E, vel sub G, oportet recurrere ad A, quod est quasi universale respectu omnium. Et sic semper oportet procedere: puta si adhuc B sit universalius quam A. Potest autem et aliter dispositio praedicta intelligi, ut ab A directe quidem veniatur in G, lateraliter autem in B: G autem lateraliter quidem in I, hinc inde, directe autem in T a quo in D et E. Et ideo dicit quod si aliquis non meminit in E quod est ultimum, venit in T quod est prius; et si forte in D non meminit, quia id quod quaerit non continetur sub eo, recurrendum est ad G, sub quo quaedam alia continentur, puta A Z, et deinde in A, ut prius dictum est sub quo continetur etiam B: quod quidem in proposita linea conspici potest.

Deinde cum dicit « ejus autem »

Assignat causam defectus, quam reminiscentes patiuntur. Et primo quantum ad hoc, quod omnino reminiscimur. Secundo quantum ad hoc quod corrupte reminiscimur, ibi, « Quoniam autem. » Dicit ergo primo, quod ideo ab eodem principio accepto quandoque homines reminiscuntur, et quandoque non, quia contingit quod ab eodem principio a quo movetur aliquis ad diversa, pluries movetur ad unum quam ad aliud: puta si ab ipso G moveatur in E et in D pluries in unum quam in aliud. Unde eo accepto, de facili reminiscitur ejus, in quod pluries consuevit moveri. Si vero non moveatur per antiquum, idest per id, per quod magis consuevit moveri, movetur minus consuete, et ideo non de facili reminiscitur, quia consuetudo est quasi quaedam natura. Unde sicut ea quae sunt naturaliter de facili fiunt et reparantur, inquantum scilicet res cito redeunt ad suam naturam propter naturae inclinationem, ut patet in aqua calefacta quae cito redit ad frigiditatem, ita etiam ea quae multoties consideravimus, de facili reminiscimur propter inclinationem consuetudinis. Quod autem consuetudo sit sicut natura, manifestat per hoc, quod sicut in natura quidam fit ordo, quo hoc potest hoc fit, ita etiam quando multae operationes per ordinem se consequuntur, faciunt quemdam naturam: et hoc praecipue contingit in operationibus animalium, in quorum principiis aliquid est imprimens, et aliquid impressionem recipiens, sicut imaginatio recipit impressionem sensus. Et ideo quae frequenter vidimus vel audivimus magis in imaginatione firmantur per modum cujusdam naturae; sicut etiam multiplicatio impressionis agentis naturalis producit ad formam, quae est natura rei.

Deinde cum dicit « quoniam autem »

Ostendit causam quare quandoque corrupte reminiscamur. Et dicit quod sicut in his quae sunt secundum naturam contingit aliquid quod est extra naturam, quod est a fortuna vel casu, sicut monstratur in partibus animalium, multo magis contingit aliquid inordinatum et praeter intentionem in his quae sunt secundum consuetudinem, quae etsi imitetur naturam, deficit tamen a firmitate ipsius. Et ideo etiam ibi, idest in his quae per consuetudinem reminiscimur, contingit reminisci aliter et aliter: et hoc accidit propter aliquod impedimentum, puta cum aliquis retrahitur inde, idest a consueto cursu ad quodcumque aliud, ut patet in his, qui memoriter aliquid dicunt, quorum imaginatio si ad aliud distrahatur, perdunt quod dicere debent, vel dicunt corrupte: et propter hoc, cum aliquis indigeat reminisci aliquod nomen, vel aliquem sermonem, facimus circa alium sermonem dissimiliter ab eo quod scimus. Ultimo autem epilogat, quod reminisci accidit secundum modum praemissum.

LECTIO VII.

Memoria ac reminiscentia tempus ipsum quomodo respicere habeant.

ANTIQUA.

Maxime autem oportet cognoscere tempus, aut mensura, aut infinite.

Est autem aliquid quo judicat majus et minus. Rationabile autem, sicut et magnitudines. Intelligit enim magnas et procul, non extendendo illuc intelligentiam, sicut visum dicunt quidam. Et namque cum non sint, similiter intelliget, sed proportionali motu. Sunt enim in ipsa similes figurae et motus.

Quo enim differt cum majores intelligat?

An quia intelligit quae minora. Omnia enim, quae intus sunt, minora, et proportionaliter et (1) quae extra. Est autem forte sicut et speciebus et proportionale accipere. Sed in ipso, sic et distantiis.

Sic igitur si secundum A B, B E movetur, facit A D: proportionale enim est AC et CD. Quid ergo magis C D, quam F G facit? Aut sicut A C ad A B se habet, sic K ad T M se habet. Secundum has igitur simul movetur. Si vero secundum FG velit intelligere, ei quidem quae B E similiter intelliget. Sed pro K M, K L intelliget. Haec enim se habent sicut F A ad B A.

Cum igitur rei simul fiat motus et temporis, tunc memoria agit. Si autem putet non faciens, memorari se putat: nihil enim prohibet mentiri, quemadmodum et videri memorari non memorantem. Agentem autem memoria non putare, sed latere memoratum, non est: hoc enim erat ipsum memorari. Sed, si motus rei fiat sine eo qui temporis, aut hic sine illo, non reminiscitur.

Qui vero est temporis, duplex est. Aliquando quidem enim mensura non meminit ipsorum, ut quia tertia die, quod tamen aliquando fecit. Aliquando autem et mensura. Sed memoratur, quamvis non mensura. Consueverunt enim dicere quoniam memorantur quidem, quando tamen nesciunt, cum ipsius quando non cognoscant quantitatem metro.

(1) *Al.* ut.

RECENS.

Sed enim notitia temporis, sive illud mensura definitum sit, sive indefinitum, res est principalis. Adesse autem debet aliquid quo de pluri minorique tempore judicemus, consentaneumque est eodem modo quo magnitudines, ita et tempus internosci; magnitudines autem amplissimas et quae a nobis procul absunt, cogitamus non eo quod intelligentia ipsa foras ad eas extendatur, quemadmodum quidam de visu dicunt (nam etiamsi non sint, ex aequo tamen intelligemus), sed per motum qui proportione respondeat: habet enim in se figuras motusque similes. Quonam igitur differet, num majores, an minores cogitet, nisi quod et figuras illas cogitet? quaecumque enim interiora sunt, minora sunt, quemadmodum extima proportione respondent. Atque fortasse sicut intra figuras alia adsrisci potest, proportione respondens, sic in ipsis quoque distantiis. Itaque qui lineas *a b* et *b e* confecit, *a d* quoque confecit: *a c* enim et *c d* proportione respondent. Sed cur potius *c d* confecit quam *f g*? vel sicut refertur linea *a c* ad *a b*, ita linea *k h* ad lineam *m*: has igitur simul percurrit. Si vero velit lineam *f g* cogitare, lineam *b e* similiter cogitabit, *h i* vero loco *k l* cogitat: nam haec ad illam ita se habet ut linea *f a* ad lineam *b a*. Quando igitur res ipsa et tempus simul moventur, tum memoria operamur; quodsi vero hoc facere putamus, licet revera non faciamus, meminisse autumamus: nihil enim obstat quin fallatur aliquis, et meminisse se quum non meminit putet; verum fieri non potest ut qui meminerit, meminisse se non advertat, neque memoria se uti putet: nam meminisse id ipsum est. At si res absque tempore, aut contra tempus absque re moveatur, non meminit; temporis autem motus duplex est: nam interdum quis mensura temporis definitam rem non meminit, ut quum se tertio adhuc die quodcumque tandem fecisse meminit; interdum vero et mensura definitam verum nihilominus meminit, etiamsi mensuram non adhibeat. Vulgoque dici solet: equidem memini factum, sed quando, nescio, quum quantitatis temporis mensuram ignoramus.

Postquam Philosophus manifestavit modum reminiscendi ex parte rerum reminiscendarum, hic determinat modum reminiscendi ex parte temporis. Et primo proponit quod intendit. Secundo manifestat propositum, ibi, « Est autem aliquid. » Dicit ergo primo, quod in reminiscendo oportet maxime cognoscere tempus, scilicet praeteritum, quod concernit memoriam, cujus inquisitio quaedam est reminiscentia. Tempus autem praeteritum cognoscitur a reminiscente quandoque quidem sub certa mensura, puta cum scit se hoc sensisse quandoque ante tres dies, quandoque autem infinite, idest indeterminate, puta si recordetur se aliquando hoc sensisse.

Deinde cum dicit « est autem »

Manifestat propositum. Et primo ostendit quomodo anima cognoscat mensuram temporis. Secundo manifestat principale propositum, scilicet quod cognoscere tempus necessarium est reminiscenti, ibi, « Cum igitur rei. » Et circa primum duo facit. Primo manifestat propositum. Secundo movet quamdam quaestionem, ibi, « Quomodo enim differt. » Dicit ergo primo, quod aliquid est in anima, quo judicat majorem et minorem mensuram temporis. Et hoc rationabile est esse circa tempus, sicut et circa magnitudines corporales: magnas quidem, quantum ad quantitatem corporum visorum, et procul, quantum ad quantitatem distantiae localis, cui proportionatur quantitas temporis, quae accipitur secundum distantiam a praesenti nunc. Hujusmodi autem magnitudines cognoscit anima non extendendo ibi intelligentiam, quasi anima cognoscat magnitudinem, contingendo eas secundum intellectum: quod videtur dicere propter Platonem, ut patet in primo de Anima. Et per hunc etiam modum quidam dicunt visum fieri per hoc quod radius pertransit totam distantiam usque ad rem visam, ut dictum est in libro de Sensu et sensato. Sed non potest esse quod magnitudines cognoscantur ab anima per contactum intelligentiae, quia sic non posset anima intelligere nisi magnitudines existentes: nunc autem videmus quod intelligit magnitudines quae non sunt. Nihil enim prohibet animam intelligere quantitatem duplam quantitatis caeli. Non ergo cognoscit anima magnitudinem ei se coextendendo, sed per hoc, quod quidam motus a re sensibili resolutus in anima, est proportionalis magnitudini exteriori. Sunt enim in anima quaedam formae et motus similes rebus, per quas res cognoscit.

Deinde cum dicit « quo enim »

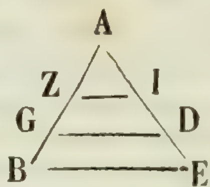
Determinat quamdam quaestionem circa praemissa. Et circa hoc tria facit. Primo proponit quaestionem. Secundo solvit, ibi, « Aut quia. » Tertio solutionem exemplificat in literis, ibi, « Sicut i« gitur. » Quaerit ergo primo, cum anima per similitudinem magnitudinis quam habet magnitudinem cognoscat, in quo differt illud quo cognoscit majorem et minorem magnitudinem ? Videtur enim non habere differentem similitudinem, eo quod non differunt specie.

Deinde cum dicit « an quia »

Solvit quaestionem. Et dicit quod anima vel per similem figuram sive formam intelligit minora, idest minorem quantitatem, sicut et per formam similem cognoscit majorem magnitudinem. Formae enim et motus interiores proportionaliter correspondent magnitudinibus exterioribus: et forte ita est de magnitudinibus sive distantiis locorum et temporum, sicut de speciebus rerum. Unde, sicut in ipso cognoscente sunt diversae similitudines et motus, proportionaliter respondentes diversis speciebus rerum, puta equo et bovi, ita etiam et diversis quantitatibus.

Deinde cum dicit « sic igitur »

Manifestat hujusmodi diversam proportionem per exemplum in literis. Ad cujus evidentiam considerandum est quod quia supra dixit in intelligentia esse similes figuras et motus proportionales rebus, utitur hic gratia exempli similitudine figurarum, sicut geometrae utuntur: apud quod figurae similes dicuntur, quarum latera sunt proportionabilia et anguli aequales, ut patet in sexto Euclidis:

Describatur ergo triangulus B A E, cujus basis sit B E. Deinde a puncto G signato in latere B A, ducatur linea aeque distans a basi usque ad aliud latus, quae sit G D; et similiter in triangulo G A D, producatur linea aeque distans a basi. Est autem demonstratum in primo Euclidis, quod linea recta cadens super duas aeque distantes, facit angulos oppositos aequales. Angulus ergo A G D est aequalis angulo AEB, et angulus ADG est aequalis angulo A E B: angulus autem A est communis: ergo tres anguli trianguli A G D, sunt aequales angulis trianguli B A E: ergo lineae, quae subtenduntur aequalibus angulis, sunt proportionales, secundum quartam proportionem sexti Euclidis: ergo proportio quae est ab A B ad A G, eadem est proportio B E ad G D; ergo permutatim, quae est proportio A B ad B E eadem est proportio A G ad G D: et sic duo trianguli praedicti sunt figurae similes. Per lineam vero A B et partes ejus, intelliguntur motus animae, quibus anima cognoscit. Per lineas autem BE, GD et ZI, quae sunt bases triangulorum, intelliguntur diversae quantitates, magnitudine et parvitate differentes. Concludit ergo exemplificando quod, si anima secundum motum A B, movetur ad cognoscendum quantitatem B E, faciet etiam iste motus secundum aliquid sui cognosci quantitatem G D; quia motus A G, qui continetur in A B, et magnitudo G D, in eadem proportione se habent, in qua motus A B et magnitudo B E. Sed tunc redibit quaestio, quae supra mota est; cum plus requiratur ad cognoscendum quantitatem G D, quae est major, quam ad cognoscendum quantitatem Z I quae est minor. Et ut hoc expressius videri possit, accipit motus ut distinctos quorum unus non contineatur in altero. Sit ergo una linea K M, et dividatur in puncto T tali ratione, ut eadem sit proportio K T, ad T M, quae est lineae A G, secundum quam cognoscitur quantitas G D, ad lineam A B, secundum quam cognoscitur B E. Sic ergo simul

movetur secundum hos motus: quia sicut secundum motum A G cognoscitur quantitas G D, ita secundum motum K T. Et sicut secundum motum A B cognoscitur quantitas B E, ita secundum motum T M. Si vero aliquis velit secundum motum A Z, cognoscere quantitatem Z I, oportebit quod subtrahatur ab A G hoc quod est G Z; sicut ei addebatur G B ad cognoscendum quantitatem B E. Sed, si volumus accipere motus distinctos, oportebit accipere loco duorum motuum K T et T M, loco cujus ponit T E. ita quod est C et M. Inscribantur eidem puncto alii duo motus: quorum unus sit K L, et alius L M, ita quod linea K M dividatur in puncto L, et ob hanc rationem, ut sit proportio K L, ad L M sicut proportio A Z, ad A B. Unde sicut per motum L M cognoscet quantitatem B E, ita per motum K L cognoscet Z I. Quod quidem sic demonstratur.

Deinde cum dicit « cum igitur »

Manifestat principale propositum. Et primo ostendit quod reminiscentem oportet cognoscere tempus. Secundo manifestat duplicem modum cognoscendi tempus, ibi, « Qui vero est temporis. » Dicit ergo primo quod, quando in anima simul occurrit motus rei memorandae, et temporis praeteriti, tunc est memoriae actus. Si vero aliquis putet ita se habere, et non ita fiat in memoria, quia vel deest motus rei, vel motus temporis, non est memoratum. Nihil enim prohibet quod in memore insit mendacium, sicut cum alicui videtur quod memoretur et non memoratur, quia occurrit ei tempus praeteritum, sed non res quam vidit, sed alia loco ejus. Et quandoque aliquis memoratur et non putat se memorari: sed latet ipsum, quia scilicet non occurrit ei tempus, sed res, quia ut supra dictum est, hoc est memorari, phantasmati intendere alicujus rei prout est imago prius apprehensi. Unde, si motus rei fiat sine motu temporis, aut e converso, non reminiscitur.

Deinde cum dicit « qui vero »

Ostendit diversum modum, quo reminiscentes cognoscunt tempus. Quandoque enim aliquis recordatur tempus non quidem sub certa mensura, puta quod tertia die fecerit aliquid, sed quod aliquando fecit. Quandoque autem recordatur sub mensura temporis praeteriti, quamvis non sub certa mensura. Consueverunt enim homines dicere quod recordantur quidem alicujus rei, ut praeteritae, sed nesciunt quando fuerit, quia nesciunt temporis metrum, idest mensuram: et hoc contingit propter debilem impressionem, sicut contingit in his quae videntur a remotis, quae indeterminata cognoscuntur.

LECTIO VIII.

Reminiscentiae ac memoriae alia differentia, ex qua illam passionem esse corpoream multipliciter ostenditur.

ANTIQUA.

Quod quidem igitur non iidem sunt memorativi et reminiscitivi, in prioribus dictum est. Differt autem memorari a reminisci non solum secundum tempus: sed quoniam ipso quidem memorari et aliorum animalium participant multa, sed reminisci nullum, (ut est dicere) eorum quae cognoscuntur animalium, nisi homo: causa autem quia reminisci est ut syllogismus quidam. Quod enim prius aut vidit aut audivit, aut aliquid hujusmodi passus fuit, syllogizat reminiscens: et est ut inquisitio quaedam. Hoc autem quibus et deliberativum inest natura, solum accidit; et namque deliberare syllogismus quidam est.

Quod autem corporea quaedam passio et inquisitio in tali phantasmatis, sit reminiscentia, signum est turbari quosdam, cum non possunt reminisci; et valde adhibentes intelligentiam quamvis a cogitando desistant, nec amplius conentur reminisci, nihilo tamen minus molestia quadam confici. Id quod accidit maxime melancholicis. Hos enim phantasmata movent maxime.

Causa autem ejus quod non in seipsis est reminisci haec est: quia sicut projicientibus non amplius in ipsis sistere, sic et reminiscens et investigans, corporale aliquod movet, in quo passio est.

Maxime autem turbantur quibus humiditas fuerit circa locum sensitivum. Non enim facile quiescit mota, quousque pertingat ad id quod quaeritur, et recte procedat motus.

Unde et irae et timores, cum contra moverint et contra moventibus iterum his, non sedantur: sed ad idem contra removent.

Et comparatur haec passio nominibus et melodiis et ratiocinationibus: cum per os fiat aliquod ipsorum. Valde pausantibus enim et non volentibus accidit iterum cantare aut dicere.

Sunt autem et superiora majora habentes et nani pejus memorativi quam contrarii: propter id quod gravitatem multum habent in sensitivo, et quia neque a principio motus possunt immanere, sed dissoluti sunt: neque in reminiscendo facile recte procedunt. Penitus autem novi et multum senes immemores sunt propter motum, hi quidem enim decrementu, illi vero in augmento multo sunt. Amplius autem hujusmodi pueri qui nanosi sunt usque ad longam aetatem. De memoria quidem igitur et memorari, quae sit natura ipsorum et qua earum partium, quae sunt animae, memorantur animalia: et de reminisci quid sit, et quomodo fit et propter quam causam, dictum est.

RECENS.

Itaque quibus praecipua inest memoria, non eisdem et reminiscentiam inesse eximiam, diximus supra; distat vero memoria a reminiscentia non solum ratione temporis, sed eo quoque quod et complures aliae animantes memoriam participant, reminiscentia vero nulli fere ex omnium animalium cognitorum numero, praeterquam homini concessa est. Causa est quod reminiscentia veluti syllogismus quidam, id est ratiocinatio, est: nam qui reminiscitur, quod prius viderit aliquid, aut audierit, aut quidpiam id genus passus fuerit, ratiocinatur, et est quasi disquisitio quaedam; disquisitionem vero iis solis natura tribuit, quibus deliberandi facultas competit: etenim deliberatio ratiocinatio quaedam est. Porro affectionem ipsam corporalem esse, et reminiscentiam disquisitionem imaginis in tali parte, indicium est quod nonnulli aegre ferunt, ubi reminisci non possunt, vel tum nihilo minus ubi plane mentem inhibent conanturque non amplius reminisci, et potissimum quos atra bilis exercet: hos enim maxime imagines movent. Causa vero, cur reminiscentia in potestate eorum non sit, est quod, sicut qui jaculatur emissum telum non ultra sistere potest, ita qui reminiscitur et vestigat, corporeum aliquid movet, cui affectio haec inest. Maxime autem conturbantur, quibus humor circa sensoriam sedem redundat: non enim facile tranquillatur, motu semel inito, quo usque id quod quaeritur succurrat, et motio ipsa recto tramite procedat: quamobrem et irae et metus, simul atque aliquid commoverint, his vicissim motum cientibus, sedari non possunt, sed eodem contra nituntur, atque perinde evenit ut iis qui perquam nomina quaedam, aut carmina, vel orationes recitare assuefacti sunt; nam ubi cessarunt, iterum etiam invitis, canere ac loqui subit. Ceterum illi quibus superiora proportione reliqui corporis sunt vasta, itemque pumiliones minus memoria valent quam qui contrario sunt habitu, quod sentiendi instrumentum pondere graviore opprimitur, quodque nec initia inhaerere motus possunt, sed dissolvuntur nec, quum reminisci volunt, facile recto itinere sequuntur. Impendio vero pueri et admodum senes immemores sunt propter motum quem sustinent: nam hi valde minuuntur, illi vero magnum subeunt incrementum: adde quod usque ad aetatem satis provectam pumilionibus similes sunt pueri. Ergo quid natura sua sit memoria, quid meminisse, qua animae parte animalia meminerint, item de reminiscentia quid sit, quemadmodum fiat, et quam ob causam, dictum est.

Postquam Philosophus ostendit modum reminiscendi, nunc ostendit differentiam memoriae et reminiscentiae. Innuit autem tres differentias: quarum prima est ex aptitudine ad utrumque. Dictum est enim supra quod non iidem homines sunt bene memorativi et reminiscitivi. Secunda autem differentia est ex parte temporis, quia scilicet reminiscentia, cum sit via ad memoriam, tempore ipsam praecedit, ut ex praedictis patet. Tertia differentia est ex parte subjecti in quo utrumque eorum inveniri potest; quia hoc quod est memorari, multa alia animalia participant praeter hominem, ut etiam supra dictum est: sed nullum animal. Quod a nobis cognoscatur, reminiscitur, nisi homo, quod quidem dicit, quia apud quosdam dubium fuit, an aliquod animal esset rationale praeter hominem. Causa autem quare soli homini convenit reminisci, est quia reminiscentia habet similitudinem cujusdam syllogismi: quare, sicut in syllogismo pervenitur ad conclusionem ex aliquibus principiis, ita etiam in reminiscendo aliquis quodam modo syllogizat se prius aliquid vidisse, aut aliquo alio modo percepisse, ex quodam principio in hoc deveniens: et reminiscentia est quasi quaedam inquisitio, quia non a casu reminiscens ab uno in aliud, sed cum intentione deveniendi in memoriam alicujus procedit. Hoc autem, scilicet quod aliquis inquirat in aliud pervenire, solum illis accidit, quibus inest naturalis virtus ad deliberandum: quia etiam deliberatio fit per modum cujusdam syllogismi; deliberatio autem solis hominibus competit: cetera vero animalia non ex deliberatione, sed ex quodam naturali instinctu operantur.

Deinde cum dicit « quod autem »

Ostendit qualis passio sit reminiscentia. Quia enim dixerat quod reminiscentia est sicut syllogismus quidam: syllogizare autem est actus rationis, quae non est actus corporis cujusdam, ut probatur secundo de Anima: posset alicui videri quod reminiscentia non esset passio corporea, idest operatio exercitata per organum corporale. Philosophus autem ostendit contrarium. Et primo quidem (1) per quoddam, quod accidit reminiscentibus. Secundo per eos qui habent impedimentum reminiscentiae, ibi, « Sunt autem et superiora. » Circa primum tria facit. Primo inducit accidens praedictum. Secundo assignat causam praedicti accidentis, ibi, « Causa autem ejus. » Tertio manifestat per simile, ibi, « Unde et irae et timores. » Dicit ergo primo quod signum hujus quod reminiscentia sit quaedam corporea passio, sive existens inquisitio phantasmatis in tali, idest in aliquo particulari, vel in tali, idest in quodam organo corporeo, est, quod cum quidam non possunt reminisci turbantur, id est quadam inquietudine sollicitantur, et valde apponunt mentem ad reminiscendum. Et si contingat quod jam de cetero non conentur ad reminiscendum, quasi cessantes a proposito reminiscendi, nihilominus adhuc inquietudo illa cogitationis remanet in eis: et hoc maxime contingit in melancholicis, qui maxime moventur a phantasmatibus: quia, propter terrestrem naturam, impressiones phantasmatum magis firmantur in eis.

Deinde cum dicit « causa autem »

Assignat causam praedicti accidentis. Et primo ponit causam. Secundo ostendit in quibus maxime locum habet, ibi, « Maxime autem turbantur. » Circa primum considerandum est, quod operationes, quae sunt partis intellectivae absque organo corporali, sunt in sui arbitrio ut possit ab eis desistere cum voluerit. Sed non ita est de operationibus, quae per organum corporale exercentur: quia non est in potestate hominis quod ex quo organum corporale est mere, ejus passio statim cesset. Et ideo dicit quod causa ejus, quod est reminisci, non ita est in ipsis reminiscentibus, idest in potestate eorum, ut, scilicet possint desistere cum voluerint: quia sicut accidit projicientibus quod postquam moverint corpus projectum, non est amplius in eorum potestate ut sistant, sic etiam reminiscens et quicumque investigans per organum corporale, movet corporale organum, in quo est passio. Unde non statim motus cessat cum homo voluerit.

Deinde cum dicit « maxime autem »

Ostendit in quibus maxime praedicta causa locum habeat. Et dicit quod maxime turbantur, idest commoventur in reminiscendo illi, quibus humiditas abundat circa locum ubi sunt organa sensuum, puta circa cerebrum, et circa cor: quia humiditas mota non de facili quiescit, quousque occurrat illud quod quaeritur, et motus inquisitionis procedat recte usque ad terminum. Nec est contrarium quod supra dixit, hoc maxime accidere melancholicis, qui sunt siccae naturae: quia in illis contingit propter violentam impressionem, in his autem propter facilem commotionem.

Deinde cum dicit « unde et »

Manifestat quod dixerat per simile. Et ponit duo similia, quorum primum est de passionibus animae, quibus organum corporalem quodam modo commovetur. Et dicit quod quando ira, vel timor, vel concupiscentia, vel si quid hujusmodi movetur contra aliquod objectum, etiam si homines velint in contrarium movere, retrahendo se ab ira vel timore, non sedatur passio, sed contra idem adhuc movetur: quod contingit, quia commotio corporalis organi non statim quietatur.

Secundum simile ponit ibi « et comparatur »

Et dicit quod praedicta passio, quae accidit in reminiscendo, comparatur nominibus et melodiis et ratiocinationibus cum aliquod eorum cum aliqua intentione per os proferatur, sicut accidit his qui cum magna intentione recitant, nominant, vel cantant, vel argumentantur: quia quando ipsi volunt desistere, adhuc praeter intentionem eorum accidit quod cantent, vel aliquid proferant, propter hoc quod motus pristinae imaginationis adhuc manet in organo corporali.

Deinde cum dicit « sunt autem »

Manifestat propositum. per hoc quod reminiscentia impeditur per aliquam corporalem dispositionem. Et ponit duas dispositiones corporales impedientes reminiscentiam. Quarum primam ponit dicens, quod illi qui habent membra superiora majora quam inferiora, quae est dispositio nanorum, qui habent curtas tibias, et superiorem partem corporis proportionaliter majorem, sunt pejus memorativi, quam illi qui habent contrariam dispositionem, propter hoc, quod organum sensitivum in eis, quod est in superiori parte, est aggravatum in eis multitudine materiae, et propter hoc nec motus sensibilium in eis diu possunt permanere, sed cito dissolvuntur propter confusionem humorum, quod pertinet ad defectum memoriae: nec etiam de facili possunt recte procedere reminiscendo: quia non possunt regulare motum materiae, quod pertinet ad defectum reminiscentiae. Secunda dispositio impediens est, quod illi qui sunt penitus novi, sicut pueri nuper nati et multum senes sunt immemores propter motum augmenti, qui est in pueris, et decrementi, qui est in senibus, ut supra dictum est; et haec dispositio partim convenit cum prima, scilicet quantum ad pueros, qui usque ad longam aetatem sunt nanosi, quasi habentes superiorem partem corporis majorem. Sic ergo patet quod reminiscentia est corporalis passio, nec est actus partis intellectivae, sed sensitivae, quae etiam in homine est nobilior et virtuosior quam in aliis animalibus propter conjunctionem ad intellectum. Semper enim quod est inferioris ordinis perfectius fit suo superiori conjunctum, quasi aliquid de ejus perfectione participans. Ultimo autem epilogando concludit quod dictum est de memoria et memorari quae sit natura ipsorum, et per quam partem animae animalia memorantur, et similiter de reminiscentia quid sit, et quomodo fiat, et propter quam causam.

(1) *Al.* quod est.

DE SOMNO ET VIGILIA

LIBER UNICUS

SUMMA LIBRI. — SOMNI AC VIGILIAE NATURA, QUIBUSNAM ANIMALIBUS ET QUANDO INSINT, ET IN QUA PARTE FIERI HABEANT, DECLARATUR.

LECTIO I.

Quaenam de somno ac vigilia consideranda, quodque conjuncti passiones sint, proponitur.

ANTIQUA.

De somno autem et vigilia considerandum est quid sint. Et utrum animae an corporis propria sint, vel communia. Et si communia, cujus particulae animae vel corporis, et propter quam causam insunt animalibus. Et utrum communicant omnia simul ambobus ipsis: aut alia quidem somno, alia vero altero solum: vel alia quidem neutro, altera vero utrisque.

Adhuc autem quid est somnium et propter quam causam dormientes interdum quidem somniant, interdum autem non: vel accidit quidem semper dormientibus somniare, sed non meminerunt. Et si hoc fiat, propter quam causam fit. Et utrum contingat futura praevidere, aut non contingat, et qualiter si contingat. Et utrum futura ab homine prospiciantur solum. Et utrum agenda ab homine solum, vel quorumdam daemonium est causa. Et utrum a natura fiant, aut ab eventu.

Primum quidem igitur hoc manifestum sit: quoniam circa idem animalis vigilia quidem est et somnus. Opponuntur enim; et videtur somnus vigiliae quaedam privatio. Nam extrema semper et in naturalibus, circa idem susceptibile videntur fieri et ejusdem passiones esse. Dico autem veluti visus, caecitas: turpitudo, pulchritudo: sanitas, aegritudo: fortitudo, debilitas: auditus, et surditas.

Amplius autem et ex his manifestum. Quo enim vigilantem cognoscimus, hoc et eum qui somno premitur. Sentientem enim vigilare putamus et vigilantem omnem: aut eo quod eorum quae extrinsecus aliquid sentit, vel eorum qui in ipso motuum aliquem. Si ergo vigilare in nullo alio est quam in eo quod est sentire, manifestum, quoniam quo quidem sentiunt, hoc vigilant vigilantia, et dormiunt dormientia.

Quoniam autem non animae proprium est sentire neque corporis, cujus enim est potentia, ejus est et actio, qui vero dicitur sensus, ut actio, motus quidam per corpus animae est, manifestum quoniam neque animae passio propria, neque inanimatum corpus possibile est sentire.

Cum autem determinatum sit prius in aliis de his quae dicuntur quasi particulae animae et de nutritiva quod quidem separetur ab aliis in corporibus habentibus vitam, aliarum vero nulla sine hac existit, manifestum quidem quaecumque viventium augmenti diminutionisque participant solum, quoniam in his non est somnus nec vigilia, velut plantis.

Non enim habent particulam sensitivam: neque si separabilis, neque si non separabilis. Potestate enim et esse separabile est.

RECENS.

De somno et vigilia haec consideremus oportet, quidnam sint, et utrum animae an corpori propria sint, an utrisque communia; et si communia sint, cui parti tam animae quam corporis credita, et cur tributa animalibus sint, et utrum utrumque omnibus communicatum sit, an alteris hoc, illud alteris solum, an aliis neutrum, aliis utrumque; tum etiam quid sit insomnium, et quamobrem dormientes modo somnient, modo non somnient, aut an somnient quidem semper, sed non meminerint, et hoc si fit, quam ob causam fiat; item possintne futura praevidere, necne; et si possint, qua ratione, et utrum ea solum quae agentur ab homine, an etiam quorum causa sunt res divinae et quae natura fiunt, vel sponte. Ac primum quidem illud constat, ad eamdem animalis partem somnum et vigiliam pertinere, quandoquidem opposita invicem sunt, et ille manifesto privatio quaedam hujus est: nam semper contraria, tam in reliquis quam in hisce quae a natura dependent, in eodem recipi et ejusdem affectiones esse videmus, ut sanitas et morbus, pulchritudo et foeditas, robur et imbecillitas, visus et coecitas, auditus et surditas. Item ex iis quae sequuntur, palam fiet: quo vigilare aliquem cognoscimus, eodem et dormire deprehendimus: qui enim sentit, eumdem vigilare censemus, atque vigilantem omnem putamus aut externum aliquid sentire, aut motum intestinum. Si ergo vigilia in alio nullo quam in sentiendo consistat, certum est, quae vigilant ac dormiunt, eodem vigilare ac dormire quo sentiant. Quum autem sensus neque animae neque corporis proprius sit (nam cui potentia inest, huic etiam actus; id autem quod sensum vocamus, si tamquam actus consideratur, est motio quaedam animae interventu corporis proveniens), manifestum est affectionem hanc nec propriam animae esse, neque corpus inanime sentire posse. Porro quum de iis rebus quas particulas animae esse ferunt, alicubi jam retro definitum sit, quumque vegetatrix a reliquis sejungi possit in corporibus quae vitam tantum habent, e reliquis vero nulla sine hac consistere queat, clarum est, viventia quae augentur solum et minuuntur, ut plantae, somno et vigilia destitui, quod parte animae sensui destinata careant, sive separabilis illa quidem sit, necne: nam potentia et essentia separabilis est.

In priori libro determinavit auctor de quibusdam proprietatibus consequentibus sensum, quae causantur ex parte animae, et insunt animalibus perfectis: in hoc libro determinat de quibusdam proprietatibus consequentibus sensum ex parte corporis, et insunt omni animali et soli: quae sunt somnus et vigilia. Et dividitur liber iste in partes duas: in prooemium et tractatum, qui incipit ibi, « Primum quidem, etc. » Prima in duas, secundum quod duo sunt intenta in hac scientia. In prima dat intentionem circa primum intentum, scilicet circa somnum et vigiliam. In secunda dat secundum intentum, quod est passio somni; et secunda, ibi, « Adhuc autem etc. » Tractatus similiter dividitur in partes duas penes haec duo intenta. In prima intendit de prima. In secunda parte determinat de secunda, ibi, « Post hoc autem quaerendum est de somno. » Prima in duas. In prima ostendit quod somnus et vigilia sunt passiones conjuncti in omni animali vicissim et soli. Et in secunda cui parti conjuncti primo debetur, et ob quas causas, ex quibus dubitationibus patebit sufficienter quid sit somnus et vigilia: et secunda, ibi, « Quare autem dormiant etc. » Prima est praesentis lectio. Et dividitur in duas. In prima ostendit quod sunt passiones conjuncti. In secunda ostendit quod insunt omni animali, et vicissim, et soli. Et secunda ibi, « Cum autem determinata. » Prima in duas. In prima parte probat minorem suae rationis. In secunda parte probat majorem, ibi, « Quoniam « autem etc. » Prima adhuc in duas. In prima declarat quoddam praeambulum ad minorem. In secunda probat istam minorem. Et secunda ibi, « Amplius autem. » Illa pars in qua ostendit quod somnus et vigilia insunt omni animali vicissim etc., dividitur in duas. In prima ostendit, quod soli animali insunt. In secunda ostendit, quod omni insunt vicissim. Et secunda ibi, « Similiter autem etc. » Dicit ergo primo, et dat intentionem suam circa somnum et vigiliam: et sunt quinque intenta. Primum est, quid sit somnus et vigilia. Secundum est utrum sint passiones animae solum, vel corporis tantum, vel conjuncti. Tertium, si sint passiones, ex qua particula animae et corporis sit illud conjunctum. Quartum, est propter quam causam insunt omnibus animalibus. Quintum est utrum omnia animalia communicent tam somno quam vigiliae, vel non. Et si non, utrum haec animalia communicent somno tantum, illa vigilia tantum, vel haec animalia neutrum, illa utrumque.

Deinde cum dicit « adhuc autem »

Dat intentionem circa somnium. Et sunt tria. Primum est, quid sit somnium. Secundum est, propter quam causam somniantes vel dormientes aliquando somniant, aliquando non, vel semper somniant et non semper sunt memores somnii, propter quam causam hoc est. Tertium est, utrum contingat praevidere futura in somno, vel non. Et, si sic, qualiter contingit: scilicet utrum homo inquantum homo potest praevidere futura per revelationem spirituum, et utrum hoc a natura vel a casu. Et notandum quod daemon graece, idem est quod sciens latine. Est etiam nomen commune cujuslibet intelligentiae, et componitur cum calodaemon quod est bonus daemon, a calo, quod est bonum, et daemon, quasi bonus daemon.

Deinde cum dicit « primum quidem »

Prosequitur intentum. Et probat primo quod somnus et vigilia sunt passiones conjuncti sic: sensus est passio conjuncti: sed somnus et vigilia sunt circa idem, circa quod est sensus: ergo somnus et vigilia sunt passiones conjuncti. In hac ratione sic procedit. Primo probat minorem. Secundo probat majorem. Tertio infert conclusionem circa minorem. Primo ostendit quod somnus et vigilia sunt circa idem, circa quod est sensus, sic. Omnia privative opposita habent fieri circa idem: sed somnus et vigilia sunt privative opposita: ergo etc. Unde primo ponit conclusionem cum dicit « primum. » Secundo minorem, ibi, « Opponuntur enim. » Ubi dicit quod somnus est quoddam vigiliae extremum contrarietatis immediatae. Tertio majorem, ibi, « Nam extrema. » Et confirmat per exempla, ibi, « Dico autem. » Et accipit hic communiter privative opposita secundum quod continent sub se contraria. Et ideo exemplificat in privative oppositis a natura et in contrariis etc.

Deinde cum dicit « amplius autem »

Probat minorem in se sic. Eodem sensu cognoscimus vigilantem et dormientem: sed vigilantem cognoscimus per actum sentiendi, eo quod sentit aliquem motum interiorem vel exteriorem: quare idem est vigilare et sentire. Et qua parte sentiunt animalia, eadem parte vigilant et dormiunt. Hanc rationem ponit totam continue. Et notandum quod motus exterior est, qui fit a sensibili extra in organum sensus particularis; motus autem interior, qui fit a specie sensibili in organum sensus communis, qui superior est.

Deinde cum dicit « quoniam autem »

Probat majorem sic. Ejusdem est potentia cujus est actus procedens a potentia: sed actus sentiendi est ipsius conjuncti: est enim motus ab anima mediante organo corporeo: ergo sensus est actus, vel passio conjuncti. Unde hic primo ponit conclusionem cum dicit, « Quoniam autem. » Secundo majorem, ibi, « Cujus enim. » Tertio minorem cum dicit, « Quae vero est. » Quarto iterum infert conclusionem cum dicit, « manifestum quoniam. »

Deinde cum dicit « cum autem »

Ostendit quod somnus et vigilia insunt soli animali. Non enim insunt plantis: ergo insunt soli animali. Solum probat antecedens sic. Plantae non habent particulam sensitivam, cujus passiones sunt somnus et vigilia: ergo non habent somnum et vigiliam. Hujus rationis solum ponit conclusionem, dicens quod, cum determinatum sit in libro de anima, de his quae sunt particulae animae, scilicet quod pars vegetativa sive nutritiva separatur ab aliis partibus animae in quibusdam corporibus, sicut in plantis; nulla autem pars animae reperitur sine vegetativa; manifestum est quod nulla viventia participantia solam partem animae vegetativam, quae operatur augmentum et decrementum, habent somnum et vigiliam, sicut plantae.

Deinde ponit medium hujus rationis, cum dicit « non enim »

Dicens quod plantae non habent sensitivam particulam. Et hoc sive illa particula sit separabilis a potentia vegetativa secundum locum, sicut dixit Plato, qui dixit, quod sensitiva est in corde, vegetativa in hepate, sive non sit separabilis a potentia vegetativa secundum locum, quia, si non sit separabilis secundum locum, separabilis est tamen secundum potentiam et definitionem.

LECTIO II.

Duae afferuntur conclusiones: altera est, nulli animali semper inesse vigiliam; altera vero, omne animali pena somnum et vigiliam inesse.

ANTIQUA.

Similiter autem quod nihil est quod semper vigilet aut semper dormiat: sed eisdem insunt animalium utraeque passiones hae. Neque enim si est animal habens sensum, hoc contingit neque dormire neque vigilare: utraque enim passio haec circa sensum primi sensitivi est.

Non contingit autem alterum horum semper inesse eidem: veluti aliquod genus animalium, semper dormire, vel semper vigilare. Amplius quorumcumque est aliquod opus secundum naturam, quum excesserit tempus in quo possunt aliquid facere, necesse est deficere, ut oculos cum viderint, postea quiescere oportet, nec amplius videre. Similiter autem manum et aliud omne, cujus est opus aliquod. Si itaque alicujus est opus sentire, et hoc utique excedat tempus quo potest continue sentire, deficiet et non amplius faciet hoc. Si igitur vigilare definitur solutione sensus, contrariorum vero hoc quidem necesse est adesse, illud vero non. Vigilare autem ei quod est dormire contrarium est, et necessarium omni alterum inesse, necessarium omni utique erit dormire.

Si igitur hujus passio est somnus, hoc autem est impotentia propter excessum vigilandi: Vigilandi autem excessus quandoque quidem ab aegritudine, quandoque absque aegritudine fit, quare impotentia et dissolutio similiter erit; necesse est omne quod vigilat posse dormire. Impossibile enim semper agere.

Similiter autem neque dormire semper consequenter ullum animal potest.

Somnus enim passio sensitivae particulae est, ut vinculum et immobilitas quaedam. Quare necesse est omne dormiens habere sensitivam particulam. Sensitivum autem est, quod potest sentire secundum actum. Agere autem sensu proprie et simpliciter impossibile est dormientem simul: ideo necessarium est somnum omnem excitabilem esse.

Animalia quidem igitur pene omnia somno communicant: et natabilia et volatilia, atque gressibilia.

Etenim omnia genera piscium, et quae marinorum vel malaciorum, visa sunt dormientia, et alia omnia quaecumque habent oculos. Etenim quae duros habent oculos et insecta, manifestum quod dormiunt: brevis autem somni sunt hujusmodi omnia. Ideoque latebunt utique quaedam multoties, utrum participant somno vel non. Eorum vero quae duram habent testam, secundum sensum quidem nondum factum est manifestum, si dormiant; si cui vero verisimilis dicta ratio est, suadebitur.

Quod igitur quidem somno communicant omnia animalia, manifestum est ex his: eo enim quod est sensum habere, definitur animal.

Sensus autem modo quidem aliquo immobilitatem et velut vinculum somnum esse dicimus, solutionem autem remissionemque vigiliam. Plantarum autem nullam possibile est communicare neutra harum passionum: nam sine sensu quidem non existit neque somnus neque vigilia.

Quibus vero inest sensus, et tristari et gaudere: quibus vero haec, et concupiscentia. Plantis autem nihil horum inest.

Signum autem, quoniam et opus suum facit nutritiva particula in dormiendo magis quam in vigilando. Nutriuntur autem et augentur tunc magis, tamquam nihil egentia ad haec sensu.

RECENS.

Pari modo constat, nullum esse animal quod aut semper vigilet, aut semper dormiat; sed utrumque affectum iisdem tributum esse: non enim si quod animal est sensu praeditum, neque dormire id neque vigilare, licet, quando uterque hic affectus circa sensum primi sensitivi accidit. Neque fieri potest ut alter horum eidem semper insit, verbi gratia ut genus aliquod animalis aut semper dormiat aut semper vigilet. Praeterea, quaecumque mutua aliqua naturaliter obeunt, simulac temporis modum excesserint, quo sufficere operi poterant, lassescant et a muneribus quaeque suis desistant oportet, ut oculi videndo; item manus et quidquid aliud functionem aliquam exercere solet. Itaque si quid sentiendi officio fungatur, hoc quoque si temporis spatium excesserit, per quod continenter sentire potest, fatiscet, nec praeterea operari valebit. Quum ergo vigilia exsolutione sensus finiatur, et contrariorum si alterum adsit, alterum abesse oporteat, vigilia vero somno contraria sit, sitque necessarium cuilibet alterum inesse, necessario dormietur. Igitur si talis affectio somnus est, somnus vero impotentia a vigiliae excessu pendens, vigiliae autem excessus interim ab aegritudine pendet, interim citra aegritudinem accidit (unde et impotentia et exsolutio eodem modo duplices erunt), necessarium est ut quidquid vigilat, dormire aliquando contingat, quia ut semper agat fieri non potest. Similiter fieri nequit ut semper dormiat aliquid: nam somnus affectio quaedam sensoriae partis, quasi vinculum quoddam et immobilitas est: ex quo sequitur, quidquid dormit, sensitivam partem habere; sensitivum autem est quod sentire actu potest; sentire vero actu simpliciter et proprie nemo per somnum potest: necessario igitur nullus somnus est qui expergiscibilis non sit. Itaque cetera fere omnia, pedestria, volatilia, natatilia, manifesto somnum participant: etenim cuncta piscium genera, et ea quae molli crusta integuntur, et cetera omnia quaecumque oculos habent, dormire cernuntur: nam et quibus oculi duri, et insecta, dormire palam est, quamquam isthaec omnia somno exiguo contenta sunt: unde fit etiam ut saepenumero quempiam lateat, utrum somno obnoxia sint, necne. Utrum vero testacea sopore afficiantur, nondum sensu quidem cognitum fuit; sed ratione tamen ea quam praediximus, si cui probabilis videatur, persuaderi id potest. Somnum igitur animalibus communicatum omnibus esse, hac ratione patescit: animal eo finiri solet quod sensum habeat; sensus vero immobilitatem quodammodo et quasi vinculum somnum esse dicebamus, contra exsolutionem atque relaxationem vigiliam; at planta nulla neutram harum affectionum participare potest, quippe quum citra sensum neque somnus esse, neque vigilia possit; at quibus sensus inest, eisdem et dolor et voluptas; quibus vero dolor et voluptas, eisdem et cupiditas: plantis autem nihil horum inest. Argumento est quod pars animae vegetativa munus suum melius consopitis quam vigilantibus animalibus absolvat: tunc enim probius et aluntur et augentur, ut quae nihil ad ea ope sensus egeant

Sequitur secunda pars principalis, in qua ostendit quod somnus et vigilia insunt animali vicissim. Et ista dividitur in duas. Primo proponit duas conclusiones probandas. Secundo probat eas, ibi, « Non contingit autem. » Et ista in duas. Primo probat primam. Secundo secundam, ibi, « Animalia quidem. » Prima in duas. Primo repetit conclusionem probandam. Secundo probat eam, ibi, « Amplius autem etc. » Et ista in duas. Primo probat quod necesse est omnem vigilantem aliquando dormire; in secunda probat conversam, ibi, « Similiter autem etc. » Nunc sequitur secunda pars, in qua probat conclusionem secundam: et illa in duas, in partem principalem et incidentalem.

Secunda ibi, « Plantarum autem etc. » Prima in duas. Primo probat quod somnus et vigilia insunt omni animali. Secundo probat quod universaliter insunt omni, ibi, « Quoniam quidem etc. » Sequitur pars incidentalis in duas. Primo repetit rationem propositam. Secundo probat medium rationis, ibi, « Quibusdam vero etc. » Et ista in duas secundum duas rationes. Et secundo ibi, « Signum autem etc. » Ponit ergo primo duas conclusiones probandas. Et prima est, quod nulli animali semper inest vigilia et semper inest somnus: sed utraque insunt vicissim. Secunda est, quod nullum animal habens sensum potest neque dormire neque vigilare: sed necesse est alterum omni animali inesse, eo quod ambo sunt passiones sensus communis, qui inest omni animali.

Deinde cum dicit « non contingit »

Probat primam conclusionem. Et primo repetit eam, ibi, « Non contingit autem. » Secundo probat eam per duas rationes. Prima talis est. Quorumcumque est aliquod opus determinatum secundum naturam, quando excedit tempus determinabile a natura in operatione tali, necesse est eam languere et quiescere ab operatione tali, et in visione, quae est talis operatio oculorum et etiam in operatione manus. Quare, cum sentire sit opus sentientis determinatum a natura, si continue sentiet, necesse est ipsum languescere et cessare ab actu operandi. Et tunc cum dicit, « Si igitur, » concludit intentum sic. Si omni sensitivo necesse est cessare ab actu sentiendi, cum vigilare contingat in actu sentiendi, ergo necesse est ipsum cessare ab actu vigilandi: sed vigilare et dormire sunt contraria immediate, quare necesse est alterum inesse aliquando omni animali: ergo necesse est aliquando vigilare, et aliquando dormire.

Deinde cum dicit « si igitur »

Ponit secundam rationem, quae talis est. Somnus est impotentia sensus, propter excessum vigilandi: sed excessus vigilandi, aliquando accidit animali ab aegritudine, aliquando sine; ergo etiam hujusmodi impotentia. Quare vigilantem necesse est aliquando dormire, quando non possit amplius sentire.

Et hanc rationem ponit totam, consequenter probat conversam « similiter autem »

Et circa hoc duo facit. Primo ponit conclusionem. Secundo probat eam, ibi, « Somnus enim. » Dicit ergo, necesse est omnem dormientem vigilare aliquando etc.

Deinde cum dicit « somnus enim »

Quam probat sic. Omne dormiens potest sentire secundum actum; sed hoc non contingit dum dormit; ergo necesse est ipsum excitari a somno, ut actu sentiat. Hujus rationis primo probat majorem sic. Somnus est passio sensitivae particulae: est enim immobilitas sensus, et quasi vinculum: ergo necesse est omnem dormientem habere particulam sensitivam: sed omne habens sensitivam particulam potest sentire secundum actum; ergo omne dormiens potest sentire secundum actum. Hanc rationem totam ponit post conclusionem, quae est major principalis rationis; et secundo infert principalem conclusionem cum dicit « ideo necesse sarium. »

Deinde cum dicit « animalia quidem »

Probat secundam conclusionem, scilicet quod somnus et vigilia insunt pene omni animali, sic. Omnia animalia volatilia, gressibilia et natabilia habent somnum et vigiliam: sed omnia animalia pene sunt hujusmodi: ergo omnia animalia pene habent somnum et vigiliam. Hujus rationis primo ponit conclusionem cum dicit, « Animalia etc. » Subjungit majorem cum dicit, « Et natabilia etc. » Et nota quod dicit « pene » propter animalia carentia motu progressivo, quae sunt terrae affixa, quae sunt conchilia degentia.

Deinde cum dicit « etenim omnia »

Probat minorem per locum a minori sic. Omnia genera piscium, etiam quae sunt malacia, cujusmodi sunt ostreae et hujusmodi conchilia, et omnia animalia quae habent oculos, dormiunt aliquando, et quae habent oculos duros, et carent palpebris, quibus videntur vigiles oculi: quia signum maxime dormiendi est clausio palpebrarum, et sic animalia imperfecta aliquando dormiunt, licet propter levitatem somni lateat nos ipsos dormire. Ipsa etiam animalia, quae habent durum corium, in quibus parva ascendit evaporatio a nutrimento propter eorum duritiem, quod est causa somni, aliquando dormiunt, licet illud nondum sit manifestum. Et ita est manifestum quod omnia animalia aliquando dormiunt.

Deinde cum dicit « quod igitur »

Probat quod somnus et vigilia insunt omni animali, et universaliter, sic. Omne animal habet sensum, sed somnus et vigilia sunt passiones sensus, ergo omnia animalia habent somnum et vigiliam. Hujus rationis primo ponit conclusionem cum dicit, « Quod igitur quidem. » Secundo ponit declarationem majoris, dicens, quod animal habet sensum, quia definitur per sensum. Et ita constat quod omne animal habet sensum. Et hoc facit cum dicit, « Eo enim. »

Deinde cum dicit « sensus autem »

Ponit declarationem minoris sic. Somnus est immobilitas et vinculum sensus. Et « quodammodo » dicit, quia non est vinculum nisi metaphorice accipiatur vinculum. Vigilia enim est remotio et solutio sensus a tali vinculo, et ita somnus et vigilia sunt passiones sensus. Et quia superius probavit somnum non inesse plantis, eo quod non habent sensum, hoc incidenter, cum dicit, « Plantarum etc. » redit ut probet dictum medium. Et primo repetit rationem prius positam, ut patet.

Deinde cum dicit « quibus vero »

Probat medium per duas rationes. Prima talis est. Quibus inest sensus, inest tristitia et gaudium; et quibus haec insunt, in eis est concupiscentia. Sed nihil horum inest plantis, ergo nec sensus.

Deinde cum dicit « signum autem »

Ponit secundam rationem. Et est talis. Complexio plantarum in nutrimento et augmento et his similia, melius fiunt sine sensu quam cum sensu: ergo plantae non habent sensum, cum natura semper faciat quod melius est. Hujus rationis solum ponit minorem per signum, dicens, quod signum est quod nutrimentum et augmentum melius fiunt sine sensu quam cum sensu, quare anima vegetativa sive nutritiva melius facit opus suum in animalibus in dormiendo, quam in vigilando. « Nutriuntur enim et augentur magis cum dormiunt, quam cum vigilant. Et ita nutrimentum et augmentum non indigent sensu.

LECTIO III.

Cujusnam sensus somnus et vigilia passio sit ostenditur.

ANTIQUA.

Quare autem dormiant et vigilent animalia, et propter qualem quemdam sensum, vel quales si propter plures, considerandum.

Quoniam vero quaedam animalium habent sensus omnes, quaedam vero non habent, ut visum, tactum autem et gustum omnia habent, nisi sit aliquod animalium imperfectorum, dictum est autem de his in his quae de Anima: impossibile autem simpliciter qualicumque sensu sentire quod dormit animal: manifestum quoniam omnibus necessarium inesse eamdem passionem in vocato somno: nam si huic quidem, huic vero non, hac dormiens sentiet: hoc autem impossibile est.

Quoniam autem inest unicuique sensui aliquid proprium atque aliquid commune: proprium quidem, velut visui videre, auditui: autem audire, et in aliis secundum eumdem modum: Est autem quaedam et communis potentia, quae sequitur omnes:

Qua et quod videt et audit et sentit, non enim visu quidem videt, quod videt:

Et judicat itaque et potest discernere, quoniam alia quidem dulcia sunt ab albis, nec gustu nec visu, nec ambobus, sed quadam communi particula omnium sensitivorum: nam est quidem sensus unus et principale sensitivum unum; esse autem sensui generis cujuslibet alterum, velut soni et coloris: Hoc autem simul cum tactivo maxime existit: Hoc quidem separatur ab aliis sensitivis, alia vero ab hoc inseparabilia sunt: Dictum est autem de ipsis in his quae de Anima theorematibus: Manifestum igitur quoniam hujus est passio, vigilia et somnus.

Propter quod omnibus inest animalibus. Etenim tactus solus omnibus inest.

Si enim in eo quod omnes patiuntur aliquid sensus, fieret dormitio, inconveniens est, si quibus neque necesse neque possibile est aliquo modo agere simul, hos vacare, simul et immobiles existere: contrarium enim rationabilius accideret eis, quam simul quiescere. Quemadmodum autem nunc dicimus rationabiliter se habet et de his. Nam, cum principale aliorum omnium sensitivorum, et ad quod tendunt alia, patiatur aliquid, compati necessarium et reliqua omnia. Illorum autem cum aliquid impotens sit, non necesse est hoc impotens fieri.

Manifestum autem ex pluribus, quoniam non in sensu sine operatione esse et non uti ipsis, somnus est, neque in non posse sentire. Nam et manifeste in animae defectionibus tale quid accidit. Impotentia enim sensuum est animae defectio. Fiunt autem et amentiae quaedam hujusmodi. Amplius autem quibus in collo venae apprehenduntur, insensibiles fiunt. Sed quandoque impotentia usus, neque in quovis sensitivo, neque per quamvis causam (sed quemadmodum dictum est nunc) in primo quo sentit omnia. Cum enim hoc quidem impotens fuerit, necesse est et sensitiva omnia impotentia esse sentire: cum vero illorum aliquid, non est hoc necesse.

RECENS.

Cur autem dormiant et vigilent, et per quem sensum, aut per quos, si per plures id eveniat, considerandum est. Quum animalium quibusdam sensus omnes insint, quibusdam non omnes, ut visus, sed cunctis tactus et gustus, nisi quid imperfectum sit, de quibus omnibus in libris de anima dictum est, fieri autem simpliciter non possit ut dormiens animal ullo sensu utatur; patet necessarium esse in somno eamdem omnes subire conditionem: nam si alio quidem operetur, alio vero non, illo dormiens sentiet: id quod impossibile est. Porro quum singuli sensus tum proprium quid habent, tum commune, proprium quidem, ut visui videre, auditui audire, et reliquis unicuique ad eumdem modum; commune vero vim quamdam generalem, quae omnes comitatur, qua animal et videre et audire se sentit: non enim visu se videre videt, nec visu, aut gustu judicat judicareve potest distare dulce ab albo, neque seorsum, neque simul utroque, sed particula quadam communi, quae adjuncta sensus instrumentis omnibus est: nam sensus unus est, et etiam principale sensorium unum; essentia tamen sensioni cujusque generis, ut soni et coloris, alia; hoc autem cum tactu maxime conjunctum est: nam tactus a ceteris sensibus divelli potest, ceteri vero ab hoc non possunt (quae omnia in commentariis de anima explicata sunt): hinc profecto constat, somnum et vigiliam affectionem hujus esse, ideoque animalibus cunctis inest: etenim tactum unum omnia possident: nam si somnus fieret, quia sensus omnes aliquatenus afficerentur, absurdum sane fuisset eos simul feriari et immobiles persistere debere, quos neque necesse est, neque possibile quodammodo simul in opera esse, quum contra magis congruenter res fierent, si non simul quiescerent. Sicut autem nunc de hisce dicimus, rationi consonum est: nam quum sensorium quod ceteris omnibus praeest et quorsum ceteri tendunt, aliquatenus afficitur, necessario et reliqui omnes consentiunt; at si quodpiam ex istis elanguescat, non necesse est illud languescere. Constat autem multis argumentis, somnum non ea re consistere quod otiosi sensus sint, nec eis utatur animal, neque eo quod sentire non possint: nam et quum quis animo linquitur, tale quid evenit, quando defectus animae impotentia sensuum est; eveniunt et deliria quaedam ejus generis; praeterea quibus venae colli intercipiuntur, eripiuntur sensus; verum tunc fieri, ubi impotentia sentiendi non quacumque de causa obvenit, neque in quocumque sensus instrumento, sed sicuti nuper dixi, in primo sensorio quo animal omnia percipit: nam quum istud lassatur, necessario et cetera sensoria omnia actus suos exercere non possunt; contra si quod ex illis impotens reddatur, non protinus necesse est idem huic evenire. Sed qualis affectio somnus sit, et quam ob causam dormire contingat, dicendum est.

Ostenso, quod somnus et vigilia insunt omni animali vicissim et soli, in hac parte ostendit quod conjuncti passiones sunt, et propter quam causam: et haec n duas. Primo dat intentionem suam. Secundo prosequitur, ibi, « Quoniam vero quaedam etc. » Et ista in duas. Primo dicit, quod somnus et vigilia sunt passiones sensus communis, et ejus organi. In secunda ostendit propter quam causam eis insunt, ibi, « Propter quam causam accidit dormire etc. » Prima in duas: in principalem et corollariam, ibi, « Sive omnibus etc. » Prima in tres. In prima ostendit majorem. In secunda ostendit minorem, ibi, « Quoniam autem etc. » In tertia infert conclusionem, ibi, « Manifestum est autem etc. » Media in duas, in principalem et incidentalem, quae incipit, ibi, « Hoc autem simul. » Et prima in duas. Primo ponit minorem. Secundo probat eam per duas rationes, ibi, « Quae quoniam. » Et ista in duas secundum duas rationes. Et secunda, ibi, « Et judicat etc. ». Dicit ergo primo intentionem suam dicens: Propter quam causam dormiunt et vigilant animalia considerandum est modo, et circa quales sensus, sicut si sint circa plures.

Deinde cum dicit « quoniam vero »

Probat, quod somnus et vigilia sunt passiones sensus communis et ejus organi, sic. Somnus et vigilia omnibus partibus animalium insunt simul: sed sensus communis sequitur ad omnes sensus particulares, et est commune eis: ergo somnus et vigilia sunt passiones sensus communis. Et fundatur haec ratio super hanc maximam: Omnis passio, inhaerens pluribus sensibus, inhaeret per naturam sui subjecti primi, quod reperitur in omnibus, ut dicit Aristoteles in libro Posteriorum: et ita cum somnus et vigilia sint passiones sensus, et insunt omnibus partibus animalis, hoc erit de necessitate per naturam sensus communis. Hujus rationis primo probat majorem sic. Cum quaedam animalia habeant omnes sensus, ut perfecta, quaedam non, sed solum tactum et gustum: et ad minus illos, nisi fuerit aliquod animal summe imperfectum, quod animal est terrae affixum more plantae, ut spongia maris, vel pars decisa animalis annulosi, quae gustu carent, universaliter est verum quod non contingit animal dormiens aliquo sensu particulari sentire: ergo necesse est hanc passionem quae est somnus, simul inesse omnibus sensibus particularibus. Hujus rationis primo ponit antecedens cum dicit, « Quoniam « vero »: Secundo consequens, cum dicit, « Mani- « festum quoniam. » Tertio declarat consequentiam dicens: Si somnus inesset alicui sensui, alicui non, tunc sentiret secundum unum et dormiret secundum alium: quod est impossibile. Et hoc est quod dicit, ibi, « Nam. »

Deinde cum dicit « quoniam autem »

Probat minorem dicens, quod in unoquoque sensu particulari est aliquid proprium, et aliquid commune, consequens ad ipsum proprium, et est ei sua propria operatio, ut visui videre, et auditui audire; quaedam communis potentia sentiendi est, consequens ad omnes sensus particulares.

Deinde cum dicit « qua et quod »

Probat consequens duabus rationibus. Quarum prima talis est. Aliquo sensu sentimus nos videre: sed non sensu proprio: ergo aliquis est sensus communis sentiens. Et hic primo ponit conclusionem. Et secundo minorem, ibi, « Non enim. »

Deinde cum dicit « et judicat »

Ponit secundam rationem, quae talis est. Aliquis sensus discernit sensibilia diversorum generum, ut album a dulci: sed non facit hoc uno sensu proprio, nec pluribus: ergo de necessitate est aliquis sensus communis, faciens hujusmodi judicium et discretionem. Primo ponit majorem. Secundo cum dicit, « Nec gustu, » ponit minorem. Tertio cum dicit, « sed quadam, » ponit conclusionem. Et ex hoc concludit ulterius quod unus est sensus communis et principalis, et unum organum sentiendi principale, quod licet sit idem et unum secundum substantiam, est tamen diversum secundum esse inquantum sentit sensibilia diversa genere. Et hoc est quod dicit, ibi, « Nam quidem, » Et quia superius dictum est quod sensus communis sequitur maxime ad sensus particulares, ne crederet quis quod hoc esset generaliter verum, addit consequenter quod sensus communis maxime sequitur ad tactum, et simul est cum ipso, quia tactus solus reperitur sine sensibus aliis et alii nunquam sine tactu, ut dicit in libro de Anima. Et hoc est quod dicit, « Hoc autem simul. » Et tunc concludit principalem conclusionem eum dicit, « Manifestum « est igitur. »

Deinde cum dicit « propter quod »

Infert corollarie quod somnus et vigilia insunt omnibus animalibus. Tactus enim ad quem sequitur sensus communis, inest omnibus animalibus ad minus.

Deinde cum dicit « si enim »

Ponit secundam rationem principalem; et est talis. Ad cujus vacationem et quietem sequitur vacatio et quies omni sensui, et non e converso, illius est somnus primo per se et vigilia: sed ad vacationem sensus communis, sequitur vacatio omnium particularium et non e converso, ad vacationem autem unius sensus proprii non sequitur vacatio aliorum sensuum particularium, sicut nec ad actionem unius sequitur actio alterius: ergo somnus non est passio sensuum propriorum, sed communis. Primo ponit conclusionem, cum dicit, « Si enim. » Et continuat partem minorem cum antecedente cum dicit, « Si enim ». Et tertio addit tertiam partem minoris cum dicit, « Quemadmodum autem. »

Deinde cum dicit « manifestum autem »

Quia dixit quod somnus est vacatio sensuum, ne crederet quis, quod omnis vacatio esset somnus, hoc removet dicens, quod non; quia multipliciter accidit impotentia sensus propter defectum spirituum animalium in comparatione sensuum. Aliter propter defectum illorum contingit aliquando amentia. Similiter contingit insensibilitas propter occupationes venarum, quibus deferuntur spiritus ad sensus exteriores. Nulla talis impotentia sensus est somnus: sed quandoque est sensus impotentia, non propter defectum organi particularis, neque ex quacumque causa, sed propter impotentiam sensus communis per organum, quod provenit ex defectu sensus materialis, per cujus impotentiam redduntur omnia organa particularia impotentia ad sentiendum, et non e converso.

LECTIO IV.

Somni ac vigiliae causae quaedam enumerantur.

ANTIQUA.

Propter quam vero causam accidit dormire, et cujusmodi passio est, dicendum. Quoniam vero modi plures sunt causarum: nam et quod cujus gratia, et unde principium motus, et materiam et rationem causas esse dicimus:

Primum quidem igitur, quoniam naturam dicimus gratia hujus facere: hoc autem bonum aliquod:

Quietem vero omni, quod natum est moveri, cum non possit semper continue moveri cum delectatione, necessariam esse atque utilem: somno quoque propter ipsam veritatem coaptant metaphoram hanc, tamquam requies sit. Quare propter salutem animalium existit.

Vigilia vero finis: nam sentire et sapere omnibus finis, quibus inest alterum eorum.

Optima enim haec: finis vero optimus. Amplius, necessarium unicuique animalium inesse somnum. Dico autem ex suppositione necessitatem; quoniam, si animal erit habens suam naturam, ex necessitate inesse quaedam ei oportet, et his existentibus, alia existere.

Amplius autem, et quali motu et actione in corporibus facta, accidat vigilare et dormire animalibus, post hoc dicendum. Aliis igitur animalibus, quemadmodum non habentibus sanguinem, existimandum est causas esse passionis vel easdem, vel proportionales: sanguinem vero habentibus, quae quidem hominibus: quare ex his omnibus speculandum.

Quod igitur sensus principium sit ab eadem parte animalis, a qua quidem et motus, determinatum est prius in aliis. Ipsa vero est trium determinatorum locorum, qui medius est inter caput et inferiorem ventrem. Habentibus quidem igitur sanguinem, hoc est quae circa cor pars. Omnia enim habentia sanguinem cor habent et principium motus et sensus principalis huic est.

Motus quidem igitur et spiritus manifestum quoniam principium, et omnino refrigerationis, est hic.

Et respirationem autem et humido refrigerationem ad salutem ejus, qui est in hac particula, caloris, natura tribuit. Dicetur autem de ipsa postea separatim.

Non habenti vero sanguinem, et insectis et non suscipientibus spiritum in proportionali plantatus spiritus inflans et residens videtur. Palam autem hoc in his quae sunt totala, puta vespis, apibus et muscis et quaecumque hujusmodi sunt.

Quoniam autem movere quidem aut facere aliquid sine robore non est possibile, vigorem autem facit, spiritus detensio: et spirantibus quidem, quae deforis, non respirantibus vero ea quae ingenita est:

Ideo et bombantia alata videntur cum moveantur attractione spiritus offendentis ad succinctorium totalorum.

Movetur autem omne aliquo sensu facto proprio vel alieno in primo sensitivo. Si vero est somnus et vigilia passio partis hujus: in quo loco quidem et in qua particula primo sit somnus et vigilia, manifestum. Moventur autem quidam dum dormiunt, et faciunt multa, quae vigilantium sunt: non tamen absque phantasmate et aliquo sensu: somnium enim est quodammodo sensamentum. Dicendum est autem postea de ipso. Cur vero somnia memorantur expergefacti, vigilum vero actus non memorantur, in Problematicis dictum est.

RECENS.

Quando complura causarum genera exstant (nam et id cujus gratia quidpiam fit, et id unde motus origo pendet, et materiam et rationem causam appellitare solemus), primum quidem, quum naturam agere gratia alicujus, id est boni, dicamus, quietem vero iis omnibus quae moveri quidem nata sunt, sed semper et continue moveri nequeunt, cum voluptate necessario conjungi atque utilem esse, quumque ob veritatem ipsam translatio haec vulgo somno adaptetur ut quietis nomine designetur, somnus profecto ad salutem datus animalibus fuit. Vigilatio vero rationem finis obtinet: nam sentire et sapere finis omnibus est, quibus alterum eorum competit: haec enim optima sunt, finis autem optimum esse solet: somnus ergo animali cuique necessarius est. At necessarius ex supposito inquam, quoniam, si animal naturam suam servare debeat, necessario quaedam adesse ei oportet, quibus positis alia invicem aderunt. Post haec restat dicendum, quo motu actioneque corporum antegressa dormire animalibus obveniat, aut etiam vigilare. Itaque cetera animalia, quae nimirum sanguine carent, easdem, aut proportionales causas somni habere, sanguinea vero eas ipsas quas homines; arbitrari decet: quale ex his omnia contemplemur oportet. Itaque principium sensus eadem parte oriri qua et principium motus, definitum supra alicubi est; hoc autem e tribus determinatis locis in eo contineri solet, qui inter caput et alvum melius est Hoc principium igitur in iis quae sanguinem habent, partem eam quae circum cor est, obtinet: nam quaecumque sanguinem habent, habent et cor, a quo motus sensusque principis origo pendet. Motus igitur et spiritus et omnino refrigerationis principium in corde, ut patet, collocatum est; quin et natura tam respirationem quam refrigerium quod ab humore petitur, ad calorem partis hujus servandum concinnavit; sed de hac infra suo dicemus volumine. In iis vero quae carent sanguine, insectis nempe et iis quae spiritum non admittunt, in eo quod vice cordis subrogatur, spiritus insitus attolli et subsidere cernitur. Quod facile deprehendi potest in totipennibus, qualia sunt vespae, apes, muscae et cetera generis ejusdem. Quoniam autem nec moveri quidquam, nec agi sine intensione virium potest, intenduntur autem vires retentione spiritus, iis quidem quae spirant extrinsecus accersiti, iis vero quae non spirant insiti: hinc evenit ut inter alata totipennia, quoties se movent, attritu spiritus ad septum transversum offendentes bombos edere conspiciuntur. Moventur autem omnia sensu quodam, sive intestino, sive extrinsecus petito, in primo sensorio facto. Quodsi somnus et vigilia partis hujus affectiones sint, quo in loco et qua primum particula contingant, apertum est. Sunt etiam qui dormientes moveant sese et multa agant, qualia quum vigilant, solent: quod tamen sine visione aliqua aut sensu non contingit: nam somnium quodammodo sensum est; sed de his inferius dissseretur. Cur autem experrecti insomnia meminerint, quae vero per somnum quasi vigilantes gesserint non meminerint, explicatum in problematis est.

Ostendit quod somnus et vigilia sunt passiones sensus communis, et ejus organi: in hac parte intendit determinare de causis somni. Et dividitur in duas. In prima dat intentionem suam. In secunda secundum modos causarum declarat et determinat causas somni, ibi, « Primum quidem etc. » Et ista in duas. Primo dat causam finalem somni. In secunda, ibi, « Amplius etc. » determinat causam materialem. In tertia parte determinat causam efficientem, ibi, « Consequens autem. » Prima in duas. Primo praemittit quamdam suppositionem. In secunda prosequitur intentum. Et secunda, ibi, « Quietem vero etc. » Et ista in duas. Primo determinat somni finem spectantem ad esse animalis, in secunda finem spectantem ad bene esse animalis, ibi, « Vigilia vero etc. » Tunc sequitur illa pars,

in qua determinat de causa materiali; et illa in duas partes dividitur. In prima dat intentionem suam. In secunda prosequitur intentum, ibi, « Quoniam « ergo etc. » Et ista pars dividitur in duas, in principalem et incidentalem: in qua movet dubitationem, ibi, « Movetur igitur etc. » Prima in duas. In prima probat suae rationis majorem. Secunda ponit minorem et infert conclusionem, ibi, « Si vero est. » Prima in duas. Primo ponit prosyllogismum ad majorem. Secundo declarat ejus praemissas, ibi, « Motus quidem etc. » Et ista in duas. Primo ostendit minorem. Secundo majorem, ibi, « Media autem. » Prima in duas. Primo ponit minorem. Secundo probat primam partem minoris, scilicet quod cor est principium spiritus. In secunda probat secundam, scilicet quod cor est principium motus sensibilis, ibi, « Quoniam movere etc. » Prima in duas. Primo ostendit quod cor est principium in habentibus sanguinem. Secundo ostendit quod in non habentibus sanguinem est aliquod principium simile cordi, ibi, « Non habentibus etc. » Primo dat intentionem suam, et prosequitur et dividit causam in finalem, formalem, efficientem et materialem.

Deinde cum dicit « primum quidem »

Determinat causam somni finalem. Et primo praemittit quamdam suppositionem dicens: Quoniam natura facit quod facit propter aliquem finem, qui est bonum aliquod, et hoc dicit, ibi, « Primum « quidem. » Et ex hac suppositione sequitur, quod somnus finem habet, cum sit passio naturalis. Nota etiam quia somnus forma non est, immo privatio; ideo ejus causam formalem non determinat. Et sic ex determinatis hic patet definitio somni, per quam ejus quidditas signatur etc.

Deinde cum dicit « quietem vero »

Ostendit finem somni spectantem ad esse animalis sic. Cuilibet animali non potenti semper continue moveri cum voluptate, necessaria est aliquando quies propter salutem ejus. Sed somnus est quies hujusmodi: quia, si animal non potest continue sentire cum voluptate, ergo necessarius est somnus propter salutem animalis. Et ita patet quod definitio somni est salus animalis. Hujus rationis primo ponit majorem, cum dixit, « Quietem vero. » Secundo minorem cum dicit, « Somno. » Et nota quod dicunt somnum quietem per metaphoram, idest per similitudinem, quia non est proprie quies, sicut nec sentire est proprie moveri, sed communiter. Et, quia licet somnus sit quies virtutum animalium, est tamen magis labor virtutum naturalium. Et sunt virtutes naturales quae operantur digestiones, virtutes animales quae operantur sensum et motum. Et tunc ponit conclusionem, cum dicit, « Quapropter. »

Deinde cum dicit « vigilia vero »

Ostendit finem somni spectantem ad bene esse animalis, qui est exercere et excitare opera animalis: sic vigilare, sive exercere opera vigiliae est finis animalis: sed ista opera non potest animal aliquando exercere, nisi aliquando capiat somnum et quietem: ergo somnus est necessarius cuilibet animali propter hunc finem. Hujus rationis primo ponit majorem cum dicit, « Vigilia vero. » Et secundo declarat eam sic. Sentire et sapere sunt opera vigiliae: sed sentire et sapere sunt opera cujuslibet animalis cui insunt: ergo et vigilare est finis. Hujus rationis tantum ponit medium et probat.

Deinde cum dicit « optima enim »

Probat sic. Quod est optimum in unoquoque est finis ejus: sed sentire et sapere sunt optima eorum in quo sunt, ergo sunt finis. Hujus rationis primo ponit minorem, cum dicit, « Optima. » Secundo majorem, ibi, « Finis vero. » Deinde ponit conclusionem cum dicit, « Necessarium. » Et ponit postea minorem principalis rationis cum dicit, « Dico autem. » Et vocat vigilare et exercere opera ejus, secundum naturam animalis.

Deinde cum dicit « amplius autem »

Determinat de causa materiali somni. Et primo dat intentionem suam, ut patet. Secundo praemittit quamdam suppositionem, dicens, quod eadem est causa materialis somni et proportionalis animalibus habentibus sanguinem, et in non habentibus. Et nota quod causam materialem somni vocat istam partem corporis, quae est primum subjectum: quae est principium sensus.

Deinde cum dicit « quod igitur »

Determinat intentum tali ratione. Cor vel aliquid simile cordi est principium sensus. Sed somnus et vigilia primo et per se sunt circa principium sensus, ut probatum fuit prius: ergo sunt primo circa cor vel aliquid simile cordi, ut circa primum subjectum. Hujus rationis probat majorem tali prosyllogismo. Eadem pars animalis est principium sensus et motus, sicut determinatum est in libro de Animalibus: sed cor et simile cordi vel proportionale, est principium motus: ergo est principium sensus. Hujus rationis primo ponit majorem. Et secundo minorem et conclusionem, dicens, quod ista pars animalis est media trium locorum. Inter caput enim et deorsum ventris, idest medium secundum veritatem, inter cerebrum et caput, quae sunt alia membra principalia: et haec pars in omnibus habentibus sanguinem est cor; in aliis non habentibus sanguinem proportionale cordi est principium motus et sensus ab hac parte. Et hoc dicit, ibi, « Ipsa vero. »

Deinde cum dicit « motus quidem »

Ostendit praemissas praedicti prosyllogismi. Et primo minorem, scilicet quod cor est principium spiritus in habentibus sanguinem, sic. Cor est principium refrigerationis, quae fit per attractionem spiritus: cor ergo est principium spiritus. Hujus rationis solum ponit medium, cum dicit, « Motus « quidem. »

Deinde cum dicit « et respirationem »

Declarat illud sic. Natura dedit animali respirationem, ut per aerem humidum inspiratum infrigidetur calor naturalis cordis propter salutem ejus; aliter enim sanguis, qui est in corde, inflammaretur, et combureretur cor. Et nascitur iste calor propter intermissionem sanguinis in thalamis cordis, et continet cursum illius in dextro thalamo ejus. De hac autem natura respirationis determinatur in libro de respiratione et inspiratione.

Deinde cum dicit « non habenti »

Ostendit idem in non habentibus sanguinem; dicens, quod cum illis non sit respiratio per aliquod organum deputatum ad hoc, cujusmodi est camera pulmonis in habentibus sanguinem, in non habentibus est aliquid proportionale cordi, in quo est spiritus complantatus ad refrigerationem caloris naturalis in ipso existentis: qui quidem spiritus complantatus est per subtiles poros corporis, cujusmodi sunt animalia sensitiva, quae vocantur totala,

sicut vermes, et vespae, et muscae. Et hujusmodi dicuntur totala quae in qualibet parte alata, et per totum corpus. Et ita habent spiritum ad refrigerationem membri, quod est simile cordi.

Deinde cum dicit « quoniam autem »

Probat secundam partem minoris prosyllogismi, scilicet quod illud quod est simile cordi, est principium motus sensibilis, sic. Si motus localis est a vigore et spiritus perseverantia, quoniam spiritus inspiratur per organum proprium in animalibus respirantibus et non respirantibus est complantatus intra, ergo et locus motus localis est a spiritus perseverantia, et ita a corde, quod est principium spiritus. Hujus rationis primo ponit primam propositionem cum dicit, « Quoniam autem. » Secundo secundam cum dicit, « Vigorem. »

Deinde cum dicit « ideo et bombantia »

Ostendit secundum per signum; dicens, quod, quia vigor est spiritus perseverantia, ideo et bombantia, quae sunt vermes facientes sericum, videntur continue mota eo quod moventur per attractionem spiritus reservata ad membrum quod dicitur succinctorium in totalis. Et dicitur a quibusdam succinctorium diaphragma, quod est pellis dividens superiora ventris ab inferioribus, sive spiritualia a nutritivis, ad quam pellem fit reverberatio spiritus. Et potest dici quod est membrum in totalis, quod est proportionale cordi, ad quod omnes partes totalis succiduntur, sive innituntur, sicut ad aliquid sui principium, per quod sustentatur, sicut omnes partes terrae sustentantur ad centrum.

Deinde cum dicit « movetur autem »

Ostendit majorem prosyllogismi sic. Omne animal, quod movetur, movetur per sensum aliquem factum in primo sensitivo ad praesentiam alicujus sensibilis proprii vel alieni, idest sensibilis per accidens; ideo illud est principium motus et sensus. Hujus rationis ponit praemissas cum dicit « Movetur « autem. » Deinde ponit majorem prioris rationis cum dicit, « Si vero. » Et tertio infert principalem conclusionem cum dicit, « In quo loco quidem. » Et, quia supra dixit quod motus localis fit per sensum factum in praesentia sensibilis, ne aliquis objiceret quod dormientes moventur localiter aliquando, qui non sentiunt in actu, respondet dicens, quod dormientes moventur et faciunt opera vigilantium propter praesentiam phantasmatum in primo sensitivo, et ideo mediante sensu quodam et imaginatione, quae sensui assimilatur. Somnium enim est similitudo sensibilium, sicut dicitur inferius, et hoc est, « Moventur autem. » Et tunc in fine addit causam quare expergiscentes a somno, memorantur somnia quae vident, et non memorantur actus vigilantium, quos fecerunt dum dormierunt. Hoc determinavit in libro problematum, quem non habemus, in quo tractavit quasdam consimiles quaestiones de naturalibus. Et hoc est quod dicit, « cur vero somnia, »

LECTIO V.

Quibusdam suppositis, vera somni ac vigiliae efficiens causa assignatur, et signis nonnullis comprobatur: somni item concluditur definitio.

ANTIQUA.

Consequens autem est ex eis, quae dicta sunt, aggredi, quibus factis et unde principium passionis sit vigilandi et dormiendi.

Palam itaque quod necessarium est, animal, cum sensum habeat, tunc primo nutrimentum suscipere et augmentum.

Nutrimentum autem est omnibus extremum: his quidem quae sanguinem habent, sanguinis natura: his vero, quae sanguinem non habent, proportionale.

Locus vero sanguinis, venae.

Harum autem principium cor: palam autem quod dicitur, est ex dissectionibus.

Foris igitur alimento ingrediente in susceptiva loca, fit evaporatio ad venas: ibi vero transmutatur et in sanguinem vertitur et vadit ad principium.

Dictum est autem de his in his quae de Nutrimento: nunc autem repetendum est de ipsis hujus gratia, ut principia motus speculemur, et quid patiente particula sensitiva accidit vigilia et somnus.

Non enim est somnus quaelibet impotentia sensitivi, ut dictum est. Etenim amentia et suffocatio aliqua et animae defectio facit hujusmodi impotentiam. Jam autem facta fuit phantasia quibusdam, defectum animae patientibus fortiter: hoc quidem igitur aliquam habet dubitationem. Si enim contingat obdormire defectionem animae patientem, contingit utique somnium esse et phantasma. Multa autem sunt quae dicunt, qui animo defecerunt et qui visi sunt mortui esse. De quibus omnibus eamdem rationem esse opinandum est.

Sed, ut diximus, non est somnus impotentia omnis sensitivi; sed ex vaporatione circa nutrimentum passio fit haec.

RECENS.

Proximum ab iis quae diximus est, ut quibus factis et unde affectionis hujus origo, somni inquam et vigiliae, proveniat, exponatur. Constat sane quum animal, ubi sensum habet, tum primum ali et crescere oporteat, alimentum autem novissimum sanguineis omnibus sanguinis natura sit, exsanguibus vero quod sanguini proportione respondeat, atque venae conceptacula sanguinis sint, venarumque initium cor, id quod ex dissectionibus perspici potest: cibo inquam, extrinsecus receptacula sua intrante, evaporationem fieri in venas cumque ibi mutari atque in sanguinem verti et principium adire. Quae quamquam in libris de alimento dicta sunt, nunc tamen repeti oportet idcirco ut principia motionis contemplemur, et quidnam pati debeat pars sensitiva ut somnus et vigilia contingant: nec enim somnus quaecumque impotentia sensuum est, ut diximus: nam et dementia et praefocatio et animi defectus talem impotentiam adfert. Jam vero accidit ut et quidam per grave animi deliquium quidpiam imaginarentur. Hoc igitur aliquam habet controversiam: nam si fieri possit ut animo deficiens dormiat, imaginatio illa etiam insomnium esse poterit; multa autem dicunt qui vehementi animi deliquio tentantur quique exstinctorum speciem prae se ferunt: de quibus omnibus eamdem esse rationem putandum est. Sed enim, uti jam diximus, non omnis impotentia partis sensitivae somnus est: verum ab evaporatione alimenti producitur hicce affectus: quod enim sursum halat, quadamtenus propelli, deinde regredi ac refluere instar freti necesse est. Animantis vero cujusque calidum in sublime natura fertur; at ubi eo loci subvectum est, universum denuo reciprocat ac descendit: quamobrem

Necesse enim est quod evaporatum est, pulsum quousque impelli: deinde converti et permutari, sicut Euripum: calidum vero cujusque animalium ad superiora natum est ferri: cum autem in superioribus locis fuerit, multum simul iterum revertitur, ferturque deorsum et revertendo propellit calorem. Et ideo maxime fiunt somni a cibo. Nam repente tunc multa humiditas et corpulentia sursum fertur: constans quidem gravat et facit dormire: cum vero fluxerit deorsum et revertens repellit, calorem, tunc fit somnus et animal dormit.

Signum autem horum, et somnifera. Omnia enim gravedinem capitis faciunt et potus et cibi, ut opium et mandragora, vinum et lolium. Et qui deorsum feruntur et qui dormitant, hoc videntur pati, et non possunt levare caput et palpebras. Et post cibaria maxime, talis somnus. Multa enim ascendit a cibis evaporatio.

Amplius autem ex laboribus quibusdam. Nam labor quidem colliquativus. Colliquativum vero fit quemadmodum nutrimentum indigestum, si non frigidum sit.

Et aegritudines quaedam illud idem faciunt, quaecumque a superfluitate calida et humida, ut accidit febricitantibus atque lethargicis.

Amplius autem prima aetas. Pueri enim dormiunt vehementer, eo quod nutrimentum sursum fertur omne. Signum autem, quod magnitudo superiorum membrorum excedit inferiora in prima aetate, eo quod adhuc fiat augmentum in his.

Propter hanc vero causam et epileptici fiunt. Simile enim est somnus epilepsiae, et est quodammodo somnus epilepsia. Et ideo accidit multis principium hujus passionis dormientibus; et dormientes quidem capiuntur, vigilantes vero non. Cum enim multus feratur spiritus sursum, descendendo rursum venas tumefacit, quibus coarctat porum, quo respiratio fit.

Ideo pueris non conferunt vina neque nutricibus: differt enim nihil forsitan ipsos bibere vel nutrices. Sed oportet bibere aquaticum et modicum: spirituosum enim vinum: hoc autem magis nigrum. Ita vero superiora plena sunt nutrimento pueris, quod sex (1) mensibus neque vertunt collum: quemadmodum enim ebriis sursum fertur humiditas multa. Rationabile autem est hanc passionem esse causam, quare quiescunt in matricibus embrya primum

Et ideo amatores somni, qui occultas habent venas et nani et magna capita habentes. Nam horum venae angustae ut non facile diffluat quae descendit humiditas: nanosis vero magnaque capita habentibus sursum impetus multus et evaporatio fit. Manifestas vero habentes venas non somnolenti, propter amplitudinem venarum, nisi aliquam aliam passionem habuerint contrariam.

Neque melancholici: infrigidatus enim est locus intus, quare non fit ipsis multitudo evaporationis: propterea et edaces dicuntur existentes cum sint duri, et quemadmodum enim nullo fruentia afficiuntur eorum corpora. Nigra vero cholera, cum naturaliter sit frigida, et nutritivum locum frigidum facit et alias particulas, ubicumque existit potestate hujusmodi superfluitas.

Quare manifestum ex his quae dicta sunt, quod somnus quidam conventus caloris intrinsecus et naturalis reciprocatio, propter praedictam causam. Ideo multus motus dormientis. Cum autem deficit, infrigidatur et propter frigiditatem concidunt palpebrae. Et superiora quidem frigefacta et exteriora, interiora vero et inferiora calida, velut quae circa pedes et quae intrinsecus.

(1) *Al.* quinque.

somnus maxime post cibum fieri solet: conferti enim copiosique tum humor, tum materies corpulenta sursum commeant. Haec itaque quum consistant, caput aggravant et nictare faciunt; quum vero deorsum vergant et reciprocando calorem repulerint, tum somnus invadit dormitque animal. Haec autem vel somnifica ipsa indicant: omnia enim, sive potulenta sint, sive esculenta, gravitatem capiti adferunt, ut papaver, mandragora, vinum, lolium. Ad hunc item modum affecti videntur qui soporantur atque nictant, neque caput erigere, nec palpebras attollere queunt. Et maxime a cibis somnus talis evenit: multa enim exhalatio fit ex alimentis; praeterea a fatigationibus nonnullis: nam fatigatio colliquandi vim obtinet, colliquamentum autem vicem incocti alimenti, nisi frigidum sit, praestare solet. Quidam itidem morbi hoc idem faciunt, qui ab humido et calido excremento proveniunt, quemadmodum febrientibus etiam in lethargo evenit; item prima aetas: nam pueri alio sopore premuntur, quia alimentum omne sursum vehitur. Cujus rei signum: est quod per id aetatis superiora proportione inferiorum maxima sunt, quia incrementum illo tendit. Nec alia de causa morbo comitiali obnoxii sunt: somnus enim interceptioni similis est atque quodammodo interceptionem (a qua Graecum hujus morbi nomen derivatur) refert: idcirco quoque hujusce morbi exordium multis per somnum accidit, atque dum dormiant, eo corripi solent, dum vero vigilant non: quum enim larga spiritus copia in sublime effertur, ubi rursum descendit, venas extumefacit atque meatum per quem respiramus, comprimit: hinc vinum neque pueris utile est, nec etiam nutricibus (nihil enim forte interest, nutrices an pueri ebibant), verum dilutum et modicum haurire debent: nam vinum spiritosum est, praesertim nigrum; usque adeo autem superiora pueri plena alimento habent, ut quinque mensium spatio ne collum quidem obvertere queant, quippe quum illis, haud secus quam gravi ebrietate oppressis, multus humor sursum fertur. Hanc quoque affectionem causam esse, cur initio foetus intra uterum quiescant, rationi consonum est. Atque in totum somniculosi sunt qui conditas venas habent et qui forma pumilionis et capite praegrandi sunt: nam illi venas angustas habent, adeo ut humor descendens aegre diffluat; pumiliones vero et quorum vasta sunt capita, multam habent evaporationem validumque impetum sursum versus tendentem. At qui venas habent conspicuas, quia hae nempe facile percurruntur, somnolenti non sunt, nisi quam aliam contrariam habuerint affectionem; neque item melancholici: nam locus interior refrigeratus est: quare in eis evaporatio multa non fit: nam ob id quoque edacitate laborant, quum sint macilenti: eorum enim corpora ita affecta sunt quasi nullum (ex alimentis) fructum percipiant: bilis enim atra quae naturaliter frigida est, tum altricem officinam refrigerat, tum reliquas partes quibuscumque recrementum hoc potentia inest: quare ex iis quae dicta sunt, apertum est, somnum esse coitum quemdam caloris in partibus intimis et naturalem circumcirca interclusionem propter eam quam diximus causam: quocirca qui somno premitur, in motu vario est: locus enim unde deficit refrigeratur, atque ob frigus palpebrae decidunt; quin etiam partes superiores et extimae frigent; contra inferiores et intimae, ut pedes et quae intrinsecus continentur, calent.

Determinata causa finali somni, et materiali, et etiam vigiliae similiter, hic determinat causam efficientem eorum. Et dividitur ista pars in duas. In prima ponit intentionem. In secunda prosequitur. Et secunda ibi, « Palam itaque. » Et ista in duas. In prima praemittit quinque suppositiones, et subjungit quoddam incidens cum dicit, « Dictum est. » In secunda prosequitur intentum, ibi, « Non est autem somnus. » Et haec in duas. Primo determinat efficientem somni, deinde efficientem vigiliae, ibi, « Expergiscuntur « autem. » Et prima in duas: quia enim omne efficiens somni est efficiens impotentiae sentiendi, et non convertitur; ideo primo ostendit quae est causa efficiens impotentiae sentiendi, ita quod somniat; in secunda ut diximus, ostendit quid est causa efficiens somni. Et ista in duas. Primo dat causam efficientem somni. Secundo verificat eam. Et secunda, ibi, « Signum autem etc. » Et ista in septem signa. Et secundum ibi, « Amplius autem. » Tertium ibi, « Et aegritudines, » Quartum vero ibi, « Amplius autem. » Quintum vero ibi, « Et « propter hanc vero causam. » Sextum ibi, « Et « ideo etc. » Septimum ibi, « Nec melancholici. » Et ista in duas, in principalem et corolloriam, ibi, « Ideo melancholicus etc. » Prima in duas. Primo ponit signum. In secunda ibi, « Quare manifestum « ex omnibus praedictis. » Infert principalem concludit. Primo ergo dat intentionem suam.

Secundo ibi « palam itaque »

Praemittit quinque suppositiones. Quarum pri-

ma est quod necessarium est cuilibet animali, quam cito habet sensum in principio, recipere tam nutrimentum quam augmentum; et nutrimentum recipit usque ad extremum vitae, licet non augeatur. Et causa hujus est, quia continua fit deperditio partium animalis per mutuam actionem qualitatum elementalium in toto tempore vitae suae; et ideo continua indiget restauratione, quae fit per nutrimentum; sed augmento non indiget nisi usque ad perfectam quantitatem suae speciei, et ideo non semper indiget augmento.

Secundo ibi « nutrimentum autem »

Ponit secundam suppositionem, quae talis est: quod sanguis est primum nutrimentum cuilibet animali habenti sanguinem: sed non habentibus sanguinem est nutrimentum id quod est proportionale sanguini.

Tertio ibi « locus vero »

Ponit tertiam, scilicet quod venae sunt continentia sanguinem, per quas sicut per vias, defertur sanguis ad omnes partes corporis alendas.

Quarto ibi « harum autem »

Ponit quartam, quod principium venarum est a corde, et ab eo ortum habent: sicut patet in libro de Animalibus.

Quinto ibi « foris igitur »

Ponit quintam; quae est, quod nutrimentum ab extrinseco intrat in loca susceptibilia nutrimenti: quorum autem primus est stomachus; secundus est hepar; tertius est cor: et ab istis locis egreditur nutrimentum ad venas. Et, quia non totum nutrimentum est receptum, sed solum pars subtilis ad venas defertur, ideo dicit quod « fit evaporatio « ad venas » et pars grossa per digestionem in sanguinem convertitur: et consequenter vadit ad suum principium, scilicet cor: ubi fit multa digestio sanguinis praeter illam quae erit in singulis membris.

Deinde cum dicit « dictum est »

Excusat se a sufficienti determinatione de nutrimento; dicens, quod sufficienter determinavit de hoc in libro de Animalibus, et in aliis libris. Praedicta autem hic sunt repetita, ut per ea inquiramus causas sufficientes somni et vigiliae; quid scilicet faciant hujusmodi passiones in parte sensitiva.

Deinde cum dicit « non enim »

Ostendit intentum. Et primo ostendit, quod aliquid est efficiens impotentiam sentiendi, non tamen somnum: sicut amentia, et suffocatio, et animae defectus faciunt impotentiam sentiendi: ergo non omne efficiens impotentiam sentiendi efficit somnum. Unde in ista ratione primo ponit conclusionem. Deinde medium, ibi, « Etenim amentia. » Tertio ostendit ipsum sic. Si defectus animae esset somnus, cum patientibus defectum animae multa phantasmata appareant, sicut et dormientibus, illa phantasmata somnia essent; sed hoc est impossibile, ergo et primum. Eadem ratio est de laborantibus morbo caduco, qui sunt quasi mortui, et aliis hujusmodi passionibus defectum sensus facientibus aliqua passione gravi. Nullus enim talis dormit.

Deinde cum dicit « sed ut diximus »

Ostendit quid est causa efficiens somni; dicens, quod non omnis impotentia sensus est somnus, sed illa quae fit ex evaporatione nutrimenti. Sicut enim principium, quod est fervor maris, per incorporationem caloris ascendentis usque ad medium interstitium aeris, congelatur et descendit, ita etiam circa operationes nutrimenti, quibus calor incorporatur, necesse est ascendere ad superiorem partem animalis, scilicet cerebrum; et cum ibi fuerint, impelluntur, et inspissantur in nube per frigiditatem cerebri: et consequenter descendit propter sui gravitatem per venas, in quibus defertur calor naturalis et etiam spiritus ad sensus exteriores ministrantes sensum et motum animalis: et ita obturant venas illas et repellunt calorem naturalem et spiritus ad interius corporis: et ita vacat officium sensus et fit somnus. Est enim vapor iste multum humidus, et est corpulentus: et ita movetur cum inspissatur in venis et gravat animal, et facit illud dormire vel somniare.

Deinde cum dicit « signum autem »

Verificat hanc causam per septem signa. Primum est, quod omnes cibi et potus sunt vaporativi, et faciunt gravitatem capitis et longum somnum, ita quod homines non possunt levare et aperire palpebras per multum temporis; cujusmodi cibus est opium thebaicum, et etiam vinum in magna quantitate acceptum. Post etiam cibos quoscumque acceptos, maxime accidit somnus, eo quod multa evaporatio fit a cibis etc.

Deinde cum dicit « amplius autem »

Ponit secundum signum. Et est quod homines multum dormiunt post labores corporeos, et etiam spirituales. Nam talis labor dissolvit partes corporis, et facit multos vapores ascendere a partibus corporis dissolutis, sicut et nutrimentum est multum vaporativum, cum non multum fit digestio perfecte, ut omnino frigido indigesto, quod scilicet fit ex evaporatione ascendente ad cerebrum. Et hoc dicit, ibi, « Amplius autem. »

Deinde cum dicit « et aegritudines »

Ponit tertium signum. Et est, quod aegritudines quaedam, quae causantur a superfluitate humida, cujusmodi sunt febres quae faciunt multum dormire. Et hoc est propter multas evaporationes ascendentes a tali superfluitate ascendente; humidum enim est materia vaporis, et calidum efficiens.

Deinde cum dicit « amplius autem »

Ponit quartum. Et est, quod in prima aetate multus fit somnus, ut in pueris, eo quod in ipsis maxime ascendunt evaporationes a nutrimento; nutrimentum autem pro majori parte sui sursum fertur: et signum hujus est quod in tali aetate partes superiores excedunt in magnitudine partes inferiores propter accessum nutrimenti.

Deinde cum dicit « propter hanc »

Ponit quintum signum. Et est, quod quidam morbus, qui vocatur epilepsia, qui est morbus caducus, fit propter multas evaporationes ascendentes ad cerebrum. Talis morbus est similis somno, et est quodammodo somnus: quia cum deberet somnus naturalis fieri propter superabundantiam vaporum densorum descendentium et obturantium venas, intantum tumefiunt venae quod arteria, per quam fit respiratio vitae, intantum constringitur, quod pene deficit spiramen vitae, et ita fit per somnum morbus. Unde et frequentius dormientibus accidit talis passio, et raro vigilantibus.

Deinde cum dicit « ideo pueris »

Ponit quintum signum corollarie, scilicet quod propter hujusmodi ascensum vaporum non debent pueri et nutrices bibere vinum, parum enim differt nutricem bibere aliquod et puerum. Sed debent bibere potum aquaticum et modicum, quia vinum

est multum vaporosum, et etiam nigrum magis quam alius potus. Et tunc addit dicens, quod partes superiores pueri sunt ita repletae nutrimento quod etiam cum jam sint sex agentes menses, suum non possunt vertere caput, ut ebrii propter multam evaporationem vini, quae fertur sursum in eis ad cerebrum. Hujusmodi enim superflua humiditas est causa quare embryo quiescat in matrice, et non movetur donec illa humiditas digesta fuerit et completa.

Deinde cum dicit « et ideo »

Ponit sextum signum. Et est, quod illi qui habent occultas venas et strictas, et similiter habentes magna capita sunt amatores somni. Et hoc est, quia habentibus strictas venas derivatur vapor nutrimenti descendens a cerebro in venis propter earum fortitudines (1), et non descendit faciliter, et ita diu repellitur calor naturalis a sensibus. In habentibus vero magna capita, fit evaporatio sursum: habentes autem magnas venas et amplas, non sunt somnolenti propter facilem fluxum vaporum per venas capitis, nisi haberent aliquam passionem effectivam somni. Et hoc est totum signum, quod evaporatio nutrimenti descendens a cerebro, est causa somni efficiens.

(1) *Forte* arctitudines.

Deinde cum dicit « neque melancholici »

Ponit septimum signum, scilicet quod melancholici non sunt somnolenti; et hoc quia in eis est melancholia, quae est frigida, et infrigidat locum nutrimenti, unde etiam hujusmodi sunt edaces et duri, sicut et qui delectabile non comprehendunt in nutrimento propter dispositionem communem corporis sui; semper tamen aliquod delectabile cupiunt comprehendere. Nigra enim cholera, quae de sui natura frigida est, omnes partes corporis, in quibus dominatur, frigidas efficit.

Deinde cum dicit « quare manifestum »

Ex omnibus istis signis infert conclusionem principalem; dicens, quod somnus est congregatio caloris intrinsecus, et reciprocatio caloris naturalis ab extra propter causam praedictam, idest propter repulsionem caloris a vaporibus descendentibus. Et postea cum dicit, « ideo motus », infert duo corollaria. Primum est, quod propter congregationem caloris hujusmodi intrinsecus, multus est motus intrinsecus in somno, licet quies sit extrinsecus. Et tunc cum dicit, « Et propter » ponit secundum. Et est, quod propter recursum caloris naturalis ad interius, infrigidatur exterius et superius. Unde etiam palpebrae concidunt, interiora membra et inferiora calefiunt etc.

LECTIO VI.

Solvitur dubitatio, quonam pacto somnus infrigidatio sit, cum causae multae eum producentes sint calidae. Vigiliae demum causae efficientes exquiruntur.

ANTIQUA.

Quamquam utique dubitabit aliquis, quia post cibum fortissimus sit somnus et est somniferum vinum et alia hujusmodi caliditates habentia: est autem non rationabile, somnum quidem esse infrigidationem, causas autem dormiendi calidas.

Utrum ergo hoc accidit, quia quemadmodum venter vacuus cum sit, calidus est: repletio vero infrigidat propter motum, sic et qui in capite pori et loca infrigidantur, sursum lata evaporatione.

Vel quemadmodum perfusis calido subito tremor fit, et ibi ascendente caliditate congesta frigiditas et quod secundum naturam calidum fecit languescere, ac secedere.

Amplius autem multo incidente nutrimento, quod calor sublevat: quemadmodum ignis, impositis lignis infrigidatur quousque digeratur: Fit enim somnus, quemadmodum dictum est, dum corpulentum sursum fertur a caliditate per venas ad caput: cum vero amplius non possit, sed in multitudine excedit quod elevatum est, iterum repellitur et deorsum fluit. Ideo cadunt homines subtracto calore, qui sursum ferebat: solum enim animalium rectum. Et incidens quidem disipientiam facit, postmodum vero phantasiam.

Vel dictae quidem nunc solutiones contingentes quidem sunt, ut fiat infrigidatio?

Verum enim vero proprie is est locus qui circa cerebrum, quemadmodum dictum est in aliis. Omnium vero quae in corpore, frigidissimum cerebrum: non habentibus vero, quae aequivalens huic pars. Quemadmodum igitur humidum, quod evaporat a solis caliditate, cum venerit ad supremum locum, propter frigiditatem suam infrigidatur et congestum deorsum fertur, factum rursus aqua; sic in elevatione calidi ad cerebrum superflua quaedam evaporatio in phlegma redigitur. Ideo et catarrhi videntur ex capite fieri. Nutritiva vero et non aegrotativa deorsum fertur congesta et refrigerat quod calidum est. Ad infrigidandum vero et non facile suscipiendum

RECENS.

Quamquam cur ita, dubitabit aliquis quod a cibo, profundissimus somnus obrepat, et vina soporifera sint aliaque quibus simul caliditas inest, nec rationi consonum esse videtur, somnum refrigerationem esse, causas vero somni calidas. Utrum igitur hoc eo accidit, quod quemadmodum ventriculus inanis calidus est, sed quum repletur, motionis ratione refrigescit, ita meatus et loci in capite positi, evaporamento sursum commeante, refrigerantur? an quemadmodum aqua calida perfusi repente inhorrescimus, ita illic frigus adscendente calore collectum refrigerat et calorem naturalem debilitat ac subterfugere cogit? praeterea quemadmodum congestu lignorum ignis restinguitur, ita multa alimonia, quam calor subvehit, superioribus incidente, refrigerium obtinet illius, donec ipsa concocta perfectaque sit: fit enim somnus, sicuti dictum est, corpulenta materia vi caloris per venas ad caput evecta. Quae quum diutius persistere non potest, sed copia exsuperat, rursum repellitur et deorsum fluit: quapropter et homines corruunt (animalium enim homo unus erectus est), calore qui elevandi munere fungebatur, subtracto, atque simul ac incidit, mentem aufert, deinde vero imaginationes subgerit. An vero solutiones, quas modo dixi, causas quidem continent probabiles propter quas refrigeratio fiat, sed tamen locus ille qui circiter cerebrum est, principatum obtinet, ut alio loco diximus? nam cerebrum partium omnium corporis frigidissimum est; in iis vero quae carent cerebro, pars quae vicem ejus tenet. Quemadmodum igitur, quum humor exhalat et calore solis in sublime fertur, ubi supernum locum subierit, prae rigore loci refrigeratus consistit ac denuo in aquam conversus defluit, ita quum calor ad cerebrum elevatur, excrementitia evaporatio in pituitam concrescit (quamobrem et destillationes ex capite oriri videmus), alimentari vero et non morbida consistit descenditque et fervorem refrigerat. Ad refrigerationem

evaporationem, confert et tenuitas et angustia venarum circa cerebrum. Infrigidationis quidem igitur haec est causa, quamquam evaporatio exuperat caliditate.

Expergiscuntur autem cum digestio facta fuerit, et ubi multus ille calor, qui a frigore circumfuso in angustum fuerat redactus, obtinuerit. Et discretus quoque fuerit corpulentior sanguis atque purissimus.

Est autem tenuissimus quidem sanguis et purissimus qui in capite: densissimus autem et turbidissimus qui in inferioribus partibus. Omnis vero sanguinis principium (sicut dictum est hic et in aliis) est cor. Horum autem qui in corde utrinque thalami, communis est qui medius: quorum uterque suscipit ex utraque vena et ex ea, quae vocatur magna et quae aorta. In medio vero fit discretio. Sed definire quidem de his aliis sermonibus est convenientius.

Quia vero fit maxime sanguis post nutrimenti oblationem indiscretus, somnus fit quoad secernatur sanguis, hoc quod purissimum sursum, illud vero turbidissimum deorsum. Cum autem hoc acciderit, expergiscuntur animalia absolute ex nutrimenti gravitate.

Quae igitur est causa dormiendi dictum est. Quia a corpulento, quod sursum fertur per ingenitum calorem reciprocato subito ad primum sensitivum. Et quid est somus, quoniam primi organi sensitivi comprehensio, ut non possit agere.

Non enim contingit animal esse non accidentibus quae ipsum perficiunt: propter salutem vero est: salvat enim quies.

autem et difficilem susceptionem evaporationis gracilitas quoque et angustia venarum conducit, quae circa cerebrum sunt. Haec igitur causa est refrigerii, etiamsi immodice caleat evaporatio. Expergiscitur autem animal, quando absoluta concoctio est et caloris copia ex spatio ambienti in artum compulsa evicit, atque sanguinem solidiorem discrevit a purissimo; est autem tenuissimus et purissimus sanguis qui in capite continetur; contra crassissimus et turbidissimus qui in partibus inferioribus. Omnis autem sanguinis origo cor est, quemadmodum tum hic, tum alibi diximus; utrique autem ventriculo in corde inveniundo is qui in medio est, communis est, atque extrema specus utraque sanguinem ab utraque vena, majore dicta et aorta, recipit; in medio vero sinu discriminatio fit. Sed de his aptius alio loco disseremus; quoniam autem sanguis post ingestos cibos magis indiscretus fit, tum somnus obrepit, donec sanguis purior ad partes superas, turbulentior vero ad inferas disterminatus sit: quo facto ab onere cibi absoluta excitantur. Itaque dictum est, quaenam causa dormiendi sit, circumcirca scilicet interclusio confertim primum sensorium impetens, quae corpulenti vaporis a nativo calore subvecti opera provenit; tum etiam quid sit somnus, nempe interceptio primi sensorii, ut suo fungi munere non possit: id quod necessario quidem fit (nam animal esse non potest nisi ea contingant quibus id ipsum efficitur), at salutis gratia, quoniam quies conservet.

Supra posuit Philosophus causam efficientem somni et probavit per signa: in ista parte movet dubitationem circa hoc quod dictum est, quod somnus fit per infrigidationem et fugam caloris naturalis. Et ista in duas. In prima movet dubitationem. In secunda solvit eam, ibi, « Utrum ergo « accidat etc. » Et haec in duas. In prima ponit solutiones aliorum. Secundo ponit solutionem propriam, ibi, « Vel dictae quidem etc. » Prima pars in duas, secundum tres solutiones. Secunda ibi, « Vel quemadmodum. » Tertia ibi, « Amplius au« tem multum. » Tunc sequitur illa in qua dat solutionem propriam. Et haec in duas. Primo increpat solutionem aliorum. Secundo dat suam solutionem. Secunda ibi, « Verum enimvero. » Tunc sequitur alia pars quae supra fuit divisa, in qua dat causam efficientem vigiliae. Et haec in duas. Primo ponit tres causas efficientes vigiliae. Secundo adaptat illas ad propositum. Et secunda ibi, « Est « autem tenuissimus. » Et haec in duas. » Primo facit quod dictum est. Secundo epilogat. Et secunda ibi, « quae quidem ex causa. » Dicit ergo primo, et movet dubitationem dicens, quod ita est somnus infrigidatio, quamvis aliquis dubitare possit qualiter post cibum et potum somniferum quae calidae naturae sunt, sicut et cetera hujusmodi calida, fortissimus somnus fiat. Quare non videtur rationabile somnum esse infrigidationem, cum a calidis causetur.

Secundo ibi « utrum ergo »

Solvit dictam dubitationem. Et ponit tres solutiones. Quarum prima est, quod accidit somnum esse infrigidationem, quia venter vacuus est calidus de sui natura; quare ingrediens nutrimentum et replens infrigidat, movetur enim venter et patitur a nutrimento ut nutrimentum est frigidum, cum nihil patiatur nisi a suo contrario. Et eodem modo, loca capitis de se et venae calidae sunt. Infrigidantur autem quando ad ipsa elevatur evaporatio frigida nutrimenti. Et sic per evaporationem frigidam superius elevatam et caliditate ventris fugata, prohibetur administratio spirituum et caloris naturalis circa sensum, et efficitur impotentia sentiendi, quae est somnus.

Secundo ibi « vel quemadmodum »

Secunda solutio est quod, sicut cum calido infunditur frigidum, fit tremor et fuga calidi: et eodem modo, cum nutrimentum frigidum ascendit ad superiora capitis, per calidum fugatur illud inter frigidum ibidem collocatum et facit latitare calorem naturalem ibidem existentem, et recedere a sensibus. Et sic causatur impotentia sentiendi, quae est somnus.

Tertio ibi « amplius autem »

Tertia solutio est quod, sicut ignis infrigidatur supra positis lignis viridibus, sic quando nutrimentum est in loco digestionis, et elevatur per calorem ad cerebrum, calor naturalis ibidem existens infrigidatur donec digeratur nutrimentum, et cesset evaporatio, et ita fit somnus propter infrigidationem nutrimenti corrupti et elevati a calore per venas ad caput. Et, dum ibi aggregatum est in magna multitudine, repellitur propter sui gravedinem: et fluit deorsum, impediens vias spirituum et caloris naturalis ministrantium ad sensum: et fit impotentia sentiendi, quae est somnus. Et sic minuitur calor naturalis, et fugatur a partibus exterioribus per vaporis frigiditatem descendentem, qui calor sursum ferebatur a corde, et cadunt homines. Et hoc potest intelligi de casu somni sive epilepsiae. Et dicuntur homines cadere, quia solus homo est animal rectae staturae. Et ideo de solis illis proprie dicitur cadere. Et cum cadit, primo habet virtutem intellectivam alteratam, et deinde phantasiam. Et illud proprie de epilepsia est verum. Et nota quod sic differt secunda solutio a prima, quae ponit locum cerebri de se calidum esse, et nutrimenti evaporationem frigidam. Secunda solutio ponit calorem a corde ascendentem ad cerebrum, et illum debilitari, et etiam fugari a frigiditate nutrimenti. Tertia solutio differt etiam ab illa, eo quod ponit evaporationem frigidam non solum per sui actionem fugare calorem naturalem, sicut aliae ponunt, sed etiam propter sui descensum illum omnino depellere.

Deinde cum dicit « vel dictae »

In hac parte dat solutionem propriam. Et primo increpat solutionem aliorum, dicens, quod non

sunt omnino convenientes, eo quod ponunt causam somni solum infrigidationem nutrimenti. Et sic notat quod omnes solutiones peccabant in hoc quod posuerunt evaporationem nutrimenti de se frigidam esse, et propter sui frigiditatem somnum causare, quia omnis vapor de se calidus est.

Deinde cum dicit « verum enim »

Solvit dicens, quod locus circa cerebrum est locus frigidissimus omnium locorum in animalibus habentibus cerebrum, et in non habentibus cerebrum, illud, quod est proportionabile cerebro, est frigidissimum. Unde, sicut ille vapor humidus elevatus in aere per calorem adeptum, vel calorem solis, cum devenit ad medium interstitium aeris, infrigidatur per frigiditatem loci, et congelatur in nubem et fit aqua, et consequenter propter sui gravedinem descendit, eodem modo vapor calidus de se elevatus a nutrimento propter sui calorem, cum venit ad cerebrum, ibidem infrigidatur per naturam loci, et comprimitur per nubem, licet de se calidus sit, quare postea descendit. Et quod est aegrotativum descendit ad nares et ad aures, et fiunt catarrhi, et quod non est aegrotativum ascendit. Sed nutrimentum descendit per vias venarum, et repellit calorem naturalem et spiritus ascendentes a corde: quibus impulsis infrigidantur loca superiora et exteriora, et fit impotentia sentiendi. Et ad infrigidandum hujusmodi vaporem calidum elevatum, et ut diu descendat, confert multum tenuitas et strictitudo venarum circa cerebrum. Et ita patet quod infrigidatio est causa somni, quae tamen infrigidatio est a frigiditate loci circa cerebrum originaliter, et non a frigiditate evaporationis ascendentis, sicut ponunt aliae solutiones: immo illa in suo ascensu calida est.

Deinde cum dicit « expergiscuntur autem »

Determinat causam efficientem vigiliae. Et primo ponit tres causas efficientes vigiliae. Prima est completio digestionis. Quando enim completa digestio est, cessat evaporatio, quae causa est somni. Secunda causa est, quando calor naturalis, qui expulsus est ad interius, et angustia venarum a frigiditate ipsius vaporis circumstantis obtinuerit contra frigus illud; tunc enim dissolvit illum vaporem congestum in venis, et facit descendere deorsum, et ascendit sursum ad sensus. Et hoc forsan est causa vigiliae, quando aliquis excitatur a somno. Tertia causa est, quando facta est divisio sanguinis puri ab impuro in corde, ubi est digestio. Prima enim digestio est in stomacho, ubi colligitur subtile nutrimentum, et mittitur ad hepar, grossum autem descendit ad intestina. Secunda digestio est in hepate, ibi enim digeritur illud subtile in sanguinem, et mittitur ad cor. In medio thalamo cordis fit etiam tertia digestio, tunc cum fit discretio sanguinis puri ab impuro. Et hoc ibi, « Et discretis. »

Deinde cum dicit « est autem »

Manifestat hanc causam dicens quod tenuissimus et purissimus sanguis est ille, qui transmittitur ad nutrimentum capitis: et turbidissimus, qui mittitur ad nutrimentum partis inferioris. Utriusque enim sanguinis principium est cor, ut dictum est in tertio libro de Animalibus: in corde sunt tres thalami, scilicet dexter, qui recipit sanguinem a vena, quae dicitur aorta, et est principium venarum non pulsatilium, quae communiter vocantur venae. Et sinister, qui recipit sanguinem a vena magna, et est principium venarum pulsatilium quae vocantur arteriae. Et nota quod in venis pulsatilibus multum est de spiritu vitali et calore naturali, et parum de sanguine, in vero non pulsatilibus e converso, multum est de sanguine et parum de spiritu. Et est medius thalamus inter utrumque, qui recipit sanguinem ab utroque et fit ibi discretio sanguinis puri ab impuro. Sed determinare de his, proprie pertinet ad librum de Animalibus, sive ad medicinam.

Deinde cum dicit « quia vero »

Adaptat ad propositum, dicens quod, quia sanguis cum offertur cordi et recipitur in medio thalamo est indiscretus, ideo fit somnus, quia gravatur cor ex sanguine, donec fiat discretio sanguinis puri ab impuro, et purus mittatur ad membra superiora, et turbidus ad inferiora. Cum autem facta fuerit digestio ista, vel divisio sanguinis, tunc animal solvitur a gravitate nutrimenti et vigilat etc.

Deinde cum dicit « quae igitur »

Epilogat. Et primo in communi. Et secundo in speciali. Et primo dicit, quod somnus est reductio caloris a loco superiori ad locum, quod est cor, cum expellitur a vapore corrupto nutrimenti per venas descendentis, quibus vapor ferebatur sursum ad cerebrum per calorem proprium. Et sic tangit duplicem causam somni efficientem, et ex consequenti materialem; et hoc dicit, ibi, « Quae quidem. »

Deinde cum dicit « non enim »

Tangit causam finalem, dicens, quod somnus est necessarius animali. Non enim potest animal esse nisi insint sibi ea quae perficiant, quae habere non potest nisi dormiat. Et ideo somnus necessarius est ad salutem, quies enim salvat ipsum. Et hoc dicit, ibi, « Et quae ex necessitate est etc. »

DE SOMNIIS

LIBER UNICUS

SUMMA LIBRI. — DE SOMNII NATURA ET SEDE. DE HIS QUAE ACCIDUNT CIRCA SOMNIA.

LECTIO I.

Cujusnam partis animae sit somnium: quod non esse sentientis simpliciter, nec opinantis, nec intelligentis, sed sentientis ut imaginantis, dicitur.

ANTIQUA.

Post hoc autem quaerendum est de somnio. Et primo cui earum, quae animae, partium hoc inesse videtur et utrum intellectivae particulae passio est haec, vel sensitivae. His enim solum, eorum, quae in nobis sunt, cognoscimus aliquid.

Si itaque usus visus est visio et auditus audire et omnino sensus sentire: communia autem sunt sensuum, velut figura et motus et magnitudo et alia hujusmodi: propria vero veluti color, somnus, sapor: impotentia autem sunt omnia claudentia oculos aut dormientia, videre: similiter autem et in reliquis; manifestum quoniam nihil sensimus in somnis. Non ergo sensu somnium sentimus.

At vero neque opinione. Non enim solum adveniens dicimus hominem esse vel equum, sed et album vel pulchrum: quorum opinio sine sensu nihil utique dicet neque vere neque false. In somnis autem accidit animam hoc facere: similiter enim quoniam homo est, et quoniam albus est, is qui adveniens, videmur nobis videre.

Amplius praeter somnium, aliud aliquid intelligimus, quemadmodum in vigilando sentientes aliquid: de eo enim quod sentimus saepe etiam intelligimus aliquid. Sic et in somniis, praeter phantasmata, alia aliquando intelligimus. Videbitur autem alicui hoc, si quis adhibeat mentem, et tentet memorare surgens. Jam vero quidam viderunt somnia hujusmodi, velut qui videntur secundum memorativum praeceptum ponere quae proponuntur. Accidit enim eis aliud quid praeter somnium, ponere ante oculos in loco phantasma. Quare manifestum, quoniam neque somnium omne quod in somniis phantasma, et quoniam intelligimus quae opinione opinamur.

Palam autem de his universis in tantum quoniam eodem, quo vigilantes in aegritudinibus decipimur, hoc idem in somnio facit passionem, et sanis vero et scientibus pedalis tamen sol videtur esse. Sed sive idem, sive diversum phantasticum animae et sensitivum, nihilominus non fit absque videre et sentire aliquid. Perperam enim videre et audire videntis vere aliquid est et audientis: nequaquam tamen id quod arbitratur. In somno autem positum est nos nihil videre atque audire, neque omnino sentire. Singulum autem horum in sensum quodammodo incurrit perinde ac si vigilaret, verum non eodem prorsus modo. Et quandoque quidem opinio dicit quod falsum quemadmodum in vigilante: quandoque vero detinetur, et sequitur phantasma. Quod quidem igitur non est opinantis neque intelligentis passio haec, quam vocamus somniare, manifestum est. Sed neque sentientis simpliciter: videre enim utique et audire simpliciter esset.

RECENS.

Post haec de insomniis quaerendum est: ac primo quidem cui parti animae appareant, et utrum haec affectio intellectus, an sensus sit: his enim partibus unis earum quae in nobis sunt, rerum notitiam aliquam assequimur. Quodsi autem functio visus eo constat ut videamus, auditus vero ut audiamus, et omnino sensus ut sentiamus, communiaque sensibus sunt figura, magnitudo, motus et cetera id genus, propria vero color, sonus, sapor, nec fieri potest ut ullum animal clausis oculis dormiensque cernat, aut alio sensu percipiat, nos in somno nihil sentire certum est. Neque ergo insomnia sensu percipiuntur; sed neque opinione percipi possunt: nam in somno non hominem modo, vel equum esse id quod ad nos accedit, pronuntiamus, sed etiam album vel pulchrum: quorum nullum opinio absque sensu nec vere, nec falso dixerit; at animam hoc idem per somnum facere contingit: ex aequo enim hominem et album eum esse qui occurrit, discernere nobis videmur. Ad haec, praeter insomnia, aliud quiddam intelligimus, quemadmodum vigilantes, ubi aliquid sensu percipimus: tunc enim saepius aliquid insuper de re quae sensum ferit, consideramus: ita et dormiendo, praeter visa, interdum alia quaedam cogitamus. Quod facile patebit, si quis mentem advertat et somnia, quoties exsurgit, in memoriam revocare conetur. Immo jam quidam insomnia experti sunt ejusmodi ac qui proposita secundum memoriae praecepta disponere sibi videntur: eis enim saepenumero accidit ut aliud quiddam praeter somnium phantasma in comparato dispositoque loco ante conspectum collocent: unde liquet, non quidquid in somno videmus insomnium esse, et nos opinione opinari quae (praeter somnium) cogitamus. Porro de his omnibus illud certe constat, hoc idem quo aegri in vigilia fallimur, facere uti in somno decipiamur. Sed et nobis, quamquam bene valemus atque harum rerum periti sumus, tamen sol pedaneus esse videtur. Ceterum sive imaginativa animae pars eadem cum sensitiva sit, sive diversa, nihilo minus hoc sine visione aut sensione aliqua non fit: nam ubi hallucinamur vel visu, vel auditu, verum quidem aliquid videmus et audimus, non tamen id quod videre et audire putamus; at in somno demonstravimus, neque videri quidquam, neque audiri, neque omnino sentiri. Num igitur, quamvis nihil tunc cerni verum sit, tamen nullo modo sensum affici verum non est, sed et visum et ceteros sensus pati aliquid licet, ac unumquodque eorum sensum haud secus atque in vigilia, non sic autem ut in illa, invadit quodammodo? atque interdum quidem opinio quae

Sed qualiter et secundum quem modum considerandum. Ponatur ergo (quod et manifestum est) quod et sensitivi passio sit siquidem et somnus. Non enim alicui animalium inest somnus, alii vero alicui somniare, sed eidem. Quoniam vero de phantasia, in his quae de Anima dictum est: et est quidem idem sensitivo phantasticum: esse autem sensitivo et phantastico alterum: est autem phantasia, qui a sensu secundum actum, fit motus: somnium vero, phantasma quoddam videtur esse, nam quod in somno phantasma, somnium dicimus, sive simpliciter, sive quodammodo factum: manifestum quod sensitivi quidem est somniare, hujus autem secundum quod phantasticum.

videt falsa esse, ut in vigilia, dicit; interdum vero obligatur, et spectra, quasi vera sint, prosequitur? Constat igitur hanc affectionem quam somniare dicimus, neque ad opinantem, neque ad intelligentem animae partem pertinere. Sed ne ad sentientem quidem simpliciter: nam alioqui videre simpliciter et audire esset; verum quomodo et qualiter ad istum referri queat, considerandum est. Ponamus igitur, id quod manifestum est, insomnium sensitivae partis affectionem esse: nam et somnus et eamdem pertinet: nec enim alii parti animalis somnus, alii insomnium, sed eidem utrumque competit. Quum vero de imaginatione tractatum in libris de anima sit, et imaginativa animae pars eadem sit ac sensitiva, quamvis essentia differant, imaginatio autem sit motio a sensu qui actu est, proveniens, insomnium vero manifesto sit res ad imaginationem pertinens (nam id quod in somno imaginamur insomnium dicimus, sive illud simpliciter, sive quodam modo contingat), palam utique est, insomnia ad sensitivam partem pertinere, sed quatenus imaginativa est.

Determinato de somno, in hac parte determinare intendit de passione ejus, quae est somnium. Et dividitur in duas haec pars; scilicet in prooemialem, et executivam, ibi, « Palam autem etc. » Et ista in duas. In prima ostendit cujus per se passio sit. In secunda determinat de quidditate somni. Secunda ibi, « Quid autem. » Prima in duas. Primo ostendit cujus per se non est passio somnium. In secunda cujus per se passio sit, ibi, « Sed qualenus etc. » Prima in duas. Primo dicit quod somnium non est per se passio sensus nec intellectus. Secundo ostendit quod nec est sine illis, ibi, « Amplius « autem etc. » Prima in duas. Primo ostendit quod somnium non est passio sensus. Et in secunda ostendit, quod non est passio intellectus, ibi, « Sed « neque in opinione. » Illa pars in qua ostendit, quod somnium non est sine illis, dividitur in duas. Primo ostendit quod somnium est passio sensitivae. In secunda ostendit quod est passio phantasiae: ibi, « Quoniam vero de phantasia. » In speciali ergo sic procedit, dicens quod primo determinandum est cujus partis animae somnium passio sit, utrum sensitivae vel intellectivae; quia solum his duobus cognoscimus quicquid cognoscimus.

Deinde cum dicit « si itaque »

Prosequitur. Et primo ostendit quod somnium non est passio sensus, sic. In somno non operatur sensus, nec sensus somnium percipit: igitur non est passio sensus. Hujus rationis primo ponit declarationem medii, dicens, quod cum actus cujuslibet sensus fiat circa sensibile commune et proprium, et neque illa sensibilia, neque ista possunt apprehendere per somnium, tunc manifestum est quod in somnio non operatur sensus.

Deinde cum dicit « at vero »

Probat quod non est per se passio intellectus, sic: quia non solum apprehendimus insomniando intelligibile, sed etiam sensibile: ergo non est somnium per se passio intellectus. Et tunc ponit medium in speciali exemplo: et declarat dicens, quod non solum apprehendimus hujusmodi intelligibilia hominem et equum in somno, sed etiam hujusmodi album et nigrum, de quibus non potest intellectus judicare neque vere neque false sine sensu. Sed de his judicium facit anima in somnio. Similiter etiam apprehendit, quoniam aliquis est homo, et quod albus.

Deinde cum dicit « amplius praeter »

Ostendit quod somnium non fit omnino sine intellectu, sic. In somnio intelligitur aliquid praeter somnium quod nobis apparet; sicut apparet in vigilando, quod cum nos sentimus aliquid, immediate post illud aliquid intelligimus; ergo somnium non fit sine intellectu. Hujus rationis solum ponit medium, et tunc secundo ostendit ipsum, dicens, quod manifeste apparebit somnium esse aliquid aliud intelligere phantasmatibus sibi apparentibus, si surgens a somnio reducit ad memoriam vigilans quae somniavit. Multi enim vident hujusmodi somnia, in quibus operatur intellectus; sicut qui disponunt et judicant quid potest sequi ex his quae apparent in somnio. Ponunt enim aliquid aliud illi ante oculos suos in loco phantasmatum apparentium, et aliud conveniens, quod intendit prosequi et fugere. Et hoc dicit ibi, « Videbitur autem. » Secundo concludit quod non omne, de quo fit judicium in somno, est somnium: et quod contingit intelligere in somno ea, quae sola opinione percipi possunt. Et hoc dicit, ibi, « Quare manifestum etc. »

Deinde cum dicit « palam autem »

Probat quod somnium non fit sine sensu, sic. Eadem est deceptio, quae fit in vigilando circa sensibilia, et quae fit circa sensibilia in dormiendo, et eodem modo: sed talis deceptio non accidit nisi mediante sensu; ergo non fit somnium nisi mediante sensu. Hujus rationis primo ponit majorem, et hoc ibi, « Palam autem. » Secundo conclusionem cum dicit, « sed sive idem. » Et addit conclusionem quod non est, sive virtus sensitiva sit eadem cum phantasmate, sive non. Et hoc dicit, quia manifestum est somnium esse virtutis phantasticae passionem. Tertio ponit minorem, ibi, « In « somno autem etc. » Et, quia aliquis diceret quod sensus non errat circa proprium objectum: Minor falsa est; et ideo addit dicens, quod licet visus et auditus vera sint circa proprium objectum, non tamen vera sunt circa omne illud de quo judicatur. Possunt enim errare circa sensibile commune et per accidens: et hoc est videntis vere. Deinde probat quod somnium non sit sine sensu et intellectu conjunctim sic. Sensus et intellectus eodem modo patiuntur a somniis in dormiendo, quomodo patiuntur in vigilando: ergo somnium non fit sine intellectu et sensu. Hujus rationis non ponit conclusionem, sed solum ponit primam partem medii cum declaratione, dicens quod in somnio non fit sensus simpliciter, sed aliqua passio tantum, cum sit in sensu quolibet, quod quilibet sensus eamdem passionem recipit in dormiendo, quam recipit in vigilando, sed non eodem

modo penitus: et hoc est in somno. Et tunc probat secundam partem dicens, quod sicut in vigilando intellectus aliquando dicit esse falsum, quod sensus dicit esse verum: aliquando sequitur sensum dicens, cum sentiat eodem modo: et hoc, ibi, « Et quandoque quidem. » Et nota quod accipit hic opinionem pro intellectu. Deinde probat conclusionem: dicit enim somnium non esse passionem intellectus, neque sensus: quia non fit sensus simpliciter in dormiendo; et hoc, ibi, « Quod quidem. »

Deinde cum dicit « sed qualiter »

In hac parte ostendit cujus per se passio sit somnium. Et primo dat intentionem. Secundo prosequitur. Primo ostendit quod est per se passio partis sensitivae, sic. Circa idem sunt somnus et somnium: sed somnus est per se passio partis sensitivae: ergo et somnium. Primo ponit conclusionem, ibi, « Ponatur ergo. » Secundo minorem, ibi, « Si quidem et somnus. » Tertio majorem, ibi, « Non enim. » Et nota quod non est sibi contrarius; quia prius, quando probavit quod somnium non est passio sensus, accipit sensum pro sensu secundum actum, qui actus in somno ligatur; hic autem probat quod somnium est passio sensitivae partis animae, quae non solum comparatur sensui, sed imaginationi. Et ideo consequenter ostendit quod somnium est passio sensitivae, inquantum phantasmatis est, sic. Eadem virtus secundum secundum substantiam est sensus et phantasmatum; sed differunt secundum esse. Sed somnium est quoddam phantasma, ergo somnium est passio sensitivae inquantum phantasma est. Hujus rationis ponit majorem, et hoc, ibi, « Quoniam vero de phantasia. » Deinde ostendit eam per definitionem phantasiae. Secundo ponit minorem cum sua declaratione, et hoc ibi, « Somnium vero. » Tertio conclusionem, et hoc ibi, « Manifestum quidem etc. »

LECTIO II.

Passionem, quae fit a sensibilibus, in ipsis sensoriis, etiam eis absentibus aliquo modo immanere.

ANTIQUA.

Quid autem est somnium et quomodo fit ex his quae circa somnium accidunt, maxime utique speculabimur. Sensibilia enim secundum singulum sensitivum in nobis efficiunt sensum. Et quae fit ab eis passio non solum inest sensitivis dum sensus agunt, sed et dum abierint.

Similis enim passio in his et in his quae feruntur videtur esse. Etenim in latis, eo quod movit non ulterius tangente, moventur; nam quod motum fecit movit aerem quemdam et rursus hic motus alium. Et hoc itaque modo, quousque quidem steterit, facit motum et in aere et in humidis.

Similiter autem oportet opinari hoc et in alteratione. Nam quod calefactum est a calido, proximum calefacit et hoc distribuit usque ad principium. Quare et in quo ipsum est sentire (quoniam est alteratio quaedam qui secundum actum sensus) necesse est hoc accidere. Ideo passio est non solum in sentientibus sensitivis, sed quiescentibus et in profundo et superficie tenus.

Palam autem cum continue sentimus aliquid. Transferentibus enim sursum sequitur passio: velut de sole ad tenebras: accidit enim nihil videre propter adhuc subsistentem motum in oculis a lumine.

Et si ad unum colorem multo tempore aspiciamus, aut album vel viridem, ejusmodi videtur ad quodcumque visum permutemus.

Et si ad solem prospicientes vel aliquod splendidum concluserimus, observantibus quidem videtur secundum directionem quae accidit, visum videre, primum quidem hujusmodi colorem donec permutatur in puniceum, deinde in purpureum quousque in nigrum veniat colorem, et evanescat.

Et ab his quod moventur, aut permutantur, velut a fluminibus, maxime autem ab his quae citisssime fluunt. Videntur enim quiescentia moveri.

Fiunt autem et magnis sonis obsurdescentes: fiunt autem et a validis odoribus difficile odorantes: atque ita de similibus. Haec itaque manifeste accidunt hoc modo.

RECENS.

Quid autem sit insomnium, et qua ratione fiat, ex iis maxime cognosci poterit quae in somno accidunt: etenim sensilia ipsa nobis per singula sensoria sensionem suppeditant, et affectio quum ea invehunt, non modo in sensoriis inest, quum sensus agunt, sed etiam quum discessere: nam perinde hic atque in iis quae impulsu feruntur, evenire videtur: etenim quae impulsu feruntur, eo quod propulit non amplius tangente moventur: quod enim movendi officio functum est, quamdam aeris particulam propulit: quae quum movetur, subinde aliam ciet, atque hoc utique pacto, donec quiescant, motum peragunt cum in aere, tum in liquidis. Similiter hoc quoque in alteratione fieri putandum est: illud enim quod calentis rei opera incaluit, quod sibi vicinum est calefacit, hoc vero calorem transmittit ad principium usque: quare et ei cui sentiendi facultas commissa est, hoc idem accidere necesse est, quum sensus qui in actu constitutus sit, alteratio quaedam sit: quocirca affectio ipsa in officinis sensuum, non modo sentientibus illis, sed etiam ubi desierint tam per summa quam in imo inest. Hoc autem quoties continenter quidpiam sentimus, liquido perspici potest: nam si sensum ad aliud, ut de sole in opacum, convertamus, comitatur eum affectio: evenit enim ut nihil cernamus, propterea quod commotio, quae a lumine profecta est, oculos adhuc possidet. Item si colorem unicum, sive album, seu viride, diutius adspexerimus, ad quodcumque adspectum nostrum deflexerimus, concolor illi videtur. Sed et si oculos contra solem, aut aliquid aliud quod fulgeat, intenderimus, deinde conniveamus, per rectam lineam qua adspectum cernere contingit, primum illud observantibus genuino fulgore tinctum apparet, tum se in puniceum convertit, proxime in purpureum, donec ad atrum perveniat exolescatque. Quin etiam si quis obtutus suos ab hisce quae moventur, ut ab amnibus praesertim ocissime labentibus, alio transferant, sensus perstant: etenim quae stant, moveri videntur. Porro ab ingentibus sonis surdastri redduntur, et ab odoribus vehementibus aegrius olfaciunt, atque eodem modo in similibus. Haec itaque omnia aperte hoc eveniunt modo.

Ostenso cujus partis animae somnium per se passio sit, hic determinat quidditatem ejus cum aliis proprietatibus. Et dividitur in duas partes. In prima determinat de somnio quid sit, et quomodo fit. In secunda determinat de divisione somnii, ibi, « De definitione vero etc. » Prima pars dividitur

in duas. In prima determinat de somnio absolute. In secunda de somnio in comparatione ad nos, ibi, « Jam vero quibusdam accidunt etc. » Prima in duas. Primo dat intentionem. Secundo prosequitur ibi, « Sensitivo enim. » Et ista in duas, quia somnium est apparitio simulacrorum in somno. In prima determinat omnes apparitiones simulacrorum. In secunda concludit cujus apparitio simulacri facit somnium. Secunda ibi, « Si phantasma. » Prima in duas. Primo determinat de modo apparitionis simulacri sensibilis. In secunda determinat modum apparitionis simulacri intelligibilis. Et, quia omne simulacrum sensibile apparet simpliciter vigilando et simpliciter dormiendo, et languedinem, dormiendo et vigilando, ideo determinat motus simulacrorum in his, post in secunda modos simulacrorum apparentium in languedine vigilando et dormiendo, ibi, « Ex his etc. » Prima in duas. Primo ostendit quod simulacra apparent in vigilando in absentia sensibilium. Secundo determinat quod hujusmodi apparitio est deceptiva aliquando, ibi, « Ad hoc « autem etc. » Prima in duas; in principalem et incidentalem, ibi, « Quoniam vero etc. » Prima in duas. Primo ostendit suum intentum per rationes sumptas a simili. Secundo per signa, ibi, « Palam « autem. » Prima in duas, penes duo signa. Secundum ibi, « Similiter autem etc. » Secunda in duas. Primo probat illud per signa in visu. Secundo per signa in aliis sensibus, ibi, « Fiunt autem. » Prima in quatuor partes secundum quatuor signa. Secunda ibi, « Ab his etc. » In speciali sic procedit. Primo dat intentionem, et patet. Secundo prosequitur probans primo hanc conclusionem, quod simulacra sensitiva non solum agunt in sensum et movent ipsum in praesentia sensibilium, sed etiam in eorum absentia.

Deinde cum dicit « similis enim »

Probat hoc per duo signa. Primum tale est. Sicut in motu projectorum, projiciente quiescente, ipsum projectum nihilominus movetur: Nam primum movens movet aerem sibi continuum cum ipso projecto, et ipse aer motus movet alium aerem sibi continuum, et sic successive quaelibet pars aeris movet aliam, donec cesset totus motus, et non solum accidit hoc in aere, sed in aqua et in aliis humidis. Et eo modo quiescente sensibili extra vel absente, quod est primum movens in sensu: nihilominus manet (1) motus in sensu, mediante simulacro derelicto. Hujus rationis primo ponit conclusionem, et post medium.

Secundo ibi « similiter autem »

Ponit secundum signum simile, sicut est in alteratione, quod primum alterans alterat sibi proximum, et illud sibi proximum, et sic successive usque ad ultimum alterationis, quod est principium quietis: quia in ipso primo deficit virtus primi moventis. Et, cum sensus sit quaedam alteratio, sic erit in sensu, unde passio fit in organo sentiendi. Et hoc in profundo, quando est fortis et debilis. Primo ponit medium. Secundo conclusionem.

Deinde cum dicit « palam autem »

Ostendit idem per signa in visu: scilicet quando aliquis videt aliquod lucidum excellens, si transferat visum ad res aliquas alias, nihil videbit propter motum ipsius simulacri detenti in visu, qui expellit aerem sibi proximum: et sic successive usque ad ultimum generationis, quod est primum principium quietis: quia in ipso deficit primo virtus primi moventis. Cum igitur sit sensus quaedam alteratio, sic erit in sensu, scilicet quod quiescente sensibili primo moto, adhuc fit motus in sensu: unde passio fit in organis sentiendi et motus simulacri in sensu expellunt motus minores: et hoc est signum quod simulacra manent in sensu in absentia sensibilium.

Secundo ibi « etsi ad unum »

Ponit secundum signum. Et est, si aliquis videat diu aliquem colorem vehementer immutantem, ut album aut caeruleum, deinde transferat visum ad alios colores, omnes apparebunt esse talis coloris, qualis erat is, qui prius videbatur. Et hoc non est nisi propter simulacrum primi coloris movens ipsum.

Tertio ibi « etsi ad sonum »

Ponit tertium signum. Et est quod, si aliquis videt aliquid lucidum, ut solem, et subito claudat oculos, non advertendo visum, sed observando illud directe, primo apparebit ei color rei splendidae, deinde mutabitur in medios colores successive donec veniat ad nigrum, et omnino evanescat. Et hoc non contingit nisi propter simulacra splendidi derelicti in visu.

Quarto ibi « et ab his »

Probat per quartum signum. Et est, quod si quis, velocissime fluens, ut flumen, respiciat: et deinde transferat visum ad res quiescentes, omnes apparebunt moveri. Et hoc non contingit nisi propter simulacrum motus manens in sensu. Quare haec omnia sunt signa quod simulacra manent in sensu in absentia sensibilium; et hoc dicit, ibi, « Et ab his. »

Deinde cum dicit « fiunt autem »

Ostendit idem per signa in omnibus sensibus; dicens quod ab excellentibus sensibilibus corrumpuntur sensus omnes. Excellentes enim odores non odorantur. Et hoc non contingit nisi propter impressionem simulacrorum talium sensibilium factorum in sensu, quae non cessant agere in sensum donec corrumpant ipsum etc.

(1) *Al.* movet.

LECTIO III.

Sensum non semper pati sed agere quandoque ostenditur: quomodo item, et cur sensus ipse decipiatur, manifestum fit.

ANTIQUA.

Quod autem sensitiva cito et modicas differentias sentiunt signum est, quod in speculis accidit.

De quo utique per se insistens considerabit quis et dubitabit. Simul autem ex ipso manifestum, quoniam quemadmodum visus patitur, sic facit aliquid.

In speculis enim valde puris cum, menstruis supervenientibus, mulieres inspiciant in speculum, fit superficiei speculi sicut nubes sanguinea; et si quidem novum sit speculum, non facile est abstergere hujusmodi maculam; si vero vetus, facile. Causa vero, ut diximus, quoniam non solum visus patitur aliquid ab aere, sed et facit aliquid et movet, quemadmodum splendida. Nam visus splendidorum est et habentium colorem.

Oculi quidem igitur rationabiliter, cum fuerint menstrua, afficiuntur, sicut et alia pars quaelibet corporis. Etenim natura existunt pleni venarum. Ideo cum fiunt menstrua propter turbationem et ebullitionem sanguineam, nobis quidem quae in oculis differentia, incerta est, inest autem. Nam eadem natura seminis et menstruorum. Aer quoque movetur ab ipsis; et eum, qui in speculo est, aerem continuum existentem, qualem quemdam facit, et talem velut ipse patitur, hic vero speculi superficiem.

Quemadmodum enim vestium, quae maxime mundae sunt, citissime inquinantur. Nam purum diligenter monstrat quicquid exceperit et praesertim minimos motus: aes vero eo quod planum sit, qualemcumque tactum maxime sentit. Oportet vero intelligere tamquam attractionem esse aeris tactum: et tamquam extersionem et ablutionem: propter munditiam vero manifestus fit qualiscumque sit. Non exeundi vero celeriter ex novis speculis causa est, quod purum sit et planum: serpit enim per hujusmodi in profundum et in omnes partes; nam eo quidem quod purum est, in profundum; eo autem quod planum, in omnes partes. In veteribus vero non immanet, quoniam non similiter subit macula, sed superficietenus magis. Quoniam quidem igitur et a parvis differentiis fiat motus et quod celeres sunt sensus et quod non solum patitur, sed contra agit colorum sensitivum, manifestum ex his.

Attestantur autem his quae dicta sunt et quae circa vina, et quae circa unguenta eveniunt. Nam quod praeparatum est oleum et vinum cito accipit proximorum odores, et vina hoc ipsum patiuntur: non solum enim eorum, quae immittuntur vel commiscentur, sed eorum quae propter vasa ponuntur vel nascuntur, recipiunt odores. Ad eam vero quae ex principio est considerationem, ponatur unum quidem quod ex his quae dicta sunt, patet, quod recedente sensibili extrinsecus, immanent simulacra, quae sensibilia sunt.

Adhuc autem, quod facile decipimur circa sensus, cum in passionibus existimus: alii autem in aliis veluti trepidus in timore: et qui amat, in amore, ita ut videatur a modica similitudine, hic quidem hostes videre, ille vero dilectum. Et hoc utique quanto patibilior quis fuerit, tanto a minori similitudine videtur. Eodem vero modo et in ira et in omnibus concupiscentiis facile decipiuntur omnes: et magis quanto utique in passionibus magis fuerint. Ideo et febricitantibus interdum animalia videntur in parietibus a modica similitudine linearum compositarum. Et hae quidem aliquando intenduntur in passionibus, sic ut si vehementer non laborant, non lateat quoniam falsum. Quod si major sit passio, tunc movetur ab ipsa.

Causa vero, ut haec accidant, haec est: quia non secundum eamdem potentiam judicat, quae princeps est, et in qua phantasmata fiunt. Cujus vero signum est, quoniam videtur sol pedalis, contradicit autem aliud aliquid saepe ad phantasiam. Et permutatione digitorum, unum duo videtur: attamen non dicimus quoniam duo: certior enim tactu visus. Si vero esset tactus solus, judicaremus unum duo.

Mentiendi autem causa, quoniam non solum cum sensibile

RECENS.

Quod autem celeriter sensoria vel tenuem differentiam sentiant, indicio est id quod in speculis fieri solet: de qua re ipsa mentem inhibens considerare quis et dubitare possit. Et insuper ex eodem constat visum ut pati, ita etiam agere aliquid: nam quum mulieres tempore mensium speculum admodum parum inspectant, tunc superficies speculi quadam veluti nebula sanguinis obducitur; atque si novum speculum sit, haud facile est ejusmodi maculam abstergere; sin vetus, facilius. Causa autem est, sicuti jam diximus, quod non solum ab aere visus quidpiam patitur, sed etiam in aerem quidpiam agit atque eum movet, perinde atque splendida: nam visus de genere splendidorum et habentium colorem est. Rationi igitur consentaneum est, eodem modo oculus quo quamlibet aliam corporis particulam affici, quandoquidem suapte natura venosi sunt: quocirca tempore menstrualis profluvii, quod commotione et inflammatione sanguinis provenit, discrimen in oculis est, quod quamvis nobis inevidens sit (est enim natura seminis et mensium eadem), revera tamen in eis inest; aer vero ab illis movetur atque aerem proximum speculo incumbentem aliqua qualitate inficit eodemque affectu cui ipse obnoxius est, atque illa tandem speculi superficiem. Specula autem, haud secus quam mundissimae vestes, celerrime notam aliquam contrahunt: quod enim mundum est exacte, commonstrat quidquid exceperit, et potissimum minimos motus; aes vero, quoniam laeve est, qualemcumque tactum maxime sentit (scire autem oportet tactum aeris esse quamdam veluti attritionem detersionemque et ablutionem), dum quia purum est, quantuluscumque sit, conspicuus redditur. Cur vero maculae novis speculis inductae difficile eluantur, causa est quod pura sunt et laevia: nam maculae per talia et in profundum et in omnes partes penetrant; in profundum quod pura sint, in omnes vero partes quod laevia; in vetustis autem maculae non permanent, quia non tam alte figuntur, sed superficiei propius. Tenues igitur differentias etiam motum ciere, et celerem sensum esse, item non modo pati sensorium quo natura colorum percipitur, sed etiam vicissim agere, ex hisce constat; iis vero quae diximus adstipulantur etiam quae circa vina et unguenta accidere solent: nam oleum praeparatum celeriter odores earum rerum quae in propinquo sunt, ebibit; vina quoque hoc idem faciunt, quippe quae non modo earum rerum quae induntur admiscenturve, odores in se trahunt, sed etiam earum rerum quae prope dolia aut locantur, aut nascuntur. Ad eam vero considerationem quae nobis initio instituta est, primo loco supponatur, quod patet ex iis quae dicta sunt, profectis nimirum externis sensibilibus sensa, quae et ipsa sensilia sunt, remanere; item facili decipi circa sensus homines in aliquo affectu positos, atque alios in alio, ut meticulosum in metu, amatorem in amore, adeo ut ex tenui similitudine alter hostes se videre putet, alter quem amat, et quo quis utique vehementius ipso affectu possidetur, eo leviori similitudine talia sese illi offerunt. Eodem modo et qui ira, et qui quacumque alia cupiditate rapiuntur, facile circumscribi solent omnes, ac tanto quidem proclivius, quanto magis affectibus ducuntur: unde etiam fit ut febrientes interdum animalia quaedam in parietibus sibi videre videantur dum exigua similitudine permoti lineamenta componunt; atque hic error quandoque una cum morbo invalescit, ita ut quum leviter aegrotant, se falli agnoscant; quum vero gravius, ad haec simulacra permoveantur. Causa vero quamobrem haec fiant, ea est, quod id quod primatum obtinet, et id in quo phantasmata fiunt, non eadem vi judicant. Cujus rei signum est, quod quum sol appareat pedalis, saepe aliud quidpiam imaginationi contradicit. Item perplexis digitis, quamvis quod unum est duo appareat, tamen esse duo neutiquam dicimus, quia visus superior tactu est; quodsi vero solus tactus esset, et duo esse quod unum est, judicaremus.

movet, apparent quaelibet, sed etiam cum sensus ipse moveatur, si eodem modo movetur, quemadmodum et a sensibili. Dico autem velut terra videtur navigantibus moveri, dum movetur visus ab alio.

Causa autem circumventionis ea est, quod non tantum quoties sensile movetur, quaelibet apparere solent, sed etiam quoties sensus ipse movetur, si eodem modo moveatur quo solet a sensili moveri: sic verbi causa littus videtur navigantibus moveri, dum visus ab alio movetur. 4

Haec est pars incidentalis, in qua removet duas dubitationes: et dividitur in duas. In prima removet eas. In secunda, quia fecit digressionem a proposito, redit ad aliud ibi, « Ad eam vero. » Prima in duas. Primo removet primam dubitationem. Secundo secundam, ibi, « De quo eadem. » Et ista in duas. Primo reddit causam ex parte oculorum. In secunda ex parte speculi, ibi, « Quemad« modum etc. » Et ista in duas. Primo ponit causam. Secundo confirmat eam per simile, ibi, « At« testantur autem. » Prima in duas. Primo ponit causam. Secundo infert conclusionem super utramque dubitationem, et tunc sequitur illa pars « Adhuc autem, » in qua ostendit quod apparitio hujusmodi simulacrorum est similatio. Et dividitur in duas. Primo ostendit quando decipiunt, quando non. Secundo reddit causam utriusque, ibi, « Causa « vero. » Et ista in duas. Primo reddit causam, quare anima non decipitur per simulacra hujusmodi. Secundo reddit causam quare decipitur, ibi, « Necesse « autem etc. » In speciali sic procedit. Quia ex dictis crederet aliquis, quod, si sensus retinet simulacrum rei sensibilis, ideo si convertat se ad aliud sensibile, non de facili recipiet simulacra ipsius, crederet etiam quod sensus non agit, sed solum patitur, ideo removet hic utrumque. Et primo primum; dicens, quod sensus species sensibilium differentium cito recipit, ut videtur in speculo, quod non obstante simulacro prius recepto, statim recipit simulacrum alterius objecti; et hoc est verum si aliquod sensibile non fuerit excellens; tunc enim impedit receptionem minoris. Et ideo dicit « modicas. »

Secundo ibi « de quo utique »

Removet secundum quod fit per signum in speculo. Et est quod similiter aliquis posset super hoc adjuvari quod visus non solum patitur aliquid, sed aliquo modo agit.

Deinde cum dicit « in speculis »

Ostendit hoc signum sic. Si mulier patiens menstruum inspiciat speculum, apparebit nubes sanguinea in superficie speculi: et, si novum sit speculum, non potest illa macula abstergi faciliter: et si vetus, faciliter; hoc autem est, quoniam visus non solum patitur ab aere deferente speciem visibilem, sed agit in aerem, et movet ipsum, sicut alia splendida.

Deinde cum dicit « oculi quidem »

Dat causam hujus signi. Et primo a parte oculorum, dicens, quod cum menstruo afficitur quaelibet pars mulieris, et maxime in oculo: quia pleni sunt venarum, in quibus abundat fervor sanguineus in tempore menstrui, qui turbat dispositionem mulieris, et inficit totum oculum: quia eadem est natura seminis et menstrui. Unde sicut semen generatur ex superfluitate ultimi digesti, sic et menstruum; et ita est in mulieris oculo, et oculus infectus movet aerem sibi contiguum, et ille alium successive, usque ad aerem contiguum speculo: qui aer est infectus cum simili passione, qua inficitur oculus: et sic inficit superficiem speculi.

Secundo ibi « quemadmodum enim »

Dat causam a parte speculi; et est munditia, puritas et planities. Haec enim est natura mundi, quod valde cito inquinatur: et secundum quod recipit cito minimas coinquinationes « ut apparet in « vestibus pretiosis, » sic palam est quod ubilibet recipit quantitatem impressionis: sicut aes propter planitiem sui ubicumque sonat propter parvum tactum. Eodem modo intelligendum est acumen aeris contiguari ad speculum per quemdam tactum. Ipsum autem speculum est tersum et politum et mundum. Unde propter sui munditiam manifestat sui impressionem receptam ab aere propter sui puritatem: in novis speculis serpit in profundum propter planitiem, undique in speculo recipitur. Sed in veteribus propter defectum puritatis, parum manet hujusmodi impressio: eo quod non subintrat speculum, sed in superficie solum: et ita non inficit speculum inquantum videns, sed inquantum inquinatum vel incomplexionatum, ut in basilisco; et ideo sequitur quod visus inquantum sentit, aliquid agat. Et, quia videns, radios emittit, hujusmodi infectio est naturalis inquinatio, ut patet. Deinde concludit principalem conclusionem. Et primo partem primam. Et hoc ibi, « Quoniam quidem. »

Secundo secundam, cum dicit « attestantur au« tem »

Confirmat causam, quam posuit, per simile a parte speculi; dicens, quod speculum distans ab oculo potest infici ab ipso mediante aere: sicut evenit in vino in vase aeneo, quod cito recipit corporum in eo existentium sapores mediante aere: et etiam corporum proximorum, si cum eis misceantur. Et ex his patet quod emissio radiorum talem infectionem facit speculo. Et, quia fecit digressionem, redit ad propositum, et repetit prius probata, scilicet quod simulacra manent in sensu in absentia sensibilium.

Deinde cum dicit « adhuc autem, »

Ostendit, quod apparitio in sensu deceptio est; dicens quod sensus decipitur per simulacra ei apparentia: et apparet, quod videat hostes; et similiter apparet amanti, quod videat quem diligit; et quanto vehementior fuerit passio, tanto minor est similitudo. Unde febricitantes credunt se videre animalia. Et aliquando in hujusmodi passionibus non est vehemens passio, et differunt talia simulacra apparentia, et dicit esse falsum quod apparet.

Deinde cum dicit « causa vero »

Dat causam quare anima non decipitur; et dicit tandem quod non est eadem virtus judicandi intra, et apprehendens phantasmata extra. Et ideo judicium est contrarium illi quod apparet: sicut sol apparet visui bipedalis, tamen ratio judicat ipsum esse multo majorem: et aliis propter parvitatem apparet unum esse duo, et tamen ratio judicat illud esse unum.

Deinde cum dicit « mentiendi autem »

Dat causam quare sensus decipitur; et est, quia non solum apparet species rei sensibilis, sicut simulacra rei motae movent, sed etiam cum sensus ipse movetur, ubi moveatur eodem modo quo movetur a sensibili. Unde moto oculo in navi omnia quiescentia videntur moveri. Et sic intelligitur quod species rei dilectae, manens in sensu amantis, propterea fortiter amantis sensum movet. Et similiter propter parvam similitudinem apparet, et similiter de aliis passionibus.

LECTIO IV.

Motus, seu simulacra, quae a sensibilibus fiunt, non tantum in vigilia, sed etiam in somno apparere dicuntur.

ANTIQUA.

Ex his itaque manifestum, quoniam non solum in vigilando motus a simulacris fiunt et qui extrinsecus et qui in corpore sunt, sed etiam quando fit passio haec quae vocatur somnus: et magis tunc apparent. Sub die enim repelluntur, dum operantur sensus et intelligentia, exterminantur: quemadmodum juxta magnum ignem minor et tristitiae et oblectationes parvae secus magnas. Dum vero quiescunt, supernatant et parva simulacra. Nocte vero propter vacationem particularium sensuum et impotentiam agendi, eo quod ab exterioribus ad id quod intrinsecus est, fiat caloris refluxio, ad principium sensus deferuntur, et fiunt manifesta sedata turbatione.

Oportet autem opinari tamquam modicas vertigines, quae in fluminibus feruntur, sic motum unumquemque fieri continue saepe quidem similes, saepe vero dissolutas in alias figuras propter repulsionem. Ideo et post nutrimentum et omnino tenebris existentibus veluti pueris, non fiunt somnia: multus enim motus est propter eam, quae ex nutrimento est, caliditatem.

Ut quemadmodum in humido, si vehementer moveat quis, quandoque nullum apparet idolum, quandoque vero apparet quidem, distortum autem omnino, ut appareat alterius modi quam sit; quod si quiescat, pura et manifesta idola; sic et dormiendo phantasmata et reliqui motus, qui proveniunt a simulacris: interdum quidem, cum vehementior sit qui dictus est motus, exterminantur omnino. Interdum vero conturbatae visiones et monstruosa et deteriora somnia: velut melancholicis, et febricitantibus et vinolentis. Omnes enim hujusmodi passiones, cum spirituosae sunt, multum faciunt motum et turbationem. Sedato autem et discreto sanguine in habentibus sanguinem, conservatus simulacrorum motus ab unoquoque sensuum valida facit somnia.

Et apparere aliquid et existimare, propter ea quidem quae a visu deferuntur videre, propter ea vero, quae ab auditu audire, similiter autem ab aliis sensitivis. Ex eo enim quod inde progreditur ad principium, putatur videre et audire et sentire. Quia autem visum interdum moveri videtur, qui non movetur, ut diximus, et quia tactus duos motus annunciat, id quod unum est duo videtur. Omnino enim quod ab unoquoque sensu, dicit principium, nisi alius dignior contradicat. Apparet quidem igitur semper: putatur autem non semper quod apparet, si quod dijudicat non detineatur, vel etiam non moveatur proprio motu.

Quemadmodum vero diximus quod aliqui propter aliam passionem facile decipiuntur, ita dormientes, propter somnium, et quia moventur sensitiva, et alia accidentia circa sensum. Quare modicam habens similitudinem, videtur illud.

Cum enim dormit, descendente plurimo sanguine ad principium, condescendunt et movent qui insunt motus, hi quidem potestate, illi vero actu. Sic autem se habent, ut in motu, hic quidem supernatat ex ipso motu; si vero hic corrumpatur et hic adinvicem, itaque se habent quemadmodum fictae ranae ascendentes in aqua liquefacto sale: ita insunt potestate: cedente vero quod prohibebat, agunt et solutae in exiguo reliquo sanguine, qui in sensitivis, moventium habent similitudinem.

Quemadmodum in nubibus, quae similes dicuntur hominibus et centauris, cito permutantur.

Horum autem unumquodque est (sicut dictum est) reli-

RECENS.

Ex his itaque patet non modo vigilantibus nobis motiones, tum quae a rebus forinsecus sensuum ope perceptis proveniunt, tum quae a corpore ipso profectae nobis insunt manifestari, sed etiam quum affectio ea suborta est quam somnum vocamus, atque tunc impensius: nam interdiu operantibus quidem sensibus ac mente, eliduntur, atque vanescunt, quo modo exiguus ignis, apposito majore, et dolores voluptatesque modicae accessu immodicarum; quiescentibus vero parva quoque emergunt; noctu autem quia particulares sensus feriantur et agere nequeunt propterea quod calor exteris partibus relictis, ad interiora refluit, ad sensus originem delabuntur, et obturbatione sedata, manifestae fiunt. Porro existimare oportet haud aliter motionem unamquamque continue fieri quam parvos vortices in fluminibus fieri solitos, qui interim simili modo fiunt, interim vero propter illisionem in alias subinde formas solvuntur: quamobrem et statim a cibo non fiunt somnia, neque admodum juvenibus, verbi causa infantibus: nam multa tum agitatio est propter alimentarium calorem: quare quemadmodum humore vehementer commoto, quandoque nulla apparet effigies, quandoque apparet quidem aliqua, sed distorta penitus, adeo ut aliud videatur referre quam revera referat, quiescente vero apparent purae et liquidae, ita et inter dormiendum interim visa ceteraeque notiones quae a sensis proveniunt, prae majore illo motu qui dictus est, prorsus obliterantur; interim vero conturbatae et monstruosae visiones apparent et somnia robusta fiunt (1) non qualia malancholicis et febrientibus et vinolentis accidunt: omnes enim istiusmodi affectus, quum spiritosi sint, commotionem et perturbationem multam afferunt. Simulac autem resedit et discretus sanguis est in animalibus quae sanguinem obtinent, incolumes sensorum motiones, quae a singulis sensibus transmittuntur, robusta (2) somnia faciunt, et apparere quidpiam ac videri, per ea quae a visu deferuntur videre, per ea quae ab auditu audire, et pari modo per ea quae a ceteris sensuum officinis mandantur: eo enim quod motio inde ad principium pervenit, vigilans etiam videre, audire et sentire se putat; quin etiam quia visus interdum moveri videtur, quum tamen revera in motu non sit, videre nos perhibemus: et quia tactus duos motus anuntiat, quod unum est, duo nobis videri: nam omnino sentiendi principium, quidquid a singulis sensibus afferatur, pronuntiat, nisi aliqua alia virtus potior contradicat. Semper igitur apparet, sed non semper id quod apparet etiam revera adesse putamus, verum tunc solummodo, ubi vis illa arbitra detinetur, aut non movetur proprio suo motu. Quemadmodum vero diximus alios ob alium affectum facile decipi, ita et dormiens somno, et eo quod sensoria ipsa moventur, et ceteris quae circa sensum eveniunt, ita ut quod tenuem alicujus rei similitudinem referat, eis ipsa plana res esse appareat: nam quum dormienti plurima sanguinis copia ad principium delabitur, una et motiones descendunt quae in ea continentur, aliae potentia, aliae actu. Hae autem sic se habent ut certo aliquo motu facto, haecce emergat, hac vero absumpta, alia, atque eamdem inter se mutuo rationem exhibent, quam ranae confictae, quae, prouti sal aqua liqua-

(1) *Alii codd.* deteriora fiunt; *alii* non nectuntur.
(2) *Opt. cod* nexa.

quiae ejus quod in actu est simulacri. Et abeunte illo est verum dicere, quoniam hoc quale Coriscus, sed non est Coriscus. Cum autem sentiebat non dicebat Coriscum quod princeps est et quo dijudicat, sed per hoc illum Coriscum verum. Quod itaque et sentiendo dicit hoc, si non hic omnino detineatur a sanguine, quemadmodum non sentiens hoc movetur a motibus, qui sunt in sensitivis; et videtur quidem simile ipsum esse quod verum est, et tanta somni potentia, quod facit hoc latere.

Quemadmodum igitur si quem lateat suppositus digitus oculo, non solum apparebit, sed et putabitur esse duo quod est unum: si vero non lateat, apparebit quidem, non putabitur autem; sic et in somnis, si sentiat quidem quod dormit et passionem in qua est sensus sensitivi, apparet quidem, dicit autem in seipso, quoniam videtur quidem ut Coriscus, non est autem Coriscus: saepe enim dormiendo dicit aliquid in anima, quoniam somnium est quod apparet. Si vero lateat quoniam dormit, nihil contradicit phantasiae.

tur, ex eo emergunt; ad hunc modum potentia insunt, languente autem eo quod impedimento erat, agunt atque solutae in exiguo illo reliquo sanguine qui in sensoriis est, agitantur simulacris similes in nubibus inveniundis quae hominibus aut centauris comparantur atque cito in alias subinde formas convertuntur. Unumquodque autem horum, ut dictum est, vestigium est rei quam sensuum ope actu percepimus, et digressa re sensili ipsa, remanet: atque vere dicere possumus, hoc esse tale qualis Coriscus est, non vero ipsum Coriscum. Ubi autem hoc percipit vis illa superior et arbitra, nequaquam dicit esse Coriscum, sed hujus ope illum verum esse Coriscum agnoscit. Hanc rem itaque ubi percipit, hoc pronuntiat, nisi penitus sanguine obruta sit, quemadmodum ubi non percipit, a motionibus quae in sensoriis sunt, commovetur, et tum similitudo rei videtur ipsa res esse, atque tanta vis somni est ut id latere faciat. Quemadmodum igitur si quem lateat digitus oculo subjectus, non modo duo videbitur, sed etiam pro duobus habebitur quod unum est; si vero non lateat, videbitur quidem, sed non habebitur: ita et in somno si quis se dormire intelligat, et affectionem eam sentiat qua sensus somnolenti (1) obstrictus est, apparebit quidem ei, sed quiddam intra eum dicit, quamquam apparet hoc Coriscum esse, non tamen est Coriscus: nam saepe evenit ut dormiente aliquo, in anima quiddam dicat somnium esse quod videt; quodsi vero dormire se nesciat, nihil imaginationi contradicit.

(1) *Al. cod.* sensoriae partis.

Superius determinavit apparitionem simulacrorum in simpliciter vigilando; in hac parte determinat in simpliciter dormiendo. Et haec pars in duas. Primo ostendit quod simulacra magis apparent in dormiendo quam in vigilando. In secunda determinat modos et differentias hujusmodi apparitionis, ibi, « Oportet autem etc. » Prima in duas. Primo ostendit duos modos judiciorum. Secundo ostendit quando contingit unum judicium, et quando aliud, ibi, « Quemadmodum ergo etc. » Prima in duas. In prima ponit duos modos judiciorum. In secunda confirmat eos per simile, ibi, « Quemadmodum vero diximus. » Prima in duas, penes duos modos. Et secunda ibi, « Quomodo autem etc. » In speciali ergo sic procedit. Primo repetit praedeterminata, et ponit conclusionem dicens, quod ex dictis est manifestum, quod non solum movent simulacra in vigilando, sed apparent in dormiendo: et hoc tam ab extravenientium quam intrinsecus manentium, sed etiam movent simulacra in somno magis, et tunc apparent magis quam vigilando. Et tunc ostendit hanc conclusionem sic. In die repellitur motus simulacrorum propter motus majores et excellentiores dum operantur sensus tam exteriores quam interiores, nec operatur intellectus, sicut minor lux non apparet juxta magnam. Sed in somno quiescunt majores motus, eo quod sensus est tunc impotens propter refluxionem caloris naturalis sensum ministrantis ab exterioribus sensibilibus ad primum sensitivum; et tunc dormiendo simulacra movent ipsum, et ita apparet de aliis motibus. Et nota, quod motus simulacri intus, minor est quam motus simulacri ab extra, quia omnis motus a virtute sensitiva est per sensibile objectum; et ideo quanto motus propinquior est sensibili, etiam tanto fortior est.

Deinde cum dicit « oportet autem »

Ostendit quomodo apparent hujusmodi simulacra in somno; dicens, quod sicut in fluminibus fiunt quaedam imagines, quae si non impediantur rectae sunt, si autem repercutiantur ad aliquod obstaculum, sive ad alium fortiorem motum, dissolvuntur, et transmutantur in alias figuras; eodem modo simulacra in somnis feruntur a propriis organis sentiendi ad sensum communem, vel integra manentia, et sub eisdem figuris. Sed vel aliquando impediuntur et dissolvuntur in alias figuras, si ad motus majores repercutiantur. Et tunc infert ex hoc quod scilicet statim facto somno per nutrimentum, non fiunt somnia. Nec etiam pueris apparent somnia propter vehementem motum simulacrorum. Et hoc est quod dicit, ibi, « Post nutrimentum. »

Deinde cum dicit « ut quemadmodum »

Complet intentionem suam, dicens, quod sicut aqua, si fuerit vehementer mota, nullum apparet idolum in ipsa, sed si parum moveatur, apparet idolum distortum et alterius figurae quam esse debet, sed omnino sedata tunc apparent idola recta et manifesta, sic in dormiendo, quando vehemens est motus intrinsecus ex nutrimento, vel a passione aliqua, extinguitur motus simulacrorum, et non apparent omnino. Cum autem iste motus sedatus est, non tamen omnino apparent simulacra, sed distorta, et tunc fiunt somnia monstruosa et mala, ut in melancholicis et febricitantibus. Cum autem motus totaliter est sedatus, tunc tales evaporationes faciunt interius, et currunt motus simulacrorum sedato omnino tali intrinseco, sicut in sanis propter discretionem sanguinis puri ab impuro apparent simulacra recta, eo quod impeditur motus ipsorum et ideo faciunt somnia recta. Et hoc ibi, « Ut quemadmodum in humido. »

Deinde cum dicit « et apparere »

Determinat duos modos judiciorum hujus apparitionis. Primus est quod aliquis aliquando detinetur a simulacro apparente et sequitur ipsum, et judicat esse sicut apparet. Primo dicit quod hujusmodi simulacra faciunt aliqua apparere et judicare prout apparet, et quia a visu primo species visibilis, ab auditu species audibilis, et sic de aliis. Et quia iste modus procedit a sensibus propriis, ideo apparet animae quod videat et audiat, et decipitur, sicut in vigilando visus et tactus decipitur. Et hoc ibi, « Et apparet etc. » Secundus modus est, quando virtus superior, sive ratio, non detinetur a phantasmate, sed movetur motu proprio, tunc contradicit motui simulacri, et judicat aliter esse quam apparet. Tamen nisi virtus illa contradicat, semper

judicat anima esse sicut apparet. Et hoc ibi, « Omnino autem etc. »

Deinde cum dicit « quemadmodum vero »

Confirmat quod dixerat supra, scilicet quod sint duo modi indiciorum hujus apparitionis simulacrorum. Et ista pars dividitur in duas. Primo confirmat illos modos per simile. Secundo complet intentum, ibi, « Ejus vero etc. » Prima in duas. Primo ponit similitudinem. Secundo confirmat, ibi, « Quemadmodum in nubibus. » Confirmat duos modos judiciorum per simile tale. Sicut vigilando, quando quis percipiens sensu judicat sicut sensui apparet, et tunc decipitur, eodem modo in dormiendo, anima percipit esse secundum quod apparet. Non judicat tamen secundum quod apparet aliquando, quando non percipit illud esse per somnium. Et tunc decipitur credens esse verum quod apparet, dupliciter. Primo sicut dictum est per somnum, quia propter diversas passiones decipiuntur in vigilando, quia moventur organa sentiendi a simulacris in eis existentibus, et propter diversa accidentia circa sensum sicut propter diversas passiones, ut amor, timor, etc.; ejus enim quod habet modicam similitudinem ad quod timetur et amatur apparet similitudo: ita decipitur anima in dormiendo propter somnium.

Deinde cum dicit « cum enim »

Manifestat similitudinem hanc, dicens, quod in dormiendo descendit multus sanguis ad primum sensitivum, et simulacra similiter in ipsis propriis organis descendunt ad primum sensitivum, et movent ipsum: alia quidem movent in actu, sicut illa, quae proxima sunt, alia autem movent solum in potentia, quae non devenerunt ad primum sensitivum; sed in primo sensitivo motus factus ex sanguine descendente ad ipsum minuit motus simulacrorum et impedit ipsos. Sed quando sanguis nondum digestus est, hic et partes sanguinis digesti se habent adinvicem sicut aqua, in qua resolutum est sal. Et ita durante motu sanguinis solum est simulacrum ipsius sensibilis in ipso sensitivo in potentia. Remoto vero illo motu post digestionem quod prohibebat motum simulacrorum, jam fiunt in actu, et movetur primum sensitivum post sanguinis resolutionem in partes exiguas, sicut in vigilando, sicut simulacrum movet organum sentiendi particulare. Et hoc ibi, « Cum enim dormit. »

Deinde cum dicit « quemadmodum in »

Ostendit quomodo est ista similitudo; dicens, quod sicut aspicienti in nubibus in vigilando apparent simulationes hominum et aliorum quae cito permutantur a figura in figuram quando movetur successive post aliam; eodem modo est de simulacris quod quodlibet apparet post aliud, et unum in aliud cito permutatur. Et hoc ibi, « Quemadmodum « in nubibus etc. »

Deinde cum dicit « horum autem »

Complet intentum, dicens, quod abundante sanguine impedit motus simulacrorum, et simulacro mediante secundum actum, aliquando contingit animam judicare secundum veritatem quod est simulacrum rei, et non res ipsa; sicut in vigilando aliquis sentit similitudinem Corisci non Coriscum, judicat secundum similitudinem ejus: quia sicut rem judicat aliquando de eo quod apparet sensu vigilando, sic judicat dormiendo, quia non decipitur a sanguine, quia deceptus potest errare judicare; sicut virtus judicativa, quando non sentit rem vere, sed solum movetur a simulacris rei, credit esse verum quod sibi apparet. Tanta enim est potentia somni supra animam, quod facit latere ipsum simulacrum esse quod sibi apparet, credendo ipsum esse verum. Et hoc ibi, « Horum autem etc. »

Deinde cum dicit « quemadmodum igitur »

Ostendit quando fit unum judicium, et quando aliud; dicens, quod, sicut quando supponitur digitus oculo unum apparet esse duo: et, si lateret animam digitum supponi oculo judicaret esse quod apparet, si autem non lateat digitum oculo supponi, tunc apparet sensu unum esse duo, Sed ratio cum dicat e converso secundum veritatem, sicut est in somno: quando anima simul in apprehensione simulacrorum perpendit se dormire, tunc non judicat esse verum quod apparet, sed dicit esse somnum et simulacrum rei et non rem: si vero latet se dormire, credit esse verum quod apparet. Et hoc ibi, « Quemadmodum etc. »

LECTIO V.

Quorumdam, quae in somno accidunt, redditur causa.

ANTIQUA.

Quoniam autem vera dicimus: et quod sunt motus phantastici in sensitivi. manifestum, si quis attendens tentet memorare quae patimur dormientes quidem et expergefacti. Interdum enim quae apparent idola dormienti, aspiciet expergefactus esse motus in sensitivis. Quibusdam enim juniorum et omnino perspicientibus, si sint tenebrae, idola apparent plura, quae moventur: ita ut velentur frequenter timentes.

Ex his itaque universis oportet syllogizare, quod est somnium phantasma quidem aliquod et in somno: nam quae modo dicta sunt idola, non sunt somnia, neque siquid aliud sensibus soluti videtur.

Neque quod in somno phantasma omne. Nam primum qui-

RECENS.

Quod autem vera sint quae dicimus, quodque motiones imaginariae in sensuum officinis inveniantur constabit, si quis adhibito animo conetur meminisse eorum quae nobis obdormiscentibus expergiscentibusque accidunt: interdum enim expergiscens quis deprehendet simulacra quae se illi per somnum obtulerant, esse motiones quae in sensoriis sunt: nam junioribus nonnullis, etiamsi plane perspicientibus, si tenebricosus sit locus, multae imagines apparent, quae motu agitantur, ita ut prae metu saepe oculos obtegant. Ex his itaque omnibus colligi debet somnium esse visum quidem aliquod, idque in somno: nam neque simulacra ea de quibus paulo ante diximus, insomnia sunt, neque aliud quidquam, quod liberis sensibus appareat; sed neque quidquid in somno

dem aliquibus accidit et sentire aliquo modo et sonos, et lumen, et saporem, et tactum, languide quidem, et veluti de longe. Jam enim in dormiendo respicientes, et mox excitati: quod debiliter videbant lumen lucernae dormientes ut arbitrabantur et expergefacti statim cognoverunt quod lucernae erat. Et gallorum et canum debiliter audientes vocem, expergefacti cognoverunt manifeste. Quidam vero et respondent interrogati.

Contingit enim et vigilare et dormire simpliciter altero existente, et alterum aliquo modo inesse: quorum nullum somnium dicendum.

Sed neque quaecumque in somno quidem fiunt verae intelligentiae praeter phantasmata.

Sed phantasma, quod est a motu simulacrorum cum in dormiendo fit et in eo quod dormit, hoc est somnium.

Jam vero quibusdam accidit ut nullum somnium viderint in vita: rarum quidem hujusmodi est, accidit tamen. Et his quidem omnino perseverant: quibusdam vero multum provectis aetate accidit, cum prius nullum somnium viderint. Causam autem quare non fiat, simile aliquid oportet arbitrari, quoniam neque, qui post cibum dormitaverunt, neque pueris sit somnium. Quibuscumque enim hoc modo constructa natura, ita ut multa ascendat evaporatio in superiorem locum, vel iterum deorsum lata facit multitudinem motus, convenienter istis nullum apparet phantasma. Procedente vero aetate, nihil inconveniens est apparere somnia: permutatione enim aliqua facta, vel secundum aetatem, vel secundum passionem, necessarium est accidere contrarietatem hanc.

apparet insomnium est: nam primo quidem nonnullis evenit ut sonum et lucem et saporem et contrectationem aliquatenus sentiant, sed languide tamen et quasi de longinquo: jam enim qui inter dormiendum paululum cernebant; lumen lucernae quod dormientes, ut rebantur, exiliter videbant, protinus ubi expergefacti fuerunt, verum lucernae lumen fuisse deprehendere; item qui canum et gallorum voces debiliter exaudierant, mox experrecti veras voces fuisse aperte cognoverunt; nonnulli etiam ad interrogata respondent: fieri enim potest ut, ubi alterum horum, vigilare dico et dormire, simpliciter adest, alterum aliquatenus adsit: quorum nihil somnium vocari debet, neque si quae praeter visa in somno verae notiones fiant; sed visum quod a sensorum motu ortum dormientibus evenit, quatenus dormiunt, hoc somnium est. Jam vero quibusdam accidit ut nunquam quidquam somniarint per totam vitam: quod quamquam rarum est, interdum tamen contingit: atque alii quidem per totam vitam in eo affectu perstitere; alii vero provectiori aetate somniarunt, qui prius nullum somnium viderant. Causa vero quamobrem non fiant somnia, ei similis habenda est quae facit ut neque statim a cibo obdormientibus, neque infantibus fiat somnium: nam quorum ita natura constat ut in superiorem locum evaporatio multa incidat, quae suo regressu ad ima commotionem afferat multam, haud ab re nullum his visum apparet; procedente vero aetate, somnia illis apparere nihil absurdi est: nam immutatione aliqua vel per aetatem, vel per affectum facta, necessarium est hanc quoque rerum contrariarum vicissitudinem accidere.

Hic determinat apparitionem simulacrorum in languedine dormiendo, et in languedine vigilando. Et dividitur ista pars in duas. In prima determinat de languedine vigilando. In secunda de languedine dormiendo, ibi, « Neque quod in somno etc. » Prima in duas; in principalem et incidentalem, vel corollariam, ibi, « Ex his itaque. » Tunc sequitur illa, in qua determinat apparitionem simulacri intelligibilis; et illa remanet indivisa: et tunc sequitur illa pars, in qua determinat de somno in comparatione ad nos. Et haec similiter remanet indivisa. In speciali ergo sic procedit: in prima determinat apparitionem simulacrorum in languedine vigilando, dicens, quod manifestum est motum simulacrorum fieri in organis sentiendi in dormiendo, sicut prius determinatum est per hoc quod aliquando dormientes subito expergefacti sunt: et illud idem patiuntur in vigilando, quod patiuntur in dormiendo. Simulacra vero quae apparent ipsi dormienti, apparent etiam vigilanti aliquando. Et ita idem motus simulacrorum manet in organis sentiendi post expergefactionem, qui fuit in somno. Et ideo pueri aliquando expergefacti a somno, si tenebrae sunt, videntes eadem simulacra, quae vident in dormiendo, ita quod dormiendo timeant, timent quod sit verum quod apparet. Et hoc ibi, « Quoniam autem vera etc. » Et nota quod hujusmodi apparitio non fit simpliciter vigilando, sed languendo, scilicet secundum quod somnus inest sensibus secundum quid.

Deinde cum dicit « ex his itaque »

Infert corollarie quod aliquid est quod apparet praeter somnium in somno: nam praedicta simulacra apparentia vigilantibus languide non sunt somnia: neque si aliquid aliud apparet sensu soluto et non ligato per somnum. Et hoc ibi, « Ex his etc. »

Deinde cum dicit « neque quod »

Ostendit illud in languedine dormiendo, quod non omne simulacrum apparens in somno est somnium. Nam aliquando simulacra sensuum vere movent sensum dormientium: apparet etiam dormienti sentire sonos, et audire sonos, et sic de aliis: languedo tamen erit a longe: et deinde expergefacti perpendunt non fuisse somnium quod apparuit, sed se vidisse lumen vel tactum. Et hoc ibi, « Neque quod in somno. »

Deinde cum dicit « contingit enim »

Dat causam hujus apparitionis: et est quod, cum vigilare et dormire sint contraria, unum potest esse simpliciter et aliud secundum quid. Languide enim vigilans, simpliciter non vigilat, sed dormit: et languide dormiens non simpliciter dormit, sed vigilat; et nullum simulacrum ei apparens est somnium. Et hoc ibi, « Contingit enim etc. »

Deinde cum dicit « sed neque »

Ostendit apparitionem simulacri intelligibilis, dicens, quod quaecumque simulacra intelligibilia apparent esse in somno non mediante aliquo phantasmate, aut sensibili, non sunt somnia, sed visiones. Et hoc ibi, « Sed neque quaecumque. »

Deinde cum dicit « sed phantasma »

Concludit quale simulacrum facit insomnium, dicens, quod simulacrum sensibile est quod apparet dormienti inquantum dormit. Et sic est somnium. Per hoc quod « dicit dormienti, » excludit omnia quae apparent languide dormienti, quia illa apparent secundum quod vigilat. Et hoc ibi « Sed « phantasma etc. »

Deinde cum dicit « jam vero »

Determinat de somnio in comparatione quo ad nos; dicens, quod aliquibus nullum accidit somnium in tota vita, licet hoc sit raro. Et causa est continua turbatio cerebri, et motus continuus interior, qui impedit motum simulacri. Accidit autem aliis somnium in tota vita, ut his qui sunt in continua quiete. Aliis in prima aetate non accidit somnus, sed cum fuerint provecti; et causa communis est in istis et in illis qui statim dormiunt post cibum. Et causa illius, quare deficit somnium, est ascensus multi vaporis nutrimenti ad cerebrum, qui consequenter descendens, variatione motus interioris impedit motus simulacrorum, et ideo nullum eis apparet somnium; sed alias permutatione facta interius et immutatione inferioris quae contingit propter pueritiam, et ita sedata passione, quae turbationem faciebat, tunc apparent somnia. Contraria enim causa, ponit contrarium effectum Et hoc ibi, « Jam vero quibusdam. »

DE DIVINATIONE PER SOMNUM

LIBER UNICUS

SUMMA LIBRI. — DE SOMNIORUM CAUSA, ET EXITU. DE INTERPRETIBUS SOMNIORUM.

LECTIO I.

Divinationem causam dubiam esse dicitur, somnia item alias causas, alia signa: alia vero eorum quae fiunt accidentia quod sint probatur: quod somnia item a Deo non mittantur, et cur aliqua denominantur somnia, aliqua vero non.

ANTIQUA.

De divinatione vero, quae in somnis fit, et dicitur accidere a somniis, neque contemnere idoneum neque suaderi.

Nam quod omnes quidem vel plures existimant habere aliquam significationem somnia, praestat fidem tamquam ab experientia dictum.

Et quod de quibusdam fit divinatio in somniis, non est incredibile: habet enim aliquam rationem. Ideo, et de aliis somniis, similiter utique quis arbitrabitur.

Nullam vero rationabilem causam videre, secundum quam utique fiat, hoc non credere facit. Nam Deum quidem esse immittentem cum alia irrationabilitate, et non optimis et prudentissimis, sed quibuslibet mittere inconveniens. Ablata vero, quae a Deo, causa, nulla aliarum conveniens esse videtur causa. De his enim quae secus Herculeas columnas et quae in Borysthene praevidere aliqua, super nostram videtur esse prudentiam invenire originem horum.

Necesse igitur somnia, vel causas esse, vel signa eorum quae fiunt, aut accidentia, vel omnia, vel aliqua eorum, vel unum solum.

Dico autem causam quidem, ut lunam, defectus solis, vel laborem, febris. Signum vero defectus, stellam subintrare, asperitatem vero linguae febricitandi: accidens vero, aliquo ambulante deficere solem. Neque enim signum deficiendi hoc est, neque causa, neque defectus ambulandi. Ideo accidentium nullum, neque semper fit, neque ut plurimum.

Sunt ergo somniorum haec quidem causae et signa, velut eorum quae circa corpus accidunt. Dicunt quidem et medicorum gratiosi, quoniam oportet valde intendere somniis. Conveniens autem sic existimare, et non artificibus quidem tamen sed considerantibus aliquid et philosophantibus.

Nam qui in die motus: nisi magni valde fuerint et fortes, latent juxta majores qui in vigilando sunt motus: in dormiendo autem contrarium: etenim parvi magni videntur esse. Manifestum autem ex his quae in somnis accidunt frequenter: arbitrantur enim fulgura cadere, ac tonitrua fieri, parvis sonis in auribus factis, et melle et dulcibus saporibus perfrui tenui phlegmate defluente: et ambulare per ignem et calefieri vehementer parvo calore circa quasdam partes facto. Expergefactis autem, manifestum est ea hoc modo se habere. Quare quoniam parva omnium principia, manifestum quoniam et

RECENS.

Quod ad divinationem autem attinet quae in somno fit et provenire dicitur ab insomniis, hanc opinionem neque contemnere facile est, neque ei credere: nam quod omnes, aut multi arbitrantur, insomnia quadamtenus signi vicem tenera, praestat fidem, id prae experientia asseri solere; item quod de nonnullis rebus divinationem quamdam habere insomnia, fide indignum non est, quum ratione aliqua nitatur: unde fit ut de ceteris quoque somniis haud secus censere quis possit. Contra quum nullam probabilem causam videamus propter quam isthaec divinatio proveniat, efficitur ut fides abrogetur: nam si dicatur deum esse qui somnia mittat, praeter alia multa rationi repugnantia hoc quoque absurdum est, non optimis sapientissimisque, sed quibusvis sine discrimine mitti; sublata autem causa quae ad deum refertur, nulla praeterea alia videtur consentanea esse, quandoquidem originem ejus invenire quod nonnulli praevideant res quae in Borysthene, vel juxta columnas Herculis fiant, captum ingenii nostri excedere videatur. Necesse igitur est, somnia esse aut causas eorum quae fiunt, aut signa, aut fortuita, aut omnia, aut aliqua ex his, aut unum solum; causam autem voco, verbi gratia deliquii solaris lunam, febris defatigationem; signum vero deliquii, quum luna subire incipit, febris scabritiem linguae; rem fortuitam, inambulante aliquo solem delinquere: nam neque signum, neque causa deliquii inambulatio est, aut deliquium inambulationis: quapropter nulla res fortuita aut semper, aut plerumque fit. Suntne igitur somniorum alia causae, alia signa, verbi gratia eorum quae in corpore accidunt? nam et medici elegantiores insomnia diligenter attendenda dicunt; nec ab re ita existimant qui artifices non sunt, sed qui tamen meditari aliquid philosopharique solent: nam motiones quae interdiu contingunt, nisi magnae admodum validaeque sint, majoribus illis quae per vigiliam fiunt, offunduntur; at in somno contra fit: tunc enim quae parvae sunt, esse magnae creduntur. Id quod facile constat ex iis quae saepius in somno contingunt: modico enim strepitu in auribus facto, fulminare et tonare putant, et pauxillula pituita distillante, melle, aut dulci alio sapore frui, et exiguo calore in quibusdam corporis partibus exorto, per ignem ambulare et vehementer calefieri, excitati vero isthaec hoc habere modo deprehendunt: quare quum

aegritudinum et aliarum passionum, quae in corporibus futura sunt. Manifestum ergo quoniam necessarium haec in somnis esse patentia (1) magis, quam in vigilando.

At vero quaedam quidem quae in somniis phantasmata causas esse propriorum cujusque actuum, non est irrationabile. Quemadmodum enim debentes agere et in actibus existentes aut quae olim egimus, saepe recta his somnia intuemur et agimus: causa autem, quoniam sicut praeparatus existit motus a diurnis inchoationibus, sic rursus necessarium est eos qui in somno sunt motus, frequenter principium esse diurnorum actuum, eo quod praeparata sit rursus et horum intelligentia in phantasmatibus nocturnis. Sic ergo contingit somniorum quaedam signa et causas esse.

Plurima vero accidentibus assimilantur: maxime et transcendentia omnia ut quorum non est origo in nobis, ut de navali bello et de his quae procul accidunt sunt.

De his enim eodem modo se habere verisimile est, velut quando memoranti de aliquo contingit hoc factum esse: quid enim prohibet et in somnis ita contingere? Magis autem verisimile multa hujusmodi accidere. Quemadmodum igitur neque meminisse de aliquo, neque signum neque causa cur evenerit, sic et ibi evenisse, somnium videnti neque signum, neque causa, sed casus. Ideo et multa somniorum non eveniunt. Nam quae casu eveniunt, neque semper, neque ut frequenter fiunt.

Omnino autem quoniam et aliorum animalium somniant quaedam: a Deo utique immissa non erunt somnia, neque facta sunt hujus gratia; Daemones tamen; natura enim daemoniaca, non Divina.

Signum autem. Valde degeneres homines praevidentes sunt et recte somniantes, tamquam Deo non immittente.

Sed quorumcumque quasi loquax natura est et melancholica, multimodas visiones vident: eo enim quod secundum plura et multifaria moveantur, assequuntur, ut quidam rapiunt contendentes. Nam quemadmodum et dicitur, si multa jacias, alias aliud jacies, et in his hoc accidit.

Quoniam autem non eveniunt multa somniorum, nihil est inconveniens. Neque enim eorum, quae in corporibus sunt signorum et caelestium, velut quae aquarum et ventorum: si enim alius vehementior isto accidit motus, a quo futuro signum factum est, non fit.

Et multa consulta bene, quae fieri expediebat, dissoluta sunt propter alias digniores inchoationes. Omnino enim non omne fit quod futurum erat, neque idem est quod erit et quod futurum. Verumtamen quidem principia dicendum esse, a quibus non perfecta sunt; et signa nata sunt haec aliquorum, quae non fiunt.

(1) *Al.* potentia.

exordia omnium parva sint, certum est idem de principiis morborum et ceterarum affectionum, quae in corpore exoriturae sunt, valere. Patet igitur, necessario haec in somnis evidentiora esse quam in vigilia. Sed et quaedam ex visis illis quae per somnum apparent, causas esse suorum cujusque actuum, a ratione non abhorret: ut enim qui acturi aliquid sunt, aut qui nunc id agunt, aut qui jam egerunt, saepe recto tramite incedentibus somniis, circa haec eadem versantur eademque administrant (causa est quod diurna initia ad talem motum quasi viam quemdam praeparavere), ita e converso necessarium est ut motiones quae per somnium fiunt, saepe principium sint eorum quae interdiu gerimus, quia e contrario ad eorum mentem concipiendam vim praeparata est ope nocturnorum visorum. Ad hunc igitur modum e somniis nonnulla tum signa, tum causas esse licet; at pleraque rebus fortuitis similia sunt, praesertim omnia illa extrema supraque omnem fidem hominis posita, et ea quorum origo in nobis non est, sed de navali pugna et iis quae procul a nobis geruntur: nam de his verisimili conjectura eo modo statuendum est quo statuitur, quum id forte fortuna evenit de quo quis mentionem faciebat: quid enim prohibet quominus idem in somno contingat? immo vero multa ejusmodi contingere par est. Quemadmodum igitur mentio de quopiam neque signum, neque causa est, cur idem ad nos accesserit; ita neque si somnium evenit, id ipsum pro signo aut causa est ei cui somnium apparuerat, sed fortuitum quid, unde etiam fit ut plurima somniorum non eveniant: nam quae fortuita sunt, neque semper, neque majori ex parte accidunt.

Ad summam, quum e ceteris quoque animantibus aliqua somnient, insomnia non a deo missa veniunt, aut ad eum finem adsunt, daemonia tamen haberi debent: nam et natura daemonia est, non divina. Cujus rei indicio est, quod perquam viles homines futura praevident, et ita ut res habet, somniant, tamquam non delegante somnia deo: verum quorumcumque natura quasi loquax est, aut vitio bilis atrae laborat, hi multifarias visiones experiuntur: quia enim multis et variis motibus agitantur, aliquando in eadem visa incidunt prospero successo usi, sicuti nonnulli, ubi par impar ludunt (1) nam quod in proverbio est: si saepe jacias, aliud alias jacies, idem et in his somniis contingit. Nequaquam vero absurdum est, multa somnia non evenit: nam neque ea signa quae ad corpus (humanum) pertinent, neque caelestia, ut quae imbres, aut flatus portendunt, semper eveniunt: si enim alius majoris momenti motus ingruat, quam iste futurus fuisset cujus illa signa sunt, tum hicce motus non fit. Sed et multae res agendae, de quibus consilium optima ratione inieris, supervenientibus initiis aliis gravioribus, in irritum decidere: nec enim prorsus omne fit quod futurum erat, neque idem est quod erit et quod futurum est; sed tamen dicendum est, principia esse a quibus res non ad finem perducta est; atque haec signa sunt rerum quae non factae sunt.

(1) *Sic e conj. Bekk. cod. plerique* ubi paria dividunt; *unus cod. cum Them.* ubi certantes rapiunt; *Mich. Eph.* ubi eo ipso momento quo dividunt rapiunt.

Determinato prius de somnio, et quibusdam proprietatibus ejus, hic determinat de quodam consequente somnum ad somnium, scilicet de divinatione somni. Et est divinatio alicujus futuri et absentis significati praecognitio. Et ista pars in duas dividitur. In prima ponit intentum. In secunda prosequitur de intento, ibi, « Nam quod « omnes etc. » Et ista in duas. Primo procedit opponendo. Secundo determinando, ibi, « Necesse « est etc. » Prima in duas. In prima ostendit divinationem per duas rationes. Secundo arguit ad partem affirmativam quod divinatio sit, ibi, « Nul« lam vero. » Prima in duas secundum duas rationes. Et secunda ibi, « Sed de quibusdam. » Illa pars in qua procedit determinando, in duas dividitur. Primo determinat de divinatione somniorum, quantum est ex parte ipsorum. Secundo quantum est ex parte somniantium, ibi, « Quidam e« nim. » Prima pars dividitur in duas. Primo determinat de somnis, quorum origines sunt semper in somnis. Secundo determinat de illis quorum origines non sunt in somnis, ibi, « De his vero etc. » Prima in duas. Prima ponit tres quaestiones, et exponit eas cum dicit, « Dico autem. » Secundo movet quasdam dubitationes circa illas, ibi, « Om« nino autem etc. » Prima in duas secundum numerum trium conclusionum. Secunda ibi, « At vero « quaedam. » Tertia ibi, « Plura vero etc. » Illa pars in qua removet dubitationes, prima in duas. Primo removet unam circa conclusionem ultimam. Secundo removet dubitationem circa primum, ibi, « Quo« niam non eveniunt. » Prima in duas secundum duas rationes. Secunda ibi, « Signum autem etc. » Similiter alia pars habet duas rationes. Secunda ibi, « Cum multa consulta. » In speciali sic procedit. Primo ponit intentum, dicens quod divinatio somniorum, quae accidere dicitur, neque erit contemnenda, neque omnino suadenda.

Deinde cûm dicit « nam quod »

Prosequitur intentum. Et primo probat per duas

rationes, quod divinatio somniorum est. Et primo ponit rationem a rei judicio sic. Omnes vel plures dicunt somnia aliquid significare; et ita divinatio somniorum potest adesse quia sic ostendit causam in isto tractatu secundum hunc librum. Nam impossibile est, famosum esse falsum secundum totum.

Secundo ibi « et quod de »

Ponit secundam rationem, quae talis est. De quibusdam somniis fit vera divinatio: ergo et eadem ratione de omnibus.

Deinde cum dicit « nullam vero »

Arguit sic. Si ipsa somnia immitterentur a Deo et ipsa divinatio, nulla alia causa est, ipsorum somniorum divinationem esse: sed Deus non immittit somnia: ergo non est aliqua causa in illis quare debeant somnia aliquid significare, et eorum divinatio esse. Minor sic probatur. Somnia etiam accidunt quibusdam fatuis magis quam sapientibus: sed si essent a Deo, inconveniens esset ipsa potius immittere fatuis quam sapientibus et omnibus hominibus indifferenter: ergo Deus hujusmodi somnia non immittit. Hujus rationis primo ponit medium. Secundo ponit majorem. Et hoc ibi, « Ablata. » Tertio probat eam sic. Supra naturam est cognoscere ea quae sunt in remotissimis partibus per somnia, quoniam manifestum est quod hoc non potest esse nisi per immissionem divinam. Et hoc ibi, « de his enim. »

Deinde cum dicit « necesse igitur »

Procedit determinando. Et primo ponit tres conclusiones quas intendit probare. Et est prima talis, quod somnia sunt signa eorum quae fiunt. Tertia est, quod somnia sunt accidentia eorum.

Secundo ibi « dico autem »

Exponit eas, dicens, quod causa alicujus est somnium, sicut est causa interpositio lunae eclypsis solis. Et est signum, sicut accidit soli eclypsari aliquo ambulante. Neutrum tamen est causa alterius vel signum, sed solum a casu est quod simul sunt. Et quia, quae a casu fiunt nullam causam habent, ideo non fiunt semper neque frequenter, ut probatur in sexto Metaphysicae.

Tertio ibi « sunt ergo »

Verificat has conclusiones. Et primo ponit simul primam cum secunda, cum dicit, « Sunt igitur. » Et postea declarat primam, dicens quod boni medici dicunt quod oportet multum intendere somniis; et causa est vel potest esse, eo quod somnia sunt signa aegritudinum futurarum vel sanitatis futurae. Abundantia autem caloris, in somno movet phantasmata et facit apparere homini quod sit in igne, et ita abundantia phlegmatis quod sit in aqua, quia talis abundantia aliquo modo movet sensum tactus, licet in vigilia talis motus propter sui parvitatem lateat. Similiter omnibus mechanicis accidunt somnia, quae sunt signa fiendorum ab ipsis. Et hoc ibi, « Dicunt quidem. »

Deinde cum dicit « nam qui in »

Dat causam hujusmodi apparitionis de nocte: et est quod motus simulacrorum qui fiunt in die non sunt valde magni et fortes, et ideo latent animam; sed in dormiendo apparent hujusmodi motus, eo quod tunc quiescunt sensus a magnis motibus sensibilium exteriorum; et ideo apparent quod multo majores videntur esse quam sunt. Sicut enim parvus sonus in aure dormientis apparet dormienti tonitruus esse, ita credit se gustare mel, sive hujusmodi dulcia, parvo phlegmate descendente ad gustum: apparet etiam sibi quod sit in igne propter calorem in ipso abundantem. Et quod his causis appareant talia somnia, perpendunt expergefacti post somnium. Nam causae praesentes fortes talium passionum, magis possunt apparere in dormiendo quam in vigilia. Et ita somnia ipsarum figurarum possunt esse.

Deinde cum dicit « at vero »

Intendit verificare secundam conclusionem. Et primo ponit eam. Secundo verificat eam, dicens, quod illi qui debent facere aliquam operationem in futuro, vel cum sint in praesenti in actu operandi, vel dudum inceperunt agere, causa complementi, quod intendunt per phantasmata recta his, in somno intuentur. Et causa hujus est, quod aliqua operatio inchoatur in vigilando et non perficitur, quia non potest anima complete ejus perfectionem cognoscere propter occupationes ejus, et operationes circa simulacra quae imprimuntur in ea, et movent ipsam, et non potest dijudicare propter varias occupationes impressas ipsi circa aliqua in vigilando: si tamen dormit, quia tunc quiescit ab omni occupatione exteriori, convertit se super simulacrum et complet in eis dormiendo, quae incepit vigilando, et ita acquirit cognitionem per somnum mediante quo perficit quod intendit. Et ita sunt somnia causae operationum fiendarum. Et hoc dicit ibi, « Quemadmodum enim. »

Deinde cum dicit « plurima vero »

Verificat tertiam conclusionem. Et primo ponit eam, dicens, quod major pars somniorum sunt accidentia respectu eorum quae sunt. Et hoc est solum a casu quod futura manifestantur, sicut omnia alia somnia, quae transcendunt scientiam; et aliorum origo non est in nobis simpliciter, sicut ea quae sunt de casualibus (1) futuris, et de his quae sunt in partibus remotis.

Deinde cum dicit « de his enim »

Verificat eam per simile. Sicut contingit aliquem cognoscere de aliquo futuro contingenti, et deinde accidit illud contingens vel aliquod simile, nec tamen ista cognitio est causa nec signum illius futuri, eodem modo contingit aliquid somniare quod contingenter sit vel ex suo consimili, nec tamen est somnium causa illius futuri, sed solum a casu, et ita accidit. Et ideo etiam pro minori parte somnia eveniunt, quia quod casuale (2) est, non semper est, nec ut frequenter, ut dictum est prius. Et hoc ibi, « De his enim etc. »

Deinde cum dicit « omnino autem »

Removet dubitationem contra conclusionem ultimam. Diceret enim aliquis, hujusmodi somnia quae transcendunt scientiam humanam et fiunt de valde remotis, cum sint causa, et naturaliter immittuntur a Deo, etiam per ipsa possunt futura cognosci. Et hoc removet per duas rationes. Prima est. Hujusmodi somnia fiunt in aliis animalibus, ergo non sunt missa a Deo, nec fiunt per gratiam divinam.

Deinde cum dicit « signum autem »

Ponit secundam rationem, quae talis est. Homines mali et infimi somniant et praevident futura per somnia; sed talibus non immittit deus aliquam gratiam sive cognitionem: ergo solum a casu, et non per immissionem divinam, sic somniant.

Deinde cum dicit « sed quorumcumque »

(1) *Al.* causalibus.
(2) *Al.* causale.

Subjungit causam quare quidam multum somniant. Et est quod natura istorum circa multa est occupata, idest multorum phantasmatum informata, sicut contingit melancholicis, et ideo multa vident somnia. Quasi enim circa plura et diversa occupantur in vigilando, ideo a similibus phantasmatibus manifestantur in dormiendo. Fortunati autem aliquando divinant futura, sed hoc est a casu et non ab arte, nec per naturam, sicut est, si multi contendunt circa aliquid, a casu est quod unus illorum vincat. Et hoc est quod dicit « Sed quo« rumcumque. »

Deinde cum dicit « quoniam autem »

Removet aliam dubitationem circa primam conclusionem. Quaereret enim aliquis, cum somnia sint futurorum, quare non semper accidunt ea quorum sunt signa: multis enim apparent signa quod sunt in igne, et tamen non febricitant. Sed hoc removet per simile, dicens non esse inconveniens multa non (1) evenire, quorum signa somnia sunt. Ita enim est in natura quod multa signa apparent in corporibus inferioribus, quorum consignata non sequuntur, sicut infirmo apparet aliquando signum mortis vel sanitatis, et tamen non sequitur signatum. Et sic in caelestibus aliquando apparet signum pluviae vel venti, et tamen non sequuntur significata. Et causa hujus est, quia signa futurorum, cum fiunt a causis praesentibus eorumdem, cum autem causa superior et fortior supervenerit, tunc non sequitur signatum ipsum signum.

(1) *Al. deest* non.

Deinde cum dicit « et multa »

Confirmat hoc per aliud simile in his quae sunt a proposito; dicens, quod multoties in his quae sunt praevisa ut fiant, licet expediat ipsa fieri, tamen propter aliqua digniora et meliora, quae fieri possunt, omittuntur: et ideo non est necesse propter signum evenire signatum. Nullum enim contingens futurum ad utrumque de necessitate eveniet; et licet non eveniat, non tamen ponendum est ipsa habere principia in rerum natura, mediantibus quibus nata sunt fieri. Nihilominus tamen ponenda sunt haec signa vera dicentium signa existere. Et nota quod causae naturales, ut frequenter causant effectus suos, et non necessario. Et ideo, licet ita sit, tamen effectus ad utrumlibet dicitur, quia contingens natum, contingens ad utrumlibet, est omne quod a necessario deficit etc.

LECTIO II.

Quinam sint recte somniantes, et quinam sint somniorum interpretes.

ANTIQUA.

De his vero somniis, quae non hujusmodi habent origines, sed dilationes vel temporibus, vel locis, vel magnitudinibus, vel horum quidem nihil: non tamen habentibus in seipsis principia, qui vident somnia, nisi praevisum fiat ab accidente, tale utique erit magis quam ut dicit Democritus, idola et defluxiones causans.

Quemadmodum enim cum quis moveat aquam vel aerem hoc aliud movit, et quiescente illo accidit hujusmodi motum prodire usque ad aliquid, illo, quod movit, non praesente, sic nihil prohibet motum aliquem et sensum pertingere ad animas somniantes a quibus ille idola facit et defluxiones.

Et quocumque fuerint pertingentes, magis sensibiles esse nocte, eo quod quae in die deferuntur magis. Magis enim sine turbatione est aer noctis, eo quo silentiores sint noctes.

Et in corpore facere sensum propter somnum. Ideo et parvos motus, intrinsecus sentire dormientes magis, quam vigilantes: hi vero motus phantasmata faciunt ex quibus praevident futura de hujusmodi.

Et ideo accidit passio haec quibuslibet et non prudentissimis: in die enim utique fieret et sapientibus, si Deus esset immittens. Sic autem verisimile quoslibet praevidere: nam intelligentia horum non est curis affecta, sed tamquam deserta et vacua ab omnibus et mota secundum movens ducitur.

Et quod quidam qui mentis excessum patiuntur praevident, causa est, quoniam proprii motus non infestant, sed longe projiciuntur: extraneos ergo maxime sentiunt.

Quosdam autem recte somniantes esse et notos de notis maxime praevidere accidit, eo quod noti maxime pro seinvicem sollíciti sunt. Quemadmodum enim procul distantes maxime cognoscunt et sentiunt, sic et motus; notiorum enim notiores sunt motus.

Melancholici autem propter vehementiam (quemadmodum jacientes longe) bene conjectant. Et propter permutationem, cito haerens imaginantur ipsi. Quemadmodum enim Philaegidae poemata et qui furiosi sunt haerentia similia dicunt et intelligunt, veluti Venerem: et sic copulant ad id quod longe. Amplius autem propter vehementiam non repellitur eorum motus ab alio motu.

RECENS.

De somniis vero quae ejusmodi principia non habent qualia diximus, sed aut temporibus, aut locis, aut magnitudine inusitata sunt, aut quibus harum rerum nihil evenit, quorum tamen principia in iis ipsis qui somnia vident, non continentur, nisi hi temere futura praesentiant, sic potius statuendum est quam ut Democritus asserit, somnia simulacris et defluxibus accepta referens: quemadmodum enim si quid aquam, aut aerem propellat, pars commota subinde aliam commovet, cessanteque illo accidit talem motum quadamtenus progredi, etiam auctore absente, ita nihil obstat quominus motus quidam et sensus ad animas somniantes perveniant ab iis rebus, a quibus ille effluvia et imagines mitti affirmat; et quacumque pervenerint, impensius noctu sentiri posse, quia interdiu delati dissolvantur potius (est enim aer noctis ab omni turba liberior, quod noctes vento minus infestentur), et in corpore facere sensum ratione somni, quod et motiunculas interiores dormientes melius quam vigilantes sentiscant. Porro hi motus visa dormientibus afferunt, per quae vaticinantur futura de talibus rebus. Ob id quibusvis sine lege ulla, non prudentissimis hicce affectus contingit: nam si deus somnia mitteret, praesagia interdiu fierent et sapientibus darentur; sic autem cujusvis sortis homines praevidere pars est: mens enim id genus hominum curis obstricta non est, sed quasi deserta et ab omni re vacua, et quum movetur, id quod eam movet, sequi solet. Quosdam vero esse qui in excessu mentis futura praesentiant, id causae est quod proprii motus illos non infestent, sed quasi alapis expellantur: ex quo fit ut peregrinos maxime sentiant. Esse item aliquos qui certissima somnient, et de amicis suis potissimum quemque futura praevidere, hinc evenit quod necessarii de se mutuo imprimis soliciti sunt: ut enim e longinquo se invicem citissime agnoscunt et sentiunt, ita motus quoque mutuos, quandoquidem rerum notiorum motiones notiores sunt. Melancholici vero propter vehementiam eminus jaculantium modo collimant; nec non propter mobilitatem ocissime quod consequens est imaginantur: nam quemadmodum vel qui furore perciti sunt, Philaegidae carmina quae semper similitudinem affectant, recitant ac meditantur, ut Venerem, et

Artificiosissimus autem est judex somniorum, qui potest similitudines inspicere. Recta enim somnia judicare, cujusque est. Dico autem similitudines, quoniam similia accidunt phantasmata eis, quae in aquis sunt, idolis, sicut et prius diximus Ibi vero si multus fiat motus, non similis fit apparitio et idola veris Promptus vero erit simulacra judicare, qui potest cito inspicere et sentire dissipata et distorta idolorum, quod est hominis, vel equi aut cujusque. Et ibi itaque aliquid potest simile somnium. Motus enim impedit rectum somnium.

Quid quidem igitur est somnus et somnium: et propter quam causam utrumque horum sit: amplius autem et de ea, quae in somnis est, divinatione dictum est.

ita usque adnectunt ultra, sic et melancholici. Praeterea propter vehementiam motus eorum ab alio motu non eliditur. Artificiosissimus autem somniorum interpres est, qui similitudines perspicere potest: nam recta claraque somnia interpretari cujusvis est; dico vero similitudines, quoniam, ut etiam praemonui, spectra similia contingunt simulacris quae in aqua apparent, ubi si multa commotio fiat, apparitio et simulacra veris rebus haudquaquam similia redduntur. Peritissimus vero apparitionum dijudicandarum erit qui celeriter perspicere et discernere potest simulacra disjecta ac distorta, hominem aut equum, aut aliud quodcumque referre; illic igitur simili quadamtenus modo insomnium facere valebit, quum motio rectitudinem somniorum interturbare soleat. Sed quid sit somnus, et quid insomnium, et qua de causa utrumque fiat, item de divinatione quae ab insomniis oritur, dictum jam est; de communi animalium motu nunc dicendum est.

Supra Philosophus determinavit de his, quorum origines sunt in nobis; hic determinat de his, quorum origines non sunt in nobis. Et hoc in duas, in principalem et corollariam, quae ibi incipit « Et « ideo accidit. » Et prima in duas. Primo determinat quomodo fiunt omnia hujusmodi. Secundo dat causam quare apparent dormientibus de nocte, ibi, « Et quocumque contingit etc. » Prima in duas. Primo ponit modum illum. Secundo confirmat hoc per simile, ibi, « Quemadmodum enim etc. » Alia pars in duas. Primo dat causam quare apparent magis de nocte quam de die. Secundo quare apparent dormientibus, ibi, « Et in corpore etc. » Tunc sequitur illa pars qua determinat de divinatione in somnis a parte somniantium. Et illa in duas. Primo determinat de illis, qui bene divinant in somnis. Secundo determinat de divinatione in somnis a parte somniantium. Et illa in duas. Primo determinat de illis qui bene divinant in somnis. Secundo determinat qui opinione divinant in artificiosis etc. Prima in duas secundum quod sunt tria genera hominum bene divinantium. Secunda ibi, « Quosdam autem etc. » Tertia ibi, « Melancholici « autem etc. » Primo ergo ostendit modum quo fiunt hujusmodi somnia; dicens, quod hujusmodi somnia, quae non habent originem in nobis, sed de distantibus per multa tempora vel loca, sive magnitudines, non praevidentur in somno nisi a casu, quia non habent in se principium somniorum, idest nihil praecognoscit somnians de tali somnio. Non enim prius fit ab aliquo simulacro prius in sensu, ut ipso recepto, hujusmodi somnia fiant per defluxiones a rebus sensibilibus remotis, quae moventur per medium, et intrant per sensum usque ad animam somniantis, et apparent ei, sicut vult Democritus, per defluxionem a rebus sensibilibus. Et tunc ponit causam compositionis cujuslibet sensitivae.

Secundo ibi « quemadmodum enim »

Confirmat hoc per simile tale. Sicut cum aliquis movet aerem vel aquam, vel pars aquae, vel aeris movet aliam, et sic successive usque ad remotum terminum, primo motore quiescente vel absente, eodem modo motus factus in aere a re sensibili vel quiescente, potest succedere successive ad loca remota ubi est somnians; quem motum Democritus vocat idolum motum in medio, sive defluxionem factam a sensibili. Et nota, quod in hoc errabat, quod posuit, aliquod materiale egredi et moveri per medium usque ad sensum: non est autem hoc verum, sed sensibile movet aerem medium generando sui speciem in ipso, ita quod nil egreditur a sensibili, et talis motus procedit successive usque ad sensum a medio.

Deinde cum dicit « et quocumque »

Dat causam quare somnia apparent de nocte, dicens, talia phantasmata rerum absentium magis appropiare ad somnia de nocte, et apparere quam de die: quia phantasmata delata de die per medium propter motus majores dissolvuntur; sed in nocte est medium minus turbulentum propter silentium et quietem noctis: et propter hoc manent phantasmata mota integra.

Deinde cum dicit « et in corpore »

Dat causam quare hujusmodi phantasmata apparent in dormiendo. Et est quod dormientes, minores motus intrinsecus simulacrorum percipiunt quam vigilantes propter quietem extrinsecorum. Unde motus hujusmodi phantasmatum fiunt in somno virtute phantasmatis: et faciunt somnia, per quae somniantes praevident futura de his, quorum sunt phantasmata.

Deinde cum dicit « et ideo »

Infert conclusionem, quod, quia hujusmodi somnia sic fiunt per influxiones idolorum et non per immissionem divinam, ideo eveniunt indifferenter etiam fatuis et imprudentibus. Si autem Deus immitteret somnia quae sunt signa absentium, immitteret ipsa de die, et sapientibus solum quod melius judicarent de his accipientes vigilando quam dormiendo. Sed quia fiunt per defluxiones idolorum, ideo potest quilibet praevidere futura indifferenter per hujusmodi somnia, eo quod virtus cognoscitiva in somnis est absoluta a motibus rerum exteriorum, et quiescens ab omni motu exteriori: et ideo anima mota ab hujusmodi phantasmatibus, deducitur et perficitur per hujusmodi motus apprehendendo quae ipsam primo latebant.

Deinde cum dicit « et quod »

Determinat de divinatione in somnis a parte somniantium; dicens, quod extatici bene praevident de somnis; et causa est, quia non sunt solliciti solum circa proprios motus sed circa alienos: et ideo maxime percipiunt per somnia quae fiunt circa aliquos.

Deinde cum dicit « quosdam autem »

Addit quod sic noti recte somniant de notis et praevident multa de ipsis, eo quod maxime sunt soliciti de seinvicem. In illis enim sollicitudo facit magnam impressionem simulacrorum. Et ideo non recedentes abinvicem, prius vident in somnis de se invicem quam de aliis, sicut se melius cognoscunt adinvicem, sic et simulacra eorum magis sunt eis nota quam aliorum etc.

Deinde cum dicit « melancholici autem »

Addit quod melancholici propter vehementiam bene conjecturant de somniis, inveniunt enim cito signata somniorum, eo quod cito permutantur a simili in simile. Et isti etiam furiosi indicant de similibus phantasmatibus eis apparentibus faciliter. Et quia unum simile aliud apprehendit, sicut in colore rhetorico qui dicitur adnominatio, fit faciliter transmutatio ab uno simili in aliud. Et propter vehementem impressionem talium phantasmatum in melancholicis, non faciliter repellitur motus ipsorum a motu exteriorum.

Deinde cum dicit « artificiosissimus autem »

Ostendit quod, qui similitudines rerum in phantasmata vult inspicere ipse bene divinat in somniis cujus similitudines faciliter apprehendit; sicut, quando fit motus magnus aliunde in aqua, apparent simulacra distorta, et tamen qui noverit similitudinem in propriis promptus erit, et cito perpendet quorum sunt haec idola distorta et quid significent, poterit eodem modo judicare de somno; quia tale phantasma apparens in somno, similitudo alicujus rei extra est, licet distortum: tamen, aliquando motus interior rectum somnium impedit.

Deinde cum dicit « quid quidem epilogat etc. »

IN XII. LIBROS

METAPHYSICORUM

PROOEMIUM S. THOMAE

IN QUO HANC SCIENTIAM OMNIUM SCIENTIARUM COMMUNISSIMAM CIRCA MAXIME UNIVERSALIA INTELLIGIBILIA VERSARI OSTENDIT: EX QUO TRIBUS NOMINIBUS EAM JURE APPELLARI CONCLUDIT, THEOLOGIAM SCILICET, METAPHYSICAM, AC PRIMAM PHILOSOPHIAM.

Sicut docet Philosophus in Politicis suis, quando aliqua plura ordinantur ad unum, oportet unum eorum esse regulans, sive regens, et alia regulata, sive recta. Quod quidem patet in unione animae et corporis; nam anima naturaliter imperat, et corpus obedit. Similiter etiam inter animae vires: irascibilis enim et concupiscibilis naturali ordine per rationem reguntur. Omnes autem scientiae et artes ordinantur in unum, scilicet ad hominis perfectionem, quae est ejus beatitudo. Unde necesse est, quod una earum sit aliarum omnium rectrix, quae nomen sapientiae recte vindicat. Nam sapientis est alios ordinare. Quae autem sit haec scientia, et circa qualia, considerari potest, si diligenter respiciatur quomodo est aliquis idoneus ad regendum. Sicut enim, ut in libro praedicto Philosophus dicit, homines intellectu vigentes, naturaliter aliorum rectores et domini sunt: homines vero qui sunt robusti corpore, intellectu vero deficientes, sunt naturaliter servi: ita scientia debet esse naturaliter aliarum regulatrix, quae maxime intellectualis est. Haec autem est, quae circa maxime intelligibilia versatur. Maxime autem intelligibilia tripliciter accipere possumus. Primo quidem ex ordine intelligendi. Nam ex quibus intellectus certitudinem accipit, videntur esse intelligibilia magis. Unde, cum certitudo scientiae per intellectum acquiratur ex causis, causarum cognitio maxime intellectualis esse videtur. Unde et illa scientia, quae primas causas considerat, videtur esse maxime aliarum regulatrix. Secundo ex comparatione intellectus ad sensum. Nam, cum sensus sit cognitio particularium, intellectus per hoc ab ipso differre videtur, quod universalia comprehendit. Unde et illa scientia maxime est intellectualis, quae circa principia maxime universalia versatur. Quae quidem sunt ens, et ea quae consequuntur ens, ut unum et multa, potentia et actus. Hujusmodi autem non debent omnino indeterminata remanere, cum sine his completa cognitio de his, quae sunt propria alicui generi vel speciei, haberi non possit. Nec iterum in una aliqua particulari scientia tractari debent: quia cum his unumquodque genus entium ad sui cognitionem indigeat, pari ratione in qualibet particulari scientia tractarentur. Unde restat quod in una communi scientia hujusmodi tractentur; quae cum maxime intellectualis sit, est aliarum regulatrix. Tertio ex ipsa cognitione intellectus. Nam cum unaquaeque res ex hoc ipso vim intellectivam habeat, quod est a materia immunis, oportet illa esse maxime intelligibilia, quae sunt maxime a materia separata. Intelligibile enim et intellectum oportet proportionata esse, et unius generis, cum intellectus et intelligibile in actu sint unum. Ea vero sunt maxime a materia separata, quae non tantum a signata materia abstrahunt, « sicut formae naturales in universali acceptae, de quibus tractat scientia naturalis, » sed omnino a materia sensibili. Et non solum secundum rationem, sicut mathematica, sed etiam secundum esse, sicut Deus et intelligentiae. Unde scientia, quae de istis rebus considerat, maxime videtur esse intellectualis, et aliarum princeps sive domina. Haec autem triplex consideratio, non diversis, sed uni scientiae attribui debet. Nam praedictae substantiae separatae sunt universales et primae causae essendi. Ejusdem autem scientiae est considerare causas proprias alicujus generis et genus ipsum: sicut naturalis considerat principia corporis naturalis. Unde oportet quod ad eamdem scientiam pertineat considerare substantias separatas, et ens commune, quod est genus, cujus sunt praedictae substantiae communes et universales causae. Ex quo apparet, quod quamvis ista scientia praedicta tria consideret, non tamen considerat quodlibet eorum ut subjectum, sed ipsum solum ens commune. Hoc enim est subjectum in scientia, cujus causas et passiones quaerimus, non autem ipsae causae alicujus generis quaesiti. Nam cognitio causarum alicujus generis, est finis ad quem consideratio scientiae pertingit. Quamvis autem subjectum hujus scientiae sit ens commune, dicitur tamen tota de his quae sunt separata a materia secundum esse et rationem. Quia secundum esse et rationem separari dicuntur, non solum illa quae nunquam

in materia esse possunt, sicut Deus et intellectuales substantiae, sed etiam illa quae possunt sine materia esse, sicut ens commune. Hoc tamen non contingeret, si a materia secundum esse dependerent. Secundum igitur tria praedicta, ex quibus perfectio hujus scientiae attenditur, sortitur tria nomina. Dicitur enim scientia divina sive theologia, inquantum praedictas substantias considerat. Metaphysica, in quantum considerat ens et ea quae consequuntur ipsum. Haec enim transphysica inveniuntur in via resolutionis, sicut magis communia post minus communia. Dicitur autem prima philosophia, inquantum primas rerum causas considerat. Sic igitur patet quid sit subjectum hujus scientiae, et qualiter se habeat ad alias scientias, et quo nomine nominetur.

LIBER PRIMUS

SUMMA LIBRI. — DE NATURA ET PERFECTIONE HUJUS DIVINAE SCIENTIAE QUAE SAPIENTIAE DICITUR. ANTIQUORUM OPINIONES DE RERUM CAUSIS ET PRINCIPIIS NARRANTUR ET CONFUTANTUR.

LECTIO I.

Ex nonnullis suppositis principiis, videlicet hujus scientiae dignitate, cum ab omnibus desideretur, et humanae cognitionis gradibus, ad illius generationem conferentibus, scientiam hanc circa causas versari concludit.

ANTIQUA.

Omnes homines natura scire desiderant. Signum autem est sensuum dilectio. Praeter enim utilitatem, propter seipsos diliguntur, et maxime aliorum, qui est per oculos. Non enim solum ut agamus, sed et nihil agere debentes, ipsum videre prae omnibus (ut dicam) aliis eligimus. Causa autem est, quod hic maxime sensuum nos cognoscere facit, et multas differentias demonstrat.

Ex sensibus autem quibusdam quidem ipsorum memoria non fit, quibusdam vero fit. Et propter hoc alia quidem prudentia sunt, alia vero disciplinabiliora non possibilibus memorari. Prudentia quidem sunt sine addiscere, quaecumque sonos audire non potentia sunt, ut apes, et utique si aliquod aliud hujusmodi est animalium genus. Addiscunt autem quaecumque cum memoria et hunc habent sensum.

Alia quidem igitur imaginationibus et memoriis vivunt, experimenti autem parum participant: hominum autem genus arte et rationibus.

Fit autem ex memoria hominibus experimentum. Ejusdem namque rei multae memoriae unius experientiae potentiam faciunt. Et fere videtur scientiae simile experimentum esse, et arti.

Hominibus autem scientia et ars per experientiam evenit. Experientia quidem enim artem fecit, sicut ait Polus recte dicens, sed inexperientia casum. Fit autem ars cum ex multis experimentalibus conceptionibus una fit universalis, velut de similibus, acceptio. Acceptionem quidem enim habere, quod Calliae et Socrati hac aegritudine laborantibus hoc contulit, et ita multis singularium, experimenti est: quod autem omnibus hujusmodi secundum unam speciem determinatis, hac aegritudine laborantibus contulit, ut phlegmaticis, aut cholericis, aut aestu febricitantibus, artis est.

Ad agere quidem igitur experientia quidem nihil ab arte differre videtur. Sed expertos magis proficere videmus, sine experientia rationem habentibus. Causa autem est, quia experientia quidem singularium est cognitio: ars vero universalium. Actus autem et generationes omnes circa singularia sunt. Non enim medicus sanat hominem nisi secundum acci-

RECENS.

Omnes homines natura scire desiderant. Signum autem est sensuum dilectio: nam et absque usu propter se ipsos amantur; prae ceteris autem, qui per oculos fit: non enim ut agamus solum, verum etiam nil acturi, ipsum videre prae omnibus aliis (ut ita dicam) eligimus. Causa autem est quod sensuum hic vel maxime nos cognoscere quicquam facit multasque differentias manifestat.

Natura itaque animalia sensum habentia fiunt: a sensu vero quibusdam eorum non innascitur memoria, quibusdam vero innascitur. Et ob hoc prudentiora et disciplinarum capaciora sunt haec, quam illa quae memorare non possunt. Prudentia quidem, absque eo quod discant, quaecumque scilicet audire sonos non possunt, ut apes, et si quod animalium genus simile est: discunt autem quaecumque una cum memoria hunc quoque sensum habent.

Cetera igitur phantasiis ac memoriis vivunt, experientia vero parum participant: humanum autem genus arte etiam ac ratiocinationibus.

Fit autem ex memoria experientia hominibus. Multae etenim ejusdem rei memoriae unius experientiae vim efficiunt. Quare experientia paene simile quid scientiae ac arti esse videtur. Per experientiam autem ars et scientia hominibus efficitur. Experientia enim, ut recte ait Polus, artem efficit, imperitia vero casum.

Fit autem ars, quum e multis experimentalibus notionibus una de similibus universalis existimatio fiat. Existimare etenim, quod Calliae hoc morbo laboranti hoc conduxit, similiter Socrati ac singillatim aliis multis, experientiae: quod autem omnibus hujuscemodi secundum unam speciem determinatis hoc morbo laborantibus conducit, utpote phlegmaticis, ac cholericis, aut febre ardente laborantibus, hoc artis proprium est.

Ad agendum itaque nihil videtur experientia differre ab arte: quin imo videmus expertos magis id quod intendunt, consequi, quam illos qui rationem absque experientia tenent. Causa vero est, quod experientia singularium, ars autem universalium cognitio est. Actiones autem ac generationes omnes circa singulare sunt: non enim hominem, nisi per

dens: sed Calliam, aut Socratem, aut aliquem sic dictorum, cui esse hominem accidit. Si igitur sine experimento quis rationem habeat, et universale quidem cognoscat, in hoc autem singulare ignoret, multotiens quidem peccabit. Singulare namque magis curabile est.

Sed tamen scire et obviare, magis arte quam experimento esse arbitramur: et artifices expertis sapientiores esse opinamur: tamquam magis sit scire secundum sapientiam omnia sequentem.

Hoc autem est, quia hi quidem causam sciunt, illi vero non. Experti quidem enim ipsum sciunt quia, sed propter quid nesciunt; hi autem propter quid, et causam cognoscunt. Unde et architectores circa quodlibet quidem hujusmodi honorabiliores, et magis scire manu artificibus putamus, et sapientiores, quia factorum causas sciunt. Illi vero sicut quaedam inanimatorum faciunt quae faciunt, ut ignis quidem exurit. Inanimata quidem igitur natura quadam unumquodque faciunt horum, sed manu artifices propter consuetudinem faciunt, tamquam non secundum practicos esse sapientiores sint, sed secundum quod rationes habent ipsi, et causas cognoscunt.

Et omnino signum scientis est posse docere, et ob hoc magis artem experimento scientiam esse existimamus. Possunt enim hi docere, hi autem docere non possunt.

Amplius autem sensuum, nec unum sapientiam esse ponimus, cum et his singulorum cognitiones maximae sint propriae. Sed propter quid de nullo dicunt: ut propter quid ignis calidus, sed quia calidus solum sit.

Primum quidem igitur conveniens est quamlibet artem invenientem ultra communes sensus, ab hominibus mirari, non solum propter aliquam inventorum utilitatem, sed sicut sapientem, et ab aliis distinguentem. Pluribus autem repertis artibus, et aliis quidem ad necessaria, aliis vero ad introductionem existentibus: semper tales illis sapientiores esse arbitrandum est propter id, quod illorum scientiae ad usum non sunt. Unde omnibus talibus rebus jam partis, quae non ad voluptatem, nec ad necessitatem scientiarum repertae sunt. Et primum in his locis ubi vacabant. Unde circa Aegyptum mathematicae artes primum substiterunt. Ibi namque gens sacerdotum vacare dimissa est. In moralibus quidem igitur, quae sit artis et scientiae differentia et similium generum, dictum est.

Cujus autem gratia nunc sermonem facimus, hoc est, quia denominatam sapientiam circa primas causas et principia existimant omnes versari. Quare sicut dictum est prius, expertus quidem quemcumque sensum habentibus sapientior esse videtur, artifex autem expertis, architector autem manu artifice, speculativi autem magis activis. Quod quidem igitur sapientia et circa quasdam causas et principia sit scientia, manifestum est.

accidens, sanat qui medetur, sed Calliam, aut Socratem, aut alium quempiam eorum qui sic dicuntur, cui accidit homini esse.

Si quis itaque rationem absque experientia teneat, et universale quidem cognoscat, quod autem sub eo particulare est, ignoret, saepenumero aberrabit a sanando: id enim magis sanabile est, quod singulare est. Nihilominus scire et cognoscere magis arti quam experientiae arbitramur inesse; ac eos qui artem tenent, quam eos qui experientiam habent, sapientiores esse putamus, eo quod sapientia propter scientiam magis omnes sequitur. Hoc autem, quoniam illi quidem sciunt causam, hi vero minime: experti etenim sciunt quidem quod est, propter quid autem nesciunt; illi vero, propter quid et causam cognoscunt.

Quare et eos qui in quaque re architecti sunt, honorabiliores et doctiores, ac eis qui manibus operantur sapientiores putamus, quoniam causas eorum quae fiunt, sciunt: illi vero, sicut et quae inanimata, faciunt quidem, sed nescientia faciunt ea quae faciunt, ut ignis comburit. Sed inanimata natura quadam horum singula faciunt; manibus autem laborantes, propter consuetudinem: tamquam sapientiores sint, non prout activi sunt, sed prout rationem habent causasque cognoscunt.

Et prorsus signum scientis est, posse docere. Quamobrem magis artem quam experientiam, scientiam esse putamus. Illi enim possunt, hi vero minime possunt docere. Praeterea sensum nullum putamus sapientiam esse; tametsi singularium hae maxime propriae cognitiones sunt: de nullo tamen dicunt propter quid, ut propter quid calidus ignis, sed solum quod calidus.

Primum itaque cujuscumque artis supra communes sensus inventorum, non solum quoniam utile esset quod inventum erat, verum etiam ut sapientem, et ceteris praestantem (ut verisimile est) homines admirabantur. Quum autem plures artes invenirentur, quarum aliae ad necessaria, aliae ad oblectandum essent, semper tales sapientiores illis putamus, quod eorum scientiae non ad utilitatem essent.

Quo fit ut hujusmodi jam omnibus institutis, illae sapientiarum, quae neque ad degendum voluptarie, neque ad necessaria conducunt, inventae sint, et in illis locis primo, ubi vacabant; quare circa Aegyptum primum mathematicae artes constitutae sunt: illic enim genti sacerdotum vacare permissum est.

Dictum autem in Moralibus est, quaenam sit artis et scientiae differentia, ac ceterorum quae ejusdem generis sunt. Cujus autem gratia nunc sermonem facimus, illud est, quod appellatam sapientiam circa primas causas et principia omnes arbitrantur versari. Quare (ut dictum est prius) expertus quidem sensum quemcumque habentibus sapientior esse videtur: artifex vero, expertis: architectus etiam, manibus laborante: speculativi autem, factivis. Quod igitur sapientia circa aliquas causas et principia scientia sit, patet.

Huic autem scientiae Aristoteles prooemium praemittit, in quo duo tradit. Primo quidem ostendit circa quid haec scientia versetur. Secundo qualis sit ista scientia, ibi, « Quia vero non activa. » Circa primum duo facit. Primo ostendit, quod hujus scientiae, quae sapientia dicitur, est considerare causas. Secundo quales vel quas causas considerat, ibi, « Quoniam autem scientiam hanc. » Circa primum praemittit quaedam ex quibus ad propositum arguit. Secundo ex praedictis rationem sumit, ibi, « Cujus autem gratia nunc. » Circa primum duo facit. Primo ostendit in communi scientiae dignitatem. Secundo ostendit cognitionis ordinem, ibi, « Animalia quidem igitur etc. » Scientiae autem dignitatem ostendit per hoc quod naturaliter desideratur ab omnibus tamquam finis. Unde circa hoc duo facit. Primo proponit intentum. Secundo probat, ibi, « Signum autem. » Proponit igitur primo quod omnibus hominibus naturaliter desiderium inest ad sciendum. Cujus ratio potest esse triplex. Primo quidem, quia unaquaeque res naturaliter appetit perfectionem sui. Unde et materia dicitur appetere formam, sicut imperfectum appetit suam perfectionem. Cum igitur intellectus, a quo homo est id quod est, in se consideratus sit in potentia omnia, nec in actum eorum reducatur nisi per scientiam, quia nihil est eorum quae sunt, ante intelligere, ut dicitur in tertio de Anima: sic naturaliter unusquisque desiderat scientiam sicut materia formam. Secundo, quia quaelibet res naturalem inclinationem habet ad suam propriam operationem: sicut calidum ad calefaciendum, et grave ut deorsum moveatur. Propria autem operatio hominis inquantum homo, est intelligere. Per hoc enim ab omnibus aliis differt. Unde naturaliter desiderium hominis inclinatur ad intelligendum, et per consequens ad sciendum. Tertio, quia unicuique rei desiderabile est, ut suo principio conjugatur; in hoc enim uniuscujusque perfectio consistit. Unde et motus circularis est perfectissimus, ut probatur octavo Physicorum, quia finem conjungit principio. Substantiis autem separatis, quae sunt principia intellectus humani, et ad quae intellectus humanus se habet ut imperfectum ad perfectum, non conjungitur homo nisi per intellectum: unde et in hoc ultima hominis felicitas consistit. Et ideo naturaliter homo

desiderat scientiam. Nec obstat si aliqui homines scientiae huic studium non impendant; cum frequenter qui finem aliquem desiderant, a prosecutione finis ex aliqua causa retrahantur, vel propter difficultatem perveniendi, vel propter alias occupationes. Sic etiam licet omnes homines scientiam desiderent, non tamen omnes scientiae studium impendunt, quia ab aliis detinentur, vel a voluptatibus, vel a necessitatibus vitae praesentis, vel etiam propter pigritiam vitant laborem addiscendi. Hoc autem proponit Aristoteles ut ostendat, quod quaerere scientiam non propter aliud utilem, qualis est haec scientia, non est vanum, cum naturale desiderium vanum esse non possit. Deinde ostendit quod proposuerat, per signum: quia cum sensus ad duo nobis deserviant; scilicet ad cognitionem rerum, et ad utilitatem vitae; diliguntur a nobis propter seipsos, inquantum cognoscitivi sunt, et etiam propter hoc, quod utilitatem ad vitam conferunt. Et hoc patet ex hoc, quod ille sensus maxime ab omnibus diligitur, qui magis cognoscitivus est, qui est visus, quem diligimus non solum ad agendum aliquid, sed etiam si nihil agere deberemus. Cujus causa est, quia iste sensus, scilicet visus, inter omnes magis facit nos cognoscere, et plures differentias rerum nobis demonstrat. In quo manifestum est quod duas praeeminentias visus in cognoscendo ad alios sensus ponit. Unam quidem quia perfectius cognoscit. Quod quidem visui accidit, eo quod spiritualior est inter omnes sensus. Quanto enim aliqua vis cognoscitiva est immaterialior, tanto est perfectior in cognoscendo. Quod autem visus sit immaterialior, patet si consideretur ejus immutatio, qua ab objecto immutatur. Nam, cum omnia alia sensibilia immutent organum et medium sensus secundum aliquam materialem immutationem, sicut tactus objectum calefaciendo et infrigidando, objectum vero gustus, afficiendo sapore aliquo organum gustus mediante saliva, objectum autem auditus per motum corporalem, objectum autem odoratus per fumalem evaporationem, solum objectum visus non immutat nec organum nec medium nisi spirituali immutatione. Non enim pupilla nec aer coloratur, sed solum speciem coloris recipiunt secundum esse spirituale. Quia igitur sensus in actu consistit in actuali immutatione sensus ab objecto, manifestum est illum sensum spiritualiorem esse in sua operatione, qui immaterialius et spiritualius immutatur. Et ideo visus certius et perfectius judicat de sensibilibus inter alios sensus. Aliam autem praeeminentiam ponit, quia nobis plura demonstrat. Quod quidem accidit ex ratione sui objecti. Tactus enim et gustus, et similiter odoratus et auditus sunt cognoscitivi illorum accidentium, in quibus distinguuntur inferiora corpora a superioribus. Visus autem est cognoscitivus illorum accidentium, in quibus communicant inferiora corpora cum superioribus. Nam visibile actu est aliquid per lucem, in qua communicant inferiora corpora cum superioribus, ut dicitur secundo de Anima; et ideo corpora caelestia solo visu sunt sensibilia. Est autem alia ratio, quia visus plures differentias rerum demonstrat; quia sensibilia corpora praecipue per visum et tactum cognoscere videmur, et adhuc magis per visum. Cujus ratio ex hoc sumi potest: quod alii tres sensus sunt cognoscitivi eorum quae a corpore sensibili quodammodo effluunt, et non in ipso consistunt: sicut sonus est a corpore sensibili, ut ab eo fluens et non in eo manens: et similiter fumalis evaporatio cum qua et ex qua odor diffunditur. Visus autem et tactus percipiunt illa accidentia quae rebus ipsis immanent, sicut color et calidum et frigidum. Unde judicium tactus et visus extenditur ad res ipsas, judicium autem auditus et odoratus ad ea quae a rebus ipsis procedunt, non ad res ipsas. Et inde est quod figura et magnitudo et hujusmodi, quibus ipsa res sensibilis disponitur, magis percipitur visu et tactu, quam aliis sensibus. Et adhuc amplius magis visu quam tactu, tum propter hoc quod visus habet majorem efficaciam ad cognoscendum, ut dictum est, tum propter hoc, quod quantitas et ea quae ad ipsam sequuntur, quae videntur esse sensibilia communia, proximius se habent ad objectum visus quam ad objectum tactus. Quod ex hoc patet, quod objectum visus omne corpus habens aliquam quantitatem aliquo modo consequitur, non autem objectum tactus.

Deinde cum dicit « animalia quidem »

Prosequitur de ordine cognitionis. Et primo quantum ad bruta animalia. Secundo quantum ad homines, ibi, « Alia quidem igitur etc. » Circa vero bruta animalia tangit primo quidem id in quo omnia animalia communicant. Secundo id in quo animalia differunt, et seinvicem excedunt, ibi, « Ex sensibus. » Communicant autem omnia animalia in hoc quod naturaliter sensus habent. Nam ex hoc animal est animal, quod habet animam sensitivam, quae natura est animalis, sicut forma unicuique propia est natura ejus. Quamvis autem omnia animalia sensum habeant naturaliter, non tamen omnia habent omnes sensus, sed solum perfecta. Omnia vero habent sensum tactus. Ipse enim est quodammodo fundamentum omnium aliorum sensuum. Non autem habent omnia sensum visus, quia sensus visus est omnibus aliis perfectior in cognoscendo, sed tactus magis necessarius. Est enim cognoscitivus eorum, ex quibus animal constat, scilicet calidi, frigidi, humidi et sicci. Unde sicut visus inter omnes est perfectior in cognoscendo, ita tactus est magis necessarius, utpote primus existens in via generationis Ea enim quae sunt perfectiora, secundum hanc viam, sunt posteriora respectu illius individui, quod de imperfecto ad perfectionem movetur.

Deinde cum dicit « ex sensibus »

Ponit diversitatem cognitionis, quae est in brutis: et tangit etiam tres gradus cognitionis in hujusmodi animalibus. Quaedam enim sunt, quae licet sensum habeant, non tamen habent memoriam, quae ex sensu fit. Memoria enim sequitur phantasiam, quae est motus factus a sensu secundum actum, ut habetur in secundo de Anima. In quibusdam vero animalibus ex sensu non fit phantasia, et sic in eis non potest esse memoria: et hujusmodi sunt animalia imperfecta, quae sunt immobilia secundum locum, ut conchilia. Cum enim animalibus cognitio sensitiva sit provisiva ad vitae necessitatem et propriam operationem, animalia illa memoriam habere debent, quae moventur ad distans motu progressivo: nisi enim apud ea remaneret per memoriam intentio praeconcepta, ex qua ad motum inducuntur, motum continuare non possent quousque finem intentum consequerentur. Animalibus vero immobilibus sufficit ad proprias operationes, praesentis sensibilis acceptio, cum ad distans non moveantur; et ideo sola

imaginatione confusa habent aliquem motum indeterminatum, ut dicitur tertio de anima. Ex hoc autem, quod quaedam animalia memoriam habent, et quaedam non habent, sequitur quod quaedam sunt prudentia et quaedam non. Cum enim prudentia ex praeteritorum memoria de futuris provideat (unde secundum Tullium in secundo Rhetoricae, partes ejus ponuntur memoria, intelligentia, et providentia), in illis animalibus prudentia esse non potest, qui memoria carent. Illa vero animalia, quae memoriam habent, aliquid prudentiae habere possunt. Dicitur autem prudentia aliter in brutis animalibus, et aliter hominibus inesse. In hominibus quidem est prudentia secundum quod ex ratione deliberant quid eos oporteat agere; unde dicitur sexto Ethicorum, quod prudentia est recta ratio agibilium. Judicium autem de rebus agendis non ex rationis deliberatione, sed ex quodam naturae instinctu, prudentia in aliis animalibus dicitur. Unde prudentia in aliis animalibus est naturalis aestimatio de convenientibus prosequendis, et fugiendis nocivis, sicut agnus sequitur matrem et fugit lupum. Inter ea vero, quae memoriam habent, quaedam habent auditum et quaedam non. Quaecumque autem auditum non habent, ut apes, vel si quod aliud hujusmodi animal est, licet prudentiam habere possint, non tamen sunt disciplinabilia, ut scilicet per alterius instructionem possint assuescere ad aliquid faciendum vel vitandum: hujusmodi enim instructio praecipue recipitur per auditum: unde dicitur in libro de Sensu et sensato, quod auditus est sensus disciplinae. Quod autem dicitur apes auditum non habere, non repugnat ei, quod videntur ex quibusdam sonis exterreri. Nam sicut sonus vehemens occidit animal, et scindit lignum, ut in tonitruo patet, non propter sonum, sed propter commotionem aeris vehementem in quo est sonus: ita animalia, quae auditu carent, judicium de sonis non habendo possunt per sonos aëreos exterreri. Illa vero animalia, quae memoriam et auditum habent, et disciplinabilia et prudentia esse possunt. Patet igitur tres esse gradus cognitionis in animalibus. Primus est eorum, quae nec auditum nec memoriam habent: unde nec disciplinabilia sunt, nec prudentia. Secundus est eorum quae habent memoriam, sed non auditum; unde sunt prudentia, et non disciplinabilia. Tertius est eorum, quae utrumque habent, et sunt prudentia et disciplinabilia. Quartus autem modus esse non potest, ut scilicet sit aliquod animal, quod habeat auditum, et non habeat memoriam. Sensus enim, qui per exterius medium suum sensibile apprehendunt, inter quos est auditus, non sunt nisi in animalibus quae moventur motu progressivo, quibus memoria deesse non potest, ut dictum est.

Deinde cum dicit « alia quidem »

Ostendit gradus cognitionis humanae: et circa hoc duo facit. Primo namque ostendit in quo cognitio humana excedit praedictorum cognitionem. Secundo ostendit quomodo humana cognitio per diversos gradus distribuatur, ibi, « Fit autem ex « memoria. » Dicit ergo in prima parte, quod vita animalium regitur imaginatione et memoria: imaginatione quidem, quantum ad animalia imperfecta; memoria vero quantum ad animalia perfecta. Licet enim et haec imaginationem habeant, tamen unumquodque regi dicitur ab eo quod est principalius in ipso. Vivere autem hic non accipitur secundum quod est esse viventis, sicut accipitur in secundo de Anima: cum dicitur, Vivere viventibus est esse. Nam hujusmodi vivere animalis non est ex memoria et imaginatione, sed praecedit utrumque. Accipitur autem vivere pro actione vitae, sicut et conversationem hominum vitam dicere solemus. In hoc vero, quod cognitionem animalium determinat per comparationem ad regimen vitae, datur intelligi quod cognitio inest ipsis animalibus non propter ipsum cognoscere, sed propter necessitatem actionis. Supra memoriam autem in hominibus, ut infra dicetur, proximum est experimentum, quod quaedam animalia non participant nisi parum. Experimentum enim est ex collatione plurium singularium in memoria receptorum. Hujusmodi autem collatio est homini propria, et pertinet ad vim cogitativam, quae ratio particularis dicitur: quae est collativa intentionum individualium, sicut ratio universalis intentionum universalium. Et, quia ex multis sensibus et memoria animalia ad aliquid consuescunt prosequendum vel vitandum, inde est quod aliquid experimenti, licet parum, participare videntur. Homines autem supra experimentum, quod pertinet ad rationem particularem, habent rationem universalem, per quam vivunt, sicut per id quod est principale in eis. Sicut autem se habet experimentum ad rationem particularem, et consuetudo ad memoriam in animalibus, ita se habet ars ad rationem universalem. Ideo sicut perfectum vitae regimen est animalibus per memoriam, adjuncta assuefactione ex disciplina, vel quomodolibet aliter, ita perfectum hominis regimen est per rationem arte perfectam. Quidam tamen ratione sine arte reguntur; sed hoc est regimen imperfectum.

Deinde cum dicit « fit autem »

Ostendit diversos gradus humanae cognitionis: et circa hoc duo facit. Primo comparat experimentum ad artem quidem. Secundo comparat artem speculativam ad activam, ibi, « Primum igitur « conveniens etc. » Circa primum duo facit. Primo ostendit generationem artis et experimenti. Secundo praeeminentiam unius ad alterum, ibi, « Ad agere « quidem igitur etc. » Circa primum duo facit. Primo proponit utriusque praedictorum generationem. Secundo manifestat per exemplum, ibi, « Acceptionem quidem enim etc. » Circa primum duo facit. Primo ponit generationem exprimenti. Secundo artis generationem, ibi, « Hominibus au« tem etc. » Dicit ergo primo, quod ex memoria in hominibus experimentum causatur. Modus autem causandi est iste: quia ex multis memoriis unius rei accipit homo experimentum de aliquo, quo experimento potens est ad facile et recte operandum. Et ideo quia potentiam recte et faciliter operandi praebet experimentum, videtur fere esse simile arti et scientiae. Est enim similitudo eo quod utrobique ex multis una acceptio alicujus rei sumitur. Dissimilitudo autem, quia per artem accipiuntur universalia, per experimentum singularia, ut postea dicetur.

Deinde cum dicit « hominibus autem »

Ponit generationem artis: et dicit, quod ex experientia in hominibus fit scientia et ars: et probat per auctoritatem Poli, qui dicit, quod experientia facit artem, sed inexperientia casum. Quando enim aliquis inexpertus recte operatur, a casu est. Modus autem, quo ars fit ex experimento, est idem cum

modo praedicto, quo experimentum fit ex memoria. Nam sicut ex multis memoriis fit una experimentalis scientia, ita ex multis experimentis apprehensis fit universalis acceptio de omnibus similibus. Unde plus habet hoc ars quam experimentum: quia experimentum tantum circa singularia versatur, ars autem circa universalia. Quod consequenter per exempla exponit, cum dicit, « Acceptionem quidem etc.: » quia cum homo accepit in sua cognitione quod haec medicina contulit Socrati et Platoni tali infirmitate laborantibus, et multis aliis singularibus, quidquid sit illud, hoc ad experientiam pertinet: sed, cum aliquis accipit, quod hoc omnibus conferat in tali specie aegritudinis determinata, et secundum talem complexionem, sicut quod contulit febricitantibus et phlegmaticis et cholericis, id jam ad artem pertinet.

Deinde cum dicit « ad agere »

Comparat artem ad experimentum per modum praeeminentiae: et secundum hoc duo facit. Primo comparat quantum ad actionem. Secundo quantum ad cognitionem, ibi, « Sed tamen scire etc. » Dicit ergo, quod quantum ad actum pertinet, experientia nihil videtur differre ab arte. Cum enim ad actionem venitur, tollitur differentia, quae inter experimentum et artem erat per universale et singulare: quia sicut experimentum circa singularia operatur, ita et ars; unde praedicta differentia erat in cognoscendo tantum. Sed quamvis in modo operandi ars et experimentum non differant, quia utraque circa singularia operatur, differunt tamen in efficacia operandi. Nam experti magis proficiunt in operando illis qui habent rationem universalem artis sine experimento. Cujus causa est, quia actiones sunt circa singularia, et singularium sunt omnes generationes. Universalia enim non generantur nec moventur nisi per accidens, inquantum hoc singularibus competit. Homo enim generatur hoc homine generato. Unde medicus non sanat hominem nisi per accidens; sed per se sanat Platonem aut Socratem, aut aliquem hominem singulariter dictum, cui convenit esse hominem, vel accidit inquantum est curatus. Quamvis enim esse hominem per se conveniat Socrati, tamen curato et medicato per accidens convenit: haec est enim per se, Socrates est homo: quia si Socrates definiretur, poneretur homo in ejus definitione, ut in quarto dicetur. Sed haec est per accidens, curatus vel sanatus est homo. Unde cum ars sit universalium, experientia singularium, si aliquis habet rationem artis sine experientia, erit quidem perfectus in hoc quod universale cognoscat; sed quia ignorat singulare cum experimento careat, multoties in curando peccabit: quia curatio magis pertinet ad singulare quam ad universale, cum ad hoc pertineat per se, ad illud per accidens.

Deinde cum dicit « sed tamen »

Comparat experimentum ad artem quantum ad cognitionem: et circa hoc duo facit. Primo ponit praeeminentiam artis ad experimentum. Secundo probat, ibi, « Hoc autem est quia hi quidem etc. » Proponit autem praeeminentiam artis et scientiae quantum ad tria. Scilicet quantum ad scire, quod quidem magis arbitramur esse per artem quam per experimentum. Item quantum ad obviare, quod in disputationibus accidit. Nam habens artem potest disputando obviare his quae contra artem dicuntur, non autem habens experimentum. Item quantum ad hoc quod artifices plus accedunt ad finem sapientiae, quam experti, « Tamquam magis sit, » idest contingat, « Scire sapientiam sequentem « omnia, » idest dum sequitur universalia. Ex hoc enim artifex sapientior judicatur, quam expertus quia universalia considerat. Vel aliter. « Tamquam « magis sit scire secundum sapientiam omnia se« quentem, » idest universalia. Alia litera, « Tam« quam magis secundum scire sapientia omnia « sequente: » quasi dicat: « Tamquam sapientia « sequente omnia » idest consequente ad unumquodque, « Magis sit secundum scire, » quam secundum operari: ut scilicet dicantur sapientes magis qui magis sciunt, non qui magis sunt operativi. Unde alia litera hunc sensum habet planiorem, qui sic dicit: « Tamquam secundum illud quod est « scire magis, omnes sequuntur sapientiam. »

Consequenter cum dicit « hoc autem »

Probat praedictam praeeminentiam tripliciter. Prima probatio talis est. Illi, qui sciunt causam et propter quid, scientiores sunt et sapientiores illis qui ignorant causam, sed solum sciunt quia. Experti autem sciunt quia, sed nesciunt propter quid. Artifices vero sciunt causam, et propter quid, et non solum quia: ergo sapientiores et scientiores sunt artifices expertis. Primo primam probat cum dicit, « Unde et architectores etc. » Probatio talis est. Illi qui sciunt causam et propter quid comparantur ad scientes tantum quia, sicut architectonicae artes ad artes artificum manu operantium. Sed architectonicae artes sunt nobiliores: ergo et illi qui sciunt causas et propter quid, sunt sapientiores et sapientiores scientibus tantum quia. Hujus probationis prima ex hoc apparet, quia architectores sciunt causas factorum. Ad cujus intellectum sciendum est, quod architector dicitur quasi principalis artifex: ab ἄρχος quod est princeps, et τέχνη quod est ars. Dicitur autem ars principalior illa, quae principaliorem operationem habet. Operationes autem artificum hoc modo distinguuntur: quia quaedam sunt ad disponendum materiam artificii, sicut carpentarii secando ligna et complanando disponunt materiam ad formam navis. Alia est operatio ad inductionem formae; sicut cum aliquis ex lignis dispositis et praeparatis navem compaginat. Alia est operatio in usum rei jam constitutae; et ista est principalissima. Prima autem est infima, quia prima ordinatur ad secundam, et secunda ad tertiam. Unde navisfactor est architector respectu ejus qui praeparat ligna. Gubernator autem, qui utitur navi jam facta, est architector respectu navis factoris. Et, quia materia est propter formam, et talis debet esse materia quae formae competat, ideo navifactor scit causam, quare ligna debeant esse sic disposita; quod nesciunt illi praeparant ligna. Similiter, cum tota navis sit propter usum ipsius, ille qui navi utitur, scit quare talis forma debeat esse; ad hoc enim debet talis esse, ut tali usui conveniens sit. Et sic patet, quod ex forma artificii sumitur causa operationum, quae sunt circa dispositionem materiae. Et ex usu sumitur causa operationum, quae sunt circa formam artificiati. Et sic manifestum est, quod architectores factorum causas sciunt. Illos vero, scilicet manu artifices, judicamus vel denominamus, sicut quaedam inanimatorum. Et hoc non ideo quia faciunt operationes artificiales, sed quia quae faciunt, incognita faciunt. Sciunt enim quia, sed causas non cognoscunt; sicut etiam ignis exurit absque aliqua cognitione. Est igitur quantum ad hoc similitudo inter inanimata

et manu artifices, quod sicut absque causae cognitione inanimata operantur ut ordinata ab aliquo superiori intellectu in proprium finem, ita et manu artifices. Sed in hoc est differentia: quia inanimata faciunt unumquodque suorum operum per naturam, sed manu artifices per consuetudinem: quae licet vim naturae habeat inquantum ad unum inclinat determinate, tamen a natura differt in hoc, quod est circa ea quae sunt ad utrumlibet secundum humanam cognitionem. Naturalia enim non consuescimus, sicut dicitur in secundo Ethicorum. Nec etiam cognitione carentium est consuescere. Haec autem quae dicta sunt, sic sunt consideranda tamquam ex eis appareat, quod aliqui non sunt sapientiores secundum quod est « practicos, » id est operatores esse, quod convenit expertis; sed secundum quod aliqui habent rationem de agendis, et cognoscunt causas agendorum, ex quibus rationes sumuntur: quod convenit architectoribus.

Deinde cum dicit « et omnino »

Ponit secundam rationem: quae talis est. Signum scientis est posse docere: quod ideo est, quia unumquodque tunc est perfectum in actu suo, quando potest facere alterum sibi simile, ut dicitur quarto Meteororum. Sicut igitur signum caliditatis est quod possit aliquid calefacere, ita signum scientis est, quod possit docere, quod est scientiam in alio causare. Artifices autem docere possunt, quia cum causas cognoscant, ex eis possunt demonstrare: demonstratio autem est syllogismus faciens scire, ut dicitur primo Posteriorum. Experti autem non possunt docere, quia non possunt ad scientiam perducere cum causam ignorent. Et si ea quae experimento cognoscunt aliis tradant, non recipientur per modum scientiae, sed per modum opinionis vel credulitatis. Unde patet quod artifices sunt magis sapientes et scientes expertis.

Deinde cum dicit « amplius autem »

Ponit tertiam rationem; quae talis est. Cognitiones singularium magis sunt propriae sensibus quam alicui alteri cognitioni, cum omnis cognitio singularium a sensu oriatur. Sed tamen, « nec unum, » idest nullum sensum dicimus sapientiam, scilicet propter hoc quod licet aliquis sensus cognoscat quia, tamen non propter quid cognoscit. Tactus enim judicat quod ignis calidus est, non tamen apprehendit propter quid: ergo experti qui habent singularium cognitionem causam ignorantes, sapientes dici non possunt.

Deinde cum dicit « primum quidem »

Comparat artem activam speculativae: et circa hoc duo facit. Primo ostendit, quod ars speculativa magis est sapientia quam activa. Secundo respondet cuidam objectioni, ibi, « In moralibus. » Ostendit autem quod primo dictum est, tali ratione. In quibuscumque scientiis vel artibus invenitur id propter quod homines scientes prae aliis hominibus in admiratione vel honore habentur, illae scientiae sunt magis honorabiles, et magis dignae nomine sapientiae. Quilibet autem inventor artis habetur in admiratione, propter hoc quod habet sensum et judicium et discretionem causae ultra aliorum hominum sensum, et non propter utilitatem illorum quae invenit: sed magis admiramur, « sicut sapientem et ab aliis distinguentem. » Sapientem quidem, quantum ad subtilem inquisitionem causarum rei inventae: distinguentem vero, quantum ad investigationem differentiarum unius rei ad aliam. Vel aliter. « Ab aliis distinguentem, » ut passive legatur, quasi in hoc ab aliis distinguatur. Unde alia litera habet, « Differentem. » Ergo scientiae aliquae sunt magis admirabiles et magis dignae nomine sapientiae propter eminentiorem sensum, et non propter utilitatem. Cum igitur plures artes sint repertae quantum ad utilitatem, quarum quaedam sunt ad vitae necessitatem, sicut mechanicae; quaedam vero ad introductionem in aliis scientiis, sicut scientiae logicales: illi artifices dicendi sunt sapientiores, quorum scientiae non sunt ad utilitatem inventae, sed propter ipsum scire, cujusmodi sunt scientiae speculativae. Et quod speculativae scientiae non sint inventae ad utilitatem, patet per hoc signum: quia, « jam partis, » id est acquisitis vel repertis omnibus hujusmodi, quae possunt esse ad introductionem in scientiis, vel ad necessitatem vitae, vel ad voluptatem, sicut artes quae sunt ordinatae ad hominum delectationem: speculativae non sunt propter hujusmodi repertae, sed propter seipsas. Et quod non sint ad utilitatem inventae, patet ex loco quo inventae sunt. In locis enim illis primo repertae sunt, ubi primo homines studuerunt circa talia. Alia litera habet, « Et primum « his locis ubi vacabant, » id est ab aliis occupationibus quiescentes studio vacabant quasi necessariis abundantes. Unde et circa Aegyptum primo inventae sunt artes mathematicae, quae sunt maxime speculativae, a sacerdotibus, qui sunt concessi studio vacare, et de publico expensas habebant, sicut etiam legitur in Genesi. Sed quia usus nomine artis fuerat et sapientiae et scientiae quasi indifferenter, ne aliquis putet haec omnia esse nomina synonyma idem penitus significantia, hanc opinionem removet, et remittit ad librum moralium, idest ad sextum Ethicorum, ubi dictum est, in quo differant scientia et ars et sapientia et prudentia et intellectus. Et ut breviter dicatur, sapientia et scientia et intellectus sunt circa partem animae speculativam, quam ibi scientificum animae appellat. Differunt autem, quia intellectus est habitus principiorum primorum demonstrationis. Scientia vero est conclusionis ex causis inferioribus. Sapientia vero considerat causas primas. Unde ibidem dicitur caput scientiarum. Prudentia vero et ars est circa animae partem practicam, quae est ratiocinativa de contingentibus operabilibus a nobis. Et differunt. Nam prudentia dirigit in actionibus quae non transeunt ad exteriorem materiam, sed sunt perfectiones agentis: unde dicitur ibi quod prudentia est recta ratio agibilium. Ars vero dirigit in factionibus, quae in materiam exteriorem transeunt, sicut aedificare et secare: unde dicitur quod ars est recta ratio factibilium.

Deinde cum dicit « cujus autem »

Ostendit ex praehabitis principale propositum; quod scilicet sapientia sit circa causas. Unde dicit quod hoc est cujus gratia « nunc sermonem facimus, » idest ratiocinationem praedictam: quia scientia illa quae denominatur sapientia, videtur esse circa primas causas, et circa prima principia. Quod quidem patet ex praehabitis. Unusquisque enim tanto sapientior est, quanto magis accedit ad causae cognitionem: quod ex praehabitis patet; quia expertus est sapientior eo qui solum habet sensum sine experimento. Et artifex est sapientior experto quocumque. Et inter artifices architector est sapientior manu artifice. Et inter artes etiam et scientias,

speculativae sunt magis scientiae quam activae. Et haec omnia ex praedictis patent. Unde relinquitur quod illa scientia, quae simpliciter est sapientia, est circa causas. Et est similis modus arguendi, sicut si diceremus: Illud quod est magis calidum, est magis igneum: unde quod simpliciter est ignis, est calidum simpliciter.

LECTIO II.

Ex sex sapientis conditionibus, sapientiam ipsam circa causas, maxime universales et primas, et prima principia esse, ratiocinatur.

ANTIQUA.

Quoniam autem scientiam hanc quaerimus, circa quales causas et circa qualia principia sapientia et scientia sit, hoc utique considerandum erit. Si itaque accipiat aliquis existimationes, quas de sapiente habemus, fortassis ex his manifestum erit. Primum itaque sapientem scire omnia maxime, sicut decet, accipimus non singularem scientiam eorum habentem.

Postea difficilia cognoscere potentem, nec levia homini noscere, hunc sapientem dicimus. Sentire enim omnium est commune, quare facile et non sophon.

Adhuc certiorem.

Et magis causas docentem, sapientiorem circa omnem esse scientiam.

Sed et hanc scientiarum quae suiipsius causa est, et sciendi gratia eligibilis est, magis est sapientia, quam quae contingentium gratia.

Et hanc sapientiam magis famulante antiquiorem esse. Non enim ordinari, sed sapientem ordinare oportet; neque hunc ab altero, sed ab hoc minus sapientem suaderi. Tales quidem igitur aestimationes et tot de sapientia et sapientibus habemus.

Istorum autem, haec quidem omnia scire, universalem scientiam maxime habenti inesse necesse est: hic autem novit omnia aliqualiter subjecta.

Sed fere autem et difficillima sunt ea hominibus ad cognoscendum, quae maxime sunt universalia. Nam a sensibus sunt remotissima.

Scientiarum vero certissimae sunt, quae maxime primorum sunt. Nam quae sunt ex paucioribus, certiores sunt ex additione dictis ut Arithmetica Geometria.

Est et doctrinalis quae causarum est speculatrix magis. Hi namque docent qui causas de singulis dicunt.

Et noscere, et scire sui gratia maxime inest ei, quae maxime scibilis scientia: nam qui quidem scire propter se desiderat, ipsam maxime scientiam maxime desiderabit: talis autem est, quae maxime scibilis. Maxime autem scibilia prima principia et causae. Nam propter haec et ex his alia dignoscuntur. sed non haec per subjecta.

Maxime vero principalis scientiarum, et maxime principalis subserviente, quae cognoscit cujus causa sunt agenda singula: hoc autem est bonum uniuscujusque, totaliter autem optimum in natura omni.

Ex omnibus ergo quae dicta sunt, in eamdem cadit scientiam quaesitum nomen. Oportet enim hanc primorum principiorum et causarum esse speculativam: etenim bonum et quod cujus gratia una causarum est.

RECENS.

Quoniam autem hanc scientiam quaerimus, hoc utique fuerit considerandum, circa quales causas et qualia principia scientia sit sapientia. Si itaque repetat quisquam quas de sapiente opiniones habemus, fortassis ex hoc magis appareat.

Primo igitur opinamur, sapientem maxime omnia, ut possibile est, scire, non habentem singulariter eorum scientiam: deinde illum, qui difficiliora, neque scitu facilia homini cognoscere possit, sapientem existimamus (sentire enim omnibus commune est: quamobrem facile, et neutiquam sapiens est); item illum, qui exactior ac magis docere valens, causas reddat, sapientem in omni scientia esse.

Scientiarum quoque illam, quae gratia sui ipsius, et propter ipsum scire, quam illam, quae aliorum gratia eligenda sit, magis sapientiam esse. Et principaliorem quam ei subministrantem, potius sapientiam esse: non enim ut sapienti praecipiatur, sed ut ille praecipiat, nec ut ille ab altero, sed ut ab eo minus sapienti suadeatur, decet.

Opiniones itaque tales, ac tot, de sapientia et sapientibus habemus. Horum autem haec quidem, omnia (inquam) scire, illi, qui maxime universalem scientiam habeat, necesse est inesse: hic enim quodam modo omnia omnioni subjecta scit. Fere autem et difficillima hominibus cognitu sunt ea quae maxime universalia sunt, siquidem remotissima sunt a sensibus. Scientiarum autem illae certiores sunt, quae maxime primorum sunt. Nam quae sunt ex paucioribus, exactiores iis sunt quae ex additione dicuntur: ut Arithmetica, quam Geometria.

At vero illa magis docet, quae causas speculatur. Ii enim docent, qui causas singulorum dicunt. Intelligere autem et scire eorum ipsorum gratia illi praecipue scientiae inest, quae ejus est quod maxime scibile est. Qui enim scire ejus ipsius gratia eligit, eam quae maxime scientia est praecipue eliget. Talis autem est ejus quod maxime scibile. Maxime autem scibilia sunt ipsa prima, et causae. Propter haec enim et ex iis cetera cognoscuntur, sed non haec per subjecta.

Principalissima autem scientiarum, et principalior subministrante est, quae cognoscat id ob quod quodque agendum sit. Hoc autem est bonum in quoque, et universaliter quod in omni natura optimum est.

Ex omnibus itaque dictis in eamdem scientiam cadit quod quaeritur nomen. Oportet etenim hanc primorum principiorum et causarum speculativam esse. Nam et bonum, et cujus gratia, una de causis est.

Postquam Philosophus ostendit quod sapientia sit quaedam scientia circa causas existens, hic vult ostendere circa quales causas et circa qualia principia sit. Ostendit autem quod est circa causas maxime universales et primas; et argumentatur a definitione sapientiae. Unde circa hoc tria facit. Primo colligit definitionem sapientiae ex his quae homines de homine sapiente et sapientia opinantur. Secundo ostendit quod omnia ista conveniunt universali scientiae, quae considerat causas primas et universales, ibi, « Istorum autem etc. » Tertio concludit propositum, ibi, « Ex omnibus ergo etc. » Circa primum ponit sex opiniones hominum communes quae de sapientia habentur. Primam, ibi, « Primum « itaque etc. » Quae talis est, quod communiter omnes accipimus sapientem maxime scire omnia, sicut

eum decet, non quod habeat notitiam de omnibus singularibus. Hoc enim est impossibile, cum singularia sint infinita, et infinita intellectu comprehendi non possint.

Deinde cum dicit « postea difficilia »

Secundam ponit: et est ista, quod illum sapientem ponimus esse, qui est potens ex virtute sui intellectus cognoscere difficilia, et illa quae non sunt levia communiter hominibus ad sciendum; quia commune est omnibus sentire, idest sensibilia cognoscere. Unde hoc est facile, et non est sophon, idest aliquid sapientis et ad sapientem pertinens: et sic patet, quod id quod proprie ad sapientem pertinet, non leviter ab omnibus cognoscitur.

Deinde cum dicit « adhuc certiorem »

Tertiam ponit: et est, quod nos dicimus illum sapientem esse qui de his quae scit, habet certitudinem magis quam alii communiter habeant.

Deinde cum dicit « et magis »

Quartam ponit: et est talis. Illum dicimus magis sapientem in omni scientia, qui potest assignare causas cujuslibet quaesiti, et per hoc docere.

Deinde cum dicit « sed et hanc »

Quintam ponit: et est, quod illa de numero scientiarum est sapientia, quae per se est magis eligibilis et voluntaria, idest volita gratia scientiae, et propter ipsum scire, quam illa scientia, quae est causa quorumque aliorum contingentium quae possunt ex scientia generari; cujusmodi est necessitas vitae, delectatio et hujusmodi alia.

Deinde cum dicit « et hanc »

Sextam ponit: et est talis, quod istam sapientiam, de qua facta est mentio, oportet esse vel dicimus esse « magis antiquiorem, » idest digniorem, « famulante scientia. » Quod quidem ex praehabitis intelligi potest. Nam in artibus mechanicis famulantes sunt illae, quae exequuntur manu operando praecepta superiorum artificum, quos supra architectores et sapientes nominavit. Et quod magis conveniat ratio sapientiae scientiis imperantibus quam famulantibus, probat per duo. Primo, quia scientiae famulantes ordinantur a superioribus scientiis. Artes enim famulantes ordinantur in finem superioris artis, sicut ars equestris ad finem militaris. Sed sapientem secundum omnem opinionem non decet ordinari ab alio, sed ipsum potius alios ordinare. Item inferiores architectores persuadentur a superioribus, inquantum credunt superioribus artificibus circa operanda vel fienda. Credit enim navifactor gubernatori docenti qualis debet esse forma navis. Sapienti autem non convenit ut ab alio persuadeatur, sed quod ipse aliis persuadeat suam scientiam. Istae igitur sunt tales opiniones, quas homines accipiunt de sapientia et sapiente. Ex quibus omnibus potest quaedam sapientiae descriptio formari: ut ille sapiens dicatur, qui scit omnia etiam difficilia per certitudinem et causam; ipsum scire propter se quaerens, alios ordinans et persuadens. Et sic patet quasi major syllogismi. Nam omnem sapientem oportet talem esse; et e converso, quicumque est talis, sapiens est.

Deinde cum dicit « istorum autem »

Ostendit quod omnia praedicta conveniunt ei qui cognoscit primas causas et universales; et eo ordine prosequitur quo supra posuit. Unde primo posuit quod habenti scientiam universalem maxime insit omnia scire; quod erat primum. Quod sic patet. Quicumque enim scit universalia, aliquo modo scit ea quae sunt subjecta universalibus, quia scit ea in potentia (1): sed his quae sunt maxime universalia sunt omnia subjecta, ergo ille qui scit maxime universalia, scit quodammodo omnia.

Deinde cum dicit « sed fere autem »

Ostendit eidem inesse secundum, tali ratione. Illa quae sunt maxime a sensibilibus remota, difficilia sunt hominibus ad cognoscendum; nam sensitiva cognitio est omnibus communis, cum ex ea omnis humana cognitio initium sumat. Sed illa quae sunt maxime universalia, sunt sensibilibus remotissima, eo quod sensus singularium sunt: ergo universalia sunt difficillima hominibus ad cognoscendum. Et sic patet quod illa scientia est difficillima, quae est maxime de universalibus. Sed contra hoc videtur esse quod habetur primo Physicorum. Ibi enim dicitur quod magis sunt nobis primo nota. Illa autem quae sunt primo nota, sunt magis facilia. Sed dicendum, quod magis universalia secundum simplicem apprehensionem sunt primo nota, nam primo in intellectu cadit ens, ut Avicenna dicit, et prius in intellectu cadit animal quam homo. Sicut enim in esse naturae quod de potentia in actum procedit prius est animal quam homo, ita in generatione scientiae prius in intellectu concipitur animal quam homo. Sed quantum ad investigationem naturalium proprietatum et causarum, prius sunt nota minus communia; eo quod per causas particulares, quae sunt unius generis vel speciei, pervenimus in causas universales. Ea autem quae sunt universalia in causando, sunt posterius nota quo ad nos, licet sint prius nota secundum naturam, quamvis universalia per praedicationem sint aliquo modo prius quo ad nos nota quam minus universalia, licet non prius nota quam singularia; nam cognitio sensus qui est cognoscitivus singularium, in nobis praecedit cognitionem intellectivam quae est universalium. Facienda est etiam vis in hoc quod maxime universalia non dicit simpliciter esse difficillima, sed « fere. » Illa enim quae sunt a materia penitus separata secundum esse, sicut substantiae immateriales, sunt magis difficilia nobis ad cognoscendum, quam etiam universalia: et ideo ista scientia quae sapientia dicitur, quamvis sit prima in dignitate, est tamen ultima in addiscendo.

Deinde cum dicit « scientiarum vero »

Ostendit tertium eidem inesse, tali ratione. Quanto aliquae scientiae sunt priores naturaliter, tanto sunt certiores: quod ex hoc patet, quia illae scientiae, quae dicuntur ex additione ad alias, sunt minus certae scientiis quae pauciora in sua consideratione comprehendunt ut arithmetica certior est geometria, nam ea quae sunt in geometria, sunt ex additione ad ea quae sunt in arithmetica. Quod patet si consideremus quid utraque scientia considerat ut primum principium scilicet unitatem et punctum. Punctus enim addit supra unitatem situm: nam ens indivisibile rationem unitatis constituit: et haec secundum quod habet rationem mensurae, fit principium numeri. Punctus autem supra hoc addit situm. Sed scientiae particulares sunt posteriores secundum naturam universalibus scientiis, quia subjecta earum addunt ad subjecta scientiarum universalium: sicut patet, quod ens mobile de quo est naturalis philosophia, addit supra ens simpliciter, de quo est metaphysica, et supra ens quantum de quo est mathematica: ergo scientia illa quae est de ente,

(1) *Al.* scit a in illa.

et maxime universalibus, est certissima. Nec illud est contrarium, quia dicitur esse ex paucioribus, cum supra dictum sit, quod sciat omnia. Nam universale quidem comprehendit pauciora in actu, sed plura in potentia. Et tanto aliqua scientia est certior, quanto ad sui subjecti considerationem pauciora actu consideranda requiruntur. Unde scientiae operativae sunt incertissimae, quia oportet quod considerent multas singularium operabilium circumstantias.

Deinde cum dicit « est et doctrinalis »

Ostendit quartum eidem inesse, tali ratione. Illa scientia est magis doctrix vel doctrinalis, quae magis considerat causas: illi enim soli docent, qui causas de singulis dicunt; quia scire per causam est, et docere est scientiam in aliquo causare. Sed illa scientia quae universalia considerat, causas primas omnium causarum considerat: unde patet quod ipsa est maxime doctrix.

Deinde cum dicit « et noscere »

Ostendit quintum eidem inesse, tali ratione. Illarum scientiarum maxime est scire et cognoscere earum causa, idest propter seipsas et non propter alias, quae sunt de maxime scibilibus: sed illae scientiae quae sunt de primis causis, sunt de maxime scibilibus: igitur illae scientiae maxime sui gratia desiderantur. Primam sic probat. Qui desiderat scire propter scire, magis desiderat scientiam: sed maxima scientia est de maxime scibilibus: ergo illae scientiae sunt magis desideratae propter seipsas, quae sunt de magis scibilibus. Secundam probat sic. Illa, ex quibus et propter quae alia cognoscuntur, sunt magis scibilia his quae per ea cognoscuntur: sed per causas et principia alia cognoscuntur et non e converso, etc.

Deinde cum dicit « maxime vero »

Ostendit sextum inesse eidem: et est ratio talis. Illa scientia se habet ad alias ut principalis, sive ut architectonica ad servilem sive ad famulantem, quae considerat causam finalem, cujus causa agenda sunt singula; sicut apparet in his, quae supra diximus. Nam gubernator, ad quem pertinet usus navis, qui est finis navis, est quasi architector respectu navifactoris, qui ei famulatur. Sed praedicta scientia maxime considerat causam finalem rerum omnium. Quod ex hoc patet, quia hoc cujus causa agenda sunt singula, « Est bonum uniuscujusque, » idest, particulare bonum. Finis autem bonum est in unoquoque genere. Id vero, quod est finis omnium, idest ipsi universo, est hoc quod est optimum in tota natura: et hoc pertinet ad considerationem praedictae scientiae: ergo praedicta est principalis, sive architectonica omnium aliarum.

Deinde cum dicit « ex omnibus »

Concludit ex praedictis conclusionem intentam; dicens, quod ex omnibus praedictis apparet, quod in eamdem scientiam cadit nomen sapientiae, quod quaerimus; scilicet in illam scientiam, quae est theorica, idest speculativa primorum principiorum et causarum. Hoc autem manifestum est quantum ad sex primas conditiones, quae manifeste pertinent consideranti universales causas. Sed, quia sexta conditio tangebat finis considerationem, quae apud antiquos non manifeste ponebatur esse causa, ut infra dicetur; ideo specialiter ostendit, quod haec conditio est ejusdem scientiae, quae scilicet est considerativa primarum causarum; quia videlicet ipse finis, qui est bonum, et cujus causa fiunt alia, est una de numero causarum. Unde scientia, quae considerat primas et universales causas, oportet etiam quod consideret universalem finem omnium, quod est optimum in tota natura.

LECTIO III.

Metaphysicam esse scientiam speculativam, liberam, et non humanam possessionem, ac omnium honorabilissimam ostendit: quis item finis ejus et terminus sit declarat.

ANTIQUA.

Quia vero non activa, palam ex primis philosophantibus. Nam propter admirari homines nunc et primum incoeperunt philosophari: a principio quidem pauciora dubitabilium mirantes, deinde paulatim procedentes, et de majoribus dubitantes, ut de lunae passionibus, et de his quae circa solem et astra, etiam de universi generatione. Qui vero dubitat et admiratur, ignorare videtur. Quare et philomythes, philosophus aliqualiter est. Fabula namque ex miris constituitur. Quare, si ad ignorantiam effugiendam philosophati sunt, palam quia propter scire, studere persecuti sunt, et non usus alicujus causa.

Testatur autem haec accidens. Nam fere cunctis existentibus, quae sunt necessariorum, et ad pigritiam et eruditionem, talis prudentia inquiri coepit. Palam igitur, quia propter nullam ipsam quaerimus aliam necessitatem.

Sed, ut dicimus, homo liber, qui suimet, et non alterius causa est, sic et haec sola libera est scientiarum: sola namque haec suimet causa est.

Propter quod et juste non humana ejus putetur possessio. Multipliciter enim hominum natura serva est.

RECENS.

Quod autem non factiva, etiam ex primis philosophantibus patet.

Propter admirationem enim et nunc et primo inceperunt homines philosophari: a principio quidem admirando ea quae de dubitandis faciliora erant; deinde paullatim ulterius procedentes, etiam de majoribus dubitando, ut de passionibus lunae, et eorum quae circa solem et stellas fiunt, ac de generatione universi. Qui vero dubitat et admiratur, putat se ignorare: quare philosophus amator fabularum quodammodo est, eo quod fabula ex mirandis constat. Quare si propter fugam ignorantiae philosophati sunt, patet quod causa cognoscendi, et nullius usus gratia, ipsum scire prosequebantur.

Testatur autem id ipsum quod contigit. Fere enim omnibus inventis quae ad necessaria et facilitatum ac ad oblectandum conducant, hujusmodi prudentia quaeri coepta est. Patet itaque quod ob aliam nullam utilitatem quaerimus; sed quemadmodum dicimus « liber homo » de eo qui sui ipsius, et non alterius gratia est, ita et haec sola scientiarum libera est, siquidem sola haec sui ipsius gratia est. Quare merito non humana ejus possessio putabitur: natura etenim

Quare secundum Simonidem, solus quidem Deus hunc habet honorem. Virum vero non dignum quaerere quae secundum se est scientiam. Sic autem dicunt aliqui poetae, quia divinum natum est invidere: et in hoc contingere maxime verisimile, et infortunatos omnes imperfectos esse. Sed nec divinum invidum esse convenit: sed secundum proverbium: Multa mentiuntur poetae.

Nec ea aliam honorabiliorem oportet existimare. Nam maxime divina, et maxime honoranda. Talis autem dupliciter utique erit solum. Quam enim maxime Deus habet, dea scientiarum est: et utique si qua sit divinorum. Sola autem ista, ambo haec sortita est. Deus autem videtur causa omnibus esse, et principium quoddam: et talem aut solus, aut maxime Deus habet. Necessariores quidem igitur omnes ipsa, dignior vero nulla.

Oportet vero aliqualiter constituere ordinem ipsius ad contrarium nobis earum quae a principio quaestionum. Incipiunt quidem homines, ut diximus, omnes ab admirari, si ita habent quemadmodum mirabilium automata, nondum speculantibus causam, aut circa solis conversiones, aut diametri non commensurationem. Mirum enim videtur esse omnibus, si quid numerorum non mensuratur. Oportet autem in contrarium, et ad dignius, juxta proverbium, proficere, quemadmodum et in his cum didicerint: nihil enim ita mirabitur vir geometricus, quam si diameter commensurabilis fiat. Quae quidem igitur natura scientiae quaesitae dictum est, et quae sit intentio, qua oportet adipisci quaestionem et totam methodum.

hominum in plerisque serva est. Quapropter secundum Simonidem, Deus utique solus hanc habet dignitatem; hominem vero indignum est non quaerere illam, quae sibi convenit, scientiam.

Quodsi quid poetae dicunt, et natura comparatum est ut divinitas invideat, in hoc maxime id verisimile est contingere et infelices omnes esse, qui altiora se quaerunt. Sed nec divinam naturam invidam esse convenit, « poetaeque (secundum proverbium) multa mentiuntur; » nec aliam, quam hujuscemodi, decet honorabiliorem putare. Quae enim divinissima, eadem etiam honorabilissima est. Talis vero bifariam dumtaxat utique fuerit. Nam et illa, quam maxime Deus habeat, divina scientiarum est, et si qua est quae divinorum sit. Haec autem sola utrumque consecuta est. Deus etenim tum causa omnibus esse videtur, tum quoddam principium; et talem aut solus, aut praecipue Deus habeat.

Ceterae itaque omnes magis ea necessariae sunt, nulla vero melior. Oportet autem quodammodo ejus possessionem in contrarium nobis inquisitionum, quae a principio fiebant, constitui. Incipiunt enim omnes (ut diximus) ab admiratione an sic se habeat: sicut de praestigiosis, quae per se ipsa moventur, illi qui nondum speculati sunt causam aut de solstitiis, aut de diametri incommensurabilitate: admirabile enim omnibus videtur si quid eo quod dividi possit in minimum, non mensuretur.

Decet autem in contrarium et in melius (secundum proverbium) consummare, quemadmodum in his fit, quum discant. Nil enim magis vir geometricus admiretur, quam si diameter commensurabilis fieret. Quaenam igitur natura sit ejus scientiae, quae quaeritur, et quae intentio, quam debet quaestio et tota tractatio consequi, dictum est.

Ostenso circa quae versatur consideratio hujus scientiae, ostendit qualis sit scientia ista. Et circa hoc duo facit. Primo ostendit dignitatem hujus scientiae. Secundo ostendit ad quem terminum ista scientia pervenire conetur, ibi, « Oportet vero « aliqualiter etc. » Circa primum facit quatuor. Primo ostendit quod non est scientia activa, sed speculativa. Secundo, quod ipsa est libera maxime, ibi, « Sed ut dicimus etc. » Tertio, quod non est humana, ibi, « Propter quod et juste. » Quarto, quod est honorabilissima, ibi, « Nec ea aliam. » Primum ostendit dupliciter. Primo per rationem. Secundo per signum, ibi, « Testatur autem hoc etc. » Primo ergo ponit talem rationem. Nulla scientia in qua quaeritur ipsum scire propter scipsum, est scientia activa, sed speculativa: sed illa scientia, quae sapientia est, vel philosophia dicitur, est propter ipsum scire: ergo est speculativa et non activa. Minorem hoc modo manifestat. Quicumque quaerit fugere ignorantiam sicut finem, tendit ad ipsum scire propter scipsum: sed illi, qui philosophantur, quaerunt fugere ignorantiam sicut finem: ergo tendunt in ipsum scire propter scipsum. Quod autem ignorantiam fugere quaerant, patet ex hoc, quia illi, qui primo philosophati sunt, et qui nunc philosophantur, incipiunt philosophari propter admirationem alicujus causae: aliter tamen a principio, et modo: quia a principio admirabantur dubitabilia pauciora, quae magis erant in promptu, ut eorum causae cognoscerentur: sed postea ex cognitione manifestorum ad inquisitionem occultorum paulatim procedentes incoeperunt dubitare de majoribus et occultioribus, sicut de passionibus lunae, videlicet de eclypsi ejus, et mutatione figurae ejus, quae variari videtur, secundum quod diversimode se habet ad solem. Et similiter dubitaverunt de his quae sunt circa solem, ut de eclypsi ejus, et motu ipsius, et magnitudine ejus. Et de his quae sunt circa astra, sicut de quantitate ipsorum, et ordine, et aliis hujusmodi, et de totius universi generatione. Quod quidam dicebant esse generatum casu, quidam intellectu, quidam amore. Constat autem, quod dubitatio et admiratio ex ignorantia provenit. Cum enim aliquos manifestos effectus videamus, quorum causa nos latet, eorum tunc causam admiramur. Et ex quo admiratio fuit causa inducens ad philosophiam, patet quod philosophus est aliqualiter philomythes, idest amator fabulae, quod proprium est poetarum. Unde primi, qui per modum quemdam fabularem de principiis rerum tractaverunt, dicti sunt poetae theologizantes, sicut fuit Perseus, et quidam alii, qui fuerunt septem sapientes. Causa autem, quare philosophus comparatur poetae, est ista, quia uterque circa miranda versatur. Nam fabulae, circa quas versantur poetae, ex quibusdam mirabilibus constituuntur. Ipsi etiam philosophi ex admiratione moti sunt ad philosophandum. Et quia admiratio ex ignorantia provenit, patet quod ad hoc moti sunt ad philosophandum ut ignorantiam effugarent. Et sic deinde patet, quod scientiam, « per« secuti sunt, » idest studiose quaesierunt, solum ad cognoscendum, et non causa alicujus « usus » idest utilitatis. Notandum est autem, quod cum prius nomine sapientiae uteretur, nunc ad nomen philosophiae se transfert. Nam pro eodem accipiuntur. Cum enim antiqui studio sapientiae insistentes sophistae, idest sapientes vocarentur, Pythagoras interrogatus quid se esse profiteretur, noluit se sapientem nominare, sicut sui antecessores, quia hoc praesumptuosum videbatur esse; sed vocavit se philosophum, idest amatorem sapientiae. Et exinde nomen sapientis immutatum est in nomen philosophi, et nomen sapientiae in nomen philosophiae. Quod etiam nomen ad propositum aliquid facit. Nam ille videtur sapientiae amator, qui sapientiam non propter aliud, sed propter seipsam quaerit. Qui enim aliquid propter alterum quaerit, magis hoc amat propter quod quaerit, quam quod quaerit.

Deinde cum dicit « testatur autem »

Probat idem per signum; dicens, quod hoc quod dictum est, scilicet quod sapientia vel philosophia non sit propter aliquam utilitatem quaesita, sed propter ipsam scientiam, testatur, « accidens, » idest eventus, qui circa inquisitores philosophiae provenit. Nam cum eis cuncta fere existerent, quae sunt ad necessitatem vitae, et quae sunt, « ad pi« gritiam, » idest ad voluptatem, quae in quadam vitae quiete consistit, et quae sunt etiam ad eruditionem necessaria, sicut scientiae logicales, quae non propter se quaeruntur, sed ut introductoriae ad alias artes, tunc primo incoepit quaeri talis prudentia, idest sapientia. Ex quo patet, quod non quaeritur propter aliquam necessitatem aliam a se, sed propter seipsam: nullus enim quaerit hoc quod habetur. Unde, quia omnibus aliis habitis ipsa quaesita est, patet quod non propter aliquid aliud ipsa quaesita est, sed propter seipsam.

Deinde cum dicit « sed ut dicimus »

Hic probat secundum, scilicet quod ipsa sit libera; et utitur tali ratione. Ille homo proprie dicitur liber, qui non est alterius causa, sed est causa suiipsius. Servi enim dominorum sunt, et propter dominos operantur, et eis acquirunt quicquid acquirunt. Liberi autem homines sunt suiipsorum, utpote sibi acquirentes et operantes. Sola autem haec scientia est propter seipsam: ergo ipsa sola est libera inter scientias. Et notandum, quod hoc potest dupliciter intelligi. Uno modo quod hoc quod dicitur « haec « sola, » demonstret in genere omnem scientiam speculativam. Et tunc verum est quod solum hoc genus scientiarum propter seipsum quaeritur. Unde et illae solae artes liberales dicuntur, quae ad sciendum ordinantur: illae vero quae ordinantur ad aliquam utilitatem per actionem habendam, dicuntur mechanicae sive serviles. Alio modo, ut demonstret specialiter istam philosophiam, sive sapientiam, quae est circa altissimas causas; quia inter causas altissimas etiam est finalis causa, ut supra dictum est. Unde oportet, quod haec scientia consideret ultimum et universalem finem omnium. Et sic omnes aliae scientiae in eam ordinantur sicut in finem; unde sola ista maxime propter se est.

Deinde cum dicit « propter quod »

Hic probat tertium, scilicet quod non sit humana. Et circa hoc duo facit. Primo ostendit propositum. Secundo excludit quorumdam errorem, ibi, « Quare « secundum Simonidem etc. » Ostendit autem propositum suum tali ratione. Scientia, quae est maxime libera, non potest esse ut possessio naturae illius, quae multipliciter est ministra vel ancilla: humana autem natura « in multis, » idest quantum ad multa est ministra: ergo praedicta scientia non est humana possessio. Dicitur autem humana natura ministra, inquantum multipliciter necessitatibus subditur. Ex quo provenit, quod quandoque praetermittit id quod est secundum se quaerendum, propter ea quae sunt necessaria vitae; sicut dicitur in tertio Topicorum, quod philosophari melius est quam ditari, licet ditari quandoque sit magis eligendum, puta indigenti necessariis. Ex quo patet, quod illa sapientia tantum propter seipsam quaeritur, quae non competit homini ut possessio. Illud enim habetur ab homine ut possessio, quod ad nutum habere potest, et quo libere potest uti. Ea autem scientia, quae propter se tantum quaeritur, homo non potest libere uti, cum frequenter ab ea impediatur propter vitae necessitatem. Nec etiam ad nutum subest homini, cum ad eam perfecte homo pervenire non possit. Illud tamen modicum quod ex ea habetur, praeponderat omnibus quae per alias scientias cognoscuntur.

Deinde cum dicit « quare secundum »

Hic excludit errorem cujusdam Simonidis poetae, qui dicebat, quod soli Deo competit hunc honorem habere, quod velit illam scientiam, quae est propter seipsam quaerenda, et non propter aliud. Sed non est dignum viro, quod non quaerat illam scientiam quae est secundum suam conditionem, quae scilicet ordinatur ad necessaria vitae, quibus homo indiget. Iste autem error Simonidis proveniebat ex aliquorum poetarum errore, qui dicebant, quod res divina invidet, et ex invidia ea quae ad honorem suum pertinent, non vult deus ab omnibus acceptari. Et si in aliis deus hominibus invidet, multo magis est justum in hoc, scilicet in scientia propter se quaesita, quae est honorabilissima inter omnia. Et secundum eorum opinionem, sequitur, quod omnes imperfecti sunt infortunati. Fortunatos enim esse homines dicebant ex providentia deorum, qui eis bona sua communicabant. Unde ex invidia deorum sua bona communicare nolentium, sequitur, quod homines extra perfectionem hujus scientiae remanentes sint infortunati. Sed radix hujus opinionis est falsissima; quia non est conveniens, quod aliqua res divina invideat. Quod ex hoc patet, quia invidia est tristitia de prosperitate alicujus. Quod quidem accidere non potest, nisi quia bonum alterius aestimatur ab invido ut proprii boni diminutio. Deo autem non convenit esse tristem, cum non sit alicui malo subjectus. Nec etiam per bonum alterius ejus bonum diminui potest; quia ex ejus bonitate, sicut ex indeficienti fonte, omnia bona effluunt. Unde etiam Plato dixit, quod a Deo est omnis relegata invidia. Sed poetae non solum in hoc, sed in multis aliis mentiuntur, sicut dicitur in proverbio vulgari.

Deinde cum dicit « nec ea aliam »

Ostendit quartum, scilicet quod haec scientia sit honorabilissima, tali ratione. Illa scientia est maxime honorabilis, quae est maxime divina, sicut etiam Deus honorabilior est rebus omnibus: sed ista scientia est maxime divina: ergo est honorabilissima. Minor sic probatur. Aliqua scientia dicitur esse divina dupliciter; et haec sola scientia utroque modo divina dicitur. Uno modo scientia divina dicitur quam Deus habet. Alio modo, quia est de rebus divinis. Quod autem haec sola habeat utrumque, est manifestum; quia, cum haec scientia sit de primis causis et principiis, oportet quod sit de Deo; quia Deus hoc modo intelligitur ab omnibus, ut de numero causarum existens, et ut quoddam principium rerum. Item talem scientiam, quae est de Deo et de primis causis, aut solus Deus habet, aut si non solus, ipse tamen maxime habet. Solus quidem habet secundum perfectam comprehensionem. Maxime vero habet, inquantum suo modo etiam ab hominibus habetur, licet ab eis non ut possessio habeatur, sed sicut aliquid ab eo mutuatum. Ex his autem ulterius concludit, quod omnes aliae scientiae sunt necessariae magis quam ista ad aliquam vitae utilitatem: minus enim sunt propter se quaesitae. Sed nulla aliarum dignior ista potest esse.

Deinde cum dicit « oportet vero »

Hic ponit terminum, in quem proficit ista scien-

tia; et dicit quod ordo ejus consistit vel terminatur ad contrarium ejus quod erat in illis qui prius istam scientiam quaerebant. Sicut etiam in generationibus naturalibus et motibus accidit. Nam unusquisque motus terminatur ad contrarium ejus a quo motus incipit. Unde, cum inquisitio sit motus quidam ad scientiam, oportet quod terminetur ad contrarium ejus a quo incipit. Initiata est autem (ut praedictum est) inquisitio hujus scientiae ab admiratione de omnibus: quia primi admirabantur pauciora, posteriores vero occultiora. Quae quidem admiratio erat, si res ita se haberet sicut automata mirabilia, idest quae videntur mirabiliter a casu accidere. Automata enim dicuntur quasi per se accidentia. Admirantur enim homines praecipue quando aliqua a casu eveniunt hoc modo, ac si essent praevisa vel ex aliqua causa determinata. Casualia enim non a causa sunt determinata, et admiratio est propter ignorantiam causae. Et ideo cum homines nondum poterant speculari causas rerum, admirabantur omnia quasi quaedam casualia. Sicut admirantur circa conversiones solis, quae sunt duae; scilicet duos tropicos, hyemalem et aestivalem. Nam in tropico aestivali incipit sol converti versus meridiem, cum prius versus septemtrionem tenderet. In tropico autem hyemali e converso. Et etiam circa hoc quod diameter non est commensurabilis lateri quadrati. Cum enim non mensurari videatur esse solius indivisibilis, sicut sola unitas est quae non mensuratur a numero, sed ipsa omnes numeros mensurat, mirum videtur si aliquid quod non est indivisibile non mensuratur; ac per hoc id quod non est minimum non mensuratur. Constat autem, quod diametrum quadrati et latus ejus non sunt indivisibilia, sive minima. Unde mirum videtur si non sunt commensurabilia. Cum ergo philosophiae inquisitio ab admiratione incipiat, oportet ad contrarium finire vel proficere; et ad id proficere quod est dignius, ut proverbium vulgare concordat, quo dicitur, quod semper proficere est in melius. Quid enim sit illud contrarium et dignius, patet in praedictis mirabilibus; quia quando jam homines discunt causas praedictorum, non mirantur. Ut geometer non admiratur si diameter sit incommensurabilis lateri. Scit enim causam hujus; quia scilicet proportio quadrati diametri ad quadratum lateris non est sicut proportio numeri quadrati ad numerum quadratum, sed sicut proportio duorum ad unum. Unde relinquitur, quod proportio lateris ad diametrum non sit sicut proportio numeri ad numerum. Et ex hoc patet quod commensurari, non possunt. Illae enim solae lineae sunt commensurabiles, quarum proportio ad invicem est sicut proportio numeri ad numerum. Erit ergo finis hujus scientiae in quem proficere debemus, ut causas cognoscentes, non admiremur de earum effectibus. Patet igitur ex praedictis quae sit natura hujus scientiae, quia est speculativa, libera, non humana, sed divina: et quae est ejus intentio, qua oportet habere quaestionem et totam methodum et totam hanc artem. Intendit enim circa primas et universales rerum causas, de quibus etiam inquirit et determinat. Et propter harum cognitionem ad praedictum terminum pervenit, ut scilicet non admiretur cognitis causis.

LECTIO IV.

Eorum opiniones exponit, qui de materiali principio loquuti fuerunt.

ANTIQUA.

Quoniam autem manifestum est, quod earum, quae a principio causarum oportet sumere scientiam: tunc enim scire dicimur unumquodque, quando primam causam cognoscere putamus: causae vero quadrupliciter dicuntur: quarum quidem unam causam dicimus esse substantiam, et quod quid erat esse, reducitur enim ipsum quare primum, ad rationem ultimam, causa autem et principium, ipsum quare primum, unam vero materiam et subjectum; tertiam autem unde principium motus: quartam vero causam ei oppositam, et quod est cujus causa et bonum (Finis igitur generationis et motus omnis hic); sufficienter quidem igitur de his speculatum est in his, quae de natura.

Accipiemus tamen et nobis priores ad entium perscrutationem venientes, et de veritate philosophantes: palam enim, quia dicunt illi principia quaedam et causas. Supervenientibus igitur, erit aliquid prae opere methodo quae nunc. Aut enim aliud aliquod commune genus inveniemus, aut modo dictis magis credemus.

Primum igitur philosophantium plurimi sola ea, quae in materiae specie, putaverunt omnium esse principia. Nam ex quo sunt omnia entia, et ex quo fiunt primo, et in quod corrumpuntur ultimo substantia quidem manente, in passionibus vero mutata, hoc elementum et id principium dicunt esse eorum quae sunt.

Et propter hoc nec generari nihil putant, nec corrumpi,

RECENS.

Quum autem manifestum sit quod primarum causarum oportet scientiam accipere (tum enim scire unumquodque dicimus, quum primam causam nos nosse arbitramur), causae vero quadrifariam dicantur, quarum unam quidem causam dicimus esse substantiam, et quod quid erat esse (nam ipsum quare primum, refertur ad rationem ultimam, causa autem et principium est ipsum quare primum;) alteram vero materiam et subjectum; tertiam autem unde principium motus; quartam vero oppositam ei causam, et cujus gratia et bonum (hoc enim finis totius motus et generationis est): de his quidem omnibus etsi satis in Naturalibus speculatum sit, nihilominus tamen illos quoque qui ante nos ad entium perscrutationem venerunt et de veritate philosophati sunt asciscamus.

Patet enim quod illi etiam principia aliqua et causas dicunt. Proderit itaque profecto huic tractatui, nunc si illa breviter repetemus. Aut enim aliud causae genus inveniemus, aut certe magis illis credemus, quae nunc dicta sunt. Plurimi igitur eorum qui primo philosophati sunt, solas illas existimarunt omnium esse principia, quae in materiae specie sunt. Ex quo enim omnia entia sunt, et ex quo primo fiunt et ad quod ultimum corrumpuntur, substantia quidem permanente, mutata vero passionibus, hoc elementum et hoc omnium entium esse principium ajunt.

Et ob hoc nihil fieri neque corrumpi opinantur, tamquam

quasi tali natura semper conservata: sicut nec dicimus Socratem nec generari simpliciter, quando fit bonus aut musicus, nec corrumpi, quando deponit habitus istos, propterea quod subjectum maneat Socrates ipse: sic nec aliorum nihil: oportet enim esse aliquam materiam, aut unam, aut plures una, ex quibus fiunt alia, illa conservata. Pluralitatem tamen et speciem talis principii, non idem omnes dicunt.

Thales quidem talis philosophiae princeps, aquam ait esse. Unde et terram esse super aquam asserebat.

Forsan enim hanc opinionem accipiens, quia cunctorum nutrimentum humidum videbat esse, et ipsum calidum ex hoc factum, et animal vivere: ex quo fit vero, hoc est principium omnium. Propter hoc igitur causa est accipiens aestimationem. Et quia cunctorum spermata naturam habent humidam: aqua vero naturae principium est humidis.

Sunt autem aliqui antiquiores et multum ante eam, quae nunc est, generationem, et primo theologizantes sic putant de natura existimandum. Oceanum enim et Thetin generationis parentes fecerunt, sacramentumque deorum aquam Stygem ab ipsis poetis vocatam. Honorabilius enim, quod antiquius. Sacramentum autem honorabilius. Si quidem igitur antiquior aliqua ista et senior fuit de natura opinio, forsan utique incertum est. Thales quidem secundum hunc modum pronunciasse dicitur de prima causa. Hypponem quidem enim non utique aliquis signifieabit posuisse cum his, propter sui intellectus parvitatem.

Anaximenes autem et Diogenes aerem priorem aqua, et maxime principium simplicium corporum ponunt.

Hippasus autem Metapontinus, et Heraclitus Ephesius, ignem.

Empedocles vero quatuor, cum dictis terram quartum addens. Eam namque dixit semper manere et non fieri nisi pluralitate et paucitate congregata, et disgregatione in unum et ex uno.

Anaxagoras vero Clazomenius, isto quidem aetate prior, factis vero posterior, infinita dixit esse principia. Nam fere omnia corpora partium consimilium, ut ignem aut aquam, ita generari et corrumpi ait congregatione et disgregatione solum: aliter autem nec generari nec corrumpi, sed permanere semper sempiterna. Ex his quidem igitur solam quis causam intelliget eam, quae in materiae specie dicitur.

hujuscemodi natura semper conservata: quemadmodum neque Socratem, quando formosus aut musicus efficitur, simpliciter fieri dicimus; neque quum istos habitus amittat, corrumpi: eo quod subjectum ipsum Socrates permanet: ita et ceterorum, nihil. Oportet enim aliquam naturam aut unam aut una plures esse, e quibus cetera fiunt, illa conservata.

Pluralitatem tamen, et speciem hujus principii, non eamdem omnes dicunt; sed Thales quidem, hujusmodi philosophiae princeps, aquam ait esse: quare terram quoque super aquam asserebat esse. Fortassis hanc habuit opinionem, quia nutrimentum omnium humidum esse videbat, et ipsum quoque calidum ex eo factum, eoque vivere: ex quo autem aliquid fit, id est principium omnium. Propter hoc igitur hanc habuit opinionem, et quoniam cunctorum semina naturam humidam sortita sunt; aqua vero naturae principium humidis est.

Sunt autem quidam, qui etiam antiquissimos illos et nimis a praesenti generatione remotos et primos theologizantes sic arbitrantur de natura sensisse. Oceanum namque et Tethyn generationis parentes esse cecinerunt; jusjurandum quoque deorum, aquam esse, Stygem ab ipsis poetis appellatam. Honorabilissimum enim, quod antiquissimum est: jusjurandum autem, honorabilissimum est.

Si igitur antiqua ista et vetusta de natura opinio est, fortasse non est manifestum: Thales tamen hunc in modum de prima causa dicitur asseruisse. Hypponem etenim nemo dignabitur eum istis connumerare, propter intellectus ejus exiguitatem.

Anaximenes autem et Diogenes aerem priorem aqua, et maxime simplicium corporum principium statuunt; Hyppasus autem Metapontinus, et Heraclitus Ephesius, ignem; Empedocles vero quatuor, una cum praedictis superaddens etiam terram, quartum. Haec enim semper permanere, nec fieri nisi pluralitate et paucitate conjuncta et disjuncta in unum et ex uno.

Anaxagoras autem Clazomenius, aetate quidem illo superior operibus vero inferior, infinita dicit esse principia. Fere enim omnia, quae consimilium partium sunt, ut aquam, vel ignem, ita fieri et corrumpi ait, conjunctione et disjunctione solum: aliter vero nec fieri nec corrumpi, sed perpetua permanere.

Ex his itaque solam quis causam illam, quae in materiae specie dicitur, putabit.

Posito prooemio, in quo ostendit intentionem hujus scientiae et dignitatem et terminum, incipit prosequi scientiam praefatam: et dividitur in duas partes. Primo ostendit quid priores philosophi de causis rerum tradiderunt. Secundo veritatem hujus scientiae incipit prosequi in secundo libro, ibi, « De « veritate quidem theoria etc. » Prima autem pars dividitur in duas. Primo ponit opiniones philosophorum de causis rerum. Secundo improbat eas quantum ad hoc quod male dixerunt, ibi, « Ergo qui« cumque etc. » Circa primum duo facit. Primo resumit enumerationem causarum, quam in secundo Physicorum diffusius fuerat prosecutus. Secundo prosequitur opinionem philosophorum, ibi, « Acci« piemus tamen etc. » Dicit ergo primo, quod quia hoc manifestum est, scilicet quod sapientia est causarum speculatrix, debemus incipere a causis rerum scientiam sumendo. Quod etiam ex ratione scientiae congruum videtur; quia tunc unumquodque scire dicimus aliquem, quando putamus non ignorare causam. Causae autem quadrupliciter dicuntur: quarum una est ipsa causa formalis, quae est ipsa substantia rei, per quam scitur quid est unaquaeque res. Constat enim, ut dictum est secundo Physicorum, quod non dicimus aliquid esse alicujus naturae priusquam acceperit formam. Et quod forma sit causa, patet; quia quaestionem qua dicitur quare est aliquid, reducimus tamquam ad rationem ultimam ad causam formalem, incipiendo a formis proximis et procedendo usque ad ultimam. Patet autem, quod quare quaerit de causa et principio. Unde patet quod forma est causa. Alia vero causa est materialis. Tertia vero causa est efficiens, quae est unde principium motus. Quarta causa est finalis, quae opponitur causae efficienti secundum oppositionem principii et finis. Nam motus incipit a causa efficiente, et terminatur ad causam finalem. Et hoc est etiam cujus causa fit aliquid, et quae est bonum uniuscujusque naturae. Sic igitur causam finalem per tria notificat; scilicet quia est terminus motus, et per hoc opponitur principio motus, quod est causa efficiens: et quia est primum in intentione, ratione cujus dicitur cujus causa: et quia est per se appetibile, ratione cujus dicitur bonum. Nam bonum est quod omnia appetunt. Unde exponens quo modo causa finalis efficienti opponatur, dicit quod est finis generationis et motus, quorum principium est causa efficiens. Per quae duo videtur duplicem finem insinuare. Nam finis generationis est forma ipsa, quae est pars rei. Finis autem motus est aliquid quaesitum extra rem quae movetur. De his dicit sufficienter se tractasse in libro Physicorum, ne ab eo ad praesens diffusior expositio causarum quaereretur.

Deinde cum dicit « accipiemus tamen »

Hic ponit opinionem philosophorum de causis: et circa hoc duo facit. Primo assignat rationem, quare hoc faciendum sit. Secundo incipit prosequi suam intentionem, ibi, « Primum igitur etc. » Dicit ergo, quod quamvis de causis tractatum sit in

physicis, tamen nunc accipiendum est opiniones philosophorum, qui prius venerunt ad perscrutandum naturam entium, qui prius philosophati sunt de veritate quam Aristoteles; quia et ipsi causas et principium ponunt. Nobis igitur, qui eis supervenimus considerare eorum opiniones, erit aliquid « prius, » idest aliquod praeambulum, « methodo, » idest in arte, quae nunc a nobis quaeritur. Unde et litera Boetii habet, « Accedentibus igitur ad o- « pus scientiae prae operae viae quae nunc est ali- « quid erit: » alia litera habet, « Supervenientibus « igitur quae nunc est aliquid erit vitae opus via. » et legenda est sic, « nobis igitur supervenientibus « ei, quae nunc est via, » idest in praesenti methodo et arte, consideranda erit horum opinio, « quasi aliquod vitae opus, » idest necessarium sicut opera quae sunt ad vitae conservationem, ut intelligatur quasi quadam metaphora uti in loquendo, per vitae opus, quodlibet necessarium accipiens. Utilitas autem est illa, quia aut ex praedictis eorum inveniemus aliud genus a causis praenumeratis, aut magis credemus his, quae modo diximus de causis, quod, scilicet sint quatuor.

Deinde cum dicit « primum igitur »

Hic incipit antiquorum philosophorum opiniones prosequi; et circa hoc duo facit. Primo recitat aliorum opiniones. Secundo reprobat, ibi, « Ergo « quicumque. » Circa primum duo facit. Primo recitat singulorum opinionem de causis. Secundo colligit in summa quae dicta sunt, ibi, « Breviter « igitur etc. » Prima pars dividitur in duas. Prima ponit opiniones praetermittentium causam formalem.

Secundo ponit opinionem Platonis, qui primo causam formalem posuit, ibi, « Post dictas vero « philosophias etc. » Circa primum duo facit. Primo ponit opinionem illorum, qui posuerunt principia aliquas res manifestas. Secundo illorum, qui adinvenerunt extrinseca principia, ibi, « Leucip- « pus etc. » Circa primum duo facit. Primo tangit opiniones antiquorum de causa materiali. Secundo de causa efficiente, ibi, « Procedentibus autem sic. » Circa primum duo facit. Primo ponit quid senserunt de causa materiali. Et primo ponit opiniones ponentium causam materialem in generali. Secundo prosequitur eorum opiniones in speciali, ibi, « Thales etc. » Circa primum duo facit. Primo ponit quid senserunt de causa materiali. Secundo quid senserunt de rerum generatione, quod ex primo sequebatur, ibi, « Et propter hoc nec generari etc. » Dicit ergo primo, quod plurimi eorum qui primo philosophati sunt de rerum naturis, posuerunt principia omnium esse sola illa, quae reducuntur ad speciem causae materialis. Et ad hoc dicendum accipiebant quatuor conditiones materiae, quae ad rationem principii pertinere videntur. Nam id ex quo res est, principium rei esse videtur: hujusmodi autem est materia; nam ex materia dicimus materiatum esse, ut ex ferro cultellum. Item illud ex quo fit aliquid, cum sit et principium generationis rei, videtur esse causa rei, quia res per generationem procedit in esse. Ex materia autem primo res fit, quia materia rerum factioni praeexistit. Et ex ipsa etiam non per accidens aliquid fit. Nam ex contrario vel privatione aliquid per accidens dicitur fieri, sicut dicimus quod ex nigro sit album. Tertio illud videtur esse rerum principium, in quod finaliter omnia per corruptionem resolvuntur. Nam sicut principia sunt prima in generatione, ita sunt ultima in resolutione. Et hoc etiam materiae manifeste contingit. Quarto, cum principia oportet manere, id videtur esse principium, quod in generatione et corruptione manet. Materia autem, quam dicebant esse substantiam rei, manet in omni transmutatione; sed passiones mutantur, ut forma, et omnia quae adveniunt supra substantiam materiae. Et ex his omnibus concludebant, quod materia est elementum et principium omnium eorum quae sunt.

Deinde cum dicit « et propter »

Hic ponit secundarium quod ponebant quasi ex praecedentibus sequens, scilicet nihil simpliciter generari vel corrumpi in entibus. Nam quando fit aliqua mutatio circa passiones substantia manente, non dicimus aliquid esse generatum vel corruptum simpliciter, sed solum secundum quid: sicut cum Socrates fit bonus aut musicus, non dicitur fieri simpliciter, sed fieri hoc. Et similiter quando deponit hujusmodi habitum, non dicitur corrumpi simpliciter, sed secundum quid. Materia autem quae est rerum substantia secundum eos, semper manet. Omnis autem mutatio fit circa aliqua quae adveniunt ei, ut passiones. Et ex hoc concludebant quod nihil generatur vel corrumpitur simpliciter, sed solum secundum quid. Quamvis autem sic convenirent in ponendo causam materialem, tamen differebant in ejus positione quantum ad duo: scilicet quantum ad pluralitatem: quia quidam ponebant unam, quidam plures: et quantum ad speciem, quia quidam ponebant ignem, quidam aquam etc. Similiter ponentium plura, quidam haec, quidam illa principia materialia rebus attribuebant.

Deinde cum dicit « Thales quidem »

Hic incipit recitare opiniones singulorum, de causa materiali. Et primo ponit opinionem ponentium unam causam materialem. Secundo ponentium plures, ibi, « Empedocles vero. » Circa primum tria facit. Quia primo ponit opinionem ponentium aquam esse principium omnium. Secundo ponentium aerem, ibi, « Anaximenes etc. » Tertio po- « nentium ignem, ibi, « Hyppasus etc. » Circa primum duo facit. Primo ponit opinionem Thaletis, qui dicebat aquam esse rerum principium. Secundo ponit opinionis probationem, ibi, « Forsan e- « nim etc. » Dicit ergo quod Thales princeps talis philosophiae, idest speculativae, dixit aquam esse primum rerum principium. Dicitur autem Thales speculativae philosophiae princeps fuisse, quia inter septem sapiente, qui post theologos poetae fuerunt, ipse solus ad considerandum rerum causas se transtulit, aliis sapientibus circa moralia occupatis. Nomina septem sapientum sunt ista. Primus Thales Milesius tempore Romuli, et apud Hebraeos tempore Achaz regis Israel. Secundus fuit Pittacus Mitylenaeus, apud Hebraeos regnante Sedechia, et apud Romanos Tarquinio Prisco. Alii quinque fuerunt Solon Atheniensis, Chilon Lacedaemonius, Periander Corinthius, Cleobulus Lydius, Bias Priennensis, qui fuerunt omnes tempore Babiloniecae captivitatis. Quia igitur inter hos solus Thales rerum naturas scrutatus est, suasque disputationes literis mandans emicuit, ideo hic princeps hujus scientiae dicitur. Nec debet inconveniens videri, si opiniones hic tangit eorum, qui solum de scientia naturali tractaverunt: quia secundum antiquos qui nullam substantiam cognoverunt nisi corpoream et mobi-

lem, oportebat quod prima philosophia esset scientia naturalis, ut in quarto dicetur. Ex hac autem positione ulterius procedebat ad hoc, quod terra esset super aquam fundata, sicut principiatum supra suum principium.

Deinde cum dicit « forsan enim »

Hic ponit rationes quibus Thales potuit induci ad praedictam positionem. Et primo ostendit quomodo ad hoc inducebatur ratione. Secundo quomodo inducebatur primorum auctoritate, ibi, « Sunt « et aliqui antiquiores etc. » Inducebatur autem duplici ratione. Una quae sumitur ex consideratione causae ipsius rei. Alia quae sumitur ex consideratione generationis rerum, ibi, « Et quia « cunctorum etc. » Haec ergo media sunt ordinata. Nam ex primo sequitur secundum. Quod enim est aliis principium essendi, est etiam primum principium ex quo res generantur. Tertium sequitur ex secundo. Nam unumquodque per corruptionem resolvitur in id ex quo generatum est. Quartum autem sequitur ex secundo et tertio. Nam quod praecedit generationem rerum, et remanet post corruptionem, oportet esse semper manens. Primo modo utebatur tribus signis ad ostendendum aquam esse principium essendi rebus: quorum primum est, quia nutrimentum viventium oportet esse humidum. Ex eodem autem viventia nutriuntur et sunt; et sic humor videtur esse principium essendi. Secundum signum est, quia esse cujuslibet rei corporeae, et maxime viventis, per proprium et naturalem calorem conservatur: calor autem ex humore fieri videtur, cum ipse humor sit quasi caloris materia: unde ex hoc videtur quod humor sit rebus principium essendi. Tertium signum est, quia vita animalis in humido consistit. Unde propter desiccationem naturalis humidi, animal moritur, et per ejus conservationem: animal sustentatur. Vivere autem viventibus est esse. Unde ex hoc etiam patet quod humor sit rebus principium essendi. Et haec etiam tria signa seinvicem consequuntur. Ideo enim animal humido nutritur, quia calor naturalis humido sustentatur; et ex his duobus sequitur, quod vivere animalis sit semper per humidum. Id autem ex quo aliquid fit, idest ex quo aliquid esse consequitur, est principium omnibus quae ex illo esse habent. Et propter hoc accepit hanc opinionem quod humor esset omnibus principium. Similiter etiam accepit signum ex rerum generatione, quia generationes viventium, quae sunt nobilissima in entibus, fiunt ex seminibus. Semina autem sive spermata omnium viventium habent humidam naturam. Unde ex hoc etiam apparet, quod humor est generationis rerum principium. Si autem omnibus praedictis conjungatur quod aqua est humiditatis principium, sequitur quod aqua sit primum rerum principium.

Deinde cum dicit « sunt autem »

Hic ostendit quomodo Thales inducebatur ad praedictam positionem per auctoritates antiquorum. Et dicit quod aliqui fuerunt antiquiores Thalete et multum ante generationem hominum qui erant tempore Aristotelis, qui fuerunt primo theologizantes, qui visi sunt hanc opinionem de natura habuisse, scilicet quod aqua est principium omnium. Ad cujus evidentiam sciendum est, quod apud graecos primi famosi in scientia fuerunt quidam poetae theologi, sic dicti, quia de divinis carmina faciebant. Fuerunt autem tres, Orpheus, Museus et Linus, quorum Orpheus famosior fuit. Fuerunt autem tempore, quo judices erant in populo Judaeorum. Unde patet, quod diu fuerunt ante Thaletem, et multo magis ante Aristotelem qui fuit tempore Alexandri. Isti autem poetae quibusdam aenigmatibus fabularum aliquid de rerum natura tractaverunt. Dixerunt enim quod Oceanus, ubi est maxima aquarum aggregatio, et Thetis, quae dicitur dea aquarum, sunt parentes generationis. Ex hoc sub fabulari similitudine dantes intelligere aquam esse generationis principium. Hanc sententiam alia fabulosa narratione velaverunt, dicentes, quod sacramentum vel juramentum deorum erat per aquam quamdam, quam poetae dicunt Stygem, et dicunt eam esse paludem infernalem. Ex hoc autem quod deos dicebant jurare per aquam, dederunt intelligere, quod aqua erat nobilior ipsis deis, quia sacramentum vel juramentum fit per id quod est honorabilius. Hoc autem quod est prius, est honorabilius. Perfectum enim praecedit imperfectum natura et tempore simpliciter, licet in uno aliquo imperfectio perfectionem praecedat tempore. Unde per hoc patet quod aquam existimabant priorem esse ipsis diis, quos intelligebant esse corpora caelestia. Et quia isti antiquissimi aquam dixerunt esse rerum principium, si aliqua opinio fuit prior ista de naturalibus, non est nobis manifesta. Sic igitur patet quid Thales de prima causa rerum dicitur existimasse. Quidam autem philosophus, qui vocatur Hyppon, non fuit dignatus aliquid superaddere his propter suae scientiae vel intelligentiae imperfectionem. Unde in libro de Anima ponitur inter grossiores, ubi dicitur quod posuit aquam esse animam et principium rerum, sumens argumentum ex rerumseminibus, ut hic dictum est de Thalete. Unde patet quod nihil addit supra Thaletis sententiam. Vel potest intelligi quod quia imperfecte dixit, non reddidit se dignum, ut ejus sententia hic contineretur cum aliis.

Deinde cum dicit « Anaximenes autem »

Hic ponuntur opiniones ponentium aerem esse principium, qui fuerunt Diogenes et Anaximenes ponentes aerem priorem aqua esse enturaliter, et principium omnium simplicium corporum, scilicet quatuor elementorum, et per consequens omnium aliorum. Fuit autem Anaximenes tertius a Thalete. Fuit autem discipulus Anaximandri, qui fuit discipulus Thaletis. Diogenes vero discipulus Anaximenis fuisse dicitur. Haec tamen differentia fuit inter opinionem Diogenis et Anaximenis: quia Anaximenes aerem simpliciter posuit principium rerum, Diogenes autem dixit quod aer rerum principium esse non posset, nisi quia compos erat divinae rationis. Ex quo provenit opinio quae tangitur primo de Anima. Ratio autem quare aerem ponebat rerum principium, potuit sumi ex respiratione, per quam vita animalium reservatur; et quia ex immutatione aeris videntur variari generationes et corruptiones rerum.

Deinde cum dicit « Hyppasus autem »

Hic ponit quod duo philosophi Hyppasus et Heraclitus posuerunt ignem esse primum principium ut materiam. Et potuerunt moveri ex ejus subtilitate, sicut infra dicetur.

Deinde cum dicit « Empedocles vero »

Hic ponit opiniones ponentium plura principia materialia. Et primo Empedoclis, qui posuit plura finita. Secundo Anaxagorae, qui posuit plura infinita, ibi, « Anaxagoras vero etc. » Ponit ergo pri-

mo opinionem Empedoclis quantum ad hoc quod tria praedicta elementa, scilicet aquam, aerem et ignem dicit esse rerum principia, addens eis quartum, scilicet terram. Secundo quantum ad hoc, quod ista etiam elementa dixit semper manere et non generari nec corrumpi, sicut illi qui posuerunt unam causam materialem; sed per congregationem horum et divisionem secundum multitudinem et paucitatem dixit ex eis alia generari et corrumpi, inquantum ista quatuor per concretionem in unum et disgregationem ex uno dividuntur.

Deinde cum dicit « Anaxagoras vero »

Hic ponit opinionem Anaxagorae, qui fuit alter discipulus Anaximenis, quit fuit condiscipulus Diogenis: patria quidem Clazomenius prior aetate quam Empedocles, sed factis sive operibus posterior, vel quia posterius philosophari incoepit, quia in numero principiorum minus bene dixit quam Empedocles. Dixit enim principia materialia esse infinita, cum sit dignius finita principia et pauciora accipere, quod fecit Empedocles, ut dicitur in primo Physicorum. Non enim solum dixit principia rerum esse ignem et aquam et alia elementa, sicut Empedocles; sed omnia quae sunt consimilium partium, ut caro, os, medulla et similia, quorum infinitas minimas partes principia rerum posuit, ponens in unoquoque infinitas partes singulorum inesse propter id quod in inferioribus unum ex alio generari posse invenit, cum generationem rerum non diceret esse nisi per separationem a mixto, ut planius explicavit primo Physicorum. Secundo etiam Anaxagoras convenit cum Empedocle in hoc, scilicet quod generatio et corruptio rerum non est nisi per concretionem et discretionem partium praedictarum infinitarum, et quod aliter nec generari nec corrumpi contingit aliquid. Sed hujusmodi rerum principia infinita, ex quibus rerum substantiae efficiuntur, permanere dixit sempiterna. Concludit ergo Aristoteles quod ex praedictis philosophorum opinionibus aliquis cognoscet solam causam, quae continetur sub specie causae materialis.

LECTIO V.

Eorum sententias exponit, qui praeter materiale principium, mentem et amorem, vel efficiens aliquod existimaverunt.

ANTIQUA.

Procedentibus autem sic, res ipsa viam fecit similiter et quaerere coegit. Si enim quam maxime omnis generatio et corruptio ex aliquo uno aut pluribus est, qualiter hoc accidit et quae causa? non enim utique facit ipsum subjectum transmutare seipsum. Dico autem veluti neque lignum, neque aes, alterutrum ipsorum permutandi est causa: neque lignum facit lectum, neque aes statuam, sed aliquid aliud permutationis est causa. Hoc autem quaerere, est aliud principium quaerere, ut si dicatur unde principium motus.

Igitur omnino qui talem viam a principio tetigerunt, et unum esse subjectum dixerunt, nihil difficultatis sibimet fecerunt, unum quidem omne dicentes, et quasi ab ea quaestione devicti, ipsum esse immobile dicunt, et naturam totam non solum secundum generationem et corruptionem (hoc etenim antiquum est, et quod omnes esse confessi sunt) verum et secundum aliam mutationem omnem esse: et hoc eorum est proprium. Unum ergo solum dicentium ipsum esse, nulli talem intelligere causam convenit, nisi forte Parmenidi: et hoc intantum, quia non solum unam, sed etiam duas aliqualiter ponit causas esse. Plura vero facientibus, magis contingit dicere: ut ipsum calidum et frigidum, aut ignem et terram. Utuntur enim quasi motivam materiam habente naturam igne; aqua vero et terra et hujusmodi, contrario.

Post hos autem et talia principia tamquam non sufficientia existentium generare naturam, iterum ab ipsa veritate (velut ajebamus) coacti habitum quaesierunt principium: ipsius enim et bene hoc quidem eorum, quae sunt, habere, illa vero fieri, forsan nec ignem, nec terram, neque aliud talium nihil, verisimile causam esse: neque illos conveniens existimare: neque iterum ipsi automato et fortunae tantam committere rem bene habere.

Dicens et aliquis inesse intellectum unum, quemadmodum animalibus: et in natura causam et mundi et ordinis totius, et excitans, apparuit purificans priores praeter convenientia dicentes. Palam quidem igitur, Anaxagoram scimus hos sermones tetigisse, attamen habet prius Hermotimus Clazome-

RECENS.

Hoc autem modo procedentibus, ipsa res eos duxit et coegit ulterius quaerere. Nam etsi quammaxime omnis corruptio et generatio ex aliquo ut ex uno aut ex pluribus sit, cur hoc accidit, et quae causa est? Non enim ipsum subjectum sese mutari facit, ut puta, dico quod neque lignum, neque aes causa est ut utrumque eorum mutetur; neque lignum quidem lectum, aes vero statuam facit, sed aliud quippiam mutationis causa est. Hoc autem quaerere, aliud principium quaerere est, perinde atque id quod nos unde principium motus dicimus.

Qui igitur omnino a principio istam viam attigerunt, unumque esse subjectum asseruerunt, nil difficultatis sibi ipsis reliquerunt: verum quidam eorum qui unum constituerunt, quasi devicti ab hac quaestione, ipsum unum immobile dicunt esse, naturamque totam non solum secundum generationem et corruptionem (hoc enim vetus est, et cui omnes consenserunt), sed etiam secundum reliquam omnem transmutationem. Et hoc eorum est proprium.

Illorum igitur, qui unum solum esse dixerunt ipsum universum, nulli contingit talem inspicere causam nisi fortassis Parmenidi; atque huic eatenus, quatenus non solum unam, verum etiam duas quodammodo ponit causas esse. Illis vero qui plura faciunt, magis accidit dicere, ut puta illis qui calidum aut frigidum, aut ignem et terram: utuntur enim igne tamquam motivam habente naturam; aqua vero et terra et hujuscemodi, e contrario.

Post hos autem et hujusmodi principia, tamquam non sufficientia, ut entium naturam generarent, rursus ab ipsa veritate, ut diximus, coacti, illud, quod sequitur, quaesiverunt principium. Ut enim entia bene se partim habeant, partim fiant, nec ignem fortassis, nec terram, nec aliud hujuscemodi quicquam verisimile est causam esse, nec illos verisimile est arbitrari: nec rursus casui et fortunae tantam attribuere rem, probe se habet.

Quare qui ut animalibus, ita in natura intellectum inesse causam mundi totiusque ordinis dixerat, quasi sobrius, comparatus ad antiquiores vana dicentes, apparuit. Istas autem rationes qui palam attigit, Anaxagoram fuisse scimus: attamen Hermotimus Clazomenius existimatur prius dixisse.

nius causam dicendi. Sic quidem igitur opinantes, similiter ipsius bene causam, principium existentium esse posuerunt: et tale unde motus existentibus inest.

Suspicatus est autem utique aliquis Hesiodum quaesivisse primum hujusmodi, et utique si aliquis alius amorem aut desiderium in existentibus quasi principium posuisset, ut Parmenides. Etenim hic tentans monstrare universi generationem, primum quidem ait deorum Amorem fore providentem omnibus. Hesiodus vero omnium primum chaos fuisse, deinde terram latam, et Amorem qui omnia condocet immortalia: quasi necessarium sit in existentibus esse causam, quae res ipsas moveat et congreget. His quidem igitur quomodo distribuere de hoc oporteat quis primus, liceat judicare posterius.

Qui igitur ita arbitrati sunt, principium exsistentium posuerunt simul tam causam ipsius bene, quam illam unde motus exsistentibus inest.

Suspicaretur autem aliquis, Hesiodum primum hoc quaesivisse, et si quis alius amorem aut desiderium in exsistentibus ut principium posuit, sicuti Parmenides. Etenim is universi generationem monstrando ait:

Principium divum cunctorum sevit Amorem;

Hesiodus vero,

Omnia praecessit Chaos, haec generatio prima,
Terra sequebatur lata;
deinde Amor, insigni praecellens numina forma;

tamquam opportunum sit, ut in existentibus aliqua causa insit, quae res ipsas moveat atque conjungat. Hos autem quomodo ordinare oporteat, quis scilicet eorum primus sit, liceat posterius judicare.

Postquam posuit opinionem de causa materiali, hic ponit opinionem de causa efficiente: quae est unde principium motus. Et dividitur in duas. Primo ponit opiniones eorum, qui simpliciter assignaverunt causam motus et generationis. Secundo prosequitur opinionem illorum, qui posuerunt causam efficientem, quae est etiam principium boni et mali in rebus, ibi, « Post hoc etc. » Circa primum duo facit. Primo ponit rationem cogentem ad ponendum causam moventem. Secundo ostendit qualiter ad positionem diversi diversimode se habuerunt, ibi, « Igitur omnino qui talem etc. » Dicit ergo: quidam philosophi sic processerunt in causa materiali ponenda; sed et ipsa rei evidens natura dedit eis viam ad veritatis cognitionem vel inventionem, et coegit eos quaerere dubitationem quamdam quae inducit in causam efficientem, quae talis est. Nulla res vel subjectum transmutat seipsum, sicut lignum non transmutat seipsum ut ex eo lectus fiat: nec aes est sibi causa transmutandi, ut ex eo fiat statua: sed oportet aliquid aliud esse quod est eis mutationis causa, quod est artifex. Sed ponentes causam materialem unam vel plures, dicebant ex ea sicut ex subjecto fieri generationem et corruptionem rerum: ergo oportet quod sit aliqua alia causa mutationis; et hoc est quaerere aliud genus principii et causae, quod nominatur, unde principium motus etc.

Deinde cum dicit « igitur omnino »

Hic ostendit quod ad praedictam rationem tripliciter philosophi se habuerunt. Illi enim, qui istam viam a principio tetigerunt, et dixerunt unam causam materialem, non multum se gravabant in solutione hujus quaestionis: erant enim contenti ratione materiae, causam motus penitus negligentes. Alii vero dicentes omnia unum esse, quasi per praedictam rationem devicti, non valentes pervenire ad assignandam causam motus, negaverunt totaliter motum. Unde dixerunt, quod totum universum est unum ens immobile. In quo differebant a primis naturalibus, qui dicebant unam causam esse omnium rerum substantiam, quae tamen movetur per rarefactionem et condensationem, ut sic ex uno plura quodammodo fierent: licet non dicerent quod mutaretur secundum generationem et corruptionem simpliciter: hoc enim quod nihil simpliciter generaretur vel corrumperetur fuit antiqua opinio ab omnibus confessa, ut ex supradictis patet. Sed istis posterioribus proprium fuit differentiae (1) quod totum est unum immobile, sicut omni motu carens. Hi fuerunt Parmenides et Melissus, ut infra dicetur. Ergo patet quod illis, qui dicunt totum unum immobile, non contigerit intelligere eos « talem causam » scilicet causam motus, quia ex quo motum subtrahunt, frustra quaerunt causam motus: nisi tantum Parmenides: quia iste etsi poneret unum secundum rationem, ponebat tamen plura secundum sensum, ut infra dicetur. Unde inquantum plura ponebat, conveniebat ei ponere plures causas, quarum una esset movens, et alia mota: quia sicut pluralitatem secundum sensum ponebat, ei oportebat quod poneret motum secundum sensum. Nam ex uno subjecto non potest intelligi pluralitas constituta, nisi per aliquem modum motus. Tertii fuerunt qui plures facientes rerum substantias, consenserunt praedictae rationi ponentes causam motus. Ponebant enim calidum vel frigidum causas, vel ignem et terram: quorum igne utebantur ut habente mobilem, idest motivam naturam; aqua vero et terra et aere contrario, vel ut habentibus naturam passivam: et sic ignis erat ut causa efficiens, alia vero ut causa materialis.

Deinde cum dicit « post hos »

Hic ponit opiniones ponentium causam efficientem non solum ut principium motus, sed etiam ut principium boni vel mali in rebus. Et circa hoc duo facit. Primo narrat eorum opiniones. Secundo ostendit in quo in ponendo causas defecerunt, ibi, « Isti quidem. » Circa primum duo facit. Primo ponit opinionis rationes, ex quibus movebantur ad ponendum aliam causam a praedictis. Secundo ostendit quomodo diversimode causam posuerunt, ibi, « Dicens et aliquis etc. » Dicit ergo primo, quod post praedictos philosophos, qui solum unam causam materialem posuerunt, vel plures corporales, quarum una erat activa, alia ut passiva: et post alia prima principia ab eis posita, iterum fuerunt ab ipsa veritate coacti, « ut ajebamus, » idest sicut supra dictum est, ut quaererent principium, « habitum » idest consequenter se habens ad praedicta, scilicet causam boni, quae quidem est causa finalis, licet ab eis non poneretur nisi per accidens, ut infra patebit. Ponebatur enim ab eis solum causa boni per modum causae efficientis. Et ad hoc cogebantur, quia praemissa principia non sufficiebant ad generandum naturam entium, in qua quidem inveniuntur aliqua bene se habere. Quod demonstrat conservatio corporum in

(1) *Lege* proprium fuit dicere.

propriis locis, extra quae corrumpuntur. Et ulterius utilitates, quae proveniunt ex partibus animalium, quae hoc modo dispositae inveniuntur secundum quod congruit ad bonum esse animalis. Hujusmodi autem bonae dispositionis vel habitudinis, quam quaedam res jam habent, quaedam vero adipiscuntur per aliquam factionem, non sufficienter ponitur causa vel ignis, vel terra, vel aliquod talium corporum: quia ista corpora determinate agunt ad unum secundum necessitatem propriarum formarum, sicut ignis calefacit et tendit sursum, aqua vero infrigidat et tendit deorsum. Praedictae autem utilitates, et bonae dispositiones rerum exigunt habere causam non determinatam ad unum tantum, cum in diversis animalibus diversimode inveniantur partes dispositae, et in unoquoque secundum congruentiam ipsorum naturae. Unde non est conveniens, quod ignis vel terra vel aliquod hujusmodi sit causa praedictae bonae habitudinis rerum: nec fuit conveniens, quod ipsi hoc aestimaverint: nec iterum bene se habet dicere, quod sint automata idest per se evenientia et casualia, et quod a fortuna tantum immuletur eorum causalitas: licet aliqui eorum hoc dixerint, ut Empedocles et quicumque posuerunt causam materialem tantum: sicut patet secundo Physicorum. Quod tamen patet etiam esse falsum, per hoc quod hujusmodi bonae dispositiones inveniuntur vel semper. vel in majori parte. Ea autem, quae sunt a casu vel a fortuna, non sunt sicut semper, sed nec sicut frequenter, sed ut raro. Et propter hoc necessarium fuit alterum invenire principium bonae dispositionis rerum, praeter quatuor elementa. Alia litera habet, « nec » ipsi automato et fortunae; » et est idem sensus quod prius.

Deinde cum dicit « dicens et »

Hic ponit in speciali opiniones de praedicto principio. Et primo ponit opiniones ponentium unam causam. Secundo ponentium duas, ibi, « Quoniam » vero contraria bonis etc. » Circa primum duo facit. Primo ponit opiniones ponentium causam primam efficientem intellectum. Secundo ponentium amorem, ibi, « Suspicatus est autem etc. » Dicit ergo quod post praedictam rationem apparuit aliquis dicens intellectum esse in tota natura, sicut est in animalibus, et ipsum esse causam mundi et ordinis totius, idest universi, in quo ordine consistit bonum totius, et uniuscujusque. Et hic purificavit priores philosophos, ad puram veritatem eos reducens, qui inconvenientia dixerunt, hujusmodi causam non tangentes. Hanc autem sententiam manifeste tangit Anaxagoras, licet causam hujusmodi sententiam proferendi dederit ei primo quidam alius philosophus, scilicet Hermotimus Clazomenius. Unde patet quod illi qui sunt opinati sic, simul posuerunt idem rebus esse principium, quod bene haberent se, et quod esset unde principium motus est.

Deinde cum dicit « suspicatus est »

Ponit opinionem ponentium amorem esse principium primum; quem tamen non ita expresse vel plane, posuerunt. Et ideo dicit, quod suscipio fuit apud aliquos, quod Hesiodus quaesivisset hujusmodi principium bonae habitudinis rerum, vel quicumque alius posuit amorem vel desiderium in rebus. Cum enim Parmenides universi generationem monstrare tentaret, dixit, quod amor deorum providit omnibus, ut mundus constitueretur. Nec est contra sensum ejus, qui posuit unum ens immobile, quod hic dicit; quia hic ponebat plura secundum sensum, licet unum secundum rationem, ut supra dictum est, et infra dicetur. Deos autem corpora caelestia appellabat, vel forte aliquas substantias separatas. Sed Hesiodus dixit quod primo omnium fuit chaos, et deinde facta est terra latior, ut esset receptaculum aliorum: posuerunt enim receptaculum et locum principium esse, ut dicitur quarto Physicorum. Et posuit rerum principium amorem, qui condocet omnia immortalia. Et hoc ideo, quia communicatio bonitatis ex amore provenire videtur. Nam beneficium est signum et effectus amoris. Unde, cum ex rebus immortalibus hujusmodi corruptibilia esse habeant, et omnem bonam dispositionem, oportet hoc amori immortalium attribuere. Immortalia autem posuit vel ipsa corpora caelestia, vel ipsa principia materialia. Sic autem posuit chaos et amorem, quasi necessarium sit in rerum existentiis esse non solum materiam motuum, sed et ipsam causam agentem, quae res moveat et congreget; quod videtur ad amorem pertinere. Nam et in nobis amor ad actiones movet, et quia est omnium affectionum principium. Nam et timor et tristitia et spes, non nisi ex amore procedunt. Quod autem amor congreget, ex hoc patet; quia ipse amor est unio quaedam amantis et amati, dum amans amatum quasi se reputat. Iste autem Hesiodus ante philosophorum tempora fuit in numero poetarum. Quis autem horum sit prior, idest potior in scientia, utrum ille qui dixit amorem esse primum principium, vel qui dixit intellectum, posterius poterit judicari, scilicet ubi agetur de Deo. Et hoc judicium distributionem vocat: quia per hoc unicuique suus gradus attribuitur dignitatis. Alia translatio planius habet: Hos quidem igitur quomodo congruat transire, et quis de hoc sit prior, posterius poterit judicari.

LECTIO VI.

Eorum placita exponit, qui materiae addebant duo effectiva principia, unum bonorum alterum malorum, amorem et odium; et illos insufficientiae arguit.

ANTIQUA.

Quoniam vero contraria bonis videbantur esse in natura, et non solum ordinatio et bonum, sed inordinatio et turpe, pluraque mala melioribus, et prava bonis; sic alius aliquis amorem induxit et litem, singula singulorum causam horum. Siquis enim assequatur et accipiat ad intellectum, et non ad ea quae balbutiendo Empedocles dixit, inveniet amorem quidem esse causam aggregatorum, litem vero malorum. Quare siquis dixerit et quodammodo dicere et primum dicere Empedoclem bonum et malum principia, forsan bene dicet, si bonorum omnium bonum est causa, et malorum malum.

Isti quidem igitur (sicut diximus) et usque ad hoc duas causas tetigerunt, quas in physicis determinavimus, materiam, et id unde motus: obscure quidem, et non manifeste, sed qualiter in bellis ineruditi faciunt. Etenim illi circumducti saepe bonas plagas faciunt, at nec illi ex scientia, nec isti visi sunt scientes dicere quod dicunt. His etenim fere usi nihil videntur nisi parum.

Anaxagoras autem artificialiter ad mundi generationem utitur intellectu. Nam quando dubitat quae causa ex necessitate est, tunc attrahit ipsum. In aliis vero omnia magis causatur eorum quae fiunt, quam intellectu.

Et Empedocles plus quidem hic utitur causis; sed tamen nec sufficienter, neque in his invenitur quod confessum est. A multis igitur arguitur locis apud ipsum: amor disgregat, lis autem congragat. Nam cum in elementa quidem ipsum esse a lite distrahitur, tunc ignis in unum et aliorum elementorum singula concernuntur. Cum autem iterum in unum ab amore conveniunt, necesse rursum, ut ex singulis particulae secernantur.

Empedocles quidem, praeter priores, primus hanc causam dividens induxit, non unum faciens motus principium, sed diversa et contraria. Amplius autem quae in materiae specie dicuntur elementa quatuor primus dixit, non tamen utitur quatuor, sed ut duobus existentibus, solum quidem igne secundum se: oppositis vero quasi una natura terra aere et aqua: sumet autem utique aliquis id speculans ex elementis. Hic quidem ergo, sicut diximus, sic et tot dixit principia.

RECENS.

Quum autem contraria quoque bonis inesse naturae apparerent, nec solum ordo et pulchrum, verum etiam inordinatio et turpe, pluraque mala quam bona, et turpia quam pulchra, ideo alius quidam amicitiam introduxit et contentionem, utrumque utriusque horum causam.

Si quis enim sequatur et secundum sententiam accipiat, non secundum ea quae balbutiens Empedocles dicit, inveniet, amicitiam quidem bonorum causam esse, contentionem vero malorum. Quare si quis dicat quodammodo dicere et primum Empedoclem dicere, malum et bonum esse principia, fortasse bene inquiet: siquidem bonorum omnium causa, ipsum bonum; ac malorum, ipsum malum est.

Hi quidem, ut dicimus, et hucusque duas causas, quas nos in Naturalibus determinavimus, attigerunt, materiam, et unde motus: obscure tamen, et non clare, sed quemadmodum inexercitati in praelio faciunt. Etenim illi circumeuntes, egregias saepe plagas influunt: sed nec illi ex scientia feriunt neque hi videntur scire quid dicant. Fere etenim nullo modo videntur his uti, nisi paulum quiddam.

Nam et Anaxagoras tamquam machina utitur intellectu ad mundi generationem; et quum dubitat propter quam causam necessario sit, tunc eum attrahit; in ceteris vero, magis cetera omnia, quam intellectum, causam eorum quae fiunt, ponit. Et Empedocles plus quidem isto causis utitur, neque sufficienter tamen, neque in his reperit, quod consequitur. Multis enim in locis apud eum amicitia quidem disjungit, contentio vero conjungit. Quum enim in elementa per contentionem universum dissolvitur, tunc ignis in unum coalescit, et ceterorum elementorum unumquodque: quum autem rursus per amicitiam in unum conveniunt, necesse est iterum particulas ex unoquoque separari.

Empedocles itaque praeter alios antiquiores, primus hanc causam dividens introduxit: nec unum motus principium, sed diversa facit, et contraria: et ad haec, elementa, quae in materiae specie dicuntur, quatuor esse primus asseruit; non tamen eis ut quatuor utitur, sed tamquam duo essent sola; igne quidem per se ipsum, oppositis vero, terra aere et aqua, tamquam una natura. Comprehendat autem quispiam id ipsum ex ejus carminibus contemplans.

Is igitur, ut diximus, ita, et tot principia asseruit.

Hic ponit opinionem ponentium contrarietatem in hujusmodi, et rationem eos moventem, quae talis erat. In rerum natura videbantur aliqua esse contraria bonis, quia in natura non solum invenitur ordinatum et bonum, sed aliquando inordinatum et turpe: non potest autem dici quod mala non habeant causam, sed accidant a casu: quia mala sunt plura melioribus, et prava sunt plura bonis simpliciter: quae autem sunt a casu sine causa determinata non sunt ut in pluribus, sed ut in paucioribus. Unde, cum contrariorum sint contrariae causae, oportet non solum causam rerum ponere amorem, ex quo proveniunt ordinationes et bona: sed et odium, ex quo proveniunt inordinationes et turpia vel mala: ut sic singula mala et bona proprias causas habeant. Et quod ista fuerit ratio movens Empedoclem patet, siquis assequatur sententiam ejus, et accipiat sententiam, quam dicere voluit, et non ad verba, quae imperfecte et quasi balbutiendo dixit. Dixit enim quod amoris est congregare, odii disgregare: sed quia ex congregatione est rerum generatio, ex qua rebus est esse et bonum: per segregationem vero est corruptio, quae est via ad non esse et malum, jam patet quod voluit amorem esse causam aggregatorum, idest bonorum, et odium esse causam malorum. Et ita si quis dicat, quod Empedocles fuit primus, qui dixit bonum et malum esse principia, forsitan bene dixit. Si tamen secundum Empedoclem fuit hoc quod bonum est causa omnium bonorum, et malum omnium malorum. Quod enim aliquorum malorum posuit causam malam, scilicet corruptionis, et aliquorum bonorum bonum, scilicet generationis, manifestum est: sed quia non sequebatur quod omnia bona essent per amicitiam, nec omnia mala per odium, cum distinctio partium mundi adinvicem esset per odium, et confusio per amicitiam, ideo non usquequaque posuit bonum causam bonorum, et malum causam malorum.

Deinde cum diciit « isti quidem »

Hic ostendit, quod in ponendo praedictas causas deficiebant. Et primo loquitur generaliter de eis. Secundo specialiter, ibi, « Anaxagoras autem etc.» Dicit ergo primo, quod praedicti philosophi, scilicet Anaxagoras et Empedocles, usque ad hoc pervenerunt, quod posuerunt duas causas illarum quatuor, quae sunt determinatae in physicis, scilicet materiam et causam motus; sed obscure et non manifeste tradiderunt, quia non exprimebant quod illa, quae causas esse ponebant, ad ista causarum genera reducerentur. Sed in hoc quod de causis posuerunt duas, convenienter assimilabantur bellatoribus non eruditis, qui ab adversariis circumducti faciunt aliquando bonos ictus, sed non per artem, sed a casu. Quod ex hoc patet, quia etsi aliquando accidit eis, non tamen semper aut frequenter. Similiter etiam praedicti philosophi non sunt usi dicere quod dicunt, nec usi sunt scientibus, idest sicut scientes. Unde alia translatio habet, « Sed nec illi scientiam, « nec hi assimilati sunt scientibus dicere quod di« cunt. » Quod ex hoc patet, quia cum praedictas causas posuissent, fere non sunt eis usi, quia in paucis utebantur. Unde videtur quod non ex arte, sed quadam inducti necessitate eas casualiter induxerunt.

Deinde cum dicit « Anaxagoras autem »

Hic ostendit in quo specialiter eorum uterque defecerit. Et primo de Anaxagora. Secundo de Empedocle, ibi, « Et Empedocles. » Dicit ergo primo, quod Anaxagoras utitur intellectu ad mundi generationem; in quo videtur artificialiter loqui, non dubitans de causis generationis mundi, ex necessitate attrahit, idest producit ipsum intellectum, non valens reducere mundi generationem in aliquam aliam causam distinguentem res, nisi in aliquod in se distinctum et immixtum, cujusmodi est intellectus. Sed in omnibus aliis assignat causas magis ex omnibus aliis, quam ex intellectu, sicut in specialibus rerum naturis.

Deinde cum dicit « et Empedocles »

Hic ostendit in quo deficiat Empedocles: et circa hoc duo facit. Primo ostendit in quo deficit. Secundo quid proprium prae aliis dixit, ibi, « Em« pedocles igitur. » Dicit ergo primo, quod Empedocles in determinando de particularibus rerum naturis, « plus utitur causis » a se positis, scilicet quatuor elementis, et odio et amore, quam Anaxagoras, quia singulorum generationem et corruptionem in praedictas causas reducit, non autem Anaxagoras in intellectum. Sed in duobus deficit. Primo, quia non sufficienter hujusmodi causas tradit. Utitur enim eis quasi dignitatibus per se notis, quae non sunt per se nota, ut dicitur primo Physicorum: dum scilicet supponebat quasi per se notum, quod lis determinato tempore dominabatur in elementis, et alio tempore determinato amor. Secundo, quia in his quae quaerit, non invenitur illud quod est ab eo confessum, idest suppositum quasi principium, scilicet quod amor congreget et odium disgreget; quia in multis locis oportet quod e contrario amor « secernat, » idest dividat, et odium, « concernat, » idest congreget; quia quando ipsum universum in partes suas per odium, « distrahitur, » idest dejicitur, quod est in generatione mundi, tunc omnes partes ignis in unum conveniunt, et similiter singulae partes aliorum elementorum, « concernunt, » idest ad invicem conjunguntur. Sic igitur odium, non solum partes ignis dividit a partibus aeris, sed etiam partes ignis conjungit adinvicem. E contrario autem, cum elementa in unum conveniunt per amorem, quod accidit in destructione universi, tunc necesse est ut partes ignis adinvicem separentur, et similiter singulorum partes adinvicem secernantur. Non enim posset ignis commisceri aeri nisi partes ignis adinvicem separarentur, et similiter partes aeris nisi invicem se elementa praedicta penetrarent, ut sic amor sicut conjungit extranea, ita dividat similia, secundum quod sequitur ex ejus positione.

Deinde cum dicit « Empedocles quidem »

Hic ostendit quomodo Empedocles prae aliis philosophis proprium posuit. Et dicit quod duo prae aliis posuit. Unum est, quod causam unde motus divisit in duas contrarias partes. Aliud est quod causam materialem dixit esse quatuor elementa: non quod utatur quatuor elementis ut quatuor, sed ut duobus, quia ignem comparat aliis tribus dicens, quod ignis habet naturam activam, et alia passivam. Et hoc potest aliquis sumere ex elementis rerum ab ipso traditis, vel « elementis » principiis suae doctrinae quae posuit. Alia litera habet ex versibus, quia dicitur metrice suam philosophiam scripsisse. Et huic concordat alia translatio quae dicit, Ex rationibus. Hic igitur, « ut dictum est » et sic tot primus posuit principia, quia quatuor, et ea quae dicta sunt.

LECTIO VII.

Democriti et Leucippi opiniones affert, qui ex indivisibilibus corporibus ut ex materia generasse visi sunt: hinc Pythagoricorum duo declarat, quibus rerum substantias numeros esse existimaverunt.

ANTIQUA.

Leucippus et collega ejus Democritus, elementa quidem plenum et inane dicunt esse: dicentes velut hoc quidem ens, illud vero non ens; horum autem plenum quidem et solidum ens, inane vero non ens. Propter quod et nihil magis ens non ente dicunt esse; quia neque inane corpore. Causas autem entium haec ut materiam.

Et quemadmodum qui unum faciunt substantiam subjectam, alia passionibus ejus generant, rarum et spissum principia passionum ponentes, eodem modo et hi differentes causas aliorum esse dicunt. Has vero tres dicunt esse, figuram, ordinem et positionem. Differre autem ajunt ens rhysmo et diathygi et tropi solum. Horum autem rhysmus figura est et diathyge ordo, et trope positio. Differt enim A, ab N, figura: AN autem a NA, ordine: Z autem ab N, positione. De motu vero unde aut quomodo inest habentibus, et hi aliis consimiliter, negligenter diviserunt. De duabus igitur causis (ut diximus) in tantum videtur quaesitum esse purius.

In his autem et ante hos vocati Pythagorici mathematica tangentes primi ea produxerunt, et in eis nutriti, horum principia omnia esse putaverunt. Horum autem quoniam natura numeri primi, et in numeris speculari multas similitudines inexistentibus et factis magis quam in igne et terra: quia talis numerorum passio, justitia: illa vero talis, anima et intellectus: alia vero, tempus: et aliorum (ut est dicere) unumquodque similiter.

Amplius autem harmoniarum in numeris speculantes passiones et rationes, quoniam et alia quidem numeris secundum naturam omnem videbantur assimilata esse, et numeri sunt omnes natura primi: elementa numerorum existentium, elementa cunctorum esse existimabant, et totum caelum harmoniam esse et numerum, et quaecumque habebant confessa monstrare, et in numeris, et in harmoniis, et ad caeli passiones et partes, et ad ornatum totum ea colligentes adaptabant. Et si quid alicubi deficiebat, advocabant continuatum ipsis esse negotium. Dico autem quoniam perfectus denarius esse videtur, et omnem comprehendere numerorum naturam, et quae secundum caelum feruntur decem quidem esse dicuntur: solum autem novem existentibus manifestis, et ideo antictonam decimam faciunt. De his autem certius est a nobis in aliis determinatum.

RECENS.

Leucippus vero ac ejus familiaris Democritus elementa quidem plenum et vacuum esse ajunt, dicentes hoc quidem ens, hoc vero non-ens: et rursus, ens quidem, plenum et solidum; non-ens autem, vacuum et rarum (quare nihilo magis ipsum ens, quam ipsum non-ens, esse ajunt, quia neque vacuum magis quam corpus); haec autem causas exsistentium, ut materiam, esse.

Et qu madmodum qui unum faciunt subjectam substantiam, cetera passionibus ejus generant, rarum et densum, passionum statuentes principia, simili modo hi quoque differentias, causas ceterorum ajunt esse. Has autem tres dicunt, figuram, ordinem, et situm. Differre etenim ens ajunt dumtaxat Rhysmo, Diathige et Trope: quorum rhysmus quidem, figura; diathige vero, ordo; trope autem, situs est. Differt autem *a* ab *n*, figura: *an* vero ab *na*, ordine: *z* autem ab *n*, situ. De motu vero, unde vel quomodo exsistentibus inest, et hi perinde atque alii per negligentiam omiserunt.

Hactenus itaque de duabus causis, ut dicebamus, videtur quaesitum a prioribus fuisse.

Inter hos vero, et ante istos, qui, appellati Pythagorici primi mathematicis operam dederunt, illa praeponebant, et eis innutriti, eorum principia, entium quoque cunctorum esse putarunt principia.

Quum autem numeri priores his natura sint, in numeris vero plures similitudines tum ad existentia tum ad ea quae fiunt, quam in igne, in terra et in aqua inesse viderentur cernere (talis etenim ut puta numerorum passio, justitia, talis vero anima et intellectus, alia vero tempus, et ceterarum, ut ita dicam, unaquaeque similiter); item quum harmoniarum in numeris inspicerent passiones ac rationes: quum itaque cetera quidem videretur natura omnis numeris assimilari, numeri vero totius naturae primi, numerorum elementa, entium quoque cunctorum elementa esse putarunt, totumque caelum harmoniam et numerum esse; et illa quidem, quae de numeris et harmoniis consentanea passionibus et partibus caeli ac universi dispositioni monstrare poterant, colligentes applicabant.

Quodsi quid alicubi deerat, studiose supplebant, quo totus eis tractatus consentaneus esset. Dico autem, veluti, quoniam denarius perfectus esse videtur, totamque numerorum naturam comprehendere, ideo et ea quae in caelo feruntur, decem esse ajunt: quum vero novem solummodo sint, quae manifeste apparent, decimam oppositam terram faciunt.

Determinatum autem est a nobis alibi de his magis exquisite.

Hic incipit ponere positiones eorum, qui posuerunt de principiis positiones extraneas non manifestas. Et primo illorum qui posuerunt plura principia rerum. Secundo illorum, qui posuerunt tantum unum ens, ibi, « Sunt autem aliqui etc. » Circa primum duo facit. Primo ponit opinionem Leucippi et Democriti, qui posuerunt principia rerum corporea. Secundo ponit opinionem Pythagoricorum, qui posuerunt principia rerum incorporea, ibi, « In his autem etc. » Circa primum duo facit. Primo ponit opinionem Democriti et Leucippi de causa materiali rerum. Secundo de causa diversitatis, quomodo scilicet ex materia plures res diversificantur, in quo etiam apparet causa generationis et corruptionis rerum: in quo etiam cum antiquis philosophis conveniebant, ibi, « Et quemadmodum in « unum etc. » Dicit ergo, quod duo philosophi, qui amici dicuntur, quia in omnibus se sequebantur, scilicet Democritus et Leucippus, posuerunt rerum principia plenum et inane, sive vacuum; quorum plenum est ens, et vacuum sive inane non ens. Ad hujus autem opinionis evidentiam recolendum est hoc quod Philosophus dicit in primo de Generatione, ubi diffusius eam tradit. Cum enim

quidam philosophi posuissent omnia esse unum ens continuum, immobile: quia nec motus sine vacuo esse potest, ut videtur, nec etiam rerum distinctio, ut dicebant: cum continuitatis privationem, ex qua oportet intelligere corporum diversitatem, nisi per vacuum non possent comprehendere, vacuum autem nullo modo esse ponerent, supervenit Democritus, qui eorum rationi consentiens, diversitatem autem et motum a rebus auferre non valens, vacuum esse posuit, et omnia corpora ex quibusdam indivisibilibus corporibus esse composita: propter hoc, quia non videbatur sibi quod ratio posset assignari quare ens universum magis in una parte esset divisum quam in alia; ne poneret totum esse continuum, praeelegit ponere ubique totum et totaliter esse divisum; quod esse non posset si remaneret aliquod divisibile indivisum. Hujusmodi autem indivisibilia corpora invicem conjungi non possunt, nec esse ut ponebat, nisi vacuo mediante: quia nisi vacuum inter duo eorum interveniret, oporteret ex eis duobus unum esse continuum, quod ratione praedicta non ponebat. Sic igitur uniuscujusque corporis magnitudinem constitutam dicebat ex illis indivisibilibus corporibus implentibus indivisibilia spatia, et ex quibusdam spatii vacuis ipsis indivisibilibus corporibus interjacentibus, quae quidem poros esse dicebat. Ex quo patet quod cum vacuum sit non ens, et plenum sit ens, non magis ponebat rei constitutionem ens quam non ens: quia nec corpora magis quam vacuum, nec vacuum magis quam corpora; sed ex duobus simul dicebat, ut dictum est corpus constitui. Unde praedicta duo ponebat rerum causas sicut materiam.

Deinde cum dicit « et quemadmodum »

Hic ostendit in quo conveniebant praedicti philosophi cum antiquis philosophis, qui ponebant unam tantum materiam. Ostendit autem quod conveniebant cum eis in duobus. Primo quidem, quia sicut sunt ponentes unam materiam, et ex illa materia una generabant aliam secundum diversas materiae passiones, quae sunt rarum et densum, quae accipiebant ut principia omnium aliarum passionum; ita et isti, scilicet Democritus et Leucippus, dicebant, quod causae differentes erant aliorum, scilicet corporum constitutorum ex indivisibilibus, videlicet quod per aliquas differentias illorum indivisibilium corporum et pororum diversa entia constituebantur. Eas autem differentias dicebant esse, unam secundum figuram, quae attenditur ex hoc quod aliquid est angulatum, circulare et rectum: aliam secundum orationem quae est secundum prius et posterius: aliam secundum positionem, quae est secundum ante et retro, dextrum et sinistrum, sursum et deorsum. Et sic dicebant quod unum ens differt ab alio vel « rhysmo » idest figura, « vel diathyge » idest ordine, « vel trope » idest positione. Et hoc probat per exemplum in literis graecis, in quibus una litera differt ab alia figura: sicut et in nostris differt una ab altera: A enim differt ab N, figura: AN, vero et NA, differunt secundum ordinem, nam una ante aliam ordinatur. Una etiam differt ab altera positione, ut Z ab N, sicut et apud nos videmus quod semivocales post liquidas poni non possunt ante quas ponuntur mutae in eadem syllaba. Sicut ergo propter triplicem diversitatem in literis ex eisdem literis diversimode se habentibus fit tragoedia et comoedia, ita ex eisdem corporibus indivisibilibus diversimode habentibus fiunt diversae species rerum. Aliud vero in quo conveniebant isti philosophi cum antiquis est, quod sicut antiqui neglexerunt ponere causam ex qua motus inest rebus, ita et isti, licet illa indivisibilia corpora dicerent esse per se mobilia. Sic ergo patet quod per praedictos philosophos nihil dictum est nisi de duabus causis, scilicet de causa materiali ab omnibus, et de causa movente a quibusdam.

Deinde cum dicit « in his autem »

Hic ponit opiniones Pythagoricorum ponentium numeros esse substantias rerum. Et circa hoc duo facit. Primo ponit opiniones de rerum substantia. Secundo de rerum principiis, ibi, « Sed cujus gratia advenimus. » Circa primum ponit duo, ex quibus inducebantur ad ponendum numeros esse rerum substantias. Secundum ponit ibi, « Amplius autem harmoniarum etc. » Dicit ergo quod Pythagorici philosophi fuerunt, « in his, » idest, contemporanei aliquibus dictorum philosophorum, « et ante hos, » quia fuerunt quidam quibusdam priores. Sciendum est autem duo fuisse philosophorum genera. Nam quidam vocabantur Jonici, qui morabantur in illa terra, quae nunc Graecia dicitur: et isti sumpserunt principium a Thalete, ut supra dictum est. Alii philosophi fuerunt italici, in illa parte Italiae quae quondam Magna Graecia dicebatur, quae nunc Apulia et Calabria dicitur: quorum philosophorum princeps fuit Pythagoras natione Samius, sic dictus a quadam Calabriae civitate. Et haec duo philosophorum genera simul concurrerunt. Et propter hoc dicit quod fuerunt, « in his et ante hos. » Isti autem italici philosophi, qui et Pythagorici dicuntur, primi produxerunt quaedam mathematica, ut ea rerum sensibilium substantias et principia esse dicerent. Dicit ergo, « primi », quia Platonici eos sunt secuti. Ex hoc autem moti sunt ut mathematica introducerent, quia erant nutriti in eorum studio. Et ideo principia mathematicorum credebant esse principia omnium entium. Consuetum est enim apud homines, quod per ea quae noverunt, de rebus judicare velint. Et quia inter mathematica numeri sunt priores, ideo conati sunt speculari similitudines rerum naturalium, et quantum ad esse et quantum ad fieri, magis in numeris quam in sensibilibus elementis, quae sunt terra et aqua et hujusmodi. Sicut enim praedicti philosophi passiones rerum sensibilium adaptant passionibus rerum naturalium, per quamdam similitudinem ad proprietates ignis et aquae et hujusmodi corporum: ita mathematici adaptabant proprietates rerum naturalium ad numerorum passiones, quando dicebant quod aliqua passio numerorum est causa justitiae, et aliqua causa animae et intellectus, et aliqua causa temporis, et sic de aliis. Et sic passiones numerorum intelliguntur esse rationes et principia quaedam omnium apparentium in rebus sensibilibus, et quantum ad res voluntarias, quod designatur per justitiam, et quantum ad formas substantiales rerum naturalium, quod designatur per intellectum et animam: et quantum ad accidentia, quod designatur per tempus.

Deinde cum dicit « amplius autem »

Hic ponit secundum motivum. Considerabant enim passiones harmoniarum, consonantiarum musicalium et earum rationes, scilicet proportiones, ex natura numerorum. Unde cum soni consonantes sint quaedam sensibilia, eadem ratione sunt conati

et cetera alia sensibilia secundum rationem et secundum totam naturam assimilare numeris, ita quod numeri sunt primi in tota natura. Et propter hoc etiam aestimaverunt quod principia numerorum essent principia omnium entium existentium, et totum caelum nihil aliud esse dicebant nisi quamdam naturam et harmoniam numerorum, idest proportionem quamdam numeralem, similem proportioni, quae consideratur in harmoniis. Unde quaecumque habebant « confessa, » idest manifesta, quae poterant adaptare numeris et harmoniis adaptabant, et quantum ad caeli passiones, sicut sunt motus et eclypses et hujusmodi: et quantum ad partes, sicut sunt diversi orbes: et quantum ad totum caeli ornatum, sicut sunt diversae stellae et diversae figurae in constellationibus. Et si aliquid deficiebat in rebus manifestis quod non videretur numeris adaptari, « advocabant, » idest ipsi de novo ponebant « continuatum esse eis omne negotium, » idest ad hoc quod totum negotium eorum quod erat adaptare sensibilia ad numeros, continuaretur, dum omnia sensibilia numeris adaptarent, sicut patet in uno exemplo. In numeris enim denarius videtur esse perfectus, eo quod est primus limes, et comprehendit in se omnium numerum naturam: quia omnes alii numeri non sunt nisi quaedam repetitio denarii. Propter quod Plato usque ad decem faciebat numerum, ut dicitur quarto Physicorum. Unde et Pythagoras, sphaeras, quae moventur in caelo, dixit decem, quamvis novem solum harum sint apparentes: quia deprehenduntur septem motibus planetarum, octava ex motu stellarum fixarum, nona vero ex motu diurno, qui est motus primus. Sed et Pythagoras addit decimam quae esset « antictona » idest in contrarium mota in inferioribus sphaeris, et per consequens in contrarium sonans. Dicebat enim ex motu caelestium corporum fieri quamdam harmoniam: unde sicut harmonia fit ex proportione sonorum contrariorum, scilicet gravis et acuti, ita ponebat quod in caelo erat unus motus in oppositam partem aliis motibus, ut fieret harmonia. Et secundum hanc positionem motus diurnus pertinebat ad decimam sphaeram, quae est ab oriente in occidentem, aliis sphaeris revolutis e contrario ab occidente in orientem. Nona vero secundum eum esse poterat, quae primo revolvebat omnes sphaeras inferiores in contrarium primi motus. De his autem quae ad opinionem istam Pythagorae pertinent, determinatum est diffusius et certius in ultimis libris hujus scientiae.

LECTIO VIII.

Tres Pythagoricorum de rerum principiis sententias exponit, ex quibus deducit principia esse contraria, et ea ad causae materialis speciem reduci.

ANTIQUA.

Sed cujus gratia advenimus, hoc est, ut accipiamus et de his quae ponunt esse principia, et quomodo in dictas cadunt causas. Videntur autem igitur et hi numerum putare principium esse quasi materiam existentibus, et quasi passiones et habitus. Numeri vero elementa par et impar; et quidem hoc finitum, illud vero infinitum. Unum autem ex his utrisque esse; etenim par esse et impar; numerum vero ex uno. Numerus autem, sicut dictum est, totum caelum.

Eorumdem autem alii decem dicunt esse principia secundum coëlementationem dicta, finitum et infinitum, par et impar, unum et plura, dextrum et sinistrum, masculinum et femininum, quiescens et motum, rectum et curvum, lucem et tenebras, malum et bonum, quadrangulare et longius altera parte.

Quemadmodum videtur Alcmaeon Crotoniates suscipere, et aut hic ab illis, aut illi ab hoc hunc sermonem acceperunt. Etenim fuit aetate Alcmaeon sene existente Pythagora. Is vero consimiliter enuntiavit. Nam ait esse duo, multas humanorum dicens contrarietates, non sicut hi determinatas, sed quascumque fortuna contingentes: ut album nigrum, dulce amarum, bonum malum, parvum magnum. Hic quidem indeterminate projecit de ceteris. Pythagorici vero et quot et quae contrarietates enunciaverunt.

Ab his igitur ambobus tantum est accipere, quia contraria sunt existentium principia: quot vero ab aliis, et quia haec sint. Qualiter autem ad dictas causas conducere contingit plura, plane quidem non est dearticulatum ab illis. Videtur autem ut in materiae specie elementa ordinare. Ex his enim ut ex his quae insunt, constitui et plasmari dicunt substantiam. Antiquorum quidem igitur elementa naturae plura dicentium, ex his sufficiens est intellectui speculari.

RECENS.

Sed cujus gratia haec repetimus, haec est : ut ab his etiam accipiamus, quae ponunt esse principia, et quomodo in dictas causas incidunt.

Apparent etenim etiam isti numerum existimare principium esse, ut materiam exsistentibus, et ut passiones ac habitus; numeri autem elementa, par, et impar: quorum alterum finitum, alterum infinitum, unum vero ex ambobus his esse: par etenim et impar esse: numerum autem, ex uno; numeros vero, ut dictum est, totum caelum.

Horum autem alii decem ajunt, inter se coordinata esse principia: finitum infinitum, impar par, unum plura, dextrum sinistrum, masculinum femininum, quiescens motum, rectum curvum, lumen tenebras, bonum malum, quadratum et longius altero latere. Quemadmodum etiam Alcmaeo Crotoniates putasse videtur: et aut iste ab illis, aut illi ab isto hanc mutuati sunt opinionem. Fuit etenim aetate Alcmaeo Pythagorae jam senioris; asseruit autem istis similiter. In duo namque plerasque humanas res ait distingui, contrarietates dicens: non tamen, ut illi, distinctas, sed quascumque; ut puta album nigrum, dulce amarum, bonum malum, parvum magnum.

Is itaque indistinctum de reliquis effudit sermonem: Pythagorici vero quot etiam et quae sint contrarietates, asseruerunt.

Ex ambobus igitur his tantum accipere est, quod contraria principia entium sunt : quot autem et quae illa sint, ex ceteris solum. Verum quomodo illa ad dictas causas applicari possint, clare quidem ab eis non est determinatum : videntur tamen ut in materiae specie ponere elementa. Ex his enim, tamquam intrinsecis, constare ac fingi substantiam ajunt.

Veterum itaque ac plura elementa naturae dicentium ex his satis speculari licet.

Hic ponit opinionem Pythagoricorum de principiis; et circa hoc duo facit. Primo ostendit quid circa rerum principia aestimabant. Secundo ad quod genus causae principia ab eis posita reducuntur, ibi, « Ab his igitur ambobus etc. » Ponit autem circa primum tres opiniones. Secunda incipit ibi, « Eorumdem autem alii etc. » Tertia ibi, « Que« madmodum videtur. » Dicit ergo primo, quod hujus gratia venit ad opiniones Pythagoricorum recitandas, ut ostenderet per eorum opiniones, quae sunt rerum principia, et quomodo rerum principia ab eis posita incidunt in causas suprapositas. Videntur enim Pythagorici ponere numerum esse principium entium sicut numerum, et passiones numeri esse sicut passiones entium, et sicut habitus; ut per passiones intelligamus accidentia cito transeuntia, per habitus accidentia permanentia. Sicut ponebant quod passio alicujus numeri secundum quam dicitur aliquis numerus par, erat justitia propter aequalitatem divisionis, quia talis numerus aequaliter per media dividitur usque ad unitatem, sicut octonarius in duos quaternarios, quaternarius vero in duos binarios, et binarius in duas unitates. Et simili modo alia accidentia rerum assimilabant accidentibus numerorum. Principia vero numerorum dicebant esse par et impar, quae sunt primae numerorum differentiae. Paremque numerum dicebant esse principium infinitatis, imparem vero principium finitatis, sicut exponitur in tertio Physicorum: quia infinitum in rebus praecipue videtur sequi divisionem continui. Par autem est numerus aptus divisioni. Impar enim sub se numerum parem concludit addita unitate, quae indivisionem causat. Probat etiam hoc, quia numeri impares per ordinem sibi additi semper retinent figuram quadrati, pares autem figuram variant. Ternarius enim unitati quae est principium numerorum additus facit quaternarium, qui primus est quadratus. Nam bis duo quatuor sunt. Rursus quaternario quinarius additus, qui est impar, secundum novenarium constituit, qui est etiam quadratus: et sic de aliis. Si vero binarius qui est primus par, unitati addatur, triangularem numerum constituit, scilicet ternarium. Cui si addatur quaternarius, qui est secundus par, constituit heptangulum numerum, qui est septenarius. Et sic deinceps numeri pares sibiinvicem additi, figuram non eamdem servant. Et hac ratione infinitum attribuebant pari, finitum vero impari. Et quia finitum est ex parte formae, cui competit vis activa, ideo pares numeros dicebant esse feminas, impares vero masculos. Ex his vero duobus, scilicet pari et impari, finito et infinito, non solum numerum constituebant, sed etiam ipsum unum, idest unitatem. Unitas enim et par est virtute et impar. Omnes enim differentiae numeri unitati conveniunt in virtute, quia quaecumque differentiae numeri in unitate resolvuntur. Unde in ordine imparium primum invenitur unitas. Et similiter in ordine parium et quadratorum et perfectorum numerorum, et sic de aliis numeri differentiis: quia unitas licet non sit actu aliquis numerus, est tamen omnis numerus virtute. Et sicut unum dicebat componi ex pari et impari, ita numerum ex unitatibus: caelum vero et omnia sensibilia ex numeris. Et hic erat ordo principiorum quem ponebant.

Deinde cum dicit « eorumdem autem »

Hic ponit aliam opinionem Pythagoricorum de principiis; dicens, quod de numero eorumdem Pythagoricorum fuerunt aliqui, qui non posuerunt unam tantum contrarietatem in principiis, sicut praedicti; sed posuerunt decem principia secundum coëlementationem dicta, idest accipiendo unumquodque illorum cum suo coëlemento, idest cum suo contrario. Et hujus positionis ratio fuit, quia non solum accipiebant prima principia, sed etiam proxima principia singulis rerum generibus attributa. Ponebant ergo primo finitum et infinitum, sicut et illi qui praedicti sunt; et consequenter par et impar, quibus finitum et infinitum attribuitur. Et quia par et impar sunt prima rerum principia, et primo ex eis causantur numeri, ponebant tertio differentiam numerorum, scilicet unum et plura, quae duo ex pari et impari causabantur. Et quia ex numero constituebantur magnitudines, secundum quod in numeris positionem accipiebant, (nam secundum eos punctus nihil aliud erat quam unitas positionem habens, et linea dualitas positionem habens), ideo consequenter ponebant principia positionum dextrum et sinistrum. Dextrum enim invenitur perfectum, sinistrum autem imperfectum. Et ideo dextrum erat ex parte imparis, sinistrum ex parte paris. Quia vero naturalia super magnitudines mathematicas addunt virtutem activam et passivam, ideo ulterius ponebant principia masculum et feminam. Masculum enim ad virtutem activam pertinet, femineum ad passivam: quorum masculum pertinet ad imparem, femineum vero ad parem numerum, ut dictum est. Ex virtute autem activa et passiva sequitur in rebus motus et quies: quorum motus quia deformitatem habet et alteritatem, in ordine infiniti et paris ponitur, quies vero in ordine infiniti et imparis. Differentiae autem motuum primae sunt circulare et rectum. Et ideo ideo consequenter rectum ad parem numerum pertinet; unde et lineam rectam dualitatem esse dicebant. Curvum vero sive circulare ratione uniformitatis pertinet ad imparem, qui indivisionem ex forma unitatis retinet. Nec solum ponebant principia rerum quantum ad actiones naturales et motus, sed etiam quantum ad actiones animales. Et quantum quidem ad cognitionem ponebant lucem et tenebras: quantum vero ad appetitum, bonum et malum. Nam lux est cognitionis principium, tenebra vero ignorantiae ascribitur. Bonum etiam est in quod appetitus tendit, malum vero a quo recedit. Diversitas autem perfectionis et imperfectionis non solum in naturalibus et voluntariis virtutibus et motibus invenitur, sed etiam in magnitudine et figuris. Quae quidem figurae intelliguntur ut supervenientes substantiis magnitudinum, sicut virtutes motus et actiones substantiis rerum naturalium. Et ideo quantum ad hoc ponebant principium quadrangulare, idest quadratum, et altera parte longius. Dicitur autem quadratum figura constans ex quatuor lateribus aequalibus, cujus quatuor anguli sunt recti; et provenit talis figura ex ductu alicujus lineae in seipsam. Unde cum ex ipsa unitate causetur, ad numerum imparem pertinet.

Figura vero altera parte longior dicitur, cujus omnes anguli sunt recti, et latera vicissim sibi opposita sunt aequalia, non tamen omnia latera sunt aequalia omnibus. Unde patet quod sicut quadratum consurgit ex ductu unius lineae in seipsam, ita figura altera parte longior, ex ductu duarum linearum in unam. Et sic pertinet ad numerum parem, qui primus est dualitas.

Hic ponit tertiam opinionem Pythagoricorum,

dicens, quod Alcmaeon Crotoniates, sic dictus a civitate unde oriundus fuit, videtur suscipere quantum ad aliquid idem quod praedicti Pythagorici dixerunt, scilicet quod plura contraria sint principia. Aut enim accepit a Pythagoricis, aut illi ab isto. Et quod utrumque esse potuerit, patet per hoc quod fuit contemporaneus Pythagoricorum: ita tamen quod incoepit philosophari Pythagora sene existente. Sed qualitercumque fuerit, multum similiter enunciavit pythagoricis. Dixit enim multa quae « sunt humanorum » idest multa rerum sensibilium esse in quadam dualitate constituta, intelligens per dualitatem opposita contrarie. Sed tamen in hoc differt a praedictis, quia Pythagorici dicebant determinatas contrarietates esse rerum principia. Sed ille projecit quasi inordinate ponens quascumque contrarietates, quae a fortuna ad mentem suam deveniebant, esse rerum principia: sicut album nigrum, dulce amarum, et sic de aliis.

Deinde cum dicit « ab his igitur »

Hic colligit ex praedictis quid Pythagorici de principiis senserunt, et quomodo principia ab eis posita ad aliquod genus causae reducantur. Dicit ergo quod ex ambobus praedictis, scilicet Alcmaeone et Pythagoricis una communis opinio accipi potest, scilicet quod principia entium sunt contraria; quod non est ab aliis dictum. Quod intelligendum est circa causam materialem. Nam circa causam efficientem posuit Empedocles contrarietatem. Antiqui vero naturales, contraria posuerunt principia, ut rarum et densum; contrarietatem tamen ex parte formae assignantes. Empedocles vero etsi principia materialia posuerit quatuor elementa, non tamen posuit ea principia prima materialia ratione contrarietatis, sed propter eorum naturas et substantiam: isti vero contrarietatem ex parte materiae posuerunt. Quae etiam sint ista contraria quae isti posuerunt, patet ex dictis. Sed quomodo praedicta principia contraria ab eis posita possunt « conduci » idest reduci ad praedictas species causarum, non est manifeste « articulatum, » idest distincte expressum ab eis. Tamen videtur quod hujusmodi principia ordinentur secundum speciem causae materialis. Dicunt enim quod substantia rerum constituitur et plasmatur ab istis principiis, sicut ex his qui insunt: quod est ratio causae materialis. Materia enim est ex qua fit aliquid cum insit. Quod quidem dicitur ad differentiam privationis, ex qua etiam dicitur aliquid fieri, non tamen inest, sicut dicitur musicum fieri ex non musico.

LECTIO IX.

Parmenidis et Melissi de causis sententias exponit; quae item tum a Pythagoricis, tum ab aliis naturalibus de causa materiali et efficiente dicta sunt, colligit.

ANTIQUA.

Sunt autem aliqui, qui de omni quasi existente una natura enuntiaverunt, modo vero non eodem omnes, neque ipsius bene, neque ipsius secundum naturam.

Igitur ad praesentem causarum perscrutationem nullatenus congruit de ipsis sermo. Non enim ut philosophorum quidam, qui unum posuerunt ipsum ens, tamen generant ex materia quasi ex uno. Sed alio dicunt hi modo. Illi namque motum apponunt ipsum omne generantes, hi vero immobile dicunt esse.

Sed quidem secundum tantum praesenti proprium est inquisitioni. Parmenides enim videtur unum secundum rationem tangere. Melissus vero ipsum secundum materiam. Quare et hic quidem finitum, ille vero infinitum id esse ait. Xenophanes vero primus horum unum dixit. Parmenides enim, qui hujus dicitur fuisse discipulus, nihil explanavit. Neque de natura horum neuter visus est tangere; sed ad totum caelum respiciens, ipsum unum dicit esse Deum.

Igitur ii (sicut diximus) praetermittendi sunt ad praesentem inquisitionem. Duo quidem, et penitus, tamquam existentes parum agrestiores, Xenophanes et Melissus. Parmenides autem magis videns visus est dicere. Praeter enim ens, non ens, nihil dignatur esse; unde ex necessitate opinatur unum esse ens, et aliud nihil: de quo in physicis manifestius diximus. Coactus vero apparentia sequi, et quid unum quidem secundum rationem, plura vero secundum sensum opinatus esse, duas causas et duo principia rursus ponit, calidum et frigidum, ut ignem et terram dicens. Horum autem quod quidem est secundum ens, calidum ordinat, alterum vero secundum, non ens.

Igitur ex dictis et a sapientibus jam rationi consentientibus ea accepimus. A primis quidem igitur principium esse corporeum. Aqua namque et ignis et consimilia corpora sunt; et ab his quidem unum, ab aliis vero plura principia corporea. Utriusque tamen ea ut in materiae specie ponentibus, et a quibusdam cum hac illam unde motus. Et hanc

RECENS.

Sunt autem qui de universo, tamquam si una natura esset, ita asseruerunt: non tamen modo eodem omnes, neque ejus quod bene, neque ejus quod secundum naturam est. In praesenti itaque causarum consideratione, nullo modo convenit sermo de eis. Non enim, ut quidam, physicorum, unum supponentes ipsum ens, nihilo minus ex uno tamquam ex materia generant, sed alio modo hi dicunt. Illi enim quum generent universum, addunt tamen motum: hi vero immobile esse ajunt.

Attamen aliquatenus praesenti perscrutationi proprium est in his. Parmenides enim unum secundum rationem attigisse videtur; Melissus vero, secundum materiam. Quare id ille quidem finitum, hic vero infinitum ait esse. Xenophanes autem, quamquam prior istis, unum posuerat (nam Parmenides ejus auditor fuisse dicitur), nihil tamen clarum dixit, et neutrius horum naturam attigisse videtur : sed ad totum caelum respiciens, ipsum unum ait esse Deum.

Hi igitur, ut diximus, de praesenti quaestione omittendi: duo quidem, et penitus tamquam paululum agrestiores, Xenophanes atque Melissus: Parmenides vero magis perspexisse quae dixit videtur. Quod enim est praeter ipsum ens, ipsum non-ens, nihil judicans esse, necessario unum putat ipsum-ens esse, et nihil aliud. De quo clarius in Naturalibus diximus. Coactus vero illa, quae apparent, sequi, et unum ratione, plura vero secundum sensum putans esse, duas causas rursum ac duo principia ponit, calidum et frigidum, velut ignem et terram dicens. Horum autem alterum, calidum scilicet, alterum vero cum non-ente collocat.

Ex dictis itaque, et ab illis qui jam rationi incubuerunt, sapientibus, ista accepimus: a primis quidem et corporale principium (aqua namque et ignis, et similia, corpora sunt), et horum a quibusdam unum, a quibusdam plura corporalia principia; utrisque tamen ista ut in materiae specie ponentibus, ceteris vero et hanc, causam, et cum ista, etiam unde motus,

ab his quidem unam, ab aliis vero duas. Igitur usque ad italicos, et absque illis mediocrius dixerunt alii de ipsis. Attamen (ut diximus) duabus sunt causis usi, et harum alteram, hi quidem unam, alii vero duas faciunt illam, unde motus.

Pythagorici vero duo quidem principia dixerunt secundum eumdem modum, tantum autem addiderunt, quod et proprium est eorum, quia finitum et infinitum et unum, et non alias aliquas putaverunt esse naturas, ut ignem aut terram, aut aliud aliquid tale: sed infinitum ipsum et unum ipsum horum esse substantiam, de quibus praedicantur. Quapropter et numerum esse substantiam omnium. De his igitur secundum hunc enunciaverum modum, et de ipso quid est. dicere et definire caeperunt. Valde autem simpliciter tractaverunt. Superficialiter enim definierunt, et cui primo inerat dictus terminus, hoc esse substantiam rei putaverunt. Ut si quis existimet ratione idem esse duplum ac dualitatem, eo quod primo inest duobus duplum. Sed forsitan duplo et dualitati non idem est esse. Si autem non, multa ipsum unum erit, quod et illis accidit. De prioribus quidem igitur et aliis tot est accipere.

statuentibus: et hanc, a quibusdam unam, a quibusdam duas.

Usque ad Italicos igitur, et absque illis, mediocrius ceteri de eis dixerunt; nisi quod, ut diximus, duabus causis usi sunt: et harum alteram unde motus, quidam unam, quidam duas faciunt. Pythagorici vero, duo quidem eodem modo dixerunt principia: tantum autem addiderunt (id quod proprium eorum est), quod finitum et infinitum et unum non putarunt ullas alias esse naturas, ut puta, ignem, aut terram, aut aliud simile: sed ipsum infinitum et ipsum unum, substantiam horum esse, de quibus praedicantur: quare et numerum substantiam omnium esse.

In hunc itaque modum et de his asseruerunt, et de ipso quid est, inceperunt quidem dicere et definire, sed valde simpliciter tractarunt. Definiebant namque perfunctorie: et cui primo dicta definitio inesset, hoc esse substantiam rei putarunt: perinde ac si quis putaret idem esse duplum et dualitatem, quoniam primum dualitati duplum inest: sed non est idem fortassis duplum et dualitatem esse: quodsi non, ipsum unum erit multa, quod illis quoque accidebat. A prioribus quidem et ceteris haec demum licet accipere.

Hic ponit opiniones philosophorum de toto universo, sicut de uno ente; et circa hoc duo facit. Primo ponit eorum opiniones in communi. Secundo ostendit quomodo consideratio hujus opinionis ad praesentem tractatum pertineat, et quomodo non, ibi, « Igitur ad praesentem etc. » Dicit ergo quod aliqui alii philosophi a praedictis fuerunt, qui enuntiaverunt, « de omni », idest de universo quasi de una natura, idest quasi totum universum esset unum ens vel una natura. Quod tamen non eodem modo omnes posuerunt, sicut infra patebit. Ipso tamen modo, quo diversificati sunt, nec bene dixerunt, nec naturaliter. Nullus enim eorum naturaliter locutus est, quia motum rebus subtrahunt. Nullus etiam bene locutus est, quia positionem impossibilem posuerunt, et per rationes sophisticas: sicut patet primo Physicorum.

Deinde cum dicit « igitur ad »

Hic ostendit quomodo consideratio hujus positionis ad praesentem tractatum pertinet, et quomodo non.

Et primo ostendit quod non pertinet, si consideretur eorum positio. Secundo ostendit quod pertinet si consideretur positionis ratio, vel positionis modus, ibi, « Sed quidem secundum causam etc. » Dicit ergo, quod quia isti philosophi posuerunt tantum unum ens, et unum non potest suiipsius esse causa, patet, quod ipsi non potuerunt invenire causas. Nam positio, idest pluralitas, causarum diversitatem in rebus exigit. Unde, quantum ad praesentem perscrutationem quae est de causis, non congruit ut sermo de eis habeatur. Secus autem est de antiquis naturalibus, qui tantum ens posuerunt esse unum, de quibus debet hic sermo haberi. Illi enim ex illo uno generant multa, sicut ex materia, et sic ponunt causam et causatum. Sed isti de quibus nunc agitur, alio modo dicunt. Non enim dicunt quod sint omnia unum secundum materiam, ita quod ex uno omnia generentur; sed dicunt quod simpliciter sunt unum. Et ratio hujus diversitatis est, quod antiqui naturales apponebant motum illis, qui ponebant unum principium et unum ens, dicentes ipsum esse mobile. Et ideo per aliquem modum motus, sicut per rarefactionem et condensationem poterant ex illo uno diversa generari. Et per hunc modum dicebant generari totum universum secundum diversitatem, quae in partibus ejus invenitur. Et tamen quia non ponebant variationem secundum substantiam, nisi secundum accidentia, ut supra dictum est, ideo relinquebatur quod totum universum esset unum secundum substantiam, diversificatum tamen secundum accidentia. Sed isti dicebant illud quod ponebant esse unum penitus immobile. Et ideo ex illo uno non poterat aliqua diversitas rerum causari. Et propter hoc nec secundum substantiam nec secundum accidentia pluralitatem in rebus ponere poterant.

Deinde cum dicit « sed quidem »

Hic ostendit quomodo eorum opinio pertineat ad praesentem perscrutationem. Et primo generaliter de omnibus. Secundo specialiter de Parmenide, ibi, « Igitur hi, » Dicit ergo primo, quod licet diversitatem rebus auferrent, et per consequens causalitatem, tamen eorum opinio est propria praesenti inquisitioni, secundum tantum quantum dicetur; quantum scilicet ad modum ponendi, et quantum ad rationem positionis. Parmenides enim qui fuit unus ex eis, videtur tangere unitatem secundum rationem, idest ex parte formae. Argumentatur enim sic. Quicquid est praeter ens, est non ens: et quicquid est non ens, est nihil: ergo quicquid est praeter ens est nihil. Sed ens est unum. Ergo quicquid est praeter unum, est nihil. In quo patet quod considerabat ipsam rationem essendi quae videtur esse una, quia non potest intelligi quod ad rationem entis aliquid superveniat per quod diversificetur: quia illud quod supervenit enti, oportet esse extraneum ab ente. Quod autem est hujusmodi, est nihil. Unde non videtur quod possit diversificare ens. Sicut etiam videmus quod differentiae advenientes generi diversificant ipsum, quae tamen sunt praeter substantiam ejus. Non enim participant differentiae genus, ut dicitur quarto Topicorum. Aliter genus esset de substantia differentiae, et in definitionibus esset nugatio, si posito genere, adderetur differentia, si de ejus substantia esset genus, sicut esset nugatio si species adderetur. In nullo etiam differentia a specie differret. Ea vero quae sunt praeter substantiam entis, oportet esse non ens, et ita non possunt diversificare ens. Sed in hoc decipiebantur, quia utebantur ente quasi una ratione et una natura sicut est natura alicujus generis; hoc enim est impossibile. Ens enim non est genus, sed multipliciter dicitur de diversis. Et ideo in primo Physicorum dicitur quod haec est falsa, Ens est unum: non enim habet unam naturam

ram sicut unum genus vel una species. Sed Melissus considerabat ens ex parte materiae. Argumentabatur enim unitatem entis, ex eo quod ens non generatur ex aliquo priori, quod proprie pertinet ad materiam quae est ingenita. Arguebat enim sic: Quod est generatum, habet principium; ens non est generatum, ergo non habet principium. Quod autem caret principio, et fine caret; ergo est infinitum. Et si est infinitum, est immobile: quia infinitum non habet extra se quo moveatur. Quod autem ens non generetur, probat sic. Quia si generatur, aut generatur ex ente, aut ex non ente; quia non ens est nihil, et ex nihilo nihil fit. Nec ex ente; quia sic aliquid esset antequam fieret; ergo nullo modo generatur. In qua quidem ratione patet quod tetigit ens ex parte materiae; quia non generari ex aliquo prius existente materiae est. Et quia finitum pertinet ad formam, infinitum vero ad materiam, Melissus qui considerabat ens ex parte materiae, dixit esse unum ens infinitum. Parmenides vero, qui considerabat ens ex parte formae, dixit ens esse finitum. Sic igitur inquantum consideratur ens ratione materiae et formae, tractare de his pertinet ad praesentem considerationem, quia materia et forma in numero causarum ponuntur. Xenophanes vero qui fuit primus inter dicentes omnia esse unum, unde etiam Parmenides fuit ejus discipulus, non explanavit qua ratione diceret omnia esse unum, nec sumendo rationem aliquam ex parte materiae, nec ex parte formae. Et sic de neutra natura, scilicet neque de materia neque de forma visus est « tangere hos » id est pertingere et adaequare eos irrationalitate dicendi; sed respiciens ad totum caelum dixit esse ipsum unum Deum. Antiqui enim dicebant ipsum mundum esse Deum. Unde videns omnes partes mundi in hoc esse similes, quia corporeae sunt, judicavit de eis quasi omnia essent unum. Et sicut praedicti posuerunt unitatem entium per considerationem eorum quae pertinent ad formam vel ad materiam, ita iste respiciens ad ipsum compositum.

Deinde cum dicit « igitur iis »

Hic specialiter intendit dicere quomodo opinio Parmenidis ad perscrutationem praesentem pertineat; concludens ex praedictis, quod quia diversitatem ab entibus auferebant, et per consequens casualitatem, quantum ad preesentem quaestionem pertinet, omnes praetermittendi sunt. Sed duo eorum, scilicet Xenophanes et Melissus, sunt penitus praetermittendi, quia aliquantulum fuerunt, « agrestio« res, » idest minus subtiliter procedentes. Sed Parmenides visus est dicere suam opinionem, « magis « videns, » idest quasi plus intelligens. Utitur enim tali ratione. Quicquid est praeter ens, est non ens: quicquid est non ens, « dignatur esse nihil » idest dignum reputat esse nihil. Unde ex necessitate putat sequi quod ens sit unum, et quicquid est aliud ab ente, sit nihil. De qua quidem ratione manifestius dictum est primo Physicorum. Licet autem Parmenides ista ratione cogatur ad ponendum omnia esse unum; tamen quia sensui apparebat multitudinem esse in rebus, coactus sequi ea quae apparent, voluit in sua positione utrique satisfacere, et apparentiae sensus et rationi. Unde dixit quod omnia sunt unum secundum rationem, sed sunt plura secundum sensum. Et inquantum ponebat pluralitatem secundum sensum, potuit in rebus ponere causam et causatum. Unde posuit duas causas, scilicet calidum et frigidum: quorum unum attribuebat igni, aliud terrae. Et unum videbatur pertinere ad causam efficientem, scilicet calidum et ignis; aliud ad causam materialem, scilicet frigidum et terra. Et ne ejus positio suae rationi videretur esse opposita, qua concludebat quod quicquid est praeter unum, est nihil: dicebat quod unum praedictorum, scilicet calidum, erat ens: alterum vero quod est praeter illud unum ens, scilicet frigidum, dicebat esse non ens secundum rationem et rei veritatem, sed esse ens solum secundum apparentiam sensus. In hoc autem aliquo modo ad veritatem appropinquat. Nam principium materiale non est ens in actu cui attribuebat terram; similiter etiam alterum contrariorum est ut privatio, ut dicitur primo Physicorum. Privatio autem ad rationem non entis pertinet. Unde et frigidum quodammodo est privatio calidi, et sic est non ens.

Deinde cum dicit « igitur ex »

Hic recolligit ea, quae dicta sunt de opinionibus antiquorum; et circa hoc duo facit. Primo recolligit ea quae dicta sunt de opinionibus antiquorum naturalium. Secundo quae dicta sunt de opinionibus Pythagoricorum qui mathematicam introduxerunt, ibi, « Pythagorici etc. » Concludit ergo primo ex dictis, quod ex his praedictis, qui idem considerabant, scilicet esse causam materialem rerum substantiam, et qui jam incipiebant per rationem sapere causas rerum inquirendo ipsas, accepimus eas quae dictae sunt. A primis namque philosophis acceptum est quod principium omnium rerum est corporeum. Quod patet per hoc, quod aqua et hujusmodi quae principia rerum ponebant, quaedam corpora sunt. In hoc autem differebant, quod quidam ponebant illud principium corporeum esse unum tantum, sicut Thales, Diogenes, et similes. Quidam vero ponebant esse plura, sicut Anaxagoras, Democritus et Empedocles. Utrique tamen, tam isti qui ponebant unum, quam illi qui ponebant plura esse, hujusmodi corporea principia ponebant in specie causae materialis. Quidam vero eorum non solum causam materialem posuerunt, sed cum ea addiderunt causam unde principium motus: quidam eam unam ponentes, sicut Anaxagoras intellectum, et Parmenides amorem: quidam vero duas, sicut Empedocles amorem et odium. Unde patet quod praedicti philosophi qui fuerunt usque ad Italicos, scilicet Pythagoram, « et absque illis » idest separatam opinionem habentes de rebus non communicando opinionibus Pythagoricorum, obscurius dixerunt de principiis, quia non assignabant ad quod genus causae hujusmodi principia reducerentur: et tamen utebantur duabus causis, scilicet principio motus et materia; et alteram istarum, scilicet ipsam unde principium motus, quidam fecerunt unam, ut dictum est, quidam duas.

Deinde cum dicit « Pythagorici vero »

Hic recolligit quae dicta sunt a Pythagoricis, et quantum ad id quod erat commune cum praedictis, et quantum ad id quod erat eis proprium. Commune tamen fuit aliquibus praedictorum et Pythagoricorum, quod ponerent duo principia aliqualiter eodem modo cum praedictis. Sicut enim Empedocles ponebat duo principia contraria, quorum unum erat principium bonorum, et aliud principium malorum, ita et Pythagorici: ut patet ex coordinatione principiorum contrariorum supposita a Pythagoricis. In hoc tamen non eodem modo, quia Empedocles

illa principia contraria ponebat in specie causae materialis, ut supra dictum est. Pythagorici autem addiderunt quod erat eis proprium supra opinionem aliorum; primo quidem quia dicebant quod hoc quod dico unum finitum et infinitum non erant accidentia aliquibus aliis naturis, sicut igni aut terrae, aut alicui hujusmodi. Sed hoc quod dico unum finitum et infinitum, erant substantiae eorumdem, de quibus praedicabantur. Et ex hoc concludebant quod numerus, qui ex unitatibus constituitur, sit substantia rerum omnium. Alii vero naturales, licet ponerent unum et finitum, seu infinitum, tamen attribuebant ista alicui alteri naturae, sicut accidentia attribuuntur subjecto, ut igni, vel aquae, vel alicui hujusmodi. Secundo addiderunt super alios philosophos, quia inceperunt dicere et definire de « ipso quid est, » scilicet substantia et rerum quiditate. Sed tamen valde simpliciter de hoc tractaverunt, superficialiter definientes. Non enim attendebant in assignandis definitionibus nisi unum tantum. Dicebant enim quod si aliquis terminus dictus inesset alicui primo, quod erat substantia illius rei; sicut si aliquis aestimet quod proportio dupla sit substantia dualitatis: quia talis proportio primo in numero binario invenitur. Et quia ens primo inveniebatur in uno quam in multis, nam multa ex uno constituuntur, ideo dicebant quod ens est ipsa substantia unius. Sed haec eorum determinatio non erat conveniens: quia licet dualitas sit dupla, non tamen idem est esse dualitatis et dupli, ita quod sint idem secundum rationem, sicut definitio et definitum. Si autem etiam esset verum quod illi dicebant, sequeretur quod multa essent unum. Contingit enim aliqua multa primo inesse alicui uni, sicut dualitati primo inest paritas et proportio dupla. Et sic sequitur quod par et duplum sint idem: similiter quod cuicumque inest duplum sit idem dualitati, ex quo duplum est dualitatis substantia. Quod quidem etiam et Pythagoricis contingebat. Nam multa et diversa assignabant quasi unum essent, sicut proprietates numerales dicebant idem esse cum proprietatibus naturalium rerum. Sic igitur concludit quod tot est accipere a prioribus philosophis, qui posuerunt tantum unum principium materiale, et ab aliis posterioribus qui posuerunt plura principia.

LECTIO X.

Platonicorum opiniones de ideis ab antiquis processisse ostendit: quid item de rerum principiis causis rerum fuerint opinati exponit et ipsos refellit.

ANTIQUA.

Post dictas vero philosophias, Platonis supervenit negotium, in multis quidem hos sequens, aliam vero et propriam praeter Italicorum philosophiam habens. Nam ex novo conveniens Cratyli et Heracliti opinionibus, quasi sensibilibus omnibus semper defluentibus et scientia de his non existente, hoc quidem et posterius ita suscepit. Socrate vero circa moralia negociante et de tota natura nihil, in his tamen universale quaerente et de definitionibus intellectum firmante, illum recipiens propter hujusmodi susceperat, quasi de aliis hoc eveniens et non de sensibilium aliquo. Impossibile namque est communem rationem esse alicujus sensibilium semper transmutantium. Sic itaque talia quidem existentium ideas et species appellavit; sensibilia vero propter hoc et secundum hoc dici omnia. Nam secundum participationem esse multa univocorum speciebus: participationem vero secundum nomen transmutavit. Pythagorici quidem existentia dicunt esse numerorum imitatione. Plato vero participatione, nomen transmutans. Participationem tamen aut imitationem, quae sit utique specierum, dimiserunt in communi quaerere.

Amplius autem praeter sensibilia et species, mathematica rerum intermedia dicit esse. Et differentia a sensibilibus quidem: quia sempiterna sunt et immobilia. A speciebus autem eo quod haec quidem multa similia sunt, species autem ipsum unum unaquaeque solum.

Quoniam autem species causae sunt aliis, illarum elementa omnium putaverunt existentium elementa esse: ut quidem igitur materiam, magnum et parvum esse principia: ut autem substantiam, unum: ex illis enim secundum participationes unius, species esse numeros.

Unum tamen substantiam, et non aliquod aliud ens dici unum, consimiliter Pythagoricis dixit; et numeros esse causas merae substantiae similiter ut illi.

Pro infinito vero et uno, dualitatem facere et infinitum ex magno et parvo: hoc proprium. Amplius hic quidem numeros praeter sensibilia, illi vero numeros esse dicunt res ipsas, et mathematica intermedia horum non possunt.

Unum igitur et numeros praeter res facere et non ut

RECENS.

Post dictas vero philosophias disciplina Platonis supervenit, in plerisque quidem istos secuta, quaedam autem etiam propria praeter Italicorum habens philosophiam. Cum Cratylo namque a puero conversatus, et Heracliti opinionibus assuetus, tamquam omnibus sensibilibus semper fluentibus, et de eis non existente scientia, haec quidem etiam postea ita arbitratus est. Quum vero Socrates de moralibus quidem tractaret, de tota vero natura nihil, in his tamen universale quaereret, et primus mentem ad definitiones applicaret, illum ab hoc laudans, putavit, de aliis, et non de aliquo sensibilium, hoc fieri: impossibilem enim definitionem communem cujuspiam sensibilium esse, quae semper mutantur:

Et sic talia entium ideas appellavit: sensibilia vero praeter haec, et secundum haec omnia dici. Secundum participationem namque esse pleraque aequivocorum speciebus: participationem vero dicens, nomen solum mutavit. Pythagorici etenim imitatione numerorum ajunt entia esse; Plato vero nomen mutando, participatione: participationem vero, aut imitationem specierum, quaenam sit quaerere in medio reliquerunt.

Item praeter sensibilia, etiam species mathematicas, res ait medias esse, a sensibilibus quidem differentes, eo quod perpetuae et immobiles sunt; a speciebus vero, eo quod illae quidem multae quaedam similes sunt, species vero ipsa, unaquaeque sola. Et quoniam species causae ceteris, illarum elementa omnium putavit entium elementa esse:

Et ut materiam quidem magnum ut parvum esse principia; tamquam vero subastantiam ipsum unum: ex illis enim participatione ipsius unius, species numeros esse: ipsum tamen unum substantiam esse, et non aliquid aliud dici unum esse, quemadmodum Pythagorici, dicebat; atque numeros causas ceteris substantiae esse, similiter atque illi. Sed pro infinito tamquam uno, dualitatem facere, infinitum vero ex magno et parvo, hoc ejus proprium est. Item is quidem numeros praeter sensibilia, illi vero numeros ipsas res esse ajunt, et mathematica in medio horum non ponunt.

Ipsum igitur unum, et numeros praeter res facere, et non

Pythagorici, et specierum introductio, propter eam quae in rationibus perscrutationem evenit. Priores enim non participaverunt dialectica.

Dualitatem autem facere alteram naturam, quia numeri extra priores omnes naturaliter ex ea generantur, velut ex aliquo echimagio.

Attamen econtrario contingit. Non enim rationabile ita: nunc enim ex materia multa faciunt, species vero semel generat solum.

Videtur autem ex una materia una mensura. Speciem autem, quam inducit unus existens, multa facit. Similiter quoque se habet masculus ad feminam. Haec enim ab uno impletur motu, ille vero multas implet. Et tales mutationes principiorum illorum sunt. Plato quidem igitur de quaesitis ita definit.

Palam autem est ex dictis, quia duabus causis solum est usus: ipsaque est ejus quod quid est, et ipsa materia. Species enim ejus quod quid est causae sunt aliis, speciebus vero unum. Et quae materia subjecta de qua species: haec quidem in sensibilibus, unum vero in speciebus dicitur: quia ea dualitas est, magnum et parvum. Amplius boni et mali causam dedit elementis singulis singularem. Quod magis dicimus primorum investigare quosdam philosophorum: velut Empedoclis et Anaxagorae.

ut Pythagorici, et introductio specierum, propter eam, quae in rationibus fit, perscrutationem evenit (priores enim dialecticae expertes fuerunt); dualitatem vero facere alteram naturam, propterea quod numeri, praeter primos, ex ea aptissime, velut ex quadam effigie, generantur.

Atqui accidit contra. Non enim rationi consentaneum est ita fieri. Numeri etenim ex materia multa faciunt; species vero semel generat solum. Apparet autem ex una materia, una mensa; qui vero speciem inducit, quae una est, multas facit. Similiter autem et masculus ad feminam se habet. Haec etenim ex uno congressu adimpletur; masculus vero multas implet. Atqui ista imitationes illorum principiorum sunt.

Plato igitur de propositis quaestionibus ita determinavit. Patet autem ex dictis, quod duabus causis utitur solum, ea quae ipsius quid est, et ea quae secundum materiam. Species enim ceteris ipsius quid sint, causae sunt; speciebus vero ipsum unum. Et quae sit subjecta materia, de qua species quidem de sensibilibus, unum vero in speciebus dicitur, quia dualitas haec est, magnum et parvum.

Item ipsius bene, ipsiusque male, causam elementis attribuit utrisque utramque: quod etiam primorum quosdam philosophorum, Empedoclem et Anaxagoram, dicimus quaesivisse.

Positis opinionibus antiquorum de causa materiali et efficiente, hic tertio ponit opinionem Platonis, qui primo manifeste induxit causam formalem. Et dividitur in partes duas. Primo enim ponit opinionem Platonis. Secundo colligit ex omnibus praedictis quid de quatuor generibus causarum ab aliis philosophis sit positum, ibi, « Breviter et recapi« tulariter etc. » Circa primum duo facit. Primo ponit opinionem Platonis de rerum substantiis. Secundo de rerum principiis, ibi, « Quoniam au« tem species etc. » Circa primum duo facit. Primo ponit opinionem Platonis quantum ad hoc quod posuit ideas. Secundo quantum ad hoc quod posuit substantias medias, scilicet mathematica separata, ibi, « Amplius autem praeter sensibilia. » Dicit ergo primo, quod post omnes praedictos philosophos supervenit negocium Platonis, qui immediate Aristotelem praecessit. Nam Aristoteles ejus discipulus fuisse perhibetur. Plato siquidem in multis secutus est praedictos philosophos naturales, scilicet Empedoclem, Anaxagoram et alios hujusmodi, sed alia quaedam habuit propria praeter illos praedictos philosophos, propter philosophiam Italicorum Pythagoricorum. Nam ipse ut studiosus erat ad veritatis inquisitionem, ubique terrarum philosophos quaesivit, ut eorum dogmata sciret. Unde in Italiam Tarentum venit, et ab Archita Tarentino Pythagorae discipulo de opinionibus Pythagoricis est instructus. Cum enim naturales philosophos, qui in Graecia fuerunt, sequi videret, et intra eos aliqui posteriores ponerent omnia sensibilia semper esse in fluxu, et quod scientia de eis esse non potest, quod posuerunt Heraclitus et Cratylus, hujusmodi positionibus tamquam novis Plato consuetus, et cum eis conveniens in hac positione ipse posterius ita esse suscepit, unde dixit particularium scibilium scientiam esse relinquendam. Socrates etiam, qui fuit magister Platonis, et discipulus Archelai, qui fuit auditor Anaxagorae propter hanc opinionem, quae suo tempore surrexerat, quod non potest esse de sensibilibus scientia, noluit aliquid de rerum naturis perscrutari, sed solum circa moralia negociatus est. Et ipse prius incepit in moralibus quaerere quid esset universale, et insistere ad definiendum. Unde et Plato tamquam ejus auditor, « recipiens « Socratem, » idest sequens, suscepit hoc ad inquirendum in rebus naturalibus, quasi in eis hoc posset evenire, ut universale in eis acciperetur de quo definitio traderetur, ita quod definitio non daretur de aliquo sensibilium, quia cum sensibilia sint semper « transmotantium, » idest transmutata, non potest alicujus eorum communis ratio assignari. Nam omnis ratio oportet quod et omni et semper conveniat, et ita aliquam immutabilitatem requirit. Et ideo hujusmodi entia universalia, quae sunt a rebus sensibilibus separata, de quibus definitiones assignantur, nominavit ideas et species existentium sensibilium: « ideas quidem, » idest formas, inquantum ad earum similitudinem sensibilia constituebantur: species vero inquantum per earum participationem esse substantiale habebant. Vel ideas inquantum erant principium essendi, species vero inquantum erant principium cognoscendi. Unde et sensibilia omnia habent esse propter praedictas et secundum eas. Propter eas quidem inquantum ideae sunt sensibilibus causae essendi. Secundum eas vero inquantum sunt eorum exemplaria. Et quod hoc sit verum, patet ex eo, quod singulis speciebus attribuuntur « multa individua « univocorum, » idest multa individua univocae speciei praedicationem suscipientia et hoc secundum participationem; nam species, vel idea est ipsa natura speciei, qua est existens homo per essentiam. Individuum autem est homo per participationem, inquantum natura speciei in hac materia designata participatum. Quod enim totaliter est aliquid, non participat illud, sed est per essentiam idem illi. Quod vero non totaliter est aliquid habens aliquid aliud adjunctum, proprie participare dicitur. Sicut si calor esset calor per se existens, non diceretur participare calorem, quia nihil esset in eo nisi calor. Ignis vero quia est aliquid aliud quam calor, dicitur participare calorem. Similiter autem cum idea hominis separata nihil aliud habeat nisi ipsam naturam speciei, est essentialiter homo. Et propterea ab eo vocabatur per se homo. Socrates vero vel Plato, quia habet praeter naturam speciei principium individuans quod est materia signata, ideo

dicitur secundum Platonem participare speciem. Hoc autem nomen participationis Plato accepit a Pythagora. Sed loco ejus usus est nomine participationis. Sed tamen transmutavit ipsum. Pythagorici enim dicebant numeros esse causas rerum sicut Platonici ideas, et dicebant quod hujusmodi existentia sensibilia erant quasi quaedam imitationes numerorum. Inquantum enim numeri qui de se positionem non habent, accipiebant positionem, corpora causabant. Sed quia Plato ideas posuit immutabiles ad hoc quod de eis possent esse scientiae et definitiones, non conveniebat ei in ideis uti nomine imitationis. Sed tamen est sciendum, quod Pythagorici, licet ponerent participationem, aut imitationem, non tamen perscrutati sunt qualiter species communis participetur ab individuis sensibilibus, sive ab eis imitetur, quod Platonis tradiderunt.

Deinde cum dicit « amplius autem »

Hic ponit opinionem Platonis de mathematicis substantiis: et dicit quod Plato posuit alias substantias praeter species et praeter sensibilia, idest mathematica; et dixit quod hujusmodi entia erant media trium substantiarum, ita quod erant supra sensibilia et infra species, et ab utrisque differebant. A sensibilibus quidem, quia sensibilia sunt corruptibilia et mobilia, mathematica vero sempiterna et immobilia. Et hoc accipiebant ex ipsa ratione scientiae mathematicae, nam mathematica scientia a motu abstrahit. Differunt vero mathematica a speciebus, quia in mathematicis inveniuntur differentia secundum numerum, similia secundum speciem: alias non salvarentur demonstrationes mathematicae scientiae. Nisi enim essent duo trianguli ejusdem speciei, frustra demonstraret geometra aliquos triangulos esse similes; et similiter in aliis figuris. Hoc autem in speciebus non accidit. Nam cum in specie separata nihil aliud sit nisi natura speciei, non potest esse singularis species nisi una. Licet enim alia sit species hominis, alia asini, tamen species hominis non est nisi una, nec species asini, et similiter de aliis. Patet autem diligenter intuenti rationes Platonis, quod ex hoc in sua positione erravit, quia credidit, quod modus rei intellectae in suo esse sit sicut modus intelligendi rem ipsam. Et ideo quia invenit intellectum nostrum dupliciter abstracta intelligere, uno modo sicut universalia intelligimus abstracta a singularibus, alio modo sicut mathematica abstracta a sensibilibus, utrique abstractioni intellectus posuit respondere abstractionem in essentiis rerum: unde posuit et mathematica esse separata et species. Hoc autem non est necessarium. Nam intellectus etsi intelligat res per hoc, quod similis est eis quantum ad speciem intelligibilem, per quam fit in actu; non tamen oportet quod modo illo sit species illa in intellectu quo in re intellecta: nam omne quod est in aliquo, est per modum ejus in quo est. Et ideo ex natura intellectus, quae est alia a natura rei intellectae, necessarium est quod alius sit modus intelligendi quo intellectus intelligit, et alius sit modus essendi quo res existit. Licet enim id in re esse oporteat quod intellectus intelligit, non tamen eodem modo. Unde quamvis intellectus intelligat mathematica non cointelligendo sensibilia, et universalia praeter particularia, non tamen oportet quod mathematica sint praeter sensibilia, et universalia praeter particularia. Nam videmus quod etiam visus percipit colorem sine sapore, cum tamen in sensibilibus sapor et color simul inveniantur.

Deinde cum dicit « quoniam autem »

Hic ponit opinionem Platonis de rerum principiis: et circa hoc duo facit. Primo ponit quae principia rebus Plato assignavit. Secundo ad quod genus causae reducuntur, ibi, « Palam autem ex dictis etc. » Circa primum duo facit. Primo ponit cujusmodi principia Plato assignaverit. Secundo ostendit quomodo Plato cum Pythagoricis communicet, et in quo differat ab eis, ibi, « Unum tamen substan- « tiam. » Dicit ergo primo, quod quia secundum Platonem species separatae sunt causae omnibus aliis entibus, ideo elementa specierum putaverunt esse elementa omnium entium. Et ideo assignabant rebus pro materia magnum et parvum, et quasi « substantiam rerum, » idest formam dicebant esse unum. Et hoc ideo, quia ista ponebant esse principia speciecum. Dicebant enim quod sicut species sunt sensibilibus formae, ita unum est forma specierum. Et ideo sicut sensibilia constituuntur ex principiis universalibus per participationem specierum, ita species, quas dicebat esse numeros, constituuntur secundum eum, « ex illis, » scilicet magno et parvo. Unitas enim diversas numerorum species constituit per additionem et subtractionem, in quibus consistit ratio magni et parvi. Unde cum unum opinaretur esse substantiam entis, quia non distinguebat inter unum quod est principium numeri, et unum quod convertitur cum ente, videbatur sibi quod hoc modo multiplicarentur diversae species separatae ex una quae est communis substantia, sicut ex unitate diversae species numerorum multiplicantur.

Deinde cum dicit « unum tamen »

Hic comparat opinionem Platonis Pythagorae. Et primo ostendit in quo conveniebant. Secundo in quo differebant, ibi, « Pro infinito. » Conveniebant autem in duabus positionibus. Quarum prima est quod unum sit substantia rerum. Dicebant enim Platonici, sicut etiam Pythagorici, quod hoc quod dico unum non probatur de aliquo alio ente, sicut accidens de subjecto, sed hoc signat substantiam rei. Et hoc ideo, quia, ut dictum est, non distinguebant inter unum quod convertitur cum ente, et unnm quod est principium numeri. Secunda positio sequitur ex prima. Dicebant enim Platonici (similiter ut Pythagorici) numeros esse causas substantiae omnibus entibus. Et hoc ideo quia numerus nihil aliud est quam unitates collectae. Unde si unitas est substantia, oportet quod etiam numerus.

Deinde cum dicit « pro infinito »

Hic ostendit in quo differebant. Et circa hoc duo facit. Primo enim ponit differentiam inter eos. Secundo differentiae causam, ibi, « Unum igitur « et numeros etc. » Est autem ista differentia in duobus. Primo quantum ad hoc Pythagorici ponebant (ut dictum est) duo principia, ex quibus constituebantur, scilicet finitum et infinitum: quorum unum, scilicet infinitum, se habet ex parte materiae. Plato vero loco hujus unius quod Pythagoras posuit, scilicet infiniti, fecit dualitatem, ponens ex parte materiae magnum et parvum. Et sic infinitum quod Pythagoras posuit unum principium, Plato posuit consistere ex magno et parvo. Et hoc est proprium opinionis suae in comparatione ad Pythagoram. Secunda differentia est, quia

Plato posuit numeros praeter sensibilia, et hoc dupliciter. Ipsas enim species, numeros esse dicebat, sicut supra habitum est. Et iterum inter species et sensibilia posuit mathematica (ut supra dictum est) quae secundum suam substantiam numeros esse dicebat. Sed Pythagorici dicunt ipsas res sensibiles esse numeros, et non ponunt mathematica media inter species et sensibilia, nec iterum ponunt species separatas.

Deinde cum dicit « unum igitur »

Hic ostendit causam differentiae. Et primo secundae. Secundo causas differentiae primae, ibi, « Dualitatem autem fere etc. » Dicit ergo quod ponere unum et numeros praeter res sensibiles, et non in ipsis sensibilibus, sicut Pythagorici fecerunt, et iterum introducere species separatas, evenit Platonicis propter scrutationem, « quae est in rationibus, » idest propter hoc quod perscrutati sunt de definitionibus rerum, quas credebant non posse attribui rebus sensibilibus, ut dictum est. Et hac necessitate fuerunt coacti ponere quasdam res quibus definitiones attribuuntur. Sed Pythagorici qui fuerunt priores Platone, non participaverunt dialecticam, ad quam pertinet considerare definitiones et universalia hujusmodi, quarum consideratio induxit adintroductionem idearum.

Deinde cum dicit « dualitatem autem »

Hic ostendit causam alterius differentiae, quae scilicet ex parte materiae est. Et primo ponit causam hujusmodi differentiae. Secundo ostendit Platonem non rationabiliter motum esse, ibi, « Attamen e converso, » Dicit ergo quod ideo Platotonici fecerunt dualitatem esse numerum, qui est alia natura a speciebus, quia omnes numeri naturaliter generantur ex dualitate praeter numeros primos. Dicuntur autem numeri primi, quos nullus numerat, sicut ternarius, quinarius, septenarius, undenarius, et sic de aliis. Hi enim a sola unitate constituuntur immediate. Numeri vero, quos aliquis alius numerus numerat, non dicuntur primi, sed compositi, sicut quaternarius, quem numerat dualitas; et universaliter omnis numerus par a dualitate numeratur. Unde numeri pares materiae attribuuntur, cum eis attribuatur infinitum, quod est materiae, ut supra dictum est. Hac ratione posuit dualitatem, ex qua sicut, « aliquo echimagio, » idest ex aliquo exemplari omnes alii numeri pares generantur.

Deinde cum dicit « attamen e contrario »

Hic ostendit Platonem irrationabiliter posuisse. Et circa hoc duo facit. Primo enim ex ratione naturali ostendit hoc. Secundo etiam ponit rationem naturalem, quae Platonem movebat ad suam opinionem, ibi, « Videtur autem ex una materia. » Dicit ergo quod quamvis Plato poneret dualitatem ex parte materiae, tamen e converso contingit, sicut attestantur opiniones omnium aliorum philosophorum naturalium, qui posuerunt contrarietatem ex parte formae, et unitatem ex parte materiae, sicut patet primo Physicorum. Ponebant enim rerum materiam aerem, vel aquam, vel aliquid hujusmodi, ex quo diversitatem rerum constituebant per rarum et densum, quae ponebant quasi principia formalia. Non enim est rationabile ponere sicut Plato posuit. Et hoc ideo quia ex materia viderunt philosophi multa fieri per successionem formarum in ipsa. Illa enim materia, quae modo substat uni formae, post modum substare poterit pluribus, uno corrupto et alio generato. Sed una species sive una forma solum « semel generat », idest constituit aliquid generatum. Cum enim aliquid generatur accipit formam quidem, quae forma eadem numero non potest alteri generato advenire, sed esse desinit generato corrupto. In quo manifeste apparet quod una materia ad multas formas se habet, et non e converso una forma ad multas materias se habet. Et sic videtur rationabilius ponere ex parte materiae unitatem, sed dualitatem sive contrarietatem ex parte formae, sicut posuerunt naturales, quam e converso, sicut posuit Plato.

Deinde cum dicit « videtur autem »

Hic ponit rationem e converso ex his sensibilibus acceptam secundum opinionem Platonis. Videbat enim Plato quod unumquodque recipitur in aliquo secundum mensuram recipientis. Unde diversae receptiones videntur provenire ex diversis mensuris recipientium. Una autem materia est una mensura recipiendi. Vidit etiam quod agens, qui inducit speciem, facit multas res speciem habentes, cum sit unus, et hoc propter diversitatem quae est in materiis. Et hujus exemplum apparet in masculo et femina. Nam masculus se habet ad feminam sicut agens et imprimens speciem ad materiam. Femina autem impraegnatur ab una actione viri. Sed masculus unus potest impraegnare multas feminas. Et inde est quod posuit unitatem ex parte speciei, et dualitatem ex parte materiae. Est autem attendendum quod haec diversitas inter Platonem et naturales accidit propter diversam de rebus considerationem. Naturales enim considerant tantum quae sunt sensibilia, prout sunt subjecta transmutationi, in qua unum subjectum successive accipit contraria. Et ideo posuerunt unitatem ex parte materiae, et contrarietatem ex parte formae. Sed Plato ex consideratione universalium deveniebat ad ponendum principia sensibilium rerum. Unde, cum diversitatis multorum singularium sub uno universali causa sit divisio materiae, posuit diversitatem ex parte materiae, et unitatem ex parte formae. « Et tales sunt mutationes illorum principiorum », quae posuit Plato, idest participationes, vel ut ita dicam influentias in causata: sic enim nomen immutationis Pythagoras accepit. Vel immutationes dicit inquantum Plato mutavit opinionem de principiis, quam primi naturales habuerunt, ut ex praedictis patet. Et sic patet ex praedictis, quod Plato de causis quaesitis a nobis ita definivit.

Deinde cum dicit « palam autem »

Hic ostendit ad quod genus causae principia a Platone posita reducantur. Dicit ergo, ex dictis palam esse quod Plato usus est solum duobus generibus causarum. Causa enim « ipsa, » idest causa, quae est causa ei, « quod quid est, » idest quidditatis rei, scilicet causa formalis, per quam rei quidditas constituitur: et etiam usus est ipsa materia. Quod ex hoc patet, quia species quas posuit « sunt « aliis, » idest sensibilibus causae ejus « quod « quid est, » idest causae formales: ipsis vero speciebus causa formalis est hoc quod dico unum, et illa videtur substantia de qua sunt species: sicut ens unum ponit causam formalem specierum: ita magnum et parvum ponit earum causam quasi materialem, ut supra dictum est. Et hae quidem causae, scilicet formalis et materialis, non solum sunt respectu specierum, sed etiam respectu sensibilium, quia unum dicitur « in speciebus: » idest id quod hoc modo

se habet ad sensibilia, sicut unum ad speciem, est ipsa species, quia ea dualitas quae respondet sensibilibus pro materia est magnum et parvum. Ulterius Plato assignavit causam ejus quod est bonum et malum in rebus, et singulis elementis ab eo positis. Nam causam boni ascribebat speciei, causam vero mali materiae. Sed tamen causam boni et mali conati sunt investigare quidam primorum philosophorum, scilicet Anaxagoras et Empedocles, qui ad hoc specialiter aliquas causas in rebus constituerunt, ut ab eis possent assignare principia boni et mali. In hoc autem quod boni causas et mali tetigerunt, aliquo modo accedebant ad ponendum causam finalem, licet non per se, sed per accidens eam ponerent, ut infra dicetur.

LECTIO XI.

Quomodo antiqui quatuor genera causarum tantum posuere sicut ipse Aristoteles, et quid reliquum circa ipsa considerare necessarium sit.

ANTIQUA.

Breviter igitur et capitulariter et quomodo de principiis et veritate dixerunt pertransivimus. Attamen ab eis tantum habemus, quia dicentium de principio et causa, nullus praeter ea quae sunt in Physicis determinata, dixit.

Sed omnes obscure quidem, verumtamen illis appropinquavere.

Illi namque ut materiam principium dicunt, sive unam sive plures supponant, et sive corpus, sive incorporeum hoc ponant, ut Plato quidem magnum et parvum dicens, Italici vero infinitum, Empedocles ignem, terram, aquam, et aerem, Anaxagoras autem similium partium infinitatem. Et hi omnes sunt talem causam tangentes. Et amplius quicumque aerem aut ignem, aut aquam, aut igne spissius, aere autem subtilius. Etenim quoddam tale primum elementum dixerunt. Hi quidem igitur hanc causam solum tetigerunt.

Alii quidem unde principium motus, ut quicumqne amicitiam et litem et intellectum, aut amorem, aut extra haec principium faciunt.

Quod quid erat esse vero, et substantiam plane nullus dedit. Maxime vero hi dicunt qui species et eas in speciebus rationes ponunt. Neque enim ut materiam sensibilibus species, et quae sunt in speciebus: neque ut hinc principium motus proveniens existimant: immobilitatis autem causas magis, et ejus quod est in quiete esse dicunt. Sed quod quid erat esse aliorum, singulis species praestant, speciebus autem unum.

Cujus vero causa actus et transmutationes et motus modo quodam dicunt causam, ita vero non dicunt, nec quo vere est. Nam intellectum quidem dicentes, aut amorem, ut bonum quidem has ponunt causas non ut gratia horum, aut existens, aut factum aliquid entium, sed ut ab his horum motum dicunt. Similiter autem et unum aut ens dicentes esse talem naturam, substantiae quidem causam dicunt esse, non tamen hujus causa, aut esse aut fieri. Quare dicere et non dicere aliqualiter accidit eis bonum esse causam. Non enim simpliciter, sed secundum accidens dicunt.

Quod quidem igitur recte determinatum est de causis et quod et quae, testimonium praebere nobis videntur et hi omnes aliam causam tangere non valentes. Adhuc autem quia quaerenda sunt principia aut sic omnia, aut horum aliquo modo palam. Quomodo etiam unusquisque horum dixit, et quomodo habent de principiis contingentes dubitationes, post hoc pertranseamus de ipsis.

RECENS.

Breviter igitur et summatim percurrimus, quinam et quomodo locuti sint de principiis et ipsa veritate. Tantum tamen ex eis habemus, quod eorum, qui de principio et causa dixerunt, nemo quicquam praeter ea quae in Naturalibus determinata sunt a nobis, dixerit; sed omnes, obscure quidem, illa tamen aliquatenus visi sunt attingere.

Quidam enim ut materiam principium ponunt, sive unam sive plures supponant, et sive corpus sive incorporeum ponant, ut Plato magnum et parvum dicens; Italici, infinitum, Empedocles, ignem et terram et aquam et aerem; Anaxagoras vero, infinitatem similium partium. Hi igitur omnes talem causam perstrinxerunt, et ad haec quicumque aerem, aut aquam, aut igne quidem densius, aere vero tenuius: etenim tale quidam dixerunt primum elementum esse.

Hi igitur hanc attigerunt causam solam. Alii vero quidam unde principium motus: quicumque scilicet amicitiam et contentionem, intellectum, aut amorem principium faciunt. Ipsum vero quid erat esse, et substantiam, clare quidem nullus assignavit; maxime vero dicunt, qui species ponunt: nec enim ut materiam sensibilibus species, et unum speciebus, accipiunt, neque tamquam illinc principium motus fieret, putant (immobilitatis enim causas et quietis magis esse ajunt) : sed quid erat esse unicuique ceterorum species attribuunt; speciebus autem, ipsum unum.

Ipsum vero, cujus gratia actiones, mutationes, et motus, quodammodo quidem dicunt causam, non autem ita dicunt, neque quomodo natum est. Qui enim intellectum aut amicitiam dicunt, tamquam bonum quoddam has causas ponunt, non tamen tamquam horum causa quicquam exsistentium aut sit aut fiat, sed tamquam ex his motus eorum essent, ita dicunt.

Similiter et qui unum vel ens esse hujusmodi naturam ajunt, substantiae quidem causam esse dicunt, non tamen hujus causa aut esse aut fieri. Quare contingit eis quodammodo et dicere et negare, bonum esse causam: non enim simpliciter, sed secundum accidens dicunt.

Quod igitur de causis, et quod, et quales sint, recte determinatum sit, testari nobis etiam isti omnes videntur, quum non possint aliam attingere causam: et ad haec quod principia, aut ita omnia, aut horum aliquo modo quaerenda sint, patet. Quo vero pacto horum quisque dixerit, et quomodo de principiis se res habeat, dubitationes quae contingere possunt de his ipsis, deinceps percurramus.

Hic recolligit omnia quae ab antiquis de causis sunt dicta: et circa hoc tria facit. Primo ostendit, quod priores philosophi nullam causam de quatuor generibus causarum ab eis suprapositis addere potuerunt. Secundo ostendit qualiter praedictas causas tetigerunt, ibi, « Sed omnes obscure etc. » Tertio concludit conclusionem principaliter intentam, ibi, « Quod quidem igitur recte etc. » Dicit ergo, quod breviter et sub quodam capitulo sive compendio pertranseundo dictum est, qui philosophi, et quomodo locuti sunt de principiis rerum et de veritate, quantum ad ipsam rerum substantiam. Sed

ex eorum dictis tantum haberi potest, quod nullus eorum, qui de causis et principiis rerum dixerunt, potuit dicere aliquas causas praeter illas, quae distinctae sunt secundo Physicorum

Deinde cum dicit « sed omnes »

Hic ponit qualiter illas causas posuerunt. Et primo in generali. Secundo in speciali, ibi, « Illi « namque etc. » Dicit ergo primo, quod non solum nihil addiderunt, sed quo modo appropinquaverunt, et hoc non manifeste, sed obscure. Non enim assignaverunt secundum quod genus causae principia ab eis posita rerum causae essent; sed solum posuerunt illa, quae ad aliquod genus causae adaptari possunt.

Deinde cum dicit « illi namque »

Hic ostendit in speciali quomodo singulas causas tetigerunt. Et primo quomodo tetigerunt causam materialem. Secundo quomodo causam efficientem, ibi, « Alii vero. » Tertio quomodo causam formalem, ibi, « Quod quid erat esse vero etc. » Quarto quomodo causam finalem, ibi, « Cujus ergo « causa etc. » Dicit ergo primo quod illi, scilicet priores philosophi, omnes in hoc conveniunt, quod dant rebus aliquod principium quasi materiam. Differunt tamen in duobus. Primo, quia quidam posuerunt unam materiam, sicut Thales et Diogenes et similes: quidam plures, sicut Empedocles. Secundo, quia quidam posuerunt rerum materiam esse aliquod corpus, sicut praedicti philosophi. Quidam incorporeum, sicut Plato qui posuit dualitatem. Posuit enim Plato magnum et parvum, quae non dicunt aliquod corpus. Italici vero, idest Pythagorici posuerunt infinitum; quod iterum non est corpus. Empedocles vero quatuor elementa quae sunt corpora. Similiter Anaxagoras posuit « infinitatem « similium partium » idest infinitas partes consimiles principia esse. Et hi omnes tetigerunt « ta« lem causam, » scilicet materialem. Et etiam illi qui dixerunt aerem aut aquam aut ignem esse principium, vel aliquod medium inter haec elementa, scilicet igne spissius, aere subtilius; omnes enim tales praedicti tale corpus posuerunt esse primum elementum. Et sic patet quod dicit, quod philosophi quantum ad haec, quae praedicta sunt, posuerunt solam causam materialem.

Deinde cum dicit « alii quidem »

Hic ponit opiniones de causa efficiente, dicens, quod alii praedictorum philosophorum posuerunt cum causa materiali causam unde principium motus: sicut quicumque posuerunt causam rerum amorem, odium, et intellectum; aut qui faciunt aliqua principia agentia praeter haec, sicut Parmenides qui posuit ignem quasi causam agentem.

Deinde cum dicit « quod quid »

Hic ponit opiniones de causa formali; et dicit quod causa, per quam scitur quid est rei substantia, idest causam formalem, nullus manifeste rebus attribuit, et si aliquid tangerent antiqui philosophi quod pertineret ad causam formalem, sicut Empedocles qui posuit os et carnem habere aliquam rationem per quam sunt hujusmodi; non tamen hoc quod pertinet ad causam formalem ponebant per modum causae. Sed inter alios maxime appropinquaverunt ad ponendum causam formalem qui posuerunt species, et eas rationes qui ad species pertinent, sicut unitatem et numerum et alia hujusmodi. Spiecies enim et ea quae sunt modo praedicto in speciebus, ut unitas et numerus, non suscipiuntur vel ponuntur ab eis ut materiae rerum sensibilium, cum potius ex parte rerum sensibilium materiam ponant. Nec ponunt eas ut causas unde motus proveniat rebus, immo magis sunt rebus causa immobilitatis. Quicquid enim necessarium in sensibilibus invenitur, hoc ex speciebus causari dicebant, et ipsas, scilicet species, dicebant esse absque motu. Ad hoc enim ab eis ponebantur, ut dictum est, quod immobiles existentes uniformiter se haberent, ita quod de eis possent dari definitiones et fieri demonstrationes. Sed secundum eorum opinionem species rebus singulis praestant quidditatem per modum causae formalis, et unitas hoc ipsum praestat speciebus.

Deinde cum dicit « cujus vero »

Hic ponit opiniones quorumdam de causa finali, dicens quod philosophi quodammodo finem cujus causa motus et transmutationes et actiones fiunt, dicunt esse causam, et quodammodo non dicunt, nec dicunt eodem modo, quo vera causa est. Illi enim qui dicunt causam esse intellectum vel amorem, ponunt eas causas quasi bonum. Dicebant enim hujusmodi esse causas ut res bene se habeant. Boni enim causa esse non potest nisi bonum. Unde sequitur quod ponerent intellectum et amorem esse causam, sicut bonum est causa. Bonum autem potest intelligi dupliciter. Uno modo sicut causa finalis, inquantum aliquid fit gratia alicujus boni. Alio modo per modum causae efficientis, sicut dicimus quod bonus homo facit bonum. Isti ergo philosophi non dixerunt praedictas causas esse bonas, quasi horum causa aliquod entium sit aut fiat, quod pertinet ad rationem causae finalis; sed quia a praedictis, scilicet intellectu et amore, procedebat motus quidam ad esse et fieri rerum, quod pertinet ad rationem causae efficientis. Similiter autem Pythagorici et Platonici qui dixerunt rerum substantiam esse ipsum unum et ens, uni etiam et enti attribuebant bonitatem. Et sic dicebant talem naturam, scilicet bonum, esse rebus sensibilibus causam substantiae, vel per modum causae formalis, sicut Plato posuit, vel per modum materiae sicut Pythagorici. Non tamen dicebant quod esse rerum aut fieri esset hujus causa, scilicet unius et entis, quod pertinet ad rationem causae finalis. Et sic sicut naturales posuerunt bonum esse causam, non per modum causae formalis, sed per modum causae efficientis: ita Platonici posuerunt bonum esse causam per modum causae finalis: Pythagorici vero per modum causae materialis. Unde patet quod accidebat eis quodammodo dicere bonum esse causam, et quodammodo non dicere. Non enim simpliciter dicebant bonum esse causam, sed per accidens. Bonum enim secundum propriam rationem est causa per modum causae finalis. Quod ex hoc patet, quod bonum est, quod omnia appetunt. Id autem, in quod tendit appetitus, est finis: bonum igitur secundum propriam rationem est causa per modum finis. Illi igitur ponunt bonum simpliciter esse causam, qui ponunt ipsum esse causam finalem. Qui autem attribuunt bono alium modum causalitatis, ponunt ipsum esse causam, et hoc per accidens, quia non ex ratione boni, sed ratione ejus cui accidit esse bonum, ut ex hoc quod est esse activum vel perfectivum. Unde patet quod isti philosophi causam finalem non ponebant nisi per accidens, quia scilicet ponebant pro causa, id cui convenit esse finem, scilicet bonum; non tamen

posuerunt ipsum esse causam per modum finalis causae, ut dictum est.

Deinde cum dicit « quod quidem »

Hic concludit conclusionem principaliter intentam, scilicet quod determinatio facta superius de causis quae et quot sint, recta fuit. Hujus enim testimonium videntur praebere praedicti philosophi, nullum genus causae valentes addere supra praedicta. Et haec utilitas provenit ex praedictarum opinionum recitatione. Alia autem utilitas est, quia inde palam est, quod principia rerum sunt quaerenda in ista scientia, ut omnia quae antiqui posuerunt, et quae superius sunt determinata, aut aliquod horum. Maxime enim haec scientia considerat causam formalem et finalem et aliquo modo etiam moventem. Nec solum oportet praedictas opiniones recitasse; sed post haec transeundo dicendum est quomodo quilibet horum dixerit, et in quo bene, et in quo male; et quomodo ea quae dicuntur de principiis habent aliquam dubitationem.

LECTIO XII.

Eorum improbatio ponitur, qui unum vel plura materialia principia, existimaverunt; quo item modo bene vel male de materia Anaxagoras dixerit, ostendit.

ANTIQUA.

Ergo quicumque unum ipsum omne, et unam esse quamdam naturam quasi materiam ponunt, et eam corpoream mensuram habentem, palam quod multipliciter delinquunt. Corporum enim elementa ponunt solum, incorporeorum vero non, tamquam non existentibus incorporeis.

De generatione quoque et corruptione causam dicere conantes, et de omnibus physicae tractantes, motus causam auferunt.

Amplius autem substantiam nullius posuerunt causam, neque quid est.

Et ad hoc quodlibet simplicium corporum esse principium quodcumque, praeter terram, non considerantes ea, quae ex invicem generationem aliqualiter faciunt.

Dico autem ignem, terram, aquam et aerem: haec quidem enim concretione, illa vero discretione invicem fiunt. Haec autem ad prius esse et posterius plurimum differunt.

Aliqualiter enim utique videbitur maxime elementum esse omnium ex quo primo fit congregatione primum. Tale vero est quod minutissimae partis et subtilissimum corporum. Unde quicumque ponunt ignem principium, maxime confessae rationi huic dicunt: tale vero et aliorum unusquisque confitetur elementum esse quoddam corporum.

Nullus enim posteriorum et unum dicentium, terram esse elementum voluit: palam quia propter magnitudinem partialitatis. Quodlibet autem trium elementorum judicem quemdam accepit. Hi namque ignem, illi vero aquam, alii aerem hoc esse dicunt. Sed quare non terram dicunt, quemadmodum hominum multi? omnia namque terram esse dicunt. Dicit autem Hesiodus terram primam corporum factam esse: sic enim antiquam et publicam contingit existimationem esse. Secundum hanc igitur rationem nec siquis horum aliquid dicit praeter ignem, nec siquis aere quidem spissius hoc ponit, aqua autem subtilius, non recte utique dicet.

Si vero est, quod est generatione posterius, natura prius; et quod est densatum et concretum posterius generatione, horum erit contrarium; aqua quidem aere prior, et terra aqua. De ponentibus quidem igitur unam causam qualem diximus, sint haec dicta.

Idem quoque et si quis haec plura ponit, velut Empedocles, quatuor dicit esse corpora materiam. Etenim huic haec quidem eadem, alia vero propria accidere est necesse. Ex adinvicem enim generata cernimus, quasi non semper igne et terra eodem corpore permanente. Dictum est autem de his in physicis.

Et de moventium causa, utrum unum aut plura ponendum, nec recte nec rationabiliter putandum est omnino dictum esse.

Et ex toto alterationem auferre est necesse sic dicentibus. Non enim ex calido frigidum, nec ex frigido calidum erit. Quod enim ea patietur contraria, et quae est una natura, quae sit ignis et aqua? quod ille non ponit.

Anaxagoram vero siquis susceperit, duo elementa dicere,

RECENS.

Quicumque igitur universum unum et unam quamdam esse naturam ut materiam ponunt, et hanc corporalem, et magnitudinem habentem, patet quod multipliciter errant. Corporum enim elementa solum ponunt, incorporeorum vero minime, quum etiam incorporea sint.

Quumque de generatione [et corruptione] causas dicere conarentur, et de natura omnium rationes reddere, motus causam perimunt.

Item substantiam nullius causam ponendo, nec ipsum quid est; et ad haec facile simplicium corporum quodcumque principium esse dicendo, terra excepta: non considerantes mutuam inter ea generationem, quomodo fiat: dico autem ignem, terram, aquam et aerem. Quaedam enim conjunctione, quaedam vero disjunctione invicem fiunt.

Hoc vero ad hoc ut prius et posterius sit, plurimum differt. Sic etenim apparere possit id maxime omnium elementale, ex quo primo conjunctione fiunt. Tale vero illud fuerit profecto, quod partium minutissimarum, subtilissimumque corporum sit Quicumque igitur ignem principium statuunt, maxime convenienter huic rationi dicent.

Tale autem ceterorum quoque quisque fatetur elementum corporum esse. Quare nemo posteriorum, qui unum ponebant, terram elementum existimaverat, scilicet propter partium magnitudinem. Trium vero quodcumque elementorum habuit suffragantem aliquem: quidam enim ignem, quidam aquam, quidam aerem, hoc ajunt esse. At cur non dicunt et terram, ut multi hominum? omnia etenim terram esse dicunt. Hesiodus quoque primam corporum terram ait esse: tam vulgarem et publicam accidit hanc opinionem esse.

Secundum hanc itaque rationem, si quis aut quicquam horum, excepto igne, dicat, aut aere quidem densius, aqua vero tenuius hoc ponat, non recte profecto inquiet. Quodsi id quod generatione posterius, natura prius sit, quod vero digestum et conjunctum generatione posterius sit, contrarium his esset utique: aqua quidem aere prior, terra vero hac ipsa aqua.

De his igitur, qui unam qualem diximus causam ponunt, haec dicta sint. Id ipsum autem etiam si quis haec plura ponit, ut Empedocles quatuor corpora ait esse materiam: et huic enim partim eadem, partim propria necesse est accidere. Nam et quod invicem fiunt, videmus, utpote non semper igne et terra manente eodem corpore (dictum autem de eis in Naturalibus est); neque causa moventium, unum, ad duo ponenda sint, neque recte, neque rationabiliter omnino arbitrandum est dictum fuisse.

Et simpliciter alterationem auferant necesse est qui ita dicunt. Non enim ex calido frigidum, nec ex frigido calidum erit. Aliquid enim ipsa contraria patiantur, et aliqua una natura sit, quae ignis et aqua fiat: quod ille minime dicit.

Anaxagoram vero si quis putat duo dicere elementa, ma-

suscipiant maxime secundum rationem, quam ille quidem non dearticulavit: secutus enim est ex necessitate dicentes eam. Nam absurdo existente taliter dicere permixta esse a principio omnia, et quia oportet accipere quod impermixta praeexistant, et quia non aptum cuilibet permisceri quodlibet. Adhuc autem quia passiones et accidentia separantur a substantiis: eorumdem enim permixtio est et separatio. Tamen siquis exequitur articulans quod vult dicere, forte apparebit mirabilius dicens. Quandoque namque nihil erat discretum, palam quia nihil erat verum dicere de substantia illa. Dico autem quia neque album, neque nigrum, aut fuscum aut alium colorem: sed neque colorata erat ex necessitate: horum enim colorem aliquem habere. Similiter autem et sine humoribus. Eadem quoque ratione, neque aliud similium. Nihil enim neque quale aliquod id possibile est esse, neque quantum, neque quod. Aliqua enim dictarum in parte specierum inessent utique ei; sed hoc palam impossibile permixtis omnibus. Jam enim discreta essent. Dixit autem permixta esse omnia praeter intellectum. Hunc autem impermixtum solum et purum. Ex his autem accidet eidem dicere duo principia intellectum ipsum: hoc enim simpliciter impermixtum et alterum quale ponimus indeterminatum antequam determinetur et quadam specie participet. Quare quod dicit quidem, neque recte, neque plane. Vult tamen aliquid posterius dicentibus propinquum et nunc apparentibus magis. Verum hi quidem his qui circa generationem sermonibus et corruptionem et motum proprii sunt solum. Fere namque talis substantiae principia et causas quaerunt solum.

xime secundum rationem arbitrabitur, quam ille quidem ipse non digessit: necessario tamen sequeretur eos qui eam inferrent: quandoquidem absurdum alioquin sit dicere a principio omnia mista esse, tum quoniam accidit immista oportere antea esse, tum quoniam non est natura aptum quodcumque cuicumque misceri. Et ad haec, quoniam passiones et accidentia separarentur a substantiis (eorumdem enim est mistio et separantio). Si quis tamen sequatur digerens una cum eo quod dicere vult, fortassis videatur quaedam nova dicere.

Quando enim nil erat separatum, patet quod nil erat vere de illa substantia dicendum: dico autem quod neque album, neque nigrum, aut fuscum, aut alium colorem, sed quod colore vacans necessario esset. Alioqui namque aliquem horum colorum haberet. Similiter etiam sine sapore. Eadem ratione nec aliud quicquam similium. Nec enim quale quid possibile est illud esse, neque quantum, neque quid. Specierum enim, quae in parte dicuntur, aliqua ei sane inesset. Hoc vero impossibile, si mista sint omnia. Essent enim jam separata. Ait autem omnia esse mista, intellectu excepto: hunc vero solum, impermistum et purum.

Ex his vero illi accidit principia dicere et ipsum unum (hoc enim simplex et impermistum), et alterum, quale indeterminatum ponimus antequam determinetur, et aliqua participet specie. Quare dicitur quidem neque recte, neque clare: vult autem simile quiddam et iis quae posterius dicunt, et iis quae magis evidenter apparent.

Verum hi quidem ad illas, quae circa generationem et corruptionem et motum sunt rationes, solum se applicant: fere enim de tali substantia et principia et causas investigant solum.

Postquam recitavit opiniones philosophorum de principiis, hic incipit eas improbare. Et dividitur in duas partes. Primo improbat singulas opiniones. Secundo recolligit ea quae dicta sunt, et continuat se ad sequentia, ibi, « Quoniam ergo dictas causas etc. » Prima dividitur in duas partes. Primo reprobat opiniones eorum qui naturaliter locuti sunt. Secundo reprobat opiniones illorum qui non naturaliter sunt locuti, scilicet Pythagorae et Platonis, eo quod altiora principia posuerunt quam naturales, ibi, « Quicumque vero etc. » Circa primum duo facit. Primo improbat opiniones eorum qui posuerunt unam causam materialem. Secundo eorum qui posuerunt plures, ibi, « Idem quoque et siquis. » Circa primum duo facit. Primo improbat opiniones praedictas in generali. Secundo in speciali, ibi, « Et ad hoc etc. » Improbat autem in generali triplici ratione. Prima ratio talis est. Quia in rebus non solum sunt corporea, sed etiam quaedam incorporea, ut patet ex libro de Anima. Sed ipsi non posuerunt principia nisi corporea: quod ex hoc patet, quia ipsi ponebant, « unum omne » idest universum esse unum secundum substantiam, et esse unam naturam quasi materiam, et eam esse corpoream, et habentem « mensuram » idest dimensionem: corpus autem non potest esse causa rei incorporeae; ergo patet quod in hoc deliquerunt insufficienter rerum principia tradentes. Et non solum in hoc, sed in multis, ut ex sequentibus rationibus apparet.

Deinde cum dicit « de generatione »

Hic ponit secundam rationem quae talis est. Quicumque habet necesse determinare de motu, oportet quod ponat causam motus: sed praedicti philosophi habebant necesse tractare de motu: quod ex duobus patet: tum quia ipsi conabantur dicere causas generationis et corruptionis rerum, quae sine motu non sunt: tum etiam quia de rebus omnibus naturaliter tractare volebant: naturalis autem consideratio requirit motum, eo quod natura est principium motus et quietis, ut patet secundo Physicorum: ergo debebant tractare de causa, quae principium motus. Et ita cum illam auferrent causam, nihil de ea dicendo, patet etiam quod in hoc deliquerunt.

Deinde cum dicit « amplius autem »

Hic ponit tertiam rationem. Quaelibet enim res naturalis habet « substantiam, » idest formam partis, « et quod quid est, » idest quidditatem quae est forma totius. Formam dicit, inquantum est princicipium subsistendi: et quod quid est, inquantum est principim cognoscendi, quia per eam scitur quid est res: sed praedicti philosophi formam non ponebant esse alicujus causam: ergo insufficienter de rebus tractabant, in hoc etiam delinquentes, quod causam formalem praetermittebant.

Deinde cum dicit « nullus enim »

Hic reprobat opiniones eorum in speciali: et hoc dupliciter. Primo quantum ad hoc quod ponebant elementa praeter ignem esse principia. Secundo quantum ad hoc quod praetermittebant terram, ibi, « Si vero est quod est generatione etc. » Primo ergo resumit eorum positionem, qui videlicet ponebant esse elementum quodlibet simplicium corporum praeter terram. Et rationem opinionis ostendit, quia ipsi videbant simplicia corpora ex invicem generari, ita quod quaedam fiunt ex illis per concretionem sive per inspissationem, sicut grossiora ex subtilioribus. Ostendit etiam modum procedendi contra eorum opiniones ex eorum rationibus. Ponebant enim hac ratione aliquod istorum esse principium, quia ex eo generabantur alia concretione vel discretione. Qui duo modi multum differunt quantum ad proprietatem vel posterioritatem ejus ex quo aliquid generatur. Nam secundum unum modum videtur esse prius id ex quo generatur aliquid per concretionem. Et hanc rationem primo ponit. Secundum vero alium modum videtur esse prius illud, ex quo generatur aliquid per rarefactionem; et ex hoc sumit secundam rationem. Quod enim illud ex quo generatur aliquid

per concretionem sit primum, hoc attestatur opinioni, quae nunc habetur, quod illud sit elementum maxime omnium, ex quo alia fiunt per concretionem. Quod quidem patet per rationem, et eorum positiones. Per rationem quidem: quia id ex quo fiunt alia per concretionem est hoc quod est subtilissimum inter corpora, minutissimas partes habens. Et hoc esse videtur simplicius. Unde si simplex est prius composito, videtur quod hoc sit primum. Per eorum vero positiones: quia quicumque posuerunt ignem esse principium, posuerunt ipsum primum esse principium, quia est subtilissimum corporum. Similiter autem alii visi sunt hanc rationem sequi, existimantes tale esse elementum corporum, quod est subtiles partes habens. Quod ex hoc patet, quod nullus posteriorum prosecutus est poetas theologos, qui dixerunt terram esse elementum. Et manifestum est quod hoc renuerunt ponere, « propter magnitudinem partialitatis » idest propter grossitiem partium. Constat autem quod quodlibet aliorum trium elementorum accepit aliquem philosophorum, qui judicavit ipsum esse principium. Sed quia non dixerunt terram principium esse, ideo non potest dici quod hoc non dixerunt, quia esset contra communem opinionem. Nam multitudo hominum hoc existimabat, quod terra esset substantia omnium. Et Hesiodus etiam, qui fuit unus de theologicis poetis, dixit quod inter alia corpora primum facta est terra. Et sic patet quod opinio quod terra esset principium, fuit antiqua, quia ab ipsis poetis theologicis posita, qui fuerunt ante naturales philosophos: et publica, quia in eam consenserunt plures. Unde restat quod hac sola ratione posteriores naturales evitaverunt ponere terram esse principium, propter grossitiem partium. Sed constat quod terra habet grossiores partes quam aqua, et aqua quam aer, et aer quam ignis, et si quid est medium inter ea grossius est quam ignis. Unde patet, sequendo hanc rationem, quod nullus eorum recte dixit, nisi qui posuit ignem esse principium. Nam ex quo ratione subtilitatis aliquid ponitur principium, necessarium est illud poni primum principium quod est omnium subtilissimum.

Deinde cum dicit « si vero »

Hic ponit aliam rationem, per quam e converso videtur quod terra sit maxime elementum. Constat enim quod illud quod est in generatione posterius, est prius secundum naturam; eo quod natura in finem generationis tendit, sicut in id quod est primum in ejus intentione. Sed quanto aliquid est magis densum et compositum, tanto est etiam posterius generatione: quia in via generationis ex simplicibus proceditur ad composita, sicut ex elementis fiunt mixta, et ex mixtis humores et membra: ergo illud quod est magis compositum et spissum illud est prius secundum naturam. Et sic sequitur contrarium ejus quod prima ratio concludebat, scilicet quod aqua sit prior aere, et terra prior aqua quasi primum principium. Est autem attendendum quod differt quaerere illud quod est prius in uno et eodem, et illud quod est prius simpliciter. Si enim quaeratur quid est prius simpliciter, oportet perfectum esse prius imperfecto, sicut et actum potentia. Nihil enim reducitur de imperfecto ad perfectum, vel de potentia in actum, nisi per aliquod perfectum ens actu. Et ideo, si loquamur de primo universi, oportet ipsum esse perfectissimum. Sed respectu unius particularis, quod procedit de potentia in actum perfectum, potentia est prius tempore actu, licet posterius natura. Constat etiam quod primum omnium oportet esse simplicissimum, eo quod composita dependent a simplici et non e converso. Necessarium ergo erat antiquis naturalibus quod utrumque attribuerent primo principio totius universi, scilicet cum summa simplicitate maximam perfectionem. Haec autem duo non possunt simul attribui alicui principio corporali. Nam in corporibus generabilibus et corruptibilibus sunt simplicissima imperfecta; ideo cogebantur quasi rationibus contrariis diversa principia ponere. Praeeligebant autem rationem simplicitatis, quia non considerabant res nisi secundum modum, secundum quem aliquid exit de potentia in actum; in cujus ordine non oportet id quod est principium esse perfectius. Hujusmodi autem contrarietatis dissolutio haberi non potest, nisi ponendo primum entium principium incorporeum: quia hoc erit simplicissimum, ut de eo inferius Aristoteles probabit. Concludit autem in fine quod de positionibus eorum, qui dixerunt unam causam materialem, ea sufficiant quae ad praesens dicta.

Deinde cum dicit « idem quoque »

Hic ponit rationes contra ponentes plures causas materiales. Et primo contra Empedoclem. Secundo contra Anaxagoram, ibi, « Anaxagoram etc. » Dicit ergo primo, quod idem accidit Empedocli qui posuit quatuor corpora esse materiam, quia patiebatur eamdem difficultatem ex praedicta contrarietate. Nam ex ratione simplicitatis, ignis videbatur esse maxime principium, alia vero ratione terra, ut dictum est. Quaedam etiam inconvenientia accidunt Empedocli eadem cum praedictis. Sicut de hoc quod non posuit causam formalem, et de praedicta contrarietate simplicitatis et perfectionis in corporalibus, licet contra eum non sit ratio de ablatione causae moventis. Sed quaedam alia inconvenientia accidunt ei, propria praeter ea quae accidunt ponentibus unum causam materialem. Et hoc patet tribus rationibus. Quarum prima talis est. Quia prima principia non generantur ex invicem, eo quod principia semper oportet manere, ut dictum est primo Physicorum. Sed ad sensum videmus quod quatuor elementa ex invicem generantur, unde et de eorum generatione in scientia naturali determinatur. Ergo inconvenienter posuit quatuor elementa prima rerum principia.

Deinde cum dicit « et de moventium »

Hic ostendit secundum inconveniens quod pertinet ad causam moventem. Ponere enim plures causas moventes et contrarias non omnino dictum est recte, nec omnino rationabiliter. Si enim causae moventes accipiantur proxime, oportet eas esse contrarias, cum earum effectus contrarii appareant. Si autem accipiatur prima causa, tunc oportet esse unum, sicut apparet in duodecimo hujus scientiae, et in octavo Physicorum. Cum igitur ipse intendat ponere primas causas moventes, inconvenienter posuit eas contrarias.

Hic ponit tertiam rationem quae ducit ad inconveniens, et est talis. In omni alteratione oportet esse idest subjectum quod patitur contraria. Et hoc ideo, quia ex uno contrario non fit alterum, ita quod unum contrarium in alterum convertatur, sicut ex calido non fit frigidum, ita quod ipse calor fiat frigus vel e converso, licet ex calido fiat frigi-

dum supposito uno subjecto tantum, inquantum unum subjectum quod suberat calori, postea subest frigori. Empedocles vero non posuit unum subjectum contrariis, immo contraria in diversis subjectis posuit, sicut calidum in igne, et frigidum in aqua. Nec iterum posuit istis duobus unam naturam subjectam; ergo nullo modo potuit alterationem ponere. Et hoc est inconveniens quod alteratio totaliter auferatur.

Deinde cum dicit « Anaxagoram vero »

Hic prosequitur de opinione Anaxagorae: et circa hoc duo facit. Primo ostendit qualiter opinio Anaxagorae est suscipienda quasi vera, et quomodo quasi falsa in generali. Secundo explicat utrumque in speciali, ibi, « Nam absurdo existente etc. » Dicit ergo primo quod si quis velt suscipere opinionem Anaxagorae veram de eo quod posuit duo principia, scilicet materiam et causam agentem, accipiat eam secundum rationem quam videtur ipse secutus, quasi quadam necessitate veritatis coactus, ut sequeretur eos, qui hanc rationem exprimunt. Ipse vero « non articulavit eam, » idest non expresse distinxit. Ejus ergo opinio est vera quantum ad hoc quod non expressit, falsa quantum ad hoc quod expressit. Et hoc in speciali patet sic. Quia si totaliter accipiatur ejus opinio secundum quod in superficie apparebat ex ejus dictis, apparebit major absurditas propter quatuor rationes. Primo, quia hoc ipsum quod est, omnia in principio mundi fuisse permixta, est absurdum, cum distinctio partium mundi aestimetur secundum sententiam Aristotelis sempiterna. Secunda ratio est, quia impermixtum se habet ad permixtum sicut simplex ad compositum: sed simplicia praeexistunt compositis, et non e converso: ergo impermixta oportet praeexistere mixtis, cujus contrarium Anaxagoras dicebat. Tertia ratio est, quia non quodlibet natum est misceri cuilibet in corporibus; sed illa sola nata sunt adinvicem misceri, quae nata sunt adinvicem transire per aliquam alterationem, eo quod mixtio est miscibilium alteratorum unio. Anaxagoras vero ponebat quodlibet esse mixtum cuilibet. Quarta ratio est, quia eorumdem est permixtio et separatio: non enim dicuntur misceri nisi illa quae apta nata sunt separata existere: sed passiones et accidentia sunt permixta substantiis, ut Anaxagoras dicebat: ergo sequeretur quod passiones et accidentia possent a substantiis separari, quod est manifeste falsum. Istae igitur absurditates apparent, si consideretur opinio Anaxagorae superficialiter. Tamen siquis exequatur « articulariter, » idest distincte et manifeste perquirat quod Anaxagoras « vult dicere, » idest ad quod ejus intellectus tendebat, licet exprimere nesciret, apparebit ejus dictum mirabilius et subtilius praecedentium philosophorum dictis. Et hoc propter duo. Primo, quia magis accessit ad veram materiae cognitionem. Quod ex hoc patet, quia in illa permixtione rerum quando nihil erat ab alio discretum, sed omnia erant permixta, de illa substantia sic permixta, quam ponebat rerum materiam, nihil vere poterat de ea praedicari, ut patet de coloribus; non enim poterat de ea praedicari aliquis specialis color, ut diceretur esse alba, vel nigra, vel secundum aliquem alium colorem colorata; quia secundum hoc oporteret illum colorem non esse aliis permixtum. Et similiter color in genere non poterat de ea praedicari, ut diceretur esse colorata; quia de quocumque praedicatur genus, necesse est aliquam ejus speciem praedicari, sive sit praedicatio univoca sive denominativa. Unde si illa substantia esset colorata, de necessitate haberet aliquem determinatum colorem, quod est contra praedicta. Et similis ratio est de « humoribus » idest saporibus, et de omnibus aliis hujusmodi. Unde nec ipsa genera prima poterant de ipso praedicari, ut scilicet esse qualis vel quanta vel aliquid hujusmodi. Si enim genera praedicarentur, oportet quod aliqua specierum particularium inesset ei; quod est impossibile, si ponantur omnia esse permixta; quia jam ista species, quae de illa substantia diceretur, esset ab aliis distincta. Et haec est vera natura materiae, ut scilicet non habeat actu aliquam formam, sed sit in potentia ad omnes; quia et ipsum mixtum non habet actu aliquid eorum quae in ejus mixtionem conveniunt, sed potentia tantum. Et propter hanc similitudinem materiae primae ad mixtum, videtur posuisse mixtionem praedictam, licet aliqua differentia sit inter potentiam materiae et potentiam mixti. Nam miscibilia, etsi sint in potentia in mixto, tamen non sunt in eo in potentia pure passiva. Manent enim virtute in mixto. Quod ex hoc potest patere, quia mixtum habet motum et operationes ex virtute corporum miscibilium; quod non potest dici de his, quae sunt in potentia in materia prima. Est et alia differentia: quia mixtum etsi non sit actu aliquod miscibilium, est tamen aliquid actu: quod de materia prima dici non potest. Sed hanc differentiam videtur removere Anaxagoras ex hoc, quod non posuit particularem aliquam mixtionem, sed universalem omnium. Secundo subtilius caeteris dixit, quia magis accessit ad veram cognitionem primi principii agentis. Dixit enim omnia esse permixta praeter intellectum; et hunc dixit solum esse impermixtum et purum. Ex quibus patet, quod ipse posuit duo esse principia, et ipsum intellectum posuit esse unum, secundum quod ipse est simplex et impermixtus; et alterum principium posuit materiam primam, quam ponimus sicut indeterminatam, antequam determinetur, et antequam aliquam speciem participet. Materia enim, cum sit infinitarum formarum, determinatur per formam, et per eam consequitur aliquam speciem. Patet igitur quod Anaxagoras secundum illa quae exprimit, nec dixit recte, nec plene. Tamen videbatur directe dicere aliquid propinquius opinionibus posteriorum, quae sunt veriores, scilicet opinioni Platonis et Aristotelis qui recte de materia prima senserunt, quae quidem opiniones tunc erant magis apparentes. Ultimo excusat se Aristoteles a perscrutatione diligentiori harum opinionum, quia sermones dictorum philosophorum sunt proprii sermonibus naturalibus, ad quos pertinet tractare de generatione et corruptione. Ipsi enim fere posuerunt principia et causas talis substantiae, scilicet materialis et corruptibilis. Dicit autem « fere, » quia de aliis substantiis non tractabant, quamvis quaedam principia ab eis posita possent ad alia etiam extendere, ut patet de intellectu maxime. Quia igitur non posuerunt principia communia omnibus substantiis, quod pertinet ad istam scientiam, sed principia solum substantiarum corruptibilium, quod pertinet ad scientiam naturalem; ideo diligens inquisitio de praedictis opinionibus magis pertinet ad scientiam naturalem quam ad istam.

LECTIO XIII.

Tribus rationibus Pythagoricorum sententia improbatur.

ANTIQUA.

Quicumque vero de omnibus existentibus faciunt theoricam, existentium autem haec quidem sensibilia, illa vero insensibilia ponunt, palam autem quia de utrisque generibus perscrutationem faciunt. Propter quod magis utique immorabitur aliquis de eis quod bene aut non bene dicunt, ad praesentem nobis propositorum perscrutationem.

Ergo qui Pythagorici sunt vocati, principiis et elementis extranee a physiologis sunt usi. Causa vero, quia acceperunt ea ex non sensibilibus. Nam mathematica existentium sine motu sunt, extra ea quae sunt circa astrologiam. Disputant tamen et tractant omnia de natura. Generant enim caelum, et quod circa hujus partes et passiones et operationes accidit observant. Et principia et causas in hoc dispensant, quasi aliis physiologis consentientes. Quia ens hoc est quodcumque sensibile est, et comprehendit vocatum caelum. Causas vero et principia (sicut diximus) dicunt sufficientia pertingere usque ad ea quae sunt entium superiora et magis quam de natura rationibus convenientia.

Ex quo tamen modo motus inerit, finito et infinito solum suppositis pari et impari, non dicunt. Quomodo autem possibile sine motu et transmutatione, generationem et corruptionem esse, aut eorum quae geruntur opera circa caelum?

Amplius autem sive quis det ex eis esse magnitudinem, sive hoc ostendatur, tamen quomodo erunt haec corporum levia, illa vero gravitatem habentia? Ex quibus enim supponunt et dicunt, nihil magis de mathematicis corporibus dicunt quam de sensibilibus. Unde de igne et terra et aliis hujusmodi corporibus nihil dixerunt, sicut nihil de sensibilibus existimant dicentes proprium.

Amplius autem quomodo oportet accipere eas quidem esse numeri passiones, et numerum circa caelum existentium et factorum et ab initio et nunc? Numerum vero ullum esse praeter numerum hunc, ex quo consistit mundus? Nam cum in hac parte opinio et tempus sit eis, parum vero desuper aut subtus injustitia et discretio, aut et permixtio, demonstrationem autem dicant, quia horum unumquodque numerus est: accidit autem secundum hunc locum jam pluralitatem esse constitutarum magnitudinum, quia passiones hae sequuntur singula loca: utrum idem est numerus qui in caelo est hic, quem oportet accipere, quia unumquodque est, aut praeter hunc alius? Plato namque ait alium esse. Existimat quidem etiam et ille numeros haec esse et horum causas: sed illos quidem intellectuales causas, hos vero sensibiles. De Pythagoricis quidem dimittatur ad praesens, sufficit enim ipsa tangere tantum.

RECENS.

Quicumque vero de cunctis quidem entibus speculantur, entium autem quaedam sensibilia, quaedam non sensibilia ponunt, manifestum est quod de utrisque generibus perscrutantur. Quare magis immoretur quispiam de iis, quid bene quidve non bene dicant, ad eorum quae nunc nobis proposita sunt, inquisitionem.

Qui itaque Pythagorici appellantur, principiis quidem et elementis alienioribus, quam physiologi, utuntur. Causa vero est; quoniam ea non ex sensibilibus acceperunt. Entium enim quae mathematica sunt, sine motu sunt, praeter illa quae circa astrologiam sunt.

Disputant tamen et tractant omnia de natura. Etenim generant caelum, et circa ejus passiones, partes et opera, observant quod sequitur, et principia et causas in haec consumunt, tanquam ceteris physicis convenientes, quod illud est ens, quodcumque sensibile est, et quod continet id quod vocatur caelum. Causas vero et principia, sicut diximus, sufficientia dicunt, ut hinc etiam usque ad superiora entium transcendi possit, et his magis quam naturalibus rationibus convenientia.

Ex quo vero modo motus futurus sit, finito et infinito et pari et impari solum suppositis, nihil ajunt; aut quomodo possibile sit, sine motu et mutatione generationem et corruptionem esse, aut actiones eorum quae in caelo feruntur.

Item sive quis eis concedat ex his magnitudinem esse, sive monstretur hoc, quomodo tamen quaedam corporum levia, quaedam gravitatem habentia erunt? de quibus enim supponunt et disserunt, nil magis de mathematicis corporibus quam de sensibilibus dicunt. Quare de igne, aqua, aut de hujusmodi ceteris corporibus nihil prorsus dixerunt, tamquam nihil de sensibilibus (opinor) proprium dicentes.

Item, quomodo passiones quidem numeri, et ipsum numerum, putandum causas eorum esse, quae in caelo sunt atque fiunt et a principio et nunc, numerum vero alium praeter huoc numerum ex quo mundus constat, nullum esse? Quum enim in hac quidem parte opinio eis et tempus sit, paululum vero desursum et deorsum injuria, et disjunctio, aut mistio, probationem autem afferant, quod horum quidem unumquodque numerus est, contingit autem in hunc locum multitudinem jam constitutarum magnitudinum esse, eo quod passiones hae sequuntur singula loca: utrum iste est idem numerus, qui in caelo, quem oportet accipere, quod horum unumquodque est? an praeter istum, alter?

Plato etenim alium esse ait. At ille quoque numeros putat et illa esse et horum causas; sed intelligibiles quidem causas, hos vero sensibiles.

De Pythagoricis itaque dicere nunc mittamus: sufficit enim in tantum eos attigisse.

Hic disputat contra opiniones Pythagorae et Platonis, qui altera principia posuerunt quam naturalia. Et circa hoc duo facit. Primo ostendit quod consideratio harum opinionum magis pertinet ad scientiam praesentem, quam praedictarum. Secundo incipit contra eas disputare, ibi, « Ergo qui Pytha- « gorici sunt vocati. » Dicit ergo primo, quod illi qui « faciunt theoricam, » idest considerationem de omnibus entibus, et ponunt, quod entium quaedam sunt sensibilia, quaedam insensibilia, perscrutantur de utroque genere entium. Unde investigare de opinionibus eorum, qui bene et qui non bene dixerunt, magis pertinet ad perscrutationem quam proponimus tradere in hac scientia. Nam haec scientia est de omnibus entibus, non de aliquo particulari genere entis. Et sic illa quae pertinent ad omnia entis genera, magis sunt hic consideranda quam illa quae pertinent ad aliquod particulare genus entis etc.

Deinde cum dicit « ergo qui »

Hic disputat contra opiniones praedictorum philosophorum. Et primo contra Pythagoram. Secundo contra Platonem, ibi, « Qui vero ideas. » Circa primum duo facit. Primo ostendit in quo

Pythagoras conveniebat cum naturalibus, et in quo ab eis differebat. Secundo disputat contra ejus opinionem, ibi, « Ex quo tamen modo motus etc. » Sciendum est ergo, quod Pythagorici in uno conveniebant cum naturalibus, in alio ab eis differebant. Differebant quidem in positione principiorum; usi sunt enim principiis rerum extraneo modo a naturalibus. Cujus causa est, quia principia rerum non acceperunt ex sensibilibus sicut naturales, sed ex mathematicis, quae sunt sine motu, unde non sunt naturalia. Quod autem mathematica dicuntur esse sine motu, referendum est ad illas scientias, quae sunt pure mathematicae, sicut arithmetica et geometria. Astrologia enim considerat motum, quia astrologia est media scientia inter mathematicam et naturalem. Principia enim sua astrologia et aliae mediae applicant ad res naturales, ut patet secundo Physicorum. Conveniebat autem Pythagoras cum naturalibus quantum ad ea quorum principia quaerebat. Disputabat enim et tractabat de omnibus naturalibus. Tractabat enim de generatione caeli, et observabat omnia quae accidunt circa partes caeli, quae dicuntur diversae sphaerae, vel etiam diversae stellae: et quae accidunt circa passiones vel circa eclipses luminarium, et quae accidunt circa operationes et circa motus corporum caelestium, et circa eorum effectus in rebus inferioribus; et singulis hujusmodi dispensabat causas, adaptando scilicet unicuique propriam causam. Et videbatur etiam in hoc consentire aliis naturalibus, quod solum sit illud ens, quod est sensibile, quod comprehenditur a caelo quod videmus. Non enim ponebat aliquod corpus sensibile infinitum, sicut alii naturales posuerunt. Nec iterum ponebat plures mundos, sicut posuit Democritus. Ideo autem videbatur aestimare quod nulla entia essent nisi sensibilia, quia non assignabat principia et causas nisi talibus substantiis. Nihilominus tamen causae et principia, quae assignabat, non erant propria et determinata sensibilibus, sed erant sufficientia ascendere ad superiora entia, idest ad entia intellectualia. Et erant adhuc magis convenientia quam rationes naturalium, quae non poterant extendi ultra sensibilia, quia ponebant principia corporea. Pythagoras vero, quia ponebat principia incorporea, scilicet numeros, quamvis non poneret principia nisi corporum sensibilium, ponebat tamen entium intelligibilium, quae non sunt corpora, principia pene, sicut et Plato posterius fecit.

Deinde cum dicit « ex quo tamen »

Hic ponit tres rationes contra opinionem Pythagorae: quarum prima talis est. Pythagoras non poterat assignare, quomodo motus adveniat rebus, quia non ponebat principia nisi finitum et infinitum, par et impar, quae ponebat principia sicut substantia, sive materialia principia. Sed oportebat eum concedere motum rebus inesse. Quomodo enim esset possibile sine motu et transmutatione esse generationem et corruptionem in corporibus, et operationes eorum, quae geruntur circa caelum, quae per motus quosdam fiunt? Patet quod nullo modo. Unde cum Pythagoras consideravit de generatione et corruptione, et eis quae geruntur circa caelum, patet quod insufficienter posuit non assignans aliqua principia motus.

Deinde cum dicit « amplius autem »

Hic ponit secundam rationem. Pythagoras enim ponebat ex numeris componi magnitudines. Sed sive hoc probet, sive concedatur, non poterit ex numeris assignare causam, quare quaedam sunt gravia, quaedam levia. Quod ex hoc patet, quia rationes numerorum non magis adaptantur corporibus sensibilibus quam mathematicis, quae sunt non gravia et levia. Unde patet, quod ipsi nihil dixerunt plus de corporibus sensibilibus, quam de mathematicis. Et sic patet, quod cum corpora sensibilia, ut ignis et terra et hujusmodi, inquantum talia, addant aliquid supra mathematica, nihil proprium de istis sensibilibus dixerunt secundum veram aestimationem. Et sic iterum patet, quod insufficienter posuerunt, praetermittentes assignare causas eorum, quae sunt propria sensibilibus.

Deinde cum dicit « amplius autem »

Hic ostendit tertiam rationem, quae procedit ex hoc, quod Pythagoras videbatur ponere duo contraria. Ponebat enim ex una parte, quod numerus et numeri passiones sunt causa eorum quae sunt in caelo, et omnium generabilium et corruptibilium a principio mundi: ex alia vero ponebat, quod non erat aliquis alius numerus praeter istum numerum ex quo constituitur mundi substantia, numerum enim substantiam rerum posuit. Hoc autem quomodo est accipere, cum idem non sit causa suiipsius? Nam Pythagoras ex hoc dicit demonstrari, quod unumquodque horum sensibilium est numerus secundum substantiam suam, quia in hac parte universi sunt entia contingentia, de quibus est opinio, et quae sub sunt tempori inquantum aliquando sunt et aliquando non sunt. Si autem generabilia et corruptibilia essent partim supra aut subtus, in ordine universi esset inordinatio, vel per modum injustitiae, dum, scilicet aliqua res sortiretur nobiliorem locum vel minus nobilem quam sibi debeatur: aut per modum discretionis, inquantum corpus si poneretur extra locum suum, divideretur a corporibus similis naturae: vel per modum mixtionis et confusionis, dum corpus extra suum locum positum oportet permisceri alteri corpori, sicut si aliqua pars aquae esset in aliquo loco aeris, vel in loco terrae. Et videtur in hoc tangere duplicem convenientiam corporis naturalis ad suum locum. Unam ex ordine situs, secundum quod nobiliora corpora sortiuntur altiorem locum, in quo videtur quaedam justitia. Aliam autem ex similitudine vel dissimilitudine corporum locatorum adinvicem, cui contrariatur discretio et permixtio. Quia igitur res secundum quod determinatum situm habent, in universo convenienter se habent, quia situs in modico mutaretur sequeretur inconveniens, ut dictum et manifestum est, quod omnes partes universi sunt ordinatae secundum determinatam proportionem; omnis enim determinata proportio est secundum numeros. Unde ostendebat Pythagoras, quod omnia entia essent numerus. Sed ex alia parte videmus quod magnitudines constitutae in diversis locis sunt plures et diversae, quia singula loca universi consequuntur propriae passiones, quibus corpora diversificantur. Nam aliae sunt passiones corporis existentis sursum et deorsum. Cum igitur Pythagoras ratione praedicta dicat omnia sensibilia numerum, et videamus accidere diversitatem in sensibilibus secundum diversa loca, utrum sit idem et unus numerus tantum, qui est, « in caelo, » idest in toto corpore sensibili quod in caelo includatur, de quo oportet accipere quod est substantia uniuscujusque sensibilis? aut praeter hunc numerum qui

est substantia rerum sensibilium, est alius numerus qui est eorum causa? Plato autem dixit alium numerum, qui est substantia sensibilium, et qui est causa. Et quia ipse Plato existimavit sicut Pythagoras, numeros esse ipsa corpora sensibilia et causas eorum, sed numeros intellectuales aestimavit causas insensibilium, numeros vero sensibiles causas esse et formas sensibilium. Quid quia Pythagoras non fecit, insufficienter posuit. Concludit autem in fine quod ista sufficiant de Pythagoricis opinionibus, nam eas tetigisse sufficit.

LECTIO XIV.

Multis rationibus adversus Platonicorum ideas arguitur.

ANTIQUA.

Qui vero ideas posuerunt, primum quidem horum existentium accipere causas quaerentes, alia his aequalia numero attulerunt: ut si quis numerare volens paucioribus quidem existentibus putet non posse, plures vero facientes numeret. Nam fere aequales aut non pauciores his sunt species, de quibus quaerentes causas ab his ad illas pervenerunt. Secundum unumquodque enim aequivocum homogeneum aliquid est, et circa substantias aliorum est in multis unum et in his et in sempiternis.

Amplius autem secundum quos modos ostendimus quia sunt species, secundum nullum videntur horum. Ex quibusdam enim non est necesse fieri syllogismum; ex quibusdam vero ita; et non quorum putamus, horum fiunt species.

Quia secundum rationes eas, quae fiunt ex scientiis, omnium erunt species quorumcumque sunt scientiae, et secundum unum in multis et in negationibus.

Et secundum quod intelligitur aliquid corrumpi corruptibilium: phantasma enim aliquid horum est.

Amplius autem rationum certissimae, aliae, quidem eorum quae ad aliquid ideas faciunt, quorum non dicunt esse secundum se genus, aliae vero tertium hominem dicunt.

Et omnino quae sunt de speciebus rationes, auferunt ea quae magis esse volunt dicentes species esse, quam ipsas ideas esse. Accidit autem ei dualitatem non esse primam, sed numerum: et ad aliquid, ipso quod secundum se. Et omnia quaecumque aliquid de speciebus opiniones sequentes opposuerunt principiis.

Amplius autem ad existimationem quidem secundum quam dicimus ideas non solum esse substantiarum species, sed et multorum aliorum. Etenim intelligentia una non solum circa substantias, sed et de aliis est. Et scientiae non solum sunt ipsius substantiae, sed aliorum. Accidunt et mille talia alia.

Secundum vero necessitatem et opinionem de ideis, si sunt participabiles species, substantiarum necesse ideas esse solum. Non enim secundum accidens participantur; sed oportet hanc in unoquoque participare, inquantum non de subjecto dicuntur. Dico autem ut si quid per se duplo participat, hoc et sempiterno participat, sed secundum accidens; accidit enim duplo sempiternum esse. Quare substantia erit species.

Haec vero substantiam esse hic significat et illic. Quare necesse est apparere quid praeter eas unum in multis. Et siquidem eadem species idearum, et participantium aliquid erit commune Quid enim magis incorruptibilibus dualitatibus, et dualitatibus multis quidem, sed sempiternis dualitas unum et idem, quam in hac et aliqua? Si vero non eadem species, aequivocatio est et simpliciter, ut siquis vocat hominem Calliam et lignum, nullam illarum communitatem inspiciens.

RECENS.

Qui vero ponunt ideas esse causas, primum quidem, quum quaererent horum existentium causas habere, alia aequalia his numero attulerunt. Velut si quis numerare volens, quum quidem pauciora exsistant, arbitretur non posse, plura vero ea faciat, et ita numeret. Fere etenim species aequales, aut non pauciores iis sunt, ex quibus, dum de eis causas quaererent, ad illas processerunt. Nam secundum unumquodque aequivocum quid est, et praeter substantias, ceterorum quoque, quorum multitudo unitate notionis continetur, et in his singulis, et in sempiternis.

Item, quibus modis ostenditur quod species sunt, secundum nullum eorum apparet. E quibusdam namque non est necesse fieri syllogismum: e quibusdam vero, etiam quorum non putamus, horum species fiunt. Secundum namque rationes, quae ex scientiis, species erunt omnium, quorum scientiae sunt; et secundum unum in multis, etiam negationum. At secundum quod intelligitur quippiam, ipso corrupto, etiam corruptibilium: namque aliquod est horum phantasma.

Insuper rationum quae magis accuratae sunt, quaedam quidem eorum quae ad aliquid sunt, ideas faciunt, quorum non dicimus esse per se genus: quaedam vero, tertium hominem dicunt. Et simpliciter hae de speciebus rationes illa perimunt, quae magis esse quam ipsas ideas esse, volunt qui dicunt species. Accidit enim non dualitatem esse primam, sed numerum; et quod ad aliquid, eo quod per se est: et cuncta, quaecumque quidam, secuti de ideis opiniones, ponentes adversati principiis sunt.

Item secundum existimationem, secundum quam esse dicimus ideas, non solum substantiarum, sed multorum etiam aliorum species erunt. Etenim unus conceptus non solum de substantiis, sed de ceteris etiam est: et scientiae non solum substantiae, sed etiam aliorum sunt; et alia hujuscemodi accidunt infinita. Secundum vero necessitatem et opiniones de eis, si species participabiles sunt, necesse est substantiarum solum esse ideas. Non enim secundum accidens participatio earum est, sed eatenus oportet uniuscujusque participem esse, quatenus dicitur non de subjecto. Dico autem, ut si quid ipso duplo participat, hoc etiam aeterno participat, sed secundum accidens: accidit enim duplo aeterno esse.

Quare species, substantiae erunt. Eadem enim et hic et ibi substantiam significant. Aut quid erit dicere esse aliquid praeter haec, unum in multis? Et si eadem species est idearum, et participantium, erit aliquid commune. Cur enim magis in corruptibilibus dualitatibus, et pluribus quidem, sed aeternis, dualitatem esse unum et idem sit, quam in ipsa per se et quadam? At si non est eadem species, aequivocatio erit profecto; et simile, ac si quis et Calliam et lignum hominem appelarit, quorum nullam inspicit communicationem.

Hic disputat contra opinionem Platonis: et dividitur in duas partes. Primo disputat contra ejus opinionem, quantum ad hoc quod ponebat de rerum substantiis. Secundo quantum ad hoc quod de rerum principiis, ibi, « Omnino autem sapien« tia. » Prima dividitur in duas partes. Primo enim disputat contra hoc quod ponebat substantias species. Secundo quantum ad hoc quod ponebat de mathematicis, ibi, « Amplius si sunt numeri. » Circa primum duo facit. Primo enim disputat contra ipsam positionem Platonis. Secundo contra rationem ipsius, ibi, « Amplius autem secundum « quos etc. » Dicit ergo primo, quod Platonici ponentes ideas esse quasdam substantias separatas,

in hoc videntur deliquisse, quia cum ipsi quaerentes causas horum sensibilium entium, praetermissis sensibilibus, adinvenerunt quaedam alia nova entia aequalia numeris sensibilibus. Et hoc videtur inconveniens: quia qui quaerit causas aliquarum rerum, debet ipsas certificare, non alias res addere, ex quarum positione accrescat necessitas inquisitionis: hoc enim simile est ac si aliquis vellet numerare res aliquas, quas non putet se posse numerare sicut pauciores. Sed vult eas numerate multiplicando eas per additionem aliquarum rerum. Constat enim quod talis stulte movetur, quia in paucioribus est via magis plana, quia melius et facilius certificantur pauca quam multa. Et numerus tanto est certior quanto est minor, sicut propinquior unitati, quae est mensura certissima. Sicut autem numeratio est quaedam rerum certificatio quantum ad numerum, ita inquisitio de causis rerum est quaedam certa mensura ad certificationem naturae rerum. Unde sicut numeratae pauciores res facilius certificantur quantum ad earum numerum, ita pauciores res facilius certificantur quantum ad earum naturam. Unde cum Plato ad notificandum res sensibiles tantum, multiplicaverit rerum genera, adjunxit difficultates, accipiens quod est difficilius ad manifestationem facilioris, quod est inconveniens. Et quod ideae sint aequales numero, aut non pauciores sensibilibus, de quibus Platonici inquirunt causas (quibus Aristoteles se connumerat, quia Platonis discipulus fuit) et determinaverunt procedentes de his sensibilibus ad praedictas species, manifestum est si consideretur, qua ratione Platonici ideas induxerunt: hac, scilicet, quia videbant in omnibus univocis unum esse in multis. Unde id unum ponebant esse speciem separatam. Videmus tamen, quod circa omnes substantias rerum aliarum ab ideis invenitur unum in multis per modum univocae praedicationis, inquantum inveniuntur multa unius speciei. Et hoc non solum in sensibilibus corruptibilibus, sed etiam in mathematicis, quae sunt sempiterna: quia et in eis multa sunt unius speciei, ut supra dictum est. Unde relinquitur quod omnibus speciebus rerum sensibilium respondeat aliqua idea. Quaelibet igitur earum est quoddam aequivocum cum istis sensibilibus, quia communicat in nomine cum eis. Sicut enim Socrates dicitur homo, ita et illa. Tamen differunt ratione. Ratio enim Socratis est cum materia. Ratio vero hominis idealis est sine materia. Vel secundum aliam literam, unaquaeque species dicitur esse aliquid univocum, inquantum scilicet est unum in multis, et convenit cum illis de quibus praedicatur, quantum ad rationem speciei. Ideo autem dicit aequales, aut non pauciores, quia ideae vel ponuntur solum specierum, et sic erunt aequales numero istis sensibilibus, si numerentur hic sensibilia secundum diversas species, et non secundum diversa individua quae sunt infinita. Vel ponuntur ideae non solum specierum, sed etiam generum; et sic sunt plures ideae quam species sensibilium, quia ideae tunc erunt species omnes, et praeter haec omnia et singula genera. Et propter hoc dicit aut non pauciores quidem, sed plures. Vel aliter, ut dicantur esse aequales, inquantum ponebat eas esse sensibilium; non pauciores autem sed plures, inquantum ponebat eas non solum species sensibilium, sed etiam mathematicorum.

Deinde cum dicit « amplius autem »

Hic disputat contra Platonem quantum ad rationem suae positionis. Et circa hoc duo facit. Primo tangit modos in generali, quibus rationes Platonis deficiebant. Secundo exponit illos in speciali, ibi, « Quia « secundum rationes scientiarum. » Dicit ergo primo, quod secundum nullum illorum modorum videntur species esse, secundum quos nos Platonici, ostendimus species esse. Et hoc ideo quia ex quibusdam illorum modorum non necessarium est « fieri syllogismum, » idest quasdam rationes Platonis, quia scilicet non de necessitate possunt syllogizare species esse: ex quibusdam vero modis fit syllogismus sed non ad propositum Platonis: quia per quasdam suas rationes ostenditur, quod species separatae sunt quarumdam rerum, quarum esse species Platonici non putaverunt similiter, sicut et illarum quarum putaverunt, esse species.

Deinde cum dicit « quia secundum »

Hic prosequitur istos modos in speciali: et primo prosequitur secundum, ostendendo quod sequitur per rationem Platonis species esse aliquorum, quorum species Plato non ponebat. Secundo prosequitur primum, ostendens quod rationes Platonis non sunt sufficientes ad ostendendum esse ideas, ibi, « Omnium autem dubitabit aliquis etc. » Circa primum ponit septem rationes: quarum prima talis est. Una rationum inducentium Platonem ad ponendum ideas sumebatur ex parte scientiae: quia videlicet scientia cum sit de necessariis, non potest esse de his sensibilibus, quae sunt corruptibilia, sed oportet quod sit de entibus separatis incorruptibilibus. Secundum igitur hanc rationem ex scientiis sumptam, sequitur quod species sint omnium quorumcumque sunt scientiae. Scientiae autem non solum sunt de hoc quod est esse unum in multis, quod est per affirmationem, sed etiam de negationibus: quia sicut sunt aliquae demonstrationes concludentes affirmativam propositionem, ita sunt etiam demonstrationes concludentes negativam propositionem: ergo oportet etiam negationum ponere ideas.

Deinde cum dicit « et secundum »

Hic ponit secundam rationem. In scientiis enim non solum intelligitur quod quaedam semper se eodem modo habent, sed etiam quod quaedam corrumpuntur; aliter tolleretur scientia naturalis, quae circa motum versatur. Si igitur oportet esse ideas omnium illorum quae in scientiis intelliguntur, oportet esse ideas corruptibilium inquantum corruptibilia, hoc est inquantum sunt haec sensibilia singularia; sic enim sunt corruptibilia. Non autem potest dici secundum rationem Platonis, quod scientiae illae, quibus intelligimus corruptiones rerum, intelligantur corruptiones horum sensibilium; quia horum sensibilium non est intellectus, sed imaginatio vel phantasia, quae est motus factus a sensu secundum actum, secundum quod dicitur in secundo de Anima.

Deinde cum dicit « amplius autem »

Hic ponit tertiam rationem, quae continet duas conclusiones, quas certissimis rationibus dicit concludi. Una est, quia si ideae sunt omnium, quorum sunt scientiae, scientiae autem non solum sunt de absolutis, sed etiam sunt de his quae dicuntur ad aliquid, sequitur hac ratione faciente quod ideae sunt etiam eorum quae sunt ad aliquid: quod est contra opinionem Platonis; quia cum ideae separatae sint secundum se existentes, quod

est contra rationem ejus quod est ad aliquid, non ponebat Plato eorum quae sunt ad aliquid, aliquod esse genus idearum, quia secundum se dicuntur. Alia conclusio est quae ex aliis rationibus certissimis sequitur, quod scilicet sit tertius homo. Quod quidem tripliciter potest intelligi. Uno modo quod intelligatur, quod homo idealis sit tertius a duobus hominibus sensibilibus, qui communis hominis praedicationem suscipiunt. Sed haec non videtur ejus esse intentio, licet hoc tangatur secundo Elenchorum: haec enim est positio contra quam disputat: unde ad hoc non duceret quasi ad inconveniens. Alio modo potest intelligi, ut dicatur tertius homo, scilicet qui sit communis et homini ideali et homini sensibili. Cum enim homo sensibilis et homo idealis conveniant in ratione, sicut duo homines sensibiles, et sicut homo idealis ponitur tertius praeter duos homines sensibiles, ita alius homo debet poni tertius praeter hominem idealem et hominem sensibilem. Et hoc etiam non videtur hic esse ejus intentio, quia ad hoc inconveniens statim alia ratione ducet: unde esset superfluum hic ad idem inconveniens ducere. Tertio modo potest intelligi, quia Plato ponebat in quibusdam generibus tria, quaedam scilicet sensibilia, mathematica et species, sicut in numeris et lineis et omnibus hujusmodi. Non est autem major ratio quare in quibusdam rebus ponantur media quam in aliis; ergo oportebat etiam in specie hominis ponere hominem medium, qui erit tertius inter hominem sensibilem et idealem: et hanc etiam rationem in posterioribus libris Aristoteles ponit.

Deinde cum dicit « et omnino »

Hic ponit quartam rationem quae talis est. Quicumque per suam rationem removet aliqua, quae sunt apud eum magis nota quam ipsa positio, inconvenienter ponit. Sed istae rationes, quas Plato posuit, de speciebus separatis, auferunt quaedam principia, quae Platonici dicentes esse species magis volunt esse vera quam hoc ipsum quod est, ideas esse: ergo Plato inconvenienter posuit. Minorem autem sic manifestat. Ideae secundum Platonem sunt priores rebus sensibilibus et mathematicis: sed ipsae ideae sunt numeri secundum eum, et magis numeri impares quam pares, quia numerum imparem attribuebat formae, parem autem materiae. Unde et dualitatem dixit esse materiam. Sequitur ergo quod alii numeri sunt priores dualitate, quam ponebat sicut materiam sensibilium, ponens magnum et parvum. Cujus contrarium Platonici maxime asserebant, scilicet dualitatem esse primam in genere numeri. Item si, sicut per superiorem rationem probatum est, oportet esse aliquas ideas relationum, quae sint secundum se ad aliquid, et ipsa idea est prior eo quod participat ideam, sequitur quod hoc ipsum quod est ad aliquid est prius absoluto quod secundum se dicitur. Nam hujusmodi substantiae sensibiles, quae participant ideas, absolute dicuntur. Et similiter de omnibus est quaecumque illi qui sequuntur opinionem de ideis dicunt opposita principiis per se notis, quae etiam ipsi maxime concedebant.

Deinde cum dicit « amplius autem »

Hic ponit quintam rationem, quae talis est. Ideae ponebantur a Platone, ut eis competerent rationes sive definitiones positae in scientiis, ut etiam de eis scientiae esse possent. Sed « intelligentia una, » idest simplex et indivisibilis, qua scitur de unoquoque quid est, non solum est circa substantias « sed etiam de aliis, » scilicet accidentibus. Et similiter scientiae non solum sunt substantiae, et de substantia, sed etiam inveniuntur scientiae « aliorum, » scilicet accidentium: ergo patet quod ad aestimationem, secundum quam vos Platonici esse dicitis ideas, sequitur quod species non solum essent substantiarum, sed etiam multorum aliorum, scilicet accidentium. Et hoc idem sequitur non solum propter definitiones et scientias, sed etiam accidunt multa « alia talia, » scilicet plurima, ex quibus oportet ponere ideas accidentium secundum rationes Platonis. Sicut quia ponebat ideas principia essendi et fieri rerum, et multorum hujusmodi, quae conveniunt accidentibus.

Sed ex alia parte secundum quod Plato opinabatur de ideis, et secundum necessitatem, qua sunt necessariae sensibilibus « inquantum » scilicet sunt participabiles a sensibilibus, est necessarium ponere quod ideae sint solum substantiarum. Quod sic patet. Ea quae sunt secundum accidens non participantur: sed ideam oportet participari in unoquoque inquantum non dicitur de subjecto. Quod sic patet. Quia si aliquod sensibile participat « per « se duplo, » idest duplo separato (sic enim appellabat Plato omnia separata, scilicet per se entia): oportet quod participet sempiterno; non quidem per se, quia tunc sequeretur quod dupla sensibilia essent sempiterna, sed per accidens: inquantum scilicet ipsum per se duplum quod participatur est sempiternum. Ex quo patet quod participatio non est eorum quae accidentia sunt, sed solummodo substantiarum. Unde secundum opinionem Platonis non erat aliquod accidens species separata, sed solum substantia: et tamen secundum rationem sumptam ex scientiis oportebat quod esset species etiam accidentium, ut dictum est.

Deinde cum dicit « haec vero »

Hic ponit sextam rationem, quae talis est. Istae res sensibiles substantiam significant in rebus quae videntur et similiter illic, ut in rebus intelligibilibus, quae substantiam significant, quia tam intelligibilia quam sensibilia substantiam ponebant: ergo necesse est ponere praeter utrasque substantias, scilicet intelligibiles et sensibiles, aliquid commune eis quod sit unum in multis: ex hac enim ratione Platonici ideas ponebant, quia inveniebant unum in multis, quod credebant esse praeter illa multa. Et quod hoc ponere sit necessarium, scilicet aliquod unum praeter substantias sensibiles et praeter species, sic ostendit. Aut enim ideae et sensibilia quae participant ideas sunt unius speciei aut non. Si sunt unius speciei, omnium autem multorum in specie convenientium oportet ponere secundum positionem Platonis unam speciem separatam communem, oportebit igitur aliquid ponere commune sensibilibus et ipsis ideis, quod sit separatum ab utroque. Non potest autem responderi ad hanc rationem quod ideae quae sunt incorporales et immateriales non indigent aliis speciebus superioribus; quia similiter mathematica quae ponuntur a Platone media inter sensibilia et species, sunt incorporea et immaterialia: et tamen, quia plura eorum inveniuntur unius speciei, Plato posuit eorum speciem communem separatam, qua etiam participant non solum mathematica, sed etiam sensibilia. Si igitur est una et eadem dualitas, quae est species vel idea dualitatis, quae quidem est etiam in dualitatibus sensibilibus quae sunt corruptibiles,

sicut exemplar est in exemplato et in dualitatibus etiam mathematicis quae sunt multae unius speciei, sed tamen sunt sempiternae, eadem ratione in eadem dualitate, scilicet quae est idea et in alia quae est mathematica, vel sensibilis, erit alia dualitas separata. Non enim potest reddi (1) propter quid illud sit, et hoc non sit. Si autem detur alia pars, scilicet sensibilia quae participant ideas non sunt ejusdem speciei cum ideis: sequitur quod nomen quod dicitur de ideis et de substantia sensibili dicatur omnino aequivoce. Illa enim dicuntur aequivoce, quorum solum nomen commune est, ratione speciei existente diversa. Nec solum sequitur quod sunt quocumque modo aequivoca, sed simpliciter aequivoca, sicut illa quibus imponitur unum nomen sine respectu ad aliquam communicationem, quae dicuntur aequivoca a casu. Sicut si aliquem hominem aliquis vocaret Calliam et aliquod lignum. Hoc autem ideo addidit Aristoteles quia posset aliquis dicere quod non omnino aequivoce aliquod nomen praedicatur de idea et de substantia sensibili, cum de idea praedicetur essentialiter, de substantia vero sensibili per participationem. Nam idea hominis secundum Platonem dicitur per se homo, hic autem homo sensibilis dicitur per participationem. Sed tamen talis aequivocatio non est pura; sed nomen quod per participationem praedicatur, dicitur per respectum ad illud quod praedicatur per se, quod non est pura aequivocatio, sed multiplicitas analogiae. Si autem essent omnino aequivoca a casu idea et substantia sensibilis, sequeretur quod per unum non posset cognosci aliud, sicut aequivoca non se invicem notificant.

(1) *Supple* ratio.

LECTIO XV.

Rationes illae solvuntur, quibus Platonici ideas ponere coacti sunt.

ANTIQUA.

Omnium autem dubitabit aliquis maxime, quid conferunt species sempiternis sensibilium, aut his quae fiunt et corrumpuntur.

Nec enim motus, nec transmutationis ullius sunt causae in eis.

Sed nec ad scientiam nihil auxilantur eis, quia est aliorum nec enim illae horum substantia: nam essent in eis. Nec ad esse cum non participantibus insint. Sic enim forsan causa videbitur esse album permixtum albo. Sed haec quidem ratio valde mobilis est, quam Anaxagoras prius, et Hesiodus posterius et alii quidam dixerunt. Facile namque colligere est multa et impossibilia ad talem opinionem. At vero nec ex speciebus sunt alia secundum ullum modum consuetorum.

Dicere vero exemplaria esse et eis alia participare, vaniloquium est, et metaphoras dicere poeticas.

Numquid est opus ad ideas respiciens? Contingit enim et esse et fieri simile aliquod, et non assimilatum ad illud. Quare existente Socrate et non existente fiet qualis Socrates.

Similiter autem palam, quia etiam si sit Socrates sempiternus, erunt ejusdem exemplaria plura, quare et species: ut hominis animal et bipes: similiter autem et autosanthropos.

Amplius autem non solum sensibilium species exemplaria, sed etiam ipsarum, ut genus specierum; quare idem erit exemplar et imago.

Amplius opinabitur utique impossibile esse separatim substantiam, et cujus est substantia. Quare quomodo ideae substantiae rerum existentes separatim erunt?

In Phaedone vero sic dicitur quod ipsius esse fieri causae sint species, et etiam existentibus speciebus, tamen non fiunt participantia nisi sit quod movit.

Et multa fiunt alia ut domus et annulus, quorum non dicimus esse species: quare palam quia contingit et alia et esse et fieri, et propter tales causas quales et nunc dictas.

RECENS.

Potissimum vero dubitabit aliquis, quidnam species conferant aut sempiternis sensibilium, aut illis quae fiunt et corrumpuntur. Nec enim motus, nec alicujus transmutationis eis causae sunt.

At nec ad scientiam aliorum prosunt (nec enim horum illae substantia sunt: in his etenim essent); nec ad esse, quum non insint participantibus: iis etenim fortassis causae putabuntur esse, ut album mistum albo. Sed ista ratio facillime everti potest, quam Anaxagoras prius, Eudoxus vero posterius, et quidam alii dixerunt. Facile enim est, multa et impossibilia ad ejusmodi opinionem congerere.

At nec ex speciebus cetera sunt, secundum ullum eorum modorum qui dici solent. Dicere vero exemplaria eas esse et cetera eis participare, vaniloquia et metaphoras poeticas dicere est. Quid enim est illud quod agit, ad ideas inspiciens? Possibile est enim et esse et fieri quodcumque simile, etiam non ad illius imaginem. Quare et exsistente Socrate, et non exsistente, fiet utique qualis Socrates est: similiter autem etiam si Socrates sempiternus esset.

At ejusdem erunt plura exemplaria: ergo etiam species: veluti hominis, animal et bipes, simul autem et idealis homo.

Item non solum sensibilium exemplaria species erunt; verum etiam ipsarum [specierum], utputa genus, tanquam generis specierum. Quare idem erit exemplar, et imago.

Item, videri possit impossibile esse separata substantiam et cujus est substantia. Quare quomodo ideae, quum rerum substantiae sint, separatae fuerint? In Phaedone autem ita dicitur, quod tum ipsius esse tum ipsius fieri species causae sunt: quamquam speciebus exsistentibus, non tamen participantia fiunt, si non sit quod moveat. Atque multa alia fiunt, velut domus, aut annulus, quorum non dicimus esse species. Quare patet posse contingere cetera quoque et esse et fieri, etiam propter tales causas, quales eorum quae nunc dicta sunt.

Hic improbat opinionem Platonis quantum ad hoc quod non concludebat quod concludere intendebat. Intendebat enim Plato concludere ideas esse per hoc, quod sunt necesse sensibilibus rebus secundum aliquem modum. Unde Aristoteles ostendens quod ideae ad nihil possunt sensibilibus utiles esse, destruit rationes Platonis de positione idearum: et ideo dicit, quod inter omnia dubitabilia, quae sunt contra Platonem, illud est maximum, quod species a Platone positae non videntur aliquid conferre rebus sensibilibus, nec sempiternis, sicut sunt corpora caelestia: nec his, quae fiunt et corrumpuntur sicut corpora elementaria. Quod sigillatim de omnibus ostendit propter quae Plato ponebat ideas, cum dicit « nec enim »

Ibi incipit quinque ostendere. Primo quod non

prosunt ad motum. Secundo quod non prosunt ad scientias, ibi, « Sed nec ad scientiam. » Tertio quod non prosunt sicut exemplaria, ibi, « Dicere « vero exemplaria etc. » Quarto quod non prosunt sicut substantiae, ibi, « Amplius opinabitur. » Quinto quod non prosunt sicut causae fiendi, ibi, « In Phaedone vero etc. » Dicit ergo primo, quod species non possunt conferre sensibilibus, ita quod sint eis causa motus vel transmutationis alicujus. Cujus rationem hic non dicit, sed superius tetigit, quia videlicet ideae non introducebantur propter motum, sed magis propter immobilitatem. Quia enim Platoni videbatur quod omnia sensibilia semper essent in motu, voluit aliquid ponere extra sensibilia fixum et immobile, de quo posset esse certa scientia. Unde species non poterant ab eo poni sicut principia sensibilia motus, sed potius sicut immobiles, et immobilitatis principia: ut scilicet si aliquid fixum et eodem modo se habens in rebus sensibilibus invenitur, hoc sit secundum participantiam idearum, quae per se sunt immobiles.

Deinde cum dicit « sed nec ad »

Ostendit secundo, quod species non prosunt sensibilibus ad scientiam, tali ratione. Cognitio uniuscujusque perficitur per cognitionem suae substantiae, et non per cognitionem aliquarum substantiarum extrinsecarum: sed substantiae separatae quas dicebant species, sunt omnino aliae ab istis substantiis sensibilibus: ergo earum cognitio non auxiliatur ad scientiam illorum sensibilium. Nec potest dici quod illae species sunt substantiae istorum sensibilium: nam cujuslibet rei substantia est in eo cujus est substantia. Si igitur illae species essent substantiae rerum sensibilium, essent in his sensibilibus: quod est contra Platonem. Nec iterum potest dici quod illae species adsint istis substantiis sensibilibus, sicut participantibus eas. Hoc enim modo Plato opinabatur aliquas species horum sensibilium causas esse. Sicut nos intelligeremus ipsum album per se existens, ac si esset quoddam album separatum, permisceri albo quod est in subjecto, et albedinem participare, ut sic etiam dicamus quod homo iste, qui est separatus, permisceatur huic homini qui componitur ex materia et natura speciei, quam participat. Sed haec ratio est valde « mobilis, » idest destructibilis: hanc enim rationem primo tetigit Anaxagoras qui posuit etiam formas et accidentia permisceri rebus. Et secundo tetigit Hesiodus et alii quidam. Et ideo dico quod est valde mobilis, scilicet quia facile est colligere multa impossibilia contra talem opinionem. Sequitur enim, sicut supra dixit contra Anaxagoram, quod accidentia et formae possunt esse sine substantiis. Nam ea sola nata sunt misceri quae possunt separatim existere. Sic igitur non potest dici quod species sic conferant ad scientiam sensibilium ut eorum substantiae, nec quod sint eis principia existendi per modum participandi. Nec etiam potest dici quod ex speciebus sicut ex principiis « sunt « alia, » scilicet sensibilia secundum ullum eorum modum qui consueverunt dici. Unde si eadem sunt principia essendi et cognoscendi, oportet quod species non conferant ad scientias, cum principia essendi esse non possint. Ideo autem dicit secundum ullum modum consuetorum dici, quia Plato invenerat novos modos aliquid ex alio cognoscendi.

Deinde cum dicit « dicere vero »

Hic tertio ostendit, quod species non conferant sensibilibus sicut exemplaria. Et primo proponit intentum. Secundo probat, ibi, « Nam quid opus « est etc. » Dicit ergo primo, quod dicere species esse exemplaria sensibilium et mathematicorum eo quod hujusmodi causas participent, est dupliciter inconveniens. Uno modo, quia vanum et nulla utilitas est hujusmodi exemplaria ponere, sicut ostendet. Alio modo quia est simile metaphoris quas poetae inducunt, quod ad philosophum non pertinet. Nam philosophus ex propriis docere debet. Ideo autem hoc dicit esse metaphoricum, quia Plato productionem rerum naturalium assimilavit factioni rerum artificialium, in quibus artifex ad aliquod exemplar respiciens, operatur aliquid simile suae arti.

Deinde cum dicit « numquid est »

Hic probat propositum tribus rationibus. Hoc enim videtur esse opus exemplaris, idest utilitas, quod artifex respiciens ad exemplar inducat similitudinem formae in suo artificio. Videmus autem in operatione naturalium rerum, quod similia ex similibus generantur, sicut ex homine generatur homo. Aut ergo similitudo ista provenit in rebus generatis propter respectum alicujus agentis ad exemplar, aut non. Si non, quid erat « opus, » idest utilitas quod aliquod agens sic respiciens ad ideas sicut ad exemplaria? quasi dicat, nullum. Si autem similitudo provenit ex respectu ad exemplar separatum, tunc non poterit dici quod causa hujus similitudinis in genito sit forma inferioris generantis. Fiet enim aliquid simile propter respectum ad hoc exemplar separatum, et non per respectum ad agens hoc sensibile. Et hoc est quod dicit « et non simile illi, » idest agenti sensibili. Ex quo sequitur hoc inconveniens quod aliquis generetur similis Socrati, sive posito, sive remoto Socrate. Quod videmus esse falsum; quia nisi Socrates agat in generatione, nunquam generabitur aliquis similis Socrati. Si igitur hoc est falsum, quod non similitudo generatorum dependeat a proximis generantibus, vanum et superfluum est ponere aliqua exemplaria separata. Sciendum autem quod illa ratio, etsi destruat exemplaria separata a Platone posita, non tamen removet divinam scientiam esse rerum omnium exemplarem. Cum enim res naturales naturaliter intendant similitudines in res generatas inducere, oportet quod ista intentio ad aliquod principium dirigens reducatur, quod est in finem ordinans unumquodque. Et hoc non potest esse nisi intellectus cujus sit cognoscere finem et proportionem rerum in finem. Et sic ista similitudo effectuum ad causas naturales reducitur, sicut in primum principium, in intellectum aliquem. Non autem oportet quod in aliquas alias formas separatas: quia ad similitudinem praedictam sufficit praedicta directio in finem, qua virtutes naturales diriguntur a primo intellectu.

Deinde cum dicit « similiter autem »

Hic ponit secundam rationem, quae talis est. Sicut Socrates ex eo quod est Socrates addit aliquid supra hominem, ita etiam homo addit aliquid supra animal: et sicut Socrates participat hominem, ita homo participat animal. Sed si praeter istum Socratem sensibilem poneretur alius Socrates sempiternus, quasi exemplaris, sequeretur quod hujus Socratis sensibilis essent plura exemplaria, scilicet Socrates sempiternus et idea hominis: ergo et eadem ratione species hominis habet plura exemplaria. Erit enim exemplar ejus et animal et bipes et ite-

rum « Autosanthropos, » idest idea hominis. Hoc autem est inconveniens quod unius exemplati sint plura exemplaria: ergo inconveniens est ponere hujusmodi sensibilium exemplaria.

Deinde cum dicit « amplius autem »

Hic ponit tertiam rationem, quae talis est. Sicut se habet species ad individuum, ita se habet genus ad speciem. Si igitur species sunt exemplaria sensibilium individuorum, ut Plato ponit, ipsarum etiam specierum erunt aliqua exemplaria, scilicet genus specierum: quod est inconveniens: quia tunc sequeretur quod idem, scilicet species, erit exemplum alterius, scilicet individui sensibilis, et imago ab alio exemplata, scilicet a genere; quod videtur esse inconveniens.

Deinde cum dicit « amplius opinabitur »

Hic quarto ostendit quod species non conferunt rebus sensibilibus sicut earum substantiae vel causae formales, quia « hic opinabitur, » idest hoc est opinativum, (ut impersonaliter ponatur), quod impossibile est separari substantiam ab eo cujus est substantia. Sed hae separantur ab eo cujus sunt ideae, idest a sensibilibus: ergo non sunt substantiae sensibilium.

Deinde cum dicit « in Phaedone »

Hic ostendit quod non conferunt species sensibilibus ad eorum fieri, quamvis Plato dixerit « in « Phaedone, » idest in quodam suo libro, quod species sunt causae rebus sensibilibus essendi et fiendi. Sed hoc improbat duabus rationibus: quarum prima talis est. Posita causa ponitur effectus: sed existentibus speciebus non propter hoc fiunt entia particularia sive individua participantia species, nisi sit aliquid motivum quod moveat ad speciem. Quod ex hoc patet, quia species semper eodem modo sunt secundum Platonem. Si igitur eis positis essent vel fierent individua participantia eas, sequeretur quod semper essent hujusmodi individua, quod patet esse falsum: ergo non potest dici quod species sint causae fieri et esse rerum; et praecipue cum non poneret species causas esse motivas, ut supra dictum est. Sic enim a substantiis separatis immobilibus ponit Aristoteles procedere et fieri et esse inferiorum, inquantum illae substantiae sunt motivae caelestium corporum, quibus mediantibus causatur generatio et corruptio in istis inferioribus.

Deinde cum dicit « et multa »

Hic ponit secundam rationem, quae talis est. Sicut se habent artificialia ad causas artificiales, ita se habent naturalia ad causas naturales. Sed videmus quod multa alia a naturalibus, ut domus et annulus, fiunt in istis inferioribus, quorum Platonici species non ponebant: ergo « et alias, » scilicet naturalia contingit esse et fieri propter tales causas proximas, quales contingit esse nunc dictas, scilicet artificiales; ut scilicet sicut res artificiales fiunt a proximis agentibus, ita et res naturales.

Deinde cum dicit « amplius si »

LECTIO XVI.

Ideas et species sensibilium numeros esse, variis rationibus elidit: magnum item et parvum magnitudinum principia esse improbat.

ANTIQUA.

Amplius si sunt numeri species, quomodo causae erunt? Utrum quia alii numeri sunt ipsa existentia, ut hic quidem numerus homo, ille vero Socrates et alius Callias? Quid igitur his sunt causae illi? nec enim si hi sunt sempiterni, illi vero non, differunt. Si vero quia rationes numerorum et hic, ut symphonia, palam quia est unum quidem, quorum sunt rationes. Si itaque haec materia, manifestum quia et ipsi numeri et aliquae rationes sunt aliud ad aliud. Dico autem ut si est Callias ratio in numeris ignis, aquae, terrae et aëris et autosanthropos, sive numerus quis existens, sive non, tamen est ratio in numeris quorumdam et non numerus; et non erit quis propterea numerus.

Amplius ex multis numeris fit unus numerus: ex speciebus autem una species qualiter vel quomodo?

Sed si nec ex eis, sed ex unis, ut in millenario, quomodo se habent unitates? Sive enim ejusdem speciei, multa inconvenientia accidunt, sive non ejusdem speciei. Nec enim eaedem sibi sunt invicem, nec aliae omnes omnibus.

Quomodo namque different impassibiles existentes? Nec enim rationabilia haec, nec intelligentiae confessa.

Amplius autem aliud aliquod genus numeri facere est necesse, circa quod fit arithmetica. Et omnia intermedia dicta, ex quibus simpliciter, aut ex quibus sunt principiis, aut quale infra praesentia erunt et eas?

Amplius autem unitates, quae sunt in dualitate, utraque est ex aliqua priori dualitate: quamvis impossibile.

RECENS.

Item, si species numeri sunt, quomodo erunt causae? utrum quoniam ipsa entia sunt diversi numeri? utputa hic quidem numerus homo, hic vero Socrates, hic autem Callias? Qui igitur illi his causae sunt? etenim si hi quidem aeterni, hi vero non, nihil differt. Quodsi quoniam proportiones numerorum haec sunt, ut consonantia, patet quod unum quiddam erit, quorum proportiones sunt.

Si igitur hoc, materia inquam, est aliquid, manifestum est quod ipsi etiam numeri proportiones cujusquam alterius ad alterum erunt. Dico autem, ut si Callias proportio est in numeris ignis, terrae, aquae et aeris, aliquorum aliorum subjectorum erit proportio; atque idea etiam ipse idealis homo, sive aliquis numerus sit, sive non, erit tamen proportio in numeris aliquorum, et non simpliciter numerus: et propterea nullus erit numerus.

Item, e multis numeris, unus numerus fit: ex speciebus vero, quomodo species una? Quodsi nec ex ipsis, sed ex numerabilibus, ut ex decem millibus, quomodo se habent unitates? Sive enim ejusdem speciei, sunt, multa inconvenientia sequentur: sive non ejusdem speciei, nec eaedem invicem, nec ceterae omnes omnibus: in quo enim different, quum impassibiles sint? Haec enim nec rationabilia sunt, nec intellectioni consentanea.

Item necesse est aliud quiddam numeri genus ponere, circa quod arithmetica, et omnia quae media dicuntur a quibusdam: quae quomodo, aut ex quibus principiis erunt? aut cur media sensibilium rerum et idearum erunt?

Item, unitates, quae in dualitate sunt, utraque ex aliqua priore dualitate. At hoc impossibile est. Item, cur unum est

Amplius quare numerus ex his collectus est?

Amplius autem cum dictis, si sint differentes unitates, oportebit ita dicere, quemadmodum et quicumque elementa quatuor, aut duo dicunt. Etenim horum quilibet non commune dicit elementum, ut corpus, sed ignem et terram: sive sit corpus commune ipsum, sive non. Nunc autem dicimus quod uno existente quemadmodum igne aut aqua, similium partium. Si vero sic, non erunt substantiae numeri. Sed palam, quia si commune est aliquod unum ipsum, et hoc est principium: quare multipliciter dicitur ipsum unum, aliter est impossibile.

Volentes autem substantias ad principia reducere, longitudines quidem enim ponimus ex producto et brevi, et ex aliquo parvo et magno: et planum ex lato et arcto: corpus vero ex profundo et humili.

Attamen quomodo habebit aut planum lineam, aut solidum, lineam et planum? Aliud enim est genus et latum et arctum et profundum et humile. Quemadmodum ergo nec numerus est in eis, quia multum et paucum ab his alterum, palam quia nec aliud nihil superiorum inerit inferioribus. At vero nec genus profundi latum. Erit enim planum aliquod corpus.

Amplius puncta ex quo existunt? Huic quidem generi et Plato oppugnabat tamquam existente geometrico dogmate, sed lineae principium vocabat. Hic autem multoties indivisibiles lineas posuit, quamvis necesse est aliquid horum esse. Quare ex qua ratione linea est, et punctum est.

numerus collectus? Item, ad haec quae dicta sunt, si unitates differentes sunt, oportebat ita dicere, sicut quicumque quattuor aut duo dicunt elementa. Etenim horum singuli non dicunt elementum, quod commune est, utputa corpus, sed ignem et terram, sive commune quid sit corpus, sive non: nunc autem dicitur, ac si unum ita esset, ut ignis aut aqua similium partium. Quod si ita sit, numeri non erunt substantiae. Sed si ipsum unum aliquid est, et hoc principium est, patet quod unum multipliciter dicitur. Aliter namque impossibile est.

Volentes autem substantiam referre ad principia, longitudines quidem ex longo et brevi ponunt, ex quodam parvo, et magno; plenum vero, ex lato et stricto; corpus autem, ex alto et humili.

At quomodo aut planum habebit lineam, aut solidum lineam et planum? Aliud namque genus, latum et strictum, altum et humile. Quemadmodum igitur neque numerus est in eis, eo quod multum et paucum ab his aliud est, ita manifestum est quod nec aliud quicquam superiorum inferioribus inerit. At vero nec latum, genus alti est. Etenim corpus esset planum quid.

Item puncta, ex quo inerunt? At horum generi adversabatur Plato tamquam exsistenti dogmati geometrico: sed nominabat principium lineae; hoc vero saepius ponebat lineas indivisibiles. Atqui necesse est, harum aliquem esse terminum. Quare ex qua ratione linea est, punctum quoque est.

Hic improbat opinionem Platonis de speciebus inquantum ponebat eas esse numeros. Et circa hoc duo facit. Primo disputat contra ea quae posita sunt ab ipso de numeris. Secundo contra ea quae posita sunt ab ipso de aliis mathematicis, ibi, « Volentes autem substantias etc. » Circa primum ponit sex rationes: quarum prima talis est. Eorum quae sunt idem secundum substantiam, unum non est causa alterius: sed sensibilia secundum substantiam sunt numeri secundum Platonicos et Pythagoricos: si igitur species sunt etiam numeri, non poterunt species esse causae sensibilium. Si autem dicatur quod alii numeri sunt species, et alii sunt sensibilia, sicut ad literam Plato ponebat: ut si dicamus quod hic numerus est homo, et ille alius numerus est Socrates et alius numerus est Callias, istud adhuc non videtur sufficere: quia secundum hoc sensibilia et species conveniunt in ratione numeri: et eorum, quae sunt idem secundum rationem, unum non videtur esse causa alterius: ergo species non erunt causae horum sensibilium. Non iterum potest dici quod sunt causae; quia illi numeri, si sunt species, sunt sempiterni. Illa enim differentia non sufficit ad hoc quod quaedam ponantur causae aliorum; quia aliqua differunt per sempiternum et non sempiternum secundum esse suum absolute consideratum; sed per causam et causatum differunt secundum habitudinem unius ad alterum: ergo diversa numero non differunt per causam et causatum per hoc, quod quaedam sunt sempiterna, et quaedam non sempiterna. Si autem dicatur quod haec sensibilia sunt quaedam « rationes, » idest proportiones numerorum, et per hunc modum numeri sunt causae horum sensibilium, sicut videmus in « symphoniis, » idest in musicis consonantiis, quia numeri dicuntur esse causae consonantiarum, inquantum proportiones numerales, quae applicantur sonis, consonantias reddunt: palam est quod oportebat praeter ipsos numeros in sensibilibus ponere aliquod unum secundum genus, cui applicantur proportiones numerales: ut scilicet eorum, quae sunt illius generis proportiones, sensibilia constituant; sicut praeter proportiones numerales in consonantiis inveniuntur soni. Si autem illud, cui applicatur illa proportio numeralis in sensibilibus est materia, manifestum est quod oportebat dicere, quod ipsi numeri separati qui sunt species, sint proportiones alicujus unius, scilicet ad aliquod aliud. Oportet enim dicere quod hic homo, qui est Callias vel Socrates, est similis homini ideali qui dicitur « autosanthropos » idest per se homo. Si igitur Callias non est numerus tantum, sed magis est ratio quaedam vel proportio in numeris elementorum, scilicet ignis, terrae, aquae et aeris; et ipse homo idealis erit quaedam ratio vel proportio in numeris aliquorum; et non erit homo idealis numerus per suam substantiam. Ex quo sequitur, quod nullus numerus erit « praeter ea, » id est praeter res numeratas. Si enim numerus specierum est maxime separatus, et ille non est separatus a rebus, sed est quaedam proportio rerum numeratarum, nunc nullus alius numerus erit separatus: quod est contra Platonicos. Sequitur autem, quod homo idealis sit proportio aliquorum numeratorum, sive ponatur esse numerus, sive non: tam enim secundum ponentes substantias esse numeros, quam secundum naturales, qui numeros substantias esse non dicebant, oportet quod in rerum substantiis aliquae proportiones numerales inveniantur: quod patet praecipue ex opinione Empedoclis, qui ponebat unamquamque rerum sensibilium constitui per quamdam harmoniam et proportionem.

Deinde cum dicit « amplius ex »

Hic ponit secundam rationem, quae talis est. Ex multis numeris fit unus numerus. Si igitur species sunt numeri, ex multis speciebus fiet una species, quod est impossibile. Nam si ex multis diversarum specierum aliquid unum in specie constituatur, hoc fit per mixtionem, in qua non salvantur species eorum quae miscentur, sicut ex quatuor elementis fit lapis. Et iterum ex hujusmodi diversis secundum speciem non fit aliquod unum ratione specierum, quia ipsae species non conjunguntur ad aliquod unum constituendum, nisi secundum rationem individuorum, qui alterantur, ut possint permisceri: ipsae autem species numerorum binarii et ternarii simul conjunctae numerum consti-

tuunt quinarium, ita quod in quinario uterque numerus remanet et salvatur. Sed quia ad hanc rationem posset responderi ex parte Platonis, quod ex multis numeris non fit unus numerus, sed quilibet numerus immediate constituitur ex unitatibus, ideo consequenter cum dicit « sed si nec »

Excludit etiam hanc responsionem. Si enim dicitur quod aliquis numerus major, ut millenarius, non constituatur « ex eis, » scilicet ex duobus vel pluribus numeris minoribus, sed constituitur « ex « unis, » idest ex unitatibus, remanebit quaestio quomodo se habent unitates adinvicem, ex quibus numeri constituuntur? Aut enim oportet, quod omnes unitates sint conformes adinvicem, aut quod sint difformes adinvicem. Sed primo modo sequuntur multa inconvenientia, et praecipue quantum ad ponentes species esse numeros; quia sequitur quod diversae species non differant secundum substantiam, sed solum secundum excessum unius speciei super aliam. Inconveniens etiam videtur, quod unitates nullo modo differant; et tamen sunt multae, cum diversitas multitudinem consequatur. Si vero non sint conformes, hoc potest esse dupliciter. Uno modo, quia unitates unius numeri sunt differentes ab unitatibus alterius numeri, sicut unitates binarii ab unitatibus ternarii; et tamen unitates unius et ejusdem numeri sibi invicem sunt conformes. Alio modo ut unitates ejusdem numeri non sibi invicem, nec unitatibus alterius numeri conformes existant. Hanc divisionem significat, cum dicit, « Nec « eaedem sibiinvicem, » idest quae ad eumdem numerum pertinent, » nec aliae omnes etc., » scilicet quae pertinent ad diversos numeros. Quocumque autem modo ponatur difformitas inter unitates, videtur inconveniens. Nam omnis difformitas est per aliquam formam vel passionem; sicut videmus quod corpora difformia differunt calido et frigido, albo et nigro, et hujusmodi passionibus: unitates autem hujusmodi passionibus carent, cum sint impassibiles secundum Platonicos; ergo non poterit inter ea poni talis difformitas vel differentia, quae causatur ab aliqua passione. Et sic patet quod ea quae Plato ponit de speciebus et numeris, nec sunt « rationabilia, » sicut illa quae per certam rationem probantur, nec sunt « intelligentiae confes- « sa, » sicut ea quae sunt per se nota, et solo intellectu certificantur, ut prima demonstrationis principia.

Deinde cum dicit « amplius autem »

Hic ponit tertiam rationem contra Platonem, quae talis est. Omnia mathematica, quae a Platone sunt dicta intermedia sensibilium et specierum, sunt ex numeris, aut simpliciter, sicut ex propriis principiis, aut sicut ex primis. Et hoc ideo dicit, quia secundum unam viam videtur quod numeri sint immediata principia aliorum mathematicorum; nam unum dicebant constituere punctum, binarium lineam, ternarium superficiem, quaternarium corpus. Secundum vero aliam viam videntur resolvi mathematica in numeros, sicut in prima principia et non in proxima. Nam corpora dicebant componi ex superficiebus, superficies ex lineis, lineas ex punctis, puncta autem ex unitatibus, quae constituunt numeros. Utroque autem modo sequebatur numeros esse principia aliorum mathematicorum. Sicut igitur alia mathematica erant media inter sensibilia et species, ita necessarium est facere aliquod genus numeri, quod sit aliud a numeris qui sunt species, et a numeris qui sunt substantia sensibilium: et quod de hujusmodi numero sit arithmetica, sicut de proprio subjecto, quae est una mathematicarum, sicut geometria de magnitudinibus mathematicis. Hoc autem ponere videtur superfluum esse. Nam nulla ratio poterit assignari quare sunt numeri medii « inter prae- « sentia, » idest sensibilia et « eas » scilicet species, cum tam sensibilia quam species sint numeri.

Deinde cum dicit « amplius autem »

Hic ponit quartam rationem, quae talis est. Ea quae sunt in sensibilibus et in mathematicis sunt causata ex speciebus: si igitur aliqua dualitas in sensibilibus et in mathematicis invenitur, oportet quod utraque unitas hujus posterioris dualitatis, sit causata ex priori dualitate, quae est species dualitatis. Et hoc est « impossibile, » scilicet quod unitas ex dualitate causetur. Hoc enim praecipue oportet dicere, si unitates unius numeri sint alterius speciei ab unitatibus alterius, quia tunc a specie ante illius numeri unitates, species sortientur. Et sic oportet quod unitates posterioris dualitatis sint causatae ex priori dualitate.

Deinde cum dicit « amplius quare »

Hic ponit quintam rationem, quae talis est. Multa non conveniunt ad unum constituendum, nisi propter aliquam causam, quae potest accipi vel extrinseca, sicut aliquod agens quod conjungit, vel intrinseca, sicut aliquod vinculum uniens. Vel si aliqua uniuntur per seipsa, oportet ut unum sit ut potentia, et aliud ut actus. Nullum autem horum potest dici in unitatibus « quare numerus » idest ex qua causa numerus erit quoddam « com- « prehensum, » idest congregatum ex pluribus unitatibus: quasi dicat: non erit hoc assignare.

Deinde cum dicit « amplius autem »

Hic ponit sextam rationem, quae talis est. Si numeri sunt species et substantiae rerum, oportet, sicut praemissum est, dicere vel quod unitates sint differentes, aut convenientes. Si autem differentes, sequitur quod unitas, inquantum unitas, non sit principium. Quod patet per similitudinem sumptam a naturalium positione. Naturales enim aliqui posuerunt quatuor corpora esse principia. Quamvis autem commune sit ipsis hoc quod est esse corpus, non tamen ponebant corpus commune esse principium, sed magis ignem, terram, aquam et aerem, quae sunt corpora differentia. Unde, si unitates sint differentes, quamvis omnes conveniant in ratione unitatis, non tamen erit dicendum, quod ipsa unitas inquantum hujusmodi sit principium; quod est contra positionem Platonicorum. Nam nunc ab eis dicitur, quod unum sit principium, sicut primo (1) de Naturalibus dicitur quod ignis aut aqua aut aliquod corpus similium partium principium sit. Sed si hoc est verum quod conclusum est contra positionem Platonicorum, scilicet quod unum inquantum unum non sit principium et substantia rerum, sequeretur quod numeri non sunt rerum substantia. Numerus enim non ponitur esse rerum substantia, nisi inquantum constituitur ex unitatibus, quae dicuntur esse rerum substantiae. Quod iterum est contra positionem Platonicorum, quam nunc prosequitur, qua scilicet ponitur, quod numeri sint species. Si autem dicas quod omnes unitates sunt indifferentes, sequitur « quod omnes, » idest universum totum sit aliquid unum et idem, ex quo substantia rei cujuslibet est ipsum unum, quod est

(1). *Al.* sicut etiam.

commune indifferens. Et ulterius sequitur, quod idem illud sit unum principium omnium: quod est impossibile ratione ipsius rationis, quae de se est inopinabilis, ut scilicet sint omnia unum secundum rationem substantiae; tum quia includit contradictionem ex eo quod ponit unam esse substantiam rerum, et tamen ponit illud unum esse principium. Nam unum et idem non est sui ipsius principium: nisi forte dicatur quod unum multipliciter dicitur, ut distincto uno ponantur omnia esse unum genere, et non specie vel numero.

« Volentes autem substantias. » Hic disputat contra positionem Platonis quantum ad hoc quod posuit de magnitudinibus mathematicis. Et primo ponit ejus positionem. Secundo objicit contra ipsam, ibi, « Attamen quomodo habebit etc. » Dicit ergo primo, quod Platonici volentes rerum substantias reducere ad prima principia, cum ipsas magnitudines dicerent esse substantias rerum sensibilium, lineam, superficiem et corpus, istorum principia assignantes, putabant se rerum principia invenisse. Assignando autem magnitudinum principia, dicebant « longitudines, » idest lineas componi ex producto et brevi, eo quod principia rerum omnium ponebant esse contraria. Et quia linea est prima inter quantitates continuas, ei per prius attribuebant magnum et parvum, ut per hoc quod haec duo sunt principia lineae, sint etiam principia aliarum magnitudinum. Dicit autem « ex aliquo parvo et magno, » quia parvum et magnum etiam in speciebus ponebantur, ut dictum est, sed secundum quod per situm determinatur et quodammodo particulari(1) ad genus magnitudinum, constituunt primo lineam, et deinde alias magnitudines. « Planum autem, » idest superficiem eadem ratione dicebant componi ex lato et arcto, et corpus ex profundo et humili.

Deinde cum dicit « attamen quomodo »

Hic objicit contra praedictam positionem duabus rationibus; quarum prima talis est. Quorum principia sunt diversa, ipsa etiam sunt diversa: sed principia dictarum magnitudinum secundum praedictam positionem sunt diversa. Latum enim et arctum, quae ponuntur principia superficiei, sunt alterius generis quam profundum et humile, quae ponuntur principia corporis. Et similiter potest dici de longo et brevi quod differunt ab utroque; ergo etiam linea et superficies et corpus erunt adinvicem distincta. Quomodo ergo poterat dici quod superficies haberet in se lineam, et quod corpus habeat lineam et superficiem? Et ad hujus rationis confirmationem inducit simile de numero. Multum enim et paucum, quae simili ratione ponuntur principia rerum, sunt alterius generis a longo et brevi, lato et stricto, profundo et humili. Et ideo numerus non continetur in his magnitudinibus, sed est separatus per se. Unde et eadem ratione nec superius inter praedicta erit etiam in inferioribus, sicut linea non in superficie, nec superficies in corpore. Sed quia posset dici, quod quaedam praedictorum contrariorum sunt genera aliorum, sicut quod longum esset lati genus, et latum genus profundi; hoc removet tali ratione. Sicut habent se principalia adinvicem, et principiata: si igitur latum est genus profundi, et superficies erit genus corporis. Et ita corpus erit aliquod planum, idest aliqua species superficiei: quod patet esse falsum.

Deinde cum dicit « amplius puncta »

Hic ponit secundam rationem, quae sumitur ex punctis; circa quam Plato videtur dupliciter deliquisse. Primo quidem, quia cum punctus sit terminus lineae, sicut linea superficiei, et superficies corporis; sicut posuit aliqua principia, ex quibus componuntur praedicta, ita debuit aliquid ponere ex quo existerent puncta; quod videtur praetermisisse. Secundo, quia circa puncta videbatur diversimode sentire. Quandoque enim contendebat totam doctrinam geometricam de hoc genere existere, scilicet de punctis, inquantum scilicet puncta ponebat principia et substantiam omnium magnitudinum. Et hoc non solum implicite, sed etiam explicite punctum vocabat principium lineae, sic ipsum definiens. Multoties vero dicebat, quod lineae indivisibiles essent principia linearum, et aliarum magnitudinum; et hoc genus esse, de quo sit geometria, scilicet lineae indivisibiles. Et tamen per hoc quod ponit ex lineis indivisibilibus componi omnes magnitudines, non evadit quin magnitudines componantur ex punctis, et quin puncta sint principia magnitudinum. Linearum enim indivisibilium necessarium esse aliquos terminos, qui non possunt esse nisi puncta. Unde ex qua ratione ponitur linea indivisibilis principium magnitudinum, ex eadem ratione et punctum principium magnitudinis ponitur.

(1) *Lege* particularizatur.

LECTIO XVII.

Per multas rationes ostendit ideas non esse principia essendi et cognoscendi.

ANTIQUA.

Omnino autem sapientia de manifestis causam inquirente hoc quidem praetermisimus. Nihil enim de causa dicimus unde principium est transmutationis. Horum autem substantiam dicere putantes ipsorum, alias quidem substantias dicimus esse. Quomodo vero illae substantiae horum, vane dicimus. Nam et participare, sicut prius diximus, nihil est. Nec quam in scientiis videmus existens causa, propter quam omnis intellectus et omnis natura facit, nec hanc causam quam modo dicimus esse unum principiorum, nihil tangunt

RECENS.

Et simpliciter quum sapientiae sit, de manifestis causam quaerere, hanc quidem praetermisimus (nihil enim de causa dicimus, unde principium transmutationis); substantiam vero eorum dicere putantes, alias quidem substantias esse dicimus; quomodo vero illae horum substantias, incassum dicimus, participare namque, ut prius diximus, nihil est. Nec illam etiam quam scientiis esse causam videmus, propter quam omnis intellectus et omnis natura facit: nec illam causam, quam unam de principiis esse dicimus, ipsae species attingunt: sed

species. Sed facta est mathematica praesentibus philosophia dicentibus aliorum gratia ea oportere tractari.

Amplius autem substantiam subjectam ut materiam, magis mathematicam aliquis suscipiat, et magis praedicari et differentiam esse substantiae et materiei, ut magnum et parvum: sicut physiologi ajunt rarum et spissum primas subjecti dicentes esse differentias has. Haec autem superabundantiae sunt quaedam et defectio.

Et de motu. Si quidem haec erit motus, palam quia moventur species: sin autem, unde venit? Tota namque de natura aufertur perscrutatio.

Et quod videtur facile esse monstrare, quod unum omnia non sint. Expositione enim omnia enim fiunt. Sed aliquid unum siquis dicat omnia, et nec hoc si non dat genus universale esse. Hoc autem in quibusdam impossibile.

Nullam namque rationem habent, nec quae sunt post numeros longitudines, latitudines, solida: nec quae modo sunt aut futura sunt, nec si aliquam habent potestatem. Haec enim nec species possibile esse, non enim sunt numeri. Nec intermedia; sunt enim illa mathematica. Nec corruptibilia: sed rursum quartum videtur hoc aliquod genus.

Et omnino existentium quaerere elementa, non dividentem multipliciter dicta, invenire impossibile est. Et aliter secundum hunc modum quaerentes ex quibus sunt elementis. Ex quibus enim facere aut pati, aut ipsum rectum non est accipere. Sed siquidem substantiarum solum esse contingit, tunc quidem existentium omnium elementa quaerere aut putare habere, non est verum.

Quomodo autem aliquis discet omnium elementa? Palam enim quia non est possibile praeexistere cognoscentem prius. Sicut enim geometrizare discentem, alia quidem oportet praescire, quorum autem scientia, et de quibus futuris est discere, non praenoscit, ita et in aliis. Quare si qua est omnium scientia, et de quibus oportet, ut quidam ajunt, nihil utique hic praeexistit cognoscens. Quamvis sit omnis disciplina per praecognita, aut omnia, aut quaedam, aut per demonstrationem, aut per definitiones. Oportet enim ex quibus est definitio praescire et esse nota: similiter autem et quae per inductionem.

Sed si est existens connaturalis, mirum quomodo obliviscimur habentes potissimam scientiarum.

Amplius autem quomodo aliquis cognoscit ex quibus est, et quomodo est manifestum? Etenim hoc habet dubitationem. Ambiget enim aliquis quemadmodum et circa quasdam syllabas. Hi namque SMA ex S, M et A dicunt: alii vero quemdam sonum alium dicunt esse et cognitorum nullum.

Amplius autem et quorum est sensus, haec quomodo aliquis non habens sensum cognoscet? quamvis oporteat, si omnium sunt elementa, ex quibus, quemadmodum compositae sunt voces ex elementis propriis.

Quoniam ergo dictas causas in physicis quaerere nisi sunt omnes et extra has nullam habemus dicere, palam ex prius dictis. Sed obscure haec et modo quodam omnes prius dictae sunt, modo vero quodam nullatenus. Balbutiens vero visa prima philosophia de omnibus, velut nova existens circa principium et primum. Quoniam et Empedocles ossi dicit inesse rationes: hoc autem est quod quid erat esse et substantia rei. At vero similiter necessarium et carnis et aliorum singulorum esse rationem, aut nihil. Propter hoc enim et caro et os est et aliorum unumquodque et non propter materiam, quam ille dicit ignem, et terram, et aerem, aquam. Sed hoc alio dicente quidem similiter dixit ex necessitate, manifeste vero non dixit. De talibus quidem igitur prius est ostensum. Quaecumque vero de ipsis dubitabit aliquis, resumamus iterum: nam forsan ex ipsis aliquid investigabimur ad posteriores dubitationes.

qui hac aetate sunt, iis mathematica facta sunt philosophia, quamvis dicant aliorum gratia ea oportere tractare.

Item, subjectam substantiam ut materiam magis mathematicam quis profecto putaverit, ac magis praedicari differentiam, substantiae ac materiae esse, quam materiam, veluti magnum et parvum, sicuti ajunt Physiologi rarum et densum, primas subjecti dicentes has differentias esse. Haec etenim excessus quidam et defectus sunt.

De motu autem, si haec quidem motus erunt, patet quod species movebuntur. Quodsi non, unde evenit? tota etenim de natura consideratio sic perit.

Et quod facile videtur, probare quod omnia unum sint non procedit: exceptione etenim non fiunt omnia unum, sed ipsum unum, si quis concedat omnia: ac ne hoc quidem, nisi quis universale concedat esse genus. Hoc autem in quibusdam impossibile.

Nullam autem rationem habent nec illae, quae post numeros, longitudines, plana et solida sunt, nec quomodo sint, aut futura sint, nec quam vim habeant: haec enim nec species possibile est esse (non enim sunt numeri), nec media (mathematica enim illa sunt), nec corruptibilia: sed rursus quartum aliud quoddam hoc genus apparet.

Et simpliciter elementa quaerere entium non dividendo, quum multipliciter dicantur, impossibile est invenire: praesertim quum hoc modo quaerant, ex quibus elementis sit. Ex quibus enim sit ipsum agere aut pati, aut ipsum rectum, haud dubie non potest sumi: imo vel si possit, de substantiis solum potest. Quare aut quaerere, aut putare habere omnium existentium elementa, non est verum.

Quomodo vero aliquis cunctorum elementa discet? Manifestum est enim, quod non est possibile quicquam eum cognoscere prius. Quemadmodum enim illum, qui geometriam discit, alia quidem praescire contingit, quorum vero illa scientia est et quae docendus est, nihil praescit, ita et in ceteris.

Quare si qua cunctorum est scientia (ut quidam ajunt), nihil profecto is praecognoscere posset. Atqui omnis disciplina per praecognita omnia, aut aliqua est, tam quae per demonstrationem, quam quae per definitiones fit. Ex quibus enim definitio est, illa praecognosci oportet ac nota esse. Similiter etiam quae per inductionem. At si innata nobis est, mirum est quomodo insciis nobis optimam scientiarum habeamus.

Item quo pacto quis cognoscet, ex quibus est, et quomodo manifestum erit? etenim hoc habet ambiguitatem. Dubitabit enim quispiam, sicuti et de quibusdam syllabis: quidam enim syllabam *za* ex *s* et *d a* ajunt esse: quidam vero alium sonum esse dicunt et nullum ex notis.

Item, quorum sensus est, ea quomodo quis noscet sensum non habens? atqui oportebat, siquidem eadem cunctorum elementa sunt, ex quibus sicuti compositae voces sunt, ex propriis sunt elementis.

Quod igitur illas, quae in Naturalibus dictae sunt, causas cuncti quaerere videantur, et praeter illas nullam aliam dicere habeamus, ex illis quae dicta sunt prius, patet. Sed eas obscure dixerunt. Quodammodo enim omnes dictae sunt prius, quodammodo autem minime. Balbutienti enim similis fuit prima philosophia, de omnibus quippe nova exsistens in principio et primum in suo genere.

Etenim Empedocles os ait esse ratione [compositionis.] Hoc autem est [dicere] quid sit naturâ et rei substantiam: At vero similiter necesse est etiam carnem ceterorumque singulorum quodque dicere esse rationem, aut in nullo. Propter hoc enim et caro, et os, ceterorumque unumquodque est: et non propter materiam, quam ille ignem, terram, aquam et aerem ait. Sed haec altero dicente, necessario consensisset profecto, clare tamen non dixit.

De his igitur et antea manifestatum est, quodcumque autem de his quispiam dubitaverit, rursus repetamus. Fortassis etenim ex eis aliquid facultatis habebimus ad futuras dubitationes.

Hic improbat positionem Platonis quantum ad hoc, quod ponebat de rerum principiis. Et primo quantum ad hoc quod ponebat principia cognoscendi, ibi, « Quomodo autem aliquis etc. » Circa primum ponit sex rationes; quarum prima sumitur ex hoc, quod genera causarum praetermittebat. Unde dicit quod « omnino sapientia, » scilicet philosophia habet inquirere causas « de manifestis, » idest de his, quae sensui apparent. Ex hoc enim homines inceperunt philosophari, quod causas inquisiverunt, ut in prooemio dictum est. Platonici autem, quibus se connumerat, rerum principia praetermiserunt, quia nihil dixerunt de causa efficiente, quae est principium transmutationis. Causam vero formalem putaverunt se assignare ponentes ideas. Sed, dum ipsi putaverunt se dicere substantiam eorum, scilicet sensibilium, dixerunt quasdam esse alias substantias separatas ab istis diversas. Modus

autem, quo assignabant illa separata esse substantias horum sensibilium, « est supervacuus, » idest efficaciam non habens nec veritatem. Dicebant enim quod species sunt substantiae eorum inquantum ab istis participantur. Sed hoc quod de participatione dicebant, nihil est, sicut ex supradictis patet. Item species, quas ipsi ponebant, non tangunt causam finalem, quod tamen videmus in aliquibus scientiis, quae demonstrant per causam finalem, et propter quam causam omne agens per intellectum et agens per naturam operatur, ut secundo Physicorum ostensum est. Et sicut ponendo species non tangunt causam quae dicitur finis, ita nec causam quae dicitur principium, scilicet efficientem, quae fini quasi opponitur. Sed Platonicis praetermittentibus hujusmodi causas facta sunt naturalia, ac si essent mathematica sine motu, dum principium et finem motus praetermittebant. Unde et dicebant quod mathematica debent tractari non solum propter seipsa, sed aliorum gratia, idest naturalium, inquantum passiones mathematicorum sensibilibus attribuebant.

Hic ponit secundam rationem, quae talis est. Illud, quod ponitur tamquam rei materia, magis est substantia rei et praedicabile de re, quam illud quod est separatum a re: sed species est separata a rebus sensibilibus: ergo secundum Platonicorum opinionem magis aliquis suscipiet substantiam subjectam, ut materiam, esse substantiam mathematicorum quam speciem separatam. Magis etiam suscipiet eam praedicari de re sensibili quam speciem praedictam. Platonici enim ponebant magnum et parvum esse differentiam substantiae et materiei. Haec enim duo principia ponebant ex parte materiae, sicut naturales ponentes rarum et densum esse primas differentias « subjecti » idest materiae, per quas scilicet materia transmutabatur, dicentes eas quodammodo scilicet magnum et parvum. Quod ex hoc patet, quia rarum et densum sunt quaedam superabundantia et defectio. Spissum enim est quod habet multum de materia sub eisdem dimensionibus. Rarum quod parum. Et tamen Platonici substantiam rerum sensibilium magis dicebant species quam mathematica, et magis praedicari.

Deinde cum dicit « et de motu »

Hic ponit tertiam rationem, quae talis est. Si ea, quae sunt in sensibilibus, causantur a speciebus separatis, necessarium est dicere quod sit in speciebus idea motus, aut non. Si est ibi aliqua species et idea motus, etiam constat quod non potest esse motus sine eo quod movetur, necesse erit quod species moveantur; quod est contra Platonicorum opinionem, qui ponebant species immobiles. Si autem non sit idea motus, ea autem quae sunt in sensibilibus causantur ab ideis, non erit assignare causam, unde motus veniat ad ista sensibilia. Et sic aufertur tota perscrutatio scientiae naturalis, quae inquirit de rebus mobilibus.

Deinde cum dicit « et quod »

Hic ponit quartam rationem, quae talis est. Si unum esset substantia rerum omnium sicut Platonici posuerunt, oporteret dicere quod omnia sint unum, sicut et naturales, qui ponebant substantiam omnium esse aquam, et sic de elementis aliis. Sed facile est monstrare, quod omnia non sunt unum: ergo positio quae ponit substantiam omnium esse unum, est improbabilis. Si autem aliquis dicat quod ex positione Platonis non sequitur quod omnia sint unum simpliciter, sed aliquod unum, sicut dicimus aliqua esse secundum genus, vel secundum speciem; si quis velit dicere sic omnia esse unum, nec hoc etiam poterit sustinere, nisi hoc quod dico unum, sit genus, vel universale omnium. Per hunc enim modum possemus dicere omnia esse unum specialiter, sicut dicimus hominem et asinum esse animal substantialiter. Hoc autem quibusdam videtur impossibile, scilicet quod sit unum genus omnium; quia oporteret, quod differentia divisiva hujus generis non esset una, ut in tertio dicetur, ergo nullo modo potest poni quod substantia rerum omnium sit unum.

Deinde cum dicit « nullam namque »

Hic ponit quintam rationem, quae talis est. Plato ponebat post numeros, longitudines et latitudines et soliditates esse substantias rerum sensibilium, ex quibus scilicet corpora componerentur. Hoc autem secundum Platonis positionem nullam rationem habere videtur, quare debeant poni nec in praesenti, nec in futuro. Nec etiam videtur habere aliquam potestatem ad hoc quod sint sensibilium causae. Per « praesentia » enim hic oportet intelligi immobilia, quia semper eodem modo se habent. Per « futura » autem corruptibilia et generabilia, quae esse habent post non esse. Quod sic patet. Plato enim ponebat tria genera rerum; scilicet sensibilia, et species, et mathematica quae media sunt Hujusmodi autem lineae et superficies, ex quibus componuntur corpora sensibilia, non est possibile esse species, quia species sunt numeri essentialiter. Hujusmodi autem sunt post numeros. Nec iterum potest dici quod sunt intermedia inter species et sensibilia. Hujusmodi enim sunt entia mathematica, et a sensibilibus separata: quod non potest dici de illis lineis et superficiebus ex quibus corpora sensibilia componuntur. Nec iterum possunt esse sensibilia. Nam sensibilia sunt corruptibilia; hujusmodi autem incorruptibilia sunt, ut infra probabitur in tertio. Ergo vel ista nihil sunt, vel sunt quartum aliquod genus entium, quod Plato praetermisit.

Deinde cum dicit « et omnino »

Hic ponit sextam rationem, quae talis est. Impossibile est invenire principia alicujus multipliciter dicti, nisi multiplicitas dividatur. Ea enim quae solo nomine convenientia sunt et differunt ratione, non possunt habere principia communia, quia sic haberent rationem eamdem, cum rei cujuscumque ratio ex suis principiis sumatur. Distincte autem principia his, quibus solum nomen commune est, assignari impossibile est, nisi his quorum principia sunt assignanda adinvicem diversis. Cum igitur ens multipliciter dicatur et non univoce de substantia et aliis generibus, inconvenienter assignat Plato principia existentium, non dividendo abinvicem entia. Sed quia aliquis posset aliquibus ratione differentibus, quibus nomen commune est, principia assignare, singulis propria principia coaptando, sine hoc quod nominis communis multiplicitatem distingueret, hoc etiam Platonici non fecerunt. Unde « et aliter, » idest alia ratione inconvenienter rerum principia assignaverunt quaerentes ex quibus elementis sunt entia, secundum hunc modum, quo quaesierunt, ut scilicet non omnibus entibus sufficientia principia assignarent. Non enim ex eorum dictis est accipere ex quibus principiis est agere aut pati, aut curvum aut rectum, aut alia hujusmodi accidentia. Assignabant

enim solum principia substantiarum, accidentia praetermittentes. Sed si aliquis defendendo Platonem dicere vellet, quod tunc contingit omnium entium elementa esse acquisita aut inventa, quando contingit solarum substantiarum principia habita esse vel inventa, hoc opinari non est verum. Nam licet principia substantiarum etiam quodammodo sint principia accidentium, tamen accidentia propria principia habent. Nec sunt omnibus modis omnium generum eadem principia, ut ostendetur infra, undecimo vel duodecimo hujus.

Deinde cum dicit « quomodo autem »

Disputat contra Platonem quantum ad hoc, quod ponebat ideas esse principia scientiae in nobis. Et ponit quatuor rationes: quarum prima est. Si ex ipsis ideis scientia in nobis causatur, non continget addiscere rerum principia. Constat autem quod addiscimus. Ergo ex ipsis ideis scientia non causatur in nobis. Quod autem non contingeret aliquid addiscere, sic probat. Nullus enim praecognoscit illud quod addiscere debet; sicut geometra, etsi praecognoscat alia quae sunt necessaria ad demonstrandum, tamen ea quae debet addiscere non debet praecognoscere. Et similiter est in aliis scientiis. Sed si ideae sunt causa scientiae in nobis, oportet quod omnium scientiam habeant, quia ideae sunt rationes omnium scibilium: ergo non possumus aliquid addiscere, nisi aliquis dicatur addiscere illud quid prius praecognovit. Unde si ponatur quod aliquis addiscat, oportet quod non praeexistat cognoscens illa quae addiscit, sed quaedam alia cum quibus fiat displinatus, idest addiscens praecognita « omnia, » idest universalia « aut quaedam, » idest singularia. Universalia quidem, sicut in his quae addiscuntur per demonstrationem et definitionem; nam oportet sicut in demonstrationibus, ita in definitionibus esse praecognita ea, ex quibus definitiones fiunt, quae sunt universalia; singularia vero oportet esse praecognita in his quae discuntur per inductionem.

Deinde cum dicit « sed si est »

Hic ponit secundam rationem, quae talis est. Si ideae sunt causa scientiae, oportet nostram scientiam esse nobis connaturalem. Sensibilia enim per haec naturam propriam adipiscuntur, quia ideas participant secundum Platonicos. Sed potissima disciplina sive cognitio est illa quae est nobis connaturalis, nec ejus possumus oblivisci, sicut patet in cognitione primorum principiorum demonstrationis, quae nullus ignorat: ergo nullo modo possumus omnium scientiam ab ideis in nobis causatam oblivisci. Quod est contra Platonicos, qui dicebant quod anima ex unione ad corpus obliviscitur scientiae, quam naturaliter in omnibus habet; et postea per disciplinam addiscit homo illud quod est prius notum, quasi addiscere nihil sit nisi reminisci.

Deinde cum dicit « amplius autem »

Hic ponit tertiam rationem, quae talis est. Ad rerum cognitionem requiritur, quod homo non solum cognoscat formas rerum, sed etiam principia materialia, ex quibus componitur. Quod ex hoc patet, quia de his interdum contingit esse dubitationem, sicut de hac syllaba sma, quidam dubitant utrum sit composita ex tribus literis, scilicet s, m, a, aut sit una litera praeter omnes praedictas habens proprium sonum. Sed ex ideis non possunt cognosci nisi principia formalia, quia ideae sunt formae rerum: ergo non sunt sufficientes causae cognitionis rerum principiis materialibus remanentibus ignotis.

Deinde cum dicit « amplius autem »

Hic ponit quartam rationem, quae talis est. Ad cognitionem rerum oportet de sensibilibus notitiam habere, quia sensibilia sunt manifesta elementa materialia omnium rerum, ex quibus componuntur, sicut voces compositae, ut syllabae et dictiones componuntur ex propriis elementis. Si igitur per ideas scientia in nobis causatur, oportet quod per ideas causetur in nobis cognitio sensibilium. Cognitio autem in nobis causata ex ideis sine sensu est accepta, quia per sensum non habemus habitudinem ad ideas. In cognoscendo ergo sequitur quod aliquis non habens sensum possit cognoscere sensibilia, quod patet esse falsum. Nam caecus natus non potest habere scientiam de coloribus.

Deinde cum dicit « quoniam ergo »

Hic colligit ea, quae ab antiquis de principiis dicta sunt; dicens quod ex prius dictis est manifestum, quod antiqui philosophi conati sunt quaerere causas a nobis in libro Physicorum determinatas, et quod per dicta eorum non habemus aliquam causam extra causas ibi declaratas. Has autem causas obscure dixerunt, et quodammodo omnes ab eis sunt tactae, quodammodo vero nullam earum tetigerunt. Sicut enim pueri de novo loqui incipientes imperfecte et balbutiendo loquuntur, ita philosophia priorum philosophorum nova existens, visa est balbutiendo et imperfecte de omnibus loqui circa principia. Quod in hoc patet quod Empedocles primo dixit quod ossa habent quamdam rationem idest commixtionem proportionis, quae quidem ratio est quod quid est et substantia rei. Sed similiter necessarium est de carne et de singulis aliorum, aut de nullo. Omnia enim ista ex elementis commixta sunt. Et propter hoc patet quod caro et os et omnia hujusmodi non sunt id quod sunt, propter materiam quae ab eo ponitur quatuor elementa, sed propter hoc principium, scilicet formale. Hoc autem Empedocles quasi ex necessitate veritatis coactus posuit (1) aliquo alio expressius ista dicente, sed ipse manifeste non expressit. Et sicut expresse non manifestaverunt naturam formae, ita nec materiae, ut supra de Anaxagora dictum est. Et similiter nec alicujus alterius principii. De talibus ergo quae ab aliis imperfecte dicta sunt, dictum est prius. Iterum autem in tertio libro recapitulabimus de istis quaecumque circa hoc potest aliquis dubitare ad unam partem vel ad aliam. Ex talibus enim dubitationibus forsitan investigabimus aliquid utile ad dubitationes, quas posterius per totam scientiam prosequi et determinare oportet.

(1) *Forte* posuisset.

LIBER SECUNDUS

SUMMA LIBRI — QUALITER SE HABEAT HOMO AD CONSIDERATIONEM VERITATIS. VERITATIS COGNITIONEM MAXIME AD PHILOSOPHIAM PRIMAM PERTINERE. NON DARI PROCESSUM IN INFINITUM IN CAUSIS. DE MODO CONSIDERANDAE VERITATIS.

LECTIO I.

Contemplationem veritatis cum facilem, tum difficilem esse ostendit: difficultatem etiam quandoque a rebus, nonnunquam ab intellectu oriri asserit: quomodo item homines se ad invicem juvent in consideratione veritatis exponit.

ANTIQUA.

De veritate quidem theoria, id est contemplatio, sic difficilis est, sic vero facilis.

Signum autem, nec digne nullus adipisci ipsam posse, nec omnes fallere, sed unumquemque aliquid de natura dicere.

Et secundum unumquemque quidem nihil aut parum ei immittere, de omnibus autem coarticulatis fieri magnitudinem aliquam.

Quare si videtur habere, ut proverbialiter dicimus, In foribus quis delinquet? sic quidem utique erit facilis.

Habere autem totum et partem non posse, difficultatem ejus ostendit.

Forsan autem et difficultate secundum duos existente modos, non in rebus, sed in nobis est ejus causa. Sicut enim nycticoracum oculi ad lucem diei se habent, sic et animae nostrae intellectus ad ea quae sunt omnium naturae manifestissima.

Non solum autem his habere gratiam justum est, quorum aliquis opinionibus communicaverit; sed his qui adhuc superficialiter enuntiaverunt. Etenim conferunt aliquid. Nam habitum nostrum praeexercuerunt. Nam si Timotheus non fuisset, multam melodiam non haberemus. Si autem non Phrynis, Timotheus non fuisset. Eodem vero modo et de enuntiantibus veritatem. A quibusdam enim opiniones quasdam accepimus, sed alii, ut hi forent, causa fuerunt.

RECENS.

Speculatio de veritate, partim difficilis, partim facilis est. Signum autem, quod neque satis eam aliquis consequitur, neque omnino ab ea aberrat; sed quisque aliquid de natura dicit, et singuli quidem nihil aut parum ei addunt, ex omnibus vero collectis aliqua magnitudo fit. Quare ita fere se videtur habere, ut in proverbio dicimus, Quis [sagittans] aberrabit a janua?

Hoc modo profecto facilis esset. Totum autem aliquod et partem habere non posse hoc ejus difficultatem ostendit. Cum vero difficultas duobus sit modis, fortassis causa ejus non rebus, sed nobis ipsis inest. Quemadmodum enim vespertilionum oculi ad lumen diei se habent, ita et intellectus animae nostrae ad ea quae manifestissima omnium sunt.

Verum non solum illis agendae sunt gratiae, quorum opinionibus quis acquiescet, sed illis etiam, qui superficie tenus dixerunt. Conferunt enim aliquid etiam isti: habitum namque nostrum praeexercuerunt. Si enim Timotheus non fuisset, multum melopoeiae nequaquam habuissemus: si tamen Phrynis non exstitisset, ne Timotheus quidem. Simili modo et de illis res habet, qui de veritate asseruerunt. A quibusdam enim aliquas accepimus opiniones; quidam vero, ut hi fierent, causa fuerunt.

Postquam Philosophus reprobavit opiniones antiquorum philosophorum de primis principiis rerum, circa quae versatur principaliter philosophi primi intentio, hic accedit ad determinandum veritatem. Aliter autem se habet consideratio philosophiae primae circa veritatem, et aliarum particularium scientiarum. Nam unaquaeque particularis scientia considerat quamdam particularem veritatem circa determinatum genus entium, ut geometria circa rerum magnitudines, arithmetica circa numeros. Sed philosophia prima considerat universalem veritatem entium. Et ideo ad hunc philosophum pertinet considerare, quomodo se habeat homo ad veritatem cognoscendam. Dividitur ergo ista pars in partes duas. In prima parte determinat ea quae pertinent ad considerationem universalis veritatis. In secunda incipit inquirere veritatem de primis principiis et omnibus aliis, ad quae extenditur hujus philosophiae consideratio; et hoc in tertio libro, qui incipit, « Necesse est nobis acquisitam scientiam etc. » Prima autem pars dividitur in partes tres. In prima dicit qualiter se habet homo ad considerationem veritatis. In secunda ostendit ad quam scientiam principaliter pertineat cognitio veritatis, ibi, « Vocari vero philosophiam veritatis etc. » In tertia parte ostendit modum considerandae veritatis, ibi, « Contingunt autem auditiones etc. » Circa primum tria facit. Primo ostendit facilitatem existentem in cognitione veritatis. Secundo ostendit causam difficultatis, ibi, « Forsan autem et difficultate etc. »

Tertio ostendit quomodo homines se invicem juvant ad cognoscendum veritatem, ibi, « non solum autem his dicere etc. » Circa primum duo facit.

Primo proponit intentum, dicens, quod « theoria, » idest consideratio vel speculatio de veritate quodammodo est facilis, et quodammodo difficilis.

Secundo ibi « signum autem »

Manifestat propositum. Et primo quantum ad facilitatem. Secundo quantum ad difficultatem, ibi, « Habere autem totum et partem etc. » Facilitatem autem in considerando veritatem ostendit tripliciter. Primo quidem hoc signo, quod licet homo veritatis perfectam cognitionem adipisci possit, tamen nullus homo est ita expers veritatis, quin aliquid de veritate cognoscat. Quod ex hoc apparet, quod unusquisque potest enuntiare de veritate et natura rerum, quod est signum considerationis interioris.

Secundum signum ponit ibi « et secundum »

Dicens quod licet id quod unus homo potest immittere vel apponere ad cognitionem veritatis suo studio et ingenio, sit aliquid parvum per comparationem ad totam considerationem veritatis, tamen illud quod aggregatur ex omnibus « coarticulatis, » exquisitis et collectis, fit aliquid magnum, ut potest apparere in singulis artibus, quae per diversorum studia et ingenia ad mirabile incrementum pervenerunt.

Tertio manifestat idem per quoddam exemplum vulgaris proverbii, ibi « quare si »

Concludens ex praemissis, quod ex quo unusquisque potest cognoscere de veritate, licet parum, ita se habere videtur in cognitione veritatis, sicut proverbialiter dicitur: in « foribus, » idest in januis domorum, « quis delinquet? » Interiora enim domus difficile est scire, et circa ea facile est hominum decipi: sed sicut circa ipsum introitum domus qui omnibus patet et primo occurrit, nullus decipitur, ita etiam est in consideratione veritatis: nam ea, per quae intratur in cognitionem aliorum, nota sunt omnibus, et nullus circa ea decipitur: hujusmodi autem sunt prima principia naturaliter nota, ut non esse simul affirmare et negare, et quod omne totum est majus sua parte, et similia. Circa conclusiones vero, ad quas per hujusmodi, quasi per januam, intratur, contingit multoties errare. Sic igitur cognitio veritatis est facilis, inquantum scilicet ad minus istud modicum, quod est principium per se notum, per quod intratur ad veritatem, est omnibus per se notum.

Deinde cum dicit « habere autem »

Manifestat difficultatem; dicens, quod hoc ostendit difficultatem quae est in consideratione veritatis, quia non possumus habere circa veritatem totum et partem. Ad cujus evidentiam considerandum est, quod hoc dixit omnibus esse notum, per quod in alia introitur. Est autem duplex via procedendi ad cognitionem veritatis. Una quidem per modum resolutionis, secundum quam procedimus a compositis ad simplicia, et a toto ad partem, sicut dicitur in primo Physicorum, quod confusa sunt prius nobis nota. Et in hac via perficitur cognitio veritatis, quando pervenitur ad singulas partes distincte cognoscendas. Alia est via compositionis, per quam procedimus a simplicibus ad composita, qua perficitur cognitio veritatis cum pervenitur ad totum. Sic igitur hoc ipsum, quod homo non potest in rebus perfecte totum et partem cognoscere, ostendit difficultatem considerandae veritatis secundum utramque viam.

Deinde cum dicit « forsan autem »

Ostendit causam praemissae difficultatis. Ubi similiter considerandum est, quod in omnibus, quae consistunt in quadam habitudine unius ad alterum, potest impedimentum dupliciter vel ex uno vel ex alio accidere: sicut si lignum non comburatur, hoc contingit vel quia ignis est debilis, vel quia lignum non est bene combustibile; et similiter oculus impeditur a visione alicujus visibilis, aut quia est debilis aut quia visibile est tenebrosum. Sic igitur potest contingere quod veritas sit difficilis ad cognoscendum, vel propter defectum qui est in ipsis rebus, vel propter defectum qui est in intellectu nostro. Et quod quantum ad aliquas res difficultas contingat in cognoscendo veritatem ipsarum ex parte earum, patet. Cum enim unumquodque sit cognoscibile inquantum est ens actu, ut infra in nono hujus dicetur, illa quae habent esse deficiens et imperfectum, sunt secundum seipsa parum cognoscibilia, ut materia, motus et tempus propter esse (1) eorum imperfectionem, ut Boetius dicit in libro de Duabus naturis. Fuerunt autem aliqui philosophi, qui posuerunt difficultatem cognitionis veritatis totaliter provenire ex parte rerum, ponentes nihil esse fixum et stabile in rebus, sed omnia esse in continuo fluxu, ut infra in quarto hujus dicetur. Sed hoc excludit Philosophus, dicens, quod quamvis difficultas cognoscendae veritatis forsan possit secundum aliqua diversa esse dupliciter, videlicet ex parte nostra, et ex parte rerum; non tamen principalis causa difficultatis est ex parte rerum, sed ex parte nostra. Et hoc sic probat. Quia, si difficultas esset principaliter ex parte rerum, sequeretur, quod illa magis cognosceremus, quae sunt magis cognoscibilia secundum suam naturam: sunt autem maxime cognoscibilia secundum naturam suam, quae sunt maxime in actu, scilicet entia immaterialia et immobilia, quae tamen sunt maxime nobis ignota. Unde manifestum est, quod difficultas accidit in cognitione veritatis, maxime propter defectum intellectus nostri. Ex quo contingit, quod intellectus animae nostrae hoc modo se habet ad entia immaterialia, quae inter omnia sunt maxime manifesta secundum suam naturam, sicut se habent oculi nycticoracum ad lucem diei, quam videre non possunt, quamvis videant obscura. Et hoc est propter debilitatem visus eorum.

Sed videtur haec similitudo non esse conveniens. Sensus enim quia est potentia organi corporalis, corrumpitur ex vehementia sensibilis. Intellectus autem, cum non sit potentia alicujus organi corporei, non corrumpitur ex excellenti intelligibili. Unde post apprehensionem alicujus magni intelligibilis, non minus intelligimus minus intelligibilia, sed magis, ut dicitur in tertio de Anima. Dicendum est ergo, quod sensus impeditur a cognitione alicujus sensibilis dupliciter. Uno modo per corruptionem organi ab excellenti sensibili; et hoc locum non habet in intellectu. Alio modo ex defectu proportionis ipsius virtutis sensitivae ad objectum. Potentiae enim animae non sunt ejusdem virtutis in omnibus animalibus; sed sicuti homini hoc in sua specie convenit, quod habeat pessimum olfactum, ita nycticoraci, quod habeat debilem visum, quia non habet proportionem ad claritatem diei cognoscendam. Sic igitur, cum anima humana sit ultima in ordine substantiarum intellectivarum, minime participat de virtute intellectiva; et sicut ipsa quidem secundum

(1) *Scil.* τοῦ esse.

naturam est actus corporis, ejus autem intellectiva potentia non est actus organi corporalis, ita habet naturalem aptitudinem ad cognoscendum corporalium et sensibilium veritatem, quae sunt minus cognoscibilia secundum suam naturam propter eorum materialitatem, sed tamen cognosci possunt per abstractionem sensibilium a phantasmatibus. Et quia hic modus cognoscendi veritatem convenit naturae humanae animae secundum quod est forma talis corporis; quae autem sunt naturalia semper manent; impossibile est, quod anima humana hujusmodi corpori unita cognoscat de veritate rerum, nisi quantum potest elevari per ea quae abstrahendo a phantasmatibus intelligit. Per haec autem nullo modo potest elevari ad cognoscendum quidditates immaterialium substantiarum, quae sunt improportionatae istis substantiis sensibilibus. Unde impossibile est quod anima humana hujusmodi corpori unita, apprehendat substantias separatas cognoscendo de eis quod quid est. Ex quo apparet falsum esse quod Averrois hic dicit in commento, quod Philosophus non demonstrat hic, res abstractas intelligere esse impossibile nobis, sicut impossibile est vespertilioni inspicere solem. Et ratio sua, quam inducit, est valde derisibilis. Subjungit enim, quoniam si ita esset, natura otiose egisset, quia fecit illud quod in se est naturaliter intelligibile, non esse intellectum ab aliquo; sicut si fecisset solem non comprehensum ab aliquo visu. Deficit enim haec ratio. Primo quidem in hoc, quod cognitio intellectus nostri non est finis substantiarum separatarum, sed magis e converso. Unde non sequitur, quod, si non cognoscantur substantiae separatae a nobis, quod propter hoc sint frustra. Frustra enim est, quod non consequitur finem ad quem est. Secundo, quia etsi substantiae separatae non intelliguntur a nobis secundum suas quidditates, intelliguntur tamen ab aliis intellectibus; sicut solem etsi non videat oculus nycticoracis, videt tamen eum oculus aquilae.

Deinde cum dicit « non solum »

Ostendit quomodo se homines adinvicem juvant ad considerandum veritatem. Adjuvatur enim unus ab altero ad considerationem veritatis dupliciter. Uno modo directe. Alio modo indirecte. Directe quidem juvatur ab his qui veritatem invenerunt: quia, sicut dictum est, dum unusquisque praecedentium aliquid de veritate invenit, simul in unum collectum, posteriores introducit ad magnam veritatis cognitionem. Indirecte vero, inquantum priores errantes circa veritatem, posterioribus exercitii occasionem dederunt, ut diligenti discussione habita, veritas limpidius appareret. Est autem justum ut his, quibus adjuti sumus in tanto bono, scilicet cognitione veritatis, gratias agamus. Et ideo dicit, quod « justum est gratiam habere, » non solum his, quos quis existimat veritatem invenisse, quorum opinionibus aliquis communicat sequendo eas; sed etiam illis, qui superficialiter locuti sunt ad veritatem investigandam, licet eorum opiniones non sequamur; quia isti etiam aliquid conferunt nobis. Praestiterunt enim nobis quoddam exercitium circa inquisitionem veritatis. Et ponit exemplum de inventoribus musicae. Si enim non « fuisset Timotheus » qui multa de arte musicae invenit, non haberemus ad praesens multa, quae scimus circa melodias. Et si non praecessisset quidam philosophus nomine « Phrynis, » Timotheus non fuisset ita instructus, idest musicalibus. Et similiter est dicendum de philosophis qui enuntiaverunt universaliter veritatem rerum. A quibusdam enim per decessorum nostrorum accepimus aliquas opiniones de veritate rerum, in quibus credimus eos bene dixisse, alias opiniones praetermittentes. Et iterum illi, a quibus nos accepimus, invenerunt aliquos praedecessores, a quibus acceperunt, quique fuerunt eis causa instructionis.

LECTIO II.

Metaphysicam praecipue et maxime, veritatis scientiam esse probat: hinc in omni causarum genere non esse aliquo modo processum in infinitum proponit probandum.

ANTIQUA.

Vocari vero philosophiam, veritatis scientiam recte habet. Nam theoricae finis est veritas, et practicae opus. Etenim si quo modo se habet, intendunt, non tamen secundum se, sed ut ad aliquid et nunc speculantur practici. Nescimus autem verum sine causa. Unumquodque vero maxime id ipsum aliorum dicitur, secundum quod et in aliis inest univocatio. Puta ignis calidissimus, etenim est causa aliis hic caloris. Quare et verissimum quod posterioribus est causa, ut sint vera. Quapropter semper existentium principia esse verissima necesse est. Non enim quandoque non vera; nec illis causa aliqua est ut sint, sed illa aliis. Quare unumquodque sicut se habet ut sit, ita et ad veritatem.

At vero quod sit principium quoddam et non infinitae causae existentium, nec in directum, nec secundum speciem, palam. Neque enim ut ex materia hoc ex hoc in infinitum progredi est possibile, et velut carnem quidem ex terra, terram vero ex aere, aerem autem ex igne, et hoc non stare. Nec unde principium motus; ut hominem ab aere moveri, et

RECENS.

Recte autem etiam hoc se habet, philosophiam appellari scientiam veritatis Speculativae etenim finis, veritas: practicae autem, opus. Etenim si quo modo se habent, considerant, non causam per se, sed ad aliquid, et hoc in tempore practici speculantur. Nescimus autem verum absque causa.

Unumquodque vero id ipsum maxime aliorum est, secundum quod ceteris univocatio inest: utputa ignis calidissimum. Etenim ceteris hic est caliditatis causa. Quare verissimum etiam est id quod posterioribus, ut vera sint, causa est. Propter quod principia semper exsistentia necesse est verissima esse. Nec enim aliquando vera, nec illis ut sint, aliquid aliud causa est, sed illa ceteris. Quare ut secundum esse unumquodque se habet, ita etiam secundum veritatem.

At vero quod est principium aliquod, neque sunt infinitae entium causae, neque in rectum progrediendo, neque secundum speciem, patet. Nec enim ut ex materia, hoc ex hoc potest esse infinitum, ut carnem ex terra, terram ex aere, aerem ex igne, et hoc non stare: nec unde principium motus: veluti hominem quidem ab aere moveri, hunc vero a

hunc a sole, et solem a lite, et hujusmodi nullum esse finem. Similiter autem nec id, cujus causa, in infinitum ire est possibile. Iter quidem sanitatis causa, illam vero felicitatis, et felicitatem alterius, et ita semper aliud alterius causam esse. Et in quod quid erat esse similiter.

sole, solem autem a contentione, et hujus nullum esse finem. Similiter nec cujus causa, in infinitum progredi potest: ut deambulationem quidem sanitatis causa, illam vero felicitatis, felicitatem vero alterius: et ita semper aliud alterius gratia esse. Similiter autem et de eo quod quid erat esse.

Postquam Philosophus ostendit qualiter se habet homo ad considerationem veritatis, hic ostendit quod cognitio veritatis maxime ad philosophiam primam pertineat. Et circa hoc duo facit. Primo ostendit, quod ad philosophiam primam maxime pertineat cognitio veritatis. Secundo excludit quamdam falsam opinionem, per quam sua probatio tolleretur, ibi, « At vero quod sit principium. » Circa primum duo facit. Primo ostendit, quod ad philosophiam primam pertineat cognitio veritatis. Secundo quod maxime ad ipsam pertineat, ibi, « Nescimus autem verum sine causa etc. » Haec autem duo ostendit ex duobus, quae supra probata sunt in prooemio libri: scilicet quod sapientia sit non practica, sed speculativa: et quod sit cognoscitiva causarum primarum. Ex primo autem horum sic argumentatur ad primam conclusionem. Theorica, idest speculativa, differt a practica secundum finem: nam finis speculativae est veritas: hoc enim est quod intendit, scilicet veritatis cognitionem. Sed finis practicae est opus, quia etsi « practici, » hoc est operativi, intendant cognoscere veritatem, quomodo se habeat in aliquibus rebus, non tamen quaerunt eam tamquam ultimum finem. Non enim considerant causam veritatis secundum se et propter se, sed ordinando ad finem operationis, sive applicando ad aliquod determinatum particulare, et ad aliquod determinatum tempus. Si ergo huic conjunxerimus, quod sapientia sive philosophia prima non est practica, sed speculativa, sequetur quod recte debeat dici scientia veritatis. Sed quia multae sunt scientiae speculativae, quae veritatem considerant, ut pote geometria et arithmetica, fuit necessarium consequenter ostendere, quod philosophia prima maxime consideret veritatem, propter id quod supra ostensum est, scilicet quod est considerativa primarum causarum. Et ideo argumentatur sic. Scientia de vero non habetur nisi per causam: ex quo apparet, quod eorum verorum, de quibus est scientia aliqua, sunt aliquae causae, quae etiam veritatem habent. Non enim potest sciri verum per falsum, sed per aliud verum. Unde et demonstratio, quae facit scientiam, ex veris est, ut dicitur in primo Posteriorum. Deinde adjungit quamdam universalem propositionem, quae talis est. Unumquodque inter alia maxime dicitur, ex quo causatur in aliis aliquid univoce praedicatum de eis; sicut ignis est causa caloris in elementatis. Unde, cum calor univoce dicatur et de igne et de elementatis corporibus, sequitur quod ignis sit calidissimus. Facit autem mentionem de univocatione, quia quandoque contingit quod effectus non pervenit ad similitudinem causae secundum eamdem rationem speciei, propter excellentiam ipsius causae. Sicut sol est causa caloris in istis inferioribus: non tamen inferiora corpora possunt recipere impressionem solis aut aliorum caelestium corporum secundum eamdem rationem speciei, cum non communicent in materia. Et propter hoc non dicimus solem esse calidissimum sicut ignem, sed dicimus solem esse aliquid amplius quam calidissimum. Nomen autem veritatis non est proprium alicui speciei, sed se habet communiter ad omnia entia. Unde, quia illud quod est causa veritatis, est causa communicans cum effectu in nomine et ratione communi, sequitur quod illud, quod est posterioribus causa ut sint vera, sit verissimum. Ex quo ulterius concludit quod principia eorum, quae sunt semper, scilicet corporum caelestium, necesse est esse verissima. Et hoc duplici ratione. Primo quidem, quia non sunt « quandoque vera et quandoque non, » et per hoc transcendunt in veritate generabilia et corruptibilia, quae quandoque sunt et quandoque non sunt. Secundo, quia nihil est eis causa, sed ipsa sunt causa essendi aliis. Et per hoc transcendunt in veritate et entitate corpora caelestia: quae etsi sint incorruptibilia, tamen habent causam non solum quantum ad suum moveri, ut quidam opinati sunt, sed etiam quantum ad suum esse, ut hic Philosophus expresse dicit. Et hoc est necessarium: quia necesse est ut omnia composita et participantia, reducantur in ea, quae sunt per essentiam, sicut in causas. Omnia autem corporalis sunt entia in actu, inquantum participant aliquas formas. Unde necesse est substantiam separatam, quae est forma per suam essentiam, corporalis substantiae principium esse. Si ergo huic deductioni adjungamus, quod philosophia prima considerat primas causas, sequetur ut prius habitum est, quod ipsa considerat ea, quae sunt maxime vera. Unde ipsa est maxime scientia veritatis. Ex his autem infert quoddam corollarium. Cum enim ita sit, quod ea, quae sunt aliis causa essendi, sint maxime vera, sequitur quod unumquodque sicut se habet ad hoc quod sit, ita etiam se habet ad hoc quod habeat veritatem. Ea enim, quorum esse non semper eodem modo se habet, nec veritas eorum semper manet. Et ea quorum esse habet causam, etiam veritatis causam habent. Et hoc ideo, quia esse rei est causa verae existimationis quam mens habet de re. Verum enim et falsum non est in rebus, sed in mente, ut dicetur in sexto hujus.

Deinde cum dicit « at vero »

Removet quoddam, per quod praecedens probatio posset infringi: quae procedebat ex suppositione hujus, quod philosophia prima consideret causas primas. Hoc autem tolleretur si causae in infinitum procederent. Tunc enim non essent aliquae primae causae. Unde hoc hic removere intendit: et circa hoc duo facit. Primo proponit intentum. Secundo probat propositum, ibi, « Mediorum enim extra quae est aliquid etc. » Dicit ergo primo. Palam potest esse ex his, quae dicentur, quod sit aliquod principium esse et veritatis rerum; et quod causae existentium non sunt infinitae, nec procedendo in directum secundum unam aliquam speciem causae, puta in specie causarum efficientium: nec etiam sunt infinitae secundum speciem, ita quod sint infinitae species causarum.

Exponit autem quod dixerat causas infinitas esse in directum. Primo quidem in genere causae materialis. Non enim possibile est procedere in infinitum in hoc, quod aliquid fiat ex aliquo, sicut ex materia, puta ut caro fiat ex terra, terra vero ex aere, aer ex igne, et hoc non stet in aliquo primo, sed procedat in infinitum. Secundo exemplificat in genere causae efficientis; dicens, quod nec possibile est ut causa, quae dicitur unde principium motus, in infinitum procedat: puta cum dicimus hominem moveri ad deponendum vestes ab aere calefacto, aerem vero calefieri a sole, solem vero moveri ab aliquo alio, et hoc in infinitum. Tertio exemplificat in genere causarum finalium; et dicit, quod similiter non potest procedere in infinitum illud quod est « cujus causa, » scilicet causa finalis; ut si dicamus quod iter sive ambulatio est propter sanitatem, sanitas autem propter felicitatem, felicitas autem propter aliquid, et sic in infinitum. Ultimo facit mentionem de causa formali: et dicit quod similiter non potest procedi in infinitum in hoc quod est « quod quid erat esse, » idest in causa formali quam significat definitio. Sed exempla praetermittit, quia sunt manifesta, et probatum est in primo Posteriorum, quod non proceditur in infinitum in praedicatis, puta quod animal praedicetur de homine in eo quod quid est, et vivum de animali, et sic in infinitum.

LECTIO III.

In causis efficientibus materialibus esse unam primam causam probat hic, quomodo ex prima materia aliquid fiat ostendens.

ANTIQUA.

Mediorum enim extra quae est aliquid ultimum et primum, necesse est esse quod prius est causa ipsorum post se. Nam si dicere nos oporteat unum trium causam, quod primum est dicemus, non enim quod est ultimum. Nullius enim quod finale est. Sed nec medium, nam unius. Nihil enim differt unum aut plura esse, nec infinita aut finita. Infinitorum vero secundum modum istum et omnino infiniti partes omnes mediae sunt, similiter autem usque modo. Quare si nihil est ex toto aliquid primum, nec ex toto causa nulla est.

At vero nec in deorsum est possibile in infinitum procedere, ipso sursum habente principium; ut ex igne quidem aquam, ex aqua vero terram, et ita semper aliquod aliud fieri genus.

Dupliciter autem fit hoc ex hoc, non ut hoc dicitur post hoc, ut ex isthmiis olympia, sed ut ex puero mutato fieri vir, aut ex aqua aer.

Ergo sic ex puero fieri virum dicimus, quomodo ex eo quod fit, quod factum est, aut ex eo quod perficitur, perfectum. Semper enim est medium inter esse et non esse, generatio; ita et quod fit, existentis et non existentis. Est autem addiscens qui fit sciens; et hoc est quod dicitur, quod fit ex addiscente sciens: hoc vero ex aere aqua, corrupto altero.

Propter quod illa quidem non reflectuntur adinvicem, nec fit ex viro puer. Non enim fit ex generatione quod fit, sed est post generationem. Sic enim est dies ex aurora, quia post hanc: propter quod nec aurora ex die. Altera vero reflectuntur.

Utroque autem modo impossibile est in infinitum ire: existentium vero intermediorum necesse est finem esse. Quaedam vero adinvicem reflectuntur. Alterius enim corruptio, alterius est generatio.

Simul autem impossibile primum sempiternum corrumpi. Quoniam enim non est infinita generatio in sursum, necesse ex quo corrupto primo aliquid factum est, non sempiternum esse.

RECENS.

Mediorum sane, quorum extra aliquid ultimum et primum est, necesse est, quod prius est, causam esse eorum quae post illud sunt. Si enim dicere nos oportuerit, quid trium causa sit, primum dicemus. Non enim certe ultimum (nullius enim ultimum [causa] est, neque medium: unius enim.

Nihil autem differt unum, an plura sint; nec infinita, an finita. Infinitorum quidem hoc modo et simpliciter infiniti omnes partes mediae sunt similiter hucusque. Quare si primum nihil est, omnino nulla causa est.

At neque deorsum possibile est in infinitum descendere, quum id quod sursum versus principium habeat: ut ex igne quidem aquam, ex hac vero terram, et ita semper aliud quoddam genus fieri. Dupliciter enim hoc ex hoc fit, non ut post hoc dicitur, vel ut ex Isthmiis ludis, Olympiaci; aut ut ex puero mutato vir, aut ut ex aqua aer.

Verum enimvero ut ex puero quidem virum fieri dicimus, tanquam ex eo quod fiebat id quod factum est, aut quod perfectum est, ex eo quod perficiebatur: semper etenim est aliquid medium, ut inter esse, et non esse, generatio: ita quod fit, inter exsistens, et non exsistens.

Qui autem discit, fit sciens. Et hoc est quod dicitur, quod fit ex discente sciens. Ut autem tamquam ex aere aqua, fit corrupto altero. Quare illa quidem non reflectuntur mutuo; nec fit puer ex viro. Non enim fit ex generatione quod fit, sed post generationem. Sic enim dies fit ex diluculo, quoniam post hoc est: quare nec diluculum ex die. Cetera vero reflectuntur.

Utroque tamen modo impossibile est in infinitum progredi. Illorum enim quum media sint, necesse est finem esse: haec autem invicem reflectuntur. Alterius enim corruptio, alterius generatio est. Simul autem impossibile est primum corrumpi, quum sempiternum sit. Quum enim generatio non sit infinita sursum versus, necesse est non esse sempiternum illud, quo primo corrupto quicquam factum est.

Postquam Philosophus praemisit quod causae entium non sunt infinitae, hic probat propositum. Et primo, quod non sint infinitae in directum. Secundo, quod non sint infinitae secundum speciem, ibi, « Sed si infinitae essent etc. » Circa primum quatuor facit. Primo ostendit propositum in causis efficientibus vel moventibus. Secundo in causis materialibus, ibi, « At vero nec in deorsum. » Tertio in causis finalibus, ibi, « Amplius autem quod est « cujus causa etc. » Quarto in causis formalibus, ibi, « Sed nec quod quid erat esse etc. » Circa primum sic procedit. Primo proponit quamdam propositionem: scilicet, quod in omnibus his, quae sunt media inter duo extrema, quorum unum est

ultimum, et aliud primum, necesse est quod illud quod est primum, sit causa posteriorum, scilicet medii et ultimi. Et hanc propositionem manifestat per divisionem: quia, si oporteat nos dicere quid sit causa inter aliqua tria, quae sunt primum, medium et ultimum, ex necessitate dicemus causam esse id quod est primum. Non enim possumus dicere id quod est ultimum, esse causam omnium, quia nullius est causa; alioquin non est ultimum, cum effectus sit posterior causa. Sed nec possumus dicere quod medium sit causa omnium; quia nec est causa nisi unius tantum, scilicet ultimi. Et ne aliquis intelligat, quod medium nunquam habeat post se nisi unum, quod est ultimum, quod tunc solum contingit, quando inter duo extrema est unum medium tantum, ideo ad hoc excludendum concludit quod nihil ad propositum differt, utrum sit unum tantum medium, vel plura: quia omnes plura media accipiunt loco unius, inquantum conveniunt in ratione medii. Et similiter non differt utrum sint media finita vel infinita; quia dummodo habeant rationem medii, non possunt esse prima causa movens. Et quia ante omnem secundam causam moventem requiritur prima causa movens, requiritur, quod ante omnem causam mediam sit causa prima, quae nullo modo sit media, quasi habens aliam causam ante se. Sed, si praedicto modo ponantur causae moventes procedere in infinitum, sequitur, quod omnes causae sunt mediae. Et sic universaliter oportet dicere, quod cujuslibet infiniti, sive in ordine causae, sive in ordine magnitudinis, omnes partes sint mediae: si enim esset aliqua pars quae non esset media, oporteret, quod vel esset prima vel ultima: et utrumque repugnat rationi infiniti, quod excludit omnem terminum et principium et finem. Est autem et ad aliud attendendum: quod, si alicujus finiti sint plures partes mediae, non omnes partes simili ratione sunt mediae. Nam quaedam magis appropinquant primo, quaedam magis appropinquant ultimo. Sed in infinito quod non habet primum et ultimum, nulla pars potest magis appropinquare vel minus principio aut ultimo. Et ideo usque ad quamcumque partem, quam modo signaveris, omnes partes similiter sunt mediae. Sic igitur, si causae moventes procedant in infinitum, nulla erit causa prima: sed causa prima erat causa omnium: ergo sequeretur, quod totaliter omnes causae tollerentur: sublata enim causa tolluntur ea quorum est causa.

Deinde cum dicit « at vero »

Ostendit, quod non est possibile procedere in infinitum in causis materialibus. Et primo proponit quod intendit. Secundo probat propositum, ibi, « Dupliciter enim fit hoc ex hoc etc. » Circa primum considerandum est, quod patiens subjicitur agenti: unde procedere in agentibus est sursum ire, procedere autem in patientibus est in deorsum ire. Sicut autem agere attribuitur causae moventi, ita pati attribuitur materiae. Unde processus causarum moventium est in sursum, processus autem causarum materialium est in deorsum. Quia ergo ostenderat, quod non est in infinitum procedere in causis moventibus quasi in sursum procedendo, subjungit, quod nec est possibile est ire in infinitum in deorsum, secundum scilicet processum causarum materialium, supposito, quod sursum ex parte causarum moventium inveniatur aliquod principium. Et exemplificat de processu naturalium, qui est in deorsum: ut si dicamus quod ex igne fit aqua, et ex aqua terra, et sic in infinitum. Et utitur hoc exemplo secundum opinionem antiquorum naturalium, qui posuerunt unum aliquod elementorum esse principium aliorum quodam ordine. Potest autem et aliter exponi, ut intelligamus, quod in causis moventibus manifesti sunt ad sensum ultimi effectus, qui non movent: et ideo non quaeritur, si procedatur in infinitum in inferius secundum illud genus, sed si procedatur in superius. Sed in genere causarum materialium e converso supponitur unum primum, quod sit fundamentum et basis aliorum; et dubitatur utrum in infinitum procedatur in deorsum secundum processum eorum quae generantur ex materia. Et hoc sonat exemplum propositum: non enim dicit ut ignis ex aqua, et hoc ex alio, sed e converso, ex igne aqua et ex hoc aliud: unde supponitur prima materia, et quaeritur, an sit processus in infinitum in his quae generantur ex materia.

Deinde cum dicit « dupliciter autem »

Probat propositum: et circa hoc quatuor facit. Primo distinguit duos modos, quibus fit aliquid ex aliquo. Secundo ostendit duplicem differentiam inter illos duos modos, ibi, « Ergo sic ex puero. » Tertio ostendit quod secundum neutrum eorum contingit procedere in infinitum, ibi, « Utroque « autem modo impossibile est etc. » Quarto ostendit secundum quem illorum modorum ex primo materiali principio alia fiant, ibi, « Simul autem impossi- « bile etc. » Dicit ergo primo, quod duobus modis fit aliquid ex aliquo proprie et per se. Et utitur isto modo loquendi, ut excludat illum modum, quo dicitur improprie aliquid fieri ex aliquo ex hoc solo, quod fit post illud. Ut si dicamus, quod quaedam festa Graecorum, quae dicebantur olympia, fiunt ex quibusdam aliis festis, quae dicebantur isthmia, puta si nos diceremus quod festum Epiphaniae fit ex festo Natalis. Hoc autem non proprie dicitur, quia fieri est quoddam mutari: in mutatione autem non solum requiritur ordo duorum terminorum, sed etiam subjectum idem utriusque: quod quidem non contingit in praedicto exemplo: sed hoc dicimus, secundum quod imaginamur tempus esse ut subjectum diversorum festorum. Sed oportet proprie dicere aliquid fieri ex aliquo, quando aliquod subjectum mutatur de hoc in illud. Et hoc dupliciter. Uno modo sicut dicimus, quod ex puero fit vir, inquantum scilicet puer mutatur de statu puerili in statum virilem: alio modo sicut dicimus, quod ex aqua fit aer per aliquam transmutationem.

Deinde cum dicit « ergo sic »

Ostendit duas differentias inter praedictos modos. Quarum prima est, quia dicimus ex puero fieri virum, sicut ex eo quod est in fieri, fit illud quod jam est factum; aut ex eo quod est in perfici, fit illud quod jam est perfectum. Illud enim quod est in fieri et in perfici, est medium inter ens et non ens, sicut generatio est medium inter esse et non esse. Et ideo, quia per medium venitur ad extremum, dicimus, quod ex eo quod generatur fit illud quod generatum est, et ex eo quod perficitur, fit illud quod perfectum est. Et sic dicimus, quod ex puero fit vir, vel quod ex addiscente fit sciens, quia addiscens se habet ut in fieri ad scientem. In alio autem modo, quo dicimus ex aere fieri aquam, unum extremorum non se habet ut via vel medium ad alterum, sicut fieri ad

factum esse; sed magis ut terminus a quo recedit, ut ad alium terminum perveniatur. Et ideo ex uno corrupto fit alterum.

Deinde cum dicit. « propter quod »

Concludit ex praemissa differentia, aliam differentiam. Quia enim in primo modo unum se habet ad alterum ut fieri ad factum esse, et medium ad terminum, patet, quod habent ordinem naturaliter adinvicem. Et ideo non reflectuntur adinvicem, ut indifferenter unum fiat ex altero. Unde non dicimus quod ex viro fiat puer sicut dicimus e converso. Cujus ratio est, quia illa duo ex quorum uno secundum istum modum dicitur alterum fieri, non se habent adinvicem sicut duo termini mutationis alicujus; sed sicut ea, quorum unum est post alterum. Et hoc est quod dicit, quod illud « quod fit, » idest terminus generationis, scilicet esse, non fit ex generatione, quasi ipsa generatio mutetur in esse; sed est post generationem, quia naturali ordine consequitur ad generationem, sicut terminus est post viam, et ultimum post medium. Unde, si consideramus ista duo, scilicet generationem et esse, non differunt ab illo modo quem exclusimus, in quo consideratur ordo tantum; sicut cum dicimus, quod dies fit ex aurora, quia est post auroram. Et propter istum naturalem ordinem, non dicimus e converso, quod aurora fit « ex die, » idest post diem. Et ex eadem ratione non potest esse, quod puer fiat ex viro. Sed secundum alterum modum, quo aliquid fit ex altero, invenitur reflexio. Sicut enim aqua generatur ex aere corrupto, ita aer generatur ex aqua corrupta. Et hoc ideo, quia ista duo non se habent adinvicem secundum naturalem ordinem, scilicet ut medium ad terminum; sed sicut duo extrema quorum utrumque potest esse et primum et ultimum.

Deinde cum dicit « utroque autem »

Ostendit quod non sit procedere in infinitum secundum utrumque istorum modorum. Et primo secundum primum, prout dicimus ex puero fieri virum. Illud enim ex quo dicimus aliquid fieri, sicut ex puero virum, se habet ut medium inter duo extrema, scilicet in esse et non esse: sed positis extremis impossibile est esse infinita media: quia extremum infinitati repugnat: ergo secundum istum modum non convenit procedere in infinitum. Similiter etiam nec secundum alium; quia in alio modo invenitur reflectio extremorum adinvicem, propter hoc quod alterius corruptio est alterius generatio, ut dictum est. Ubicumque autem est reflexio, reditur ad primum, ita scilicet quod id quod fuit primo principium, postea sit terminus. Quod in infinitis non potest contingere, in quibus non est principium et finis. Ergo nullo modo ex aliquo potest aliquid fieri in infinitum.

Deinde cum dicit « simul autem »

Ostendit quod praedictorum modorum ex prima materia aliquid fiat. Ubi considerandum est, quod Aristoteles utitur hic duabus communibus suppositionibus, in quibus omnes antiqui naturales conveniebant: quarum una est, quod sit aliquod primum principium materiale, ita scilicet quod in generationibus rerum non procedatur in infinitum ex parte superiori, scilicet ejus ex quo generatur. Secunda suppositio est, quod prima materia est sempiterna. Ex hac igitur secunda suppositione statim concludit, quod ex prima materia non fit aliquid secundo modo, scilicet sicut ex aere corrupto fit aqua, quia scilicet illud quod est sempiternum, non potest corrumpi. Sed quia posset aliquis dicere, quod primum principium materiale non ponitur a philosophis sempiternum, propter hoc quod unum numero manens sit sempiternum, sed quia est sempiternum per successionem, sicut si ponatur humanum genus sempiternum: hoc excludit ex prima suppositione, dicens, quod, quia generatio non est infinita in sursum, sed devenitur ad aliquod primum principium materiale, necesse est quod, si aliquid sit primum materiale principium, ex quo fiunt alia per ejus corruptionem, quod non sit illud sempiternum de quo Philosophi dicunt. Non enim posset esse illud primum materiale principium sempiternum, si eo corrupto alia generarentur, et iterum ipsum ex alio corrupto generaretur. Unde manifestum est, quod ex primo materiali principio fit aliquid, sicut ex imperfecto et in potentia existente, quod est medium inter purum non ens et ens actu; non autem sicut aqua ex aere fit corrupto.

LECTIO IV.

Statum aliquem esse et terminum tam in causis finalibus quam formalibus; quodque non infinitae sint secundum speciem causae, ostendit.

ANTIQUA.

Amplius autem quod est cujus causa, finis est. Tale autem quod non alicujus causa, sed alia illius. Quare, si quidem fuerit tale ipsum ultimum, non erit infinitum; si vero nihil tale, non erit cujus causa.

Sed qui infinitum faciunt, latet auferentes boni naturam.

Et nullus conabitur aliquid facere ad terminum non futurus venire.

Neque utique erit intellectus in talibus. Nam causa alicujus semper facit qui intellectum habet: hic enim terminus finis est rei.

Sed nec quod quid erat esse convenit reduci ad aliquam definitionem multiplicatam rationem.

RECENS.

Item ipsum cujus causa finis. Tale autem est quod non est alterius gratia, sed ejus causa cetera. Quare si tale erit ultimum, non erit infinitum. Quodsi nihil tale, non erit ipsum cujus causa. Sed qui faciunt infinitum, latet eos quod boni naturam auferunt. At nullus inciperet agere quicquam, si non esset perventurus ad finem, nec esset intellectus in talibus. Alicujus enim causa agit, quicumque intellectum habet. Hoc namque terminus est: finis vero ipse terminus.

At vero nec quod quid erat esse reduci ad aliam definitionem ratione abundantem contingit. Semper etenim prior

Semper enim quae ante est, magis est, et quae posterior non est. Cujus autem primum non est, nec erit quod habitum est.

Amplius scire destruunt qui ita dicunt. Non enim possibile scire priusquam ad individua perveniatur.

Et cognoscere non est. Nam quae sic sunt infinita, quomodo contingit intelligere?

Non enim simile in linea, quae secundum divisiones non stat: intelligere enim non est non statuentem. Propter quod non enumerabit sectiones, quia per infinita procedunt.

Sed materiam in eo quod movetur intelligere est necesse, et infinito nihil est, esse autem non. Si vero non est infinitum, quod est esse infinito?

Sed si infinitae essent pluralitate species causarum, non esset nec ita cognoscere. Tunc enim scire putamus, cum causas ipsas noverimus. Infinitum vero secundum adjectionem non est pertransire in finito tempore.

magis est, posterior vero, non est. Cujus autem primum non est, nec quod sequitur, est.

Item, ipsum scire perimunt, qui ita dicunt. Non enim possibile est scire ante, quam ad individua deveniatur. Atque ipsum cognoscere non est. Quae enim ita infinita sunt, quomodo intelligere contingit? nec enim simile de linea est, quae secundum divisiones quidem non stat: intelligere vero non potest, nisi sistat. Quare non numerabit divisiones, qui infinitam pertransit.

Sed etiam materiam necesse est in eo quod movetur, intelligere. At nulli est esse infinito: quod si non, non infinitum est infinito esse.

Quod etiam si species causarum infinitae multitudine essent, nec hoc modo esset ipsum cognoscere. Tunc enim scire putamus, quum causas cognoscimus: infinitum vero secundum additionem non est in tempore finito pertransire.

Postquam probavit Philosophus, quod in causis moventibus et materialibus non proceditur in infinitum, hic ostendit idem in causa finali, quae nominatur « cujus causa » fit aliquid. Et ostendit propositum quatuor rationibus: quarum prima talis est. Id, quod est cujus causa, habet rationem finis. Sed est id quod non est propter alia, sed alia sunt propter ipsum. Aut ergo est aliquid tale, aut nihil: et si quidem fuerit aliquid tale, ut silicet omnia sint propter ipsum, et ipsum non sit propter alia, ipsum erit ultimum in hoc genere: et ita non procedetur in infinitum: si autem nihil inveniatur tale, non erit finis. Et ita tolletur hoc genus causae, quod dicitur cujus causa. Secundam rationem ponit ibi « sed qui »

Quae derivatur ex praemissa ratione. Ex prima enim ratione conclusum est quod qui ponunt infinitatem in causis finalibus, removeant causam finalem. Remota autem causa finali, removetur natura et ratio boni: eadem enim ratio boni et finis est; nam bonum est quod omnia appetunt, ut dicitur in primo Ethicorum. Et ideo illi qui ponunt infinitum in causis finalibus, auferunt totaliter naturam boni, licet ipsi hoc non percipiant.

Tertiam rationem ponit ibi « et nullus »

Quae talis est. Si sit infinitum in causis finalibus, nullus poterit pervenire ad ultimum terminum, quia infinitorum non est ultimus terminus. sed nullus conatur ad aliquid faciendum nisi per hoc, quod se existimat venturum ad aliquid, sicut ad ultimum terminum: ergo ponentes infinitum in causis finalibus excludunt omnem conatum ad operandum, etiam naturalium rerum: nullius enim rei motus naturalis est nisi ad id ad quod nata est pervenire.

Quartam rationem ponit ibi « neque utique »

Quae talis est. Qui ponit infinitum in causis finalibus, excludit terminum, et per consequens excludit finem cujus causa fit aliquid. Sed omne agens per intellectum agit causa alicujus finis: ergo sequetur quod inter causas operativas non sit intellectus, et ita tolletur intellectus practicus. Quae cum sint inconvenientia, oportet removere primum, id scilicet ex quo sequuntur, scilicet infinitum a causis finalibus.

Deinde cum dicit « sed nec »

Ostendit quod non sit infinitum in causis formalibus: et circa hoc duo facit. Primo proponit quod intendit. Secundo probat propositum, ibi: « Semper enim etc. » Circa primum considerandum est quod unumquodque constituitur in specie per propriam formam. Unde definitio speciei maxime significat formam rei. Oportet ergo accipere processum in formis secundum processum in definitionibus. In definitionibus enim una pars est prior altera, sicut genus est prius differentia, et differentiarum una est prior altera. Idem ergo est quod in infinitum procedatur in formis, et quod in infinitum procedatur in partibus definitionis. Et ideo volens ostendere quod non sit procedere in infinitum in causis formalibus, proponit non esse infinitum in partibus definitionis. Et ideo dicit quod non convenit hoc quod est quod quid erat esse, in infinitum reduci ad aliam definitionem, ut sic semper multiplicetur ratio. Puta qui definit hominem in definitione ejus ponit animal. Unde definitio hominis reducitur ad definitionem animalis, quae ulterius reducitur ad definitionem alicujus alterius, et sic multiplicatur ratio definitiva. Sed hoc non convenit (1) in infinitum procedere. Non autem hoc dicimus quasi in uno et eodem individuo multiplicentur formae secundum numerum generum et differentiarum, ut scilicet in homine sit alia forma a qua est homo, et alia a qua est animal, et sic de aliis; sed quia necesse est ut in rerum natura tot gradus formarum inveniantur, quot inveniuntur genera ordinata et differentiae. Est enim in rebus invenire aliquam formam, quae est forma, et non est forma corporis; et aliquam quae est forma corporis, sed non est forma animati corporis; et sic de aliis.

Deinde cum dicit « semper enim »

Probat propositum quatuor rationibus. Quarum prima talis est. In multitudine formarum vel rationum semper illa quae est prius « est magis » Quod non est intelligendum quasi sit completior; quia formae specificae sunt completae. Sed dicitur esse magis, quia est in plus quam illa quae est posterior, quae non est ubicumque est prior. Non enim ubicumque est ratio animalis, est ratio hominis. Ex quo argumentatur, quod si primum non est « nec habitum » idest consequens est. Sed si in infinitum procedatur in rationibus et formis, non erit prima ratio vel forma definitiva; ergo excludentur omnes consequentes.

Secundam rationem ponit ibi « amplius scire »

Quae talis est. Impossibile est aliquid sciri prius quam perveniatur ad individua. Non autem accipitur hic individuum singulare, quia scientia non est de singularibus. Sed individuum potest dici uno modo ipsa ratio speciei specialissimae, quae non dividitur ulterius per essentiales differentias. Et secundum hoc intelligitur quod non habetur per-

(1) *Lege* contingit.

fecta scientia de re, quousque perveniatur ad speciem specialissimam; quia ille qui scit aliquid in genere, nondum habet perfectam scientiam de re. Et secundum hanc expositionem oportet dicere, quod sicut prima ratio concludebat, quod in causis formalibus non proceditur in infinitum in sursum, ita haec ratio concludit, quod non proceditur in infinitum in deorsum. Sic enim non esset devenire ad speciem specialissimam. Ergo ista positio destruit perfectam scientiam. Sed quia formalis divisio non solum est secundum quod genus dividitur per differentias, per cujus divisionis privationem species specialissima potest dici individuum, sed etiam est secundum quod definitum dividitur in partes definitionis, ut patet in primo Physicorum; ideo individuum potest hic dici, cujus definitio non resolvitur in aliqua definientia. Et secundum hoc, supremum genus est individuum. Et secundum hoc erit sensus, quod non potest haberi scientia de re per aliquam definitionem, nisi deveniatur ad suprema genera, quibus ignoratis impossibile est aliquod posteriorum sciri. Et secundum hoc concludit ratio, quod in causis formalibus non procedatur in infinitum in sursum, sicut et prius. Vel ad idem concludendum potest aliter exponi individuum, ut scilicet propositio immediata dicatur individuum. Si enim procedatur in infinitum in definitionibus in sursum, nulla erit propositio immediata. Et sic universaliter tolletur scientia, quae est de conclusionibus deductis ex principiis immediate.

Deinde cum dicit « et cognoscere »

Tertiam rationem ponit quae procedit non solum ad scientiam excludendam, sed ad excludendum simpliciter omnem cognitionem humanam. Et circa hanc rationem duo facit. Primo ponit rationem. Secundo excludit objectionem quamdam, ibi, « Non « enim simile etc. » Ratio autem talis est. Unumquodque cognoscitur per intellectum suae formae: sed si in formis procedatur in infinitum, non poterunt intelligi; quia infinitum inquantum hujusmodi, non comprehenditur intellectu: ergo ista positio universaliter destruit cognitionem.

Deinde cum dicit « non enim »

Excludit quamdam obviationem. Posset enim aliquis dicere, quod illud quod habet infinitas formas, potest cognosci, sicut et linea, quae in infinitum dividitur. Sed hoc excludit, dicens, quod non est simile de linea, cujus divisiones non stant, sed in infinitum procedunt. Impossibile enim est quod aliquid intelligatur nisi in aliquo stetur; unde linea, inquantum statuitur ut finita in actu propter suos terminos, sic potest intelligi; secundum vero quod non statur in ejus divisione, non potest sciri. Unde nullus potest numerare divisiones lineae secundum quod in infinitum procedunt. Sed infinitum in formis est infinitum in actu, et non in potentia, sicut est infinitum in divisione lineae; et ideo, si essent infinitae formae, nullo modo esset aliquid scitum vel notum.

Deinde cum dicit « sed materiam »

Ponit quartam rationem, quae talis est. In omni eo quod movetur necesse est intelligere materiam. Omne enim quod movetur est in potentia: ens autem in potentia est materia: ipsa autem materia habet rationem infiniti, et ipsi infinito, quod est materia, convenit ipsum nihil, quia materia secundum se intelligitur absque omni forma, et, cum ei quod est infinitum, conveniat hoc quod est nihil, sequitur per oppositum, quod illud per quod est esse, non sit infinitum, et quod « infinito, » idest materiae, non sit esse infinitum. Sed esse est per formam: ergo non est infinitum in formis. Est autem hic advertendum quod hic ponit nihil esse de ratione infiniti, non quod privatio sit de ratione materiae, sicut Plato posuit non distinguens privationem a materia, sed quia privatio est de ratione infiniti. Non enim ens in potentia habet rationem infiniti, nisi secundum quod est sub ratione privationis, ut patet in tertio Physicorum.

Deinde cum dicit « sed si infinitae »

Ostendit quod non sunt infinitae species causarum, tali ratione. Tunc putamus nos scire unumquodque quando cognoscimus omnes causas ejus: sed, si sunt infinitae causae secundum adjunctionem unius speciei ad aliam, non erit pertransire istam infinitatem, ita quod possint omnes causae cognosci: ergo etiam per istum modum excludetur cognitio rerum.

LECTIO V.

Consuetudo ac natura quantum valeat in inquirenda veritate, ex variis hominum generibus, qui diversimode his affecti veritatem suscipiunt, exponit: hinc quis modus conveniens sit inquirendae veritatis deducit.

ANTIQUA.

Contingunt autem auditiones secundum consuetudinem entibus. Nam ut consuevimus ita dignamur dici; et quae praeter ea, non similia videntur, sed praeter consuetudinem minus nota et magis extranea. Nam consuetum notius.

Quantam vero vim habeat quod consuetum est, leges ostendunt, in quibus fabularia et puerilia magis valent cognitione de eis propter consuetudinem.

Alii vero, si non mathematice quis dicat, non recipiunt dicentes. Alii vero si non exemplariter. Et hi testem induci dignantur poetam. Et illi quidem omnia certe. His vero fle-

RECENS.

Auscultationes autem, secundum consuetudines accidunt. Quemadmodum enim consuevimus, ita judicamus, dici debere: et quae praeter haec, non apparent similia illis, sed quia non consuevimus, ignotiora et magis peregrina: consuetum etenim notius est.

Quantam vero vim consuetudo habeat, leges declarant, in quibus fabulosa ac puerilia plus possunt propter consuetudinem, quam si cognosceremus ea.

Aliqui igitur, nisi mathematice loquentem non admittunt; quidam vero non nisi exemplis utentem; quidam autem dignum ducunt ut testis producatur aliquis poeta. Et quidam

bilis est certitudo aut propter impotentiam complectendi, aut propter micrologiam: habet autem quod certum est tale. Unde quemadmodum in symbolis et rationibus non liberum esse quibusdam videtur.

Propter quod oportet erudiri quomodo singula sunt recipienda; et absurdum est simul quaerere scientiam et modum sciendi. Est autem neutrum facile accipere.

Acribologia vero mathematica non in omnibus est expetenda, sed in non habentibus materiam. Propter quod non naturalis est modus: omnis enim forsan natura materiam habet. Ideo primum perscrutandum quid est natura. Ita namque et de quibus est physica, manifestum est. Et si unius scientiae aut plurium est causas et principia considerare.

exacta omnia volunt: quosdam vere taedet exacti, aut propterea quod non possunt sequi, aut propter putidam subtilitatem. Habet enim exacta expositio tale aliquid: quare ut in contractibus, ita et in orationibus illiberalis esse quibusdam videtur.

Quapropter oportet institutum esse, quomodo singula admittenda sint; quoniam absurdum est simul scientiam et modum scientiae quaerere. Neutrum autem facile accipere est. Certitudinem vero mathematicam non oportet in cunctis quaerere, sed in iis quae non habent materiam. Quare non est hic naturalis modus: tota enim natura forte habet materiam. Quamobrem considerandum est primum, quidnam natura sit. Sic enim et de quo naturalis scientia est, manifestum erit.

Postquam Philosophus ostendit, quod consideratio veritatis partim est difficilis et partim facilis, et quod maxime pertinet ad primum philosophum, hic ostendit, quis sit modus conveniens ad considerandum veritatem: et circa hoc duo facit. Primo enim ponit diversos modos, quos homines sequuntur in consideratione veritatis. Secundo ostendit quis sit modus conveniens, ibi, « Propter quod oportet erudiri etc. » Circa primum duo facit. Primo ostendit efficaciam consuetudinis in consideratione veritatis. Secundo concludit diversos modos, quibus homines utuntur in consideratione, propter diversas consuetudines, ibi, « Alii vero si non mathematice etc. » Circa primum duo facit. Primo ostendit virtutem consuetudinis in consideratione veritatis. Secundo manifestat per signum, ibi, « Quantam vero vim habeat etc. » Dicit ergo primo, quod auditiones contingunt in hominibus de his quae sunt secundum consuetudines. Ea enim, quae sunt consueta, libentius audiuntur et facilius recipiuntur. Dignum enim videtur nobis, ut ita dicatur de quocumque, sicut consuevimus audire. Et si qua dicantur nobis praeter ea quae consuevimus audire, non videntur nobis similia in veritate his quae consuevimus audire. Sed videntur nobis minus nota et magis extranea a ratione, propter hoc quod sunt inconsueta. Illud enim quod est consuetum, est nobis magis notum. Cujus ratio est, quia consuetudo vertitur in naturam; unde et habitus ex consuetudine generatur, qui inclinat per modum naturae. Ex hoc autem quod aliquis habet talem naturam vel talem habitum, habet proportionem determinatam ad hoc vel illud. Requiritur autem ad quamlibet cognitionem determinata proportio cognoscentis ad cognoscibile. Et ideo secundum diversitatem naturarum et habituum accidit diversitas circa cognitionem. Videmus enim, quod hominibus secundum humanam naturam sunt innata prima principia; et secundum habitum virtutis apparet unicuique bonum, quod convenit illi virtuti: sicut et gustui videtur aliquid conveniens, secundum ejus dispositionem. Sic igitur, quia consuetudo causat habitum consimilem naturae, contingit quod ea quae sunt consueta sint notiora.

Deinde cum dicit « quantam vero »

Manifestat quod dixerat per quoddam signum; ostendens, quod leges ab hominibus positae ostendunt per experientiam, quantam vim habeat consuetudo: in quibus quidem legibus propter consuetudinem magis valent fabulariter et pueriliter dicta ad hoc quod eis assentiatur quam cognitio veritatis. Loquitur autem hic Philosophus de legibus ab hominibus adinventis, quae ad conservationem civilem sicut ad ultimum finem ordinantur; et ideo quicumque invenerunt eas, aliqua quibus hominum animi retraherentur a malis et provocarentur ad bona secundum diversitatem gentium et nationum in suis legibus tradiderunt, quamvis multa eorum essent vana et frivola, quae homines a pueritia audientes magis approbabant quam veritatis cognitionem. Sed lex divinitus data ordinat hominem ad veram felicitatem cui omnis falsitas repugnat. Unde in lege Dei nulla falsitas continetur.

Deinde cum dicit « alii vero »

Hic ostendit quomodo homines in consideratione veritatis propter consuetudinem diversos modos acceptant: et dicit, quod quidam non recipiunt quod eis dicitur, nisi dicatur eis per modum mathematicum. Et hoc quidem convenit (1) propter consuetudinem his, qui in mathematicis sunt nutriti. Et quia consuetudo est similis naturae, potest etiam hoc quibusdam contingere propter indispositionem; illis scilicet, qui sunt fortis imaginationis, non habentes intellectum multum elevatum. Alii vero sunt qui nihil volunt recipere nisi proponatur eis aliquod exemplum sensibile, vel propter consuetudinem, vel propter dominium sensitivae virtutis in eis et debilitatem intellectus. Quidam vero sunt qui nihil reputent esse dignum ut aliquid eis inducatur absque testimonio poetae, vel alicujus auctoris. Et hoc etiam est vel propter consuetudinem, vel propter defectum judicii, quia non possunt dijudicare utrum ratio per certitudinem concludat; et ideo quasi non credentes suo judicio requirunt judicium alicujus noti. Sunt etiam aliqui qui omnia volunt sibi dici per certitudinem, idest per diligentem inquisitionem rationis. Et hoc contingit propter bonitatem intellectus judicantis, et rationes inquirentis: dummodo non quaeratur certitudo in his, in quibus certitudo esse non potest. Quidam vero sunt qui tristantur, si quid per certitudinem cum diligenti discussione inquiratur. Quod quidem potest contingere dupliciter. Uno modo propter impotentiam complectendi: habent enim debilem rationem, unde non sufficiunt ad considerandum ordinem complexionis priorum et posteriorum. Alio modo propter micrologiam, idest parvorum ratiocinationem. Cujus similitudo quaedam est in certitudinali inquisitione, quae nihil indiscussum relinquit usque ad minima. Imaginatur autem quidam, quod sicut in symbolis conviviorum non pertinet ad liberalitatem, quod debeant etiam minima computari in ratiocinio, ita etiam sit quaedam importunitas et illiberalitas, si homo velit circa cognitionem veritatis etiam minima discutere.

Deinde cum dicit « propter quod »

Ostendit quis sit modus conveniens ad inquirendum veritatem; et circa hoc duo facit. Primo enim

(1) *Lege* contingit.

ostendit, quomodo homo possit cognoscere modum convenientem in inquisitione veritatis. Secundo ostendit, quod ille modus qui est simpliciter melior, non debet in omnibus quaeri, ibi, « Acribologia vero etc. » Dicit ergo primo, quod quia diversi secundum diversos modos veritatem inquirunt; ideo oportet quod homo instruatur per quem modum in singulis scientiis sint recipienda ea quae dicuntur. Et quia non est facile quod homo simul duo capiat, sed dum ad duo attendit, neutrum capere potest; absurdum est, quod homo simul quaerat scientiam et modum qui convenit scientiae. Et propter hoc debet prius addiscere logicam quam alias scientias, quia logica tradit communem modum procedendi in omnibus aliis scientis. Modus autem proprius singularum scientiarum, in scientiis singulis circa principium tradi debet.

Deinde cum dicit « acribologia vero »

Ostendit quod ille modus, qui est simpliciter optimus, non debet in omnibus quaeri; dicens quod « acribologia, » idest diligens et certa ratio, sicut est in mathematicis, non debet requiri in omnibus rebus, de quibus sunt scientiae; sed debet solum requiri in his, quae non habent materiam. Ea enim quae habent materiam, subjecta sunt motui et variationi: et ideo non potest in eis omnibus omnimoda certitudo haberi. Quaeritur enim in eis non quid semper sit, et ex necessitate; sed quid sit ut in pluribus. Immaterialia vero secundum seipsa sunt certissima, quia sunt immobilia. Sed illa quae in sui natura sunt immaterialia, non sunt certa nobis propter defectum intellectus nostri, ut praedictum est. Hujusmodi autem sunt substantiae separatae. Sed mathematica sunt abstracta a materia, et tamen non sunt excedentia intellectum nostrum: et ideo in eis est requirenda certissima ratio. Et quia tota natura est circa materiam ideo iste modus certissimae rationis non pertinet ad naturalem philosophum. Dicit autem « forsan » propter corpora caelestia, quia non habent eodem modo materiam sicut inferiora. Et, quia in scientia naturali non convenit iste certissimus rationis modus, ideo in scientia naturali ad cognoscendum modum convenientem illi scientiae, primo perscutandum est quid sit natura: sic enim manifestum erit de quibus sit scientia naturalis. Et iterum considerandum est, « si unius scientiae, » scilicet naturalis, sit omnes causas et principia considerare, aut sit diversarum scientiarum. Sic enim poterit scire quis modus demonstrandi conveniat naturali. Et hunc modum ipse observat in secundo Physicorum, ut patet diligenter intuenti.

LIBER TERTIUS

SUMMA LIBRI — DE MODO INQUIRENDAE VERITATIS, DEQUE DUBITANDIS IN HAC SCIENTIA. DE GENERIBUS CAUSARUM, DE SUBSTANTIIS, DE RERUM PRINCIPIIS, ET AD QUAM SCIENTIAM SPECTET DE ISTIS DETERMINARE.

LECTIO I.

Conveniens esse in inquisitione veritatis universalis de singulis dubitare, quatuor rationibus ostendit.

ANTIQUA.

Necesse est ad quaesitam scientiam nos aggredi primum de quibus dubitare primum oportet. Haec autem sunt quaecumque de ipsis aliter susceperunt quidam, et si quid praeter hoc est praetermissum.

Inest autem investigare volentibus prae opere bene dubitare. Posterius enim investigatio priorum est solutio dubitatorum. Solvere enim non est ignorantis vinculum. Sed mentis dubitatio, hoc de re demonstrat: inquantum enim dubitat, intantum similiter ligatis est passus. Impossibile enim utrisque procedere ad quod est ante. Propter quod oportet difficultates speculari omnes prius, et horum causas.

RECENS.

Ad illam, quae quaeritur, scientiam necesse est in primis nos percurrere de quibus primo dubitandum est. Haec autem sunt, et quaecumque de eis aliter quidam existimarunt, et si quid ultra haec praetermissum sit.

Est autem operae pretium aliquid facultatis habere volentibus, bene dubitare. Nam posterior facultas, solutio eorum est quae ante dubitata fuerunt: solvere autem non est, quum nodus ignoretur. Sed intellectus haesitatio manifestum hoc de re facit. Quatenus enim dubitat, eatenus simile quiddam ligatis patitur: utroque namque modo impossibile est ad ulteriora procedere.

Et quia quaerentes sine dubitatione primo, similes quo oportet ire ignorantibus.

Et adhuc neque quando quaesitum invenit, cognoscit. Finis enim huic est non manifestus. Praedubitanti autem manifestus.

Amplius autem melius necesse est se habere ad judicandum eum qui audivit velut adversariorum et dubitantium omnes rationes.

Quare omnes primo difficultates speculari par est, et horum gratia, et propterea quod illi, qui quaerunt, nisi primo dubitent, similes illis sunt, qui quonam ire oporteat, ignorant: et ad haec, neque utrum invenerint quod quaeritur, an non, cognoscere possunt. Finis etenim his quidem non est manifestus: ei autem, qui antea dubitaverit, patescit.

Item, melius se habere necesse est illum ad judicandum, qui tamquam adversarios, omnes utrimque rationes oppositas audierit.

Postquam Philosophus in secundo libro ostendit modum considerandae veritatis, hic procedit ad veritatis considerationem. Et primo procedit modo disputativo, ostendens ea quae sunt dubitabilia circa rerum veritatem. Secundo incipit determinare veritatem. Et hoc in quarto libro, qui incipit ibi, « Est scientia quaedam quae speculatur. » Prima autem pars dividitur in partes duas. In prima dicit de quo est intentio. In secunda exequitur propositum, ibi, « Est autem dubitatio prima quod etc. » Circa primum duo facit. Primo enim dicit de quo est intentio. Secundo rationem assignat suae intentionis, ibi, « Inest autem investigare volentibus etc. » Dicit ergo primo, quod ad hanc scientiam, quam quaerimus de primis principiis, et universali veritate rerum, necesse est ut primum aggrediamur ea de quibus oportet dubitare, antequam veritas determinetur. Sunt autem hujusmodi dubitabilia propter duas rationes. Vel quia antiqui philosophi aliter susceperunt opinionem de eis quam rei veritas habeat, vel quia omnino praetermiserunt de his considerare.

Deinde cum dicit « idest autem »

Assignat quatuor rationes suae intentionis: et primo dicit quod volentibus investigare veritatem contingit « prae opere, » idem ante opus « bene « dubitare, » idem bene attingere ad ea quae sunt dubitabilia. Et hoc ideo quia posterior investigatio veritatis, nihil aliud est quam solutio prius dubitatorum. Manifestum est autem in solutione corporalium ligaminum, quod ille qui ignorat vinculum, non potest solvere ipsum. Dubitatio autem de aliqua re hoc modo se habet ad mentem, sicut vinculum corporale ad corpus, et eumdem effectum demonstrat. Inquantum enim aliquis dubitat, intantum patitur aliquid simile his qui sunt stricte ligati. Sicut enim ille qui habet pedes ligatos, non potest in anteriora procedere secundum viam corporalem, ita ille qui dubitat, quasi habens mentem ligatam, non potest ad anteriora procedere secundum viam speculationis. Et ideo sicut ille qui vult solvere vinculum corporale, oportet quod prius inspiciat vinculum et modum ligationis, ita ille qui vult solvere dubitationem, oportet quod prius speculetur omnes difficultates et earum causas.

Deinde cum dicit « et quia querentes »

Secundam rationem ponit; et dicit quod illi qui volunt inquirere veritatem non considerando prius dubitationem, assimilantur illis qui nesciunt quo vadant. Et hoc ideo, quia sicut terminus viae est illud quod intenditur ab ambulante, ita exclusio dubitationis est finis qui intenditur ab inquirente veritatem. Manifestum est autem quod ille qui nescit quo vadat, non potest directe ire, nisi forte a casu: ergo nec aliquis potest directe inquirere veritatem, nisi prius videat dubitationem.

Deinde cum dicit « et adhuc »

Tertiam rationem ponit; et dicit, quod sicut ex hoc quod aliquis nescit quo vadat, sequitur quod quando pervenit ad locum quem intendebat, nescit utrum sit quiescendum vel ulterius eundum, ita etiam quando aliquis non praecognoscit dubitationem, cujus solutio est finis inquisitionis, non potest scire quando invenit veritatem quaesitam, et quando non; quia nescit finem suae inquisitionis, qui est manifestus ei qui primo dubitationem cognovit.

« Et quia » Quartam rationem ponit, quae sumitur ex parte auditoris. Auditorem enim oportet judicare de judiciis. Sicut autem in judiciis nullus potest judicare nisi audiat rationes utriusque partis, ita necesse est eum, qui debet audire philosophiam, melius se habeat in judicando si audierit omnes rationes quasi adversariorum dubitantium. Est autem attendendum, quod propter has rationes consuetudo Aristotelis fuit fere in omnibus libris suis, ut inquisitioni veritatis vel determinationi praemitteret dubitationes emergentes. Sed in aliis libris sigillatim ad singulas determinationes praemittit dubitationes: hic vero simul praemittit omnes dubitationes, et postea secundum ordinem debitum determinat veritatem. Cujus ratio est, quia aliae scientiae considerant particulariter de veritate: unde et particulariter ad eas pertinet circa singulas veritates dubitare: sed ista scientia sicut habet universalem considerationem de veritate, ita etiam ad eam pertinet universalis dubitatio de veritate: et ideo non particulariter, sed simul universalem dubitationem prosequitur. Potest etiam et alia esse ratio; quia dubitabilia, quae tangit, sunt principaliter illa, de quibus philosophi aliter opinati sunt. Non autem eodem ordine ipse procedit ad inquisitionem veritatis, sicut et alii philosophi. Ipse enim incipit a sensibilibus et manifestis, et procedit ad separata, ut patet infra in septimo. Alii vero intelligibilia et abstracta voluerunt sensibilibus applicare. Unde, quia non erat eodem ordine determinaturus, quo ordine processerunt alii philosophi, ex quorum opinionibus dubitationes sequuntur; ideo praeelegit primo ponere dubitationes omnes seorsum, et postea suo ordine dubitationes determinare. Tertiam assignat Averrois dicens hoc esse propter affinitatem hujus scientiae ad logicam, quae tangitur infra in quarto. Et ideo dialecticam disputationem posuit quasi partes principales hujus scientiae.

LECTIO II.

Quaestiones movet, quae ad modum hujus scientiae spectant.

ANTIQUA.

Est autem dubitatio prima quidem quibus prooemialiter dictis dubitavimus, utrum unius scientiae aut multarum est scientiarum causas speculari.

Et utrum substantiae principia est scientiae hujus scire solum, aut de principiis de quibus ostendunt omnes: ut utrum contingit unum et idem simul dicere et negare, aut non, et de aliis talibus. Et si est circa substantiam, utrum una circa omnes, aut plures sunt. Sed, si plures, utrum omnes cognatae, aut earum hae quidem sapientiae, illae vero aliquid aliud dicendae sunt.

Et hoc idem quoque necessarium est quaerere, utrum sensibiles substantiae esse solum dicendae sunt, aut praeter has aliae; et utrum unicae sunt, aut plura genera sunt substantiarum, ut facientes species et mathematica inter ista et sensibilia dixerunt. De his igitur, ut diximus, perscrutandum est.

Et utrum circa substantias solum speculatio, aut circa quae accidunt secundum se substantiis. Adhuc de eodem et diverso, simili et dissimili et contrarietate, priore et posteriore et aliis omnibus talibus de quibus dialectici intendere tentant, ex probabilibus solum perscrutationem facientes, quorum theoria est de omnibus. Amplius autem his eisdem quaecumque secundum se accidunt, et non solum quid est horum unumquodque. Sed utrum unum est uni contrarium.

RECENS.

Est autem prima dubitatio de iis quae in prooemio quoque dubitavimus, utrum unius aut multarum scientiarum sit causas speculari; et utrum prima substantiae principia solum hujus sit scientiae considerare, an etiam de principiis, ex quibus omnes demonstrant: utputa, utrum contingat unum et idem simul affirmare et negare, an non, et de ceteris hujusmodi. Quodsi circa substantiam est, utrum una an plures circa omnes sint: et si plures, utrum omnes inter se affines, an aliquas earum sapientias, nonnullas aliquid aliud appellandum sit.

Et hoc etiam ipsum necessarium est ut quaeratur, utrum sensibiles substantias esse dumtaxat dicendum sit, an praeter has etiam alias; et utrum unum an plura substantiarum genera sint: veluti qui species quique mathematica harum et sensibilium media faciunt.

Et de his igitur (ut dicimus) considerandum est, ut utrum circa substantias solum speculatio sit, an etiam circa ea quae per se substantiis accidunt.

Et ad haec de eodem et diverso, simili et dissimili, identitate et contrarietate, et de priori et posteriori, et ceteris cunctis hujusmodi, de quibus dialectici considerare conantur, ex opinionibus solum perscrutantes, cujus sit de his omnibus speculari.

Item quaecumque per se eisdem ipsis accidant, et non solum quid horum unumquodque sit, sed etiam utrum unum uni contrarium.

Secundum ea quae praedixit Philosophus, incipit praemittere dubitationes determinationi veritatis; et dividit in duas partes. In prima ponit dubitationes. In secunda causas dubitationum, inducendo rationes ad singulas dubitationes, ibi, « Primum ergo de quibus in primis dicimus etc. » Dictum est autem in secundo libro, quod prius oportet quaerere modum scientiae, quam ipsam scientiam. Et ideo primo ponit dubitationes pertinentes ad modum considerationis hujus scientiae. Secundo ponit dubitationes pertinentes ad prima principia, de quibus est ista scientia, ut in primo libro dictum est; et hoc ibi, « Et utrum principia et elementa etc. » Ad modum autem scientiae hujus duo pertinent, ut in secundo dictum est: scilicet consideratio causarum, ex quibus scientia demonstrat; et iterum res de quibus scientia considerat. Unde circa primum duo facit. Primo movet dubitationem pertinentem ad considerationem causarum. Secundo movet multas dubitationes pertinentes ad ea de quibus est scientia, ibi, « Et utrum substantiae » principia etc. » Dicit ergo quod prima dubitatio est quam dubitando proposuimus in fine secundi libri, qui est quasi prooemium ad totam scientiam, scilicet utrum consideratio causarum quatuor, secundum quatuor genera, pertineat ad unam scientiam, vel ad multas et diversas. Et hoc est quaerere utrum unius scientiae, et praecipue hujus, sit demonstrare ex omnibus causis, vel magis diversae scientiae ex diversis demonstrent.

Deinde cum dicit « et utrum » Movet dubitationes de his, de quibus considerat ista scientia. Et primo inquirit de quibus considerat ista scientia sicut de substantiis. Secundo de quibus considerat ista scientia sicut de accidentibus, ibi, « Et utrum circa substantias etc. » Circa primum duo facit. Primo multiplicat quaestiones ex parte ipsius scientiae, quae est de substantia. Secundo ex parte substantiarum ipsarum, ibi, « Et hoc idem » quoque etc. » Circa primum ponit tres quaestiones. Supposito enim ex his quae in primo libro dicta sunt, quod ista scientia consideret principia prima, prima quaestio hic erit, utrum ad hanc scientiam solum pertineat cognoscere prima principia substantiae, aut etiam ad hanc scientiam pertineat considerare de primis principiis demonstrationis, ex quibus omnes scientiae demonstrant; ut puta quod haec scientia consideret utrum contingat unum et idem simul affirmare et negare, vel non: et similiter de aliis demonstrationis principiis primis et per se notis. Secunda quaestio est, si ista scientia est considerativa substantiae sicut primi entis, utrum sit una scientia considerans omnes substantias, vel sint plures scientiae de diversis substantiis. Videtur enim quod de pluribus substantiis debeant esse plures scientiae. Tertia quaestio est, si sint plures scientiae de pluribus substantiis, utrum omnes sint « cognatae, » idest unius generis, sicut geometria et arithmetica sunt in genere mathematicae scientiae, vel non sint unius generis, sed quaedam earum sint in genere sapientiae, quaedam vero in aliquo alio genere, puta in genere scientiae naturalis, vel mathematicae. Vide-

tur enim secundum primum aspectum, quod non sint unius generis, cum substantiae materiales et immateriales non eodem modo cognoscantur.

Deinde cum dicit « et hoc idem »

Multiplicat quaestiones ex parte substantiae; et ponit duas quaestiones: quarum prima est, utrum dicendum sit, quod sint solum substantiae sensibiles, ut antiqui naturales posuerunt, vel etiam praeter substantias sensibiles sint aliae substantiae immateriales et intelligibiles, ut posuit Plato. Secunda quaestio est, si sunt aliquae substantiae separatae a sensibilibus, utrum « sint unicae, » idest unius generis tantum, aut sint plura genera talium substantiarum, sicut quidam attendentes duplicem abstractionem, scilicet universalis a particulari, et formae mathematicae a materia sensibili, posuerunt utrumque genus subsistere. Et ita ponebant substantias separatas quae sunt universalia abstracta subsistentia, inter quae et substantias sensibiles particulares posuerunt mathematica subsistentia separata, scilicet numeros, magnitudines et figuras. De istis igitur quaestionibus sicut nunc moventur, perscrutandum est inferius; primo quidem disputative, secundo determinando veritatem.

Deinde cum dicit « et utrum circa »

Inquirit utrum consideratio hujus scientiae de accidentibus sit. Et ponit tres quaestiones. Quarum prima est, utrum speculatio hujus scientiae sit solum circa substantias, propter hoc quod dicitur philosophia substantiae: aut etiam sit circa ea quae per se substantiis accidunt, eo quod ad eamdem scientiam pertinere videtur ut consideret subjectum et per se accidentia subjecti. Secunda quaestio est, utrum haec scientia consideret de quibusdam quae videntur esse per se accidentia entis, et consequi omnia entia: scilicet de eodem et diverso, simili et dissimili, et de contrarietate, et de priori et posteriori, et omnibus aliis hujusmodi, de quibus dialectici tractant, qui habent considerationem de omnibus. Sed tamen hujusmodi perscrutantur, non ex necessariis, sed ex probabilibus. Ex una enim parte videtur quod cum sint communia, pertineant ad philosophum primum. Ex alia parte videtur quod ex quo dialectici ista considerant, quorum est ex probabilibus procedere, quod non pertineat ad considerationem ipsius philosophi cujus est demonstrare. Tertia quaestio est, cum ad ista communia accidentia entis quaedam per se consequantur, utrum ad philosophum pertineat circa unumquodque horum solum considerare quid est, aut etiam illa quae consequuntur ad ipsa, puta utrum unum uni sit contrarium.

LECTIO III.

Movet quaestiones pertinentes ad res de quibus scientia ista considerat.

ANTIQUA.

Et utrum principia et elementa genera sunt, aut in quae dividitur existentium singulum. Et si genera, utrum quaecumque dicuntur de individuis finalia, aut prima. Et utrum animal aut homo principium et magis est quam singulare.

Maxime vero quaerendum est et tractandum, utrum est aliquid praeter materiam causa secundum se, aut non. Et hoc separabile, aut non: et utrum unum aut plura numero. Et utrum est aliquid praeter synolon, (Dico autem synolon quando praedicatur aliquid de materia) aut nihil, aut horum quidem, horum vero non.

Amplius autem utrum principia numero aut specie determinata et quae in rationibus et in subjecto. Et utrum corruptibilium et incorruptibilium eadem, aut diversa. Et utrum corruptibilia omnia, aut corruptibilium corruptibilia. Amplius autem quod omnium difficillimum est et plurimum habet dubitationem, utrum unum et ens, quemadmodum Pythagorici dicunt et Plato, non aliquid alterum esse supra existentium substantiam, aut non: sed alterum aliquid ipsum subjectum, ut Empedocles amorem dicit, alius vero ignem, alius aquam, alius aerem. Et utrum principia sint universalia, aut singularia rerum.

Et potestate aut actu. Amplius utrum aliter aut secundum motum. Haec enim dubitationem praestant magnam.

Adhuc autem utrum numeri, aut longitudines et figurae et puncta, substantiae sunt quaedam, aut non. Et si substantiae, utrum separatae a sensibilibus, aut in eis. De his etenim omnibus non solum difficile veritatem inquirere, sed nec dubitatur facile bene.

RECENS.

Et utrum ipsa genera sint principia et elementa, an illa in quae dividuntur quae insunt singula. Et ipsa genera, utrum quae ultima de individuis praedicantur, an priora: utputa, utrum animal vel homo principium, et magis quam singularia sit.

Potissimum vero quaerendum et tractandum est, utrum sit aliqua praeter materiam causa per se, an non: et haec separata, an non: et utrum una an plures numero: et utrum sit aliquid praeter cunctum (dico autem cunctum, quum quicquam de materia praedicatur), an nihil, vel an quorumdam quidem sit, quorumdam vero non: et quaenam entium talia sint.

Item, principia, utrum numero an specie definita sint; et quae in rationibus, et quae in subjecto; et utrum corruptibilium et incorruptibilium eadem an diversa. Et utrum incorruptibilia omnia, an corruptibilium corruptibilia.

Item, quod omnium difficillimum est et maximam ambiguitatem habet, utrum unum et ens, ut Pythagorici et Plato dicebant, non sit aliud quicquam, sed entium substantia, an non: sed aliud quid subjectum, ut Empedocles amicitiam ait, alius vero quidam ignem, etiam alius aquam, aut aerem.

Et utrum principia universalia sint, an tamquam singularia rerum, et potentia, et actu.

Item utrum aliter, an secundum motum: et haec enim multam dubitationem praebere queant.

Et ad haec utrum numeri, longitudines, figurae et puncta, substantiae quaedam sint, an non: et, si substantiae, utrum separatae a sensibilibus, an in eis. De his enim omnibus non modo invenire veritatem difficile, verum neque bene ratiocinando dubitare facile est.

Postquam Philosophus movit quaestiones pertinentes ad modum considerandi hujus scientiae, hic movet quaestiones pertinentes ad res de quibus ista scientia considerat. Et quia ista scientia considerat de principiis primis, ut in primo dictum est, ideo movet hic quaestiones de principiis rerum. Prima autem rerum principia ponebantur et species et mathematica. Unde primo movet quaestiones per-

tinentes ad species. Secundo quaestiones pertinentes ad mathematica, ibi, « Adhuc autem utrum numeri « et longitudines etc. » Circa primum duo facit. Primo quaerit quae sunt principia. Secundo qualia sunt, ibi, « Amplius autem utrum principia nume- « ro aut specie determinata etc. » Quia vero principia ponebantur universalia separata, primo quaeritur utrum universalia sint principia. Secundo utrum res separatae sint principia, ibi, « Maxime « vero quaerendum est etc. » Circa primum ponit duas quaestiones; quarum prima est, utrum genera sint principia et elementa rerum, aut ea in quae sicut in ultima dividitur quodcumque singulare existens. Et ratio hujus dubitationis est, quia elementum est ex quo primo componitur res, et in quod ultimo dividitur. Invenimus autem duplicem modum compositionis et divisionis: unum scilicet secundum rationem, prout species resolvuntur in genera. Et secundum hoc videntur genera esse principia et elementa, ut Plato posuit. Alio modo secundum naturam, sicut corpora naturalia componuntur ex igne et aere et aqua et terra, et in haec resolvuntur. Et propter hoc naturales posuerunt esse prima principia elementa. Secunda quaestio est, supposito quod genera sint principia rerum, utrum principia sint universalia dicta de individuis, scilicet species specialissimae, quas genera appellat secundum Platonicorum consuetudinem, quia continent sub se plura individua, sicut genera plures species, aut magis sint principia prima generalissima; ut puta quid sit magis principium, utrum animal vel homo qui est principium quoddam secundum Platonicos, et magis vere existens quam singulare. Oritur autem haec dubitatio propter duas divisiones rationis. Quarum una est secundum quam genera dividimus in species. Alia vero est secundum quam species resolvimus in genera. Semper enim videtur illud quod est ultimus terminus divisionis esse primum principium et elementum in componendo.

Deinde cum dicit « maxime vero »

Quaerit de principiis ex parte separationis: et movet quatuor quaestiones, quarum prima est, cum primi naturales posuerint solum causam materialem, utrum aliquid aliud praeter materiam sit causa secundum se, aut non. Secunda quaestio est, supposito quod aliquid praeter materiam sit causa, utrum illud sit separabile a materia, sicut posuit Plato, aut sicut posuit Pythagoras. Tertia quaestio est, si est aliquid separabile a materia, utrum sit unum tantum, sicut posuit Anaxagoras, aut plura numero sicut posuit Plato et ipse Aristoteles. Quarta quaestio est, utrum aliquid sit « praeter synolon, » id est simul totum, aut nihil; aut in quibusdam sit aliquid, et in quibusdam non: et qualia sint in quibus sunt et qualia in quibus non. Exponit autem quid sit synolon vel simul totum, scilicet quando praedicatur aliquid de materia. Ad cujus intellectum considerandum est quod Plato posuit hominem et equum et ea quae sic praedicantur, esse quasdam formas separatas. Per hoc autem homo praedicatur de Socrate vel Platone, quod materia sensibilis participat formam separatam. Socrates ergo vel Plato dicitur synolon vel simul totum, quia constituitur per hoc quod materia participat formam separatam. Et est quasi quoddam praedicatum de materia. Quaerit ergo Philosophus hic utrum quod quid est individui, sit aliquid aliud praeter ipsum individuum, vel non: aut etiam in quibusdam est aliud et in quibusdam non aliud. Quam quidem quaestionem Philosophus determinabit in septimo.

Deinde cum dicit « amplius autem »

Movet quaestiones circa modum existendi principiorum. Et quia ens dividitur per unum et multa, per actum et potentiam, primo quaerit quomodo sint principia secundum unitatem et multitudinem. Secundo quomodo sint secundum actum et potentiam, ibi, « Et potestate aut actu. » Circa primum movet quatuor quaestiones: quarum prima est, utrum principia sint determinata secundum numerum, aut secundum speciem. Puta quia dicimus tria esse principia naturae. Potest autem intelligi, vel quia sunt determinata secundum numerum, ita scilicet quod sola una numero forma sit principium naturae, et sola una numero materia et privatio. Et potest intelligi quod sit determinata secundum speciem, ita, scilicet, quod sint multa principia materialia quae conveniant in speciae materialis principii, et sic de aliis. Et quia quidam philosophorum assignabant causas formales, sicut Platonici, quidam autem solas materiales, sicut antiqui naturales, addit quod ista quaestio habet locum « in rationibus, » idest in causis formalibus, « et in subjecto, » idest in causis materialibus. Secunda quaestio est, utrum corruptibilium sint eadem principia aut diversa. Et si sint diversa, utrum omnia sint incorruptibilia, vel corruptibilium principia sint corruptibilia et incorruptibilium incorruptibilia. Tertia quaestio est, utrum unum et ens significent ipsam substantiam rerum et non aliquid aliud additum supra substantiam rerum, sicut dicebant Pythagorici et Platonici, vel non significent ipsam substantiam rerum, sed sit aliquid aliud subjectum unitati et entitati, scilicet ignis aut aer, aut aliquid aliud hujusmodi, ut antiqui naturales posuerunt. Hanc autem quaestionem dicit esse difficillimam et maxime dubitabilem, quia ex ista quaestione dependet tota opinio Platonis et Pythagorae, qui ponebant numeros esse substantiam rerum. Quarta quaestio est, utrum principia rerum sint sicut « quaedam universalia, vel sicut aliqua sin- « gularia, » idest utrum ea quae ponuntur esse principia habeant rationem principii secundum rationem universalem, vel secundum quod unumquodque eorum est aliquid et singulare.

Deinde cum dicit « et potestate »

Quaerit utrum principia sint secundum potentiam vel secundum actum. Et haec quaestio maxime videtur pertinere ad principia materialia. Potest enim esse dubitatio, utrum primum materiale principium sit aliquod corpus in actu, ut ignis aut aer, ut antiqui naturales posuerunt, aut aliquid existens in potentia tantum, ut Plato posuit. Et quia motus est actus existentis in potentia, et est quodammodo medium inter potentiam et actum, ideo adjungit aliam quaestionem, utrum principia sint causae rerum solum secundum motum, sicut naturales posuerunt sola principia motus, vel materialia, vel efficientia: vel etiam sint principia aliter quam per motum, sicut Plato posuit per quamdam participationem hujus sensibilia ab immaterialibus causari. Has autem quaestiones ideo se movisse dicit, quia magnam dubitationem habent, ut patet ex discordia philosophorum circa eas.

Deinde cum dicit « adhuc autem »

Movet quaestiones pertinentes ad mathematica, quae quidem principia rerum ponuntur: et movet duas quaestiones. Quarum prima est, utrum numeri el longitudines et figurae et puncta sint quaedam substantiae, ut Pythagorici vel Platonici posuerunt, vel non, sicut posuerunt naturales. Secunda quaestio est, si sunt substantiae, utrum sicut separatae a sensibilibus, ut posuerunt Platonici, aut in sensibilibus, ut Pythagorici. Moventur autem quaestiones istae tamquam disputandae infra et determinandae: quia in his non solum difficile est veritatem inquirere, sed etiam non est facile bene dubitare de eis, inveniendo scilicet probabiles rationes dubitationis.

LECTIO IV.

An ad unam seu diversas scientias genera causarum spectent.

ANTIQUA.

Primum ergo de quibus in primis diximus, utrum unius aut plurium scientiarum sint speculanda omnia genera causarum. Unius enim scientiae quomodo erit non contraria principia existentia, cognoscere?

Amplius autem multis existentium non insunt omnia. Quo namque modo possibile est motus principium esse in omnibus immobilibus, aut boni naturam? Siquidem omne, quod bonum est, secundum se et propter suam naturam finis est, et ita causa, quod illius causa et fiunt et sunt cetera. Finis autem, et cujus causa, actus cujusdam est finis. Sed actus omnes cum motu: quare in immobilibus non continget hoc esse principium, neque esse aliquid autoagathon, idest per se bonum. Unde in mathematicis nihil per hanc ostenditur causam, neque est demonstratio ulla, eo quod melius aut deterius. Sed nec omnino ullus talium alicujus reminiscitur. Quapropter et Sophistarum quidam, ut Aristippus, ipsas praeneglexit. In aliis enim artibus et illiberalibus, ut tectonica et coriaria, eo quod melius aut deterius dici omnia: mathematicas vero nullam de bonis aut de malis rationem facere.

At vero, si scientiae causarum sunt plures, et altera alterius principia, quae earum est dicenda quae quaeritur? Aut quis maxime res quaesitas est eas sciens habentium?

Contingit enim eidem omnes modos causarum inesse; ut domus, unde quidem motus, ars et aedificator: cujus vero causa, opus: et materia terra et lapides: species vero ratio.

Igitur ex dudum determinatis, quem decet vocare scientiarum sapientiam? Habet enim rationem quamlibet appellari inquantum senior et principalior, cui veluti servientes non contradicere scientias alias certum est, quae finis et boni talis est. Hujus enim causa sunt cetera.

Inquantum vero primarum causarum et maxime scibilis definita est esse, substantiae utique erit talis. Multis enim modis rationem scientibus, magis quidem scire dicimus eum, qui novit in ipso esse quid ipsa res, quam in non esse; et horum eorumdem aliud alio magis; et maxime quid est et non quantum, aut quale, aut aliquid facere aut pati apta nata est. Amplius autem et in aliis scire singula et quorum demonstrationes sunt, tunc putamus existere, quando scimus quid est: ut quid est tetragonizare? quia mediae inventio. Similiter autem et in aliis.

Circa generationes vero et actus et circa omnem transmutationem opinamur nos perfecte cognoscere, quando cognoscimus principium motus: hoc autem alterum et oppositum fini. Quapropter videtur alterius esse scientiae causarum harum singulas speculari.

RECENS.

Primum itaque de quibus primo diximus, utrum unius an plurium scientiarum sit, omnia causarum genera speculari. Unius enim scientiae quomodo esset principia, quum non sint contraria, cognoscere? Item, multis entium non insunt omnia. Quo namque modo possibile est motus principium in immobilibus esse aut boni naturam? si quidem omne quodcumque per se et propter suam ipsius naturam bonum sit, finis est, et ita causa, quoniam illius gratia cetera et fiunt et sunt; finis autem, et cujus causa, actionis cujusdam finis sit; et omnes sane actiones cum motu. Quare in immobilibus non poterit contingere hoc principium esse, neque esse quicquam per se bonum.

Unde in mathematicis nihil per hanc causam probatur, nec est aliqua demonstratio quia quid melius aut pejus: sed omnino alicujus talium nemo mentionem facit. Quapropter quidam sophistarum, velut Aristippus, spernebant eas. In ceteris enim artibus, ac ipsis etiam illiberalibus, ut in fabrili et coriaria, inquiebat, cur melius aut pejus, de omnibus dici: mathematicas autem nullam de bonis et malis rationem facere.

At si plures sunt causarum scientiae, et alia alius principii, quam earum dicendum eam esse, quae quaeritur, aut quis illorum qui eas habent, rem, quae quaeritur, maxime sciet Contingit enim eidem omnes modos causarum inesse: utputa domus, unde quidem motus, ars et faber: cujus vero causa, opus; materia autem, terra et lapides: species vero, definitio.

Ex iis itaque quae ab antiquis determinata sunt, quae scientiarum appellanda sit sapientia, rationabile videatur unamquamque ita appellandam esse. Verum quatenus principalissima et honorabilissima, et cui ceteras scientias tamquam ancillas non contradicere decet, talis est scientia finis et boni: hujus enim causa, cetera. Quatenus vero primariarum causarum, et ejus, quod maxime scibile, definita est esse, substantiae scientia haec fuerit.

Quum enim multipliciter sit idem scire, magis quidem illum scire dicimus, qui rem quidnam sit ipso esse cognoscat, quam illum qui ipso non esse. Istorum autem ipsorum, alterum altero magis, et maxime illum, qui quid sit sciat, non vero illum, qui quantum aut quale, aut quid agere sive quid pati natura aptum sit.

Item et in ceteris tunc scire unumquodque eorum etiam quorum demonstrationes sunt, arbitramur, quum quid sit sciamus: ut puta quid sit tetragonismus, quod inventio mediae: similiter et de ceteris.

Circa generationem autem, et actiones, totamque trasmutationem, quum sciamus motus principium: hoc autem aliud, et fini oppositum est. Quare alterius esse scientiae videatur, harum causarum unamquamque speculari.

Postquam Philosophus movit quaestiones, quae faciunt dubitationem in ista scientia, hic incipit de eis disputare; et dividitur in tres partes. In prima disputat de quaestionibus pertinentibus ad considerationem hujus scientiae. In secunda de quaestionibus pertinentibus ad substantias, ibi, « Amplius « autem utrum sensibiles substantiae etc. » In tertia parte de quaestionibus pertinentibus ad principia substantiarum, ibi, « Et de principiis utrum « oporteat genera et elementa etc. » Circa primum tria facit. Primo enim disputat de consideratione hujus scientiae quantum ad causas per quas demonstratur. Secundo quantum ad prima demonstrationis principia, ibi, « At vero de principiis demonstra-

« tionis etc. » Tertio quantum ad ipsas substantias, ibi, « Totaliter quae substantiarum utrum una « est etc. » Circa primum duo facit. Primo enim resumit quaestionem de qua disputare intendit, concludens ex ipso enumerationis ordine, quod primo disputandum est de istis, de quibus primum dictum est in enumeratione quaestionum, utrum scilicet ad unam scientiam vel ad plures pertineat speculari omnia genera causarum; ut sic ordo disputationis ordini quaestionum motarum respondeat.

Secundo ibi « unius enim »

Ponit rationes ad quaestionem; et circa hoc tria facit. Primo enim ponit rationem ad ostendendum, quod considerare omnia genera causarum non pertineat ad unam scientiam. Secundo movet alteram quaestionem: supposito, quod ad diversas scientias pertineat diversa genera causarum considerare, cujus causae consideratio pertinet ad philosophum primum. Et disputat ad diversas quaestionis partes; et hoc, ibi, « At vero si scientiae « causarum sunt plures etc. » Tertio ex hac disputatione secunda concludit conclusionem primarum rationum, ibi, « Quapropter videtur alterius esse « scientiae etc. » Circa primum ponit duas rationes; dicens, quod cum unius scientiae sit considerare contraria, quomodo erit unius scientiae considerare principia, cum non sint contraria? Quae quidem ratio si secundum superficiem consideretur, nullius videtur esse momenti. Videtur enim procedere ex destructione antecedentis, ac si sic argumentaretur: si principia sunt contraria, sunt unius scientiae: ergo, si non sunt contraria, non sunt unius scientiae. Posset ergo dici, quod Philosophus in his disputationibus non solum probabilibus rationibus utitur, sed etiam interdum sophisticis, ponens rationes quae ab aliis inducebantur. Sed non videtur esse rationabile, quod in tanta re tantus Philosophus tam frivolam et parum apparentem rationem induxisset. Unde aliter dicendum est, quod si quis recte consideret naturam diversorum, quae ad eamdem scientiam pertinent, quaedam pertinent ad unam scientiam secundum sui diversitatem, quaedam vero secundum quod reducuntur ad aliquod unum. Multa quidem igitur alia diversa inveniuntur pertinere ad unam scientiam, secundum quod reducuntur ad aliquod unum; puta, ut ad unum totum, vel ad unam causam, vel ad unum subjectum. Sed contraria et quaelibet opposita pertinent ad unam scientiam secundum se ipsa, eo quod unum est ratio cognoscendi alterum. Et ex hoc efficitur ista propositio probabilis, quod omnia diversa, quae sunt contraria, pertineant ad unam scientiam. Unde sequeretur, si principia sunt diversa et non sunt contraria, quod non pertineant ad unam scientiam.

Deinde cum dicit « amplius autem »

Secundam rationem ponit, quae talis est. Diversorum pertinentium ad unam scientiam, quaecumque scientia considerat unum considerat et aliud, ut patet in contrariis, quorum diversitas secundum se pertinet ad unam scientiam non per reductionem ad aliquid aliud unum: sed non quaecumque scientia considerat unam causam considerat omnes causas: ergo consideratio omnium causarum non pertinet ad unam scientiam. Minorem probat per hoc, quod diversae scientiae sunt de diversis entibus; et multa entia sunt, quibus non possunt attribui omnes causae. Quod primo manifestat in causa, quae dicitur, unde principium motus: non enim videtur, quod possit esse principium motus in rebus immobilibus. Ponuntur autem quaedam entia immobilia, et praecipue secundum Platonicos ponentes numeros et substantias separatas. Unde, si qua scientia de his considerat, non potest considerare de causa quae est unde principium motus. Secundo manifestat idem de causa finali, quae habet rationem boni. Boni enim natura non videtur posse inveniri in rebus immobilibus, si hoc concedatur, quod omne quod est bonum, secundum se et propter suam naturam est finis. Et hoc modo causa est, inquantum propter ipsam ei causa ejus omnia fiunt et sunt. Dicit autem, quod est bonum secundum se et propter suam naturam, ad excludendum bonum utile, quod non dicitur de fine, sed magis de eo quod est ad finem. Unde quae sic solum dicuntur bona inquantum sunt utilia ad aliud, non sunt bona secundum se et propter suam naturam. Sicut potio amara non est secundum se bona, sed solum secundum quod ordinatur ad finem sanitatis, quae est secundum se bona: finis autem et cujus causa fit aliquid, videtur esse terminus alicujus actus: omnes autem actiones videntur esse cum motu. Ergo videtur sequi, quod in rebus immobilibus non possit esse hoc principium, scilicet causa finalis, quae habet rationem boni. Et quia quae sunt per se existentia absque materia, necesse est quod sint immobilia, ideo non videtur esse possibile, quod sit aliquid « autoagathon, » idest per se bonum, ut Plato ponebat. Omnia enim immaterialia et non participata vocabat per se existentia, sicut ideam hominis vocabat hominem per se, quasi non participatum in materia. Unde et per se bonum dicebat id quod est sua bonitas non participata, scilicet primum principium omnium. Et ad hanc rationem confirmandam inducit quoddam signum. Ex hoc enim quod finis non potest esse in rebus immobilibus, videtur procedere quod in scientiis mathematicis, quae abstrahunt a materia et motu, nihil probatur per hanc causam, sicut probatur in scientia naturali, quae est de rebus mobilibus, aliquid per rationem boni. Sicut cum assignamus causam quare homo habet manus, quia per eas melius potest exequi conceptiones rationis. In mathematicis autem nulla demonstratio fit hoc modo, quod hoc modo sit quia melius est sic esse, aut deterius si ita non esset. Puta si diceretur quod angulus in semicirculo est rectus, quia melius est quod sic sit quam quod sit acutus vel obtusus. Et quia posset forte aliquis esse alius modus demonstrandi per causam finalem, puta si diceretur, si finis erit, necesse est id quod est ad finem praecedere: ideo subjungit, quod nullus omnino in mathematicis facit mentionem alicujus talium pertinentium ad bonum vel ad causam finalem. Propter quod quidam sophistae, ut Aristippus, qui fuit de secta Epicureorum, omnino neglexit demonstrationes quae sunt per causas finales, reputans eas viles ex hoc quod in artibus illiberalibus sive mechanicis, ut in arte « tectonica, » idest aedificatoria, et « coriaria, » omnium rationes assignantur ex hoc quod est aliquid melius vel deterius. In mathematicis vero, quae sunt nobilissimae et certissimae scientiae, nulla fit mentio de bonis et malis.

Deinde cum dicit « at vero »

Interponit aliam quaestionem: et primo propo-

nit eam. Et habet duas partes. Prima enim pars quaestionis est. Si diversae causae considerentur a pluribus scientiis, ita quod altera scientia sit alterius causae considerativa, quae illarum debet dici scientia « quae quaeritur? » idest philosophia prima? Utrum scilicet illa quae considerat causam formalem, aut quae considerat causam finalem, vel quae considerat aliquam aliarum? Secunda pars quaestionis est, si aliquae res sint quae habeant plures causas, quis maxime cognoscit rem illam eorum qui considerat illas causas? Secundo cum dicit « contingit enim »

Manifestat partem secundam quaestionis per hoc, quod una et eadem res invenitur, quae habet omnes modos causarum: sicut domus causa unde principium motus, est ars et aedificator. Id vero cujus causa vel finis causa domus « est opus, » idest usus ejus, qui est habitatio. Causa vero sicut materia est terra, ex qua fiunt lateres et lapides. Causa vero sicut species vel forma, est ipsa ratio domus, quam artifex praeconceptam mente in materia ponit.

Tertio ibi « igitur ex »

Reassumit quaestionem, scilicet quam dictarum scientiarum possumus vocare sapientiam, secundum ea quae se sapientia prius determinavimus in principio libri: utrum scilicet illam, quae considerat causam formalem, vel quae considerat causam finalem, vel aliquam aliarum causarum. Et ponit consequenter rationes ad singulas trium causarum: dicens, quod ratio quaedam videtur de « qualibet « scientia, » idest quae est per quamcumque causam, quod appelletur nomine sapientiae. Et primo quantum ad scientiam quae est per causam finalem. Dictum est enim in principio libri, quod ista scientia, quae sapientia dicitur, est maxime principalis et ordinativa aliarum, quasi subditarum. Sic igitur inquantum sapientia « est senior, » idest prior ordine dignitatis, et principalior quadam auctoritate ordinandi alias, quia non est justum quod aliae scientiae contradicant ei, sed ab ea accipiant sua principia, sicut ei servientes; videtur quod illa scientia, quae est finis et boni, » idest quae procedit per causam finalem, sit digna nomine sapientiae. Et hoc ideo, quia omnia alia sunt propter finem, unde finis est quodammodo causa omnium aliarum causarum. Et sic scientia, quae procedit per causam finalem, est principalior. Cujus signum est, quod artes illae, ad quas pertinent fines, principantur et praecipiunt aliis artibus, sicut gubernatoria navifactivae. Unde, si sapientia est principalis et praeceptiva respectu aliarum, maxime videtur quod procedat per causam finalem.

Deinde cum dicit « inquantum vero »

Inducit rationem de causa formali. Dictum est enim in prooemio libri, quod sapientia est primarum causarum, et ejus quod est maxime scibile, et quod est maxime certum. Et secundum hoc videtur quod sit « substantiae, » idest per causam formalem: quia inter diversos modos sciendi, magis dicimus scire illum qui scit aliquid esse, quam qui scit aliquid non esse. Unde et in Posterioribus Philosophus probat, quod demonstratio affirmativa est potior quam negativa. Inter eos autem, qui sciunt aliquid affirmare, unum alio magis dicimus scire. Sed inter omnes maxime dicimus scire illum, qui cognoscit quid est res, non autem qui scit quanta est, vel qualis, et quid possit facere vel pati. Sic igitur in cognoscendo ipsam rem absolute perfectissimum est scire quid est res, quod est scire substantiam rei. Sed etiam in aliis cognoscendis, puta proprietatibus rei, magis dicimus scire singula, de quibus sunt demonstrationes, quando etiam de ipsis accidentibus vel proprietatibus scimus quod quid est; quia quod quid est non solum invenitur in substantiis, sed etiam in accidentibus. Et ponit exemplum de tetragonismo, idest quadratura superficiei aeque distantium laterum non quadratae, quam quadrare dicimur, cum invenimus quadratum ei aequale. Cum autem omnis superficies aeque distantium laterum et rectorum angulorum ex duabus lineis contineatur, quae rectum continent angulum, ita, quod totalis superficies nihil est aliud quam ductus unius earum in alia, tunc invenimus quadratum aequale superficiei praedictae, quando invenimus lineam quae sit media in proportione inter duas lineas praedictas. Puta, si linea A, ad lineam B se habet sicut linea B ad lineam C, quadratum lineae B est aequale superficiei, quae continetur in C et A, ut probatur in sexto Euclidis.

Et apparet manifeste in numeris. Sex enim est medium in proportione inter novem et quatuor. Novem enim se habet ad sex in proportione sesquialtera, et similiter sex ad quatuor. Quadratum autem senarii est trigintasex. Quod etiam perficitur ex ductu quaternarii in novenarium. Quater enim novem sunt trigintasex. Et simile est in omnibus aliis.

Deinde ponit rationem de causa movente « circa generationes »

Videmus enim quod circa generationes et actiones, et circa omnem transmutationem maxime dicimur aliquid scire quando cognoscimus principium motus, eo quod motus nihil est aliud quam actus mobilis a movente, ut dicitur in tertio Physicorum. Praetermittit autem de causa materiali, quia illa imperfectissime se habet ad hoc quod sit principium cognoscendi: non enim fit cognitio per id quod est in potentia, sed per id quod est in actu, ut infra in nono dicetur. His igitur positis ad secundam quaestionem pertinentibus, inducit rationem ex eisdem rationibus supra positis ad primam quaestionem, scilicet quod alterius scientiae sit considerare omnes istas causas, eo quod in diversis rebus diversae causae videntur habere principalitatem, sicut in mobilibus principium motus, in scibilibus quod quid est, finis autem in his quae ordinantur ad finem. Hanc autem quaestionem Aristoteles in sequentibus expresse solvere non invenitur: potest tamen ejus solutio ex his quae ipse inferius in diversis locis determinat, colligi. Determinat enim in quarto, quod ista scientia considerat ens inquantum est ens; unde et ejus est considerare primas substantias, non autem scientiae naturalis, quia supra substantiam mobilem sunt aliae substantia. Omnis autem substantia vel est ens per seipsam, si sit forma tantum; vel si sit composita ex materia et forma, est ens per suam formam; unde inquantum haec scientia est considerativa entis, considerat maxime causam formalem. Primae autem substantiae non cognoscuntur a nobis ut sciamus de eis quod quid est, ut potest aliqualiter haberi ex his quae in nono determinantur: et sic in earum cognitione non habet locum causa formalis. Sed quamvis ipsae sint immobiles secundum seipsas, sunt tamen causa motus aliorum per modum finis; et ideo ad hanc scientiam, inquantum

est considerativa primarum substantiarum, praecipue pertinet considerare causam finalem, et etiam aliqualiter causam moventem. Causam autem materialem secundum seipsam nullo modo, quia materia non convenienter causa est entis, sed alicujus determinati generis, scilicet substantiae mobilis. Tales autem causae pertinent ad considerationem particularium scientiarum, nisi forte considerentur ab hac scientia inquantum continentur sub ente. Sic enim ad omnia suam considerationem extendit. His autem visis, rationes inductas facile est solvere. Primo enim nihil prohibet diversas causas ad hanc scientiam pertinere unam existentem, licet non sint contraria, quia reducuntur ad unum, scilicet ad ens commune, sicut dictum est. Similiter nihil prohibet, etsi non quaelibet scientia consideret omnes causas, quin aliqua scientia possit considerare omnes vel plures earum inquantum reducuntur ad aliquid unum. Sed specialiter descendendo, dicendum est, quod nihil prohibet in immobilibus considerari et principium motus, et finem sive bonum, in immobilibus quae sunt tamen moventia sicut sunt primae substantiae: in his autem quae neque moventur nec movent, non est consideratio principii motus, nec finis sub ratione finis motus, quamvis possit considerari finis sub ratione finis alicujus operationis sine motu. Sicut si ponantur esse substantiae intelligentes non moventes, ut Platonici posuerunt, nihilominus tamen inquantum habent intellectum et voluntatem oportet ponere in eis finem et bonum, quod est objectum voluntatis. Mathematica autem non moventur nec movent, nec habent voluntatem. Unde in eis non consideratur bonum sub nomine boni et finis. Consideratur tamen in eis id quod est bonum, scilicet esse et quod quid est. Unde falsum est, quod in mathematicis non sit bonum, sicut ipse infra in nono probat. Ad quaestionem vero secundam jam patet responsio; quia ad hanc scientiam pertinet consideratio trium causarum, de quibus rationes inducit.

LECTIO V.

Duplicia principia hic memorantur demonstrationis, et substantiae: de quibus quaeritur num ad unam, vel diversas scientias spectent.

ANTIQUA.

At vero et de principiis demonstrationis utrum unius scientiae est aut plurium, dubitatio est. Dico autem demonstrativas communes opiniones ex quibus demonstrant, ut quoniam omne necessarium est aut dicere aut negare, et impossibile simul esse et non esse, et quaecumque tales propositiones. Utrum harum una scientia et substantiae, aut alia? Et si non una est, quam oportet appellare, quae nunc est quaesita?

Unius igitur esse non est rationabile. Quid enim magis Geometriae quam qualiscumque de his est proprium audire? Si igitur similiter qualiscumque sit, omnium vero non contingit, sicut nec aliarum, ita neque ipsas substantias cognoscentes proprium est de ipsis cognoscere.

Simul autem quomodo erit ipsorum scientia? Quid enim et unumquodque harum existit ens et nunc novimus. Utuntur ergo eis ut notis artes aliae. Si autem de his demonstratio, oportebit aliquod igitur esse subjectum, et haec quidem passiones, illa vero dignitates eorum. Namque de omnibus esse demonstrationem est impossibile. Necesse enim ex aliquo esse et circa aliquid et aliquorum demonstrationem: quare accidit esse unum genus aliquid monstratorum. Omnes enim demonstrativae dignitatibus utuntur.

At vero si alia quae substantiae et quae de his, quae earum principalior et prior est? Universaliter enim maxime omnium principia sunt dignitates. Et si non est Philosophi, cujus erit alterius determinare veritatem et falsitatem?

RECENS.

At vero de principiis demonstrativis, utrum unius scientiae, an plurium sint, ambiguum est. Dico autem demonstrativa, persuasiones communes, ex quibus omnes demostrant: ut puta quod necesse est omne aut affirmare aut negare; et quod impossibile est, simul esse et non esse, et quaecumque aliae similes propositiones sunt: utrum una sit harum ac substantiae scientia, an diversa; et si non una, utra dicenda sit illa esse, quae nunc quaeritur.

Unius itaque non est rationabile esse: cur enim geometriae magis quam cujuscumque proprium sit de his speculari? Si itaque aequaliter cujuscumque est, de omnibus vero non contingit, sicuti nec ceterarum, ita nec illius quae cognoscit substantias, proprium est de eis cognoscere.

Et ad haec, quomodo eorum scientia erit? Quid enim horum quodque sit, nunc quoque cognoscimus. Utuntur namque eis aliae etiam artes, tamquam cognitis. Quodsi demonstrativa de eis est, oportebit aliquod genus subjectum esse, et aliquas affectiones, et aliqua eorum axiomata esse (de omnibus enim demonstrationem esse, impossibile est): siquidem necesse est ex quibusdam, et circa quippiam, et quorumdam demostrationem esse. Quare accidit, cunctorum, quae demonstrantur, unum quoddam genus esse. Omnes enim demonstrativae utuntur axiomatibus.

At vero si alia est quae de substantia, atque illa quae de his, utra earum principalior et prior est? Universalia enim maxime et principia omnium sunt axiomata. Et si non est philosophi, cujus alterius erit de eis verum et falsum speculari?

Postquam disputavit de prima quaestione quae erat de consideratione causarum, hic intendit disputare de consideratione principiorum demonstrationis, ad quam scientiam pertineat; et circa hoc tria facit. Primo movet quaestionem. Secundo disputat ad unam partem, ibi, « Unius igitur esse etc. » Tertio disputat ad aliam partem, ibi, « At vero si « alia etc. » Dicit ergo primo, quod dubitatio est de principiis demonstrationis, utrum considerare de his pertineat ad unam scientiam vel ad plures. Et

exponit quae sunt demonstrationis principia. Et dicit, quod sunt communes conceptiones omnium ex quibus procedunt omnes demonstrationes, inquantum scilicet singula principia propriarum conclusionum demonstratarum habent firmitatem virtute principiorum communium. Et exemplificat de primis principiis maxime sicut quod necesse est de unoquoque aut affirmare aut negare. Et aliud principium est quod impossibile est idem simul esse et non esse. Est ergo haec quaestio, utrum haec principia et similia pertineant ad unam scientiam vel ad plures. Et si ad unam, utrum pertineant ad scientiam quae est considerans substantiam, vel ad aliam. Et si ad aliam, quam earum oportet nominare sapientiam vel philosophiam primam quam nunc quaerimus.

Deinde cum dicit « unius igitur »

Objicit ad unam partem quaestionis, scilicet ad ostendendum quod non est unius scientiae considerare principia omnia, supple demonstrationis, et substantiam. Et ponit duas rationes: quarum prima talis est. Cum omnes scientiae utantur praedictis principiis demonstrationis; nulla ratio esse videtur quare magis pertineat ad unam quam ad aliam: nec etiam videtur rationabile, quod eorum consideratio pertineat ad omnes scientias, quia sic sequeretur quod idem tractaretur in diversis scientiis, quod esset superfluum. Videtur igitur relinqui, quod nulla scientia consideret de principiis istis: ergo per quam rationem non pertinet ad aliquam aliarum scientiarum tradere cognitionem de hujusmodi demonstrationis principiis, per eandem rationem non pertinet ad scientiam cujus est considerare de substantia.

Secunda ratio ponitur ibi « simul autem »

Quae talis est. Modus de quo est cognitio in scientiis est duplex. Unus modus secundum quod de unoquoque cognoscitur quid est. Alius modus secundum quod cognitio per demonstrationem acquiritur. Primo autem modo non pertinet ad aliquam scientiam tradere cognitionem de principiis demonstrationis, quia talis cognitio principiorum praesupponitur ante omnes scientias. Quod enim unumquodque horum sit ens « ex nunc novimus, » idest statim a principio cognoscimus quid significent haec principia, per quorum cognitionem statim ipsa principia cognoscuntur. Et, quia talis cognitio principiorum inest nobis statim a natura, concludit, quod omnes artes et scientiae, quae sunt de quibusdam aliis cognitionibus, utuntur praedictis principiis tamquam naturaliter notis. Similiter autem probatur, quod praedictorum principiorum cognitio non traditur in aliqua scientia per demonstrationem; quia, si esset aliqua demonstratio de eis, oporteret tria tunc principia considerari; scilicet genus, subjectum, passiones, et dignitates. Et ad hujus manifestationem, subdit, quod impossibile est de omnibus esse demonstrationem: non enim demonstrantur subjecta, sed de subjectis passiones. De subjectis vero oportet praecognoscere an est et quid est, ut dicitur in primo Posteriorum. Et hoc ideo, quia necesse est demonstrationem esse ex aliquibus, sicut ex principiis, quae sunt dignitates, et circa aliquod, quod est subjectum, et aliquorum, quae sunt passiones. Ex hoc autem statim manifestum est ex uno horum trium, quod dignitates non demonstrantur; quia oporteret quod haberent aliquas dignitates priores, quod est impossibile. Unde praetermisso hoc modo procedendi tamquam manifesto, procedit ex parte subjecti. Cum enim una scientia fit unius generis subjecti, oporteret quod illa scientia, quae demonstraret dignitates, haberet unum subjectum. Et sic oporteret, quod omnium scientiarum demonstrativarum esset unum subjectum, quia omnes scientiae demonstrativae utuntur hujusmodi dignitatibus.

Deinde cum dicit « at vero »

Objicit ad aliam partem. Si enim dicatur, quod alia scientia sit, quae est de hujusmodi principiis, et alia quae est de substantia, remanebit dubitatio quae ipsarum sit principalior et prior. Ex una enim parte dignitates sunt maxime universales, et principia omnium, quae traduntur in quibuscumque scientiis. Et secundum hoc videtur quod scientia, quae est de hujusmodi principiis, sit principalissima. Ex alia vero parte, cum substantia sit primum et principale ens; manifestum est, quod prima philosophia est scientia substantiae. Et si non est eadem scientia substantiae et dignitatum, non erit de facili dicere cujus alterius sit considerare veritatem et falsitatem circa dignitates, si non primi philosophi qui considerat substantiam. Hanc autem quaestionem determinat Philosophus in quarto hujus; et dicit, quod ad Philosophum potius pertinet consideratio dignitatum, inquantum ad ipsum pertinet consideratio entis in communi, ad quod per se pertinent hujusmodi principia prima, ut maxime apparet in eo quod est maxime primum principium, scilicet quod impossibile est idem esse et non esse. Unde omnes scientiae particulares utuntur hujusmodi principiis sicut utuntur ipso ente, quod tamen principaliter considerat Philosophus primus. Et per hoc solvitur ratio prima. Secunda autem ratio solvitur per hoc, quod Philosophus non considerat hujusmodi principia tamquam faciens ea scire definiendo vel absolute demonstrando; sed solum elenchice, idest contradicendo disputative negantibus ea, ut in quarto dicetur.

LECTIO VI.

Num omnium substantiarum una sit scientia, vel diversae; et an ista scientia contempletur substantiam, et ejus per se accidentia.

ANTIQUA.

Totaliterque substantiarum utrum una omnium sit aut plures scientiae

Siquidem ergo non una, cujus substantiae ponenda est scientia?

Unam vero omnium non est rationabile. Etenim demonstrativa una de omnibus erit utique per se accidentibus. Siquidem demonstrativa omnis circa aliquod subjectum speculatur per se accidentia ex communibus opinionibus. Et circa idem igitur genus accidentia per se ejusdem est speculari ex eisdem opinionibus. Nam circa ipsum quia, unius; et ex quibus, unius, sive ejusdem, sive alterius. Quare et accidentia, sive hae speculentur, aut ex his, una.

Amplius autem utrum circa substantiam solum theoria est, aut circa ipsas et accidentia. Dico autem ut si solidum quaedam substantia est et linea et superficies, utrum ejusdem scientia est eadem cognoscere, et accidentia circa unumquodque genus, de quibus mathematicae ostendunt, aut alterius.

Nam si ejusdem demonstrativa quaedam esset, et quae substantiae est. Non autem videtur ejus quod quid est demonstratio.

Si vero diversae, quae erit speculans circa substantiam accidentia? Hoc enim reddere est valde difficile.

RECENS.

Et omnino utrum una omnium substantiarum, an plures scientiae sunt? si igitur non una, cujus substantiae haec scientia erit ponenda? Unam autem omnium esse non est rationabile. Etenim demonstrativa una de omnibus accidentibus esset; siquidem omnis demonstrativa, ea quae per se circa aliquod subjectum accidunt, speculatur ex communibus opinionibus. Circa idem itaque genus, per se accidentia ejusdem scientiae est speculari ex eisdem opinionibus. Circa enim quod est, unius; et ex quibus, unius, sive ejusdem, sive alterius: quare et accidentia speculari unius, sive haec ipsae speculantur, sive ex his una.

Item, utrum circa substantias solum speculatio sit, an etiam circa accidentia eis: dico autem, utputa si solidum quaedam substantia est, ac lineae, et plana, utrum ejusdem scientiae sit ista cognoscere, et quae circa unumquodque genus accidunt, de quibus mathematicae demonstrant, an alius.

Si enim ejusdem, demonstrativa quaedam erit etiam quae est substantiae: non videtur autem ipsius quid est, demonstratio esse. Quodsi alius, quaenam erit quae speculatur circa substantiae accidentia? hoc enim difficilimum reddere est.

Postquam disputavit duas quaestiones pertinentes ad considerationem hujus scientiae, hic disputat tertiam, quae est de consideratione substantiarum et accidentium. Et dividitur in partes duas, secundum quod circa hoc duas quaestiones disputat. Secunda incipit ibi, « Amplius autem utrum sensibiles substantiae etc. » Circa primum tria facit. Primo movet, quaestionem, quae est, utrum omnium substantiarum sit una scientia, aut plures scientiae considerent diversas substantias.

Secundo ibi « siquidem ergo »

Objicit ad primam partem; scilicet ad ostendendum quod una scientia sit de omnibus substantiis: quia si non esset una de omnibus substantiis, non posset assignari, ut videtur, cujus substantiae sit considerativa haec scientia, eo quod substantia, in quantum substantia, est principaliter ens. Unde non videtur quod magis pertineat ad considerationem principalis scientiae una substantia quam alia.

Tertio ibi « unam vero »

Objicit in contrarium, dicens quod non est rationabile ponere unam esse scientiam omnium substantiarum. Sequetur enim quod esset una scientia demonstrativa de omnibus per se accidentibus. Et hoc ideo, quia omnis scientia demonstrativa aliquorum accidentium, speculatur per se accidentia circa aliquod subjectum: et hoc ex aliquibus conceptionibus communibus. Quia igitur scientia demonstrativa non speculatur accidentia nisi circa subjectum aliquod, sequitur quod ad eamdem scientiam pertineat considerare aliquod genus subjectum, ad quam pertinet considerare per se accidentia illius generis, et e converso, dummodo demonstratio fiat ex eisdem principiis. Sed quandoque contingit quod demonstrare quia ita est, per aliqua principia, pertinet ad aliquam scientiam, et demonstrare principia ex quibus demonstrabatur quia ita est, pertinet ad unam scientiam, quandoque quidem ad eamdem, quandoque vero ad aliam. Ad eamdem quidem, sicut geometria demonstrat, quod triangulus habet tres angulos aequales duobus rectis, per hoc quod angulus exterior trianguli est aequalis duobus interioribus sibi oppositis, quod tantum demonstrare pertinet ad geometriam. Ad aliam vero scientiam, sicut musicus probat quod tonus non dividitur in duo semitonia aequalia, per hoc quod proportio sesquioctava cum sit super particularis, non potest dividi in duo aequalia. Sed hoc probare non pertinet ad musicum sed ad arithmeticum. Sic ergo patet, quod quandoque accidit diversitas in scientiis propter diversitatem principiorum, dum una scientia demonstrat principia alterius scientiae per quaedam altiora principia. Sed supposita identitate principiorum non potest esse diversitas in scientiis, dummodo sint eadem accidentia et idem genus subjectum, quasi una scientia consideret subjectum, et eadem accidentia. Unde sequitur, quod scientia quae considerat substantiam consideret etiam accidentia; ita quod si sint plures scientiae considerantes substantias, erunt considerantes accidentia. Si vero una earum sola sit quae consideret substantias, una sola erit quae considerabit accidentia. Hoc autem est impossibile; quia sic sequeretur non esse nisi unam scientiam, cum nulla scientia sit quae non demonstret accidentia de aliquo subjecto: non ergo ad unam scientiam pertinet considerare omnes substantias. Haec autem quaestio determinetur in quarto hujus, ubi ostenditur quod

ad primam scientiam, ad quam pertinet considerare de ente inquantum est ens, pertinet considerare de substantia inquantum est substantia; et sic considerat omnes substantias secundum communem rationem substantiae, et per consequens ad eam pertinet considerare communia accidentia substantiae. Particularia vero accidentia quarumdam substantiarum pertinet considerare ad particulares scientias, quae sunt de particularibus substantiis; sicut ad scientiam naturalem pertinet considerare accidentia substantiae mobilis. Verumtamen in substantiis est etiam ordo: nam primae substantiae sunt substantiae immateriales. Unde et earum consideratio pertinet proprie ad philosophum primum. Sicut si non essent aliae substantiae priores substantiis mobilibus corporalibus, scientia naturalis esset philosophia prima, ut dicitur infra in sexto.

Deinde cum dicit « amplius autem »

Ponit aliam quaestionem de consideratione substantiae et accidentis. Et circa hoc etiam tria facit. Primo movet quaestionem, quae est, utrum consideratio hujus scientiae sit solum circa substantiam, aut etiam circa ea quae accidunt substantiis. Puta si dicamus quod lineae, superficies et solida sint quaedam substantiae, ut quidam posuerunt, quaeritur utrum ejusdem scientiae sit considerare ista, et per se accidendia horum, quae demonstrantur in scientiis mathematicis; aut alterius.

Secundo ibi « nam si »

Objicit ad unam partem. Si enim ejusdem scientiae est considerare accidentia et substantias; cum scientia quae considerat accidentia sit demonstrativa accidentium, sequitur quod scientia quae considerat substantiam, sit demonstrativa substantiarum: quod est impossibile: cum definitio declarans substantiam, quae significat quidquid est, non demonstretur. Sic ergo non erit ejusdem scientiae substantias considerare et accidentia.

Tertio ibi « si vero »

Objicit in contrarium: quia si diversae scientiae considerant substantiam et accidens, non erit assignare quae scientia speculetur accidentia circa substantiam, quia talis scientia considerabit utrumque, cum tamen hoc videatur ad omnes scientias pertinere: quia omnis scientia considerat per se accidentia circa subjectum, ut dictum est. Hanc autem quaestionem determinat Philosophus in quarto hujus; dicens, quod ad eam scientiam, ad quam pertinet considerare de substantia et ente, pertinet etiam considerare de per se accidentibus substantiae et entis. Non tamen sequetur quod eodem modo consideret utrumque, scilicet demonstrando substantiam, sicut demonstrat accidens; sed definiendo substantiam et demonstrando accidens inesse, ut plenius habetur in fine noni hujus.

LECTIO VII.

Num praeter sensibiles substantias reperiantur aliquae aliae a sensibilibus separatae: arguit item illos qui inter species et sensibilia sive in ipsis sensibilibus mathematica existimaverunt.

ANTIQUA.

Amplius autem utrum sensibiles substantiae solae causae sunt dicendae, aut praeter eas aliae. Et utrum unum genus, aut plura genera substantiarum sunt, ut dicentes species et intermedia, circa quae mathematicas dicunt esse scientias.

Quomodo ergo dicimus species causasque et substantias secundum se, dictum est in prioribus de omnibus ipsis sermonibus.

Multis autem modis habentibus difficultatem, nullo minus absurdum dicere quidem alias aliquas esse naturas praeter eas quae in caelo sunt, has autem easdem dicere sensibilibus, nisi quia haec quidem sempiterna, illa vero corruptibilia. Nam per se hominem dicunt hominem esse et equum et sanitatem, aliud autem nihil simile facientes deos esse ostendentibus et humanae speciei esse. Nihil enim aliud illi fecerunt quam homines sempiternos, nec hi species nisi sensibiles sempiternas.

Amplius autem siquis praeter species et sensibilia intermedia ponat, multas habebit dubitationes. Palam enim quia similiter lineae praeter ipsas sensibiles erunt, et aliorum unumquodque aliorum generum. Igitur quoniam astrologia una harum est, erit quoddam caelum praeter sensibile caelum, et sol et luna et alia similiter caelestia. Et quomodo his credere oportet? Neque enim immobile rationabile esse, mobile vero impossibile omnino. Similiter autem et de quibus perspectiva tractat et in mathematicis harmonica. Etenim hoc impossibile esse praeter sensibilia propter easdem causas. Non si sunt sensibilia intermedia et sensus. Palam et manifestum, quia et animalia erunt intermedia et ipsorum et corruptibilium.

Dubitabit autem aliquis et circa quae existentium quaerere oportet has scientias. Nam si in hoc differt Geometria

RECENS.

Item, utrum sensibiles solum substantias esse dicendum sit, an praeter istas etiam alias; et utrum unum, an plura substantiarum genera sunt, ut ii qui dicunt species, et media, circa quae mathematicas ajunt scientias esse.

Quod igitur dicimus species causas et substantias per se ipsas esse, de ea re in superioribus sermonibus dictum est. Quum vero multiplicem difficultatem habeant, nullo minus est inconveniens dicere quidem esse quasdam naturas praeter eas quae in caelo sunt, illas vero easdem, quas et sensibiles, ponere, nisi quod illa quidem sempiterna sunt, haec vero corruptibilia. Idealem namque hominem, et idealem equum, et sanitatem ajunt, et nihil aliud: simile quid illis facientes qui dicunt quidem esse deos, sed formae similis hominibus. Nec enim isti aliud faciebant, nisi homines sempiternos; nec illi species, nisi sensibilia sempiterna.

Item, si quis praeter species et sensibilia, ponat media, multas dubitationes habebit. Patet etenim quod similiter et lineae praeter ipsas etiam sensibiles erunt, et ceterorum generum singula. Quare quum astrologia una earum sit, erit et caelum aliquod praeter sensibile caelum, et sol, et luna, et cetera similiter, quae in caelo sunt. At quomodo credendum est talibus? Nam immobile, non est rationabile esse: mobile vero, vel omnino est impossibile.

Similiter et de quibus perspectiva tractat, et quae in mathematicis harmonica. Et haec enim impossibile est praeter sensibilia esse, propter easdem causas. Si enim sensibilia sunt media, et sensus, patet quod animalia etiam erunt media inter ideas et res corruptibiles.

Dubitaverit autem aliquis, ad quae entia oportet has scientias quaerere. Si enim in hoc differet solum a geo-

idest ars mensurandi terram, a Geodaesia idest ab arte dividendi terram solum, quia haec quidem horum est quam sentimus, illa vero non sensibilium, palam vero quod praeter medicinam et alia erit scientia, et praeter unamquamque aliarum, inter ipsam medicinalem et hanc medicinalem. Sed quomodo hoc possibile? Etenim salubria quaedam utque erunt praeter sensibilia et etiam sanum.

Similiter autem nec hoc videtur quod Geodaesia sensibilium sit magnitudinum et corruptibilium; corrupta enim esset utique corruptis.

At vero nec sensibilium erit magnitudinum, nec circa caelum haec Astrologia. Nec enim sensibiles lineae sunt tales, quales dicit Geometria: nihil enim rectum sensibilium, ita nec rotundam. Tangit enim regulam non secundum punctum circulus, sed ut Protagoras ait geometras redarguens. Nec motus, nec revolutiones caeli similes de quibus Astrologia sermones dicit, nu. astris puncta naturam habent eamdem.

Sunt autem et aliqui, qui dicunt esse quidem intermedia haec infra species et sensibilia, non extra sensibilia, sed in his. Quibus accidentia impossibilia omnia quidem majoris est orationis pertransire: sufficit enim talia speculari.

Non enim in talibus congruum est habere sic solum, sed palam quia et species contingit in sensibilibus esse. Ejusdem enim rationis utraque ea sunt.

Amplius autem duo solida in eodem necesse loco esse.

Et non esse immobilia in motis existentia sensibilibus.

Totaliter autem cujus causa quis ponet esse quidem ipsa, esse autem in sensibilibus. Eadem enim contingunt inconvenientia eis quae dicta sunt. Erit enim caelum aliquod praeter caelum, non tamen extra, sed in eodem loco: quod est magis impossibile. De his ergo dubitatio multa, quomodo oportet positam habere veritatem.

metria geodaesia, quod haec quidem eorum est quae sentimus, ille vero non sensibilium est, patet quod praeter medicinam quoque erit aliqua scientia, et praeter quamcumque aliarum, inter ipsam medicinam, et hanc medicinam. At hoc quomodo possibile est? Etenim etiam salubria quaedam essent praeter sensibilia et ipsum salubre. Simul autem nec hoc verum est, quod geodaesia sensibilium et corruptibilium magnitudinum sit: corrumperetur enim, illis corruptis.

At neque sensibilium magnitudinum, neque circa hoc caelum, astrologia esset. Nec enim sensibiles lineae tales sunt, quales geometria dicit. Nihil enim sensibilium ita rectum est neque rotundum. Tangit enim circulus regulam, non secundum punctum, sed sicut Protagoras dicebat, redarguens geometras [secundum longitudinem]. Nec motus, nec revolutiones caeli similes, de quibus astrologia rationes facit; neque puncta eamdem naturam, quam stellae, habent.

Sunt autem quidam dicentes, esse quidem haec, quae specierum et sensibilium media dicuntur, non tamen a sensibilibus separata, sed in ipsis: quos quae impossibilia sequantur, omnia quidem enumerare longi sermonis esset. Sufficit autem talia speculari. Non enim de his solum, ut ita se habeant, rationabile est; sed patet quod etiam species contingeret in sensibilibus esse. Ejusdem enim rationis utraque haec sunt.

Item, duo solida in eodem loco necesse esset esse: et non esse immobilia, quae existant tamen in sensibilibus motis. Et omnino cujus causa quis ponet quidem esse ea, esse vero in sensibilibus? Eadem enim, quae praedicta sunt, absurda sequentur. Erit namque aliud quoddam caelum praeter caelum, nisi quod non separatum, sed in eodem loco; quod est etiam impossibilius.

Magna itaque tam de his dubitatio est, quonam modo ponendo veritatem consequemur.

Postquam disputavit Philosophus quaestiones pertinentes ad considerationem hujus scientiae, hic disputat quaestiones pertinentes ad ipsas substantias, de quibus principaliter considerat ista scientia. Et circa hoc tria facit. Primo movet quaestiones. Secundo ostendit unde accipi possint rationes ad unam partem, ibi, « Quomodo ergo dicimus etc. » Tertio objicit ad partem contrariam, ibi, « Multis « autem modis habentibus difficultatem etc. » Circa primum movet duas quaestiones: quarum prima est, utrum in universitate rerum solae substantiae sensibiles inveniantur, sicut aliqui antiqui naturales dixerunt, aut etiam inveniantur quaedam aliae substantiae praeter sensibiles, sicut posuerunt Platonici. Secunda quaestio est, supposito quod sint aliquae substantiae praeter sensibiles. Utrum illae substantiae sint unius generis, aut magis sint plura genera harum substantiarum. Utrumque enim opinionem recipit. Quidam enim posuerunt praeter substantias sensibiles esse solas species separatas, idest per se hominem immaterialem, et per se equum: et sic de aliis speciebus. Alii vero posuerunt quasdam alias intermedias substantias inter species et sensibilia, scilicet mathematica, de quibus dicebant esse mathematicas scientias. Et hujus ratio est, quia ponebant duplicem abstractionem rerum: puta abstractionem intellectus, qui dicitur abstrahere uno modo universale a particulari, juxta quam abstractionem ponebant species separatas per se subsistentes. Alio modo formas quasdam a materia sensibili, in quarum scilicet definitione non ponitur materia sensibilis, sicut circulus abstrahitur ab aére. Juxta quam ponebant mathematica abstracta, quae dicebant media inter species et sensibilia, quia conveniunt cum utrisque. Cum speciebus quidem, inquantum sunt separata a materia sensibili; cum sensibilibus autem inquantum inveniuntur plura ex eis in una specie, sicut plures circuli et plures lineae.

Deinde cum dicit « quomodo ergo »

Ostendit quomodo ad unam partem argumentari possit; et dicit quod hoc dictum est « in pri« mis sermonibus, » idest in primo libro, quomodo species ponantur causae rerum sensibilium, et substantiae quaedam per se subsistentes. Unde ex his quae ibi dicta sunt in recitatione opinionis Platonis, accipi possunt rationes ad partem affirmativam.

Deinde cum dicit « multis autem »

Objicit ad partem negativam. Et primo ad ostendendum quod non sunt species separatae a sensibilibus. Secundo ad ostendendum quod non sunt mathematica separata, ibi, « Amplius autem « siquis praeter species etc. » Supra autem in primo libro multas rationes posuit contra ponentes species; et ideo illis rationibus praetermissis ponit quamdam rationem, quae videtur efficacissima: et dicit, quod cum positio ponentium species separatas, multas habeat difficultates, illud quod nunc dicetur non continet minorem absurditatem aliquo aliorum, scilicet quod aliquis dicat quasdam esse naturas praeter naturas sensibiles, quae sub caelo continentur. Nam caelum est terminus corporum sensibilium, ut in primo de Caelo et Mundo probatur. Ponentes autem species, non ponebant eas esse infra caelum, nec extra, ut dicitur in tertio Physicorum. Et ideo convenienter dicit, quod ponebant quasdam naturas praeter eas quae sunt in caelo. Dicebant autem contrarias naturas esse easdem secundum speciem et rationem, et in istis sensibilibus: quinimmo dicebant illas naturas esse species horum sensibilium; puta quod homo separatus est humanitas hominis hujus sensibilis, et quod homo sensibilis est homo participatione illius hominis. Hanc tamen differentiam ponebant inter ea, quia illae naturae immateriales sunt sempiternae, istae vero sensibiles sunt corruptibiles. Et quod ponerent illas naturas easdem istis patet per hoc, quod sicut in istis sensibilibus invenitur homo, equus, et sa-

nitas, ita in illis naturis ponebant « hominem per « se, » idest sine materia sensibili, et similiter equum et sanitatem; et nihil aliud ponebant in substantiis separatis, nisi quod erant materialiter in sensibilibus. Quae quidem positio videtur esse similis positioni ponentium deos esse humanae speciei, quae fuit positio Epicureorum, ut Tullius dicit in libro de natura deorum. Sicut enim qui ponebant deos humanae speciei, nihil aliud fecerunt quam ponere homines sempiternos secundum suam naturam, ita et illi qui ponebant species nihil aliud faciunt quam ponunt res (1) sensibiles sempiternas, ut equum, bovem, et similia. Est autem valde absurdum, quod id quod secundum suam naturam est corruptibile, sit ejusdem speciei cum eo, quod per suam naturam est incorruptibile: quin potius corruptibile et incorruptibile differunt specie, ut infra dicetur in decimo hujus. Potest tamen contingere quod id quod secundum suam naturam est corruptibile, virtute divina perpetuo conservetur in esse.

Deinde cum dicit « amplius autem »

Objicit contra ponentes mathematica media inter species et sensibilia. Et primo contra illos, qui ponebant mathematica media, et a sensibilibus separata. Secundo contra illos, qui ponebant mathematica, sed in sensibilibus esse, ibi, « Sunt autem « et aliqui qui dicunt etc. » Circa primum duo facit. Primo ponit rationes contra primam opinionem. Secundo objicit pro ea, ibi, « At vero nec « sensibilium etc. » Contra primum objicit tribus viis: quarum prima est, quod sicut scientia quaedam mathematica est circa lineam, ita etiam sunt quaedam mathematicae scientiae circa alia subjecta. Si igitur sunt quaedam lineae praeter lineas sensibiles, de quibus geometra tractat, pari ratione in omnibus aliis generibus, de quibus aliae scientiae mathematicae tractant, erunt quaedam praeter sensibilia. Sed hoc ponere ostendit esse inconveniens in duabus scientiis mathematicis. Primo quidem in astrologia, quae est una scientiarum mathematicarum, cujus subjectum est caelum et caelestia corpora. Sequetur ergo secundum praedicta, quod sit aliud caelum praeter caelum sensibile, et similiter alius sol et alia luna, et similiter de aliis corporibus caelestibus. Sed hoc est incredibile: quia illud aliud caelum, aut est mobile, aut immobile. Si est immobile, hoc videtur esse irrationabile, cum videamus naturale esse caelo quod semper moveatur. Unde et astrologus aliquid considerat circa motum caeli. Dicere vero quod caelum sit separatum, et sit mobile, est impossibile, eo quod nihil separatum a materia potest esse mobile. Deinde ostendit idem esse inconveniens in aliis scientiis mathematicis, scilicet in perspectiva, quae considerat lineam visualem, et « in harmonica » idest musica, quae considerat proportiones sonorum audibilium. Impossibile est autem haec esse intermedia inter species et sensibilia; quia si ista sensibilia sint intermedia, scilicet soni et visibilia, sequetur etiam quod sensus sunt intermedii. Et cum sensus non sint nisi in animali, sequetur quod etiam animalia sint intermedia inter species et corruptibilia; quod est omnino absurdum.

Deinde cum dicit « dubitabit autem »

Secunda via talis est. Si in illis generibus, de quibus sunt scientiae mathematicae, invenitur triplex gradus rerum; scilicet sensibilia, species, et intermedia; cum de omnibus speciebus et omnibus sensibilibus videatur esse similis ratio, videtur sequi quod inter quaelibet sensibilia et suas species sunt aliqua media: unde remanet dubitatio ad quae rerum genera se extendant scientiae mathematicae. Si enim scientia mathematica, puta geometria, differt a geodaesia, quae est scientia de mensuris sensibilibus, in hoc solum quod geodaesia est de mensuris sensibilibus, geometria vero de intermediis non sensibilibus, pari ratione praeter omnes scientias, quae sunt de sensibilibus, erunt secundum praedicta quaedam scientiae mathematicae de intermediis: puta si scientia medicinalis est de quibusdam sensibilibus, erit quaedam alia scientia praeter scientiam medicinalem, et praeter unaquamque similem scientiam, quae erit media inter medicinalem, quae est de sensibilibus, et medicinalem quae est de speciebus. Sed hoc est impossibile; quia cum medicina sit circa « salubria, » idest circa sanativa, si medicina est media, sequitur quod etiam sanativa sint media praeter sensibilia sanativa et praeter autosanum, idest per se sanum, quod est species sani separati: quod est manifeste falsum. Relinquitur ergo, quod istae scientiae mathematicae non sunt circa aliqua quae sunt media inter sensibilia et species separatas.

Deinde cum dicit « similiter autem »

Tertiam viam ponit, per quam destruitur quoddam, quod praedicta positio ponebat; quod scilicet esset aliqua scientia circa sensibiles magnitudines: et sic si inveniretur alia scientia circa magnitudines, ex hoc haberetur quod essent magnitudines mediae. Unde dicit, quod hoc non est verum quod geodaesia sit scientia sensibilium magnitudinum, quia sensibiles magnitudines sunt corruptibiles. Sequeretur ergo quod geodaesia esset de magnitudinibus corruptibilibus. Sed scientia videtur corrumpi corruptis rebus de quibus est. Socrate enim non sedente, jam non erit vera opinio qua opinabamur eum sedere. Sequeretur ergo quod geodaesia vel geosophia, ut alii libri habent, corrumpatur corruptis magnitudinibus sensibilibus; quod est contra rationem scientiae, quae est necessaria et incorruptibilis. Posset tamen haec ratio ad oppositum induci: ut dicatur quod per hanc rationem intendit probare, quod nullae scientiae sunt de sensibilibus. Et ita oportet quod omnes scientiae vel sint de rebus mediis, vel sint de speciebus.

Deinde cum dicit « at vero »

Objicit pro praedicta positione in hunc modum, De ratione scientiae est, quod sit verorum. Hoc autem non esset, nisi esset de rebus prout sunt. Oportet igitur res, de quibus sunt scientiae, tales esse, quales traduntur in scientiis. Sed sensibiles lineae non sunt tales, quales dicit geometra. Et hoc probat per hoc, quod geometria probat, quod circulus tangit « regulam, » idest rectam lineam solum in puncto, ut patet in tertio Euclidis. Hoc autem non invenitur verum in circulo et linea sensibilibus. Et hac ratione usus fuit Protagoras, destruens certitudines scientiarum contra geometras. Similiter etiam motus et revolutiones caelestes non sunt tales, quales astrologus tradit. Videtur enim naturae repugnare, quod ponantur motus corporum caelestium per eccentricos, et epicyclos, et alios diversos motus, quos in caelo describunt astrologi. Similiter etiam nec quantitates corporum caelestium sunt tales, sicut describunt eas astrologi. Utuntur enim astris ut punctis, cum

(1) *Edit. Rom.* tres.

tamen sint corpora magnitudinem habentia. Unde videtur quod nec geometria sit de sensibilibus magnitudinibus, nec astrologia de caelo sensibili. Relinquitur igitur, quod sint de aliquibus aliis mediis.

Deinde cum dicit « sunt autem »

Objicit contra aliam positionem. Et primo ponit intentum. Secundo inducit rationes ad propositum, ibi, « Non enim in talibus etc. » Dicit ergo primo, quod quidam ponunt esse quasdam naturas medias inter species et sensibilia, et tamen non dicunt ea esse separata a sensibilibus, sed quod sunt in ipsis sensibilibus. Sicut patet de opinione illorum, qui posuerunt dimensiones quasdam per se existentes, quae penetrant omnia corpora sensibilia, quas quidam dicunt esse locum corporum sensibilium, ut dicitur in quarto Physicae, et ibidem improbatur. Unde dicit, quod prosequi omnia impossibilia, quae sequuntur ad hanc positionem, majoris est negocii. Sed nunc aliqua breviter tangere sufficit.

Deinde cum dicit « non enim »

Inducit quatuor rationes contra praedictam positionem: quarum prima talis est. Ejusdem rationis videtur esse quod praeter sensibilia ponantur species et mathematica media, quia utrumque ponitur propter abstractionem intellectus: si igitur ponuntur mathematica esse in sensibilibus, congruum est quod non solum ita se habeant in eis, sed etiam quod species ipsae sint in sensibilibus, quod est contra opinionem ponentium species. Ponunt enim eas esse separatas: et non esse alicubi.

Secundam rationem ponit ibi « amplius autem »

Quae talis est. Si mathematica sunt alia a sensibilibus, et tamen sunt in eis, cum corpus sit quoddam mathematicum, sequitur quod corpus mathematicum simul est in eodem cum corpore sensibili: ergo « duo solida, » idest duo corpora erunt in eodem loco, quod est impossibile, non solum de duobus corporibus sensibilibus, sed etiam de corpore sensibili et mathematico, quia utrumque habet dimensiones, ratione quarum duo corpora prohibentur esse in eodem loco.

Tertiam rationem ponit ibi « et non esse »

Moto enim aliquo movetur id quod in eo est: sed sensibilia moventur: si igitur mathematica sunt in sensibilibus, sequetur quod mathematica moveantur: quod est contra rationem mathematicorum, quae non solum abstrahunt a materia, sed etiam a motu.

Quartam rationem ponit ibi « totaliter autem »

Quae talis est. Nihil rationabiliter ponitur nisi propter aliquam causarum; et praecipue si ex tali positione majus inconveniens sequatur. Sed ista positio ponitur sine causa. Eadem enim inconvenientia sequentur ponentibus mathematica esse media et in sensibilibus, quae sequuntur ponentibus ea non esse in sensibilibus, et adhuc quaedam alia propria et majora, ut ex praedictis patet. Haec igitur positio est irrationabilis. Ultimo autem concludit quod praedictae quaestiones habent multam dubitationem, quomodo se habeat veritas in istis. Has autem quaestiones pertractat Philosophus infra, duodecimo tertiodecimo et quartodecimo hujus, ostendens non esse mathematicas substantias separatas, nec etiam species. Et ratio quae movebat ponentes mathematica et species sumpta ab abstratione intellectus, solvitur in principio decimitertii. Nihil enim prohibet aliquid quod est tale, salva veritate considerari ab intellectu non inquantum tale; sicut homo albus potest considerari non inquantum albus: et hoc modo intellectus potest considerare res sensibiles, non inquantum mobiles et materiales, sed inquantum sunt quaedam substantiae vel magnitudines; et hoc est intellectum abstrahere a materia et motu. Non autem sic abstrahit secundum intellectum, quod intelligat magnitudines et species esse sine materia et motu. Sic enim sequeretur quod vel esset falsitas intellectus abstrahentis, vel quod ea quae intellectus abstrahit, sint separata secundum rem.

LECTIO VIII.

Num genera sint principia, et horum magis universalia, vel individuis proxima, arguit.

ANTIQUA.

Et de principiis, utrum oporteat genera elementa et principia suscipere, aut magis ex quibus, cum insint, est unumquodque primis.

Ut vocis elementa et principia videntur esse ex quibus componuntur voces omnes primum, sed non commune vox. Et diagrammatum (1) ea dicimus elementa, quorum demonstrationes insunt in aliorum demonstrationibus, aut omnium aut plurimorum.

Amplius autem corporum qui dicunt esse plura elementa, et qui unum, ex quibus componuntur et constant principia dicunt esse: ut Empedocles ignem et aquam et quae sunt insimul, haec elementa dicit esse, ex quibus sunt entia quae sunt, sed non ut genera dicit ea eorum quae sunt.

Adhuc autem et aliorum siquis vult naturam speculari, ut lectum ex quibus partibus et quomodo compositis, cognoscet ejus naturam. Et ex his quidem rationibus non sunt principia genera existentium.

(1) *Al.* descriptionum.

RECENS.

...,quam de principiis, utrum oporteat genera existimare elementa et principia, an illa magis ex quibus primis insitis quidquid est: ut vocis elementa et principia videntur ea esse ex quibus primis omnes voces compositae sunt, sed non vox in communi. Et figurarum ea dicimus elementa, quorum demonstrationes in ceterarum aut omnium aut plurium demonstrationibus insunt.

Item, etiam corporum et qui plura dicunt elementa esse, et qui unum, ex quibus componuntur et ex quibus constant, principia esse ajunt: ut Empedocles, ignem et aquam et quae cum eis sunt, elementa ait esse, ex quibus istis exsistentia fiunt: sed ea non ut genera entium ponit.

Et ad haec, si quis ceterorum quoque naturam velit considerare, veluti lectum ex quibus partibus et quomodo compositis constet, tunc ejus naturam cognoscit.

Quod si cognoscimus unumquodque per definitiones, et principia definitorum sunt ipsa genera, necesse et definitorum principia esse genera.

Et si est eorum quae sunt accipere scientiam, accipienda est scientia specierum, secundum quas dicuntur esse entia. Specierum autem principia sunt genera.

Videntur autem quidem dicentium elementa existentium unum, aut ens, aut magnum, aut parvum, ut generibus eis uti.

Sed non possibile dicere utrobique principia ipsa. Ratio namque substantiae est una. Diversa ergo erit quae est per genera definitio et quae dicit ex quibus est quae insunt.

Adhuc autem, si maxime principia sunt genera, utrum prima generum oportet existimare principia, aut ultima praedicata de individuis? Etenim hoc dubitationem habet.

Nam siquidem universalia sunt magis principia, palam quia suprema generum: ea namque maxime dicuntur de omnibus existentibus: tot igitur erunt entium principia, quot et prima genera: quare erit ens et unum principia et substantiae: ea namque de omnibus maxime dicuntur existentibus. Non est autem possibile genus entium esse unum, neque unum, neque ens. Nam necesse est differentias cujusque generis et esse, et unam esse quamlibet. Impossibile autem praedicari aut species de propriorum generum differentiis, aut genus sine suis speciebus. Quare si unum genus aut ens, nulla differentia neque unum neque ens erit. Sed si non genera, nec principia erunt, si principia genera.

Amplius autem quae sunt intermedia et coaccepta cum differentiis erunt genera usque ad individua. Nunc autem haec quidem videntur, illa autem non videntur. Adhuc magis differentiae sunt principia quam genera; et si hae sunt principia, infinita (ut ita dicatur) erunt principia. Aliter et si primum quidem genus principium ponat.

At vero et si magis principium speciale sit unum, unum autem indivisibile, indivisibile vero omne sive secundum quantitatem, sive secundum speciem, et prius quod secundum speciem: genera vero divisibilia in species: magis utique erit unum ultimum praedicatum. Non enim est genus homo aliquorum hominum.

Amplius in quibus et prius et posterius est, non est possibile in his aliquid esse praeter ea. Ut si prima numerorum est dualitas, non erit numerus aliquis praeter speciem numerorum; similiter autem nec figura aliqua, praeter species figurarum. Si autem non horum, schola, aliorum genera erunt praeter species. Horum enim maxime videntur esse genera. In individuis vero non hoc est primum et aliud posterius.

Amplius autem ubi hoc quidem melius, illud autem vilius, semper quod est melius, prius. Quare nihil horum erit genus. Ex his igitur magis videntur quae de individuis sunt praedicata, esse generum principia.

Iterum autem quomodo oportet suscipere principia, dicere facile non est. Principium enim causam oportet esse praeter res quarum est principium, et possibile ab eis separatum esse. Tale vero aliquod praeter singularia esse, quare aliquis suscipit, nisi quia universaliter et de omnibus praedicatur? Sed si propter hoc, magis universalia, magis ponenda sunt principia. Quare principia erunt genera.

Ex his itaque rationibus non essent principia, genera entium. Quia autem singula cognoscimus per definitiones, principia vero definitionum genera sunt, necesse est definitorum etiam principia genera esse. Et si entium habere scientiam, est ipsam habere specierum scientiam, secundum quas etiam dicuntur entia, specierum principia ipsa genera sunt.

Videntur autem quidam etiam eorum qui elementa entium ipsum unum, aut ens, aut magnum, aut parvum dicunt, tamquam generibus eis uti.

At vero nec utroque modo possibile est principia dicere. Definitio namque substantiae una: diversa vero erit, quae fit per genera, definitio, et quae dicit, ex quibus sit insitis.

Et ad haec, et si quam maxime ipsa genera, principia sunt, utrum prima genera arbitrandum sit esse principia, an ultima, quae de individuis praedicantur? etenim hoc dubitatur. Si enim semper universalia magis principia sunt, patet quod summa generum sunt: haec enim de omnibus dicuntur. Tot igitur principia entium erunt, quod prima generum sunt. Quare et ipsum ens, et ipsum unum, principia et substantiae erunt: haec enim de omnibus maxime entibus dicuntur.

Non est autem possibile, neque ipsum unum entium esse genus, neque ipsum ens. Necesse etenim est uniuscujusque generis differentias et esse, et unamquamque unam esse. Impossibile vero est, aut species generis de propriis differentiis praedicari, aut etiam genus absque suis speciebus. Quare si unum, vel ens, genus est, nulla differentia, nec unum, nec ens erit. At si non genera, nec principia erunt: siquidem genera, principia sunt.

Item, etiam media cum differentiis collecta erunt genera usque ad individua. Nunc autem quaedam videntur, quaedam vero non videntur. Et ad haec, differentiae etiam magis principia quam genera. Si vero istae etiam principia, infinita (ut ita dicam) principia fiunt, et maxime si quis primum genus principium ponat.

At vero etiam si principalis species magis ipsum unum est, (unum autem est quod indivisibile est, omne vero indivisibile est aut secundum quantum aut secundum speciem, prius autem quod secundum speciem est, genera vero magis divisibilia in species,) unum erit magis, quod ultimum praedicatur. Non enim est homo genus singularium hominum.

Item, in quibus prius et posterius est, non est possibile quod de his dicitur, aliquid praeter haec esse: ut puta, si dualitas numerorum est prima, non erit aliquis numerus [abstractus] praeter species numerorum. Similiter neque figurae praeter species figurarum. Quodsi non horum, multo minus aliorum erunt genera praeter species: horum enim maxime videntur genera esse. In individuis vero non est hoc quidem prius, hoc vero posterius.

Item, ubicumque hoc quidem melius, hoc vero deterius est, semper prius est, quod melius est: quare nihil horum genus esset. Ex his itaque magis apparent quae de individuis praedicantur, quam genera, esse principia.

Rursus tamen quomodo oporteat ista existimare principia non est facile dictu. Principium enim et causam esse oportet praeter res, quarum principium est, et posse esse separatum ab eis. Tale quid autem esse praeter singulare, cur quisquam opinaretur, nisi quoniam universaliter et de omnibus praedicatur? At si propter hoc, quae magis universalia sunt, magis ponenda principia sunt: quare prima genera utique sunt principia.

Postquam Philosophus disputavit de quaestionibus motis de substantiis, hic disputat de quaestionibus motis de principiis. Et dividitur in partes duas. In prima disputat de quaestionibus, quibus quaerebatur quae sunt principia. Secundo de quaestionibus quibus quaerebatur qualia sint principia, et hoc ibi, « Adhuc autem utrum substantia. » Circa primum disputat de duabus quaestionibus. Primo utrum universalia sint principia. Secundo utrum sint aliqua principia a materia separata, ibi, « Est autem habita de his disputatio etc. » Circa primum disputat duas quaestiones: quarum prima est, utrum genera sint principia; secunda, quae genera, utrum scilicet prima genera, vel alia, ibi, « Ad hoc autem si maxime principia sunt genera etc. » Circa primum duo facit. Primo movet quaestionem. Secundo disputat. Secunda ibi, « Ut « vocis elementa etc. » Est ergo quaestio prima de principiis, utrum oportet recipere vel opinari quod ipsa genera, quae de pluribus praedicantur, sint elementa et principia rerum, vel magis sint dicenda principia et elementa ea, ex quibus unumquodque est, sicut ex partibus. Sed addit duas conditiones: quarum una est « cum insint, » quod ponitur ad differentiam contrarii et privationis. Dicitur enim album fieri ex nigro, vel non albo, quae tamen non insunt albo. Unde non sunt ejus elementa. Alia conditio est qua dicit « primis, » quod ponitur ad differentiam secundorum componentium. Sunt enim corpora animalium ex carnibus et nervis quae insunt animali, non tamen dicuntur animalis elementa, quia non sunt haec prima ex qui-

bus animal componitur, sed magis ignis, aer, aqua et terra, ex quibus etiam existunt carnes et nervi.

Deinde cum dicit « ut vocis »

Disputat ad hanc quaestionem: et circa hoc tria facit. Primo ostendit, quod ea, ex quibus primis aliquid componitur, sint principia et elementa. Secundo objicit ad partem contrariam, ibi, « Inquantum autem « cognoscimus unumquodque etc. » Tertio excludit quamdam responsionem qua posset dici, quod utraque sunt principia et elementa, ibi, « At vero nec utrobi« que etc. » Circa primum primo ponit tres rationes: quarum prima procedit ex naturalibus, in quibus manifestat propositum secundum duo exempla: quorum primum est de voce dearticulata, cujus principium et elementum non dicitur esse commune, quod est vox, sed magis illa, ex quibus primis componuntur omnes voces quae dicuntur literae. Secundum exemplum ponit in diagrammatibus idest in demonstrativis descriptionibus figurarum geometricarum. Dicuntur enim horum diagrammatum esse elementa non hoc commune quod est diagramma, sed magis illa theoremata, quorum demonstrationes insunt demonstrationibus aliorum theorematum geometralium, aut omnium, aut plurimorum; quia scilicet aliae demonstrationes procedunt ex suppositione primarum demonstrationem, Unde et liber Euclidis dicitur liber elementorum, quia scilicet in eo demonstrantur prima geometriae theoremata, ex quibus aliae demonstrationes procedunt.

Secundam rationem ponit ibi « amplius au« tem »

Quae procedit in rebus naturalibus. Et dicit quod illi, qui ponunt elementa corporum vel plura vel unum, illa dicunt esse principia et elementa corporum, ex quibus componuntur et constant tamquam in eis existentibus. Sicut Empedocles dicit, elementa corporum naturalium esse ignem et aquam, et alia hujusmodi, quae simul cum his elementa rerum dicit, ex quibus primis cum insint corpora naturalia constituuntur. Ponebant autem praeter haec duo, alia quatuor principia, scilicet aerem et terram, litem et amicitiam, ut in primo dictum est. Non autem dicebat nec Empedocles nec alii naturales philosophi, quod genera rerum essent earum principia et elementa.

Tertiam rationem ponit ibi « adhuc autem »

Quae procedit in artificialibus: et dicit quod siquis velit « speculari naturam, » idest definitionem indicantem essentiam aliorum corporum a corporibus naturalibus, scilicet artificialium, puta si vult cognoscere lectum, oportet considerare ex quibus partibus componitur et modum compositionis earum, et sic cognoscet naturam lecti. Et post hoc concludit quod genera non sunt principia entium.

Deinde cum dicit « quod si cognoscimus »

Objicit ad partem contrariam: et ponit tres rationes, quarum prima talis est. Unumquodque cognoscitur per suam definitionem. Si igitur idem est principium essendi et cognoscendi, videtur, quod id quod est principium definitionis sit principium rei definitae. Sed genera sunt principia definitionum, quia ex eis primo definitiones constituuntur: ergo genera sunt principia rerum quae definiuntur.

Secundam rationem ponit ibi « et si est »

Quae talis est. Per hoc accipitur scientia de unaquaque re, quod scitur species ejus secundum quam res est: non enim potest cognosci Socrates nisi per hoc quod scitur quod est homo. Sed genera sunt principia specierum, quia species constituuntur ex genere et differentia: ergo genera sunt principia eorum quae sunt.

Tertiam rationem ponit ibi « videntur autem »

Et sumitur ex auctoritate Platonicorum, qui posuerunt unum et ens esse principia, et magnum et parvum, quibus utuntur ut generibus: ergo genera sunt principia.

Deinde cum dicit « sed non possibile »

Excludit quamdam responsionem, qua posset dici quod utraque sunt principia; dicens quod non est possibile dicere utrobique esse « principia, » ut elementa, id est partes ex quibus componitur aliquid, et genera. Et hoc probat tali ratione. Unius rei una est ratio definitiva manifestans ejus substantiam, sicut et una est substantia uniuscujusque: sed non est eadem ratio definitiva quae datur per genera et quae datur per partes: ex quibus aliquid componitur: ergo non potest esse utraque definitio indicans substantiam rei. Ex principiis autem rei potest sumi ratio definitiva significans substantiam ejus. Impossibile est ergo quod principia rerum sint simul genera, et ea ex quibus res componuntur.

Deinde cum dicit « adhuc autem »

Disputat secundam quaestionem. Et primo movet eam. Secundo ad eam rationes inducit ibi, « Nam « siquidem universalia etc. » Dicit ergo quod si ponamus quod genera sint maxime principia, quae oportet existimare magis esse principia? utrum prima de numero « generum, » scilicet communissima, aut etiam infima, quae proxima praedicantur de individuis, scilicet species specialissimas. Hoc enim habet dubitationem, sicut ex sequentibus patet.

Deinde cum dicit « nam siquidem »

Objicit ad propositam quaestionem: et circa hoc tria facit. Primo enim inducit rationes ad ostendendum quod prima genera non possunt esse principia. Secundo inducit rationes ad ostendendum, quod species ultimae magis debent dici principia, ibi, « At vero et si magis. » Tertio objicit ad propositum, ibi, « Iterum autem etc. » Circa primum ponit tres rationes: quarum prima talis est. Si genera sunt magis principia quanto sunt universalia, oportet quod illa quae sunt maxime universalia, quae scilicet dicuntur de omnibus, sint prima inter genera et maxime principia. Tot ergo erunt rerum principia, quod sunt hujusmodi genera communissima. Sed communissima omnium sunt unum et ens, quae de omnibus praedicantur: ergo unum et ens erunt principia et substantiae omnium rerum. Sed hoc est impossibile; quia non possunt omnium rerum esse genus, unum et ens: quia, cum ens et unum universalissima sint, si unum et ens essent principia generum, sequetur quod principia non essent genera. Sic ergo positio, qua ponitur communissima generum esse principia, est impossibilis, quia sequitur ex ea oppositum positi, scilicet quod principia non sunt genera. Quod autem ens et unum non possint esse genera, probat tali ratione. Quia cum differentia addita generi constituat speciem, de differentia praedicari non poterit nec species sine genere, nec genus sine speciebus. Quod autem species de differentia praedicari non possit, patet ex duobus. Primo quidem, quia differentia in plus est quam species, ut Porphyrius tradit. Secundo, quia cum differentia ponatur in definitione speciei, non posset species praedicari per se de differentia,

nisi intelligeretur quod differentia esset subjectum speciei, sicut numerus est subjectum paris, in cujus definitione ponitur. Hoc autem non sic se habet; sed magis differentia est quaedam forma speciei. Non ergo posset species praedicari de differentia, nisi forte per accidens. Similiter etiam nec genus per se sumptum, potest praedicari de differentia praedicatione per se. Non enim genus ponitur in definitione differentiae, quia differentia non participat genus, ut dicitur in quarto Topicorum. Nec etiam differentia ponitur in definitione generis: ergo nullo modo per se genus praedicatur de differentia. Praedicatur tamen de eo quod « habet differentiam, » idest de specie, quae habet differentiam in actu. Et ideo dicit, quod de propriis differentiis generis non praedicatur species, nec genus sine speciebus, quia scilicet genus praedicatur de differentiis secundum quod sunt in speciebus. Nulla autem differentia potest accipi de qua non praedicetur ens et unum, quia quaelibet differentia cujuslibet generis est ens et est una, alioquin non posset constituere unam aliquam speciem entis. Ergo impossibile est quod unum et ens sint genera.

Deinde cum dicit « amplius autem »

Secundam rationem ponit, quae talis est. Si genera dicuntur principia quia sunt communia et praedicantur de pluribus, oportebit quod omnia quae pari ratione erunt principia, quia sunt communia, et praedicata de pluribus, sint genera. Sed omnia quae sunt media inter prima genera et individua, quae scilicet sunt coaccepta cum differentiis aliquibus, sunt communia praedicata de pluribus: ergo sunt principia et sunt genera: quod patet esse falsum. Quaedam enim eorum sunt genera, sicut species subalternae; quaedam vero non sunt genera, sicut species specialissimae. Non ergo verum est. quod prima genera sive communia sint principia prima Praeterea. Si prima genera sunt principia, quia sunt principia cognitionis specierum, multo magis differentiae sunt principia, quia differentiae sunt principia formalia specierum. Forma autem et actus est maxime principium cognoscendi. Sed differentias esse principia rerum est inconveniens, quia secundum hoc erunt quasi infinita principia. Sunt enim, ut ita dicatur, infinitae rerum differentiae; non quidem infinitae secundum rerum naturam, sed quo ad nos. Et quod sint infinitae, patet dupliciter. Uno modo siquis consideret multitudinem ipsam differentiarum secundum se. Alio modo siquis accipiat primum genus quasi primum principium. Manifestum enim est quod sub eo continentur innumerabiles differentiae. Non ergo prima genera sunt principia.

Deinde cum dicit « at vero »

Ostendit, quod species specialissimae sunt magis principia quam genera; et ponit tres rationes, quarum prima talis est. Unum secundum Platonicos maxime videtur habere « speciem, » idest rationem principii, Unum vero habet rationem indivisibilitatis, quia unum nihil est aliud quam ens indivisum. Dupliciter est autem aliquid indivisibile: scilicet secundum quantitatem, et secundum speciem. Secundum quantitatem, quidem, sicut punctus et unitas: et hoc indivisibile opponitur divisioni quantitatis. Secundum speciem autem, sicut quod non dividitur in multas species. Sed inter haec duo indivisibilia prius et principalius est quod est indivisibile secundum speciem, sicut et species rei est prior quam quantitas ejus; ergo illud quod est indivisibile secundum speciem, est magis principium eo quod est indivisibile secundum quantitatem. Et quidem secundum quantitatis numeralis divisionem videtur esse magis indivisibile genus, quia multarum specierum est unum genus: sed secundum divisionem speciei magis est indivisibilis una species. Et sic ultimum praedicatum de pluribus quod non est genus plurium specierum, scilicet species specialissima, est magis unum secundum speciem quam genus. Sicut homo et quaelibet alia species specialissima, non est genus aliquorum hominum. Est ergo magis principium species quam genus.

Deinde cum dicit « amplius in quibus »

Secundam rationem ponit, quae procedit ex quadam positione Platonis; qui quando aliquid unum de pluribus praedicatur, non secundum prius et posterius, posuit illud unum separatum, sicut hominem praeter omnes homines. Quando vero aliquid praedicatur de pluribus secundum prius et posterius, non ponebat illud separatum. Et hoc est quod dicit quod « in quibus prius et posterius est, » scilicet quando unum eorum de quibus aliquod commune praedicatur est altero prius, non est possibile in his aliquid esse separatum, praeter haec multa de quibus praedicatur. Sicut si numeri se habent secundum ordinem, ita quod dualitas est prima species numerorum, non invenitur idea numeri praeter omnes species numerorum. Eadem ratione non invenitur figura separata, praeter omnes species figurarum. Et hujus ratio esse potest, quia ideo aliquod commune ponitur separatum, ut sit quoddam primum quod omnia alia participent. Si igitur unum de multis sit primum, quod omnia alia participent, non oportet ponere aliquod separatum, quod omnia participant. Sed talia videntur omnia genera; quia omnes species generum inveniuntur differre secundum perfectius et minus perfectum. Et, per consequens, secundum prius et posterius secundum naturam. Si igitur eorum quorum unum est prius altero, non est accipere aliquod commune separatum, si genus praeter species inveniatur, erunt « schola aliorum, » idest erit eorum alia doctrina et regula, et non salvabitur in eis praedicta regula. Sed manifestum est quod inter individua unius speciei, non est unum primum et aliud posterius secundum naturam, sed solum tempore. Et ita species secundum scholam Platonis est aliquid separatum. Cum igitur communia sin principia inquantum sunt separata, sequitur quod sit magis principium species quam genus.

Deinde cum dicit « amplius autem »

Tertiam rationem ponit quae sumitur ex meliori et pejori: quia in quibuscumque invenitur unum alio melius, semper illud quod est melius, est prius secundum naturam. Sed horum quae sic se habent non potest poni unum genus commune separatum: ergo eorum quorum unum est melius et aliud pejus non potest poni unum genus separatum. Et sic redit in idem quod prius. Haec enim ratio inducitur quasi confirmatio praecedentis, ad ostendendum, quod in speciebus cujuslibet generis invenitur prius et posterius. Et ex tribus his rationibus concludit propositum; scilicet quod species specialissimae quae immediate de individuis praedicantur, magis videntur esse principia quam genera. Ponitur enim genitivus generum loco ablativi more graecorum. Unde litera Boetii planior est, quae expresse concludit hujusmodi praedicata magis esse principia quam genera.

Deinde cum dicit « iterum autem »

Objicit in contrarium tali ratione. Principium et causa est praeter res quarum est principium et causa, et possibile est ab eis esse separatum. Et hoc ideo quia nihil est causa suiipsius. Et loquitur hic de principiis et causis extrinsecis, quae sunt causae totius rei. Sed aliquid esse prater singularia non ponitur, nisi quia est commune et universaliter de omnibus praedicatum: ergo quanto aliquid est magis universale, tanto magis est separatum, et magis debet poni principium. Sed genera prima sunt maxime universalia: ergo genera prima sunt maxime principia. Harum autem quaestionum solutio innuitur ex hac ultima ratione. Secundum hoc enim genera vel species universalia principia ponebantur, inquantum ponebantur separata. Quod autem non sint separata et per se subsistentia ostendetur in septimo hujus. Unde et Commentator in octavo ostendet quod principia rerum sunt materia et forma, ad quorum similitudinem se habent genus et species. Nam genus sumitur a materia, differentia vero a forma, ut in eodem libro manifestabitur. Unde, cum forma sit magis principium quam materia, secundum hoc etiam erunt species magis principia quam genera. Quod vero contra objicitur ex hoc quod genera sunt principia cognoscendi speciem et definitiones ipsius, eodem modo solvitur sicut et de separatione. Quia enim separatim accipitur a ratione genus sine speciebus, est principium in cognoscendo. Et eodem modo esset principium in essendo, si haberet esse separatum.

LECTIO IX.

Nam aliqua universalia sint a sensibilibus singularibus, etiam ex materia et forma compositis, separata, inquirit.

ANTIQUA.

Est autem habita his dubitatio et omnium difficillima et ad considerandum maxime necessaria, de qua ratio nunc existit.

Nam si non est aliquid praeter singularia, singularia vero infinita, quomodo accipere contingit scientiam? Nam inquantum unum aliquid et idem, et inquantum universale aliquid est, intantum omnia cognoscimus.

At vero si hoc est necesse, et oportet aliquid esse praeter singularia, erit necesse esse genera praeter singularia, aut ultima, aut prima. Hoc autem quia impossibile, nunc dubitavimus.

Amplius autem, si quam maxime est aliquid praeter simul totum, quando praedicatur aliquid de materia, utrum si est aliquid praeter omnia oportet aliquid esse, aut praeter quaedam esse et praeter quaedam non esse, aut praeter nihil.

Si igitur nihil est praeter singularia, nihil est intellectuale, sed omnia sensibilia et scientia nullius, nisi quis dicat sensum esse scientiam.

Amplius autem neque sempiternum est aliquid, nec immobile. Nam sensibilia omnia corrumpuntur et in motu sunt.

At vero si sempiternum nihil est, nec generationem possibile est esse. Necesse enim est aliquid esse quod factum est et ex quo fit; et horum ultimum ingenitum, si stat, et ex non ente generari impossibile.

Amplius autem cum sit generatio et motus, finem esse necesse est. Motus enim nullus est infinitus, sed omnis est finitus. Generarique impossibile, quod est impossibile factum esse. Quod autem generatum est, esse necesse est, quando primo factum est.

Amplius autem si materia est, quia est ingenita, multo rationabilius est esse substantiam, quando haec aliquando fit esse. Nam si nec haec erit, nec illa, nihil erit omnino. Sed si hoc est impossibile, necesse est aliquid esse praeter synolon, scilicet formam et speciem.

Sed si hoc iterum quis ponit, dubitatio est, in quibus hos ponet et in quibus non. Nam quia in omnibus non, existimatur manifestum. Non enim ponemus domum aliquam praeter domus aliquas.

RECENS.

Est autem consequens his et ad speculandum omnium difficillima maximeque necessaria dubitatio, de qua praesens instat sermo. Si etenim non est quicquam praeter singularia, singularia vero infinita sunt, quomodo possibile est infinitorum habere scientiam? Quatenus enim unum quid, et idem, et quatenus universale quid est, eatenus omnia cognoscimus.

At si hoc necesse est, et oportet aliquid praeter singularia esse, necesse erit ut genera, aut ultima, aut prima, sint praeter singularia. Hoc autem quod impossibile sit, paulo ante dubitavimus.

Item, si quammaxime aliquid est praeter substantiam, quum quicquam de materia praedicatur, utrum, si species est, praeter omnia esse aliquid oporteat, an praeter aliqua esse, et praeter aliqua non esse, an praeter nullum? Si igitur nihil praeter singularia est, nihil intelligibile erit, sed omnia sensibilia, et scientia nullus erit, nisi quis sensum dicat scientiam esse.

Item, nihil esset sempiternum nec immobile. Sensibilia enim omnia corrumpuntur, et in motu sunt. At si nihil est sempiternum, neque generationem esse possibile est. Necesse est enim aliquid esse id quod fit, et ex quo fit, et ultimum horum ingenitum esse: siquidem subsistit [generatio,] et ex non-ente fieri impossibile est.

Item, generatione et motu positis, necesse est ut finis etiam sit: nec enim infinitus est aliquis motus, sed cujusque est finis. Et fieri non est possibile id, factum esse quod impossibile sit. Quod autem factum est, necesse est ut sit, quum primo factum est.

Item, si materia est, propterea quod ingenita est, multo etiam magis rationabile est, speciem esse, in quam transit materia. Si enim nec haec erit, nec illa, nihil erit omnino. Quodsi hoc impossibile est, necesse est ut forma et species aliquid praeter substantiam sit. Si autem rursus hoc aliquis ponet, dubium est, de quibus hoc ponere debeat, et de quibus non. Quod enim de omnibus non est possibile, patet: non enim ponemus aliquam esse domum praeter domos singulares.

Postquam Philosophus disputavit quaestionem de universalibus, utrum sint principia, hic consequenter movet quaestionem de separatis, utrum scilicet aliquid sit separatum a sensibilibus, quod sit eorum principium. Et circa hoc pertractat duas quaestiones: quarum prima est, an universalia sint separata a singularibus. Secunda est, an sit aliquid formale separatum ab his quae sunt composita ex

materia et forma, ibi, « Amplius autem si quam « maxime etc. » Circa primum tria facit. Primo describit dubitationem. Secundo objicit ad unam partem, ibi, « Nam si non est etc. » Tertio objicit ad partem aliam, ibi, « At vero etc. » Est ergo haec dubitatio de eo quod tactum est in ultima ratione praecedentis quaestionis, utrum scilicet universale sit separatum a singularibus, sicut praemissa ratio supponebat. Et hoc est quod dicit, « De qua « ratio nunc existit, » idest de qua immediate praecedens ratio praecessit. De hac autem dubitatione ita dicit: primo quod « est habita, » idest consequenter se habens ad praemissa: quia sicut jam dictum est, ex hoc dependet consideratio praecedentis quaestionis. Nam si universalia non sunt separata, non sunt principia: si autem sunt separata, sunt principia. Secundo dicit de ea, quod est difficillima omnium dubitationum hujus scientiae. Quod ostenditur ex hoc quod eminentissimi philosophi de ea diversimode senserunt. Nam Platonici posuerunt universalia esse separata, aliis philosophis contra ponentibus. Tertio dicit de ea quod est maxime necessaria ad considerandum, quia scilicet ex ea dependet tota cognitio substantiarum tam sensibilium quam immaterialium.

Deinde cum dicit « nam si non »

Objicit ad ostendendum, quod universalia sint separata a singularibus. Singularia enim sunt infinita: infinita autem cognosci non possunt. Unde singularia omnia cognosci non possunt nisi inquantum reducuntur ad aliquid unum, quod est universale. Sic igitur scientia de rebus singularibus non habetur, nisi inquantum sciuntur universalia. Sed scientia non est nisi verorum et existentium: ergo universalia sunt aliqua per se existentia praeter singularia.

Deinde cum dicit « at vero si »

Objicit in contrarium hoc modo. Si necesse est universalia esse aliquid praeter singularia, oportet quod genera sint praeter singularia, vel prima generum, vel etiam ultima, quae sunt immediate ante singularia. Sed hoc est impossibile, ut ex praecedenti dubitatione patet, ergo universalia non sunt a singularibus separata. Hanc autem dubitationem solvit Philosophus in septimo hujus, ubi ostendit multipliciter universalia non esse substantias per se subsistentes.

Nec oportet, sicut multoties dictum est, quod aliquid eumdem modum essendi habeat in rebus, per quem modum ab intellectu scientis comprehenditur. Nam intellectus immaterialiter cognoscit materialia: et similiter naturas rerum, quae singulariter in rebus existunt, intellectus cognoscit universaliter, idest absque consideratione principiorum et accidentium individualium.

Deinde cum dicit « amplius autem »

Prosequitur de alia quaestione: utrum scilicet aliquid sit separatum a compositis ex materia et forma: et circa hoc duo facit. Primo movet quaestionem. Secundo prosequitur eam, ibi, « Si igi« tur etc. » Circa primum considerandum est, quod primo movet quaestionem, utrum universale sit separatum a singularibus. Contingit autem aliquod singulare esse compositum ex materia et forma: non tamen omne singulare ex materia et forma est compositum: nec secundum rei veritatem, quia substantiae separatae sunt quaedam particulares substantiae, quia per se stantes et per se operantes: nec etiam secundum opinionem Platonicorum, qui ponebant etiam in mathematicis separatis esse quaedam particularia, ponendo plura ex eis in una specie. Et quamvis dubitari possit, utrum etiam in his quae non sunt composita ex materia et forma, sit aliquid separatum sicut universale a singulari, tamen hoc maxime habet dubitationem in rebus compositis ex materia et forma. Et ideo dicit, quod maxime est dubitabile, utrum sit aliquid, « praeter simul to« tum etc. » idest praeter rem compositam ex materia et forma. Et quare dicatur simul totum compositum, exponit subdens, ut « quando praedica« tur aliquid de materia. » Ponebat enim Plato quod sensibilis materia participabat universalia separata. Et ex hoc erat quod universalia praedicantur de singularibus. Et ipsae participationes universalium formarum in materialibus sensibilibus constituunt simul totum, quasi universalis forma per modum participationis cujusdam sit de materia praedicata. In his autem quaestionem trimembrem proponit: utrum scilicet praeter omnia hujusmodi sit aliquid separatum, aut praeter quaedam eorum et non praeter alia, aut praeter nihil eorum.

Deinde cum dicit « si igitur »

Prosequitur praedictam dubitationem: et circa hoc duo facit. Primo objicit contra hoc, quod poni posset nihil separatum esse ab his quae sunt composita ex materia et forma. Secundo objicit ad oppositum, ibi, « Sed si hoc etc. » Circa primum objicit duplici via. Primo quidem ex hoc, quod ea quae sunt composita ex materia et forma sunt sensibilia: unde proponit quod ea quae sunt composita ex materia et forma sunt singularia. Singularia autem non sunt intelligibilia, sed sensibilia. Si igitur nihil est praeter singularia compositum ex materia et forma, nihil erit intelligibile, sed omnia entia erunt sensibilia. Scientia autem non est nisi intelligibilium: ergo sequitur quod nullius rei sit scientia: nisi aliquis dicat quod sensus et scientia sunt idem, ut antiqui naturales posuerunt: sicut dicitur in primo de Anima. Utrumque autem horum est inconveniens: scilicet vel quod non sit scientia, vel quod scientia sit sensus: ergo et primum est inconveniens, scilicet quod nihil sit praeter singularia composita ex materia et forma. Secundo objicit ex hoc, quod composita ex materia et forma sunt mobilia.

Deinde cum dicit « amplius autem »

Inducit talem rationem. Omnia sensibilia composita ex materia et forma corrumpuntur et in motu sunt: si igitur nihil sit praeter hujusmodi entia, sequetur quod nihil sit sempiternum nec immobile.

Deinde cum dicit « at vero »

Ostendit esse inconveniens, scilicet quod nihil sit sempiternum et immobile: et primo ex parte materiae. Secundo ex parte formae, ibi, « Amplius « autem cum sit etc. » Dicit ergo primo, quod si nihil est sempiternum, non est possibile esse generationem alicujus rei. Et hoc probat sic. Quia in omni generatione necesse est aliquid quod fit, et aliquid ex quo fit. Si ergo id ex quo fit aliquid, iterum generatur, oportet quod ex aliquo generetur. Aut ergo necesse est quod in infinitum procedatur in materiis, aut quod stet processus in aliquo primo, quod sit aliquod primum materiale principium non generatum: nisi forte dicatur quod generetur ex non ente, quod est impossibile. Si

autem in infinitum procederetur, nunquam posset compleri generatio, quia infinita non est transire: ergo vel oportet ponere aliquid ingenitum materiale principium, aut impossibile est esse aliquam generationem.

Deinde cum dicit « amplius autem »

Ostendit idem ex parte causae formalis: et ponit duas rationes: quarum prima talis est. Omnis generatio et motus necesse est quod habeat aliquem finem. Et hoc probat, quia nullus motus est infinitus, sed cujuslibet motus est aliquis finis. Hoc autem planum est in illis motibus, qui finiuntur in suis terminis. Sed videtur habere instantiam in motu circulari, qui potest esse perpetuus et infinitus, ut probatur in octavo Physicorum. Et quamvis supposita sempiternitate motus, tota continuitas circularis motus sit infinita, secundum quod circulatio succedit circulationi, tamen quaelibet circulatio secundum speciem suam, completa et finita est. Quod autem ei succedat alia circulatio, hoc accidit quantum ad circulationis speciem. Et quod dixerat de motu universaliter, specialiter ostendit de generatione: non enim potest esse aliqua generatio una infinita, quia non potest aliquid generari quod impossibile est pervenire ad finem generationis, cujus finis est factum esse. Et quod factum esse sit terminus generationis, ex hoc patet: quia quod generatum est, necesse est esse « quando primo factum est, » id est quando primo terminatur generatio ejus. Oportet igitur quod cum forma secundum quam aliquid est, sit terminus generationis, quod non sit procedere in infinitum in formis, sed quod sit aliqua forma ultima, cujus non sit aliqua generatio. Omnis enim generationis finis est forma, ut dictum est. Et sic videtur quod sicut materiam, ex qua aliquid generatur, oportet esse ingenitam, ex eo quod non proceditur in infinitum, ita etiam quod formam aliquam oportet esse ingenitam, ex hoc quod in infinitum non procedatur in formis.

Deinde cum dicit « amplius autem »

Secundam rationem ponit quae talis est. Si materia aliqua est prima quia est ingenita, multo rationabilius est quod sit substantia, idest forma ingenita, cum per formam res habeat esse, materia vero magis sit subjectum generationis et transmutationis. Si vero neutrum eorum sit ingenitum, nihil omnino erit ingenitum; cum omne quod est, pertineat ad rationem materiae vel formae, vel sit compositum ex utroque. Hoc autem est impossibile, ut nihil sit ingenitum, sicut probatum est. Ergo relinquitur quod necesse est aliquid esse « praeter « synolon, » idest simul totum, idest praeter singulare compositum ex materia et forma. Et hoc dico aliquid quod sit forma et species. Materia enim per se non potest esse separata a singularibus, quia non habet esse nisi per aliud. De forma vero hoc magis videtur, per quam est esse rerum.

Deinde cum dicit « sed si hoc »

Objicit in contrarium. Si enim aliquis ponat aliquam formam esse separatam praeter singularia composita ex materia et forma, erit dubitatio in quibus hoc sit ponendum et in quibus non. Manifestum enim est quod hoc non est ponendum in omnibus, praecipue in artificialibus. Non enim est possibile quod sit aliqua domus praeter hanc domum sensibilem compositam ex materia et forma. Hanc autem dubitationem solvit Aristoteles partim quidem in duodecimo hujus: ubi ostendit esse quasdam substantias a sensibilibus separatas, quae sunt secundum seipsas intelligibiles: partim vero in septimo hujus, ubi ostendit formas et species rerum sensibilium non esse a materia separatas. Non tamen sequitur, quod de rebus sensibilibus non possit haberi scientia, vel quod scientia sit sensus. Non enim oportet, quod eumdem modum essendi habeant res in seipsis, quem habent in consideratione scientis. Quae enim seipsis materialia sunt, ab intellectu immaterialiter cognoscuntur, ut etiam supra dictum est. Nec etiam oportet, si forma non est separata a materia, quod generetur: quia formarum non est generatio, sed compositorum, ut in septimo hujus ostendetur. Patet ergo in quibus oportet ponere separatas formas, et in quibus non. Nam omnium eorum quae sunt secundum suam naturam sensibilia, formae non sunt separatae. Sed illa quae sunt secundum naturam suam intelligibilia, sunt a materia separata. Non enim substantiae separatae sunt naturae horum sensibilium, sed sunt altioris naturae, alium habentes ordinem in rebus.

LECTIO X.

Num omnium sit una substantia, et eadem sint omnium rerum principia, vel diversa, inquirit.

ANTIQUA.

Adhuc autem utrum substantia una est omnium, ut hominum.

Sed impossibile est. Non enim unum omnia quorum substantia una, sed multa et differentia. Sed hoc extra rationem est.

Simul autem et quomodo sit materia horum singulum, et synolon, idest totum simul ea ambo?

Amplius autem et de principiis hoc dubitabit aliquis. Nam si specie sunt unum, nihil enim numero unum. Nec unum iterum unum ipsum et ens. Et scire quomodo erit, nisi quid unum fuerit in omnibus?

At vero si numero unum et unum quodlibet principiorum

RECENS.

Et ad haec, utrum una erit omnium substantia, ut puta hominum? Sed absurdum est: unum enim essent omnia, quorum substantia una. Sed multa atque diversa? At hoc etiam inconveniens est.

Simul autem quomodo materia unumquodque horum fit, et est cunctum haec ambo?

Item, de principiis hoc etiam aliquis dubitabit; nam si specie sunt unum, nihil erit numero unum, nec ipsum unum, et ipsum ens. Ipsumque scire quomodo erit, si non aliquod unum in omnibus erit? At vero si numero unum, et quodque principiorum unum, et non, ut in sensibilibus, alia aliorum:

et non quemadmodum in sensibilibus alia aliorum, ut in hac syllaba, BA specie existente et principia specie eadem: etenim ea sunt numero diversa. Quod si non ita, sed quae sunt entium principia, numero unum sunt, non erunt praeter elementa quippiam aliud. Nam dicere numero unum, aut singulare, nihil differt. Sic enim dicimus unumquodque numero unum. Universale vero quod in his est. Ut si vocis elementa numero essent determinata, tot literas esse necesse esset, quot elementa. Duobus quidem eisdem non existentibus, nec pluribus.

ut puta hujus syllabae, quum specie sit eadem, etiam principia specie eadem sunt: etenim haec, numero alia sunt. Quodsi non ita, sed principia entium numero sunt unum, non erit praeter elementa aliquid aliud. Numero enim unum dicere aut singulare, nihil differt. Ita enim singulare dicimus, quod unum numero est: universale vero, quod in his.

Quemadmodum si vocis elementa numero determinata essent, necesse esset tot omnes literas esse, quot elementa, quum non essent duo aut plura eadem.

Postquam Philosophus inquisivit quae sunt principia, et utrum sint aliqua a materia separata, hic inquirit qualia sint principia. Et primo inquirit de unitate et multitudine ipsorum. Secundo inquirit, utrum sint in potentia vel in actu, ibi, « His autem affine est quaerere etc. » Tertio utrum principia sint universalia vel singularia, ibi, « Et utrum universalia sint etc. » Circa primum duo facit. Primo inquirit qualiter principia se habeant ad unitatem. Secundo qualiter ipsum unum se habeat ad rationem principii, ibi, « Omnium « autem etc. » Circa primum tria facit. Primo inquirit specialiter de principio formali, utrum sit unum omnium existentium in una specie. Secundo inquirit idem de omnibus generaliter principiis, ibi, « Amplius autem etc. » Tertio inquirit, utrum eadem sint principia aut diversa corruptibilium et incorruptibilium, ibi, « Non minor autem etc. » Circa primum duo facit. Primo movet dubitationem. Secundo objicit ad quaestionem, ibi, « Sed impos« sibile est. » Est ergo dubitatio, utrum sit una substantia, idest forma omnium existentium in una specie, puta hominum.

Deinde cum dicit « sed impossibile »

Objicit ad unam partem quaestionis: scilicet ad ostendendum quod non sit una forma omnium existentium in una specie: et hoc duabus rationibus, quarum prima talis est. Ea quae sunt in una specie, sunt multa et differentia: si igitur omnium in una specie existentium sit una substantia, sequetur quod ea quorum substantia est una, sint multa et differentia: quod est irrationabile.

Deinde cum dicit « simul autem »

Hic ponit secundam rationem, quae talis est. Illud, quod est in se unum et indivisum, non componitur cum aliquo diviso ad constitutionem multorum. Sed manifestum est quod materia dividitur in diversis singularibus. Si igitur substantia formalis esset una et eadem, non esset assignare quomodo singulum horum singularium sit materia habens talem substantiam, quae est una et indivisa, ita quod singulariter sit simul totum habens haec duo, scilicet materiam et formam substantialem, quae est una et indivisa. In contrarium autem non objicit, quia rationes, quae ad sequentem quaestionem proponuntur ad oppositum praedictarum rationum, sunt etiam illae quae sunt propositae supra de separatione universalium. Nam si sit universale separatum, necesse est ponere unam numero substantiam eorum quae conveniunt in specie, quia universale est substantia singularium. Hujus autem quaestionis veritas determinatur in septimo hujus, ubi ostendetur, quodquid est, idest essentiam cujuslibet rei non esse aliud quam rem ipsam, nisi per accidens, ut ibi dicetur.

Deinde cum dicit « amplius autem »

Movet dubitationem de unitate principiorum in communi. Utrum scilicet principia rerum sint eadem numero, vel eadem specie et numero diversa: et circa hoc duo facit. Primo ponit rationes ad ostendendum, quod sint eadem numero. Secundo ad oppositum, ibi, « At vero etc. » Circa primum ponit tres rationes et praemittit dubitationem, dicens, quod idem potest quaeri universaliter de principiis rerum, quod quaesitum est de substantia, utrum scilicet principia rerum sint eadem numero. Et inducit primam rationem, ad ostendendum, quod sint eadem numero. Non enim invenitur in principiatis nisi quod ex principiis habent: si igitur in principiis non inveniatur unum numero, sed solum unum specie , nihil erit in principiatis unum numero, sed solum unum specie. Secunda ratio talis est: quia illud quod est ipsum unum vel ipsum ens, oportet quod sit unum numero. Dicit autem ipsum unum vel ipsum ens, unitatem, aut ens abstractum. Si igitur principium rerum non sit unum numero, sed solum unum specie, sequetur, quod nihil sit ipsum unum et etiam ipsum ens, idest quod ens et unum non per se subsistant. Tertia ratio est, quia scientia habetur de rebus per hoc, quod unum invenitur in multis, sicut homo communis invenitur in omnibus hominibus; non enim est scientia de singularibus, sed de uno quod invenitur in eis. Omnis autem scientia vel cognitio principiatorum dependet ex cognitione principiorum. Si igitur principia non sunt unum numero, sed solum unum specie, sequitur, quod scientia non sit de rebus.

Deinde cum dicit « at vero si »

Objicit in contrarium tali ratione. Si principia sunt unum numero, ita quod quodlibet principiorum in se consideratum sit unum, non erit dicere de principiis existentium, quod hoc modo se habent sicut principia sensibilium. Videmus enim in sensibilibus, quod diversorum sunt diversa principia secundum numerum, sed eadem secundum speciem; sicut et eorum quorum sunt principia, sunt diversa secundum numerum, sed eadem secundum speciem. Sicut videmus quod diversarum syllabarum secundum numerum, quae conveniunt in specie, sunt principia eaedem literae secundum speciem, sed non secundum numerum. Si quis autem dicat quod non est ita in principiis entium, sed omnium entium principia sunt unum numero; sequetur quod nihil sit in rebus praeter elementa; quia quod est unum numero, est singulare. Sic enim appellamus singulare quod est unum numero, sicut universale quod est in multis. Quod autem est singulare, non multiplicatur nec invenitur nisi singulariter. Si igitur ponatur quod omnium syllabarum essent principia eaedem literae numero, sequeretur quod illae literae nunquam possent mul-

tiplicari, ut scilicet essent duo aut plura: et sic BA posset seorsum inveniri in syllaba ista BA, vel non. Et eadem ratio est de aliis literis. Pari igitur ratione si omnium entium sint principia eadem numero, sequetur quod nihil sit praeter principia: quod videtur inconveniens: quia cum principium alicujus sit, non erit principium nisi sit aliquid praeter ipsum. Haec autem quaestio solvetur in duodecimo. Ibi enim ostendetur quod principia quae sunt intrinseca rebus, scilicet materia et forma, vel privatio, non sunt eadem numero omnium, sed analogia sive proportione. Principia autem separata, scilicet substantiae intellectuales, quarum suprema est Deus, sunt unum numero unaquaeque secundum seipsam. Id autem quod est ipsum unum et ens, Deus est; et ab ipso derivatur unitas secundum numerum in rebus omnibus. Scientia autem est de his, non quia sint unum numero in omnibus, sed quia est unum in multis secundum rationem. Ratio autem quae est ad oppositum verificatur in principiis essentialibus, non autem in principiis separatis, cujusmodi sunt agens et finis. Multa enim possunt produci ab uno agente vel movente et ordinari in unum finem.

LECTIO XI.

Num eadem vel diversa principia sint corruptibilium et incorruptibilium ad partes arguit.

ANTIQUA.

Non autem minor dubitatio modernis et prioribus relinquitur, utrum eadem corruptibilium et incorruptibilium sint principia, aut diversa.

Nam si eadem sint, quomodo haec quidem incorruptibilia, illa vero corruptibilia? et propter quam causam?

Qui quidem igitur circa Hesiodum, et omnes, qui theologi erant, solum apud ipsos persuasionem curaverunt, nos autem neglexerunt. Deos autem facientes principia, et ex deis esse facta, quae non gustaverunt nectar et manna mortalia facta esse dicunt.

Palam quod haec omnia sibi nota dicentes, equidem de allatione harum causarum super nos dixerunt. Nam si gratia voluptatis ipsa tangunt, non est causa existendi nectar et manna. Si vero essendi, quomodo erunt sempiterni, cibi egentes?

Sed de fabulose sophisticantibus non est dignum cum studio intendere.

A dicentibus vero per demonstrationem oportet sciscitari interrogantes, quare ex eisdem existentia, haec quidem sempiterna secundum naturam sunt, illa vero corrumpuntur existentium? Quoniam autem nec causam dicunt, nec rationabile est sic se habere, palam quod nec eadem principia, nec causae ipsorum erunt.

Etenim quam existimabit aliquis utique maxime dicere ipsi confesse Empedocli, est et idem passus. Ponit enim quoddam principium causam corruptionis odium.

Videbitur autem nihilominus et hoc generare extra unum. Nam omnia ex hoc alia sunt praeter Deum. Dicit ergo: ex quibus omnia et quaecumque erant et arbores pullulaverunt et viri et feminae, bestiaeque et volucres, et aqua nutriti pisces, et dii longaevi. Et praeter haec palam, quia si non esset in rebus, essent unum omnia, ut ait. Nam quando convenerunt, tunc ultimum omnium stabit odium.

Propter quod etiam accidit ipsi felicissimum Deum, minus prudentem aliis. Non enim cognoscit elementa omnia: nam odium non habet: notitia vero similis simili. Terram namque, ait, per terram cognoscimus et per aquam aquam, et per affectum affectum, et adhuc odium per odium triste.

Sed unde ratio haec etiam palam, quia accidit ei odium non magis corruptionis quam existendi causam.

Similiter autem nec amor existendi: colligens enim in unum corrumpit alia.

Similiter quoque ipsius transmutationis causam nullam, nisi quia sic aptum natum fuit. Loquitur,

Sed itaque magnum odium in membris nutritum est, et ad honorem intendebat perfecto tempore, qui mutabilis dissolvit sacramentum. Quare necessarium ens transmutari, causam vero necessitatis nullam ostendit.

RECENS.

Nihilo autem minor dubitatio et posterioribus et prioribus praetermissa est, utrum eadem corruptibilium et incorruptibilium principia sint, an diversa. Si enim eadem sunt, quomodo haec quidem incorruptibilia, haec vero corruptibilia sunt, et propter quam causam?

Hesiodus igitur et cuncti theologi (vel mythicae philosophiae auctores) solum quod ipsis et aetati ipsorum probabile esset, curae habuerunt, nos autem sus deque habuerunt. Quum enim principia deos facerent, et ex diis fuisse dicerent, quaecumque non gustarunt nectar et ambrosiam, mortalia dicunt fuisse, ut manifestum est, haec nomina ipsis quidem cognita dicentes. Atqui in ipsis his causis afferendis supra vires nostras dixerunt: nam, si voluptatis causa ea attigerunt, nequaquam sunt ipsius. Esse causa nectar et ambrosia. Quodsi ipsius Esse gratia, quomodo essent sempiterni, quum alimento indigerent?

Sed de iis qui fabulose philosophantur, non est dignum accurate considerare. Ab illis vero, qui per demonstrationem dicunt, petere oportet ac interrogare, cur, quum ex eisdem sint, haec quidem entium sempiterna natura sint, haec vero corrumpantur. Quum autem neque dicant causam, neque rationabile sit ita se habere, patet quod non sunt eorum eadem principia neque causae eaedem.

Empedocles namque, quem quis maxime sibi ipsi putaverit consona dicere, is quoque idem passus est. Ponit enim quoddam principium, corruptionis causam, contentionem. Nihilominus tamen etiam haec videatur generare extra ipsum unum. Cuncta enim alia ex hac sunt, praeter Deum. Dicit enim,

Ex quibus, omne, quod est, quod erat jam, quodque erit olim
Ortum est: hinc silvae, atque hominum mortalia saecla
Prodierunt, armenta et aves, et in aequore pisces,
Atque dei longaevi.

At etiam absque his patet. Nam si non inesset in rebus contentio, unum omnia (ut ait) essent. Quum enim conveniant, tunc extima sistitur contentio.

Unde et accidit ei, felicissimum deum minus sapientem ceteris esse: non enim cognoscit omnia elementa. Contentionem namque non habet. Cognitio autem similis fit simili. Ait enim:

Inspicimus terra terranum omne, aequoreque aequor,
Æthereque aethereum caelum, flammamque per ignem,
Concors concordi, litem denique lite.

Sed unde sermo digressus est, hoc est manifestum quod accidit ei, contentionem non magis corruptionis quam ipsius. Esse causam esse: similiter nec amicitiam, ipsius Esse. Quum enim congreget in unum, corrupit cetera. Et simul ipsius transmutationis nullam causam dicit, nisi quod ita natura aptum sit. Quum enim ait,

Sed quando Lis magna educta in fortia membra,
Evecta ad summum est perfecto temporis auctu,
Quod magno alternans jurando cessit utrique:

Attamen tantum solum dicit confesse. Non enim existentium haec quidem corruptibilia, illa vero incorruptibilia facit; sed omnia corruptibilia praeter elementa. Dicta vero dubitatio est, cur haec quidem, illa vero non, si ex eisdem sunt? Quod quidem igitur non utique erunt eadem principia, to dicta sunt.

Si vero diversa principia, una quidem dubitatio, utrum et incorruptibilia haec erunt, aut corruptibilia. Nam si corruptibilia, manifestum quia necessarium et ea ex aliquibus esse: omnia enim corrumpuntur in ea ex quibus sunt. Quare contingit principiorum alia esse principia priora: hoc autem et impossibile, sive stet, sive in infinitum vadat. Amplius autem, quomodo erunt corruptibilia, si destruentur principia? Si vero incorruptibilia, cur ex his quidem incorruptibilibus existentibus corruptibilia erunt, ex diversis vero incorruptibilia? Hoc enim non rationabile est; sed aut impossibile, aut multa ratione eget.

Amplius autem nec conatus est aliquis diversa dicere, sed eadem omnium dicunt principia. Verum primum dubitatum concedunt, tamquam hoc parvum aliquid accipientes.

Tamquam necesse sit quidem transmutari, causam tamen necessitatis nullam manifestat.

Tantum tamen sibi ipsi consentanee dicit, quod non facit haec quidem entium corruptibilia, haec vero incorruptibilia; sed omnia corruptibilia praeter elementa. Quae autem dicitur nunc dubitatio est, cur, si omnia ex eisdem sunt, haec quidem sint, haec vero non [corruptibilia].

Quod igitur non sint eadem principia, haec dicta sint. Quodsi diversa principia sunt, una quidem dubitatio est, utrum incorruptibilia etiam ista futura sint, an corruptibilia. Si enim corruptibilia, patet quod necesse est ea quoque ex aliquibus esse. Omnia enim in illa, ex quibus sunt, corrumpuntur. Quare accidit, principiorum alia esse principia priora. Hoc autem impossibile, sive statur, sive in infinitum progreditur.

Item, si principia adimentur, corruptibilia quomodo erunt? Quodsi incorruptibilia sunt, cur ex his quidem, quum incorruptibilia sint, corruptibilia erunt, ex alteris vero incorruptibilia? Hoc enim non est rationabile: sed aut impossibile est, aut multis indiget rationibus

Item, nemo conatus est alia ostendere, sed eadem omnium principia dicunt. Sed quod primo dubitatum est, hoc tamquam parvum quiddam putantes, obiter delibant.

Postquam Philosophus inquisivit universaliter, utrum principia sint eadem numero omnia quae sunt unius speciei vel eadem specie, hic inquirit utrum eadem numero sint principia corruptibilium et incorruptibilium: et circa hoc tria facit. Primo proponit quaestionem. Secundo inducit rationem ad ostendendum quod non sunt eadem principia corruptibilium et incorruptibilium, ibi, « Nam si « eadem etc. » Tertio inducit rationes ad ostendendum quod non sunt diversa, ibi, « Si vero di« versa etc. » Dicit ergo primo, quod quaedam dubitatio est, quae non minus relinquitur modernis philosophis Platonem sequentibus, quam fuit apud antiquos philosophos, qui etiam dubitaverunt, utrum corruptibilium et incorruptibilium sint eadem principia vel diversa.

Deinde cum dicit « nam si eadem »

Objicit ad ostendendum quod non sunt eadem principia corruptibilium et incorruptibilium: et circa hoc tria facit. Primo ponit rationem. Secundo improbat solutionem positae rationis, quam poetae theologi adhibebant, ibi, « Qui quidem etc. » Tertio excludit solutionem quam adhibebant quidam philosophi naturales, ibi, « A dicentibus etc. » Dicit ergo, quod si ponantur corruptibilium et incorruptibilium esse eadem principia, cum ex eisdem principiis idem sequatur effectus, videtur quod omnia vel sint corruptibilia, vel omnia sint incorruptibilia. Relinquitur ergo quaestio quomodo quaedam sunt corruptibilia et quaedam incorruptibilia, et propter quam causam.

Deinde cum dicit « qui quidem »

Excludit solutionem poetarum theologorum: et primo ponit eorum solutionem. Secundo objicit contra praedictam positionem, ibi, « Palam quod haec « omnia sibi nota dicentes etc. » Tertio se excusat a diligentiori improbatione hujus positionis, ibi, « Sed de fabulose etc. » Circa primum considerandum est, quod apud graecos, aut naturales philosophos, fuerunt quidam sapientiae studentes, qui deis se intromiserunt occultantes veritatem divinorum sub quodam tegmine fabularum, sicut Orpheus, Hesiodus et quidam alii: sicut etiam Plato occultavit veritatem philosophiae sub mathematicis, ut dicit Simplicius in commento Praedicamentorum. Dicit ergo, quod sectatores Hesiodi, et omnes, qui dicebantur theologi, curaverunt persuadere solis sibi, et nos alios spreverunt; quia scilicet veritatem, quam intellexerunt, taliter tradiderunt, quod eis solum posuit esse nota. Si enim per fabulas veritas obumbretur, non potest sciri quid verum sub fabula lateat, nisi ab eo qui fabulam confixerit. Ii igitur Hesiodistae prima rerum principia deos nominaverunt; et dixerunt, quod illi de numero deorum, qui non gustaverunt de quodam dulci cibo, qui vocatur nectar vel manna, facti sunt mortales; illi vero qui gustaverunt, facti sunt immortales. Potuit autem sub hac fabula aliquid veritatis occulte latere, ut scilicet per nectar et manna intelligatur ipsa suprema bonitas primi principii. Nam omnis dulcedo dilectionis et amoris ad bonitatem refertur. Omne autem bonum a primo bono derivatur. Potuit ergo esse intellectus eorum quod ex participatione propinqua summae bonitatis aliqua incorruptibilia reddantur, sicut quae perfecte participant divinum esse. Quaedam vero propter longe distare a primo principio, quod est non gustare manna et nectar, non possunt perpetuitatem conservare secundum idem numero, sed secundum idem specie: sicut dicit Philosophus in secundo de Generatione. Sed utrum hoc intenderint occulte tradere, vel aliud, ex hoc dicto plenius percipi non potest.

Deinde cum dicit « palam quod »

Objicit contra praedictam positionem: et dicit, quod praedicti Hesiodistae quid significare voluerint per ista nomina nectar et manna, fuit eis notum, sed non nobis. Et ideo quomodo afferantur istae causae ad istam quaestionem solvendam, et ad incorruptionem praestandam rebus, dixerunt supra nostrum intellectum. Si enim intelligantur ista verba secundum quod sonant, nullius efficaciae esse videntur. Dii enim, qui gustaverunt nectar et manna, aut gustaverunt propter delectationem, aut propter necessitatem essendi. His enim de causis aliqui sumunt cibum. Siquidem sumpserunt ista propter delectationem, non possunt nectar et manna esse eis causa existendi, ita quod per hoc incorruptibiles reddantur: quia delectatio est quoddam consequens ad esse. Si autem propter necessitatem essendi praedicta sumpserunt, non erunt semper iterum cibo indigentes. Videtur ergo quod corruptibiles existentes prius tamquam cibo indigentes, per cibum facti sunt incorruptibiles. Quod iterum videtur in-

conveniens; quia cibus non nutrit in sua specie, nisi corruptus transeat in speciem nutriti. Quod autem est corruptibile, non potest alii incorruptionem praestare.

Deinde cum dicit « sed de fabulose »

Excusat se a diligentiori hujus opinionis investigatione: et dicit quod de illis, qui philosophari voluerunt « fabulose, » veritatem scilicet sapientiae sub fabulis occultantes non est dignum cum studio intendere. Quia siquis contra dicta eorum disputaret secundum quod exterius sonant, ridiculosa sunt. Si vero aliquis velit de his inquirere secundum veritatem fabulis occultatam, immanifesta est. Ex quo accipitur quod Aristoteles disputans contra Platonem et alios hujusmodi, qui tradiderunt suam doctrinam occultantes sub quibusdam aliis rebus, non disputat secundum veritatem occultam, sed secundum ea quae exterius proponuntur.

Deinde cum dicit « a dicentibus »

Disputat contra responsionem quorumdam philosophorum naturalium. Et circa hoc tria facit. Primo recitat rationem. Secundo ponit responsionem, ibi, « Etenim quam existimabit etc. » Tertio improbat ipsam, ibi, « Videbitur autem etc. » Dicit ergo primo, quod praetermissis illis, qui sub fabulis veritatem tradiderunt, oportet a tradentibus veritatem per modum demonstrationis inquirere de quaestione praedicta: scilicet, si ex eisdem principiis sunt omnia existentia, quare quaedam existentium naturaliter sunt sempiterna, quaedam vero corrumpantur. Et quia nec ipsi causam dicunt quare hoc sit, nec rationabile est sic se habere, ut ex eisdem principiis existentium quaedam sint corruptibilia, quaedam sempiterna: videtur manifeste sequi quod non sunt eadem principia nec causae corruptibilium et sempiternorum.

Deinde cum dicit « etenim quam »

Ponit quamdam solutionem: et dicit, quod ratio assignata circa praedictam dubitationem, quae maxime videtur esse conveniens ad quaestionem, est quam assignavit Empedocles: qui tamen idem passus est cum aliis: quia ratio quam assignavit, non est conveniens, sicut nec aliorum, ut ostendetur. Posuit enim quaedam principia communia corruptibilium et incorruptibilium; sed posuit quoddam principium esse causam specialem corruptionis, scilicet odium elementorum: ita scilicet quod adjunctio hujus causae ad principia facit corruptionem in rebus.

Deinde cum dicit « videbitur autem »

Improbat praedictam rationem Empedoclis: et hoc tripliciter. Primo quidem ostendendo, quod ratio ab eo assignata non convenit suae positioni. Secundo ostendendo, quod non est sufficiens, ibi, « Similiter quoque ipsius transmutationis etc. » Tertio ostendendo quod non est ad propositum, ibi, « Attamen tantum solum dicit etc. » Circa primum tria facit. Primo ostendit suam rationem non convenire aliis ejus positionibus ex parte odii. Secundo ex parte ipsius dei, ibi, « Propter quod etc. » Tertio ex parte amoris, ibi, « Similiter autem nec « amor etc. » Dicit ergo primo, quod inconvenienter Empedocles ponit odium esse causam corruptionis: quia non minus secundum ejus positionem videtur esse causa generationis in omnibus rebus, nisi in una re tantum. Ponebat enim omnia alia essentialiter composita ex odio simul cum aliis principiis, nisi solus Deus, quem ponebat compositum esse ex aliis principiis praeter odium. Deum autem appellabat caelum, sicut supradictum est in primo, quod Xenophanes ad totum caelum respiciens, ipsum unum dicit esse Deum. Ponebat autem Empedocles caelum esse compositum ex quatuor elementis, et ex amicitia: non autem ex lite sive ex odio, considerans indissolubilitatem caeli. Sed quantum ad alias res dicebat, quod omnia sunt ex odio quaecumque sunt, erunt vel fuerunt: sicut arbores pullulantes, et viri, et feminae, et bestiae quae sunt animalia terrestria: et vultures, quae sunt volantia diu viventia: et pisces nutriti in aqua, et dii longaevi. Videtur autem hos deos vocare vel stellas, quas ponebat quandoque corrumpi, licet post longum tempus: vel daemones quos ponebant Platonici esse animalia aerea. Vel etiam dii quos ponebant Epicurei in forma humana, sicut supra dictum est. Ex hoc ergo quod omnia animalia praeter unum sunt generata ex odio, potest haberi quod odium sit causa generationis. Et praeter hoc etiam ex alia ratione. Manifestum est enim secundum positionem Empedoclis quod, si non esset odium in rebus, omnia essent unum. Odium enim est causa distinctionis secundum Empedoclem. Unde inducit verba Empedoclis dicentis, quod quando omnes res in unum conveniunt, ut puta quando fit chaos, tunc ultimum stabit odium separans et dissolvens. Unde litera Boetii habet: Ea enim convenit, tunc ultimam scit discordiam. Et sic patet quod, cum esse mundi consistat in distinctione rerum, odium est causa generationis mundi.

Deinde cum dicit « propter quod »

Ponit secundam rationem sumptam ex parte Dei: et dicit, quod cum Empedocles poneret odium non esse de compositione Dei, accidit secundum rationes ejus, quod Deus, qui est felicissimus secundum omnium dicta, et per consequens maxime cognoscens, sit minus prudens omnibus aliis cognoscentibus. Sequetur enim, secundum positionem Empedoclis, quod non cognoscat omnia elementa, quia non habet odium; unde non cognoscit ipsum. Cognoscit autem simile simili secundum opinionem Empedoclis qui dixit, quod per terram cognoscimus terram, per aquam cognoscimus aquam « et « affectum. » idest amorem vel concordiam cognoscimus « per affectum, » idest amorem vel concordiam: et similiter « odium per odium, » quod est triste sive grave vel malum secundum literam Boetii, qui dicit « discordiam autem discordia ma« lum. » Sic igitur patet, quod Aristoteles reputat inconveniens, et contra id quod ponitur Deus felicissimus, quod ipse ignoret aliquid eorum, quae nos scimus. Sed quia ista ratio videbatur esse praeter propositum, ideo ad principale propositum rediens, dicit, quod redeundo ad illud unde prius erat ratio, manifestum est quod accidit Empedocli quod odium non sit magis causa corruptionis quam existendi.

Deinde cum dicit « similiter autem »

Ponit tertiam rationem ex parte amoris: et dicit, quod similiter etiam amor non est causa generationis vel existendi, ut ipse ponebat, si alia ejus positio attendatur. Dicebat enim quod cum omnia elementa in unum congregabuntur, tunc erit corruptio mundi. Et sic amor corrumpit omnia: ergo quantum ad totum mundum amor erat causa corruptionis, odium autem generationis. Quantum autem ad singulares odium erat causa corruptionis et amor generationis.

Deinde cum dicit « similiter quoque »

Ostendit quod ratio ejus non fuit sufficiens. Dicebat enim quamdam transmutationem esse in rebus odii et amicitiae, ita scilicet quod amor quandoque omnia uniebat, et postmodum omnia odium separabat. Sed causam, quare sic transmutabatur, ut quodam tempore dominaretur odium, et alio tempore amor, nullam aliam dicebat, nisi quia sic aptum natum est esse. Et ponit consequenter verba Empedoclis, quae, quia in graeco metrice scripta sunt, habent aliquam difficultatem et diversitatem a communi modo loquendi.

Sunt autem haec verba ejus « Sed itaque magnum odium in membris nutritum est, et ad honorem intendebat perfecto tempore, qui mutabilis dissolvit sacramentum. » Litera vero Boetii sic habet « Sed cum magna discordia in membris alita sit in honores: quia processit completo anno, qui illis mutatis amplo rediit sacramento. » Ad cujus intellectum notandum est, quod loquitur poetice de toto mundo, ad similitudinem unius animalis, in cujus membris et partibus primo quidem est magna convenientia, quam amorem nominabat sive concordiam: sed postea paulatim incipit aliqua dissonantia esse, quam dicit discordiam. Et similiter in partibus universi a principio erat magna concordia, sed postea paulatim nutritur odium quousque odium praecedat « ad honorem, » idest ad hoc quod dominetur super elementa. Quod quidem fit perfecto tempore quodam determinato, vel completo quodam anno, quem ponebat Empedocles: « qui, » scilicet odium et discordia, vel annus mutabilis existens dissolvit « sacramentum, » idest unionem praexistentem elementorum, vel annus sive odium rediit amplo sacramento, quia quadam potentia et secreta virtute rediit ad dominandum in rebus. Post quae verba Empedocles Aristoteles faciens vim in hoc quod dixerat « mutabilis », subjungit exponens quasi necessarium ens transmutari: quasi dicat: Sic praedicta dixit Empedocles ac si necessarium sit esse transmutationem odii et amoris: sed nullam causam ostendit hujus necessitatis. In uno enim animali est manifesta causa transmutationis et odii et amoris, propter motum caeli, qui causat generationem et corruptionem in rebus. Sed talis causa non potest assignari totius universi sic transmutati per amicitiam et litem. Unde patet, quod ejus ratio fuit insufficiens.

Deinde cum dicit « attamen tantum »

Ostendit quod praedicta ratio Empedoclis non est ad propositum: et dicit quod hoc solum videtur dicere « confesse, » idest manifeste, quod non ponit quaedam existentium ex principiis esse corruptibilia, et quaedam non corruptibilia, sed omnia ponit esse corruptibilia praeter sola elementa. Et ita videtur evadere praedictam dubitationem, qua dubitabatur, quare quaedam sunt corruptibilia et quaedam non, si sunt ex eisdem principiis ? Unde etiam patet, quod ejus ratio non est ad propositum, quia interemit id de quo est dubitatio. Sed potest quaeri quomodo hic dicit, quod Empedocles ponebat omnia esse corruptibilia praeter elementa, cum supra dixerit unum esse deum, scilicet ex aliis principiis compositum praeter quam ex odio ? Sed dicendum, quod Empedocles ponebat duplicem corruptionem in rebus, sicut ex praedictis patet. Unam quidem secundum confusionem totius universi, quam faciebat amor; et ab hac corruptione nec ipsum deum faciebat immunem, eum in eo poneret amorem, qui alia ei commiscebat. Aliam autem corruptionem ponebat singularium rerum, quarum principium est odium. Et hanc corruptionem excludebat a deo per hoc, quod in eo odium non ponebat. Sic igitur Aristoteles epilogando concludit tot dicta esse ad ostendendum, quod non sunt eadem principia corruptibilium et incorruptibilium.

Deinde cum dicit « si vero »

Objicit ad contrariam partem per duas rationes: quarum prima est: Si non sint eadem principia corruptibilium et incorruptibilium, relinquitur quaestio, utrum principia corruptibilium sint corruptibilia, an incorruptibilia. Si dicatur quod sint corruptibilia, ostendit hoc esse falsum duplici ratione. Quarum prima est: Omne corruptibile corrumpitur in ea ex quibus est: si igitur principia corruptibilium sunt corruptibilia, oportet iterum ponere alia principia ex quibus sint. Et hoc inconveniens est, nisi ponantur principia procedere in infinitum. Ostensum autem est in secundo quod secundum nullum genus causae contingit in principiis procedere in infinitum. Similiter etiam est inconveniens si dicatur, quod fit status in principiis corruptibilibus; cum corruptio videatur esse per resolutionem in aliqua priora. Secunda ratio est, quia si principia corruptibilium sint corruptibilia, oportet quod corrumpantur, quia omne corruptibile corrumpetur. Sed postquam sunt corrupta non possunt esse principia; quia quod corrumpitur vel corruptum est, non potest causare aliquid. Cum ergo corruptibilia semper causentur per sucessionem, non potest dici, quod principia corruptibilium sint corruptibilia. Si autem dicatur, quod principia corruptibilium sunt incorruptibilia, manifestum est quod principia incorruptibilium sunt incorruptibilia. Relinquitur ergo quaestio, quare ex quibusdam incorruptibilibus principiis producantur effectus corruptibiles, et ex quibusdam effectus incorruptibiles. Hoc enim non videtur esse rationabile; sed aut est impossibile, aut indiget multa manifestatione.

Deinde cum dicit « amplius autem »

Secundam rationem ad principale propositum ponit, quae sumitur ex communi opinione omnium. Nullus enim conatus est hoc dicere, quod sint diversa principia corruptibilium et incorruptibilium; sed omnes dicunt eadem esse principia omnium. Et tamen id quod primo objectum est, scilicet pro prima parte, ac si esset aliquid modicum, omnes leviter transeunt, quod est concedere. Unde litera Boetii habet, « Sed primum objectum deglutiunt, « sicut hoc parvum quoddam opinantes. » Hujus autem dubitationis solutio ponitur in duodecimo: ubi Philosophus ostendit prima quidem principia activa vel motiva esse eadem omnium sed quodam ordine. Nam prima quidem sunt principia simpliciter incorruptibilia et immobilia. Sunt autem secunda incorruptibilia et mobilia, scilicet caelestia corpora, quae per sui motum causant generationem et corruptionem in rebus. Principia autem intrinseca non sunt eadem numero corruptibilium et incorruptibilium, sed secundum analogiam. Nec tamen principia intrinseca corruptibilium, quae sunt materia et forma, sunt corruptibilia per se, sed solum per accidens. Sic enim corrumpitur materia et forma corruptibilium, ut habetur in primo Physicorum.

LECTIO XII.

Namquid unum et ens sint omnium rerum substantia, et principium, inquirit.

ANTIQUA.

Omnium autem ad considerandum difficillimum et ad cognoscendum veritatem maxime necessarium, utrum unum et ens substantiae entium sunt: et utrum ipsorum non alterum aliquid ens, hoc quidem unum, hoc autem quidem ens est. Aut oportet quaerere quid sit ipsum ens et unum, quasi subjecta alia natura.

Ili namque illo modo, illi hoc modo putant naturam se habere. Plato namque et Pythagorici non aliquid aliud ens nec unum, sed hoc ipsorum naturam esse quasi existente substantia ipsum unum esse et ens aliquid. Aliis vero de natura ut Empedocles, ut ad aliquid notius reducens, dicit quod unum ens est: videbitur enim utique dicere hoc amorem esse, causa namque est hoc unum omnibus esse. Alii vero ignem, alii aerem dicunt esse unum hoc et ens, ex quo entia esse et facta esse. Similiter et qui plura elementa ponunt. Necesse namque et his tot dicere ens et unum, quot principia dicunt esse.

Accidit autem siquidem quis non ponit esse quamdam substantiam unum et ens, neque aliorum esse universalium nullum: haec namque universalia sunt maxime omnium. Si vero non est aliquid unum ipsum nec ipsum ens, vix aliorum aliquid erit praeter ea, quae dicta sunt, singula. Amplius autem non existente unius substantia, palam quia nec numerus erit quasi natura alia ab existentibus separata. Numerus enim unitates. Unitas vero quod vere unum aliquid est. Si autem est aliquid ipsum unum et ens, necesse est substantiam ipsorum esse ipsum unum et ens: non enim aliquid universaliter praedicatur, sed haec ipsa.

At vero si erit aliquid ens ipsum et ipsum unum, multa erat dubitatio quomodo erat diversum aliquod praeter haec. Dico autem, quomodo erunt uno plura entia? Quod enim diversum est ab ente, non est. Quare secundum Parmenidis rationem accidere necesse est, unum omnia esse entia et hoc esse ens.

Utrobique vero difficile: sive namque non sit ipsum unum substantia, sive sit unum idem, substantiam esse numerum est impossibile. Siquidem igitur non sit, dictum est prius propter quid: si autem fuerit, eadem est dubitatio et de ente. Ex aliquo namque et praeter ens, erit ipsum aliud unum. Nihil enim esse est necesse. Omnia autem entia, aut unum sunt aut multa, quorum est unumquodque.

Amplius si indivisibile est ipsum unum, secundum Zenonis dignitatem, nihil utique erit. Quod enim nec additum nec ablatum facit majus nec minus, non ait esse hoc existentium: tamquam palam existente magnitudine ipso ente. Et si magnitudo, corporalis. Hoc enim omnino ens. Alia vero aliqualiter quidem addita facient majus, aliqualiter autem nihil ut superficies et linea. Punctus vero et unitas nullatenus.

Sed quoniam hic speculatur onerose, et contingit esse indivisibile, ut et sic ad illum aliqua habetur responsio: majus enim non faciet, sed plus additum tale.

Sed quomodo ex uno tali, aut pluribus erit magnitudo? Simile namque est et lineam ex punctis esse dicere.

At vero et si quis ita putat ut factus sit, ut quidam dicunt ex uno ipso et alio non uno aliquo, numerus, nihil minus est quaerendum quare et quomodo. Quandoque quidem numerus, quandoque autem magnitudo erit quod factum est, si non unum inaequalitas et eadem natura erat. Nec enim quomodo ex uno et hac, nec quomodo ex numero aliquo et hac fient utique magnitudines, palam.

RECENS.

Omnium autem et ad speculandum difficillimum et ad cognoscendam veritatem maxime necessarium est, utrum ipsum ens et ipsum unum substantiae entium sint, et non aliquid aliud utrumque eorum sit, sed hoc unum, illud vero ens sit: an oporteat quidnam sit ipsum ens, et ipsum unum, quaerere, tamquam altera natura subjecta. Quidam enim illo, quidam vero hoc modo putant naturam habere.

Plato namque, ac Pythagorici, non esse aliud quid ipsum ens, nec ipsum unum ajebant, sed hoc eorum naturam esse, tamquam substantia ipsum unum et ens esset. Qui autem de natura tractarunt, ut Empedocles, tamquam in magis cognitum reducens, dicit quid sit ipsum unum: videri namque possit dicere hoc amicitiam esse. Causa certe haec omnibus est, ut unum sint.

Alii vero ignem, et alii aerem ajunt ipsum hoc unum et ipsum ens esse, ex quo entia et esse et facta esse. Similiter et qui plura elementa ponunt: necesse enim etiam his est, tot esse dicere ipsum ens et ipsum unum, quot ajunt principia esse.

Accidit autem quod, si quis non ponat esse aliquam substantiam ipsum unum et ipsum ens, nec aliorum universalium quicquam esse: haec enim universalia maxime omnium sunt. Quodsi vero non est aliquid ipsum ens et ipsum unum, multo minus quicquam aliorum sit praeter ea quae singularia dicuntur.

Item, si ipsum unum non sit substantia, patet quod nec numerus erit, tamquam natura aliqua separata ab entibus; numerus enim, unitates; unitas vero idem quod unum quid est. Quodsi quid est ipsum unum et ipsum ens, necesse est, eorum substantiam esse unum et ens: non enim aliquid aliud, de quo ipsa praedicatur, sed eadem ipsa sunt.

At vero si quid erit ipsum ens et ipsum unum, magna dubitatio est, quonam modo aliquid aliud praeter haec erit: dico autem, quomodo entia erunt plura uno. Quod enim aliud ab ente est, non est. Quare secundum Parmenidis rationem, necesse est accidere omnia entia esse unum, et hoc esse ens.

Utroque autem modo difficile est; sive enim unum non sit substantia, sive ipsum unum sit, impossibile est numerum esse substantiam. Et si non sit, quare quidem, dictum est prius: si autem sit, eadem ac de ente dubitatio est. Ex quo enim et praeter ipsum unum, erit hoc aliud unum? nam necesse profecto est non unum esse. Omnia vero entia, aut unum, aut plura sunt, quorum unumquodque unum est.

Item, si ipsum unum indivisibile est, secundum quidem Zenonis positionem, nihil utique fuerit. Quod enim neque additum, neque demptum, facit aliquid majus, neque minus, id non esse entium ait, ac si nimirum ens magnitudo sit. Et, si magnitudo, corporale est. Haec namque omniquaque ens: cetera vero quodammodo quidem addita facient majus, quodammodo nihil, ut superficies, et linea facient, punctum vero et unitas minime.

Sed quum ipse rudem in modum speculetur, ac contingat aliquid indivisibile esse, hinc ad illum quoque habetur aliqua responsio (hujuscemodi namque additum non majus, sed plus efficit): sed quomodo tandem ex uno tali aut pluribus magnitudo erit? Simile namque est, ac si dicatur, ex punctis lineam esse.

Verum etiam si quis ita putat, ut, quemadmodum quidam dicunt, ex ipso uno, et alio quodam non uno, numerus fiat, nihilo minus tamen quaerendum est, cur et quomodo quandoque numerus, quandoque magnitudo erit quod fit, si ipsum non unum inaequalitas ac eadem natura erat. Nec enim apparet, quo pacto ex uno et ista, neque quo pacto ex aliquo numero et ista, magnitudines fieri queant.

Postquam Philosophus inquisivit utrum principia sint eadem vel diversa, hic inquirit quomodo se habeat ipsum unum ad hoc quod sit principium: et circa hoc tria facit. Primo inquirit, an ipsum unum sit principium. Secundo inquirit an numeri, qui ex uno oriuntur vel consequuntur, sint principia rerum, ibi, « Horum autem habita dubitatio etc. » Tertio inquirit utrum species, quae sunt quaedam unitates separatae, sint principia, ibi, « Omnino vero dubitabit aliquis etc. » Et circa primum tria facit. Primo movet dubitationem. Secundo ponit opiniones ad utramque partem, ibi, « Hi « namque illo modo, » Tertio ponit rationes ad utramque partem, ibi, « Accidit autem si quidem etc. » Dicit ergo primo, quod inter omnes alias quaestiones motas una est difficilior ad considerandum, propter efficaciam rationum ad utramque partem, in qua etiam veritatem cognoscere est maxime necessarium, quia ex hoc dependet judicium de substantiis rerum. Est ergo quaestio ista, utrum unum et ens sint substantiae rerum, ita scilicet quod neutrum eorum oporteat attribuere alicui alteri naturae quae quasi informetur unitate et entitate, sed potius ipsa unitas et esse rei sit ejus substantia: vel e contrario oportet inquirere quid sit illud, cui convenit esse unum vel ens, quasi quaedam alia natura subjecta entitati et unitati.

Deinde cum dicit « hi namque »

Ponit opiniones ad utramque partem: et dicit, quod philosophorum quidam opinati sunt naturam rerum se habere uno modo, quidam alio. Plato enim et Pythagorici non posuerunt quod unum et ens advenirent alicui naturae, sed unum et ens essent natura rerum, quasi hoc ipsum quod est esse et unitas sit substantia rerum. Alii vero philosophi de naturalibus loquentes, attribuerunt unum et ens aliquibus aliis naturis, sicut Empedocles reducit unum ad aliquid notius, quod dicebant esse unum et ens. Et hoc videtur esse amor, qui est causa unitatis in omnibus. Alii vero philosophi naturales attribuerunt quibusdam causis elementaribus, sive ponerent unum primum, ut ignem vel aerem, sive etiam ponerent plura principia. Cum enim ponerent principia rerum materialia esse substantias rerum, oportebat quod in unoquoque eorum constituerent unitatem et entitatem rerum, ita quod quicquid aliquis poneret esse principium, ex consequenti opinaretur, quod per illud attribuitur omnibus esse et unum, sive poneret unum principium sive plura.

Deinde cum dicit « accidit autem »

Ponit rationes ad utramque partem. Et primo ponit rationes pro opinione Platonis et Pythagorae. Secundo ponit rationes in contrarium pro opinione naturalium, ibi, « At vero si erit etc. » Circa primum utitur tali divisione. Necesse est ponere quod vel ipsum unum et ens separatum sit quaedam substantia, vel non: si dicatur quod non est aliqua substantia quae sit unum et ens, sequuntur duo inconvenientia. Quorum primum est, quod dicitur unum et ens quod sint maxime universalia inter omnia. Si igitur unum et ens non sunt separata quasi ipsum unum aut ens sit substantia quaedam, sic sequitur quod nullum universale sit separatum: et ita sequetur quod nihil erit in rebus nisi singularia: quod videtur esse inconveniens, ut in superioribus quaestionibus habitum est. Aliud inconveniens est, quia numerus non est aliud quam unitates: ex unitatibus enim componitur numerus. Unitas enim nihil aliud est quam ipsum unum. Si igitur ipsum unum, non sit separatum quasi substantia per se existens, sequetur quod numerus non erat quaedam natura separata ab his quae sunt in materia. Quod potest probari esse inconveniens, secundum ea quae dicta sunt in superioribus. Sic ergo non potest dici quod unum et ens non sit aliqua substantia per se existens. Si ergo detur alia pars divisionis, scilicet quod aliquid sit ipsum unum et ens separatum existens, necesse est quod ipsum sit substantia omnium eorum, de quibus dicitur unum et ens. Omne enim separatum existens, quod de pluribus praedicatur, est substantia eorum de quibus praedicatur. Sed nihil aliud praedicatur ita universaliter de omnibus sicut unum et ens; ergo unum et ens erit substantia omnium.

Deinde cum dicit « at vero »

Objicit ad partem contrariam; et ponit duas rationes, quarum secunda incipit ibi, « Amplius si « indivisibile etc. » Circa primum duo facit. Primo ponit rationem. Secundo ostendit quomodo ex ratione inducta quaestio redditur difficilis, ibi, « Utrobique vero difficile etc. » Est ergo prima ratio talis. Si est aliquid, quod est ipsum ens et ipsum unum, quasi separatum existens, oportebit dicere quod idipsum sit unum quod ens. Sed quicquid est diversum ab ente non est; ergo sequetur secundum rationem Parmenidis, quod quicquid est praeter unum sit non ens. Et ita necesse erit omnia esse unum; quia non poterit poni quod id quod est diversum ab uno, quod est per se separatum, sit aliquod ens.

Deinde cum dicit « utrobique vero »

Ostendit quomodo ista ratio difficultatem facit in opinione Platonis ponentis numerum esse substantiam rerum: et dicit quod ex utraque parte sequitur difficultas contra eum, sive dicatur quod ipsum unum separatum sit substantia quidam, sive quod non sit. Quodcumque enim horum ponatur, videtur impossibile esse, quod numerus sit substantia rerum. Quia si ponatur quod unum non sit substantia, dictum est prius, quare numerus non potest poni substantia. Si autem ipsum unum fuerit substantia, oportet quod eadem dubitatio ponatur circa unum et ens. Aut enim praeter ipsum unum, quod est separatum per se existens, est aliud aliquod unum, aut non. Et si quidem non sit aliquod aliud unum, non erit jam multitudo, sicut Parmenides dicebat. Si autem sit aliquod aliud unum, oportebit, quod illud aliud unum, cum non sit hoc ipsum quod est unum, quod sit materialiter ex aliquo quod est praeter ipsum unum, et per consequens praeter ens. Et sic necesse est ut illud aliquid, ex quo fit illud secundum unum, non sit ens. Et sic ex ipso uno quod est praeter ipsum unum, non potest constitui multitudo in entibus: quia omnia entia aut sunt unum, aut multa, quorum unumquodque est unum. Hoc autem unum est materialiter ex eo quod non est unum nec ens.

Deinde cum dicit « amplius si »

Ponit secundam rationem; et circa hoc tria facit. Primo ponit rationem. Secundo solvit eam, ibi, « Sed quoniam etc. » Tertio ostendit adhuc difficultatem remanere, ibi, « Sed quomodo ex uno etc. » Dicit ergo primo, quod si ipsum unum separatum sit indivisibile, sequitur secundum hoc, aliud, quod supponebat Zeno, quod nihil sit. Supponebat enim Zeno, quod illud, quod additum non facit majus, et ablatum non facit minus, non est aliquid exi-

stentium: Hoc autem supponit ac si idem sit ens quod magnitudo. Manifestum est enim quod non est magnitudo, illud scilicet quod additum non facit majus et subtractum non facit minus. Sic ergo si omne ens esset magnitudo, sequeretur quod illud, quod non facit majus et minus additum et subtractum, non sit ens. Et adhuc perfectius si aliquid velit hoc verificare, oportebit quod omne ens sit magnitudo corporalis. Corpus enim secundum quamcumque dimensionem additum et subtractum facit majus et minus. Aliae vero magnitudines, ut superficies et lineae, secundum aliquam dimensionem additam facerent majus, secundum autem aliquam non. Linea enim addita lineae secundum longitudinem facit majus, non autem secundum latitudinem. Superficies autem addita superficiei facit quidem majus secundum latitudinem et longitudinem, sed non secundum profunditatem. Punctus autem et unitas nullo modo faciunt majus vel minus. Sic ergo secundum principium Zenonis sequeretur quod punctus et unitas sint omnino non entia, corpus autem omnimodo ens, superficies et linea quodammodo entia et quodammodo non entia.

Deinde cum dicit « sed quoniam »

Solvit propositam rationem: et dicit, quod quia Zeno proponendo tale principium speculatur « onerose, » idest ruditer et grosse, ita quod secundum ipsum non contingit aliquid esse indivisibile, oportet quod aliqua responsio praedictae rationi detur, et si non sit ad rem, sit tamen ad hominem. Dicemus autem quod unum etsi additum alteri non faciat majus, facit tamen plus. Et hoc sufficit ad rationem entis, quod faciat majus in continuis, et plus in discretis.

Deinde cum dicit « sed quomodo »

Ostendit difficultatem, quae adhuc remanet Platonicis post praedictam solutionem. Et inducit duas difficultates. Quarum prima est, quia Platonici ponebant, quod illud unum indivisibile, non solum est causa numeri, qui est pluralitas quidam, sed etiam est causa magnitudinis. Si igitur detur, quod unum additum faciat plus, quod videtur sufficere ad hoc quod unum sit causa numeri, quomodo poterit esse quod ex tali uno indivisibili, aut ex pluribus talibus, fiat magnitudo, ut Platonici posuerunt? Simile enim hoc videtur, si aliquis ponat lineam ex punctis. Nam unitas est indivisibilis sicut et punctus.

Secundam difficultatem ponit ibi « at vero »

Et dicit: si quis existimet ita, quod numerus sit effectus ex uno indivisibili, et ex aliquo alio quod non sit unum, sed participet unum sicut quaedam materialis natura, ut quidam dicunt; nihilominus remanet quaerendum propter quid, et per quem modum illud, quod fit ex illo uno formali et alia natura materiali, quae dicitur non unum, quandoque est numerus, quandoque autem est magnitudo. Et praecipue si illud non unum materiale sit inaequalitas, quae significatur per magnum, et sit eadem natura. Non enim est manifestum quomodo ex hac inaequalitate quasi materia et uno formali fiant numeri; neque etiam quomodo ex aliquo numero formali et hac inaequalitate quasi materiali fiant magnitudines. Ponebant enim Platonici quod ex primo uno et ex prima dualitate fiebat numerus, ex quo numero et a qua inaequalitate materiali fiebat magnitudo. Hujus autem dubitationis solutio ab Aristotele in sequentibus traditur. Quod enim sit aliquod separatum, quod sit ipsum unum et ens, infra in duodecimo probabit, ostendens unitatem primi principii omnino separati, quod tamen non est substantia omnium eorum quae sunt unum, sicut Platonici putabant, sed est omnibus unitatis causa et principium. Unum autem, secundum quod dicitur de aliis rebus, dicitur dupliciter. Uno modo secundum quod convertitur cum ente: et sic unaquaeque res est una per suam essentiam, ut infra in quarto probabitur, nec aliquid addit unum supra ens nisi solam rationem indivisionis. Alio modo dicitur unum secundum quod significat rationem primae mensurae, vel simpliciter, vel in aliquo genere. Et hoc quidem si sit simpliciter minimum et indivisibile, est unum quod est principium et mensura numeri. Si autem non sit simpliciter minimum et indivisibile, nec simpliciter, sed secundum positionem erit unum et mensura, ut as in ponderibus, et diesis in melodiis, et mensura pedalis in lineis: et ex tali uno nihil prohibet componi magnitudinem: et hoc determinabit in decimo hujus. Sed quia Platonici aestimaverunt idem esse unum quod est principium numeri, et quod convertitur cum ente; ideo posuerunt unum, quod est principium numeri, esse substantiam cujuslibet rei, et per consequens numerum, inquantum ex pluribus substantialibus principiis, rerum compositarum substantia consistit vel constat. Hanc autem quaestionem diffusius pertractabit in tertiodecimo et quartodecimo.

LECTIO XIII.

Numquid numeri et magnitudines substantiae rerum sint, et principia.

ANTIQUA.

Horum autem habita est dubitatio utrum numeri et corpora et superficies et puncta substantiae aliquae sunt, aut non.

Nam si non sunt, diffugit nos quidnam sit ipsum ens, et quaenam entium substantiae. Passiones enim, et motus, et ad aliquid, et dispositiones et orationes, nullius videntur substantiam significare. Dicuntur enim omnia de subjecto aliquo et nihil hoc aliquid. Quae vero maxime substantiam significare

RECENS.

His autem consequens dubitatio est, utrum numeri, et corpora, et superficies, et puncta aliquae substantiae sint, an non. Si enim non sunt, fugit nos quidnam ipsum ens, et quae entium substantiae sint.

Passiones enim, et motus, et quae ad aliquid sunt, ipsaeque dispositiones, ac proportiones, nullius substantiam significare videntur. Cuncta etenim de aliquo subjecto dicuntur,

videntur aqua et ignis et terra, ex quibus corpora composita constant: horum calores quidem et frigiditates et similes passiones, non sunt substantiae. Corpus vero haec patiens, solum remanet ut ens aliquod et substantia aliqua existens.

At vero corpus est minus substantia superficie et haec linea, et haec unitate et puncto: his enim definitur corpus. Et haec quidem sine corpore contingere videntur esse, corpus vero sine his impossibile.

Propter quod multi quidem et priores substantiam et ens putabant corpus esse, alia vero hujusmodi passiones. Quare et principia corporum entium esse principia. Posteriores vero et sapientiores his, esse opinabantur numeros. Quemadmodum ergo dicebamus, si non sunt substantia haec, omnino nulla substantia est, neque ens nullum: non enim horum accidentia dignum est vocare entia.

At vero si hoc quidem confessum est, quia magis substantia sunt longitudines corporibus et puncta, haec autem non videmus qualium utique erunt corporum. Nam in sensibilibus impossibile esse, non utique erit substantia ulla.

Amplius autem haec omnia videntur dimensiones corporis: hoc quidem ad latitudinem, hoc vero ad profunditatem, aliud ad longitudinem.

Adhuc autem similiter est in solido quaecumque figura. Quare si nec in lapide Mercurius, nec medietas cubi in cubo sic ut segregata, non igitur neque superficies, nam si quaecumque, et haec utique erat determinans medietatem: eadem enim ratio et in linea, et in puncto et in unitate. Quare si maxime quidem substantia est corpus, hoc autem magis ea, non sunt autem ea, nec substantiae aliquae, nos fugit quid est ipsum ens et quae substantia entium.

Nam cum dictis et circa generationem et corruptionem accidunt irrationabilia. Videtur enim substantia non ens prius, nunc esse, aut prius existens, posterius non esse, cum generatione et corruptione ea pati. Puncta vero et linea et superficies non contingit neque fieri et corrumpi, quandoque existentes, quandoque vero non existentes. Nam quando copulantur aut distinguuntur corpora, simul quandoque quidem una copulatorum, quandoque duae divisorum fiunt: quia non compositorum est. Sed corruptum est, divisorumque sunt prius non existentes: non enim indivisibile punctum divisum est in duo; et si generantur et corrumpuntur, ex aliquo generantur.

Similiter autem se habet circa nunc in tempore; non enim contingit fieri et corrumpi. Attamen videtur semper esse, non substantia aliqua existens. Similiter autem palam, quia se habet et circa puncta et lineas et superficies: eadem enim ratio. Nam omnia similiter aut termini aut divisiones sunt.

nihilque horum ipsum est. Quae vero maxime substantiam videantur significare, sunt aqua, terra, et ignis, ex quibus composita corpora consistunt. Horum calditates quidem, et frigiditates, et hujuscemodi, passiones, non substantiae sunt: corpus vero solum, quod haec patitur, permanet, tamquam aliquod ens, et aliqua exsistens substantia.

At vero corpus minus est substantia, quam superficies; et superficies, quam linea: et linea, quam unitas et punctum: his enim corpus definitur. Et haec quidem videntur posse sine corpore esse, corpus vero absque his impossibile est esse.

Quare plures quidem, et antiquiores, substantiam quidem, et ens, putabant esse corpus, cetera vero hujus passiones; ut et principia corporum entium essent principia, posteriores vero, et illis sapientiores habiti, numeros.

Quemadmodum igitur diximus, si haec non sunt substantiae, nulla substantia, nec aliquod ens omnino est. Quae enim eis accidunt, non convenit entia nominare. At si hoc quidem conceditur, quod longitudines et puncta magis, quam corpora, substantiae sint, sed qualia corpora haec sint, non videmus (in sensibilibus namque impossibile est esse), non erit profecto ulla substantia.

Item, videntur haec omnia dimensiones esse corporis, hoc quidem ad latitudinem, hoc vero ad profunditatem, illud vero ad longitudinem.

Et ad haec, similiter inest in solido quaecumque figura. Quare si nec in lapide Mercurius inest, ne dimidium quidem cubi inerit in cubo sic ut disterminatum. Ergo nec superficies. Nam si quaecumque, et ea profecto sit, quae dimidium disterminat.

Eadem autem ratio et de linea, puncto, et unitate est. Quare si corpus maxime substantia est, haec autem corpore magis, haec vero non sint, neque substantiae quaedam sint, fugiet nos profecto quidnam sit ens, quaeve entium sit substantia.

Ad haec enim, quae dicta sunt, etiam quae sunt circa generationem et corruptionem accidunt inconvenientia. Videtur enim substantia, si, quum ante non sit, nunc sit, aut quum antea sit, postea non sit, haec pati, fieri scilicet atque corrumpi. At puncta, lineas et superficies neque fieri neque corrumpi contingit, quum quandoque sint, quandoque vero non sint.

Quum enim tangunt, aut dividuntur corpora, quandoque una, quum simul tangunt, quandoque duae, quum dividuntur, fiunt. Quare neque jam compositis sunt, sed corruptae sunt, et divisis sunt, quum antea non essent. Punctum namque indivisibile, non est divisum in duo. Ceterum si generantur et corrumpuntur, ex aliquo fiunt.

Similiter autem se habet et circa Nunc quod est in tempore: nec hoc enim contingit generari et corrumpi, sed tamen aliud esse semper videtur, quum non substantia aliqua sit. Patet autem quod etiam circa puncta, lineas et superficies similiter se habet: eadem enim ratio est. Cuncta namque similiter aut fines, aut divisiones sunt.

Postquam Philosophus inquisivit utrum unum et ens sint substantia rerum, hic inquirit utrum numerus et magnitudo sint substantia rerum: et circa hoc tria facit. Primo movet dubitationem. Secundo objicit pro una parte, ibi, « Nam si non sunt etc. » Tertio objicit ad contraria, ibi, « At vero si hoc quidem confessum est etc. » Dicit ergo primo, quod dubitatio « habita, » idest consequens ad praemissam, est, utrum numeri et magnitudines, scilicet corpora et superficies et termini eorum, ut puncta, sint aliquae substantiae vel a rebus separatae, vel etiam sint substantiae ipsorum sensibilium, aut non. Dicit autem hanc dubitationem esse consequentem ad praemissam; quia in praemissa dubitatione quaerebatur utrum unum sit substantia rerum; unum autem est principium numeri; numerus autem videtur esse substantia magnitudinis; sicut et punctum, quod est principium magnitudinis, nihil aliud videtur quam unitas positionem habens, et linea dualitas positionem habens. Prima autem superficies est ternarius positionem habens, corpus autem quaternarius positionem habens.

Deinde cum dicit « nam si non »

Objicit ad ostendendum quod praedicta sint substantiae rerum: et circa hoc duo facit. Primo objicit ad ostendendum quod praedictae sunt substantiae rerum. Secundo ostendit quomodo philosophi praecedentes secuti fuerunt rationes primas, ibi, « Propter quod multi. » Circa primum duo facit. Primo enim objicit ad ostendendum quod corpus sit substantia rerum. Secundo quod multo magis alia, ibi, « At vero corpus etc. » Dicit ergo primo, quod si praedicta non sunt substantiae quaedam, fugiet a nobis quid sit substantialiter ens, et quae sunt substantiae entium. Manifestum est enim quod passiones et motus, et relationes, et dispositiones seu ordines, et orationes secundum quod voce proferuntur, prout ponuntur in genere quantitatis, non videntur alicujus significare substantiam, quia omnia hujusmodi videntur dici de aliquo subjecto, et nihil eorum significare « hoc aliquid, » idest aliquid absolutum et per se subsistens. Et hoc specialiter manifestum est in praemissis, qui non dicuntur absolute, sed eorum ratio in quadam re-

latione consistit. Inter omnia vero, quae maxime videntur significare substantiam, sunt ignis et terra et aqua, ex quibus componuntur corpora multa. Praetermittit autem aerem, quia minus est sensibilis, unde aliqui opinati sunt aerem nihil esse. In his autem corporibus inveniuntur quaedam dispositiones, scilicet calor et frigus et aliae hujusmodi passiones vel passibiles qualitates, quae non sunt substantiae secundum praedicta. Unde relinquitur quod solum corpus sit substantia.

Deinde cum dicit « at vero »

Procedit ulterius ad alia, quae etiam videntur magis esse substantia quam corpus: et dicit, quod corpus videtur minus esse substantia quam superficies, et superficies minus quam linea, et linea minus quam punctus aut unitas. Et hoc probat per duo media: quorum unum est; quia id, per quod aliquid definitur, videtur esse substantia ejus: nam definitio significat substantiam. Sed corpus definitur per superficiem, et superficies per lineam, et linea per punctum, et punctus per unitatem, quia dicunt quod punctus est unitas positionem habens: ergo superficies est substantia corporis, et sic de aliis. Secundum medium est, quia cum substantia sit primum in entibus, illud quod est prius, videtur esse magis substantia: sed superficies natura prior est corpore, quia superficies potest esse sine corpore, non autem corpus sine superficie: ergo superficies est magis substantia quam corpus. Et idem potest argui de omnibus aliis per ordinem.

Deinde cum dicit « propter quod »

Ostendit quomodo philosophi praecedentes secuti fuerunt praedictas rationes; et dicit, quod propter praedictas rationes multi antiquorum philosophorum, et maxime illi, qui fuerunt priores, nihil opinabantur esse ens et substantiam nisi corpus, omnia vero alia esse quaedam accidentia corporis. Et inde est, quod quando volebant inquirere principia entium, inquirebant principia corporum, ut supra in primo circa opiniones antiquorum naturalium habitum est. Alii vero posteriores philosophi, qui reputabantur sapientiores praedictis philosophis, quasi altius attingentes ad principia rerum, scilicet Pythagorici et Platonici, opinati sunt numeros esse rerum substantias, inquantum scilicet numeri componuntur ex unitatibus. Unum autem videtur esse una substantia rerum. Sic ergo videtur secundum praemissas rationes et philosophorum opiniones, quod, si praedicta non sunt substantiae rerum, scilicet numeri et lineae et superficies et corpora, nihil erit ens. Non est enim dignum ut, si ista non sunt entia, quod accidentia eorum entia vocentur.

Deinde cum dicit « at vero »

Objicit in contrarium: et ponit quatuor rationes: quarum prima talis est. Si quis confitetur, quod longitudines et puncta sint magis substantiae quam corpora, sequetur quod, si hujusmodi non sint substantiae, et corpora non sint substantiae; et per consequens nihil erit substantia, quia accidentia corporum non sunt substantiae, ut supra dictum est. Sed puncta et linea et superficies non sunt substantiae. Haec enim oportet aliquorum corporum esse terminos; nam punctus est terminus lineae, linea superficiei, et superficies corporis. Non autem videtur qualium corporum sint illae superficies, quae sunt substantiae, vel lineae, vel puncta. Manifestum enim est, quod lineae et superficies sensibilium corporum non sunt substantiae: variantur enim per modum aliorum accidentium circa idem subjectum. Sequetur ergo quod nihil erit substantia.

Secundam rationem ponit ibi « amplius autem »

Quae talis est. Omnia praedicta videntur esse quaedam corporis dimensiones: vel secundum latitudinem, ut superficies: vel secundum profunditatem, ut corpus: vel secundum longitudinem, ut linea. Sed dimensiones corporis non sunt substantiae: ergo hujusmodi non sunt substantiae.

Tertiam rationem ponit ibi « adhuc autem »

Quae talis est. In corpore solido simili modo inest, scilicet potentialiter, quaelibet figura, quae potest protrahi ex illo solido per aliquam dimensionem. Sed manifestum est quod in quodam magno lapide nondum secto non inest « Mercurius » idest figura Mercurii, in actu, sed solum in potentia: ergo similiter « in cubo, » idest in corpore habente sex superficies quadratas, non inest medietas cubi, quae est quaedam alia figura, actu. Sed hoc modo est actu, quando jam cubus dividitur in duas medietates. Et quia omnis protractio novae figurae in solido exciso fit secundum aliquam superficiem, quae terminat figuram, manifestum et quod nec etiam superficies talis erit in corpore in actu, sed solum in potentia: quia si quaecumque superficies praeter exteriorem essent in actu in corpore solido, pari ratione esset in actu superficies, quae terminat medietatem figurae. Quod autem dictum est de superficie, intelligendum est in linea, puncto, unitate. Haec enim in continuo non sunt in actu, nisi solum quantum ad illa quae terminant continuum, quae manifestum est non esse substantiam corporis. Aliae vero superficies vel lineae non possunt esse corporis substantiae, quia non sunt actu in ipso. Substantia autem actu est in eo cujus est substantia. Unde concludit quod inter omnia, maxime videtur esse substantia corpus; superficies autem et lineae magis videntur esse substantia quam corpus. Haec autem si non sunt entia in actu, nec sunt aliquae substantiae, videtur effugere cognitionem (1) nostram, quid sit ens, et quae sit rerum substantia.

Quartam rationem ponit ibi « nam cum »

Et primo ponit ipsam. Secundo manifestat eam in quodam simili, ibi, « Similiter autem se habet etc. » Dicit ergo primo, quod cum dictis inconvenientibus etiam irrationabilia accidunt ex parte generationis et corruptionis, ponentibus lineas et superficies esse substantias rerum. Omnis enim substantia, quae prius non fuit et postea est, aut prius fuit et postea non est, videtur hoc pati cum generatione et corruptione. Et hoc manifeste apparet in omnibus his quae per motum causantur. Puncta autem et lineae et superficies quandoque quidem sunt, quandoque vero non sunt, et tamen non generantur nec corrumpuntur; ergo nec sunt substantiae. Probat autem utrumque suppositorum. Primo quidem, quod quandoque sint et quandoque non sint. Contingit enim corpora prius divisa copulari in unum, aut prius copulata dividi. Quando autem corpora primum divisa copulantur, fit una superficies duorum corporum, quia partes corporis continui copulantur ad unum communem terminum, qui est superficies una. Quando vero corpus unum dividitur in duo, efficiuntur duae superficies. Quia non potest dici quod quando corpora duo componuntur, quod duae superficies eorum maneant, sed utraque « corrumpuntur, » idest desinunt esse. Similiter quando corpora dividuntur, incipiunt esse

(1) *Al.* conditionem.

de novo duae superficies prius non existens. Non enim potest dici quod superficies quae est indivisibilis secundum profunditatem, dividatur in superficies duas secundum profunditatem: aut linea, quae est indivisibilis secundum latitudinem, dividatur secundum latitudinem: aut punctum, quod omnino est indivisibile, quocumque modo dividatur. Et sic patet quod ex uno non possent fieri duo in via divisionis: nec ex duobus praedictorum potest fieri unum in via compositionis. Unde relinquitur quod puncta et linea et superficies quandoque esse incipiant, et quandoque esse deficiant. Consequenter probat secundum quod supponebatur, scilicet quod ista non generantur nec corrumpuntur. Omne enim quod generatur, ex aliquo generatur: et omne quod corrumpitur, in aliquid corrumpitur sicut in materiam. Sed non est dare aliquam materiam, ex qua ista generentur et in qua corrumpantur, propter eorum simplicitatem; ergo non generantur nec corrumpuntur.

Deinde cum dicit « similiter autem »

Manifestat praedictam rationem in simili. Ita enim se habet nunc in tempore, sicut punctus in linea. Nunc autem non videtur generari et corrumpi: quia si generaretur vel corrumperetur, oporteret quod generatio et corruptio ipsius mensurarentur aliquo tempore vel instanti. Et sic mensura ipsius nunc, esset vel aliud nunc in infinitum, vel tempus, quod est impossibile. Et licet nunc non generetur et corrumpatur, tamen videtur semper esse aliud et aliud nunc: non quidem quod differant secundum substantiam, sed secundum esse. Quia substantia ipsius nunc, respondet subjecto mobili. Variatio autem ipsius nunc secundum esse, respondet variationi motus, ut ostenditur in quarto Phiysicorum. Similiter ergo videtur se habere de puncto in comparatione ad lineam, et de linea in comparatione ad superficiem, et de superficie in comparatione ad corpus; scilicet quod non corrumpantur nec generentur, et tamen aliqua variatio attendatur circa hujusmodi. Eadem enim ratio est de omnibus his: omnia enim hujusmodi similiter sunt termini, secundum quod in extremo considerantur, vel divisiones secundum quod sunt in medio. Unde, sicut secundum defluxum motus variatur nunc secundum esse, licet maneant idem secundum substantiam propter identitatem mobilis, ita etiam variatur punctus, nec fit aliud et aliud propter divisionem lineae, licet non corrumpatur nec generetur simpliciter. Et eadem ratio est de aliis. Hanc autem quaestionem Philosophus pertractat in decimotertio et decimoquarto.

Et veritas quaestionis hujus est, quod hujusmodi mathematica non sunt substantiae rerum, sed sunt accidentia supervenientia substantiis. Deceptio autem quantum ad magnitudines provenit ex hoc, quod non distinguitur de corpore secundum quod est in genere substantiae, et secundum quod est in genere quantitatis. In genere enim substantiae est secundum quod componitur ex materia et forma, quam consequuntur dimensiones in materia corporali. Ipsae autem dimensiones pertinent ad genus quantitatis, quae non sunt substantiae, sed accidentia, quibus subjicitur substantia composita ex materia et forma. Sicut etiam supra dictum est, quod deceptio ponentium numeros esse substantias rerum, proveniebat ex hoc quod non distinguebant inter unum quod est principium numeri, et unum quod convertitur cum ente.

LECTIO XIV.

Num praeter mathematica et sensibilia sint aliquae rerum species separatae.

ANTIQUA.

Omnino vero dubitabit aliquis, quare oportet quaerere quaedam praeter sensibilia, quae sunt inter media, quas ponimus species.

Nam si ideo quia mathematica a praesentibus in aliquo quodam differunt, in esse vero plures similis speciei nihil differunt. Quare non erunt eorum principia numero determinata, quemadmodum nec praesentium literarum numero quidem omnium non sunt principia determinata, sed specie: nisi quis sumat hujus syllabae, aut hujus vocis: harum enim erunt et numero determinata. Similiter autem et in eis, quae sunt intermedia: infinita enim et illic sunt quae ejusdem speciei. Quare, si non praeter sensibilia et mathematica, alia quaedam, qualia dicunt species ipsas quidam, non erit una numero et specie substantia. Nec principia entium numero existunt quanta aliqua, sed specie. Ergo si hoc est necessarium, et species necessarium est propter hoc esse. Etenim et si non bene dearticulant dicentes, sed hoc est quod volunt, et eos ea necesse est dicere: quia specierum singula substantia quaedam est, sed non secundum accidens.

At vero si ponimus species esse et unum numero principia et non specie, diximus quia contingere necesse est impossibilia.

RECENS.

Omnino autem aliquis dubitabit, quare oporteat alia quaedam praeter sensibilia et media quaerere, utputa eas, quas ponimus, species (ideas). Si enim propterea quod mathematica quidem ab iis quae hic sunt, alio quodam differunt, in eo tamen quod plura ejusdem speciei sunt, nihil differunt: et ideo non erunt eorum principia numero determinata, sicut etiam hic literarum numero quidem non sunt omnium principia determinata, sed specie: nisi quis, hujus syllabae, et hujus vocis, accipiat; atque harum numero etiam determinata erunt: similiter etiam de mediis; infinita etenim etiam illic sunt, quae ejusdem speciei sunt.

Quare si praeter sensibilia et mathematica, non sint alia quaedam, qualia dicunt quidam species esse, non erit una numero et specie substantia: nec entium principia aliqua numero aliquot sed specie erunt. Si itaque hoc necessarium est, et species propterea necesse est esse.

Etenim quamquam non bene declarant, qui haec dicunt, hoc tamen est quod volunt: et necesse est eis hoc dicere quod specierum unaquaeque substantia quaedam sit, et nulla secundum accidens. At vero si ponemus species esse, et principia unum numero, sed non species esse, diximus quae impossibilia necesse est accidere.

Postquam Philosophus inquisivit utrum mathematica sint principia rerum sensibilium, hic inquirit utrum supra mathematica sint aliqua alia principia, puta quae dicuntur species, quae sunt substantiae et principia horum sensibilium. Et circa hoc tria facit. Primo movet dubitationem. Secundo inducit rationem ad unam partem, ibi, « Nam si ideo. » Tertio objicit ad partem contrariam, ibi, « At vero si poni« mus etc. » Dicit ergo primo, quod supposito quod mathematica non sint principia rerum sensibilium et eorum substantia, ulterius aliquis dubitabit quae est ratio quare praeter substantias sensibiles et praeter mathematica quae sunt media inter sensibilia et species, oportet iterum ponere tertium genus, scilicet ipsas « species, » idest ideas vel formas separatas.

Deinde cum dicit « nam si ideo »

Objicit ad unam partem: et videtur haec esse ratio quare oportet species ponere praeter sensibilia et mathematica: quia mathematica « a praesentibus » idest a sensibilibus, quae in universo sunt, differunt quidem in aliquo, quia mathematica abstrahunt a materia sensibili; non tamen differunt in hoc, sed magis conveniunt; quia sicut in sensibilibus inveniuntur plura numero differentia ejusdem speciei, utpote plures homines, aut plures equi, ita etiam in mathematicis inveniuntur plura numero differentia ejusdem speciei, puta plures trianguli aequilateri, et plures lineae aequales. Et si ita est, sequitur quod sicut principia sensibilium non sunt determinata secundum numerum, sed secundum speciem, ita etiam sit « in mediis » idem in mathematicis. Manifestum est enim quod in sensibilibus propter hoc quod sunt plura individua unius speciei sensibilis, principia sensibilium non sunt determinata a numero, sed specie, nisi forte accipiantur principia propria hujus individui, quae sunt etiam in numero determinata et individualia. Et ponit exemplum in vocibus. Manifestum est enim quod vocis literatae, literae sunt principia; non tamen sunt aliquo numero determinato individualium literarum, sed solum secundum speciem sunt determinatae literae secundum aliquem numerum, quarum aliae sunt vocales, et aliae consonantes: sed haec determinatio est secundum speciem, non secundum numerum. Non enim unum solum est A sed multa, et sic de aliis literis. Sed si accipiantur hae literae, quae sunt principia hujus determinatae syllabae vel dictionis aut orationis, sic sunt determinatae numero. Et eadem ratione, cum sint multa mathematica numero differentia in una specie, non poterunt esse mathematica principia mathematicorum determinata numero, sed determinata specie solum: puta si dicamus quod principia triangulorum sunt tria latera et tres anguli. Sed haec determinatio est secundum speciem: contingit enim quodlibet eorum in infinitum multiplicari. Si igitur nihil esset praeter sensibilia et mathematica; sequeretur quod substantia speciei non esset una secundum numerum, et quod principia entium non essent determinata in aliquo numero, sed erant determinata solum secundum speciem. Si ergo est necessarium quod sint determinata secundum numerum (alioquin contingeret esse principia rerum infinita numero), sequitur quod necesse sit species esse praeter mathematica et sensibilia. Et hoc est quod Platonici volunt dicere, quod sequitur ex necessitate ad positiones eorum quod sit in singularium substantia species aliquid unum, cui non conveniat aliquid secundum accidens. Homini enim individuo convenit aliquid secundum accidens, scilicet album vel nigrum; sed homini separato, qui est species secundum Platonicos, nihil convenit per accidens, sed solum quod pertinet ad rationem speciei. Et quamvis hoc dicere intendant, non tamen bene « dearticulant, » idem non bene distinguunt.

Deinde cum dicit « at vero »

Objicit in contrarium: et dicit, quod si ponamus species separatas esse, et quod principia rerum non sunt solum determinata specie, sed etiam numero, quaedam inconvenientia sequuntur, quae superius in quadam quaestione sunt tacta. Hanc autem dubitationem Philosophus determinat duodecimo et quartodecimo hujus libri. Et veritas dubitationis est quod sicut mathematica non sunt praeter sensibilia, ita nec species rerum separatae praeter mathematica et sensibilia. Principia autem rerum efficientia et moventia sunt quidem determinata numero; sed principia rerum formalia quorum sunt multa individua unius speciei, non sunt determinata numero, sed solum specie.

LECTIO XV.

Num prima rerum principia in actu vel in potentia, universalia, an singularia sint.

ANTIQUA.

His autem affine est quaerere, utrum potestate sunt elementa, aut aliquo alio modo.

Nam si aliter, prius aliquid erit principiis aliud. Prior enim erit potestas causa illa. Possibile autem non est necessarium illo modo se habere.

Si vero potestate sunt elementa, nihil entium esse convenit (1). Nam possibile est esse, quod nondum est ens: fit enim non ens. Nihil autem fit impossibilium esse. Has igitur dubitationes quaerere necesse est.

Et utrum universalia sint, aut ut dicimus singularia.

(1) *Leje* contingit.

RECENS.

His autem prope est dubitare, utrum potentia, an alio quodam modo elementa sint. Si enim alio quodam modo, erit aliquid aliud principiis prius: potentia namque prior illâ causâ est. Non est autem necesse, ut omne quod potentia est, illo modo se habeat. Quodsi elementa potentia sunt, contingit nihil entium esse. Possibile enim est esse, etiam quod nondum est. Fit enim quod non est: sed nihil eorum fit, quae esse impossibile est.

Has itaque de principiis dubitationes necesse est agitare; et haec, utrum universalia sint, an (ut dicimus) singularia.

Nam si universalia, non erunt substantiae. Nihil enim communium hoc aliquid significat, sed quale quid. Substantia vero hoc aliquid est.

Sed si est hoc aliquid, et ponitur quid communiter quod praedicatur, multa erit animalia Socrates ipseque homo et animal: si significat singulum hoc aliquid et unum. Si igitur universalia sint principia, ea contingunt.

Si autem non universalia, sed quasi singularia; non erunt scibilia. Universales enim sunt omnes scientiae. Quare erunt diversa priora principiis universaliter praedicata, si futura est eorum scientia.

Si enim universalia, non erunt substantiae. Nihil enim communium, quod quid, sed quale quid, significat: sed substantia, quod quid. Jam si ponatur, quod quid sit, et quod communiter praedicatur, absolutum et substantiam esse, multa animalia erunt Socrates, et ipse, et homo, et animal: si singula quidem, quod quid, et unum significant.

Si igitur principia universalia sunt, haec accidunt. Quodsi non universalia sint, sed ut ipsa singularia, non erunt scibilia: universales enim omnium scientiae sunt. Quare erunt alia principia priora principiis, ea quae universaliter praedicantur, si sit quidem eorum futura scientia.

Postquam Philosophus inquisivit quae sunt principia, hic inquirit quomodo sunt. Et primo utrum sint in potentia vel in actu. Secundo utrum sint universalia vel singularia, ibi, « Et utrum universa- « lia etc. » Circa primum tria facit. Primo movet dubitationem. Secundo objicit ad unam partem, ibi, « Nam si aliter etc. » Tertio objicit in contrarium, ibi, « Si vero potestate etc. » Quaerit ergo primo, utrum prima principia sint in potentia, vel « ali- « quo alio modo, » idest in actu. Et haec dubitatio inducitur propter antiquos naturales, qui ponebant sola principia materialia, quae sunt in potentia. Platonici autem ponentes species quasi principia formalia, ponebant eas esse in actu.

Deinde cum dicit « nam si aliter »

Probat quod principia sint in potentia. Si enim essent « aliter, » scilicet in actu, sequeretur quod aliquid esset prius principiis; potentia enim actu prius est. Quod patet ex hoc, quod prius est a quo non convertitur consequentia essendi: sequitur autem si est, quod possit esse; non autem ex necessitate sequitur, si est possibile, quod sit actu. Hoc autem est inconveniens quod aliquid sit prius primo principio; ergo impossibile quod primum principium sit aliter quam in potentia.

Deinde cum dicit « si vero »

Objicit in contrarium; quia si principia rerum sint in potentia, sequitur quod nihil sit entium in actu; nam illud quod est possibile esse, nondum est ens. Et hoc probat per hoc quod id quod fit, non est ens, quod enim est, non fit. Sed nihil fit nisi quod possibile est esse; ergo omne quod est possibile esse, est non ens. Si igitur principia sint tantum in potentia, erunt non entia. Si autem principia non sint, nec effectus sunt: sequitur ergo quod contingit nihil esse in entibus. Et concludit epilogando quod secundum praedicta necessarium est dubitare de principiis propter praemissas rationes. Haec autem quaestio determinabitur in nono hujus, ubi ostendetur quod actus est simpliciter prior potentia, sed potentia est prior actu tempore in eo quod movetur de potentia ad actum. Et sic oportet primum principium esse in actu et non in potentia, ut ostendit in duodecimo hujus.

Deinde cum dicit « et utrum »

Inquirit utrum principia sint per modum universalium aut per modum singularium: et circa hoc tria facit. Primo proponit dubitationem. Secundo objicit ad unam partem, ibi, « Nam si universa- « lia etc. » Tertio objicit ad aliam, ibi, « Si autem « non universalia etc. » Est ergo dubitatio, utrum principia sint universalia, vel existant per modum quorumdam singularium.

Deinde cum dicit « nam si »

Probat quod principia non sunt universalia tali ratione. Nullum communiter praedicatum de multis significat hoc aliquid, sed significat tale sive quale; non quidem secundum qualitatem accidentalem, sed secundum qualitatem substantialem; est enim quaedam substantialis qualitas, ut infra in quinto hujus dicetur. Et ratio hujus est quia hoc aliquid dicitur secundum quod in se subsistit; quod autem in se subsistit, non potest esse in multis ens, quod est de ratione communis. Quod enim in multis est, in se subsistens non est; nisi et ipsum esset multa, quod est contra rationem communis. Nam commune est, quod est unum in multis. Sic igitur patet, quod nullum communium significat hoc aliquid, sed significat formam in multis existentem. Addit autem minorem, scilicet quod substantia significat hoc aliquid. Et hoc quidem verum est quantum ad primas substantias, quae maxime et proprie substantiae dicuntur, ut habetur in Praedicamentis: hujusmodi enim substantiae sunt in se subsistentes. Relinquitur ergo quod principia, si sunt universalia, non sunt substantiae. Et ita vel susbtantiarum non erunt aliqua principia, vel oportebit dicere quod non sint substantiae substantiarum principia. Sed quia aliquis posset concedere quod aliquid communiter praedicatum significet hoc aliquid, consequenter diluitur cum dicit « sed si est »

Ostendit, quod inconveniens ex hoc sequitur. Si enim id quod communiter praedicatur sit hoc aliquid, sequeretur quod omne id de quo illud commune praedicatur, sit hoc aliquid quod est commune. Sed planum est, quod de Socrate praedicatur et homo et animal, quorum utrumque, scilicet homo et animal, est quoddam commune praedicatum. Unde si omne commune praedicatum sit hoc aliquid, sequitur quod Socrates sit tria hoc aliquid, quia Socrates est Socrates, quod est hoc aliquid: ipse etiam est homo, quod est secundum praedicta hoc aliquid: ipse etiam est animal, quod similiter est hoc aliquid. Erit ergo tria hoc aliquid. Et ulterius sequitur quod sit tria animalia: nam animal praedicatur de ipso et de homine et de Socrate. Cum ergo hoc sit inconveniens, inconveniens est quod aliquid communiter praedicatum sit hoc aliquid. Haec igitur sunt inconvenientia quae sequuntur, si universalia sunt principia.

Deinde cum dicit « si autem »

Objicit in contrarium. Cum enim omnes scientiae sint universales, non sunt singularium, sed universalium. Si igitur aliqua principia non sint universalia, sed singularia, non erunt scibilia secundum seipsa. Si ergo de eis debet aliqua scientia haberi, oportebit esse aliqua priora principia, quae sunt universalia. Sic igitur oportet prima principia esse universalia, ad hoc quod scientia habeatur de rebus; quia ignoratis principiis necesse est alia ignorare. Haec autem quaestio determinatur in septimo hujus; ubi ostenditur quod universalia non sunt sub-

stantiae, nec principia rerum. Non autem propter hoc sequitur, quod si principia et substantiae rerum sint singularia, quod eorum non possit esse scientia; tum quia res immateriales etsi sint singulariter subsistentes, sunt tamen etiam intelligibiles; tum etiam quia de singularibus est scientia secundum universales eorum rationes per intellectum apprehensas.

LIBER QUARTUS

SUMMA LIBRI — DE IIS QUORUM CONSIDERATIO PERTINET AD HANC SCIENTIAM: NEMPE DE ENTE, DE UNO ET MULTIS, DE EODEM ET DIVERSO, DE PRIMIS PRINCIPIIS DEMONSTRATIONIS.

LECTIO I.

Hanc scientiam versari circa ens inquantum ens et circa substantiam et accidens, tamquam ejus adaequatum subjectum probat.

ANTIQUA.

Est autem scientia quaedam quae speculatur ens inquantum ens et quae huic insunt secundum se.

Haec autem nulli est in parte dictarum eadem. Aliarum enim nulla intendit universaliter de ente inquantum est ens, verum partem ejus abscindentes aliquam, circa quidem hanc speculantur ipsum accidens: veluti scientiarum mathematicae.

Quoniam autem principia et extremas quaerimus causas, palam, quia cujusdam eas naturae secundum se esse necesse est. Si ergo et entium elementa quaerentes, ea quaesierunt principia, necesse et entis elementa esse non secundum accidens, sed inquantum sunt entia. Unde et nobis entis inquantum est ens, primae causae sunt accipiendae.

Ens autem multis quidem dicitur modis; sed ad unum et ad unam naturam aliquam et non aequivoce. Sed quemadmodum salubre omne ad sanitatem, hoc quidem ad conservationem, id vero in actione, aliud quia est signum (ut urina) sanitatis, hoc autem quia illius est susceptibile. Et medicinale a medicina. Hoc enim habendo medicinas dicitur medicinale, illud vero susceptibile ad eam, aliud vero per actus existentium medicinae. Similiter autem alia sumemus his dicta. Ita vero et ens multipliciter dicitur quidem, sed omne ad primum principium. Haec enim quia substantia entia dicuntur, illa vero quia passiones substantiae dicuntur, alia quia via ad substantiam aut corruptiones, aut privationes, aut qualitates, aut effectiva, aut generativa substantiae, aut ad substantiam dictorum, aut quorumdam horum negationes, aut substantiae. Quare et non ens esse non ens dicimus.

Quemadmodnm ergo salubrium omnium una est scientia, ita hoc etiam et in aliis. Non enim solum circa unum dictorum unius est scientiae speculari, sed ad unam dictorum naturam. Etenim ea modo quodam circa unum dicuntur.

Manifestum igitur quia entia unius est scientiae speculari inquantum entia. Ubique vero proprie primi est scientia et ex quo alia pendent et propter quod dicuntur. Ergo si hoc est substantia substantiarum oportet principia et causas habere philosophum ipsum.

Omnis autem generis unius est sensus unus et scientia: ut grammatica una ens, omnes speculatur voces. Quapropter et entis inquantum est ens, quascumque species speculari unius est scientiae genere, et species specierum.

RECENS.

Est quaedam scientia, quae speculantur ens, prout ens est, et quae ei per se insunt. Haec autem nulli earum quae in parte dicuntur, eadem est: nulla namque ceterarum universaliter de ente, prout ens est, considerat, sed ejus aliquam partem abscindentes, quod ei accidit, speculantur ut mathematicae scientiae. Quum autem principia et supremas causas quaeramus, patet quod alicujus naturae per se necesse est eas esse.

Si igitur illi etiam qui entium elementa quaerunt, ista principia quaerebant, necesse est etiam elementa entis non secundum accidens esse, sed prout entia sunt. Quare nobis quoque entis, prout entis, primas causas accipiendum est.

Ens autem multipliciter quidem dicitur, verum ad unum unamque quamdam naturam; et non aequivoce, sed quemadmodum omne sanum ad sanitatem: quoddam eo quod conservat; quoddam eo quod facit; quoddam eo quod signum sanitatis, quoddam vero, capax ejus est. Et medicinale, ad medicinam. Quoddam enim eo quod habet medicinam, medicinale dicitur; quoddam propterea quod natura aptum ad eam sit; quoddam propterea quod opus medicinae sit. Eodem modo cetera quoque accipiemus quae dicuntur: ita et ens multipliciter quidem dicitur, sed totum ad unum principium.

Quaedam enim, quoniam substantiae, entia dicuntur; quaedam, quoniam passiones substantiae; quaedam, quoniam via ad substantiam, aut corruptiones, aut privationes, aut qualitates, aut affectiva, aut generativa substantiae, sive eorum quae ad substantiam dicuntur, aut ad aliquorum ex his negationes, aut substantias. Quare et ipsum non-ens, esse non-ens dicimus.

Quemadmodum igitur sanorum omnium una scientia est, ita et de ceteris est. Non enim solum eorum quae secundum unum dicuntur, verum etiam eorum quae ad unam naturam dicuntur, unius scientiae est speculari: etenim haec etiam quodammodo secundum unum dicuntur. Patet itaque etiam unius esse, entia prout entia speculari.

Ad omnia autem pertinet proprie primi, et ex quo cetera pendent, et propter quod dicuntur, scientia: quodsi hoc substantia est, oportet profecto ut substantiarum principia et causas philosophus habeat. Omnis autem generis et sensus unus unius, et scientia: veluti grammatica una exsistens, omnes voces speculatur. Quare entis quoque quot species sint, et species specierum speculari, unius genere scientiae est.

In praecedenti libro Philosophus disputative processit de illis, quae debent in hac scientia considerari: hic incipit procedere demonstrative determinando veritatem quaestionum prius motarum et disputatarum. Fuit autem in praecedenti libro disputatum tam de his quae pertinent ad modum hujus scientiae, scilicet ad quae se extendit hujus scientiae consideratio, quam etiam de his quae sub consideratione hujus scientiae cadunt. Et quia prius oportet cognoscere modum scientiae quam procedere in scientia ad ea consideranda de quibus est scientia, ut in secundo libro dictum est: ideo dividitur haec pars in duas. Primo dicit de quibus est consideratio hujus scientiae. Secundo dicit de rebus quae sub consideratione hujus scientiae cadunt, in quinto libro, ibi, « Principium dicitur aliud quidem etc. » Prima in duas. Primo subjectum stabilit hujus scientiae. Secundo procedit ad solvendum quaestiones motas in libro praecedenti de consideratione hujus scientiae, ibi, « Ens « autem multis. » Circa primum tria facit. Primo supponit aliquam esse scientiam cujus subjectum sit ens. Secundo ostendit quod ista non est aliqua particularium scientiarum, ibi, « Haec autem etc. » Tertio ostendit quod haec est scientia quae prae manibus habetur, ibi, « Quoniam autem principia etc. » Quia vero scientia non solum debet speculari subjectum, sed etiam subjecto per se accidentia: ideo dicit primo, quod est quaedam scientia, quae speculatur ens secundum quod ens, sicut subjectum, et speculatur « ea quae insunt enti per se, » idest entis per se accidentia. Dicit autem « secundum quod « est ens, » quia scientiae aliae, quae sunt de entibus particularibus, considerant quidem de ente, cum omnia subjecta scientiarum sint entia, non tamen considerant ens secundum quod ens, sed secundum quod est hujusmodi ens, scilicet vel numerus, vel linea, vel ignis, aut aliquid hujusmodi. Dicit etiam « et quae huic insunt per se » et non simpliciter quae huic insunt, ad significandum quod ad scientiam non pertinet considerare de his quae per accidens insunt subjecto suo, sed solum de his quae per se insunt. Geometra enim non considerat de triangulo utrum sit cupreus vel ligneus, sed solum considerat ipsum absolute secundum quod habet tres angulos aequales etc. Sic igitur hujusmodi scientia, cujus est ens subjectum, non oportet quod consideret de omnibus quae insunt enti per accidens, quia sic consideraret accidentia quaesita in omnibus scientiis, cum omnia accidentia insint alicui enti, non tamen secundum quod est ens. Quae enim sunt per se accidentia inferioris, per accidens se habent ad superius, sicut per se accidentia hominis non sunt per se accidentia animalis. Necessitas autem hujus scientiae quae speculatur ens et per se accidentia entis, ex hoc apparet, quia hujusmodi non debent ignota remanere, cum ex eis aliorum dependeat cognitio; sicut ex cognitione communium dependet cognitio rerum propriarum.

Deinde cum dicit « haec autem »

Hic ostendit, quod ista scientia non sit aliqua particularium scientiarum, tali ratione. Nulla scientia particularis considerat ens universale inquantum hujusmodi, sed solum aliquam partem entis divisam ab aliis; circa quam speculatur per se accidens, sicut scientiae mathematicae aliquod ens speculantur, scilicet ens quantum. Scientia autem communis considerat universale ens secundum quod ens: ergo non est eadem alicui scientiarum particularium.

Deinde cum dicit « quoniam autem »

Hic ostendit, quod ista scientia, quae prae manibus habetur, habet ens pro subjecto, tali ratione. Omne principium est per se principium et causa alicujus naturae: sed nos quaerimus prima rerum principia et altissimas causas, sicut in primo dictum est: ergo sunt per se causa alicujus naturae. Sed non nisi entis. Quod ex hoc patet, quia omnes philosophi elementa quaerentes secundum quod sunt entia, quaerebant hujusmodi principia, scilicet prima et altissima; ergo in hac scientia nos quaerimus principia entis inquantum est ens: ergo ens est subjectum hujus scientiae, quia quaelibet scientia est quaerens causas proprias sui subjecti.

Deinde cum dicit « ens autem »

Hic procedit ad solvendum quaestiones in praecedenti libro motas de consideratione hujus scientiae: et dividitur in tres partes. Primo solvit quaestionem, qua quaerebant, utrum hujus scientiae esset consideratio de substantiis et accidentibus simul, et utrum de omnibus substantiis. Secundo qua quaerebatur utrum hujus scientiae esset considerare de omnibus istis, quae sunt unum et multa, idem et diversum, oppositum, contrarium et hujusmodi, ibi, « Si igitur ens et unum etc. » Tertio solvit quaestionem, qua quaerebatur utrum hujus scientiae esset considerare demonstrationis principia, ibi, « Dicendum est autem utrum unius etc. » Circa primum tria facit. Primo ostendit quod hujus scientiae est considerare tam de substantiis quam de accidentibus. Secundo quod principaliter de substantiis, ibi, « Ubique vero proprie etc. » Tertio quod de omnibus substantiis, ibi, « Omnis autem generis. » Circa primum utitur tali ratione. Quaecumque communiter unius recipiunt praedicationem, licet non univoce, sed analogice de his praedicetur, pertinent ad unius scientiae considerationem: sed ens hoc modo praedicatur de omnibus entibus; ergo omnia entia pertinent ad considerationem unius scientiae, quae considerat ens inquantum est ens, scilicet tam substantias quam accidentia. In hac autem ratione primo ponit minorem. Secundo majorem, ibi, « Quemadmodum ergo salubrium om« nium. » Tertio conclusionem, ibi, « Manifestum « igitur etc. » Dicit ergo primo, quod ens sive quod est, dicitur multipliciter. Sed sciendum quod aliquid praedicatur de diversis multipliciter: quandoque quidem secundum rationem omnino eamdem, et tunc dicitur de eis univoce praedicari, sicut animal de equo et bove. Quandoque vero secundum rationes omnino diversas; et tunc dicitur de eis aequivoce praedicari, sicut canis de sidere et animali. Quandoque vero secundum rationes quae partim sunt diversae quidem secundum quod diversas habitudines important, unae autem secundum quod ad unum aliquid et idem istae diversae habitudines referuntur; et illud dicitur « analogice praedi« cari, » idest proportionaliter, prout unumquodque secundum suam habitudinem ad illud unum refertur. Item sciendum quod illud unum ad quod diversae habitudines referuntur in analogicis, est unum numero, et non solum unum ratione, sicut est unum illud quod per nomen univocum designatur. Et ideo dicit quod ens etsi dicatur multipliciter, non tamen dicitur aequivoce, sed per respectum ad unum; non quidem ad unum quod

sit solum ratione unum, sed quod est unum sicut una quaedam natura. Et hoc patet in exemplis infra positis. Ponit enim primo unum exemplum, quando multa comparantur ad unum sicut ad finem, sicut patet de hoc nomine sanativum vel salubre. Sanativum enim non dicitur univoce de diaeta, medicina, urina et animali. Nam ratio sani secundum quod dicitur de diaeta, consistit in conservando sanitatem. Secundum vero quod dicitur de medicina, in faciendo sanitatem. Prout vero dicitur de urina, inquantum est signum sanitatis. Secundum vero quod dicitur de animali, ratio ejus est, quoniam est receptivum vel susceptivum sanitatis. Sic igitur omne sanativum vel sanum dicitur ad sanitatem unam et eamdem. Eadem enim est sanitas quam animal suscipit, urina significat, medicina facit, et diaeta conservat. Secundo ponit exemplum quando multa comparantur ad unum sicut ad principium efficiens. Aliquid enim dicitur medicativum, ut qui habet artem medicinae, sicut medicus peritus. Aliquid vero quia est bene aptum ad habendum artem medicinae, sicut homines qui sunt dispositi ut de facili artem medicinae acquirant. Ex quo contingit quod ingenio proprio quaedam medicinalia operantur. Aliquid vero dicitur medicativum vel medicinale, quia eo opus est ad medicinam, sicut instrumenta quibus utuntur, medicinalia dici possunt, et etiam medicinae quibus medici utuntur ad sanandum. Et similiter accipi possunt alia quae multipliciter dicuntur, sicut et ista. Et sicut est de praedictis, ita etiam et ens multipliciter dicitur. Sed tamen omne ens dicitur per respectum ad unum primum. Sed hoc primum non est finis vel efficiens sicut in praemissis exemplis, sed subjectum. Alia enim dicuntur entia vel esse, quia per se habent esse sicut substantiae, quae principaliter et prius entia dicuntur. Alia vero quia sunt passiones sive proprietates substantiae, sicut per se accidentia uniuscujusque substantiae. Quaedam autem dicuntur entia, quia sunt via ad substantiam, sicut generationes et motus. Alia autem entia dicuntur, quia sunt corruptiones substantiae. Corruptio enim est via ad non esse, sicut generatio via ad substantiam. Et quia corruptio terminatur ad privationem, sicut generatio ad formam, convenienter ipsae etiam privationes formarum substantialium esse dicuntur. Et iterum qualitates vel accidentia quaedam dicuntur entia, quia sunt activa vel generativa substantiae, vel eorum quae secundum aliquam habitudinem praedictarum ad substantiam dicuntur, vel secundum quamcumque aliam. Item negationes eorum quae ad substantiam habitudinem habent, vel etiam ipsius substantiae esse dicuntur. Unde dicimus quod non ens est non ens. Quod non diceretur nisi negationi aliquo modo esse competeret. Sciendum tamen quod praedicti modi essendi ad quatuor possunt reduci. Nam unum eorum quod est debilissimum, est tantum in ratione, scilicet negatio et privatio, quam dicimus in ratione esse, quia ratio de eis negociatur quasi de quibusdam entibus, dum de eis affirmat vel negat aliquid. Secundum quid autem differant negatio et privatio, infra dicetur. Aliud autem huic proximum in debilitate est, secundum quod generatio et corruptio et motus entia dicuntur. Habent enim aliquid admixtum de privatione et negatione. Nam motus est actus imperfectus, ut dicitur tertio Physicorum. Tertium autem dicitur quod nihil habet de non ente admixtum, habet tamen esse debile, quia non per se, sed in alio, sicut sunt qualitates, quantitates et substantiae proprietates. Quartum autem genus est quod est perfectissimum, quod scilicet habet esse in natura absque admixtione privationis, et habet esse firmum et solidum, quasi per se existens, sicut sunt substantiae. Et ad hoc sicut ad primum et principale omnia alia referuntur. Nam qualitates et quantitates dicuntur esse, inquantum insunt substantiae, motus et generationes, inquantum tendunt ad substantiam vel ad aliquid praedictorum: privationes autem et negationes, inquantum removent aliquid trium praedictorum.

Deinde cum dicit « quemadmodum ergo »

Hic ponit majorem primae rationis; dicens, quod est unius scientiae speculari non solum illa quae dicuntur « secundum unum, » idest secundum unam rationem omnino, sed etiam eorum quae dicuntur per se respectum ad unam naturam secundum habitudines diversas. Et hujus ratio est propter unitatem ejus ad quod ista dicuntur; sicut patet quod de omnibus sanativis considerat una scientia, scilicet medicinalis, et similiter de aliis quae eodem modo dicuntur.

Deinde cum dicit « manifestum igitur »

Hic ponit conclusionem intentam, quae per se est manifesta. « Ubique vero etc. » Hic ponit quod haec scientia principaliter considerat de substantiis, etsi de omnibus entibus consideret, tali ratione. Omnis scientia quae est de pluribus quae dicuntur ad unum primum, est proprie et principaliter illius primi, ex quo alia dependent secundum esse, et propter quod dicuntur secundum nomen; et hoc ubique est verum. Sed substantia est hoc primum inter omnia entia. Ergo philosophus qui considerat omnia entia primo et principaliter, debet habere in sua consideratione principia et causas substantiarum; ergo per consequens ejus consideratio primo et principaliter de substantiis est.

Deinde cum dicit « omnis autem »

Hic ostendit quod primi philosophi est considerare de omnibus substantiis, tali ratione. Omnium eorum qui sunt unius generis, est unus sensus et una scientia, sicut visus est de omnibus coloribus, et grammatica considerat omnes voces. Si igitur omnia entia sint unius generis aliquo modo, oportet quod omnes species ejus pertineant ad considerationem unius scientiae quae est generalis: et species entium diversae pertineant ad species illius scientiae diversas. Hoc autem dicit, quia non oportet quod una scientia consideret de omnibus speciebus unius generis secundum proprias rationes singularum specierum, sed secundum quod conveniunt in genere. Secundum autem proprias rationes pertinent ad scientias speciales, sicut est in proposito. Nam omnes substantiae, inquantum sunt entia vel substantiae, pertinent ad considerationem hujus scientiae: inquantum autem sunt talis vel talis substantia, ut leo vel bos, pertinent ad scientias speciales.

LECTIO II.

Quod ad hanc scientiam spectet consideratio entis et unius, juxta quorum divisiones sumuntur etiam philosophiae partes.

ANTIQUA.

Si igitur ens et unum idem et una natura, quia se adinvicem consequuntur ut principium et causa, sed non ut una ratione ostensa. Nihil autem differt, nec si similiter suscipimus, sed et prae opere magis.

Idem enim unus homo, et ens homo et homo: et non diversum aliquid ostenditur secundum repetitam dictionem, ipsum est homo, et homo et unus homo. Palam autem, quia non separantur nec in generatione neque in corruptione. Similiter autem et in uno. Quare palam quia additio in his idem ostendit: et nihil aliud unum praeter ens.

Amplius autem cujuscumque substantia unum est non secundum accidens, similiter et quod ens aliquid.

Quare quotcumque unius sunt species, tot entis, et de quibus quidem est ejusdem scientiae genere speculari. Dico autem ut de eodem et simili et aliis talibus. Fere autem omnia referuntur contraria ad principium illud. Speculata sunt autem et ea a nobis in ecloga, idest explanatione, vel tractatione contrariorum.

Et tot partes sunt philosophiae quot substantiae. Quare aliquam esse primam necesse et habitam ipsis. Existunt enim recte genera ens et unum habentia. Quapropter et haec sequuntur scientiae. Est enim philosophus ut mathematicus dictus. Etenim ea partes habet et prima quaedam et secunda est scientia, et alia deinde in mathematicis.

RECENS.

Si itaque ens et unum, idem ac una natura sunt, propterea quod se invicem sequuntur, quemadmodum principium et causa, non quod una ratione significantur, — nihil autem refert, si etiam eadem putabimus, quinimo magis proderit. Idem enim unus homo, et ens homo, ac homo: et non significat diversum aliquid secundum dictionem duplicatam, unus est homo, et est homo. Patet autem quod non separatur ens nec in generatione, nec in corruptione. Similiter et de uno. Quare manifestum est quod additio in his idem significat; et quod unum nihil aliud est praeter ens. Item, cujusque substantia, unum est, non secundum accidens: similiter et ipsum ens quodvis. Quare quot unius species, totidem et entis sunt. De quibus ipsum quid est speculari, ejusdem genere scientiae est: dico autem, utputa, de eodem et simili, ceterisque hujusmodi, et de horum oppositis.

Fere autem omnia contraria ad hoc principium reducuntur. Considerata autem haec a nobis sunto in dissertatione de contrariis.

Ac tot philosophiae partes sunt, quot substantiae. Quare necesse est ut aliqua earum prima, et alia sequens sit. Sunt autem per se habentia genera ipsum unum et ens. Quare etiam scientiae sequentur ista. Philosophus namque est, ut ille qui mathematicus dicitur. Et haec enim habet partes; ac prima quaedam et secunda scientia est, et ceterae quoque consequenter, in mathematicis.

Hic procedit ad ostendendum quod ad considerationem unius scientiae pertineat considerare hujusmodi communia, scilicet unum et multa, idem et diversum: et circa hoc duo facit. Primo ostendit hoc de singulis per proprias rationes. Secundo de omnibus simul per quasdam rationes communes, ibi, « Et philosophi est de omnibus posse speculari. » Circa primum duo facit. Primo ostendit quod de omnibus his considerare debet philosophus. Secundo docet modum considerandi, ibi, « Quare quoniam unum multipliciter etc. » Circa primum duo facit. Primo ostendit quod ad hanc scientiam pertineat considerare de uno et de speciebus unius. Secundo quod ad eamdem scientiam pertineat considerare de omnibus oppositis, ibi, « Quoniam autem unius est opposita considerare. » Circa primum duo facit. Primo enim ostendit quod hujus scientiae est considerare de uno. Secundo quod ejus sit considerare de speciebus unius, ibi, « Quare quotcumque unius. » Dicit ergo primo, quod ens et unum sunt idem et una natura. Hoc ideo dicit, quia quaedam sunt idem numero quae non sunt una natura, sed diversae, sicut Socrates, et hoc album, et hoc musicum. Unum autem et ens non diversas naturas, sed unam significant. Hoc autem contingit dupliciter. Quaedam enim sunt unum quae consequuntur se adinvicem convertibiliter sicut principium et causa. Quaedam vero non solum convertuntur ut sint idem subjecto, sed etiam sunt unum secundum rationem, sicut vestis et indumentum. Unum autem et ens significant unam naturam secundum diversas rationes. Unde sic se habent sicut principium et causa, sed non sicut tunica et vestis, quae sunt nomina penitus synonyma. Nihil tamen differt ad propositum, si similiter accipiamus ea dici, sicut illa quae sunt unum et subjecto et ratione. Sed hoc erit « magis prae opere, » idest magis utile ad hoc quod intendit. Intendit enim probare quod unum et ens cadunt sub eadem consideratione, et quod habent species sibi correspondentes. Quod manifestius probaretur si unum et ens essent idem re et ratione, quam si sint idem re et non ratione. Quod autem sint idem, reprobat duabus rationibus, quarum primam ponit ibi « idem enim »

Quae talis est. Quaecumque duo addita uni nullam diversitatem afferunt, sunt penitus idem: sed unum et ens addita homini vel cuicumque alii nullam diversitatem afferunt: ergo sunt penitus idem. Minor patet: idem enim est dictum homo, et unus homo. Et similiter est idem dictum, ens homo, vel quod est homo: et non demonstratur aliquid alterum cum secundum dictionem replicamus dicendo, est ens homo, et homo, et unus homo. Quod quidem probat sic. Idem enim est generari et corrumpi hominem, et id quod est homo. Quod ex hoc patet, quia generatio est via ad esse, et corruptio mutatio ab esse ad non esse. Unde nunquam generatur homo, quin generetur ens homo: nec unquam corrumpitur homo, quin corrumpatur

ens homo. Quae autem simul generantur et corrumpuntur sunt unum. Et sicut dictum est quod ens et homo non separantur in generatione et corruptione, similiter apparet de uno. Nam cum generatur homo, generatur unus homo: et cum corrumpitur, similiter corrumpitur. Unde manifestum est quod appositio in istis ostendit idem; et per hoc quod additur vel unum vel ens non intelligitur addi aliqua natura supra hominem. Ex quo manifeste apparet, quod unum non est aliud praeter ens: quia quaecumque uni et eidem sunt eadem, sibiinvicem sunt eadem. Patet autem ex praedicta ratione, non solum quod sunt unum re, sed quod differunt ratione. Nam si non differunt ratione, essent penitus synonyma; et sic nugatio esset cum dicitur, ens homo et unus homo. Sciendum est enim quod hoc nomen Homo, imponitur a quidditate tantum; hoc vero nomen Ens, imponitur ab actu essendi: et hoc nomen Unum, ab ordine vel indivisione. Est enim unum ens indivisum. Idem autem est quod habet essentiam, et quod est in se indivisum. Unde ista tria, res, ens, unum, significant omnino idem, sed secundum diversas rationes.

Deinde cum dicit « amplius autem »

Hic ponit secundam rationem ad idem; quae talis est. Quaecumque duo praedicantur de substantia alicujus rei per se et non per accidens, illa sunt idem secundum rem: sed ita se habent unum et ens, quod praedicantur per se et non secundum accidens de substantia cujuslibet rei. Substantia enim cujuslibet rei est unum per se et non secundum accidens. Ens ergo et unum significant idem secundum rem. Quod autem ens et unum praedicentur de substantia cujuslibet rei per se et non secundum accidens, sic potest probari. Si enim praedicarentur de substantia cujuslibet rei per aliquod ens ei additum, de illo iterum necesse est praedicari ens, quia unumquodque est unum et ens. Aut ergo iterum de hoc praedicatur per se, aut per aliquid aliud additum. Si per aliquid aliud, iterum esset quaestio de illo addito, et sic erit procedere usque ad infinitum. Hoc autem est impossibile: ergo necesse est stare in primo, scilicet quod substantia rei sit una et ens per seipsam, et non per aliquid additum.

Sciendum est autem quod circa hoc Avicenna aliud sensit. Dixit enim quod unum et ens non significant substantiam rei, sed significant aliquid additum. Et de ente quidem hoc dicebat, quia in qualibet re quae habet esse ab alio, aliud est esse rei, et substantia sive essentia ejus: hoc autem nomen ens, significat ipsum esse. Significat igitur (ut videtur) aliquid additum essentiae. De uno autem hoc dicebat, quia aestimabat quod illud unum quod convertitur cum ente, sit idem quod illud unum quod est principium numeri. Unum autem quod est principium numeri necesse est significare quamdam naturam additam substantiae: alioquin cum numerus ex unitatibus constituatur, non esset numerus species quantitatis, quae est accidens substantiae superadditum. Dicebat autem quod hoc unum convertitur cum ente, non quia significat ipsam rei substantiam vel entis, sed quia significat accidens quod inhaeret omni enti, sicut risibile quod convertitur cum homine. Sed in primo quidem non videtur dixisse recte. Esse enim rei quamvis sit aliud ab ejus essentia, non tamen est intelligendum quod sit aliquod superadditum ad modum accidentis, sed quasi constituitur per principia essentiae. Et ideo hoc nomen Ens quod imponitur ab ipso esse, significat idem cum nomine quod imponitur ab ipsa essentia. De uno autem non videtur esse verum, quod sit idem quod convertitur cum ente, et quod est principium numeri. Nihil enim quod est in determinato genere videtur consequi omnia entia. Unde unum quod determinatur ad speciale genus entis, scilicet ad genus quantitatis discretae, non videtur posse cum ente universali converti. Si enim unum est proprium et per se accidens entis, oportet quod ex principiis causetur entis in quantum ens, sicut quodlibet accidens proprium ex principiis sui subjecti. Ex principiis autem communibus entis inquantum est ens, non intelligitur causari aliquod particulariter ens sufficienter. Unde non potest esse quod ens aliquod determinati generis et speciei sit accidens omnis entis. Unum igitur quod est principium numeri, aliud est ab eo quod cum ente convertitur. Unum enim quod cum ente convertitur, ipsum ens designat, superaddens indivisionis rationem, quae, cum sit negatio vel privatio, non ponit aliquam naturam enti additam. Et sic in nullo differt ab ente secundum rem, sed solum ratione. Nam negatio vel privatio non est ens naturae, sed rationis, sicut dictum est. Unum vero quod est principium numeri addit supra substantiam, rationem mensurae, quae est propria passio quantitatis, et primo invenitur in unitate. Et dicitur per privationem vel negationem divisionis, quae est secundum quantitatem continuam. Nam numerus ex divisione continui causatur. Et ideo numerus ad scientiam mathematicam pertinet, cujus subjectum extra materiam esse non potest, quamvis sine materia sensibili consideretur. Hoc autem non esset, si unum quod est principium numeri, secundum esse a materia separaretur in rebus immaterialibus existens, quasi cum ente conversum.

« Quare quotcumque »

Hic concludit quod philosophi est considerare de partibus unius, sicut de partibus entis. Et primo hoc ostendit. Secundo etiam ostendit, quod secundum diversas partes entis et unius, sunt diversae partes philosophiae, ibi, « Et tot partes. » Dicit ergo primo, quod ex quo unum et ens idem significant, et ejusdem sunt species eaedem, oportet quod tot sint species entis, quot sunt species unius, et sibiinvicem respondentes. Sicut enim partes entis sunt substantia, quantitas et qualitas etc. , ita et partes unius sunt idem, aequale et simile. Idem enim unum in substantia est. Aequale, unum in quantitate. Simile, unum in qualitate. Et secundum alias partes entis possent sumi aliae partes unius, si essent nomina posita. Et sicut ad unam scientiam, scilicet ad philosophiam, pertinet consideratio de omnibus partibus entis, ita et de omnibus partibus unius, scilicet eodem et simili et hujusmodi. Et ad hoc « principium, » scilicet unum, reducuntur omnia contraria « fere. » Et hoc addit, quia in quibusdam non est ita manifestum. Et tamen hoc necesse est: quia, cum in omnibus contrariis alterum habeat privationem inclusam, oportet fieri reductionem ad privativa prima, inter quae praecipue est unum. Et iterum multitudo, quae ex uno causatur, causa est diversitatis differentiae et contrarietatis, ut infra dicetur. Et haec dicit esse considerata « in e-

« eloga, » idest in electione « contrariorum, » idest in tractatu, quae est pars electa ad tractandum de contrariis, scilicet in decimo hujus.

« Et tot partes »

Hic ostendit partes philosophiae distingui secundum partes entis et unius; et dicit, quod tot sunt partes philosophiae, quot sunt partes substantiae, de qua dicitur principaliter ens et unum et de qua principalis est hujus scientiae consideratio et intentio. Et, quia partes substantiae sunt ordinatae adinvicem, nam substantia immaterialis est prior substantia sensibili naturaliter; ideo necesse est inter partes philosophiae esse quamdam primam. Illa tamen, quae est de substantia sensibili, est prima ordine doctrinae, quia a notioribus nobis oportet incipere disciplinam: et de hac determinatur in septimo et octavo hujus. Illa vero, quae est de substantia immateriali est prior dignitate et intentione hujus scientiae, de qua traditur in duodecimo hujus. Et tamen quaecumque sunt prima, necesse est quod sint continua aliis partibus, quia omnes partes habent pro genere unum et ens. Unde in consideratione unius et entis diversae partes hujus scientiae uniuntur, quamvis sint de diversis partibus substantiae; ut sic sit una scientia inquantum partes praedictae sunt consequentes « hoc, » id est unum et ens, sicut communia substantiae. Et in hoc philosophus est similis mathematico. Nam mathematica habet diversas partes, et quamdam principaliter sicut arithmeticam, et quamdam secundario sicut geometriam, et alia consequenter se habent his, sicut perspectiva, astrologia et musica.

LECTIO III.

Unum et multa, et quaecumque opposita ad eamdem scientiam attinere, et quomodo, docetur.

ANTIQUA.

Quoniam autem unius est opposita speculari, et uni opponitur pluralitas, et negationem et privationem unius est speculari: quia utrumque speculatur unum, cujus negatio aut privatio. Haec autem quae simpliciter dicitur, quia non inest illi, aut alicui generi. Huic igitur uni differentia adest praeter quod est in negatione. Illius enim absentia negatio est. In privatione vero subjecta quaedam fit natura, de qua dicitur privatio.

Sed uni pluralitas opponitur. Quare opposita dictis diversumque et dissimile et inaequale et quaecumque alia dicuntur, aut secundum pluralitatem et unum, est dictae cognoscere scientiae. Quorum unum quidem contrarietas est. Differentia namque quaedam contrarietas est, et differentia diversitas.

Quare quoniam unum multipliciter dicitur, et haec quidem multipliciter dicentur. Attamen unius omnia cognoscere. Non enim simpliciter alterius. Quare si nec secundum unum, nec ad unum rationes referuntur, tunc alterius. Quoniam vero ad primum omnia referuntur, ut quaecumque unum dicuntur, ad primum unum, similiter dicendum est et de eodem et diverso et contrariis se habere. Ergo divisum quoties dicitur singulum, sic reducendum est ad primum in singulis praedicatis, quomodo ad illud dicitur. Hoc enim habendo illud, illa vero faciendo illud, alia vero secundum alios dicentur modos.

Palam ergo, quod in quaestionibus dictum est quia uni est de his et de substantia sermonem habere: hoc autem erat unum dubitatorum.

RECENS.

Quoniam autem unius est opposita speculari, uni vero opponitur pluralitas; negationem vero et privationem unius est speculari, propterea quod utroque modo unum speculatur id, cujus est negatio aut privatio (aut enim simpliciter dicimus non inesse illud, aut aliquod genus statuentes: in illo siquidem uni differentia est secundum illud quod in negatione: negatio namque absentia illius est; in privatione vero etiam subjecta quaedam natura fit, de qua privatio dicitur); uni autem pluralitas opponitur. Quare etiam praedictis opposita, diversum, dissimile, et inaequale, et quaecumque alia, quae aut secundum eadem dicuntur, aut secundum pluralitatem et unitatem, cognoscere, dictae scientiae est. Ex quibus unum quiddam est etiam contrarietas. Contrarietas enim est differentia quaedam: differentia vero, diversitas.

Quare quum unum multipliciter dicatur, haec quoque multipliciter quidem dicentur: unius tamen est cuncta cognoscere. Non enim si multipliciter, ideo alterius; sed si neque secundum unum, neque ad unum rationes reducuntur, tunc alterius.

Quum autem ad primum cuncta reducuntur, utputa quotcumque unum dicuntur, ad primum unum, similiter de eodem, et diverso, et contrariis, dicendum se habere. Quapropter dividendo quot modis singula dicantur, sic attribuendum est ad primum in unoquoque praedicamento, quomodo ad illud dicatur: quaedam enim eo quod habent illud; quaedam eo quod faciunt; quaedam secundum alios hujuscemodi modos dicentur.

Manifestum itaque quod in dubitationibus dictum est, unius esse, tam de his quam de substantia rationem habere: hoc autem unum erat eorum quae in dubitationibus diximus.

Hic ostendit, quod considerare de oppositis pertinet ad scientiam istam: et circa hoc duo facit. Primo ostendit, quod ejus est considerare de negatione et privatione. Secundo de contrariis, ibi, « Sed uni etc. » Dicit ergo, quod, cum ad unam scientiam pertineat considerare opposita, sicut ad medicinam considerare sanum et aegrum, et ad grammaticam congruum et incongruum: uni autem opponitur multitudo: necesse est, quod illius scientiae sit speculari negationem et privationem, cujus est speculari unum et multitudinem. Propter quod « utriusque » est considerare unum; scilicet ex utroque dependet unius consideratio, de cujus ratione est negatio et privatio. Nam sicut dictum est, unum est ens non divisum: divisio autem ad multitudinem pertinet, quae uni opponitur. Unde cujus est considerare unum, ejus est considerare negationem vel privationem. Negatio autem est duplex: quaedam simplex per quam absolute dicitur quod hoc non inest illi. Alia est negatio in genere, per quam aliquid non absolute negatur, sed infra metas alicujus generis; sicut caecum dicitur non simpliciter, quod non ha-

bet visum, sed infra genus animalis quod natum est habere visum. Et haec adest differentia hujus quod dico unum praeter « quod est in negatio- « ne, » idest per quam distat a negatione: quia negatio dicit tantum absentiam alicujus, scilicet quod removet, sine hoc quod determinet subjectum. Unde absoluta negatio potest verificari tam de non ente, quod est natum habere affirmationem, quam de ente, quod est natum habere et non habet. Non videns enim potest dici tam chimaera quam lapis quam etiam homo. Sed in privatione est quaedam natura vel substantia determinata, de qua dicitur privatio: non enim omne non videns potest dici caecum, sed solum quod est natum habere visum. Et sic, cum negatio, quae in ratione unius includitur, sit negatio in subjecto (alias non ens, unum dici posset): patet, quod unum differt a negatione simpliciter, et magis trahit se ad naturam privationis, ut infra decimo hujus habetur. Sciendum est autem quod quamvis unum importet privationem implicitam, non tamen est dicendum quod importet privationem multitudinis: quia cum privatio sit posterior naturaliter eo cujus est privatio, sequeretur quod unum esset posterius naturaliter multitudine. Item quod multitudo poneretur in definitione unius. Nam privatio definiri non potest nisi per suum oppositum, ut quid est caecitas? privatio visus. Unde cum in definitione multitudinis ponatur unum (nam multitudo est aggregatio unitatum), sequitur quod sit circulus in definitionibus. Et ideo dicendum quod unum importat privationem divisionis, non quidem divisionis quae est secundum quantitatem, nam ista divisio determinatur ad unum particulare genus entis, et non posset cadere in definitione unius. Sed unum quod cum ente convertitur importat privationem divisionis formalis quae fit per opposita, cujus prima radix est oppositio affirmationis et negationis. Nam illa dividuntur adinvicem, quae ita se habent, quod hoc non est illud. Primo igitur intelligitur ipsum ens, et ex consequenti non ens, et per consequens divisio, et per consequens unum quod divisionem privat, et per consequens multitudo, in cujus ratione cadit divisio, sicut in ratione unius indivisio; quamvis aliqua divisa modo praedicto rationem multitudinis habere non possint nisi prius cuilibet divisorum ratio unius attribuatur.

« Sed uni pluralitas »

Hic ostendit quod philosophi est considerare contraria. Uni enim multitudo opponitur, ut dictum est. Opposita autem est unius scientiae considerare. Cum igitur ista scientia consideret unum et idem, aequale et simile, necesse est quod consideret opposita his, scilicet multum, alterum sive diversum, dissimile et inaequale, et quaecumque alia reducuntur ad illa, sive etiam ad unum et pluralitatem. Et inter ista una est contrarietas. Nam contrarietas est quaedam differentia, eorum scilicet quae maxime differunt in eodem genere: differentia vero est quaedam alteritas sive diversitas, ut decimo hujus habetur: igitur contrarietas pertinet ad considerationem hujus scientiae.

« Quare quoniam »

Hic tradit modum, quo philosophus de his debet determinare: et dicit, quod cum omnia praedicta deriventur ab uno, et unum multipliciter dicatur, etiam omnia ista necesse est multipliciter dici: scilicet idem et diversum et alia hujusmodi. Sed tamen quamvis multipliciter dicantur omnia, tamen quae significantur per quodlibet horum nominum est cognoscere unius scientiae, scilicet philosophiae. Non enim sequitur, quod si aliquid dicitur multipliciter, quod propter hoc sit alterius scientiae vel diversae. Diversa enim significata si neque dicuntur « secundum unum, » idest secundum unam rationem, scilicet univoce, nec ratione diversa referuntur ad unum, sicut est in analogicis: tunc sequitur, quod sit alterius, idest diversae scientiae de his considerare, vel ad minus unius per accidens. Sicut caeleste sidus, quod est canis, considerat astrologus, naturalis autem canem marinum et terrestrem. Haec autem omnia referuntur ad unum principium. Sicut enim quae significantur per hoc nomen Unum, licet sint diversa, reducuntur tamen in unum primum significatum; similiter est dicendum de his nominibus, idem, diversum, contrarium, et hujusmodi. Et ideo circa unumquodque istorum philosophus duo debet facere: videlicet primo dividere quot modis dicitur unumquodque. Et haec divisio consequenter assignatur in « unoquoque praedicato, » idest in unoquoque istorum nominum de pluribus praedicatorum, ad quod primum dicatur; sicut quid est primum significatum hujus nominis Idem vel Diversum et quomodo ad illud omnia alia referantur; aliquid quidem inquantum habet illud, aliquid autem inquantum facit illud, vel secundum alios hujusmodi modos.

Deinde cum dicit « palam ergo »

Inducit conclusionem ex omnibus praecedentibus; scilicet quod hujus scientiae est ratiocinari de his communibus et de substantia: et hoc fuit unum quaesitum inter quaestiones in tertio disputatas.

LECTIO IV.

Quod prima philosophia consideret omnia contraria, cum consideret ens et unum et contraria, quorum speculatio ad nullam scientiam particularem attinet, probat.

ANTIQUA.

Et philosophi est de omnibus posse speculari. Nam, si non philosophi, quis est qui investigat si idem Socrates et Socrates sedens, aut si unum uni contrarium, aut quid est contrarium, aut quoties dicitur, similiter autem et de talibus? Quoniam ergo unius inquantum est unum, et entis inquantum est ens, eaedem secundum se passiones sunt, sed non inquantum numeri, aut lineae, aut ignis, palam quia illius scientiae et quid est in eis cognoscere et eorum accidentia. Et ideo non peccant qui de eis intendebant quasi non philosophantes, sed quia primum est substantia, de qua nihil audiunt. Quare sicut sunt et numeri et inquantum numeri propriae passiones sunt, ut imparitas et paritas, et mensuratio, aequalitas, excedentia et defectio, et ea quae secundum se et adinvicem insunt numeris, similiter autem et solido, et mobili et immobili, et levi et gravi sunt alia propria, sic entis inquantum est ens quaedam propria, et ea sunt de quibus est philosophi perscrutari veritatem.

Signum autem. Dialectici namque et sophistae, eamdem subinduunt figuram philosopho, quia sophistae apparens est sophia et dialectici de omnibus disputant: omnibus autem commune ens est. Disputant autem et de his, scilicet quia sophistae sunt ea communia. Nam circa idem genus versatur et sophistica et dialectica cum philosophia.

Sed differt ab hac quidem modo potestatis, ab illa vero vitae prohaeresi idest electione. Est autem dialectica tentativa, de quibus philosophia est sciens: sophistica quidem visa, ens vero non.

Amplius contrariorum alia coelementatio, privatio, et omnia referuntur ad ens et ad non ens, et ad unum et ad pluralitatem: ut status unius et motus pluralitatis.

Entia vero et substantiam confitentur fere omnes ex contrariis componi. Omnes enim principia contraria dicunt. Hi namque impar et par, illi vero calidum et frigidum, alii finitum et infinitum, alii amorem et odium.

Omnia vero alia reducta videntur ad unum et pluralitatem. Sumatur ergo illa reductio a nobis. Principia vero et omnia quae de aliis, ad unum et ens ut in genera ea cadunt.

Palam igitur ex his, quia unius est scientiae ens inquantum est ens speculari. Omnia namque aut ex contrariis, aut contraria. Principia vero contrariorum unum et pluralitas: et ea unius scientiae, sive secundum unum dicantur, sive non, ut forsan habet veritas. Attamen etsi multipliciter dicatur unum, ad principium omnia dicentur et contraria similiter. Et propter hoc si non ens et unum universaliter idem in omnibus, aut separabile, ut forsan non est, sed hoc quidem ad unum, illud vero ad ea quae consequenter sunt.

Et propter hoc non est Geometrae speculari quid contrarium, aut perfectum, aut unum, aut ens, aut idem, aut diversum, nisi ex conditione.

Quod quidem igitur unius scientiae est ens inquantum ens speculari, et quae insunt ei inquantum ens, manifestum. Et quia non solum substantiarum, sed accidentium eadem est theoria, et dictorum, et de priore et posteriore, et genere et species et toto et parte et talibus aliis.

RECENS.

Et philosophi est, de omnibus posse speculari. Si enim non philosophi, quis erit qui considerabit si idem Socrates, et Socrates sedens? aut si unum uni contrarium? aut quid est contrarium, aut quot modis dicitur? Similiter de ceteris quoque hujuscemodi.

Quum itaque unius prout unius, et entis prout entis, hae per se passiones sint, et non prout numeri, aut lineae, aut ignis, patet quod illius scientiae est, et quid est cognoscere, et accidentia eis. Et non in hoc errant, qui de his considerant, tanquam non philosophantes, sed quoniam substantia, de qua nihil sciunt, prior est. Nam quemadmodum et numeri, prout numerus est, propriae passiones sunt, ut imparitas, paritas, commensuratio, aequalitas, excessus, defectus, et haec tum absolutis tum mutuo relatis insunt numeris, similiter solido et immobili et mobili et levi et gravi aliqua propria sunt: ita et enti, prout ens est, quaedam propria sunt. Et haec sunt de quibus veritatem considerare philosophi est.

Signum autem est, quod dialectici et sophistae eandem quidem, quam philosophus, subeunt figuram: sophistica enim, apparens solum sapientia est: dialectici quoque de omnibus disputant: ens vero commune omnibus est. Disputant autem de his scilicet, eo quod haec propria philosophiae sunt. Circa idem enim genus sophistica et dialectica versantur cum philosophia: verum philosophia, ab hac quidem modo facultatis, ab illa vero electione vitae differt. Dialectica autem est tentativa, de quibus philosophia est cognitiva: sophistica vero apparens philosophia, non vera.

Item, contrariorum altera coordinatio privatio est, et cuncta ad ens et non-ens, et unum et pluralitatem reducuntur: utputa status quidem unius est, motus vero pluralitatis. Entia vero et substantiam fere cuncti concedunt ex contrariis compositam esse. Omnes etenim principia ajunt esse contraria: quidam, par et impar; quidam, calidum et frigidum; quidam finem et infinitum; quidam, amicitiam et contentionem. Cetera quoque omnia videntur reducta ad unum et pluralitatem. Accipiatur autem haec reductio a nobis. Ac principia quae ab aliis ponuntur, vel maxime in haec tamquam in genera cadunt.

Manifestum itaque ex his etiam est, quod unius scientiae est ens, prout ens est, speculari. Cuncta etenim sunt aut contraria, aut ex contrariis: principia vero contrariorum sunt unum et pluralitas. Haec autem sunt unius scientiae, sive secundum unum dicantur, sive non, sicuti fortassis et veritas se habet.

At quamvis unum multipliciter dicatur, ad primum tamen cetera reducentur: et contraria, similiter. Ac vel propterea, etsi ens aut unum non est universale, at idem in omnibus, aut separatum, sicuti fortassis non est, haec nihilominus ad unum, et illa consequenter. Quapropter non est geometrae, quid contrarium aut perfectum, aut unum, aut ens, aut idem aut diversum sit, speculari, nisi ex supposito.

Quod igitur unius scientiae est ens, prout ens est, et quae ei prout enti insunt, speculari, manifestum est: et quod non solum substantiarum, verum etiam eorum quae substantiis insunt, eadem speculativa est, ac illorum quae dicta sunt, et de priori et posteriori, et genere et specie, et toto et parte, ceterisque hujuscemodi.

Hic ostendit per rationes communes, quod de omnibus praedictis philosophus debet considerare. Et primo ostendit propositum. Secundo conclusionem inducit intentam, ibi, « Quod quidem igitur « etc. » Circa primum duo facit. Primo ostendit propositum. Secundo ex dictis infert quoddam corollarium, ibi, « Et propter hoc etc. » Ostendit autem primum tribus rationibus. Secunda ibi, « Si« gnum autem etc. » Tertia ibi, « Amplius autem « etc. » Prima ratio talis est. Omnes dubitationes,

quae possunt moveri, sunt in aliqua scientia solvendae: sed de praedictis communibus moventur quaedam quaestiones, sicut de eodem et de diverso movetur illa quaestio, utrum sit idem Socrates, et Socrates sedens: et de contrariis movetur ista quaestio, utrum unum sit contrarium uni, et quot modis dicitur: ergo oportet, quod in aliqua scientia ista solvantur, quae consideret de eodem et contrario et aliis praedictis. Et quod hoc pertineat ad philosophum et ad nullum alium, sic probat. Ejus est considerare primas passiones entis, cujus est considerare ens secundum quod est ens. Sed praedicta omnia sunt per se accidentia entis et unius secundum quod hujusmodi. Sicut enim numerus, inquantum hujusmodi, habet proprias passiones, ut superfluum, aequale, commensuratum et hujusmodi, quorum quaedam insunt alicui numero absolute, ut par et impar, quaedam uni per comparationem ad alterum, ut aequale: et etiam substantia habet proprias passiones « ut firmum, » idest corpus, et alia hujusmodi. Similiter et ens inquantum ens, habet quaedam propria, quae sunt communia praedicta, ergo consideratio eorum pertinet ad Philosophum. Et ideo tradentes philosophiam non peccaverunt de his tractando tamquam « non philo- « sophantes, » idest tamquam ista non pertineant ad considerationem philosophiae: sed quia de his tractantes de substantia nihil audiunt, quasi substantiae omnino obliviscantur, cum tamen ipsa sit primum inter illa, de quibus Philosophus debet considerare.

Deinde cum dicit « signum autem »

Hic ponit secundam rationem ad idem ostendendum, quae est per signum, quae talis est. Dialectici et sophistae induunt figuram eamdem philosopho, quasi similitudinem cum eo habentes: sed dialectici et sophistae disputant de praedictis: ergo et philosophi est ea considerare. Ad manifestationem autem primae ostendit quomodo dialectica et sophistica cum philosophia habeant similitudinem, et in quo differunt ab ea. Conveniunt autem in hoc, quod dialectici est considerare de omnibus. Hoc autem esse non posset, nisi consideraret omnia secundum quod in aliquo uno conveniunt: quia unius scientiae unum subjectum est, et unius artis una est materia, circa quam operatur. Cum igitur omnes res non conveniant nisi in ente, manifestum est quod dialecticae materia est ens, et ea quae sunt entis, de quibus etiam philosophus considerat. Similiter etiam sophistica habet quamdam similitudinem philosophiae. Nam sophistica est « visa » sive apparens sapientia, non existens. Quod autem habet apparentiam alicujus rei, oportet quod aliquam similitudinem cum illa habeat. Et ideo oportet quod eadem consideret philosophus, dialecticus et sophista. Differunt autem abinvicem philosophus quidem a dialectico secundum potestatem. Nam majoris virtutis est consideratio philosophi quam consideratio dialectici. Philosophus enim de praedictis communibus procedit demonstrative. Et ideo ejus est habere scientiam de praedictis, et est cognoscitivus eorum per certitudinem. Nam certa cognitio sive scientia est effectus demonstrationis. Dialecticus autem circa omnia praedicta procedit ex probabilibus; unde non facit scientiam, sed quamdam opinionem. Et hoc ideo est, quia ens est duplex: ens scilicet rationis et ens naturae. Ens autem rationis dicitur proprie de illis intentionibus, quas ratio adinvenit in rebus consideratis; sicut intentio generis, speciei et similium, quae quidem non inveniuntur in rerum natura, sed considerationem rationis consequuntur. Et hujusmodi, scilicet ens rationis, est proprie subjectum logicae. Hujusmodi autem intentiones intelligibiles, entibus naturae aequiparantur, eo quod omnia entia naturae sub consideratione rationis cadunt. Et ideo subjectum logicae ad omnia se extendit, de quibus ens naturae praedicatur. Unde concludit, quod subjectum logicae aequiparatur subjecto philosophiae, quod est ens naturae. Philosophus igitur ex principiis ipsius procedit ad probandum ea quae sunt consideranda circa hujusmodi communia accidentia entis. Dialecticus autem procedit ad ea consideranda ex intentionibus rationis, quae sunt extranea a natura rerum. Et ideo dicitur, quod dialectica est tentativa, quia tentare proprium est ex principiis extraneis procedere. A sophista vero differt philosophus « prohaeresi, » idest electione vel voluptate, idest desiderio vitae. Ad aliud enim ordinat vitam suam et actiones philosophus et sophista. Philosophus quidem ad sciendum veritatem; sophista vero ad hoc quod videatur scire quamvis nesciat. Licet autem dicatur, quod Philosophia est scientia, non autem dialectica et sophistica, non tamen per hoc removetur quin dialectica et sophistica sint scientiae. Dialectica enim potest considerari secundum quod est docens, et secundum quod est utens. Secundum quidem quod est docens, habet considerationem de istis intentionibus, instituens modum, quo per eas procedi possit ad conclusiones in singulis scientiis probabiliter ostendendas; et hoc demonstrative facit, et secundum hoc est scientia. Utens vero est secundum quod modo adjuncto utitur ad concludendum aliquid probabiliter in singulis scientiis; et sic recedit a modo scientiae. Et similiter dicendum est de sophistica; quia prout est docens tradit per necessarias et demonstrativas rationes modum arguendi apparenter. Secundum vero quod est utens, deficit a processu verae argumentationis. Sed in parte logicae quae dicitur demonstrativa, solum doctrina pertinet ad logicam, usus vero ad philosophiam et ad alias particulares scientias quae sunt de rebus naturae. Et hoc ideo, quia usus demonstrativae consistit in utendo principiis rerum, de quibus fit demonstratio, quae ad scientias reales pertinet, non utendo intentionibus logicis. Et sic apparet, quod quaedam partes logicae habent ipsam scientiam et doctrinam et usum, sicut dialectica tentativa et sophistica; quaedam autem doctrinam et non usum, sicut demonstrativa.

« Amplius contrariorum »

Hic ponit tertiam rationem, quae talis est. Quaecumque reducuntur in unum et ens, debent considerari a philosopho, cujus est considerare unum et ens: sed omnia contraria reducuntur ad unum et ens: ergo omnia contraria sunt de consideratione philosophi, cujus est considerare unum et ens. Quod autem omnia contraria reducantur ad unum et ens, ostendit quidem primo quantum ad ens hoc modo. Inter duo contraria, quae a philosophis principia ponuntur, ut in primo habitum est, semper unum quidem est alteri correlativum, et ei coordinatum est, ut privatio. Quod ex hoc patet: quia semper alterum contrariorum est imperfectum respectu alterius, et sic quamdam perfectionis privationem alterius importat. Privatio autem est

quaedam negatio, ut dictum est supra; et sic est non ens. Et sic patet quod omnia contraria reducuntur in ens et non ens. Similiter etiam ostendit quod reducuntur in unum et multitudinem, per quoddam exemplum. Status enim sive quies reducitur in unitatem. Illud enim quiescere dicitur, quod uno modo se habet nunc et prius, ut in sexto Physicorum traditur. Motus autem ad multitudinem pertinet; quia quod movetur, diversimode se habet nunc et prius; quod multitudinem importat.

Deinde ibi « entia vero »

Ostendit alio modo, quod contraria reducuntur ad ens: quia principia et principiata sunt unius considerationis. Principia autem entium inquantum hujusmodi confitentur philosophi esse contraria. Omnes enim dicunt entia et substantias entium ex contrariis componi, ut in primo Physicorum dictum est, et primo hujus. Et quamvis in hoc conveniant quod entium principia sint contraria, differunt tamen quantum ad contraria quae ponunt. Quidam enim ponunt par et impar, sicut Pythagorici. Et alii calorem ut frigus, sicut Parmenides. Quidam « finem » sive terminum « et infinitum, » idest finitum et infinitum, sicut idem Pythagoras. Nam pari et impari, finitum et infinitum attribuebant, ut in primo habitum est. Alii concordiam et discordiam, sicut Empedocles. Patet ergo quod contraria reducuntur in considerationem entis.

Deinde ulterius ibi « omnia vero »

Dicit, quod sicut praedicta contraria reducuntur ad ens, ita habent reduci ad unum et multitudinem. Quod apparet. Nam imparitas aliquid unitatis habet propter indivisionem: paritas autem ad naturam multitudinis pertinet propter suam divisionem. Sic autem finis sive terminus ad unitatem pertinet, quae est terminus omnis resolutionis: infinitum autem pertinet ad multitudinem, quae in infinitum augetur. Concordia etiam unitatis est manifeste (1). Discordia vero multitudinis. Calor autem ad unitatem pertinet, inquantum habet unire homogenea. Frigus autem ad multitudinem, inquantum habet ea separare. Nec solum ista contraria reducuntur sic in unum et multitudinem, sed etiam alia. Sed ista « reductio » sive introductio ad unum et multitudinem accipiantur sive « sumatur, » idest supponatur nunc a nobis, quia longum esset per singula contraria hoc discutere. Deinde ostendit consequenter quod omnia contraria reducuntur ad unum et ens. Constat enim quod omnia tam principia quam quae sunt « de aliis, » idest principiata, inducunt in unum et ens tamquam in genera; non quod sint vere genera; sed ratione suae communitatis quamdam similitudinem generum habent. Si igitur contraria omnia sunt principia vel ex principiis, oportet quod ad unum et ens reducantur. Sic igitur patet, quod dupliciter ostendit contraria reduci ad ens. Primo per naturam privationis. Secundo per hoc quod contraria sunt principia. Quod vero reducantur ad unum, ostendit per exemplum et per quamdam inductionem. Finaliter autem ostendit quod reducantur ad unum et ens inquantum sunt genera.

« Palam igitur »

Hic ostendit conversum: scilicet quod ista scientia considerat ens, quia considerat praedicta, tali ratione. Omnia entia reducuntur ad contraria; quia vel sunt contraria, vel sunt ex contrariis: contraria vero reducuntur ad unum et multitudinem, quia unum et multitudo sunt principia contrariorum: unum autem et multitudo sunt unius scientiae, scilicet philosophiae: ergo et ejus est considerare ens secundum quod est ens. Sciendum est tamen, quod praedicta omnia in unius scientiae considerationem cadunt, sive dicantur « secundum unum, » idest univoce, sive non, sicut fortasse verum est. Sed tamen quamvis unum dicatur multipliciter, omnia tamen alia, idest omnes significationes, reducuntur ad unam primam significationem. Et similiter est etiam de contrariis, quae dicuntur multipliciter, sed omnes significationes ad unam primam reducuntur. Et propter hoc, si etiam unum et ens non est unum universale quasi genus existens, sicut supra ponebatur, sive dicamus quod universale sit unum in omnibus secundum opinionem nostram sive quod sit aliquid separatum a rebus secundum opinionem Platonis, sicut fortassis non est verum: tamen dicuntur secundum prius et posterius: sicut et aliae significationes referuntur ad unum primum, et aliae se habent consequenter respectu illius primi. Utitur tamen adverbio dubitandi, quasi nunc supponens quae inferius probantur. Sciendum tamen est quod hoc, quod dixit, omnia entia contraria esse vel ex contrariis, non posuit secundum suam opinionem, sed accepit quasi opinionem philosophorum antiquorum: entia enim immobilia nec sunt contraria, nec ex contrariis. Unde nec Plato circa sensibiles substantias immobiles posuit contrarietatem. Fecit enim unitatem ex parte formae, contrarietatem ex parte materiae. Antiqui vero philosophi solummodo substantias sensibiles posuerunt, in quibus necesse est contrarietatem esse secundum quod mobiles sunt.

Deinde cum dicit « et propter »

Inducit quoddam corollarium ex praedictis; dicens, quod geometriae non est speculari de praedictis, quae sunt accidentia entis inquantum est ens, scilicet quid est contrarium, aut quid est perfectum, et hujusmodi. Sed si consideret, hoc erit « ex conditione, » idest ex suppositione, quasi supponens ab aliquo priori philosopho, a quo sumit quantum est necessarium ad suam materiam. Et hoc quod dicitur de geometria, similiter est intelligendum in qualibet alia particulari scientia.

Deinde cum dicit « quod quidem »

Colligit quae sunt supra ostensa; dicens, manifestum esse, quod ad unam scientiam pertinet considerare ens secundum quod est ens, et ea quae per se illi insunt. Et per hoc patet, quod illa scientia non solum est considerativa substantiarum, sed etiam accidentium, cum de utrisque ens praedicetur. Et est considerativa eorum quae dicta sunt, scilicet ejusdem et diversi, similis et dissimilis, aequalis et inaequalis, negationis et privationis, et contrariorum; quae supra diximus esse per se entis accidentia. Et non solum est considerativa istorum, de quibus ostensum est singillatim propriis rationibus, quae cadunt in consideratione hujus scientiae; sed etiam considerat de priori et posteriori, genere et specie, toto et parte, et aliis hujusmodi, pari ratione, quia haec etiam sunt accidentia entis inquantum est ens.

(1). *Al.* manifesta.

LECTIO V.

Eam hic dissolvit quaestionem, qua de primorum principiorum demonstrationis tractatione agebatur in tertio.

ANTIQUA.

Dicendum autem, utrum unius, aut diversae scientiae, de vocatis in mathematicis dignitatibus et substantia.

Palam autem, quia unius est, et ejus, quae est philosophi, quae de his perscrutatio.

Omnibus enim insunt existentibus, sed non generi alicui separatim ab aliis; et utuntur omnes, quia entis inquantum est ens. Unumquodque enim genus est ens: intantum vero utuntur, inquantum eis est sufficiens. Hoc autem est quantum continet genus, de quo demonstrationes ferunt. Quare quoniam manifestum est, quod inquantum sunt entia insunt omnibus (hoc enim eis est commune), de ente inquantum est cognoscentis et de eis est speculatio.

Unde nullus particulariter intendentium nititur dicere aliquid de eis, si vera aut non, neque Geometra neque Arithmeticus.

Nisi physicorum quidam merito hoc facientes. Soli namque putantur de tota natura intendere et de ente. Sed quoniam est adhuc physico aliquis superior, unum enim aliquid genus est natura entis, ipsius universalis et circa substantiam primam theorizantis, et de his erit perscrutatio. Est autem sophia (idest sapientia), quaedam physica, sed non prima.

Quicumque vero conantur dicentium dicere quid de veritate quo oportet modo recipere, propter ignorantiam analyticorum hoc faciunt. Oportet enim de his pervenire scientes sed non audientes quaerere.

Quoniam igitur philosophi, et de omni substantia speculantis inquantum congruit, et de omnibus syllogisticis principiis est perscrutari, palam.

RECENS.

Dicendum autem est, utrum unius an alterius scientiae sit, de iis quae in mathematibus axiomata nominantur, et de substantia speculari. Patet utique quod unius est, et ejus quae philosophi est, consideratio. Omnibus enim entibus insunt, sed non alicui generi separatim ab aliis.

Et omnes quidem utuntur, quia entis, prout entis sunt: unumquodque autem genus, ens. At eatenus utuntur, quatenus eis satis est: hoc autem est, quantum illud continet genus, de quo demonstrationes afferunt. Quare quum pateat quod, prout entia sunt, eis insunt (hoc namque eis commune est), illius de his speculatio est, cujus est de ente, prout ens est, cognoscere.

Propter quod nemo eorum qui particulariter considerant, conatur aliquid de eis, sive quatenus vera, sive non, dicere. Nec enim geometra, nec arithmeticus; sed naturalium quidam, merito hoc facientes: soli namque putabant se et de tota natura et de ente considerare.

Quum autem aliquis adhuc superior naturali sit (natura namque unum quoddam entis genus est), illius universalis, et circa primam substantiam speculativi, profecto fuerit de his etiam consideratio. Est autem physica quoque sapientia quaedam, sed non prima.

Quaecumque vero quidam eorum, qui de veritate dicunt, quonam modo oporteat admitti, dicere conantur, propter ignorantiam Analyticorum hoc faciunt. Oportet enim accedere hoc edoctos, sed nequaquam, dum audiunt, quaerere. Quod itaque philosophi, et ejus qui de tota substantia, quoad natura fert, speculatur, etiam de principiis syllogisticis est considerare, manifestum est.

Hic solvit aliam quaestionem in tertio motam; scilicet utrum ad istam scientiam pertineat considerare prima principia demonstrationis. Et dividitur in duo. Primo ostendit, quod ejus est considerare universaliter de omnibus his principiis. Secundo specialiter de primo eorum, ibi, « Congruit autem etc. » Circa primum tria facit. Primo movet quaestionem, quae est, Utrum unius scientiae sit considerare de substantia et de principiis quae in scientiis mathematicis vocantur dignitates, aut est alterius scientiae considerare.

Appropriat autem ista principia magis mathematicis scientiis, quia certiores demonstrationes habent, et manifestius istis principiis per se notis utuntur, omnes suas demonstrationes ad haec principia resolventes.

« Palam autem »

Secundo solvit: quae quidem solutio est, quia una scientia intendit de utrisque praedictis: et haec est philosophia, quae prae manibus habetur.

« Omnibus enim »

Tertio probat solutionem propositam: et circa hoc duo facit. Primo probat propositum. Secundo conclusionem principalem inducit, ibi, « Quoniam igitur etc. » Probat autem solutionem propositam dupliciter. Primo per rationem. Secundo per signum, ibi, « Unde nullus etc. » Ratio talis est. Quaecumque insunt omnibus entibus, et non solum alicui generi entium separatim ab aliis, haec pertinent ad considerationem philosophi: sed praedicta principia sunt hujusmodi: ergo pertinent ad considerationem philosophi. Minorem sic probat. Illa, quibus utuntur omnes scientiae, sunt entis inquantum hujusmodi: sed prima principia sunt hujusmodi: ergo pertinent ad ens inquantum est ens. Rationem autem, quare omnes scientiae eis utuntur, sic assignat; quia unumquodque genus subjectum alicujus scientiae recipit praedicationem entis. Utuntur autem principiis praedictis scientiae particulares non secundum suam communitatem, prout se extendunt ad omnia entia, sed quantum sufficit eis; et hoc secundum continentiam generis, quod in scientia subjicitur, de quo ipsa scientia demonstrationes affert. Sicut ipsa philosophia naturalis utitur eis secundum quod se extendunt ad entia mobilia, et non ulterius.

Deinde cum dicit « unde nullus »

Probat quod dixerat, per signum. Et primo inducit probationem. Secundo excludit quorumdam errorem, ibi, « Sed quoniam est adhuc. » Dicit ergo primo, quod nullus intendens primo tradere scientiam alicujus particularis entis, conatus est aliquid dicere de primis principiis utrum sint vera aut non: nec geometra, aut arithmeticus, qui tamen istis principiis plurimum utuntur, ut supra dictum est. Unde patet quod consideratio dictorum principiorum ad hanc scientiam pertinet.

Deinde cum dicit « nisi physicorum »

Excludit errorem quorumdam: et circa hoc duo facit. Primo excludit errorem eorum, qui de praedictis se intromittebant, cum ad eos non pertineret. Secundo eorum, qui de eis alio modo volebant tractare quam de eis sit tractandum, ibi, « Quicumque autem utuntur etc. » Dicit ergo primo, quod quamvis nulla scientiarum particularium de praedictis principiis se intromittere debeat, quidam tamen naturalium de his se intromiserunt; et hoc non sine ratione. Antiqui enim non opinabantur aliquam substantiam esse praeter substantiam corpoream mobilem, de qua physicus tractat. Et ideo creditum est, quod soli determinent de tota natura, et per consequens de ente, et ita etiam de primis principiis quae sunt simul consideranda cum ente. Hoc autem falsum est; quia adhuc est quaedam scientia superior naturali: ipsa enim natura, idest res naturalis habens in se principium motus, in se ipsa est unum aliquod genus entis universalis. Non enim omne ens est hujusmodi: cum probatum sit in octavo Physicorum, esse aliquod ens immobile. Hoc autem ens immobile superius est et nobilius ente mobili, de quo considerat naturalis. Et quia ad illam scientiam pertinet consideratio entis communis, ad quam pertinet consideratio entis primi, ideo ad aliam scientiam quam ad naturalem pertinet consideratio entis communis; et ejus etiam erit considerare hujusmodi principia communia. Physica enim est quaedam pars philosophiae, sed non prima, quae considerat ens commune, et ea quae sunt entis inquantum hujusmodi.

Deinde cum dicit « quicumque vero »

Excludit alium errorem circa modum tractandi hujusmodi principia. Quidam enim tractabant de istis principiis volentes ea demonstrare: et quaecumque isti dixerunt de veritate praedictorum principiorum, quo modo oporteat ea recipere per vim demonstrationis, vel quomodo oporteat contingere veritatem in omnibus istis ita se habere, hoc fecerunt propter ignorantiam, vel propter imperitiam « analyticorum, » idest illius partis logicae, in qua ars demonstrandi traditur: quia oportet « scientes de his pervenire, » idest omnis scientia per demonstrationem acquisita ex his principiis causatur. Sed non oportet « audientes », idest discipulos instruendos in aliqua scientia, quaerere de his sicut de aliquibus demonstrandis. Vel secundum aliam literam « oportet de his pervenire scientes, » idest oportet, quod qui acquirunt scientiam per demonstrationem perveniant ad cognoscendum hujusmodi principia communia, et non quod quaerant ea sibi demonstrari.

Deinde cum dicit « quoniam igitur »

Concludit conclusionem principaliter intentam: scilicet quod philosophi erit considerare de omni substantia inquantum hujusmodi, et de primis syllogismorum principiis. Ad hujus autem evidentiam sciendum, quod propositiones per se notae sunt, quae statim notis terminis cognoscuntur, ut dicitur primo Posteriorum. Hoc autem contingit in illis propositionibus, in quibus praedicatum ponitur in definitione subjecti, vel praedicatum est idem subjecto. Sed contingit aliquam propositionem quantum in se est esse per se notam, non tamen esse per se notam omnibus, qui ignorant definitionem praedicati et subjecti. Unde Boetius dicit in libro de Hebdomadibus, quod quaedam sunt per se nota sapientibus quae non sunt per se nota omnibus. Illa autem sunt per se nota omnibus, quorum termini in conceptionem omnium cadunt. Hujusmodi autem sunt communia, eo quod nostra cognitio a communibus ad propria pervenit, ut dicitur in primo Physicorum. Et ideo istae propositiones sunt prima demonstrationum principia, quae componuntur ex terminis communibus, sicut totum et pars, ut, Omne totum est majus sua parte et sicut aequale et inaequale, ut, quae uni et eidem sunt aequalia, sibi sunt aequalia. Et eadem ratio est de similibus Et quia hujusmodi communes termini pertinent ad considerationem philosophi, ideo haec principia de consideratione philosophi sunt. Determinat autem ea philosophus non demonstrando, sed rationes terminorum tradendo, ut quid totum et quid pars et sic de aliis. Hoc autem cognito, veritas praedictorum principiorum manifesta relinquitur.

LECTIO VI.

De primo demonstrationis principio oportere primum philosophum disserere; et cujusmodi sit tale principium exponit: quomodo item antiqui circa tale principium erraverint, ostendit.

ANTIQUA.

Congruit autem maxime cognoscentem circa unumquodque genus, habere dicere firmissima rei principia. Quare et de entibus, inquantum sunt entia, omnium firmissima. Est autem hic philosophus ipse.

Et firmissimum omnium principiorum est, contra quod mentiri impossibile est, notissimum enim esse tale necesse: nam circa ea quae ignorant decipiuntur omnes. Et non conditionale. Quod enim necessarium habere quodcumque entium intelligentem, hoc non conditionale. Quod autem cognoscere est necessarium quodcumque cognoscentem et venire habenti est necesse. Quod quidem igitur tale principium omnium sit firmissimum, palam.

Quid vero sit illud, post hoc dicamus. Idem enim simul esse, et non esse in eodem, secundum idem, est impossibile: et quae-

RECENS.

Decet autem illum, qui maxime circa quodque genus cognoscat, ut dicere habeat certissima rei principia: quare et illum, qui de entibus, prout entibus, omnium certissima: hic autem est philosophus.

Omnium autem certissimum principium est, circa quod impossibile est falli. Notissimum etenim, ut hujusmodi sit, necesse est: circa namque illa, quae non cognoscunt, decipiuntur omnes. Et non ex suppositione: quod enim necesse est illum habere, qui quodvis entium intelligat, hoc non est suppositio. Quod autem cognoscere illum necesse est, qui aliquid cognoscat, necesse est ut veniat habens illud.

Quod igitur tale principium omnium certissimum est, patet. Quid autem illud sit, deinceps dicamus. Idem enim simul

cumque alia determinaremus, utique sint determinata ad logicas difficultates. Hoc autem omnium firmissimum est principium. Habet enim dictam determinationem. Impossibile namque quemcumque idem suscipere esse et non esse. Quemadmodum quidem quidam putant dicere Heraclitum. Non enim est necesse quae aliquis dicit et suscipere. Si vero non contingit simul inesse eidem contraria (determinetur ergo nobis eadem, propositione consueta), contraria vero est opinio opinioni, quae contradictionis: palam quia impossibile, simul suscipere eumdem esse et non esse idem: simul enim habebit contrarias opiniones, qui de hoc est mentitus. Quapropter omnes demonstrantes in hanc reducunt ultimam opinionem. Natura namque principium et aliarum dignitatum haec omnium.

Sunt autem quidam, qui, ut diximus, dicebant contingere idem esse et non esse, et existimare ita. Utuntur autem ratione hac multi eorum qui de Natura. Nos autem nunc accipimus quasi impossibili existente simul esse et non esse, et per hoc ostendemus, quod firmissimum id principiorum est omnium.

Dignantur autem et hoc demonstrare quidam propter apaedeusiam. Est enim apaedeusia non cognoscere, quorum oportet quaerere demonstrationem et quorum non oportet. Totaliter quidem enim omnium esse demonstrationem est impossibile: nam in infinitum procederet, ut nec ita foret demonstratio. Si vero quorumdam non oportet demonstrationem quaerere, quod dignantur magis esse tale principium, non habent dicere.

Est autem demonstrare elenchice et de hoc quia impossibile, si solum aliquid dicit qui dubitat. Si vero nihil, derisio est quaerere rationem ad nullam habentem rationem, inquantum non habet rationem. Similis enim plantae talis jam est. Elenchice autem demonstrare, dico utique differre et demonstrare. Quia demonstrat quidem quod in principio. Alterius autem tali existente causa, elenchus utique erit et non demonstratio.

inesse et non inesse eidem, et secundum idem, impossibile est. (Et quaecumque alia annotaremus, sint ad logicas difficultates annotata.) Hoc igitur omnium est principiorum certissimum: habet etenim dictam determinationem. Impossibile namque est, quempiam idem putare esse et non esse, quemadmodum quidam Heraclitum dicere arbitrabantur. Non enim necesse est, quaecumque quis dicat, ea etiam putare.

Quodsi non contingit simul inesse eidem contraria (annotentur autem a nobis etiam huic propositioni consueta), contraria vero opinio opinioni est, quae contradictionis est; patet quod impossibile est, simul eumdem idem arbitrari esse et non esse: simul etenim haberet opiniones contrarias, qui de ea re falleretur. Quare omnes qui demonstrant, ad hanc ultimam opinionem reducunt. Natura etenim hoc ceterorum quoque axiomatum omnium principium est.

Sunt autem quidam, qui (ut diximus) ipsi quoque dicunt contingere idem esse et non esse, et ita arbitrari. Utuntur autem hac oratione multi quoque eorum qui de natura tractant. Nos autem nunc accepimus, tamquam impossibile sit in eodem, simul esse et non esse. Et per hoc monstravimus, certissimum hoc cunctorum principium esse.

Conantur autem quidam hoc quoque probare, propter ignorantiam. Est etenim ignorantia, nescire quorum oporteat quaerere demonstrationem, et quorum non. Etenim omnino impossibile est, omnium esse demonstrationem: in infinitum namque progrederetur: quare nec hoc modo esset demonstratio. Si autem aliquorum non oportet quaerere demonstrationem, quodnam magis principium esse tale judicarent, dicere non haberent

Est autem etiam de hoc demonstrare, redarguendo quod impossibile est, dummodo aliquid dicat, qui dubitat. Quodsi nihil dicat, ridiculum est quaerere rationem ad eum qui nullius habet rationem, quatenus nullam habet rationem: similis namque plantae talis est, prout talis est. Demonstrare vero redarguendo, dico differre a demonstratione: quia qui demonstraret, videretur quaerere quod a principio erat; quum autem tale quid aliam causam habeat, fuerit redargutio, et non demonstratio.

Hic ostendit principaliter, quod ad primum philosophum pertinet considerare de primo demonstrationis principio: et circa hoc duo facit. Primo ostendit, quod ejus est de ipso considerare. Secundo de ipso tractare incipit, ibi. « Principium « vero etc. » Circa primum tria facit. Primo ostendit, quod hujus scientiae est considerare de primo demonstrationis principio. Secundo ostendit quid sit illud, ibi, « Et firmissimum etc. Tertio excludit quosdam errores circa idem principium, ibi, « Sunt autem quidam etc. » Utitur autem ad primum tali ratione. In unoquoque genere ille est maxime cognoscitivus, qui certissima cognoscit principia; quia certitudo cognitionis ex certitudine principiorum dependet. Sed primus philosophus est maxime cognoscitivus et certissimus in sua cognitione: haec enim erat una de conditionibus sapientis, ut in prooemio hujus libri patuit, scilicet quod esset certissimus cognitor causarum; ergo philosophus debet considerare certissima et firmissima principia circa entia, de quibus ipse considerat sicut de genere sibi proprie subjecto.

Deinde cum dicit « et firmissimum »

Hic ostendit quid sit firmissimum sive certissimum principium: et circa hoc duo facit. Primo dicit quae sunt conditiones certissimi principii. Deinde adaptat eas uni principio, ibi, « Quid vero « sit etc. » Ponit ergo primo tres conditiones firmissimi principii. Prima est, quod circa hoc non possit aliquis mentiri, sive errare. Et hoc patet, quia homines non decipiuntur nisi circa ea quae ignorant: ideo circa quod non potest aliquis decipi, oportet esse notissimum. Secunda conditio est ut sit « non conditionale, » idest non propter suppositionem habitum, sicut illa, quae ex quodam condicto ponuntur. Unde alia translatio habet. « Et « non subjiciantur, » idest non subjiciantur ea, quae sunt certissima principia. Et hoc ideo, quia illud, quod necessarium est habere intelligentem quaecumque entium « hoc non est conditionale, » idest non est suppositum, sed oportet per se esse notum. Et hoc ideo, quia ex quo ipsum est necessarium ad intelligendum quodcumque, oportet quod quilibet qui alia est cognoscens, ipsum cognoscat. Tertia conditio est, ut non acquiratur per demonstrationem, vel alio simili modo; sed adveniat quasi per naturam habenti ipsum, quasi ut naturaliter cognoscatur, et non per acquisitionem. Ex ipso enim lumine naturali (1) intellectus agentis prima principia fiunt cognita, nec acquiruntur per ratiocinationes, sed solum per hoc quod eorum termini innotescunt. Quod quidem fit per hoc, quod a sensibilibus accipitur memoria et a memoria experimentum et ab experimento illorum terminorum cognitio, quibus cognitis cognoscuntur hujusmodi propositiones communes, quae sunt artium et scientiarum principia. Manifestum est ergo quod certissimum principium sive firmissimum, tale debet esse, ut circa id non possit errari, et quod non sit suppositum et quod adveniat naturaliter.

Deinde cum dicit « quid vero »

Ostendit cui principio praedicta determinatio conveniat: et dicit, quod huic principio convenit tamquam firmissimo, quod est impossibile eidem simul inesse et non inesse idem: sed addendum est, et secundum idem: et etiam alia sunt determinanda circa hoc principium, quaecumque determinari contingit « ad logicas difficultates, » sine quibus videtur

(1) *Al.* naturalis.

contradictio cum non sit. Quod autem praedicta huic principio conveniant, sic ostendit. Impossibile enim est quemcumque « suscipere, » sive opinari, quod idem sit simul et non sit; quamvis quidam arbitrentur Heraclitum hoc opinatum fuisse.

Verum est autem, quod Heraclitus hoc dixit, non tamen hoc potuit opinari. Non enim necessarium est, quod quicquid aliquis dicit, haec mente suscipiat vel opinetur. Si autem aliquis diceret, quod contingeret aliquem opinari idem simul esse et non esse, sequitur hoc inconveniens, quod contingit contraria eidem simul inesse. Et haec « de« terminentur nobis, » idest ostendantur quadam propositione consueta et in logicis determinata. Ostensum est enim in fine Perihermenias, quod opiniones sunt contrariae, non quae sunt contrariorum, sed quae sunt contradictionis per se loquendo. Hae enim non sunt contrariae opiniones primo et per se, ut si unus opinetur, quod Socrates est albus, et alius opinetur quod Socrates est niger. Sed, quod unus opinetur quod Socrates est albus, et alius opinetur quod Socrates non est albus.

Si igitur quis opinetur simul duo contradictoria esse vera, opinando simul idem esse et non esse, habebit simul contrarias opiniones: et ita contraria simul inerunt eidem, quod est impossibile. Non igitur contingit aliquem circa haec interius mentiri et quod opinetur simul idem esse et non esse. Et propter hoc omnes demonstrationes reducunt suas propositiones in hanc propositionem, sicut in ultimam opinionem omnibus communem: ipsa enim est naturaliter principium et dignitas omnium dignitatum. Et sic patent aliae duae conditiones; quia inquantum in hanc reducunt demonstrantes omnia, sicut in ultimum resolvendo, patet quod non habetur ex suppositione. Inquantum vero est naturaliter principium, sic patet quod advenit habenti, et non habetur per acquisitionem. Ad hujus autem evidentiam sciendum est, quod, cum duplex sit operatio intellectus: una, qua cognoscit quod quid est, quae vocatur indivisibilium intelligentia: alia, qua componit et dividit: in utroque est aliquod primum: in prima quidem operatione est aliquod primum, quod cadit in conceptione intellectus, scilicet hoc quod dico ens; nec aliquid hac operatione potest mente concipi, nisi intelligatur ens. Et quia hoc principium, impossibile est esse et non esse simul, dependet ex intellectu entis, sicut hoc principium, omne totum est majus sua parte, ex intellectu totius et partis: ideo hoc etiam principium est naturaliter primum in secunda operatione intellectus, scilicet componentis et dividentis. Nec aliquis potest secundum hanc operationem intellectus aliquid intelligere, nisi hoc principio intellecto. Sicut enim totum et partes non intelliguntur nisi intellecto ente, ita nec hoc principium omne totum est majus sua parte, nisi intellecto praedicto principio firmissimo.

Deinde cum dicit « sunt autem »

Ostendit quomodo circa praedictum principium ab aliquibus est erratum: et circa hoc duo facit. Primo tangit errorem illorum, qui contradicebant praedicto principio. Secundo eorum, qui ipsum demonstrare volebant, ibi, « Dignantur autem etc. » Dicit ergo, quod quidam, sicut dictum est de Heraclito, dicebant quod contingit idem simul esse et non esse, et quod contingit hoc existimare. Et hac positione utuntur multi naturales, ut infra patebit: sed nos nunc accipimus supponendo praedictum principium esse verum, scilicet quod impossibile sit idem esse et non esse, sed ex sui veritate ostendimus quod est certissimum. Ex hoc enim quod impossibile est esse et non esse, sequitur quod impossibile sit contraria simul inesse eidem, ut infra dicetur. Et ex hoc quod contraria non possunt simul inesse, sequitur quod homo non possit habere contrarias opiniones, et per consequens quod non possit opinari contradictoria esse vera, ut ostensum est.

Deinde cum dicit « dignantur autem »

Tangit errorem quorumdam, qui praedictum principium demonstrare volebant: et circa hoc duo facit. Primo ostendit quod non possit demonstrari simpliciter. Secundo quod aliquo modo potest demonstrari, ibi, « Est autem demonstrare etc. » Dicit ergo primo, quod quidam dignum ducunt, sive volunt demonstrare praedictum principium. Et hoc « propter apaedeusiam, » idest ineruditionem sive indisciplinationem. Est enim ineruditio, quod homo nesciat quorum oportet quaerere demonstrationem, et quorum non: non enim possunt omnia demonstrari. Si enim omnia demonstrarentur, cum idem per seipsum non demonstretur, sed per aliud, oporteret esse circulum in demonstrationibus. Quod esse non potest: quia sic idem esset notius et minus notum, ut patet in primo Posteriorum. Vel oporteret procedere in infinitum. Sed, si in infinitum procederetur, non esset demonstratio; quia quaelibet demonstrationis conclusio redditur certa per reductionem ejus in primum demonstrationis principium: quod non esset si in infinitum demonstratio sursum procederet. Patet igitur, quod non sunt omnia demonstrabilia. Et si aliqua sunt non demonstrabilia, non possunt dicere quod aliquod principium sit magis indemonstrabile quam praedictum.

« Est autem »

Hic ostendit, quod aliquo modo potest praedictum principium demonstrari; dicens, quod contingit praedictum principium demonstrare argumentative. In graeco habetur elenchice, quod melius transfertur redarguitive. Nam elenchus est syllogismus ad contradicendum. Unde inducitur ad redarguendum aliquam falsam positionem. Et propter hoc isto modo ostendi potest, quod impossibile sit idem esse et non esse. Sed solum si ille qui ex aliqua dubitatione negat illud principium, « dicit « aliquid » idest aliquid nomine significat. Si vero nihil dicit, derisibile est quaerere aliquam rationem ad illum qui nulla utitur ratione loquendo. Talis enim in hac disputatione, qui nihil significat, similis erit plantae. Animalia enim bruta etiam significant aliquid per talia signa. Differt enim demonstrare simpliciter principium praedictum, et demonstrare argumentative sive elenchice. Quia si aliquis vellet demonstrare simpliciter praedictum principium, videretur petere principium, quia non posset aliquid sumere ad ejus demonstrationem, nisi aliqua quae ex veritate hujus principii dependerent, ut ex praedictis patet. Sed quando demonstratio non erit talis, scilicet simpliciter, tunc est argumentatio sive elenchus et non demonstratio. Alia litera sic habet et melius, « Alterius autem « cum hujus causa sit, argumentatio erit, et non « demonstratio, » idest cum hujusmodi processus

a minus notis ad hoc magis notum principium fiat causa alterius hominis qui hoc negat, tunc poterit esse argumentatio sive elenchus, et non demonstratio, scilicet syllogismus contradicens ei poterit esse, cum id quod est minus notum simpliciter est concessum ab adversario, ex quo poterit procedi ad praedictum principium ostendendum quantum ad ipsum, licet non simpliciter.

LECTIO VII.

Quod principio procedendum sit contra negantes primum principium praemittit, hinc duabus rationibus astruit contradictoria non posse simul verificari.

ANTIQUA.

Principium vero ad omnia talia non velle, aut esse aliquid dicere, aut non esse. Hoc enim forsan utique quis opinabitur, quod a principio petere. Sed significare quidem aliquid et ipsi et alii. Hoc enim necesse est si dicat aliquid. Si enim non, cum tali utique non erit sermo, nec ipsi ad seipsum, nec ad alium. Si quis autem hoc dederit, erit demonstratio. Jam enim erit aliquid definitum, sed tamen non demonstrans, sed sustinens. Interimens enim rationem sustinet rationem.

Primum quidem igitur manifestum quod hoc quidem verum est quod significat nomen, aut non esse hoc. Quare neque utique omne sic et non sic se habebit.

Amplius si homo significat unum, sit hoc, animal bipes.

Dico autem unum significare hoc, si hoc est, si sit aliquid homo, hoc est hominem esse. Nihil autem differt nec si plura quis dicat significare: solum autem definita. Ponetur enim utique rationibus alterum nomen. Dico autem, ut si non dicat hominem unum significare sed multa, quorum unius quidem una ratio, animal bipes. Sunt autem et aliae plures, sed definitae numero. Ponetur enim utique proprium nomen secundum unamquamque rationem. Si autem non ponitur, sed infinita significare dicat, palam quia non utique erit ratio. Nam non unum significare, nihil significare est. Non significantibus autem nominibus aufertur adinvicem disputare, secundum veritatem autem et ad seipsum. Nihil enim contingit intelligere nisi intelligentem unum. Si autem contingit, ponatur huic rei nomen. Sit itaque sicut a principio dictum est, significans aliquid nomen et significans unum.

Nec sic contingit hominem esse significare non esse hominem, si homo significat non solum de uno, sed et unum. Non enim hoc dignamur unum significare quod de uno, quoniam sic itaque musicus et album et homo unum significarent. Quare unum omnia erunt. Synonyma namque. Et non erunt esse et non esse idem, nisi secundum aequivocationem: ut si quem nos hominem vocamus, alii non hominem vocant. Dubitatum vero non hoc est, si contingit simul idem esse et non esse hominem secundum nomen, sed secundum rem.

Si autem non significet alterum homo et non homo, palam quia non esse hominem non erit diversum ab esse hominem. Quare erit hominem esse non hominem esse. Unum enim erunt. Hoc enim significat esse unum, ut vestimentum et indumentum si ratio una. Si vero erunt unum, et unum significat hominem esse et non hominem. Sed ostensum est quod alterum significat.

Necesse itaque, si quidem est verum dicere quia homo, animal esse bipes: hoc enim erat quod significabat homo. Sed si hoc necesse, non contingit non esse hoc ipsum animal bipes: hoc enim significat necesse esse, impossibile non esse hominem. Non igitur contingit simul verum esse, dicere idem hominem esse et non esse hominem. Eadem autem ratio et non esse hominem.

Nam hominem esse, et non hominem esse, alterum significat: siquidem album esse et hominem esse alterum: multum enim opponitur illud magis, quare significat diversum. Si autem et album dixerit idem significare et unum ratione, idem dicemus quod et prius dictum est, quod unum omnia sunt et non solum opposita. Si autem hoc non contingit, contingit quod dictum est.

RECENS.

Principium vero ad omnia ejusmodi non est petere ut aut esse aliquid, aut non esse dicat: (hoc enim fortassis aliquis esse putaret, quod a principio petere:) sed aliquid significare et sibi ipsi et alteri. Hoc enim necesse est, siquidem aliquid dicat. Quodsi non, tali non esset sermo, nec sibi ad se ipsum, nec ad alium. Si autem aliquis hoc concedat, erit demonstratio. Jam enim erit aliquid determinatum. Attamen non qui demonstrat, sed qui sustinet, causa est. Tollens enim orationem, sustinet orationem.

Primo igitur manifestum est, hoc certe verum esse, quod vocabulum ipsum, esse hoc, aut non esse, significat. Quare non utique omne ita, et non ita, se habet. Item, si homo unum significat, sit hoc animal bipes: dico autem unum significare hoc, si hoc est homo, si quid homo sit, esse animal bipes erit hominem esse.

Nihil autem differt, etiam si plura quis significare dicat, solum sint determinata: imponeretur etenim cuilibet definito aliud nomen. Dico autem utputa, si non dicat hominem unum significare, sed multa, quorum unius quidem una definitio, animal bipes, sint autem aliae quoque plures, determinatae vero numero: imponeretur etenim proprium nomen secundum quamque definitionem. Quodsi non poneretur, sed infinita significare dicat, manifestum est, quod non esset oratio. Non unum enim significare, nihil est significare. Nominibus vero non significantibus, perit ipsa disputatio ad invicem, et revera etiam ad se ipsum. Nihil enim intelligere contingit nihil unum intelligenti. Quodsi contingit, imponetur nomen huic rei unum. Nomen itaque, ut a principio dictum est, sit aliquid significans, et unum significans.

Non potest igitur hominem esse significare id quod non esse hominem, si homo quidem non solum de uno, sed etiam unum significat. Non enim hoc dicimus unum significare, quod de uno. Hoc enim modo, musicum etiam, et album, et homo, unum significarent: quare unum omnia erunt: univoca namque. Neque erit esse et non esse idem, nisi secundum aequivocationem: sicuti si quem nos hominem nominamus, alii non-hominem vocarent.

Quod autem dubitatur, non est hoc, si contingat simul idem esse et non esse hominem nomine, sed re. Si autem non aliud significat homo atque non-homo, patet quod nec non esse hominem aliud atque esse homini. Quare hominem esse, erit non hominem esse: unum namque erit. Hoc enim significat unum esse, sicuti tunica et vestis, si notio una. Si autem erit unum, unum significat hominem esse, et non-hominem. Verum monstratum est quod aliud significat.

Necesse est igitur, si quid est verum dicere quod homo sit, animal esse bipes: hoc enim erat quod significabat homo. Si autem necesse est, non potest idem non esse animal bipes. Hoc namque significat ipsum necesse esse, quod impossibile est non esse hominem. Non contingit ergo simul verum esse, idem dicere hominem esse, et non esse hominem.

Eadem ratio est et de non esse hominem. Hominem namque esse, et non esse hominem, diversum significat, siquidem et album esse, et hominem esse diversum. Multo enim magis illud opponitur: quare diversum significat. Si autem album aliquis dicat unum et idem significare, rursus idem dicemus, quod et antea dictum est, quod sic omnia unum erunt, et non solum opposita. Quodsi hoc non contingit, accidit quod dictum est, si ad interrogatum respondeat. Si vero simpliciter

Si respondeatur ad interrogatum. Si autem apponat interroganti simpliciter et negationes, non respondetur ad interrogatum. Nihil enim prohibet idem et hominem, et album et alia mille secundum pluralitatem. Attamen interrogante si verum est dicere hominem hoc esse, aut non respondendum est unum significatum et non addendum quia et album et nigrum et magnum. Etenim impossibile infinita entis accidentia permeare. Aut igitur omnia permeantur aut nullum. Similiter etiam si millies est homo idem et non homo, non est correspondendum interroganti si est homo: quia est simul et non homo, si non et alia quaecumque acciderunt sunt correspondentia, quaecumque sunt aut non sunt. Si autem hoc non fecerit, non disputat

Omnino vero destruunt qui hoc dicunt substantiam et quod quid erat esse: omnia namque accidere dicere eis est necesse et vere hominem esse aut animal esse et non esse. Nam si quid fuerit quod est hominis esse, hoc non erit non hominem esse, aut non esse hominem. Et enim hae sunt negationes hujus. Unum enim erat quod significabat nomen, et hoc erat alicujus substantia. Significare vero substantiam est quod non aliud aliquid esse ipsi. Si autem fuerit quod est esse hominem ipsi quod non hominem esse, esse hominem aliud erit. Quare dicere eos est necesse, quia nullius talis erit ratio, sed omnia secundum accidens. Hoc enim determinata est substantia et accidens. Accidit enim album homini, quia est albus, sed non quod vere album.

Si vero omnia secundum accidens dicantur, nullum erit primum universale. Si autem semper accidens de subjecto aliquo significat praedicationem, in infinitum ergo necesse est ire: sed impossibile. Neque enim plura duobus complectitur. Accidens enim accidenti non accidit, nisi quia ambo eidem accidunt. Dico autem ut album musico et homo albo: quia homini ambo accidunt, sed non Socrates musicus: itaque ambo accidunt alicui alteri. Quoniam igitur haec quidem ita illa vero illo modo dicuntur accidentia: quaecumque sic dicuntur album ut Socrati non contingit infinita esse in superius ut Socrati albo alterum aliquid accidens. Non enim fit unum aliquid ex omnibus. Nec itaque albo erit aliquod aliud accidens ut musicus: nihil enim magis hoc illi quam illud huic accidit. Et simul determinatum est, quia haec quidem ita accidunt; haec autem ut musicus Socrati: quaecumque vero sic non accidentia accidunt per accidens, sed quaecumque illo modo: quare non omnia secundum accidens dicuntur: erit igitur aliquid etiam ut substantiam significans. Si autem hoc, ostensum est quia impossibile est simul praedicari contradictiones.

interrogante, addat etiam negationes, non respondet ad interrogatum. Nihil enim prohibet idem et hominem, et album, et alia infinita multitudine esse: attamen interroganti si verum est dicere hoc hominem esse, an non, id respondendum est, quod unum significat, et non addendum, quod et album et magnum. Impossibile namque est, accidentia, quum infinita sint, percurrere. Aut igitur omnia percurrat, aut nullum.

Similiter et si infinities idem esset homo atque non homo, interrogatus si homo est, non debet una cum eo quod simul etiam non homo est, respondere, nisi cetera quoque quaecumque accidunt, quecumque homo est aut non est, respondeat. Quod autem si fecerit, non disputat.

Omnino autem, qui hoc dicunt, perimunt substantiam, et quod erat esse: necesse est namque eis dicere omnia accidere, et ipsum hominem esse aut animal esse substantia non esse. Si enim quicquam erit hominem esse, hoc non erit non-hominem esse, aut non esse hominem, tametsi eae sunt ejus negationes: unum namque erat, quod significabat, et hoc erat alicujus substantia. Substantiam vero significare, est quod non est ei esse aliud quippiam

Si autem ipsum homini esse, est ei ipsum non homini esse aut non esse homini, aliud erit. Quare necesse est eis dicere quod nullius talis ratio erit, sed omnia secundum accidens: hoc enim substantia et accidens differunt. Albedo etenim homini accidit. quoniam est quidem albus, sed non est ipsa albedo. Si autem omnia secundum accidens dicuntur, nihil erit primum de quo praedicentur: si accidens semper de aliquo subjecto significat praedicationem.

Necesse est in infinitum progredi. Sed impossibile est: plura enim quam duo, non conjunguntur. Accidens enim non est accidenti accidens, nisi quia utrumque accidit eidem Dico autem veluti album est musicum, et hoc album, quoniam utrumque homini accidit: sed non ita Socrates musicus, quoniam utrumque alicui alteri accidit.

Quum itaque quaedam ita, quaedam aliter accidentia dicantur, quaecumque ita dicuntur ut album Socrati, non possunt infinita sursum versus esse, ut Socrati albo alterum aliquod quoque accidens. Non enim fit aliquid unum ex omnibus Neque etiam albo aliquid aliud accidens erit, utputa musicum. Non enim magis hoc illi quam illud huic accidit. Et ad haec distinctum est quod quaedam ita accidunt, quaedam ut musicum Socrati. Quotcumque vero hoc modo, non accidenti accidit accidens, sed quotcumque illo modo. Quare non omnia secundum accidens dicentur. Erit ergo aliquid tamquam substantiam significans. Quod si est, monstratum est quod impossibile est simul contradictiones praedicari.

Hic incipit elenchice disputare contra negantes praedictum principium: et dividitur in duas partes. Primo disputat contra eos, qui dicunt contradictoria simul esse vera. Secundo contra illos qui dicunt quod contingit ea simul esse falsa, « Verum « nec iterum etc. » Circa primum duo facit. Primo disputat contra praedictos errantes in communi. Secundo ostendit quomodo in speciali sit disputandum contra diversos, ibi, « Est autem non idem mo- « dus. » Circa primum duo facit. Primo disputat rationem negantium praedictum principium. Secundo ostendit quod opinio Pythagorae in idem redit cum praedicta positione, ibi, « Est autem ab eadem etc. » Circa primum ponit septem rationes. Secunda ibi, « Omnino vero destruunt. » Tertia ibi, « Amplius « si contradictiones. » Quarta ibi, « Amplius au- « tem circa omnia etc. » Quinta ibi, « Amplius « igitur quomodo. » Sexta ibi, « Unde et maxime « manifestum est. » Septima ibi, « Amplius quia « si maxime. » Circa primum duo facit. Primo ostendit ex quo principio oporteat procedere contra negantes primum principium. Secundo ex illo principio procedit, ibi, « Primum quidem igitur « manifestum etc. » Dicit ergo primo, quod ad omnia talia inopinabilia non oportet accipere pro principio, quod aliquis velit supponere hoc determinate esse « vel non esse, » idest non oportet accipere pro principio aliquam propositionem, qua asseratur aliquid de re vel negetur ab ea: hoc enim esset quaerere principium, ut prius dictum est. Sed oportet accipere pro principio, quod nomen significet aliquid, et ipsi qui profert, inquantum se loquentem intelligit, et alii qui eum audit. Si autem hoc non concedit, tunc talis non habebit propositum nec secum, nec cum alio; unde superfluum erit cum eo disputare; sed dum hoc dederit, jam statim erit demonstratio contra eum: statim enim invenitur aliquid definitum et determinatum quod per nomen significatur distinctum a suo contradictorio, ut infra patebit. Sed tamen hoc non erit demonstrans praedictum principium simpliciter, sed tantum erit ratio sustinens contra negantes. Ille enim qui « destruit rationem, » idest sermonem suum, dicendo quod nomen nihil significat, oportet quod sustineat; quia hoc ipsum quod negat, proferre non potest nisi loquendo et aliquid significando.

Deinde cum dicit « primum quidem »

Procedit ex dicta suppositione ad propositum ostendendum. Et primo singulariter in uno. Secundo generaliter in omnibus, ibi, « Amplius si « homo etc. » Dicit ergo primo, quod si nomen

aliquid significat, primo hoc erit manifestum quod haec propositio erit vera, et ejus contradictoria quam negat est falsa. Et sic ad minus hoc habemus, quia non omnis affirmatio est vera cum sua negatione.

Deinde cum dicit « dico autem »

Ostendit universaliter de omnibus, scilicet quod contradictoria non sint simul vera. Et circa hoc quatuor facit. Primo ponit quaedam quae sunt necessaria ad propositum concludendum. Secundo concludit propositum, ibi, « Necesse itaque. » Tertio probat quoddam quod supposuerat, ibi, « Nam esse « hominem etc. » Quarto excludit quamdam cavillationem, ibi, « Si autem respondeatur. » Circa primum tria facit. Primo ostendit quod nomen unum significat. Secundo ex hoc ostendit ulterius quod hoc nomen homo, significet id quod est hominem esse, non autem id quod est non esse, ibi, « Nec sic contingit etc. » Tertio ostendit quod homo et non homo significat unum, ibi, « Si au« tem non significat etc. » Dicit ergo primo, quod si homo significat aliquid unum, sit hoc unum, animal bipes. Hoc enim unum dicitur nomen significare, quod est definitio rei significatae per nomen; ut si est hominis esse « animal bipes », idest si hoc est quod quid est homo, hoc erit significatum per hoc nomen homo. Si autem dicat nomen (1) plura significat, aut significabit finita, aut infinita. Si autem finita, nihil differt, secundum aliam translationem, ab eo quod ponitur significare unum, quia significat multas rationes diversarum rerum finitas, et singulis eorum possunt adaptari diversa nomina. Ut si homo significet multa, et unius eorum sit ratio animal bipes, ponetur unum nomen secundum hanc rationem, quod est homo: et si sunt plures aliae rationes, ponentur alia plura nomina, dummodo rationes illae sint finitae. Et sic redibit primum quod nomen significet unum. Si autem nomen non significat finitas rationes, sed infinitas, manifestum est quod nulla erit ratio sive locutio sive disputatio. Quod sic patet. Quod enim non significat unum, nihil significat. Et hoc sic probatur. Nomina significant intellectus. Si igitur nihil intelligitur, nihil significatur. Sed si non intelligitur unum, nihil intelligitur; quia oportet quod qui intelligit ab aliis distinguat. Ergo si non significat unum, non significat. Sed si nomina non significant, tolletur disputatio, et quae est secundum veritatem et quae est ad hominem. Ergo patet quod si nomina infinita significent, non erit ratio sive disputatio. Sed si contingit intelligere unum, imponatur ei nomen, et sic teneatur quod nomen significet aliquid.

Deinde cum dicit « nec sic contingit »

Ostendit secundum; scilicet quod hoc nomen homo non significet id quod est homini non esse: nomen enim significans unum, non solum significat unum subjecto, quod ideo dicitur unum quia de uno, sed id quod est unum simpliciter, scilicet secundum rationem. Si enim hoc vellemus dicere, quod nomen significat unum quia significat ea quae verificantur de uno, sic sequeretur quod musicum et album et homo unum significarent, quoniam omnia verificantur de uno. Et ex hoc sequeretur, quod omnia essent unum: quia si album dicitur de homine, et propter hoc est unum cum eo, cum dicatur etiam de lapide, erit unum cum lapide. Et quae uni et eidem sunt eadem, sibiinvicem sunt eadem. Unde sequeretur quod homo et lapis sit unum, et unius rationis. Et sic sequeretur quod omnia nomina sint univoca, idest unius rationis, vel synonyma secundum aliam literam, idest omnino idem significantia re et ratione. Quamvis autem esse et non esse verificentur de eodem secundum negantes principium primum, tamen oportet quod aliud sit hoc quod est esse hominem et hoc quod est non esse; sicut aliud est ratione album et musicum, quamvis de eodem verificentur. Ergo patet quod esse et non esse non erunt idem ratione et re, quasi uno nomine significatum univoce. Sciendum est autem quod esse hominem vel esse homini sive hominis, hic accipitur pro quod quid est hominis. Ex hoc ergo concluditur quod hoc quod dico homo, non significat hoc quod dico hominem non esse, sicut propriam rationem. Sed quia dixerat supra quod idem nomen potest plura significare secundum diversas rationes, ideo subjungit « nisi secundum aequivocationem, » ad determinandum quod homo univoce non significet esse hominem, et non esse hominem; sed aequivoce potest utrumque significare; ut si idquod vocamus hominem in una lingua, vocent alii non hominem in alia lingua. Non enim est nostra disputatio si idem secundum nomen contingat esse et non esse, sed si idem secundum rem.

Deinde cum dicit « si autem »

Probat tertium, scilicet quod homo et non homo non significat idem, tali ratione. Homo significat hoc quod est esse hominem, et quod quid est homo: non homo autem significat non esse hominem, et quod quid est non homo. Si ergo homo et non homo non significant aliquid diversum, tunc id quod est esse homini non erit diversum ab hoc quod est non esse homini, vel non esse hominem. Et ita unum eorum praedicabitur de altero. Et erunt etiam secundum rationem unum. Cum enim dicimus aliqua unum significare, intelligimus quod significent rationem unam, sicut vestis et indumentum. Si igitur esse hominem et non esse hominem sunt hoc modo unum, scilicet secundum rationem, unum et idem erit illud quod significabit illud quod est esse hominem, et id quod est non esse hominem. Sed datum est vel demonstratum, quia diversum nomen est quod significat utrumque. Ostensum est enim quod hoc nomen homo significat hominem, et non significat non esse hominem: ergo patet quod esse hominem et non esse hominem, non sunt unum secundum rationem. Et sic patet propositum quod homo et non homo diversa significant.

Deinde cum dicit « necesse itaque »

Ostendit principale propositum ex prioribus suppositis, tali ratione. Necesse est quod homo sit animal bipes: quod patet ex praehabitis. Haec enim est ratio quam hoc nomen significat. Sed quod necesse est esse, non contingit non esse: hoc enim significat necessarium, scilicet non possibile non esse, vel non contingens non esse, vel impossibile non esse, nel impossibile non esse: ergo impossibile est sive non contingens vel non possibile hominem non esse animal bipes. Sic ergo patet quod non contingit utrumque verum esse affirmationem et negationem; scilicet quod sit animal bipes, et quod non sit animal bipes. Et eadem ratio ex significationibus nominum sumpta potest accipi de

(1) *Forte* si autem dicatur quod nomen.

non homine, quia necesse est non hominem esse non animal bipes, cum hoc significet nomen: ergo impossibile est esse animal bipes. Ea autem, quae supra monstrata sunt, valent ad propositum: quia si concederetur (1) quod homo et non homo et non homo idem significarent, vel quod hoc nomen homo significaret esse hominem et non esse hominem, posset adversarius negare istam. Necesse est hominem esse animal bipes: posset enim dicere, quod non magis necessarium est dicere hominem esse animal bipes, quam non esse animal bipes, si haec nomina homo et non homo idem significarent, vel si hoc nomen homo utrumque significet, scilicet id quod est esse hominem, et id quod est non esse hominem.

Deinde cum dicit « nam hominem »

Hic probat quoddam quod supposuerat. Ad probandum autem quod hoc nomen, homo, non significat id quod est non esse hominem, assumpsit quod id quod est esse hominem, et id quod est non esse hominem, sunt diversa, quamvis verificentur de eodem. Et hoc intendit hic probare tali ratione. Magis opponuntur esse hominem et non esse hominem quam homo et album: sed homo et album sunt diversa secundum rationem, licet sint idem subjecto; ergo et esse hominem et non esse hominem sunt diversa secundum rationem. Minorem sic probat. Si enim omnia quae dicuntur de eodem sunt unum secundum rationem quasi significata uno nomine, sequitur quod omnia sunt unum, sicut supra dictum est et expositum. Si ergo hoc non contingit, continget illud quod dictum est, scilicet quod esse hominem et non esse hominem sunt diversa. Et per consequens sequitur ultima conclusio supradicta, scilicet quod homo sit animal bipes, et quod impossibile est ipsum esse non animal bipes.

Deinde cum dicit « si respondeatur »

Excludit quamdam cavillationem per quam praedictus processus posset impediri. Posset enim adversarius interrogatus, an necesse sit hominem esse animal bipes, non respondere affirmationem vel negationem, sed dicere, necesse est hominem esse animal bipes, et non esse animal bipes. Hoc autem excludit hic Philosophus dicens praedictam conclusionem sequi, dummodo velit respondere ad interrogatum simpliciter. Si autem interroganti simpliciter de affirmatione, velit addere negationem in sua responsione, ut dictum est, non ad interrogatum responderet. Quod sic probat. Contingit enim unam et eamdem rem esse hominem et album et mille alia hujusmodi. Hic tamen si quaeratur, utrum homo sit albus, respondendum est tantum id quod uno nomine significatur. Nec sunt addenda alia omnia. Verbi gratia: si quaeratur, utrum hoc sit homo, respondendum est, quod est homo. Et non est addendum quod est homo et albus et magnus et similia; quia oportet omnia quae accidunt alicui simul respondere, aut nullum. Omnia autem simul non possunt, cum sint infinita: infinita enim eidem accidunt ad minus secundum relationes ad infinita antecedentia et consequentia, et infinita non est pertransire. In respondendo ergo, nullum eorum quae accidunt quaesito est respondendum, sed solum quod quaeritur. Licet ergo supponatur millies quod sit idem homo et non homo; cum tamen quaeritur de homine, non est respondendum de non homine, nisi respondeantur omnia quae possunt homini accidere. Si enim hoc fieret, non esset disputandum, quia nunquam compleretur disputatio, cum impossibile sit infinita pertransire.

(1) *Al.* consideretur.

Deinde cum dicit « omnino vero »

Ponit secundam rationem, quae sumitur ex ratione praedicati substantialis et accidentalis: quae talis est. Si affirmatio et negatio verificantur de eodem, sequitur quod nihil praedicabitur in quid sive substantialiter, sed solum per accidens. Et sic in praedicabili per accidens erit procedere in infinitum. Sed hoc est impossibile: ergo et primum. Circa hanc rationem duo facit. Primo ponit conditionalem. Secundo probat destructionem consequentis, ibi, « Si vero omnia secundum accidens etc. » Circa primum sic procedit: dicens quod illi qui hoc dicunt, scilicet affirmationem et negationem simul esse vera, omnino destruunt « substantiam, » idest substantiale praedicatum, « et quod quid erat esse, » idest quod praedicatur in eo quod quid: necesse est enim eis dicere « quod omnia accidunt, » idest per accidens praedicantur, et quod non sit hominem esse aut animal esse, et quod non sit quod significet quid est homo, aut quid est animal.

Quod sic probat. Si aliquid est quod est hominem esse, idest quod quid est homo substantialiter, scilicet de homine praedicatum; illud non erit non esse hominem, nec erit esse non hominem. Hujus enim quod est esse hominem sunt praedicatae duae negationes; scilicet non esse hominem, vel esse non hominem. Patet ergo quod affirmatio et negatio non verificantur de eodem; quia scilicet de eo quod est esse hominem non verificatur non esse hominem, vel esse non hominem. Conditionalem autem positam, quod si aliquid sit quod quid est homo, quod illud non sit non esse hominem, vel esse non hominem, sic probat. Propositum est enim supra et probatum quod hoc quod significat nomen est unum. Et iterum est positum quod illud quod significat nomen, est substantia rei, scilicet quod quid est res. Unde patet quod aliquid significat substantiam rei, et idem quod est significatum non est aliquid aliud. Si igitur illud quod est esse hominem, sive quod quid est homo, fuerit vel non esse hominem, vel esse non hominem, constat quidem quod erit alterum a se. Unde oportet dicere, quod non sit definitio significans quod quid est esse rei; sed sequetur ex hoc quod omnia praedicentur secundum accidens.

In hoc enim distinguitur substantia ab accidente, idest praedicatum substantiale ab accidentali, quia unumquodque est vere id quod praedicatur substantialiter de eo; et ita non potest dici illud quod praedicatur substantialiter esse non unum, quia quaelibet res non est nisi una. Sed homo dicitur albus, quia albedo vel album accidit ei. Non autem ita quod sit id quod vere est album vel albedo. Ergo non oportet quod id quod praedicatur per accidens sit unum tantum. Sed multa possunt per accidens praedicari. Substantiale vero praedicatum est unum tantum. Et sic patet, quod ita est esse hominem quod non est non esse hominem. Si autem utrumque fuerit, jam substantiale praedicatum non erit unum tantum, et sic non erit substantiale sed accidentale.

Deinde cum dicit « si vero »

Destruit consequens; ostendens hoc esse impossibile quod aliquid non praedicetur substantialiter,

sed omnia accidentaliter; quia si omnia per accidens praedicentur, non erit aliquid praedicatum universale. Dicitur autem hic praedicatum universale sicut in Posterioribus, secundum quod praedicatur de aliquo per se et secundum quod ipsum est. Hoc autem est impossibile: quia si semper aliquid praedicatur de altero per accidens, oportet quod accidentalis praedicatio procedat in infinitum, quod est impossibile hac ratione. Praedicatio enim accidentalis non complectitur nisi duos modos. Unus modus est secundum quod accidens de accidente praedicatur per accidens, et hoc ideo, quia ambo accidunt eidem subjecto, sicut album praedicatur de musico, quia ambo accidunt homini. Alius modus est quo accidens praedicatur de subjecto, sicut Socrates dicitur musicus, non quia ambo accidunt alicui alteri subjecto, sed quia unum eorum accidit alteri. Cum igitur sint duo modi praedicationis per accidens, in neutro contingit esse praedicationem in infinitum. Constat enim quod illo modo, quo accidens praedicatur de accidente, non contingit abire in infinitum, quia oportet devenire ad subjectum. Jam enim dictum est, quod haec est ratio praedicationis hujus, quia ambo praedicantur de uno subjecto; et sic descendendo a praedicato ad subjectum contingit invenire pro termino ipsum subjectum. Sed illo modo praedicandi per accidens quo accidens praedicatur de subjecto, ut cum dicitur Socrates est albus, non contingit abire in infinitum in superius ascendendo a subjecto ad praedicatum, ita ut dicamus quod Socrati accidit aliquod aliud. Hoc enim non posset esse nisi duobus modis. Uno modo quia ex albo et Socrate fieret unum. Et sic sicut Socrates est unum subjectum albedinis, ita Socrates albus esset subjectum alterius accidentis. Hoc autem non potest esse, quia non fit aliquid unum ex omnibus quibuscumque praedicatis. Ex subjecto enim et accidente non fit unum simpliciter, sicut fit unum ex genere et differentia. Unde non potest dici quod Socrates albus, sit unum subjectum. Alius modus esset quod sicut Socrates est subjectum albi, ita ipsi albo insit aliquid aliud accidens, ut musicum. Sed hoc etiam non potest esse, propter duo. Primo, quia non erit aliqua ratio, quare musicum dicatur magis accidere albo quam econverso. Unde non erit ordo inter album et musicum, sed e converso respicient se adinvicem. Secundo, quia simul cum hoc definitum est vel determinatum, quod iste est alius modus praedicandi per accidens in quo accidens praedicatur de accidente, ab illo modo quo accidens praedicatur de subjecto, ut musicum de Socrate. In isto autem modo de quo nunc loquitur non dicitur praedicatio accidentalis, quia accidens praedicetur de accidente; sed illo modo quo prius locuti sumus. Sic igitur manifestum est, quod in accidentali praedicatione non est abire in infinitum: quare patet quod non omnia praedicantur secundum accidens. Et ulterius quod aliquid erit significans substantiam. Et ulterius quod contradictio non verificatur de eodem. Sciendum autem est circa praedictam rationem, quod licet accidens non sit subjectum alterius, et sic non sit ordo accidentis ad accidens quantum ad rationem subjiciendi, est tamen ordo quantum ad rationem causae et causati. Nam unum accidens est causa alterius, sicut calidum et humidum dulcis et sicut superficies coloris. Subjectum enim per hoc quod subjicitur uni accidenti, est susceptivum alterius.

LECTIO VIII.

Duas ad idem rationes affert: unam qua deducit omnia unum fore, si contradictoria simul verificentur: alteram vero a certitudine et cognitione accipit.

ANTIQUA.

Amplius si contradictiones simul de eodem verae sunt omnes, palam quod omnia unum erunt. Erunt enim idem triremis et murus et homo, si de omni aliquid aut affirmare aut negare contingit.

Quemadmodum est necesse dicentibus rationem Protagorae. Nam alicui si videatur non triremis homo, palam quia non triremis: quare et est, si contradictoria vera. Et sit itaque Anaxagorae simul res omnes esse, ut nihil vere sit unum. Indefinitum igitur videntur dicere; et putantes dicere ens, de non ente dicunt. Nam potestate ens et non endelechia, indefinitum erit.

Sed dicenda est ipsis de omni affirmatio et negatio. Inconveniens enim si unicuique sua quidem negatio inest, quae vero alterius quidem non inest ei. Dico autem ut verum est dicere hominem quia non homo, palam quod et non triremis. Ergo si affirmatio, necesse et negationem. Si autem existat affirmatio, negatio alia inerit magis quam illa quae sua. Ergo et si illa inest, inerit quae et ipsius triremis. Si autem hoc, et affirmatio. Hoc ergo contingit hanc dicentibus rationem.

Et quia non est necesse aut dicere aut negare. Nam si verum est quia homo et non homo, palam quia nec homo nec non homo erit. Nam duorum duae negationes. Si autem una ex utrisque illa, et una utique erit opposita.

RECENS.

Item si contradictiones simul verae de eodem omnes, patet quod omnia erunt unum: erit etenim idem et triremis. et paries, et homo, si de omni contingit quicquam aut affirmare aut negare, sicuti illis necesse est, qui Protagorae opinionem sequuntur. Si enim cuiquam videatur homo non esse triremis, patet quod non erit triremis: sed est etiam. si contradictio vera est. Et jam fit quod Anaxagoras ajebat, « simul omnes res esse » , ita ut nihil vere unum sit.

Indefinitum itaque videntur dicere. Et putantes de ente tractare, de non-ente dicunt. Quod enim potentia et non actu est, illud est indefinitum.

At vero dicenda est eis de omni affirmatio aut negatio omnis rei. Inconveniens namque est, si cuique sua quidem negatio inerit, alterius vero, quod non inest ei, non inerit. Dico autem, utputa si verum est dicere de homine, quod non est homo, manifestum est, quod etiam non triremis est. Si affirmatio igitur, necesse est etiam negationem inesse. Quodsi affirmatio non inest, negatio tamen inerit, magis quam quae ipsius est. Si igitur et illa inest, inerit etiam triremis negatio: et si haec, etiam affirmatio.

Haec igitur eis accidunt, qui hanc orationem dicunt, et quod non est necesse aut affirmare aut negare. Nam si verum est quod homo et non homo, patet quod etiam nec homo nec non homo erit. Duorum enim, duae negationes. Quodsi illa ex utrisque una, etiam haec una profecto opposita esset.

Amplius aut circa omnia ita se habet et est album et non est album, et ens et non ens, et circa alias dictiones et negationes modo simili, aut non sed circa quasdam sic, circa quasdam autem non Et siquidem non circa omnes, hae utique erunt confessae. Si vero circa omnes, iterum aut de quibuscumque dicere et negare et de quibuscumque negare et dicere: aut de quibus quidem dicere et negare, sed de quibuscumque negare, non de omnibus dicere. Et si sic, erit aliquid firmiter non ens, et haec erit firma opinio. Et si ipsum non, firmum aliquid sit et notum, notior utique erit dictio quam opposita negatio. Si vero negando similiter et quaecumque contingit negare dicere, necesse est de his aut dividentem verum dicere, ut quod album et iterum quod non album, aut non. Et siquidem non verum dividentem dicere, non dicet ea, et non erit nihil. Non entia autem quomodo utique pronuntiabunt aut ibunt? Et omnia utique erunt unum (ut prius dictum est) et idem erit homo et Deus et triremis et ipsorum contradictiones. Similiter si de unoquoque, nihil differret aliud ab alio. Namque si differret, erit hoc verum et proprium. Similiter autem si dividentem contingit verum esse, accidit quod dictum est. Adhuc quia omnes dicent verum et omnes mentientur, et idem ipse seipsum falsum dicere confitetur. Simul autem palam quia de nullo est adhuc perscrutatio. Nihil enim dicit. Nec enim est ita, dicit: sed ita et non ita; et iterum haec negat ambo, quia nec ita nec non ita. Nam si non, jam utique erit aliquid determinatum. Amplius, si quando est affirmatio vera et negatio est falsa: et si haec vera, affirmatio falsa: non erit utique dicere simul idem affirmare et negare vere, sed forsan dicet utique aliquis hoc esse quod a principio positum est.

Item aut in omnibus ita se habet, et est album et non album, et ens et non ens; et circa ceteras. affirmationes et negationes simili modo, aut non, sed circa aliquas. circa aliquas vero non. Et si non circa omnes, istae utique certae essent. Quodsi circa omnes, rursus aut de quibuscumque est affirmare, etiam negare est; et de quibuscumque negare, etiam affirmare: aut de quibus quidem est affirmare, etiam negare est; de quibuscumque vero negare, non de omnibus est affirmare. Et si ita esset, esset aliquid utique pro certo non-ens: et haec firma opinio. Quodsi ipsum non esse certum quid et notum est, notior erit opposita affirmatio.

Quodsi quodcumque est negare, similiter etiam affirmare necesse sit, aut verum est dividendo dicere, utputa album, et rursus quod non album; aut non. Et si non est verum dividendo dicere, neque dicit haec, nihilque prorsus sunt: sed illa quae non sunt, quomodo loquentur, aut ambulabunt? Et, ut etiam antea dictum est, omnia unum erunt: et homo, Deus, triremis, ac eorum contradictoria, idem erunt.

Quodsi de quocumque similiter, nihil aliud ab alio differet. Nam si differet, hoc verum et proprium erit. Similiter autem et si dividentem vera dicere contingit, quod dictum est, accidit: et ad haec, quod omnes vera dicerent, omnesque mentirentur, ipseque se ipsum mentiri concederet

Simul autem manifestum est quod de nullo est ad hunc consideratio: nihil enim dicit. Neque enim ita, neque non ita ait, sed ita, et non ita. Et rursus haec ambo negat, quod nec ita, neque non ita dicit. Nam si non, jam esset aliquid utique determinatum Item, si, quum affirmatio vera sit, negatio falsa; et quum haec vera sit, affirmatio falsa est: non sit simul idem affirmare et negare vere. Sed dicent fortassis, hoc esse quod a principio positum est.

Ponit tertiam rationem, quae sumitur ex uno et diverso: et est ratio talis. Si affirmatio et negatio verificantur simul de eodem, omnia sunt unum. Hoc autem est falsum; ergo et primum. Circa hanc rationem tria facit. Primo ponit conditionalem et exemplificat, quia scilicet sequeretur si contradictiones simul verificantur de eodem, quod idem esset triremis, idest navis habens tres ordines remorum, et murus et homo.

Secundo cum dicit « quemadmodum est »

Ostendit quod idem inconveniens sequitur ad duas alias positiones. Primo ad opinionem Protagorae, qui dicebat quod quicquid alicui videtur, hoc totum est verum; quia si alicui videtur quod homo non sit triremis, non erit triremis; et si alteri videtur quod sit triremis, erit triremis; et sic erunt contradictoria vera. Secundo ad opinionem Anaxagorae, qui dicebat omnes res simul esse, quasi nihil sit vere unum ab aliis determinatum, sed omnia sint unum in quadam confusione. Dicebat enim, quod quodlibet sit in quolibet, sicut in primo Physicorum ostensum est. Quod ideo accidebat Anaxagorae, quia ipse videtur loqui de ente indeterminato, idest quod non est determinatum in actu Et cum putaret loqui de ente perfecto, loquebatur de ente in potentia, sicut infra patebit. Quod autem est in potentia et non « endelechia, » idest in actu, est indefinitum. Potentia enim non finitur nisi per actum.

Tertio cum dicit « sed dicenda »

Probat conditionalem primo propositam esse veram; et primo quantum ad hoc quod omnia affirmative dicta unum essent. Secundo quantum ad hoc quod affirmationes a suis negationibus non distinguerentur in veritate et falsitate, ibi, « Et « quia non est necesse etc. » Dicit ergo primo, quod illud primum est ab eis supponendum ex quo ponunt affirmationem et negationem simul verificari de eodem, quod de quolibet est affirmatio et negatio vera. Constat enim quod de unoquoque magis videtur praedicari negatio alterius rei, quam negatio propria. Inconveniens enim esset alicui inesset sua negatio et non inesset negatio alterius rei, per quam significatur quod illa res non inest ei: sicut si verum est dicere quod homo non est homo, multo magis est verum dicere quod homo non est triremis Patet ergo, quod de quocumque necessarium est praedicari negationem, quod praedicatur de eo affirmatio. Et ita per consequens praedicabitur negatio, cum affirmatio et negatio sint simul vera; aut si non praedicabitur affirmatio, praedicabitur negatio alterius magis quam negatio propria. Sicut si triremis non praedicatur de homine, praedicabitur de eo non triremis, multo magis quam non homo. Sed ipsa negatio propria praedicatur, quia homo non est homo: ergo et negatio triremis praedicabitur de eo, ut dicatur quod homo non est triremis. Sed si praedicatur affirmatio, praedicabitur negatio, cum simul verificentur: ergo necesse est quod homo sit triremis et eadem ratione quodlibet aliud. Et sic omnia erunt unum. Hoc igitur contingit dicentibus hanc positionem, scilicet quod contradictio verificetur de eodem.

Deinde cum dicit « et quia non »

Deducit aliud inconveniens, quod scilicet non distinguatur negatio ab affirmatione in falsitate, sed utraque sit falsa. Dicit ergo quod non solum praedicta inconvenientia sequuntur ad praedictam positionem, sed etiam sequitur quod non sit necessarium « affirmare et negare, » idest quod non sit necessarium affirmationem vel negationem esse veram, sed contingit utramque esse falsam. Et sic non erit distantia inter verum et falsum. Quod sic probat. Si verum sit quod aliquid sit homo et non homo, verum est quod id non erit homo, nec erit non homo. Et hoc patet. Horum enim duorum quae sunt homo et non homo, sunt duae negationes, scilicet non homo et non non homo. Si autem ex primis duabus fiat una propositio, ut dicamus, Socrates non est homo nec non homo, sequitur quod nec

affirmatio nec negatio sit vera, sed utraque falsa.

Deinde cum dicit « amplius autem »

Ponit quartam rationem quae sumitur ex certitudine cognitionis; et est talis. Si affirmatio et negatio simul verificantur, aut ita est in omnibus, aut ita est in quibusdam, et in quibusdam non: si autem non est verum in omnibus, illae, in quibus non est verum, erunt « confessae, » idest simpliciter et absolute concedendae, vel « erunt certae » idest certitudinaliter verae secundum aliam translationem; idest in eis ita erit vera negatio, quod affirmatio erit falsa, vel e converso. Si autem hoc est verum in omnibus, quod contradictio verificetur de eodem, hoc contingit dupliciter. Uno modo quod de quibuscumque sunt verae affirmationes, sunt verae negationes, et e converso. Alio modo quod de quibuscumque verificantur affirmationes, verificentur negationes, sed non e converso. Et si hoc secundum sit verum, sequitur hoc inconveniens, quod aliquid firmiter vel certitudinaliter est non ens; et ita erit firma opinio, quae scilicet est de negativa; et hoc ideo, quia negativa semper est vera, eo quod quandocumque est affirmativa vera, est etiam negativa vera. Non autem affirmativa semper erit vera, quia positum est, quod non de quocumque est vera negativa, sit vera affirmativa; et ita negativa erit firmior et certior quam affirmativa: quod videtur esse falsum: quia dato quod non esse sit certum et notum, tamen semper erit certior affirmatio quam negatio ei opposita, quia veritas negativae semper dependet ex veritate alicujus affirmativae. Unde nulla conclusio negativa infertur, nisi in praemissis sit aliqua affirmativa. Conclusio vero affirmativa ex negativa non probatur. Si autem dicatur primo modo, scilicet quod de quibuscumque est affirmare, ita de eis est negare; similiter de quibuscumque est negare, de eis est affirmare, ut scilicet affirmatio et negatio convertantur: hoc contingit dupliciter: quia si semper negatio et affirmatio sunt simul verae, aut erit divisim dicere de utraque quod sit vera, verbi gratia, quod sit divisim dicere quod haec est vera, Homo est albus, iterum haec est vera, Homo non est albus: aut non est divisim utramque dicere veram sed solum conjunctim, ut si dicamus quod haec copulativa sit vera, homo est albus et homo non est albus. Et siquidem dicamus hoc secundo modo, ut scilicet non sit utraque vera divisim sed solum conjunctim, tunc sequuntur duo inconvenientia: quorum primum est, quod « non dicet ea, » idest quod non asseret nec affirmationem nec negationem, et quod ambae « erunt nihil, » idest quod ambae sunt falsae: vel secundum aliam traslationem « et non « erit nihil, » idest sequitur quod nihil sit verum, nec affirmatio nec negatio. Et si nihil est verum, nihil poterit dici nec intelligi. Quomodo enim aliquis pronuntiabit vel intelliget non entia? quasi dicat, nullo modo. Secundum inconveniens est, quia sequitur quod omnia sint unum, quod in priori ratione est dictum. Sequitur enim quod sit idem homo et Deus et triremis, et etiam contradictiones eorum, scilicet non homo et non Deus et non triremis. Et sic patet, quod si affirmatio et negatio simul dicuntur de unoquoque, tunc nihil differt unum ab alio. Si enim unum ab alio differt, oporteret quod aliquid diceretur de uno, quod non diceretur de alio. Et sic sequeretur quod aliquid esset verum determinate et proprium huic rei, quod non conveniret alteri. Et sic non de quolibet verificaretur affirmatio vel negatio. Constat autem quod ea quae nullo modo differunt, sunt unum; et ita sequetur omnia unum esse. Si autem dicatur primo modo, scilicet quod non solum conjunctim est dicere affirmationem et negationem, sed etiam divisum, sequuntur quatuor inconvenientia: quorum unum est, quod haec positio « significat ipsum dictum, » idest demonstrat hoc esse verum quod immediate est dictum. Unde alia litera habet « Accidit quod dictum est, » scilicet quod omnia sunt unum; quia sic etiam similiter affirmatio et negatio de unoquoque dicetur, et non erit differentia unius ad aliud. Secundum est quod omnes verum dicerent, quia quilibet vel dicit affirmationem vel negationem, et utraque est vera; et omnes mentientur, quia contradictorium ejus quod quisque dicit, erit verum. Et idem etiam homo seipsum dicere falsum confitetur; quia cum dicit negationem esse veram, dicit se falsum dixisse cum dixit affirmationem. Tertium est quia manifestum est quod adhuc non poterit esse perscrutatio vel disputatio. Non enim potest disputari cum aliquo qui nihil concedit. Ille enim nihil dicit absolute quod est ita, nec dicit quod non est ita; sed dicit quod est ita et non est ita. Et iterum ambo ea negat dicens quod nec est ita nec non ita, sicut ex praecedenti ratione apparet. Si enim non omnia ista neget, sequitur quod ipse noverit aliquid determinate verum; quod est contra positum. Vel secundum quod alia traslatio habet, et planius, « Jam utique erit determinatum. » Quartum sequitur per definitionem veri et falsi. Verum enim est cum dicitur esse quod est vel non esse quod non est. Falsum autem est cum dicitur non esse quod est aut esse quod non est. Ex quo patet per definitionem veri et falsi, quod quando affirmatio est falsa: tunc enim dicit non esse, quod est: et si negatio est vera, tunc affirmatio est vera, tunc negatio falsa: tunc enim dicitur esse de eo quod non est. Non ergo contingit vere idem affirmare et negare. Sed forte adversarius ad hoc ultimum poterit dicere, quod hic est petitio principii. Qui enim ponit contradictionem simul esse veram, non recipit hanc definitionem falsi, scilicet quod falsum est dicere quod non est esse vel quod est non esse.

LECTIO IX.

Tribus adhuc rationibus arguit primum principium negantes.

ANTIQUA.

Amplius igitur quomodo aut habere existimans, aut non habere, mentitus est: qui autem ambo, verum dicit? Nam si verum dicit, quid utique erit quod dicitur, quia talis est entium natura? Si vero non verum dicit, magis verum dicit qui isto modo existimat: jam aliqualiter se habebunt entia et verum utique erit et non simul etiam non verum. Si autem similiter et omnes mentientur et vera dicunt: nec pronuntiandum est, nec dicendum est tali. Simul enim haec et non haec dicit. Si autem nihil suscipiat, sed similiter existimat et non existimat, et quid utique habebit differenter a plantis?

Unde et maxime manifestum est, quia nullus ita disponitur, nec aliorum, nec dicentium hanc rationem. Quare namque vadit domum et non quiescit putans ire? Nec statim diluculo vadit in puteum aut torrentem si contingat, sed videtur timens, tamquam non similiter putans non bonum esse incidere et bonum. Palam ergo quia hoc quidem melius existimat, hoc autem non melius Si autem hoc in bono et non bono, necesse est et sic in aliis: et hoc quidem hominem, hoc autem non hominem: et hoc quidem dulce, illud vero non dulce putare est necesse: non enim existimant quando putant melius esse aquam bibere et hominem videre: deinde ea quaerit, quamvis oportebat si idem erat similiter homo et non homo. Sed, secundum quod dictum est, nullus est qui non videatur haec quidem timens, illa vero non. Quare sicut videtur, omnes existimant habere simpliciter, sed non circa omnia, sed circa melius et deterius.

Si autem non scientes, sed opinantes, multo magis curandum utique erit de veritate: quemadmodum infirmo existenti, quam sano de sanitate. Etenim opinans ad scientem, non salubriter disponitur ad veritatem.

Amplius autem quia si maxime sic se habent omnia et non sic, sed magis et minus inest in natura entium. Non enim similiter dicemus esse duo paria et tria; neque similiter mentitus est, qui quatuor esse pente, opinatus est, et qui mille. Si igitur non similiter, palam quia alter minus, quare magis verum dicit. Si igitur quod magis affinius, erit utique aliquid verum, cui affinius quod magis verum. Et utique si non est, sed jam aliquid est firmius et verius, et a ratione remoti utique erimus incondita et prohibente aliquid mente determinare.

Est autem et ab eadem opinione et Protagorae ratio et necesse similiter ipsas ambas aut esse, aut non esse. Nam si quae videntur omnia sunt vera et apparentia, necesse omnia simul vera et falsa. Multi namque contraria sibinvicem existimant et non eadem opinantes sibi ipsi mentiri putant. Quare necesse idem esse et non esse. Et si hoc est, necesse putata omnia esse vera; opposita namque invicem opinantur mentientes et verum dicentes: igitur entia si sic se habent, verum dicunt omnes. Quod quidem igitur ab eodem suut intellectu utraeque rationes, palam.

RECENS.

Item, utrum ille quidem, qui quamque rem aut aliquo modo se habere existimat, aut non se habere, fallitur, qui vero ambo, verum dicit? Nam si verum dicit, quid aliud, quod dicitur, est, nisi quod talis natura entium est? Quodsi non iste, sed ille magis dicit verum, qui illo modo existimat, jam aliquo modo se habebunt existentia: et hoc verum esset, et non simul etiam non verum. Quodsi cuncti similiter et mentiuntur et verum dicunt, nec loqui nec dicere quicquam tali homini possibile est: simul enim eadem et non eadem dicit. Quodsi nihil existimat, sed similiter arbitratur et non arbitratur, quidnam differat a plantis? Unde et maxime manifestum est quod nemo, nec celerorum, nec eorum qui hanc orationem dicunt, ita affectus est. Cur enim Megara vadit, et non quiescit ire putans? nec mox a diluculo ad puteum aut ad praecipitium aliquod pergit; sed videtur veritus, tamquam non similiter non bonum et bonum esse putans cadere in illa?

Patet itaque quod hoc quidem melius esse putat, illud vero minime. Si autem hoc, necesse est ut et hoc quidem hominem, illud vero non-hominem, et hoc quidem dulce, illud vero non dulce putet. Non enim aequaliter omnia quaerit et putat, quum melius esse bibere aquam, aut hominem visitare, arbitretur, deinde quaerat ea: attamen oportebat, si similiter idem esset homo et non-homo. Sed, ut dictum est, nemo est qui non videatur aliqua veritus, aliqua non.

Quare, ut apparet, omnes arbitrantur, res simpliciter se habere, si non circa omnia, saltem circa melius et deterius. Quodsi non scientes, sed opinantes arbitrentur, multo magis curandum erit de veritate, sicuti et infirmo magis, quam sano, de sanitate. Opinans namque ad scientem, non saniter ad veritatem dispositus est.

Item, etsi quammaxime omnia ita et non ita se habeant, attamen ipsum magis et minus inest entium naturae. Non enim similiter paria esse duo ac tria dicemus: nec eodem modo mentitus est, qui quatuor esse putet quinque, aut qui mille. Si itaque non similiter, patet quod alter minus. Quare magis verum dicit.

Si igitur quod magis est, propinquius est, profecto erit aliquid verum, cui propinquius est quod magis verum est. Quod si non est, at jam saltem aliquid est certius et verius. Atque ita ab illa intemperata oratione remoti erimus, quae prohibet quicquam mente determinare.

Ex eadem vero opinione, Protagorae quoque oratio est; et similiter est necesse, ipsas ambas, aut esse, aut non esse. Si enim omnia, de quibus opinatur, quaeque apparent, vera sunt, necesse est omnia simul vera et falsa esse. Siquidem multi contraria invicem, opinantur, ac eos qui non opinantur eadem, quae ipsi, falli putant. Quare necesse est idem esse et non esse. Quod si est, necesse est omnia, de quibus opinentur, vera esse. Opposita namque opinantur qui mentiuntur, et qui verum dicunt. Si igitur ea quae sunt, ita se habent, verum omnes dicent.

Quod itaque ambae orationes ex eadem mente sint, patet.

Hic ponit quintam rationem, quae sumitur ex veritatis ratione, quae talis est. Dictum est quod affirmatio et negatio simul vera ponuntur: ergo ille, qui suscipit sive opinatur « sic se habere, » idest affirmationem tantum « aut non sic se habere, » scilicet ille, qui opinatur negationem esse veram tantum, mentitus est: qui vero opinatur ambo simul, dicit verum. Cum igitur verum sit quando ita est in re sicut est in opinione, vel sicut significatur voce, sequitur quod ipsum quod dicit erit aliquid determinatum in rebus, scilicet quia entium natura (1) talis erit qualis dicitur, ut non patiatur affirmationem et negationem simul. Vel secundum aliam literam « quia « talis est entium natura »: quasi dicat, ex quo hoc quod dicitur est determinate verum, sequitur quod res habeat naturam talem. Si autem dicatur quod ille qui existimat simul affirmationem et negationem, non opinatur verum, sed magis ille qui existimat illo

(1) *Al. deest* natura.

modo, quod vel tantum affirmatio vel tantum negatio sit vera, adhuc manifestum est quod entia se habebunt in aliquo modo determinate. Unde alia translatio habet planius « quodammodo et hoc erit verum determinate, et non erit simul non verum » ex quo sola affirmatio vel negatio est vera. Sed si omnes praedicti, scilicet et illi qui dicunt utramque partem contradictionis, et illi qui dicunt alteram « mentiuntur, » et omnes etiam verum dicunt; cum tali qui hoc ponit, non est disputandum nec aliquid dicendum ut disputetur cum eo; vel secundum aliam literam (1), talis homo non asserit aliquid nec affirmat. Sicut enim alia translatio dicit, nec asserere nec dicere aliquid hujusmodi est, quia similiter unumquodque et dicit et negat. Et si ipse sicut similiter affirmat et negat exterius, ita et similiter interius opinatur et non opinatur, et nihil suscipit quasi determinate verum, in nullo videtur differre a plantis; quia etiam bruta animalia habent determinatas conceptiones. Alius textus habet « ab aptis natis: » et est sensus, quia talis, qui nihil suscipit, nihil differt in hoc quod actu cogitat ab illis, qui apti nati sunt cogitare, et nondum cogitant actu; qui enim apti nati sunt cogitare de aliqua quaestione, neutram partem asserunt, et similiter nec isti.

Deinde cum dicit « unde et maxime »

Ponit sextam rationem, quae sumitur ab electione et fuga: et circa hoc duo facit. Primo ponit rationem. Secundo excludit quamdam cavillosam responsionem, ibi, « Si autem non scientes etc. » Dicit ergo primo, quod manifestum est quod nullus homo sic disponitur ut credat affirmationem et negationem simul verificari; nec illi qui hanc positionem ponunt, nec etiam alii. Si enim idem esset ire domum et non ire, quare aliquis iret domum et non quiesceret, si putaret quod hoc ipsum quiescere, esset ire domum? Patet ergo, ex quo aliquis vadit et non quiescit, quod aliud putat esse ire et non ire. Et similiter si aliquis incedit per aliquam viam, quae forte directe vadit ad puteum vel ad torrentem, non recte incedit per viam illam, sed videtur timere casum in puteum aut in torrentem. Et hoc ideo, quia incidere in torrentem vel puteum non putat esse similiter bonum et non bonum, sed absolute putat esse non bonum. Si autem putaret esse bonum sicut et non bonum, non magis vitaret quam eligeret. Cum ergo vitet et non eligat, palam est quod ipse suscipit sive opinatur quod unum sit melius, scilicet non incidere in puteum, quod novit esse melius. Et si hoc est in non bono et bono, similiter necesse est esse in aliis, ut videlicet opinetur quod hoc sit homo, et illud non homo: et hoc sit dulce et illud non dulce. Quod ex hoc patet, quia non omnia aequaliter quaerit et opinatur, cum ipse putet melius aquam bibere dulcem quam non dulcem, et melius videre hominem quam non hominem. Et ex ista diversa opinione sequitur quod determinate quaerit unum et non aliud. Oporteret siquidem quod similiter utraque quaereret, scilicet dulce et non dulce, hominem et non hominem, si existimaret quod essent eadem contradictoria. Sed, sicut dictum est, nullus est qui non videatur hoc timere et illa non timere. Et sic per hoc ipsum quod homo afficitur diversimode ad diversa, dum quaedam timet et quaedam desiderat, oportet quod non existimet idem esse quodlibet et non esse. Sic ergo patet quod omnes opinantur se habere veritatem vel in affirmativa tantum, vel in negativa, et non utraque simul. Et si non in omnibus, saltem in bonis et malis, vel in melioribus et in deterioribus. Ex hac enim differentia provenit quod quaedam quaeruntur et quaedam timentur.

Deinde cum dicit « si autem non »

Excludit quamdam cavillationem. Posset enim aliquis dicere quod homines quaedam desiderant tamquam bona, et alia fugiunt tamquam non bona, non quasi scientes veritatem, sed quasi opinantes, quod non idem sit bonum et non bonum, licet idem sit secundum rei veritatem. Sed si hoc est verum, quod homines non sunt scientes, sed opinantes, multo magis debent curare ut addiscant veritatem. Quod sic patet; quia infirmus magis curat de sanitate quam sanus. Ille autem, qui opinatur non verum, non disponitur salubriter ad veritatem in comparatione ad scientem: habet enim se ad scientem sicut infirmus ad sanitatem. Defectus enim scientiae est opinio falsa, sicut aegritudo sanitatis. Et sic patet, quod homines debent curare de veritate invenienda: quod non esset, si nihil esset verum determinate, sed simul aliquid verum et non verum.

Deinde cum dicit « amplius quia »

Ponit septimam rationem, quae sumitur ex diversis gradibus falsitatis. Dicit ergo, quod etsi maxime verum sit quod omnia sic se habeant et non sic, idest quod affirmatio et negatio sint simul vera, et omnia sint simul vera et falsa, sed tamen in natura entium oportet quod aliquid sit magis et minus verum. Constat enim quod non similiter se habet ad veritatem, quod duo sunt paria, et tria sunt paria: nec similiter se habet ad mendacium dicere quod quatuor sunt pente idest quinque, et quod sint mille. Si enim sunt falsa similiter, manifestum est quod alterum est minus falsum, scilicet dicere quatuor esse quinque, quam dicere quatuor esse mille. Quod autem est minus falsum, est verum magis vel propinquius vero, sicut et minus nigrum, quod est albo propinquius. Patet ergo quod alter eorum magis dicit verum, idest magis appropinquat veritati, scilicet ille qui dicit quatuor esse quinque. Sed non esset aliquid affinius vero vel propinquius, nisi esset aliquid simpliciter verum, cui propinquius vel affinius esset magis verum et minus falsum. Relinquitur ergo quod aliquid oportet ponere esse absolute verum, et non omnia vera et falsa; quia sequitur ex hoc quod contradictio sit simul vera. Et si per praedictam rationem non sequitur quod aliquid sit absolute verum, tamen jam habetur quod aliquid est verius et firmius sive certius alio. Et sic non eodem se modo habet ad veritatem et certitudinem affirmatio et negatio. Et ita per hanc rationem et per alias praecedentes erimus liberati vel remoti a ratione, idest opinione non mixta, idest non temperata (unde alius textus habet, distemperata): tunc enim opinio est bene contemperata, quando praedicatum non repugnat subjecto: cum autem opinio implicat opposita, tunc non bene contemperatur. Talis autem est praedicta positio, quae dicit contradictionem verificari. Item prohibet ne mente aliquid possimus definire vel determinare. Prima enim ratio distinctionis consideratur in affirmatione et negatione. Unde qui affirmationem et negationem unum esse dicit,

(1) *Al.* vel secundum aliam, idest.

omnem determinationem sive distinctionem excludit.

Deinde cum dicit « est autem »

Ostendit quod opinio Protagorae reducitur in eamdem scientiam cum praedicta positione. Dicebat enim Protagoras, quod omnia, quae videntur alicui esse vera, omnia sunt vera. Et siquidem haec positio est vera, necesse est primam positionem esse veram, scilicet quod affirmatio et negatio sint simul vera. Et per consequens, quod omnia sint simul vera et falsa, sicut ex hac positione sequitur, ut supra ostensum est. Quod sic ostendit. Multi enim homines opinantur sibiinvicem contraria; et putant quod illi, qui non eadem opinantur quod ipsi, mentiantur, et e converso. Si ergo quidquid alicui videtur hoc est verum, sequitur quod utrique mentiantur, et verum dicant, quod idem sit et non sit. Et sic ad opinionem Protagorae sequitur quod contradictio simul verificetur. Similiter etiam si hoc est verum quod contradictio simul verificetur, necessarium est opinionem Protagorae esse veram, scilicet quod omnia, quae videntur aliquibus esse vera, sint vera. Constat enim quod aliqui habent diversas opiniones; quorum quidam sunt mentientes, et quidam sunt verum dicentes, quia opinantur sibiinvicem opposita. Si ergo omnia opposita sunt simul vera, quod sequitur si contradictoria simul verificentur, necessario sequitur quod omnes dicant verum, et quod videtur alicui sit verum; et sic patet quod ejusdem sententiae vel intellectus vel rationis est utraque positio, quia ad unam sequitur alia de necessitate.

LECTIO X.

Illorum rationem solvit, qui contradictoria simul verificari dicunt, et qua ratione disserendum cum negantibus prima principia.

ANTIQUA.

Est autem non idem modus homeliae ad omnes. Hi namque persuasione egent, illi vi. Quicumque enim dubitasse existimaverunt, horum bene curabilis ignorantia. Non enim ad orationem sed ad mentem obviatio est eorum. Quicumque vero orationis causa dicunt, horum argumentatio est medela et ejus quae in voce orationis et ejus quae in nominibus.

Venit autem dubitantibus haec opinio ex sensibilibus, quae quidem ejus quod simul contradictiones et contraria existere, videntibus ex eodem facta contraria. Ergo si non contingit fieri non ens, praefuit similiter res ambo ens: ut ex Anaxagoras mixtum omne in omni ait et Democritus. Etenim inane et plenum similiter secundum quamcumque existere partem; quamvis hoc quidem horum esse non ens, illud vero ens.

Igitur ex his ad suscipientes dicemus, quia modo quodam recte dicunt, et modo quodam ignorant. Ens enim dupliciter dicitur. Est ergo quomodo contingit fieri aliquid ex non ente, est autem quomodo non. Unde et simul idem esse ens et non ens, sed non secundum idem ens. Potentia namque contingit idem esse contraria, perfecte vero non.

Amplius autem dignificemus ipsos existimare et aliam substantiam esse entium, cui nec motus existit, nec corruptio, nec generatio omnino.

RECENS.

Non est autem idem omnes coarguendi modus. Quidam enim persuasione, quidam vero vi indigent. Quicumque namque propterea quod dubitent, ita existimarunt, horum ignorantia sanabilis est. Non enim ad sermonem, sed ad mentem eorum obviatio fieri debet. Quicumque vero sermonis gratia dicunt, horum sanatio, redargutio est, et ejus sermonis qui in voce, et ejus qui in nominibus.

Advenit autem illis qui dubitant, haec opinio, a sensibilibus, ea quidem, qua dicitur, simul contradictoria et contraria esse, quoniam vident ex eodem contraria fieri. Si igitur non est possibile, quod non est, fieri, praeexstitit similiter utrumque ens: sicut Anaxagoras omne in omni misceri ait, atque Democritus. Etenim hic quoque vacuum et plenum similiter in quacumque parte esse: atqui horum hoc quidem ens, hoc vero non ens esse.

Ad illos itaque, qui ex his ita arbitrantur, dicemus quod quodam modo quidem vere dicunt, quodam modo vero ignorant. Ens namque dupliciter dicitur. Quare aliquo modo quidem possibile est aliquid ex non ente fieri, aliquo vero modo, non est; simulque idem ens et non-ens esse, sed non secundum idem ens. Potentia namque contingit, simul idem contraria esse, actu vero minime. Item eos efflagitabimus aliam quoque substantiam entium existimare, cui neque motus, neque corruptio, neque omnino generatio insit.

Postquam determinavit Philosophus et posuit rationes contra negantes primum principium, hic ostendit quomodo diversimode est procedendum, quo ad diversos, qui ex diversis viis in praedictum errorem devenerunt: et dividitur in duas partes. Primo ostendit quod diversimode est procedendum contra diversos. Secundo incipit procedere alio modo quam supra, ibi, « Venit autem dubitantibus. » Dicit ergo primo, quod non est idem modus « homiliae, » idest popularis allocutionis, vel « bonae constructionis, » secundum translationem, idest ordinatae dispositionis « vel intercessionis, » sicut in graeco habetur, idest persuasionis, ad omnes praedictas positiones, scilicet de veritate contradictionis et veritate eorum quae apparent. Dupliciter enim aliqui incidunt in praedictas positiones. Quidam enim ex dubitatione. Cum enim eis occurrunt aliquae sophisticae rationes, ex quibus videantur sequi praedictae positiones, et eas nesciunt solvere, concedunt conclusionem. Unde eorum ignorantia est facile curabilis. Non enim obviandum est eis vel occurrendum ad rationes quas ponunt, sed ad mentem, ut scilicet solvatur dubitatio mentibus, per quam in hujusmodi opiniones inciderunt. Et tunc ab istis positionibus recedunt. Alii vero praedictas positiones prosequuntur non propter aliquam dubitationem eos ad hujusmodi inducentem, sed solum « causa orationis, » idest ex quadam protervia, volentes hujusmodi rationes impossibiles sustinere propter seipsas, quia contra-

ria earum demonstrari non possunt. Et horum medela est argumentatio vel arguitio « quae est « in voce orationis et in nominibus, » idest per hoc quod ipsa vox orationis aliquid significat. Significatio autem orationis a significatione nominum dependet. Et sic oportet ad hoc principium redire, quod nomina aliquid significant: sicut supra Philosophus usus est.

Deinde cum dicit « venit autem »

Quia superius obviavit super hoc ex significatione nominum, hic incipit obviare dubitantibus solvendo eorum dubitationes. Et primo quantum ad illos, qui ponebant contradictoria esse simul vera. Secundo quantum ad illos qui ponebant omnia apparentia esse vera, ibi, « Similiter autem. » Circa primum duo facit. Primo ponit dubitationem quae movet quosdam ad concedendum contradictoria esse simul vera. Secundo solvit, ibi, « Igitur « ex his. » Dicit ergo quod opinio de hoc quod contradictio simul verificetur, quibusdam venit per modum dubitationis ex sensibilibus, in quibus apparet generatio et corruptio et motus. Videbatur enim quod ex aliquo uno fiebant contraria, sicut ex aqua fit et aer qui est calidus, et terra quae est frigida. Sed omne quod fit, fit ex prius existente. Quod enim non est, non contingit fieri, cum ex nihilo nihil fiat. Oportet ergo quod res fuerit simul in se habens contradictionem; quia si ex uno et eodem fit calidum et frigidum, fit per consequens calidum et non calidum. Propter hanc autem rationem Anaxagoras dixit quod omnia in omnibus miscentur. Ex hoc enim quod videbat quodlibet ex quolibet fieri, putabat quod nihil posset fieri ex alio nisi ante fuisset ibi. Et huic rationi videtur acquievisse Democritus. Posuit enim vacuum et plenum in qualibet parte corporis conjungi. Quae quidem se habent sicut ens et non ens. Nam plenum se habet sicut ens, vacuum vero sicut non ens.

Deinde cum dicit « igitur ex »

Solvit praedictam dubitationem dupliciter. Primo sic, dicens quod sicut dictum est, illis qui ex dubitatione opinantur praedicta inconvenientia, obviandum est ad mentem. Igitur « ad suscipientes, » idest opinantes contradictoria simul verificari, « ex « his, » idest praedicta ratione dicimus, quod quodammodo recte dicunt, et quodammodo ignorant quod dicunt, inconvenienter loquentes. Ens enim dupliciter dicitur; ens actu, et ens in potentia. Cum igitur dicunt quod ens non fit ex non ente, quodammodo verum dicunt, et quodammoho non. Nam ens fit ex non ente actu, ente vero in potentia. Unde etiam aliquo modo idem potest esse simul ens et non ens, et aliquo modo non potest. Contingit enim quod idem sit contraria in potentia, non tamen « perfecte, » idest in actu. Sic enim tepidum est in potentia calidum et frigidum, neutrum tamen in actu.

Deinde cum dicit « amplius autem »

Secundam solutionem ponit ibi, dicens, quod dignum dicimus, quod ipsi suscipiant vel opinentur aliquam substantiam esse cui nec insit motus, nec generatio nec corruptio, quod probatum est octavo Physicorum. Tali autem substantiae non poterit concludi ex ratione praedicta, quod insint contraria, quia ex ea non fit aliquid. Et haec solutio videtur procedere secundum Platonicos, qui propter mutabilitatem sensibilium coacti sunt ponere ideas immobiles, scilicet de quibus dentur definitiones, et fiant demonstrationes, et certa scientia habeatur; quasi de his sensibilibus propter eorum mutabilitatem et admixtionem contrarietatis in eis certa scientia esse non possit. Sed prima solutio sufficientior est.

LECTIO XI.

Quanam ratione aliqui existimaverunt, quaecumque apparent ita esse.

ANTIQUA.

Similiter autem et quae circa apparentia veritas quibusdam ex sensibilibus venit. Verum enim non pluralitate judicari putant oportere, nec paucitate. Idem vero his gustantibus dulce videtur, illis vero amarum. Quare si omnes laboraverint, aut omnes desipuerint, duo autem vel tres sani sint, aut intellectum habeant: hos quidem videri laborare et desipere, alios vero non. Amplius autem multis aliorum animalium contraria videri et nobis. Et ipsi autem unicuique ad seipsum non eadem secundum sensum semper videri. Quae igitur horum vera aut falsa non manifestum. Nihil enim magis haec quam illa vera, sed similiter. Propter quod Democritus ait, aut nihil esse verum, aut nobis non manifestum.

RECENS.

Similiter autem veritas quae est circa ea quae apparent, quibusdam ex sensibilibus advenit. Nam verum non pluralitate neque paucitate, judicari censent debere; idem autem quibusdam gustantibus dulce, quibusdam amarum esse videri. Quare si omnes aegrotarent, aut omnes insanirent, duo vero vel tres sani aut mentis compotes essent, hi utique videri possent aegrotare atque insanire, ceteri vero minime.

Item multis aliorum animalium contraria apparere quam nobis: ac nostrum cuique non eadem ad se ipsum semper secundum sensum apparent. Qualia igitur horum vera vel falsa sint, non est manifestum. Nihilominus enim vel magis haec quam illa vera sunt, vel aequaliter. Quare Democritus aut nihil esse verum, aut nobis ignotum esse, ait.

Postquam Philosophus solvit dubitationem, ex qua inducebantur antiqui ad ponendum contradictoria simul esse vera, hic removet illa, ex quibus aliqui inducebantur ad ponendum omne, quod apparet, esse verum. Dividitur autem pars ista in duas. Primo ponit dubitationes, ex quibus aliqui movebantur ad praedictam positionem ponendam. Secundo removet dubitationes praedictas, ibi, « Nos au« tem et ad hanc orationem. » Circa primum duo facit. Primo ponit rationem eorum, ex qua move-

bantur ad ponendum omne, quod apparet, esse verum. Secundo assignat causam praedictae rationis, ibi, « Omnino vero propter existimare. » Dicit ergo primo quod sicut opinio, quae ponebat contradictoria simul esse vera, veniebat ex quibusdam sensibilibus, in quibus contingit contradictoria fieri ex aliquo uno, similiter « et veritas quae est circa apparentia, » idest opinio de veritate apparentium, venit ex quibusdam sensibilibus, illis scilicet qui non protervientes, sed dubitantes in hanc positionem incidunt. Et hoc quia de eisdem sensibilibus inveniuntur contrariae opiniones diversorum. Et hoc tripliciter. Primo, quia quibusdam gustantibus videtur dulce, quod aliis videtur amarum esse. Et sic homines de omnibus sensibilibus contrariam opinionem habent. Secundo, quia multa animalia contraria judicant de sensibilibus nobis. Illud enim quod videtur sapidum bovi vel asino, mali saporis ab homine judicatur. Tertio, quia idem homo in diversis temporibus diversimode judicat de sensibilibus. Quod enim nunc videtur sibi dulce et sapidum, alio tempore sibi videtur amarum et insipidum. Nec potest assignari ratio certa per quam fiat manifestum, quae opinionum istarum sit vera, aut quae sit falsa; quia non magis una earum videtur vera uni, quam alteri altera. Ergo oportet quod aequaliter sint verae, vel aequaliter falsae. Et ideo dixit Democritus, quod aut nihil est determinate verum in rebus; aut si quid est verum, non est nobis manifestum. Cognitionem enim rerum accipimus per sensus. Judicium autem sensus non est certum, cum non semper eodem modo judicet. Unde nulla certitudo videtur nobis esse de veritate, ut possimus dicere, quod haec opinio determinate est vera et contraria determinate est falsa. Sed quia posset aliquis dicere, contra hanc opinionem, quod aliqua regula potest sumi per quam discernitur inter contrarias opiniones quae earum sit vera, ut videlicet dicamus quod illud est verum judicium de sensibilibus quod dant sani, non quod dant aegrotantes, et de veritate hoc est verum judicium, quod dant sapientes et intelligentes, non autem quod dant insipientes vel stulti, ideo in principio removet istam responsionem per hoc, quod judicium certum de veritate non convenienter potest sumi ex multitudine et paucitate, ut scilicet dicatur esse verum quod multis videtur, falsum autem quod videtur paucis; cum quandoque illud quod est pluribus opinabile, non sit simpliciter verum. Sanitas autem et aegritudo, sive sapientia et stultitia, non videntur differre nisi secundum multitudinem et paucitatem. Si enim omnes vel plures essent tales quales sunt illi qui nunc reputantur desipientes vel stulti, illi reputarentur sapientes. Et qui nunc reputantur sapientes, reputarentur stulti. Et similiter est de sanitate et aegritudine. Non ergo credendum est magis judicio sani et sapientis de falsitate et veritate, quam judicio infirmi et insipientis.

LECTIO XII.

Causas duas exponit, quibus antiquorum nonnulli rerum veritatem in apparentia consistere crediderunt.

ANTIQUA.

Omnino vero propter existimare prudentiam quidem sensum et hunc autem esse alterationem: quod videtur secundum sensum, ex necessitate verum dicunt.

Ex his enim Empedocles et Democritus et aliorum, ut est verisimile dicere, unusquisque talibus opinionibus facti sunt rei. Etenim Empedocles, permutantes habitum permutare dicit prudentiam. Ad praesens enim consilium augere hominibus: et in aliis dicit: quia quantum alteri transformati sunt, tantum ipsis et semper sapere altera affuit. Parmenides vero enuntiat eodem modo. Ut enim quicumque habuerunt membrorum complexionem multae flexionis, et hominibus intellectus inest. Idem enim est quod quidem sapit natura membrorum hominibus et omnibus et omni: quod enim plus est, intelligentia. Anaxagoras quoque pronuntiatione recordatur ad quosdam sociorum. Quia talia erant ipsis entia, qualia utique existimaverunt. Dicunt autem et Homerum hanc habentem, quia fecit Hectorem tamquam in extasi fuerit a plaga jacere aliud sapientem: tamquam sapientes quidem et desipientes, sed non secundum eadem. Palam ergo quod si utraeque prudentiae, et entia simul sic et non sic se habent.

RECENS.

Et simpliciter propterea quod sensum quidem mentem putant, hunc vero alterationem esse: quod secundum sensum apparet, necessario vero ajunt. Ex his enim et Empedocles, et Democritus, ceterorum quoque singuli, talibus opinionibus irretiti sunt.

Empedocles etenim habitu mutato, mentem quoque mutari ait:

> Ad praesens etenim se mens mortalibus auget.

In aliis autem dicit:

> Quantum alii fiunt mutantque, etiam sapere ipsis
> altera semper adest tantum.

Parmenides quoque eodem asserit modo:

> Namque ut membrorum est mollis complexio cuique.
> Sic intellectus mortalibus adstat.

Namque est idem hoc:

> Quod natura sapit membrorum hominis cujusque,
> cunctorumque: intellectus nam pluribus horum.

Anaxagorae autem apophthegma quoque a quodam suorum necessariorum memoriae traditum est, Talia eis entia futura esse, qualia ea esse putarint. Homerum etiam talem ajunt opinionem habere videri: quippe qui faciat Hectorem, quum a vulnere insaniret, jacere « aliud sapientem » , tamquam et insanientes saperent quidem, sed non eadem.

Quare et gravissimum accidens est. Nam si qui maxime contingens verum viderunt (hi autem sunt maxime quaerentes ipsum et amantes) tales habent opiniones et talia enuntiant de veritate, quomodo non est dignum respuere philosophari conantes? Nam volantia prosequi erit utique veritatem inquirere.

Hujus autem opinionis causa est, quia de entibus quidem veritatem intendebant. Entia vero putabant esse sensibilia solum. In his vero multa quae indeterminati natura consistit et quae entis, sicut diximus. Propter quod decenter quidem dicunt, non vera autem dicunt. Sic enim congruit magis dicere, quam sicut Epicharmus ad Xenophanem.

Amplius autem omnem videntes hanc motam naturam, de permutante autem nihil verum dicimus: circa vero omnino semper permutans, non contingere verum dicere. Nam ex hac existimatione pullulavit opinio dictorum summa, quae est dicentium heraclizare, et qualem Cratilus habuit, qui tandem opinatus est nihil oportere dicere, sed digitum movebat solum, et Heraclitum increpavit dicentem, bis in eodem flumine non est intrare. Ipse enim existimavit nec semel.

Patet itaque quod, si utraque mens est, entia quoque simul ita et non ita se habent. Qua ex re difficillimum quod sequitur est. Si enim qui maxime possibile verum vident (ii autem sunt, qui maxime illud quaerunt et amant), ii tales opiniones habent et talem de veritate sententiam ferunt, quomodo non desperatio illis sit qui philosophari conantur? nam quaerere veritatem, non esset nisi volucres persequi.

Causa vero hujus opinionis his fuit, quia veritatem quidem de entibus considerabant; entia vero arbitrati sunt sensibilia esse sola. In his autem magna indeterminati natura inest, et ejus, quod ita ens est, ut praediximus. Quare verisimiliter quidem, sed non vere dicunt. Ita enim magis convenit dicere, quam ut Epicharmus in Xenophanem.

Item quum hanc omnem naturam moveri viderent, de eo autem quod mutatur, nihil verificari, circa illud quod omnino mutatur, nihil verificari posse putabant. Ex hac enim existimatione summa illa eorum opinio pullulavit, qui se Heraclitum sequi affirmabant, qualem et Cratylus habebat, qui tandem nihil putabat dicere oportere, sed solum digitum movebat, et Heraclitum, quod bis dixisset in eundem fluvium non esse intrare, reprehendebat: ipse enim existimabat, ne semel quidem.

Ostendit causam praedictae positionis. Et primo ex parte sensus. Secundo ex parte sensibilium, ibi, « Hujus autem opinionis causa etc. » Circa primum tria facit. Primo ponit causam praedictae positionis ex parte sensus. Secundo recitat diversorum opiniones, quae in hanc causam concordaverunt, ibi, « Ex his Empedocles etc. Tertio » invehit contra eos, ibi, « Quare gravissimum. » Dicit ergo primo, quod antiqui hoc opinabantur, quod prudentia sive sapientia vel scientia non esset nisi sensus. Non enim ponebant differentiam inter sensum et intellectum. Cognitio autem sensus fit per quamdam alterationem sensus ad sensibilia: et ita quod sensus aliquid sentiant, provenit ex impressione rei sensibilis in sensum. Et sic semper cognitio sensus respondet naturae rei sensibilis, ut videtur. Oportet igitur, secundum eos, quod illud, quod videtur secundum sensum, sit de necessitate verum. Cum autem conjunxerimus quod omnis cognitio est sensitiva, sequitur quod omne quod alicui apparet quocumque modo, sit verum. Haec autem ratio non solum deficit in hoc, quod ponit sensum et intellectum idem, sed et in hoc quod ponit judicium sensus nunquam falli de sensibilibus. Fallitur enim de sensibilibus communibus et per accidens, licet non de sensibilibus propriis, nisi forte ex indispositione organi. Nec oportet, quamvis sensus alteretur a sensibilibus, quod judicium sensus sit verum ex conditionibus rei sensibilis. Non enim oportet quod actio agentis recipiatur in patiente secundum modum agentis, sed secundum modum patientis et recipientis. Et inde est quod sensus non est quandoque dispositus ad recipiendum formam sensibilis secundum quod est in ipso sensibili; quare aliter aliquando judicat quam rei veritas se habeat.

Deinde cum dicit « ex his enim »

Recitat diversorum opiniones assentientium causis praedictis. Omnia autem dicta eorum, quae inducit, tendunt ad duo. Quorum primum est, quod intellectus sit idem cum sensu. Aliud est, quod omne quod videtur sit verum. Dicit ergo, quod ex praedictis rationibus Empedocles et Democritus et singuli aliorum sunt facti rei talibus opinionibus, ut « est dicere verisimile, » idest sicut verisimiliter conjecturare possumus ex eorum dictis. Dicit enim Empedocles quod illi, qui permutant « habitum, » idest dispositionem corporis, permutant etiam prudentiam; quasi intellectus cujus est prudentia, sequatur habitudinem corporis, sicut et sensus. Nam prudentia crescit in hominibus « ad « apparens, » idest per hoc quod aliquid de novo incipit apparere homini profectus scientiae fit in homine: sed hoc fit per hoc quod dispositio corporis variatur. Alia translatio habet melius: « Ad praesens « enim voluntas vel consilium augetur hominibus, » quasi dicat: secundum dispositiones diversa praesentes, nova consilia, sive novae voluntates, sive novae prudentiae hominibus augentur; qausi consilium sive voluntas non sequatur aliquam vim intellectivam in homine, quae sit praeter sensum, sed solam dispositionem corporis quae variatur secundum praesentiam diversarum rerum. In aliis autem libris suis dicit Empedocles quod quantum ad alterationem transformat, idest secundum quantitatem qua homo transformatur in alteram dispositionem corporis, tanta eis est semper cura inquit, id est quod tot curae sive sollicitudines seu prudentiae hominibus adveniunt. Quod quidem est difficile. Alia translatio melius sic habet. « Quia quantum« cumque mutati fiant, intantum secundum ipsas « semper sapere alia statutum est sive stultum. » Vel « ipsis affuit » secundum aliam literam: quasi dicat, quod quantumcumque homo mutatur in dispositione corporis, intantum semper alia sapientia, quasi alium intellectum et aliam sapientiam habens, Deinde ponit opinionem Parmenidis ad idem; dicens, quod Parmenides de rerum veritate enuntiat eodem modo sicut Empedocles. Dicit enim quod sicut unusquisque habet dispositionem membrorum valde circumflexorum, vel « multae flexionis, » secundum aliam literam, ita intellectus hominibus: quasi dicat, quod in membris hominis est multa varietas et circumvolutio ad hoc quod talis membrorum dispositio adaptetur ad operationem intellectus, qui sequitur membrorum complexionem, secundum eum. Ipse enim dicit quod idem est « quod curavit, » idest quod curam habet sive prudentiam de membris ex natura membrorum: et quod est « in omnibus, » idest in singulis partibus universi, et quod est « in omni, » idest in toto universo. Sed tamen aliter nominatur in toto

universo, et in singulis partibus universi et etiam in homine. Et hoc in toto universo, dicitur Deus. In singulis autem partibus universi, dicitur natura. In homine autem, dicitur intellectus. Et sic hoc habet plus in homine quam in aliis partibus universi, quia in homine illa virtus intelligit propter complexionem determinatam membrorum, non autem in aliis rebus. In quo etiam datur intelligi quod intellectus sequitur complexionem corporis, et per consequens non differt a sensu. Alia translatio planius habet sic. Idem enim quod quidam sapit membrorum, non est in hominibus et omnibus et omnium. Plus enim est intellectus. Deinde ponit opinionem Anaxagorae qui pronuntiavit ad quosdam suos socios vel amicos reducendo eis ad memoriam, quia talia sunt eis entia, qualia suscipiunt sive opinantur; et hoc est secundum quod in illis dictis philosophorum tangitur, scilicet quod veritas sequatur opinionem. Deinde ponit opinionem Homeri, de quo dicunt, quod videatur eamdem opinionem habere. Fecit enim in sua recitatione Hectorem jacere quasi in extasi a plaga sibi illata « aliud conjectantem (1), » idest aliud cogitantem quam prius, vel aliena sapientem, secundum aliam translationem, scilicet ab his quae prius sapuerat, quasi conjectantem quidem et non conjectantem, idest in illo strato, in quo jacebat percussus, esset sapiens et non sapiens: sed non quantum ad eadem; quia quantum ad illa, quae tunc sibi videbantur sapiens erat; quantum autem ad illa quae prius sapuerat et jam sapere desierat, non erat sapiens. Alia translatio sic habet. Sapientes quidem et desipientes: quasi dicat, sicut fuit de Hectore qui sapiebat aliena post plagam, ita contingit et de aliis quod sunt simul sapientes et desipientes, non secundum eadem sed secundum diversa. Ex omnibus autem praedictis philosophorum opinionibus concludit conclusionem intentam, scilicet quod si utraeque sint prudentiae, scilicet secundum quas homo existimat contraria mutatus de una dispositione in aliam; quod omne id quod existimatur sit verum. Non enim esset prudentia existimare falsum. Unde sequitur quod entia similiter se habeant sic et non sic.

Deinde cum dicit « quare et »

Invehit contra praedictos philosophos, dicens, quod gravissimum accidens est quod eis accidit. Nam si illi, qui maxime viderunt verum inquantum contingit ab homine posse videri, scilicet praedicti philosophi, qui etiam sunt maxime quaerentes et amantes verum, tales opiniones et tales sententias proferunt de veritate, quomodo non est dignum praedictos philosophos dolere de hoc, quod eorum studium frustratur, si veritas inveniri non potest? Alia litera habet « Quomodo non est dignum relinquere vel « respuere philosophari conantes? » idest quod homo non adhaereat his, qui volunt philosophari, sed eos contemnat. Nam si nullum verum potest ab homine de veritate sciri, quaerere veritatem est quaerere illud, quod non potest homo habere, sicut ille qui prosequitur vel fugat volatilia. Quanto enim magis prosequitur, tanto magis ab eo elongatur.

Deinde cum dicit « hujus autem »

Assignat causam praemissae opinionis ex parte sensibilium; scilicet quae causa praedictae opinionis etiam ex parte sensibilium ponebatur. Nam, cum sensibile sit prius sensu naturaliter, oportet quod dispositio sensuum sequatur sensibilium dispositionem. Assignat autem ex parte sensibilium duplicem causam; quarum secunda ponitur, ibi, « Amplius « autem omnium etc. » Dicit ergo primo, quod causa opinionis praedictorum philosophorum fuit, quia cum ipsi intenderent cognoscere veritatem de entibus, et videretur eis quod sola sensibilia entia essent, totius veritatis doctrinam judicaverunt ex natura sensibilium rerum. In rebus autem sensibilibus multum est de natura infiniti sive indeterminati, quia in eis est materia, quae quantum est de se non determinatur ad unum, sed est in potentia ad multas formas: et est in eis natura entis similiter ut diximus, videlicet quod esse rerum sensibilium non est determinatum, sed ad diversa se habens. Unde non est mirum si non determinatam cognitionem ingerit sensibus, sed huic sic, et alteri aliter. Et propter hoc praedicti philosophi decenter sive verisimiliter loquuntur ratione praedicta: non tamen verum dicunt in hoc quod ponunt nihil determinatum esse in rebus sensibilibus. Nam licet materia quantum est de se indeterminate se habeat ad multas formas, tamen per formam determinatur ad unum modum essendi. Unde cum res cognoscantur per suam formam magis quam per materiam, non est dicendum quod non possit haberi de rebus aliqua determinata cognitio. Et tamen quia verisimilitudinem aliquam habet eorum opinio, magis congruit dicere sicut ipsi dicebant, quam sicut dicit Epicharmus ad Xenophanem, qui forte dicebat omnia immobilia et necessaria esse, et per certitudinem sciri.

Deinde cum dicit « amplius autem »

Ponit secundam causam ex parte sensibilium sumptam; dicens quod philosophi viderunt omnem hanc naturam, scilicet sensibilem, in motu esse. Viderunt etiam de permutante, idest de eo quod movetur, quod nihil verum dicitur inquantum mutatur. Quod enim mutatur de albedine in nigredinem, non est album nec nigrum inquantum mutatur. Et ideo si natura rerum sensibilium semper permutatur, et « omnino, » idest quantum ad omnia, ita quod nihil in ea est fixum, non est aliquid determinate verum dicere de ipsa. Et ita sequitur quod veritas opinionis vel propositionis non sequatur modum determinatum essendi in rebus, sed potius id quod apparet cognoscenti; ut hoc sit esse verum unumquodque quod est alicui apparere. Et quod ista fuerit eorum ratio, ex hoc patet. Nam ex hac susceptione sive opinione pullulavit opinio dictorum philosophorum « summa vel extrema, » idest quae invenit quid summum vel extremum hujus sententiae, quae dicebat « heraclizare, » idest sequi opinionem Heracliti, vel sequentium Heraclitum secundum aliam literam, idest qui dicebant se opinionem Heracliti sequi qui posuit omnia moveri, et per hoc nihil esse verum determinate. Et hanc opinionem habuit Cratilus, qui ad ultimum ad hanc dementiam devenit, quod opinatus est quod non oportebat aliquid verbo dicere, sed ad exprimendum quod volebat, movebat solum digitum. Et hoc ideo, quia credebat quod veritas quam volebat enuntiare, primo transibat, quam oratio finiretur. Breviori autem spatio digitum movebat. Iste autem Cratilus reprehendit vel increpavit Heraclitum. Heraclitus enim dicit quod non potest homo bis intrare in eodem flumine, quia antequam intret se-

(1) *Al.* cunctantem, *et sic etiam paulo infra bis.*

cundo, aqua quae erat fluminis jam defluxerat. Ipse autem existimavit, quod nec semel potest homo intrare in eumdem fluvium, quia ante etiam quam semel intret, aqua fluminis defluit et supervenit alia. Et ita non solum etiam non potest homo bis loqui de re aliqua antequam dispositio mutetur, sed etiam nec semel.

LECTIO XIII.

Sensibilium mutationem in nullo prorsus eorum veritati obstare, sex rationibus ostendit.

ANTIQUA.

Nos autem et ad hanc rationem dicemus, quia permutans quando permutat habet quamdam ipsius veram rationem non existimari esse.

Est etiam dubitatio. Abjiciens enim, habet aliquid ejus quod abjicitur: et ejus quod fit, jam necesse aliquid esse. Omninoque si corrumpitur, existet aliquid ens. Et si fit, ex quo fit et a quo generatur necesse est esse, et hoc non esse in infinitum.

Sed haec praetermittentes, ita dicamus, quia non idem est permutans secundum quantitatem et secundum qualitatem. Secundum quantitatem igitur fit idem non manens. Sed secundum speciem omnia cognoscimus.

Amplius autem dignum increpare sic existimantes, quod sensibilium in minoribus numerum scientes sic habentem, de caelo toto similiter enuntiaverunt. Nam circa nos sensibilis locus in generatione et corruptione perseverat solum ens. Sed iste, ut ita dicatur, nulla pars est omnis. Quare justius utique propter illa haec reveriti fuissent: quare propter hoc de illis erraverunt.

Amplius autem palam quia ad hos eadem olim dictis dicemus. Quod enim est immobilis natura quaedam, ostendendum ipsis et credendum est eis.

Et etiam contingit simul dicentibus esse et non esse, quiescere magis dicere omnia quam moveri. Non est enim in quod aliquid permutetur. Nam omnia insunt omnibus.

RECENS.

Nos autem ad hanc etiam rationem dicemus, quod id quod mutatur, quum mutatur, habet aliquam veritatem, non esse putare. At hoc quidem ambiguum est. Abjiciens enim habet aliquid ejus quod abjicit, ac necesse est, aliquid etiam ejus, quod fit, esse. Et simpliciter si corrumpitur, erit aliquid ens: et si fit, necesse est esse ex quo fit et a quo generatur, et hoc non esse in infinitum.

Sed his omissis, illa dicamus, quod non est idem secundum quantitatem et secundum qualitatem transmutari. Detur itaque non permanere secundum quantitatem: attamen secundum speciem omnia cognoscimus.

Item dignum est reprehendere eos qui ita arbitrantur, quoniam quum et ipsorum sensibilium pauciora numero ita se habere viderent, de toto tamen caelo similiter senserunt. Hic enim qui circa nos est sensibilium locus, in corruptione et generatione solus est: at hic nulla, ut ita dicam, universi pars est. Unde justius fuisset propter illa, ista etiam absolvisse, quam propter ista, illa condemnasse.

Item manifestum est quod et ad istos eadem dicemus, quae olim dicta sunt. Quod enim est immobilis quaedam natura, ostendendum et persuadendum est eis. Atque accidit eis qui simul dicunt esse et non esse, magis dicere quiescere cuncta, quam moveri. Non enim est, in quod quicquam mutetur: nam omnia omnibus insunt.

Disputat contra praedicta. Et primo quantum ad hoc quod ponebant de mutabilitate rerum sensibilium. Secundo quantum ad hoc quod dicebatur de apparentia sensuum, ibi, « De veritate vero quod non est. » Circa primum ponit sex rationes; quarum prima talis est. Qui existimat non esse de eo quod non est, veram opinionem habet, et veram orationem profert si hoc enuntiat: sed quod mutatur, dum mutatur non est, nec illud ad quod mutatur, nec illud ex quo mutatur: ergo aliquid vere potest dici de eo quod mutatur. Sic ergo possumus dicere contra praedictam rationem « vel o- « rationem, » idest opinionem dicentem quod de eo quod mutatur nihil potest verum dici, quia « permutans, » idest quod mutatur, « quando per- « mutat, » idest quando permutatur, habet quamdam orationem vel rationem veram « in eis, » idest secundum praedictorum opinionem « non e- « xistimari, » idest quod non existimetur aliquid ei inesse.

Deinde cum dicit « est etiam »

Secundam rationem ponit, quae talis est. Omne quod permutatur, habet jam aliquid de termino ad quem permutatur; quia quod mutatur, dum mutatur, partim est in termino ad quem, et partim in termino a quo, ut probatur in sexto Physicorum; vel secundum aliam literam « abjiciens habet ali- « quid ejus quod abjicitur. » Et ex hoc datur intelligi, quod in eo quod movetur, sit aliquid de termino a quo: quia quamdiu aliquid movetur, tamdiu terminus a quo abjicitur; non autem abjiceretur nisi aliquid ejus inesset subjecto mobili. Et ejus quod fit, necesse est jam aliquid esse: quia omne quod fit fiebat, ut probatur sexto Physicorum. Patet etiam, quod si aliquid corrumpitur, quod adhuc aliquid sit; quia si omnino non esset, jam esset omnino in corruptum esse, et non in corrumpi. Similiter autem si aliquid generatur, oportet quod sit materia ex qua generatur, et agens a quo generatur. Hoc autem non est possibile procedere in infinitum; quia ut probatur in secundo, nec in causis materialibus, nec in agentibus, in infinitum proceditur. Sic igitur est magna dubitatio contra eos qui dicunt, quod de eo quod movetur nihil potest vere dici: tum quia in eo quod movetur et generatur est aliquid de termino ad quem: tum quia in omni generatione et motu oportet ponere aliquid ingenitum et immobile ex parte materiae et agentis.

Deinde cum dicit « sed haec »

Tertiam rationem ponit. Et haec ratio contradicit eis quantum ad causam, ex qua opinionem sumpserunt, quia omnia sensibilia semper moventur. Moti enim sunt ad hoc dicendum ex his quae augentur. Viderunt enim quod aliquid per unum annum crescit secundum modicam quantitatem; et crediderunt quod motus augmenti esset continuus, ita quod quantitas, secundum quam attenditur aug-

mentum divideretur proportionaliter secundum partes temporis, ita quod in qualibet parte fieret augmentum alicujus quantitatis, cujus proportio esset ad totam quantitatem, sicut proportio partis temporis ad totum tempus. Unde, cum iste motus sit insensibilis, existimaverunt similiter quod ea quae videntur quiescere, moventur, sed motu insensibili. Dicit ergo contra illos, quod praetermissis illis, quae dicta sunt, patet quod non est idem motus secundum quantitatem, et secundum qualitatem vel formam. Et quamvis concedatur eis quod motus secundum quantitatem sit continuus in rebus, et quod omnia hoc motu semper insensibiliter moveantur, tamen secundum qualitatem vel formam non oportet quod propter hoc semper omnia moveantur. Et ita poterit haberi cognitio de rebus determinata; quia res magis cognoscuntur per suam speciem quam per suam quantitatem.

Deinde cum dicit « amplius autem »

Quartam rationem ponit, dicens, quod dignum est renuere sive increpare « sic existimantes, » idest opinantes, scilicet quod omnia sensibilia sunt semper in motu, propter hoc quod paucorum sensibilium numerum inveniunt sic se habentem, cum tamen plura sensibilia immobilia sint, nisi quantum ad motum localem. Constat enim quod sola sensibilia quae sunt hic circa nos in sphaera activorum et passivorum, sunt in generatione et corruptione. Hujusmodi autem locus est quasi nihil respectu universi. Nam tota terra non habet sensibilem quantitatem respectu supremae sphaerae. Ideo se habet ad eam sicut centrum, sicut astrologi probant per hoc quod semper sex signa zodiaci super terram apparent. Quod non esset, si terra aliquam partem caeli sensu notabilem a nobis occultaret. Stultum enim fuit de tota natura sensibili judicare propter illa pauciora; immo tolerabilius fuisset quod tota natura sensibilis fuisset dijudicata secundum modum (1) caelestium corporum, quae multum excedunt alia in quantitate.

Deinde cum dicit « amplius autem »

Quintam rationem ponit, dicens, quod contra haec dicenda sunt ea quae supra sunt dicta in hoc eodem libro; scilicet quod sit quaedam « natura immobilis, » scilicet natura primi motoris, ut probatum est in octavo Physicorum. Et hoc est dicendum contra eos, et ipsi debent hoc credere, sicut alibi probatum est. Et ideo non est verum, quod omnia sint semper in motu, et quod nihil vere de aliquo possit dici.

Deinde cum dicit « et etiam »

Sextam rationem ponit, dicens, quod illa positio, qua ponunt omnia moveri, repugnat primae eorum positioni, qua ponuntur contradictoria simul verificari de eodem: quia si aliquid simul est et non est, magis sequitur quod omnia quiescant quam quod omnia moveantur. Nihil enim permutatur ad hoc quod jam inest ei; sicut quod jam est album non mutatur ad albedinem. Si autem idem contingit simul esse et non esse, omnia insunt omnibus, ut supra probatum est, quia omnia sunt unum. Et ita non erit in quod possit aliquid permutari.

(1) *Al.* motum.

LECTIO XIV.

Septem rationibus probat rerum veritatem in apparentia non consistere.

ANTIQUA.

De veritate autem, quod non omne apparens verum: primum quidem, quia neque sensus falsus proprii est: sed phantasia non idem sensui

Deinde dignum mirari si hoc dubitatur, utrum tantae sunt magnitudines et colores tales quales a remotis videntur, aut quales de prope: et utrum qualia sanis, aut qualia laborantibus. Et graviora, utrum qualia debilibus, aut qualia robustis. Et vera, utrum qualia dormientibus, aut qualia vigilantibus. Quod quidem enim non putant palam. Nullus ergo si putaverit se de nocte Athenis esse ens in Lybia, vadit ad Odion.

Amplius autem de futuro, ut et Plato dicit nequaquam similiter propria medici opinio et ignorantis, velut de futuro sanum fore, aut non futuro.

Amplius autem et non similiter in sensibilibus propria alieni et proprii, aut propinqui et ejus quod ipsius. Et de coloribus quidem visus non gustus; de chrymis vero, gustus sed non visus.

Quorum unusquisque in eodem tempore, circa idem nunquam dicit ita et non ita simul habere. Sed nec in altero tempore circa passionem dubitavit, sed circa id cui accidit passio Dico autem, puta idem quidem videbitur vinum, aut mutatum vinum, aut corpore mutato, quandoque autem dulce esse, quandoque autem non dulce. Sed quod non dulce, quale est quando fuerit, nunquam mutavit: sed semper de ipso verum dicit, et est ex necessitate existens tale dulce.

Quamvis et hoc hae rationes omnes auferunt, quemadmodum et substantiam non esse nullius, ita nec ex necessitate

RECENS.

De veritate vero, quod non omne, quod apparet, verum sit: primo quidem neque sensu proprii fallax est: at phantasia non est idem quod sensus. Deinde admiratione dignum est, si hoc dubitent, utrum tantae sint magnitudines, talesque colores, quales eminus, an quales comminus apparent; et utrum qualia sanis, an qualia aegrotantibus; et graviora, utrum qualia debilibus, an qualia robustis: et vera, utrum qualia dormientibus, an qualia vigilantibus. Quod enim non arbitrantur, patet: nemo etenim, si noctu existimet se Athenis esse, quum in Lybia sit, ad Areopagum vadit.

Item de futuro, ut Plato quoque ait, non est profecto similiter certa medici et ignari opinio: utputa, de futuro sano aut non futuro. Item in ipsismet sensibus, non est similiter certus qui alieni est, et qui proprii; nec qui illius quod prope est et ejus quod [longe]: sed de colore quidem visus, non gustus, de sapore gustus, et non visus, quorum nullus unquam ait eodem tempore circa idem simul ita et non ita se habere.

At nec in alio tempore circa passionem quidem dubitarint, sed circa illud, cui passio accidit: dico autem veluti idem quidem vinum, aut ipsum mutatum, aut corpore mutato, videri possit quandoque dulce, quandoque non dulce: sed non ipsum dulce, quum est quale est, unquam mutatum est, sed semper verificatur de eo; et quod futurum est dulce, necessario tale est.

Attamen omnes illae orationes hoc perimunt: et quemadmodum substantiam non esse ullius, ita nec quicquam necessario esse; necessarium enim non contingit aliter et aliter

nihil. Necessarium enim quod non contingit aliter et aliter se habere. Quare et siquidem ex necessitate, non habebit ita et non ita.

Et ex toto si est actu sensibile solum, nihil utique erit solum non existentibus animatis. Sensus enim non erit. Neque quidem igitur sensibilia esse, et neque sensationes forsan verum. Sentientis enim passio haec est. Subjecta vero non esse quae sensum faciunt, et sine sensu, impossibile. Non enim sensus suimet est, sed aliquid alterum praeter sensum, quod prius esse sensu necesse est. Movens enim moto prius est natura. Et utique, si adinvicem dicantur haec ipsa, nihil minus.

se habere Quare si quid necessario est, non ita et non ita habebit.

Et simpliciter, si sensibile solum est, nihil fuerit profecto, quoniam tum animata non essent. Sensus enim non esset. Neque sensibilia itaque neque sensiones esse, fortassis verum esset: sentientis enim haec passio est: at ipsa subjecta, quae sensum faciunt, non esse etiam absque sensu, hoc impossibile est. Sensus namque non ipse est sui ipsius, sed est aliquid aliud etiam praeter sensum, quod necesse est prius sensu esse. Movens enim, natura prius est moto: et si ad se invicem haec esse dicuntur, nihilo minus.

Hic incipit procedere contra ipsam rationem de veritate apparentium: et circa hoc duo facit. Primo improbat hanc opinionem. Secundo inducit conclusionem intentam, ibi, « Igitur quia cunctorum. » Circa primum duo facit. Primo disputat contra illos, qui praedictam positionem propter aliquam rationem vel dubitationem posuerunt. Secundo contra protervientes, ibi, « Sunt autem quidam. » Circa primum ponit septem rationes. Circa primam sic dicit. Ostensum est, quod non omnia sunt mutabilia, sed « de veritate quod non omne apparens sit verum, » ista consideranda sunt: quorum primum est quod sensus non est proprie causa falsitatis, sed phantasia, quae non est idem sensui: quasi dicat: diversitas judiciorum, quae dantur de sensibilibus, non provenit ex sensu, sed ex phantasia, ad quam propter aliquod impedimentum naturae proveniunt deceptiones sensuum. Phantasia autem non est eadem sensui, ut probatur tertio de Anima, sed est motus factus a sensu secundum actum. Unde quod ipsi attribuerunt sensui istam diversitatem judiciorum, per quam unus judicatur falsum sentire de hoc, de quo alius verum sentit, non convenienter faciunt. Alia translatio melius habet, « Et primum « quidem quia nec sensus falsus proprii est. Sed « phantasia non idem est sensui: » quasi dicat, quod nullus sensus de proprio objecto decipitur, sicut visus non decipitur de coloribus. Ex quo patet quod judicium sensus de sensibili proprio est determinatum. Unde oportet determinatam veritatem esse in rebus. Et si objiciatur quod aliquando etiam circa sensibilia propria error accidit, respondet quod hoc non est ex sensu, sed ex phantasia, per cujus indispositionem aliquando contingit quod id quod per sensum accipitur, aliter ad ipsam perveniat quam sensu percipiatur, sicut patet in phreneticis in quibus organum phantasiae est laesum.

Deinde cum dicit « deinde dignum »

Secundam rationem ponit, circa quam sic dicit. Dignum est admirari si aliqui de hoc « quaerunt, » vel « dubitant, » secundum aliam literam, utrum magnitudines tales sint quales videntur a remotis, vel quales videntur a propinquis. Quasi enim per se verum est quod sensus propinquas magnitudines judicat tales esse quales sunt, remotas autem minores quam sint, quia quod a remotiori videtur, videtur minus, ut in perspectiva probatur. Et simile est si quis dubitat utrum colores sint tales quales videntur a remotis, vel quales videntur a propinquis. Constat enim quod virtus agentis quanto plus in remotis porrigitur in agendo, tanto deficientior ejus invenitur effectus. Ignis enim minus calefacit quae distant, quam quae sunt propinqua. Unde et color corporis perfecti sensitivi non ita immutat perfecte in remoto ut in propinquo diaphanum. Et propter hoc verius est judicium sensus de coloribus sensibilibus in propinquo quam in remoto. Et simile est etiam si quis dubitat utrum aliqua talia sint qualia videntur sanis, aut qualia videntur « laborantibus, » idest infirmis. Sani enim habent organa sensuum bene disposita, et ideo species sensibilium in eis recipiuntur prout sunt, et propter hoc verum est judicium sanorum de sensibilibus. Organa vero infirmorum sunt indisposita. Unde non convenienter immutantur a sensibilibus. Et propter hoc eorum judicium de eis non est rectum, ut patet in gustu: cujus organum quia in infirmis corruptis humoribus est infectum, ea quae sunt boni saporis eis insipida videntur. Et simile iterum est utrum pondera sint ita gravia sicut videntur debilibus, vel sicut videntur robustis. Constat enim quod robusti de ponderibus judicant secundum quod sunt. Non autem ita est in debilibus in quibus difficultas ad sustinendum pondus, non solum provenit ex magnitudine ponderis, quemadmodum in robustis, sed etiam ex paucitate virtutis. Unde etiam parva pondera eis magna videntur. Simile est si aliqui dubitant utrum veritas sic se habeat sicut videtur dormientibus aut sicut videtur vigilantibus. In dormientibus enim ligati sunt sensus, et ita judicium eorum de sensibilibus non potest esse liberum, sicut est judicium vigilantium, quorum sensus sunt soluti. Supra autem dictum est quod mirandum est si dubitant, quia ex eorum actibus apparet quod non dubitant, nec existimant omnia praedicta judicia aequaliter esse vera. Si enim aliquis existens in Lybia in somnis videat se esse Athenis, vel aliquis existens Parisiis videat se esse in Hungaria in somnis, a somno surgens non talia operatur, qualia operaretur si in vigilia hoc percepisset. Iret enim ad Odion, idest ad locum quemdam qui est Athenis, si in vigilia se Athenis esse videret, quod non facit si hoc somniavit. Ergo patet quod non putat similiter esse verum, quod videtur dormienti et vigilanti. Similiter potest argui de aliis quaestionibus praedictis. Licet enim oretenus de talibus quaerant, tamen de eis in mente non dubitant. Unde patet rationem esse nullam, qua ponebant omne quod videtur esse verum. Hoc enim ponebant, quia diversarum opinionum non potest accipi quae verior sit, sicut supra dictum est.

Deinde cum dicit « amplius autem »

Tertiam rationem ponit; dicens quod de futuris, sicut Plato dicebat, non similiter « est propria, » idest principalis firma et vera et digna credi opinio medici, et ignorantis medicinam, sicut de hoc futuro quod est infirmatum sanari vel non sanari. Nam medicus, qui scit causam sanitatis, potest aliqua signa sanitatis futurae praescire, quae nescit artis medicinalis ignarus. Unde patet quod stulta

est opinio, qua creditur omnes opiniones aequaliter esse veras.

Deinde cum dicit « amplius autem »

Quartam rationem ponit, quia in sensibilibus non similiter « est propria, » idest vera et credibilis judicatio sensus de alieno sensibili, et de proprio. Sicut visus non similiter judicat de coloribus et gustus. Sed credendum est de coloribus judicio visus. « Et de chymis, » idest saporibus, judicio gustus. Unde si visus judicet aliquid dulce esse, et gustus percipit idem esse amarum, credendum est magis gustui quam visui. Et similiter etiam non est aequalis ponderis judicium sensus de proprio sensibili, et de eo quod est proprio propinquum. Propinqua autem propriis sensibilibus hic dicuntur sensibilia communia, ut magnitudo, numerus, et hujusmodi, circa quae magis decipitur sensus quam circa sensibilia propria, minus tamen quam circa sensibilia alterius sensus, vel circa ea quae sunt sensibilia per accidens. Et ita patet quod stultum est dicere omnia judicia aequaliter esse vera.

Deinde cum dicit « quorum unusquisque »

Quintam rationem ponit; dicens, quod nullus sensus in eodem tempore simul dicit circa idem ita se habere et non habere. In eodem enim tempore non dicit visus aliquid esse album et non album, nec bicubitum et non bicubitum, nec dulce et non dulce. Sed quamvis in diversis temporibus videatur judicium sensus opposita de eodem judicare, nunquam tamen dubitatio accidit ex judicio circa passionem ipsam sensibilem, sed circa passionis subjectum, verbi gratia, de eodem subjecto, scilicet vino, gustui quandoque videtur quod est dulce, et quandoque quod non est dulce. Quod provenit vel propter mutationem corporis sensibilis, vel instrumenti quod est infectum amaris humoribus, et sic quicquid gustat ei non dulce videtur, vel propter mutationem ipsius vini. Sed nunquam gustus mutat judicium suum quin ipsam dulcedinem talem judicet esse qualem perpendit in dulci, quando judicavit eam esse dulcem; sed de ipsa dulcedine semper verum dicit, et semper eodem modo. Unde si judicium sensus est verum, sicut ipsi ponunt, sequitur etiam quod natura dulcis ex necessitate sit talis, et sic aliquid erit determinate verum in rebus. Sequitur etiam quod nunquam affirmatio vel negatio sunt simul vera, quia nunquam sensus simul dicit aliquid esse dulce et non dulce, ut dictum est.

Deinde cum dicit « quamvis et »

Sextam rationem ponit, dicens, quod praedictae rationes omnes vel opiniones sicut auferunt omnia substantialia praedicata, ut supra ostensum est, ita auferunt omnia praedicata necessaria. Sequitur enim quod nihil de altero praedicatur substantialiter aut necessario. Et quod non substantialiter, ex supra dictis patet. Quod autem non necessario, sic probatur. Quia necessarium est, quod non contingit aliter se habere. Si ergo omne quod est, est sic vel aliter, secundum eos qui dicunt contradictoria simul esse vera, et opposita opiniones, sequetur quod nihil sit necessarium in rebus.

Deinde cum dicit « et ex toto »

Septimam rationem ponit, dicens. Si omne apparens est verum, nec aliquid est verum nisi ex hoc ipso quod est apparens sensui, sequetur quod nihil est nisi inquantum sensibile est in actu. Sed si solum sic aliquid est, scilicet inquantum est sensibile, sequetur quod nihil sit si non erunt sensus. Et per consequens si non erunt animata vel animalia. Hoc autem est impossibile. Nam hoc potest esse verum quod sensibilia inquantum sensibilia non sunt, idest si accipiantur prout sunt sensibilia in actu, quod non sunt sine sensibus. Sunt enim sensibilia in actu secundum quod sunt in sensu. Et secundum hoc omne sensibile in actu est quaedam passio sentientis, quae non potest esse si sentientia non sunt. Sed quod ipsa sensibilia quae faciunt hanc passionem in sensu non sint, hoc est impossibile. Quod sic patet. Remoto enim posteriori, non removetur prius: sed res faciens passiones in sensu non est ipsemet sensus, quia sensus non est suimet, sed alterius, quod oportet esse prius sensu naturaliter, sicut movens moto naturaliter est prius. Visus enim non videt se sed colorem. Et si contra hoc dicatur quod sensibile et sensus sunt relativa adinvicem dicta, et ita simul natura, et interempto uno interimitur aliud; nihilominus sequitur propositum; quia sensibile in potentia non dicitur relative ad sensum quasi ad ipsum referatur, sed quia sensus refertur ad ipsum, ut in quinto hujus habetur. Patet igitur quia impossibile est dici quod ex hoc sunt aliqua vera, quia sensui apparent. Quod ponunt illi qui ponunt omnia apparentia esse vera, ut ex praedictis patet.

LECTIO XV.

Eos evincit, qui mentis pertinacia contradictoria simul ex apparenti verificari putaverunt: contraria item simul in eodem esse non posse asserit.

ANTIQUA.

Sunt autem quidam qui dubitant, hujusmodi persuasorum, et has rationes solum dicentium. Quaerunt enim quis qui judicat sanum, et omnino circa singula recte judicantem. Tales vero dubitationes similes sunt dubitationi, utrum dormimus nunc, aut vigilamus? Possunt autem omnes dubitationes tales idem. Omnium enim rationem hi dignificant esse. Principium enim quaerunt et hoc per demonstrationem accipere. Quandoque vero quod non persuasi sunt, manifesti

RECENS.

Sunt autem quidam qui dubitant et eorum quibus de his persuasum est, et eorum qui has orationes solum dicis causa edunt. Quaerunt etenim, quis eum, qui sanus est, et omnino qui circa singula recte judicarit, examinet. Tales autem dubitationes similes sunt, ac si quis dubitaret utrum dormimus nunc, an vigilamus.

Tales namque cunctae dubitationes idem possunt. De omnibus etenim hi volunt demonstrationem esse. Principium

sunt in actibus. Sed secundum quod quidem diximus, haec eorum passio est. Rationem enim quaerunt, quorum non est ratio Demonstrationis enim principium non est demonstratio. Hi quidem utique facile hoc credent. Est enim non difficile sumere.

Qui vero vim in solo verbo quaerunt, impossibile quaerunt. Contraria namque dicere dignificant statim contraria dicentes.

Verum si non omnia sunt ad aliquid, sed quaedam secundum se, non erit utique omne quod apparet verum; nam quod apparet, alicui apparet. Quare qui omnia, quae apparent esse, vera dicit, omnia quae sunt facit ad aliquid. Propter quod et observandum vim in sermone quaerentibus. simul autem et sustinere sermonem dignificantibus, quod non quod apparet, est, sed quod apparet, cui apparet, et quando apparet, inquantum et ut. Si autem sustineant quidem sermonem, non sic autem sustineant, accidet ipsis contraria cito dicere: contingit enim secundum visum eisdem mel apparere, gustu vero non. Et oculis duobus existentibus, non eadem utrique visui, si sunt dissimiles. Quoniam ad dicentes propter jam dictas causas quod apparet verum esse et propter hoc similiter omnia esse vera et falsa: neque enim omnibus eadem apparere contingit. Nec enim accident semper eadem, sed multotiens contraria secundum idem tempus. Tactus enim duo dicit in digitorum varietate et visus unum: aut nullatenus idem et secundum idem sensui et similiter et in eodem tempore. Quare hoc utique erit verum. Sed forsan ideo erat necesse dicere, non propter dubitationem, sed orationis causa dicentibus, quia hoc non est verum, sed huic verum.

Et sicut praedictum, est necesse ad aliquid facere omnia et ad opinionem et sensum. Quare nec factum est, nec erit nihil, nullo praeopinante. Si vero factum est, aut erit, palam quia non erunt omnia ad opinionem.

namque, et hoc per demonstrationem accipere quaerunt. Quod autem non est eis persuasum, ex eorum actionibus manifeste apparet. Sed, ut diximus, iste eorum affectus est: rationem namque eorum quaerunt, quorum non est ratio. Demonstrationis enim principium non est demonstratio. His quidem igitur facile hoc persuadebitur: non enim est difficile perceptu. Qui vero in oratione solum quaerunt ut vi convincantur, impossibile quaerunt. Contraria namque dicere adversarium volunt, ipsi statim ab initio contraria dicentes.

Si autem non sunt omnia ad aliquid, sed quaedam ipsa per se ipsa sunt, non erit utique verum omne, quod apparet. Apparens enim, alicui est apparens. Quare qui dicit omnia vera, quae apparent, esse, omnia entia facit ad aliquid.

Quare observandum est iis qui vim in oratione quaerunt, simulque reddere orationem volunt, quod non quod apparet, est, sed quod apparet, cui apparet, et quando apparet, et quatenus, et quomodo. Quodsi reddant quidem orationem, non tamen ita reddant, accidet eis quamprimum contraria dicere.

Potest etenim eidem secundum visum quidem mel apparere, gustu autem non; et quum oculi duo sint, non eadem utrique visui, si visus sint dissimiles. Etenim ad eos, qui propter olim dictas causas, quod apparet, verum esse dicunt, et ob hoc omnia similiter esse falsa et vera (nec enim omnibus eadem apparere, nec eidem semper eadem, sed plerumque contraria, etiam eodem tempore: tactus etenim duo dicit in digitorum variatione, visus autem unum) dicant: sed neque eodem sensu et secundum idem, et eodem modo, et in eodem tempore: quare hoc esset verum profecto.

Sed ob hoc fortassis iis qui non propter dubitationem, sed orationis gratia dicunt, necesse est dicere, quod hoc non sit verum, sed huic verum. Et, ut antea dictum est, necesse, ad aliquid et ad opinionem, et ad sensum omnia facere: quare nec factum est, nec erit quicquam, si nemo prius opinatus sit. At si factum fuit, aut erit, patet quod non ad opinionem omnia sunt.

Amplius si unum ad unum, aut ad determinatum. Et ad idem dimidium et aequale, sed non aequale ad duplum, neque dimidium ad aequale. Verum ad opinans si idem est homo et opinatum, non est homo opinans, sed opinatum. Si vero unumquodque fuerit ad opinans, ad infinita erit specie opinans.

Igitur quia cunctorum est opinio firmissima, non esse simul veras oppositas dictiones: et quid accidit ita dicentibus, et quare ita dicunt, tot sint dicta.

Quoniam autem impossibile est contradictionem veram simul esse de eodem, palam quia nec contra simul inesse eidem contingit. Contrariorum enim alterum est privatio. Non vero minus substantiae privatio negatio est ab aliquo genere determinato. Si igitur impossibile est simul affirmare et negare vere, impossibile est contraria simul inesse, sed vel quo ambo vel quo alterum: alterum vero simpliciter aut non.

Item, si unum, ad unum aut ad determinatum; et si idem est. et dimidium, et aequale, non tamen ad duplum, quod aequale est. Ad opinionem itaque si idem est homo et quod opinatum est, non est homo, quod opinatur, sed quod opinatum est. Quodsi unumquodque ad illud erit quod opinatur, ad infinita specie, quod opinatur, erit.

Quod igitur omnium certissima opinio est, non simul vera esse contradictorie opposita, et quid illis, qui sic dicunt, accidat, et cur ita dicant, haec demum dicta sint.

Quum vero impossibile sit contradictionem simul de eodem verificari, patet quod neque contraria simul eidem inesse contingit. Contrariorum enim alterum non minus privatio est, ac substantiae quidem privatio: est autem privatio, negatio a quodam determinato genere. Si impossibile itaque est simul affirmare et negare, vere impossibile est etiam contraria simul inesse: sed aut ambo secundum aliquid, aut alterum secundum aliquid, alterum simpliciter.

Disputat contra illos, qui praedictam rationem non ex ratione, sed ex pertinacia susceperunt: et circa hoc duo facit. Primo ponit qualiter isti moventur ad hanc opinionem ponendam. Secundo ostendit qualiter est resistendum, ibi, « Qui vero « vim in solo verbo etc. » Dicit ergo primo, quod praeter praedictos qui in praedictam opinionem ex quibusdam dubitationibus inciderunt, sunt aliqui qui interrogant « persuasos in his, » scilicet opinionibus, idest deceptos, ut eos in deceptione detineant, et has solas rationes habent ad suam opinionem confirmandam. Alia translatio habet: Sunt autem quidam qui deficiunt sive dubitant hujusmodi persuasorum has rationes solum dicentium. Et est sensus, quia quidam deceptorum, qui praedictam opinionem tenent, has solas dubitationes tenent, et his rationibus utuntur, quae infra dicentur. Si enim dicatur eis quod inter contrarias opiniones credendum est magis sanis quam infirmis, et sapientibus quam ignorantibus, et vigilantibus quam dormientibus, ipsi iterato quaerunt quomodo possit dijudicari sanus per certitudinem ab infirmo, et vigilans a dormiente, et sapiens a stulto: et breviter in omnibus diversitatibus opinionum quomodo potest discerni quis illorum judicat recte in omnibus, cum quibusdam videatur aliquis esse sapiens qui aliis videtur stultus, et sic de aliis. Sed istae dubitationes stultae sunt. Similes enim sunt illi dubitationi, qua dubitatur, utrum nunc dormiamus, an vigilemus. Horum enim omnium distinctio per se non est. Omnes autem dubitationes praedictae idem valent, quia ex eadem radice procedunt. Volunt enim isti sophistae quia omnium possunt accipi rationes demonstrativae. Patet enim quod ipsi quaerebant accipere aliquod principium, quod esset eis quasi regula ad discernendum inter infirmum et sanum, inter vigilantem et dormientem. Nec erant contenti istam regulam qualitercumque scire, sed eam volebant per demonstrationem accipere. Ergo quod ipsi decepti sunt, manifestum est in eorum actibus secundum quod diximus. Ex quibus apparet quod positio eorum sit falsa. Nam si aequaliter efficax esset judicium dormientis et vigilantis, eadem sequerentur in actibus hominum ex utroque judicio; quod patet

esse falsum. Alia littera habet: Quandoque vero quod non persuasi sunt: et est sententia convenientior praemissis. Ipsi enim licet hoc ponant et oretenus quaerant, non tamen mente in hoc decipiuntur quia credant similiter esse verum judicium dormientis et vigilantis; quod ex eorum actibus patet, ut dictum est. Sed quamvis non sint decepti ut in hoc dubitent, haec « tamen est passio « eorum, » idest infirmitas mentis quod quaerunt rationem demonstrativam eorum quorum non est demonstratio. Nam « principium demonstrationis « non est demonstratio, » idest de eo demonstratio esse non potest. Et hoc est eis facile ad credendum, quia non est hoc difficile sumere etiam per demonstrationem. Ratio enim demonstrativa probat quod non omnia demonstrari possunt, quia sic esset abire in infinitum.

Deinde cum dicit « qui vero »

Disputat contra istos, vel contra alios, qui nec hac ratione moventur ad ponendum omnia apparentia esse vera, quia non potest per demonstrationem accipi regula, per quam certitudinaliter possit discerni inter judicantes vere et non vere, sed solum ex quadam protervia (1) rationem praedictam ponunt. Et circa hoc tria facit. Primo ostendit quod tales protervientes tendant ducere ad impossibile. Secundo qualiter resistendum est eis apparenter, ibi, « Verum si non omnia. » Tertio qualiter eis obviandum est secundum veritatem, ibi, « Et sicut « praedictum est etc. » Dicit ergo primo, quod illi qui quaerunt « vim in solo verbo, » idest qui non moventur ex aliqua ratione, nec propter difficultatem alicujus dubitationis, nec propter defectum demonstrationis, sed solum verbis innituntur, et credunt quod omnia possunt dicere quae improbari non possunt, isti tales quaerunt ducere ad aliquod impossibile. Volunt enim ad hoc ducere, quod contraria sint simul vera, per hoc quod omnia apparentia sunt vera.

Deinde cum dicit « verum si »

Docet ex eorum positione eis resistere, et praedictum inconveniens evitare; dicens, quia nisi ponantur omnia quae sunt esse ad aliquid, non potest dici, quod omne apparens sit verum. Si enim sunt quaedam in rebus, quae secundum se habent esse absolutum, non per relationis sensum vel opinionem, non idem erit eis esse quod apparere: hoc enim dicit relationem ad sensum vel opinionem, quia apparens alicui apparet. Et ita oportebit quod non apparens sit verum. Patet igitur quod quicumque dicit omnia apparentia esse vera, facit omnia entia esse ad aliquid, scilicet in respectu ad opinionem vel sensum. Et ideo contra praedictos sophistas, qui quaerunt vim in oratione, si aliquis dignetur eis « dare orationem, » idest concedere hanc positionem, quam ipsi ponunt, custodiendum sive observandum est eis ne deducantur ad concedendum contradictoria simul esse vera: quia non est dicendum absolute quod omne apparens est verum; sed quod apparet, est verum cui apparet, et quantum apparet, et quando apparet et sicut apparet: hoc enim licitum erat nobis apponere, ex quo res non habent esse absolutum, sed relativum tantum. Ideo autem hoc observandum est volentibus hanc positionem concedere, quia si aliquis concedat eis quod omne apparens est verum, et ita non concedat cum praedictis determinationibus, sicut dictum est, sequeretur quod statim dicat contraria simul esse vera. Contingit enim quod idem secundum visum videtur mel propter similem colorem mellis, et secundum gustum non mel propter dissimilem saporem. Et similiter cum duo oculi sint dissimiles, non eadem est visio quae fit per utrumque oculum, vel non eadem videntur utrique visui qui fit per utrumque oculum. Ut si pupilla unius oculi infecta sit aliquo grosso vel nigro vapore, alia vero pura, videbuntur per oculum infectum omnia nigra vel obscura, per alium autem non. Ideo autem dico hoc esse custodiendum vel observandum, quia hoc est necessarium apud praedictos sophistas, qui dicunt ex causis praedictis omne apparens esse verum. Et ex hoc sequi potest, quod omnia similiter sunt vera et falsa, propter hoc quod non omnibus eadem apparent, nec etiam eadem ad seipsum, cum multoties idem homo secundum idem tempus judicet contraria secundum diversos sensus. Sicut judicat esse unum, quod tactus judicat esse duo propter variationem digitorum, qua contingit quod idem tangibile per diversa instrumenta tangibilia, scilicet tactus per diversos digitos, ad vim tactivam perveniat ac si essent duo tangibilia. Nullatenus autem eidem homini secundum eumdem sensum similiter et in eodem tempore, videtur quod hoc sit verum, scilicet contraria simul esse. Ideo autem forsan est necessarium sic respondere praedictis sophistis, qui dicunt non propter dubitationem sed orationis causa, quasi ex protervia ipsam orationem propter seipsam concedentibus, quia hoc non est verum simpliciter, sed huic verum. Ex hoc enim non sequitur contradictoria simul esse vera. Esse enim huic verum, et non esse verum illi, non est contradictorium.

Deinde cum dicit « et sicut »

Docet resistere sophistis praedictis secundum veritatem, et non solum ad hominem; scilicet non concedendo falsam opinionem, quam ipsi ponunt. Et hoc duabus rationibus: quarum prima sic dicit. Sicut dictum est prius, si omne apparens est verum, necesse « est facere omnia ad aliquid, » scilicet ad opinionem et sensum. Et ex hoc sequitur hoc inconveniens quod nihil sit, nec fiat, nullo opinante. Si autem hoc falsum est, quia multa sunt et fiunt de quibus nulla est opinio vel cognitio, sicut quae sunt in profundo maris vel in visceribus terrae, manifestum est quod non omnia sunt ad aliquid, idest ad opinionem et sensum. Et ita non omne apparens est verum.

Deinde cum dicit « amplius si »

Ponit secundam rationem, dicens, quod unum non refertur nisi ad unum; et non ad quodcumque unum, sed ad unum determinatum. Sicut patet quod sint idem subjecto dimidium et aequale; non tamen ad aequale dicitur duplum, sed magis ad dimidium. Aequale vero dicetur ad aequale. Et similiter si ipse homo qui est opinans sit etiam opinatus, non refertur homo ad opinans inquantum est opinans, sed inquantum est opinatus. Si igitur omnia entia inquantum sunt hujusmodi, referuntur ad opinans inquantum opinans est, sequetur quod hoc quod dico opinans non sit unum, cum ad unum non referatur nisi unum, sed infinita secundum speciem, cum infinita referantur ad ipsum, quod est impossibile. Unde non potest dici quod omnia relative dicantur ad opinans, nec per consequens quod omne apparens vel opinans sit verum.

Deinde cum dicit « igitur quia »

(1) *Al.* potentia.

Concludit conclusionem suam intentam: et circa hoc duo facit. Primo ponit ipsam principalem conclusionem. Secundo inducit quoddam corollarium ex ea, ibi, « Si igitur impossibile. » Dicit ergo primo, quod ex praedictis patet, quod inter omnes opiniones vel sententias ista est firmissima, qua dicitur oppositas dictiones sive propositiones sive contradictiones non simul esse veras. Et etiam dictum est quae inconvenientia accidunt dicentibus eas simul esse veras, et ex qua causa moti sunt ad illa dicendum.

Deinde cum dicit « quoniam autem »

Concludit corollarium, dicens, ex dictis, quod quia impossibile est simul contradictionem verificari de eodem, manifestum est, quod nec etiam contraria eidem inesse possunt; quia manifestum est quod non minus in contrariis alterum eorum est privatio, quam in aliis oppositis, licet utrumque contrariorum sit natura aliqua; quod non est in affirmatione et negatione, vel in privatione et habitu. Alterum enim eorum est imperfectum respectu alterius, sicut nigrum respectu albi, et amarum respectu dulcis. Et sic habet privationem quamdam adjunctam. Privatio autem est « aliqua negatio « substantiae, » idest in aliquo subjecto determinato. Et est etiam ab aliquo genere determinato. Est enim negatio infra genus. Non enim omne non videns dicitur caecum, sed solum in genere videntium. Sic igitur patet quod contrarium includit privationem, et privatio est quaedam negatio. Si igitur impossibile est simul affirmare et negare, impossibile est contraria simul inesse eidem simpliciter, sed vel « ambo insunt quo, » idest secundum aliquid, sicut quando utrumque in potentia vel secundum partem, vel unum secundum quid et alterum simpliciter. Sicut quando unum est in actu et alterum est in potentia; vel unum secundum plures et principaliores partes, alterum tantum secundum aliquam partem, sicut Aethiops est niger simpliciter et albus dente.

LECTIO XVI.

Inter contradictoria nullum dari medium probat, et quomodo ad Heracliti et Anaxagorae positionem hoc sequutum est.

ANTIQUA.

Verum nec inter contradictiones quicquam medium esse contingit; sed necessarium aut dicere aut negare unum de unoquoque. Palam autem, primum quidem definientibus quid verum est et falsum. Dicere namque ens non esse, aut non ens esse, falsum. Ens autem esse et non ens non esse, verum est. Quare qui dixerit ita esse aut non esse, verum dicet aut mentietur: sed neque ens dicet non esse, aut esse, neque non ens.

Amplius autem medium erit contradictionis, quemadmodum viride nigro et albo, quemadmodum neutrum hominis et equi. Siquidem igitur sic, non permutabitur. Nam ex bono in non bonum permutatur, aut ex hoc in bonum; nunc autem semper apparet. Non est enim permutatio nisi in contraria et media. Si autem est medium, et sic utique erit aliqua in album non ex non albo generatio. Nunc autem non videtur.

Amplius omne sententiale et intellectuale mens aut affirmat aut negat. Hoc autem ex definitione palam, quia verum dicit aut mentitur. Quando quidem sic componit dicens aut negans, verum dicit: quando autem non sic, mentitur.

Amplius autem praeter omnes oportet esse contradictiones, nisi orationis causa dicatur. Quare nec verum dicit aliquis, nec non verum, et praeter ens et non ens, erit. Quare et praeter generationem et corruptionem, transmutatio quaedam erit.

Amplius in quibuscumque generibus negatio contrarium inest, his etiam erit: ut in numeris, nec par nec impar numerus. Sed impossibile. Ex definitione vero palam.

Amplius in infinitum vadet, et non solum hemiolia quae sunt erunt, sed plura. Iterum enim est hoc negare ad dictionem et negationem, et hoc erit aliquid. Nam substantia est quaedam ejus alia.

Amplius quando interroganti si est album, dicit quoniam non: nihil aliud negavit quam ipsum esse. Negatio vero est quoniam non esse.

Evenit autem quibusdam ea opinio sicut aliae inopinabilium. Quoniam enim solvere non possunt orationes contentiosas, annuentes orationi, confirmant verum esse quod est syllogizatum. Hi quidem igitur propter talem causam dicunt. Illi vero propter omnium rationem inquirendam.

Principium autem ad hos omnes ex definitione. Definitio

RECENS.

At vero nec inter contradictionem possibile est quicquam medium esse, sed necesse est dicere aut negare unumquodque de uno: manifestum autem est primo quidem definientibus, quid verum, quidve falsum est. Dicere namque ens non esse, aut non-ens esse, falsum: ens autem esse et non-ens non esse, verum est. Quare et qui dicit hoc esse aut non esse, verum dicet, aut mentietur. Sed nec ens dicitur non-esse, aut esse, nec non-ens.

Item medium inter contradictionem, aut erit quemadmodum fuscum inter album et nigrum, aut quemadmodum neutrum inter hominem et equum. Si itaque ita est, non mutabitur profecto: ex non-bono namque in bonum mutatur, aut ex hoc in non bonum: nunc vero semper apparet; non enim est mutatio, nisi ad opposita, et media. Quodsi est medium, sic etiam aliqua erit in album non ex non-albo generatio: nunc autem non cernitur.

Item omne intellectuale et cogitabile mens aut affirmat, aut negat. Hoc vero ex definitione patet, quum verum dicat, aut mentiatur. Quum enim sic componens dicat, aut neget, verum dicit: quum vero sic, mentitur.

Item, in omnibus contradictionibus medium esse oportet nisi orationis gratia dicatur. Quare neque verum dicet aliquis, neque non-verum: et erit praeter ens, et non-ens. Quare etiam, praeter generationem et corruptionem, transmutatio [substantiae] aliqua erit.

Item in quibuscumque generibus negatio contrarium inducit, in his etiam erit: utputa in numeris nec impar, nec non impar numerus. Sed impossibile est: ex definitione autem est manifestum.

Item in infinitum precedet, et entia non solum sesquialtera, sed etiam plura erunt. Rursus namque hoc negare erit ad affirmationem et negationem: et hoc quicquam erit: substantia namque ejus est alia quaedam.

Item, quum aliquo interrogante an album sit, dicat quod non, nihil aliud negavit, nisi ipsum esse: ipsum vero non esse negatio est.

Advenit autem quibusdam opinio ista, sicuti ceterae quoque praeter communem opinionem: quum enim non possunt argumenta contentiosa solvere, cedunt orationi, assentiuntque verum esse quod syllogismo effectum est. Quidam itaque ob talem causam dicunt; quidam vero, propterea quod omnium causam quaerunt.

Principium vero ad hos omnes, ex definitione. Fit autem

vero fit ex significare aliquid necessario res esse. Ratio namque cujus nomen est signum, definitio est rei.

Videtur autem Heracliti quidem oratio dicens omnia esse et non esse, omnia vera facere. Quae vero Anaxagorae, esse aliquid medium contradictionis. Quare omnia falsa. Nam quando misceatur, nec bonum nec non bonum est mistum. Quare nihil est dicere verum.

definitio ex eo, quod necessarium est aliquid eos significare. Ratio enim, cujus signum est nomen, definitio fit. Videtur autem Heracliti quidem opinio, omnia esse et non esse dicens, vera omnia facere; Anaxagorae vero, esse aliquod contradictionis medium: quare omnia falsa. Quum enim misceatur, neque bonum, neque non bonum est illud mixtum. Quare nihil est dicere verum.

Postquam disputavit contra ponentes contradictoria simul esse vera, hic disputat contra ponentes esse medium inter contradictionem: hi enim dicunt non semper alteram partem contradictionis esse veram. Et circa hoc duo facit. Primo disputat contra ipsam positionem. Secundo contra quasdam alias quaestiones inopinabiles, hanc et superiorem positionem comitantes, ibi, « His autem definitis. » Circa primum duo facit. Primo ponit rationes contra dictam positionem. Secundo ostendit causam, quare aliqui moti sunt ad positionem illam ponendam, ibi, « Evenit autem quibusdam etc. » Circa primum ponit septem rationes: dicens primo, quod sicut contradictoria non possunt simul esse vera, ita nec potest esse medium inter contradictionem; sed de unoquoque necessarium est aut affirmare aut negare. Et hoc manifestum est primo ex definitione veri vel falsi: non enim aliud est magis falsum quam dicere non esse quod est, aut esse quod non est. Et nihil aliud est magis verum quam dicere esse quod est, aut non esse quod non est. Patet igitur, quod quicumqne dicit aliquid esse, aut dicit verum, aut dicit falsum: si dicit verum, oportet ita esse, quia verum est esse quod est. Si dicit falsum, oportet illud non esse, quia falsum nihil aliud est quam non esse quod est. Et similiter si dicit hoc non esse, si dicit falsum, oportet esse, si verum, oportet non esse; ergo de necessitate aut affirmativa aut negativa est vera. Sed ille, qui ponit medium inter contradictionem, non dicit quod necesse sit dicere de ente esse vel non esse, neque quod necesse sit de non ente. Et ita nec affirmans nec negans, de necessitate dicit verum vel falsum.

Deinde cum dicit « amplius autem »

Secundam rationem ponit; quae talis est. Medium inter duo aliqua accipi potest uno modo vel participatione utriusque extremi, quod est medium in eodem genere, sicut viride vel pallidum inter album et nigrum. Alio modo per abnegationem, quod etiam est diversum in genere, sicut inter hominem et equum, quod nec est homo, nec est equus, ut lapis. Si ergo inter contradictoria est medium, aut hoc erit primo modo, aut secundo: si secundo modo, tunc nihil permutatur: quod sic patet. Omnis enim permutatio est ex non bono in bonum, aut ex bono in non bonum. Quare etiam cum est mutatio inter contraria, ut inter album et nigrum, est mutatio inter contradictorie opposita. Nam nigrum est non album, ut ex praedictis patet. Secundum autem praedicta non posset fieri mutatio ex non bono in bonum, vel e converso: ergo nulla esset mutatio: cum tamen semper hoc appareat vel videatur, quod ex non bono in bonum fiat mutatio, vel e converso. Quod autem omnis talis mutatio tollatur ex praedicta positione facta, sic patet. Non enim potest esse mutatio nisi inter contraria et media quae sunt unius generis: nec potest esse mutatio de uno extremo in alterum nisi per medium. Si igitur est medium inter contradictoria per abnegationem, idest alterius generis, nulla poterit esse mutatio de extremo in medium, et ita per consequens de extremo in extremum. Si autem primo modo, scilicet quod sit medium in contradictione quasi ejusdem generis, participatione utriusque, sicut pallidum inter album et nigrum, sequitur hoc inconveniens, quod sit aliqua generatio quae terminetur ad album, et non fiat ex non albo; quia ad unum extremum non tantum fit mutatio ex alio extremo, sed etiam ex medio. Hoc autem non videtur esse verum, scilicet quod sit aliqua generatio terminata ad album quae non fiat ex non albo. Et sic patet quod nullo modo potest esse medium in contradictione.

Deinde cum dicit « amplius omne »

Tertiam rationem ponit, quae talis est. Intellectus in omni conceptione sua, qua sentit et intelligit, aut affirmat aliquid aut negat. Ex definitione autem veri et falsi apparet quod sive aliquis affirmet sive neget, oportet ut verum dicat, aut mentiatur: quia quando intellectus sic componit vel affirmando vel negando sicut est in re, dicit; quando autem non sic, mentitur. Et ita patet quod semper oportet quod sit vera vel affirmatio vel negatio; quia oportet quod aliqua opinio sit vera, et omnis opinio affirmatio est vel negatio: unde oportet quod semper affirmatio vel negatio sit vera: et sic non est medium in contradictione.

Deinde cum dicit « amplius autem »

Quartam rationem ponit, quae talis est. Si in contradictione ponatur medium, oportet hoc in omnibus contradictionibus dicere, quod scilicet praeter omnes contradictiones sit aliquid verum quod est medium inter eas, nisi hoc dicat « aliquis oratio« nis causa, » idest absque omni ratione, solum quia placet ei ita dicere. Sed hoc non potest verum esse in omnibus, quia verum et non verum sunt contradictoria quaedam. Et ita sequeretur quod aliquis esset, qui nec verum diceret, nec non verum. Cujus contrarium patuit ex definitione veri et falsi. Similiter, cum ens et non ens sint contradictoria, sequitur quod aliquid sit praeter ens et non ens. Et ita erit quaedam transmutatio per generationem et corruptionem. Nam generatio est transmutatio ad esse, et corruptio ad non esse; ergo in nulla contradictione erit medium.

Deinde cum dicit « amplius in »

Quintam rationem ponit, dicens, quod negatio in quibusdam generibus inest loco contrariae differentiae. Vel secundum aliam literam « negatio « implet contrarium, » quia alterum contrariorum, quae necesse est esse in eodem genere, ex negatione rationem habet; sicut patet de pari et impari, justo et injusto. Si igitur inter affirmationem et negationem esset aliquod medium, in omnibus istis contrariis esset aliquod medium, cum affirmationem et negationem manifeste sequantur. Sicut in numero si esset aliquis numerus qui nec esset par nec

impar. Hoc autem patet esse impossibile ex definitione paris et imparis. Nam par est quod potest dividi in aequalia. Impar vero quod non potest. Relinquitur ergo quod inter affirmationem et negationem non potest esse medium.

Deinde cum dicit « amplius in »

Sextam rationem ponit, quae talis est. Ponentes aliquid medium inter affirmationem et negationem, ponunt aliquod tertium praeter illa duo, quae ponunt omnes communiter, dicentes nihil inter ea esse medium. Tria autem ad duo se habent in « hemiolia, » idest sesquialtera proportione. Secundum igitur opinionem eorum qui ponunt inter affirmationem et negationem medium, in primo aspectu apparet quod omnia « erunt hemiolia, » idest in sesquialtera proportione ad ea quae ponuntur; quia non solum erunt affirmationes et negationes, sed etiam media. Non solum autem hoc sequetur, sed etiam quod sint in infinitum plura. Constat enim quod omne quod contingit affirmare, contingit negare. Contingit autem affirmare haec tria esse, scilicet affirmationem, negationem, et medium; ergo contingit ista tria negare. Et sicut negatio est aliud ab affirmatione, ita aliud erit quoddam quartum praeter tria praedicta. Erit enim ejus substantia et ratio alia a praedictis, sicut et negationis alia ab affirmatione. Item ista quatuor contingit negare, et horum negatio erit verum, et sic in infinitum. Erunt igitur plura in infinitum quam modo ponantur. Quod videtur inconveniens.

Deinde cum dicit « amplius quando »

Septimam rationem ponit, quae talis est. Si quis interrogaret utrum homo vel aliquid aliud sit album, oportet quod respondens vel assentiat vel non assentiat: et si assentiat, planum est quod dicit affirmationem esse veram; si autem non assentiat respondendo non, constat quod negat. Nec negat aliquid aliud quam illud quod ille interrogavit; et ipsa negatio est non esse, quia negativa. Relinquitur igitur, quod respondens ad quaestionem, vel necesse habet concedere affirmationem, vel proferre negativam; et ita inter haec duo non est medium.

Deinde cum dicit « evenit autem »

Ostendit causam quare quidam in hanc opinionem incidunt: et circa hoc tria facit. Primo enim ostendit quare quidam hanc opinionem posuerunt. Secundo modum disputandi contra eos, ibi, « Principium autem ad hos omnes. » Tertio ad quas opiniones philosophorum praedictae opiniones sequuntur, ibi, « Videtur autem Heracliti. » Dicit ergo primo, quod praedicta opinio evenit quibusdam, sicut et aliae opiniones inopinabilium, ex duplici causa: quarum prima est, quia quando aliqui non possunt solvere « orationes contentiosas, » idest rationes litigiosas sive sophisticas factas eis ab aliis vel a seipsis, consentiunt rationi probanti, et concedunt conclusionem, dicentes verum esse quod syllogizatum est. Et ulterius ipsam nituntur confirmare aliquas alias rationes adinveniendo. Secunda est propter hoc, quod quidam volunt inquirere rationem probantem de omnibus; et ideo illa quae probari non possunt, nolunt concedere, sed negant. Prima autem principia quae sunt omnium conceptiones communes probari non possunt; et ideo eas negant, per hoc in positiones inopinabiles incidentes.

Deinde cum dicit « principium autem »

Ostendit ex quo principio debeat procedi contra tales opiniones; et dicit quod ex definitione veri vel falsi vel aliquorum aliorum nominum, sicut ex supra dictis rationibus patet. Necesse est enim eis concedere definitiones rerum, si ponunt quod nomina aliquid significent. Nam ratio quam nomen significat est definitio rei. Si autem non concedunt omnia significare aliquid, tunc non differunt a plantis, sicut supra dictum est.

Deinde cum dicit « videtur autem »

Ostendit ad quas opiniones praedictae positiones consequuntur: et dicit quod ad positionem Heracliti, qui dicebat omnia moveri simul, et per consequens esse et non esse. Et quia id quod movetur habet non esse admixtum cum esse, sequitur quod omnia sunt vera. Ad positionem vero Anaxagorae sequitur quod aliquid sit medium contradictionis. Ipse enim ponebat quod quodlibet miscetur cum quolibet, propter hoc quod quodlibet fit ex quolibet. De permixto autem neutrum extremorum potest dici; sicut colores medii nec sunt albedo nec nigredo. Unde illud quod est mixtum, nec est bonum nec non bonum, nec album nec non album. Et sic est aliquid medium contradictionis. Et per consequens sequitur omnia esse falsa. Nihil enim secundum communem opinionem ponimus nisi affirmationem et negationem. Unde si affirmatio et negatio sunt falsa, sequitur omnia falsa esse.

LECTIO XVII.

Duas destruit opiniones: unam qua omnia vera et falsa esse, alteram vero, qua omnia moveri et quiescere quidam falso existimaverunt.

ANTIQUA.

His autem definitis, palam quia et univoce dicta, et de omnibus, impossibile est esse, sicut quidam dicunt. Hi quidem dicentes nihil verum esse. Nihil enim prohibere dicunt sic omnia esse, sicut diametrum commensurabilem esse. Illi vero omnia vera. Fere namque hae orationes eaedem ipsius

RECENS.

His autem determinatis, manifestum est quod illa quoque quae uno modo et de omnibus dicuntur, impossibile est esse, ut quidam ajunt, quidam quidem nullum dicentes verum esse (nihil enim prohibere ita cuncta esse ajunt, ut diametrum commensurabilem esse); quidam vero omnia vera. Fere

Heracliti. Nam qui dicit quod omnia sunt vera et omnia falsa, extra orationes has utrumque dicit. Quare si sunt impossibilia illa, et ea esse est impossibile.

Amplius autem palam quia contradictiones sunt, quas non est possibile simul esse veras nec falsas omnes. Et hoc quidem putabitur magis contingere ex dictis.

Sed ad omnes tales orationes quaerere oportet, quemadmodum in superioribus orationibus dictum est, non esse aliquid, aut non esse, sed significare aliquid. Quare ex definitione disputare oportet, accipientes quid significat verum aut falsum. Sed si nihil aliud verum dicere quam negare falsum, impossibile omnia falsa esse. Necesse est enim contradictionis partem alteram esse veram.

Amplius si omne aut dicere aut negare est necesse, utraque falsa esse est impossibile. Altera namque pars contradictionis est falsa.

Contingit autem quod famatum est omnibus talibus rationibus ipsas seipsas destruere. Nam qui omnia vera dicit, orationis suae contrariam veram facit. Quare et suam non veram. Contraria enim non dicit ipsam esse veram. Qui vero omnia falsa, et ipse seipsum. Sed si auferant hic quidem contrariam, quia non vera sola: ille vero suam propriam, quia non falsa: nihilominus infinitas accidit eis quaerere orationes veras et falsas. Nam qui veram orationem dicit, verus est. Et hoc in infinitum vadit.

Palam autem quia neque qui omnia quiescere dicunt, vera dicunt, nec qui omnia moveri.

Nam si quiescunt omnia, semper eadem vera et falsa erunt: videtur autem hoc transmutatum Nam qui dicit, is quidem aliquando non erat, et iterum non erit.

Si vero omnia moventur, nihil erit verum; ergo omnia falsa. Sed hoc ostensum est quia impossibile.

Amplius autem ens permutari est necesse. Nam ex aliquo in aliquid fit permutatio.

Sed nec omnia quiescunt aut moventur aliquando, semper autem nihil. Etenim est aliquid quod semper movet quae moventur, et primum movens immobile ipsum.

enim rationes eorum, caedem quae et Heracliti sunt. Qui enim dicit quod omnia vera et omnia falsa, etiam separatim utramque harum orationum dicit. Quare si illa impossibilia sunt, haec quoque impossibilia esse necesse est.

Item patet quod contradictiones sunt, quas non possibile est simul veras esse. Ergo neque falsas omnes: etsi id videri possit magis contingere ex jam dictis.

Ad has tamen omnes rationes petere oportet, ut et in superioribus sermonibus dictum est, non si sit aliquid, aut non sit, sed si aliquid significat. Quare ex definitione disputandum est, accipientibus quid verum quidve falsum significat. Si autem nihil aliud est, quam affirmare aut negare, verum aut falsum esse, impossibile est omnia falsa esse. Necesse est enim alteram contradictionis partem veram esse.

Item si omne aut affirmare aut negare necesse est, impossibile est utraque falsa esse: altera enim pars contradictionis est falsa.

Accidit igitur id quod fertur vulgo his omnibus orationibus, eas se ipsas perimere. Quae enim omnia vera dicit, contrariam quoque sibi orationem veram facit; quare suam ipsius non veram (contraria namque dicit eam non esse veram): quae vero omnia falsa, et haec se ipsam. Quodsi excipiant illa quidem contrariam, quod sola non vera est, haec vero se ipsam, quod sola non falsa, nihilominus infinitas accidit eis petere orationes veras et falsas. Qui enim dicit veram orationem esse veram, consentit huic quod vera est: hoc vero in infinitum procedet.

Clarum autem est, quod nec illi, qui omnia quiescere dicunt, verum dicunt, nec qui omnia moveri. Etenim si omnia quidem quiescunt, semper eadem vera et falsa erunt: apparet autem hoc transmutari. Qui enim hoc dicit, aliquando ipse non erat. et rursus non erit. Si vero omnia moventur, nihil erit verum: cuncta ergo falsa. Sed demonstratum est hoc impossibile esse.

Item necesse est, ens transmutari: ex aliquo namque ad aliquid transmutatio. At vero, nec omnia quiescunt aut moventur aliquando, semper vero nihil. Est enim quiddam, quod semper movet ea quae moventur: et primum movens, ipsum immobile est.

Disputat contra quasdam positiones, quae ad praedicta consequuntur: et primo contra quosdam, qui destruunt principia logicae. Secundo contra quosdam qui destruunt principia Physicae, ibi, « Palam autem quia neque qui omnia etc. » Philosophus enim primus debet disputare contra negantes principia singularium scientiarum, quia omnia principia firmantur super hoc principium, quod affirmatio et negatio non sunt simul vera, et quod nihil est medium inter ea. Illa autem sunt propriissima hujus scientiae, cum sequantur rationem entis, quod est hujus philosophiae primum subjectum. Verum autem et falsum pertinent proprie ad considerationem logici; consequuntur enim ens in ratione de quo considerat logicus: nam verum et falsum sunt in mente, ut in sexto hujus habetur. Motus autem et quies sunt proprie de consideratione naturalis, per hoc quod natura definitur quod est principium motus et quietis. Ad errorem autem qui accidit circa esse et non esse, sequitur error circa verum et falsum: nam per esse et non esse verum et falsum definitur, ut supra habitum est. Nam verum est cum dicitur esse quod est, vel non esse quod non est. Falsum autem, e converso. Similiter autem ex errore, qui est circa esse vel non esse, sequitur error qui est circa moveri et quiescere. Nam quod movetur, inquantum hujusmodi, nondum est. Quod autem quiescit, est. Et ideo destructis erroribus circa esse et non esse, ex consequenti destruuntur errores circa verum et falsum, quietem et motum. Circa primum duo facit. Primo ponit opiniones falsas circa verum et falsum. Secundo reprobat eas, ibi, « Amplius autem palam etc. »

Dicit ergo quod « definitis, » idest determinatis praedictis quae erant dicenda contra praedictas inopinabiles opiniones, manifestum est quod impossibile est quod quidam dixerunt quod « univoce, » idest uno modo sententiandum est de omnibus, ut dicamus omnia similiter esse falsa vel similiter esse vera. Quidam enim dixerunt nihil esse verum, sed omnia esse falsa, et quod nihil prohibet quin dicamus omnia sic esse falsa, sicut illa est falsa, diameter est commensurabilis lateri quadrati, quod est falsum. Alii vero dixerunt quod omnia sunt vera. Et hujusmodi orationes consequuntur ad opinionem Heracliti, sicut dictum est. Ipse enim dixit simul esse et non esse, ex quo sequitur omnia esse vera. Et ne forte aliquis diceret quod praeter has opiniones est etiam tertia, quae dicit quod omnia simul sunt vera et falsa, quasi tacitae objectioni respondens dicit, quod qui hoc ponit, utramque praedictorum ponit. Unde si duae primae opiniones sunt impossibiles, illam tertiam oportet esse impossibilem.

Deinde cum dicit « amplius autem »

Ponit rationes contra praedictas opiniones; quarum prima talis. Constat quasdam esse contradictiones quas impossibile est simul esse veras nec simul falsas, sicut verum et non verum, ens et non ens. Et hoc magis potest sciri ex dictis. Si igitur harum contradictionum necesse est alteram esse veram et alteram falsam, non omnia sunt vera nec omnia sunt falsa.

Deinde cum dicit « sed ad omnes »

Secundam rationem ponit, dicens, quod ad « istas orationes, » idest positiones, non « oportet

« quaerere, » idest petere concedendum aliquid esse vel non esse in rebus, quemadmodum supra dictum est; quia hoc videtur petere principium. Sed hoc petendum est, quod detur nomina aliquid significare; quo non dato, disputatio tollitur. Hoc autem dato, oportet ponere definitiones, sicut jam supra dictum est. Et ideo ex definitionibus contra eos disputare oportet, et praecipue in proposito, accipiendo definitionem falsi. Si autem non est aliud verum, quam illud affirmare, quod falsum est negare, et econverso: et similiter falsum non aliud est quam affirmare id quod negare est verum, et e converso: sequitur quod impossibile sit omnia esse falsa; quia necesse erit vel affirmationem vel negationem esse veram. Patet enim, quod verum nihil est aliud quam dicere esse quod est, vel non esse quod non est. Falsum autem, dicere non esse quod est, vel esse quod non est. Et ideo patet, quod verum est dicere illud esse, quod falsum est non esse; vel non esse, quod falsum est esse. Et falsum est dicere id esse, quod verum est non esse; vel non esse quod verum est esse. Et ita, ex definitione veri vel falsi, patet quod non sunt omnia falsa. Et ratione eadem patet quod non omnia sunt vera.

Deinde cum dicit « amplius si »

Tertiam rationem ponit, quae talis est. Constat ex praedictis, quod necesse est de quolibet aut affirmare aut negare, cum nihil sit medium in contradictione. Igitur impossibile est omnia falsa esse. Et eadem ratione probatur quod impossibile est omnia esse vera, per hoc quod ostensum est, quod non est simul affirmare et negare.

Deinde cum dicit « contingit autem »

Quartam rationem ponit, quae talis est. Ad omnes praedictas orationes, idest positiones, contingit hoc inconveniens quod seipsas destruunt. Et hoc « est famatum, » idest famosum ab omnibus dictum. Unde alius textus habet, « Accidit autem et « id vulgare. » Quod sic probat. Ille enim, qui dicit omnia esse vera, facit opinionem contrariam suae opinioni esse veram; sed contraria suae opinionis est quod sua opinio non sit vera: ergo qui dicit omnia esse vera, dicit suam opinionem non esse veram, et ita destruit suam opinionem. Et similiter manifestum est quod ille, qui dicit omnia esse falsa, dicit etiam seipsum dicere falsum. Et quia posset aliquis dicere quod dicens omnia vera excipit aut aufert ab universalitate suam contrariam, et similiter, qui dicit omnia esse falsa excipit suam opinionem: ideo hanc responsionem excludit; et dicit, quod si ille qui dicit omnia esse vera, excipiat suam contrariam, dicens solam eam esse non veram, et dicens omnia esse falsa excipit suam opinionem dicens quod ipsa sola non est falsa, nihilominus sequitur quod contingat eis « quaerere, » idest repetere infinitas esse orationes veras contra ponentes omnia esse falsa, et infinitas falsas contra ponentes omnia vera esse. Si enim detur una opinio vera, sequetur infinitas esse veras. Et si detur una opinio falsa, sequetur infinitas esse falsas. Si enim haec positio vel opinio est vera: Socrates sedet, ergo et haec erit vera: Socratem sedere est verum. Et si illa est vera, ulterius haec erit vera, Socratem sedere esse verum est verum, et sic in infinitum. Semper enim qui dicit de oratione vera quod sit vera, verus est. Et qui dicit de oratione falsa quod sit vera, falsus est. Et hoc potest procedere in infinitum.

Deinde cum dicit « palam autem »

Disputat contra opiniones destruentes principia naturae, scilicet motum et quietem: et circa hoc tria facit. Primo tangit falsitatem harum opinionum; dicens, quod ex praedictis est manifestum, quod nec opinio dicens omnia moveri, nec opinio dicens omnia quiescere, vera est.

Deinde cum dicit « nam si quiescunt »

Secundo ostendit has opiniones esse falsas. Et primo ostendit quod opinio sit falsa, quae ponit omnia quiescere: quia si omnia quiescunt, tunc nihil removetur a dispositione, in qua aliquando est; et ideo quicquid est verum, semper erit verum, et quicquid est falsum, semper est falsum. Sed hoc videtur inconveniens: transmutatur enim veritas et falsitas propositionis. Nec hoc est mirum: quia homo, qui opinatur vel profert propositionem, aliquando non erat, postmodum fuit, et iterum non erit. Secundo ostendit esse falsam opinionem, quae ponit omnia moveri, duabus rationibus. Quarum primam ponit ibi « si vero omnia »

Quae talis est. Si omnia moventur et nihil est quiescens, nihil erit verum in rebus: quia quod est verum, jam est; quod autem movetur nondum est: ergo oportet omnia esse falsa: quod est impossibile, ut ostensum est.

Deinde cum dicit « amplius autem »

Secundam rationem ponit, quae talis est. Omne quod permutatur, necessario est ens; quia omne quod permutatur, ex aliquo in aliud permutatur; et omne quod in aliquo permutatur, inest ei quod permutatur. Unde non oportet dicere quod quicquid est in re permutata, mutetur, sed quod aliquid sit manens; et ita non omnia moventur.

Deinde cum dicit « sed nec omnia »

Tertiam rationem ponit, excludens quamdam falsam opinionem, quae posset occasionari ex praedictis. Posset enim aliquis credere quod, quia non omnia moventur nec omnia quiescunt, quod ideo omnia quandoque moventur et quandoque quiescunt. Et hoc removens, dicit, quod non est verum quod omnia quandoque quiescant et quandoque moveantur. Sunt enim quaedam mobilia, quae semper moventur; scilicet corpora super caelestia; et est quoddam movens, scilicet primum, quod semper est immobile, et semper eodem modo se habet, ut probatum est octavo Physicorum.

LIBER QUINTUS

SUMMA LIBRI. – NOMINUM, QUIBUS OMNES SCIENTIAE UTUNTUR, ANNUMERANTUR INTENTIONES, AC SIGNIFICATA.

LECTIO I.

Ipsius principii quinque modi exponuntur, et in unum aliquod commune reducuntur.

ANTIQUA.

Principium dicitur aliud quidem unde aliquis rem moveat primum, ut longitudinis et viae, hinc quidem principium ipsum, e converso vero diversum. Est aliud unde optime fiet unumquodque, ut doctrinae. Nam non a primo et rei principio inchoandum est aliquando, sed unde opportunius discat. Aliud unde primum generatur in existente, ut navis sedile et domus fundamentum, et animalium alii cor, alii cerebrum, alii quodcumque talium suscipiunt. Aliud autem unde fit primum non existente, et unde primum motus natus est initiari et permutatio, ut puer ex patre et matre et bellum ex convitio. Aliud secundum cujus voluntatem moventur mobilia et mutantur mutabilia, ut civitatum principatus, et potestates, et imperia et tyrannides. Principia dicuntur et artes et architectonicae maxime. Amplius unde cognoscibilis res primum et id principium rei dicitur, ut demonstrationum suppositiones. Toties autem et causae dicuntur. Omnes enim causae principia.

Omnium igitur principiorum est commune primum omne unde aut est, aut fit, aut cognoscitur. Horum autem haec quidem inexistentia sunt, illa vero extra. Quapropter natura principium et elementum est et mens et praevoluntas et substantia, et quod est cujus causa. Multorum enim et cognitionis et motus principium est bonum et malum.

RECENS.

Principium hoc quidem dicitur illud rei, a quo quis primum movetur: utputa, magnitudinis, et viae, hinc quidem hoc principium est, ex opposito vero aliud. Aliud principium est illud unde quodque optime fiat: ut doctrinae, non a primo ac rei principio aliquando inchoandum est, sed unde quis facilius discat. Aliud autem, a quo primo insito fit: ut navis, carina; et domus, fundamentum: animalium quoque quidam cor, quidam cerebrum, quidam quodcumque tale contingit, putant.

Aliud vero a quo primo non insito fit, et a quo primo natura aptus est motus inchoari, et transmutatio, ut proles, ex patre et matre; et bellum, ex contumelia. Aliud porro id, ad cujus electionem moventur quae moventur, et mutautur quae mutantur: quemadmodum civitatum principatus, potentiae, regna, et tyrannides principia dicuntur: etiam artes, et ex his maxime architectonicae.

Item, unde primum res cognita est, illud quoque principium rei dicitur: utputa, demonstrationum suppositiones. Toties autem causae quoque dicuntur: omnes namque causae, principia.

Omnibus igitur principiis commune est, esse primum unde aut est, aut fit, aut cognoscitur. Horum vero quaedam intrinsecus, quaedam extrinsecus sunt.

Quare et natura principium est, et elementum, et mens, et electio, et substantia, et quod cujus causa. Multis etenim et cognitionis et motus principium ipsum bonum et honestum.

In praecedenti libro determinavit Philosophus quid pertineat ad considerationem hujus scientiae; hic incipit determinare de rebus, quas scientia ista considerat. Et quia ea quae in hac scientia conconsiderantur, sunt omnibus communia, nec dicuntur univoce, sed secundum prius et posterius de diversis, ut in quarto libro est habitum; ideo prius distinguit intentiones nominum, quae in hujus scientiae consideratione cadunt. Secundo incipit determinare de rebus, quae sub consideratione hujus scientiae cadunt, in sexto libro, qui incipit, ibi, « Principia et causae. » Cujuslibet autem scientiae est considerare subjectum, et passiones, et causas: et ideo hic quintus liber dividitur in tres partes. Primo determinat distinctiones nominum quae significant causas; secundo, illorum nominum quae significant subjectum hujus scientiae vel partes ejus, ibi, « Unum dicitur aliud secundum accidens. » Tertio nominum quae significant passiones entis inquantum est ens, ibi, « Perfectum vero dicitur etc. »

Prima in duas. Primo distinguit nomina significantia causas. Secundo quoddam nomen significans quoddam quod consequitur ad causam, scilicet necessarium. Nam causa est ad quam de necessitate sequitur aliud, ibi, « Necessarium dicitur sine quo non « contingit. » Prima dividitur in duas. Primo distinguit nomina significantia causas generaliter. Secundo distinguit quoddam nomen, quod significat quamdam causam in speciali, scilicet hoc nomen natura, ibi, « Natura vero dicitur etc. » Prima dividitur in tres. Primo distinguit hoc nomen, Principium. Secundo hoc nomen, Causa, ibi, « Causa vero dicitur. » Tertio hoc nomen Elementum, ibi, « Elementum vero « dicitur. » Procedit autem hoc ordine, quia hoc nomen Principium communius est quam causa: aliquid enim est principium, quod non est causa; sicut principium motus dicitur terminus a quo. Et iterum causa est in plus quam elementum. Sola enim causa intrinseca potest dici elementum. Circa primum duo facit. Primo ponit significationes hujus

nominis Principium. Secundo reducit omnes ad unum commune, ibi, « Omnium igitur principiorum. » Sciendum est autem, quod principium et causa licet sint idem subjecto, differunt tamen ratione. Nam hoc nomen Principium ordinem quemdam importat; hoc vero nomen Causa, importat influxum quemdam ad esse causati. Ordo autem prioris et posterioris invenitur in diversis; sed secundum id, quod primo est nobis notum, est ordo inventus in motu locali, eo quod ille motus est sensui manifestior. Sunt autem trium rerum ordines sese consequentes; scilicet magnitudinis, motus, et temporis. Nam secundum prius et posterius in magnitudine est prius et posterius in motu; et secundum prius et posterius in motu est prius et posterius in tempore, ut habetur quarto Physicorum. Quia igitur principium dicitur quod est in aliquo ordine, et ordo qui attenditur secundum prius et posterius in magnitudine, est prius nobis notus, secundum autem quod res sunt nobis notae secundum hoc a nobis nominantur, ideo hoc nomen principium secundum propriam sui inquisitionem significat id quod est primum in magnitudine, super quam transit motus. Et ideo dicit, quod principium dicitur illud « unde aliquis rem « primo moveat, » idest aliqua pars magnitudinis, a qua incipit motus localis. Vel secundum aliam literam, « Unde aliquid rei primo movebitur, » idest ex qua parte rei aliquid incipit primo moveri. Sicut in longitudine et in via quacumque, ex illa parte est principium, unde incipit motus. Ex parte vero opposita sive contraria, est « diversum « vel alterum, » idest finis vel terminus. Sciendum est, quod ad hunc modum pertinet principium motus et principium temporis ratione jam dicta. Quia vero motus non semper incipit a principio magnitudinis, sed ab ea parte unde est unicuique in promptu magis ut moveatur, ideo ponit secundum modum, dicens, quod alio modo dicitur principium motus « unde unumquodque fiet maxime « optime, » idest unusquisque incipit optime moveri. Et hoc manifestat per simile, in disciplinis scilicet in quibus non semper incipit aliquis addiscere ab eo quod est principium simpliciter et secundum naturam, sed ab eo unde aliquis facilius sive opportunius « valet addiscere, » idest ab illis, quae sunt magis nota quo ad nos, quae quandoque posteriora sunt secundum naturam. Differt autem hic modus a primo.

Nam in primo modo ex principio magnitudinis designatur principium motus. Hic autem ex principio motus designatur principium in magnitudine. Et ideo etiam in illis motibus, qui sunt super magnitudines circulares non habentes principium, accipitur aliquod principium a quo optime vel opportune movetur mobile secundum suam naturam. Sicut in motu primi mobilis principium est ab oriente. In motibus etiam nostris non semper incipit homo moveri a principio viae, sed quandoque a medio, vel a quocumque termino, unde est ei opportunum primo moveri. Ex ordine autem, qui consideratur in motu locali, fit nobis etiam notus ordo in aliis motibus; et ideo sequuntur significationes principii, quae sumuntur secundum principium in generatione vel fieri rerum. Quod quidem principium dupliciter se habet. Aut enim est « inexistens, » idest intrinsecum; vel non est inexistens, idest extrinsecum. Dicitur ergo primo modo principium illa pars rei, quae primo generatur, et ex qua generatio rei incipit; sicut in navi fit primo sedile vel carina, quae est quasi navis fundamentum, super quod omnia ligna navis compaginantur. Similiter quod primo in domo fit, est fundamentum. In animali vero primo fit cor secundum quosdam, et secundum alios cerebrum, aut aliud tale membrum. Animal enim distinguitur a non animali, sensu et motu. Principium autem motus apparet esse in corde. Operationes autem sensus maxime manifestantur in cerebro. Et ideo qui consideraverunt animal ex parte motus, posuerunt cor principium esse in generatione animalis. Qui autem consideraverunt animal solum ex parte sensus, posuerunt cerebrum esse principium; quamvis etiam ipsius primum principium sit in corde, etsi operationes sensus perficiantur in cerebro. Qui autem consideraverunt animal inquantum agit vel secundum aliquas ejus operationes, posuerunt membrum adaptatum illi operationi, ut hepar vel aliud hujusmodi, esse primam partem generatam in animali. Secundum autem Philosophi sententiam, prima pars est cor, quia a corde omnes virtutes animae per corpus diffunduntur.

Alio autem modo dicitur principium, unde incipit rei generatio, quod tamen est extra rem; et hoc quidem manifestatur in tribus. Primo quidem in rebus naturalibus, in quibus principium generationis dicitur, unde primum natus est motus incipere in his quae fiunt per motum, sicut in his quae acquiruntur per alterationem, vel per aliquem alium motum hujusmodi. Sicut dicitur homo fieri magnus vel albus. Vel unde incipit permutatio, sicut in his quae non per motum, sed per solam fiunt mutationem; ut patet in factione substantiarum, sicut puer est ex patre et matre qui sunt ejus principium, et bellum ex convitio, quod concitat animos hominum ad bellum. Secundo etiam manifestat in rebus agibilibus sive moralibus aut politicis, in quibus dicitur principium id, ex cujus voluntate vel proposito moventur et mutantur alia; et sic dicuntur principatus in civitatibus illi qui obtinent potestates et imperia, vel etiam tyrannides in ipsis. Nam ex eorum voluntate fiunt et moventur omnia in civitatibus. Dicuntur autem potestates habere homines, qui in particularibus officiis in civitatibus praeponuntur, sicut judices et hujusmodi. Imperia autem illi, qui universaliter quibuscumque imperant, ut reges. Tyrannides autem obtinent, qui per violentiam et praeter juris ordinem ad suam utilitatem civitates et regnum detinent. Tertium exemplum ponit in artificialibus, quia artes etiam simili modo principia esse dicuntur artificiatorum, quia ab arte incipit motus ad artificii constructionem. Et inter has maxime dicuntur principia architectonicae, quae a principio « nomen habent, » idest principales artes dictae. Dicuntur enim artes architectonicae quae aliis artibus subservientibus imperant, sicut gubernator navis imperat navifactivae, et militaris equestri. Ad similitudinem autem ordinis, qui in motibus exterioribus consideratur, attenditur etiam quidam ordo in rerum cognitione; et praecipue secundum quod intellectus noster quamdam similitudinem motus habet, discurrens de principiis in conclusiones. Et ideo alio modo dicitur principium, unde res primo innotescit; sicut dicimus principia demonstrationum « esse suppositiones, » idest dignitates et petitiones. His etiam modis et causae

dicuntur quaedam principia. « Nam omnes causae « sunt quaedam principia. » Ex causa enim incipit motus ad esse rei, licet non eadem ratione causa dicatur et principium, ut dictum est.

Deinde cum dicit « omnium igitur »

Reducit omnes praedictos modos ad aliquid commune; et dicit quod commune in omnibus dictis modis est, ut dicatur principium illud, quod est primum, aut in esse rei, sicut prima pars rei dicitur principium, aut in fieri rei, sicut primum movens dicitur principium, aut in rei cognitione. Sed quamvis omnia principia in hoc, « ut dictum est » conveniant, differunt tamen, quia quaedam sunt intrinseca, quaedam extrinseca, ut ex praedictis patet. Et ideo natura potest esse principium et elementum, quae sunt intrinseca. Natura quidem, sicut illud a quo incipit motus: elementum autem sicut pars prima in generatione rei, « Et mens, » id est intellectus, « Et praevoluntas, » idest propositum, dicuntur principia quasi extrinseca. Et iterum quasi intrinsecum dicitur principium « sub« stantia rei, » idest forma quae est principium in essendo, cum secundum eam res sit in esse. Et secundum etiam praedicta, finis cujus causa fit aliquid, dicitur etiam esse principium. Bonum enim, quod habet rationem finis in prosequendo, et malum in vitando, in multis sunt principia cognitionis et motus, sicut in omnibus quae aguntur propter finem. In naturalibus enim, et moralibus et artificialibus, praecipue demonstrationes ex fine sumuntur.

LECTIO II.

Enumerantur quatuor species causarum; hinc ejusdem effectus esse plures causas, et causas subinvicem causas esse, et camdem contrariorum causam esse, infertur.

ANTIQUA.

Causa vero dicitur uno quidem modo ex quo fit aliquid ut inexistente, ut aes statuae, et argentum phialae et horum genera. Alio vero species et exemplum. Haec autem ratio ipsius quod quid erat esse, et hujus genera, ut diapason, duo ad unum et totaliter numerus et partes quae in ratione. Amplius unde principium permutationis primum aut quietis, ut consiliator est causa et pater pueri et omnino efficiens facti, et permutans permutati. Amplius ut finis. Hoc autem est quod est cujus causa. Ut ambulandi sanitas: nam quare ambulavit, dicimus ut sanetur. Et dicentes ita, putamus reddidisse causam. Et quaecumque movente alio fiunt infra finem, ut attenuatio, aut purgatio, aut pharmacia, aut organa. Haec namque omnia finis causa fiunt. Differunt autem ab invicem tamquam entia haec quidem, ut organa, illa vero, ut opera. Ergo causae fere toties dicuntur.

Accidit autem multoties dictis causis multas ejusdem causas esse, non secundum accidens, ut statuae effector statuae, et aes, non secundum aliud aliquid, sed inquantum statua. Verum non eodem modo; sed hoc quidem ut materia, illud vero ut unde motus.

Et adinvicem causae sunt, ut dolor causa est sanitatis, et sanitas causa est dolendi: sed non eodem modo. Verum hoc quidem, ut finis; illud vero, ut principium motus.

Amplius autem idem quandoque contrariorum est causa. Quod enim praesens, hujus est causa, hoc absens, causamur quandoque de contrario. Ut absentia gubernatoris deperditionis navis, cujus erat praesentia causa salutis. Utraque vero, et praesentia et privatio, causae sunt quasi moventes.

RECENS.

Causa vero uno modo dicitur id, ex quo insito aliquid fit, ut aes statuae, et argentum paterae causa est, et horum genera. Alio vero, species, et exemplar. Haec autem est ratio ejus quod quid erat esse, et hujus genera: ut ipsius diapason, duo ad unum; et simpliciter, numerus, et partes, quae in hac ratione sunt.

Item, unde principium mutationis primum, aut quietis, ut qui consuluit, causa est, et pater, prolis: simpliciter, faciens, ejus quod factum est; et transmutativum, transmutati.

Item, ut finis: haec autem est cujus causa, ut ambulandi sanitas. Propter quid enim ambulat? dicimus, Ut sanetur. Et quum ita diximus, putamus causam reddidisse. Et quaecumque inter illud movens et finem media fiunt: ut sanitatis, attenuatio, purgatio, medicamenta, aut instrumenta: omnia etenim haec finis gratia sunt; differunt vero ab invicem, eo quod haec quidem instrumenta, illa vero ut opera sunt.

Causae itaque fere toties dicuntur. At quum multifariam causae dicantur, accidit multas quoque ejusdem causas esse, non secundum accidens: ut statuae, et ars statuaria, et ipsum aes, non secundum aliud quippiam, sed prout statua est: non tamen eodem modo; sed hoc quidem ut materia, illud vero ut unde motus. Et invicem causas esse: ut laborare, bonae habitudinis; haec vero, laborandi: non tamen eodem modo; sed haec quidem ut finis, illud vero principium motus.

Item, idem aliquando contrariorum causa est. Quod enim quum adsit, alicujus causa est: idem quum absit, causam contrarii nonnunquam dicimus: ut absentiam gubernatoris, naufragii: cujus praesentia, salutis causa erat. Ambae autem, et praesentia et privatio, tamquam moventes causae sunt.

Hic Philosophus distinguit quot modis dicitur causa. Et circa hoc duo facit. Primo assignat species causarum. Secundo modos causarum, ibi, « Modi vero causarum. » Circa primum duo facit. Primo enumerat diversas species causarum. Secundo reducit eas ad quatuor, ibi, « Omnes vero cau« sae dictae. » Circa primum duo facit. Primo enumerat diversas species causarum. Secundo manifestat quaedam circa species praedictas, ibi, « Ac« cidit autem multoties etc. » Dicit ergo primo, quod uno modo dicitur causa id ex quo fit aliquid, et est ei « inexistens, » idest intus existens. Quod quidem dicitur ad differentiam privationis, et etiam contrarii. Nam ex contrario vel privatione dicitur aliquid fieri sicut ex non inexistente, ut album ex nigro vel album ex non albo. Statua autem fit ex aere, et phiala ex argento, sicut ex inexistente. Nam cum statua fit, non tollitur ratio aeris, nec si fit phiala, tollitur ratio argenti. Et ideo aes statuae, et argentum phialae sunt causa per modum

materiae. « Et horum genera, » quia cujuscumque materia est species aliqua, materia est ejus genus, sicut si materia statuae est aes, ejus materia erit metallum, et mixtum, et corpus, et sic de aliis. Alio autem modo dicitur causa, species et exemplum, id est exemplar; et haec est causa formalis, quae comparatur dupliciter ad rem. Uno modo sicut forma intrinseca rei; et haec dicitur species. Alio modo sicut extrinseca a re, ad cujus tamen similitudinem res fieri dicitur; et secundum hoc, exemplar rei dicitur forma. Per quem modum ponebat Plato ideas esse formas. Et, quia unumquodque consequitur naturam vel generis vel speciei per formam suam, natura autem generis vel speciei est id quod significat definitio, dicens quid est res, ideo forma est ratio ipsius, « quod quid erat « esse, » idest definitio per quam scitur quid est res. Quamvis enim in definitione ponantur aliquae partes materiales, tamen id quod est principale in definitione, oportet quod sit ex parte formae. Et ideo haec est ratio quare forma est causa, quia perficit rationem quidditatis rei. Et sicut id quod est genus materiae, est etiam materia, ita etiam genera formarum sunt formae rerum; sicut forma consonantiae diapason, est proportio duorum ad unum. Quando enim duo soni se habent adinvicem in dupla proportione, tunc est inter eos consonantia diapason, unde dualitas est forma ejus. Nam proportio dupla ex dualitate rationem habet. Et, quia numerus est genus dualitatis, ideo ut universaliter loquamur, etiam numerus est forma diapason, ut scilicet dicamus quod diapason est secundum proportionem numeri ad numerum. Et non solum tota definitio comparatur ad definitum ut forma, sed etiam partes definitionis, quae scilicet ponuntur in definitione in recto. Sicut enim animal gressibile bipes est forma hominis, ita animal, et gressibile, et bipes. Ponitur autem interdum materia in definitione, sed in obliquo; ut cum dicitur, quod anima est actus corporis organici physici potentia vitam habentis. Tertio modo dicitur causa unde primum est principium permutationis et quietis; et haec est causa movens, vel efficiens. Dicit autem, motus, aut etiam quietis, quia motus naturalis et quies naturalis in eamdem causam reducuntur, et similiter quies violenta et motus violentus. Ex eadem enim causa ex qua movetur aliquid ad locum, quiescit in loco. « Sicut consiliator est « causa. » Nam ex consiliatore incipit motus in eo, qui secundum consilium agit ad rei conservationem. Et similiter « pater est causa filii. » In quibus duobus exemplis duo principia motus tetigit ex quibus omnia fiunt, scilicet propositum in consiliatore, et naturam in patre. Et universaliter omne faciens est causa facti per hunc modum, et permutans permutati. Sciendum est autem quod secundum Avicennam quatuor sunt modi causae efficientis; scilicet perficiens, disponens, adjuvans, et consilians. Perficiens autem dicitur causa efficiens, quae ultimam rei perfectionem causat, sicut quod inducit formam substantialem in rebus naturalibus, vel artificialem in artificialibus, ut aedificator domus. Disponens autem quod non inducit ultimam formam perfectivam, sed tantummodo praeparat materiam ad formam; sicut ille, qui dolat ligna et lapides, dicitur domum facere. Et haec non proprie dicitur efficiens domus; quia id, quod ipse facit, non est domus nisi in potentia. Magis tamen proprie erit efficiens, si inducat ultimam dispositionem ad quam sequitur de necessitate forma; sicut homo generat hominem non causans intellectum, qui est ab extrinseco. Adjuvans autem dicitur causa secundum quod operatur ad principalem effectum. In hoc tamen differt ab agente principali, quia principale agens agit ad finem proprium, adjuvans autem ad finem alienum; sicut qui adjuvat regem in bello, operatur ad finem regis. Et haec est dispositio causae secundariae ad primam; nam causa secunda operatur propter finem primae causae in omnibus agentibus per se ordinatis, sicut militaris propter finem civilis. Consilians autem differt ab efficiente principali, inquantum dat finem et formam agendi. Et haec est habitudo prima agentis per intellectum ad omne agens secundum, sive sit naturale, sive intellectuale. Nam primum agens intellectuale in omnibus dat finem et formam agendi secundo agenti, sicut architector navis navim operanti, et primus intellectus toti naturae. Ad hoc autem genus causae reducitur quicquid facit aliquid quocumque modo esse, non solum secundum esse substantiale, sed secundum accidentale; quod contingit in omni motu. Et ideo non solum dicit quod faciens sit causa facti, sed etiam mutans mutati. Quarto modo dicitur causa finis; hoc autem est cujus causa aliquid fit, sicut sanitas est causa ambulandi. Et quia de fine videbatur minus quod esset causa, propter hoc quod est ultimum in esse, unde etiam ab aliis prioribus philosophis haec causa est praetermissa, ut in primo libro praehabitum est, ideo specialiter probat de fine quod sit causa. Nam haec quaestio quare, vel propter quid, quaerit de causa: cum enim quaeritur quare, vel propter quid quis ambulat, convenienter respondentes dicimus, ut sanetur. Et sic respondentes opinamur reddere causam. Unde patet quod finis est causa. Non solum autem ultimum, propter quod efficiens operatur, dicitur finis respectu praecedentium; sed etiam omnia intermedia quae sunt inter primum agens et ultimum finem, dicuntur finis respectu praecedentium; et eodem modo dicuntur causa unde principium motus respectu sequentium: sicut inter medicinam, quae est primum agens in hoc ordine, et sanitatem quae est ultimus finis, sunt ista media: scilicet attenuatio, quae est propinquissima sanitati in his, qui superabundant in humoribus, et purgatio, per quam acquiritur attenuatio: « et « pharmacia, » idest medicina laxativa, et ex qua purgatio causatur: et « organa » idest instrumenta quibus medicina vel pharmacia praeparatur et ministratur. Hujusmodi etiam omnia sunt propter finem; et tamen unum eorum est finis alterius. Nam attenuatio est finis purgationis, et purgatio pharmaciae. Haec autem intermedia posita differunt adinvicem in hoc, quod quaedam eorum sunt organa, sicut instrumenta quibus medicina praeparatur et ministratur, et ipsa medicina ministrata qua natura utitur ut instrumento: quaedam vero sunt opera, idest operationes, sive actiones, ut purgatio et attenuatio. Concludit ergo quod « causae toties « dicuntur, » idest quatuor modis. Et addit « fere » propter modos causarum quos infra ponet. Vel etiam ideo, quia illae causarum species non eadem ratione in omnibus inveniuntur.

Deinde cum dicit « accidit autem »

Ponit quaedam, quae consequuntur circa causas ex praedictis; et sunt tria: quorum primum est,

quod, quia causa multis modis dicitur, contingit multas causas esse unius rei non secundum accidens, sed secundum se. Quod enim secundum accidens multae sint causae unius rei, hoc difficile non videbatur; quia rei, quae est est causa per se alicujus effectus, multa possunt accidere, quae omnia illius effectus possunt etiam causa per accidens dici: sed, quod causae per se sint multae unius, hoc fit manifestum ex hoc, quod causae multipliciter dicuntur. Statuae enim causa per se et non per accidens est factor statuae, et aes; sed non eodem modo. Hoc enim est impossibile quod ejusdem secundum idem genus, sint multae causae per se eodem ordine; licet possint esse plures causae hoc modo, quod una sit proxima, alia remota: vel ita, quod neutrum sit causa sufficiens, sed utrumque conjunctim; sicut patet in multis, qui trahunt navem. Sed in proposito diversis modis ista duo sunt causa statuae: aes quidem ut materia, artifex vero ut efficiens.

Secundum ponit ibi « et adinvicem »

Dicit, quod etiam contingit, quod aliqua duo adinvicem sibi sunt causae: quod impossibile est in eodem genere causae. Manifestum vero fit multipliciter dictis causis. Sicut dolor ex incisione vulneris est causa sanitatis, ut efficiens sive principium motus: sanitas autem est causa illius doloris, ut finis. Secundum enim idem genus causae aliquid esse causam et causatum est impossibile. Alia littera habet melius « laborare causa est evexiae », idest bonae dispositionis, quae causatur ex labore moderato, qui ad digestionem confert et superfluos humores consumit. Sciendum est autem, quod cum sint quatuor causae superius positae, earum duae sibiinvicem correspondent, et aliae duae similiter. Nam efficiens et finis sibi correspondent invicem, quia efficiens est principium motus, finis autem terminus. Et similiter materia et forma: nam forma dat esse, materia autem recipit. Est igitur efficiens causa finis, finis autem causa efficientis. Efficiens est causa finis quantum ad esse quidem, quia movendo perducit efficiens ad hoc, quod sit finis. Finis autem est causa efficientis non quantum ad esse, sed quantum ad rationem causalitatis. Nam efficiens est causa inquantum agit: non autem agit nisi causa finis. Unde ex fine habet suam causalitatem efficiens. Forma autem et materia sibiinvicem sunt causa quantum ad esse. Forma quidem materiae inquantum dat ei esse actu; materia vero formae inquantum sustentat ipsam. Dico autem utrumque horum sibi invicem esse causam essendi vel simpliciter vel secundum quid. Nam forma substantialis dat esse materiae simpliciter. Forma autem accidentalis secundum quid, prout etiam forma est. Materia etiam quandoque non sustentat formam secundum esse simpliciter, sed secundum quod est forma hujus, habens esse in hoc, sicut se habet corpus humanum ad animam rationalem.

Tertium ponit ibi « amplius autem »

Dicit, quod idem contrariorum contingit esse causam. Quod etiam difficile videbatur vel impossibile, si similiter ad utrumque referatur; sed dissimiliter est causa utriusque. Illud enim, quod per sui praesentiam est causa hujus, quando est absens « causamur » idest accusamus ipsum « de contrario, » idest dicimus ipsum esse causam contrarii. Sicut patet, quod gubernator per sui praesentiam est causa salutis navis, dicimus ejus absentiam esse causam perditionis. Ne autem putetur quod hoc sit referendum ad diversa genera causarum sicut et priora duo, ideo subjungit quod utrumque istorum reducitur ad idem genus causae, scilicet ad causam moventem. Eodem enim modo oppositum est causa oppositi, quo haec est causa hujus.

LECTIO III.

Omnes modos causarum ad quatuor species reducit; hinc juxta modos quosdam causarum divisiones quatuor ponit, quas ad actum et potentiam reducit.

ANTIQUA.

Omnes vero causae dictae in quatuor modos cadunt manifestissimos. Nam elementa syllabarum et materia artificialium et ignis et terra et talia omnia corporum, et partes totius et suppositiones conclusionis, ut ex quo causae sunt. Horum autem haec quidem quasi subjectum, ut partes. Illa vero ut quod quid erat esse, ut totum, compositio et species. Sperma vero et medicus et consiliator, et omnino efficiens, omnia sunt unde principium permutationis aut status. Alia vero ut finis et bonum aliorum. Nam quod cujus causa, optimum, et finis aliorum vult esse. Nihil autem differt dicere sive bonum, sive apparens bonum. Causae igitur hae sunt, et tot specie.

Modi vero causarum numero quidem sunt multi, capitulatim vero et hi pauciores. Dicuntur enim causae multipliciter. Et earum conspecialium prius et posterius altera alia, ut sanitatis medicus et artifex, diapason duplum et numerus, et semper quae singularium sunt continentia. Amplius autem ut accidens et horum genera, velut statuae aliter Polycletus, et aliter statuae factor, quia accidit statuae factori Polycle-

RECENS.

Omnes autem nunc dictae causae, in quattuor incidunt manifestissimos modos: elementa etenim syllabarum, et materia factorum, et ignis, et terra, et omnia hujuscemodi corporum, partes quoque totius, et suppositiones conclusionis, causae sunt ut ex quo. Harum vero haec quidem tamquam subjectum, ut partes: haec vero tamquam quod quid erat esse, ut totum, et compositio, et species.

Semen vero, et medicus, et consiliator et simpliciter efficiens, omnia unde transmutationis aut status principium. Alia vero, tamquam finis et bonum quidem ceterorum: quod enim cujus causa, optimum et finis ceterorum vult esse: nil autem differat, bonum id an apparens bonum dicatur.

Hae itaque causae, ac tot specie sunt. Modi autem causarum, numero quidem multi sunt, pauciores vero fiunt per reductionem in capita. Dicuntur etenim causae multipliciter, et earum quae ejusdem speciei sunt, prius videlicet et posterius alia, quam alia: ut sanitatis, medicus, et artifex: et ipsius diapason, duplum, et numerus; et illa semper, quae continent quodcumque particularium.

tum esse: et continentia accidens, ut homo causa statuae, aut et totaliter animal, quia Polycletus homo est et animal. Sunt etiam et accidentium aliis remotiora et propinquiora, ut si album et musicum causa dicuntur statuae, et non solum Polycletus aut homo. Praeter omnia autem et proprie dicta et secundum accidens, haec quidem ut potentia dicuntur, illa vero ut agentia, ut aedificationis aedificator, aut aedificans. Similiter autem dicentur, et in quibus causae sunt causae dictis, ut hujus statuae, aut statuae, aut omnino imaginis, aut aèris, aut aèris hujus, aut omnino materiae: et in accidentibus similiter. Amplius autem complexa et ea et illa dicuntur; ut nec Polycletus, nec statuae factor, sed Polycletus statuae factor. Attamen ea omnia sunt pluralitate sex, sed dupliciter dicta. Aut enim ut singulare, aut ut genus. Et secundum se, aut secundum accidens, aut ut genus accidentis. Aut ut ea complexa, aut simpliciter dicta. Amplius autem ut agentia, aut secundum potentiam. Differunt autem intantum, quod agentia quidem singularia simul sunt et non sunt cum his quorum sunt causae; ut hic medens cum hoc convalescente, et hic aedificator cum hoc aedificio. Quae vero sunt secundum potentiam, non semper. Corrumpitur enim non simul aedificium et aedificator.

Item, ut ipsum accidens, et eorum genera; ut statuae, aliter Polycletus, et aliter statuarius: quia accidit statuario, Polycleto esse: et ea quae continent accidens, ut homo causa statuae, aut simpliciter animal, quoniam Polycletus homo, homo autem animal est.

Est autem accidentium quoque aliud alio remotius, et propinquius: utputa, si albus et musicus dicantur statuae causa, et non solum Polycletus aut homo. Praeter omnes autem quae propriae dicuntur, quaeve secundum accidens, aliae ut in potentia dicuntur, aliae ut agentes: ut aedificii exstruendi aedificator, aut aedificans aedificator.

Similiter autem dictis etiam de iis dicetur quorum causae sunt: ut hujus statuae, aut statuae, aut simpliciter imaginis: aut hujus aèris, aut aèris, aut simpliciter materiae: et de accidentibus similiter. Item, hae et illae, conjunctae dicentur: ut puta non Polycletus, nec statuarius, sed Polycletus statuarius.

Attamen hae omnes, multitudine quidem sex sunt; dicuntur autem dupliciter: aut enim ut singulare, aut ut genus ejus; aut ut accidens, aut ut genus accidentis; aut ut conjunctae, aut simpliciter dictae: item tamquam agentes, aut secundum potentiam. Differunt autem, eo quod agentes quidem et singulares simul sunt et non sunt, tam ipsae quam illa quorum causae sunt: veluti hic medicans, huic convalescenti; et hic aedificator, huic quod aedificatur. Quod vero secundum potentiam, non semper: corrumpitur enim non simul domus et aedificator.

Hic Philosophus reducit omnes causas in quatuor modos causarum praedictos; dicens, quod omnia quae dicuntur causae, incidunt in praedictos quatuor modos. Dicuntur enim « elementa, » idest litterae, causae syllabarum, et materia artificialium dicitur esse causa factorum per artem, et ignis et terra et hujusmodi omnia simplicia corpora, dicuntur esse causae corporum mixtorum. Et partes dicuntur esse causa totius. « Et suppositiones, » idest propositiones praemissae, ex quibus propositis syllogizatur, dicuntur esse causa conclusionis. Et in omnibus istis est una ratio causae, secundum quod dicitur causa illud ex quo fit aliquid, quod est ratio causae materialis. Sciendum est autem, quod propositiones dicuntur esse materia conclusionis, non quidem secundum quod sub tali forma existunt, vel secundum virtutem earum; « sic enim « magis se habent in ratione causae efficientis; » sed quantum ad terminos, ex quibus componuntur. Nam ex terminis praemissarum componitur conclusio, scilicet ex majori et extremitate. Inter ea autem ex quibus res integratur, aliquid se habet per modum subjecti, sicut partes et alia quae praedicta sunt; alia vero se habent ut « quod quid erat esse, » scilicet totum, et compositio, et species, quae pertinent ad rationem formae, secundum quam quidditas rei completur. Sciendum est enim, quod quandoque una res simpliciter est alicujus materia, sicut argentum phialae; et tunc forma correspondens tali materiae potest dici species. Quandoque autem plures adinvicem adunatae sunt materia alicujus rei. Quod quidem contingit tripliciter. Quandoque enim adunantur secundum ordinem tantum, sicut homines in exercitu, vel domus in civitate; et sic pro forma respondet totum, quod designatur nomine exercitus vel civitatis. Quandoque autem non solum adunantur ordine, sed contactu et colligatione, sicut apparet in partibus domus; et tunc respondet pro forma compositio. Quandoque autem super hoc additur alteratio componentium, quod contingit in mixtione; et tunc forma est ipsa mixtio, quae tamen est quaedam compositionis species. Ex quolibet autem trium horum sumitur quod quid est rei, scilicet ex compositione et specie et toto: sicut patet si definiretur exercitus, domus et phiala. Sic ergo habemus duos modos causae. Secundum autem aliam rationem dicitur causa sperma et medicus et consiliator, et universaliter omne faciens, ex eo scilicet quod sunt principia motus et quietis. Unde jam hoc est aliud genus causae, propter aliam rationem causandi. Ponit autem sperma in hoc genere causae, quia secundum ejus sententiam sperma vim habet activam, menstruum autem mulieris cedit in materiam concepti. Quarta vero ratio causandi est secundum quod aliqua dicuntur causae per modum finis et boni respectu aliorum. Illud enim cujus causa fit aliquid, est optimum inter alia « et vult esse » idest habet aptitudinem ut sit aliorum finis. Quia vero posset aliquis objicere quod non semper bonum est finis, cum quandoque aliqui inordinate agentes malum finem sibi constituant, ideo respondet, quod nihil ad propositum differt dicere quod simpliciter sit bonum. Qui enim agit, agit per se loquendo propter bonum; hoc enim intendit; per accidens autem propter malum, inquantum accidit ei quod existimat bonum esse. Nullus enim agit propter aliquid intendens malum. Sciendum autem est, quod licet finis sit ultimus in esse in quibusdam, in causalitate tamen est prior semper. Unde dicitur causa causarum, quia est causa causalitatis in omnibus causis. Est enim causa causalitatis efficientis, ut jam dictum est. Efficiens autem est causa causalitatis et materiae et formae. Nam facit per suum motum materiam esse susceptivam formae, et formam inesse materiae. Et per consequens etiam finis est causa causalitatis et materiae et formae; et ideo potissimae demonstrationes sumuntur a fine, in illis in quibus agitur aliquid propter finem, sicut in naturalibus, in moralibus et artificialibus. Concludit igitur, quod praedicta sunt causae, et quod causae secundum tot species distinguuntur.

Deinde cum dicit « modi vero »

Distinguit modos causarum. Est autem distinctio causae per species et per modos. Nam distinctio per species est penes diversas rationes causandi; et ideo est quasi divisio per differentias species constituentes. Divisio autem per modos est penes di-

versas habitudines causae ad causatum. Et ideo est in his quae habent eamdem rationem causandi, sicut per se et per accidens, remotum et propinquum. Unde est quasi per differentias accidentales non diversificantes speciem. Dicit ergo, quod multi sunt modi causarum, sed pauciores inveniuntur quando « capitulatim, » idest quodam compendio comprehenduntur. Per se enim et per accidens sunt duo modi; tamen reducuntur ad unum capitulum, secundum quod est eadem consideratio de utroque. Et similiter est de aliis modis oppositis. Causae enim multis modis dicuntur, non solum quantum ad diversas species causae, sed etiam quantum ad causas conspeciales, quae scilicet reducuntur ad unam speciem causae. Dicitur enim una prior, et altera posterior.

Prius autem et posterius in causis invenitur dupliciter. Uno modo in causis diversis numero adinvicem ordinatis, quarum una est prima et remota, et alia secunda et propinqua; sicut in causis efficientibus homo generat hominem ut causa propinqua et posterior, sol autem ut causa prior et remota: et similiter potest considerari in aliis speciebus causarum. Alio modo in una et eadem causa numero secundum ordinem rationis qui est inter universale et particulare. Nam universale naturaliter est prius, particulare posterius. Praetermittit autem primum modum, et accipit secundum. In secundo enim modo immediate effectus ab utraque causa existit, scilicet priori et posteriori, quod in primo non convenit (1). Unde dicit, quod sanitatis causa est medicus et artifex in genere causae efficientis. Artifex quidem ut universale; et prius, medicus vero ut particulare, sive speciale, et posterius. Similiter etiam in causis formalibus dupliciter est causa formalis: ut diapason duplum, vel proportio dupla, vel dualitas est causa formalis, ut speciale et posterius; numerus autem, vel proportio numeri ad numerum vel ad unum, ut universale et prius. Et ita « semper ea quae continent singularia, » scilicet universalia, dicuntur causae priores. Alia divisio est causarum, secundum quod aliquid dicitur esse causa per se et per accidens. Sicut enim causa per se dividitur in universale et particulare, sive in prius et posterius, ita etiam causa per accidens. Unde non solum ipsae causae accidentales dicuntur causae per accidens, sed etiam ipsarum genera. Ut statuae factor, statuae causa est per se; Polycletus autem per accidens est causa, inquantum accidit ei factorem statuae esse. Et sicut Polycletus est causa statuae per accidens, ita omnia universalia « continentia accidens, » idest causam per accidens causae; sicut homo et animal, quae sub se continent Polycletum, qui est homo et animal. Et sicut causarum per se quaedam sunt propinquae, quaedam remotae, ut dictum est, ita et inter causas per accidens. Nam Polycletus est causa statuae magis propinqua quam album et musicum. Magis enim remotus modus praedicationis per accidens est, cum accidens praedicatur de accidente, quam cum accidens praedicatur de subjecto. Accidens enim non praedicatur de accidente, nisi quia ambo praedicantur de subjecto. Unde magis remotum est ut attribuatur uni accidenti quod est alterius, sicut musico quod est aedificatoris, quam quod attribuatur subjecto quod est accidentis, sicut Polycleto quod est aedificatoris. Sciendum autem est, quod aliquid potest dici causa per accidens alterius dupliciter. Uno modo ex parte causae; quia scilicet illud quod accidit causae, dicitur causa per accidens, sicut si album dicatur causa domus. Alio modo ex parte effectus; ut scilicet aliquid dicatur causa per accidens alicujus, quo accidit ei quod est effectus per se. Quod quidem potest esse tripliciter. Uno modo, quia habet ordinem necessarium ad effectum, sicut remotio impedimenti habet ordinem necessarium ad effectum. Unde removens prohibens dicitur movens per accidens; sive illud accidens sit contrarium, sicut cholera prohibet frigiditatem, unde scamonaea dicitur infrigidare per accidens, non quia causet frigiditatem sed quia tollit impedimentum frigiditatis, quod est ei contrarium, scilicet cholaeram: sive etiam si non sit contrarium, sicut columna impedit motum lapidis; unde removens columnam dicitur per accidens movere lapidem superpositum. Alio modo, quando accidens habet ordinem ad effectum, non tamen necessarium, nec ut in pluribus, sed ut in paucioribus, sicut inventio thesauri ad fossionem in terra. Et hoc modo fortuna et casus dicuntur causae per accidens. Tertio, quando nullum ordinem habent, nisi forte secundum existimationem; sicut si aliquis dicat se esse causam terraemotus, quia eo intrante domum accidit terrae motus. Tertia distinctio est, secundum quod prae omnibus his vel praeter omnia haec, quae dicuntur esse secundum se sive per se, et secundum accidens, quaedam sunt causae in potentia, quaedam ut agentia, idest in actu. Sicut aedificationis causa est aedificator in potentia. Hoc enim sonat habitum vel officium. Vel aedificans actu. Et eisdem modis, quibus dividuntur causae, possunt dividi causata in quibus vel quorum causae sunt causae. Potest enim dividi causatum per prius et posterius sive particulare et universale; sicut si dicamus, quod statuae factor est causa hujus statuae, quod est posterius, aut statuae, quod est universalius et prius, aut imaginis, quod est adhuc universalius. Et similiter aliquid est causa formalis hujus aèris, aut aèris, quod est universalius, aut materiae, quod est adhuc universalius. Et similiter potest dici in accidentalibus, scilicet in effectibus per accidens. Nam statuae factor qui est causa statuae, est etiam causa gravis vel albi vel rubei quae accidunt ex parte materiae, et non sunt ab hoc agente causata.

Ulterius ponit quartam distinctionem causae, quae est in simplex et in compositum; ut simplex causa dicatur secundum quod accipitur causa statuae per se solum ut statuae factor, sive per accidens tantum, scilicet Polycletus. Composita autem secundum quod utrumque simul accipitur, ut dicatur causa statuae Polycletus statuae factor. Est autem alius modus quo causae possunt dici compositae, secundum quod plures causae concurrunt ad unius rei constitutionem; sicut plures homines ad trahendum navem, vel plures lapides, ut sint materia domus. Sed hoc praetermisit, quia nullum illorum est causa, sed pars causae.

His autem modis positis, colligit istorum modorum numerum, dicens, quod isti modi causarum sunt sex et variantur dupliciter, et ita efficiuntur duodecim. Ii enim modi sex sunt aut singulare, aut genus, quod superius dixit prius et posterius. Et secundum se et per accidens, ad quod etiam reducitur genus accidentis, nam genus acciden-

(1) *Lege* contingit.

tis est causa per accidens. Et iterum per complexum et simplex. Hi autem sex modi ulterius dividuntur per potentiam et per actum, et sunt duodecim. Ideo autem oportet omnes istos modos per potentiam et actum dividi, quia potentia et actus diversificant habitudinem causae ad effectum. Nam causae in actu particulares sunt simul et tolluntur cum suis effectibus, sicut hic medicans cum hoc convalescente, et hic aedificans cum hoc aedificato: non enim potest aliquid actu aedificari, nisi sit actu aedificans. Sed causae secundum potentiam non semper removentur cum effectibus; sicut domus et aedificator non simul corrumpuntur. In quibusdam tamen contingit, quod remota actione efficientis tollitur substantia effectus, sicut in his quorum esse est in fieri, vel quorum causa non solum est effectui causa fiendi sed essendi. Unde remota illuminatione solis ab aere, tollitur lumen. Dicit autem causas singulares, quia actus singularium sunt, ut in primo hujus habitum est.

LECTIO IV.

Quidnam elementum proprie sit, et quomodo in vocibus, et naturalibus ac demonstrationibus elementa sumuntur. Quot nam item et quae ex translatione elementa dicantur, et quid commune sit omnibus quae elementa dicuntur.

ANTIQUA.

Elementum vero dicitur ex quo aliquid componitur primo inexistente indivisibili specie in aliam speciem, ut vocis elementa, ex quibus componitur vox, et in quae dividitur ultima, illa vero non in alias voces ab eis specie diversas; sed et si dividantur, particulae sunt conformes, ut aquae particulae sunt aqua, sed non syllabae. Similiter autem et corporum elementa dicunt, dicentes, in quae dividuntur corpora, ultima, et illa non in alia specie differentia corpora, et sive unum, sive plura talia, ea elementa dicuntur. Similiter vero et quae sunt diagrammatum, dicuntur elementa, et ex toto quae sunt demonstrationum. Nam primae demonstrationes in pluribus demonstrationibus existentes, esse demonstrationum elementa dicuntur. Sunt autem tales syllogismi primi per unum medium ex tribus terminis.

Et transferentes elementum vocant hinc quodcumque unum ens et parvum, quod ad multa est utile. Quapropter parvum et simplex et indivisibile dicitur elementum. Unde evenit maxime universalia elementa esse, quia unumquodque eorum unum ens et simplex multis inest, aut omnibus, aut plurimis. Et unum et punctum principia quibusdam videntur esse. Quoniam ergo vocata genera sunt universalia et indivisibilia, (una enim est eorum ratio) elementa genera dicunt aliqui. Et magis quam differentiam, quoniam universale magis genus: nam cui differentia inest, et genus id sequitur; sed cui genus, non omnino differentia. Omnium autem commune est elementum cujuslibet, quod primum est cuique.

RECENS.

Elementum dicitur, ex quo componitur primo inexistente indivisibili specie in aliam speciem: ut vocis elementa ex quibus componitur vox, et in quae ultima dividitur; illa vero non amplius in alias voces ab ipsis specie diversas; sed etsi dividantur, particulae tamen eorum ejusdem speciei sunt, ut aquae particula, aqua, sed non syllabae.

Similiter etiam corporum elementa dicunt, ea dicentes ultima, in quae corpora dividuntur: illa vero, non amplius in alia specie differentia corpora; et sive unum, sive plura, hujuscemodi sint, haec elementa ajunt.

Similiter autem figurationum quoque elementa dicuntur, ac simpliciter demonstrationum. Primae enim demonstrationes et quae in pluribus demonstrationibus insunt, hae elementa demonstrationum dicuntur. Sunt autem tales, primi ex tribus per unum medium syllogismi.

Hinc autem metaphorice appellant etiam elementum, quod unum et parvum existens, ad plura utile sit. Quare et parvum, et simplex, et indivisibile, elementum dicitur. Unde et evenit, quae et maxime universalia sunt, elementa esse: quoniam quum unumquodque eorum unum et simplex sit, in multis, aut omnibus, aut quamplurimis inest. Et unum, et punctum, principia quibusdam esse videntur.

Quum itaque illa, quae genera vocantur, universalia et indivisibilia sint (una enim est ipsorum ratio), genera quidam dicunt elementa, et magis quam differentiam, quoniam genus magis universale est. Cuicumque enim differentia inest, genus quoque sequitur illud: cui vero genus, non utique differentia. Omnibus vero commune est, illud cujusque esse elementum, quod primum cuique inest.

Hic distinguit hoc nomen elementum. Circa quod duo facit. Primo assignat diversos modos elementi. Secundo ostendit quid in omnibus sit commune, ibi, « Omnium autem commune. » Circa primum duo facit. Primo ostendit quomodo elementum proprie dicatur. Secundo quomodo dicatur transumptive, ibi, « Et transferentes elementum etc. » Ponit ergo primo quamdam elementi descriptionem; ex qua colligi potest, quod quatuor sunt de ratione elementi. Quorum primum est, ut sit causa sicut ex quo: per quod patet, quod elementum ponitur in genere causae materialis. Secundum est, quod sit principium ex quo aliquid fiat primo. Cuprum enim est ex quo fit statua; non tamen est elementum, quia habet aliquam aliam materiam ex qua fit. Tertium est, quod sit inexistens sive intrinsecum: per quod differt elementum ab omni ex quo fit aliquid sicut ex transeunte, sive sit privatio, aut contrarium, sive materia contrarietati et privationi subjecta, quae est materia transiens. Ut cum dicimus, quod homo musicus fit ex homine non musico, vel musicum ex non musico. Elementa enim oportet manere in his quorum sunt elementa. Quartum est, quod habeat aliquam speciem, quae non dividatur in diversas species: per quod differt elementum a materia prima, quae nullam speciem habet, et etiam ab omnibus materiis, quae in diversas species resolvi possunt, sicut sanguis et hujusmodi. Propter hoc dicit, quod elementum est ex quo aliquid componitur, quantum ad primum. « Primo, » quantum ad secundum. « Inexistente, » quantum ad tertium. « Indivisibili specie in aliam spe-

« ciem, » quantum ad quartum. Hanc autem definitionem manifestat in quatuor, in quibus utimur nomine elementi. Dicimus enim ipsas literas esse elementa vocis, quia ex eis omnis vox componitur, et primo. Quod ex hoc patet, quia omnes voces in literas resolvuntur, sicut in ultima. Quod est enim ultimum in resolutione, oportet esse primum in compositione. Literae autem non resolvuntur ulterius in alias voces specie diversas. Sed, si aliquo modo dividantur particulae, in quas fit divisio, erunt « conformes, » idest unius speciei, sicut omnes particulae aquae sunt aqua. Dividitur autem litera secundum tempora prolationis, prout litera longa dicitur habere duo tempora, brevis vero unum. Nec tamen partes, in quas sic dividuntur literae, sunt diversae secundum speciem vocis. Non est autem ita ds syllaba: nam ejus partes sunt diversae secundum speciem: alius enim sonus est secundum speciem, quem facit vocalis et consonans, ex quibus syllaba componitur. Secundum exemplum ponit in corporibus naturalibus, in quibus etiam quaedam dicimus elementa quorumdam. Illa enim dicuntur corporum esse elementa, in quae ultimo resolvuntur omnia corpora mixta: et per consequens ea sunt, ex quibus primo componuntur hujusmodi corpora. Ipsa autem corpora, quae elementa dicuntur, non dividuntur in alià corpora specie differentia, sed in partes consimiles, sicut quaelibet pars aquae est aqua. Et quicumque posuerunt tale corpus esse unum, scilicet in quod omnia resolvuntur, et ipsum non resolvitur in alia, dixerunt unum esse elementum. Quidam vero aquam, quidam autem aerem, quidam autem ignem. Qui vero posuerunt plura talia corpora, dixerunt etiam esse elementa plura. Sciendum est, quod cum in definitione elementi ponatur, quod non dividitur in diversa secundum speciem, non est intelligendum de partibus in quas aliquid dividitur divisione quantitatis: sic enim lignum esset elementum, quia quaelibet pars ligni est lignum: sed de divisione, quae fit secundum alterationem, sicut corpora mixta resolvuntur in simplicia. Tertium exemplum ponit in demonstrationibus; in quibus etiam utimur nomine elementi, sicut dicitur liber elementorum Euclidis. Et dicit, quod modo simili et propinquo dictis dicuntur elementa, quae « sunt diagrammatum, » idest descriptionum geometralium elementa. Et non solum hoc potest dici in geometria, sed universaliter in omnibus demonstrationibus. Illae enim demonstrationes, quae existunt in tribus terminis tantum, dicuntur esse aliorum elementa. Nam ex his componuntur aliae demonstrationes, et in ea resolvuntur. Quod sic patet. Secunda enim demonstratio accipit pro principio conclusionem primae demonstrationis, inter cujus terminos intelligitur medium, quod fuit primae demonstrationis principium. Et sic secunda demonstratio erit ex quatuor terminis; prima ex tribus tantum, tertia vero ex quinque, quarta ex sex, et sic quaelibet demonstratio unum terminum addit. In quo manifestum est demonstrationes primas in postremis includi: ut si sit haec demonstratio prima: Omne B est A: omne C est B: ergo omne C est A: hoc includetur in hac, Omne C est A: omne D est C: ergo omne D est A. Et ulterius ista in alia, quae concludit, omne E est A: ut quasi videatur esse ad hanc ultimam conclusionem unus syllogismus ex pluribus syllogismis compositus plura media habens, ut dicatur sic, Omne B est A: et omne C est B: et omne D est C: et omne E est D: ergo omne E est A. Prima igitur demonstratio, quae habebat unum medium et solum tres terminos, est simplex et non resolvitur in aliam demonstrationem, sed omnes aliae resolvuntur in ipsam. Et ideo syllogismi primi, qui fiunt ex terminis tribus per unum medium, elementa dicuntur.

Deinde cum dicit « et transferentes »

Ostendit quomodo elementum dicatur transumptive; dicens, quod ex hac praemissa ratione et significatione elementi transtulerunt quidam hoc nomen elementum ad significandum aliquid, quod est unum, et parvum, et ad multa utile. Ex hoc enim quod elementum est indivisibile in diversas species, acceperunt quod sit unum. Ex eo vero quod est primum, quod sit simplex. Ex eo vero, quod ex elementis alia componuntur, acceperunt quod sit utile ad multa. Unde hanc rationem elementi constituerunt, ut elementum dicerent omne illud, quid est parvum in quantitate, et simplex, quasi ex aliis non compositum, et indivisibile in diversa.

Hac autem ratione elementi constituta, per transumptionem contingebat eis ut duos modos elementorum adinvenirent; quorum primus est, ut ea quae sunt maxime universalia, dicerent elementa.

Universale enim est unum secundum rationem, et est simplex, quia ejus definitio non componitur ex diversis, et est in multis, et sic est ad multa utile, sive sit in omnibus, sicut unum et ens, sive in pluribus, sicut alia genera. Per eamdem vero rationem contingebat eis secundo, quod punctum et unitatem dicerent esse principia vel elementa, quia utrumque eorum est unum simplex et ad multa utile. Sed in hoc a vera ratione elementi defecerunt, quia universalia non sunt materia, ex quibus componuntur particularia, sed praedicant eorum substantiam. Similiter et punctus non est materia linearum; non enim linea ex punctis componitur. Hac autem transumptiva elementi ratione constituta, patet solutio cujusdam quaestionis in tertio libro disputatae; scilicet quid sit magis elementum, utrum genus vel species, et utrum genus magis quam differentia. Patet enim consequi quod genera magis sunt elementa, quia genera magis sunt universalia et indivisibilia. Non enim est ratio eorum et definitio, quam oporteat componi ex genere et differentia; sed definitiones proprie dantur de speciebus. Et si aliquod genus definitur, non definitur inquantum est genus, sed inquantum est species; et ideo species dividitur in diversa. Et propter hoc non habet rationem elementi. Genus autem non dividitur in diversa: et ideo dixerunt genera esse elementa magis quam species. Alia translatio habet « Una enim est eorum ratio » idest indivisibilis, quia genera, etsi non habeant definitionem, tamen id quod significatur per nomen generis, est quaedam conceptio intellectus simplex, quae ratio dici potest. Et sicut genus est magis elementum quam species, quia est simplicius; ita etiam magis quam differentia, licet ipsa simplex sit, quia genus est universalius. Quod ex hoc patet: quia cuicumque inest differentia, inest genus, cum per se differentiae non transcendant genus: non tamen oportet quod ad omne id sequatur differentia cui convenit genus. Ultimo autem dicit, quod omnibus praedictis modis elementi hoc est commune, esse primum in unoquoque, sicut dictum est,

LECTIO V.

Quinque modos naturae exponit: eosque in unum reducit, quo ipsa forma et substantia totius, natura est appellata.

ANTIQUA.

Natura vero dicitur uno quidem modo nascentium generatio, ut si quis porrigens dicat Y. Uno vero modo, ex quo generatur primum generatum inexistente. Amplius unde motus primus in quolibet natura entium, et est in eo inquantum id existit. Nasci vero dicuntur quaecumque augmentum habent per alterum in tangendo et simul et aliquid esse apte, ut embryo. Differt autem connascentia a tactu. Hic enim nihil praeter tactum diversum esse necesse est. Insimul vero apte existentibus est aliquid unum idem in ambobus, quod facit pro tactu simul apte esse, et unum esse secundum quantitatem et continuitatem, sed non secundum qualitatem. Amplius autem natura dicitur ex quo primo aut est aut fit aliquid entium natura, cum informe sit et immutabile a sua propria potestate, ut statuae, et vasorum aereorum, aes natura dicitur, et lignearum, lignum, similiter autem in aliis: ex his enim unumquodque, salvata prima materia. Hoc enim modo et existentium natura elementa dicunt naturam, alii ignem, alii terram, alii aquam, alii aerem, alii aliquid aliud tale dicentes, alii quaedam horum, alia omnia ea. Amplius alio modo dicitur natura, existentium natura substantia, ut dicentes naturam primam esse compositionem, ut Empedocles dicit, quod natura nullius est entium, sed solum mixtio et permutatio permixtorum natura in hominibus nominatur. Quapropter et quaecumque nata sunt, aut fiunt, jam existente ex quo apta nata sunt fieri aut esse, non dicimus naturam habere, si non habent speciem et formam. Ergo natura quidem quod ex utrisque est, ut animalia et eorum partes.

Natura autem prima materia; et haec dupliciter: aut quae ad id prima, aut ex toto prima: ut operum aereorum, ad ipsa quidem primum aes: totaliter vero forsan aqua; si omnia liquescentia aqua. Et species et substantia. Haec autem finis generationis. Metaphora vero jam et omnino omnis substantia natura dicitur propter hanc, quia et natura substantia quaedam est.

Ex dictis igitur prima natura et proprie dicta est substantia, quae principium motus habentium in se inquantum ea. Materia namque, quia hujus est susceptibilis, esse dicitur natura. Et generationes et generari, quia sunt ab ea motus. Et principium motus natura existentium idipsum est existens, aut potestate, aut perfectione.

RECENS.

Natura dicitur uno quidem modo nascentium generatio ut si quis producta voce dicat *phusis*. Alio vero, ex quo primo inexsistente generatur quod gignitur. Item, unde primus motus in unoquoque eorum quae natura sunt, in eo secundum quod ipsum est.

Nasci autem dicuntur, quaecumque incrementum per aliud habent, tangendo, et connascendo, aut adnascendo, sicuti embryones. Differt autem connascentia [sic Graeci appellant concretionis modum] a tactu: hic enim nihil aliud praeter tactum necesse est esse; in connascentibus vero est quiddam unum in ambobus idem, quod pro eo quod se contingant, facit ut connascantur, et unum secundum continuationem et quantitatem, et non secundum qualitatem sint.

Item natura dicitur ex quo primo inordinato exsistente, et immobili ex sua potentia, aut est aut fit aliquid eorum quae natura sunt, ut statuae, vasorumque aeneorum, aes, natura dicitur, lignearum vero lignum: similiter autem et de ceteris. Ex his enim unumquodque est, prima materia salva. Hoc enim modo etiam eorum quae natura sunt elementa dicunt esse naturam: quidam ignem, quidam terram, quidam aerem, quidam aquam, quidam aliquid aliud tale dicentes, et quidam aliqua horum, quidam vero haec omnia.

Alio item modo, natura dicitur substantia eorum quae natura sunt. veluti qui dicunt, naturam esse primam compositionem; sicut Empedocles dicit, quod

nullius entium natura est,
sed mistio solum, et mixtorum permutatio
est; natura vero ab hominibus nominatur.

Quare et quaecumque natura sunt aut fiunt, jam existente, ex quo aptum est fieri aut esse, nondum dicimus naturam habere, si speciem et formam non habeant.

Natura igitur est, quod ex ambobus his est: ut animalia, et partes eorum. Natura vero est et prima materia, et haec dupliciter: aut quae ad ipsum prima, aut simpliciter prima (utputa operum aeneorum, ad ipsa quidem aes primum; simpliciter autem, aqua fortassis, si omnia quidem liquabilia aqua); et species, et substantia: haec autem est generationis finis. Metaphorice vero jam omnino omnis substantia, natura propter hanc dicitur: quoniam et natura est aliqua substantia.

Ex dictis itaque prima et quae proprie dicitur natura, est substantia eorum quae in se ipsis, ut ipsa sunt, motus principium habent. Materia enim eo quod hujus est susceptiva, dicitur natura: generationes autem, ac ipsum nasci, eo quod ab hac motus sunt. Atque principium motus eorum quae natura sunt, haec est, insita quodam modo aut potentia aut actu.

Hic distinguit hoc nomen natura: cujus quidem consideratio, licet non videatur ad primum philosophum, sed magis ad naturalem pertinere, ideo tamen hic hoc nomen natura distinguitur, quia natura secundum sui quamdam acceptionem de omni substantia dicitur, ut patebit. Et per consequens cadit in consideratione philosophi primi, sicut et substantia universalis. Circa hoc autem duo facit. Primo distinguit diversos modos, quibus natura dicitur. Secundo reducit omnes ad unum primum, ibi, « Ex dictis igitur. » Circa primum duo facit. Primo ponit quinque modos principales. Secundo ponit duos alios adjunctos duobus ultimis, ibi, « Natura autem prima materia. » Dicit ergo primo, quod natura dicitur uno modo generatio generatorum, vel ut alia littera habet melius, nascentium. Non enim omnia generata nascentia dici possunt; sed solum in viventibus, sicut in plantis, sive in animalibus, et in partibus eorum. Non autem generatio rerum non viventium potest dici natura proprie loquendo secundum communem usum vocabuli, sed solum generatio viventium; ut dicatur natura ipsa nativitas vel ipsa nascentia, quod ipsum nomen sonare videtur « ut si quis « porrigens dicat naturam. » Littera ista corrupta est. Quod ex alia translatione patet, quae sic habet quae sic habet « ut si quis producens dicat ypsi- « lon. » Physis enim, quod apud graecos naturam

significat, si pro generatione viventium accipiatur, habet primum ypsilon productum; si vero pro principio, sicut communiter utimur, habet primum ypsilon breve. Posset tamen per hanc litteram intelligi quod hoc nomen natura de generatione viventium dicatur secundum quamdam porrectionem idest extensionem. Ex hoc autem quod ipsa nativitas primo natura dicta est, secutus est modus secundus, ut scilicet generationis principium, ex quo illud, quod nascitur generatur primo, sicut ex intrinseco principio, dicatur natura. Et per similitudinem nativitatis ad alios motus, ulterius processit hujus nominis significatio, ut natura tertio modo dicatur id, unde est principium motus in quolibet entium secundum naturam, dummodo sit in eo inquantum hujusmodi, et non per accidens. Sicut in medico, qui infirmatur, inest principium sanationis, scilicet ars medicinae, non tamen inquantum est infirmus, sed inquantum medicus. Sanatur autem non inquantum est medicus, sed inquantum infirmus: et sic principium motus non est in eo inquantum movetur. Et haec est definitio naturae posita in 2 Physicorum. Et, quia de nascentibus mentionem fecit, ostendit quid sit proprie nasci, ut habet alia littera, loco cujus haec littera improprie habet generari. Differt enim generatio in viventibus a generatione inanimatorum, quia inanimatum generatur, non ut conjunctum sive unitum generanti, ut ignis ab igne, et aqua ab aqua. In viventibus autem fit generatio per quamdam unionem ad generationis principium. Et, quia additio quanti ad quantum facit augmentum, ideo in generatione viventium videtur esse quoddam augmentum, sicut est cum ex arbore nascitur fructus, aut folium. Et ideo dicit, quod nasci dicuntur quaecumque « augmentum habent, » idest quoddam augmentum cum generationis principio. Differt autem hoc augmentum a specie motus quae augmentum dicitur, qua moventur jam nata. Nam in augmento aliquid augetur in seipso per hoc, quod id quod additur transit in substantiam ejus cui additur, sicut nutrimentum in substantiam nutriti: id autem, quod nascitur apponitur ei ex quo nascitur, tamquam alterum et diversum, non sicut in ejus substantiam transiens. Et ideo dicit, quod habet augmentum « per diversum » sive per alterum: quasi dicat, quod hoc augmentum fit per appositionem alicujus alterius, vel diversi. Sed appositio augmentum faciens potest intelligi dupliciter. Uno modo « tangendo, » idest per solum contactum. Alio modo per hoc « quod est simul » id est aliqua duo simul producuntur adinvicem coaptata, sicut brachium et nervus et « aliquid esse apte, » idest quod aliquid adaptetur ad alterum jam praeexistens, sicut capilli capiti, et dentes gingivis. Loco autem hujus alia littera habet melius connasci et adnasci. In hac autem generatione viventium non solum fit appositio per tactum, sed etiam per quamdam coaptationem sive connascentiam; ut patet in embryonibus, qui non solum tanguntur in matrice, sed etiam alligantur in principio suae generationis. Ostendit autem quid inter duo praedicta differat; dicens, quod « conflatio, » idest colligatio sive connascentia, ut alia littera habet, differt a tactu, quia in tactu non est necessarium aliquod esse praeter tangentia, quod ea faciat unum. In colligatis autem sive coaptatis sive connatis vel adnatis oportet esse quid unum in ambobus « quod pro tactu, » idest loco tactus faciat ea simul « apta esse » idest coaptata vel ligata sive simul nasci. Intelligendum est autem quod id, quod facit ea unum, facit esse unum secundum quantitatem et continuitatem, et non secundum qualitatem; quia ligamentum non alterat ligata a suis dispositionibus. Ex hoc autem apparet, quia quod nascitur semper est conjunctum ei ex quo nascitur. Ideo natura numquam dicit principium extrinsecum, sed secundum omnes suas acceptiones dicit principium intrinsecum. Ex hac autem tertia ratione naturae sequitur quarta. Si enim principium motus rerum naturalium natura dicitur, principium autem motus rerum naturalium quibusdam videbatur esse materia, consequens fuit ut materia natura diceretur, quae quidem est principium rei, et quantum ad esse et quantum ad fieri. Ipsa etiam absque omni forma consideratur, nec a seipsa movetur, sed ab alio. Et ideo dicit quod natura dicitur ex quo aliquod entium primo est aut fit. Quod ideo dicit, quia materia essendi et fiendi est principium. Ex quo, dico, « existente inordinato » idest absque forma. Unde alia littera habet « Cum informe sit. » In quibusdam enim ipse ordo habetur pro forma, sicut in exercitu et civitate. Ex quo, dico, « immutabili ex sua potestate, » idest quod moveri non potest per suam potestatem, sed secundum potestatem sui superioris agentis. Nam materia non movet seipsam ad formam, sed movetur a superiori exteriori agente. Sicut si diceremus aes materiam statuae et vasorum aereorum, et ligna lignorum, si hujusmodi vasa, naturalia corpora essent. Similiter est in omnibus aliis quae ex materia sunt vel fiunt. Unumquodque enim eorum fit ex sua materia, ea salvata. Dispositiones autem formae non salvantur in generatione; una enim forma introducitur altera abjecta. Et propter hoc formae videbantur esse quibusdam accidentia, et sola materia substantia et natura, ut dicitur 2 Physicorum. ~~Et~~ hoc ideo, quia similiter existimabant formam et materiam in rebus naturalibus, sicut in rebus artificialibus, in quibus formae sunt accidentia, et sola materia substantia. Unde isto modo naturales dixerunt elementa esse materiam existentium secundum naturam, vel aquam, vel aerem, vel ignem aut terram, quam nullum elementum naturalium posuit solam, sed aliqui non naturales, ut in primo libro est habitum. Quidam autem posuerunt aliqua eorum esse elementa et naturam rerum, sicut Parmenides. Quidam vero omnia quatuor, sicut Empedocles. Quidam vero aliquid aliud, sicut Heraclitus vaporem. Quia vero motus rerum naturalium magis causatur ex forma quam ex materia, ideo supervenit quintus modus quo ipsa forma dicitur natura. Et sic alio modo natura dicitur « ipsa substantia, » idest forma rerum existentium secundum naturam, sicut naturam rerum dixerunt esse ipsam compositionem mixtorum; sicut Empedocles dixit, quod non est aliquid entium absolutum, sed solummodo commutatio seu relaxatio vel commixtio permixtorum, secundum aliam translationem, natura apud homines dicitur. Dicuntur enim quae sunt permixtionis diversae, naturam diversam habere. Ad ponendum autem formam esse naturam, hac ratione inducebantur, quia quaecumque sunt et fiunt naturaliter non dicuntur habere naturam, existente materia ex qua nata sunt fieri vel esse, nisi habeant speciem propriam et formam, per quam speciem consequantur.

Videtur autem nomen speciei poni pro forma substantiali, et forma pro figura quae consequitur speciem, et est signum speciei. Si igitur forma est natura, nec aliquid potest dici habere naturam nisi quando habet formam, illud ergo quod compositum est ex materia et forma « dicitur esse natura, » idest secundum naturam, ut animalia et partes eorum, sicut caro et os et hujusmodi.

Deinde cum dicit « natura autem »

Ponit duos modos adjunctos duobus ultimis praecedentibus, quorum primus additur quarto modo quo materia dicebatur natura. Et dicit, quod materia dicitur natura non quaecumque, sed prima. Quod potest intelligi dupliciter aut quantum ad id quod est genus; aut ex toto vel simpliciter prima. Sicut operum artificialium quae fiunt ex aere, prima materia secundum genus illud est aes. Prima vero simpliciter est aqua. Nam omnia quae liquescunt calido et indurantur frigido sunt aquae magis, ut dicitur quarto Meteororum. Secundus modus adjacet quinto modo praedicto quo forma dicebatur natura. Et secundum hunc modum non solum forma partis dicitur natura, sed species ipsa quae est forma totius. Ut si dicamus quod hominis natura non solum est anima, sed humanitas et substantia quam significat definitio. Secundum hoc enim Boëtius dicit, quod natura est unumquodque informans specifica differentia. Nam specifica differentia est, quae complet substantiam rei et dat ei speciem. Sicut autem forma vel materia dicebatur natura, quia est principium generationis, quae secundum primam nominis impositionem natura dicitur; ita species et substantia dicitur natura, quia est finis generationis. Nam generatio terminatur ad speciem generati, quae resultat ex unione formae et materiae. Et ex hoc secundum quamdam metaphoram et nominis extensionem omnis substantia dicitur natura; quia natura quam diximus quae est generationis terminus, substantia quaedam est. Et ita cum eo quod natura dicitur, omnis substantia similitudinem habet. Et hunc modum etiam ponit Boëtius. Ratione autem istiusmodi distinguitur hoc nomen natura inter nomina communia. Sic enim commune est sicut et substantia.

Deinde cum dicit « ex dictis »

Reducit omnes modos praedictos ad unum. Sciendum est autem, quod reductio aliorum modorum ad unum primum, fieri potest dupliciter. Uno modo secundum ordinem rerum. Alio modo secundum ordinem, qui attenditur quantum ad nominis impositionem. Nomina enim imponuntur a nobis secundum quod nos intelligimus, quia nomina sunt intellectuum signa. Intelligimus autem quandoque priora ex posterioribus. Unde aliquid per prius apud nos sortitur nomen, cui res nominis per posterius convenit: et sic est in proposito. Quia enim formae et virtutes rerum ex actibus cognoscuntur, per prius ipsa generatio vel nativitas, naturae nomen accepit, et ultimo forma. Sed secundum rerum ordinem, formae prius competit ratio naturae, quia, ut dictum est, nihil dicitur habere naturam, nisi secundum quod habet formam. Unde patet ex dictis, quod « primo et proprie natura dicitur substantia, » idest forma rerum habentium in se principium motus inquantum hujusmodi. Materia enim dicitur esse natura, quia est formae susceptibilis. Et generationes habent nomen naturae, quia sunt motus procedentes a forma, et iterum ad formas. Et idipsum, scilicet forma est principium motus rerum existentium secundum naturam, aut in actu, aut in potentia. Forma enim non semper facit motum in actu, sed quandoque in potentia tantum: sicut quando impeditur motus naturalis ab aliquo exteriori prohibente, vel etiam quando impeditur actio naturalis ex materiae defectu.

LECTIO VI.

Quatuor necessarii modis expositis, ex quibus quartum proprie et primum necessarium dicit esse, hinc et necessariorum, alia causam habere, alia non, exponit: primum item et proprie necessarium simplex esse, immobilia quoque necessario secundum violentiam carere concludit.

ANTIQUA.

Necessarium dicitur sine quo non contingit esse aut vivere quasi concausali. Ut spirare et cibus animalium est necessarium. Nam sine his esse est impossibile.

Et sine quibus homini bonum non contingit esse aut fieri, aut aliquid malum expellere aut privari. Veluti bibere pharmacum necessarium, ut non laboret; et ad Aeginam navigare ut pecuniam recipiat.

Amplius vim faciens et vis. Sed hoc est praeter impetum et praevoluntatem impediens et prohibens. Vim enim faciens necessarium dicitur. Quapropter triste etiam, sicut Evenus ait,

Omnis enim res necessaria lamentabilis est facta.
Et vis necessitas quaedam, ut Sophocles dicit.
Sed vis ea me facere cogit.

Et videtur necessitas aliquid inculpabile esse recte. Con-

RECENS.

Necessarium dicitur, sine quo non contingit vivere, tamquam concausa: ut respirare, et alimentum animali necessarium est: impossibile enim est, absque his animal esse. Et sine quibus bonum non contingit aut esse aut fieri, sive aliquid mali repellere, aut eo privari: ut bibere potionem medicatam, necessarium est, ut non aegrotet; et in Aeginam navigare, ut pecuniam recipiat.

Item, violentum, et vis: hoc autem est, quod praeter propositum et electionem obstat, et prohibet. Violentum enim, necessarium dicitur; quare etiam triste, ut Evenus quoque ait,

Omne namque necessarium res tristis est.

Et vis necessitas quaedam est, quemadmodum Sophocles

trarium enim est motui secundum praevoluntatem et secundum excogitationem.

Amplius quod non contingit aliter se habere, necessarium dicimus sic se habere.

Et secundum hoc necessarium et alia dicuntur omnia necessaria. Vim enim patiens necessarium dicitur aut facere aut pati tunc quando non contingit secundum impetum propter coagens quasi ea necessitate existente propter quam non contingit aliter. Et in concausalibus vivendi et boni similiter. Nam, cum non contingit hic quidem bonum, illic vero vivere et esse sine aliquibus, ea necessaria, et causa necessitas quaedam est haec.

Amplius demonstratio necessariorum est, quia non contingit aliter se habere quod demonstratum est simpliciter. Hujus autem causa est quae prima sunt: si impossibile est aliter se habere, ex quibus est syllogismus.

Horum quidem itaque altera causa essendi necessaria est, aliorum vero nulla: sed propterea alia sunt ex necessitate. Quare primum et proprie necessarium ipsum simplex est. Hoc enim habere non contingit pluribus modis. Quare nec aliter et aliter; jam enim plus haberet. Ergo, si qua sunt sempiterna et immobilia, nihil illis est violentum, nec praeter naturam.

etiam dicit:

Sed vis me cogit ista facere.

Et recte necessitas videtur inevitabile quiddam esse: contrarium enim voluntario et secundum cogitationem motui est.

Item, quod non potest aliter se habere, necesse dicimus ita se habere: et secundum hoc necessarium cetera quoque omnia dicuntur quodammodo necessaria. Nam et quod vi fit necessarium aut agere aut pati tunc dicitur, quum non possit propter illud, quod vim infert, secundum propositum fieri, tamquam illa existente necessitate, propter quam non potest aliter:

Et in eis quae concausae vivendi, et boni sunt, similiter. Quum enim non possit hic quidem ipsum bonum, hic vero ipsum vivere, contingere simul et esse sine quibusdam, haec necessaria: et haec causa, necessitas quaedam est.

Item, demonstratio necessariorum: quoniam non potest aliter se habere, si simpliciter demonstratum est. Hujus vero causae ipsa prima, si impossibile est aliter se habere, ex quibus fit syllogismus. Quorumdam itaque alia est causa, ut necessaria sint: quorumdam vero nihil; sed propter haec, alia necessario sunt.

Quare primum et proprie necessarium est, quod simplex est: hoc enim non potest multipliciter se habere: quapropter, nec aliter et aliter; etenim multipliciter se haberet. Si igitur aliqua perpetua et immobilia sunt, nihil in eis violentum, aut praeter naturam est.

Postquam Philosophus distinxit nomina, quae significant causas, hic distinguit nomen quod significat aliquid pertinens ad rationem causae; scilicet necessarium. Causa enim est ad quam de necessitate sequitur aliud. Et circa hoc duo facit. Primo distinguit modos necessarii. Secundo reducit omnes ad unum primum, ibi, « Et secundum hoc necessarium. » Ponit autem in prima parte quatuor modos necessarii. Primus est, secundum quod dicitur aliquid necessarium, sine quo non potest aliquid vivere aut esse; quod licet non sit principalis causa rei, est tamen quaedam concausa. Sicut respirare est necessarium animali respiranti, quia sine respiratione vivere non potest. Ipsa enim respiratio, etsi non sit causa vitae, est tamen concausa, inquantum cooperatur ad contemperamentum caloris, sine quo non est vita. Et similiter est de cibo, sine quo animal vivere non potest, inquantum cooperatur ad restaurationem deperditi, et impedit totalem consumptionem humidi radicalis, quod est causa vitae. Igitur hujusmodi dicuntur necessaria, quia sine eis impossibile est esse.

Secundum modum ponit ibi « et sine »

Dicit, quod secundo modo dicuntur necessaria, sine quibus non potest esse vel fieri bonum aliquod, vel vitari aliquod malum, vel expelli; sicut « bibere pharmacum, » idest medicinam laxativam, dicimus esse necessarium, non quia sine hoc vivere animal non possit; sed ad expellendum, scilicet hoc malum quod est infirmitas, vel etiam vitandum. Est enim hoc necessarium « ut non laboret, » idest ut non infirmetur aliquis. Similiter « navigare ad Aeginam, » scilicet ad illum locum, est necessarium, non quia sine hoc non possit homo esse; sed quia sine hoc non potest acquirere aliquod bonum, idest pecuniam. Unde dicitur, quod necessaria est talis navigatio, ut aliquis pecuniam recipiat.

Tertium modum ponit ibi « amplius enim »

Dicit quod id quod infert violentiam, et etiam ipsa violentia necessarii nomen accepit; nam violentia necessaria dicitur, et qui vim patitur dicitur de necessitate id facere ad quod cogitur. Quid autem sit faciens vim, manifestat in naturalibus, et in voluntariis. In naturalibus quidem est impetus, sive inclinatio ad aliquem finem, cui respondet voluntas in natura rationali; unde et ipsa naturalis inclinatio appetitus dicitur. Utrumque autem, scilicet et impetum naturalis inclinationis, et propositum voluntatis, contingit impediri et prohiberi. Impediri quidem, in prosecutione motus jam incepti. Prohiberi autem, ne etiam motus incipiat. Illud ergo dicitur esse violentum, « quod est praeter impetum, » idest praeter inclinationem rei naturalis, et est « impediens praevoluntatem, » idest propositum in prosecutione motus voluntarii jam incepti, et prohibens etiam ne incipiat. Alia litera habet « Et hoc est secundum ormin (1), » idest secundum impetum. Violentia enim est cum aliquid agit secundum impetum exterioris agentis, contra voluntatem vim passi. Violentum autem est secundum impetum vim faciens. Ex hac autem violenti definitione duas conclusiones inducit. Quarum prima est, quod omne violentum est triste sive flebile. Quod probat per cujusdam poetae sive doctoris dictum; dicens, quod omnis res necessaria sive violenta est tristis sive lamentabilis: necessitas enim est quaedam violentia; sicut Sophocles poeta dicit: Violentia me facere coegit ea, idest necessitas. Dictum est enim, quod violentia est impediens voluntatem. Ea autem, quae voluntati sunt contraria, contristant. Tristitia enim est de his quae nobis nolentibus accidunt. Secunda conclusio est, quod necessitas recte dicitur, quod est inculpabilis et irreprehensibilis. Dicitur enim quod necessitas magis meretur veniam quam increpationem. Et hoc ideo, quia non inculpamur nisi de his quae voluntarie facimus, de quibus etiam rationabiliter increpamur. Necessitas autem violentiae est contraria voluntati et excogitationi, ut dictum est; et ideo rationabilius dicitur, quod violenta non sunt culpabilia.

Quartum modum ponit ibi « amplius quod »

Dicit, quod necessarium etiam dicimus sic se habere, quod non contingit aliter se habere: et hoc est necessarium absolute. Prima autem necessaria

(1) *Editiones nonnullae* armin, *perperam.*

sunt secundum quid. Differt autem necessarium absolute ab aliis necessariis: quia necessitas absoluta competit rei secundum id quod est intimum et proximum ei; sive sit forma, sive materia, sive ipsa rei essentia; sicut dicimus animal necesse esse corruptibile, quia hoc consequitur ejus materiam inquantum ex contrariis componitur. Dicimus etiam animal necessario esse sensibile, quia consequitur ejus formam: et animal necessario esse substantiam animatam sensibilem, quia est ejus essentia. Necessarium autem secundum quid et non absolute est, cujus necessitas dependet ex causa extrinseca. Causa autem extrinseca est duplex; scilicet finis et efficiens. Finis autem est, vel ipsum esse absolutum, et ab hoc fine necessitas sumpta pertinet ad primum modum; vel bene esse, sive aliquod bonum habere, et ab hoc fine sumitur necessitas secundi modi. Necessitas autem quae est a movente exteriori, pertinet ad tertium modum. Nam violentia est quando aliquid movetur ab exteriori agente ad aliud ad quod ex propria natura aptitudinem non habet. Si enim secundum suam naturam ordinetur ad hoc quod recipiat motum ab exteriori agente, tunc motus non erit violentus, sed naturalis. Sicut patet de motu caelestium orbium a substantiis separatis, et de motu inferiorum corporum a superioribus.

Deinde cum dicit « et secundum »

Reducit omnes modos ad unum: et circa hoc tria facit. Primo ostendit quod omnes modi necessitatis, qui in rebus inveniuntur, ad hunc ultimum modum pertinent. Secundo ostendit, quod secundum ultimum modum accipitur necessarium in demonstrativis, ibi, « Amplius demonstratio. » Tertio infert quoddam corollarium ex praemissis, ibi, « Horum quidem itaque. » Dicit ergo primo, quod secundum istum ultimum modum necessarii, omnes alii modi aliqualiter dicuntur. Quod primo ostendit in tertio modo. Illud enim quod vim patitur, de necessitate dicitur aliquid facere vel pati, propter hoc quod non contingit secundum proprium impetum aliquid agere propter violentiam agentis, quae est quaedam necessitas propter quam non contingit aliter se habere. Et similiter ostendit hoc in primo et secundo modo, in quibus necessitas sumitur ex causis vivendi vel essendi simpliciter, quantum ad primum modum: vel ex causis boni, quantum ad secundum modum. Sic enim in aliis modis necessarium dicebatur, sine quo non poterat esse ex una parte bonum, et ex alia parte vivere et esse. Et sic illa causa, sine qua non contingit vivere vel esse, vel bonum habere, vel malo carere, necessitas dicitur; quasi ex hoc sit prima ratio necessarii, quia impossibile est aliter se habere.

Deinde cum dicit « amplius demonstratio »

Ostendit quod secundum ultimum modum accipitur necessarium in demonstrativis, et quantum ad conclusiones, et quantum ad principia. Demonstratio enim dicitur esse necessariorum, et dicitur esse ex necessariis. Necessariorum quidem esse dicitur, quia illud, quod simpliciter demonstratur, non contingit aliter se habere. Dicitur autem simpliciter demonstratum ad ejus differentiam quod demonstratur in demonstratione quae est ad aliquem, et non simpliciter; quod in quarto libro dixit demonstrare ad hominem arguentem. In talibus enim demonstrationibus, quae sunt ad aliquem, contingit etiam impossibile concludi ex aliquibus impossibilibus positis. Sed, quia causae conclusionis in demonstrationibus sunt praemissae, cum demonstratio simpliciter scire faciat, quod non est nisi per causam, oportet etiam principia, ex quibus est syllogismus, esse necessaria quae impossibile sint aliter se habere. Nam ex causa non necessaria non potest sequi effectus necessarius.

Deinde cum dicit « horum quidem »

Concludit ex praemissis tres conclusiones se invicem sequentes: quarum prima est, quod ex quo in demonstrationibus praemissae sunt causae conclusionis, et utraque sunt necessaria, sequitur quod aliqua sunt necessaria dupliciter. Quaedam quidem quorum altera sit causa necessitatis; quaedam vero quorum nulla sit causa necessitatis; et talia sunt necessaria propter seipsa. Et hoc est contra Democritum, qui dicebat quod necessariorum non sunt quaerendae causae, ut habetur in octavo Physicorum. Secunda conclusio, quia, cum oporteat esse unum primum necessarium, a quo alia necessitatem habent, quia in causis non est procedere in infinitum, ut in secundo ostensum est, oportet hoc primum necessarium, quod etiam maxime proprie est necessarium, quia est omnibus modis necessarium, quod ipsum sit simplex. Ea enim, quae sunt composita, sunt mutabilia, et ita pluribus modis se possunt habere: quae autem pluribus modis habere se possunt, possunt se habere aliter et aliter; quod est contra rationem necessarii. Nam necessarium est, quod est impossibile aliter se habere. Unde oportet, quod primum necessarium non aliter et aliter se habeat, et per consequens nec pluribus modis. Et ita oportet ipsum esse simplex. Tertia conclusio est, quod, cum violentum sit quod movetur ab aliquo exteriori agente praeter naturam propriam, principia autem necessaria sunt simplicia et immobilia, ut ostensum est, necessarium est ut si sunt aliqua sempiterna et immobilia sicut sunt substantiae separatae, quod in illis non sit aliquid violentum nec praeter naturam. Et hoc dicit, ne deceptio accidat in nomine necessitatis, cum dicitur de substantiis immaterialibus, nec per hoc intelligatur aliqua violentia in eis esse.

LECTIO VII.

Modos tres exponit, quibus unum per accidens aliqua dicuntur; modos item quinque exponit unitatis per se.

ANTIQUA.

Unum dicitur aliud autem secundum accidens, aliud secundum se. Secundum accidens quidem, ut Coriscus et musicus, et Coriscus musicus. Idem enim est dicere Coriscus et musicus, et Coriscus musicus, et musicum et justum, et musicus justus Coriscus. Omnia namque ea unum dicuntur secundum accidens. Justum quidem et musicum, quia substantiae accidunt: musicus vero et Coriscus, quia alterum alteri accidit. Similiter autem et modo quodam musicus Coriscus cum Corisco unum, quia altera partium alteri accidit earum quae sunt in oratione: ut musicum Corisco et musicus Coriscus justo Corisco, quia utriusque pars eidem uni accidit. Nihil enim differt quam Corisco musicum accidere. Similiter autem sive in genere, sive in universalis alicujus nominibus dicatur accidens, ut quia homo idem et musicus homo. Aut enim quia homini uni existenti substantiae accidit musicum: aut quia ambo singularium alicui accidunt, ut Corisco. Tamen non eodem modo ambo insunt. Sed hoc quidem forsan ut genus et substantia, illud vero ut habitus aut passio substantiae. Ergo quaecumque secundum accidens dicuntur unum, hoc modo dicuntur.

Secundum se vero unum dictorum alia dicuntur eo quod continua sunt, ut onus vinculo, et lignum cum visco. Et linea et si flexa sit, continua autem, una dicitur: sicut et partium singulae, ut tibia et brachium. Ipsorum autem magis unum natura continua quam arte. Continuum vero dicitur, cujus motus unus secundum se et non possibile aliter. Unus autem unius indivisibilis. Indivisibilis autem secundum tempus.
Secundum se autem continua, quaecumque non tactu sunt unum. Nam si ponis se tangentia ligna, non dices haec unum esse, nec lignum, nec corpus, nec aliud continuum ullum. Quae itaque omnino sunt continua, unum dicuntur, quamvis reflexionem habeant. Adhuc magis quae non habent reflexionem, ut tibia aut femur quam crus, quia contingit non unum esse motum cruris. Et recta quam reflexa magis unum. Reflexam vero et angulum habentem, unam et non unam dicimus, quia contingit et non simul esse motum ejus et simul. Rectae vero semper simul; et nulla pars habens magnitudinem, haec quidem movetur, haec vero quiescit, quemadmodum reflexa.

Amplius alio modo dicitur, eo quod subjectum sit specie indifferens. Indifferens vero, ut quorum indivisibilis species secundum sensum. Subjectum autem primum, aut ultimum ad finem. Vinum enim unum dicitur et aqua una, inquantum indivisibile secundum speciem. Et liquores omnes unum dicuntur, ut oleum, vinum et fluida, quia omnium ultimum subjectum idem. Nam aqua aut aere omnia haec fiunt.

Dicuntur autem unum, et quorum genus unum differens oppositis differentiis; et haec dicuntur omnia unum quod subjicitur differentiis: ut homo, canis et equus, unum quidem, quia omnia animalia. Et modo propinquissimo, sicut materia una. Haec autem quandoque quidem ita unum dicuntur, quandoque vero genere superiore; quod idem dicitur, si sint ultimae species generis superiores his. Ut isosceles et isopleurus sunt una et eadem figura, quia ambo triangulus; sed trianguli non iidem.

Amplius autem unum dicuntur, quorumcumque ratio quae quod quid erat esse dicit, indivisibilis est ad aliam significantem quid erat esse rei. Ipsa enim secundum se omnis ratio divisibilis. Sic enim augmentatum et diminutum unum sunt, quia ratio una, sicut in superficiebus quae speciei una.
Omnino vero quorum intelligentia indivisibilis intelligens quid erat esse, et non potest separari neque tempore, neque loco neque ratione, maxime haec unum: et horum quaecumque substantia.

RECENS.

Unum dicitur uno modo secundum accidens: altero, per se. Secundum accidens quidem, Coriscus, et musicum, et Coriscus musicus. Idem enim est dicere Coriscus et musicum unum [sunt,] et Coriscus musicus: et musicum et justum, et musicus et justus Coriscus. Cuncta etenim haec, unum dicuntur secundum accidens: justum quidem et musicum, quoniam uni substantiae accidunt; musicum vero et Coriscus, quoniam alterum alteri accidit.
Similiter etiam quodammodo musicus Coriscus, cum Corisco unum est: quoniam altera partium earum quae in oratione sunt, alteri accidit: utputa musicum Corisco, et musicus Coriscus justo Corisco, quoniam utriusque pars una eidem uni accidit.
Similiter autem, tam si de genere, quam si de aliquo universalium nominum accidens dicatur: ut puta, quod idem homo, et musicus homo. Aut enim homini, qui una est substantia, musicum accidit, aut quoniam ambo alicui singularium accidunt, veluti Corisco: non tamen eodem modo ambo insunt; sed hoc quidem ut genus fortassis, et ut in substantia; illud vero ut habitus, aut passio substantiae. Quaecumque itaque secundum accidens unum dicuntur, hoc modo dicuntur.
Illorum vero, quae per se unum dicuntur haec quidem dicuntur eo quod continua sunt: ut fascis, vinculo; et ligna, visco. Linea quoque, etiam si curva sit, sed continua, una dicitur: sicuti partium etiam unaquaeque, crus et brachium.
Ex his autem ipsis, illa magis unum sunt, quae natura, quam arte continua sunt. Continuum vero dicitur, cujus unus per se motus, et non potest aliter esse: unus vero, cujus indivisibilis: indivisibilis autem, secundum tempus. Secundum se autem continua, quaecumque non tactu unum sunt. Si enim pones invicem se tangentia ligna, non dices ea unum, neque lignum, neque corpus, nec aliquid continuum esse. Igitur, et illa quaecumque omnino continua sunt, unum dicuntur, etiam si habeant flexionem: et adhuc magis, quae non habent, ut tibia, aut femur, quam crus: quoniam contingit, unum non esse motum cruris. Et recta magis, quam curva, unum est. Curvam vero, et angulum habentem, et unam et non unam dicimus: quoniam contingit, et non simul ejus motum, et simul esse. Recta vero, semper simul, nullaque particula magnitudinem habens, haec quidem quiescit, haec vero movetur, quemadmodum curvae.
Alio item modo unum dicitur, quum subjectum sit specie indifferens. Indifferens autem, quorum species indivisibilis secundum sensum est: subjectum vero, aut primum aut ultimum ad finem. Etenim vinum unum, et aqua una dicitur, quatenus indivisibilis secundum speciem est. Liquoresque omnes, ut oleum, vinum, et liquabilia, unum dicuntur, quoniam omnium ultimum subjectum idem est. Aqua namque, et aer, haec omnia sunt.
Dicuntur autem unum, etiam quorum unum genus differens oppositis differentiis. Atque cuncta haec, unum dicuntur, quoniam unum est genus subjectum differentiis: ut homo, equus, canis, unum quid, quoniam omnia animalia: et quodam simili modo, sicuti materia una. Haec autem quandoque quidem ita unum dicuntur, quandoque vero superius genus idem dicitur, si ultimae generis species sunt, nimirum quod est superius his: utputa, triangulus duorum aequalium laterum, una et eadem figura cum triangulo trium aequalium laterum est: ambo etenim trianguli, sed non iidem sunt trianguli.
Item, unum ea dicuntur, quorum ratio, quod quid erat esse dicens, indivisibilis ad aliam est, quid erat esse rei significantem. Ipsa enim per se ipsam omnis ratio, divisibilis est. Sic enim et auctum et diminutum unum est, quoniam ratio una: quemadmodum in superficiebus est ipsius speciei una.
Et omnino quorumcunque intellectio, quae quod quid erat esse intelligit, indivisibilis est, neque separare potest nec tempore, nec loco, nec ratione, haec maxime unum sunt, et horum quaecumque substantiae sunt.

Postquam Philosophus distinxit nomina quae significant causas, hic distinguit nomina quae significant id quod est subjectum aliquo modo in scientia. Et dividitur in duas partes. Primo ponit sive distinguit nomina, quae significant subjectum hujus scientiae. Secundo ea, quae significant partes subjecti, ibi, « Eadem dicuntur. » Subjectum autem hujus scientiae potest accipi, vel sicut communiter in tota scientia considerandum, cujusmodi est ens et unum: vel sicut id de quo est principalis intentio, ut substantia. Et ideo primo distinguit hoc nomen unum. Secundo hoc nomen ens, ibi, « Ens dicitur etc. » Tertio hoc nomen substantia, ibi, « Substantia dicitur etc. » Circa primum duo facit. Primo distinguit unum in per se et per accidens; et ostendit quot modis dicitur unum per accidens. Secundo quot modis dicitur unum per se, ibi, « Secundum se vero unum etc. » Dicit ergo, quod unum dicitur et per se et per accidens. Per accidens autem unum docet considerare primo in terminis singularibus; et hoc dupliciter. Uno modo secundum quod accidens comparatur ad subjectum. Alio modo secundum quod unum accidens comparatur ad aliud. In utroque autem istorum tria est accipere; scilicet unum compositum et duo simplicia. Si enim unum per accidens accipiatur secundum comparationem accidentis ad subjectum, sic sunt ista tria: primum est Coriscus, secundum est musicus, tertium Coriscus musicus. Et haec tria sunt unum per accidens. Nam idem subjecto est Coriscus musicus. Et similiter, quando comparatur accidens ad accidens, tria est accipere; quorum primum est musicum, secundum est justum, tertium est musicus justus Coriscus. Et omnia praedicta dicuntur esse unum secundum accidens; tamen alia et alia ratione. Justum enim et musicum, quae sunt duo simplicia in secunda acceptione, dicuntur unum per accidens, quia accidunt uni subjecto. Musicus vero et Coriscus, quae sunt duo simplicia in prima acceptione, dicuntur unum per accidens, quia « alterum eorum, » scilicet musicum « accidit alteri, » scilicet Corisco. Et similiter quantum ad aliquid musicus Coriscus cum Corisco, quod est compositum cum uno simplicium, in prima acceptione dicuntur unum per accidens, quia inter partes istas quae sunt in hac oratione, idest in hoc termino complexo, scilicet, Coriscus musicus, altera pars termini complexi, scilicet musicus, accidit alteri parti per se signatae, scilicet Corisco. Et eadem ratione potest dici, quod musicus Coriscus est unum cum justo Corisco, quae sunt duo composita in secunda acceptione, quia ambae partes utriusque compositi accidunt uni, scilicet Corisco. Si enim idem est musicus et musicus Coriscus, et justus et justus Coriscus, cuicumque accidit musicum accidit musicus Coriscus; et quicquid accidit Corisco accidit Corisco justo. Unde, si musicum accidit Corisco, sequitur, quod musicus Coriscus accidit justo Corisco. Et sic nihil differt dicere musicum Coriscum accidere justo Corisco, quam musicum accidere Corisco. Quia vero hujusmodi praedicata per accidens per prius praedicantur de singularibus, et per posterius de universalibus, cum tamen e converso sit de praedicatis per se, manifestat consequenter in terminis, universalibus quod in singularibus ostenderat; dicens, quod similiter accipitur unum per accidens, si aliquod accidens dicatur cum aliquo nomine alicujus generis, vel cujuscumque universalis, sicut accipitur unum per accidens in praedictis, quando accidens adjungitur nomini singulari; sicut cum dicitur, quod homo et musicus homo sunt unum per accidens, licet quantum ad aliquid differant. Singulares enim substantiae nec sunt in subjecto, nec de subjecto praedicantur. Unde tantum substant et nihil eis substat. Substantiae quidem universales dicuntur de subjecto, sed non sunt in subjecto. Unde non substant accidentibus, et eis aliquid substat. Cum ergo accidens adjungitur particulari substantiae, non potest esse alia ratio dicti, nisi quia accidens inest substantiae particulari, ut quia musicum inest Corisco cum dicitur Coriscus musicus. Sed, cum dicitur homo musicus, potest esse duplex ratio dicti. Aut enim hoc dicitur, quia musicum accidit homini, per quod significatur substantia, et ex hoc competit sibi quod possit substare accidenti. Aut hoc ideo dicit, quia ambo, scilicet homo et musicus, insunt alicui singulari. sicut Corisco: sicut musicum dicebatur justum, quia eidem singulari insunt, et eodem modo, scilicet per accidens. Sed forsan hoc non eodem modo; sed universalis substantia inest singulari ut genus, sicut hoc nomen animal; aut si non sit genus, saltem est in substantia subjecti, idest ut substantiale praedicatum, sicut hoc nomen homo. Sed aliud, scilicet musicum, non est ut genus vel essentiale praedicatum, sed ut habitus vel passio subjecti, vel qualecumque accidens. Ponit autem haec duo, habitum et passionem, quia quaedam accidentia sunt manentia in subjecto, sicut habitus qui sunt difficile mobiles; quaedam autem sunt accidentia pertranseuntia et non manentia, sicut passiones. Patet igitur quod isti sunt modi, quibus aliqua dicuntur unum per accidens.

Deinde cum dicit « secundum se »

Ponit modos unius per se; et circa hoc duo facit. Primo ostendit quot modis dicitur unum. Secundo quot modis dicuntur multa, ibi, « Palam « autem, et quia multa. » Circa primum duo facit. Primo distinguit modos unius naturaliter, idest secundum conditiones in rebus inventas. Secundo vero logice, idest secundum intentiones logicales, ibi, « Amplius autem alia etc. » Circa primum duo facit. Primo distinguit modos unius. Secundo vero ponit quamdam proprietatem consequentem ad unum, ibi, « Uni vero esse, est principium. » Circa primum duo facit. Primo ponit modos unius. Secundo reducit eos omnes ad unum, ibi, « Uni« versaliter enim quaecumque. » Ponit autem in prima parte quinque modos unius. Quorum primus est, quod eorum quae secundum se dicuntur unum, quaedam dicuntur unum esse « natura continuita« tis, » idest essendo continua: vel « eo quod sunt « continua, » sicut dicit alia translatio. Sed continua dicuntur aliqua dupliciter. Quaedam enim sunt continua, sicut dicit alia litera, per aliud, quaedam secundum se. Prosequitur ergo primo continua secundum aliud, dicens, quod continua per aliud sunt, sicut onus lignorum continuum est ratione ligaminis vel vinculi: et hoc modo ligna adinvicem conviscata dicuntur unum per viscum. Quod etiam contingit dupliciter: quia quandoque continuatio alligatorum fit secundum lineam rectam, quandoque autem secundum lineam indirectam, sicut est linea reflexa angulum continens, quae fit ex contactu duarum in una superficie, quarum applicatio non est directa. Per hunc enim modum partes animalis

dicuntur unum et continuum. Sicut tibia, quae habet reflexionem, et angulum continet ad genu, dicitur una et continua, et similiter brachium. Sed, cum talis continuatio, quae est per aliud, possit esse vel fieri naturaliter et arte, magis unum sunt quae sunt continua per naturam, quam quae sunt continua per artem: quia in his quae sunt continua per naturam, illud unum, per quod fit continuatio, non est extraneum a natura rei quae per ipsum continuatur, sicut accidit in his quae sunt unum per artificium, in quibus vinculum, vel viscus, vel aliquid tale est omnino extraneum a natura colligatorum. Et ita ea quae sunt naturaliter colligata, prius accedunt ad ea quae sunt secundum se continua, quae sunt maxime unum. Et ad evidentiam hujus, definit continuum, dicens, quod continuum dicitur id cujus est secundum se unus motus tantum, et non est possibile aliter. Non enim possibile est in continuo, ut diversae partes diversis motibus moveantur, sed totum continuum movetur uno motu. Dicit autem « secundum se, » quia possibile est ut continuum moveatur uno modo per se, et uno alio vel pluribus per accidens; sicut si homo movetur in navi per se contra motum navis, movetur nihilominus motu navis per accidens. Ad hoc autem quod sit unus motus, oportet quod sit indivisibilis; et hoc dico secundum tempus, ut videlicet simul dum movetur una pars continui, moveatur et alia. Non enim contingit in continuo quod una pars moveatur et alia quiescat, vel quod una quiescat et alia moveatur, ut sic motus diversarum partium continui sint in diversis partibus temporis. Ideo autem hic definit Philosophus continuum per motum et non per unitatem termini, ad quem partes continui conjunguntur, sicut in Praedicamentis et in libro Physicorum habetur, quia ex ista definitione potest sumi diversus gradus unitatis in diversis continuis, sicut postea patebit, non autem ex definitione ibi data. Sciendum est autem, quod hoc quod hic dicitur, quod motus continui indivisibilis est secundum tempus, non est contrarium ei quod probatur in sexto Physicorum, scilicet, quod tempus motus dividitur secundum partes mobilis. Hic enim loquitur Philosophus quantum ad motum absolute, quia scilicet non ante incipit moveri una pars continui quam alia: ibi autem loquitur referendo ad aliquod signum, quod signatur in magnitudine, per quam fit motus. Illud enim signum, quod est prior pars magnitudinis, in priori tempore transitur, licet etiam in illa priori parte temporis aliae partes mobilis continui moveantur.

Deinde cum dicit « secundum se »

Prosequitur de illis quae sunt secundum se continua, dicens, quod illa sunt secundum se continua quae non dicuntur unum per contactum. Quod sic probat. Illa enim, quae se tangunt, ut duo ligna, non dicuntur unum lignum, nec unum corpus, nec unum aliquid aliud quod pertineat ad genus continui. Et sic patet, quod alia est unitas continuorum, et alia tangentium. Quae enim sunt se tangentia non habent unitatem continuitatis per seipsa, sed per aliquod vinculum quod ea conjungit. Sed illa quae sunt continua, dicuntur unum secundum se, quamvis habeant reflexionem. Duae enim lineae reflexae continuantur ad unum communem terminum, qui est punctus in loco ubi constituitur angulus. Sed tamen magis sunt unum quae per se sunt continua sine reflexione. Cujus ratio est, quia linea recta non potest habere nisi unum motum in omnibus partibus suis. Linea vero reflexa potest habere unum motum, et duos motus. Potest enim intelligi linea reflexa tota moveri in unam partem: et iterum potest intelligi quod una parte quiescente, alia pars, quae cum parte quiescente continet angulum, appropinquet per suum motum ad partem quiescentem, sicut quando tibia vel crus applicatur ad coxam, quae hic dicitur femur. Unde utrumque eorum, scilicet tibia vel coxa, sunt magis unum « quam scelos, » ut habetur in graeco, idest quam id quod est compositum ex tibia et coxa. Sciendum autem, quod litera quae habet curvitatem loco reflexionis, falsa est. Constat enim quod partes lineae curvae angulum non continentes, oportet quod simul moveantur et simul quiescant, sicut partes lineae rectae; quod non accidit in reflexa, ut dictum est.

Secundum modum ponit ibi « amplius alio »

Dicit, quod secundo modo dicitur unum, non tantum ratione continuae quantitatis, sed ex eo quod subjectum totum est indifferens forma secundum speciem. Quaedam enim esse possunt continua, quae tamen in subjecto sunt diversa secundum speciem; sicut si continuetur aurum argento, vel aliqua hujusmodi. Et tunc talia duo erunt unum si attendatur sola quantitas, non autem si attendatur natura subjecti. Si vero totum subjectum continuum sit unius formae secundum speciem, erit unum et secundum rationem quantitatis et secundum rationem naturae. Subjectum autem dicitur esse indifferens secundum speciem, quando eadem species sensibilis non dividitur, ita quod sint diversae formae sensibiles in diversis partibus subjecti, sicut quandoque contingit quod unius corporis sensibilis una pars est alba, et alia nigra. Hoc autem subjectum indifferens potest accipi dupliciter. Uno modo subjectum primum. Alio modo subjectum finale sive ultimum, ad quod pervenitur in fine divisionis. Sicut patet quod totum vinum dicitur unum esse, quia partes ejus communicant in uno primo subjecto quod est indifferens secundum speciem. Et similiter est de aqua. Omnes enim liquores sive humores dicuntur unum in uno ultimo. Nam oleum et vinum et omnia hujusmodi resolvuntur ultimo in aquam vel aerem, qui in omnibus est radix humiditatis.

Tertium modum ponit ibi « dicuntur autem »

Dicit, quod aliqua dicuntur unum, quorum genus est unum, oppositis differentiis divisum. Et ille modus habet aliquam similitudinem cum praecedenti. Ibi enim aliqua dicebantur esse unum, quia genus subjectum est unum: hic etiam aliqua dicuntur esse unum, quia eorum genus, quod est subjectum differentiis, est unum; sicut homo et equus et canis dicuntur unum, quia communicant in animali, quasi in uno genere subjecto differentiis. Differt tamen hic modus a praedicto, quia in illo modo subjectum erat unum non distinctum per formas; hic autem genus subjectum est unum distinctum per diversas differentias quasi per diversas formas. Et sic patet quod propinquissimo modo dicuntur aliqua esse unum genere, et similiter sicut aliqua dicuntur esse unum materia. Nam illa etiam quae dicuntur esse unum materia, distinguuntur per formas. Genus enim, licet non sit materia, quia non praedicaretur de specie, cum materia sit

pars, tamen ratio generis sumitur ab eo quod est materiale in re; sicut ratio differentiae ab eo quod est formale. Non enim anima rationalis est differentia hominis, cum de homine non praedicetur; sed habens animam rationalem, quod significat hoc nomen rationale. Et similiter natura sensitiva non est genus hominis, sed pars. Habens etiam naturam sensitivam, quod nomine animalis significatur, est hominis genus. Similiter ergo et propinquus modus est quo aliqua sunt unum materia et unum genere. Sed sciendum est, quod unum ratione generis dicitur dupliciter. Quandoque enim aliqua dicuntur ita unum in genere sicut dictum est, quia scilicet eorum unum est genus qualitercumque. Quandoque vero non dicuntur aliqua esse unum in genere, nisi in genere superiori, quod cum adjunctione unitatis vel identitatis praedicatur de ultimis speciebus generis inferioris, quando sunt aliquae aliae superiores species supremi generis, in quarum una infinitae species conveniunt. Sicut figura est unum genus supremum continens sub se multas species, scilicet circulum, triangulum, quadratum, et hujusmodi. Et triangulus etiam continet adversas species, scilicet aequilaterum, qui dicitur isopleuros, et triangulum duorum aequalium laterum, qui dicitur aequitibiarum vel isosceles. Isti igitur duo trianguli dicuntur una figura, quod est genus remotum, sed non unus triangulus, quod est genus proximum. Cujus ratio est, quia hi duo trianguli non differunt per differentias quibus dividitur figura. Differunt autem per differentias quibus dividitur triangulus. Idem autem dicitur a quo aliquid non differt differentia.

Quartum modum ponit ibi « amplius autem »

Dicit quod unum etiam dicuntur, quaecumque ita se habent quod definitio unius, quae est ratio significans quid est esse, non dividitur a definitione alterius, quae significat etiam quid est esse ejus. Ipsa enim definitio, scilicet secundum se, oportet quod sit divisibilis, cum constet ex genere et differentia. Sed potest esse quod definitio unius sit indivisibilis a definitione alterius, quando duo habent unam definitionem; sive illae definitiones significent totum hoc quod est in definito, sicut tunica et indumentum: et tunc sunt simpliciter unum, quorum definitio est una: sive illa communis definitio non totaliter comprehendat rationem duorum, quae in ea conveniunt, sicut bos et equus conveniunt in una definitione animalis. Unde nunquam sunt unum simpliciter, sed secundum quid, inquantum scilicet utrumque eorum est animal. Et similiter augmentum et diminutio conveniunt in una definitione generis, quia utraque est motus secundum quantitatem. Similiter in omnibus superficiebus est una definitio hujus speciei quae est superficies.

Quintum modum ponit ibi « omnino vero »

Dicit, quod « omnino » idest perfecte et maxime sunt unum, quorum intellectus intelligens quidditatem eorum est omnino indivisibilis, sicut simplicia, quae non componuntur ex principiis materialibus et formalibus. Unde intellectus accipiens quidditatem eorum non comprehendit ea, quasi componens definitionem eorum ex diversis principiis; sed magis per modum negationis, sicut punctus est, cujus pars non est: vel etiam per modum habitudinis ad composita, sicut si dicatur quod unitas est principium numeri. Et, quia talia habent intellectum indivisibilem in seipsis, ea autem quae sunt quocumque modo divisa, possunt intelligi separatim, ideo sequitur quod hujusmodi sunt inseparabilia, et secundum tempus, et secundum locum, et secundum rationem. Et propter hoc sunt maxime unum; praecipue illud quod est indivisibile in genere substantiae. Nam quod est indivisibile in genere accidentis, etsi ipsum in se non sit compositum, est tamen alteri compositum, idest subjecto in quo est. Indivisibilis autem substantia, neque secundum se composita est, nec alteri componitur. Vel ly substantia, potest esse ablativi casus. Et tunc est sensus, quod licet aliqua dicantur unum quia sunt indivisibilia secundum locum vel tempus vel rationem, tamen inter ea illa maxime dicuntur unum, quae non dividuntur secundum substantiam. Et redit in eumdem sensum cum priore.

LECTIO VIII.

Omnes unitatis modos in unum reducit: quibus addit unitatis modum quo unitas a perfectione sumitur: unum item numeratorum principium esse infert; divisionem item aliam unitatis ponit, quod aliqua numero, specie, genere, vel proportione unum esse dicuntur: quot modis demum multa dicantur exponit.

ANTIQUA.

Universaliter enim quaecumque non habent divisionem, inquantum non habent, sic unum dicuntur. Ut si inquantum homo non habet divisionem, unus homo. Si vero inquantum animal, unum animal. Et si inquantum magnitudo, una magnitudo. Plura quidem igitur unum dicuntur per alterum aliquid facere, aut pati, aut habere, aut aliquid esse unum. Quae autem unum primo dicuntur, quorum substantia una. Una vero aut continuatione, aut specie, aut ratione. Etenim numeramus ut plura, aut quae non continua, aut quorum non una spe-

RECENS.

Universaliter namque quotcumque non habent divisionem, quatenus non habent, eatenus unum dicuntur: utputa, si prout homo non habet divisionem, unus est homo: quod si prout animal, unum animal; quod si prout magnitudo, una magnitudo.

Plurima itaque unum dicuntur, eo quod aliquid unum aut agunt, aut patiuntur, aut habent, aut ad aliquid unum sunt. Qnae vero primo unum dicuntur, illa sunt, quorum substantia una: una vero, aut continuatione, aut specie, aut ratione. Numeramus etenim tamquam plura, aut quae non continua

cies, aut quorum ratio non una.

Amplius autem, est quidem ut quodcumque unum continuitate dicimus esse, si sit quantum et continuum: est autem ut non: si non aliquid totum sit. Hoc autem si non speciem habeat unam. Ut videntes utique non dicemus similiter unum qualitercumque partes compositas calceamenti, nisi propter continuitatem; sed si sit ut calceamentum sit, et speciem habeat aliquam, jam unum Quapropter et quae circuli, maxime una linearum, quia tota et perfecta est.

Uni vero esse est principium alicui numero esse. Prima namque mensura principium. Nam quo primo cognoscimus, hoc est prima mensura cujuslibet generis. Principium ergo cognoscibilis circa quodlibet, unum. Non idem autem in omnibus generibus unum. Hoc quidem enim est diesis, illis autem vocalis aut consonans; gravitatis autem alterum, et in motu aliud: ubique vero unum aut quantitate aut specie, indivisibile. Secundum quantum quidem igitur, et inquantum quantum, indivisibile: quod quidem omnino et sine positione, dicitur unitas. Quod autem omnino et positionem habet, punctum. Quod autem secundum unum, linea. Quod autem secundum duo, superficies. Omnino vero et tripliciter divisibile secundum quantitatem, corpus. Facta autem conversione, dualiter quidem divisibile superficies, unice autem linea, nullatenus divisibile secundum quantitatem punctus et unitas. Hoc quidem non habens positionem unitas. Illud vero habens positionem, punctus.

Amplius autem alia secundum numerum sunt unum, alia secundum speciem, alia secundum genus, alia secundum analogiam. Numero quidem, quorum materia una. Specie, quorum ratio est una. Genere, quorum eadem figura praedicationis. Secundum proportionem, quaecumque se habent ut aliud ad aliud. Semper itaque posteriora, praecedentia sequuntur. Ut quaecumque numero, specie unum: sed quaecumque specie, non omnia numero. Sed genere omnia unum, quaecumque et specie: quaecumque vero genere, non omnia specie, sed proportione: et quaecumque unum proportione, non omnia genere.

Palam autem et quia multa opposita dicentur uni. Nam alia non existendo continua. Alia in habendo materiam divisibilem secundum speciem, aut primam aut ultimam. Alia in habendo rationes plures, quod quid erat esse dicentes.

sunt, aut quorum species non est una, aut quorum ratio non est una.

Item est quidem ut quotcumque dicamus continuitate unum esse, modo quantum et continuum sit: est autem ut non, si non aliquid totum sit: hoc autem, si non habeat speciem unam. Non enim dicemus similiter unum quum viderimus partes calceamenti quomodocumque compositas, nisi propter continuitatem, si, inquam, ita unum est, ut calceamentum sit, ac quamdam jam speciem habeat. Quare maxime linearum, circuli linea una est, quoniam tota et perfecta est.

Unum autem esse, principium est alicui numero esse. Prima enim mensura principium est. Quo namque primo cognoscimus, haec prima cujusque generis mensura. Principium itaque scibilis circa unumquodque, ipsum unum.

Non est autem idem in cunctis generibus unum: sed hic quidem diesis, hic vero vocalis, aut muta; gravitatis autem, aliud, et motus, aliud. Ubique autem, ipsum unum aut quantitate, aut specie indivisibile.

Illud igitur, quod secundum quantum, et prout quantum, indivisibile est: quod quidem omnino et sine positione est, dicitur unitas; quod vero omnino et positionem habens, punctum: quod autem secundum unum, linea: quod vero secundum duo, superficies: quod autem omnino, et in tria secundum quantum divisibile, corpus. Et e converso, in duo quidem divisibile, superficies est: quod vero in unum, linea: quod autem nequaquam secundum quantitatem divisibile est, punctum et unitas est: quae quidem sine positione, unitas; quod vero habet positionem, punctum.

Item alia numero, alia genere, alia specie, alia analogice unum sunt. Numero quidem, quorum materia una: specie vero, quorum ratio una: genere autem, quorum eadem praedicationis figura: secundum analogiam vero, quaecumque se habent ut aliud ad aliud. Semper autem posteriora sequuntur praecedentia: utputa quaecumque numero, specie quoque unum sunt: quaecumque vero specie, non etiam numero: sed genere cuncta unum sunt, quaecumque etiam specie: quaecumque autem genere, non omnia specie, sed secundum analogiam: quaecumque vero analogia unum, non omnia genere.

Manifestum autem etiam est quod multa uni opposite dicuntur. Quaedam enim eo quod non sint continua; quaedam vero, eo quod divisibilem materiam secundum speciem habeant, aut primam materiam, aut ultimam: quaedam autem, eo quod rationes, quod quid erat esse dicentes, plures sint.

Hic Philosophus reducit omnes modos ad unum primum; et circa hoc duo facit. Primo ponit reductionem praedictam. Secundo super modos positos ponit alium modum unitatis, ibi, « Amplius « autem etc. » Dicit ergo primo, quod ex hoc patet, quod illa quae sunt penitus indivisibilia, maxime dicuntur unum: quia ad hunc modum omnes alii modi reducuntur, quia universaliter hoc est verum, quod quaecumque non habent divisionem, secundum hoc dicuntur unum, inquantum divisionem non habent. Sicut quae non dividuntur in eo quod est homo, dicunt unum in homine, sicut Socrates et Plato. Et quae non dividuntur in ratione animalis, dicuntur unum in animali. Et quae non dividuntur in magnitudine vel mensura, dicuntur unum secundum magnitudinem, sicut continua. Et ex hoc potest accipi etiam numerus et diversitas modorum unius suprapositorum; quia unum aut est indivisibile simpliciter, aut indivisibile secundum quid. Siquidem simpliciter, sic est ultimus modus, qui est principalis. Si autem est indivisibile secundum quid, aut secundum quantitatem tantum, aut secundum naturam. Si secundum quantitatem, sic est primus modus. Si secundum naturam, aut quantum ad subjectum, aut quantum ad divisionem quae se tenet ex parte formae. Si quantum ad subjectum, vel quantum ad subjectum reale, et sic est secundus modus. Vel quantum ad subjectum rationis, et sic est tertius modus. Indivisibilitas autem formae, quae est indivisibilitas rationis, idest definitionis, facit quartum modum. Ex his autem modis ulterius aliqui alii modi derivantur. Plurima autem sunt, quae dicuntur unum, ex eo quod faciunt unum; sicut plures homines dicuntur unum, ex hoc quod trahunt navem. Et etiam dicuntur aliqua unum, ex eo quod unum patiuntur; sicut multi homines sunt unus populus, ex eo quod ab uno rege reguntur. Quaedam vero dicuntur unum ex eo quod habent aliquid unum, sicut multi possessores unius agri sunt unum in dominio ejus. Quaedam etiam dicuntur unum ex hoc quod sunt aliquid unum; sicut multi homines albi dicuntur unum, quia quilibet eorum album est. Sed respectu omnium istorum modorum secundariorum, primo dicuntur unum illa quae sunt unum secundum suam substantiam, de quibus supra dictum est in quinque modis suprapositis. Una namque substantia est, aut ratione continuitatis, sicut in primo modo: aut propter speciem subjecti, sicut in secundo modo, et etiam in tertio, prout unitas generis aliquid habet simile cum unitate speciei: aut etiam propter rationem, sicut in quarto et in quinto modo. Et quod adhuc ex his modis aliqua dicantur unum, patet per oppositum. Aliqua enim sunt numero plura, vel numerantur ut plura, quia non sunt continua, vel quia non habent speciem unam, vel quia non conveniunt in ratione.

Deinde cum dicit « amplius autem »

Addit alium modum a supradictis, qui non sumitur ex ratione indivisionis sicut praedicti, sed

magis ex ratione divisionis; et dicit, quod quandoque aliqua dicuntur unum propter solam continuitatem, quandoque vero non, nisi sit aliquod totum et perfectum; quod quidem contingit quando habet aliquam unam speciem, non quidem sicut subjectum homogeneum dicitur unum specie « quod « pertinet ad secundum modum positum prius, » sed secundum quod species in quadam totalitate consistit requirens determinatum ordinem partium; sicut patet quod non dicimus unum aliquid, ut artificiatum, quando videmus partes calceamenti qualitercumque compositas, nisi forte secundum quod accipitur unum pro continuo; sed tunc dicimus esse unum omnes partes calceamenti, quando sic sunt compositae, quod sit calceamentum et habeat aliquam unam speciem, scilicet calceamenti. Et ex hoc patet, quod linea circularis est maxime una; quia non solum habet continuitatem, sicut linea recta; sed etiam habet totalitatem et perfectionem, quod non habet linea recta. Perfectum est enim et totum, cui nihil deest: quod quidem contingit (1) lineae circulari. Non enim potest sibi fieri additio, sicut fit lineae rectae.

Deinde cum dicit « uni vero »

Ponit quamdam proprietatem consequentem unum; et dicit, quod ratio unius est in hoc, quod sit principium alicujus numeri. Quod ex hoc patet, quia unum est prima mensura numeri, quo omnis numerus mensuratur: mensura autem habet rationem principii, quia per mensuram res mensuratae cognoscuntur, res autem cognoscuntur per sua propria principia. Et ex hoc patet, quod unum est principium noti vel cognoscibilis circa quodlibet, et est in omnibus principium cognoscendi. Hoc tamen unum, quod est principium cognoscendi, non est idem in omnibus generibus. In genere enim consonantiarum est unum, quod est diesis, quod est minimum in consonantiis. Diesis enim est semitonium minus. Dividitur enim tonus in duo semitonia inaequalia, quorum unus dicitur diesis. In vocibus autem unum primum et minimum est litera vocalis, aut consonans; et magis vocalis quam consonans, ut in decimo dicetur. Et in gravitatibus sive ponderibus est aliquid minimum, quod est mensura, scilicet uncia, vel aliquid aliud hujusmodi. Et in motibus est una prima mensura, quae mensurat alios motus, scilicet motus simplicissimus et velocissimus, sicut est motus diurnus. In omnibus tamen istis hoc est commune, quod illud, quod est prima mensura, est indivisibile secundum quantitatem, vel secundum speciem. Quod igitur est in genere quantitatis unum et primum, oportet quod sit indivisibile et secundum quantitatem. Si autem sit omnino indivisibile et secundum quantitatem et non habeat positionem, dicitur unitas. Punctus vero est id, quod est omnino indivisibile secundum quantitatem, et tamen habet positionem. Linea vero est quod est divisibile secundum unam dimensionem tantum: superficies vero secundum duas. Corpus autem est omnibus modis divisibile secundum quantitatem, scilicet secundum tres dimensiones. Et hae descriptiones convertuntur. Nam omne quod duabus dimensionibus dividitur, est superficies, et sic de aliis.

Sciendum est autem quod esse mensuram est propria ratio unius secundum quod est principium numeri. Hoc autem non est idem cum uno quod convertitur cum ente, ut in quarto dictum est. Ratio enim illius unius in sola indivisione consistit: hujusmodi autem unius in mensuratione. Sed tamen haec ratio mensurae, licet primo conveniat uni quod est principium numeri, tamen per quamdam similitudinem derivatur ad unum in aliis generibus, ut in decimo hujus Philosophus ostendet. Et secundum hoc ratio mensurae invenitur in quolibet genere. Haec autem ratio mensurae consequitur rationem indivisionis, sicut habitum est. Et ideo unum non omnino aequivoce dicitur de eo quod convertitur cum ente, et de eo quod est principium numeri; sed secundum prius et posterius.

Deinde cum dicit « amplius autem »

Ponit aliam divisionem unius, quae est magis logica; dicens, quod quaedam sunt unum numero, quaedam specie, quaedam genere, quaedam analogia. Numero quidem sunt unum, quorum materia est una. Materia enim, secundum quod stat sub dimensionibus signatis, est principium individuationis formae. Et propter hoc ex materia habet singulare quod sit unum numero ab aliis divisum. Specie autem dicuntur unum, quorum una est « ratio, » idest definitio. Nam nihil proprie definitur nisi species, cum omnis definitio ex genere et differentia constet. Et si aliquod genus definitur, hoc est inquantum est species. Unum vero genere sunt, quae conveniunt in figura « praedicationis, » idest quae habent unum modum praedicandi. Alius enim est modus quo praedicatur substantia, et quo praedicatur qualitas vel actio; sed omnes substantiae habent unum modum praedicandi, inquantum praedicantur non ut in subjecto existentes. Proportione vero vel analogia sunt unum quaecumque in hoc conveniunt, quod hoc se habet ad illud sicut aliud ad aliud. Et hoc quidem potest accipi duobus modis; vel in eo quod aliqua duo habent diversas habitudines ad unum; sicut sanativum de urina dictum habitudinem significat signi sanitatis; de medicina vero, quia significat habitudinem causae respectu ejusdem. Vel in eo quod est eadem proportio duorum ad diversa, sicut tranquillitatis ad mare et serenitatis ad aerem. Tranquillitas enim est quies maris et serenitas aeris. In istis autem modis unius, semper posterius sequitur ad praecedens et non convertitur. Quaecumque enim sunt unum numero, sunt specie unum et non convertitur. Et idem patet in aliis.

Deinde cum dicit « palam autem »

Ex modis unius accipit modos multorum; et dicit, quod multa dicuntur per oppositum ad unum. Et ideo quot modis dicitur unum, tot modis dicuntur multa; quia quoties dicitur unum oppositorum, toties dicitur et reliquum. Unde aliqua dicuntur multa propter hoc, quod non sunt continua. Quod est per oppositum ad primum modum unius. Alia dicuntur multa propter hoc quod materiam habent divisam secundum speciem, sive intelligamus de « materia prima, » idest proxima, aut de finali sive ultima, in quam ultimo fit resolutio. Per divisionem quippe proximae materiae dicuntur multa vinum et oleum: per divisionem vero materiae remotae, vinum et lapis. Et si materia accipiatur tam pro materia naturae quam pro materia rationis, scilicet pro genere quod habet similitudinem materiae, hic modus multitudinis sumitur per oppositum ad secundum et tertium modum unius. Alia vero dicuntur multa quae habent rationes, quod quid est esse dicentes, plures. Et

(1) *Lege* convenit.

hoc sumitur per oppositum ad quartum modum. Quod autem opponitur quinto modo, nondum habet rationem pluralitatis nisi secundum quid et in potentia. Non enim ex hoc quod aliquid est divisibile, propter hoc est multa nisi in potentia.

LECTIO IX.

Dividit ens in per se et per accidens; entis deinde per accidens tres modos exponit: hinc ponit tres entis per se divisiones: unam entis in decem praedicamenta, alteram entis in anima et entis extra animam; reliquum entis in actu et potentia.

ANTIQUA.

Ens dicitur hoc quidem secundum accidens, illud vero secundum se.

Secundum accidens quidem, ut fustum musicum esse dicimus, et hominem musicum, et musicum hominem. Similiter autem dicentes ut musicum aedificare, quia accidit aedificatori musicum esse, aut musico aedificatorem. Hoc enim esse hoc significat accidere hoc huic. Sic autem et in dictis, quando hominem musicum dicimus, et musicum hominem, aut album musicum, aut hunc album. Hoc quidem, quia ambo eidem accidunt: illud vero, quia enti accidit hoc: aliud autem musicum hominem, quia huic musicum accidit. Sic autem dicitur et album esse, quia cui accidit, ille est. Quae quidem igitur secundum accidens esse dicuntur, sic dicuntur aut eo quod eidem enti ambo insunt, aut quia enti illud inest, aut quia ipsum est cui inest, de quo ipsum praedicatur.

Secundum se vero esse dicuntur, quaecumque significant figuras praedicationis. Quoties enim dicitur, toties esse significat. Quoniam ergo praedicatorum, alia quia est significant, alia quale, alia quantum, alia ad aliquid, alia facere, alia pati, alia ubi, alia quando: horum unicuique idem esse significat. Nihil enim refert, homo convalescens est, aut, homo convalescit: vel homo vadens est aut secans, vel hominem vadere aut secare. Similiter antem et in aliis.

Amplius autem et esse significat, quia verum; non esse, quia non verum, sed falsum. Similiter in affirmatione et negatione, ut quod est Socrates musicus, quia hoc verum: aut quod non est Socrates albus, quia verum est. Hoc autem, non est diameter incommensurabilis, quia falsum.

Amplius esse significat et ens, hoc quidem potestate dicibili, illud vero actu. Horum enim dictorum terminorum esse dicimus, et quod potestate est dicibile terminorum, et quod est actu. Et scire similiter et potens uti scientia, et utens. Et quiescens et cum jam inest quies et potens quiescere. Similiter autem et in substantiis. Etenim Mercurium in lapide dicimus esse, et medietatem lineae et frumentum nondum perfectum. Quando vero potens et quando non, in aliis determinandum.

RECENS.

Ens dicitur aliud secundum accidens, aliud per se. Secundum accidens quidem, ut justum musicum esse dicimus, et hominem musicum, ac musicum hominem similiter dicentes: ut quum dicimus musicum aedificare, quia accidit aedificatori musico esse, aut musico aedificatori. Hoc etenim hoc esse dicere, significat hoc huic accidere.

Ita etiam in iis quae dicta sunt, quum hominem dicimus musicum esse, et musicum hominem, aut album musicum, sive hunc album: hoc quidem, quoniam ambo eidem accidunt; illud vero, quoniam enti accidit. Hoc autem, musicum hominem esse, quoniam huic musicum accidit. Ita etiam dicitur non album esse, quoniam cui accidit, illud est.

Quae igitur secundum accidens esse dicuntur, ita dicuntur, aut quoniam eidem enti ambo insunt, aut illud enti inest; aut quoniam ipsum est, cui inest, de quo ipsum praedicatur.

Per se vero esse dicuntur, quaecumque significant praedicationis figuras. Quoties enim dicuntur, toties ipsum esse significant. Quum ergo eorum quae praedicantur, quaedam ipsum quid est significent, quaedam quale, quaedam quantum, quaedam ad aliquid, quaedam facere aut pati, quaedam ubi, quaedam quando, horum cuique idem ipsum esse significat. Nihil enim differt, homo convalescens est, aut homo convalescit: et homo ambulans vel caedens est, aut homo ambulat vel caedit. Similiter in ceteris quoque.

Item ipsum esse, et ipsum est, significat quod verum est: ipsum vero non esse, quod non verum, sed falsum. Similiter, tam in affirmatione quam in negatione: utputa, quod Socrates musicus est, quoniam verum hoc est: aut quoniam Socrates non albus, quoniam verum. Quod autem diameter non sit incommensurabilis, quoniam falsum est.

Item ipsum esse, et ipsum ens, quoddam eorum quae dicta sunt, potentia esse significat, quoddam actu. Videns etenim dicimus esse, quod potentia videt et quod actu. Ipsum quoque sciens similiter, et quod potest uti scientia, et quod jam utitur. Ac etiam quiescens, tum illud cui jam inest quies tum quod quiescere potest.

Similiter etiam in substantiis. Etenim Mercurium in lapide dicimus esse, et lineae medietatem, ac triticum quod nondum maturum est. Quando vero possibile et quando non, in aliis determinandum est.

Hic Philosophus distinguit quot modis dicitur ens. Et circa hoc tria facit. Primo distinguit ens in ens per se et per accidens. Secundo distinguit modos entis per accidens, ibi, « Secundum accidens quidem etc. » Tertio modos entis per se, ibi, « Secundum se vero. » Dicit ergo, quod ens dicitur quoddam secundum se, et quoddam secundum accidens. Sciendum tamen est quod illa divisio entis non est eadem cum illa divisione qua dividitur ens in substantiam et accidens. Quod ex hoc patet, quia ipse postmodum, ens secundum se dividit in decem praedicamenta, quorum novem sunt de genere accidentis. Ens igitur dividitur in substantiam et accidens, secundum absolutam entis considerationem, sicut ipsa albedo in se considerata dicitur accidens, et homo substantia. Sed ens secundum accidens prout hic sumitur, oportet accipi per comparationem accidentis ad substantiam. Quae quidem comparatio significatur hoc verbo, Est, cum dicitur, homo est albus. Unde hoc totum, homo est albus, est ens per accidens. Unde patet quod divisio entis secundum se et secundum accidens, attenditur secundum quod aliquid praedicatur de aliquo per se vel per accidens. Divisio vero entis in substantiam et accidens attenditur secundum hoc quod aliquid in natura sua est vel substantia vel accidens.

Deinde cum dicit « secundum accidens »

Ostendit quot modis dicitur ens per accidens; et dicit, quod tribus: quorum unus est, quando accidens praedicatur de accidente, ut cum dicitur, justus est musicus. Secundus, cum accidens praedicatur de subjecto, ut cum dicitur, homo est musicus. Tertius, cum subjectum praedicatur de accidente, ut cum dicitur musicus est homo. Et, quia superius jam manifestavit quomodo causa per accidens differt a causa per se, ideo nunc consequenter per causam per accidens manifestat ens per accidens. Et dicit, quod sicut assignantes causam per accidens dicimus quod musicus aedificat, eo quod musicum accidit aedificatori, vel e contra, constat enim « quod hoc esse hoc, » idest musicum aedificare, nihil aliud significat quam » hoc « accidere huic, » ita est etiam in praedictis modis entis per accidens, quando dicimus hominem esse musicum, accidens praedicando de subjecto: vel musicum esse hominem. praedicando subjectum de accidente: vel album esse musicum, vel e converso, scilicet musicum esse album, praedicando accidens de accidente. In omnibus enim his, Esse, nihil aliud significat quam accidere. « Hoc quidem, » scilicet quando accidens de accidente praedicatur, significat quod ambo accidentia accidunt eidem subjecto: « illud vero, » scilicet cum accidens praedicatur de subjecto, dicitur esse, « quia enti » idest subjecto accidit accidens. Sed musicum esse hominem dicimus, « quia huic, » scilicet praedicato, accidit musicum, quod ponitur in subjecto. Et est quasi similis ratio praedicandi, cum subjectum praedicatur de accidente, et accidens de accidente. Sicut enim subjectum praedicatur de accidente ea ratione, quia praedicatur subjectum de eo, cui accidit accidens in subjecto positum; ita accidens praedicatur de accidente, quia praedicatur de subjecto accidentis. Et propter hoc, sicut dicitur musicum est homo, similiter dicitur musicum esse album, quia scilicet illud cui accidit esse musicum, scilicet subjectum, est album. Patet igitur, quod ea, quae dicuntur esse secundum accidens, dicuntur triplici ratione: aut eo « quod ambo, » scilicet subjectum et praedicatum, insunt eidem, sicut cum accidens praedicatur de accidente, aut « quia illud, » scilicet praedicatum, ut musicum, « inest enti, » idest subjecto, quod dicitur esse musicum; et hoc est cum accidens praedicatur de subjecto ; aut « quia illud , » scilicet subjectum in praedicato positum, est illud cui inest accidens, de quo accidente illud, scilicet subjectum, praedicatur. Et hoc est scilicet cum subjectum praedicatur de accidente, ut cum dicimus, musicum est homo.

Deinde cum dicit « secundum se »

Distinguit modum entis per se: et circa hoc tria facit. Primo distinguit ens, quod est extra animam, per decem praedicamenta, quod est ens perfectum. Secundo ponit alium modum entis, secundum quod est tantum in mente, ibi, « Amplius « autem et esse significat. » Tertio dividit ens per potentiam et actum: et ens sic divisum est communius quam ens perfectum. Nam ens in potentia, est ens secundum quid tantum et imperfectum, ibi, « Amplius esse significat et ens. » Dicit ergo primo, quod illa dicuntur esse secundum se, quaecumque significant figuras praedicationis. Sciendum est enim quod ens non potest hoc modo contrahi ad aliquid determinatum, sicut genus contrahitur ad species per differentias. Nam differentia, cum non participet genus, est extra essentiam generis. Nihil autem posset esse extra essentiam entis, quod per additionem ad ens aliquam speciem entis constituat: nam quod est extra ens, nihil est, et differentia esse non potest. Unde in tertio hujus probavit Philosophus, quod ens, genus esse non potest. Unde oportet, quod ens contrahatur ad diversa genera secundum diversum modum praedicandi, qui consequitur diversum modum essendi; quia « quoties ens dicitur, » idest quot modis aliquid praedicatur, « toties esse significatur, » idest tot modis significatur aliquid esse. Et propter hoc ea in quae dividitur ens primo, dicuntur esse praedicamenta, quia distinguuntur secundum diversum modum praedicandi. Quia igitur eorum quae praedicantur, quaedam significant quod quid, idest substantiam, quaedem quale, quaedam quantum, et sic de aliis; oportet quod unicuique modo praedicandi, esse significet idem; ut cum dicitur homo est animal, esse significat substantiam. Cum autem dicitur, homo est albus, significat qualitatem, et sic de aliis. Sciendum enim est quod praedicatum ad subjectum tripliciter se potest habere. Uno modo cum est id quod est subjectum, ut cum dico, Socrates est animal. Nam Socrates est id quod est animal. Et hoc praedicatum dicitur significare substantiam primam, quae est substantia particularis, de qua omnia praedicantur. Secundo modo ut praedicatum sumatur secundum quod inest subjecto: quod quidem praedicatum, vel inest ei per se et absolute, ut consequens materiam, et sic est quantitas: vel ut consequens formam, et sic est qualitas: vel inest ei non absolute, sed in respectu ad aliud, et sic est ad aliquid. Tertio modo ut praedicatum sumatur ab eo quod est extra subjectum: et hoc dupliciter. Uno modo ut sit omnino extra subjectum: quod quidem si non sit mensura subjecti, praedicatur per modum habitus, ut cum dicitur, Socrates est calceatus vel vestitus. Si autem sit mensura ejus, cum mensura extrinseca sit vel tempus vel locus, sumitur praedicamentum vel ex parte temporis, et sic erit quando: vel ex loco, et sic erit ubi, non considerato ordine partium in loco, quo considerato erit situs. Alio modo ut id a quo sumitur praedicamentum, secundum aliquid sit in subjecto, de quo praedicatur. Et si quidem secundum principium, sic praedicatur ut agere. Nam actionis principium in subjecto est. Si vero secundum terminum, sic praedicabitur ut in pati. Nam passio in subjectum patiens terminatur. Quia vero quaedam praedicantur, in quibus manifeste non apponitur hoc verbum Est, ne credatur quod illae praedicationes non pertineant ad praedicationem entis, ut cum dicitur, homo ambulat, ideo consequenter hoc removet, dicens quod in omnibus hujusmodi praedicationibus significatur aliquid esse. Verbum enim quodlibet resolvitur in hoc verbum Est, et participium. Nihil enim differt dicere, homo convalescens est, et homo convalescit, et sic de aliis. Unde patet quod quot modis praedicatio fit, tot modis ens dicitur. Nec est verum quod Avicenna dicit, quod praedicata, quae sunt in generibus accidentis, principaliter significant substantiam, et per posterius accidens, sicut hoc quod dico album et musicum. Nam album ut in praedicamentis dicitur, solam qualitatem significat. Hoc autem nomen album significat subjectum ex consequenti, inquantum significat albedinem per modum accidentis. Unde oportet, quod ex consequenti includat

in sui ratione subjectum. Nam accidentis esse est inesse. Albedo enim etsi significet accidens, non tamen per modum accidentis, sed per modum substantiae. Unde nullo modo consignificat subjectum. Si enim principaliter significaret subjectum, tunc praedicata accidentalia non ponerentur a Philosopho sub ente secundum se, sed sub ente secundum accidens. Nam hoc totum, quod est, homo albus est, est ens secundum accidens, ut dictum est.

Deinde cum dicit « amplius autem »

Ponit alium modum entis, secundum quod esse et est, significant compositionem propositionis, quam facit intellectus componens et dividens. Unde dicit, quod esse significat veritatem rei. Vel sicut alia translatio melius habet « quod esse significat, » quia aliquod dictum est verum. Unde veritas propositionis potest dici veritas rei per causam. Nam ex eo quod res est vel non est, oratio vera vel falsa est. Cum enim dicimus aliquid esse, significamus propositionem esse veram. Et cum dicimus non esse, significamus non esse veram; et hoc sive in affirmando, sive in negando. In affirmando quidem, sicut dicimus quod Socrates est albus, quia hoc verum est. In negando vero ut, Socrates non est albus, quia hoc est verum, scilicet ipsum esse non album. Et similiter dicimus, quod non est diameter incommensurabilis lateri quadrati, quia hoc est falsum, scilicet non esse ipsum non commensurabilem. Sciendum est autem quod iste secundus modus comparatur ad primum, sicut effectus ad causam. Ex hoc enim quod aliquid in rerum natura est, sequitur veritas et falsitas in propositione, quam intellectus significat per hoc verbum Est prout est verbalis copula. Sed, quia aliquid, quod est in se non ens, intellectus considerat ut quoddam ens, sicut negationem et hujusmodi, ideo quandoque dicitur esse de aliquo hoc secundo modo, et non primo. Dicitur enim, quod caecitas est secundo modo, ex eo quod vera est propositio, qua dicitur aliquid esse caecum; non tamen dicitur quod sit primo modo vera. Nam caecitas non habet aliquod esse in rebus, sed magis est privatio alicujus esse. Accidit autem unicuique rei quod aliquid de ipsa vere affirmetur intellectu vel voce. Nam res non refertur ad scientiam, sed e converso. Esse vero quod in sui natura unaquaeque res habet, est substantiale. Et ideo, cum dicitur, Socrates est, si ille Est, primo modo accipiatur, est de praedicato substantiali. Nam ens est superius ad unumquodque entium, sicut animal ad hominem. Si autem accipiatur secundo modo, est de praedicato accidentali.

Deinde cum dicit « amplius esse »

Ponit distinctionem entis per actum et potentiam; dicens, quod ens et esse significant aliquid dicibile vel effabile in potentia, vel dicibile in actu. In omnibus enim praedictis terminis, quae significant decem praedicamenta, aliquid dicitur in actu, et aliquid in potentia. Et ex hoc accidit, quod unumquodque praedicamentum per actum et potentiam dividitur. Et sicut in rebus, quae extra animam sunt, dicitur aliquid in actu et aliquid in potentia, ita in actibus animae et privationibus, quae sunt res rationis tantum. Dicitur enim aliquis scire, quia potest uti scientia, et quia utitur: similiter quiescens, quia jam inest ei quiescere, et quia potest quiescere. Et non solum hoc est in accidentibus, sed etiam in substantiis. « Etenim Mercurium, » idest imaginem Mercurii dicimus esse in lapide in potentia, et medium lineae dicitur esse in linea in potentia. Quaelibet enim pars continui est potentialiter in toto. Linea vero inter substantias ponitur secundum opinionem ponentium mathematica esse substantias, quam nondum reprobaverat. Frumentum etiam quando nondum est perfectum, sicut quando est in herba, dicitur esse in potentia. Quando vero aliquid sit in potentia, et quando nondum est in potentia, determinandum est in aliis, scilicet in nono hujus.

LECTIO X.

Substantiae quatuor modos exponit, eosque in duos reducit.

ANTIQUA.

Substantia dicitur, et simplicia corpora, ut terra et ignis et aqua et quaecumque talia. Et universaliter corpora. Et ex his constantia, et animalia, et daemonia et partes hominum. Haec omnia dicuntur substantia, quia non de subjecto dicuntur, sed de his alia.

Alio vero modo quodcumque fuerit causa existendi inexistens in talibus quaecumque non dicuntur de subjecto, ut anima in animali.

Amplius quaecumque particulae existentes sunt in talibus terminantes et hoc aliquid significantes, quibus destructis destruitur totum: ut superficie corpus, (ut quidam dicunt) et superficies linea. Et totaliter numerus videtur quibusdam esse talis. Nam eo destructo, nihil esse et terminare omnia.

Amplius quod quid erat esse cujus ratio est definitio; et haec substantia videtur uniuscujusque.

Accidit itaque secundum duos modos substantiam dici: subjectum ultimum, quod non adhuc de alio dicitur: et quodcumque hoc aliquid ens, et separabile fuerit. Tale vero uniuscujusque forma et species.

RECENS.

Substantia dicuntur et simplicia corpora, ut terra, ignis, aqua, et quae talia sunt, et universaliter corpora, et quae ex his consistunt animalia, et daemonia. ac eorum particulae. Haec vero omnia dicuntur substantia, quoniam non dicuntur de subjecto, sed de eis cetera.

Alio vero modo, quodcumque fuerit causa existentiae, talibusque inexsistens, quae non dicuntur de subjecto, ut anima animali.

Item, quaecumque particulae insitae sint in talibus, definientes, et quod quid significantes, quibus peremptis totum perimitur: ut superficie, corpus, ut quidam ajunt, et linea, superficies: et universaliter, numerus videtur quibusdam talis esse; eo etenim perempto, nihil esse, et hunc omnia terminare.

Item, quod quid erat esse, cujus ratio definitio est, etiam hoc uniuscujusque substantia dicitur.

Accidit igitur duobus modis substantiam dici, et ipsum ultimum subjectum, quod non dicitur de alio, et id quod, quum quod quid sit, etiam separabile fuerit [notione:] tale vero est cujusque forma et species.

Hic ostendit quot modis dicitur substantia: et circa hoc duo facit. Primo ponit diversos modos substantiae. Secundo reducit omnes ad duos, ibi, « Accidit itaque. » Circa primum ponit quatuor modos; quorum primus est secundum quod substantiae particulares dicuntur substantiae, sicut simplicia corpora, ut terra et ignis et aqua et hujusmodi. Et universaliter omnia corpora, etiam si non sint simplicia, sicut mixta similium partium, ut lapis, sanguis, caro, et hujusmodi. Et iterum animalia quae constant ex hujusmodi corporibus sensibilibus, et partes eorum, ut manus et pedes et hujusmodi, « et daemonia, » idest idola, quae in templis posita colebantur pro diis. Vel daemonia dicit quaedam animalia rationabilia secundum Platonicos, quae Apulejus sic definit: Daemones sunt animalia corpore aërea, mente rationalia, animo passiva, tempore aeterna. Haec enim omnia praedicta dicuntur substantia, quia non dicuntur de alio subjecto, sed alia dicuntur de his. Et haec est descriptio primae substantiae in praedicamentis.

Secundum modum ponit ibi « alio vero »

Dicit quod alio modo dicitur substantia quae est causa essendi praedictis substantiis quae non dicuntur de subjecto; non quidem extrinseca sicut efficiens, sed intrinseca eis, ut forma. Sicut dicitur anima substantia animalis.

Deinde cum dicit « amplius quaecumque »

Ponit tertium modum, secundum opinionem Platonicorum et Pythagoricorum, dicens, quod quaecumque particulae sunt in praedictis substantiis, quae sunt termini earum, et significant hoc aliquid secundum opinionem eorum, in quibus destructis destruitur totum, dicuntur etiam substantiae. Sicut superficie destructa destruitur corpus, ut quidam dicunt, et destructa linea destruitur superficies. Patet etiam, quod superficies est terminus corporis, et linea terminus superficiei. Et secundum dictorum positionem, linea est pars superficiei, et superficies pars corporis. Ponebant enim corpora componi ex superficiebus et superficies ex lineis, et lineas ex punctis. Unde sequebatur, quod punctum sit substantia lineae, et linea superficiei, et sic de aliis. Numerus autem secundum hanc positionem videtur esse substantia totaliter omnium rerum, quia remoto numero nihil remanet in rebus: quod enim non est unum, nihil est. Et similiter quae non sunt plura, non sunt. Numerus etiam invenitur terminare omnia, eo quod omnia mensurantur per numerum. Iste autem modus non est verus. Nam hoc quod communiter invenitur in omnibus, et sine quo res esse non potest, non oportet quod sit substantia rei, sed potest esse aliqua proprietas consequens rei substantiam vel principium substantiae. Provenit etiam eis error specialiter quantum ad unum et numerum, eo quod non distinguebant inter unum quod convertitur cum ente, et unum quod est principium numeri.

Quartum modum ponit ibi « amplius quod »

Dicit quod etiam quidditas rei, quam significat definitio, dicitur substantia uniuscujusque. Haec autem quidditas sive rei essentia, cujus definitio est ratio, differt a forma quam dixit esse substantiam in secundo modo, sicut differt humanitas ab anima. Nam forma est pars essentiae vel quidditatis rei. Ipsa autem quidditas vel essentia rei includit omnia essentialia principia. Et ideo genus et species dicuntur esse substantia eorum, de quibus praedicantur, hoc ultimo modo. Nam genus et species non significant tantum formam, sed totam rei essentiam.

Deinde cum dicit « accidit itaque »

Reducit dictos modos substantiae ad duos; dicens, quod ex praedictis modis considerari potest, quod substantia duobus modis dicitur: quorum unus est secundum quod substantia dicitur id quod ultimo subjicitur in propositionibus, ita quod de alio non praedicetur, sicut substantia prima. Et hoc est, quod est hoc aliquid, quasi per se subsistens, et quod est separabile, quia est ab omnibus distinctum, et non communicabile multis. Et quantum ad haec tria differt substantia particularis ab universali. Primo quidem, quia substantia particularis non praedicatur de aliquo inferiori, sicut universalis. Secundo, quia substantia universalis non subsistit nisi ratione singularis quae per se subsistit. Tertio, quia substantia universalis est in multis, non autem singularis, sed est ab omnibus separabilis et distincta. Sed etiam forma et species unicujusque rei, « dicitur tale, » idest substantia. In quo includit et secundum et quartum modum. Essentia enim et forma in hoc conveniunt quod secundum utrumque dicitur esse illud quod aliquid est. Sed forma refertur ad materiam, quam facit esse in actu; quidditas autem refertur ad suppositum, quod significatur ut habens talem essentiam. Unde sub uno comprehenduntur « forma et species, » idest sub essentia rei. Tertium autem modum praetermittit, quia falsus est, vel quia reducibilis est ad formam, quae habet rationem termini. Materiam vero, quae substantia dicitur, praetermittit, quia non est substantia in actu. Includitur tamen in primo modo, quia substantia particularis non habet quod sit substantia et quod sit individua in rebus materialibus, nisi ex materia.

LECTIO XI.

Modos exponit, quibus aliqua idem esse dicuntur tam per se quam per accidens.

ANTIQUA.

Eadem dicuntur, secundum accidens, quidem, ut album et musicum idem, quia eidem accidunt. Et homo et musicum quia alterum alteri accidit. Sed et musicum homo, quia musicum homini accidit. Et utrique hoc, et horum utrumque illi. Etenim homini musico, et homo et musicus idem dicitur et his illud. Quapropter et omnia ea universaliter non dicuntur. Non enim verum dicere, quia omnis homo idem et musicum. Nam universalia secundum se existunt, et accidentia non secundum se, sed in singularibus simpliciter dicuntur. Idem enim videtur Socrates musicus et Socrates esse. Nam Socrates non in multis. Quapropter non omnis Socrates dicitur, quemadmodum omnis homo. Et haec quidem sic dicuntur eadem.

Alia vero secundum se quemadmodum et unum. Etenim quorum materia una, aut specie, aut numero, eadem dicuntur, et quorum substantia una. Quare palam quia identitas unio quaedam est plurium essendi, aut quando utitur uno ut pluribus, veluti quando dicit idem eidem idem: nam ut duobus utitur eodem.

RECENS.

Eadem vero, quaedam secundum accidens dicuntur: ut album, et musicum, idem, quoniam eidem accidunt; ac homo, et musicum, quoniam alterum alteri accidit; musicus vero homo, quoniam musicum homini accidit: utrique vero hoc, et huic utrumque illorum: etenim homini musico et homo et musicum idem dicitur, et his illud.

Quare omnia haec universaliter non dicuntur. Non enim est verum dicere, quod omnis homo idem et musicum. Universalia namque per se existunt; accidentia vero non per se, sed de singularibus simpliciter dicuntur. Idem enim videtur Socrates, et Socrates musicus esse. Socrates enim non de multis dicitur. Quare non dicitur omnis Socrates, sicut omnis homo.

Quaedam igitur ita dicuntur eadem: quaedam vero per se, sicuti et unum. Etenim quorum materia aut specie aut numero una, eadem dicuntur, et quorum substantia una. Quare patet quod identitas unitas quaedam essentiae est, aut plurium, aut quum ut pluribus utatur: utputa, quum dicat ipsum sibi ipsi idem: ut duobus enim ipso utitur.

Postquam Philosophus distinxit nomina, quae significant subjectum hujus scientiae, hic distinguit nomina, quae significant partes eorum, quae sunt subjecta hujus scientiae: et dividitur in partes duas. In prima distinguit nomina, quae significant partes unius. In secunda, nomina, quae significant partes entis; hoc ibi, « Potestas dicitur. » Substantia enim quae etiam posita est subjectum hujus scientiae, est unum solum praedicamentum non divisum in multa praedicamenta. Prima dividitur in duas. In prima distinguit nomina, quae significant partes unius. In secunda, nomina, quae significant aliquod consequens ad rationem unius, scilicet prius et posterius. Nam unum esse, est principium esse, ut supra dictum est. Et hoc ibi, « Priora et posteriora dicuntur. » Prima dividitur in duas. In prima distinguit nomina, quae significant primas partes unius et ejus oppositi, scilicet multitudinis. In secunda distinguit nomina, quae significant quasdam secundarias partes, ibi, « Opposita dicuntur. » Partes autem unius sunt idem, quod est unum in substantia: et simile quod est unum in qualitate: et aequale, quod est unum in quantitate. Et e contrario partes multitudinis sunt diversum, dissimile et inaequale. Circa primum duo facit. Primo distinguit hoc nomen Idem, et ea quae ei opponuntur. Secundo distinguit hoc nomen Simile et Dissimile oppositum ejus, ibi, « Similia dicuntur. » De aequali autem, et ejus opposito, mentionem hic non facit, quia in eis multiplicitas non est ita manifesta. Circa primum tria facit. Primo distinguit hoc nomen Idem. Secundo hoc nomen Diversum, ibi, « Diversa vero dicuntur. » Tertio hoc nomen Differens, ibi, « Differentia vero. » Circa primum duo facit. Primo ponit modos ejusdem per accidens. Secundo ejusdem per se, ibi, « Alia vero secundum se. » Dicit ergo, quod aliqua dicuntur eadem per accidens tribus modis. Uno modo sicut duo accidentia; ut album et musicum dicuntur idem, quia accidunt eidem subjecto. Secundo modo, quando praedicatum dicitur idem subjecto in quantum de eo praedicatur; ut cum dicitur, homo est musicus, quae dicuntur idem, quia accidit « musicum homini, » idest praedicatum subjecto. Tertio modo dicuntur idem per accidens, quando subjectum dicitur esse idem accidenti quasi de eo praedicatum: ut cum dicitur, musicus est homo, significatur quod homo sit idem musico. Quod enim praedicatur de aliquo, significatur idem esse illi. Et haec ratio identitatis est, quia subjectum accidit praedicato. Praeter hos autem modos ejusdem per accidens, in quibus sumitur accidens per se et subjectum per se, sunt alii modi in quibus accipitur accidens cum subjecto compositum. Et in hoc variantur duo modi: quorum unus significatur, quando accidens simpliciter praedicatur de composito ex accidente et subjecto. Et tunc significatur hoc, scilicet accidens esse idem utrique simul accepto; sicut musico homini, musicum. Alius modus significatur quando compositum praedicatur de subjecto simplici, ut cum dicitur, homo est homo musicus. Tunc enim « illi, » idest subjecto simplici, significatur esse idem horum utrumque simul acceptum, scilicet hoc quod dicitur homo musicus. Et similis ratio est, si accidens accipitur ut simplex, et subjectum cum compositione; ut si dicamus, musicus est homo musicus, aut e converso, quia et homini musico, quod est compositum, dicuntur idem per accidens et homo et musicum, quando haec duo de illo uno praedicantur, et e converso. Ex hoc autem concludit ulterius conclusionem, quod in omnibus praedictis modis praedicandi, in quibus idem per accidens praedicatur, non praedicatur aliquod nomen universaliter. Non enim est verum dicere, quod omnis homo sit idem musico. Quod sic patet. Ea enim sola de universalibus praedican-

tur universaliter, quae secundum se insunt eidem. Propter hoc enim modus praedicandi, qui est universaliter praedicari, convenit cum conditione subjecti, quod est universale, quia praedicatum per se de subjecto praedicatur. Sed accidentia non praedicantur secundum se de universalibus, sed ratione singularium. Et ideo de universalibus non praedicantur universaliter. Sed de singularibus praedicantur simpliciter, quia idem videtur esse subjecto Socrates et Socrates musicus; non tamen praedicantur de singulari universaliter, quia de nullo potest praedicari aliquid universaliter quod non est universale. Socrates autem non est universale: nam non est in multis. Et ideo non praedicatur universaliter aliquid de Socrate, ut dicatur, omnis Socrates sicut omnis homo. Igitur quae diximus sic dicuntur eadem, scilicet per accidens, ut dictum est.

Deinde cum dicit « alia vero »

Ponit modos ejusdem per se; et dicit, quod aliqua dicuntur eadem secundum se eisdem modis, quibus dicitur unum per se. Omnes enim modi, quibus aliqua unum per se dicuntur, reducuntur ad duos: quorum unus est secundum quod dicuntur unum illa, quorum materia est una; sive accipiamus materiam eamdem secundum speciem, sive secundum numerum; ad quod pertinet secundus et tertius modus unius. Alio modo dicuntur unum, quorum substantia est una: vel ratione continuitatis, quod pertinet ad primum modum: vel propter unitatem et indivisibilitatem rationis, quod pertinet ad quartum et quintum. Unde et his modis dicuntur aliqua esse idem. Ex hoc autem ulterius concludit, quod identitas est unitas vel unio; aut ex eo quod illa quae dicuntur idem, sunt plura secundum esse, et tamen dicuntur idem in quantum in aliquo uno conveniunt. Aut quia sunt unum secundum esse, sed intellectus utitur eo ut pluribus ad hoc quod relationem intelligat. Nam non potest intelligi relatio nisi inter duo extrema. Sicut cum dicitur aliquid esse idem sibiipsi. Tunc enim intellectus utitur eo quod est unum secundum rem, ut duobus. Alias ejusdem ad seipsum relationem designare non posset. Unde patet, quod si relatio semper requirit duo extrema, et in hujusmodi relationibus non sunt duo extrema secundum rem sed secundum intellectum solum, relatio identitatis non erit relatio realis, sed rationis tantum, secundum quod aliquid dicitur idem simpliciter. Secus autem est, quando aliqua duo dicuntur esse idem vel genere vel specie. Si enim identitatis relatio esset res aliqua praeter illud quod dicitur idem, res etiam, quae relatio est, cum sit idem sibi, pari ratione haberet aliam relationem, quae sibi esset idem, et sic in infinitum. Non est autem possibile in rebus in infinitum procedere. Sed in his quae sunt secundum intellectum nihil prohibet. Nam, cum intellectus reflectatur super suum actum, intelligit se intelligere. Et hoc ipsum potest etiam intelligere, et sic in infinitum.

LECTIO XII.

De diverso, differenti, simili et oppositis, et diverso specie modi exponuntur.

ANTIQUA.

Diversa vera dicuntur quorum aut species plures, aut materia, aut ratio substantiae: et omnino opposite eidem dicitur diversum.

Differentia vero dicuntur quaecumque diversa sunt, idem aliquid entia: et non solum in numero, sed specie, aut genere, aut proportione. Amplius quorum diversum genus. Et contraria quaecumque habent in substantia diversitatem.

Similia dicuntur quae idem sunt passa. Et plura idem patientia aut diversa. Et quorum qualitas una.

Et secundum quae alterari contingit horum contrariorum quod plura habet, aut magis proprium, hoc est simile. Opposite vero similibus, dissimilia.

Opposita dicuntur contraria, contradictio, et ad aliquid, et privatio, et habitus.

Et ex quibus et in quae ultima, ut generationes et corruptiones. Et quaecumque non contingunt simul adesse amborum susceptibili, ea opponi dicuntur, aut ea ex quibus sunt. Nam pallidum et album simul eidem non insunt. Unde ex quibus sunt haec opponuntur.

Contraria dicuntur quae non possunt simul adesse eidem differentium secundum genus. Et quae plurimum differunt eorum quae sunt in eodem genere. Et quae plurimum differunt eorum, quae sunt in eodem susceptibili. Et quae plurimum differunt eorum, quae sub eadem potestate. Et quorum differentia maxima aut simpliciter, aut secundum genus, aut secundum speciem.

Alia vero contraria dicuntur, haec quidem talium habitu, alia talium susceptione, alia existendo aut activa aut passiva

RECENS.

Diversa vero dicuntur, quorum aut species plures, aut materia, aut ratio substantiae: et omnino, diversum dicitur opposite ad id quod idem dicitur. Differentia vero dicuntur, quaecumque diversa sunt, quum idem quid sint, modo non sint idem numero, sed aut specie, aut genere, aut proportione.

Item, quorum diversum genus, et contraria, et quaecumque diversitatem in substantia habent.

Similia dicuntur et quae prorsus idem passa sunt, et quae plura eadem quam diversa, passa sunt, et quorum qualitas una. Ac secundum quaecumque contrariorum alterari contingit, id quod plura horum aut magis propria habet, simile illi est. Opposite vero similibus dissimilia dicuntur.

Opposita dicuntur, contradictio, contraria, ad aliquid, privatio, et habitus, et ea, ex quibus, et in quae ultima, generationes et corruptiones; et quaecumque susceptivo amborum non contingit simul adesse, haec opponi dicuntur, aut ipsa, aut ex quibus sunt. Fuscum namque et album simul eidem non insunt: quare ea, ex quibus sunt, opponuntur ipsis.

Contraria dicuntur, quae non possunt simul eidem adesse, quum eorum sint, quae secundum genus differunt; et quae plurimum differunt, quum in eodem genere sint; quaeve plurimum differunt cum in eodem susceptivo sint; ac etiam quae plurimum differunt, quum eorum sint, quae sub eadem potentia sunt: et quorum differentia maxima, aut simpliciter, aut secundum genus, aut secundum speciem.

Cetera vero contraria dicuntur, quaedam eo quod talia habent; quaedam eo quod susceptiva talium sunt; quaedam

talium, alia agentia, alia patientia, aut expulsiones, aut acceptiones, aut habitus, aut privationes talium.

Sed quoniam ens et unum multipliciter dicuntur, sequi est necesse, et alia quaecumque secundum ea dicuntur. Quare idem, et diversum, et contrarium, est diversum secundum unamquamque categoriam.

Diversa vero specie dicuntur quaecumque ejusdem generis existentia non sunt subalterna. Et quaecumque sub eodem genere existentia differentiam habent. Et quaecumque in substantia contrarietatem habent. Contraria enim diversa sunt specie ab invicem, aut omnia, aut dicta primum. Et quorumcumque in finali generis specie rationes diversae, ut homo et equus individua genere, et rationes eorum diversae. Et quaecumque in eadem substantia differentiam habent. Eadem vero specie opposite his dicta.

eo quod activa aut passiva talium sunt, aut agentia, aut patientia, aut abjectiones, aut sumptiones, aut habitus, aut privationes sunt horum ac talium.

Quum autem unum et ens multipliciter dicantur, necesse est ut cetera quoque quaecumque secundum haec dicuntur, sequantur. Quare et idem, et diversum, et contrarium, ut secundum unumquodque praedicamentum diversum sit.

Diversa vero specie dicuntur, quaecumque, quum ejusdem sint generis, non sunt subalterna; et quaecumque, quum in eodem genere sint, differentiam habent; et quaecumque in substantia contrarietatem habent. Contraria quoque diversa specie invicem sunt, aut omnia, aut quae primo dicuntur; et quorum in ultima generis specie rationes diversae: ut homo et equus individua genere, rationes vero eorum diversae: et quaecumque, quum in eadem substantia sint, differentiam habent. Eadem vero specie sunt, quaecumque his opposite dicuntur.

Hic ostendit quot modis dicitur diversum; et dicit, quod diversa dicuntur aliqua tripliciter. Dicuntur enim aliqua diversa specie, quorum species sunt plures, sicut asinus et bos. Quaedam vero dicuntur diversa numero, quia differunt secundum materiam, sicut duo individua unius speciei. Quaedam vero dicuntur diversa secundum « rationem « substantiae, » idest definitionem declarantem substantiam rei. Contingit enim quaedam esse idem numero, scilicet subjecti, sed diversa ratione, sicut Socrates et hoc album. Et quia plures modi diversitatis accipi possunt, sicut quod dicatur diversum genere et diversum propter continui divisionem, ideo subjungit, quod diversum dicitur oppositum totaliter ad idem. Cuilibet enim modo ejus, quod est idem, opponitur aliquis modus ejus quod est diversum. Et propter hoc, quot modis dicitur idem, tot modis diversum. Et tamen alii modi unius, vel ejus quod est idem, possunt reduci ad istos hic tactos. Diversitas enim generis includitur in diversitate speciei. Diversitas vero continuitatis in diversitate materiae, eo quod partes quantitatis se habent per modum materiae ad totum.

Deinde cum dicit « differentia vero »

Hic distinguit quot modis dicitur hoc nomen Differens. Assignat autem duos modos: quorum primus est, quod aliquid proprie dicitur differens secundum quod aliqua duo quae sunt « aliquid « idem entia, » idest in aliquo uno convenientia, sunt diversa: sive conveniant in aliquo uno secundum numerum, sicut Socrates sedens a Socrate non sedente: sive conveniant in aliquo uno specie, sicut Socrates et Plato in homine: sive in aliquo uno genere, sicut homo et asinus in animali: sive in aliquo uno secundum proportionem, sicut quantitas et qualitas in ente. Ex quo patet, quod differens omne est diversum, sed non convertitur. Nam illa diversa, quae in nullo conveniunt, non possunt proprie dici differentia, quia non differunt aliquo alio, sed seipsis. Differens autem dicitur, quod aliquo alio differt. Secundus modus est prout differens communiter sumitur pro diverso; et sic differentia dicuntur etiam illa, quae habent diversum genus, et in nullo communicant. Deinde docet in quibus conveniat esse differens secundum primum modum qui est proprius. Cum enim oporteat ea, quae proprie dicuntur differentia, in uno aliquo convenire; ea vero, quae conveniunt in specie, non distinguuntur nisi per accidentales differentias, ut Socrates albus vel justus, Plato niger vel musicus; quae vero conveniunt in genere et sunt diversa secundum speciem, differunt differentiis substantialibus: illa propriissime dicuntur differentia, quae sunt eadem genere et diversa secundum speciem. Omne autem genus dividitur in contrarias differentias; non autem omne genus dividitur in contrarias species. Coloris enim species sunt contrariae, scilicet album, nigrum: et differentiae etiam, scilicet congregativum et disgregativum. Animalis autem differentiae quidem sunt contrariae, scilicet rationale et irrationale: sed species animalis, ut homo et equus etc. non sunt contrariae. Illa igitur, quae propriissime dicuntur differentia, sunt quae vel sunt species contrariae, sicut album et nigrum: vel sunt species unius generis non contrariae, sed habentia contrarietatem in substantia ratione contrarii differentiarum quae sunt de substantia specierum.

Deinde cum dicit « similia dicuntur »

Ostendit quot modis dicitur simile. Circa hoc autem duo facit. Nam primo assignat quot modis dicitur simile. Secundo quot modis dicitur dissimile, ibi, « Opposite vero. » Circa primum duo facit. Primo ostendit quot modis dicitur simile. Secundo quomodo dicatur aliquid maxime simile, ibi, « Et secundum quae alterari. » Ponit autem tres modos similitudinis. Constat enim quod unum in qualitate facit simile. Passio autem est affinis qualitati, eo quod praecipue passio in mutatione qualitatis, quae est alteratio, attenditur. Unde et quaedam species qualitatis est passio et passibilis qualitas. Et propter hoc similitudo non solum attenditur secundum convenientiam in qualitate, sed secundum convenientiam in passione. Quod quidem potest esse dupliciter. Aut ex parte passionis, aut ex parte ejus ad quod passio terminatur. Sic igitur tripliciter aliqua sunt similia. Uno modo, quia patiuntur idem, sicut duo ligna, quae comburuntur, possunt dici similia. Alio modo ex hoc solo, quod patiuntur aliqua plura, similia dicuntur, sive patiantur idem, sive diversa: sicut duo homines, quorum unus fustigatur, et alter incarceratur, dicuntur similes in patiendo. Tertio modo dicuntur similia quorum una est qualitas; sicut duo albi, et duo sidera in caelo habentia similem splendorem aut virtutem.

Deinde cum dicit « et secundum »

Ostendit unde aliquid maxime dicatur simile. Quando enim sunt plures contrarietates, secundum quas attenditur alteratio, illud, quod secundum plures illarum contrarietatum est alicui simile, dicitur magis proprie simile. Sicut album, quod est calidum et siccum, dicitur magis proprie simile igni, quam saccharum, quod est calidum et humidum. Et idem est inter duo quorum utrumque est simile alicui tertio secundum unam qualitatem

magis sibi propriam, magis proprie dicitur simile ei: sicut aer magis proprie similis est igni, quam terra. Aer enim assimilatur igni in calore, quae est qualitas sibi propria, magis quam siccitas in qua assimilatur sibi terra. Consequenter dicit, quod dissimilia dicuntur per oppositum ad similia.

Deinde cum dicit « opposita dicuntur »

Hic distinguit secundarias partes pluralitatis, quae scilicet continentur sub differenti et diverso, quae sunt partes primae: et circa hoc tria facit. Primo ostendit quot modis dicuntur opposita. Secundo quot modis dicuntur contraria, ibi, « Contraria dicuntur. » Tertio quot modis dicuntur diversa specie, ibi, « Diversa vero specie. » Circa primum duo facit. Primo enim dicit quot modis dicuntur opposita; quia quatuor modis; scilicet contradictoria, contraria, privatio et habitus, et ad aliquid. Aliquid enim contraponitur alteri vel opponitur aut ratione dependentiae, qua dependet ab ipso, et sic sunt opposita relative. Aut ratione remotionis, quia scilicet unum removet alterum. Quod quidem contingit tripliciter. Aut enim totaliter removet nihil relinquens, et sic est negatio. Aut relinquit subjectum solum, et sic est privatio. Aut relinquit subjectum et genus, et sic est contrarium. Nam contraria non sunt solum in eodem subjecto, sed etiam in eodem genere.

Secundo ibi « et ex quibus »

Ponit duos modos, secundum quos potest cognosci, quod aliqua sunt opposita: quorum primus est per comparationem ad motum. Nam in quolibet motu vel mutatione, terminus a quo, opponitur termino ad quem. Et ideo ex quibus est motus, et in quae est motus, sunt opposita, ut patet in generationibus. Nam generatio albi est ex non albo, et ignis ex non igne. Secundo modo per comparatione ad subjectum. Nam illa, quae non possunt inesse simul eidem susceptibili, oportet quod adinvicem opponantur, vel ipsa, vel ea in quibus sunt. Non enim potest idem corpus simul esse album et nigrum, quae sunt contraria. Homo vero et asinus non possunt de eodem dici, quia habent in suis rationibus differentias oppositas, scilicet rationale et irrationale. Et similiter pallidum et album; quia pallidum componitur ex nigro, quod est oppositum albo. Et notandum, quod signanter dicit, eidem susceptibili: quia quaedam non possunt alicui eidem subjecto simul esse, non propter oppositionem quam habeant adinvicem, sed quia subjectum non est susceptibile utriusque; sicut albedo et musica non possunt simul inesse asino, possunt autem simul inesse homini.

Deinde cum dicit « contraria dicuntur »

Hic ostendit quot modis contraria dicuntur: et circa hoc tria facit. Quorum primum est, quod assignat modos, quibus aliqua principaliter dicuntur contraria: inter quos ponit unum primum improprium: scilicet quod aliqua dicuntur contraria, quae non possunt simul adesse eidem, licet differant secundum genus: proprie enim contraria sunt quae sunt unius generis: sicut si diceretur, quod gravitas et motus circularis non sunt in eodem subjecto. Alium modum ponit proprium secundum quod contraria dicuntur in aliquo convenientia. Conveniunt enim contraria in tribus: scilicet in eodem genere, et in eodem subjecto, et in eadem potestate. Et ideo notificat secundum ista tria, illa, quae sunt vere contraria; dicens, quod illa, quae plurimum differunt eorum quae sunt in eodem genere, dicuntur contraria, sicut album et nigrum in genere coloris. Et iterum illa, quae plurimum differunt in eodem susceptibili existentia, sicut sanum et aegrum in animali. Et iterum, quae plurimum differunt in eadem potestate contenta, sicut congruum et incongruum in grammatica. Potestates enim rationabiles ad opposita sunt. Dicit autem « plurimum » ad differentiam mediorum inter contraria, quae etiam conveniunt in eodem genere, subjecto et potestate, non tamen sunt plurimum differentia. Unde subjungit universalem rationem, secundum quam aliqua dicuntur contraria; quia scilicet eorum differentia est maxima, vel simpliciter, vel in eodem genere, vel in eadem specie. Simpliciter quidem, sicut in motu locali extrema sunt maxime distantia, sicut punctus orientis et occidentis, quae sunt extrema diametri totius orbis. In eodem genere, sicut specificae differentiae, quae dividunt genus. In eadem specie, sicut accidentales differentiae contrariae per quae differunt individua ejusdem speciei.

Secundum ponit ibi « alia vero »

Et ostendit qualiter aliqua secundario modo dicuntur contraria, propter hoc quod habent habitudinem ad ea quae principaliter sunt contraria; scilicet quia vel habent contraria in actu, sicut ignis et aqua dicuntur contraria, quia alterum est calidum et alterum frigidum; vel quia sunt susceptibilia contrariorum in potentia, sicut sanativum et aegrotativum. Vel quia sunt activa vel passiva contrariorum in potentia, ut calefactivum et infrigidativum, et calefactibile et infrigidabile. Vel quia sunt contrariorum agentia et patientia in actu, sicut calefaciens et infrigidans, calefactum et infrigidatum. Vel quia sunt expulsiones, sive abjectiones, sive acceptiones contrariorum, vel etiam habitus aut privationes eorum. Nam privatio albi opposita est privationi nigri, sicut habitus habitui. Patet ergo quod tangit triplicem habitudinem circa contraria. Una quae est subjecti in actu, vel in potentia. Alia quae est activi et passivi in actu et potentia. Tertia quae est generationis et corruptionis, vel secundum se, vel quantum ad eorum terminos, qui sunt habitus et privatio.

Tertium ponit ibi « sed quoniam »

Et ostendit qua de causa praedicta dicuntur multipliciter. Quia enim unum et ens dicuntur multipliciter, oportet quod ea quae dicuntur secundum ea, multipliciter dicantur; sicut idem et diversum, quae consequuntur unum et multa, et contrarium, quod sub diverso continetur. Et ita oportet, quod diversum dividatur secundum decem praedicamenta, sicut ens et unum.

« Diversa vero »

Hic ostendit quot modis dicantur aliqua diversa specie: et ponit quinque modos: quorum primus est, quando aliqua sunt in eodem genere, et non sunt subalterna, sicut scientia et albedo sub qualitate, licet non contra se dividantur oppositis differentiis. Secundus est, quando sunt in eodem genere, et dividuntur contra invicem per aliquam differentiam; sive differentiae sint contrariae, sive non, ut bipes et quadrupes. Tertius modus est, quando sua subjecta habent contrarietatem, utpote quae dividuntur per differentias contrarias; sive ipsa sint contraria, ut album et nigrum, quae dividuntur per congregativum et disgregativum; sive non, ut homo et asinus, quae dividuntur per rationale

et irrationale. Contraria enim oportet esse diversa specie, vel omnia, vel illa quae principaliter dicuntur esse contraria. Quartus modus est, quando sunt diversae species ultimae, eaedemque specialissimae in aliquo genere, ut homo et equus. Magis enim proprie dicuntur specie differre, quae solum specie differunt, quam quae specie et genere.

Quintus modus est, quando aliqua accidentia sunt in eodem subjecto, et tamen differunt adinvicem, eo quod impossibile est plura accidentia unius speciei in eodem subjecto esse. Eadem vero specie dicuntur per oppositum ad praedicta.

LECTIO XIII.

Modi quidam prioris et posterioris distinguuntur tripliciter: quo ad fieri, quo ad cognosci, et quo ad esse: iique ad unum reducuntur, quo aliqua secundum consequentiam priora aliis dicuntur.

ANTIQUA.

Priora et posteriora dicuntur quaedam quidem tamquam existente aliquo primo et principio in singulo genere, quod propinquius principio alicui determinato, aut simpliciter et natura, aut ad aliquid, aut ad ubi, aut ab aliquibus.

Ut hoc quidem secundum locum in existendo propinquius, aut natura alicui determinato loco, ut medio, aut ultimo, aut sicut evenit. Quod vero remotius, posterius.

Alia secundum tempus. Haec quidem enim eo quod remotiora ab ipso nunc, ut in factis. Priora namque troica mediis, quia remotiora ab ipso nunc. Alia affiniora ipsi nunc ut in futuris. Prius enim Nemea Pythion, quia propinquius nunc: et ipso nunc ut principio et primo usi sunt.

Alia secundum motum. Propinquius enim primo moventi est prius. Ut puer viro. Principium autem, et id quoddam simpliciter est. Alia secundum potestatem. Excedens enim potestate prius est, et quod est potentius. Tale vero est, cujus secundum praevoluntatem sequi est necesse alterum, et posterius quia non movente illo non moveatur, et movente moveatur: et est praevoluntas principium.

Alia secundum ordinem; et ea sunt quaecumque ad aliquid unum determinatum distant secundum rationem, ut parastata, et tritostata, et paranitae nitis. Hic quidem enim, qui sumitur; illic autem, quae media, principium. Ergo ea priora dicuntur hoc modo.

Alio vero modo quod cognitione est prius, ut simpliciter prius. Horum autem aliter et quae secundum rationem, et quae secundum sensum. Nam secundum rationem universalia priora, secundum autem sensum singularia.

Et secundum rationem accidens toto prius, ut musicum, musico homine. Non est enim ratio tota sine parte; et non contingit musicum esse non existente aliquo musico.

Amplius priora dicuntur priorum passiones, ut rectitudo laevitate. Hoc enim lineae secundum se passio, illud vero superficiei. Alia quidem sic dicuntur priora et posteriora.

Alia vero secundum naturam et secundum substantiam, quaecumque contingit esse sine aliis, et alia non sine illis. Qua divisione usus est Plato. Et quoniam esse multipliciter dicitur, primum quidem subjectum prius, propter quod substantia prius. Deinde aliter quae sunt potestate et perfectione. Nam alia potestate priora, alia perfectione: ut secundum potestatem quidem dimidietas, toto: et pars, toto: et materia, quam substantia. Secundum perfectionem vero, posterius. Nam dissoluta, secundum actum erunt.

Modo itaque quodam, omnia prius et posterius dicta secundum haec dicuntur. Alia namque secundum generationem sine aliis esse contingit, ut totum partibus. Alia secundum corruptionem, ut pars toto. Similiter autem et alia.

RECENS.

Priora et posteriora dicuntur, uno quidem modo tamquam aliquo primo et principio in quoque genere existente, eo quod propinquius est principio cuidam determinato, aut simpliciter et natura, aut ad aliquid, aut ubi, aut ab aliquibus: utputa quaedam secundum locum, eo quod propinquiora sunt alicui loco natura determinato, medio videlicet, aut ultimo, aut ad quodcumque: quod vero remotius, est posterius.

Quaedam, secundum tempus: aliqua enim, eo quod remotiora a Nunc sunt; ut de eis quae facta sunt: Trojana enim priora sunt Persicis, quoniam remotius a Nunc distant. Aliqua vero, eo quod propinquiora ipsi Nunc sunt; ut de futuris: prius enim festum Nemeum est quam Pythicum, quoniam propinquius ipsi Nunc est, ut principio et primo ipso Nunc posito.

Quaedam secundum motum: quod enim propinquius primo moventi est, prius est: ut puer, viro. Etenim quoddam et hoc simpliciter principium est.

Quaedam secundum potentiam: quod enim excellit potentia et fortius est, prius est. Tale vero est, cujus ad electionem alterum posterius sequatur necesse est: ita ut non movente illo, non moveatur, et movente moveatur: electio enim principium est.

Quaedam, secundum ordinem: haec vero sunt, quaecumque ab aliquo uno determinato proportionaliter distant, ut in tripudiis, qui secundum locum obtinet, prior est eo qui tertium tenet, et paranete, quam nete: illic enim tripudii ductor, hic vero media, principium est. Haec itaque hoc modo priora dicuntur. Alio vero modo, quod cognitione prius, tanquam et simpliciter prius.

Horum autem aliter ea quae secundum rationem, atque ea quae secundum sensum. Secundum rationem enim universalia priora; secundum sensum vero, singularia: et secundum rationem accidens toto prius: ut musicum, homine musico. Non enim erit ratio tota absque parte: tametsi non contingit musicum esse, si non sit aliquis musicus.

Item, priora dicuntur, passiones priorum, ut rectitudo laevitate: istud enim lineae per se passio, hoc vero superficiei.

Quaedam igitur ita priora dicuntur. Quaedam vero secundum naturam et substantiam, quaecumque contingunt absque aliis esse; ista vero sine illis minime: qua divisione usus est Plato.

Quum autem ipsum Esse multipliciter dicatur, primo quidem subjectum est prius, propter quod substantia prior. Deinde aliter quae secundum potentiam, et quae secundum actum. Quaedam enim secundum potentiam priora sunt, quaedam vero secundum actum: veluti secundum potentiam quidem, dimidia quam tota, et particula quam totum, et materia quam substantia; secundum actum vero, posterior: dissoluto etenim, secundum actum erit.

Quodam modo igitur omnia quaecumque prius et posterius dicuntur, secundum haec dicuntur. Quaedam enim secundum generationem contingit absque aliis esse, ut totum partibus: quaedam vero secundum corruptionem, ut pars, toto. Similiter etiam cetera.

Postquam distinxit nomina, quae significant partes unius, hic distinguit nomina significantia ordinem, scilicet prius et posterius. Unum enim quemdam ordinem importat, eo quod uni esse est principium esse, ut supra dictum est. Et circa hoc duo facit. Primo assignat rationem communem prioris et posterioris. Secundo distinguit diversos modos prioris et posterioris secundum communem rationem, ibi, « Ut hoc quidem secundum locum. » Dicit ergo primo, quod significatio prioris dependet a significatione principii. Nam principium in unoquoque genere est id, quod est primum in genere. Prius autem dicitur, quod est propinquius alicui determinato principio. Hujusmodi autem ordo principii, et ejus, quod est principio propinquum, potest attendi multipliciter. Aut enim aliquid est principium et primum simpliciter et secundum naturam, sicut pater est principium filii. Aut est principium « ad aliquid, » idest per ordinem ad aliquid extrinsecum; sicut dicitur id, quod est secundum se posterius, esse prius quantum ad aliquid; vel quantum ad cognitionem, vel perfectionem, vel dignitatem, vel aliquo tali modo. Vel etiam dicitur aliquid esse principium et prius quantum ad ubi. Aut etiam aliquibus aliis modis.

Deinde cum dicit « ut hoc »

Distinguit modos diversos, quibus dicitur aliquod prius et posterius. Et quia prius et posterius dicuntur in ordinem ad principium aliquod, principium autem est, ut supra dictum est, quod est primum in esse, aut in fieri, aut in cognitione: ideo pars ista dividitur in partes tres. In prima dicit quomodo dicitur aliquid esse prius secundum motum et quantitatem; nam ordo in motu, sequitur ordinem in quantitate. Per prius enim et posterius in magnitudine, est prius et posterius in motu, ut dicitur in quarto Physicorum. Secundo ostendit, quomodo aliquid dicitur prius altero in cognitione, ibi, « Alio vero modo. » Tertio, quomodo dicitur aliquid altero prius in essendo, idest secundum naturam, ibi, « Alia vero secundum naturam. » Circa primum duo facit. Primo ostendit quomodo aliquid sit prius et posterius secundum quantitatem in rebus continuis. Secundo, quomodo in rebus discretis, ibi, « Alia secundum ordinem. » Et circa primum ponit tres modos. Primus modus attenditur secundum ordinem in loco; sicut aliquid dicitur esse prius secundum locum in hoc, quod est propinquius alicui loco determinato; sive ille locus determinatus accipiatur ut medium in aliqua magnitudine, sive ut extremum. Potest enim in ordine locali accipi ut principium, centrum mundi, ad quod feruntur gravia: ut sic ordinemus elementa, dicentes terram esse primum, aquam secundum etc. Et potest etiam accipi ut principium etiam ipsum caelum, ut si dicamus ignem esse primum, aerem secundum, et sic deinceps. Propinquitas autem ad principium in loco, quidquid sit illud, potest esse dupliciter. Uno modo secundum ordinem naturalem: sicut aqua propinquior est medio naturaliter quam aer, aer vero propinquior extremo, scilicet caelo. Alio modo « sicut evenit, » idest secundum quod ordinantur aliqua in loco a casu, vel a quacumque causa praeter naturam; sicut in lapidibus superpositis invicem in acervo, supremus est prior uno ordine, et alio est prior infimus. Et sicut id quod est propinquius principio, est prius, ita quod remotius a principio, est posterius.

« Alia secundum tempus »

Secundus modus attenditur secundum ordinem temporis; quem ponit, dicens, quod alia dicuntur priora secundum tempus, et diversimode. Quaedam namque dicuntur priora, eo quod sunt remotiora a praesenti nunc, ut accidit « in factis, » idest in praeteritis. Bella enim trojana dicuntur priora bellis Medis et Persicis, quibus Xerses res Persarum et Medorum Graeciam expugnavit, quia remotiora sunt a praesenti nunc. Quaedam vero dicuntur priora, quia sunt affiniora vel propinquiora ipsi nunc; sicut dicitur quod prius est Menelaus Pyrrho, quia propinquius alicui nunc praesenti, respectu cujus utrumque erat futurum. Videtur autem haec litera falsa esse, quia utrumque erat praeteritum tempore Aristotelis quando haec sunt scripta. In Graeco autem habetur, quod prius est Nemea Pythion, quae quidem erant duae nundinae vel duo festa, quorum unum erat propinquius illi nunc quo haec scripta sunt, cum tamen utrumque esset futurum. Patet autem quod in hoc utimur ipso nunc, ut principio et primo in tempore; quia per propinquitatem vel remotionem respectu ejus, dicimus aliquid esse prius vel posterius. Et hoc necessarium est dicere secundum ponentes aeternitatem temporis. Non enim potest accipi hac positione facta, aliquod principium in tempore, nisi ab aliquo nunc, quod est medium praeteriti et futuri, ut ex utraque parte tempus in infinitum procedat.

« Alia secundum motum »

Tertius modus est secundum ordinem in motu: et hoc primo ponit quantum ad naturalia; dicens, quod aliqua dicuntur esse priora secundum ordinem in motu. Illud enim, quod est propinquius primo moventi, est prius; sicut puer est prius viro, quia est propinquior primo, scilicet generanti. Et hoc etiam prius dicitur per propinquitatem ad aliquod principium. Id enim, scilicet movens et generans, est principium quodammodo, non qualitercumque, sicut in loco accidebat, sed simpliciter et secundum naturam. Secundo ponit hunc ordinem motus etiam in rebus voluntariis; dicens, quod quaedam priora dicuntur secundum potestatem, sicuti homines, qui sunt in potestatibus constituti. Ille enim, qui excedit potestate, et qui est potentior, dicitur esse prior. Et hic est ordo dignitatis. Patet autem, quod hic ordo etiam est secundum motum, quia potentius et potestate excedens est secundum « cujus praevoluntatem, » idest propositum, necesse est sequi aliquid, quod est eo posterius in movendo; ita scilicet quod non movente illo potentiori vel priori, non moveatur posterius, et movente moveatur. Sicut se habet princeps in civitate. Nam ex ejus imperio moventur alii ad exequendum imperata; eo vero non imperante, non moventur. Et patet, quod hoc etiam prius dicitur propter propinquitatem ad aliquod principium. Nam « praevoluntas, » idest propositum imperantis, hic accipitur ut principium, cui propinquiores sunt, et per consequens priores, per quos propositum et imperium principis ad subditos defertur.

Deinde cum dicit « alia secundum ordinem »

Ponit modum secundum ordinem in rebus discretis; dicens, quod alia dicuntur priora secundum ordinem, qui invenitur in aliquibus rebus tantummodo quodam ordine associatis sibi, non per continuitatem, ut in praecedentibus accidebat. Hujusmodi autem sunt, quae distant ab aliquo uno de-

terminato secundum aliquam rationem determinatam, ut parastata, tritostata. Parastata est prius tritostata. Parastata dicitur ille, qui stat juxta aliquem, puta regem. Tritostata autem ille, qui stat tertius ab eo. Unde alia litera habet, « Praestans, « tertio stante prius est. » Patet autem, quod alia ratio distantiae est distare ut secundum, vel tertium. Et similiter paranetae sunt priores netis. In chordis enim hypatae dicuntur quae sunt graves, nitae vero acutae dicuntur, mediocres autem vocantur mesae. Paranitae autem dicuntur quae sunt juxta nitas mesis propinquiores. Patet etiam, quod hic dicitur etiam esse aliquid prius per propinquitatem ad aliquod principium. Sed differenter in utroque praedictorum exemplorum: quia in illis, scilicet parastata et tritostata, accipitur principium id quod est verum initium et extremum, scilicet ille, qui est summus inter alios vel vertex aliorum, ut rex vel aliquis alius talis. Sed in chordis accipitur ut principium, medium, et media chorda quae dicitur mesa, cui propinquiores dicuntur paranitae, et per hoc priores dicuntur nitis. Ista ergo dicuntur priora per hunc modum, scilicet per ordinem quantitatis vel continuae vel discretae.

Secundo ibi « alio vero »

Ostendit quomodo aliquid dicitur prius altero in cognitione. Illud autem prius est cognitione, quod etiam prius est simpliciter, non secundum quid, sicut erat in loco: nam res per sua principia cognoscitur. Sed, cum cognitio sit duplex, scilicet intellectus vel rationis, et sensus, aliter dicimus aliqua priora secundum rationem, et aliter secundum sensum. Ponit autem tres modos, secundum quos aliquid est prius ratione sive cognitione intellectiva; quorum primus est secundum quod universalia sunt priora singularibus, licet in cognitione sensitiva accidat e converso. Ibi enim singularia sunt priora. Ratio enim est universalium, sensus autem singularium. Unde sensus non cognoscit universalia nisi per accidens, inquantum cognoscit singularia, de quibus universalia praedicantur. Cognoscit enim hominem inquantum cognoscit Socratem, qui est homo. E contrario autem intellectus cognoscit Socratem inquantum cognoscit hominem. Semper autem quod est per se est prius eo quod est per accidens.

Secundum modum ponit « et secundum »

Dicit, quod secundum rationem prius est « ac« cidens quam totum, » idest quam compositum ex subjecto et accidente; et musicus homo cognosci non potest sine ratione hujus partis, quod est musicum. Eodem modo quaecumque alia simplicia sunt priora secundum rationem compositis, cum in sensu sit e converso. Nam sensui primo composita offeruntur.

Tertium modum ponit ibi « amplius priora »

Dicit, quod priora dicuntur etiam secundum rationem, passiones (1), sicut rectitudo habetur prior laevitate. Rectitudo enim est per se passio lineae, laevitas autem superficiei, linea vero naturaliter est prior superficie. Secundum autem sensum prior est superficies linea, et passiones compositorum passionibus simplicium. Haec igitur dicuntur priora per hunc modum, scilicet per ordinem cognoscendi.

(1) *Supple* priorum.

Deinde cum dicit « alia vero »

Ponit modos, quibus dicitur aliquid prius secundum ordinem in essendo: et circa hoc duo facit. Primo ponit tres modos, quibus dicitur aliquid esse prius in essendo. Secundo reducit eos ad unum, ibi, « modo itaque quodam. » Dicit ergo primo, quod quaedam dicuntur esse priora, « secundum naturam et substantiam, » idest secundum naturalem ordinem in essendo. Et hoc tripliciter. Primo ratione comitatis aut dependentiae: secundum quod priora dicuntur, quae possunt esse sine aliis et illa non possunt esse sine eis. Et hoc est prius a quo non convertitur essendi consequentia, ut dicitur in praedicamentis. Et « hac divisione, » idest isto modo prioris et posterioris contra alios diviso usus est Plato. Voluit enim quod propter hoc universalia essent priora in essendo quam singularia, et superficies quam corpora, et lineae quam superficies, et numerus quam omnia alia. Secundus modus attenditur secundum ordinem substantiae ad accidentis. Quia enim ens multipliciter dicitur, et non univoce, oportet, quod omnes significationes entis reducantur ad unam primam, secundum quam dicitur ens, quod est subjectum aliorum entium per se existens. Et propter hoc primum subjectum dicitur esse prius: unde substantia prius est accidente. Tertius modus attenditur secundum divisionem entis in actum et potentiam. Nam uno modo dicitur aliquid esse prius secundum potentiam et alio modo secundum actum: secundum potentiam quidem dimidium rei est prius re ipsa, et quaelibet pars toto, et materia « quam substan« tia, » idest quam forma. Haec enim omnia sic comparantur ad ea, respectu quorum sic dicuntur priora, ut potentia ad actum: secundum actum vero dicuntur praedicta esse posteriora. Nam praedicta non efficiuntur in actu nisi per dissolutionem. Resoluto enim toto in partes, incipiunt partes esse in actu.

Deinde cum dicit « modo itaque »

Concludit, quod omnes modi prioris et posterioris possunt reduci ad hos ultimos modos, et praecipue ad primum, prout prius dicitur quod potest esse sine aliis, et non e converso. Quaedam enim possunt esse sine aliis secundum generationem, per quem modum totum est prius partibus: quia, quando jam totum generatum est, partes non sunt in actu, sed in potentia. Quaedam vero contingit esse sine aliis secundum corruptionem, sicut pars sine toto, quando est jam totum corruptum et dissolutum in partes. Et similiter etiam alii modi prioris et posterioris ad hunc modum reduci possunt. Constat enim, quod priora non dependent a posterioribus, sicut e converso. Unde omnia priora aliquo modo possunt esse sine posterioribus, et non e converso.

LECTIO XIV.

Potentiae et possibilis, et impotentiae et impossibilis, proprie et improprie, ratio ac modi exponuntur, iique ad unum reducuntur.

ANTIQUA.

Potestas dicitur alia quidem principium motus aut mutationis in diverso, inquantum diversum, ut aedificativa potestas, quae non existit in aedificato. Sed ars medicinalis est potentia et existit in sanato, sed non inquantum sanatum est. Ergo totaliter principium permutationis aut motus dicitur potestas in diverso, inquantum diversum.

Alia diverso inquantum diversum. Nam secundum quam patiens patitur aliquid, quandoque quidem si quodcumque pati sit possibile, dicimus esse potens pati. Quandoque vero non secundum omnem passionem, sed si secundum excellentiorem.

Amplius alia bene hoc perficiendi aut secundum praevoluntatem, idest electionem. Nam quandoque solum progredientes aut dicentes, non bene vero, aut non ut maluerunt, non dicimus posse dicere aut vadere. Similiter autem et in pati.

Amplius quicumque habitus, secundum quos impassibilia omnino et immutabilia, aut non facile in pejus mobilia potestas dicuntur. Franguntur autem et conteruntur, curvantur et omnino corrumpuntur, non per potentiam, sed per non potentiam et alicujus defectionem. Impassibilia vero talium, quae vix et paulatim patiuntur propter potentiam et posse aliquo modo habere.

Dicta vero potestate, toties et possibile dicetur: uno quidem modo, quod habet motus principium, aut mutationis. Etenim stativum possibile quoddam in diverso, inquantum est diversum. Alio vero modo siquidem ab eo aliud potestatem habet talem.

Alio si habet permutari in quolibet secundum potestatem sive in pejus, sive in melius. Etenim corruptibile, esse videtur possibile corrumpi: aut utique non corrumpi, si erat impossibile. Nunc autem quamdam dispositionem habet et causam talis passionis et principium. Aliquando quidem igitur per habere aliquid videtur, aliquando per privari, tale esse.

Sed, si privatio est habitus aliquo modo in habendo, omnia utique erunt aliquid. Ens vero dictum aequivoce. Quare in habendo privationem aliquam et principium, est possibile: et habendo hujusmodi privationem, si contingit habere privationem.

Alio in non habendo ipsius potestatem aut principium in alio, inquantum est aliud, corruptivum.

Amplius autem ea omnia aut ex solo accidere fieri aut non fieri, aut bene. Nam in inanimatis est talis potestas ut in organis. Aliam enim dicunt posse sonare lyram, aliam non, si est non bene sonans.

Impotentia autem est privatio potentiae et talis principii sublatio quaedam, qualis dicta est, aut omnino, aut in apto nato, aut quando aptum natum est jam habere. Non enim similiter dicuntur impossibile generare puerum et virum et eunuchum.

Amplius autem secundum potentiam utramque est impotentia opposita ei quae solum mobili, et ei quae bene mobili.

Impossibilia vero haec quidem secundum impotentiam eam dicuntur; alia, alio modo, ut possibile et impossibile. Impossibile quidem, cujus contrarium de necessitate est verum: ut diametrum commensurabilem esse impossibile, quia falsum tale, cujus contrarium non solum verum, sed et necesse, non commensurabilem esse. Ergo commensurabile non solum falsum, sed ex necessitate falsum.

Contrarium vero huic possibile, quando non necesse est contrarium falsum esse. Ut sedere hominem possibile, non enim ex necessitate non sedere falsum. Ergo possibile est uno modo sicut dictum est, quod non ex necessitate falsum significat. Alio modo verum esse, alio contingens verum jam.

Secundum metaphoram autem quae in geometria dicitur potentia. Haec quidem igitur possibilia non secundum potentiam.

Quae vero secundum potentiam omnia dicuntur ad primam unam, et ea est principium mutationis in alio inquantum aliud. Alia namque dicuntur possibilia, haec quidem

RECENS.

Potentia dicitur, quaedam quidem principium motus aut transmutationis in altero, aut prout alterum est; ut aedificativa potentia est, quae non inest in aedificato: sed ars medendi, quum sit potentia, inerit tamen in eo qui sanatur, sed non prout sanatur.

Quaedam igitur, omnino principium transmutationis aut motus dicitur potentia in altero, aut prout alterum est. Quaedam vero, ab altero, aut prout alterum est: secundum quam enim, quod patitur, aliquid patitur, quandoque, si quid quodcumque pati possibile est, dicimus illud posse pati; quandoque vero non secundum omnem passionem, sed si ad melius.

Item, est potentia bene quippiam efficiendi, aut secundum electionem. Aliquando enim eos qui solum ambularunt, aut dixerunt, non autem bene, nec ut proposuerunt, non dicimus posse dicere, aut ambulare. Similiter quoque de pati.

Item, quicumque habitus, secundum quos impassibilia omnino, aut immutabilia sint, aut non facile in deterius moveantur, potentiae dicuntur. Franguntur namque, et conteruntur, et flectuntur, et omnino corrumpuntur, non propter posse, sed propter non posse, et in aliquo deficere. Impassibilia vero a talibus sunt, quae propter potentiam, et posse, et aliquatenus se habere, vix et parum patiuntur.

Quum autem potentia tot modis dicatur, potens quoque uno quidem modo dicetur, quod principium habet motus aut transmutationis (etenim sedativum potens quid est) in altero, aut prout alterum est. Alio vero, si quid ejus aliud talem potentiam habet. Alio vero, si quid in quodcumque transmutationis, sive in pejus, sive in melius, potentiam habeat. Etenim quod corrumpitur, videtur possibile esse corrumpi: aliter non corrumperetur, si impossibile esset. Nunc autem habet quamdam dispositionem, causam et principium hujuscemodi passionis. Quandoque enim propterea quod habet, quandoque propterea quod privatur, tale videtur esse. Quodsi privatio habitus quodammodo est, omnia propterea quod habent, profecto aliquid erunt. Aequivoce autem dicimus, ipsum ens: quare propterea quod habet habitum quendam et principium, possibile est: et propterea quod habet hujus privationem, si possibile est privationem habere. Alio autem modo, propterea quod non habet ejus potentiam aut principium in altero, aut prout alterum, corruptiva.

Item haec omnia, aut eo quod solum contingant haec fieri, aut non fieri, aut eo quod bene. Etenim inanimatis etiam talis potentia inest, ut instrumentis. Aliquam enim posse sonare lyram ajunt, aliquam minime, si non bene sonans est. Impotentia vero, potentiae privatio est, et quaedam talis principii ablatio, quale diximus: aut omnino, aut ab eo qui natura aptus est habere, aut et quum natura aptus sit jam habere. Non enim similiter dicamus impossibile esse, puerum generare, et virum, et eunuchum.

Item, utrique potentiae est impotentia opposita; et ei quae solum motiva est, et ei quae bene motiva est. Impossibilia quoque quaedam secundum hanc impotentiam dicuntur, quaedam alio modo, uti possibile et impossibile.

Impossibile quidem, cujus contrarium necessario verum est: veluti diametrum commensurabilem esse, impossibile est: quoniam falsum hujuscemodi est, et cujus contrarium non solum verum, sed necessarium quoque est ut incommensurabilis sit. Commensurabile igitur non solum falsum, sed necessario etiam falsum est. Ipsum vero possibile huic contrarium, quum non sit necessarium, contrarium falsum esse: ut sedere hominem possibile est: non enim necessario non sedere falsum est.

Possibile itaque uno quidem modo significat, ut dictum est, quod non necessario falsum est: alio vero, ipsum verum esse: alio autem, contingens verum esse: metaphorice autem quae est in geometria potentia [quadratum] dicitur.

Haec igitur possibilia, non secundum potentiam. Quae autem dicuntur secundum potentiam, omnia ad primam dicuntur: haec autem est principium transmutationis in altero, aut

eorum in habendo aliquid aliud talem potentiam, illa vero in non habendo, alia in sic habendo. Similiter autem et impossibilia. Quare propria definitio primae potentiae erit principium permutationis in alio inquantum aliud.

prout alterum est. Cetera namque possibilia dicuntur: quaedam eo quod eorum aliquid talem potentiam habet; quaedam eo quod non habent; quaedam eo quod sic habent. Similiter etiam impossibilia.

Quare propria primae potentiae definitio profecto erit, principium transmutativum in altero, aut prout alterum est.

Postquam distinxit nomina significantia partes unius, hic incipit distinguere nomina significantia partes entis: et primo secundum quod ens dividitur per actum et potentiam. Secundo, prout dividitur ens in decem praedicamenta, ibi, « Quantum vero « dicitur quod est divisibile. » Circa primum distinguit hoc nomen potentia vel potestas. Nomen autem actus praetermittit, quia ejus significationem sufficienter explicare non poterat, nisi prius natura formarum esset manifesta, quod faciet in octavo et nono. Unde statim in nono simul determinat de potentia et actu. Dividitur ergo pars ista in partes duas: in prima ostendit quot modis dicitur potentia. In secunda reducit omnes ad unum primum, ibi, « Quae vero secundum potentiam. » Circa primum duo facit. Primo distinguit hoc nomen, potentia. Secundo hoc nomen, impotentia, ibi, « Impotentia autem. » Circa primum duo facit. Primo ponit modos potentiae. Secundo modos possibilis, ibi, « Dicta vero potestate. » Ponit ergo in prima parte quatuor modos potentiae vel potestatis. Quorum primus est, quod potentia dicitur principium motus et mutationis in alio inquantum est aliud. Est enim quoddam principium motus vel mutationis in eo quod mutat, ipsa scilicet materia: vel aliquod principium formale, ad quod consequitur motus, sicut ad formam gravis vel levis sequitur motus sursum aut deorsum. Sed hujusmodi principium non potest dici de potentia activa, ad quam pertinet motus ille. Omne enim quod movetur, ab alio movetur. Neque aliquid movet seipsum nisi per partes, inquantum una pars ejus movet aliam, ut probatur in 8 Physicorum. Potentia igitur, secundum quod est principium motus in eo in quo est, non comprehenditur sub potentia activa, sed magis sub passiva. Gravitas enim in terra non est principium ut moveat, sed magis ut moveatur. Potentia igitur activa motus oportet quod sit in alio ab eo quod movetur, sicut aedificativa potestas non est in aedificato, sed magis in aedificante. Ars autem medicinalis, quamvis sit potentia activa, quia per eam medicus curat, contingit tamen quod sit in aliquo sanato, non inquantum est sanatum, sed per accidens, inquantum accidit eidem esse medicum et sanatum. Sic igitur universaliter loquendo, potestas dicitur uno modo principium mutationis aut motus in alio, inquantum est aliud.

Secundum modum ponit ibi « alia diverso »

Dicit, quod quodam alio modo dicitur potestas principium motus vel mutationis ab altero inquantum est aliud. Et haec est potentia passiva, secundum quam patiens aliquid patitur. Sicut enim omne agens et movens, aliud a se movet, et in aliud a se agit; ita omne patiens, ab alio patitur: et omne motum, ab alio movetur. Illud enim principium, per quod alicui competit ut moveatur vel patiatur ab alio, dicitur potentia passiva. Posse autem pati ab alio dicitur dupliciter. Aliquando quidem, quicquid sit illud, quod aliquid potest pati, dicimus ipsum esse possibile ad illud patiendum, sive sit bonum, sive malum. Aliquando vero non dicitur aliquid potens ex eo quod potest pati aliquod malum, sed ex hoc quod potest pati aliquod excellentius. Sicut, si aliquis potest vinci, non dicimus potentem; sed si aliquis potest doceri vel adjuvari, dicimus eum potentem. Et hoc ideo, quia posse pati aliquem defectum quandoque attribuitur impotentiae; et posse non pati idem, attribuitur potentiae, ut infra dicetur. Alia tamen litera habet, « Aliquando autem non secundum omnem passio« nem, sed utique in contrarium. » Quod quidem sic debet intelligi. Improprie enim dicitur pati, quicquid recipit aliquam perfectionem ab aliquo, sicut intelligere dicitur quoddam pati. Proprie autem pati dicitur quod recipit aliquid cum sui transmutatione ab eo quod est ei naturale. Unde et talis passio dicitur esse abjiciens a substantia. Hoc autem non potest fieri nisi per aliquod contrarium. Unde, quando aliquid patitur, secundum quod est contrarium suae naturae vel conditioni, proprie pati dicitur. Secundum quod etiam aegritudines passiones dicuntur. Quando vero aliquis recipit id quod est ei conveniens secundum suam naturam, magis dicitur perfici quam pati.

Tertium modum ponit ibi « amplius alia »

Dicit, quod alia potestas dicitur, quae est principium faciendi aliquid non quocumque modo, sed bene, aut secundum « praevoluntatem, » idest secundum quod homo disponit. Quando enim aliqui progrediuntur vel loquuntur, sed non bene, aut non secundum quod volunt, dicuntur non posse loqui aut progredi. Et « similiter est in pati. » Dicitur enim aliquid posse pati illud quod bene potest pati. Sicut dicuntur aliqua ligna combustibilia, quia de facili comburuntur, et incombustibilia, quae non possunt de facili comburi.

Quartum modum ponit ibi « amplius quicum« que »

Dicit, quod etiam potestas dicuntur omnes habitus sive formae vel dispositiones, quibus aliqua dicuntur vel redduntur omnino impassibilia, vel immobilia, aut non de facili mobilia in pejus. Quod enim in pejus mutentur, sicut quod frangantur, vel curventur, vel conterantur, vel qualitercumque corrumpantur, non inest corporibus per aliquam potentiam, sed magis per impotentiam et defectum alicujus principii, quod corrumpenti resistere non potest. Nunquam enim corrumpitur aliquid nisi propter victoriam corrumpentis supra ipsum. Quod quidem contingit ex debilitate propriae virtutis. Illis vero, quae non possunt tales defectus pati, « aut vix aut paulatim, » idest tarde vel modicum patiuntur, accidit eis propter potentiam, et in eo quod habent « aliquo modo posse, » idest cum quadam perfectione, ut non superentur a contrariis. Et per hunc modum dicitur in Praedicamentis, quod durum vel sanativum significat potentiam naturalem non patiendi a corrumpentibus. Molle autem et aegrotativum impotentiam.

Deinde cum dicit « dicta vero »

Ponit modos possibilis correspondentes praedictis modis potestatis. Primo autem modo potestatis respondent duo modi possibilis. Secundum potestatem enim activam aliquid dicitur potens agere dupliciter. Uno modo, quia ipse per seipsum agit immediate. Alio modo, quia agit mediante altero, cui potentiam suam communicat, sicut rex agit per ballivum. Dicit ergo, quod, cum potentia tot modis dicatur, possibile etiam et potens pluribus modis dicetur. Uno quidem modo, quod habet principium activum mutationis in seipso « sicut stativum vel « sistitivum, » idest id quod facit aliud stare, dicitur esse potens ad sistendum aliquid aliud diversum ab eo. Alio vero modo, quando ipse non immediate operatur, sed aliud habet ab eo talem potestatem, ut possit immediate agere.

Deinde cum dicit « alio si »

Secundo ponit secundum modum respondentem secundo modo potentiae, idest potentiae passivae; dicens, quod alio modo a praedicto dicitur possibile sive potens, quod potest mutari in aliquid, quicquid sit illud; scilicet sive possit mutari in pejus, sive in melius. Et secundum hoc, aliquid dicitur corruptibile, quia « potest corrumpi, » quod est in pejus mutari: vel non corruptibile, quia potest non corrumpi, si sit impossibile illud ipsum corrumpi. Oportet autem illud, quod est possibile ad aliquid patiendum, habere in se quamdam dispositionem, quae sit causa et principium talis passionis; et illud principium vocatur potentia passiva. Principium autem passionis potest inesse alicui passibili dupliciter. Uno modo per hoc, quod habet aliquid; sicut homo est possibilis pati infirmitatem propter abundantiam alicujus inordinati humoris in ipso. Alio vero modo est aliquid potens pati per hoc, quod privatur aliquo, quod posset repugnare passioni; sicut si homo dicatur potens infirmari propter subtractionem fortitudinis et virtutis naturalis. Et haec duo oportet esse in quolibet potente pati. Nunquam enim aliquid pateretur, nisi esset in eo subjectum, quod esset receptivum dispositionis, vel formae, quae per passionem inducitur; et nisi esset debilitas virtutis in patiente ad resistendum actioni agentis. Hi enim duo modi principii patiendi possunt reduci in unum, quia potest privatio significari ut habitus. Et sic sequetur, quod privari sit habere privationem. Et ita uterque modus erit in aliquid habendo. Quod autem privatio possit significari ut habitus, et ut aliquid habitum, ex hoc contingit, quod ens aequivoce dicitur. Et secundum unum modum et privatio et negatio dicitur ens, ut habitum est in principio quarti. Et sequitur quod etiam negatio et privatio possunt significari ut habitus. Et ideo possumus universaliter dicere, quod aliquid possibile sit pati propter hoc quod habet in se quemdam habitum et quoddam principium passionis; cum etiam privari sit habere aliquid, si contingat privationem habere.

Deinde cum dicit « alio in »

Tertium modum ponit hic; et respondet quarto modo potentiae, secundum quod potentia dicebatur inesse alicui, quod non potest corrumpi, vel in pejus mutari. Dicit ergo, quod alio modo dicitur possibile vel potens, inquantum non habet potestatem vel principium aliquod ad hoc quod corrumpatur. Et hoc dico ab alio inquantum est aliud; quia secundum hoc aliquid dicitur potens et vigorosum, quod ab exteriori vinci non potest, ut corrumpatur.

Deinde cum dicit « amplius autem »

Quartum modum ponit, qui respondet tertio modo potentiae, secundum quem dicebatur potentia ad bene agendum vel patiendum. Dicit ergo, quod secundum praedictos modos, qui pertinent ad agendum vel patiendum, potest dici aliquid potens vel ex eo solum, quod aliquid accidit fieri vel non fieri, vel ex eo quod accidit etiam bene fieri. Sicut etiam dicitur potens agere, quia potest bene et faciliter agere, vel quia potest agere simpliciter. Et similiter potens pati et corrumpi, quia de facili hoc pati potest. Et iste modus potestatis etiam invenitur in rebus inanimatis « ut in organis, » idest in lyra et musicis instrumentis. Dicitur enim quod aliqua lyra potest sonare, quia bene sonat; alia non potest sonare, quia non bene sonat.

Deinde cum dicit « impotentia autem »

Ostendit quot modis dicitur impotentia; et circa hoc duo facit. Primo distinguit hoc nomen impotentia. Secundo hoc nomen impossibile, ibi, « Impossibilia vero. » Circa primum duo facit. Primo enim ostendit communem rationem hujus nominis impotentia. Secundo ostendit quot modis dicatur, ibi, « Amplius autem. » Dicit ergo primo quod impotentia est privatio potentiae. Ad rationem autem privationis duo requiruntur: quorum primum est remotio habitus oppositi. Id autem, quod opponitur impotentiae, est potentia. Unde, cum potentia sit quoddam principium, impotentia erit sublatio quaedam talis principii, qualis dicta est esse potentia. Secundum quod requiritur, etiam, quod privatio proprie dicta sit circa determinatum subjectum et determinatum tempus. Improprie autem sumitur absque determinatione subjecti et temporis. Non enim caecum proprie dicitur nisi quod est aptum natum habere visum, et quando est natum habere visum. Impotentia autem sic dicta dicit remotionem potentiae, « aut omnino, » idest universaliter, ut scilicet omnis remotio potentiae impotentia dicatur, sive sit aptum natum habere, sive non: aut dicitur remotio in eo quod est aptum natum habere quandocumque, aut solum tunc quando aptum natum est habere. Non enim similiter accipitur impotentia, cum dicimus puerum non posse generare, et cum virum et eunuchum simul. Puer enim dicitur impotens generare, quia subjectum est aptum ad generandum, non tamen pro illo tempore. Vir autem eunuchus dicitur impotens ad generandum, quia pro illo tempore esset quidem aptus, non tamen potest, quia caret principiis activis generationis. Unde hic magis salvatur ratio privationis. Mulus autem vel lapis dicitur impotens ad generandum, quia non potest nec etiam habet aptitudinem in subjecto existentem.

Deinde cum dicit « amplius autem »

Dat intelligere impotentiae modos per oppositum ad modos potentiae. Sicut enim potentia est duplex, scilicet activa et passiva: et iterum utraque aut ad agendum et patiendum simpliciter, aut ad bene agendum et patiendum; ita secundum utramque potentiam est impotentia opposita. Et « solum « mobili et bene mobili » idest potentiae activae, quae ad movendum simpliciter, vel bene movendum: et potentiae passivae, quae est ad moveri simpliciter, vel bene moveri.

Deinde cum dicit « impossibilia vero »

Ostendit quot modis dicitur impossibile: et circa hoc duo facit. Primo distinguit modos impossibilis. Secundo reducit illos modos ad unum, ibi, « Quae « vero secundum. » Circa primum tria facit. Primo dicit, quod uno modo dicuntur aliqua impossibilia secundum quod habent impotentiam praedictam, quae opponitur potentiae. Et hujusmodi modus in quatuor dividitur, sicut et impotentia. Ideo cum dicit « alio modo, » ponit alium modum, quo dicuntur aliqua impossibilia, non propter privationem alicujus potentiae, sed propter repugnantiam terminorum in propositionibus. Cum enim posse dicatur in ordine ad esse, sicut ens dicitur non solum quod est in rerum natura, sed secundum compositionem propositionis, prout est in ea verum vel falsum; ita possibile et impossibile dicitur non solum propter potentiam vel impotentiam rei: sed propter veritatem et falsitatem compositionis vel divisionis in propositionibus. Unde impossibile dicitur, cujus contrarium est verum de necessitate, ut diametrum quadrati esse commensurabilem ejus lateri, est impossibile, quia hoc tale est falsum, cujus contrarium non solum est verum, sed etiam necessarium, quod quidem est non commensurabilem esse. Et propter hoc esse commensurabile est falsum de necessitate, et hoc est impossibile.

Tertio ibi « contrarium vero »

Manifestat quid sit possibile oppositum impossibili secundo modo dicto. Impossibile enim opponitur possibili secundo modo dicto, sicut dictum est. Dicit ergo, quod possibile contrarium huic secundo impossibili est, cujus contrarium non est de necessitate est falsum: sicut sedere hominem est possibile, quia non sedere, quod est ejus oppositum, non est de necessitate falsum. Ex quo patet, quod ille modus possibilis in tres modos dividitur. Dicitur enim uno modo possibile quod falsum est, sed non ex necessitate: sicut hominem sedere dum non sedet, quia ejus oppositum non est verum ex necessitate. Alio modo dicitur impossibile quod est verum, sed non de necessitate, quia ejus oppositum non est falsum de necessitate, sicut Socratem sedere dum sedet. Tertio modo dicitur possibile, quia licet non sit verum, tamen contingit in proximo verum esse.

Deinde cum dicit « secundum metaphoram »

Ostendit quomodo potentia sumatur metaphorice; et dicit, quod in geometria dicitur potentia secundum metaphoram. Potentia enim lineae in geometria dicitur quadratum lineae per hanc similitudinem: quia sicut ex eo quod est in potentia fit illud quod est in actu, ita ex ductu alicujus lineae in seipsam, resultat quadratum ipsius. Sicut si diceremus, quod ternarius potest in novenarium, quia novenarius consurgit ex ductu ternarii in seipsum. Nam ter tria sunt novem. Sicut autem impossibile secundo modo acceptum non dicitur secundum aliquam impotentiam, ita et modi possibilis ultimo positi, non dicuntur secundum aliquam potentiam, sed secundum similitudinem, vel secundum modum veri et falsi.

Deinde cum dicit « quae vero »

Reducit omnes modos possibilis et impossibilis ad unum primum: et dicit, quod possibilia, quae dicuntur secundum potentiam, omnia dicuntur per respectum ad unam primam potentiam, quae est prima potentia activa, de qua supra dictum est, quod est principium mutationis in alio inquantum est aliud. Nam omnia alia possibilia dicuntur per respectum ad istam potentiam. Aliquid enim dicitur possibile per hoc, quod aliquid aliud habet potentiam activam in ipsum, secundum quod dicitur possibile secundum potentiam passivam. Quaedam vero dicuntur possibilia in non habendo aliquid aliud talem potentiam in ipsa: sicut quae dicuntur potentia, quia non possunt corrumpi ab exterioribus agentibus. Quaedam vero potentia « in sic « habendo, » idest in hoc quod habent potentiam, ut bene aut faciliter agant vel patiantur. Et sicut omnia possibilia, quae dicuntur secundum aliquam potentiam, reducuntur ad unam primam potentiam; ita omnia impossibilia, quae dicuntur secundum aliquam impotentiam, reducuntur ad unam primam impotentiam, quae est opposita primae potentiae. Patet igitur, quod propria definitio potentiae primo modo dictae est principium permutationis in alio inquantum est aliud, quod est ratio potentiae activae.

LECTIO XV.

Quod nam sit ipsum quantum, quae nam sint species ejus, et quae sint per se et per accidens quanta exponit.

ANTIQUA.

Quantum vero dicitur quod est divisibile in ea quae insunt, quorum utrumque aut singulum, unum aliquid, et hoc aliquid, aptum natum est esse.

Multitudo ergo quantum aliquid si fuerit numerabilis. Magnitudo, si fuerit mensurabilis. Dicitur autem multitudo quidem, quod est divisibile potestate in non continua. Magnitudo autem quod in continua. Mensura vero, alia in unum continuum, longitudine: alia in duo, latitudine: alia in tria, profunditate. Horum autem, pluralitas quidem finita, numerus: sed longitudo, linea: latitudo superficies: et profundum, corpus.

RECENS.

Quantum dicitur, quod in insita divisibile, quorum utrumque aut singula unum quid et hoc quid apta sunt esse. Multitudo igitur, quantum quid, si numerabile est; magnitudo vero, si mensurabile. Dicitur autem multitudo quidem, quae potentia divisibilis est in non continua; magnitudo vero, quae in continua. Magnitudinis autem, quae quidem ad unum continua est, longitudo: quae vero ad duo, latitudo: quae autem ad tria, profunditas est. Horum autem multitudo quidem finita, numerus: longitudo vero, linea: latitudo autem, superficies: profunditas vero, corpus est.

Amplius autem alia dicuntur secundum se quanta, alia secundum accidens: ut linea quantum aliquid secundum se, musicum vero secundum accidens.

Eorum vero quae sunt secundum se, alia secundum substantiam sunt, ut linea quantum quid. Nam in ratione quid est dicente, quantum quid existit. Alia passiones et habitus talis sunt substantiae; ut multum et paucum et productum et breve: et latum et strictum, et profundum et humile, et grave et leve, et alia talia. Sunt autem magnum et parvum, et majus et minus, et secundum se et ad invicem dicta, quanti passiones secundum se Transferuntur etiam et ad alia ea nomina.

Secundum accidens vero dictarum quantitatum aliae sic dicuntur, sicut dictum est, quia musicum quantum est, et album. per esse quantum aliquid cui insunt. Alia ut motus et tempus. Etenim haec quanta quaedam dicuntur et continua, quia illa sunt divisibilia. quorum sunt hae passiones. Dico autem non quod movetur, sed quo motum est. Nam per esse quantum illud est motus est quantus. Tempus vero per ipsum, scilicet motum.

Item, alia per se quanta quaedam dicuntur, alia secundum accidens: utputa, linea quidem, quantum quiddam per se est; musicum vero, secundum accidens. Eorum vero quae per se sunt, quaedam secundum substantiam sunt, ut linea quantum quiddam (in definitione namque quod quid est dicenti, quantum quiddam inest); quaedam passiones, et habitus hujuscemodi substantiae sunt, ut multum et paucum, longum et breve, latum et strictum, profundum et humile, grave et leve, et cetera quoque hujuscemodi.

Sunt autem magnum etiam et parvum, majus et minus, tam secundum se quam ad se invicem dicta, quanti per se passiones. Transferuntur autem et ad alia ista nomina.

Eorum autem quae secundum accidens dicuntur quanta, quoddam ita dicitur, ut praedictum est, quod musicum et album quantum est: eo quod illud, cui insunt, quantum quid est. Quaedam, ut motus et tempus: et haec enim quanta quaedam et continua dicuntur, eo quod illa divisibilia sunt, quorum hae sunt passiones. Dico autem non quod movetur, sed quod motum est. Etenim quoniam illud quantum est, etiam motio est quanta: tempus autem, propter illam.

Quoniam ens non solum dividitur in potentiam et actum, sed etiam in decem praedicamenta, postquam Philosophus distinxit hoc nomen potentia, hic incipit distinguere nomina, quae significant praedicamenta. Et primo nomen quantitatis. Secundo nomen qualitatis, ibi, « Quale autem. » Tertio distinguit modos ad aliquid, ibi, « Ad aliquid dicuntur. » Alia vero praedicamenta praetermittit, quia sunt determinata ad aliquod genus rerum naturalium; ut patet praecipue de agere et pati, et de ubi et quando. Circa primum tria facit. Primo ponit rationem quantitatis; dicens, quod quantum dicitur quod est divisibile in ea quae insunt. Quod quidem dicitur ad differentiam divisionis mixtorum. Nam corpus mixtum resolvitur in elementa, quae non sunt actu in mixto, sed virtute tantum. Unde non est ibi tantum divisio quantitatis; sed oportet quod adsit aliqua alteratio, per quam mixtum resolvitur in elementa. Et iterum addit, quod utrumque aut singulum, est natum esse « unum aliquid, » hoc est aliquid demonstratum. Et hoc dicit ad removendum divisionem in partes essentiales, quae sunt materia et forma. Nam neutrum eorum aptum natum est esse unum aliquid per se.

Secundo ibi « multitudo ergo »

Ponit species quantitatis; inter quas primae sunt duae; scilicet multitudo sive pluralitas, et magnitudo sive mensura. Utrumque autem eorum habet rationem quanti, inquantum multitudo numerabilis. Mensuratio enim propria pertinet ad quantitatem. Definitur autem multitudo sic. Multitudo est, quod est divisibile secundum potentiam in partes non continuas. Magnitudo autem quod est divisibile in partes continuas. Quod quidem contingit tripliciter: et secundum hoc sunt tres species magnitudinis. Nam, si sit divisibile secundum unam tantum dimensionem in partes continuas, erit longitudo. Si autem in duas, latitudo. Si autem in tres, profunditas. Ulterius autem, quando pluralitas vel multitudo est finita, dicitur numerus. Longitudo autem finita, dicitur linea. Latitudo finita, corpus. Si enim esset multitudo infinita, non esset numerus; quia quod infinitum est, numerari non potest. Similiter, si esset longitudo infinita, non esset linea. Linea enim est longitudo mensurabilis. Et propter hoc in ratione lineae ponitur, quod ejus extremitates sunt duo puncta. Simile est de superficie et corpore.

Tertio ibi « amplius autem »

Distinguit modos quantitatis; et circa hoc tria facit. Primo distinguit quantum in id quod est quantum per se, sicut linea, et in id quod est quantum per accidens, sicut musicum.

Secundo ibi « eorum vero »

Distinguit quantum per se; quod quidem duplex est. Quaedam enim significantur per modum substantiae et subjecti, sicut linea, vel superficies, vel numerus. Quodlibet enim istorum substantialiter est quantum, quia in definitione cujuslibet ponitur quantitas. Nam linea est quantitas continua secundum longitudinem divisibilis, finita: et similiter est de aliis. Quaedam vero per se pertinent ad genus quantitatis, et significantur per modum habitus vel passionis talis substantiae, scilicet lineae, quae est substantialiter quantitas, vel aliarum similium quantitatum: sicut multum et paucum significantur ut passiones numeri: et productum et breve, ut passiones lineae: et latum et strictum, ut passiones superficiei: et profundum et humile sive altum, ut passiones corporis: et similiter grave et leve, secundum opinionem illorum, qui dicebant multitudinem superficierum vel atomorum esse causam gravitatis in corporibus, paucitatem vero eorumdem, causam levitatis. Sed secundum veritatem grave et leve non pertinent ad quantitatem, sed ad qualitatem, ut infra ponet. Et similiter est de aliis talibus. Quaedam etiam sunt, quae communiter cujuslibet quantitatis continuae passiones sunt, sicut magnum et parvum, majus et minus; sive haec dicantur « secundum se, » idest absolute, sive dicantur « ad invicem, » sicut aliquid dicitur magnum et parvum respective, sicut in Praedicamentis habetur. Ista autem nomina, quae significant passiones quantitatis per se, transferuntur etiam ad alia quam quantitates. Dicitur enim albedo magna et parva, et alia hujusmodi. Sciendum autem est, quod quantitas inter alia accidentia propinquior est substantiae. Unde quidam quantitates esse substantias putant, scilicet lineam et numerum et superficiem et corpus. Nam sola quantitas habet divisionem in partes proprias post substantiam. Albedo enim non potest dividi, et per consequens nec intelligitur individuari nisi per subjectum. Et inde est, quod in solo quantitatis genere aliqua significantur ut subjecta, alia ut passiones.

Tertio ibi « secundum accidens »

Distinguit modos quantitatis per accidens: et ponit duos modos quantitatis per accidens: quorum

unus est secundum quod aliqua dicuntur quanta per accidens ex hoc solo, quod sunt accidentia alicujus quanti, sicut album et musicum per hoc quod sunt accidentia alicujus subjecti, quod est quantum. Alio modo dicuntur aliqua quanta per accidens non ratione subjecti, in quo sunt, sed ex eo quod dividuntur secundum quantitatem ad divisionem alicujus quantitatis; sicut motus et tempus, quae dicuntur quaedam quanta et continua, propterea quod ea, quorum sunt, sunt divisibilia, et ipsa dividuntur ad divisionem eorum. Tempus enim est divisibile et continuum propter motum; motus autem propter magnitudinem; non quidem propter magnitudinem ejus quod movetur, sed propter magnitudinem ejus in quo aliquid movetur. Ex eo enim quod illa magnitudo est quanta, et motus est quantus. Et propter hoc, quod motus est quantus, sequitur tempus esse quantum. Unde haec non solum per accidens quantitates dici possunt, sed magis per posterius, inquantum quantitatis divisionem ab aliquo priori sortiuntur. Sciendum est autem, quod Philosophus in Praedicamentis posuit tempus quantitatem per se, cum hic ponat ipsum quantitatem per accidens; quia ibi distinxit species quantitatis secundum diversas rationes mensurae. Aliam enim rationem mensurae habet tempus, quod est mensura extrinseca, et magnitudo, quae est mensura intrinseca. Et ideo ponitur ibi ut alia species quantitatis. Hic autem considerat species quantitatis quantum ad ipsum esse quantitatis. Et ideo illa, quae non habent esse quantitatis nisi ex alio, non ponit hic species quantitatis, sed quantitates per accidens, ut motum et tempus. Motus autem non habet aliam rationem mensurae quam tempus et magnitudo. Et ideo nec hic nec ibi ponitur quantitatis species. Locus autem ponitur inter species quantitatis, non hic, quia habet aliam rationem mensurae, sed non aliud esse quantitatis.

LECTIO XVI.

Qualitatis quatuor modi exponuntur, et ad duos reducuntur.

ANTIQUA.

Quale, uno quidem modo dicitur differentia substantiae: ut quale quid homo? quia animal bipes, equus quadrupes: et circulus qualis? quia quaedam figura, quia agonion est, quasi differentia secundum substantiam qualitate existente. Uno quidem itaque modo haec dicitur qualitas differentia substantiae.

Alio vero modo ut immobilia et mathematica, sicut numeri quales quidem sunt, quemadmodum compositi, et non solum ad unum entes, sed quorum imitatio superficies et solidum. Hi vero sunt quoties quanti, aut quoties quot quanti: et totaliter quod praeter quantitatem existit substantia. Nam substantia cujuslibet, quod semel: ut ipsorum sex, non bis tres sunt, sed semel. Sex enim, semel sex.

Amplius quaecumque passiones sunt earum, quae moventur, substantiarum, ut calor et frigiditas, albedo et nigredo, gravitas et levitas, et quaecumque talia secundum quae dicuntur mutari corpora permutantium.

Amplius secundum virtutem et vitium, et omnino bonum et malum.

Fere vero secundum duo modos dicitur quale, et horum quoddam maxime secundum priorem. Nam prima qualitas, substantiae differentia. Ejus vero quaedam et quae in numeris qualitas, pars: nam differentia quaedam substantiarum est, sed aut non motorum, aut non inquantum mota. Hae autem passiones motorum inquantum sunt mota et motuum differentiae. Virtus autem et vitium passionum pars quaedam est. Differentias enim ostendunt motus et actus, secundum quos faciunt vel patiuntur bene aut prave, quae sunt in motu. Possibile namque sic moveri aut agere, bonum: quod vero non sic sed contrario, pravum. Maxime vero bonum et malum significant quale in animatis, et horum maxime in habentibus prohaeresim.

RECENS.

Quale dicitur uno modo differentia substantiae: ut puta, quale animal homo, quoniam bipes; equus vero, quadrupes: et circulus qualis quaedam figura, quoniam absque angulis est, ut tanquam differentia, quae secundum substantiam, qualitas sit.

Uno itaque modo, qualitas dicitur substantiae differentia. Alio, ut immobilia, et mathematica, veluti numeri, quales quidam sunt, ut qui compositi, et non solum qui ad unum sunt, sed ii quorum imitatio superficies, et solidum: hi autem sunt, qui quoties quanti, aut quoties quanti quoties. Et omnino quod in substantia, praeter quantum exsistit. Substantia namque cujusque est, quod semel; utputa ipsorum sex, non qui bis, vel ter, sed qui semel. Sex enim semel sex sunt.

Item quaecumque substantiarum quae moventur, passiones: ut caliditas et frigiditas, albedo et nigredo, gravitas et levitas, et quaecumque similia, secundum quae dicuntur alterari corpora, ipsis mutatis.

Item, secundum virtutem et malitiam, et omnino bonum et malum.

Fere itaque secundum duos modos dici possit ipsum quale, et horum unum maxime proprium: prima etenim qualitas, substantiae differentia est. Hujus autem pars est et quae in numeris qualitas est: etenim differentia quaedam substantiarum est, sed non aut eorum quae moventur, aut non prout moventur: haec autem passiones eorum quae moventur, prout moventur, sunt, et motuum differentiae.

Virtus autem, et malitia, passionum quaedam partes sunt. Differentia enim motus et actionis quasdam manifestant, secundum quas bene vel male agunt aut patiuntur ea quae in motu sunt. Quod enim hoc modo potest moveri, aut agere, bonum: quod vero illo modo, et contrario, malum. Maxime autem bonum et malum significant qualitatem in illis quae animata sunt, et illis maxime, quae habent electionem.

Hic distinguit modos qualitatis: et circa hoc duo facit. Primo ponit quatuor modos qualitatis. Secundo reducit eos ad duos, ibi, « Fere vero secundum duos modos. » Dicit ergo primo, quod unus modus qualitatis est secundum quod qualitas dicitur « differentia substantiae, » idest differentia, per quam aliquid ab altero substantialiter differt, quae intrat in definitionem substantiae. Et propter hoc dicitur, quod differentia praedicatur in quale quid. Ut si quaeratur, quale animal est homo?

respondemus quod bipes: et quale animal equus? respondemus quod quadrupes: et qualis figura est circulus? respondemus quod agonion, id est sine angulo; ac si ipsa differentia substantiae qualitas sit. Uno igitur modo ipsa differentia substantiae qualitas dicitur. Hunc autem modum qualitatis Aristoteles in Praedicamentis praetermisit, quia non continetur sub Praedicamento qualitatis, de quo ibi agebat. Hic autem agit de significationibus hujus nominis, qualitas.

Secundum ponit ibi « alio vero »

Dicit, quod alius modus qualitatis vel qualis est secundum quod immobilia et mathematica dicuntur qualia. Mathematica enim abstrahunt a motu, ut in sexto hujus dicetur. Mathematica enim sunt numeri, et magnitudines; et in utrisque utimur nomine qualis. Dicimus enim superficies esse quales, inquantum sunt quadratae vel triangulares. Et similiter numeri dicuntur quales, inquantum sunt compositi. Dicuntur autem numeri compositi, qui communicant in aliquo numero mensurante eos; sicut senarius numerus et novenarius mensurantur ternario, et non solum ad unitatem comparationem habent, sicut ad mensuram communem. Numeri autem incompositi, vel primi in sua proportione dicuntur, quos non mensurat alius numerus communis, nisi sola unitas. Dicuntur etiam numeri quales ad similitudinem superficiei « et « solidi, » idest corporis. Secundum quidem imitationem superficiei, inquantum numerus ducitur in numerum, vel eumdem vel alium; ut cum dicitur bis tria, vel tertia. Et hoc est quod dicit « quoties quanti. » Nam designatur quasi una dimensio in hoc quod dicitur « tria: » quasi vero secunda dimensio, hoc quod dicitur « bis tria, » vel etiam « ter tria. » Ad imitationem vero solidi, quando est duplex ductus, vel ejusdem numeri in seipsum, vel diversorum numerorum in unum, ut cum dicitur ter tria ter, vel bis tria bis, vel bis tria quater. Et hoc est quod dicit, « Quoties quot « quanti. » Sic enim considerantur in numero quasi tres dimensiones ad modum solidi. In hac autem numerorum ordinatione aliquid consideratur per modum substantiae; sicut hoc quod dico tria, vel quicumque numerus qui in alium ducitur. Aliquid vero per modum quantitatis; sicut ipse ductus unius numeri in alterum, vel in se ipsum; ut cum dico bis tria, binarius significatur per modum substantiae. Id ergo, quod existit in substantia numeri praeter ipsam quantitatem, quae est numeri substantia, dicitur qualitas ejus, ut hoc quod significatur per hoc quod dicitur bis vel ter. Alia litera habet « secundum quantitatem; » et tunc substantia numeri dicitur ipse numerus simpliciter prolatus, ut quod dico tria. Quantitas autem secundum quam attenditur ejus qualitas, dicitur ipsa multiplicatio numeri in numerum. Et huic concordat litera sequens, quae dicit, quod substantia cujuslibet numeri est id quod semel dicitur. Sicut substantia senarii est quod dicitur semel sex, non quod dicitur bis tria, vel ter duo: sed hoc pertinet ad ejus qualitatem. Dicere enim numerum esse superficialem vel solidum sive quadratum, sive cubicum, significat eum esse qualem. Hic autem modus qualitatis est quarta species in praedicamentis posita.

Tertio ponit ibi « amplius quaecumque »

Dicit, quod etiam qualitates dicuntur passiones substantiarum mobilium, secundum quas corpora per alterationem mutantur, ut calidum, frigidum, et hujusmodi. Et hic modus pertinet ad tertiam speciem qualitatis in praedicamentis positam.

Quartum ponit ibi « amplius secundum »

Dicit, quod qualitas sive quale dicitur quarto modo secundum quod aliquid disponitur per virtutem et vitium, vel qualitercumque per bonum et malum, sicut per scientiam et ignorantiam, sanitatem et aegritudinem, et hujusmodi. Et haec est prima species qualitatis in Praedicamentis posita. Praetermittit autem inter hos modos secundam qualitatis speciem, quia magis comprehenditur sub potentia, cum non significetur nisi ut principium passioni resistens; sed propter modum denominandi ponitur in Praedicamentis inter species qualitatis. Secundum autem modum essendi magis continetur sub potentia, sicut et supra posuit.

Deinde cum dicit « fere vero »

Reducit quatuor positos modos ad duos; dicens, quod quale dicitur aliquid fere secundum duos modos, inquantum alii duo de quatuor reducuntur ad alios duos. Horum autem unus principalissimus est primus modus, secundum quem differentia substantiae dicitur qualitas, quia per eum aliquid significatur informatum et qualificatum. Et ad hunc modum reducitur qualitas, quae est in numeris, et in mathematicis aliis, sicut quaedam pars. Hujusmodi enim qualitates sunt quasi quaedam differentiae substantiales mathematicorum. Nam ipsa significantur per modum substantiae potius quam alia accidentia, ut in capitulo de quantitate dictum est. Sunt autem hujusmodi qualitates differentiae substantiarum « aut non motarum, aut non inquan- « tum sunt motae: » et hoc dicit, ut ostendat quantum ad propositum non differre, utrum mathematica sint quaedam substantiae per se existentes secundum esse, ut dicebat Plato, a motu separatae, sive sint in substantiis mobilibus secundum esse sed separatae secundum rationem. Primo enim modo essent qualitates non motorum. Secundo autem, motorum, sed non inquantum sunt mota. Secundus modus principalis est, ut passiones motorum inquantum mota, et etiam differentiae motuum dicantur qualitates. Quae quidem dicuntur differentiae motuum, quia alterationes differunt secundum hujusmodi qualitates, sicut calefieri et infrigidari secundum calidum et frigidum. Et ad hunc modum reducitur ille modus secundum quem vitium et virtus dicitur qualitas. Hic enim modus est quasi quaedam pars illius. Virtus enim et vitium ostendunt quasdam differentias motus et actus secundum bene et male. Nam virtus est, per quam se aliquis habet bene ad agendum et patiendum; vitium autem secundum quod male. Et simile est de aliis habitibus, sive intellectualibus, ut scientia, sive corporalibus, ut sanitas. Sed tamen bene et male maxime pertinet ad qualitatem in rebus animatis; et praecipue in habentibus « prohaeresim » idest electionem. Et hoc ideo, quia bonum habet rationem finis. Ea vero, quae agunt per electionem, agunt propter finem. Agere autem propter finem maxime competit rebus animatis. Res enim inanimatae agunt vel moventur propter finem, non tamquam cognoscentes finem, neque tamquam se agentes ad finem; sed potius ab alio diriguntur, qui eis naturalem inclinationem dedit, sicut sagitta dirigitur in finem a sagittante. Res autem irratio-

nales animatae cognoscunt quidem finem et appetunt ipsum appetitu animali, et movent seipsas localiter ad finem tamquam judicium habentes de fine; sed appetitus finis, et eorum quae sunt propter finem, determinatur eis ex naturali inclinatione. Propter quod sunt magis acta quam agentia. Unde nec in eis est judicium liberum. Rationalia vero in quibus solum est electio, cognoscunt finem, et proportionem eorum, quae sunt in finem ipsum. Et ideo sicut seipsa movent ad finem, ita etiam ad appetendum finem, vel ea quae sunt propter finem, ex quo est in eis electio libera.

LECTIO XVII.

Distinguit relativa per se et per accidens, seu secundum aliud omnes modos, et de proportionibus multa dicuntur.

ANTIQUA.

Ad aliquid dicuntur alia per se, ut duplum ad dimidium, et triplum ad tertiam partem, et totaliter multiplicatum ad multiplicati partem, et continens ad contentum. Alia ut calefactivum ad calefactibile, et sectivum ad secabile, et omne activum ad passivum. Alia ut mensurabile ad mensuram, et scibile ad scientiam, et sensibile ad sensum.

Dicuntur autem prima quidem secundum numerum, aut simpliciter, aut determinate ad eos, aut ad unum, ut duplum ad dimidium, ut numerus determinatus. Multiplex vero secundum numerum ad unum, sed non determinatum, ut hunc aut hunc. Sed hemiolum ad subhemiolum, secundum numerum determinatum. Et superparticulare ad subparticulare secundum indeterminatos, ut multiplex ad numerum. Continens autem ad contentum omnino indeterminatum secundum numerum: numerus enim commensurabilis. Secundum non commensurabilem autem numerum dicuntur. Continens enim ad contentum tantum quid est, et amplius; sed hoc indeterminatum. Quodcumque enim evenit, aut aequale est, aut non aequale. Haec igitur ad aliquid omnia secundum numerum dicuntur, et numeri passiones.

Et amplius aequale et simile, et idem secundum alium modum. Haec enim secundum unum dicuntur omnia. Eadem namque quorum est substantia. Similia vero quorum qualitas est una. Aequalia vero quorum quantitas est una. Unitas vero est moveri principium et metrum, idest mensura. Quare ea omnia dicuntur ad aliquid secundum numerum quidem, non tamen eodem modo.

Activa vero et passiva secundum potentiam activam et passivam sunt, et actiones potentiarum: ut calefactivum ad calefactibile, quia potest; et iterum calefaciens ad calefactum, et secans ad sectum, tamquam agentia. Eorum vero, quae sunt secundum numerum, non sunt actiones, nisi quemadmodum in aliis dictum est: quae autem secundum motum, actiones non existunt. Istorum autem, quae secundum potentiam et secundum tempus jam dicuntur ad aliquid, ut faciens ad quod fit, et facturum ad faciendum. Sic enim pater, filii dicitur pater: hoc quidem enim fecit, illud autem passum quid est. Amplius quaedam secundum privationem potentiae, ut impossibile, et quaecumque sic dicuntur, ut invisibile.

Ergo secundum numerum et potentiam dicta ad aliquid, omnia sint ad aliquid, eo quod ipsum, quod est, alterius dicitur id quidem, sed non eo quod aliud ad aliud. Mensurabile vero et scibile, et intellectuale, eo quod aliud dicitur ad ipsum, ad aliquid dicuntur, sed non eo, quod illa ad aliud. Nam intellectuale significant quod ipsius est intellectus. Non est autem ad hoc cujus est intellectus. Bis enim diceretur. Et similiter alicujus visus est visus, et non cujus est visus, quamvis sit verum hoc dicere; sed ad colorem, aut ad aliquid tale. Illo vero modo bis diceretur, quia est visus cujus est visus. Ergo secundum se dicta ad aliquid, sic dicuntur.

Illa vero, quia sua genera sunt talia, ut medicina ad aliquid, quia suum genus scientia videtur ad aliquid esse. Amplius quaecumque secundum habentia dicuntur ad aliquid; ut aequalitas, quia aequale, et similitudo, quia simile.

RECENS.

Ad aliquid [relationem habere] dicuntur quaedam, ut duplum ad dimidium, et triplum ad tertiam partem: simpliciter multiplex ad multiplicati partem, et excedens ad excessum. Quaedam, ut calefactivum ad calefactibile, et sectivum ad secabile: et simpliciter, activum ad passivum. Quaedam, ut mensurabile ad mensuram, et scibile ad scientiam, et sensibile ad sensum.

Dicuntur autem prima quidem secundum numerum, aut simpliciter, aut determinate ad eos, aut ad unum: utputa, duplum quidem ad unum, numerus determinatus: multiplex vero secundum numerum, ad unum, non tamen determinatum, ut hunc, vel hunc: sesquialterum vero ad sesquialterum secundum numerum, ad numerum determinatum: superpartiens autem ad suppartientem secundum indeterminatum, sicuti multiplex ad unum.

Excedens autem ad excessum, omnino indeterminatum secundum numerum. Numerus enim commensurabilis, secundum incommensurabilem vero numerum dicitur. Excedens enim ad excessum tantum est, et ultra: hoc vero, indeterminatum est. Quodcumque enim contingit, est aut aequale aut non aequale.

Haec itaque ad aliquid omnia secundum numerum dicuntur, et numeri passiones sunt. Et adhuc aequale, simile, et idem, secundum alium modum. Secundum unum etenim omnia dicuntur. Eadem enim sunt, quorum substantia una. Similia vero, quorum qualitas una. Aequalia autem, quorum quantitas una. Ipsum vero unum, numeri principium, et mensura. Unde haec omnia ad aliquid dicuntur secundum numerum quidem, non tamen eodem modo.

Activa vero et passiva, secundum activam et passivam potentiam, et potentiarum actiones: utputa calefactivum, ad calefactibile, quoniam possunt; et rursus calefaciens, ad id quod calefit; et secans, ad id quod secatur, ut agentia. Eorum autem quae secundum numerum sunt, non sunt actiones, nisi quemadmodum in aliis dictum est. Sed secundum motum actiones non exsistunt.

Eorum vero quae secundum potentiam, etiam secundum tempora jam dicuntur ad aliquid; veluti quod fecit, ad id quod factum est; et id quod facturum est, ad id quod faciendum est. Sic enim pater quoque filii pater dicitur: hoc enim fecit, at illud passum quid est.

Item, quaedam secundum privationem potentiae, ut impossibile, et quaecumque ita dicuntur, ut invisibile.

Quaecumque igitur secundum numerum et potentiam ad aliquid dicuntur, cuncta sunt ad aliquid, eo quod ipsum quod est alterius, dicitur ipsum quod est, sed non eo quod aliud ad illud. Mensurabile autem, et scibile, et intelligibile, eo quod aliud ad illud dicitur, ad aliquid dicuntur. Nam intelligibile significat, quod ejus est intellectus: non est autem intellectus ad illud, cujus intellectus est; idem enim profecto bis dictum esset. Similiter et visus, cujusdam est visus, non cujus est visus, (etsi verum est hoc dicere,) sed ad colorem, aut ad aliquid aliud tale. Illo vero modo bis idem diceretur, quod visus est, cujus est visus.

Eorum igitur quae per se ad aliquid dicuntur, quaedam ita dicuntur; quaedam, si genera eorum talia sunt: utputa medendi ars eorum est quae ad aliquid sunt; quoniam genus ejus, scientia, videtur eorum esse quae ad aliquid sunt. Item, secundum quae ad aliquid dicuntur ea quae illa habent; ut aequalitas, quoniam ipsum aequale; et similitudo, quoniam et ipsum simile.

Alia vero secundum accidens: ut homo ad aliquid, quia ei accidit duplum esse, et hoc est ad aliquid; et album, quia ei accidit album et duplum.

Aliqua vero secundum accidens dicuntur: ut homo ad aliquid, quoniam accidit ei duplo esse. Hoc autem eorum est quae ad aliquid sunt: aut album, si eidem accidit, duplo et albo esse.

Hic determinat Philosophus de ad aliquid: et circa hoc duo facit. Primo ponit modos eorum, quae sunt ad aliquid secundum se. Secundo eorum quae sunt ad aliquid ratione alterius, ibi, « Illa » vero quia sua genera. » Circa primum duo facit. Primo enumerat modos eorum, quae secundum se ad aliquid dicuntur. Secundo prosequitur de eis, ibi, « Dicuntur autem prima. » Ponit ergo tres modos eorum, quae ad aliquid dicuntur: quorum primus est secundum numerum et quantitatem, sicut duplum ad dimidium, et triplum ad tertiam partem, et « multiplicatum, » idest multiplex, ad partem « multiplicati, » idest ad submultiplex, « et continens ad contentum. » Accipitur autem continens pro eo, quod excedit secundum quantitatem. Omne enim excedens secundum quantitatem continet in se illud quod exceditur. Est enim hoc et adhuc amplius; sicut quinque continent in se quatuor, et tricubitum continet in se bicubitum. Secundus modus est prout aliqua dicuntur ad aliquid secundum actionem et passionem, vel potentiam activam et passivam; sicut calefactivum ad calefactibile, quod pertinet ad actiones naturales, et sectivum ad sectibile, quod pertinet ad actiones artificiales, et universaliter omne activum ad passivum. Tertius modus est secundum quod mensurabile dicitur ad mensuram. Accipitur autem hic mensura et mensurabile non secundum quantitatem. Hoc enim ad primum modum pertinet, in quo utrumque ad utrumque dicitur: nam duplum dicitur ad dimidium, et dimidium ad duplum, sed secundum mensurationem esse et veritatis. Veritas enim scientiae mensuratur a scibili. Ex eo enim quod res est vel non est, oratio scita vera vel falsa est, et non e converso. Et similiter est de sensibili et sensu. Et propter hoc non mutuo dicuntur mensura ad mensurabile et e converso, sicut in aliis modis, sed solum mensurabile ad mensuram. Et similiter etiam imago dicitur ad id cujus est imago, tamquam mensurabile ad mensuram. Veritas enim imaginis mensuratur ex re cujus est imago. Ratio autem istorum modorum haec est. Cum enim relatio, quae est in rebus consistat in ordine quodam unius rei ad aliam, oportet tot modis hujusmodi relationes esse, quot modis contingit unam rem ad aliam ordinari. Ordinatur autem una res ad aliam, vel secundum esse, prout esse unius rei dependet ab alia, et sic est tertius modus. Vel secundum virtutem activam et passivam, secundum quod una res ab alia recipit, vel alteri confert aliquid; et sic est secundus modus. Vel secundum quod quantitas unius rei potest mensurari per aliam; et sic est primus modus. Qualitas autem rei, inquantum hujusmodi, non respicit nisi subjectum in quo est. Unde secundum ipsam una res non ordinatur ad aliam, nisi secundum quod qualitas accipit rationem potentiae passivae vel activae, prout est principium actionis vel passionis. Vel ratione quantitatis, vel alicujus ad quantitatem pertinentis; sicut dicitur aliquid albius alio, vel sicut dicitur simile, quod habet unam aliquam qualitatem. Alia vero genera magis consequuntur relationem, quam possint relationem causare. Nam Quando consistit in aliquali relatione ad tempus. Ubi vero, ad locum. Positio autem ordinem partium importat. Habitus autem relationem habentis ad habitum.

Deinde cum dicit « dicuntur autem »

Prosequitur tres modos enumeratos; et primo prosequitur primum. Secundo prosequitur secundum, ibi, « Activa vero et passiva. » Tertio tertium, ibi, « Ergo secundum numerum. Circa primum duo facit. Primo ponit relationes quae consequuntur numerum absolute. Secundo ponit relationes quae consequuntur unitatem absolute, ibi, « Et amplius aequale. » Dicit ergo, quod primus modus relationum, qui est secundum numerum, distinguitur hoc modo: quia vel est secundum comparationem numeri ad numerum, vel numeri ad unum. Et secundum comparationem ad utrumque dupliciter: quia vel est secundum comparationem numeri indeterminate ad numerum, aut ad unum determinate. Et hoc est quod dicit, quod prima, quae dicuntur ad aliquid secundum numerum, aut dicuntur « simpliciter, » idest universaliter, vel indeterminate, aut determinate. Et utrolibet modo « ad eos, » scilicet numeros. « Aut ad unum, » idest ad unitatem. Sciendum est autem, quod omnis mensuratio, quae est in quantitatibus continuis, aliquo modo derivatur a numero. Et ideo relationes, quae sunt secundum quantitatem continuam, etiam attribuuntur numero. Sciendum est etiam, quod proportio numeralis dividitur primo in duas; scilicet qualitatis, et inaequalitatis. Inaequalitatis autem sunt duae species; scilicet excedens et excessum, et magis et minus. Inaequale autem excedens in quinque species dividitur. Numerus enim major quandoque respectu minoris est multiplex; quando scilicet aliquoties continet ipsum, sicut sex continet duo ter. Et si quidem contineat ipsum bis, dicitur duplum; sicut duo ad unum vel quatuor ad duo. Si ter, triplum. Si quater, quadruplum. Et sic inde. Quandoque vero numerus major continet totum numerum minorem semel, et insuper unam aliquam partem ejus. Et tunc dicitur superparticularis. Et siquidem contineat totum et medium, vocatur sesqui alterum, sicut tria ad duo. Si autem tertiam, sesquitertius, sicut quatuor ad tria. Si quartam, sesquiquartus, sicut quinque ad quatuor. Et sic inde. Quandoque numerus major continet minorem totum semel; et insuper non solum unam partem, sed plures partes. Et sic dicitur superpartiens. Et si quidem contineat duas partes, dicitur superbipartiens, sicut quinque se habent ad tria. Si vero tres, dicitur supertripartiens, sicut septem se habent ad quatuor. Si autem quatuor, sic est superquadripartiens; et sic se habet novem ad quinque. Et sic inde. Quandoque vero numerus major continet totum minorem pluries, et insuper aliquam partem ejus; et tunc dicitur multiplex superparticularis. Et si quidem contineat ipsum bis et mediam partem ejus, dicitur duplum sesquialterum, sicut quinque ad duo. Si autem ter et mediam partem ejus, vocabitur triplum sesquialterum, sicut se habent septem ad duo. Si autem

quater et dimidiam partem ejus, dicitur quadruplum sesquialterum, sicut novem ad duo. Possent etiam ex parte superparticularis hujusmodi proportionis species sumi, ut dicatur duplex sesquitertius, quando major numerus habet minorem bis et tertiam partem ejus, sicut se habent septem ad tria: vel duplex sesquiquartus, sicut novem ad quatuor, et sic de aliis. Quandoque etiam numerus major habet minorem totum pluries, et etiam plures partes ejus, et tunc dicitur multiplex superpartiens. Et similiter proportio potest dividi secundum species multiplicitatis, et secundum species superpartientis, si dicatur duplum superbipartiens, quando habet major numerus totum minorem bis et duas partes ejus, sicut octo ad tria. Vel etiam triplum superbipartiens, sicut undecim ad tres. Vel etiam duplum supertripartiens, sicut undecim ad quatuor. Habet enim totum bis, et tres partes ejus. Et totidem species sunt ex parte inaequalitatis ejus qui exceditur. Nam numerus minor dicitur submultiplex, subparticularis, subpartiens, et sic de aliis. Sciendum autem quod prima species proportionis, scilicet multiplicitas, consistit in comparatione unius numeri ad unitatem. Quaelibet enim ejus species invenitur primo in aliquo numero respectu unitatis. Duplum primo invenitur in binario respectu unitatis. Et proportio tripli in ternario respectu unitatis, et sic de aliis. Primi autem termini in quibus invenitur aliqua proportio, dant speciem ipsi proportioni. Unde in quibuscumque aliis terminis consequenter inveniatur, invenitur in eis secundum rationem primorum terminorum. Sicut proportio dupla primo invenitur inter duo et unum. Unde ex hoc proportio recipit rationem et nomen. Dicitur enim proportio dupla proportio duorum ad unum. Et propter hoc, si etiam unus numerus respectu alterius numeri sit duplus, tamen hoc est secundum quod minor numerus accipit rationem unius, et major rationem duorum. Sex enim se habet in dupla proportione ad tria, inquantum tria se habent ad sex ut unum ad duo. Et simile est in tripla proportione, et in omnibus aliis speciebus multiplicitatis. Et ideo dicit, quod ista relatio dupli, est per hoc quod numerus determinatus, scilicet duo, « refertur ad unum, » idest ad unitatem. Sed hoc quod dico, multiplex, importat relationem numeri ad unitatem; sed non alicujus determinati numeri, sed numeri in universali. Si enim determinatus numerus accipiatur ut binarius vel ternarius, esset una species multiplicitatis, ut dupla vel tripla. Sicut autem duplum se habet ad duo, et triplum ad tria, quae sunt numeri determinati, ita multiplex ad multiplicitatem, quia significat numerum indeterminatum. Aliae autem proportiones non possunt attendi secundum numerum ad unitatem, scilicet neque proportio superparticularis, neque superpartiens, neque multiplex superparticularis, neque multiplex superpartiens. Omnes enim hae proportionum species attenduntur secundum quod major numerus continet minorem semel, vel aliquoties; et insuper unam vel plures partes ejus. Unitas autem partem habere non potest: et ideo nulla harum proportionum potest attendi secundum comparationem numeri ad unitatem, sed secundum comparationem numeri ad numerum. Et sic est duplex, vel secundum numerum determinatum, vel secundum numerum indeterminatum. Si autem secundum numerum determinatum, sic « est hemiolum, » idest sesquialterum, aut « subhemiolum, » idest supersesquialterum. Proportio enim sesquialtera primo consistit in his terminis, scilicet ternario et binario; et sub ratione eorum in omnibus aliis invenitur. Unde quod dicitur hemiolum vel sesquialterum importat relationem determinati numeri ad determinatum numerum, scilicet trium ad duo. Quod vero dicitur superparticulare, refertur ad subparticulare, non secundum determinatos numeros, sicut etiam multiplex refertur ad unum, sed secundum numerum indeterminatum. Primae enim species inaequalitatis superius numeratae accipiuntur secundum indeterminatos numeros, ut multiplex, superparticulare, superpartiens etc. Species vero istorum accipiuntur secundum numeros determinatos, ut duplum, triplum, sesquialterum, sesquitertium, et sic de aliis. Contingit enim aliquas quantitates continuas habere proportionem adinvicem, sed non secundum aliquem numerum, nec determinatum, nec indeterminatum. Omnium enim quantitatum continuarum est aliqua proportio; non tamen est proportio numeralis. Quorumlibet enim duorum numerorum est una mensura communis, scilicet unitas, quae aliquoties sumpta, quemlibet numerum reddit. Non autem quarumlibet quantitatum continuarum invenitur esse una mensura communis; sed sunt quaedam quantitates continuae incommensurabiles lateri. Et hoc ideo, quia non est proportio ejus ad latus, sicut proportio numeri ad numerum, vel numeri ad unum. Cum ergo dicitur in quantitatibus, quod haec est major illa, vel se habet ad illam ut continens ad contentum, non solum haec ratio non attenditur secundum aliquam determinatam speciem numeri, sed nec etiam quod sit secundum numerum, quia omnis numerus est alteri commensurabilis. Omnes enim numeri habent unam communem mensuram, scilicet unitatem. Sed continens et contentum non dicuntur secundum aliquam commensurationem numeralem. Continens enim ad contentum dicitur, quod est tantum, et adhuc amplius. Et hoc est indeterminatum, utrum sit commensurabile, vel non commensurabile. Quantitas enim qualiscumque accipiatur, vel est aequalis, vel inaequalis. Unde, si non est aequalis, sequitur quod sit inaequalis et continens, etiam si non sit commensurabilis. Patet igitur quod omnia praedicta dicuntur ad aliquid secundum numerum, et secundum passiones numerorum, quae sunt commensuratio, proportio, et hujusmodi.

Deinde cum dicit « et amplius »

Ponit relativa, quae accipiuntur secundum unitatem, et non per comparationem numeri ad unum vel ad numerum; et dicit quod alio modo a praedictis dicuntur relative, aequale, simile, et idem. Haec enim dicuntur secundum unitatem. Nam eadem sunt, quorum substantia est una. Similia, quorum qualitas est una. Aequalia, quorum quantitas est una. Cum autem unum sit principium numeri et mensura, patet etiam, quod haec dicuntur ad aliquid « secundum numerum, » idest secundum aliquid ad genus numeri pertinens; non eodem modo tamen haec ultima cum primis. Nam primae relationes erant secundum numerum ad numerum, vel secundum numerum ad unum; hoc autem secundum unum absolute.

Deinde cum dicit « activa vero »

Prosequitur de secundo modo relationum, quae

sunt in activis et passivis: et dicit, quod hujusmodi relativa sunt relativa dupliciter. Uno modo secundum potentiam activam et passivam; et secundo modo secundum actus harum potentiarum, qui sunt agere et pati; sicut calefactivum dicitur ad calefactibile secundum potentiam activam et passivam. Nam calefactivum est, quod potest calefacere; calefactibile vero, quod potest calefieri. Calefaciens autem ad calefactum, et secans ad id quod secatur, dicuntur relative secundum actus praedictarum potentiarum. Et differt iste modus relationum a praemissis. Quae enim sunt secundum numerum, non sunt aliquae actiones nisi secundum similitudinem, sicut multiplicare, dividere et hujusmodi, ut etiam in aliis dictum est, scilicet in secundo Physicorum; ubi ostendit, quod mathematica abstrahunt a motu, et ideo in eis esse non possunt hujusmodi actiones, quae secundum motum sunt. Sciendum est quod eorum relativorum, quae dicuntur secundum potentiam activam et passivam, attenditur diversitas secundum diversa tempora. Quaedam enim horum dicuntur relative secundum tempus praeteritum, sicut quod fecit, ad illud quod factum est; ut pater ad filium, quia ille genuerit, iste genitus est; quae differunt secundum fecisse, et passum esse. Quaedam vero secundum tempus futurum, sicut facturus refertur ad faciendum. Et ad hoc genus relationum reducuntur illae relationes, quae dicuntur secundum privationem potentiae, ut impossibile et invisibile. Dicitur enim aliquid impossibile huic vel illi; et similiter invisibile.

Deinde cum dicit « ergo secundum »

Prosequitur de tertio modo relationum; et dicit quod in hoc differt iste tertius modus a praedictis, quod in praemissis, unumquodque dicitur relative ex hoc, quod ipsum ad aliud refertur; non ex eo quod aliud referatur ed ipsum. Duplum enim refertur ad dimidium, et e converso; et similiter pater ad filium, et e converso; sed hoc tertio modo aliquid dicitur relative ex eo solum, quod aliquid refertur ad ipsum; sicut patet, quod sensibile et scibile vel intelligibile dicuntur relative, quia alia referuntur ad illa. Scibile enim dicitur aliquid, propter hoc, quod habetur scientia de ipso. Et similiter sensibile dicitur aliquid quod potest sentiri. Unde non dicitur relative propter aliquid quod sit ex eorum parte, quod sit qualitas, vel quantitas, vel actio, vel passio, sicut in praemissis relationibus accidebat; sed solum propter actiones aliorum, quae tamen in ipsa non terminantur. Si enim videre esset actio videntis perveniens ad rem visam, sicut calefactio pervenit ad calefactibile; sicut calefactibile refertur ad calefaciens, ita visibile referretur ad videntem. Sed videre et intelligere et hujusmodi actiones, ut in nono hujus dicetur, manent in agentibus, et non transeunt in res passas; unde visibile et scibile non patitur aliquid, ex hoc quod intelligitur vel videtur. Et propter hoc non ipsamet referuntur ad alia, sed alia ad ipsa. Et simile est in omnibus aliis, in quibus relative aliquid dicitur propter relationem alterius ad ipsum, sicut dextrum et sinistrum in columna. Cum enim dextrum et sinistrum designent principia motuum in rebus animatis, columnae et alicui inanimato attribui non possunt, nisi secundum quod animata aliquo modo se habeant ad ipsam, sicut columna dicitur dextra, quia homo est ei sinister. Et simile est de imagine respectu exemplaris, et denario, quo fit pretium emptionis. In omnibus autem his tota ratio referendi in duobus extremis, pendet ex altero. Et ideo omnia hujusmodi quodammodo se habent ut mensurabile et mensura. Nam ab eo quaelibet res mensuratur, a quo ipsa dependet. Sciendum est autem, quod quamvis scientia secundum nomen videatur referri ad scientem et ad scibile, dicitur enim scientia scientis, et scientia scibilis, et intellectus ad intelligentem et intelligibile; tamen intellectus secundum quod ad aliquid dicitur, non ad hoc cujus est sicut subjecti dicitur: sequeretur enim quod idem relativum bis diceretur. Constat enim quoniam intellectus dicitur ad intelligibile, sicut ad objectum. Si autem diceretur ad intelligentem, bis diceretur ad aliquid; et cum esse relativi sit ad aliud quodammodo se habere, sequeretur quod idem haberet duplex esse. Et similiter de visu patet quod non dicitur ad videntem, sed ad objectum quod est color « vel aliquid aliud tale. » Quod dicit propter ea, quae videntur in nocte non per proprium colorem, ut habetur in secundo de Anima. Quamvis et hoc recte posset dici, scilicet quod visus sit videntis. Refertur autem visus ad videntem, non inquantum est visus, sed inquantum est accidens, vel potentia videntis. Relatio enim respicit aliquid extra, non autem subjectum nisi inquantum est accidens. Et sic patet, quod isti sunt modi, quibus aliqua dicuntur secundum se ad aliquid.

Deinde cum dicit « illa vero »

Ponit tres modos, quibus aliqua dicuntur ad aliquid non secundum se, sed secundum aliud. Quorum primus est, quando aliqua dicuntur ad aliquid propter hoc quod sua genera sunt ad aliquid; sicut medicina dicitur ad aliquid, quia scientia est ad aliquid. Dicitur enim, quod medicina est scientia sani et aegri. Et isto modo refertur scientia per hoc quod est accidens. Secundus modus est, quando aliqua abstracta dicuntur ad aliquid, quia concreta habentia illa abstracta ad aliud dicuntur; sicut aequalitas et similitudo dicuntur ad aliquid, quia simile et aequale ad aliquid sunt. Aequalitas autem et similitudo secundum nomen non dicuntur ad aliquid. Tertius modus est, quando subjectum dicitur ad aliquid, ratione accidentis; sicut homo vel album dicitur ad aliquid, quia utrique accidit duplum esse; et hoc modo caput dicitur ad aliquid, eo quod est pars.

LECTIO XVIII.

Perfectum secundum se tribus dici modis exponitur, qui in duos reducuntur: quomodo item perfecta, ratione alterius dicantur perfecta declarat.

ANTIQUA.

Perfectum vero dicitur, unum quidem, extra quod non est accipere ullam quidem particulam: ut tempus perfectum singulorum, extra quod non est accipere tempus aliquod, quod sit hujus temporis pars. Et quae sunt, secundum virtutem et ejus quod bene, non habentia hyperbolem ad genus. Ut perfectus medicus, et perfectus fistulator, quando secundum speciem propriae virtutis in nullo deficiunt. Sic autem transferentes ad mala dicimus sycophantam perfectum et latronem perfectum, quoniam et bonos dicimus eos, ut latronem bonum, sycophantam bonum. Est enim virtus perfectio quaedam. Quodlibet enim perfectum, et substantia omnis tunc perfecta, quando secundum speciem propriae virtutis in nulla deficit parte secundum naturam mensurae.

Amplius cujus est finis studiosus, ea dicuntur perfecta. Etenim secundum habere finem perfecta. Quare quoniam finis ultimorum aliquis est, et ad prava transferentes dicimus perfecte perdi, et perfecte corrumpi, quando nihil deest corruptioni et malo, sed in ultimo est. Quapropter mors secundum metaphoram dicitur finis, quia ambo ultima. Finis autem et cujus causa ultimum.

Secundum se dicta quidem igitur perfecta toties dicuntur. Alia quidem, quia secundum bene in nullo deficiunt, nec hyperbolem habent, nec extra aliquid accipiunt. Alia omnino secundum quid non habent hyperbolem, in unoquoque genere, nec aliquid est extra.

Alia vero jam secundum ipsa, aut in faciendo aliquid tale aut habendo, aut cognoscendo tali, aut in aliqualiter dici ad primo dicta perfecta.

RECENS.

Perfectum dicitur uno quidem modo extra quod non est ullam accipere particulam: utputa, tempus ipsum uniuscujusque perfectum est, extra quod non est ullum accipere tempus, quod pars hujus temporis sit. Et quod secundum virtutem et bonitatem non habet excessum ad genus: ut perfectus medicus, et perfectus tibicen, quum secundum propriae virtutis speciem in nullo deficiunt. Ita etiam in malis metaphorice dicimus calumniatorem perfectum, et furem perfectum: quoniam etiam bonos eos appellamus, utputa furem bonum, et calumniatorem bonum. Virtus quoque, quaedam perfectio est: unumquodque namque tunc perfectum est, cunctaque substantia tunc perfecta, quum secundum speciem propriae virtutis nulla deest particula magnitudinis naturalis.

Item, quibus finis justus est, ea perfecta dicuntur: etenim secundum quod habent finem, perfecta dicuntur. Quare quum finis ultimorum quippiam est, ad prava quoque transferentes, dicimus perfecte interemptum esse, et perfecte corruptum esse, quando nil corruptionis aut mali deest, sed in ultimo est. Propter quod et mors metaphorice dicitur finis, quoniam ultima ambo. Finis autem, et quod cujus gratia, ultimum.

Quaecumque igitur per se perfecta dicuntur, toties dicuntur; quaedam eo quod secundum bonitatem in nullo deficiunt, nec habent excessum, nec assumunt quicquam extrinsecus; alia universe, pro eo quod non habent excessum, in quoque genere, nec est quicquam extra: cetera vero jam secundum haec, eo quod aut aliquid tale faciunt aut habent, aut huic conveniunt, aut aliquo alio modo ad ea quae primo dicta sunt, perfecta dicuntur.

Postquam Philosophus distinxit nomina, quae significant causas, et subjectum, et partes subjectorum hujus scientiae; hic incipit distinguere nomina, quae significant ea quae se habent per modum passionis; et dividitur in duas partes. In prima distinguit nomina ea quae pertinent ad perfectionem entis. In secunda distinguit nomina quae pertinent ad entis defectum, ibi, « Falsum dicitur uno « modo. » Circa primum duo facit. Primo distinguit nomina significantia ea quae pertinent ad perfectionem entis. Secundo pertinentia ad totalitatem. Perfectum enim et totum, aut sunt idem, aut fere idem significant, ut dicitur in Physicorum. Secunda ibi, « Ex aliquo esse dicitur. » Circa primum duo facit. Primo distinguit hoc nomen Perfectum. Secundo distinguit quaedam nomina, quae significant quasdam perfectiones perfecti, ibi, « Ter« minus dicitur. » Circa primum duo facit. Primo ponit modos, quibus aliqua dicuntur perfecta secundum se. Secundo modos, quibus aliqua dicuntur perfecta per respectum ad alia, ibi, « Alia vero » Circa primum duo facit. Primo ponit modos, quibus aliquid secundum se dicitur perfectum. Secundo ostendit quomodo secundum hos modos aliqua diversimode perfecta dicuntur, ibi, « Secundum se « dicta quidem igitur. « Dicit ergo primo, quod perfectum uno modo dicitur, extra quod non est accipere aliquam ejus particulam; sicut homo dicitur perfectus, quando nulla deest ei pars. Et dicitur tempus perfectum, quando non est accipere extra aliquid quod sit temporis pars; sicut dicitur dies perfectus, quando nulla pars diei deest. Alio modo dicitur aliquid perfectum secundum virtutem; et sic dicitur aliquid perfectum, quod non habet « hy« perbolem, » idest superexcellentiam vel superabundantiam ad hoc quod aliquid bene fiat secundum genus illud, et similiter nec defectum. Hoc enim dicimus bene se habere, ut dicitur in secundo Ethicorum, quod nihil habet nec plus nec minus quam debet habere. Et sic dicitur perfectus medicus et perfectus fistulator, quando non deficit ei aliquid, quod pertineat ad speciem propriae virtutis, secundum quam dicitur, quod hic est bonus medicus, et ille bonus fistulator. Virtus enim cujuslibet est quae bonum facit habentem, et opus ejus bonum reddit. Secundum autem hunc modum utimur translative nomine perfecti etiam in malis. Dicimus enim perfectum « sycophantem. » idest calumniatorem, et perfectum latronem, quando in nullo deficit ab eo quod competit eis inquantum sunt tales. Nec est mirum, si in istis quae magis sonant defectum, utimur nomine perfectionis; quia etiam cum sint mala, utimur in eis nomine bonitatis per quamdam similitudinem. Dicimus enim bonum furem et bonum calumniatorem, quia sic se habent in suis operationibus, licet malis, sicut boni in bonis. Et quod aliquid dicatur perfectum per comparationem ad virtutem propriam, provenit quia virtus est quaedam perfectio rei. Unumquodque enim tunc est perfectum quando nulla pars magnitudinis na-

turalis, quae competit ei secundum speciem propriae virtutis, deficit ei. Sicut autem quaelibet res naturalis habet determinatam mensuram naturalis magnitudinis secundum quantitatem continuam, ut dicitur in secundo de Anima, ita etiam quaelibet res habet determinatam quantitatem suae virtutis naturalis. Equus enim habet quantitatem dimensivam determinatam secundum naturam cum aliqua latitudine. Est enim aliqua quantitas, ultra quam nullus equus protenditur in magnitudine. Et similiter est aliqua quantitas, quam non transcendit in parvitate. Ita etiam ex utraque parte determinatur aliquibus terminis quantitas virtutis equi. Nam aliqua est virtus equi, qua major in nullo equo invenitur: et similiter est aliqua tam parva, qua nulla est minor. Sicuti igitur primus modus perfecti accipiebatur ex hoc quod nihil rei deerat de quantitate dimensiva sibi naturaliter determinata, ita hic secundus modus accipitur ex hoc quod nihil deest alicui de quantitate virtutis sibi debitae secundum naturam. Uterque autem modus perfectionis attenditur secundum interiorem perfectionem.

« Alia vero »

Tertium modum ponit per respectum ad exterius; dicens, quod illa dicuntur tertio modo perfecta « quibus inest finis, » idest quaedam quae consecuta sunt suum finem; si tamen ille finis fuerit « studiosus, » idest bonus: sicut homo, quando jam consequitur beatitudinem. Qui autem consequitur finem suum in malis, magis dicitur deficiens quam perfectus; quia malum est privatio perfectionis debitae. In quo patet, quod mali, quando suam perficiunt voluntatem, non sunt feliciores, sed miseriores. Quia vero omnis finis est quoddam ultimum, ideo per quamdam similitudinem transferimus nomen Perfectum ad ea, quae perveniunt ad ultimum, licet illud sit malum. Sicut dicitur aliquid perfecte perdi, vel corrumpi, quando nihil deest de corruptione vel perditione rei. Et per hanc metaphoram, mors dicitur finis, quia est ultimum. Sed finis non solum habet quod sit ultimum, sed etiam quod sit cujus causa fit aliquid. Quod non contingit morti vel corruptioni.

Deinde cum dicit « secundum se »

Ostendit quomodo aliqua diversimode se habeant ad praedictos modos perfectionis; et dicit, quod quaedam dicuntur secundum se perfecta: et hoc dupliciter. Alia quidem universaliter perfecta, quia nihil omnino deficit eis absolute, nec aliquam habent « hyperbolem, » idest excedentiam, quia a nullo videlicet penitus in bonitate exceduntur, nec aliquid extra accipiunt, quia nec indigent exteriori bonitate. Et haec est conditio primi principii, scilicet Dei, in quo est perfectissima bonitas, cui nihil deest de omnibus perfectionibus in singulis generibus inventis. Alia dicuntur perfecta in aliquo genere, ex eo quod quantum ad illud genus pertinet, nec « habent hyperbolem, » idest excedentiam, quasi aliquid eis deficiat eorum, quae illi generi debentur; nec aliquid eorum, quae ad perfectionem illius generis pertinent, est extra ea, quasi eo careant; sicut homo dicitur perfectus, quando jam adeptus est beatitudinem. Et sicut fit haec distinctio quantum ad secundum modum perfectionis supra positum, ita potest fieri quantum ad primum, ut tangitur in principio Caeli et mundi. Nam quodlibet corpus particulare est quantitas perfecta secundum suum genus, quia habet tres dimensiones, quibus non sunt plures. Sed mundus dicitur perfectus universaliter, quia omnino nihil extra ipsum est.

Deinde cum dicit « alia vero »

Ponit modum, secundum quem aliqua dicuntur perfecta per respectum ad aliud: et dicit, quod alia dicuntur perfecta « secundum ipsa, » idest per comparationem ad perfecta, quae sunt secundum se perfecta. Vel ex eo, quod faciunt aliquid perfectum aliquo priorum modorum; sicut medicina est perfecta, quia facit sanitatem perfectam. Aut ex eo, quod habent aliquid perfectum; sicut homo dicitur perfectus, qui habet perfectam scientiam. Aut repraesentando tale perfectum; sicut illa, quae habent similitudinem ad perfecta; ut imago dicitur perfecta, quae repraesentat hominem perfecte. Aut qualitercumque referantur ad ea, quae dicuntur per se perfecta primis modis.

LECTIO XIX.

Quot modis terminus, secundum quod, et ipsum per se, ac dispositio ipsa dicatur, exponit.

ANTIQUA.

Terminus dicitur quod est cujuslibet ultimum, et extra quod nihil est accipere primi, et infra quod omnia primi.

Et quaecumque fuerit species magnitudinis, aut habentis magnitudinem: et finis cujusque. Tale vero ad quod motus et actus, et non a quo. Et quandoque ambo; et a quo et in quod. Et cujus causa. Et substantia cujuslibet, et quod quid erat cuique. Cognitionis enim hic terminus; sed si cognitionis, et rei.

Quare palam, quia quoties principia dicuntur, totiens terminus, et adhuc amplius. Principium enim terminus quidam est, sed terminus non omnis principium.

Et secundum quod dicitur multipliciter. Uno quidem modo species et substantia cujusque rei: ut secundum quod bonum

RECENS.

Terminus dicitur, quod ultimum cujusque est, extra quod nihil est accipere primum, et intra quod omnia primum, et quod sit magnitudinis species, aut magnitudinem habentis, et cujusque finis. Tale vero est, ad quod motus et actus, et non a quo: quandoque autem ambo, et a quo, et ad quod. Et cujus causa. Et substantia uniuscujusque, et quod quid erat esse unicuique. Cognitionis enim hoc terminus est: quodsi cognitionis, rei quoque est.

Quare patet quod quoties dicitur principium, toties etiam terminus, et amplius. Principium namque terminus quidam; sed non omnis terminus, principium.

Secundum quod, multipliciter dicitur. Uno modo, species et substantia cujusque rei; ut secundum quod bonus, ipsum

per se bonum. Alio vero in quo primum aptum natum est fieri, ut color in superficie. Primo quidem ergo dictum Secundum quod, species est. Secundo autem ut materia cujusque, et subjectum cujusque primum. Omnino vero ipsum secundum quod pariter et causa existit. Nam secundum quod venit, aut cujus causa venit, dicitur et secundum quod paralogizatum est, aut syllogizatum, aut qua causa syllogismi sunt, aut paralogismi. Amplius secundum positionem dicitur: ut secundum quod stetit, aut secundum quod evadit: namque omnino positionem significant et locum.

Quare secundum se dici multipliciter est necesse. Uno enim secundum se quod quid erat esse unicuique, ut Callias et quod quid erat esse Calliam. Alio vero quaecumque in eo quod quid est existunt, ut animal Callias secundum se: nam in ratione inest animal. Animal enim quoddam est Callias. Amplius autem si in ipso ostensum est primo, aut in ejus aliquo, ut superficies alba secundum se, et unum secundum se homo. Anima namque pars est quaedam hominis, in qua prima est ipsum vivere. Amplius cujus non est alia. Hominis enim multae sunt causae, animal bipes: attamen secundum se homo est homo. Amplius quaecumque soli insunt, et inquantum soli, eo quod separatum, secundum se.

bonum. Alio, in quo primo fieri aptum est, ut color in superficie.

Quod igitur primo dictum est secundum quod, ipsa species est: secundo vero, tamquam cujusque materia, et primum cujusque subjectum.

Et omnino ipsum secundum quod, toties dictum erit, quoties dicitur causa. Secundum quid enim venit, aut qua causa venit, dicitur; et secundum quid paralogizatum, sive syllogizatum est, et quae syllogismi sive paralogismi causa est.

Item, Secundum quod dicitur, quod secundum positionem est, secundum quod stetit, aut secundum quod vadit: etenim haec omnia positionem et locum significant.

Quare et secundum se, multipliciter ut dicatur necesse est. Uno namque modo secundum se, est quod erat esse cuilibet: ut Callias et per se Callias, et quod quid erat esse Calliam. Alia vero, quaecumque in eo quod quid est, insunt: utputa Callias, secundum se animal est: in ratione enim, animal inest; Callias enim, quoddam animal est.

Item, si in se ipso primo suscepit, aut in aliquo sui: utputa, superficies alba secundum se; et homo, secundum se vivens. Anima namque, pars quaedam hominis est, in qua prima ipsum vivere est.

Item, cujus non est aliqua alia causa. Hominis namque [ut ita dicatur] multae causae sunt, animal, bipes: attamen secundum se, homo est homo.

Item quaecumque soli, et prout soli insunt. Quare quod separatum est, secundum se est.

Hic prosequitur de nominibus, quae significant conditiones perfecti. Perfectum autem, ut ex praemissis patet, est terminatum et absolutum, non dependens ab alio, et non privatum, sed habens ea, quae sibi secundum suum genus competunt. Et ideo primo ponit hoc nomen Terminus. Secundo hoc quod dicitur per se, ibi, « Et secundum quod « dicitur. » Tertio hoc nomen Habitus, ibi, « Ha« bitus vero dicitur. » Circa primum tria facit. Primo ponit rationem termini; dicens, quod terminus dicitur quod est ultimum cujuslibet rei, ita quod nihil de primo terminato est extra ipsum terminum; et omnia quae sunt ejus, continentur intra ipsum. Dicit autem « primi, » quia contingit id, quod est ultimum primi, esse principium secundi; sicut nunc quod est ultimum praeteriti, est principium futuri.

« Et quaecumque »

Secundo ponit quatuor modos, quibus dicitur terminus; quorum primus est secundum quod in qualibet specie magnitudinis, finis magnitudinis, vel habentis magnitudinem, dicitur terminus; sicut punctus dicitur terminus lineae, et superficies corporis, vel etiam lapidis habentis quantitatem. Secundus modus est similis primo, secundum quod unum extremum motus vel actionis dicitur terminus, hoc scilicet ad quod est motus, et non a quo: sicut terminus generationis est esse, non autem non esse; quamvis quandoque ambo extrema motus dicantur terminus largo modo, scilicet a quo, et in quod; prout dicimus, quod omnis motus est inter duos terminos. Tertius modus dicitur terminus, cujus causa fit aliquid; hoc enim est ultimum intentionis, sicut terminus secundo modo dictus est ultimum motus vel operationis. Quartus modus est secundum quod substantia rei, quae est essentia et definitio signans quod quid est res, dicitur terminus cognitionis. Incipit enim cognitio rei ab aliquibus signis exterioribus quibus pervenitur ad cognoscendam rei definitionem; quo cum perventum fuerit, habetur perfecta cognitio de re. Vel dicitur terminus cognitionis definitio, quia infra ipsam continentur ea, per quae scitur res. Si autem una differentia vel addatur vel subtrahatur, jam non erit eadem definitio. Si autem est terminus cognitionis, oportet quod sit rei terminus, quia cognitio fit per assimilationem cognoscentis ad rem cognitas.

Deinde cum dicit « quare palam »

Concludit comparationem termini ad principium; dicens, quod quoties dicitur principium, toties dicitur terminus, et adhuc amplius; quia omne principium est terminus, sed non terminus omnis, est principium. Id enim ad quod motus est, terminus est, et nullo modo principium est: illud vero a quo est motus, est principium et terminus, ut ex praedictis patet.

Deinde cum dicit « et secundum »

Hic determinat de per se: et circa hoc tria facit. Primo determinat de hoc, quod dicitur secundum quod; quod est communius quam secundum se. Secundo concludit modos ejus, quod dicitur secundum se, ibi, « Quare secundum se. » Tertio, quia uterque dictorum modorum secundum aliquem modum significat dispositionem, determinat de nomine dispositionis, ibi, « dispositio. » Circa primum ponit quatuor modos ejus quod dicitur secundum quod: quorum primus est, prout « spe« cies, » idest forma, et « substantia rei, » idest essentia, est id, secundum quod aliquid esse dicitur; sicut secundum Platonicos, « per se bonum, » idest idea boni, est illud, secundum quod aliquid bonum dicitur. Secundus modus est, prout subjectum, in quo primo aliquid natum est fieri, dicitur secundum quod, sicut color primo fit in superficie; et ideo dicitur, quod corpus est coloratum secundum superficiem. Hic autem modus differt a praedicto, quia praedictus pertinet ad formam, et hic pertinet ad materiam. Tertius modus est, prout universaliter quaelibet causa dicitur secundum quod. Unde toties dicitur secundum quod quoties et causa. Idem enim est quaerere secundum quod venit, et cujus causa venit; similiter secundum quod paralogizatur, aut syllogizatum est, et qua

causa facti sunt syllogismi. Quartus modus est prout secundum quod significat positionem et locum; sicut dicitur, iste « stetit secundum hunc, » idest juxta hunc, et ille « vadit secundum hunc, » idest juxta hunc; quae omnia significant positionem et locum. Et hoc manifestius in graeco idiomate apparet.

Deinde cum dicit « quare secundum »

Concludit ex praedictis, quatuor modos dicendi per se, vel secundum se. Quorum primus est, quando definitio significans quid est esse uniuscujusque, dicitur ei inesse secundum se, sicut Callias « et quod quid erat esse Calliam, » idest et essentia rei, ita se habent quod unum inest secundum se alteri. Non autem solum tota definitio dicitur de definito secundum se; sed aliquo modo etiam quaecumque insunt in definitione dicente quid est, praedicantur de definito secundum se, sicut Callias est animal secundum se. Animal enim inest in ratione Calliae. Nam Callias est quoddam animal; et poneretur in ejus definitione, si singularia definitionem habere possent. Et hi duo modi sub uno comprehenduntur. Nam eadem ratione, definitio et pars definitionis per se de unoquoque praedicantur. Est enim hic primus modus per se, qui ponitur in libro Posteriorum; et respondet primo modo ejus quod dicitur secundum quod, superius posito. Secundus modus est, quando aliquid ostenditur esse in aliquo, sicut in primo subjecto, cum inest ei per se. Quod quidem contingit dupliciter: quia vel primum subjectum accidentis est ipsum totum subjectum de quo praedicatur (Sicut superficies dicitur colorata vel alba secundum seipsam. Primum enim subjectum coloris est superficies, et ideo corpus dicitur coloratum ratione superficiei). Vel etiam aliqua pars ejus; sicut homo dicitur vivens secundum se, quia aliqua pars ejus est primum subjectum vitae, scilicet anima. Et hic est secundus modus dicendi per se in Posterioribus positus, quando scilicet subjectum ponitur in definitione praedicati. Subjectum enim primum et proprium, ponitur in definitione accidentis proprii. Tertius modus est prout secundum se esse dicitur illud, cujus non est aliqua alia causa; sicut omnes propositiones immediatae, quae scilicet per aliquod medium non probantur. Nam medium in demonstrationibus propter quid est causa, quod praedicatum insit subjecto. Unde, licet homo habeat multas causas, sicut animal et bipes, quae sunt causae formales ejus; tamen hujus propositionis, homo est homo, cum sit immediata, nihil est causa; et propter hoc homo est homo secundum se. Et ad hunc modum reducitur quartus modus dicendi per se in Posterioribus positus, quando effectus praedicatur de causa; ut cum dicitur interfectus interiit propter interfectionem, vel infrigidatum infriguit vel refriguit propter refrigerium. Quartus modus est, prout illa dicuntur secundum se inesse alicui, quae ei soli inquantum soli insunt. Quod dicit ad differentiam priorum modorum, in quibus non dicebatur secundum se inesse ex eo quod est soli inesse. Quamvis etiam ibi aliquid soli inesset, ut definitio. Hic autem secundum se dicitur ratione solitudinis. Nam hoc quod dico Secundum se, significat aliquid separatum; sicut dicitur homo secundum se esse, quando solus est. Et ad hunc reducitur tertius modus in Posterioribus positus, et quartus modus dicendi secundum quod, qui positionem importabat.

LECTIO XX.

Dispositionis definitione proposita, ipsius modos tres ponit, habitus autem duos, item passionis; privationis denique octo, habere autem quatuor exponit modos.

ANTIQUA.

Dispositio dicitur habentis partes ordo, aut secundum locum, aut secundum potentiam, aut secundum speciem. Positionem enim oportet quamdam esse, sicut et ipsum hoc nomen Dispositio ostendit.

Habitus vero dicitur uno quidem modo tamquam actio quaedam habentis et habiti, ut actus quidam, aut motus. Nam quando hoc quidem facit, illud vero fit, est factio intermedia. Et ita inter habentem indumentum, et habitum indumentum intermedium est habitus. Ergo palam quia non convenit (1) habere habitum: in infinitum enim vadit, si habiti fuerit habere habitum. Alio vero modo habitus dispositio dicitur, secundum quam bene et male disponitur dispositum, et aut secundum se, aut ad aliud; ut sanitas est habitus quidam et dispositio est talis. Amplius habitus quidem dicitur, si est pars dispositionis talis. Quapropter et partium virtus habitus est quidam.

Passio dicitur uno quidem modo qualitas secundum quam alterari contingit, ut album et nigrum, dulce et amarum, gravitas et levitas, et quaecumque sunt talia. Alio vero modo horum, actiones et alterationes. Amplius horum magis nocivae alterationes et motus. Et maxime lamentabiles et nocivae. Amplius magnitudines exultationum et lamentationum passiones dicuntur.

(1) *Lege* contingit.

RECENS.

Dispositio dicitur ordo partes habentis, aut secundum locum, aut secundum potentiam, aut secundum speciem. Positionem enim quamdam esse oportet, sicut ipsum etiam dispositionis nomen significat.

Habitus autem dicitur uno modo, tamquam quidam habentis et habiti actus, sicuti actio quaedam, aut motus. Nam quum hoc quidem efficit, illud vero fit, est media effectio: ita et habentis vestem et vestis habitae, est medius habitus. Hunc itaque habitum, quod non contingit habere, manifestum est. In infinitum enim progrederetur, si habiti esset habitum habere.

Alio modo habitus dicitur dispositio, secundum quam bene vel male disponitur dispositum, et aut secundum se, aut ad aliud: ut sanitas quidam habitus est: dispositio etenim talis est. Item, habitus dicitur, si particula talis dispositionis sit. Quare partium quoque virtus, quidam habitus est.

Passio dicitur, uno quidem modo qualitas, secundum quam alterari contingit: ut album et nigrum, dulce et amarum, gravitas et levitas, et quaecumque alia similia. Alio modo, horum actiones, et jam alterationes.

Item, harum magis quae noxiae alterationes et motus, et maxime tristes noxae. Item, calamitatum et tristium magnitudines, passiones dicuntur.

Privatio dicitur, uno quidem modo si non habet aliquid aptorum natorum haberi, et si non sit id natum habere, ut oculis privari dicitur planta. Alio vero si aptum natum habere, aut ipsum, aut genus, non habet. Ut alter homo caecus visu privari dicitur, et talpa; hoc quidem secundum genus, illud vero secundum se. Amplius si aptum natum, et quando aptum natum est habere, et non habet: caecitas enim privatio quaedam est, sed caecus non est secundum omnem aetatem, sed in qua aptum natum est habere, si non habet. Similiter autem et in quo, et secundum quid, et ad quod et ut, si non habet, aptum natum. Amplius cujusque per vim ablatio privatio dicitur.

Et quoties ab eo quod a privativa particula negationes dicuntur, toties et privationes dicuntur. Nam inaequale, non habere aequalitatem aptum quidem natum dicitur. Invisibile vero et eo quod non habere omnino colorem et eo quod turpiter Et sine pede, et non habere omnino pedes, et ex eo quod turpes. Amplius et eo quod parum habeat, ut non ignitum: hoc autem est turpiter aliquo modo habere. Amplius non facile, aut non bene; ut insecabile, non solum quia non secatur, sed quia non facile, aut quia non bene. Amplius non habere omnino. Caecus enim non dicitur monoculus, sed qui in ambobus non habet visum. Propter quod non omnis homo bonus aut malus aut injustus est, sed est medium.

Habere multipliciter dicitur. Uno quidem modo deducere secundum suam naturam, aut secundum suum impetum. Propter quod febris dicitur habere hominem, et tyranni civitatem et vestimentum induti. Alio in quo utique aliquid extiterit ut susceptibili, ut aes habet speciem statuae et infirmitatem corpus. Alio ut continens contentum. Nam in quo est, contentum haberi ab hoc dicitur, ut lagenam habere humidum dicimus, et civitatem homines, et naves nautas. Sic autem et totum habere partes. Amplius et prohibens secundum suum impetum aliquid movere aut operari, habere dicitur hoc ipsum, ut columnae pondera superposita, ut poetae Atlantem faciunt habere caelum tamquam casurum super terram, quemadmodum physiologorum quidam dicunt. Hoc autem modo, continens dicitur quae continet habere, quasi separata secundum suum impetum singula. Et in aliquo esse simili modo dicitur; et consequenter ipsi habere.

Privatio dicitur uno modo, si non habeat aliquid eorum quae natura apta sunt haberi, etiamsi ipsum non sit natura aptum habere: ut planta dicitur oculis privari. Alio modo, si, quum aut ipsum, aut genus ejus, aptum habere sit, non habeat: utputa, aliter caecus homo visu privatur, et aliter talpa. Haec quidem secundum genus, ille vero secundum se.

Item, si, quum aptum sit, et quando sit aptum habere, non habeat. Caecitas namque privatio quaedam est: caecus autem non secundum omnem aetatem, sed si, in qua aptus est habere, non habet. Similiter si in quo et secundum quod, et ad quod, et quemadmodum natura aptus sit, non habeat.

Item, violenta cujusque ablatio, privatio dicitur. Et quoties negationes ab IN (vel simili negatione) incipientes dicuntur, toties etiam privationes dicuntur. Inaequale namque dicitur, eo quod non habeat aequalitatem, aptum exsistens habere: invisibile vero, et eo quod non habeat omnino colorem, et eo quod exigue: impes, et eo quod non habeat pedes, et eo quod debiles.

Item, quum parum quid habeat: ut quum dicimus olivam exossem, hoc autem est, eo quod exile quiddam habet.

Item, quum non facile aut non bene: ut insecabile, non solum eo quod non secetur, sed etiam eo quod non facile, nec bene.

Item, quum omnino non habeat. Caecus namque dicitur, non qui unoculus est, sed qui utriusque oculi visu caret. Quare non omnis bonus vel malus, aut justus vel injustus, sed etiam intermedium est.

Habere, multipliciter dicitur. Uno modo, quum quid secundum suam naturam aut suum impetum agat. Quare dicitur quod febris hominem habet, et tyranni civitates, et induti vestem. Alio modo, in quo quid tamquam susceptivo existit: ut aes habet statuae speciem, et corpus aegritudinem. Alio modo, ut continens ea quae contenta sunt. In quo namque contentum quiddam est, haberi ab eo dicitur: ut vas, habere humidum dicimus; et urbem, homines; et navem, nautas: sic et totum, partes habet.

Item quod prohibet aliquid secundum suum impetum moveri, aut agere, habere dicitur hoc ipsum: ut et columnae, imposita onera, et ut poetae Atlantem faciunt caelum habere, tamquam nisi ipse teneret, casurum super terram, ut quidam etiam physiologorum tradunt.

Hoc autem modo et continens dicitur, quae continet, habere, tamquam separaretur secundum suum impetum unumquodque. In aliquo etiam esse similiter et consequenter sicuti habere dicitur.

Quia uno modo secundum quod positionem significat, ideo consequenter Philosophus prosequitur de nomine dispositionis; et ponit rationem communem hujus nominis Dispositio, dicens, quod dispositio nihil est aliud quam ordo partium in habente partes. Ponit autem modos quibus dicitur dispositio: qui sunt tres. Quorum primus est secundum ordinem partium in loco. Et sic dispositio sive situs est quoddam praedicamentum. Secundus modus est, prout ordo partium attenditur secundum potentiam sive virtutem; et sic dispositio ponitur in prima specie qualitatis. Dicitur enim aliquid hoc modo esse dispositum, utputa secundum sanitatem vel aegritudinem, ex eo quod partes ejus habent ordinem in virtute activa vel passiva. Tertius modus est, prout ordo partium attenditur secundum speciem et figuram totius; et sic dispositio sive situs ponitur differentia in genere quantitatis. Dicitur quod quantitas alia est habens positionem, ut linea, superficies, corpus et locus; alia non habens, ut numerus et tempus. Ostendit etiam quod hoc nomen Dispositio, ordinem significet. Significat enim positionem, sicut ipsa nominis impositio demonstrat: de ratione autem positionis est ordo.

« Habitus vero »

Hic prosequitur de nomine habitus; et primo distinguit ipsum nomen habitus. Secundo quaedam nomina quae habent propinquam considerationem ad hoc nomen, ibi, « Passio dicitur. » Ponit ergo primo duos modos, quibus hoc nomen dicitur. Quorum primus est aliquid medium inter habentem et habitum. Habere enim, licet non sit actio, significat tamen per modum actionis. Et ideo inter habentem et habitum intelligitur habitus esse medius, et quasi actio quaedam; sicut calefactio intelligitur esse media inter calefactum et calefaciens; sive illud medium accipiatur ut actus, sicut quando calefactio accipitur active; sive ut motus, sicut quando celefactio accipitur passive. Quando enim hoc facit, et illud fit, est media factio. In graeco habetur poesis, quod factionem significat. Et siquidem ulterius procedatur ab agente in patiens, est medium factio activa, quae est actus facientis. Si vero procedatur a facto in facientem, sic est medium factio passiva, quae est motus facti. Ita etiam inter hominem habentem vestem, et vestem habitam, est medius habitus; quia si consideretur procedendo ab homine ad vestem, erit ut actio, prout significatur in hoc quod dicitur habere: si vero e converso, erit ut passio motus, prout significatur in hoc quod dicitur haberi. Quamvis autem habitus intelligatur esse medius inter hominem et vestem, inquantum habet eam; tamen manifestum est, quod non contingit inter ipsum habitum et habentem esse aliud medium, quasi adhuc sit alius habitus medius inter habentem et ipsum habitum. Sic enim procederetur in infinitum, si dicatur quod convenit (1) habere habitum « habiti, » idest rei ha-

(1) *Lege* contingit.

bitae. Homo enim habet « rem habitam, » idest vestem. Sed illum habitum rei habitae non habet homo, alio medio habitu, sicut homo faciens factum factione media; sed ipsam mediam factionem non facit aliqua alia factione media. Et propter hoc etiam relationes, quibus subjectum refertur ad aliud, non referuntur ad subjectum aliqua alia relatione media, nec etiam ad oppositum sicut paternitas; neque ad patrem neque ad filium refertur aliqua alia relatione media: et si aliquae relationes mediae dicantur, sunt rationis tantum, et non rei. Habitus autem sic acceptus est unum praedicamentum. Secundo modo dicitur habitus dispositio, secundum quam aliquid disponitur bene et male; sicut sanitate aliquid disponitur bene, aegritudine male. Utroque autem, scilicet aegritudine et sanitate, aliquid disponitur bene vel male dupliciter; scilicet secundum se aut per respectum ad aliquid. Sicut sanum est quod est bene dispositum secundum se; robustum autem quod est bene dispositum ad aliquod agendum. Et ideo sanitas est habitus quidam, quia est talis dispositio qualis dicta est. Et non solum habitus dicitur dispositio totius, sed etiam dispositio partis, quae est pars dispositionis totius; sicuti bonae dispositiones partium animalis, sunt partes bonae habitudinis in toto animali. Et virtutes etiam partium animae, sunt quidam habitus; sicut temperantia concupiscibilis, et fortitudo irascibilis, et prudentia rationalis.

Deinde cum dicit « passio dicitur »

Hic prosequitur de illis quae consequuntur ad habitum; et primo de his quae se habent ad ipsum per modum oppositionis. Secundo de eo quod se habet ad ipsum per modum effectus, scilicet de habere, quod ab habitu denominatur, ibi, « Habere « multipliciter dicitur. » Habitui autem opponitur aliquid, scilicet passio, sicut imperfectum perfecto. Privatio autem oppositione directa. Unde primo determinat de passione. Secundo de privatione, ibi, « Privatio dicitur. » Ponit ergo primo quatuor modos, quibus passio dicitur. Uno modo dicitur qualitas, secundum quam fit alteratio, sicut album et nigrum et hujusmodi. Et haec est tertia species qualitatis. Probatum enim est in septimo Physicorum, quod in sola tertia specie qualitatis potest esse alteratio. Secundus modus est, secundum quod hujusmodi actiones qualitatis, et alterationis, quae fiunt secundum eas, dicuntur passiones; et sic passio est unum praedicamentum, ut calefieri et infrigidari et hujusmodi. Tertio modo dicuntur passiones, non quaelibet alterationes, sed quae sunt nocivae, et ad malum terminatae, et quae sunt lamentabiles, sive tristes: non enim dicitur aliquid pati secundum hunc modum, quod infirmatur; vel etiam cuicumque aliquod nocumentum accidit: et hoc rationabiliter. Patiens enim per actionem agentis sibi contrarii, trahitur a sua dispositione naturali in dispositionem similem agenti. Et ideo magis proprie dicitur pati, cum subtrahitur aliquid de eo quod sibi congruebat, et dum agitur in ipso contraria dispositio, quam quando fit e contrario. Tunc enim magis dicitur perfici. Et quia illa, quae sunt modica, quasi nulla reputantur, ideo quarto modo dicuntur passiones, non quaecumque nocivae alterationes, sed quae habent magnitudinem nocumenti, sicut magnae calamitates et magnae tristitiae. Quia etiam excedens laetitia fit nociva, cum quandocumque propter excessum laetitiae aliqui mortui sint et infirmati; et similiter superabundantia prosperitatis in nocumentum vertitur his qui ea bene uti nesciunt. Ideo alia littera habet « Magnitudines la« mentationum et exultationum passiones dicuntur. » Cui concordat alia littera, quae dicit, Magnitudines dolorum et prosperorum. Sciendum est autem, quod quia haec tria, scilicet dispositio, habitus, et passio, non significant genus praedicamenti, nisi secundum unum modum significationis, ut ex praehabitis patet, ideo non posuit ea cum aliis partibus entis, scilicet quantitate, qualitate et ad aliquid. In illis enim vel omnes vel plures modi ad genera praedicamenti, significata per illa nomina, pertinebant.

« Privatio dicitur »

Hic distinguit modos, quibus dicitur privatio; et quia privatio includit in sua ratione negationem et aptitudinem subjecti, ideo primo distinguit modos privationis ex parte aptitudinis. Secundo ex parte negationis, ibi, « Et quoties. » Et circa primum ponit quatuor modos. Primus modus est, secundum quod aptitudo consideratur ex parte rei privatae, non ex parte subjecti. Dicitur enim hoc modo privatio, quando ab aliquo non habetur id quod natum est haberi, licet hoc quod ipso caret non sit natum habere; sicut planta dicitur privari oculis, quia oculi nati sunt haberi, licet non a planta. In his vero, quae a nullo nata sunt haberi, non potest dici aliquid privari, sicut oculus visu penetrante per corpora opaca. Secundus modus attenditur secundum aptitudinem subjecti. Hoc enim modo dicitur privari hoc solum quod natum est illud habere, aut secundum se, aut secundum genus suum: secundum se, sicut homo caecus dicitur privari visu, quem natus est habere secundum se. Talpa autem dicitur privari visu, non quia ipsa secundum se sit nata habere visum; sed quia genus ejus, scilicet animal, natum est habere visum. Multa enim sunt a quibus aliquid non impeditur ratione generis, sed ratione differentiae; sicut homo non impeditur quin habeat alas ratione generis, sed ratione differentiae. Tertius modus attenditur ex parte circumstantiarum. Unde hoc modo dicitur aliquid privari aliquo, si non habet ipsum habitum cum natum sit habere. Sicut caecitas, quae est quaedam privatio; et tamen animal non dicitur caecum secundum omnem aetatem, sed solum si non habeat visum in illa aetate in qua natum est habere; unde canis non dicitur caecus ante nonum diem. Et sicut est de hac circumstantia Quando, ita est et de aliis circumstantiis, scilicet « in quo » ut in loco; sicut nox dicitur privatio lucis in loco ubi nata est esse lux, non in cavernis, ad quas lumen solis pervenire non potest. « Et secundum « quid. » Sicut homo non dicitur edentulus, si non habet dentes in manu; sed si non habet secundum illam partem, secundum quam natus est habere. « Et ad quod »; sicut homo non dicitur parvus, vel deficientis staturae, si non est magnus respectu montis, vel respectu cujuscumque alterius rei, ad cujus comparationem non est natus habere magnitudinem: et sic homo non dicitur tardus esse motu, si non currat ita velociter sicut lepus vel ventus; vel ignorans, si non intelligit sicut Deus. Quartus modus est secundum quod ablatio cujuslibet rei per violentiam, dicitur privatio. Violentum enim est contra impetum naturalem, ut habitum est supra. Et ita ablatio per violentiam est respectu ejus quod quis natus est habere.

Deinde cum dicit « et quoties »

Distinguit modos privationis ex parte negationis. Graeci enim utuntur hac praepositione a in compositionibus ad designandas negationes et privationes, sicut nos utimur hac praepositione in. Dicit ergo quod quoties dicuntur negationes designatae ab hac praepositione a posita in principio dictionis per compositionem, toties dicuntur etiam privationes. Dicitur enim inaequale uno modo, quod non habet aequalitatem, si aptum natum est habere; et invisibile, quod non habet colorem; et sine pede quod non habet pedes. Secundo modo dicuntur hujusmodi negationes non per hoc quod est omnino non habere; sed per hoc quod est prave vel turpiter habere; sicut dicitur non habere colorem, quia habet malum colorem vel turpem; et non habere pedes, quia habet parvos vel turpes. Tertio modo significatur aliquid privative vel negative ex hoc, quod est parum habere; sicut dicitur in graeco apyron, idest non ignitum, ubi est modicum de igne: et hic modus quodammodo continetur sub secundo, quia parum habere est quodammodo prave et turpiter habere. Quarto modo dicitur aliquid privative vel negative, ex eo quod non est facile, vel non bene; sicut aliquid dicitur insecabile, non solum quia non secatur, sed quia non facile, aut non bene. Quinto modo dicitur aliquid negative vel privative, ex eo quod est omnino non habere. Unde monoculus non dicitur caecus, sed ille qui in ambobus oculis caret visu. Ex hoc inducit quoddam corollarium; scilicet quod inter bonum et malum, justum et injustum, est aliquid medium. Non enim ex quocumque defectu bonitatis efficitur aliquis malus, sicut Stoici dicebant ponentes omnia peccata esse paria; sed quando multum a virtute recedit, et in contrarium habitum inducitur. Unde in secundo Ethicorum dicitur: ex eo quod homo recedit parum a medio virtutis, non vituperatur.

Deinde cum dicit « habere multipliciter »

Hic ponit quatuor modos ejus, quod est habere: quorum primus est, secundum quod habere aliquid est ducere illud secundum suam naturam in rebus naturalibus, aut secundum suum impetum in rebus voluntariis. Et hoc modo febris dicitur habere hominem, quia homo traducitur a naturali dispositione in dispositionem febrilem. Et hoc modo habent tyranni civitates, quia secundum voluntatem et impetum tyrannorum res civitatum aguntur. Et hoc etiam modo induti dicuntur habere vestimentum, quia vestimentum coaptatur induto ut accipiat figuram ejus. Et ad hunc modum reducitur etiam habere possessionem, quia homo re possessa utitur secundum suam voluntatem. Secundus modus est, prout illud, in quo existit aliquid ut in proprio susceptibili, dicitur habere illud; sicut aes habet speciem statuae, et corpus habet infirmitatem. Et sub hoc modo comprehenditur habere scientiam, quantitatem, et quodcumque accidens, vel quamcumque formam. Tertius modus est, secundum quod continens dicitur habere contentum, et contentum haberi a continente; sicut dicimus quod lagena « habet humidum, » idest humorem aliquem, ut aquam vel vinum; et quod civitas habet homines, et navis nautas. Et secundum hunc modum etiam dicitur quod totum habet partes. Totum enim continet partem, sicut et locus locatum. In hoc enim differt locus a toto, quia locus est divisus a locato, non autem totum a partibus. Unde locatum est sicut pars divisa, ut habetur in quarto Physicorum. Quartus modus est secundum quod aliquid dicitur habere alterum, ex eo, quod prohibet ipsum operari vel moveri secundum suum impetum; sicut columnae dicuntur habere corpora ponderosa imposita super eas, quia prohibent ea descendere deorsum secundum inclinationem. Et hoc etiam modo poetae dixerunt quod Atlas habet caelum. Fingunt enim poetae quod Atlas est quidam gigas qui sustinet caelum ne cadat super terram. Quod etiam quidam naturales dicunt, qui ponebant quod caelum quandoque corrumpetur et resolutum cadet super terram. Quod patet praecipue ex opinione Empedoclis, qui posuit mundum infinities corrumpi et infinities generari. Habuit autem poetica fictio ex veritate originem. Atlas quidem magnus astrologus, subtiliter motus caelestium corporum perscrutatus est, ex quo fictio processit quod ipse caelum sustineret. Differt autem hic modus a primo. Nam in primo habens habitum cogebat sequi secundum suum impetum, et sic erat causa motus violenti. Hic autem habens, prohibet habitum moveri motu naturali, unde est causa quietis violentae. Ad hunc autem modum reducitur tertius modus quo continens dicitur habere contenta; aliter proprio impetu singula separarentur abinvicem, nisi continens prohiberet; sicut patet in lagena continente aquam, quae prohibet partes abinvicem separari. Dicit autem in fine, quod esse in aliquo similiter dicitur sicut et habere; et modi essendi in aliquo consequuntur ad modos habendi. Octo autem modi essendi in aliquo in quarto Physicorum positi sunt: quorum duo, scilicet secundum quod totum integrale est in partibus et e converso: duo etiam, scilicet secundum quod totum universale est in partibus, et e converso, et alius modus secundum quod locatum est in loco, consequuntur ad tertium modum habendi, secundum quod totum habet partes, et locus locatum. Modus autem secundum quod aliquid dicitur esse in aliquo, ut in efficiente vel movente, sicut quae sunt regni in rege, consequitur primum modum habendi hic positum. Modus autem essendi, secundum quod forma est in materia, reducitur ad secundum modum habendi hic positum. Modus autem quo aliquid est in fine, reducitur ad modum habendi quartum hic positum; vel etiam ad primum, quia secundum finem moventur et quiescunt ea quae sunt ad finem.

LECTIO XXI.

Modos, quibus aliqua ex aliquo, partis item, et totius ac mutili, exponit.

ANTIQUA.

Ex aliquo esse dicitur uno quidem modo ex quo est ut materia: et hoc dupliciter: aut secundum genus primum, aut secundum ultimam speciem, ut sunt quaedam, tamquam omnia liquabilia ex aqua, est autem veluti ex aere statua. Alio vero ex primo movente principio, ut ex quo pugna? ex convitio: id enim est principium pugnae. Alio ex composito ex materia et forma; ut ex toto partes, et ex Iliade versus, et ex domo lapides. Finis enim est forma, perfectum vero habens finem. Hoc autem tamquam ex parte speciei species, ut homo ex bipede, et syllaba ex elemento. Aliter enim hoc, et statua ex aere: nam ex sensibili materia est composita substantia. Sed et species ex speciei materia. Haec quidem igitur sic dicuntur. Alia vero, si secundum partem aliquam horum aliquis exsistit modorum, ut ex patre et matre puer, et ex terra plantae, quia ex aliqua parte eorum. Alia vero prius quidem tempore, ut ex die nox, ex serenitate hyems, quia hoc post hoc. Horum autem, alia quia habent transmutationem adinvicem, ita dicuntur, ut quae nunc sunt dicta. Alia quia secundum tempus solum, ut ex aequinoctio fit navigatio, quia post aequinoctium. Sic festivitates sunt, ut ex Dionysiis Thargelia, quia post Dionysia.

Pars dicitur quidem uno modo, in quam dividitur utique quantum quocumque modo. Semper enim ablatum a quanto ut quantum est, pars dicitur illius; ut trium duo pars quodammodo dicuntur. Alio vero modo, quae talia mensurant solum. Propter quod trium, duo sunt ut dicitur pars, sunt autem ut non. Amplius et in quae dividitur utique species sine quantitate, et ea partes hujus dicuntur: quare species, generis dicuntur esse partes. Amplius in quae dividitur aliquid, aut ex quibus componitur totum, aut species, aut habens speciem, ut sphaerae aereae, aut cubi aerei: aes pars est: hoc autem est materia in qua species. Et angulus pars. Amplius quae sunt in ratione unumquodque ostendente, et ea partes sunt totius. Propter quod et genus speciei pars dicitur; aliter autem species, generis pars.

Totum dicitur cujus nulla partium abest, ex quibus dicitur totum natura: et continens contenta: unde unum aliquid sunt illa.

Hoc autem dupliciter. Aut enim ut unumquodque unum, aut ut ex his unum.

Universale quidem enim et quod totaliter, dicitur ut aliquid ens unum sicut universale, quasi multa continens, quia praedicatur de unoquoque, et unum omnia sunt et unumquodque: ut homo, et equus, et Deus, quia omnia animalia.

Continuum vero et finitum, quando unum aliquid ex pluribus est quae insunt, maxime quidem potestate. Sin autem et energia.

Horum vero eorumdem magis quae sunt natura, quam arte talia; quemadmodum et in uno dicimus, tamquam existente totalitate unione aliqua.

Amplius quanto habente principium et medium et ultimum, quorum quidem non facit positio differentiam, omne dicitur; quorum vero facit totum, et quaecumque ambo dicuntur et omne et totum. Sunt autem ea quorum natura quidem eadem manet transpositione, forma vero non, ut cera et vestis. Etenim omne et totum dicuntur. Habent enim ambo. Aqua vero et quaecumque sunt humida, et numerus, omne quidem dicuntur; totus vero numerus, et tota aqua non dicitur, nisi metaphorice. Omnia vero dicuntur in quibus omne, ut in uno: in his omnia, ut in diversis: omnis hic numerus, omnes hae unitates.

Colobon vero, idest diminutum, dicitur quantum non quodlibet, sed partibile oportet illud esse, et totum. Nam duo non sunt coloba, altero ablato uno. Non enim aequale colobonion et reliquum umquam est. Nec totaliter numerus ullus. Etenim substantiam oportet manere. Si calix colobos, adhuc

RECENS.

Ex aliquo esse, uno modo dicitur, ex quo, ut ex materia, est. Et hoc dupliciter: aut secundum primum genus, aut secundum ultimam speciem: utputa, uno modo omnia liquabilia ex aqua sunt: alio modo ex aere statua est. Porro alio modo dicitur, ex primo movente principio: ut, ex quo pugna? ex convicio: quia hoc erat pugnae principium. Alio modo, ex composito ex materia et forma: sicuti ex toto, partes; et versus, ex Iliade; et lapides, ex domo. Finis namque est forma; perfectum vero, quod habet finem.

Quaedam vero, tamquam ex parte species: ut homo, ex bipede; et syllaba, ex elemento. Aliter namque hoc atque statua ex aere: ex sensibili namque materia, composita substantia est. Species quoque ex speciei materia.

Quaedam itaque ita dicuntur. Quaedam, si quis horum modorum secundum aliquam partem sit: ut ex patre et matre, proles; et ex terra, plantae, quia ex aliqua eorum parte. Alio modo post quod tempore: ut ex die, nox; et ex sereno, tempestas: quoniam hoc post illud.

Horum autem quaedam eo quod habent mutuam transmutationem, ita dicuntur, sicuti et quae nunc dicta sunt: quaedam, eo quod solum secundum tempus consequuntur: ut ex aequinoctio facta est navigatio, quoniam post aequinoctium facta est; et ex Dionysiis Thargelia, quia post Dionysia.

Pars dicitur, uno quidem modo, in quod quoquo modo quantum dividi potest. Semper enim quod a quanto, prout quantum, aufertur, pars illius dicitur: ut duo, pars trium quodammodo dicitur.

Alio modo, ex iis ea dumtaxat, quae metiuntur: quare, duo quodammodo quidem sunt pars trium, quodammodo vero non.

Item in quae species absque quanto dividi potest, haec quoque partes ejus dicuntur: quare species, generis ajunt partes esse.

Item, in quae aliquid dividitur, aut ex quibus totum componitur, aut ipsa species, aut quod speciem habet, ut sphaerae aeneae, et aenei cubi, et ipsum aes pars est (hoc autem est materia, in qua species), et angulus, pars.

Item quae in ratione unumquodque significante sunt, haec quoque pars totius sunt: quare genus, pars etiam speciei dicitur. Aliter vero species, generis pars est.

Totum dicitur, cujus nulla pars eorum abest ex quibus totum natura dicitur. Et quod continet contenta, ut unum quid illa sint. Hoc autem dupliciter: aut enim ut unumquodque unum; aut ex his, illud unum. Ipsum enim universale et quod omnino, ut totum quippiam ens dicitur, sic est universale, ut multa continens, eo quod de singulis praedicatur, et quod et unum, omnia sunt singula: ut homo, equus, deus, quoniam omnia animalia. Ceterum continuum et finitum, quum e pluribus insitis unum quid sit, maxime quidem potentia, non actu.

Horum autem ipsorum, magis quae natura quam arte talia sunt: sicut et de uno dicimus, tamquam totalitas unitas quaedam sit.

Item, quum quantum habeat principium, medium et ultimum, quorumcumque positio non facit differentiam, omne dicitur: quorumcumque vero facit, totum: quae autem ambo facere contingit, et omne et totum. Sunt autem haec, quorum natura quidem eadem manet in transpositione, forma vero minime, ut cera et vestis. Etenim totum et omne dicuntur: ambo namque habent. Aqua vero et quaecumque humida, ac numerus, omne quidem dicuntur: totus vero numerus, totaque aqua, non dicuntur nisi metaphorice.

Omnia vero dicuntur, de quibus omne, tamquam de uno, de his omnia, ut de divisis: omnis hic numerus, omnes hae unitates.

Mutilum dicitur quantorum non quodcumque; sed ut divisibile ipsum sit, oportet, atque totum. Duo etenim non sunt mutila, altero ablato uno (non enim aequale mutilamen, et reliquum umquam est); nec omnino numerus ullus: substantiam namque manere oportet. Si calix mutilus, adhuc oportet esse

oportet esse calicem. Sed numerus non est idem parte sublata. Adhuc et quae sunt partium dissimilium. Nec haec omnia Numerus enim est ut dissimiles habeat partes, ut dualitatem et trinitatem. Sed et totaliter quorum positio non facit differentiam; nullum enim colobon, ut aqua aut ignis; sed oportet talia esse, quae in substantia positionem habeant. Amplius continua. Nam harmonia est ex his quae sunt dissimilium partium et positionem habent, sed colobon non est.

Adhuc autem nec quaelibet tota, nec cujusque particulae privatione coloba. Non enim haec quae sunt propria substantiae, nec quae sunt ubique entia; ut si perforaretur calix, non colobon, sed si auris calicis, aut extremitas aliqua. Et homo non si carnem aut splenem, sed si extremitatem. Et hanc non omnem, sed quae non habet generationem ablata a toto. Quapropter calvi non sunt colobi.

calicem: numerus vero non amplius idem.

Et ad haec etiam si partium dissimilarium sint, nec haec omnia: numerus etenim est ut etiam dissimilares habeat partes, utputa binarium et ternarium. Ceterum nihil omnino eorum quorum positio differentiam non facit, mutilum est, ut aqua, vel ignis: sed oportet talia esse, quae secundum substantiam positionem habent.

Item, continua: harmonia namque et ex partibus dissimilaribus est, et positionem habet, mutila autem non fit.

Et ad haec nec illa quae tota sunt, cujuscumque particulae privatione, mutila sunt: non enim oportet, nec quae principales ipsius substantiae, nec ubicumque exsistentes: ut si perforetur calix, non mutilus, sed si ansa aut extremum aliquod: homo quoque, non si carnem aut splenem, sed si extremitatem; et hanc non omnem, sed quae tota ablata non habeat generationem. Quare calvi non mutili.

Hic incipit prosequi de his quae pertinent ad rationem totius et partis; et primo de his quae pertinent ad partem. Secundo de his, quae pertinent ad totum, ibi, « Totum dicitur. » Et quia ex partibus constituitur totum; ideo circa primum duo facit. Primo ostendit quot modis dicitur aliquid esse ex aliquo. Secundo quot modis dicitur pars, ibi, « Pars dicitur uno quidem modo. » Circa primum tria facit. Primo ponit modos, quibus aliquid ex aliquo fieri dicitur proprie et primo. Secundo quo modo fit aliquid ex aliquo, sed non primo, ibi, « Alia vero si secundum partem. » Tertio quo modo fit aliquid ex aliquo non proprie, ibi, « Alia vero. » Circa primum ponit quatuor modos. Quorum primus est, secundum quod aliquid dicitur esse ex aliquo, ut ex materia. Quod quidem contingit dupliciter. Uno modo secundum quod accipitur « materia primi generis, » scilicet communis; sicut aqua est materia omnium liquabilium, et omnia dicuntur esse ex aqua. Alio modo « secundum speciem ultimam, » idest specialissimam; sicut haec species, quae est statua, dicitur fieri ex aere. Secundo modo dicitur aliquid fieri ex alio ut « ex primo principio movente, » sicut pugna ex convitio, quod est principium movens animum convitiati ad pugnandum. Et sic etiam dicitur, quod domus est ex aedificante, et sanitas ex medicina. Tertio modo dicitur fieri ex aliquo, sicut simplex, « compositio ex materia et forma. » Ex hoc est in via resolutionis, sicut dicimus quod partes fiunt ex toto, « et versus ex Iliade, » idest ex toto tractatu Homeri de Troia; resolvitur enim Ilias in versus, sicut totum in partes. Et similiter dicitur quod lapides fiunt ex domo. Ratio autem hujus est, quia forma est finis in generatione. Perfectum enim dicitur quod habet finem, ut supra habitum est. Unde patet, quod perfectum est quod habet formam. Quando igitur ex toto perfecto fit resolutio partium, est motus quasi a forma ad materiam; sicut e converso, quando partes componuntur, est motus a materia in formam. Et ideo haec praepositio Ex quae principium designat, utrobique competit: et in via compositionis, quia determinat principium materiale; et in via resolutionis, quia significat principium formale. Quarto modo dicitur aliquod fieri ex aliquo sicut « species « ex parte speciei. » Pars autem speciei potest accipi dupliciter: aut secundum rationem, aut secundum rem. Secundum rationem, sicut bipes est pars hominis, quia est pars definitionis ejus, quamvis secundum rem non sit pars, quia aliter non praedicaretur de toto. Toti enim homini competit habere duos pedes. Secundum rem vero, sicut « syllaba est ex elemento, » idest ex littera sicut ex parte speciei. Hic autem quartus modus differt a primo. Nam ibi dicebatur aliquid esse ex parte materiae sicut statua ex aere. Nam haec substantia quae est statua, est composita ex sensibili materia tamquam ex parte substantiae. Sed haec species componitur ex parte speciei. Sunt enim partium, quaedam partes speciei, et quaedam partes materiae. Partes quidem speciei dicuntur, a quibus dependet perfectio speciei, et sine quibus esse non potest species. Unde et tales partes in definitione totius ponuntur, sicut anima et corpus in definitione animalis, et angulus in definitione trianguli, et littera in definitione syllabae. Partes vero materiae dicuntur ex quibus species non dependet, sed quodammodo accidunt speciei; sicut accidit statuae quod fiat ex aere, vel ex quacumque materia. Accidit etiam circulo quod dividatur in duos semicirculos: et angulo recto, quod angulus acutus sit ejus pars. Unde hujusmodi partes non ponuntur in definitione totius speciei, sed potius e converso, ut in septimo hujus erit manifestum. Sic ergo patet quod sic quaedam dicuntur ex aliquo fieri primo et proprie. Aliqua vero dicuntur ex aliquo fieri non primo, sed secundum partem. Et hoc secundum « quaecumque praedictorum modorum; » sicut puer dicitur fieri ex patre, sicut principio motivo, et matre sicut ex materia; quia quaedam pars patris movet, scilicet sperma, et quaedam pars matris est materia, scilicet menstruum. Et plantae fiunt ex terra; non tamen quidem ex toto, sed ex aliqua ejus parte. Alio vero modo dicitur fieri aliquid ex aliquo non proprie, scilicet ex hoc ipso quod importat solum ordinem; et sic aliquid fieri dicitur ex aliquo, post quod fit, sicut « nox fit ex die, » idest post diem: et « imber ex serenitate, » idest post serenitatem. Hoc autem dicitur dupliciter. Quandoque enim inter ea, quorum unum dicitur fieri ex altero, attenditur ordo secundum motum, et non solum secundum tempus; quia vel sunt duo extrema ejusdem motus, ut cum dicitur quod album fit ex nigro: vel consequuntur aliqua extrema motus, sicut nox et dies consequuntur diversa ubi solis. Et similiter hyems et aestas. Unde in quibusdam dicitur hoc fieri post hoc, quia habent transmutationem adinvicem, ut in praedictis patet. Quandoque vero attenditur ordo secundum tempus tantum; sicut dicitur quod « ex aequinoctio fit « navigatio, » idest post aequinoctium. Haec enim duo extrema non sunt duo extrema unius motus, sed ad diversos motus pertinent. Et similiter dicitur,

ex Dionysiis fiunt Thargelia, quia fiunt post Dionysia. Haec autem sunt quaedam festa, quae apud gentiles celebrabantur, quorum unum erat prius et aliud posterius.

Deinde cum dicit « pars dicitur »

Hic ponit quatuor modos, quibus aliquid dicitur esse pars. Primo modo pars dicitur, in quam dividitur aliquid secundum quantitatem: et hoc dupliciter. Uno enim modo quantumcumque fuerit quantitas minor, in quam quantitas major dividitur, dicitur ejus pars. Semper enim id quod aufertur a quantitate, dicitur pars ejus; sicut duo aliquo modo sunt partes trium. Alio modo dicitur solum pars quantitas minor, quae mensurat majorem. Et sic duo non sunt pars trium; sed sic duo sunt pars quatuor, quia bis duo sunt quatuor. Secundo modo ea dicuntur partes, in quae dividitur aliquid sine quantitate: et per hunc modum species dicuntur esse partes generis. Dividitur enim in species, non sicut quantitas in partes quantitatis. Nam tota quantitas non est in una suarum partium. Genus autem est in qualibet specierum. Tertio modo dicuntur partes, in quas dividitur, aut ex quibus componitur aliquod totum; sive sit species, sive aliquid habens speciem, scilicet individuum. Sunt enim, sicut « dictum est, » quaedam partes speciei, et quaedam partes materiae, quae sunt partes individui. Aes enim est pars sphaerae aereae, aut cubi aerei, sicut materia, in qua species est recepta. Unde aes non est pars speciei, sed pars habentis speciem. Est autem cubus corpus contentum ex superficiebus quadratis. Angulus autem est pars trianguli sicut speciei, sicut supra dictum est. Quarto modo dicuntur partes, quae ponuntur in definitione cujuslibet rei, quae sunt partes rationis, sicut animal et bipes sunt partes hominis. Ex quo patet, quod genus quarto modo est pars speciei: aliter vero, scilicet secundo modo, species est pars generis. In secundo enim modo sumebatur pars pro parte subjectiva totius universalis; in aliis autem tribus pro parte integrali. Sed in primo pro parte quantitatis, in aliis autem duobus pro parte substantiae; ita tamen, quod pars secundum tertium modum est pars rei; sive sit pars speciei, sive pars individui. Quarto autem modo est pars rationis.

Deinde cum dicit « totum dicitur »

Hic prosequitur de his quae pertinent ad totum. Et primo de toto in communi. Secundo de toto quodam, scilicet de genere, ibi, « Genus dicitur. » Circa primum duo facit. Primo prosequitur de ipso nomine totius. Secundo de ejus opposito, scilicet de colobon, ibi, « Colobon autem dicitur. » Circa primum tria facit. Primo ponit rationem communem totius quae consistit in duobus. Primo in hoc quod perfectio totius integratur ex partibus. Et significat hoc, cum dicit quod « totum dicitur cui « nulla suarum partium deest, ex quibus » scilicet partibus « dicitur totum natura, » idest totum secundum suam naturam constituitur. Secundum est quod partes uniuntur in toto. Et sic dicit quod totum « continens est contenta, » scilicet partes, ita quod illa contenta sunt aliquid unum in toto.

Secundo ibi « hoc autem »

Ponit duos modos totius; dicens quod totum dicitur dupliciter; aut ita quod unumquodque contentorum a toto continente, sit « ipsum unum », scilicet ipsum totum continens, quod est in toto universali de qualibet suarum partium praedicato. Aut ex partibus constituatur unum, ita quod non quaelibet partium sit unum illud. Et haec est ratio totius integralis, quod de nulla suarum partium integralium praedicatur.

Tertio ibi « universale quidem »

Exponit praedictos modos totius; et primo primum, dicens quod universale « et quod totaliter » idest quod communiter praedicatur, dicitur quasi sit aliquod unum totum ex hoc quod praedicatur de uno quolibet, sicut universale, quasi multa continens ut partes, in eo quod praedicatur de unoquoque. Et omnia illa sunt unum in toto universali, ita quod unumquodque illorum est illud unum totum. Sicut animal continet hominem et equum et deum, quia « omnia sunt animalia, » idest quia animal praedicatur de unoquoque. Deum autem hic dicit aliquod corpus caeleste, ut solem vel lunam, quae antiqui animata corpora esse dicebant et deos putabant. Vel animalia quaedam aërea, quae Platonici dicebant esse daemones, et pro diis colebantur a gentibus.

Secundo ibi « continuum vero »

Exponit modum secundum totius qui pertinet ad totum integrale; et circa hoc duo facit. Primo ponit rationem communem hujus totius, et praecipue de toto quod dividitur in partes quantitativas, quod est manifestius; dicens, quod aliquid dicitur « continuum et finitum, » idest perfectum et totum. Nam infinitum non habet rationem totius, sed partis, ut dicitur in tertio Physicorum; quando scilicet unum aliquod fit ex pluribus quae insunt toti. Et hoc dicit ad removendum modum quo aliquid fit ex aliquo sicut ex contrario. Partes autem ex quibus constituitur totum dupliciter possunt esse in toto. Uno modo in potentia, alio modo in actu. Partes quidem sunt in potentia in toto continuo; actu vero in toto non continuo, sicut lapides actu sunt in acervo. Magis autem est unum, et per consequens magis totum, continuum, quam non continuum. Et ideo dicit quod oportet partes inesse toti, maxime quidem in potentia sicut in toto continuo. Et si non in potentia, saltem « energia, » idest in actu. Dicitur enim energia, interior actio. Licet autem magis sit totum quando partes sunt in eo in potentia, quam quando sunt actu, tamen si respiciamus ad partes, magis sunt ipsae partes, quando sunt actu, quam quando sunt in potentia. Unde alia litera habet « maxime quidem perfectione et actu. » Sin autem, et potestate. Et subjungit etiam quod prius dictum est. Et maxime potestate. Sin autem, et energia. Unde videtur quod translator duas invenit literas et utramque transtulit, et errore factum est, sic ut conjungantur ambae quasi una litera. Et hoc patet ex alia translatione quae non habet nisi alterum tantum. Sic enim dicit « Continuum autem « et finitum est, cum unum aliquod sit ex plu« ribus inhaerentibus, maxime quod potentia. » Si autem non, actu sunt.

Secundo ibi « horum vero »

Ostendit duas diversitates in isto secundo modo totius: quarum prima est, quod continuorum quaedam sunt continua per artem, quaedam per naturam. Et illa quae sunt continua per naturam, magis sunt « talia, » idest tota, quam quae sunt per artem. Sicut de uno dictum est supra; scilicet quod illa quae sunt continua per naturam, magis sunt unum, ac si totalitas sit aliqua unio: ex quo

patet quod, quod est magis unum est magis totum.

Deinde cum dicit « amplius quanto »

Secundam diversitatem ponit. Cum enim ita sit quod in quantitate sit ordo partium, quia est ibi principium, medium et ultimum, in quo ratio positionis consistit, oportet quod omnia tota ista continuam habeant positionem in suis partibus. Sed ad positionem partium totum continuum tripliciter se invenitur habere. Quaedam enim tota sunt in quibus diversa positio partium non facit diversitatem, sicut patet in aqua. Qualitercumque enim transponantur partes aquae, nihil differunt: et similiter est de aliis humidis, sicut de oleo, vino et hujusmodi. In his autem significatur totum per hoc quod dicitur omne, non autem ipso nomine totius. Dicimus enim, omnis aqua, vel omne vinum, vel omnis numerus; non autem totus, nisi secundum metaphoram: et hoc forte est secundum proprietatem graeci idiomatis. Nam apud nos dicitur proprie. Quaedam vero sunt in quibus positio differentiam facit, sicut in homine, et in quolibet animali, et in domo et hujusmodi. Non enim est domus qualitercumque partes ordinentur, sed secundum determinatum ordinem partium: et similiter nec homo animal; et in his dicimus totum, et non omne. Dicimus enim de uno solo animali loquentes, totum animal, non omne animal. Quaedam vero sunt in quibus contingunt ambo, quia positio quodammodo facit differentiam in eis. In his autem dicimus utrumque, scilicet et omne et totum; et ista sunt in quibus facta transpositione partium manet eadem materia, sed non eadem forma sive figura; ut patet in cera, cujus qualitercumque transponantur partes, nihilominus est cera, licet non ejusdem figurae: et similiter est de vestimento, et de omnibus quae sunt similium partium, retinentium diversam figuram. Humida enim, etsi sunt similium partium, non tamen figuram possunt habere propriam, quia non terminantur terminis propriis, sed alienis: et ideo transpositio in eis nihil variat quod sit ex parte eorum. Ratio autem hujus diversitatis est, quia omne, distributivum est: et ideo requirit multitudinem in actu, vel in potentia propinqua: et quia ea sunt similium partium, dividuntur in partes consimiles toti, fitque ibi multiplicatio totius. Nam si quaelibet pars aquae est aqua, in unaquaque aqua sunt multae aquae, licet in potentia; sicut in uno numero sunt multae unitates in actu. Totum vero significat collectionem partium in aliquo uno: et ideo in illis proprie dicitur totum in quibus ex omnibus partibus acceptis simul, fit unum perfectum, cujus perfectio nulli partium competit, sicut domus et animal. Unde omne animal, non dicitur de uno animali, sed de pluribus: et ideo in fine dicit, quod in illis totis in quibus dicitur omne, ut de uno referente ad totum, potest dici omnia in plurali, ut in diversis referendo ad partes; sicut dicitur, omnis hic numerus et omnes hae unitates et omnis haec aqua, demonstrato toto, et omnes hae aquae, demonstratis partibus.

Deinde cum dicit « colobon vero »

Hic determinat de eo, quod est oppositum toti, quod est colobon, pro quo alia translatio habet diminutum membro, sed non usquequaque convenienter. Nam colobon non dicitur solum in animalibus, in quibus solis sunt membra. Videtur autem esse colobon quod nos dicimus truncatum. Unde Boëtius transtulit mancum, idest defectivum. Est ergo intentio Philosophi ostendere quid requiratur ad hoc quod aliquid dicatur colobon. Et primo quid requiratur ex parte totius; secundo quid requiratur ex parte partis deficientis, ibi, « Adhuc « autem neque quaelibet. » Ad hoc autem, quod aliquod totum dici possit colobon, septem requiruntur. Primum est, ut illud totum sit quantum habens partes in quas dividatur secundum quantitatem. Non enim totum universale potest dici colobon si una species ejus auferatur. Secundum est quod non quodlibet quantum potest dici colobon, sed oportet quod « sit partibile, » idest distinctionem habens, et « totum, » idest ex diversis partibus integratum. Unde ultimae partes, in quas aliquod totum resolvitur, licet habeant quantitatem, non possunt dici colobae, sicut caro vel nervus. Tertium est, quod duo non sunt coloba, vel aliquid habens duas partes, si altera earum auferatur. Et hoc ideo quia nunquam « colobonium, » idest quod aufertur a colobon, est aequale residuo, sed semper oportet residuum esse majus. Quartum est, quod numerus nullus potest esse colobus quotcumque partes habeat; quia substantia colobi manet parte subtracta; sicut si calix truncetur, adhuc manet calix; sed numerus non manet idem, ablata quacumque parte. Quaelibet enim unitas addita vel subtracta, variat numeri speciem. Quintum est, quia oportet quod habeat partes dissimiles. Ea enim, quae sunt similium partium, non possunt dici coloba, quia ratio totius salvatur in qualibet parte: unde, si auferatur aliqua partium, altera pars non dicitur coloba. Nec tamen omnia, quae sunt dissimilium partium, possunt dici coloba: numerus enim non potest dici colobus, ut dictum est, quamvis quodammodo habeat dissimiles partes, sicut duodenarius habet pro partibus dualitatem et trinitatem. Aliquo tamen modo omnis numerus habet partes similes, prout omnis numerus ex unitatibus constituitur. Sextum est quod nullum eorum potest dici colobon, in quibus positio non facit differentiam, sicut aqua aut ignis. Oportet enim coloba talia esse, quod in suae ratione substantiae habeant determinatam positionem, sicut homo vel domus. Septimum est quod oportet esse continua coloba. Harmonia enim musicalis non potest dici coloba voce vel chorda subtracta, licet sit dissimilium partium; quia constituitur ex vocibus gravibus et acutis, et licet partes ejus habeant determinatam positionem. Non enim qualitercumque voces graves et acute ordinatae, talem costituunt harmoniam.

Deinde cum dicit « adhuc autem »

Ostendit quae sunt conditiones colobi ex parte partis diminutae; et ponit tres: dicens quod sicut non quaelibet tota possunt dici coloba, ita nec cujuslibet particulae ablatione potest aliquid dici colobon. Oportet enim primo quod pars ablata non sit pars substantiae principalis, quae scilicet rei substantiam constituit, et sine qua substantia esse non possit; quia, ut supra dictum est, colobon oportet manere ablata parte. Unde homo non potest dici colobus, capite abscisso. Secundo, ut pars abstracta non sit ubique, sed sit in extremitate. Unde si perforatur calix circa medium aliqua parte ejus ablata, non potest dici colobus, sed, si accipitur « auris calicis, » idest particula, quae est ad similitudinem auris, aut quaecumque alia extremitas. Et similiter homo non dicitur colobus, si amittat aliquid de carne, vel in tibia, vel in brachio, vel

circa medium corporis; aut si amittens splenem, vel aliquam ejus partem; sed si amittat aliquam ejus extremitatem, ut manum aut pedem. Tertio vero, ut non omni particula in extremitate existente ablata, aliquid dicatur colobum; sed, si sit talis pars, quae non regeneratur iterum, si tota auferatur, sicut manus. aut pes. Capillus autem totus incisus iterum regeneratur. Unde per eorum subtractionem, licet in extremitate sint, non dicitur colobus. Et propter hoc calvi non dicuntur colobi.

LECTIO XXII.

Genus quatuor dici modis, diversa vero genere duobus, exponit. Quando item falsum in rebus, definitionibus et hominibus dicatur declarans, duas circa ipsum falsas opiniones elidit: ac demum accidentis modos ostendit.

ANTIQUA.

Genus dicitur hoc quidem si sit generatio continua speciem habentium eamdem, ut dicitur, donec utique genus hominum sit; quia dum est generatio eorum continua. Istud vero a quo sunt primo movente ad esse. Sic enim dicuntur Hellines genere et Iones, quia illi ab Helline, illi ab Ione generante. Et magis qui a generante quam qui a materia. Dicuntur enim et a femina genere, ut a Pyrrha. Amplius autem, ut superficies figurarum genus superficialium, et solidum solidorum. Figurarum enim unaquaeque haec superficies quidem talis, hoc autem solidum tale. Hoc autem est subjectum differentiis. Amplius ut in rationibus quod primum inest, et dicitur in eo quod quid est, hoc genus, cujus differentiae dicuntur qualitates. Genus igitur toties dicitur, aliud quidem secundum generationem continuam speciei, aliud quidem secundum primum movens ejusdem speciei, aliud ut materia. Cujus enim differentia, et qualitas est, hoc est subjectum quod dicimus materiam.

Diversa vero genere dicuntur, quorum diversum primum est subjectum, et non resolvitur alterum in alterum, nec ambo in idem, ut species et materia diversum genere. Et quaecumque secundum diversam figuram categoriae entis dicuntur. Alia namque quid significant entium. Alia quale quid. Alia aliud, ut divisum est prius. Nec enim ea resolvuntur nec in invicem, nec in unum aliquod.

Falsum dicitur uno modo ut res falsa; et hujus hoc quidem per non componi, aut per impossibile esse componi. Sicut dicitur diametrum esse commensurabilem, aut te sedere: horum enim falsum hoc quidem semper, illud vero quandoque: sic enim non entia haec. Alia vero, quae sunt quidem entia et apta nata sunt videri, aut non qualia sunt, aut quae non sunt, ut schiagraphia, et somnia. Ea namque sunt aliquid quidem, sed non quorum faciunt phantasiam. Res ergo falsae dicuntur, aut quia non sunt, aut quia ab eis phantasia non entis est.

Ratio vero falsa est, quae non entium inquantum falsa. Unde omnis ratio falsa, alterius quam cujus est vera; ut quae circuli, falsa trigoni. Cujuslibet autem ratio est quidem quasi una quae est ejus quodquid erat esse: est et quasi multae: quoniam idem aliqualiter ipsum et ipsum passum, ut Socrates et Socrates musicus. Sed falsa ratio nullius est simpliciter ratio. Quapropter Antisthenes opinatus est fatue, nihil dignatus dici nisi propria ratione semper unum de uno. Ex quibus accidit non esse contra dicere. Fere autem nec mentiri. Est autem unumquodque dicere non solum sua ratione, sed et ea quae alterius. Falso quidem et omnino. Est autem et vere; sicut octo dupla dualitatis ratione. Haec igitur ita dicuntur falsa.

Sed homo falsus, quia talium rationum electivus non propter aliud aliquid, nisi propter idipsum. Et in aliis talium factor rationum; sicut res dicimus esse falsas quaecumque falsam faciunt phantasiam.

Quare in Hippia oratio refutatur, quae eadem vera et falsa. Potentem enim mentiri accipit falsum, hic autem sciens et prudens.

RECENS.

Genus dicitur hoc quidem, si generatio eorum quae speciem eamdem habent, continua sit: utputa dicitur, quousque genus hominum sit, id est, donec eorum generatio continua sit. Hoc vero, a quo sint primo ad Esse movente. Ita enim Hellenes genere, alii vero Iones dicuntur, eo quod illi quidem ab Hellene, hi vero ab Ione primo generante sunt. Et magis qui a generante, quam qui a materia. Dicuntur etenim a femina genere, ut a Pyrrha.

Item ut superficies, figurarum superficialium genus; et solidum, solidarum. Quaeque enim figurarum, haec quidem superficies talis, illa vero solidum tale: hoc autem est quod subjectum differentiis est.

Item, ut in rationibus quod primum inest, quod dicitur in eo quod quid, hoc genus, cujus differentiae dicuntur qualitates.

Genus itaque toties dicitur, hoc quidem secundum generationem continuam ejusdem speciei; hoc vero, secundum primum movens ejusdem speciei; hoc autem, ut materia: cujus enim differentia et qualitas est, hoc est subjectum, quod dicimus materiam.

Diversa autem genere dicuntur, quorum primum subjectum diversum est, et non resolvitur alterum in alterum, nec ambo in idem: utputa, species et materia diversa genere. Et quaecumque secundum diversam figuram praedicationis entis dicuntur: quaedam enim entium, quid est significant, quaedam autem quale quid, quaedam ut prius divisum: nec enim haec resolvuntur in invicem, nec in unum quiddam.

Falsum dicitur uno modo, ut res falsa: et hujus hoc quidem eo quod non inhaeret, aut quod impossibile sit inhaerere: quemadmodum dicitur, diametrum esse commensurabilem, aut te sedere. Horum enim illud quidem semper, hoc vero aliquando falsum est: sic enim non entia haec. Alia vero, quaecumque sunt quidem entia, apta tamen natura sunt apparere, aut non qualia sunt, aut quae non sunt, ut adumbrata pictura, et insomnia. Haec enim sunt quidem aliquid, sed non sunt ea quorum faciunt phantasiam.

Res itaque falsae sic dicuntur, aut eo quod non sunt, aut eo quod phantasia ab eis facta non entis est. Ratio vero falsa, prout falsa est, quae non entium est. Unde omnis ratio falsa, alterius est quam ejus cujus est vera: utputa, quae circuli, falsa trianguli.

Cujusque vero ratio, quodam modo quidem una, quae est ejus quod quid erat esse; quodam modo vero multae; quoniam idem quodammodo est ipsum, et ipsum passum, ut Socrates, et Socrates musicus. Falsa vero ratio, nullius est simpliciter ratio. Quare Antisthenes inscite putabat, nihil ducens esse dicendum, nisi propria ratione unum de re una: ex quibus accidebat, non esse contradicere; fere autem, neque mentiri.

Est autem unumquodque dicere, non solum sua ratione, sed etiam ea quae alterius; et false quidem omnino, quodam autem modo etiam vere: quemadmodum octo, dupla sunt ratione dualitatis.

Quaedam igitur ita falsa dicuntur: Homo vero falsus, qui promptus tales eligit orationes, non propter aliquid aliud, sed propter id ipsum; et qui aliis talium orationum causa est. Quemadmodum res falsas esse dicimus, quae falsam phantasiam faciunt. Unde oratio, quae in Hippia [Platonico] est,

Amplius volentem turpia meliorem: et hoc falsum accipit per inductionem. Nam voluntate claudicans non voluntario dignior, claudicare imitari dicimus. Quoniam sic claudus voluntarie, indignior forsan sicut in more et hoc.

Accidens est quod inest alicui, et est verum dicere, non tamen ex necessitate, nec secundum magis: ut si quis fodiens plantae fossam, thesaurum inveniat: hoc quidem accidens fodienti foveam invenire thesaurum. Nec enim ex necessitate hoc ex hoc, aut post hoc: nec ut secundum magis, si quis plantet inveniet thesaurum. Et quis utique musicus est albus; sed quoniam nec ex necessitate, nec ut secundum magis hoc fit, accidens esse dicimus. Sed quoniam inest aliquid alicui, et horum quaedam et alicubi et quandoque, quodcumque extiterit quidem sed non quia nunc aut hoc, accidens erit. Nec est aliqua causa determinata accidentis, sed contingens, vel quia forte. Hoc autem indeterminatum. Accidit enim alicui Aeginam venire; sed non propter hoc advenit ut illuc veniat: sed ab hyeme expulsus, aut a latronibus, evenit quidem et est accidens. At non inquantum ipsum, sed inquantum alterum. Hyems enim est causa non quo navigabat veniendi, et hoc erat Aegina. Dicitur et aliter accidens, et quaecumque in unoquoque secundum se non in substantia entia. Veluti in triangulo duos rectos habere. Et eadem quidem contingit sempiterna esse. Illorum vero nullum. Hujus autem ratio in aliis.

sophistica est, quod idem sit mendax et verax. Eum namque, qui potest mentiri, accipit ut mendacem: hic vero, sapiens et prudens est. Item, eum qui sponte pravus est, meliorem ait. Hoc autem falsum per inductionem accipit. Qui enim sponte claudicat, melior est eo qui invitus: claudicare dicens, pro imitari. Nam si claudus sponte, esset pejor fortassis, quemadmodum in moribus, etiam in hoc.

Accidens dicitur, quod inest quidem alicui et verum est praedicare: non tamen neque necessario, nec utplurimum; ut puta, si quis pro planta fodiens fossam, invenit thesaurum. Hoc itaque accidens fuit fodienti fossam, thesaurum invenire: nec enim necessario hoc ex hoc, aut post hoc; nec utplurimum, si quis plantet, thesaurum invenit.

Musicus quoque fuerit quispiam albus; sed quum nec necessario nec utplurimum hoc fiat, accidens ipsum dicimus. Quum igitur sit exsistente aliquid et alicui, et horum quaedam etiam alicubi, et quandoque, quod utcumque exsistit quidem, sed non propter id quod hoc est, aut nunc, aut hic, accidens erit: nec ulla causa determinata accidentis est, sed quodcumque contingit; haec autem, indeterminatum: ut abire in Aeginam alicui accidit, si non propter hoc evenit ut illuc iret, sed a tempestate pulsus, aut a latronibus captus. Fuit igitur et est ipsum accidens, verum non secundum se, sed secundum alterum. Tempestas enim causa ut iret quo non navigabat: hoc autem erat Aegina.

Dicitur etiam aliter accidens, ut quaecumque exsistunt in unoquoque secundum se, non exsistentia in substantia, ut triangulo, duos rectos habere. Et haec quidem contingit sempiterna esse, illorum vero nihil. Ratio autem hujus in aliis explicatur.

Hic determinat de quodam toto, scilicet de genere. Et primo ostendit quot modis dicitur genus. Secundo quot modis dicuntur aliqua diversa, ibi, « Diversa vero genere. » Dicit ergo primo, quod genus dicitur quatuor modis. Primo generatio continua aliquorum habentium eamdem speciem. Sicut dicitur, dum erit « genus hominum, » idest dum durabit generatio continua hominum. Iste est primus modus positus in Porphyrio, scilicet multitudo habentium relationem adinvicem et ad unum principium. Secundo modo dicitur genus illud a quo « primo movente ad esse, » idest a generante procedunt aliqua; sicut dicuntur Hellines genere, quia descendunt a quodam Halline nomine, et aliqui dicuntur Jones genere, quia descendunt a quodam Jone, sicut a primo generante. Magis autem denominantur aliqui a patre, qui est generans, quam a matre, quae dat materiam in generatione: et tamen aliqui denominantur genere a matre, sicut a quadam femina nomine Pleia, dicuntur aliquae pleiades. Et iste est secundus modus generis in Porphyrio positus. Tertio modo dicitur genus, sicut superficies est genus figurarum superficialium, « et « solidum, » idest corpus, dicitur esse genus figurarum solidarum, idest corporearum. Genus autem hoc non est quod significat essentiam speciei, sicut animal est genus hominis; sed quod est proprium subjectum, specie differentium accidentium. Superficies enim est subjectum omnium figurarum superficialium. Et habet similitudinem cum genere; quia proprium subjectum ponitur in definitione accidentis, sicut genus in definitione speciei. Unde subjectum proprium de accidente praedicatur ad similitudinem generis. Unaquaeque « enim figura- « rum haec quidem, » idest superficialis, est talis superficies. « Hoc autem, » idest figura solida, est tale solidum, ac si figura sit differentia qualificans superficiem vel solidum. Superficies enim se habet ad figuras superficiales, et solidum ad solidas, sicut genus quod subjicitur contrariis. Nam differentia praedicatur in eo quod quale. Et propter hoc, sicut cum dicitur animal rationale significatur tale animal, ita cum dicitur superficies quadrata, significatur talis superficies. Quarto modo genus dicitur, quod primo ponitur in definitione, et praedicatur in eo quod quid, et differentiae sunt ejus qualitates. Sicut in definitione hominis primo ponitur animal, et bipes sive rationale, quod est quaedam substantialis qualitas hominis. Patet ergo quod tot modis dicitur genus. Uno modo secundum generationem continuam in eadem specie, quod pertinet ad primum modum. Alio modo secundum primum movens, quod pertinet ad secundum. Alio modo sicut materia, quod pertinet ad tertium et quartum modum. Hoc enim modo se habet genus ad differentiam, sicut subjectum ad qualitatem. Et ideo patet quod genus praedicabile, et genus subjectum, quasi sub uno modo comprehenduntur, et utrumque se habet per modum materiae. Licet enim genus praedicabile non sit materia, sumitur tamen a materia, sicut differentia a forma. Dicitur enim aliquid animal ex eo quod habet naturam sensitivam. Rationale vero ex eo, quod habet rationalem naturam, quae se habet ad sensitivam sicut forma ad materiam.

Deinde cum dicit « diversa vero »

Hic ostendit quot modis dicuntur aliqua diversa genere; et ponit duos modos respondentes ultimis duobus modis generis. Primi enim duo modi non multum pertinent ad philosophicam considerationem. Primo igitur modo dicuntur aliqua genere diversa, quia eorum primum subjectum est diversum. Sicut primum subjectum colorum est superficies, primum autem subjectum saporum est humor. Unde quantum ad genus subjectum, sapor et color sunt diversa genere. Oportet autem quod duo diversa subjecta, talia sint, quorum unum non resolvatur in alterum. Solidum enim quodammodo resolvitur in superficies. Unde figurae solidi, et figurae superficiales non sunt diversorum generum. Et iterum oportet quod ambo non resolvantur in aliquod idem. Sicut species et materia sunt diversa genere, si secundum suam essentiam considerentur, quod nihil est commune utrique. Et similiter corpora caelestia et inferiora sunt diversa genere, in-

quantum non habent materiam communem. Alio modo dicuntur diversa genere, quae dicuntur « secundum diversam figuram categoriae, » idest praedicationis entis. Alia namque entia significant quid est, alia quale, alia aliis modis, sicut divisum est prius, ubi tractavit de ente. Istae enim categoriae nec resolvuntur invicem, quia una non continetur sub alia. Nec resolvitur in unum aliquid, quia non est unum aliquod genus commune ad omnia praedicamenta. Patet autem ex dictis quod aliqua continentur sub uno praedicamento, et sunt unum genere hoc modo secundo, quae tamen sunt diversa genere primo modo. Sicut corpora caelestia et elementaria, et colores, et sapores. Primus autem modus diversitatis secundum genus consideratur magis a naturali, et etiam a philosopho, quia est magis realis. Secundus autem modus consideratur a logico, quia est rationis.

Deinde cum dicit « falsum dicitur »

Hic distinguit nomina, quae significant defectum entis, vel ens incompletum. Et primo hoc nomen falsum. Secundo hoc nomen accidens. Circa primum tria facit. Primo ostendit quomodo dicatur falsum in rebus. Secundo quomodo in definitionibus, ibi, « Ratio vero falsa. » Tertio quomodo sit falsum in hominibus, ibi, « Sed et homo falsus. » Dicit ergo primo, quod falsum dicitur uno modo in rebus, per hoc quod oratio significans rem non congrue componitur. Quod quidem contingit dupliciter. Uno modo per hoc, quod aliquid componitur quod non debet componi, sicut est in falsis contingentibus. Alio modo per hoc quod est impossibile componi, sicut est in falsis impossibilibus. Si enim dicamus diametrum esse commensurabilem quadrati lateri, est falsum impossibile, quia impossibile est commensurabile componi diametro. Si autem dicatur te sedere, te stante, est falsum contingens, quia praedicatum non inest subjecto, licet non sit impossibile inesse. Unde unum istorum, scilicet impossibile, est falsum semper; sed aliud, scilicet contingens, non est falsum semper. Sic igitur falsa dicuntur, quae omnino sunt non entia. Nam oratio tunc esse falsa dicitur, quando non est id quod oratione significatur. Secundo modo dicitur falsum in rebus ex eo, quod aliqua quidem sunt entia in se, sed tamen sunt apta nata videri aut qualia non sunt, aut quae non sunt, sicut « schiagraphia, » idest umbrosa descriptio. Umbrae enim quandoque videntur res, quarum sunt umbrae, sicut umbra hominis videtur homo. Et eadem ratio est de somnis, quae videntur res verae, tamen non sunt nisi rerum similitudines. Et similiter dicitur aurum falsum, quod habet similitudinem auri veri. Differt autem hic modus a primo: quia in primo dicebatur aliquod falsum, ex eo quod non erat. Hic autem dicuntur aliqua falsa quae quidem in se sunt aliquid, sed non sunt illa « quorum faciunt phantasiam, » idest quorum habent apparentiam. Patet ergo quod res dicuntur falsae, aut quia non sunt, aut quia ab eis est apparentia ejus quod non est.

Deinde cum dicit « ratio vero »

Ostendit quomodo est falsum in definitionibus: et dicit quod « ratio, » idest definitio, inquantum est falsa, est non entium. Dicit autem inquantum est falsa, quia definitio dicitur falsa dupliciter. Aut secundum se; et sic non est definitio alicujus, sed penitus non entis. Aut est definitio vera in se, sed falsa est prout attribuitur alteri quam proprio definitio; et sic dicitur falsa inquantum non est ejus. Unde patet, quod omnis definitio, quae est vera definitio alicujus rei, est falsa definitio alterius; ut definitio quae est vera de circulo, est falsa de triangulo. Definitio autem cujuslibet rei significans quod quid est, quodam modo est una tantum unius, et quodam modo sunt multae unius. Aliquo enim modo ipsum subjectum per se sumptum, « ipsum passum, » idest cum passione sumptum, est idem, sicut Socrates et Socrates musicus. Aliquo modo non: est enim idem per accidens, sed non per se. Patet autem, quod eorum sunt definitiones diversae. Alia enim est definitio Socratis et Socratis musici; et tamen ambae sunt quodammodo ejusdem. Sed definitio, quae est falsa secundum se, non potest esse definitio alicujus rei. Definitio autem falsa secundum se vel simpliciter, dicitur ex eo, quod una pars definitionis non potest stare cum altera; sicut si diceretur, animali inanimatum. Patet autem ex hoc, quod stulta fuit opinio Antisthenis. Volebat enim, quod quia voces sunt signa rerum, quod sicut res non habet aliam essentiam nisi propriam, ita in propositione nihil posset praedicari de aliquo, nisi propria ejus definitio, ut simpliciter vel semper de uno subjecto dicatur unum praedicatum. Et ex hoc sequitur, quod non sit contradictio; quia, si de homine praedicatur animal, quod est in ejus ratione, non poterit de ipso praedicari non animal; et ita non poterit formari negativa propositio. Et ex hac positione etiam sequitur, quod non contingit aliquem mentiri: quia propria definitio rei verae praedicatur de re. Unde, si de nullo potest praedicari nisi propria definitio, nulla propositio erit falsa. Est autem ejus opinio falsa, quia contingit praedicari de unoquoque non solum suam definitionem, sed etiam alterius. Quod quando fit, universaliter et omnino est falsa praedicatio. Aliquo tamen modo potest esse vera praedicatio; sicut octo dicuntur dupla, inquantum habent rationem dualitatis, quia ratio dupli est ut se habeat sicut duo ad unum. Octo autem, inquantum sunt duplum, sunt quodammodo duo, quia dividuntur in duo aequalia. Haec ergo dicuntur falsa modo praedicto.

Deinde cum dicit « sed homo »

Ostendit quomodo falsum dicatur de homine: et circa hoc duo facit. Primo ponit duos modos, quibus homo dicitur falsus: quorum primus est, quod homo dicitur falsus, qui est promptus vel gaudens in hujusmodi rationibus, scilicet falsis, et qui est electivus talium rationum non propter aliquod aliud, sed propter se. Unicuique enim habenti habitum fit delectabilis et in promptu operatio, quae est secundum habitum illum; et sic habens habitum operatur secundum habitum illum, non propter aliquod extrinsecum. Sicut luxuriosus fornicatur propter delectationem coitus: si autem fornicetur propter aliquid aliud, puta ut furetur, magis est fur quam luxuriosus. Similiter et qui eligit falsum dicere, propter lucrum, magis est avarus quam falsus. Secundus modus est prout homo dicitur falsus, quoties facit aliis falsas rationes; quasi consimili modo sicut supra dicebamus res esse falsas quae faciunt falsam phantasiam. Patet autem ex praemissis, quod falsum pertinet ad non ens; ex quo homo dicitur falsus per respectum ad rationes falsas: et ratio dicitur falsa, inquantum est non entis.

Secundo ibi « quare in »

Excludit ex praemissis duas falsas opiniones: de quarum prima concludit ex praemissis, dicens, quod ex quo falsus homo est electivus et factivus falsarum opinionum, rationaliter refutatur et reprobatur in Hippia, qui est liber quidam Platonis, oratio quaedam, quae dicebat, eamdem rationem esse veram et falsam. Haec enim opinio accipiebat illum hominem esse falsum qui potest mentiri; et sic, cum idem homo possit mentiri et verum dicere, et idem homo esset verus et falsus. Similiter eadem oratio esset vera et falsa, quia eadem oratio vera et falsa potest esse, ut haec, Socrates sedet, eo sedente est vera, non sedente, est falsa. Constat autem, quod hic inconvenienter accipit, quia etiam homo sciens et prudens potest mentiri; non tamen est falsus, quia non est factivus vel electivus falsarum rationum vel opinionum, ex qua ratione dicitur homo falsus, ut dictum est.

Deinde cum dicit « amplius volentem »

Secundam falsam opinionem excludit. Dicebat haec opinio, quod homo, qui facit turpia et prava volens, melior est eo qui facit nolens, quod est falsum. Nam quilibet vitiosus ex hoc definitur quod est promptus vel electivus malorum; et tamen hoc falsum vult accipere per quamdam inductionem ex simili. Ille enim qui claudicat voluntarie, melior et dignior est eo, qui claudicat non voluntarie. Et ita dicit, quod prava agere imitatur hoc quod est claudicare, ut scilicet sit eadem ratio de utroque. Et hoc quodammodo verum est. Nam claudicans voluntarie deterior est quantum ad morem, licet sit perfectior quantum ad virtutem gressivam. Et similiter qui agit prava voluntarie, deterior est quantum ad morem, licet forte non sit deterior quantum ad aliquam aliam potentiam. Sicut ille qui dicit falsum voluntarie, licet sit pejor secundum morem, est tamen intelligentior eo qui credit se verum dicere, cum falsum dicat non voluntarie.

Deinde cum dicit « accidens est »

Hic ultimo, distinguit nomen accidentis: et ponit duos modos, quibus dicitur hoc nomen accidens: quorum primus est, quod accidens dicitur id quod inest alicui, et quod contingit vere affirmare, non tamen ex necessitate, nec « secundum « magis, » idest ut in pluribus, sed ut in paucioribus; sicut, si aliquis fodiens aliquam fossam ad plantandum aliquam plantam, inveniat thesaurum. Hoc ergo, quod est fodientem fossam invenire thesaurum, est quoddam accidens. Neque enim unum est causa alterius ex necessitate, ut hoc sit ex hoc necessario. Neque etiam de necessitate se comitantur, ut hoc sit post hoc, sicut dies consequitur noctem, quamvis unum non sit causa alterius. Neque etiam secundum magis hoc contingit, sive ut in pluribus, hoc contingit, ut ille qui plantat, inveniat thesaurum. Et simili modo musicus dicitur esse albus, sed tamen hoc non est ex necessitate, nec fit ut in pluribus; ideo dicimus hoc per accidens. Differt autem hoc exemplum a primo. Nam in primo exemplo sumebatur accidens quantum ad fieri; in secundo vero quantum ad esse. Quia ergo sicut aliquid inest alicui subjecto determinate, ita et aliquid consideratur « esse alicubi. » idest in aliquo loco determinato, et « quandoque, » idest in aliquo tempore determinato, in omnibus contingit inesse per accidens, si non insit secundum quod hujusmodi. Sicut si album dicitur de musico, hoc est per accidens, quia non inest musico inquantum hujusmodi. Et similiter si sit abundantia pluviae in aestate, hoc est per accidens, quia non accidit in aestate inquantum est aestas; et similiter si grave sit sursum, hoc est per accidens, non enim est in tali loco secundum quod talis locus est, sed per aliquam causam extraneam. Et sciendum, quod accidentis hoc modo dicti, non est aliqua causa determinata, « sed contingens, » idest qualiscumque contingat, vel « quia forte, » idest causa fortuita, quae est causa indeterminata. Sicut accidit alicui quod « veniat Aeginam, » idest ad illam villam, si non propter hoc advenit « ut illuc « veniat, » idest si non propter hoc incepit moveri ut ad hunc terminum perveniret, sed ab aliqua extranea causa illuc adductus est, sicut quia impulsus est ab hyeme concitante tempestatem in mari, aut etiam captus est a latronibus, et illuc perductus praeter intentionem. Unde patet, quod hoc est per accidens, et causari potest ex diversis causis: sed tamen quod iste navigans ad hunc locum perveniat non est « inquantum ipsum, » idest inquantum erat navigans, cum intenderet ad alium locum navigare; sed hoc contingit « inquantum « alterum, » idest secundum aliquam aliam causam extraneam. Hyems enim est causa veniendi « quod « non navigabit, » idest ad Aeginam, aut latrones, aut aliquid aliud hujusmodi. Secundo modo dicitur accidens, quod inest alicui secundum se, et tamen non est de substantia ejus. Et hic est secundus modus dicendi per se, ut supra dictum est. Nam primus erat prout secundum se dicitur de aliquo quod in ejus definitione ponitur, ut animal de homine, quod nullo modo est accidens. Sed triangulo inest per se duos rectos habere, et non est de substantia ejus; unde est accidens. Differt autem hic modus a primo, quia accidentia hoc secundo modo contingit esse sempiterna. Semper enim triangulus habet tres angulos aequales duobus rectis. Accidentium vero secundum primum modum, nullum contingit esse sempiternum, quia sunt semper ut in paucioribus: et hujus ratio habetur in aliis, sicut infra in sexto hujus, et in secundo Physicorum. Accidens ergo secundum primum modum opponitur ad secundum se. Accidens vero secundo modo opponitur ad substantialiter. Et haec de quinto.

LIBER SEXTUS

SUMMA LIBRI. – DE MODO TRACTANDI DE ENTE, QUI COMPETIT PRIMAE PHILOSOPHIAE. DE MODIS AD HANC SCIENTIAM NON PERTINENTIBUS, QUIBUS ENS DICI SOLET.

LECTIO I.

Quis nam sit modus tractandi ens inquantum est ens, et differentiam hujus scientiae ab aliis exponit.

ANTIQUA.

Principia et causae quaeruntur entium: palam autem quia inquaatum entia. Est enim aliqua causa sanitatis et convalescentiae. Sunt autem et mathematicorum principia et elementa et causae, et totaliter omnis scientia intellectualis participans aliquid intellectus circa causas et principia est aut certiora, aut simpliciora.

Sed et omnes illae circa unum quid et genus aliquod circumscriptae de hoc tractant; sed non de ente simpliciter, nec inquantum est ens. Nec de ipso quodquid est ullam faciunt mentionem. Sed ex hoc aliae quidem sensu facientes ipsum manifestum, aliae per suppositionem accipientes quodquid est sic secundum se quae insunt generi circa quod sunt, demonstrant, aut magis necessarie, aut infirmius. Quapropter palam quia non est demonstratio substantiae nec ejus quodquid est ex tali inductione, sed alius modus ostensionis. Similiter autem nec si est aut non est genus circa quod versantur, nihil dicunt propter ejusdem esse scientiae ipsum quod quid est manifestum facere, et hoc si est.

Quoniam vero physica scientia est circa genus quoddam entis, nam circa talem est substantiam, in qua principium motus et quietis in ea, palam quia nec activa nec factiva est. Factivarum enim, in faciente principium, aut intellectus, aut ars, aut potentia quaedam. Activarum vero in agente probaeresis, idest electio. Idem enim agibile et eligibile. Quare, si omnis scientia, aut activa, aut factiva, aut theorica, physica theorica quaedam est. Sed theorica circa tale ens, quod est possibile moveri; et circa substantiam, quae est secundum rationem, ut secundum magis non separabile solum.

Oportet autem quodquid erat esse, et rationem quomodo est, non latere, quia sine hoc quaerere nihil est facere. Definientium autem et ipsorum quodquid est, hoc quidem ita fit ut simum, illa vero ut concavum. Differunt autem ea, quia simum conceptum est cum materia; est enim simus nasus concavus, concavitas vero sine materia sensibili. Sed omnia physica similiter simo dicuntur, ut nasus, oculus, facies, caro, os, totaliter animal. Folium, radix, cortex, totaliter planta. Nullius enim sine motu ratio eorum, sed semper habet materiam. Palam quomodo oportet in physicis ipsum quid est quaerere et definire. Ideoque et de anima aliqua speculari est physici, quaecumque non sine materia est. Ergo quia physica theorica, manifestum est ex his.

Sed et mathematica theorica. Sed si immobilium et separabilium, adhuc non manifestum. Quia tamen mathematica inquantum sunt immobilia, et inquantum separabilia speculatur, palam.

Si vero e 2 immobile aliquid et sempiternum et separabile, palam quia est theoricae id nosse, non tamen physicae. Nam de mobilibus quibusdam est physica. Sed nec mathematicae, sed prioris ambarum. Physica namque circa inse-

RECENS.

Principia et causae entium quaeruntur; et patet quod prout entia sunt. Est etenim aliqua sanitatis bonaeque habitudinis causa; mathematicorum quoque principia, elementa, et causae sunt: et simpliciter omnis intellectualis scientia, sive aliquo modo intellectu participans, circa causas, et principia, aut certiora, aut simpliciora, est. Attamen hae omnes circa ens aliquod, et quoddam genus circumscribentes, de eo tractant, sed non de ente simpliciter, nec prout ens est; neque ipsius quid est, ullam rationem faciunt: sed ex hoc, quaedam sensu illud manifestum facientes, quaedam suppositione ipsum quid est, accipientes, consequenter ea quae per se generi insunt, circa quod sunt, aut magis necessario aut debilius demonstrant.

Quare manifestum est, non esse demonstrationem substantiae ipsiusve quid est ex tali inductione, sed alium aliquem manifestationis modum. Similiter autem nec si est aut non est genus, circa quod tractant, quicquam dicunt; eo quod ejusdem intelligentiae est, et ipsum quid est manifestare, et si est hoc.

Quum autem physica etiam circa quoddam entis genus scientia sit (etenim circa talem substantiam est in qua principium est motus et status, qui in ea sunt), patet quod nec activa nec factiva est. Factivarum etenim in faciente principium est, aut intellectus, aut ars, aut aliqua potentia; activarum vero, in agente electio; idem enim agibile et eligibile. Quare si omnis intellectus aut activus, aut factivus, aut speculativus est, physica speculativa quaedam profecto erit; sed speculativa circa tale ens, quod possibile est moveri; et circa substantiam ratione utplurimum concipiendam, sed non separabilem.

Oportet autem ut non lateat, quomodo ipsum quid erat esse, et ratio sit. Nam absque hoc quaerere, nihil est facere. Sed definitorum igitur, et ipsorum quid est, quaedam quidem ita sunt, ut ipsum simum; quaedam, ut ipsum concavum. Differunt autem haec, quoniam simum quidem una acceptum est cum materia. Est enim simum, concavus nasus: concavitas vero absque materia sensibili. Si cuncta igitur physica ita ut simum dicuntur, ut nasus, oculus, facies, caro, os, et omnino animal, folium, radix, cortex, omnino planta (nullius enim eorum ratio absque motu, sed semper habet materiam), manifestum est, quomodo in Physicis oporteat ipsum quid est quaerere et definiré; et cur etiam de quadam anima speculari, physici sit, quae quidem non sine materia est.

Quod igitur physica speculativa est, ex his patet. Sed et mathematica speculativa est. Verum si immobilium et separabilium, adhuc non est manifestum: quod autem aliqua mathematica, prout immobilia, et prout separabil a sunt, speculatur, dilucidum est. Quodsi quippiam est immobile et perpetuum et separabile, patet quod speculativae est cognoscere: non certe quidem physicae (de mobilibus namque quibusdam physica est), nec mathematicae, sed prioris ambabus.

parabilia forsan quidem, sed non immobilia. Mathematicae autem quaedam circa immobilia, sed et inseparabilia forsan, verum quasi in materia. Prima vero circa separabilia et immobilia. Necesse vero communes quidem causas sempiternas, et maxime has: hae namque causae manifestis sensibilium sunt.

Quare tres erunt philosophiae theoricae: Mathematica, Physica et Theologia.

Non enim immanifestum, si alicubi divinum existit, in tali existit natura.

Et honorabilissimum scientiarum oportet circa honorabilissimum genus esse: ergo theoricae aliis scientiis desiderabiliores sunt.

Dubitabit autem aliquis, utrum prima Philosophia sit universalis, aut circa aliquod genus, aut naturam unam. Non enim idem modus, nec in mathematicis; quia geometria et astrologia circa aliquam naturam sunt: illa vero universaliter omnium est communis.

Si igitur non est aliqua diversa substantia praeter natura consistentes, physica erit prima scientia. Sed, si est aliqua substantia immobilis, ea prior, et philosophia prima et universalis sic. Et quia prima et de ente inquantum est ens, ejus utique est speculari, et quodquid est, et quae insunt inquantum ens.

Physica etenim circa inseparabilia quidem, sed non immobilia: mathematicae vero nonnulla sunt circa immobilia quidem, non tamen separabilia fortasse, sed ut in materia: prima vero etiam circa separabilia et immobilia. Necesse autem est omnes quidem causas perpetuas esse, maxime vero has: hae etenim causae manifestis divinorum sunt.

Quare tres utique erunt speculativae philosophiae: mathematica, physica, theologia. Manifestum est enim quod, sicubi divinum exsistit, in tali natura exsistit; et honorabilissimam oportet circa honorabilissimum genus esse. Speculativae itaque ceteris scientiis praeponendae sunt, haec vero speculativis. Dubitaverit etenim aliquis, utrum prima philosophia universalis sit, an circa aliquod genus, et unam aliquam naturam. Non enim idem modus est neque in mathematicis: sed geometria quidem et astrologia circa quamdam naturam sunt; illa vero universaliter omnibus communis est.

Si igitur non est aliqua alia substantia praeter eas quae natura consistunt, physica profecto prima scientia est. Verum si est aliqua substantia immobilis, haec prior, et philosophia prima, et universalis sic, quia prima: et de ente, prout ens est, ac quid est, et quae ei insunt, prout ens est, speculari hujus est.

Postquam Philosophus in quarto hujus ostendit, quod haec scientia considerat de ente et de uno, et de his quae consequuntur ad ens inquantum hujusmodi, et quod omnia ista dicuntur multipliciter, et in quinto hujus eorum multiplicitatem distinxit, hic incipit de ente determinare, et de aliis quae consequuntur ad ens. Dividitur autem pars ista in duas. In prima ostendit per quem modum haec scientia debet determinare de ente. In secunda incipit de ente determinare, scilicet in principio septimi, ibi, « Ens dicitur multipliciter. » Prima pars dividitur in duas. In prima ostendit modum tractandi de entibus, qui competit huic scientiae per differentiam ad alias scientias. In secundo removet a consideratione hujus scientiae ens aliquibus modis dictum, secundum quos modos ens non intenditur principaliter in hac scientia, ibi, « Sed « quoniam ens simpliciter. » Prima autem pars dividitur in duas. In prima parte ostendit differentiam hujus scientiae ad alias, per hoc, quod considerat principia entis inquantum est ens. Secundo, quantum ad modum tractandi de hujusmodi principiis, ibi, « Quoniam vero physica. » Circa primum duo facit. Primo ostendit quomodo haec scientia convenit cum aliis in consideratione principiorum; dicens, quod ex quo ens est subjectum in hujusmodi scientia, ut in quarto ostensum est, et quaelibet scientia debet inquirere principia et causas sui subjecti, quae sunt ejus inquantum hujusmodi, oportet quod in ista scientia inquirantur principia et causae entium, inquantum sunt entia. Ita enim est et in aliis scientiis. Nam sanitatis et convalescentiae est aliqua causa, quam quaerit medicus. Et similiter etiam mathematicorum sunt principia et elementa et causae, ut figurae et numeri et aliarum hujusmodi quae perquirit mathematicus. Et universaliter omnis scientia intellectualis qualitercumque participet intellectum, sive sit solum circa intelligibilia, sicut scientia divina, sive sit circa ea quae sunt aliquo modo imaginabilia, vel sensibilia in particulari, in universali autem intelligibilia, prout de his est scientia, sicut in mathematica et in naturali. Sive etiam ex universalibus principiis ad particularia procedant, in quibus est operatio, sicut in scientiis practicis, semper oportet quod talis scientia sit circa causas et principia. Quae quidem principia aut sunt certiora quo ad nos, sicut in naturalibus, quia sunt propinquiora sensibilibus, aut simpliciora et priora secundum naturam, sicut est in mathematicis. Cognitiones autem quae sunt sensitivae tantum, non sunt per principia et causas, sed per hoc quod ipsum sensibile objicitur sensui. Discurrere enim a causis in causata vel e contrario, non est sensus, sed solum intellectus. Vel certiora principia dicit ea quae sunt magis nota et exquisita. Simplicia autem ea, quae magis superficialiter exquiruntur, sicut est in scientiis moralibus, quorum principia sumuntur ex his quae sunt ut in pluribus.

Secundum ibi « sed et omnes »

Ostendit differentiam aliarum scientiarum ad istam quantum ad considerationem principiorum et causarum; dicens, quod omnes istae scientiae particulares, de quibus non facta est mentio, sunt circa unum aliquid particulare genus entis, sicut circa numerum vel magnitudinem, aut aliquid hujusmodi. Et tractat unaquaeque circumscripta de « suo genere subjecto, » idest ita de isto genere, quod non de alio: sicut scientia, quae tractat de numero, non tractat de magnitudine: nulla enim earum determinat « de ente simpliciter, » idest de ente in communi, nec etiam de aliquo particulari ente inquantum est ens. Sicut arithmetica non determinat de numero inquantum est ens, sed inquantum est numerus. De quolibet enim ente inquantum est ens, proprium est metaphysici considerare. Et, quia ejusdem est considerare de ente inquantum est ens, « et de eo quodquid est, » idest de quidditate rei, quia unumquodque habet esse per suam quidditatem, ideo etiam aliae scientiae particulares « nullam mentionem, » idest determinationem faciunt de eo « quod quid est, » idest de quidditate rei, et de definitione, quae ipsum significat. Sed « ex « hoc, » idest ex ipso quodquid est ad alia procedunt, utentes eo quasi demonstrato principio ad alia probanda. Ipsum autem quod quid est sui subjecti aliae scientiae faciunt esse manifestum per sensum; sicut scientia, quae est de animalibus, accipit quid est animal per id quod « apparet « sensui, » idest per sensum et motum, quibus animal a non animali discernitur. Aliae vero scientiae accipiunt quodquid est sui subjecti, per suppositionem ab aliqua alia scientia, sicut geometria accipit quid est magnitudo a philosopho primo.

Et sic ex ipso quodquid est noto per sensum vel per suppositionem, demonstrant scientiae proprias passiones, quae secundum se insunt generi subjecto, circa quod sunt. Nam definitio est medium in demonstratione propter quid. Modus autem demonstrationis est diversus; quia quaedam demonstrant magis necessarie, sicut mathematicae scientiae, quaedam « vero infirmius, » idest non de necessitate; sicut scientiae naturales, in quibus multae demonstrationes sumuntur ex his quae non semper insunt, sed frequenter. Alia translatio habet loco suppositionis, conditionem. Et est idem sensus. Nam quod supponitur, quasi ex conditione accipitur: et quia principium demonstrationis est definitio, palam et ex tali inductione, quod demonstratio « non est de substantia rei, » idest de essentia ejus; nec de definitione, quae significat quid est res; sed est aliquis alius modus, quo definitiones ostenduntur; scilicet divisione, et aliis modis, qui ponuntur in secundo Posteriorum. Et sicut nulla scientia particularis determinat quodquid est, ita etiam nulla earum dicit de genere subjecto, circa quod versatur, est, aut non est. Et hoc rationabiliter accidit; quia ejusdem scientiae est determinare quaestionem an est, et manifestare quid est. Oportet enim quodquid est accipere ut medium ad ostendendum an est. Et utraque est consideratio philosophi, qui considerat ens inquantum ens. Et ideo quaelibet scientia particularis supponit de subjecto suo, quia est, et quid est, ut dicitur in primo Posteriorum: et hoc est signum, quod nulla scientia particularis determinat de ente simpliciter, nec de aliquo ente inquantum est ens.

Deinde cum dicit « quoniam vero »

Ostendit differentiam hujus scientiae ad alias, quantum ad modum considerandi principia entis inquantum est ens. Et quia ab antiquis scientia naturalis credebatur esse prima scientia, et quae consideraret ens inquantum est ens, ideo ab ea, quasi a manifestiori incipiens, primo ostendit differentiam scientiae naturalis a scientiis practicis. Secundo differentiam ejus a scientiis speculativis, in quo ostenditur modus proprius considerationis hujus scientiae, ibi, « Oportet autem quodquid erat esse. » Dicit ergo primo, quod scientia naturalis non est circa ens simpliciter, sed circa quoddam genus entis; scilicet circa substantiam naturalem, quae habet in se principium motus et quietis: et ex hoc apparet quod neque est activa, neque factiva. Differunt enim agere et facere: nam agere est secundum operationem manentem in ipso agente, sicut est eligere, intelligere et hujusmodi: unde scientiae activae dicuntur scientiae morales. Facere autem est secundum operationem, quae transit exterius ad materiae transmutationem, sicut secare, urere, et hujusmodi: unde scientiae factivae dicuntur artes mechanicae. Quod autem scientia naturalis non sit factiva, patet; quia principium scientiarum factivarum est in faciente, non in facto, quod est artificiatum; sed principium motus rerum naturalium est in ipsis rebus naturalibus. Hoc autem principium rerum artificialium, quod est in faciente, est primo intellectus, qui primo artem adinvenit; et secundo ars, quae est habitus intellectus; et tertio aliqua potentia exequens, sicut potentia motiva, per quam artifex exequitur conceptionem artis. Unde patet, quod scientia naturalis non est factiva. Et per eamdem rationem patet quod non est activa. Nam principium activarum scientiarum est in agente, non in ipsis actionibus, sive moribus. Hoc autem principium « est prohaeresis, » idest electio. Idem enim est agibile et eligibile. Sic ergo patet, quod naturalis scientia non sit activa neque factiva. Si igitur omnis scientia est aut activa, aut factiva, aut theorica, sequitur quod naturalis scientia theorica sit. Ita tamen « est theorica, » idest speculativa circa determinatum genus entis, quod scilicet est possibile moveri. Ens enim mobile est subjectum naturalis philosophiae. Et est solum circa « talem substantiam, » idest quidditatem et essentiam rei, quae secundum rationem non est separabilis a materia, ut in pluribus; et hoc dicit propter intellectum, qui aliquo modo cadit sub consideratione naturalis philosophiae, et tamen substantia ejus est separabilis. Sic patet, quod naturalis scientia est circa determinatum subjectum, quod est ens mobile; et habet determinatum modum definiendi, scilicet cum materia.

Deinde cum dicit « oportet autem »

Hic ostendit differentiam naturalis scientiae ad alias speculativas quantum ad modum definiendi: et circa hoc duo facit. Primo ostendit differentiam praedictam. Secundo concludit numerum scientiarum theoricarum, ibi, « Quare. » Circa primum tria facit. Primo ostendit modum proprium definiendi naturalis philosophiae; dicens, quod ad cognoscendum differentiam scientiarum adinvicem, oportet non latere quidditatem rei, et « rationem, » idest definitionem significantem ipsam, quomodo est assignanda in unaquaque scientia. Quaerere enim differentiam praedictam « sine hoc, » idest sine cognitione modi definiendi, nihil facere est. Cum enim definitio sit medium demonstrationis, et per consequens principium sciendi, oportet quod ad diversum modum definiendi, sequatur diversitas in scientiis speculativis. Sciendum est autem, quod definiuntur sicut definitur simum, quaedam sicut definitur eorum, quae definiuntur, quaedam concavum; et haec duo differunt, quia definitio simi est accepta cum materia sensibili. Simum enim nihil aliud est quam nasus curvus vel concavus. Sed concavitas definitur sine materia sensibili. Non enim ponitur in definitione concavi vel curvi aliquod corpus sensibile, ut ignis aut aqua, aut aliquod corpus hujusmodi. Dicitur enim concavum, cujus medium exit ab extremis. Omnia autem naturalia simili modo definiuntur sicut simum, ut patet in partibus animalis tam dissimilibus, ut sunt nasus, oculus et facies, quam similibus, ut sunt caro et os; et etiam in toto animali. Et similiter in partibus plantarum quae sunt folium, radix et cortex; et similiter in tota planta. Nullius enim praedictorum definitio potest assignari sine motu: sed quodlibet eorum habet materiam sensibilem in sui definitione, et per consequens motum. Nam cuilibet materiae sensibili competit motus proprius. In definitione enim carnis et ossis, oportet quod ponatur calidum et frigidum aliquo modo contemperatum; et similiter in aliis. Et ex hoc palam est quis est modus inquirendi quidditatem rerum naturalium, et definiendi in scientia naturali, quia scilicet cum materia sensibili. Et propter hoc etiam de anima, quaedam speculatur naturalis, quaecumque scilicet non definitur sine materia sensibili. Dicitur enim in secundo de Anima, quod anima est actus primus corporis physici organici potentiam vitam

habentis. Anima autem secundum quod non est actus talis corporis non pertinet ad considerationem naturalis, si qua anima potest a corpore separari. Manifestum est ergo ex praedictis quod physica est quaedam scientia theorica, et quod habet determinatum modum definiendi.

Secundo ibi « sed et mathematica »

Ostendit modum proprium mathematicae; dicens quod etiam mathematica est quaedam scientia theorica. Constat enim, quod neque est activa, neque factiva; cum mathematica consideret ea quae sunt sine motu, sine quo actio et factio esse non possunt. Sed utrum illa de quibus considerat mathematica scientia, sint mobilia et separabilia a materia secundum suum esse, adhuc non est manifestum. Quidam enim posuerunt magnitudines et alia mathematica esse separata et media inter species et sensibilia, scilicet Platonici, ut in primo et tertio libro habitum est; cujus quaestionis veritas nondum est ab eo perfecte determinata, determinabitur autem ibi. Sed tamen hoc est manifestum, quod scientia mathematica speculatur quaedam inquantum sunt immobilia et inquantum sunt separata a materia sensibili, licet secundum esse non sint immobilia vel separabilia. Ratio enim eorum est sine materia sensibili, sicut ratio concavi vel curvi. In hoc ergo differt a physica, quia physica considerat ea quorum definitiones sunt cum materia sensibili. Et ideo considerat non separata, inquantum sunt non separata. Mathematica vero considerat ea, quorum definitiones sunt sine materia sensibili. Et ideo, etsi sunt non separata ea quae considerat, tamen considerat ea inquantum sunt separata.

Tertio ibi « si vero est »

Ostendit modum proprium scientiae hujus; dicens quod, si est aliquid immobile secundum esse, et per consequens sempiternum et separabile a materia secundum esse, palam est, quod ejus consideratio est theoricae scientiae, non activae vel factivae, quarum consideratio est circa aliquos motus. Et tamen consideratio talis entis non est physica. Nam physica considerat de quibusdam entibus, scilicet de mobilibus. Et similiter consideratio hujusmodi non est mathematica; quia mathematica non considerat separabilia secundum esse, sed secundum rationem, ut dictum est; sed oportet quod consideratio hujus entis sit alterius scientiae prioris ambabus praedictis, scilicet physica et mathematica. Physica enim est circa inseparabilia et mobilia et mathematica circa quaedam (1) immobilia, quae tamen non sunt separata a materia secundum esse, sed solum secundum rationem, secundum vero esse sunt in materia sensibili. Dicit autem « forsan, » quia haec veritas nondum est determinata. Dicit autem quasdam mathematicas esse circa immobilia, sicut geometriam et arithmeticam; quia quaedam mathematica applicantur ad motum, sicut astrologia. Sed prima scientia est circa separabilia secundum esse, et quae sunt omnino immobilia. Necesse vero est communes causas esse sempiternas. Primas enim causas entium generativorum oportet esse ingenitas, ne generatio in infinitum procedat; et maxime has, quae sunt omnino immobiles et immateriales. Hae namque causae immateriales et immobiles sunt causae sensibilibus manifestis nobis, quia sunt maxime entia, et per consequens causae aliorum, ut in secundo libro ostensum est. Et per hoc patet, quod scientia quae hujusmodi entia pertractat, prima est inter omnes, et considerat communes causas omnium entium. Unde sunt causae entium secundum quod sunt entia quae inquiruntur in prima philosophia, ut in primo proposuit. Ex hoc autem apparet manifeste falsitas opinionis illorum, qui posuerunt Aristotelem sensisse, quod Deus non sit causa substantiae caeli, sed solum motus ejus. Advertendum est autem, quod licet ad considerationem primae philosophiae pertineant ea quae sunt separata secundum esse et rationem a materia et motu, non tamen solum ea, sed etiam de sensibilibus inquantum sunt entia Philosophus perscrutatur. Nisi forte dicamus, ut Avicenna dicit, quod hujusmodi communia de quibus haec scientia perscrutatur, dicuntur separata secundum esse, non quia semper sint sine materia; sed quia non de necessitate habent esse in materia, sicut mathematica.

(1) *Al.* quaedam circa.

Deinde cum dicit « quare tres »

Concludit numerum scientiarum theoricarum; et circa hoc tria facit. Primo concludit ex praemissis, quod tres sunt partes philosophiae theoricae, scilicet mathematica, physica et theologia, quae est philosophia prima.

Deinde cum dicit « non enim »

Secundo assignat duas rationes quare haec scientia dicatur theologia. Quarum prima est, quia « manifestum est, quod si alicubi, » idest in aliquo genere rerum existit aliquid divinum, quod existit in tali natura, scilicet entis immobilis et a materia separati, de quo considerat ista scientia.

Deinde cum dicit « et honorabilissimum »

Secundam rationem ponit quae talis est. Honorabilissima scientia est circa honorabilissimum genus entium, in quo continentur res divinae: ergo, cum haec scientia sit honorabilissima inter omnes, quia est honorabilior theoricis, ut prius ostensum est, quae quidem sunt honorabiliores practicis, ut in primo libro habitum est, manifestum est, quod ista scientia est circa res divinas; et ideo dicitur theologia, quasi sermo de divinis.

Deinde cum dicit « dubitabit autem »

Tertio movetur quaedam quaestio circa praedeterminata: et primo movet eam, dicens, quod aliquis potest dubitare, utrum prima philosophia sit universalis quasi considerans ens universaliter, aut ejus consideratio sit circa aliquod genus determinatum et naturam unam. Et hoc non videtur. Non enim est unus modus hujus scientiae et mathematicarum; quia geometria et astrologia, quae sunt mathematica, sunt circa aliquam naturam determinatam; sed philosophia prima est universaliter communis omnium. Et tamen e converso videtur, quod sit alicujus determinatae naturae, propter hoc quod est separabilium et immobilium, ut dictum est.

Deinde cum dicit « si igitur »

Secundo solvit dicens, quod si non est aliqua alia substantia praeter eas quae consistunt secundum naturam, de quibus est physica, physica erit prima scientia. Sed, si est aliqua substantia immobilis, ista erit prior substantia naturali; et per consequens philosophia considerans hujusmodi substantiam, erit philosophia prima. Et quia est prima, ideo erit universalis, et erit ejus speculari de ente inquantum est ens, et de eo quodquid est, et de his quae sunt entis inquantum est ens: eadem enim est scientia primi entis et entis communis, ut in principio quarti habitum est.

LECTIO II.

De quo ente sit ista scientia.

ANTIQUA.

Sed quoniam ens simpliciter dictum dicitur multipliciter, quorum unum quidem accidens, et aliud quasi verum et non ens quasi falsum; praeter haec autem sunt figurae categoriae, ut quid, quale, quantum, ubi, quando, et si quod aliud significat hoc modo, amplius praeter ea omnia, quid est potestate et actu:

Quoniam itaque multipliciter dicitur ens, primum de eo quod secundum accidens est dicendum est, quia nulla est circa id speculatio. Signum autem. Nulla enim scientia studiosa est de eo, nec practica, nec theorica. Non enim faciens domum, facit quaecumque simul accidunt domui factae. Infinita enim sunt. His enim voluptuosam, illis vero nocivam, aliis utilem, nihil enim prohibet factam, et alteram, ut est dicere, ab omnibus entibus, quorum nullius est aedificativa. Eodem vero modo nec geometer speculatur sic accidentia figuris, nec si alterum est trigonum, et trigonum duos rectos habens.

Et hoc rationabiliter accidit. Quodammodo enim nomine solum accidens est.

Unde Plato modo quodam non male sophistica circa non ens ordinavit. Sunt enim sophistarum rationes circa accidens, ut est dicere maxime omnium. Utrum diversum aut idem musicum et grammaticum, et musicus Coriscus et Coriscus. Et si omne quod est, et non semper, factum est. Quare si musicus ens grammaticus est factus, et grammaticus, ens musicus, et quaecumque aliae rationum tales sunt. Videtur enim accidens propinquum non entis.

Palam autem et ex his rationibus. Non alio modo entium, generatio est et corruptio. Eorum vero quae sunt secundum accidens, non est.

Attamen dicendum est amplius de accidente inquantum contingit, quae ejus natura, et propter quam causam est. Simul enim forsan palam erit, et quare ejus non est scientia.

Quoniam igitur in entibus sunt haec quidem semper similiter se habentia et ex necessitate, non secundum vim dicta, sed secundum quod dicimus in non contingere aliter, illa vero ex necessitate quidem non sunt, nec semper, sed quasi secundum magis, hoc principium et haec causa ejus est, quod est accidens esse.

Quod enim nec semper, nec quasi secundum magis est, hoc dicimus esse accidens: ut sub cane si fuerit hyems et frigus, hoc accidere dicimus, sed non si aestuatio et calor; quia hoc quidem semper aut secundum magis, illud vero non. Et hominem album esse accidit; nec enim semper nec secundum magis; animal vero non secundum accidens. Et aedificatorem sanitatem facere, accidens; quia non est natus hoc facere aedificator, sed medicus: sed accidit medicum esse aedificatorem. Et opsopios voluptatem conjectans, faciet utique alicui salubre, sed non secundum opsopoieticam: quapropter accidens dicimus et est ut facit, simpliciter autem non. Aliorum enim aliae quandoque potentiae factivae sunt; horum vero nulla est ars, nec potentia determinata. Nam secundum accidens entium aut factorum causa est secundum accidens.

Quare quoniam quidem non omnia ex necessitate sunt et semper, aut entia, aut quae fiunt, sed plurima secundum magis, necesse est quod secundum accidens ens, ut nec semper, nec secundum magis albus musicus est. Quoniam vero fit aliquando, secundum accidens erit; si autem non, omnia erunt ex necessitate. Quare materia erit causa contingens praeter quam ut in pluribus aliter accidentis. Principium autem hoc oportet sumere, utrum nihil est nec semper, nec secundum magis? Aut hoc impossibile? Est igitur aliquid praeter hoc quod utrumque contingit et secundum accidens. Sed utrum hoc quod in pluribus et quod semper, nulli insunt, aut sunt quaedam sempiterna? de his quidem igitur posterius perscrutandum est.

Quod autem scientia non est accidentis, palam. Scientia namque omnis, aut est ejus quod semper, aut ejus quod secundum magis. Etenim quomodo docebitur aut docebit a-

RECENS.

Sed quum ens illud, quod simpliciter dicitur, multipliciter dicatur, quorum unum quidem erat quod secundum accidens, aliud vero quod ut verum, et non-ens, ut falsum; praeter haec autem sunt praedicationis figurae, ut quid, quale, quantum, ubi, quando, et si quid aliud hoc modo significat; item praeter haec omnia, quod potentia, et actu: quum igitur ens multipliciter dicatur, primo de eo quod secundum accidens est, dicendum, quod nulla circa illud speculatio est.

Signum autem, quod nulli scientiae curae est illud, neque activae, neque factivae, neque speculativae: nec enim qui facit domum, facit simul quae accidunt domui factae: infinita namque sunt. Quibusdam enim delectabilem, quibusdam noxiam, quibusdam utilem, nihil prohibet esse factam, et, ut ita dicam, ab omnibus quae exstant diversam: quarum rerum nullius factiva est aedificativa.

Simili modo nec geometra ea quae ita figuris accidunt speculatur, nec si diversus triangulus, et triangulus duos rectos habens. Et hoc rationabiliter contingit: nam quasi nomen solum, ipsum accidens est. Quare Plato non male quodam modo circa sophisticam, ipsum non-ens applicuit.

Sophistarum etenim rationes, circa accidens, ut ita dicam, maxime omnium sunt, utrum diversum, an idem, musicum et grammaticum. et musicus Coriscus, ac Coriscus; et si omne, quod est, non autem semper, factum est. Quare si musicus exsistens grammaticus factus est; et grammaticus, exsistens musicus; et quaecumque aliae orationum tales sint. Videtur etenim accidens, propinquum quiddam esse non enti. Hoc autem ex his etiam orationibus manifestum est. Eorum etenim, quae alio modo se habent, est generatio et corruptio: eorum autem, quae secundum accidens, non est.

Attamen dicendum est amplius de accidente, quoad possibile est, quaenam ejus natura sit, et ob quam causam sit: simul autem patebit et cur ejus scientia non sit.

Quum igitur in entibus sint quaedam semper similiter se habentia, et ex necessitate, non ea quae secundum vim dicitur, sed quam dicimus, eo quod non contingit aliter; quaedam ex necessitate quidem non sunt, nec semper, sed utplurimum, hoc principium et hujus causa est, ut accidens sit. Quodcumque enim non semper, neque utplurimum est, hoc dicimus accidens esse:

Utputa, si sub Cane tempestas et frigus factum fuerit, hoc dicimus accidisse: non si aestus, aut calor: quoniam hoc quidem semper aut utplurimum; illud vero non. Hominem quoque album esse, accidit: nec enim semper, nec utplurimum; animal vero, non secundum accidens. Et fabrum sanitatem fecisse, accidens est, quoniam non est aptus ad sanitatem faciendam faber, sed medicus: verum accidit, fabrum esse medicum. Coquus etiam voluptati intentus facit quicquam salubre, sed non secundum pulmentariam: unde dicimus quod accidit; et quodam modo quidem facit, simpliciter vero mini me.

Ceterorum etenim [causae et] potentiae sunt factivae; horum vero nulla ars, nullaque potentia determinata est. Eorum enim quae secundum accidens aut sunt aut fiunt, causa quoque secundum accidens est. Quare quum non omnia ex necessitate et semper aut sint aut fiant, sed multa utplurimum, necesse est esse quod secundum accidens est: utputa, nec semper, nec utplurimum albus musicus est. Quum autem aliquando fiat, secundum accidens erit: quod si non, cuncta ex necessitate erunt. Quare materia erit causa contingens ejus quod aliter accidit quam illud quod utplurimum est.

Principium autem hoc sumendum est: utrum nihil est, quod nec semper nec utplurimum, an hoc impossibile? Praeter haec igitur, aliquid est, quod utcumque contingit, et secundum accidens: sed utrum, quod utplurimum, quodve semper nulli inest, an aliqua sunt sempiterna?

De his sane posterius considerandum est. Quod autem non est accidentis scientia, patet. Omnis enim scientia ejus est quod aut semper aut utplurimum est. Quomodo enim aut discet, aut alium docebit? Oportet enim ut determinetur, aut

lium? Oportebit enim definiri, aut semper, aut per magis, ut quia utile mellicratum febricitanti, ut secundum magis. Quod autem praeter hoc, non habebit dicere. Quando puta nova luna. Aut enim semper, aut in pluribus, et quod nova luna. Accidens autem est praeter hoc. Quid quidem igitur est accidens. et propter quam causam, et quia scientia non est ejus, dictum est.

per semper. aut per utplurimum: utputa, febricitanti proficuum melicratum est utplurimum. Quod vero praeter hoc est, non habebit dicere, quando non, ut in novilunio: nam etiam in novilunio, qualenus aut semper, aut utplurimum: accidens vero, praeter haec est.

Quid itaque accidens sit, et ob quam causam, et quod non sit ejus scientia, dictum est.

Hic ostendit de quibus entibus principaliter haec scientia tractare intendit; et circa hoc tria facit. Primo repetit modos quibus aliquid dicitur ens. Secundo determinat naturam entis secundum duos modos de quibus principaliter non intendit, ibi, « Quoniam itaque multipliciter dicitur ens. » Tertio ostendit quod de his modis entis principaliter non intendit, ibi, « Quoniam autem complexio. » Dicit ergo primo quod ens simpliciter, idest universaliter dictum, dicitur multipliciter, ut in quinto est habitum. Uno modo dicitur aliquid: ens secundum accidens. Alio modo dicitur ens, idem quod verum propositionis; et non ens, idem quod falsum. Tertio modo dicitur ens quod continet sub se figuras praedicamentorum, ut quid, quale, quantum etc. Quarto modo praeter praedictos omnes, quod dividitur per potentiam et actum.

Deinde cum dicit « quoniam itaque »

Determinat de modis entis quos praetermittere intendit. Et primo de ente per accidens. Secundo de ente quod est idem quod verum, ibi, « Quod autem ut verum etc. » Circa primum duo facit. Primo ostendit quod de ente per accidens non potest esse aliqua scientia. Secundo determinat ea quae sunt consideranda circa ens per accidens, ibi, « Attamen dicendum est etc. » Dicit ergo primo quod, cum ens multipliciter dicatur, ut dictum est, primo dicendum est de ente per accidens; ut quod minus habet de ratione entis, primo a consideratione hujus scientiae excludatur. Hoc autem dicendum est de eo, quod nulla speculatio cujuscumque scientiae potest esse circa ipsum. Et hoc probat dupliciter. Primo per signum; dicens, signum esse hujus quod de ente per accidens non possit esse speculatio, quia nulla scientia « quantumcumque sit studiosa » aut meditativa, ut alia translatio habet, idest diligenter inquisitiva eorum quae ad ipsam pertinent, invenitur esse de ente per accidens. Sed nec etiam practica quae dividitur per activam et factivam, ut supra dictum est, neque scientia theorica. Et hoc manifestat primo in practicis scientiis; quia ille qui facit domum, si facit eam, non facit ea quae insunt domui factae, nisi per accidens. cum illa sint infinita, et sic non possunt cadere sub arte. Nihil enim prohibet domum factam esse istis « voluptuosam, » idest delectabilem, illis scilicet qui in ea prospere vivunt: aliis autem « nocivam » qui, occasione domus in aliquod detrimentum concurrunt. Et aliis « utilem » qui in domo aliquod emolumentum conquirunt, et etiam esse alteram et dissimilem omnibus entibus. Nullius autem eorum, quae per accidens insunt domui, factiva est ars aedificativa; sed solum est factiva domus, et eorum quae per se insunt domui. Et deinde ostendit idem in scientiis speculativis: quia simili modo nec geometria speculatur ea quae sunt accidentia « figuris sic, » idest per accidens, sed solum illa quae accidunt figuris per se. Speculatur enim hoc quod triangulus est habens « duos « rectos, » idest tres angulos aequales duobus rectis; sed non speculatur, si aliquid alterum, utputa lignum vel aliquid hujusmodi, est trigonum. Haec enim per accidens conveniunt triangulo.

Secundo ibi « et hoc »

Probat idem per rationem; dicens, quod rationabiliter hoc accidit quod scientia non speculatur de ente per accidens; quia scientia speculatur de his quae sunt entia secundum rem; ens autem secundum accidens est ens quasi solo nomine, inquantum unum de alio praedicatur. Sic enim unumquodque est ens inquantum unum est. Ex duobus autem, quorum unum accidit alteri, non fit unum nisi secundum nomen; prout scilicet unum de altero praedicatur, ut cum musicum dicitur esse album, aut e converso. Non autem ita, quod aliqua res una constituatur ex albedine et musico.

« Unde Plato »

Quod autem ens per accidens sit quasi solo nomine ens, probat dupliciter. Primo per auctoritatem Platonis. Secundo per rationem. Secunda ibi, « Palam autem etc. » Dicit ergo, quod propter hoc quod ens per accidens quodammodo est ens solo nomine, ideo Plato quodammodo non male facit cum ordinando diversas scientias circa diversa substantia, ordinavit scientiam sophisticam circa non ens. Rationes enim sophisticorum maxime sunt circa accidens. Secundum enim fallaciam accidentis fiunt maxime latentes paralogismi. Et ideo dicitur in primo Elenchorum, quod secundum accidens faciunt syllogismos contra sapientes; ut patet in istis paralogismis, in quibus dubitatur utrum diversum an idem sit musicum et grammaticum. Ut si fiat talis paralogismus. Musicum est aliud a grammatico; musicum autem est grammaticum, ergo musicum est alterum a se. Musicum enim est aliud a grammatico, per se loquendo; sed musicus est grammaticus per accidens. Unde non est mirum si sequitur inconveniens, non distincto quod est per accidens ab eo quod est per se. Et similiter si sic dicatur: Coriscus est alterum a Corisco musico: sed Coriscus est Coriscus musicus; ergo Coriscus est aliud a se. Hic etiam non distinguitur quod est per accidens ab eo quod est per se. Et similiter si dicatur: Omne quod est et non fuit semper, est factum: sed musicus est grammaticus et non fuit semper: ergo sequitur quod musicus ens grammaticus sit factus, et grammaticus ens musicus. Quod quidem est falsum; quia nulla generatio terminatur ad hoc quod est grammaticum esse musicum; sed una ad hoc quod est grammaticum esse, alia ad hoc quod est musicum esse. Patet etiam, quod in hac ratione, prima est vera de eo quod est per se, sed in secunda assumitur quod est ens per accidens. Et similiter est in omnibus talibus rationibus, quae sunt secundum fallaciam accidentis. Videtur enim ens per accidens, esse propinquum non enti. Et ideo sophistica, quae est circa apparens et non existens, est praecipue circa ens per accidens.

« Palam autem »

Secundo probat idem per rationem, dicens, quod etiam ex his rationibus, quibus utuntur sophistae, palam est, quod ens accidens est propinquum non enti. Nam eorum, quae sunt entia alio modo quam per accidens, est generatio et corruptio: sed entis per accidens non est neque generatio neque corruptio. Musicum enim una generatione fit, et grammaticus alia. Non est autem una generatio grammatici musici, sicut animalis bipedis, vel sicut hominis risibilis. Unde patet, quod ens per accidens non vere dicitur ens.

Deinde cum dicit « attamen dicendum »

Determinat de ente per accidens secundum quod est possibilis de eo determinatio. Quamvis enim ea, quibus convenit esse per accidens, non cadant sub consideratione alicujus scientiae, tamen ratio hujus quod est esse per accidens, per aliquam scientiam considerari potest. Sicut etiam licet id quod est infinitum, secundum quod est infinitum, sit ignotum, tamen de infinito secundum quod est infinitum aliqua scientia tractat. Et circa hoc duo facit. Primo determinat ea, quae sunt consideranda circa ens per accidens. Secundo excludit quamdam opinionem, per quam removetur ens per accidens, ibi, « Quod « autem sint principia et esse etc. » Circa primum duo facit. Primo dicit, quod est dicendum de ente per accidens inquantum contingit de ipso tractare, tria; scilicet quae est ejus natura, et quae est ejus causa; et ex his erit tertium manifestum, quare ejus non potest esse scientia.

Deinde cum dicit « quoniam igitur »

Prosequitur tria praedicta. Et primo quae sit causa entis per accidens; dicens, quod quia in entibus quaedam sunt semper similiter se habentia ex necessitate, non quidem secundum quod necessitas ponitur pro violentia, sed prout necessitas dicitur secundum quam non contingit aliter se habere, ut hominem esse animal. Quaedam vero non sunt ex necessitate, nec semper, sed sunt « secundum ma- « gis, » idest ut in pluribus. Et « hoc, » scilicet ens ut in pluribus, est causa et principium quod aliquid sit per accidens. In rebus enim quae sunt semper, non potest esse aliquid per accidens; quia solum quod est per se potest esse necessarium et sempiternum, ut etiam in quinto habitum est. Unde relinquitur, quod solum in contingentibus potest esse ens per accidens. Contingens autem ad utrumlibet, non potest esse causa alicujus inquantum hujusmodi. Secundum enim quod est ad utrumlibet, habet dispositionem materiae, quae est in potentia ad duo opposita: nihil enim agit secundum quod est in potentia. Unde oportet quod causa, quae est ad utrumlibet, ut voluntas, ad hoc quod agat, inclinetur magis ad unam partem, per hoc quod movetur ab appetibili, et sic sit causa ut in pluribus. Contingens autem ut in paucioribus est ens per accidens cujus causa quaeritur. Unde relinquitur, quod causa entis per accidens sit contingens ut in pluribus, quia ejus defectus est ut in paucioribus. Et hoc est ens per accidens.

Secundo ibi « quod enim »

Ostendit naturam entis per accidens, dicens: ideo dico quod id quod est in pluribus est causa entis per accidens, quia quod non est semper neque secundum magis, hoc dicimus esse per accidens. Et hoc est defectus ejus quod est in pluribus, ut si « fuerit hyems » idest tempus pluviosum et frigus « sub cane, » idest in diebus canicularibus, hoc dicimus esse per accidens. Non tamen si tunc « fuerit aestuatio, » idest siccitas et calor. Hoc enim est semper ut in pluribus, sed illud non. Et similiter dicimus hominem esse album per accidens, quia hoc non est semper nec in pluribus. Hominem vero per se dicimus esse animal, non per accidens, quia hoc est semper. Et similiter aedificator facit sanitatem per accidens, quia aedificator non est aptus natus facere sanitatem inquantum hujusmodi, sed solus medicus. Aedificator autem facit sanitatem, inquantum accidit eum esse medicum; et similiter opsopios, idest cocus « conjectans, » idest intendens facere « voluptatem, » idest delectationem in cibo, faciendo aliquem cibum bene saporatum, facit aliquid salubre. Cibus enim bonus et delectabilis quandoque est utilis ad sanitatem. Sed hoc non est secundum « artem opsopoeticam, » idest pulmentariam, quod faciat salubre, sed quod faciat delectabile. Et propter hoc dicimus hoc accidere. Et notandum quod in primo exemplo fuit ens per accidens secundum concursum in eodem tempore. In secundo per concursum in eodem subjecto, sicut album cum homine. In tertio secundum concursum in eadem causa agente, sicut aedificator et medicus. In quarto secundum concursum in eodem effectu, sicut in pulmento salubre et delectabile. Quamvis autem cocus faciat pulmentum delectabile, tamen hoc fit per accidens salubre. Cocus quidem facit modo quodam salubre secundum quid; sed simpliciter non facit, quia ars operatur per intentionem. Unde quod est praeter intentionem artis, non fit ab arte per se loquendo. Et ideo ens per accidens, quod est praeter intentionem artis, non fit ab arte. Aliorum enim entium, quae sunt per se, sunt quandoque aliquae potentiae factivae determinatae; sed entium per accidens nulla ars neque potentia determinata est factiva. Eorum enim quae sunt aut fiunt secundum accidens, oportet esse causam secundum accidens, et non determinatam. Effectus enim et causa proportionantur adinvicem; et ideo effectus per accidens habet causam per accidens, sicut effectus per se causam per se. Et quia supra dixerat quod ens ut in pluribus est causa entis per accidens.

Consequenter cum dicit « quare quoniam »

Ostendit qualiter ex eo quod est in pluribus, est ens per accidens; dicens, quod, quia non omnia ex necessitate et semper existunt et fiunt, « sed « plurima sunt secundum magis, » idest ut in pluribus, ideo necesse est esse quod secundum accidens, quod neque est semper neque secundum magis, ut hoc quod dico, albus est musicus. Quia tamen aliquando fit, licet non semper nec ut in pluribus, sequitur quod fit per accidens. Si enim non fieret aliquando id quod est in paucioribus, tunc id quod est in pluribus nunquam deficeret, sed esset semper et ex necessitate, et ita omnia essent sempiterna et necessaria; quod est falsum. Et, quia defectus ejus quod est ut in pluribus, est propter materiam, quae non subditur perfecte virtuti agenti, ut in pluribus, ideo materia est causa accidentis aliter « quam « ut in pluribus, » scilicet accidentis ut in paucioribus: causa inquam non necessaria, sed contingens. Habito autem, quod non omnia sunt necessaria, sed aliquid est nec semper nec secundum magis, principium hoc oportet hic sumere, utrum nihil sit

nec semper, nec secundum magis. Sed hoc patet esse impossibile; quia, cum id quod est ut in pluribus, sit causa entis per accidens, oportet esse et id quod est semper, et id quod est ut in pluribus. Igitur quod est praeter utrumque dictorum, est ens secundum accidens. Sed utrum iterum id quod est ut in pluribus inest alicui, quod autem est semper nulli inest, aut etiam sunt aliqua sempiterna, considerandum est posterius in duodecimo; ubi ostendet quasdam substantias esse sempiternas. Sic igitur per primam quaestionem quaeritur, utrum omnia sint per accidens. Per secundam vero, utrum omnia possibilia, et nihil sempiternum.

Deinde cum dicit « quod autem »

Ostendit tertium praemissorum; scilicet quod scientia non sit de ente per accidens. Quod quidem dicit esse palam ex hoc, quod omnis scientia est aut ejus quod est semper, aut ejus quod est ut in pluribus. Unde cum ens per accidens nec sit semper, nec sit in pluribus, de eo non poterit esse scientia. Primam sic probat. Non enim potest aliquis doceri ab alio, vel docere alium, de eo quod nec est semper, nec ut frequenter. Hoc enim de quo est doctrina oportet esse definitum aut per hoc quod est semper, aut per hoc quod est in pluribus. Sicut quod « mellicratum, » idest mixtum ex aqua et melle, utile est febricitantibus, determinatum est ut in pluribus. Sed quod « est praeter hoc, » idest praeter id quod est semper et magis, non potest dici quando fiat, sicut quod fiat in tempore novilunii. Quia quod determinatur fieri in tempore novilunii, vel est semper, vel ut in pluribus. Vel potest esse hoc quod dicitur de nova luna aliud exemplum, ejus scilicet quod determinatur semper; et quod addit, « aut in pluribus fit, » addit, propter differentiam ejus per accidens, quod nec sic nec sic est. Unde subdit « quod accidens sit praeter hoc, » scilicet praeter ens semper et ens ut magis. Et haec minor est rationis principalis superius positae. Ulterius autem epilogando dicit quod dictum est, quid est ens per accidens, et quae est causa ejus, et quod de eo non potest esse scientia.

LECTIO III.

Eorum diluitur sententia, qui a rerum universitate ens per accidens removere nisi sunt.

ANTIQUA.

Quod autem sint principia et causae generabilia et corruptibilia sine generari et corrumpi, palam. Si enim non hoc, ex necessitate omnia erunt, si ejus quod fit et corrumpitur, non secundum accidens causam aliquam necesse est esse. Utrum enim erit hoc, aut non? Si hoc fiat, erit. Si autem non, non. Hoc autem, si aliud. Et ita manifestum quia semper tempore ablato a finito tempore, venit usque ad nunc. Quare hic moritur infirmitate aut vi, si exit, aut si facit; sed hoc, si aliud; et ita veniet ad quod nunc est. Aut in factorum aliquid, ut si sitit. Hoc autem, si comedit mordicantia. Sed hoc, aut est, aut non. Quare ex necessitate morietur, aut non morietur. Similiter autem et si supersiliat aliquis ad facta, eadem ratio. Jam enim est hoc in aliquo, dico autem factum. Ex necessitate ergo omnia erunt, quae sunt futura, ut moriturum fore viventem. Jam enim aliquid factum est, ut contraria in eodem corpore; sed si infirmitate aut vi, nondum, nisi hoc factum fuerit.

Palam ergo quia usque ad aliquod vadit principium, hoc autem non adhuc ad aliud. Erit ergo ejus quodcumque evenit ipsum, et causa ipsius generationis nulla.

Sed ad principium quale et causam qualem reductio talis? utrum ut ad materiam, aut ad quod cujus gratia, aut ut ad movens, maxime perscrutandum. Ergo de ente secundum accidens praetermittatur. Determinatum est enim sufficienter.

RECENS.

Quod autem sint principia et causae generabiles et corruptibiles, absque eo quod generentur et corrumpantur, manifestum est. Etenim si non hoc, ex necessitate omnia erunt, si ejus quod generatur et corrumpitur, non secundum accidens causam aliquam necesse sit esse. Utrum enim erit hoc, an non? Si hoc, fiet: sin vero non, minime: hoc vero, si aliud. Et hoc modo videlicet, tempore semper dempto a tempore finito, devenies usque ad nunc.

Quare hic morietur aegritudine, aut vi, si exiverit: hoc autem, si sitiverit: hoc autem, si aliud. Et sic deveniet ad id quod nunc est, aut aliquid eorum quae facta sunt: utputa si sitiverit. Hoc vero, si comederit acuta: hoc vero, aut est, aut non. Quare, necessario morietur, aut non morietur. Similiter et si quis ad jam facta ascenderit, eadem ratio est. Jam enim hoc in aliquo est: dico autem quod factum est.

Ex necessitate ergo erunt omnia futura: ut mori viventem. Jam enim aliquid factum est, utputa contraria in eodem corpore: sed si aegritudine aut vi, nondum: sed si hoc factum fuerit. Patet igitur quod usque ad aliquod vadit principium: hoc vero non amplius ad aliud.

Erit igitur hoc ejus quod utcumque contingit, causaque generationis ipsius nulla. Sed in quale principium et qualem causam talis sit reductio, utrum ut ad materiam, an ut ad cujus gratia, an ut ad movens, maxime considerandum est.

De eo itaque quod secundum accidens est, dimittatur: determinatum enim sufficienter est.

Postquam Philosophus determinavit de ente per accidens, hic excludit quamdam opinionem, per quam tollitur totum ens per accidens. Quidam enim posuerunt, quod quicquid fit in mundo habet aliquam causam per se; et iterum quod qualibet causa posita, necesse est sequi effectum ejus. Unde sequebatur quod per quamdam connexionem causarum omnia ex necessitate acciderent, et nihil esset per accidens in rebus. Et ideo hanc opinionem Philosophus intendit destruere: et circa hoc tria facit. Primo enim destruit praedictam opinionem. Secundo infert quamdam conclusionem ex praedictis, ibi, « Palam ergo quia usque ad aliquod etc. » Tertio movet quamdam quaestionem

quae ex praedictis occasionatur, ibi, « Sed ad principium quale. » Dicit ergo primo, quod palam erit ex sequentibus quod principia et causae generationis et corruptionis aliquorum « sunt generabilia et corruptibilia, » idest contingit generari et corrumpi sine generatione et corruptione, idest sine hoc quod sequatur generatio et corruptio. Non enim oportet, quod si generatio alicujus rei vel corruptio est causa generationis aut corruptionis rei alterius, quod posita generatione vel corruptione causae, de necessitate sequatur generatio vel corruptio effectus: quia quaedam causae sunt agentes ut in pluribus: unde eis positis, adhuc potest impediri effectus per accidens, sicut propter indispositionem materiae, vel propter occursum contrarii agentis, vel propter aliquid hujusmodi. Sciendum tamen, quod Avicenna probat in sua Metaphysica, quod nullus effectus sit possibilis in comparatione ad suam causam, sed solum necessarius. Si enim posita causa, possibile est effectum non poni, id autem quod est in potentia inquantum hujusmodi reducitur in actum per aliquod ens actu, oportebit ergo quod aliquid aliud a causa faciat ibi sequi effectum in actu. Causa igitur illa non erat sufficiens. Et hoc videtur contra id, quod Philosophus hic dicit. Sed sciendum, quod dictum Avicennae intelligi debet, supposito, quod nullum impedimentum causae adveniat. Necesse est enim causa posita sequi effectum, nisi sit impedimentum, quod quandoque contingit esse per accidens. Et ideo Philosophus dicit, quod non est necessarium generationem sequi vel corruptionem, positis causis generationis vel corruptionis. Si enim non est verum hoc quod dictum est, sequetur, quod omnia erunt ex necessitate, si tamen cum hoc quod dictum est, quod posita causa necesse est sequi effectum, ponatur etiam alia positio, scilicet quod cujuslibet quod fit et corrumpitur, necesse sit esse aliquam causam per se et non per accidens. Ex his enim duabus propositionibus, sequitur omnia esse de necessitate. Quod sic probat. Si enim quaeratur de aliquo, utrum sit futurum vel non, sequitur ex praedictis, quod alterum sit de necessitate verum: quia si omne quod fit habet causam per se suae factionis, qua posita necesse est ipsum fieri, sequetur quod res illa, de qua quaeritur utrum sit futura, fiat, si sit hoc quod ponitur causa ejus; et si illud non fuerit, quod non fiat. Et similiter oportet dicere, quod ista causa erit futura, si aliquod aliud quod est causa ejus, erit futurum. Constat autem, quod tempus quantumcumque futurum accipiatur, sive post centum annos, sive post mille, est finitum, incipiendo a praesenti nunc usque ad illum terminum. Cum autem generatio causae praecedat tempore generationem effectus, oportet quod procedendo ab effectu ad causam auferamus aliquid de tempore futuro, et appropinquemus magis ad praesens. Omne autem finitum consumitur aliquoties ablato quodam ab ipso. Et ita sequitur quod procedendo ab effectu ad causam, et iterum ab illa causa ad ejus causam, et sic deinceps, auferatur totum tempus futurum cum sit finitum, et ita perveniatur ad ipsum nunc. Quod quidem patet in hoc exemplo. Si enim omnis effectus habet aliquam causam per se, ad quam de necessitate sequitur, oportet quod iste de necessitate moriatur, vel per infirmitatem, vel per violentiam, si exit domum suam. Exitus enim a domo ejus invenitur causa esse mortis ejus, vel violentiae; puta si exiens domum invenitur a latronibus et occiditur. Vel per infirmitatem; puta si exiens de domo ex aestu incurrit febrem et moritur. Et eodem modo hoc erit ex necessitate, scilicet quod exeat domum ad hauriendum aquam si sitit. Nam sitis invenitur esse causa ut exeat domum ad hauriendum aquam. Similiter per eamdem rationem hoc erit de necessitate, scilicet quod sitiat, si aliquid aliud erit quod est causa sitis: et ita sic procedens de effectu ad causam perveniet ad aliquod « quod nunc est, » idest in aliquod praesens, vel in « aliquod factorum, » idest in aliquod praeteritorum. Sicut si dicamus quod sitis erit si comedit mordicantia vel salsa, quae faciunt sitim: hoc autem, scilicet quod comedat salsa vel non comedat, est in praesenti. Et ita sequitur quod « praedictum futurum, » scilicet quod iste moriatur vel non moriatur, ex necessitate erit. Cum enim quaelibet conditionalis vera sit necessaria, oportet quod ex quo antecedens est positum, quod consequens ex necessitate ponatur. Sicut haec est vera, Si Socrates currit, movetur. Posito ergo quod currat, necesse erit ipsum moveri, dum currit. Si autem quilibet effectus habet causam per se, ex qua de necessitate sequitur, oportet quod sit illa conditionalis vera, cujus antecedens est causa et consequens effectus. Et licet inter causam, quae nunc est praesens, et effectum qui erit futurus, quandoque sint plurima media, quorum unumquodque est effectus respectu praecedentium, et causa respectu sequentium; tamen sequitur de primo ad ultimum, quod conditionalis sit vera cujus antecedens est praesens et ejus consequens quandoque futurum. Sicut hic, Si comedit salsa, occidetur. Antecedens autem ponitur, ex quo praesens est; ergo de necessitate erit quod occidatur. Et ita omnia alia futura erunt necessaria, quorum causae proximae vel remotae, sunt praesentes. Et similis ratio est si aliquis procedens ab effectibus ad causas, supersiliat « ad facta, » idest ad praeterita, hoc est dicere si reducat effectus futuros in aliquam causam praeteritam non praesentem; quia hoc quod praeteritum est jam est secundum aliquem modum. Hoc autem dico inquantum est factum vel praeteritum. Licet enim vita Caesaris non sit nunc in praesenti, est tamen in praeterito. Verum enim est Caesarem vixisse. Et ita nunc est ponere verum esse antecedens conditionalis, in cujus antecedente est causa praeterita, et in consequente est causa futura. Et sic sequetur, cum omnes effectus futuros oporteat redigere in tales causas praesentes vel praeteritas, quod omnia futura ex necessitate eveniant. Sicut nos dicimus quod viventem fore moriturum est necessarium absolute, quia sequitur de necessitate ad aliquid quod jam factum est, scilicet duo contraria esse in eodem corpore per commixtionem. Haec enim conditionalis est vera: Si aliquod corpus est compositum ex contrariis, corrumpetur. Hoc autem est impossibile, quod omnia futura ex necessitate eveniant. Ergo illa duo sunt impossibilia, ex quibus hoc sequebatur; scilicet quod quilibet effectus habeat causam per se, et quod causa posita necesse sit effectum poni. Quia ex hoc ipso sequeretur quod jam dictum est, quod quorumlibet effectuum futurorum essent aliquae causae jam positae. Sicut corruptionis animalis, jam sunt aliquae causae positae. Sed quod iste homo moriatur per infirmitatem vel vio-

lentiam, nondum habet aliquam causam positam ex qua de necessitate sequatur.

Deinde cum dicit « palam ergo »

Infert quamdam conclusionem ex praedictis; dicens: ergo ex quo non quodlibet, quod fit, habet causam per se, palam, quod in futuris contingentibus, effectus futuri reductio ad causam per se, vadit usque ad aliquod principium; quod quidem principium non reducitur in aliquod principium adhuc per se, sed ipsum erit cujus causa « erit quodcumque evenit, » idest casualis, et illius causae casualis non erit aliqua alia causa; sicut jam praedictum est, quod ens per accidens non habet causam neque generationem. Verbi gratia, quod iste occidatur a latronibus habet causam per se quia vulneratur; et hoc etiam habet causam per se quia a latronibus invenitur, sed hoc non habet nisi causam per accidens. Hoc enim quod iste ad negotium vadens inter latrones incidat, est per accidens, ut ex praedictis patet. Unde ejus non oportet ponere aliquam causam. Ens enim per accidens, ut supra dictum est, non habet generationem, et ita ejus generationis causam per se quaerere non oportet.

Deinde cum dicit « sed ad principium »

Movet quamdam quaestionem occasionatam ex dictis. Dixit enim supra immediate, quod causae entium per accidens reducuntur usque ad aliquod principium, cujus non est ponere aliam causam. Et ideo hic inquirit de hac reductione, vel anagoge, quod idem est, ad « quale principium et ad qualem causam debeat fieri, » idest ad quod genus causae vel principii: scilicet utrum ad aliquam causam primam, quae sit causa sicut materia; aut ad aliquam, quae sit causa sicut finis, cujus gratia aliquid fit; aut ad aliquam, quae sit causa sicut movens. Praetermittit autem de causa formali, quia quaestio hic habetur de causa generationis rerum, quae fiunt per accidens. In generatione autem, forma non habet causalitatem, nisi per modum finis. Finis enim et forma in generatione incidunt in idem numero. Hanc autem quaestionem hic motam non solvit: sed supponit ejus solutionem ab eo quod est determinatum in secundo Physicorum. Ibi enim ostensum est quod fortuna et casus, quae sunt causae eorum quae fiunt per accidens, reducuntur ad genus causae efficientis. Ergo concludit ex praemissis, quod praetermittendum est loqui de ente per accidens, ex quo determinatum est sufficienter secundum id quod de eo determinari potest. Attendendum est autem quod ea quae Philosophus hic tradit, videntur removere quaedam, quae secundum philosophiam ab aliquibus ponuntur, scilicet fatum et providentiam. Vult enim hic Philosophus, quod non omnia quae fiunt, reducantur in aliquam causam per se, ex qua de necessitate sequantur: alias sequeretur, quod omnia essent ex necessitate, et nihil per accidens esset in rebus. Illi autem, qui ponunt fatum, dicunt, contingentia, quae hic fiunt, quae videntur per accidens, esse reducibilia in aliquam virtutem corporis caelestis, per cujus actionem ea quae secundum se considerata per accidens fieri videntur, cum quodam ordine producantur. Et similiter illi, qui ponunt providentiam, ea quae aguntur hic, dicunt esse ordinata secundum ordinem providentiae. Ex utraque igitur positione duo videntur sequi, quae sunt contraria his, quae hic Philosophus determinat: quorum primum est: in rebus nihil fit per accidens neque a fortuna neque a casu. Quae enim secundum aliquem ordinem procedunt, non sunt per accidens. Sunt enim vel semper vel in majori parte. Secundum autem est, quod omnia ex necessitate eveniant. Si enim omnia ex necessitate eveniunt quorum causa vel ponitur in praesenti, vel jam est posita in praeterito, ut ratio Philosophi procedit, eorum autem quae sunt sub providentia vel fato causa ponitur in praesenti, et jam posita est in praeterito, eo quod providentia est immutabilis et aeterna, motus etiam caeli est invariabilis, videtur sequi quod ea quae sunt sub providentia vel fato, ex necessitate contingant. Et ita, si omnia quae hic aguntur, fato et providentiae subduntur, sequitur quod omnia ex necessitate proveniant. Videtur ergo quod secundum intentionem Philosophi non sit ponere neque providentiam neque fatum. Ad horum autem evidentiam considerandum est, quod quanto aliqua causa est altior, tanto ejus causalitas ad plura se extendit. Habet enim causa altior proprium causatum altius quod est communius et in pluribus inventum. Sicut in artificialibus patet quod ars politica, quae est supra militarem, ad totum statum communitatis se extendit. Militaris autem solum ad eos, qui in ordine militari continentur. Ordinatio, autem quae est in effectibus ex aliqua causa tantum se extendit quantum extendit se illius causae causalitas. Omnis enim causa per se habet determinatos effectus, quos secundum aliquem ordinem producit. Manifestum igitur est, quod effectus relati ad aliquam inferiorem causam nullum ordinem habere videntur, sed per accidens sibipsis coincidunt; qui si referantur ad superiorem causam communem, ordinati inveniuntur, et non per accidens conjuncti, sed ab una per se causa simul producti sunt. Sicut floritio hujus herbae vel illius, si referatur ad particularem virtutem, quae est in hac planta vel in illa, nullum ordinem habere videtur, immo videtur esse per accidens, quod hac herba florente illa floreat. Et hoc ideo, quia causa virtutis hujus plantae extendit se ad floritionem hujus, et non ad floritionem alterius: unde est quidem causa, quod haec planta floreat, non autem quod simul cum altera. Si autem ad virtutem corporis caelestis, quae est causa communis, referatur, invenitur hoc non esse per accidens, quod hac verba florente illa floreat, sed esse ordinatum ab aliqua prima causa hoc ordinante, quae simul movet utramque herbam ad floritionem. Invenitur autem in rebus triplex causarum gradus. Est enim primo causa incorruptibilis et immutabilis, scilicet divina; sub hac secundo est causa incorruptibilis, sed mutabilis; scilicet corpus caeleste; sub hac tertio sunt causae corruptibiles et mutabiles. Hae igitur causae in tertio gradu existentes sunt particulares, et ad proprios effectus secundum singulas species determinatae: ignis enim generat ignem, et homo generat hominem, et planta plantam. Causa autem secundi gradus est quodammodo universalis, et quodammodo particularis. Particularis quidem, quia se extendit ad aliquod genus entium determinatum, scilicet ad ea quae per motum in esse producuntur; est enim causa movens et mota. Universalis autem, quia non ad unam tantum speciem mobilium se extendit causalitas ejus, sed ad omnia, quae alterantur et generantur et corrumpuntur: illud enim quod est primo motum, oportet esse causam omnium consequenter mobilium. Sed causa primi

gradus est simpliciter universalis: ejus enim effectus proprius est esse: unde quicquid est, et quocumque modo est, sub causalitate et ordinatione illius causae propriae continetur. Si igitur ea quae hic sunt contingentia, reducamus in causas proximas particulares tantum, inveniuntur multa fieri per accidens, tum propter concursum duarum causarum, quarum una sub altera non continetur, sicut cum praeter intentionem occurrunt mihi latrones (Hic enim concursus causatur ex duplici virtute motiva, scilicet mea et latronum) Tum etiam propter defectum agentis, cui accidit debilitas, ut non possit pervenire ad finem intentum; sicut cum aliquis cadit in via propter lassitudinem. Tum etiam propter indispositionem materiae, quae non recipit formam intentam ab agente, sed alterius modi sicut accidit in monstruosis partibus animalium. Haec autem contingentia, si ulterius in causam caelestem reducantur, multa horum invenientur non esse per accidens; quia causae particulares etsi non continentur sub seinvicem, continentur tamen sub una causa communi caelesti; unde concursus earum potest habere aliquam unam causam caelestem determinatam. Quia etiam virtus corporis caelestis et incorruptibilis est et impassibilis, non potest exire aliquis effectus ordinem causalitatis ejus propter defectum vel debilitatem ipsius virtutis. Sed quia agit movendo, et omne tale agens requirit materiam determinatam et dispositam, potest contingere quod in rebus naturalibus virtutis caelestis non consequatur suum effectum propter materiae indispositionem; et hoc erit per accidens. Quamvis igitur multa, quae videntur esse per accidens reducendo ipsa ad causas particulares, inveniantur non esse per accidens reducendo ipsa ad causam communem universalem, scilicet virtutem caelestem. tamen etiam hac reductione facta, inveniuntur esse aliqua per accidens, sicut superius est habitum a Philosopho. Quando enim agens aliquod inducit effectum suum ut in pluribus, et non semper, sequetur, quod deficiat in paucioribus, et hoc per accidens est. Si igitur corpora caelestia effectus suos inducunt in inferiora corpora, ut in pluribus, et non semper, propter materiae indispositionem, sequetur, quod ipsum sit per accidens, quod virtus caelestis effectum suum non consequatur Licet etiam ex hoc inveniantur aliqua per accidens facta reductione ad corpus caeleste, quia in istis inferioribus sunt aliquae causae agentes, quae possunt per se agere absque impressione corporis caelestis, scilicet animae rationales, ad quas non pertingit virtus corporis caelestis, cum sint formae corporibus non subjectae, nisi forte per accidens, inquantum scilicet ex impressione corporis caelestis fit aliqua immutatio in corpore, et per accidens in viribus animae, quae sunt actus quarumdam partium corporis, ex quibus anima rationalis inclinatur ad agendum, licet nulla necessitas inducatur, cum habeat liberum dominium super passiones, ut eis dissentiat. Illa igitur, quae in his inferioribus inveniuntur per accidens fieri reducendo ad has causas, scilicet animas rationales, prout non sequuntur inclinationem, quae est ex impressione caelesti, non invenientur per se fieri per reductionem ad virtutem corporis caelestis. Et sic patet, quod positio fati, quae est quaedam dispositio inhaerens rebus inferioribus ex actione corporis caelestis, non removet omnia ea quae sunt per accidens. Sed si ulterius ista contingentia reducantur in causam altissimam divinam, nihil inveniri poterit, quod ab ordine ejus exeat, cum ejus causalitas extendat se ad omnia inquantum sunt entia. Non potest igitur sua causalitas impediri per indispositionem materiae; quia et ipsa materia, et ejus dispositiones non exeunt ab ordine illius agentis, quod est agens per modum dantis esse, et non solum per modum moventis et alterantis. Non enim potest dici, quod materia praesupponatur ad esse, sicut praesupponitur ad moveri, ut ejus subjectum; quinimo est pars essentiae rei. Sicut igitur virtus alterantis et moventis non impeditur ex essentia motus, aut ex termino ejus, sed ex subjecto, quod praesupponitur; ita virtus dantis esse non impeditur a materia, vel a quocumque, quod adveniat qualitercumque ad esse rei. Ex quo etiam patet, quod nulla causa agens potest esse in istis inferioribus, quae ejus ordini non subdatur. Relinquitur igitur quod omnia, quae hic fiunt, prout ad primam causam divinam referuntur, inveniuntur ordinata et non per accidens existere; licet per comparationem ad alias causas per accidens esse inveniantur. Et propter hoc secundum fidem catholicam dicitur, quod nihil fit temere sive fortuito in mundo, et quod omnia subduntur divinae providentiae. Aristoteles autem hic loquitur de contingentibus, quae hic fiunt in ordine ad causas particulares, sicut per ejus exemplum apparet.

Nunc autem restat videre quomodo positio fati et providentiae non tollit a rebus contingentiam, quasi omnia ex necessitate eveniant. Et de fato quidem manifestum est per ea quae dicta sunt. Jam enim est ostensum, quod licet corpora caelestia et eorum motus et actiones quantum in ipsis est necessitatem habeant, tamen effectus eorum in istis inferioribus potest deficere, vel propter indispositionem materiae, vel propter animam rationalem quae habet liberam electionem sequendi inclinationes, quae sunt ex impressione caelesti, vel non sequendi: et ita relinquitur, quod hujusmodi effectus non ex necessitate, sed contingenter proveniant. Non enim positio causae caelestis est positio causae talis, ad quam de necessitate sequatur effectus, sicut ad compositionem ex contrariis sequitur mors animalis, ut in littera tangitur. Sed de providentia majorem habet difficultatem. Providentia enim divina falli non potest. Haec enim duo sunt incompossibilia, quod aliquid sit provisum a Deo, et non fiat: et ita videtur, quod ex quo providentia jam ponitur, quod ejus effectum necesse sit sequi. Sed sciendum est, quod ex eadem causa dependet effectus, et omnia quae sunt per se accidentia illius effectus. Sicut enim homo est a natura, ita et omnia ejus per se accidentia, ut risibile, et mentis disciplinae susceptibile. Si autem aliqua causa non faciat hominem simpliciter sed hominem talem, ejus non erit constituere ea quae sunt per se accidentia hominis, sed solum uti eis. Politicus enim facit hominem civilem; non tamen facit eum mentis disciplinae susceptibilem, sed hac ejus proprietate utitur ad hoc quod homo fiat civilis. Sicut autem dictum est, ens inquantum ens est habet causam ipsum Deum: unde sicut divinae providentiae subditur ipsum ens, ita etiam omnia accidentia entis inquantum est ens, inter quae sunt necessarium et contingens. Ad divinam igitur providentiam pertinet non solum quod faciat hoc ens, sed quod det ei contingentiam vel necessitatem. Secundum enim quod unicuique dare voluit con-

tingentiam vel necessitatem, praeparavit ei causas medias, ex quibus de necessitate sequatur, vel contingenter. Invenitur igitur uniuscujusque effectus secundum quod est sub ordine divinae providentiae necessitatem habere. Ex quo contingit quod haec conditionalis est vera, Si aliquid est a Deo provisum, hoc erit. Secundum autem quod effectus aliquis consideratur sub ordine causae proximae, sic non omnis effectus est necessarius; sed quidam necessarius et quidam contingens secundum analogiam suae causae. Effectus enim in suis naturis similantur causis proximis, non autem remotis, ad quarum conditionem pertingere non possunt. Sic ergo patet, quod cum de divina providentia loquimur, non est dicendum solum, hoc est provisum a Deo ut sit, sed hoc est provisum a Deo, ut contingenter sit, vel ut necessario sit. Unde non sequitur secundum rationem Aristotelis hic inductam, quod ex quo divina providentia est posita, quod omnes effectus sint necessarii; sed necessarium est effectus esse contingenter, vel de necessitate. Quod quidem est singulare in hac causa, scilicet in divina providentia. Reliquae enim causae non constituunt legem necessitatis vel contingentiae, sed constituta a superiori causa, utuntur. Unde causalitati cujuslibet alterius causae subditur solum quod ejus effectus sit. Quod autem sit necessario vel contingenter, dependet ex causa altiori, quae est causa entis inquantum est ens; a qua ordo necessitatis et contingentiae in rebus provenit.

LECTIO IV.

Quomodo ens verum dicatur et in quo sit verum et falsum, exponitur: quod item tale ens verum et ens per accidens merito excluduntur ab ista scientia, concludit.

ANTIQUA.

Quod autem ut verum, ens; et non ens, ut falsum, quoniam secundum compositionem et divisionem, totaliter autem circa partitionem contradictionis. Verum quidem enim affirmationem contradictionis in composito habet, negationem vero in disjuncto. Sed falsum hujus partitionis contradictionem.

Quomodo autem quod simul aut quod separatim intelligere accidit, alius sermo. Dico autem quod simul et separatim, non ut eo consequenter, sed in unum aliquid fieri.

Non est autem verum et falsum in rebus, ut quod bonum verum, quod autem malum falsum, sed in mente. Circa vero simplicia et quid est nec in mente est. Igitur quaecumque oportet speculari circa sic ens et non ens, posterius perscrutandum est.

Quoniam autem complexio et divisio est in mente et non in rebus. Quod autem ita ens, alterum ens a propriis: aut enim quia quid est, aut quia quantum, aut si quid aliud copulat aut dividit mens. Quod quidem ut accidens, et quod ut verum ens, praetermittendum. Causa enim hujus quidem indefinita, illius vero mentis aliqua passio, et utraque circa reliquum genus entis, et non extra ostendunt entem aliquam naturam entis. Quapropter ea quidem praetermittantur. Perscrutanda vero sunt ipsius entis causae et principia, inquantum ens. Palam autem in quibus determinavimus de eo quoties unumquodque dicitur, quia multipliciter dicitur ens.

RECENS.

Quod autem tamquam verum, ens, et non-ens, ut falsum quoniam circa compositionem et divisionem est, et omnino circa partitionem contradictionis (verum etenim affirmationem in composito habet, negationem vero in diviso, falsum autem hujus partitionis contradictionem. Quo autem modo quod simul, aut quod separatim est, intelligere accidit, alia ratio est: dico autem quod simul, et quod separatim, ut non consequens, sed ut unum quid fiat): non enim est falsum et verum in rebus, (ut quod bonum, verum; quod vero malum, falsum,) sed in mente: quae vero circa simplicia, et circa ea quae quid sunt, non quidem sunt in mente. Quaecumque igitur speculari oportet circa id quod ita ens, et non-ens est, posterius perscrutandum est.

Quum autem compositio et divisio in mente, non in rebus sit; et quod profecto ita est, diversum a proprie dictis ens est (aut enim quod quid est, aut quod quale, aut quod quantum, aut si quid aliud, copulat, aut dividit mens): quod tamquam accidens, et ut verum ens, omittendum est. Causa enim illius quidem indeterminata; hujus vero, mentis aliqua passio: et ambo circa reliquum entis genus, et non extra ostendunt esse aliquam entis naturam.

Propter quod, haec quidem praetereantur. Considerandae autem sunt ipsius entis causae et principia, prout ens est. Manifestum autem est in iis quae determinavimus de eo, quoties unumquodque dicatur, quod ens multipliciter dicitur.

Postquam determinavit Philosophus de ente per accidens, hic determinat de ente, quod significat veritatem propositionis: et circa hoc duo facit. Primo determinat qualiter dicatur hujusmodi ens. Secundo removet ipsum a principali consideratione hujus scientiae, ibi, « Quoniam autem complexio etc. ». Circa primum tria facit. Primo ostendit qualiter hujusmodi ens dicatur. Secundo respondet cuidam quaestioni, ibi, « Quomodo autem quod simul etc. » Tertio manifestat quoddam quod dixerat, ibi, « Non « est autem verum et falsum in rebus etc. » Dicit ergo « quod ens quoddam dicit quasi verum, » idest quod nihil aliud significat nisi veritatem. Cum enim interrogamus si homo est animal, respondetur quod est; per quod significatur, propositionem praemissam esse veram. Et eodem modo non ens significat quasi falsum. Cum enim respondetur, Non est, significatur quod proposita oratio sit falsa. Hoc autem ens, quod dicitur quasi verum, et non ens, quod dicitur quasi falsum, consistit circa compositionem et divisionem. Voces enim incomplexae neque verum neque falsum significant; sed voces complexae, per affirmationem aut negationem veritatem aut falsitatem habent. Dicitur autem hic affirmatio compositio, quia significat praedicatum inesse subjecto. Negatio vero dicitur hic divisio, quia significat praedicatum a subjecto removeri. Et cum voces sint signa intellectuum, similiter

dicendum est de conceptionibus intellectus. Quae enim sunt simplices, non habent veritatem neque falsitatem, sed solum illae quae sunt complexae per affirmationem vel negationem. Et quia praedicatum ens et non ens, scilicet verum et falsum, consistit in compositione et divisione, ideo similiter consistit circa partitionem contradictionis. Unaquaeque enim contradictionum partiuntur sibi invicem verum et falsum; ita quod altera pars est vera, et altera pars est falsa. Cum enim contradictio ex affirmatione et negatione constituatur, utraque autem harum ex praedicato sit et subjecto, praedicatum et subjectum dupliciter se possunt habere. Aut enim sunt conjuncta in rerum natura, sicut homo et animal; aut sunt disjuncta, ut homo et asinus. Si ergo formantur duae contradictiones: una ex terminis conjunctis, ut, homo est animal, homo non est animal, alia ex terminis disjunctis, ut, homo est asinus, homo non est asinus, utramque contradictionem inter se condividunt verum et falsum; ita quod verum pro parte sua « habet affirmationem in « composito, » idest in terminis conjunctis, et « ne- « gationem in disjuncto, » idest in terminis disjunctis. Hae enim duae sunt verae, homo est animal et homo non est asinus. Sed falsum pro sua parte habet « contradictionem partitionis, » idest contradictoria eorum, quae cedunt in partem veri. Habet enim falsum pro sua parte negationem in conjuncto, et affirmationem in disjuncto. Hae enim duae sunt falsae, homo non est animal, et homo est asinus.

Deinde cum dicit « quomodo autem »

Removet quamdam dubitationem, quae posset occasionari ex dictis. Dixerat enim quod verum et falsum consistunt in compositione et divisione, vocum quidem secundario, intellectus autem primo et principaliter: omnis autem compositio vel divisio plurium est: et ideo potest esse dubium, quomodo ista quae componuntur et dividuntur, intellectus intelligat: utrum scilicet simul, aut separatim. Sed dicit, quod hoc pertinet ad alium sermonem, scilicet ad librum de Anima. Et quia Simul dupliciter dicitur, quandoque enim significat unitatem, sicut dicimus simul esse secundum tempus quae sunt in uno et eodem instanti: quandoque vero significat conjunctionem et vicinitatem eorum quae consequenter se habent, sicut dicimus duos homines esse simul secundum locum, quorum loca sunt conjuncta et consequenter se habentia, et secundum tempus, quae se tempore consequuntur: ideo exponit quaestionem motam, qua quaesivit utrum simul aut separatim intelligat intellectus ea quae componuntur et dividuntur: dicens, quod non intelligit simul secundum quod aliqua dicuntur esse simul, ut consequenter se habent; sed secundum quod aliqua dicuntur esse simul in eo quod fit aliquid unum. Et in hoc innuitur solutio quaestionis. Si enim intellectus intelligat hominem et animal unumquodque secundum se, ut sunt duo quaedam, intelligit ea consequenter duabus conceptionibus simplicibus, non formans ex eis affirmationem neque negationem. Cum autem ex eis formal compositionem vel divisionem, intelligit ambo ut unum, inquantum scilicet ex eis aliquod unum fit. Sicut etiam partes cujuslibet totius intelligit intellectus ut unum, intelligendo ipsum totum. Non enim intelligit domum intelligendo prius fundamentum et postea parietem et posta tectum; sed omnia ista intelligit simul, inquantum ex eis fit unum. Similiter intelligit praedicatum et subjectum simul, inquantum ex eis fit unum, scilicet affirmatio et negatio.

Deinde cum dicit « non est autem »

Manifestat quoddam quod dixerat scilicet quod verum et falsum sint in compositione et divisione. Quod quidem probat per modum cujusdam divisionis. Eorum enim, quae dicuntur voce, quaedam sunt in rebus extra animam, quaedam autem sunt in anima tantum. Album enim et nigrum sunt extra animam; sed rationes horum sunt in anima tantum. Posset autem aliquis credere, quod verum et falsum sint etiam in rebus sicut bonum et malum; ita quod verum sit quoddam bonum, et falsum sit quoddam malum: hoc enim oporteret si verum et falsum essent in rebus. Verum enim quamdam perfectionem naturae significat, Falsum vero defectum. Omnis autem perfectio in rebus existens, ad perfectionem et bonitatem naturae pertinet, defectus vero et privatio ad malitiam. Sed ipse hoc negat; dicens, quod verum et falsum non sunt in rebus, ita quod verum rationis sit quoddam bonum naturae, et falsum sit quoddam malum; sed « sunt tantum in mente, » idest in intellectu. Intellectus autem habet duas operationes, quarum una vocatur indivisibilium intelligentia, per quam intellectus format simplices conceptiones rerum intelligendo quod quid est uniuscujusque rei. Alia ejus operatio est per quam componit et dividit. Verum autem et falsum, etsi sint in mente, non tamen sunt circa illam operationem mentis, qua intellectus format simplices conceptiones, et quod quid est rerum. Et hoc est quod dicit, quod « verum « et falsum, circa simplicia et quod quid est, nec « in mente est. » Unde relinquitur per locum a divisione, quod ex quo non est in rebus, nec est in mente circa simplicia et quod quid est, quod sit circa compositionem et divisionem mentis primo et principaliter; et secundario vocis, quae significat conceptionem mentis. Et ulterius concludit, quod quaecumque oportet speculari circa ens et non ens sic dictum, scilicet prout ens significat verum, et non ens falsum, « posterius perscrutandum est, » in fine noni et etiam in libro de Anima, et in logicalibus. Tota enim logica videtur esse de ente et non ente sic dicto. Sciendum est autem, quod cum quaelibet cognitio perficiatur per hoc quod similitudo rei cognitae est in cognoscente; sicut perfectio rei cognitae consistit in hoc quod habet talem formam per quam est res talis, ita perfectio cognitionis consistit in hoc, quod habet similitudinem formae praedictae. Ex hoc autem, quod res cognita habet formam sibi debitam, dicitur esse bona; et ex hoc, quod aliquem defectum habet, dicitur esse mala. Et eodem modo ex hoc quod cognoscens habet similitudinem rei cognitae, dicitur habere veram cognitionem: ex hoc vero, quod deficit a tali similitudine, dicitur falsam cognitionem habere. Sicut ergo bonum et malum designant perfectiones, quae sunt in rebus: ita verum et falsum designant perfectiones cognitionum. Licet autem in cognitione sensitiva possit esse similitudo rei cognitae, non tamen rationem hujus similitudinis cognoscere ad sensum pertinet, sed solum ad intellectum. Et ideo, licet sensus de sensibili possit esse verus, tamen sensus veritatem non cognoscit, sed solum intellectus: et propter hoc hic dicitur quod verum et falsum sunt in mente. Intellectus

autem habet apud se similitudinem rei intellectae, secundum quod rationes incomplexorum concipit; non tamen propter hoc ipsam similitudinem dijudicat, sed solum cum componit vel dividit. Cum enim intellectus concipit hoc quod est animal rationale mortale, apud se similitudinem hominis habet; sed non propter hoc cognoscit se hanc similitudinem habere, quia non judicat hominem esse animal rationale et mortale: et ideo in hac sola secunda operatione intellectus est veritas et falsitas, secundum quam non solum intellectus habet similitudinem rei intellectae, sed etiam super ipsam similitudinem reflectitur, cognoscendo et dijudicando ipsam. Ex his igitur patet, quod veritas non est in rebus, sed solum in mente, et etiam in compositione et divisione. Et si res dicatur aliquando falsa, vel etiam definitio, hoc erit in ordine ad affirmationem et ad negationem. Dicitur enim res falsa, ut in fine quinti habitum est, aut quae non est omnino, sicut diametrum commensurabilem; aut quia est quidem, sed est apta nata videri aliter quam sit. Et similiter definitio dicitur falsa, aut quia nullius, vel quia assignatur alteri quam ei cujus est. In omnibus enim his modis patet quod falsum in rebus vel in definitionibus dicitur, ratione falsae enunciationis de ipsis. Et similiter patet de vero. Nam res dicitur vera, quando habet propriam formam, quae ei ostenditur inesse. Et definitio vera, quae vere competit ei cui assignatur. Patet etiam quod nihil prohibet verum esse quoddam bonum, secundum quod intellectus cognoscens accipitur ut quaedam res. Sicut enim quaelibet alia res dicitur bona sua perfectione, ita intellectus cognoscens, sua veritate. Apparet etiam ex his quae hic dicuntur, quod verum et falsum, quae sunt objecta cognitionis, sunt in mente. Bonum vero et malum, quae sunt objecta appetitus, sunt in rebus. Item quod, sicut cognitio perficitur per hoc quod res cognitae sunt in cognoscente, ita appetitus quicumque perficitur per ordinem appetentis ad res appetibiles.

Deinde cum dicit « quoniam autem »

Excludit ens verum et ens per accidens a principali consideratione hujus doctrinae; dicens, quod compositio et divisio, in quibus est verum et falsum, est in mente, et non in rebus. Invenitur siquidem et in rebus aliqua compositio; sed talis compositio efficit unam rem, quam intellectus recipit ut unum simplici conceptione. Sed illa compositio vel divisio, qua intellectus conjungit vel dividit sua concepta, est tantum in intellectu, non in rebus. Consistit enim in quadam duorum comparatione conceptorum; sive illa duo sint idem secundum rem, sive diversa. Utitur enim intellectus quandoque uno ut duobus compositionem formans; sicut dicitur, homo est homo: ex quo patet quod talis compositio est solum in intellectu, non in rebus. Et ideo illud, quod est ita ens sicut verum in tali compositione consistens, est alterum ab his quae proprie sunt entia, quae sunt res extra animam, quarum unaquaeque est « aut quod quid est, » idest substantia, aut quale, aut quantum, aut aliquod incomplexum, quod mens copulat vel dividit. Et ideo utrumque est praetermittendum; scilicet et ens per accidens, et ens quod significat verum; quia hujus, scilicet entis per accidens, causa est indeterminata, et ideo non cadit sub arte, ut ostensum est. Illius vero, scilicet entis veri, causa est « aliqua passio mentis, » idest operatio intellectus componentis et dividentis. Et ideo pertinet ad scientiam de intellectu. Et alia ratio est, quia « utrumque, » scilicet ens verum et ens per accidens, sunt circa aliquod genus entis, non circa ens simpliciter per se quod est in rebus; et non ostendunt aliquam aliam naturam entis existentem extra per se entia. Patet enim quod ens per accidens est ex concursu accidentaliter entium extra animam, quorum unumquodque est per se. Sicut grammaticum musicum licet sit per accidens, tamen et grammaticum et musicum est per se ens, quia utrumque per se acceptum, habet causam determinatam. Et similiter intellectus compositionem et divisionem facit circa res, quae sub praedicamentis continentur. Unde si determinetur sufficienter illud genus entis quod continetur sub praedicamento, manifestum erit et de ente per accidens, et de ente vero. Et propter hoc hujusmodi entia praetermittuntur. Sed perscrutandae sunt causae et principia ipsius entis per se dicti, inquantum est ens. De quo palam est ex his quae determinavimus in quinto libro; ubi dictum est, quoties unumquodque talium nominum dicitur, quod ens dicitur multipliciter, sicut infra in principio septimi sequetur.

LIBER SEPTIMUS

SUMMA LIBRI. — DE ESSENTIA SUBSTANTIARUM SENSIBILIUM PER RATIONE LOGICAS ET COMMUNES DISSERITUR.

LECTIO I.

Ratione ac signo, et antiquorum consuetudine, de sola substantia in scientia de ente tractandum esse probat, quae tempore, ratione, cognitione, natura prius esse accidente ostenditur; quae demum cum ex antiquorum opinionibus, tum ex ipsius Aristotelis sententia tractanda sint de substantia proponuntur.

ANTIQUA.

Ens dicitur multipliciter, sicut diximus in his quae de quoties. Significat enim hoc quid est, et hoc aliquid, illud vero quod quale, aut quantum, aut aliorum unumquodque sic praedicamentorum. Toties autem de ente dicto, palam quia horum primum ens est quod quid est quod significat substantiam.

Nam quando dicimus quale quod hoc? aut bonum dicimus aut malum, sed non tricubitum, aut hominem. Quando vero quid est? nec calidum, nec tricubitum: sed hominem aut Deum. Alia vero dicuntur entia, eo quod taliter entis, haec quidem qualitates esse, illa vero quantitates, alia passiones, alia aliud quid tale.

Unde et utique dubitabit aliquis, utrum vadere et sanare et sedere unumquodque ipsorum sit ens aut non ens, similiter autem et in aliis talibus. Nihil enim ipsorum nec secundum se aptum natum, nec separari possibile a substantia. Sed magis: siquidem vadens entium est aliquid, et sedens et sanans. Haec autem apparent magis entia, quia aliquid est subjectum ipsis determinatum. Haec autem est substantia et unumquodque quod quidem in categoria tali apparet. Bonum enim aut sedens, non sine hoc dicitur. Palam ergo quia propter eam et illorum singula sunt. Quare primum ens, et non ens aliquid, sed ens simpliciter, substantia utique erit.

Multipliciter quidem igitur dicitur quod primum. Sed substantia omnium primum est ratione, et notitia, et tempore. Aliorum enim categorematum nullum est separabile, haec autem sola. Et ratione hoc primum. Necesse est enim in uniuscujusque ratione, substantiae rationem esse. Et scire tunc singula maxime putamus, quando quid est homo cognoscimus, aut ignis, magis quam aut quantum, aut ubi. Quoniam tunc horum eorumdem singula scimus, quando quid est ipsum quale aut quantum scimus.

Et quod olim et nunc et semper quaesitum est et semper dubitatum quid ens, hoc est quae substantia. Hoc enim quidam unum esse dicunt, illi vero plura quam unum; et hi quidem finita, illi vero infinita. Quapropter nobis maxime, et primum et solum, ut est dicere, de sic ente, speculandum est quid est.

Videtur autem substantia inexistere manifestissime quidem corporibus. Unde animalia, et plantas, et eorum partes substantias esse dicimus, et naturalia corpora, ut ignem aquam et terram, et talium singula, et quaecumque, aut partes eorum, aut ex his sunt, aut partibus, aut omnibus, ut caelum et partes ejus, ut astra, et luna et sol. Utrum vero hae

RECENS.

Ens multipliciter dicitur, quemadmodum in iis quae egimus de quoties dictis, prius divisimus. Significat enim aliud quidem quid est, et hoc quid: aliud vero, quale, aut quantum, aut singula aliorum, quae ita praedicantur.

Quum autem ens toties dicatur, patet primum horum ens esse ipsum quid est, quodque substantiam significat. Quum enim dicimus quale quippiam hoc, aut bonum dicimus aut malum, sed non tricubitum, aut hominem. Quum autem quid est, non album, nec calidum, nec tricubitum, sed hominem, aut deum.

Cetera vero entia dicuntur, eo quod entis proprie dicti quaedam sunt quantitates, quaedam qualitates, quaedam passiones, quaedam aliquid aliud tale. Unde dubitaverit aliquis utrum ipsum ambulare, et sanum esse, ac sedere, et unumquodque horum, ens, an non-ens sit: similiter et de quocumque ceterorum similium. Nihil enim horum est per se natura aptum, neque possibile a substantia separari: sed magis, siquidem, ambulans entium aliquid, et sedens, et sanum.

Haec autem magis entia apparent, quoniam subjectum eis determinatum est: hoc autem est substantia, et singulare, quod in tali praedicatione apparet. Bonum enim, aut sedens absque hoc non dicitur.

Patet igitur quod propter hanc, illorum quoque singula sunt. Quare quod primo est ens, et non aliquod ens, sed simpliciter ens, substantia erit.

Multis quidem modis primum dicitur; attamen substantia, et ratione, et cognitione, et tempore, [et natura,] omnium primum est. Aliorum enim categorematum nullum est separabile, sed haec sola: ratione quoque hoc primum: necesse est enim in cujusque ratione inesse rationem substantiae. Scire etiam tunc putamus unumquodque magis, quum quid sit homo, aut ignis, sciamus, quam quum quale, aut quantum, aut ubi. Nam et horum ipsorum tunc unumquodque scimus, quum quid sit ipsum quale, aut ipsum quantum sciamus.

Atque etiam quod tam olim quam nunc, et semper quaeritur, semperque dubitatur, quidnam ipsum ens sit, hoc est, quaenam substantia sit: hoc enim quidam unum ajunt esse, quidam plura quam unum: et quidam finita, quidam vero infinita. Quare nobis quoque et maxime et primum et solum (ut ita dicam) de ente hoc pacto, quidnam sit, speculandum est.

Videtur autem substantia exsistere, manifestissime quidem in corporibus: quare animalia, et plantas, et eorum partes, substantias esse dicimus, ac naturalia corpora, ut ignem, aquam et terram, atque talium singula, et quaecumque aut horum partes, aut ex his sunt, aut partibus, aut omnibus: ut caelum, et ejus partes, sidera, luna, et sol.

solae substantiae sunt, aut et aliae, aut horum quidem nullum. alterae autem quaedam, perscrutandum.

Videntur quibusdam corporis termini, ut superficies, et linea, et punctus, et unitas, esse substantiae magis quam corpus et solidum. Amplius praeter sensibilia hi quidem non opinantur aliquid esse talium; illi vero plura et magis entia sempiterna, ut Plato species ipsas et mathematica, duas substantias, tertiam vero sensibilium corporum substantiam. Sed Leucippus plures substantias ab uno inchoans, et principia cujuslibet substantiae, aliud quidem numerorum, aliud autem magnitudinum, deinde animae, et hoc modo protendit substantias. Quidam vero species et numeros eamdem habere dicunt naturam, alia vero habita, lineas et superficiem, usque ad primam caeli substantiam et sensibilia.

De his igitur quid dicitur bene et quid non bene, et quae sunt substantiae, et utrum sint aliquae praeter sensibiles, aut non sunt; et istae quomodo sunt, et utrum est aliqua separabilis substantia, et quare, et quomodo, aut nulla praeter sensibiles, perscrutandum, cum descripserimus primo substantiam quid est.

Utrum autem hae solae substantiae sint, an etiam aliae, an harum quidem nulla. sed aliquae aliae, considerandum est. Videtur autem quibusdam, corporis terminos, ut superficiem, lineam, punctum, et unitatem, substantias esse, et magis quam corpus et solidum.

Item, praeter sensibilia, quidam non putant aliquid esse tale: quidam plura, et quae magis sempiterna sunt: sicut Plato, et ipsas species, et mathematica, duas substantias; tertiam vero sensibilium corporum substantiam.

Speusippus vero etiam plures substantias, ab uno incipiens, et principia cujusque substantiae statuit, aliud numerorum, aliud magnitudinum, deinde animae: et hoc modo extendit substantias.

Quidam autem, species quidem et numeros eamdem habere naturam ajunt; cetera vero sequentia, lineas et superficies, usque ad caeli substantiam et sensibilia.

De his igitur quid bene quidve non bene dicatur, et quae substantiae sint, et utrum aliquae praeter sensibiles sint, an non sint, et hae quomodo sint, et utrum sit aliqua separata substantia, et cur, et quomodo, an nulla praeter sensibiles, perscrutandum est, descripta primo substantia, quidnam sit.

Postquam Philosophus removit a principali consideratione hujus scientiae ens per accidens, et ens secundum quod significat verum, hic incipit determinare de ente per se, quod ex extra animam, de quo est principalis consideratio hujus scientiae. Dividitur autem pars ista in duas partes. Haec enim scientia et determinat de ente inquantum est ens, et de primis principiis entium, ut in sexto libro est habitum. In prima ergo parte determinatur de ente. In secunda de primis principiis entis, in duodecimo libro, ibi, « De substantia quidem etc. » Quia vero ens et unum se consequuntur, et sub eadem consideratione cadunt, ut in principio quarti est habitum, ideo prima pars dividitur in partes duas. In prima determinat de ente. In secunda de uno et de his quae consequuntur ad unum, in decimo libro, ibi, « Unum quia multis dicitur. » Ens autem per se, quod est extra animam, dupliciter dividitur, ut in quinto libro est habitum. Uno modo per decem praedicamenta, alio modo per potentiam et actum. Dividitur ergo prima pars in duas. In prima determinat de ente secundum quod dividitur per decem praedicamenta. In secunda determinat de ente secundum quod dividitur per potentiam et actum, in nono libro ibi, « Ergo de primo ente etc. » Prima autem pars dividitur in duas. In prima ostendit quod ad determinandum de ente, prout in decem praedicamenta dividitur, oportet determinare de sola substantia. In secunda incipit de substantia determinare, ibi, « Dicitur autem substantia « et si non multiplicius etc. » Circa primum duo facit. Primo ostendit quod de substantia est determinandum. Secundo ostendit quid de ea sit tractandum, ibi, « Videtur autem substantia. » Circa primo duo facit. Primo ostendit quod intendens tractare de ente, de sola substantia debet tractare per rationem. Secundo per consuetudinem aliorum, ibi, « Et quod olim, et nunc etc. » Intendit ergo in prima parte talem rationem ponere. Illud quod est primum inter entia quasi ens simpliciter et non secundum quid, sufficienter demonstrat naturam entis: sed substantia est hujusmodi; ergo sufficit ad cognoscendum naturam entis determinare de substantia. Circa hoc autem duo facit. Primo ostendit, quod substantia sit primum ens. Secundo ostendit quomodo dicatur primum, ibi, « Multipliciter qui- « dem igitur dicitur primum etc. » Circa primum duo facit. Primo proponit intentum quod ens dicitur multipliciter, ut dictum est in quinto libro, in quo diviserat quoties dicuntur hujusmodi nomina, quia quoddam ens significat « quid est et hoc ali- « quid, » idest substantiam; ut per quid, intelligatur essentia substantiae, per hoc aliquid suppositum, ad quae duo omnes modi substantiae reducuntur, ut in quinto est habitum. Illud vero significat qualitatem vel quantitatem, aut aliquid aliorum praedicamentorum. Et cum ens tot modis dicatur, palam est quod inter omnia entia, primum est quod quid est, idest ens quod significat substantiam.

Secundo ibi « nam quando »

Probat propositum; et utitur tali ratione. Quod est per se et simpliciter in unoquoque genere, est prius eo quod est per aliud et secundum quid. Sed substantia est ens simpliciter et per seipsam: omnia autem alia genera a substantia sunt entia secundum quid et per substantiam: ergo substantia est prima inter alia entia. Minorem autem dupliciter manifestat. Primo ex ipso modo loquendi sive praedicandi; dicens, quod ex hoc palam est quod substantia sit primum entium, quia quando dicimus de aliquo quale quid sit, dicimus ipsum esse aut bonum aut malum. Haec enim significant qualitatem, quae aliud est a substantia et quantitate. Tricubitum autem significat quantitatem, et homo significat substantiam. Et ideo quando dicimus quale est aliquid, non dicimus ipsum esse tricubitum neque hominem. Sed quando dicimus quid est de aliquo, non dicimus ipsum esse album, nec calidum, quae significant qualitatem, nec tricubitum, quod significat quantitatem; sed hominem aut Deum, quae significant substantiam. Ex quo patet quod illa quae significant substantiam. dicunt quid est aliquid absolute. Quae autem praedicant qualitatem, non dicunt quid est illud de quo praedicatur absolute. sed quale quid. Et simile est in quantitate, et aliis generibus. Et ex hoc patet quod ipsa substantia dicitur ens ratione suiipsius, quia absolute significantia substantiam significant quid est hoc. Alia vero dicuntur entia, non quia ipsa habeant secundum se aliquam quidditatem, quasi secundum se entia, cum non ita dicant absolute quid, sed eo quod « sunt talis entis, » idest eo quod habent aliquam habitudinem ad substantiam quae est per se ens; quia non significant quidditatem; inquan-

tum scilicet quaedam sunt qualitates talis entis, scilicet substantiae, et quaedam quantitates, et aliae passiones, vel aliquid aliud tale quod significatur per alia genera.

Secundo ibi « unde et »

Probat idem per quoddam signum. Quia enim alia entia non sunt entia nisi secundum quod referuntur ad substantiam, ideo potest esse dubitatio de aliis entibus in abstracto significatis, quando non significant cum aliqua habitudine ad substantiam, utrum sint entia vel non entia, scilicet utrum vadere, sanare et sedere et unumquodque istorum in abstracto significatorum sit ens aut non ens. Et similiter est in aliis talibus, quae in abstracto significantur; sive significentur per modum actionis, ut praedicta, sive non, ut albedo sive nigredo. Pro tanto autem videntur accidentia in abstracto significata esse non entia, quia nihil ipsorum est aptum natum secundum se esse; immo cujuslibet eorum esse est alteri inesse, et non est possibile aliquid eorum separari a substantia; et ideo, quando significantur in abstracto quasi sint secundum se entia et a substantia separata, videtur quod sint non entia. Licet modus significandi vocum non consequatur immediate modum essendi rerum, sed mediante modo intelligendi; quia intellectus sunt similitudines rerum, voces autem intellectuum, ut dicitur in primo Perihermenias. Licet autem modus essendi accidentium non sit ut per se sint, sed solum ut insint, intellectus tamen potest ea per se intelligere, cum sit natus dividere ea quae secundum naturam conjuncta sunt. Et ideo nomina abstracta accidentium significant entia quae quidem inhaerent, licet non significent ea per modum inhaerentium. Essent autem significata per hujusmodi nomina non entia, si non inessent in re. Et quia ista in abstracto significata videntur non entia, magis videntur entia nomina accidentium concreta. Magis autem videtur « aliquid entium esse vadens « et sanans » quia determinatur eis aliquod subjectum per ipsam nominis significationem, inquantum significantur in concretione ad subjectum. Hoc autem subjectum est substantia. Et ideo unumquodque talium nominum, quae significant accidens in concreto, « apparet in tali categoria, » idest videtur importare praedicamentum substantiae; non ita quod praedicamentum substantiae sit pars significationis talium nominum (Album enim, ut in praedicamentis dicitur, solam qualitatem significat) Sed inquantum hujusmodi nomina significant accidentia ut inhaerentia substantiae. Bonum autem « aut « sedens non dicitur sine substantia. » Significat enim accidens concretum substantiae. Et quia accidentia non videntur entia prout secundum se significantur, sed solum prout significantur in concretione ad substantiam, palam est quod singula aliorum entium sunt entia propter substantiam. Et ex hoc ulterius apparet, quod substantia est « primum ens et ens simpliciter, et non ens secun« dum aliquid, » idest secundum quid, sicut est in accidentibus. Esse enim album non est simpliciter esse, sed secundum quid. Quod ex hoc patet, quia cum incipit esse albus, non dicimus quod incipiat esse simpliciter, sed quia incipiat esse albus. Cum enim Socrates incipit esse homo, dicitur simpliciter quod incipit esse. Unde patet quod esse hominem significat esse simpliciter. Esse autem album significat esse secundum quid.

Deinde cum dicit « multipliciter quidem »

Ostendit quomodo substantia dicatur primum; et dicit quod cum hoc quod dico primum dicatur multis modis, ut in quinto est habitum, tribus modis substantia est prima inter omnia entia: scilicet secundum cognitionem, et secundum definitionem et secundum tempus. Et quod sit prima tempore aliis, ex hoc probatur, quod nullum aliorum praedicamentorum est separabile a substantia, sola autem substantia est separabilis ab aliis: nullum enim accidens invenitur sine substantia, sed aliqua substantia invenitur sine accidente. Et sic patet, quod non quandocumque est substantia, est accidens, sed e contrario: et propter hoc substantia est prior tempore. Et quod etiam sit prima secundum definitionem, patet, quia in definitione cujuslibet accidentium oportet ponere definitionem substantiae. Sicut enim in definitione simi ponitur nasus, ita in definitione cujuslibet accidentis ponitur proprium ejus subjectum; et ideo sicut animal est prius definitione quam homo, quia definitio animalis ponitur in definitione hominis, eadem ratione substantia est prior definitione accidentibus. Quod etiam sit prior ordine cognitionis, patet. Illud enim est primum secundum cognitionem, quod est magis notum et magis manifestat rem. Res autem unaquaeque magis noscitur, quando scitur ejus substantia, quam quando scitur ejus quantitas aut qualitas. Tunc enim putamus nos maxime scire singula, quando noscitur quid est homo aut ignis, magis quam quando cognoscimus quale est aut quantum, aut ubi, aut secundum aliquod aliud praedicamentum. Quare etiam de ipsis, quae sunt in praedicamentis accidentium, tunc scimus singula, quando de unoquoque scimus quod est. Sicut quando scimus quid est ipsum quale, scimus qualitatem, et quando scimus quid est ipsum quantum, scimus quantitatem. Sicut enim alia praedicamenta non habent esse nisi per hoc quod insunt substantiae, ita non habent cognosci nisi inquantum participant aliquid de modo cognitionis substantiae, quae est cognoscere quid est.

Deinde cum dicit « et quod »

Ostendit idem, scilicet quod de substantia sola est agendum, ex consuetudine aliorum philosophorum: dicens, quod cum sit quaesitum et semper dubitatum apud philosophos « et olim » quantum ad praeteritum, « et nunc » quantum ad praesens, quid est ens: hoc nihil aliud est quaerere et dubitare, quam quid est substantia rerum. « Hoc e« nim ens, » scilicet substantiam, quidam dixerunt esse unum vel immobile, sicut Parmenides et Melissus, vel mobile, sicut antiqui naturales ponentes unum tantum materiale principium rerum. Solam autem materiam putabant ens esse substantiam. Et sic patet, quod cum ponerent unum ens propter unum materiale principium, per unum ens intelligebant unam substantiam. Quidam vero posuerunt plura entia quam unum, qui scilicet posuerunt plura principia materialia, et per consequens plures rerum substantias. Quorum quidam posuerunt ea finita, ut Empedocles quatuor elementa; quidam vero infinita, ut Anaxagoras infinitas partes consimiles, et Democritus infinita indivisibilia corpora. Et ideo si alii philosophi tractantes de entibus attendebant ad solas substantias, et nobis etiam speculandum « est de sic ente, » idest de substantia quid ipsa sit. Et hoc inquam maxime, quia de hac

principaliter intendimus. Et primo, quia per eam alia cognoscuntur « et solum, ut est dicere » quia de substantia sola determinando, de omnibus aliis notitiam facit. Et ita quodam modo solum de substantia determinat, et quodam modo non solum. Hoc autem significat cum dicit « ut est dicere » vel ut ita dicatur, quod consuevimus dicere de his quae non usquequaque sunt vera.

Deinde cum dicit « videtur autem »

Ostendit quod determinandum sit de substantia: et circa hoc duo facit. Primo ponit opiniones aliorum de substantia. Secundo dicit, quid de earum veritate est inquirendum, ibi, « De his ergo etc. » Circa primum duo facit. Primo proponit quid sit manifestum circa substantias; dicens, quod esse substantiam manifestissime inest corporibus. Unde animalia et plantas et partes eorum dicimus esse substantias, et etiam alia naturalia corpora, ut ignem, terram, et aquam « et talium singula, » idest talia elementaria corpora, sicut aerem et vaporem secundum opinionem Heracliti, et alia media secundum opiniones aliorum. Et etiam omnes partes elementorum, et etiam corpora, quae sunt composita ex elementis, vel ex aliquibus partibus elementorum, sicut particularia corpora mixta « aut ex omnibus « elementis, idest totis, sicut tota ipsa sphaera « activorum et passivorum » et sicut « etiam caelum » quod est quoddam corpus naturale praeter elementa dicimus esse substantiam, et partes ejus, ut astra, et luna, et sol. Sed utrum hae sensibiles substantiae sint solum substantiae secundum quod ponebant antiqui naturales, vel etiam sint aliquae aliae substantiae ab istis, sicut ponebant Platonici, vel etiam istae non sint substantiae, sed solum sint aliae substantiae ab istis, perscrutandum est.

Secundo ibi « videntur quibusdam »

Recitat opiniones philosophorum de substantia non manifestis, dicens, quod quibusdam videtur, quod termini corporis sint rerum substantiae, ut scilicet superficies, et linea et punctus et unitas sint magis substantiae quam corpus et solidum. Et haec opinio dividitur: quia quidam nihil talium terminorum opinabantur esse separata a sensibilibus, scilicet Pythagorici. Alii vero ponebant quaedam entia sempiterna a sensibilibus separata quae sunt plura et magis entia quam sensibilia: magis inquam entia, quia ista sunt incorruptibilia et immobilia, haec autem corruptibilia et mobilia. Plura vero, quia sensibilia sunt unius ordinis tantum, separata vero duorum. Sicut « Plato posuit duas substantias « separatas, » idest duos ordines substantiarum, scilicet species vel ideas, et mathematica. Et tertium ordinem posuit substantias corporum sensibilium. Sed Leucippus, qui successor fuit Platonis, et ex sorore nepos, posuit plures ordines substantiarum, et in unoquoque etiam inchoavit ab uno quod ponebat esse principium in quolibet ordine substantiarum. Sed aliud quidem unum ponebat esse principium numerorum, quos ponebat esse primas substantias post species; aliud autem magnitudinum, quas ponebat esse secundas substantias; et demum ponebat substantiam animae; et hoc modo protendebat ordinem substantiarum usque ad corruptibilia corpora. Sed quidam differebant a Platone et Leucippo, quia non distinguebant inter species, et primum ordinem mathematicorum, qui est numerorum. Dicebant enim species et numeros habere eamdem naturam, et omnia « alia esse ha« bita, » idest consequenter se habentia ad numeros, scilicet lineas et superficies usque ad primam caeli substantiam, et alia sensibilia, quae sunt in ultimo ordine.

Deinde cum dicit « de his igitur »

Ostendit quid circa praedicta dicendum sit; dicens, quod dicendum est quid de praedictis dicitur bene aut non bene, et quae sunt substantiae, et utrum praedicta mathematica et species sint aliquid praeter res sensibiles, aut non. Et illae substantiae si sint praeter sensibiles, quem modum essendi habeant. Et si ista non sunt praeter sensibiles substantias, utrum sit aliqua alia substantia separabilis, et quare et quomodo; aut nulla est substantia praeter sensibiles. Hoc enim determinabit in duodecimo hujus et infra. Sed tamen antequam haec determinentur, oportet primo ponere et describere quid sit substantia in istis sensibilibus, in quibus substantia manifesta invenitur. Quod quidem facit in hoc septimo et in octavo sequenti.

LECTIO II.

Divisa substantia in materiam, formam et corpora, quae nam prior et magis substantia sit, ostendit: hinc quae nam substantia tractanda, et quo ordine, docet.

ANTIQUA.

Dicitur autem substantia, et si non multiplicius, de quatuor maxime. Etenim quod quid erat esse, et universale, et genus, videtur substantia cujusque esse. Et quartum horum, subjectum. Subjectum vero est de quo alia dicuntur, et ipsum non adhuc de alio. Propter quod primum de hoc determinandum est. Maxime namque videtur esse substantia subjectum primum.

Tale vero modo quodam materia dicitur; et alio modo, forma; tertio modo quod ex his. Dico autem materiam quidem aes, formam autem figuram speciei; quod autem ex his sta-

RECENS.

Dicitur autem substantia, si non pluribus, saltem quattuor modis. Maxime etenim quod erat esse, et universale, et genus, substantia cujusque esse videtur: et quartum horum, subjectum. Subjectum autem est, de quo cetera dicuntur: illud vero non amplius de alio.

Quare primo de eo determinandum est. Maxime namque substantia subjectum primum esse videtur. Tale vero quodam modo quidem materia dicitur, quodam modo vero forma; tertium vero, quod ex his est. Dico autem materiam quidem ut aes; formam autem, figuram ideae; quod vero ex his est,

tuam totam.

Quare si species materia est prior et magis ens, et ipso quod ex utrisque prior erit propter eamdem rationem. Nunc quidem igitur typo, dictum est quid sit substantia, quia quod non de subjecto, sed de quo alia. Oportet autem non solum ita. Non enim sufficiens. Ipsum enim hoc manifestum.

Et adhuc materia substantia sit. Si enim non ipsa, quae est alia diffugit. Aliis enim ablatis, nil apparet remanens. Nam aliae quidem sunt corporum passiones et factiones et potentiae. Longitudo vero, latitudo, et profunditas quantitates quaedam sunt, sed non substantiae. Quantitas enim non substantia; sed magis cui insunt haec ipsa primum, illud est substantia. At vero ablata longitudine, latitudine, et profunditate, nihil videmus remanens, nisi si quid est determinatum ab his. Quare materiam necesse est videri solam substantiam sic intendentibus.

Dico autem materiam quae secundum se, nec quid nec quantitas, nec aliud aliquid eorum dicitur, quibus est ens determinatum. Est enim quoddam, de quo praedicatur horum quodlibet, cui est esse alterum et categoriarum unicuique. Alia namque de substantia praedicantur, haec vero de materia. Quare quod est ultimum secundum se, neque quid, neque quantitas, neque aliud aliquid est. Neque utique negationes. Etenim erunt hae secundum accidens. Ex his ergo speculantibus accidit substantiam esse materiam.

Sed impossibile. Etenim separabile et hoc aliquid, inesse videntur maxime substantiae: quapropter species et quod ex ambobus, substantia videbitur esse magis quam materia.

Attamen eam, quae nunc ex ambobus substantiam, dico autem eam, quae ex materia et forma, dimittendum. Posterior enim est et aperta. Manifesta autem aliqualiter et materia. De tertia autem perscrutandum. Haec namque maxime dubitabilis.

Confitentur autem substantias esse sensibilium quiddam: quare quaerendum in his prius.

Quoniam autem in principio divisimus quot modis determinavimus substantiam, et horum unum videtur esse quod quid erat esse, speculandum est de ipso.

Praeopere enim transeundum ad id, quod notius est. Disciplina enim ita fit omnibus per minus nota naturae, ad nota magis. Et hoc opus est, quemadmodum in actibus facere ex uniuscujusque bonis, totaliter bona et unicuique bona; sic ex ipsis notioribus, quae natura quidem nota, ipsi nota. Quae autem singulis nota et prima, multoties debiliter nota et parum aut nihil entis habent. Attamen ex male quidem noscibilibus ipsi autem noscibilibus quae omnino noscibilia noscere tentandum, procedentes sicut dictum est per haec ipsa.

totam statuam. Unde si species prior materia est, et magis ens, illud quoque quod ex ambobus est, prius erit, ob similem rationem.

Nunc itaque quidnam substantia sit, quasi in delineata figura dictum est, quod non de subjecto, sed de quo cetera. Oportet autem, non ita solum: non enim sufficit. Et hoc namque ipsum, non est manifestum: et item, materia, substantia fit. Nam si haec non est substantia, quae alia sit, fugit nos. Demptis etenim ceteris, nihil aliud remanere videtur: cetera namque, passiones corporum, et effectiones, et potentiae sunt; longitudo vero, latitudo et profunditas, quantitates quaedam, sed non substantiae sunt. Quantitas etenim non est substantia; sed magis cui haec ipsa primo insunt, illud est substantia.

Enimvero ablata longitudine, latitudine, et profunditate, nihil videmus reliquum, nisi si quid est quod ab eis determinetur, ut ita considerantibus, materiam solam necesse sit apparere substantiam. Dico autem materiam, quae per se ipsam neque quid, neque quantum, nec aliquid aliud quippiam dicitur, quibus ens determinatur. Est enim quid, de quo singula horum praedicantur: cui Esse, ac cuique praedicationum, diversum est. Cetera namque de substantia praedicantur; haec vero, de materia. Quare quod ultimum est per se, neque quid, neque quantum, nec aliquid aliud est. Neque etiam negationes: etenim hae quoque secundum accidens erunt.

Ex his itaque speculantibus accidit substantiam esse materiam. At impossibile est: etenim separabile, et hoc quid esse videntur maxime inesse substantiae: propter quod species, et quod ex ambobus, videtur esse substantia magis quam materia. At illa substantia, quae ex ambobus, dico autem quae ex materia et forma est, omittenda est. Posterior enim etiam manifesta est. Manifesta vero quodam modo etiam ipsa materia.

At de tertia considerandum est; haec enim maxime dubitabilis. Conceditur autem, quasdam esse substantias sensibilium: quare in his primum quaerendum est.

Quum autem in principio diviserimus quot modis substantiam determinamus, ac horum unum quiddam esse videatur quod quid erat esse, de eo considerandum est. Prodest etenim transcendere ad notius. Ita namque disciplina fit omnibus, per minus nota natura, ad magis nota. Et hoc opus est, ut in actibus ex eis quae cuique sunt bona facere, quae simpliciter bona sunt, sint cuique bona: ita ex sibi notioribus, quae natura nota sunt, sibi facere nota.

Quae autem singulis nota, et prima, saepenumero parum nota sunt, et parum aut nihil entis participant. Attamen ex eis quae parum nota, sibi tamen nota sunt, conandum est cognoscere quae simpliciter nota sunt, per haec ipsa, ut dictum est, transcendentibus.

Postquam ostendit, quod principalis intentio hujus scientiae est considerare de substantia, hic incipit de substantia determinare; et dividitur haec pars in duas. In prima ostendit modum et ordinem tractandi de substantia. In secunda prosequitur tractatum substantiae, ibi, « Et primo dicemus quaedam de eo. » Modum autem et ordinem tractandi de substantia ostendit dividendo substantias in suas partes; et docendo de qua partium ejus primo et principalius est determinandum, et quae partium ipsius praetermittendae sunt et prius vel posterius considerandae. Unde dividitur prima pars in partes tres, secundum divisiones et subdivisiones, quas ponit de substantia. Secunda incipit ibi, « Tale vero modo quodam. » Tertia vero incipit ibi, « Confitentur autem etc. » Dicit ergo primo, quod substantia ad minus dicitur quatuor modis, si non dicatur « multiplicius, » idest pluribus modis. Sunt enim plures modi, quibus aliqui substantiam nominant; ut patet de dicentibus terminos corporis esse substantias, qui modus hic praetermittitur. Quorum quidem modorum primus est secundum quod « quod quid erat esse, » idest quidditas, vel essentia sive natura rei dicitur ejus substantia. Secundus modus est prout « universale » dicitur substantia esse secundum opinionem ponentium ideas species, quae sunt universalia de singularibus praedicata, et sunt horum particularium substantiae. Tertius modus est secundum quod « primum genus » videtur esse substantia uniuscujusque. » Et per hunc modum, unum et ens ponebant substantias esse omnium rerum, tamquam prima omnium genera. Quartus modus est « secundum quod subjectum, » idest substantia particularis dicitur esse substantia. Dicitur autem subjectum de quo alia dicuntur, vel sicut superiora de inferioribus, ut genera et species et differentiae; vel sicut accidens praedicatur de subjecto, ut accidentia communia et propria sicut de Socrate; praedicatur homo, animal, rationabile, risibile et album; ipsum autem subjectum non praedicatur de alio. Quod est intelligendum per se. Per accidens enim nihil prohibet Socratem de hoc albo praedicari, vel de animali, vel de homine; quia id, cui inest album, aut animal, aut homo, Socrates est. De seipso autem praedicatur per se, cum dicitur, Socrates est Socrates. Patet autem, quod subjectum hic dicitur, quod in Praedicamentis nominatur substantia prima, ex hoc, quod eadem definitio datur de subjecto hic, et ibi de substantia prima. Unde concludit quod

determinandum est « de hoc, » idest de subjecto vel de substantia prima, quia tale subjectum maxime videtur substantia esse. Unde in Praedicamentis dicitur quod talis substantia est quae proprie et principaliter et maxime dicitur. Hujusmodi enim secundum se omnibus aliis substant, scilicet speciebus et generibus et accidentibus. Substantiae vero secundae, idest genera et species, substant solis accidentibus. Et hoc etiam non habent nisi ratione primarum. Homo enim est albus inquantum hic homo est albus. Unde patet quod fere eadem est divisio substantiae hic posita, cum illa quae ponitur in Praedicamentis. Nam per subjectum intelligitur hic substantia prima. Quod autem dixit genus et universale, quod videtur ad species pertinere, continetur sub substantiis secundis. Hoc autem quod quid erat esse hic ponitur, sed ibi praetermittitur, quia non cadit in praedicamentorum ordine nisi sicut principium. Neque enim est genus neque species neque individuum, sed horum omnium formale principium.

Deinde cum dicit « tale vero »

Subdividit quartum modum praemissae divisionis; hoc scilicet quod dixerat subjectum: et circa hoc tria facit. Primo namque ponit divisionem. Secundo comparat partes divisionis adinvicem, ibi, « Quare « si species etc. » Tertio ostendit quomodo de istis partibus divisionis sit agendum, ibi, « Attamen « ea, quae nunc ex ambobus etc. » Dicit ergo primo, quod subjectum quod est prima substantia particularis, in tria dividitur; scilicet in materiam, et formam, et compositum ex eis. Quae quidem divisio non est generis in species, sed alicujus analogice praedicati, quod de eis, quae sub eo continentur, per prius et posterius praedicatur. Tam enim compositum quam materia et forma particularis substantia dicitur, sed non eodem ordine; et ideo posterius inquiret quid horum per prius sit substantia. Exemplificat autem hic membra in artificialibus, in quibus aes est ut materia, figura ut « forma speciei, » idest dans speciem, statua compositum ex his. Quae quidem exemplificatio non est accipienda secundum veritatem, sed secundum similitudinem proportionis. Figura enim et aliae formae artificiales non sunt substantiae, sed accidentia quaedam. Sed quia hoc modo se habet figura ad aes in artificialibus, sicut forma substantialis ad materiam in naturalibus, pro tanto utitur hoc exemplo, ut demonstret ignotum per manifestum.

Deinde cum dicit « quare si species »

Comparat partes divisionis praemissae adinvicem: et circa hoc tria facit. Primo ostendit quod forma sit magis substantia quam compositum. Secundo ostendit, quod materia sit maxime substantia, quod erat opinio quorumdam, ibi, « Et adhuc materia « substantia sit. » Tertio ostendit quod tam forma quam compositum est magis substantia quam materia, ibi, « Sed impossibile etc. » Dicit ergo primo « quod species, » idest forma, prior est materia. Materia enim est ens in potentia, et species est actus ejus. Actus autem naturaliter prior est potentia. Et simpliciter loquendo prior tempore, quia non movetur potentia ad actum nisi per ens actu; licet in uno et eodem quod quandoque est in potentia, quandoque in actu, potentia tempore praecedat actum. Unde patet, quod forma est prior quam materia, et etiam est magis ens quam ipsa, quia propter quod unumquodque illud magis. Materia autem non fit ens actu nisi per formam. Unde oportet quod forma sit magis ens quam materia. Et ex hoc ulterius sequitur, quod eadem ratione forma sit prior composito ex utrisque, inquantum est in composito aliquid de materia. Et ita participat aliquid de eo quod est posterius secundum naturam, scilicet de materia. Et iterum patet, quod materia et forma sunt principia compositi. Principia autem alicujus sunt eo priora. Et ita, si forma est prior materia, erit prior composito. Et quia posset alicui videri, quod ex quo Philosophus ponit omnes modos, quibus dicitur substantia, quod hoc sufficeret ad sciendum quid est substantia; ideo subjungit dicens, quod nunc dictum est quid sit substantia « solum typo, » idest dictum est solum in universali, quod substantia est illud, quod non dicitur de subjecto, sed de quo dicuntur alia; sed oportet non solum ita cognoscere substantiam et alias res, scilicet per definitionem universalem et logicam: hoc enim non est sufficiens ad cognoscendum naturam rei, quia hoc ipsum quod assignatur pro definitione tali, est manifestum. Non enim hujusmodi definitione tanguntur principia rei, ex quibus cognitio rei dependet; sed tangitur aliqua communis conditio rei per quam talis notificatio datur.

Deinde cum dicit « et adhuc »

Ostendit quod materia maxime sit substantia: et circa hoc duo facit. Primo ponit rationem antiquorum per quam ponebant materiam maxime et solum esse substantiam. Secundo notificat quid sit materia, ibi, « Dico autem materiam quae secun- « dum se. » Dicit ergo, primo, quod non solum forma est substantia et compositum, sed et materia sit substantia secundum rationem praedictam. Si enim ipsa materia non sit substantia, fugit a nobis quae sit alia substantia praeter materiam. Quia si removeantur a rebus sensibilibus in quibus manifeste est substantia, alia quae planum est non esse substantiam, nihil remanet, ut videtur, nisi materia. In istis enim corporibus sensibilibus, quae omnes confitentur esse substantias, quaedam sunt sicut corporum passiones, ut calidum, frigidum et hujusmodi; de quibus manifestum est, quod non sunt substantiae. Sunt etiam in eis « quaedam factiones, » idest generationes et corruptiones et motus, de quibus etiam planum est quod non sunt substantiae. Sunt etiam in eis potentiae, quae sunt principia praedictarum factionum et motuum; scilicet potentiae, quae sunt in rebus ad agendum et patiendum. Has etiam patet non esse substantias, sed magis ponuntur sub genere qualitatis. Et post omnia ista inveniuntur in corporibus sensibilibus dimensiones, scilicet longitudo, latitudo et profunditas, quae sunt quantitates quaedam, et non substantiae. Quantitas enim manifestum est quod non est substantia, sed illud cui praedictae dimensiones insunt, ut primum subjectum earum est substantia. Sed remotis istis dimensionibus nihil videtur remanere nisi subjectum earum, quod est determinatum et distinctum per hujusmodi dimensiones. Haec autem est materia. Quantitas enim dimensiva videtur inesse materiae immediate, cum materia non dividatur ad recipiendum diversas formas in diversis suis partibus, nisi per hujusmodi quantitatem. Et ideo per hujusmodi considerationem videtur necessarium esse non solum quod materia sit substantia, sed quod ipsa sola sit substantia. Decepit autem antiquos philo-

sophos hanc rationem inducentes, ignorantia formae substantialis. Non enim adhuc tantum profecerant, ut intellectus eorum se elevaret ad aliquid quod est supra sensibilia; et ideo illas formas tantum consideraverunt, quae sunt sensibilia propria vel communia. Hujusmodi autem manifestum est esse accidentia, ut album et nigrum, magnum et parvum, et hujusmodi. Forma autem substantialis non est sensibilis nisi per accidens; et ideo ad ejus cognitionem non pervenerunt, ut scirent ipsam a materia distinguere. Sed totum subjectum, quod nos ponimus ex materia et forma componi, ipsi dicebant esse primam materiam, ut aerem, aut aquam, aut aliquid hujusmodi. Formas autem dicebant esse, quae nos dicimus accidentia, ut quantitates et qualitates, quorum subjectum proprium non est materia prima, sed substantia composita quae est substantia in actu: omne enim accidens ex hoc est, quod substantiae inest, ut habitum est.

Deinde cum dicit « dico autem »

Quia ratio praedicta ostendens solam materiam esse substantiam, videtur processisse ex ignorantia materiae, ut dictum est; ideo consequenter dicit, quid sit materia secundum rei veritatem, prout declaratum est in primo Physicorum. Materia enim in se non potest sufficienter cognosci, nisi per motum; et ejus investigatio praecipue videtur ad Naturalem pertinere. Unde et Philosophus accipit hic de materia, quae in physicis sunt investigata, dicens: Dico autem materiam esse « quae secundum « se, » idest secundum sui essentiam considerata, nullatenus est « neque quid, » idest neque substantia, « neque qualitas, neque aliquid aliorum « generum, quibus ens dividitur, vel determinatur. » Et hoc praecipue apparet motu. Oportet enim subjectum mutationis et motus alterum esse per se loquendo, ab utroque terminorum motus, ut probatum est primo Physicorum. Unde, cum materia sit primum subjectum substans non solum motibus, qui sunt secundum qualitatem et quantitatem et alia accidentia, sed etiam mutationibus quae sunt secundum substantiam, oportet, quod materia sit alia secundum sui essentiam ab omnibus formis substantialibus et earum privationibus, quae sunt termini generationis et corruptionis; et non solum quod sit aliud a quantitate et qualitate et aliis accidentibus. Attamen diversitatem materiae ab omnibus formis non probat Philosophus per viam motus, quae quidem probatio est per viam Naturalis philosophiae, sed per viam praedicationis, quae est propria logicae, quam in quarto hujus dicit affinem esse huic scientiae. Dicit ergo, quod oportet aliquid esse, de quo omnia praedicta praedicentur; ita tamen quod sit diversum esse illi subjecto de quo praedicantur, et unicuique eorum quae de « ipso praedicantur, » idest diversa quidditas et essentia. Sciendum autem est, quod id, quod hic dicitur, non potest intelligi de univoca praedicatione secundum quod genera praedicantur de speciebus, in quarum definitionibus ponuntur; quia non est aliud per essentiam animal et homo; sed oportet hoc intelligi de nominativa praedicatione, sicut cum album praedicatur de homine; alia enim quidditas est albi et hominis. Unde subjungit, quod alia genera praedicantur hoc modo de substantia, scilicet denominative, substantia vero praedicatur de materia denominative. Non est ergo intelligendum, quod substantia actu existens « de qua hic « loquimur » de materia praedicetur praedicatione univoca, sive quae est per essentiam. Jam enim supra dixerat, quod materia non est quid, neque aliquid aliorum. Sed intelligendum est de denominativa praedicatione, per quem modum accidentia de substantia praedicantur. Sicut enim haec est vera, « homo est albus » non autem haec, « homo est « albedo, » vel humanitas est albedo, ita haec est vera « hoc materiatum est homo, » non autem « haec ma- « teria est homo, » vel materia est humanitas. Ipsa ergo concretiva, sive denominativa praedicatio ostendit, quod sicut substantia est aliud per essentiam ab accidentibus, ita per essentiam aliud est materia a formis substantialibus. Quare sequetur quod illud quod est ultimum subjectum per se loquendo, « neque est quid, » idest substantia, neque quantitas, neque aliquid aliud quod sit in aliquo genere entium. Neque ipsae negationes possunt per se praedicari de materia. Sicut enim formae sunt praeter essentiam materiae, et ita quodammodo se habent ad ipsam per accidens, ita et negationes formarum quae sunt ipsae privationes, secundum accidens insunt materiae. Si enim per se inessent materiae, nunquam formae in materia possent recipi salvata materia. Hoc autem dicit Philosophus ad removendum opinionem Platonis, qui non distinguebat inter privationem et materiam, ut in primo Physicorum habetur. Concludit etiam finaliter quod considerantibus secundum praedictas rationes accidit solam materiam esse substantiam, ut prius inducta ratio concludebat.

Deinde cum dicit « sed impossibile »

Ostendit contrarium hujus conclusionis; dicens, quod impossibile est solam materiam esse substantiam, vel ipsam etiam esse maxime substantiam. Duo enim sunt, quae maxime propria videntur esse substantiae: quorum unum est, quod sit separabilis. Accidens enim non separatur a substantia, sed substantia potest separari ab accidente. Aliud est, quod substantia est hoc aliquid demonstratum. Alia enim genera non significant hoc aliquid. Haec autem duo, scilicet esse separabile et esse hoc aliquid, non conveniunt materiae. Materia enim non potest per se existere sine forma per quam est ens actu, cum de se sit in potentia tantum: ipsa etiam non est hoc aliquid nisi per formam per quam fit actu. Unde esse hoc aliquid maxime competit composito. Et ideo patet « quod species, » idest forma, et « compositum ex ambobus, » scilicet ex materia et forma, magis videtur esse substantia quam materia; quia compositum et est separabile, et est hoc aliquid. Forma autem etsi non sit separabilis, et hoc aliquid, tamen per ipsam compositum fit ens actu, ut sic possit esse separabile, et hoc aliquid.

Deinde cum dicit « attamen eam »

Ostendit quomodo sit procedendum circa partes hujus divisionis substantiae, quam prosecutus est, prout scilicet dividitur in materiam et in formam et compositum: et dicit, quod licet tam species quam compositum sit magis substantia quam materia, tamen ad praesens dimittenda est substantia quae « ex ambobus composita, » scilicet ex materia et forma. Et hoc propter duas rationes. Una ratio est, quia ipsa est posterior secundum naturam utraque, scilicet quam materia et quam forma; sicut compositum est posterius simplicibus, ex quibus componitur. Et ideo cognitio materiae et formae praecedit cognitionem substantiae compositae. Alia

ratio est, quia hujusmodi substantia « est aperta, » idest manifesta, cum sensui subjaceat. Et ideo circa ejus cognitionem non oportet immorari. Materia autem, licet non sit posterior sed quodammodo prior, tamen aliqualiter est manifesta. Dicit autem « aliqualiter » quia secundum essentiam suam non habet unde cognoscatur, cum cognitionis principium sit forma. Cognoscitur autem per quamdam similitudinem proportionis. Nam sicut hujusmodi substantiae sensibiles se habent ad formas artificiales, ut lignum ad formam scamni, ita prima materia se habet ad formas sensibiles. Propter quod dicitur primo Physicorum, quod materia prima est scibilis secundum analogiam. Et ideo restat de tertia perscrutandum, scilicet de forma, quia ista est maxime dubitabilis.

Deinde cum dicit « confitentur autem »

Ostendit modum et ordinem, et quomodo procedendum sit circa partes tertiae divisionis substantiae, prout substantia scilicet dividitur in substantias sensibiles. Et circa hoc tria facit. Primo ostendit, quod de substantiis sensibilibus prius est agendum, quia hujusmodi substantiae sensibiles sunt confessae apud omnes: omnes enim confitentur quasdam sensibiles esse substantias. Substantias autem non sensibiles, non omnes confitentur. Unde prius quaerendum est de substantiis sensibilibus sicut de notioribus.

Secundo ibi « quoniam autem »

Ostendit quid de substantiis sensibilibus sit determinandum: et dicit, quod, cum prius divisum est, quot modis dicatur substantia, inter istos modos unus modus est prout quod quid erat esse, idest quidditas et essentia rei, dicitur substantia. Unde speculandum est de ista primo, ostendendo scilicet quidditates substantiarum sensibilium.

Tertio ibi « praeopere enim »

Assignat rationem praemissi ordinis; et dicit, quod ideo prius dicendum est de essentiis substantiarum sensibilium, quia hoc est « praeopere, » idest ante opus sicut praeparatorium et necessarium ad opus, ut ex his substantiis sensibilibus, quae sunt magis manifestae quo ad nos, transeamus ad illud, quod « est notius simpliciter et secundum « naturam, » idest ad substantias intelligibiles, de quibus principaliter intendimus. Ita enim fit disciplina in omnibus rebus, sive omnibus hominibus, per ea quae sunt minus nota secundum naturam, procedendo ad ea quae sunt magis nota secundum naturam. Cum enim omnis disciplina fiat per ea quae sunt magis nota addiscenti, quem oportet aliqua praecognoscere ad hoc ut addiscat, oportet disciplinam nostram procedere per ea quae sunt magis nota quo ad nos, quae sunt saepe minus nota secundum naturam, ad ea quae sunt notiora secundum naturam, nobis autem minus nota. Nobis enim quorum cognitio a sensu incipit, sunt notiora quae sunt sensui propinquiora. Secundum autem naturam sunt notiora, quae ex sui natura sunt magis cognoscibilia. Et haec sunt, quae sunt magis entia, et magis actualia. Quae quidem sunt remota a sensu. Formae autem sensibiles sunt formae in materia. Et ideo in disciplinis oportet procedere ex minus notis secundum naturam ad magis nota, « et hoc opus est, » idest necessarium est hoc facere « sicut in actibus » hoc est in artibus vel potentiis activis, in quibus « ex bonis uniuscujus« que, » idest ex his quae sunt bona isti et illi, fiunt ea quae totaliter « sunt, » idest universaliter bona, et per consequens unicuique bona. Militaris enim pervenit ad victoriam totius exercitus, quae est quoddam bonum commune ex singularibus victoriis hujus et illius. Et similiter aedificativa ex compositione horum lapidum et illorum, pervenit ad constitutionem totius domus. Et similiter oportet in speculativis, ex his quae sunt notiora ipsi, scilicet addiscenti, pervenire oportet ad ea quae sunt naturae nota, quae etiam fiunt ultimo ipsi addiscenti nota. Hoc autem non est propter hoc, quod illa quae sunt magis nota huic vel illi, sint simpliciter magis nota, quia illa quae sunt « singulis nota, » idest quo ad hunc et illum, et prima cognitione eorum, sunt multoties debiliter nota secundum naturam. Et hoc ideo, quia parum vel nihil habent de entitate. Secundum enim quod aliquid est ens, secundum hoc est cognoscibile. Sicut patet, quod accidentia et motus et privationes parum aut nihil habent de entitate; et tamen ista sunt magis nota quo ad nos quam substantiae rerum, quia sunt viciniora sensui, cum per se cadant sub sensu quasi sensibilia propria vel communia. Formae autem substantiales per accidens. Dicit autem « multoties » quia quandoque eadem sunt magis nota et quo ad naturam et secundum nos, sicut in mathematicis, quae abstrahunt a materia sensibili. Et ideo ibi semper proceditur a notioribus secundum naturam, quia eadem sunt notiora quo ad nos. Et licet illa, quae magis sunt nota quo ad nos, sint debiliter nota secundum naturam, tamen ex hujusmodi male notis secundum naturam, quae tamen sunt magis noscibilia ipsi discenti, tentandum est cognoscere illa quae sunt « omnino, » idest universaliter et perfecte cognoscibilia, procedentes ad ea cognoscenda per haec ipsa, quae sunt debiliter nota secundum se, sicut jam dictum est.

LECTIO III.

Quod nam sit uniuscujusque quod quid erat esse, et quorum sit ostendit.

ANTIQUA.

Et primo dicemus quaedam de eo logice, quod est quod quid erat esse unumquodque, quod dicitur secundum se. Non enim est tibi esse, musicum esse. Non enim secundum teipsum es musicus Quod ergo dicitur secundum teipsum. Neque etiam hoc omne. Non enim quod ita secundum se, ut superficiei album, quia non est superficiei esse album esse. At vero neque quod est ex utrisque, ut superficiei albae esse. Quare? quia adest et hoc. In qua igitur non inerit ratione ipsum dicente ipsum, haec ratio ejus quod quid erat esse singulis. Quare si superficiei albae esse, est superficiei esse, semper albo et laevi esse, idem erit et unum.

Quoniam vero sunt et secundum alias categorias composita (est enim aliquid subjectum cuique, ut quantitati, et qualitati, et quando et ubi, et motui.) Perscrutandum ergo si est ratio ejus quod quid erat esse cujusque ipsorum, et inest his ipsum quod quid erat esse. ut albo homini quod quid erat albo homini. Sit namque nomen ipsi vestis: quod est vesti esse?

At vero secundum se dictorum nec hoc. Aut ipsum non secundum se dicitur dupliciter. Et hujus est aliquod quidem ex additione, illud vero non. Hoc quidem enim ex eo dicitur, quod definitur, quod ipsum alii additur. Ut si albo esse definiens, dicat albi hominis rationem. Hoc autem eo quod aliud ipsi. Ut si significat vestis album hominem, definiat vestem, ut album. Albus itaque homo est quid album, non tamen quod quid erat esse, sed vesti esse. Ergo est quid erat esse aliquid, aut totaliter, aut non. Quod quidem est quod quid erat esse, est id quod aliquid erat esse. Quando vero aliud de alio dicitur, non est quod quidem aliquid hoc aliquid; ut albus homo, non est quod vere hoc aliquid. Si quidem esse hoc, substantiis solum inest. Quare quod quid erat esse est quorumcumque ratio est definitio. Definitio vero est non si nomen rationi idem significet. Omnes enim essent rationes termini. Erit enim nomen quod cuilibet rationi idem. Quare et Ilias definitio erit. Sed si primi alicujus fuerit. Talia vero sunt quaecumque dicunt non eo quod aliud de alio dicatur. Non erit igitur non generis specierum existens quod quid erat esse, sed his solum. Haec namque videtur non secundum participationem dici, et passionem, nec ut accidens. Sed ratio quidem erit cujuslibet et aliorum quid significat si est nomen, quia huic inest, aut pro sermone simplici certior. Definitio vero non erit, nec quod quid erat esse.

RECENS.

Ac primo quaedam de eo logice dicemus: quod illud est quod quid erat esse unumquodque, quod secundum se dicitur. Etenim te esse, non est musicum esse. Non enim secundum te ipsum musicus es: quod ergo secundum te ipsum: nec tamen hoc totum. Nec enim illud, quod ita secundum se est, ut superficies alba: quoniam superficiem esse, non est album esse.

At vero nec quod ex ambobus est, est superficiem albam esse. Quare? quoniam haec inest. In qua ergo ratione ipsum dicente, non inerit ipsum, haec ratio est ejus quod quid erat esse cuique. Quare si superficiem albam esse, est superficiem laevem esse, album et laeve esse, unum et idem est.

Quum autem secundum cetera quoque praedicamenta composita sint (est etenim aliquod subjectum cuique, ut qualitati et quantitati. et quando, et ubi, et motui); perscrutandum est utrum sit ratio ejus quod quid erat esse cuique horum, et utrum insit etiam his ipsum quod quid erat, ut homini albo, quid erat albo homini.

Sit autem nomen ejus, vestis. Quid est vestem esse? At vero nec eorum est, quae secundum se dicuntur. An hoc Non secundum se, dupliciter dicitur? et hujus est hoc quidem ex additione: istud vero non. Hoc enim dicitur, eo quod ipsum, quod definitur, alteri adjicitur: ut puta, si album esse, definiens, dicit albi hominis rationem: istud vero, eo quod aliud ipsi: ut vestis album hominem significat, ille vero definiat vestem ut album. Quod autem est albus homo, est album quidem, non tamen quid erat esse albo homini, sed vestem esse, utrum est quod quid erat esse aliquid, aut simpliciter, an non? Ipsum enim quod quid erat esse, est ipsum hoc quid erat esse. Quum vero aliud de alio dicatur, non est ipsum hoc quid: ut homo albus, non est hoc quid, si ipsum quidem hoc quid substantiis solis inest. Quare quod quid erat esse, illorum est quorumcumque ratio est definitio.

Definitio autem est, non si nomen idem quod oratio significet (omnes etenim sermones, definitiones essent: erit namque nomen idem cuicumque sermoni, quare et Ilias definitio erit): sed si primi alicujus sit. Talia vero sunt, quaecumque dicuntur, non eo quod aliud de alio dicatur. Non ergo ulli eorum quae non sunt species generis, inerit quod quid erat esse, sed his solum: haec enim videntur non secundum participationem et passionem, nec ut accidens dici. Sed oratio quidem cujusque, etiam aliorum erit quid significat, si nomen sit, quod hoc huic inest: aut pro simplici oratione, certior. Definitio vero, non erit, neque quod quid erat esse.

Postquam determinavit Philosophus ordinem procedendi circa substantias, hic incipit determinare de substantiis sensibilibus, sicut praedixerat; et dividitur in duas partes. In prima determinat de essentia substantiarum sensibilium per rationes logicas et communes. In secunda per principia substantiarum sensibilium in octavo libro, ibi, « Ex « his itaque dictis syllogizare oportet. » Prima pars dividitur in duas. In prima ostendit cujusmodi sit essentia substantiarum sensibilium. In secunda ostendit, quod hujusmodi essentia habet rationem principii et causae, ibi, « Quod autem oportet. » Prima autem pars dividitur in partes duas. In prima determinat de essentia substantiarum sensibilium. In secunda ostendit universalia non esse substantias rerum sensibilium, ut quidam dicebant, ibi, « Quo- « niam vero de substantia perscrutatur. » Prima autem pars dividitur in duas. In prima ostendit cujusmodi sit substantia rerum sensibilium. In secunda ex quibus constituatur, sicut ex partibus, ibi. « Quoniam vero definitio ratio est. » Prima dividitur in duas. In prima inquirit cujusmodi sensibilium sit essentia substantiarum. In secunda inquirit causam generationis earum, ibi, « Eorum « autem quae fiunt natura. » Prima dividitur in duas. « In prima ostendit quid sit essentia rerum sensibilium. In secunda qualiter se habeat ad ipsa sensibilia; utrum scilicet ut idem, vel ut diversum, ibi, « Utrum autem idem. » Prima dividitur in duas. In prima ostendit quid est quod quid erat esse. Secundo quorum est, ibi, « Quoniam vero sunt et « secundum alias. » Circam primum duo facit. Primo removet ab eo quodquiderat esse praedicata per accidens. Secundo ea, quae praedicantur per

se, sicut propriae passiones de subjecto, ibi, « Neque etiam hoc etc. » Dicit ergo primo, quod de substantiis sensibilibus primo dicendum est, et ostendendum est in eis quodquideratesse: ideo primum dicemus de eo quod est quodquideratesse quaedam logice. Sicut enim supra dictum est, haec scientia habet quamdam affinitatem cum logica propter utriusque communitatem. Et ideo modus logicus huic scientiae proprius est, et ab eo convenienter incipit. Magis autem logice dicit se de eo quodquidest dicturum, inquantum investigat quid sit quodquideratesse ex modo praedicandi. Hoc enim ad logicum proprie pertinet. Hoc autem primo sciendum est de eo quodquideratesse, quod oportet quod praedicetur secundum se. Illa enim quae praedicantur de aliquo per accidens, non pertinent ad quodquideratesse illius. Hoc enim intelligimus per quodquiderat esse alicujus, quod convenienter responderi potest ad quaestionem de eo factam per quid est. Cum autem de aliquo quaerimus quid est, non possumus convenienter respondere ea quae insunt ei per accidens; sicut cum quaeritur quid est homo, non potest responderi, quod sit album vel sedens vel musicus. Et ideo nihil eorum, quae praedicantur per accidens de aliquo, pertinent ad quodquideratesse illius rei: non enim musicum esse, est tibi esse. Sciendum autem est, quod in omnibus sequentibus per hoc quod dicit Hoc esse, vel Huic esse, intelligitur quodquideratesse illius rei; sicut homini esse vel hominem esse, intelligit id quod pertinet ad quodquidest homo. Quod est autem « musicum esse, » idest hoc ipsum quodquidest musicus, non pertinet ad hoc quodquidest tu. Si enim quaeratur, tu quid sis, non potest responderi, quod tu sis musicus. Et ideo sequitur quod musicum esse non est tibi esse; quia ea quae pertinent ad quidditatem musici, sunt extra quidditatem tuam, licet musicus de te praedicetur. Et hoc ideo, quia « tu non secundum teipsum es musicus, » idest quia musicum non praedicatur de te per se, sed per accidens. Illud ergo pertinet ad quodquidest tui, quod tu es « secundum teipsum, » idest quia de te praedicatur per se et non per accidens; sicut de te praedicatur per se homo, animal, substantia, rationale, sensibile, et alia hujusmodi, quae omnia pertinent ad quodquidest tui.

Deinde cum dicit « neque etiam »

Excludit ab eo quod est quid est, quod praedicatur secundum se, sicut passiones de subjectis; dicens: neque etiam hoc omne quod praedicatur secundum se de aliquo, pertinet ad hoc quodquideratesse ejus. Praedicatur enim per se passio de proprio subjecto, sicut color de superficie. Non tamen quodquideratesse est, quod ita inest alicui secundum se, sicut superficiei inest album; quia non superficiei esse est « album esse, » idest hoc ipsum quodquidest superficies, non est quodquidest album. Alia enim est quidditas superficiei et albedinis. Et non solum hoc quod est esse album non est quodquidest superficiei; sed nec ipsum compositum ex utrisque, scilicet superficie et albedine, quod est esse superficiem albam vel esse superficiei albae. Quidditas enim vel essentia superficiei albae, non est quidditas vel essentia superficiei. Et si quaeratur quare? Responderi potest « quia hoc adest ei, » idest, quia cum dico superficiem albam, dicitur aliquid quod adhaeret superficiei tamquam extrinsecum, et non tamquam intrans essentiam ejus. Unde hoc totum quod est superficies alba, non est de essentia superficiei. Praedicantur autem passiones de propriis subjectis ea ratione, quia propria subjecta in earum definitionibus ponuntur, sicut nasus ponitur in definitione simi, et numerus in definitione paris. Quaedam vero ita praedicantur per se, quod subjecta in eorum definitionibus non ponuntur, sicut animal per se de homine; nec homo ponitur in definitione animalis. Cum ergo ea quae praedicantur per accidens non pertineant ad quodquidest, nec illa quae praedicantur per se in quorum definitionibus ponuntur subjecta, relinquitur quod illa pertineant ad quodquidest, in quorum definitionibus non ponuntur subjecta. Et ideo concludit dicens, quod haec erit ratio in singulis quodquideratesse, in qua ratione « dicente ipsum, » idest describente praedicatum « non inerit ipsum, » idest subjectum; sicut in ratione animalis, non inest homo. Unde animal pertinet ad quodquidest homo. Probat autem deducendo ad inconveniens, quod ea quae praedicantur per se de aliquo sicut propria passio de subjecto, non pertineant ad quodquidest. Contingit enim de eodem subjecto plures passiones diversas per se praedicari; sicut per se praedicatur propria passio, coloratum et asperum et lene, quae sunt passiones superficiei. Ejusdem autem rationis est omnia hujusmodi praedicata ad quodquidest subjecti pertinere. Ergo si albedo pertinet ad quodquidest superficiei, pari ratione et laevitas. Quae autem uni et eidem sunt eadem, sibiinvicem sunt eadem. « Quare si superficiei album esse est superficiei esse semper, » idest si semper et universaliter hoc verum est quod quidditas propriae passionis sit idem cum quidditate proprii subjecti, sequitur quod albo esse et laevi esse, sit « idem et unum, » idest quod quidditas albedinis et laevitas sit una et eadem. Hoc autem patet falsum esse. Relinquitur ergo quod quideratesse propriae passionis et subjecti non est idem et unum.

Deinde cum dicit « quoniam vero »

Inquirit quorum sit quodquideratesse. Et primo movet quaestionem. Secundo solvit eam, ibi, « At vero secundum se dictorum. » Dicit ergo primo, quod sunt quaedam composita in aliis praedicamentis, et non solum in substantia. Quod quidem dicit propter hoc, quod substantiarum sensibilium, quae sunt compositae, quidditatem inquirit. Sicut enim in substantiis sensibilibus compositis est materia, quae subjicitur formae substantiali, ita etiam alia praedicamenta habent suum subjectum. Est enim aliquod subjectum unicuique eorum, sicut qualitati et quantitati et quando et ubi et motui, sub quo comprehenditur agere et pati. Unde sicut quoddam compositum est ignis ex materia et forma substantiali, ita est quaedam compositio ex substantiis et accidentibus. Et ideo perscrutandum est, cum aliqua sit definitio substantiarum compositarum ex formis et materiis, si etiam cujuscumque istorum compositorum ex accidentibus et subjectis « est ratio ejus quodquideratesse, » idest si habent definitionem quae est ratio significans quodquideratesse. Et iterum si est in eis « hoc ipsum quodquideratesse » quod significat definitio, idest si habent aliquam quidditatem sive aliquid quod potest responderi ad quid. Sicut hoc ipsum quod est albus homo, est quoddam compositum ex subjecto et accidente: utrum scilicet albo homini sit quodquid erat esse ei inquantum hujusmodi. Et quia

forte aliquis posset dicere quod albus homo sunt duae res et non una, ideo subjungit, quod hoc ipsum quod dico albus homo, habeat unum nomen, quod causa exempli sit vestis. Et tunc quaestio erit de isto uno, scilicet de veste, utrum habeat quodquidest, ut possimus dicere quid est vestem esse? Tunc enim, sicut hoc nomen homo significat aliquid compositum, scilicet animal rationale, ita et vestis significat aliquid compositum, scilicet hominem album. Et ita sicut homo habet definitionem, ita vestis poterit habere definitionem, sicut videtur.

Deinde cum dicit « at vero »

Solvit praedictam quaestionem; et dividitur haec pars in duas partes secundum quod duas ponit solutiones. Secunda pars incipit ibi, « Aut et de« finitio sicut et quod quid. » Dicit ergo primo, quod hoc ipsum, quod dico, albus homo, sive vestis quae hoc ponitur significare, non est aliquod eorum quae dicuntur secundum se, immo est aliquid eorum quae dicuntur per accidens. Hoc enim, quod est, homo albus, est unum per accidens, et non per se, ut superius est habitum. Quod autem aliquid dicatur alteri esse unum per accidens, est dupliciter (1), ut uno modo homo est albus, et alio modo album est homo. Horum enim aliud quidem est ex additione, aliud vero non. In definitione enim hominis non est necessarium quod addatur definitio albi, vel nomen ejus; in definitione vero albi necesse est quod ponatur homo, vel nomen hominis, vel ejus definitio, si homo proprium subjectum ejus est, vel aliquid aliud quod est ejus proprium subjectum. Et ideo ad hoc exponendum subjungit, quod istorum duorum, quae dicuntur non secundum se, unum adjungitur alteri, eo quod ipsum accidens additur illi subjecto, quod in accidentis definitione ponitur cum definitur. Sicut si aliquis definiat album, oportet quod dicat rationem hominis albi; quia oportet quod in definitione accidentis ponatur subjectum. Et tunc definitio complectitur hominem album. Et sic erit quasi ratio hominis albi, et non albi tantum. Et hoc intelligendum est ut dictum est, si homo sit proprium et per se subjectum albi. Hoc autem adjungitur alteri per accidens: non quia ipsum apponatur in definitione alterius, sed quia aliud apponitur in sua definitione; sicut album adjungitur homini per accidens, non quod ponatur in definitione hominis, sed quia homo ponitur in definitione ejus. Unde si hoc nomen vestis significat hominem album, sicut positum est, oportet quod ille, qui definit vestem, eodem modo definiat vestem sicut definitur album. Nam sicut in definitione vestis oportet quod ponatur et homo et album, ita in definitione albi oportet quod ponatur utrumque. Itaque ex dictis patet quod album praedicatur de homine albo. Haec enim est vera, albus homo est albus, et e contrario. Tamen hoc ipsum quod est album esse hominem, non est quod quid erat esse albo. Sed neque vesti, quae significat compositum hoc quod est albus homo, ut dictum est. Sic igitur patet quod non potest esse idem quod quid erat esse ejus quod est album, et ejus quod est albus homo, sive vestis; per hoc quod album etiam si praedicetur de albo homine, non tamen est quod quid est esse ejus. Item patet, quod si album habet quod quid erat esse et definitionem, non habet aliam quam illam quae est albi hominis: quia cum in definitione accidentis ponatur subjectum, oportet quod hoc modo definiatur album, sicut albus homo, ut dictum est. Et hoc sic patet: quia hoc quod est album non habet quod quid erat esse, sed solum hoc de quo dicitur, scilicet homo vel homo albus. Et hoc est quod dicit: « Ergo est quod quid erat « esse aliquid aut totaliter, aut non: » idest, ergo ex praedictis sequitur quod quod quid erat esse, non est nisi ejus quod est aliquid, sive illud « ali« quid sit totaliter, » id est compositum, ut homo albus, sive non totaliter, ut homo. Album autem non significat aliquid, sed aliquale. Et quod id, quod quid erat esse, non sit nisi ejus quod est aliquid, ex hoc patet: quod quidem quid erat esse, est quod aliquid erat esse. Esse enim quid, significat esse aliquid. Unde illa quae non significant aliquid, non habent quod quid erat esse. Sed quando aliquid de aliquo dicitur, ut accidens de subjecto, non est hoc aliquid: sicut cum dico, homo est albus, non significatur quod sit hoc aliquid, sed quod sit quale. Esse enim hoc aliquid convenit solis substantiis. Et ita patet, quod album et similia non possunt habere quod quid erat esse. Sed, quia aliquis posset dicere, quod sicut inveniuntur aliquae rationes nominum significantium substantiam, ita inveniuntur aliquae rationes nominum significantium accidentia; ideo concludit, quod quid erat esse non est omnium quae habent qualemcumque rationem notificantem nomen, sed eorum solum, quorum ratio est definitio. Ratio autem alicujus definitiva non est solum si sit talis ratio, quae significat idem cum nomine; sicut hoc quod dico, arma gerens, significat idem cum armigero: quia sic sequeretur, quod omnes rationes essent « termini, » idest definitiones. Potest enim poni cuilibet rationi nomen, sicut potest poni huic rationi, quod est homo ambulans, vel homo scribens: nec tamen propter haec sequitur quod illa sint definitiones: quia secundum hoc sequeretur, quod « etiam Ilias, » idest poema factum de bello Trojano esset una definitio. Est enim totum illud poema una ratio exponens bellum Trojanum. Patet igitur, quod non quaecumque ratio significans idem cum nomine est ejus definitio, sed solum est definitio si « fuerit alicujus « primi, » idest si significet aliquid per se dictum. Hoc enim est primum in praedicationibus quod per se praedicatur. Talia vero, scilicet prima, sunt quaecumque praedicantur per se, et non quia aliud de alio dicitur. Sicut album praedicatur de homine non per se, quasi sit idem quod album et quod homo; sed praedicantur de seinvicem per accidens. Animal vero praedicatur de homine per se, et similiter rationale de animali. Et ideo hoc quod dico, animal rationale, definitio est hominis. Sic ergo patet quod quid erat esse non erit alicui, quod non sit de numero specierum alicujus generis, sed « so« lum his, » idest solum speciebus. Species enim sola definitur, cum omnis definitio sit ex genere et differentiis. Illud autem, quod sub genere constituitur; est species; et ideo solius speciei est definitio. Solae enim species videntur dici non secundum participationem et passionem, nec ut accidens. In quo removet tria quae videntur impedire quod aliquid non definiatur per aliquod genus. Primo namque ea de quibus genus praedicatur secundum participationem, non possunt de-

(1) *Al.* unum per accidens et non secundum se dupliciter dicitur. Uno modo dicitur per accidens homo est albus etc.

finiri per illud genus, nisi sit de essentia illius definiti. Sicut ferrum ignitum, de quo ignis per participationem praedicatur, non definitur per ignem, sicut genus; quia ferrum non est per essentiam suam ignis, sed participat aliquid ejus. Genus autem non praedicatur de speciebus per participationem, sed per essentiam. Homo enim est animal essentialiter, non solum aliquid animalis participans. Homo enim est quod verum est animal. Item subjecta praedicantur de propriis passionibus, sicut nasus de simo; et tamen essentia nasi non est essentia simi. Species enim non se habent ad genus sicut propria generis passio; sed sicut id quod est per essentiam idem generi. Potest etiam album praedicari de homine per accidens; nec essentia hominis est essentia albi, sicut essentia generis est essentia speciei. Unde videtur, quod sola ratio speciei quae ex genere et differentiis constituitur, sit definitio. Sed in aliis quidem si est eis nomen positum, potest esse ratio declarans quid significat nomen. Quod quidem contingit dupliciter. Uno modo sicut quando nomen minus notum manifestatur per magis notum quod de eo praedicatur: ut si hoc nomen philosophia notificetur per hoc nomen sapientia. Et hoc est quod dicit « Quod autem huic « inest, » scilicet quando ratio exponens nomen accipitur ab aliquo nomine notiori quod praedicatur de eo. Alio modo quando accipitur ad expositionem nominis simplicis aliqua oratio notior; sicut si ad exponendum hoc nomen Philosophus, accipitur haec oratio, amator sapientiae. Et hoc est quod dicit, « Aut pro sermone simplici » quasi ad expositionem hujus simplicis dictionis, « certior » oratio accipitur. Tamen talis ratio non erit definitio; nec id quod per eam significatur, erit quod quid erat esse.

LECTIO IV.

Substantiae quomodo non solum definitiones sunt, sed et accidentium, at non eodem modo; et cujusmodi definitiones sint substantiae et accidentis, ex duarum dubitationum solutione manifestat.

ANTIQUA.

Aut et definitio sicut et quod quid est multipliciter dicitur. Etenim quod quid est, uno modo significat substantiam et hoc aliquid. Alio vero modo quodcumque praedicamentorum, quantitatem et qualitatem, et alia quaecumque talia. Sicut enim ens existit in omnibus, sed non similiter, sed hoc primum, illud vero consequenter; ita et quod quid est, simpliciter quidem substantiae, alio vero modo aliis. Etenim qualitatem dicemus utique quid est. Quare et qualitas eorum quae quid est, sed non simpliciter. Sed sicut de non ente, logice dicunt quidam non ens esse quidem, non simpliciter, sed non ens, sic et qualitatem.

Oportet quidem igitur intendere, et quomodo oportet dicere circa unumquodque; non tamen magis quam quomodo habet. Quapropter et nunc quoniam quod dicitur manifestum et quod quid erat esse similiter inerit, primum quidem et simpliciter substantiae, deinde aliis, quemadmodum quid est non simpliciter quid erat esse, sed qualitati aut quantitati quid erat esse. Oportet enim aut aequivoce hoc dicere esse entia, aut addentes, aut auferentes, quemadmodum et quod non scibile, scibile. Quoniam hoc quidem rectum est, neque aequivoce dicere, neque eodem modo; sed quemadmodum medicinale eo quod ad idem quidem et unum, non idem autem et unum Non tamen neque aequivoce. Nihil enim medicativum corpus et opus, et vas dicitur, nec aequivoce, nec secundum unum, sed ad unum. Hoc quidem igitur quocumque modo quis velit dicere, differt nihil.

Illud autem palam, quia quae primo et simpliciter definitio et quod quid erat esse, substantiarum est. Et non solum, sed et aliorum similiter est, verumtamen non primo. Non enim est necesse, si hoc ponimus, hujus definitionem esse quod utique rationi idem significet, sed cuidam rationi. Hoc autem si unius fuerit, non eo quod continuum sicut Ilias, aut quaecumque colligatione, sed si quoties dicitur unum. Unum vero dicitur sicut ens. Ens autem hoc quidem hoc aliquid, aliud vero quantitatem, aliud qualitatem significat. Quapropter erit albi hominis ratio et definitio. Alio vero modo albi, et substantiae.

Habet autem dubitationem, si quis non dicat definitionem etiam ex additione rationem, cujusnam erit definitio ipsorum non simplicium, sed copulatorum; ex additione enim necesse facere. Dico autem ut est nasus, et concavitas, et simitas ex duobus dictum, eo quod hoc in hoc est, et non secundum

RECENS.

Aut definitio quoque, ut et ipsum quid est, multipliciter dicitur. Etenim ipsum quid est, uno quidem modo substantiam, et hoc quid significat: alia vero singula eorum quae praedicantur, quantitatem, qualitatem, et quaecumque cetera talia sunt. Quemadmodum enim et ipsum EST inest quidem omnibus, non tamen similiter, sed huic quidem primo, illis vero consequenter: ita et quod quid est simpliciter substantiae, ceteris vero quodam modo. Etenim interrogare possumus, quid est ipsum quale. Quare et ipsum quale est eorum quorum est quid est, non tamen simpliciter; sed sicut de non-ente logice quidam ajunt esse ipsum non ens, non simpliciter, sed non-ens, ita et ipsum quale.

Oportet igitur et considerare, quomodo de quocumque dicere deceat, non tamen magis quam quomodo se habeat. Quare nunc quoque quum manifestum quod dicitur sit; ipsum etiam quod quid erat esse, similiter inerit primo quidem et simpliciter substantiae, deinde ceteris, sicut et ipsum quid est: non simpliciter quid erat esse, sed qualitati aut quantitati quid erat esse. Oportet etenim, aut aequivoce ista esse dicere, aut cum additione, vel ablatione: sicut et quod non scibile, scibile. Nam rectum quidem est neque aequivoce dicere, neque eodem modo: sed quemadmodum medicinale, eo quod ad idem quidem et unum, non autem idem et unum, non tamen etiam aequivoce. Nullum etenim medicinale corpus, opus et vas dicitur aequivoce, neque secundum unum, sed ad unum. Haec igitur quomodocumque dicere quis velit, nihil differt: illud autem manifestum est, quod quae primo et simpliciter definitio, et quod quid erat esse, substantiarum est.

Atqui ceterorum quoque similiter est, non tamen primo. Non enim est necesse, si hoc ponamus, hujus definitionem esse quodcumque oratione idem significat, sed quod aliqua oratione: hoc autem si unius sit, non continuatione, sicuti Ilias, aut quaecumque conjunctione, sed si quoties dicitur unum. Unum autem dicitur, sicuti ens. Ens autem quoddam ipsum hoc quid, quoddam quantum, quoddam quale quid significat. Quare et albi hominis erit oratio et definitio: alio vero modo, et albi et substantiae.

Habet autem dubitationem, si quis non dicat definitionem esse eam quae ex additione fit orationem: cujus erit definitio eorum quae non simplicia, sed copulata sunt? Ex additione enim necesse est manifestare. Dico autem, utputa, est nasus et concavitas, et simitas, quod ex ambobus dici-

accidens, nec concavitas, nec simitas passio nasi, sed secundum se. nec ut album Calliae aut homini, quia Callias albus cui accidit hominem esse, sed ut masculinum animali et quantitati aequale, et omnia quaecumque secundum se dicuntur existere. Haec autem sunt in quibuscumque existit aut ratio aut nomen cujus haec passio, et non contingit ostendere separatim, sicut album sine homine contingit, sed non femininum sine animali. Quare horum quod quid erat esse et definitio, aut non est alicujus, aut si est, alicujus est quemadmodum diximus.

Est autem et alia dubitatio de eis. Si enim idem est simus et concavus nasus, idem erit simum et concavum. Si vero non, quia impossibile est dicere simum sine re, cujus est passio secundum se, et est simum concavitas in naso, nasum simum dicere, aut non est, aut bis idem dictum, nasus nasus concavus. Nasus autem simus nasus concavus erit. Propter quod, inconveniens est inesse talibus quod quid erat esse. Si autem non, in infinitum sunt. Naso namque nasi simum, adhuc aliud inerit. Palam itaque quia solius substantiae est definitio. Nam et si aliarum categoriarum necesse est ex additione esse, ut aequalis et impar s non est sine numero, neque quae est feminini sine animali. Ex additione vero dico, in quibus accidit idem bis dicere sicut in his. Si vero hoc verum, non copulatorum erit, ut numeri imparis.

Sed latet, quia non certe dicuntur rationes. Si vero sunt et horum termini, aut alio modo sunt, aut (quemadmodum dictum est) multipliciter oportet dicere esse definitionem et quod quid erat esse. Quare sic quidem nullius erit definitio, nec quod qui l erat esse alicui inerit nisi substantiis; sic autem erit. Quod quidem igitur definitio, quae quidem est ipsius quid erat esse ratio, et quod quid erat esse, aut solum substantiarum est, aut maxime et primum et simpliciter, palam.

tur: eo quod hoc in hoc, et non secundum accidens est vel concavitas, vel simitas, passio nasi, sed secundum se: nec ut album Calliae, aut homini, quoniam Callias albus, cui accidit homini esse; sed ut masculum animali, et aequale quanto, et cuncta quae per se esse dicuntur.

Haec sunt, in quibus inest aut ratio, aut nomen ejus, cujus haec passio est: et non contingit separatim ostendere, sicuti album absque homine contingit; sed non femininum absque animali. Quare istorum, quod quid erat esse, et definitio, aut nullius est; aut si est, aliter est quam quemadmodum diximus.

Est autem alia quoque de eis dubitatio. Si enim idem simus nasus, et concavus nasus, idem erit simum et concavum: quodsi non, propterea quod impossibile est dicere simum absque ipsa re, cujus per se passio est (nam simum est concavitas in naso), nasum simum aut non est dicere, aut bis idem erit dictum, nasus nasus concavus. Nasus namque simus, nasus nasus concavus erit. Propter quod, inconveniens est talibus inesse quod quid erat esse: quodsi non, in infinitum progredietur: naso namque naso simo aliud inerit.

Patet igitur quod solius substantiae definitio est. Si enim et ceterorum quoque praedicamentorum, necesse ex additione esse, ut qualitatis [paris?] et imparis: non enim sine numero; nec hujus quod est femininum, sine animali. Ex additione autem dico, in quibus accidit bis idem dicere, sicut in istis. Quodsi hoc verum est, neque copulatorum erit: utpote, numeri imparis. Sed latet quod nunc non accurate dicuntur orationes.

Si autem et istorum sunt definitiones, aut alio modo sunt, aut (sicuti dictum est) multipliciter est dicendum definitionem, et quod quid erat esse. Quare hoc quidem modo nullius erit definitio, nullique inerit quod quid erat esse, nisi substantiis; illo vero modo, erit.

Quod igitur definitio est ipsius quid erat esse oratio, et quod quid erat esse aut substantiarum solum est, aut maxime primo et simpliciter, manifestum est.

Hic ponit secundam solutionem propositae quaestionis: et circa hoc tria facit. Primo ponit solutionem. Secundo probat eam, ibi, « Illud autem « palam etc. » Tertio removet quasdam dubitationes, quae possent ex praedictis oriri, ibi, « Habet « autem dubitationem. » Circa primum duo facit. Primo ostendit quomodo definitio et quod quid est invenitur in substantia et accidentibus. Secundo quomodo de utrisque praedicetur, ibi, « Oportet « quidem igitur intendere. » Dicit ergo primo, quod dicendum est, sicut in praedicta solutione est dictum, quod quid est et definitio non sit accidentium, sed substantiarum: aut oportet secundum alium modum solvendi dicere, quod definitio dicitur multipliciter sicut et quod quid est. Ipsum enim quod quid est, uno modo significat substantiam et hoc aliquid. Alio modo significat singula aliorum praedicamentorum, sicut qualitatem et quantitatem et alia hujusmodi talia. Sicut autem ens praedicatur de omnibus praedicamentis, non autem similiter, sed primum de substantia, et per posterius de aliis praedicamentis, ita et quod quid est, simpliciter convenit substantiae « aliis autem alio modo, « idest secundum quid. Quod enim « aliquo modo » idest secundum quid aliis conveniat quid est, ex hoc patet, quod in singulis praedicamentis respondetur aliquid ad quaestionem factam per quid. Interrogamus enim de quali sive qualitate quid est sicut quid est albedo, et respondemus quod est color. Unde patet, quod qualitas est de numero eorum, in quibus est quod quid est. Non tamen simpliciter in qualitate est quid est qualitatis. Cum enim quaero quid est homo, et respondetur, animal; illud animal, quia est in genere substantiae, non solum dicit quid est homo, sed etiam absolute significat quid, id est substantiam. Sed cum quaeritur quid est albedo, et respondetur, color, licet significet quid est albedo, non tamen absolute significat quid, sed quale. Et ideo qualitas non habet quid simpliciter, sed secundum quid. Invenitur enim in qualitate quid hujusmodi. Ut cum dicimus quod color est quid albedinis. Et hoc quid, magis est substantiale quam substantia. Propter hoc enim quod omnia alia praedicamenta habent rationem entis a substantia, ideo modus entitatis substantiae, scilicet esse quid, participatur secundum quamdam similitudinem proportionis in omnibus aliis praedicamentis; ut dicamus, quod sicut animal est quid hominis, ita color albedinis, et numerus dualitatis; et ita dicimus qualitatem habere quid non simpliciter, sed hujus (1). Sicut aliqui dicunt logice de non ente loquentes, non ens est, non quia non ens sit simpliciter, sed quia non ens est non ens. Et simpliciter (2) qualitas non habet quid simpliciter, sed quid qualitatis.

Deinde cum dicit « oportet igitur »

Ostendit quomodo quodquid est et definitio praedicetur de eo quod invenitur in substantiis et accidentibus; et dicit, quod ex quo definitio et quodquid est invenitur aliquo modo in accidentibus et in substantia, oportet igitur intendere ad considerandum quomodo oportet « dicere, » idest praedicare definitionem circa singula; non tamen magis quam quomodo se habent; ut videlicet, non ea dicamus univoce praedicari, quorum non est una ratio in essendo. Quapropter id quod dictum est de definitione et quodquid est in substantia et accidentibus, est manifestum: scilicet quod quodquid erat esse primo et simpliciter inest substantiae, et consequenter aliis: non quidem ita quod in aliis sit simpliciter quodquid erat esse, sed « quodquid « erat esse huic vel illi, » scilicet quantitati vel

(1) *Lege* hujusmodi.
(2) *Lege* similiter.

qualitati. Manifestum est enim quod oportet definitionem et quodquid est, vel aequivoce praedicari in substantia et accidentibus, vel addentes et auferentes secundum magis et minus, sive secundum prius et posterius, ut ens dicitur de substantia et accidente. Et sicut dicimus, quod « non scibile est « scibile secundum quid, » idest per posterius, quia de non scibili hoc scire possumus quod non scitur; sic et de non ente hoc dicere possumus, quia non est. Non enim est rectum quod quodquid est et definitio dicatur de substantia et de accidentibus, neque aequivoce, neque simpliciter et eodem modo, idest univoce. Sed sicut medicabile dicitur de diversis particularibus per respectum ad unum et idem, non tamen significat unum et idem de omnibus de quibus dicitur. Nec etiam dicitur aequivoce. Dicitur enim corpus medicabile, quia est subjectum medicinae; et opus medicabile, quia exercetur a medicina, ut purgatio et vas medicinale, quia eo utitur medicina, ut clystere. Et sic patet quod non dicitur omnino aequivoce medicinale de his tribus, cum in aequivocis non habeatur respectus ad aliquod unum. Nec iterum univoce dicitur secundum unam rationem. Non enim est eadem ratio secundum quam dicitur medicina id quo utitur medicina, et quod facit medicinam. Sed dicitur analogice per respectum ad unum, scilicet ad medicinam. Et similiter quodquid est et definitio, non dicitur nec aequivoce nec univoce, de substantia et accidente, sed per respectum ad unum. Dicitur enim de accidente in respectu ad substantiam, ut dictum est. Et quia posuerat duas solutiones, subjungit quod nihil differt qualitercumque aliquis velit dicere de praemissa quaestione; sive dicatur quod accidentia non habent definitionem, sive quod habent, sed per posterius secundum quid. Quod tamen dicitur in prima solutione quod non habent definitionem accidentia, intelligitur per prius et simpliciter.

Deinde cum dicit « illud autem »

Probat secundo positam solutionem, dicens, illud palam esse quod definitio et quodquid erat esse, primo et simpliciter est substantiarum, cum etiam accidentia aliquo modo habeant definitionem et quodquid erat esse, non tamen primum. Et hoc sic patet. Non enim omnis oratio, qua nomen per rationem exponitur, idem est quod definitio; nec nomen expositum per quamcumque rationem, semper est definitum; sed alicui determinatae rationi competit quod sit definitio; illi scilicet quae significat unum. Si enim dicam quod Socrates est albus et musicus et crispus, ista ratio non significat unum, sed multa, nisi forte per accidens, et ideo talis ratio non est definitio. Non tamen sufficit quod sit unum in continuitate illud quod per rationem significatur, ad hoc quod sit definitio. Sic enim « Ilias, » idest poema de bello Troiano esset definitio, quia illud bellum in quadam continuitate temporis est per actum. Aut etiam non sufficit quod sit unum per colligationem; sicut haec ratio non esset definitio domus, si dicerem, quod domus est lapides et cementum et ligna. Sed tunc ratio significans unum erit definitio, si significet unum aliquod istorum modorum, quorum quoties unum per se dicitur. Unum enim dicitur multipliciter sicut et ens. Ens autem hoc quidem significat hoc aliquid, aliud quantitatem, aliud qualitatem, et sic de aliis. Et tamen per prius substantiam et consequenter alia. Ergo simpliciter unum per prius erit in substantia, et per posterius in aliis. Si igitur ad rationem definitionis pertinet quod significet unum, sequitur quod erit ratio albi hominis definitio, quia albus homo est quodammodo unum. Sed alio modo erit definitio ratio albi, et ratio substantiae; quia ratio substantiae erit definitio per prius, ratio albi per posterius, sicut unum per prius et posterius de utroque dicitur.

Deinde cum dicit « habet autem »

Removet quasdam dubitationes circa praedeterminata; et dividitur in duas, secundum duas dubitationes quam removet. Secunda, ibi, « Est « autem et alia dubitatio. » Praenotanda autem sunt duo ad evidentiam primae particulae. Quorum primum est, quod quidam dicebant nullam definitionem esse « ex additione, » id est quod in nulla definitione ponitur aliquid, quod sit extra essentiam definiti. Et videbantur pro se habere hoc, quod definitio significat essentiam rei. Unde illud quod est extra essentiam rei, non debet poni in ejus definitione, ut videtur. Secundum est, quod quaedam accidentia sunt simplicia, et quaedam copulata. Simplicia dicuntur, quae non habent subjectum determinatum, quod in eorum distinctione ponatur, sicut curvum et concavum et alia mathematica. Copulata autem dicuntur, quae habent determinatum subjectum, sine quo definiri non possunt. Est ergo dubitatio, si aliquis velit dicere quod ratio, quae est ex additione, non est definitio illorum accidentium quae sunt simplicia, sed copulatorum erit definitio. Videtur enim, quod nullius eorum possit esse definitio. Palam est ergo, quod si illa definiuntur, necesse est eorum definitionem ex additione facere, cum sine propriis subjectis definiri non possint. Sicut si accipiamus haec tria, idest nasus, et concavitas, et simitas: concavitas est simpliciter accidens, praecipue in comparatione ad nasum, cum non sit nasus de intellectu concavi. Simitas autem est accidens compositum, cum sit nasus de intellectu ejus. Et ita simitas erit quoddam dictum ex duobus, inquantum significat « hoc in hoc, » idest determinatum accidens in determinato subjecto, et nec concavitas nec simitas est passio nasi secundum accidens, sicut album inest Calliae et homini per accidens, inquantum Callias est albus, cui accidit hominem esse. Sed simum est passio nasi secundum se. Naso enim inquantum hujusmodi competit esse simum. Alia autem translatio loco ejus quod est concavum, habet aquilinum. Et est planior sensus; quia in definitione aquilini ponitur nasus, sicut in definitione simi. Sed sicut masculinum per se competit animali, et aequale quantitati et omnia alia, quaecumque secundum se dicuntur existere in aliquo, quia de omnibus est eadem ratio, et « hujusmodi sunt « in quibus, » idest in quorum rationibus existit nomen ejus « cujus est passio, » idest substantia, aut etiam ratio ejus. Semper enim in definitionibus potest poni ratio loco nominis: sicut si dicimus quod homo est animal rationale mortale, potest poni loco nominis animalis definitio, ut dicatur quod homo est substantia animata sensibilis rationalis mortalis. Similiter si dicam quod masculus est animal potens generare in alio, possum etiam dicere quod masculus est substantia animata sensibilis potens generare in aliquo alio. Et sic patet, quod non contingit separatim « ostendere, »

idest notificare aliquod praedictorum accidentium quae diximus copulata, sicut contingit notificare album sine hoc quod in ejus definitione sive ratione ponatur homo. Sed non contingit ita notificare femininum sine animali; quia oportet quod animal ponatur in definitione feminini sicut et in definitione masculini. Quare patet. quod non est alicujus praedictorum accidentium copulatorum quod quid erat esse et definitio vera, si nulla definitio est ex additione, sicut contingit in definitionibus substantiarum. Aut si est aliqua definitio eorum, cum non possint nisi ex additione definiri, aliter erit definitio eorum quam substantiarum, quemadmodum diximus in solutione secunda. Et sic in hac conclusione innuit solutionem dubitationis praemissae. Quod enim dicebatur, quod nulla definitio est ex additione, verum est de definitione prout invenitur in substantiis. Sic autem praedicta accidentia non habent definitionem, sed alio modo per posterius.

Deinde cum dicit « est autem »

Ponit secundam dubitationem: circa quam duo facit. Primo movet dubitationem. Secundo ponit solutionem, ibi, « Sed latet etc. » Dicit ergo primo, quod est alia dubitatio de praedictis. Aut enim est idem dicere nasus simus et nasus concavus, aut non. Si idem, sequetur, quod idem sit simum et concavum: quod patet esse falsum, cum alia sit definitio utriusque. Si autem non est idem dicere nasum simum et nasum concavum, propter hoc, quod simum non potest intelligi « sine re cujus » est per se passio, » idest sine naso, cum simum sit concavitas in naso, concavum vero potest dici sine naso; sequetur, si hoc quod dico simum plus habet quam concavum, quod hoc, scilicet quod est nasus, vel non possit dici nasus, vel si dicatur, erit bis idem dictum, ut dicamus, quod nasus simus est nasus concavus. Semper enim loco nominis potest poni definitio illius nominis. Unde, cum dicitur nasus simus, poterit removeri nomen simi, et addi naso definitio simi, quae est nasus concavus. Sic ergo videtur dicere, quod nasum simum, nihil aliud est quam dicere, nasum nasum concavum, quod est inconveniens. Propter quod inconveniens videtur dicere, quod in talibus accidentibus sit quodquideratesse. Quod si hoc non est verum, quod in eis non sit quodquideratesse, in infinitum fiet repetitio ejusdem nominis, semper posita nominis definitione pro nomine. Constat enim, quod cum dico, nasus concavus, loco concavi potest accipi simum, quia concavitas in naso non est nisi simitas, et loco simi iterum nasus concavus, et sic in infinitum. Palam est ita, ut videtur, quod solius substantiae est definitio. Si enim esset aliorum praedicamentorum, oporteret quod esset ex additione subjecti, sicut definitio aequalitatis et definitio imparis oporteret quod sumeretur ex definitione suorum subjectorum. Non enim definitio imparis est sine numero; nec definitio feminini, quod significat quamdam qualitatem animalis, est sine animali. Si ergo definitio aliquorum est ex additione, sequetur quod bis accidat idem dicere, sicut in praemissis est ostensum. Unde, si verum est quod hoc inconveniens sequatur, sequitur quod accidentia copulata non habent definitionem.

Deinde cum dicit « sed latet »

Solvit praemissam quaestionem; dicens, quod moventem praedictam quaestionem latet, quod rationes, non dicuntur « certe, » idest certitudinaliter, quasi ea quae dicuntur univoce, sed dicuntur secundum prius et posterius, ut supra dictum est. Si autem praedicta accidentia copulata habent terminos, id est rationes aliquas, oportet quod alio modo sint illi termini quam definitiones: aut quod definitio et quodquideratesse, quod significatur per definitionem, dicatur multipliciter. Quare « sic quidem, » id est simpliciter per prius, nullius erit definitio nisi substantiae, nec etiam quodquideratesse. « Sic autem, » idest secundum quid et posterius, erit etiam aliorum. Substantia enim quae habet quidditatem absolutam non dependet in sua quidditate ex alio, ita quod oporteat exteriorem essentiam in ejus definitione poni. Accidentia vero non habent esse nisi per hoc quod insunt subjecto: et ideo eorum quidditas est dependens a subjecto: et propter hoc oportet quod subjectum accidentis in definitione ponatur, quandoque quidem in recto, quandoque vero in obliquo. In recto quidem, quando accidens significatur ut accidens in concretione ad subjectum; ut cum dico, Simus est nasus concavus. Tunc enim nasus ponitur in definitione simi quasi genus, ad designandum quod accidentia non habent subsistentiam, nisi ex subjecto. Quando vero accidens significatur per modum substantiae in abstracto, tunc subjectum ponitur in definitione ejus in obliquo, ut differentia; sicut dicitur, simitas est concavitas nasi. Patet igitur quod cum dico, Nasum simum, non oportet loco simi accipere nasum concavum; quia nasus non ponitur in definitione simi, quasi sit de essentia ejus; sed quasi additum essentiae. Unde simum et concavum per essentiam idem sunt. Sed simum addit supra concavum, habitudinem ad determinatum subjectum: et sic determinato subjecto quod est nasus, nihil differt simus a concavo, nec oportet aliquid loco simi ponere nisi concavum: et sic non erit dicere loco ejus, nasus concavus, sed solum concavus. Ultimo concludit ex praedictis, quod palam est, quod definitio quae est ratio ejus quodquiderat esse, et ipsum quodquideratesse, solum est substantiarum, sicut prima solutio habebat. Vel est primo et simpliciter earum, et per posterius et secundum quid accidentium, ut in secunda solutione dicebatur.

LECTIO V.

In his quae per se dicuntur quod quid est idem esse, et inseparabile ab eo cujus est, in his vero quae secundum accidens aliquo modo idem esse ostenditur, non autem absolute.

ANTIQUA.

Utrum autem idem est aut alterum quod quid erat esse, et unumquodque, perscrutandum est. Est enim aliquod praeopere ad de substantia perscrutationem.

Singulum enim non aliud videtur esse a suimet substantia, et quod quid erat esse dicitur singuli substantia.

In dictis quidem itaque secundum accidens videbitur utique diversum esse, ut albus homo alterum et albo homini esse. Si enim idem homini esse et albo homini, idem enim homo et albus homo (ut dicunt), quare et albo homini et homini. Aut non necesse est quaecumque secundum accidens, esse eadem. Non enim simpliciter extremitates fiunt eaedem. Sed forsitan illud videtur accidere, extremitates fieri easdem secundum accidens, ut albo esse et musico Videtur autem non.

In dictis vero secundum se, semper necesse idem esse; ut si quae sunt substantiae, quibus alterae non sunt substantiae nec alterae naturae priores, quales dicunt ideas esse quidam. Si enim erit alterum ipsum bonum et quod bono esse, et animal, et quod animali esse, et ens, et quod enti, erunt aliquae substantiae et naturae et ideae praeter praedictas, et priores substantiae illis, si quod quid erat esse substantiae est.

Et siquidem absolutae abinvicem, harum quidem non scientia, haec autem non erunt entia Dicitur autem absolvi, si nec bono ipsi exsistit esse boni, nec huic esse bonum. Scientia enim cujuslibet per hoc quod quid erat esse illi, et in bono et in aliis similiter se habet. Quare si nec bono esse bonum, nec quod entis ens, nec quod uni unum. Similiter autem omnia sunt, aut nullum quod quid erat esse. Quare si nec quod enti ens, nec aliorum nullum. Amplius cui non inest bono esse, nec bonum.

Necesse igitur est unum, esse benignum, et benigno esse, et bono, et bonum esse, quaecumque non secundum aliud dicuntur, sed primo et secundum se. Etenim hoc sufficiens si exstiterit, quamquam non sint species. Magis autem forsan et si sint species Simulque palam, quia si sunt ideae quales quidam dicunt, non erit substantia subjectum. Has enim species esse est necesse, non de subjecto. Erunt enim secundum participationem. Ex his itaque rationibus patet unum et idem, non secundum accidens esse ipsum unumquodque, et quod quid erat esse. Et quod scire unumquodque horum, est quod quid erat esse scire. Quare secundum expositionem necesse est, unum esse aliquod ambo.

Secundum accidens vero dictum, ut musicum aut album, propter dupliciter significare, non est verum dicere, quia idem quod quid erat esse et ipsum. Etenim cui accidit album, et accidens. Quare est quidem ut idem, est autem ut non idem quod quid erat esse et ipsum. Nam homini et albo homini non idem, passioni autem idem.

Absurdum vero apparebit, et si quis unicuique nomen imposuerit ipsorum quod quid erat esse. Erit enim et praeter illud aliud ei quod quid erat esse, ut equo ipsi, quod quid erat esse equo alterum. Et quid prohibet nunc esse statim quod quid erat esse, siquidem substantia est quod quid erat esse? At vero non solum unum, sed est ratio eadem ipsorum, sicut palam est ex dictis. Non enim secundum accidens unum, quod uni esse et unum.

Amplius si aliud erit, in infinitum sunt, hoc quidem quod quid erat esse uni, illud vero unum. Quare et in illis erit eadem ratio. Quod quidem igitur in primis et secundum se dictis, unicuique esse, et unumquodque, idem et unum, palam.

Sophistici autem elenchi ad opinionem hanc palam quod eadem resolvuntur solutione. et si idem Socrates et Socrati esse. Nihil enim differt, neque ex quibus interrogabit utique aliquis, nec ex quibus solvens fuerit. Quomodo quidem igitur quod quid erat esse idem, et quomodo non idem unicuique, dictum est.

RECENS.

Utrum autem idem est, an aliud ipsum quid erat esse, et unumquodque, perscrutandum. Proderit etenim aliquid ad considerationem de substantia. Nam et unumquodque non videtur aliud esse a sua substantia; et ipsum quid erat esse, dicitur esse uniuscujusque substantia.

In iis igitur, quae secundum accidens dicuntur, videri possit aliud esse, utputa, albus homo aliud est, et album hominem esse. Si enim idem est, etiam hominem esse et album hominem idem: idem namque homo et albus homo, ut ajunt: quare et albus homo, et homo. An non necesse est quaecumque secundum accidens, eadem esse? non enim extrema [syllogismi] similiter eadem fiunt.

Sed fortassis illud videatur accidere, extrema eadem secundum accidens fieri: utputa, album esse, et musicum esse. Videtur autem minime.

In iis autem, quae per se dicuntur, semper necesse est eadem esse: ut si quae substantiae sunt, quibus diversae substantiae non sunt, nec aliae naturae priores; quales ajunt aliqui esse ideas. Si enim erit aliud ipsum bonum, et bonum esse; et animal et animal esse; et ens esse, et ipsum ens: erunt et aliae substantiae et naturae ac ideae praeter eas quae dicuntur: et illae priores substantiae, si ipsum quod quid erat esse, substantia est. Et si disjunctae ab se invicem, harum quidem non erit scientia, illae vero non erunt entia: dico autem disjuncta esse, si nec ipsi bono est esse bonum, nec huic existentia boni. Scientia namque cujusque haec est, si cognovimus quod quid erat illi esse.

Ac de bono et de ceteris similiter se habet. Unde si neque ipsi bono esse bonum, nec ipsi enti ens, nec ipsi uni unum. Similiter autem omnia sunt, aut nihil est quod quid erat esse: quare si nec ipsi enti ens, nec ceterorum alicui.

Item, cui non inest bonum esse, non bonum est: necesse est igitur, unum esse bonum, et bonum esse; et honestum, et honestum esse, quaecumque non per aliud dicuntur, sed prima et per se. Etenim hoc sufficiens est, si exsistit etiam si non sint species: fortassis autem magis, si species sint.

Simul autem patet etiam, si ideae sunt quales eas quidam ajunt, quod non erit subjectum substantia. Has enim substantias necesse quidem est esse, dici vero de subjecto non necesse: essent enim secundum participationem.

Ex his itaque rationibus, unum et idem est non secundum accidens ipsum unumquodque et quod quid erat esse: et quod scire unumquodque, hoc est, ipsum quid erat esse, scire: quare, secundum expositionem necesse est unum quiddam ambo esse.

Quod autem secundum accidens dicitur, ut musicum, aut album, propterea quod duplex significat, non est verum dicere quod idem sit quod quid erat esse, et ipsum. Etenim cui accidit album, etiam accidens. Quare quodam modo quidem est, quodam modo vero non est idem quod quid erat esse, et ipsum: homo namque, et albus homo, non est idem; passione vero, idem.

Absurdum autem appareat et si quis unicuique ipsorum quid erat esse, nomen imponat. Erit namque etiam praeter illud, aliud, velut ei quod quid erat esse, equum, aliud quod quid esse. At vero quid prohibet nunc quoque e vestigio esse quaedam quid erat esse, si substantia quidem est quod quid erat esse? Enimvero non solum unum, sed ratio etiam eorum eadem, ut ex dictis patet. Non enim secundum accidens unum est unum esse, et ipsum unum.

Item si aliud erit, in infinitum procedet. Etenim hoc quidem erit quid erat esse unius; illud vero ipsum unum: quare de illis quoque eadem ratio erit. Quod igitur de primis, et quae per se dicuntur, unumquodque esse, et unumquodque, idem et unum est, patet.

Sophisticae autem ad hanc positionem redargutiones, manifestum est, quod eadem solutione solvuntur: et si idem Socrates, et Socratem esse. Nihil enim differt, nec ex quibus aliquis interrogaverit, nec ex quibus solvens obtinuerit. Quo igitur modo idem cuique sit quod quid erat esse, et quomodo non idem, dictum est.

Postquam determinavit Philosophus quid est quodquideratesse, et quorum, consequenter inquirit quomodo se habeat quodquiderat esse ad id cujus est, utrum scilicet ut idem, vel ut diversum. Et circa hoc tria facit. Primo movet quaestionem. Secundo solvit eam, ibi, « Singulum enim aliud. » Tertio ostendit quod ex solutione praedicta, possunt solvi sophisticae rationes, quae circa haec fiunt, ibi, « Sophistici vero elenchi. » Dicit ergo primo, quod perscrutandum est utrum quodquideratesse cujuscumque, et unumquodque cujus est quodquiderat esse, sit idem aut diversum; sicut utrum quodquideratesse homini et homo sit idem aut diversum, et similiter de aliis. Hoc enim inquirere et manifestare, est aliquid « praeopere, » id est praenecessarium ad perscrutationem de substantia, quam intendimus facere in sequentibus. Intendit enim inquirere inferius, utrum universalia sint substantiae rerum, et utrum partes definitorum intrent in definitionem eorum; et ad hoc valet ista perscrutatio, quam nunc proponit.

Deinde cum dicit « singulum enim »

Solvit propositam quaestionem. Et circa hoc tria facit. Primo ponit quaestionis solutionem. Secundo probat eam, ibi, « In dictis vero secundum « se. » Tertio ostendit contrarium solutionis praedictae esse absurdum et impossibile, ibi, « Absur« dum vero apparebit. » Circa primum duo facit. Primo enim ostendit quid prima facie circa quaestionem propositam verum esse videatur. Secundo ostendit in quo ejus contrarium accidat, ibi, « In « dictis quidem itaque. » Dicit ergo primo, quod statim in primo aspectu hoc videtur esse dicendum, quod in omnibus rebus singulum non sit aliud a sui substantia. Hoc autem quod est quod quideratesse, est substantia ejus cujus est quodquideratesse. Unde videtur per hanc rationem in primo aspectu quod quodquideratesse sit idem, et non alterum ab unoquoque cujus est.

Deinde cum dicit « in dictis quidem »

Ostendit in quibus quod praemissum est non sit verum; dicens, quod quodquideratesse pro tanto videtur esse non aliud ab eo cujus est, quia est ejus substantia: itaque in illis, quae praedicantur secundum accidens, et non dicunt substantiam subjecti, videtur esse diversum quodquideratesse praedicati a subjecto. Alterum enim est id « quod « est esse albo homini, » idest quodquideratesse albi hominis, ab eo quod est albus homo. Quod sic videtur, quia cum dicitur, homo albus, supponitur homo; idem enim est homo, et homo albus, ut dicunt. Quod enim praedicatur de homine albo, non praedicatur de eo nisi quia praedicatur de homine. Accidens enim non est subjectum, nisi ratione substantiae. Unde secundum quod in albo intelligitur homo, homo et homo albus sunt idem; et pro tanto id quod erit esse albo homini, erit etiam esse homini. Si ergo quodquideratesse albi hominis, sit idem albo homini, erit etiam idem homini: sed non est idem homini, ergo quodquideratesse albi hominis non est idem albo homini. Et sic in his quae sunt secundum accidens, quodquideratesse alicujus non erit idem cum eo cujus est quodquideratesse. Quod autem quodquideratesse albi hominis non sit idem homini, patet, quia non est necesse, quod quaecumque dicuntur secundum accidens de aliquo subjecto, quod sint eadem illi: subjectum enim est quodammodo medium inter duo accidentia, quae praedicantur de ipso, inquantum illa duo accidentia non uniuntur nisi unitate subjecti, sicut album et musicum unitate hominis de quo praedicantur: est ergo homo ut medium, album autem et musicum sunt extremitates. Si autem album esset idem homini per essentiam, pari ratione musicum; et ita ista duo extrema album et musicum essent per essentiam idem; quia quaecumque uni et eidem sunt eadem, etiam sibiinvicem sunt eadem. Hoc autem est falsum, quod istae extremitates sint eaedem per essentiam: sed forsan hoc videtur esse verum, quod sint eaedem per accidens. Hoc autem certum est quod album et musicum sunt idem per accidens. Sed ex hoc posset aliquis opinari, quod sicut album et musicum sunt idem per accidens, ita etiam hoc, quod est esse albo, et « quod est esse musico, » idest quodquid est utriusque sit idem per accidens. Sed hoc non videtur esse verum. Album enim et musicum sunt idem per accidens ex hoc, quod utrumque est idem per accidens homini. Non autem quodquidest esse albi, nec hoc quodquidest musici, sunt idem cum eo quod est quodquidest esse hominis. Unde quodquidest esse albi, et quodquidest esse musici, non sunt idem per accidens, sed solum album et musicum.

Deinde cum dicit « in dictis vero »

Manifestat solutionem propositam. Et circa hoc duo facit. Primo manifestat eam quantum ad ea quae dicuntur per se. Secundo quantum ad ea quae dicuntur per accidens, ibi, « Secundum acci« dens vero dictum. » Circa primum duo facit. Primo manifestat propositam quaestionem quantum ad ea quae dicuntur per se. Secundo concludit conclusionem intentam, ibi, « Necesse igitur unum « esse. » Circa primum duo facit. Primo ostendit, quod in his, quae dicuntur per se, non est aliud quodquiderat esse, et id cujus est. Secundo quod non est separatum, ibi, « Et siquidem absolute. » Dicit ergo, quod in illis, quae dicuntur per se, semper necesse est idem esse quodquideratesse et id cujus est. Quod patet si ponantur aliquae substantiae abstractae ab istis sensibilibus, quibus non sunt aliquae substantiae abstractae nec aliquae naturae priores eis. Hujusmodi enim substantias Platonici dicunt esse ideas abstractas. Si enim quodquiderat esse est aliud ab eo, cujus est quodquiderat esse, cujuslibet autem substantiae est quodquideratesse, erit ergo aliquid aliud a qualibet substantia quodquiderat esse ejus; et ita etiam quodquideratesse substantiae idealis erit aliud ab ea: et ita « si ipsum bonum, » id est si idea boni, et quod est bono esse, idest quodquideratesse hujus ideae est alterum, et similiter ipsum animal, et quod est animali esse, et ipsum ens, et quod est enti esse, et ita in omnibus aliis ideis; sequetur quod sicut istae substantiae ideales ponuntur praeter substantias sensibiles, ita erunt aliae substantiae, et aliae naturae et ideae praeter ideas dictas a Platonicis, quae erunt quod quideratesse illarum idearum; et etiam illae aliae substantiae sunt priores ideis. Et hoc dico sequetur « si quodquiderat« esse, substantiae est, » idest si quaelibet substantia habet quodquideratesse, ut dictum est. Vel si hoc quodquideratesse pertinet ad substantiam rei: illud enim, a quo substantia rei dependet, est prius ea.

Deinde cum dicit « et si quidem »

Ostendit, quod hoc, quod est quod quid erat

esse non est separatum ab eo cujus est, dicens, « Et si quidem sint absolute ab invicem, » idest si quod quid erat esse et id cujus est, non solum sunt diversa, sed etiam sunt abinvicem separata, sequuntur duo inconvenientia: quorum primum est, quod harum rerum non sit scientia quarum quod quid est ab eis separatur. Secundum inconveniens est, quod haec eadem erunt non entia. Et exponit quod dixerat « absolute, » ut videlicet « nec ipsi bono, » idest ideae boni, quae ponitur secundum Platonicos « insit hoc quod est esse bono, » idest quod quid est esse boni. Nec iterum, scilicet huic bono, inest « esse bonum, » idest quidditas boni: quasi dicat absolutionem praedictam esse intelligendam secundum separationem quidditatis boni ab idea boni, et a particulari bono, quod dicitur per participationem ideae. Vel aliter. « Nec huic esse bonum, » idest nec hoc, scilicet quod quid erat esse, competit esse bonum, ut scilicet quod quid erat esse boni sit separatum a bono, et e converso. Et quod praedicta inconvenientia sequantur hac positione facta, patet: quia scientia uniuscujusque in hoc consistit, quod sciatur quod quid erat esse illius: et hoc similiter se habet et in bono et in omnibus aliis. Quare sequitur, quod si huic quod est « esse « bono, » idest quidditati boni, non inest bonum, nec etiam ei « quod est esse enti, » idest quidditati entis, inest ens, nec similiter ei quod est uni, inest unum; quia similiter aut omnia, aut nullum eorum sunt eadem cum suis quidditatibus. Si autem bonum propter separationem praedictam non inest ei, quod est esse bonum, ergo nec e contrario esse bonum inerit bono. Quare etiam nec quod est esse enti erit idem cum ente, nec aliquod aliorum habebit in se suum quod quid est. Et ita si unumquodque scitur per quod quid est, nulla res poterit sciri: quod fuit primum inconveniens. Iterum patet quod « sequitur secundum, » idest quod nihil erit ens, nec bonum, nec animal, nec aliquid hujusmodi; quia non poterit bonum esse illud, cui non inest hoc, quod « est bono esse, » idest quod quid est boni. Si igitur quod quid est boni est separatum a bono, et quod quid erat entis ab ente, sequetur quod ista, quae dicuntur bona et entia, non sunt bona, nec entia: quod fuit secundum inconveniens.

Deinde cum dicit « necesse igitur »

Concludit Philosophus conclusionem principaliter intentam; dicens, quod ex quo per diversitatem et separationem ejus quod quid erat esse a rebus, sequitur quod res nec sunt scitae, nec entes, quod est inconveniens. « Necesse est igitur esse unum « benignum, et hoc quod est benigno esse, » idest quod quid est boni. Et ponit haec duo, ut benignum pertineat ad bona particularia, quae Platonici dicebant bona per participationem, bonum autem ad ipsam ideam boni. Et similiter est de omnibus aliis, quae dicuntur per se et primo, et non per aliud sive per accidens, quia in illis est alia ratio, ut dictum est. Ad hoc enim quod res sint scitae, et quod sint entes, hoc est sufficiens, scilicet quod quid erat rei sit idem cum re « si « extiterit, » idest si fuerit verum, quamvis non sint species ideales, quas Platonici ponebant. Licet non propter aliud ponerent Platonici species, nisi ut per eas possit haberi scientia de istis sensibilibus, ut per earum participationem essent. Sed forsan magis est sufficiens ad praedictam positionem, quod quod quidest esse rei sit idem cum re quam ipsae species, etiam si verum sit quod sint species, quia species sunt separatae a rebus. Magis autem aliquid cognoscitur et habet esse per id quod est sibi conjunctum et idem, quam per id quod est ab eo separatum. Ex hoc autem Philosophus dat intelligere destructiones specierum. Si enim species non ponuntur nisi propter scientiam rerum, et esse earum, et ad hoc sufficit alia positio, etiam hoc non posito et eo posito magis quam hoc, sequitur quod vanum sit ponere species. Similiter ad idem ostendendum, scilicet quod non sunt species, palam est, quia si sunt ideae quales Platonici eas esse dicebant, sequetur quod id, quod est subjectum, scilicet quod haec res sensibilis non sit substantia. Ponebant enim Platonici, quod necesse est ideas esse substantias, et non esse de aliquo subjecto. Proprium enim est substantiae in subjecto non esse. Sed si ista subjecta, idest, si ista sensibilia sint substantiae, oportet quod sint secundum participationem illarum specierum; et ita illae species erunt de subjecto. Ex his itaque rationibus manifestum est, quod unum est et idem non secundum accidens, unumquodque et quod quid erat esse ejus. Et similiter in sciendo, idem est scire unumquodque, et scire quid est ejus. « Quare secundum « expositionem » prout unum esse dicuntur quae sunt unum in essendo et in sciendo, necesse est ambo, scilicet rem et quod quid erat esse ejus, esse unum aliquid.

Deinde cum dicit « secundum accidens »

Manifestat solutionem positam quantum ad ea, quae dicuntur secundum accidens; dicens, quod in his quae dicuntur secundum accidens non est verum dicere, quod sit idem quod quid erat esse, et ipsum cujus est quod quid erat esse. Et hoc propter duplex significare. Cum enim dicitur homo albus, ex parte subjecti potest aliquid attribui ei ratione subjecti, vel accidentis ratione. Si ergo diceremus, quod quid est albi hominis sit idem homini albo, duo possunt significari: scilicet quod sit idem homini, vel quod sit idem albo. Et hoc est quod dicit. Etenim potest significare subjectum « cui accidit album, et accidens. » Quare patet, quod quodammodo est idem quod quid est albi hominis cum homine albo, et quodammodo non idem homini, nec etiam albo homini respectu subjecti, sed tamen est idem « ipsi passioni, » idest albo. Idem enim est quod quid erat albo et album. Licet non possit dici quod sit idem cum homine albo, ne intelligatur esse idem cum subjecto.

Deinde cum dicit « absurdum vero »

Ostendit, quod contrarium dictae solutionis est absurdum. Quod quidem necessarium fuit propter hoc, quod superius probavit solutionem positam esse veram suppositis speciebus, quas postmodum destruxerat. Unde necessarium fuit, ut reiteraret probationem, probans ex parte ejus quod quid erat esse, quod supra probaverat ex parte specierum. Et circa hoc ponit duas rationes. Circa quarum primam dicit, quod dicere aliud esse quod quid erat esse rei, et rem ipsam, apparebit absurdum si quis unicuique eorum quod quid erat esse imposuerit nomen. Tunc enim eadem ratione, et ipsum, et quod quid erat esse erit aliud quod quid erat esse. Verbi gratia. Equus est quaedam res habens quod quid erat esse equo. Quod quidem si sit alia res ab equo, habeat haec res quoddam nomen, et vocetur A. A ergo, cum sit quaedam

res; habebit quod quid erat esse, alterum a se, sicut equus; et ita huic, quod est equo esse, erit aliud quod quid erat esse: quod patet esse absurdum. Procedit autem haec ratio eodem modo circa quod quid est, sicut prima ratio processerat circa ideas. Et si aliquis dicat quod quid est esse quidditatis equi, est ipsa substantia, quae est quidditas equi, quid prohibet statim a principio dicere, quod quaedam sunt suum quod quid erat esse? quasi dicat, nihil. Sed sciendum, quod non solum res et quod quid erat esse ejus sunt unum quocumque modo, sed etiam sunt unum secundum rationem, ut ex dictis potest esse manifestum. Non enim est unum secundum accidens unum et quod quid erat esse uni; sed est unum per se; et ita sunt secundum rationem unum.

Secundam rationem ponit ibi « amplius si »

Quae talis est. Si aliud est quod quid erat esse rei et res, hoc procedet in infinitum. Oportet enim dicere quod sint duae res, quarum altera sit unum, et altera quod quid erat esse uni. Et eadem ratione erit tertia res quae est quod quid erat esse ei, quod est quid esse unius; et sic in infinitum. Cum ergo non sit procedere in infinitum, palam est quod unum et idem est in his, quae dicuntur primo et per se, et non per accidens, unumquodque et id quod est unicuique esse.

Deinde cum dicit « sophistici autem »

Dicit palam esse quod eadem solutione qua soluta est prima quaestio, solvuntur sophistici elenchi, qui faciunt ad hanc positionem, ad ostendendum scilicet quod idem sunt quod quid erat esse rei et res. Ut cum quaerunt sophistae, si est idest Socrates et Socrati esse, et ostendunt, quod non, quia si idem est Socrates et Socrati esse, Socrates autem est albus, sequetur quod idem sit album et Socrati esse etc. Solutio patet ex praecedentibus. « Sic enim non differt, nec ex quibus interrogabit aliquis, nec ex quibus fuerit solvens, » idest non differt ex quibus procedat aliquis argumentando, nec quibus quaestionibus adaptet aliquis solutionem, dummodo sit eadem radix solutionis. Patet igitur ex dictis, quando quod quid erat esse uniuscujusque est idem cum unoquoque, et quando non. Est enim idem in his quae sunt per se, non in his quae sunt per accidens. Sciendum est etiam ad evidentiam eorum, quae dicta sunt, quod quod quid est esse est id quod definitio significat. Unde, cum definitio praedicetur de definito, oportet quod quid est esse de definito praedicari. Non igitur est quod quid est esse hominis humanitas quae de homine non praedicatur, sed animal rationale mortale. Humanitas enim non respondetur quaerenti quid est homo, sed animal rationale et mortale. Sed tamen humanitas accipitur ut principium formale ejus, quod est quod quid erat esse; sicut animalitas sumitur ut principium generis, et non genus; rationalitas ut principium differentiae, et non ut differentia. Humanitas autem pro tanto non est omnino idem cum homine, quia importat tantum principia essentialia hominis, et exclusionem omnium accidentium. Est enim humanitas, qua homo est homo: nullum autem accidentium hominis est, quo homo sit homo: unde omnia accidentia hominis excluduntur a significatione humanitatis. Hoc autem ipsum quod est homo, est quod habet principia essentialia, et cui possunt accidentia inesse. Unde, licet in significatione hominis non includantur accidentia ejus, tamen homo significat aliquid separatum ab accidentibus; et ideo homo significat ut totum, humanitas significat ut pars. Si autem est aliqua res, in qua non sit aliquod accidens, ibi necesse est, quod nihil differat abstractum a concreto. Quod maxime patet in Deo.

LECTIO VI.

Ad destruendum ideas positas propter generationem, praemittitur eorum quae fiunt, quaedam a natura, quaedam ab arte, non nulla a casu fieri, et omnia demum ab aliquo et aliquid fieri manifestatur.

ANTIQUA.

Eorum autem quae fiunt, haec quidem natura fiunt, haec autem arte, alia autem automato.

Omnia vero, quae fiunt, ab aliquo fiunt, et ex aliquo, et aliquid. Hoc autem dico secundum quamlibet categoriam. Aut enim hoc, aut quantum, aut quale, aut quando.

Et generationes naturales quidem hae sunt, quarum generatio ex natura est.

Hoc autem ex quo fit, quam dicimus materiam. Hoc autem a quo, eorum quae natura aliquid sunt. Hoc autem aliquid, ut homo, vel planta, aut aliud aliquid talium, quae maxime dicimus substantias esse

Omnia vero quae fiunt aut natura aut arte, habent materiam Possibile enim esse et non esse eorum quodlibet. Haec autem est quae in unoquoque materia.

Universaliter vero et ex quo natura, et secundum quod natura. Factum enim habet naturam, ut planta, aut animal. Et a quo, quae secundum speciem dicta natura, quae ejus-

RECENS.

Eorum autem quae fiunt, quaedam natura, quaedam arte, quaedam a casu fiunt. Omnia vero quae fiunt, et ab aliquo, et ex aliquo, ac aliquid fiunt. Aliquid vero dico, secundum quodque praedicamentum: aut enim hoc, aut quantum, aut quale, aut ubi.

Generationes vero naturales quidem hae eorum sunt, quorum generatio ex natura est. Ex quo autem fit, ea est quam materiam dicimus: a quo vero quippiam, eorum est quae natura aliquid sunt. Ipsum autem aliquid, homo, aut planta, aut quicquam aliud similium, quae maxime dicimus substantias esse.

Cuncta vero, quae aut natura, aut arte fiunt, habent materiam. Possibile enim est et esse et non esse, eorum unumquodque: hoc autem est cuique materia. Universaliter vero, et id ex quo natura, et illud per quod natura. Quod enim fit, habet naturam, ut planta, aut animal. Et a quo, natura, quae secundum speciem dicitur, qui ejusdem speciei

dem speciei. Haec autem in alio. Homo namque hominem generat. Sic quidem igitur fiunt, quae fiunt propter naturam.

Generationes vero aliae dicuntur factiones. Omnes autem factiones sunt aut ab arte, aut a potestate, aut a mente. Horum autem quaedam fiunt et a fortuna similiter ut in factis a natura. Quaedam et illi eadem, et ex spermate fiunt et sine spermate. De his quidem igitur posterius perscrutandum.

Ab arte vero fiunt, quorumcumque species est in anima. Speciem autem dico, quod quid erat esse cujuslibet, et substantiam primam. Etenim contrariorum modo quodam eadem species. Privationis enim substantia quae substantia est oppositi. ut sanitas infirmitatis. Illius enim absentia ostenditur infirmitas. Sanitas autem quae in anima, ratio est in scientia.

Fit itaque sanitas intelligente ita, quoniam hoc sanitas, necesse est, si sanitas erit, hoc existere, puta regularitatem. Sed si hoc, calorem Et ita semper intelligit, donec utique adducat in hoc quod ipse valet ultimum facere. Deinde jam ab hoc motus factio vocatur ad sanandum. Quare accidit modo quoddam ex sanitate sanitatem fieri, et domum ex domo sine materia materiam habentem. Medicinalis enim est et aedificatoria species sanitatis et domus. Dico autem substantiam sine materia quod quid erat esse.

Generationem vero et motuum haec quidem intelligentia vocatur, illa vero factio. Similiter autem et in aliis intermediis unumquodque fit. Dico autem si convalescit, oportet aequari. Quid igitur est adaequari hoc? Hoc autem erit si calefactum fuerit. Hoc vero quid est hoc? Existit autem hoc potestate, hoc autem jam in ipso. Faciens itaque, et unde inchoat motus sanandi, si quidem ab arte, species est quae in anima.

Si vero a casu, ab hoc quod quidem faciendi est principium facienti ab arte. Ut quod in mederi forsan a calefactione principium, hoc autem facit fricatione. Calor itaque in corpore, aut pars est sanitatis, aut sequitur eum aliquid tale, quod est pars sanitatis, aut per plura. Hoc autem ultimum faciens, et quod est ita, pars est sanitatis, ut domus lapides.

Quare sicut dicitur, impossibile factum esse si nihil praeexistit. Quod quidem igitur pars ex necessitate existit, palam. Materia namque pars. Inest enim et fit hoc. Sic igitur et eorum quae in ratione Utroque autem modo dicimus aereos circulos quid sunt, et materiam dicentes, quia aes, et speciem, quia figura talis. Et hoc est genus in quod primum ponitur. Aereus itaque circulus habet in ratione materiam.

Ex quo vero, ut materia fit, quaedam dicuntur quando fiunt non illud, sed illiusmodi, ut statua non lapis, sed lapides. Homo autem convalescens, non dicitur illud ex quo. Causa vero quia fit ex privatione et subjecto quod dicimus materiam: ut et homo. et laborans fit sanus. Magis tamen dicimus fieri ex privatione, ut ex laborante sanus quam ex homine. Propter quod laborans quidem qui sanus non dicitur, sed homo et homo sanus. Quorum vero privatio non manifesta et innominabilis, ut in aere figurae cujuslibet, aut in lateribus et lignis domus, ex his videtur fieri ut illic ex laborante. Propter quod, sicut nec ibi ex quo hoc, illud non dicitur: nec hic statua lignum, sed praedicatur lignea, non lignum, et aerea non aes, lapidea, sed non lapis, ut domus lateritia, sed non lateres. Quoniam neque quod ex ligno fit statua, aut ex lateribus domus, si quis valde inspexerit, non utique simpliciter dicet. Quia oportet permutationem fieri ex quo, sed non permanente. Propter hoc quidem igitur ita dicitur.

est: haec autem, in alio est: homo namque hominem generat. Sic igitur fiunt quae per naturam fiunt; ceterae vero generationes dicuntur effectiones. Omnes autem effectiones, sunt aut ab arte, aut a potestate, aut ab intellectu. Harum autem quaedam entia a casu fiunt, et a fortuna, perinde atque in iis quae a natura fiunt. Quaedam enim et illic, eadem et ex semine, et absque semine fiunt.

De his itaque postea considerandum est. Ab arte autem fiunt, quorum species in anima. Speciem autem dico, ipsum quid erat esse uniuscujusque, et primam substantiam. Etenim contrariorum quodammodo eadem species est. Privationis namque substantia est opposita substantia: ut sanitas [opposita substantia] aegritudinis. Illius enim absentia ostenditur aegritudo. Sanitas vero est ratio, quae in anima et in scientia est. Fit itaque sanum, ita intelligente: Quum hoc sanitas erit, necesse est, si sanitas sit, hoc fieri: utputa, aequalitatem: quodsi hoc, caliditatem. Et ita semper intelligit, donec redigat in illud, quod ipse potest ultimum facere. Sic jam motus, qui hinc fit, effectio appellatur, [motus] ad sanitatem.

Quare quodam modo ex sanitate sanitatem accidit fieri et domum ex domo, ex ea quae sine materia, eam quae habet materiam. Ars enim medendi et aedificandi, est species sanitatis et domus. Dico autem substantiam absque materia quod quid erat esse.

Generationum autem et motuum, haec quidem intellectio, haec vero effectio vocatur: quae quidem a principio et specie, intellectio; quae vero ab ultimo, ipsius intellectionis effectio. Similiter autem et in ceteris mediis unumquodque fit. Dico autem, utputa, si convalescet, oportet aequaliter temperari. Quid igitur est aequaliter temperari? Hoc. Id autem erit, si calefiet. Hoc autem quid est? Hoc Id autem potestate inest: hoc vero jam in ipso est. Faciens igitur, et unde convalescendi motus incipit, si ab arte, species est in anima: quodsi casu, ab eo quod est faciendi principium illi, qui ab arte facit: sic ut fortassis et in medendo principium a calefaciendo fit. Hoc autem facit fricatione. Calor itaque in corpore aut pars sanitatis est, aut sequitur eum [statim] aliquid tale, quod est pars sanitatis, aut per plura. Hoc autem faciens ultimum, et ipsum quodammodo pars est sanitatis et domus, ut lapides, et [alia] aliorum. Quare quemadmodum dicitur, impossibile est fieri, si nihil praeexsistat.

Quod sane pars ex necessitate exsistet, patet. Materia namque pars: nam inest haec, et fit Sed enim eorum etiam quae in ratione, [pars exsistet.] Utroque quidem modo dicimus aereos circulos quidnam sint, et materiam dicentes, quod aes, et speciem. quod talis figura: et hoc est genus, in quo primo ponitur: aeneus igitur circulus habet in ipsa ratione materiam. Ex quo vero, tamquam materia, fiunt aliqua, dicitur quum fit, non illud, sed ex illo: ut statua non lapis, sed ex lapide vel lapidea.

Homo autem convalescens, non dicitur illud ex quo. Causa vero est, quia fieri contingit ex privatione et subjecto, quod dicimus materiam: utputa, et homo et aegrotus fit sanus. Magis vero etiam dicitur ex privatione fieri, veluti ex aegroto magis, quam ex homine sanus Quare sanus aegrotus quidem non dicitur, sed homo, et homo sanus. Quorum vero privatio incerta et innominata est, ut in aere cujuscumque figurae, aut in lateribus et lignis domus, ex his videntur fieri, sicuti illic ex aegroto.

Quare sicut nec illic ex quo, hoc dicitur illud; nec hic, statua lignum: sed derivative dicitur lignea, non lignum; et aenea, et non aes; et lapidea, et non lapis; et domus lateritia, sed non lateres: quum neque ex ligno fieri statuam, aut ex lateribus domum, si quis accurate inspexerit, profecto simpliciter dicet: propterea quod oporteat fieri, mutato ex quo, sed non permanente. Propter hoc igitur sic dicitur.

Postquam Philosophus ostendit quid est quodquideratesse, et quorum est, et quod non est aliud ab eo cujus est, hic intendit ostendere, quod quidditates et formae existentes in istis sensibilibus non generantur ab aliquibus formis extra materiam existentibus, sed a formis quae sunt in materia. Et hic erit unus modorum, quo destruitur positio Platonis ponentis species separatas, quas ponebat esse necessarias ad hoc, quod per eas scientia de istis rebus sensibilibus haberetur, et ad hoc, quod eorum participatione res sensibiles existerent, et ad hoc, quod essent principia generationis rerum sensibilium. Ostendit autem jam in praecedenti capitulo, quod species separatae non sunt necessariae ad scientiam rerum sensibilium, nec ad esse earum; cum ad hoc sufficiat, quod quid est rei sensibilis in re sensibili existens, et idem ei. Unde restat ostendere, quod species separatae non sunt necessariae ad generationem sensibilium, quod intendit in hoc capitulo. Dividitur ergo in partes duas. In prima praemittit quaedam, quae sunt necessaria ad propositum ostendendum. In secunda ostendit propositum, ibi, « Quoniam vero ab aliquo fit quod « fit. » Circa primum duo facit. Primo proponit

quasdam divisiones circa rerum generationem. Secundo manifestat eas, ibi, « Et generationes autem « naturales. » Ponit autem duas divisiones: quarum prima accipitur penes ea quae generantur, et modum generationis. Secunda penes ea quae ad generationem requiruntur: et hanc ponit ibi, « Omnia « vero quae fiunt. » Dicit ergo primo, quod eorum quae fiunt, quaedam fiunt a natura, quaedam ab arte, et quaedam a casu « sive automato, » idest per se vano. Cujus divisionis ratio est, quia causa generationis, aut est causa per se, aut est causa per accidens. Si enim est causa per se: vel est principium motus in quo est, et sic est natura; vel est extra ipsum, et sic est ars. Natura enim est principium motus, in eo in quo est. Ars vero non est in artificiato quod fit per artem, sed in alio. Si vero est causa per accidens, sic est casus et fortuna. Fortuna quidem in his quae aguntur ab intellectu. Casus autem etiam in aliis. Utrumque vero « sub automato, » idest sub per se vano comprehenditur, quia vanum est quod est ordinatum ad finem, et non attingit illum. Et tam casus quam fortuna invenitur in his quae fiunt propter aliquid, cum accidit aliquid praeter id quod intendebatur ab aliqua causa per se determinata. Unde et per se dicitur, inquantum causam determinatam habet, et vanum, inquantum praeter intentionem accidit.

Deinde cum dicit « omnia vero »

Ponit secundam divisionem, quae sumitur penes ea, quae ad generationem requiruntur. Omnia enim quae fiunt, fiunt ab aliquo agente, et ex aliquo, sicut ex materia, et iterum fiunt aliquid, quod est terminus generationis. Et, quia supra dixerat quod hoc aliquid proprie est in substantiis, ideo hic docet generalius esse sumendum, ut per aliquid intelligatur quodlibet praedicamentum, in quo potest esse generatio simpliciter vel secundum quid, per se vel per accidens. Hoc enim quod dixit aliquid, vel significat « hoc, » idest substantiam, aut quantum, aut quale, aut quando, vel aliquod aliud praedicamentum. Et hujus divisionis ratio est, quia in omni generatione fit aliquid actu, quod prius erat in potentia. Nihil autem potest dici de potentia in actum procedere, nisi per aliquod ens actu, quod est agens, a quo fit generatio; potentia vero pertinet ad materiam, ex qua aliquid generatur; actus vero ad id quod generatur.

Deinde cum dicit « et generationes »

Manifestat quod haec tria inveniantur in tribus modis generationis. Et circa hoc duo facit. Primo manifestat propositum. Secundo inducit conclusionem principaliter intentam, ibi. « Quare sicut di- « citur. » Circa primum tria facit. Primo ostendit hoc in generatione naturali. Secundo et in generatione quae fit secundum artem, ibi, « Generatio- « nes vero aliae. » Tertio in generationibus quae fiunt a casu, ibi, « Si vero a casu. » Circa primum quatuor facit. Primo manifestat quae generationes sint naturales; dicens quod istae generationes sunt naturales, quarum principium est natura, non autem ars, aut aliquis intellectus, sicut cum generatur ignis, aut planta, aut animal ex virtute naturali rebus indita.

Deinde cum dicit « hoc autem »

Exemplificat in generationibus naturalibus tria praemissa; dicens, quod in generatione naturali, hoc quidem est, ex quo fit quod generatur, quod dicitur materia. Hoc autem a quo generatur aliquid eorum quae sunt secundum naturam, quod dicitur agens. Hoc vero est aliquid, scilicet quod generatur ut homo, aut planta, aut aliquid talium, quae maxime « dicimus substantias, » idest substantias particulares compositas, de quibus magis est manifestum quod sint substantiae, ut supra habitum est. Materia autem et forma, quae est principium actionis in agente, non sunt substantiae nisi inquantum sunt principia substantiae compositae. Inter autem haec tria, duo se habent ut generationis principia, scilicet materia et agens; tertium autem se habet ut generationis terminus, idest compositum quod generatur. Et quia natura est generationis principium, tam materia, quam forma, quae est principium generationis in agente, dicitur natura, ut patet secundo Physicorum. Compositum autem generatum, dicitur esse a natura vel secundum naturam.

Deinde cum dicit « omnia vero »

Probat quod unum trium, scilicet principium ex quo, inveniatur in omni generatione; non solum in naturali, sed etiam in artificiali (De aliis enim duobus est manifestum): dicens, quod omnia quae fiunt vel secundum naturam vel secundum artem, habent materiam ex qua fiunt. Omne enim quod generatur vel per artem vel per naturam, est possibile esse et non esse. Cum enim generatio sit de non esse in esse mutatio, oportet id quod generatur quandoque quidem esse, quandoque non esse: quod non esset nisi esset possibile esse et non esse. Hoc autem quod est in unoquoque in potentia ad esse et non esse, est materia. Est enim in potentia ad formas per quas res habent esse, et ad privationes per quas habent non esse, ut ex supra habitis patet. Relinquitur ergo, quod in omni generatione oportet esse materiam.

Deinde cum dicit « universaliter vero »

Ostendit quomodo praedicta tria se habent ad naturam; dicens, quod universaliter quodlibet praedictorum trium quodammodo est natura. Nam principium ex quo est generatio naturalis, scilicet materia, dicitur natura. Et propter hoc generationes simplicium corporum dicuntur naturales, licet principium activum generationis eorum sit extrinsecum; quod videtur esse contra rationem naturae, quia natura est principium intrinsecum, in qua est naturalis aptitudo ad talem formam; et ab hoc principio tales generationes dicuntur naturales. Et iterum illud secundum quod fit generatio, scilicet forma generati, dicitur esse natura, sicut planta, aut animal. Generatio enim naturalis est, quae est ad naturam, sicut dealbatio, quae est ad albedinem. Et iterum principium, a quo fit generatio, sicut ab agente, est natura dicta secundum speciem, quae scilicet est ejusdem speciei cum natura generati, sed tamen est in alio secundum numerum. Homo enim generat hominem; nec tamen genitum et generans sunt idem numero, sed specie tantum. Et propter hoc dicitur in secundo Physicorum quod forma et finis generationis incidunt in idem numero. Agens autem incidit cum eis in idem specie, sed non in idem numero. Materia vero neque in idem specie, neque in idem numero. Alia litera habet quod principium a quo, est secundum speciem dicta natura, aut conformis, quia videlicet non semper generans et genitum sunt ejusdem speciei; sed semper habent aliquam conformitatem, sicut cum equus generat mulum. Et ultimo concludit, quod illa, quae generantur per naturam, sic generantur sicut expositum est.

Deinde cum dicit « generationes vero »

Determinat de his quae generantur per artem: et circa hoc duo facit. Primo distinguit generationem quae est secundum artem ab aliis generationibus, quae sunt secundum naturam. Secundo ostendit quomodo fiat generatio ab arte, ibi, « Ab « arte vero fiunt. » Dicit ergo primo, quod generationes, quae sunt aliae a naturalibus, dicuntur factiones. Quamvis enim nomine factionis, quae in graeco dicitur praxis, possimus uti in rebus naturalibus, sicut cum dicimus quod calidum et ens actu, facit actu esse tale: magis tamen proprie utimur in his quae fiunt per intellectum, in quibus intellectus agentis habet dominium super illud quod facit, ut possit sic vel aliter facere: quod in rebus naturalibus non contingit; immo agunt aliquem effectum, determinato modo ab aliquo superiori praestito eis. Hujusmodi autem factiones vel fiunt ab arte, vel a potestate, vel a mente. Potestas autem hic videtur pro violentia sumi. Quaedam enim in his, quae non natura fiunt, constituuntur ex sola virtute agentis, in quibus non multum requiritur ars aliqua, vel aliquis ordinatus processus intellectus; quod maxime contingit in corporibus trahendis, vel projiciendis, aut expellendis. Cum autem ordo intellectus ad effectum requiritur, quandoque quidem hoc contingit per artem, quandoque vero per solum intellectum, habitu artis nondum perfecto. Sicut enim aliquis argumentatur per artem, aliquis vero sine arte, ut idiotae, ita etiam aliquod opus artis aliquis per artem, aliquis sine arte facere potest in hujusmodi per artem factibilibus. Harum autem generationum quae fiunt vel arte vel mente, quaedam fiunt a casu et a fortuna: quando scilicet aliquod agens per intellectum intendit finem aliquem per suam actionem, et provenit aliquis finis praeter intentionem agentis. Sicut cum aliquis intendit se confricare, et ex hoc sequitur sanitas, ut postea dicetur. Et hoc similiter contingit in artificialibus, sicut in factis a natura. Virtus enim, quae est in spermate, ut infra dicetur, assimilatur arti. Sicut enim ars per determinata media pervenit ad formam quam intendit, ita et virtus formativa, quae est in spermate. Sicut autem contingit effectum qui fit per artem etiam praeter intentionem artis aut intellectus fieri, et tunc dicitur a casu accidere, ita etiam et in illis, scilicet in rebus naturalibus, eadem fiunt et ex spermate. Quae quidem cum fiunt ex spermate, fiunt a natura; cum autem sine spermate, fiunt a casu. Et de his perscrutandum est posterius in hoc eodem capitulo.

Haec autem verba hic posita, duplicem habent dubitationem. Prima, quia cum cujuslibet rei naturalis sit determinatus modus generationis, non videntur esse eadem quae generantur ex spermate, et per putrefactionem. Quod Averrois in octavo Physicorum sentire videtur; dicens, quod non potest esse idem animal in specie quod generatur ex spermate, et quod generatur ex putrefactione. Avicenna autem e contrario sentit, quod omnia quae generantur ex semine, eadem specie possunt generari sine semine per putrefactionem, vel per aliquem modum commixtionis terrenae materiae. Sententia Aristotelis videtur esse media inter has duas opiniones, quod scilicet aliqua possunt et sine semine generari, et ex semine; non tamen omnia, ut infra dicet. Sicut nec in artificialibus omnia possunt fieri per artem et sine arte; sed quaedam fiunt per artem tantum, ut domus. Animalia enim perfecta videntur non posse generari nisi ex semine. Animalia vero imperfecta quae sunt vicina plantis, videntur posse generari et ex semine et sine semine. Sicut plantae producuntur aliquando sine semine per actionem solis in terra ad hoc bene disposita; et tamen plantae sic productae producunt semina, ex quibus plantae similes in specie generantur. Et hoc rationabiliter accidit. Quia quanto aliquid perfectius est, tanto plura ad ejus completionem requiruntur. Et propter hoc ad plantas et ad animalia imperfecta, sufficit ad agendum sola virtus caelestis. In animalibus vero perfectis requiritur cum virtute caelesti etiam virtus seminis. Unde dicitur in secundo Physicorum quod homo generat hominem et sol. Secunda dubitatio est, quia videntur animalia generata sine semine ex putrefactione, non fieri a casu, sed ex determinato agente, scilicet ex virtute caelesti, quae in generatione eorum supplet vicem virtutis generativae, quae est in semine: et hoc etiam vult Commentator in nono hujus. Sed sciendum est quod nihil prohibet aliquam generationem esse per se, cum refertur ad unam causam, quae tamen est per accidens et casualis, cum refertur in aliam causam. Sicut in ipso exemplo Philosophi patet. Cum enim sanitas ex confricatione sequitur praeter intentionem confricantis, ipsa quidem sanatio, si referatur ad naturam, quae est corporis regitiva, non est per accidens, sed per se intenta. Si vero referatur ad intellectum confricantis, erit per accidens et casualis. Similiter etiam generatio animalis ex putrefactione generati, si referatur ad causas particulares, hic inferius agentes, invenitur esse per accidens et casualis. Non enim calor, qui causat putredinem, intendit naturali appetitu generationem hujus vel illius animalis, quae ex putrefactione sequitur, sicut virtus, quae est in semine, intendit productionem talis speciei. Sed si referatur ad virtutem caelestem, quae est universalis regitiva virtus generationum et corruptionum in istis inferioribus, non est per accidens, sed per se intenta; quia de ejus intentione est, ut educantur in actu omnes formae quae sunt in potentia materiae. Et sic recte assimilavit hic Aristoteles ea quae fiunt ab arte, his quae fiunt a natura.

Deinde cum dicit « ab arte vero »

Ostendit modum generationis, quae est ab arte; et praecipue quantum ad principium effectivum. De principio enim materiali jam supra dixerat cum locutus fuerat de generatione naturali. Circa hoc autem duo facit. Primo ostendit quid sit principium activum in generatione quae est per artem. Secundo ostendit quomodo ab hoc principio generatio procedat, ibi, « fit itaque sanitas. » Dicit ergo primo, quod illa fiunt ab arte, quorum species factiva est in anima. Per speciem autem exponit quodquideratesse cujuslibet rei factae per artem, ut quodquideratesse domus, quando fit domus. « Et « hoc etiam nominat primam substantiam, » idest primam formam. Et hoc ideo, quia a forma quae est in anima nostra, procedit forma quae est in materia in artificialibus; in naturalibus autem e contrario. Haec autem forma quae est est in anima, differt a forma, quae est in materia. Nam contrariorum formae in materia sunt diversae et contrariae, in anima autem est quodammodo una species contrariorum. Et hoc ideo, quia formae in materia sunt propter esse rerum formatarum: formae autem

in anima sunt secundum modum cognoscibilem et intelligibilem. Esse autem unius contrarii tollitur per esse alterius; sed cognitio unius oppositi non tollitur per cognitionem alterius, sed magis juvatur. Unde formae oppositorum in anima non sunt oppositae. Quinimmo « substantia, » idest quodquideratesse privationis, est eadem cum substantia oppositi, sicut eadem est ratio in anima sanitatis et infirmitatis. Per absentiam enim sanitatis, cognoscitur infirmitas. Sanitas autem, quae est in anima, est quaedam ratio, per quam cognoscitur sanitas et infirmitas; et consistit « in scientia, » idest in cognitione utriusque.

Deinde cum dicit « fit itaque »

Ostendit quomodo ab hoc principio procedatur ad sanitatem. Et circa hoc duo facit. Primo ostendit quomodo sanitas quae est in anima, sit principium sanationis. Secundo quomodo diversimode accipitur principium in actione artis, ibi, « Generationum vero et motuum. » Dicit ergo quod, cum sanitas quae est in anima, sit principium sanitatis quae fit per artem, ita fit sanitas in materia aliquo intelligente quod sanitas est « hoc, » scilicet vel regularitas vel adaequatio calidi, frigidi, humidi et sicci. Et ideo necesse est, si sanitas debet contingere, quod hoc existat, scilicet regularitas vel aequalitas humorum. Et si regularitas vel aequalitas debeat esse, oportet quod sit calor, per quem humores reducantur ad aequalitatem; et ita semper procedendo a posteriori ad prius, intelliget illud quod est factivum caloris, et quod est factivum illius, donec reducatur ad aliquod ultimum, quod ipse statim posset facere, sicut hoc quod est dare talem potionem; et demum motus incipiens ab illo quod statim potest facere, nominatur factio ordinata ad sanandum. Patet ergo, quod sicut in naturalibus ex homine generatur homo, ita in artificialibus accidit quodammodo ex sanitate fieri sanitatem, et ex domo domum; scilicet ex ea quae est sine materia in anima existens, illa quae habet materiam. Ars enim medicinalis, quae est principium sanationis, nihil est aliud quam species sanitatis, quae est in anima; et ars aedificativa est species domus in anima. Et ista species sive substantia sine materia, est quam dixit supra quodquideratesse rei artificiatae.

Deinde cum dicit « generationem vero »

Ostendit quomodo diversimode accipitur principium in actionibus artis; et dicit quod in generationibus et motibus artificialibus est aliqua actio quae vocatur intelligentia, et aliqua quae vocatur factio. Ipsa enim excogitatio artificis vocatur intelligentia, quae incipit ab hoc principio, quae est species rei fiendae per artem. Et haec operatio protenditur, ut supra dictum est, usque ad illud quod est ultimum in intentione, et primum in opere. Et ideo illa actio quae incipit ab ultimo, ad quod intelligentia terminatur, vocatur factio, quae est motus jam in exteriorem materiam. Et sicut diximus de actione artis respectu formae, quae est ultimus finis generationis artificialis, similiter est de omnibus aliis intermediis. Sicut ad hoc quod convalescat, oportet quod adaequentur humores. Hoc igitur ipsum quod est adaequari, est unum de intermediis, quod est propinquissimum sanitati. Et sicut medicus ad hoc quod faceret sanitatem incipiebat a considerando quid est sanitas, ita ad hoc quod faciat adaequationem oportet quod sciat quid est adaequatio; videlicet quod adaequatio « est « hoc, » scilicet debita proportio humorum in respectu ad naturam humanam. « Hoc autem erit « si corpus fuerit calefactum; » quando scilicet quis infirmatur propter defectum caloris. Et iterum oportet quod sciat quod quid est hoc, scilicet calefieri: sicut si dicatur quod calefieri est immutari a medicina calida. Et « hoc, » scilicet dare medicinam calidam, existit statim in potestate medici, et est « jam in ipso, » idest potestate ejus, ut talem medicinam det. Sic igitur patet, quod principium faciens sanitatem, unde incipit motus ad sanandum, est species, quae est in anima, vel ipsius sanitatis, vel aliorum intermediorum, per quae acquiritur sanitas. Et hoc dico, si sanatio fiat ab arte. Si autem fiat alio modo, non erit principium sanitatis species quae est in anima; hoc enim est proprium in operationibus artis.

Deinde cum dicit « si vero »

Manifestat quomodo fiunt generationes casuales: et dicit, quod quando sanatio fit a casu, tunc principium sanitatis fit ab hoc, quod est principium faciendi sanitatem apud eum qui facit sanitatem secundum artem. Sed hoc est intelligendum de principio factionis, quod est ultimum in intelligendo, et primum in exequendo. Sicut in medicando principium sanitatis aliquando forsan fit a calefactione. Et hinc etiam incipit sanatio, quando aliquis a casu sanatur, quia calorem aliquis excitat confricatione praeter intentionem confricantis. Calor itaque in corpore excitatus per fricationem vel medicationem, aut est pars sanitatis, quasi intrans substantiam sanitatis, sicut cum ipsa alteratio calefactionis ad sanitatem sufficit; aut sequitur ad calorem aliquid quod est pars sanitatis. Sicut cum per calorem fit sanitas per hoc quod calor dissolvit aliquos humores compactos, quorum dissolutio est jam constituens sanitatem. Aut etiam hoc potest esse per plura media; sicut cum calor consumit humores superfluos impedientes meatus in corpore; quibus consumptis fit debitus motus spirituum ad aliquas determinatas partes corporis: et hoc ultimum est jam faciens sanitatem. « Et quod est ita, » scilicet quod est proximum sanitatis factivum « est « aliqua pars sanitatis, » idest intrans in constitutionem sanitatis: et similiter est in aliis artificialibus. Nam partes domus sunt lapides, quorum compositio jam est aliquid domus.

Deinde cum dicit « quare sicut »

Concludit conclusionem principaliter intentam: et circa hoc duo facit. Primo inducit conclusionem intentam. Secundo removet quamdam dubitationem, ibi, « Ex quo vero ut materia fit. » Dicit ergo primo, quod ex quo omne quod generatur, generatur ex materia, et iterum generatur a suo simili, impossibile est aliquid esse factum, nisi aliquid praeexistat, sicut dicitur communiter. Communis enim philosophorum naturalium sententia erat, quod ex nihilo nihil fit. Palam est autem, quod id quod praeexistit, oportet quod sit pars rei generatae. Constat enim, quod materia quae praeexistit est pars generati. Quod ex hoc probari potest: quia materia est in generato, et ipsa fit generatum dum in actum educitur. Nec solum pars quae est materia praeexistit; sed, sicut ex dictis patet, etiam praeexistit quae est in ratione, scilicet forma. Haec enim duo, scilicet materia et forma, sunt partes generati. Utroque enim modo possumus assignare

quid sint circuli aerei vel circuli multi, secundum aliam litteram, idest particulares et distincti; et dicentes materiam quae est aes, et « dicentes speciem, » idest formam, quae est talis figura. Et recte dicit multos circulos particulares. Nam circulus secundum speciem et formam est unus tantum. Multiplicatur autem et individuatur per materiam. Et haec, scilicet figura, est genus, in quod primo collocatur circulus aereus. Et ita patet ex dictis, quod circulus aereus in sua definitione habet materiam. Quod autem species geniti praeexistat, supra ostensum est in naturalibus et artificialibus generationibus.

Deinde cum dicit « ex quo vero »

Removet quamdam dubitationem. Illud enim ex quo aliquid fit ut ex materia, quandoque praedicatur non in abstracto, sed denominative. Quaedam enim dicuntur non esse « illud, » idest materia, « sed illiusmodi. » Sicut statua non dicitur lapis, sed lapidea. Sed homo convalescens « non dicitur « illud ex quo » idest non recipit praedicationem ejus ex quo fieri dicitur. Fit enim convalescens ex infirmo. Nec dicitur quod convalescens sit infirmus. Hujusmodi autem causa est, quia dupliciter dicitur aliquid fieri ex aliquo: scilicet ex privatione et ex subjecto quod dicitur materia: sicut dicitur quod homo fit sanus, et quod laborans fit sanus. Dicitur autem magis aliquid fieri ex privatione quam ex subjecto; sicut magis dicitur aliquis fieri sanus ex laborante, quam ex homine. Sed hoc fieri hoc, magis dicimus in subjecto quam in privatione. Magis enim dicimus proprie quod homo fit sanus, quam quod laborans. Et ideo ille qui est sanus, non dicitur laborans, sed magis dicitur homo; et e converso homo dicitur sanus. Sic ergo id quod fit, praedicatur de subjecto, non autem de privatione. Sed in quibusdam privatio est non manifesta et innominata; sicut privatio cujuscumque figurae in aere, non habet nomen, nec etiam privatio domus in lateribus et in lignis. Et ideo utimur materia, pro materia et privatione simul. Et propter hoc, sicut illic dicimus, quod sanus fit ex laborante, ita hic dicimus quod statua fit ex aere, et domus ex lapidibus et lignis. Et propter hoc etiam, sicut ibi id ex quo fit aliquid, sicut ex privatione, non praedicatur de subjecto, quia non dicimus quod sanus sit laborans, ita nec hic dicimus quod statua sit lignum; sed praedicatur abstractum in concreto, dicendo quod non est lignum, sed lignea, nec aes, sed aerea, nec lapis, sed lapidea. Et similiter domus non est lateres, sed lateritia. Quia si quis diligenter inspiciat, nec fit statua ex ligno, nec domus ex lateribus simpliciter loquendo, sed per aliquam permutationem. Fiunt enim ista ex istis sicut ex aliquo permutato, et non sicut eo permanente. Aes enim infiguratum non manet dum fit statua, nec lateres incompositi dum fit domus. Et propter hoc in praedictis « ita « dicitur, » idest talis fit praedicatio.

LECTIO VII.

Ex his quae praemissa sunt, ostendit formam non generari, sed compositum: hinc ideas non fore necessarias, velut generantia, seu ut exemplaria, arguit.

ANTIQUA.

Quoniam vero ab aliquo fit quod fit. (Hoc autem dico unde principium generationis est) et ex aliquo, fit autem non privatio hoc, sed materia (jam enim definitum est quando hoc dicimus). Et quod fit, hoc autem sphaera, aut circulus, aut quodcumque evenit aliorum: Quemadmodum nec subjectum facit aes, sic nec sphaeram, nisi secundum accidens: quia aenea sphaera est, et illam facit. Nam hoc aliquid facere, ex totaliter subjecto hoc facere est. Dico autem, quia aes rotundum facere, est non rotundum, aut sphaeram facere, sed alterum aliquid, aut speciem hanc in alio. Nam si facit, ex aliquo facit alio. Hoc enim subjiciebatur, ut facere aeream sphaeram. Hoc autem ita, quia ex hoc quod est aes, hoc facit quod est sphaera. Si igitur et hoc facit ipsum, palam quia similiter faciet, et ibunt generationes in infinitum. Palam ergo quod nec species fiat, nec quodcumque oportet vocare in sensibili formam. Nec ejus est generatio, nec quod quid erat esse huic. Hoc enim est, quod in alio fit, aut ab arte, aut a natura, aut a potestate.

Aeream vero sphaeram esse facit. Facit enim ex aere et sphaera. Nam in hoc hanc speciem facit, et est hoc sphaera aerea. Hoc autem sphaerae esse. Ejus vero quod est sphaerae esse, omnino si est generatio, ex aliquo aliquid erit. Oportebit enim divisibile esse semper quod fit, et esse hoc quidem hoc, et hoc hoc. Dico autem quod hoc quidem materiam, illud vero speciem. Si igitur est sphaera ex medio figura aequalis, hujus hoc quidem est in quo erit quod facit, hoc aute n in illo: hoc autem omne quod factum est, ut aerea sphaera. Palam igitur ex dictis, quia quod quidem,

RECENS.

Quum autem et ab aliquo fiat quod fit (hoc autem dico unde generationis principium est), et ex aliquo (sit autem hoc non privatio, sed materia: jam enim determinatum est quemadmodum hoc dicamus), et aliquid fit (hoc autem est aut sphaera, aut circulus, aut quodcumque ceterorum evenit), sicut neque subjectum facit ipsum aes, ita neque sphaeram, nisi secundum accidens; quia aenea sphaera, sphaera est: illam autem non facit.

Hoc aliquid enim facere, ex omnino subjecto, hoc facere est. Dico autem quod aes facere rotundum, non est ipsum rotundum aut sphaeram facere, sed aliquid aliud, utputa speciem hanc in alio. Si enim facit, ex aliquo alio profecto faciat: hoc enim supponebatur, ut puta facere aeneam sphaeram. Hoc autem ita, quia ex eo quod est aes, hoc facit quod est sphaera.

Si igitur et hoc ipsum facit, patet quod similiter faciet, et generationes in infinitum procedent. Manifestum igitur est quod etiam species non fit, aut quodcumque nominare oportet formam quae in sensibili; nec est ejus generatio, nec est haec ipsum quid erat esse. Hoc enim est quod in alio fit, aut ab arte, aut a natura, aut potentia: aeneam vero sphaeram esse facit. Facit namque ex aere et sphaera: in hoc enim hanc speciem facit, et hoc est sphaera aenea. Ejus vero quod est sphaeram esse, omnino si erit generatio, ex aliquo aliquid erit. Oportebit namque divisibile semper esse, quod fit; et esse, hoc quidem hoc, illud vero, hoc: dico autem quod hoc quidem materiam; illud vero, speciem. Si itaque sphaera est figura quae a medio aequalis est, hujus hoc qui-

ut species. aut ut substantia dicitur, non fit. Synodus (1) autem secundum hanc dicta, fit. Et quod in omni generato materia inest, et est hoc quidem hoc, et hoc hoc.

Utrum igitur est ne quaedam sphaera praeter has, aut domus praeter lateres, aut numquam facta est? Si sic, non erat hoc aliquid. Sed quia domus tale significat, hoc autem et terminatum non est, sed facit et generat ex hoc, tale hoc. Et quando generatum est, est hoc tale. Hoc autem est omne hoc. Callias autem et Socrates est quemadmodum sphaera aenea hoc. Homo vero et animal quemadmodum aenea totaliter. Manifestum ergo, quia specierum causa, sicut consueti sunt dicere quidam species, si sunt praeter singularia, ad generationes et substantias nihil utiles, neque erunt utique praeter hoc substantiae secundum se

In quibusdam vero, palam quia generans tale quidem est, quale generatum. Nec tamen idem nec unum numero, sed unum specie: ut in physicis. Homo namque hominem generat, nisi quid praeter naturam fiat, ut equus mulum. Et hoc quoque simile. Commune enim super equum et asinum non est nominatum proximum genus. Sunt autem ambo forsan velut mulus. Quare palam quia non oportet quasi exemplum, speciem probare. Maxime enim in his exquirerentur. Nam substantiae maxime hae. Sed sufficiens est generans facere, et speciei causam esse in materia. Omnis vero talis species in his carnibus et ossibus, Callias et Socrates. Et diversa quidem propter materiam (diversa namque) idem vero specie. Individua enim species.

(1) *Lege* synolos.

dem est. in quo erit quod facit; illud autem, in illo: totum vero. quod factum est, utputa ipsa aenea sphaera.

Manifestum igitur ex dictis est, quod illud quidem, quod ut species aut substantia dicitur, non fit; copulatio vero, quae secundum hanc dicitur, fit: et quod in omni, quod fit, materia inest: et est hoc quidem hoc, illud vero hoc.

Utrum igitur est aliqua sphaera praeter has [sensibiles,] an domus praeter lateres? an nec factum fuisset unquam, si ita esset, hoc quid? Sed [species] tale significat, hoc autem et terminatum non est: sed facit et generat [generans] ex hoc, tale: et quum generatum est, est hoc tale. Totum autem hoc, Callias, aut Socrates est, sicuti sphaera aenea haec; homo vero et animal, sicuti sphaera aenea universe.

Patet ergo quod specierum causae, quemadmodum quidam dicere solent species, si aliquae sunt praeter singularia, ad generationes et substantias nihil prosunt: nec fuerint propter haec, substantiae, secundum se.

In quibusdam etenim etiam manifestum est quod generans tale est, quale quod generatur: non tamen idem nec unum numero, sed unum specie, ut in naturalibus: homo namque hominem generat, nisi quid praeter naturam fiat, ut equus mulum. Atque haec similiter: quod enim est commune equo et asino, non est nominatum propinquissimum genus: fuerint autem ambo fortassis, uti mulus.

Quare patet quod non oportet tamquam exemplar speciem comparare (in his etenim maxime quaererentur: hac enim maxime substantiae sunt); sed generans sufficiens est ut faciat [generatum,] et causa sit speciei esse in materia: tota vero jam talis species, in his carnibus et ossibus, Callias, et Socrates: et diversa quidem propter materiam (diversa etenim), idem autem specie: indivisibilis namque species est.

Praemisit superius Philosophus quaedam de generationibus rerum, quasi necessaria ad suum propositum ostendendum; scilicet ad ostendendum, quod causae generationis rerum non sunt ponendae species separatae. Ex quibus duo sunt jam manifestata per praemissa: scilicet quod omnis generatio est ex aliqua materia, et unumquodque quod generatur, generatur a suo simili. Nunc autem intendit ostendere propositum ex his quae supra investigata sunt. Et dividitur in partes tres. In prima ostendit quid sit illud quod generatur. In secunda ostendit, quod causa generationis non est species separata, ibi, « Utrum igitur est quaedam. » In tertia determinat quaedam quae possent esse dubia circa praedeterminata, ibi, « Dubitabit autem aliquis. » Circa primum duo facit. Primo ostendit quod forma non generatur nisi per accidens. Secundo ostendit quod compositum generatur, ibi, « Aeream vero sphaeram. » Dicit ergo primo, quod ea quae sunt ostensa supra vera sunt. Quorum unum est, quod omne quod fit, fit ab aliquo, et hoc est agens vel generans, a quo est principium generationis. Et aliud est, quod omne quod generatur, generatur ex aliquo, ut intelligatur id ex quo est generatio, non privatio, sed materia. Dictum est enim superius, quod aliter fit aliquid ex materia, et aliter ex privatione. Et tertium est quod in omni generatione oportet esse aliquid quod fit. Et hoc est vel sphaera, vel circulus, vel quodcumque aliorum. Ex istis suppositis debet esse manifestum, quod sicut agens generando non facit materiam, vel subjectum generationis, quae est aes, ita etiam « non facit formam, » scilicet hoc ipsum quod est sphaera, nisi forte per accidens. Facit enim aeream sphaeram quod est compositum. Et quia aerea sphaera est sphaera, ideo per accidens facit sphaeram. Quod autem agens non faciat materiam, per se est manifestum, eo quod materia praeexistit factioni: unde non oportuit eum probare quod materia non fieret. Sed de formis poterat esse dubium, eo quod forma non invenitur nisi in termino actionis. Et ideo oportuit eum probare quod forma non fieret nisi per accidens. Et hoc ideo est, quia formae non proprie habent esse, sed magis sunt quibus aliqua habent esse. Unde si fieri est via in esse, illa tantum per se fiunt, quae per formas habent esse. Formae autem incipiunt esse, eo modo quo sunt in illis factis, quae per formas esse habent. Et quod forma non fiat, sic probat. Facere enim hoc aliquid, est facere hoc ex aliquo subjecto, quod est « totaliter, » idest universaliter in omni generatione. Facere enim hoc quod est aes rotundum, non est facere hoc ipsum « quod « est rotundum, » scilicet rotunditatem, aut hoc ipsum quod est facere « sphaeram, » scilicet formam sphaerae; sed est facere « aliquid alterum, » scilicet speciem, non qualitercumque « sed in alio, » scilicet in materia, quod est facere compositum. Quod sic patet. Si enim agens facit aliquid, oportet quod faciat ex aliquo alio sicut ex materia. Hoc « enim superius subjiciebatur, » scilicet quod omnis generatio ex materia fit, propter probationem superius inductam. Sicut agens dicitur facere sphaeram aeream. Et hoc ideo, quia facit hoc quod est sphaera aerea, ex hoc quod est aes. Si igitur etiam ipsam formam faciat, palam erit quod faciet eam similiter, scilicet ex aliqua materia. Et ita sicut sphaera aerea erit composita ex materia et forma, sic et forma sphaerae aereae erit composita ex materia et forma: et redibit eadem quaestio de forma formae, et sic in infinitum: et ita generationes procedent in infinitum, quia omne generatum habet materiam et formam. Palam igitur est quod non fit species rei generatae, nec aliquid aliud quodcumque fit, quod oporteat vocare formam in rebus sensibilibus, sicut ordo et compositio et figura quae in aliquibus tenent locum formae, maxime in artificialibus. Et quia generatio est ejus quod fit, palam est quod nec generatio est formae,

sed compositi. Nec iterum quodquid erat esse rei generatae, generatur, nisi per accidens. Sed forma et quodquid erat esse, « est quod fit in alio, » idest in materia, non per se. Et dico quod fit, vel ab arte, vel a natura « vel potestate, » idest a quocumque agente per violentiam. Dicit autem quod quid erat esse non fieri, quamvis sit idem rei factae. Supra enim ostensum est unamquamque rem esse idem cum suo quodquid erat esse. Sed tamen quodquid erat esse, est quod per se pertinet ad speciem. Unde ab eo excluduntur conditiones individuales, quae per accidens sunt species. Species autem et alia universalia non generantur nisi per accidens, singularibus generatis. Sciendum tamen quod licet in litera dicatur, quod forma sit in materia, non tamen proprie dicitur. Forma enim proprie non fit, sed compositum. Sicut etiam dicitur forma esse in materia, licet forma non sit, sed compositum per formam. Ita etiam proprius modus loquendi est, ut dicamus compositum generari ex materia in talem formam. Formae enim proprie non fiunt, sed educuntur de potentia materiae, inquantum materia quae est in potentia ad formam fit actu sub forma, quod est facere compositum.

Deinde cum dicit « aeream vero »

Ostendit, quod composita fiant, dicens, quod generans facit esse sphaeram aeneam. Facit enim eam ex aere quod est materia, sicut ex principio generationis, et ex sphaera, quae est formae et generationis terminus. Facit enim « hanc speciem, » idest figuram sphaerae « in hoc, » idest in hac materia, inquantum scilicet transmutat hoc aes in sphaeram: et hoc est sphaera aerea, scilicet forma sphaerae in aere. « Sed hoc, » scilicet figura sphaerae « est esse sphaerae, » idest quodquid est sphaerae. « Ejus autem quod est esse sphaerae, » idest ipsius quod quid est formae, non est omnino generatio; quia si esset ejus generatio, oporteret quod esset ex aliquo sicut ex materia. Omne enim quod fit oportet esse divisibile, ita scilicet quod ejus « hoc sit hoc, » idest una pars sit hoc, « et « hoc sit hoc, » idest alia pars sit hoc. Et hoc exponit, scilicet quod una pars ejus sit materia, et alia pars ejus sit species. Si igitur quid est sphaerae quantum ad ipsam formam est « quod sit fi- « gura aequalis ex medio, » idest quod sit quaedam figura solida a cujus medio ad extremitates omnes lineae ductae sint aequales, oportet « quod « hujus, » scilicet sphaerae aeneae « hoc quidem, » scilicet materia, sit in quo erat id quod, « facit « generans, » scilicet forma; et hoc sit in illo scilicet forma, « quae » scilicet est figura ex medio aequalis, « et hoc sit (1) omne, » idest totum « quod factum est, » scilicet aenea sphaera. Palam igitur est ex dictis, quod si omne quod fit oportet esse divisibile, quod id quod est ut species, aut quod est « ut substantia, » idest ut quodquid erat esse non fit. Sed « synodus (2), » idest compositum quod dicitur et denominatur a tali forma, vel quidditate vel quodquid est, fit. Et iterum manifestum est quod omni generato inest materia, et quod cujuslibet generati hoc est hoc, « et hoc est « hoc, » idest una pars est materia, et alia forma.

Deinde cum dicit « utrum igitur »

Ostendit quod ex quo formae non generantur sed composita, quod non oportet ponere species separatas esse causas generationis in istis inferioribus. Sciendum est autem, quod Platonici ponebant species esse causas generationis dupliciter. Uno modo per modum generantis, et alio modo per modum exemplaris. Primo ergo ostendit, quod species separatae non sunt causae generationis per modum generantis. Secundo, quod non per modum exemplaris, ibi, « In quibusdam vero palam. » Dicit ergo primo, quod considerandum est, utrum sit aliqua forma « universalis praeter hujusmodi « singularia, » scilicet quod sit quaedam sphaera a materia separata praeter has sphaeras quae sunt in materia. Aut etiam si aliqua domus universalis sine materia, praeter lapides, ex quibus constituitur ista domus particularis. Movet quaestionem in artificialibus propter naturalia, quorum species Plato separatas posuit a materia; ut intelligatur esse quaesitum, utrum sit homo universalis praeter carnes et ossa, ex quibus particulares homines constituuntur. Ad solutionem autem hujus quaestionis, hic primo praemittit, quod si sit aliqua substantia hoc modo facta, nullo modo erit hoc aliquid, sed significabit tantum quale quid, quod non est determinatum. Socrates enim significat hoc aliquid et determinatum; homo vero significat quale quid, quia significat formam communem et indeterminatam, quia significat absque determinatione hujus vel illius. Unde si sit homo praeter Socratem et Platonem et alios hujusmodi, non tamen erit hoc aliquid nec determinatum. Sed nos videmus quod in generationibus, semper illud quod facit et generat « ex hoc, » idest ex tali materia, est « tale hoc, » idest hoc determinatum, habens determinatam speciem. Oportet enim, sicut generatum est hoc aliquid, ita et generans esse hoc aliquid, cum generans sit simile genito, ut supra probatum est. Et quod genitum sit hoc aliquid, ex hoc patet: quia quod generatur est compositum. « Sed « hoc esse, » scilicet compositum, quando « est « hoc, » idest determinatum, est ut Callias, aut Socrates, sicut cum dicitur haec sphaera aenea. Sed homo et animal non significant hanc materiam ex qua est generatio, sicut nec sphaera aenea universaliter dicta. Si ergo compositum generatur, et non generatur nisi ex hac materia, per quam est hoc aliquid, oportet quod id quod generatur sit hoc aliquid. Et cum generatum sit simile generanti, oportet etiam, quod generans sit hoc aliquid. Et ita non fit species universalis, sine materia. Manifestum est ergo ex dictis, quod si sunt aliquae species praeter singularia, nihil sunt utiles ad generationes et substantias rerum, sicut consueti sunt quidam dicere « specierum causa, » idest ad hoc quod ponant species. Haec enim erat una causa, quare Platonici species ponebant, ut essent causa generationis in rebus. Si igitur species separatae non possunt esse causa generationis, manifestum erat, quod non erunt species quaedam substantiae secundum se existentes.

Sciendum est autem, quod omnes, qui non consideraverunt hoc, quod Philosophus supra ostendit, quod formae non fiunt, passi sunt difficultatem circa factionem formarum. Propter hac namque quidam coacti sunt dicere, omnes formas esse ex creatione. Nam ponebant formas fieri, et non poterant ponere quod fierent ex materia, cum materia non sit pars formae: unde sequebatur quod fierent ex nihilo, et per consequens quod crearentur. E contrario autem quidam

(1) *Al.* scilicet.
(2) *Lege* synolos.

posuerunt propter hanc difficultatem, formas praeexistere in materia actu, quod est ponere latitationem formarum; sicut posuit Anaxagoras. Sententia autem Aristotelis, qui ponit formas non fieri, sed compositum, utrumque excludit. Neque enim oportet dicere, quod formae sint causatae ab aliquo extrinseco agente, neque quod fuerint semper actu in materia, sed in potentia tantum. Et quod in generatione compositi sint eductae de potentia in actum.

Deinde cum dicit « in quibusdam »

Ostendit, quod species separatae non possunt esse causa generationis per modum exemplaris; dicens, quod licet in aliquibus sit dubium utrum generans sit simile generato, tamen in quibusdam palam est quod generans sit quoddam tale, quale est generatum; non quidem idem numero, sed idem specie, ut patet in naturalibus. Homo enim generat hominem, similiter equus equum, et unaquaeque res naturalis aliam similem in specie sibi, nisi accidat aliquid praeter naturam, sicut est cum equus generat mulum. Et dicitur ista generatio praeter naturam, quia est praeter intentionem naturae particularis. Virtus enim formativa, quae est in spermate maris, naturaliter est ordinata ut producat omnino simile ei, a quo sperma est decisum; sed de secundaria intentione est, quod quando perfecta similitudo induci non potest, inducatur qualiscumque potest similis. Et, quia in generatione muli sperma equi non potest inducere speciem equi in materia, propter hoc quod non est proportionata ad suscipiendum speciem equi, inducit speciem propinquam. Unde etiam in generatione muli est aliquo modo generans simile generato. Est enim aliquod proximum genus, quod non est nominatum, commune equo et asino. Et sub illo genere continetur etiam mulus. Unde secundum illud genus potest dici quod simile generat simile Ut si verbi gratia dicamus quod illud proximum genus sit jumentum, poterimus dicere, quod licet equus non generet equum, sed mulum, jumentum tamen generat jumentum. Patet igitur, quod omnia generata consequuntur speciei similitudinem ex virtute generantis. Quare palam est, quod non oportet ponere aliquam speciem separatam, quasi exemplar rebus generatis, ex cujus imagine res generatae speciei similitudinem consequantur, ut Platonici ponebant. Maxime enim hujusmodi exemplaria requirerentur in praedictis substantiis naturalibus, quae sunt maxime substantiae respectu artificialium. Sufficiens autem est in praedictis generans ad faciendum similitudinem speciei; et est sufficiens « ponere causam speciei in materia, » idest quod illud quod facit hoc generatum consequi talem speciem non sit species extra materiam, sed species in materia. « Omnis autem species, quae est in materia, » scilicet in his carnibus et in his ossibus, est aliquod singulare, ut Callias et Socrates. Et ista etiam species causans similitudinem speciei in generando est diversa a specie generati secundum numerum propter diversam materiam. Cujus diversitas est principium diversitatis individuorum in eadem specie. Diversa namque est materia, in qua est forma hominis generantis et hominis generati. Sed utraque forma est idem secundum speciem. Nam ipsa species est « individua, » idest non diversificatur in generante et generato. Relinquitur ergo, quod non oportet ponere aliquam speciem praeter singularia, quae sit causa speciei in generatis, ut Platonici ponebant.

LECTIO VIII.

Cur in his, quae secundum artem contingunt, quaedam ab arte et natura fiant, quaedam vero ab arte tantum, exponitur. Formam deinde non solum substantialem non generari, sed neque accidentalem, sed compositum, manifestatur.

ANTIQUA.

Dubitabit autem aliquis quare alia fiunt arte et casu, ut sanitas, alia non, ut domus.

Causa vero est, quia horum quidem est materia incipiens generationis in facere et fieri aliquid eorum quae ab arte, in qua existit aliqua rei pars Haec quidem talis est, qualis moveri ab ea, illa vero non. Et hujus haec quidem sic potens, haec autem impotens. Multa namque possunt ab ipsis moveri sed non sic, puta saltare. Quorum igitur talis est materia, ut lapides, impossibile sic moveri nisi ab alio. Sic tamen et utique ignis. Propter hoc haec quidem non erunt sine habente artem; haec autem erunt. Ab his enim movebuntur non habentibus artem, aut ex parte.

Palam vero ex dictis, quia modo quodam omnia fiunt ex univoco, quemadmodum naturalia, aut ex parte univoco, ut domus ex domo, aut ab intellectu. Ars enim species. Aut ex parte, aut ex habente aliquam partem, nisi secundum accidens fiat.

Causa namque faciendi prima secundum se pars. Calor enim in motu calorem in corpore facit. Is vero est aut sanitas, aut pars, aut sequitur eum pars aliqua sanitatis, aut

RECENS.

Dubitaverit autem aliquis, cur quaedam et arte et casu fiant, ut sanitas; quaedam autem minime, ut domus. Causa vero est, quod horum quidem materia, quae principium generationis est, quum faciamus aut fiat aliquid eorum quae ab arte sunt, in qua est aliqua pars rei, quaedam talis, ut a se ipsa moveatur, quaedam non: et hujus, quaedam sic possibilis est, quaedam impossibilis: multa namque possibilia quidem a se ipsis moveri, sed non sic, utputa saltare. Quorumcumque itaque talis materia est, ut lapides, impossibile est sic moveri, nisi ab alio; sic tamen sane. Ita et ignis.

Propterea quaedam non erunt absque eo qui habet artem, quaedam erunt. Ab iis enim movebuntur, quae non habent quidem artem, moveri vero possunt ipsamet, aut ab aliis non habentibus artem, aut ex parte.

Manifestum est autem ex iis quae dicta sunt, et quod quodam modo omnia fiunt ex univoco, quemadmodum quae natura sunt, aut ex parte univoca, ut domus ex domo, aut ab intellectu (ars enim idea est), aut ex parte, aut habente aliquam partem, si non secundum accidens fiat. Causa enim faciendi prima secundum se, pars rei.

Calor enim in motu, calorem in corpore facit. Hic vero aut sanitas est, aut pars, aut sequitur eum aliqua sanitatis

sanitas ipsa. Propter quod dicitur facere, quia illud facit sanitatem, cui consequitur et accidit calor. Quare quemadmodum in syllogismis, omnium principium est substantia; nam ex quod quid est, syllogismi sunt, et hic generationes.

Similiter itaque his, et quae sunt natura constituta, se habent. Nam sperma facit sicut quae ab arte. Habet enim potestate speciem, et a quo sperma est, aliqualiter univocum. Non enim omnia oportet quaerere ut ex homine homo. Etenim femina ex viro. Unde mulus non ex mulo, sed si non orbatio fuerit. Quaecumque autem a casu, sicut ibi fit, quorumcumque materia potest a seipso moveri hoc motu, quo sperma movet. Quorumcumque vero non, ea impossibilia sunt fieri aliter quam ex ipsis.

Non solum autem de substantia ostendit ratio non fieri speciem, sed de omnibus similiter primis communis ratio, ut quantitate et qualitate, et aliis categoriis. Fit enim velut aerea sphaera, sed non sphaera, nec aes, sed in aere, si fit. Semper enim oportet praeexistere materiam et speciem, et in quid, et in quantitate, et aliis similiter categoriis. Non enim fit quale, sed quale lignum; nec quantum, sed quantum lignum, aut animal.

Sed proprium substantiae ex his accipere est, quia necesse praeexistere semper alteram substantiam actu existentem, quae facit, ut animal, si fit animal. Quale vero et quantum, non necessarium, nisi potestate solum.

pars, aut ipsa sanitas. Quare et dicitur facere, quia illud efficit, quod sequitur et cui accidit calori, sanitatem. Quare, sicut in syllogismis, omnium principium substantia est: ex ipso enim quid est, syllogismi sunt, hic autem generationes.

Similiter se habent et quae natura constituta sunt. Semen namque facit, sicut ea quae ab arte sunt. Habet etenim potestate speciem, et a quo semen est, quodammodo univocum: (non enim omnia ita oportet quaerere, sicuti ex homine homo; etenim mulier ex viro; unde mulus non ex mulo); sed si mutilatum non fuerit.

Quaecumque vero casu fiunt, fiunt ut illic, quorum quidem materia potest et a se ipsa moveri eo motu, quo semen movet: quorum autem non, haec impossibilia sunt aliter fieri, quam ex ipsis [facientibus].

Non autem de substantia solum ostendit ratio non fieri speciem, sed de omnibus primis similiter communis ratio est, utputa quantitate, qualitate, et ceteris praedicamentis. Fit enim, utputa aenea sphaera, sed non sphaera, nec aes: et in aere fit: semper namque oportet praeexistere materiam, et speciem. Ita et de quid est, et de qualitate, et quantitate, et ceteris praedicamentis similiter. Non enim fit qualitas, sed quale lignum; nec quantitas, sed quantum lignum, aut animal.

Ceterum ex his proprium substantiae accipere est, quod necesse est praeexsistere semper aliam substantiam actu existentem, quae facit, utputa animal, si animal fit: quale vero, aut quantum, non est necesse, nisi potentia solum.

Postquam ostendit Philosophus, quod species separatae non sunt causa generationis in istis inferioribus, hic manifestat quaedam, quae possent esse dubia circa praedeterminata. Et dividitur in partes tres, secundum quod tria dubia sunt quae manifestare intendit. Secunda pars incipit ibi, « Palam vero ex dictis. » Tertia ibi, « Non solum « autem de substantia. » Circa primum duo facit. Primo ponit dubitationem. Secundo solvit eam, ibi, « Causa vero etc. » Oritur autem prima dubitatio ex eo quod supra dixerat, quod, quando principium sanitatis est species, quae est in anima, tunc sanitas fit ab arte. Quando vero sanitas non est ab hoc principio, sed a calefactione tantum, tunc fit sanitas a casu, sicut cum accidit sanitas ex confricatione. Hoc autem non potest accidere in omnibus quae fiunt ab arte. Domus enim nunquam fit ab aliquo principio, nisi a specie domus in anima; et sic semper fit ab arte, et non a casu. Et ideo est dubitatio, quare quaedam fiunt quandoque quidem ab arte, quandoque quidem a casu, ut sanitas; quaedam vero non, sed fiunt tantum ab arte, et nunquam a casu, ut domus.

Deinde cum dicit « causa vero »

Solvit quaestionem; et dicit causam praedictae differentiae in artificialibus hanc esse, quia materia, a qua incipit generatio, secundum quam contingit facere et fieri aliquid eorum, quae sunt ab arte, talis est, in qua existit aliqua pars rei. Oportet namque in materia qualibet esse aptitudinem ad formam. Non enim quodlibet artificiatum potest fieri ex qualibet materia, sed ex determinata. Sicut serra non fit ex lana, sed ex ferro. Ipsa ergo aptitudo ad formam artificiati, quae est in materia, jam est aliqua pars artificiati, quae est in materia; quia sine aptitudine artificiatum esse non potest. Sicut serra non potest esse sine duritie, per quam ferrum est ordinatum ad formam serrae. Sed haec pars dupliciter invenitur in materia. Quandoque quidem ita, quod per eam materia potest moveri a seipsa per partem formae in ea existentem. Quandoque vero non. Sicut in corpore humano, quod est materia sanationis, inest virtus activa, per quam corpus potest sanare seipsum. In lapidibus autem et lignis non est aliqua virtus activa, per quam possit moveri materia ad formam domus. Et si quidem materia sic possit moveri per partem formae, quam in se habet, ad formam, hoc contingit dupliciter. Quia quandoque potest sic moveri per principium intrinsecum, quod est pars praedicta, sicut moveretur per artem, ut accidit in sanatione; nam natura humani corporis eodem modo agit ad sanitatem sicut et ars. Quandoque vero non potest moveri materia per principium intrinsecum eodem modo sicut movetur ab arte, licet aliquo modo per ipsum moveri possit. Multa enim sunt, quae possunt a seipsis moveri, sed non sic sicut moventur ab arte, ut patet in saltatione. Homines enim non habentes artem saltandi possunt quidem movere seipsos, sed non illo modo, sicut movent se qui habent artem praedictam. Illa igitur artificialia, quae habent talem naturam, sicut lapides sunt materia domus, non possunt a seipsis moveri: impossibile est enim moveri ea nisi ab alio. Et hoc non solum est in artificialibus sed etiam in naturalibus. Sic enim et materia ignis non potest moveri ad formam ignis nisi ab alio. Et inde est, quod forma ignis non generatur nisi ab alio. Et propter hoc quaedam artificialia non possunt fieri sine habente artem, quae scilicet in sua materia vel non habent aliquod principium motivum ad formam, vel non sic motivum sicut ars movet. Quae vero ab aliquo extrinseco principio moveri possunt non habente artem, possunt esse et fieri etiam sine habente artem. Movebuntur enim eorum materiae ab his quae non habent artem. Quod quidem ostendit dupliciter. Uno modo inquantum possunt moveri ab aliquibus aliis extrinsecis principiis non habentibus artem; sicut arborem plantare potest etiam qui non habet artem plantandi. Alio modo quando « materia mo« vetur ex parte, » idest ab aliquo principio intrinseco, quod est aliqua pars formae. Sicut cum corpus humanum sanatur ab aliquo principio intrinseco, quod est aliqua pars formae.

Sciendum est autem, quod occasione horum verborum, quae hic dicuntur, quidam ponunt, quod in omni generatione naturali est aliquod principium acti-

vum in materia, quod quidem est forma in potentia praeexistens in materia, quae est quaedam inchoatio formae. Unde haec formae pars dicitur. Quod quidem adstruere nituntur: Primo ex hoc quod hic dicitur. Videtur enim hic Aristoteles dicere quod illa, in quorum materia non est principium activum, fiunt tantum ab arte. Oportet igitur, quod in materia illorum, quae fiunt a natura, insit aliquod principium activum. Secundo ex hoc, quod omnis motus, cujus principium non est in eo quod movetur, sed extra, est motus violentus, et non naturalis. Si igitur in his, quae generantur per naturam, non esset aliquod principium generationis activum in materia, tunc eorum generationes non essent naturales, sed violentae; aut non esset aliqua differentia inter generationem artificialem et naturalem. Et si objiciatur contra eos, quod tunc ea, quae generantur naturaliter, non indigent extrinseco generante, si eorum generatio est a principio intrinseco: Respondent quod sicut principium intrinsecum non est forma completa, sed quaedam inchoatio formae; ita etiam non est perfectum principium activum, ut per se possit agere ad generationem; sed habet aliquid de virtute activa ut cooperetur exteriori agenti. Nisi enim aliquid conferret mobile exteriori agenti, esset motus violentus: violentum enim est, cujus principium est extra, nil conferente vim passo, ut in primo Ethicorum dicitur. Haec autem opinio videtur propinqua ponentibus latitationem formarum. Cum enim nihil agat nisi secundum quod est in actu: si partes vel inchoationes formarum quae sunt in materia, habent aliquam virtutem activam, sequitur quod sint aliquo modo actu, quod est ponere latitationem formarum. Et praeterea, cum esse sit ante agere, non potest intelligi forma prius habere agere, quam sit in actu. Et ideo dicendum est, quod sicut sola viventia inveniuntur se movere secundum locum, alia vero moventur a principio extrinseco, vel removente prohibens, ut dicitur 8 Physicorum, ita secundum alios motus, sola inveniuntur movere seipsa. Et hoc ideo quia inveniuntur habere diversas partes, quarum una potest esse movens et alia mota; quod oportet esse in omni movente seipsum, ut probatur in octavo Physicorum. Sic igitur invenimus in generatione viventium esse principium activum intrinsecum quod est virtus formativa in semine. Et sicut est potentia augmentativa movens in motu augmenti et decrementi; ita est et in motu alterationis, quae est sanatio, principium movens intra. Nam cum cor non sit susceptivum infirmitatis, virtus naturalis, quae est in corde sano, totum corpus ad sanitatem alterat. De tali igitur materia habente in se principium activum loquitur hic Philosophus, et non de rebus inanimatis. Quod ex hoc patet, quia materiam ignis comparat materiae domus in hoc, quod utraque movetur ad formam a principio extrinseco. Non tamen sequitur quod generatio inanimatorum corporum non sit naturalis. Non enim oportet ad motum naturalem, quod semper principium motus, quod est in mobili, sit principium activum et formale; sed quandoque est passivum et materiale. Unde et natura in secundo Physicorum distinguitur per materiam et formam. Et ab hoc principio dicitur naturalis generatio simplicium corporum, ut dicit Commentator in secundo Physicorum. Differentia tamen est inter materiam naturalium et artificialium: quia in materia rerum naturalium est aptitudo naturalis ad formam, et potest reduci in actum per agens naturale; non autem hoc contingit in materia artificialium.

Deinde cum dicit « palam vero »

Manifestat secundum quod poterat esse dubium ex praedictis. Dixerat enim, superius, quod omne quod generatur, generatur a simili secundum speciem. Hoc autem non eodem modo se habet in omnibus: et ideo hic manifestare intendit, quomodo hoc diversimode in diversis inveniatur. Et circa hoc duo facit. Primo distinguit diversos modos quibus generatum est simile generanti. Secundo manifestat eos, ibi, « Causa namque faciendi. » Sciendum est autem circa primum: quod omne quod generatur ab aliquo, aut generatur per se aut generatur ab eo per accidens. Quod autem generatur ab aliquo per accidens, non generatur ab eo secundum quod hujusmodi. Unde non oportet in generante esse similitudinem generati. Sicut inventio thesauri non habet similitudinem aliquam in eo, qui fodiens ad plantandum invenit thesaurum per accidens. Sed generans per se, generat tale secundum quod hujusmodi. Unde oportet quod in generante per se, sit aliqualiter similitudo generati. Sed hoc contingit tripliciter. Uno modo quando forma generati praecedit in generante secundum eumdem modum essendi, et simili materia. Sicut cum ignis generat ignem, vel homo generat hominem. Et haec est generatio totaliter univoca. Alio modo quando forma generati praecedit in generante, non quidem secundum eumdem modum essendi, nec in substantia ejusdem rationis; sicut forma domus praecedit in artifice, non secundum esse materiale, sed secundum esse immateriale, quod habet in mente artificis, non in lapidibus et lignis. Et haec generatio est partim ex univoco quantum ad formam, partim ex aequivoco quantum ad esse formae in subjecto. Tertio modo quando ipsa tota forma generati non praecedit in generante, sed aliqua pars ejus, aut aliqua pars partis; sicuti in medicina calida praecedit calor qui est pars sanitatis, aut aliquid ducens ad partem sanitatis. Et haec generatio nullo modo est univoca. Et ideo dicit, « Palam ex dictis est quod aut fiunt omnia « quodammodo ex totaliter univoco, sicut naturalia, » ut ignis ab igne, et homo ab homine. Aut ex eo quod est « ex parte » univocum, quantum ad formam, et ex parte aequivocum quantum ad esse formae in subjecto; sicut domus fit ex domo quae est ars in artifice « aut ab intel« lectu » sive artis habitu. Ipsa enim ars aedificativa est species domus. Aut tertio modo fiunt aliqua ex parte formae praeexistentis in generante, sive ex ipso generante, habente partem praedictam. Potest enim dici quod generatio fit vel ex forma, sive parte formae, vel ex habente formam, vel partem formae. Sed ex habente quidem sicut ex generante; ex forma sive parte formae, sicut ex eo quo generans generat. Nam forma non generat nec agit, sed habens formam per eam. Et hoc dico quod aliquid fit ex alio simili secundum aliquem praedictorum modorum, nisi fiat ex eo per accidens. Tunc enim non oportet hujusmodi similitudinem observari, sicut dictum est.

Deinde cum dicit « causa namque »

Manifestat modos praedictos. Et primo in rebus artificialibus. Secundo in rebus naturalibus, ibi, « Similiter itaque his. » Dicit ergo primo, quod ideo oportet quod fit fieri ex aliqua parte, quia prima

causa faciendi secundum se, est pars generati praeexistentis in generante, quae est vel ipsa forma generantis, vel pars formae. Cum enim per motum calor generatur, in ipso motu est quodammodo calor sicut in virtute activa. Nam ipsa virtus causandi calorem quae est in motu, est aliquid de genere caloris. Et iste calor in motu existens virtute, facit calorem in corpore, non quidem generatione univoca, sed aequivoca; quia calor in motu, et in corpore calido, non est unius rationis. Is vero, scilicet calor, aut est ipsa sanitas, aut aliqua pars sanitatis, aut sequitur eum aliqua pars sanitatis, aut sanitas ipsa. Per haec quatuor quae ponit, dat intelligere quatuor modos, quibus potest se habere forma generantis ad formam geniti. Quorum primus est quando forma generati totaliter est in generante, sicut forma domus est in mente artificis, et sicut forma ignis generati est in igne generante. Secundus modus est quando pars formae generati est in generante, sicut cum medicina calida sanat calefaciendo. Nam calor factus est in sanato pars sanitatis. Tertius modus est quando pars formae est in generante, non actu, sed virtute; sicut quando motus calefaciendo sanat: calor enim est in motu virtute, et non actu. Quartus modus est quando ipsa tota forma est in generante virtute, sed non actu, sicut forma stuporis est in pisce stupefaciente manum. Et similiter est in aliis quae agunt a tota specie. Primum ergo modum designat in hoc quod dicit « Aut sanitas. » Secundum in hoc quod dicit « Aut pars. » Tertium in hoc quod dicit, « Aut « sequitur eum aliqua pars sanitatis. » Quartum in hoc quod dicit, « Aut sanitas ipsa. » Et quia motus causat calorem ad quem sequitur sanitas, propter hoc etiam dicitur motus facere sanitatem, quia id facit sanitatem cui consequitur vel accidit sanitas. Vel melius, « Quod consequitur et accidit « ex motu, » scilicet calor, facit sanitatem. Quare patet, quod sicut in syllogismis, omnium principium « est substantia, » idest quodquidest rei. Nam syllogismi demonstrativi sunt ex quid est, cum in demonstrationibus medium sit definitio; « et hic, » scilicet in operativis, generationes sunt ex quodquidest. In quo ostenditur similitudo intellectus speculativi et practici. Sicut enim intellectus speculativus procedit ad demonstrandum passiones de subjectis ex consideratione ejus quodquidest, ita intellectus procedit ad operandum ex specie artificii, qui est ejus quodquidest, ut supra dictum est.

Deinde cum dicit « similiter itaque »

Manifestat quod dixerat de artificialibus, in rebus naturalibus; dicens, quod similiter se habent ea quae sunt constituta secundum naturam, his quae fiunt per artem. Sperma enim operatur ad generationem, sicut contingit in his quae fiunt per artem. Sicut enim artifex non est actu domus, nec habet formam quae fit domus, actu, sed potestate; ita sperma non est animal actu, nec habet animam quae est species animalis, actu, sed potestate. Est enim in semine virtus formativa: quae hoc modo comparatur ad materiam concepti, sicut comparatur forma domus in mente artificis ad lapides et ligna: nisi quod forma artis est omnino extrinseca a lapidibus et lignis; virtus autem spermatis est intrinseca. Quamvis autem generatio animalis ex spermate, non sit a spermate sicut ab univoco, quia sperma non est animal; id tamen a quo est sperma, est aliqualiter univocum ei quod fit ex spermate. Nam sperma fit ab animali. Et in hoc est dissimilitudo inter generationem naturalem et generationem artificialem; quia non oportet quod forma domus in mente artificis sit a domo, licet quandoque hoc accidat, cum aliquis ad exemplar unius domus facit aliam. Sed semper oportet quod sperma sit ab animali. Exponit autem quod dixerat « aliqualiter univocum, » quia non oportet in omni generatione naturali esse omnimodam univocationem, sicut cum dicitur quod homo fit ex homine. « Fit « enim femina ex viro » sicut ex agente, « et « mulus non fit ex mulo, » sed ex equo vel asino, in quo tamen est aliqua similitudo, ut supra dixit. Et quod dixit quod a quo est sperma, oportet esse aliqualiter univocum, subjungit, intelligendum est « si non fuerit orbatio, » idest si non fuerit defectus naturalis virtutis in semine. Tunc enim generat aliquid quod non est simile generanti, sicut patet in monstruosis partubus. Et « sicut in « illis, » idest in rebus artificialibus, aliqua fiunt non solum per artem, sed a casu, quando materia potest moveri a seipsa eo motu quo movetur ab arte; quando vero non potest hoc modo moveri, tunc non potest id quod fit ab arte, ab alio fieri quam ab arte: ita et hic possunt aliqua fieri a casu et sine spermate, illa quorum materia hoc modo potest moveri a seipsa « eo motu quo movet sperma, » idest ad generationem animalis. Sicut patet in his quae generantur ex putrefactione: quae quomodo dicantur esse a casu, et quomodo non, superius expositum est. Illa autem quorum materia non potest moveri a se ipsa eo motu quo a spermate movetur, impossibilia sunt fieri aliter quam ex ipsis seminibus; sicut patet de homine et equo et aliis animalibus perfectis. Patet autem ex his quae hic dicuntur, quod neque omnia animalia possunt generari et ex semine et sine semine, ut Avicenna ponit, neque nulla generantur utroque modo, ut ponit Averrois.

Est autem advertendum quod per ea quae hic dicuntur, possunt solvi dubitationes illorum qui ponebant formas in istis generatis, non esse a generantibus naturalibus, sed a formis quae sunt sine materia. Hoc enim maxime nisi sunt ponere propter animalia generata ex putrefactione, quorum formae non videntur procedere ex aliquibus similibus secundum speciem. Ulterius autem in animalibus etiam quae generantur ex semine, virtus activa generationis, quae est in semine, non est anima, ut ex hoc possit anima sequi in animali generato. Adhuc autem procedunt, quia in inferioribus istis non inveniuntur aliqua principia activa ad generationem, nisi calidum et frigidum, quae sunt formae accidentales. Et sic non videtur, quod per ea possint produci formae substantiales. Nec videtur quod ratio Philosophi quam supra posuit contra ponentes exemplaria, teneat in omnibus; ut scilicet ad similitudinem speciei in generatis, sufficiant formae generantium. Sed omnes hae dubitationes solvuntur per literam Aristotelis, si diligenter inspiciatur. Dicitur enim in litera quod virtus activa quae est in spermate, etsi non sit anima in actu, est tamen anima in virtute; sicuti forma domus in anima, non est domus actu, sed virtute. Unde, sicut ex forma domus, quae est in mente, potest fieri forma domus in materia, ita ex virtute seminis, potest fieri anima completa, praeter intellectum qui est ab extrinseco, ut dicitur in sextodecimo de animalibus. Et adhuc amplius, inquantum

virtus quae est in semine, est ab anima perfecta, cujus virtute agit. Media enim principia, agunt in virtute primorum. In his vero quae generantur ex putrefactione, etiam est in materia aliquod principium simile virtuti activae quae est in spermate, ex quo causatur anima in talibus animalibus. Et sicuti virtus quae est in spermate, est ab anima completa animalis, et a virtute caelestis corporis, ita virtus quae est in materia putrefacta generativa animalis, est a solo corpore caelesti, in quo sunt virtute omnes formae generatae, sicut in principio activo. Qualitates etiam activae, licet sint activae, non tamen agunt solum in virtute propria, sed in virtute formarum substantialium ad quae se habent sicut instrumenta; sicut dicitur in secundo de Anima, quod calor ignis est sicut instrumentum animae nutritivae.

Deinde cum dicit « non solum »

Manifestat tertium, quod poterat ex dictis esse dubium. Probaverat enim quod formae non generantur, sed composita. Posset autem aliquis dubitare, utrum hoc verum sit solum in formis substantialibus, aut etiam in accidentalibus. Cui dubitationi hic satisfacere intendit. Unde duo facit. Primo ostendit. quod hoc est verum in utrisque; dicens quod ratio superius posita non solum ostendit « speciem, » idest formam non fieri « de substantia, » idest circa praedicamentum substantiae, sed communis est similiter « de omnibus primis, » idest de praedicamentis, sicut de qualitate, et quantitate, et aliis praedicamentis, « Fit enim, ut aerea « sphaera, » idest quod est compositum, sicut aerea sphaera. « Sed non fit sphaera, » idest quod se habet per modum formae, « Nec aes, » idest quod se habet per modum materiae. Et si fit sphaera aliquo modo loquendi, non fit per se, sed in aere; quia semper oportet praeexistere ad generationem materiam et speciem, ut supra est ostensum. Illud quoque quod est « ut aerea sphaera, » scilicet compositum, fit, « et in quid » hoc est in praedicamento substantiae, et in qualitate et quantitate, et similiter in aliis praedicamentis. Non enim fit « quale, » idest ipsa qualitas, sed hoc totum quod est quale lignum. Nec fit « quantum, » idest ipsa quantitas, sed lignum quantum, aut animal quantum.

« Sed proprium »

Ostendit quid differat inter substantiam et accidentia; dicens, quod hoc oportet accipere ut proprium substantiae per comparationem ad accidentia; quia quando substantia generatur, necesse est praeexistere alteram substantiam, quae facit generationem. Sicut si animal generatur, oportet quod praeexistat animal generans in his quae generantur ex semine. Sed in quali et quanto et in aliis accidentibus non oportet quod praeexistat quale aut quantum actu, sed solum in potentia, quod est materiale principium et subjectum motus. Principium enim activum substantiae non potest esse nisi substantia; sed principium activum accidentium potest esse non accidens, scilicet substantia.

LECTIO IX.

Ex quibus nam partibus quod quid est et definitio constet, et quomodo partes toto priores sunt, inquiritur.

ANTIQUA.

Quoniam vero definitio ratio est, et omnis ratio partes habet, ut autem ratio ad rem et pars rationis ad partem rei similiter se habet: dubitatur jam, an oportet partium rationem esse in totius ratione, an non. In quibusdam enim videntur esse, in quibusdam non. Nam circuli ratio non habet eam quae incisionum; et tamen dividitur circulus in incisiones, ut syllaba in elementa.

Amplius enim si priores sunt partes toto, et recti acutus est pars, et digitus hominis, prior erit acutus recto, et digitus homine. Videntur autem illa esse priora. Secundum rationem namque dicuntur ex illis, et inesse sine invicem priora.

Aut multipliciter dicitur pars: quorum unus quidem modus est, qui mensurat secundum quantitatem. Sed hic quidem praetermittatur. Ex quibus vero substantia est ut partibus, perscrutandum est. Si igitur est hoc quidem materia, illud vero species, aliud ex his: et substantia est materia, et species, et quod ex his est. Est quidem ut materia dicitur pars alicujus, est autem ut non, sed ex quibus speciei ratio. Ut concavitatis non est pars caro. Haec namque materia in qua fit, simitatis vero pars aliqua est. Et totius quidem statuae pars est aes; ejus autem quod species dicitur statuae, non. Dicendum enim speciem et inquantum habet species unumquodque; sed materiale nunquam secundum se est dicendum. Quapropter circuli ratio non habet eam, quae est incisionum; sed quae syllabae eam quae est elementorum. Nam elementa rationis partes sunt speciei, et non materia. Incisiones vero hujusmodi, sicut partes, ut materia in quibus fiunt,

RECENS.

Quum autem definitio explicatio sit, omnis autem explicatio partes habeat; ac sicuti explicatio ad rem, similiter et pars explicationis ad partem rei se habeat; dubitatur utrum oporteat partium explicationem inesse in notione totius, an non.

In quibusdam enim videntur inesse: in quibusdam vero non. Circuli enim notio non habet notionem incisionum: notio vero syllabae habet notionem elementorum. Atqui circulus dividitur in incisiones, sicuti syllaba in elementa.

Item autem si partes priores sunt toto, recti autem anguli acutus est pars, et digitus animalis, prior erit acutus recto, et digitus homine. Videntur tamen ista esse priora: ratione namque dicuntur ex istis; et eo quod sint absque invicem, priora sunt. Aut multis modis dicitur pars: quorum unus modus, secundum quantum mensurans.

Sed hoc quidem praetermittatur. Ex quibus vero substantia tamquam ex partibus sit, hoc considerandum est. Si igitur hoc quidem materia est, hoc vero species, hoc vero ex his, et substantia est et materia et species et quod ex his; quodammodo quidem materia etiam pars alicujus dicitur, quodammodo vero non, sed ex quibus ratio speciei: ut puta concavitatis non est pars caro (haec enim materia, in qua fit); simitatis autem pars aliqua est: et totius quidem statuae pars, aes; ejus autem quod ut species dicitur statuae, minime: dicendum enim specie, et quatenus speciem habet, unumquodque; materiale vero nunquam [in definitione] secundum se dicendum.

Quare circuli quidem ratio non habet eam quae incisio-

propinquiores tamen speciei, quam quando in aere fit rotunditas. Est autem ut neque elementa omnia syllabae in ratione insunt, ut haec cerea, aut quae sunt in aere. Jam enim et haec pars syllabae quasi materia sensibilis. Etenim linea non si in dimidia corrumpitur, aut homo in ossa aut nervos et carnes, propter hoc et sunt ex his sicut entibus substantiae partibus, sed ut ex materia. Etenim quidem quod simul totum partes; speciei vero et cujus ratio non adhuc. Quapropter nec in rationibus. Horum quidem igitur inerit talium partium ratio, horum vero non oportet inesse, si non fuerint simul sumpta. Nam propter hoc quidem quaedam ex his ut principiis sunt in quae corrumpuntur, quaedam vero non sunt. Quaecumque quidem igitur sumpta species et materia sunt, ut simum, et aereus circulus, haec quidem corrumpuntur in hoc, et pars ipsorum materia. Quaecumque vero non concipiuntur cum materia, sed sine materia, ut rationes speciei solum, haec non corrumpuntur, aut omnino, aut taliter non. Quare illorum quidem principia et partes, quae sunt sub ipsis; speciei vero nec partes nec principia haec. Et ideo corrumpitur lutea statua in lutum, et sphaera in aes, et Callias in carnem et ossa. Amplius autem circulus in incisiones. Est enim aliquis qui concipitur cum materia. Aequivoce namque dicitur circulus, et qui simpliciter dicitur, et singuli, quia non est proprium nomen singulorum.

num ratio est. sed syllabae eam quae elementorum est; quia elementa orationis, partes sunt speciei, et non materia; incisiones vero horum sic partes tamquam materia, in quibus adveniunt: propinquiores tamen speciei quam aes, quum in aere rotunditas fiat.

Quodam modo vero nec elementa cuncta in ratione syllabae inerunt, utputa, haec cerea, aut quae in aere sunt. Jam enim etiam haec syllabae pars sunt, tamquam materia sensibilis. Etenim linea non si divisa in medietates, corrumpitur, aut homo in ossa, et nervos, et carnes. Propter hoc etiam ita ex his sunt tamquam ex iis quae sunt partes substantiae, verum tamquam ex materia; et totius quidem sunt partes, speciei vero, et cujus ratio, minime: propter hoc, nec in rationibus.

Quorumdam itaque inerit talium partium ratio: quorumdam vero non oportet inesse, nisi sint simul sumpti. Propter hoc enim nonnullae ex eis tamquam principiis sunt, in quas corrumpuntur; quaedam vero non sunt. Quaecumque igitur simul sumpta species et materia sunt, ut simum, aut aeneus circulus, illa sane in haec corrumpuntur et pars eorum est materia: quaecumque vero non simul cum materia sumuntur, sed absque materia, ut rationes speciei solum, haec profecto non corrumpuntur, aut penitus, aut nequaquam ita.

Quare illorum quidem principia sunt et partes [materiales,] speciei vero neque partes neque principia haec sunt: et propterea lutea statua in lutum corrumpitur, et aenea sphaera in aes, et Callias in carnem et ossa, item et circulus in incisiones. Est enim aliquid, quod cum materia sumitur. Aequivoce namque dicitur circulus, et qui simpliciter dicitur, et singuli, propterea quod singulis non est proprium nomen.

Postquam Philosophus ostendit quid est quodquideratesse, et quorum est, et quomodo se habet ad ea quorum est, et quod non oportet ponere quidditates rerum separatas propter generationem, hic intendit ostendere ex quibus constituitur quodquideratesse; et dividitur in duas partes. In prima ostendit ex quibus quodquiderat constituitur. In secunda ostendit quomodo ex illis fiat unum, ibi, « Nunc autem dicamus primum. » Prima autem pars dividitur in duas. In prima movet dubitationem. In secunda solvit eam, ibi, « Aut multi« pliciter dicitur pars. » Prima pars dividitur in duas dubitationes, quas movet, ad idem pertinentes; secundam ibi, « Amplius autem si priores sunt « partes. » Dicit ergo primo, quod omnis « defi« nitio est quaedam ratio, » idest quaedam compositio nominum per rationem ordinata. Unum enim nomen non potest esse definitio, quia definitio oportet quod distincte notificet principia rerum quae concurrunt ad essentiam rei constituendam; alias autem definitio non sufficienter manifestaret essentiam rei. Et propter hoc dicitur in primo Physicorum, quod definitio dividit « definitum in singu« lare, » id est exprimit distincte singula principia definiti. Hoc autem non potest fieri nisi per plures dictiones: unde una dictio non potest esse manifestativa eo modo, quo nomen minus notum manifestatur per magis notum. Omnis autem ratio partes habet, quia est quaedam oratio composita, et non simplex nomen. Et ideo videtur quod sicut se habet ratio rei ad rem, ita se habent partes rationis ad partes rei. Et propter hoc dubitatur, utrum oporteat rationem partium ponere in ratione totius, aut non. Et haec dubitatio exinde confirmatur: quia in quibusdam rationibus totorum, videntur esse rationes partium, et in quibusdam non. In definitione enim circuli non ponitur definitio « incisionum circuli, » idest partium ex circulo separatarum, sicut semicirculi. Sed definitio syllabae continet in se definitionem « elementorum, » idest literarum. Si enim definitur syllaba, oportet quod dicatur esse aliqua vox composita ex literis. Et sic in definitione syllabae ponitur litera, et per consequens definitio ejus, quia semper uti possumus definitione pro nomine. Et tamen circulus dividitur in incisiones ut in partes, sicut syllaba « in ele« menta, » idest in literas.

Quod autem hic dicitur, quod sicut se habet definitio ad rem, ita se habet pars definitionis ad partem rei, videtur habere dubitationem. Definitio enim est idem rei. Unde videtur sequi quod partes definitionis sint idem partibus rei; quod patet esse falsum. Nam partes definitionis praedicantur de definito, sicut de homine, animal et rationale; nulla autem pars integralis praedicatur de toto. Sed dicendum est, quod partes definitionis significant partes rei, inquantum a partibus rei sumuntur partes definitionis; non ita quod partes definitionis sint partes rei. Non enim animal est pars hominis, neque rationale; sed animal sumitur ab una parte, et rationale ab alia. Animal enim est quod habet naturam sensitivam, rationale vero quod habet rationem. Natura autem sensitiva, est ut materialis respectu rationis. Et inde est quod genus sumitur a materia, differentia a forma, species autem a forma et materia simul. Nam homo est, quod habet rationem in natura sensitiva.

Deinde cum dicit « amplius enim »

Ponit secundam dubitationem, quae est de prioritate partium. Omnes enim partes videntur esse priores toto, sicut simplex composito. Acutus enim angulus est pars recti anguli. Dividitur enim rectus angulus in duos vel plures angulos acutos. Et similiter digitus est pars hominis. Unde videtur, quod acutus angulus sit naturaliter prior recto, et digitus prior homine. Sed contra videntur illa esse priora, scilicet rectus acuto, et homo digito. Et hoc dupliciter. Primo quidem secundum rationem. Per hunc enim modum illa dicuntur esse priora, quae in eorum rationibus ponuntur, et non e contrario.

« Acutus enim et digitus dicuntur esse secundum « rationem, » idest definiuntur ex illis, scilicet homine et recto, ut dictum est. Unde videtur, quod homo et rectus angulus sint priores digito et acuto angulo. Secundo vero prout dicuntur esse aliqua priora ex eo, quod est esse sine invicem. Quae enim possunt esse sine aliis, et non e contrario, dicuntur esse priora, ut in quinto est habitum, sicut unum duobus. Homo autem potest esse sine digito. Digitus autem non potest esse sine homine, quia digitus abscissus non est digitus, ut infra dicetur. Unde videtur, quod homo sit prior digito. Et eadem ratio est de recto et acuto.

Deinde cum dicit « aut multipliciter »

Solvit propositas quaestiones; et dividitur in tres partes. In prima ponit solutionem. In secunda exponit eam, ibi, « Dictum est igitur nunc ipsum. » Tertio determinat quamdam dubitationem, quae ex praedicta solutione oriri potest, ibi, « Dubitatur « autem merito. » Ad evidentiam autem horum, quae in hoc capitulo dicuntur, sciendum est, quod circa definitiones rerum, et earum essentias, duplex est opinio. Quidam enim dicunt, quod tota essentia speciei est ipsa forma, sicut quod tota essentia hominis est anima. Propter hoc dicunt, quod eadem secundum rem est forma totius quae significatur nomine humanitatis, et forma partis, quae significatur nomine animae, sed differunt solum secundum rationem: nam forma partis dicitur secundum quod perficit materiam, et facit eam esse in actu: forma autem totius, secundum quod totum compositum per eam in specie collocatur. Et ex hoc volunt, quod nullae partes materiae ponantur in definitione indicante speciem, sed solum principia formalia speciei. Et haec opinio videtur Averrois et quorumdam sequentium eum. Sed videtur esse contra intentionem Aristotelis. Dicit enim superius in sexto, quod res naturales habent in sui definitione materiam sensibilem, et in hoc differunt a mathematicis. Non autem potest dici, quod substantiae naturales definiantur per id quod non sit de essentia earum. Substantiae enim non habent definitionem ex additione, sed sola accidentia, ut supra est habitum. Unde relinquitur quod materia sensibilis sit pars essentiae substantiarum naturalium, non solum quantum ad individua, sed etiam quantum ad species ipsas. Definitiones enim non dantur de individuis, sed de speciebus. Unde est alia opinio, quam sequitur Avicenna; et secundum hanc forma totius, quae est ipsa quidditas speciei, differt a forma partis, sicut totum a parte: nam quidditas speciei, est composita ex materia et forma, non tamen ex hac forma et ex hac materia individua. Ex his enim componitur individuum, ut Socrates et Callias. Et haec est sententia Aristotelis in hoc capitulo, quam introducit ad excludendum opinionem Platonis de ideis. Dicebat enim species rerum naturalium esse per se existentes sine materia sensibili, quasi materia sensibilis non esset aliquo modo pars speciei. Ostenso ergo, quod materia sensibilis sit pars speciei in rebus naturalibus, ostenditur quod impossibile est esse species rerum naturalium sine materia sensibili, sicut hominem sine carnibus et ossibus, et sic de aliis. Et hic erit tertius modus destruendi ideas. Nam primo destruxit per hoc quod quod quid erat esse non est separatum ab eo cujus est. Secundo per hoc, quod est species separatae a materia non sunt causae generationis, neque per modum exemplaris. Nunc autem tertio improbat eam per hoc, quod materia sensibilis in communi est ratio speciei. Dicit ergo solvendo, quod multipliciter dicitur pars, sicut in quinto est habitum. Et uno modo dicitur pars quantitativa, hoc scilicet quod mensurat totum secundum quantitatem, sicut bicubitum est pars cubiti, et binarius senarii. Sed hic modus partium praetermittatur ad praesens; non enim intendimus hic inquirere partes quantitatis; sed intendimus inquirere de partibus definitionis, quae significant substantiam rei. Unde perscrutandum est de illis partibus ex quibus substantia rei componitur. Pars autem substantiae est et materia et forma, ex quibus est aliquid compositum. Et quodlibet istorum trium, scilicet materia et forma et compositum ex his, est substantia, ut supra habitum est. Et ideo materia est quidem quodam modo pars alicujus, quodammodo non est, sed solum « illa, ex quibus est ratio speciei, » idest formae. Intelligimus enim concavitatem quasi formam, et nasum materiam, et simum quasi compositum. Et secundum hoc caro, quae est materia vel pars materiae, non est pars concavitatis, quae est forma vel species; nam caro est materia, in qua fit species. Sed tamen caro est aliqua pars simitatis, si tamen simitas intelligitur esse quoddam compositum, et non solum forma. Et similiter totius quidem statuae, quae est composita ex materia et forma, pars est aes; non autem est pars statuae secundum quod statua accipitur solum pro specie, idest pro forma. Et ut sciatur quid est species, et quid est materia, dicendum est illud ad speciem pertinere, quod convenit unicuique inquantum speciem habet. Sicuti inquantum habet speciem statuae, convenit alicui quod sit figuratum, vel aliquid aliud hujusmodi. Sed id quod est materiale ad speciem, nunquam dicendum est secundum se de specie. Sciendum tamen est, quod nulla materia, nec communis, nec individuata secundum se, se habet ad speciem prout sumitur pro forma. Sed secundum quod species sumitur pro universali, sicut hominem dicimus esse speciem, sic materia communis per se pertinet ad speciem, non autem materia individualis, in qua natura speciei accipitur. Et ideo dicendum est, quod definitio circuli non continet in se « definitionem incisionum, » id est partium ex circulo incisarum, vel semicirculi vel quartae partis circuli. Sed definitio, quae est syllabae, comprehendit in se definitionem, quae est « elementorum. » idest litterarum. Et hujus ratio est, quia « elementa, » idest litterae, sunt partes syllabae quantum ad speciem suam, et non secundum materiam. Ipsa enim forma syllabae in hoc consistit, quod ex litteris componatur. Sed incisiones circuli sunt partes non circuli secundum speciem accepti, sed hujus circuli particularis, vel horum circulorum, sicut materia in qua fit species circuli. Et hoc accipi potest ex regula superius posita. Hoc enim dixit ad speciem pertinere, quod secundum se inest unicuique speciem habenti. Ad materiam vero quod ratio quod accidit speciei. Per se autem inest syllabae, quod ex litteris componatur. Quod autem circulus sit actus divisus in semicirculos, hoc accidit circulo, non inquantum est circulus, sed inquantum est hic circulus, cujus haec linea dividitur quod est pars ejus ut materia. Unde patet, quod semicirculus est pars circuli se-

cundum materiam individualem. Unde ista materia, quae est haec linea, est propinquior speciei quam aes, quod est materia sensibilis, quando rotunditas quae est forma circuli, fit in aere. Quia species circuli nunquam est praeter lineam, est autem praeter aes. Et sicut partes circuli, quae sunt secundum materiam individualem, non ponuntur in ejus definitione, ita etiam nec omnes litterae ponuntur in definitione syllabae, quae scilicet sunt partes cum materia, ut litterae descriptae in cera, vel prolatae in aere. Hae enim jam sunt partes syllabae, sicut materia sensibilis. Non enim oportet, quod omnes partes in quas res aliqua resoluta corrumpitur, sint partes substantiae. Non enim si linea divisa in duo dimidia corrumpitur, aut si homo resolutus in ossa et nervos et carnes corrumpitur, propter hoc sequitur quod linea sit ex dimidiis, et homo ex carnibus et ossibus, ita quod ista sint partes substantiae ejus: sed sunt ex istis partibus sicut ex materia. Unde sunt partes ejus quod est « simul totum, » idest compositum; « sed speciei, » idest formae « et cujus est ratio, » id est ejus, quod definitur, non adhuc sunt partes. Quapropter nullae tales partes ponuntur in rationibus convenienter. Sciendum tamen, quod ratio talium partium in quorumdam definitionibus ponitur; scilicet in definitionibus compositorum, quorum sunt partes. In quorumdam vero definitionibus non oportet poni, scilicet in definitione formarum; nisi sint tales formae, quae sint simul sumptae cum materia. Licet enim materia non sit pars formae, tamen materia sine qua non potest concipi intellectu forma, oportet quod ponatur in definitione formae; sicut corpus organicum ponitur in definitione animae. Sicut enim accidentia non habent esse perfectum nisi secundum quod sunt in subjecto, ita nec formae nisi secundum quod sunt in propriis materiis. Et propter hoc, sicuti accidentia definiuntur ex additione subjectorum, ita et forma ex additione propriae materiae. Cum igitur in definitione formae ponitur materia, est definitio ex additione; non autem cum ponitur in definitione compositi. Vel hoc quod dicit « si non fuerint simul sumpta, » est exemplificatio ejus quod dixerat « horum non oportet inesse. » In illis enim partes materiae non oportet in definitionibus poni, quae scilicet non sumuntur simul cum materia, vel quae non significant aliquid compositum ex materia et forma. Et hoc patet: quia propter hoc quod in quorumdam rationibus non ponitur materia, in quorumdam vero ponitur, contingit quod quaedam sint « sicut « ex principiis ex his in quae corrumpitur, » id est ex partibus, in quas aliquid per corruptionem resolvitur. Et haec sunt illa, in quorum definitionibus ponuntur materiae. Quaedam vero non sunt ex praedictis partibus materialibus, sicut illa in quorum definitionibus non ponitur materia. Et quia in istorum definitionibus ponitur materia, quae sunt simul accepta cum materia, non autem in aliis, « ideo quaecumque sunt simul sumpta species cum « materia » idest quaecumque significant aliquid compositum ex materia et forma, ut simum aut aeneus circulos, hujusmodi corrumpuntur in partes materiales, et pars istorum est materia. Illa vero, quae non concipiuntur in intellectu cum materia, sed sunt omnino sine materia, sicut illa quae pertinent solum ad rationem speciei et formae, ista vel non corrumpuntur omnino, vel non corrumpuntur « taliter, » idest per resolutionem in aliquas partes materiales. Quaedam enim formae sunt, quae nullo modo corrumpuntur, sicut substantiae intellectuales per se existentes. Quaedam vero formae non per existentes, corrumpuntur per accidens, corrupto subjecto. Quare patet, quod hujusmodi partes materiales sunt principia et partes eorum « quae sunt sub ipsis, » idest quae ab eis dependent, sicut dependet totum ex partibus ex quibus componitur; non autem sunt partes nec principia speciei. Et propter hoc, compositum, ut statua lutea, corrumpitur « resoluta in materiam, » idest lutum, et sphaera aenea, in aes, et Callias, qui est homo particularis, in carnem et ossa. Et similiter circulus particularis constans ex his lineis divisis, corrumpitur in incisiones. Sicut enim Callias est aliquis homo qui concipitur cum materia individuali, ita circulus, cujus sunt partes istae incisiones, est aliquis circulus particularis, qui concipitur cum individuali materia. Hoc tamen differt quia singulares homines habent nomen proprium. Unde nomen speciei non aequivocatur ad individua: sed nomen circuli aequivoce dicitur de circulo « qui simpliciter, » idest universaliter dicitur, et de singulis particularibus circulis. Et hoc ideo, quia singulis particularibus circulis non sunt nomina posita, sed nomina posita sunt singularium hominum. Attendendum est autem, quod nomen speciei non aequivoce praedicatur de individuo, secundum quod praedicat de eo communem naturam speciei: praedicaretur autem aequivoce de eo, si praedicaretur inquantum significaret hoc individuum prout hujusmodi. Si enim dicam, Socrates est homo, non aequivocatur nomen hominis. Sed si hoc nomen homo, imponatur alicui singulari homini ut proprium nomen, aequivoce significabit speciem, et hoc individuum. Et similiter de nomine circuli, quod aequivoce significat speciem et hunc circulum.

LECTIO X.

Quomodo partes sint toto priores, et qua ratione in definitione ponantur.

ANTIQUA.

Dictum est igitur et nunc ipsum verum, et causam amplius manifestius dicemus repetentes. Nam quaecumque sunt rationis partes, et in quas dividitur ratio, hae sunt priores, aut omnes, aut quaedam. Recti vero ratio non dividitur in acuti rationem, sed quae est acuti in quae est recti: utitur autem definiens acutum recto; minor enim recto, acutus. Similiter autem et circulus et semicirculus se habent: semicirculus enim definitur circulo, et digitus toto, talis enim hominis pars digitus. Quare quaecumque sunt partes ut materia et in quae dividitur ut in materiam, sunt posteriora. Quaecumque vero ut rationis et substantiae secundum rationem, priora, aut omnia, aut quaedam.

Quoniam vero animalium anima est forma ipsorum (haec enim substantia est animati, quae secundum rationem substantia est) et species et quodquid erat esse tali corpori uniuscujusque: (Pars enim si definiatur bene, non sine opere definietur, quod non existet sine sensu;): Quare hujusmodi partes, priores aut omnes aut quaedam simul toto animali. Et secundum unumquodque ita similiter. Corpus vero et hujusmodi partes, posterius sunt hac substantia. Et quod dividitur in haec ut in materiam, non substantia, sed totum. Eo quidem igitur quod simul totum, priora haec, est ut sic, est autem ut non. Neque enim possunt esse separata. Neque enim quocumque modo se habens digitus animalis; sed aequivocus qui mortuus. Quaedam vero simul, quaecumque principalia, et in quo ratio et substantia. Puta si hoc cor, aut cerebrum. Nihil enim differt utrum tale. Homo autem et equus et quae ita in singularibus, universaliter autem non sunt substantia, sed simul totum quoddam ex materia hac, et hac ratione, et universaliter. Singulare vero ex ultima materia, Socrates jam est. Et in aliis similiter. Pars igitur quidem est et speciei. Speciem autem dico quodquid erat esse, et simul totius ejus quod ex specie et materia ipsa.

Sed rationis partes, quae speciei solum sunt. Ratio vero ipsius universalis. Circulo enim esse et circulus, et animae esse et anima idem. Simul autem, puta circuli hujus et singularium alicujus, aut sensibilis, aut intellectualis, (intellectuales autem dico, ut mathematicos, et sensibiles, ut aereos et ligneos) horum autem non est definitio, sed cum intelligentia aut sensu cognoscuntur, hoc est cum actu videntur. Abeuntes vero ex actu non palam utrum quidem sunt aut non sunt, sed semper dicuntur et cognoscuntur universalis ratione. Materia quidem ignota secundum se; materia vero alia sensibilis, alia intellectualis. Sensibilis quidem ut aes et lignum, et quaelibet mobilis materia. Intellectualis vero quae in sensibilibus existit, non inquantum sensibilia, ut mathematica. Quomodo igitur habet de toto et parte et priore et posteriore dictum est.

Interrogationi vero obviare est necesse, quando quis interrogat, utrum rectus et circulus et animal priora aut in quas dividuntur et ex quibus sunt partes, quia non simpliciter. Si quidem enim est anima animal, aut animatum, aut unumquodque quae unicuique, et circulus, quod circulo esse, et rectus, quod recto esse: et substantia recti, quid quidem, et quo dicendum est posterius, puta his quae in ratione et quae recto universali. Etenim hic quidem est materia, qui aeneus rectus et qui in lineis singularibus. Hic autem sine materia, his quae in ratione, posterior. Eis vero, quae in singularibus, prior. Simpliciter autem non dicendum. Si vero altera, et non est anima animal, et si hoc quidem dicendum, hoc autem non dicendum, sicut dictum est.

RECENS.

Dicta itaque nunc quoque veritas est, adhuc tamen dilucidius dicamus repetentes. Quaecumque enim rationis partes, et in quas dividitur ratio, hae priores, aut omnes, aut aliquae: ratio vero recti non dividitur in acuti rationem, sed acuti in rectum: utitur namque recto, qui definit acutum: minor etenim recto, acutus. Similiter autem circulus et semicirculus, sese habent. Semicirculus namque circulo definitur, et digitus, toto: talis enim hominis pars, digitus. Quare quaecumque quidem partes ut materia, et in quas dividitur, ut in materiam, posteriores: quaecumque vero ut rationis, et secundum rationem substantiae, priores, aut omnes, aut aliquae.

Quoniam vero animalium anima (hoc enim substantia animati) est secundum rationem et speciem substantia, et quod quid erat esse tali corpori (cujusque namque pars, si probe definiatur, non sine eo opere definietur, quod sine sensu non existet): sane partes ejus priores, aut omnes, aut aliquae, toto animali: et de unoquoque similiter: corpus vero et ejus partes, posteriores hac substantia; et dividitur in eas, ut in materiam, non ipsa substantia, sed totum.

Toto itaque quodammodo quidem priores sunt hae, quodammodo vero non: quandoquidem nec esse possunt separatae. Non enim qui quomodocumque se habet digitus, animalis est; sed aequivocus etiam qui mortuus est. Quaedam vero simul, quaecumque principales, et in qua prima, ratio et substantia: utputa, si haec cor, aut cerebrum est: nihil enim differt, utra talis sit. Homo vero, et equus, et quae ita se habent, in singularibus sunt: universale vero substantia non est, sed totum quiddam ex hac ratione et hac materia tamquam universali: singulare vero ex ultima materia, jam Socrates est; et de ceteris, similiter.

Pars itaque etiam speciei est (speciem autem dico, quod quid erat esse), et totius, quod ex specie et materia est, et ipsius materiae: sed rationis partes, quae speciei solum, sunt: ratio vero, est ipsius universalis. Circulum namque esse et circulus, et animam esse et anima, idem est. Totius vero jam ut circuli hujus, singularium alicujus sensibilis, aut intelligibilis (dico autem intelligibiles quidem, ut mathematicos, sensibiles, vero, et aeneos et ligneos), horum, inquam, non est definitio, sed intellectione aut sensu cognoscuntur.

Quum vero abeant ab actu, non est manifestum utrum sint aliquando, an non sint: tamen semper dicuntur et cognoscuntur universali ratione. Materia vero per se ipsam incognita. Materia autem, quaedam sensibilis, quaedam intelligibilis: sensibilis quidem, ut aes, et lignum, et quaecumque mobilis materia; intelligibilis vero, quae in sensibilibus existit, non prout sensibilia, utputa ipsa mathematica. De toto igitur, et parte, ac priore et posteriore, quomodo se habeant, dictum est.

Ad interrogationem vero necesse est occurrere, quum quis interroget, utrum rectus angulus et circulus, et animal, priora, an in quas dividuntur, et ex quibus sunt, partes, quod non simpliciter. Nam si anima est animal animatum aut unumquodque, aut uniuscujusque, et circulus circulum esse, et rectus rectum esse, substantia quoque recti, aliquid quidem et aliquo posterius dicendum est, utputa iis quae in ratione et aliquo recto (etenim qui cum materia aeneus rectus, et qui in singularibus lineis): qui vero absque materia, iis quidem quae in ratione sunt, posterior; partibus vero quae in singulari sunt, prior est. Simpliciter vero non dicendum: sed si diversa est, et non est anima animal, sic etiam quasdam dicendum, quasdam non dicendum, ut dictum est.

Quia solutio superius posita non erat usquequaque manifesta: nondum enim ostenderat, quomodo partes sunt priores et posteriores, nec iterum distinxerat compositum universale a particulari, nec etiam speciem a forma: ideo hic solutionem superius positam explanat. Dividitur autem in partes duas. In prima explanat solutionem superius positam. In secunda docet qualiter sit ad quaestionem ap-

plicanda, ibi, « Interrogationi vero obviare. » Prima dividitur in duas. Primo solvit quaestionem quantum ad hoc, quod quaesitum fuit de prioritate partium. Secundo quantum ad hoc, quod quaesitum fuit, utrum partes definiti intrent definitionem, ibi, « Sed rationis partes. » Prima dividitur in duas. Primo ostendit quomodo partes sunt priores toto. Secundo manifestat per exemplum, ibi, « Quoniam vero. » Dicit ergo primo, quod id quod superius est dictum in solutione proposita, verum quidem est in se, tamen repetendum est ut amplius fiat manifestum, quantum ad hoc quod dictum est. Oportet enim, quod omnes partes rationis, et in quas ratio dividitur, sint priores definito, vel omnes, vel quaedam. Et hoc dicit propter hoc, quod partes formae quandoque non sunt de necessitate speciei, sed de perfectione; sicut visus et auditus, quae sunt partes animae sensibilis, non sunt de integritate vel necessitate animalis. Potest enim esse animal sine his sensibus. Sunt tamen de perfectione animalis, quia animal perfectum hos etiam sensus habet. Et sic universaliter est verum, quod illae partes quae ponuntur in definitione alicujus, sunt universaliter priores eo. Sed acutus angulus, quamvis sit pars recti, non tamen ponitur in definitione ejus, sed e converso; non enim ratio recti anguli resolvitur in definitionem acuti, sed e converso. Qui enim definit acutum, utitur recto definiendo. Angulus enim acutus est angulus minor recto. Et similiter est de circulo et semicirculo, qui definitur per circulum. Est enim media pars circuli. Similiter est de digito et homine, qui ponitur in definitione digiti: definitur enim digitus, quod est talis pars hominis. Dictum est enim supra, quod partes formae sunt partes rationis, non autem partes materiae. Si igitur solae partes rationis sunt priores, non autem materiae, sequitur quod quaecumque sint partes definiti, sicut materia, in quam scilicet resolvitur definitum ut compositum in materialia principia, sunt posteriora. « Quaecumque vero sunt partes rationis et « substantiae quae est secundum rationem, » idest partes formae secundum quam sumitur ratio rei, sunt priora toto, aut omnia, aut quaedam, ratione superius dicta.

Deinde cum dicit « quoniam vero »

Exponit quod dixerat per exempla; dicens, quod anima animalium cum sit substantia animati secundum rationem, idest forma animati, a qua animatum habet propriam rationem, « est substantia, » idest forma et species, et quodquideratesse « tali « corpori, » scilicet organico. Corpus enim organicum non potest definiri nisi per animam. Et secundum hoc anima dicitur quodquideratesse tali corpori. Et quod hoc sit verum, patet per hoc quod si aliquis bene definiat cujuscumque animalis partem, non potest eam bene definire nisi per propriam operationem. Sicut si dicatur quod oculus est pars animalis per quam videt. Ipsa autem operatio partium non existit sine sensu vel motu vel aliis operationibus partium animae. Et sic oportet quod definiens aliquam partem corporis, utatur anima. Et quia ita est, oportet quod partes hujus, scilicet animae, sint priores; vel omnes, sicut in perfectis animalibus, vel quaedam, sicut in imperfectis animalibus « simul toto, » idest eo quod est compositum ex anima et corpore. Et similiter est secundum unumquodque aliud, quia semper oportet quod partes formales sint priores quolibet composito. Sed corpus et partes corporis sunt posteriores « hac substantia, » scilicet forma, quae est anima, cum oporteat animam in ejus definitione poni, ut jam dictum est. Et id quod dividitur in partes corporis, ut in materiam, non est « ipsa « substantia, » idest forma, sed « simul totum, » idest compositum. Patet igitur quod partes corporis sunt priores « simul toto, » idest composito quodammodo, et quodammodo non. Sunt quidem priores sicut simplex composito, inquantum animal compositum ex eis constituitur. Sunt autem non priores secundum modum quo dicitur esse prius id quod potest esse sine alio; non enim partes corporis possunt esse separatae ab animali; non enim digitus quocumque modo se habens est digitus. Ille enim qui est decisus, vel mortuus, non dicitur digitus nisi aequivoce, sicut digitus sculptus vel depictus. Sed secundum hanc considerationem hujusmodi partes sunt posteriores composito animali, quia animal sine digito esse potest. Sed quaedam partes sunt, quae licet non sint priores toto animali hoc modo prioritatis, quia non possunt esse sine eo, sunt tamen secundum hanc considerationem simul; quia sicut ipsae partes non possunt esse sine integro animali, ita nec integrum animal sine eis. Hujusmodi autem sunt partes principales corporis, in quibus primo consistit « forma, » scilicet anima; scilicet cor, vel cerebrum. Nec ad propositum differt quicquid tale sit. Sciendum tamen, quod hoc compositum, quod est animal vel homo, potest dupliciter sumi: vel sicut universale, vel sicut singulare. Sicut universale quidem, sicut homo et animal. Sicut singulare, ut Socrates et Callias. Et ideo dicit, quod homo, et equus et quae ita sunt in singularibus sed universaliter dicta, sicut homo et equus « non sunt substantia, » idest non sunt solum forma, sed sunt simul totum quoddam compositum ex determinata materia et determinata forma; non quidem ut singulare, sed universaliter. Hoc enim dicit aliquid compositum ex anima et corpore, non autem ex hac anima et hoc corpore. Sed singulare dicit aliquid compositum « ex ultima materia, » idest materia individuali. Est enim Socrates aliquid compositum ex hac anima et hoc corpore. Et similiter est in aliis singularibus. Sic igitur patet quod materia est pars speciei. Speciem autem hic intelligimus non formam tantum, sed quodquideratesse. Et patet etiam quod materia est pars ejus totius, quod « est ex specie et « materia, » idest singularis, quod significat naturam speciei in hac materia determinata. Est enim materia pars compositi. Compositum autem est tam universale quam singulare.

Deinde cum dicit « sed rationis »

Ostendit quae partes debeant poni in definitione. Cum enim ostensum sit quae partes sunt speciei et quae partes individui, quia materia communiter sumpta est pars speciei, haec autem materia determinata, est pars individui, manifestum est, quod solum illae partes sunt partes rationis, quae sunt partes speciei; non autem quae sunt partes individui. In definitione enim hominis ponitur caro et os, sed non haec caro et hoc os. Et hoc ideo, quia ratio definitiva non assignatur nisi universaliter. Cum enim quodquideratesse sit idem cum eo cujus est, ut supra ostensum est, illius tantum erit definitio, quae est ratio significans quodquideratesse, quod est idem cum suo quodquideratesse.

Hujusmodi autem sunt universalia et non singularia. Circulus enim, et id quod est circulo esse, sunt idem; et similiter anima, et id quod est animae esse. Sed ipsorum, quae sunt composita ex specie et materia individuali, sicut circuli hujus, aut alicujus aliorum singularium, horum non est definitio. Nec differt utrum singularia sint sensibilia vel intelligibilia. Singularia quidem sensibilia sunt sicut circuli aerei et lignei. Intelligibilia singularia sunt circuli mathematici. Quod autem in mathematicis considerentur aliqua singularia, ex hoc patet, quia considerantur ibi plura unius speciei, sicut plures lineae aequales, et plures figurae similes. Dicuntur autem intelligibilia, hujusmodi singularia, secundum quod absque sensu comprehenduntur per solam phantasiam, quae quandoque intellectus vocatur secundum illud in tertio de Anima: « Intellectus passivus corruptibilis est. » Ideo autem singularium circulorum non est definitio, quia illa, quorum est definitio, cognoscuntur per suam definitionem; sed singularia non cognoscuntur nisi dum sunt sub sensu vel imaginatione, quae hic intelligentia dicitur, quia res considerat sine sensu, sicut intellectus. Sed hujusmodi singulares circuli « abeuntes ab actu, » idest recedentes ab actuali inspectione sensus, quantum ad sensibiles, aut imaginationis, quantum ad mathematicos, non est manifestum, utrum sint inquantum sunt singulares; sed tamen semper dicuntur et cognoscuntur per rationem universalis. Cognoscuntur enim hi circuli sensibiles etiam, quando non actu videntur, in quantum sunt circuli, non inquantum sunt hi circuli. Ratio autem hujus est, quia materia, quae principium est individuationis, est secundum se ignota, et non cognoscitur nisi per formam, a qua sumitur ratio universalis. Et ideo singularia non cognoscuntur in sua absentia nisi per universalia. Materia autem non solum est principium individuationis in singularibus sensibilibus, sed etiam in mathematicis. Materia enim alia est sensibilis, alia intelligibilis. Sensibilis quidem ut aes et lignum, vel etiam quaelibet materia mobilis, ut ignis et aqua, et hujusmodi omnia; et a tali materia individuantur singularia sensibilia. Intelligibilis vero materia est, quae est in sensibilibus, non inquantum sunt sensibilia, sicut mathematica sunt. Sicut enim forma hominis est in tali materia, quae est corpus organicum, ita forma circuli vel trianguli est in hac materia quae est continuum vel superficies vel corpus. Concludit igitur quod dictum est, quomodo se habet de toto et parte, et de priori et « de posteriori, » idest cujus pars sit pars, et quomodo sit prior et quomodo posterior. Partes enim materiae individuae sunt partes compositi singularis, non autem speciei nec formae. Partes autem materiae universalis, sunt partes speciei, sed non formae. Et quia universale definitur et non singulare, ideo partes materiae individualis non ponuntur in definitione, sed solum partes materiae communis, simul cum forma vel partibus formae.

Deinde cum dicit « interrogationi vero »

Adaptat solutionem propositam quaestioni prius motae; dicens, quod necesse est obviare per praedictam solutionem interrogationi quando quis interrogat, utrum rectus angulus et circulus et animal sint priora partibus; aut e converso partes in quas hujusmodi dividuntur, et ex quibus componuntur, sunt priores. Dicendum quod non est simpliciter respondendum. Est enim duplex opinio. Quidam enim dicunt quod idem est tota species et forma, sicut anima quod homo. Quidam autem quod non, quia homo est compositum ex anima et corpore. Et secundum utramque opinionem est diversimode respondendum. Si enim idem est anima quod animal vel animatum, aut similiter unumquodque est idem cum forma uniuscujusque, ut circulus idem cum forma circuli, et rectus angulus idem cum forma recti, dicendum est determinando quid sit posterius, et quo sit posterius; quia secundum hoc partes materiae sunt posteriores his, quae sunt in ratione, et sunt etiam posteriores « aliquo « recto, » scilicet recto communi, sed sunt priores recto singulari. Hic enim rectus qui est aeneus, est cum materia sensibili. Et hic rectus qui est cum lineis singularibus, est cum materia intelligibili. Sed ille rectus qui est « sine materia, » idest communis, erit posterior partibus formae quae sunt in ratione, sed erit prior partibus materiae quae sunt partes singularium. Nec erit secundum hanc opinionem distinguere inter materiam communem et individualem. Sed tamen simpliciter non erit respondendum, quia erit distinguendum inter partes materiae et partes formae. Si autem alia opinio sit vera, scilicet quod anima sit aliud quam animal, sic erit dicendum et non dicendum partes esse priores toto, sicut determinatum est prius. Secundum enim hanc opinionem docuit superius distinguere non solum inter materiam et formam, sed inter materiam communem quae est pars speciei, et inter materiam individualem quae est pars individui.

LECTIO XI.

Quaenam formae sint partes speciei et rationis manifestat.

ANTIQUA.

Dubitatur autem merito quae speciei sunt partes, et quae non, sed simul sumpti. Hoc enim non manifesto existente, non est definire unumquodque. Universalis enim et speciei est definitio. Quae igitur sunt partium ut materia, et quae non, si non fuerint manifestae, nec ratio erit manifesta quae rei.

Quaecumque quidem igitur videntur facta in diversis

RECENS.

Merito autem dubitatur etiam quaenam speciei sint partes, quae vero non, sed ejus quod simul sumitur. Atqui hoc si non est manifestum, non licet definire unumquodque. Universalis etenim et speciei definitio est. Quae igitur partium ut materia sunt, et quae non, si non sint manifestae, nec ratio rei manifesta erit.

Quaecumque igitur apparent advenientia in diversis spe-

specie, ut circulus in aere, et lapide, et ligno, haec quidem manifesta esse videntur, quia nihil circuli substantiae aes, neque lapis, propter separari ab ipsis. Quae vero non videntur separari, nihil prohibet similiter his se habere, ut si circuli omnes viderentur aenei. Nihil enim utique minus erat aes speciei. Hoc autem auferre mente difficile, ut hominis species semper in carnibus apparet, et ossibus et talibus. Utrum igitur et sunt partes hujus speciei et rationis, aut non, sed materia? Sed quia non et in aliis fiunt, non possumus separare.

Quoniam autem hoc videtur contingere, immanifestum autem quando. Dubitant autem quidam in circulo et in trigono, quasi non sit competens, lineis definiri et continuo, sed omnia haec similiter dici ac si sint carnes et ossa homini, et aes et lapis circuli, et referunt omnes ad numeros, et lineae rationem eam quae duorum esse dicunt. Et ideas dicentium, hi quidem ipsammet lineam dualitatem. Hi autem speciem lineae. Quidam speciem eamdem et cujus species, ut dualitatem et speciem dualitatis; in linea vero non adhuc.

Accidit itaque unam multorum esse speciem, quorum species videtur esse altera. Quod et Pythagoricis accidit.

Et contingit omnium unam facere per se speciem, alia vero non species.

Quamvis sic unum omnia erunt. Quod quidem igitur habent addubitationem quaedam, quae sunt circa definitiones, et propter quam causam, dictum est.

Quare omnia reducere ita, et auferre materiam superfluum est. Quaedam enim forsan hoc in hoc sunt, aut sicut haec habentia. Et parabola de animali quam consuevit Socrates junior dicere, non bene se habet. Abducit enim a veritate, et facit suspicari quasi contingens sit hominem esse sine partibus, sicut sine aere circulum. Sed hoc non simile. Sensibile namque forsan aliquid animal, et sine motu non est definire. Quare nec sine partibus se habentibus qualitercumque. Non enim omni modo hominis est pars manus, sed potens opus perficere. Quare animata existens pars, non animata vero non pars.

Circa mathematica autem quare non sunt partes rationes rationum, ut circuli hemicycla? Non enim sunt sensibilia. Horum autem nihil differt. Erit enim materia quorumdam et non sensibilium. Et omnis quod non est quodquid erat esse, et species eadem secundum se, sed hoc aliquid. Circuli quidem igitur non erit ejus qui universalis, singularium vero erunt partes, sicut dictum est prius. Est enim materia haec quidem sensibilis, haec autem intellectualis.

Palam autem quod et anima quidem substantia prima, corpus autem materia, homo autem animal quod est ex utrisque, ut universaliter. Socrates autem et Coriscus ut singulariter. Si quidem anima dupliciter dicitur, alii namque ut animam, alii vero ut totum. Si vero simpliciter anima hoc, et corpus hoc, ut quidem universale, et singulare.

Utrum autem etiam praeter materiam talium aliquae substantiarum aliae, et oportet quaerere substantiam ipsorum alteram quamdam, ut numeros, aut aliquid tale, perscrutandum est posterius. Hujus enim gratia et de substantiis sensibilibus tentamus definire. Quoniam modo quodam physicae et secundae philosophiae opus, circa sensibiles substantias speculatio. Non enim solum de materia oportet scire physicum, sed et de ea quae secundum rationem, et magis. In definitionibus vero quomodo partes quae in ratione; et quare una ratio definitio. Palam enim quia res una. Res vero quomodo una partes habens, speculandum est posterius.

Quid quidem igitur est quodquid erat esse, et quomodo ipsum secundum se de omni, dictum est. Et quare horum quidem ratio quae ejus quodquid erat esse, habet partes definiti, horum autem non. Et quod in substantiae quidem ratione quae sic partes ut materia, non inerunt. Neque erunt illius partes substantiae, sed totius. Hujus autem est aliqualiter ratio et non est. Nam cum materia, non est. Indeterminatum enim est. Secundum autem primam substantiam est, ut hominis quae animae ratio. Substantia namque est species, quae inest, ex qua et materia, tota dicitur substantia. Ut concavitas. Nam ex hac et naso, simus nasus, et simitas est. Bis enim et hic inerit nasus. In tota vero substantia aut naso simo, aut Callia, inest et materia. Et quodquid erat esse et unumquodque, in quibusdam idem, ut in primis substantiis, ut curvitas et curvitati esse, si prima est. Dico autem primam, quae non dicitur per aliud in alio esse, ut in subjecto vel materia. Quaecumque vero ut materia aut concepta cum materia, non idem. Neque secundum accidens unum, ut Socrates et musicum. Haec enim eadem secundum accidens.

cie, ut circulus in aere, ligno et lapide, haec quidem manifesta esse videntur, quod nihil substantiae circuli aes, neque lapis est, propterea quod ab eis separetur. Quae vero non videntur separari, nihil quidem prohibet similiter his se habere, quemadmodum si circuli omnes viderentur aenei (nihil enim minus aes non sit ipsius speciei): difficile tamen est, hoc mente auferre: utputa, species hominis semper in carnibus et ossibus et talibus partibus apparet. Utrum igitur sunt haec partes speciei et rationis, an non, sed materia? Verum quoniam non adveniunt etiam in aliis, non possumus separare.

Quum autem hoc videatur quidem contingere, quando vero, non sit manifestum, quidam etiam de circulo et triangulo dubitant, tamquam non conveniat lineis et continuo definiri: sed haec omnia similiter dici, sicuti carnes aut ossa hominis, et aes et lapis circuli: et cuncta referunt ad numeros, et lineae rationem, eamque duorum esse dicunt.

Eorum etiam, qui ideas dicunt, quidam ipsam lineam, dualitatem, quidam lineae speciem: quaedam etenim eadem esse speciem, et cujus species, utputa dualitatis, et dualitatis speciem: in linea vero non est.

Accidit itaque et unam multorum speciem esse, quorum species videtur diversa: quod etiam Pythagoricis accidebat: et contingit unam omnium facere ipsam speciem, cetera vero non species: at hoc modo unum omnia erunt.

Quod itaque habent aliquam dubitationem ea quae circa definitiones sunt, et quam ob causam, dictum est. Quare cuncta ita reducere, et auferre materiam, supervacaneum est. Quaedam namque fortasse, hoc in hoc sunt, aut sic haec habentia. Et comparatio de animali, quam junior Socrates dicere solebat, non bene se habet: abducit enim a vero, et opinari facit: tamquam contingeret hominem sine partibus esse, quemadmodum absque aere circulum. Hoc autem non est simile: etenim sensibile quiddam animal est, et absque motu definiri non potest. Quare neque sine partibus quodam modo se habentibus. Non enim omnino pars hominis est manus, sed illa quae potest opus perficere: quare animata exsistens; non animata vero non est pars.

Circa mathematica vero, cur rationes non sunt partes rationum? ut circuli semicirculi. Haec enim non sunt sensibilia. Aut nihil refert; erit namque quorumdam, etiam non sensibilium, materia, et omnis quod non est quid erat esse. Circuli itaque universalis quidem non erunt, singularium vero erunt hae partes, ut prius dictum est. Est etenim materia, quaedam sensibilis, quaedam intellectualis.

Manifestum autem est, quod anima quidem substantia prima, corpus vero materia: homo vero, vel animal, quod ex ambobus ut universale. Socrates vero et Coriscus, si anima quidem, duplex. Hi enim ut animam dicent, alii autem ut ipsum totum. Quodsi simpliciter anima haec, et hoc corpus, quemadmodum universale, etiam singulare.

Utrum autem praeter materiam, hujuscemodi substantiarum sit aliqua alia, et oporteat quaerere substantiam eorum aliquam aliam, utputa numeros, aut aliquid tale, posterius considerandum est. Hujus enim gratia et de sensibilibus substantiis definire tentamus: quandoquidem quodam modo physicae et secundae philosophiae opus est, ea quae circa sensibiles substantias speculatio est. Non enim solum de materia physicum cognoscere oportet, sed etiam de ea quae secundum rationem, et magis.

In definitionibus vero, quo modo partes, quae in ratione sunt, et cur una ratio, definitio, (patet etenim quod res una), res autem quomodo una, partes quidem habens, postea considerandum est.

Quid igitur sit quod quid erat esse, et quomodo ipsum per se ipsum, universaliter de omni dictum est: et cur quorumdam ratio ipsius quid erat esse, habeat definiti partes, quorumdam non: et quod in ratione quidem substantiae, quae ita partes sunt, ut materia, non inerunt: non enim sunt illius substantiae partes, sed totius. Hujus vero est quodam modo ratio, et non est. Cum materia namque non est: indefinitum etenim: secundum primam autem substantiam est, ut hominis, animae ratio. Substantia enim est species quae inest, ex qua et materia tota dicitur substantia, ut concavitas: ex hac enim, et naso, simus nasus, et simitas est: bis namque in his inerit nasus. In tota vero substantia, ut naso simo, aut Callia, inerit etiam materia.

Et quod quid erat esse, et unumquodque in quibusdam quidem idem est, ut in primis substantiis, utputa curvitas, et curvitatem esse, si prima est (dico autem primam, quae non dicitur eo quod aliud in alio sit, et subjecto ut materia): quaecumque vero ut materia, vel ut simul cum materia sumpta sunt, non idem, neque quae secundum accidens unum, uti Socrates et musicum: haec enim secundum accidens, eadem sunt.

In ista parte determinat quamdam dubitationem, quae poterat oriri ex solutione praemissae quaestionis. Distinxerat enim, solvendo praemissam quaestionem, inter partes speciei, et partes individui, quod est compositum ex specie et ex materia. Et ideo hic quaerit, quae sint partes speciei, et quae non. Dividitur ergo ista pars in partes tres. In prima determinat hanc dubitationem. In secunda ostendit quid restat dicendum, ibi, « Utrum autem « praeter materiam. » Tertio recapitulat ea quae dicta sunt, ibi, « Quid quidem igitur est quod- « quiderat. » Circa primum tria facit. Primo movet dubitationem. Secundo solvit, ibi, « Quaecum- « que quidem igitur etc. » Tertio solutionem manifestando colligit, ibi, « Palam autem etc. » Dicit ergo primo, quod cum dictum sit quod partes speciei ponuntur in definitionibus, non autem partes compositi ex specie et materia, merito dubitatur quae sunt partes speciei, et quae non sunt partes speciei « sed simul sumpti, » idest individui, in quo simul sumitur natura speciei cum materia ipsa individuante. Si enim hoc non sit manifestum, non poterimus aliquid recte definire, quia definitio nunquam est rei singularis, sed solum universalis, ut supra dictum est. Et inter universalia proprie est species, quae constituitur ex genere et differentia, ex quibus omnis definitio constat. Genus enim non definitur, nisi etiam sit species. Unde patet, quod nisi sciatur quae pars sit sicut materia, et quae non est sicut materia, sed sicut ad speciem ipsam pertinens, non erit manifestum qualis debeat esse definitio rei assignanda, cum non assignetur nisi speciei, et oporteat in definitione speciei partes speciei ponere, et non partes quae sunt posteriores specie.

Deinde cum dicit « quaecumque quidem »

Solvit propositam dubitationem. Et circa haec tria facit. Primo ponit solutionem secundum opinionem Platonicorum. Secundo improbat eam, ibi, « Accidit itaque unam. » Tertio solvit secundum suam sententiam, ibi, « Quare omnia reducere. » Circa primum duo facit. Primo solvit propositam dubitationem quantum ad sensibilia. Secundo quantum ad mathematica, ibi, « Quoniam autem. » Primo ergo dicit quod in quibusdam manifestum est, quod materia non sit pars speciei, sicut in omnibus illis quae manifeste apparent fieri in materiis diversis secundum speciem, sicut circulus invenitur fieri in aere et in lapide et in ligno. Unde manifestum est quod neque aes neque lapis neque lignum, est aliquid de substantia circuli, quasi pars existat hujus speciei, quae est circulus. Est autem hoc manifestum propter hoc quod circulus a quolibet istorum separatur: nihil autem potest separari ab eo quod est pars speciei. Sed quaedam sunt, quorum species non inveniuntur fieri in diversis materiis secundum speciem, sed semper in eisdem. Sicut species hominis, quantum ad hoc quod visibiliter apparet, non invenitur nisi in carnibus et ossibus. Nihil tamen prohibet, ut etiam ista, quae non videntur a propria materia separata, similiter se habeant ad suas materias sicut illa quae esse possunt in diversis materiis, et ab unaquaque earum separari. Si enim poneremus quod non viderentur sensibiliter aliqui circuli nisi ex aere, nihilominus tamen sic esset pars speciei circuli aes. Et licet tunc non separaretur circulus actu ab aere, separaretur tamen mente, quia species circuli posset intelligi sine aere ex quo aes non esset pars speciei circuli, licet difficile sit mente auferre et separare abinvicem quae actu non separantur. Non enim est hoc nisi illorum qui per intellectum supra sensibilia elevari possunt. Et similiter si hominis species semper apparet in carnibus et ossibus et talibus partibus, oportet quaerere, utrum istae partes sint speciei humanae « et rationis, » idest definitionis hominis, aut non sunt partes speciei, sed solum materia speciei, sicut aes circuli. Sed quia talis, species non fit in aliis partibus materialibus quam in istis, ideo de facili non possumus separare hominem per intellectum a carnibus et ossibus. Videtur enim eadem ratio esse hic et in circulo, si omnes circuli essent aenei.

Deinde cum dicit « quoniam autem »

Procedit ulterius prosequendo opinionem praefatam quantum ad mathematica; dicens, quod quia videtur hoc contingere in aliquibus, scilicet quod materia non sit pars speciei, quamvis species non inveniatur nisi in illa materia, sed non est manifestum quando et in quibus hoc contingat vel non contingat, ideo aliqui circa hoc dubitant non solum in naturalibus, sed etiam in mathematicis, ut in circulo et triangulo. Videtur enim eis, quod sicut materia sensibilis non est pars speciei in naturalibus, ita etiam quod materia intelligibilis non sit pars speciei in mathematicis. Materia autem figurarum mathematicarum intelligibilis, est continuum, ut linea vel superficies. Et ideo vult, quod linea non sit pars speciei circuli vel trianguli; quasi non sit competens quod triangulus et circulus definiantur per lineas et continuum, cum non sint partes speciei; sed omnia ista similiter dicantur ad circulum et triangulum, sicut carnes et ossa ad hominem, et aes et lapides ad circulum. Removendo autem a triangulo et circulo continuum, quod est linea, nihil remanet nisi unitas et numerus, quia triangulus est tres lineas habens, et circulus unam. Et ideo, quia lineas non dicunt esse partes speciei, referunt omnes species ad numeros, dicentes quod numeri sunt species mathematicorum omnium. Dicunt enim quod ratio duorum est ratio lineae rectae, propter hoc quod linea recta duobus punctis terminatur. Sed circa hoc inter platonicos ponentes ideas, est differentia quaedam. Quidam enim non ponentes mathematica media inter species et sensibilia, dicentes species esse numeros, dicunt ipsam lineam esse dualitatem, quia non ponunt lineam mediam differentem a specie lineae. Quidam vero dicunt quod dualitas est species lineae, et non linea. Linea enim est quoddam mathematicum medium inter species et sensibilia, et dualitas est ipsa species. Et secundum eos, in quibusdam non differunt species et cujus est species, sicut in numeris, quia ipsas species dicebant esse numeros. Unde idem dicebant esse dualitatem et speciem dualitatis. Sed lineae hoc non accidit, secundum eos, quia linea jam dicit aliquid participans speciem, cum multae lineae inveniantur esse in una specie; quod non esset si ipsamet linea esset ipsa species.

Deinde cum dicit « accidit itaque »

Improbat praedictam solutionem; et ponit tres rationes: quarum prima est. Si soli numeri sint species, omnia ista quae participant uno numero participant una specie. Multa autem sunt diversa specie quae participant uno numero. Unus enim et idem numerus est in triangulo propter tres lineas, et in syllogismo propter tres terminos, et in cor-

pore propter tres dimensiones. Accidit igitur multorum specie diversorum esse unam speciem. Quod non solum Platonicis sed etiam Pythagoricis accidit, qui etiam ponebant naturam omnium rerum esse numeros.

Secundam ponit ibi « et contingit »

Quae talis est. Si carnes et ossa non sunt partes speciei humanae, nec lineae speciei trianguli, pari ratione nulla materia est pars speciei. Sed secundum Platonicos, in numero dualitas attribuitur materiae, unitas autem speciei: ergo sola unitas est species. Dualitas autem, et per consequens omnes alii numeri, tamquam materiam implicantes, non erunt species. Et sic una tantum erit species omnium rerum.

Tertiam ponit ibi « quamvis sic »

Quae talis est. Illa sunt unum quorum species una est. Si igitur omnium species est una, sequetur quod omnia sint unum secundum speciem, et non solum quae videntur esse diversa. Potest tamen dici quod hoc tertium non est alia ratio a secunda. Sed est inconveniens quod ex secunda conclusione sequatur secundae rationis. Posita ergo ratione cui praemissa solutio innitebatur, et positionibus contra praemissam solutionem, concludit dictum esse quod illa quae sunt circa definitiones habent dubitationem et qua de causa. Et sic patet quod per omnia praemissa ostendere voluit difficultatem praemissae dubitationis.

Deinde cum dicit « quare omnia »

Solvit praemissam quaestionem secundum propriam sententiam. Et primo quantum ad naturalia. Secundo quantum ad mathematica, ibi, « Circa « mathematica. » Dicit ergo primo, quod ex quo praedicta inconvenientia sequuntur removentibus a specie rei omnia quae sunt materialia, sive sint sensibilia, sive non, patet ex dictis quod superfluum est omnes species rerum reducere ad numeros vel unitatem, et auferre totaliter materiam sensibilem et intelligibilem, sicut Platonici faciebant. Quia quaedam species rerum non sunt formae sine materia, sed sunt « hoc in hoc forsan, » idest formae in materia, ita quod id quod resultat ex forma in materia existente species est. Aut si non sunt sicut forma in materia, sunt se habentia sicut illa quae habent formam in materia. Proprie enim formam in materia habent naturalia, quibus quodam modo assimilantur mathematica, etiam inquantum proportio figurae circuli vel trianguli ad lineas, est sicut proportio formae hominis ad carnes et ossa. Et ideo, sicut species hominis non est forma aliqua sine carnibus et ossibus, ita circuli vel trianguli non est aliqua forma sine lineis. Et ideo parabola quam consuevit dicere de animali Socrates junior, non se bene habet. Videtur autem ipsum Platonem Socratem juniorem nominare, quia in omnibus libris suis introducit Socratem loquentem, propter hoc, quod fuerat magister ejus. Opinionem autem Platonis, de materialitate naturalium specierum, vocat parabolam, quia fabulis assimilatur quae componuntur ad aliquam sententiam metaphorice insinuandam. Propter quod in tertio superius dixit, quod haec opinio assimilatur opinionibus fingentium deos esse, et quod formae eorum sunt sicut formae humanae. Ideo autem praedicta opinio non bene se habet, quia ducit extra veritatem, in eo quod facit opinari quod hoc modo contingat esse hominem sine partibus materialibus, scilicet sine carnibus et ossibus, sicut contingit circulum esse sine aere, quod manifeste non pertinet ad species (1) circuli. Sed hoc non est simile. Non enim similiter se habet homo ad carnes et ossa, sicut circulus ad aes; quia circulus non est aliquod sensibile secundum suam rationem. Potest enim intelligi sine materia sensibili. Unde aes, quod est materia sensibilis, non est pars speciei circuli. Sed animal videtur esse quoddam sensibile. Non enim potest definiri sine motu. Animal enim discernitur a non animali sensu et motu, ut patet in primo libro de Anima. Et ideo non potest definiri animal sine partibus corporalibus habentibus se aliquo modo debito ad motum. Non enim manus est pars hominis quocumque modo se habeat, sed quando est sic disposita quod potest perficere opus manus; quod non potest facere sine anima, quae est principium motus. Quare oportet quod manus cujuscumque sit pars hominis, secundum quod est animata. Secundum vero quod est inanimata, non est pars, sicut manus mortua vel depicta. Unde oportet quod partes tales quae sunt necessariae ad perficiendum operationem speciei propriam, sint partes speciei; tam quae sunt ex parte formae, quam quae sunt ex parte materiae.

Deinde cum dicit « circa mathematica »

Solvit quaestionem quantum ad mathematica. Videtur enim post solutionem de naturalibus positam, adhuc relinqui sub dubio de mathematicis. Dixerat enim, quod, cum animal sit sensibile, non potest definiri sine partibus sensibilibus, sicut circulus potest definiri sine aere, quod est sensibilis materia. Et ideo circa mathematica quaeritur « quare « rationes, » idest definitiones partium, non sunt partes rationum totorum, sicut quare « hemicycla, » idest semicirculi, non ponuntur in definitione circuli. Non enim potest dici, quod haec, scilicet hemicycla, sint sensibilia, sicut aes est sensibilis materia. Sed solvit quod hoc nihil differt quantum ad propositum, utrum scilicet partes materiae sint sensibilia vel non sensibilia; quia etiam non sensibilium est aliqua materia intelligibilis. Et talis materia, quae scilicet non est pars speciei, est omnis ejus quod non est quodquideratesse et species eadem secundum se, « sed est hoc aliquid, » idest particulare aliquod demonstratum: quasi dicat: In omni eo quod non est ipsa sua species, sed est aliquod individuum determinatum in specie, oportet esse aliquas partes materiae quae non sunt partes speciei. Socrates enim, quia non est ipsa sua humanitas, sed est habens humanitatem, ideo habet in se partes materiales quae non sunt partes speciei, sed quae sunt partes hujus materiae individualis quae est individuationis principium, ut has carnes et haec ossa. Et similiter in hoc circulo sunt hae lineae quae non sunt partes speciei. Unde patet quod hujusmodi non sunt partes circuli qui est universalis, sed sunt partes singularium circulorum, sicut dictum est prius. Et propter hoc semicirculi non ponuntur in definitione circuli universalis, quia sunt partes singularium circulorum, et non universalis. Et hoc est verum tam in materia sensibili, quam in materia intelligibili. Utroque enim modo invenitur materia, ut ex dictis patet. Si autem esset aliquod individuum quod esset ipsa sua species, sicut si Socrates esset ipsa sua humanitas, non essent in Socrate aliquae partes quae non essent partes humanitatis.

Deinde cum dicit « palam autem »

(1) *Legendum videtur,* ad speciem.

Recolligit praedictam solutionem, exemplificando eam in animali; dicens, palam esse quod anima « est substantia prima, » id est forma animalis, corpus autem materia, homo « autem aut animal id « quod est ex utrisque, » scilicet in universali, sed Socrates et Coriscus quod est ex utrisque in particulari. Quia « anima dicitur dupliciter, » scilicet in universali et particulari, ut anima et haec anima. Ideo autem oportet quod significatur per modum totius, dici universaliter et singulariter, ea ratione quia anima dicitur dupliciter: quia hoc competit secundum utramque opinionem hominum de anima. Sicut enim supradictum est, alii dicunt hominem et animal esse animam, alii vero dicunt hominem et animal non esse animam, « sed to« tum, » scilicet compositum ex anima et corpore. Patet ergo quod secundum illam opinionem quae dicit hominem esse animam, anima dicitur universaliter et singulariter, ut anima et haec anima, et homo etiam dicitur universaliter et particulariter sive singulariter, scilicet homo et hic homo. Similiter etiam secundum hanc opinionem, quae dicit hominem esse compositum ex anima et corpore, sequitur quod si simplicia dicuntur universaliter et singulariter, quod etiam compositum dicatur universaliter et singulariter. Sicut si anima est hoc, et corpus est hoc, quae sunt simpliciter dicta tamquam partes compositi, quod etiam dicatur universale et particulare sive singulare, non solum partes, sed etiam compositum.

Deinde cum dicit « utrum autem »

Ostendit quid de cetero remaneat determinandum circa substantias. Et ponit quod duo remaneant determinanda. Quorum primum est quod, cum determinatum sit, quod substantia et quod quidest rerum sensibilium et materialium sunt ipsae partes speciei, restat determinare utrum « ta« lium substantiarum, » scilicet materialium et sensibilium, sit aliqua substantia praeter materiam, ita quod oporteat quaerere aliquam substantiam istorum sensibilium alteram ab ea quae determinata est, sicut quidam dicunt numeros praeter materiam existentes, « aut aliquid tale, » id est species vel ideas, esse substantias horum sensibilium. Et de hoc perscrutandum est posterius. Haec enim perscrutatio est propria huic scientiae. In hac enim scientia tentamus determinare de substantiis sensibilibus « hujus gratia, » idest propter substantias immateriales, quia speculatio circa substantias sensibiles et materiales quodammodo pertinet ad physicam quae non est prima philosophia, sed secunda, sicut in quarto habitum est. Prima enim philosophia est de primis substantiis quae sunt substantiae immateriales, de quibus speculatur non solum inquantum sunt substantiae, sed inquantum substantiae tales, inquantum scilicet immateriales. De sensibilibus vero substantiis non speculatur inquantum sunt tales substantiae, sed inquantum sunt substantiae, aut etiam entia, vel inquantum per eas manuducimur in cognitionem substantiarum immaterialium. Physicus vero e converso determinat de substantiis materialibus non inquantum sunt substantiae, sed inquantum materiales et habentes in se principium motus. Et quia posset aliquis credere quod scientia naturalis non specularetur circa totas substantias materiales et sensibiles, sed solum circa materias eorum, ideo hoc removet dicens, quod physicum non solum oportet considerare de materia, sed etiam de ea parte « quae est secundum « rationem, » scilicet de forma. Et magis etiam de forma quam de materia, quia forma est magis natura quam materia, ut probatum est in secundo physicorum. Secundum vero quod restat determinandum est, quomodo « partes quae sunt in ra« tione, » idest in definitione, se habent; utrum scilicet sint substantiae existentes in actu. Et quare etiam definitio, cum componatur ex multis partibus, est una ratio. Palam enim est quod oportet definitionem esse unam tantum rationem, quia res est una. Definitio vero significat quid est res. Sed per quid aliqua res habens partes efficiatur una, speculandum est posterius.

Deinde cum dicit « quid quidem »

Recapitulat ea quae sunt determinata; dicens, quod est dictum quid est quodquiderat esse, et quomodo id quod est quodquideratesse, est quod praedicatur de omni, et quod praedicatur secundum se. Et iterum dictum est quare quorumdam ratio significans quodquideratesse, continet in se partes definiti, sicut definitio syllabae continet literas, et « quorumdam non, » sicut definitio circuli non continet semicirculos. Dictum est etiam quod « in « ratione substantiae » idest formae, non ponuntur partes substantiae sicut in materia, quia tales non sunt « partes substantiae illius, » idest formae, sed partes totius compositi. Cujus quidem compositi aliquo modo est definitio, aliquo modo non est. Quia si accipiatur « cum materia, » scilicet individuali, non est ejus definitio, quia singularia non definiuntur, ut supra est habitum. Cujus ratio est, quia talis materia individualis est quid infinitum et indeterminatum. Materia enim non finitur nisi per formam. Sed compositum acceptum « secundum primam sub« stantiam, » idest secundum formam, habet definitionem. Definitur enim compositum acceptum in specie, non secundum individuum. Sicut autem individuum per materiam individuatur, ita unumquodque ponitur in sua specie per formam. Non enim homo est homo quia habet carnes et ossa, sed ex eo quod habet animam rationalem in carnibus et ossibus. Unde oportet quod definitio speciei accipiatur a forma, et quod illae partes materiae solum ponantur in definitione speciei, in quibus primo et principaliter est forma. Sicut ratio hominis est illa quae est animae. Ex hoc enim homo est homo, quod habet talem animam. Et propter hoc, si homo definitur, oportet quod definiatur per animam, et quod nihilominus in ejus definitione ponantur partes corporis, in quibus primo est anima, sicut cor aut cerebrum, ut supra dixit. Ipsa namque substantia cujus pars non est materia « est species, » idest forma quae inest materiae, ex qua forma et materia « dicitur tota substantia, » idest determinatur et definitur. Sicut concavitas est quaedam forma. Ex ea enim et naso, dicitur nasus simus et simitas. Et similiter ex anima et corpore, dicitur homo et humanitas. Si enim nasus, qui est sicut materia, esset pars curvitatis, tunc cum dicitur nasus curvus, bis diceretur nasus. Semel enim diceretur proprio nomine, et semel prout includeretur in definitione curvi. (Si tamen poneretur in ejus definitione sicut pars essentiae curvitatis, non quasi ex additione, ut supra dictum est.) Quamvis autem materia non sit in essentia formae, est tamen in tota substantia composita. Sicut curvitas est in naso simo, et etiam materia individualis est in Callia.

Dictum est etiam superius quod quodquiderat esse uniuscujusque, est idem cum eo cujus est. Quod quidem est simpliciter verum in quibusdam, sicut « in primis substantiis, » idest immaterialibus. Sicut ipsa curvitas est idem cum quodquiderat curvitatis, si tamen curvitas est de primis substantiis. Quod quidem dicit, quia etiam curvitas videtur esse forma in materia, licet non in materia sensibili, sed intelligibili, quae est ipsum continuum. Vel secundum aliam litteram « quae prima est. » Est enim quaedam curvitas prima, sicut curvitas quae est in speciebus secundum Platonicos, in quibus speciebus communiter est verum quod quaelibet est idem cum suo quodquidest. Alia autem curvitas quae est in rebus sensibilibus vel in mathematicis, non est prima. Unde non est idem quod suum quodquideratesse. Dicit autem exponendo, quod primam substantiam hic nominat non substantiam particularem, sicut in Praedicamentis, sed quae non dicitur per hoc quod aliud sit in alio « sicut in subjecto « et materia, » idest illae res quae sunt formae non in materia, sicut substantiae separatae. Quaecumque vero sunt sicut materia, vel etiam sunt concepta cum materia, sicut composita quae habent in sui ratione materiam, in istis non est idem quod quid erat esse, et id cujus est. Nec etiam est unum in his quae dicuntur secundum accidens, sicut Socrates et musicus sunt idem per accidens. Attendendum est autem quod ab hac sententia quam posuerat, scilicet quod quodquid est idem est cum unoquoque cujus est, duo hic excipit, scilicet illa quae dicuntur per accidens et substantias materiales, cum superius non exceperit nisi illa quae dicuntur per accidens. Oportet autem non solum ista excludi, sed etiam substantias materiales. Sicut enim supra dictum est, quod quid erat esse est id quod significat definitio. Definitio autem non assignatur individuis, sed speciebus; et ideo materia individualis, quae est individuationis principium est praeter id quod est quod quid erat esse. Impossibile est autem in rerum natura esse speciem nisi in hoc individuo. Unde oportet quod quaelibet res naturae, si habeat materiam quae est pars speciei, quae est pertinens ad quod quid est, quod etiam habeat materiam individualem, quae non pertinet ad quod quid est. Unde nulla res naturae si materiam habeat, est ipsum quod quid est, sed est habens illud. Sicut Socrates non est humanitas, sed est humanitatem habens. Si autem esset possibile esse hominem compositum ex corpore et anima, qui non esset homo ex hoc corpore et ex hac anima compositus, nihilominus esset suum quod quid erat esse, quamvis haberet materiam. Licet autem homo praeter singularia non sit in rerum natura, est tamen in ratione quae pertinet ad logicam considerationem. Et ideo superius ubi logice consideravit de quod quid erat esse non exclusit substantias materiales, quin in illis etiam esset idem quod quid est, cum eo cujus est. Homo enim communis est idem cum suo quod quid est, logice loquendo. Nunc autem postquam jam descendit ad principia naturalia quae sunt materia et forma, et ostendit quomodo diversimode comparantur ad universale et particulare quod subsistit in natura, excipit hic ab eo quod supra dixerat idem esse quod quid est cum unoquoque, substantias materiales in rerum natura existentes. Relinquitur autem quod illae substantiae quae sunt formae tantum subsistentes, non habent aliquid per quod individuentur, quod sit extra rationem rei vel speciei significantem quodquidest. Et ideo in illis simpliciter verum est, quod quaelibet illarum est suum quod quid erat esse.

LECTIO XII.

Quomodo definitio semper significet unum, investigatur, et quomodo unum sit.

ANTIQUA.

Nunc autem dicamus primum, inquantum in Analyticis de definitione non dictum est. In illis enim dubitatio dicta, praeopere rationibus de substantia est. Dico autem hanc dubitationem, propter quod quidem unum est, cujus rationem definitionem esse dicimus, ut hominis, animal bipes. Sit enim haec ipsius ratio. Propter quid itaque hoc unum est, sed non multa, animal et bipes?

In hoc namque homo et album multa quidem sunt, cum alterum non insit alteri; unum vero quando inest, et patitur aliquid subjectum, homo: tunc enim unum fit, et est albus homo. Hic autem non participat alterum altero. Genus autem non videtur participare differentias. Simul enim contrariis idem participaret. Nam differentiae contrariae sunt, quibus differt genus.

Si vero et participat, eadem ratio si sunt differentiae plures, ut gressivum, bipes, non alatum. Quare namque hoc unum sed non multa? Non enim quia insunt. Namque sic ex omnibus erit unum.

Oportet autem unum esse quaecumque in definitione. Definitio enim ratio quaedam est una, et substantia una.

RECENS.

Nunc autem primo dicamus, quatenus in Analyticis de definitione non est dictum: dubitatio enim, quae in illis dicta est, proderit rationibus de substantia. Dico autem hanc dubitationem, quare unum est definitum, cujus rationem definitionem esse dicimus: ut hominis animal bipes; sit namque haec ejus ratio.

Cur igitur hoc unum est, non autem multa, animal et bipes? homo enim et album, multa quidem sunt, quum non insit alterum alteri: unum vero, quum insint, et subjectum, ut homo, aliquid patiatur. Tunc enim albus homo unum fit, et est. Hic vero non est alterum alterius particeps: genus etenim non videtur particeps esse differentiarum. Simul namque contrariorum idem participaret. Differentiae namque contrariae, quibus genus differt. Quodsi etiam participat, eadem ratio est, si differentiae quidem plures sunt, ut gressivum, bipes, implume. Cur enim unum, sed non multa sunt haec? non enim quia insunt: sic enim ex omnibus erit unum. Atqui oportet unum esse, quaecumque in definitione sunt. Definitio namque, ratio quaedam una, et substantia est: quare unius cujuspiam oportet ipsam esse rationem. E•

Quare unius alicujus oportet ipsam esse rationem. Etenim substantia unum quidem, et hoc aliquid, significat, ut diximus.

Oportet autem intendere primum de his quae secundum divisiones definitionibus. Nihil enim aliud est in definitione quam primum dictum genus et differentiae. Alia vero genera, sunt primum et cum hoc comprehensae differentiae, ut primum animal, habitum vero animal bipes, et iterum animal bipes non alatum. Similiter autem et si per plura dicatur. Omnino vero nihil differt per plura, aut per pauca dici. Quare nec per pauca, aut per duo. Duorum ergo, hoc quidem differentia, illud vero genus. Ut ejus quod animal bipes, animal quidem genus, differentia autem, alterum. Si ergo genus simpliciter non est praeter eas quae ut generis, species, aut si est quidem, ut materia est (vox enim genus est et materia), differentiae autem species et elementa ex hac faciunt; palam quia definitio est ex differentiis ratio.

At vero et oportet dividi differentia differentiam, ut animalis differentia est pedalitas. Item animalis habentis pedes differentiam oportet scire, inquantum habens pedes. Quare non est dicendum habentis pedes aliud alatum, aliud non alatum, si quidem bene dicit. Sed propter non posse faciet hoc. Sed si aliud habens scissos, aliud non scissos pedes. Hae namque sunt differentiae pedis. Nam scissio pedis, pedalitas quaedam est. Et sic semper vult procedere, donec utique veniat ad non differentia. Tunc autem erunt tot species pedis, quot differentiae; et pedes habentia animalia aequalia differentiis.

Si itaque haec sic se habent, palam quia finalis differentia rei substantia erit et definitio, si non oportet multoties eadem dicere in terminis. Superfluum enim accidit hoc dicentibus. Nam quando dicit animal habens pedes, bipes, nihil aliud dixit quam animal pedes habens et duos pedes habens. Et si hoc dividat propria divisione, multoties dicet et aequaliter differentiis. Siquidem igitur differentiae differentia fiat, una erit quae finalis species et substantia.

Si vero secundum accidens, ut si dividat, habentis pedes, aliud album, aliud nigrum, tot quot utique sectiones fuerint.

Quare palam quod definitio ratio est, quae est ex differentiis; et harum ex finali secundum rectum.

Palam autem erit si quis transponat tales definitiones, ut eam quae est hominis, dicens, animal bipes, pedes habens: superfluum est habens pedes, dicto bipede. Sed ordo non est in substantia. Quomodo namque oportet intelligere, hoc quidem posterius, illud vero prius? De definitionibus quidem igitur secundum divisiones, tot dicantur primum, quales quaedam sunt.

tenim substantia, unum quiddam, et quod quid, ut dicimus, significat.

Oportet autem primo considerare de iis quae secundum divisiones sunt, definitionibus. Nihil enim aliud in definitione est, nisi quod primum dicitur genus, et differentiae. Cetera vero genera sunt, et ipsum primum, et post hoc, quae comprehenduntur differentiae: utputa ipsum primum, est animal: consequens vero, animal bipes; et rursus, animal bipes implume. Similiter etiam si per plura dicatur. Omnino autem nihil differt, per multa an per pauca dicatur: quare neque per pauca, aut per duo. Duorum vero hoc quidem genus, hoc vero differentia; utputa hujus, animal bipes, animal quidem genus, differentia vero alterum.

Si igitur genus simpliciter non est praeter eas quae ut generis species sunt, aut si est quidem, sed tamquam materia est (vox namque genus et materia; differentiae autem species atque elementa ex hac faciunt): manifestum est quod defintio est ex differentiis ratio.

At vero oportet etiam dividi differentiae differentiam: utputa animalis differentia est, ut pedes habere. Rursus animalis pedes habentis differentiam scire oportet, prout pedes habet: quare non est dicendum, pedes habentis aliud plumiferum, aliud implume, si bene dicatur; (verum quia non potest, faciet hoc); sed si aliud fissos, aliud non fissos pedes habens: hae enim pedis differentiae sunt. Fissio namque pedum aliqua peditas est.

Et sic semper procedi vult, donec ad indifferentia deveniatur. Tum autem tot pedis species erunt, quot differentiae: et pedes habentia animalia, aequalia differentiis.

Si igitur haec ita se habent, manifestum est quod ultima differentia, rei substantia erit, et definitio: siquidem non oportet crebro eadem in definitionibus dicere: superfluum namque est. Accidit autem hoc. Quum enim animal pedes habens bipes dicat, nihil aliud dixit, nisi animal pedes habens duos pedes habens. Et si hoc propria divisione dividat, crebro dicet, et toties, quot sunt differentiae. Si igitur differentiae differentia fiat, una, quae ultima est, erit species, et substantia. Si autem secundum accidens, ut si dividat habentis pedes aliud album, aliud nigrum, tot quot sunt sectiones.

Quare manifestum est quod definitio est ratio quae ex differentiis est, et ex harum ultima secundum rectum.

Patet autem hoc, si quis transponat tales definitiones, utputa hominis, dicens animal bipes habens pedes: superfluum enim est, habens pedes, dicto bipede. Ordo vero non est in substantia. Quonam enim modo intelligere oportet, hoc quidem prius, illud vero posterius?

Hactenus igitur de definitionibus, quae secundum divisiones fiunt, quales quaedam sunt, primum dictum esto.

Postquam ostendit Philosophus quae partes in definitione ponantur, hic inquirit quomodo definitio ex partibus existens, possit esse una: et circa hoc tria facit. Primo movet dubitationem. Secundo objicit ad utramque partem, ibi, « In hoc namque » homo. » Tertio solvit quaestionem, ibi, « Oportet autem intendere etc. » Dicit ergo, quod nunc primum debet dicere de definitione id quod non est de ea dictum « in analyticis, » idest in libro posteriorum. Ibi enim mota est quaedam dubitatio de definitione, et non soluta, quam oportet hic solvere, « quia est praeopere rationibus de substantia, » idest quia solutio hujus quaestionis est praenecessaria ad ea quae sunt de substantia determinanda, de qua est principalis intentio hujus scientiae. Est autem ista dubitatio, quare illud, cujus definitio est ratio, « est unum, » scilicet quod quid est. Definitio enim ratio est significans quod quid est, sicut hominis est animal bipes. Ponatur enim, quod haec sit ejus definitio: quare igitur hoc, quod dicitur animal bipes, est unum, et non multa?

Deinde cum dicit « in hoc namque »

Objicit pro utraque parte: et primo ad ostendendum quod ex eis non fiat unum. Secundo ad contrarium, ibi, « Oportet autem unum. » Circa primum duo facit. Primo ostendit, quod ex genere et differentia non fit unum. Secundo quod nec ex pluribus differentiis, ibi, « Si vero et participat. » Dicit ergo primo, quod in hoc quod est homo et album, ista duo sunt multa, quando alterum eorum non inest alteri. Si enim album non insit homini, tunc homo et album nullo modo sunt unum. Unum vero sunt, quando alterum eorum inest alteri, et subjectum, quod est homo « patitur alterum, » idest suscipit hanc passionem, quae est album. Tunc autem ex his duobus fit unum per accidens quod est albus homo. Ex his accipitur, quod ex duobus, quorum unum non inest alteri, non fit unum. Sed « hoc, » scilicet cum dicitur animal bipes « alterum eorum, » scilicet animal, non participat « altero, » scilicet bipede, sicut homo albus participat albo. Et hoc ideo, quia animal est genus, bipes vero differentia. Genus vero non videtur participare differentiis. Sequeretur enim quod idem participaret simul contrariis. Differentiae enim sunt contrariae « quibus genus differt, » idest per quas genus dividitur. Et qua ratione participaret una, participaret alia. Si autem est impossibile quod idem participet contraria, impossibile erit, quod ex genere et differentia fiat unum.

Deinde cum dicit « si vero »

Ostendit quod ex pluribus differentiis non potest fieri unum; dicens, quod si detur genus participare aliquo modo differentia, prout scilicet animal non accipitur in sua communitate, sed contrahitur per differentiam ad speciem, et sic per consequens ex genere et differentia fieri unum, tamen adhuc erit eadem ratio ad ostendendum quod definitio non significat unum, si sunt plures differentiae in definitione positae. Sicut si ponantur in definitione hominis istae tres differentiae, quarum prima sit gressibile vel habens pedes, secunda sit bipes, tertia vero non alatum. Non enim poterit dici quare ista sunt unum et non multa. Non enim est sufficiens ad hoc ratio quia insunt uni, utputa animali, quod est homo; sic enim sequeretur, quod omnia essent unum. Sequeretur enim quod omnia accidentia, quae insunt alicui subjecto, essent unum per se. Sic enim loquimur de uno et adinvicem et ad subjectum. Et cum ea quae accidunt uni subjecto accidant etiam alteri, sequeretur, quod illa duo subjecta etiam essent unum, puta nix et cygnus quibus inest albedo. Et sic deducendo sequeretur, quod omnia essent unum. Non ergo potest dici quod ex pluribus differentiis fiat unum, etiam dato quod ex genere et differentia fiat unum. Et sic ex duabus partibus videtur quod definitio non significet unum.

Deinde cum dicit « oportet autem »

Objicit in contrarium: ostendens quod definitio significet unum; dicens, quod oportet quaecumque definitione ponuntur esse unum. Et hoc ideo, quia definitio est una ratio; et id quod significatur per ipsam, est substantia rei. Unde oportet quod definitio sit ratio significativa unius alicujus; quia substantia rei, quam definitio significat, est unum quid. Et etiam supra dictum est, quod definitio significat hoc aliquid, ubi ostensum est quod definitio est proprie substantiarum.

Deinde cum dicit « oportet autem »

Solvit praemissam quaestionem; ostendens quod definitio significet unum: et circa hoc duo facit. Primo ostendit quomodo ex genere et differentia fit unum. Secundo quomodo ex pluribus differentiis fiat unum, ibi, « At vero oportet dividi. » Dicit ergo primo, quod ad investigandum unitatem definitionum oportet primum intendere de definitionibus quae dantur secundum divisionem generis in differentias. Istae enim sunt definitiones verae, in quibus non est aliud quam primum genus et differentiae. Dantur enim et quaedam definitiones per aliqua accidentia, vel per aliquas proprietates, vel etiam per aliquas causas extrinsecas, quae non significant substantiam rei. Et ideo hujusmodi definitiones non sunt ad propositum, cum hic agatur de definitionibus ad substantias rerum investigandas. Ideo autem dico quod in definitione est primum genus cum differentiis, quia etsi aliquando in definitionibus ponantur aliqua genera intermedia inter genus primum quod est generalissimum, et species ultimas quae definiuntur, tamen illa genera media nihil aliud sunt quam genus primum, et differentiae comprehensae in intellectu generis medii « cum hoc, » idest cum genere primo. Sicut si in definitione hominis ponatur animal, quod est genus intermedium, patet quod animal nihil aliud est quam substantia, quae est genus primum, cum aliquibus differentiis. Est enim animal substantia animata sensibilis. Et similiter si intelligamus primum genus esse animal, « habitum bipes; » et iterum « tertium genus, animal bipes « non alatum. » Et similiter si aliquod genus per plures differentias determinatur. Semper enim posterius genus comprehendit prius cum aliqua differentia. Et sic patet quod omnis definitio resolvitur in primum genus et aliquas differentias. Omnino autem non differt, utrum per plura aut per pauca definiatur aliquod definitum. Quare non differt, utrum per pauca, vel per duo, ita quod illorum duorum unum sit genus et aliud differentia. Sicut ejus quod est animal bipes, animal est genus; et alterum, scilicet bipes, est differentia. Ostendendum est ergo primo, quomodo ex istis duobus fiat unum. Quod sic patet. Genus enim non est praeter ea quae sunt species generis. Non enim invenitur animal, quod non sit nec homo, nec bos, nec aliquid aliud hujusmodi. Aut si inveniatur aliquid quod est genus praeter species, sic acceptum ut est praeter species, non accipitur ut genus, sed ut materia. Contingit enim aliquod et esse genus aliquorum, et materiam. Sicut vox est genus literarum, et est materia. Et quod sit genus, patet per hoc quod differentiae additae voci faciunt species vocum literarum. Et quod etiam sit materia, patet; quia « ex « hac, » scilicet ex voce « faciunt elementa, » idest literas, sicut aliquid fit ex materia. Sciendum est autem quod, licet idem secundum nomen possit esse genus et materia, non tamen idem eodem modo acceptum. Materia enim est pars integralis rei, et ideo de re praedicari non potest. Non enim potest dici quod homo sit caro et os. Genus autem praedicatur de specie. Unde oportet quod significet aliquo modo totum. Sicut enim propter hoc quod est innominata privatio, aliquando simplici nomine materiae significatur materia cum privatione, ut supra dictum est, quod aes accipitur pro aere infigurato, cum dicimus quod ex aere fit statua; ita etiam quando forma est innominata, simplici nomine materiae intelligitur compositum ex materia et forma, non quidem determinata, sed communi; et sic accipitur ut genus. Sicut enim compositum ex materia et forma determinata est species, ita compositum ex materia et forma communi est genus. Et hoc in pluribus patet. Corpus enim potest accipi, et ut materia animalis, et ut genus. Si enim in intellectu corporis intelligatur substantia completa ultima, habens in se tres dimensiones, sic corpus est genus, et species ejus erunt substantiae perfectae per has ultimas formas determinatas, sicut per formam auri, vel argenti, aut olivae, aut hominis. Si vero in intellectu corporis non accipiatur nisi hoc, quod est habens tres dimensiones cum aptitudine ad formam ultimam, sic corpus est materia. Et similiter est de voce. Si enim in intellectu vocis includatur ipsa vocis formatio in communi secundum formam quae distinguitur in diversas formas literarum et syllabarum, sic vox est genus. Si autem in intellectu vocis accipitur solum substantia soni, cui possibile est advenire praedictam formationem, sic vox erit materia literarum. Ex quo etiam patet quod vox, secundum quod est genus, non potest esse sine speciebus. Non enim potest esse sonus formatus, quin aliquam determinatam formam habeat hujus vel illius literae. Sed si omnino careret forma literali prout est materia, sic inveniretur sine literis, sicut aes invenitur absque his quae fiunt ex aere. Si ergo praedicta sunt vera,

palam est quod definitio est quaedam ratio ex differentiis unitatem habens; ita quod tota essentia definitionis, in differentia quodammodo comprehenditur. Ex hoc enim animal quod est genus, non potest esse absque speciebus, quia formae specierum quae sunt differentiae, non sunt aliae formae a forma generis, sed sunt forma generis cum determinatione. Sicut patet quod animal est quod habet animam sensitivam. Homo autem est qui habet animam sensitivam « talem, » scilicet cum ratione. Leo vero qui « habet talem, » scilicet cum abundantia audaciae. Et sic de aliis. Unde cum differentia additur generi, non additur quasi aliqua diversa essentia a genere, sed quasi in genere implicite contenta, sicut determinatum continetur in indeterminato, ut album in colorato. Per quod etiam solvitur ratio superius inducta; quia nihil prohibet idem genus in se continere diversas differentias, sicut indeterminatum continet in se diversa determinata. Et etiam propter hoc solvitur, quia non hoc modo advenit differentia generi, ut diversa essentia ab eo existens, sicut advenit album homini.

Deinde cum dicit « at vero »

Ostendit quod nec etiam multitudo differentiarum impedit unitatem definitionis. Et circa hoc duo facit. Primo ostendit qualiter debeant sumi in definitione multae differentiae. Secundo ostendit quod si differentiae debito modo sumuntur, non impediet multitudo differentiarum unitatem definitionis, ibi, « Si itaque. » Dicit ergo primo, quod in definitionibus in quibus sunt multae differentiae, oportet non solum dividi genus in differentiam, sed etiam dividi differentiam primam in differentiam secundam. Sicut animalis differentia est pedalitas, secundum quam animal dicitur habens pedes vel gressibile. Sed quia etiam haec differentia multipliciter invenitur, iterum oportet scire differentiam animalis habentis pedes, quae sit differentia ejus, » « inquantum est habens pedes, » scilicet per se et non per accidens. Et ideo, quia habenti pedes accidit habere alas, non est dicendum, dividendo differentiam, quod habentis pedes aliud est alatum, aliud non alatum, si homo bene velit dicere divisionem differentiarum. Sed tamen quandoque aliquis dividens differentias « faciet hoc » ut scilicet dividat per ea quae sunt secundum accidens, propter hoc quod non potest invenire proprias et per se differentias. Aliquando enim necessitas cogit, ut utamur, loco per se differentiarum, differentiis per accidens, inquantum sunt signa quaedam differentiarum essentialium nobis ignotarum. Sed hoc modo est haec differentia dividenda « habens pedes: » scilicet: hujusmodi animalium, aliud est habens pedes scissos, et aliud non scissos. Istae enim « sunt « differentiae pedis, » scilicet scissum et non scissum. Et ideo habens pedes scissos, per se dividet hanc differentiam quae est habens pedes. Scissio enim pedis « est quaedam pedalitas: » idest haec differentia quae est habere pedes scissos, est quoddam contentum sub hoc quod est habere pedes; et habent se adinvicem sicut determinatum et indeterminatum, sicut diximus de genere et differentia. Et ita semper procedendum est in divisione differentiarum, donec dividens « veniat ad non dif« ferentia, » idest ad ultimas differentias, quae non dividuntur ulterius in alias differentias; et tunc tot erunt species pedis, quot differentiae; et species animalium habentium pedes aequales differentiis. Quaelibet enim individualis differentia constituet unam speciem.

Deinde cum dicit « si itaque »

Ostendit ex suppositis, quod multitudo differentiarum non impedit unitatem definitionis. Et circa hoc duo facit. Primo ostendit propositum. Secundo inducit conclusionem intentam, ibi, « Quare pa« lam etc. » Circa primum duo facit. Primo ostendit quomodo ex multis differentiis fit unum, si differentiae per se sumuntur. Secundo, quod hoc non potest esse si sumantur per accidens, ibi, « Si « vero secundum accidens. » Dicit ergo primo, quod si sic se habent differentiae acceptae in definitione « sicut dictum est, » scilicet quod semper sumantur per se differentiae et non per accidens, palam est quod ultima differentia erit tota substantia rei, et tota definitio. Includit enim in se omnes praecedentes particulas. Quod enim in differentia includatur genus, ostensum est, ex hoc quod genus non est sine differentiis. Sed quod ultima includat omnes praecedentes, palam est ex hoc quod nisi hoc dicatur, sequitur quod oporteat « in ter« minis, » idest definitionibus, multoties eadem dicere. Et hoc erit superfluum et nugatorium. Hoc autem inconveniens ideo accidit, quia si aliquis dicat in definiendo animal « habens pedes bipes, » si bipes sit alia differentia ab habente pedes, non includens eam, nihil aliud dixit sic definiens, quam animal habens pedes, duos pedes habens. Bipes enim nihil aliud est quam duos pedes habens; in quo manifeste includitur, pedes habens. Unde patet quod, si utraque apponatur differentia, est nugatio. Et iterum si hoc quod est bipes dividat aliquis « propria divisione, » idest per ea quae sunt per se et non per accidens, sequetur ulterius multoties dici idem, et toties quod sumuntur differentiae. Ut si dicam quod animalis bipedis, aliud est habens pedes scissos in quinque digitos, aliud in quatuor, siquis vellet definiens hominem, ponere omnes differentias intermedias, toties repeteret idem, quot differentias apponeret. Diceret enim quod homo est animal pedes habens, duos pedes habens, scissos in quinque digitos. Et quia ista sunt inconvenientia, igitur manifestum est quod si in definitione accipiantur differentiae, una erit ultima, scilicet « quae est species et substantia, » idest quae substantiam et speciem definiti comprehendet, et ab ejus unitate definitio erit una.

Deinde cum dicit « si vero »

Ostendit, quod hoc non potest dici si differentiae per accidens sumantur; dicens quod si aliquis in dividendo et definiendo accipiat differentiam secundum accidens, sicut si dividatur quod habentium pedes, aliud est album, aliud est nigrum, tot erunt ultimae differentiae, quot factae sunt divisiones; quia una earum alteram non includet. Et de differentiis sic sumptis, procedebat ratio superius inducta contra unitatem definitionis. Hujusmodi enim differentiae sic per accidens acceptae non essent unum nisi subjecto; quod non sufficit ad unitatem definitionis.

Deinde cum dicit « quare palam »

Concludit propositum. Et circa hoc duo facit. Primo ponit conclusionem; dicens, quod palam est ex praedictis quod quamvis in definitione ponatur genus et differentia, tamen definitio est ratio ex differentiis tantum, quia genus non est praeter differentias, ut supra dictum est. Et quamvis ponan-

tur multae differentiae in definitione, tamen tota definitio dependet et constituitur ex ultima, quando fit divisio « secundum rectum, » idest a communiori ad minus commune descendendo secundum per se differentias, et non accipiendo quasi a latere differentias per accidens.

Secundo ibi « palam autem »

Manifestat conclusionem inductam per quoddam signum, dicens, « Palam autem erit, » scilicet quod tota definitio constituatur ex ultima differentia, ex hoc quod, si quis transponat partes talium definitionum, sequetur inconveniens. Sicut si aliquis dicat definitionem hominis esse, animal bipes, habens pedes. Ex quo enim dictum est bipes, superfluum est apponere, pedes habens. Sed si diceretur primo pedes habens, adhuc restaret inquirendum, utrum esset bipes, dividendo pedes habens. Ex hoc patet quod illae differentiae, secundum quod sunt multae, habent inter se ordinem determinatum. Non autem hoc potest intelligi quod in substantia rei sit aliquis ordo. Non enim potest dici, quod hoc substantiae sit prius, et illud posterius; quia substantia est tota simul et non per successionem, nisi in quibusdam defectivis, sicut sunt motus et tempus. Unde patet quod multae partes definitionis non significant multas partes essentiae ex quibus essentia constituatur sicut ex diversis; sed omnes significant unum quod determinatur ultima differentia. Patet etiam ex hoc, quod cujuslibet speciei est una tantum forma substantialis; sicut leonis una est forma per quam est substantia, et corpus, et animatum corpus, et animal, et leo. Si enim essent plures formae secundum omnia praedicta, non possent omnes una differentia comprehendi, nec ex eis unum constitueretur. Concludit ergo finaliter recapitulando, quod nunc primo tot sint dicta de definitionibus quae accipiuntur secundum divisiones generis in differentias, et differentiae in differentias « quales « quaedam sunt, » quia videlicet sunt ex his quae praedicantur per se, et continentes in se partes speciei, et etiam unaquaeque est unum. Haec enim in praecedentibus de definitionibus sunt ostensa. Dicit autem « primum, » quia in sequentibus de definitione et quodquidest, aliqua determinantur.

LECTIO XIII.

Universalia non esse substantias, neque si de multis praedicabilia, vel in definitionibus assumpta, multis rationibus probatur.

ANTIQUA.

Quoniam vero de substantia perscrutatio est, iterum redeamus. Dicitur autem sicut subjectum substantia esse, et quodquid erat esse, et quod ex his, et universale. De duobus quidem igitur dictum est. Etenim dictum quod quid erat esse, et de subjecto. Quia dupliciter subjicitur: aut hoc aliquid ens, ut animal passionibus; aut ut materia actui. Videtur autem universale causa quibusdam esse maxime, et esse principium universale. Unde de hoc tractemus.

Videtur enim impossibile esse, substantiam esse quodcumque universaliter dictorum. Primum enim substantia, quae uniuscujusque, propria uniuscujusque, quae non inest alii; universale vero commune. Hoc enim dicitur universale, quod pluribus inesse natum est. Cujus ergo substantia hoc erit? Aut enim omnium, aut nullius. Omnium enim non est possibile. Unius autem si erit, et omnia haec erunt. Quorum enim una substantia est, et quodquid erat esse unum, et ipsa unum.

Amplius substantia dicitur quae non de subjecto, et universale de subjecto aliquo dicitur semper.

Sed an sic quidem non contingit, ut quodquid erat esse, in ipso autem existit, ut animal in homine et in equo. Ergo palam quia est quaedam ipsius ratio. Differt autem nihil, nec si non omnium ratio est eorum, quae sunt in substantia. Nihil enim minus substantia erit haec alicujus, ut homo hominis in quo existit. Quare idem accidit. Iterum enim erit substantia in illius substantia, ut animal in quo est species proprium existit.

Amplius autem et impossibile et inconveniens hoc esse substantiam, si est ex aliquibus, non ex substantiis esse, nec ex eo quod hoc aliquid, sed ex quali. Prius enim erit non substantia et quale, substantia, et ipso hoc; quod est impossibile. Nec enim ratione, nec tempore, nec generatione, passiones possibile est priores esse substantia. Erunt enim separabiles.

Amplius Socrati inerit substantiae substantia; quare duo-

RECENS.

Quum autem de substantia consideratio sit, rursus redeamus. Dicitur autem sicuti subjectum substantia esse, et quod quid erat esse, et quod ex his, et universale. De duobus itaque dictum est: etenim de quid erat esse, et de subjecto, quod dupliciter subjicitur, aut hoc quid existens, ut animal passionibus, aut ut materia actui.

Videtur autem etiam universale causa quibusdam esse maxime, ac esse principium ipsum universale. Quare de hoc etiam tractemus. Videtur namque impossibile, substantiam esse quodcumque eorum quae universaliter dicuntur. Primum enim substantia uniuscujusque, quae propria cujusque est, quae alii non inest: universale vero commune. Hoc enim dicitur universale, quod pluribus natura aptum est inesse.

Cujus igitur hoc erit substantia? aut enim omnium, aut nullius. Omnium vero non est possibile. Unius autem si erit, cetera quoque hoc erunt. Quorum enim substantia una, et quod quid erat esse unum, ipsa quoque unum sunt.

Item substantia dicitur, quod non de subjecto; universale vero de subjecto aliquo dicitur semper. Sed utrum, ita quidem non contingit, ut quod quid erat esse, in ipso autem inesse contingit, utputa animal in homine et equo. Patet igitur quod est aliqua ejus ratio. Differt autem nihil, si non omnium ratio est eorum quae in substantia sunt. Etenim nihilo minus hoc erit substantia alicujus, ut homo hominis, in quo existit: quare iterum idem accidet. Erit enim substantia, ut animal, illius, in quo ut proprium exsistit.

Item impossibile ac inconveniens est ipsum quid, et substantiam esse, si ex aliquibus, non ex substantiis, nec ex eo quod quid est, sed ex quali. Prius namque non-substantia et quale erit, quam substantia et quod quid: quod impossibile est. Nec ratione enim, nec tempore, nec generatione, possibile est passiones priores substantia esse; essent namque separabiles. Item, Socrati, substantiae, inerit substantia: quare, duobus erit substantia.

Atque omnino, si homo, et quaecumque ita dicuntur,

rum erit substantia. Totaliter vero accidit, si est substantia homo et quaecumque ita dicuntur, nihil eorum quae in ratione, esse nullius substantiam, neque sine ipsis existere, nec in alio. Dico autem non esse quoddam animal praeter aliqua, nec aliud eorum, quae in rationibus nullius. Ex his itaque speculantibus, palam quia nihil universaliter existentium est substantia, et quia nullum praedicatorum significat hoc aliquid, sed tale.

Sin autem tale, et alia quoque multa accidunt, et tertius homo.

Amplius autem est ita et manifestum. Impossibile enim substantiam ex substantiis esse in existentibus sic ut actu. Duo namque sic actu, nunquam sunt unum actu; sed si potestate duo fuerint, erunt unum. Ut quae dupla, ex duobus dimidiis potestate. Actus enim separat. Quare, si substantia unum, non erit ex substantiis inexistentibus. Et secundum hunc modum quidem dicit Democritus recte. Impossibile enim aut ex duobus unum, aut ex uno duo fieri. Magnitudines enim indivisibiles, substantias faciunt. Similiter igitur manifestum, quia et in numero habebit, si est numerus compositio unitatum, sicut dicitur a quibusdam. Aut enim non unum dualitas, aut non inest unitas in ipso actu.

Habet autem quod accidit dubitationem. Si enim neque ex universalibus possibile est esse nec unam substantiam, propter tale aliquid, sed non hoc aliquid significare, nec ex substantiis contingat actu esse neque unam substantiam, incomposita erit utique substantia omnis. Quare nec ratio utique erit neque unius substantiae. At vero videtur omnibus, et dictum est jam dudum, aut solum substantiae esse terminum, aut maxime. Nunc autem neque hujusmodi. Nullius igitur erit definitio: aut modo quodam erit, modo autem quodam non. Manifestum autem erit quod dicitur, ex posterioribus magis.

substantia est, accidit nihil eorum quae in ratione sunt, alicujus substantiam esse, nec sine ipsis exsistere, nec in alio: dico autem, utputa non esse aliquid animal praeter aliqua, neque ullum aliud eorum quae in ratione sunt.

Ex his itaque considerantibus patet, nihil eorum quae universaliter existunt, substantiam esse, nihilque eorum quae communiter praedicantur, hoc quid, sed tale significare. Quodsi non, et alia multa accidunt, ac tertius homo.

Item sic quoque patet: impossibile enim est substantiam ex substantiis esse, quae sic insunt, ut actu. Quae enim duo sic actu sunt, nunquam unum actu sunt: sed si potentia duo sunt, erunt unum: ut duplum, ex duobus dimidiis potentia: actus namque separat. Quare si substantia unum, non erit ex substantiis inexsistentibus, et secundum hunc modum, quem recte Democritus dicit: impossibile enim ait esse ex duobus unum, aut ex uno duo fieri: magnitudines namque indivisibiles substantias facit.

Patet igitur quod similiter et de numero se habebit, si numerus quidem compositio unitatum est, ut a quibusdam dicitur. Aut enim non est unum dualitas, aut non inest in ea unitas actu.

Habet autem quod accidit, dubitationem. Si enim nec ex universalibus possibile est ullam substantiam esse, propterea quod tale, et non hoc quid significant, nec ex substantiis actu contingit ullam substantiam esse compositam, quicquam incompositum erit profecto omnis substantia: quare neque ratio ullius substantiae erit.

At cunctis videtur, et jam dictum est, aut solius substantiae, aut maxime definitionem esse: nunc vero nec hujus. Nullius igitur definitio erit: aut quodam modo quidem erit, quodam modo non. Manifestum autem, quod dicitur, magis erit ex posterioribus.

Postquam determinavit Philosophus de substantia secundum quod substantia dicitur quod quid est, hic determinat de substantia secundum quod universale a quibusdam dicitur substantia; et circa hoc duo facit. Primo continuat se ad praecedentia. Secundo prosequitur suam intentionem, ibi, « Videtur autem impossibile. » Dicit ergo primo, quod quia in ista scientia est principalis perscrutatio de substantia, oportet iterum redire ad divisionem substantiae, ut videatur quid est dictum, et quid restat dicendum. Dicitur autem substantia, « ut ex praedictis patet, » id quod est « tanquam « subjectum, » scilicet materia, quae se habet ad formam substantialem sicut subjectum, quod est substantia completa, ad formam accidentalem. Et alio modo dicitur substantia quod quid erat esse, quod pertinet ad formam. Tertio modo dicitur substantia « quod ex his, » idest compositum ex materia et forma. Et quarto modo dicitur substantia a quibusdam universale. Haec autem divisio substantiae hic posita in idem redit cum divisione posita in principio hujus septimi, licet videatur esse diversa. Ibi enim posuit quatuor: scilicet subjectum, quod quid erat esse, et universale, et genus: et subjectum divisit in tria: scilicet in materiam et formam et compositum. Et, quia jam manifestum est quod quodquid erat esse se tenet ex parte formae, ponit quodquid erat esse, loco formae. Item, quia genus commune eadem ratione ponitur substantia qua et universale, ut ostendetur, concludit utrumque sub uno modo: et sic remanent tantum quatuor modi, qui hic ponuntur. De duobus ergo istorum modorum dictum est. Dictum est enim de quodquid erat esse, et iterum de subjecto, quod dicitur dupliciter. Uno modo sicut id quod est aliquid, et ens actu, sicut animal subjicitur suis passionibus, et quaecumque substantia particularis suis accidentibus. Alio modo sicut materia prima « subjicitur « actui, » idest formae substantiali. De his autem dictum est, ubi ostensum est quomodo partes materiae pertineant ad speciem vel ad individuum. Sed quia non solum materia et quod quid est videntur esse causae, sed etiam universale « quibusdam, » scilicet Platonicis, videtur maxime esse causa et principium, ideo « de hoc, » scilicet universali, tractabimus in hoc eodem septimo. De substantiis autem compositis et similibus tractabitur in octavo; quarum ea, quae in hoc septimo tractantur, sunt quasi principia.

Deinde cum dicit « videtur enim »

Incipit inquirere utrum universalia sint substantiae: et dividitur in duas partes. In prima ostendit quod universalia non sunt substantiae, sicut quidam posuerunt. Secundo ostendit quantum ad quid recte dixerunt hoc ponentes, et quantum ad quid erraverunt, ibi, « Sed species dicentes hic « quidem dicunt recte. » Circa primum duo facit. Primo ostendit in communi quod universalia non sunt substantiae. Secundo specialiter de uno et ente, quae maxime ponebantur esse substantiae rerum, ibi, « Quoniam vero unum dicitur. » Prima dividitur in duas. In prima ostendit, quod universalia non sunt substantiae. In secunda, quod non sunt separata, ibi, « Manifestum autem ex his. » Circa primum duo facit. Primo ostendit universalia non esse substantias ex ea parte qua universalia praedicantur de multis. Secundo ex ea parte qua species ex universalibus componuntur, sicut ex partibus definitionis, ibi, « Amplius autem et impossibile et « inconveniens. » Dixerat enim superius in quinto, quod genus quodam modo est totum, inquantum praedicatur de pluribus, et quodammodo est pars, inquantum ex genere et differentia constituitur species. Circa primum duo facit. Primo enim ostendit, quod universale non est substantia, cum de pluribus praedicetur. Secundo excludit quamdam

cavillosam responsionem, ibi, « Sed an sic quidem « non contingit. » Sciendum est autem, ad evidentiam hujus capituli, quod universale dupliciter potest accipi. Uno modo pro ipsa natura, cui intellectus attribuit intentionem universalitatis: et sic universalia, ut genera et species, substantias rerum significant, et praedicantur in quid. Animal enim significat substantiam ejus, de quo praedicatur, et homo similiter. Alio modo potest accipi universale inquantum est universale, et secundum quod natura praedicta subest intentioni universalitatis; id est secundum quod consideratur animal vel homo, ut unum in multis. Et sic posuerunt Platonici animal et hominem in sua universalitate esse substantias. Quod Aristoteles in hoc capitulo intendit reprobare, ostendens, quod animal commune vel homo communis non est aliqua substantia in rerum natura. Sed hanc communitatem habet forma animalis vel hominis secundum quod est in intellectu, qui unam formam accipit ut multis communem, inquantum abstrahit eam ab omnibus individuantibus. Ponit ergo ad propositum duas rationes. Circa quarum primam dicit, quod videtur ex sequentibus rationibus impossibile esse, quodcumque eorum, quae universaliter praedicantur, esse substantiam, secundum scilicet quod in sua universalitate accipitur. Quod primo probatur ex hoc, quod substantia uniuscujusque, est propria ei, et non inest alii. Sed universale est commune multis, hoc enim dicitur universale, quod natum est multis inesse et de multis praedicari. Si ergo universale est substantia, oportet quod sit alicujus substantia. Cujus ergo substantia erit? Aut enim oportet quod sit substantia omnium, quibus inest, aut unius. Non est autem possibile quod sit substantia omnium: quia unum non potest esse substantia pluribus. Plura enim sunt quorum substantiae sunt plures et diversae. Sed si dicatur, quod sit substantia unius eorum quibus inest, sequetur quod omnia alia, quibus inest, sint illud unum, quibus ponitur esse substantia. Oportet enim quod pari ratione, eorum etiam sit substantia, cum et eis similiter insit. Quorum autem substantia est una, et quodquid erat esse unum, oportet et ipsa esse unum. Relinquitur ergo, quod ex quo universale non potest esse substantia omnium, de quibus dicitur, nec unius alicujus, quod nullius sit substantia. Sciendum autem quod ideo dicit quod universale est quod natum est pluribus inesse, non autem quod pluribus inest; quia quaedam universalia sunt quae non continent sub se nisi singulare, sicut sol et luna. Sed hoc non est quin ipsa natura speciei quantum est de se sit nata esse in pluribus; sed est aliquid aliud prohibens, sicut quod tota materia speciei comprehenditur in uno individuo, et quod non est necessarium multiplicari secundum numerum speciem, quae in uno individuo potest esse perpetua.

Secundam rationem ponit ibi « amplius sub- « stantia »

Dicit quod substantia dicitur, quae non est de subjecto: et dicitur universale semper de aliquo subjecto: ergo universale non est substantia. — Videtur autem ratio haec non valere. Dictum est enim in Paedicamentis, quod de ratione substantiae est, quod non sit in subjecto. Praedicari vero de subjecto non est contra rationem substantiae. Unde ponuntur ibi secundae substantiae quae praedicantur de subjecto. Sed dicendum quod secundum logicam considerationem loquitur Philosophus in Praedicamentis. Logicus autem considerat res secundum quod sunt in ratione; et ideo considerat substantias prout secundum acceptionem intellectus subsunt intentioni universalitatis. Et ideo quantum ad praedicationem quae est actus rationis, dicit quod praedicantur « de subjecto, » id est de substantia subsistente extra animam. Sed Philosophus primus considerat de rebus secundum quod sunt entia; et ideo apud ejus considerationem non differt esse in subjecto et de subjecto. Hic enim accipit dici de subjecto, quod est in se aliqua res et inest alicui subjecto existenti in actu. Et hoc impossibile est esse substantiam. Sic enim haberet esse in subjecto. Quod est contra rationem substantiae: quod etiam in Praedicamentis est habitum.

Deinde cum dicit « sed an sic quidem »

Excludit quamdam cavillosam responsionem, qua posset aliquis obviare primae rationi, in qua dixerat, quod omnia sunt unum, quorum substantia et quod quid est sunt unum. Posset enim aliquis dicere, quod universale non est sicut substantia, ut quod quid erat esse, quod quidem sit proprium uni. Et ideo ad hoc excludendum Philosophus dicit « Sed an. » Potest dici obviando rationi primo inductae, quod non contingit universale esse substantiam, sicut quod quid erat esse est substantia; sed tantum est substantia in ipsis particularibus existens, sicut animal in homine et equo. Non enim ita est natura animalis in homine, quod sit propria ei, cum sit etiam equi. Quasi dicat, non potest sic responderi. Sequitur enim, si hoc quod est animal commune sit substantia, quod hujus substantiae sit aliqua ratio. Nec differt ad propositum si non est ratio definitiva omnium « quae sunt in substantia, » idest quae ponuntur in definitione, nec in infinitum procedatur in definitionibus, aut si oportet omnes partes cujuslibet definitionis iterum definiri. Nihil enim minus illa substantia oportet quod sit alicujus, licet non habeat definitionem, quam si haberet. Sicut si dicamus, quod licet hoc ipsum, quod est homo communis, non habeat definitionem, tamen oportet quod sit hominis substantia in quo existit, ipsius scilicet hominis communis. Quare idem accidit quod et prius; quia oportebit quod ista substantia communis, licet non ponatur propria alicui inferiorum, tamen erit propria illius substantiae communis in qua prima existit. Sicut si animal commune sit quaedam substantia, animal per prius praedicabitur de illa communi substantia, et significabit ejus substantiam propriam, sive sit definibile, sive non. Unde non poterit, ex quo haec substantia est propria uni, de multis praedicari.

Deinde cum dicit « amplius autem »

Ostendit, quod universale non est substantia, accipiendo rationes ex ea parte, qua universale est pars definitionis et essentiae. Et circa hoc duo facit. Primo ponit rationes ad propositum. Secundo excludit quamdam dubitationem, ibi, « habet autem « quod accidit dubitationem. » Circa primum ponit quatuor rationes. Quarum primam ponit dicens, quod impossibile et inconveniens est, id quod est hoc aliquid et substantia, non esse ex substantiis, nec ex his quae sunt hoc aliquid, sed ex his quae significant quale, si tamen est ex aliquibus. Quod dicit propter substantias simplices. Sequitur enim, quod cum ea, ex quibus est aliquid, sint priora, quod prius sit id quod est non substantia, sed

quale, eo quod est substantia, et eo quod est hoc aliquid. Quod est impossibile: quia impossibile est passiones et qualitates et accidentia esse priores substantia ratione, aut tempore, aut generatione. Quod enim non sint priores ratione, supra ostensum est, ex eo quod substantia ponitur in definitione accidentium, et non e converso. Item quod non sint priores tempore, ex hoc supra probatum est, ex quo etiam hic probatur, quia sequeretur quod passiones essent separabiles a substantiis, quod est impossibile. Esse autem prius generatione continetur sub eo quod est prius tempore. Omne enim quod est prius generatione, est etiam prius tempore, licet non e converso. Ea enim, quae non habent ordinem ad generationem alicujus, licet sint priora tempore, non tamen sunt priora generatione; sicuti equus non est prior generatione leone, qui nunc est, licet sit prior tempore. Partes autem ex quibus aliquid constituitur, sunt priores generatione, et per consequens tempore, et quandoque etiam ratione, sicut supra ostensum est. Unde impossibile est quod ex non substantiis componatur substantia. Universalia autem significant non substantiam et hoc aliquid, sed significant quale quid, ut in Praedicamentis dicitur de secundis substantiis. Ergo patet quod ex universalibus, si sunt quaedam res praeter singularia, non possunt componi singularia, quae sunt hoc aliquid. — Sed videtur quod haec ratio inconvenienter procedat. Secundae enim substantiae, quae sunt genera et species in genere substantiae, etsi non significent hoc aliquid, sed quale, non tamen significant hoc modo quale, sicut passiones, quae significant qualitatem accidentalem, sed significent qualitatem substantialem. Ipse autem procedit hic ac si significarent qualitatem accidentalem. Sed dicendum est quod, si universalia sint res quaedam sicut Platonici ponebant, oportebit dicere, quod non solum qualitatem substantialem, sed accidentalem significent. Omnis enim qualitas quae est alia res ab eo cujus est qualitas, est accidentalis. Sicut albedo est alia res a corpore cujus est qualitas, et est in eo cujus est qualitas sicut in subjecto; et ideo est accidens. Si ergo universalia, inquantum universalia, sunt res quaedam, oportebit quod sint aliae res a singularibus, quae non sunt universalia. Et ideo, si significant qualitatem eorum, oportet quod insit eis sicut substantiis. Et per consequens quod significent qualitatem accidentalem. Sed ponentibus quod genera et species non sunt aliquae res vel naturae aliae a singularibus, sed ipsamet singularia, sicut quod non est homo qui non sit hic homo, non sequitur quod secundae substantiae significent accidens vel passionem.

Secundam rationem ponit ibi « amplius Socrati »

Dicit, quod si universalia sunt substantiae, sequitur quod Socrati inerit substantiae substantia. Si enim omnia universalia sunt substantiae; sicut homo est substantia Socratis, ita animal erit substantia hominis. Et ita istae duae substantiae, una quae est homo, et alia quae est animal, erunt in Socrate. Et hoc est quod concludit: « quare duorum » erit substantia, » id est: quare sequitur, quod hoc quod dico animal, sit substantia non solum hominis, sed etiam Socratis. Et ita una substantia erit in duobus; cum tamen supra ostensum sit, quod una substantia non est nisi unius. Et non solum in Socrate hoc accidit quod dictum est, sed totaliter in omnibus accidit, si homo et alia quae sic dicuntur sicut species, sint substantiae, quod nihil eorum quae ponuntur in ratione specierum sit substantia, neque quod possit esse sine illis, in quorum definitione ponuntur, vel quod sint in aliquo alio, aut quod sit ipsummet aliud. Sicut quod non erit quoddam animal « praeter aliqua animalia, » id est praeter species animalis. Et similiter est de omnibus aliis quae ponuntur in definitionibus, sive sint genera, sive differentiae. Et hoc ideo, quia, cum species sint substantiae, si ea etiam quae in definitionibus specierum ponuntur sint substantiae, in singularibus erunt plures substantiae, et una substantia erit plurium, ut de Socrate dictum est. Patet igitur ex dictis, quod nullum universale est substantia; et nullum eorum quae communiter praedicantur, significat hoc aliquid, sed quale.

Tertiam rationem ponit ibi « sin autem »

Dicit, quod si praedicta conclusio non concedatur, accident multa inconvenientia: inter quae erit unum, quod oportebit ponere tertium hominem. Quod quidem potest exponi dupliciter. Uno modo ut praeter duos homines singulares, qui sunt Socrates et Plato, sit tertius homo, qui est communis. Quod quidem non est inconveniens secundum ponentes ideas, licet secundum rectam rationem inconveniens videatur. Alio modo, ut praeter hominem singularem et communem, ponatur tertius, cum communicent in nomine et ratione, sicut et duo homines singulares, praeter quos ponitur tertius homo communis, et ob hanc causam, scilicet quia communicant in nomine et definitione.

Quartam rationem ponit ibi « amplius autem »

Dicit, quod universalia non sunt substantiae secundum hanc rationem. Impossibile est enim aliquam substantiam esse ex pluribus substantiis, quae sunt in ea actu. Duo enim, quae sunt in actu, nunquam sunt unum actu; sed duo, quae sunt in potentia, sunt unum actu, sicut patet in partibus continui. Duo enim dimidia unius lineae sunt in potentia in ipsa linea dupla, quae est una in actu. Et hoc ideo, quia actus habet virtutem separandi et dividendi. Unumquodque enim dividitur ab altero per propriam formam. Unde ad hoc quod aliqua fiant unum actu, oportet quod omnia concludantur sub una forma, et quod non habeant singula singulas formas, per quas sint actu. Quare patet, quod si substantia particularis est una, non erit ex substantiis in ea existentibus actu; et sic, si est ex universalibus, universalia non erunt substantiae. Et secundum hunc modum Democritus recte dicit, quod impossibile est unum fieri ex duobus, et ex uno fieri duo. Est enim intelligendum, quod duo in actu existentia, nunquam faciunt unum. Sed ipse non distinguens inter potentiam et actum, posuit magnitudines indivisibiles esse substantias. Voluit enim, quod sicut in eo quod est unum, non sunt multa in actu, ita nec in potentia. Et sic quaelibet magnitudo est indivisibilis. Vel aliter. Recte, inquam, dixit Democritus supposita sua positione, qua ponebat magnitudines indivisibiles esse etiam rerum substantias, et sic esse semper in actu, et ita ex eis non fieri unum. Et sicut est in magnitudinibus, ita est in numero, si numerus est compositio unitatum, sicut a quibusdam dicitur. Oportet enim quod vel dualitas non sit unum quid, sive quicumque alius numerus; sive quod unitas non sit actu in ea. Et sic dualitas non erunt duae unitates, sed aliquid ex duabus unitatibus compositum.

Aliter numerus non esset unum per se et vere, sed per accidens, sicut quae coacervantur.

Deinde cum dicit « habet autem »

Movet dubitationem circa praedicta; dicens, quod id, quod accidit ex praedictis, habet dubitationem. Dictum est enim, quod ex universalibus non potest esse aliqua substantia, propter hoc quod universale non significat hoc aliquid, sed quale. Secundo dictum est, quod ex substantiis in actu non potest esse aliqua substantia. Et sic videtur sequi, quod substantia non potest componi neque ex substantiis, neque ex non substantiis: ergo sequitur quod omnis substantia sit incomposita. Et ita, cum definitiones non dentur de substantiis incompositis, (quod patet per hoc quod definitio est ratio habens partes, ut supra dictum est), sequitur, quod nullius substantiae sit definitio. Sed omnibus videtur, ut supra ostensum est, quod definitio, vel est solum substantiae, vel ejus maxime. Nunc autem conclusum est, quod substantiae non sit definitio; ergo sequitur quod nullius sit definitio. Dicendum est autem ad praedictam dubitationem, quod quodammodo substantia est ex substantiis, quodam modo non. Hoc autem erit manifestum magis ex posterioribus in hoc capitulo, et in octavo. Est enim ex substantiis in potentia, sed non in actu.

LECTIO XIV.

Ex comparatione generis ad species et individua ostendit universalia non esse substantias separatas.

ANTIQUA.

Manifestum autem ex his ipsis, quod evenit ideas dicentibus substantias separabiles esse, et simul speciem ex genere facientibus et differentiis. Si enim species sunt, et animal in homine et equo; aut unum et idem numero est, aut alterum.

Ratione namque palam quia unum. Eamdem enim exhibebit rationem dicens in utroque. Ergo si est aliquid homo, ipsum secundum se hoc aliquid et separatum, necesse et ex quibus, ut animal bipes, hoc aliquid significare, et esse separabilia et substantias. Quare et animal.

Si quidem igitur et in equo sicut tu in teipso, quomodo in separatim existentibus unum erit?

Et quare non et sine ipso erit animal hoc?

Deinde si quidem participatione bipedis et multipedis, impossibile aliquid accidit. Contraria namque simul inerunt ipsi uni, et huic enti. Si autem non, quis modus cum dixerit utique aliquis animal esse bipes, aut gressibile? Sed forsan componitur, aut copulatur, aut miscetur. Verum omnia inconvenientia.

Sed si alterum in unoquoque, infinita ergo erunt, unde est consequens dicere, quorum substantia animal. Non enim est secundum accidens ex animali homo.

Amplius multa erunt ipsum animal. Substantia enim quod in unoquoque animal: non enim de alio dicitur. Si autem non, ex illo erit homo, et genus ipsius illud.

Et amplius ideae omnia ex quibus homo. Igitur non alterius quidem erit idea, alterius vero substantia. Impossibile namque. Ipsum igitur animal erit unumquodque eorum, quae in animalibus.

Amplius ex quo hoc. Et quomodo ex ipso animali? Aut quomodo possibile est esse animal, quod est substantia hoc ipsum, praeter ipsum animal?

Amplius autem in sensibilibus haec accidunt, et his absurdiora. Si itaque impossibile sic se habere, palam quia non est idea ipsorum, sicut quidam dicunt.

RECENS.

Ex iis autem ipsis id etiam patet, quod accidit illis, qui ideas pariter substantias et separatas esse dicunt, et pariter ex genere et differentiis faciunt speciem. Si enim species revera sunt et animal in homine et in equo; aut unum et idem numero sunt, aut alterum: ratione namque patet quod unum: eamdem enim exhibebit notionem qui dicit in utroque.

Si itaque aliquis homo est ipse per se hoc quid, et separatum; necesse est ut etiam illa ex quibus, sicuti animal et bipes, hoc quid significent, et separata ac substantiae sint: quare et ipsum animal.

Si idem igitur et unum quiddam in equo et homine, sicuti tibi ipsi, quomodo in separatim exsistentibus idem erit? et cur non etiam absque se ipso erit animal hoc?

Deinde si participabit quidem bipede et multipede, impossibile quiddam accidit: contraria namque simul inerunt ipsi uni, et huic quidem enti. Sin minus, quis modus est quum aliquis dicat, animal bipes aut progressivum esse?

Sed fortassis componuntur, et tangunt, aut miscentur. At cuncta inconvenientia sunt. Sed diversum in unoquoque est. Infinita igitur (ut ita dicam) erunt, quorum substantia animal est: non enim secundum accidens ex animali homo est.

Item multa erit ipsum animal. Nam et substantia animal est, quod in unoquoque est; non enim secundum aliud dicitur. Quodsi non, ex illo erit homo, et genus ejus, illud.

Ac item omnia, ex quibus homo, ideae. Non igitur alterius quidem idea erit, alterius vero substantia: impossibile namque est. Ipsum ergo animal erit unumquodque eorum quae in animalibus sunt.

Item, ex quonam hoc erit, et quomodo est ex ipso animali? aut quomodo est possibile esse animal, quod substantia est, hoc ipsum praeter ipsum animal?

Item, in sensibilibus et haec accidunt, et his absurdiora. Quodsi impossibile est ita se habere, patet quod non sunt eorum ideae ita, ut quidam ajunt.

Postquam Philosophus ostendit universalia non esse substantias absolute, hic ostendit, quod non sunt substantiae a sensibilibus separatae: et dividitur in partes duas. In prima ostendit, quod universalia non sunt substantiae separatae. In secunda manifestat quoddam, quod in superioribus dubium reliquerat, ibi, « Manifestum autem est quod substantiarum. » Circa primum duo facit. Primo ostendit universalia non esse substantias separatas. Secundo ostendit quod si sunt separatae, non sunt definibiles, ibi, « Quoniam vero substantia altera. » Circa primum duo facit. Primo ostendit inconvenientia, quae sequuntur ponentibus universalia esse substantias separatas, comparando genus ad species.

Secundo comparando genus ad individua, ibi, « Amplius autem in sensibilibus. » Circa primum tria facit. Primo proponit quamdam divisionem. Secundo prosequitur primum membrum divisionis, ibi, « Ratione namque palam. » Tertio secundum, ibi, « Sed si alterum in unoquoque. » Dicit ergo primo, quod ex praedictis etiam manifestum esse potest quid accidat de inconvenientibus, dicentibus ideas esse substantias et separabiles, quae dicuntur esse species universales, et simul cum hoc ponentibus speciem esse ex genere et differentiis. Hae enim duae positiones simul conjunctae, scilicet quod species componantur ex genere et differentia, et quod species universales sunt substantiae separatae, quae dicuntur ideae, ducunt ad inconvenientia. Si enim ponantur species esse separatae, constat quod unum genus est in pluribus speciebus simul, sicut animal in homine et equo. Aut ergo hoc ipsum quod est animal in homine et equo existens, est unum et idem numero; aut alterum in homine, et alterum in equo. Inducit autem hanc divisionem, quia Plato ponebat ideas specierum, non autem generum, cum tamen poneret communiter universalia esse substantias.

Deinde cum dicit « ratione namque »

Prosequitur primum membrum divisionis; et primo ostendit, quod sit unum et idem animal. Secundo ostendit inconvenientia, quae sequuntur hoc posito, ibi, « Si quidem ergo. » Dicit ergo, quod manifestum est, quod animal est unum et idem in homine et equo secundum rationem. Si enim assignetur ratio animalis secundum quod dicitur de utrolibet, scilicet homine vel equo, eadem ratio assignabitur, quae est substantia animata sensibilis: univoce enim praedicatur genus de speciebus, sicut et species de individuis. Si ergo propter hoc, quod species praedicatur secundum unam rationem de omnibus individuis, est aliquis homo communis, qui est ipsum quod est homo secundum se existens, « et est hoc aliquid, » id est quoddam demonstrabile subsistens et separatum a sensibilibus, sicut Platonici ponunt; necesse est pari ratione et ea, ex quibus species constat, scilicet genus et differentiam, ut animal et bipes, significare similiter hoc aliquid, et esse separabilia a suis inferioribus, et esse substantias per se existentes. Quare sequitur quod animal erit unum numero per se existens, quod praedicatur de homine et equo.

Deinde cum dicit « si quidem »

Ostendit inconvenientia, quae sequuntur ex hoc posito: quae sunt tria. Primum est, quia cum genus sit in specie sicut substantiam rei significans, sic erit animal in equo, sicut tu es in teipso, qui es substantia tuiipsius. Sic autem non est possibile aliquod unum esse in pluribus separatim existentibus. Non enim tu es nisi in teipso. Es enim in pluribus non separatim existentibus, sicut in carnibus et ossibus, quae sunt sui partes. Animal igitur si sit unum et idem, non poterit esse in pluribus speciebus, ut in homine et equo; cum species separatae secundum Platonicos sint quaedam substantiae adinvicem diversae.

Secundum ponit ibi « et quare »

Homo enim, quia est unum de multis praedicatum secundum Platonicos, non ponitur in particularibus, sed extra ea. Si ergo sit unum animal, quod praedicatur de omnibus speciebus: quare hoc ipsum quod est animal universale non est sine ipso, scilicet sine equo vel quacumque alia specie, ut per se separatum existens? Non potest ratio conveniens assignari ab eis.

Tertium ponit ibi dicens « deinde si »

Constat, quod species constituitur ex genere et differentia. Aut igitur hoc est per hoc, quod genus participat differentiam sicut subjectum participat accidens, ut hoc modo intelligamus ex animali et bipede fieri hominem, sicut ex albo et homine fit homo albus; aut per aliquem alium modum. Et si quidem species fiat per hoc, quod genus participat differentiam, sicut quod animal per participationem bipedis fit homo, et per participationem multipedis fit equus vel polypus, accidit aliquid impossibile. Cum enim genus, quod praedicatur de diversis speciebus, ponatur esse una substantia, sequitur quod contraria simul insunt ipsi animali, quod in se est unum et hoc ens, scilicet demonstrabile. Differentiae enim, quibus dividitur genus, sunt contrariae. Si autem non sit ex animali et bipede homo per modum participationis, quis modus erit cum aliquis dixerit animal esse bipes vel gressibile, constituens ex his duobus unum? quasi dicat: de facili non potest assignari. Et ideo subjungit, « Sed forsan « componitur, » quasi dicat: Numquid poterit dici, quod ex his duobus fiat unum per compositionem sicut domus fit ex lapidibus; aut per copulationem, sicut arca fit ex lignis conclavatis; aut per mixtionem, sicut electuarium fit ex speciebus alteratis? His enim modis invenitur ex duabus vel pluribus substantiis per se existentibus aliquid unum fieri. Sed omnes isti modi sunt inconvenientes. Non enim possent genus et differentiae praedicari de specie, sicut nec partes compositae vel copulatae vel mixtae praedicantur de suis totis. Et praeterea unum non venit in compositionem diversorum totaliter; sed partes divisim sunt, ita quod una pars ejus sit in compositione hujus et alia in compositione alterius, sicut una pars ligni venit in compositione domus, et alia in compositione arcae. Unde, si ex animali et bipede fieret homo et avis, modis praedictis, sequeretur quod non tota natura animalis esset in homine nec in ave, sed alia et alia pars. Et sic iterum non esset idem animal in utroque.

Deinde cum dicit « sed si alterum »

Prosequitur secundum membrum divisionis; dicens, quod inconveniens sequitur si ponatur non unum animal esse in omnibus speciebus. Ducit autem ad quatuor inconvenientia: quorum primum ponit sic dicens. Ostensum est quid sequatur ponentibus universalia esse substantias, si ponatur unum animal esse in omnibus speciebus. Sed propter hoc potest aliquis dicere, quod sit alterum animal in unaquaque specie: ergo erunt infinita quorum substantia est animal, ut est consequens dicere ad praedictam positionem. Est enim animal substantia cujuslibet speciei contentae sub animali. Non enim potest dici quod homo fiat ex animali secundum accidens, sed per se: et ita animal ad substantiam equi pertinet, et bovis, et aliarum specierum, quae sunt fere infinitae. Quod autem aliquod unum cedat in substantia infinitorum, videtur esse inconveniens.

Secundum inconveniens ponit ibi « amplius « multa »

Dicit, quod sequitur etiam quod « ipsum animal, » id est substantia animalis universalis, erit

multa, quia animal, quod est in unaquaque specie, est substantia illius speciei, de qua praedicatur. Non enim praedicatur de specie sicut de quodam alio diverso a se in substantia. Si autem non praedicatur animal de homine sicut de diverso, poterit dici convenienter, quod homo erit ex illo, scilicet ex animali, sicut ex sua substantia; et quod illud, scilicet animal, sit etiam genus ejus, praedicatum de eo in eo quod quid est. Relinquitur ergo, quod sicut illa de quibus praedicatur animal, sunt multa, ita ipsum animal universale esse multa.

Deinde cum dicit « et amplius »

Ponit tertium inconveniens; dicens, quod ulterius ex praedictis sequitur, quod omnia illa, ex quibus est homo, scilicet superiora, genera et differentiae, sint ideae; quod est contra positionem Platonicorum, qui ponebant solas species esse ideas particularium, genera vero et differentias non esse ideas specierum. Et hoc ideo, quia idea est proprie exemplar ideati secundum suam formam. Forma autem generis non est propria formis specierum, sicut forma speciei est propria individuis, quae conveniunt secundum formam, et differunt secundum materiam. Sed, si sunt diversa animalia secundum diversas species, unicuique speciei respondebit aliquid in substantia sui generis, sicut propria idea; et ita etiam erunt genera ideae, et similiter differentiae. Non ergo alteri universalium erit quod sit idea, et alteri quod sit substantia, sicut Platonici ponebant, dicentes quidem genera esse substantias specierum, species vero ideas individuorum. Impossibile namque est ita esse, ut ostensum est. Sequitur igitur ex praedictis « quod ipsum animal, » idest substantia animalis universalis, sit unumquodque eorum « quae sunt in animalibus, » id est quae continentur inter species animalis.

Quartam ponit ibi « amplius ex »

Dicit quod iterum videtur esse dubium ex quo constituatur hoc quod est homo, et quomodo constituatur « ex ipso animali » scilicet universali, « aut quomodo possibile est animal esse, quod « substantia hoc ipsum praeter ipsum animal, » id est quomodo potest esse ut homo sit aliquid praeter animal quasi quaedam substantia per se existens, et tamen animal sit hoc ipsum quod est homo? Haec enim videntur esse opposita, quod homo sit praeter animal, et tamen animal sit hoc ipsum quod est homo.

Deinde cum dicit « amplius autem »

Improbat praedictam positionem per comparationem generum ad singularia; dicens quod haec eadem inconvenientia, quae accidunt ponentibus genera et universalia esse substantias in speciebus, accidunt et in sensibilibus singularibus, et etiam multa his absurdiora; inquantum natura generis magis remota est a singularibus sensibilibus et materialibus, quam a speciebus intelligibilibus et immaterialibus. Si itaque impossibile est sic esse, palam est quod idea non est ipsorum sensibilium, sicut Platonici dicunt.

LECTIO XV.

Tribus rationibus ostendit ideas haud definiri posse.

ANTIQUA.

Quoniam vero substantia altera, et quod simul totum et ratio (dico autem quae haec quidem sic est substantia cum materia concepta, ratio, illa vero ratio totaliter): quaecumque quidem igitur ita dicuntur, horum quidem est corruptio. Etenim generatio. Rationis autem non est ita ut corrumpatur. Neque enim generatio: non enim fit domui esse, sed quod huic domui. Verum sine generatione et corruptione sunt et non sunt. Ostensum est enim quia nullus haec generat nec facit. Propter hoc autem et substantiarum sensibilium singularium nec definitio nec demonstratio est, quia habent materiam, cujus natura talis est ut contingat et esse et non esse. Quapropter corruptibilia omnia singularia ipsorum. Ergo, si demonstratio necessariorum, et definitio scientifica, et non contingit sicut nec scientiam, quandoque scientiam, quandoque ignorantiam esse, sed opinio tale quid est, ita nec demonstrationem nec definitionem, sed opinio est contingentis aliter se habere: palam quia non utique erit ipsorum nec definitio nec demonstratio. Non enim sunt manifesta corrupta scientiam habentibus; et cum a sensu abscesserint, salvatis rationibus in anima eisdem, non erit nec definitio amplius nec demonstratio. Propter quod oportet eorum ad terminum studentem, cum aliquis definiat aliquid singularium, non ignorare, quia semper auferre est. Non enim contingit definire. Neque itaque idearum nullam est definire. Singularium enim idea (ut dicunt,) et separabile.

Necessarium vero ex nominibus esse rationem. Nomen autem non faciet definiens. Ignotum enim erit. Posita autem,

RECENS.

Quum autem substantia altera sit, ipsum scilicet totum et ratio (dico autem quod illa quidem ita substantia est cum materia simul accepta ratio; haec vero ratio simpliciter): quaecumque igitur illo modo dicuntur, earum quidem est corruptio: nam et generatio: rationis autem non est, ita ut corrumpatur: nec enim generatio est (non enim fit domum esse, sed hanc domum), sed absque generatione et corruptione sunt et non sunt. Ostensum est enim quod nullus haec generat neque facit.

Propterea etiam substantiarum sensibilium singularium neque definitio neque demonstratio est, eo quod habent materiam, cujus natura talis est, ut et esse et non esse contingat: quare corruptibilia sunt omnia singularia earum.

Si igitur demonstratio et definitio scientifica necessariorum est, et non contingit, sicuti neque scientiam, quandoque scientiam, quandoque ignorantiam esse, sed quod tale est, opinio est; ita neque demonstrationem neque definitionem; sed opinio est ejus quod contingit et aliter se habere: patet quod neque demonstratio neque definitio eorum est. Corruptibilia namque non sunt manifesta iis qui scientiam habent, quum a sensu abscesserint: et rationibus eisdem in animo salvis, non erit amplius neque definitio, neque demonstratio.

Quare quod ad definitionem attinet, si quis quicquam singularium definiat, oportet non ignorare, quod semper hoc perimi potest: non enim contingit definire. Nec ullam ideam est definire: singularium enim, ut ajunt, idea est, et separata.

Necessarium autem ex nominibus rationem esse. Nomen vero non faciet, qui definit: ignotum enim erit. Quae vero

communia omnibus. Ergo necesse inesse et aliis haec. Ut si quis te definiat, animal dicet gressibile, aut album, aut aliud aliquid quod in alio sit.

Si quis autem dicat nihil prohibere separatim quidem omnia multis, simul vero huic soli inesse: primum quidem quia et ambobus, ut animal bipes, animali et bipedi. Et hoc in sempiternis quidem.

Et necesse esse priora existentia et partes compositi. Quinimmo et separabilia, si homo separabile. Aut enim nihil, aut ambo. Si quidem igitur nihil, non erit genus praeter species. Si vero erit, et differentia.

Deinde quia priora ipso esse. Hoc vero non consequenter aufertur.

Deinde autem si ex ideis ideae, minus composita ex quibus.

Amplius de multis oportebit et illa praedicari ex quibus idea, ut animal bipes. Sin autem, quomodo cognoscetur? Erit enim idea quaedam, quam impossibile de pluribus praedicari quam de uno. Non videtur autem, sed omnis idea est participabilis.

Quemadmodum ergo dictum est, latet quod impossibile definire in sempiternis. Maxime vero quaecumque unita, ut sol et luna. Non solum enim peccant additione talium, quibus ablatis adhuc erit sol. Puta terram gyrans aut nocte absconditum. Si enim steterit aut apparuerit, non adhuc erit sol. Sed absurdum si non. Sol enim quamdam substantiam significat. Amplius quaecumque in alio contingunt, ut si alter fiat talis, palam quia sol erit. Communis ergo ratio, sed erat singularium sol, ut Cleon aut Socrates. Quoniam propter quid nullus ipsorum terminum profert ideae? Fiet enim utique manifestum tentantibus, quia verum quod modo dictum est.

posita sunt, omnibus communia sunt. Necesse est igitur, etiam aliis talia inesse. Velut si quis te definiat, animal dicet gracile, aut album, aut aliquid aliud, quod et in alio erit.

Quodsi quis dicat, nihil prohibere separatim quidem omnia multis, simul vero huic soli inesse; primum quidem dicendum est quod etiam ambobus, ut animal bipes animali et bipedi. Et hoc in sempiternis quidem etiam necesse est esse, quum priora exsistant, et partes sint compositi. At vero etiam separabilia, si hoc quidem, quod homo, separabile. Nam aut nullum, aut ambo.

Si igitur nullum, non erit genus praeter species. Quodsi erit, etiam differentia. Deinde quoniam priora ipso esse: haec vero non vicissim perimuntur. Deinde si ex ideis ideae: minus enim composita sunt ex quibus. Item, de multis oportebit etiam illa praedicari, ex quibus idea, ut animal et bipes. Quodsi non, quomodo scietur? Erit namque aliqua idea, quam impossibile est de pluribus praedicare quam de uno. Non videtur autem: sed omnis idea videtur esse participabilis.

Quemadmodum igitur dictum est, latet quod impossibile est in perpetuis definire, maxime vero quaecumque unica sunt, ut sol, aut luna. Non solum enim in hoc peccant, quod talia addunt, quibus ablatis adhuc erit sol, utputa quod circuit terram, aut quod nocte absconditur; (si enim steterit aut semper apparuerit, non erit amplius sol); sed inconveniens est, si non. Sol enim substantiam quamdam significat.

Item, quaecumque in alio contingunt, veluti si alter fiat talis, patet quod erit sol. Communis ergo ratio. At sol singularium erat, sicut Cleon, aut Socrates. Ceterum cur nemo eorum definitionem profert ideae? fiet enim profecto manifestum tentantibus, verum esse, quod nunc dictum est.

In hoc loco Philosophus ostendit, quod ideae, quae ponuntur separatae a Platonicis, non possunt definiri. Et hoc ideo, quia Platonici ad hoc praecipue ponebat ideas, ut eis adaptarentur et definitiones et demonstrationes, quae sunt de necessariis, cum ista sensibilia videantur omnia in motu consistere. Et circa hoc duo facit. Primo ostendit per rationes, quod ideae non possunt definiri. Secundo per signum, ibi, « Quoniam propter quid nullus. » Circa primum ponit tres rationes: quarum primam ponit sic dicens, quod substantiarum alia est « sicut ratio, » idest sicut quod quid erat esse et forma, et alia est sicut compositum ex materia et forma, quod est totum simul conjunctum ex materia et forma. Dico autem eas esse alteras « quia « hoc quidem, » scilicet substantia, quae est totum, sic est substantia sicut habens rationem conceptam cum materia; illa vero, quae est sicut forma et ratio quod quid erat esse, est totaliter ratio et forma non habens materiam individualem adjunctam. Quaecumque igitur dicuntur substantiae hoc modo sicut composita, eorum potest esse corruptio. Ostensum est enim supra, quod eorum solum est generatio, quae ex materia et forma componuntur. Corruptio autem et generatio sunt circa idem. Ipsius autem substantiae, quae est sicut ratio vel quod quid est, non est ita corruptio quod ipsa per se corrumpatur. Ostensum est enim supra quod non est ejus generatio, sed solum compositi; non enim fit quod quid erat domui. Generatur enim haec domus particularis, non autem ipsa species domus. Sed tamen hujusmodi formae et quidditates aliquando sunt, et aliquando non sunt, « sine generatione et « corruptione, » idest sine hoc quod ipsa generentur vel corrumpantur per se, sed incipiunt esse et non esse aliis generatis et corruptis. Ostensum est enim supra quod nullus in naturalibus « generat « haec, » scilicet formas et quidditates, nec etiam in artificialibus; sed hoc agens singulare generat et facit hoc singulare. Propter hoc autem, quod singularia generantur et corrumpuntur, substantiarum sensibilium singularium non potest esse nec definitio nec demonstratio. Habent enim materiam individualem; cujus natura est talis, ut id quod ex ea constituitur, contingat esse et non esse; quia ipsa materia quantum est in se, est in potentia ad formam, per quam res materialis est, et ad privationem per quam res materialis non est. Et ideo omnia singularia de numero ipsorum sensibilium, quorum materia est in potentia ad esse et non esse, sunt corruptibilia. Corpora tamen caelestia non habent materiam hujusmodi, quae sit in potentia ad esse et non esse, sed solum ad ubi. Et ideo non sunt corruptibilia. Si ergo demonstratio est necessariorum, ut probatum est in posterioribus, et definitio etiam « est scientifica, » idest faciens scire, quae est quasi medium demonstrationis, quae est syllogismus faciens scire; sicut non contingit quandoque esse scientiam et quandoque ignorantiam, quia quod scitur semper oportet esse verum, « sed id quod « est tale, » idest quod quandoque potest esse verum, quandoque falsum, est opinio; ita etiam non contingit demonstrationem nec definitionem esse eorum quae possunt se aliter habere; sed solum opinio est hujusmodi contingentium: Si, inquam, ita est, palam, est, quod non erit nec definitio nec demonstratio ipsorum singularium corruptibilium sensibilium. Non enim hujusmodi corruptibilia possunt esse manifesta scientiam habentibus de eis, scilicet cum recesserunt a sensu, per quem cognoscuntur. Et ideo salvatis eisdem rationibus in anima « ipsorum « singularium, » idest speciebus, per quas cognosci possunt, non erit de eis nec definitio nec demonstratio. Et propter hoc oportet, cum aliquis eorum, qui student « ad assignandum terminum, id est definitionem alicujus rei, definiat aliquod singulare, quod non ignoret, quia semper contingit auferre singulare, manente tali ratione, quam ipse fingit in anima. Et hoc ideo quia non contingit vere definire singulare. In his enim quae vere definiuntur, manet

cognitio definiti quamdiu manet cognitio definitionis in anima. Si igitur singulare definiri non potest, itaque nec ideam possibile est definire. Ideam enim oportet esse singularem, secundum ea quae ponuntur de idea. Ponunt enim quod idea est quoddam per se existens ab omnibus aliis separatum. Haec autem est ratio singularis.

Deinde cum dicit « necessarium vero »

Ponit secundam rationem: et circa hoc duo facit. Primo ponit rationem. Secundo excludit quamdam cavillosam responsionem, ibi, « Si quis autem « dicat. » Fuit autem necessarium ut hanc rationem superadderet rationi suprapositae, quia ratio jam posita probabat singulare non esse definibile, ex eo quod est corruptibile et materiale; quae duo Platonici ideis non attribuebant. Unde ne per hoc sua probatio inefficax redderetur, subjungit aliam rationem, dicens, necessarium esse omnem definitivam rationem esse ex pluribus nominibus. Ille enim qui definit, non faciet notificationem rei ponendo unum nomen tantum; quia si poneret unum tantum nomen, adhuc definitum remanebit nobis ignotum. Contingit enim uno nomine notiori assignato, ipsum nomen definiti notificari; non autem rem definitam, nisi principia ejus exprimantur, per quae res omnis cognoscitur. Resolutio autem definiti in sua principia, quod definientes facere intendunt, non contingit nisi pluribus nominibus positis. Et ideo dicit, quod si unum nomen tantum ponatur, quod adhuc remanebit definitum ignotum; sed si plura ponantur, oportet quod nomina posita sint communia omnibus. Si enim in definitione alicujus singularis ponantur aliqua nomina quae conveniant ipsi soli, erunt synonyma nomina unius rei singularis; unde res non notificabitur hujusmodi nominibus positis, sed forte nomen minus notum. Sicut si diceremus quid est Tullius, et responderetur Marcus et Ciceronis non esset conveniens definitio. Oportet igitur, si singulare definitur, in ejus definitione poni aliqua nomina, quae multis conveniant. Ergo necesse erit, quod definitio non solum huic singulari conveniat, cujus definitio quaeritur, sed etiam aliis. Quod est contra rationem verae definitionis. Sicut si aliquis te definire intendat, et dicat quod tu es animal gressibile, aut animal album, vel quicquid aliud, non tibi soli convenit, sed etiam est in alio. Unde patet, quod singulare non solum ex hoc quod est corruptibile et materiale caret definitione, sed etiam ex hoc quod est singulare; unde nec idea definitur. Cujus ratio est quam hic tangit Philosophus: quia si nomina ad definiendum assumpta exprimunt individuum quantum ad ea ex quibus individuatur, erunt nomina synonyma. Si autem exprimunt naturam et accidentia communia absque individuatione, non erit definitio propria definitio: quia omnes formae, sive accidentales sive substantiales, quae non sunt per se subsistentes, sunt, quantum est de se, communes multis. Et si aliqua inveniatur in uno solo, sicut forma solis, hoc non provenit ex parte formae, quin quantum est de se sit nata esse in pluribus; sed ex parte materiae. Nam tota materia speciei congregata est sub uno. Vel magis ex parte finis; quia unus sol sufficit ad universi perfectionem.

Deinde cum dicit « si quis autem »

Excludit quamdam cavillosam responsionem. Posset enim aliquis dicere, quod licet quodlibet eorum, quae ponuntur in definitione singularis ideae, conveniat separatim multis, non tamen simul accepta conveniunt nisi uni soli; huic scilicet cujus definitio quaeritur. Hanc autem responsionem excludit duobus modis. Primo quantum ad ipsas ideas. Secundo quantum ad ea, quorum sunt ideae, ibi, « Amplius de multis. » Circa primum duo facit. Primo excludit responsionem praedictam; ostendens quod adhuc sequitur definitionem non definito soli inesse. Secundo quod non primo, ibi, « Et necesse « esse priora. » Dicit ergo, quod contra responsionem praedictam, primo est dicendum hic, quod definitio assignata alicui ideae etiam aliis inerit; sicut si definitio ideae hominis sit animal bipes, haec duo inerunt « animali et bipedi, » idest ideae animalis et ideae bipedis; quia etiam illae duae ideae simul conjunctae erunt animal bipes. Et sic haec definitio, animal bipes, non erit propria ideae hominis. Et hoc inconveniens quidem accidit « in « sempiternis, » idest considerando etiam definitionem ideae, quae est quoddam singulare sempiternum secundum Platonicos; et considerando quod definitio assignata uni ideae convenit aliis.

Deinde cum dicit « et necesse »

Ostendit quod sequitur ulterius, quod definitio assignata ideae hominis non primo conveniet ei; quod est contra rationem definitionis. Nam definitio primo verificatur de definito. Hoc autem ostendit tribus modis. Primo sic; dicens, quod non solum necesse est quod animali et bipedi conveniat definitio assignata homini; sed etiam necesse est quod illa, scilicet animal et bipes, existant priora homine, et sint partes ejus, inquantum homo ex utroque constituitur. Quinimmo secundum positionem eorum sequeretur, quod ambo sint separabilia ab homine, et ab aliis animalibus, scilicet animal et bipes, si homo ponitur separabilis ab individuis. Sicut enim homo est superius ad individua, ita genus et differentiae ad hominem. Aut enim oportet quod nullum commune sit separabile; aut oportet quod ambo praedicta, scilicet animal et bipes, sint separabilia ab homine. Si igitur nullum commune est separabile, tunc sequetur quod genus non erit praeter species. Et sic genus non significabit substantiam. Si vero genus erit praeter species, pari ratione et differentia, quae etiam est communior specie. Si autem utraque scilicet animal et bipes, sunt separabilia ab homine, sequetur quod sint priora, eo modo sicut homo separatus est prior individuis. Et ita sequetur ulterius, quod definitio assignata homini, conveniat quibusdam prioribus, scilicet animali et bipedi.

Secundo ibi « deinde quia »

Ostendit idem alia ratione; dicens, quod inde patet quod animal et bipes sunt priora homine secundum esse. Ista enim sunt priora in esse quae non removentur aliis ablatis; sed eis ablatis alia removentur. Sicut unum est prior duobus, quia remoto uno, removentur duo, sed non e converso. Remotis autem animali et bipede, removetur homo; sed remoto homine, hoc, scilicet animal et bipes, non aufertur. Unde patet quod animal et bipes sunt priora homine.

Tertio ibi « deinde autem »

Ostendit idem tertia ratione; dicens, quod idem apparet si ponamus (1) animal et bipes non solum sunt separabilia ab homine, quasi quaedam ideae ejus, sicut supra dictum est in prima ratione, sed

(1) *Supple* quod. *Al.* si ponamus animal et bipes non solum esse etc.

etiam quod ex ipsis fit homo, ut sic ex ideis separatis fiat idea separata. Patet enim, quod minus erunt composita animal et bipes, ex quibus componitur homo, quam homo qui componitur ex eis. Quod autem est minus compositum, est prius. Unde sequetur adhuc, quod animal et bipes sunt priora homine, non solum propter separationem, ut prima ratio procedebat, sed etiam propter compositionem, ut procedit haec tertia ratio.

Deinde cum dicit « amplius de multis »

Ponit aliam rationem ad excludendum praemissam responsionem; dicens, quod non solum sequetur quod definitio assignata ideae hominis conveniat aliis ideis prioribus, scilicet animali et bipedi, ex quibus ponitur constitui idea hominis; sed etiam illa ipsa, ut animal et bipes, oportebit praedicari de multis, et non de homine tantum, non solum seorsum accepta, ut praemissa responsio istorum dicebat, sed etiam conjunctim. Si enim haec ex quibus componitur idea hominis, scilicet animal et bipes, non praedicantur de multis, quomodo cognoscetur quod sint ideae hominis, ut supra conclusum est? Sequetur enim quod sit aliqua idea, quae non potest praedicari de pluribus quam de uno. Constat enim quod idea animalis de pluribus numero praedicari potest. Si ergo haec duo simul, animal bipes, non possunt praedicari nisi de uno, sequetur quod bipes restringat animal ad unum, ita quod aliqua idea quae est bipes praedicetur de uno tantum. Quod non videtur esse verum; cum omnis idea sit participabilis a multis. Ab uno enim exemplari, multa exemplaria fieri contingit. Non igitur praedicta responsio potuit esse vera. Sciendum est autem quod per hanc eamdem rationem sufficienter ostenditur etiam nullum singulare in his inferioribus definiri posse per aliquas proprietates vel formas adunatas, quaecumque fuerint. Sicut enim quaelibet idea, ita et quaelibet forma, quantum est de se, nata est in pluribus esse. Et ita, quantumcumque aggregentur, non erit certa assignatio hujus singularis nisi per accidens, inquantum contingit omnia insimul collecta in uno solo inveniri. Unde patet quod collectio accidentium non est principium individuationis, ut quidam dicunt, sed materia designata, ut Philosophus dixit.

Deinde cum dicit « quemadmodum ergo »

Ponit tertiam rationem principalem ad ostendendum quod ideae non possunt definiri; dicens, quod quia supra dictum est, quod individua non possunt definiri propter hoc quod sunt corruptibilia, ut prima ratio procedebat, et quia ea quae accipiuntur in definitionibus sunt communia, ut procedebat ratio secunda, latet verum esse hoc quod dictum est, scilicet quod impossibile sit definire singularia in sempiternis, et maxime in illis quae sunt unita (1) in una specie, sicut sol et luna. Quia enim sunt sempiterna, non videtur de eis concludere ratio, quae ex corruptione singularium procedebat. Quia vero sunt unita in una specie, non videtur de eis ratio concludere quae procedebat ex communitate partium definitionis. Quaecumque enim conveniunt soli speciei, conveniunt soli individuo. Sed pro tanto decipiuntur, qui putant haec esse definibilia, quia definientes talia peccant multipliciter. Et uno modo peccant inquantum addunt aliqua in definitionibus eorum, quibus ablatis adhuc erunt ipsa, scilicet sol et luna. Sicut cum definiendo solem, dicunt quod est perigyrion, idest terram gyrans, aut nycticrypton, idest nocte absconsum. Si enim sol steterit non gyrans terram, aut si apparuerit, ut non sit nocte absconsum, non adhuc erit sol, si bene fuerit definitum. Sed absurdum est, si non sit sol istis remotis. Sol enim significat quamdam substantiam: illa vero, per quae definitur, sunt quaedam accidentia ejus. Non solum autem sic peccant, sed et amplius, definientes solem per aliquid quod convenit (2) in alio esse. Si enim « fiat alter talis, » idest aliquod corpus habens talem vel eamdem formam et speciem, palam est quod erit sol, secundum quod sol significat speciem, et hoc modo potest definiri. Ratio autem « definitiva est communis, » idest hujus speciei quod est sol. Sed sol iste erat de numero singularium, sicut Cleon aut Socrates. Et sic patet, quod licet etiam ideae ponantur sempiternae et unicae in una specie, adhuc non poterunt definiri. Quare nullus ponentium ideas protulit « aliquem terminum, » id est definitionem ideae. Si enim aliqua definitio ab eis data esset de aliqua idea, puta hominis vel equi, fieret manifestum contra tentantes definire ideam, quia verum est quod modo dictum est, scilicet quod idea est indefinibilis.

(1) *Lege* unica, *prout etiam paulo infra.*
(2) *Lege* contingit.

LECTIO XVI.

Quonam modo possibile sit substantiam sensibilem componi ex partibus; quomodo item unum et ens substantiae non sint; quid demum Plato recte vel non recte circa ideas senserit, ostenditur.

ANTIQUA.

Manifestum est autem quod substantiarum esse existimatarum, plurimae potestate sunt, ut ipsae partes animalium. Nihil enim ipsorum separatum est. Quando autem separata fuerunt, tunc entia ut materia omnia, terra, ignis et aer. Nihil enim ipsorum unum est, nisi ut cumulus antequam digeratur et fiat aliquid ex ipsis unum. Maxime autem utique aliquis animatorum partes suspicabitur et eas quae animae

RECENS.

Manifestum autem est quod etiam eorum quae videntur esse substantiae, plures potentiae sunt, et partes animalium: nihil enim separatum ad eas pertinet. Quum autem separentur, tum etiam sunt ut materia omnia, terra, ignis, et aer. Nihil enim eorum unum est, sed quasi cumulus antequam digerantur, et ex eis unum fiat.

Maxime autem aliquis animatorum partes putaverit et a-

propinquae ambas fieri entes et actu fieri et potentia, eo quod principia motus habeant ab aliquo in juncturis. Propter quod quaedam animalia divisa vivunt. Sed tamen potentia omnia erunt, quando unum fuerit et continuum natura, sed non vi, aut copulatione. Tale namque est orbatio.

Quoniam vero unum dicitur sicut et ens, et substantia unius una; et quorum una numero, unum numero; palam quia nec unum nec ens contingit substantiam esse rerum, sicut neque elemento esse, aut principio. Sed quaerimus quidem principium, ut ad notius reducamus. Magis igitur horum substantia est ens et unum, quam principium et elementum et causa.

Sed nec ista sunt, si nec aliud commune nihil substantia sit. Nulli namque inest substantia, sed huic et habenti ipsam cujus est substantia.

Amplius quod unum, apud multa non utique erit simul. Quod autem commune, simul apud multa existit. Quare palam quia nullum universalium existit praeter singularia separatim.

Sed species dicentes, hic quidem dicunt recte separantes eas, (1) substantiae sunt; illic autem non recte, quia unam in multis speciem dicunt. Causa vero, quia non habent reddere quae tales substantiae incorruptibiles, praeter singulares et sensibiles. Ergo faciunt easdem specie corruptibilibus (has enim scimus) autanthropon, id est ipsum hominem et autbippon, idest ipsum equum, addentes sensibilibus verbum auto, idest ipsum, seu per se. Quamvis itaque si non videmus astra, non minus existimo forent substantiae sempiternae praeter eas quas non videmus. Quare, et nunc si non habemus quae sunt, esse tamen quasdam forsan est necessarium. Quod quidem igitur, neque universaliter dictorum nihil substantia, neque una ex substantiis, manifestum.

nimae, propinquas ambas fieri, ut sint et actu et potentia, eo quod principia motus ab aliquo in juncturis, habent. Quare quaedam animalia divisa vivunt. Sed tamen potentia omnia erunt, quum unum et continuum fuerit natura, sed non vi aut copulatione: tale namque laesio est.

Quum autem unum dicatur sicuti et ens, et substantia unius una, et quorum una numero unum numero, manifestum quod neque unum neque ens contingit substantiam esse rerum, sicuti neque elemento esse, aut principio. Sed quaerimus, quid ergo principium? ut ad notiora referamus.

Magis igitur his substantia est ens et unum, quam principium et elementum et causa. Sed necdum ista, si nec aliud quidem commune ullum substantia est. Nulli enim inest substantia, nisi sibi ipsi, et habenti eam, cujus substantia est.

Item ipsum unum, in pluribus non erit simul: commune vero, simul in pluribus est. Quare patet quod nihil universalium separatim praeter singularia est.

Sed qui species dicunt, partim recte dicunt separantes eas, si substantiae quidem sunt: partim non recte, quoniam unam in multis speciem dicunt.

Causa vero est, quod non habent reddere quaenam tales incorruptae substantiae praeter singulares et sensibiles sint. Faciunt igitur easdem specie iis quae sunt corruptibiles (has enim cognoscimus), ipsum hominem et ipsum equum, addentes vocabulum ipsum sensibilibus.

Attamen etiam si non videremus astra, nihilo minus (ut puto) essent substantiae perpetuae praeter eas quas nos sciremus. Quare nunc quoque, si non habeamus quaenam sint, necesse tamen fuerit fortassis aliquas esse. Quod igitur nec eorum quicquam, quae universalia dicuntur, substantia sit, nec ulla sit substantia ex substantiis, patet.

(1) *Supple* si.

Hic Philosophus manifestat quod superius sub dubitatione reliquit: scilicet quomodo aliqua substantia componatur ex partibus; cum supra ostenderit, quod substantia non potest componi neque ex passionibus, neque ex substantiis actu existentibus. Et ideo hic ostendit, quod partes, ex quibus componuntur substantiae, non sunt substantiae actu existentes, sed potentia; dicens, quod cum supra dictum sit, quod quaedam sunt quae ab omnibus existimantur substantiae esse, scilicet substantiae sensibiles, et partes earum, manifestum est, quod plurimae hujusmodi substantiarum sunt in potentia, et non in actu: ut patet de partibus animalium, et de omnibus aliis partibus. Dicit autem partes esse plurimas harum substantiarum, quia, cum unumquodque totum ex pluribus componatur, oportet plures esse partes componentes quam tota composita. Et quod partes sint in potentia tantum, patet, quia nihil de numero earum est separatum; immo omnes partes inquantum sunt partes, sunt unitae in toto. Omne enim quod est in actu, oportet esse ab aliis distinctum, quia res una dividitur ab alia per suum actum et per formam, sicut supra dictum est. Quando autem ea, quae ponuntur partes, fuerint separata abinvicem dissoluto toto, tunc quidem sunt entia in actu, non quidem ut partes, sed ut materia existens sub privatione formae totius. Sicut patet de terra et igne et aere, quae quando sunt partes corporis mixti, non sunt actu existentia, sed potentia in mixto. Cum vero separantur, tunc sunt in actu existentia, et non partes. Nullum enim elementorum « antequam digeratur, » id est antequam per alterationem debitam veniat ad mixtionem, et fiat unum mixtum ex eis, est unum cum alio, nisi sicut cumulus lapidum est unum secundum quid, et non simpliciter. Vel melius « nihil ipsorum, » id est nihil ex ipsis est unum etc. Quamvis enim omnes partes sint in potentia, tamen maxime poterit aliquis opinari partes animatorum et partes animae esse propinquas, ut fiant actu et potentia, id est ut sint in potentia propinqua actui. Et hoc ideo, quia corpora animata sunt corpora organica habentia partes distinctas secundum formam; unde maxime sunt propinqua ad hoc quod sint actu. Et hoc ideo quia habent principium motus ab aliquo determinato, cum una pars moveat aliam. Sicut patet in juncturis, in quibus videtur esse principium motus alterius partium conjunctarum, cum contingat unam moveri, alia quiescente, ut dicitur in libro de motibus Animalium. Et propter hoc etiam, quia non solum partes corporis sunt in potentia propinqua actui, sed etiam partes animae, ideo quaedam animalia post divisionem vivunt, sicut animalia anulosa. Quod ex hoc contingit, quia in toto animali erat una anima in actu, plures autem in potentia. Facta autem divisione, fiunt plures animae in actu. Quod contingit propter imperfectionem talium animalium, quae requirunt modicam diversitatem in partibus, eo quod habent animam imperfectae virtutis, non valentem diversa operari, ad quae sit necessaria organorum multitudo. Sed tamen quamvis istae partes animae et animatorum sint propinquae actui, nihilominus sunt omnia in potentia, quando totum fuerit unum et continuum per naturam. Non autem si fiat unum per violentiam; sicut si ligentur partes unius animalis cum partibus alterius; aut per complantationem, sicut accidit in plantis. Ante enim quam surculus insertus uniatur plantae, est in actu; postea vero est in potentia, « Tale namque » scilicet unum, esse per violentiam aut per complantationem « est orbatio, » id est aliquid laesivum naturae, et contra naturam existens.

Deinde cum dicit « quoniam vero »

Ostendit specialiter quod unum et ens non sunt substantiae. Et circa hoc duo facit. Primo praemittit propositum; dicens, quod hoc modo praedicatur de rebus unum sicut et ens, cum sint convertibilia: et

unum dicitur de aliqua re propter substantiam ejus. Unius enim est una substantia; et illa sunt unum numero, quorum est substantia una numero. Quod etiam aliquid dicatur ens per suam substantiam, hoc est manifestum. Quoniam inquam ita est, palam est quod neque unum neque ens contingit esse substantiam rerum; immo praedicantur de substantia sicut de subjecto. Sicut etiam neque hoc quod est « elemento esse aut principio, » id est ipsa ratio principii et elementi, dicit substantiam rei quae dicitur principium vel elementum. Sed quaerimus quid sit principium vel elementum, ut ad aliquod notius referamus, scilicet ad substantiam subjectam. Sed tamen ens et unum magis sunt substantia quam principium et elementum et causa. Propinquius enim se habent ad rerum substantiam. Principium enim et causa et elementum, important solam habitudinem rei ad rem aliquam; sed ens et unum significat id quod convenit rei ratione suae substantiae. Et tamen nec ens nec unum sunt substantia ipsa rei.

Secundo ibi « sed nec »

Probat propositum duabus rationibus. Quarum primam ponit dicens, quod cum ista, scilicet ens et unum, sint communia, non possunt esse substantiae, si nullum commune est substantia, ut probatum est. Quod autem nullum commune sit substantia, ex hoc patet, quia substantia nulli potest inesse nisi ipsi habenti eam cujus est substantia. Unde impossibile est substantiam esse communem multorum.

Secundam rationem ponit ibi « amplius quod »

Dicit quod hoc ipsum quod est unum, non potest apud multa simul inveniri. Hoc enim est contra rationem unius, si tamen ponatur aliquod unum per se existens ut substantia. Sed illud quod est commune, est simul apud multa. Hoc enim est ratio communis, ut de multis praedicetur, et in multis existat. Patet igitur quod unum quod est commune, non potest esse sic unum quasi una substantia. Et ulterius palam est ex omnibus praedictis in hoc capitulo, quod nullum universale, nec ens, nec unum, nec genera nec species habent esse separatum praeter singularia.

Deinde cum dicit « sed species »

Ostendit quantum ad quid Plato recte dixerit, et quantum ad quid non recte; dicens, quod Platonici ponentes species ideales, in hoc recte dicunt, quod ponunt eas separatas, ex quo ponunt eas substantias singularium. De ratione enim substantiae est quod sit per se existens. Non autem posset esse per se existens si in aliquo singularium esset; praesertim quia si uno singularium existeret, in aliis esse non posset. Sicut enim jam dictum est, id quod est unum subsistens, non potest in multis esse. Unde in hoc recte facit Plato, ex quo posuit species esse substantias, quod posuit eas separatas. In hoc autem non dixerunt recte, quia dicunt unam speciem esse in multis. Haec enim duo videntur esse opposita: quod aliquid sit separatum per se existens, et tamen habeat esse in multis. Causa autem propter quam inducti sunt Platonici ad ponendum hujusmodi substantias separatas, et tamen esse in multis, haec est: quia per rationem invenerunt quod oportet esse aliquas substantias incorruptibiles et incorporeas, cum ratio substantiae corporalibus dimensionibus non sit obligata. Sed quae sunt hujusmodi substantiae, quae quidem sunt incorruptibiles, et sunt praeter has substantias singulares et sensibiles, « non habent reddere, » idest non possunt assignare et manifestare, eo quod nostra cognitio a sensu incipit, et ideo ad incorporea quae sensum transcendunt, non possumus ascendere, nisi quatenus per sensibilia manu ducimur. Et ideo, ut aliquam notitiam traderent de substantiis incorporeis incorruptibilibus, « faciunt, » idest fingunt eas, easdem esse specie substantiis corruptibilibus, sicut in istis substantiis corruptibilibus invenitur homo singularis corruptibilis, et similiter equus. Posuerunt igitur quod etiam in illis substantiis separatis esset aliqua substantia quae esset homo, et aliqua quae esset equus, et sic de aliis: sed differenter: quia has substantias separatas scimus, ex doctrina Platonicorum, per hoc quod dicimus « autanthropon, » idest per se hominem, « et authippon, » idest per se equum. Et ita in singulis substantiis sensibilibus ad designandas substantias separatas « addimus hoc verbum, » idest hanc dictionem « auto, » idest per se. Ex quo apparet quod Platonici volebant illas substantias separatas esse ejusdem speciei cum istis sensibilibus; et solum in hoc differre, quia separatis attribuebant nomen speciei per se, non autem sensibilibus. Cujus ratio est quia in singularibus sunt multa, quae non sunt partes speciei. Sed in illis substantiis separatis dicebant, tantum esse illa, quae pertinent ad speciem et naturam speciei. Ergo homo separatus dicebatur per se homo, quia habet ea tantum quae pertinent ad naturam speciei. Sed hic homo singularis habet, cum his quae ad naturam speciei pertinent, multa alia: et propter hoc non dicitur per se homo. Est autem similis defectus in hac positione, sicut si poneremus quod non videremus astra et alia corpora incorruptibilia, et tamen constaret per rationem quod essent aliqua corpora incorruptibilia, et poneremus quod incorruptibilia corpora essent ejusdem speciei cum corporibus corruptibilium. Sicut si diceremus quod corpora incorruptibilia essent bos et homo et equus et alia hujusmodi, ut poetae finxerunt in stellis esse arietem et taurum et alia hujusmodi. Sicut igitur si non videremus stellas, non minus « ut existimo » forent « substantiae « corporeae sempiternae, » idest stellae, praeter eas quas nos tunc videremus, scilicet hujusmodi corpora corruptibilia et alterius speciei ab eis: ita etiam et nunc, quamvis nesciamus dicere quae sunt substantiae separatae et cujus naturae, tamen forsan necessarium est esse quasdam substantias separatas praeter sensibiles, et alterius speciei ab eis. Ideo autem dicit « forsan », quia nondum probaverat substantias aliquas esse a materia separatas. Probabit autem in sequentibus. Concludit autem ultimo conclusionem intentam in toto capitulo; dicens, quod manifesta sunt ex praedictis duo. Quorum unum est, quod nihil universaliter dictorum sit substantia. Secundum est quod nulla substantia fit ex substantiis actu existentibus. Vel secundum aliam literam, ex non substantiis. Ostendit enim supra, quod substantia quae est hoc aliquid, non fit ex communibus, quae significant quale quid.

LECTIO XVII.

De natura illa, et substantia, quae est quodquideratesse, quod videlicet sit principium et causa, et quodnam principium, exponitur.

ANTIQUA.

Quid autem oportet dicere, et quale quid substantiam, iterum, aliud velut principium facientes, dicamus. Forsan enim ex his erit palam et de illa substantia, quae est separata a sensibilibus substantiis Quoniam ergo substantia principium et causa quaedam est, hinc est procedendum.

Quaeritur autem ipsum propter quid semper sic: propter quid aliud aliquid alii alicui inest. Nam quaerere propter quid musicus homo, musicus homo est, aut est quod dictum est quaerere propter quid homo musicus est, aut aliud. Hoc quidem igitur propter quid ipsum est ipsum, nihil est quaerere. Oportet enim ipsum quia, et ipsum esse, existere manifesta entia. Dico autem, ut quia luna patitur eclipsim. Ipsius autem quia ipsum, una est ratio, et una causa in omnibus, propter quid homo homo, aut musicus musicus. Nisi quis dicat, quia indivisibile ad ipsum unumquodque. Hoc autem erat unum esse. Sed hoc commune, quia de omnibus, et quod breve. Quaerit autem aliquis propter quid homo est animal tale? Hoc quidem igitur palam, quia non quaerit, quare qui est homo, homo est. Aliquid ergo de aliquo quaerit, propter quid existit. Quia vero existit, oportet manifestum esse. Nam si non ita, nihil quaerit. Ut propter quid tonat? quia fit sonitus in nubibus. Aliud enim ita de aliquo est, quod quaeritur. Et propter quid haec, puta lateres, vel lapides, domus sunt? Palam igitur quod quaerit causam. Hoc autem est quodquideratesse, ut est dicere logice. Quod in quibusdam quidem est cujus causa, ut forsan in domo, aut lecto. In quibusdam vero, quod movit primum. Nam causa hoc. Sed talis quidem causa in fieri quaeritur et corrumpi, altera vero et in esse.

Latet autem maxime quod quaeritur, in his quae non de aliis dicuntur, ut homo quid est quaeritur, propter simpliciter dici, sed non definite, quia hoc aut hoc.

Sed oportet corrigentes quaerere. Si autem non, commune ejus quod nihil quaerere, et ejus quod quaerere aliquid, fit. Quoniam vero oportet habere et existere ipsum esse, palam itaque quia quaerit materiam propter quid est; ut domus haec propter quid? quia haec existunt, quod erat domui esse. Et homo hic? aut corpus tale habens? Quare causa quaeritur materiae. Hoc autem est species qua aliquid est. Haec autem substantia.

Palam igitur quoniam in simplicibus non est quaestio, nec doctrina, sed alter modus quaestionis talium.

Quoniam vero ex aliquo compositum fit, ut unum sit omne, sed non ut cumulus, sed ut syllaba: syllaba autem non est elementa, nec idem A et B: nec caro ignis et terra. Dissolutis enim, haec quidem non adhuc sunt, ut caro, et similia. Elementa vero sunt, et ignis et terra. Est igitur aliquid syllaba, non solum elementa vocalis et consonans, sed et alterum aliquid. Et caro non solum ignis et terra, aut calidum aut frigidum, sed et alterum aliquid.

Si igitur necesse et illud, aut elementum, aut ex elementis esse: Si quidem elementum, iterum eadem erit ratio. Ex hoc enim et igne et terra erit caro, et adhuc ex alio Quare in infinitum ibit. Si vero ex elemento, palam quia non uno, sed pluribus. Aut illud ipsum erit. Quare rursum in hoc eamdem dicimus rationem, et in carne vel syllaba.

Videbitur autem utique esse aliquid hoc, et elementum et causa essendi, hoc quidem carnem, hoc vero syllabam, similiter et in aliis. Substantia autem uniuscujusque hoc elementum et causa prima essendi.

Quoniam vero quaedam non substantiae rerum, sed quaecumque substantiae secundum naturam et natura constitutae sunt, manifestabitur utique quibusdam haec natura substantia quae est non elementum, sed principium Elementum vero est in quod dividitur inexistens ut materiam, puta syllabae quae A et B.

RECENS.

Quid vero et quale quid substantiam dicere oporteat, rursus, aliud quasi principium facientes, dicamus. Fortassis enim ex his erit manifestum de illa quoque substantia, quae est separata a sensibilibus substantiis. Quum igitur substantia principium et causa quaedam sit, hinc est procedendum.

Quaeritur vero ipsum propter quid, semper sic: propter quid, aliud alii alicui inest. Quaerere namque propter quid musicus homo est homo musicus, certe quaerere est. quod dictum est, propter quid homo musicus est, aut aliud.

Quaerere igitur propter quid ipsum est ipsum, nihil est quaerere. Oportet enim ipsum quod, et ipsum esse, exsistere manifesta entia: dico autem, ut puta, quod luna patitur eclipsin. Ipsius autem, quod id ipsum, non nisi una ratio, unaque causa in omnibus (propter quid homo est homo, aut musicus musicus): nisi quis dicat quod unumquodque ad se ipsum indivisibile est: hoc autem erat unum esse. Sed hoc et commune de omnibus, et breve est.

Quaerat autem aliquis, propter quid homo, animal tale quoddam est. Hoc igitur manifestum est, quod non quaerit propter quid is, qui est homo, homo est. Aliquid ergo de aliquo quaerit, propter quid insit Quod autem inest, oportet manifestum esse. Si enim non ita, nihil quaerit: utputa propter quid tonat? propter quid sonus in nubibus fit? Ita namque aliud de alio est quod quaeritur. Et propter quid haec, utputa lateres et lapides, domus sunt? Manifestum itaque est quod causam quaerit. Haec autem est quod quid erat esse, ut logice dicam. Quae in quibusdam quidem, est cujus gratia: utputa fortassis in domo et lecto. In quibusdam vero, quod primum movit. Causa namque etiam hoc. Sed talis quidem causa quaeritur, dum fit quippiam, vel corrumpitur: altera vero, in eo quod est.

Latet autem praecipue, quod quaeritur, in iis quae non dicuntur alterum de altero (utputa quaeritur homo cur sit), eo quod simpliciter dicitur, sed non determinatur quod haec hoc sint. Oportet igitur recte disponentes quaerere. Quodsi non, commune fit ejus quod nihil est, quaerere, et ejus quod aliquid, quaerere.

Quum autem et habere et exsistere ipsum esse oporteat, manifestum est quod propter quid est, ipsam materiam quaerit: utputa haec sunt domus: propter quid? quia haec exsistunt, quod erat domum esse. Et homo hoc, aut corpus hoc tale habens: quare causa materiae quaeritur: haec autem est species qua aliquid est: haec autem, est substantia. Patet itaque quod de simplicibus non est aliqua quaestio neque doctrina, sed alius talium quaestionis modus.

Quum vero quod ex aliquo compositum, ita ut unum totum sit, sed non ut cumulus, verum ut syllaba — syllaba vero non est ipsa elementa, nec idem. BA atque B et A: nec caro, ignis et terra. Dissolutis namque, haec quidem amplius non sunt, ut caro, et syllaba; elementa vero, ignis et terra sunt.

Est ergo syllaba aliquid, non solum elementa, vocalis et muta, sed etiam aliquid aliud; et caro, non solum ignis et terra, aut calidum et frigidum, sed etiam aliquid aliud.

Si igitur necesse est, illud quoque aut elementum, aut ex elementis esse; si elementum quidem, rursus eadem ratio erit. Ex hoc enim et igne et terra, erit caro, et item alio: quare in infinitum progredietur. Si vero ex elemento, patet quod non ex uno, sed ex pluribus, quam id ipsum, erit. Quare iterum de hoc eamdem rationem dicemus quam de carne, aut de syllaba. Videatur autem esse aliquid tale, et non elementum ac causam quidem quod hoc sit caro, hoc vero syllaba: similiter et de ceteris.

Substantia vero cujusque quidem, hoc. Hoc namque prima ipsius. Esse causa est. Quum autem quaedam non substantiae rerum sint, sed quaecumque substantiae secundum naturam, et natura constitutae sint, videri possit profecto aliquibus haec quoque natura substantia esse, quae non elementum, sed principium est. Elementum autem est, in quod existens dividitur ut materiam, utputa syllabae ipsum A et B.

Philosophus in principio hujus septimi promiserat se tractaturum de substantia rerum sensibilium quae est quodquideratesse, quam logice notificavit ostendens, quod ea quae per se praedicantur, pertinent ad quodquidest, ex quo nondum erat manifestum quid sit substantia, quae est quodquideratesse. Hanc autem substantiam Platonici dicebant esse universalia, quae sunt species separatae: quod Aristoteles supra immediate reprobavit. Unde relinquebatur, quod ipse Philosophus ostenderet quid secundum rem sit substantia, quae est quodquideratesse. Et ad hoc etiam ostendendum praemittit, quod substantia, quae est quodquideratesse, se habet ut principium et causa, quae est intentio hujus capituli. Dividitur ergo in partes duas. In prima dicit de quo est intentio. In secunda prosequitur suam intentionem, ibi, « Quaeritur autem ipsum « propter quid. » Dicit ergo primo, quod ex quo ostensum est, quod nihil universaliter dictorum est substantia, ut Platonici posuerant, dicamus quid secundum veritatem oportet dicere substantiam, scilicet quae est quodquideratesse, « et quale quid sit » haec substantia: utrum scilicet sit forma, vel materia, vel aliquid hujusmodi: et hoc inquam dicamus interponentes vel dicentes quasi aliud principium ab eo principio logico, per quod ingressi sumus in principio septimi ad inquisitionem praedictae substantiae. Forsitan enim ex his, quae dicentur circa quidditates rerum sensibilium, erit palam de illa substantia, quae est separata a sensibilibus substantiis. Quamvis enim substantiae separatae non sint ejusdem speciei cum substantiis sensibilibus, ut Platonici posuerunt, tamen cognitio istarum substantiarum sensibilium est via ad cognoscendum praedictas substantias separatas. Subjungit autem quid sit illud principium aliud per quod ad propositam quaestionem impediendum est, dicens quod hinc procedendum est ad ostendendum quid sit praedicta substantia, quod sciamus quod in ipsa substantia est principium quoddam, et causa quaedam.

Deinde cum dicit « quaeritur autem »

Ostendit quod substantia, quae est quodquiderat esse, sit principium et causa. Et circa hoc duo facit. Primo ostendit quod sit principium et causa. Secundo cujusmodi principium sit, ibi, « Quo« niam vero ex aliquo compositum fit. » Circa primum duo facit. Primo ostendit propositum. Secundo excludit quoddam quod posset videri propositae rationi repugnans, ibi, « Latet autem maxime « quod quaeritur. » Est autem vis suae rationis talis. Illud, de quo non quaeritur per quaestionem propter quid, sed in ipsum alia quaesita reducuntur, oportet esse principium et causam: quaestio enim propter quid, quaerit de causa. Sed substantia quae est quodquideratesse, est hujusmodi. Non enim quaeritur propter quid homo est homo, sed propter quid homo est aliquid aliud. Et similiter est in aliis. Ergo substantia rei, quae est quodquideratesse, est principium et causa. Dicit ergo primo quod « ipsum propter quid semper sic quae« ritur, » idest ipsa quaestione propter quid utimur quaerentes, propter quid aliquid aliud inest alicui alii, et non propter quid aliquid sit ipsum. « Quaerere enim propter quid homo musicus sit « musicus homo, aut est quaerere quod dictum est « propter quid homo musicus est homo musicus, aut « aliud: » quasi dicat: cum quaerimus propter quid homo musicus est homo musicus, dupliciter potest haec quaestio intelligi. Uno modo ut id quod dictum est et positum quaeratur, scilicet ut de hoc toto, quod est homo musicus, quaeratur hoc totum, quod est homo musicus. Alio modo ut quaeratur aliud de alio; ut scilicet de homine, qui est musicus, quaeratur non propter quid sit homo, sed propter quid sit musicus. Et statim reprobat primum modum intelligendi; dicens, quod quaerere propter quid ipsum est ipsum, sicut propter quid homo sit homo, nihil est quaerere. In omni enim quaestione, qua quaeritur propter quid, oportet aliquid esse manifestum, et aliquid esse quaesitum, quod non est manifestum. Cum enim sint quatuor quaestiones, ut in secundo Posteriorum habetur, scilicet an est, quid est, quia est, et propter quid: duae istarum, scilicet quid, et propter quid, in idem coincidunt, ut ibi probatur. Sicut autem quaestio quid est se habet ad quaestionem an est, ita quaestio propter quid, ad quaestionem quia. Cum igitur quaeritur propter quid, oportet illa duo esse manifesta. Secundum enim quod propter quid est idem ei quod est quid, oportet esse manifestum an est. Secundum autem quod propter quid distinguitur a quid est, oportet esse manifestum quia. Et ideo dicit, quod cum quaeritur propter quid, oportet existere manifesta entia ista duo: scilicet ipsum quia et ipsum esse, quod pertinet ad quaestionem an est. Sicut cum quaeritur propter quid luna eclipsatur? oportet esse manifestum quod luna patitur eclipsim: si enim non sit manifestum hoc, frustra quaeritur propter quid hoc sit. Et eadem ratione cum quaeritur quid est homo? oportet esse manifestum, hominem esse. Hoc autem non potest contingere si quaeratur propter quid ipsum: ut propter quid homo est homo? vel propter quid musicus est musicus? Scito enim quod homo est homo, scitur propter quid. Est enim una ratio et una causa in omnibus, quam impossibile est ignorari; sicut nec alia communia, quae dicuntur communes animi conceptiones, ignorari possibile est. Hujus autem ratio est, quia unumquodque est unum sibiipsi. Unde unumquodque de se praedicatur. Nisi forte aliquis velit assignare aliam causam, dicens, quod ideo homo est homo, et musicum est musicum, et sic de aliis, quia unumquodque est indivisibile ad seipsum. Et ita non potest de seipso negari, ut dicatur, homo non est homo. Unde oportet ut de se affirmetur. Sed haec ratio non differt a prima, quam diximus; scilicet quod unumquodque unum est sibiipsi. « Quia « hoc erat unum esse; » idest supra posueramus, quod unum significet indivisibile. Et ideo idem est dicere, quod unumquodque sit unum sibi, et indivisibile ad seipsum. Sed etiam dato quod haec esset alia ratio a praedicta, tamen hoc etiam est commune omnibus, quia unumquodque est indivisibile ad seipsum, « Et est quod breve, » idest se habet ad modum principii, quod est parvum quantitate et maximum virtute. Unde non potest quaeri quasi ignoratum, sicut nec alia principia communia. Alia translatio habet, « Et est similis toni: » quasi dicat: et consonat verum in omnibus. Alia vero litera habet, « Et est verum, » subaudiendum, per se manifestum. Sic igitur patet, quod non potest quaeri propter quid ipsum. Unde relinquitur, quod semper quaeritur propter quid hoc sit aliud hoc. Et hoc subsequenter manifestat; dicens, quod si aliquis quaereret propter quid tale animal est homo? hoc

quidem igitur palam quod non quaeritur propter quid homo est homo. Et sic patet quod aliud de aliquo quaeritur propter quid existit, non idem de seipso. Sed cum quaeritur aliquid de aliquo propter quid existit, oportet manifestum esse, quia existit. Nam si non sit ita, ut scilicet si non sit manifestum quod existat, nihil quaerit fortasse de eo quod non est. Vel aliter ut referatur ad superiora, « Nam si non sit ita, » idest si non quaerit aliud de alio sed ipsum de seipso, nihil quaerit, ut jam ostensum est. In quaerendo autem propter quid de aliquo, aliquando quaeritur causa, quae est forma in materia. Unde cum quaeritur, propter quid tonat? Respondetur, quia sonitus fit in nubibus: hic enim constat quod aliud de alio est quod quaeritur. Est enim sonitus in nubibus, vel tonitruum in aere. Aliquando autem quaeritur causa ipsius formae in materia quae est efficiens vel finis; ut cum quaerimus propter quid haec, scilicet lapides et lateres, sunt domus? In ista enim quaestione est aliquid de aliquo quod quaeritur, scilicet domus de lapidibus et lignis. Et ideo Philosophus non dixit simpliciter, quod quaeratur quid est domus, sed propter quid hujusmodi sunt domus. Palam igitur est, quod ista quaestio quaerit de causa. Quae quidem causa quaesita, est quod quid erat esse, logice loquendo. Logicus enim considerat modum praedicandi, et non existentiam rei. Unde quicquid respondetur ad quid est, dicit pertinere ad quodquidest; sive illud sit intrinsecum, ut materia et forma; sive sit extrinsecum, ut agens vel finis. Sed philosophus qui existentiam quaerit rerum, finem vel agentem, cum sint extrinseca, non comprehendit sub quod quid erat esse. Unde si dicamus, domus est aliquid prohibens a frigore et caumate, logice loquendo significatur quodquideratesse, ut est dicere logice: quod tamen secundum rei veritatem et physicam considerationem in quibusdam « est cujus causa, » idest finis, ut in domo, aut in lecto. Exemplificat autem de artificialibus, quia in eis est maxime manifestum quod sunt propter finem. Quamvis enim naturalia sint propter finem, fuit tamen hoc a quibusdam negatum. Potest igitur, cum quaeritur propter quid lapides et ligna sunt domus, responderi per causam finalem; scilicet ut defendatur a frigore et caumate. In quibusdam vero id quod quaeritur, ut causa formae in materia, « est quod movit primum, » idest agens. Nam hoc etiam est causa. Ut si quaeritur propter quid lapides et ligna sunt domus? potest responderi: propter artem aedificativam. In hoc tamen differt inter causam agentem et finalem: quia talis causa, scilicet agens, quaeritur in fieri et corrumpi. Altera autem causa, scilicet finalis, non quaeritur solum in fieri et corrumpi, sed etiam in esse. Et hoc ideo, quia agens est causa formae in materia transmutando materiam ad formam, quod fit in generari et corrumpi. Finis autem, inquantum movet agentem per intentionem, est causa etiam in fieri et corrumpi. Inquantum vero res per suam formam ordinatur in finem, est etiam causa in essendo. Unde cum dicitur quod lapides et ligna sunt domus propter aedificativam, intelligitur quod aedificativa est causa fiendi domum. Cum vero dicitur quod lapides et ligna sunt domus, ut defendamur a frigore et caumate, potest intelligi quod propter hoc facta sit domus, et quod propter hoc esse domus sit utile. Hic autem loquitur Philosophus in substantiis sensibilibus. Unde intelligendum est quod hic dicitur, solum de agente naturali, quod agit per motum. Nam agens divinum quod influit esse sine motu, est causa non solum in fieri, sed etiam in esse.

Deinde cum dicit « latet autem »

Quia superius dixerat, quod cum quaeritur propter quid, semper quaeritur aliud de alio, et hoc videtur in aliquo modo quaerendi habere instantiam; ideo movet hic circa hoc dubitationem, et solvit. Unde circa hoc tria facit. Primo movet dubitationem. Secundo solvit, ibi, « Sed oportet corrigentes « quaerere. » Tertio infert quoddam corollarium ex dictis, ibi, « Palam igitur quod in simplicibus. » Dicit ergo primo, « quod id, quod quaeritur, » scilicet in qualibet quaestione quaeri aliud de alio « maxime latet, » idest dubitationem habet « in « his, quae non de aliis dicuntur, » idest in quaestionibus, in quibus non praedicatur aliquid de alio, sed fit quaestio de aliquo uno simplici, ut cum quaeritur quid est homo? hoc inquam latet propter simpliciter dici, « sed non definite quia hoc « aut hoc: » idest ista est causa dubitationis, quia in talibus simpliciter profertur aliquid unum, ut homo, et non proferuntur in quaestione illa quibus convenit esse hominem, sicut partes, vel etiam aliquod hominis suppositum. Sed videtur haec dubitatio non esse ad propositum. Locutus enim fuerat supra Philosophus de quaestione propter quid est, et non de quaestione quid est. Haec autem dubitatio instat de quaestione quid est. Sed dicendum, quod quaestio quid et propter quid in idem quodammodo incidunt, ut est dictum. Et ideo quaestio quid est, potest transformari in quaestionem propter quid. Quaestio enim quid est, quaerit de quidditate propter quam id, de quo quid est quaeritur, praedicatur de quolibet suorum subjectorum, et convenit suis partibus. Propter hoc enim Socrates est homo, quia convenit ei illud, quod respondetur ad quaestionem quid est homo. Propter hoc etiam carnes et ossa sunt homo, quia quodquidest homo est in carnibus et in ossibus. Idem ergo est quaerere quid est homo, et quaerere propter quid hoc, scilicet Socrates, est homo? vel propter quid hoc, scilicet carnes et ossa sunt homo? Sicut et supra quaerebatur propter quid lapides et ligna sunt domus? Et ideo etiam hic dicit quod hoc facit dubitationem, quod in quaestione non additur hoc aut hoc. Si enim adderetur, manifestum esset quod esset eadem ratio in quaestione qua quaeritur quid est homo et in aliis quaestionibus de quibus supra dixit.

Deinde cum dicit « sed oportet »

Solvit praedictam dubitationem; dicens, quod ad hoc quod praedicta dubitatio circa praemissam quaestionem excludatur, « oportet corrigentes quaerere, » idest oportet quaestionem praemissam corrigere, ut loco ejus quod quaerebatur quid est homo, quaeratur propter quid Socrates est homo? vel propter quid carnes et ossa sunt homo? Si autem non sic corrigatur ista quaestio, sequitur hoc inconveniens, quod aliquid sit commune ejus quod est nihil quaerere, et ejus quod est quaerere aliquid. Dictum est enim supra, quod quaerere ipsum de seipso, est nihil. Quaerere autem aliquid de alio, est aliquid quaerere. Cum ergo quaestio propter quid, in qua quaeritur aliquid de alio, et quaestio quid, in qua non videtur quaeri aliquid de alio, nisi praedicto modo corrigantur, sibiinvicem communicent, seque-

tur quod aliquid sit commune quaestioni, in qua nihil quaeritur, et in qua aliquid quaeritur. Vel aliter. Si non corrigatur quaestio ista, sequetur quod aliquid sit commune ejus quod est nihil quaerere, et ejus quod est quaerere aliquid. Tunc enim aliquid quaeritur, quando fit quaestio de eo quod est: tunc vero nihil quaeritur, quando fit quaestio de eo quod non est. Si ergo in quaestione qua quaeritur quid est, non oportet aliquid supponere, et aliud quaerere de illo, posset ista quaestio fieri et de ente et non ente. Et ita quaestio quae est quid est, esset communiter facta, et de aliquo et de nihilo. Quoniam vero in hac quaestione, qua quaeritur quid est homo, oportet habere notum existere verum hoc ipsum quod est esse hominem (aliter nihil quaereretur): sicut cum quaeritur propter quid sit eclipsis, oportet esse notum, quia est eclipsis: palam est, quod ille qui quaerit quid est homo quaerit propter quid est. Nam esse est praesuppositum ad hoc quod quaeritur quid est, quia est praesuppositum ad propter quid. Sicut cum quaerimus quid est domus? idem est ac si quaereremus propter quid haec, scilicet lapides et ligna, sunt domus? propter haec scilicet « quia « partes domus existunt id quod erat domui esse, » idest propter hoc quod quidditas domus inest partibus domus. Dictum est enim supra, quod in talibus propter quid quandoque quaerit formam, quandoque agentem, quandoque finem. Et similiter cum quaerimus quid est homo, idem est ac si quaereremus propter quid hoc, scilicet Socrates, est homo? quia scilicet inest ei quidditas hominis. Aut etiam idem est, ac si quaereretur propter quid corpus sic se habens, ut puta organicum, est homo? Haec enim est materia hominis, sicut lapides et lateres domus. Quare manifestum est quod in talibus quaestionibus quaeritur « causa materiae, » idest propter quid materia pertingat ad naturam ejus quod definitur. Hoc autem quaesitum quod est causa materiae « est species, » scilicet forma qua aliquid est. Hoc autem « est substantia, » idest ipsa substantia quae est quodquiderat esse. Et sic relinquitur quod propositum erat ostendere, scilicet quod substantia sit principium et causa.

Deinde cum dicit « palam igitur »

Infert quoddam corollarium ex dictis; dicens, quod ex quo in omnibus quaestionibus quaeritur aliquid de aliquo, sicut de materiae causa, quae est formalis vel causa formae in materia, ut finis et agens: palam est, quod in substantiis simplicibus, quae non sunt compositae ex materia et forma, non est aliqua quaestio. In omni enim quaestione, ut habitum est, oportet aliquid esse notum, et aliquid quaeri quod ignoramus. Tales autem substantiae, vel totae cognoscuntur, vel totae ignorantur, ut in nono infra dicetur. Unde non est in eis quaestio. Et propter hoc de eis etiam non potest esse doctrina, sicut est in scientiis speculativis. Nam doctrina est generatio scientiae; scientia autem fit in nobis per hoc quod scimus propter quid. Syllogismi enim demonstrativi facientis scire, medium est propter quid est. Sed ne videatur consideratio talium substantiarum omnino aliena esse a physica doctrina, ideo subjungit, quod alter est modus quaestionis talium. In cognitione enim harum substantiarum non pervenimus nisi ex substantiis sensibilibus, quarum substantiae simplices sunt quodammodo causae. Et ideo utimur substantiis sensibilibus ut notis, et per eas quaerimus substantias simplices. Sicut Philosophus infra, per motum investigat substantias immateriales moventes. Et ideo in doctrinis et quaestionibus de talibus, utimur effectibus, quasi medio ad investigandum substantias simplices, quarum quidditates ignoramus. Et etiam patet, quod illae substantiae comparantur ad istas in via doctrinae, sicut formae et aliae causae ad materiam. Sicut enim quaerimus in substantiis materialibus formam, finem et agentem ut causas materiae; ita quaerimus substantias simplices ut causas substantiarum materialium.

Deinde cum dicit « quoniam vero »

Ostendit cujusmodi causa et principium sit substantia, quae est quod quid erat esse; et circa hoc tria facit. Primo praemittit quoddam, quod est necessarium ad propositum ostendendum. Secundo movet dubitationem, ibi, « Si igitur necesse illud. » Tertio solvit, ibi, « Videbitur autem utique esse « aliquid. » Circa primum innuit quamdam distinctionem compositionis alicujus ex multis. Quandoque enim ex multis fit compositio, ita quod totum compositum ex multis est unum quoddam, sicut domus composita ex suis partibus, et mixtum corpus ex elementis. Quandoque vero ex multis fit compositum, quod totum compositum non est unum simpliciter, sed solum secundum quid; sicut patet in cumulo vel acervo lapidum, cum (1) partes sunt in actu, cum non sint continuae. Unde simpliciter quidem est multa, sed solum secundum quid unum, prout ista multa associantur sibi in loco. Hujus autem diversitatis ratio est, quia compositum quandoque sortitur speciem ab aliquo uno, quod est vel forma, ut patet in corpore mixto, vel compositio, ut patet in domo, vel ordo, ut patet in syllaba et numero. Et tunc oportet quod totum compositum sit unum simpliciter. Quandoque vero compositum sortitur speciem ab ipsa multitudine partium collectarum, ut patet in acervo et populo, et aliis hujusmodi: et in talibus totum compositum non est unum simpliciter, sed solum secundum quid. Dicit ergo Philosophus, quod quia aliquid est sic ex aliquo compositum « ut omne, » idest totum sit unum, et non hoc modo sicut cumulus lapidum, sed sicut syllaba, quae est unum simpliciter; in omnibus talibus oportet, quod ipsum compositum non sit ea ex quibus componitur, sicut syllaba non est elementa. Sicut haec syllaba, quae est BA, non est idem quod hae duae literae B et A, nec caro est idem quod ignis et terra. Et hoc sic probat: quia dissolutis, idest divisis ab invicem his, ex quibus fit compositio « haec, » scilicet totum non adhuc remanet post solutionem. Sicut jam divisis elementis non remanet caro, et divisis litteris non remanet syllaba. « Elementa vero, » idest litterae, remanent post dissolutionem syllabae. Et ignis et terra remanent post dissolutionem carnis. Igitur syllaba est aliquid praeter elementa; et non solum est elementa, quae sunt vocalis et consonans; sed alterum aliquid, per quod est syllaba. Et sic similiter et caro non solum est ignis et terra aut calidum et frigidum per quorum virtutem elementa commiscentur, sed etiam est aliquid alterum per quod caro est caro.

Deinde cum dicit « si igitur necesse »

Movet dubitationem circa id quod principaliter intendit. Ostensum est enim quod in carne et

(1) *Lege* cujus.

syllaba est aliquid praeter elementa. Videtur autem, quod omne quod est, aut sit elementum, aut ex elementis. Si igitur necesse est id aliquod, quod est in carne et syllaba praeter elementa, aut elementum esse, aut ex elementis, sequuntur haec inconvenientia. Si quidem enim sit elementum, iterum erit eadem ratio et de hoc et de aliis elementis. Connumerandum enim aliis erit. Erit enim caro composita ex hoc quod diximus praeter elementa, et nunc ponimus elementum esse, et ex igne et terra. Et quia jam probatum est, quod in omni composito quod est unum, oportet esse aliquid aliud praeter elementa, erit eadem quaestio adhuc de illo alio: quod si sit elementum, iterum caro erit ex primo alio elemento, et ex elementis, et adhuc ex aliquo alio. Quare sic ibit in infinitum; quod est inconveniens. Si ergo istud aliud inventum, non sit elementum, sed sit ex elementis; palam est quia non est ex elemento uno tantum, sed ex pluribus elementis. Quia si non esset ex pluribus, sed ex uno tantum, sequeretur quod esset illud idem elementum totum. Quod enim est ex aqua tantum, est vere aqua. Quare si sit ex pluribus elementis, iterum eadem ratio erit de hoc quae et de carne et syllaba, quia scilicet erit in eo aliquid praeter elementa ex quibus est. Et de hoc iterum redibit quaestio eadem. Et sic iterum procedit in infinitum.

Deinde cum dicit « videbitur autem »

Solvit propositam dubitationem: et circa hoc duo facit. Primo solvit eam quantum ad illud quod primo aspectu de ipsa apparet. Secundo solutionem corrigit, et ad veritatem reducit, ibi, « Quoniam « vero quaedam. » Dicit ergo primo, quod illud quod est in compositis aliud ab elementis, videbitur utique in primo aspectu esse aliquid quod non sit ex elementis, sed sit elementum et causa essendi vel carnem, vel syllabam, et similiter in aliis. Et iterum videbitur, quod haec sit substantia uniuscujusque, quae est quodquideratesse. Substantia enim quae est quodquideratesse, est prima causa essendi.

Deinde cum dicit « quoniam vero »

Corrigit praedictam solutionem quantum ad duo. Primo quantum ad hoc quod dixerat, quod hoc quod est in compositis praeter elementa, est substantia uniuscujusque. Hoc enim est verum in rebus quae sunt substantiae; non autem in rebus quae non sunt substantiae. Forma enim syllabae non est substantia. Secundo quantum ad hoc quod dixerat, quod hoc ipsum est elementum et causa essendi. Non enim potest dici elementum, sed principium, quia elementum pertinet ad causam materialem. Dicit ergo, quod quia quaedam rerum non sunt substantiae, sicut praecipue patet in artificialibus, sed quaecumque sunt « secundum naturam, » quantum ad esse, « et per naturam constitutae » quantum ad fieri, sunt verae substantiae; manifestabitur quod haec natura quam quaesivimus est substantia « in quibusdam, » scilicet in naturalibus, et non in omnibus. Quae etiam natura non est elementum sed principium formale. Elementum vero dicitur id in quo aliquid dividitur « inexistens, » idest intrinsecum, sicut in materiam, puta elementa syllabae sunt A, B. Unde cum praedictum principium non sit materiale, sed formale, non erit elementum. Et sic simul patet, et quale principium est substantia; et quod neque est elementum, neque ex elementis: in quo solvitur dubitatio praemissa.

LIBER OCTAVUS

SUMMA LIBRI. — DE SENSIBILIUM SUBSTANTIARUM PRINCIPIIS, NEMPE MATERIA ET FORMA, EARUMQUE UNIONE.

LECTIO I.

Ut continuentur dictis dicenda, quaedam in septimo dicta rememorantur, hinc in omni sensibili substantia inesse materiam, non tamen in omnibus eodem modo, ostenditur.

ANTIQUA.

Ex his itaque dictis syllogizare oportet, et colligentes capitulum, finem imponere.

Dictum est itaque quia substantiarum quaeruntur causae, et principia, et elementa.

Substantiae vero hae quidem confessae sunt ab omnibus. Sed de quibusdam singulariter quidam enuntiaverunt. Confessae quidem physicae, ut ignis, terra, et aqua et alia simplicia corpora, deinde plantae, et partes eorum, et animalia, et partes animalium, et tandem caelum, et partes caeli. Singulariter vero quidam substantias dicunt esse species et mathematica.

Alias vero accidit ex rationibus substantias esse, quodquideratesse, et quod subjicitur. Adhuc aliter genus magis speciebus et universale singularibus. Universali vero et generi, et ideae copulantur. Nam secundum eamdem rationem substantiae videntur esse.

Quoniam autem et quodquideratesse substantia, hujus autem ratio definitio, propter hoc de definitione, et de secundum se est definitum. Quoniam autem definitio ratio est, ratio autem partes habet, necesse et de parte erat considerare, quae substantiae partes et quae non, et si hae definitioni opus sunt. Amplius etiam nec universale substantia, nec genus. De ideis vero et mathematicis posterius perscrutandum est. Nam praeter sensibiles substantias quidam dicunt esse eas. Nunc autem de confessis substantiis tractabimus. Hae vero sensibiles.

Sensibiles autem substantiae, omnes materiam habent. Est autem substantia quod subjicitur, aliter quidam materia. Materiam vero dico quae non hoc aliquid actu, potestate autem est hoc aliquid. Aliter vero ratio et forma, quia aliquid ens, ratione separabile est. Tertium vero quod est ex his, cujus solius generatio, et separabile simpliciter. Nam secundum substantiarum rationem, hae quidem separabiles, illae vero non.

Quia vero substantia est materia, palam. Nam in omnibus mutationibus oppositis est aliquid quod subjicitur mutationibus, utputa secundum locum, quod nunc hic, iterum et alibi: et secundum augmentum, quod nunc quidem tantum, iterum minus aut majus: et secundum alterationem, quod nunc quidem est sanum, iterum laborat. Similiter autem secundum substantiam, quod nunc quidem est in generatione, iterum in corruptione: et nunc quidem quod subjicitur, et hoc aliquid; iterum autem quod subjicitur sic secundum privationem.

Et hanc sequuntur aliae mutationes. Aliorum vero aut unam, aut duas haec non sequitur. Non enim necesse, si aliquid materiam habet localem, hoc et generabilem et corruptibilem habere. Quae enim differentia simpliciter fieri et non simpliciter, in Physicis dictum est.

RECENS.

Ex iis igitur quae dicta sunt, consummare oportet, ac congregando summatim finem imponere. Dictum autem est quod substantiarum causae, principia et elementa quaeruntur.

Substantiae vero quaedam ab omnibus concessae sunt; de quibusdam separatim enuntiaverunt quidam. Concessae quidem quae naturales sunt: ut ignis, terra, aqua, aer et cetera simplicia corpora; deinde plantae, et partes earum; animalia, et partes eorum; et tandem caelum et partes caeli. Separatim autem, substantias quidam esse dicunt species et mathematica.

Alias vero accidit ex orationibus substantias esse, quod quid erat esse, et subjectum. Item aliter, genus magis quam species, et universale quam singularia. Universali vero et generi, ideae quoque copulantur: eadem namque ratione substantiae videntur esse.

Quum autem quod quid erat esse substantia, hujus autem ratio, definitio, ideo de definitione, et de secundum se, determinatum est. Quoniam vero definitio, oratio; oratio autem partes habet: necesse quoque de parte erat videre, quaenam substantiae partes, et quae non; et si hae sint, definitionis quoque esse. Item etiam, nec universale substantia est, neque genus.

De ideis vero et mathematicis posterius considerandum est. Etenim praeter sensibiles has substantias quidam ea esse dicunt. Nunc vero de concessis substantiis tractemus. Hae autem sunt, quae sensibiles sunt. Sensibiles vero cunctae substantiae, materiam habent.

Est autem substantia id ipsum quod subjicitur: aliter quidem materia, et aliter ratio. Materiam autem dico, quae, quum non hoc quid actu sit, potentia est hoc quid. Aliter etiam forma: quod cum sit hoc quid, ratione separabile est: tertium vero, quod ex his est, cujus generatio solius et corruptio est, et separabile simpliciter: earum enim substantiarum quae secundum rationem, quaedam sunt separabiles, quaedam vero non.

Quod autem materia quoque substantia est, patet. In cunctis namque oppositis transmutationibus est aliquod transmutationis subjectum: utputa secundum locum, quod nunc hic, rursus alibi; et secundum augmentationem, quod nunc tantum, rursus minus, aut majus; et secundum alterationem, quod nunc sanum, rursus aegrum: similiter autem et secundum substantiam, quod nunc in generatione, rursus in corruptione; et nunc quidem subjectum ut hoc quid, rursus autem subjectum ut secundum privationem.

Et sequuntur hanc etiam aliae transmutationes: ceterarum vero aut unam, aut duas, haec non sequitur. Non enim est necesse, si quid materiam habet localem, hoc generabilem etiam et corruptibilem habere. Verum quae inter simpliciter fieri, et non simpliciter, differentia sit, in Physicis dictum est.

Postquam determinavit Philosophus in septimo de substantia modo logico, considerando scilicet definitionem et partes definitionis, et alia hujusmodi quae secundum rationem considerantur; in hoc libro octavo intendit de sensibilibus substantiis determinare per propria principia, applicando ea quae superius inquisita sunt logice, ad substantias illas. Et dividitur in duas partes. In prima continuat se ad praecedentia. In secunda prosequitur suam intentionem, ibi, « Sensibiles autem substantiae omnes materiam habent. » Circa primum tria facit. Primo proponit in generali suam intentionem. Secundo repetit quaedam quae dicta sunt, ibi, « Dictum est autem. » Tertio ponit continuationem dictorum ad dicenda, ibi, « Quoniam autem « quodquideratesse substantia. » Dicit ergo primo quod, cum multa dicta sint in septimo logica consideratione circa substantiam, oportet syllogizare ex his quae dicta sunt, ut applicentur quae secundum considerationem logicam dicta sunt, ad res naturales existentes. Et oportet « colligentes ea, » idest summarie et recapitulatim recolligentes quae dicta sunt, imponere finem complendo tractatum de substantia; quod fiet tractando ea quae superius tractatis desunt.

Deinde cum dicit « dictum est »

Resumit quaedam eorum quae dicta sunt; quia dictum est in septimo quod in hac scientia principaliter quaeruntur et principia et elementa substantiarum. Cum enim haec scientia consideret ens commune sicut proprium subjectum, quod quidem dividitur per substantiam et novem genera accidentium, accidentium vero cognitio ex substantia dependeat, ut in septimo probatum est, relinquitur quod principalis intentio hujusmodi scientiae sit circa substantias. Et quia scire unumquodque non contingit nisi cognitis principiis et causis ejus, sequitur quod ad hanc scientiam pertineat inquirere principia et causas et elementa substantiarum. Quae tria qualiter differant, superius in quinto ostensum est.

Deinde cum dicit « substantiae vero »

Resumit aliquid superius dictorum; scilicet modos quibus accipitur substantia. Et primo ponit quae dicuntur substantiae in rerum natura existentes, quarum quasdam omnes confitentur esse, scilicet substantias sensibiles, ut terra et aqua et alia elementa; et ulterius secundum ordinem nobilitatis et perfectionis, et plantae et animalia et partes eorum, et ultimo caelum, et partes caeli, sicut sunt orbes, et sidera quae transcendunt alias substantias sensibiles in nobilitate. Quasdam vero substantias non omnes confitentur in rerum natura subsistere. Sed quidam posuerunt singulariter eas esse, qui ponunt species et mathematica separata secundum esse, volentes quod cuilibet abstractioni intellectus, respondeat abstractio in esse rerum. Et quia intellectus abstrahit universale a particularibus ut hominem a Socrate et Platone, posuerunt species separatim per se subsistere. Quia vero intellectus abstrahit aliquas formas a materiis sensibilibus, utputa curvum, de cujus intellectu non est nasus sicut de ratione simi, et linea et alia hujusmodi, quae mathematica dicuntur, posuerunt mathematica separata.

Deinde cum dicit « alius vero »

Ponit modos accipiendi substantias secundum rationis acceptionem. Et ponit duos modos: quorum unus est quod substantia dicitur quidditas alicujus substantiae naturalis; quae quidem nihil aliud est quam ipsum quid est rei naturalis. Alio modo dicitur substantia secundum aliam acceptionem, secundum quam genus dicitur magis substantia quam species, et universale magis quam singularia, ut quidam posuerunt, prout in tertio libro in quaestionibus tractatum est. Et huic acceptioni substantiae secundum quam universale et genus substantia dicuntur, conjuncta est ratio de ideis quas supra dixit species. Eadem enim ratione ponuntur ideae esse substantiae et universalia.

Deinde cum dicit « quoniam autem »

Continuat se ad praecedentia; dicens quid determinatum sit, et quid determinandum restat. Dicit ergo: Quia quodquideratesse est substantia, et ratio significativa ejus est definitio; propter hoc in praecedenti libro determinatum est de definitione. Et quia definitio constat ex his quae praedicantur per se, propter hoc etiam ibi determinatum est de eo quod secundum se. Et quia definitio ratio est partes habens, necessarium fuit determinare de partibus definitionis, quae scilicet sint partes rei definitae, et quae non; et utrum eaedem sint definitionis partes et definiti. Et secundum aliam litteram « Utrum « partes definitionis oporteat definiri. » Et primum melius est. Item in septimo ostensum est quod neque universale nec genus est substantia. Et sic tota consideratio quae accipitur de rationibus et de substantia, in septimo libro pertractata est. Inter has substantias vero quae in rerum natura existunt, de ideis et mathematicis posterius est perscrutandum, quas quidam dicunt per se singulariter subsistere praeter substantias sensibiles. De hoc enim agetur in ultimis libris hujus doctrinae. Nunc autem immediate oportet tractare de illis substantiis quas omnes confitentur esse, scilicet de sensibilibus, ut ex manifestis ad immanifesta procedatur.

Deinde cum dicit « sensibiles autem »

Posita continuitate dictorum ad dicenda, hic incipit Philosophus tractare de substantiis sensibilibus inquirendo principia earum. Et dividitur in partes duas. In prima determinat de materia et forma, quae sunt principia substantiarum sensibilium. In secunda de unione earum adinvicem, ibi, « De « dubitatione. » Circa primum duo facit. Primo ostendit, quod materia et forma sunt principia substantiarum sensibilium. Secundo determinat ea, quae sunt consideranda circa utrumque, ibi, « Oportet « autem non ignorare. » Circa primum duo facit. Primo manifestat, quod materia sit principium substantiarum sensibilium. Secundo manifestat hoc idem de forma, ibi, « Quoniam autem et quae « quidem. » Circa primum tria facit. Primo ostendit quid sit materia, dividens eam contra alias acceptiones substantiae. Unde dicit, quod omnes substantiae sensibiles habent materiam; quod ideo est quia omnes sunt in motu, et motus non est sine materia. Sed sciendum est, quod materia aliter dicitur substantia, et aliter forma, et aliter compositum. Materia enim dicitur substantia non quasi ens aliquid actu existens in se considerata, sed quasi in potentia, ut sit aliquid actu, haec dicitur esse hoc aliquid. Forma vero, quae et ratio nominatur, quia ex ipsa sumitur ratio speciei, dicitur substantia quasi ens aliquid actu, et quasi ens separabile secundum rationem a materia, licet non secundum rem. Compositum vero ex his dicitur esse substantia quasi

« separabile simpliciter, » id est separatim per se existere potens in rerum natura; et ejus solius est generatio et corruptio. Neque enim forma neque materia generatur aut corrumpuntur nisi per accidens. Et licet compositum sit separabile simpliciter, tamen secundum rationem aliorum, quae dicuntur substantiae, quaedam sunt separabilia, et quaedam non. Forma enim est separabilis ratione, quia potest intelligi sine materia sensibili individuante; materia vero non potest intelligi sine intellectu formae, cum non apprehendatur nisi ut ens in potentia ad formam. Vel potest esse sensus quod « substantiarum secundum rationem, » idest formarum, quaedam sunt ratione separabiles, ut mathematicae, quaedam non, ut formae naturales. Vel iterum quod quaedam sunt formae separatae absque materia existentes, de quibus inferius determinabit.

Secundo ibi, « quia vero »

Dicit, quod necesse est in substantiis sensibilibus ponere materiam quasi substantiam et subjectum. In omni enim mutatione oportet esse subjectum commune terminis mutationis in contrariis mutationibus; sicut in mutatione secundum locum est aliquod commune subjectum, quod nunc est hic, et iterum alibi. Et in augmento est aliquod subjectum commune, quod nunc habet tantam quantitatem, et iterum minorem, quantum ad decrementum, et majorem quantum ad augmentum. Et in alteratione est aliquod subjectum, quod nunc est sanum, et nunc infirmum. Cum igitur sit quaedam mutatio secundum substantiam, scilicet generatio et corruptio: oportet esse aliquod commune subjectum, quod subjiciatur contrariis mutationibus secundum generationem et corruptionem; et hoc positis terminis, qui sunt forma et privatio; ita scilicet quod quandoque sit actu per formam, et quandoque sit subjectum privationis illius formae. Ex hac autem Aristotelis ratione apparet, quod generatio et corruptio substantialis sunt principium veniendi in cognitionem materiae primae. Si enim materia prima de se haberet aliquam formam propriam, per eam esset aliquid actu. Et sic, cum superinduceretur alia forma, non simpliciter materia per eam esset, sed fieret hoc vel illud ens. Et sic esset generatio secundum quid et non simpliciter. Unde omnes ponentes primum subjectum esse aliquod corpus, ut aerem et aquam, posuerunt generationem idem esse quod alterationem. Patet autem ex hac ratione qualiter accipiendus sit intellectus materiae primae; quia ita se habet ad omnes formas et privationes, sicut se habet subjectum alterabile ad qualitates contrarias.

Deinde cum dicit « et hanc sequuntur »

Ostendit, quod materia non eodem modo est in omnibus substantiis sensibilibus; dicens, quod materiam existentem subjectum generationis et corruptionis sequuntur aliae mutationes. Sequitur enim, si sit generabile et corruptibile, quod sit alterabile et secundum locum mutabile. Sed ipsa, scilicet materia subjecta generationi et corruptioni, non sequitur ad quascumque alias mutationes; et praecipue ad illam, quae est loci mutatio. Non enim sequitur, si aliquid habeat « materiam localem, » idest per quam sit in potentia ad ubi, quod habeat materiam « generabilem et corruptibilem, » idest subjectam generationi et corruptioni. Deficit enim hoc in corporibus caelestibus, in quibus etiam est alteratio aliqualis secundum illuminationem et obscurationem, non tamen generatio et corruptio. Et ideo dixit « unam » propter loci mutationem, « vel duas » propter talem alterationem, quae tamen non vere est motus alterationis, quia illuminatio non est motus, sed terminus motus. Sic autem secundum quamlibet mutationem oportet accipere materiam, sicut in qualibet mutatione est aliquis modus fiendi simpliciter vel secundum quid. Quae autem est differentia ejus quod fieri simpliciter, et secundum quid, dictum est primo Physicorum: quia simpliciter fieri est secundum substantiam; fieri secundum quid, est secundum accidens.

LECTIO II.

Ex differentiis rerum accidentalibus in omni substantia sensibili formam esse deducit; hinc triplicem definitionem omnium esse ostendit.

ANTIQUA.

Quoniam autem et quae quidem ut subjectum et ut materia substantia confessa est; haec autem quae potestate; reliquum eam quae ut actum substantiam sensibilium dicere quae est.

Democritus quidem igitur similis est existimanti tres differentias esse. Nam subjectum corpus secundum materiam unum et idem, differt autem, aut rhysmo, quod est figura, aut trope, quod est positio, aut diathige, quod est ordo.

Videntur autem multae differentiae esse, ut alia quidem compositione dicuntur materiae, sicut quaecumque mixtura, quemadmodum melicratum. Alia autem ligatione, ut capitis ligatura. Alia visco, ut liber. Alia clavo, ut arca Alia in pluribus horum. Alia positione, ut liminare inferius et superius. Haec enim in positione aliqualiter differunt. Alia tem-

RECENS.

Quum autem quaedam ut subjecta et ut materia concedatur substantia, haec autem est quae potentia est; restat, illam, quae ut actus substantia sensibilium est, quaenam sit dicere.

Democritus igitur tres differentias esse videtur existimare. Subjectum enim corpus, materiam, unum et idem esse: differre autem aut rhysmo, quod est figura; aut trope, quod est situs; aut diathige, quod est ordo.

Videntur autem multae differentiae esse: utputa quaedam compositione dicuntur materiae, sicuti quaecumque mistura, quemadmodum melicratum: quaedam clavo, ut arca: quaedam ligamine, ut fascis: quaedam glutine, ut liber: quaedam pluribus ex his: quaedam positione, ut limen, et superliminare (haec enim eo quod modo quodam sita sint, differunt):

pore, ut coena et prandium. Alia loco, ut spiritus. Alia sensibilium passionibus, ut duritie et mollitie, spissitudine et raritate, siccitate et humiditate. Et haec quidem horum quibusdam, alia omnibus his, et omnino. Alia superabundantia, alia defectu.

Quare palam, quia et esse toties dicitur. Limen enim inferior est, quia ita ponitur. Et esse, sic ipsum poni significat. Et crystallum esse, sic inspissari. Quorumdam vero esse et omnibus his definietur. Hoc quidem permisceri, haec autem contemplari, illa vero ligari, alia inspissari, alia autem aliis differentiis uti, sicut manus aut pes.

Sumenda autem sunt genera differentiarum. Haec namque erunt principia essendi, ut quae in magis et minus, aut spisso et raro, et aliis talibus: omnia namque superabundantia et defectus sunt. Si quidem aut figura, aut lenitate, aut asperitate, aut recto, aut circulo. His autem esse erit misceri, opposite vero non esse.

Palam itaque ex his, quia si substantia causa essendi unumquodque quod ex his est, quaerendum quae est causa essendi horum unumquodque. Substantia quidem igitur nihil horum, nec combinatum; attamen proportionale in quolibet. Et ut in substantiis id quod de materia praedicatur est actus ipse, et in aliis definitionibus maxime. Ut si limen inferius oporteat definiri, lignum aut lapidem ita positum dicemus. Et domum, lateres et ligna sic posita. (Aut adhuc et cujus causa in quibusdam est.) Si vero crystallum, aquam congelatam aut inspissatam. Ita in symphonia, aut acuti et gravis commixtio talis. Eodem quoque modo et in aliis.

Palam itaque ex his, quia actus alius alterius materiae et ratio. Aliorum enim compositio, aliorum mixtio, et aliorum aliud quid dictorum.

Propter quod definientium, hi quidem dicentes quod est domus, quia lapides, lateres, ligna, potestate domum dicunt. Materia namque haec. Illi vero qui vas protectivum pecuniarum et corporum, aut aliud aliquid tale addentes, actum dicunt. Alii ambo ea componentes, tertiam et eam quae ex his est, substantiam. Videtur enim quae quidem per differentias ratio speciei et actus esse. Quae vero est in existentibus, materiae magis. Similiter autem et quos Architas approbavit terminos; simul enim utriusque sunt. Ut quid est serenitas? quies in aeris pluralitate: aer quidem materia, actus et substantia quies. Quid est tranquillitas? maris aequalitas. Subjectum quidem ut materia, mare: actus autem et forma, aequalitas.

Palam itaque ex dictis, quae sit sensibilis substantia, et quomodo: et haec quidem enim ut materia, illa vero ut forma, quia actus; tertia autem, quae ex his.

quaedam tempore, ut coena et prandium: quaedam loco, ut venti: quaedam sensibilium passionibus, ut duritie et mollitie, et densitate et raritate, et siccitate et humiditate: et quaedam quibusdam ex his, quaedam omnibus his: et simpliciter, quaedam redundantia, quaedam defectu.

Quare patet quod et ipsum Est toties dicitur. Limen enim est, quoniam ita situm est; et esse, sic ipsum positum esse significat: et glaciem esse, sic esse densatum. Quorumdam vero Esse, etiam his omnibus definietur, eo quod quaedam sunt mixta, quaedam temperata, quaedam ligata, quaedam densata, quaedam ceteris differentiis utuntur, sicuti manus, aut pes.

Accipienda igitur genera differentiarum: haec enim principia existentiae erunt: ut quae per magis et minus, aut densum et rarum, et cetera talia. Cuncta etenim haec, redundantia et defectus sunt. Quodsi quid figura, aut levitate, aut asperitate differt, omnia recto et curvo. His vero Esse, erit mixtum esse; opposito autem modo, non esse.

Manifestum igitur ex his est, quod si substantia causa est ut unumquodque sit, in his quaerendum est quaenam, ut horum singula sint, causa est. Substantia itaque nihil horum est, neque combinatum: attamen proportionale in unoquoque: et quemadmodum in substantiis quod de materia praedicatur, ipse actus est, et in aliis definitionibus maxime: utputa, si limen oportebit definire, lignum, lapidem sic positum dicemus: et domum, lateres, aut ligna sic posita: (ac praeterea etiam cujus causa in quibusdam est); si vero glaciem, aquam congelatam, aut sic densatam: consonantia vero est acuti et gravis mixtio talis: eodem autem modo et in ceteris.

Manifestum itaque ex his est, quod actus alius alterius materiae et ratio: quorumdam enim, compositio, quorumdam aliquid aliud eorum quae dicta sunt. Quare eorum qui definiunt, hi quidem qui dicunt, quid sit domus, quod lapides, lateres, ligna, potentia domum dicunt: materia enim haec sunt. Qui vero, vas conservativum rerum et corporum, aut aliquid aliud tale addentes, actum dicunt. Qui porro haec ambo componunt, tertiam, et quae ex his est, substantiam. Videtur etenim ea quidem, quae ex differentiis ratio fit, speciei et actus esse: quae vero ex his quae insunt, materiae magis.

Similiter et quas Archytas approbat definitiones: etenim simul utriusque sunt: utputa, quid est serenitas? quies in multitudine aeris: materia quidem aer, actus vero et substantia, quies. Quid est tranquillitas? maris planities. Subjectum quidem, ut materia, mare; actus vero et forma, planities.

Manifestum itaque ex dictis est, quaenam sensibilis substantia, et quomodo sit: etenim haec quidem ut materia, haec autem ut forma et actus: tertia vero ex his.

Postquam Philosophus inquisivit in substantiis sensibilibus materiale principium, inquirit de principio formali. Et primo continuat se ad praecedentia; dicens, quod, quia substantiam quae est ut materia et subjectum, confitentur omnes, cum etiam antiquissimi naturalium substantiam rerum ponerent esse materiam, hujusmodi vero substantia est in potentia; restat igitur de forma, quae est sensibilium per modum actus, dicere quid sit.

Secundo ibi » Democritus quidem »

Prosequitur suam intentionem: et circa hoc duo facit. Primo investigat differentias in rebus sensibilibus, quae formale principium demonstrant. Secundo quaedam corollaria concludit, ibi, « Palam « itaque ex his quia actus. » Circa primum duo facit. Primo investigat quasdam differentias accidentales rerum sensibilium. Secundo ostendit comparationem earum ad substantiales differentias, ibi, « Palam igitur ex his quia si substantia. » Circa primum duo facit. Primo investigat differentias accidentales rerum sensibilium. Secundo ostendit qualiter praedictae differentiae se habent ad ea quorum sunt, ibi, « Quare palam quia. » Circa primum duo facit. Primo ponit opinionem Democriti de differentiis rerum, dicens quod Democritus similis est existimanti « tres esse differentias « rerum; » idest secundum ea quae ponit, videtur existimare quod omnes differentiae rerum ad tria genera rerum reducantur. Ponebat enim principia rerum materialia esse corpora indivisibilia, quae, cum sint ejusdem naturae, convenientia sunt adinvicem. Diversitatem autem rerum constituit propter differentiam positionis, figurae et ordinis. Et sic videtur ponere, quod corpus, quod est subjectum, quasi materiale principium unum et idem existens secundum naturam, quamvis sit in infinita divisum secundum numerum, « differt, » idest diversificatur in diversas res propter differentiam figurae, positionis, aut ordinis. Differentia enim figurae est secundum sursum et deorsum, dextrorsum et sinistrorsum; ordinis autem secundum prius et posterius.

Secundo ibi « videntur autem »

Ostendit positionem Democriti esse insufficientem; quia multae aliae videntur esse rerum differentiae quae in praedictas non reducuntur. Quaedam enim differunt secundum diversum modum compositionis partium materialium. In quibusdam enim partes materiae componuntur per modum mixtionis, sicut mellicratum: in quibusdam vero, quia ligantur aliquo vinculo, sicut est ligatura ca-

pitis mulieris: in quibusdam etiam conjunguntur aliqua colla vel visco, sicut fit in libris: in quibusdam vero adunantur partes clavo, sicut fit in arca: in quibusdam vero fit adunatio partium pluribus praedictorum modorum. Alia vero differunt abinvicem sicut positione, sicut liminare superius et liminare inferius; quae quidem differunt abinvicem, ex eo quod sic ponuntur, scilicet supra vel infra. Quaedam vero differunt tempore, ut coena, quae est comestio serotina, et prandium quod est comestio matutina. Alia differunt loco, ut « spiritus, » idest venti, quorum Aquilo a septemtrione flat, Favonius ab occidente, Auster a meridie, Subsolanus ab oriente. Alia vero differunt « sensibilium passionibus, » idest duritie et mollitie et aliis hujusmodi; et quaedam in aliquibus horum, et quaedam his omnibus. Alia per superabundantiam et defectum. Hoc autem addit, quia secundum antiquos philosophos omnes hujusmodi sensibilium passiones ad superabundantiam et defectum reducuntur.

Deinde cum dicit « quare palam »

Ostendit qualiter praedictae differentiae se habent ad ea quorum sunt. Et circa hoc duo facit. Primo ostendit, quod in his differentiis consistit esse eorum, quorum sunt differentiae constitutivae. Secundo concludit, quod ad cognoscendum principia essendi, oportet reducere differentias in aliqua prima genera, ibi, « Sumenda igitur sunt. » Dicit ergo primo, quod quia praedictae differentiae sunt constitutivae rerum de quibus supradictum est, manifestum quod ipsum esse praedictarum rerum toties dicitur quot sunt differentiae. Differentia enim complet definitionem significantem esse rei. Limen enim est hujusmodi, « quia ita ponitur. Et ipsum « sic poni est esse ipsius, » idest propria ejus ratio. Et similiter esse crystalli, est ipsum taliter inspissari. Et ex omnibus praedictis differt esse quarumdam rerum. Hoc quidem in eo quod commiscentur, alia quidem in eo quod complectuntur, et alia aliis differentiis utuntur, sicut manus et pes, et aliae hujusmodi partes, quae habent proprias differentias secundum quod ordinantur ad determinatas operationes.

Deinde cum dicit « sumenda autem »

Concludit, quod ex quo in differentiis consistit esse rerum, et sic intendenda est earum cognitio, utile est sumere genera differentiarum, reducendo scilicet posteriores differentias generis in primas, quia differentiae hujusmodi communes et propriae erunt principia esse totius generis, ut patet in differentiis quae sunt secundum magis et minus, et secundum rarum et spissum, et alia hujusmodi: nam rarum et densum et similia reducuntur ad magnum et parvum: omnia enim haec significant superabundantiam et defectum. Et similiter siquid pertinet ad figuram, aut asperitatem et lenitatem, omnia reducuntur ad rectum et curvum quae sunt primae differentiae ad figuram pertinentes. Et similiter oportet, quod aliqua reducantur ad esse mixtum vel non esse mixtum; quia quaedam sunt quorum esse est in eo quod miscetur, non esse vero eorum, in eo quod opposito modo se habent.

Deinde cum dicit « palam itaque »

Ostendit quomodo praedictae differentiae se habeant ad substantias: et dicit: ex praedictis jam manifestum est, quod in praedictis differentiis est quaerendum, quae sit causa formalis essendi cujuslibet praedictorum, quorum sunt differentiae, si ita est quod substantia formalis vel quodquidest est causa cujuslibet essendi, ut in septimo manifestum fuit. Praedictae enim differentiae significant formam, et quodquidest praedictarum rerum. Nulla autem differentiarum praedictarum est substantia, neque aliquid substantiae affine, quasi pertinens ad genus substantiae. Sed eadem proportio invenitur in eis, quae est in substantia. Sicut enim in genere substantiae, differentia, quae praedicatur de genere, et advenit ei ad constitutionem speciei, comparatur ad ipsum ut actus et forma, ita etiam in aliis definitionibus. Non enim est intelligendum, quod differentia sit forma, aut genus sit materia, cum genus et differentiae praedicentur de specie, materia autem et forma non praedicentur de composito: sed hoc dicitur, quia genus sumitur ab eo quod est materiale in re, differentia vero ab eo quod est formale. Sicut genus hominis est animal, quia significat aliquid habens naturam sensitivam; quae quidem materialiter se habet ad naturam intellectivam a qua sumitur rationale, quae est differentia hominis. Rationale vero significat aliquid habens naturam intellectivam. Et inde est quod genus habet differentias potestate, et quod genus et differentia proportionatur materiae et formae, ut Porphyrius dicit. Et propter hoc etiam hic dicitur « quod actus, » id est differentia, praedicatur « de « materia, » idest de genere; et similiter est in aliis generibus. Si quis enim velit limen definire, dicet, quod est lapis vel lignum taliter positum: in qua definitione lapis vel lignum est ut materia, positio vero ut forma. Et similiter in definitione domus, lapides et ligna sunt materia, et talis modus compositionis est ut forma. Et etiam ulterius in quibusdam additur finis, a quo necessitas formae dependet. Et similiter in definitione crystalli, aqua est sicut materia, congelatio vero ut forma. Et in definitione symphoniae acutum et grave ut materia, et modus commixtionis ut forma; et ita est in omnibus aliis.

Deinde cum dicit « palam itaque »

Concludit ergo ex praedictis duo corollaria: quorum primum est quod diversarum materiarum diversi sunt actus et formae. In quibusdam enim est actus compositio, in quibusdam commixtio, aut aliquid dictorum.

Deinde cum dicit « propter quod »

Secundum ponit. Et est, quod, cum in definitione unum comparetur ad aliud ut actus ad materiam, quidam definientes res per materiam tantum insufficienter definiunt. Sicut definientes domum per caementum et lapides et ligna, quae sunt materia domus; quia talis definitio non notificat domum in actu, sed in potentia. Qui vero dicunt, quod domus est coopertura pecuniarum et corporum, dicunt formam domus sed non materiam. Qui vero dicunt utrumque, definiunt compositam substantiam. Et ideo eorum definitio est perfecta ratio. Ratio vero, quae sumitur ex differentiis, pertinet ad formam. Quae vero ex partibus intrinsecis, pertinet ad materiam. Et similes his definitionibus sunt illae, quas Architas approbat. Sicut Venemia, quod significat dispositiones aeris, quando est sine vento, est quies in multo aere: non enim si modicum de aere in aliquo vase incluso quiescat, dicitur serenitas. In hac autem definitione, aer est ut materia, et quies ut forma. Similiter cum dicitur, tranquillitas est planities maris, mare est materia, et planities, ut forma. Materia autem in his definitionibus est subjectum, forma vero est

actus. In definitione autem domus materia sunt partes, actus autem forma totius.

Deinde cum dicit « palam itaque »

Epilogat quae de forma dicta sunt. Et est planum in litera.

LECTIO III.

De formis quatuor dicuntur: quia forma non est tota quidditas ex nominis significatione. Formam item aliquid esse praeter partes materiae, nec tamen secundum esse separatam, verum ingenerabilem et incorruptibilem; formas item demum esse similes numeris et in quo, exponitur.

ANTIQUA.

Oportet autem non ignorare, quia aliquando latet, utrum significet nomen compositam substantiam, aut actum et formam. Ut domus, utrum significet communiter, quia tegumentum ex lateribus et lapidibus sic compositis; aut actus et speciei, quia tegumentum. Et linea, utrum dualitas in longitudine, aut quia dualitas. Et animal, utrum anima in corpore, aut anima. Haec namque substantia, et actus corporis alicujus.

Erit autem utique et in utrisque animal, non ut una ratione dictum, sed sicut ad unum.

Verum, et haec ad aliquid aliud quidem differunt, ad quaestionem vero substantiae sensibilis nihil. Nam quodquiderat esse speciei et actui existit. Nam anima et animae esse idem. Homini vero esse, et homo, non idem, nisi et anima homo dicatur. Sic autem alicui quidem, alicui vero non.

Non videtur itaque quaerentibus, syllaba ex elementis esse et compositione, nec domus, lateres et compositio. Et hoc recte. Non enim compositio et mixtio ex his est, quorum est compositio et mixtio. Similiter autem nec aliorum nihil, ut limen positione, non ex limine positio, sed magis hoc ex illa. Neque itaque est homo animal et bipes, sed aliquid oportet esse, quod praeter hoc est, si hoc materia. Neque autem elementum, neque ex elementis, sed substantia, quod auferentes materiam dicunt. Si ergo haec causa ipsius esse, et substantia haec, ipsam utique substantiam non dicent.

Necessarium itaque hanc aut sempiternam esse, aut corruptibilem sine corrumpi, aut factam esse sine fieri. Monstratum autem est et declaratum in aliis, quia speciem nullus facit, nec generatur; sed efficitur hoc, fit autem quod ex his.

Si autem sunt corruptibilium substantiae separabiles, nondum palam.

Attamen quia quorumdam non contingit, palam, quaecumque non possibile est praeter ipsa alia esse, ut domum aut vas.

Forsan quidem nec substantiae sunt, nec aliqua ipsa haec, nec aliquid aliorum, quaecumque non natura constituta sunt. Naturam enim, solam utique quis ponet eorum, quae in corruptibilibus, substantiam.

Quare dubitatio quam Antisthenici et sic indocti dubitaverunt, habet tempus quoddam quod non est ipsum quid est definire. Terminum enim rationem esse longam. Sed quale quid est, contingit dicere. Sicut argentum quidem quid est, non, quia autem quale stannum. Quare substantiae est quidem cujus contingit esse terminum et rationem, puta compositae; sive sensibilis fuerit, sive intellectualis. Primorum autem ex quibus hoc, non est: siquidem aliquid de aliquo significat ratio definitiva, et oportet hoc quidem ut materiam esse, illud vero ut formam.

Palam autem et quia si sint aliqualiter numeri substantiae, sic sunt, et non ut quidam dicunt, unitatum. Nam definitio numerus quidam divisibilis; quia enim in indivisibilia, non enim infinitae rationes, et numerus autem tale.

Et quemadmodum nec a numero ablato aliquo, aut addito, ex quibus est numerus, non adhuc idem numerus est, sed aliter, quamvis minimum auferatur aut addatur; sic nec definitio, nec quodquid erat esse, nec adhuc erit ablato aliquo aut addito.

Et numerum oportet esse aliquid quo unus, quod nunc non habent dicere quo unus, si quidem est unus. Aut enim

RECENS.

Oportet autem non ignorare, quod aliquando latet, utrum nomen compositam substantiam significet, an actum et formam: utputa domus, utrum est signum communis, quod operimentum est ex lapidibus et lateribus sic positis; an actus, et speciei, quod est operimentum. Et linea, utrum dualitas in longitudine, an quod dualitas. Et animal, utrum anima in corpore, an anima. Haec enim, substantia et actus alicujus corporis. Erit autem utique in utrisque animal, non ut una ratione dictum, sed ut ad unum.

Sed haec ad aliud quidem aliquid conferunt, ad quaestionem autem substantiae sensibilis nihil. Etenim quod quid erat esse, speciei et actui est. Anima namque, et animam esse, idem est: hominem vero esse et homo, non idem, nisi et anima homo dicatur. Sic autem alicui quidem, alicui vero non.

Non videtur igitur quaerentibus ita syllaba ex elementis et compositione constare, neque domus, lateres esse et compositio. Et hoc recte. Compositio enim, et mixtio, non ex iis quorum est compositio, aut mixtio.

Similiter nec aliorum ullum: utputa, limen, positione, non ex limine positio, sed magis istud ex illa; nec homo est ipsum animal, et bipes: sed aliquid esse oportet, quod praeter haec est, si haec materia sunt: sed nec elementum, nec ex elementis, verum substantia, quod materiam auferentes dicunt. Si itaque hoc ipsius esse et substantiae causa, hoc ipsam substantiam utique dicant.

Necesse autem est, aut sempiternam hanc esse, aut corruptibilem, absque eo quod corrumpatur, et factum esse, absque eo quod fiat. Ostensum autem est et declaratum in aliis, quod speciem nullus facit, neque generat, sed efficitur hoc, fit autem quod ex his. Si vero corruptibilium substantiae sunt separatae, nondum est manifestum. Nisi quod quorumdam non contingit, patet, quaecumque quidem non possunt praeter particularia esse, ut domum, aut vas.

Fortassis nec substantiae sunt haec ipsa, nec aliorum quicquam, quaecumque non natura consistunt. Naturam etenim solam profecto quis ponet eam quae in corruptibilibus est, substantiam. Quare dubitatio, qua Antisthenici et qui hoc pacto indocti dubitabant, habet aliquam opportunitatem, quod non liceat ipsum quid est definire (definitionem enim, longum esse sermonem), sed quale quid est, contingit etiam docere; quemadmodum argentum, non quid est, sed, quale stannum.

Quare substantiae quidem alicujus contingit definitionem et rationem esse: utputa, compositae, sive sensibilis, sive intellectualis sit: ex quibus autem hoc primis, non est. Siquidem aliquid de aliquo significat ratio definitiva: et oportet hoc quidem ut materiam, illud vero ut formam esse.

Manifestum autem hoc etiam est, quod, si aliquo modo substantiae numeri sunt, ita sunt, et non quemadmodum quidam dicunt, unitatum. Nam et definitio, numerus quidam est: divisibilis etenim, et in indivisibilia; non enim infinitae sunt rationes: numerus vero, tale quid est. Et quemadmodum de numero ablato aut addito aliquo, ex quibus numerus est, non est amplius idem numerus, sed diversus, etiam si minimum auferatur, aut addatur: ita nec definitio, nec ipsum quid erat esse, erit amplius ablato aliquo, aut addito.

Et numero oportet aliquid esse, quo unus, quod nunc non habent dicere quonam unus, si unus est. Aut enim non

non est, sed ut acervus; aut siquidem est, dicendum quod quidest faciens unum ex multis. Et definitio una est. Similiter autem neque hanc habent dicere, et merito accidit. Ejusdem enim rationis et substantia unum ita; sed non ut dicunt quidam, ut unitas quaedam existens, aut punctum; sed Endelechia et natura quaedam.

Et quemadmodum nec numerus habet magis vel minus, nec quae secundum speciem substantia. Sed siquidem cum materia.

De generatione quidem et corruptione dictarum substantiarum quomodo contingit et quomodo impossibile, et de analogia ad numerum, sit usque ad hoc determinatum.

est, sed quasi congeries: aut si est, dicendum est quidnam illud sit, quod unum ex multis faciat. Ac definitio una est: similiter autem nec hanc dicere habent.

Atque hoc merito accidit. Ejusdem enim est rationis, et substantia sic est unum, sed non, (ut quidam ajunt) ut unitas quaedam exsistens, aut punctum; sed actus, et natura quaedam unaquaeque: et quemadmodum nec numerus habet magis et minus, ita neque substantia, quae secundum speciem est: sed si quidem, ea est quae secundum materiam est.

De generatione igitur ac corruptione dictarum substantiarum, quomodo accidit, quoque modo impossibile est, deque reductione ad numerum, hactenus determinatum sit.

Postquam inquisivit Philosophus principia substantiae sensibilis, ostendens quod substantia sensibilis componitur ex materia et forma; nunc de principio materiali et formali determinare intendit, inquirendo ea' quae sunt consideranda circa utrumque. Et dividitur in duas partes. In prima inquirit ea quae sunt consideranda circa principium formale. In secunda, ea quae sunt consideranda circa principium materiale, ibi, « De materiali autem substantia. » Et, quia Plato praecipue principium formale tetigit, ideo determinat de principio formali secundum ea quae Plato posuit. Ponit autem Plato, formas rerum esse species et numeros. Unde prima pars dividitur in duas partes. In prima determinat de principio formali per comparationem ad species. In secunda per comparationem ad numeros. ibi, « Palam autem. » Ponebat autem Plato quatuor de formis per comparationem ad species. Quorum primum est, quod nomina specierum significent tantum formam, non autem formam cum materia. Secundum, quod forma est aliquid praeter partes materiae. Tertium est, quod est ingenerabilis et incorruptibilis. Quartum est, quod formae sunt separatae a sensibilibus. Unde prima pars dividitur in quatuor, secundum quod Aristoteles de quatuor praedictis inquirit. Secunda pars incipit, ibi, « Non videtur. » Tertia, ibi, « Necessarium itaque etc. » Quarta, ibi, « Si autem sunt corruptibilium. » Circa primum tria facit. Primo movet quaestionem; dicens quod necessarium est scire quod apud aliquos dubium est: Utrum nomen speciei significet substantiam compositam, aut formam tantum, sive aliquid, quod est loco actus. Ut hoc nomen domus, utrum significet communiter materiam et formam, puta quod domus significet tegumentum constitutum ex caemento et lapidibus ordinatum ut decet (Nam tegumentum est sicut forma, cementum et lapides ut materia) aut praedictum nomen significet tantum actum et speciem, scilicet tegumentum. Similiter, utrum hoc nomen linea significet dualitatem et longitudinem, aut dualitatem tantum. Hoc autem ideo dicit, quia Platonici posuerunt numeros esse formas magnitudinum. Dicebant enim quod punctus nihil aliud est quam unitas positionem habens; ita quod positio sit quasi materiale. Et similiter ponebant, quod dualitas erat forma lineae, ita quod linea nihil aliud est quam dualitas in longitudine. Quaerit ergo Philosophus, utrum hoc nomen linea significet dualitatem tantum, quasi formam, aut dualitatem in longitudine, sicut formam in materia. Et similiter, utrum hoc nomen animal significet animam in corpore, quasi formam in materia; aut animam tantum, quae est forma corporis organici.

Deinde cum dicit « erit autem »

Ostendit quid sequatur, siquis dicit, quod nomina specierum utroque modo se habent in significando: ut scilicet quandoque significent formam tantum, quandoque autem formam in materia: et est quod de utroque in utraque significatione animal accipietur non univoce, quasi una ratione dictum; sed analogice, sicut est in illis, quae habent nomen unum, propter hoc quod referuntur ad unum. Nomen enim speciei non dicetur de composito, nisi secundum ordinem ad hoc, quod dicitur secundum formam tantum, sicut Platonici posuerunt. Ponebant enim quod homo, qui est compositus ex materia et forma, dicitur per participationem hominis idealis, qui est forma tantum.

Deinde cum dicit « verum et haec »

Ostendit Philosophus ad quid tendit praedicta quaestio; dicens, quod, si nomen speciei significet substantiam compositam, aut significet formam tantum, hoc facit differentiam quantum ad aliquid; sed ad quaestionem substantiae sensibilis nullam differentiam facit. Manifestum enim est, quod substantia sensibilis composita est ex materia et forma. Ad quid autem differat, utrum sic vel sic se habent, consequenter manifestat. Manifestum est enim quod si aliqua res est, quae sit forma tantum et actus, quod quid erat esse « existit ei, » idest quodquideratesse ejus, idem erit cum ea: sicut idem est « anima et animae esse, » idest anima est quidditas animae. Si vero aliquid est compositum ex materia et forma, non erit idem in ipso quodquideratesse et res ipsa; sicut non idem est homini esse, et homo. Nisi forte homo dicatur anima tantum, secundum illos, qui dicunt, quod nomina specierum significant formam tantum. Et sic patet, quod aliqua res est, cui idem est quodquideratesse suum; scilicet quae non est composita ex materia et forma, sed forma tantum. Et hujus ratio est, quia quodquideratesse est id quod significat definitio. Definitio autem significat naturam speciei. Si autem aliqua res est, quae sit composita ex materia et forma, oportet quod in illa re sit aliquid praeter naturam speciei. Cum enim materia sit individuationis principium, oportet, quod in quolibet composito ex materia et forma sint principia individuantia, quae sunt praeter naturam speciei. Unde hujusmodi res non tantum est quidditas sua, sed aliquid praeter hoc. Si qua vero res est, quae sit forma tantum, non habet aliqua principia individuantia praeter naturam speciei, cum ipsa forma per se existens per seipsam individuetur. Et ideo ipsa res nihil aliud est quam quod quid est esse suum. Sic igitur patet, quod si nomen speciei significet formam tantum, cujuslibet rei idem est quodquideratesse et esse suum; sicut homo erit quodquid est esse suum, et equus, et omnia hujusmodi. Si autem nomina speciei si-

gnificant compositum ex materia et forma, tunc non idem erit rebus quodquideratesse earum.

Deinde cum dicit « non videtur »

Prosequitur secundum praedictorum, scilicet quod forma sit aliquid praeter partes materiae; dicens, quod Platonicis moventibus istam quaestionem, non videtur, quod syllaba sit ex elementis et ex compositione; quasi compositio, quae est forma syllabae, sit pars materialis syllabae, sicut elementa vel literae. Neque videtur eis quod domus sit cementum et compositio, quasi domus constituatur ex his quasi ex partibus materiae. Et in hoc recte dicunt; quia si forma esset una de partibus materiae, dependeret ex materia. Et hoc videmus esse falsum; quia compositio et mixtio, quae sunt formalia principia, non constituuntur ex his quae componuntur aut miscentur, sicut nec aliquod aliud formale constituitur ex sua materia, sed e converso. Subliminare enim constituitur ex compositione, quae est forma ejus, et non e converso. Ergo, si ponatur quod animal et bipes sint materia hominis, homo non erit animal et bipes, sed erit aliquid aliud praeter hoc. Nec erit elementum neque ex elementis, sed erit tantum forma, ut dicunt Platonici, qui auferunt materiam a definitionibus. Sed contra hanc positionem videtur esse dicendum, quod si id quod est forma tantum praeter materiam est substantia et principium essendi, non poterunt dicere quod hoc particulare sit illa substantia separata, scilicet homo sensibilis sit compositus ex materia et forma, homo autem sit forma tantum.

Deinde cum dicit « necessarium itaque »

Prosequitur tertium praedictorum; scilicet quod formae secundum Platonicos sunt sempiternae et incorruptibiles. Unde concludit ex dictis quod necessarium est formam aut esse sempiternam, ut Platonici posuerunt ponentes ideas, quas dicebant formas rerum esse sempiternas: aut necesse est formam esse corruptibilem per accidens, sine hoc quod corrumpatur per se. Et similiter, facta per accidens, sine hoc quod fiat per se. Quod conceditur secundum sententiam Aristotelis, qui non posuit formas separatas, sed in materia existentes. Quod autem formae non possint corrumpi per se, nec generari, ex quo utrumque praedictorum dependet, monstrat consequenter per hoc quod superius probatum est quod nullus facit formam, neque forma generatur neque efficitur per se, sed per se efficitur et generatur hoc particulare. Et ratio est, quia omne quod fit, fit ex materia. Unde hoc particulare, cum sit compositum ex materia et forma, fit et generatur « ex his, » scilicet principiis materialibus et individuantibus. Supra autem dictum est quod forma non est elementum, neque ex elementis. Unde sequitur quod forma nec fit nec generatur per se.

Deinde cum dicit « si autem »

Prosequitur quartum praedictorum; scilicet quod Plato ponebat formas separatas a materia. Et circa hoc tria facit. Primo ostendit quid sit dubium circa hanc positionem; dicens quod non est « manifestum si substantiae, » idest formae rerum corruptibilium sint separabiles, ut Platonici posuerunt.

Secundo « attamen quia »

Ostendit quid manifestum esse videtur circa hoc; et dicit manifestum esse, quod quorumdam corruptibilium formas non contingit separari, « quaecumque » scilicet non possibile est esse praeter materias suas, sicut domus aut vas, quia forma domus aut vasis non potest esse sine propria materia.

Tertio « forsan quidem »

Excludit obviationem; dicens, quod formae artificialium forsan non sunt substantiae, nec ipsae sunt aliquid per se, unde separari non possunt. Et similiter nullum aliorum artificialium, quae non sunt secundum naturam; quia solum materia in rebus artificialibus ponitur esse substantia, formae autem artificiales accidentia sunt. Formae vero naturales sunt de genere substantiae. Et propter hoc Plato non posuit formas artificiales esse separatas a materia, sed solum formas substantiales.

Deinde cum dicit « quare dubitatio »

Ostendit quid manifeste sit contra positionem Platonis; dicens, quod si quis ponat esse formas separatas, ut Platonici posuerunt, dubitatio, quam Antisthenici dubitaverunt, licet viderentur indocti, habebit locum contra Platonicos. Dicebant enim quod non est aliquid definire definitione significante quidditatem rei. Quia, cum quidditas rei sit simplex, non convenienter significatur per orationem compositam ex multis. Videmus enim quod « terminus, » id est definitio, quae assignatur rei, est oratio longa ex multis composita; unde non significat quid est, sed « quale quid, » id est cui simile est aliquid. Sicut si aliquis dicat, quod definitio argenti non significat argentum, sed significat tale quale est plumbum vel stannum. Unde ad solvendum istam dubitationem oportet dicere, quod substantia, quae definitur, sive sit intellectualis, sive sit sensibilis, oportet quod sit composita. Ea vero, ex quibus primo componitur, cum sint simplicia, non contingit definiri. Dictum est enim supra, quod ratio definitiva adjungit aliquid alteri, quorum unum est ut forma, aliud ut materia. Nam genus sumitur a materia, et differentia a forma, ut dictum est supra: unde, si species rerum essent tantum forma, ut Platonici posuerunt, non contingeret definiri.

Deinde cum dicit « palam autem »

Postquam determinavit de formis secundum quod comparantur ad ideas introductas a Platone, nunc determinat de formis per comparationem ad numeros. Plato enim ponebat formas et substantias rerum, reducendo per modum cujusdam assimilationis formas ad numeros. Et dividitur in quatuor, secundum quod quatuor modis assimilat formas numeris. Dicit ergo primo, quod manifestum est, quod si numeri aliquo modo sint substantiae rerum et formae, sic sunt, sicut ex praemissis accipi potest; non autem sunt numeri unitatum sicut Platonici dicunt. Dicitur autem numerus unitatum, numerus simplex et absolutus. Numerus autem applicatus ad res, dicitur numerus rerum, sicut quatuor canes vel quatuor homines; quo quidem modo substantiae rerum, quas significant definitiones, possunt dici numeri. Est enim definitio divisibilis in duo: quorum unum se habet ut forma, aliud ut materia, ut superius dictum est. Et iterum est in indivisibilia divisibilis. Divisio enim definitionis oportet, quod per aliqua indivisibilia terminetur: non enim definitiones procedunt in infinitum. Puta, si definitio hominis dividatur in animal et rationale, definitio animalis in animatum et sensibile; non procedet hoc in infinitum, cum non sit procedere in infinitum in causis materialibus et formalibus, ut in secundo probatum est. Et sic defi-

nitionis divisio non assimilatur divisioni quantitatis continuae, quae est in infinitum; sed divisioni numeri, qui est divisibilis in indivisibilia.

« Et quemadmodum »

Ponit secundam assimilationem substantiae, quam significat definitio, ad numeros. Et dicit, quod si aliquid addatur vel subtrahatur alicui numero, etiam si sit minimum, non erit idem numerus secundum speciem. Minimum enim in numeris est unitas; quae si addatur in ternario, surgit quaternarius, quae est alia species numeri: si vero abstrahatur ab eodem, remanet binarius, qui est etiam alia species numeri. Et hoc ideo, quia illa ultima differentia dat speciem numero. Et similiter est in definitionibus, et in quodquideratesse, quod significat definitio; quia quocumque minimo addito vel ablato, est alia definitio, et alia natura speciei. Sic enim substantia animata sensibilis tantum, est definitio animalis: cui si addas et rationale, constituis speciem hominis: si autem subtrahas sensibile, constituis speciem plantae, quia etiam ultima differentia dat speciem.

« Et numerum »

Ponit tertiam assimilationem; et dicit, quod numerus est id quod est unum. Est enim per se unum numerus, inquantum ultima unitas dat numero speciem et unitatem; sicut etiam in rebus compositis ex materia et forma, per formam est aliquid unum, et unitatem et speciem sortitur. Et propter hoc loquentes de unitate numeri, ac si numerus non esset unus per seipsum, non possunt dicere quo est unus, si est unus. Cum enim componatur ex multis unitatibus, aut non est unus simpliciter, sed unitates aggregantur in eo per modum coacervationis, quae non facit simpliciter unum, et per consequens nec ens in aliqua specie constituunt, et sic numerus non est aliqua species entis: aut si numerus est unus simpliciter, et non per seipsum, dicendum est quid facit eum unum ex multis unitatibus: quod non est assignare. Et similiter definitio est una per seipsam: et sic non habent aliquid assignare per quod fiat unum. Et hoc rationabiliter accidit: quia per eamdem rationem substantia, quam significat definitio, est ita unum sicut et numerus, scilicet per se, ex hoc quod una pars ejus est ut forma alterius. Et non est una ut indivisibile, sicut unitas ac punctum, sicut quidam dixerunt; sed quia unaquaeque earum est una forma et natura quaedam.

« Et quemadmodum »

Ponit quartam assimilationem; et dicit quod sicut numerus non suscipit magis aut minus, ita nec substantia quae dicitur secundum speciem, licet forte illa quae dicitur secundum materiam. Sicut enim ratio numeri in aliquo determinato consistit, cui non est addere nec subtrahere, ut dictum est, ita et ratio formae. Sed magis et minus contingit ex hoc quod materia perfectius vel minus perfecte formam participat. Unde etiam albedo non suscipit magis et minus, sed album.

Deinde cum dicit « de generatione »

Epilogat quae dicta sunt; dicens, quod dictum est « de generatione et corruptione talium substantiarum, » scilicet formalium, quomodo contingit, quia per accidens; et quomodo est impossibile, quia per se; et de analogia, id est reductione earum ad numerum per viam assimilationis.

LECTIO IV.

Quae de materia sciri oporteat, manifestat; et quomodo in omnibus materia reperiatur.

ANTIQUA.

De materiali autem substantia oportet non latere, quia etsi ex eodem omnia primo, aut eisdem, aut primis, et eadem materia ut principium his quae fiunt; est tamen aliqua propria cujuslibet; ut phlegmatis prima materia, dulcia aut crassa; cholerae vero, amara, aut alia quaedam. Forsan autem haec ex eodem.

Fiunt autem plures materiae ejusdem quando alterius altera fiunt, ut phlegma ex crasso et dulci, si crassum ex dulci. Ex cholera vero per resolvi choleram in primam materiam. Dupliciter enim hoc ex hoc. Aut quia primum erit, aut quia ex resoluto in principium.

Contingit autem, una materia existente, fieri diversa propter moventem causam; utputa ex ligno, et arca et lectus. Quorumdam vero altera materia ex necessitate alteris existentibus; ut serra non utique fiet ex ligno, nec in movente causa hac. Non enim faciet serram ex lana aut ligno. Si vero idem contingit ex alia materia facere, palam quia ars et principium, quod est ut movens, est idem. Nam si et materia altera, et movens, et quod factum est.

Quando itaque aliquis quaesierit quid causa? quoniam pluribus modis dicuntur causae, omnes dicere oportet causas contingentes. Ut hominis quae causa ut materia? Equidem menstrua. Quid autem ut movens? Equidem sperma. Quid ut species? Quodquid erat esse. Quid ut cujus causa? Finis. Forsan autem haec ambo idem.

RECENS.

De materiali vero substantia oportet non latere quod, etsi ex eodem omnia primo, aut eisdem tamquam primis, et eadem sit materia ut principium illis quae fiunt; est tamen quaedam cujusque propria: ut phlegmatis prima materia, ipsa dulcia aut pinguia; cholerae vero, amara, aut aliqua alia. Fortassis autem hoc, ex eodem.

Fiunt autem plures materiae ejusdem, quum alterius altera sit: utputa, phlegma ex pingui et dulci, si pingue ex dulci; ex cholera vero esse, ob resolutionem cholerae in primam materiam. Dupliciter enim hoc ex hoc: aut quoniam ex eo quod progredietur, aut quoniam ex eo quod resolutum fuerit in principium.

Contingit autem, una exsistente materia, diversa fieri propter moventem causam; ut ex ligno, fit arca, et lectus.

Quorumdam autem diversa materia necessario, diversis exsistentibus: utputa, serra nunquam fiet ex ligno: nec est hoc in causa movente. Non enim faciet serram ex lana, aut ligno. Si autem idem contingit ex alia materia facere, patet quod ars et principium, ut moventia, eadem sunt. Etenim si materia diversa, et movens, etiam ipsum quod factum est. Quum itaque quisquam, quaenam sit causa, quaerat (quoniam multipliciter causae dicuntur), omnes contingentes causas dicere oportet: utputa, hominis, quae causa ut materia? nonne menstrua? quae vero ut movens? utrum sperma? quae vero ut species? quod quid erat esse. Quae autem ut hujus causa? finis.

Oportet autem proximas causas dicere, quae materia, non ignem, aut terram, sed propriam.

Circa naturales quidem substantias et generabiles necesse sic versari, siquis recte versatur; si profecto hae causae et tot, et oportet causas cognoscere.

In naturalibus quidem et sempiternis substantiis alia ratio. Forsan quaedam non habent materiam, aut non talem, sed solum secundum locum mobilem.

Neque quaecumque ita natura quidem, non substantia vero, non est his materia, sed quod subjicitur substantia. Puta eclipsis quae materia? Non enim est, sed luna quod patitur. Quae causa movens et corrumpens lumen? terra. Quod autem cujus gratia, forsan non. Quod vero ut species, ratio, sed non manifesta, si non cum causa fuerit ratio. Ut quid eclipsis? Privatio luminis. Si vero addatur, a terra in medio objecta, quae cum causa ratio haec. Somni vero non manifestum quid primum patiens, sed quod animal etiam primum. Verum hoc secundum quid. Et quid est primum, cor an aliud aliquid? Deinde a quo? Deinde quid passio quae illius et non totius? quia immobilitas talis? utique, sed hoc per aliquid pati quod primum.

Quoniam vero quaedam sine generatione et corruptione sunt et non sunt, ut puncta, si quidem sunt, et totaliter species et forma (Non enim album fit, sed lignum album) aut ex aliquo et aliquid omne quod fit; non omnia utique contraria fient ex invicem. Sed aliter albus homo ex nigro homine, et album ex nigro. Nec omnis materia est; sed quorum generatio et transmutatio adinvicem. Quaecumque autem sine transmutari sunt aut non, non est horum materia.

Habet autem dubitationem quomodo ad contraria, materia unius ujusque se habet. Ut si corpus potentia sanum, contrarium vero infirmitas sanitatis, tunc ambo potentia. Et aqua potentia vinum et acetum. Aut hujus quidem secundum habitum et secundum speciem materia, illius vero secundum privationem et corruptionem secundum naturam.

Dubitatio autem quaedam est, et quare vinum non materia aceti, nec potentia acetum, quamvis fiat ex ipso acetum. Et vivens potentia mortuus. Aut non, sed secundum accidens corruptiones. Animalis vero materia, hoc secundum corruptionem, mortui potentia et materia, et aqua aceti. Fit enim ex his, ut ex die nox. Et quaecumque itaque sic transmutantur adinvicem, ad materiam oportet redire. Ut si ex mortuo animal, in primam materiam, deinde fit animal. Et acetum in aquam, deinde fit vinum.

Fortassis autem hae ambae, idem sunt. Oportet autem proximas causas dicere. Quae materia? non ignem vel terram, sed propriam. In naturalibus igitur et generabilibus substantiis, necesse est ita procedere, si quis recte procedet: siquidem hae totque causae sunt, et oportet causas cognoscere.

De naturalibus autem ac perpetuis substantiis, alia ratio est. Fortassis etenim quaedam non habent materiam, aut non talem, sed solum quae secundum locum mobilis est. Nec quaecumque natura quidem non autem per substantiam fiunt, neque materia est, sed quod subjicitur, substantia: utputa quae causa eclipsis, quae materia? non est enim, sed luna est, quae patitur. Quae vero causa ut movens atque corrumpens lumen? terra. Cujus vero causa, forsan non est.

Quae vero ut species, definitio, sed non manifesta, nisi cum ipsa causa sit definitio: utputa, quid eclipsis? privatio luminis. Si vero addatur, a terra in medio interposita: haec est cum ipsa causa definitio. De somno vero non est manifestum quid est primum quod patitur: sed nunquid animal? Ita Attamen hoc secundum aliquid: et quid primum? cor, an aliquid aliud? deinde, a quo? deinde, quae passio, quae illius, et non totius? quia talis immobilitas? ita. Sed haec, eo quod ipsum primum patiatur quidnam?

Quum autem quaedam absque generatione et corruptione sint et non sint, utputa puncta, si sint quidem, et omnino species, et formae (non enim albedo fit, sed lignum album), si ex aliquo et aliquid fit omne quod fit; profecto non omnia contraria fiunt vicissim: sed aliter albus homo ex nigro homine, et albedo ex nigredine: nec omnium materia est, sed quorumcumque generatio et transmutatio invicem sunt: quaecumque vero absque eo quod transmutentur, sunt aut non, horum materia non est.

Habet autem dubitationem, quonam modo ad contraria cujusque materia se habeat; utputa, si corpus potentia sanum, contrarium vero sanitati infirmitas, utrum ambo potentia? et aqua, potentia vinum, et acetum? an hujus quidem secundum habitum, et secundum speciem, materia est; illius vero secundum corruptionem et privationem contra naturam?

At quaedam dubitatio est, cur vinum non est materia aceti, neque potentia acetum, tametsi fiat ex eo acetum: et vivens potentia mortuus. An non, sed secundum accidens, corruptiones? ipsa vero animalis materia, secundum corruptionem mortui potentia et materia: aqua quoque aceti est: fiunt etenim ex illis, quemadmodum ex die nox.

Et quaecumque ita invicem transmutantur, ad materiam oportet redire: utputa si ex mortuo animal, primum ad materiam, deinde demum animal: et acetum, ad aquam, deinde demum vinum.

Postquam Aristoteles prosecutus est ea, quae consideranda erant circa formale principium substantiae, nunc determinat de principio materiali: et dividitur in partes tres. Primo enim determinat de principio materiali per comparationem ad ea quae sunt ex materia. Secundo per comparationem ad alias causas, ibi, « Contingit autem una materia « existente. » Tertio per comparationem ad transmutationem generationis et corruptionis, cujus subjectum et materia, ibi, « Quoniam vero quaedam « sine generatione. » Circa primum duo facit. Primo manifestat, utrum omnium sit una vel plures species materiae. Et dicit, quod oportet non latere circa materiale principium, quia licet omnia sint ex eodem primo materiali principio, quod est materia prima de se nullam habens formam, aut ex eisdem materialibus principiis « aut primis » (quod dicitur propter quatuor elementa, quae sunt principia materialia communiter omnibus generabilibus et corruptibilibus) et licet sit eadem materia, ut « prin« cipium his quae fiunt, » (quod dicit propter hoc, quod materia non est tantum principium in esse, sed etiam in fieri) licet etiam prima materia et elementa communiter se habeant ad elementa: tamen cujuslibet rei est aliqua materia propria. Ut materia propria phlegmatis non simpliciter, sed in genere, sunt dulcia et pinguia: haec enim habent quamdam affinitatem cum phlegmate ratione suae humiditatis. Cholerae vero prima materia, sunt amara, aut alia quaedam hujusmodi: in amaris enim videtur calor omnino habere dominium super humiditatem usque ad ejus consumptionem. Et sic ratione siccitatis et caliditatis, affinitatem habet cum cholera. Sed hae duae materiae, scilicet amara et dulcia, forsan sunt ex aliquo principio materiali priore. Addidit autem « forsan, » quia quorumdam est sic diversa materia, quod eorum materiae non reducuntur in aliquam priorem, sicut corpora corruptibilia et incorruptibilia. Ex his igitur, quae hic dicuntur, accipitur, quod prima materia est una omnium generabilium et corruptibilium; sed propriae materiae sunt diversae diversarum.

« Fiunt autem »

Secundo dicit quomodo e contrario unius sunt plures materiae; dicens, quod ejusdem rei sunt plures materiae, quando una earum est alterius materia. Sicut materia phlegmatis sunt pingue et dulce, si pingue est ex dulci. Pinguis enim sapor inter medios sapores computatur; medii autem sapores fiunt ex extremis, qui sunt dulce et amarum. Sed pingue est proximum dulci. Considerandum vero est, quod in istis exemplis materiam alicujus posuit

ex quo aliquid fit, licet non sit permanens, sed transiens. Ne igitur aliquis existimaret, quod semper aliquid fieri diceretur ex materiali principio et non e converso, subjungit, quod etiam ex cholera dicitur aliquid fieri per resolutionem cholerae in primam materiam; et e contra cholera fit ex prima materia. Quia dupliciter dicitur aliquid fieri ex altero: aut quia illud ex quo fit, est ei principium naturaliter in via generationis, hujusmodi enim est materiale principium: aut quia factio est resolutio in principium materiale, ita scilicet quod ex composito per resolutionem, materiale principium fieri dicatur. Fit enim corpus mixtum ex elementis per compositionem, elementa vero ex corpore mixto per resolutionem.

Deinde cum dicit « contingit autem »

Determinat de materia per comparationem ad alias causas. Et primo per comparationem ad agentem tantum, qui ex materia aliquid facit: quae quidem comparatio pertinet ad materiam secundum quod est principium fiendi. Secundo per comparationem ad omnes causas, prout materia est principium cognoscendi, ibi, « Quando itaque aliquis « quaesierit. » Quia vero superius dixerat, quod una erat prima materia omnium, posset aliquis dubitare quomodo ex materia una omnium, diversitas rerum procederet. Antiqui enim naturales attribuebant hoc casui, tollentes causam agentem, et ponentes per raritatem et densitatem ex una materia rerum diversitatem produci. Hoc ergo removens Philosophus dicit primo, quod contingit, una materia existente, fieri diversa propter moventem causam: aut quia est alia et alia causa movens; aut quia eadem causa movens habet se ad operandum diversa diversimode. Quod maxime in artificialibus patet. Videmus enim ex ligno fieri arcam et lectum ab uno artifice, secundum diversas formas artis, quas apud se habet. Quia vero, licet materia prima sit communis omnibus, tamen materiae propriae sunt diversae diversorum: ideo ne aliquis totam diversitatem rerum attribueret moventi, et nullo modo materiali principio, subjungit quod in quibusdam diversorum ex necessitate est diversa materia, propria scilicet. Non enim quodlibet natum est fieri ex qualibet materia; sicut serra non fit ex ligno; neque est in potestate artificis ut hoc faciat, nunquam enim unam materiam attribuit cuilibet operi: non enim potest facere serram ex ligno vel lana, quae propter mollitiem suam non sunt apta ad opus serrae, quod est secare. Patet igitur, quod diversitas rerum est ex movente et materia. Si ergo conveniat aliquid idem secundum speciem fieri ex alia materia, sicut phialam ex auro et argento, manifestum est, quod principium movens oportet esse idem, scilicet artem. Si enim esset diversa et movens diversum, necesse esset, quod et factum esset diversum.

Deinde cum dicit « quando itaque »

Determinat de materia per comparationem ad alias causas, secundum quod materia est cognitionis principium. Et circa hoc duo facit. Primo ostendit quod oportet reddere materiam cum aliis causis in generabilibus et corruptibilibus. Secundo ostendit quomodo se habet materia in substantiis naturalibus perpetuis, ibi, « In naturalibus quidem. » Tertio quomodo se habet in accidentibus, ibi, « Ne- « que quaecumque ita quidem natura. » Circa primum tria facit. Primo enim, quia antiqui naturales assignabant tantummodo causam materialem, dicit quod quando aliquis de aliquo quaerit quid est causa ejus? cum pluribus modis dicantur causae, oportet omnes causas assignare « contingentes, id est quae contingunt esse illius rei. Non enim habent omnes causas omnia. Naturalia tamen, et maxime generabilia et corruptibilia, omnes causas habent. Ut hominis causa quasi materia in generatione ipsius sunt menstrua. Causa movens « sperma, » in quo est virtus activa. Causa formalis « quod- « quideratesse, » id est illud quod significatur per definitionem ejus. Sed finis est cujus causa. Haec autem duae causae, scilicet finis et forma, forte sunt idem numero. Quod quidem dicit, quia in quibusdam sunt idem, in quibusdam non. Finis enim generationis hominis est anima. Finis vero operationis ejus est felicitas.

Secundo ibi « oportet autem »

Ostendit quod non solum oportet assignare omnes causas, sed oportet etiam dicere causas proximas, ut incipiendo a causis primis perveniamus ad causas proximas. Per causas enim primas habetur cognitio de re aliqua solum in universali et imperfecte. Per causas autem proximas habetur cognitio rei et perfecta. Sicut si quis quaerat causam materialem hominis, non debet assignari pro causa, ignis aut terra quae sunt materia communis omnium generabilium et corruptibilium; sed debet assignari propria materia, ut et caro, et os, et hujusmodi.

Tertio ibi « circa naturales »

Epilogat quod dictum est; et dicit quod circa naturales substantias et generabiles necesse est sic versari, si quis recte consideret causas, ut scilicet omnes assignentur et proximae. Et hoc est necesse, ex eo quod hae causae sunt tot, ut dictum est. Et oportet causas cognoscere ad hoc quod aliquid sciatur, quia scire est causam cognoscere.

Deinde cum dicit « in naturalibus »

Ostendit quomodo sit materia in substantiis naturalibus et perpetuis, scilicet in corporibus caelestibus; dicens, quod in naturalibus et perpetuis substantiis, scilicet corporibus caelestibus, non est similiter materia sicut in corporalibus, generabilibus et corruptibilibus. Forsan quidem enim tales substantiae non habent materiam; aut si habent, non habent talem qualem habent generabilia et corruptibilia, sed solum secundum potentiam quae est in motu locali. Ut enim supra dictum est, in rebus generabilibus et corruptibilibus generatio et corruptio inducit in cognitionem materiae, quia in generatione et corruptione oportet esse unum subjectum commune ad privationem et formam; unde, cum in corpore caelesti non sit potentia ad privationem formae, sed solum ad diversa loca, non habet materiam quae sit in potentia ad formam et privationem, sed quae est in potentia ad diversa loca. Corpus autem comparatur ad locum non sicut materia ad formam, sed magis sicut subjectum ad accidens. Et licet comparatio subjecti ad accidens sit quodammodo ut materiae ad formam, non tamen subjectum est omnino materia, sicut infra dicetur. Et sic corpus caeleste universaliter nullo modo habet materiam, si subjectum materiam non dicit; vel habet materiam ad ubi, si subjectum dicatur materia.

Deinde cum dicit « neque quaecumque »

Ostendit quomodo materia attribuitur acciden-

tibus; et dicit, quod illa, quae sunt secundum naturam, non tamen sunt substantiae, sed accidentia, non habent materiam ex qua sint, sed substantia est eis subjectum. Subjectum autem habet aliquid simile materiae, inquantum est receptibile accidentis. Differt autem a materia, inquantum materia non habet actu esse nisi per formam; subjectum autem non constituitur in esse per accidens. Si ergo quaeratur quae sit causa eclipsis, non est assignare quae sit materia; sed luna est subjectum patiens talem passionem. Causa autem movens, quae corrumpit lumen, est terra interposita diametraliter inter solem et lunam. Causam vero finalem forsitan non est assignare. Ea enim, quae ad defectum pertinent, non sunt propter finem, sed magis proveniunt ex necessitate naturae, vel causae agentis. Dicit autem « forsan, » quia consideratio causarum circa singula quae contingunt in motibus est valde difficilis. Causa vero formalis eclipsis est definitio ejus. Sed haec definitio non est manifesta, nisi in ea ponatur causa; ut ratio eclipsis lunae est privatio luminis in luna. Sed, si addatur, quod ista privatio est a terra in medio objecta inter solem et lunam diametraliter, haec definitio erit cum causa. Similiter hoc patet in hoc accidente quod est somnus. Sed in somno non est manifestum quid est primum subjectum patiens hanc passionem; sed hoc est manifestum quod animal est subjectum somni. Sed secundum quid primo somnus insit animali, utrum sit cor, vel aliquid aliud tale, non est manifestum; cum quidam ponant primum instrumentum sensus esse cerebrum, quidam vero cor. Somnus autem est quies operationis sensibilis. Deinde oportet considerare, habito subjecto somni, a quo sicut a causa agente sit somnus; utrum ab evaporatione alimenti, aut labore, aut aliquo hujusmodi. Deinde oportet considerare quae passio sit somnus, illius scilicet secundum quod primo inest somnus animali, et non totius animalis; quia somnus est quaedam immobilitas; sed ea competit animali per aliquod primum, quod est subjectum talis passionis. Et illud primum oportet poni in definitione somni, sicut et quodlibet accidens definitur per proprium suum primum subjectum. Color enim definitur per superficiem et non per corpus.

Deinde cum dicit « quoniam vero »

Determinat de materia per comparationem ad transmutationem unius ad alterum. Et ideo primo ostendit quomodo diversimode fit transmutatio in diversis. Secundo movet quasdam dubitationes, ibi, « Habet autem dubitationem. » Dicit ergo primo, quod quaedam quandoque sunt et quandoque non sunt « sine generatione et corruptione, » idest sine hoc quod ipsa per se generentur et corrumpantur; sicut puncta, et universaliter omnes species et formae, sive sint substantiales sive accidentales. Non enim album per se loquendo fit, sed lignum album: omne enim quod fit, fit « ex aliquo, » scilicet materia, et fit aliquid, ad quod terminatur generatio, quod est forma: et sic omne quod fit, est compositum ex materia et forma. Unde ea quae sunt formae tantum, per se fieri non possunt. Cum ergo dicitur quod contraria fiunt ex invicem, diversimode intelligendum est in compositis et simplicibus. Aliter enim fit albus homo ex nigro homine, et aliter nigrum ex albo: quia albus homo significat aliquid compositum, et ideo per se potest fieri: sed album significat formam tantum, unde non fit nisi per accidens ex nigro. Patet ergo ex praedictis, quod non cujuslibet rei est materia, sed illorum quae per se generantur et transmutantur in invicem. Illa vero, quae quandoque sunt et quandoque non sunt sine hoc quod transmutentur per se, ita se habent quod eorum materia non est ex qua sint; sed habent subjectum, in quo sunt, pro materia.

Deinde cum dicit « habet autem »

Movet duas quaestiones circa praedicta. Quarum prima est, quomodo materia se habeat ad contraria: utrum scilicet, ita sit, quod in omnibus quae videntur contrarietatem aut oppositionem habere, materia aequaliter vel eodem ordine sit in potentia ad utrumque oppositorum. Sicuti sanitati opponitur infirmitas, et subjectum unum in potentia ad utrumque aequaliter est, et eodem ordine. Est enim sanitas aequalitas quaedam humorum. Infirmitas vero inaequalitas. Inaequalitas vero et aequalitas eodem ordine se habent ad suum subjectum. Videtur ergo quod ad vinum et acetum sicut ad contraria, aqua, quae est materia humorum, sit in potentia, et aequaliter se habeat ad utrumque. Sed Philosophus dicit solvendo, quod hoc non est ita. Forma enim vini se habet ut habitus quidam et species, forma autem aceti est ut privatio quaedam et corruptio vini. Sic igitur materia se habet per prius quidem ad vinum sicut ad habitum et ad speciem, ad acetum autem sicut ad privationem et corruptionem vini. Et ita non comparatur ad acetum nisi mediante vino.

Deinde cum dicit « dubitatio autem »

Secundam dubitationem movet, quae talis est. Illud, ex quo fit aliquid, videtur esse materia illius; sicut ex elementis fiunt corpora mixta, et sunt eorum materia. Cum igitur ex vino fiat acetum, et ex vivo fiat mortuum, dubitatur, quare vinum non sit materia aceti, et vivum materia mortui, cum ordinentur ad ea, sicut potentia ad actum. Sed ad hoc respondetur, quod acetum est corruptio ipsius vini, mortuum vero corruptio vivi: non ergo acetum fit ex vino sicut ex materia, neque mortuum ex vivo: sed secundum accidens dicitur ex eo fieri, inquantum fit ex materia ejus. Unde scyphus non est materia phialae, sed argentum. Similiter vivum non est materia mortui, sed sunt elementa. Quod autem ex vivo dicitur fieri mortuum, vel ex vino acetum, si referantur ad ipsam formam vini vel animalis, haec praepositio Ex, significabit ordinem; quia scilicet in eadem materia, post formam vini, est acetum, et post formam animalis est mortuum. Per quem modum dicimus quod ex die fit nox. Et ideo quaecumque sic transmutantur adinvicem, sicut ex vino fit acetum, et ex animali mortuum, non fit conversio transmutationis nisi redeatur ad materiam. Sicut si ex mortuo debet fieri animal vivum, oportet quod redeatur ad materiam primam, inquantum corpus mortuum resolvitur in elementa, et ex elementis iterum ordine debito venitur ad constitutionem animalis. Et similiter de aceto et vino. Et hujus ratio est, quia quandocumque materia se habet ad diversa secundum ordinem, non potest ex posteriori rediri in id quod praecedit secundum ordinem. Sicut in generatione animalis ex cibo fit sanguis, et ex sanguine semen et menstruum, ex quibus generatur animal. Non potest autem mutari ordo, scilicet ut ex semine fiat sanguis, aut ex sanguine cibus, nisi per resolutionem

ad primam materiam, ex eo quod cujuslibet rei est determinatus modus generationis. Et similiter, quia materia vini non comparatur ad acetum nisi per vinum, inquantum scilicet est corruptio vini. Similiter est de mortuo et vivo, et de caeco et vidente, et caeteris: et ideo a talibus privationibus non fit reditus ad habitus, nisi per resolutionem in primam materiam. Si autem sit aliqua privatio ad quam materia immediate ordinatur, quae scilicet nihil aliud significat nisi negationem formae in materia sine ordine ad formam; a tali privatione poterit fieri reditus ad formam, sicut a tenebris ad lucem, quia nihil aliud sunt nisi absentia lucis in diaphano.

LECTIO V.

Quaenam causa sit ut definitiones et materia unum sint in omnibus, et unionis materiae ac formae, ex dubitationis solutione manifestat.

ANTIQUA.

De dubitatione vero dicta circa definitiones et numeros, quae causa essendi unum, deinceps dicendum esse videtur. Omnium enim quaecumque plures partes habent, et non est ut acervus quod totum, sed aliquid inest totum praeter partes, est aliqua causa. Quoniam et in corporibus his quidem tactus causa est unum essendi, aliis vero viscositas, aut aliqua passio altera talis. Definitio vero ratio est una, non conjunctione, quemadmodum est Ilias, sed per unum esse. Quid igitur est quod facit unum hominem, et propter quid unum, sed non multa, puta animal et bipes?

Aliterque, et si est (ut ajunt quidam) ipsum aliquid animal, et ipsum bipes. Quare namque non illa ipsa homo est? Et erunt secundum participationem homines non hominis, et neque unius, sed duorum, scilicet animalis et bipedis; et totaliter utique non erit homo unum, sed plura, animal et bipes.

Palam itaque quia sic quidem acceptantibus, ut consueverunt definire et dicere, non contingit reddere et solvere dubitationem. Si autem (ut diximus) hoc quidem ut materia, illud vero forma, et hoc quidem potentia, illud vero actu, non adhuc dubitatio utique videbitur esse quod quaeritur.

Est enim haec dubitatio eadem, et si terminus vestimenti sit, rotundum aes. Sit enim utique signum nomen hujus rationis. Quare cum quaeritur, quid causa est unum essendi rotundum et aes, non adhuc itaque dubitatio videbitur, quia hoc quidem materia, illud vero forma. Quid igitur hujus causa est, scilicet quod est potentia ens, actu sit praeter faciens in quibus generatio? Nulla namque est causa altera ejus quod potestate sphaera, actu esse sphaeram; sed hoc erat quodquiderat esse utrique.

Est autem materia alia intellectualis, alia sensibilis. Et semper rationis hoc quidem materia, illud vero actus est, ut circulus figura superficialis.

Quaecumque vero non habent materiam, nec intellectualem nec sensibilem, statim quidem unum aliquid est unumquodque eorum, quemadmodum et quod ens, aliquid hoc, quod quale, quod quantum. Quapropter et non inest definitionibus nec ens, nec unum. Et quodquideratesse statim unum aliquid est, sicuti et ens aliquid. Quapropter non est aliqua alia causa unum essendi nulli horum, neque essendi ens aliquid. Statim enim unumquodque est ens aliquid, et unum aliquid, non ut in genere et ente et uno, nec ut separabilibus existentibus praeter singularia.

Propter hanc vero dubitationem hi quidem participationem dicunt; et causam aliquam participationis, et quid participare dubitant. Hi enim coexistentiam animae, ut Lycophron ait esse scientiam ejus quod est scire et animae; alii vero compositionem, aut conjunctionem animae cum corpore, vivere.

Equidem eadem ratio in omnibus. Etenim sanum esse, erit aut coexistentia, aut colligatio, aut conjunctio animae et sanitatis; et aes esse trigonum, compositio aeris et trigoni; et album unum esse compositio superficiei et albedinis.

Causa vero quia potentiae et actus quaerunt unum faciens et differentiam. Est autem (ut dictum est,) et ultima materia et forma idem, et haec potentia, haec actu. Quare

RECENS.

De dubitatione autem dicta et circa definitiones et circa numeros, quae causa est ut unum sint? Omnium namque quaecumque plures partes habent, et non est totum quasi coacervatio, sed ipsum totum est aliquid aliud praeter partes, est aliqua causa. Nam et in corporibus quibusdam tactus est causa ut unum sint: quibusdam vero viscositas, aut aliqua alia talis passio.

Definitio vero, oratio est una, non conjunctione, ut Ilias, sed eo quod unius est. Quid est igitur, quod hominem facit unum, et cur unum est, et non multa, ut animal, et bipes, praesertim si, quemadmodum quidam dicunt, sit quid ipsum animal, et ipsum bipes? Cur enim non illa ipsa homo est, et erunt secundum participationem homines, non hominis unius, sed duorum, animalis et bipedis? et omnino profecto, homo non erit unum, sed plura, animal et bipes.

Manifestum itaque est quod ita quidem tractantibus, ut solent definire et dicere, non est possibile reddere rationem, et solvere dubitationem. Quodsi, quemadmodum nos dicimus, hoc quidem materia, hoc vero forma est, et hoc quidem potentia, hoc vero actu, profecto non videatur amplius dubitatio esse, quod quaeritur. Etenim dubitatio est eadem, ac si definitio vestis esset, aes rotundum. Esset etenim hoc nomen rationis signum. Quare quod quaeritur est, quaenam causa sit ut rotundum et aes unum sint.

Amplius vero non apparet dubitatio, quoniam hoc quidem materia, illud vero forma est. Quae igitur hujus causa est, ut quod potentia est, actu sit in quibuscumque generatio est, praeter illud quod fecit? nulla enim alia causa est ut sphaera sit, quae potentia sphaera erat: sed hoc erat ipsum quod quid erat esse utrique.

Est autem materia quaedam intellectualis, quaedam sensibilis: et semper rationis hoc quidem materia, hoc vero actus est, ut circulus figura plana. Quaecumque vero neque intellectualem neque sensibilem materiam habent, statim per se unum quiddam unumquodque est: quemadmodum ipsum ens, ipsum hoc, quale, quantum: quare non inest in definitionibus nec ens, nec unum: et ipsum quid erat esse, statim per se unum quiddam est, quemadmodum et ens quiddam.

Propterea non aliqua alia causa ulli istorum est, ut unum sint, nec ut ens quiddam sint: statim etenim per se unumquodque est ens quiddam, et unum quiddam, non ut in genere, in ente, et uno, nec tamquam sint separata praeter particularia. Ob hanc autem dubitationem, quidam participationem ajunt, et causam quae sit participationis, et quidnam sit illud participare, dubitant. Quidam copulam, sicuti Lycophron ait scientiam esse ipsius scire et animae. Quidam compositionem aut conjunctionem animae cum corpore, ipsum vivere.

Attamen eadem de omnibus ratio erit. Etenim ipsum sanum esse, aut copula aut conjunctio aut compositio animae et sanitatis erit; et aes esse triangulum, compositio aeris et trianguli; et album esse, compositio superficiei et albedinis. Causa vero est, quoniam potentiae et actus rationem quaerunt unientem, et differentiam.

Est autem (ut dictum est) ultima materia et forma idem

simile est quaerere unius quae causa, et unum essendi. Unum enim aliquid unumquodque, et quod potentia, et quod actu unum aliqualiter est. Quare causa nulla alia, nisi ut quasi movens ex potentia ad actum. Quaecumque vero non habent materiam, omnia simpliciter quod vere entia aliquid.

et [unum, illa quidem] potentia, haec vero actu. Quare simile est quaerere quidnam unius causa sit, et ut unum sit. Unum enim quiddam, unumquodque, et quod potentia, et quod actu, unum quodammodo est. Quare nulla alia causa est, nisi si quid est tamquam ex potentia in actum movens. Quaecumque vero non habent materiam, cuncta simpliciter sunt unum quid.

Postquam Philosophus determinavit de principio materiali et formali, nunc intendit determinare de unione eorum adinvicem; et circa hoc tria facit. Primo enim movet dubitationem. Secundo solvit, ibi, « Palam itaque, quia sic quidem acceptantibus. » Tertio excludit falsas opiniones circa praedictam quaestionem, ibi, « Propter hanc vero dubitationem. » Circa primum duas ponit rationes, ex quibus ostenditur quaestio esse dubitabilis; dicens, quod circa hanc quaestionem, quae superius facta est circa definitiones et numeros, quid faciat utrumque esse unum, hoc considerandum est, quod omnia, quae habent plures partes, et totum in eis non est solum coacervatio partium, sed aliquid ex partibus constitutum, quod est praeter ipsas partes, habent aliquid, quod facit in eis unitatem. In quibusdam enim corporibus sic unitatem habentibus, causa unitatis est contactus, in quibusdam viscositas, aut aliquid aliud hujusmodi. Manifestum autem est quod definitiva ratio est una ex pluribus constans. Nec est una per solam coacervationem partium « sicut Ilias, » id est poema factum de historia Trojana, quod per solam aggregationem est unum. Definitio autem est unum simpliciter. Est enim significativa unius. Unde merito dubitatur quid est quod faciat definitionem hominis esse unam, et hominem cujus ratio est definitio. Cum enim homo sit animal et bipes, quae videntur esse duo, merito dubitatur quare homo est unum et non plura.

Secundo ibi « aliterque et »

Ponit secundam rationem, quae quaestionem reddit dubitabilem; dicens, quod alia ratio dubitationis accidit praedictae quaestioni. Si enim est verum, quod quidam dicunt, si hoc ipsum quod est animal sit aliquod per se existens et separatum, et similiter hoc ipsum quod est bipes, quod Platonici posuerunt: Si enim sic est, merito quaeritur quare homo non est illa duo aggregata, ita quod homines particulares non sunt homines nisi per participationem hominis, nec per participationem alicujus unius, sed per participationem duorum, quae sunt animal et bipes. Et secundum hoc homo non erit unum, sed duo, scilicet animal et bipes.

Deinde cum dicit « palam itaque »

Solvit praedictam dubitationem: et circa hoc duo facit. Primo proponit unde appareat via ad solutionem dubitationis; dicens, manifestum esse quod si aliqui acceptent quod dictum est de positione Platonis, et transmutent sic naturas rerum, quod ponant universalia separata, sicut Platonici determinare et dicere consueverunt, non contingit reddere causam unitatis hominis, et solvere dubitationem praedictam. Sed, si ponatur, sicut dictum est supra, quod in definitionibus sit unum sicut materia, aliud sicut forma, unum sicut potentia, aliud sicut actus; quaestio tam facilis est ad solvendum, quod dubitationem non videtur habere.

« Est enim »

Secundo secundum viam praemissam solvit propositam dubitationem. Et primo solvit eam in naturalibus, quae generantur et corrumpuntur; dicens quod praedicta dubitatio est eadem ac si quaeratur quare aes est rotundum? Ponamus enim, quod definitio hujus nominis, vestis, sit aes rotundum, et quod hoc nomen significet istam definitionem: cum quaeritur quae est causa quare ista definitio, aes rotundum, sit unum, non videtur esse dubitabilis, eo quod aes est sicut materia, et rotundum sicut forma. Nulla enim alia causa est quare ista sunt unum, nisi illa, quae facit id quod est in potentia esse actu, et hoc est agens in omnibus in quibus est generatio: unde, cum hoc sit quodquideratesse significatum per definitionem, scilicet id quod est in potentia fieri actu, manifestum est quod agens est causa in rebus generabilibus et corruptibilibus, quare quodquideratesse, una est definitio.

Deinde cum dicit « est autem »

Solvit praedictam dubitationem in mathematicis: et dicit quod duplex est materia: scilicet sensibilis et intelligibilis. Sensibilis quidem est, quae concernit qualitates sensibiles, calidum et frigidum, rarum et densum, et alia hujusmodi, cum qua quidem materia concreta sunt naturalia, sed ab ea abstrahunt mathematica. Intelligibilis autem materia dicitur, quae accipitur sine sensibilibus qualitatibus vel differentiis, sicut ipsum continuum. Et ab hac materia non abstrahunt mathematica. Unde, sive in sensibilibus, sive in mathematicis, semper oportet quod sit in definitionibus aliquid quasi materia et aliquid quasi forma. Sicut in hac definitione circuli mathematici, Circulus est figura superficialis, superficies est quasi materia, et figura quasi forma. Eadem enim est ratio quare definitio mathematica est una, et quare definitio naturalis, licet in mathematicis non sit agens, sicut in naturalibus; quia utrobique alterum est sicut materia, et alterum sicut forma.

Deinde cum dicit « quaecumque vero »

Solvit praedictam dubitationem quantum ad ea quae sunt omnino a materia separata; dicens, quod quaecumque non habent materiam intelligibilem, ut mathematica, nec sensibilem, ut naturalia, sicut sunt substantiae separatae, statim unumquodque eorum est unum aliquid. In his enim quae habent materiam, non statim unumquodque est unum, sed unitas eorum est ex hoc quod unitas advenit materiae. Sed si aliquid sit quod sit forma tantum, statim est unum; quia non est in eo ponere aliquid quocumque ordine, prius quam expectet unitatem a forma. Et ponit exemplum: quia cum decem praedicamenta non hoc modo se habeant ex additione ad ens, sicut species se habent ex additione differentiarum ad genera, sed hoc ipsum quod est ens, manifestum est quod ens non expectat aliquid additum ad hoc quod fiat hoc, id est substantia, vel quantum vel quale; sed statim a principio est vel substantia, vel quantitas, vel qualitas. Et haec est causa quare in definitionibus non ponuntur nec unum nec ens, ut genus; quia oporteret quod unum et ens se haberent ut materia ad differentias, per quarum additiones ens fieret vel substantia vel qualitas. Et similiter id quod est separatum omnino a materia, quod est suum quodquideratesse,

esse, ut supra dictum est, statim est unum, sicut et statim est ens: non enim est in eo materia expectans formam, a qua habeat unitatem et esse; et ideo in talibus non est aliqua causa movens ad hoc quod sint unum. Habent tamen quaedam eorum causam substituentem substantias sine motu substantiarum earum, et non sicut in generabilibus quae per motum fiunt. Statim enim unumquodque eorum est aliquod ens et aliquod unum, non ita quod ens et unum sint genera quaedam, aut sigillatim existentia praeter singularia, quae Platonici ponebant.

Deinde cum dicit « propter hanc vero »

Excludit quorumdam falsam opinionem circa praedictam quaestionem: et circa hoc tria facit. Primo ponit eorum positiones: et dicit: propter praedictam dubitationem quidam, scilicet Platonici, posuerunt participationem, qua scilicet inferiora participant superiora, ut hic homo, hominem, et homo animal et bipes. Et inquirebant quid est causa participationis, et quid participare; ut eis innotesceret quare est unum, hoc quod dico animal bipes. Alii vero ponunt causam unitatis hominis quamdam consubstantialitatem sive coexistentiam animae cum corpore; sicut si significaretur in abstracto anima cum corpore; quasi diceremus animationem, sicut Lycophron dixit, quod scientia est medium inter animam et scire. Alii autem dixerunt quod ipsum vivere est medium, per quod conjungitur anima corpori.

Deinde cum dicit « equidem eadem »

Excludit dictas positiones; dicens, quod si hoc bene dicitur de anima et corpore, quod sit aliquod medium uniens, eadem ratio erit in omnibus, quae se habent ut forma et materia; quia secundum hoc, convalescere erit medium quasi quaedam consubstantialitas, aut quaedam conjunctio sive vinculum inter animam, per quam subsistit animal, et sanitatem. Et esse trigonum erit quoddam medium componens figuram trigoni. Et esse album erit quoddam medium, quo componitur albedo superficiei. Quod est manifeste falsum. Unde falsum est, quod vivere sit medium, quo componitur anima corpori; cum vivere nihil aliud sit quam esse animatum.

Deinde cum dicit « causa vero »

Assignat causas erroris praedictorum; dicens, quod causa quare talia posuerunt, est, quia inquirebant quid faciens unum potentiam et actum, et inquirebant differentias eorum, quasi oporteret eas colligari per aliquod unum medium, sicut ea quae sunt diversa secundum actum. Sed sicut dictum est, ultima materia, quae scilicet est appropriata ad formam, et ipsa forma, sunt idem. Aliud enim eorum est sicut potentia, aliud sicut actus. Unde simile est quaerere quae est causa alicujus rei, et quae est causa quod illa res sit una; quia unumquodque inquantum est, unum est, et potentia et actus quodammodo unum sunt. Quod enim est in potentia, fit in actu. Et sic non oportet ea uniri per aliquod vinculum, sicut ea quae sunt penitus diversa. Unde nulla causa est faciens unum ea quae sunt composita ex materia et forma, nisi quod movet potentiam in actum. Sed illa quae non habent materiam simpliciter, per seipsa sunt aliquid unum, sicut aliquid existens. Et haec de octavo libro dicta sufficiant.

LIBER NONUS

SUMMA LIBRI. — DE POTENTIA. DE ACTU. DE COMPARATIONE ACTUS AD POTENTIAM.

LECTIO I.

Dicenda proponit, potentiamque dividit in activam et passivam secundum ejus modos, et impotentiam similiter ex privationis ratione manifestat.

ANTIQUA.

De primo quidem igitur ente, et ad quod omnes aliae categoriae entis referuntur, dictum est, videlicet de substantia. Nam secundum substantiae rationem dicuntur alia entia, quantitas et qualitas, et alia sic dicta. Omnia namque rationem habebunt substantiae, ut diximus in primis sermonibus. Quoniam vero dicitur ens hoc quidem eo quod quid, aut qualitas, aut quantitas, aliud secundum potentiam et actum et secundum opus; determinabimus et de potentia et de actu. Et primum de potentia quae dicitur quidem maxime proprie, non tamen utilis est ad quod volumus nunc. In plus enim est potentia et actus eorum, quae dicuntur secundum motum solum. Sed cum dixerimus de ea in determinationibus de actu, ostendemus et de aliis.

Quod quidem igitur dicitur multipliciter potentia et posse, determinatum est a nobis in aliis. Harum autem quaecumque quidem aequivoce dicuntur potentiae, praetermittantur. Quaedam enim similitudine quadam dicuntur, quemadmodum in geometria et possibilia et impossibilia dicimus, eo quod aliquo modo sunt aut non sunt. Quaecumque autem ad eamdem speciem, omnes principia quaedam sunt, et ad primum unum dicuntur, quod est principium transmutationis in alio inquantum aliud est. Nam quaedam patiendi potentia est, quae in ipso patiente principium mutationis passivae ab alio inquantum aliud est. Haec autem habitus impassibilitatis ejus, quae in deterius, et corruptionis ab alio inquantum aliud, est a principio transmutationis. In his inest omnibus terminis potentiae prima ratio. Iterum autem hae potentiae dicuntur, aut solum faciendi, aut patiendi, aut ipsius bene. Quare in harum rationibus insunt aliqualiter priores rationes potentiarum.

Palam igitur quia est quidem ut una potentia faciendi et patiendi. Nam possibile est per se, et habere ipsam potentiam patiendi, et eo quod aliud ab ipso. Est autem ut alia. Hoc quidem enim in patiente. Propter habere enim quoddam principium, et esse materiam principium quoddam, patitur patiens, et aliud ab alio. Crassum enim combustibile est, cedens autem sic impressibile, et suppositum sic enuntiabile: similiter autem et in aliis. Hoc autem in faciente; ut calor et aedificativa, hoc quidem in calefactivo, hoc autem in aedificativo. Quapropter inquantum simul natum est, nihil patitur ipsum a seipso. Unum enim et non aliud est.

Et impotentia et impossibilia, et quae tali potentiae contraria est, privatio est. Quare ejusdem et secundum idem omnis potentia et impotentia. Privatio autem dicitur multipliciter. Etenim non habens, et aptum natum, si non habet, aut omnino, aut quando aptum natum est. Et aut sic, puta perfecte, aut saltem quocumque modo: in quibusdam vero si apta nata habere non habeant vi, privata haec esse dicimus.

RECENS.

De primo itaque ente, et ad quod ceterae omnes entis praedicationes referuntur, hoc est, de substantia, dictum est. Nam secundum substantiae rationem cetera dicuntur entia, quantum et quale, ac cetera, quae ita dicuntur. Cuncta etenim habebant substantiae rationem, ut in primis sermonibus disseruimus.

Quum autem ens dicatur, hoc quidem quid, aut quantitas, aut qualitas, hoc vero secundum potentiam et actum atque consummationem, determinemus etiam de potentia et actu. Et primo de potentia, ea quidem, quae dicitur maxime proprie, non tamen est utilis ad quod nunc volumus: potentia namque, et actio, latius patent, quam illa quae secundum motum solum dicuntur. Sed quum de ea dixerimus in determinationibus de actione, ostendemus etiam de aliis.

Quod igitur multipliciter potentia et posse dicatur, determinatum est a nobis in aliis. Harum vero quaecumque quidem aequivoce dicuntur potentiae, praetermittantur: quaedam etenim similitudine quadam dicuntur, ut in geometria et possibilia ac impossibilia dicimus, eo quod quodam modo sint aut non sint. Quaecumque vero ad eamdem speciem, omnes aliqua principia sunt, et ad unam primam dicuntur, quae est principium transmutationis in alio aut prout aliud est.

Aliqua enim est patiendi potentia, quae in ipso patiente principium est transmutationis passivae ab alio aut prout aliud est: aliqua vero habitus impassibilitatis; quae in deterius est, et corruptionis quae est ab alio aut prout aliud est, principio transmutativo. In his enim omnibus definitionibus inest primae potentiae ratio.

Rursus autem, hae potentiae dicuntur, aut ipsius faciendi solum, aut patiendi, aut ipsius bene. Quare in horum quoque rationibus quodammodo insunt priorum potentiarum rationes.

Manifestum igitur est quod quodam modo quidem una est ipsius facere et pati potentia (potens enim est, et eo quod ipsum habeat patiendi potentiam, et eo quod aliud ab eo), quodam modo vero alia. Haec enim in patiente est. Propterea enim quod habet aliquod principium, et quod etiam materia aliquod principium est, patitur quod patitur, et aliud ab alio. Pingue namque combustibile est; cedens vero, sic pressibile: et similiter de ceteris. Haec vero, in faciente; utputa calidum, et aedificativa: haec quidem in calefactivo, illa vero in aedificativo. Propter quod nullum, prout connaturale factum, ipsum a se ipso patitur: unum etenim et non aliud est.

Atque impotentia, et impotens, ea quae ejusmodi potentiae contraria est, privatio est. Quare ejusdem potentia omnis est et secundum idem atque impotentia.

Privatio autem multifariam dicitur. Etenim quod non habet, et quod natura aptum est, si non habet, aut omnino, aut quum natura aptum sit, aut sic, utputa omnino, aut quomodocumque: in quibusdam autem, si natura apta habere, vi non habeant, privari ea dicimus.

Postquam determinavit Philosophus de ente secundum quod dividitur per decem praedicamenta, hic intendit determinare de ente secundum quod dividitur per potentiam et actum. Et dividitur in duas partes. In prima continuat se ad praecedentia; et manifestat suam intentionem in hoc libro. In secunda prosequitur quod intendit, ibi, « Quod « quidem igitur. » Dicit ergo primo, quod in praemissis dictum est de ente primo, ad quod omnia alia praedicamenta entis referuntur, scilicet de substantia. Et quod ad substantiam omnia alia referantur sicut ad ens primum, manifestat, quia omnia alia entia, scilicet qualitas, quantitas et hujusmodi dicuntur secundum rationem substantiae. Dicitur enim quantitas ex hoc quod est mensura substantiae, et qualitas ex hoc quod est quaedam dispositio substantiae; similiter in aliis. Et hoc patet ex hoc, quod omnia accidentia habent rationem substantiae, quia in definitione cujuslibet accidentis oportet ponere proprium subjectum, sicut in definitione simi ponitur nasus. Et hoc declaratum est in praemissis, scilicet in principio septimi. Sed quia ens dividitur uno modo secundum quod dicitur quid, scilicet substantia, aut quantitas, aut qualitas, quod est dividere ens per decem praedicamenta: alio modo secundum quod dividitur per potentiam et actum vel operationem, a qua derivatum est nomen actus, ut postea dicetur; oportet nunc determinare de potentia et actu. Et primo de potentia quae maxime dicitur proprie, non tamen utile est ad praesentem intentionem. Potentia enim et actus, ut plurimum, dicuntur in his quae sunt in motu, quia motus est actus entis in potentia. Sed principalis intentio hujus doctrinae non est de potentia et actu secundum quod sunt in rebus mobilibus solum, sed secundum quod sequuntur ens commune. Unde et in rebus immobilibus invenitur potentia et actus, sicut in rebus intellectualibus. Sed cum dixerimus de potentia, quae est in rebus mobilibus, et de actu ei correspondente, ostendere poterimus et de potentia et actu secundum quod sunt in rebus intelligibilibus, quae pertinent ad substantias separatas, de quibus postea agetur. Et hic est ordo conveniens, cum sensibilia quae sunt in motu sint nobis magis manifesta. Et ideo per ea devenimus in cognitionem substantiarum rerum immobilium. Ex quo etiam apparet sensus alterius literae quae sic habet, « Et quidem potentia quae « dicitur proprie, non solum utilis est ad quod vo- « lumus nunc: » quia licet potentia quae est in rebus mobilibus maxime proprie dicatur, non tamen hoc solum dicitur potentia, ut dictum est. Et utilis est ad praesentem intentionem, non quasi de ea principaliter intendatur, sed quia per eam in alias potentias devenimus.

Deinde cum dicit « quod quidem »

Determinat de potentia et actu; et dividitur in partes tres. In prima determinat de potentia. In secunda de actu, ibi, « Quoniam autem de poten- « tia secundum motum. » In tertia de comparatione actus ad potentiam, ibi, « Quoniam autem « ipsum determinatum est. » Prima dividitur in duas partes. In prima determinavit de potentia secundum se. Secundo per comparationem ad ea in quibus est, ibi, « Quoniam autem haec quidem in « inanimatis, » Prima in duas. In prima determinat de potentia. In secunda de impotentia, ibi, « Et impotentia et impossibile » Circa primum duo facit. Primo ostendit quot modis dicitur potentia. Secundo manifestat quamdam veritatem ex praemissis circa potentiam, ibi, « Palam igitur quia « est quidem, ut una. » Dicit ergo primo, quod determinatum est in aliis, scilicet quinto hujus, quod multipliciter dicitur potentia et posse. Sed ista multiplicitas quantum ad quosdam modos est multiplicitas aequivocationis, sed quantum ad quosdam analogiae. Quaedam enim dicuntur possibilia vel impossibilia, eo quod habent aliquod principium in seipsis; et hoc secundum quosdam modos, secundum quos omnes dicuntur potentiae non aequivoce, sed analogice. Aliqua vero dicuntur possibilia vel potentia, non propter aliquod principium quod in seipsis habeant; et in illis dicitur potentia aequivoce. Dicit ergo quod de modis potentiae illi praetermittendi sunt ad praesens, secundum quos potentia dicitur aequivoce. In quibusdam enim dicitur potentia non propter aliquod principium habitum, sed propter similitudinem quamdam, sicut in geometricis. Dicitur enim potentia alicujus lineae esse quadratum ejus; et dicitur quod linea potest in suum quadratum. Et simili modo potest dici in numeris, quod ternarius potest in novenarium quod est quadratum ejus, eo quod ex ductu ejus in seipsum facit novenarium. Ter enim tria novem faciunt. Ex linea etiam, quae est radix quadrati, ducta in seipsam fit quadratum. Et similiter est in numeris. Unde radix quadrati habet aliquam similitudinem cum materia, ex qua fit res. Et propter hoc per quamdam similitudinem dicitur potens in quadratum, sicut dicitur materia potens in rem. Similiter in logicis dicimus aliqua esse possibilia et impossibilia, non propter aliquam potentiam, sed eo quod aliquo modo sunt aut non sunt. Possibilia enim dicuntur, quorum opposita contingit esse vera. Impossibilia vero, quorum opposita non contingit esse vera. Et haec diversitas est propter habitudinem praedicati ad subjectum, quod quandoque est repugnans subjecto, sicut in impossibilibus; quandoque vero non, sicut in possibilibus. His ergo modis praetermissis, considerandum est de potentiis, quae reducuntur ad unam speciem, quia quaelibet earum est principium quoddam, et omnes potentiae sic dictae reducuntur ad aliquod principium ex quo omnes aliae dicuntur. Et hoc est principium activum, quod est principium transmutationis in alio inquantum est aliud. Et hoc dicit, quia possibile est quod principium activum simul sit in ipso mobili vel passo, sicut cum aliquid movet seipsum; non tamen secundum idem est movens et motum, agens et patiens. Et ideo dicitur quod principium quod dicitur potentia activa, est principium transmutationis in alio inquantum est aliud; quia etsi contingat principium activum esse in eodem cum passo, non tamen secundum quod est idem, sed secundum quod est aliud. Et quod ad illud principium quod dicitur potentia activa, reducantur aliae potentiae, manifestum est. Nam alio modo dicitur potentia passiva, quae est principium quod aliquid moveatur ab alio, inquantum est aliud. Et hoc dicit, quia etsi idem patiatur a seipso, non tamen secundum idem, sed secundum aliud. Haec autem potentia reducitur ad primam potentiam activam, quia passio ab agente causatur. Et propter hoc etiam potentia passiva reducitur ad activam. Alio modo dicitur potentia quidam habitus impassibilitatis « ejus quae est in de-

« terius, » id est dispositio quaedam ex qua aliquid habet quod non possit pati transmutationem in deterius, et hoc est quod non possit pati corruptionem ab alio « inquantum est aliud, » scilicet a principio transmutationis quod est principium activum. Manifestum est autem quod uterque istorum modorum dicitur per comparationem alicujus existentis in nobis ad passionem. In quorum uno dicitur potentia propter principium ex quo aliquis potest non pati, in alio autem propter principium ex quo quis potest pati. Unde, cum passio ab actione dependeat, oportet quod in definitione utriusque illorum modorum ponatur definitio « potentiae primae, » scilicet activae. Et ita istae duae reducuntur ad primam, scilicet ad potentiam activam sicut ad priorem. Iterum alio modo dicuntur potentiae non solum per ordinem ad facere et pati, sed per ordinem ad hoc quod est bene in utroque; sicut dicimus aliquem potentem ambulare, non quod possit ambulare quoquo modo, sed eo quod possit bene ambulare. Et e converso dicimus esse de claudicante, quod non possit ambulare. Similiter dicimus ligna combustibilia eo quod comburi possint de facili. Ligna vero viridia, quae non de facili comburuntur, dicimus incombustibilia. Unde manifestum est quod in definitione harum potentiarum, quae dicuntur respectu bene agere vel pati, includuntur rationes primarum potentiarum, quae dicebantur simpliciter agere et pati, sicut in bene agere includitur agere; et pati, in eo quod est bene pati. Unde manifestum est, quod omnes isti modi potentiarum reducuntur ad unum primum, scilicet ad potentiam activam. Et inde patet quod haec multiplicitas non est secundum aequivocationem, sed secundum analogiam.

Deinde cum dicit « palam igitur »

Ex praedictis quamdam veritatem circa praedictas potentias manifestat; et dicit, quod potentia faciendi et patiendi est quodammodo una potentia, et quodammodo non. Una quidem est, si consideretur ordo unius ad aliam; una enim dicitur per respectum ad alteram. Potest enim dici aliquid habens potentiam patiendi, quia ipsum habet per se potentiam ut patiatur, vel eo quod habet potentiam ut aliud patiatur ab ipso. Et hoc secundo modo potentia activa est idem cum passiva: ex eo enim quod aliquid habet potentiam activam, habet potentiam ut patiatur aliud ab ipso. Si autem considerentur hae duae potentiae, activa scilicet et passiva, secundum subjectum, in quibus sunt, sic est alia potentia activa et alia passiva. Potentia enim passiva est in patiente, quia patiens patitur propter aliquod principium in ipso existens, et hujusmodi est materia. Potentia autem passiva nihil aliud est quam principium patiendi ab alio. Sicut comburi quoddam pati est; et principium materiale propter quod aliquid est aptum combustioni, est pingue vel crassum. Unde ipsa potentia est in combustibili quasi passiva. Et similiter illud quod sic cedit tangenti ut impressionem quamdam recipiat, sicut cera vel aliquid hujusmodi, inquantum tale est frangibile, « Vel suppositum, » idest masculinum, est subjectum proprium hujus passionis, quae est eunuchizari. Et similiter est in aliis, quae patiuntur, secundum quod in eis est principium quoddam patiendi, quod dicitur potentia passiva. Potentia vero activa est in agente, ut calor in calefactivo, et ars aedificativa in aedificante, ut calor in calefactivo, et ars aedificativa in aedificante. Et quia potentia activa et passiva in diversa sunt, manifestum est quod nihil patitur a seipso, in quantum aliquid est aptum natum agere vel pati. Per accidens autem aliquid pati contingit a seipso; sicut medicus sanat seipsum, non ut medicum, sed sicut infirmum. Ideo autem non patitur aliquid a seipso, quia per se loquendo, alicui eidem inest unum dictorum principiorum et non aliud. Cui enim inest principium agendi, non inest principium patiendi, nisi secundum accidens, ut dictum est.

Deinde cum dicit « et impotentia »

Determinat de impotentia; dicens, quod impotentia, quia est contraria dictae potentiae, et impossibile, quod dicitur secundum hujusmodi impotentiam, est privatio praedictae potentiae. Hoc autem dicit ad differentiam impossibilis, quod significat aliquem modum falsitatis, quod non dicitur secundum aliquam impotentiam sicut nec possibile secundum aliquam potentiam. Quia enim privatio et habitus sunt ejusdem et secundum idem, necesse est quod potentia et impotentia sint ejusdem et secundum idem. Et ideo quot modis dicitur potentia, et tot modis dicitur impotentia sibi opposita. Sed sciendum est quod privatio dicitur multipliciter. Uno enim modo quicquid non habet aliquid, potest dici esse privatum; sicut si dicamus lapidem privatum visu, eo quod non habet visum. Alio modo dicitur privatum solum quod est aptum natum habere, et non habet. Et hoc dupliciter. Uno modo universaliter quando non habet; sicut si dicatur canis privatus visu, quando aptus natus est habere. Unde ante nonum diem non dicitur privatus visu. Et iterum hoc diversificatur. Nam uno modo dicitur privatum eo quod non habet aliquo modo determinato, scilicet perfecte et bene; sicut cum vocamus caecum eum qui non bene videt. Alio modo quando non habet omnino; sicut dicimus privatum visu, qui omnino visum non habet. Quandoque vero in ratione privationis includitur violentia. Unde quaedam dicimus privari quando per violentiam amiserunt ea quae nata sunt habere.

LECTIO II.

Secundum ea, in quibus sunt, distinguuntur potentiae in rationales et in irrationales: quomodo item rationales in opposita, irrationales in unum tantum determinatae sint, manifestatur.

ANTIQUA.

Quoniam autem haec quidem in inanimatis insunt principia talia, alia vero in animatis et in anima; et in anima rationem habente: palam quia et potentiarum aliae erunt irrationabiles, aliae cum ratione. Quapropter, omnes artes factivae et scientiae, potentiae sunt. Principia namque permutativa sunt in alio, inquantum aliud.

Et quae quidem cum ratione, omnes contrariorum sunt eaedem; et quae irrationabiles una unius; ut calidum calefaciendi solum, medicativa autem infirmitatis et sanitatis.

Causa autem quia ratio est scientia. Ratio autem eadem ostendit rem et privationem, non tamen similiter. Et est ut amborum, est autem ut existentis magis. Quare necesse, et tales scientias esse quidem contrariorum; esse vero hujus quidem secundum se, illius vero non secundum se. Etenim ratio hujus quidem secundum se, illius vero quodammodo et secundum accidens. Nam negatione et ablatione ostendit contrarium. Etenim privatio prima contrarium. Haec autem ablatio alterius.

Quoniam autem contraria non sunt in eodem, scientia autem est potentia in habendo rationem, et anima motus habet principium; salubre quidem, sanitatem solum facit, et calefactivum caliditatem et frigiditativum frigiditatem. Sciens vero ambo. Est enim amborum quidem ratio. Non similiter autem et in anima, quae habet motus principium. Quare ambo, ab eodem principio movebit ad ipsum copulans. Propter quod secundum rationem potentia sine ratione potentibus faciunt contraria. Unum enim principium, continetur ratione.

Palam autem quia ipsius bene potentiam, sequitur solum faciendi aut patiendi potentia. Hanc vero illa non semper: necesse enim benefacientem facere; sed solum facientem, non necesse benefacere.

RECENS.

Quum autem quaedam in inanimatis talia principia insint, quaedam vero in animatis, et in anima, et in animae ea parte quae rationem habet; patet quod potentiarum quoque quaedam irrationales, quaedam cum ratione erunt. Quare omnes artes et factivae scientiae, potentiae sunt. Principia enim transmutativa sunt in alio, prout aliud est.

Et quae quidem cum ratione, omnes eaedem contrariorum sunt; irrationales vero, una unius: ut calidum, ipsius calefaciendi solius: medicandi vero potentia, infirmitatis et sanitatis. Causa vero est, quia scientia est ratio. Ratio autem eadem manifestat et rem et privationem, nisi quod non similiter: et quodam modo quidem amborum est, quodam modo vero ejus magis quod exsistit.

Quare necesse est tales etiam scientias esse quidem contrariorum; esse vero hujus quidem per se ipsas, illius vero non per se ipsas. Etenim ratio hujus quidem secundum se ipsam, hujus vero quodam modo secundum accidens. Negatione enim et sublatione manifestat contrarium. Prima namque privatio, contrarium est: haec autem alterius demptio est.

Sed quoniam contraria non sunt in eodem, scientia vero potentia, eo quod habet rationem; anima quoque motus principium habet; salubre quidem sanitatem solum facit, et frigefactivum frigiditatem; sciens vero ambo facit. Ratio enim amborum quidem est, non tamen similiter, etiam in anima, quae motus principium habet; quare ambo profecto ex eodem movebit principio ad idem conjungens. Quare quae secundum rationem potentia sunt, contraria iis faciunt, quae absque ratione potentia sunt: uno namque principio continentur, ratione.

Manifestum autem est quod ipsius bene potentiam sequitur solius faciendi aut patiendi potentia: hanc vero illa non semper. Qui enim bene facit, necesse est ut etiam faciat: qui vero solum facit, non necessario et bene facit.

Postquam Philosophus ostendit quot modis dicitur potentia, hic determinat de potentia per comparationem ad ea quibus inest; et dividitur in duas partes. In prima ostendit differentiam potentiarum adinvicem secundum diversitatem eorum in quibus sunt. In secunda ostendit quomodo potentia et actus sint simul vel non sint in substantia, ibi, « Sunt « autem quidam. » Circa primum tria facit. Primo ostendit differentiam potentiarum secundum ea in quibus sunt; dicens, quod cum potentiae sint principia quaedam agendi et patiendi, horum principiorum quaedam sunt in inanimatis, et quaedam in animatis. Et, quia animata componuntur ex corpore et anima, principium autem agendi et patiendi, quae sunt in corpore animatorum, non differunt ab his quae sunt in inanimatis, ideo addit, « Et in anima. » Quia videlicet principia agendi quae sunt in anima, manifeste differunt ab his quae sunt in rebus inanimatis. Et iterum animae plures sunt: quarum multae non multum differunt in agendo et patiendo a rebus inanimatis, quae instinctu naturae operantur. Nam partes animae nutritivae et sensitivae, impulsu naturae operantur. Sola autem pars animae rationalis est domina sui actus: in quo differt a rebus inanimatis: et ideo postquam dixit differentiam in anima, addit, « et in anima rationem habente. » Quia scilicet illa principia animatorum a principiis inanimatorum specialiter differunt, quae sunt in parte animae rationalis. Unde patet quod potentiarum animae, aliae sunt irrationales, aliae vero cum ratione. Et quae sunt cum ratione exponit, cum subdit, quod « om« nes artes factivae, » ut fabrilis et aedificativa et ceterae hujusmodi, quarum actiones in materiam exteriorem transeunt, et omnes scientiae, quae scilicet non habent operationem in exteriorem materiam transeuntem, sicut sunt scientiae morales et logicae, omnes inquam hujusmodi artes, potentiae quaedam sunt. Quod exinde concluditur, quia sunt principi permutationis in aliud inquantum aliud est; quod est definitio potentiae activae, ut ex praedictis patet.

Secundo ibi « et quae quidem »

Assignat differentiam inter praedictas potentias; dicens, quod potentiae rationales eaedem se habent ad contraria; sicut ars medica quae est quaedam potentia, ut dictum est, se habet ad infirmitatem et sanitatem faciendam. Potentiae autem irrationales non se habent ad opposita, sed una est ad unum effectum tantum, per se loquendo. Sicut calidum solis calefacit per se, etsi per accidens possit esse causa frigiditatis, inquantum aperiendo poros exha-

lare facit interius calidum; vel consumendo materiam humoris calidi, ipsum calidum destruit, et per consequens infrigidat.

Deinde cum dicit « causa autem »

Assignat Philosophus causam praedictae differentiae; quae talis est. Nam scientia, quae est potentia rationalis, est quaedam ratio rei scitae in anima. Eadem autem ratio rem manifestat et ejus privationem, licet non similiter; quia primo manifestat eam rem existentem, per posterius autem ejus privationem. Sicut per rationem visus per se cognoscitur ipsa visiva potentia, ex consequenti vero caecitas; quae nihil aliud est, quam ipsa carentia visus in eo quod natum est habere visum. Unde necessarium est, si scientia est quaedam ratio rei scitae in anima, quod eadem sit scientia contrariorum. Unius quidem per prius et secundum se, alterius vero per posterius. Sicut medicina per prius est cognoscitiva et factiva sanitatis, per posterius autem infirmitatis; quia et hoc, ut jam dictum est, est de ratione rei scitae in anima, quae est unius oppositorum secundum se, et alterius secundum accidens. Et, quia quod Philosophus de privatione dixerat, postmodum ad contrarium transtulit, ostendit quod eadem ratio est de contrario et privatione. Sicut enim per negationem et ablationem manifestatur privatio, ut puta ablatio visus manifestat caecitatem; ita per negationem et ablationem manifestatur contrarium: quia privatio, quae nihil aliud est quam ablatio alterius, est quoddam primum principium inter contraria. Omnium enim contrariorum unum est sicut perfectum, alterum vero sicut imperfectum, et privatio alterius. Nigrum enim est privatio albi, et frigidum est privatio calidi. Sic igitur patet, quod eadem scientia se habet ad contraria.

Hoc autem manifestat consequenter, cum dicit « quoniam autem »

Accedit ergo ad assignandum causam praedictae differentiae. Manifestum est enim quod res naturales operantur per formas sibi inhaerentes. Non autem possunt eidem inesse formae contrariae. Unde impossibile est quod eadem res naturalis faciat contraria. Sed scientia est quaedam potentia actionis, et motus principium, ex eo quod aliquis habet rationem rei faciendae, et hoc principium motus est in anima. Et quia ita est, sequitur quod res naturales faciant unum tantum; sicut saluber facit solum sanitatem, et calefactivum facit solum caliditatem, et infrigidativum facit solum frigiditatem. Sed ille qui agit per scientiam operatur utrumque oppositorum, quia eadem ratio est utriusque in anima, quia habet principium talis motus, licet non similiter, sicut dictum est. Et ideo, sicut actio naturalis procedit ad effectum, quasi copulata ad formam, quae est principium actionis cujus similitudo relinquitur in effectum, ita anima movet per suam operationem ad ambo opposita « ab eodem principio, » idest a ratione quae est una duorum oppositorum, copulans ad ipsum principium utrumque motum, et ad ipsum principium utrumque terminans, inquantum similitudo illius principii in utroque oppositorum in esse productorum salvatur. Manifestum est igitur quod potentiae rationales contrarium faciunt potentiis irrationalibus; quia potentia rationalis facit opposita, non autem potentia irrationalis, sed unum tantum. Et hoc ideo est, quia unum principium oppositorum continetur in ratione scientiali, ut dictum est.

Deinde cum dicit « palam autem »

Ponit comparationem, quorumdam modorum potentiae superius sub eis positorum. Dictum est supra quod aliquid dicitur habere potentiam activam vel passivam, quandoque quidem ex hoc solum quod potest agere vel pati, quandoque vero ex hoc quod potest bene agere vel pati. Dicit ergo quod ad potentiam bene faciendi vel patiendi sequitur potentia faciendi, sed non e converso. Sequitur enim, si aliquis benefacit, quod faciat, sed non e converso.

LECTIO III.

Duae eliduntur opiniones: altera negantium potentiam cum res non est in actu, altera omnia possibilia ponentium.

ANTIQUA.

Sunt autem quidam qui dicunt, ut Megarici, quando operatur solum posse, et quando non operatur non posse: ut non aedificantem non posse aedificare, sed aedificantem quando aedificat. Similiter autem et in aliis.

Quibus accidentia inconvenientia non est difficile videre. Palam enim quia non est aedificator, si non aedificet. Nam aedificatorem esse, est esse potentem aedificare. Similiter autem et in aliis artibus. Si igitur impossibile est, tales habere artes non addiscentem aliquando et accipientem, et non habere non abjicientem (aliquando enim oblivione, aut passione aliqua, aut tempore. Non enim utique re corrupta, semper enim est:) quando cessaverit, non habebit artem. Item qui statim aedificabit aliqualiter accipiens?

Et inanimata utique similiter. Neque enim frigidum, neque calidum, neque dulce, neque amarum, neque omnino sensibile, nihil erit non sentientibus. Quare Protagorae rationem eis dicere continget.

RECENS.

Sunt autem quidam, ut Megarici, qui dicunt tunc solum posse quum agat; quum vero non agat, non posse: utputa eum, qui non aedificat, aedificare non posse; sed aedificantem, quum aedificat: similiter quoque et de ceteris. Quibus quae inconvenientia accidant, non est difficile videre. Patet namque, quod nec aedificator erit, si non aedificat. Ædificatorem enim esse, posse aedificare est. Similiter autem et de aliis artibus.

Si igitur impossibile est hujuscemodi artes habere, nisi quandoque didicerit et acceperit; et non habere, nisi amittat aliquando (aut enim oblivione, aut quadam passione, aut tempore: non enimvero re corrupta: semper namque est.: quum cessaverit, non habebit artem: rursus autem statim aedificabit, quomodo accepta arte? Et inanimata etiam similiter: nec enim frigidum, neque calidum, neque dulce, nec omnino ullum sensibile erit non sentientibus. Quare Protagorae opinionem [res tum et tales esse, quum et quales percipiantur] accidet eis dicere.

At vero neque sensum habebit nihil, si non sentiat nec operetur. Si ergo caecum non habens visum, aptum vero natum, et quando aptum natum est habere adhuc eos, iidem caeci erunt saepe die uno, et surdi.

Amplius, si impossibile quod privatum est potentia; quod non fit, impossibile erit factum esse. Sed quod est impossibile factum esse, dicens aut esse aut futurum esse, mentietur: Nam impossibile hoc significavit. Quare hae rationes auferunt motum et generationem. Semper enim stans stabit. Non enim surgit si sedet. Impossibile namque erit surgere, quod non potest surgere.

Si ergo non contingit hoc dicere, palam quia potentia et actus divisa sunt. Illae vero rationes potentiam et actum idem faciunt. Propter quod non parvum aliquid quaerunt destruere. Quare contingit possibile, quidem aliquid esse, non esse autem: et possibile non esse, esse autem. Similiter autem et in aliis categoriis; possibile vadere ens, non vadere: et non vadens, possibile esse vadere.

Est autem possibile hoc, cui si extiterit actus, cujus dicitur habere potentiam, nihil erit impossibile. Dico autem, puta, si possibile sedere et contingere sedere, huic si inest sedere, nihil erit impossibile: et aut moveri aut movere, aut statui aut statuere, aut esse aut fieri, aut non esse aut non fieri similiter.

Venit autem actus secundum nomen qui ad endelechiam compositus et ad alia, ex motibus maxime. Videtur enim actus, maxime motus esse. Quapropter et non existentibus non assignant moveri. Alias autem categorias, puta intellectualia et concupiscibilia esse non entia, mota vero non. Hoc autem, quia non entia actu. Non entium enim quaedam potentia sunt. Non sunt autem quia non endelechia sunt.

Si autem est quod dictum est possibile, inquantum sequitur, palam quia non contingit verum esse aliquid dicere, quia possibile hoc: non erit autem, ut et impossibilia esse sic diffugiant. Dico autem, quia si quis dicat possibile diametrum commensurari, non tamen commensurabitur, non cogitans esse impossibile. Quia nihil prohibet aliquid ens esse aut fieri, non esse vero, aut non futurum esse. Sed illud necesse ex positis fit, et supponamus esse aut fieri, quod non est quidem: possibile autem quia nihil erit impossibile. Non enim est idem falsum et impossibile. Nam te stare nunc, falsum quidem est, et non impossibile.

Simul autem palam, quia si A ente, necesse B esse, et possibili ente A, et B necesse est esse possibile. Si enim non necesse possibile esse, nihil prohibet non esse possibile esse. Si autem possibile, ergo quando A possibile erit esse, si ponatur, nihil impossibile esse accidit: B, autem necesse est esse. Sed erat impossibile. Sit itaque impossibile. Et si impossibile necesse esse B et A necesse esse. Sed erat primum impossibile; ergo et secundum. Si igitur sit A possibile, et B erit possibile. Si quidem sic se habebat. Ergo A ente, necesse B est esse. Si itaque sic habentibus A B, non est possibile B, ita nec A B habebit, ut positum est. Et si A possibili ente, necesse B possibile esse: si est A, necesse est B. Nam possibile esse ex necessitate B esse, si A sit possibile, hoc significat, si sit A, et quando, et ut erat possibile esse, et illud tunc esse, et ita esse necesse.

Atqui nec sensum aliquid habebit, si non sentiat aut operetur. Si igitur caecum est quod non habet visum, natura tamen aptum, et quando aptum et item prout (ὅς) natura aptum est habere, idem saepius in eodem die caeci et surdi erunt.

Item, si impossibile id est quod privatum est potentia, quod non fit, impossibile erit fieri: quod vero impossibile est fieri, qui dicit esse, aut futurum esse, mentietur. Impossibile enim hoc significabat. Unde illae orationes et motum et generationem perimunt. Semper etenim, et quod stat, stabit, et quod sedet, sedebit. Si enim sedet, non surget: impossibile namque erit surgere id quidem quod non potest surgere.

Quodsi non est possibile ista dicere, manifestum est quod potentia et actio aliud et aliud est: illae vero orationes idem faciunt potentiam et actionem: propter quod non parvum quiddam quaerunt perimere. Quare contingit possibile quidem esse quiddam, non esse autem; et possibile non esse, esse vero. Similiter in ceteris quoque praedicamentis, quicquam possibile ambulare, non ambulare; et quum non ambulet, possibile esse ambulare.

Hoc autem possibile est, cui, si illius insit actio, cujus potentiam habere dicitur, nihil impossibile erit. Dico autem ut si possibile sedere est, et sedere contingit, huic, si extiterit ipsum sedere, nihil impossibile erit: et si moveri quicquam aut movere, aut stare aut sistere, aut esse aut fieri, aut non esse aut non fieri, similiter.

Nomen vero actionis (*energeias*), qui ad actum (*entelecheian*) tendit, venit etiam ad cetera, maxime ex motibus: videtur etenim maxime motus, actio esse. Quare non-entibus non attribuunt ipsum moveri, sed alias quasdam praedicationes, utputa intelligibilia et desiderabilia esse ipsa non-entia, non autem moventia se esse: hoc autem, quia, quum non sint actione, erunt actione. Non entium enim quaedam potentia sunt: non sunt autem, quoniam actu non sunt.

Si autem possibile est, quod dictum est, quatenus sequitur, manifestum est quod non potest verum esse dicere, quod possibile quidem est hoc, non tamen erit: alioquin quaenam impossibilia sint, hoc modo fugiat nos. Dico autem, ut si quis dicat posse diametrum commensurari, non tamen commensuratum iri, non cogitans quiddam impossibile sit: quia nihil prohibeat aliquid possibile exsistens aut esse, aut fieri, non esse, nec futurum esse: attamen ex iis quae posita sunt, illud necessario sequitur, quia etiamsi supponamus esse, aut factum esse, quod non quidem est, possibile autem est, nihil erit impossibile. Atqui sic accidet: commensurari enim impossibile est. Enimvero non est idem falsum et impossibile. Te namque nunc stare, falsum quidem, sed non impossibile est.

Simul autem manifestum est, quodsi a exsistente necesse est b esse, ita etiam a exsistente possibili esse, necesse est b quoque possibile esse. Nam si non est necesse possibile esse, nihil prohibet non esse possibile esse. Sit itaque a possibile. Quum igitur a possibile sit esse, si ponetur ipsum a, nihil impossibile esse accidit. At tum ipsum b necesse est esse: attamen impossibile erat. Sit igitur impossibile. Quodsi impossibile est esse b, necesse est etiam a esse. Sed erat a possibile: ergo etiam b. Si igitur a possibile sit, b etiam possibile erit: si ita quidem se habebant, ut a exsistente, necesse sit etiam b esse. Si itaque sic se habentibus a b, non ita possibile sit b, nec ipsum a b se habebit ut positum erat: et si a possibili exsistente, necesse est b possibile esse, si a est, necesse est b etiam esse. Possibile namque esse necessario b esse si a possibile, hoc significat, si a sit, et quando, et sicuti erat possibile esse, illud quoque tunc et ita necesse est esse.

Postquam Philosophus comparavit superius potentias adinvicem, hic incipit ostendere quomodo potentia et actus se habent in eodem subjecto: et dividitur in duas partes. In prima excludit quorumdam falsas opiniones. In secunda determinat veritatem, ibi, « Omnibus autem potentiis. » Prima autem dividitur in duas. In prima excludit opinionem dicentium nihil esse possibile, nisi quando est actu. In secunda excludit opinionem dicentium e converso omnia esse possibilia, licet non sint actu, ibi, « Si « autem est quod dictum est possibile. » Circa primum duo facit. Primo excludit dictam positionem erroneam. Secundo ostendit quid sit esse possibile, et quid sit esse actu, ibi, « est autem possibile. » Circa primum tria facit. Primo ponit opinionem. Secundo destruit eam, ibi, « Quibus accidentia etc. » Tertio concludit suam intentionem, ibi, « Si ergo « contingit. » Dicit ergo primo, quod quidam dixerunt quod tunc solum est aliquid in potentia, quando est in actu; utputa quod ille qui non aedificat actu, non potest aedificare; sed tunc solum potest, quando actu aedificat. Et similiter dicunt de aliis. Et ratio hujus positionis esse videtur, quia opinabantur quod omnia ex necessitate contingerent secundum aliquam commixtionem causarum. Et sic si omnia ex necessitate eveniunt, sequitur

quod ea quae non eveniunt, non possibile est esse.

Deinde cum dicit « quibus accidentia »

Ponit rationes contra praedictam positionem ducentes ad inconvenientia: quarum prima talis est. Aedificantem esse, est esse potentem aedificare. Si igitur nullus est potens facere nisi quando facit, non est aliquis aedificator nisi quando aedificat; et similiter est de aliis artibus. Nam omnes artes sunt potentiae quaedam, ut dictum est. Sequitur ergo quod nullus habeat artem aliquam, nisi quando secundum eam operatur. Sed id ostenditur impossibile, suppositis duobus: quorum unum est, quod ille, qui prius non habuit aliquam artem, impossibile est quod eam habeat postmodum, nisi addiscat eam, vel eam aliquo modo accipiat, scilicet inveniendo.

Aliud est, quod si quis habuit aliquam artem, impossibile est eum postmodum non habere eamdem, nisi eam aliquo modo abjiciat, vel per oblivionem, aut per aliquam infirmitatem, aut per longitudinem temporis, quo aliquis scientia non utitur. Haec enim est causa oblivionis. Non autem potest esse quod aliquis amittat artem corrupta re, sicut quandoque convenit (1) quod vera cognitio amittitur mutata re; ut cum quis opinatur vere Socratem sedere, eo surgente perit ejus vera opinio: hoc autem non potest dici circa artem. Nam ars non est cognitio ejus quod est, sed ejus quod faciendum est. Et ita quamdiu durat materia, ex qua ars potest aliquid facere, semper res artis est. Unde non potest ars amitti corrupta re nisi modis praemissis. Ex his autem duobus propositis Philosophus sic arguit. Si aliquis non habet artem nisi quando ea utitur, tunc quando incipit uti de novo habet artem; ergo oportet vel quod discat eam, vel qualitercumque acquirat eam. Et similiter quando desinit uti arte, sequitur quod arte careat; et ita amittet artem quam prius habebat, vel oblivione, vel passione, vel tempore. Quorum utrumque patet esse falsum. Non igitur verum est quod solum tunc aliquis habeat potentiam quando operatur.

Deinde cum dicit « et inanimata »

Secundam rationem ponit, quae quidem procedit in irrationabilibus, quae sunt in rebus inanimatis, scilicet calidum et frigidum, dulce et amarum et alia hujusmodi, quae sunt principia activa immutativa sensus, et ita sunt quaedam potentiae. Si igitur potentia non inest alicui nisi quando agit, sequitur quod nihil est calidum vel frigidum, dulce vel amarum, et hujusmodi, nisi quando sentitur immutans sensum. Hoc autem patet esse falsum. Nam si hoc esset verum, sequeretur quod opinio Protagorae esset vera, quae dicebat omnes proprietates et naturas rerum consistere solum in sentiri et opinari. Ex quo consequebatur contradictoria simul esse vera, cum diversi circa idem contradictorie opinentur. Contra quam opinionem Philosophus in quarto superius disputavit. Falsum est igitur quod potentia non sit sine actu.

Deinde cum dicit « at vero »

Tertiam rationem ponit, quae talis est. Sensus est potentia quaedam. Si igitur potentia non est absque actu, sequetur quod aliquis non habet sensum nisi quando sentit, utputa visum aut auditum. Sed ille qui non habet visum, cum sit natus habere, est caecus; et qui non habet auditum est surdus. Sic igitur eadem die frequenter erit surdus et caecus; quod manifeste est falsum. Nam caecus non fit postea videns, neque surdus audiens.

Deinde cum dicit « amplius si »

Quartam rationem ponit, quae talis est. Impossibile est agere quod caret potentia. Si igitur aliquis non habet potentiam nisi quando agit, sequetur quod quando aliquis non agit, impossibile sit ipsum agere. Sed quicumque dicit aliquid esse aut futurum esse quod impossibile est fieri, mentitur. Et hoc patet ex ipsa significatione hujus nominis, impossibile. Nam impossibile dicitur falsum quod non potest contingere. Sequitur igitur quod id quod non est, nullo modo possit fieri. Et ista potentia tollet motum et generationem; quia stans semper stabit, et sedens semper sedebit. Si enim aliquis sedet, nunquam postea stabit; quia dum non stat, non habet potentiam standi. Et ita non possibile est eum stare, et per consequens impossibile eum surgere. Et similiter quod non est album, impossibile erit esse album. Et ita non poterit dealbari. Et similiter in omnibus aliis.

Deinde cum dicit « si ergo »

Concludit suam intentionem, dicens, quod si praedicta inconvenientia non possunt concedi, manifestum est quod potentiz et actus diversa sunt. Sed illi, qui ponunt positionem praedictam, faciunt potentiam et actum esse idem, in eo quod dicunt tunc solum aliquid esse in potentia, quando est actu. Ex quo patet quod non parvum quid a natura destruere intendunt. Tollunt enim motum et generationem, ut dictum est. Unde, cum hoc non possit sustineri, manifestum est quod aliquid est possibile esse, quod tamen non est, et quod aliquid est possibile non esse, et tamen est. Et « similiter in aliis categoriis, » idest praedicamentis; quia possibile est aliquem vadere et non vadit, et e converso non vadere qui vadit.

Deinde cum dicit « est autem »

Ostendit quid sit esse in potentia, et quid esse in actu. Et primo quid sit esse in potentia, dicens, quod id dicitur esse in potentia, quod si ponatur esse actu, nihil impossibile sequitur. Ut si dicatur, aliquem possibile est sedere, si ponatur ipsum sedere non accidit aliquod impossibile. Et similiter de moveri et movere, et de aliis hujusmodi.

Secundo ibi « venit autem »

Ostendit quid sit esse in actu; et dicit, quod hoc nomen actus, quod ponitur ad significandum endelechiam et perfectionem, scilicet formam, et alia hujusmodi, sicut sunt quaecumque operationes, veniunt maxime ex motibus quantum ad originem vocabuli. Cum enim nomina sint signa intelligibilium conceptionum, illis primo imponimus nomina, quae primo intelligimus, licet sint posteriora secundum ordinem naturae. Inter alios autem actus, maxime est nobis notus et apparens motus, qui sensibiliter a nobis videtur. Et ideo ei primo impositum fuit nomen actus, et a motu ad alia derivatum est. Et propter hoc moveri non attribuitur non existentibus. Licet quaedam alia praedicata non existentibus attribuantur. Dicimus enim non entia esse intelligibilia vel opinabilia, aut etiam concupiscibilia, sed non dicimus ea esse mota. Quia, cum moveri significet esse actu, sequeretur quod non entia actu essent actu; quod patet esse falsum. Etsi enim quaedam non entia sint in potentia, tamen ideo non dicuntur esse, quia non sunt in actu.

(1) *Lege* contingit.

Deinde cum dicit « si autem »

Postquam Philosophus destruxit opinionem dicentium nihil esse possibile nisi quando est actu, hic destruit contrariam opinionem dicentium omnia possibilia: et circa hoc duo facit. Primo destruit hanc positionem. Secundo determinat quamdam veritatem circa consequentiam possibilium, ibi, « Simul « autem palam. » Dicit ergo primo, quod si verum est quod aliquid dicatur esse possibile ex eo quod aliquid sequitur, secundum quod dictum est, quod possibile est, quod si ponatur esse, non sequitur impossibile; manifestum est quod non contingit verum esse hoc quod dicunt quidam, quod unumquodque possibile est, etiam si nunquam futurum sit. Ita quod per hanc positionem impossibilia tolluntur. Sicut si aliquis dicat diametrum quadrati commensurari lateri esse possibile, sed tamen non commensurabitur, et eodem modo dicatur de aliis impossibilibus, et non cogitet quod diametrum quadrati commensurari lateri est impossibile: dico quod ponentes hanc positionem, quantum ad aliquid dicunt verum, et quantum ad aliquid dicunt falsum. Sunt enim aliqua, de quibus nihil prohibebit dicere quod sunt possibilia esse aut fieri, cum tamen nunquam sint futura, nec unquam fiant; sed hoc non potest dici de omnibus. Sed secundum ea quae superius dicta sunt, et quae nunc oportet nos supponere, illa solum possibile est esse aut fieri, licet non sint, quibus positis non sequitur aliquid impossibile. Posito autem quod diametrum commensuraretur, sequitur aliquid impossibile. Et ideo non potest dici quod diametrum commensurari, sit possibile. Est enim non solum falsum, sed impossibile.

Quaedam vero sunt falsa tantum, sed non impossibilia, sicut Socratem sedere et stare. Non idem idem est falsum esse et esse impossibile; sicut te stare nunc est falsum, sed non impossibile. Praedicta ergo positio quantum ad aliqua, vera est, quia quaedam sunt possibilia, licet sint falsa. Non autem quantum ad omnia; quia quaedam sunt falsa et impossibilia.

Deinde cum dicit « simul autem »

Quia dixerat quod possibile judicatur aliquid ex hoc, quod ex ipso non sequitur impossibile, ostendit qualiter habeant se consequentia possibilia; dicens, quod ex definitione possibilis superius posita non solum destruitur praemissa positio, sed etiam simul est manifestum quod si alicujus conditionalis antecedens est possibile, et consequens possibile erit. Ut si haec conditionalis sit vera, Si est A est B, necesse est si A sit possibile, quod B sit possibile. Sciendum tamen est ad hujus intellectum, quod possibile dupliciter dicitur. Uno modo secundum quod dividitur contra necesse; sicut dicimus illa possibilia quae contingunt esse et non esse. Et sic accepto possibili, non habet locum quod hic dicitur. Nihil enim prohibet quod antecedens sit contingens esse et non esse, consequens tamen sit necessarium; sicut patet in hac conditionali, si Socrates ridet, est homo. Alio vero modo possibile dicitur secundum quod est commune ad ea quae sunt necessaria, et ad ea quae contingunt esse et non esse, prout possibile contra impossibile dividitur. Et sic loquitur hic Philosophus; dicens de possibili, quod necesse est consequens esse possibile, si antecedens fuit possibile. Detur enim haec conditionalis esse vera, si est A, est B, et detur antecedens, scilicet A, esse possibile. Aut igitur necesse est B esse possibile, aut non. Si est necesse, habetur propositum. Si non est necesse, nihil prohibet ponere oppositum, scilicet B non esse possibile. Sed haec non potest stare. Nam A ponitur esse possibile; et quando ponitur esse possibile, simul ponitur quod nihil impossibile sequitur ex eo. Sic enim superius definitum est possibile, ad quod nihil sequitur impossibile. Sed B sequitur ad A, ut positum est, et B, ponebatur esse impossibile. Nam idem est esse impossibile, quod non esse possibile. Igitur A non erit possibile, si sequitur ad ipsum B: quod erat impossibile. Ponatur ergo B esse impossibile: et si est impossibile, et posito A, necesse est esse B, erit ergo impossibile et primum et secundum, scilicet A et B. Ubi advertendum est quod bene sequitur, si consequens est impossibile, quod antecedens sit impossibile; non tamen e converso. Nihil enim prohibet ex impossibili sequi aliquid necessarium, ut in hac conditionali. Si homo est asinus, homo est animal. Unde non sic intelligendum est quod Philosophus dicit hic, si primum erat impossibile, idest antecedens, ergo et secundum erat impossibile, scilicet consequens. Sed ita debet intelligi: Si consequens est impossibile, utrumque erit impossibile. Sic ergo manifestum est quod si sic se habent, scilicet A et B, quod A existente, necesse est B esse, et necessario sequitur quod si A est possibile, quod B erit possibile. Et si B non est possibile, A possibili non existente. non ita se habebunt A et B ut positum est, scilicet quod ad A sequitur B. Sed oportet quod A possibili existente, necesse est B possibile esse, si existente A, necesse est esse B. Cum enim dico, Si est A, est B, hoc significatur quod necesse sit B esse possibile si A possibile est; ita tamen quod quando et eodem modo sit possibile B esse, quando et quomodo est possibile A. Non enim possibile est ut sit quocumque tempore et quocumque modo.

LECTIO IV.

Quomodo potentiae praecedant actus, vel sequantur, manifestat; deinde quonam modo naturales potentiae reducuntur ad actum exponit.

ANTIQUA.

Omnibus autem potentiis existentibus: his quidem connatis, ut sensibus: his autem consuetudine, ut quae est fistulandi: aliis autem disciplinatu, ut quae artium: Has quidem necesse eos qui praeexercitati fuerunt habere quaecumque consuetudine et ratione. Non tales autem, et eas quae sunt in pati, non necesse.

Quoniam autem possibile, et quando, et quomodo, et quaecumque alia necesse adesse in definitione: et haec quidem secundum rationem possunt movere, et potentiae ipsorum cum ratione. Haec autem irrationabilia et potentiae irrationales. Et illas quidem necesse in animato esse, has vero in ambobus.

Tales quidem potentiae necesse, quando ut possunt, passivum et activum appropinquat, hoc quidem facere, illud vero pati. Illas vero non necesse.

Hae quidem enim omnes una unius factiva, illae autem contrariorum. Quare simul facient contraria, scilicet si agerent approximata passivo sine aliquo determinante: hoc autem impossibile.

Necesse ergo alterum aliquid esse, quod proprium est. Dico autem hoc appetitum, aut prohaeresim. Quod enim desiderabit principaliter, hoc faciet, quando ut possit extiterit et appropinquaverit passivo. Quare potens secundum rationem omne necesse, quando desiderat cujus habet potentiam, et ut habet, hoc facere: habet autem praesente passivo, et ita se habente facere. Si autem non, facere non poterit.

Nullo namque exteriorum prohibente, adjungere nihil adhuc oportet. Potentiam enim habet, ut est potentia faciendi. Est autem non omnino, sed habentium aliquo modo, in quibus excludentur, quae exterius prohibent. Removet enim haec eorum quae in determinatione apponuntur quaedam.

Propter quod nec si simul volunt, aut cupiunt facere duo, aut contraria, facient. Non enim ita simul habent ipsorum potentiam, nec est simul faciendi potentia; quoniam quorum est, sic facient.

RECENS.

Quum autem omnium potentiarum, quaedam natura nobis insitae sint, ut sensuum, quaedam consuetudine, ut tibiis canendi, quaedam doctrina, ut artium: has quidem necesse est eos qui primo operati sunt, habere, quaecumque scilicet consuetudine et ratione: quaecumque vero non tales, sed patiendi potentiae sunt, non est necesse.

Quoniam vero quod potest, aliquid potest, et aliquando, et aliquo modo, et quaecumque alia necesse est adesse in definitione, et quaedam quidem ratione possunt movere, et potentiae eorum cum ratione, quaedam vero irrationalia, et potentiae irrationales; et illas quidem necesse est in animato esse, has vero in ambobus: hujuscemodi quidem potentias necesse est, quum quoad possint activum et passivum approximent, hoc quidem faciat, illud vero patiatur; illas vero non est necesse: hae enim omnes, una unius factiva, illae vero contrariorum: quare simul facient contraria. Hoc vero impossibile est.

Necesse est igitur, aliud quiddam esse, quod dominetur. Dico enim, sive appetitum, sive electionem. Quodcumque enim appetat principaliter, hoc faciet, quum quoad possit, adsit et proximet passivo.

Quare omne secundum rationem potens, necesse est ut, quum appetat id, cujus potentiam habet, et uti habet, hoc faciat. Habet autem passivo praesente, et sic se habente, facere: sin minus, facere non poterit. Nam illud, nullo extrinsecus prohibente, nihil jam opus est adjicere: potentiam enim habet sic ut est potestas faciendi; est autem non quomodocumque, sed aliquo modo se habentibus, in quibus separabuntur etiam extrinsecus prohibentia. Removentur enim hoc eorum quaedam quae in definitione adsunt.

Quare nec si simul velit, aut desideret duo, aut contraria, facere, faciet: non enim ita potentiam eorum habet, nec est potentia simul faciendi: ut quorum est, haec ita ut est potentia faciet.

Postquam Philosophus exclusit falsas opiniones circa potentiam et actum, hic determinat veritatem; et circa hoc duo facit. Primo ostendit quomodo actus praecedat potentiam in subjecto. Secundo quomodo potentia praecedens actum, ad actum reducatur, ibi, « Quoniam autem possibile. » Dicit ergo primo, quod cum potentiarum quaedam sint inditae his quorum sunt, sicut sensus animalibus, quaedam vero per consuetudinem acquirantur, sicut ars tibicinandi, et aliae hujusmodi artes operativae, quaedam vero acquirantur per doctrinam sive disciplinam, sicut medicina et aliae hujusmodi artes: dictarum potentiarum quaecumque per consuetudinem et rationem nobis insunt, necesse est primum agere et praeexercitari in eorum actibus antequam acquirantur; sicut tibicinando, aliquis fit tibicinator; et considerando medicinalia, aliquis fit medicus. Sed aliae potentiae, quae non acquiruntur per consuetudinem, sed insunt a natura et sunt in patiendo, sicut patet de potentiis sensitivis, non praeceduntur a suis actibus. Non enim aliquis videndo acquirit sensum visus; sed ex eo quod potentiam visivam habet, fit actu videns.

Deinde cum dicit « quoniam autem » Ostendit quomodo potentiae praecedentes actum reducuntur ad actum; et circa hoc duo facit. Primo enim ostendit quomodo in hoc differunt diversae potentiae adinvicem, scilicet rationales et irrationales. Secundo ostendit qualiter rationales potentiae ad actum reducantur, ibi, « Necesse ergo. » Circa primum tria facit. Primo praemittit quaedam necessaria ad praedictam differentiam considerandam: quorum unum est, quod in ratione possibilis oportet multa considerare. Non enim dicitur possibile respectu cujusque, sed respectu alicujus determinati. Unde oportet possibile, esse aliquid possibile, utputa ambulare vel sedere. Et similiter quod potest aliquid facere vel pati, non potest illud quocumque tempore facere aut pati; sicut arbor non potest fructificare nisi determinato tempore. Et ideo cum dicitur aliquid esse possibile, oportet determinare quando sit possibile. Et similiter oportet determinare quomodo sit possibile. Non enim possibile, quocumque modo potest agere aliquid vel pati; sicut aliquis sic potest ambulare, scilicet tarde, non autem velociter. Et simile est de aliis circumstantiis quae consueverunt determinari in definitionibus rerum; sicut quo instrumento, quo loco, et alia

hujusmodi. Aliud quod praemittit est, quod quaedam sunt possibilia secundum rationem, et potentiae horum possibilium sunt rationales. Quaedam vero possibilia sunt irrationabilia, et potentiae irrationales. Et quidem potentiae rationales non possunt esse nisi in rebus animatis; sed potentiae irrationales possunt esse in ambobus, scilicet in rebus animatis et inanimatis. Et non solum in plantis et brutis animalibus, quae ratione carent, sed etiam in ipsis hominibus, in quibus inveniuntur quaedam principia actionum et passionum quae sunt sine ratione, ut potentia nutritiva et augmentativa, et gravitas, et alia hujusmodi.

Secundo ibi « tales quidem »

Ponit differentiam praedictarum potentiarum; dicens, quod in potentiis irrationabilibus necesse est; quando passivum appropinquat activo, in illa dispositione qua passivum potest pati et activum potest agere, necesse est quod unum patiatur et alterum agat; ut patet quando combustibile applicatur igni. In potentiis vero rationalibus, non est necessarium: non enim necesse est aedificatorem aedificare quantumcumque sibi materia appropinquaret.

Tertio ibi « hae quidem »

Assignat causam praedictae differentiae; dicens, quod potentiae irrationales ita se habent, quod una est factiva tantum unius; et ideo praesente passivo necesse est quod faciat illud unum cujus est factiva. Sed una et eadem potentia rationalis est factiva contrariorum, ut superius habitum est. Si igitur necessarium esset, quod praesente passivo faceret illud cujus est factiva, sequeretur quod simul faceret contraria; quod est impossibile. Sicut si medicus induceret sanitatem et aegritudinem.

Deinde cum dicit « necesse ergo »

Ostendit quid requiratur ad hoc quod potentiae rationales exeant in actum, ex quo non sufficit propinquitas passi. Et circa hoc tria facit. Primo ostendit per quid potentia rationalis reducatur in actum: concludens ex dictis, cum potentia rationalis se habeat communiter ad duo contraria, et ita cum a causa communi non procedat effectus determinatus, nisi sit aliquid proprium quod causam communem ad hunc effectum magis determinet quam ad illum, sequitur quod necesse est, praeter potentiam rationalem, quae est communis ad duo contraria, poni aliquid, quod approprie team ad alterum faciendum ad hoc quod exeat in actum. Hoc « autem est appetitus aut prohaeresis, » idest electio quorumcumque, idest electio quae pertinet ad rationem. Quod enim aliquis considerat, hoc facit; ita tamen si existit in dispositione, qua est potens agere, et passivum adsit. Unde sicut potens potentia irrationali necessario agit, passivo appropinquante; ita omne potens secundum rationem, necesse est quod faciat quando desiderat illud cujus habet potentiam, et eo modo quo habet. Habet autem potentiam faciendi cum passivum praesens fuerit, et ita se habeat quod possit pati; aliter facere non posset.

Secundo ibi « nullo namque »

Respondet tacitae quaestioni. Posset enim aliquis quaerere, quare, cum dixerit quod omne potens secundum rationem quando desiderat, necessario agit passivo praesente, non addit, si nihil prohibeat exterius. Sed ipse respondet, quod illud, scilicet nullo exteriorum prohibente, non oportet addere. Dictum est enim quod necesse est agere si habeat potentiam, quae est sufficiens ad faciendum. Sed hoc non est quolibet modo; sed quando illud quod habet potentiam, aliquo modo se habet: et in hoc excluduntur ea quae exterius prohibent. Nam ea quae exterius prohibent, removent aliqua eorum quae posita sunt superius in determinatione communi possibilis; ut scilicet vel non sit possibile tunc, vel non possibile hoc modo, vel aliquid hujusmodi.

Tertio ibi « propter quod »

Docet evitare inconveniens, quod primo sequebatur, scilicet quod potentia rationalis simul faceret contraria. Non enim sequitur quod, si necesse est quod faciat potentia rationalis quod desiderat, et dato quod aliqui simul velint secundum rationem, aut cupiant secundum appetitum sensitivum, facere duo diversa aut contraria, quod propter hoc faciant. Non enim sic habent potentiam contrariorum, quod simul contraria faciant; sed sic faciunt, sicut habent potentiam, ut dictum est.

LECTIO V.

Quidnam sit actus, et quot modis dicatur.

ANTIQUA.

Quoniam autem de potentia, quae secundum motum dicitur, dictum est, de actu determinemus, quid est actus, et quale quid. Etenim possibile simul manifestum erit dividentibus, quia non solum hoc dicimus possibile quod aptum natum est movere aliud aut moveri ab alio, aut simpliciter aut modo quodam, sed et aliter. Quapropter quaerentes, et de his supervenienius.

Est autem actus existere rem non ita sicut dicimus potentia, ut in ligno Mercurium et in toto medietatem, quia aufertur utique, et scientem et non speculantem si potens potest speculari. Sed hoc actu.

RECENS.

Quum autem de potentia, quae secundum motum dicitur, dictum sit, de actu determinemus, quidnam actus, et quale quid sit. Etenim possibile quoque simul manifestum erit, si diviserimus, quod non solum hoc dicimus possibile, quod natura aptum sit aliud movere aut moveri ab alio, aut simpliciter aut quodam modo, sed etiam aliter. Propter quod inquirentes de his etiam tractabimus.

Est autem actus id quod rem exsistere, non ita quemadmodum dicimus potestate (dicimus autem potestate, ut in ligno Mercurium, et in tota dimidiam, eo quod auferri possit: et scientem etiam illum, qui non speculatur, modo speculari possit), sed actu.

Palam autem in singularibus inductione quod dicere volumus, et non oportet omni rei terminum inquirere, sed proportionale conspicere, quia ut aedificans ad aedificabile, et vigilans ad dormiens, et videns ad claudens quidem oculum, visum autem habens, et segregatum ex materia ad materiam, et laboratum ad illaboratum, est aliud: et hujus differentiae alteri parti sit actus determinatus, alteri autem possibile.

Dicuntur autem actu non omnia similiter; sed aut proportionaliter, ut hoc in hoc, aut ad hoc. Hoc quidem ut motus ad potentiam, illa vero ut substantia ad aliquam materiam.

Aliter autem, et infinitum, et vacuum, et quaecumque talia dicuntur potentia et actu multis entium: ut videnti, et vadenti et visibili. Haec quidem enim contingunt, et simpliciter verificari: aliquando quidem hoc visibile, quia videtur: illud vero, quia videri possibile. Sed infinitum non ita potentia est tamquam actu futurum separabile, sed notitia. Eo enim quod non deficiat divisio, ostendit esse potentia hunc actum, in separari vero non (1). Quod quidem igitur actu, et quid est, et quale, ex his, et similibus manifestum erit nobis.

(1) *In Veneta Aristotelis editione Salicatiana* 1576 *haec legimus*: « Sequens textus quamvis reperiatur in Graeco exemplari, a nullo unquam ex Latinis fuit consideratus, praeter quam a Domino Kiriaco Strozza Florentino, nobili et eruditissimo viro, Graecarumque litterarum peritissimo: qui cum in Pisano Gymnasio Graecas litteras doceret, non solum hoc animadversione dignum putavit, sed et transtulit, doctissimeque ipsum interpretatus est. »

Manifestum autem quod dicere volumus, per inductionem in singularibus erit; et non oportet omnium definitionem quaerere, sed etiam quod proportionale est, conspicere: quod ut aedificans ad aedificativum, et vigilans ad dormiens, et videns ad connivens, habens tamen visum, et segregatum a materia ad materiam, et elaboratum ad inelaboratum: hujus autem differentiae alteri parti actus applicatus sit, alteri vero possibile.

Dicuntur autem actu non omnia similiter, sed proportionaliter, ut hoc in hoc, aut ad hoc; illud in illo, aut ad illud. Quaedam enim, ut motus ad potentiam; quaedam, ut substantia ad aliquam materiam. Aliter autem infinitum, et vacuum, et quaecumque hujuscemodi, quam pleraque entium potentia et actu dicuntur, ut quam videns, ambulans, et visum.

Etenim haec quidem contingunt etiam simpliciter quandoque vera esse. Visum enim, hoc quidem, quoniam videtur, hoc vero quoniam videri possibile est. Infinitum vero, non ita potentia est, ut actu futurum separatum, sed cognitione. Etenim eo quod divisionem non relinquit [in infinitum dividitur] fit ut hic actus in potentia cernatur, nunquam vero per se et separatus.

Quum vero nulla earum actionum quarum est aliquod extremum, finis sit, sed ex eorum genere quae circa finem versantur: velut emaciandi ipse finis est emaciatio; ipsa vero quum emaciant, ita sunt in motu, quippe quae non sint ea quorum gratia motus fit: haec non sunt actio, aut certe non perfecta: nec enim ea finis est, sed illa, qua inest finis, etiam actio est: veluti videt et vidit, sapit et sapuit, intelligit atque intellexit: sed non discit et didicit, neque sanatur et sanatus est. Bene vivit et bene vixit simul, et beate vivit et beate vixit. Sin minus, oporteret aliquando cessare, sicuti quum emaciat; nunc vero non, sed vivit et vixit.

Harum igitur quaedam Motus dicendae, quaedam Actus. Omnis enim motus imperfectus est, emaciatio, disciplina, ambulatio, aedificatio. Hac sane sunt Motus, et quidem imperfecti; non enim simul ambulat et ambulavit, neque aedificat et aedificavit, neque fit et factus est, aut movet et movit; sed aliud et movet et movit. At simul idem et vidit et videt, et intelligit et intellexit Talem igitur actionem, Actum dico, illam vero, Motum. Quidnam igitur, et quale quid sit, quod actu est, ex his et hujusmodi manifestum nobis sit.

Postquam determinavit de potentia, hic determinat de actu; et dividitur in duas partes. In prima determinat quid est actus. In secunda, quando aliquid est in potentia ad actum, ibi, « Quando autem potentia. » Et circa primum duo facit. Primo continuat se ad praecedentia; dicens, quod quia dictum est de potentia quae invenitur in rebus mobilibus, quae scilicet est principium motus active vel passive, oportet determinare quid est actus, et qualiter se habeat ad potentiam: quia per hoc simul manifestum erit de potentia, cum diviserimus actum. Actus enim non tantum invenitur in rebus mobilibus, sed etiam in rebus immobilibus. Ex quo manifestum est, cum potentia dicatur ad actum, quod active possibile vel potens, non solum dicatur quod est natum movere active, vel moveri ab alio passive, aut simpliciter, secundum quod dicitur potentia respectu actionis aut passionis communiter, aut modo quodam, secundum quod potentia dicitur respectu ejus quod est bene agere aut bene pati; sed etiam dicetur possibile vel potens aliter secundum ordinem ad actum qui est sine motu. Licet enim nomen actus a motu originem sumpserit, ut supra dictum est. non tamen solum motus dicitur actus; unde nec dicitur solum possibile in ordine ad motum. Et ideo oportet inquirendo de his tractare.

Secundo ibi « est autem »

Determinat de actu. Et primo ostendit quid sit actus. Secundo quomodo diversimode dicatur in diversis, ibi, « Dicuntur autem actu. » Circa primum duo facit. Primo ostendit quid est actus; dicens, quod actus est, quando res est, nec tamen ita est sicut quando est in potentia. Dicimus enim in ligno esse imaginem Mercurii potentia, et non actu, antequam lignum sculpatur; sed si sculptum fuit, tunc dicitur esse in actu imago Mercurii in ligno. Et similiter in aliquo toto continuo pars ejus. Pars enim, puta medietas, est in potentia, inquantum possibile est ut pars illa auferatur a toto per divisionem totius; sed diviso toto, jam erit pars illa in actu. Et similiter sciens et non speculans, est potens considerare sine consideratione; sed hoc, scilicet speculari sive considerare, est esse in actu.

Deinde cum dicit « palam autem »

Respondet quaestioni tacitae. Posset enim aliquis quaerere ab eo, ut ostenderet quid sit actus per definitionem. Sed respondet dicens, quod inducendo in singularibus per exempla manifestari potest illud quod volumus dicere, scilicet quid est actus, « et non oportet cujuslibet rei quaerere terminum, » idest definitionem. Nam prima simplicia definiri non possunt, cum non sit in definitionibus abire in infinitum. Actus autem est de primis simplicibus; unde definiri non potest. Sed per proportionem aliquorum duorum adinvicem, potest videri quid est actus. Ut si accipiamus proportionem aedificantis ad aedificabile, et vigilantis ad dormientem, et ejus qui videt ad eum qui habet clausos oculos cum habeat potentiam visivam, et ejus « quod « segregatur a materia, » idest per operationem artis vel naturae formatur, et ita a materia informi

segregatur; et similiter per separationem (1) ejus quod est praeparatum, ad illud quod non est praeparatum, sive quod est elaboratum ad id quod non est elaboratum. Sed quorumlibet sic differentium altera pars erit actus, et altera potentia. Et ita proportionaliter ex particularibus exemplis possumus venire ad cognoscendum quid sit actus et potentia.

Deinde cum dicit « dicuntur autem »

Ostendit, quod diversimode dicatur actus. Et ponit duas diversitates: quarum prima est, quod actus dicitur vel actus, vel operatio. Ad hanc diversitatem actus insinuandam dicit primo, quod non omnia dicimus similiter esse actu, sed hoc diversimode. Et haec diversitas considerari potest per diversas proportiones. Potest enim sic accipi proportio, ut dicamus, quod sicut hoc est in hoc, ita hoc in hoc. Utputa visus sicut est in oculo, ita auditus in aure. Et per hunc modum proportionis accipitur comparatio substantiae, idest formae, ad materiam; nam forma in materia dicitur esse. Alius modus proportionis est, ut dicamus quod sicut habet se hoc ad hoc, ita hoc ad hoc; puta sicut se habet visus ad videndum, ita auditus ad audiendum. Et per hunc modum proportionis accipitur comparatio motus ad potentiam motivam, vel cujuscumque operationis ad potentiam operativam.

(1) *Lege* per comparationem.

Secundo ibi « aliter autem »

Ponit aliam diversitatem actus; dicens, quod infinitum, et inane sive vacuum, et quaecumque hujusmodi sunt, aliter dicuntur esse in potentia et actu, quam multa alia entia. Utputa videns, et vadens, et visibile. Hujusmodi enim convenit (1) aliquando simpliciter esse vel in potentia tantum, vel in actu tantum; sicut visibile in actu tantum, quando videtur, et in potentia tantum, quando potest videri et non videtur. Sed infinitum non ita dicitur in potentia, ut quandoque sit separatum in actu tantum. Sed actus et potentia distinguuntur ratione et cognitione in infinito. Puta in infinito secundum divisionem dicitur esse actus cum potentia simul, eo quod nunquam deficit potentia dividendi: quando enim dividitur in actu, adhuc est ulterius divisibile in potentia. Nunquam autem separatur actus a potentia, ut scilicet quandoque sit totum divisum in actu, et non sit ulterius divisibile in potentia. Et similiter est considerandum in vacuo. Possibile enim est locum evacuari ab hoc corpore, non ut sit totum vacuum, remanet enim plenus alio corpore. Et sic semper in vacuo remanet potentia conjuncta actui. Et idem est in motu, et tempore, et hujusmodi aliis quae non habent esse per factum. Deinde in fine epilogat quod dixit. Et est planum in litera.

(1) *Lege* contingit.

LECTIO VI.

Materia et subjectum cujuscumque transmutationis tunc in potentia esse dicit, cum in ultima est ad actum dispositione: et quomodo materia denominative dicatur de eo quod est ex materia.

ANTIQUA.

Quando autem potentia est unumquodque, et quando non, determinandum. Non enim quandocumque: ut terra generatione est potentia homo? Aut non, sed magis cum fiat sperma? Sed neque hoc simpliciter forsan.

Quemadmodum igitur nec a medicativa omne utique sanabitur, nec a fortuna, sed est aliquid quod possibile est, et hoc est sanum potentia. Terminus autem ejus, quod ab intellectu actu fit ex potentia ente, quando volitum sit nullo exteriorum prohibente. Ibi autem in eo quod sanatur, quando nihil prohibet eorum quae in ipso. Similiter autem potentia et domus, si nihil prohibeat eorum in his materia fieri domum, nec est quod oporteat adjici, aut removeri, aut permutari, haec domus potentia. Et in aliis similiter, quorumcumque extrinsecus principium est generationis et quorumcumque etiam ipso habente quaecumque nullo exteriorum impediente erit per ipsum, quale sperma nondum. Oportet enim in alio et permutari. Quando vero jam per suum principium est tale, jam hoc est potentia. Illa vero altero egent principio, ut terra nondum est statua potentia, permutata enim erit aes.

Videtur autem quod dicimus esse, de quo non hoc, sed ecininum [idest ex altero factum, vel denominatum] ut arca, non lignum, sed lignea: nec lignum terra, sed terreum. Iterum terra si sit, non aliud, sed ecininum. Et semper illud potentia simpliciter quod posterius est, ut arca non terra nec terrea, sed lignea. Hoc enim potentia arca et materia arcae hoc. Simpliciter quidem ipsius ipsum simpliciter, hujus vero hoc lignum. Si vero aliquid est primum quod non ad-

RECENS.

Quando autem potentia unumquodque est, et quando non, determinandum est. Non enim quandocumque: ut puta terrane homo est potentia? aut non, sed magis quum jam fuerit sperma? nec tunc adhuc fortassis: quemadmodum nec a medicina quodcumque utique sanetur, nec a fortuna; sed aliquid est quod possibile est: et hoc est potentia sanum.

Determinatio vero ejus quod potentia ens est, quum a mente actu fit, est, quando quod vult fiat, nullo eorum quae extrinsecus sunt, prohibente: ibi autem in eo qui sanatur est, quum nihil eorum quae in eo sunt, prohibeat. Similiter autem et domus potentia, si nihil eorum quae in ea re et in materia sunt, ut domus fiat, prohibeat; nec est, quod aut addatur, aut tollatur, aut mutetur; hoc est potentia domus.

Similiter etiam de ceteris, quorum extrinsecus generationis principium, et quorum in habente ipso, quaecumque nullo exteriori prohibente per se ipsa erunt: quale sperma nondum est. Oportet namque in alio esse, et transmutari. Quum autem jam per suum principium tale fuerit, hoc jam potentia est; illud vero altero principio indiget. Quemadmodum terra, nondum est potentia statua: transmutata namque, aes erit.

Videtur autem esse, quod dicimus, non hoc (*eccino*), sed ex hoc (*ecceininon*): ut arca, non lignum, sed lignea; neque lignum terra, sed terreum; rursus terra, si sic, non aliud, sed (*ecceininon*), semper ipsum potentia, simpliciter posterius est: ut arca, neque terrea, neque terra, sed lignea: hoc enim potentia arca, et materia arcae haec: simpliciter quidem ejus quod simpliciter est; hujus autem, hoc lignum.

huc de alio dicitur ecininum, haec prima materia est, ut si terra aërea est, et aer non ignis, sed igneus, ignis est prima materia, hoc aliquid existens. In hoc enim differt universale et subjectum, per esse hoc aliquid.

Utputa passionibus quod subjicitur, homo, et corpus, et animal; passio autem musicum et album. Dicitur autem musica adveniente illud non musica, sed musicum; et non albedo homo, sed album; nec ambulatio aut motus, sed ambulans aut motum, ut ecininum.

Quaecumque quidem igitur sic, ultimum, substantia: quaecumque vero non sic, sed species quaedam, et hoc aliquid, quod praedicatur, ultimum materia et substantia materialis. Et recte itaque accidit ecininum dici secundum materiam et passiones. Ambo namque indeterminata. Quando quidem igitur dicendum est potentia et quando non, dictum est.

Quodsi est aliquid primum, quod non secundum aliud dicitur (*eceininon*), hoc prima materia: ut puta, si terra aërea, aer vero non ignis, sed igneus, ignis prima materia est, tamquam hoc quid, et substantia. Hoc enim universale et subjectum differt, eo quod est hoc quid esse aut non esse: utputa, quod subjicitur passionibus, homo, corpus, et anima: passio vero musicum et album. Dicitur autem musica adveniente illud non musica, sed musicum; et homo, non albedo, sed album; nec ambulatio, neque motus, sed ambulans, aut motum, utpote (*eceininon*).

Quaecumque igitur ita, ultimum substantia est; quaecumque autem non ita, sed species aliqua, et hoc quid est, quod praedicatur, ultimum materia, et substantia materialis est. Et recte sane accidit, (*eceininon*) dici secundum materiam, et passiones: ambo enim indeterminata sunt. Quando igitur dicendum est potentia, et quando non, dictum est.

Postquam manifestavit Philosophus quid est actus, hic intendit ostendere quando et in quali dispositione existens aliquid dicatur esse in potentia ad actum. Et circa hoc duo facit. Primo dicit de quo est intentio; dicens, quod determinandum est quando aliquid est in potentia, et quando non. Non enim quandocumque, et qualitercumque dispositum, aliquid potest dici esse in potentia, etiam ad id quod fit ex eo. Nunquam enim poterit dici, quod terra sit in potentia homo. Manifestum est enim quod non; sed magis tunc dicitur esse in potentia homo, quando ex praecedenti materia jam factum est sperma. Et forte neque adhuc est in potentia homo, ut infra patebit.

Secundo ibi « quemadmodum igitur »

Solvit propositam quaestionem. Et circa hoc duo facit. Primo ostendit in quali dispositione materia existens, dicatur esse in potentia ad actum. Secundo quod a materia in tali dispositione denominatur solum id quod est in materia, ibi, « Videtur autem quod dicimus. » Circa primum considerandum est, quod sicut septimo superius dixit, quarumdam artium effectus contingunt etiam sine arte. Domus enim non fit sine arte, sed sanitas fit sine arte medicinae ex sola operatione naturae. Et licet id quod fit a natura, non sit fortuitum neque casuale, eo quod natura est causa agens per se, fortuna vero et casus est causa agens per accidens, tamen ex eo quod ille qui sanatur a natura, sanatur praeter intentionem artis, dicitur sanari a fortuna. Nihil enim prohibet aliquid non esse fortuitum in se, quod tamen dicitur fortuitum per comparationem ad aliquem, qui non considerat causam per se talis effectus. Dicit ergo, quod non quicumque vel in qualibet dispositione existens, sanatur a medicina vel a fortuna; sed est aliquod possibile in determinata existens dispositione, quod sanetur vel a natura vel ab arte. Quibuslibet enim activis respondent determinata passiva. Illud autem possibile, quod unica actione natura vel ars potest in actum sanitatis reducere, est sanum in potentia. Et ut plenius cognoscatur, subjungit definitionem hujus possibilis, et quantum ad operationem artis, et quantum ad operationem naturae. Dicit ergo quod est possibile, quod ex potentia ente, ens fit actu ab intellectu, sive arte. « Terminus enim, » idest definitio est quando statim cum vult artifex facit id esse actu, si nihil exterius prohibeat. Et tunc potentia dicitur esse sanum, quia per unam operationem artis fit sanum. In illis autem, quae sanantur per naturam, dicitur esse aliquid in potentia sanum, quando non est aliquid prohibens sanitatem, quod debeat moveri vel transmutari prius quam intrinseca virtus sanans effectum habeat in sanando. Et sicut diximus de sanatione quae fit ab arte, ita potest dici de aliis quae per artem fiunt. Nam tunc materia est in potentia domus, quando nihil eorum quae sunt in materia, prohibet domum fieri statim una actione, nec est aliquid quod oporteat addi, vel auferri, vel mutari, antequam materia formetur in domum. Sicut lutum oportet transmutari, antequam ex eo fiant lateres: ex arboribus autem oportet aliquid auferri per desolationem, et addi per compaginationem, ad hoc quod componatur domus. Unde lutum et arbores non sunt potentia domus, sed lateres et ligna jam praeparata. Et similiter est in aliis; sive habeant principium perfectionis extra, sicut sunt artificialia; sive intra, sicut naturalia. Et tunc semper sunt in potentia ad actum, quando nullo exterius prohibente, per proprium principium activum possunt reduci in actum. Tale autem nondum est sperma. Oportet enim quod mediantibus permutationibus multis ex eo fiat animal. Sed quando jam per proprium principium activum potest fieri tale, scilicet actu existens, tunc jam est in potentia. Sed illa, quae oportet transmutari antequam sint statim reducibilia in actum, indigent alio principio activo, scilicet praeparante materiam, quod interdum est aliud a perficiente, quod inducit ultimam formam. Sicut patet quod terra nondum est in potentia statua; non enim una actione nec uno agente reducitur in actum; sed prius per naturam transmutatur, et fit aes, et postea per artem fit statua.

Deinde cum dicit « videtur autem »

Ostendit, quod a tali materia, quae est in potentia ad actum, denominatur mixtum. Et circa hoc tria facit. Primo ostendit qualiter mixtum a materia denominatur; dicens quod id quod fit ex materia, non dicitur hoc, sed ecininum, quod latine non dicitur, sed per consuetudinem graecum (1) est denominativum ad significandum illud, quod est ex altero tamquam ex materia: ac si dicatur: materia non praedicatur in abstracto de eo quod est ex materia, sed denominative. Sicut arca non est lignum, sed lignea, et lignum non est terra, sed terreum. Et iterum, si terra habeat aliam materiam priorem, terra non erit illud, « sed ecininum, » idest non praedicatur de terra in abstracto, sed denominative. Ita tamen fiat talis praedicatio, quod semper id quod est in potentia secundum modum determinatum, praedicatur de eo, quod est immediate posterius. Ut terra, quae non potest dici potentia arca, non praedicatur de arca, nec in ab-

(1) *Forte* graecorum.

stracto nec denominatione. Arca enim neque est terra, neque terrea, sed lignea. Lignum enim est in potentia arca et materia arcae. Universaliter est quidem lignum arcae, particulariter vero hoc lignum hujus arcae. Si vero est aliquid primum, quod non dicitur de « alio ecininum, » idest quod non habet aliquid quod de eo quidem denominative praedicetur modo praedicto, hoc erit materia prima. Sicut, si aer est materia terrae, ut quidam dixerunt, aer praedicabitur de terra denominative, ut dicatur terra est aerea. Et similiter dicetur aer igneus et non ignis, si ignis est materia ejus. Ignis autem, si non denominatur ab aliqua priori materia erit materia prima secundum positionem Heracliti. Sed hic oportet adjungere: si sit aliquid existens, ad differentiam universalis: nam universale praedicatur etiam de aliis, et alia non praedicantur de eo, nec tamen est materia, cum non sit aliquid subsistens. Universale enim et subjectum differunt per hoc, quod subjectum est hoc aliquid, non autem universale.

Secundo ibi « ut puta »

Ponit similitudinem praedicationis denominativae: dicens, quod sicut id quod subjicitur passionibus, ut homo, corpus et animal, recipit denominativam praedicationem passionum, sic id quod est ex materia, recipit denominativam praedicationem materiae. Nam « passio est musicum et album. » Dicitur autem subjectum, cui advenit musica, non esse musica in abstracto, sed musicum denominatione: et homo non dicitur albedo, sed album. Neque etiam homo dicitur ambulatio aut motus abstractive, sed ambulans aut motum, « ut ecininum, » idest nominatum.

Tertio ibi « quaecumque quidem »

Ponit comparationem utriusque denominationis: et dicit, quod quaecumque sic praedicantur denominative, sicut ista accidentia, ultimum, quod sustentat ea, est substantia: sed quaecumque non praedicantur sic denominative, sed id quod praedicatur denominative, est quaedam species, et hoc aliquid, ut lignum aut terra, ultimum in talibus praedicationibus quod sustentat alia, est materia et substantia materialis. Et convenienter « accidit dici « ecininum, » idest denominative « secundum materiam et passiones, » idest accidentia, quae ambo sunt indeterminata. Nam et accidens determinatur et definitur per subjectum, et materia per id ad quod est in potentia. Ultimo epilogat quod dictum est, et est manifestum.

LECTIO VII.

Actus quomodo sit ratione prior potentia, tempore non: in uno eodem numero posterior est, secundum speciem autem et simpliciter prior est.

ANTIQUA.

Quoniam autem ipsum prius, determinatum est quot modis dicitur, palam quia prior est actus potentia. Dico autem potentia non solum determinata, quae dicitur prius principium permutativum in alio inquantum aliud; sed totaliter omni principio motivo, aut immobilitativo. Etenim natura in eodem fit. In eodem enim genere potentiae. Principium enim motivum, sed non in aliquo inquantum idem. Omni itaque tali prior est actus ratione et substantia. Tempore vero, est quidem ut sic. est autem ut non.

Ratione quidem igitur quod prior, palam. Nam per contingere actu esse, possibile est quod primo possibile: puta dico aedificatorem potentem aedificare, et speculatorem speculari, et visibile potens videri. Eadem autem ratio et in aliis. Quare necesse rationem praeexistere, et notitiam notitia.

Tempore vero prius, specie idem agens prius, sed numero non. Dico autem hoc, quia hoc quidem homine jam ente secundum actum, et frumento, et vidente, prius est tempore materia, et semen, et visivum, quae potentia sunt homo, et frumentum, et videns, nondum actu. Sed his tempore priora altera entia actu, ex quibus haec facta sunt. Semper enim ex potestate ente, fit actu ens, ab actu ente; ut homo ex homine, musicus a musico, semper movente aliquo primo. Movens autem actu jam est. Dictum est autem in sermonibus de substantia, quia omne quod fit, fit ex aliquo, et ab aliquo, et hoc specie idem.

Quapropter, et videtur impossibile esse aedificatorem esse, qui non aedificaverit aliquid, aut citharaedum, qui non citharizavit. Similiter autem et alii. Nam addiscens citharizare, citharizans addiscit citharizare. Similiter autem et in aliis.

Unde sophisticus elenchus factus est, quia non habens quis scientiam faciet cujus scientia est. Addiscens enim non habet.

RECENS.

Quoniam autem quot modis dicatur prius, 'determinatum est, manifestum est quod actus prius potentia est. Dico autem non solum illa potentia determinata, quae dicitur principium transmutatorium in alio, prout aliud est; sed prorsus omni motivo aut statorio principio. Etenim natura in eodem est genere cum ipsa potentia. Principium enim motivum est, non tamen in alio, sed in ipso prout ipsum.

Omni itaque tali prior est actus, et ratione et substantia: tempore vero quodam modo quidem est, quodam modo vero non. Quod autem ratione prior, patet: potens enim est, quod primo potest, propterea quod contingit operari: utputa aedificativum, quod potest aedificare; et visivum, quod potest videre; et visibile, quod potest videri. Eadem autem de ceteris quoque ratio est: quare necesse est ut ratio praecedat, et notitia notitiam.

Tempore autem prius, sic, quod idem specie agit prius, numero vero non. Dico autem hoc quod eo quidem homine, qui actu jam est, et frumento, et vidente, prior tempore est materia, et sperma, et visivum, quae potentia quidem homo et frumentum et videns sunt, actu vero nondum. Sed his alia tempore priora actu exsistentia, e quibus haec facta fuerunt. Semper etenim, ex eo quod potentia est, fit actu ens ab actu exsistente, ut homo ex homine, musicus ex musico, semper aliquo primo movente: movens autem, actu jam est.

Dictum autem est in sermonibus de substantia habitis, quod omne, quod fit, ex aliquo, aliquid, et ab aliquo fit: et specie hoc idem. Quare videtur impossibile, esse aedificatorem, qui nihil aedificaverit, aut citharaedum qui nihil citharizaverit. Qui enim discit citharizare, citharizando discit citharizare. Similiter etiam qui sunt alii.

Unde sophistica argumentatio oriebatur, quod aliquis non habens scientiam, faciet id cujus est scientia. Qui nam-

Sed quia ejus quod fit, factum est aliquid, et totaliter ejus quod movetur, motum est aliquid, palam autem in his quae de motu hoc: et discentem necesse habere aliquid scientiae forsan. Sit igitur et hoc palam, quia et actus sit prior potentia secundum generationem et tempus.

que discit, non habet. Sed quoniam ejus, quod fit, aliquid factum est, et ejus quod aliquo modo movetur aliquid motum est (hoc autem in iis, ubi de motu egimus, perspicue ostensum est), discentem quoque necesse fortasse est, aliquid scientiae habere.

At ex hoc quoque patet quod actus prior potentia, et generatione et tempore, est.

Postquam determinavit Philosophus de potentia et actu, hic comparat ea adinvicem: et dividitur in tres partes. In prima comparat ea adinvicem secundum prius et posterius. In secunda secundum bene et male, ibi, « Quod autem melior et honorabilior. » In tertia secundum cognitionem veri et falsi, ibi, « Inveniuntur autem et diagrammata. » Circa primum duo facit. Primo proponit quod intendit: dicens, quod cum supra determinatum sit in quinto, quot modis prius dicitur, manifestum est quod actus est prior potentia diversis modis. Loquimur autem nunc de potentia non solum secundum quod est principium motus in alio, secundum quod est aliud, ut supra definita est potentia activa; sed universaliter de omni principio, sive sit principium motivum, sive immobilitatis et quietis, aut operationis absque motu existentis, cujusmodi est intelligere, quia et natura ad idem pertinere videtur potentia. Est enim natura in eodem genere cum potentia ipsa, quia utrumque est principium motus, licet natura non sit principium motus in alio, sed in eo in quo est, inquantum hujusmodi, ut manifestatur in secundo Physicorum. Et tamen natura non solum est principium motus, sed etiam quietis. Et propter hoc potentia intelligenda est non solum principium motus, sed etiam principium immobilitatis. Omni ergo tali potentia, actus prior est, et ratione, et substantia, et etiam tempore quodammodo, alio vero modo non.

Deinde cum dicit « ratione quidem »

Secundo ostendit propositum. Et primo, quod actus est prior potentia ratione. Secundo ostendit quomodo est prior tempore, et quomodo non, ibi, « Tempore vero prius. » Tertio ostendit quod est prior secundum substantiam, ibi, « At vero et substantia prius quidem. » Primum sic probatur. Id per quod oportet alterum definiri, est prius eo ratione; sicut animal prius homine, et subjectum accidente. Sed potentia non potest definiri nisi per actum. Nam prima ratio possibilis in hoc consistit, quod convenit (1) ipsum agere vel esse in actu; sicut aedificator dicitur qui potest aedificare, et speculator qui potest speculari, et visibile dicitur aliquid quod potest videri, et sic est in aliis. Ergo est necessarium, quod ratio actus praecedat rationem potentiae, et notitia actus notitiam potentiae. Et propter hoc superius Aristoteles manifestavit potentiam definiendo per actum: actum autem non potuit per aliquod aliud definire, sed solum inductive manifestavit.

Deinde cum dicit « tempore vero »

Ostendit quomodo sit actus potentia prior tempore, et quomodo non: et circa hoc duo facit. Primo manifestat hoc in potentiis passivis. Secundo in potentiis activis quibusdam, ibi, « Quapropter « videtur impossibile. » Dicit ergo primo, quod actus est prior tempore potentia; ita tamen quod idem specie, est prius agens, vel ens actu quam ens in potentia; sed idem numero est prius tempore in potentia quam in actu. Quod sic manifestatur. Si enim accipiamus hunc hominem qui est jam actu homo, fuit prius secundum tempus materia, quae erat potentia homo. Et similiter fuit semen quod potentia est frumentum, quam frumentum actu, « et visum, » idest habens potentiam videndi, quam videns actu. Sed tamen quaedam existentia in actu fuerunt priora secundum tempus existentibus in potentia, scilicet agentia, a quibus reducta sunt in actum. Semper enim oportet quod id quod est in potentia ens, sit (1) actu ens ab agente, quod est actu ens. Unde homo in potentia fit homo actu ab homine generante, qui est in actu. Et similiter musicum in potentia respicit musicum in actu, discendo a doctore qui est musicus actu. Et ita semper eo quod est in potentia, est aliquid prius quod movet, et movens est in actu. Unde relinquitur, quod licet idem numero prius tempore sit in potentia quam in actu, tamen aliquod ens in actu secundum idem specie, est etiam prius tempore, quam ens in potentia. Et quia posset aliquis dubitare de quibusdam quae dixerat, ideo subjungit ea esse manifesta superius. Dictum est enim in superioribus de substantia, scilicet in septimo libro, quod omne quod fit, fit ex aliquo, sicut ex materia, et ab aliquo, sicut ab agente. Et hoc etiam agens est specie idem cum eo quod fit. Quod manifestum est in generationibus univocis. Sed in generationibus aequivocis oportet esse aliquam similitudinem generantis ad genitum, ut ibidem ostensum est.

Deinde cum dicit « quapropter et »

Ostendit ordinem actus et potentiae secundum tempus in quibusdam potentiis activis: et circa hoc tria facit. Primo ostendit propositum. Dictum enim fuit supra, quod quaedam potentiae operativae sunt quas oportet accipere praeagentes sive praeexercitantes se in eorum actionibus. Sicut quae acquiruntur per consuetudinem vel disciplinam. Et de his dicit hic quod etiam in eisdem secundum numerum, actus praecedit potentiam. Impossibile enim videtur quod aliquis fiat aedificator, qui non prius aedificaverit; aut quod fiat citharaedus, qui non prius citharizaverit. Hoc autem inducit concludens ex praemissis. Dictum est enim supra, quod potentia musicum fit actu musicum a musico in actu, inquantum scilicet ab eo addiscit. Et similiter in aliis est actibus. Addiscere autem non poterit artem hujusmodi, nisi exercitando se in actu ejus. Nam aliquis citharizando, addiscit citharizare. Et similiter est in aliis artibus. Unde manifestandum est quod impossibile est haberi hujusmodi potentias, nisi prius insint actiones earum etiam in eodem secundum numerum.

Secundo ibi « unde sophisticus »

Ponit quamdam sophisticam objectionem contra praedicta; dicens, quod quidam « sophisticus elen-

(1) *Lege* contingit.

(1) *Lege* fiat.

« chus factus est, » idest syllogismus apparens contradicens veritati, qui talis est. Discens artem operatur actionem artis. Sed discens artem non habet artem. Ergo qui non habet scientiam nec artem facit id cujus est scientia aut ars. Quod videtur contrarium veritati.

Tertio ibi « sed quia »

Solvit dictam objectionem, assignando quoddam quod dictum est, et probatum in sexto Physicorum. Ostensum est ibi, quod omne moveri praecedit motum esse, propter divisionem motus. Oportet enim quod quacumque parte motus data, cum divisibilis sit, aliquam partem ejus accipi, quae jam peracta est, dum pars motus data peragitur. Et ideo quicquid movetur, jam quantum ad aliquid motum est. Et eadem ratione quicquid fit, jam quantum ad aliquid factum est. Licet enim factio in substantia quantum ad introductionem formae substantialis sit indivisibilis, tamen si accipiatur alteratio praecedens cujus terminus est generatio, divisibilis est, et totum potest dici factio. Quia igitur quod fit quantum ad aliquid factum est, potest aliqualem operationem habere quod fit ejus ad quod terminatur factio; sicut quod calefit potest aliquo modo calefacere, licet non perfecte, sicut id quod jam factum est calidum. Et sic, cum discere sit fieri scientem, necesse est quod discens quasi aliquid jam scientiae et artis habeat. Unde non est inconveniens si aliqualiter facit operationem artis. Non enim eam facit perfecte, sicut qui jam habet artem. Sed et in ipsa ratione, naturaliter praeinsunt quaedam semina et principia scientiarum et virtutum, virtute quorum potest homo aliqualiter exire in scientiae et virtutis actum, antequam habeat habitum scientiae et virtutis, quo adepto, operatur perfecte. Ultimo epilogat quod supra dictum est, ut patet in littera.

LECTIO VIII.

Actum esse priorem potentia secundum substantiam, probat in his inferioribus.

ANTIQUA.

At vero, et substantia: prius quidem, quia quae generatione posteriora, specie et substantia sunt priora, ut vir puero, et homo spermate. Hoc quidem enim jam habet speciem, illud vero non.

Et quia omne ad principium vadit quod fit, et finem. Principium enim cujus causa, finis vero causa generatio. Finis autem actus, et hujus gratia potentia sumitur.

Non enim ut visum habeant, vident animalia, sed ut videant, visum habent.

Similiter autem et aedificandi scientiam ut aedificent, et theoricam habent ut speculentur. Sed non speculantur ut theoricam habeant, nisi meditantes. Hi autem non speculantur, inquantum sic. Aut, quia non egent speculari.

Amplius autem materia potentia est, donec veniat ad speciem. Quando vero actu est, tunc est in specie. Similiter autem et in aliis, et quorum motus est finis. Propter quod sicut docentes, operantem ostendentes, putant finem reddidisse, et natura similiter.

Nam si non sit ita, Paxonas Mercurius erit. Non manifestius enim, et scientia si interius aut exterius, quemadmodum ille. Opus enim finis, actus autem opus. Propter quod et nomen dicitur actus secundum opus, et tendit versus endelechiam.

Quoniam vero est horum quidem ultimum usus, ut visus visio, et praeter hanc nullum fit alterum a visu opus, a quibusdam vero fit aliquid, ut ab aedificatoria, domus praeter aedificationem. Tamen non minus quidem hic finis, hic autem magis finis potentia est. Nam aedificatio in aedificato, et simul fit et est cum domo. Quorumcumque igitur aliquid alterum est, quod fit praeter usum, horum actus in facto est, ut aedificatio in aedificato, et contextio in contexto. Similiter autem et in aliis. Et totaliter motus in eo quod movetur. Quorum vero non est aliquid aliud opus praeter actionem, in ipsis existit actio, ut visio in vidente, et speculatio in speculante, et vita in anima. Quare et felicitas. Vita namque qualis quaedam est.

Quare manifestum, quod substantia et species, actus quidam est. Secundum hanc itaque rationem, palam quia prior substantia actus potentia. Et ut diximus, tempore semper praeaccipitur actus alius ante alium, usque ad eum qui est semper moventis principium.

RECENS.

At vero substantia etiam: primo quidem, quia quae generatione posteriora, specie et substantia priora sunt: ut vir puero, et homo spermate. Illud enim jam habet speciem, hoc vero non.

Et quoniam omne quod fit, ad principium et finem progreditur: etenim cujus causa, principium est: generatio vero finis gratia: finis vero actus: et hujus gratia, potentia sumitur. Non enim ut visum habeant, animalia vident; sed ut videant, visum habent. Similiter etiam aedificativam, ut aedificent; et speculativam, ut speculentur: nec ut speculativam habeant, speculantur, nisi qui exercitantur. Hi vero non speculantur, sed aut sic, aut quia non indigent speculari.

Item materia est potentia, quia progredi potest ad speciem: quum vero actu, tunc in specie est. Similiter etiam de ceteris, et quorum motio finis. Quare quemadmodum docentes, quum discipulum ostendant actu operantem, putant imposuisse finem, similiter etiam natura. Si enim non ita fit, erit Mercurius Pausonis [lapidi pellucido artificiose inclusus]. Non enim erit manifestum, an intra, vel extra sit scientia, quemadmodum etiam ille. Opus enim finis: operatio vero, opus. Unde nomen operatio dicitur ab opere, et tendit ad perfectionem.

Quum autem quorumdam quidem ultimum sit usus, ut visus visio, et nihil praeter hanc aliud a visu fiat opus; a quibusdam vero fiat aliud, ut ab aedificativa domus praeter aedificationem: nihilominus tamen illic quidem finis, hic vero magis finis potentiae est. Aedificatio namque in aedificato est, atque simul et fit et est cum domo. Quorumcumque itaque aliud quiddam praeter usum est id quod fit, horum actus in eo quod fit, est: ut aedificatio in eo quod aedificatur, et contextio in eo quod contexitur: similiter et de aliis, et omnino motus in eo quod movetur. Quorum vero non est aliud quoddam opus praeter actionem, in ipsismet actio est: ut visio in vidente, et speculatio in speculante, et vita in anima. Quare felicitas etiam: vita namque quaedam est. Unde patet quod substantia et species actus est.

Et secundum hanc igitur rationem manifestum est quod prior substantia actus, quam potentia. Et, quemadmodum diximus, tempore semper praecedit actus, alius ante alium, usque ad eum qui est primo moventis.

Postquam Philosophus ostendit quod actus est prior potentia, ratione, et tempore quodammodo, hic ostendit, quod sit prior secundum substantiam: quod erat superius tertio propositum. Et dividitur in partes duas. In prima ostendit propositum rationibus sumptis ex his, quae quandoque sunt in potentia quandoque in actu: in secunda vero per comparationem sempiternorum quae semper sunt actu ad mobilia quae quandoque sunt in potentia, quandoque in actu, ibi, « At vero magis proprie. » Et quia esse prius secundum substantiam est esse prius perfectione, perfectio autem attribuitur duabus causis, scilicet formae et fini; ideo duabus rationibus in parte prima utitur ad propositum ostendendum. Quarum prima sumitur ex parte formae. Secunda ex parte finis, quae ponitur ibi, « Et quia « omne ad principium vadit. » Dicit ergo primo, quod non solum actus est prior potentia et ratione et tempore « sed substantia » idest perfectione. Nomine enim substantiae consuevit forma significari per quam aliquid est perfectum. Et hoc quidem primum apparet tali ratione: quia ea quae sunt posteriora in generatione, sunt « priora secundum substan- « tiam, » idest perfectione, quia generatio semper procedit ab imperfecto ad perfectum, sicut vir est posterior generatione quam puer, nam ex puero fit vir, et homo posterius generatione quam sperma. Et hoc ideo quia vir et homo jam habent speciem perfectam, puer autem et sperma nondum. Cum igitur in eodem secundum numerum actus generatione et tempore sit posterior potentia, ut ex superioribus patet, sequitur quod actus sit prior potentia substantia et ratione.

Deinde cum dicit « et quia »

Ostendit idem ratione sumpta a parte finis: et circa hoc tria facit. Primo proponit rationem. Secundo manifestat quoddam in ratione suppositum, ibi, « Non enim ut visum habeant. » Tertio determinat quoddam quod posset facere dubium circa praedicta, ibi, « Quoniam vero est horum. » Dicit ergo primo, quod omne quod fit vadens ad finem, vadit ad quoddam principium. Nam finis cujus causa fit aliquid, est quoddam principium. Est enim prius in intentione agentis, quia ejus causa fit generatio. Sed actus est finis potentiae: ergo actus est prior potentia, et principium quoddam ejus.

Deinde cum dicit « non enim »

Ostendit quod supra posuerat, scilicet quod actus sit finis potentiae. Quod quidem primo manifestat in potentiis activis naturalibus; dicens, quod animalia non vident ut habeant potentiam visivam; sed magis habent potentiam visivam ut videant. Et sic manifestum est quod potentia est propter actum, et non e converso.

Secundo ibi « similiter autem »

Manifestat idem in potentiis rationalibus; dicens, quod ad hoc homines potentiam habent aedificandi ut aedificent; ad hoc habent « theoricam, » scilicet scientiam speculativam, ut speculentur. Non autem speculantur ut habeant theoricam, nisi addiscentes, qui meditantur ea quae sunt scientiae speculativae, ut acquirant eam. Et hi non perfecte speculantur, sed quodammodo et imperfecte, ut supra dictum est; quia speculari non est propter aliquam indigentiam, sed scientia jam habita uti. Discentium autem speculatio est, quia indigent acquirere scientiam.

Tertio ibi « amplius autem »

Manifestat idem in potentiis passivis; dicens, quod materia est in potentia donec veniat ad formam vel speciem; sed tunc primo est in actu, quando habet speciem. Et ita est in omnibus aliis, quae moventur propter finem. Unde, sicut docentes putant ad finem pertingere, quando demonstrant discipulum, quem instruxerunt, operantem ea quae sunt artis; ita et natura pertingit ad finem, quando consequitur actum. Et sic manifestum est quod actus est finis in motu naturali.

Quarto ibi « nam si non »

Manifestat propositum deducendo ad inconveniens: dicens, quod si perfectio et finis consisterent in actu, tunc non videretur differentia inter aliquem sapientem, sicut fuit Mercurius, et aliquem insipientem, sicut Paxonas. Si enim perfectio scientiae non esset in agendo, non esset Mercurius manifestatus in sua scientia, si haberet « scientiam interius, » scilicet quantum ad interiorem actum, « aut exterius, » quantum ad exteriorem actum, sicut nec Paxonas. Nam per actum scientiae manifestatur aliquis esse sciens, et non per potentiam. Operatio enim est finis scientiae. Operatio autem est actus quidam. Propter quod, et nomen actus dicitur ab operatione, ut supra dictum est. Et inde derivatum est ad formam, quae dicitur endelechia sive perfectio.

Deinde cum dicit « quoniam vero »

Manifestat quoddam quod poterat esse dubium circa praedicta. Quia enim dixerat, quod opus est finis, posset aliquis credere, quod hoc esset verum in omnibus. Sed ipse hoc removet, dicens, quod quarumdam activarum potentiarum ultimus finis est solus usus potentiae, et non aliquid operatum per actionem potentiae; sicut ultimus finis potentiae visivae est visio, et praeter eam non fit a potentia visiva aliquod opus operatum. In quibusdam vero potentiis activis fit aliquod opus praeter actionem, ut ab arte aedificativa fit domus praeter ipsam aedificationem. Tamen haec differentia non facit quod in aliquibus harum potentiarum minus sit actus finis potentiae, et in aliquibus magis; quia ipsa actio est in facto, ut aedificatio in eo quod aedificatur. Et aedificatio simul fit et habet esse cum domo. Unde, si domus aut aedificatum sit finis, non excluditur quin actus sit finis potentiae. Talis autem differentia inter praedictas potentias est consideranda, quod quando praeter actum ipsum potentiae, qui est actio, sit aliquod operatum, actio talium potentiarum est in facto, et actus facti, ut aedificatio in aedificato, et contextio in contexto, et universaliter motus in moto. Et hoc ideo, quia quando per actionem potentiae constituitur aliquod operatum, illa actio perficit operatum, et non operantem. Unde est in operato sicut actio et perfectio ejus, non autem in operante. Sed, quando non est aliquod opus operatum praeter actionem potentiae, tunc actio existit in agente et ut perfectio ejus, et non transit in aliquid exterius perficiendum; sicut visio est in vidente ut perfectio ejus, et speculatio in speculante, et vita in anima, ut per vitam intelligamus opera vitae. Unde manifestum est, quod etiam felicitas in tali operatione consistit, quae est in operante, non quae transit in rem exteriorem, cum felicitas sit bonum felicis, et perfectio ejus. Est enim aliqua vita felicis, scilicet vita perfecta ejus. Unde sicut vita est in vivente, ita felicitas in felice. Et sic patet quod felicitas non consistit nec in aedificando, nec in

aliqua hujusmodi actione, quae in exterius transeat, sed in intelligendo et volendo.

Ultimo autem cum dicit « quare manifestum »

Redit ad concludendum principale propositum; dicens, quod manifestum est ex praedictis, quod substantia et forma et species est actus quidam. Et ex hoc manifestum est, quod actus est prior quam potentia secundum substantiam et formam. Et est prior tempore, ut supra dictum est, quia semper prius exigitur actus secundum quem generans aut movens aut faciens est actu, ante alterum actum quo generatum vel factum est in actu, postquam fuit in potentia; quousque veniatur ad primum movens, quod est in actu tantum. Id enim, quod exit de potentia in actum, requirit actum praecedentem in agente, a quo reducitur in actum.

LECTIO IX.

Actum substantia priorem esse, in incorruptibilibus ostendit.

ANTIQUA.

At vero magis proprie sempiterna, priora substantia sunt corruptibilibus. Est autem nihil potentia sempiternum.

Ratio vero haec. Omnis potentia simul contradictionis est. Quod quidem enim est non possibile existere, non utique existet in aliquo. Possibile autem omne contingit non actu esse. Quod igitur possibile esse, contingit esse et non esse: idem igitur possibile esse et non esse. Possibile vero non esse, contingit non esse. Contingens autem non esse, corruptibile; aut simpliciter hoc ipsum quod dicitur contingere non esse, aut secundum locum, aut secundum quantum, aut secundum quale. Simpliciter autem quod secundum substantiam.

Nihil ergo incorruptibilium simpliciter, potentia est ens simpliciter. Aliud autem nihil prohibet, ut quale, aut ubi. Actu ergo omnia.

Nec eorum quae ex necessitate sunt. Et quidem ipsa prima. Namque si haec non essent, nihil utique esset.

Neque utique motus si quis est sempiternus, nec si quid motum sempiternum, non est secundum potentiam motum, nisi unde quo. Hujus autem materiam, nihil prohibet existere.

Propter quod agit semper sol, et astra, et totum caelum. Non est autem timendum ne quando stent, quod timent qui de natura. Neque laborant haec agentia. Non enim inest potentia contradictionis ipsis, ut corruptibilibus motus, ut laboriosa sit continuatio motus. Nam substantia materia, et potentia non actu causa hujus.

Imitantur autem incorruptibilia, et quae in transmutatione sunt entia, ut terra, et ignis. Etenim haec semper agunt. Nam secundum se, et in seipsis habent motum.

Potentiae vero aliae de quibus definitum est, omnes contradictionis sunt. Nam possibile, sic movere potest, et non sic, quaecumque secundum rationem. Irrationabiles vero per aliud esse, et non, contradictionis erunt eaedem.

Si ergo aliquae sunt naturae tales aut substantiae, quales dicunt qui in rationibus ideas, multo magis sciens utique erit aliquid quam per se scientia, et motum quam motus. Hic enim actus magis, illae autem potentiae horum. Quod quidem igitur est prius actus potentia, et omni principio mutabili, palam.

RECENS.

Verumtamen etiam magis principaliter. Aeterna enim priora corruptibilibus substantia sunt: nihil vero potentia aeternum est.

Ratio autem haec est. Omnis potentia simul contradictionis est Quod enim non est possibile esse, non inerit alicui: omne vero possibile, contingit non agere. Quod igitur est possibile esse, contingit et esse et non esse: idem ergo possibile est et esse et non esse. Quod vero est possibile non esse, contingit non esse; quod autem contingit non esse corruptibile est, aut simpliciter aut hoc ipsum quod dicitur contingere non esse, sive secundum locum, sive secundum quantum, sive secundum quale: simpliciter vero, quod secundum substantiam.

Nihil igitur simpliciter incorruptibilium, simpliciter potentia est: secundum aliquid autem, nihil prohibet, ut quale, aut ubi. Actu ergo omnia. Nec eorum quae ex necessitate sunt, licet haec prima. Si enim haec non essent, nihil esset profecto. Nec si quis motus est aeternus, aut si quid quod movetur aeternum est, est secundum potentiam in motu, nisi unde quo: hujus autem materiam nihil prohibet esse.

Quare semper agit sol et stellae totumque caelum: neque timendum ne quando stet, quod metuunt qui de natura scripserunt. Neque illa fatigantur, quum hoc faciunt, eo quod motus eis non est circa contradictionis potentiam, quemadmodum corruptibilibus, ita ut laboriosa eis sit motus continuatio. Substantia namque quae materia et potentia est, non actio, hujus causa est.

Imitantur autem incorruptibilia etiam entia quae transmutantur, ut terra, et ignis: etenim semper haec agunt; secundum se enim, et in se ipsis, habent motum. Ceterae vero omnes potentiae, ut determinatum est, contradictionis sunt (quod enim potest sic movere, potest etiam non sic), quaecumque scilicet secundum rationem. Irrationales vero, eo ipso quod adsunt et absunt, contradictionis erunt eaedem.

Si igitur aliquae naturae sive substantiae tales sunt quales dicunt ideas illi qui universalibus notionibus student, multo magis sciens aliquid erit quam ipsa-scientia, et quod movetur quam motus: illa enim magis actus, haec vero horum potentiae. Quod igitur actus prior et potentia et omni transmutativo principio est, patet.

Superius probavit Aristoteles quod actus erat prior potentia, substantia definitione, et perfectione, per rationes ex ipsis corruptibilibus sumptas. Hic autem idem ostendit per comparationem sempiternorum ad corruptibilia. Et dividitur ista pars in duas. In prima ostendit propositum. In secunda ex proposito ostenso excludit quoddam a Platone dictum, ibi, « Si ergo aliquae sunt naturae. » Et circa primum duo facit. Primo ostendit propositum, et tali ratione. Sempiterna comparantur ad corruptibilia sicut actus ad potentiam. Nam sempiterna, inquantum hujusmodi, non sunt in potentia; corruptibilia vero, inquantum hujusmodi, in potentia sunt. Sed sempiterna sunt priora corruptibilibus substantia et perfectione, hoc enim manifestum est. Ergo actus est potentia prior substantia et perfectione. Dicit autem, quod hac ratione magis proprie ostenditur propositum, quia non assumitur actus et potentia in eodem, sed in diversis, quod facit probationem magis evidentem.

Secundo ibi « ratio vero »

Probat quod supposuerat; scilicet quod nullum sempiternum sit in potentia. Et circa hoc duo facit. Primo ponit rationem ad ostendendum hoc; quae talis est. Omnis potentia simul est contradictionis. Dicitur autem hoc non de potentia activa. Jam enim supra dictum est, quod potentiae irrationales non sunt ad opposita: sed loquitur hic de potentia passiva, secundum quam aliquid dicitur possibile esse et non esse, vel simpliciter, vel secundum quid. Hoc autem quod posuerat manifestat per oppositum; quia ubi non est talis potentia, non contingit utraque pars contradictionis. Nam quod non est possibile esse, nunquam in aliquo est. Si enim non est possibile esse, impossibile est esse, et necesse est non esse. Sed id quod possibile est esse, contingit non esse in actu. Manifestum est ergo, quod illud quod possibile est esse, contingit esse et non esse. Et sic potentia simul contradictionis est, quia idem est in potentia ad esse et non esse. Sed id quod potest non esse, contingit non esse. Haec enim duo aequipollent. Quod autem contingit non esse, est corruptibile, vel simpliciter, vel secundum quid, prout dicitur contingere non esse. Sicut si contingat aliquod corpus non esse in aliquo loco, illud est corruptibile secundum locum. Et similiter est de quanto et de quali. Sed simpliciter est corruptibile, quod potest non esse secundum substantiam. Relinquitur ergo, quod omne quod est in potentia, inquantum hujusmodi, corruptibile est.

Secundo ibi « nihil ergo »

Infert conclusionem ex positione praemissa intentam. Et circa hoc tria facit. Primo concludit propositum circa sempiterna; inferens ex praedictis, quod si omne, quod est in potentia, est corruptibile, sequitur quod nullum incorruptibilium simpliciter, sit ens in potentia, ut accipiamus incorruptibile simpliciter et ens in potentia simpliciter secundum substantiam. Sed nihil prohibet, id quod est incorruptibile simpliciter, esse in potentia secundum quid, aut secundum quale, aut ubi. Ut luna est in potentia ut sit illustrata a sole, et sol est in potentia, cum est in oriente, quod sit in occidente. Patet ergo ex praedictis, quod omnia sempiterna, inquantum hujusmodi, sunt in actu.

Secundo ibi « nec eorum »

Concludit idem de necessariis, quod concluserat de sempiternis; quia etiam in ipsis rebus corruptibilibus sunt quaedam necessaria, ut hominem esse animal, omne totum esse majus sua parte. Dicit ergo, quod neque aliquid eorum, quae sunt ex necessitate, in potentia est. Quae enim necessaria sunt, semper sunt in actu, et non possunt esse et non esse. Ea vero, quae sunt necessaria, sunt prima inter omnia, quia eis ablatis nihil remanet aliorum; utputa si tollerentur essentialia praedicata, quae necessario praedicantur, non possent inesse accidentalia praedicata, quae contingit inesse et non inesse. Et sic relinquitur quod actus est prior potentia.

Tertio ibi « neque utique »

Concludit idem de motu sempiterno, quod concluserat de substantiis sempiternis; et circa hoc tria facit. Primo ex praedictis concludit propositum; dicens, quod si aliquis motus est sempiternus, ille motus non est in potentia, nec id quod movetur est in potentia ad motum, sed est in potentia « unde » quo » idest ut ab hoc in id transeat. Cum enim motus sit actus existentis in potentia, oportet omne quod movetur esse in potentia ad terminum motus, non autem ad ipsum moveri, sed ad aliquod ubi, quo tendit per motum. Et quia quod movetur oportet habere materiam, subjungit quod nihil prohibet id quod movetur motu sempiterno habere materiam; quia licet non sit in potentia ad moveri simpliciter, est tamen in potentia ad hoc vel ad illud ubi.

Secundo ibi « propter quod »

Concludit quoddam corollarium ex dictis. Quia enim quod movetur motu sempiterno, non est in potentia ad ipsum moveri, motus autem caeli sempiternus est, secundum quod traditur in libro octavo Physicorum; sequitur quod sol et astra et totum caelum semper agant, quia semper moventur, et per motum suum agunt. Nec est timendum, quod aliquando motus caeli stet, ut « timuerunt quidam « naturales, » scilicet Empedocles, et sequaces ejus, qui posuerunt, quod per litem et amicitiam mundus quandoque corrumpitur, et rursus reparatur. Et ideo dicit non esse timendum, quia non sunt in potentia ad non movere. Et propter hoc etiam non corruptibilia, in eo quod moventur, non laborant. Non enim inest eis « potentia con- « tradictionis, » scilicet ut moveantur et non moveantur, sicut est in corruptibilibus, quae haec habent per motum, et ita per hunc modum continuus motus fit eis motus cum labore. Quod enim corruptibilia laborent in eo quod moventur, causa est, quia sunt in potentia ad moveri et non moveri, et non habent hoc ex natura substantiali sua quod semper moveantur. Unde videmus quod tanto aliquis motus est laboriosior, quanto etiam natura rei est propinquior ad non moveri. Sicut patet quod moveri sursum in animalibus laboriosum est. Quod autem hic dicitur de perpetuitate motus caeli, dicitur secundum convenientiam naturae corporis caelestis, quam experti sumus. Sed hoc non praejudicat divinae voluntati, a qua dependet motus caeli et esse ejus.

Tertio ibi « imitantur autem »

Comparat corpora corruptibilia corporibus incorruptibilibus in agendo. Et primo quantum ad similitudinem; dicens, quod corpora eorum, quorum esse est in transmutatione, imitantur corpora incorruptibilia in eo, quod semper agunt; sicut ignis, qui secundum se semper calefacit, et terra quae secundum se semper facit operationes proprias et naturales. Et hoc ideo est, quia habent motum et operationem suam propriam secundum se, et in eis, inquantum scilicet formae eorum sunt principia talium motuum et actionum.

Secundo ibi « potentiae vero »

Ponit comparationem secundum dissimilitudinem; dicens, quod aliae potentiae rerum mobilium, de quibus supra determinatum est, omnes sunt contradictionis, e contrario rebus sempiternis, quae semper sunt in actu. Sed diversimode: nam potentiae rationales sunt contradictionis, eo quod possunt movere, sicut supra dictum est. Potentiae vero irrationales operantur uno modo; sed et ipsae sunt contradictionis per hoc, quod possunt ad esse, et non esse, sicut animal potest amittere potentiam visivam.

Deinde cum dicit « si ergo »

Ex praemissis excludit quoddam a Platone positum. Ponebat enim Plato formas separatas, quas maxime esse dicebat: sicut si ponerem scientiam

esse separatam, quam vocabat per se scientiam: et dicebat quod hoc erat principalissimum in genere scibilium et similiter per se motum in genere mobilium. Sed secundum praeostensa, aliquid erit primo in genere scibilium, quam per se scientia. Ostensum est enim quod prior est actus perfectione quam potentia. Scientia enim ipsa est quaedam potentia. Unde consideratio quae est actus ejus erit ea potior, et sic de aliis hujusmodi. Ultimo epilogat quod dictum est, scilicet quod actus est prior potentia, et omni principio motus.

LECTIO X.

Actum potentia honorabiliorem esse in bonis, in malis vero e converso se habere ostendit: hinc, actum omnis intelligibilitatis rationem esse concludit, ac propterea priorem potentia dicit in intelligibilibus.

ANTIQUA.

Quod autem et melior et nobilior, et honorabilior studiosa potentia actus, ex his est palam. Quaecumque enim secundum posse dicuntur, idem est potens contraria; ut quod dicitur posse convalescere, idem est, et languens, et simul. Eadem enim potentia convalescendi et laborandi, et quiescendi et movendi, et aedificandi et destruendi, et aedificandi et corruendi. Posse quidem igitur contraria, simul existit. Contraria vero impossibile simul existere, ut sanum esse, et laborare. Quare necesse horum alterum esse bonum. Posse vero, similiter utrumque, aut neutrum. Actus vero melior est.

Necesse autem, et in malis, finem et actum esse deteriorem potentia. Quod enim potens idem contraria ambo.

Palam ergo quia non est aliquid praeter res. Posterius enim ipsi naturae malum quam potentia.

Non ergo nec in eis quae a principio et sempiternis nihil est neque malum, neque peccatum, neque corruptum. Etenim corruptio malorum.

Inveniuntur autem et diagrammata actu. Nam dividentes inveniunt. Si ergo essent divisa, manifesta utique essent. Nunc autem insunt potentia. Propter quid duo recti trigonum? quia qui circa unum punctum anguli aequales duobus rectis. Si ergo educeretur qui juxta costam, videnti utique statim esset palam. Propter quid in semicirculo rectus universaliter? quia si aequales tres quae bases duae, et quae ex medio superstans recta videnti, palam ei qui illud scivit. Quare palam quia potentia entia ad actum reducta inveniuntur. Causa vero, quia intelligentia est actus. Quare ex actu potentia, et propter hoc facientes cognoscunt. Posterius enim generatione quae secundum numerum actus.

RECENS.

Quod autem melior ac praestantior, quam ipsa bona potentia, actus sit, ex his patebit: quaecumque enim secundum posse dicuntur, idem est potens contraria: ut quod dicitur posse sanum esse, idem simul etiam potest aegrotare: nam eadem potentia est ejus quod est sanum et aegrotum esse, et quiescere et moveri, et exstruere et destruere, exstrui et destrui.

Posse itaque contraria, simul est. Contraria vero simul esse, impossibile est, ut sanum et aegrotum esse: quare necesse est, unum eorum bonum esse. Ipsum autem posse aeque est utrumque, aut neutrum: actus igitur melior.

Necesse autem est etiam in malis, finem et actum deteriorem potentia esse. Etenim potens est idem ambo contraria. Patet igitur quod malum non est praeter res: malum namque natura posterius potentia est.

Non igitur quicquam in iis quae a principio, et quae perpetua sunt, neque malum est, neque corruptum. Etenim corruptio de malis est.

Mathematicarum quoque propositionum demonstrationes actu inveniuntur. Dividentes namque inveniunt. Quodsi divisae essent, manifestae essent: nunc autem insunt potentia. Cur triangulum duo recti? Quia qui circa unum punctum anguli, duobus rectis aequales sunt. Si igitur qui circa latus est, educeretur, videnti mox esset manifestum. Cur in semicirculo quilibet angulus rectus? Quia si tres, aequales; et qui basis est, duo, et qui ex medio supra stat rectus, videnti manifestum erit ei qui illud sciat.

Quare patet quod quae potentia sunt, redacta in actum inveniuntur. Causa autem est, quia intellectio est actus: quare ex actu potentia: et ob hoc agendo cognoscunt. Posterior namque generatione est, qui secundum numerum actus est.

Postquam comparavit Philosophus actum et potentiam secundum prius et posterius, hic comparat ea secundum bonum et malum; et circa hoc duo facit. Primo dicit quod in bonis, actus est melior potentia. Quod quidem manifestum ex hoc, quod id quod est potentia, est idem in potentia existens ad contraria. Sicut quod potest convalescere, hoc potest infirmari, et simul est in potentia ad utrumque. Et hoc ideo quia eadem est potentia utriusque, convalescendi et laborandi, et quiescendi et movendi et aliorum hujusmodi oppositorum. Et ita patet quod aliquid simul potest contraria, licet contraria non possint simul esse actu. Contrariorum igitur utrumque scorsum, est hoc quidem bonum, ut sanum, aliud vero malum, ut infirmum.

Nam semper in contrariis unum est ut deficiens, quod ad malum pertinet. Sic igitur quod est bonum in actu, est tantum bonum. Sed potentia se habet similiter « ad utrumque, » scilicet secundum quid; quod est esse in potentia. Habet autem neutrum simpliciter, quod est esse in actu. Relinquitur igitur quod actus est melior potentia; quia quod est simpliciter et pure bonum, est melius eo quod est secundum quid bonum, et conjunctum malo.

Secundo ibi « necesse autem »

Ostendit quod e contrario in malis est actus pejor potentia: et circa hoc tria facit. Primo ostendit propositum ex ratione supra inducta; quia id quod est simpliciter malum, et non se habens nisi ad malum, est pejus eo quod est secundum quid malum, et quod se habet ad malum et ad bonum. Unde, cum potentia ad malum nondum

habeat malum nisi secundum quid (et eadem est ad bonum, nam idem est potentia quod est ad contraria), relinquitur quod actus malus est pejor potentia ad malum.

Secundo ibi « palam ergo »

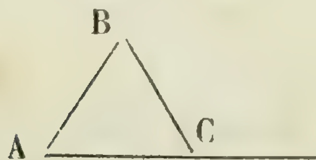
Concludit ex dictis, quod ipsum malum non est quaedam natura praeter res alias, quae secundum naturam sunt bonae. Nam ipsum malum secundum naturam est posterius quam potentia, quia est posterius et magis elongatum a perfectione naturae. Unde, cum potentia non possit esse alia praeter res, multo minus ipsum malum.

Tertio ibi « non ergo »

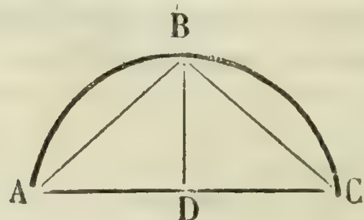
Inducit aliam conclusionem. Si enim malum non est nisi post potentiam, potentia autem non invenitur in rebus sempiternis, ut supra ostensum est, non erit in eis aliquod malum, neque peccatum, neque alia corruptio. Nam corruptio quoddam malum est. Est hoc autem intelligendum inquantum sunt sempiterna et incorruptibilia. Nam secundum quid, nihil prohibet in eis esse corruptionem, ut secundum ubi, aut secundum aliquid hujusmodi.

Deinde cum dicit « inveniuntur autem »

Postquam comparavit potentiam et actum secundum prius et posterius, et bonum et malum, hic comparat eadem secundum intelligentiam veri et falsi. Et circa hoc duo facit. Primo comparat ipsa secundum intelligere; secundo vero secundum veritatem et falsitatem, ibi, « Quoniam vero ens. » Dicit ergo primo « quod diagrammata, » idest descriptiones geometriae « inveniuntur, » idest per inventionem cognoscuntur secundum dispositionem figurarum in actu. Geometrae enim inveniunt verum quod quaerunt, dividendo lineas et superficies. Divisio autem reducit in actum quod erat in potentia. Nam partes continui sunt potentia in toto ante divisionem. Si autem omnia essent divisa secundum quod requirit inventio veritatis, manifestae essent conclusiones quaesitae. Sed quia in prima protractione figurarum sunt in potentia hujusmodi divisiones, ideo non statim fit manifestum quod quaeritur. Hoc autem notificat per duo exempla: quorum primum est circa quaesitum quare « trigonum « est duo recti, » id est quare triangulus habet tres angulos aequales duobus rectis? Quod quidem sic demonstratur:

Sit triangulus A B C, et protrahatur basis, A C in continuum et directum. Haec igitur basis protracta faciet cum latere trianguli B C, angulum in puncto C: qui quidem angulus extra existens aequalis est duobus angulis interioribus sibi oppositis, scilicet angulo A B C, et angulo B A C. Manifestum est autem quod duo anguli consistentes circa punctum C, quorum unus est extra triangulum, et alter intra, sunt aequales duobus rectis. Demonstratum est enim quod linea recta super aliam lineam cadens qualitercumque, faciet duos angulos rectos, aut aequales duobus rectis. Relinquitur ergo quod angulus interior in puncto C, constitutum cum aliis duobus qui sunt aequales angulo exteriori, omnes scilicet tres, sunt aequales duobus rectis. Hoc est ergo quod Philosophus dicit, quod probatur triangulum habere duos rectos, quia duo anguli qui sunt circa unum punctum, puta circa punctum C, quorum unus est interior et alius exterior, sunt aequales duobus rectis. Et ideo quando producitur angulus qui fit extra, producto uno latere trianguli, statim manifestum fit videnti dispositionem figurae, quod triangulus habet tres angulos aequales duobus rectis. Secundum exemplum est circa hoc quaesitum, quare omnis angulus quod est in semicirculo descriptus est rectus. Quod quidem demonstratur sic:

Sit semicirculus A B C, et in puncto B, qualitercumque cadat constituatur angulus: cui subtenditur basis A C, quae est diameter circuli. Dico ergo quod angulus B, est rectus. Cujus probatio est, quia cum linea A C, sit diameter circuli, oportet quod transeat per centrum. Dividatur ergo per medium in puncto D, et producatur linea D B. Sic igitur linea D B, aequalis est lineae D A, quia sunt protractae a centro usque ad circumferentiam; ergo in triangulo D B A aequalis est angulus B, angulo A, quia omnis trianguli cujus duo latera sunt aequalia, anguli qui sunt supra bases, sunt aequales. Duo igitur anguli, A et B, sunt duplum solius anguli B. Sed angulus B D C cum sit exterior, est aequalis duobus angulis A et B partialibus: ergo angulus B D C est duplus anguli B partialis. Et similiter probatur quod angulus C est aequalis angulo B trianguli B D C; eo quod duo latera D B et D C sunt aequalia cum sint protracta a centro ad circumferentiam, et angulus exterior, scilicet A D B, est aequalis utrique; ergo est duplus anguli B partialis. Sic ergo duo anguli A D B et B D C sunt duplum totius anguli A B C. Sed duo anguli A D B et B D C sunt aut recti aut aequales duobus rectis, quia linea D B cadit supra lineam A C: ergo angulus A B C qui est in semicirculo, est rectus. Et hoc est quod Philosophus dicit, quod ideo demonstratur esse rectus ille qui est in semicirculo, quia tres lineae sunt aequales: scilicet duae in quas dividitur basis, scilicet D A et D C, et tertia quae ex media istarum duarum protracta superstat utrique, scilicet B D. Et hanc dispositionem videnti, statim manifestum est scienti principia geometriae, quod omnis angulus in semicirculo est rectus. Sic igitur concludit Philosophus manifestum esse, quod quando aliqua reducuntur de potentia in actum, tunc invenitur earum veritas Et hujus causa est, quia intellectus actus est. Et ideo ea quae intelliguntur, oportet esse actu. Propter quod ex actu cognoscitur potentia. Unde facientes aliquid actu cognoscunt, sicut patet in praedictis descriptionibus. Oportet enim quod in eodem secundum numerum, posterius secundum ordinem generationis et temporis sit actus quam potentia, ut supra expositum est.

LECTIO XI.

Cum verum et falsum tam in simplicibus quam in compositis secundum actum dicatur, actum honorabiliorem potentia esse ostendit: quod item deceptio et falsitas in simplicibus ac sempiternis non contingat, demonstrat.

ANTIQUA.

Quoniam autem ens dicitur et non ens, hoc quidem secundum figuras categoriarum, illud vero secundum potentiam aut actum horum, aut contraria. Hoc autem maxime proprie aut verum aut falsum:

Hoc autem in rebus est componi aut dividi: Unde verus est divisum putans dividi et compositum componi; mentitur autem, e contrario habens res: Quandocumque est aut non est, quod verum dicitur aut falsum, hoc perscrutandum quod dicimus. Non enim propter nos existimare te vere album esse, tu albus es; sed propter te esse album, esse nos hoc dicentes, verum dicimus.

Si igitur haec quidem semper componuntur, et impossibilia dividi, haec vero semper divisa sunt, et impossibilia componi, haec autem contingunt esse contraria; esse quidem componi et unum esse; et non esse, non componi, sed plura esse. Circa contingentia quidem igitur eadem fit falsa et vera opinio, et oratio eadem contingit quandoque veram esse, et contingit quandoque esse falsam. Circa impossibilia vero aliter se habere non fit aliquando verum, aliquando falsum; sed semper haec vera, et haec falsa.

Circa incomposita vero quid esse et non esse, et verum et falsum? Non enim est compositum ut sit quidem, quandocumque compositum; et non sit, quandocumque divisum fuerit; sicut album lignum, aut incommensurabile diametrum. Nec verum et falsum similiter adhuc existet, et in aliis. Aut sicut nec verum in his idem, sic nec esse.

Sed hoc est verum quidem aut falsum, attingere quidem et repraesentare verum. Non enim idem affirmatio et repraesentatio. Ignorare autem non attingere. Decipi enim circa quodquidest non est, sed aut secundum accidens. Similiter autem et circa compositas substantias, non enim est decipi. Et omnes sunt actu, non potentia. Generarentur enim utique et corrumperentur. Nunc autem ipsum ens non generatur, nec corrumpitur. Ex aliquo enim utique generaretur. Quaecumque igitur sunt quod vere est quid et actu, circa hoc non est decipi, sed aut intelligere, aut non. Sed quod quidest quaeritur de ipsis, si talia sint aut non.

Esse vero ut verum, et non esse ut falsum, unum quidem est si componitur, verum; hoc autem, si non componitur, falsum. Unum autem, si vere ens, sic est. Si vero non ita, non est. Verum autem intelligere ipsa. Falsum vero non est nec deceptio, sed ignorantia: non qualis caecitas. Caecitas enim est, ut utique si intellectum omnino non habeat aliquis.

Palam etiam et quia de immobilibus non est deceptio secundum quando, si quis putet immobilia, ut trigonum si non permutari putat, non opinabitur quandoque duos rectos habere, et quandoque non: permutaretur enim utique. Sed aliquid quidem, aliquid vero non; ut parem numerum primum esse nullum; aut aliquos quidem, aliquos vero non. Numero vero circa unum, nec hoc. Non enim esse aliquem quidem, aliquem vero non, putabit; sed verum dicet, aut mentietur, semper sic se habente.

RECENS.

Quum autem ens, et non-ens, dicatur quoddam quidem secundum figuras praedicamentorum; quoddam autem secundum potentiam aut actum horum, aut contraria; quoddam vero maxime proprie ens verum aut falsum: hoc autem in rebus est compositione vel divisione: quamobrem verum dicit, qui divisum divisum-esse, et compositum compositum-esse putat; falsum autem qui contra quam res se habeant: quando est aut non est quod verum aut falsum dicitur? nam hoc jam considerandum est quid dicamus. Non enim propterea quod nos te vere putamus album esse, tu albus es: sed propterea quod tu albus es, nos qui dicimus, verum dicimus.

Si quaedam itaque semper composita et impossibilia dividi, quaedam vero semper divisa et impossibilia componi sunt, quaedam vero contingit contraria esse, atque esse quidem est compositum et unum esse; non esse vero, non compositum, sed plura esse: ergo circa contingentia quidem eadem fit falsa et vera opinio, et eadem oratio; et contingit quandoque veram, quandoque falsam esse: circa vero impossibilia aliter se habere, non fit quandoque verum, quandoque falsum, sed semper eadem vera et falsa sunt.

Circa incomposita vero, quid est esse aut non esse, et verum et falsum? Non enim est compositum, ut sit quidem si compositum, non sit autem si divisum sit, (sicuti album lignum, aut diametrum incommensurabilem esse,) nec verum et falsum similiter etiam in illis erit. An quemadmodum neque verum est idem in his, ita nec ipsum esse? Certe illud quidem verum, hoc vero falsum est. Attingere namque ac dicere, verum est (non enim est idem affirmatio et dictio); non attingere vero, est ignorare. Non est profecto decipi circa quod quid est, nisi secundum accidens.

Similiter autem etiam circa non compositas substantias: non enim est decipi. Et cunctae sunt actu, non potentia. Generarentur etenim profecto, ac corrumperentur: nunc autem ipsum ens non fit neque corrumpitur. Ex aliquo enim utique generaretur.

Quaecumque itaque sunt vere ipsum esse quid et actu, circa haec non est decipi, sed aut intelligere, aut non. Verum quod quid est, de eis quaeritur, si talia sint, an non. Esse vero, ut verum est, et non esse, ut falsum, unum quidem si compositum est, est verum: si vero non compositum est, falsum. Unum vero est, si ens quidem sic est: sin vero non ita, non est. Verum autem intelligere haec; falsum vero non est neque deceptio, sed ignorantia: non qualis caecitas est. Etenim caecitas quidem est ac si omnino non haberet aliquis intelligendi potentiam.

Manifestum autem est quod neque de immobilibus deceptio est secundum quando, si quis immobilia putet: utputa si triangulum non putet mutari, non opinabitur modo duos rectos habere, modo non: mutaretur etenim. Verum aliquid quidem, aliquid vero non: utputa, parem numerum primum nullum esse; aut quosdam quidem, quosdam vero non. Circa unum autem quoad numerum neque hoc: non amplius enim quaedam quidem, quaedam vero non putabit: sed verum dicet, aut falsum, tamquam ita semper se habeat.

Hic comparat Philosophus actum ad potentiam secundum veritatem et falsitatem. Et circa hoc tria facit. Primo ponit quod verum et falsum praecipue dicitur secundum actum. Secundo manifestat propositum, ibi, « Hoc autem in rebus est componi aut dividi. » Tertio concludit quoddam corollarium, ibi, « Palam etiam et quia de immobilibus. » Dicit ergo primo, quod cum ens et non ens ei oppositum dividantur dupliciter: uno modo secundum diversa praedicamenta, quae sunt substantia, quantitas, qualitas et cetera: alio modo secundum potentiam et actum, vel unius, vel alterius contrariorum, quia utrumque contrariorum contingit actu esse et potentia: hoc quod est in actu, maxime proprie dicitur aut verum aut falsum.

Deinde cum dicit « hoc autem »

Probat quod proposuerat. Et circa hoc tria facit. Primo manifestat in substantiis continuis. Secundo in simplicibus, ibi, « Circa incomposita. » Tertio colligit utrumque, ibi, « Esse vero ut verum. » Circa primum duo facit. Primo manifestat propositum; dicens, quod « hoc, » scilicet esse verum vel falsum in rebus, nihil est aliud quam componi et dividi. Unde qui putat dividi quod est divisum in rebus, verus est in sua opinione; ut qui putat hominem non esse asinum: et similiter qui putat componi quod est compositum in rebus, ut qui putat hominem esse animal: ille autem mentitur in opinando, qui e contrario habet res aliter in sua opinione, quam res sint in sua natura: ut qui putat hominem asinum, aut non esse animal: quia quando aliquid est aut non est, tunc dicitur verum vel falsum. Quod sic considerandum est. Non enim ideo tu es albus, quia nos vere existimamus te esse album; sed e converso, ideo existimamus te album, quia tu es albus. Unde manifestum est, quod dispositio rei est causa veritatis in opinione et oratione. Hoc autem addit ad manifestandum quod supra dixerat, quod verum et falsum est in rebus componi et dividi. Oportet enim veritatem et falsitatem, quae est in oratione vel opinione, reduci ad dispositionem rei sicut ad causam. Cum autem intellectus compositionem format, accipit duo, quorum unum se habet ut formale respectu alterius: unde accipit id ut in alio existens, propter quod praedicata tenentur formaliter. Et ideo, si talis operatio intellectus ad rem debeat reduci sicut ad causam, oportet quod in compositis substantiis ipsa compositio formae ad materiam, aut ejus quod se habet per modum formae, vel etiam compositio accidentis ad subjectum, respondeat quasi fundamentum et causa veritatis, compositioni, quam intellectus interius format et exprimit voce. Sicut cum dico, Socrates est homo, veritas hujus enunciationis causatur ex compositione formae humanae ad materiam individualem, per quam Socrates est hic homo: et cum dico, homo est albus, causa veritatis est compositio albedinis ad subjectum: et similiter est in aliis. Et idem patet in divisione.

Secundo ibi « si igitur »

Concludit ex dictis, quod si compositio et divisio rei est causa veritatis et falsitatis in opinione et oratione, necesse est quod secundum differentiam compositionis et divisionis ejus quod est in rebus, est differentia veritatis et falsitatis in opinione et oratione. In rebus autem talis differentia invenitur circa compositionem et divisionem: quod quaedam semper componuntur, et impossibile est ea dividi; sicut animae rationali conjungitur natura sensitiva semper, et impossibile est quod dividatur ab ea, ita scilicet quod anima rationalis sit sine ratione. Quaedam vero sunt divisa, et impossibile est ea componi, sicut nigrum albo, et formam asini homini. Quaedam vero se habent ad contraria, quia possunt componi et dividi, sicut homo et albus, et etiam currens. Esse autem, in quo consistit compositio intellectus, ut affirmatio, compositionem quamdam et unionem indicat: non esse vero, quod significat negatio, tollit compositionem, et designat pluralitatem et diversitatem. Unde manifestum est, quod in his, quae contingit componi et dividi, una et eadem oratio sit quandoque vera, quandoque falsa; sicut haec oratio, Socrates sedet, est vera eo sedente, eadem autem falsa eo surgente. Et similiter est de opinione. Sed in his quae non possunt aliter se habere, scilicet quae semper componuntur vel dividuntur, non est possibile quod eadem opinio vel oratio quandoque sit vera, quandoque falsa; sed quae est vera, semper est vera; et quae est falsa, semper est falsa. Sicut haec est vera, homo est animal; haec autem falsa, homo est asinus.

Deinde cum dicit « circa incomposita »

Ostendit quomodo in simplicibus possit esse verum et falsum. Et circa hoc tria facit. Primo ostendit non similiter esse verum in simplicibus et in compositis; dicens, quod circa incomposita et simplicia, cujusmodi sunt substantiae immateriales, non est verum vel falsum per compositionem aut divisionem quae fit in rebus, sed per hoc quod cognoscitur quodquid est, aut non cognoscitur. Cum enim attingamus ad cognoscendum quodquidest alicujus simplicis, tunc intellectus videtur verus esse. Cum autem non attingimus ad cognoscendum quodquidest, sed aliquid aliud ei attribuit, tunc falsus est. Non enim in simplicibus est compositio, ut possit dici quod quando componitur res, tunc intellectus componens sit verus; vel quando divisum est in re, quod intellectus componit, tunc intellectus non sit verus. Vel aliter: non est in simplicibus compositio, ita quod cum dicitur de eo affirmative quod sit, significetur ejus compositio; et cum dicitur de eo quod non sit negative, significetur ejus divisio. Sicut in rebus compositis, cum dicitur, quod lignum fit album, significatur ejus compositio; aut cum dicitur, quod non fit lignum album, aut quod diametrum non sit commensurabile, significatur ejus divisio. Et sic patet quod verum et falsum non est similiter in simplicibus, sicut in compositis. Neque hoc mirum est, quia etiam esse non est similiter in utrisque. Sed esse compositorum surgit ex componentibus, non autem esse simplicium. Verum autem consequitur ens; quia, sicut in secundo hujus est habitum, eadem est dispositio rerum in esse et in veritate. Unde quae non sunt similia in esse, non sunt similia in veritate.

Secundo ibi « sed hoc »

Ostendit qualiter sit verum et falsum in simplicibus; dicens, quod hujusmodi est verum et falsum in simplicibus, ut dicetur. Attingere enim mente ad ipsum simplex, ut scilicet apprehendatur quid est, « et dicere, » id est significare voce ipsum simplex, hoc est verum, quod est in simplicibus. Et, quia dicere quandoque sumitur pro praedicatione affirmativa quae cum compositione fit, hunc intellectum removet; dicens, quod non est idem affirmatio et dictio: quia affirmatio est per hoc, quod aliquid dicitur de aliquo, quod est cum compositione; dictio autem simplex prolatio alicujus. Sic ergo attingere et dicere, est verum; sed non attingere mente ipsa simplicia, est ea penitus ignorare. Quicumque enim non attingit ad quodquidest rei simplicis, penitus ignorat ipsam: non enim potest aliquid ejus scire, et aliquid ignorare, ex quo non est compositum. Videbatur autem, quod sicut dixerat, quod attingere simplicia est dicere verum in eis, ita non attingere est falsum, aut decipi. Hoc autem non dixit, sed dixit quod non attingere est ignorare; et ideo subdit causam, quare non attingere non est decipi; dicens, quod circa quodquid est non est decipi; nisi secundum accidens. Quod sic intelligendum est. Dictum est enim superius in septimo et in octavo, quod in substantiis simplici-

bus idem est res, et quod quid est ejus. Sic igitur cum substantia simplex sit ipsum quodquidest, idem judicium est de cognitione substantiae simplicis, et de cognitione ejus quodquidest. Sed circa quodquidest non decipitur intellectus nisi per accidens: aut enim per intellectum attingit aliquis quodquidest rei, et tunc vere cognoscit quid est res; aut non attingit, et tunc non apprehendit rem illam. Unde circa eam non verificatur neque decipitur. Propter quod dicit Aristoteles in tertio de Anima, quod sicut sensus circa propria objecta semper est verus, ita intellectus circa quodquidest, quasi circa proprium objectum. Et quod intellectus circa quodquidest non decipiatur, non solum est in simplicibus substantiis, sed etiam in compositis. Quomodo autem per accidens decipiatur aliquis circa quodquidest, considerandum est. Non enim decipitur quis circa quodquidest, nisi componendo, aut dividendo. Quod quidem in substantiis compositis contingit dupliciter. Uno modo per compositionem definitionis ad rem definitam aut divisionem. Ut, si aliquis diceret asinum esse animal rationale mortale, aut, homo non est animal rationale mortale, utrobique falsum est. Alio modo secundum quod definitio constituitur ex partibus, quae non sunt invicem componibiles: ut si quis assignaret hanc definitionem, homo est animal insensibile. Primo igitur modo definitio dicitur esse falsa, quia non est hujus. Secundo modo dicitur esse falsa per se, ut supra in quinto docuit Philosophus. In simplicibus vero substantiis non potest esse deceptio circa quodquidest per accidens nisi primo modo: non enim eorum quodquidest, est compositum ex pluribus, circa quorum compositionem vel divisionem possit accidere falsum.

« Et omnes »

Adaptat quod dixerat de substantiis simplicibus ad principale propositum: scilicet ad ostendendum quod verum magis est actu quam in potentia. Ostenderat quidem hoc circa composita, pro eo quod verum est circa compositionem et divisionem, quae actum designant: in substantiis vero simplicibus ex eo quod non est in eis falsum, sed tantum verum. Propter quod non sunt in potentia, sed in actu. Dicit ergo quod omnes substantiae simplices sunt actu entes, et nunquam entes in potentia: quia, si quandoque essent in actu, et quandoque in potentia, generarentur et corrumperentur: sed hoc non potest esse, ut ostensum est: nam hujusmodi substantiae sunt formae tantum, unde etiam secundum se sunt entes; ens autem secundum seipsum non generatur neque corrumpitur. Omne enim quod generatur, ex aliquo generatur: ens autem simpliciter inquantum ens, non potest ex aliquo generari. Non enim est aliquid extra ens, sed extra tale ens; utpote extra hominem est aliquod ens. Unde hoc ens potest generari secundum quid, sed ens simpliciter non. Id ergo, quod est ens secundum se, per hoc, quod ipsum est forma, ad quam sequitur ens, non est generabile. Unde non est quandoque in potentia, quandoque in actu. Et ideo, quia circa actum maxime consistit verum, quaecumque sunt talia, quae sunt solum in actu, et sunt id quod vere aliquid est, quia sunt quidditates et formae, circa ea non convenit (1) decipi, aut esse falsum. Sed oportet ut intelligantur si mente attingantur, vel penitus non intelligantur si mente non attingantur. Sed quamvis in eis non contingat decipi secundum se, contingit tamen cum « quaeritur de eis quodquidest, » scilicet si talia sunt aut non. Et sic contingit decipi in eis per accidens: utputa si quis quaerat de aliqua substantia simplici utrum sit ignis, aut substantia corporea, vel non: quia, si attribuitur ei esse substantiam corpoream, erit falsitas per accidens propter compositionem.

Deinde cum dicit « esse vero »

Colligit quod dixerat de vero et falso tam circa composita quam circa simplicia; dicens, quod hoc ipsum esse quod significat veritatem, et non esse quod significat falsitatem (quia qui dicit, homo est albus, significat hoc esse verum; qui dicit, non est albus, significat hoc esse falsum): hoc inquam esse et non esse, uno modo dicitur, scilicet in compositis, scilicet quod est verum si componitur in re quod intellectus componit: falsum autem si non componitur in re quod intellectus componit, intelligens aut denuncians. Alio vero modo in rebus simplicibus verum est, si id « quod est vere ens, » id est quod est ipsum quodquidest, idest substantia rei simplex, sic est sicut intelligitur: si vero non est ita sicut intelligitur, non est verum in intellectu. Et sic est verum intelligere ipsa, sed falsum non est ibi, neque deceptio, ut expositum est, sed ignorantia. Quia si non attingit ad quodquidest, penitus ignorat rem illam. In compositis autem potest unum scire, et circa alias proprietates ejus decipi. Qualis autem ignorantia est, ostendit cum dicit, quod illa ignorantia non est « talis privatio sicut caecitas » quae est privatio potentiae visivae. Unde illa ignorantia similis caecitati esset, si aliquis non haberet vim intellectivam ad attingendum substantias simplices. Ex quo patet quod secundum sententiam Aristotelis humanus intellectus potest pertingere ad intelligendum substantias simplices. Quod videtur sub dubio reliquisse in tertio de Anima.

Deinde cum dicit « palam etiam »

Inducit quoddam corollarium; dicens, quod ex dictis manifestum est, quod de immobilibus non est deceptio secundum quando. In contingentibus vero contingit decipi secundum quando, in his scilicet quae non semper sunt: utputa, si Socrates est sessurus et hoc aliquis putet, potest aliquis decipi in eo quod putet eum sessurum quando non est sessurus; et similiter si putet eclipsim futuram quando non est futura. Sed in rebus immobilibus et quae semper sunt, non potest contingere nisi uno modo: scilicet si quis putet ea esse mobilia, et non semper esse: tunc enim decipitur in eis, sed non secundum quando. Et ideo dicit: si quis putet ea esse immobilia, non decipitur in eis secundum quando. Et hoc ideo dicit, quia si quis putat ea esse immobilia, non putabit ea quandoque esse et quandoque non esse, et sic non decipitur in eis secundum quando. Ut si quis putet triangulum non permutari, non opinabitur quod quandoque habeat duos rectos, quantum ad aequivalentiam, et quandoque non. Sic enim permutaretur et non permutaretur. Sed in rebus immobilibus convenit (1) sub aliquo communi accipere aliquid, quod sic se habet, et aliquid quod non sic: puta sub triangulo aliquem aequilaterum, et aliquem non. Et convenit dubitari de numero pari, utrum nullus

(1) *Lege* contingit.

(1) *Lege* contingit; *ut etiam paulo inferius.*

sit primus, vel aliqui sint primi, aliqui non. Numerus primus dicitur quem sola unitas mensurat. Unde inter numeros pares, solus binarius est primus, et nullus aliorum. Et circa unum numero in rebus immobilibus non convenit (1) errare ac decipi, neque quantum ad hoc. Non enim in eodem numero potest aliquis putare aliquem sic se habere, et aliquem non sic. Unum enim numero non dividitur in multa. Unde oportebit, quod simpliciter dicat verum vel falsum, cum illud unum numero semper similiter se habeat, nec sit in eo accipere diversitatem, neque quantum ad tempus, neque quantum ad supposita. Ex quibus apparet, quod verum est magis circa actum. Immobilia enim, inquantum hujusmodi, semper sunt actu.

(1) *Lege* contingit.

LIBER DECIMUS

SUMMA LIBRI. — DE UNO ET DE IIS QUAE CONSEQUUNTUR AD UNUM.

LECTIO I.

Modis quatuor dici unum ostendit, qui ad unam reducantur indivisibilis rationem: et qua ratione de rebus praedicentur.

ANTIQUA.

Unum quia multis modis dicitur, in divisis de quoties dictum est prius. Multipliciter vero dicto, capitales modi sunt quatuor primorum et secundum se dictorum unum, sed non secundum accidens. Continuum enim aut simpliciter, aut maxime quod natura, et non tactu, nec ligatione. Et horum magis unum et prius, cujus indivisibilior motus est, et magis simplex.

Amplius tale, et magis totum, et habens aliquam formam et speciem. Maxime autem si quid natura est tale, et non vi, ut quaecumque visco aut clavo, aut conjunctione; sed habeat in se quod est causa sibi quod sit continuum.

Tale vero, eo quod in motu unum esse et indivisibile loco et tempore. Quare palam, si quid per naturam, motus habet principium primi primum, utputa dico lationis circulationem, quia haec prima magnitudo una. Hoc quidem itaque sic unum continuum aut totum.

Haec autem si ratio una fuerit. Talia vero sunt quorum intelligentia una. Talia autem quorum indivisibilis. Indivisibilis vero ejus quod indivisibile specie, aut numero. Numero vero singulare indivisibile. Specie vero quod noscibili et scientia. Quare unum utique erit primum quod substantiis causa unius.

Dicitur quidem igitur unum tot modis, continuum natura, et totum, et singulare, et universale. Omnia enim haec unum per indivisibile esse. Horum quidem motum, illorum autem intelligentiam, aut rationem.

Oportet enim intelligere, quia non similiter sumendum qualia una dicuntur, et quidem uni esse, et quae ipsius ratio. Dicitur enim unum tot modis. Et unumquodque erit unum horum, cuicumque extiterit horum aliquis modorum. Uni autem esse, quandoque quidem horum alicui inerit, quandoque autem alii, quod et magis propinquum nomini est, potentia vero illa. Sicut de elemento et causa si oportet dicere in rebus determinantem, et nominis terminum reddentem. Est quidem enim ut elementum ignis. Est autem forsan secundum se et infinitum, aut aliud aliquid tale; est autem ut non. Non enim idem igni, et elemento esse: sed ut qui-

RECENS.

Quod unum multis dicatur modis, in divisione de quoties dictis expositum est prius. Quum autem multipliciter dicatur, primorum, et eorum, quae secundum se, non secundum accidens dicuntur unum, quatuor in summa modi sunt. Et ipsum namque continuum aut simpliciter, aut maxime, quod natura, et non tactu, neque ligatione: et horum illud magis unum et prius, cujus motus indivisibilior, et magis simplex est.

Item tale etiam magis est, quod totum est, aliquamque formam et speciem habens, et maxime quodcumque natura tale sit, et non vi, quemadmodum quaecumque aut glutine, aut clavo, aut conjunctione: at habeat in se quod causa ei sit ut continuum sit. Tale vero est, quia unus motus loco et tempore indivisibilis sit. Quare manifestum est quod, si quid natura motionis primae principium habet primum (dico autem, lationis circulationem,) id prima magnitudo una.

Quaedam igitur ita unum sunt, aut continuum, aut totum; quaedam autem quorum una ratio est. Talia vero quorum intellectio una: talia autem, quorum indivisibilis. Indivisibilis vero, ejus est, quod aut specie, aut numero indivisibile est. Numero igitur indivisibile, est singulare; specie vero, quod est cognoscibili, et scientia. Quare unum utique erit primum, quod substantiis ut unum sint, causa est.

Toties igitur dicitur unum, quod natura continuum est, totum, singulare, et universale: haec autem omnia unum sunt, eo quod quorumdam motus, et quorumdam intellectio aut ratio indivisibilis est.

Oportet autem considerare, quod non est eodem modo accipiendum, quum dicatur, quae unum dicuntur, et quid est unum esse, quaeve ratio ejus est; (unum etenim toties dicitur, et unumquodque eorum, cui aliquis horum modorum insit, unum erit. Esse unum autem quandoque quidem alicui horum erit, quandoque vero alteri, quod et magis propinquum nomini est: illa vero potentia,) quemadmodum si de elemento et causa oporteat dicere, et de ipsis rebus determinando, et nominis definitionem reddendo.

Ignis etenim quodam modo quidem est elementum (fortassis vero, secundum se etiam ipsum infinitum, aut aliquid

dem re et natura, ignis elementum. Nomen vero significat eo quod accidit ipsi, quia est aliquid ex hoc, ut primo inexistente. Sic et in causa, et in uno et talibus omnibus. Propter quod et uni esse, indivisibili est esse. Quod quidem hoc enti et inseparabili, aut loco, aut specie, aut mente, aut et toto, et determinato.

aliud tale,) quodam modo vero minime est. Non enim est idem, ignem, et elementum esse: sed tanquam res quaedam et natura, ignis elementum est. Nomen autem significat, quod hoc ei competat, quod ex eo tamquam ex primo inexistente aliquid sit. Ita etiam de causa, et uno, et cunctis hujuscemodi.

Propter quod, unum esse, est indivisibilis esse, hoc aliquid, et per se exsistens, sejunctumque aut loco, aut specie, aut mente, aut toto, atque determinato.

Superius in quarto hujus Philosophus ostendit quod ista scientia habet pro subjecto ens, et unum, quod cum ente convertitur. Et ideo postquam determinavit de ente per accidens, et de ente quod significat veritatem propositionis, in sexto, et de ente per se secundum quod dividitur per decem praedicamenta, in septimo et in octavo, et secundum quod dividitur per potentiam et actum, in nono: Nunc in hoc decimo intendit determinare de uno, et de his quae consequuntur ad unum: et dividitur in duas partes. In prima determinat de uno secundum se. In secunda per comparationem ad multa, ibi, « Opponuntur autem unum et multa. » Prima dividitur in duas. In prima ostendit quot modis unum dicitur. In secunda determinat quamdam proprietatem ejus, ibi, « Maxime vero in eo quod est « metrum esse. » Prima in tres. In prima determinat quot modis dicitur unum. In secunda reducit omnes illos ad rationem unam, ibi, « Dicitur « quidem igitur unum. » In tertia ostendit quot modis unum praedicatur de his de quibus dicitur, ibi, « Oportet enim intelligere. » Circa primum tria facit. Primo ponit duos modos unius. Secundo ostendit rationem unitatis in his duobus modis, ibi, « Tale vero. » Tertio ponit alios duos modos unius, ibi, « Haec autem. » Circa primum primo ponit primum modum dicendi unum; dicens, quod in quinto libro ostensum est, quoties dicantur nomina quae pertinent ad considerationem hujus scientiae. Dictum est enim quod unum dicitur multis modis. Sed cum multipliciter dicatur unum, principales modi sunt quatuor: ita tamen quod dicamus modos unius secundum quos unum dicitur primo et per se et non per accidens. Nam unum per accidens habet alios suos modos. Et inter modos unius dicti per se, unus modus est secundum quod continuum dicitur unum. Quod quidem accipi potest dupliciter: aut universaliter, scilicet quocumque modo sit aliquid continuum dicatur unum: aut unum continuitate solum quod secundum naturam est continuum, quod maxime continuum est, et non est continuum per violentiam, aut per artem, neque per alium modum contactus, sicut patet in castraturis lignorum, neque per aliquam continuitatem, sicut in his quae continuantur vel ligantur clavo vel quocumque vinculo. Continuum autem secundum naturam dicitur dupliciter: scilicet, quod est totum uniforme, ut linea recta, aut etiam circularis: et quod non est totum uniforme, sicut duae lineae constituentes angulum in quo continuantur. Maxime autem horum est unum et per prius unum, quod dicitur linea recta vel circularis, quam lineae angulum constituentes. Nam linea recta oportet quod habeat unum motum. Non enim potest esse quod una pars ejus moveatur et alia quiescat, nec una sic moveatur, alia vero aliter; sed tota simul et uno motu movetur. Et similiter etiam in circulari est. Sed in duobus continuis constituentibus angulum, hoc non convenit (1). Possumus enim imaginari quod una linea quiescat, et altera moveatur ei appropinquans, et minorem angulum constituat, aut ab ea elongata, et constituens angulum majorem. Vel etiam quod utraque moveatur in diversas partes. Et ideo dicit quod illud continuum est magis unum, cujus motus est indivisibilior, et magis simplex.

Secundo cum dicit « amplius tale »

Ponit secundum modum: in quo quidem consideratur non solum quod id quod dicitur unum, « sit tale, » id est continuum; sed et quod plus habeat, scilicet quod sit quoddam totum habens aliquam formam aut speciem; sicut animal est unum, et superficies triangularis est una. Hoc igitur unum supra unitatem continuitatis addit unitatem quae est ex forma, secundum quam aliquid est totum, et speciem habens. Et quia aliquid est totum per naturam, aliquid vero per artem, addidit, quod « maxime est unum », siquidem est unum per naturam, et non per violentiam. Sicut per violentiam ad aliquod totum constituendum conjunguntur quaecumque uniuntur aut visco aut aliqua tali conjunctione. Sed id quod est conjunctum per naturam est magis unum, quia scilicet est sibiipsi causa quod sit continuum, quia per suam naturam est tale.

Deinde cum dicit « tale vero »

Ostendit rationem unitatis in istis duobus modis; dicens, quod aliquid est tale et continuum et unum, eo quod motus ejus est et unus et indivisibilis loco et tempore. Loco quidem, quia versus quamcumque partem loci movetur una pars continui et alia. Tempore vero, quia quando movetur una, et alia. Unde si aliquod continuum et totum per naturam dicitur unum quia motus ejus est unus, manifestum est quod si aliquod continuum et totum habet in se principium primi motus, hoc erit primum unum in magnitudine. Sicut inter motus, primus motus est localis; et inter motus locales, primus est circularis, ut probatur in octavo Physicorum. Et inter corpora, quae moventur motu circulari, aliquod est quod habet principium talis motus, scilicet corpus quod revolvitur et revolvit alia corpora motu diurno. Unde manifestum est, quod haec est prima magnitudo una, quia habet primum principium motus primi. Sic igitur apparent duo modi unitatis: aut sicut continuum dicitur unum, aut sicut totum dicitur unum.

Deinde cum dicit « haec autem »

Ponit alios modos unius; dicens, quod quaedam alia dicuntur unum non propter motum unum, sed propter rationem unam. Hujusmodi autem sunt quorum intelligentia est una, quae una apprehensione apprehenduntur ab anima. Et dicuntur una apprehensione apprehendi talia, quorum est una

(1) *Lege* contingit.

apprehensio indivisibilis. Quod quidem contingit dupliciter. Aut quia apprehensio indivisibilis est ejus quod est unum specie, aut ejus quod est unum numero. Numero quidem indivisibile est ipsum singulare, quod non potest praedicari de multis. Specie autem unum, est indivisibile, quod est unum secundum scientiam et notitiam. Non enim in diversis singularibus est aliqua natura una numero, quae possit dici species. Sed intellectus apprehendit ut unum id in quo omnia inferiora conveniunt. Et sic in apprehensione intellectus, species fit indivisibilis, quae realiter est diversa in diversis individuis. Et quia substantia prior est ratione omnibus aliis generibus, cum unum dicatur his modis propter rationem unam, sequitur quod primum unum secundum hos modos, sit unum substantia; quod scilicet est substantiis causa unius; sicut secundum primos duos modos, primum unum erat magnitudo circulariter mota.

Deinde cum dicit « dicitur quidem »

Reducit modos unius supra positos ad unam rationem, colligendo quae supra dixerat. Dicit ergo quod unum dicitur quatuor modis. Primo quidem continuum secundum naturam. Secundo totum, tertio singulare. Quarto, universale ut species. Et omnia haec dicuntur unum per rationem unam, scilicet per hoc quod est esse indivisibile. Nam proprie unum est ens indivisibile. Sed in primis duobus dicitur unum, quia est motus indivisibilis; in aliis autem duobus, quia est intelligentia, aut ratio indivisibilis; ut sub hoc etiam comprehendatur apprehensio rei particularis.

Deinde cum dicit « oportet enim »

Ostendit quomodo unum praedicetur de his quae dicuntur unum; dicens, quod oportet intelligere quod non similiter sumendum est unum, cum aliqua res dicitur una, et cum dicitur quodquidest unum, quod est ratio unitatis. Sicut etiam non hoc modo dicitur lignum esse album, quia lignum sit hoc ipsum quod est album; sed quia album accidit ei. Hoc autem quod dixerat sic manifestat. Quia unum dicitur multis modis, ut dictum est, quaelibet res dicitur esse una ex eo, quod inest ei aliquis istorum modorum; puta vel continuum, vel totum, vel species, vel singulare. Sed hoc ipsum quod est unum, quandoque quidem accipitur secundum quod inest alicui dictorum modorum, puta ut dicam quod unum secundum quod est continuum, unum est. Et similiter de aliis. Quandoque autem hoc ipsum quod est unum, attribuitur ei quod est magis propinquum nomini unius, sicut indivisibili, quod tamen secundum se potestate continet praedictos modos, quia indivisibile secundum motum, est continuum et totum. Indivisibile autem secundum rationem, est singulare et universale. Et ad hoc subdit exemplum de elemento et causa, quae quidem accipiuntur secundum determinationes ad res, prout dicimus rem talem esse elementum vel causam assignando definitionem nominis, prout dicimus causam hoc ipsum quod est esse causam. Quo modo dicimus quod ignis est elementum, aut « etiam infinitum secundum se, » idest hoc ipsum quod est infinitum, quod Pythagorici ponebant separatum, et elementum omnium, vel aliquid aliud tale, propter quod potest dici elementum esse. Sed quodammodo ignis non est elementum neque infinitum. Non enim ignis est hoc ipsum quod est elementum, quia non est eadem ratio ignis et elementi; sed quantum in re est et in natura, ignis est elementum. Sed nomen elementi cum de igne praedicatur, significat aliquid « accidisse igni, » scilicet quod ignis sit ex quo aliquid est, ut ex primo interius existente, quod est ratio elementi. Dicit autem « inexistente, » ad removendum privationes. Sicut autem dictum est de elemento, sic est in causa, et uno et omnibus talibus; quia res de quibus dicuntur non sunt hoc ipsum quod significant nomina: sicut homo albus, non est hoc ipsum quod significat hoc nomen album. Album enim significat quantitatem. Propter quod et hoc unum esse est indivisibile esse. Quod quidem competit enti, quod est inseparabile loco et specie, vel quocumque alio modo.

LECTIO II.

Unius ratio quod in mensura consistat quae item mensurae conditiones sint ostendit, et quibus attribuantur.

ANTIQUA.

Maxime vero in eo quod est metrum, id est mensuram esse primum uniuscujusque generis, et maxime proprie quantitatis. Hinc enim ad alia venit. Metrum etenim, idest mensura est, quo primo quantitas cognoscitur. Cognoscitur vero aut uno aut numero quantitas inquantum quantitas. Numerus autem omnis, uno Quare omnis quantitas cognoscitur, in quantum quantitas, uno.

Et quo primo cognoscitur, hoc ipsum unum. Quapropter, unum numeri principium secundum quod numerus

Hinc autem et in aliis dicitur metrum, quo primo unumquodque cognoscitur. Et metrum, id est mensura uniuscujusque unum, in longitudine, in latitudine, in profunditate, in gravitate et velocitate. Gravitas enim et velocitas commune est in contrariis Duplex enim eorum utrumque. Ut grave,

RECENS.

Maxime autem mensuram esse cujusque generis primum, et maxime proprie quantitatis. Hinc etenim ad cetera etiam advenit. Mensura enim id est, quo quantum cognoscitur. Cognoscitur autem quantum prout quantum, aut uno, aut numero: omnis vero numerus, uno. Quare omne quantum, prout quantum, uno cognoscitur: et quo primo hoc cognoscitur, ipsum unum: propter quod, unum principium est numeri, prout numerus est.

Hinc autem et in aliis id dicitur mensura, quo primo unumquodque cognoscitur: et cujusque mensura unum est, in longitudine, in latitudine, in profunditate, in gravitate, in celeritate. Gravitas enim et celeritas, communis est in contrariis. Duplex enim et unumquodque horum est: ut gra-

et quod est ut quantamcumque habens inclinationem, et quod est habens excessum inclinationis Et velocitas, et quantumcumque motus habens, et excessum motus. Est enim velocitas quaedam et tardi, et gravitas levioris.

In omnibus autem his, metrum, et principium unum aliquid et indivisibile. Quoniam et in lineis utimur quasi indivisibili pedali ubique. Namque metrum unum aliquid quaerunt et indivisibile. Hoc autem aut simpliciter, aut quali, aut quanto. Ubicumque quidem igitur videtur non esse auferre aut addere, hoc est certum metrum Quapropter numerus certissimum Unitatem enim ponunt omnino indivisibilem In aliis vero imitantur tale. A stadio enim et talento, et semper majore, latebit utique et additum aliquid et ablatum, magis quam a minore. Quare a quo primo secundum sensum non contingit, hoc omnes metrum faciunt, et humidorum, et siccorum, et gravitatis et magnitudinis; et tunc putant cognoscere quantum, quando cognoscunt per hoc metrum.

Et motum simplici motu et velocissimo. Parvissimum enim hoc habet tempus. Quapropter in astrologia, tale unum principium et metrum. Motum enim regularem supponunt et velocissimum eum qui caeli, ad quem alios judicant. Et in musica diesis, quia minimum Et in voce elementum. Et haec omnia unum aliquid, non ita ut commune aliquid quod unum, sed sicut dictum est.

Non semper autem numero unum metrum, verum aliquando plura; ut diesis duae, quae non secundum auditum, sed in rationibus. Et voces plures quibus mensuramus. Et diameter duobus mensuratur, et latus, et magnitudines omnes. Sic itaque metrum omnium quod unum, quia cognoscimus ex quibus est substantia, dividentes aut secundum quantitatem, aut secundum speciem. Et ideo quod unum, indivisibile; quia quod primum singulorum indivisibile. Non similiter autem omne indivisibile, ut pes, et unitas. Sed hoc quidem omnino, illud vero indivisibile ad sensum voluit, sicut dictum est jam. Nam forsan omne continuum est divisibile.

Semper autem cognatum est metrum. Magnitudinum quidem enim magnitudo, et secundum unumquodque, longitudinis longitudo, et latitudinis latitudo, vocis vox, gravitatis gravitas, unitatum unitas. Sic enim oportet accipere. Sed non quod numerorum, numerus. Et quidem oportebat si similiter. Sed non similiter dignificant, sed ac si unitatum unitates dignificarent metrum, sed non unitatem. Numerus autem, pluralitas unitatum est.

Et scientiam autem rerum metrum dicimus, et sensum propter idem, quia cognoscimus aliquid ipsis, sed mensurantur magis quam mensurant. Sed accidit nobis, veluti si alio nos mensurante, cognoscamus quanti sumus, per cubitum ad tantum nostri adjicere. Protagoras vero hominem ait omnium esse metrum, ac utique si scientem diceret aut sentientem. Hos autem, quia habent hic quidem sensum, ille vero scientiam, quae dicimus esse metra eorum, quae subjiciuntur. Nihil itaque dicentes superabundans, videntur aliquid dicere.

Quod quidem igitur uni esse maxime est secundum nomen determinat metrum quoddam, et maxime quantitatis, deinde qualitatis, palam. Erit autem tale, hoc quidem, si est indivisibile secundum quantitatem, illud autem si secundum qualitatem. Propter quod indivisibile est quod unum, aut simpliciter, aut inquantum unum.

vitas, et quae quantumcumque ponderis habet. et quae excedit pondere: et celeritas, quae quantumcumque motum habet, et quae excedit in motu. Etenim est aliqua etiam tardi celeritas, et levis gravitas.

In his itaque omnibus, mensura et principium unum quiddam et indivisibile est. Nam et in lineis utuntur pedali, tamquam indivisibili. Ubique etenim mensuram, unum quiddam et indivisibile quaerunt. Hoc autem, simplex, aut quali aut quanto Ubi itaque videtur non esse aut auferendum, aut addendum, illa certa mensura est: quare numeri certissima est. Unitatem etenim ponunt, quae omnino indivisibilis est: in ceteris vero imitantur hujuscemodi. Ex stadio namque et talento, ac semper a majore, magis profecto latebit et additum aliquid et demptum, quam ex minore.

Quare a quo primo secundum sensum non contingit, hoc omnes mensuram, et humidorum, et siccorum, et gravis et extensi faciunt: et tunc putant cognoscere quantum, quum per hanc mensuram sciant: atque etiam motum simplici et velocissimo motu: minimum enim tempus hic habet. Quapropter in astrologia, tale unum, principium et mensura est. Motum enim aequalem et velocissimum eum qui est caeli, supponunt: ad quem ceteros judicant. Et in musica diesis, quia minimum. Et in voce elementum. Et haec omnia, ita unum quiddam, non ut commune quiddam unum, sed ut praedictum est.

Non semper autem mensura numero unum est, verum aliquando plura: utputa dieses duae. quae non secundum auditum, sed in rationibus sunt. Et voces plures quibus mensuramus; et diameter, duobus mensuratur; et latus, et omnes magnitudines.

Sic igitur mensura omnium, unum est: quia cognoscimus ex quibus substantia est, aut secundum quantum, aut speciem dividentes. Et propterea unum indivisibile est, quia singulorum quorumcumque indivisibile est: non tamen omnia similiter indivisibilia sunt, ut pes, et unitas; sed hoc quidem omnino, illud vero [esse] indivisibile secundum sensum vult, ut jam dictum est. Fortassis etenim omne continuum divisibile est.

Semper autem mensura, congenera est. Magnitudinum namque magnitudo, et secundum unumquodque, longitudinis longitudo, latitudinis latitudo, vocum vox, gravitatis gravitas, unitas unitatum. Ita enim accipere oportet, et non quod numerorum numerus. At oporteret, si similiter. Non tamen similiter censet, sed ac si unitatum unitates, et non unitatem censeret esse mensuram. Numerus enim, unitatum est multitudo.

At scientiam quoque, et sensum, mensuram rerum dicimus esse, propterea quia per ea aliquid cognoscimus. Atqui mensurantur magis quam mensurant. Sed accidit nobis ac si alio nos mensurante cognosceremus quantinam sumus, eo quod toties nobis cubitalis mensura admota est. Protagoras autem, hominem ait mensuram esse cunctorum: perinde ac si scientem, aut sentientem diceret. Istos autem, quia habent, ille quidem scientiam, hic vero sensum, quae dicimus objectorum mensuras esse. Nihil itaque dicens doctum, aliquid dicere videtur.

Quod itaque unum esse, maxime secundum nomen si quis determinat, mensura quaedam est, et maxime proprie quantitatis, deinde qualitatis, manifestum est. Tale autem erit, si hoc quidem secundum quantitatem, hoc vero secundum qualitatem indivisibile sit. Quare unum, aut simpliciter aut prout est unum, indivisibile est.

Postquam ostendit Philosophus quot modis unum dicitur, et quae sit ratio unius, ad quam omnes modi reducuntur, scilicet esse indivisibile; hic ex hac ratione unius ostendit quamdam ejus proprietatem, scilicet esse mensuram: et dividitur in partes duas. In prima ostendit, quomodo uni competit ratio mensurae, et aliis generibus accidentium. In secunda vero ostendit quomodo unum habens rationem mensurae inveniatur in substantia, ibi, « Secundum substantiam vero et naturam. » Circa primum duo facit. Primo ostendit in quo genere primo inveniatur unum habens rationem mensurae; et quomodo exinde ad alia derivetur secundum propriam rationem mensurae. Secundo ponit quomodo derivetur ad alia secundum quamdam similitudinem, ibi, « Et scientiam autem « rerum metrum. » Circa primum duo facit. Primo ostendit ubi primo sit unum rationem mensurae habens, et quomodo exinde ad alia fiat derivatio. Secundo ponit quaedam consideranda circa mensuras, ibi, « Non semper autem numero unum. » Circa primum tria facit. Primo ostendit quomodo unum quod est mensura inveniatur in quantitate. et exinde ad alia gênera derivetur. Secundo in qua specie quantitatis est primo, ibi, « Et quo primo « cognoscitur. » Tertio quomodo derivetur in alias species quantitatis, ibi, « Hinc autem et in aliis. » Dicit ergo primo, quod cum ratio unius sit indivisibile esse; id autem quod est aliquo modo indivisibile in quolibet genere sit mensura; maxime

dicitur in hoc quod est esse primam mensuram cujuslibet generis. Et hoc maxime proprie dicitur in quantitate, et inde derivatur ad alia genera ratio mensurae. Mensura autem nihil aliud est quam id quo quantitas rei cognoscitur. Quantitas vero rei cognoscitur per unum aut numerum. Per unum quidem, sicut cum dicimus, unum stadium, vel unum pedem. Per numerum autem, sicut dicimus tria stadia. vel tres pedes. Ulterius autem omnis numerus cognoscitur per unum, eo quod unitas aliquoties sumpta quemlibet numerum reddit. Unde relinquitur quod omnis quantitas cognoscatur per unum. Addit autem « inquantum quantitas, » ut hoc referatur ad mensuram quantitatis. Nam proprietates et alia accidentia quantitatis alio modo cognoscuntur.

Deinde cum dicit « et quo primo »

Ostendit, quod ratio mensurae primo invenitur in discreta quantitate, quae est numerus; dicens, quod id quo primo cognoscitur quantitas « est « ipsum unum, » id est unitas, quae est principium numeri. Nam unum in aliis speciebus quantitatis non est ipsum unum, sed aliquid cui accidit unum; sicut dicimus unam manum, aut unam magnitudinem. Unde sequitur, quod ipsum unum, quod est prima mensura, sit principium numeri secundum quod est numerus.

Deinde cum dicit « hinc autem »

Ostendit quomodo derivetur in alias species quantitatis. Et circa hoc duo facit. Primo ostendit ad quas species quantitatis derivetur; dicens, quod hinc, scilicet ex numero et uno quod est principium numeri, dicitur mensura in aliis quantitatibus, id scilicet quo primo cognoscitur unumquodque eorum. Et id quod est mensura cujuslibet generis quantitatis, dicitur unum in illo genere. Et hoc exemplificat in tribus generibus; scilicet in dimensionibus quae sunt scilicet longitudo, et latitudo, et profunditas. Et in ponderibus, in hoc quod dicit, in gravitate. Et in motibus, in hoc, quod dicit, in velocitate, quod referatur ad mensuram temporis. Et de dimensionibus quidem nulli dubium erat, quin quantitates essent, et quod proprie eis primo competeret mensurari. Sed de gravitate et velocitate poterat esse dubium, eo quod magis videntur esse qualitates quam quantitates. Et ideo dicit, quomodo pertinent ad genus quantitatis, et quomodo competit eis mensurari; dicens, quod gravitas et velocitas habent aliquid commune in contrariis, quia scilicet in uno contrariorum invenitur alterum: nam grave est aliquo modo leve, et e converso; et velox est aliquo modo tardum. Utrumque enim eorum est duplex. Sicut grave, uno modo dicitur absolute, scilicet quod habet inclinationem ut feratur ad medium sine hoc quod consideretur quantum habeat de tali inclinatione: et sic non pertinet ad genus quantitatis, nec competit ei mensurari. Alio modo dicitur grave per comparationem ad aliud, scilicet quod excedit alterum in inclinatione praedicta; ut scilicet dicamus, quod terra est gravis in comparatione ad aquam, et plumbum in comparatione ad lignum. Sic igitur ratione hujus excessus, invenitur aliqua ratio quantitatis et mensurae. Et similiter velox dicitur dupliciter. Uno modo absolute, scilicet quod habet motum quemcumque. Et alio modo quod habet excessum motus. Et uno modo competit sibi ratio quantitatis et mensurae. Alio modo non. Et ut exponat quod dixerat de conditione gravitatis et velocitatis in contrariis, subdit quod in ipso tardo invenitur velocitas, inquantum id quod est simpliciter et absolute tardum, per excessum se habet ad tardiora. Et similiter gravitas invenitur in levi, sicut aer est levis ad terram, et gravis ad ignem comparatus.

Deinde cum dicit « in omnibus »

Ostendit qualiter a numero derivetur ratio mensurae ad alia. Et primo hoc manifestat simul in dimensionibus et ponderibus. Secundo in velocitate motuum, ibi, « Et motu simplici. » Dicit ergo primo, quod hoc modo derivatur ratio mensurae a numero ad alias quantitates, quod sicut unum quod est mensura numeri est indivisibile, ita in omnibus aliis generibus quantitatis aliquod unum indivisibile est mensura et principium. Sicut in mensuratione linearum utuntur homines quasi indivisibili, « mensura pedali, » id est unius pedis: ubique enim quaeritur pro mensura aliquid indivisibile, quod est aliquod simplex, vel secundum qualitatem, vel secundum quantitatem. Secundum qualitatem quidem, ut album in coloribus, quod quodammodo est mensura colorum, ut dicetur infra. Secundum quantitatem vero, ut unitas in numero, et mensura pedalis in lineis. Assignat autem rationem, quare mensuram oportet esse aliquid indivisibile; quia scilicet hoc est certa mensura, a qua non potest aliquid auferri vel addi. Et ideo unum est mensura certissima; quia unum quod est principium numeri, est omnino indivisibile, nullamque additionem aut subtractionem suscipiens manet unum. Sed mensurae aliorum generum quantitatis imitantur hoc unum, quod est indivisibile, accipiens aliquid minimum pro mensura secundum quod possibile est. Quia si acciperetur aliquid magnum, utpote stadium in longitudinibus, et talentum in ponderibus, lateret, si aliquod modicum subtraheretur vel adderetur; et semper in majori mensura hoc magis lateret quam in minori. Et ideo omnes accipiunt hoc pro mensura tam in humidis, ut est oleum et vinum, quam in siccis, ut est granum et hordeum, quam in ponderibus et dimensionibus, quae significantur per grave et magnitudinem; quod primo invenitur tale, ut ab eo non possit aliquid auferri sensibile vel addi quod lateat. Et tunc putant se cognoscere quantitatem rei certitudinaliter, quando cognoscunt per hujusmodi mensuram minimam.

Deinde cum dicit « et motum »

Manifestat idem in velocitate motuum; dicens, quod etiam motum mensurant homines « motu « simplici, » id est uniformi et velocissimo quod habet minimum de tempore. Et ideo in astrologia accipiunt tale principium ad mensurandum. Accipiunt enim motum « primi caeli, » scilicet motum diurnum, qui est regularis et velocissimus, ad quem judicant et mensurant omnes alios motus. Et quia ex velocitate et tarditate motuum contingit gravitas et acuitas in sonis, ut determinatur in musica, subdit exemplum de mensuratione sonorum; dicens, quod in musica prima mensura « diesis est, » id est differentia duorum semitonorum. Tonus enim dividitur in duo semitona inaequalia, ut in musica probatur. Et similiter in voce, mensura est elementum, quia etiam brevitas et longitudo vocis, velocitatem et tarditatem motus consequitur. Omnes autem istae mensurae sunt aliquid unum: non ita quod aliqua mensura sit communis omnibus; sed

quia quaelibet mensura in se est aliquid unum, ut dictum est.

Deinde cum dicit « non semper »

Postquam ostendit Philosophus ubi sit primo unum habens rationem mensurae, hic determinat quaedam circa mensuras consideranda. Et est primum, quod licet id quod est mensura habeat rationem unius, inquantum accedit ad indivisibilitatem, non tamen necessarium est unum numero esse quod mensurat. Sed aliquando plura sunt mensurantia, sicut in melodiis « sunt duae dieses, » id est duo semitona. Sed propter parvitatem non discernitur secundum auditum. Nam sensus non percipit differentiam valde parvorum, sed eorum differentia percipitur « in rationibus, » id est secundum diversas rationes proportionum, quia ex diversis proportionibus numeralibus causantur. Similiter etiam voces quibus etiam mensuramus, plures sunt. Quantitas enim unius metri vel unius pedis, mensuratur ex diversis syllabis, quarum aliae sunt breves, et aliae longae. Similiter etiam est diameter circuli vel quadrati, et etiam latus quadrati: et quaelibet magnitudo mensuratur duobus: non enim invenitur quantitas ignota nisi per duas quantitates notas. Hoc autem dicto, concludit epilogando quae supra dicta sunt, scilicet quod unum est mensura omnium. Cujus ratio est, quia unum est ad quod terminatur divisio. Ea vero, ex quibus est substantia uniuscujusque, cognoscuntur per divisionem sive resolutionem totius in componentia; sive sint partes secundum quantitatem, sive sint partes secundum speciem, ut materia et forma, et elementa corporum mixtorum. Et ideo oportet id quod est per se unum, esse indivisibile, cum sit mensura qua cognoscitur res; quia quod in singulis est primum in compositione et ultimum in resolutione, est indivisibile, et per hoc cognoscitur res, ut dictum est. Sed tamen non similiter in omnibus invenitur indivisibile; sed quaedam sunt omnino indivisibilia, sicut unitas quae est principium numeri. Quaedam vero non sunt omnino indivisibilia, sed indivisibilia secundum sensum, secundum quod voluit auctoritas instituentium tale aliquid pro mensura; sicut mensura pedalis, quae quidem indivisibilis est proportione, sed non natura. Nam omne continuum forsan divisibile est. Dicit autem « forsan » propter dubitationem quorumdam ponentium magnitudinem componi ex indivisibilibus; vel quia magnitudines naturales non dividuntur in infinitum, sed solae mathematicae. Est enim invenire minimam carnem, ut tangitur primo Physicorum.

Deinde cum dicit « semper autem »

Ponit secundum quod considerandum est circa mensuram; dicens, « quod metrum, » id est mensura, semper debet esse cognatum, scilicet ejusdem naturae vel mensurae cum mensurato: sicut mensura magnitudinum debet esse magnitudo: et non sufficit quod conveniat in natura communi, sicut omnes magnitudines conveniunt: sed oportet esse convenientiam mensurae ad mensuratum in natura speciali secundum unumquodque, sic quod longitudinis sit longitudo mensura, latitudinis latitudo, vox vocis, et gravitas gravitatis, et unitatum unitas. Sic enim oportet accipere ut absque calumnia loquamur; sed non quod numerorum mensura sit numerus. Numerus autem non habet rationem mensurae primae, sed unitas. Et si unitas mensura est, ad significandum convenientiam inter mensuram et mensuratum, oportet dicere, quod unitas sit mensura unitatum, et non numerorum. Et tamen si rei veritas attendatur, oportebit hoc etiam concedere, quod numerus esset mensura numerorum, aut etiam unitas numerorum similiter acciperetur. Sed non similiter dignum videtur dicere unitatem esse mensuram unitatum, et numerum numeri, vel unitatem numeri; propter differentiam, quae videtur esse inter unitatem et numerum. Sed istam differentiam observare, idem est, ac si quis dignum diceret quod unitates essent mensurae unitatum, sed non unitas; quia unitas differt ab unitatibus ut singulariter prolatum ab his quae pluraliter proferuntur. Et similis ratio est de numero ad unitatem; quia numerus nihil aliud est quam pluralitas unitatum. Unde nihil aliud est dicere unitatem esse mensura numeri, quam unitatem esse mensuram unitatum.

Deinde cum dicit « et scientiam »

Ostendit qualiter mensura transfertur ad quaedam secundum similitudinem; dicens, quod cum dictum sit quod mensura est, qua quantitas rei cognoscitur, dicemus scientiam esse mensuram rerum scibilium et sensum rerum sensibilium, quia ipsis aliquid cognoscimus, sensu scilicet sensibilia et scientia scibilia. Non tamen eodem modo sicut mensura. Nam per mensuram cognoscitur aliquid sicut per principium cognoscendi: per sensum autem et scientiam sicut per potentiam cognoscitivam, aut habitum cognoscitivum. Sic igitur per hanc similitudinem dicuntur mensurae, quia secundum rei veritatem magis mensurantur quam mensurent. Non enim quia nos aliquid sentimus aut scimus, ideo sic est in rerum natura. Sed quia sic est in rerum natura, ideo vere aliquid scimus, aut sentimus, ut dicitur nono Meteororum. Et sic accidit nobis, quod in sentiendo et sciendo mensuramur per res quae extra nos sunt. Nobis autem cognoscentibus et mensurantibus, sicut aliquo alio nos mensurante, cognoscimus quanti sumus in quantitate corporali per mensuram cubitalem applicatam nobis. Et sic sicut cubitus exterius appositus est mensura quantitatis corporalis nostrae, ita res scitae vel per sensum apprehensae, sunt mensurae per quas potest sciri utrum vere cognoscamus aliquid per sensum vel per intellectum. Si qua vero scientia est quae est causa rei scitae, oportebit quod sit ejus mensura. Ut scientia artificis est mensura artificiatorum; quia unumquodque artificiatum secundum hoc perfectum est, quod attingit ad similitudinem artis. Et hoc modo se habet scientia Dei respectu omnium. Sed Protagoras dixit hominem esse mensuram omnium rerum inquantum est sciens aut sentiens, quia scientia et sensus sunt mensura substantiarum, scilicet sensibilium et scibilium. Dicebant enim Protagorici, ut in quarto habitum est, quod res sunt tales, quia sic sentimus eas, vel sic opinamur in eis. Cum igitur nihil superabundans vel magnum dicant, videntur tamen aliquid dicere, quia occulte insinuant quae dicere volunt.

Deinde cum dicit « quod quidem »

Epilogat quae dicta sunt; scilicet quod de ratione unius est, quod sit mensura. Et hoc maxime proprium est, prout est in quantitate; deinde in qualitate, et in aliis generibus; quia id quod est mensura, debet esse indivisibile, aut secundum quantitatem, aut secundum qualitatem. Et ita se-

quitur, quod unum sit indivisibile, aut simpliciter, sicut unitas, quae est principium numeri, aut « eundem quid, » id est inquantum est unum, ut dictum est in aliis mensuris.

LECTIO III.

Unum non esse substantiam subsistentem: et quomodo idem quod ens significet, ostendit.

ANTIQUA.

Secundum substantiam vero et naturam quaerendum est quo modo se habeat, quemadmodum in dubitationibus tractavimus quid quod unum est; et quomodo oportet de eo suscipere: utrum velut substantia aliqua existente ipso uno, sicut Pythagorici dicunt prius, et Plato posterius, aut magis supponitur aliqua natura. Et quomodo oportet notius dici et magis, sicut qui de natura. Illorum enim alius dixit amicitiam esse quidem unum, alius aerem, alius infinitum.

Si itaque nullum universalium esse substantiam est possibile, sicut in sermonibus de substantia et de ente dictum est, nec ipsum hoc substantia, nisi unum aliquid praeter multa possibile est esse, (commune namque) sed sicut praedicatum solum, palam quod neque ipsum unum. Nam ens et unum universaliter praedicantur de omnibus maxime. Quare nec genera naturae quaedam et substantiae separabiles ab aliis sunt. Nec unum genus contingit esse propter easdem causas, propter quas quidem nec ens nec substantia.

Adhuc autem similiter in omnibus necesse est se habere. Dicuntur autem aequaliter ens et unum. Ergo, quoniam in qualitatibus est aliquid quod unum et aliqua natura, et similiter in quantis, palam quia et totaliter quaerendum quid quod unum, quemadmodum et quid ens, tamquam non sufficiens quod hoc ipsum, ipsius natura. At vero et in coloribus est aliquid quod color unus, puta albus. Deinde alii ex hoc et nigro videntur geniti. Nigrum vero privatio albi est, ut lucis tenebra. Haec enim est privatio lucis. Quare, si entia essent colores, essent utique numerus quidam entia. Sed quorum? palam utique quia colorum. Et ipsum unum, esset utique aliquid unum, puta album. Similiter autem et si melodiae essent, numerus utique essent, diesum equidem. Sed non numerus substantia ipsorum. Et ipsum unum esset utique aliquid, cujus substantia non ipsum unum, sed diesis. Similiter autem et in sonis, elementorum essent utique entia numerus, et ipsum unum elementum vocale. Et figurae rectilineae, figurarum utique esset numerus, et ipsum unum trigonum. Eadem autem ratio et in aliis generibus. Quare si quidem in passionibus, et in qualitatibus, et in quantitatibus, et in motu numeris existentibus, et uno aliquo in omnibus, numerus est quorumdam, et ipsum unum aliquid unum, sed non hoc ipsius substantia, et in substantiis necesse est similiter se habere. Similiter enim se habet in omnibus. Quod quidem igitur unum in omni genere est quaedam natura, et nullius natura hoc ipsum quod unum, palam. Sed sicut in coloribus colorem unum quaerendum ipsum quod unum, sic et in substantia, substantiam unam ipsum unum.

Quia vero idem significant aliqualiter unum et ens, palam per assequi aequaliter categorias, et quia non sunt in nulla una, ut neque in quid est, neque in quale, sed similiter se habet sicut ens. Et per hoc quod unus homo non praedicat alterum aliquid ab homine, quemadmodum nec esse, praeter quid, aut quale, aut quantum. Et uni esse, id quod unicuique esse.

RECENS.

Secundum substantiam autem et naturam quonam modo se habeat, quaerendum est: quemadmodum in dubitationibus tractavimus, quidnam unum sit, et quomodo de eo opinari oporteat: utrum ut ipsum unum, substantia sit, quemadmodum Pythagorici dixerunt prius, et Plato posterius: an magis aliqua subjicitur natura, et quomodo oporteat notius dici, et an magis, sicut Physici. Illorum enim quidam amicitiam ipsum unum ait esse, quidam aerem, quidam infinitum. Si autem nihil universalium possibile est substantiam esse, quemadmodum in sermonibus de substantia et de ente habitis dictum est, nec hoc ipsum ut unum quid praeter multa, substantiam esse possibile est, (commune namque) sed ut praedicatio solum; patet quod nec ipsum unum. Ens enim, et unum, universaliter maxime de omnibus praedicatur.

Quare neque genera, naturae quaedam et substantiae a ceteris separabiles sunt: nec ipsum unum, genus contingit esse, propter easdem causas, propter quas nec ens.

Adhuc autem similiter in omnibus necesse est se habere. Dicuntur autem aequaliter, ens et unum. Quare quum in qualitatibus sit aliquid ipsum unum, et aliqua natura, similiter autem et in quantitatibus: manifestum est quod omnino quaerendum est, quidnam unum sit, sic uti quid ens, tamquam non sufficiens sit quod hoc ipsum ejus natura sit.

At vero in coloribus, est aliquid unus color, utputa album, si ceteros colores ex hoc et nigro fieri apparet. Nigrum autem, privatio albi est, sicuti tenebrae lucis: hae autem lucis privatio sunt. Quare si entia colores essent, aliquis profecto numerus entia essent. Sed quorum? patet quod colorum: et ipsum unum esset utique aliquid unum, utputa album.

Similiter si entia modulationes essent, numerus essent profecto, attamen diesium: sed non esset numerus eorum substantia, et ipsum unum esset aliquid, cujus substantia non ipsum unum, sed diesis. Similiter autem et in sonis elementorum essent entia profecto numerus, et ipsum unum elementum vocale: et si figurae linearum rectarum figurarum profecto numerus essent, et ipsum unum, triangulum. Eadem vero ratio et in ceteris generibus est.

Quare si quum in passionibus, qualitatibus, quantitatibus, ac in motu numeri sint, et unum quoddam in omnibus, et ipse numerus aliquorum sit, et ipsum unum aliquid unum, non autem hoc ipsum substantia ejus sit: necesse est ut etiam in substantiis sic se habeat. Similiter namque in omnibus se habet.

Quod igitur in omni genere ipsum unum aliqua natura est, et quod nullius hoc ipsum unum natura est, patet. At quemadmodum in coloribus ipsum unum unus color quaerendus est, ita in substantia una substantia ipsum unum.

Quod autem idem quodammodo significat unum et ens, patet etiam ex eo quod aequaliter sequitur praedicamenta, et in nullo est, velut nec in quid est, nec in quale; sed similiter se habet sicuti ens; et ex eo, quod in praedicatione unus homo, non addit aliquid aliud quam homo; sicut nec ipsum esse praeter quid est, aut quale, aut quantum: et unum esse, est unumquemque esse.

Postquam ostendit Philosophus, quomodo unum sit in quantitate primum secundum quamlibet rationem mensurae, et exinde ad alia genera derivetur, nunc determinat de uno qualiter se habeat ad substantiam; utrum scilicet unum sit ipsa substantia rei: et dividitur in tres partes. In prima movet quaestionem et ponit opiniones diversas. In secunda autem determinat veritatem, ostendendo quod unum et ens non sunt substantia eorum de quibus dicuntur, ibi, « Si itaque nullum. » In

tertia comparat unum ad ens, ibi, « Quia vero « idem significant. » Dicit ergo primo, quod quia jam manifestum est qualiter unum secundum quod habet rationem mensurae se habet in quantitate et in aliis generibus, quaerendum est de uno quomodo se habeat quantum pertinet ad substantias et naturas rerum. Quae quidem dubitatio est mota superius in tertio libro in quo motae sunt quaestiones diversae. Est autem dubitatio, utrum hoc ipsum quod dicitur unum, sit substantia aliqua et per se subsistens, ut dixerunt Pythagorici, et postea Platonici eos sequentes; aut magis ei quod est unum supponatur quaedam natura subsistens, secundum quam notius et magis debet dici quid est quod dicitur unum. Et hoc supposuerunt naturales: quorum unus dixit amorem esse aliquid quod est unum; sicut Empedocles qui ponebat quatuor principia materialia, scilicet quatuor elementa, quibus priora dicunt esse principia agentia, quae ipse ponebat, scilicet amorem et odium. Inter quae praecellit amor, inquantum perfectum et bonorum principium. Unde, si id quod est primum principium dicitur unum, consequitur secundum opinionem ejus, quod amor sit illud quod est unum. Quod est conveniens, inquantum amor unionem quamdam indicat amantis et amati. Alius vero, scilicet Diogenes, ponens aerem principium omnium rerum, dixit aerem esse id quod est unum. Alius vero dixit infinitum esse id quod est unum, sicut Melissus, quia posuit esse unum ens infinitum et immobile, ut patet in primo Physicorum.

Deinde cum dicit « si itaque »

Determinat propositam quaestionem; dicens, quod unum non est substantia subsistens, de qua dicitur quod sit unum. Probat autem hoc dupliciter. Primo ratione. Secundo similitudine, ibi, « Adhuc « similiter. » Dicit ergo quod probatum est superius in septimo, scilicet in quo agebat de ente et praecipue de substantia, quod nullum universalium esse potest substantia, quae scilicet per se sit subsistens; quia omne universale commune est multis. Nec possibile est universale esse substantiam subsistentem; quia sic oporteret quod esset unum praeter multa, et ita non esset commune, sed esset quoddam singulare in se. Nisi forte diceretur commune per modum causae. Sed alia est communitas universalis et causae. Nam causa non praedicatur de suis effectibus, quia non est idem causa suiipsius. Sed universale est commune, quasi aliquid praedicatum de multis; et sic oportet quod aliquo modo sit unum in multis, et non seorsum subsistens ab eis. Sed oportet ens et unum magis universaliter et communiter de omnibus praedicari. Non ergo sunt ipsa substantia subsistens, quae dicitur ens vel unum, sicut Plato posuit. Per hanc rationem concluditur, quod nulla genera sunt aliquae naturae et substantiae per se subsistentes, quasi separabiles ab aliis, de quibus dicuntur. Quod etiam superius inter quaestiones fuit dubitatum. Nec tamen hoc pro tanto dicitur, quod unum sit genus. Eadem enim ratione unum non potest esse genus, qua nec ens, quia nec univoce praedicatur, et propter alia quae superius in tertio tacta sunt. Et ex eadem ratione unum et ens non potest esse substantia subsistens.

Deinde cum dicit « adhuc autem »

Ostendit idem ex similitudine; dicens, quod oportet quod unum similiter se habeat in omnibus generibus, quia ens et unum aequaliter de omnibus generibus praedicantur. In omnibus autem generibus quaeritur aliquid quod est unum, quasi ipsa unitas non sit ipsa natura quae dicitur una; sicut patet in qualitatibus et quantitatibus. Unde manifestum est, quod in omnibus generibus non est sufficiens dicere, quod hoc ipsum quod est unum, sit natura ipsius quod unum dicitur; sed oportet quaerere quid est quod est unum, quia ens. Et quod in qualitatibus et quantitatibus oporteat quaerere quid est quod dicitur unum, manifestat per exempla. Et primo in coloribus. Quaerimus enim aliquid quod est unum, sicut album quod est primum inter colores. Unde si in quolibet genere est unum id quod est primum, oportet quod album sit unum in genere colorum, et quasi mensura aliorum colorum; quia unusquisque color tanto perfectior est, quanto magis accedit ad album. Et quod album sit primum in coloribus, ostendit, quia colores medii generantur ex albo et nigro, et ita sunt posteriores. Nigrum etiam est posterius albo, quia est privatio albi, sicut tenebrae privatio lucis. Non autem sic est intelligendum, quod nigrum sit pura privatio, sicut tenebrae; cum nigrum sit species coloris, et per consequens natura coloris in eo servetur; sed quia in nigro est minimum de luce, quae facit colores. Et sic comparatur ad album, sicut defectus lucis ad lucem. Et quia in coloribus quaeritur aliquid quod possit dici primum et unum, scilicet album; manifestum est, quod si omnia entia colores essent, haberent quidem aliquem numerum. Non tamen ita quod numerus esset ipsae res subsistentes; sed esset numerus aliquarum rerum subsistentium, scilicet colorum. Et per consequens esset aliquid quod subjiceretur ipsi uni, scilicet album. Et similiter esset si omnia essent melodia; quia entia haberent aliquem numerum, qui quidem esset numerus diesum sive tonorum. Sed tamen numerus non est ipsa substantia entium. Et per consequens oporteret quaerere aliquid quod esset unum, scilicet quod est diesis. Non tamen ita quod ipsum unum esset substantia. Et similiter si omnia entia essent toni, esset quidem numerus entium, quia aliquorum subjectorum ipsi numero, scilicet « ele- « mentorum, » id est literarum. Et per consequens litera vocalis quae est prima inter literas, cum sine ea consonantes sonum reddere non possint, essent unum: similiter si omnia essent figurae rectilineae, numerus esset aliquorum subjectorum, scilicet figurarum, et unum esset triangulus, quae est prima rectilinea figura. Omnes enim figurae rectilineae in triangulum resolvuntur. Et eadem ratio est in omnibus generibus. Si igitur ita est quod in omnibus aliis generibus, scilicet passionibus et qualitatibus et quantitatibus, et in motu, inveniatur numerus et unum, et numerus et unum non sunt substantia eorum de quibus dicuntur, sed numerus dicitur de quibusdam substantiis; et similiter unum requirat aliquod subjectum quod dicatur unum; necesse est quod similiter se habeat in substantiis, quia ens et unum similiter praedicantur de omnibus. Manifestum est igitur quod in quolibet genere est aliqua natura, de qua dicitur unum; non tamen ita quod ipsum unum sit ipsa natura: sed quia dicitur de ea. Et sicut in coloribus cum dicimus unum, quaerimus aliquem colorem qui dicatur unum; sic in substantia cum dicimus unum, necesse est quaerere aliquam substantiam, de qua dicatur ipsum unum.

Et hoc primo et principaliter dicitur de eo, quod est primum in substantiis (quod inquiret inferius), et per consequens de aliis generibus etc.

Deinde cum dicit « quia vero »

Quia eamdem rationem dixerat de ente et de uno, ostendit quod ens et unum aliqualiter idem significant. Et dicit aliqualiter; quia ens et unum sunt idem subjecto, differunt tantum sola ratione. Unum enim addit indivisionem supra ens. Dicitur enim unum, ens indivisibile vel indivisum. Ostendit autem quod significant idem, tribus rationibus. Quarum prima est, quod unum consequitur omnia alia praedicamenta, et non est in aliquo uno praedicamento tantum: neque in substantia, neque in quantitate, neque in aliquo alio: sicut se habet et de ente. Secundo, quia cum dicitur unus homo, non aliquam naturam aliam ab homine praedicat, sicut nec ipsum quod est ens praedicat aliam naturam a decem praedicamentis; quia si praedicaret aliam naturam, oporteret abire in infinitum, quia etiam illa natura dicetur unum et ens. Et sic unum unicuique idem est. Et si ens de eis praedicaret aliam naturam, procederetur in infinitum. Si autem non, pari ratione standum fuit in primo. Tertia ratio est, quia unumquodque dicitur unum inquantum est ens. Unde per dissolutionem, res ad non esse rediguntur.

Videtur autem in hac determinatione Philosophus sibi contrarius esse. Nam primo dixit, quod unum et ens non sunt substantia eorum de quibus dicuntur. Hic autem dicit, quod unum et ens non praedicant aliquam aliam naturam ab his de quibus dicuntur. Sciendum est igitur quod substantia dicitur dupliciter. Uno modo suppositum in genere substantiae, quod dicitur substantia prima et hypostasis, cujus proprie est subsistere. Alio modo quodquidest, quod etiam dicitur natura rei. Secundum ergo Platonis opinionem, cum universalia essent res subsistentes, significabant substantiam non solum secundo modo, sed primo. Aristoteles vero probat in septimo quod universalia non subsistunt. Unde sequitur quod universalia non sunt substantiae primo modo, sed secundo modo tantum. Propter quod dicitur in praedicamentis, quod secundae substantiae quae sunt genera et species, non significant hoc aliquid quod est substantia subsistens, sed « significant quale quid, » id est naturam quamdam in genere substantiae. Sic igitur Philosophus supra probavit, quod unum et ens non significant substantiam quae est hoc aliquid, sed oportet quaerere aliquid quod sit unum et ens. Sicut quaeritur aliquid quod sit homo vel animal, ut Socrates vel Plato. Postmodum vero ostendit quod significant naturam eorum de quibus dicuntur, et non aliquid additum sicut accidentia. In hoc enim differunt communia ab accidentibus, quamvis utrisque sit commune non esse hoc aliquid: quia communia significant ipsam naturam suppositorum, non autem accidentia, sed aliquam naturam additam. Hoc autem non considerans Avicenna posuit quod unum et ens sunt praedicata accidentalia, et quod significant naturam additam supra ea de quibus dicuntur. Deceptus enim fuit ex aequivocatione unius. Quod quidem secundum quod est principium numeri habens rationem mensurae in genere quantitatis, significat quamdam naturam additam his de quibus dicitur, cum sit in genere accidentis. Sed unum quod convertitur cum ente circuit omnia entia. Unde non significat aliquam naturam determinatam ad aliquod genus. Similiter etiam deceptus est ex aequivocatione entis. Nam ens quod significat compositionem propositionis est praedicatum accidentale, quia compositio fit per intellectum secundum determinatum tempus. Esse autem in hoc tempore vel in illo, est accidentale praedicatum. Sed ens quod dividitur per decem praedicamenta, significat ipsas naturas decem generum secundum quod sunt actu vel potentia.

LECTIO IV.

Unum et multa qua oppositionis specie opponantur: de his item, quae ad unum et multa consequuntur, videlicet de eodem, et simili, et aequali, quae ad unum, de diverso, dissimili et inaequali modos exponit.

ANTIQUA.

Opponuntur autem unum et multa secundum plures modos. Quorum uno unum et multitudo, ut indivisibile, et divisibile. Quod quidem enim divisum aut divisibilè, multitudo quaedam dicitur; indivisibile vero, aut non divisum, unum.

Quoniam ergo quatuor modis oppositiones dicuntur, et horum secundum privationem dicitur alterum, contraria utique erunt, et neque ut contradictio, neque ut ad aliquid dicta.

Dicitur autem ex contrario, et ostenditur ipsum unum ex divisibili indivisibile; propter magis sensibilem multitudinem esse, et divisibile, quam indivisibile. Quare ratione prior multitudo indivisibili propter sensum.

Est autem unius quidem, (sicut et in divisione contrariorum descripsimus) idem, et simile, et aequale. Pluralitatis vero, diversum, et dissimile, et inaequale.

RECENS.

Opponuntur autem unum et multa multis modis: quorum uno unum et multitudo, ut indivisibile et divisibile: quod enim aut divisum aut divisibile est, multitudo quaedam dicitur; quod vero indivisibile, aut non divisum, unum.

Quum autem oppositiones quatuor sint modis, et horum alterum secundum privationem dicatur, contraria erunt profecto, et neque ut contradictio, nec ut quae ad aliquid dicuntur. Dicitur autem ex contrario ipsum unum, et significatur ex divisibili indivisibile, eo quod multitudinem esse et divisibile magis est sensibile quam esse indivisibile. Quare multitudo, ratione prior quam indivisibile propter sensum est.

Item, unius quidem est (quemadmodum et in divisione contrariorum descripsimus) et idem, et simile, et aequale: multitudinis vero, diversum, et dissimile, et inaequale est. Quum

Dicto vero eodem multipliciter, uno quidem modo secundum numerum, quod dicimus aliquando ipsum; hoc autem si ratione et numero unum fiunt, ut tu tibipsi et specie et materia unum. Amplius autem si ratio primae substantiae una fuerit, ut aequales lineae rectae eadem et aequalia, et isagonia, et tetragonia, et etiam plura. Sed in his aequalitas unitas.

Similia vero, si non eadem simpliciter entia, nec secundum substantiam in differentia subjectam, sed si secundum speciem eadem sint. Ut majus tetragonum, minori simile, et inaequales rectae. Hae namque similes quidem, eaedem vero simpliciter non. Alia, si eamdem speciem habentia in quibus majus et minus sit, nec majus sit, nec minus. Alia, si sit eadem passio, et una specie, ut album valde, et minus, similia dicuntur esse, quia una species ipsorum. Alia, si plura habent eadem qua altera, aut simpliciter, aut quae in promptu, ut stannum argento, vel auro ignis, aut rubicundum et rufum.

Quare palam quod diversum et dissimile multipliciter dicitur. Et hoc quidem aliud opposite, et idem. Propter quod omne, ad omne, aut idem aut aliud. Hoc autem si non et materia et ratio est una. Quapropter, et tu et propinquus diversus Tertium autem ut quae in mathematicis. Diversum quidem igitur aut idem propter hoc omne ad omne dicitur, quaecumque dicunt et unum et ens. Non enim contradictio est ipsius ejusdem. Quapropter non dicitur in non entibus, (non idem autem dicitur) in entibus vero omnibus dicitur. Aut enim unum, aut non unum, aptum natum et ens et unum. Diversum igitur et idem ita opponitur.

Differentia vero et diversitas aliud. Diversum enim a quo est diversum non necesse aliquo esse diversum. Omne namque diversum aut idem quodcumque est ens. Differens vero ab aliquo differens. Quare necesse ipsum idem aliquid esse, quo differunt. Hoc autem ipsum idem genus aut species. Omne namque differens, differt aut genere, aut specie. Genere quidem, quorum non est communis materia, nec generatio adinvicem, quorumcumque alia figura categoriae. Specie vero, quorum idem est genus. Dicitur autem genus, secundum quod ambo idem dicuntur, secundum substantiam differentia. Contraria vero differentia sunt, et contrarietates differentia quaedam.

Quod autem hoc bene supponimus, palam ex inductione. Omnia enim differentia. videntur eadem, et non solum diversa entia. Sed haec quidem genere diversa, haec autem in eadem coëlementatione categoriae; quare in eodem genere, et in eadem specie. Determinatum autem est in aliis, quae sunt genere eadem, et quae diversa.

autem idem multipliciter dicatur, uno quidem modo secundum numerum hoc quandoque dicimus; tum vero, si ratione et numero unum sit: utputa, tu tibi ipsi, et specie et materia unum. Item, si primae substantiae ratio una sit: ut aequales lineae rectae, eaedem, et aequalia, et aequalium angulorum quadrata, tametsi plura sint: in his tamen aequalitas est unitas.

Similia vero, si quum non sint eadem simpliciter, nec secundum concretam exsistentiam indifferentia, secundum speciem eadem sint: quemadmodum majus quadratum minori simile est, et lineae rectae inaequales. Hae enim similes quidem, verum non eaedem simpliciter sunt. Quaedam vero, si quum eamdem speciem habeant, in quibus magis et minus sit, neque magis neque minus sit. Quaedam autem, si eadem et una specie passio sit valde et minus, velut album, similia esse ajunt, quia una species eorum est. Quaedam vero. si plura habet eadem, quam diversa, aut simpliciter, aut quae in promptu sunt: ut stannum, argento, aurum vero igni, prout flavus et rufus est. Quare manifestum est quod et diversum et dissimile multipliciter dicuntur.

Atque aliud quidem opposite et dicitur quod est idem. Unde omne ad omne, aut idem aut aliud est. Alterum vero, si non sit et materia et ratio una: quare tu et propinquus, diversum: tertium autem, sicuti illa, quae in mathematicis sunt.

Diversum igitur, aut idem ideo omne ad omne dicitur, quaecumque unum et ens dicuntur. Nec enim est contradictio ipsius ejusdem. Quare non dicitur de non-entibus, (at non idem dicitur,) sed de omnibus entibus. Aut enim unum aut non unum, natura aptum et ens et unum esse. Diversum igitur et idem, ita opponuntur: differentia vero et diversitas, aliud est. Diversum namque et illud a quo diversum, non est necesse aliquo esse diversum. Omne etenim quodcumque sit ens, aut idem aut diversum est. Differens vero ab aliquo, aliquo differens est. Quare necesse est aliquid idem esse, quo differunt: hoc vero idem, aut genus aut species est. Omne namque differens, aut genere aut specie differt: genere. quorum non est communis materia, neque mutua generatio: utputa, quorum alia praedicationis figura est Specie vero, quorum idem genus. Dicitur autem genus quo ambo, quae differunt, secundum substantiam idem dicuntur. Contraria vero, differentia; et contrarietas quaedam differentia est.

Quod autem recte hoc supponimus, ex inductione patet. Cuncta enim differentia apparet etiam eadem esse, non solum diversa esse. Sed quaedam secundum genus diversa, quaedam in eadem praedicationis coordinatione. Quare et quae eadem genere, in eodem genere sunt. Determinatum autem in aliis est, quae eadem aut diversa genere sint.

Postquam Philosophus determinavit de uno secundum se, hic determinat de uno per comparationem ad multitudinem; et dividitur in partes duas. In prima determinat de uno et multitudine, et de his quae ad ea consequuntur. In secunda determinat de contrarietate quae inter unum et multa invenitur, eo quod specialem difficultatem habeat consideratio ejus, ibi, « Quoniam autem differre « contingit abinvicem. » Prima dividitur in duas. In prima ostendit quomodo unum opponitur multitudini. In secunda determinat de his quae consequuntur ad unum et multitudinem, ibi, « Est « autem unius. » Circa primum tria facit. Primo ostendit secundum quid accipienda sit oppositio quae est inter unum et multa; dicens, quod licet unum et multa multis modis opponantur, ut patet infra; eorum tamen unus et principalior est secundum quod unum et multitudo opponuntur ut divisibile et indivisibile; quia hic oppositionis modus attenditur secundum propriam rationem utriusque. Ratio enim multitudinis consistit in hoc quod est esse divisa adinvicem, aut divisibilia. Dicit autem divisa propter ea quae actu a seinvicem separata sunt, et propter hoc multa dicuntur. Divisibilia autem propter ea quae non sunt actu separata, sed appropinquant separationi, sicut humida, ut aer, et aqua, et alia his similia, in quibus propter facilitatem divisionis, multitudinem dicimus. Dicitur enim multa aqua et multus aer. Ratio vero unius consistit in hoc, quod est esse indivisibile, aut non esse divisum. Dicitur enim et continuum unum, quia non est actu divisum, licet sit divisibile.

Secundo ibi « quoniam ergo »

Ostendit ad quod genus oppositionis praedictus modus oppositionis reducatur; dicens, quod cum quatuor sint oppositionis genera, quorum unum est oppositio, quae dicitur secundum privationem; manifestum est quod unum et multa non opponuntur ut contradictio, neque ad aliquid, quae sunt duo genera oppositionis, sed opponuntur ut contraria. Et quidem quod non opponantur secundum contradictionem, manifestum est, quia neutrum eorum verificatur de non ente. Non ens enim neque unum neque multa est. Oporteret autem alteram partem contradictionis verificari tam de ente quam de non ente. Similiter etiam manifestum est, quod non opponuntur ut ad aliquid dicta. Nam unum et multitudo dicuntur absolute. Sed cum dixerit quod unum et multitudo opponuntur ut indivisibile et divisibile, quae videntur opponi secundum privationem et habitum, concludit tamen quod unum et multitudo opponuntur ut contraria. Oppositio

enim quae est secundum privationem et habitum, est principium oppositionis quae est secundum contrarietatem, ut infra patebit. Alterum enim contrariorum semper est privatio, sed non privatio pura. Sic enim non participaret naturam generis, cum contraria sint in eodem genere. Oportet igitur quod utrumque contrariorum sit natura quaedam, licet alterum eorum participet naturam generis cum quodam defectu, sicut nigrum se habet ad album, ut supra dictum est. Quia igitur unum non significat privationem puram, non enim significat ipsam indivisionem, sed ipsum ens indivisum, manifestum est quod unum et multitudo non opponuntur secundum privationem puram et habitum, sed sicut contraria.

Tertio ibi « dicitur autem »

Respondet tacitae quaestioni. Quia enim dixerat quod unum se habet ad multitudinem ut divisibile ad indivisibile, indivisibile autem videtur privatio esse divisibilis, cum privatio sit posterior habitu et forma, videtur sequi, quod unum sit posterius multitudine: cum tamen supra dixerit, quod unum est principium multitudinis, ex quo cognoscitur. Ad hujus igitur objectionis solutionem videndam considerandum est, quod ea quae sunt priora secundum naturam et magis nota, sunt posteriora et minus nota quo ad nos, eo quod rerum notitiam per sensum accipiamus. Composita autem et confusa prius cadunt in sensu, ut dicitur in primo Physicorum. Et inde est, quod composita prius cadunt in nostram cognitionem. Simpliciora autem quae sunt priora et notiora secundum naturam, cadunt in cognitionem nostram per posterius. Inde est quod prima rerum principia non definimus nisi per negationes posteriorum; sicut dicimus quod punctum est, cujus pars non est; et Deum cognoscimus per negationes, inquantum dicimus Deum incorporeum esse, immobilem, infinitum. Sic igitur licet unum prius secundum naturam sit multitudine, tamen secundum cognitionem nostram definitur et nominatur ex privatione divisionis. Et propter hoc Philosophus dicit quod « ipsum unum dicitur, » idest nominatur « et ostenditur, » idest cognoscitur ex suo contrario, sicut indivisibile ex divisibili. Propter hoc quod multitudo est magis sensibilis quam unum, divisibile magis quam indivisibile. Unde multitudo ratione prius est quam indivisibile, non quidem secundum ordinem naturae, sed propter sensum qui est principium nostrae cognitionis.

Sed contra ea quae hic Philosophus determinat, duplex dubitatio consurgit. Prima quidem circa hoc quod dicit, quod unum et multa opponuntur ut contraria. Hoc enim videtur impossibile, quia unum constituit multitudinem. Unum autem contrariorum non constituit aliud, sed magis destruit. Sciendum igitur est, quod cum contraria differant secundum formam, ut infra dicetur, cum dicimus aliqua esse contraria, accipiendum est utrumque eorum secundum quod habet formam, non autem secundum quod est pars habentis formam. Corpus enim secundum quod absque anima accipitur ut formam habens, opponitur animali ut inanimatum animato. Secundum vero quod accipitur non quasi aliquod perfectum et formatum, non opponitur animali, sed est pars materialis ipsius. Et sic etiam videmus in numeris. Nam binarius secundum quod est quoddam totum, speciem et formam determinatam habens, est diversum specie a ternario; si vero consideretur absque hoc quod sit perfectum per formam, est pars ternarii. Sic igitur et ipsum unum secundum quod consideratur ut in se perfectum et speciem quamdam habens, opponitur multitudini; quia quod est unum, non est multa neque e contra. Prout vero consideratur ut non completum secundum speciem et formam, sic non opponitur multitudini, sed est pars ejus. Secunda autem dubitatio oritur circa hoc quod dicit, quod multitudo est prior ratione quam unum. Cum enim unum sit de ratione multitudinis, eo quod multitudo non est aliud quam aggregatio unitatum, si ipsum unum est posterius ratione quam multitudo, sequitur quod in ratione unius et multitudinis, est quidam circulus; ita quod necesse sit per multitudinem intelligi unitatem, et e converso. Circulus autem in rationibus rerum non suscipitur, quia esset idem eodem notius et minus notum, quod est impossibile. Dicendum igitur quod nihil prohibet aliquid esse prius et posterius in eodem secundum rationem, secundum diversa in eo considerata. In multitudine enim considerari potest, et quod multitudo est, et ipsa divisio. Ratione igitur divisionis prior est quam unum secundum rationem. Nam unum est quod non dividitur. Secundum autem quod est multitudo, posterius est uno secundum rationem, cum multitudo dicatur aggregatio unitatum. Divisio autem quae praesupponitur ad rationem unius, secundum quod convertitur cum ente, non est divisio quantitatis continuae, quae praeintelligitur uni quod est principium numeri. Sed est divisio quam causat contradictio, prout hoc ens et illud, dicuntur divisa ex eo quod hoc non est illud. Sic ergo primo in intellectu nostro cadit ens, et deinde divisio; et post hoc unum quod divisionem privat, et ultimo multitudo quae ex unitatibus constituitur. Nam licet ea quae sunt divisa, multa sint, non habent tamen rationem multorum, nisi postquam huic et illi attribuitur quod sit unum. Quamvis etiam nihil prohiberet dici rationem multitudinis dependere ex uno, secundum quod est mensurata per unum, quod jam ad rationem numeri pertinet.

Deinde cum dicit « est autem »

Determinat de his quae causantur ex uno et multo; et circa hoc duo facit. Primo ponit ea quae consequuntur unum et multa; dicens, quod sicut superius in quinto dictum est, ubi divisit sive distinxit quot modis dicantur contraria, ad unum consequitur idem et simile et aequale.

Nam idem est unum in substantia, simile unum in qualitate, aequale vero unum in quantitate. Ad pluralitatem vero pertinent contraria horum, scilicet dissimile et inaequale. Nam diversa sunt quorum non est substantia una, et dissimilia quae non habent qualitatem unam, et inaequalia quae non habent unam quantitatem.

Deinde cum dicit « dicto vero »

Ostendit quot modis dicantur praedicta; et circa hoc duo facit. Primo distinguit modos eorum, quae consequuntur ad unum. Secundo distinguit modos eorum quae consequuntur pluralitatem, ibi, « Quare « palam quod diversum et dissimile. » Circa primum duo facit. Primo ostendit quot modis dicitur idem. Secundo quot modis dicitur simile, ibi, « Si- « milia vero, si non sunt etc. » Aequale vero non distinguit, quia non dicitur multipliciter, nisi

forte secundum diversas species quantitatis. Ponit ergo tres modos quibus dicitur idem. Cum enim idem sit unum in substantia, substantia autem dupliciter dicatur, scilicet ipsum suppositum, et natura sive species, tripliciter dicitur idem. Vel secundum suppositum solum, ut hoc album, hoc musicum, si Socrates sit albus vel musicus; vel solum per naturam suppositi sive rationem vel speciem ejus, sicut Socrates et Plato sunt idem humanitate. Vel secundum utrumque, sicut Socrates est idem Socrates. Hos igitur tres modos Philosophus assignans dicit, quod cum idem multipliciter dicatur, uno modo dicitur idem secundum numerum, quod aliquando dicimus ipsum, sicut si dicamus, Socrates est homo, et ipsum est album. Cum enim hoc pronomen, ipsum, sit relativum, relativum autem idem suppositum referat, ubicumque ponitur hoc quod dico ipsum, designat quod sit idem suppositum numero. Alio modo dicitur idem si fuerit unum, non solum unitate suppositi, ut hoc lignum et hoc album, sed simul ratione et numero, ut tu tibiipsi es idem et specie et materia; ut materia referatur ad suppositum quae est individuationis principium, et species pro natura suppositi accipiatur. Tertio modo dicitur idem quando « ratio prima substantiae, » idest suppositi est una, licet suppositum non sit unum. Et hoc est idem specie vel genere, sed non numero. Ponit autem exemplum in quantitatibus, secundum opinionem eorum, qui ponebant quantitates esse substantias rerum: secundum quam quidem opinionem plures lineae rectae, sunt sicut plura supposita in genere substantiae: mensura autem lineae est sicut species ejus. Unde multae lineae rectae aequales sunt unum secundum hanc positionem, sicut diversa supposita sunt unum quae communicant in una ratione speciei. Et quia mathematici utuntur lineis in abstractione, apud eos plures lineae aequales rectae accipiuntur ut una. Et similiter plura « tetragona, » scilicet figurae quatuor angulorum quae sunt aequalia quantitate, et sunt « isagona, » idest aequalium angulorum, accipiuntur ut idem. Et aequalitas in eis est quasi unitas secundum rationem speciei.

Deinde cum dicit « similia vero »

Ostendit quot modis dicitur simile; et ponit quatuor modos: quorum primus respondet tertio modo ejus, quod dicitur idem. Quia enim idem est unum in substantia, simile vero unum in qualitate, oportet illud, secundum quod dicitur simile, se habere ad id, secundum quod dicitur idem, sicut se habet qualitas ad substantiam. Et quia unus est qualitate quasi unitate in substantia, utitur figura et proportione quasi qualitate. Attendendum est, quod cum qualitas et quantitas fundentur in substantia: ubi est unitas substantiae, sequitur quod sit unitas quantitatis et qualitatis, non tamen unitas nominatur a quantitate et qualitate, sed a principaliori, scilicet substantia. Et ideo ubi est unitas substantiae, non dicitur similitudo vel aequalitas, sed identitas tantum. Ad similitudinem ergo vel aequalitatem requiritur diversitas substantiae. Et propter hoc dicit quod similia dicuntur aliqua, licet non sint simpliciter eadem secundum speciem substantiae, etsi non sint etiam indifferentia secundum substantiam subjectam quae dicitur suppositum, sed sunt eadem secundum speciem aliquo modo, sicut majus tetragonum dicitur esse simile minori tetragono, quando scilicet anguli unius sunt aequales angulis alterius, et latera aequales angulos continentia sunt proportionalia. Sic igitur patet quod haec similitudo attenditur secundum unitatem figurae et proportionis. Et similiter multae rectae lineae inaequales non sunt eadem simpliciter, licet sint similes.

Potest autem et hic considerari quod quando est unitas secundum rationem perfectam speciei, dicitur identitas; quando autem est unitas non secundum totam rationem speciei, dicitur similitudo. Ut si quis dicat quod ea quae sunt unum genere, sunt similia; ea vero quae sunt unum specie, sunt eadem; ut videntur innuere exempla posita. Nam lineas rectas aequales et tetragona aequalia dixit habere identitatem adinvicem tetragona autem inaequalia; et rectas lineas inaequales habere similitudinem. Secundus modus est si aliqua conveniunt in una forma quae nata sit suscipere magis et minus, et tamen participent illam formam sine magis et minus; sicut albedo recipit intensionem et remissionem. Unde si aliqua sunt alba aequaliter sine magis et minus, dicuntur similia. Tertius modus est quando aliqua conveniunt in una forma aut passione, etiam secundum magis et minus; sicut magis album et minus album dicuntur similia, quia est « una species, » idest qualitas ipsorum. Quartus modus est secundum quod aliqua dicuntur similia, non propter unam qualitatem tantum, sed consideratione multorum: ut dicantur illa esse similia quae in pluribus conveniunt quam differant, vel simpliciter, vel quantum ad ea quae in promptu apparent. Sicut stannum argento dicitur simile, quia in multis convenit. Et similiter ignis auro, et crocus rubeo.

Deinde cum dicit « quare palam »

Prosequitur de illis quae consequuntur ad pluralitatem. Et primo de dissimili et de diverso. Secundo de differenti, ibi, « Differentia vero et diversitas etc. » Dicit ergo primo, quod quia idem et diversum opponuntur, et simile et dissimile: idem autem et simile multipliciter dicuntur; manifestum est quod diversum et dissimile multipliciter dicentur, quia scilicet quando unum oppositorum dicitur multipliciter, et reliquum, ut dicitur in primo Topicorum. Omissa autem multiplicitate dissimilis quia facile apparet qualiter modi ejus accipiantur per oppositum ad modos similis, ponit tres modos ejus quod est diversum. Quorum primus est quod diversum dicitur omne quod est aliud per oppositum ad idem. Sicut enim idem dicebatur omne quod est ipsum, quod est relativum identitatis, ita diversum dicitur esse quod est aliud, quod est relativum diversitatis. Et propter hoc, unumquodque ad aliud comparatum, aut est idem aut diversum. Alius modus est quando non est una materia et una ratio; sicut tu et propinquus tibi, diversi estis. Tertius autem modus est, sicut in mathematicis; ut si dicantur lineae inaequales diversae. Et quia dixerat quod omne ad omne est idem aut diversum, ne quis crederet hoc esse verum, tam in entibus quam in non entibus, removet hoc dicens: Diversum aut idem dicitur omne ad omne in his quae dicuntur unum et ens, non autem in non entibus. Idem enim et diversum non opponuntur ut contradictoria, quorum alterum necesse est verum esse de quolibet ente aut non ente sed opponuntur ut contraria, quae non verificantur nisi de ente. Et ideo diversum non dicitur de non

entibus. Sed non idem, quod contradictorie opponitur eidem, dicitur etiam de non entibus. Sed in omnibus entibus dicitur idem aut diversum. Omne enim quod est ens et unum in se, comparatum alteri, aut est unum ei, et sic est idem, aut non unum, aptum natum esse unum, et sic est diversum. Sic igitur diversum et idem opponuntur. Siquis autem objiciat quod diversum et idem non sunt in omnibus entibus, cum idem sequatur unitatem substantiae, diversitas autem substantiae pluralitatem; dicendum est, quod quia substantia radix est aliorum generum, illud quod est substantiae, transfertur ad omnia alia genera, sicut de eo quod quid est Philosophus dixit supra in septimo.

Deinde cum dicit « differentia vero »

Ostendit in quo differat differentia et diversitas; dicens, quod aliud est differentia, aliud diversitas. Duo enim quorum unum est diversum ab altero non est necesse per aliquid esse diversa. Possunt enim esse diversa seipsis. Et hoc ex praedictis patet; quia quodcumque ens alteri comparatum, aut est diversum, aut est idem. Sed quod est differens ab aliquo, oportet quod per aliquid sit differens. Unde necesse est, ut id quo differentia differunt, sit aliquid idem in illis quae non sic differunt. Hoc autem quod est idem in pluribus, vel est genus, vel est species. Unde omne differens, differt aut genere, aut specie. Genere quidem differunt, quorum non est communis materia. Dictum est enim supra in octavo, quod licet materia non sit genus, tamen ab eo quod est materiale in re, sumitur ratio generis. Sicut natura sensibilis est materialis in homine respectu rationis. Et ideo illud quod non communicat in natura sensibili cum homine, est alterius generis. Et quia ea quae non communicant in materia, non generantur adinvicem, sequitur ea genere esse diversa, quorum non est generatio adinvicem. Quod etiam necesse fuit addere propter ea quae non habent materiam, sicut accidentia sunt. Ut sint genere diversa quaecumque sunt in diversis praedicamentis, ut linea et albedo, quorum unum non fit ex alio. Specie vero differentia dicuntur, quorum est idem genus, et secundum formam differunt. Dicitur autem genus quod praedicatur de duobus specie differentibus, sicut de homine et de equo. Contraria autem differunt, et contrarietas est differentia quaedam.

Deinde cum dicit « quod autem »

Probat per inductionem quod dixerat de ratione differentiae; quia omnia differentia videntur esse talia, scilicet quod non solum sint diversa, sed aliquo modo diversa: sicut haec quidem diversa sunt genere, haec autem sunt in eodem praedicamento, et in eodem genere, sed differunt specie; et quaedam sunt eadem specie. Quae aut sunt genere eadem aut diversa, determinatum est in aliis, idest in quinto hujus.

LECTIO V.

Quid nam sit contrarietas, quod videlicet est maxima et perfecta differentia; quot item contraria, ostendit.

ANTIQUA.

Quoniam autem differre contingit abinvicem differentia plus et minus, est aliqua maxime differentia.

Et hanc dico contrarietatem. Quia vero maxima est differentia, palam ex inductione. Genere namque differentia, non habent viam in invicem, sed distant magis, et incomparabiliter. Differentibus vero specie, generationes ex contrariis sunt, ut ultimis. Ultimorum vero distantia, maxima est. Quare et quae contrariorum.

At vero maximum in unoquoque genere perfectum. Maximum enim cujus non est excessus. Et perfectum cujus non est adhuc extra sumere aliquid possibile. Finem enim habet perfecta differentia. Sicut et alia eo quod finem habeant dicuntur perfecta. Nihil autem extra finem. Ultimum autem in omni, et continet. Propter quod nihil extra finem, nec eget aliquo quod perfectum. Quod quidem igitur contrarietas est differentia perfecta, ex his palam. Multipliciter autem dictis contrariis, sequetur quod perfecte, ita sicut utique quod est contrariis esse, extiterit ipsis.

His enim entibus, palam quod non contingit uni plura contraria esse. Nec enim ultimo ulterius. Et erit utique aliquid. Nec distantiae unius, plura sunt quam duo ultima.

Totaliter autem si est contrarietas differentia. Differentia vero duorum. Quare, et perfecta.

Necesse autem, et alios terminos esse veros contrariorum. Etenim plurimum differt perfecta differentia. Genere autem differentibus non est magis extra accipere, his quae specie. Ostensum enim, quia ad ea quae sunt extra genus non est differentia, Horum autem haec maxima. Et in eodem genere

RECENS.

Quum autem contingat invicem differre, quae differunt et plus et minus, est etiam quaedam maxima differentia: et hanc dico contrarietatem. Quod autem maxima differentia est, manifestum est ex inductione. Quae enim genere differunt, non habent ad se mutuo viam, sed plus distant, et non conveniunt: illis vero, quae specie differunt, generationes ex contrariis tamquam ex ultimis sunt. Distantia vero ultimorum, maxima est: quare etiam contrariorum.

Atqui quod maximum est in quoque genere perfectum est. Etenim maximum est, cujus non est excessus: perfectum vero, extra quod non est possibile aliquid sumere. Finem namque habet perfecta differentia: quemadmodum cetera quoque perfecta dicuntur, eo quod habeant finem. Extra finem autem nihil est. Ultimum enim in re omni, est et continet. Quare nihil extra finem est, nec indiget aliquo, quod perfectum est.

Quod igitur contrarietas est differentia perfecta, ex his patet. Quum autem multipliciter dicantur contraria, ita perfectum inhaerebit, sicuti eis inest esse contrariis.

His autem exsistentibus, patet quod non contingit uni plura contraria esse. Nec enim ultimo ulterius aliquid erit: nec unius distantiae plura, quam duo ultima. Et omnino si contrarietas differentia est, differentia vero duorum est, ergo et ipsa perfecta.

Necesse autem est etiam reliquas contrariorum definitiones veras esse. Etenim plurimum differt perfecta differentia. Namque non potest aliquid sumi extra ea quae et genere differunt, et specie: ostensum est enim quod ad ea quae extra genus sunt, non est differentia. Horum autem, haec

plurimum differentia contraria. Maxima namque differentia horum quae perfecta. Et quae in eodem susceptivo plurimum differentia. Eadem enim est materia contrariis. Et quae sub eadem potentia plurimum differentia. Etenim scientia circa unum genus, quae una, in quibus perfecta differentia maxima.

maxima est. Et quae in eodem genere plurimum differunt, contraria sunt. Maxima enim horum differentia est, quae perfecta est. Et quae in eodem susceptivo plurimum differunt, contraria sunt. Materia enim eadem contrariis. Et quae sub eadem potentia, plurimum differunt. Etenim scientia circa unum eorum genus una, in quibus perfecta differentia, maxima est.

Postquam Philosophus determinavit de uno et multo, et de his quae ad ea consequuntur, quorum unum est contrarietas, quae est differentia quaedam, ut dictum est, hic determinat de contrarietate, quia ejus consideratio specialem habet difficultatem. Et dividitur in partes duas. In prima ostendit quod contrarietas est differentia maxima. In secunda inquirit, utrum contraria differant genere, aut specie, ibi, « Diversum autem specie ab aliquo etc. » Prima dividitur in duas. In prima determinat de contrariis. In secunda de mediis, ibi, « Quoniam « vero contrariorum contingit etc. » Prima dividitur in duas. In prima ostendit naturam contrarietatis. In secunda movet quasdam dubitationes circa praedeterminata, ibi, « Quoniam autem unum uni « contrarium est. » Prima dividitur in duas partes. In prima ostendit quid sit contrarietas. In secunda determinat de contrarietate per comparationem ad alias species oppositionis, ibi, « Prima vero con- « trarietas etc. » Circa primum duo facit. Primo ostendit definitionem contrarietatis. Secundo ad definitionem assignatam reducit omnes alias definitiones, quae de contrariis assignantur, ibi, « Necesse « est alios terminos, etc. » Circa primum duo facit. Primo ponit definitionem contrarietatis. Secundo ex definitione assignata quaedam corollaria concludit, ibi, « At vero maximum in unoquoque genere etc. » Circa primum duo facit. Primo ostendit aliquam esse differentiam maximam, hoc modo. In quibuscumque est invenire magis et minus, est invenire maximum, cum non sit procedere in infinitum: sed contingit differre aliquid ab altero magis et minus: ergo et contingit aliqua duo maxime differre. Et ita est aliqua differentia maxima.

Secundo ibi « et hanc »

Ostendit, quod contrarietas sit maxima differentia, per inductionem. Quaecumque enim differunt, aut differunt genere, aut differunt specie. Illa autem, quae differunt genere, non sunt comparabilia adinvicem, sed magis distant quam possit in eis accipi magis et minus differre. Hoc enim accipitur in illis quorum est transmutatio invicem. Intelligitur enim processus quidam et via transmutationis de uno in aliud per hoc primo quod magis differunt, et postea minus, et sic quousque unum transmutatur in alterum. In illis autem quae differunt genere, non est accipere hujusmodi viam transmutationis unius in alterum. Unde in eis non est accipere magis et minus differre, et per consequens nec maxime differre: et sic in differentibus genere non est maxima differentia. In illis vero quae differunt specie, oportet maximam differentiam esse inter contraria, quia generationes mutuae sunt ex contrariis sicut ex ultimis. Generatur quidem medium ex extremo aut e converso, aut etiam medium ex medio, ut pallidum ex nigro vel ex rubeo: non tamen hujusmodi generationes sunt ex duobus quasi ultimis. Cum enim in generatione, ex nigro procedit pallidum, adhuc ulterius potest procedere ad aliquid magis differens. Sed cum jam pervenerit ad album, non potest ulterius procedere ad aliquid magis differens a nigro. Et sic ibi est status sicut in ultimo. Et propter hoc dicit quod generationes fiunt ex contrariis sicut ex ultimis. Sed manifestum est, quod distantia ultimorum semper est maxima. Relinquitur ergo, quod inter ea quae differunt specie, maxime differunt contraria. Cum autem ostenderimus quod ea quae differunt genere non dicuntur maxime differre, et tamen est aliqua maxima differentia, sequitur quod contrarietas non sit aliud quam maxima differentia.

Deinde cum dicit « at vero »

Inducit duo corollaria ex praemissis: quorum primum est quod contrarietas sit perfecta differentia. Quod sic probatur. Maximum in unoquoque genere est idem quod perfectum est. Quod patet ex hoc, quod maximum est quod non exceditur; et perfectum est, extra quod non potest aliquid sumi. Et sic eadem videtur esse differentia maximi et perfecti. Et quod perfectum sit extra quod non potest aliquid sumi, patet; quia omnia dicuntur perfecta, eo quod deveniunt ad finem. Extra finem autem nihil est: quia finis est id quod est ultimum in omni re, et quod continet rem. Unde nihil est extra finem. Nec id quod perfectum est, indiget aliquo exteriori; sed totum continetur sub sua perfectione. Et sic patet quod perfecta differentia est quae pervenit ad finem. Et sic, cum contrarietas sit maxima differentia, ut probatum est, sequitur quod sit differentia perfecta. Sed quia contraria dicuntur multipliciter, ut postmodum dicetur, non omnia contraria dicuntur perfecte differentia. Sed ita consequitur quaelibet contraria perfecte differre, sicut competit eis esse contraria; quibusdam scilicet primo, et quibusdam secundario.

« His enim »

Secundum corollarium ponit dicens, quod cum praedicta sint vera, manifestum est quod non convenit (1) plura esse contraria uni. Quod quidem probat dupliciter. Primo, quia contrarietas est maxima et perfecta differentia quasi ultimorum. Unius autem distantiae non possunt esse plura ultima quam duo. Sicut videmus quod unius rectae lineae sunt duo puncta extrema. Nec iterum ultimo est aliquid ulterius. Unde impossibile est, si contrarietas est una distantia, quod uni contrariorum contrarientur aliqua duo quasi ultima. Nec quod unum contrarietur magis, et alterum minus: quia id quod contrariaretur minus, non esset ultimum, sed aliquid haberet ulterius.

Deinde cum dicit « totaliter autem »

Probat idem alio modo; dicens, quod contrarietas est differentia quaedam. Omnis autem differentia est aliquorum duorum. Unde et perfecta differentia est duorum. Et sic unum uni tantum est contrarium.

Deinde cum dicit « necesse autem »

Ostendit, quod omnes definitiones de contrariis datae, secundum praedictam definitionem contrarietatis verificantur. Et ponit « quatuor termi- « nos, » idest definitiones contrariorum ab aliis

(1) *Legendum, ut saepe alias,* contingit.

assignatas; quarum prima est, quod contraria sunt quae plurimum differunt. Hoc enim verificatur secundum praedicta, cum contrarietas sit perfecta differentia, quae facit plurimum differre. Manifestum est enim ex praedictis, quod in his quae differunt genere non est accipere quid magis differens his quae differunt specie: quia ad ea quae sunt extra genus, non est differentia, ut dictum est. Eorum vero, quae differunt specie, maxima differentia est contrariorum. Et sic sequitur quod contraria sunt quae plurimum differunt. Secunda definitio est, quod contraria sunt quae plurimum differunt in eodem genere. Quae etiam verificatur secundum praedicta: quia contrarietas est perfecta differentia. Maxima autem differentia eorum quae sunt in eodem genere est perfecta differentia. Unde relinquitur quod contraria sunt quae plurimum differunt in eodem genere. Tertia definitio est quod contraria sunt quae plurimum differunt in eodem susceptibili. Quod etiam verificatur ex praedictis; quia eadem est materia contrariorum, cum ex invicem generentur. Quarta definitio est, quod contraria sunt, quae plurimum differunt « sub eadem « potentia, » idest arte vel scientia. Nam scientia est potentia rationalis, ut in nono dictum est. Et haec etiam definitio ex praedictis verificatur; quia una scientia est circa unum genus. Cum igitur contraria sint in eodem genere, oportet quod sint sub eadem potentia sive scientia. Et quia contrarietas est perfecta differentia in eodem genere, oportet quod contraria plurimum differant eorum quae sunt sub eadem scientia.

LECTIO VI.

Habitum et privationem, communem esse omnium contrariorum rationem, et quomodocumque oppositorum radicem.

ANTIQUA.

Prima vero contrarietas, habitus et privatio est. Sed non omnis privatio (multipliciter enim privatio), sed quaecumque perfecta fuerit.

Alia autem contraria secundum hoc dicentur. Haec quidem per habere, alia vero per facere aut facta esse. Alia autem per acceptiones esse, et abjectiones horum, aut aliorum contrariorum.

Si ergo opponuntur contradictio, et privatio, et contrarietas, et ad aliquid: horum autem primum contradictio, contradictionis autem nihil est medium, contrariorum autem contingit: quod quidem non idem contradictio et contraria, palam.

Privatio vero contradictio quaedam est. Aut enim quod impossibile est totaliter habere. Aut si quod aptum natum habere non habeat, privatum est aut totaliter aut aliqualiter determinatum. Multipliciter enim jam hoc dicimus, sicut divisum est a nobis in aliis. Ergo privatio quaedam est contradictio, aut in potentia determinata, aut concepta cum susceptivo. Quapropter contradictionis quidem non est medium. Sed privationis alicujus est. Aequale namque aut non aequale omne. Aequale vero aut inaequale non omne, nisi solum in susceptivo aequalitatis.

Si itaque generationes ipsi materiae ex contrariis, fiunt vero aut ex specie et ex speciei habitu, aut privatione aliqua speciei et formae; palam quia contrarietas privatio quaedam utique erit omnis.

Privatio vero non omnis forsan contrarietas. Causa vero quia multipliciter contingit privari privatum. Ex quibus enim permutationes extremis, contraria.

Palam autem et per inductionem. Omnis enim contrarietas habet privationem alterius contrariorum. Sed non similiter omnia. Nam inaequalitas aequalitatis, et dissimilitudo similitudinis, et malitia virtutis.

Differt autem ut dictum est. Hoc quidem enim si solum sit privatum, hoc autem si est, aut quando, aut in quo, ut si certa aetate aliqua, aut principali, aut omnino. Quapropter horum quidem medium est, sed neque bonus homo neque malus. Aliorum vero non est; sed necesse esse aut parem, aut imparem. Amplius alia quidem habent subjectum determinatum, alia autem non. Quare palam quia semper alterum contrariorum dicitur secundum privationem.

Sufficit autem, et si prima, et genera contrariorum, puta unum, et multa. Alia namque ad haec reducuntur.

RECENS.

Prima vero contrarietas, habitus et privatio est: non tamen omnis privatio (multipliciter enim privatio dicitur,) sed quaecumque perfecta sit. Cetera vero contraria secundum haec dicentur: quaedam eo quod habeant; quaedam eo quod faciant, aut factiva sint; quaedam eo quod accipiant, abjiciant haec, aut alia contraria. Si opponuntur itaque contradictio, privatio, contrarietas, et ad aliquid; horum autem primum contradictio; contradictionis vero nihil medium est, contrariorum autem contingit: patet quod non idem est contradictio, et contraria. Privatio vero, quaedam contradictio est. Aut enim, quod omnino impossibile est habere; aut quod quum natura aptum habere sit, non habeat, privatum est, aut totaliter, aut modo quodam determinatum. Multipliciter enim jam hoc, ut in aliis divisum a nobis est, dicimus.

Quare privatio, quaedam contradictio est aut impossibilitas distincta aut complexa in se susceptivum. Ideo contradictionis quidem non est medium; sed privationis alicujus est. Omne enim aut aequale, aut non aequale; aequale vero, aut inaequale, non omne, nisi solum in susceptivo aequalitatis. Si itaque generationes ipsi materiae ex contrariis, fiunt autem aut ex specie et habitu speciei, aut ex aliqua privatione speciei et formae: patet quod omnis quidem contrarietas, privatio est: privatio vero non omnis fortasse contrarietas est. Causa vero est, quia multipliciter privari contingit, quod privatum est. A quibus enim ultimis transmutationes, haec contraria sunt.

Hoc autem et per inductionem manifestum est. Omnis namque contrarietas habet alterius contrariorum privationem: verum non omnia similiter: inaequalitas enim, aequalitatis; dissimilitudo vero, similitudinis; vitium autem, virtutis.

Differt autem, ut dictum est. Etenim hoc quidem, si solum privatum sit; hoc vero, si sit aliquando, aut in aliquo, utputa in aliqua aetate, aut in principali, aut omnino. Ideo horum quidem est aliquid medium; et est nec bonus homo, nec malus: illorum vero non est, sed necesse est esse parem vel imparem: quia quaedam habent subjectum determinatum, quaedam non.

Quare manifestum est quod semper alterum contrariorum secundum privationem dicitur. Sufficit vero etiam si prima et genera contrariorum, utputa unum, et multa: cetera enim ad haec reducuntur.

Postquam Philosophus definivit contrarietatem, hic comparat ipsam ad alias species oppositionis; et circa hoc duo facit. Primo proponit quod intendit; scilicet quod contrarietatis principium est oppositio privationis et habitus. Secundo manifestat quod supposuerat, ibi, « Si ergo opponuntur etc. »

Circa primum duo facit. Primo enim proponit quod principium contrarietatis est privatio et habitus; dicens, quod prima contrarietas est privatio et habitus, quia scilicet in omni contrarietate privatio et habitus includitur. Sed ne aliquis crederet quod idem esset opponi secundum privationem et habitum et secundum contrarietatem, subjungitur quod non omnis privatio sit contrarium; quia privatio, sicut in superioribus habitum est, multipliciter dicitur. Aliquando enim quocumque modo, si non habeat quod natum est haberi, dicitur esse privatio. Sed talis privatio non est contrarium, quia talis privatio non ponit aliquam naturam oppositam habitui, licet supponat subjectum determinatum. Sed privatio dicitur esse contrarium, quaecumque fuerit perfecta privatio. Cum autem privatio secundum id quod est non recipiat magis et minus, non potest dici perfecta privatio nisi ratione alicujus naturae, quae perfectam distantiam habeat ad habitum. Sicut non omnis privatio albi est contraria albo; sed privatio magis distans ab albo, quam oportet fundari in aliqua natura ejusdem generis, maxime distante ab albo. Et secundum hoc dicimus quod nigrum est contrarium albo.

Deinde cum dicit « alia autem »

Secundo ostendit qualiter ab ista prima contrarietate, alia contraria deriventur; dicens, quod alia contraria « dicuntur secundum hoc, » scilicet secundum privationem et habitum diversimode. Quaedam enim dicuntur contraria in eo quod habent in se inclusam privationem et habitum; sicut album et nigrum, et calidum et frigidum. Alia per hoc quod actu faciunt privationem et habitum, sicut sunt calefaciens et infrigidans. Aut per hoc quod sunt virtute activa privationis et habitus, sicut calefactivum et infrigidativum. Alia vero per hoc quod sunt acceptiones dictorum, sicut calefieri et infrigidari. Aut per hoc quod sunt abjectiones eorum, sicut corruptio caliditatis et frigiditatis. Et non solum aliqua dicuntur contraria per hoc, quod dicunt dictas habitudines ad prima contraria; sed etiam per hoc, quod habent habitudines easdem ad contraria sequentia. Sicut si dicamus quod ignis et aqua sunt contraria, quia habent calidum et frigidum, quae etiam dicebantur contraria per hoc quod includunt privationem et habitum.

Deinde cum dicit « si ergo »

Manifestat quod supposuerat, scilicet quod prima contrarietas est privatio et habitus; et hoc dupliciter. Primo per syllogismum. Secundo per inductionem, ibi, « Palam autem et per inductionem etc. » Circa primum duo facit. Primo ostendit quod contrarietas non est contradictio; dicens, quod cum quatuor modis aliqua alicui opponantur: uno modo ut contradictio, sicut sedens non sedenti: alio modo ut privatio, sicut caecus videnti: tertio modo ut contrarietas, sicut nigrum albo: quarto modo ad aliquid, sicut filius patri: inter ista quatuor genera oppositionis primum est contradictio. Cujus ratio est, quia contradictio includitur in omnibus aliis tamquam prius et simplicius. Opposita enim secundum quodcumque oppositionis genus impossibile est simul existere. Quod quidem contingit ex hoc, quod alterum oppositorum de sui ratione habet negationem alterius. Sicut de ratione caeci est quod sit non videns. Et de ratione nigri, quod non sit album. Et similiter de ratione filii est quod non sit pater ejus cujus est filius. Manifestum est autem quod in contradictione non est aliquod medium. Necesse est enim aut affirmare aut negare, ut supra in quarto manifestum fuit. Contrariorum autem convenit (1) esse medium. Et sic manifestum est quod contrarietas et contradictio non sunt idem.

Deinde cum dicit « privatio vero »

Ostendit qualiter se habeat privatio ad contradictionem, manifestans qualiter conveniant et qualiter differant. Dicit ergo, quod privatio est quaedam contradictio. Dicitur enim privatio uno modo, quando aliquid non habet quod nullo modo natum est habere; ut si diceremus quod lapis non habet visum. Alio modo dicitur aliquid privari, si non habeat quod natum est habere; sicut animal si non habeat visum. Et hoc dupliciter: uno modo qualitercumque non habeat. Alio modo si non habeat cum aliqua determinatione, puta in tempore determinato, aut aliquo modo determinato; quia privatio multipliciter dicitur, sicut supra habitum est in quinto et nono. Ex his ergo patet quod privatio est quaedam contradictio. Et quidem, quod sit contradictio patet ex hoc, quod aliquid dicitur privatum ex hoc quod non habet. Sed quod non sit contradictio absoluta, sed contradictio quaedam, patet ex hoc quod contradictio de sui ratione non requirit neque aptitudinem, neque etiam essentiam alicujus subjecti. Verificatur enim de ente quocumque. Dicimus enim quod animal non videt, et lignum non videt, et quod non ens non videt. Sed privatio de necessitate requirit aliquod subjectum, et quandoque etiam requirit aptitudinem in subjecto: quod enim est omnino non ens non dicitur privatum. Et ideo dicit quod privatio aut est in determinata potentia, scilicet cum aptitudine ad habitum, aut saltem « concepta cum susceptivo, » idest cum subjecto, licet non habente aptitudinem ad habitum. Sicut si dicamus vocem invisibilem, aut lapidem rem mortuam. Et ideo contradictio non potest habere medium: sed privatio aliquo modo medium habet. Necesse est enim omne aut aequale aut non aequale esse, sive sit ens sive non ens. Sed non necesse est dici de omni quod sit aequale aut inaequale; sed solum hoc necesse est in susceptivo aequalitatis. Sic igitur oppositio contradictionis omnino est immediata: oppositio vero privationis est immediata in determinato susceptivo; non autem est immediata simpliciter. Ex quo patet quod contrarietas, quae nata est habere medium, propinquior est privationi quam contradictioni. Nondum tamen habetur, quod privatio sit contrarietas.

« Si itaque »

Restat tertio ostendendum, quod contrarietas sit privatio; et circa hoc duo facit. Primo ostendit per syllogismum quod contrarietas sit privatio, hoc modo. Omne illud ex quo fit generatio, aut est species sive quicumque habitus speciei; aut est privatio speciei, sive cujuscumque formae. Omne quidem dicit, quia est duplex generatio. Generatur enim aliquid simpliciter in genere substantiae, et secundum quid in genere accidentium. Generationes enim sunt ex contrariis in materia. Manifestum est ergo, quod omnis contrarietas est aliqua privatio. Si enim alterum extremorum in qualibet generatione est privatio, et utrumque contrariorum

(1) *Lege* contingit.

est extremum generationis, quia contraria generantur ex invicem, sicut album ex nigro, et nigrum ex albo; necesse est quod semper alterum contrariorum sit privatio.

Deinde cum dicit « privatio vero »

Ostendit quod non omnis privatio est contrarietas: quod etiam supra dixerat, dicens: Non omnis privatio est contrarietas. Et causa hujus est, quia privatum contingit multipliciter privari. Quocumque enim modo id quod natum est habere aliquam formam, non habeat illam, dici potest esse privatum; sive sit in dispositione propinqua ad formam illam, sive remota. Sed contrarium est semper in dispositione remota: quia contraria sunt ex quibus fiunt permutationes sicut ex extremis. Unde supra dictum est, quod sunt maxime distantia. Aliquid enim privari dicitur albedine si non sit album, sive sit pallidum, sive quocumque alio colore coloratum. Sed non ideo dicitur esse contrarium nisi quando est maxime distans ab albo, scilicet quando est nigrum. Unde manifestum est quod non omnis privatio est contrarietas. Ex hoc etiam apparet quod, cum privatio nihil aliud requirat nisi absentiam formae, supposita tantum habitudine in subjecto, sine hoc quod determinet aliquam dispositionem in subjecto, per quam subjectum sit propinquum formae vel distans ab ea: quod privatio non significat aliquam naturam in subjecto, sed praesupponit subjectum cum aptitudine. Contrarium vero requirit determinatam dispositionem subjecti, secundum quam maxime distet a forma. Unde de necessitate aliquam naturam significat in subjecto, quae est ejusdem generis cum forma absente; sicut nigrum est in genere albi. Considerandum est etiam quod est duplex privatio. Quaedam quae habet immediatum ordinem ad subjectum formae, sicut tenebra habet immediatum ordinem ad diaphanum. Et inter hujusmodi privationem et formam oppositam est mutua transmutatio. Aer enim de lucido fit tenebrosus, et de tenebroso fit lucidus. Quaedam autem privatio est quae non comparatur ad subjectum formae nisi mediante forma, cum sit ut quaedam corruptio ejus; sicut caecitas est corruptio visus, mors est corruptio vitae. Et in talibus non est mutua conversio, sicut supra in nono habitum est. Cum igitur hic ostenditur contrarietatem esse privationem ex mutua transmutatione, quae est in contrariis et privatione et forma, manifestum est quod non dicitur ista esse contrarietas quae est corruptio formae, sed quae habet immediatum ordinem ad subjectum formae. Et sic cessat illa objectio quae ponitur in Praedicamentis, quod a privatione ad habitum non fit reversio. Contraria autem transmutantur invicem.

Deinde cum dicit « palam autem »

Ostendit per inductionem quod contrarietas sit privatio; et hoc dupliciter. Primo inducendo in singulis contrariis. Secundo reducendo ad prima contraria, ibi, « Sufficit autem et si prima etc. » Circa primum duo facit. Primo ostendit per inductionem quod contrarietas sit privatio; dicens, quod hoc quod supra ratione syllogistica ostensum est palam est etiam per inductionem. Quia omnis contrarietas invenitur habere privationem alterius contrariorum. Semper enim duorum contrariorum unum est defectivum respectu alterius. Sed tamen in omnibus contrariis similiter invenitur unum privatio alterius, ut infra dicetur. Et quod unum contrariorum sit privatio alterius, ex hoc apparet, quia inaequalitas est privatio aequalitatis, et similitudo similitudinis, et malitia virtutis.

Deinde cum dicit « differt autem »

Ostendit quod diversimode unum contrariorum est privatio alterius. Hoc enim contingit secundum diversam rationem privationis. Quae quidem diversitas attenditur dupliciter. Uno modo ex hoc quod privatio potest dici, vel quia solum aliquod privatum est modo quocumque. Vel quia est privatum in aliquo tempore determinato, vel in aliqua parte determinata. In tempore quidem determinato, sicut si sit privatum in aliqua aetate. In parte autem determinata, sicut si sit privatum in aliqua parte principali. Aut « etiam in omni, » idest in toto. Dicitur enim aliquis insensatus, si in aetate perfecta discretione careat, non autem in puerili aetate. Et similiter aliquis nudus, non si aliqua pars ejus non sit tecta, sed si plures aut principales partes intectae remaneant. Et propter istam diversitatem privationis, quae in contrarietate includitur, contingit quod quorumdam contrariorum est medium, et quorumdam non. Inter bonum enim et malum, medium est. Est enim aliquis homo neque bonus neque malus. Dicitur enim bonus homo secundum virtutem. Nam virtus est quae bonum facit habentem. Non autem omnis qui caret virtute malus est. Nam puer caret virtute, et tamen non dicitur malus. Sed si in aetate, in qua debet habere virtutem, non habeat, malus dicitur. Vel etiam si aliquis virtute careat quantum ad aliquos actus minimos et quasi indifferentes ad vitam, non dicitur malus; sed solum si careat virtute quantum ad actus principales et necessarios ad vitam. Sed par et impar in numeris non habent medium: quia numerus dicitur impar ex hoc quod quocumque modo caret paritate. Alia vero diversitas privationis est, quod privatio quaedam determinat sibi subjectum, quaedam vero non. Dictum est enim supra, quod id quod caret aliquo, etiam si non natum sit habere, quandoque dicitur privatum. Ex hac autem diversitate privationis potest contingere in aliquibus contrariis, quod habeant medium vel non habeant: sicut si dicamus, quod cum homo dicatur bonus secundum virtutes politicas, si malum quod includit privationem boni requirat determinatum subjectum, rusticus qui non participat conversatione civili, nec bonus nec malus est bonitate vel malitia civili. Sic igitur patet ex praedictis, quod alterum contrariorum dicitur secundum privationem.

Deinde cum dicit « sufficit autem »

Ostendit idem reducendo ad prima contraria; dicens quod sufficit ad ostendendum quod alterum contrariorum sit privatio, si hoc invenitur in primis contrariis, quae sunt genera aliorum contrariorum, sicut sunt unum et multa. Et quod ista sint prima contraria, patet ex hoc, quod omnia alia contraria reducuntur ad illa. Nam ad unum et multa reducuntur aequale et inaequale, simile et dissimile, idem et diversum. Differentia autem, diversitas quaedam est, et contrarietas differentia quaedam, ut supra habitum. Et sic patet quod omnis contrarietas reducitur ad unum et multa. Unum autem et multa opponuntur ut divisibile et indivisibile, ut supra habitum est. Et ita relinquitur, quod omnia contraria privationem includant.

LECTIO VII.

Quarumdam dubitationum circa determinata, solutio, videlicet circa oppositionem aequalis ad magnum.

ANTIQUA.

Quoniam autem unum uni contrarium est, dubitabit aliquis quomodo opponuntur unum et multa, et aequale magno et parvo.

Utrum enim semper in oppositione dicimus, ut utrum album aut nigrum, et utrum album aut non album. Utrum vero album aut homo non dicimus nisi ex suppositione quaerentes: ut utrum venit Cleon aut Socrates? Sed non necesse in uno aliquo genere hoc. Sed hoc inde venit: nam opposita sola non contingit simul existere, quo et hic utitur in eo quod, uter venit? Si enim simul contingeret, ridiculosa erit interrogatio. Si vero et ita, similiter incidunt in oppositionem in id quod unum aut multa, ut utrum ambo venerunt aut alter.

Si itaque in oppositis semper est ipsius utrum interrogatio, dicitur autem utrum majus, aut minus, aut aequale, aliqua oppositio adhuc aequalis. Non enim alteri soli contrarium, nec ambobus. Quid enim magis vel majori aut minori?

Amplius inaequali contrarium est aequale. Quare in pluribus erit, aut in uno. Si vero inaequale significat idem simul amborum, utique erit quidem oppositum ambobus.

Et dubitatio juvat, dicentes inaequale dualitatem esse.

Sed accidit unum duobus contrarium, quod est impossibile.

Amplius aequale quidem medium videtur esse magni et parvi. Contrarietas autem inter media, neque videtur neque est definitione possibile. Non enim utique esset perfecta, mediatio alicujus existens; sed magis habet semper suimet aliquod medium.

Restat igitur aut ut negationem opponi, aut ut privationem. Alterius quidem utique itaque non contingit. Quod enim magis magni, aut parvi? amborum igitur negatio privativa. Quapropter ad ambo utrum dicitur; ad alterum vero non. Ut utrum majus, aut aequale, aut utrum aequale aut minus? Sed semper tria.

Non autem privatio ex necessitate. Non enim omne aequale aut majus aut minus; sed in quibus aptum natum est esse. Est itaque aequale quod neque magnum neque parvum, aptum natum magnum et parvum esse, et opponitur ambobus ut negatio privativa.

Quapropter, et medium est. Et quod neque malum neque bonum opponitur ambobus, sed innominatum. Multipliciter enim dicitur utrumque, et non est unum susceptivum, sed magis quod neque album neque nigrum. Unum vero non hoc dicitur, sed determinati coloris, in quibus dicitur privative negatio haec. Nam necesse aut pallidum, aut rubeum esse, aut tale aliquid aliud.

Quare non recte increpant opinantes similiter dici omnia, ut si calcei et manus medium, quod neque calceus neque manus, quoniam quidem et quod neque bonum neque malum, boni et mali, tamquam omnium futuro aliquo medio. Non necesse autem accidere hoc. Haec quidem oppositorum connegatio est, quorum est medium aliquod, et distantia aliqua nata est esse. Horum autem non est differentia. Nam in alio genere, quorum connegationes. Quare non unum quod subjicitur.

RECENS.

Quum autem unum uni contrarium sit, dubitaverit quispiam quonam modo unum et multa opponantur, et aequale, magno et parvo Ipsum enim Utrum, semper in oppositione dicimus: utputa, utrum album, an nigrum; utrum album, aut non album: utrum vero homo an album, non dicimus, nisi ex suppositione, et quaerentes: utputa, utrum Cleon venit, an Socrates.

Sed hoc in nullo genere necesse est. Verum hoc quoque illinc advenit. Sola namque opposita non contingunt simul esse, quo et hic utitur, in eo quod est Uter venit Nam si simul contingeret, ridicula esset interrogatio. Quodsi etiam ita, similiter etiam in oppositionem cadit, ad unum, aut multa: utputa, utrum ambo venerunt, an alter.

Si sane ipsius. Utrum quaestio semper in oppositis fit; dicitur autem utrum majus an minus, an aequale: quaenam aequalis ad haec oppositio est? nam nec alteri soli contrarium, nec ambobus est: cur enim magis majori, quam minori?

Praeterea, inaequali aequale contrarium. Quare pluribus quam uno erit. Quodsi inaequale idem ambobus simul significat, erit quidem ambobus oppositum: et dubitatio juvat illos qui dicunt inaequale dualitatem esse. Verum accidit, unum duobus contrarium esse: quod impossibile est.

Item aequale quidem, medium magni et parvi videtur: contrarietas vero, neque media videtur, neque ex definitione possibile est. Non enim esset perfecta, si alicujus media esset: sed magis semper aliquid sui ipsius medium habet. Restat itaque, aut ut negationem opponi, aut ut privationem. Alterius igitur non contingit: cur enim magis magni quam parvi? amborum ergo privativa negatio. Ideo ipsum Utrum ad ambo, non ad alterum solum dicitur: utputa, utrum majus an aequale, vel utrum aequale an minus; sed tria, semper: non autem privatio necessaria: etenim non omne, quod non majus aut minus, aequale est; sed in quibus apta natura sunt illa esse.

Est igitur aequale, quod quum nec magnum nec parvum sit, natura tamen aptum est magnum aut parvum esse: et ambobus, tamquam privativa negatio, opponitur: ideo et medium est. Et quod nec bonum nec malum est, ambobus opponitur, verum innominatum est. Multipliciter namque utrumque dicitur, et susceptivum non est unum: sed magis, quod nec album, neque nigrum. Unum tamen nec hoc dicitur: sed determinati quodam modo colores sunt, de quibus privative haec negatio dicitur. Necesse est enim, aut fuscum, aut pallidum, aut hujuscemodi aliquid aliud determinatum esse.

Quare non recte reprehendunt, qui similiter putant omnia dici: ut calcei et manus medium sit, quod neque calceus neque manus est: quandoquidem et quod nec bonum nec malum est boni et mali, ac si omnium foret aliquod medium. Verum non est necesse ut hoc accidat. Etenim haec negatio simul oppositorum est, quorum aliquod medium ac aliqua distantia natura apta est esse: illorum autem non est differentia. In alio enim genere ea sunt, quorum simul erant negationes. Quare quod subjicitur, non est unum.

Postquam Philosophus ostendit quid est contrarietas, hic determinat quasdam dubitationes circa pradeterminata; et circa hoc duo facit. Primo movet dubitationes. Secundo prosequitur eas, ibi, « Verum enim semper in oppositione dicimus etc. » Oriuntur autem dubitationes ex hoc quod supradictum est, quod unum uni contrarium est. Quod quidem in duplici oppositione fallere videtur. Nam unum et multa opponuntur, cum tamen et multis opponantur pauca. Similiter autem et aequale videtur opponi duobus, scilicet magno et parvo. Unde relinquitur dubitatio quomodo praedicta opponuntur. Si enim opponantur secundum contrarietatem, videtur falsum esse quod dictum est, quod unum uni contrarium est.

Deinde cum dicit « utrum enim »

Prosequitur praedictas dubitationes; et primo

dubitationem aequalis ad magnum et parvum. Secundo prosequitur dubitationem de oppositione unius ad multa, ibi, « Similiter autem et de uno « et de multis etc. » Circa primum duo facit. Primo disputat quaestionem. Secundo veritatem determinat quaestionis, ibi, « Restat igitur aut ut negationem opponi. » Et circa primum duo facit. Primo objicit ad ostendendum aequale esse contrarium magno et parvo. Secundo objicit ad oppositum, ibi, « Sed accidit unum etc. » Circa primum tres ponit rationes. In prima quarum duo facit. Primo manifestat quoddam ex quo ratio procedit; dicens, quod hac dictione, utrum, semper utimur in oppositis. Ut cum quaerimus utrum aliquid sit album aut nigrum, quae sunt opposita secundum contrarietatem; et utrum sit album aut non album, quae sunt opposita secundum contradictionem. Sed utrum aliquid sit homo aut album non dicimus, nisi ex hac suppositione, quod non possit aliquid esse album et homo. Et sic quaerimus, utrum sit album vel homo, sicut quaerimus utrum veniat Cleon aut Socrates, supponentes quod non ambo simul veniant. Sed hic modus quaerendi in his quae non sunt opposita, in nullo genere est secundum necessitatem, sed solum secundum oppositionem. Et hoc ideo, quia hac dictione, utrum, utimur solum in oppositis ex necessitate. In aliis autem ex suppositione tantum, quia sola opposita ex natura non contingit simul existere. Et hoc, scilicet si non simul sit verum utrumque quo utitur qui quaerit, utrum veniat Socrates aut Cleon; quia si contingeret eos simul venire, derisoria esset interrogatio. Et si ita est quod simul non contingat eos venire, incidet praedicta quaestio in oppositione quae est inter unum et multa. Oportet enim quaerere de Socrate et Cleone, utrum ambo veniant, vel alter tantum. Quae quidem quaestio est secundum oppositionem unius ad multa. Et supposito quod alter veniat, tunc demum habet locum quaestio, utrum veniat Socrates aut Cleon.

Deinde cum dicit « si itaque »

Ex propositione jam manifesta argumentatur hoc modo. Hac particula, utrum, interrogantes, in oppositis semper utimur, ut supra dictum est. Sed utimur hac particula in aequali, magno et parvo. Quaerimus enim utrum hoc illo sit majus, aut minus, aut aequale. Est ergo aliqua oppositio aequalis ad magnum et parvum. Sed non potest dici, quod alterum horum sit contrarium magno vel parvo; quia nulla ratio est quare magis sit contrarium magno quam parvo. Nec iterum secundum praedicta videtur quod ambobus sit contrarium, quia unum uni est contrarium.

Secundam rationem ponit ibi « amplius »

Quae talis est. Aequale est contrarium inaequali. Sed inaequale significat aliquid inesse ambobus, scilicet magno et parvo; ergo aequale est contrarium ambobus.

Tertiam rationem ponit ibi « et dubitatio »

Quae procedit ex opinione Pythagorae, qui attribuebat inaequalitatem et alteritatem dualitatibus et numero pari, identitatem vero numero impari. Et est ratio talis. Aequale opponitur inaequali. Sed inaequale competit dualitatibus. Ergo aequale est contrarium duobus.

Deinde cum dicit « sed accidit »

Objicit in oppositum duabus oppositionibus: quarum prima talis est. Magnum et parvum sunt duo. Si igitur aequale est contrarium magno et parvo, unum est contrarium duobus. Quod quidem est impossibile, ut supra ostensum est.

Secundam rationem ponit ibi « amplius aequale »

Quae talis est. Non est contrarietas medii ad extrema. Quod quidem et secundum seipsum apparet, et ex definitione contrarietatis manifestatur, quia contrarietas perfecta est distantia. Quod autem est medium duorum aliquorum, non est perfecte distans ab altero eorum, quia extrema magis differunt ab invicem quam a medio. Et sic relinquitur quod contrarietas non est mediorum ad extrema. Sed magis contrarietas est eorum quae habent inter se aliquod medium. Aequale autem videtur esse medium magni et parvi. Non igitur aequale est contrarium magno et parvo.

Deinde cum dicit « restat igitur »

Determinat veritatem quaestionis. Et circa hoc tria facit. Primo ostendit aequale opponi magno et parvo, alio modo quam secundum contrarietatem, concludens hoc ex rationibus supra positis ad utramque partem. Nam primae rationes ostenderunt quod aequale opponitur magno et parvo. Secundae autem quod non est contrarium eis. Restat igitur quod opponatur eis alio modo oppositionis. Et remota ratione oppositionis secundum quam aequale dicitur ad inaequale, non ad magnum et parvum, restat quod aequale opponatur magno et parvo, aut sicut negatio eorum aut sicut privatio. Et quod altero istorum modorum opponatur utrique eorum, et non alteri tantum, ostendit dupliciter. Primo quidem, quia non est ratio quare aequale sit magis negatio aut privatio magni quam parvi, aut e converso. Unde oportet quod sit negatio aut privatio amborum. Item ostendit hoc per signum. Quia enim aequale opponitur utrique, propter hoc utimur hac particula utrum, interrogantes de aequali per comparationem ad ambo, et non ad alterum tantum. Non enim quaerimus utrum hoc illo sit majus vel aequale, aut aequale vel minus. Sed semper ponimus tria; scilicet utrum sit majus aut minus aut aequale.

Secundo ibi « non autem »

Ostendit determinate, quo genere opponatur aequale magno et parvo; dicens, quod haec particula non, quae includitur in ratione aequalis, cum dicimus aequale esse quod nec est majus neque minus, non est negatio simpliciter, sed ex necessitate est privatio. Negatio enim absolute, de quolibet dicitur cui non inest sua opposita affirmatio. Quod non accidit in proposito. Non enim esse dicimus aequale omne id quod non est majus; sed solum hoc dicimus in illis, in quibus aptum natum est esse majus aut minus. Haec est igitur ratio aequalis, quod aequale est quod nec magnum nec parvum est, aptum tamen natum est esse magnum aut parvum, sicut aliae privationes definiuntur. Et ita manifestum est quod aequale opponitur ambobus, scilicet magno et parvo, ut negatio privativa.

Tertio concludendo ibi « quapropter et »

Ostendit, quod aequale est medium magni et parvi. Et circa hoc duo facit. Primo concludit ex dictis propositum. Cum enim dictum sit, quod aequale est quod nec magnum nec parvum est, aptum tamen natum est esse aut hoc aut illud. Quod autem hoc modo se habet ad contraria, medium est inter ea: sicut quod nec malum nec bonum est opponitur ambobus, et est medium inter bonum et malum. Unde sequitur, quod aequale sit medium

inter magnum et parvum. Sed haec est differentia inter utrumque: quia quod nec magnum nec parvum est, est nominatum. Dicitur enim aequale. Sed quod nec bonum nec malum est, innominatum est. Et ratio hujus est, quia quandoque ambae privationes duorum contrariorum cadunt super aliquid unum determinatum, et tunc est unum tantum medium, et potest de facili nominari sicut aequale. Ex eo enim est aliquid nec majus nec minus, quod habet unam et eamdem quantitatem. Sed quandoque illud super quod cadunt duae privationes contrariorum dicitur multipliciter et non est unum tantum susceptivum utriusque privationis conjunctae; et tunc non habet unum nomen, sed vel omnino remanet innominatum, sicut quod nec bonum nec malum est, quod multipliciter contingit: vel habet diversa nomina. Sicut hoc quod dicimus quod neque album neque nigrum est. Hoc enim non est aliquid unum. Sed sunt quidam colores indeterminati, in quibus praedicta negatio privativa dicitur. Necesse est enim quod id quod neque est album nec nigrum, aut esse pallidum, aut croceum, aut aliquid tale.

Deinde cum dicit « quare non »

Excludit secundum praedicta quorumdam irrisionem de hoc, quod id, quod nec bonum nec malum est, ponitur medium inter bonum et malum. Dicebant enim, quod pari ratione posset assignari medium inter quaecumque. Dicit ergo quod, cum dictum sit, quod oportet esse aliquod susceptivum, quod natum est esse utrumlibet extremorum in his, in quibus medium praedicto modo assignatur per abnegationem utriusque, manifestum est quod non recte increpant in assignatione hujusmodi medii illi, qui opinantur sequi quod similiter posset dici in omnibus, puta, quod calcei et manus sit medium, quod nec calceus nec manus est, quia quod nec bonum nec malum est, medium est boni et mali: quod propter hunc modum quorumlibet sit futurum aliquod medium. Sed hoc non est necesse accidere: quia ista conjunctio negationum quae perficit medium, est oppositorum quae habent aliquod medium, et quae sunt in una distantia, quasi unius generis extrema etc. Sed aliorum de quibus ipsi inducunt, sicut calcei et manus, non est talis differentia quod sint in una distantia, quia sunt in alio genere, quorum negationes simul accipiuntur. Unde non est aliquid unum quod subjiciatur hujusmodi negationibus; et sic inter talia non est accipere medium.

LECTIO VIII.

Quomodo et qua ratione unum et multa opponantur.

ANTIQUA.

Similiter autem, et de uno et de multis dubitabit utique aliquis. Nam si multa simpliciter uni opponuntur, accidunt quaedam impossibilia.

Nam unum paucum, aut pauca erit. Nam multa paucis opponuntur. Amplius ipsa duo sunt multa si duplex multiplex, dicitur autem duplex secundum duo. Quare unum paucum. Ad quid enim sunt multa ipsa duo, nisi ad unum et paucum? Nihil enim est minus.

Amplius si ut in longitudine productum et breve, sic in multitudine multum et paucum, et quodcumque fuerit multum, et multa; et multa, et multum. Si non aliquid differat forte in continuo bene terminabili, paucum multitudo quaedam erit. Quare unum multitudo quaedam est, siquidem est et paucum. Hoc autem necesse et si duo sunt multa.

Sed forsan multa dicuntur quidem ut et multum, sed ut differens; velut aqua est multum, multa autem non; sed quaecumque divisa in his dicuntur.

Uno quidem modo si fuerit multitudo habens excedentiam, aut simpliciter, aut ad aliquid; et paucum similiter multitudo defectum habens. Hoc autem numerus, quod et opponitur uni solum. Ita enim dicimus unum aut multa, ut si quis dicat unum et pluraliter una, ut album et alba, et mensurata ad metrum, idest mensura et mensurabile. Sic, et multiplicia dicuntur. Multa enim unusquisque numerus, quia unum, et quia mensurabile uno unusquisque, et ut quod opponitur uni, non pauco. Sic igitur sunt multa et ipsa duo. Ut autem multitudo habens excedentiam, aut ad aliquid, aut simpliciter, non sunt. Sed primum pauca simpliciter ipsa duo. Multitudo enim est quod defectum habens prima.

Quapropter non recte dixit Anaxagoras, cum dixisset, quia simul omnes res erant infinitae et multitudine et parvitate et paucitate. Non enim infinitae. Quoniam paucum, non propter unum (ut quidam dicunt) sed propter duo.

RECENS.

Similiter autem et de uno et multis quispiam dubitare possit. Etenim si multa uni simpliciter opponuntur, accidunt quaedam impossibilia. Unum etenim paucum, aut pauca erit: multa enim paucis etiam opponuntur.

Praeterea, duo sunt multa (siquidem duplex, multiplex); dicitur autem duplum a duobus. Quare ipsum unum paucum erit. Ad quid enim ipsa duo dicerentur multa, nisi ad unum et paucum? nihil namque est minus.

Praeterea, si ut in longitudine longum et breve, ita in multitudine multum et paucum, et quodcumque sit multum et multa: et rursus, quae multa, etiam multum: nisi forte in continuo facile terminabili differat, quod paucum est, quaedam multitudo erit: quare ipsum unum, multitudo quaedam est: siquidem et paucum: hoc vero necesse est, si ipsa duo multa sunt.

Verum fortassis, multa dicuntur quodammodo etiam multum, sed ut differens: veluti aqua multum, multa [*plur.*] vero minime. Sed quaecumque divisibilia sunt, in his dicuntur: uno quidem modo, si qua multitudo sit, excessum aut simpliciter, aut ad aliquid habens: paucumque similiter, multitudo defectum habens, hoc vero ut numerus, quod uni solum opponitur. Ita enim dicimus unum aut multa, quemadmodum si quis dicat unum, et ipsa una, aut album et ipsa alba, et mensurata ad mensuram et mensuratum.

Sic et multiplicia dicuntur multa: multa namque unusquisque numerus, quia multa una, et quia unusquisque uno mensurabilis: et tamquam uni, non pauco, oppositus. Hoc itaque modo, multa sunt et ipsa duo; tamquam vero multitudo, aut ad aliquid, aut simpliciter excessum habens, non sunt, sed prima. Simpliciter vero sunt pauca, ipsa duo: multitudo namque est prima, defectum habens.

Quare non recte dissensit Anaxagoras dicens quod simul cunctae res erant, multitudine et parvitate infinitae. Decebat namque pro « et parvitate » dicere « et paucitate ». Non enim infinitae, quum paucum, non propter unum, ut quidam ajunt, sed propter duo.

Opponitur itaque unum multis, ut metrum mensurabili. Hoc autem ut quae ad aliquid, quaecumque non secundum se eorum quae ad aliquid. Divisum est autem a nobis in aliis quia dupliciter dicuntur quae ad aliquid. Alia namque ut contraria, alia ut scientia ad scibile, quia dicitur aliquid aliud ad ipsum.

Unum vero, esse minus aliquo, puta duobus, nihil prohibet. Non enim si minus, et parvum. Multitudo autem quasi genus est numeri. Est enim numerus multitudo uno mensurabilis. Et opponuntur aliqualiter unum et numerus; non ut contrarium, sed sicut dictum est, eorum quae ad aliquid quaedam. Inquantum enim metrum, hoc autem mensurabile, sic opponuntur. Quapropter non omne quodcumque fuerit unum, numerus est; puta si quid divisibile est.

Similiter autem dicta scientia ad scibile, non similiter assignatur. Videbitur enim utique scientia ad metrum esse, scibile vero quod mensuratur. Accidit autem scientiam quidem omnem scibile esse, scibile vero non esse scientiam, quia modo quodam scientia mensuratur scibili.

Pluralitas autem nec pauco est contraria; sed huic quidem multum, sicut excedens multitudo excessae multitudini. Neque ipsi uni omnino; sed hoc quidem, ut dictum est, quia divisibile, illud autem quia indivisibile. Hoc autem ut ad aliquid, ut scientia scibili, si fuerit numerus: unum vero metrum.

Opponuntur igitur unum et multa, quae in numeris, ut mensura mensurato: haec vero ut ea quae ad aliquid, quaecumque eorum quae ad aliquid, non secundum se dicuntur. Distinctum autem a nobis in aliis est, quod ea quae ad aliquid, dupliciter dicuntur: quaedam ut contraria, quaedam ut scientia ad scibile, eo quod aliquid aliud dicatur ad ipsum.

Unum vero aliquo minus esse, utputa duobus, nihil prohibet. Non enim si minus est, etiam parvum est. Multitudo autem quasi genus numeri est. Numerus etenim est multitudo uno mensurabilis. Et quodammodo unum et numerus opponuntur, non ut contraria, sed (quemadmodum dictum est) ut quaedam eorum quae ad aliquid Quatenus enim hoc quidem mensura, illud vero mensurabile, eatenus opponuntur. Ideo non omne, quod unum sit, numerus est: utputa, si quid indivisibile sit.

Quum autem similiter dicatur scientia ad scibile, non similiter assignatur. Videri namque possit scientia quidem mensura esse, scibile vero quod mensuratur. Accidit autem omnem quidem scientiam scibile esse, scibile non omne scientiam esse, eo quod modo quodam scientia scibili mensuratur.

Multitudo autem neque pauco contraria est; sed huic multum tamquam excedens multitudo excessae multitudini: nec uni omnino; sed hoc quidem ut dictum est, quod divisibile hoc, illud indivisibile; illud autem tamquam ad aliquid, quemadmodum scientia scibili, si fuerit numerus: scibile vero, unum et mensura est.

Postquam prosecutus est Philosophus quaestionem, quae mota fuerat de oppositione aequalis ad magnum et parvum, hic prosequitur quaestionem motam de oppositione unius ad multa. Et circa hoc duo facit. Primo objicit ad quaestionem. Secundo determinat veritatem, ibi, « Sed forsan multa dicuntur etc. » Circa primum tria facit. Primo assignat rationem dubitationis; dicens, quod sicut dubitabile est de oppositione aequalis ad magnum et parvum, similiter quidem potest dubitari de uno et multis, utrum opponantur adinvicem. Et ratio dubitationis est, quia si multa absque distinctione opponantur uni, sequuntur quaedam impossibilia, nisi distinguatur de multo, sicut ipse post distinguit.

Deinde cum dicit « nam unum »

Probat quod dixerat. Probat enim, quod si unum opponitur multis, quod unum sit paucum vel pauca. Et hoc duabus rationibus: quarum prima talis est. Multa opponuntur paucis. Si igitur multa opponuntur uni simpliciter sine distinctione; cum unum uni sit contrarium, sequitur quod unum sit paucum vel pauca. Secunda ratio talis est. Duo sunt multa. Quod probatur ex hoc quod duplex est multiplex. Sed multa opponuntur paucis Ergo duo opponuntur aliquibus paucis. Sed duo non possunt esse multa ad aliquid paucum, nisi ad unum. Nihil enim minus est duobus nisi unum. Sequitur igitur quod unum sit paucum.

Deinde cum dicit « amplius si »

Ostendit hoc esse impossibile, scilicet quod unum sit paucum. Ita enim se habent unum et paucum ad pluralitatem, sicut productum et breve ad longitudinem. Utraque enim utrinsque, propriae passiones sunt. Sed omne breve est longitudo quaedam. Ergo omne paucum est pluralitas quaedam. Si ergo unum est paucum, quod necesse videtur dicere si duo sunt multa, sequitur quod unum sit quaedam pluralitas. Et ita unum erit non solum multum, sed etiam multa. Nam omne multum est etiam multa; nisi forte hoc differat in humidis facile divisibilibus, ut sunt aqua, oleum, aer et hujusmodi, quae nominat hic continua bene terminabilia. Nam humidum est, quod bene terminatur termino alieno. In talibus enim etiam aliquid continuum dicitur multum, sicut multa aqua vel multus aer, quia propter facilitatem divisionis sunt propinqua multitudini. Sed cum horum aliquid est continuum, ita dicitur esse multum singulariter, quod non dicitur esse multa pluraliter. Sed in aliis non dicimus multum, nisi quando sunt divisa actu. Non enim si lignum sit continuum, dicimus quod sit multum, sed magnum. Divisione autem actu adveniente, non solum dicimus quod sit multum, sed quod etiam sit multa. In aliis igitur non differt dicere multum et multa, sed solum in continuo bene terminabili. Si igitur unum sit multum, sequitur quod sit multa; quod est impossibile.

Deinde cum dicit « sed forsan »

Solvit propositam dubitationem. Et circa hoc duo facit. Primo ostendit quod multum non eodem modo opponitur uni et pauco. Secundo ostendit qualiter multum opponitur uni, ibi, « Opponitur « itaque unum multis etc. » Circa primum duo facit. Primo solvit propositam dubitationem. Secundo ex dictis excludit quemdam errorem, ibi, « Qua« propter nec recte etc. » Duo autem superius in objiciendo tetigerat, ex quibus impossibile sequi videbatur: scilicet quod multum sit multa, et quod multa opponantur paucis. Primo ergo manifestat primum; dicens, quod forsan in quibusdam multa dicuntur indifferenter sicut multum. Sed in quibusdam multum et multa accipiuntur ut aliquid differens; scilicet in continuo bene terminabili; sicut de una aqua continua dicimus quod est aqua multa, et non quod sunt aquae multae. Sed in his quae sunt divisa actu, quaecumque sint illa, in his indifferenter dicitur et multum et multa.

Deinde cum dicit « uno quidem »

Manifestat secundum, scilicet qualiter multa opponantur paucis; dicens, quod multa dicuntur dupliciter. Uno enim modo significant pluralitatem excedentem, vel simpliciter, vel per respectum ad aliquid. Simpliciter quidem, sicut dicimus aliqua esse multa, eo quod excedunt pluralitatem, quae solet communiter in rebus sui generis reperiri, ut

si dicamus multam pluviam, quando ultra communem cursum pluit. Per respectum autem ad aliquid, ut si dicamus decem homines multos in comparatione ad tres. Et similiter paucum dicitur « pluralitas habens defectum, » id est deficiens a pluralitate excedente. Alio modo dicitur multum absolute, sicut numerus dicitur quaedam multitudo. Et sic multum opponitur tantum uni, non autem pauca. Nam multa secundum hanc significationem sunt quasi plurale ejus quod dicitur unum; ut ita dicamus unum et multa, ac si diceremus unum et una pluraliter, sicut dicimus album et alba, et sicut mensurata dicuntur ad mensurabile. Nam multa mensurantur per unum, ut infra dicetur. Et secundum hanc significationem, a multis, dicuntur multiplicia. Manifestum est enim quod secundum quemlibet numerum dicitur aliquid multipliciter; sicut a binario, duplum, et a ternario triplum, et sic de aliis. Unusquisque enim numerus est multa hoc modo, quia refertur ad unum, et quia quodlibet mensurabile est uno. Et hoc, secundum quod multa opponuntur uni, non autem secundum quod opponuntur pauco. Unde et ipsa duo quae sunt numerus quidam, sunt multa secundum quod multa opponuntur uni. Sed secundum quod multa significant pluralitatem excedentem, duo non sunt multa, sed sunt pauca. Nihil enim est paucius duobus, quia unum non est paucum, ut supra probatum est. Paucitas enim est pluralitas habens defectum. Prima vero pluralitas habens defectum est dualitas. Unde dualitas est prima paucitas.

Deinde cum dicit « quapropter non »

Excludit, secundum praedicta, quemdam errorem. Sciendum est enim, quod Anaxagoras posuit generationem rerum fieri per extractionem. Unde posuit a principio omnia existere simul in quodam mixto, sed intellectus incepit segregare ab illo mixto singulas res, et haec est rerum generatio. Et quia generatio, secundum eum, est in infinitum, ideo posuit quod res in illo mixto existentes infinitatem habeant. Dixit igitur quod ante distinctionem rerum omnes res essent simul, infinitae quidem et pluralitate et parvitate. Et quod quidem infinitum in parvitate posuit, recte dictum est; quia in quantitatibus continuis invenitur infinitum per divisionem; quam quidem infinitatem significavit per parvitatem. In quantitatibus autem discretis invenitur infinitum per additionem, quam quidem significavit per pluralitatem. Cum igitur hic recte dixisset, destitit ab hoc suo dicto non recte. Visum enim fuit ei postmodum quod loco ejus quod dixit parvitatem, debuit dicere et paucitatem. Quae quidem correptio, ideo non recta fuit, quia res non sunt infinitae paucitate. Est enim invenire paucum primum, scilicet duo, non autem unum « ut quidam dicunt » Ubi enim est invenire aliquid primum, non proceditur in infinitum. Si autem unum esset paucum, oporteret in infinitum procedere. Sequeretur enim, quod unum esset multa, quia omne paucum est multum, vel multa, ut supra dictum est. Si autem unum esset multa, oporteret esse aliquid minus eo, quod esset paucum, et illud iterum oporteret esse multum, et sic in infinitum abiretur.

Deinde cum dicit « opponitur itaque »

Ostendit quomodo unum et multa opponantur. Et circa hoc duo facit. Primo ostendit, quod multitudo absoluta non opponitur pauco, ibi, « Pluralitas autem. » Circa primum tria facit. Primo ostendit quod unum opponitur multis relative; dicens quod unum opponitur multis, sicut mensura mensurabili; quae quidem opponuntur ut ad aliquid. Non tamen ita quod sit de numero eorum quae sunt ad aliquid secundum seipsa. Supra enim in quinto dictum est, quod dupliciter dicuntur aliqua esse ad aliquid. Quaedam namque referuntur adinvicem ex aequo, sicut dominus et servus, pater et filius, magnum et parvum; et haec dicit esse ad aliquid ut contraria; et sunt ad aliquid secundum seipsa; quia utrumque eorum hoc ipsum quod est, ad alterum dicitur. Alia vero sunt ad aliquid non ex aequo; sed unum eorum dicitur ad aliquid, non quod ipsum referatur, sed quia aliquid refertur ad ipsum, sicut in scientia et scibili contingit. Scibile enim dicitur relative, non quia ipsum refertur ad scientiam, sed quia scientia refertur ad ipsum. Et sic patet quod hujusmodi non sunt relativa secundum se, quia scibile non hoc ipsum quod est, ad alterum dicitur, sed magis aliud dicitur ad ipsum.

Deinde cum dicit « unum vero »

Manifestat qualiter unum opponitur multis ut mensurabili. Et quia de ratione mensurae est quod sit minimum aliquo modo, ideo primo dicitur, quod unum est minus multis, et etiam duobus, licet non sit paucum. Non enim sequitur, si aliquid sit minus, quod sit paucum; licet de ratione pauci sit quod sit minus, quia omnis paucitas pluralitas quaedam est. Sciendum vero est, quod pluralitas sive multitudo absoluta, quae opponitur uni quod convertitur cum ente, est quasi genus numeri; quia numerus nihil aliud est quam pluralitas et multitudo mensurabilis uno. Sic igitur unum, secundum quod simpliciter dicitur ens indivisibile, convertitur cum ente. Secundum autem quod accipit rationem mensurae, sic determinatur ad aliquod genus quantitatis, in quo proprie invenitur ratio mensurae. Et similiter pluralitas vel multitudo, secundum quod significat entia divisa, non determinatur ad aliquod genus. Secundum autem quod significat aliquid mensuratum, determinatur ad genus quantitatis, cujus species est numerus. Et ideo dicit quod numerus est pluralitas mensurata uno, et quod pluralitas est quasi genus numeri. Et non dicit quod sit simpliciter genus; quia sicut ens genus non est, proprie loquendo, ita nec unum quod convertitur cum ente, nec pluralitas ei opposita. Sed est quasi genus, quia habet aliquid de ratione generis, inquantum est communis. Sic igitur accipiendo unum quod est principium numeri et habet rationem mensurae, et numerum qui est species quantitatis et est multitudo mensurata uno, opponuntur unum et multa, non ut contraria, ut supra dictum est de uno quod convertitur cum ente, et de pluralitate sibi opposita; sed opponuntur sicut aliqua eorum quae sunt ad aliquid, quorum scilicet unum dicitur relative, quia alterum refertur ad ipsum. Sic igitur opponitur unum et numerus, inquantum unum est mensura et numerus est mensurabilis. Et quia talis est natura horum relativorum quod unum potest esse sine altero, sed non e converso, ideo hoc invenitur in uno et numero, quia si est numero, oportet quod sit unum. Sed non oportet quod ubicumque est unum, quod sit numerus. Quia si est aliquid indivisibile ut punctus, ibi est unum, et non numerus. In aliis vero relativis quorum utrumque secundum se di-

citur ad aliquid, neutrum est sine reliquo. Non enim est sine servo dominus, nec servus sine domino.

Deinde cum dicit « similiter autem »

Manifestat similitudinem relationis scibilis ad scientiam et unius ad multa; dicens, quod cum scientia similiter secundum rei veritatem dicatur ad scibile sicut numerus ad unum, non similiter assignatur a quibusdam; quia videtur quibusdam, sicut Pythagoricis, sicut supra dictum est, quod scientia sit mensura et scibile mensuratum. Sed contrarium apparet. Dictum est enim quod, si est unum quod est mensura, non est necesse numerum esse qui est mensuratum, sed e converso. Videmus enim quod si est scientia, oportet scibile esse. Non autem oportet, si est aliquid scibile, quod sit ejus scientia. Unde apparet quod magis scibile est sicut mensura et scientia sicut mensuratum. Quodam enim modo mensuratur scibili scientia, sicut numerus uno. Ex hoc enim vera scientia rei habetur, quod intellectus apprehendit rem sicuti est.

Deinde cum dicit « pluralitas autem »

Ostendit quod pluralitas vel multitudo absoluta non opponitur pauco, dicens: Dictum est quod pluralitas secundum quod est mensurata, opponitur uni ut mensurae, sed non est contraria pauco. Sed pauco, quod significat pluralitatem excessam, opponitur multum, quod significat pluralitatem excedentem. Similiter etiam pluralitas non uno modo opponitur uni, sed dupliciter. Uno modo, sicut supra dictum est, opponitur ei ut divisibile indivisibili. Et hoc si accipiatur communiter unum quod convertitur cum ente, et pluralitas ei correspondens. Alio modo opponitur pluralitas uni ut ad aliquid, sicut scientia ad scibile. Et hoc dico si accipiatur pluralitas quae est numerus, et unum quod habet rationem mensurae, et est principium numeri.

LECTIO IX.

Aliquod esse medium inter contraria docet, quod ejusdem generis cum illis existens, componitur ex ipsis.

ANTIQUA.

Quoniam autem contrariorum contingit medium esse aliquod, et quorumdam est, necesse ex contrariis esse.

Omnia namque media in eodem sunt genere, et quorum sunt media. Media enim haec dicimus, in quaecumque permutari prius est necesse quod permutatur, ut ab hypate in netem, si transit per mediam rationem, veniet prius ad medios sonos. Et in coloribus, si veniet ex albo in nigrum, prius veniet ad puniceum et ad plumbeum quam ad nigrum. Similiter autem et in aliis. Permutari vero ex alio genere in aliud genus non est, nisi secundum accidens, ut ex colore in figuram. Necesse est ergo media et quorum sunt media, in eodem genere esse.

At vero omnia media sunt oppositorum quorumdam. Ex his enim solis secundum se est permutari Quapropter impossibile est esse media non oppositorum: esset enim permutatio et non ex oppositis.

Oppositorum enim contradictionis quidem medium non est. Haec enim est contradictio, oppositio ejus cuicumque adest altera pars non habentis medium ullum. Caeterorum vero, alia ad aliquid, alia ut privativa, alia contraria. Eorum vero quae ad aliquid, quaecumque non contraria, non habent media. Causa vero, quia non in eodem genere sunt. Quid enim scientiae et scibilis medium? Sed magni et parvi.

Si vero sunt in eodem genere media (ut ostensum est) et media contrariorum, necesse ipsa componi ex his contrariis.

Nam erit aut aliquid genus ipsorum, aut nullum. Et si quidem genus erit, ita ut sit prius aliquid contrariis, differentiae priores contrariae erunt facientes contrarias species, ut generis. Ex genere enim et differentiis, species. Ut si album et nigrum contraria: est autem hic quidem disgregativus color, ille vero congregativus color: hae differentiae congregativum et disgregativum priores. Quare haec contraria invicem priora. At vero contrariae differentiae, magis sunt contraria.

Et reliqua et media ex genere erunt et differentiis. Ut quicumque colores albi et nigri sunt medii, oportet hos ex genere dici (est autem genus color), et ex differentiis quibusdam. Haec vero non erunt prima contraria. Si autem non, erit unusquisque aut albus aut niger. Altera igitur media. Ergo primorum contrariorum hae erunt.

RECENS.

Quum vero contrariorum contingat aliquid medium esse, et quorumdam sit, necesse est ex contrariis media esse. Omnia enim media et illa quorum media sunt, in eodem genere sunt. Media namque illa dicimus, in quae necesse est primo transmutari quod transmutatur: utputa si ab hypate in netem paulatim pertranseat, prius ad medios sonos veniet; et in coloribus, si ex albo ad nigrum veniat, prius ad puniceum et fuscum, quam ad nigrum, veniet. Similiter autem et in ceteris.

Transmutari vero ex alio genere in aliud genus, non est nisi secundum accidens: ut ex colore in figuram. Necesse igitur, ut media, et sibi invicem et quorum media sunt, in eodem genere sint.

At vero omnia media aliquorum oppositorum sunt: ex his namque solis, per se transmutari est. Quare impossibile est, media esse non oppositorum: esset namque profecto transmutatio etiam ex non oppositis.

Oppositorum vero contradictionis quidem nullum est medium Hoc enim est contradictio, oppositio cujus, quum nihil habeat medium, cuicumque altera pars adest: ceterorum vero, quaedam ad aliquid, quaedam privatio, quaedam contraria sunt.

Eorum vero, quae ad aliquid, quaecumque non sunt contraria, non habent medium. Causa vero, quia non in eodem genere sunt. Quod namque scientiae et scibilis medium? Verum, magni et parvi est.

Quodsi media in eodem genere sunt (ut ostensum est) et contrariorum media, necesse est ea ex his contrariis componi. Aut enim erit aliquod genus eorum, aut nullum. Et si genus quidem ita erit, ut aliquid prius contrariis sit, differentiae priores contrariae erunt, quae faciunt contrarias species, tamquam generis. Ex genere namque et differentia, species sunt: utputa si album et nigrum contraria sunt; est autem illud segregativus color, hoc vero congregativus: hae differentiae, congregativum et segregativum, priores: quare haec priora invicem contraria sunt.

At vero quae contrario differentia sunt, magis contraria sunt. Cetera quoque et media ex genere et differentia erunt: utputa quicumque colores medii inter album et nigrum sunt, hi oportet ut et ex genere dicantur, (est autem genus color,) et ex quibusdam differentiis: hae vero non erunt prima contraria. Quod si secus, unumquodque aut album aut nigrum erit. Ergo sunt aliae. Mediae igitur primorum con-

Primae autem differentiae congregativum et disgregativum, quia haec prima sunt. Quaerendum autem quaecumque contraria non in genere, ex quo media ipsorum. Necesse enim quae sunt in eodem genere, ex incompositis genere componi, aut incomposita esse. Contraria namque incomposita sunt ex invicem, quare principia: quae autem sunt intermedia, aut omnia, aut nullum. Ex contrariis vero fit aliquid. Quare erit transmutatio in hoc prius quam in ipsa; utriusque enim et minus erit et magis. Medium igitur erit et hoc contrariorum. Et alia igitur omnia composita, quae sunt media. Nam hujus quidem magis, istius vero minus compositum est aliqualiter ex illis quorum dicitur esse; hujus quidem magis, illius vero minus. Quoniam autem non sunt alia priora ejusdem generis contrariis, omnia utique ex contrariis media erunt. Quare et inferiora omnia et contraria et media, ex primis contrariis erunt.

Quod quidem igitur media et in eodem genere omnia, et intermedia contrariorum, et componuntur ex contrariis omnia, palam.

trariorum hae erunt: primae vero differentiae, segregativum et congregativum.

Quare hoc primum quaerendum est, quaecumque contraria non in genere, ex quo media eorum? Quae enim in eodem genere sunt, necesse est ut aut ex incompositis genere componantur, aut incomposita sint. Et quidem contraria invicem incomposita, propterea quod principia sunt: media vero, aut omnia, aut nullum. Ex contrariis vero aliquid fit. Quare erit in hoc transmutatio antequam in illa: utroque enim, et magis et minus erit: medium igitur contrariorum hoc etiam erit.

Ergo cetera quoque media, composita sunt. Id enim, quod uno minus, altero magis est, compositum ex illis quodammodo est, quorum uno minus, altero magis dicitur esse. Quum vero contrariorum alia priora ejusdem generis non sint, omnia media profecto ex contrariis erunt. Quare et omnia inferiora, tum contraria, tum media, ex primis contrariis erunt.

Et quidem quod cuncta media in eodem genere, et contrariorum media sint, ac ex contrariis componantur omnia, jam patet.

Postquam Philosophus determinavit de contrariis, hic determinat de mediis contrariorum; et circa hoc duo facit. Primo proponit de quo est intentio; dicens: quia contrariorum contingit aliquid esse medium, ut supra dictum est, et quaedam contrariorum medium habent, ostendendum est quod necesse est media esse ex contrariis. Non autem hoc solum ostendit, sed etiam quaedam alia quae ad hujus probationem sunt necessaria.

Deinde cum dicit « omnia namque »

Prosequitur suam intentionem; et circa hoc tria facit. Primo ostendit, quod media sunt in eodem genere cum contrariis. Secundo ostendit, quod media sunt inter contraria tantum, ibi, « At vero « media etc. » Tertio vero ostendit, quod media componuntur ex contrariis, quod est principaliter intentum, ibi, « Si vero sunt in eodem genere. » Dicit ergo primo, quod omnia media sunt in eodem genere cum his quorum sunt media. Quod sic probat. Quia haec est differentia mediorum, quod media sunt inter quae prius venit illud quod mutatur de uno extremorum, quam in alterum extremum. Et hoc manifestat per duo exempla. Primo quidem in sonis. Sunt enim quidam soni graves, et quidam acuti, et quidem medii. Et secundum hanc distinctionem sonorum, distinguuntur chordae in musicis instrumentis. Illae enim chordae, quae reddunt graves sonos, dicuntur hypatae, quia principales. Ille vero quae reddunt acutos sonos, dicuntur netae. Si igitur musicus paulatim a gravibus ad acutos descendere velit, quod est transire per mediam rationem, necesse est quod prius veniat ad sonos medios. Secundo autem manifestat in coloribus. Si enim aliquid mutatur ex albo in nigrum, oportet quod primum veniat ad medios colores quam ad nigrum. Et similiter est in aliis mediis. Sic igitur patet quod de mediis fit transmutatio ad extrema, et e converso. Sed in his quae sunt in diversis generibus, non fit transmutatio in invicem nisi per accidens, sicut patet in colore et figura. Non enim mutatur aliquid de colore in figuram aut e converso; sed de colore in colorem, et de figura in figuram. Unde necesse est quod media et extrema sint in eodem genere.

Deinde cum dicit « at vero »

Ostendit quod media sunt inter contraria; et circa hoc duo facit. Primo ostendit quod media necesse est esse inter opposita. Secundo inter quae opposita, quia inter contraria, ibi, « Oppositorum « vero. » Dicit ergo primo, quod omnia media necesse est esse inter opposita. Quod sic probat. Quia solum ex oppositis, per se loquendo, fiunt mutationes, ut probatur in primo Physicorum. Ex nigro enim aliquid fit album per se loquendo. Dulce autem non fit ex nigro nisi per accidens, inquantum dulce convenit (1) esse album. Sed media sunt inter illa ex quibus est mutua transmutatio, sicut per definitionem mediorum suprapositam patet. Impossibile est ergo quod media sint non oppositorum; quia sequeretur quod esset permutatio non ex oppositis.

Deinde cum dicit « oppositorum enim »

Manifestat inter quae opposita possint esse media; dicens, quod inter opposita in contradictione nullo modo potest esse medium. Contradictio enim est oppositio, cujus altera pars ex necessitate adest cuicumque subjecto, sive sit ens, sive non ens. De quolibet enim ente vel non ente necesse est dicere quod sedet, vel non sedet. Et sic patet, quod contradictio nullum habet medium. Sed aliorum oppositorum alia sunt ad aliquid, alia privatio et forma, alia ut contraria. Eorum autem, quae sunt ad aliquid, quaedam se habent ut contraria, quae ex aequo adinvicem referuntur; et ista habent medium. Quaedam vero non se habent ut contraria, quae non ex aequo adinvicem referuntur, sicut scientia et scibile; et ista non habent medium. Cujus causa est, quia media et extrema sunt in eodem genere. Haec autem non sunt in eodem genere, cum unum secundum se referatur, ut scientia, non autem aliud, ut scibile. Quomodo ergo scientiae et scibilis potest aliquid esse medium ? Sed magni et parvi potest esse « aliquid medium, » id est aequale, ut supra dictum est. Et similiter eorum quae referuntur adinvicem, ut contraria. Quomodo autem ea quae opponuntur privative habeant media vel non habeant, et quomodo haec oppositio aliquo modo pertinet ad contrarietatem, hic tacet, quia supra exposuit.

Deinde cum dicit « si vero »

Ostendit tertium quod principaliter intendit, scilicet quod media sunt composita ex contrariis. Et circa hoc duo facit. Primo proponit quod intendit; dicens, quod si media in eodem genere sint cum extremis, sicut ostensum est, et si iterum media sint solum contrariorum, ut etiam ostensum est; necesse est media componi ex his contrariis inter quae sunt.

(1) *Lege* contingit.

Deinde cum dicit « nam erit »

Probat propositum. Et circa hoc tria facit. Primo ostendit quod contrariae species habent priora contraria ex quibus constituuntur. Quod sic probat. Oportet enim quod contrariorum, aut sit aliquod genus, aut nullum. Si autem nullum genus esset contrariorum, non haberent medium; quia medium non est nisi eorum quae sunt unius generis, ut ex dictis patet. Sed si contrariorum, quorum ponitur medium, sit aliquod genus prius ipsis contrariis, necesse est etiam quod sint differentiae contrariae priores speciebus contrariis, quae faciant et constituant species contrarias ex ipso genere uno. Species enim ex genere et differentiis constituuntur. Et hoc manifestat per exemplum. Sicut si album et nigrum sint contrariae species, et habeant unum genus quod est color, necesse est quod habeant aliquas differentias constitutivas; ita quod album sit color disgregativus visus, nigrum vero color congregativus. Et sic hae differentiae congregativum et disgregativum sunt priores albo et nigro. Unde, cum utrobique sit contrarietas, manifestum est quod contraria sunt seinvicem priora. Contrariae enim differentiae sunt priores contrariis speciebus. Et sunt etiam magis contrariae, quia sunt causae contrarietatis ipsis speciebus. Considerandum tamen quod disgregativum et congregativum visus, non sunt verae differentiae constitutivae albi et nigri, sed magis effectus eorum. Ponuntur tamen loco differentiarum, signa earum. Sicut interdum per accidentia, designantur differentiae et formae substantiales. Disgregatio enim visus provenit ex vehementia lucis, cujus plenitudo albedinem constituit. Et congregatio visus provenit ex causa contraria.

Deinde cum dicit « et reliqua »

Ostendit quod etiam mediae species habent priora media, ex quibus constituuntur; dicens, quod cum media sint species ejusdem generis, et omnes species ex genere et differentia constituantur, necesse est quod media constituantur ex genere et differentiis. Sicut quicumque colores sunt medii inter album et nigrum, oportet hos definiri ex genere, quod est color, et ex quibusdam differentiis. Et hae differentiae, ex quibus constituuntur medii colores, non possunt esse « immediate prima « contraria, » scilicet differentiae contrariae quae constituebant contrarias species albi et nigri. Aliter oportet quod quilibet color medius esset albus aut niger. Nam color congregativus est niger, et disgregativus est albus. Oportet igitur quod differentiae constitutivae mediorum colorum sint alterae a differentiis contrariis, quae sunt constitutivae contrariarum specierum. Et quia, sicut se habent species ad species, ita se habent differentiae ad differentias: oportet quod sicut medii colores sunt species mediae inter species contrarias, ita differentiae constitutivae earum sint mediae inter differentias contrarias quae dicuntur prima contraria.

Deinde cum dicit « primae autem »

Ostendit, quod mediae differentiae ex differentiis contrariis componuntur; dicens, quod differentiae primae contrariae sunt disgregativum visus et congregativum. Unde istae differentiae sunt illud primum, ex quo componimus omnes species generis. Sed, si aliqua contraria non essent in eodem genere, quaerendum restaret ex quo eorum media constituerentur. Sed in his quae sunt in eodem genere, non est difficile hoc accipere; quia necesse est omnia quae sunt in eodem genere « aut esse « incomposita, » id est simplicia, aut componi « ex incompositis, » id est simplicibus, quae sunt in genere illo. Contraria enim sunt incomposita ex invicem; quia nec album componitur ex nigro, neque nigrum ex albo, neque congregativum ex disgregativo, neque e converso. Quare oportet quod contraria sint principia, quia simplicia in quolibet genere sunt principia. Sed de mediis oportet dicere, quod aut omnia componantur « ex simplicibus, » id est ex contrariis, aut nullum; quia eadem ratio videtur de omnibus. Sed non potest dici, quod nullum: quia aliquod est medium quod componitur ex contrariis: ex quo contingit quod transmutatio primo pervenit ad media quam ad extrema. Hoc autem sic apparet: quia illud in quod primo pervenit transmutatio, est magis et minus respectu utriusque extremorum. Prius enim aliquid fit minus album et minus nigrum, quam totaliter album et totaliter nigrum: et hoc ipsum quod est minus album, quam album simpliciter, et minus nigrum quam nigrum simpliciter. Est etiam magis accedens ad album quam nigrum simpliciter; et magis accedens ad nigrum quam album simpliciter. Et sic patet, quod illud in quod primo venit transmutatio, est magis et minus respectu utriusque extremorum. Et propter hoc oportet quod sit medium contrariorum. Et sic sequitur quod omnia media sint composita ex contrariis. Nam idem medium quod est magis et minus respectu utriusque extremorum, oportet esse compositum ex extremis simplicibus, respectu quorum dicitur magis et minus. Et quia non sunt aliqua extrema priora contrariis in eodem genere, relinquitur quod duae contrariae constitutivae mediorum sint compositae ex contrariis differentiis. Et ita media erunt ex contrariis. Quod patet, quia « omnia inferiora, » id est omnes species generis, tam contraria quam media, sunt ex primis contrariis, scilicet differentiis.

Deinde cum dicit « quod quidem »

Concludit epilogando quod supra de mediis dictum est. Et est litera plana.

LECTIO X.

Quomodo contraria distingui semper oporteat secundum speciem ostendit.

ANTIQUA.

Diversum autem specie, ab aliquo diversum est, et oportet hoc ambobus inesse. Ut si animal diversum est specie, ambo animalia: necesse ergo in eodem genere esse diversa specie. Tale enim genus voco, quo ambo unum et idem dicuntur, non secundum accidens habens differentiam, sive ut materia ens, sive aliter. Non solum enim oportet commune existere, puta animalia ambo, sed et alterum in talibus hoc ipsum animal. Ut hoc quidem equum, illud vero hominem. Propter quod hoc commune diversum abinvicem est specie. Erit itaque secundum se hoc tale quidem animal, illud vero tale; ut hoc quidem equus, illud vero homo. Necesse ergo differentiam hanc, diversitatem esse generis. Dico enim generis differentiam, diversitatem, quae diversum facit hoc ipsum.

Contrarietas igitur haec erit. Palam autem et ex inductione. Omnia enim dividuntur oppositis.

Et quod contraria in eodem genere sunt ostensum est. Nam contrarietas erat differentia perfecta. Differentia vero quae specie, omnis alicujus aliquid. Quare hoc idem et genus in ambobus. Quare et in eadem coëlementatione omnia contraria categoriae, quaecumque specie differentia et non genere, diversaque abinvicem maxime. Perfecta enim ipsorum differentia, et simul invicem non fiunt. Ergo differentia contrarietas est. Hoc enim est diversa esse specie in eodem genere entia, contrarietatem habere entia individua. Eadem vero specie quaecumque contrarietatem non habent, individua entia. In divisione enim et mediis fiunt contrarietates prius, quam ad individua perveniant.

Quare palam quia ad id quod vocatur genus, nec idem, neque diversum specie, nihil est eorum quae conveniunt, ut generis specierum. Nam materia negatione ostenditur. Genus autem materia. Quod dicitur genus, non ut Heraclidarum, sed ut in natura: neque ad ea quae non in eodem genere, sed differunt genere ab illis, specie vero ab eis quae in eodem genere. Contrarietatem enim necesse est differentiam esse, non differre specie. Hoc autem inest in eodem genere existentibus solum.

RECENS.

Diversum autem specie ab aliquo, diversum aliquid est. Et hoc ambobus inesse oportet: ut si animal specie diversum, ambo animalia. Necesse est igitur in eodem genere esse, quae specie diversa sunt. Hujuscemodi enim appello genus, quo unum et idem ambo dicuntur, non secundum accidens differentiam habens, sive ut materia exsistens, sive ut aliter. Etenim non solum commune oportet exsistere, ut ambo animalia; verum etiam utrique diversum hoc ipsum animal: ut hoc quidem equum, hoc vero hominem. Quare hoc commune, diversum specie vicissim est.

Erit utique secundum se hoc quidem tale quid animal, hoc vero tale quid: ut hoc quidem equus, hoc vero homo. Necesse igitur, hanc differentiam generis diversitatem esse. Dico namque differentiam generis, diversitatem, quae diversum hoc ipsum facit. Contrarietas igitur haec erit.

Patet vero etiam ex inductione. Cuncta namque oppositis dividuntur. Et quod contraria in eodem genere sint, ostensum est. Contrarietas enim, perfecta differentia erat. Omnis vero specie differentia ab aliquo, aliquid: quare hoc et idem et genus in ambobus. Ideo in eadem coordinatione praedicationis sunt omnia contraria, quaecumque non genere differunt, et invicem maxime diversa. Perfecta namque differentia, et simul invicem non fiunt. Differentia ergo, contrarietas est. Hoc igitur est diversa specie esse, quod quum in eodem genere sint, contrarietatem habent individua exsistentia. Eadem autem specie, quaecumque contrarietatem non habent individua existentia. In divisione namque et in mediis fiunt contrarietates antequam ad individua deveniatur.

Quare manifestum est quod ad [universale] genus, nec eadem, neque diversa specie, ulla, quae ut generis species, conveniunt. Materia namque negatione ostenditur: genus vero materia ejus est, cujus genus dicitur: non ut quod Heraclidarum, sed ut quod est in natura. Nec ad ea quae non in eodem genere sunt, sed ab illis genere differunt, specie vero ab iis quae in eodem genere sunt. Etenim differentiam necesse est esse contrarietatem ejus a quo specie differt. Haec autem iis solis inest, quae in eodem genere sunt.

Quia Philosophus superius ostendit contrarietatem esse differentiam quamdam, differentia autem vel est secundum genus, vel secundum speciem; intendit hic Aristoteles ostendere quomodo contraria se habeant ad hoc, ut differant genere et specie. Et dividitur in partes duas. In prima ostendit quod differentia secundum speciem pertinet ad contrarietatem. In secunda ostendit quomodo de quibusdam contrariis aliter est, ibi, « Dubitabit autem aliquis quare femina etc. » Circa primum tria facit. Primo ostendit quod differentia quae facit differre specie, est secundum se ipsius generis, quasi ipsam naturam generis in diversas species dividens. Secundo ostendit quod hoc convenit contrarietati, ibi, « Contrarietas igitur haec etc. » Tertio concludit quoddam corollarium ex dictis, ibi, « Quare palam, quia ad id quod vocatur genus etc. » Dicit ergo primo, quod in omni diversitate secundum speciem oportet duo accipere: scilicet ut hoc sit diversum ab aliquo, et ut sit aliquid diversificatum per haec duo. Et hoc quod est diversificatum per haec duo, oportet inesse ambobus. Sicut animal est quod est diversificatum in diversas species, scilicet in hominem et equum: et oportet quod ambo, scilicet homo et equus, sint animalia. Unde patet quod necesse est ea quae sunt diversa specie adinvicem, in eodem genere esse. Id enim vocatur genus, quod est unum et idem ambobus, non secundum accidens de utroque praedicatum, neque secundum accidens diversificatum in utroque. Unde oportet, quod habeat differentiam non secundum accidens: sive genus ponatur ens quasi materia, sive qualitercumque aliter. Hoc autem ideo dicit, quia aliter diversificatur materia per formas et aliter genus per differentias. Forma enim non est hoc ipsum quod est materia, sed facit compositionem cum ea. Unde materia non est ipsum compositum, sed aliquid ejus. Differentia vero additur generi non quasi pars parti, sed quasi totum toti. Unde genus est hoc ipsum quod est species, et non solum aliquid ejus. Si autem esset pars, non praedicaretur de ea. Sed tamen, quia totum potest denominari ab una sola parte sua, puta si homo denominetur habens caput, vel habens manus, contingit ipsum compositum ex materia et forma denominari. Et quidem nomen, quo aliquid totum denominatur ab eo quod est materiale in ipso, est nomen generis. No-

men autem, quo denominatur a principio formali, est nomen differentiae. Sicut homo nominatur animal a natura sensibili, rationale vero a natura intellectiva. Sicut igitur habens manum competit toti, licet manus sit pars, ita genus et differentia conveniunt toti, licet sumantur a partibus. Si ergo consideretur in genere et differentia id a quo utrumque sumitur, hoc modo genus se habet ad differentias, sicut materia ad formas. Si autem consideretur secundum quod nominant totum, sic aliter se habent. Hoc tamen commune est utrobique, quod sicut ipsa essentia materiae dividitur per formas, ita ipsa natura generis diversificatur per differentias. Sed hoc utrobique distat, quia materia est in utroque divisorum, non tamen est utrumque eorum. Genus autem utrumque eorum est, quia materia nominat partem, genus autem totum. Et ideo exponens quod dixerat, genus esse quo ambo specie differentia dicuntur unum et idem, subjungit quod non solum oportet genus esse commune duobus differentibus secundum speciem, sicut quod utrumque sit animal, sicut aliquid indivisum est commune diversis, ut eadem domus aut possessio; sed oportet hoc ipsum quod est animal esse alterum utrumque; ita quod hoc animal sit equus et hoc animal sit homo. Et hoc dicit contra Platonicos, qui ponebant communia separata, quasi ipsamet natura communis non diversificaretur, si natura speciei esset aliquid aliud praeter naturam generis. Unde contra hoc concludit ex dictis, quod hoc ipsum quod est commune, diversificatur secundum speciem. Unde oportet quod commune, ut animal, ipsum secundum se sit hoc tale secundum unam differentiam, et illud tale secundum aliam differentiam; sicut quod hoc sit equus, et illud homo. Et ita sequitur, quod si animal sit secundum se hoc tale et hoc tale, quod differentia faciens differre specie, sit quaedam diversitas generis. Et exponit diversitatem generis, quae ipsam naturam generis diversificat. Per hoc autem quod hic Philosophus dicit, non solum excluditur opinio Platonis ponentis commune unum et idem per se existere: sed etiam excluditur opinio eorum qui dicunt, quod illud quod pertinet ad naturam generis, non differt specie in speciebus diversis; sicut quod anima sensibilis non differt specie in homine et equo.

Deinde cum dicit « contrarietas igitur »

Ostendit quod differentia diversificans secundum se genus modo praedicto, est contrarietas; dicens: Cum differentia secundum speciem sit secundum se diversificans genus, manifestum est quod haec differentia est contrarietas. Et hoc primo manifestat ex inductione. Videmus enim quod omnia genera dividuntur per opposita. Quod quidem necesse est. Nam ea quae non sunt opposita, possunt simul existere in eodem. Quae autem hujusmodi sunt, non possunt esse diversa, cum non ex necessitate sint in diversis. Unde oportet quod solum oppositis aliquid commune dividatur. Non autem divisio generis in diversas species potest fieri per alia opposita. Nam contradictorie opposita non sunt in eodem genere, cum negatio nihil ponat. Et simile est de privative oppositis, cum privatio non sit nisi negatio in subjecto aliquo. Relativa etiam, ut supra habitum est, non sunt ejusdem generis, nisi quae secundum se adinvicem referuntur, quae quodammodo sunt contraria, ut supra dictum est. Et sic relinquitur quod sola contraria faciunt differre specie, ea quae sunt unius generis.

Deinde cum dicit « et quod »

Manifestat idem per rationem; dicens, quod contraria sunt in eodem genere, sicut ostensum est. Dictum est enim quod contrarietas est differentia perfecta. Et iterum dictum est quod differentia secundum speciem est « aliquid alicujus, » idest ab aliquo. Et quod praeter hoc, idem genus oportet esse in ambobus differentibus specie. Et ex his duobus sequitur, quod omnia contraria sint in eadem « coëlementatione categoriae, » id est in eadem ordinatione praedicamentali. Ut hoc tamen intelligatur de contrariis, quaecumque sunt differentia specie, et non genere. Quod quidem dicit praeservando se a corruptibili et incorruptibili, de quibus post dicetur quod sunt diversa genere. Et non solum contraria sunt in uno genere, sed sunt etiam diversa adinvicem. Quod patet: quia ea quae perfecte differunt, sicut contraria, non sunt invicem simul. Unde, cum ad differentiam secundum speciem requiratur identitas generis, et diversificatio generis per diversas species, et cum utrumque in contrarietate reperiatur, sequitur quod differentia secundum speciem sit contrarietas. Quod manifestum est; quia hoc est aliqua esse diversa secundum speciem existentia in eodem genere, habere contrarietatem differentiarum, « cum sint in« dividua, » id est non ulterius divisa in species, sicut sunt species specialissimae. Quae quidem dicuntur individua, inquantum ulterius non dividuntur formaliter. Particularia vero dicuntur individua, inquantum nec materialiter nec formaliter ulterius dividuntur. Et sicut diversa specie sunt quae contrarietatem habent, ita eadem specie sunt, quae non habent contrarietatem, cum sint individua secundum formalem differentiam. Contrarietates enim fiunt in divisione, non solum in supremis generibus, sed etiam in mediis, « prius quam veniatur ad individua, » idest ad ultimas species. Sic (1) igitur manifestum est, quod licet non in omni genere sit contrarietas specierum, in omni tamen genere est contrarietas differentiarum.

Deinde cum dicit « quare palam »

Concludit quoddam corollarium ex dictis; scilicet quod nihil eorum quae conveniunt in genere, sicut sunt species generis, dicitur idem specie, nec diversum specie ad genus; quia id ad quod aliquid dicitur specie idem, habet unam et eamdem differentiam; illud autem ad quod aliquid dicitur diversum specie, habet oppositam differentiam. Si igitur aliqua specierum diceretur idem specie vel diversum ad genus, sequeretur quod genus haberet in sui ratione aliquam differentiam. Sed hoc falsum est. Quod sic patet. Materia enim « ostenditur ne« gatione, » id est natura materiae intelligitur per negationem omnium formarum. Genus autem est quodammodo materia, sicut expositum est. Et loquimur nunc de genere quod invenitur in naturis rerum, non de genere quod in hominibus dicitur, sicut genus Romanorum vel Heraclidarum. Unde patet quod etiam genus in sua ratione non habet differentiam aliquam. Et sic patet, quod nulla species a suo genere differt specie, nec est cum eo idem specie: et similiter non differunt aliqua specie ab illis quae non sunt in eodem genere: proprie

(1) *Al.* sicut.

loquendo, sed differunt genere ab eis. Specie vero differunt ab his quae sunt in eodem genere: quia contrarietas est differentia qua aliqua differunt specie, ut ostensum est: non quia ipsa contrarietas differentiarum differat specie, licet contraria differant specie; sed contrarietas est solum in his quae sunt ejusdem generis. Unde relinquitur quod differre specie non sit proprie in his quae sunt alterius generis.

LECTIO XI.

Cur quaedam contraria non differant specie, et quaedam manifestat.

ANTIQUA.

Dubitabit autem utique aliquis, quare femina a viro non specie differt, contrario masculino et feminino existente, differentia autem contrarietate. Neque animal masculinum et femininum diversum est specie, quamvis secundum se animalis haec sit differentia, et non ut albedo aut nigredo, sed inquantum animal masculinum et femininum est. Est autem dubitatio haec fere eadem, et quare haec quidem contrarietas facit specie diversa, haec vero non: ut ambulativum et volativum: sed albedo et nigredo non.

Aut quia haec quidem sunt propriae passiones generis, illa vero minus. Quoniam haec est quidem ratio, haec autem materia: quaecumque quidem in ratione sunt contrarietates, specie faciunt differentiam. Quae vero in concepto cum materia, non faciunt. Quapropter hominis albedo non facit nec nigredo, nec albi hominis est differentia secundum speciem ad nigrum hominem, nec si unum nomen imponatur. Ut materia enim homo: non facit autem differentiam materia. Non enim hominis species sunt homines propter hoc, quamvis diversae carnes et ossa ex quibus hic et hic: sed simul totum diversum quidem, specie vero non diversum, quia in ratione non est contrarietas. Hoc autem ultimum et individuum. Callias vero est ratio cum materia. Et albus itaque homo, quia Callias albus. Secundum vero accidens homo albus. Nec aereus itaque circulus, nec ligneus. Nam triangulus aereus et circulus ligneus, non propter materiam specie differunt, sed quia in ratione inest contrarietas. Utrum autem materia non facit diversa specie ens aliqualiter, aut est ut facit? Propter quid enim equus hic ab hoc homine diversus est specie? Equidem rationes ipsorum cum materia. Aut quia est in ratione contrarietas? Etenim albi hominis et nigri equi, diversitas est specie; sed non inquantum hic albus ille niger. Quoniam si ambo albi essent, tamen essent specie diversa.

Masculus vero et femina, animalis propriae sunt passiones. Sed non secundum substantiam, verum in materia et corpore. Propter quod idem sperma femina aut masculus fit, patiens passionem aliquam.

Quid quidem igitur est esse diversum specie, et quare alia differunt specie, alia non, dictum est.

RECENS.

Dubitabit autem quippiam, cur mulier a viro non specie differat, quum mas et femina contraria exsistant, differentia vero contrarietas sit: neque diversum specie animal masculinum et femininum, quum tamen haec differentia per se animalis sit, et non ut albedo et nigredo, sed quatenus animali et masculinum et femininum insit.

Haec autem dubitatio fere eadem est, atque illa: cur haec quidem contrarietas diversa specie faciat, haec vero non: ut gressibile et volucre, albedo vero et nigredo non. An quoniam illa quidem propriae passiones generis sunt, haec vero minime? et quum illud quidem ratio, hoc vero materia sit, quaecumque in ratione contrarietates sunt, speciei differentiam faciunt; quaecumque vero in consumpto materiae, minime faciunt.

Quare hominis albedo vel nigredo non facit, nec hominis albi ad hominem nigrum secundum speciem differentia est, etiamsi unum nomen ponatur. Homo namque, ut materia est: materia vero non facit differentiam. Non enim hominis species sunt homines ob hoc, etsi carnes et ossa, ex quibus hic et hic est, diversa sint: attamen totum diversum quidem, specie vero non est diversum, quoniam in ratione non est contrarietas: hoc autem est ultimum individuum. Callias vero, ratio cum materia est: et albus homo, quoniam Callias albus. Per accidens igitur homo est albus.

Nec aeneus circulus et [triangulus] ligneus, sive triangulus aeneus, et circulus ligneus ob materiam specie differunt, sed quoniam in ratione contrarietas inest.

Utrum autem materia non facit diversa specie, quum quodammodo diversa sit, an aliquo modo facit? Cur enim hic equus ab hoc homine diversus specie? atqui rationes eorum cum materia sunt. An quoniam in ratione contrarietas inest? etenim hominis albi et equi nigri. Atque est speciei diversitas; non tamen prout hic quidem albus, hic vero niger. Siquidem et si ambo albi essent, nihilo minus specie diversi essent.

Masculinum vero et femininum propriae quidem animalis passiones sunt; sed non secundum substantiam, verum in materia et corpore. Quare idem sperma aliquam passionem passum, aut femina aut mas fit. Quid igitur sit specie diversum esse, et cur quaedam specie differant, quaedam non, dictum est.

Quia Philosophus jam ostendit quod differentia secundum speciem est contrarietas, hic ostendit in quibus contrarietas non sit differentia secundum speciem; et dividitur in partes duas. In prima ostendit quod sunt contraria, quae non faciunt differre secundum speciem, sed sunt in eadem specie. In secunda ostendit quae sunt contraria quae faciunt genere differre, non solum specie, ibi, « Quoniam « vero contraria diversa etc. » Circa primum duo facit. Primo movet dubitationem. Secundo solvit, ibi, « Aut quia hoc quidem dicit etc. » Dicit ergo primo, quod dubitatio est quare femina non differt specie a viro, cum femininum et masculinum sint contraria, et differentia secundum speciem causetur ex contrarietate, ut supra ostensum est. Et iterum cum ostensum sit, quod ipsa natura generis diversificetur in diversas species per differentias, quae sunt per se differentiae generis, quare animal masculinum et animal femininum non sunt diversa secundum speciem, cum masculinum et femininum sint per se differentiae animalis, et non se habeant per accidens ad animal, sicut albedo et nigredo, sed masculinum et femininum praedicentur de animali inquantum est animal, sicut par et impar de numero, in quorum definitione ponitur numerus, sicut in definitione masculini et feminini animal. Ex duplici ergo ratione quaestio dubitabilis redditur: tum quia contrarietas facit differre speciei: tum quia differentiae dividentes genus in diversas species sunt per se differentiae generis: quo-

rum utrumque supra ostensum est. Et quia hanc dubitationem in specialibus terminis moverat, reducit eam ad generaliorem formam; et dicit quod haec dubitatio fere est eadem, sicut si quaeratur, quare quaedam contrarietas facit differre specie, et quaedam non: sicut ambulativum et volativum, sive gressibile et volatile, faciunt differre specie animalia, sed albedo et nigredo non.

Deinde cum dicit « aut quia »

Solvit propositam quaestionem. Et circa hoc duo facit. Primo solvit eam in generali, ad quod quaestionem reduxerat. Secundo adaptat generalem solutionem ad speciales terminos, in quibus primo moverat quaestionem, ibi, « Masculum vero et feminam. » Dicit ergo, quod ideo contingit quod quaedam contrarietas facit differre specie et quaedam non, quia quaedam contraria sunt propriae passiones generis, et quaedam sunt minus propriae. Quia enim genus a materia sumitur, materia autem per se habet ordinem ad formam; illae propriae sunt differentiae generis, quae sumuntur a diversis formis perficientibus materiam. Sed quia forma speciei iterum multiplicatur in diversa secundum materiam signatam, quae est subjecta individualibus proprietatibus, contrarietas accidentium individualium minus proprie se habet ad genus, quam contrarietas differentiarum formalium. Et ideo subjungit, quod quia in composito est materia et forma, haec « quidem est ratio, » id est forma quae constituit speciem, haec autem est materia quae est individuationis principium: quaecumque « contrarietates sunt in ratione, » id est ex parte formae, faciunt differre secundum speciem. Illae vero quae sunt ex parte materiae, quae sunt propriae individui, quod est acceptum cum materia, non faciunt differre secundum speciem. Et propter hoc albedo et nigredo non faciunt homines differre secundum speciem. Non enim homo albus et homo niger differunt specie, etiam si utrique imponatur aliquod nomen; ut si homo albus dicatur A et homo niger B. Hoc autem addit, quia homo albus non videtur esse aliquid unum. Sed si imponeretur nomen, videtur esse aliquid unum. Et similiter est de homine nigro. Et ideo dicit, quod homo albus et homo niger non differunt specie, quia homo, scilicet particularis cui conveniunt album et nigrum, est quasi materia. Non enim dicitur quod homo sit albus, nisi quia hic homo est albus. Et, sic cum homo particularis conceptus sit cum materia, et materia non facit differentiam secundum speciem, sequitur quod hic homo et ille homo non differant specie: quia plures homines non propter hoc sunt plures species hominis, quia sunt plures; quia non sunt plures nisi propter diversitatem materiae, quia scilicet sunt diversae carnes et ossa ex quibus est hic et ille. Sed « simul totum, » idest individuum congregatum ex materia et forma, est diversum: sed non est diversum specie, quia non est contrarietas ex parte formae. Sed hoc, scilicet homo, est ultimum individuum secundum speciem, quia non dividitur ulterius divisione formali. Vel hoc, scilicet particulare, est ultimum individuum, quia non dividitur ulterius, nec materiali nec formali differentia. Sed quamvis in diversis individuis non sit contrarietas ex parte formae, est tamen diversitas individuorum particularium; quia particulare aliquod, ut Callias, non solum est forma, sed est forma cum materia individuata. Et ita, sicut diversitas formae facit differentiam specierum, ita diversitas materiae individualis facit differentiam individuorum. Album autem non praedicatur de homine nisi ratione individui. Non enim dicitur homo albus, nisi quia aliquis homo dicitur albus, ut Callias. Et sic patet, quod homo per accidens dicitur albus; quia non inquantum homo, sed inquantum hic homo, albus dicitur. Hic autem homo dicitur propter materiam. Unde patet quod album et nigrum non pertinent ad differentiam formalem hominis, sed solum ad materialem. Et propter hoc non differunt specie homo albus et niger, sicut nec circulus aereus et ligneus differunt specie. Et in his etiam quae differunt specie, non est differentia speciei propter materiam, sed propter formam; sicut triangulus aereus et circulus ligneus non differunt specie propter materiam, sed propter diversitatem formae. Unde si quaeratur, utrum materia faciat diversa specie aliquo modo, videtur quod faciat; quia hic equus ab hoc homine est diversus specie, et tamen manifestum est quod ratio utriusque est cum materia individuali. Et sic videtur quod materia aliqualiter faciat differre specie. Sed tamen manifestum est, quod hoc non contingit propter diversitatem materiae, sed quia contrarietas est ex parte formae, quia homo albus et equus niger differunt specie. Sed hoc non est propter album et nigrum, quia si ambo essent albi, adhuc specie different. Sic igitur apparet quod contrarietas quae est ex parte ipsius formae, facit differre specie; non autem illa quae est ex parte materiae.

Deinde cum dicit « masculus vero »

Solutionem generalem positam adaptat ad terminos speciales, in quibus primo quaestionem moverat, scilicet ad masculum et feminam; dicens, quod masculus et femina sunt propriae passiones animalis, quia animal ponitur in definitione utriusque. Sed non conveniunt animali secundum substantiam et formam, sed ex parte materiae et corporis. Quod patet ex hoc, quod idem sperma potest fieri masculus et femina, secundum quod diversimode patitur aliquam passionem; quia cum fuerit calor operans fortis, fiet masculus; cum autem erit debilis, fiet femina. Hoc autem non posset esse vel contingere, si masculus et femina differrent specie. Non enim ex uno semine diversa secundum speciem producuntur. Quia in semine vis est activa, et omne agens naturale agit ad determinatam speciem, quia agit sibi simile. Unde relinquitur quod masculus et femina non differant secundum formam, nec sunt diversa secundum speciem.

Deinde cum dicit « quod quidem »

Epilogat quod dixerat: quod planum est in litera.

LECTIO XII.

Corruptibile et incorruptibile genere differre, et species separatas nequaquam esse ostendit.

ANTIQUA.

Quoniam vero contraria diversa specie, corruptibile autem et incorruptibile contraria: (Privatio enim est impotentia determinata) necesse diversum esse genere corruptibile et incorruptibile.

Nunc autem diximus de his universalibus nominibus. Ut autem videbitur, non necesse est quodcumque incorruptibile et corruptibile diversa specie esse, quemadmodum neque album et nigrum. Idem enim contingit esse et simul, si fuerit universalium, quemadmodum homo erit utique et albus et niger. Et non simul singularium: erit enim non simul albus idem et niger. Et quidem album contrarium nigro.

Sed contrariorum haec quidem secundum accidens insunt quibusdam, ut quae nunc dicta sunt, et alia multa. Haec autem impossibile, quorum est et corruptibile et incorruptibile: nihil enim est corruptibile secundum accidens. Nam accidens contingit non existere; et corruptibile ex necessitate existentium est quibus inest. Aut erit idem et unum corruptibile et incorruptibile, si contingit non existere ipsum corruptibile. Aut substantiam igitur, aut in substantia necesse est inesse corruptibile unicuique corruptibilium. Eadem vero ratio et de incorruptibili: ex necessitate enim existentium ambo sunt. Inquantum igitur et secundum quod primum, hoc quidem corruptibile, hoc autem incorruptibile, habet oppositionem: unde necesse genere esse diversa.

Palam igitur quod non contingit esse species tales, quales dicunt quidam. Erit enim homo, hic quidem corruptibilis, hic autem incorruptibilis. Et quidem specie eadem dicuntur esse species, et non aequivoce. Diversa vero genere, plus distant quam quae specie.

RECENS.

Quum vero contraria, specie diversa sint, corruptibile autem et incorruptibile contraria sint, (privatio namque determinata impotentia,) necesse est diversum genere esse corruptibile et incorruptibile. Nunc igitur de his universalibus nominibus diximus: quare non esse necesse videatur, quodcumque incorruptibile et corruptibile diversa specie esse: quemadmodum nec album et nigrum. Idem enim contingit et simul esse, modo universalium sit: sicuti homo profecto esse possit et albus et niger: et singularium: nam fuerit sane idem (sed non simul) albus et niger, tametsi album nigro contrarium sit.

Verum contrariorum quaedam secundum accidens quibusdam insunt, ut ea quae nunc dicta sunt, ac alia multa: quaedam impossibile est, quorum est corruptibile et incorruptibile. Nihil enim secundum accidens corruptibile est. Accidens namque contingit non esse: corruptibile vero eorum est, quae necessario insunt iis quibus insunt: aut unum et idem corruptibile et incorruptibile erit, si contingit non inesse ei corruptibile Aut substantiam igitur, aut in substantia cuique corruptibilium, necesse est corruptibile esse.

Eadem autem ratio etiam de incorruptibili est. Eorum enim ambo sunt, quae necessario insunt. Prout igitur et secundum quod primum hoc quidem corruptibile, illud vero incorruptibile, oppositionem habent: quare necesse est, genere diversa esse.

Manifestum itaque est quod non contingit tales species sive ideas esse, quales quidam dicunt. Erit namque et homo hic quidem corruptibilis, ille vero incorruptibilis. Quamvis species eaedem specie cum particularibus esse dicantur, et non aequivocae: quae vero genere diversa sunt, plus distant, quam quae specie.

Postquam Philosophus ostendit quae sunt contraria quae non faciunt differre specie, hic ostendit quae sunt contraria quae etiam genere differre faciunt. Et circa hoc tria facit. Primo determinat veritatem. Secundo excludit quorumdam falsam opinionem, ibi, « Nunc ergo diximus etc. » Tertio infert quoddam corollarium ex dictis, ibi, « Palam igitur quod non contingit etc. » Primo ergo praemittit duo ad ostendendum propositum: quorum primum est, quod contraria sunt diversa specie, ut supra ostensum est. Secundum est, quod corruptibile et incorruptibile sunt contraria. Quod probat ex hoc, quod impotentia opposita determinatae potentiae est quaedam privatio, ut in nono habitum est. Privatio autem est principium contrarietatis. Unde sequitur, quod impotentia sit contrarium potentiae. Corruptibile autem et incorruptibile opponuntur secundum potentiam et impotentiam. Sed diversimode. Nam si accipiatur potentia communiter, secundum quod se habet ad posse agere vel pati quodcumque, sic corruptibile secundum potentiam dicetur, incorruptibile secundum impotentiam. Si autem dicatur potentia secundum quod non est posse aliquid deterius, sic e converso, incorruptibile dicetur secundum potentiam, corruptibile vero secundum impotentiam. Cum autem ex his videretur concludendum quod corruptibile et incorruptibile differunt specie, concludit quod sunt diversa genere. Et hoc ideo, quia sicut forma et actus pertinent ad speciem, ita materia et potentia pertinent ad genus. Unde sicut contrarietas quae est secundum formas et actus, facit differentiam secundum speciem, ita contrarietas quae est secundum potentiam, facit generis diversitatem.

Deinde cum dicit « nunc autem »

Excludit quorumdam falsam opinionem. Et circa hoc duo facit. Primo proponit eam. Secundo improbat, ibi, « Sed contrariorum etc. » Dicit ergo primo, quod probatio praemissa de corruptibili et incorruptibili est accepta ex ratione horum universalium nominum, secundum scilicet quod unum significat potentiam, et aliud impotentiam. Sed sicut quibusdam videtur, non necesse est quod corruptibile et incorruptibile differant specie, sicut non est hoc necesse in albo et nigro. Convenit (1) enim idem esse album et nigrum. Sed diversimode. Quia si illud quod dicitur album et nigrum sit aliquod universale, simul est album et nigrum quantum ad diversos. Sicut simul verum est dicere, quod homo est albus propter Socratem et niger propter Platonem. Si vero fuerit aliquid singularium, non erit simul album et nigrum. Sed tamen potest nunc esse album, postea nigrum, cum tamen album et nigrum sint contraria. Et hoc modo dicunt quidam, quod simul in eadem specie possunt esse quaedam corruptibilia et quaedam incorruptibilia. Et idem

(1) *Lege* contingit.

singulariter quandoque corruptibile, et quandoque incorruptibile.

Deinde cum dicit « sed contrariorum »

Excludit praedictam opinionem; dicens, quod contrariorum quaedam sunt in his de quibus dicuntur secundum accidens, sicut album et nigrum homini, de quibus nunc dictum est: et alia multa sunt hujusmodi contraria, in quibus locum habet quod dictum est, scilicet quod possunt simul esse in eadem specie, et successive in eodem singulari. Sed quaedam contraria sunt, de quibus hoc est impossibile; de quorum numero sunt corruptibile et incorruptibile. Non enim corruptibile inest secundum accidens alicui eorum de quibus praedicatur; quia quod est secundum accidens, contingit non inesse. Corruptibile autem ex necessitate inest his quibus inest. At si hoc non sit verum, sequeretur, quod unum et idem sit quandoque corruptibile et quandoque incorruptibile: quod est impossibile secundum naturam. (Licet per hoc non excludatur, quin virtus divina possit aliqua corruptibilia secundum suam naturam, incorruptibiliter conservare.) Sic igitur necesse est, cum corruptibile non praedicetur secundum accidens, quod aut significet substantiam ejus de quo praedicatur, aut aliquid quod est in substantia. Est enim unumquodque corruptibile per materiam, quae est de substantia rei. Et similis ratio est de incorruptibili; quia utrumque ex necessitate inest. Sic igitur patet, quod corruptibile et incorruptibile opponuntur sicut secundum se praedicata; quae scilicet praedicantur de aliquo inquantum hujusmodi, secundum quod tale, et primo. Et ex hoc sequitur ex necessitate, quod corruptibile et incorruptibile sint genere diversa. Manifestum est enim quod contraria quae sunt in uno genere, non sunt de substantia illius generis. Non enim rationale et irrationale sunt de substantia animalis. Sed animal est potentia utrumque. Quodcumque autem genus accipiatur, oportet quod corruptibile et incorruptibile sint de intellectu ejus. Unde impossibile est quod communicent in aliquo genere. Et hoc rationabiliter accidit. Nam corruptibilium et incorruptibilium non potest esse materia una. Genus autem, physice loquendo, a materia sumitur. Unde supradictum est, quod ea quae non communicant in materia, sunt genere diversa. Logice autem loquendo, nihil prohibet quod conveniant in genere, inquantum conveniunt in una communi ratione, vel substantiae, vel qualitatis, vel alicujus hujusmodi.

Deinde cum dicit « palam igitur »

Infert quoddam corollarium ex dictis; scilicet quod non possunt esse species separatae, sicut Platonici posuerunt. Ponunt enim duos homines, unum sensibilem qui est corruptibilis, et unum separatum qui est incorruptibilis, quem dicunt speciem vel ideam hominis. Species autem sive ideae dicuntur esse eadem specie, secundum Platonicos, cum singularibus. Et nomen speciei non aequivoce praedicatur de specie et de singulari, cum tamen incorruptibile et corruptibile etiam genere differant. Et ea quae sunt diversa genere plus distant, quam quae differunt specie. Attendendum est autem, quod licet Philosophus ostenderit, quod quaedam contraria non faciunt differre specie, et quaedam faciunt differre etiam genere; tamen omnia contraria aliquo modo faciunt differre specie, si fiat comparatio contrariorum ad aliquod determinatum genus. Nam album et nigrum, licet non faciant differre specie in genere animalis, faciunt tamen differre specie in genere coloris. Et masculinum et femininum faciunt differre specie in genere sexus. Et animatum et inanimatum, licet faciant differre genere quantum ad infimas species, tamen quantum ad genus quod per se dividitur in animatum et in inanimatum, faciunt differre specie tantum. Nam omnes differentiae generis sunt constitutivae specierum quarumdam, licet illae species possint genere esse diversa. Corruptibile autem et incorruptibile dividunt per se ens: quia corruptibile est quod potest non esse, incorruptibile autem quod non potest non esse. Unde, cum ens non sit genus, non mirum si corruptibile et incorruptibile non conveniant in aliquo uno genere. Et haec de decimo libro.

LIBER UNDECIMUS

SUMMA LIBRI. — VIAM PARAT AD COGNITIONEM SUBSTANTIARUM SEPARATARUM RECOLLIGENDO QUAEDAM QUAE TUM IN SUPERIORIBUS LIBRIS, TUM IN PHYSICIS TACTA SUNT, AD HUJUSMODI COGNITIONEM UTILIA.

LECTIO I.

Hanc scientiam circa principia versari determinat, et circa quae. Num item et quomodo mathematica sint separata, et quae universalia omnium principia sint, ostendit.

ANTIQUA.

Quod quidem igitur sapientia circa principia scientia est, palam ex primis, in quibus dubitatum est ad dicta ab aliis de principiis.

Dubitabit autem utique aliquis, utrum unam existimare esse oportet sapientiam, scientiam, aut multas. Siquidem enim unam, una autem est semper contrariorum, principia autem non contraria. Si autem non una, quales oportet ponere has?

Adhuc speculari demonstrativa principia, unius aut plurium? Siquidem enim unius, quare magis hujus quam cujusque? Si autem plurium, quales oportet eas ponere?

Adhuc utrum omnium substantiarum, aut non? Si quidem enim non omnium, quale difficile assignare. Si autem omnium una, non manifestum quomodo contingit plurium eamdem scientiam esse.

Adhuc utrum circa substantias solum, aut circa accidentia demonstratio est? Si enim circa accidentia demonstratio est, circa substantias non est. Si autem altera, quae utraque, et utra sapientia? Demonstrativa quidem sapientia quae circa accidentia. Haec autem circa prima, quae substantiarum.

Sed non circa dictas in physicis causas quaesitam scientiam ponendum. Neque enim circa quod cujus gratia. Tale enim bonum. Hoc autem in operabilibus existit, et existentibus in motu; et hoc primum movet. Tale enim finis. Primum autem movens non est in immobilibus.

Totaliter autem dubitationem habet, utrum quidem circa sensibiles substantias est quaesita nunc scientia, aut non, sed circa quasdam alias. Si enim circa alias, aut circa species, aut sicut circa mathematica. Species quidem enim quod non sunt, palam.

Attamen dubitationem habet, et si esse quis ipsas ponat, propter quid quidem non quemadmodum in mathematicis, sic habet et in aliis, quorum sunt species? Dico autem; quia mathematica quidem intermedia specierum ponunt et sensibilium, velut tertia quaedam praeter species et quae hic. Tertius autem homo non est, neque equus, praeter autom et singulares.

Si autem iterum non est ut dicunt, circa qualia ponendum negociari mathematicum? Non est enim utique circa ea quae hic. Horum enim nullum est, quale mathematicae quaerunt scientiae. Neque enim circa mathematica quaesita est nunc scientia. Separabile enim ipsorum nullum. Sed neque sensibilium substantiarum. Corruptibiles enim.

Totaliter autem dubitabit utique aliquis, cujus scientiae dubitare de mathematicarum materia: neque enim physicae, propter circa habentia in ipsis principium motus et quietis naturalis omne esse negocium. Neque etiam intendentis de demonstratione et scientia. Circa hoc ipsum genus enim inquisitionem facit. Relinquitur igitur propositam philosophiam de ipsis considerationem facere.

RECENS.

Quod sapientia scientia quaedam circa principia sit, patet ex primis, in quibus ad ea quae ab aliis de principiis dicta fuerunt, dubitatum est. Ambigat autem quispiam utrum ipsam sapientiam par sit existimare unam esse scientiam, an plures. Si enim unam, una certe semper contrariorum est. At principia contraria non sunt. Quodsi non unam, quales has ponere oportet?

Item demonstrativa principia speculari, utrum unius est, an plurium? Nam si unius, cur hujus magis quam cujuscumque? Quodsi plurium, quales has ponere oportet?

Praeterea utrum omnium substantiarum, an non? Nam si non omnium, difficile erit, qualiumnam sit, reddere. Si autem omnium una, incertum est quonam modo contingat plurium eamdem scientiam esse.

Praeterea utrum circa substantias solum, an etiam circa accidentia? Si enim circa accidentia demonstratio est, circa substantias non est. Quodsi altera, quaenam utraque, et utra sapientia est? nam demonstrativa quidem sapientia est ea quae circa accidentia est; quae autem circa ipsa prima, ea quae substantiarum est?

Ac nec circa causas, quae in naturalibus dictae sunt, quam quaerimus, scientia ponenda est: neque enim circa ipsum cujus causa. Tale enim est bonum. Hoc vero in agendis, et iis quae sunt in motu, exsistit. Et hoc primum movet (tale namque finis est); primum movens autem non est in immobilibus.

Et omnino dubitationem habet, utrum circa sensibiles substantias est, quae nunc quaeritur scientia, an non, sed circa alias quasdam. Etenim si circa alias, aut circa species erit profecto, aut circa mathematica. Quod autem species non sint, manifestum est.

Attamen etiam si quis eas ponat esse, dubitationem habet cur non ita se habet de ceteris quorum species sunt, quemadmodum de mathematicis. Dico autem quod mathematica quidem media ponunt specierum et sensibilium esse, quasi tertia quaedam praeter species et ea quae hic sunt: at tertius homo non est, nec equus, praeter ipsum et particulares.

Quodsi non sunt ut dicunt, circa qualia statuendum est tractare mathematicum? non enim circa ea quae hic sunt. Nihil enim horum tale est, quale mathematicae scientiae quaerunt. At vero nec circa mathematica est, quae nunc quaeritur, scientia. Nihil enim horum separatim est. Verum nec sensibilium substantiarum: corruptibiles namque sunt.

Et omnino dubitare aliquis possit qualisnam scientiae sit, de mathematicorum materia dubitare. Nec enim physicae, eo quod circa ea quae in se principium motus et quietis habent, omnis physicae intentio est: nec illius quae de demonstratione et scientia tractat; circa namque id ipsum genus considerationem facit. Restat itaque, philosophiam propositam de hisce rebus tractare.

Dubitabit autem utique aliquis, si oportet quaerere, quaesitam scientiam circa principia vocata ab aliquibus elementa. Haec autem omnes inexistentia compositis ponunt: magis autem utique videbitur universalium oportere esse quaesitam scientiam. Omnis enim ratio et omnis scientia universalium et non extremorum. Quare erunt utique sic primorum generum.

Haec autem fient utique ens et unum. Haec enim maxime utique existimabuntur continere entia omnia, et maxime principia videri, quia prima natura sunt. Corruptis enim ipsis, cointerimuntur reliqua. Omnia enim ens et unum. Secundum quod autem differentias ipsis necesse participare, si ponat quis ipsa genera, differentia autem nulla genere participat, sic non utique videbitur oportere ipsa poni genera, neque principia.

Adhuc autem, si magis principium quod simplicius, eo quod minus tale, ultima autem eorum, quae ex genere, simpliciora generibus, (indivisibilia enim, genera autem in plura et differentia dividuntur,) magis utique principium videbitur esse species generibus. Quia autem cointerimuntur generibus species, genera principiis assimilantur magis. Principium enim quod interimit. Quae quidem igitur dubitationem habent, haec et talia sunt altera.

Dubitaverit autem quispiam profecto, si haec, quae quaeritur, scientia, ponenda sit circa principia quae a quibusdam elementa vocantur: haec autem omnes inesse compositis ponunt.

At magis videatur, universalium eam oportere esse, quae quaeritur, scientia. Omnis enim ratio, et omnis scientia, universalium, non ultimorum est: quare sic erit utique primorum generum. Haec autem sane fuerint ens, et unum. Haec enim maxime putabuntur cuncta entia continere, et maxime principiis assimilari, eo quod natura prima sint. Corruptis namque eis, simul cetera quoque pereunt: omnia enim ens et unum. Quatenus autem necesse est ut differentiae participent his, si quis haec genera ponat, nulla vero differentia participat genere, hoc pacto non videatur ea genera ponere oportere, neque principia.

Item, si magis principium est, quod simplicius quam quod minus tale sit, ultima vero eorum, quae ex genere sunt, simpliciora quam genera sint, (haec enim individua sunt, genera vero in plures species et differentes dividuntur), magis species quam genera videantur principium esse: quatenus vero species simul cum generibus pereunt, genera magis assimilantur principiis. Principium namque est, quod cointerimit. Haec utique, et hujuscemodi alia, quae dubitationem habent.

Quia particulares scientiae quaedam eorum quae perscrutatione indigent praetermittunt, necesse fuit quamdam scientiam esse universalem et primam, quae perscrutetur ea, de quibus particulares scientiae non considerant. Hujusmodi autem videntur esse tam communia quae sequuntur ens commune, (de quibus nulla scientia particularis considerat, cum non magis ad unam pertineant quam ad aliam, sed ad omnes communiter,) quam etiam substantiae separatae, quae excedunt considerationem omnium particularium scientiarum. Et ideo Aristoteles hujusmodi scientiam nobis tradens, postquam perscrutatus est de communibus, accedit ad tractandum specialiter de substantiis separatis, ad quarum cognitionem ordinantur non solum ea quae in hac scientia tractata sunt, sed etiam quae in aliis scientiis tractantur. Et ideo ad manifestiorem considerationem de substantiis separatis habendam, primo sub quodam compendio recolligit ea quae dicta sunt tam in hoc libro, quam in libro Physicorum, utilia ad cognitionem substantiarum separatarum. Secundo de ipsis substantiis separatis inquirit, circa medietatem sequentis libri, ibi, « Sed quoniam tres « sunt substantiae. » Prima pars dividitur in duas. In prima recolligit ea quae praecedunt considerationem substantiae. In secunda recolligit ea quae ad considerationem substantiae pertinent, ibi, in principio sequentis libri, « De substantia quidem « theorica. » Tria autem praemiserat ante considerationem substantiae. Primo moverat dubitationes in tertio libro, quas in hoc primo recolligit. Secundo determinaverat ea quae ad considerationem hujus scientiae pertinent, in quarto libro, quae et hic secundo recolligit, ibi, « Quoniam autem Phy« sicorum scientia. » Tertio determinat de ente imperfecto, scilicet de ente per accidens, et de motu, et infinito, et de quibus partim determinaverat in secundo et sexto hujus, partim in tertio Physicorum. Et de his in tertio loco hic recolligit, ibi, « Quo« niam autem simpliciter ens etc. » Prima pars dividitur in duas. Primo movet dubitationem circa considerationem hujus scientiae. In secunda circa res, de quibus in hac scientia determinatur, ibi, « Adhuc unum oportet poni. » Circa primum duo facit. Primo inquirit quomodo sit consideratio hujus scientiae circa principia et substantias. Secundo circa quae principia, et circa quas substantias, ibi, « Sed nec circa dicta a physicis. » Circa primum duo facit. Primo dubitationes movet de consideratione hujus scientiae circa principia. Secundo de consideratione hujus scientiae circa substantias, ibi, « Adhuc utrum omnium substantiarum. » Circa primum tria facit. Primo supponit considerationem hujus scientiae esse circa principia, dicens, quod manifestum est ex primo libro, in quo disputavit contra ea quae alii philosophi dixerunt de primis rerum principiis, quod sapientia est scientia quaedam circa principia. Ostensum est enim in prooemio istius libri, quod sapientia considerat causas altissimas et maxime universales, et est nobilissima scientiarum.

Secundo ibi « dubitabit autem »

Movet quaestionem de consideratione hujus scientiae quae sapientia dicitur, circa principia rerum; dicens quod aliquis potest dubitare, utrum oporteat sapientiam quae considerat principia, esse unam scientiam aut multas. Et si dicatur quod est una, videtur hoc esse in contrarium, quia plura, de quibus consideratur in una scientia, sunt contraria, eo quod unum contrariorum est ratio ad cognoscendum alterum, propter hoc videntur sub una arte cadere. Sed principia rerum, cum sint plura, non sunt contraria, alioquin non possent convenire in uno principiato. Sapientia ergo quae est de principiis, non videtur esse una scientia. Si vero dicatur quod non est una, sed plures, non est eas assignare. Est autem veritas quod sapientia est una scientia, quae tamen considerat plura principia, inquantum reducuntur ad unum genus, quia et hac ratione contraria sub una scientia cadunt, inquantum sunt unius generis.

Tertio ibi « adhuc speculari »

Movet dubitationem de consideratione hujus scientiae circa principia demonstrationis; dicens, quod adhuc dubitabile est, utrum speculari principia demonstrativa, ut, omne totum est majus sua parte, et similia, sit unius scientiae, aut plurium. Et si dicatur quod unius, videtur difficile assignare, quare magis sit istius scientiae quam alicujus alterius, cum omnes scientiae communiter eis utantur. Si

autem detur quod sit plurium scientiarum, videbitur difficile assignare plures scientias tales. Est autem veritas, quod una scientia principaliter considerat ista principia, ad quam consideratio pertinet communium, qui sunt termini illorum principiorum, sicut ens et non ens, totum et pars, et alia hujusmodi; et ab ea aliae scientiae hujusmodi principia accipiunt.

Deinde cum dicit « adhuc utrum »

Movet dubitationes de consideratione hujus scientiae circa substantias. Et quaerit duo. Primo utrum haec scientia consideret de omnibus substantiis, aut non. Et si detur quod non, difficile est assignare de quibus substantiis consideret, et de quibus non. Et si detur quod de omnibus consideret, cum sit una, remanet dubium, quomodo eadem scientia possit esse de pluribus, cum una scientia sit unius. Et veritas est, quod haec scientia est de omnibus substantiis, licet de quibusdam principalius, scilicet de substantiis separatis, inquantum omnes conveniunt in uno genere, quod est ens per se.

Secundo ibi « adhuc utrum »

Quaerit utrum demonstratio sit solum circa substantias, aut etiam circa accidentia. Si enim demonstratio proprie esset circa accidentia, quia ad demonstrationem pertinet concludere per se accidentia de substantiis, non erit demonstratio circa substantias. Sed si dicatur, quod alia demonstrativa scientia est substantiarum, et alia accidentium per se, quaerendum restat quae sit utraque earum, et si utraque earum sit digna nomine sapientiae. Quia ex una parte videtur quod illa quae circa accidentia sit sapientia, quia demonstratio proprie est accidentium, et demonstrativa scientia certissima est. Et sic videtur quod sapientia sit demonstrativa quae est circa accidentia. Ex alia parte videtur quod sit circa substantias; quia cum substantia sit prima in entibus, scientia quae est circa substantias videtur esse prima. Est autem veritas quod sapientia substantias et accidentia considerat, inquantum conveniunt in ente, quod est ejus subjectum; sed substantias principaliter, sicut per se prima entia, et de his accidentia demonstrat.

Deinde cum dicit « sed non »

Movet quaestiones magis speciales de consideratione hujus scientiae. Et primo circa quas substantias sit consideratio hujus scientiae. Secundo circa quae principia, ibi, « Dubitabit autem utique. » Circa primum movet quatuor quaestiones. Et prima quaestio pertinet ad causas substantiarum sensibilium; dicens, quod non videtur ponendum hanc scientiam quam quaerimus, circa quatuor genera causarum, de quibus dictum est in libro Physicorum; quia maxime videretur esse circa causam finalem, quae est potissima inter alias. Sed non videtur esse haec scientia « circa id cujus gratia, » idest circa causam finalem: quia finis habet rationem boni. Bonum autem consistit in operationibus, et in his quae sunt in motu. Unde in immobilibus, sicut in mathematicis, nihil demonstratur per causam finalem. Et manifestum est quod finis est quod primum movet. Movet enim efficientem. Primum autem movens non videtur esse in rebus immobilibus. Est autem veritas, quod haec scientia considerat dicta genera causarum, et praecipue causam formalem et finalem. Et ulterius finis qui est primum movens, est omnino immobile, ut infra ostendetur.

Secundo ibi « totaliter autem »

Movet quaestionem de consideratione substantiarum sensibilium; et quaerit, utrum haec scientia sit circa substantias sensibiles, aut non. Si enim sit circa substantias sensibiles, non videtur differre a scientia naturali: si autem circa alias substantias, difficile est assignare circa quas alias. Aut enim est « circa species, » idest circa ideas, quas Platonici posuerunt; aut est circa mathematica, quae etiam quidam posuerunt esse media inter ideas et substantias sensibiles, sicut sunt superficies, et lineae, et figurae, et alia hujusmodi. Sed manifestum est per superiores libros, quod « species non sunt, » id est ideae separatae, et de mathematicis statim quaeretur. Est autem veritas hujus quaestionis, quod ista scientia determinat de substantiis sensibilibus, inquantum sunt substantiae, non inquantum sunt sensibiles et mobiles. Hoc enim proprie pertinet ad naturalem. Sed propria consideratio hujus scientiae est de substantiis, quae non sunt ideae, nec mathematica separata, sed primi motores, ut infra patebit.

Tertio ibi « attamen dubitationem »

Movet tertiam dubitationem ex incidenti. Quia enim dixerat manifestum esse quod non sunt species separatae, movet dubitationem de mathematicis, utrum sint separatae(1). Et ostendit primo quod non: quia si aliquis ponat species separatas, et mathematica separata praeter substantias sensibiles, quare non est ita in omnibus quae habent species, sicut in mathematicis? ut sicut mathematica ponitur (2) media inter species et sensibilia, quasi quaedam tertia entia praeter species et particularia quae sunt hic, ut linea mathematica praeter speciem lineae et lineam sensibilem, ita poneretur tertius homo, et tertius « equus praeter auton, » id est per se hominem, et per se equum, quae appellabant Platonici ideas, et equum et hominem singulares. Sed in his Platonici media non ponebant, sed solum in mathematicis.

Postea vero cum dicit « si autem »

Objicit in contrarium: quia si non sunt mathematica separata, difficile est assignare circa quae mathematicae scientiae negotientur. Non enim negociari videntur circa sensibilia inquantum hujusmodi; quia in istis sensibilibus non sunt tales lineae et tales circuli, quales scientiae mathematicae quaerunt. Unde videtur necesse ponere quasdam lineas et quosdam circulos separatos. Est autem veritas, quod mathematica non sunt separata a sensibilibus secundum se, sed solum secundum rationem, ut supra ostensum est in sexto, et infra declarabitur. Et quia hanc dubitationem ex incidenti interposuerat de separatione mathematicorum ea occasione, quia dixerat manifestum esse, quod species non sunt separatae: consequenter cum dicit, « Neque etiam circa mathematica, » redit ad quaestionem principalem, qua quaerebatur circa quas substantias sit ista scientia. Et cum ostenderit quod non sit circa species, quia species non sunt separatae, nunc ostendit eadem ratione, quod non est circa mathematica, quia nec ipsa sunt separata, scilicet secundum esse. Sed non (3) videtur esse circa sensibiles substantias, cum sint corruptibiles et in

(1) *Lege* separata.
(2) *Lege* ponuntur.
(3) *Lege* sed neque, *ut in textu*.

motu existentes. Est autem veritas hujus quaestionis, quae supra posita est.

Quartam dubitationem ponit ibi « totaliter autem »

Et quaerit cujus scientiae sit « dubitare de materia mathematicarum scientiarum, » idest inquirere de quibus mathematicae considerent. Non enim hoc est scientiae naturalis, propter hoc quod totum negocium naturalis philosophiae est circa ea, quae habent in seipsis principium motus et quietis, quae naturalia dicuntur. Unde de hac dubitatione se non intromittit. Similiter etiam consideratio hujus dubitationis non videtur pertinere ad illam scientiam, quae intendit de demonstratione et scientia mathematicorum, quae dicitur mathematica scientia; quia hujusmodi scientia praesupponit hujusmodi materiam, sive hujusmodi subjectum; et circa ipsum aliqua inquirit. Unde relinquitur quod ad hanc philosophiam pertineat considerare, de quo tractant scientiae mathematicae.

Deinde cum dicit « dubitabit autem »

Inquirit circa qualia principia sit consideratio hujus scientiae. Et circa hoc movet tres quaestiones. Primo enim quaerit, utrum haec scientia sit circa principia, quae a quibusdam elementa dicuntur. Quod videtur ex hoc, quod omnes ponunt hujusmodi principia esse inexistentia, id est intrinseca composito. Et ita oportebit ad cognitionem compositorum, quod ipsa cognoscantur. Sed ex alia ratione videtur, quod ista scientia sit magis universalium, quia omnis ratio et omnis scientia videtur esse « universalium et non extremorum, » id est particularium, ad quae divisio communium terminatur: et sic videtur, quod ista scientia maxime sit priorum generum. Et veritas est, quod haec scientia praecipue considerat communia; non tamen quod communia sint principia, sicut Platonici posuerunt. Considerat autem et principia intrinseca rerum, sicut materiam et formam.

Secundo ibi « haec autem »

Movet secundam dubitationem. Videtur enim ex una parte, quod unum et ens sint principia et genera, quia haec maxime videntur continere omnia suo ambitu communitatis. Et maxime videntur esse principia, quia sunt prima naturaliter, quia eis interemptis interimuntur alia. Omnia enim sunt ens et unum: unde si auferatur unum et ens, omnia alia auferuntur; sed non convertitur. Et sic videntur esse prima naturaliter, cum prius naturaliter dicatur a quo non convertitur consequentia essendi. Ex alia parte videtur, quod unum et ens non sint genera, et per consequens nec principia, si genera sunt principia. Nulla enim differentia participat actu genus; quia differentia sumitur a forma, genus autem a materia. Sicut rationale a natura intellectiva, animal a natura sensitiva. Forma autem non includitur in essentia materiae actu, sed materia est in potentia ad ipsam. Et similiter differentia non pertinet ad naturam generis, sed genus habet differentiam potestate. Et propter hoc differentia non participat genus; quia cum dico rationale, significo aliquid habens rationem. Nec est de intellectu rationalis quod sit animal. Illud autem participatur, quod est de intellectu participantis. Et propter hoc dicitur, quod differentia non participat genus. Nulla autem posset differentia sumi, de cujus intellectu non esset unum et ens. Unde unum et ens non possunt habere aliquas differentias. Et ita non possunt esse genera, cum omne genus habeat differentias. Est autem veritas, quod unum et ens non sunt genera, sed sunt omnibus communia analogice.

Tertiam quaestionem ponit ibi « adhuc autem »

Et est dubitatio, utrum principia sint magis genera quam species. Et primo ostendit quod species magis sint principia quam genera; quia quod est simplicius, est magis principium. Sed species videntur esse simpliciores. Sunt enim indivisibilia, ad quae terminatur divisio generis formalis. Sed genera in plura et differentia specie dividuntur: ergo magis videntur principia esse species quam genera. Sed ex ea parte qua genera constituunt species, et non e converso, videntur genera esse magis principia. Hoc enim est de ratione principii, quod eo remoto alia removentur. Est autem veritas quod universalia sunt principia, scilicet in cognoscendo; et sic genera magis sunt principia, quia simpliciora. Et quod dividantur in plura quam species, hoc est, quia continent plura in potentia. Sed species continent plura in actu. Unde sunt magis divisibiles per modum resolutionis compositi in simplicia.

LECTIO II.

Num praeter substantias sensibiles et sensibilia principia sint aliquae aliae substantiae praeter eas, et alia principia.

ANTIQUA.

Adhuc utrum oportet poni aliquid praeter singularia, aut non, sed horum quaesita scientia. Sed haec infinita. Quae vero praeter singularia, genera aut species sunt. Sed neutrius horum quaesita nunc scientia. Propter quod enim impossibile hoc, dictum est.

Etenim totaliter dubitationem habet utrum oportet aliquam existimari substantiam separabilem praeter sensibiles substantias, et eas quae hic, aut nunc; sed haec esse entia, et circa haec sapientiam existere. Quaerere quidem enim videmur aliam quamdam, et propositum est hoc nobis. Dico

RECENS.

Item utrum ponendum est quicquam praeter particularia, an non, sed horum est quae quaeritur, scientia. At haec infinita sunt. Quae quidem praeter singularia sunt, aut genera, aut species sunt: neutrius autem horum, quae quaeritur, scientia est. Cur enim hoc impossibile sit, dictum est. Etenim omnino haesitationem habet, utrum arbitrandum sit, aliquam separatam substantiam praeter sensibiles substantias, et has, quae hic sunt, an non, sed illa entia, et circa illa sapientiam versari. Quaerere namque videmur aliam quamdam, et hoc est nobis propositum. Dico autem videre si

autem scire siquidem separabile secundum se et nulli sensibilium existens.

Adhuc autem si praeter sensibiles substantias est aliqua alia substantia, praeter quales sensibiles oportet ponere hanc esse? Quid enim magis praeter homines, aut equos, quam aliorum animalium ponet quis ipsam, aut totaliter inanimatorum? Aequales quidem sensibilibus et corruptibilibus substantiis perpetuas alteras constituere, extra rationabilia videbitur utique cadere.

Si autem non separabile a corporibus quaesitum nunc principium est, quod utique aliud quis ponet magis materia? haec tamen actu quidem non est, potentia autem est. Magis utique principium principalius hac, videbitur esse species et forma, hoc autem corruptibile: quare totaliter non est perpetua substantia et separabilis secundum se. Sed inconveniens. Videtur enim et quaeritur fere a gratiosissimis tamquam existens quoddam principium et substantia talis. Quomodo enim erit ordo non existente aliquo principio perpetuo, et separabili et manente?

Adhuc autem siquidem est aliqua substantia et principium tale secundum naturam, quale nunc quaerimus, et hoc unum omnium et idem perpetuorum et corruptibilium, dubitationem habet, propter quid quidem eodem principio existente, haec quidem sunt perpetua eorum, quae sub principio, haec autem non perpetua? hoc enim inconveniens. Si autem aliud quidem principium est corruptibilibus, aliud autem perpetuorum, siquidem perpetuum et quod corruptibilium, similiter dubitabimus. Propter quod enim non, perpetuo principio existente, et quae sub principio perpetua? Corruptibili autem existente, aliud aliquid principium sit hujus, et illius alterum, et hoc in infinitum procedit.

Si autem rursus aliquis putata maxime principia immobilia, esse ens et unum ponat; primo quidem, si non hoc aliquid et substantiam utrumque ipsorum significat, quomodo erunt separabilia et per se? Talia autem quaerimus perpetua, quae et prima principia. Si vero hoc aliquid et substantiam utrumque ipsorum significat, omnia erunt substantia entia. De omnibus enim ens praedicatur, de quibusdam autem et unum. Substantiam autem esse omnia entia falsum.

Adhuc autem primum principium, quod unum, dicentibus, et hoc substantiam, ex uno autem et materia numerum generant primo, et hanc substantiam dicunt esse, quomodo contingit quod dicitur verum esse? Dualitatem enim et reliquorum unumquemque numerorum compositorum, quomodo unum oportet intelligere? De hoc enim neque dicunt nihil, neque facile est dicere.

Si vero lineas aut his habita, dico autem superficies, prima ponat quis principia, haec autem non sunt substantiae separabiles. Decisiones autem et divisiones, hae quidem superficierum, hae autem corporum, puncta autem linearum. Adhuc autem termini eorumdem horum. Omnia autem existunt in aliis, et separabile nullum est.

Adhuc quomodo substantiam existimare oportet unius et puncti? Substantiae quidem enim omnis generatio est, puncti autem non est. Divisio enim punctum exhibet.

Exhibet autem dubitationem et oportet quidem scientiam esse universalium et talis: substantiam autem non universalium esse, magis autem hoc aliquid separabile. Quare si circa principia est scientia, quomodo oportet principium existimare substantiam esse?

Adhuc utrum est aliquid praeter synolon aut non? Dico autem materiam et quod cum hac. Si quidem enim non, quae quidem in materia corruptibilia omnia. Si autem est aliquid, species utique erit et forma. Hoc igitur in quibus est, et in quibus non, difficile est determinare. In quibusdam enim palam non existens separabilis species, puta domus.

Adhuc utrum principia specie, aut numero eadem? Si enim numero, omnia erunt eadem.

quid per se separabile sit, et in nullo sensibilium exsistens.

Item, si praeter sensibiles substantias est aliqua alia substantia, praeter quales sensibiles ea ponenda est? Cur enim magis praeter homines, quam praeter equos, aut alia animalia, aut omnino etiam inanimata, ponat aliquis eam? At his sensibilibus et corruptibilibus substantias alias sempiternas aequales ponere, profecto extra rationem cadere videatur.

Quodsi id quod nunc quaeritur principium, non est a corporibus separabile, quod aliud magis quam materiam quis ponet? At haec, actu quidem non est, potentia vero est. Magis itaque ac principalius ea videatur esse principium, species et forma. Verum haec corruptibilis est. Quare omnino non est perpetua substantia, separabilis et per se. Sed hoc inconveniens est. Videtur namque esse et a cultissimis quaeritur, tamquam sit aliquod principium, ac talis substantia. Quo namque pacto ordo erit, non exsistente aliquo perpetuo, separato, ac permanente?

Item, si est aliqua substantia et principium natura tale, quale nunc quaerimus, et hoc omnibus unum et idem, perpetuis atque corruptibilibus; dubitationem habet, cur, quum idem principium sit, quaedam, quae sub illo principio sunt, aeterna sint, quaedam non Hoc enim inconveniens est.

At si aliud quidem corruptibilium principium, aliud aeternorum est: si etiam corruptibilium aeternum est, similiter dubitabimus: cur enim principio aeterno exsistente, non sint aeterna, quae sub principio sunt? corruptibili vero exsistente, aliud quoddam hujus principium fit, et illius aliud, et hoc in infinitum procedet.

Quodsi quis rursus, quae maxime videntur immobilia principia esse, ens et unum ponet, primo quidem nisi hoc quid et substantiam utrumque eorum significet, quomodo separabilia, et per se ipsa erunt? talia namque prima et aeterna principia quaerimus. Quodsi substantiam, et hoc quid, utrumque eorum significet, omnia entia substantiae sunt, quum de omnibus ens praedicetur, de quibusdam vero etiam unum: cuncta vero entia substantiam esse, falsum est.

Item illis, qui primum principium ipsum unum ajunt, et hoc substantiam esse, ex uno vero et materia, primo numerum generant et hunc substantiam esse dicunt, quomodo contingit verum esse quod dicitur? dualitatem namque, et ceterorum compositorum numerorum unumquemque, quonam modo unum intelligere oportet? De hoc enim nec dicunt aliquid, nec ut dicant, facile est. Si qui vero lineas, aut quae has sequuntur (dico autem primas superficies), principia esse ponat. haec non sunt substantiae separabiles, verum decisiones et divisiones, illae quidem superficierum, hae vero corporum: puncta vero linearum sunt. et etiam ipsarum earumdem termini: haec autem omnia in aliis sunt, et nihil separabile est.

Item quonam modo arbitrandum sit, unius et puncti substantiam esse? Omnis namque substantiae generatio est; puncti vero, minime. Punctum enim divisio est.

Praebet autem dubitationem hoc etiam, quod omnis quidem scientia universalium est, et ejus quod tale est: substantiam vero non esse universalium, sed magis ipsum hoc quid, et separabile Quare, si scientia circa principia est, quonam modo arbitrandum sit, principium substantiam esse?

Item, utrum est aliquid praeter cunctum (dico autem materiam, et quod cum ea est), an non? Nam si non est, quae in materia sunt, omnia corruptibilia sunt. Quodsi est aliquid, species et forma profecto fuerit. Hoc itaque, in quibus est, in quibusve non est, difficile determinare est. In quibusdam enim manifestum est non esse speciem separabilem, utputa domo.

Item, principia utrum specie an numero eadem sunt? Si enim numero unum, omnia erunt eadem.

Postquam movit dubitationem de consideratione hujus scientiae, hic movet dubitationem de his quae in hac scientia considerantur. Et primo de substantiis. Secundo de principiis, ibi, « Adhuc « autem siquidem est. » Circa hoc movet duas dubitationes: quarum prima est, utrum oporteat aliquid poni in rerum natura existere praeter singularia, aut non. Et si dicatur quod non, videtur sequi, quod haec scientia, quae nunc quaeritur, sit singularium, et quaelibet alia. Sed hoc videtur impossibile; quia singularia sunt infinita, et infinitorum non est scientia. Si autem dicatur, quod aliquid existit praeter singularia; oportet quod sint vel genera, vel species; et sic haec scientia esset de generibus vel speciebus. Sed quare hoc sit impossibile, dictum est prius; quia nec genera nec species videntur esse principia, cum tamen haec sit scientia de principiis. Et veritas haec est, quia nihil est in rerum natura praeter singularia existens, sed tantum in consideratione intellectus abstrahentis communia a propriis.

Secundam dubitationem ponit ibi « etenim »

Et est utrum sit aliqua substantia separabilis praeter sensibiles substantias, quae sunt hic et nunc. Et haec quaestio necessaria est hic ad quaerendum; quia si nihil est praeter sensibilia, tunc sola sensibilia sunt entia. Et, cum sapientia sit scientia entium, sequitur quod sapientia sit circa sola sensibilia, cum tamen in hac scientia videamur quaerere quamdam aliam naturam separatam. Et sic ad propositum hujus scientiae pertinet quaerere, si est aliquid separatum a sensibilibus, vel non. Et quicquid horum detur, sequitur alia quaestio.

Et ideo consequenter dicit « adhuc autem »

Movet quaestionem quae videtur sequi, si ponatur aliquid separabile a sensibilibus; quae quidem quaestio est, utrum praeter omnes substantias sensibiles sit aliquid separabile, aut praeter quasdam tantum. Si praeter quasdam tantum, difficile est assignare rationem praeter quales substantiarum sensibilium oportet ponere substantiam separatam, et praeter quales non. Non enim videtur esse ratio aliqua, quare praeter homines et equos sensibiles sit homo et equus separatus, et non similiter de aliis animalibus, et etiam de aliis inanimatis. Si autem praeter omnia sensibilia sit aliqua substantia separata, sequitur quod oporteat ponere aliquas substantias separatas, perpetuas, aequales numero substantiis sensibilibus et corruptibilibus; ut scilicet, sicut est homo corruptibilis, ita sit homo incorruptibilis, et equus, et bos, et etiam in rebus naturalibus aliis. Et hoc videtur cadere in irrationabilia.

Deinde cum dicit « si autem »

Movet aliam quaestionem, quae videtur sequi, si non sit aliqua substantia separata a sensibilibus. Et est quaestio quid sit primum principium, utrum scilicet materia vel forma: ex his enim duobus componuntur substantiae sensibiles. Videtur enim primo aspectu quod nihil magis possit poni principium quam materia, quae est primum subjectum, et semper manet, sicut primi naturales posuerunt. Sed hoc, ut videtur, non potest esse principium, quia materia non est in actu, sed in potentia. Et ita, cum actus naturaliter sit prior potentia, ut in nono habitum est, videtur quod sit principium species et forma quae est actus. Sed nec forma potest esse principium, ut videtur, quia forma sensibilis videtur esse corruptibilis. Et ita, si forma sensibilis sit primum principium, videtur sequi quod nulla substantia sit perpetua, quae sit separabilis, et secundum se existens. Quod videtur inconveniens: quia a famosis philosophis quaeritur aliquod principium perpetuum et separatum, et aliqua talis substantia: et hoc rationabiliter. Non enim esset ordo perpetuitatis in rebus, nisi esset aliquod principium separabile et perpetuum, quod daret rebus perpetuitatem. Et veritas harum quaestionum est, quod est aliqua substantia separata a sensibilibus; non quidem species rerum sensibilium, ut Platonici posuerunt, sed primi motores, ut infra ostendetur.

Deinde cum dicit « adhuc autem »

Movet quaestionem de principiis. Et primo qualia sunt. Secundo quae sunt, ibi, « Si autem rursus aliquid. » Tertio quomodo se habeant adinvicem, ibi, « Adhuc autem utrum principium. » Quaerit ergo si sit aliqua substantia separata et principium ut nunc quaerimus, utrum sit aliquod principium omnium, scilicet corruptibilium et incorruptibilium, vel non. Si sit principium aliquod omnium, dubitatio remanet, quare ex eodem principio, quaedam sunt perpetua, quaedam non perpetua. Si autem aliud est principium corruptibilium, et aliud incorruptibilium, adhuc remanet dubitatio, quare, cum principium sit perpetuum, ea quae sunt ex primo non sunt perpetua. Si autem principium sit corruptibile, omne autem corruptibile est generabile, omne autem generabile habet principium, sequitur quod principium corruptibile habeat aliquod principium, et illud, aliud, et sic in infinitum. Quod est impossibile, ut ostensum est supra in Secundo. Et veritas est, quod primum principium omnium est incorruptibile. Sed quaedam propter longe distare ab eo sunt corruptibilia, in quibus generatio et corruptio causatur per causam mediam quae est incorruptibilis secundum substantiam, et variabilis secundum ubi.

Deinde cum dicit « si autem »

Quaerit quae sunt principia. Et primo quaerit de opinione illorum, qui posuerunt principia unum et ens, quia sunt maxime immobilia. Qualitercumque enim varietur aliquid, semper remanet unum et ens. Sed ex eorum opinione consurgit duplex dubitatio. Quarum una est, utrum unum et ens significat hoc aliquid et substantiam. Si enim non, non potuerunt esse separabilia et per se existentia. Sed talia principia quaerimus, quae sint perpetua et separata existentia. Si autem significat hoc aliquid et substantiam, sequitur quod omnia sint substantiae et nihil sit accidens: quia ens praedicatur de omnibus entibus, unum autem praedicatur de quibusdam. Quaedam vero sunt, quae in multitudine consistunt; de quibus vere manifestum est qualiter praedicetur unum. Hoc autem est falsum, quod omnia sint substantiae. Unde videtur quod unum et ens non significent substantiam.

« Adhuc autem »

Secunda dubitatio quam ponit talis est. Ponentes enim unum principium et substantiam, dicunt, quod ex uno et ex materia generatur numerus tamquam primus effectus. Et hunc, scilicet numerum, dicunt esse substantiam. Sed hoc non videtur esse verum. Quia, si numerus componitur ex uno et materia, oportet quod sit aliquid unum, sicut quod componitur ex anima et materia, oportet quod sit animatum. Sed quomodo dualitas et quilibet aliorum numerorum qui sunt compositi ex multis unitatibus, sunt unum, ut dicunt Platonici ? nec facile est assignare, ut possit dici esse relictum ab eis, quasi de facili intelligibile.

Secundo ibi « si vero »

Prosequitur aliam opinionem de principiis. Quidam enim posuerunt « lineas et habita, » id est consequenter se habentia ad eas, scilicet superficies, esse principia, quia ponebant corpora componi ex superficiebus et superficies ex lineis. Sed manifestum est, quod hujusmodi non sunt substantiae separabiles et per se existentes, quia sunt quaedam decisiones et divisiones, lineae quidem superficierum, superficies corporum, puncta vero linearum. Et sunt etiam termini eorumdem puncta, scilicet linearum, et sic de aliis. Punctum enim quod est in extremitate lineae, est terminus lineae. Quod autem significatur actu infra lineam, est decisio lineae. Et similiter est de linea ad superficiem, et de superficie ad corpus. Manifestum est autem, quod termini et decisiones sunt existentia in aliis sicut in subjectis. Unde non possunt esse separa-

bilia. Et sic lineae et superficies non sunt principia.

Deinde cum dicit « adhuc quomodo »

Inducit aliam rationem; dicens quod non potest opinari quod sit aliqua substantia unitatis et puncti, quia substantia non incipit esse nisi per generationem. Cum autem linea dividitur in actu, ipsa divisio est punctum. Est autem harum quaestionum veritas, quod nec unum nec lineae et superficies sunt principia.

Tertio ibi « exhibet autem »

Post quaestionem de uno et ente, et de dimensionibus, movet quaestionem de substantiis. Et primo quaerit utrum substantiae sint principia. Et videtur quod non: quia omnis scientia est universalium, et quaelibet scientia est « talis universalis, » id est alicujus subjecti universalis determinati. Sed substantia non est de numero universalium, sed magis est hoc aliquid separabile, id est per se existens. Et ita videtur quod de substantiis non sit scientia. Sed scientia est circa principia: ergo substantia non est principium. Et veritas est quod, licet universalia non per se existant, tamen naturas eorum quae per se subsistunt est considerare universaliter. Et secundum hoc accipiuntur genera et species in praedicamento substantiae, quae dicuntur secundae substantiae, de quibus est scientia. Quaedam etiam per se existentes sunt principia, quae, quia immateriales, pertinent ad intelligibilem cognitionem, licet excedant intellectus nostri comprehensionem.

« Adhuc utrum »

Secundo quaerit, utrum sit aliquod « principium « praeter synolon, » id est praeter simul totum quod est compositum, aut non. Et exponit synolon quod est materia, et quod cum materia componitur. Si enim non sit aliquid praeter compositum ex materia et forma, quae autem sunt in materia dicuntur corruptibilia, sequitur quod nihil sit perpetuum. Et si est aliquid praeter compositum, hoc erit species et forma; et remanebit dubitatio in quibus forma separatur, et in quibus non. Manifestum est enim quod in quibusdam forma non separatur. Forma enim domus non separatur a materia. Unde et Platonici non posuerunt ideas rerum artificialium, quia formae rerum artificialium sunt actus, quae non possunt per se existere. Et veritas est quod est aliquid praeter materiam, non tamen forma rerum sensibilium.

Deinde cum dicit « adhuc utrum »

Quaerit qualiter principia se habeant adinvicem; utrum scilicet omnium principia sint eadem numero, aut specie tantum. Si enim sint eadem numero, sequitur quod omnia sint eadem numero. Si autem non sunt eadem numero, oportebit quaerere causam diversitatis. Et veritas est quod, loquendo de principiis extrinsecis, unum numero sunt; cum id quod est primum principium omnium, sit agens et finis. Principia vero intrinseca, scilicet materia et forma, non sunt unum numero omnium, sed secundum analogiam, ut infra ostendetur.

LECTIO III.

Docet omnia entia reduci ad unum sive ens, circa quod versari oportere hanc facultatem ostendit.

ANTIQUA.

Quoniam autem philosophi est scientia entis inquantum ens, universaliter et non secundum partem, ens autem multipliciter, et non secundum unum dicitur modum: Si quidem igitur aequivoce, secundum commune autem nihil, non est sub una scientia. Non enim est unum genus talium. Si autem secundum aliquid commune, erit utique sub una scientia.

Videtur itaque dicto modo dici, quemadmodum medicativum et salubre. Etenim horum unumquodque multipliciter. Dicitur autem secundum unumquemque modorum, eo quod hoc quidem ad medicativam scientiam reducitur aliqualiter, hoc autem ad sanitatem, hoc autem aliter, ad idem autem unumquodque (1). Medicativus enim sermo dicitur et cultellus, eo quod hic quidem a medicativa scientia fit, hic autem ei utilis sit. Similiter autem et salubre. Hoc quidem enim quia significativum sanitatis, hoc autem quia factivum. Idem autem modus et in reliquis. Eodem itaque modo et ens omne dicitur. Eo enim quod entis inquantum ens passio, aut habitus, aut dispositio, aut motus, aut aliorum aliquid talium sit, dicitur unumquodque eorum ens.

Quoniam autem omnis entis ad unum aliquid et commune reductio fit, et contrarietatum unaquaeque ad primas differentias et contrarietates reducetur entis, sive pluralitas et unum, sive similitudo et dissimilitudo, primae entis sint differentiae, sive aliae aliquae. Sunt enim hae speculatae.

Differt autem nihil entis reductionem ad ens, aut ad unum fieri. Etenim si non idem, sed est aliud, convertitur quidem. Unum enim ens aliqualiter, et ens unum.

(1) *Al.* ad idem ut unumquodque.

RECENS.

Quum autem philosophi scientia sit entis, prout ens, universaliter, et non secundum partem; ens vero multipliciter, et non secundum unum modum dicatur: si aequivoce, et non secundum aliquid commune dicitur, non est sub una scientia. Talium enim non est unum genus. Quodsi secundum aliquod commune, erit utique sub una scientia.

Videtur igitur praedicto modo dici, quemadmodum medicativum, et salubre. Etenim utrumque horum multipliciter dicitur. Dicitur autem hoc modo unumquodque eorum, eo quod hoc quidem ad medicandi scientiam quodammodo referatur. hoc vero ad sanitatem, hoc vero aliter, unumquodque vero ad idem. Medicativus namque sermo, et cultellus, dicitur eo quod ille quidem a medicandi scientia est, hic vero ei utilis. Similiter et salubre: hoc enim, quia sanitatis significativum; hoc vero, quoniam factivum. Idem autem modus etiam de ceteris est.

Eodem igitur modo etiam omne ens dicitur. Eo namque, quod entis prout ens est, passio, aut habitus, aut dispositio, aut motus, aut aliquid hujuscemodi sit, dicitur ens unumquodque eorum.

Quum autem omnis entis ad unum quid et commune reductio fiat, contrarietatum quoque singulae ad primas differentias et contrarietates entis reducentur, sive multitudo et unum, sive similitudo et dissimilitudo primae sunt entis differentiae, sive aliquae aliae: sint autem hae speculatione perceptae.

Nihil autem interest, ad ens, vel ad unum, entis reductionem fieri. Etenim si non idem, sed aliud sit, attamen convertitur. Et ipsum enim unum quodammodo ens, et ipsum ens, unum est.

Quoniam autem contraria omnia unius et ejusdem scientiae speculari, dicitur autem unumquodque ipsorum secundum privationem, et utique quaedam dubitabit aliquis quomodo dicuntur secundum privationem, quorum est intermedium aliquid, quemadmodum injusti et justi. Circa omnia itaque talia, privationem oportet poni, non totius rationis, sed ultimae speciei. Puta si est justus secundum habitum quemdam obediens legibus, non semper erit injustus tota privatus ratione. circa persuaderi autem legibus deficiens in aliquo: et secundum hoc privatio inest ipsi. Eodem autem modo et in aliis.

Quemadmodum autem in aliis mathematicus circa ea quae ex ablatione, theoricam facit, circumtollens enim omnia sensibilia speculatur, puta gravitatem, et levitatem, et duritiem, et contrarium: adhuc autem caliditatem et frigiditatem, et alias sensibiles contrarietates, solum autem derelinquit quantum et continuum, et horum quidem ad unum, horum autem ad duo, horum vero ad tria, et passiones horum inquantum quanta sunt et continua, et non secundum aliud aliquid speculatur; et horum quidem eas quae adinvicem positiones considerat, et in his existentia, horum autem commensurationes et incommensurationes, horum vero rationes: sed tantum omnium unam et eamdem ponimus scientiam geometricam: eodem modo se habet et circa ens.

Huic enim accidentia, inquantum est ens, et contrarietates ipsius inquantum ens, non alterius scientiae quam philosophiae speculari. Naturali quidem enim non inquantum entia, magis autem inquantum motum participant, theoricam utique quis distribuit. Dialectica enim entia et sophistica sunt accidentium quidem entibus, non autem inquantum entia, neque circa ens inquantum ens est: quare relinquitur philosophum inquantum entia sunt, esse circa dicta speculativum.

Quoniam autem ens omne secundum unum et commune aliquid dicitur multipliciter dictum, et contraria eodem modo: ad primas enim contrarietates et differentias entis, (talia enim possunt sub una scientia esse) dissolvetur utique quae secundum principia dubitatio dicta. Dico autem in qua dubitatum est, quomodo erit multorum et differentium genere una aliqua scientia.

Quum autem unius et ejusdem scientiae sit cuncta contraria speculari, unumquodque autem horum secundum privationem dicatur, — licet de quibusdam, quorum aliquid intermedium est, quemadmodum justi et injusti dubitaret quispiam quonam modo secundum privationem dicantur: circa haec igitur omnia privatio ponenda, non totius rationis, sed ultimae speciei: utputa si justus est secundum habitum quemdam legibus obtemperans, non erit omnino non-justus tota ratione privatus, circa vero obedientiam legum deficiens aliquatenus, et ob hoc ei privatio inerit. Eodem autem modo et de ceteris.

Quemadmodum vero mathematicus circa abstracta speculatur (tollendo namque omnia sensibilia, ita speculatur: utputa gravitatem et levitatem, et duritiem, et contrarium, item caliditatem et frigiditatem, et ceteras sensibiles contrarietates; solum vero relinquit quantum et continuum, horum quidem ad unum, horum vero ad duo, horum autem ad tria, et passiones eorum prout quanta et continua sunt, neque ad aliquid aliud speculatur, et horum quidem situs ad invicem considerat, et ea quae eis insunt, horum vero commensurationes et incommensurationes, horum autem rationes: attamen unam omnium et eamdem scientiam ponimus geometriam): eodem modo etiam circa ens se habet.

Quae enim ei, prout ens est, accidunt, et ejus prout ens, contrarietates, non est alterius scientiae quam philosophiae speculari. Physicae namque speculationem de eis, non prout entia, imo prout motu participant, attribuere queat quispiam. Dialectica vero, et sophistica, de iis quae accidunt quidem entibus, sunt, verum non prout entia sunt, nec circa ipsum ens prout ens est. Unde restat philosophum esse circa praedicta speculativum, prout ea entia sunt.

Quum vero et omne ens secundum unum quid et commune dicatur multipliciter dictum, contraria quoque eodem modo (ad primas namque contrarietates et differentias entis reducuntur), hujuscemodi vero possibile sit sub una scientia esse, solvetur profecto dubitatio a principio dicta: dico autem eam, in qua dubitabatur, quonam modo multorum et genere differentium una quaedam scientia erit.

Postquam movit quaestiones, hic incipit colligere ea quae pertinent ad considerationem hujus scientiae; et dividitur in duas partes. In prima ostendit de quibus haec scientia considerat. In secunda comparat hanc scientiam ad alias, ibi, « Omnis autem scientia. » Prima dividitur in duas partes. In prima ostendit quod ad hanc scientiam pertinet considerare de omnibus entibus. In secunda, quod ad hanc pertinet considerare de principiis demonstrativis, ibi, « Quoniam autem. » Circa primum duo facit. Primo ostendit quod omnium est reductio aliqualiter ad unum. Secundo ostendit quod de omnibus reductis ad unum est consideratio hujus scientiae, ibi, « Quemadmodum autem. » Circa primum duo facit. Primo ostendit, quod necessarium est ad praesentem considerationem inquirere, utrum omnia reducantur aliqualiter ad unum; dicens, quod quia scientia philosophiae est de ente inquantum est ens, ita quod considerat de ente secundum universalem rationem entis, et non secundum rationem entis alicujus particularis; cum ens multipliciter et non uno modo dicatur, si ista multiplicitas esset pura aequivocatio, quae non diceretur secundum aliquid commune, non caderent omnia entia sub una scientia, quia non reducerentur aliquo modo ad unum genus. Oportet autem unam scientiam esse unius generis. Sed si ista multiplicitas habeat aliquod commune, omnia entia possunt esse sub una scientia. Unde ad quaestionem qua quaerebatur, utrum ista scientia sit una, cum sit de pluribus et diversis, necessarium est considerare, utrum omnia entia reducantur ad aliquid unum, vel non.

« Videtur itaque »

Ostendit quod omnia reducuntur ad aliquid unum. Et circa hoc duo facit. Primo ostendit propositum. Secundo manifestat quoddam quod poterat esse dubium, ibi, « Quoniam autem fiunt. » Prima dividitur in duas. In prima ostendit quod omnium reductio est ad unum. In secunda ostendit ad quod omnia reducantur, ibi, « Differt autem nihil. » Circa primum duo facit. Primo ostendit quod omnia entia reducuntur ad aliquod unum commune ens. Secundo, quod omnes contrarietates reducuntur ad unam contrarietatem, ibi, « Quoniam autem « omnes etc. » Dicit ergo primo, quod ens videtur dici modo praedicto, scilicet quod dicatur multipliciter secundum aliquid commune Quod manifestat per duo exempla, scilicet medicativum et salubre. Utrumque enim eorum dicitur secundum diversos modos, tamen per reductionem ad aliquod unum. Medicativum enim aliquid dicitur multipliciter, secundum quod hoc refertur sic ad medicamentum, et id aliter. Et similiter salubre dicitur multipliciter secundum quod hoc refertur sic ad sanitatem, et id aliter. Utrobique tamen idem est ad quod fit reductio, licet diversis modis. Sicut sermo dicitur medicans, eo quod est a scientia medicativa. Cultellus autem dicitur medicativus, eo quod est utilis eidem scientiae sicut instrumentum. Et similiter hoc dicitur salubre, quia est significativum sanitatis, sicut urina. Hoc autem, quia est factivum sanitatis, sicut potio medicinalis. Et similiter est in aliis quae hoc eodem modo dicuntur. Manifestum est enim quod quae sic dicuntur, media sunt inter univoca et aequivoca. In univocis enim nomen unum praedicatur de diversis secundum rationem totaliter eamdem; sicut animal de equo et de bove dictum significat substantiam animatam sensibilem. In ae-

quivocis vero idem nomen praedicatur de diversis secundum rationem totaliter diversam. Sicut patet de hoc nomine, canis, prout dicitur de stella, et quadam specie animalis. In his vero quae praedicto modo dicuntur, idem nomen de diversis praedicatur secundum rationem partim eamdem, partim diversam. Diversam quidem quantum ad diversos modos relationis. Eamdem vero quantum ad id ad quod fit relatio. Esse enim significativum, et esse effectivum, diversum est. Sed sanitas una est. Et propter hoc hujusmodi dicuntur analoga, quia proportionantur ad unum. Et similiter est de multiplicitate entis. Nam ens simpliciter, dicitur id quod in se habet esse, scilicet substantia. Alia vero dicuntur entia, quia sunt hujus quod per se est, vel passio, vel habitus, vel aliquid hujusmodi. Non enim qualitas dicitur ens, quia ipsa habeat esse, sed per eam substantia dicitur esse disposita. Et similiter est de aliis accidentibus. Et propter hoc dicit quod sunt entis. Et sic patet quod multiplicitas entis habet aliquid commune, ad quod fit reductio.

Deinde cum dicit « quoniam autem »

Ostendit quod reductio omnium contrarietatum fit ad unam primam. Quia enim omnium entium fit reductio ad aliquid unum commune, contrarietates autem entium, quae sunt oppositae differentiae, per se consequuntur entia, necesse est quod contrarietates reducantur ad aliquam primam contrarietatem quaecumque sit illa; sive pluralitas et unum, sive similitudo et dissimilitudo, sive quaecumque aliae sint primae differentiae entis. Et hujusmodi contrarietates debent considerari in scientia quae determinat de entibus.

Deinde cum dicit « differt autem »

Ostendit quid sit illud commune ad quod fit reductio omnium entium; et dicit quod nihil differt utrum fiat reductio ad ens vel unum. Si enim dicatur quod ens et unum non sunt idem, sed differunt ratione secundum quod unum addit indivisibilitatem supra ens; tamen manifestum est quod adinvicem convertuntur; quia omne unum est aliqualiter ens, et omne ens est aliqualiter unum. Et sicut substantia est proprie et per se ens, ita proprie et per se unum. Quomodo autem unum ad ens se habeat, supra dictum est in quarto et decimo.

Deinde cum dicit « quoniam autem »

Removet quamdam dubitationem; dicens, quod (1) omnia contraria pertinent ad considerationem unius scientiae. Et hujus ratio potissima videtur esse, quia in omnibus contrariis unum dicitur secundum privationem, quod cognoscitur ex suo opposito; remanet dubitatio quomodo contraria dicuntur secundum privationem inter quae est medium, cum in oppositis privative non sit medium. Et ad hoc respondendum est quod in talibus contrariis, alterum contrariorum non ponitur privatio quasi tollens totam rationem alterius oppositi; sed quia est privatio ultimae speciei; inquantum scilicet tollit completam rationem totius speciei. Sicut si aliquis dicitur justus, eo quod est obediens legibus secundum habitum aliquem, non semper dicetur injustus eo quod sit privatus tota ratione justitiae, quod in nullo obediat legibus; sed quia persuasus est, ut in aliis deficiat ab obedientia legis. Et sic inest ei privatio justitiae, inquantum deficit a perfecta ratione justitiae. Et propter hoc potest habere medium; quia non omnis qui caret justitia, totaliter justitia privatur, sed aliqua parte. Et hoc est medium quod diversificatur secundum magis et minus. Et similiter est in aliis contrariis. Sed privatio visus dicitur in hoc, quod totaliter aliquis caret visu. Et ideo inter caecitatem et visionem non est medium.

Deinde cum dicit « quemadmodum autem »

Ostendit quod de omnibus entibus reductis ad unum, sit consideratio hujus scientiae. Et circa hoc tria facit. Primo exemplo geometriae ostendit, quod ad unam scientiam pertinet considerare omnia quae reducuntur ad ens; dicens quod sicut mathematica habet considerationem « circa ea quae sunt ex « ablatione, » id est circa abstracta, quae quidem abstractio fit non ex hoc quod ponat ea de quibus considerat in rerum natura esse separata a sensibilibus, sed quia considerat ea absque consideratione sensibilium. Speculatur enim mathematica auferens a sua consideratione omnia sensibilia, sicut levitatem, gravitatem, duritiem, mollitiem, caliditatem et frigiditatem, et omnes alias sensibiles contrarietates, et derelinquit in sua consideratione solummodo quantum et continuum, sive sit continuum ad unam tantum dimensionem, ut linea, sive ad duas, ut superficies, sive ad tres, ut corpus; et considerat primo passiones horum inquantum sunt continua, et non secundum aliquid aliud. Non enim considerat passiones superficiei secundum quod est superficies lignea vel lapidea. Et similiter rationes eorum adinvicem. Considerando figuras etiam considerat accidentia quae existunt in figuris, et considerat mensurationes et incommensurationes quantitatum, ut patet in decimo Euclidis, « et ra« tiones, » id est proportiones earum, ut patet in quinto. Sed tamen de omnibus his est una scientia quae est geometria. Et sicut est de mathematico, ita est de philosopho qui considerat ens, et praetermittit considerare omnia particularia entia, et considerat ea tantum quae pertinent ad ens commune; quae licet sint multa, tamen de omnibus est una scientia, inquantum scilicet reducuntur omnia in unum, ut dictum est.

Secundo ibi « huic enim »

Ostendit cujus scientiae sit praedicta considerare: dicens, quod considerare accidentia entis inquantum est ens, non est alterius scientiae, quam hujus philosophiae. Si enim esset alterius, maxime videretur esse naturalis scientiae et dialecticae, quae videntur maxime inter scientias esse communes. Naturalis quidem secundum opinionem antiquorum, qui non ponebant alias substantias, nisi sensibiles: sic enim sequeretur, quod ad naturalem pertineret considerare de omnibus substantiis, et per consequens de omnibus entibus, quae reducuntur ad substantiam. Dialectica autem videtur esse communis, et similiter sophistica, quia considerant quaedam accidentia entibus, scilicet intentiones, et rationes generis et speciei, et alia hujusmodi. Unde relinquitur quod philosophus consideret praedicta inquantum sunt accidentia entis.

Tertio ibi « quoniam autem »

Ex dictis infert conclusionem principaliter intentam; dicens quod quia ens dicitur multipliciter secundum aliquid unum, et omnia contraria reducuntur ad primam contrarietatem entis, et talia sic reducta in unum possunt cadere sub una scientia, ut dictum est: per hoc solvitur dubitatio prius mota, utrum scilicet multorum differentium genere sit una scientia.

(1) *Supple* quia.

LECTIO IV.

Hanc scientiam versari circa prima et universalissima demonstrationis principia ostendit.

ANTIQUA.

Quoniam autem mathematicus utitur communibus proprie, et horum principia erit utique speculari philosophiae primae. Quod enim ab aequalibus, aequalibus ablatis, quae relinquuntur aequalia, commune quidem est omnibus quantis: mathematica autem assumens circa aliquam partem convenientis materiae facit theoriam. Puta circa lineas, aut angulos, aut reliquorum aliquod quantorum, non inquantum autem entia, sed inquantum continuum ipsorum unumquodque, aut unum, aut duo, aut tria. Philosophia autem de his quae in parte quidem inquantum horum unicuique aliquid accidit, non intendit; circa ens autem inquantum ens unumquodque talium speculatur.

Eodem autem habet modo et circa naturalem scientiam quo mathematicae. Naturalis enim accidentia et principia speculatur entium inquantum mota et non inquantum entia. Primam autem scientiam diximus horum esse secundum quod entia subjecta sunt, sed non alterum aliquid. Propter quod et hanc et mathematicam scientiam partes sapientiae esse ponendum.

RECENS.

Quoniam vero mathematicus iis quae communia sunt sibi accommodatis propriisque factis utitur; horum quoque principia speculari, primae philosophiae profecto erit. Quod enim ab aequalibus, demptis aequalibus, aequalia sunt quae restant, commune quidem in omnibus quantis est: Mathematica vero sibi sumens, circa quandam suae materiae partem speculatur, ut circa lineas, aut angulos, aut numeros, aut aliquid ceterorum quantorum: non tamen prout entia, sed prout unumquodque horum ad unum, vel duo, vel tria continuum est. Philosophia vero de particularibus quidem, prout unicuique horum aliquid accidit, non considerat; circa ens vero prout ens, unumquodque horum speculatur.

Eodem autem modo circa naturalem etiam scientiam se habet, quo circa mathematicam. Physica namque, accidentia, et principia entium, prout moventur, et non prout entia sunt, speculatur. Primam vero scientiam horum diximus esse, prout ipsa subjecta entia sunt, sed non prout aliquid aliud. Propter quod et illam, et mathematicam scientiam, sapientiae partes esse ponendum est.

Postquam Philosophus ostendit quomodo consideratio hujus scientiae est circa entia, et ea quae consequuntur ens inquantum hujusmodi; hic ostendit quomodo consideratio hujus scientiae est de primis principiis demonstrationis: et dividitur in duas partes. In prima ostendit quod ad hanc scientiam pertinet considerare de his. In secunda determinat de quodam principio demonstrationis quod est inter alia primum, ibi, « Est autem quod« dam etc. » Circa primum duo facit. Primo ostendit propositum ex consideratione scientiae mathematicae. Secundo ex consideratione scientiae naturalis, ibi, « Eodem autem. » Utitur autem in prima parte tali ratione. Quaecumque communia a scientiis particularibus accipiuntur particulariter, et non secundum quod sunt in sua communitate, pertinent ad considerationem hujus scientiae. Sed prima principia demonstrationis accipiuntur a mathematica et ab aliis particularibus scientiis particulariter tantum: ergo eorum consideratio secundum quod sunt communia pertinet ad hanc scientiam, quae considerat de ente inquantum est ens. Dicit ergo quod mathematicus utitur « principiis com« munibus proprie, » id est secundum quod appropriantur suae materiae. Oportet autem quod ad primam philosophiam pertineat considerare principia hujusmodi secundum suam communitatem. Sic enim accepta sunt principia suiipsorum secundum quod sunt alicui materiae particulari appropriata. Et hoc quod dixerat manifestat per exemplum. Nam hoc principium, Si ab aequalibus aequalia demas, quae relinquuntur aequalia sunt, est commune in omnibus quantis, in quibus inveniuntur aequale et inaequale. Sed mathematica assumunt hujusmodi principia ad propriam considerationem circa aliquam partem quanti, quae est materia sibi conveniens. Non est enim aliqua mathematica scientia, quae consideret ea quae sunt quantitatis communia, inquantum est quantitas. Hoc enim est primae philosophiae. Sed considerant mathematicae scientiae ea quae sunt hujus vel illius quantitatis, sicut arithmetica ea quae sunt numeri, et geometria ea quae sunt magnitudinis. Unde arithmeticus accipit praedictum principium, secundum quod pertinet ad numeros tantum; geometra autem secundum quod pertinet ad lineas vel ad angulos. Non autem considerat geometra hoc principium circa entia inquantum sunt entia; sed circa ens inquantum est continuum, vel secundum unam dimensionem ut linea, vel secundum duas ut superficies, vel secundum tres ut corpus. Sed philosophia prima non intendit de partibus entis inquantum aliquid accidit unicuique eorum; sed speculatur unumquodque communium talium circa ens inquantum est ens.

Deinde cum dicit « eodem autem »

Ostendit idem ex consideratione naturalis scientiae; dicens, quod eodem modo se habet naturalis scientia quantum ad hoc sicut et mathematica; quia naturalis scientia speculatur accidentia entium, et principia, non inquantum sunt entia, sed inquantum sunt mota. Sed prima scientia est de his secundum quod sunt entia, et non secundum aliquid aliud. Et ideo naturalem scientiam et mathematicam oportet partes esse primae philosophiae, sicut particularis scientia pars dicitur esse universalis. Quod autem hujusmodi principia communia pertineant ad considerationem primae philosophiae, hujus ratio est: quia cum omnes primae propositiones per se sint, quorum praedicata sunt de ratione subjectorum; ad hoc quod sint per se notae quantum ad omnes, oportet quod subjecta et praedicata sint nota omnibus. Hujusmodi autem sunt communia, quae in omnium conceptione cadunt; ut ens et non ens, et totum et pars, aequale et inaequale, idem et diversum, et similia quae sunt de consideratione philosophi primi. Unde oportet, quod propositiones communes, quae ex hujusmodi terminis constituuntur, sint principaliter de consideratione philosophi primi.

LECTIO V.

Quod hoc principium, impossibile est, idem simul esse et non esse, vel affirmationem et negationem non simul verificari, ad hanc spectet scientiam, ostendit.

ANTIQUA.

Est autem quoddam in entibus principium, circa quod non est mentiri, contrarium autem necessarium semper facere: dico autem verum dicere. Puta quod non contingit, idem secundum unum et idem tempus esse et non esse, et alia ipsis opposita hoc modo.

Et de talibus simpliciter quidem non est demonstratio, ad hunc autem est: non enim est ex credibiliori principio hoc ipso facere syllogismum. Oportet autem, siquidem erit simpliciter demonstrare.

Ad dicentem autem oppositas dictiones ei, qui falsum id esse ostendit, sumendum aliquid tale, quod idem quidem erit ei, quod est, non contingere idem esse et non esse secundum unum et idem tempus, non videbitur autem esse idem. Sic enim solum utique demonstrabitur, ad dicentem, contingere oppositas dictiones verificari de eodem.

Futuros itaque invicem ratione communicare, oportet aliquid ipsorum intelligere. Non facto autem hoc, quomodo est communicatio his adinvicem sermonis? Oportet igitur nominum unumquodque esse notum et significare aliquid, et non multa, solum autem unum. Si autem plura significet, manifestum facere ad quod fert nomen eorum. Dicens itaque esse hoc, et non esse hoc, quod totaliter esse dicit non dicit: quare quidem quod significat nomen, hoc non inquit significare: hoc autem impossibile. Quare siquidem significat aliquid esse hoc, contradictionem verificari impossibile de eodem.

Adhuc autem si quid significat nomen et hoc verificatur, oportet et hoc ex necessitate esse: quod autem ex necessitate est, non contingit tunc non esse. Oppositas igitur non contingit dictiones et negationes verificari de eodem.

Adhuc autem si nihil magis dictio quam negatio verificatur, dicens hominem, aut non hominem, nihil magis verum dicet. Videbitur autem utique non equum esse dicens hominem, et magis aut non minus verum dicere, quam non hominem. Quare et equum dicens esse eumdem, verum dicet. Oppositas enim similiter erat verum dicere. Accidet igitur eumdem, hominem esse, et equum, aut aliorum aliquod animalium. Demonstratio quidem igitur nulla horum est simpliciter. Ad ponentem tamen haec demonstratio.

Cito autem et utique quis et ipsum Heraclitum hoc interrogans modo, cogeret confiteri nunquam oppositas dictiones possibile esse de eisdem verificari. Nunc autem non intelligens seipsum quid quidem dicit, hanc accipit opinionem. Totaliter autem si quod dicitur ab ipso est verum, neque utique ipsum hoc verum erit. Dico autem idem contingere secundum unum et idem tempus et esse et non esse. Quemadmodum enim et divisis ipsis, nihil magis affirmatio quam negatio verificatur, eodem modo et simul utrisque et simul complexis, velut una quadam affirmatione existente, nihil magis negatio quam totum ut in affirmatione positum verum erit.

Adhuc autem si nihil est vere affirmare, hoc ipsum utique falsum erit dicere, nullam veram affirmationem existere. Si autem est aliquid, solvetur utique quod dicitur ab his, qui talia instant, et penitus auferentibus disputare.

Simile autem dictis est, et quod dicitur a Protagora. Etenim ille dixit omnium rerum esse mensuram hominem, nihil aliud dicens, quam quod videtur unicuique hoc et esse firmiter. Hoc autem dato, idem accidit et esse et non esse, et bonum et malum esse, et alia secundum oppositas dictiones dicta, propter multotiens his quidem videri esse hoc bonum, his autem contrarium. Mensuram autem esse, quod videtur unicuique.

RECENS.

Est autem aliquod in entibus principium, circa quod falsum esse non licet, sed necesse est semper contrarium facere, dico autem verum dicere: utputa, quod non contingit idem secundum unum et idem tempus esse et non esse: et cetera eodem, atque haec, modo invicem opposita.

Et de his talibus simpliciter quidem demonstratio non est, ad aliquem autem est. Non est enim ex certiore principio syllogismum ipsius ejusdem facere; sed ita oportet, si quidem licebit simpliciter demonstrare

Ad illum vero, qui dicit locutiones oppositas [de eodem simul esse veras], accipiendum est ab eo qui monstrat hoc falsum esse, aliquid tale, quod idem erit quidem ei quod non contingit secundum unum et idem tempus idem esse et non esse, non autem apparent idem esse. Sic enim solummodo demonstretur ad eum, qui dicat, oppositas locutiones de eodem verificari.

Qui autem sermonem invicem communicaturi sunt, oportet ut aliquatenus invicem intelligant: hoc enim non facto, quomodo erit eis invicem sermonis communicatio? Oportet igitur nominum unumquodque notum esse, et aliquid significare, nec multa, sed unum solum: si plura significet, manifestare ad quod eorum nomen fert.

Qui igitur dicit esse hoc et non esse, hoc ipsum, quod omnino esse dicit, non dicit: quare id, quod nomen significat, id ipsum non significare dicit: hoc autem impossibile est. Unde si quidem significat aliquid, hoc scilicet esse hoc, impossibile est contradictionem de eodem verificari.

Item, si nomen aliquid significat, et hoc verificatur, oportet hoc necessario esse. Quod vero necessario est, non contingit aliquando non esse. Oppositas ergo non est possibile locutiones de eodem verificari.

Item, si nihilo magis affirmatio quam negatio verificatur: qui dicit hominem, vel non-hominem, nihilo magis verum dicet. Attamen videri potest, quodsi hominem non-equum esse dicat, aut magis aut non minus verum dicere, quam si non-hominem Unde etiam si eundem dicit equum esse, verum dicet: oppositas enim similiter erit veras esse. Accidit igitur, eundem, et hominem, et equum esse, aut ceterorum animalium aliquod.

Harum sane nulla est simpliciter demonstratio; verum ad eum, qui haec ponit, demonstratio est. Facile autem et ipsum illum Heraclitum quispiam hoc modo interrogans, concedere cogeret, nunquam possibile esse oppositas locutiones de eodem verificari. Nunc vero quum se ipsum, quidnam diceret, non intelligeret, hanc opinionem habuit.

Simpliciter autem, si hoc, quod ab eo dicitur, verum est, nec hoc ipsum verum erit: scilicet (inquam) quod contingit idem secundum unum et idem tempus esse et non esse: quemadmodum enim et ipsis divisis nihilo magis affirmatio quam negatio verificatur, eodem modo simul utroque, ac complexo, ac si una quaedam affirmatio esset, nihilo magis negatio quam totum tamquam in affirmatione positum verificabitur.

Item, si nihil est vere asserere, id etiam ipsum falsum erit dicere, assertionem nullam veram esse. Quodsi aliquid sit solvetur profecto quod ab illis dicitur, qui ad hujusmodi instantiam faciunt, et qui totaliter ipsum disputare perimunt.

Simile autem dictis est etiam quod a Protagora dictum est: et ille namque omnium rerum mensuram hominem ajebat esse, nihil aliud dicens, nisi quod id, quod unicuique apparet, hoc etiam indubitato esse. Hoc autem posito, idem accidit esse et non esse, et malum et bonum esse, et cetera, quae secundum oppositas locutiones dicuntur: propterea quod plerumque his quidem hoc apparet, istis vero contrarium esse bonum; mensuram autem esse, quod unicuique appareat.

Postquam ostendit Philosophus quod principia communia demonstrationis sunt principaliter de consideratione hujus philosophiae, hic determinat de primo principio inter ea. Necesse est enim quod sicut omnia entia reducuntur ad aliquod primum, ita oportet quod principia demonstrationis reducan-

tur ad aliquod principium, quod principalius cadit in consideratione hujus philosophiae. Hoc autem est, quod non contingit idem simul esse et non esse. Quod quidem ea ratione primum est, quia termini ejus sunt ens et non ens, qui primo in consideratione intellectus cadunt. Dividitur autem haec pars in duas. In prima determinat veritatem circa illud principium. In secunda excludit errorem, ibi, « Addiscentes autem. » Circa primum duo facit de isto principio. Primo dicit quod est quoddam principium demonstrativum in entibus « circa quod « non contingit mentiri, » scilicet secundum interiorem rationem. Sed necessarium « est semper « facere contrarium, » scilicet dicere verum circa ipsum. Et hoc principium est, quod non contingit idem esse et non esse secundum unum et idem tempus, et aliis conditionibus servatis quae consueverunt in contradictione apponi, scilicet secundum idem, simpliciter, et alia hujusmodi. Impossibile enim est quod aliquis opinetur hoc principium esse falsum: opinaretur enim contradictoria esse simul vera, et sic idem haberet simul contrarias opiniones: nam contrariae opiniones sunt quae sunt de contrariis. Sicut opinio, qua quis opinatur Socratem sedere, est contraria opinioni, qua quis opinatur eum non sedere.

« Et de talibus »

Secundo dicit, quod de praedicto principio et similibus non potest esse simpliciter demonstratio, sed potest esse demonstratio ad hominem. Quod autem non possit simpliciter demonstrari, probat ex hoc, quod non contingit facere syllogismum ad hoc principium demonstrandum ex aliquo principio magis noto; quod oporteret si contingeret illud principium simpliciter demonstrare. Sed ad hominem contingit hoc principium demonstrare, qui concedit aliquid aliud, licet minus notum, et hoc negat.

Deinde cum dicit « ad dicentem »

Excludit opinionem negantium illud principium; et dividitur in partes duas. Primo disputat contra negantes hoc principium. Secundo ostendit quomodo ad hanc opinionem possit responderi, ibi, « Sol- « vet autem. » Circa primum duo facit. Primo disputat contra negantes hoc principium simpliciter. Secundo descendit ad speciales opiniones , ibi, « Cito autem. » Circa primum duo facit. Primo ponit modum disputandi contra hunc errorem; dicens, quod ille, qui contra ponentem contradictorias propositiones esse veras vult ostendere quod sit falsum, debet sumere aliquid tale quod idem sit huic principio, — scilicet non contingere idem esse et non esse, secundum idem tempus, — sed non videatur idem. Si enim videretur idem, non concederetur ab adversario. Si autem non esset idem, non posset concludere propositum, quia hujusmodi principium non potest ex notioribus ostendi. Et ideo hoc solum modo potest sumi demonstratio contra dicentem, quod contradictoria verificantur de eodem; ut scilicet illud quod sumitur sit idem conclusioni, sed non videatur idem.

« Futuros itaque »

Secundo procedit ad disputandum contra praedictum errorem. Et circa hoc facit tres rationes. Quarum prima est, quod si duo homines debeant adinvicem communicare rationem, ut scilicet unus alteri rationem suam communicet disputando , oportet unum ipsorum intelligere aliquid, quod ab alio dicitur: quia si hoc non esset, non communicarent adinvicem in sermone secundum rationem. Et ita frustra acciperetur disputatio contra eum, qui hoc negaret. Si autem unus ex eis intelligeret quod alius dicit, oportet quod unumquodque nominum quae proferuntur, sit notum in sua significatione; et per consequens, quod significet aliquid, et non multa, sed solum unum. Et si significet multa, quod manifestetur ad quod illorum multorum significandum utatur nomine; alias nesciret unus, quid alius vellet dicere. Hoc igitur supposito, quod nomen significet unum, manifestum est, quod ille, qui dicit esse hoc, et non est hoc, puta quod Socrates est homo, et non homo, illud unum quod attribuit Socrati, quod scilicet est homo, negat, cum adjungit quod non est homo: et sic negat jam quod primo significavit. Unde relinquitur quod nomen non significet id quod significat, quod est impossibile. Sequitur ergo quod si nomen aliquid determinate significat, quod impossibile est contradictionem verificari de eodem.

Secundam rationem ponit ibi « adhuc autem »

Quae talis est. Si nomen significet aliquid, et hoc quod significatur per nomen verificatur de eodem de quo primo praedicatur nomen, necesse est hoc inesse ei, de quo praedicatur nomen, dum propositio vera fuit. Manifestum est enim quod haec conditionalis est vera — si Socrates est homo, Socrates est homo — Omnis autem conditionalis vera est necessaria. Unde necesse est, quod si consequens sit verum, quod antecedens sit verum; quoniam concluditur quod necesse est quamlibet propositionem esse veram dum vera est. Sed quod est aliquando non contingit tunc non esse, quia necesse esse et non contingens non esse aequipollent. Ergo dum haec est vera — Socrates est homo — non contingit hanc esse veram — Socrates non est homo.— Et sic patet quod non contingit oppositas affirmationes et negationes simul verificari de eodem.

Tertiam rationem ponit ibi « adhuc autem »

Quae talis est. Si affirmatio non est vera magis quam negatio ei opposita, ille qui dicit Socratem esse hominem, non magis verum dicit quam ille qui dicit Socratem non esse hominem. Sed manifestum est, quod ille qui dicit hominem non esse equum, aut magis verum dicit, aut non minus, quam ille, qui dicit hominem non esse hominem. Ita ergo per locum a simili vel a minori, verum dicet, qui hominem dicet non esse equum. Sed, si opposita contradictorie sunt simul vera; si haec est vera — homo non est equus. — et haec erit vera — homo est equus. — Et ita sequitur, quod homo sit equus et quodcumque aliud animalium. Sed, quia posset aliquis calumniari praedictas rationes, ex hoc quod ea quae assumuntur in eis sunt minus nota quam conclusio quae intenditur; ideo respondet dicens quod nulla praedictarum rationum est demonstrativa simpliciter, sed tamen potest esse demonstratio ad hominem qui ponit hanc rationem, quem oportebit concedere ea quae assumuntur, licet sint minus nota simpliciter quam id quod negat.

Deinde cum dicit « cito autem »

Excludit praedictum errorem descendendo ad speciales opinantes. Et primo ad Heraclitum. Secundo ad Protagoram (1), ibi, « Simile autem. » Ponebat autem Heraclitus duo, scilicet quod affir-

(1) *Al.* Pythagoram.

matio et negatio sit simul vera. Ex quo sequebatur quod omnis propositio tam affirmativa quam negativa sit vera. Item ponebat quod inter affirmationem et negationem sit aliquod medium. Et sic sequebatur quod contingeret neque affirmationem neque negationem esse veram. Et per consequens omnem propositionem esse falsam. Primo ergo inducit rationem contra primum. Secundo contra secundum, ibi, « Adhuc autem. » Dicit ergo, quod de facili aliquis hoc modo disputando ad hominem coget ipsum Heraclitum, qui fuit auctor hujus propositionis, confiteri quod oppositae propositiones non verificantur de eodem. Videtur enim hanc opinionem accepisse quod verificentur de eodem, ex hoc quod non intellexit seipsum quid diceret. Hoc autem modo cogeretur negare quod dicit: quia si illud quod dictum est ab eo, verum est, scilicet quod contingat idem secundum unum et idem tempus esse et non esse, sequitur quod hoc ipsum non erit verum. Sicuti enim si divisim accipiantur affirmatio et negatio, non magis vera est affirmatio quam negatio, ita et si accipiantur affirmatio et negatio simul tamquam ex eis una affirmatio fiat, non erit minus negatio vera hujus totius compositi ex affirmatione et negatione, quam ipsa tota affirmatio composita. Manifestum est enim quod contingit aliquam propositionem copulativam esse veram, sicut aliquam simplicem propositionem, et contingit accipere ejus negationem. Sive autem illa copulativa componatur ex duabus affirmativis, sicut cum dicitur — Socrates sedet et disputat, — sive ex duabus negativis, sicut cum dicitur verum esse Socratem non esse lapidem neque asinum, sive ex affirmatione et negatione, ut cum dicitur, — verum est Socratem sedere et non disputare, — semper tamen copulativa verificata sumitur in virtute unius affirmativae. Et ille qui dicit eam esse falsam, assumit negationem quasi totius copulativae. Qui ergo dicit simul esse verum, hominem esse et non esse, assumit hoc ut quamdam affirmationem; et hoc non esse verum, est ejus negatio. Si ergo affirmatio et negatio est simul vera, sequitur quod haec etiam negatio sit vera, qua dicitur non esse verum, scilicet quod affirmatio et negatio sint simul vera. Oportet enim, si aliqua negatio est simul vera cum affirmatione sibi opposita, quod omnis negatio sit simul vera cum affirmatione sibi opposita. Eadem enim est ratio in omnibus.

Deinde cum dicit « adhuc autem »

Inducit rationem contra hoc, quod ponebatur quod nulla affirmatio sit vera. Si enim nihil contingat verum affirmare, qui autem dicit nullam affirmationem veram esse, aliquid affirmat, hoc scilicet quod verum sit nullam affirmationem esse veram; ergo hoc ipsum falsum erit. Et si aliquid affirmative dictum verum sit, removebitur opinio talium qui contra omnia instant. Et qui ista positione utuntur, auferunt totaliter disputationem; quia si nihil est verum, non potest aliquid concedi ex quo disputatio possit procedere. Et si affirmatio et negatio sint simul vera, non erit significare aliquid per sermonem, ut supra dictum est. Et sic cessabit disputatio.

Deinde cum dicit « simile autem »

Descendit ad opinionem Protagorae:(1) et dicit quod id quod dictum est a Protagora, simile est dictis ab Heraclito, et ab aliis qui ponunt affirmationem et negationem simul esse veram. Dicit enim Protagoras quod homo est mensura omnium rerum, scilicet secundum sensum et intellectum, ut in nono dictum est: quasi esse rei sequatur apprehensionem intellectus et sensus. Et sic qui dicit hominem esse mensuram omnium, nihil aliud dicit quam hoc esse verum quod videtur unicuique. Quo posito, sequitur quod idem sit et non sit, et quod idem simul sit bonum et malum. Et simile est in aliis oppositis, eo quod multoties videtur hominibus aliquibus aliquid esse bonum, et aliis videtur contrarium, et ipsum videri est mensura rerum secundum opinionem Protagorae; ut scilicet intantum sit verum rem esse, inquantum videtur.

(1) *Al.* Pythagorae, *ut etiam infra.*

LECTIO VI.

Duo destruit principia, quibus aliqui apparenter suadebant contradictoria simul verificari.

ANTIQUA.

Solvetur autem utique hujusmodi dubitatio, considerantibus unde venit principium existimationis hujus.

Videtur enim quibusdam quidem ex physiologorum opinione: aliis autem ex non eadem de eisdem omnes cognoscere; sed his quidem delectabile hoc videri, his autem contrarium.

Nihil enim ex non ente fieri, omne autem ex ente, fere omnium est commune dogma eorum, qui de Natura. Quoniam igitur non album fit ex albo perfecte existente, et nequaquam ex non albo, nunc autem factum non album, fiet utique ex non ente non albo, quod fit non album. Quare ex non ente fiet utique secundum illos, si non existit non album idem et album. Non difficile autem dissolvere dubitationem hanc. Dictum est enim in Physicis, quomodo ex non ente fiunt quae fiunt, et quomodo ex ente.

Sed et similiter attendere utrisque opinionibus et phantasiis ad ipsos dubitantium, stultum. Palam enim, quod alte-

RECENS.

Solvetur autem haec dubitatio, viso unde hujus opinionis principium venerit. Videtur etenim quibusdam quidem ex physicorum opinione sumptum esse principium; quibusdam vero ex eo, quod non omnes eadem de eisdem cognoscant, sed quibusdam hoc appareat delectabile, quibusdam contrarium. Nihil enim ex non-ente fieri, omne vero ex ente, fere omnium physicorum est dogma

Quum igitur non fiat album ex perfecte albo et minime non albo, fiat ex non-ente albo illud quod fit album: quare fiat ex non-ente secundum illos, si non erat idem album et non album.

Non est autem difficile hanc dubitationem solvere. Dictum est enim in Naturalibus, quomodo ex non ente, et quomodo ex ente fiant, quae fiunt. At similiter utrisque opinionibus ac phantasiis eorum, qui sibi ex adverso addubitant, attendere, stolidum est. Manifestum est enim quod alteros eorum necesse est falsum dicere. Hoc etiam ex illis patet, quae

rum ipsorum necesse est mentiri. Palam autem hoc ex his, quae fiunt secundum sensum. Nunquam enim videtur idem his quidem dulce, his autem contrarium, non corruptis et privatis alteris secundum organum sensus, et judicatoriis dictorum saporum. Hoc autem existente tali, alteros quidem existimandum mensuram esse, alteros autem non putandum. Similiter autem hoc dico, et in bono et in malo, et pulchro et turpi, et in aliis talibus: nihil enim differt hoc dignificare, quam quae apparent, submittentibus sub visu digitum et facientibus ex uno videri duo, oportere esse, propter apparere tanta, et iterum unum. Non moventibus enim visum, unum apparet quid unum.

Totaliter autem inconveniens ex videri praesentia permutantia et nunquam permanentia in eisdem, ex hoc de veritate judicium facere. Oportet enim ex semper secundum eadem se habentibus, et neque unam permutationem facientibus verum venari: talia autem sunt quae secundum mundum: haec enim non quandoque quidem talia, iterum autem alia videntur; eadem autem semper, et permutatione nulla participant.

Adhuc autem si motus est, et motum aliquid; movetur autem omne ex aliquo ad aliquid; oportet igitur quod movetur, esse et adhuc in illo, ex quo movebit, et non esse in ipso: et ad hoc moveri et fieri in hoc, secundum contradictionem autem non verificari secundum ipsos.

Et si secundum quantum continue praesentia fluunt et moventur, et quis hoc ponat equidem non verum existens, propter quid secundum quale non manet? Videtur enim non minime quae secundum contradictiones ejusdem praedicari, et existimare quantum non manere in corporibus, propter et esse quadricubitum idem et non esse. Substantia autem secundum quale: hoc quidem determinatae naturae, quantum autem indeterminatae.

Adhuc propter quid jubente medico hunc cibum offerre, offerunt? Quid enim magis panis est, aut non est? Quare nihil utique aliquid habebit comedere, aut non comedere. Nunc autem ut verum dicente circa ipsum et existente jusso cibo hoc, offerunt hunc. Quamvis non oportebat, non permanente ulla natura firmiter in sensibilibus, sed semper omnibus motis, et fluentibus.

Adhuc, si semper alteramur et nunquam permanemus iidem, quid mirabile, si nunquam eadem nobis videntur, quemadmodum laborantibus? Etenim his propter non similiter disponi secundum habitum et quando sani erant, non similia videntur quae secundum sensus, ipsa tamen nulla propter hoc permutatione participantia sensibilia, impressiones autem alias facientia laborantibus, et non eadem. Eodem itaque modo habere et dicta permutatione facta, forte necessarium est. Si autem non permutamur, sed si iidem permanemus entes, erit utique aliquid manens.

Ad habentes quidem igitur dubitationes dictas, ex ratione non facile dissolvere, non ponentibus aliquid et horum non ad haec rationem exquirentibus; sic enim omnis ratio, et omnis demonstratio fit. Nihil enim ponentes, interimunt totaliter disputare et totaliter rationem. Quare ad tales quidem non est sermo. Ad dubitantes autem, ex datis defectibus facile obviare et dissolvere facientia dubitationem in ipsis. Palam autem ex dictis.

Quare manifestum ex his, quod non contingit oppositas dictiones de eodem secundum unum tempus verificari neque contraria, propter dici secundum privationem omnem contrarietatem. Palam autem haec ad principium resolventibus rationes contrariorum. Similiter autem neque intermediorum nullum possibile est praedicari de uno et eodem. Albo enim existente subjecto, dicentes ipsum esse neque album neque nigrum, mentientur. Accidit enim album esse ipsum, et non esse; alterum enim complexorum verificabitur de ipso. Haec autem est contradictio albi.

Neque enim itaque secundum Heraclitum contingit verum dicere, neque secundum Anaxagoram. Si autem non, accidet contraria de eodem praedicari. Cum enim in omni dicat omnis esse partem, nihil magis dicit esse dulce, quam amarum, aut reliquarum quarumcumque contrarietatum. Siquidem in omni existit non potentia solum, sed actu et segregatim.

Similiter autem neque omnes falsas, neque veras dictiones possibile esse, et propter alia multa collectarum utique difficultatum propter hanc positionem; et quia falsis quidem existentibus omnibus, neque hoc ipsum quis dicens verum dicet. Veras autem falsas dicens esse omnes, non mentietur.

secundum sensum fiunt: nunquam enim idem quibusdam dulce, quibusdam contrarium apparet, non corruptis et laesis alteris organo sensus et judicativo praedictorum saporum. Hoc autem ita se habente, alteros quidem putandum mensuram esse, alteros vero minime.

Similiter autem et de bono et malo, et pulchro et turpi, et ceteris hujuscemodi, dico. Nam non ponere esse, nisi ea quae apparent, nihil differt ab iis qui digitum visui supponentes, ex uno duo apparere faciunt, ac duo esse putant (propterea quod tot apparent) et rursus unum: illis namque qui visum non movent, unum apparet, quod unum est.

Simpliciter autem inconveniens est ex eo quod praesentia videntur mutabilia et nunquam in eisdem permanentia, ex hoc de veritate judicare. Oportet enim ex eis quae semper similiter se habent, nullamque mutationem faciunt, veritatem venari.

Talia vero sunt corpora caelestia: haec enim non quandoque quidem talia, rursus autem alia apparent; verum semper eadem, nullius mutationis participantia.

Praeterea, si motus est et aliquid motum, omne vero ex aliquo et in aliquod movetur, oportet igitur quod movetur, esse in eo ex quo movebitur, et non esse in altero, et ad hoc moveri, ac esse in eo, at contradictionem non verificari secundum eos.

Ac si secundum quantum praesentia fluunt et moventur, et hoc aliquis ponat, quamvis verum non sit, cur secundum quale non manent? Videntur autem haud minime ea quae secundum contradictiones sunt, de eodem praedicare, ex eo quod putant quantum in corporibus non manere, propterea quod idem et quatuor cubitorum est, et non est: substantia vero secundum quale: hoc enim determinatae naturae: quantum vero, indeterminatae est.

Item cur, quum hunc cibum praecipiat medicus, sumunt? quid namque magis hoc panis quam non-panis sit? quare nihil differat comedere vel non comedere. Nunc vero tamquam verum tenentes circa id ipsum, et hoc vere cibo existente, qui praeceptus fuit, sumunt illum. Atqui non oportebat, quum nulla natura in sensibilibus firmiter maneat, sed omnes semper fluant ac moveantur.

Item si semper quidem alteremur, et nunquam iidem permaneamus, quid mirum si nunquam nobis eadem apparent, quemadmodum etiam aegrotis? Etenim his, eo quod non similiter dispositus habitus eorum sit, ut quum sani erant, non ea apparent similia, quae sunt secundum sensus: quum ipsa quidem sensibilia nullam mutationem propter hoc participent, diversas tamen aegrotis et non easdem sensationes faciunt.

Eodem igitur modo fortasse necesse est se habere, si dicta mutatio fit. Quodsi non mutamur, sed iidem permaneamus, sit aliquid profecto permanens.

Ad eos igitur, qui ratiocinando praedictas dubitationes habent, non est facile dissolvere, si nihil ponant, nec hujus orationem quaerant Hoc enim modo omnis oratio omnisque demonstratio fit. Si enim nihil ponunt, ipsum disputare, et omnino orationem perimunt. Quare ad hos quidem non est sermo: ad illos vero, qui haesitant ex jam traditis dubitationibus, facile est obviare, et ea dissolvere quae faciunt in eis dubitationem: ut ex praedictis patet.

Quare manifestum est ex his, quod non est possibile locutiones oppositas de eodem, uno et eodem tempore verificari, nec ipsa contraria: quum omnis contrarietas secundum privationem dicatur. Hoc autem patebit, resolventibus ad principium rationes contrariorum.

Similiter nec mediorum quicquam possibile est de uno et eodem praedicari. Si enim album sit aliquid subjectum, dicentes illud nec nigrum nec album esse, falsum dicemus: accidet enim illud album esse, et non esse: alterum enim complexorum de eo verificabitur; hoc autem est, albi contradictio.

Neque igitur secundum Heraclitum dicentibus, vera dicere contingit, neque secundum Anaxagoram. Aliter accidet, contraria de eodem praedicari. Quum enim in omni re dicat omnis rei partem esse, non magis dicit esse dulce, quam amarum, aut quamcumque ceterarum contrarietatum, si omnia quidem non potentia solum in omni, verum etiam actu et sejunctim insunt.

Similiter autem nec omnes locutiones falsas, nec veras possibile est esse, tum propter alias multas difficultates, quae ob hanc positionem evenirent, tum etiam, quoniam si cunctae falsae sint, nec quum hoc ipsum aliquis dicet, verum dicet: si autem verae, quum omnes falsas dicet, non falsum dicet.

Postquam Philosophus disputavit contra ponentes contradictoria simul verificari de eodem, hic ostendit quomodo haec ratio possit ab eorum mentibus removeri. Et dividitur in partes duas. In prima ostendit propositum. In secunda inducit quaedam corollaria ex dictis, ibi, « Quare manifestum. » Prima pars dividitur in partes duas. In prima ostendit quomodo praedicta ratio in aliquibus solvi possit. In secunda ostendit in quibus possit solvi, et in quibus non, ibi, « Ad habentes igitur. » Circa primum, tria facit. Primo proponit modum quo praedicta ratio in aliquibus solvi possit; dicens quod dubitatio praedicta ex qua aliqui moventur ad ponendum contradictoria simul verificari de eodem, poterit solvi, si quis consideret unde principium sumpsit haec positio.

Secundo ibi « videtur enim »

Assignat duplex principium praedictae positionis: dicens quod quibusdam videtur quod principium dictae opinionis sit ex opinione naturalium philosophorum, qui posuerunt aliquid non fieri ex non ente. Aliis autem videtur quod principium sumpserit ex hoc quod non omnes eadem judicant de eisdem. Sed quibusdam videtur hoc esse delectabile, et aliis contrarium. Ex hoc enim sequitur quod opposita sint simul vera, si quis credat quod omne quod videtur alicui sit verum.

Tertio ibi « nihil enim »

Manifestat quomodo ex praemissis duobus principiis dicta opinio sequatur, et quomodo solvatur. Et primo quomodo sequatur ex opinione naturalium physicorum (1). Secundo quomodo sequatur dicta opinio ex eo quod creditur, quodcumque videtur esse verum, ibi, « Sed et similiter. » Dicit ergo primo, quod fere omnium eorum, qui de natura tractaverunt, commune dogma est, quod nihil fit ex non ente; sed omne quod fit, fit ex ente. Manifestum est etiam, quod aliquid fit non album ex eo quod est perfecte album: non autem fit album ex non albo. Ulterius etiam manifestum est, quod non album, fit ex eo quod non est non album. Quod exinde patet, quod id quod non est non album, fit non album, sicut quod non est nigrum fit nigrum. Sic igitur illud, ex quo fit non album, est album, et non est non album. Quod non potest intelligi tamquam penitus sit non ens non album; quia sic videretur sequi quod aliquid fieret simpliciter ex non ente. Sicut, si diceremus quod ignis fit ex non igne, quomodo intelligebant, quod illud, quo fit ignis, sit penitus non ignis. Sic enim videbatur eis, quod sequeretur, quod fieret aliquid ex non ente. Et propter hoc ponebant quod in eo ex quo fit ignis, erat ignis latens; ut patet ex opinione Anaxagorae, quae ponitur in primo Physicorum. Similiter credebant, quod si aliquid fit non album ex eo quod non est non album, quod nihilominus non album praeexisteret in eo ex quo fit non album, ut dictum est. Sequebatur etiam secundum eos, quod illud ex quo fit non album, esset album et non album simul: nisi ponatur quod aliquid fiat ex non ente. Sed hanc dubitationem, ut ait Philosophus, non difficile est solvere. Expositum enim est in primo Physicorum, quomodo aliquid fiat ex ente, et quomodo ex non ente. Dictum est enim quod aliquid fit ex non ente in actu, et ente in actu per accidens. Sed ex materia quae in potentia est, fit aliquid per se. Accidit enim factioni quod materia ex qua fit aliquid, fuerit subjecta formae et privationi. Et sic non oportet, quod id ex quo aliquid fit, simul sit ens et non ens in actu; sed quod de se sit potentia ad ens et non ens, idest ad formam et privationem.

Deinde cum dicit « sed et similiter »

Removet praedictam opinionem secundum quod causatur ex alio principio, quod est, opinari omne, quod videtur, esse verum. Et primo, removet hoc principium. Et secundo causam ejus, ibi, « Totali« ter autem. » Dicit ergo primo, quod sicut stultum est propter praedicta opinari quod contradictoria simul verificantur de eodem, similiter « e« tiam est stultum attendere, » id est assentire praedictis utrisque opinionibus philosophorum dubitantium contra seipsos. Manifestum est enim quod necesse est alterum eorum mentiri. Et hoc palam est ex his, quae apparent secundum sensum. Nunquam enim idem videtur his quidem dulce, aliis amarum, nisi in alteris eorum sit aliqua corruptio, aut privatio secundum organum sensus, et secundum virtutem, quae judicat de saporibus. Hujusmodi autem corruptione in alteris eorum existente, existimandum est « alteros eorum esse mensuram, » id est accipiendum est eorum judicium quasi regulam et mensuram veritatis, illorum scilicet in quibus non est corruptio: non autem hoc putandum est et de alteris, in quibus est corruptio. Et sicut hoc manifestum est in cognitione sensus, similiter dicendum est in bono et malo, in pulchro et turpi, et hujusmodi omnibus quae per intellectum cognoscuntur. Si enim quibusdam videatur secundum intellectum hoc esse bonum, aliis autem malum, standum est eorum judicio in quibus non est aliqua corruptio secundum intellectum, nec ex prava consuetudine, neque ex prava affectione, neque ex aliqua hujusmodi causa. Nam si quis dicat quod nihil minus dignum est credere his quam illis, nihil hoc differt quam si diceret, quod ea quae apparent « hominibus ponentibus sub visu « digitum, » id est moventibus oculum digito, et ex hoc facientibus quod id quod est unum videantur duo, quod propter hoc oporteat esse duo, quia apparent tot; et iterum oporteat esse unum, quia quando aliquis non movet oculum, apparet unum id quod est unum. Manifestum est enim, quod judicandum est de unitate rerum, secundum id quod visus judicat nulla extranea passione existente in eo; non autem secundum quod judicat ex praedicta passione. Sic autem judicat unum esse duo, quia species unius visibilis duobus modis redditur organo visus quando movetur, et secundum utriusque dispositionem pervenit ad organum sensus communis, quasi essent duo visa.

Deinde cum dicit « totaliter autem »

Excludit causam, propter quam ponebant omne quod videtur esse verum. Hoc enim ponebant aliqui, quia existimabant res omnes esse in continuo fluxu, et quod nulla natura esset in rebus fixa et determinata. Et sic sequebatur, quod rem esse talem non erat nisi videri. Contra hoc ergo ponit quinque rationes. Quarum prima talis est, quod totaliter inconveniens est sumere judicium de tota veritate ex hoc, quod ista sensibilia quae sunt prope, scilicet vicina nobis, permutantur et nunquam permanent. Oportet autem magis venari verum ex his, quae semper se habent eodem modo, et non

(1) *Lege* philosophorum.

patiuntur aliquam permutationem quantum ad substantiam suam, licet appareat in eis motus secundum locum. Talia enim sunt « quae continent « mundum, » scilicet corpora caelestia; ad quae comparata haec corpora corruptibilia, quasi nullius sunt quantitatis, ut mathematici probant. Corpora autem caelestia sunt semper eadem, et non videntur quandoque talia, et alia vice alia; sed nulla permutatione participant, quae scilicet sit in eorum substantia.

Secundam rationem ponit ibi « adhuc autem »

Quae talis est. Si motus est in istis inferioribus, oportet quod id quod movetur sit aliquid; et etiam oportet, quod id quod movetur, moveatur ex aliquo, et etiam ad aliquid. Unde oportet id, quod movetur, adhuc esse in eo ex quo movetur, et nondum esse in eo ad quod movetur, sed moveri ad ipsum et continue fieri in ipso. Et sic aliqua affirmatio determinate est vera, et aliqua negatio; et non oportebit quod contradictio verificetur de eodem, quia secundum hoc nihil moveretur. Si enim idem foret esse in termino ad quem, et non esse, nulla ratio esset quare moveretur ad terminum ad quem aliquid quod nondum est in illo, quia jam esset ibi.

Tertiam rationem ponit ibi « et si secundum »

Ad cujus evidentiam sciendum est, quod Heraclitus videns aliquid augeri longo tempore, puta per unum annum secundum aliquam determinatam quantitatem, et modicam, existimavit quod qualibet parte illius temporis aliquod augmentum fieret, sed insensibile propter parvitatem quantitatis, quae augetur. Et ex hoc inductus fuit ad credendum, quod omnes res, etiam quae videntur quiescentes, etiam insensibiliter moverentur continue, sed post longum tempus sensibiliter eorum motus appareret. Est autem hoc falsum quod de augmento opinabatur. Non enim continue fit augmentum, ita quod in qualibet temporis parte aliquid crescat; sed disponitur ad augmentum corpus per aliquod tempus, et tunc crescit, ut Aristoteles expressius manifestat in octavo Physicorum. Dicit ergo, quod si corpora praesentia hic apud nos continue fluunt et moventur secundum quantitatem, et si hoc aliquis vellet concedere, licet non verum sit, non est ratio quare non possit aliquid moveri secundum quantitatem. Videtur enim quod non parum haec opinio, quae ponit contradictiones simul esse ejusdem, procedat ex eo quod existimat quod quantum non remanet in corporibus; et sic opinantur quod id sit et non sit simul quadricubitum. Sed substantia rei determinatur secundum quale, id est secundum aliquam formam. Quale autem est determinatae naturae in rebus, etsi quantum sit indeterminatum propter motum, ut dictum est.

Quartam rationem ponit ibi « adhuc propter »

Quae talis est. Si in rebus nihil est fixum, neque quantum ad esse, neque quantum ad non esse, propter quid deferunt hunc cibum, quem medicus jubet, et non alium ? Secundum enim dictam opinionem, quid magis est panis, vel non panis ? quasi diceret: non magis praedicatur de eo affirmatio quam negatio. Et sic nihil differt quod comedat vel non comedat. Sed nos videmus quod ipsi offerunt hunc cibum, quem medicus jubet, quasi habentes verum judicium de ipso cibo, et quasi hic cibus vere sit ille cibus, de quo medicus jubet. Hoc autem non oporteret, si nulla natura sic per certitudinem maneret in sensibilibus, sed omnia semper moverentur et fluerent.

Quintam rationem ponit ibi « adhuc si »

Quae talis est. Cum secundum opinionem praedictam ponatur, quod propter continuam mutationem quae est in rebus, non sit aliqua veritas in rebus fixa; si sit verum esse quod est videri, necesse est dicere quod nos homines qui de rebus aliis judicamus, aut sumus in motu, aut non. Si enim semper alteramur, et nunquam permanemus eodem modo nos habentes, non est mirabile si res non eodem modo videntur se habere nobis, sicut accidit infirmis. Quia enim transmutati sunt, et non in eadem dispositione se habent sicut quando sani erant, non videntur eis sensibilia quae percipiunt per sensum qualia videbantur eis ante infirmitatem. Nam eis, qui habent gustum infectum, etiam quae sunt dulcia videntur amara vel insipida. Et simile est in aliis sensibilibus. Non tamen propter haec sensibilia sunt permutata; sed faciunt alias impressiones infirmis, propter hoc quod sensus eorum alio modo se habent. Si ergo nos homines in continua transmutatione existentes, de rebus aliis diversimode judicamus, non est hoc imputandum rebus, sed nobis ipsis. Si autem nos non permutamur, sed semper permanemus eodem modo nos habentes: ergo in rebus erit aliquid permanens, et per consequens aliqua veritas determinata, de qua possumus praecise dijudicare. Non enim solum judicamus de rebus aliis, sed etiam de natura humana.

Deinde cum dicit « ad habentes »

Ostendit a quibus praedicta opinio removetur, et a quibus non; et dicit, quod si qui incidunt in praedictas opiniones non propter aliquam rationem, ita quod ex pertinacia non concedant aliquid neque inquirant rationem eorum quae dicuntur, sed pertinaciter inhaerent his, quae opinabantur, non facile est eis solvere hujusmodi opinionem. Omnis enim ratio et demonstratio fit hoc modo; scilicet concedendo et exquirendo rationem alicujus dicti. Sed illi qui nihil concedunt, interimunt disputationem et omnem argumentativam rationem. Unde ad eos non potest haberi sententia ratiocinationis, per quam a suo errore tollantur. Sed si aliqui sunt, qui dubitant propter aliquos defectus, puta, quia non bene aliqua intelligunt, facile est obviare tali errori, solvendo ea quae faciunt in eis dubitationem. Et hoc palam ex praedictis, in quibus solvit dubitationes, quae poterant ad praedictam positionem inducere.

Deinde cum dicit « quare manifestum »

Inducit tria corollaria ex dictis. Quorum primum est, quod manifestum est ex praedictis, quod oppositae propositiones non verificantur de eodem secundum unum et idem tempus. Et per consequens ex hoc patet, quod neque etiam contraria possunt simul verificari de eodem. Et hoc ideo, quia omnis contrarietas dicitur secundum privationem; semper enim alterum contrariorum est privatio. Et hoc palam est, siquis velit rationes contrariorum reducere ad primum principium. De ratione enim nigri est privatio albi. Cum igitur privatio sit quaedam negatio habens subjectum determinatum, manifestum est, quod si contraria de eodem verificarentur, oporteret quod affirmatio et negatio simul verificarentur de eodem. Non solum autem duo contraria non possunt simul verificari de eodem; sed etiam nullum medium possibile est praedicari de uno et eodem, de quo praedicatur

alterum extremorum. Ex his enim quae dicta sunt in decimo, manifestum est quod medium inter contraria est habens privationem utriusque extremorum; sive sit nominatum uno nomine, sive pluribus, sive innominatum. Unde medium inter album et nigrum, utpote rubeum vel citrinum, habet in sui ratione quod neque sit album neque nigrum. Siquis igitur, aliquo subjecto existente albo, dicat ipsum esse rubeum, simul dicit ipsum esse neque album neque nigrum. Et ita mentitur. Sequitur enim quod id subjectum, simul album sit et non sit. Quod si verum est de illo subjecto, quod sit neque album neque nigrum, oportet quod verificetur de eodem altera pars copulativae, quae contradictoria est ejus quod est album esse. Et ita sequitur quod si medium et extremum verificatur de eodem, quod contradictoria de eodem verificentur.

Secundum corollarium ponit ibi « neque enim »

Concludit enim quod si affirmatio et negatio non sit simul vera, quod neque opinio Heracliti est vera, neque opinio Anaxagorae. Et quidem de opinione Heracliti patet ex dictis. Unde hoc manifestat de opinione Anaxagorae; dicens, quod si non sit falsa opinio Anaxagorae, sequitur contraria praedicari de eodem. Et per consequens contradictoria. Quod sic patet. Ponebat enim Anaxagoras quodlibet fieri ex quolibet, et omne quod sit, ex aliquo fit. Unde non cogebatur ponere aliquid fieri ex nihilo, et sic ponebat quodlibet esse in quolibet. Cum igitur poneret partem cujuslibet esse in quolibet, puta partem carnis esse in osse, et partem albi in nigro, et e converso; sequitur quod totum non magis erit dulce quam amarum. Et simile est de aliis contrarietatibus. Et hoc, si pars cujuslibet est in quolibet toto non solum in potentia, sed in actu et separatim. Hoc autem addidit, quia id quod fit ex aliquo oportet praeexistere in eo potentia, non actu. Et sic contraria praeexistunt in eodem in potentia, non in actu. Et hoc non est esse separatim contraria in aliquo, quia eadem est potentia contrariorum. Sed Anaxagoras nesciebat distinguere inter potentiam et actum.

Tertium corollarium ponit ibi « similiter autem »

Concludit enim ex praedictis falsam esse utramque opinionem: et illorum qui dixerunt omnes propositiones esse veras; et illorum qui dixerunt omnes falsas. Et hoc manifestum est propter multa difficilia et gravia consequentia ad has opiniones quae collectae sunt, et hic, superius in quarto. Et specialiter propter hoc, « quia si omnes proposi- « tiones sunt falsae: » Qui autem dicit — Omnis propositio est falsa, — quamdam propositionem dicit. Unde non dicet verum. Et similiter, si omnes propositiones sint verae, ille qui dicit omnes esse falsas, non mentietur, sed dicet verum. Propter quod destruitur positio ponentis omnia esse vera.

LECTIO VII.

Ex propriis aliarum scientiarum particularium ostendit hanc scientiam ab omnibus tam practicis quam speculativis distingui, et illis omnibus longe nobiliorem esse.

ANTIQUA.

Omnis autem scientia quaerit aliqua principia et causas circa unumquodque eorum quae sub ipsa scibilium; puta medicativa, et exercitativa, et reliquarum unaquaque factivarum et doctrinalium. Unaquaeque enim harum circumscribens aliquod genus sibiipsi, circa hoc negotiatur, tamquam existens et ens, non inquantum autem ens. Sed altera quaedam haec praeter has scientias est scientia.

Dictarum autem scientiarum unaquaeque sumens aliqualiter quodquidest in unoquoque genere, tentat ostendere reliqua, debilius, aut certius. Sumunt autem quod quid est haec quidem per sensum, haec autem supponentes. Propter quod et palam ex tali inductione, quod substantiae et ejus quod quid est non est demonstratio.

Quoniam autem est quaedam scientia de natura, palam quia et a practica altera et factiva erit. Factivae quidem enim in faciente, et non in facto, motus principium et hoc est, sive ars aliqua, sive aliqua potentia. Similiter autem et practicae non in agibili, magis autem in agentibus motus. Quae autem physici, circa habentia in se motus principium est. Quod quidem igitur neque activam neque factivam, sed speculativam necessarium esse naturalem scientiam, palam ex his. In unum enim aliquod horum generum necesse cadere.

Quoniam autem quodquidest necessarium unicuique aliqualiter scientiarum scire, et hoc uti principio, oportet non latere qualiter definiendum Naturam et qualiter substantiae ratio sumenda; utrum ut simum, aut magis ut concavum. Horum enim simi ratio quidem cum materia dicitur ea quae est rei; quae autem concavi, sine materia. Simitas enim in naso fit, propter quod et ratio ipsius cum hoc dicta est; simus enim est nasus concavus. Manifestum igitur, quod et carnis et oculi et reliquarum partium, cum materia semper rationem reddendum.

RECENS.

Omnis autem scientia circa unumquodque eorum quae sub ea scibilia sunt, principia quaedam et causas quaerit: ut medicativa, et exercitativa, ac singulae effectivarum, et mathematicarum. Harum etenim unaquaeque circa quoddam circumscriptum genus, tamquam existens et ens, non tamen prout ens est, tractat: sed haec alia quaedam scientia praeter illas scientias est.

Dictarum vero scientiarum unaquaeque accipiens aliquo modo ipsum quid est in unoquoque genere, cetera vel debilius vel exactius conatur ostendere. Accipiunt autem ipsum quid est quaedam per sensum, quaedam supponentes. Unde ex hac inductione patet, substantiae, et ipsius quid est, demonstrationem non esse

Quum autem sit aliqua de natura scientia, patet quod et a practica et ab effectiva diversa erit. Effectivae namque, in faciente, non in eo quod fit, motus principium est: et hoc aut ars quaedam, aut alia vis est. Similiter et practicae, non in eo quod agitur, sed magis in agentibus motus est: physica vero scientia, circa ea quae in se ipsis habent motus principium, est.

Quod itaque neque practicam, neque effectivam, sed speculativam esse naturalem scientiam necesse sit, ex his patet: in unum namque horum genus eam cadere necesse est. Quum vero unicuique scientiarum necesse sit aliquo modo ipsum quid est scire, et hoc ut principio uti, oportet non latere quonam modo definiendum physico sit, quove modo substantiae ratio sumenda sit: utrum ut simum, an magis ut concavum. Horum enim simi quidem ratio una cum materia rei dicitur: concavi vero, absque materia: simitas namque in naso fit, et ideo ratio quoque ejus cum eo dicitur. Simum enim est nasus concavus. Manifestum est igitur, etiam carnis, et oculi, ceterarumque partium rationem cum materia semper reddendam esse.

Quoniam autem est quaedam scientia entis inquantum ens et separabile, considerandum, utrum quidem Naturali eamdem ponendum esse hanc, aut magis alteram. Naturalis quidem igitur circa habentia motus principium in ipsis est. Mathematica autem speculativa quidem et circa manentia quaedam haec, sed non separabilia. Circa separabile igitur ens et immobile, altera ab his scientiis ambabus est aliqua, siquidem existit aliqualis substantias talis, dico autem separabilis, et immobilis, quod quidem tentabimus ostendere. Et siquidem est aliqua talis natura in entibus, hoc utique erit alicubi et quod divinum, et hoc utique erit primum et principalissimum principium. Palam igitur, quod tria genera speculativarum scientiarum sunt, Naturalis, Mathematica, Theologia.

Optimum quidem igitur speculativarum genus, harum autem ipsarum ultima dicta. Circa honorabilissimum enim est entium. Melior autem et deterior unaquaecque dicitur secundum proprium scibile.

Dubitabit autem quis, utrum entis inquantum ens scientiam universalem oportet poni, aut non: Mathematicarum quidem enim unaquaeque circa unum aliquod genus determinatum est. Quae autem universali conveniunt de omnibus. Si quidem igitur naturales substantiae primae entium sunt, et naturalis utique prima scientiarum erit. Si autem est altera natura et substantia separabilis et immobilis, alteram necesse et scientiam ipsius esse et priorem naturali: et universalem eo quod priorem.

Quum autem quaedam sit entis scientia prout ens et separabile est, considerandum est utrum eandem cum physica ponendum sit, an magis aliam. Physica sane circa ea est, quae motus principium in se ipsis habent: mathematica vero speculativa quidem est; et haec quaedam circa manentia, non tamen separabilia. Circa separabile igitur ens et immobile, alia praeter has ambas scientia est, si aliqua quidem talis substantia est: dico autem separabilis et immobilis: quod tentabimus ostendere. Et si qua talis in entibus natura est, illic fere etiam divinitas erit, et hoc erit primum et principale principium.

Patet igitur tria genera speculativarum esse scientiarum: physicam, mathematicam, theologicam.

Optimum igitur speculativarum quidem scientiarum genus: harum vero ipsarum ea quae ultimo dicta est: circa namque honorabilissimum entium est. Unaquaeque vero melior aut deterior dicitur secundum proprium scibile.

Dubitaverit autem quispiam, utrum entis prout ens est, scientiam universaliter ponere oporteat, an non. Mathematicarum etenim unaquaeque circa unum quoddam determinatum genus est; universalis vero communis de omnibus est.

Si itaque naturales substantiae, primae sint entium, ipsa quoque naturalis scientia, prima scientiarum erit. Quodsi alia natura atque substantia separabilis et immobilis est, necesse est ut scientia quoque ejus alia sit, et naturali prior, et universe, quia prior.

Postquam Philosophus ostendit de quibus sit consideratio hujus scientiae, hic comparat illam scientiam ad alias. Et circa hoc tria facit. Primo ostendit quid sit proprium particularium scientiarum. Secundo ostendit differentiam particularium scientiarum adinvicem, ibi, « Quoniam autem est « quaedam. » Tertio comparat istam ad alias, ibi, « Quoniam autem est quaedam entis scientia. » Circa primum duo facit, secundum duo, quae dicit pertinere ad particulares scientias. Dicit ergo primo, quod omnis scientia particularis quaerit aliqua principia et causas, circa proprium scibile quod sub ipsa continetur. Dicit autem — aliqua principia et causas, — quia non omnis scientia considerat omne genus causae. Et ponit exemplum de medicativa quae est circa sanitatem, et de exercitativa quae est circa exercitia ordinata ad bonam valetudinem corporis; et similiter de qualibet scientia alia; « sive « sit factiva » id est practica, « sive doctrinalis » id est theorica; quia unaquaeque harum scientiarum particularium circumscribit et accipit sibi aliquod determinatum genus entis, circumscribens illud et dividens ab aliis entibus, et de illo solo determinans. Negociatur enim circa hoc genus entis quasi circa aliquod ens, sed non inquantum est ens. Sed hoc, scilicet considerare de ente inquantum est ens, pertinet ad quamdam scientiam quae est alia praeter omnes scientias particulares.

Secundo ibi « dictarum autem »

Ponit aliud pertinens ad particulares scientias; dicens quod unaquaeque praedictarum scientiarum particularium supponit aliqualiter quodquidest, in quocumque genere consideretur. Unde et in primo Posteriorum dictum est, quod de subjecto oportet supponere, et quia est, et quid est. Et hoc supposito, scilicet quodquid est, quo quaelibet scientia utitur tamquam medio ad demonstrandum aliqua sicut passiones et hujusmodi, tentat demonstrare aut debilius aut certius, quia in quibusdam scientiis est certior modus demonstrandi sicut in mathematicis, in quibusdam autem debilior sicut in naturalibus. Et quia dixerat quod aliae scientiae aliqualiter supponunt quodquidest, ideo subjungit quod quaedam scientiae sumunt quodquidest per sensum, inquantum ex accidentibus sensibilibus deveniunt in cognitionem essentiae rei. Quaedam vero sumunt quodquidest, supponentes ab aliis scientiis, sicut particulare ab universalibus. Et sic manifestum est quod in scientiis particularibus non est demonstratio de substantia rei, nec de eo quodquidest. Utrumque igitur horum de quibus particulares scientiae non se intromittunt, pertinet ad universalem scientiam, id est considerare de substantia et ente et quidditate rei.

Deinde cum dicit « quoniam autem »

Ostendit differentiam particularium scientiarum adinvicem. Et primo scientiae naturalis ad scientias operativas. Secundo scientiae mathematicae ad naturalem, ibi, « Quoniam autem quod quid est. » Dicit ergo primo, quod cum sit quaedam particularis scientia de natura, oportet quod sit altera « et « practica, » id est activa et factiva. Omnis enim scientia operativa, vel est activa, vel factiva. Ad quam differentiam cognoscendam sumendum est, quod supra in nono habitum est, scilicet quod agere et facere differunt. Nam agere proprie dicitur secundum operationem quae permanet in agente, et non transit in materiam exteriorem; sicut intelligere et sentire et hujusmodi. Facere autem est secundum operationem transeuntem in materiam exteriorem, quae permutatur; sicut calefacere, secare et alia. Est ergo scientia activa, ex qua instruimur ad recte exercendum operationes, quae actiones dicuntur; sicut est scientia moralis. Factiva autem scientia est, per quam recte aliquid facimus; sicut ars fabrilis, et alia hujusmodi. Ab utraque autem harum operativarum scientiarum scientia naturalis altera est; quia factivae scientiae non habent principium motus in facto, sed in faciente. Et hoc principium est sicut ars, quae est principium sicut dirigens, sive potentia aliqua quae est principium sicut exequens. Et similiter « scientiae practicae, » id est activae, non habent principium motus in eo in quod agitur, sed magis in agentibus. Sed illa

quae pertinent ad considerationem scientiae naturalis, sunt habentia principium motus in ipsis, cum natura sit principium motus in eo in quo est. Manifestum est igitur quod scientia naturalis non est activa neque factiva, sed speculativa. Necesse est enim quod scientia naturalis cadat in unum aliquod horum generum, scilicet activa vel factiva vel speculativa. Unde, si non sit activa vel factiva, sequitur quod sit speculativa.

Deinde cum dicit « quoniam autem »

Ostendit differentiam mathematicae ad naturalem; et dicit, quod cum ita sit quod necessarium sit unicuique scientiarum cognoscere aliqualiter quodquidest, et uti eo quasi principio ad demonstrandum, oportet quod secundum diversum modum definitionis diversificentur scientiae. Et ita ad cognoscendum qualiter scientia naturalis differat ab aliis, oportet non latere quem modum servet naturalis in definiendo, et qualiter sit sumenda definitio in scientia naturali; utrum scilicet sicut definitur simum, aut sicut definitur concavum. Definitio autem simi est cum materia sensibili. Sed definitio concavi est sine materia sensibili. Quia enim simitas non est nisi circa determinatam materiam sensibilem, quia non est nisi in naso, et propter hoc ratio simi oportet quod accipiatur cum materia sensibili. Haec est enim definitio simi — Simus est nasus concavus. — Sed in definitione concavi sive curvi non ponitur aliqua materia sensibilis. Sicut igitur in definitione simi ponitur materia sensibilis, ita oportet quod in definitione carnis et oculi, et aliarum partium, reddatur materia sensibilis. Et similiter est de aliis rebus naturalibus. Et ex hoc accipitur differentia inter mathematicam et scientiam naturalem; quia naturalis scientia est de his in quorum definitionibus ponitur materia sensibilis. Mathematica vero est de aliis, in quorum definitionibus non ponitur materia sensibilis, licet habeant esse in materia sensibili.

Deinde cum dicit « quoniam autem »

Comparat istam scientiam ad alias scientias particulares. Et circa hoc tria facit. Primo comparat istam scientiam ad alias scientias particulares, quantum ad modum separationis. Secundo quantum ad nobilitatem, ibi, « Optimum quidem genus etc. » Tertio quantum ad utilitatem, ibi, « Dubitabit « autem. » Dicit ergo primo, quod est quaedam scientia de ente inquantum est separabile; non enim solum pertinet ad hanc scientiam determinare de ente in communi, quod est determinare de ente inquantum est ens; sed etiam pertinet determinare de entibus separatis a materia secundum esse. Unde considerandum est, utrum ista scientia ad quam pertinent haec duo, sit eadem cum scientia naturali, aut altera ab ea. Et quod sit altera, manifestat: quia scientia naturalis est circa ea quae habent in seipsis principium motus; et sic oportet quod naturalia habeant determinatam materiam, quia nihil movetur nisi quod habet materiam. Sed mathematica speculatur circa immobilia; quia ea quorum ratio accipitur sine materia sensibili, oportet quod eodem modo eorum ratio sit sine motu, cum motus non sit nisi in sensibilibus. Sed haec de quibus considerat mathematica, non sunt separabilia a materia et motu secundum esse, sed solum secundum rationem. Oportet igitur quod circa illud ens, quod est separatum a materia et motu secundum esse et omnino immobile, sit quaedam scientia alia, et a mathematica, et a naturali. Et hoc dico si tamen sit aliqua talis substantia praeter sensibilia, quae sit omnino immobilis. Et hoc dicit, quia nondum est probatum aliquam talem substantiam esse. Sed hoc ostendere intendit. Si autem est aliqua talis natura in entibus, scilicet quae sit separabilis et immobilis, oportet quod « talis natura sit alicubi, » id est quod attribuatur alicui substantiae. Et id quod habet istam naturam erit quoddam divinum, et quoddam principalissimum omnium; quia quanto aliquid est simplicius et formalius in entibus, tanto est nobilius et prius et magis causa aliorum. Et sic patet quod haec scientia quae considerat hujusmodi entia separabilia, debet vocari scientia divina, et scientia de primis principiis. Et ex hoc ulterius concludit, quod tria sunt genera speculativarum scientiarum: scilicet naturalis quae considerat ea mobilia, quae in sui definitione materiam sensibilem recipiunt; et mathematica quae considerat immobilia, quae non recipiunt materiam sensibilem in sui definitione, licet habeant esse in materia sensibili; et theologia quae est circa entia penitus separata.

Deinde cum dicit « optimum quidem »

Comparat istam ad alias secundum nobilitatem; et dicit, quod scientiae speculativae sunt nobilissimae inter omnes alias scientias, quia in eis quaeritur scire propter seipsum, in scientiis autem operativis quaeritur scire propter opus. Et in scientiis speculativis ultima, scilicet theologia, cum sit circa nobiliora entia, est nobilior. Tanto enim unaquaeque scientia nobilior est, quanto ejus scibile nobilius fuerit.

Deinde cum dicit « dubitabit autem »

Comparat istam scientiam ad alias quantum ad universalitatem; et dicit: Dubitabile est, utrum istam scientiam, quae est circa enia separabilia, oporteat poni universalem scientiam entis, inquantum est ens, aut non: et ostendit, quod sic, quasi per divisionem. Manifestum est enim, quod praedictae scientiae operativae non sunt universales. Et ideo eas praetermittit. Sed inter speculativas scientias, manifestum est, quod quaelibet mathematicarum scientiarum est circa unum aliquod genus determinatum: universalis autem scientia communiter de omnibus est: unde nulla mathematicarum scientiarum est communis omnium entium. Sed de naturali manifestum est; quia si naturales substantiae, quae sunt substantiae sensibiles et mobiles, sunt primae inter entia, oportet quod naturalis scientia sit prima inter scientias; quia secundum ordinem subjectorum, est ordo scientiarum, ut jam dictum est. Si autem est alia natura et substantia praeter substantias naturales, quae sit separabilis et immobilis, necesse est alteram scientiam ipsius esse, quae sit prior naturali. Et ex eo quod est prima, oportet quod sit universalis. Eadem enim est scientia quae est de primis entibus, et quae est universalis. Nam prima entia sunt principia aliorum.

LECTIO VIII.

Multis rationibus ostendit entia per accidens, et quae entia secundum veritatem dicuntur, separari non modo ab ista sed omnibus aliis scientiis; et quae talia sint, exponit.

ANTIQUA.

Quoniam autem simpliciter ens secundum plures dicitur modos, quorum unus est qui secundum accidens dicitur, considerandum primo de sic ente.

Quod quidem igitur nulla traditarum scientiarum negociatur circa accidens, palam. Neque enim aedificativa considerat quid accidet utentibus domo, puta si triste aut contrarie habitabunt, neque textiva, neque coriativa, neque coquinaria. Quod autem secundum ipsam proprium, unaquaeque harum considerat scientiarum solum. Hoc autem est proprius finis.

Neque inquantum musicum et grammaticum; neque existentem musicum, quia factus grammaticus, simul erunt ambo, prius non ens. Quod autem non semper ens, factum est hoc: quare simul musicus factus est et grammaticus. Hoc autem nulla quaerit confesse existentium scientiarum, nisi sophistica. Circa accidens enim haec sola negotiatur. Propter quod Plato non male dixit, dicens circa non ens sophisticam versari.

Quod autem neque contingens est esse accidentis scientiam, manifestum est tentantibus scire quid est accidens. Omne itaque dicimus esse, hoc quidem semper et ex necessitate (Necessitate autem non secundum violentiam dicta, sed secundum quod utimur in his, quae secundum demonstrationes); hoc autem ut in plus; hoc autem neque ut in plus, neque semper et ex necessitate, sed ut contingit: puta sub cane utique fiet frigus, sed hoc neque ut semper et ex necessitate, neque ut in plus fit; accidet tamen aliquando utique. Est itaque accidens quod fit quidem, non autem semper neque ex necessitate, neque ut in plus. Quid quidem igitur est accidens, dictum est. Quia autem non est scientia talis, palam. Scientia quidem enim omnis, semper entis, aut in plus: accidens autem, in neutro horum est.

Quod autem secundum accidens entis non sunt causae et principia talia, qualia quidem secundum se entis, palam: erunt enim omnia ex necessitate. Si enim hoc quidem est hujus entis, hoc autem hujus: hoc autem non ut contingit, sed ex necessitate erit, cujus haec erat causa usque ad ultimum dictum causatum: hoc autem erat secundum accidens. Quare ex necessitate omnia erunt, et quod utrumque contingit et accidere et fieri et non omnino, ex generatis auferetur. Et si non existens, sed quae fit causa supponatur, eadem accident: omne enim ex necessitate fiet. Si enim cras eclipsis fiet, si hoc fuerit, hoc autem si alterum aliquid, et hoc si aliud; et hoc itaque modo a finito tempore, eo, quod a nunc usque cras, ablato tempore, veniet et quandoque ad existens. Quare siquidem hoc est, omnia ex necessitate, quae post hoc, fient, ut omnia ex necessitate fiant.

Quod autem ut vere ens, et secundum accidens, hoc quidem est in complexione mentis et passio in hac: propter quod circa sic quidem ens, non quaeruntur principia. Circa autem quod extra ens et separabile. Hoc autem non necessarium, sed infinitum; dico autem quod secundum accidens. Talis autem inordinatae, et infinitae causae.

Quod autem gratia hujus, in his, quae a natura fiunt et a mente est. Fortuna autem est, quando aliquid horum fiat secundum accidens. Sicut enim, et ens est, hoc quidem secundum se, hoc autem secundum accidens, sic et causa. Fortuna autem causa secundum accidens in facto, secundum electionem eorum, quae gratia hujus.

Propter quod circa eadem fortuna et mens. Electio enim non sine mente.

Causae autem infinitae, a quibus utique fiet quod a fortuna. Propter quod incerta humanae cognitioni et causa secundum accidens: simpliciter autem nullius.

Bona autem fortuna et mala, cum bonum aut malum evenerit. Prosperitas autem et infortunium circa magnitudinem horum.

Quoniam autem secundum accidens nullum prius his, quae secundum se, neque igitur causa. Si igitur fortuna aut casus causa caeli est, prius intellectus causa et natura.

RECENS.

Quum autem simpliciter ens pluribus esse modis dicatur, quorum unus est, qui secundum accidens dicitur esse, primo de ente hoc pacto considerandum est.

Quod igitur nulla scientiarum, quae traditae sunt, circa accidens versetur, patet. Nec enim ars aedificatoria quidnam illis, qui usuri sunt domo, accidet, considerat; utputa si anxie vel e contrario habitabunt: neque textura, neque sutura. Quod vero proprium sibi ipsi est, id solum unaquaeque istarum scientiarum considerat. Hoc autem finis proprius est: neque quatenus musicum et grammaticum: nec quod is, qui musicus est, factus est grammaticus, simul ambo erit, quum prius non esset. Quod autem, quum non semper esset, hoc fiebat: quare simul musicus et grammaticus fiebat: hoc nulla earum quae certae scientiae sunt, quaerit, praeter sophisticam: haec enim sola circa accidens versatur. Quare non male Plato ait, quum dixit sophisticam circa non-ens immorari.

Quod autem nec sit possibile accidentis scientiam esse, manifestum erit, si videre conabimur quidnam accidens sit. Omne itaque dicimus, quoddam quidem semper et ex necessitate esse (ex necessitate autem non eam dico, quae secundum violentiam dicitur, sed qua in demonstrationibus utimur), quoddam vero utplurimum, quoddam autem nec utplurimum, nec semper et ex necessitate, sed ut contingit: utputa sub Cane fiat frigus: sed hoc nec ut semper et ex necessitate, nec utplurimum fit, quandoque tamen accidet. Accidens ergo est, quod fit quidem, non semper tamen, nec ex necessitate, nec utplurimum.

Quid itaque accidens sit, dictum est: cur vero non sit hujuscemodi rei scientia, patet. Omnis namque scientia, ejus est, quod semper aut utplurimum est: accidens vero in neutro horum est.

Quod autem entis secundum accidens non sint causae et principia talia, qualia per se entis, manifestum est. Essent enim omnia ex necessitate. Nam si hoc exsistente, hoc erit, et hoc exsistente, hoc, (atque id, non ut contingit, sed ex necessitate,) illud quoque ex necessitate erit, cujus hoc causa erat, usque ad ultimum dictum causatum. Hoc vero secundum accidens erat: quare ex necessitate omnia erunt: et prorsus de entibus auferetur tum quod ad utrumlibet se habet, tum ipsum contingere et fieri, et non fieri. At et si causa non ut ens, sed ut ea, quae fit, supponatur, eadem accident. Omne namque ex necessitate fiet. Etenim crastina eclipsis fiet, si hoc fiat: hoc vero, si aliud quiddam: et hoc si aliud: et hoc itaque modo, si ab eo tempore finito, quod a nunc est usque cras, dematur tempus, deveniet aliquando ad existens. Quare quum hoc sit, cuncta quae sequuntur, ex necessitate profecto fient: unde ex necessitate omnia fient.

Quod autem ut verum et [quod] secundum accidens est ens, quoddam est in mentis complexione, et passio in ea: quare circa illud, quod ita est ens, non quaeruntur principia, verum circa id quod extra et separabile ens est. Quoddam vero non necessarium, sed infinitum: dico autem quod secundum accidens est. Hujus vero inordinatae et infinitae causae sunt.

Ipsum vero alicujus gratia, in eis est quae a natura aut a mente fiunt. Fortuna vero est, quum aliquid horum secundum accidens fiat. Quemadmodum enim et ens quoddam per se, quoddam secundum accidens est, ita et causa. Fortuna vero secundum accidens causa est in eis quae secundum electionem alicujus gratia fiunt. Quare circa idem fortuna et mens: electio namque absente mente non est.

Causae vero quibus ea fiunt quae a fortuna sunt, indeterminatae sunt: quare humanae cogitationi incerta et per accidens causa est, simpliciter vero nullius. Bona vero fortuna et mala dicitur, quum bonum aliquod aut malum evenerit: fors fortuna vero, et infortunium, circa magnitudines horum.

Quum autem nihil secundum accidens prius iis sit, quae secundum se sunt, nec igitur causae. Si itaque fortuna aut casus caeli causa est, prior, mens et natura, causa erit.

Postquam Philosophus recollegit ea quae praedicta erant de consideratione hujus scientiae, hic incipit recolligere ea quae dicta sunt tam in sexto hujus, quam in libro Physicorum de ente imperfecto. Et primo de ente per accidens. Secundo de motu, ibi, « Est autem. » Circa primum duo facit. Primo ponit ea quae dicta sunt de ente per accidens. Secundo ea quae dicta sunt de causa per accidens, ibi, « Quod autem gratia hujus. » Circa primum duo facit. Primo dicit de quo est intentio; dicens quod quia « ens simpliciter, » idest communiter acceptum multis modis dicitur, inter quos unus modus est secundum quod dicitur ens per accidens, utputa cum dicimus musicum esse album, quae quidem in quinto superius manifesta sunt: prius quam dicatur de ente per se, considerandum est de ente per accidens; ut hujusmodi ente remoto, absolutior fiat sermo de ente per se.

Deinde cum dicit « quod quidem »

Secundo prosequitur quod proposuit. Et circa hoc duo facit. Primo ostendit quod ad nullam scientiam pertinet considerare de ente per accidens. Secundo removet hujusmodi ens, et ens quod significat veritatem propositionis, a consideratione hujus scientiae, ibi, « Quod autem ut vere. » Circa primum duo facit. Primo ostendit quod nulla scientia considerat de ente per accidens. Secundo, quod nec considerare potest, ibi, « Quod autem « videlicet contingens. » Circa primum duo facit. Primo inducendo manifestat quod nulla scientia considerat de ente per accidens; dicens manifestum esse quod nulla scientia tradita nobis negociatur circa accidens. Non autem accipitur hic accidens pro eo quod est in aliquo genere accidentis, sicut albedo est quoddam accidens. Sunt enim multae scientiae quae circa hujusmodi accidentia sunt; quia hujusmodi accidentia, et secundum se habent speciem quamdam et causas determinatas in subjecto; et accidentia dicuntur, quia non per se, sed in alio habent esse. Accipitur autem hic accidens pro ente per accidens; sicut album esse musicum est per accidens. Hujusmodi enim neque aliquam speciem habent in se, neque aliquam causam determinatam. Et circa hujusmodi ens non negociatur aliqua scientia. Et hoc manifestat inducendo. Ars enim aedificativa non considerat quid per accidens eveniat habitantibus in domo quam facit, utrum accidat eis aliquod triste, aut habitabunt « ibi contrarie, » id est prospere. « Hoc enim accidit domui. Similiter ars textiva non considerat quid accidat utentibus panno texto, neque coriaria quid accidat utentibus calceis, neque coquinaria de his quae per accidens se habent ad cibum, puta quis eo utatur ad superfluitatem vel ad necessitatem tantum. Sed unaquaeque harum scientiarum considerat id quod solum est proprium sibi, et subjectum, et per se accidentia ejus. Et in hoc est finis considerationis cujuslibet scientiae.

Secundo ibi « neque inquantum »

Assignat causam quare nulla scientia considerat ea quae per accidens sunt. Ratio enim est, quia quod per accidens est, non est proprie ens, sed magis non ens, sicut non est per se et proprie unum. Nam unum et ens convertuntur. Omnis autem scientia est de ente. Unde relinquitur quod nulla scientia sit de eo quod est per accidens. Dicit ergo, quod musicus est etiam grammaticus, non inquantum est musicus. Et si contingat de aliquo qui sit musicus, quod fiat grammaticus, non simul factus est ambo, grammaticus scilicet et musicus, cum prius non fuerit utrumque. Sed si aliquod ens est modo, et non fuit semper ens, oportet quod sit factum. Si igitur hoc quod dico — musicus est grammaticus — est quoddam ens, cum non semper fuerit, sequitur quod simul sit utrumque factum, scilicet musicum et album; quia cujuslibet entis est aliqua generatio. Unde, cum non simul facta sint, manifestum est quod hoc totum quod est musicum grammaticum, non est aliquod unum et ens. Nec est instantia de hoc quod in generatione substantiarum praeexistit materia, quae est ingenita; quia forma non fit proprie, sed compositum ut in septimo probatum est. Materia autem praeexistit non quasi ens actu, sed potentia tantum. Hic autem musicus praeexistit in actu. Cum igitur ille qui erat musicus fit grammaticus, est generatio grammatici tantum, non autem totius, quod est musicum grammaticum. Unde hoc totum non est aliquid unum et ens. Et propter hoc, nulla scientia, quae est vere scientia, et certitudinem habet, considerat de ente per accidens. Sed sola sophistica circa ipsum negociatur, et ad decipiendum utitur eo quod est per accidens, ac si per se esset. Unde fit fallacia accidentis, quae est efficacissima ad decipiendum etiam sapientem, ut dicitur in primo Elenchorum. Unde Plato non male dixit, dicens quod versatur circa non ens, quia versatur circa ens per accidens.

Deinde cum dicit « quod autem »

Ostendit, quod etiam non possit esse consideratio alicujus scientiae de ente per accidens; et hoc dupliciter facit. Primo ex definitione de ente per accidens; dicens quod manifestum erit, quod non contingit esse scientiam de ente per accidens, si consideremus quid sit ens per accidens. Ad quod considerandum utitur quadam divisione trimembri: dicens quod eorum quae dicuntur esse, quaedam sunt semper et ex necessitate: non quidem secundum quod necessitas pro violentia sumitur, sed secundum quod utimur necessitate in demonstrationibus, puta dicentes necessarium esse quod triangulus habet tres angulos aequales duobus; sic enim necessarium dicimus quod impossibile est non esse. Quaedam vero sunt ut in pluribus, sicut quod homo nascatur cum quinque digitis in manibus: hoc enim non semper est ex necessitate, cum contingat aliquem nasci cum sexto digito; sed est ut in pluribus. Quaedam vero nec sunt ut in pluribus, neque semper ex necessitate, sed contingenter eveniunt; sicut si « frigus fiat sub cane, » idest in diebus canicularibus. Sed non semper et ex necessitate neque in pluribus, sed tamen quandoque accidit etiam hujusmodi ens. Quia autem raro accidit, et non semper et ex necessitate, neque ut in pluribus, vocatur ens per accidens. Quae enim semper vel in pluribus contingunt; vel ita se habent quod unum est causa alterius; vel ambo reducuntur in unam causam quae per se est causa utriusque. Et utroque modo contingunt. Si quidem causa indeficienter producit effectum suum, erit quod dicitur ex necessitate. Si autem possunt deficere propter aliquod impedimentum, erit ut in pluribus. Si autem ita sit quod duorum unum non sit causa alterius, neque habeant unam causam per se communem, quae conjungat ea simul, eorum conjunctio erit raro. Sicut in hoc quod dico musicum aedificare. Nam aedificationis

causa non est a musica, sed ab arte aedificativa, quae est omnino alia a musica. Similiter est in praemisso exemplo. Nam quod sit fervor caloris sub cane, est a sole appropinquante nobis. Quod autem sit frigus, est ex aliqua alia causa, puta ex Saturno, aliquo modo conjuncto soli. Unde hoc est per accidens, quod sole dies caniculares faciente, frigus sit. Sic igitur manifestum est quid est ens per accidens; quia neque quod est in majori parte, neque quod est semper. Omnis autem scientia est de eo quod semper, aut in plus, ut probatum est in primo Posteriorum. Unde manifestum est, quod scientia non potest esse de eo quod est per accidens.

Secundo ibi « quod autem »

Inducit, ad idem manifestandum, quod ens per accidens non habet causas et principia talia, qualia habet ens per se; et sic de eo non potest esse scientia, cum omnis scientia sit ex principiis et causis. Quod quidem sic probat. Quia si ens per accidens haberet per se causas, omnia essent ex necessitate. Entia enim per se talem causam habent, qua posita, de necessitate sequitur effectus. Et si aliqua causa sit ad quam non de necessitate sequitur effectus, sed ut in pluribus, hoc est propter impedimentum, quod per accidens contingit. Et sic, si ens per accidens tollatur a rebus, omnis causa per se, de necessitate inducet suum effectum. Sic ergo si ens per accidens de necessitate habet causam per se, qua posita ex necessitate sequitur effectus, licet forte eam poni non sit necessarium, nihilominus tamen sequitur quod omnia ex necessitate eveniant. Quod sic patet. Sit enim aliquid praeteritum vel praesens quod sit causa futuri effectus. Hoc quidem jam positum est. Sed posita causa, ut tu dicis, ex necessitate sequitur effectus: Si igitur hoc praesens vel praeteritum, quod jam positum est, est causa hujus entis futuri, et illud alterius, non quocumque modo, sed ita quod ex necessitate sequatur effectus. Posita enim causa, ex necessitate erit illud cujus causa jam posita est, et hoc usque ad ultimum causatum. Sed hoc ponebatur esse per accidens. Et sic quod ponebatur per accidens, erit ex necessitate. Unde sequitur quod omnia sint ex necessitate, et quod a rebus auferatur, « quod ad utrumque contingit, » idest quod est casuale fortuitum, « et accidere, » idest ens per accidens. Et « fieri et non fieri, » idest possibile esse et non esse vel fieri et non fieri. Sed quia posset aliquis obviare huic rationi, dicendo, quod causa futurorum contingentium non est jam posita ut praesens et praeterita, sed adhuc est contingens ut futura, et propter hoc effectus sunt adhuc contingentes, consequenter hanc obviationem removet, ibi, « Et si non existens. » Dicens quod eadem inconvenientia accident, si ponatur quod causa futurorum contingentium non sit jam ens quasi praesens vel praeterita, sed quae in fieri et quasi futura. Sequetur enim quod omnia ex necessitate accidant sicut et prius. Si enim causa illa futura sit, oportet quod sit futura in aliquo tempore determinato, et determinate distincto a praesenti nunc; puta cras. Si ergo eclipsis, quae est per se causa quorumdam futurorum accidentium, sit futura cras, et omne quod fit, fit ex aliqua causa, oportet quod ipsa eclipsis, quae est futura cras, fiat « si hoc fuerit, » id est propter aliquid praeexistens, et hoc iterum propter aliud; et sic semper propter anticipationem, vel ablationem causarum, auferetur aliquid a tempore, quod est inter praesens nunc et eclipsim futuram. Unde, cum illud tempus sit finitum, et omne finitum consumatur ablato quodam, quandoque erit devenire ad aliquam causam nunc existentem. Quare, si illa jam ponitur, omnes futuri effectus consequuntur ex necessitate. Et ita omnia ex necessitate evenient. Ergo, cum hoc sit impossibile, manifestum est quod ea quae sunt per accidens, non habent causam determinatam, qua posita, ex necessitate consequantur. Ea autem omnia quae circa hoc dici possunt, supra in sexto posita sunt.

Deinde cum dicit « quod autem »

Ostendit, quod ens per accidens, et ens quod significat veritatem propositionis, praetermittendum est in ista scientia; dicens, quod est quoddam ens « quod est ut vere ens, » id est quod significat veritatem propositionis, quae in compositione consistit, et est per accidens. Sed primum consistit in compositione intellectus, et est quaedam passio circa operationem animae. Unde hujusmodi entis non quaeruntur principia in scientia, quae considerat de ente quod est extra animam, et est separabile, ut supradictum est. Aliud autem, scilicet ens per accidens, non est necessarium, sed indeterminatum; et ideo non habet causam ordinatam; sed ejus sunt infinitae causae et non habentes ordinem adinvicem. Et ideo de tali ente non considerat ista scientia.

Deinde cum dicit « quod autem »

Colligit hoc quod dictum est de causa per accidens, scilicet de fortuna, in secundo Physicorum. Et dicit hic quatuor circa fortunam. Primo quid sit. Et ad hoc investigandum praetermittit, quod « id « quod est gratia hujus, » id est aliquid esse propter finem, invenitur et in his quae sunt secundum naturam, et in his quae sunt ab intellectu. Et hoc manifestum est in secundo Physicorum. Et adjungit quod fortuna est in his quae fiunt propter aliquid, sed secundum accidens. Sicut enim invenitur ens per se et ens per accidens, ita et causa per se et causa per accidens. Sic igitur fortuna est causa per accidens « in his quae fiunt gratia hujus, » id est propter finem, non quidem a natura, sed secundum electionem. Sicut si aliquis eligat fodere in agro ut plantet arborem, et inveniat thesaurum, hoc dicimus esse per accidens, quia est praeter intentionem. Et hoc est a fortuna.

Secundo ibi « propter quod »

Ostendit in quibus sit fortuna; et dicit, quod cum electio non sit nisi a mente vel intellectu, oportet, quod circa eadem sit fortuna et intellectus. Unde in rebus carentibus ratione non est fortuna, sicut plantae, lapides et bruta animalia. Neque etiam est in pueris qui carent usu rationis.

Tertio ibi « causae autem »

Ostendit, quod fortuna est incerta; dicens, quod infinitae sunt causae, a quibus aliquid potest fieri a fortuna, sicut patet in exemplo posito. Potest enim aliquis invenire thesaurum fodiens in terra, vel ad plantandum, vel ad faciendum sepulchrum, et propter infinita alia. Et quia omne infinitum est ignotum, ideo fortuna est incerta humanae cognitioni. Et dicitur esse causa secundum accidens. Nullius autem est causa simpliciter et per se.

Quarto ibi « bona autem »

Ostendit qualiter fortuna dicitur bona vel mala; et dicit quod dicitur bona vel mala ex eo quod bonum et malum fortuito evenit. Sed si sit magnum bonum quod fortuito evenit, dicitur eufor-

tunium. Si sit magnum malum, dicitur infortunium.

Quinto ibi « quoniam autem »

Ostendit quod fortuna non est prima causa rerum. Nullum enim per accidens est prius his quae sunt secundum se. Unde neque causa per accidens est prior ea quae est per se. Et sic, si fortuna et casus quae sunt causae per accidens, sint causa caeli, oportet quod per prius sint causae intellectus et natura, quae sunt causae per se.

LECTIO IX.

Ex quibusdam suppositis, motus definitionem in Physicis assignatam repetens, eam clarius exponit, falsas illius definitiones elidens, quod sit motus subjectum determinat.

ANTIQUA.

Est autem hoc quidem actu solum, hoc autem potentia, hoc autem potentia et actu, hoc quidem ens, hoc autem quantum. hoc autem reliquorum. Non est autem aliquid motus praeter res, permutatur enim semper secundum entis categorias. Commune autem in his nullum est, quod neque in una categoria. Unumquodque autem dupliciter existit in omnibus, ut puta, quod hoc, istud forma quidem ipsius, hoc autem privatio. Et secundum quale, hoc quidem album, hoc autem nigrum. Et secundum quantum, hoc quidem perfectum, hoc autem imperfectum. Et secundum lationem, hoc quidem sursum, hoc autem deorsum. hoc est autem leve, hoc autem grave: Quare motus et permutationis tot species, quot entis.

Diviso autem secundum unumquodque genus, hoc quidem potentia. hoc autem actu, ejus quod potentia, inquantum tale, actum dico motum.

Quod autem verum dicimus, hinc palam. Cum enim aedificabile inquantum tale, ipsum dicimus esse actu inquantum aedificatur et est haec aedificatio. Similiter doctrinatio, ambulatio, curatio, saltatio, orbatio. Accidit autem moveri, cum fuerit actu eodem, et neque prius, neque posterius. Jam potentia entis cum actu ens operatur non inquantum ipsum, sed inquantum mobile, motus est.

Dico autem inquantum sic. Est enim aes potentia statua, sed tamen non aeris actus, inquantum aes est, motus est: non enim idem esse aëri et potentiae alicui. Quod si idem erat simpliciter et secundum rationem, erit utique aëris actus motus quidam: non est autem idem. Palam autem in contrariis. Posse quidem enim sanari et posse laborare non idem: etenim sic sanari et laborare idem essent. Subjectum autem et sanum et languens, sive humiditas sive sanguis, idem et unum. Quoniam autem non est idem, quemadmodum neque color idem et visibile, possibilis inquantum possibile, actus motus est.

Quod quidem enim est hic, et quod accidit tunc moveri quando fuerit actu sic, et nec prius nec posterius, palam. Contingit enim unumquodque aliquando quidem actu esse, aliquando autem non: puta aedificabile, inquantum aedificabile, et aedificabilis actus, inquantum aedificabile, aedificatio est. Aut enim haec domus est, aut aedificatio actus; sed cum domus fuerit, non adhuc aedificabile erit. Aedificatur autem aedificabile. Necesse igitur, aedificationem actum esse: aedificatio autem motus quidam. Eadem autem ratio et in aliis motibus.

Quod autem bene dictum est, palam est quibus alii dicunt de ipso, et ex eo quod non facile est aliter ipsum definire. Neque enim in alio poterit aliquis genere ponere ipsum.

Palam autem ex quibus dicunt. Hi quidem alteritatem et inaequalitatem et non ens.

Quorum nullum necesse moveri. Sed nec permutatio, neque in hoc, neque ex his magis quam oppositis.

Causa autem in hoc ponendi, quia infinitum aliquid videtur esse motus. Alterius coelementationis autem principia, quia privativa, sunt indeterminata. Neque enim hoc, neque tale nullum ipsorum, neque reliquorum praedicamentorum.

Cur autem videatur indeterminatus, causa, quia nec in potentia entium, neque in actum est ponere ipsum. Neque enim possibile quantum esse, movetur ex necessitate, neque

RECENS.

Est autem hoc quidem, actu solum; illud vero, potentia; hoc autem, potentia et actu: hoc quidem, ens; illud vero, quantum; hoc autem, ceterorum aliquid. Non est autem motus praeter res: mutatur enim semper secundum entis praedicationes. Commune autem nihil in his, quod non sit in ulla praedicatione. Unumquodque vero dupliciter omnibus inest, velut hoc. Nam hoc ut forma, hoc vero ut privatio: ac secundum qualitatem, hoc album, illud nigrum: secundum quantitatem, hoc perfectum, illud imperfectum: secundum lationem, hoc sursum, illud deorsum, aut leve et grave.

Quare motus et mutationis tot sunt species, quot entis. Quum autem unumquodque genus in actum et potentiam dividatur, actum ejus quod potentia est, prout tale est, dico esse motum. Quod autem vera dicimus, hinc constat: quum enim aedificabile, prout tale esse ipsum dicimus. actu est, aedificatur, atque hoc est aedificatio. Similiter eruditio, curatio, volutatio, ambulatio, saltatio, senescentia, ac increscentia.

Accidit autem moveri. quum actus hic fuerit, et neque prius, neque posterius. Actus igitur ejus. quod est potentia, quum actu ens agat, aut ipsum, aut aliud, prout mobile, motus est. Dico autem prout, sic: nam aes potentia est statua, non tamen actus aëris prout aes, motus est. Non enim idem est aes esse, et aliquam potentiam. Nam si idem esset simpliciter secundum rationem, esset profecto aëris actus, motus quidam: at non est idem.

Quod in contrariis patet. Siquidem posse sanari posseque aegrotare, non est idem. Alioqui et sanari et aegrotare idem foret. Subjectum vero, quod et sanabile et aegrotabile est, sive humor sive sanguis, unum idemque est. Quum non sit igitur idem, sicut nec color ac visibile idem est, constat motum esse actum rei possibilis, prout possibilis est.

Quod igitur ipse est, et quod tunc contingit moveri, quum actus hoc sit, et quod nec ante nec post, manifestum est. Nam contingit, unumquodque aliquando quidem operari, aliquando minime: velut aedificabile, prout aedificabile; et aedificabilis prout aedificabilis actus, aedificatio est. Aut enim hujus actus est aedificatio, aut domus. At ubi domus sit, non ultra aedificabile erit. Ædificatio vero ejus est, quod aedificabile est. Necesse itaque. aedificationem, actum esse: aedificatio vero, motus quidam est. Eademque in ceteris motibus ratio est.

Quod vero haec sint recte dicta. ex his quoque constat, quae alii de ipso referunt: tum ex eo, quod non facile est ipsum aliter definire. Nec enim licebit cuiquam in alio genere eum collocare. Ac patet ex iis etiam quae alii protulerunt, quidam alteritatem, inaequalitatem, et ipsum non-ens, quorum nullum necesse est moveri.

At neque mutatio in haec, neque ex his potius quam ex oppositis est. Causa vero, propter quam in his motum statuerunt, ea est, quod indefinitum quiddam videtur esse motus: alterius vero coordinationis principia, utpote privativa, indefinita sunt. Nam nec hoc quid, nec tale, nec aliorum praedicamentorum ullum, ipsorum est.

Quod vero motus indefinitus esse videatur, ea est causa, quod neque inter ea quae sunt potentia entia, nec quae secundum actum, ponere ipsum est. Nec enim quod potest

uod actu quantum; motusque actus quidem videtur aliquis, imperfectus autem. Causa autem, quia imperfectum quod possibile, cujus est actus. Et propter hoc difficile ipsum sumere quid est. Aut enim in privationem necesse est poni, aut in potentiam, aut in actum simplicem. Horum autem nullum videtur contingens. Quare relinquitur, quod dictum est esse et actum, et non actum dictum, videre quidem difficile, contingentem autem esse.

Et quod est motus in mobili palam. Actus est enim hujus a motivo.

Et motivi actus non alius est. Oportet quidem enim esse actum amborum.

Et motivum quidem enim est in posse, movens autem in operari.

Sed est activum mobilis. Quare similiter unus amborum actus.

Quemadmodum eadem distantia unius ad duo, et duorum ad unum, et ascendentis et descendentis; sed esse non unum. Similiter autem et in movente et in moto.

quantum esse, moveri necessarium est; nec actu quantum. Ac motus, actus quidem aliquis esse videtur, quamquam imperfectus: causa vero est, quod imperfectum est possibile, cujus actus est.

Quamobrem difficile est ipsum comprehendere, quidnam sit. Nam aut in privationem necessario reponetur, aut in potentiam, aut in actum simplicem. Horum autem nullum videtur contingere posse. Superest igitur quod dictum est, esse et actum, et non-actum, qui dictus est: qui etsi difficilis cognitu sit, tamen contingit esse.

Simul et illud perspicuum est, motum esse in moto: actus enim ejus est a motivo. Neque alius est motivi actus: oportet enim utriusque actum esse. Nam motivum est, eo quod possit; movens vero, eo quod operetur. Verum activum, est ipsius mobilis. Eodem itaque modo unus utriusque actus, quemadmodum eadem distantia ad duo unius, et ad unum duorum, ascensus quoque ac descensus: at esse, non est unum. Ita etiam in movente, et in eo quod movetur.

Postquam determinavit Philosophus de ente per accidens, hic determinat de motu; et dividitur in partes tres. In prima determinat de motu secundum se. In secunda de infinito quod est quaedam passio motus et aliorum continuorum, ibi, « Infinitum autem. » In tertia determinat de divisione motus in suas species, ibi, « Praetermittatur autem. » Prima dividitur in partes duas. In prima ostendit quid sit motus. In secunda ostendit in quo sit, ibi, « Et quod est in mobili. » Circa primum tria facit. Primo praemittit quaedam quasi necessaria ad definiendum motum. Secundo distinguit ipsum, ibi, « Divisio autem etc. » Tertio probat definitionem bene esse assignatam, ibi, » Quod autem « bene. » Circa primum ponit quatuor, ex quibus concludit quintum. Quorum primum est, quod ens dividitur per actum et potentiam. Et hoc est quod dicit, quod entium quoddam est actu, sicut primum movens, quod Deus est; quoddam potentia tantum, ut materia prima, quoddam potentia et actu, sicut omnia intermedia. Vel esse actu tantum dicit id quod jam perfecte habet formam, puta quod perfecte jam est album. Est autem potentia tantum, quod nondum habet formam; puta, quod nullo modo est album. Actu autem et potentia est, quod etsi nondum perfecte habet formam, est tamen in moveri ad formam. Secundum est quod ens dividitur per decem praedicamenta: et hoc est quod dicit, quod entium quoddam est per se, idest substantia; quoddam est quantum, quoddam quale, et sic de aliis generibus. Tertium est quod motus non habet aliquam aliam naturam separatam a rebus aliis; sed unaquaeque forma secundum quod est in fieri, est actus imperfectus qui dicitur motus. Hoc enim ipsum est moveri ad albedinem, quod est albedinem incipere actu fieri in subjecto. Sed non debet esse in actu perfecto. Et hoc est quod dicit quod motus non est aliquid praeter res; omne enim quod mutatur, mutatur secundum praedicamenta entis. Et sicut non est aliquid commune decem praedicamentis quod sit genus eorum, ita non est aliquod genus commune omnium motuum. Et propter hoc motus non est aliquod unum praedicamentum distinctum ab aliis praedicamentis; sed sequitur alia praedicamenta. Quartum est quod in unoquoque genere invenitur aliquid dupliciter, scilicet secundum perfectionem et imperfectionem; sicut in genere substantiae unum est ut forma, et aliud ut privatio. Et in genere qualitatis hoc est, quod est perfectum, ut album quod habet perfectum colorem, et hoc est ut nigrum, quod est imperfectum in genere coloris. Et in quantitate unum est perfectum quod dicitur magnum, et aliud imperfectum quod dicitur parvum. Et in ubi in quo « est locatio, » idest motus localis, est sursum et deorsum, et grave et leve, secundum quod grave dicitur quod actu subsidet, et leve quod actu supereminet. Et horum unum est ut perfectum, et aliud ut imperfectum. Et ratio hujus est, quia omnia genera dividuntur per contrarias differentias; contrariorum autem semper alterum est ut perfectum, alterum ut imperfectum. Ex his quatuor concludit quintum; scilicet quod tot sunt species motus et permutationis quot sunt species entis. Quod quidem non dicit eo quod in quolibet genere entis sit motus; sed quia sicut ens dividitur per actum et potentiam, per substantiam et quantitatem, et hujusmodi, et secundum perfectum et imperfectum, ita et motus. Et hoc sequitur ex eo quod dictum est, quod motus non est praeter res. Quomodo autem differant permutatio et motus, infra dicetur.

Deinde cum dicit « dico autem »

Definit motum. Et primo ponit definitionem ipsam, dicens, quod cum ens secundum unumquodque genus entis dividatur per potentiam et actum, motus dicitur esse actus ejus, quod est in potentia inquantum hujusmodi.

Secundo ibi « quod autem »

Exponit positam definitionem. Et circa hoc duo facit. Primo exponit id quod ponitur in definitione ex parte subjecti motus. Secundo id quod ponitur in definitione quasi genus motus, ibi, « Horum quidem enim est. » Circa primum duo facit. Primo exponit hanc particulam ejus, quod est in potentia. Secundo hanc, inquantum hujusmodi, ibi, « Dico « autem inquantum. » Dicit ergo primo, quod ex hoc manifestum est verum esse, motum esse hoc quod dictum est. Manifestum est enim quod aedificabile significat aliquid existens in potentia. Et ista potentia significatur esse reducta in actum per hoc quod dicitur aedificari. Et iste actus vocatur aedificatio. Et similiter in omnibus aliis motibus, ut in ambulatione et alteratione et hujusmodi. Dicitur autem aliquid moveri, cum hujusmodi fiat in actu, et hujusmodi fuerit in potentia, et non prius nec posterius. Cum ergo ita sit, sequetur, quod motus est alicujus existentis in potentia, cum sit reductum ad actum. Et hoc dico, scilicet quod sit

reductum ad actum, inquantum est mobile; nam mobile dicitur aliquid per hoc, quod est in potentia ad moveri; et sic reducitur hujusmodi potentia in actum quando movetur actu: non autem habet reduci in actum per motum id quod in potentia est « inquantum ipsum, » id est secundum id quod actu est, et secundum seipsum. Nam hoc etiam est in actu antequam incipiat moveri. Neque enim reducitur ad actum per motum, secundum quod est in potentia ad terminum motus, qui dum movetur adhuc remanet in potentia ad terminum motus. Sed solum per motum reducitur aliquid in actum, de illa potentia quae significatur cum dicitur aliquid esse mobile, idest potens moveri.

Deinde cum dicit « dico autem »

Exponit hanc particulam positam in definitione motus; scilicet inquantum hujusmodi, vel inquantum tale. Ad cujus expositionem dicit quod aes est in potentia ad statuam. Et sic idem est subjectum, et aes in potentia ad statuam. Tamen non est idem ratione. Sed alia est ratio aèris inquantum aes, et alia est ratio aèris inquantum habet aliquam potentiam. Et hoc est quod non est idem aèri esse, et alicui potentiae. Si enim esset idem simpliciter secundum rationem, tunc, sicut motus est actus aèris inquantum est aes in potentia, ita esset actus aèris inquantum est aes. Sed non est idem secundum rationem aes et potentia aèris. Et hoc manifestum est in potentia contrariorum; quia posse « sanari et posse laborare, » idest infirmari, non est idem secundum rationem: ratio enim potentiae sumitur ex actu. Unde, si posse sanari et posse infirmari esset idem secundum rationem, sequeretur, quod idem esset infirmari et sanari, quod est impossibile. Sicut igitur non est eadem potentia ad utrumque contrariorum secundum rationem potentiae, sed est eadem subjecto, idem enim est subjectum quod potest esse sanum et languens; sive illud subjectum sit quicumque humorum in corpore animalis, sive sanguis, qui est naturalior et magis proprius vitae et animalium nutrimento, possit esse causa sanitatis et aegritudinis. Quia ergo posse sanari et posse infirmari non est idem secundum rationem, manifestum est quod neutrum horum est idem secundum rationem cum suo subjecto; quia quae uni et eidem per se sunt eadem, subiinvicem sunt eadem per se. Quia ergo non est idem secundum rationem aes, et ens in potentia ad statuam, sicut neque color et visibile quod est potens videri, ideo necessarium fuit quod in definitione motus, dicto quod est actus existentis in potentia, adderetur, inquantum hujusmodi.

Deinde cum dicit « quod quidem »

Exponit id quod ponitur in definitione motus tamquam genus; dicens manifestum esse quod hoc sit motus, quia dico motus tunc est, quia tunc accidit moveri « quando hic, » idest actus existentis in potentia fuerit actu, et neque prius neque posterius. Manifestum est enim quod unumquodque mobilium contingit aliquando esse actu, aliquando non. Sicut aedificabile inquantum aedificabile, quandoque est in potentia, et quandoque est in actu. Dicit autem quod aedificabile inquantum aedificabile, quia materia domus est ad duo in potentia; scilicet ad formam domus et ad hoc quod aedificetur. Et quod ad utrumque contingit esse quandoque in potentia quandoque in actu. Sed potentia quae est in materia domus ad hoc quod aedificetur, significatur in hoc quod dicitur aedificabile. Tunc ergo aedificabile inquantum aedificabile fit actu, quando aedificatur. Et sic aedificatio est actus aedificabilis, inquantum aedificabile. Quod sic probat: quia materia domus non est in potentia nisi ad duos actus; scilicet ad aedificationem domus et ad formam. Aedificabile autem significat quamdam potentiam in materia domus existentem. Oportet igitur, cum omni potentiae respondeat aliquis actus, quod potentiae significatae per hoc quod dico aedificabile, respondeat alter duorum actuum; scilicet vel forma domus, vel aedificatio. Sed non est actus aedificabilis inquantum aedificabile forma domus; quia adveniente forma domus non est adhuc aedificabile, sed est jam aedificatum. Sed aedificabile est actu, quando aedificatur actu. Necesse est igitur quod aedificare sit actus aedificabilis. Aedificare autem est quidam motus; et sic motus est actus aedificabilis. Et eadem ratio est de omnibus aliis motibus. Unde manifestum est quod motus est actus existentis in potentia.

Deinde cum dicit « quod autem »

Probat definitionem positam esse bene assignatam. Et primo ponit probationem in generali; dicens quod manifestum est motum esse bene definitum, ex his quae alii dixerunt de motu definientes ipsum. Et iterum ex eo quod non potest de facili aliter definiri. Non enim potest poni in alio genere nisi in genere actus.

Secundo ibi « palam autem »

Ponit ea quae alii dixerunt de motu, dicens quod quidam dixerunt motum esse alteritatem, et quidam inaequalitatem, et quidam non ens. Forte ideo quia illud quod movetur recedit ab eo quod prius erat, et dum movetur semper alio et alio modo se habet, et magis appropinquat ad terminum.

Tertio ibi « quorum nullum »

Ostendit praedictas definitiones non esse convenientes. Neque enim conveniunt motui ex parte subjecti, quod movetur. Si enim motus esset non ens, vel inaequalitas, vel alteritas, sequeretur quod omne non ens, vel alterum, vel inaequale moveretur: sed nullum horum necesse est moveri: non est igitur motus quod dictum est. Idem etiam apparet ex parte terminorum motus, qui sunt terminus a quo, et terminus ad quem. Non enim magis est motus ad non ens vel inaequalitatem, vel alteritatem, quam ad opposita horum; neque magis est motus ex his, quam ex oppositis. Contingit enim moveri ex non ente ad ens, et e converso; et de alteritate ad similitudinem et aequalitatem et e converso.

Quarto ibi « causa autem »

Ostendit quare praedicto modo definierunt motum; dicens quod ista est causa quare posuerunt motum in praedicta quasi genera, quia motus videtur esse aliquid indeterminatum, et illa sunt indeterminata quae sunt privativa. Et ideo motum posuerunt quasi privationem quamdam. Et sciendum quod, sicut in primo hujus dictum est, Pythagorici posuerunt duos ordines: in quorum uno quem dicebant ordinem bonorum, posuerunt illa quae videbantur perfectionem habere, sicut lucem, dextrum, masculum, quietem et hujusmodi. In alio autem ordine quem sub malo constituebant, posuerunt tenebras, sinistrum, feminam, motum et hujusmodi. Et omnia hujusmodi dicebant esse indeterminata et privativa, quia nullum istorum videbatur significare « neque hoc, » id est substantiam,

« neque tale, » idest qualitatem, neque aliquod aliud praedicamentorum.

Quinto ibi « cur autem »

Dicit causam, quare motus inter indeterminata ponatur: et dicit, quod causa hujus est, quia motus neque poterat poni in genere potentiae, neque in genere actus. Si enim esset in genere potentiae, sequeretur quod quicquid est in potentia ad aliquid, puta ad esse quantum, moveretur ad illam quantitatem: sed hoc non est necessarium, quia etiam antequam incipiat aliquid moveri ad quantitatem, est in potentia ad quantitatem illam. Neque etiam movetur quando jam actu est quantum secundum illam quantitatem, ad quam erat in potentia; sed tunc jam terminatus est motus. Sed oportet, quod motus sit actus quidam, ut supra probatum est: sed est actus imperfectus. Et hujus causa est, quia illud cujus est actus, est imperfectum, et hoc est ens possibile sive ens potentia. Si enim esset actus perfectus, tolleret totam potentiam, quae est in materia ad aliquod determinatum. Unde actus perfecti non sunt actus existentis in potentia, sed existentis in actu. Motus autem ita est existentis in potentia, quod non tollit ab eo potentiam. Quamdiu enim est motus, remanet potentia in mobili ad id quod intendit per motum. Sed solum potentia quae erat ad moveri tollitur per motum; et tamen non totaliter; quia id quod movetur, adhuc in potentia est ad moveri, quia omne quod movetur, movebitur, propter divisionem motus continui, ut probatur in sexto Physicorum. Unde relinquitur, quod motus est actus existentis in potentia: et sic est actus imperfectus et imperfecti. Et propter hoc difficile est accipere quid sit motus. Videtur enim quod aut necesse sit ponere motum in genere privationis, sicut patet ex praemissis definitionibus. Aut in genere potentiae, aut in genere actus simplicis et perfecti; quorum nullum contingit esse motum. Unde relinquitur quod motus sit id quod dictum est: scilicet actus; et quod non dicatur actus perfectus. Quod quidem difficile est videre, sed tamen contingens est esse, quia hoc posito nullum sequitur inconveniens. Quidam autem definierunt dicentes, quod motus est exitus de potentia in actum, non subito. Sed erraverunt; quia necesse est quod in definitione exitus ponatur motus, cum sit species motus. Et similiter in definitione ejus quod est subito, ponitur tempus; et in definitione temporis motus.

Deinde cum dicit « et quod est »

Ostendit in quo sit motus; et primo ostendit quod in mobili; quia omnis actus est in eo cujus est actus. Sed motus est actus mobilis a movente causatus. Unde relinquitur quod sit in mobili. Et quod sit actus mobilis, ex superioribus patet.

Secundo ibi « et motivi actus »

Ostendit qualiter se habeat motus ad movens: et proponit duo: scilicet quod motus est actus motivi: et quod non est alius motus qui est actus motivi, et qui est mobilis: oportet enim motus esse actum amborum.

Tertio ibi « et motivum »

Primum eorum duorum probat: scilicet quod motus sit motivi actus. Illud enim actus est alicujus, quo fit actu. Sed motivum dicitur ex eo quod est potens movere; movens autem in operari, id est in eo quod est esse actu; et ita, cum movens dicatur propter motum, motus erit actus motivi.

Quarto ibi « sed est activum »

Probat secundum propositorum: scilicet quod unus motus sit actus motivi et mobilis, hoc modo. Dictum est enim quod motus est actus motivi inquantum facit motum. Est autem mobilis inquantum fit in eo motus: sed motivum facit illum motum qui est in mobili et non alium. Et hoc quod est dicit quod movens est activum mobilis. Unde relinquitur quod unus motus sit actus et moventis et mobilis.

Quinto ibi « quemadmodum eadem »

Manifestat hoc per exempla: et dicit quod una est distantia duorum ad unum et unius ad duo. Sed differt ratione. Propter quod diversimode significatur: scilicet per duplum et dimidium. Similiter una est via ad ascendendum et descendendum, sed differt ratione. Et propter hoc dicuntur hi ascendentes et illi descendentes. Et ita est de movente et moto. Nam unus motus secundum substantiam est actus utriusque, sed differt ratione. Est enim actus moventis ut a quo, mobilis autem ut in quo; et non actus mobilis ut a quo neque moventis ut in quo. Et ideo actus moventis dicitur actio, mobilis vero passio. Sed si actio et passio sunt idem secundum substantiam, videtur quod non sint diversa praedicamenta. Sed sciendum quod praedicamenta diversificantur secundum diversos modos praedicandi. Unde idem, secundum quod diversimode de diversis praedicatur, ad diversa praedicamenta pertinet. Locus enim, secundum quod praedicatur de locante, pertinet ad genus quantitatis. Secundum autem quod praedicatur denominative de locato, constituit praedicamentum ubi. Similiter motus, secundum quod praedicatur de subjecto in quo est, constituit praedicamentum passionis. Secundum autem quod praedicatur de eo a quo est, constituit praedicamentum actionis.

LECTIO X.

Definit infinitum in modos, deinde variis rationibus non posse esse actu infinitum neque separatum, neque in sensibilibus probat; sed sicubi illud sit, in potentia intelligitur esse.

ANTIQUA.

Infinitum autem aut quod impossibile pertransire eo quod non sit natum pertransiri, quemadmodum vox invisibilis, aut pertransitionem habens imperfectam, aut quod vix, aut quod natum est habere et non habet pertransitionem aut terminum.

Adhuc appositione, aut ablatione, aut utroque.

Separabile quidem itaque ipsum aliquid ens, sensibile autem non possibile esse. Si enim nec magnitudo est nec multitudo, substantia autem ipsum infinitum et non accidens, indivisibile erit. Quod enim divisibile, aut magnitudo, aut multitudo: si autem indivisibile, non infinitum, nisi sicut vox invisibilis. Sed non sic dicunt, neque nos quaerimus, sed tamquam impertransibile.

Adhuc quomodo contingit per se esse infinitum, si non et numerus et magnitudo, quorum passio infinitum?

Adhuc si secundum accidens, non utique elementum entium, inquantum infinitum, quemadmodum neque invisibile loquelae, quamvis vox invisibilis. Et quod non est actu esse infinitum, palam: erit enim quaecumque ipsius infinita pars accepta: infinito enim esse et infinitum idem, si quidem substantia infinitum et non de subjecto. Quare aut indivisibile, aut in infinita divisibile si partibile. Multa autem esse idem impossibile infinita. Quemadmodum enim pars aer aeris, sic infinitum infiniti si est substantia et principium: impartibile igitur et indivisibile. Sed impossibile actu esse infinitum. Quantum enim necesse esse. Secundum accidens igitur existit. Sed sic dictum est quod non contingit ipsum esse principium, sed illud cui accidit, aerem aut parem. Haec quidem igitur inquisitio universalis.

Quod autem in sensibilibus non est, hinc palam. Si enim corporis ratio superficiebus determinatur, non erit utique infinitum corpus, neque sensibile, neque intellectuale.

Neque numerus ut separatus et infinitus. Numerabile enim numerus, aut habens numerum.

Naturaliter autem, ex his palam: nec enim compositum possibile esse, nec simplex. Compositum quidem enim non erit corpus, si finita sunt elementa multitudine: oportet enim aequari contraria, et etiam non esse unum ipsorum infinitum. Si enim cuicumque deficit alterius corporis virtus, corrumpetur ab infinito finitum. Unumquodque autem impossibile infinitum esse: corpus enim est quod omnino habet distensionem, infinitum autem infinite distat. Quare infinitum corpus omnino erit infinitum.

Neque unum aut simplex contingit infinitum esse corpus. Neque, ut dicunt quidam, praeter elementa ex quo generant hoc: non enim est tale corpus praeter elementa. Omne enim ex quo est, dissolvitur in hoc. Non videtur autem hoc circa simplicia corpora, nec ignis, nec aliquid aliud elementorum ullum. Sine enim eo quod est infinitum esse aliquod ipsorum, impossibile omne etsi finitum, aut esse, aut fieri unum aliquod ipsorum. Quemadmodum Heraclitus ait, fieri aliquando ignem. Eadem autem ratio et in uno, quod faciunt praeter elementa physici. Omne enim permutatur ex contrario, puta ex calido in frigidum.

Adhuc sensibile corpus alicubi, et idem locum totius et partis, puta terrae.

Quare siquidem ejusdem speciei, immobilis erit, aut semper feretur. Hoc autem impossibile. Quid enim magis deorsum quam sursum, aut ubicumque? Puta si gleba fuerit, ubi haec movebitur, aut manebit? Locus enim ipsius connaturalis corporis infinitus. Obtinebit igitur totum locum, quomodo? Et quae igitur mansio et motus? si ubique manet, non movebitur. Si autem ubique movebitur, non igitur stabit.

Si autem dissimile totum, dissimilia et loca. Et primum

RECENS.

Infinitum vero est, aut quod impossibile est pertransire, eo quod non sit aptum permeari; quemadmodum vox invisibilis: aut quod transitum habet inconsummabilem, aut quod vix, aut quod natura aptum est habere, nequaquam tamen transitum aut finem habet. Item, secundum appositionem, aut ablationem, aut ambo.

Separatum sane ipsum quum sit, sensibus percipi impossibile est. Nam si nec magnitudo, nec multitudo est, sed infinitum ipsum substantia est et non accidens, indivisibile erit: siquidem divisibile aut magnitudo aut multitudo est. Quodsi est indivisibile, non est infinitum, nisi quemadmodum vox invisibilis est. Verum nec sic ajunt, nec nos sic quaerimus, sed tamquam impermeabile.

Praeterea quonam modo continget esse per se ipsum infinitum, si nec numerus, nec magnitudo sit, quorum infinitum passio est?

Praeterea, si secundum accidens, non esset sane rerum elementum prout infinitum, sicuti nec invisibilitas locutionis, tametsi vox invisibilis est.

Quod autem infinitum non potest esse actu, patet: erit namque quaeque pars ejus infinita, quae accipitur. Nam infinito esse, atque infinitum, idem: si quidem infinitum substantia, et non de subjecto sit. Aut igitur indivisibile, aut per infinita divisibile, si partibile est. Verum multa infinita, idem esse impossibile est. Quemadmodum enim aeris aer pars est, ita et infinitum infiniti, si substantia et principium est. Impartibile igitur, et indivisibile est.

Verum hoc impossibile, actu esse ens infinitum. Necessarium enim quantum esse. Secundum accidens igitur exsistit. At hoc modo, dictum est non posse principium esse, verum id potius, cui accidit, aerem, vel par.

Sed haec inquisitio universalis est. Quod vero in sensibilibus non est, hinc constat: nam si est corporis ratio hoc, esse superficie definitum, non sane fuerit infinitum corpus, nec intelligibile, nec sensibile. Ceterum nec numerus ita est, tamquam separatus, atque infinitus: quippe quum numerus, aut quod habeat numerum, numerabile sit.

Quodsi physice potius contemplemur, ex his patet: neque enim compositum, neque simplex poterit esse. Compositum namque non erit corpus, si finita quidem sunt multitudine elementa. Oportet namque contraria aequari, nec esse unum eorum infinitum. Nam si quantumvis inferior sit alterius corporis virtus, corrumpetur finitum ab infinito.

Nec possibile est unumquodque esse infinitum, si corpus quidem est, quod undecumque habet dimensionem: infinitum vero quod infinite distat: quare infinitum corpus, undecumque infinitum erit.

Nec vero unum et simplex contingit infinitum esse corpus: nec (ut quidam ajunt) praeter elementa, unde haec generant (tale namque corpus praeter elementa, non est: nam cuncta ex quibus sunt, in ea etiam resolvuntur: hoc vero non videtur, praeter simplicia corpora); neque ignis, neque aliud ullum elementorum: etenim absque eo, quod aliquod horum infinitum est, impossibile est, universum, etsi finitum sit, aut esse aut fieri aliquod eorum unum: ut Heraclitus dicit, omnia quandoque ignem fieri.

Eadem ratio et de uno est, quod faciunt praeter elementa physici. Omne enim ex contrario in contrarium, velut ex calido in frigidum transit.

Item, corpus sensibile alicubi est, idemque totius ac partis locus, velut terrae: quare si uniforme sit, aut immobile erit, aut semper feretur. Hoc vero impossibile est. Quid enim deorsum potius, quam sursum, aut usquam? velut si gleba sit, quo haec movebitur, aut ubi manebit? Locus enim congenei corporis illius, infinitus est. Continebit igitur totum locum? et quomodo? Quae igitur mansio, motusque ejus? An ubique manebit? Non movebitur ergo. An ubique movebitur? Non ergo stabit.

Quodsi universum dissimile sit, loca quoque dissimilia

quidem non unum corpus omnis, nisi tactu. Deinde aut finita haec erunt, aut infinita specie. Finita quidem igitur non possibile. Erunt enim haec quidem infinita, haec autem non, si omne infinitum, puta ignis aut aqua. Corruptio autem quod tale contrariis. Si autem infinita et simplicia, et loca infinita, et erunt infinita elementa. Si autem hoc impossibile, et loca finita et omne necesse est finitum esse.

Totaliter autem impossibile infinitum esse corpus, et locum corporibus, si omne corpus sensibile aut gravitatem aut levitatem habet. Aut enim ad medium, aut ad sursum feretur. Impossibile autem infinitum, aut omne aut dimidium quodcumque istorum passum esse. Quomodo enim divides? Aut quomodo infiniti erit hoc quidem deorsum, hoc autem sursum, aut extremum, aut medium?

Adhuc omne sensibile corpus in loco. Loci autem species sex. Impossibile autem in infinito corpore hoc esse.

Totaliter autem si impossibile locum infinitum esse, et corpus impossibile. Quod enim in loco, alicubi est. Hoc autem significat aut deorsum, aut sursum, aut reliquorum aliquod. Horum autem unumquodque terminus aliquis.

Infinitum autem non idem in magnitudine et motu et tempore, ut una quaedam natura. Sed quod posterius, dicitur secundum prius, puta motus secundum magnitudinem in qua movetur, aut alteratur, aut augetur. Tempus autem propter motum.

erunt. Ac primum quidem non unum universi corpus, nisi tactu: deinde aut finita erunt haec, aut infinita specie. Finita quidem, impossibile est: nam quaedam infinita erunt, quaedam minime, si totum infinitum sit, velut ignis, aut aqua. Ac tale erit corruptio contrariis. Quodsi infinita ac simplicia, loca quoque infinita, atque erunt infinita elementa. Quod si est impossibile, locaque finita sunt, totum etiam necessario finitum erit.

Et omnino impossibile infinitum esse corpus et locum corporibus: si omne quidem corpus sensibile, aut gravitatem habet, aut levitatem. Aut enim ad medium, aut sursum movebitur. Verum impossibile, infinitum aut totum, aut medium, alterum utrum passum esse. Quo enim modo divides? aut quo pacto infiniti hoc quidem sursum fuerit, hoc vero deorsum, aut extremum aut medium?

Item omne corpus sensibile est in loco; loci vero species sex: in corpore vero infinito hae esse non possunt. Et simpliciter, si impossibile est locum infinitum esse, corpus quoque, impossibile est. Quod enim in loco est, id alicubi est. Hoc vero aut sursum, aut deorsum, aut aliquid ceterorum significat, quorum unumquodque terminus quidam est. Infinitum vero non idem in magnitudine, motu et tempore, tamquam una quaedam natura; sed ipsum posterius secundum prius dicitur: velut motus, secundum magnitudinem super quam fit motus, aut alteratio aut augmentatio: tempus vero propter motum.

Postquam Philosophus determinavit de motu, hic determinat de infinito, quod est passio motus et cujuslibet quanti universalis; et circa hoc tria facit. Primo distinguit quot modis dicitur infinitum. Secundo ostendit quod non est infinitum actu, ibi, « Separabile quidem. » Tertio quomodo infinitum invenitur in diversis, ibi, « Infinitum autem. » Circa primum duo facit. Primo ostendit quot modis dicitur infinitum in actu. Secundo quot modis dicitur infinitum in potentia, ibi, « Adhuc autem « oppositione. » Circa primum considerandum est, quod omne finitum dividendo pertransitur. Unde infinitum proprie est, quod mensurando pertransiri non potest. Tot ergo modis dicitur infinitum, quot modis dicitur intransibile. Utrumque autem dicitur quatuor modis: quorum primus est secundum quod infinitum sive intransibile dicitur quod non potest transiri mensurando, eo quod non est natum secundum suum genus pertransiri, sicut dicimus punctum, aut veritatem, aut aliquid quod non est quantum et mensurabile, esse infinitum seu intransibile, per quem modum vox dicitur invisibilis, quia non est de genere visibilium. Secundo modo dicitur infinitum vel intransibile quod nondum est pertransitum, licet inceptum sit: hoc enim est quod dicit « habens transitionem imper- « fectam. » Tertius modus est secundum quod dicitur infinitum vel intransibile quod vix transitur. Ut si dicamus profunditatem maris infinitam, vel altitudinem caeli, vel aliquam viam longam immensurabilem seu intransibilem seu infinitam, quia excedit vires mensurantis, licet in se sit transibilis. Quartus modus est secundum quod dicitur infinitum illud quod natum est habere transitionem aut terminum secundum suum genus, sed non habet. Puta si sit linea aliqua interminata. Et hoc est vere et proprie infinitum.

Secundo ibi « adhuc oppositione »

Ostendit quot modis dicitur infinitum in potentia; et dicit quod dicitur infinitum uno modo appositione sicut numerus. Semper enim cuilibet numero dato est apponere unitatem, et sic numerus est augmentabilis in infinitum. Alius modus secundum quod infinitum dicitur ablatione et divisione, secundum quod magnitudo dicitur divisibilis in infinitum. Tertius modus contingit utrinque; sicut tempus dicitur infinitum et divisione, quia continuum est, et appositione, quia numerus est. Et similiter etiam in motu infinitum est.

Deinde cum dicit « separabile quidem »

Ostendit, quod non sit infinitum in actu. Circa quod sciendum est, quod Platonici posuerunt infinitum separatum a sensibilibus, et posuerunt ipsum esse principium. Naturales autem Philosophi posuerunt infinitum in rebus sensibilibus; non ita quod ipsum infinitum esset substantia, sed quod esset accidens alicui corpori sensibili. Primo ergo ostendit quod non est infinitum separatum. Secundo, quod non est infinitum actu in sensibilibus, ibi, « Quod autem in sensibilibus. » Circa primum ponit tres rationes. Quarum prima est: quod si ipsum infinitum est quaedam substantia per se existens, et non accidens alicui subjecto, oportet quod ipsum infinitum sit absque magnitudine et multitudine, quia magnitudo et numerus sunt subjectum infiniti. Si autem est sine magnitudine et multitudine, oportet quod sit indivisibile; quia omne divisibile, aut est magnitudo, aut multitudo. Si autem est indivisibile, non est infinitum nisi primo modo, sicut vox dicitur invisibilis: quo modo non inquirimus nos nunc, nec ipsi; sed de infinito intransibili secundum quartum modum. Ergo, de primo ad ultimum, si infinitum sit substantia separata per se existens, non erit vere infinitum. Et sic ista positio destruit seipsam.

Secundam rationem ponit ibi « adhuc quomodo »

Quae talis est. Infinitum est passio numeri et magnitudinis. Sed numerus et magnitudo non sunt per se existentia separata, ut in primo ostensum est, et infra ostendetur: ergo multo minus infinitum separatum est.

Tertiam rationem ponit ibi « adhuc sic »

Quae talis est. Si infinitum ponitur separatum a sensibilibus, aut ponitur ut substantia per se existens, aut ut accidens inhaerens alicui subjecto separato, puta magnitudini, aut numero, quae sunt separata secundum Platonicos. Si autem ponatur esse accidens, tunc ipsum infinitum non erit prin-

cipium entium inquantum hoc est infinitum, sed magis subjectum infiniti. Sicut principium locutionis non dicitur invisibile, sed vox, quamvis vox sit sic invisibilis. Si autem infinitum sit substantia, et non praedicetur de aliquo subjecto; etiam manifestum est quod non potest esse actu infinitum. Aut enim est divisibile, aut indivisibile. Si autem est divisibile, et infinitum hoc ipsum quod est infinitum est substantia, oportet quod quaelibet pars ejus accepta sit infinita, quia idem est infinito esse et infinitum, si « infinitum est substantia, » id est si infinitum praedicat propriam rationem ejus quod est infinitum. Unde, sicut quaelibet pars aquae est aqua, et quaelibet pars aeris est aer, ita quaelibet pars infiniti est infinita, si infinitum est substantia divisibilis. Quare oportet dicere, quod aut sit indivisibile infinitum, aut sit divisibile in multa infinita. Sed hoc est impossibile, quod multa infinita constituant unum infinitum: quia infinitum non est majus infinito: omne autem totum majus est sua parte. Relinquitur igitur, quod infinitum sit indivisibile. Sed impossibile est quod id quod est indivisibile sit actu infinitum, quia infinitum oportet esse quantum. Relinquitur igitur quod non sit substantia, sed accidens. Sed si est accidens, non est principium ipsum infinitum, sed illud cui accidit, ut dictum est, sive sit aer, ut quidam naturales posuerunt, sive sit par, ut posuerunt Pythagorici. Relinquitur igitur quod infinitum non possit esse substantia simul, et principium entium. Et ultimo concludit quod haec inquisitio est universalis excedens naturalium considerationem.

Deinde cum dicit « quod autem »

Probat quod infinitum actu non sit in sensibilibus. Et primo probat hoc per rationes probabiles. Secundo per rationes naturales, ibi, « Naturaliter « autem. » Dicit ergo primo, quod manifestum est quod infinitum actu non est in sensibilibus. Et ostendit duo. Dicit ergo primo, quod in sensibilibus non est corpus infinitum. De ratione enim corporis est, quod sit superficie determinatum. Sed nullum corpus determinatum superficie est infinitum: ergo nullum corpus est infinitum, « neque « sensibile, » id est naturale, « neque intellectua- « le, » id est mathematicum.

Secundo ibi « neque numerus »

Dicit quod in sensibilibus non est numerus infinitus hoc modo. Omnis numerus et omne habens numerum est numerale. Sed nullum numerale est infinitum, quia numerale est pertransibile numerando: ergo nullus numerus est infinitus. Hae autem rationes non sunt naturales, quia non sumuntur ex principiis corporis naturalis, sed ex quibusdam principiis communibus et probabilibus, non ex necessariis: quia qui poneret corpus infinitum, non poneret ipsum terminari superficie. Hoc enim est de ratione corporis finiti. Et qui poneret multitudinem infinitorum, non poneret eam numerum, quia numerus est multitudo mensurata per unum, ut in decimo habitum est. Nullum autem mensuratum infinitum est.

Deinde cum dicit « naturaliter autem »

Ostendit quod non sit infinitum in actu in sensibilibus, per rationes naturales. Et primo ex parte activi et passivi. Secundo ex parte loci et locati, ibi, « Adhuc sensibile. » Activum autem et passivum, locus et locatum sunt proprietates corporis naturalis, inquantum hujusmodi. Et ideo dicit, quod istae rationes sunt naturales. Dicit ergo primo, quod si corpus aliquod sensibile est infinitum, aut erit corpus simplex, aut erit corpus compositum, sive mixtum. Et primo ostendit, quod corpus compositum non possit esse infinitum, supposito quod corpora simplicia, quae sunt elementa corporum compositorum, sunt finita multitudine. Quod ita probat: quia oportebit quod vel omnia sint infinita in quantitate, aut quod unum sit infinitum, alia finita. Aliter enim non posset componi corpus infinitum ex elementis multitudine finitis. Non autem potest esse quod unum eorum sit infinitum et alia finita; quia in corpore mixto oportebit aliqualiter adaequari contraria, ad hoc, quod corpus mixtum conservetur. Aliter enim unum eorum quod esset excedens, corrumperet alia. Si autem unum sit infinitum, et alia finita, non est aequalitas, cum non sit proportio infiniti ad finitum. Unde corpus mixtum non poterit consistere, sed infinitum corrumpet alia. Sed quia posset aliquis dicere, quod corpus quod est finitum quantitate est potentius virtute, et ita fit aequalitas: puta si quis dicat quod in corpore mixto sit aer infinitus et ignis finitus: ideo subjungit, quod quamvis virtus unius corporis quod ponitur infinitum, deficiat a virtute alterius cujuscumque, quod ponitur finitum, nihilominus finitum corrumperetur ab infinito. Corporis enim finiti necesse est esse virtutem finitam, et ignis finitus habebit virtutem finitam. Si ergo abscindatur ab aere infinito, aer aequalis igni habebit minorem virtutem, quam habeat totus aer infinitus, proportionatam tamen virtuti ignis. Sit ergo virtus ignis centupla virtuti aeris. Si ergo accipiamus centuplum de aere infinito, habebit aequalem virtutem cum igne; et ita totus aer infinitus habebit majorem virtutem infinitam quam ignis, et corrumpet ipsum. Non est ergo possibile quod in corpore mixto sit unum elementum infinitum, et alia finita. Similiter non est possibile quod omnia sint infinita; quia corpus est quod distenditur in omnem dimensionem. Infinitum autem est quod habet dimensionem infinitam. Unde oportet quod corpus infinitum habeat ex omni parte dimensionem infinitam. Duo autem corpora non possunt esse simul. Sic ergo duo infinita non possunt conjungi in unum.

Secundo ibi « neque unum »

Ostendit, quod non potest esse aliquod corpus simplex infinitum. Non enim, est possibile, quod sit corpus simplex praeter elementa, ex quo omnia generantur, sicut quidam posuerunt vaporem: quia unumquodque resolvitur in ea ex quibus componitur: in nullis autem videmus resolvi corpora mixta nisi in quatuor elementa: non est ergo aliquod corpus simplex praeter quatuor elementa. Sed neque ignis, neque aliquod aliud elementorum potest esse infinitum: quia impossibile esset aliquod elementorum esse, praeter id quod esset infinitum, quia illud repleret totum undique. Et etiam si esset aliquod finitum, oporteret quod converteretur in illud infinitum, propter excessum ipsius virtutis; sicut Heraclitus manifeste posuit quod aliquando omnia sint convertenda in elementum ignis, propter nimium excessum virtutis ejus. Et eadem ergo ratio est de uno corpore simplici, quod quidem faciunt naturales praeter ipsa elementa. Oportet enim quod habeat quamdam contrariam repugnantiam in ordine ad alia elementa, cum permutatio fiat ex illo

uno solo corpore ad alia. Omnis autem rerum permutatio fit ex contrario in contrarium. Cum igitur unum contrariorum corrumpat alterum, sequitur quod si illud corpus quod ponitur praeter elementa sit infinitum, quod corrumpat alia. Praetermittit autem hic Philosophus de corpore caelesti, quod est praeter ipsa quatuor elementa, non tamen habet aliquam contrarietatem sive repugnantiam ad ea, nec constituuntur ex eo naturaliter corpora. Non enim naturales philosophi ponentes corpus infinitum actu, pervenerunt in notitiam hujus quintae essentiae vel naturae. Sed tamen in libro de caelo Aristoteles probat etiam de corpore caeli quod circulariter movetur, quod non sit infinitum actu.

Deinde cum dicit « adhuc sensibile »

Ostendit quod non est corpus sensibile infinitum, rationibus acceptis ex parte ipsius loci et locati: et ponit tres. Circa quarum primam praemittit duo necessaria. Quorum primum est, quod omne corpus sensibile est in loco. Et dicit notanter, sensibile, ad differentiam corporis mathematici, cui non attribuitur locus et tactus nisi per similitudinem. Aliud est quod idem est locus naturalis totius et partis, scilicet in quo naturaliter quiescit, et ad quod, scilicet naturaliter movetur. Sicut patet de terra et parte terrae. Utriusque enim locus naturalis est deorsum.

His autem duobus positis proponit rationem, ibi, « quare siquidem »

Et est ratio talis. Si ponatur corpus sensibile infinitum, aut est totum unius speciei, sicut corpora similium partium, sicut aer et terra et sanguis et hujusmodi. Aut erit diversarum specierum in partibus. Si autem est ejusdem speciei quantum ad omnes partes, sequetur, quod aut totum erit immobile et semper quiescens, aut totum semper movebitur. Quorum utrumque est impossibile et repugnans sensui. Sed quod oporteat alterum sequi, ostendit cum dicit, « Quid enim magis deorsum. » Jam enim suppositum est quod idem est locus naturalis totius et partis. Manifestum est etiam quod unumquodque corpus, cum est in loco suo naturali, quiescit. Cum autem est extra naturalem locum suum, naturaliter movetur ad ipsum. Si igitur totus locus in quo est corpus similium partium infinitum, est ei naturalis, oportet quod sit naturalis cuilibet parti; et ita ipsum totum et quaelibet pars quiescit. Si vero non est ei naturalis, ergo et totum et pars erunt extra proprium locum. Et ita totum et quaelibet pars ejus movebitur semper. Non enim potest dici quod aliqua pars loci sit naturalis toti et partibus ejus, et aliqua pars innaturalis: quia si corpus esset infinitum, et omne corpus esset in loco, oportet quod locus etiam sit infinitus. In loco autem infinito non potest inveniri ratio divisionis, quare aliquid ejus sit naturalis locus corporis, et aliud non naturalis: quia oportet esse aliquam determinatam proportionem et distantiam loci naturalis ad non naturalem: quod in loco infinito non potest inveniri. Hoc est ergo quod dicit, quod non magis movebitur corpus infinitum aut pars ejus, deorsum quam sursum, vel versus quamcumque aliam partem; quia in loco infinito non potest sumi aliqua determinata proportio harum partium. Et ponit exemplum: ut si ponamus terram esse infinitam, non erit assignare rationem, quare magis moveatur vel quiescat hic quam ibi: quia totus locus infinitus est connaturalis similiter ipsius corporis infiniti, quod est in loco. Unde si aliqua pars loci est connaturalis glebae, et similiter alia pars; et si una non est connaturalis, nec alia. Si igitur corpus infinitum sit in loco, obtinebit totum locum infinitum. Et quomodo poterit simul esse quies et motus? Quia si ubique quiescit, non movebitur; aut si movebitur ubique, sequitur quod nihil quiescit.

Deinde cum dicit « si autem »

Prosequitur Philosophus alteram partem disjunctivae, scilicet si totum non est similium partium: dicens, quod primo sequitur, quod « corpus omnis, » idest totius, si sit partium dissimilium specie, non sit unum nisi in tangendo, sicut acervus lapidum est unus. Quae autem sunt diversarum specierum, non possunt esse continua, sicut ignis et aer et aqua. Et hoc non est esse unum simpliciter. Item si istud totum constat ex dissimilibus partibus specie, aut essent infinita specie, ita scilicet quod sint infinitae species diversae partes totius: aut essent finita specie, ita scilicet quod diversitas specierum quae est in partibus, aliquo certo numero concludatur. Sed quod impossibile sit esse finita elementa secundum speciem, patet ex eo quod in praecedenti ratione est positum. Non enim esset possibile ex partibus numero finitis constitui totum infinitum, nisi vel omnes partes essent infinitae quantitate, quod est impossibile, cum corpus infinitum oporteat ad quamlibet partem infinitum esse, vel saltem quod aliqua pars vel aliquae partes infinitatem habeant. Sequitur igitur quod, si totum est infinitum et partes specie diversae infinitae numero, quod quaedam earum sint infinitae in quantitate, et quaedam finitae: puta si poneretur quod aqua esset infinita, et ignis finitus. Sed hoc ponere inducit corruptionem in contrariis: quia id quod est infinitum, corrumpet alia, ut supra ostensum est. Non est igitur possibile, quod sint finita numero. Sed si sunt infinitae secundum speciem primae partes universi, quas oportet ponere partes simplices, sequitur quod loca erunt infinita, et quod elementa erunt infinita. Quorum utrumque est impossibile. Cum enim unumquodque corpus simplex habeat locum sibi connaturalem diversum a loco corporis alterius secundum speciem, si sint infinita corpora simplicia secundum speciem diversa, sequetur quod etiam sint infinita loca diversa specie. Quod patet esse falsum. Nam species locorum sunt sub aliquo numero determinato, quae sunt sursum et deorsum et hujusmodi. Elementa etiam esse infinita impossibile est; quia sic sequeretur quod essent ignota, et eis ignotis omnia ignorarentur. Si ergo impossibile est elementa esse infinita, necesse est quod loca sint finita, et per consequens quod totum sit finitum.

Deinde cum dicit « totaliter autem »

Secundam rationem ponit; dicens, quod, cum omne corpus sensibile habeat locum, impossibile est, quod aliquod corpus sensibile sit infinitum; hac positione facta, quod omne corpus sensibile habeat gravitatem. Quod quidem verum erat secundum opinionem antiquorum naturalium ponentium corpus infinitum actu: sed ipse opinatur quod sit aliquod corpus sensibile, non habens gravitatem neque levitatem, scilicet corpus caeleste, ut probavit in libro de Caelo et Mundo. Et ideo hoc induxit sub conditione, quasi ab adversariis concessum, sed non simpliciter verum. Si ergo omne corpus sensibile est grave vel leve, et est aliquod corpus sensibile infinitum, oportet quod sit grave vel leve,

et per consequens quod feratur sursum vel ad medium. Definitur enim leve quod fertur sursum, et grave quod fertur ad medium. Sed hoc est impossibile invenire in infinito, neque in toto neque in parte. Non enim invenitur medium in aliquo corpore nisi proportione habita ad extrema in dividendo totum. Infinitum vero non potest dividi secundum aliquam proportionem. Unde non potest ibi inveniri sursum et deorsum, nec extremum et medium. Considerandum autem quod haec ratio valet etiam si ponatur corpus tertium, quod neque est grave neque leve. Tale enim corpus naturaliter movetur circa medium, quod non potest in corpore infinito inveniri.

Deinde cum dicit « adhuc omne »

Hic Philosophus ponit tertiam rationem, quae talis est. Omne corpus sensibile est in loco. Sed loci species sunt sex; scilicet sursum, deorsum, dextrum, sinistrum, ante et retro. Quae quidem impossibile est attribui corpori infinito, cum sint quaedam extrema distantiarum; et sic corpori infinito impossibile est attribuere locum. Non est igitur aliquod corpus sensibile infinitum. Non autem dicit quod sint sex species loci, asserere intendens quod ista loca distinguantur in elementis; quia motus eorum non distinguunt nisi sursum et deorsum; sed quia, sicut ab infinito corpore removentur sursum et deorsum, ita omnes aliae differentiae loci.

Quartam rationem ponit ibi « totaliter autem »

Quae talis est. Omne corpus sensibile est in loco. Sed impossibile est esse locum infinitum; ergo impossibile est esse corpus infinitum. Quomodo autem impossibile sit locum esse infinitum, ex hoc probatur. De quocumque enim praedicatur commune aliquod, oportet praedicari aliquod eorum quae sunt sub illo communi; sicut quod est animal, oportebit quod sit in aliqua specie animalis. Et quod est homo, oportet quod sit aliquis homo. Et similiter quod est in infinito loco oportet quod « sit alicubi, » idest in aliquo loco. Esse autem in aliquo loco, est esse vel sursum vel deorsum, vel secundum aliquam aliam speciem: quarum nullam possibile est esse infinitam, quia unumquodque horum est terminus alicujus distantiae; ergo impossibile est esse locum infinitum et similiter corpus.

Deinde cum dicit « infinitum autem »

Ostendit quomodo infinitum in potentia in diversis inveniatur; et dicit quod invenitur in magnitudine et motu et tempore; et non univoce praedicatur de eis, sed per prius et posterius. Et semper quod est in eis, posterius dicitur infinitum, secundum quod id quod est prius est infinitum, sicut motus secundum magnitudinem, in quam aliquid movetur localiter, aut augetur, aut alteratur. Et tempus dicitur infinitum secundum motum: quod sic intelligendum est. Infinitum enim divisione, attribuitur continuo, quod primo attribuitur magnitudini, ex qua motus habet continuitatem. Quod manifestum est in motu locali; quia partes in motu locali accipiuntur secundum partes magnitudinis. Et similiter manifestum est in motu augmenti; quia secundum additionem magnitudinis, augmentum attenditur. Sed in alteratione non est ita manifestum. Sed tamen etiam ibi aliqualiter verum est; quia qualitas secundum quam fit alteratio, per accidens dividitur ad divisionem magnitudinis. Et iterum intensio et remissio qualitatis attenditur secundum quod subjectum in magnitudine existens, aliquo modo vel perfectiori vel minus perfecto participat qualitatem. Ad continuitatem autem motus, est et tempus continuum. Nam tempus secundum se, cum sit numerus, non habet continuitatem, sed solum in subjecto. Sicut decem mensurae panni continuae sunt, eo quod pannus quoddam continuum est. Eodem igitur ordine oportet quod infinitum de istis tribus dicatur sicut et continuum.

LECTIO XI.

Ex parte tam moventis quam mobilis distinguit motum in per se et per accidens: motum item per se in eum qui est inter contraria, et eum qui est inter terminos contradictionis, generationem videlicet, et corruptionem; quos a vera motus ratione prorsus excludit.

ANTIQUA.

Permutatur autem quod permutatur, hoc quidem secundum accidens, ut musicum ambulare: hoc autem, eo quod hujus aliquid permutatur, simpliciter dicitur permutari, puta quae secundum partes: sanatur enim corpus, quia oculus. Est autem aliquid et quod ipsum primum movetur, et hoc est per se mobile.

Est autem aliquid et in movente eodem modo. Movet enim secundum accidens; hoc quidem secundum partem, hoc autem per se.

Est autem aliquid movens primum; est autem aliquid, quod movetur. Adhuc in quo tempore, et ex quo, et in quod. Species autem, et passiones, et locus, in quo moventur mota quae mobilia sunt: puta scientia, et caliditas. Est autem non caliditas motus, sed calefactio.

Quae autem non secundum accidens permutatio non in

RECENS.

Permutatur vero, quod permutatur, hoc quidem secundum accidens, veluti quum dicimus musicum ambulare: illud vero, eo quod ejus quippiam mutetur, simpliciter dicitur mutari: ut quae secundum partem dicuntur. Sanatur namque corpus, quoniam oculus.

Est praeterea aliquid, quod per se primum movetur, et hoc est per se mobile. Est item de movente quoque eodem modo. Movet namque quoddam per accidens, quoddam secundum partem, quoddam per se. Est rursus aliquid, quod primo movet: et est aliquid quod movetur. Item tempus, in quo: ac praeterea, ex quo: demum, ad quod.

Species vero passionesque, ac locus, ad quae moventur mota, ea immota sunt; veluti scientia, et calor. Est vero motus, non caliditas, sed calefactio. Mutatio autem non per accidens, haudquaquam in omnibus est, sed in contrariis, ac

omnibus existit, sed in contrariis, et in intermediis, et in contradictione. Hujus autem fides ex inductione. Permutatur autem quod permutatur, aut ex subjecto in subjectum, aut ex non subjecto in non subjectum, aut ex subjecto in non subjectum, aut ex non subjecto in subjectum. Dico autem subjectum, quod affirmatione monstratur. Quare necesse est tres esse permutationes. Quae enim ex non subjecto in non subjectum, non est permutatio. Neque enim contraria, neque contradictio est, quia non oppositio est.

Quae quidem igitur ex non subjecto in subjectum secundum contradictionem, generatio. Quae quidem simpliciter, simplex; quae autem alicujus, quaedam. Quae autem ex subjecto in non subjectum, corruptio.

Si itaque ens non dicitur multipliciter, et nec quod secundum compositionem aut divisionem contingit moveri, nec quod secundum potentiam, quod simpliciter enti oppositum: (Quod enim non album, aut non bonum tantum, contingit moveri secundum accidens: erit enim utique homo, quod non album). Quod autem simpliciter non hoc, nequaquam: impossibile enim non ens moveri. Si autem hoc, et generationem motum esse: generatur enim non ens. Si enim et quam maxime secundum accidens generatur, sed tamen verum dicere, quod existit non ens, de generato simpliciter. Similiter autem et quiescere. Haec itaque accidunt difficilia. Et si omne quod movetur, in loco, non ens autem non est in loco: erit enim utique alicubi. Neque itaque corruptio motus. Contrarium enim motui motus aut quies: corruptio autem generationi.

Quoniam autem omnis motus permutatio quaedam, permutationes autem tres dictae, harum autem quae secundum generationem et corruptionem non motus, hae autem quae secundum contradictionem; necesse est eam quae ex subjecto in subjectum mutationem esse solam. Subjecta autem contraria aut intermedia: etenim privatio ponitur contrarium. Monstratur autem affirmatione, puta nudum et edentulum et nigrum.

mediis, atque etiam in contradictione. Cujus rei fides in inductione est.

Mutatur autem, quod mutatur, aut ex subjecto in subjectum, aut ex non-subjecto in subjectum, aut ex subjecto in non subjectum, aut ex non-subjecto in subjectum. Ajo autem subjectum, quod affirmatione explanatur.

Quare necesse est, tres mutationes esse. Illa enim, quae ex non-subjecto in non-subjectum, non est mutatio: nec enim contraria, neque contradictio est, quia neque oppositio. Mutatio igitur ex non-subjecto in subjectum secundum contradictionem, generatio est: quae quidem simpliciter, simplex; quae vero cujusdam, quaedam: at quae de subjecto in non-subjectum, corruptio: quae simpliciter, simplex; quae cujusdam, quaedam.

Si itaque non ens multifariam dicitur, et nec quod secundum compositionem aut divisionem dicitur, moveri contingit, nec item quod secundum potentiam, quod oppositum est ei quidem, quod simpliciter est: (non album enim aut non bonum, contingit nihilo minus secundum accidens moveri: esse namque homo potest, non album): quod vero simpliciter non hoc, id nequaquam. Nam impossibile est, non-ens moveri. Si igitur hoc, et generationem motum esse: fit enim non-ens. Nam si vel maxime secundum accidens fit, attamen verum est dicere de eo quod simpliciter fit, quod est non-ens. Eodem modo igitur et quiescere.

Haec itaque omnia accidunt absurda, si quicquid movetur, in loco est; non-ens vero in loco non est, esset enim usquam. Nec corruptio igitur motus. Siquidem motui motus aut quies contrarium est: corruptio vero generationi est contraria.

At quum omnis motus, mutatio quaedam sit, mutationes vero tres, quae dictae sunt, harum vero, quae secundum generationem et corruptionem, minime sint motus, (sunt autem illae secundum contradictionem,) necesse est ex subjecto in subjectum mutationem solam, motum esse. Subjecta vero aut contraria, aut media: nam privatio contrarium esse ponatur, quandoquidem et affirmatione declaratur, velut nudum, caecum et nigrum.

Postquam Philosophus ostendit quid est motus, et determinavit de infinito quod est passio quaedam motus, hic determinat de partibus motus; et dividitur in duas partes. In prima dividit motum in suas partes. In secunda manifestat concomitantia motum et partes ejus, ibi, « Simul secundum totum. » Prima dividitur in partes tres, secundum tres divisiones motus, quarum tamen una sub altera accipitur, utpote dividens aliquod membrum praecedentis divisionis. Circa primum duo facit. Primo dividit motum ex parte mobilis. Secundo ex parte moventis, ibi, « Est autem aliquid. » Dicit ergo primo, quod tribus modis aliquid permutatur. Uno modo permutatur aliquid per accidens tantum, quando scilicet aliquid dicitur permutari ex quo illud in quo est, permutatur: sive sit in eo ut accidens in subjecto, sicut musicum dicimus ambulare, sive sit forma substantialis in materia ut anima in moto corpore, sive quaecumque pars moto toto, sive etiam contentum moto continente, ut nauta mota navi. Secundo modo dicitur aliquid permutari simpliciter eo quod aliquid ejus mutatur, sicut ea quae moventur secundum partem. Sicut corpus hominis dicitur sanari, quia sanatur oculus. Et hoc quidem est per se moveri, sed non primo modo. Tertio modo dicitur aliquid moveri primo et per se, sicut si aliquod totum moveatur secundum totum, ut si lapis deorsum feratur.

Deinde cum dicit « est autem »

Ponit eamdem divisionem ex parte moventis. Dicitur enim movens tripliciter. Uno modo movens secundum accidens, sicut musicus aedificat. Alio modo secundum partem, sicut homo manu vulnerat et percutit. Tertio modo per se, sicut ignis calefacit, et medicus sanat.

Deinde cum dicit « est autem »

Ponit secundam divisionem motus, seu mutationis; et circa hoc tria facit. Primo praemittit quaedam quae sunt necessaria ad divisionem motus accipiendam. Secundo dividit motionem, ibi, « Quae autem non secundum accidens. » Tertio manifestat divisionem mutationis, ibi, « Quae quidem igitur non ex subjecto. » Dicit ergo primo, quod in qualibet mutatione inveniuntur quinque. Est enim in omni mutatione aliquid quod est primum movens. Secundo est aliquid quod movetur. Tertio est tempus in quo fit mutatio: quia omnis motus est in tempore. Quarto est terminus ex quo incipit motus. Quinto est terminus in quem motus tendit. Non autem dividitur motus sive mutatio in suas species, secundum movens, neque secundum id quod movetur, neque secundum tempus: quia ista sunt communia omni mutationi. Sed dividitur secundum terminos, ex quo, et in quem est motus. Et ideo duo ultimo posita manifestat, dicens, quod « species, » idest formae « et passiones, » idest qualitates « et locus, » sunt termini motuum, quia in ea moventur ea quae mobilia sunt. Et dicit species, propter generationem et corruptionem. Passiones, propter alterationes. Et locum, propter loci mutationem. Et exemplificat de passionibus per scientiam et caliditatem. Sed quia quibusdam videbatur quod caliditas esset idem quod alteratio, et sic sequeretur quod caliditas esset motus et non terminus motus, ideo dicit quod caliditas non est motus, sed calefactio.

Deinde cum dicit « quae autem »

Praetermissis duabus partibus primae divisionis, accipit tertiam; et eam subdividit secundum terminos, scilicet mutationem, quae non est per accidens,

neque secundum partem: dicens, quod permutatio quae non est secundum accidens, non existit inter quoscumque terminos; sed oportet, quod termini ejus sint vel contraria, sicut est mutatio de albo in nigrum; vel intermedia, sicut mutatio de nigro in rubeum et de rubeo in pallidum. Aut est mutatio inter contradictoria, sicut de albo in non album, aut e converso. Tacet autem de privative oppositis, quia media sunt inter contradictoria et contraria, et sub eis intelliguntur. Et quod solum inter praedictos terminos fiat permutatio, ostendit per inductionem. Quatuor enim modis possunt variari termini mutationis. Aut ita, quod uterque sit affirmativus, ut si aliquid dicatur mutari ex albo in nigrum; et hoc est quod dicit, ex subjecto in subjectum. Aut ita, quod uterque sit negativus, ut si aliquid dicatur mutari de non albo in non nigrum: et hoc est quod dicitur, ex non subjecto in non subjectum. Aut ita quod terminus a quo sit affirmativus, et terminus ad quem sit negativus, ut si dicatur mutari de albo in non album: et hoc est quod dicit, ex subjecto in non subjectum. Aut ita, quod terminus a quo sit negativus et terminus ad quem affirmativus, ut si dicatur aliquid mutari de non albo in album: et hoc est quod dicit, ex non subjecto in subjectum. Exponit autem quod dixerat subjectum, scilicet id quod affirmative significatur. Harum autem quatuor combinationum, una est inutilis. Non enim est aliqua permutatio de non subjecto in non subjectum. Duae enim negationes, sicut non album, et non nigrum, neque sunt contraria, neque contradictoria, quia non sunt opposita. Possunt enim verificari de eodem. Multa enim sunt, quae neque alba neque nigra sunt. Unde, cum mutatio sit inter opposita, ut in primo Physicorum probatum est, relinquitur quod de non subjecto in non subjectum, non sit permutatio. Et sic est necesse solum tres esse permutationes; scilicet duas secundum contradictionem, et unam secundum contrarietatem.

Deinde cum dicit « quae quidem »

Manifestat quid sint praedictae tres mutationes; et circa hoc tria facit. Primo ostendit quod duae earum sunt generatio et corruptio. Secundo ostendit quod neutra earum est motus, ibi, « Si itaque « non ens. » Tertio concludit quae mutatio dicatur motus, ibi, « Quoniam autem omnis motus etc. » Dicit ergo primo, quod trium praedictarum mutationum illa quae est de non subjecto in subjectum, existens inter contradictorios terminos, vocatur generatio. Sed hoc contingit dupliciter. Quia aut est mutatio de non ente simpliciter in ens simpliciter, et tunc est generatio simpliciter. Et hoc quando mutabile subjectum mutatur secundum substantiam. Aut est de non ente in ens non simpliciter, sed secundum quid, sicut de eo quod non est album, in albo: et haec est generatio quaedam et secundum quid. Illa vero mutatio, quae est de subjecto in non subjectum, dicitur corruptio. Et similiter in hac distinguitur simpliciter et secundum quid, sicut in generatione.

Deinde cum dicit « si itaque »

Ostendit Philosophus quod neutra harum mutationum est motus. Et primo ostendit hoc de generatione. Secundo de corruptione, ibi, « Neque « itaque corruptio motus. » Dicit ergo primo, quod non ens dicitur multipliciter sicut et ens. Uno enim modo dicitur quod est secundum compositionem et divisionem propositionis. Et hoc, cum non sit in rebus, sed in mente, non potest moveri. Alio modo dicitur ens secundum potentiam et actum. Et id quod est actu, est simpliciter ens. Quod autem est secundum potentiam tantum, est non ens. Dicit ergo, quod neque contingit moveri hoc non ens, quod quidem est secundum potentiam ens; sed non ens actu, quod est quasi oppositum enti in actu simpliciter. Sed quare dixerat quod est oppositum enti simpliciter, manifestat, cum subdit: « Quod enim non album. » Ens enim in potentia quod opponitur enti in actu quod non est ens simpliciter, contingit moveri; quia quod non est non album in actu, aut non bonum in actu, contingit moveri, sed tamen secundum accidens. Non enim ipsum non album movetur, sed subjectum in quo est haec privatio, quod est ens actu. Quod enim est non album, potest esse homo. Sed quod est non ens in actu simpliciter, idest secundum substantiam, nequaquam contingit moveri. Si, inquam, haec omnia vera sunt, impossibile est non ens moveri. Et si hoc verum est, impossibile est generationem esse motum, quia non ens generatur. Est enim generatio, ut dictum est, de non ente in ens. Unde, si generatio simpliciter esset motus, sequeretur quod non ens simpliciter moveretur.

Sed huic processui posset aliquis obviare, dicens, quod non ens non generatur nisi per accidens: per se enim generatur id quod est « subjectum generatio« nis, » idest ens in potentia. Non ens autem significat privationem in materia. Unde non generatur nisi per accidens. Sed hanc obviationem excludit, ibi, « Si enim et quam maxime. » Dicens, quod licet ens non generetur nisi secundum accidens, tamen de eo quod generatur simpliciter, verum est dicere, quod est non ens. Et de quocumque est hoc verum dicere, impossibile est id moveri. Ergo subjectum mutationis impossibile est moveri. Et similiter impossibile est ipsum quiescere, quia non movetur neque quiescit. Haec enim inconvenientia accidunt, siquis ponit generationem esse motum. Ad ostendendum autem quod non ens non movetur, subjungit quod omne quod movetur, est in loco, quia motus localis est prior motuum. Non ens autem simpliciter, non est in loco, quia alicubi esset non ens. Igitur non potest moveri: et sic generatio non est motus. Et ex hoc ulterius ostendit quod neque corruptio est motus, ibi, « Neque itaque corruptio. » Quia motui non contrariatur nisi motus vel quies. Sed corruptioni contrariatur generatio. Si ergo corruptio sit motus, oportet quod generatio sit vel motus vel quies. Quod non potest esse, ut ostensum est.

Deinde cum dicit « quoniam autem »

Ostendit quae mutatio dicatur motus; dicens quod omnis motus est aliqua permutatio. Permutationes autem sunt solum tres: quarum duae quae sunt secundum contradictionem, scilicet generatio et corruptio, non sunt motus. Relinquitur ergo quod sola mutatio, scilicet de subjecto in subjectum, sit motus. Et cum subjecta ista inter quae est motus oporteat esse opposita, necesse est quod sint contraria vel intermedia; quia privatio, licet affirmativa monstretur, sicut nudum, edentulum et nigrum, tamen ad contrarium reducitur, quia privatio est prima contrarietas, ut in decimo ostensum est. Dicit autem nigrum esse privationem non simpliciter, sed inquantum defective participat generis naturam.

LECTIO XII.

Motum in tribus tantum generibus inveniri concludit: videlicet in quanto augmentum et diminutio: in quali alteratio: in ubi, loci mutatio: quot denique modis dicatur immobile, exponit.

ANTIQUA.

Si igitur praedicamenta divisa sunt substantia, et qualitate, loco, facere aut pati, ad aliquid, et quanto: necesse tres esse motus, qualis, quanti et loci.

Secundum substantiam autem non, propter nullum esse substantiae contrarium.

Neque ad aliquid: est enim altero nihil permutato, verificari alterum nihil permutatum. Quare secundum accidens motus ipsorum.

Neque facientis et patientis, ut moventis et moti, quia non est motus motus, neque generationis generatio. Dupliciter enim contingit motus esse motum: aut ut subjecti, velut homo movetur, quia ex albo in nigrum permutatur. Quare sic et motus, aut calefit, aut infrigidatur, aut locum permutat, aut augetur. Hoc autem impossibile: non enim subjectorum aliquid permutatio. Aut eo quod alterum aliquod subjectum ex permutatione permutatur in aliam speciem, velut homo ex languore in sanitatem. Sed nec hoc possibile nisi secundum accidens. Omnis enim motus ex alio in aliud est permutatio, et generatio et corruptio eodem modo. Verumtamen quae quidem ex oppositis, sic aut non sic, non motus. Simul igitur permutatur ex sanitate in aegritudinem, et ex hac ipsa permutatione in aliam. Palam autem quia si languerit, permutatus erit in qualicumque. Contingit enim quiescere. Et adhuc in non contingentem semper, et illa ex aliquo in aliquid aliud erit. Quare opposita erit sanatio, sed per accidens; velut ex reminiscentia in oblivionem permutatur, quia cui existit permutatur, quandoque quidem in scientiam, quandoque autem in sanitatem.

Et adhuc in infinitum ibit, si erit permutationis permutatio, et generationis generatio. Necesse igitur, et prior est, si posterior: puta, si simplex generatio fiebat aliquando, et quod fit fiebat. Quare nondum erat quod fiebat simpliciter, sed aliquid fiens simpliciter, aut factum. Si itaque et hoc fiebat aliquando, quare nondum erat tunc genitum. Quoniam autem infinitorum non est primum, non erit primum, quare neque habitum. Neque fieri igitur, neque moveri possibile est, neque permutari nullum.

Adhuc ejusdem motus contrarii, et quies, et generatio et corruptio. Quare quod fit, cum fiat fiens, tunc corrumpetur. Neque enim confestim factum, neque posterius. Esse enim oportet quod corrumpitur.

Adhuc oportet materiam subesse ei, quod fit et permutatur. Quae igitur erit quemadmodum alterabile corpus, aut anima, aut aliquid, sic aliquid quod fit motus et generatio, et aliquid in quod movetur: oportet enim esse aliquid eum, qui hujus ex hoc in hoc, motum, non motum. Qualiter igitur? Neque enim erit disciplina disciplinationis. Quare neque generatio generationis.

Quoniam autem neque substantiae, neque ejus, quod ad aliquid, neque ejus quod est facere et pati; relinquitur secundum quale et quantum et ubi motum esse. Horum enim unicuique contrarietas est. Dico autem quale non quod in substantia. Etenim differentia quale: sed quod passivum, secundum quod dicitur pati aut impassibile esse.

Immobile autem quod totaliter impossibile moveri. Et quod vix in tempore multo tarde incipiens. Et quod natum quidem est moveri, non potens autem, quando natum est, et ut: quod voco quiescere immobilium solum: contrarium enim quies motui. Quare privatio utique erit susceptivi.

RECENS.

Si igitur praedicamenta, substantia, qualitate, loco, facere, pati, ad aliquid, et quantitate dividuntur, tres esse motus necesse est, qualis, quanti, et loci. Secundum vero substantiam minime, propterea quod substantiae nihil contrarium est. Nec ejus quod ad aliquid. Fit enim altero non mutato, ut verificetur alterum nullatenus mutatum: quare secundum accidens, horum motus erit.

Nec praeterea agentis aut patientis, neque omnino moti ac moventis: quum non sit motionis motus, nec generationis generatio, nec denique mutationis mutatio. Bifariam enim contingit motionis motum esse. Nam aut tamquam subjecti: ut homo movetur, quia ex albo in nigrum mutatur. Quare sic etiam motus aut calefit, aut frigefit, aut loco transfertur aut crescit. Id vero impossibile est, quum motus non sit aliquod subjectorum. Aut eo, quod aliud quoddam subjectum ex mutatione in aliam speciem mutetur: ut homo ex morbo in sanitatem. At nec hoc possibile, praeterquam per accidens. Omnis namque motus in aliud ex alio mutatio est: et generatio item ac corruptio eodem modo: verumtamen quae ex oppositis sic, aut sic, non sunt motus: alioqui simul ex sanitate in morbum mutatur, atque ex ea ipsa mutatione in aliam.

Constat itaque, quod, quum aegrotaverit, in quamvis mutatus erit (continget enim quiescere); ac praeterea non semper in quamcumque: et illa quoque ex aliquo in aliud quiddam erit. Quare opposita erit convalescentia. Verum ex accidenti, ut ex reminiscentia in oblivionem mutatur, quia id, cui inest, quandoque in scientiam, quandoque in sanitatem mutatur.

In infinitum praeterea procedet, si mutationis mutatio, et generationis generatio fuerit. Necesse igitur et priorem fore, si posterior fuerit: ut si simplex aliquando fiebat generatio, illud quoque, quod fiebat, simpliciter fiebat: quare nondum erat quod simpliciter fiebat, sed quod fit aliquid aut quod jam fiebat. Si igitur hoc etiam aliquando fiebat, ergo nondum erat, quod tunc fiebat.

Quum vero in infinitis non sit aliquid primum, non erit primum: quamobrem neque consequens erit. Nec fieri igitur nec moveri, nec mutari, quicquam, possibile est.

Ejusdem praeterea erit motus contrarius, atque quies, generatioque et corruptio. Quare quod fit, quum factum fuerit quod fit, tunc corrumpitur. Nec enim statim, quum fiat, nec post. Nam esse opus est, quod corrumpitur.

Item necesse est materiam subesse ei quod fit et mutatur. Quaenam igitur erit, sicut alterabile corpus, aut anima, ita quidnam quod fit, motus, aut generatio? et praeterea quid illud in quod movetur. Nam opus est aliquid hujus ex hoc in hoc, quod motus non est, esse motum. Quonam igitur modo? non enim erit doctrina doctrinae, quare neque generatio generationis.

Quum vero neque substantiae nec ad aliquid, neque faciendi ac patiendi, superest secundum quale, et quantum, et ubi, motum duntaxat esse: quandoquidem in horum singulis contrarietas est. Quale autem dico, non quod in substantia (siquidem etiam differentia, quale est,) verum passivum quale, quo dicitur res aut pati aut impassibilis esse.

Immobile autem est, et quod omnino impossibile est moveri, et quod in multo tempore vix movetur, aut quod tarde incipit: et quod natum quidem est moveri, non possit autem quando natum est, et ubi, et quomodo: quod sane inter immobilia solum voco quiescere: contraria enim quies motui. Quare privatio erit susceptivi.

Postquam divisit transmutationes in generationem et corruptionem et motum, hic subdividit alterum membrum divisionis, scilicet motum, secundum genera in quibus potest esse motus; et circa hoc duo facit. Primo ostendit in quibus generibus possit esse motus. Secundo ostendit quot modis dicitur immobile, ibi, « Immobile autem « quod. » Circa primum tria facit. Primo proponit quod intendit. Secundo probat propositum, ibi, « Secundum substantiam autem. » Tertio concludit principalem intentionem, ibi, « Quoniam « autem neque. » Dicit ergo primo, quod cum praedicamenta dividantur per substantiam, qualitatem, et hujusmodi; et in aliis generibus non possit esse motus; erunt igitur tria genera entis in quibus potest esse motus: quae sunt qualitas, quantitas et ubi: loco cujus ponit locum, quia nihil aliud significat esse ubi, nisi esse in loco; et moveri secundum locum, nihil est aliud quam moveri secundum ubi. Non enim motus secundum locum attribuitur subjecto loco, in quo est locus, sed ei quod est in loco. Attendendum est autem quod praetermittere videtur tria genera, scilicet quando, situm et habere. Cum enim Quando significet esse « in tempore, » tempus autem sit numerus motus, ejusdem rationis est non esse motum in genere quando, et non esse motum in genere actionis et passionis, quae significant aliqualiter ipsum motum. Positio vero non addit supra Ubi, nisi ordinem partium determinatum, qui nihil aliud est quam determinata relatio partium adinvicem. Habitus etiam importat habitudinem indumenti ad indutum. Et sic ejusdem rationis videtur esse quod non sit motus in situ et habere, et quod non sit in ad aliquid.

Deinde cum dicit « secundum substantiam »

Probat propositum. Et circa hoc tria facit. Primo ostendit quod non sit motus in substantia. Secundo quod non sit motus in ad aliquid, ibi, « Ne« que ad aliquid. » Tertio quod non est motus in agere et pati, ibi, « Neque facientis et patientis. » Ostendit ergo primo, quod secundum substantiam non potest esse motus, quia motus est mutatio de subjecto in subjectum. Duo ergo subjecta inter quae est motus, sunt contraria aut media. Cum igitur substantiae nihil sit contrarium, relinquitur quod secundum substantiam non possit esse motus, sed generatio et corruptio tantum, quorum termini sunt oppositi secundum contradictionem, et non secundum contrarietatem, ut supra dictum est.

Videtur autem hoc quod dictum est « substantiae « nihil est contrarium, » falsum esse, cum ignis manifeste appareat contrarius aquae: et cum Aristoteles in primo de Caelo probaverit quod caelum non est corruptibile, quia non habet contrarium; alia vero corpora quae sunt corruptibilia, contrarium habent. Dixerunt igitur quidam, quod toti substantiae compositae, non est aliquid contrarium, quia oportet contrariorum esse unum subjectum; sed formae substantiali nihil prohibet esse contrarium. Dicebant enim quod calor est forma substantialis ignis. Hoc autem non potest esse verum, quia formae substantiales non sunt sensibiles per se. Et iterum manifestum est quod calor et frigus in aliis corporibus sunt accidentia. Quod autem est in genere substantiae, nulli potest accidens esse. Unde alii dixerunt, quod calor et frigus non sunt formae substantiales ignis et aquae, sed tamen eorum formae substantiales sunt contrariae, et recipiunt magis et minus, et sunt quasi mediae inter substantiam et accidens. Sed hoc omnino irrationabiliter dicitur. Nam, cum forma sit principium speciei, si formae ignis et aquae non sunt vere substantiales, neque ignis et aqua sunt verae species in genere substantiae. Non est igitur possibile quod inter substantiam et accidens sit aliquod medium: tum quia sunt diversorum generum, inter hujusmodi autem non cadit medium, ut supra in decimo ostensum est: tum quia etiam definitiones substantiae et accidentis immediatae sunt. Est enim substantia ens per se; accidens vero ens per se non est, sed in alio. Dicendum est ergo quod nec formae substantiales possunt esse contrariae, quia contraria sunt extrema quaedam cujusdam determinatae distantiae, et quodammodo continuae, cum sit motus de uno contrario in aliud contrarium. Unde in illis generibus in quibus talis distantia continua et determinata non invenitur, non potest contrarium inveniri. Sicut patet in numeris. Distantia enim numerorum adinvicem non intelligitur secundum aliquam continuitatem, sed secundum additionem unitatum. Unde numerus numero non est contrarius. Et similiter nec figura figurae. Eodem autem modo est in substantiis; quia ratio cujuslibet speciei constituitur in quodam determinato indivisibili. Sed cum forma sit differentiae principium; si formae substantiales non sunt adinvicem contrariae, sequitur quod non sit contrarietas in differentiis; cum tamen supra ostensum sit, quod genus dividitur in contrarias differentias. Dicendum est igitur quod forma substantialis secundum quod in se consideratur, constituit speciem in genere substantiae: secundum autem quod una forma habet sibi intellectam privationem alterius formae, diversae formae sunt contrariarum differentiarum principia. Nam privatio quodammodo contrarium est. Et per hunc modum opponuntur animatum et inanimatum, rationale et irrationale et hujusmodi.

Deinde cum dicit « neque ad »

Ostendit non per se esse motum in genere ad aliquid, sed solum per accidens. Sicuti enim aliquid movetur per accidens, quando non fit motus in eo, nisi quodam altero moto; ita et in aliquo dicitur esse motus per accidens, quando non fit motus in eo, nisi quodam altero moto. Hoc autem invenimus in genere ad aliquid; quod nisi aliquid alterum permutetur, non verum est dicere quod in eo fiat permutatio, sicut non fit de aequali inaequale non facta permutatione secundum quantitatem. Et similiter non fit de dissimili simile, nisi facta permutatione secundum qualitatem. Videmus etiam quod unum relativorum dicitur permutari facta permutatione; sicut alterum per se manens de sinistro fit dextrum, altero secundum locum permutato. Relinquitur igitur quod in ad aliquid non est motus nisi per accidens.

Deinde cum dicit « neque facientis »

Ostendit, quod neque in agere et pati sit motus: et hoc quatuor rationibus: quarum prima talis est. Agere et pati sunt motus, et significant motum. Si igitur in agere et pati esset motus, sequeretur, quod motus sit alicujus motus, et generatio generationis, et permutatio permutationis. Sed hoc est impossibile; ergo, et hoc quod in agere et pati sit motus. Quod autem impossibile sit motum esse motus, sic ostendit. Motum enim esse motus contingit dupliciter: aut ut ejus quod movetur, aut ut termini. Ejus quidem quod movetur: sicut dicimus

motum esse hominis, quia homo movetur, quia ex albo in nigrum permutatur. Unde et similiter motus movebitur, et aut calefiet, aut infrigidabitur, aut mutabitur secundum locum, aut augebitur. Hoc autem est impossibile; quia motus non potest esse subjectum caloris aut frigoris, aut alicujus hujusmodi. Relinquitur igitur quod non contingat motum esse motus sicut subjecti. Sed neque etiam sicut termini; ita scilicet quod aliquod subjectum alterum permutetur de una specie permutationis in aliam, sicut homo permutatur de languore in sanitatem. Hoc enim est impossibile nisi per accidens. Unde consequenter ostendit quod est impossibile per se, quia omnis motus est permutatio de uno in aliud. Et similiter generatio et corruptio est mutatio de uno in aliud, licet termini permutationis non sic opponantur in generatione et corruptione sicut in motu, ut supra dictum est. Si igitur sit aliqua permutatio de una permutatione in aliam, puta de sanatione in quamdam aliam permutationem, sequetur quod simul dum aliquid permutatur de sanitate in aegritudinem, permutetur de illa permutatione in aliam permutationem; quia adhuc uno extremorum permutationis existente, fit transmutatio de illo extremo in aliud. Et sic, si duae transmutationes sunt extrema unius permutationis, sequetur, quod durante prima transmutatione, fiat transmutatio in aliam. Et sic simul dum aliquod movetur de sanitate in aegritudinem, transmutabitur de sanatione in aliam transmutationem. Sed hoc non videtur, nisi inquantum una mutatio succedit alteri. Contingit autem quod ad hanc mutationem qua aliquid movetur de sanitate in aegritudinem, succedat quaevis alia mutatio; puta dealbatio, vel denigratio, mutatio secundum locum, vel quaecumque alia. Unde manifestum est, quod si aliquis languet per hoc quod movetur de sanitatem in aegritudinem, quod ex hac mutatione permutari poterit in quamcumque aliam mutationem. Neque est mirum, quia poterit ex hac mutatione mutari ut in quiete. Contingit enim post hanc mutationem aliquem quiescere. Sed cum omnis mutatio sit « in « non contingens, » idest in oppositum, quod non contingit simul verum esse cum suo opposito, sequitur quod si permutatio sit de mutatione in mutationem, quod semper sit in oppositam mutationem quam appellat non contingentem. Et illa transmutatio in quam fit transitus, oportet quod sit de aliquo in aliquid. Quare non fiet transitus de permutatione languoris, nisi in oppositam mutationem quae dicitur sanatio. Et sic videntur duo contraria sequi: scilicet quod opposita permutatio fiat de una permutatione in quamcumque aliam, et quod non nisi in oppositam. Ex quo sequitur ulterius, quod simul dum mutatur aliquid ad unum oppositorum, mutetur in mutationem tamquam in aliud oppositum. Quod videtur impossibile, sequitur enim, quod simul intentio naturae tendat in opposita. Non igitur est possibile, quod per se mutetur aliquid de una permutatione in aliam. Sed per accidens hoc contingit; sicut aliquis permutatur ex reminiscentia in oblivionem, quia subjectum permutatur, quandoque ad unum terminum, quandoque ad alium: non quod sit intentio moventis ad hoc, quod simul dum permutatur in unum, intendat tendere in aliud.

Deinde cum dicit « et adhuc »

Secundam rationem ponit, quae talis est. Si permutatio sit permutationis, sicut termini termini, vel generatio generationis, necesse erit quod ad permutationem non perveniatur nisi per aliam permutationem, sicut ad qualitatem non pervenitur nisi per alterationem praecedentem: et sic ad illam mutationem praecedentem non pervenitur, nisi per aliquam priorem mutationem: et ita procedetur in infinitum. Quod esse non potest: quia si ponantur infinitae permutationes hoc modo ordinatae, quod una inducat ad aliam, necesse est priorem esse si posterior sit. Ponamus enim quod generationis simpliciter, quae est generatio substantiae, sit quaedam generatio. Si ergo generatio simpliciter fiat quandoque et iterum ipsum fieri generationis simpliciter aliquando fiebat, sequetur, quod nondum erat quod fit simpliciter: sed erat generatio secundum aliquid, secundum quod fit ipsa generatio generationis. Si itaque et haec generatio aliquando fiebat, cum non sit abire in infinitum, et in infinitis non sit accipere primum, non erit devenire ad primum fieri. Si autem prius non est, neque posterius, ut supra dictum est: quare sequetur quod « non sit « habitum, » idest id quod consequenter est. Et inde sequitur, quod nihil possit fieri neque moveri neque mutari: quod est impossibile. Non igitur possibile est quod mutationis sit mutatio.

Deinde cum dicit « adhuc ejusdem »

Tertiam rationem ponit, quae talis est. Motus contrarii sunt ejusdem subjecti, etiam quies et motus, et etiam generatio et corruptio; quia opposita nata sunt fieri circa idem. Si igitur aliquod subjectum transmutetur de generatione in corruptionem, simul cum generatur, transmutabitur ad corruptionem; quod est transmutari ad non esse; nam corruptionis terminus est non esse. Quod autem transmutatur ad non esse, corrumpitur. Sequitur igitur, quod aliquid simul dum fit corrumpatur. Sed hoc non potest esse. Neque enim dum aliquid fit corrumpitur, neque statim postea corrumpitur. Cum enim corruptio sit de esse in non esse, oportebit id quod corrumpitur esse. Et sic oportet inter generationem quae est mutatio ad esse, et corruptionem quae est mutatio ad non esse, invenire quietem mediam. Et sic non est mutatio de generatione in corruptionem.

Deinde cum dicit « adhuc oportet »

Quartam rationem ponit; quae talis est. In omni, quod generatur, oportet duo inveniri, quorum unum est materia ejus quod fit, et aliud ad quod terminatur generatio. Si ergo generetur generatio, oportet quod generatio et motus habeant materiam talem, quale est alterabile corpus, aut anima, aut aliquid hujusmodi: sed hujus materiam non est assignare generationi et motui. Similiter etiam oportet in generatione esse aliquid ad quod terminatur mutatio; quia oportet aliquam partem, scilicet materiam ejus quod generatur, esse motam ex hoc in hoc: et hoc in quod terminatur motus, non contingit esse motum, sed terminum motus. Non enim hujusmodi permutationis quae est disciplinatio, est aliqua alia disciplinatio quae ad eam terminetur, quae sit disciplina disciplinationis. Quare relinquitur quod non sit generatio generationis.

Deinde cum dicit « quoniam autem »

Concludit principale intentum; dicens, quod quia motus non potest esse neque in genere substantiae, neque in ad aliquid, neque in agere et pati, relinquitur quod motus sit secundum quale et quantum et ubi. In his enim generibus contin-

git esse contrarietatem quae est inter terminos motus, ut ostensum est. Sed quia qualitas quandoque dicitur de forma substantiali, subjungitur quod cum motus dicitur esse in quali, non intelligitur significare substantiam secundum quod differentia substantialis praedicatur in eo quod quale; sed de quali secundum quod dicitur aliquid pati, vel impassibile esse. Non enim est proprie alteratio nisi secundum passibiles qualitates, ut in septimo Physicorum probatur.

Deinde cum dicit « immobile autem »

Ostendit quot modis dicitur immobile. Et ponit tres modos: quorum primus est, quod immobile dicitur id quod omnino est impossibile moveri, sicut Deus est immobilis. Secundus modus est secundum quod dicitur immobile, id quod vix non potest moveri, sicut saxum magnum. Tertius modus est secundum quod dicitur immobile id quod natum est moveri, sed tunc non possit moveri, quando natum est, et ubi natum est moveri, et sicut natum est moveri. Et hoc solum immobile dicitur proprie quiescere, quia quies est contraria motui. Unde oportet quod quies sit privatio motus in susceptivo motus.

LECTIO XIII.

Nonnullos circa motum, et praecipue localem, terminos exponit; videlicet simul, seorsum, tangi, medium, contrarium, consequenter, habitum et continuum.

ANTIQUA.

Simul autem secundum locum quaecumque in uno loco primo. Et seorsum quaecumque in alio. Tangi autem quorum ultima sunt simul. Intermedium autem in quod natum est prius pervenire quod permutatur quam in quod ultimum permutatur secundum naturam continue permutans. Contrarium, secundum locum et secundum rectum plurimum distans. Consequenter autem est, quo post principium ente positione, aut specie, aut aliter qualiter determinato, nihil intermedium est eorum, quae in eodem genere, et cujus consequenter est, ut linea lineae, aut unitas unitatis, aut domus domus: aliud autem nihil prohibet intermedium esse: quod enim consequenter alicujus, consequenter et posterius aliquid. Non enim unum consequenter duorum, neque nova luna secundae. Habitum autem quodcumque cum consequenter ens tangit. Quoniam omnis permutatio in oppositis, haec autem contraria et contradictio, contradictionis autem nullum intermedium, palam, quod in contrariis intermedium. Continuum autem, quod quidem habitum aliquid. Dico autem continuum, cum idem fuerit et unum utriusque terminus quibus tangunt et continent.

Quare palam quod continuum in his sit, ex quibus unum aliquid natum est fieri secundum contactum. Et quia primum quod consequenter, palam: quod enim consequenter, non tangit. Hoc autem consequenter: et si continuum, tangit. Si autem tangit, nondum continuum. In quibus autem non est tactus, non est connascentia in his: quare non est punctum huic unitati. His quidem enim inest tangi, his autem non, sed ad consequenter: et horum quidem intermedium aliquid, horum autem non.

RECENS.

Simul secundum locum esse dicuntur, quae in uno loco primo sunt; et separata, quae in diverso. Tangi autem, quorum extrema sunt simul. Medium, in quod natum est prius venire, quod mutatur, quam ad quod ultimum mutatur, secundum naturam continue mutatum. Contrarium secundum locum, quod secundum rectam lineam plurimum distat.

Consequens est, cujus principium sequentis, aut situ, aut specie, aut alio quodam modo definiti, nihil est medium eorum quae in eodem genere sunt, et cujus consequens est: velut linea lineae, aut unitas unitatis, aut domus ipsius domus: aliud vero medium esse, nihil prohibet. Consequens namque, alicujus consequens, ac quoddam posterius est. Non enim unum consequens duorum; neque novilunium, consequens secundae. Attiguum vero, quod consequens tangit.

Ceterum quum omnis mutatio in oppositis sit, haec vero contraria, ac contradictio, contradictionis vero nihil medium sit: constat quod medium in contrariis est.

Continuum vero, quod attiguum, aut tangens est. Dico autem continuum, quum idem fiunt atque unus utriusque termini, quibus tangunt et se continuant. Quare patet in his esse continuum, ex quibus unum quiddam natum est secundum contactum fieri.

Et quod consequens primum sit, constat. Consequens namque non tangit: hoc vero consequens est: et si continuum est, tangit. Quodsi tangit, nondum continuum est. In quibus vero non est tactus, in his non est cohaerentia. Quare non est punctum idem unitati. Nam illorum est tactio, harum vero minime, sed consequenter: et illorum quidem est aliquid intermedium, harum vero minime.

Notificat quae circumstant motum, et praecipue motum localem. Et primo notificat ea. Secundo inducit quaedam corollaria ex dictis, ibi, « Quare « palam. » Dicit ergo primo, quod simul secundum locum dicuntur quaecumque sunt in « uno « loco primo, » idest proprio. Si enim aliqua sunt in uno loco communi, non propter hoc dicuntur esse simul: sic enim omnia, quae continentur caeli ambitu, dicerentur esse simul. Seorsum autem dicuntur quaecumque sunt in alio et alio loco. Tangi autem adinvicem dicuntur, quorum ultima sunt simul; puta duo corpora quorum superficies conjunguntur. Medium autem inter duo est, in quod id quod continuo permutatur, natum est prius pervenire quam in ultimum. Sicut si motus continuus de A in C, prius veniet in B, id quod mutatur, quam in C. Contrarium vero secundum locum est, quod est plurimum distans secundum rectam lineam. Non enim distantia plurima potest mensurari secundum lineam curvam, eo quod inter duo puncta possunt designari infinitae decisiones circulorum dissimiles. Sed inter duo puncta non potest esse nisi una linea recta. Mensuram autem oportet esse certam et determinatam. Plurimum autem distans in locis invenitur secundum naturam sursum et deorsum, quae sunt medium et extremum mundi. Consequenter autem dicitur quod est post aliquod primum principium; sive attendatur ordo secundum

positionem, sive secundum speciem, sicut binarius est post unitatem, sive qualitercumque aliter. Adhuc autem oportet quod nihil ejusdem generis sit medium inter id quod est consequenter et id cui consequenter est. Sicut lineae sunt consequenter alicui lineae, et unitates alicui unitati, et domus alicui domui consequenter. Sed nihil prohibet inter duo, quorum unum se habet consequenter ad alterum, esse aliquid medium alterius generis; puta si inter duas domus sit unus equus medius. Et ad manifestandum praemissam divisionem subjungit, quod illud quod dicitur consequenter, oportet quod sit consequenter respectu alicujus, et quod sit aliquod posterius. Unum enim non se habet consequenter ad duo, cum sit prius. neque nova luna ad secundam, sed e converso. Deinde dicit quod habitum dicitur illud quod est consequenter et tangit; puta si duo corpora sint ordinata, quorum unum alterum tangat. Deinde dicit quod, cum omnis permutatio sit inter opposita, et opposita inter quae est permutatio sint contraria et contradictoria, ut ostensum est; cum contradictionis nullum sit medium, manifestum est quod inter sola contraria oportet esse medium, cum medium sit inter extrema motus, ut ex definitione superius posita patet. Hoc autem bene inducit. Quia enim dixerat quod consequenter sunt, inter quae non est medium, conveniens fuit ut ostenderetur inter quae potest esse medium. Deinde ostendit quid sit continuum: et dicit, quod continuum addit aliquid supra habitum. Et dicit quod continuum est cum utriusque eorum, quae se tangunt, et quae simul sunt, sit unus et idem terminus, sicut partes lineae continuantur ad punctum.

Deinde cum dicit « quare palam »

Inducit tria corollaria ex praemissis. Quorum primum est, quod continuum est in illis ex quibus natum est fieri unum secundum contactum. Et hoc ideo est, quia continuum requirit identitatem termini. Secundum corollarium est, quod inter ista tria, consequenter, contactum et continuum, prius et communius est quod est consequenter. Non enim omne quod est consequenter tangit, sed omne quod tangit est consequenter. Oportet enim contacta secundum positionem esse ordinata, et nihil eorum esse medium. Et similiter tangens est prius et communius ens quod continuum; quia si est continuum, est necesse quod tangat. Quod enim est unum, necesse est esse simul; nisi forte intelligatur in hoc quod est esse simul pluralitas. Sic enim continuum non esset contactum. Sed eo modo quo id quod est unum est simul, necesse est continuum esse tangens. Sed non sequitur, si tangit, quod sit continuum; sicut non sequitur quod si aliqua sunt simul, quod sint unum. Sed in quibus non est contactus « non est nascentia, » id est naturalis conjunctio, quae est proprie continuorum. Tertium corollarium est, quod punctus et unitas non sunt idem, ut Platonici posuerunt, dicentes quod punctum est unitas habens positionem. Et quod non sint idem, patet ex duobus. Primo quidem, quia secundum puncta est contactus, non autem secundum unitates, sed consequenter se habent adinvicem. Secundo, quia inter duo puncta semper est aliquid medium, ut probatur in sexto Physicorum. Sed inter duas unitates necesse non est aliquid esse medium.

LIBER DUODECIMUS

SUMMA LIBRI. DE SUBSTANTIA SENSIBILI. DE SUBSTANTIA IMMOBILI. DE UNIVERSI BONITATE.

LECTIO I.

In hac scientia speculationem esse de substantia, ex antiquorum etiam opinionibus ostenditur.

ANTIQUA.

De substantia quidem theoria est. Nam substantiarum principia et causae quaeruntur.

Etenim et si totum quoddam omne, substantia est prima pars. Et si eo quod consequenter, et ita primum substantia, deinde qualitas, aut quantitas.

Similiter autem nec entia nihil est simpliciter dicere haec, sed qualitates et motus. Aut non album et non rectum, dicimus enim esse et hoc, puta est non album.

Amplius nihil aliorum separabile.

Testantur autem et antiqui opere. Nam substantiae quaerebant principia et elementa et causas. Qui quidem nunc, substantias universalia magis ponunt. Nam genera universalia, quae dicunt principia et substantias esse magis, propter logice inquirere. Qui vero antiquitus, particularia, ut ignem et terram, sed non commune corpus.

RECENS.

Speculatio nobis de substantia est; siquidem substantiarum principia et causae qaaeruntur. Etenim sive ut totum aliquid universum est, substantia, prima pars est: sive pro serie [categoriarum.] hoc quoque modo primum est substantia, deinde quale, postea quantum. At simul (ut ita dicam) nec entia sunt ista simpliciter, verum qualitates, et motus: si non, sunt etiam non album, et non rectum. Dicimus namque haec quoque esse, veluti, est non album.

Praeterea, ceterorum nullum separabile est. At hoc idem re ipsa testantur antiquiores: quippe qui principia, elementa, et causas substantiae quaerebant. Recentiores vero universalia magis ponunt esse substantias. Genera namque universalia sunt, quae asserunt magis principia atque substantias esse, propterea quod logice quaerunt: antiquiores vero, singularia (ut ignem et terram), non autem corpus commune.

Postquam Philosophus in praecedenti libro recollegerat quae ante dicta erant tam in hoc libro quam in libro Physicorum de entibus imperfectis, in hoc libro intendit recolligere quae dicta sunt de ente simpliciter, id est de substantia, tam in septimo et in octavo hujus, quam etiam in primo Physicorum, et addere id quod deest ad complendam considerationem de substantiis. Et dividitur in partes duas. In prima ostendit quod ad istam scientiam pertinet considerare praecipue de substantia. In secunda de substantia determinat, ibi, « Substantiae « vero tres. » Circa primum duo facit. Primo proponit quod intendit; dicens quod in hac scientia « est theoria, » idest consideratio principalis de substantia. Nam cum ista scientia, utpote prima, et quae sapientia dicitur, principia prima entium inquirat, necesse est quod in hac scientia inquirantur principaliter principia et causae substantiarum. Nam ista sunt principia entium prima. Quomodo autem differant principium et causa, in quinto habitum est.

« Etenim et si »

Probat propositum quatuor modis. Primo per hoc quod substantia est prior aliis entibus. Unde scientia prima, de primo ente debet principaliter determinare. Quod autem substantia sit prima inter omnia entia, manifestat per simile in rebus sensibilibus, in quibus invenitur ordo inter aliqua dupliciter. Uno modo secundum quod partes alicujus totius habent ordinem adinvicem, sicut in animali pars prima est cor, et in domo fundamentum. Alio modo secundum quod aliqua sunt consequenter se habentia, ex quibus non fit unum vel continuitate vel contactu. Sicut in exercitu dicitur prima acies, et secunda acies. Sicut igitur in aliquo toto est aliqua prima pars, et sicut iterum in his quae consequenter se habent, est aliquod primum, ita substantia est primum inter omnia alia entia. Et hoc est quod dicit, « Quod si omne, » idest universitas entium sit quoddam totum, substantia est prima pars, sicut fundamentum in domo. Et si entia se habent sicut ea quae sunt consequenter, ita etiam substantia erit primum, et deinde quantitas, et qualitas, et alia genera. Averrois autem non attendens hoc secundum similitudinem dici, quia consideravit non posse cadere in alicujus mentem, quod omnia alia genera entium essent sicut partes unius totius continui, divertit a plano literae in aliam expositionem, dicens per haec duo Aristotelem intendisse duplicem habitudinem quam contingit opinari in entibus; scilicet vel quod habeant se sicut ea quae sunt unius naturae et unius generis, quod esset si ens esset commune genus eorum vel

qualitercumque communitatem habens ad ea. Et hoc intelligit cum dicit « Si ut totum quoddam. » Vel quod habeant se adinvicem sicut quae in nullo communi conveniunt. Et hoc intellexit cum dixit, « Et si in eo quod consequenter etc. » Utrolibet enim modo sequitur quod substantia sit prior aliis entibus.

Deinde cum dicit « similiter autem »

Secundo modo probat idem; dicens, quod quantitas et qualitas et hujusmodi non sunt simpliciter entia, ut infra dicet. Nam ens dicitur quasi esse habens, hoc autem solum est substantia, quae subsistit. Accidentia autem dicuntur entia, non quia sunt, sed quia magis ipsis aliquid est; sicut albedo dicitur esse, quia et subjectum est album. Ideo dicit, quod non dicuntur simpliciter entia, sed entis entia, sicut qualitas et motus. Nec est mirum, si accidentia dicuntur entia, cum non sint simpliciter entia, quia etiam privationes et negationes dicuntur quodammodo entia, sicut non album et non rectum. Dicimus enim quod non album est; non quia non album esse habeat, sed quia subjectum aliquod est albedine privatum. Hoc igitur commune est inter accidentia et privationes, quia de utrisque dicitur ens ratione subjecti. Sed in hoc differunt, quia subjectum secundum accidentia habet esse aliquale, secundum vero privationes non habet esse aliquale, sed est deficiens ab esse. Sic igitur, cum accidentia non sint simpliciter entia, sed solum substantiae, haec scientia, quae considerat ens inquantum est ens, non considerat principaliter accidentia, sed substantias.

Deinde cum dicit « amplius nihil »

Tertio modo probat, quia scilicet alia entia non possunt separari a substantia. Accidentia enim non possunt esse nisi in subjecto. Et ideo in consideratione substantiae includitur consideratio accidentium.

Deinde cum dicit « testantur autem »

Quarto probat idem, dicens, quod etiam philosophi antiqui testantur ipso facto, quod philosophi consideratio est de substantiis; quia quaerentes causas entis, quaerunt causas substantiae solum. Et hoc fecerunt et quidam moderni, sed tamen differenter. Non enim quaerebant principia et elementa et causas eodem modo, sed diversimode. Nam moderni, scilicet Platonici, dicunt universalia magis esse substantias quam particularia. Dicunt enim, genera, quae sunt universalia, magis esse principia et causas substantiarum quam particularia. Et hoc ideo, quia logice inquirebant de rebus. Universalia enim, quae secundum rationem sunt abstracta a sensibilibus, credebant etiam in rerum natura abstracta fore, et principia particularium. Sed antiqui philosophi Democritus et Empedocles, posuerunt substantias et principia rerum esse particularia, ut ignem et terram, non autem hoc commune, quod est corpus.

LECTIO II.

Dividitur substantia in sensibilem et immobilem, eaque in corruptibilem ac sempiternam; et quaenam sit utriusque sensibilis substantiae materia ostenditur.

ANTIQUA.

Substantiae vero tres sunt. Una quidem sensibilis, cujus alia quidem sempiterna, alia corruptibilis, quam omnes confitentur, ut plantae et animalia. Sempiterna autem cujus elementa necesse est accipere, sive unum sive multa. Alia vero immobilis. Hanc dicunt quidam separabilem esse. Hi quidem in duo dividentes, alii in unam naturam species ponentes et mathematica, alii horum mathematica solum. Illae, quidem naturalis, cum motu enim sunt. Et haec alterius, si nullum illis principium commune est.

Sensibilis vero substantia est mutabilis. Si autem mutatio est ex oppositis aut mediis, sed oppositis non omnibus (non album enim vox) sed ex contrario, necesse subesse quid mutabile in contrarietatem. Non enim contraria transmutantur. Amplius hoc quidem manet, aliud vero contrarium non manet. Est igitur aliquid tertium praeter contraria, materia.

Si itaque transmutationes sunt quatuor, aut secundum quid, aut secundum qualitatem, aut secundum quantitatem, aut ubi: Generatio quidem simpliciter aut corruptio secundum hoc, et augmentum et decrementum quae secundum quantitatem, alteratio autem quae secundum passionem, latio autem quae secundum locum, in contrarietates utique erunt eas, quae secundum unumquodque transmutationes, necesse itaque transmutari materiam potentem ambo.

Quoniam autem duplex est ens, transmutatur omne ex potentia ente in actu ens: utputa ex potentia albo, in actu album. Similiter autem in augmento et decremento. Quare non solum secundum accidens contingit fieri ex non ente, sed ex ente fiunt omnia. Potentia quidem ente, ex non ente

RECENS.

Verum substantiae tres sunt: una quidem sensibilis, quam omnes concedunt, partim corruptibilis, veluti plantae. et animalia; partim sempiterna, cujus elementa, sive unum, sive multa sint, accipere necesse est: alia immobilis, quam aliqui separabilem ajunt esse; quidam in duo dividentes; quidam in unam ponentes naturam, tam species, quam mathematica; quidam ex his mathematica solum. Illae itaque philosophiae naturalis; cum motu namque sunt: ista autem alterius est, si nullum eis commune principium est.

Sensibilis vero substantia. mutabilis est. Si itaque ex oppositis, aut mediis mutatio sit, oppositis vero non omnibus (album enim non ex voce), verum ex contrario, necesse est aliquid subesse, quod in contrarietatem mutetur: non enim contraria transmutantur.

Praeterea hoc quidem permanet, contrarium vero non permanet. Est igitur aliquid tertium praeter contraria, ipsa materia. Si itaque transmutationes sunt quatuor, aut secundum ipsum quid, aut secundum quale, aut quantum, aut ubi: ac generatio simplex et corruptio, quae secundum hoc quid fit, augmentatio et diminutio, quae secundum quantum, alteratio, quae secundum passionem, latio vero, quae secundum locum: profecto in contrarietates in unoquoque mutationes sunt. Necesse est igitur mutari materiam, quae ambo possit.

Quum autem duplex sit ens, omne mutatur ex potentia ente in actu ens, ut ex potentia albo, in actu album. Eodem autem modo et de augmentatione, et diminutione. Quare non solum per accidens ex non-ente fieri contingit, sed etiam ex ente omnia fiunt; verum potentia quidem ente, actu vero

vero actu.

Et hoc est Anaxagorae unum. Dignius est enim quam simul omnia. Et Empedoclis mixtura et Anaximandri, vel ut Democritus ait, prius erant omnia potentia, actu vero minime. Quare materiam utique erant tangentes.

Omnia vero materiam habent quaecumque transmutantur, sed aliam: et sempiternorum, quaecumque non generabilia, mobilia autem latione. Verum non generabilem habent, sed unde et quo.

Dubitabit autem utique aliquis, ex quali non ente est generatio. Tripliciter enim non ens. Si itaque est aliquid potentia, attamen non ex quocumque, sed alterum ex altero. Neque sufficiens, quia simul res omnes. Differunt enim materia. Quoniam quare infinita facta sunt, sed non unum? Intellectus enim unus. Quare si materia una, illud factum esset actu, cujus materia erat potentia.

ex non-ente. Et hoc est Anaxagorae Unum (melius namque hoc quam Cuncta simul), et mistura Empedoclis ac Anaximandri: et, ut Democritus ait, « simul omnia erant » potentia quidem, actu vero minime: quare materiam tetigerunt.

Cuncta vero quaecumque mutantur, materiam habent, sed diversam: atque ipsorum sempiternorum quaecumque non sunt generabilia, sed latione mobilia; attamen non generabilem, sed unde, quo.

Dubitare vero quispiam possit, ex quo non-ente generatio fiat: tripliciter enim non-ens dicitur. Si igitur quippiam est potentia, tamen non ex quocumque generatur, sed alterum ex altero. Nec id sufficit, quod simul omnes res erant, quia differunt materia. Cur enim infinita facta fuissent, et non unum? quum quidem intellectus unus sit: quare si materia una, illud actu fuisset factum, quod potentia erat ipsa materia.

Postquam ostendit quod consideratio philosophi principaliter de substantiis est, hic incipit de substantiis determinare: et dividitur in partes duas. In prima dividit substantiam. In secunda de partibus divisionis determinat, ibi, « Sensibilis vero substantia. » Dicit ergo primo, quod tres sunt substantiae. Una quidem est sensibilis, quae in duo genera dividitur. Nam substantiarum sensibilium quaedam sunt sempiternae, scilicet corpora caelestia, quaedam vero sunt corruptibiles. Substantia vero sensibilis et corruptibilis nota est omnibus, sicut sunt plantae et animalia. Sed « alia substantia sensibilis, » scilicet sempiterna, est cujus principia quaerere intendimus in hoc libro; scilicet si unum sit eorum principium vel multa. Hoc enim inquiret considerando de substantiis separatis, quae sunt principia moventia et fines corporum caelestium, ut infra patebit. Ponit autem hic large elementa loco principiorum. Nam elementum proprie non est nisi causa intrinseca. Tertium vero genus est substantiae immobilis, quae non est sensibilis. Et haec non est omnibus manifesta, sed quidam ponunt eam esse separabilem a sensibilibus. Quorum opinio diversificatur. Quidam enim dividunt substantiam separabilem in duo genera: scilicet in species, quas vocant ideas, et mathematica. Sicut enim invenitur secundum rationem duplex modus separationis: unus quo separantur mathematica a materia sensibili, alius quo separantur universalia a particularibus: ita et secundum rem ponebant et universalia esse separata, quae dicebant species, et etiam mathematica. Sed quidam haec duo, scilicet species et mathematica, in unam naturam reducebant. Utrique igitur hi erant Platonici. Sed alii, scilicet Pythagorici, non ponebant species, sed solum mathematica. Inter haec autem tria genera substantiarum hoc differt: quia substantiae sensibiles, sive sint corruptibiles sive perpetuae, pertinent ad considerationem naturalis philosophiae, quae determinat de ente mobili. Hujusmodi enim substantiae sensibiles sunt in motu. Substantia autem separabilis et immobilis pertinet ad considerationem alterius scientiae, et non ad eamdem, si tamen nullum principium sit commune utrisque substantiis: quia si in aliquo conveniant, pertinebit utrarumque substantiarum consideratio ad illam scientiam, quae illud commune considerat. Et ideo naturalis scientia considerat solum de substantiis sensibilibus, inquantum sunt in motu. Et ideo tam de his etiam quam de substantiis immobilibus considerat haec scientia, inquantum communicant in hoc quod sunt entia et substantiae.

Deinde cum dicit « sensibilis vero »

Determinat de praemissis substantiis. Et primo de substantia sensibili. Secundo de substantiis immobilibus, ibi, « Sed quoniam tres sunt. » Prima dividitur in duas. In prima inquirit principia substantiae sensibilis. In secunda inquirit utrum sint eadem principia substantiae et aliorum generum, ibi, « Causae vero et principia. » Circa primum duo facit. Primo inquirit de materia. Secundo de forma, ibi, « Tres vero causae et tria principia. » Circa primum duo facit. Primo determinat veritatem de materia. Secundo solvit dubitationem, ibi, « Dubitabit autem aliquis ex quo. » Circa primum duo facit. Primo enim manifestat materiam esse in sensibilibus, et quale ens sit. Secundo, quomodo diversimode invenitur in diversis substantiis sensibilibus, ibi, « Omnia vero materiam habent. » Circa primum duo facit. Primo quod dictum est. Secundo solvit argumentum ex quo aliqui antiqui negaverunt generationem, ibi, « Quoniam autem duplex. » Circa primum duo facit. Primo ostendit materiam esse in sensibilibus. Secundo vero ostendit quale ens sit materia, ibi, « Si itaque transmutationes. » Dicit ergo primo, quod substantia sensibilis est mutabilis, ut dictum est. Omnis autem mutatio est ex oppositis, aut ex mediis, ut supra ostensum est. Non autem est mutatio ex quibuscumque oppositis: fit enim album ex non albo, non tamen ex quolibet non albo: nam vox est non album; sed corpus non fit album ex voce, sed ex non albo, quod est nigrum vel medium. Et ideo dicit quod mutatio fit ex opposito, quod est contrarium. Nec est instantia de substantia in qua fit mutatio, cum tamen substantiae nihil sit contrarium; quia in substantia est privatio, quae quodammodo computatur inter contraria, ut in decimo ostensum est. Quia igitur omnis mutatio est de contrario in contrarium, necesse est subesse aliquod subjectum, quod possit mutari de contrario in contrarium. Et hoc Philosophus probat dupliciter. Primo quidem, quia unum contrariorum non transmutatur in alterum; non enim ipsa nigredo fit albedo. Unde, si debeat fieri transmutatio de nigro in album, oportet aliquid esse praeter nigredinem quod fiat album. Alio modo probat idem ex hoc, quod in qualibet transmutatione invenitur aliquid manens; sicut in transmutatione, quae est de nigro in album, corpus manet; aliud vero, scilicet contrarium, utputa nigrum, non manet. Unde manifestum est, quod materia est aliquid tertium praeter contraria.

Deinde cum dicit « si itaque »

Ostendit cujusmodi ens sit materia; et dicit,

quod transmutationes sunt quatuor. Generatio quidem et corruptio simplex secundum substantiam, et augmentum et diminutio secundum quantitatem, alteratio secundum passionem, quae est tertia species qualitatis, « latio, » idest loci mutatio, secundum ubi. Et manifestum est, quod omnes istae transmutationes erunt secundum contrarietates, quae sunt secundum unumquodque horum generum. Ut puta, alteratio in contrarietatem qualitatis. Augmentum in contrarietatem quantitatis, et sic de aliis. Et ita, cum in qualibet transmutatione sit quoddam tertium praeter contrarium, quod dicitur materia, necesse est, quod id quod transmutatur, sive subjectum transmutationis, quantum est de se, sit in potentia ad utrumque contrarium. Aliter enim non esset susceptivum utriusque, nec posset de uno in aliud transmutari. Sicut igitur corpus, quod transmutatur de albedine in nigredinem, inquantum est corpus, est in potentia ad utrumque, ita materia in generatione substantiae, quae est subjectum generationis et corruptionis, quantum est de se, est in potentia ad formam et privationem, nec formam nec privationem, quantum est de se, actu habens.

Deinde cum dicit « quoniam autem »

Hic Philosophus secundum veritatem determinat de ipsa materia. Circa quod duo facit. Primo solvit dubitationem. Secundo ostendit quomodo aliqui antiqui dixerunt simile praedictae solutioni, ibi, « Et « hoc Anaxagorae. » Solvit autem hanc dubitationem antiquorum naturalium philosophorum, qui removebant generationem propter hoc, quod non credebant quod posset aliqui fieri ex non ente, quia ex nihilo fit nihil; nec etiam ex ente, quia sic esset antequam fieret. Hanc ergo dubitationem Philosophus solvit, ostendendo qualiter aliquid fit ex ente et ex non ente; dicens, quod duplex est ens, scilicet ens actu, et ens potentia. Omne igitur, quod transmutatur, transmutatur ex ente in potentia in actu ens; sicut cum aliquid alteratur ex albo in potentia in actu album. Et similiter est in motu ipsius augmenti et decrementi; quia transmutatur aliquid de potentia magno vel parvo, in actu magnum vel parvum. Unde et in genere substantiae fiunt omnia ex non ente et ente. Ex non ente quidem secundum accidens, inquantum fit aliquid ex materia subjecta privationi, secundum quam dicitur non ens. Sed per se fit aliquid ex ente, non autem in actu, sed in potentia, scilicet ex materia, quae est ens in potentia, ut supra ostensum est. Sciendum est autem, quod praedictae positioni antiquorum naturalium negantium generationem et dicentium, quod generatio non est aliud quam alteratio, voluerunt obviare quidam posteriores, dicentes generationem esse per segregationem ab aliquo mixto et confuso.

Philosophus ergo tertio cum dicit « et hoc est »

Ostendit quod etiam omnes sic dicentes, aliquid simile praedictae positioni dicere voluerunt, sed non attingunt. Dicit ergo quod hoc, scilicet materia quae est ens in potentia ad omnia, esse illud unum quod Anaxagoras posuit. Dicebat enim quod omne quod generatur ex aliquo, est in eo ex quo generatur. Et sic a principio omnia erant mixta in quodam uno, nesciens distinguere inter potentiam et actum. Sed dignius est ponere materiam, in qua omnia sunt in potentia, quam ponere omnia simul in actu, ut videtur ex verbis Anaxagorae. Et hoc est quod Empedocles dixit, quod a principio omnia erant mixta et confusa per amicitiam, et postea lis segregavit. Et similiter Anaximander dixit, quod in uno confuso praeexstiterant omnia contraria. Et Democritus etiam dixit, quod omnia, quae fiunt, prius erant in potentia, sed non in actu. Unde manifestum est, quod omnes isti philosophi tetigerunt quodammodo materiam, sed non perfecte ad eam pervenerunt.

Deinde cum dicit » omnia vero »

Ostendit, quod non eodem modo materia est in omnibus substantiis sensibilibus; dicens, quod quaecumque transmutantur, oportet quod habeant materiam, sed aliam et aliam. Ea enim quae « trans- « mutantur secundum substantiam, » idest quae generantur et corrumpuntur, habent materiam, quae est subjectum generationis et corruptionis; quae scilicet de se est in potentia ad formas et ad privationes. Sed corpora caelestia, quae sunt sempiterna et ingenerabilia, sed mobilia secundum locum, habent quidem materiam, sed non quae est subjectum generationis, aut quae sit in potentia ad formam et privationem, sed quae est in potentia ad terminos motus localis qui sunt, unde incipit motus, et quo motus intendit.

Deinde cum dicit « dubitabit autem »

Solvit quamdam dubitationem circa praedeterminata; dicens, quod aliquis potest dubitare, cum generatio sit transmutatio de non ente in ens, ex quo non ente in ens fit generatio. Dicitur enim non ens tripliciter. Uno modo quod nullo modo est; et ex tali non ente non fit generatio, quia ex nihilo nihil fit secundum naturam. Alio modo dicitur non ens ipsa privatio, quae consideratur in aliquo subjecto: et ex tali non ente fit quidem generatio, sed per accidens, inquantum, scilicet generatio fit ex subjecto, cui accidit privatio. Tertio modo dicitur non ens ipsa materia, quae, quantum est de se, non est ens actu, sed ens potentia. Et ex tali non ente fit generatio per se. Et hoc est quod dicit, quod si aliquod non ens est ens in potentia, ex tali, scilicet non ente, fit generatio per se. Quamvis autem generatio fiat ex non ente quod est in potentia, non tamen fit quodlibet ex quocumque; sed diversa fiunt ex diversis materiis. Unumquodque enim generabilium habet materiam determinatam ex qua fit, quia formam oportet esse proportionatam materiae. Licet enim materia prima sit in potentia ad omnes formas, tamen quodam ordine suscipit eas. Per prius enim est in potentia ad formas elementares, et eis mediantibus secundum diversas proportiones commixtionum est in potentia ad diversas formas: unde non potest ex quolibet immediate fieri quodlibet, nisi forte per resolutionem in primam materiam. Et hoc est contra Anaxagoram qui posuit quod quodlibet fit ex quolibet. Nec ad hoc asserendum sufficit quod posuit omnia esse simul a principio. Oportet enim quod res differant in materia secundum quod diversis diversae sunt materiae. Quomodo enim essent facta infinita, et non unum tantum, si una esset materia omnium secundum positionem Anaxagorae? Posuit enim Anaxagoras esse unum agens, scilicet intellectum. Unde et si materia est una, necesse est etiam quod factum sit unum, scilicet id ad quod materia erat in potentia. Ubi enim est unum agens et una materia, necesse est esse unum factum, ut in decimo habitum est. Haec autem ratio procedit contra Anaxagoram inquantum ponebat intellectum indigere

materia ad faciendum res. Si autem ponat primum rerum principium intellectum, qui ipsam materiam producat, primum principium diversitatis rerum erit ex ordine apprehenso (1) ab intellectu practico (1), qui secundum quod res diversas producere intendit, instituit materias diversas aptas diversitati rerum.

(1) *Al.* apprehensio.

(1) *Al.* praedicto.

LECTIO III.

Formam minime generari, sed quodque compositum ab univoco fieri probat: hinc quomodo et quae formae separari ab his quorum sunt formae, dicantur demonstrat.

ANTIQUA.

Tres vero sunt causae, et tria principia. Duo quidem contrarietates, cujus hoc quidem ratio et species, illud vero privatio: tertium vero materia.

Postea, quia nec fit materia nec species. Dico autem ultima. Omne namque transmutat aliquid et ex aliquo, et in quid. Et a quo quidem, primo movente; cujus vero, materia; in quod vero, species. In infinitum ergo sunt, si non solum aes sit rotundum, sed et ipsum rotundum, aut aes. Necesse est itaque stare.

Postca quia quaeque ex univoco fit substantia. Nam et quae natura sunt, substantia, et alia. Aut enim arte, aut natura sunt, aut fortuna, aut casu. Ars igitur principium est in alio. Natura autem principium in ipso. Homo namque hominem generat. Reliquae vero causae horum privationes.

Substantiae autem tres sunt. Materia quidem hoc aliquid substantia in apparere. Nam quaecumque sunt tactu et non connascentia, materia et subjectum. Natura vero hoc aliquid inquantum habitus quidam. Amplius, tertia quae est ex his singularis, ut Socrates et Callias.

In quibusdam igitur hoc non est praeter compositam substantiam, ut domus, si non est ars. Nec est generatio, nec corruptio horum, sed alio modo sunt et non sunt, ut domus quae sine materia, et sanitas, et omne quod secundum artem. Sed si quidem, in eis quae sunt natura. Quapropter non male Plato ait, quia species sunt quaecumque natura. Siquidem sunt species aliae horum, ut ignis, caro, caput. Omnia enim materia sunt, et ejus quae maxime substantiae ultima.

Moventes quidem igitur causae, velut prius factae existentes. Quae autem ut ratio, simul. Quando enim sanatur homo, tunc etiam sanitas est, et figura aereae sphaerae simul et aerea sphaera. Si autem posterius aliquid manet, perscrutandum est. In quibusdam enim nihil prohibet, ut si est anima talis, non omnis, sed intellectus. Omnem namque, impossibile forsan.

Palam itaqae quod non oportet propter hoc esse ideas. Homo enim hominem generat, qui singularis aliquem. Similiter autem et in artibus. Medicinalis enim ars, ratio sanitatis est.

RECENS.

Tres itaque causae, et tria principia; duo quidem ipsa contrarietas, cujus hoc quidem ratio et species, hoc vero privatio; tertium vero materia.

Post haec ostendendum est, quod neque materia fit, neque forma: dico autem, extrema. Omne enim, quod transmutatur, aliquid est, et ab aliquo in aliquod transmutatur. Ab aliquo quidem, primo movente: quod vero, materia: in quod autem, formam. In infinitum itaque procedet, si non solum aes rotundum fiat, verum ipsum rotundum, aut aes: quare necesse est stare.

Deinde dicendum quod quaelibet substantia ab univoco fit. Substantiae enim sunt, quae sunt natura, atque alia: aut enim arte, aut natura, aut fortuna, aut casu fiunt: sed ars quidem, principium in alio; natura vero, principium in ipso. Homo namque hominem generat. Ceterae causae privationes horum sunt.

Substantiae vero, tres: una, materia, quae hoc quid est secundum apparentiam (quaecumque enim tactu, non coadhaerentia sunt, materia et subjectum sunt;) altera vero, natura et hoc quid, et quidam habitus ad quem. Tertia item quae ex his, quae singularis est: ut Socrates, aut Callias.

In aliquibus igitur hoc quid non est praeter compositam substantiam (ut domus forma, nisi ab ipsa arte); nec est generatio aut corruptio eorum; verum alio modo sunt, et non sunt, tum domus, quae absque materia, tum sanitas, et omne quod secundum artem est: sed si quidem sunt, in iis sunt quae natura fiunt. Propter quod non maie Plato dixit quod species sive ideae eorum sunt, quae natura sunt: si quidem species sunt diversae ab his, qualia ignis, caro, caput. Cuncta namque materia sunt, et maxime ejus substantiae, quae est ultima.

Causae itaque moventes, tamquam antea ortae exsistunt: quae vero ut ratio, simul sunt. Quum enim sanus est homo, tunc etiam sanitas est: et forma aeneae sphaerae simul est atque aenea sphaera. Si autem aliquid etiam posterius permaneat, considerandum est. In quibusdam enim, nihil prohibet: veluti si anima tale sit, non omnis, sed intellectus: omnem namque fortassis impossibile est.

Manifestum itaque est quod praeter haec certe non oportet ideas esse Homo namque hominem generat, singularis aliquem. Similiter etiam in artibus. Medendi enim ars, ratio sanitatis est.

Postquam Philosophus determinavit de materia, hic determinat de forma. Et circa hoc duo facit. Primo determinat de ea secundum se. Secundo per comparationem ad substantiam compositam, ibi, « substantiae autem tres sunt etc. » Circa primum tria facit. Primo proponit formam esse principium; dicens, quod tres sunt causae et tria principia substantiae mutabilis. Duo enim sunt contraria: quorum unum « est species, » id est forma, et aliud est privatio, quae quodammodo est contrarium; tertium autem est materia. Jam enim ostensum est, quod in omni transmutatione oportet esse subjectum, et duo contraria. Unde necesse est quod in generatione substantiae haec requirantur.

Secundo ibi « postea quia »

Ostendit, quod forma non generatur, sicut nec materia; dicens quod materia nec « species fit, » idest generatur. Sed hoc intelligi oportet de ultima materia et de ultima forma. Nam materia aliqua generatur; scilicet quae est subjectum alterationis; est enim substantia composita. Quod autem nec forma ultima nec materia ultima generentur, sic probat. In omni transmutatione oportet esse aliquod subjectum transmutationis, quod est materia, et ali-

quid a quo transmutatur, quod est principium movens, et aliquid in quod transmutatur, quod est species et forma. Si ergo ipsa forma et materia generentur, puta si non solum generetur hoc totum, quod est aes rotundum, sed etiam ipsa rotunditas, et ipsum aes, sequetur quod tam forma quam materia habeant materiam et formam, et sic ibitur in infinitum in materiis et formis; quod est impossibile. Necesse est itaque stare in generatione, ut scilicet ultima forma et ultima materia non generetur.

« Postea quia »

Tertio dicit, quod res acquirunt formam ex agentibus similibus; dicens, quod quaecumque substantia fit « ex agente univoco, » idest simili secundum formam. Omnes enim substantiae, quae generantur, generantur aut a natura, aut ab arte, aut a fortuna, aut automato, idest « casu, » idest per se vano. Differt autem ars a natura, quia ars est principium agendi in alio, natura autem est principium actionis et motus in eo in quo est. Manifestum est autem, quod ea quae generantur ab arte, fiunt ex sibi simili. Aedificator enim, per formam domus quam habet in mente, facit domum quae est in materia. Et idem etiam apparet in natura; quia homo generat hominem. In quibusdam autem hoc non videtur. Non enim generantur ex sibi similibus in specie; sicut calidum in corporibus inferioribus generatur a sole non calido. Sed licet non sit similitudo secundum speciem, oportet tamen esse aliquam similitudinem, sed tamen imperfectam; quia materia inferiorum non potest pertingere ad perfectam similitudinem superioris agentis. Et cum ita sit in his quae fiunt ab arte et natura, manifestum est quod unumquodque generatur a suo simili. Nam « reliquae causae, » scilicet fortuna et casus, sunt quasi defectus et privationes naturae et artis. Nam fortuna est intellectus agens praeter intentionem, et casus natura agens praeter intentionem. Unde ea quae fiunt a fortuna et casu, non assimilantur suis agentibus, cum fortuna et casus non sint causae per se, sed per accidens: et ideo quodammodo animalia, quae generantur ex putrefactione, videntur fieri casu, inquantum non fiunt ex sibi similibus secundum speciem. Neque etiam habent causam determinatam, agentem in istis inferioribus, sed solum causam agentem superiorem.

Deinde cum dicit « substantiae autem »

Determinat de forma per comparationem ad substantiam compositam; et circa hoc tria facit. Primo dividit substantiam in materiam et formam et compositum, dicens quod substantiae sunt tres. Materia, quantum ad id quod apparet, videtur esse substantia et hoc aliquid. Unde primi naturales solam materiam posuerunt esse substantiam. Et hoc ideo quia viderunt quod in artificialibus quae fiunt per contractum, et non per naturalem unionem, sola materia et subjectum videtur esse substantia: nam formae artificiales sunt accidentia. Item natura rei videtur esse substantia et hoc aliquid; natura autem rei est in quam terminatur naturalis generatio, id est forma, quae est quasi habitus quidam. Item tertia substantia est illa, quae componitur ex materia et forma, sicut sunt singularia, ut Callias et Socrates.

Secundo ibi « in quibusdam »

Dicit, quod in aliquibus formis manifestum est, quod non sunt praeter substantiam compositam; sicut forma domus non est praeter materiam. Forma enim domus est accidens, et materia domus est substantia: accidens autem non est nisi in substantia. Sed hoc dico, nisi accipiatur forma domus, « ut ars, » id est prout est in mente artificis. Sic enim est praeter materiam. Sed harum formarum artificialium prout sunt in mente artificis, nec est generatio nec corruptio. Domus enim, quae est sine materia in animo, et sanitas, et omnia hujusmodi, alio modo incipiunt esse et desinunt quam per corruptionem et generationem; scilicet per disciplinam, aut per inventionem. Sed, si aliquae formae sunt praeter substantiam compositam, hoc erit verum in formis naturalibus, quae substantiae sunt. Unde Plato non male dixit « quod « species, » id est formae separatae, sunt formae quae sunt per naturam. Dico autem quod non simpliciter bene dixit, sed si sunt species aliae aliquae ab istis sensibilibus, quae sunt caro, caput et hujusmodi, quae sunt materia ultima substantiae particularis compositae, quae est maxime substantia.

Tertio ibi « moventes quidem »

Ostendit, quod formae universales non sunt praeter substantiam compositam; et circa hoc duo facit. Primo manifestat propositum, assignans differentiam inter causas formales et causas moventes. Et dicit, quod causae moventes praeexistunt rebus factis. Et hoc necessarium est; quia causae moventes sunt principia motus, qui terminatur ad rem factam. Sed causa formalis, quae est causa quasi ratio rei, simul incipit esse cum re cujus est forma. Tunc enim incipit esse sanitas, quando homo sanatur; et tunc incipit esse figura sphaerae aeneae, quando fit sphaera aenea. Unde manifestum est, quod formae non sunt separatae a substantiis compositis; quia si essent separatae, oporteret quod essent sempiternae, cum non sint talium per se neque generatio, neque corruptio, ut ostensum est: et sic praessent substantiis his, quarum sunt formae. Sed quamvis formae non praeexistant substantiis compositis, perscrutandum tamen est, si aliqua forma remaneat posterius, corrupta substantia composita. In quibusdam enim formis nihil prohibet quod remaneant post substantiam compositam. Puta, si dicamus animam esse talem. Non tamen omnis anima, sed solus intellectus. Forsitan enim impossibile est omnem animam esse talem, ut remaneat corrupto corpore; quia aliae partes animae non habent operationem sine organis corporeis, intellectus autem non operatur per organum. Dicit autem, forsan, quia non erat praesentis intentionis hoc demonstrare, sed hoc pertinet ad scientiam de anima. Et sicut aliae partes animae ab intellectu non remanent post substantiam compositam, ita etiam nec aliae formae rerum corruptibilium. Considerandum autem hanc sententiam esse Aristotelis de anima intellectiva quod non fuerit ante corpus, ut Plato posuit, neque etiam destruitur destructo corpore, ut antiqui naturales posuerunt, non distinguentes inter intellectum et sensum. Non enim excipit animam intellectivam a generatione aliarum formarum, quantum ad hoc quod formae non praeexistunt substantiis compositis; sed solum quantum ad hoc quod non remanent post substantias compositas. Ex quo etiam patet quod non potest hoc depravari, sicut quidam depravare conantur dicentes intellectum possibilem tantum, vel a-

gentem tantummodo esse incorruptibilem. Tum quia ponunt intellectum, quem dicunt esse incorruptibilem, sive sit intellectus possibilis sive agens, esse quamdam substantiam separatam, et sic non est forma. Tum etiam quia si sit forma, sicut remanet corrupto corpore, ita etiam praeexistit corpori. Et quantum ad hoc non esset differentia inter ponentes intellectum separatum esse formam hominis, et ponentes species separatas esse formas rerum sensibilium. Quod Aristoteles hic excludere intendit.

« Palam itaque »

Secundo excludit rationem propter quam ponebant ideas separatas. Ad hoc enim dicebant Platonici esse necessarium ponere ideas, ut substantiae particulares sensibiles ad earum similitudines formarentur. Sed hoc non est necessarium; quia in istis inferioribus invenitur causa sufficiens formationis omnium eorum quae fiunt. Nam agens naturale agit sibi simile. Homo enim generat hominem; non quidem universalis singularem, sed singularis singularem. Unde non est necessarium ponere hominem universalem esse separatum, a quo hic homo singularis formam speciei accipiat vel participet. Et similiter manifestum est in his quae fiunt secundum artem; quia ars medicinalis est quaedam ratio sanitatis et similitudo in anima, ut etiam supra ostensum est.

LECTIO IV.

Quae nam et quot sint principia substantiarum generabilium et corruptibilium: quo pacto item eadem omnium vel diversa esse dicantur indicat.

ANTIQUA.

Causae autem et principia alia aliorum sunt, ut est, aut non, si quis dicat universaliter et secundum proportionem, eadem omnium.

Dubitabit autem utique aliquis, utrum altera aut eadem sunt principia et elementa substantiarum, et eorum quae sunt ad aliquid, et cujuslibet categoriarum similiter.

Sed inconveniens, si eadem omnium: ex eisdem enim erunt quae ad aliquid et substantia. Quomodo igitur hoc erit? Nam extra substantiam et alia praedicamenta, nihil est commune: prius autem est elementum, quam quorum est elementum. At vero neque substantia elementum est eorum quae ad aliquid, neque horum aliquid substantiae.

Nec etiam intellectualium elementorum, ut unum aut ens. Insunt enim ea singulis compositorum. Nihil igitur erit eorum nec substantia nec ad aliquid. Sed necessarium. Non sunt igitur omnium eadem elementa.

At, ut dicimus, est quidem ut est, est autem ut non: forsan sensibilium corporum. Ut quidem species calidum, et alio modo frigidum privatio: materia vero quod potentia haec primum secundum se: substantia vero, et haec, et quae ex his quorum sunt principia. Hoc autem siquidem ex calido et frigido fit unum, ut caro aut os. Alterum enim necesse est ab illis esse quod factum est. Horum igitur eadem elementa et principia, aliorum vero alia. Omnium autem ita quidem dicere non est, sed proportionaliter. Quemadmodum siquis dicat quod principia sunt tria, species, et privatio, et materia. Sed horum unumquodque alterum circa genus unumquodque est. Ut in colore album, nigrum, superficies, tenebrae, lumen, aer. Ex his autem dies et nox.

Quoniam autem non solum, quae insunt causae, sed et eorum, quae extra, utputa movens, palam quia alterum principium et elementum. Causae vero ambo, et in haec dividitur principium. Quod vero aut movens aut sistens, principium est quoddam. Quare elementa secundum analogiam tria. Causae autem et principia quatuor, aliud vero in alio, et prima causa. Quare movens aliud, alii sanitas, infirmitas, corpus, movens medicativa, species, inordinatio talis, lateres, movens, aedificatoria, et in ea dividitur principium.

Quoniam autem movens in physicis quidem homo, in his autem quae a mente, species aut contrarium, modo quodam tres utique erunt causae. Sic autem quatuor. Nam sanitas aliqualiter medicinalis, et domus species aedificatoria, et homo hominem generat.

RECENS.

Causae vero, atque principia, quodam quidem modo alia aliorum sunt; quodam vero modo, si quis universaliter dicat et secundum analogiam, omnium eadem. Dubitare namque quispiam possit, utrum alia, an eadem principia et elementa substantiarum sint, et eorum quae ad aliquid sunt: et eodem modo in quolibet praedicamento. At absurdum est, si omnium eadem sunt: ex eisdem enim erit ad aliquid et substantia.

Quid igitur hoc erit? praeter enim substantiam et cetera quae praedicantur, nihil commune est. Prius autem elementum est, quam ea quorum est elementum. At vero nec substantia, eorum quae ad aliquid sunt, elementum est: nec aliquid horum, substantiae.

Item quomodo continget, omnium eadem esse elementa? Nullum enim elementorum idem potest esse ei quod ex elementis componitur: veluti ipsi *b a*, ipsum *b*, aut ipsum *a*. Neque sane ullum intellectualium, ut unum vel ens, elementum est: haec enim unicuique etiam compositorum insunt. Nullum igitur eorum, neque substantia, nec ad aliquid erit. At necessarium est. Non sunt ergo omnium eadem elementa.

Aut (ut diximus) quodammodo quidem sunt, quodam modo vero non: veluti fortassis corporum sensibilium, calidum tamquam species, et alio modo frigidum, ut privatio; materia vero, quod primo per se potentia haec erat: substantiae vero tum ea ex iis quorum haec principia sunt, aut si quid ex frigido et calido fit unum, ut caro, aut os: nam necesse profecto est aliud ab his esse illud quod factum.

Horum itaque eadem elementa atque principia sunt, alia vero aliorum: omnium vero ita quidem dicere non est, sed analogice: quemadmodum si quis dicat, quod principia sunt tria, species, privatio et materia. Verum unumquodque horum circa unumquodque genus aliud est: ut in coloribus album, nigrum, superficies, lumen, tenebrae, aer: ex his vero, dies et nox.

Quum vero non illae solum, quae insunt, causae sint, verum etiam ex iis quae extrinsecus sunt, illud quod movet; patet quod aliud est principium, aliud elementum, ambo vero causae sunt: et principium in haec dividitur. Quod autem ut movens vel sistens est, principium quoddam et substantia est. Quare elementa quidem analogice tria, causae vero atque principia quatuor: aliud vero in alio et prima [factiva?] causa, ut movens, in alio alia. sanitas, morbus, corpus; horum movens, ars medendi: forma, inordinatio talis, lateres: horum movens, aedificativa.

Quum autem movens, in naturalibus quidem homo homini, in iis vero quae a mente fiunt, ipsa species vel contrarium sit, modo quodam tres profecto causae erunt, alio vero modo quatuor. Sanitas namque, quodammodo est ars medendi: et aedificativa, species domus: et homo hominem

Amplius autem praeter haec, ut primum omnium, movens omnia.

Quoniam autem sunt haec quidem separabilia, illa autem inseparabilia, substantiae illae. Et propter hoc omnium causae haec, quia sine substantiis non sunt passiones et motus. Deinde erunt haec omnia anima forsan, et corpus; aut intellectus et appetitus et corpus.

Amplius autem alio modo proportionaliter principia eadem, ut actus et potentia. Sed et haec alia, quae aliis, et aliter. In quibusdam quidem enim idem quandoque est actu, quandoque potentia, ut vinum aut caro aut homo. Cadunt autem et haec in dictas causas. Actus quidem enim species, si sit separabilis, et quod ex ambobus. Privatio quoque, ut tenebrae, aut laborans. Potentia autem materia. Haec enim est quod potest fieri ambo. Aliter autem actu et potestate differunt, quorum non est eadem materia, et quorum non est eadem species, sed altera. Quemadmodum hominis causa elementa, ignis et terra, ut materia: et species propria, et si quid aliud extra, ut pater, et praeter haec sol, et obliquus circulus: neque materia entia, neque species, neque privatio neque forma, sed moventia.

Adhuc autem videre oportet quod haec quidem universaliter est dicere, haec autem non. Omnium enim prima principia, quod actu primum hoc, [et aliud quod potentia. Illa quidem igitur universalia non sunt. Principium enim singularium singulare, homo quidem est hominis universaliter sed non est universalis: verum Peleus, Achillis: tui vero, pater. Et hujus syllabae B A, B et A sive totaliter sive particulariter. Deinde jam quae substantiarum aliae aliorum causae et elementa, sicut dictum est. Eorum quae non in eodem genere, colorum et sonorum et substantiarum et quantitatis praeterquam proportionaliter. Et eorum quae sunt in eadem specie, diversa non specie; sed quia singularium, aliud tua materia et species et movens, et mea; universali autem ratione, eadem.

Quaerere vero quae principia aut elementa substantiarum, et ad aliquid, et qualitatum; utrum eadem aut diversa; palam quia multipliciter dictorum sunt uniuscujusque Diversorum vero, non eadem, sed altera, praeterquam sic. Et omnium sic quidem eadem, aut eo quod proportionaliter, quia materia, species, privatio, movens. Et sic substantiarum causae ut causae omnium, quia destruuntur destructis. Amplius quod primum endelechia. Sic autem altera prima, quaecumque contraria quae nec ut genera dicuntur, nec ut multipliciter dicuntur, et adhuc materia. Quae quidem igitur principia sensibilium et quot, et quomodo eadem, et quomodo altera, dictum est.

generat: praeter haec item cuncta movens, tamquam omnium primum.

Quum autem quaedam separabilia, quaedam inseparabilia sint, illa sunt substantiae: propter quod haec, omnium causae sunt: siquidem absque substantiis passiones et motus non sunt. Deinde haec erunt, anima fortassis, et corpus; aut intellectus, appetitus, et corpus.

Item, alio modo, analogice principia sunt eadem, ut actus, et potentia: verum haec etiam in aliis alia, et alio modo sunt. In quibusdam enim idem quandoque actu, quandoque potentia est: ut vinum, aut caro, aut homo.

At haec etiam in praedictas causas cadunt. Actu namque est species, si separabilis sit, et quod ex ambobus [concretum]: privatio autem, ut tenebrae, aut aegrotans: potentia vero materia. Hoc namque est quod ambo fieri potest.

Aliter autem quam actu potentiaque differunt, quorum non eadem materia est, quorum non eadem species, sed diversa est: veluti hominis causa, elementa, ignis et terra, ut materia, et propria species, et si quid aliud extrinsecus est, ut pater: et praeter haec, sol et obliquus circulus, quae nec materia, nec species, nec privatio, nec ejusdem speciei sunt, verum moventia.

Praeterea videre oportet quod quaedam est universaliter dicere, quaedam minime. Omnium itaque prima principia, quod actu primum hoc, et aliud, quod potentia. At illa, quae universalia dicimus, non sunt. Singulare namque, principium eorum est quae singularia sunt: homo enim hominis universalis, profecto nullus est; verum Peleus Achillis, tui autem pater: et hoc quidem *b* sit ipsius *b a*, et ipsum *b* omnino ipsius *b a* simpliciter.

Deinde videndae species quae substantiarum sunt: aliae autem aliorum causae et elementa, ut dictum est eorum quae non in eodem genere sunt, colorum, sonorum, substantiarum, quantitatis, nisi eo quod analogon: eorum quoque, quae in eadem specie sunt diversa, non specie, sed quoniam singularium, aliud, et tua materia, et quod movit, et species, ac mea materia: universali vero ratione, eadem.

Quaestio igitur quaenam principia sive elementa substantiarum, ad aliquid, et qualitatum sint, utrum eadem an diversa, patet quod, quum multipliciter dicantur, uniuscujusque sunt: at si dividantur, non eadem, sed diversa; nisi quod aliquo modo vel cunctorum sunt eadem.

Sic igitur analogice eadem: quia materia, species, privatio, movens. Ac illo modo substantiarum causae, quasi omnium causae sunt: quia peremptis, perimuntur. Praeterea, quod primum, actu est. Illo vero modo, diversa prima, quot sunt contraria, quae nec ut genera, neque multipliciter dicuntur: item et materiae. Quae itaque sensibilium principia sint et quot, quove modo eadem, et quo diversa, dictum est.

Postquam Philosophus determinavit de principiis substantiae sensibilis, nunc intendit inquirere utrum sint eadem principia substantiarum et aliorum generum, aut alia et alia. Manifestum enim est, quod si sunt eadem, assignatis principiis substantiae, assignata sunt principia omnium aliorum generum. Et circa hoc tria facit. Primo proponit veritatem. Secundo subjungit inquisitionem de veritate proposita, ibi, « Dubitabit autem quis. » Tertio recapitulando recolligit veritatem, ibi, « Quaerere. » Dicit ergo primo, quod quodammodo sunt alia aliorum et principia et causae, et quodammodo sunt eadem omnium, secundum universalitatem, et secundum proportionem.

Deinde cum dicit « dubitabit autem »

Inquirendo discutit veritatem praemissam; et circa hoc tria facit. Primo movet dubitationem. Secundo objicit ad quaestionem, ibi, « Sed si eadem, « inconveniens. » Tertio determinat veritatem, ibi, « Aut ut dicimus. » Dicit ergo primo, quod dubitatio est, utrum substantiarum, et eorum quae sunt ad aliquid, et similiter aliorum praedicamentorum, sint eadem principia, aut alia et alia. Et ponit specialiter de ad aliquid, quia ea quae sunt ad aliquid, remotiora videntur esse a substantia quam alia genera, ex eo quod sunt debilioris esse. Unde et substantiae inhaerent mediantibus aliis generibus, sicut aequale et inaequale, duplum et dimidium, mediante quantitate. Movens autem et motum, pater et filius, dominus et servus, mediante actione et passione. Et hoc ideo, quia substantia est per se existens; quantitas autem et qualitas sunt entia in alio; sed relativa non solum sunt in alio, sed ad aliud.

Deinde cum dicit « sed inconveniens »

Objicit ad propositam quaestionem; et ponit duas rationes ad ostendendum, quod non sunt eadem principia substantiae et aliorum generum. Quarum prima talis est. Si eadem sint principia substantiae et aliorum generum, aut oportet quod illa principia eadem sint praeter substantiam et alia genera, aut oportet quod sint in genere substantiae, vel in aliquo alio genere. Sed non potest dici, quod sint extra substantiam et alia praedicamenta; quia oportet quod essent priora tam substantia quam aliis praedicamentis. Prius enim est principium his quae sunt a principio. Cum ergo id quod est prius, inveniatur esse communius, sicut animal est prius homine, sequitur, si aliquid est prius substantia et aliis generibus, quod aliquid sit commune substantiae et aliis generibus, et praecipue secundum opinionem Platonicorum,

qui posuerunt universalia esse principia, et unum et ens quasi communissima esse principia omnium. Neque etiam potest dici, quod principia communissima omnium generum sint in genere substantiae, aut in genere ad aliquid, vel in aliquo alio genere. Cum enim principia sint homogenea his quae sunt ab eis, non videtur possibile quod substantia sit principium eorum quae sunt ad aliquid, aut e converso. Non igitur eadem sunt principia substantiae et aliorum generum.

Secundam rationem ponit ibi « nec etiam »

Quae talis est. Nullum elementum est idem cum eo quod ex elementis est compositum: quia nihil est causa aut elementum suiipsius; sicut hujus syllabae BA, elementum est haec litera B aut A. Et quia videbatur hoc habere instantiam in principiis a Platone positis, quae sunt unum et ens, eo quod unumquodque principiatorum est unum et ens; ideo consequenter hoc excludit, dicens, quod neque etiam intellectualium elementorum, quae sunt unum et ens, possibile est aliquod esse idem cum his quae sunt ex elementis. Vocat autem ea intellectualia, quia universalia intellectu percipiuntur, et quia Plato ea ponebat separata a sensibilibus. Et quod hujusmodi elementa sint alia ab eis quorum sunt elementa, probat, quia « hujusmodi elementa, » idest unum et ens, insunt singulis compositorum ex eis, nullum autem compositorum ex eis inest aliis. Unde patet, quod et ista elementa differunt ab his quae sunt composita ex eis. Si igitur verum est quod elementa non sunt idem cum his quae sunt ex elementis, si eadem sunt elementa substantiarum et aliorum generum, consequitur, quod nihil eorum sit in genere substantiae, neque in aliis generibus. Sed hoc est impossibile; quia necesse est omne quod est, esse in aliquo genere: non igitur possibile est, quod sint eadem principia omnium etc.

Deinde cum dicit « at ut dicimus »

Solvit propositam dubitationem. Et circa hoc duo facit. Primo ostendit, quod eadem sunt principia omnium proportionaliter. Secundo, quod eadem universaliter, ibi, « Adhuc autem videre etc. » Haec enim duo supra posuerat; dicens, quod principia sunt eadem omnium universaliter et secundum proportionem. Prima pars dividitur in duas partes, secundum quod duos modos assignat, quibus proportionaliter sunt eadem principia omnium. Secunda incipit, ibi, « Amplius autem alio modo, » Circa primum duo facit. Primo ostendit quomodo proportionaliter sunt eadem. Secundo quomodo et simpliciter sint eadem principia omnium prima, ibi, « Amplius autem praeter haec. » Circa primum duo facit. Primo ostendit, quod proportionaliter sunt eadem principia omnium quantum ad causas intrinsecas. Secundo quantum ad causas intrinsecas et extrinsecas simul, ibi, « Quoniam autem non « solum. » Dicit ergo primo, quod quodammodo est verum dicere omnium eadem principia, et quodammodo non. Et hoc ostendit dicens: Sicut si ponamus quod sensibilium corporum sit principium, tamquam species et forma, calidum, et tamquam privatio frigidum, et materia sensibilium corporum sit id quod est secundum se in potentia ad haec duo. Nam materia secundum se sumpta est principium susceptivum formae et privationis. Dicit autem, forsan, quia calidum non est forma substantialis corporum sensibilium, neque frigidum est privatio, sed ambo sunt qualitates. Utitur tamen eis tamquam forma et privatione in genere substantiae ad majorem manifestationem. Unde subjungit, quod et hujusmodi principia sunt substantiae, non sicut species in genere, sed sicut principia. Et iterum illa quae sunt ex his, quorum haec sunt principia, scilicet ignis et aqua: ac si intelligamus quod ignis componatur ex calido, sicut forma et propria materia, et aqua ex frigido, sicut ex privatione et materia. Aut etiam si aliquid unum fit ex calido et frigido commixtis, eorum sunt praedicta principia, scilicet calidum et frigidum et materia eorum; quia necesse est id quod fit ex calido et frigido, esse aliquid diversum ab illis, scilicet calido et frigido, et a primis corporibus, quorum imaginamur haec esse formas. Sic igitur horum, scilicet simplicium corporum, et compositorum ex eis, sunt eadem principia et elementa. Sed aliorum sunt alia proxima principia. Non autem omnium sunt eadem nisi proportionaliter. Sicut si aliquis dicat quod sicut praedicta tria, scilicet calidum et frigidum et subjectum eorum, se habent in generatione corporum simplicium ut forma et privatio et materia, ita in quolibet alio genere illa tria sunt, quae se habent ut forma privatio et materia; sed ista diversa sunt in diversis generibus. Sicut in genere colorum, album est sicut species, nigrum sicut privatio, et superficies sicut materia et subjectum. Et in genere distinctionis temporum, lumen est sicut species, tenebrae sicut privatio, aer sicut materia et subjectum. Ex quibus tribus principiis constituuntur dies et nox.

Deinde cum dicit « quoniam autem »

Ostendit idem in causis extrinsecis. Et circa hoc duo facit. Primo enim ostendit quod computando tam causas intrinseceas quam extrinseceas, sunt quatuor proportionaliter omnium. Secundo, quomodo reducuntur ad tres, ibi, « Quoniam vero movens. » Dicit ergo primo, quod quia non solum sunt causae ea quae dicta sunt intrinseca rei, sed etiam ea quae sunt extra rem, sicut movens, manifestum est quod principium et elementum differunt. Nam principium proprie dicitur quod est extra sicut movens. Nam ab eo est principium motus. Elementum autem proprie dicitur causa intrinseca ex qua constituitur res. Sed ambo dicuntur causae, scilicet tam principia extrinseca quam intrinseca. Et principium quodammodo dividitur in ea, scilicet intrinseceas causas et extrinsecas. Sunt enim quaedam principia intrinseca, ut in quinto ostensum est. Sicut fundamentum est principium domus secundum materiam, et animal hominis secundum formam. Sed id quod est movens, aut sistens, idest quiescere faciens, est principium quoddam, sed non est elementum; quia elementum est ex quo fit aliquid, et est in eo, ut habitum est in quinto. Sic igitur manifestum est quod secundum analogiam, idest proportionem, tria sunt elementa omnium; idest materia, forma et privatio. Dicuntur enim privationes esse elementum non per se, sed per accidens, quia scilicet materia cui accidit, est elementum. Materia enim sub una forma existens, habet in se privationem alterius formae. Sed causae et principia sunt quatuor, ut addamus tribus elementis causam moventem. Non facit autem mentionem de causa finali, quia finis non est principium nisi secundum quod est in intentione moventis. Sic igitur causae et principia omnium secundum analogiam sunt quatuor; scilicet materia, et forma, et privatio, et principium mo-

vens. Non tamen haec sunt eadem in omnibus, sed alia in aliis. Sicut enim supra dictum est, quod species et materia et privatio sunt alia in aliis, ita etiam prima causarum, quae est quasi movens, est alia in aliis. Et hoc manifestat per exemplum. Sicut in sanatis sanitas est sicut forma, infirmitas sicut privatio, corpus sicut materia; sicut movens autem ars medicinalis. In aedificativis autem est species domus sicut forma, « inordinatio talis, » idest opposita ordini quem requirit domus, est privatio, lateres autem sicut materia, movens autem est ars aedificatoria. Et sic in ista quatuor dividitur principium.

Deinde cum dicit « quoniam autem »

Reducit praedicta quatuor ad tria, eo quod movens et forma reducuntur in idem specie tam in artificialibus quam in naturalibus. Dicit ergo quod quia movens in naturalibus est homo, inquantum habet formam, et in his quae fiunt a mente sive intellectu movens est species concepta ab intellectu, aut etiam contrarium speciei per cujus remotionem species inducitur; manifestum est, quod quodammodo tres erunt causae, inquantum movens et forma sunt idem specie, quodam vero modo erunt quatuor, inquantum scilicet differunt numero. Sanitas enim aliqualiter est ipsa ars medicinalis. Et forma domus quodammodo est ipsa ars aedificatoria, inquantum scilicet ipsa ars est similitudo quaedam et ratio formae quae est in materia. Et similiter in rebus quae generantur, in generante invenitur similitudo formae generati. Homo enim generat hominem.

Deinde cum dicit « amplius autem »

Ostendit quod, licet prima principia non sint eadem in omnibus secundum rem, sed solum secundum proportionem, prima tamen principia sunt simpliciter eadem omnium. Et hoc ostendit quantum ad tria. Primo quidem quantum ad hoc quod inter causas quatuor assignatas, movens est causa prima, quia movens est quod facit esse formam vel privationem in materia. In genere autem moventium, est devenire ad aliquod unum movens, ut ostensum est in libro octavo Physicorum. Id igitur primum movens unum et idem, est primum principium omnium.

Secundo ibi « quoniam autem »

Ostendit idem secundum aliud. Entium enim quaedam sunt separabilia, scilicet substantiae; alia sunt inseparabilia, scilicet accidentia, quia passiones et motus et hujusmodi accidentia non possunt esse sine substantiis. Unde manifestum est quod principia prima in genere substantiae sunt etiam causae omnium aliorum generum, non solum quantum ad primam causam moventem, sed etiam quantum ad causas intrinsecas. Nam materia et forma substantiae, sunt causae accidentium.

Tertio ibi « deinde erunt »

Ostendit ulterius, quod etiam in genere substantiae est devenire in aliqua prima. Nam prima principia in genere substantiarum sunt substantiae viventes animatae, secundum opinionem Aristotelis ponentis caelestia corpora animata. Et sic prima principia in genere substantiae ut materia et forma, erunt anima et corpus, vel etiam corpus et intellectus vel desiderium, nam anima corporis caelestis, si sit animatum, non habet alias partes animae nisi intellectum et appetitum. Aliae enim partes ordinantur ad conservationem corporum generabilium et corruptibilium. Intellectus etiam et desiderium habet rationem causae moventis.

Deinde cum dicit « amplius autem »

Ponit alium modum, secundum quem sunt eadem principia omnium proportionaliter: et dicit, quod alio modo sunt eadem principia omnium proportionaliter, ita quod dicamus quod actus et potentia sunt principia omnium. Sed in hoc est differentia quantum ad duo. Uno quidem modo, quia alia potentia et alius actus sunt principia in diversis rebus. Alio modo, quia aliter invenitur potentia et actus in quibusdam, et aliter in aliis. Et hoc secundum primo manifestat; dicens, quod in quibusdam idem quandoque est in actu et quandoque in potentia; ut patet in omnibus generabilibus et corruptibilibus et mobilibus et contingentibus: sicut vinum et caro et homo, quandoque sunt in actu, quandoque etiam in potentia Quaedam vero semper sunt in actu, sicut substantiae sempiternae. Et, quia dixerat hunc modum, quo proportionaliter sunt principia eadem omnium, esse alium modum a praeassignato, consequenter ostendit quomodo reducuntur in idem. Et hoc est quod dicit, quod haec, scilicet actus et potentia, cadunt in praedictas causas, quae sunt forma, privatio, et materia, et movens: quia forma est actus, sive sit separabilis a composito, ut Platonici posuerunt, sive etiam sit aliquid compositum ex ambobus, scilicet materia et forma. Et similiter privatio est quodammodo actus, ut tenebrae, aut laborans, idest infirmum: materia vero est in potentia, quia ipsa secundum se potest fieri sub ambobus, scilicet sub forma et privatione. Sic igitur manifestum est, quod actus et potentia in idem redeunt cum materia et forma et privatione; et quod actus et potentia in diversis uno modo differunt: quia non similiter est in omnibus, sed aliter et aliter. Et quia dixerat quod non solum aliter est potentia et actus in diversis, sed etiam sunt alia in aliis, hoc consequenter exponit, dicens, quod alio modo potentia et actus differunt in diversis, quorum non est eadem materia, quae est potentia, et quorum non est eadem species, quae est actus, sed diversa. Sicut hominis causa, ut materia, elementa, scilicet ignis etc., et causa, ut forma, species propria, scilicet anima; et causa movens est aliquod extrinsecum; sicut pater est causa movens propinqua, et causa remota sol, et « obliquus circulus, » idest zodiacus in quo movetur sol, et alii planetae, qui suo motu causant generationem in istis inferioribus. Hujusmodi autem causae extrinsecae neque sunt materiae neque formae neque privatio, neque aliquid conformae eis, aut ejusdem speciei, ut possit dici quod reducuntur ad has causas sicut actus et potentia; sed sunt in alio genere causae, quia sunt moventia, et ipsa etiam reducuntur in actum. Alia vero ab homine habent materiam aliam propriam, et aliam formam propriam, et aliquod agens proprium.

Deinde cum dicit « adhuc autem »

Quia jam ostensum est, quod sunt eadem principia omnium proportionaliter, vult ostendere quomodo sunt omnium eadem universaliter. Utrumque enim supra dictum fuit. Dicit ergo, quod oportet videre quomodo principia aliqua dicuntur universaliter, et aliqua non universaliter. Et prima principia maxime universaliter significata sunt actus et potentia; nam haec dividunt ens inquantum hujusmodi. Haec autem dicuntur principia universalia, quia

universaliter significantur et intelliguntur; non ita quod ipsa universalia substantia principia sint, ut Platonici posuerunt, quia singularium non potest esse aliquod principium nisi singulare; universale enim principium est effectus universaliter accepti, ut homo hominis. Sed, cum non sit aliquis homo universaliter subsistens, non erit aliquod principium universale hominis universalis, sed solum hoc particulare hujus particularis, sicut si Peleus Achillis est pater, tui vero, pater tuus. Et haec litera B hujus syllabae BA: sed B universaliter acceptum, est principium ejus quod est BA, universaliter accepti. Sic igitur principia universaliter significata sunt eadem omnium. Deinde inducit alium modum, secundum quem principia substantiarum sunt universaliter omnium, inquantum accidentia ex substantiis causantur. Sicut autem actus et potentia sunt universaliter principia omnium, quia consequuntur ens commune, ita oportet quod secundum quod descendit communitas principiatorum, descendat communitas principiorum. Eorum enim quae non sunt in eodem genere, puta colorum, sonorum, substantiarum et quantitatis, sunt aliae causae et elementa, ut dictum est, praeterquam quod proportionaliter sint eadem omnium. Eorum autem, quae sunt in eadem specie, sed diversa secundum numerum, sunt diversa principia, non specie, sed numero. Sicut aliud est materia tua, et forma et movens, et aliud mea. Sed secundum universalem rationem sunt eadem. Nam anima et corpus sunt materia et forma hominis. Hujus autem hominis, haec anima et hoc corpus.

Deinde cum dicit « quaerere vero »

Recapitulat ea quae dicta sunt in hoc capitulo. Dicit ergo, quod quaerere utrum sint eadem principia et elementa generum et ad aliquid et qualitatum et aliorum generum, aut diversa, est quaerere de multipliciter dictis; quia diversorum non sunt eadem principia, sed diversa, nisi quodammodo. Omnium enim quodammodo sunt eadem principia, aut secundum proportionem; sicut si dicamus, quod in quolibet genere inveniuntur aliqua quae se habent ut materia et forma et privatio et movens; aut eo quod causae substantiarum sunt causae omnium, quia destructis eis, alia destruuntur. Aut quia principia « sunt endelechia, » idest actus et potentia. Istis autem tribus modis sunt eadem principia omnium. Alio autem modo sunt diversa principia; quia contraria, quae sunt principia rerum, et ipsa materia, non univoce dicuntur, quia non sunt genera, nec etiam dicuntur multipliciter quasi aequivoca; et ideo non possumus dicere quod sunt eadem simpliciter, sed secundum analogiam. Ultimo autem concludit quod dictum est, quot sunt principia sensibilium, et quomodo sunt eadem aut diversa.

LECTIO V.

Praeter substantias naturales unam aliquam substantiam esse, quae sempiterna, et actu semper movens, et omnino immobilis est, ostendit.

ANTIQUA.

Quoniam autem tres erant substantiae: duae quidem quae physicae; et una, quae immobilis: de hac dicendum est, quia necesse est esse sempiternam aliquam substantiam immobilem. Nam substantiae, primae entium: et si omnes corruptibiles, omnia corruptibilia. Sed impossibile motum aut fieri aut corrumpi; semper enim erat. Nec tempus. Nec enim possibile prius et posterius esse, cum non sit tempus. Et motus ergo sic est continuus ut tempus: aut enim idem, aut motus est aliqua passio. Motus autem non est continuus, nisi qui secundum locum. Et hujus qui circulo.

At vero si fuerit motivum aut effectivum, non operans autem aliquid, non erit motus. Contingit enim potentiam habens, non agere. Nihil ergo prodest, nec si substantias faciamus sempiternas, quemadmodum qui species, si non aliquod potens inerit principium transmutari. Non ergo neque ipsa sufficiens neque alia substantia praeter species. Nam si non egerit, non erit motus aeternus.

Adhuc neque si aget, substantia autem ipsius potentia, non erit motus aeternus. Contingit enim quod potentia est, non esse. Oportet igitur esse principium tale cujus substantia est actus.

Amplius igitur tales oportet esse substantias sine materia. Sempiternas enim esse oportet; et si aliquid aliud sempiternum, actu.

RECENS.

Quum vero tres sint substantiae: duae quidem naturales, alia autem immobilis; de hac est dicendum, quod necesse est perpetuam aliquam et immobilem substantiam esse. Etenim substantiae, primae entium sunt: et si cunctae corruptibiles, omnia corruptibilia sunt.

At impossibile est, aut generari motum, aut corrumpi: nam semper erat. Neque tempus: quum non sit possibile prius et posterius esse, tempore non exsistente. Et motus sane ita continuum est, sicuti et tempus. Aut enim idem, aut quaedam ipsius motus passio est. Motus vero non est continuus, praeter eum qui secundum locum, et hujus is qui circularis est.

At vero si motivum aut effectivum est, non autem operans aliquid, non est motus. Possibile namque est non operari, quod potentiam habeat. Nulla igitur utilitas erit, ne si quidem perpetuas substantias faciamus, quemadmodum qui faciunt species, nisi aliquod principium insit, quod mutare possit.

Non igitur vel illa sufficiat, nec alia substantia praeter species. Nam si non operabitur, motus non erit. Nec item si operabitur quidem, substantia vero ejus potentia sit: non enim erit perpetuus motus. Quod enim potentia est, contingit non esse. Oportet igitur esse tale principium, cujus substantia actus sit.

Item has oportet esse substantias absque materia: sempiternas enim esse oportet, si aliquid quidem aeternum est. Actu igitur sunt.

Postquam Philosophus ostendit quae sunt principiae substantiae sensibilis, hic incipit determinare de substantiis immobilibus a materia separatis. Et dividitur in partes duas. In prima determinat de hujusmodi substantiis secundum propriam opinionem. In secunda secundum opinionem aliorum, sequenti libro, ibi, « De sensibili quidem igitur sub« stantia. » Prima in duas. In prima ostendit esse aliquam substantiam sempiternam, immobilem, a materia separatam. In secunda inquirit conditionem hujus substantiae, ibi, « Movet autem. » Circa primum tria facit. Primo ostendit esse aliquam substantiam sempiternam. In secunda pertractat quamdam quaestionem ex dictis occasionatam, ibi, « Quamvis dubitatio. » Tertio ex solutione quaestionis motae procedit ad manifestationem veritatis prius inventae, ibi, « Quare non fuit infinito tem« pore. » Circa primum duo facit. Primo ostendit, quod necesse est ponere aliquam substantiam sempiternam. Secundo ostendit qualem oportet esse illam substantiam, ibi, « Sed si fuerit motivum. » Dicit ergo primo, quod supra dictum est, quod tres sunt substantiae: quarum duae sunt substantiae naturales, quia sunt cum motu; una sempiterna, ut caelum; alia corruptibilis, ut plantae et animalia; et praeter has, est tertia, quae est immobilis, quae non est naturalis: de hac dicendum est nunc. Ad cujus considerationem oportet prius ostendere, quod necesse est esse aliquam substantiam, sempiternam, immobilem. Quod sic probat. Substantiae sunt primae inter entia, ut supra ostensum est. Destructis autem primis nihil remanet aliorum. Si igitur nulla substantia est sempiterna, sed omnes sunt corruptibiles, sequetur quod nihil sit sempiternum, sed « omnia sint corruptibilia, » idest non semper existentia. Sed hoc est impossibile, ergo necesse est esse aliquam substantiam sempiternam. Quod autem impossibile sit nihil esse sempiternum, probat ex hoc, quod impossibile est motum fieri « aut « corrumpi, » idest de novo incepisse, aut quandoque totaliter desiturum esse. Ostensum est enim in octavo Physicorum, quod motus est sempiternus simpliciter. Et videtur impossibile quod tempus non sit sempiternum. Quia, si tempus aliquando incepit, aut aliquando desinet, sequetur quod prius fuerit non esse temporis quam tempus; et iterum, quod posterius erit non esse temporis quam tempus. Sed hoc non potest esse, ut videtur; quia non est possibile esse prius et posterius nisi sit tempus, cum nihil aliud sit tempus, nisi numerus prioris et posterioris in motu; et sic sequeretur, quod tempus fuerit antequam inciperet esse, et quod sit postquam esse desierit. Videtur igitur necesse quod tempus sit sempiternum. Et si tempus est continuum et sempiternum, necesse est quod motus sit continuus et sempiternus: quia motus et tempus, aut sunt idem, ut quidam posuerunt, aut tempus est aliqua passio motus, ut rei veritas habet. Est enim tempus numerus motus, ut patet in quarto Physicorum. Sed tamen non est accipiendum de omni motu, quod possit esse sempiternus et continuus. Non enim hoc potest esse verum nisi de motu locali. Et inter motus locales, solum de motu circulari, ut probatur in octavo Physicorum.

Deinde cum dicit « at vero si »

Ostendit cujusmodi substantiam necesse est esse sempiternam; et circa hoc tria facit. Primo, quod ad sempiternitatem motus sustinendam, necesse est ponere substantiam sempiternam semper moventem vel agentem; dicens, quod cum necesse sit, si motus est sempiternus, quod sit substantia motiva et effectiva sempiterna, ulterius oportet quod sit movens et agens in actu semper; quia si esset « mo« tiva aut effectiva, » idest potens movere et efficere motum, et non agens in actu, sequeretur quod non esset motus in actu. Non enim est necessarium, si habeat potentiam movendi, quod moveat in actu: contingit enim id quod habet potentiam agendi non agere; et ita motus non erit sempiternus. Ad hoc igitur, quod motus sit sempiternus, necesse est ponere aliquam substantiam sempiternam moventem et agentem in actu. Ex quo consequenter concludit, quod nihil prodest opinio Platonis ponentis substantias sempiternas, quae est insufficiens ad sustinendum sempiternitatem motus. Non enim ad hoc sustinendum prodest, si fingamus aliquas substantias separatas sempiternas, nisi in eis sit aliquod principium habens potentiam ad transmutandum, quod non videtur convenire speciebus. Species enim nihil aliud ponebantur quam universalia separata: universalia autem, inquantum hujusmodi, non movent. Nam omne principium activum vel motivum est aliquod singulare, ut supra dictum est. Sic igitur nec species sunt sufficientes ad sempiternitatem motus servandam, nec alia substantia separata praeter species, sicut quidam posuerunt mathematica separata: quia nec etiam mathematica, inquantum hujusmodi, sunt principia motus. Et si non sit aliqua substantia sempiterna agens, non est motus sempiternus: quia motus principium est aliqua substantia sempiterna movens et agens.

Secundo ibi « adhuc neque »

Ostendit ulterius, quod oportet ad sempiternitatem motus, quod non solum sit aliqua substantia sempiterna movens et agens, sed etiam quod ejus substantia sit actus. Dicit ergo, quod neque est sufficiens ad sempiternitatem motus, si substantia sempiterna agit, sed tamen secundum suam substantiam sit in potentia; sicut si ponamus prima principia esse ignem aut aquam secundum positionem antiquorum naturalium: non enim poterit esse motus sempiternus. Si enim sit tale movens, in cujus substantia admiscetur potentia, contingit id non esse. Quia quod est in potentia contingit non esse. Et per consequens continget quod motus non erit ex necessitate et sempiternus. Relinquitur ergo, quod oportet esse aliquod primum principium motus tale cujus substantia non sit in potentia, sed sit actus tantum.

Tertio ibi « amplius igitur »

Concludit ulterius, quod oportet hujusmodi substantiam esse immaterialem. Dicit ergo, quod amplius ex praedictis sequitur, quod hujusmodi substantias, quae sunt principia motus sempiterni, oportet esse sine materia. Nam materia est in potentia. Oportet igitur eas esse sempiternas, si aliquid aliud est sempiternum, utpote motus et tempus. Et sic sequitur quod sint in actu. Hoc autem ultimo concludit propter dubitationem quam consequenter inducet. Ex hoc igitur processu manifestum est quod Aristoteles hic firmiter opinatus est et credidit necessarium fore, quod motus sit sempiternus et similiter tempus. Aliter enim non fundasset super hoc intentionem suam de inquisitione substantiarum immaterialium.

Sed tamen sciendum quod rationes ab eo inductae in octavo Physicorum, ex quarum suppositione hic procedit, non sunt demonstrationes simpliciter, sed probabiles rationes. Nisi forte sint demonstrationes contra positiones antiquorum naturalium de inceptione motus, quas destruere intendit. Et praetermissis aliis rationibus quas hic non tangit, manifestum est quod ratio quam hic posuit ad probandum sempiternitatem temporis, non est demonstrativa. Non enim, si ponimus tempus quandoque incepisse, oportet ponere prius nisi quid imaginatum. Sicut cum dicimus quod extra caelum non est corpus, quod dicimus extra, non est nisi quid imaginatum. Sicut igitur extra caelum non oportet ponere locum, quamvis extra videatur locum significare, ita non est necessarium quod tempus sit prius quam incipiat vel postquam desinet, licet prius et posterius videantur tempus significare. Sed quamvis rationes probantes sempiternitatem motus et temporis non sint demonstrativae ex necessitate concludentes, tamen ea quae hic probantur de sempiternitate et immaterialitate primae substantiae, ex necessitate sequuntur. Quia si non fuerit mundus aeternus, necesse est quod fuerit productus in esse ab aliquo praeexistente. Et si hoc non sit aeternum, oportet iterum quod sit productum ab aliquo. Et cum hoc non possit procedere in infinitum, ut supra in secundo probatum est, necesse est ponere aliquam substantiam sempiternam, in cujus substantia non sit potentia, et per consequens immaterialem.

LECTIO VI.

Ex eo quod actum priorem potentia esse ratiocinatus est, ostendit generationem et actum perpetua esse; hinc primum movens esse perpetuum et immobile concludit.

ANTIQUA.

Quamvis dubitatio. Videtur enim agens quidem omne posse, potens vero non omne agere. Quare prius esse potentiam.

At vero si hoc, nihil erit entium. Contingit enim quidem posse esse, nondum vero esse: etiam sicut dicunt theologi, qui ex nocte generant, aut ut physici, quibus erant simul res omnes, dicunt idem impossibile. Quomodo enim movebuntur, si non fuerit actu aliqua? Non enim materia ipsa seipsam movebit, sed tectonica. Nec menstrua nec terra, sed semina et genitura.

Propter quod faciunt quidam semper actum, ut Leucippus et Plato. Semper enim dicunt esse motum. Sed quare, et quem, non dicunt, nec causam. Nihil enim ut contingit movetur, sed oportet semper aliquid existere. Quemadmodum nunc, natura quidem sic, vi vero, aut ab intellectu, aut ab alio sic. Deinde quis prior? Differt enim valde quodcumque est. At vero nec Platonem possibile dicere, quod existimat aliquando principium esse quod ipsum seipsum movet. Posterius enim, et simul cum caelo, anima, ut ait.

Potentiam quidem igitur existimare priorem actu, est quidem ut bene, est autem ut non bene. Dictum est autem quomodo.

Quod autem actus prius, testatur Anaxagoras: intellectus enim actus. Empedocles amicitiam et litem. Et semper dicentes motum esse, ut Plato et Leucippus.

Quare non fuit infinito tempore chaos, aut nox, sed eadem semper, aut periodo, aut aliter, si prior est actus potentia.

Si itaque idem semper periodo, oportet aliquid semper manere similiter agens. Si autem debeat fore generatio et corruptio, aliud oportet agens esse aliter et aliter. Necesse est igitur, sic quidem secundum se agere, sic vero secundum aliud. Aut ergo secundum alterum, aut secundum primum. Necesse est igitur secundum hoc: etenim illud ipsum causa et illi. Dignius ergo primum: etenim causa erat illud ipsius semper similiter, et ipsius aliter, alterum: ejus autem quod est semper aliter, palam quod ambo. Ergo si sic se habet motus, quid ergo alia oportet quaerere principia? Quoniam autem ita contingit, et si non sit, ex nocte erunt, et simul omnia, et ex non ente, solventur utique haec. Et est aliquid semper motum motu incessabili. Haec autem quae circulo. Et hoc non ratione solum, sed opere palam; quare sempiternum erit utique primum caelum.

Est igitur aliquid et quod movet. Quoniam autem quod movetur, et movens et medium. Igitur est aliquid quod non motum movet sempiternum, et substantia, et actus ens.

RECENS.

Atqui dubitatio est: nam omne quidem agens, posse quoque videtur, potens vero non omne agere: quare potentia erit prior. Verum si hoc ita sit, nihil entium erit. Contingit enim posse quidem esse, nondum vero esse.

At si ut theologi, qui ex nocte cuncta generant: sive, ut physici dicunt, omnes res simul erant: idem impossibile erit. Quo namque modo movebuntur, si nulla erit actu causa? Non enim certe materia se ipsam movebit, verum opifex virtus: neque menstrua, neque terra, verum semina atque humanum semen.

Propter quod quidam faciunt semper actum, velut Leucippus, et Plato, quum semper esse motum dicant: cur vero non ajunt, nec cur sic, nec causam. Nihil enim susque deque movetur, sed oportet semper ut aliquid praeexsistat: sicuti nunc, natura quidem hoc modo; vi etiam aut ab intellectu, aut ab aliquo alio, hoc modo. Deinde quisnam primus est? differt enim quammaxime.

At neque Platoni possibile est, dicere id, quod quandoque putat principium esse, id quod se ipsum movet: posterior enim et pariter caelo est anima, ut ait.

Arbitrari itaque potentiam actu priorem, quodam modo quidem bene est, quodammodo vero minime. Dictum autem est, quo modo. Quod autem actus sit prior, testatur Anaxagoras (intellectus namque actu est), et Empedocles amicitiam et contentionem ponens, et qui semper esse motum ajunt, ut Leucippus.

Quare non erat tempore infinito chaos, aut nox, verum semper eadem aut circuitione, aut aliter, si actus quidem prior est potentia. Jam si semper idem circuitione, oportet ut aliquid semper similiter operando permaneat. Quodsi futura est generatio et corruptio, aliud semper esse oportet operans aliter et aliter. Necesse igitur est hoc quidem modo illud secundum se operari, hoc vero secundum aliud. Aut igitur secundum diversum, aut secundum primum. Necesse igitur est ut secundum hoc: hoc namque rursus et sibi et illi causa est.

Dignius ergo est, quod primum est: hoc namque, ut semper similiter se habeat, causa erat; ut vero aliter, aliud: ut autem semper aliter, ambo scilicet. Patet igitur quod motus quoque ita se habent. Cur igitur alia quaerere oportet principia?

Quum vero et ita contingat, et si non sic, ex nocte et simul omnibus, et ex non ente, erunt, haec profecto solventur: et est aliquid, quod semper incessabili motu movetur; hic vero, circularis est. Et hoc non solum ratione, verum etiam opere patet. Quare aeternum est profecto primum caelum. Est igitur aliquid etiam, quod movet. Quum vero id, quod movetur et movet, medium sit, est etiam aliquid, quod non motum movet, quod aeternum, substantia, et actus est.

Movet quamdam dubitationem circa praedeterminata. Et est dubitatio, utrum actus sit simpliciter prior potentia, ut possit poni primum principium rerum esse tale, cujus substantia sit actus. Et circa hoc tria facit. Primo ponit rationem ad ostendendum falsum, scilicet quod potentia sit prior actu. Secundo ponit rationem in contrarium, ibi, « Sed « si hoc, nihil erit. » Tertio solvit dubitationem, ibi, « Potentiam quidem igitur. » Dicit ergo primo, quod dictum est, quod substantia sempiterna est actus, quamvis de hoc sit dubitatio. Videtur enim potentia simpliciter esse prior actu: nam prius est a quo non convertitur consequentia essendi. Hoc autem modo videtur potentia se habere ad actum: quia omne agens videtur posse agere, sed non omne quod potest agere agit; quare videtur quod potentia sit prior actu.

Deinde cum dicit « at vero si »

Ponit rationem in contrarium. Et circa hoc duo facit. Primo ponit rationem ducentem ad impossibile: dicens, quod si potentia sit simpliciter prior actu, sequitur quod aliquando nihil sit: contingens est enim id quod potest fieri, sed nondum fit. Et ita, si prima entia sunt in potentia, sequitur quod non sunt actu: et sic nihil aliorum erit. Et hoc quidem contingit dupliciter. Uno modo secundum opinionem quorumdam antiquorum, qui vocabantur poetae theologi, sicut fuit Orpheus, et quidam alii, qui ponebant mundum esse « generatum ex nocte, » idest simplici privatione praeexistente. Alio modo secundum posteriores naturales, sicut physici (1) naturales, et eos sequentes, qui cum viderent, quod secundum naturam nihil fit ex nihilo, posuerunt omnia esse simul in quadam confusione, quam vocabant chaos, sicut posuit Anaxagoras: et sic ponebant omnia esse in potentia, non autem in actu. Sed, sive hoc modo, sive illo dicatur, sequitur idem impossibile, si potentia simpliciter sit prior actu. Illa enim quae sunt in potentia tantum, sive sint omnino sub privatione, sive sint in quadam confusione, non poterunt moveri, ut reducantur in actum, nisi sit aliqua causa movens in actu existens; quia materia in artificialibus non movet seipsam, sed ipsam movet agens, scilicet « tectonica, » idest ars. Nec menstrua, quae sunt materia in generatione animalis, movent seipsa, sed movet ea « genitura, » idest semen animalis. Nec terra, quae est materia in generatione plantarum, movet seipsam, sed movent eam « spermata, » idest semina plantarum.

Secundo ibi « propter quod »

Ostendit quomodo huic rationi quidam physici consenserunt. Dicit ergo, quod propter hanc rationem quidam philosophi posuerunt semper actum existentem, scilicet Leucippus socius Democriti, et Plato. Dixerunt enim motum semper fuisse etiam ante mundum. Secundum quidem Leucippum in atomis per se mobilibus, ex quibus ponebat mundum constitui. Secundum Platonem vero in elementis, quae dicebat ante constitutionem mundi mota fuisse motibus inordinatis, sed postea a Deo fuisse ea reducta ad ordinem. Sic igitur quantum ad hoc videntur bene dixisse, quod posuerunt semper fuisse motum. Sed in hoc defecerunt, quia non dixerunt quis motus semper fuerit, nec causam motus assignaverunt, nec simpliciter narrando, nec suae positionis causam assignando, cum tamen « nihil mo- « veatur ut contingit, » idest sine aliqua causa certa. Sed semper oportet aliquid existere, quod est causa motus. Sicut nunc videmus, quod quaedam moventur hoc modo a natura aut a violentia, aut ab intellectu, aut aliqua alia causa. Deinde debuerunt etiam assignare, qualis sit prima causa motus, utrum natura, sive violentia sive intellectus; multum enim differt quodcumque horum ponatur causa motus. Sed nec Plato potest excusari, propter hoc, quod posuit principium motus esse aliquid movens seipsum, quod dicebat esse animam: sed anima secundum ipsum non fuit ante constitutionem mundi, sed fuit post illam inordinationem motus. Fuit enim facta simul cum caelo, quod ponebat animatum. Et sic anima non poterit esse principium illius motus inordinati.

(1) Lege philosophi.

Deinde cum dicit « potentiam quidem »

Solvit propositam quaestionem. Et circa hoc duo facit. Primo remittit ad hoc quod determinatum est in nono de ordine potentiae ad actum; dicens, quod opinari potentiam esse priorem actu, quodam modo bene dicitur, et quodam modo non. Et quomodo hoc sit, dictum est in nono. Ibi enim dictum est, quod actus simpliciter est prior potentia; sed in uno eodem quod movetur de potentia in actum, potentia praecedit actum tempore, quamvis actus sit prior natura et perfectione.

Secundo ibi « quod autem »

Confirmat solutionem per positiones quorumdam philosophorum; dicens, quod hoc quod actus sit simpliciter prior, testatur Anaxagoras, quia posuit primum principium movens esse intellectum. Intellectus enim actus quidam est. Et etiam Empedocles, qui posuit causas moventes litem et amicitiam. Et Leucippus et Plato, qui posuerunt semper motum fuisse.

Deinde cum dicit « quare non »

Ex determinatione quaestionis praemissae manifestat quod prius ostensum est. Et circa hoc tria facit. Primo concludit ex praemissis perpetuitatem generationis. Secundo ex perpetuitate generationis concludit perpetuitatem motus caeli, ibi, « Si ita- « que quidem semper. » Tertio ex perpetuitate motus caeli concludit perpetuitatem primi moventis immobilis, ibi, « Est igitur aliquid et quod movet. » Dicit ergo primo, quod si actus simpliciter est prior potentia, sequitur, quod falsa sit opinio antiquorum naturalium, qui existimantes potentiam simpliciter esse actu priorem, posuerunt omnia in infinito tempore prius fuisse in potentia, in quadam confusione, quam appellabant chaos. Falsa etiam erit opinio poetarum theologorum, qui propter eamdem existimationem posuerunt infinito tempore prius fuisse simplicem rerum privationem quam res actu esse inciperent. Quam quidem rerum privationem noctem appellabant, propterea forte, quia inter qualitates et formas sensibiles, lux communior et prior invenitur, cum ipsi nihil praeter sensibilia esse arbitrentur. Privatio autem lucis nox est. Utraque igitur opinio falsa est, si actus est prior potentia. Sed cum videamus ea quae generantur, de potentia ad actum procedere, necesse erit dicere, quod eadem quae actu esse incipiunt post potentiam, semper fuerunt aliquo modo, vel secundum circularem generationem, prout ponuntur ea quae generantur, prius fuisse eadem non secundum numerum, sed secundum speciem, quod quidem fit secundum circularem generationem. Nam ex terra humectata resolvuntur vapores, ex quibus generatur pluvia, per quam iterum humectatur terra. Similiter ab homine procedit sperma, et generatur iterum homo; et sic

ea quae fiunt reiterantur eadem specie propter circularem generationem. Aut etiam ea quae post potentiam fiunt in actu, eadem fuerunt semper aliter, sicut posuit Anaxagoras quod praeextiterunt actu in his ex quibus generantur.

Deinde cum dicit « si itaque »

Ex perpetuitate generationis concludit perpetuitatem motus caelestis. Supposito igitur, quod non sit aliquis alius motus, quo ea quae procedunt de potentia ad actum, semper eadem fuerint, nisi secundum circuitum generationis, ex his quae in scientia naturali ostensa sunt, et praecipue in secundo de Generatione, concludit, quod si aliquid permanet idem per circuitum generationis, oportet et aliquid semper manere idem numero, quod similiter agat ad hoc, quod causet perpetuitatem: non enim potest esse causa perpetuitatis quae invenitur in generatione et corruptione, aliquid unum eorum quae generantur et corrumpuntur, quia nullum eorum semper est, neque etiam omnia, cum non simul sint, ut ostensum est in octavo Physicorum. Relinquitur igitur, quod oportet aliquid esse perpetuum agens, quod semper uniformiter agat ad perpetuitatem causandam. Et hoc est primum caelum, quod movetur et renovat omnia motu diurno. Sed quia illud, quod semper eodem modo operatur, non causat nisi aliquod semper eodem modo se habens; in his autem quae generantur et corrumpuntur, apparet quod non semper se habent eodem modo, quia quandoque generantur, et quandoque corrumpuntur; si ergo debet esse generatio et corruptio in istis inferioribus, necesse est ponere aliquod agens, quod aliter se habeat in agendo: et hoc quidem agens dicit esse corpus quod movetur secundum circulum obliquum, qui dicitur zodiacus. Quia, cum hic circulus declinat ad utramque partem ab aequinoctiali, illud, quod movetur secundum circulum per zodiacum, oportet quod sit quandoque magis propinquum et quandoque magis remotum: et secundum hoc sua propinquitate et remotione causat contraria. Videmus enim quod ea, quae appropinquante sole ad nos, generantur, recedente sole, corrumpuntur. Sicut herbae, quae in vere nascuntur, et in autumno siccantur. Moventur enim in circulo zodiaco et sol et alii planetae. Sed et stellae fixae dicuntur moveri super polos zodiaci, et non super polos aequinoctiales, ut Ptolomaeus probat. Ex harum autem motu causatur generatio et corruptio omnium quae generantur et corrumpuntur, sed magis evidenter ex motu solis. Hoc ergo movens quod aliter agit, necesse « est « quod quodam modo agat secundum se, » idest ex propria virtute, inquantum causat diversitatem generationis et corruptionis; quodam « vero modo « secundum aliud, » idest ex virtute alterius, inquantum causat perpetuam generationem et corruptionem. Aut ergo oportet quod « agat secundum aliquid alterum, » idest virtute alicujus alterius, « aut secundum primum, » idest virtute primi, quod semper similiter agit. Et cum non sit aliquod alterum assignare, ex cujus virtute causet perpetuitatem, necesse est quod secundum hoc « quod « similiter agit, » idest virtute ejus, perpetuitatem generationis et corruptionis causet. Id enim, scilicet primum quod semper similiter agit, est causa ipsi, quod aliter et aliter agit; quia id quod aliter et aliter agit, perpetuo agit: id vero quod semper similiter agit, est causa perpetuitatis cujuslibet motus: sic igitur est causa perpetuitatis ejus, quod agit aliter et aliter, ut scilicet perpetuo sic agat; et illi etiam, quod ex eo causatur, scilicet generationi et corruptioni perpetuae. Ex quo patet, quod secundum agens, scilicet quod aliter et aliter agit, agit in virtute « primi agentis, » idest primi caeli sive primi orbis, quod semper similiter agit. Sic ergo patet, quod primum agens, quod semper similiter agit, est potius et dignius, quia ipsum est causa ejus « quod est semper esse similiter, » idest perpetuitatis. Sed ejus, quod est esse aliter et aliter, causa est alterum agens, quod aliter et aliter agit. Ejus vero, quod est aliter et aliter se habere, quod est generationem et corruptionem esse perpetuam: manifestum est, quod sunt causa ambo conjunctim, scilicet et primum quod semper similiter agit, et secundum quod aliter et aliter agit. Ex hoc autem concludit quod si sic se habent motus caeli, quod ex eis potest causari perpetuitas generationis et corruptionis in istis inferioribus, non oportet quaerere aliqua alia principia, scilicet ideas, sicut Platonici posuerunt, vel amicitiam et litem, sicut posuit Empedocles: quia per hunc modum convenit (1) assignare causam perpetuitatis generationis et corruptionis. Et si iste modus non ponatur, sequentur inconvenientia, ad quae deducti sunt primi philosophantes, scilicet quod omnia « fiant ex nocte, » idest ex simplici privatione, aut quod omnia simul fuerint, vel quod aliquid fiat ex non ente. Manifestum est ergo, quod praedicta positione servata, scilicet quod sit perpetua generatio et corruptio causata a motu caeli perpetuo, solventur praedicta inconvenientia; et sequetur, quod aliquid semper moveatur motu qui non cessat, qui est motus circularis. Et hoc non solum apparet ratione, sed ex ipso effectu et per sensum: unde necesse est, quod primum caelum, eo quod semper hoc motu movet, sit sempiternum.

Deinde cum dicit « est igitur »

Concludit ex praedictis perpetuitatem motoris immobilis. Cum enim omne quod movetur, ab alio moveatur, ut in physicis probatum est; si caelum est perpetuum, et motus est perpetuus, necesse est aliquod esse movens perpetuum. Sed quia in ordine mobilium et moventium inveniuntur tria, quorum ultimum est quod movetur tantum, supremum autem est movens quod non movetur, medium autem est quod movetur et movet; necesse est, quod ponatur aliquod sempiternum movens quod non movetur. Probatum est enim in octavo Physicorum, quod cum non sit abire in infinitum in moventibus et motis, oportet devenire in aliquod primum movens immobile: quia et si deveniatur in aliquod movens seipsum, iterum ex hoc oportet devenire in aliquid movens immobile, ut ibi probatum est. Si autem primum movens est sempiternum et non motum, oportet quod non sit ens in potentia; quia quod est ens in potentia natum est moveri; sed quod sit substantia per se existens, et quod ejus substantia sit actus. Et hoc est quod supra concluserat. Sed necesse fuit movere dubitationem quae erat apud antiquos, ut ea soluta ostenderetur expressius, quo ordine necesse est pervenire ad primum ens, cujus substantia est actus.

(1) *Lege* contingit.

LECTIO VII.

Quomodo, cum primum principium moveat sicut intelligibile bonum et amatum, immobile moveat ac necessarium.

ANTIQUA.

Movet autem sicut appetibile et intelligibile. Haec enim sola movent non mota. Horum autem prima eadem. Concupiscibile quidem enim ipsum apparens, voluntabile autem primum ipsum existens bonum. Appetimus autem quia videtur magis quam videtur, qua appetimus; quia appetitus principium est intelligentia. Intellectus autem ab intelligibili movetur.

Intelligibilis autem altera coëlementatio, secundum se, et hujus causa substantia prima, et hujus quae simplex et secundum actum. Est autem unum et simplex non idem. Unum enim metrum significat, simplex autem qualiter habens ipsum.

At vero et quod bonum, et quod propter ipsum eligibile in eadem coeiementatione, et optimum semper, aut proportionabile, quod primum. Quod autem est quod cujus gratia in immobilibus, divisio ostendit. Est enim alicui quod cujus gratia, quorum hoc quidem est, hoc vero non est.

Movet autem ut amatum; moto vero, alia moventur. Si quidem igitur aliquid movetur, contingit et aliter habere. Quare latio, quae prima, et actus est secundum quod movetur. Ex hac autem contingit aliter habere secundum locum, et si non secundum substantiam. Quoniam autem est quidem movens ipsum immobile ens, actu ens, hoc non contingit aliter se habere nullatenus. Latio enim prima mutationum; hujus autem, quae circulo: hoc autem movet hoc. Ex necessitate igitur est ens: et necessitas bene, et sic principium. Nam necessarium toties: hoc quidem videtur quod propter impetum: illud vero sine quo non bene: hoc autem non contingens aliter, sed simpliciter. Ex tali igitur principio dependet caelum et natura.

RECENS.

Movet autem hunc in modum id quod appetibile est, et quod est intelligibile, ita movet, ut ipsum non moveatur: horum prima, eadem: namque expetibile id est quod pulchrum apparet; quod autem voluntate expetibile primum, id est quod omnino pulchrum: expetimus autem magis, quia pulchrum videtur, quam pulchrum videtur, quia expetimus. Principium enim intellectio.

Intellectus autem ab intelligibili cietur, at intelligibile aliam seriem per se et propriam efficit, atque hujus substantia prima, ejusque illa quae simpliciter constat, et actu. Est vero unum et simplex non idem: nam unum mensuram significat, simplex vero habitudinem quamdam rei ipsius.

At vero, quod pulchrum et quod per se expetibile, in eadem serie: et est optimum semper, vel proportione, id quod primum. Quod vero in immotis est id cujus causa, divisio declarat: est enim id quod cujus causa, quorum alterum est, alterum non est. Movet autem ceu id quod amatur: motum cetera movet.

At si quid movetur contingit aliter se habere. Quare si latio prima actus est, quo movetur, hoc modo sane contingit aliter se habere secundum locum, quamvis non secundum substantiam. Quum autem aliquid sit movens, ipsum immobile exsistens, actu ens, hoc nullo modo contingit aliter se habere. Latio namque prima mutationum est: hujus autem, quae circularis est: hanc autem illud movet. Ex necessitate itaque est ens: et prout necessitas, bene est. Et sic principium. Nam necessarium toties dicitur, quoddam vi, quia praeter inclinationem; quoddam, sine quo non bene esset: quoddam, quod non aliter contingit se habere, sed simpliciter est. A tali ergo principio tum caelum, tum natura dependet.

Postquam Philosophus ostendit aliquam substantiam esse sempiternam, immaterialem et immobilem, cujus substantia est actus, procedit ad inquirendum conditionem ipsius substantiae. Et circa hoc tria facit. Primo inquirit de perfectione hujus substantiae. Secundo de unitate et pluralitate ipsius, ibi, « Utrum vero una ponenda. Tertio de operatione ejus, ibi, « Quae vero circa intellectum. » Circa primum duo facit. Primo ostendit perfectionem praedictae substantiae. Secundo ostendit eam esse incorpoream, ibi, « Ostensum autem est. » Circa primum duo facit. Primo ostendit perfectionem dictae substantiae. Secundo excludit opinionem contrariam, ibi, « Quicumque autem putant. » Circa primum duo facit. Primo ostendit secundum quem modum movens immobile moveat. Secundo ex hoc ostendit ea quae ad perfectionem ejus pertinent, ibi, « Intelligibilis autem altera. » Dicit ergo primo, quod cum ostensum sit, quod sit primum movens non motum, necesse est quod sic moveat sicut desiderabile et intelligibile. Haec enim sola, scilicet desiderabile et intelligibile, inveniuntur movere non mota. Quod sic patet. Est enim duplex motus: naturalis et voluntarius, sive secundum appetitum. Movens autem motu naturali, de necessitate movetur, cum movens naturaliter sit generans et alterans. Nam etiam gravia et levia secundum locum moventur per se a generante. Generans autem et alterans immediate, oportet quod aliter et aliter se habeant. Unde etiam supra dictum est, quod id quod causat generationem et corruptionem agit aliter et aliter. In motu autem qui est secundum voluntatem et appetitum, voluntas, et appetitus se habent sicut movens motum, ut patet in tertio de Anima. Unde relinquitur quod solum id quod movet sicut appetibile, sit movens non motum. Dicitur autem primum movens movere sicut appetibile, quia motus caeli est propter ipsum, sicut propter finem, causatus ab aliquo proximo movente quod movet propter primum movens immobile, ut assimilet se ei in causando, et explicet in actum id quod est virtute in primo movente. Non enim est motus caeli propter generationem et corruptionem inferiorum sicut propter finem, cum finis sit nobilior eo quod est ad finem. Sic igitur primum movens movet sicut appetibile. Sed apud nos aliud est quod movet sicut desiderabile, et aliud quod movet sicut intelligibile bonum; cum tamen utrumque moveat sicut movens non motum. Et hoc praecipue apparet in eo qui est incontinens. Nam secundum rationem movetur ab intelligibili bono. Secundum autem vim concupiscibilem movetur ab aliquo delectabili secundum sensum, quod videtur bonum, cum non sit bonum simpli-

citer, sed solum secundum quid. Sed non potest esse hujusmodi diversitas in primo intelligibili et primo desiderabili. Sed oportet quod primum intelligibile et primum desiderabile sint eadem. Et hoc ideo, quia concupiscibile quod non est intelligibile bonum, est apparens bonum. Primum autem bonum « oportet quod sit voluntabile, » idest appetibile appetitu intellectuali. Nam voluntas in intellectu est, et non in appetitu concupiscentiae tantum. Et hoc ideo, quia quod appetitur secundum concupiscentiam videtur bonum, eo quod desideratur. Nam concupiscentia pervertit judicium rationis, ut ei videatur bonum quod est delectabile. Sed illud quod appetitur appetitu intellectuali, desideratur, quia videtur bonum secundum se. Hujusmodi enim « appetitus principium est intelligentia, » idest actus intellectus qui movetur quodammodo ab intelligibili. Sic igitur patet quod concupiscibile non est bonum nisi quod desideratur secundum rationis dictamen. Non ergo potest esse primum bonum; sed solum illud quod, quia bonum est, movet desiderium, quod est appetibile et intelligibile simul.

Deinde cum dicit « intelligibilis autem »

Quia ostenderat primum movens esse intelligibile et appetibile, restat modo ostendere ex hoc, quomodo in primo movente perfectio invenitur. Et circa hoc tria facit. Primo enim ostendit ex ratione intelligibilis et appetibilis perfectionem ipsius secundum se. Secundo per comparationem ad primum mobile, ibi, « Movet autem ut amatum. » Tertio per comparationem ad id quod appetit et intelligit ipsum, ibi, « Deductio autem etc. » Circa primum duo facit. Primo ostendit perfectionem primi moventis ex eo quod est intelligibile. Secundo ex eo quod est appetibile, ibi, « At vero quod « bonum etc. »

Dicit primo, quod sicut moventia et mota habent suam coordinationem, ita intelligibilia habent suam coordinationem: quam quidem coëlementationem intelligibilem vocat, eo quod unum intelligibile est primum principium intelligendi alterum, sicut etiam unum movens, alteri est causa movendi. Sicut igitur ex ordinatione moventis et moti, ostensum est, quod primum movens est substantia simplex et actus, ita etiam invenitur idem ex ordinatione intelligibilium. Manifestum est enim quod inter intelligibilia substantia est prima, eo quod accidentia non intelligimus nisi per substantiam, per quam definiuntur: et inter substantias prius est intelligibile simplex quam compositum: nam simplicia clauduntur in intellectu compositorum. Et inter simplicia, quae sunt in genere substantiae, actus est prius intelligibile quam potentia: nam potentia definitur per actum. Relinquitur igitur, quod primum intelligibile sit substantia simplex, quae est actus. Et ne videatur incidere in opinionem Platonis, qui posuit primum principium rerum ipsum unum intelligibile, ostendit consequenter differentiam inter unum et simplex: et dicit, quod unum et simplex non idem significant, sed unum significat mensuram, ut in decimo ostensum est; simplex autem significat dispositionem, secundum quam aliquid aliqualiter se habet, quia videlicet non est ex pluribus constitutum.

Deinde cum dicit « at vero »

Ostendit idem ex ratione appetibilis: dicens, quod hoc, quod est bonum per se eligibile secundum eamdem ordinationem se habet. Nam illud quod est prius in genere intelligibilium, est etiam melius in genere appetibilium, aut aliquid ei proportionaliter respondens. Quod quidem dicit, quia intelligibilia actu sunt secundum quod sunt in intellectu, appetibilia autem secundum quod sunt in rebus. Bonum enim et malum in rebus sunt, ut in sexto dictum est. Sic igitur, sicut ratio intelligibilis substantiae est prior quam ratio intelligibilis accidentis, sic se habent bona, quae proportionaliter respondent his rationibus. Sic igitur optimum erit substantia simplex, quae est actus, quod est primum inter intelligibilia. Et sic manifestum est, quod primum movens idem est quod primum intelligibile et primum appetibile, quod est optimum. Sed quia appetibile et bonum habent rationem finis, finis autem non videtur esse in rebus immobilibus, ut in objectionibus tertii libri actum est, ideo hanc dubitationem removet; et dicit, quod haec divisio, qua distinguitur quot modis dicitur finis, ostendit, quod cujus causa, id est finis, aliquo modo potest esse in immobilibus. Dupliciter autem potest esse aliquid finis alterius. Uno modo sicut praeexistens; sicut medium dicitur finis praeexistens motus gravium, et hujusmodi finem nihil prohibet esse in immobilibus: potest enim aliquid tendere per suum motum ad participandum aliqualiter aliquo immobili: et sic primum movens immobile potest esse finis. Alio modo dicitur aliquid esse finis alicujus, sicut quod non est in actu, sed solum in intentione agentis, per cujus actionem generatur, sicut sanitas est finis operationis medicinae; et hujusmodi finis non est in rebus immobilibus.

Deinde cum dicit « movet autem »

Comparat primum movens immobile ad primum mobile; dicens, quod cum primum movens immobile moveat quasi amatum, necesse est, quod aliquid sit primo motum ab ipso, per quod movet alia; et hoc est primum caelum. Quia igitur supponimus, quod motus sit sempiternus, oportet, quod illud, quod primo movetur, sempiterne moveatur, et per ipsum moveantur alia. Dicitur autem melius quasi amatum quam quasi desideratum, cum desiderium sit ejus quod nondum habetur, sed amor etiam habiti est. Et si oportet quod sempiterne moveatur, necesse est quod non contingat aliter et aliter ipsum se habere; sed ut sit semper in eadem dispositione secundum substantiam. Unde necesse est, quod primus motus, quo movetur primum « mobile, sit latio, » id est motus localis; quia quod movetur « secundum alios motus, » id est generationem et corruptionem, augmentum et diminutionem et alterationem, necesse est quod aliter et aliter se habeat secundum aliquid quod in ipso est, scilicet secundum substantiam, quantitatem et qualitatem: sed quod movetur secundum loci mutationem habet quidem se aliter et aliter secundum locum, qui est extrinsecus locato, sed non secundum substantiam, vel secundum aliquam intrinsecam dispositionem substantiae. Cum igitur primum mobile habeat se aliter et aliter secundum locum, et non secundum substantiam, oportet quod primum movens, quod est immobile et semper actu ens, nullo modo possit aliter et aliter se habere, quia non potest moveri. Moveretur enim maxime secundum primum motuum qui est loci mutatio. In hoc autem genere, primus motus est motus circularis: hoc autem motu non movetur, cum hoc motu moveat. Primum enim movens non movetur illo motu, quo

movet, sicut primum alterans non alteratur: non igitur movetur circulariter: et per consequens nullo modo potest moveri: et sic non potest aliter et aliter se habere: unde sequitur, quod primus motus sit existens in mobili ex necessitate: hoc enim est necessarium, quod non potest non esse. Sed ex necessitate est, non sicut ea quae sunt per violentiam, sed necessitas ejus est ipsum bene se habere, et ejus movens est principium motus, scilicet ut desideratum et finis. Et quod talis sit ejus necessitas, manifestum est ex divisione necessarii: necessarium enim tribus modis dicitur. Uno modo quod est per violentiam, quia scilicet non potest non accidere propter impetum inferentis violentiam. Alio modo dicitur, sine quo non est aliquid bene: seu quia sine eo nullo modo potest esse finis: sicut cibus necessarius est ad vitam animalis, sive quia sine eo non est aliquid perfecte se habens; sicut equus est necessarius ad iter, quia sine eo non faciliter itur. Tertio modo dicitur necessarium quod non convenit (1) aliter et aliter se habere, sed simpliciter etiam secundum se necessarium est. Cum ergo dicitur quod caelum ex necessitate movetur, non potest dici, quod hujusmodi sit necessitas violentiae, quia in rebus incorruptibilibus non est aliquid extra naturam, quae autem sunt violenta sunt extra naturam. Similiter non potest esse necessitas absoluta, quia primum mobile est movens seipsum, ut probatur in octavo Physicorum; quod autem seipsum movet in seipso habet moveri et non moveri. Relinquitur ergo, quod necessitas primi motus sit necessitas ex fine, inquantum sine perpetuitate talis motus non convenit (1) esse convenientem ordinem ad finem. Ex hoc igitur principio, quod est primum movens sicut finis, dependet caelum, et quantum ad perpetuitatem substantiae suae, et quantum ad perpetuitatem sui motus; et per consequens dependet a tali principio tota natura, eo quod omnia naturalia dependent a caelo, et a tali motu ejus. Attendendum est autem, quod cum Aristoteles hic dicat, quod necessitas primi motus non est necessitas absoluta, sed necessitas, quae est ex fine, finis autem principium est, quod postea nominat Deum, inquantum attenditur per motum assimilatio ad ipsum: assimilatio autem ad id quod est volens, et intelligens, cujusmodi ostendit esse Deum, attenditur secundum voluntatem et intelligentiam, sicut artificiata assimilantur artifici, inquantum in eis voluntas artificis adimpletur: sequitur quod tota necessitas primi motus subjaceat voluntati Dei.

(1) *Lege* contingit.

(1) *Lege* contingit.

LECTIO VIII.

Quantae perfectionis sit prima substantia.

ANTIQUA.

Deductio autem qualis optima parvo tempore nobis. Sic enim semper illud est, nobis quidem impossibile.

Quoniam est delectatio actus ejus. Et propter hoc vigilatio, sensus, et intelligentia, et delectabilissimum. Spes vero et memoria propter hoc. Intelligentia autem quae secundum se, ejus quod secundum se optimum, et quae maxime, ejus quod maxime.

Seipsum autem intelligit intellectus secundum transumptionem intelligibilis. Intelligibilis enim fit attingens et intelligens: quare idem intellectus et intelligibile. Susceptivum enim intelligibilis et substantiae, actuatur autem habens. Quare illud magis isto quod videtur intellectus, divinum habere et speculatio, delectabilissimum et optimum. Si igitur sic bene habet, ut nos quandoque, Deus semper, mirabile. Si autem magis, adhuc mirabilius, habet autem sic.

Et vita autem utique existit. Etenim intellectus actus, vita. Illud autem ipse actus est. Actus autem quod secundum se, illius vita optima et sempiterna. Dicimus autem Deum esse animal sempiternum optimum. Quare vita, et duratio continua et aeterna existit Deo. Hoc enim Deus.

Quicumque autem putant, ut Pythagorici et Leucippus, optimum et nobilissimum non in principio esse, quare plantarum, et animalium principia sunt causae, bonum vero et perfectum in his quae ex his, non recte existimant. Nam sperma ex alteris est prioribus perfectis; et primum non est sperma, sed perfectum, ut priorem hominem dicat aliquis esse spermate. Non enim qui ex hoc fit, sed alterum ex quo sperma. Quod quidem igitur est substantia alia sempiterna et immobilis separata a sensibilibus, manifestum ex his.

Ostensum est autem, et quia non contingit habere hanc substantiam magnitudinem nullam, verum sine parte et indivisibilis est: movet enim per infinitum tempus, et non habet potentiam infinitam finitum. Quoniam autem omnis

RECENS.

Vita vero, qualis nobis pauco tempore, optima illi est: siquidem ita semper illud est (at nobis id impossibile est), quoniam etiam delectatio actus hujus est. Et ob hoc vigilatio sensus, intellectio, maxime delectabile est; spes autem, ac memoria, propter haec. Ipsa vero intellectio secundum se, ejus est quod secundum se optimum est: et quae maxime est, ejus quod maxime est. Se ipsum vero intellectus intelligit assumptione intelligibilis. Intelligibilis namque attingens et intelligens, ita ut idem intellectus et intelligibile sit. Susceptivum enim intelligibilis et substantiae est intellectus. Operatur autem, intelligibile habens. Quare istud magis quam illud, est id divinum quod intellectus videtur habere, et speculatio optimum et maxime delectabile est.

Si igitur ita bene se habet Deus semper ut nos aliquando, admirabile est: quodsi magis, admirabilius est. Ac ita se habet. Ceterum vita quoque ita inexsistit: siquidem intellectus operatio, vita est: ille vero, est actus: actus vero per se, illius vita optima et perpetua est.

Dicimus autem, Deum, sempiternum optimumque animans esse. Quare vita et aevum continuum et aeternum Deo insit. Hoc enim est Deus.

Quicumque vero, ut Pythagorici et Speusippus, putant optimum et pulcherrimum non esse in principio, eo quod plantarum quoque ac animalium principia, causae quidem sunt, bonum vero et perfectum in iis esse, quae ex his sunt, non recte putant. Sperma namque ex aliis prioribus perfectis est neque sperma primum est, sed quod perfectum est: veluti hominem dixerit quispiam priorem spermate esse, non illum qui eo generatur, sed alium, ex quo ipsum sperma est.

Quod itaque est quaedam aeterna immobilisque substantia, et a sensibilibus separata, constat ex dictis. Ostensum autem est etiam quod nec ullam magnitudinem possibile est hanc substantiam habere, verum impartibilis indivisibilisque est. Nam infinito tempore movet: nihil vero finitum infinitam

magnitudo finita est aut infinita, finitam quidem propter hoc utique non habebit magnitudinem. Infinitam vero non, quia totaliter nulla est infinita magnitudo.

At vero et quia impassibilis et inalterabilis. Omnes enim alii motus posteriores sunt eo, qui est secundum locum. Haec quidem ergo manifesta quia hunc modum habent.

potentiam habet. Quum vero omnis magnitudo aut infinita, aut finita sit, finitam quidem propter hoc non haberet magnitudinem; infinitam vero: sed omnino nulla est infinita magnitudo.

At vero etiam quod principium impassibile et immutabile est; omnes namque reliqui motus posteriores eo sunt, qui secundum locum est. Et quidem haec, propter quid hoc se habent modo, dilucida sunt.

Hic Philosophus comparat primum quod movet sicut intelligibile et desiderabile, ad id quod intelligit et desiderat ipsum: necesse est enim, si primum movens movet sicut primum intellectum et desideratum, quod primum mobile desideret et intelligat ipsum. Et hoc quidem verum est secundum opinionem Aristotelis, inquantum caelum ponitur animatum anima intelligente et desiderante. Circa hoc igitur tria facit. Primo ostendit delectationem sequi animam caeli desiderantem et intelligentem ex primo movente desiderato et intellecto; dicens, « quod quaedam deductio est, » id est delectabilis dispositio ipsius desiderantis et intelligentis primum intelligibile, qualis optima potest esse nobis aliquo parvo tempore. Est enim intelligens et desiderans semper in tali dispositione delectabili, quod nobis est impossibile, scilicet quod semper simus in illa delectabili et optima dispositione.

Hoc autem quod dictum est, consequenter ostendit cum dicit « quoniam est »

Quia scilicet in actu hujus desiderantis et intelligentis primum principium est delectatio. Delectatio enim consequitur operationem connaturalem alicujus intelligentis et desiderantis, ut patet in decimo Ethicorum. Et signum hujus est, quia delectatio maxime est in vigilia et sensu actuali, et intelligentia. Habent enim se intellectus et sensus in actu ad sensum et intellectum in potentia, sicut vigilia ad somnium. Et quod ista sint maxime delectabilia, patet ex hoc, quod alia non sunt delectabilia, nisi propter hoc. Species enim in memoria sunt delectabiles, inquantum praeteritas vel futuras operationes delectabiles ingerunt animis ut praesentes. Quia igitur in actu sensus et intellectus delectatio consistit, manifestum est, « quod intelligentia, » id est actus intellectus inquantum hujusmodi, est ejus quod est secundum se optimum. Bonum enim intelligibile excedit bonum sensibile, sicut bonum immobile et universale bonum mutabile et particulare. Etiam sequitur quod delectatio, quae est in actu intellectus, sit eminentior delectatione quae est in actu sensus. Et per consequens oportet quod maxima et perfectissima intelligentia sit maxime optimi; et ita sequitur maxima delectatio. Sic igitur manifestum est, quod in illa intelligentia, qua intelligitur primum movens, quod etiam est primum intelligibile, est maxima delectatio.

Deinde cum dicit « seipsum autem »

Ostendit, quod primo intelligibili est adhuc perfectior intelligentia et delectatio quam in intelligente et desiderante ipsum. Et dicit, quod hoc est de ratione intellectus, quod intelligat seipsum inquantum transumit vel concipit in se aliquid intelligibile; fit enim intellectus intelligibilis per hoc quod attingit aliquod intelligibile. Et ideo, cum ipse intellectus fiat intelligibilis concipiendo aliquod intelligibile, sequitur quod idem sit intellectus et intelligibile. Quomodo autem intellectus attingat intelligibile exponit. Intellectus enim comparatur ad intelligibile sicut potentia ad actum, et perfectibile ad perfectionem: et sicut perfectibile est susceptivum perfectionis, ita intellectus est susceptivus sui intelligibilis. Intelligibile autem proprie est substantia; nam objectum intellectus est quod quid est; et propter hoc dicit, quod intellectus est susceptivus intelligibilis et substantiae. Et quia unumquodque fit actu inquantum consequitur suam perfectionem, sequitur quod intellectus fiat in actu inquantum recipit intelligibile: hoc autem est esse actu in genere intelligibilium, quod est esse intelligibile. Et, quia unumquodque inquantum est actu, est agens, sequitur quod intellectus inquantum attingit intelligibile, fiat « agens et operans, » idest intelligens. Sed sciendum est quod substantiae materiales non sunt intelligibiles actu, sed potentia; fiunt autem intelligibiles actu per hoc quod mediantibus virtutibus sensitivis earum similitudines immateriales redduntur per intellectum agentem. Illae autem similitudines non sunt substantiae, sed quaedam species intelligibiles in intellectu possibili receptae. Sed secundum Platonem: species intelligibiles rerum materialium erant per se subsistentes. Unde ponebat, quod intellectus noster fit intelligens actu per hoc quod attingit ad hujusmodi species separatas per se subsistentes. Sed secundum opinionem Aristotelis intelligibiles species rerum materialium non sunt substantiae per se subsistentes. Est tamen aliqua substantia intelligibilis per se subsistens, de qua nunc agit. Oportet enim esse primum movens substantiam intelligentem et intelligibilem. Relinquitur igitur, quod talis est comparatio intellectus primi mobilis ad illam primam intelligibilem substantiam moventem, qualis est secundum Platonicos comparatio intellectus nostri ad species intelligibiles separatas, secundum quarum contactum et participationem fit intellectus actu, ut ipse dicit. Unde intellectus primi mobilis fit intelligens in actu per contactum aliqualem primae substantiae intelligibilis. Propter quod autem unumquodque tale, et illud magis. Et ideo sequitur quod quicquid divinum et nobile, sicut est intelligere et delectari, invenitur in intellectu attingente, multo magis invenitur in intelligibili primo quod attingitur. Et ideo consideratio ejusdem, et delectabilissima est et optima. Hujusmodi autem primum intelligibile dicitur Deus. Cum igitur delectatio, quam nos habemus intelligendo, sit optima, quamvis eam non possimus habere nisi modico tempore, si Deus semper eam habet, sicut nos quandoque, mirabilis est ejus felicitas. Sed adhuc mirabilior, si eam habet potiorem semper, quam nos modico tempore.

Deinde cum dicit « et vita autem »

Tertio, quia dixerat quod Deo competit consideratio, ostendit quomodo se habeat ad eam. Et dicit quod Deus est ipsa vita. Quod sic probat:

« Actus intellectus, » id est intelligere, vita quaedam est, et est perfectissimum quod est in vita. Nam actus secundum quod ostensum est, perfectior est potentia. Unde intellectus in actu perfectius vivit quam intellectus in potentia, sicut vigilans quam dormiens. Sed illud primum, scilicet Deus, est ipse actus. Intellectus enim ejus est ipsum suum intelligere. Alioquin compararetur ad ipsum ut potentia ad actum. Ostensum autem est supra, quod ejus substantia est actus. Unde relinquitur quod ipsa Dei substantia sit vita, et actus ejus sit vita ipsius optima et sempiterna, quae est secundum se subsistens. Et inde est quod in fama hominum dicitur quod Deus est animal sempiternum et optimum. Vita enim apud nos in solis animalibus apparet manifeste. Inde est ergo quod dicitur animal, quia vita competit ei. Quare manifestum est ex praemissis, quod vita et duratio continua et sempiterna inest Deo, qua Deus hoc ipsum est quod est sua vita sempiterna; non quod aliud sit ipse, et vita ejus.

Deinde cum dicit « quicumque autem »

Excludit opinionem attribuentium imperfectionem primo principio; dicens, quod non recte existimant quicumque non ponunt optimum et nobilissimum inveniri in primo principio, ut Pythagorici et Leucippus: qui ex hoc movebantur, quod principia animalium et plantarum sunt quaedam causae boni et perfectionis: sed bonum et perfectum non invenitur in principiis, sed in his quae producuntur ex eis: sicut semina, quae sunt principia animalium et plantarum imperfecta, sunt ex aliquibus aliis prioribus perfectis. Hoc igitur solvit interimendo motivum eorum. Sperma enim non est primum simpliciter, sed aliquid perfectum; ut si quis dicat hominem esse priorem spermate, non quidem eum qui dicitur nasci ex spermate, sed alterum ex quo sperma resolvitur. Probatum est enim supra, quod actus simpliciter est prior potentia, licet in uno et eodem, ordine generationis et temporis, potentia praecedat actum. His autem habitis, epilogando concludit manifestum esse ex dictis, quod est aliqua substantia sempiterna et immobilis, separata a sensibilibus.

Deinde cum dicit « ostensum est »

Prosequitur quaedam, quae adhuc consideranda restant de praedicta substantia. Et primo ostendit, quod est incorporea; dicens, quod ostensum est in octavo Physicorum, quod hujusmodi substantia nullam magnitudinem potest habere, sed est impartibilis et indivisibilis. Cujus breviter resumit probationem, dicens, quod hujusmodi substantia movet in infinito tempore, cum primus motus sit sempiternus, ut supra dixit. Ex hoc autem sequitur quod ejus virtus sit infinita. Videmus enim in moventibus inferioribus, quod quanto aliquid est majoris virtutis, tanto virtus se extendit ad diuturniorem operationem. Nullum autem finitum potest habere potentiam infinitam. Unde sequitur, quod propter hoc praedicta substantia non habebit magnitudinem finitam. Magnitudinem autem infinitam habere non potest, quia nulla magnitudo est infinita, ut supra probatum est. Quia igitur omnis magnitudo vel est finita vel infinita, relinquitur quod praedicta substantia sit omnino absque magnitudine. Non autem virtus hujus substantiae dicitur infinita privative, secundum quod infinitum congruit quantitati; sed dicitur negative, prout scilicet non limitatur ad aliquem determinatum effectum. Non autem potest dici virtus caelestis corporis infinita, etiam si infinito tempore moveat inferiora corpora; quia non movet nisi motum. Et ita influentia est ex primo movente. Sed nec etiam potest dici quod in corpore caelesti sit virtus infinita, etsi infinito tempore esse habeat; quia in eo non est virtus activa sui esse, sed solum susceptiva. Unde infinita ejus duratio, ostendit virtutem infinitam exterioris principii. Sed ad hoc quod ipsum suscipiat incorruptibile esse ab infinita virtute, requiritur quod in ipso non sit principium corruptionis, neque potentia ad non esse.

« At vero »

Secundo, quia supra ostenderat quod primum movens non movetur motu locali, ostendit consequenter quod nec etiam aliis motibus; dicens, quod etiam impossibile est esse alterabile primum movens. Ostensum enim est supra, quod non movetur motu locali. Omnes autem alii motus sunt posteriores isto motu, qui est secundum locum. Remoto igitur primo necesse est removeri posteriora. Unde quicquid invenitur moveri aliis motibus, movetur motu locali. Ultimo autem concludit, quod manifestum est quod praedicta se habeant, sicut determinatum est.

LECTIO IX.

Unam simpliciter esse primam substantiam, sub qua plures aliae substantiae sunt, ex ipsis orbium motibus ostendit.

ANTIQUA.

Utrum autem unam ponendum talem substantiam, aut plures, et quot, oportet non latere, sed reminisci et aliorum negationes, quia de pluralitate nihil dixerunt quod sit planum dicere. Quae enim circa ideas existimatio, nullam perscrutationem habet propriam. Numeros enim dicunt ideas. Sed de numeris quandoque quidem sicut de infinitis, quandoque autem usque ad decem determinatis. Propter quam

RECENS.

Utrum autem una sit ponenda talis substantia, an plures, et quot, non oportet nos latere, sed meminisse quoque aliorum sententias, quod de pluralitate nihil quod dictu clarum sit, protulerunt. De ideis namque opinio nullam accommodatam sibi considerationem habet. Numeros namque dicunt ideas, qui dicunt ideas esse: de numeris vero quandoque ut de infinitis loquuntur, quandoque tamquam usque ad dena-

vero causam tanta pluralitas numerorum, nihil dicitur studio demonstrativo.

Nobis autem ex suppositis et determinatis dicendum. Principium quidem enim et primum entium, est immobile, et secundum se, et secundum accidens; movens vero primum sempiternum et unum motum. Quoniam autem quod movetur necesse est ab aliquo moveri, et primum movens immobile esse secundum se, et sempiternum motum a sempiterno moveri, et unum ab uno.

Videmus autem praeter universi simplicem lationem, quam movere dicimus primam existentem substantiam, et immobilem, alias lationes planetarum sempiternas (sempiternum enim et instabile circulare corpus, ostensum est autem in physicis de his:) necesse et harum lationum unamquamque, ab immobili moveri secundum se et sempiterna substantia. Astrorum enim natura sempiterna substantia quaedam ens, et movens sempiternum, et prius eo quod movetur. Et quod prius substantia, substantiam esse necesse est. Palam itaque quod tot substantias esse necesse est, natura sempiternas, et immobiles secundum se, et sine magnitudine, propter praedictam causam. Quot quidem igitur sint substantiae, et harum quae prima et secunda secundum ordinem eumdem lationibus astrorum, palam.

Pluralitatem vero lationum, jam ex maxime propria philosophia mathematicarum scientiarum, intendere oportet ex astrologia. Haec enim de substantia sensibili quidem, sempiterna autem, facit theoriam. Aliae vero de nulla substantia, puta quae circa numeros, et geometria. Quae quidem igitur plures sint eorum quae feruntur lationes, manifestum est et parum attingentibus. Pluribus enim quam una, astrorum errantium unumquodque fertur. Sed quot sunt hae, nunc quidem et nos, quae dicunt mathematicorum quidam, attentionis gratia dicimus, ut mente, aliqua pluralitas determinata suscipiatur. Reliquum vero, hoc quidem quaerentes ipsos oportet, illa vero persuaderi a quaerentibus, si quid videatur praeter modo dicta ab eo tractantibus. Amare quidem utrosque, persuaderi vero a certioribus.

rium determinatis: qua vero de causa tanta numerorum pluralitas sit, nihil cum diligentia demonstrativa dicitur.

Nobis vero ex praesuppositis atque determinatis dicendum est. Principium enim, ac primum entium, tum per se tum per accidens immobile est: movens autem, primo, sempiterno, et uno motu. Quum vero quod movetur, necesse sit ab aliquo moveri, primumque movens immobile per se esse, ac motum aeternum ab aeterno moveri, et unum, ab uno; videmusque praeter simplicem lationem toties, quam dicimus primam substantiam et immobilem movere, ceteras etiam lationes, quae errantium sunt, sempiternas esse (sempiternum namque et irrequiescibile est circulare corpus: monstratum autem est de his in Physicis): necesse est harum quoque lationum unamquamque a per se immobili et aeterna substantia moveri. Nam et stellarum natura, perpetua substantia quaedam exsistens; et quod movet, perpetuum, et prius est moto; et quod prius substantia est, substantia sit necesse est.

Constat itaque, necesse esse, tot substantias esse natura perpetuas et per se immobiles, ac absque magnitudine, ob causam prius dictam. Quod igitur substantiae sunt, et harum quaenam prima, quaeve secunda, secundum eum ordinem, quem et lationes syderum habent, patet.

Pluralitatem vero lationum ex peculiarissima philosophia mathematicarum scientiarum, videlicet ex astronomia, considerandum est: haec enim de substantia sensibili quidem at sempiterna speculatur; ceterae vero de nulla quidem substantia, veluti quae circa numeros, atque quae circa geometriam.

Et quidem quod plures sint eorum quae feruntur, lationes, manifestum etiam est iis qui parum attigerunt: pluribus enim, quam una, errantium astrorum unumquodque fertur. Quot vero hae sint, de eo nunc quidem nos ea, quae quidam mathematicorum ajunt, intelligendi gratia dicimus, et ut aliquam determinatam mente pluralitatem percipiamus. Deinceps quaedam quidem nos ipsos quaerere decet, quaedam autem a quaerentibus sciscitari, si quid praeter ea quae nunc dicta sunt, iis videatur, qui circa haec versantur: diligere quidem utrosque, adhaerere vero certioribus.

Postquam Philosophus ostendit perfectionem substantiae immaterialis, hic inquirit de unitate vel multitudine ejus. Et circa hoc tria facit. Primo ostendit necessitatem pertractandi hanc quaestionem, quia ab aliis nihil de hoc determinate dictum est. Secundo ostendit quod sunt plures, ibi, « Nobis « autem est ex suppositis. » Tertio ostendit quot sunt, ibi. « Pluralitatem vero lationum. » Dicit ergo primo, quod non oportet latere utrum sit ponendum unam solam substantiam talem, scilicet sempiternam, immaterialem, aut plures; et si plures, quot sunt: sed etiam oportet « commemorare ne« gationes aliorum, » idest quod alii nihil dixerunt, quod sit manifestum et planum, de pluralitate harum substantiarum. Quod sic patet. Ponentes enim substantias immateriales maxime fuerunt qui posuerunt ideas. Opinio autem de ideis secundum id quod sunt, non habet rationem alicujus certae pluralitatis, quia ideae ponuntur omnium rerum, quae communicant in aliquo communi. Sed quia ponentes ideas dixerunt eas esse numeros, ex parte numerorum aliqua ratio haberi poterat pluralitatis. Sed tamen de pluralitate numerorum non semper eodem modo disserebant: sed quandoque dicebant species numerorum esse infinitas. Quod quidem verum est, quantum ad ipsam propriam numerorum rationem, quia semper unitas addita, aliam speciem numeri facit. Unde, cum in infinito additio fieri possit in numeris, in infinitum species numerorum multiplicantur. Quandoque autem dicuntur species numerorum determinari usque ad decem; et hoc quantum ad numerorum nominationem. Namque omnes numeri supra decem, videntur esse secundum nomen alicujus primi numeri aliqualiter iterati. Sed non possunt ostendere per determinatam rationem, quare sit tanta pluralitas numerorum, scilicet usque ad decem, et non plus neque minus. Nec est mirum, cum ista determinatio specierum non sit secundum rem, sed secundum nomen. Assignant autem alii hanc rationem, quia numerus denarius generatur ex progressione numerorum usque ad quaternarium, qui est primus numerus quadratus. Unum enim et duo sunt tria; quibus si tria addantur fiunt sex, quatuor autem additis consurgunt decem.

Deinde cum dicit « nobis autem »

Ostendit, quod necesse est esse plures hujusmodi substantias. Et circa hoc duo facit. Primo resumit quod ostensum est de primo principio dicens, quod, cum alii nihil dixerint demonstrative de pluralitate substantiarum separatarum, nobis dicendum est de hoc per ea quae sunt supposita et determinata prius. Dictum est enim supra, quod primum principium entium est quoddam quod non movetur, neque secundum se, neque secundum accidens, sed movet unum motum, qui est primus et sempiternus. Quia enim omne quod movetur, necesse est ab aliquo moveri, ut probatum est in octavo Physicorum, necesse est, quod primum movens sit omnino immobile, et sempiternus motus sit a sempiterno motore, et unum motum ab uno motore.

Deinde cum dicit « videmus autem »

Secundo ostendit, quod post primum principium necesse est ponere plures substantias immateriales sempiternas; dicens, quod praeter simplicem motum localem universi, qui est motus diurnus, quo totum caelum revolvitur, et est uniformis, et est simpli-

cissimus, quem motum causat prima substantia immobilis, videmus aliquos motus locales planetarum, qui etiam sunt sempiterni, quia corpus circulare, scilicet caelum, est sempiternum: unde sempiternitas motus non tollitur per corruptionem mobilis. Et « est instabile, » idest non potens quiescere: unde motus iste non intercipitur quiete. Et ista probata sunt in scientia naturali, tam in libro Physicorum quam in libro de Caelo. Unde necesse est quod quilibet horum motuum moveatur a motore per se immobili et a substantia sempiterna. Quod quidem ideo necesse est, quia astra sempiterna sunt, et substantiae quaedam sunt: unde oportet quod movens ea, etiam sempiternum sit et substantia: movens enim est prius moto; et quod est prius substantia, necesse est esse substantiam. Unde manifestum est quod necesse est, quot sunt lationes astrorum, tot esse substantias, quae sunt naturaliter sempiternae, et secundum se immobiles et sine magnitudine, propter causam supra assignatam, quia scilicet movent tempore infinito, et sic per consequens virtute infinita. Manifestum est igitur, quod sunt aliquae substantiae immateriales secundum numerum motuum astrorum, et quod earum etiam ordo est secundum ordinem eorumdem motuum. Considerandum est autem quod post primam lationem Aristoteles non computat nisi lationes planetarum, quia ejus tempore nondum erat deprehensus motus stellarum fixarum. Unde existimavit, quod octava sphaera, in qua sunt stellae fixae, esset primum mobile, et motor ejus esset primum principium. Sed postea deprehensus est ab astrologis motus stellarum fixarum in contrarium primi motus: unde necesse est quod supra sphaeram stellarum fixarum sit alia circumdans totum, quae resolvit totum caelum motu diurno; et hoc est primum mobile, quod movetur a primo motore secundum Aristotelem. Sed Avicenna posuit quod primum mobile movetur immediate non a primo principio, sed ab intelligentia a primo principio causata. Cum enim primum principium sit unum simpliciter, existimavit quod ab eo non potest causari nisi unum, quod est intelligentia prima, in qua quidem incidit aliqua pluralitas potentiae et actus, secundum quod acquirit esse ab eo. Comparatur enim ad id, a quo dependet secundum suum esse, sicut potentia ad actum. Sic igitur prima intelligentia potest immediate causare plura. Nam secundum quod intelligit se prout habet aliquid de potentia, causat substantiam orbis, quem movet. Secundum autem quod se intelligit prout habet in actu esse ab alio, causat animam sui orbis. Secundum autem quod intelligit suum principium, causat intelligentiam sequentem, quae movet inferiorem orbem, et deinceps usque ad sphaeram lunae. Sed hoc non habet necessitatem. Nam causa agens non est in illis substantiis superioribus sicut in rebus materialibus, ut necesse sit ex uno tantum unum causari, quia causa et causatum in eis sunt secundum esse intelligibile. Unde secundum plura quae possunt intelligi ab uno, possunt ab uno plura causari. Et satis conveniens videtur, ut primus motus rerum corporalium, a quo omnes alii dependent, habeat pro causa principium immaterialium substantiarum, ut sit quaedam connexio et ordo sensibilium et intelligibilium. De hoc autem quod Philosophus dicit, quod ordo substantiarum separatarum est secundum ordinem motuum et mobilium, potest esse dubitatio. Nam sol major est quantitate inter omnes planetas, et ejus effectus magis apparet in rebus inferioribus; et etiam motus aliorum planetarum ordinantur per motum solis, et quodammodo consequuntur ipsum. Unde videtur quod substantia quae movet solem, sit nobilior substantiis quae movent alios planetas, cum tamen sol non sit super omnes alios planetas. Sed cum in corporibus id quod est continens sit formalius et per hoc dignius et perfectius, et comparetur ad corpus contentum, sicut ad partem totum, sicut dicitur in quarto Physicorum, necessarium est quod, cum sphaera superioris planetae contineat sphaeram inferioris, quod planeta superior, ad quem ordinatur tota sua sphaera, sit altioris et universalioris virtutis quam planeta inferior, et diuturniores operetur effectus, ut pote propinquior existens primae sphaerae, quae per suum motum causat sempiternitatem, ut supra dictum est. Et inde est quod, sicut dicit Ptolaemeus in quadripartito, effectus Saturni coaptantur ad universalia loca et tempora, Jovis ad annos, Martis, Solis, Veneris et Mercurii ad menses, Lunae autem ad dies. Et inde est quod effectus planetarum apparent in istis inferioribus secundum ordinem eorumdem. Nam primi tres superiores videntur ordinari ad ea quae pertinet ad existentiam rei secundum seipsam: nam ipsa stabilitas esse rei attribuitur Saturno, perfectio autem rei et bona habitudo correspondet Jovi. Virtus autem rei, secundum quod se contra nociva tuetur et ea propellit, correspondet Marti. Tres vero planetae alii videntur proprium effectum habere ad modum ipsius rei existentis, ita quod Sol sit ut universale principium motus: et propter hoc ejus operatio in mutationibus inferioribus maxime apparet. Venus autem videtur quasi proprium effectum habere magis determinatum, id est generationem, per quam aliquid consequitur speciem, et ad quam scilicet omnes motus alii ordinantur in istis inferioribus. Mercurius autem videtur proprium effectum habere in multiplicatione, idest distinctione individuorum in una specie; et propter hoc varios habet motus. Et ipse etiam cum naturis omnium planetarum miscetur, ut astrologi dicunt. Lunae autem proprie competit immutatio materiae, et dispositio ipsius ad recipiendum omnes impressiones caelestes: et propter hoc videtur quasi esse deferens impressiones caelestes, et applicans inferiori materiae. Sic igitur quanto corpus caeleste est superius, tanto habet universaliorem, diuturniorem et potentiorem effectum. Et cum corpora caelestia sint quasi instrumenta substantiarum separatarum moventium, sequitur quod substantia quae movet superiorem orbem sit universalioris conceptionis et virtutis; et per consequens oportet quod sit nobilior.

Deinde cum dicit « pluralitatem vero »

Inquirit quot praedictae substantiae sint; et dividitur in duas partes. In prima inquirit primo numerum motuum caelestium. In secunda ex hoc concludit numerum substantiarum moventium, ibi, « Quare et substantia et principium. » Circa primum duo facit. Primo ostendit unde accipiendus sit numerus motuum caelestium. Secundo ponit circa hoc opiniones diversas, ibi, « Eudoxus quidem. » Dicit ergo primo, quod pluralitatem lationum, sive motuum caelestium, oportet considerare ex astrologia, quae maxime propria est ad hoc inter scientias mathematicas. Ipsa namque sola

inter eas speculatur de substantia sensibili et aeterna, scilicet de corpore caelesti. Aliae vero scientiae mathematicae de nulla substantia considerant, sicut de arithmetica patet, quod est circa numeros, et de geometria quae circa magnitudines est: numerus autem et magnitudo, sunt accidentia. Quod autem sunt plures motus corporum quae feruntur in caelo, scilicet planetarum, manifestum est his, qui parum attingunt de scientia astrologiae, quia « unumquodque astrorum errantium, » id est planetarum, movetur pluribus lationibus et non una tantum movetur. Dicuntur autem planetae astra errantia, non quia irregulariter moveantur, sed quia non semper servant eamdem figuram et positionem ad alias stellas, sicut illae adinvicem, quae propter hoc fixae dicuntur. Quod autem sint plures motus hujusmodi astrorum, tribus modis deprehenditur. Est enim aliquis motus apprehensus a vulgo visu. Est et alius motus qui non deprehenditur nisi instrumentis et considerationibus. Et horum motuum quidam comprehenduntur longissimis temporibus, et quidam parvis. Est etiam tertius motus, qui declaratur ratione; quia motus stellarum errantium, invenitur quandoque velocior, quandoque tardior, et quandoque videtur esse planeta directus, quandoque retrogradus. Et, quia non potest esse secundum naturam corporis caelestis, cujus motus debet esse omnino regularis, necessarium fuit ponere diversos motus, ex quibus haec irregularitas ad debitum ordinem reducatur. Quot autem sint motus planetarum, nos nunc dicemus ea quae circa haec mathematici dicunt, ut circa haec reddamur attenti, ut aliqua pluralitas determinata mente concipiatur a nobis. Reliquum vero quod non dicetur oportet quod nos ipsos quaeramus; vel quod in hoc suadeamur ab his qui hoc quaerunt, et si aliquid appareat postmodum per ea quae modo dicuntur ab his qui de hujusmodi tractant. Sed, quia in eligendis opinionibus vel repudiandis, non debet duci homo amore vel odio introducentis opinionem, sed magis ex certitudine veritatis, ideo dicit quod oportet amare utrosque, scilicet eos quorum opinionem sequimur, et eos quorum opinionem repudiamus. Utrique enim studuerunt ad inquirendam veritatem, et nos in hoc adjuverunt. Sed tamen oportet nos « persuaderi a certioribus, » idest sequi opinionem eorum, qui certius ad veritatem pervenerunt.

LECTIO X.

Quot nam sint substantiae moventes, ex sphaerarum numero et motuum ab Eudoxo et Calippo assignato, concludit.

ANTIQUA.

Eudoxus quidem igitur Solem et Lunam, et utriusque lationem in tribus posuit esse sphaeris. Quarum primam aplanorum astrorum esse. Secundam autem secundum eum qui zodiaci per medium. Tertiam autem secundum obliquatum in latitudine animalium. In majori autem latitudine obliquati, tam eam secundum quam luna fertur, quam secundum quam sol. Errantium vero astrorum in quatuor cujusque sphaeris. Quarum primam quidem et secundam illis eamdem esse. Etenim eam quae est aplanorum, quae omnes est fereus: et eam quae sub ea est ordinata, et secundum eum qui per medium zodiaci lationem habentem, communem omnium esse. Tertiae vero omnium eo in circulos polos esse qui per media signa transit. At quartae lationem per obliquum ad medium circulum hujus esse. Tertiae vero esse sphaerae polos, aliorum quidem proprios, Veneris vero et Mercurii eosdem.

Calippus autem positionem quidem sphaerarum eamdem posuit cum Eudoxo, hoc autem distantiarum ordinem. Pluralitatem vero ei quidem quae Jovis, et ei quae Saturni eamdem cum illo dedit. Soli vero et lunae duas existimabat adhuc apponendas esse sphaeras, si quis apparentia sit redditurus. Reliquis vero planetis singulis unum. Necesse autem simul positae omnes apparentia sunt reddituraе secundum quodlibet errantium, alteras sphaeras una minores esse revolventes, et ad idem restituentes primam sphaeram semper inferius ordinati astri. Sic enim solum contingit planetarum lationem omnia facere. Quoniam ergo in quibus quidem ipsae feruntur sphaeris, hae quidem octo, hae autem quinque et viginti sunt, harum autem solas non oportet revolvi, in quibus infime ordinatum fertur. Quae quidem revolvunt eas quae sunt duorum primorum, sex erunt. Quae autem eas quae sunt posteriorum quatuor, sexdecim. Omnium itaque numerus et ferentium et revolventium eas, quinquaginta quinque. Si autem lunae et soli non addiderit quis, quos diximus motus, omnes sphaerae erunt septem et qua-

RECENS.

Eudoxus igitur Solis et Lunae, utriusque lationem in tribus posuit sphaeris esse: quarum primam quidem eam esse, quae non errantium stellarum; secundam vero, secundum orbem per medium zodiacum; tertiam porro secundum eum, qui in latitudine zodiaci obliquatur: in majori autem latitudine obliquari eum, secundum quem luna fertur, quam secundum quem sol. Errantium vero stellarum uniuscujusque in quatuor sphaeris: quarum primam quidem, et secundam, eamdem illis esse (etenim quae non-errantium est, illam quae omnes fert, et eam, quae sub ipsa ordinata est, ac quae secundum zodiacum lationem habet, communem omnibus esse); tertiae vero omnium polos in eo orbe per medium zodiacum esse; quartae autem lationem, secundum eum qui obliquatus ad medium ejus est: esse vero tertiae sphaerae polos aliarum quidem proprios, Veneris autem et Mercurii, eosdem.

At Calippus, situm quidem sphaerarum eumdem Eudoxo ponebat, hoc est, distantiarum ordinem; pluralitatem etiam stellae quidem Jovis, ac Saturni, eamdem illi attribuebat: soli vero et lunae binas adhuc putabat sphaeras addendas esse, si quis eorum quae sensibiliter apparent, causas assignare debeat; ceteris vero errantium, unicuique unam.

Necesse vero esse, si debent omnes simul positae, eorum quae apparent, rationem reddere, secundum unamquamque errantium alteras sphaeras, una pauciores esse, quae revolvant, et ad idem positione semper primam ejus astri sphaeram, quod inferius ordinatum est, constituant: hoc enim modo solum contingit ut illa omnia errantium lationem efficiant [et explicent].

Quum igitur in quibus ipsa quidem feruntur sphaeris hae quidem octo, hae vero viginti quinque sint, harum sane illas solas non oportet revolvi, in quibus fertur quod infime ordinatum est: quae quidem duarum primarum sphaeras revolvunt, sex erunt; quae vero posteriorum quatuor, sedecim: cunctarum vero numerus, tum earum quae ferunt, tum

draginta. Pluralitas igitur sphaerarum tanta sit.

Quare et substantias, et principia immobilia, et sensibilia tot rationale existimare. Necessarium igitur dimittatur fortioribus dicere.

Si autem nullam possibile esse lationem non ordinatam ad astri lationem, amplius autem omnem naturam et omnem substantiam impassibilem, et secundum se optimum esse sortitam finem oportet existimare, nulla erit praeter has altera, sed hunc substantiarum numerum esse est necesse. Si enim essent aliae, moverent utique fines exsistentes lationis.

Sed alias quidem esse lationes impossibile est praeter dictas. Hoc autem existimare ex latis rationabile. Nam si quidem ferens, lati gratia notum est, et latio omnis lati est alicujus, nulla latio sui gratia erit, nec alia alicujus lationis, sed astrorum gratia. Nam si fuerit latio lationis gratia, et illam alterius gratia oportebit esse. Quare quoniam non est possibile ire in infinitum, finis erit omnis lationis latorum aliquod divinorum corporum secundum caelum.

Quod autem unum caelum, manifestum. Si enim plures essent caeli, ut homines, foret principium, quod circa unumquodque, specie unum, numero vero multa. Sed quaecumque sunt numero multa, materiam habent. Una enim et eadem ratio multorum, ut hominis. Socrates vero unus. Quod autem quod quid erat esse, non habet materiam primam, endelechia enim. Unum igitur, et ratione et numero, movens primum immobile existens; et motum ergo semper et continue unum solum. Unum ergo solum caelum.

Tradita sunt autem a senioribus et antiquis, in fabulae figura dimissa posterioribus, quia dii sunt hi, et continet divinum naturam universalem. Reliqua vero fabulose jam adducta sunt ad persuasionem multorum, et ad opportunitatem multorum, ad leges etiam conferens. Conformes enim hominibus hos, aliorum animalium quibusdam similes dicunt, et his altera consequentia, et dictis similia: a quibus, siquis separans id accipiat solum, quod primum Deos existimaverunt primas substantias esse, et divine utique dictum esse putabit, et secundum quamdam verisimilitudinem. Et saepe inventa ad possibile unaquaque et arte, et philosophia, et iterum corruptis, et has opiniones eorum quasi reliquias usque nunc salvatas esse. Paterna quidem igitur opinio, et quae a primis, intantum nobis manifesta solum.

quae revolvunt eas, quinquaginta quinque. Quodsi lunae et soli non addat aliquis, quos diximus, motus, omnes sphaerae erunt septem et quadraginta?

Pluralitas itaque sphaerarum [lationum] tanta sit. Quare substantias quoque et principia tum immobilia tum sensibilia tot rationabiliter arbitrandum est esse: quod enim necessarium est, relinquatur potentioribus dicendum. Quodsi nullam lationem possibile est esse, quae non ordinetur ad lationem stellae, omnem item naturam, omnemque substantiam impassibilem, et per se, arbitrari oportet optimum sortitam finem esse, nulla profecto praeter has alia natura erit, sed hunc necesse est numerum substantiarum esse. Si etenim aliae sunt, utique movebunt, quum lationis finis sint. Sed esse alias lationes praeter dictas, impossibile est: hoc autem ex iis quae feruntur, rationabile est accipere.

Si enim omne, quod fert, ejus gratia quod fertur, suapte natura est, omnisque latio alicujus, quod fertur, est, nulla latio sui gratia erit profecto, nec alterius lationis, verum stellarum causa. Si namque latio lationis causa erit, illam quoque oportebit aliarum gratia esse. Quare, quum non sit processus in infinitum, finis omnis lationis erit divinorum corporum aliquod, quae in caelo feruntur.

Quod autem caelum est unum, manifestum est: si enim plures essent caeli, ut homines, principium uniuscujusque erit specie unum, numero multa. At quaecumque multa numero, materiam habent: una etenim et eadem multorum ratio est, veluti hominis; Socrates vero, unus. Ipsum vero quid erat esse primum, non habet materiam, quum actus sit. Unum ergo tum ratione, tum numero, primum movens immobile ens est: id etiam igitur, quod semper continuoque movetur: unum ergo tantum caelum est.

Tradita autem sunt quaedam a majoribus nostris et admodum antiquis, ac in fabulae figura posterioribus relicta, quod hi dii sint, universamque naturam divinum contineat. Cetera vero fabulose jam ad multitudinis persuasionem, e ad legum, ac ejus quod conferat, opportunitatem, illata sunt: hominiformes namque ac aliorum animalium nonnullis similes eos dicunt, ac alia consequentia et similia iis quae dicta sunt: quorum si quis ipsum solum primum separando, accipiat, quod deos arbitrabantur primas substantias esse, divine profecto dictum putabit: et (ut verisimile est) saepius quaque arte et philosophia, quoad possibile fuit, inventa, corruptaque rursus, has illorum opiniones, quasi quasdam reliquias, nunc usque salvatas esse. Patria itaque ac primorum opinio in tantum modo nobis manifesta sit.

Ponit opiniones astrologorum sui temporis de numero motuum planetarum. Et primo opinionem Eudoxi. Secundo opinionem Calippi, ibi, « Calippus « autem. » Sciendum est igitur circa primum, quod Plato caelestibus motibus attribuens indefectibiliter circularitatem et ordinationem, mathematicas suppositiones fecit, per quas suppositiones possent salvari quae circa erraticas apparent, sustinendo, quod motus planetarum sunt circulares et regulares ordinati. Et Pythagorici quidem ad reducendum in debitum ordinem irregularitatem, quae apparet in motibus planetarum ex statione et retrogradatione, velocitate, et traditate, et diversa apparentia quantitatis, posuerunt motus planetarum esse in sphaeris eccentricis, et in circulis parvis qui dicuntur epicycli: quam etiam opinionem Ptolaemeus prosequitur.

Videtur autem ex hujus suppositione sequi aliquid contrarium his quae demonstrantur in scientia naturali: non enim omnis motus erit vel ad medium vel a medio, vel circa medium mundi. Iterum sequitur, quod sphaera continens sphaeram eccentricam, vel non sit aequalis spissitudinis, vel quod sit aliquid vacuum inter unam sphaeram et aliam, vel quod sit aliquod corpus praeter substantiam sphaerarum intercidens, quod non erit corpus circulare, nec habebit aliquem motum proprium. Ex positione autem epicyclorum ulterius sequitur, vel quod sphaera, per quam movetur epicyclus, non sit integra et continua, vel quod sit divisibilis et condensabilis ad modum quo aer dividitur et inspissatur et rarescit aliquo corpore moto. Sequitur etiam, quod ipsum corpus stellae movetur per seipsum, et non solum ad motum orbis; et quod ex motu corporum caelestium causetur sonus, quod Pythagorici consenserunt. Sed tamen omnia hujusmodi sunt contra ea quae determinata sunt in scientia naturali. Unde ad haec evitanda Eudoxus hoc videns, posuit cuique planetae sphaeras plures concentricas mundo, quarum unaquaeque habet motum proprium, et ex omnibus illis motibus causatur id, quod apparet de motu planetarum. Posuit igitur Eudoxus motum tam Solis quam Lunae esse in tribus sphaeris. Primus enim tam Solis quam Lunae, qui est motus diurnus, quo revolvuntur ab oriente ad occidentem, et hunc motum dicit « esse astrorum aplanorum, » idest stellarum sine errore, scilicet fixarum; quia sicut supra dictum est, cum nondum esset deprehensus motus stellarum fixarum, qui est ab occidente in orientem, esse contrarium motui primo, putabatur, quod motus diurnus esset proprius octavae sphaerae, quae est sphaera stellarum fixarum. Non autem putabatur, quod sola prima sphaera sufficeret ad deferendas omnes sphaeras planetarum motu diurno, sicut Ptolaemeus ponit: sed ponebat quod quilibet planeta habeat propriam sphaeram, quae revolveret ipsum motu diurno. Ad hunc ergo motum causandum ponebat primam sphaeram Solis et Lunae. Se-

cundam autem sphaeram ponebat ad causandum motum Solis et Lunae, qui est per medium zodiaci, qui vocatur motus longitudinis, secundum quem movetur tam Sol quam Luna de occidente in orientem contra motum firmamenti. Tertiam autem sphaeram ponebant ad causandum illum motum, qui obliquatur secundum latitudinem animalium, quae figurantur in zodiaco, prout quandoque est australior, quandoque borealior videtur planeta a media linea zodiaci. Sed hic motus latitudinis magis apparet, et secundum majorem diversitatem, in Luna quam in Sole. Et ideo subjungit, quod in majori latitudine tam obliquatur motus secundum quem fertur Luna, quam motus secundum quem fertur Sol. Et quidem Lunae Ptolaemeus ponit motum latitudinis, non autem Solis. Posuit igitur Eudoxus tertium motum, ut Simplicius dicit, quia opinabatur quod etiam Sol declinaret a media linea zodiaci versus duos polos; et hoc suspicabatur eo quia non semper in eodem loco Sol oritur in tropicis aestivis et hyemalibus. Si autem in uno et eodem tempore fieret restitutio longitudinis, sufficeret ad hoc una sphaera per obliquitatem maximi circuli, secundum quam Sol movetur. Sed, quia non sic se habet, sed in alio tempore pertransit circulum per longitudinem, in alio vero tempore restitutio fit latitudinis, necesse fuit ad hoc ponere tertiam sphaeram. Hanc autem tertiam sphaeram ponebat in Sole revolvi versus eamdem partem cum secunda, sed circa axem alterum, et super alios polos. In Luna autem ad eamdem cum prima sphaera. Sed in utroque ponebat motum hujus tertiae sphaerae esse tardiorem, quam secundae. Sed aliorum quinque planetarum motum cujuslibet posuit in quatuor sphaeras; ita quod prima sphaera et secunda est ejusdem rationis cum prima et secunda Solis et Lunae; quia motus primus, quem ponebat esse stellarum fixarum, et motus secundus, qui est per medium zodiaci secundum longitudinem, apparet communiter in omnibus planetis. Deinde unicuique planetarum ponebat tertiam sphaeram ad causandum motum latitudinis, cujus polos, circa quos revolvitur, ponebat esse in media linea zodiaci. Sed quia ponebat omnes sphaeras esse concentricas, sequebatur ex quo zodiacus transibat per polos circuli maximi tertiae sphaerae, sequebatur e converso, quod circulus maximus tertiae sphaerae transiret per polos zodiaci. Unde sequebatur quod motus tertiae sphaerae deferret planetam usque ad polos zodiaci, quod nunquam videtur: et ideo necesse fuit quod poneret quartam sphaeram, quae ipsum planetam ferret, quae revolvitur in contrarium tertiae, ab oriente scilicet ad occidentem aequali tempore, unde impedit ne plus divertatur secundum latitudinem a zodiaco. Et hoc est quod dicit, quod quartum motum stellae dicebat esse secundum quemdam circulum obliquatum ad medium tertiae sphaerae, hoc est ad maximum circulum ejus. Si igitur cum quolibet quinque planetarum posuerit quatuor sphaeras, sequitur quod quinque planetarum sunt viginti sphaerae. Quibus si addantur tres Solis et tres Lunae, erunt omnes vigintisex, ita quod intelligatur corpus cujuslibet planetae esse defixum in ultima sphaerarum suarum.

« Calippus autem »

Ponit opinionem Calippi de pluralitate sphaerarum. Fuit autem Calippus « ut Simplicius dicit, » cum Aristotele Athenis conversatus, cum eo ea quae ab Eudoxo inventa fuerant, corrigens et supplens. Posuit ergo Calippus eamdem rationem sphaerarum sicut Eudoxus, et exposuit positiones sphaerarum per ordinem distantiarum, tum quia ordinabat planetas sicut Eudoxus, tum quia ordinabat motus et sphaeras sicut et ille. Conveniebat etiam cum Eudoxo in pluralitate sphaerarum Jovis et Saturni, quia utrisque eorum dabat quatuor sphaeras; sed ipse existimabat esse apponendas sphaeras duas tam Solis quam etiam Lunae, si quis velit reddere rationem eorum quae apparent de motibus eorum. Videtur autem has duas addidisse ad causandum velocitatem et tarditatem, quae apparet in motibus eorum; ita, quod Sol habeat quinque sphaeras, et Luna similiter quinque: et reliquis planetis Marti, Veneri et Mercurio, addebat singulis unam sphaeram, ita etiam quod quilibet eorum haberet quinque sphaeras. Forte autem addebant hanc sphaeram ad causandum retrogradationem et stationem, quae apparet in his stellis. Istae igitur sphaerae vocabantur ferentes, quia secundum eas ferebatur corpus planetae. Sed praeter has ponebant alias, quas vocabant revolventes. Ad ponendum autem eas hac necessitate videbantur induci, quia ultima sphaerae superioris planetae, puta Saturni, participabat motum omnium superiorum, ita quod in aliquo deficiebat a motu primae sphaerae. Unde et prima sphaera Jovis, cujus poli infiguntur aliquo modo in ultima sphaera Saturni, participabat aliquid de motu sphaerarum Saturni, et sic non uniformiter movebatur mota, sicut prima sphaera Saturni. Necessarium igitur videbatur ponere aliam sphaeram revolventem ipsam, ut restitueret id quod auferebatur ei de velocitate ex superioribus sphaeris. Et eadem ratione oportebat ponere aliam sphaeram revolventem secundam sphaeram Jovis, et tertiam sphaeram revolventem tertiam sphaeram Jovis. Non autem oportebat ponere aliquam revolventem quartam sphaeram, quia motus quartae sphaerae, in qua erat astrum infixum, debebat esse compositus ex omnibus superioribus motibus. Sic igitur Juppiter habet quatuor sphaeras deferentes et tres revolventes. Et similiter alii planetae habent tot sphaeras revolventes, quot deferentes, una minus. Hoc est ergo quod dicit, quod necesse est, si omnes sphaerae simul ordinatae debeant reddere et causare illud quod apparet de motu planetarum secundum quemlibet planetarum, ponere praeter supra dictas deferentes alias sphaeras revolventes et ad idem restituentes primam sphaeram inferius ordinati astri, una pauciores. Et sic solum convenit (1) quod motus planetarum compleant omnia quae apparent de eis. Quare igitur sphaerae deferentes, quae quidem sunt Saturni et Jovis, sunt octo, cum uterque eorum ponatur habere quatuor sphaeras: quae sunt aliorum quinque planetarum, viginti quinque, quia quilibet eorum habet quinque sphaeras: harum autem sphaerarum illae solae non revolvuntur, quae sunt in fine, in quibus ordinatur astrum, sequitur quod revolventes priorum duorum planetarum, scilicet Saturni et Jovis, sunt sex. Revolventes autem posteriorum quatuor sunt sexdecim. Sed cum post Saturnum et Jovem sint alii quinque, manifestum est quod unum eorum praetermittit, scilicet vel Martem, vel Mercurium: ut quod dicit Posteriorum

(1) *Lege* contingit.

quatuor referatur ad quatuor infimos: vel praetermittit Lunam, ut referatur ad quatuor immediate sequentes. Praetermittit autem, vel ex errore, qui interdum accidit in numeris, vel propter aliam rationem, quae nos latet, quia scripta Calippi non inveniuntur, ut Simplicius dicit. Sic igitur numerus omnium sphaerarum deferentium et revolventium sunt quinquaginta quinque. Sed quia de hoc poterat esse dubium, utrum Lunae et Soli sint addendae duae sphaerae, quas Calippus addit: vel quod utrique sint dandae duae sphaerae solum, ut posuit Eudoxus, ideo dicit quod si aliquis non addit Soli vel Lunae illos duos motus quos addit Calippus, sequitur, quod omnes sphaerae erunt quadraginta septem; subtrahentur enim a praedicto numero quatuor deferentes, duae Solis, duae Lunae, et totidem revolventes. Remotis autem octo de quinquaginta quinque, remanent quadraginta septem. Sed attendendum quod si supra cum dixit revolventes posteriores quatuor, esse sexdecim, praetermisit Lunam, remotis duabus deferentibus Lunae et duabus Solis, non removebuntur quatuor revolventes, sed solum duae, si sphaerae Lunae non habent revolventes: et sic a prima pluralitate sphaerarum subtrahuntur sex sphaerae, quatuor deferentes et duae revolventes: unde sequitur quod sphaerae omnes sint quadraginta novem. Et sic non videtur quod Aristoteles voluerit praetermittere Lunam sed magis Martem: nisi aliquis dicat Aristotelem oblitum fuisse quod Lunae posuerit sphaeras revolventes, id circo errorem in numero accidisse, quod non videtur probabile. Ultimo ergo concludit tantam esse pluralitatem sphaerarum quanta dicta est.

Deinde cum dicit « quare et substantias »

Concludit ex numero motuum caelestium, numerum substantiarum immaterialium; et circa hoc tria facit. Primo concludit propositum. Secundo excludit quaedam, quae possent debilitare illationem praemissam, ibi, « Si autem nullam possibile. » Tertio comparat id quod ostensum est de substantiis separatis, ad opiniones antiquas, et ad opiniones vulgares, quae de his suo tempore habebantur, ibi, « Tradita autem sunt. » Dicit ergo primo, quod cum tanta sit pluralitas sphaerarum et motuum caelestium, quanta dicta est, rationabile est opinari tot esse substantias immateriales et principia immobilia, et etiam tot « esse principia sensibilia, » idest corpora caelestia. Dicit autem rationabile, ut insinuet hoc probabiliter concludi, non autem ex necessitate. Unde subjungit quod ipse relinquit id quod est necessarium circa hoc illis qui sunt fortiores et potentiores ad hoc inveniendum quam ipse esset.

Deinde cum dicit « si autem »

Hic Philosophus excludit ea ex quibus praedicta conclusio debilitari posset; et sunt tria. Quorum primum est. Quia posset aliquis dicere quod sunt quaedam substantiae separatae, quibus non respondent aliqui motus in caelo. Ad quod excludendum dicit, quod si non est possibile quod sint aliqui motus in caelo, qui non ordinentur ad motum alicujus astri, et iterum si oportet omnem impassibilem substantiam quae est sortita « optimum secundum se, » idest quae habet suam perfectionem sine motu, opinari esse finem alicujus motus, non erit aliqua natura impassibilis et immaterialis praeter eas, quae sunt fines caelestium motuum; sed necesse erit hunc esse numerum substantiarum separatarum, qui est numerus caelestium motuum. Sed tamen primum non est necessarium, scilicet quod omnis substantia materialis et impassibilis sit finis alicujus motus caelestis. Potest enim dici quod sunt aliquae separatae altiores, quam ut sint proportionatae quasi fines caelestibus motibus; quod ponere non est inconveniens. Non enim substantiae immateriales sunt propter corporalia, sed magis e converso.

Deinde cum dicit « sed alias »

Removet secundo quod posset debilitare praedictam illationem. Posset enim aliquis dicere, quod sunt multo plures lationes in caelo, quam quae numeratae sunt, quae tamen non possunt deprehendi, eo quod ex eis non accidit aliqua diversitas in motu alicujus corporum caelestium quae visu percipiuntur et dicuntur astra. Et ad hoc excludendum similiter etiam dixerat, quod nulla latio potest esse in caelo, quae non ordinetur ad lationem alicujus astri. Hoc est etiam quod nunc dicit, quod impossibile est esse alias lationes in caelo, praeter illas ex quibus accidit diversitas in motu astrorum; sive sint illae quae dictae sunt, sive aliae aut totidem aut plures aut pauciores. Et hoc probabiliter accipi potest ex corporibus quae feruntur: si enim omne ferens est propter id quod defertur, et omnis latio est alicujus quod fertur, non potest esse aliqua latio quae sit propter seipsam, vel propter aliam lationem tantum; sed oportet quod omnes lationes sint causa astrorum. Alioquin si latio propter aliquam lationem est, eadem ratione et illam oportebit esse propter aliam. Et cum non sit procedere in infinitum, sequitur quod finis omnis lationis sit aliquod caelestium corporum, quae deferuntur sicut astra: unde impossibile est esse aliquem motum in caelo, ex quo non possit percipi aliqua diversitas in aliquo astro.

« Quod autem »

Hic excludit tertium, per quod posset dicta conclusio infirmari. Posset enim aliquis dicere, quod sint plures mundi, et in quolibet sint tot sphaerae et motus, quot in isto, vel plures: et sic necesse est ponere plures substantias immateriales. Sed hoc excludit dicens manifestum esse quod sit unum caelum tantum. Quia si essent plures secundum numerum, et in eadem specie, sicut sunt plures homines, oporteret etiam quod simile judicium esset de primo principio uniuscujusque caeli, quod est movens immobile, sicut dictum est. Oporteret enim quod plura prima principia essent specie unum et numero multa. Sed hoc est impossibile; quia quaecumque sunt unum specie et plura numero, habent materiam. Non enim distinguitur secundum rationem et formam, quia omnium individuorum est communis ratio utpote quae est hominis. Unde relinquitur quod distinguantur per materiam. Et sic Socrates est unus non solum secundum rationem, ut homo, sed etiam secundum numerum. Sed primum principium « cum sit quodquiderateesse, » id est sua essentia et ratio, non habet materiam, quia ejus substantia « est endelechia, » id est actus, materia autem est in potentia. Relinquitur igitur quod primum movens immobile sit unum, non solum ratione speciei, sed etiam numero. Oportet igitur quod primus motus sempiternus, qui ab eo causatur, sit unus tantum, et per consequens sequitur quod caelum sit unum tantum.

Deinde cum dicit « tradita sunt »

Comparat ea quae inventa sunt de substantiis immaterialibus ad opiniones antiquas et ad vulgares. Et dicit, quod ab antiquis philosophis quaedam sunt tradita de substantiis separatis, et dimissa posterioribus per modum fabulae, scilicet quod dii sunt et quod id quod est divinum, continet totam naturam. Et hoc quidem habetur ex superioribus, si omnes substantiae immateriales vocentur dii. Si autem solum primum principium vocetur Deus, est unus tantum Deus, ut ex praedictis patet. Reliqua vero introducta sunt fabulose ad persuasionem multitudinis, quae non potest capere intelligibilia, et secundum quod fuit optimum ad leges ferendas, et ad utilitatem conversationis humanae, ut ex hujusmodi adinventis persuaderetur multitudini, ut intenderent virtuosis actibus et a vitiis declinarent. Et quid sit fabulose introductum exponit subdens, quod dixerunt Deos esse conformes hominibus, et quibusdam aliorum animalium. Posuerunt enim fabulose homines quosdam deificatos, et quaedam animalia, et quaedam consequentia istis, et alia similia dixerunt, Ex quibus, si aliquis hoc solum velit accipere quod primo ostensum est in praehabitis, scilicet quod dii sunt quaedam substantiae immateriales, putabitur esse dictum divine et secundum verisimilitudinem. Et hoc ideo est, quia quaelibet ars et etiam philosophia, saepe fuit inventa secundum possibilitatem humanam, et iterum fuit corrupta, vel propter bella impedientia studium, vel propter inundationes, vel alia hujusmodi excidia. Et hoc necessarium fuit ponere Aristoteli ut posset salvare aeternitatem mundi. Manifestum enim erat quod a quodam certo tempore inceperant homines philosophari et artes adinvenire. Inconveniens autem videbatur, quod infinito tempore fuisset absque his humanum genus. Et ideo dicit quod philosophiae et aliae artes fuerunt multoties inventae et corruptae, et quod opiniones illorum antiquorum quasi reliquiae salvanturusque nunc. Et ultimo concludit quod « praedicta opi« nio, » idest quae a philosophantibus habita est, post quos destructa fuit philosophia, solum sic manifesta est, scilicet per modum fabulae, ut supra dictum est.

LECTIO XI.

Quae nam de primi intellectus intellectione digne dicenda sint per dubitationes tres determinat.

ANTIQUA.

Quae autem circa intellectum, habent quasdam dubitationes. Videtur quidem enim apparentium dignissimum. Quomodo vero habens talis erit, utique habet quasdam difficultates.

Nam si non intelligat, quid utique erit insigne? Sed habet se quemadmodum ut si dormiens. Sive intelligat, hujus vero aliud principale, (non enim est hoc quod est sua substantia intelligentia, sed potentia,) non utique erit optima substantia; per intelligere enim honorabile ei inest.

Amplius autem sive intellectus sit sua substantia, sive intelligentia, quid intelligit? Aut enim seipsum, aut alterum aliquid. Aut idem semper, aut aliud.

Ergo utrum differt aliquid aut nihil, intelligere bonum, aut contingens? Aut inconveniens meditari de quibusdam.

Palam ergo quod divinissimum et honorabilissimum intelligit. Et non transmutatur. In indignius enim transmutatio. Et motus quiddam jam tale.

Primum quidem igitur, si non est intelligentia, sed potentia, rationabile est laboriosam esse ei continuationem intelligentiae.

Deinde palam quia aliud aliquid erit dignius quam intellectus, scilicet intellectum. Etenim intelligere et intelligentia inerit indignissimum intelligenti: quare fugiendum hoc (etenim non videre quidem quaedam, dignius quam videre) non sit, si sit optimum intelligentia. Seipsum ergo intelligit, si quidem est potentissimum.

Et est intelligentia intelligentiae intelligentia. Videtur autem semper alius scientia, et sensus, et opinio, et meditatio. Ipsius autem in accessorio.

Amplius si aliud est intelligere et intelligi, secundum quid ei quidem ipsum bene inest? Non enim idem esse intelligentiae et intellecto.

An in quibusdam scientia res? In factivis quidem, sine materia. Substantia enim et quodquiderat esse. In theoricis vero, ratio, res et intelligentia Non altero igitur existente eo quod intelligitur et intellectu, quaecumque non materiam habent, idem erunt. Et intellectio ejus quod intelligitur, una.

Adhuc autem restat dubitatio, si compositum est quod

RECENS.

Ea vero, quae circa mentem sunt, quasdam dubitationes habent. Videtur enim eorum quae apparent, mens quid divinissimum esse. Quo vero modo se habens talis erit, difficultates quasdam habet. Sive enim nihil intelligat, sed ita se habeat, ut dormiens, quidnam praecellens erit? Sive intelligat, hujus vero aliud sit principale (non enim id quod est ejus substantia, intellectio erit, sed potentia,) profecto non erit optima substantia: siquidem eo quod intelligit, ei honorabilitas inest.

Praeterea, sive mens, sive intellectio ejus substantia sit, quid intelligit? aut enim ipsa se ipsam, aut aliquid aliud: Quodsi aliud, aut idem semper, aut aliud. Utrum autem differt aliquid, an nihil, intelligere bonum, vel quodcumque? An vero de quibusdam ipsam etiam cogitare absurdum est? Manifestum itaque est quod illud quod intelligit, divinissimum honorabilissimumque est, neque mutatur: in deterius namque mutatio fieret, ac motus aliquis hujusmodi jam esset.

Primo igitur, si non est intellectio, sed potentia, rationabile est, laboriosam ei continuationem intelligendi esse: deinde dilucidum, quod aliquid aliud honorabilius esset, quam mens, id scilicet quod intelligitur. Et intelligere profecto, ac intellectio, et quod pessimum intelligenti inerit. Quare si fugiendum hoc sit (etenim quaedam melius est non videre, quam videre), non sane fuerit quod optimum intellectio. Se ipsam ergo intelligit, si est quidem quod optimum est: et est intellectio, intellectionis intellectio.

At videtur semper alterius esse, tum scientia, tum sensus, et opinio, ac mens: sin vero ipsius, fortuito et obiter. Si aliud, praeterea, intelligere, aliud intelligi sit, secundum utrum horum inest ei bene esse? quandoquidem non est idem intellectionem esse, et intellectum.

An in quibusdam scientia est ipsa res? in effectivis quidem absque materia res est substantia et ipsum quid erat esse; in speculativis vero ratio et intellectio. Quum igitur non sit diversum ab eo quod intelligitur, intellectus, in iis quaecumque non habent materiam, idem erunt, ac intellectio una cum eo quod intelligitur.

Item restat dubitatio, utrum compositum sit, quod intel-

intelligitur. Transmutabitur enim partibus totius.

Aut indivisibile omne quod non habet materiam? ut humanus intellectus.

Aut quod quidem compositorum habet in aliquo tempore? Non enim habet ipsum bene in hoc aut in hoc, sed in toto quodam quod optimum, et ens aliquid aliud. Sic autem habet ipsa suiipsius intelligentia toto aeterno.

ligitur. Mutaretur etenim in partibus totius. At omne non habens materiam, indivisibile est. Nam quemadmodum humanus intellectus, licet composita cogitans, se in aliquo tempore habet (non enim assequitur bonum in hoc aut in hoc, verum in toto quodam, quod optimum est, aliud ab ipso exsistens,) sic ipsa sui ipsius intellectio, per totum aeternum se habet.

Postquam Philosophus determinavit de substantia immateriali quantum ad ejus perfectionem et quantum ad ejus unitatem, nunc determinat quasdam dubitationes pertinentes ad actionem ejus. Ostensum est enim supra, quod prima immaterialis substantia movet sicut intelligibile, et sicut bonum desiderabile. Et ideo dividitur haec pars in duas. In prima determinat quaedam dubia circa primam immaterialem substantiam, quantum ad hoc quod est bonum intelligibile et intellectus. In secunda quantum ad hoc quod est bonum appetibile, ibi, « Perscrutandum est autem qualiter habet etc. » Circa primum duo facit. Primo assignat rationem dubitationis circa intellectum primae substantiae. Secundo dubitationem movet et determinat, ibi, « Nam si non intelligat. » Dicit ergo primo, quod ea quae pertinent ad intellectum primae substantiae immaterialis, habent quasdam dubitationes, et videntur oriri ex hoc. Ostenderat enim Philosophus quod intellectus intelligens et appetens primum movens, quod movet sicut intelligibile et desiderabile, habet aliquid se dignius, scilicet illud quod intelligitur ab eo, et desideratur. Ostenderat etiam quod ipsum primum intelligibile, est etiam intellectus. Unde posset videri quod pari ratione, haberet aliquid dignius et superius, et quod non esset supremum et optimum: quod est contra ea quae apparent de primo principio. Et ideo dicit hic, quod videtur omnibus apparens, quod principium sit dignissimum. Sed difficultates quaedam emergunt, si quis velit assignare quomodo se habeat ita « quod « sit dignissimum, » idest optimum et perfectissimum.

Deinde cum dicit « nam si »

Manifestat hujusmodi difficultates. Et circa hoc tria facit. Primo movet dubitationes. Secundo praemittit quaedam, quae sunt praenecessaria ad determinationem omnium quaestionum motarum, ibi, « Palam ergo quod divinissimum etc. » Tertio solvit dubitationes, ibi, « Primum quidem. » Circa primum duo facit. Primo movet quaestiones principaliter intentas. Secundo movet quamdam quaestionem incidentem, cujus solutio necessaria est ad praemissas quaestiones, ibi, « Ergo utrum differt. » Movet autem primo duas quaestiones. Prima est, quomodo intellectus primi moventis se habet ad suum intelligere. Secunda, quomodo se habeat ad suum intelligibile, ibi, « Amplius autem sive intel- « lectus. » Sciendum est ergo, quod intellectus ad suum intelligere potest se habere tripliciter. Uno modo quod non conveniat ei intelligere in actu, sed in potentia tantum, vel in habitu. Alio modo quod conveniat ei in actu. Alio modo quod sit ipsum suum intelligere, sive sua intelligentia, quod idem est. Dicit ergo, quod si intellectus primi moventis non intelligat in actu, sed solum in potentia, vel in habitu, non erit aliquid nobile: bonum enim et nobilitas intellectus est in hoc quod actu intelligit; intellectus autem intelligens tantum in potentia vel in habitu, se habet sicut dormiens: nam dormiens habet quidem potentias operum vitae, sed opera vitae non operatur: unde somnum dicitur esse dimidium vitae, et secundum somnum non differt felix ab infelice, virtuosus a vitioso. Si autem intellectus primi intellectus (1) intelligat quidem actu, sed principale ejus bonum, quod est operatio ejus, sit aliquid aliud ab ipso, « quia ejus intelli- « gentia, » idest operatio intellectualis ipsius non est hoc quod sua substantia, comparatur ad ipsum sicut potentia ad actum, et perfectibile ad perfectionem. Et sic sequitur, quod primum intelligens non sit optima substantia: honorabilitas enim et nobilitas inest ei per suum intelligere: nihil autem quod est nobile secundum aliud, est nobilissimum. Sic igitur videtur sequi quod substantia primi intelligentis non sit optima, sive intelligat in potentia tantum, sive in actu; nisi ponatur cum hoc quod sua substantia sit suum intelligere, ut post determinabit.

Deinde cum dicit « amplius autem »

Antequam solvat positam quaestionem, movet aliam de intelligibili. Unde dicit, quod sive substantia primi moventis sit intellectus, quasi quaedam potentia intellectiva, sive « sit intelligentia, » idest actus intellectus, idest intelligere, quod prima quaestio quaerebat, quaerendum restat quid intelligit? aut enim intelligit seipsum, aut aliquid aliud. Si intelligit aliquid aliud, aut intelligit semper idem, aut oportet quod intelligat aliud et aliud; quandoque, scilicet, hoc, quandoque illud.

Deinde cum dicit « ergo utrum »

Antequam solvat praemissas quaestiones, interponit quamdam quaestionem, cujus solutio valet ad determinationem praemissarum. Et est quaestio utrum ad nobilitatem vel perfectionem intellectus aliquid differat, vel nihil, quod intelligatur aliquid bonum et nobile, aut quodcumque contingit. Et quod differat, quodam signo ostendit: quia inconveniens videretur et absurdum, quod aliquis meditetur, et operationem sui intellectus occupet circa quaedam vilia. Quod non esset, si non pertineret ad nobilitatem intellectus nobilitas intelligibilis, sed indifferens esset intelligere nobilia et vilia. Hoc enim omnino est impossibile. Manifestum est enim, quod operationes secundum propria objecta specificantur. Unde oportet, quod quanto nobilius est objectum, tanto nobilior sit operatio.

Deinde cum dicit « palam ergo »

Praemittit quaedam necessaria ad solutionem principalium quaestionum. Et primo ponit duo: quorum primum concludit ex solutione interpositae quaestionis. Si enim differt ad nobilitatem intellectus intelligere bonum, aut quodcumque contingens, ut dictum est; manifestum est, quod cum primus intellectus sit nobilissimus, quod intelligit aliquid divinissimum et honoratissimum. Secundum quod determinata est solutio ultimae partis secundae quaestionis principalis. Quaerebatur enim utrum

(1) *Lege* primi moventis.

intellectus primi (1) mutaretur de uno in aliud. Et patet quod non mutatur de uno intellecto in aliud; quia cum intelligat divinissimum, si mutaretur in aliud intelligibile, esset ejus mutatio in aliquid indignius, quod non competit alicui nisi intendenti in defectionem et corruptionem. Iterum hoc ipsum quod est transire de uno intellecto in aliud, est quidam motus: unde non potest competere primo moventi, cum sit omnino immobile.

Deinde cum dicit « primum quidem »

Solvit prius positas quaestiones. Et primo ponit veritatem primae. Secundo veritatem secundae, ibi, « Deinde palam etc. » Veritatem autem primae quaestionis manifestat dicens, quod si substantia « primi non est intelligentia, » idest ipsum suum intelligere, sed est potentia quaedam intellectiva, « rationabile est, » idest probabiliter videtur sequi, quod « continuatio intelligentiae, » idest operationis intellectualis, sit ei laboriosa. Quod enim est in potentia ad aliquid, se habet ad hoc et ad ejus oppositum; quia quod potest esse, potest non esse; unde si substantia primi comparatur ad intelligere sicut potentia ad actum, quantum est de ratione suae substantiae, poterit intelligere et non intelligere: non ergo inerit ei ex sua substantia quod continue intelligat. Ut autem non se habeat aliquando sicut dormiens, necesse est quod continuationem intelligentiae adipiscatur ex aliquo alio. Quod autem aliquis adipiscitur, et non habet hoc ex sui natura, probabile est quod sit ei cum labore, eo quod sic invenitur in nobis: nam in continue operando laboramus. Non autem est necessarium; quia quod aliquid acquirit ab alio non est laboriosum, nisi vel ipsum, vel aliquid aliud continuans ipsum, sit contra naturam. Unde licet continuitas motus caeli dependeat ab extrinseco, non tamen caelum movetur cum labore. Fuit igitur Aristoteles hic contentus inducere ad inconveniens quod probabiliter sequitur; quia inconveniens quod ex necessitate sequitur est manifestum, scilicet quod bonum et perfectio primi moventis dependeat ab aliquo superiori; non enim esset primum et optimum.

Deinde cum dicit « deinde palam »

Solvit secundam quaestionem. Et circa hoc tria facit. Primo determinat veritatem secundae quaestionis. Secundo objicit in contrarium, ibi, « Et « est intelligentia etc. » Tertio solvit, ibi, « Aut « in quibusdam. » Dicit ergo primo, quod postquam ostensum est, quod substantia primi (2) non est potentia intellectiva, sed est ipsa intelligentia, ex hoc palam est, quod si primum non intelligit seipsum, sed aliquid aliud, sequitur, quod aliquid aliud erit dignius quam primum, idest intellectum ab ipso. Quod sic probat. Ipsum intelligere in actu, quod est intelligentia, convenit alicui etiam intelligenti quodcumque indignissimum. Unde patet quod intelligere aliquod in actu, est fugiendum; quia dignius est quod quaedam non videantur in actu, quam quod videantur. Non autem hoc esset, si intelligentia esset optimum; quia tunc nullum intelligere esset vitandum. Cum ergo aliquod intelligere sit vitandum propter indignitatem intelligibilis, relinquitur quod nobilitas ejus, quod est intelligere, dependeat ex nobilitate intelligibilis. Dignius est igitur ipsum intellectum quam ipsum intelligere. Cum igitur ostensum sit quod primum sit suum intelligere, sequitur, si intelligat aliud a se, quod illud aliud erit eo nobilius. Cum igitur ipsum sit nobilissimum et potentissimum, necesse est quod intelligat seipsum, et quod in eo sit idem intellectus et intellectum. Considerandum est autem quod Philosophus intendit ostendere, quod Deus non intelligit aliud, sed seipsum, inquantum intellectum est perfectio intelligentis, et ejus, quod est intelligere. Manifestum est autem quod nihil aliud sic potest intelligi a Deo, quod sit perfectio intellectus ejus. Nec tamen sequitur quod omnia alia a se sint ei ignota; nam intelligendo se, intelligit omnia alia. Quid sic patet. Cum enim ipse sit ipsum suum intelligere, ipsum autem est dignissimum et potentissimum, necesse est quod suum intelligere sit perfectissimum: perfectissime ergo intelligit seipsum. Quanto autem aliquod principium perfectius intelligitur, tanto magis intelligitur in eo effectus ejus: nam principiata continentur in virtute principii. Cum igitur a primo principio, quod est Deus, dependeat caelum et tota natura, ut dictum est, patet, quod Deus cognoscendo seipsum, omnia cognoscit. Nec utilitas alicujus rei intellectae derogat dignitati ipsius. Nam intelligere actu aliquod indignissimum non est fugiendum, nisi inquantum intellectus in eo sistit, et dum illud actu intelligit, retrahitur a dignioribus intelligendis. Si enim intelligendo aliquod dignissimum etiam vilia intelligantur, vilitas intellectorum intelligentiae nobilitatem non tollit.

Deinde cum dicit « et est intelligentia »

Objicit contra veritatem determinatam dupliciter. Primo quidem sic. Primum intelligit seipsum, ut ostensum est, et iterum supra ostensum est, quod primum est sua intelligentia: ergo intelligentia primi non est aliud quam intelligentia intelligentiae. Sed hoc est contra id quod videtur; quia actus sensus et scientia et opinio et meditatio semper videntur esse alterius. Et si aliquando sint suiipsius, sicut cum aliquis sentit se sentire, vel scit se scire, vel opinatur se opinari, vel meditatur se meditari, hoc est quidem praeter opus vel praeter actum principalem: nam hic videtur principalis actio, ut aliquis intelligat intelligibile. Quod autem aliquis intelligat se intelligere intelligibile, hoc videtur esse praeter principalem actum, quasi accessorium quoddam. Unde si intelligere primi non sit nisi intelligentia intelligentiae, videtur sequi quod suum intelligere non sit principalissimum.

Deinde cum dicit « amplius si aliud »

Secundo objicit alio modo. Manifestum est, quod aliud est intelligere et intelligi. Et si contingat quod idem sit subjecto intellectus, et ipsum intellectum, non tamen sunt idem ratione. Si ergo primum est suum intelligere, et est ipsum quod intelligitur, quod est optimum, videbitur dubium remanere secundum quid insit ei hoc quod est bene esse ejus; utrum scilicet secundum hoc quod est intelligentia, vel secundum quod est intellectum.

Deinde cum dicit « an in quibusdam »

Solvit positas objectiones, dicens, quod in quibusdam res scita idem est quod scientia. Et hoc manifestat dividendo scientiam: nam scientia alia est factiva, et alia speculativa. In factivis autem scientiis, res scita sine materia accepta, est ipsa scientia. Sicut patet, quod domus sine materia, prout est in mente aedificatoris, est ipsa ars aedificativa, et similiter sanitas in mente medici est ars medicativa. Et sic patet, quod ars factiva nihil aliud est

(1) *Supple* moventis.
(2) *Hic iterum supple* moventis: *et sic infra saepius.*

quam substantia rei factae, et quodquiderat esse ejus. Omnis enim artifex procedit in opus ex eo quod considerat quid est quod operari intendit. In speculativis vero scientiis manifestum est, quod ipsa ratio definitiva rei est res scita, et est ipsa scientia sive intelligentia. Per hoc enim est sciens intellectus, per quod habet rationem rei. Cum igitur intellectus in actu et intellectum non sit alterum, in his quaecumque materiam non habent, manifestum est quod in substantia prima, quae maxime remota est a materia, maxime idem est intelligere et intellectum. Et sic una est intelligentia intellecti tantum, et non est aliud intelligentia intellecti, et aliud intelligentia intelligentiae.

Deinde cum dicit « adhuc autem »

Movet tertiam dubitationem praeter duas prius determinatas. Cum enim ostensum sit, quod primum intelligit seipsum, aliquid autem intelligitur dupliciter: uno modo per modum simplicis intellectus, sicut intelligimus quod quid est; alio modo per modum compositi, sicut intelligimus enunciationem: restat igitur quaerendum, utrum primum intelligat seipsum, per modum intellectus simplicis aut compositi. Et hoc est quod dicit, quod restat dubitatio si quod intelligitur a Deo est compositum. Ostendit autem quod non sit compositum, cum dicit « transmutabitur enim: » et hoc tripliciter. Primo quidem sic. In omni intellecto composito sunt plures partes, quae seorsum intelligi possunt. Licet enim hoc intellectum compositum, quod est — homo currit, — prout est unum intellectum compositum, simul intelligatur, tamen partes ejus seorsum intelligi possunt. Potest enim intelligi hoc quod est — homo — per se, et hoc quod est — currit. — Sic igitur quicumque intelligit aliquod intellectum compositum, potest transmutari intelligendo de una parte in aliam. Si igitur intellectum primum sit compositum, sequitur quod potest transmutari intelligendo de parte in partem. Cujus contrarium supra ostensum est.

Deinde cum dicit « aut indivisibile »

Secundam rationem ponit, quae talis est. Omne quod non habet materiam, est simplex et indivisibile: sed intellectum primum est immateriale: ergo est simplex et indivisibile. Ponit autem exemplum de humano intellectu. Quod quidem exemplum potest dupliciter intelligi. Uno modo secundum similitudinem, ut intelligatur quod humanus intellectus sit secundum suam essentiam indivisibilis, quia est forma omnino immaterialis. Alio modo, et melius, potest intelligi secundum dissimilitudinem, ut sit sensus quod humanus intellectus intelligit compositum, quia accipit sua intelligibilia a rebus materialibus, quod non est de intellectu primi.

Deinde cum dicit « aut quod »

Tertiam rationem ponit, quae talis est. Intellectus qui est intelligibilium compositorum, habet suam perfectionem non semper, sed in aliquo tempore. Quod sic patet, quia non habet suum bonum in hac parte vel in illa: sed illud quod est optimum ejus, est quoddam aliud, quod est in quodam toto. Unde etiam verum (quod est bonum intellectus) non est in incomplexis, sed in complexo. Simplicia autem priora sunt generatione et tempore quam composita: unde illud quod non habet suum bonum in partibus, quae seorsum accipi possunt, sed in toto, quod ex eis constituitur, habet suum bonum per aliquod tempus, et non semper. Sed intelligentia primi, quae est suiipsius, aeternaliter et eodem modo se habet: intellectum ergo primi non est compositum.

LECTIO XII.

De ordine universi ostendit quomodo omnia ordinantur in Deum tamquam in ultimum finale principium omnium, et optimum simpliciter.

ANTIQUA.

Perscrutandum autem est qualiter habet totius natura bonum et optimum, utrum separatum quid et ipsum secundum se, aut secundum ordinem.

Aut utroque modo, sicut exercitus: etenim in ordine ipsum bene, et dux exercitus, et magis iste: non enim iste propter ordinem, sed ille propter hunc est.

Omnia vero coordinata sunt aliqualiter, sed non similiter et natatilia, et volatilia, et plantae; et non sic se habent ut non sit alteri ad alterum nihil, sed est aliquid; ad unum quidem enim omnia coordinata sunt. Sed quemadmodum in domo, liberis non licet quod contingit facere, sed omnia aut plurima ordinata sunt, servis vero et bestiis parum quod ad commune, multum vero quod contingit. (Tale namque cujusque principium ipsorum natura est) dico autem puta ad discerni, necesse quoque omnibus venire. Et alia sic sunt quibus communicant omnia ad totum.

Quaecumque vero enim impossibilia accidunt aut absurda aliter dicentibus, et qualia gratiosius dicentes et in quibus minime dubitationes, oportet non latere.

Omnes enim ex contrariis faciunt omnia. Neque autem, quod omnia, neque ex contrariis recte, nec in quibuscumque contraria sunt, quomodo ex contrariis erunt, non dicunt.

RECENS.

Perscrutandum autem etiam hoc, quonam modo natura universi habeat ipsum bonum, et ipsum optimum: utrum separatum quiddam, et ipsum per se, an ipso ordine, an utroque modo; quemadmodum exercitus. Etenim in ordine est ejus bene esse, et dux ipse, atque magis hic: non enim hic propter ordinem, verum ordo propter ipsum est. Cuncta autem coordinata quodam modo sunt, verum non similiter, et natantia, et volatilia et plantae: nec ita se habent, ut sit ullum alteri ad alterum; sed sunt ad quippiam; ad unum namque coordinata sunt omnia: verum quemadmodum in domo liberis quidem minime licet quodcumque facere, sed omnia, aut plurima, his ordinata sunt; mancipiis vero, et bestiis parum quod ad commune conferat, sed utplurimum quodcumque contingit: tale namque principium cujusque eorum, natura est: dico autem quod necesse est omnia in mutuum quidem discrimen venire; et alia ita sunt communiter omnia conferentia ad universum servandum.

Quaecumque vero impossibilia sive absurda aliter dicentibus accidunt, quaeve dicunt gratiosius dicentes, ac in quibus minime dubitationes sunt, non decet nos latere: omnes namque ex contrariis omnia faciunt. At non recte « omnia » neque « ex contrariis » dicunt; neque, quibus contraria insunt, quonam modo ex contrariis erunt, exponunt: quan-

Impassibilia namque sunt contraria adinvicem. Nunc autem solvitur hoc rationabiliter, eo quod tertium aliquid sit. Alii vero alterum contrariorum materiam faciunt, quemadmodum quidem est inaequali aequale, aut uni multa. Solvitur autem et hoc eodem modo. Materia enim quae una, nulli est contraria.

Amplius autem omnia pravi participatione sunt extra unum. Nam pravum ipsum alterum elementorum.

Alii autem nec principia bonum aut malum, quasi in omnibus maxime quod bonum principium.

Alii vero hoc quidem recte, quia principium; sed quo modo quod bonum principium, non dicunt, utrum scilicet ut finis, aut ut movens, aut ut species.

Inconvenienter autem et Empedocles. Amicitiam enim facit bonum. Hoc autem principium et ut movens, congregat enim. Et ut materia, pars enim mixturae. Si itaque et eidem accidit ut materiam et principium esse, et ut movens. Sed esse, non idem. Utrum igitur amicitia? Inconveniens autem et incorruptibilem esse litem. Sed ipsum autem est mali natura.

Anaxagoras autem ut movens quod bonum principium. Intellectus enim movet. Sed gratia alicujus movet. Quare alterum. Excepto ut nos dicimus. Nam medicativa est quodammodo sanitas. Inconveniens autem et contrarium non facere bono et intellectui.

Omnes autem contraria dicentes non utuntur contrariis, nisi figuret aliqui. Et quare haec quidem corruptibilia, haec vero incorruptibilia, nullus dicit: omnia namque entia faciunt ex eisdem principiis. Amplius autem alii quidem ex non ente faciunt entia. Alii autem ne cogantur, unum omnia faciunt.

Amplius propter quid semper generatio, et quae est causa generationis, nullus dicit.

Et duo principia facientibus, aliquid necesse primum esse principalius. Et his qui species, quia aliud principalius. Propter quid enim participavit aut participat?

At aliis quidem necesse sapientiae et honoratissimae scientiae aliquid esse contrarium. Nobis autem non: non enim est contrarium primo quippiam. Nam omnia contraria habent materiam, et haec potentia est. Contraria autem ignorantia ad contrarium. Primo vero contrarium nihil.

Amplius si non erunt praeter sensibilia alia, non erit principium, et ordo, et generatio, et caelestia, sed semper principii principium, ut theologis, et physicis omnibus.

Si autem erunt species aut numeri, nullius causae. Si autem, non quidem motus.

Adhuc quomodo erit ex non magnitudinibus magnitudo, et continuum? Non enim numerus facit continuum nec ut movens, nec ut species.

At vero nullum erit contrariorum et factivum quod et motivum, quod continget utique non esse. At vero posterius quidem ipsum facere potentia. Non ergo sempiterna sunt entia. Sed sunt. Interimendum igitur est horum aliquid. Et hoc dictum est.

Adhuc quomodo numeri unum, et anima et corpus, et species totaliter et res, nihil dicet nullus, nec contingit dicere, si non ut nos dicat, quod movens facit.

Dicentes autem numerum primum mathematicum, et semper aliam habitam substantiam, et principia cujuslibet, alii inconnexam ipsius universalis substantiam faciunt. Nihil enim alia alii confert, aut non ens. Et principia multa. Entia vero nolunt disponi male, nec bonum pluralitas principatuum. Unus ergo princeps.

doquidem contraria impossibilia sunt ab se invicem.

A nobis autem rationi consentaneum hoc solvitur, quum aliquid tertium sit. Quidam verum contrariorum materiam faciunt, quemadmodum qui inaequale aequali, aut uni multa. Solvitur autem hoc etiam eodem modo: nam materia una nulli contrarium est.

Item cuncta participabunt malo, praeter ipsum unum: alterum namque elementorum, ipsum malum est. At alii neque principia ponunt bonum et malum; quamquam in omnibus maxime principium ipsum bonum sit. Quidam autem hoc quidem recte, quod principium: quo vero modo ipsum bonum principium sit, utrum ut finis, an ut movens, an ut species, non dicunt.

Empedocles quoque absurde: nam amicitiam facit bonum, quum haec principium sit, et ut movens (siquidem congregat) et ut materia: nam mixti pars est. At si etiam eidem accidat, et ut materiae principio esse, et ut moventi, ipsum certe tamen esse non idem est. Secundum quod igitur bonum amicitia est? Inconveniens item est, contentionem incorruptibilem esse, quum haec ipsa mali natura sit.

Anaxagoras autem bonum ponit principium, ut movens. Mens enim movet. Verum alicujus gratia movet: quare alterum. Nisi sit ut nos dicimus: ars enim medendi quodam modo sanitas est. Inconveniens etiam est, quod non fecerit aliquid bono mentique contrarium.

Porro nulli eorum qui ponunt contraria, utuntur contrariis nisi quis in justam formam redegerit quae dicunt. Et cur quaedam corruptibilia, quaedam incorruptibilia, nemo dicit. Omnia namque entia ex eisdem principiis faciunt.

Praeterea quidam ex non-ente faciunt entia: quidam, ut hoc non cogantur, unum cuncta faciunt. Cur item semper generatio erit, quidque generationis causa sit, dicit nemo.

Atque illis, qui duo principia faciunt, aliud principalius necesse est esse: item illis, qui species, praeterea aliud principalius principium esse debet. Cur enim participavit, aut participat?

Et aliis quidem necesse est, sapientiae ac nobilissimae scientiae aliquid contrarium ponere esse, nobis vero minime. Nihil enim est primo contrarium: quandoquidem cuncta contraria materiam habent, et potentia haec sunt; contraria vero ignorantia. ad contrarium: primo autem nihil contrarium est.

Praeterea, si non erunt alia praeter sensibilia, non erit principium, ordo, generatio, ipsa caelestia, sed semper principii principium, ut theologis physicisque cunctis. Si autem erunt species aut numeri, nullius causae erunt: sin vero, non saltem ipsius motus: quo namque item modo ex non habentibus magnitudinem magnitudo continuumque erit? Numerus namque non faciet continuum, neque ut movens, neque ut species.

Ceterum nihil contrariorum erit ipsum et factivum, et motivum: alioqui contingere sane possit non esse. Verumenimvero facere posterius quam potentia est. Entia ergo non erunt sempiterna. Attamen sunt. Tollendum igitur aliquid horum est; hoc autem supra dictum est quomodo intelligendum sit.

Item quomodo numeri sunt unum, aut anima et corpus, et omnino species et res, nemo aliquid dicit, nec dicere possit, nisi ut nos dicat, quod movens faciat.

Qui vero dicunt mathematicum numerum primum, et ita semper aliam attiguam substantiam, ac alia cujusque principia, incongruum universi substantiam faciunt (nihil enim altera alteri confert, sive sit sive non sit), et principia multa; at entia nolunt male gubernari. « Non est bonus multorum principatus: unus sit princeps. »

Postquam Philosophus ostendit qualiter primum movens est intelligens et intelligibile, hic intendit inquirere qualiter primum movens sit bonum et appetibile. Et circa hoc duo facit. Primo ostendit qualiter se habeat bonum in universo secundum opinionem propriam. Secundo secundum opinionem aliorum, ibi, « Quaecumque vero impossibilia. » Circa primum duo facit. Primo movet quaestionem. Secundo solvit eam, ibi, « Aut utroque modo etc. » Oritur autem ista quaestio ex hoc, quod supra dictum est, quod primum movens movet sicut bonum et appetibile. Bonum enim, secundum quod est finis alicujus, est duplex. Est enim finis extrinsecus ab eo quod est ad finem, sicut si dicimus locum esse finem ejus quod movetur ad locum. Est etiam finis intra, sicut forma finis generationis et alterationis, et forma jam adepta, est quoddam bonum intrinsecum ejus, cujus est forma. Forma autem alicujus totius, quod est unum per ordinationem quamdam partium, est ordo ipsius: unde relinquitur quod ordo sit bonum ejus. Quaerit ergo Philosophus utrum natura totius universi habeat bonum et optimum, idest finem proprium, quasi aliquid separatum a se, vel habeat bonum et optimum in ordine suarum partium, per modum, quo bonum alicujus rei naturalis est sua forma.

Deinde cum dicit « aut utroque »

Solvit propositam quaestionem. Et circa hoc duo facit. Primo enim ostendit, quod universum habet bonum separatum, et bonum ordinis. Secundo ostendit qualiter partes universi se habent ad ordinem, ibi, « Omnia vero ordinata. » Dicit ergo primo, quod universum habet utroque modo bonum et finem. Est enim aliquod bonum separatum, quod est primum movens, ex quo dependet caelum et tota natura, sicut ex fine et bono appetibili, ut ostensum est. Et, quia omnia, quorum unum est finis, oportet quod in ordine ad finem conveniant, necesse est, quod in partibus universi ordo aliquis inveniatur; et sic universum habet et bonum separatum, et bonum ordinis. Sicut videmus in exercitu: nam bonum exercitus est et in ipso ordine exercitus, et in duce, qui exercitui praesidet: sed magis est bonum exercitus in duce, quam in ordine: quia finis potior est in bonitate his quae sunt ad finem: ordo autem exercitus est propter bonum ducis adimplendum, scilicet ducis voluntatem in victoriae consecutionem; non autem e converso, bonum ducis est propter bonum ordinis. Et, quia ratio eorum quae sunt ad finem, sumitur ex fine, ideo necesse est quod non solum ordo exercitus sit propter ducem, sed etiam quod a duce sit ordo exercitus, cum ordo exercitus sit propter ducem. Ita etiam bonum separatum, quod est primum movens, est melius bonum bono ordinis, quod est in universo. Totus enim ordo universi est propter primum moventem, ut scilicet explicetur in universo ordinato id quod est in intellectu et voluntate primi moventis. Et sic oportet, quod a primo movente sit tota ordinatio universi.

Deinde cum dicit « omnia vero »

Ostendit qualiter partes universi se habent ad ordinem; dicens, quod omnia quae sunt in universo, sunt aliquo modo ordinata, sed non similiter omnia habent ordinem, scilicet animalia marina, et volatilia et plantae. Et tamen licet non sint eodem modo ordinata, non ita se habent, quod unum eorum non pertineat ad alterum; sed est aliqua affinitas et ordo unius ad alterum. Plantae enim sunt propter animalia, et animalia sunt propter homines. Et quod omnia sint ordinata adinvicem, patet ex hoc, quod omnia simul ordinantur ad unum finem. Sed quod omnia non sic sint similiter ordinata, manifestatur per quoddam exemplum. In aliqua enim domo vel familia ordinata inveniuntur diversi gradus, sicut sub patrefamilias est primus gradus filiorum, alius autem gradus est servorum, tertius vero gradus est bestiarum, quae serviunt in domo, ut canes, et hujusmodi animalia. Hujusmodi enim gradus diversimode se habent ad ordinem domus, qui imponitur a patrefamilias gubernatore domus. Filiis enim non competit ut faciant aliquid casualiter et sine ordine; sed omnia, aut plura eorum quae faciunt, ordinata sunt. Non autem ita est de servis aut bestiis, quia parum participant de ordine, qui est ad commune. Sed multum invenitur in eis de eo quod contingit, et casualiter accidit. Et hoc ideo, quia parvam affinitatem habent cum rectore domus, qui intendit bonum domus commune. Sicut autem imponitur in familia ordo per legem et praeceptum patrisfamilias, quae est principium unicuique ordinatorum in domo exequendi ea quae pertinent ad ordinem domus, ita natura in rebus naturalibus est principium exequendi unicuique id quod competit sibi de ordine universi. Sicut enim qui est in domo per praeceptum patrisfamilias ad aliquid inclinatur, ita aliqua res naturalis per naturam propriam. Et ipsa natura uniuscujusque est quaedam inclinatio indita ei a primo movente, ordinans ipsam in debitum finem. Et ex hoc patet, quod res naturales agunt propter finem, licet finem non cognoscant, quia a primo intelligente assequuntur inclinationem in finem. Sed tamen non similiter omnia se habent ad istum finem. Est enim aliquid commune omnibus; quia necesse est quod omnia ad hoc perveniant quod discernantur, idest quod habeant discretas et proprias operationes, et quod etiam secundum substantiam adinvicem discernantur; et quantum ad hoc in nullo deficit ordo. Sed quaedam sunt quae non solum hoc habent, sed ulterius talia sunt, quod omnia, quae sunt in eis « communicant « ad totum, » idest sunt ordinata ad bonum commune totius. Hoc autem invenitur in illis, in quibus nihil est praeter naturam neque casualiter, sed omnia secundum debitum ordinem procedunt. Manifestum est enim, quod unaquaeque res naturalis, ut dictum est, ordinatur ad bonum commune, secundum suam actionem debitam naturalem. Unde illa quae nunquam deficiunt a sua actione debita et naturali habent omnia sua communicantia ad totum. Illa vero quae aliquando deficiunt ab actione debita et naturali, non habent omnia sua communicantia ad totum, sicut hujusmodi corpora inferiora.

Est ergo summa solutionis, quod ordo duo requirit, scilicet ordinatorum distinctionem et communicantiam distinctorum ad totum. Quantum autem ad primum indeficienter est ordo in omnibus; quantum autem ad secundum est quidam ordo indeficienter in aliquibus, quae sunt suprema et proxima primo principio, sicut substantiae separatae et corpora caelestia, in quibus nihil casualiter accidit et praeter naturam: in aliquibus autem deficit, scilicet corporibus, in quibus interdum aliquid accidit casualiter praeter naturam. Et hoc propter remotionem a primo principio semper eodem modo se habente.

Deinde cum dicit « quaecumque vero »

Determinat de bono et ordine universi secundum opinionem aliorum; et circa hoc duo facit. Primo manifestat de quo est intentio; dicens, quod oportet dicere quaecumque impossibilia aut absurda accidunt illis qui aliter dicunt de bono et ordine universi, scilicet quam nos. Et oportet dicere etiam qualia dicunt illi qui melius loquuntur, et in quorum dictis pauciores dubitationes apparent.

Deinde cum dicit « omnes enim »

Prosequitur suam intentionem; et circa hoc duo facit. Primo ponit opinionem illorum, qui posuerunt principia esse contraria. Secundo eorum qui posuerunt principia esse naturas quasdam separatas, ibi, « Amplius si non erunt etc. » Circa primum duo facit. Primo proponit in quo deficiant illi, qui dicunt principia esse contraria; dicens quod omnes antiqui philosophi posuerunt omnia esse ex principiis contrariis. Et quantum ad tria non recte dixerunt. Neque enim recte dixerunt in hoc, quod posuerunt res esse ex contrariis; neque etiam in hoc quod dixerunt omnia ex contrariis; et tertio defecerunt in hoc quod non dixerunt quomodo ex contrariis res producantur.

Secundo ibi « impassibilia namque »

Manifestat quomodo in praedictis tribus defecerunt; et primo quomodo defecerunt in hoc, quod posuerunt esse res ex contrariis. Secundo in hoc quod posuerunt omnia esse ex contrariis, ibi, « Amplius omnia pravi participatione. » Tertio quomodo defecerunt in hoc quod non dixerunt quomodo ex contrariis res sint, ibi, « Omnes autem contraria dicentes, etc. » Dicit ergo primo, quod non recte dicunt res esse ex contrariis, quia contraria secundum se accepta sunt impassibilia adinvicem: non enim albedo patitur a nigredine, neque e converso. Non autem ex eis posset aliquod unum constitui, nisi adinvicem paterentur, ut sic reducantur ad aliquod medium. Sed haec dubitatio secundum sententiam Aristotelis de facili solvitur. Quia Aristoteles posuit, praeter duo contraria esse tertium principium, quod est materia. Sic ergo unum contrariorum potest pati a reliquo, inquantum materia subjecta uni contrario, ab alio patitur. Sed alii posuerunt materiam esse alterum contrariorum, et non aliquid praeter contraria. Sicut patet de illis, qui posuerunt ista contraria esse principia, inaequale et aequale, unum et multa. Attribuebant enim inaequalitatem et multitudinem materiae, aequalitatem et unitatem formae, sicut patet de opinione Platonis, licet posuerint contrarium. Sed hoc eorum dictum solvitur eodem modo; quia materia, quae una est, quasi commune subjectum contrariorum, nulli est contraria.

Deinde cum dicit « amplius autem »

Manifestat Philosophus, quomodo defecerunt dicendo omnia esse ex contrariis; et circa hoc duo facit. Primo ostendit inconveniens, quod ex hac positione sequitur. Manifestum est enim quod prima contrariorum genera sunt bonum et malum, quia semper alterum contrariorum est ut privatio, et ita habet rationem mali. Si ergo omnia sunt ex contrariis, sequitur quod omnia participent malo praeter unum, scilicet bonum quod est principium: nam alterum elementorum ponitur esse bonum, omnia vero alia ponuntur esse ex his duobus principiis. Hoc autem non est verum; quia in corporibus caelestibus et natura substantiarum separatarum non inveniuntur corruptio et malum.

Secundo ibi « alii autem »

Ostendit quod positio ponentium omnia ex contrariis, non convenit positioni quorumdam philosophorum. Si enim omnia sunt ex contrariis, sequitur, ut dictum est, quod prima principia sint bonum et malum. Sed quidam non posuerunt bonum et malum esse principia; sed id quod est bonum, esse principium omnibus.

Tertio ibi « alii vero »

Ostendit quomodo in ponendo bonum esse principium, defecerunt etiam illi. Et hoc ostendit primo in communi; dicens, quod quidam, licet recte dicerent ponentes bonum esse principium omnium, tamen in hoc defecerunt, quia non determinaverunt quomodo bonum esset principium, utrum scilicet ut finis, aut ut forma, aut ut movens. Haec enim tria habent rationem perfecti et boni, non autem materia, quae non perficitur nisi per formam, unde de ea mentionem non facit.

Secundo ibi « inconvenienter autem »

Descendit ad speciales opiniones; et primo ad opinionem Empedoclis; dicens, quod inconvenienter Empedocles ponit bonum esse principium. Ponit enim amorem principium, quasi bonum. Sed amorem dicit esse principium dupliciter. Dicit enim quod est ut movens, inquantum habet unire et congregare: et iterum ponit, quod est principium sicut materia. Probat enim amorem esse partem mixtorum. Corpora enim ponebat esse mixta ex quatuor elementis et amicitia et lite. Licet autem contingat esse principium idem sicut materia et sicut movens, non tamen secundum eamdem rationem. Potest enim ignis esse movens secundum formam et materiale principium secundum materiam: non autem secundum idem: quia movens, inquantum hujusmodi, est in actu, materia autem, inquantum hujusmodi, est in potentia. Restat igitur assignandum secundum quid amor sit materia, et secundum quid est movens, quod ipse non assignat.

Aliud autem inconveniens, quod sequitur opinionem Empedoclis, est, quod posuit litem esse primum principium incorruptibile. Quod quidem secundum ipsum videtur esse ipsa natura mali: malum autem secundum recte opinantes non ponitur principium esse, sed solum bonum, ut dictum est.

Tertio ibi « Anaxagoras autem »

Descendit ad opinionem Anaxagorae; dicens, quod Anaxagoras posuit bonum esse principium primum quasi movens. Dixit enim quod intellectus movet omnia. Sed manifestum est quod semper « intellectus movet gratia alicujus, » idest propter finem. Quare oportet quod ponat alterum aliquod principium, propter quod intellectus moveat. Nisi forte dicat sicut nos diximus, scilicet quod idem potest esse intellectus et intellectum, et quod intellectus moveat propter seipsum, quod aliquo modo invenitur in his quae agunt per intellectum secundum nos. Ars enim medicinae agit propter sanitatem, et sanitas quodammodo ipsa ars medicinae, ut supra dictum est. Aliud autem inconveniens sequi videtur contra opinionem Anaxagorae, si sustineatur communis opinio. scilicet quod contraria sunt principia omnium. Secundum hoc enim videbitur inconveniens, quod non facit aliquod principium contrarium bono et intellectui.

Deinde cum dicit « omnes autem »

Ostendit tertio quod supra posuit, scilicet quod ponentes principia contraria esse, non dicunt quomodo principiata sunt ex contrariis. Et hoc est quod dicit, quod omnes dicentes principia esse contraria non utuntur ad causandum ea quae sunt apparentia in entibus. Nisi « aliquis figuret, » idest nisi aliquis velit fingere vel figurabiliter dicere. Et primo cum dicit « Et quare hoc quidem etc. » ostendit quod non possunt causare differentiam corruptibilium vel incorruptibilium. Dicit ergo, quod nullus antiquorum philosophorum assignat causam, quare entia quaedam sunt corruptibilia, et quaedam incorruptibilia. Ponunt enim quidam eorum entia omnia esse ex eisdem principiis, scilicet contrariis. Et haec est opinio antiquorum naturalium. Alii vero, scilicet poetae theologi, posuerunt omnia ex non ente. Unde supra dixit, quod generant mundum ex non ente. Et sic, cum eamdem originem utrique assignent omnibus entibus, non possunt causare distinctionem rerum secundum corruptibile. Et ideo alii, ut ad hoc non cogantur, quod scilicet ponant omnia esse ex non ente, vel quod assignent causam distinctionis rerum, posuerunt omnia esse unum, totaliter a rebus distinctionem tollentes: et haec est opinio Parmenidis et Melissi.

Secundo ibi « amplius propter »

Ostendit quod etiam in alio deficiunt, quia scilicet non possunt assignare causam, quare generatio sit sempiterna, nec possunt assignare quae sit universalis causa generationis; neutrum enim contrariorum est universalis generationis causa.

Tertio ibi « et duo principia »

Tertium ponit, in quo deficiunt ponentes principia esse contraria. Necesse est enim eis assignare quod alterum contrariorum sit principalius principium, cum semper alterum sit ut privatio. Vel intendit, quod necesse est ponere aliquod principium principalius utroque contrariorum, ex quo ratio assignari possit quare quaedam attribuuntur uni contrariorum sicut principio, et quaedam alteri, utpote quare quodam tempore moveat lis elementa ad separationem, et quodam tempore amicitia ad congregationem. Et hoc etiam accidit ponentibus esse species. Necesse enim est eis ponere aliquod principium principalius speciebus. Manifestum est enim, quod ea quae generantur et corrumpuntur, non semper eodem modo participant speciem. Unde oportet ponere aliquod principium, ex quo assignetur ratio, quare hoc individuum prius participavit, aut modo participat speciem.

Deinde cum dicit « at aliis »

Ponit quartum inconveniens, quod eis sequitur; dicens, quod necesse est philosophis ponentibus principia esse contraria, quod sapientiae primae et honoratissimae scientiae, sit aliquid contrarium, quia sapientia est de primo principio, ut in primo ostensum est. Unde si primo principio non est aliquid contrarium, quia omnia contraria habent naturam quae est in potentia ad utrumque contrariorum, primum autem principium, secundum nos, est immateriale, ut ex dictis patet: unde relinquitur, quod primo principio non sit contrarium aliquid, et quod primae scientiae non sit contraria aliqua scientia, sed solum ignorantia.

Deinde cum dicit « amplius si »

Descendit ad opinionem ponentium substantias separatas. Et primo ostendit quod inconveniens sequitur non ponentibus eas: et dicit, quod si non sint alia entia praeter sensibilia, non erit primum principium, sicut ostensum est, nec ordo rerum qualis assignatus est, nec generatio perpetua, nec principia qualia supposuimus; sed semper erit principii principium infinitum, utpote quod Socrates generetur a Platone et ille ab illo, et sic in infinitum, ut visum est omnibus antiquis philosophis naturalibus. Non enim ponebant aliquod principium universale primum, praeter ista principia particularia et sensibilia.

« Si autem »

Ostendit quod inconveniens sequitur ponentibus naturas quasdam separatas. Et primo quantum ad eos qui ponebant in hujusmodi naturis connexionem quamdam originis. Secundo quantum ad eos qui hoc non ponebant, ibi, « Dicentes autem nu« merum. » Circa primum ducit ad quatuor inconvenientia: quorum primum est quod species et numeri, quae ponebant quidam praeter sensibilia, nullius causae videntur esse. Sed si (1) sint alicujus causae, non videbitur aliquid esse causa motus, quia hujusmodi non videntur habere rationem principiorum moventium.

Secundo ibi « adhuc quomodo »

Ducit ad aliud inconveniens. Numerus enim non est magnitudo. Magnitudo autem non est nisi ex magnitudinibus, unde impossibile videtur assignare quomodo magnitudo et continuum sunt ex numeris qui non sunt continui. Non enim potest dici quod numerus causet continuum sicut principium motivum et formale.

Tertium ponit ibi « at vero »

Dicens quod si species et numeri sunt prima principia, cum in speciebus et numeris non inveniatur contrarietas, sequitur quod non erunt contraria principia prima, quia non ponuntur factiva et motiva. Et sic continget non esse generationem et motum. Quia, si prima principia non sunt moventia, sed posterius causentur ex primis principiis, sequetur quod sunt in potentia priorum principiorum. Quod autem potest esse, potest et non esse. Unde sequitur quod generatio et motus non sunt sempiterna. Sed sunt sempiterna, ut supra positum est. Interimendum est igitur aliud praemissorum, scilicet quod ponebantur prima principia non esse moventia. Et hoc dictum est, scilicet in primo libro, quomodo prima principia sunt moventia.

Quartum ponit ibi « adhuc quomodo »

Dicens quod nullus istorum dicere potest, quid faciat unum esse numerum, aut animam et corpus, aut universaliter formam et id cujus est forma, nisi dicat, quod movens hoc facit, sicut nos supra diximus in octavo. Species autem et numeri non habent rationem causae moventis.

Deinde cum dicit « dicentes autem »

Ostendit quod inconveniens sequatur secundum illos, qui ponunt hujusmodi naturas esse inconnexas; dicens, quod ponentes primum in rebus esse numerum mathematicum, ut Pythagorici posuerunt, et sic consequenter semper « aliam naturam habi« tam, » idest consequentem, videlicet quod post numerum, magnitudinem, et post magnitudinem, sensibilia, et dicentes cujuslibet naturae esse alia principia, sicut quod alia sunt principia numerorum, et alia magnitudinum et alia sensibilium, isti inquam sic dicentes, faciunt substantiam « universi « esse inconnexam, » idest sine ordine, ita quod una pars nihil conferat ad aliam vel ad alteram, sive sit sive non sit. Et similiter faciunt multa principia inconnexa. Et hoc non potest esse, quia entia non volunt male disponi. Dispositio enim entium naturalium est qualis optima potest esse. Et hoc videmus in singulis, quod unumquodque est optimae dispositionis in sua natura. Unde multo magis oportet hoc existimare in toto universo. Sed pluralitas principatuum non est bonum. Sicut non esset bonum quod essent diversae familiae in una domo, quae invicem non communicarent. Unde relinquitur quod totum universum est sicut unus principatus et unum regnum. Et ita oportet quod ordinetur ab uno gubernatore. Et hoc est quod concludit, quod est unus princeps totius universi, scilicet primum movens, et primum intelligibile, et primum bonum, quod supra dixit Deum, qui est benedictus in saecula saeculorum. Amen.

(1) *Supple* non.

EXPLICIT VOLUMEN TERTIUM.

INDEX

EORUM QUAE IN HOC VOLUMINE CONTINENTUR

DE ANIMA

LIBER PRIMUS

De dignitate, utilitate ac difficultate ejus scientiae quae circa animam. De animae essentia veterum opiniones referuntur et expenduntur. De unitate animae dubitatio proposita.

LIBER SECUNDUS

De animae definitione, potentiis, ordine ac ratione. De vegetandi vi. De potentia animae sensitivae. De numero sensuum. De unoquoque sensuum singillatim. De sensu communi, ejusdemque a sensibus propriis distinctione. De sapere ac sentire, eorumque discrimine. De imaginatione (1).

(1) Advertat lector, in *Summa libri* secundi quosdam titulos irrepsisse qui ad tertium spectant, ut *de sensu communi* et *de imaginatione*. Error hinc ortum habuit, quod aliter libri de Anima dividuntur apud Latinos et apud Graecos.

LIBER TERTIUS

De numero sensuum. De sensu communi. De imaginatione, ejusque ab intelligentia discrimine. De intellectu. De vi motiva. De communibus omnium animatorum facultatibus.

DE SENSU ET SENSATO

LIBER UNICUS

De quinque sensuum viribus. De ipsorum singulis instrumentis. De sensibilium secundum unumquemque sensum generatione, speciebus, ac natura, cum ex antiquorum, tum ex propria opinione tractatur.

DE MEMORIA ET REMINISCENTIA

LIBER UNICUS

De memoriae et reminiscentiae, memorari et reminisci natura ac diversitate: quae item memorari vel reminisci dicamur: quomodo aliqui aliis magis memoria valeant, ostenditur.

DE SOMNO ET VIGILIA

LIBER UNICUS

Somni ac vigiliae natura, quibusnam animalibus et quando insint, et in qua parte fieri habeant, declaratur.

DE SOMNIIS

LIBER UNICUS

De somnii natura et sede. De his quae accidunt circa somnia.

DE DIVINATIONE PER SOMNUM

LIBER UNICUS

De somniorum causa, et exitu. De interpretibus somniorum.

IN XII. LIBROS METAPHYSICORUM

PROOEMIUM S. THOMAE

LIBER PRIMUS

De natura et perfectione hujus divinae scientiae quae sapientia dicitur. Antiquorum opiniones de rerum causis et principiis narrantur et confutantur.

LIBER SECUNDUS

Qualiter se habeat homo ad considerationem veritatis. Veritatis cognitionem maxime ad philosophiam primam pertinere. Non dari processum in infinitum in causis. De modo considerandae veritatis.

LIBER TERTIUS

De modo inquirendae veritatis, deque dubitandis in hac scientia. De generibus causarum, de substantiis, de rerum principiis, et ad quam scientiam spectet de istis determinare.

LIBER QUARTUS

De iis quorum consideratio pertinet ad hanc scientiam, nempe de ente, de uno et multis, de eodem et diverso, de primis principiis demonstrationis.

LIBER QUINTUS

Nominum, quibus omnes scientiae utuntur, annumerantur intentiones, ac significata.

LIBER SEXTUS

De modo tractandi de ente, qui competit primae philosophiae. De modis ad hanc scientiam non pertinentibus, quibus ens dici solet.

LIBER SEPTIMUS

De essentia substantiarum sensibilium per rationes logicas et communes disseritur.

LIBER OCTAVUS

De sensibilium substantiarum principiis, nempe materia et forma, earumque unione.

LIBER NONUS

De potentia. De actu. De comparatione actus ad potentiam.

LIBER DECIMUS

De uno et de his quae consequuntur ad unum.

LIBER UNDECIMUS

Viam parat ad cognitionem substantiarum separatarum, recolligendo quaedam quae tum in superioribus libris, tum in Physicis tacta sunt, ad hujusmodi cognitionem utilia.

LIBER DUODECIMUS

De substantia sensibili. De substantia immobili. De universi bonitate.

